14
32 G
18
M

14 · 32 · G · 18

OPERA Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS, INTER

Latinos Eccleſiæ ſcriptores primi, ſine quorum lectione nullum diem intermittebat olim diuus Cyprianus, per BEATVM RHENANVM Seletſtadienſem primum è tenebris eruta, atque à ſitu pro virili vindicata, adiectis ſingulorum librorum argumentis, adnotationibusq́. Nunc verò denuo ad fidem veterũ exemplarium manu deſcriptorũ collata & reſtituta.

Acceſſerunt multa, quorum elenchum pagina ſequens complectitur.

Floruit ſub CAESS. Seuero Pertinace, & Antonino Caracalla, valde vicinus Apoſtolorum temporibus, circa annum à Chriſto paſſo CLX.

Coll. Rom. Soc. Jes. Biblot. Select.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Cum priuilegio.

PARISIIS.

Apud Ioannem Roigny, ſub Baſiliſco, aut quatuor elementis, uia ad diuum Iacobum.

M. D. XLV.

CATALOGVS OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS Tertulliani, quæ primum diligentia B. Rhenani in lucem edita ſunt.

De patientia Lib.	I	Fo. 3	De pœnitentia Lib.	I	170	
De carne Chriſti Lib.	I	8	De virginibus velandis Lib.	I	176	
De reſurrectione carnis Lib.	I	17	De habitu muliebri Lib.	I	180	
De præſcript. aduer. Hæret. Lib.	I	34	De cultu fœminarum Lib.	I	182	
Aduerſus Iudæos Lib.	I	43	Ad vxorem ſuam Lib	II	186	
Aduerſus Marcionem Lib.	V	53	De fuga in perſecutione Lib.	I	192	
Aduerſus Hermogenem Lib.	I	119	Ad Scapulam Lib.	I	196	
Aduerſus Valentinianos Lib.	I	138	De exhortatione caſtitatis Lib.	I	199	
Aduerſus Praxeam Lib.	I	144	De Monogamia Lib. 204.	I	203	
De corona militis Lib.	I	160	De pallio Lib.	I	209	
Ad martyres Lib.	I	166	Apologet. aduerſus gentes Lib.	I	212	

Hūc librū æmulatus eſt diuus Cyprian⁹ cum ſcriberet de bono patiē. Hic ſtatim perierit in duos diuiſus erat.

Hūc lib. allegat Hiero. in princip. Queſt. ſiue traditionū Heb. in Gene. Et forte eſt, cuius epitomen feciſſe Nouatianū idē alibi teſtatur Hiero.

Hic citat Hieronymus in epiſt. ad Paulinum.

HAEC VERO SEQVENTIA OPVSCVLA NVNC primùm eduntur in lucem beneficio Ioannis Gangneii Pariſini theologi, & Chriſtianiſſimi Galliarum regis primi eleemoſynarii, ex vetuſtiſſimo codice deſumpta.

De trinitate	I	232	De idololatria	I	279
De teſtimonio animæ	I	246	De pudicitia	I	284
De anima	I	247	De ieiunio aduerſus Pſychicos	I	293
De ſpectaculis [illegible]	I	266	De cibis Iudaicis, Epiſtola		298
De baptiſmo	I	270	De oratione	I	300
Aduerſus Gnoſticos Scorpiacum	I	274	De paradiſo [illegible] 264.		

AD LECTOREM IAMBICVM PRIMIS verſuum elementis authoris nomen præ ſe gerens.

Multum dies hæc ipſa (lector candide
Ardénſque lector) commodi tibi attulit,
Rurſúſque dico commodi multum attulit.
Tertullianum tandem habes tibi integrum,
Ipſúmque cunctis expiatum ſordibus:
Non dico ego authorem ſed authoris opera,
Viris diſertis habita ſummo in pondere,
Subtili ad vnguem Cypriano cognita.
Magnóq; magna ex parte lapſa tempore
Et conſepulta nunc reuiuiſcunt tibi.
Si legeris, mirabere. poteris interim
Notaſſe quanto cæteris theographis
Anteſtet & ſententiis, & floribus,
Rerumq; varietate quam gratiſſima.
Tu fruere lector munere, & fauſtus vale.

PROVERBIA AVT PROVERBII SPECIEM referentia, quibus paſſim in ſcriptis ſuis vtitur Septimius Tertullianus, à vulgo maximam partem deſumpta.

De calcaria in carbonariam ire

In De carne Chriſti, Igitur, inquit, de calcaria (quod dici ſolet) in carbonariã, à Marcione ad Apellen. Calcaria, taberna eſt vbi calx aſſeruatur aut venditur. Sic & Carbonaria à carbonibus. Vſus erit quum res ſordida aut moleſta, æquè ſordida aut moleſta mutatur. Quoties itur de piſtrino ad piſtrinum, de officio laborioſo ad officium æquè laborioſum. A domino difficili & moroſo, ad dominum æquè difficilem & moroſum.

Media agina ferri.

In libro aduerſus Hermogenem, Qui inter bonũ & malum ſuo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Dici poteſt de eo quod in neutram partem propendet, nec ad dexteram nec ad ſiniſtram deflectens, vt eſt in Numeris cap. 20. Agina foramen eſt libræ cui ſcapus inſeritur. Vide locum indicatum.

Ad quod venimus, hoc age.

In Marcionem libro quarto, Vt dici ſolet, inquit, Ad quod venimus, hoc age: Marcion aufer etiam illud de Euangelio. Et reliqua. Hoc prouerbium, Hoc age, explicat Plutarchus in vita M. Coriolani, ἔοικεν οὖν ὁ νομᾶς τά τ' ἄλλα τῶν ἱερῶν σοφώτατος ἐξηγητὴς γεγονέναι, καὶ τοῦτο παγκάλως γε νομοθετῆσαι πρὸς εὐλάβειαν αὐτοῖς. ὅταν γὰρ ἄρχοντες, ἢ ἱερεῖς πράττωσί τι τῶν θείων, ὁ κῆρυξ πρόσεισι μεγάλῃ φωνῇ βοῶν, ὃκ ἄγε. σημαίνει δ' ἡ φωνὴ τοῦτο πρᾶττε. προσέχειν κελεύουσα τοῖς ἱεροῖς, καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ, μὴ δὲ χρείαν ἀσχολίας, ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθρωπικῶν ἀναγκαίῳ τινὶ τρόπῳ, καὶ διὰ βίας περαινόμενα. Hoc eſt, Videtur igitur Numa quum in alijs quæ ad ſacra pertinent ſapientiſſimus præceptor fuiſſe, tum hoc perquàm bene inſtituiſſe ad pietatem ipſis accommodum. Nam quando principes vel ſacerdotes peragunt aliquod ſacrum, accedit præco magna voce clamans, HOC AGE. ſignificat autem Latinis ea vox, Hoc fac. Quo verbo iubentur attendere ad ſacra, & interim nulli operi locum facere aut occupationis neceſſitati, quemadmodum in negocijs humanis ſæpe contingit, quæ nunc neceſſitate aliqua, nunc per violentiam & tumultum abruptè & incompoſitè gerũtur. Hactenus Plutarchi ſenſum reddidimus. Non poſſum mihi temperare quin hoc loco verba Cypriani martyris adſcribam ex commentario in Dominicam orationem. Quando ſtamus inquit, ad orationem fratres dilectiſſimi, vigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis ſecularis & carnalis abſcedat, nec quicquam tunc animus quam id ſolum cogitet quod precatur. Ideo & ſacerdos ante orationem Præfatione præmiſſa, parat fratrum mentes dicendo, SVRSVM CORDA, vt dum reſpondet plebs, HABEMVS AD DOMINVM, admoneatur nihil aliud ſe quàm dominum cogitare debere. Hæc Cyprianus. Fecimus huius rei mentionem in Annotationibus, in librum De corona militis.

Perſonam vel caſſidem inducere.
Naſo agere.
Aſpis à vipera venenum mutua...
Ad vnam lineam congreſſionem dirigere.
Producere lineas.
Ad lineas.
Ad gradum.
Lineæ inſiſtere.
A lineis excidere.
Iiſdem lineis dimicare.
Extrema linea non intelligentium.
Funem contentionis ducere.
Controuerſiam nectere.
Clauſis oculis aliquid agere.
De gradu pellere.

De gradu cedere.

Gradum figere.

Aduerſus Praxeam. Hic mecum,inquit,gradum fige.Et infrà. Hic ergo iam gradum volunt figere ſtulti,imò cæci. Et reliqua. In De virginibus velandis.Vbi enim gradum fiximus, de Apoſtoli abſoluta diffinitione.In De fuga in perſecutione,Itaq; quum duces fugiunt, quis de gregario numero ſuſtinebit ad gradum figendum ſuadere?

Sportulam furunculus captas.

Aſinus de Aeſopi puteo.modo venis & ſtatim exclamas.

Locum in balneis occupare.

Viua voce.

De limine offendere.

Malum foras.

Ex ære collatitio.

Muli de aſino pingere.

Epicithariſma.

Mappa miſſa.

Scytha tetrior.

Hamaxobio inſtabilior.

Maſſageta inhumanior.

Amazonia audacior.

Nubilo obſcurior.

Hieme frigidior.

Gelu fragilior.

Hiſtro fallacior.

Caucaſo abruptior

Per eandem lineam ſemper ſerram reciprocare.

In De corona militis, Et quandiu per hanc lineam ſerram reciprocabimus? De inani & vano labore dictum.

Fibulam laxare.

In De corona militis,Cæterum ſubuertit totam ſubſtantiam ſacramenti cauſatio eiuſmodi,vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet.

Fibulam imponere.

In libro De Monogamia, Cur non potuit poſt Apoſtolos idem ſpiritus ſuperueniens ad deducendam diſciplinam in omnem veritatem,per gradus temporum (ſecundum quod Eccleſiaſtes,Tempus omni rei,inquit,ſuper terram)iam carni fibulam imponere?

Fauos poſt fella guſtare.

In De corona militis, Vt & illam Chriſti coronam æmuleris, quæ poſtea ei obuenit: quia & fauos poſt fella guſtauit, nec ante rex gloriæ à cœleſtibus ſalutatus eſt, quàm rex Iudæorum proſcriptus in crucem.

Tanti vitreum? quanti verum margaritum?

Vtitur hoc prouerbio in Martyribus, quod poſtea diuus Hieronymus compluribus locis citat.

Sub tunica & ſinu.

In De fuga in perſecutione, Tu autem pro eo paciſceris, inquit, cum Delatore vel milite vel furunculo aliquo Præſide,ſub tunica & ſinu, quod aiunt,vt furtiuo,quem coram toto mũdo Chriſtus emit.

Qui fugiebat,rurſus præliabitur,vt & rurſus forſitan fugiat.

Eodem libro.Dictum olim in Demoſthenem ripſaſpidem.

Quaſi in limine occurrere.

In De Monogamia, Ecce ſtatim,inquit,quaſi in limine duo nobis antiſtites Chriſtianæ ſanctitatis occurrunt.

Sua fronte.

Sua fronte proponi dicit, quod libere & aperte debeat proponi, non coactè & tectè. In Monogamia,oportebat igitur omnem communis diſciplinæ formam ſua fronte proponi.

A toga ad pallium.

In De pallio, Tamen, inquis, ita à toga ad pallium? Quid enim ſi & à diademate & à ſceptro? Et in fine libri, Hæc nimirum indignitas erit, à toga ad pallium. Pallium Græcorum erat & philoſophorum. Hoc etiam Romani toga reiecta amiciebantur. Hinc illud admirantis vulgi dicterium de potentioribus ad religionem Chriſtianam tranſgreſſis, A toga ad pallium. Vnde motus Tertullianus vt ſcriberet pro pallio librum. Ammianus Marcellinus de Iuliano Aug. Nanque in pace, inquit, eius menſarum tenuitas erat rectè noſcentibus admiranda, velut ad pallium mox reuerſuri.

De corio ſuo ludere.

In De pallio, Hoc ſoli Chamæleonti, inquit, datum, quod vulgo dictum eſt, de corio ſuo ludere.

Omnia tempus reuelat.

In Apologetico cap. 8. Bene autem, inquit, quod omnia tempus reuelat teſtibus etiam prouerbiis veſtris atque ſententiis, ex diſpoſitione naturæ quæ ita ordinauit, vt nihil diu lateat, etiam quod fama non diſtulit.

Terræ filius.

In Apologetici capite vndecimo: Nam & terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum eſt.

Stipulam quis in alieno oculo facilius perſpicit,
quàm in ſuo trabem.

In Apologetico capite trigeſimo nono, Prouerbium euangelicum Matthæi ſeptimo, & Lucæ ſexto capite. De corio, quod aiunt, ſuo [illegible]:
De ſpectaculis cap. vlt. fol. 870.

F I N I S.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI, principi,ac domino D.Staniſlao Turzo Epiſc.Olomucenſi &c. digniſſimo,Beatus Rhenanus Seletſtadienſis S. D.

QVVM in hoc vere aureo renaſcentium literarũ ſeculo,STANISLAE
præſul eximie, quo non modo tres illuſtres linguæ paſſim diſcuntur,
ſed & quanto quæq; ſcripta ſunt meliora,tanto pluris fiunt,ab omni-
bus operam dari videam, vt optimis ſtudiis quiſque pro virili ſua cõ-
ſulat:& alius quidem incognita adhuc Latinis auribus è Græco vertit,
alius indoctè vel perperam verſa caſtigat aut elimat: alius Latinos au-
tores iniuria temporum deprauatos , veterum collatione exemplariũ
reſtituit,aut obſcuros explicat: Ego ſanè ne prorſus ſim aſymbolus,o-
peræprecium putaui , ſi Septimij Tertulliani lucubrationes in publicum emitterem , autoris
non minus vetuſti quàm inſignis , quibus iam per tot ſecula ſtudioſi ſacrarum literarum ca-
ruerunt. Atque quum diſpicerem cui nam tam præclara monimenta conſecrari deberent,in
primis tu dignus mihi viſus es,cui ſcriptor antiquiſſimus tanquam optimo patrono dicare-
tur.Nam ea es eruditione, & optimarũ diſciplinarum peritia præditus, & iis perſpicaciſſimi STANISLAI Turzo nis laus
ingenij dotibus polles,eaq; vitæ ſanctimonia commendaris, vt autor eruditiſſimus, acutiſſi-
mus,feruensq; Chriſtianæ pietatis aſſertor,libenter in ſinum tuum conuolet,nimirum vt ip-
ſum aduerſus moroſos quoſdam,qui perinde veteribus ac nouis offenduntur,tuo patrocinio
defendas.Nec vero patitur epiſtolaris anguſtia,vt virtutes tuas hic deprædicem, quas nõ ſo-
lum Morauia ſuſpicit,ſed & tota Germania admiratur:neque enim latere poteſt virtus. Vo-
lumen illæ non exiguum deſiderent.Quanquam has C.Vrſinus Velius vir quum ob morum C.Vrſinus Velius
grauitatem,tum ob inſignem literaturam non immerito tibi charus, quem vtriuſque linguæ
exornat peritia , feliciſſimum in pangendis carminibus , in oratione ſoluta admirabilem , &
Huttenus equeſtris ordinis apud Germanos ingens ornamentum , ac Ioachimus Vadianus, Vdal.Hut. Io. Vadianus.Ianus Dubrauius
& clariſſimus vir Ianus Dubrauius,quo tu nunc à conſiliis vteris,iam pridem digniſſimis æ-
ternorum monumentorum præconiis immortalitati conſecrauerunt . Meretur id eximia li-
beralitas tua,quam ſic in viros doctos exerces , vt veteris illius Mecœnatis laudem omnium
calculis proximè tibi vendicaris . Suffecerit autem vel hoc vnum incomparabilis prudentiæ
probitatisq; tuæ euidentiſſimum argumentũ,quod inclytus Hungariæ rex Ludouicus in ma- Ludouicus rex Vngariæ
ximis regni negociis tuum plerunque exquirit conſilium , & in aulam ſuam huius rei gratia
ſæpe te euocat.Quid ni autem id faceret filius, cuius pater egregiam Turzonum fidẽ ac pru- Turzonum familia
dentiam iam olim exploratam habuit,& beneficiis non contemnendis liberaliter exornauit?
Sed cupis fortaſſis audire quo nam pacto Septimij Tertulliani lucubrationes ad me peruene-
rint.Audi,rem paucis explicabo . Proſequebamur anno ſuperiori eximium illum ciuilis pru-
dentiæ & optimarum literarum antiſtitem Vdalricum Zaſium,quum ſodalitatis literariæ ſa- V.Zaſius
lutandæ gratia Seletſtadium veniſſet,Colmariam vſque:quò quum veniſſemus, inſignem illũ
bonorum ſtudiorum fautorem Dn.Iacobum Zimmermanum illic Decanum adiuimus . In Iac.Zimermanus Decanus Colmarienſis.
cuius bibliotheca libris exquiſitiſſimis inſtructa , forte vetuſtum quendam codicem arripui,
nonnulla Tertulliani continentem opuſcula , quem is ex Paterniaco Tranſiurano cœnobio
commodum attulerat . Hunc quum me videret auidius euoluere , libenter pro ſuo candore Paterniacũ.
permiſit,vt mecum auferrem.Deinde quum paulò poſt agerem Argentorati, intellexiſſemq;
Thomam Rappium virum cum primis integrum & literatum ad Thermas Hercinias, quas Th. Rappius.
vulgus Syluestres appellat, proficiſci velle, rogaui hominem vt Hirſaugienſe cœnobiũ quod Hirſaugienſe cœnobium
illinc non multum abeſt,adiret,& Tertulliani volumina, quæ illic extare acceperam , ad nos
commodato deferret.Is cum amore noſtri tum adiuuandi literas ſtudio, negocium id lubẽs
ſuſcepit.Atque,audi fortunam,vix dum biduum fuerat in Thermis,quum reuerendus Abbas
Hirſaugienſis cœnobij Benedictinæ familiæ eximium decus vnà cum venerabili patre Nico-
lao Baſellio,non tam integritate morum, quàm nõ vulgari literarum cognitione ſanè quàm Nicolaus Baſellius
celebri,illuc quoque lotum venit.Quæ res effecit,vt facilius impetraret quod volebat , cõſue-
tudine videlicet & contubernij & conuictus fermè menſtrua intercedente , & Baſellio vehe-
menter annitẽte,vt votis meis ſatisfieret.Itaque Tertulliani libros ſecum attulit,quos ab illo

† iiij paulò

paulò poſt apud Baſileam agens accepi non minori gaudio, quàm ſi mihi gemmas miſiſſet. Clamabam ſtatim ὢ τῆς εὐδαιμονίας, felicem me putans, cui tãtus theſaurus obtigiſſet? Et quia tum apud Frobenium præla vacabant, vixdum perſpecti libri typis excudi cœpti ſunt. Nolebam enim prælorum & commodati voluminis opportunitatem, hoc eſt, occaſionem ipſam amittere, quippe qui ſcirem intra præſtitutum tempus codicem remittendum, & præla ſi ſemel alicui operi mancipentur, expectandum fore, donec id abſoluatur. Quod niſi his rationibus inductus maturandum putaſſem, non fuiſſet à nobis æditus Tertullianus. Nam ſi per ocium mihi contigiſſet opus euoluere priuſquam informari cœpiſſet, tot mendis compertis ab ædendo ſuperſediſſem. quis enim cum tam corruptis exemplaribus quicquam agere tentet? Enimuero ſperabam ego Paterniacenſem codicem in his ſaltem libris quos ille complectebatur, Hirſaugienſi ſubuenturum, ſed diuerſum euenit. Si locus mẽdoſus accidiſſet, vt ſunt omnia mendis plena, tam erat vtrobique corrupta ſcriptúra, vt alter ab altero videretur deſcriptus. Sed quoniam hoc intriueram, iuxta prouerbium, exedundum mihi fuit. Quàm vero moleſtus fuerit hic labor, dici non poteſt. Hoc vnum tamen mihi ſolatio fuit, quod hac opera videbam conſuli bonis ſtudiis, & gaudebam vetuſtiſſimum inter eccleſiaſticos ſcriptorẽ, qui primus è Chriſtianis apud Latinos rem euangelicam à temeritate hæreticorum ſtuduit

In Tertulliano quędã offendere videntur

aſſerere, erutum è tenebris luce donari. Quanquam erant quæ inter legendum me offenderent, de quibus paulo poſt diſputabimus: ſed cogitabam apud me, eſſe veterem autorem, & inter Latinos omnium primum, qui omnia concilia anteceſſiſſet, in quibus de variis rebus ſtatutum eſt, de quibus aliter olim ſenſerunt veteres: itaque boni cõſulenda, & in meliorem interpretanda partem, quæ apud hunc legerentur non apertis conciliorum ſanctionibus, aut il-

Noua prophetia Monogamia

luſtrium doctorum ſcriptis damnata. Quem animũ ſi candidus quiſque lector attulerit, nihil dubito quin in perquam paucis ſit offendendus. Fateor enim in nouæ prophetię mentione, cuius nonnunquam meminit, & in Monogamiæ libro, vbi vim facit verbis Apoſtolicis, quæ ad ſuam cauſam contentioſe torquet, quemlibet pium multum offendi: ſed illa magis eſt ridicula & ſtultior, quàm cui fides haberi poſſit, etiam ſi illam Romanus Pontifex nullus dãnaſſet: ab hac autem hodie non ita multum eſt diſcriminis, quum polygamia tam paſſim celebretur: vt mittam quod autoritate patrum orthodoxorum, iuxta diui Pauli doctrinam. Monogamia relata eſt in claſſem eorum, quæ conſuluntur, non quæ præcipiuntur, imò ſemper in eo numero fuit, quemadmodum, & cœlibatus, contra quorundam hæreticorum ſententiam,

Cur ſiquior matrimonio Tertullian⁹

qui ſtupro ſecundas nuptias æquabant. Sed quanquam Tertullianum diuus Hieronymus, æmulatione clericorum Romanorum in eam Montani hæreſim ſecundas nuptias deteſtantis, prolapſum eſſe ſcribit, video tamen quid illum mouerit vt Monogamiam ſuaderet, nimirũ quod diem illum vltimum, quem ipſe quodam loco diem expeditionis eleganter vocat, non multum abeſſe putabat, in qua opinione non ea ſolum ætas fuit, ſed & Gregorius magnus Tiberi inundante præter morem, adeſſe iam mundi finem arbitrabatur. Et quod videbat quãtum periculi eſſet Chriſtianiſmo ex imparibus coniugiis, quum Chriſtiana mulier gentili marito ſociaretur, quod tum crebro fiebat, vt de cæteris communis vitæ officiis taceamus, quibus quum magis aſtringantur coniugati, fortaſſis nonnihil impediatur interdum is, qui toto pectore Chriſto ſeruire cupit, præſertim ea ætate, qua Chriſtiani inter ethnicos degebant, illos nonnunquam affinitate contingentes. Et affectibus mundanis magis ſunt obnoxij, qui liberos habent. Prima autem illa naſcentis eccleſiæ tempora ferro tranſigebantur, & ſanguine

Hieronym⁹ fautor virginitatis & cœlibatus

fundendo pro Chriſto, & aduerſis fortiter pro religione perpetiendis erant occupata. Quam etiam ob cauſam diuus Hieronymus minus fauere nuptiis viſus eſt, vt non deeſſent, qui virũ optimum velut Montaniſten ſubaccuſarent. Vnde purgans ſe ſic ad Marcellam ſcribit: Nos, inquit, ſecundas nuptias non tam appetimus quàm concedimus, Paulo iubente, vt viduæ adoleſcentulæ nubant: Illi in tantum putant ſcelerata coniugia iterata, vt quicunque hoc fecerit, adulter habeatur. Atque vtinam Tertullianus tantum conſuluiſſet vnas nuptias, non etiam præcepiſſet, certe melius illius ſcripta audirent. Nam tametſi quaſdam opiniones interdum ſecutus eſt, quæ hodie prorſus ſunt ab orthodoxis damnatæ, tamen nihil æque in cauſa fuit, vt illius opuſcula in numerum apocryphorum referrentur, vt quod Nouæ prophetiæ nonnunquam meminit, & Monogamiam Montanicam propugnat. Siquidem in notiſſimo illo Gelaſij Pontificis decreto, cuius initium ſancta Romana eccleſia, Tertulliani libellis primariam autoritatem adimit pontificia cenſura. Non quod vetet illos legi, ſed quod nolit illos publicè legi in templis, propter nimiam autoris vetuſtatem, τὸ δ᾽ ὀξώτερον nonnunquam vel loquẽtis, vel

tis, vel quorundam veterum dogmata ſecuti, quæ poſtea teſtimoniis ſacrarum literarũ conuicta ſint, & ita damnata. Nam hoc ſignificat apocryphi vocabulum, occultum videlicet, quod non publicè, & in templis pronunciari debeat, ſed priuatim & domi legi poſſit. Nec mirum eſt vetuſtiſſimos illos ſcriptores, Papiam, Miltiadem, Irenæum, & Iuſtinum apud Græcos, & Tertullianum, Apollinarium, Arnobium, & Lactantium apud nos, quædam fortaſſis prodidiſſe, quæ poſtea fuerint per autoritatem ſynodalem reprobata, quum hoc quod eſt in artibus & prophanis diſciplinis, vt à poſterioribus maiores ſuperentur quotidie aliquid adiicientibus, & quod ab illis vtcunque inuentum eſt conſummatius reddentibus, etiam in re theologica vſu venerit, vt Hieronymi ſeculo homines multo ſubtilius fortaſſe philoſophati ſint de diuinis quàm ætate Tertulliani. Et qui hodie viuunt Theologi, multo ſe putant etiam acutiores omnibus veteribus, quibus acumen quidem non adimo, ſed doctrinam parem non concedo, quum hos multi potius philoſophos appellandos cenſeant quàm Theologos. Tametſi fauore diuini numinis paſſim nunc Theologi, qui in ſolis iſtis contentioſis ſcriptoribus, quos Scholaſticos vocant, antehac verſabantur, veteres autores incipiunt euoluere, quæ res quantum emolumenti ſit allatura toti mundo, breui apparebit. Me ſanè nihil magis extimulauit, vt hunc vetuſtiſſimum Theologum in lucem emitterem, quàm vt Theologis gratificarer, quorum intereſt non ſummulas modo neotericorum deuorare, verum præſtantiſſimum atque vetuſtiſſimum quenque diuinarum literarum enarratorem perquàm diligenter excutere. In quo genere primum occupat locum Tertullianus omnium diſciplinarum exactè peritus, & in arcanis literis nulli ſecundus. Philoſophiam calluit egregie, diſputandi rationem ſumme tenuit, in rhetoricis exercitatiſſimus, in omni antiquitatis & gentilium literarum cognitione conſummatiſſimus, quam ei laudem Euſebij eccleſiaſtica hiſtoria tribuit. Nam in libro de Carne Chriſti, & de reſurrectione carnis, quantus in philoſophia fuerit, aperte commonſtrat, dum tantum argumentorum illinc profert, tam appoſite, tam denſe, tam acute, vt nihil apud nos extet in hac re, quod cum illo conferri poſſit. In libris aduerſus hæreticos quàm animoſe, quàm docte orthodoxam pietatem propugnat? quorum lectio nobis etiam hoc commodi præbet, quod cognoſcimus plenius quibuſnam præſtigiis & erroribus veteres illi hæretici, quorum hodie tantum nomina tenemus, hominum mentes ludificati fuerint. Nominatim autem quinque libris illis aduerſus Marcionem quid doctius? in quibus inſanum hominem tam acriter vrget, vt non habentem quod reſpondeat, aut quo elabatur, fortiſſimis argumentorum nexibus conſtringat, quod dum facit, totum Euãgelium, & Paulinas epiſtolas omneis cum veteri inſtrumento confert, & pulchre conſentire docet, quæ ille ἐκ διαμέτρου diſcrepare contendebat. Acceptum dubio procul diuinæ prouidẽtiæ ferre debemus, quod quum tot autorum monimenta perierint qui contra Marcionem ſtylum exeruerunt, hoc duntaxat opus Tertul. in noſtram vſque ætatem incolume ſit ſeruatũ, vt appareat manifeſta Marcionis dementia, & Tertulliani ſtudium erga Chriſtianam pietatem tandem orbi teſtatum fiat. Quod ſanè volumen Aur. Prudentius quum ἁμαρτιγένειαν ſcriberet, haud dubie velut exemplar æmulatus eſt. In cæteris libris de pœnitentia, de cultu fœminarum ad vxorem ſuam, bone deus, quàm pie monet, vt profeſſionis noſtræ memores, Chriſtianiſmum non ſolum verbis, ſed & factis exprimamus. Apologeticus poſtremo ſcriptus ad gentes pro Chriſtianorum expurgatione, quas non & eloquentiæ, & eximiæ eruditionis opes oſtentat? in quo non tam ethnicos ſuperſtitioſæ impietatis arguit, quàm à Chriſtianis omnem mali ſuſpitionem gnauiter depellit. An non talia ſcripta à ſitu, & tenebris vindicata publicare, eſt theſaurum mundo communicare? Quanquam, vt ante teſtatus ſum, ſunt quædam in his quæ me offendant. Sed formoſo nonnunquam corpori, omnibusq; pulchritudinis numeris commendato, neuus aliquis turpiculus ineſt. Enimuero diuus Hieronymus in epiſtola ad Tranquillinum, quũ Origenem propter eruditionem ſic interdum legendum arbitratur, quomodo Tertullianum, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos eccleſiaſticos ſcriptores, Græcos pariter & Latinos, vt bona eorũ eligamus, vitemusq; contraria, iuxta Apoſtolum dicentem: Omnia probate, quæ bona ſunt tenete, hauddubie ſignificat etiam in Tertulliani libris quædam ineſſe reprehendenda, pręſertim in his, vt cõiicio, quos de ecſtaſi conſcripſit, qui hodie non comperiuntur, fortaſſis ab illis ſuppreſſi, qui tranquillitati eccleſiæ conſultum volebant: nam (eodem autore) in ſeptimo libro operis de ecſtaſi, Montani prophetiam pertinaciter aſſerit. Sed conſilium Hieron. de legendo Origene, nos ad Tertullianum quoque accõmodemus, ſic huius bona recipientes, vt mala reſpuamus:

Apocryphũ

Aeditionis cauſa

Eruditio Septimij Tertull.

Tertul. libros aduerſus Marcionem Prudẽtius graphice videtur expreſſiſſe.

Ignoſcendũ veteribus.

Tertullian' quomodo legendus

mus.nam & hic(quod idem de Origene narrat)ſcripturas in multis bene interpretatus eſt, & prophetarum obſcura diſſeruit,& tam noui quàm veteris teſt. reuelauit maxima ſacramenta.Porrò quum nihil ſit in gentilium literis vel tam prophanum, vel tam obſcœnum, quod non magnifice æditum à Chriſtianis legatur, cur tam vetuſtus autor qui primus inter Latinos ſacris enarrandis manus eſt admolitus,& naſcentem Chriſti doctrinam laborioſiſſimis ſcriptis adiuuare tentauit,ſupprimi debeat non video.Et quæ Chriſtianiſmi pernicies ex impuris quorundam ethnicorum libris oriatur,notius eſt quàm vt hic ſit indicandum. Enimuero ne quid tale ex Tertulliani voluminib. accidat, ſi cui non ſatis ſunt argumenta ſingulis libris præfixa,& annotationes in marginibus adiectæ,monemus vt lecturus hunc autorem. libellum illum cui titulus eſt: Definitiones eccleſiaſticorum dogmatum, qui inter opera diui

Definitiões eccleſiaſticorum dogmatum.

Aurelij Auguſtini extat:quum tamen non ſit totus illius,ſed diuerſorum,diligentiſſime prius euoluat,vt ſi quid aliter à Tertulliano traditum legerit, ex eo libello ſciat quid ab orthodoxis patribus in diuerſis ſynodis ſit ſtatutum,quas quum omneis anteceſſerit Tertullianus, exceptis illis quatuor ſynodis Apoſtolicis,quarum Acta meminerunt, minus mirãdum eſt ſi ſui ſeculi ſit interdum opiniones ſequutus.Multum ſanè ad huius nos autoris lectionem animare debet,quod diuus Cyprianus hunc ſuum magiſtrum vocauerit,nullum diem tranſmittens in quo non aliquid in huius opuſculis legeret. Et Nepotianum celebrans Hieronymus à lectione Tertulliani commendat,quum inquit,Sermo eius per omne conuiuium de ſcripturis aliquid proponere.Illud,aiebat,Tertulliani,iſtud Cypriani:hoc Lactantij,illud Hilarij eſt.Idẽ ex damnato libro de Monogamia non veritus eſt Paulinum docere quomodo ſancti ſint qui de fidelibus,id eſt,baptizatis naſcuntur, vt appareat prudentem lectorem etiam ex ſpinis roſam, & vndecunque profectum capere poſſe. Satis nunc puto liquere reuerendiſſime pater,

Moleſtiſſimi labores æditionis huius

quid ſpectans has Septimij Tertulliani lucubrationes inuulgarim. Quæ ſanè æditio quantis mihi laboribus conſtiterit,paucis dici nequeat.Non enim ſolum attulit difficultatem prodigioſa codicum deprauatio,verumetiam affectati ſtili durities moleſtiam addidit:Itaque quãdo loca mendoſa deprehendebam, & non ſubuenirent exemplaria, ſciens religioſe eſſe tractanda autorum ſcripta non ſecus ac res ſacras, nihil mutare volui (qui tamen multis mos eſt) ſed coniecturas quæ tum in mentem fortè veniebant,in marginibus adieci, quarum nõnullæ nec mihi multum arrident,verum cupiebam lectorem dubitaturum adiuuare: quod ſi non vbique ſucceſſit,non eſt idcirco damnandus conatus. Vtinam mihi copia fuiſſet exemplaris, quod in Gorzienſi cœnobio ſeruatur, id abeſt ad tertium miliarium ab vrbe Mediomatricum,& item eius quod apud Fuldam extat,vel eius quod eſſe Romæ ferunt.Sed ſpaciis iniqui temporis excluſi non potuimus ea nanciſci.Quanquam vereor nihil noſtris eſſe emẽdatiora,quando codices,quibus vſi ſumus Hirſaugienſis & Paterniacenſis tam cõſtanter per omnia conſentiebant,ex diuerſis allati bibliothecis, & non vno tempore deſcripti. Sed hunc

Cauſæ deprauationis operũ Tertul.

conferendi laborem aliis committemus.Nec miretur quiſquam cur tot mendę in Tertulliani ſcriptis inoleuerint:quarum præcipuæ cauſæ ſunt,neglectus autoris,quo multis annis non eſt lectorum manibus tritus,& ipſum dicendi genus affectatum & Aphricanum, quod etiam magis effecit,vt minus legeretur,quàm quiduis aliud.Quod ſupereſt precor, vt tua celſitudo Tertullianum velut ab inferis in hanc lucem reuerſum ſuſcipiat ac legat, aperte cognitura quantum interſit inter modum tractandi diuinas literas veterum & recẽtiorum iſtorum. Et me ſuorum clientulorum numero aſcribat. Bene valeat R. D. T. cui me commendo.

Baſileæ Calend.Iuliis.Anno M. D. XXI.

Vita

VITA Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, PER Beatum Rhenanum.

DE Tertulliano, quum vicinus vixerit Apoſtolorum té-poribus, pauca reperiuntur apud autores qui adhuc extant. Siquidem omnes fermè qui illius ætate ſcripſerút, & paulò poſt, penitus interciderunt, quorum in catalogo ſcriptorum eccleſiaſticorum à Hieronymo fit mentio. Proinde quum antiquiora nó habeamus, vitam illius ex eo Hieronymi libello huc tranſcribemus. Tertullianus, inquit, presbyter, nunc demum primus poſt Victorem & Apollonium Latinorum ponitur, prouinciæ Aphricæ, ciuitatis Carthaginenſis, patre Centurione procóſulari. Hic acris & vehementis ingenii, ſub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multaq́ ſcripſit volumina; quæ quia nota ſunt pluribus, prætermittimus. Vidi ego quendam Paulum Concordiæ, quod oppidum Italiæ eſt, ſenem, qui ſe beati Cypriani iam grandis ætatis notarium, quum ipſe admodum eſſet adoleſcens, Romæ vidiſſe diceret, referreq́ ſibi ſolitum, núquam Cyprianum abſque Tertulliani lectione vnam diem præteriiſſe: Ac ſibi crebrò dicere, Da magiſtrum; Tertullianum videlicet ſignificans. Hic quum vſque ad mediá ætatem, presbyter eccleſiæ permanſiſſet; inuidia poſtea & contumeliis clericorum Romanæ eccleſiæ, ad Montani dogma delapſus, in multis libris, nouæ prophetiæ meminit. Specialiter autem aduerſum eccleſiam texuit volumina, De pudicitia, De perſecutione; De ieiuniis, De Monogamia, De Ecſtaſi libros ſex; & ſeptimum, quem aduerſum Apollonium compoſuit. Ferturq́ vixiſſe vſque ad decrepitam ætatem; & multa, quæ non extant, opuſcula cóndidiſſe. Hactenus Hieronymus, Porrò, quòd inuidiam & contumelias clericorum Romanæ eccleſiæ in cauſa fuiſſe ſcribit, vt ad Montani dogma fuerit prolapſus Tertullianus; forte hoc fuit, quòd cùm Montano fauere nónihil videretur, ſtatim communione eccleſiæ priuatus eſt, priuſquam illi ſe totum addiceret. Qua re commotus, in partes Montani tranſiit, planè eas approbans, quas tantú antè ſibi nó diſplicere ſignificauerat. Atque hoc propemodum eſt, quod Paulinus de clericis Romanis Seuero Sulpitio conqueritur, quum inquit, Romæ quoque pauci, etiá in clero ipſo, à quo ſolo videmur ſcandalizari, morſu inuidiæ commouentur. Sed domino gratias, qui & mihi miſerrimo peccatori ſuo dedit dicere: Quoniá oderunt me gratis. Quod tamen ad me pertinet; cum ipſis quoque qui oderunt pacem meam, mente pacificus ſum. Si quis enim vult contentioſus eſſe; hoc noſtra conſuetudo non recipit. Horum tamen ipſorum, qui nos odiſſe, & à cóſortio ſanctitatis ſuæ ſegregare dicuntur, vix ad nos tenuis fama perlabitur; & ab auribus noſtris, ſpinarum ſępe munitis, & aura frigida, velut importunum vacui culicis murmur, excluditur. Hæc Paulinus. Euſebius etiá in opere ſuo Chronico teſtatur Tertullianum ſub Seuero floruiſſe, quum, hoc imperáte geſta adnotans, inquit: Tertullianus Afer Centurionis Proconſularis filius, omniú eccleſiarum

Hieronymus
Tertullian' Carthaginenſis
Paulinus
Euſebius

...eſt à morte chriſti ... ...one Tiberij xviij.

cleſiarum ſermone celebratur. Cæterum quum in libro de Monogamia Tertullianus ait: Magis nunc tempus in collecto factum eſt, annis circiter C L X. exinde productis; ab ætate diui Pauli ſupputationem temporis init: Nã poſt medi\-am ætatẽ (vt inquit Hieronymus) ad partes Montani defecit. Igitur non admodum inuenis de Monogamia ſcripſit. Lactantius Firmianus diuinarum inſtitutionum lib. 5. capite primo, recẽſens quoſdam ex veteribus, qui rem Chriſtianam tutandam aduerſus ethnicos ſuſceperunt: Septimius quoque Tertullianus, inquit, fuit omni genere literarum peritus, ſed in loquendo parum facilis, & minus comptus, & multum obſcurus fuit. Ergo ne hic quidem ſatis celebritatis inuenit. Idem in tertio capite eiuſdem libri: Quanquam, inquit, Tertullianus eandem cauſam plenè perorauerit in eo libro, cui Apologetico nomẽ eſt. Loquitur autem de cauſa Chriſtianorum. Vxorem porrò habuit, ad quam ſcripſit duos libros, adhortans eam ad caſtitatem & vitam vidualem, ſi ipſum contingat priorem è viuis excedere. Autor eſt Aur. Auguſtinus, illum, relictis Montani ſectatoribus, ſua ſeparatim inſtituiſſe conuenticula; Forte quòd Mõtaniſtarum impietatem non probaret. Meminit in opuſculis, quæ nos ædidimus, quorundam aliorum librorum, quos non putamus hodie extare, videlicet, De ſpectaculis, De ſpe fidelium, De teſtimonio animæ, aduerſus Apellem Hæreticum, De anima. Quorundam etiam meminit, Hieronymus, qui nõ comperiuntur. Varius eſt in Phraſi. In diſputationibus dilucidior eſt, ac ſimplicior. In locis communibus, velut de pallio, de cultu mulierum, eſt durior & affectatior. Vixit autem vſque ad decrepitam ætatem. Cæterũ, omittere nõ poſſumus, quòd Regino ſcriptor ille rerum Germanicarum, inter martyres Tertullianum recenſet, qui in eccleſiæ perſecutione pro Chriſto ſanguinem fuderunt. Quod quia non traditur à diuo Hieronymo, qui tam candidè huic fauit, vt hoc haud fuerit omiſſurus; apud me fidem non meretur. Fuit igitur alius quiſpiam huius nominis. *Tiberius annis xxiij. imperiauit. huius anno xix° paſſus eſt chriſtus*

Tib. igitur	5
Caius	4
Claudius	14.
Nero	14.
Galba. otho. Vitellius	1
Veſpaſianus	9.
Titus	2
Domitianus	15.
Nerua	1.
Traianus	20.
Hadrianus	20.
Antoninus Pius	23
M. Aurelius et L. Verus	19.
Commodus	12
Pertinax et Julianus	1
	160.

Seuerus et Antoninus filius, quorum principatu vixit Tertull.

Argumen-

A ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
per Beatum Rhenanum.

SCribit Tertullianus quaſi Encomium Patientiæ, deum ipſum afferens patientiæ exemplum. Per con-
tentionem mox impatentiã depingit, huius diabolum faciens autorem, ut illius deum. Concludit im-
patientiam omnis eſſe mali ſeminarium. Paulò poſt impatiẽtiæ cauſas ac ſtimulos Euangelica doctri-
na retundit. Adhortatur ad patientiam, deinde teſtimoniis & ſimilitudinibus, ut ipſe loquitur, do-
minicis. Affert in exemplum Eſaiam, Stephanum & Iob. In fine patientis effigiem graphice delineat, adulteri-
nam & diabolicam ethnicorum patientiam abominans. Liber eſt Parænetici generis. Diuus Cæcilius Cyprianus
Tertulliani ſtudioſiſſimus, qui ut olim Apelles nullam diem ſine linea iuxta prouerbium, ſic nunquam ullam
B diem intermiſit, quin huius ſcriptoris aliquid legeret, Da magiſtrum ſolitus dicere, quoties Tertulliani uolu-
men aliquod à notario ſuo poſceret. Is inquam Cyprianus ſimili argumento libellum texuit, cui titulus De bono
patientiæ, qui inter ſermones in peruulgatis æditionibus refertur. Hac pia commendabiliq; æmulatione etiam de
habitu uirginum ſcripſit, nitidior aliquanto faciliorq; hoc noſtro autore. Verebatur enim ſanctiſſimus martyr,
ne, quod poſtea accidit, tam inſignis ſcripta uiri interciderent, abhorrentibus iam tum ab eius lectione pleriſque
quod infeliciter ſeſe ab eccleſia ſeparaſſet. Adeo autem ſibi familiarem fecerat aſſiduè legendo Cyprianus, ut
nonnunquam iiſdem exemplis iiſdemq; ſententiis ubique utatur, quemadmodum indicabimus in ſcholiis noſtris.
Enimuero uehementi ardore magnoq; affectu Tertullianus pro orthodoxa religione ſcribit, diſputat, pugnat,
ut liqueat eum nihil fingere, ueræ pietatis atque martyrij amantibus ſemper gratiſſimus, ne quis tantum propter
patriæ fauorem ut Aphrum Aphro placuiſſe putet. Nec loquitur ſolum magna, uerumetiam indubiè uixit. Sed
C tamen neuis non caret, ut nihil ex omni parte beatum. Cæterum errores utcunq; excuſari poſſunt. Seceſſio nul-
lum recipit patrocinium.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

DIſputare ſuper eo quod frui non datur.) Dicimus utrunque, & fruor hanc rem, & fruor hac re.
Qui cum uacent à ſanitate.) Tertulliano non ſatis eſt dicere, Vacent ſanitate, niſi præpoſitionem à
addat, quod perpetuo ferè facit. Etiam qui cæca uiuunt.) Hic elegantiam Græcam affectat. nam
ſolent illi aduerbia pluratiuè nominum inſtar uſurpare. Expone ergo cæca pro cæcè. Non prorſum diſſimilis
apud Cyprianum locutio eſt, quum inquit De bono patientiæ, Qui non loquimur magna, ſed uiuimus. Simile eſt
D Lucretianum illud, Acerba tuens, pro acerbè. Tantũ illi ſubſignant.) Hoc eſt, tanti patientiã faciunt, tantũ 2
ei tribuunt. Subſignare pro ſubſcribere & fauere. Aduerſus Marcionem libro primo, In uobis eſt, ſi uelitis illi
obſequium ſubſignare. Caninæ æquanimitatis ſtupore formata.) Intelligit Cynicam ſiue Diogenicam tole-
rantiam. Hunc locum æmulator Tertulliani Cyprianus in modo citato libello ſuauiter ediſſerens, Apparet, in-
quit, non eſſe illic ueram patientiam, ubi ſit inſolens affectatæ, libertatis audacia, & exerti ac ſeminudi pecto-
ris inuerecunda iactantia. Sed uiua ac cæleſtis diſciplinæ diuina diſpoſitio diligat.) Pro diligat aliquan-
do nobis ſcribendum eſſe uiſum eſt, dirigat. Nunc in delegat mutauimus. non male, ut putamus. Eſt delegare, in-
iungere ſeu committere aliquid. Sic libro ſecundo aduerſus Marcionem. Nec cautionem eius delegaſſet ſub me-
tu mortis. Porrò cæleſtem diſciplinam uocat a Chriſto miſſo cælitus, inſtitutam. Quam magiſteriis cæleſtibus
diſcimus inquit Cyprianus in De bono patientiæ, ueluti declarans quod hic dixit Tertullian. Cæleſtis diſcipli-
E næ diuina diſpoſitio. Temporum officia.) Nam Ver ſuo tepore fruges prolicit, Aeſtas calore concoquit.
Elementorum ſeruitia.) Refrigerat enim aër, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat. Totius ge
nituræ tributa.) Per tributa geni turæ, conceptum nutricationemq; fœtus in utero & partum ipſum intelligit.
Genitura enim hic natiuitas eſt. Qui florem lucis huius ſuper iuſtos & iniuſtos.) Et hunc locum ſuauiter
ediſſerens Cyprianus, Qualis uero in deo, inquit, & quanta patientia, quod in contumeliam ſuæ maieſtatis &
honoris inſtituta ab hominibus profana templa, & terrena figmenta, & ſacra ſacrilega patientiſſimè ſuſtinens
ſuper bonos & malos æqualiter facit diem naſci & lumen ſolis oboriri: & quũ imbribus terrã rigat, nemo à be
neficiis eius excluditur, quo minus iuſtis ſimiliter & iniuſtis indiſcretas pluuias largiatur? Videmus inſeparabi
li æqualitate patientiæ nocentib. & innoxiis, religioſis & impiis, gratias agentib. & ingratis, dei nutu tẽpora
obſequi, elementa famulari, ſpirare uentos, fontes fluere, grandeſcere copias meſſium, fructus mitteſcere uinea-
F rum, exuberare pomis arbuſta, nemora frondeſcere, prata florere &c. Nomen, familiam ipſius perſequen-
tes.) Solet omittere coniunctiones Tertullian. quæ res obſcuritatem ſæpe parit. Sic autem nomen accipit, ut
in De reſurrectione carnis, cum pro nominis fide in medium extracta: & Lactantius libro quinto de philoſo-
pho quodam loquens, Tres, inquit, libros euomuit contra religionem nomenq; Chriſtianum. Cyprianus.
Illos nominis ſui ſemper inimicos. Naſci ſe deus in utero patitur matris.) Hæc Cyprianus copioſe explicat.
Omnes denique actus eius ab ipſo ſtatim aduentu patientia comite ſignantur. quod primum de illa ſublimitate
cæleſti ad terrena deſcendens, non aſpernatur dei filius carnem hominis induere. Et à ſeruo ſuo tingitur.)
Cyprianus. Dominus baptizatur à ſeruo. Et tentatoris congreſſus ſolis uerbis repellit.) Cyprianus. Cum
diabolo tentante congreditur, & inimicum tantum uiciſſe contentus, nil ultra uerba conatur. Abſolutè
ſcilicet ueniam offenſæ patientia eruditus.) Quam uidelicet offenſa patientia dare ſolet, hoc eſt, igno-

ſcentiam. Atquin ipſe lauand.) Atquin uſurpat perpetuo pro atqui. Quod ſemel annotaſſe ſufficiat. Talia G
multa librarij uetuſtis exemplaribus inuexerunt. Sic & alioquin recepit uſus pro alioqui. Cœleſtes ignes
repræſentari noluiſſent.) Hoc uerbo Cyprianus etiam ſic utitur. Tunc repræſentatur, inquit, pœna impio &
peccatori, quando iam non poteſt pœnitentia prodeſſe peccanti. Et ſtatim in præſentiarum aliquid infligi ſi-
ue exhiberi. Sicq; ab idoneis autoribus uſurpatur. Horatius. Virtutem ne repræſentet moresq; Catonis? Pa-
rum hoc, ſi non etiam proditorem ſuum. Cyprianus iis uerbis ſententiam iſtam circunloquitur. Nec mirandum,
inquit, quòd circa obedientes talis extiterit, qui Iudam potuit uſq; ad extremum longa patientia ſuſtinere, ci-
bum cum inimico ſumere, hoſtem domeſticum ſcire, nec palam oſtendere. Ergo quod Tertul. dicit, denotare, id
uelut explicans Cyprianus dixit oſtendere. Ne unius quidem diſcentis gladiũ ultorem probauit.) Diſcentẽ
uocat diſcipulũ complurib. locis, ſicut audientes, auditores in lib. de pœni. in De uera carne Chriſti, Sed quid
3 iam, inquit, diſcentes Pontici illius. In lib. præſcrip. aduer. hæret. Et diſcentib. inquit, meis eadem ad uos præ- H
dicare mandaueram. Intelligit autem hic Petrum. Eodem. Etiam proprij, inquit, diſcentes & ſucceſſores eorũ.
Et ſtructio.) Structionem uſurpat pro inſtructione, ut alibi ſtructius comparatiuũ pro inſtructius, & ſtru-
ctus pro inſtructus, ut in hoc lib. paulò poſt, De ſuo experimento, inquit, quid ad peccatum adiutaret, ſtructus.
In lib. De reſur. carnis, Quot ſteriles, inquit, utriuſque naturæ infructuoſis genitalib. ſtructi. Secundum mo-
ratos.) Hoc eſt, ut moratos, ſiue in moratis, id eſt, inter moratos. Græci ſermonis æmulatio eſt. nam κατὰ præ-
poſitio cum accuſat. constructa. ſimilitudinem etiam ſignificat, Et dicunt illi οἱ κατ' ἀγοράν, id eſt, qui ſecundum
forum, innuẽtes eos qui in foro uerſantur, hoc eſt, forenſes. Non in compede aut pileo uertitur.) Prius il-
lud ſeruitutem & pœnam, poſterius manumiſſionem libertatẽq; reſpicit. Virgil. interpres Seruius, autor eſt,
ſeruos in Feroniæ templo olim raſo capite pileum accipere ſolitos. Erat enim inſigne libertatis pileum. Hinc
illud, Ad pileũ uocare ſeruos, paſſim apud autores obuium. Non de hominib. modo ſeruitute ſubnixis.) Sic I
Cyprianus angelica maieſtate ſubnixus dixit, de Lucifero loquens in libel. de zelo & liuore. Ille angelica ma-
ieſtate ſubnixus, ille deo acceptus & charus &c. Neutrũ alteri facere. Videtur dictum à Tertul. Neutrũ
alteri facere, pro eo quod eſt, neutrũ cum altero facere, id eſt, neutrũ alteri conſentire. Vt uobis non magis à
malo aliquid boni, q̃ à bono ali. m. d. u. p.) Mali uocabulo diabolũ intelligit, ut boni deum. Et quaſi in præ-
ſcript. cõpendio.) Vocabulo præſcriptionis hic utitur, ceu in libris ſequentib. ſæpe. In lib. de carne Chriſti. Sed
4 plenius, inquit eiuſmodi præſcriptionib. aduer. omnes hæreſes, alibi iam uſi ſumus. Igitur natales impatien-
tiæ.) Appellat impatientiæ natales, originem ſiue initium impatiẽtiæ, Sic lib. 1. aduer. Marc. natales agnitio-
nis dixit, Idcirco, inquit, à pentateucho natales agnitionis ſupputabuntur. Et in lib. de Pallio, Natales mundi
Ab ipſius, inquit, mundi natalib. cõpotes ſumus. Aut malitiã ab impatientia auſpicatam.) Frequenter hoc
participio paſſiuè utitur. Per quã primus deliquerat.) Repoſuimus, Per quam primus delinquere intraue- K
rit. Cenſentientibus exẽplarib. Paterniacenſi Gorzienſiq;. Quod à malo hauſerat.) Hoc eſt diabolo. Et
circa diaboli circunſcriptionẽ.) Deceptionẽ intelligit qua diabolus Euam circunuenerat. hanc refutare debe-
bat Adam. Circũſcribere decipere ſignificat. & Ciceroni circũſcribere ſenatũ eſt autoritate ſenatum priuare,
tracta à fabris aut chirurgis metaphora qui quæ præciſuri ſunt, prius circunſcribunt. Et reuera primi parẽtes
noſtri à diabolo ſunt circũſcripti, cuius aſtu de paradiſo ſunt eiecti, atq; exilio damnati, omni iure poſſeſſionis
ſibi adempto. At ubi ſuccidit impatientiæ.) Ex Gorzienſi caſtigatione repoſuimus aduerb. ſemel, quod in
prioribus æditionibus omiſſum erat. At ubi ſemel ſuccidit. Facile uſurpari ab impat. cœpit.) Vſurpant pro-
priè ad quos ius poſſeſſionis ſpectat. Sic impat. ueluti iam poſſidẽs hominẽ facile eum ad quiduis traxit q. deũ
5 offenderet. Oblationes ſuas ad dominũ recuſatas.) Ex Gorziẽſi collatione emẽdauimus, A domino recuſa- L
tas. Per hæc impat. tunc inf.) Hæc uerba cũ præcedẽtib. cõnexuimus hoc modo, Demõſtrat. q. p. i. g. ad. c. r. à
q. i. ſ. eſt, per hæc impatiẽtiæ tunc infantis quodãmodo incunabula, cæterũ quanta mox incrementa! nec mirum.
Si prima deliq. &c. Porrò quia Gor. exemplar intellexi clauſulã iſtam cõtinere, Cæterũ quanta mox incremen-
ta, aſtipulante Hirſaugienſi codice, eandẽ adſcripſi in cõtextu. Eleganter aũt uir undequaq; doctiſ. Tertul. in-
cunabula impatientiæ uocat prima exordia ac quaſi rudimenta. Alioqui incunabula pro natalib. & origine ſu-
mere ſolent autores. Iuſtinus lib. xij. Si non ſolũ tyrocinia, uerũ etiam incunabula in ipſis caſtris poſuiſſent. Idẽ
lib. xxxi. Cõtrà, Romanos auitos lares, & incunabula maiorum templaq; ac deorũ ſimulacra inexplebile deſi-
deriũ uidendi tenebat. Aptè uero addit, infantis. Talis igitur exhedra delictorũ.) Partibus ſiue mẽbris do-
mus Exhedra annumeratur. aptus & paratus ad ſedendũ locus, à ſedib. nomen habẽs. Hæc in primis apud Græ-
cos in uſu fuit, quã Ro. quoque ſunt æmulati. Docet exhedrarũ ædificationẽ Vitruuius lib. v. Hic accipitur pro M
ſede & nido loculamentoq; uitiorũ. Reſpicit enim ad id quod antè dixit, Impatientiam eſſe matricem in omne
6 delictum, Item, Omne peccatũ impatientiæ aſcribendum. Poſt mannæ eſcatilem pluuiam, poſt petræ aquati-
lem ſequelam.) Hic audis ſcholaſticam phraſin eius temporis. Quando ne dignè quidem malefacere con-
ceſſum eſt.) Hoc eſt. Illis qui conuenerunt ut malè tractentur, digni huiuſmodi talione. Ita detrimentum
patientiæ, faſtid. op. p.) Obſcura ſententia. Videtur ſic intelligenda diſtinguendaq;, Ita dominus præminiſtra-
uit patientiæ detrimentũ, ſabaudi rei familiaris, faſtidiũ opulentiæ, hoc eſt, contemptũ diuitiarũ. Appoſitiuè.
Vt ſit ſenſus, Dominus prius oſtẽdit patiẽtiæ tolerandũ eſſe detrimentũ rei familiaris, dũ docet diuitias eſſe
cõtẽnendas. Sic aptè cohærebit clauſula quæ ſequitur. Læſuras quoq; earũ cõputãdas nõ eſſe.) Læſuras uocat
detrimẽta ſiue diſpẽdia, quũ aliquid de re famil. noſtra amittitur. Potuiſſet dicere iacturas, ſed placuit nouũ uo-
cabulũ. Sic in De reſur. carnis, Preſſuras enim & læſuras quib. corrũpitur homo exterior. Eodẽ lib. Ex læſuris

& animæ

A *& animæ & carnis obueniunt.* Itaq; ſi denuo adfecti impatienter ſenſerimus.) *Emendauimus noſtrum iu-*
dicium ſecuti, impatientes erimus. Quum deniq; ludo, & caſtris ſeſe locant.) *Ludum gladiatoriũ intelli-*
git, cuius præfectus laniſta dicebatur, Per caſtra militiam. Quum per uiam more beſtiarum latrocinantur.)
Codex Paterniac. oſtendit apertè ſcripſiſſe Tertullianum, Quum per uiam in mores beſtiarum latrocinantur.
Vt ſit, In mores beſtiarum, pro more beſtiarum, In modo dicto libro quidam offenſus hac lectione, in mores uer
terat in memores. Domica monela.) *Sic monelam uſurpat à monendo pro monitione, ſicut à ſequendo ſeque-*
lam. Paulò ante, poſt petræ aquatilem ſequelam ſperant de domino. Sic libro aduerſus Marcionem quinto, Imò
inquit, noſtri monela de cœlo. Quinis ictus ille ſit.) *In hac lectione conſentiunt exemplaria manu deſcri-*
pta. Dixit, Quinis pro quantuſcunque. Non uaſculorum inquinamentis, ſed eorum quæ ex ore promuntur,
hominem communicare.) *Quod apud Matth. xv. cap. legitur non ſemel,* κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, *Tertul. uertit com*
B *municat, quemadmodum etiam Aurel. Auguſt. legit. Eſt autem* κοινοῦν *commune facere. Et quia Iudæi quod*
impurum eſt, id ipſi commune uocant, factum eſt ut κοινοῦν *ſiue cõmunicare ſit illis coinquinare, ceu uetus Euan*
geliorum æditio habet in quibuſdam exemplaribus præcipuè noſtris. Eraſmus elegantiſſimè uertit, impurum
reddere. Cæterum quum hic dicit hominem communicare, ſubaudi ſeipſum. Ne ſit opus actiuam uocem in paſſi-
uam mutare. Tametſi ipſe ſic potius loqui uidetur, Communicare inquinamentis in datiuo, pro impurari inqui-
namentis &c. Tum in Sed eorum ſubaudi inquinamentis. Eodem exitu diſpongetur.) *Diſpongere delere* 7
eſt, & inducere, ſumpta tranſlatione à ceratis tabulis nomina cõtinentibus, in quibus ea quæ diſſoluta ſunt gra
phio diſpunguntur delenturq;. Nam hoc uerbũ ad ratiocinia pertinere docet Vlpianus Iureconſultus, quũ in-
quit, Diſpungere eſt conferre accepta & data. C. de uerborũ ſignific. Si alios conſectos impatienter dole-
mus.) *Ex Gorzienſib. annotationib. ſcripſimus, Ergo uotum ſi alios conſectos imp. dol.* Hoc quidem loco
C cummaximè.) *Aduerbio cummaximè nuſquam non utitur, pro præſertim ſiue præcipuè. Quod apud alios auto*
res tum apud Terent. legitur. Sic in lib. de reſurrect. carnis. Quo cũmaximè diuiſionem iſtam materiæ ordina-
mus. Tamen indicantis impatientiam cauit.) *Synecdochica locutio huic autori familiariſſima, ut præpoſi-*
tionem κατὰ *ſubintelligamus, ſecundũ uel per impatientiã. Cauere aũt iuris uerbũ. Cauet ſibi aliquis ab aliquo.*
Huiuſmodi impatiẽtia incuſare cõſueuerat!) *Poſſet etiã legi incurſare. Quod uero ſequitur, Quoties in-*
ſtantia eius. Et hoc iuris uerbũ eſt. Quod ſi patiẽtiæ incubabo.) *Incubare pro indormire, tranſlatione ſum*
pta à rebus charis, quas ne perdamus etiã quum dormimus nobis ſupponimus cuſtodiæ cauſa. Cyprianus in De
eleemoſyna. Quid diuitiis tuis ſolus incubas? Sic in præſcriptionibus Tertullian. pectori eius, inquit, incuban
pro incũbere dixit in libro de reſurrectione carnis, Et de iſto (inquit) cœlo, quod nobis incubat. Nã quũ Ma-
D *ro cecinit, Ponto nox incubat atra, rem incommodam uiolentamq; uoluit exprimere. Sanè Plinius aliter*
loquitur in initio libri ſecundi de natura agens, Aut ſi una omnes incubaret, hoc eſt, foueret, ab auibus
fœtificantib. ſumpta metaphora. Neceſſarior iniuriæ med. pat.) *Cõparatiuum inuſitatũ. Sic neceſſarius di-*
xit in neutro genere in De carne Chriſti, Quaſi, inquit, neceſſarius aliquid adferrent, eo quod ille tum maximè
agebat. Certemus igitur quæ à malo infligũtur.) *Et hic Mali nomine diabolum intelligit. Hunc quoq; ma-* 8
lignum uocat in lib. cui titulus, De fuga in perſecutione, Sed erue nos, inquit, à maligno, id eſt, ne nos induxe-
ris in tentationem, permittendo nos maligno. Sic enim πονηρὸν *uertit. Paulò poſt rurſum. Aut mali inſidiis.*
Quia qua ex parte, aut erroribus noſtris, aut mali inſidiis, aut admonitionibus domini.) *Interuenimus er-*
roribus noſtris, aut mali inſidiis, cum nos illis opponimus non conſentiendo, ſed euitando potius. Sic olim Tri-
bunus ſenatuſconſultis intercedebat. At admonitionibus domini interuenimus, quum illis obſequimur. Sic in-
E *fra, Omnibus mandatis eius interuenit.* Itaq; talibus & aduocatio & riſus promittitur.) *Aduocationis uo*
cabulo conſolationem accipe. nam ſic uertit Græcam dictionem παράκλησιν. Quod pacis gratiſſimæ deo at-
tinet diſciplinam.) *Attinere diſciplinam dicit, pro diſciplinæ ſeu ad diſciplinam attinere.* Negotium conue- 9
nientia ſoluet!) *Conuenientiam uſurpat ſubſtantiuè, pro conuentione & pacto.* Nemo conuulſus animum.)
Figurata locutio. Hæc expectat, hæc exoptat pœnitẽtiam.) *In antiquis codicibus tertiũ uerbũ additur nẽ-*
pè in Paterniacẽſi exortat, In Gorziẽſi etortat. His ergo ſcripſimus in cõtextu, Hæc expectat, hæc exoptat,
hæc etortat pœnitentiam, quandoq; inituris ſalutẽ. Dixit fortaſſis etortat forma frequentatiua pro extortat
ab extorqueo. Senſus eſt, patientia non ſolum expectat atq; exoptat, uerumetiam extorquet pœnitentiam, hoc
eſt, cogit eos quos ſic æquanimiter tolerat, ad pœnitentiã faciendam, ut aliquando ſalutẽ inire poſſint. Et quia
addit, Solitæ lapſis ſubuenire, loqui uidetur de Chriſtianis, ſeu uiris, ſeu fœminis, qui ſe ethnicis in matrimo-
F *nio coniungunt. Hic aliquando contingebat, ut uxor Chriſtiana marito ethnico tandem continentiam per-*
ſuaderet. quam amplexus ille ſeruabat. mulier uero pœnitentiam agebat, atque prius factum expiabat apud
eccleſiam iuxta ritum eius temporis. Atque hoc eſt quod ſequitur, Quantum boni utrique confert, alterum
adulterum non facit, alterum emendat. Conſentit quod infra dicit, Pœnitentiam expectat, exhomologeſim
aſſignat. Dilectio, inquit, magnanimis eſt.) *Paulinum uerbum* μακροθυμεῖ *uertit Tertullianus magnanimis*
eſt, quod uocabulum latinum inſolens eſt. Sed ſuo more loqui ſolet. Cyprianus æmulator Tertulliani, ſed
ſtyli purioris, Charitas, inquit, magnanima eſt. Idem μακροθυμίαν *magnanimitatem reddidit in De eleemo-*
ſyna. Aliis magis placet longanimis & longanimitas. Ita patientiam ſumit.) *Per magnanimitatem ui-*
delicet patientiam amplectitur. Nam puſillanimitas impatientiæ coniuncta eſſe ſolet. Non proterit.)
Quod diuus Paulus dixit οὐκ ἀσχημονεῖ, *pro quo Aurel. Auguſtin. legit, non dehoneſtatur, ſi quis clarius*
exprimere uelit, iis uerbis poſſit, nihil ſibi indecorũ putat. Tertul. noſter reſpiciens ad id quod ex hmõi faſti-

dio ſequi ſolet, cum arrogantiuſculi cenſemus nos non decere ut in humilioribus officiis inſeruiamus proximo, G
uertit, non proterit. Nam contemnentis eſt protrudere, & pedibus ſubmouere cum quem colloquio auxilioue
quis putet indignum. Poſſet etiam legi, non præterit. Nam præterire faſtidientis eſt. Cum eandem etiam in
corpore demerẽdo domino multipliciter adlaborem.) Quanquam refragentur exemplaria manu ſcripta quæ
uidimus omnia, tamen auſus ſum mutare lectionem hoc modo, Cum eadem etiam in corpore, demerendo domino
multipliciter adlaboret. Sane adlaborandi uerbo Horatius quoq; eſt uſus Odarum libro primo, Simplici myrto
nihil adlabores, ſedulus curo. Vtpote quæ ab ipſo domino in Apoſtolis ſuſtinendo uicerit.) Aut ab ipſo do
mino, id eſt, poſt ipſum dominum. Aut largiente domino, quod tamen minus placet. Videtur enim uelle dicere,
Patientiam primum in Chriſto luxiſſe, deinde in Apoſtolis. Lapidatur Stephanus, ſed ueniam hoſtibus ſuis po
ſtulat.) Scripſimus, & ueniam hoſt. ſ. p. Non poteris, inquit, iſta perferre, niſi tolerantiæ & patientiæ teneas
firmitatem. quod factum uidemus in Stephano, qui quum à Iudæis ui & lapidibus necaretur, non ſibi uindictam, H
ſed interfectoribus ueniam poſtulabat dicens, Domine, ne ſtatuas illis hoc peccatum. Sic eſſe oportuit primũ mar
tyrem Chriſti, qui martyres ſecuturos glorioſa morte præcurrens, non tantum dominicæ paſſionis prædicator
eſſet, ſed & patientiſſimæ lenitatis imitator. Omnem patientiæ ſpeciem expũxit.) Expunxit, id eſt, præſtitit.
Metaphora eſt à nominibus diſſolutis, quæ ueteres in Calendariis punctis confodiebant, uel potius uerſo ſtylo de-
lebant. Scribebant autem in ceris ut plurimum. Intelligit Iob. Sic Cyprianus in De bono patientiæ expuncta mor
te dixit, Huius, inquit ſententiæ uinculo colligati omnes & conſtricti ſumus, donec morte expuncta de iſto ſeculo
recedamus. Hunc porrò locum de Iob idem Cyprianus mutatis uerbis æmulatur. Non illæ in pecore diuitiæ.)
10 Illæ emphaſim habet. Quale in illo uiro feretrum deus diabolo extruxit!) Inter inſtrumenta triumphi, fe-
retrum eſt in quo pompa fertur. Intellige in quo diabolus triumpharetur, deo trophæum ſtatuente. Nam Iob
per diuinam gratiam diabolum uicit, impatientiæ neutiquam ſuccumbens. Q. D. Quale trophæum de diabolo I
deus erexit! Olim circunferebantur arma deuictarum gentiũ in pompa, mox ſuſpendebantur. Aptè ergo ſequi-
tur. Quale uexillum. Cum ille homo ad omnẽ * aceruum nunciorum.) Id illud reſpicit quod in hiſtoria Iob

*Noſtrũ legit acerbum nuncium.

legimus, Quumq; adhuc ille loqueretur, uenit alter & dixit. Et iterum, Sed adhuc illo loquente, uenit alius &
dixit. Et tertio. Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intrauit & dixit. Vt iſtum nunciorũ ſub idem tempus ir-
rumpentiũ accurſum, acerbum nunciorum appellet. In eoſdem ſpecus & paſtus reformaſſe.) Indicauimus in
margine libri, foraminoſæ carnis uideri legendum. Idq; uocabulum magis arridet, q̃ ut ſcribatur uel refoſſæ uel
reforatæ, quemadmodũ aliàs admonuimus. Magis enim refert Aphricanam phraſim. Et ueſtigia deprauatæ di
ctionis hanc nobis coniecturã certò perſuadent. Mox pro recuperatam ſcripſimus recuperauit, ex collatione
Gorzienſi. Sed maluit in illo die.) Intelligit diem extremi iudicij. Adeo ſatis idoneus patientiæ ſequeſter K
deus.) Elegãtiſſime dictum à uiro undequaq; doctiſſimo. Sequeſter eſt Modeſtino Iurecõſulto definiente, apud
quem plures eandem rem, de qua controuerſia eſt, deponunt, ſic dictus autore Lauino, quem citat A. Gellius,
quod eius utraq; pars fidem ſequatur. Fidem munit, pacem gubernat.) Simile patientiæ encomiũ non omiſit
æmulator Tertulliani Cyprianus in de bono patientiæ. Patientia eſt, inquit, quæ nos deo & cõmendat & ſer-
uat &c. Tentationes inculcat.) Inculcat, hoc eſt, ſuppeditat, proculcat. Si non eum ſpiritu admiſerimus
in nobis morabitur ſemper.) Hic uariis aliàs cõiecturis diſtracti ſumus. Verum ſimplicius uidetur, ſi pro nõ,
legamus, nos, hoc modo, Si nos eum ſpiritu admiſerimus, in nobis morabitur ſemper. Aut ſi cum ſpiritu. Nam
pro morabitur legere inorabitur, pro in extremitate uerſabitur ab ora deducto uerbo, prorſus durũ & ab-
ſurdũ uidetur, quanq̃ in libro De reſurrectione carnis ſic loqui uidetur, At cum & calix bene ſibi conſcius, &
de diligentia miniſterij cõmendatus, coronis quoq; potatoris ſui inorabitur, pro eo quod eſt in ora ſiue extre- L
mitate cingetur. Vt illic indicabimus. Solus ſuſtinere nõ poterit. Emendauimus, ſola ſuſtinere nõ poterit. ſic
11 exigente ſenſu, nam de patientia loquitur. Hæc patientiæ ratio, hæc diſciplina.) Hanc ſententiam ſic arbi-
tror legendam & intelligendam. Hæc patientiæ ratio, hæc diſciplina, hæc opera cœleſtis & uera, ſubaudi pa
tientiæ, ſcilicet Chriſtiana, ſcilicet opera: nõ ut illa patientia gentiũ terrena, falſa, probroſa. Nam opponitur
terrena cœleſti, & falſa uera. Domino diabolus æmularetur.) Aemulari cum datiuo cõſtruit. Iuſtinus lib.
vij. Siquidem amiſſo cui æmulari conſueuerant, in ſegnitiem torporemq; reſoluti. Sic & Fabius loquitur. Ma
gnitudinis par eſt.) Par cum genitiuo iungere ſolet. ſic in libro De præſcriptionib. aduerſus hæreticos, A dia
bolo ſcilicet, inquit, cuius ſunt pares. Et aduerſus Marcionẽ lib. v. Dicimus, inquit, circunferri ab Apoſtolo aut
creatorem, aut (quod nolit Marcion) parẽ creatoris. Id in pleriſq; uocibus adiectiuis facit, pro datiuo geni-
tiuum uſurpans. Quæ aucupandis orbitatibus.) Notat teſtamentorũ captatores. Quos ſatyra duodecima M
arguit Iuuenalis. Quæ uentris operarios cõtumelioſis patrociniis. ſ. l. gulæ addicit.) Appellat operarios
uentris, eum paraſitos & alienarũ menſarum aſſeclas, quibus nihil aliud magis eſt curæ, q̃ ut uentri ſatisfiat:
tum eos qui ſe in diuitũ clientelam tradunt, quibus illi poſtea abutantur. nam contumelioſorum patrociniorũ no-
mine, patronos contumelioſos intelligit, quibus tamen ob uentrem replẽdum clientes, imò propudioſa mancipia
nuſquam nõ obſequantur. Huiuſmodi partim ſatyra quinta, partim nona notat Iuuenalis. Ordinabis ſic uerba.
Quæ, ſubaudi patientia, operarios uentris addicit gulæ, hoc eſt, uenundat, ſiue in nexum dat gulæ, nam utrũq;
ſignificat addicere. ſubiectione libertatis cõtumelioſis patrociniis, hoc eſt, ſubiiciendo libertatẽ contumelioſis
patrociniis. Paraſitos & uentris mancipia Græci γαστρὶ δουλεύοντας appellant, & in Sympoſiacis Plutarchus nõ
minus elegãter q̃ uerè τῇ γαστρὶ ἢ τῇ ψυχῇ σωματοῦντας uocat. Quam patiẽtia.) Quã ſubaudi patientiã Gẽtiliũ
patiẽtia. ſ. ig. expectat. i. æterna dãnatio. Sed uiderint ſua & ſui præſides.) Sui præſides dixit, pro eorum.

Q. Sept.

A Q. SEPTIMII FLOREN-TIS TERTVLLIANI PRESBYTE-ri, de patientia, liber.

CONFITEOR ad dominum deum ſatis temere me, ſi non etiam
impudenter de patientia componere auſum, cui præſtandæ idoneus
B omnino non ſum, vt homo nullius boni: quando oporteat demon-
ſtrationem & commendationem alicuius rei adortos, ipſos prius in
adminiſtratione eius rei deprehendi, & conſtantiam commonendi
propriæ conuerſationis autoritate dirigere, ne dicta factis deficienti-
bus erubeſcant. Atque vtinam erubeſcere iſtud remedium ferat, vti
pudor non exhibendi, quod aliis ſuggeſtum imus, exhibendi fiat magi-
ſterium: niſi quod bonorum quorundam ſicuti & malorum, intolerabilis magnitudo eſt: vt
ad capienda & præſtanda ea, ſola gratia diuinæ inſpirationis operetur. Nam quod maxime
bonum, id maximè penes deum, nec alius id quàm qui poſſidet diſpenſat, vt cuique dignatur.
C Itaq; velut ſolatiũ erit diſputare ſuper eo quod frui nõ datur, vice languentiũ, qui cum vacent 1
à ſanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miſerrimus ego, ſemper æger caloribus im-
patientiæ, quam non obtineo, patientiæ ſanitatem, & ſuſpirem & inuocem & perorem ne-
ceſſe eſt, cum recordor, & in meæ imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei valetu-
dinem, & dominicæ diſciplinæ ſanitatem, non facile cuiquam, niſi patientia adſideat, proue-
nire. Ita propoſita dei rebus eſt, vt nullum præceptum obire quis, nullum opus domino
complacitum perpetrare extraneus à patientia poſſit: bonum eius, etiam qui cæca viuunt, *Cæca viuũt, id eſt, cæcã vitam ducũt. Intelligit gẽtiles.*
ſummæ virtutis appellatione honorent. Philoſophi quidem qui alicuius ſapientiæ anima-
lia deputantur, tantum illi ſubſignant, vt cum inter ſeſe variis ſectarum libidinibus & ſen-
tentiarum æmulationibus diſcordent, ſolius tamen patientiæ in commune memores, huic
D vni ſtudiorum ſuorum commiſerint pacem. In eam conſpirant, in eam fœderantur, il- 2
li in adfectatione virtutis vnanimiter ſtudent, omnem ſapientiæ oſtentationem de pa-
tientia præferunt. Grande teſtimonium eius eſt, cum etiam vanas ſeculi diſciplinas, ad
laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria, cum diuina res in ſeculari-
bus artibus volutatur? Sed viderint illi quos mox ſapientiæ ſuæ cum ſeculo deſtructæ ac
dedecoratæ pudebit. Nobis exercendæ patientiæ autoritatem, non adfectatio humana
caninæ æquanimitatis ſtupore formata, ſed viua ac cœleſtis diſciplinæ diuina diſpoſitio de- *Caninæ æquanimitatis ſtupor.*
legat, deum ipſum oſtendens patientiæ exemplum: iam primum qui florem lucis huius
ſuper iuſtos & iniuſtos æqualiter ſpargit: qui temporum officia, elementorum ſeruitia,
E totius genituræ tributa dignis ſimul & indignis patiatur occurrere, ſuſtinens ingratiſſi-
mas nationes, ludibria artium & opera manuum ſuarum adorantes, nomen, familiam ip-
ſius perſequentes, luxuriam, auaritiam, iniquitatem, malignitatem cottidie inſoleſcen-
tem, vt ſua ſibi patientia detrahat: plures enim dominum idcirco non credunt, quia ſecu-
lo iratum tam diu neſciunt. Et hæc quidem diuinæ patientiæ ſpecies, quaſi de longinquo,
fors vt de ſupernis, æſtimetur. quid illa autem quæ inter homines palàm in terris quodam-
modo manu apprehenſa eſt? Naſci ſe deus in vtero patitur matris, & expectat, natus ado-
leſcere ſuſtinet, & adultus non geſtit agnoſci, ſed contumelioſus inſuper ſibi eſt, & à ſeruo
ſuo tingitur, & tentatoris congreſſus ſolis verbis repellit. Cum de domino fit magiſter, do-
F cens hominem euadere mortem, abſolutè ſcilicet veniam offenſæ patientiæ eruditus, non
contendit, non reclamauit, nec quiſquam in plateis vocem eius audiuit, arundinem quaſſa-
tam non fregit, linum fumigans non reſtinxit. Nec enim mentitus fuerat propheta, imò
ipſius dei conteſtatio, ſpiritum ſuum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum vo-
lentem ſibi adhærere non ſuſcepit· nullius menſam tectumùe deſpexit. Atquin ipſe lauan-
dis diſcipulorum pedibus miniſtrauit. Non peccatores, non publicanos aſpernatus eſt. Non
illi ſaltem ciuitati quæ eum recipere noluerat iratus eſt, cum etiam diſcipuli tam contu-
melioſo oppido cœleſtes ignes repræſentari voluiſſent. Ingratos curauit, inſidiatoribus ceſ-
ſit. Parum hoc, ſi non etiam proditorem ſuum ſecum habuit, nec conſtanter denotauit.

Cum vero traditur, cum adducitur, vt pecus ad victimam (ſic enim non magis aperitos, G
quàm agnus ſub tondentis poteſtate) ille, cui legiones angelorum, ſi voluiſſet, vno dicto de
Diſcentis. l. diſcipuli, videlicet Petri — cœlis adfuiſſent, ne vnius quidem diſcentis gladium vltorem probauit. Patientia domini in
Malcho vulnerata eſt. Itaque & gladij opera maledixit in poſterum, & ſanitatis reſtitutio-
Patiētia miſericordiæ mater — ne ei, quem non ipſe vexauerat, ſatisfecit per patientiam, miſericordiæ matrem. Taceo quod
figitur. in hoc enim venerat. Nunquid tamen *ſubeundæ morti etiam contumeliis opus fue-
*al. ſubigendæ — rat? Sed ſaginari voluptate patientiæ diſceſſurus volebat. Deſpuitur, verberatur, deridetur,
fœdis veſtitur, fœdioribus coronatur. Mira æquanimitatis fides. Qui in hominis figura
propoſuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus eſt. Hinc vel maxime Phariſæi
dominum agnoſcere debuiſtis, patientiam huiuſmodi nemo hominum perpetraret. Ta- H
3 lia tantáque documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei eſt,
penes nos vero ratio & ſtructio, ſatis aperte non ſermonibus modo in præcipiendo, ſed e-
tiam paſſionibus domini ſuſtinendo, probant, his, quibus credere datum eſt, patientiam
dei eſſe naturam effectam, & præſtantiam ingenitæ cuiuſdam proprietatis. Igitur ſi probos
quoſque ſeruos, & bonæ mentis, pro ingenio dominico conuerſari videmus (ſi quidem ar-
Obſequium — tificium promerendi, obſequium eſt: obſequij vero diſciplina, morigera ſubiectio eſt) quanto
Iudiciū dei non in cōpede aut pileo vertitur. — magis nos ſecundū [dominū] moratos inueniri oportet? ſeruos ſcilicet dei viui, cuius iudiciū
in ſuos, nō in compede, aut pileo vertitur, ſed in æternitate, aut pœnæ, aut ſalutis. Cui ſeueri-
tati declinandæ, vel liberalitati inuitandæ, tanta obſequij diligentia, opus eſt, quanta ſunt ip- I
ſa, quæ aut ſeueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamen nos non de homini-
bus modo ſeruitute ſubnixis, vel quolibet alio iure debitoribus obſequij, verum etiam de pe-
cudibus, etiam de beſtiis obedientiam exprimimus, intelligentes vſibus noſtris eas à domino
prouiſas traditáſque. Meliora ergo nobis erunt in obſequij diſciplina, quæ nobis deus ſub-
dit? agnoſcunt denique quæ obediunt. nos cui ſoli ſubditi ſumus, domino ſcilicet, auſcul-
tare dubitamus? At quàm iniuſtum eſt, quàm etiam ingratum, quod per alterius indulgen-
tiam de aliis conſequaris, idem illi per quem conſequeris, de temetipſo non rependere? Nec
pluribus de obſequij exhibitione, debita à nobis domino deo. Satis enim agnitio dei quid ſi-
bi incumbat, intelligit. Ne tamē vt extraneum de obſequio videamur interieciſſe, ipſumquo- K
Obſequium — que obſequium de patientia trahitur. Nunquam impatiens obſequitur, aut patiens quis ob-
luctatur. Quam ergo dominus omnium bonorum & demonſtrator & acceptor, deus in ſe-
metipſo circumtulit, quis de bono eius latere retractet? cui item dubium ſit omne bonum,
quia ad deum pertineat, pertinentibus ad deum tota mente ſectandum? Per quæ in expedi-
Præſcriptio — to & quaſi in præſcriptionis compendio & commendatio & exhortatio de patientia conſti-
tuta eſt. Veruntamen procedere diſputationem de neceſſariis fidei non eſt ocioſum; quia
" nec infructuoſum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, ſi quando turpis. Itaque ſi de ali-
" quo bono ſermo eſt, res poſtulat contrarium quoque boni recenſere. Quid enim ſectandum
" ſit magis inluminabis, ſi quod vitandum ſit proinde digeſſeris. Conſideremus igitur de L
Impatientia — impatientia: an ſicut patientia in deo, ita aduerſaria eius in aduerſario noſtro nata atque
comperta ſit: vt ex iſto appareat, quàm principaliter fidei aduerſetur. Nam quod ab æmu-
lo dei conceptum eſt, vtique non eſt amicum dei rebus. Eadem diſcordia eſt rerum, quæ
& autorum. Porrò cum deus optimus, diabolus econtrario peſſimus, ipſa ſui diuerſitate
teſtantur neutrum alteri facere, vt nobis non magis à malo aliquid boni, quàm à bono ali-
4 quid mali *dictum videri poſſit. Igitur natales impatientiæ in ipſo diabolo deprehendo,
*al. editum — iam tunc cum dominum deum vniuerſa opera quæ feciſſet, imagini ſuæ, id eſt, homini ſub-
ieciſſe impatienter tulit. Nec enim doluiſſet, ſi ſuſtinuiſſet: nec inuidiſſet homini, ſi non do-
luiſſet. Adeo decepit eum, quia inuiderat. Inuiderat autem, quia doluerat. Doluerat, quia M
Angelus pditionis. — patienter vtique non tulerat. Quid primum fuerit ille angelus perditionis, malus an impa-
tiens contemno quærere: palàm cum ſit, impatientiam cum malitia, aut malitiam ab im-
patientia auſpicatam, deinde inter ſe conſpiraſſe, & indiuiduas in vno patris ſinu adoleuiſ-
ſe. At enim quam primus ſenſerat, per quam delinquere intrauerit, de ſuo experimento quid
ad peccandum adiutaret ſtructus, eandem impingendo in crimen homini aduocauit. con-
uenta ſtatim illi mulier, non temere dixerim per conloquium ipſum eius afflata eſt ſpiritu
impatientia infecto. vſqueadeo nunquam omnino peccaſſet, ſi diuino interdicto patientiam
præſeruaſſet. Quid quod non ſuſtinuit ſola conuenta, ſed apud Adam nondum maritum,
Tradux. — nondum aures ſibi debentem, impatiens etiam tacendi eſt? ad traducem illum eius quod
à malo

A à malo hauſerat, facit. Perit igitur & alius homo per impatientiam alterius : perit mox & ip-
ſe per impatientiam ſuam vtrobique commiſſam, & circa dei præmonitionem, & circa dia-
boli circunſcriptionem: illam ſeruare, hanc refutare non ſuſtinens. Hinc prima iudicij vn-
de delicti origo: hinc deus iraſci exorſus, vnde offendere homo inductus. Inde in deo prima
patientia, vnde indignatio prima. Qui tunc maledictione ſola contentus, ab animaduerſio-
nis impetu in diabolo temperauit. Aut quod crimen ante iſtud impatientiæ admiſſum ho-
mini imputatur? Innocens erat & deo de proximo amicus, & paradiſi colonus. Aut vbi ſe- Paradiſi colonus.
mel ſuccidit impatientiæ, deſiuit deo ſapere, deſiuit cœleſtia ſuſtinere poſſe. Exinde homo
terræ datus, & ab oculis dei eiectus, facile vſurpari ab impatientia cœpit in omne quod
B deum offenderet. Nam ſtatim illa ſemine diaboli concepta, malitiæ fœcunditate iram fi-
lium procreauit : æditum ſuis artibus erudiit. Quod enim ipſum Adam & Euam morti im-
merſerat, docuit & filium ab homicidio incipere. Fruſtra iſtud impatientiæ adſcripſerim, ſi
Cain ille primus homicida, & primus fratricida, oblationes ſuas à domino recuſatas æqua- 5
nimiter nec impatienter tulit : iratus fratri ſuo non eſt, ſi neminem denique interemit. Cum
ergo nec occidere potuerit, niſi iratus : nec iraſci, niſi impatiens, demonſtrat quod per iram
geſſit, ad eam referendum, à qua ira ſuggeſta eſt, per hæc impatientiæ tunc infantis quo- Impatiẽtiæ incunabula.
dammodo incunabula. Cæterum quanta mox incremẽta? nec mirum. Nam ſi prima deliquit, Impatientia
conſequens eſt vt quia prima, idcirco & ſola ſit matrix in omne delictum, defundens de matrix ſom
C ſuo fonte varias criminum venas. De homicidio quidem dictum eſt. Sed ira æditum à pri- ne delictũ. Homicidiũ.
mordio, etiam quaſcunque poſtmodum cauſas ſibi inuenit, ad impatientiam vt ad origi-
nem ſui confert. Siue enim quis inimicitiis, ſiue prædæ gratia id ſcelus conficit, prius eſt
vt aut odij aut auaritiæ fiat impatiens. Quicquid compellit, ſine impatientia ſui non eſt, vt
perfici poſſit. Quis adulterium ſine libidinis impatientia ſubiit? Quod & ſi precio in fœmi- Adulterium
nis cogitur venditio illa pudicitiæ, vtique impatientia contemnendi lucri ordinatur. Hæc
vt principalia penes dominum delicta. Nam vt compendio dictum ſit, omne peccatum im-
patientiæ adſcribendum. Malum impatientia eſt boni. Nemo impudicus non impatiens pu-
dicitiæ, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquietus quietis. Vt malus vnuſquiſ-
D que fiat, bonus perſeuerare non poterit. Talis igitur *exhedra delictorum, cur non domi- *al. excetra
num offendat improbatorem malorum? An non ipſum quoque Iſrael per impatientiam ſem
per in deum deliquiſſe manifeſtum eſt? exinde cum oblitus brachij cœleſtis quo Aegyptiis
afflictationibus fuerat extractus, de Aaron ſibi deos duces poſtulat, cum in idolum auri ſui
collationes defundit : tam neceſſarias enim Moyſi cum domino congredientis impatien- 6
ter exceperat moras. Poſt mannæ eſcatilem pluuiam, poſt petræ aquatilem ſequelam de- Eſcatilis pluuia Mannæ.
ſperant de domino, tridui ſitim non ſuſtinendo. nam hæc quoque illis impatientia à domi- Aquatilis ſequela petræ
no exprobratur. Ac ne ſingula peruagemur, nunquàm non per impatientiam delinquen-
do perierunt. Quomodo autem prophetis manus intulerunt, niſi per impatientiam au-
E diendi? domino autem ipſi, per impatientiam etiam videndi. Quod ſi patientiam iniſſent,
liberarentur. Ipſa adeo eſt, quæ fidem & ſubſequitur, & antecedit, Denique Abraham deo
credidit, & iuſtitiæ deputatus ab illo eſt : ſed fidem eius patientia probauit, cum filium im-
molare iuſſus eſt, ad fidei non tentationem dixerim, ſed typicam conteſtationem. Cæte- In Abrahã typica fidei conteſtatio.
rum deus quem iuſtitiæ deputaſſet, ſciebat. Tam graue præceptum, quod nec domino per-
fici placebat, patienter & audiuit, & ſi deus voluiſſet, impleſſet. Merito ergo benedictus,
quia & fidelis : merito fidelis, quia & patiens. Ita fides patientia illuminata, cum in natio-
nes ſeminaretur, per ſemen Abrahæ, quod eſt Chriſtus, & gratiam legi ſuperduceret, am-
pliandæ adimplendæq; legi adiutricem ſuam patientiam præfecit, quod ea ſola ad iuſtitiæ
F doctrinam retro defuiſſet. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repete-
bant, & malum malo fœnerabant : nondum enim patientia in terris, quia nec fides : ſcili-
cet interim impatientia occaſionibus legis fruebatur. Facile erat abſente domino patientiæ
& magiſtro. Qui poſtquam ſuperuenit, & gratiam fidei patientia compoſuit, iam nec verbo
quidem laceſſere, nec fatue quidem dicere ſine iudicij periculo licet. Prohibita ira, reſtricti ani
mi, compreſſa petulantia manus, exemptum linguæ venenũ: plus lex q̃ amiſit, inuenit: dicente
Chriſto: Diligite inimicos veſtros, & maledicentibus benedicite: & orate pro perſecutoribus
veſtris, vt filij ſitis patris veſtri cœleſtis. Vides quem nobis patrem patientia adquirat? Hoc
principali præcepto vniuerſa patientiæ diſciplina ſuccincta eſt, quando ne digne quidem ma
leſacere conceſſum eſt. Iam vero percurrentibus nobis cauſas impatientiæ, cætera quoque

præcepta ſuis locis reſpondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni pe- G
nè in loco de contemnendo ſeculo, ſcripturis dominicis commonetur: nec maior ad pecu-
Diuitiarum contemptus
niæ contemptum exhortatio ſubiacet, quàm quòd ipſe dominus in nullis diuitiis inuenitur.
Semper pauperes iuſtificat, diuites prædamnat. Ita detrimentum, patientiæ, faſtidium opulen
Læſuræ diuitiarum.
tiæ præminiſtrauit, demonſtrans per abiectionem diuitiarum, læſuras quoque earum compu
tandas non eſſe. Quod ergo nobis appetere minime opus eſt, quia nec dominus appetiuit, de-
Cupiditas.
truncatum vel etiam ademptum non ægre ſuſtinere debemus. Cupiditatem omnium malo-
rum radicem ſpiritus domini per Apoſtolum pronunciauit. Eam non in concupiſcentia a-
lieni tantum conſtitutam interpretemur: nam & quod noſtrum videtur, alienum eſt: nihil
enim noſtrum, quoniam dei omnia, cuius ipſi quoque nos. Itaque ſi damno adfecti impatien- H
tes erimus, non de noſtro amiſſum dolentes, adfines cupiditatis deprehendemur. Alienum
quærimus, cum alienum amiſſum ægre ſuſtinemus. Qui damni impatientia concitatur, ter-
rena cœleſtibus anteponendo, de proximo in deum peccat. Spiritum enim quem à domino
ſumpſit, ſecularis rei gratia concutit. Libenter igitur terrena amittamus, cœleſtia tueamur.
Totum licet ſeculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. Iam qui minutum ſibi aliquid aut
furto, aut vi, aut etiã ignauia, nõ conſtanter ſuſtinere cõſtituit: neſcio an facile, vel ex animo
ipſe rei ſuæ manum inferre poſſet in cauſa eleemoſynæ. Quis enim ab alio ſecari omnino non
ſuſtinens, ipſe ferrum in corpore ſuo ducit? Patientia in detrimentis, exercitatio eſt largien-
di & cõmunicandi. Non piget donare eum, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas I
habens tunicas, alteram earum nudo dabit, niſi idem ſit, qui auferenti tunicam, etiam pal-
lium offerre poſſit? Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, ſi eum in tantum
amauerimus, vt amiſſum non ſufferamus? Peribimus cum perdito. Quid hic inuenimus, vbi
habemus amittere? Gentilium eſt omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pe-
Quæſtuoſa pericula mercimoniorũ exercere.
cuniariam fortaſſe animæ anteponant. Nam & faciunt, cum lucri cupiditatibus quæſtuoſa pe-
ricula mercimoniorum in mari exercent: cum pecuniæ cauſa etiam in foro nihil damnatio-
ni timendum adgredi dubitant: cum deniq; ludo & caſtris ſeſe locant, cum per viam *more
*al. immemores
beſtiarum latrocinantur. Nos vero ſecundum diuerſitatem, qua cum illis ſumus, nõ animam
Forum cauſarum.
pro pecunia, ſed pecuniam pro anima deponere conuenit: ſeu ſponte in largiendo, ſeu patien K
ter in amittendo. Ipſam animam, ipſumq; corpus in ſeculo iſto expoſitum omnibus ad iniu-
Ludo & caſtris ſeſe locare.
riam gerimus, eiusq; iniuriæ patientiam ſubimus: minorum delibatione lædemur? Abſit à ſer
uo Chriſti tale inquinamentum, vt patientia maioribus tentationibus præparata in friuolis
Dominica monela.
excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præſto eſt dominica monela, verberanti te, in-
quit, in faciem, etiam alteram genam obuerte. Fatigetur improbitas, patientia tua. Quiuis ictus
ille ſit dolore & contumelia conſtrictus, grauius à domino vapulat. Plus improbum illum
cædis ſuſtinendo. Ab eo enim vapulabit, cuius gratia ſuſtines. Si linguæ amaritudo, maledi-
cto ſiue conuicio eruperit, reſpice dictum: Cum vos maledixerint, gaudete. Dominus ipſe ma
ledictus in lege eſt, & tamen ſolus eſt benedictus. Igitur dominum ſerui conſequamur, & ma L
ledicamur patienter, vt benedicti eſſe poſſimus. Si parum æquanimiter audiam dictum ali-
quod in me proteruum aut nequam, reddam & ipſe amaritudinis vicem neceſſe eſt, aut cru-
*al. maledicto
ciabor impatientia muta. Cum ergo percuſſero *maledictus, quomodo ſecutus inueniar do-
ctrinam domini, qua traditum eſt, non vaſculorũ inquinamentis, ſed eorum quæ ex ore pro-
muntur, hominem communicare: Item, Manere nos omnis vani & ſuperuacui dicti reatum?
Sequiť ergo vt à quo nos dominus arcet, idem ab alio æquanimiter pati admoneat, hic iam
7 de patientiæ voluntate. Nam omnis iniura, ſeu lingua, ſeu manu incuſſa, cum patientiã offen
derit, eodem exitu diſpungetur, quo telum aliquod in petra conſtantiſſimæ duritiæ libratum,
& obtuſum. Concidet enim ibidem inrita opera & infructuoſa, & nonnunquam repercuſſum M
in eũ, qui emiſit reciproco impetu ſæuiet. Nempe idcirco quis te lædit vt doleas: quia fructus
lædentis in dolore læſi eſt. Ergo cum fructum eius euerteris non dolendo, ipſe doleat neceſſe
eſt amiſſione fructus ſui: tunc tu non modo inlæſus ibis, quod etiam ſolum tibi ſufficit, ſed
inſuper aduerſarij tui & fruſtratione oblectatus, & dolore defenſus. Hæc eſt patientiæ vtili-
tas & voluntas. Ne illa quidem impatientiæ ſpecies excuſatur, in amiſſione noſtrorum, vbi
aliqua doloris patrocinatur adſertio. Præponendus eſt enim reſpectus denunciationis Apo-
ſtoli, qui ait: Ne contriſtemini dormitione cuiuſquam, ſicut Nationes quæ ſpe carent. Et me-
rito. Credentes enim reſurrectionem Chriſti, in noſtram quoque credimus propter quos ille
& obiit & reſurrexit. Ergo cum conſtet de reſurrectione mortuorũ, vacat dolor mortis, vacat

& impa-

A & impatientia doloris.Cur ergo doleas,ſi periiſſe non credis? Cur impatienter feras ſubdu-
ctum interim,quem credis reuerſurum? Profectio eſt quam putas mortem. Non eſt lugen-
dus qui antecedit, ſed planè deſiderandus. Id quoque deſiderium patientia temperandum.
Cur enim immoderate feras abiſſe, quem mox ſubſequeris? Cæterum impatientia in huiuſ-
modi,& ſpei noſtræ male ominatur,& fidem præuaricatur.Et Chriſtum lædimus cum euo-
catos quoſq; ab illo,quaſi miſerādos non æquanimiter accipimus.Cupio,inquit Apoſtolus,re
cipi iam & eſſe cū domino. Quanto melius oſtendit votum Chriſtianorum. Ergo votum ſi
alios conſecutos impatienter dolemus, ipſi conſequi nolumus. Eſt & alius ſummus impa-
tientiæ ſtimulus,vltionis libido,negocium curans aut gloriæ,aut malitiæ. Sed & gloria vbi- Vltionis libido
B que vnà & malitia, nunquam non domino odioſa, hoc quidem loco maximè, cum ab alte-
rius malitia prouocata ſuperiorē ſe in exequenda vltione conſtituit, & remunerans nequam
duplicat quod ſemel factum eſt.Vltio penes errorem ſolatium videtur doloris,penes verita-
tem certam redarguitur malignitatis.Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum,
niſi quod ille prior in maleficio deprehenditur, at ille poſterior. Tamen vterque læſi homi-
nis domino reus eſt: qui omnem nequā & prohibet & damnat.Nulla in maleficio ordinis ra
tio eſt: nec locus ſecernit,quod ſimilitudo coniungit.Abſolute itaque præcipitur malum ma
lo non rependendum.Par factum,par habet meritum. Quomodo id obſeruabimus, ſi faſti-
dientes in faſtidio vltionis non erimus? Quem autem honorem litabimus domino deo, ſi Litare honorem domino deo
C nobis arbitrium defenſionis arrogauerimus? Nos putres, vaſa fictilia, ſeruulis noſtris adſu-
mentibus ſibi de conſeruis vltionem, grauiter offendímur: eoſq; qui nobis patientiam obtu-
lerint ſuam,vt memores humilitatis,ſeruitutis,ius dominici honoris diligentes,non proba-
mus modo,ſed ampliorem quàm ipſi ſibi præſumpſiſſent ſatisfactionem facimus.Id nobis in
domino tam iuſto ad æſtimandum,tam potenti ad perficiendum periclitatur?Quid ergo cre
dimus iudicem illum, ſi non & vltorem?Hoc ſe nobis repromittit,dicens: Vindictam mihi,
& ego vindicabo,id eſt: Patientiam mihi,& ego patientiam remunerabo. Cum enim dicit,
Nolite iudicare,ne iudicemini, nónne patientiam flagitat? Quis enim non iudicabit alium,
niſi qui patiens erit non defendi? Quis idcirco iudicat,vt ignoſcat? Ac ſi ignoſcet,tamen iu
D dicantis impatientiam cauit,& honorem vnici iudicis,id eſt dei,abſtulit. Quantos vero ca-
ſus huiuſmodi impatientia incuſare conſueuerat? Quoties pœnituit defenſionem? Quotiens
inſtantia eius deterior inuenta eſt cauſis ſuis? Quoniam nihil impatientia ſuſceptum, ſine
impetu tranſigi nouit: nihil impetu actum, non aut offendit,aut corruit,aut præceps abiit.
Iam ſi leuius defendaris,inſanies: ſi vberius,oneraberis. Quid mihi cum vltione, cuius mo- Vltio
dum regere non poſſum per impatientiam doloris?Quod ſi patientiæ incubabo, non dole-
bo: ſi non dolebo, vlciſci non deſiderabo. Poſt has principales impatientiæ materias,vt po-
tuimus,regeſtas,quid inter cæteras euagemur,quæ domi, quæ foris? Lata atque diffuſa eſt o-
peratio mali.Multiplicia ſpiritus * incitamenta iaculantis,& modo paruula,modo maxima. *al.aſpidū
E Sed paruula de ſua mediocritate contemnas,maximis pro ſua exuperantia cedas.Vbi minor
iniuria,ibi nulla neceſſitas impatientiæ.At vbi maior iniuria,ibì neceſſarior iniuriæ, medela 8
patientiæ.Certemus igitur quæ à Malo infliguntur ſuſtinere,vt hoſtis ſtudium, æmulatio no
ſtræ æquanimitatis eludat.Si vero quædam ipſi in nos, aut imprudentia,aut ſponte etiam ſu-
perducimus,æque patienter obeamus,quæ nobis imputamus. Quod ſi à domino nonulla cre-
dimus incuti,cui magis patientiam quàm domino præbeamus? Quin inſuper gratulari &
gaudere nos docet,dignatione diuinæ caſtigationis,Ego,inquit,quos diligo, caſtigo. O ſer-
uum illum beatum,cuius emendationi dominus inſtat:cui dignatur iraſci,quem admonen-
di diſſimulatione non decipit.Vndique igitur adſtricti ſumus officio patientiæ adminiſtran-
dæ.Quia qua ex parte,aut erroribus noſtris, aut Mali inſidiis, aut admonitionibus domini in-
F teruenimus,eius officij magna merces,fœlicitas ſcilicet.Quos enim fœlices dominus niſi pa
tientes nuncupauit dicendo: Beati pauperes ſpiritu,illorum eſt enim regnum cœlorum. Nul
lus profecto ſpiritu pauper,niſi humilis.Quis enim humilis niſi patiens? quia nemo ſubiice-
re ſeſe poteſt,ſine prima patientia ſubiectionis ipſius.Beati,inquit,flentes atq; lugentes. Quis
talia ſine patientia tolerat?Itaque talibus & aduocatio & riſus promittitur. Beati mites. Hoc
quidem vocabulo:impatientes non licet omnino cenſeri.Item cum pacificos eodem titulo
fœlicitatis notat,& filios dei nuncupat,nunquid impatientes pacis adfines? Stultus hoc ſen-
ſerit. Cum vero gaudete & exultate dicit,quotiens vos maledicent & perſequentur: merces
enim veſtra plurima in cœlo: id vtique non exultationis impatientiæ pollicetur: quia nemo
in aduerſis

in aduerſis exultabit, niſi ante ea contempſerit: nemo contemnet, niſi patientiam geſſerit. G
Quod pacis gratiſſimæ deo attinet diſciplinam, quis omnino impatientiæ natus, vel ſemel
ignoſcet fratri ſuo? non dicam ſepties, ſed ſeptuagies ſepties? quis ad iudicẽ cum aduerſario
ſuo dirigens, negocium couenientia ſoluet? niſi prius iam doleret, duritiam, amaritudinem,
venena ſcilicet impatientiæ amputaret. Quo modo remittes, & remittetur tibi, ſi tenax iniu-
9 riæ per abſentiam patientiæ fueris? Nemo conuulſus animum in fratrem ſuum, munus apud
altare perficiet, niſi prius reconciliando fratri reuerſus ad patientiam fuerit. Sol ſuper iram
noſtram ſi occiderit, periclitamur. Non licet nobis vna die ſine patientia manere. At enim
al. patiẽtiæ cum omnem ſpeciem ſalutaris diſciplinæ gubernet, quid mirum quod etiam pœnitẽtiæ mi-
Lapſi niſtrat, ſolitæ lapſis ſubuenire, cũ disiũcto matrimonio, ex ea tamen cauſa, qua licet ſeu viro, H
ſeu fœminæ ad viduitatis perſeuerantiã ſuſtineri, hæc expectat, hæc exoptat, hæc exhortatur
pœnitentiam, quandoque inituris ſalutem. Quantum boni vtrique confert, alterum adulte-
rum non facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum ſimilitudinum exemplis de pati-
entia ſanctis adeſt. Erroneam ouem patientia paſtoris requirit & inuenit. Nam impatientia
vnam facile contemneret. Sed laborem inquiſitionis patientia ſuſcipit, & humeris inſuper
aduehit baiulus patiens peccatricem derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia
patris & recipit, & veſtit, & paſcit, & apud impatientiam irati fratris excuſat. Saluus eſt igi-
CHARITAS tur qui perierat, quia pœnitentiam iniit. Pœnitentia non perit, quia patientiam inuenit. Nam
dilectio ſummum fidei ſacramentum, Chriſtiani nominis theſaurus, quam Apoſtolus to- I
tis viribus ſancti ſpiritus commendat; cuius niſi patientiæ diſciplinis eruditur? Dilectio, in-
μακροθυμεῖ quit, magnanimis eſt: ita patientiam ſumit. Benefica eſt: malum patientia non facit. Non æ-
mulatur: id quidem patientiæ proprium eſt. Nec proteruum ſapit: modeſtiam de patientia
οὐκ ἀσχημονεῖ traxit. Nõ inflatur, nõ proteruit: non enim ad patientiã pertinet. Nec ſua requirit, ſuffert ſua,
dum alteri proſit: nec incitatur. Cæterum quid impatientiæ reliquiſſet? Ideo, inquit, dilectio
omnia ſuſtinet, omnia tolerat, vtique quia patiens. Merito ergo nunquã excidet: nam cætera
euacuabũtur, cõſummabũtur. Exhauriũtur linguæ, ſcientiæ, prophetiæ: permanẽt fides, ſpes,
dilectio: Fides, quã Chriſti patiẽtia induxit ſpes quã hominis patiẽtia expectat: Dilectio, quã
deo magiſtro patiẽtia comitatur. Vſque huc de patientia tandẽ ſimplici & vniformi, & tan- K
tum in animo conſtituta: cum eadem etiam in corpore, demerendo domino multipliciter
*Hæc ſunt inſerta ex vetuſto codice. adlaboret: vtpote quæ ab ipſo domino [*in corporis quoque virtute ædita eſt, ſiquidem re-
ctor animus facile communicat ſpiritus inuecta cũ habitaculo ſuo. Quæ igitur negotiatio
patientiæ in corpore? imprimis adfectatio carnis hoſtia domino placatoria per humiliatio-
nis ſacrificium. Cur ſordes cum anguſtia victus domino libat? contecta ſimplici pabulo puro
quoque potu cum ieiunia coniungit, cum cineri & ſacco inoleſcit. Hæc patientia corporis
precationes commendat, deprecationes adfirmat: hæc aures Chriſti dei aperit, ſeueritatem
diſpergit, clementiam eligit. Sic ille rex Babylonius offenſo domino cum ſqualore & pædore
ſeptenni ab humana forma exulaſſet, immolata patientia corporis ſui, & regnum recupera- L
uit, & quod optabilius homini eſt, ſatis deo fecit. Iam ſi altiores & feliciores gradus corpo-
ralis patientiæ degeramus, eadẽ ſanctitati quoque præcurat cõtinentiam carnis. Hæc & vi-
duam tenet, & virginẽ adſignat, & voluntariũ ſpadonem ad regna cœli leuat. Quod de vir-
tute animi venit in carne perficitur, carnis patientia in perſecutionibus denique præliatur. Si
fuga vrgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer præueniat, caro in vinculis, caro in
ligno, caro in ſolo, & in illa paupertate lucis, & in illa patientia mũdi. Cum vero producitur
ad experimentum felicitatis ad occaſionem ſecundæ intinctionis, ad ipſum diuinæ ſedis a-
ſcenſum nulla plus illic quàm patientia corporis, ſi ſpiritus promptus ſed caro ſine patientia
infirma vbi ſalus ſpiritus & carnis ipſius. At cum hoc dominus de carne dicit infirmam pro- M
nuncians quid ei firmandæ opus ſit oſtendit patientia, ſcilicet aduerſus omnem ſubuerten-
dæ fidei, vel puniendæ paratur, aut verbera vt ignẽ, vt crucem, beſtias, gladiũ cõſtantiſſime to
Eſaias leret quæ prophetę quæ Apoſtoli] ſuſtinẽdo vicerũt. His patientię viribus ſecatur Eſaias, & de
Stephanus domino non tacet. Lapidatur Stephanus, & veniam hoſtibus ſuis poſtulat. O fœliciſſimum
Iob illum quoque, qui omnem patientiæ ſpeciem aduerſus omnem diaboli vim expunxit. Quem
non abacti greges, non illæ in pecore diuitiæ, non filij vno ruinæ impetu adempti, non ipſius
denique corporis in vulnere cruciatus, à patientia (fide domino dedita) excluſit, quem diabo-
lus totis viribus fruſtra cæcidit. Neque enim à reſpectu dei tot doloribus auocatus ille eſt, ſed
cõſtitit nobis in exemplum & teſtimonium, tam ſpiritu quàm carne, tam animo quàm cor-
pore,

A pore,patientiæ perpetrandæ: vt neque damnis ſecularium, nec amiſſionibus chariſſimorum,
nec corporis quidem conflictationibus ſuccidamus.Quale in illo viro feretrum deus de dia- 10
bolo extruxit?quale vexillũ de inimico gloriæ ſuæ extulit,cum ille homo ad omnem acerbum
nuncium, nihil ex ore promeret, niſi Deo Gratias, cum vxorem iam malis delaſſatam, &
ad praua remedia ſuadentem execraretur?Quid?ridebat deus: quid? diſſecabatur malus,cum
Iob immundã vlceris ſui redundantiã, magna æquanimitate deſtringeret: cum erumpentes
beſtiolas inde,in eoſdem ſpecus,& paſtus foraminoſæ carnis ludendo reuocaret.Itaque ope-
rarius ille victoriæ dei, retuſis omnibus iaculis tentationum,lorica clypeoq; patientiæ,& in-
tegritatem mox corporis à deo recuperauit,& quæ amiſerat conduplicata poſſedit.Et ſi filios
B quoque reſtitui voluiſſet,pater iterum vocaretur.Sed maluit in illo die reddi ſibi tantum gau
dij: ſecurus ſic de domino,diſtulit.ſuſtinuit tam voluntariam orbitatẽ,ne ſine aliqua patien-
tia viueret,Adeo ſatis idoneus patiẽtiæ ſequeſter,deus.Si iniuriam depoſueris penes eum,vl-
tor eſt.Si damnum,reſtitutor eſt:ſi dolorem,medicus eſt:ſi mortem,reſuſcitator eſt . Quan-
tum patientiæ licet, vt deum habeat debitorem? Nec immerito enim . Omnia enim placita
eius tuetur: omnibus mandatis eius interuenit.Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem
adiuuat,humilitatem inſtruit,pœnitentiam expectat,exhomologeſin adſignat,carnem regit,
ſpiritum ſeruat,linguam frenat,manum continet,tentationes inculcat,ſcandala pellit,mar-
tyria conſumat: pauperem conſolatur,diuitem temperat,infirmum non extendit, valentem
C non conſumit,fidelem delectat,gentilem inuitat,ſeruum domino, dominum deo commen-
dat,fœminam exornat,virum approbat:amatur in puero,laudatur in iuuene,ſuſpicitur in ſe-
ne:in omni ſexu,in omni ætate formoſa eſt. Age iam ſi & effigiem, habitumq; eius compre-
hendamus.Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris aut iræ rugoſitate
contracta:remiſſa æque in lætum modum ſupercilia, oculis humilitate, non infœlicitate de-
iectis.Os taciturnitatis honore ſignatum . Color, qualis ſecuris & innoxiis. Motus frequens
capitis in diabolum,& minax riſus. Cæterum amictus circum pectora candidus, & corpori
impreſſus: vt qui nec inflatur,nec inquietatur. Sedet enim in throno Spiritus eius mitiſſimi
& manſuetiſſimi,qui non turbine glomeratur,non nubilo liuet, ſed eſt teneræ ſerenitatis, a-
D pertus & ſimplex,quem tertio vidit Helias. Nam vbi deus, ibidem & alumna eius, patientia
ſcilicet.Cum ergo ſpiritus dei deſcendit,indiuidua patientia comitatur eum. Si nos cum ſpi
ritu admiſerimus, in nobis morabitur ſemper: imo neſcio an diutius perſeueret ſine ſua co-
mite ac miniſtra.Omni loco ac tẽpore tangatur neceſſe eſt:quodcunq; inimicus eius inflixe-
rit,ſolus ſuſtinere nõ poterit,carens inſtrumẽto ſuſtinẽdi.Hæc patiẽtiæ ratio,hęc diſciplina,
hæc opera cœleſtis & veræ,ſcilicet Chriſtiana,nõ vt illa patientia gentiũ terræ,falſa,probro-
ſa.Nam vt in iſto quoq; domino diabolus æmularetur,quaſi plane ex pari (niſi ꝙ ipſa diuerſi-
tas mali & boni æqualiter magnitudinis par eſt)docuit & ſuos patiẽtiam propriam:illam di-
co,quæ maritos dote venales,aut lenociniis negociantes vxorũ poteſtatibus ſubiicit.Quæ au
E cupandis orbitatibus omnẽ coacti obſequij laborem mẽtitis adfectionibus tolerat : quæ ven-
tris operarios, contumelioſis patrociniis ſubiectione libertatis, gulæ addicit. Talia Natio-
nes patientiæ ſtudia nouerunt:& tanti boni nomen,fœdis operationibus occupant : patientes
[riualium & diuitum & inuitatorum impatientes] ſolius dei viuunt (ſed viderint ſua & ſui
Præſides)quam patientia ſubter ignis expectat.Cęterum nos amemus patientiam dei,patien-
tiam Chriſti: rependamus illi,quam pro nobis ipſe defendit.Offeramus patientiam ſpiritus,
patientiam carnis,qui in reſurrectionem carnis & ſpiritus credimus.

Idoneus patiẽtiæ ſequeſter,deus.

De exhomologeſi.i. cõfeſſiõe eccleſiaſtica quæ apud veteres in vſu fuit,habes in libro de pœnitẽtia

Effigies patientiæ.

Habitus patientiæ

Lenociniis negociari.

Aucupari orbitates.

Ventris operarij.

Contumelioſa patrocinia.

Subiectio libertatis.

Gulæ addicere.

Q. Septimij Florentis Tertulliani,de patientia, Finis.

F

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENtis per beatum Rhenanum.

AGIT hoc libro Tertullianus de ſolida & humana carne Chriſti contra Marcionem,qui hunc putatiua ac imaginaria fuiſſe ueſtitum aſſeruit,nec natum, hac uſus ratione,quod is qui ſine fine eſt, neceſſario ſit etiam inconuertibilis.Profligato Marcione, huius aliquando diſcipulum, ſed paulo poſt deſertorem Apellen aggreditur, qui impoſtricem illam puellam Philumenen ſecutus,ſolidum Chriſti corpus,ſed ſine natiuitate ſuſcipiebat : nam dicebat Chriſtũ de ſideribus & ſubſtantiis ſuperioris mũdi mutuatum eſſe carnem.In hoc libro ſunt quæ euarient à placitis recentiorum Theologorum, ut quod de fratribus loquens dicit.Matrem æque non adhæſiſſe Chriſto,cum ab initio ſtatim omnem illi fœlicitatem tribuant

Theologi iſti quos ſcholaſticos appellant. Quanquam à Tertulliani ſententia, præter Origenẽ, non ita abhor- G
rent diuus Aurelius Auguſtinus, & Ioannes Chryſoſtomus: deinde quod dicit Mariam patefacti corporis le-
ge peperiſſe, cum omnes hodie Theologorum centuriæ Chriſtum clauſo uirginis utero prodiiſſe uelint. Nota
eſt Theologorum ſimilitudo de ſole per uitrum tranſparente. Idq; miraculo factum aſſerunt, nõ agilitatis be-
neficio quæ glorioſis, ut ipſi uocant, corporibus competit. Quod decretum ſuum Ezechielis uaticinio ſtabili-
unt. Tametſi Tertulliano diuus Ambroſius quoque ſubſcribit. Sed hæc ſunt boni conſulenda, præſertim in tam
uetuſto ſcriptore: quo uix alium Chriſtianus orbis antiquiorem habet. Citat ex hoc libro Tertullianum diuus
Hieronymus in primo commentario, quem ſcripſit in epiſtolam Pauli ad Galatas, his quidem uerbis: Elegan-
ter, inquit, in hoc loco uir doctiſſimus Tertullianus Apellen & eius uirginem Philumenen, quam angelus qui-
dam diabolici ſpiritus & peruerſus impleuerat, hunc eſſe ſcribit angelum, cui multo ante, quàm Apelles na-
ſceretur, ſpiritus ſancti uaticinio ſit anathema per Apoſtolum prophetatum. Quanquam ex libro de præſcri- H
ptione hæreticorum potius citaſſe uidetur, ubi id apoſtolicum in angelũ Apellis itidem torquet: nimirũ quod
liber ille ſit ante hunc conſcriptus. Cæterum de anima ſuam hic quoque ſentẽtiam prodit. Corpus autem uide-
tur ſubſtantiam appellare. Sed hic & alibi meminerit ſe quiſque Tertullianum legere.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 ANTE *iſtos Sadducæorum propinquos.) Sadducæi qui iuſti interpretantur, autore diuo Hieronymo*
in Matthæum, nec angelum, nec ſpiritum, nec reſurrectionem corporum confitentes, etiam animarum
interitum prædicabant. recipiebántque tantum quinque libros Moyſi uaticiniis prophetarum reie-
ctis, à Phariſæis diſſentientes, quæ duæ erant in Iudæis hæreſes. Itaque Sadducæorum propinquos, hoc eſt co- I
gnatos eſſe dicit hæreticos reſurrectionem carnis pernegantes, uelut qui hunc errorem ab illis ſumpſerint.
Sadducæorum ipſe meminit in De præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes, Paulus inquit, in prima ad Co-
rinthios, notat negatores & dubitatores reſurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum. Partem eius u-
ſurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & ſi qui alij reſurrectionem infringunt. Moratam porrò uo-
cat fidem. ſtabilem ac firmam atque inconcuſſam. Sic in libro de patientia. In nobis morabitur ſemper, hoc
eſt, ſtabilis conſiſtet. Quæ in Chriſtum reſurrexit.) Accuſatiuum in hoc genus locutionibus ſæpe pro
ablatiuo ponit, & hunc rurſum pro accuſatiuo. Vt Et in cœlo reſumpta eſt. De patientia, ipſe ferrum
in corpore ſuo ducet. Et alibi, In carcere introiit. Renunciatio eius.) Renunciantur magiſtratus
quum eliguntur, renunciatur amicitia quæ diſſoluitur. Hic renunciatio demõſtratio eſt & definitio. Sic in De
reſur. Carnis. Vt exinde à cadendo cadauer renuncietur, id eſt, denominetur. Scilicet ne inuicem ſibi teſti- K
monium redderent, reſponderent natiuitas & caro.) Aſyndeton eſt, nam ſolet omittere connexiuas particu-
las, quæ res obſcuritatem ſermoni nonnunquam parit, ceu monuimus ante. Sic in libro de patientia, Nomen, fa-
miliam ipſius perſequentes, pro nomen ac familiam. Quem in modum, hic quoque uerba accipienda ſubintelle-
cta coniunctione, ac reſponderent, aut ne particula repetita. Vt & conceptus & prægnatus.) Prægnatũ
ſub forma quartæ inflexionis uſurpat pro impregnatione, gaudens huius terminationis uocabulis, ceu docui-
mus, & adhuc docebimus. Et ipſius exinde infantis ordo τὸ δοκεῖν *haberetur.) Synecdochica locutio eſt.*
Subauditur præpoſitio κατὰ. κατὰ τὸ δοκεῖν, *hoc eſt, ſecundum exiſtimationem, ut uidelicet ita uideretur, licet*
reipſa non eſſet. Aufer hinc, inquit, mol. ſ. e. e.) Verba Marcionis ſunt. Viderit Angelica multitudo do-
minum ſuum noctibus honorans.) Feſtiue dictum per Ironiam quod nocturnum tempus aptum ſit ad fallendũ, L
quaſi & angeli decipi potuerint. Commemorata Lucæ res eſt in initio hiſtoriæ ſuæ Euangelicæ. Alioqui legi
quoque poterat, uocibus honorans. Sed reſpexit ad illud euangelicum, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ
τὴν ποίμνην αὐτῶν. *Sic & paulo poſt loquitur, Viderint homines ſi natum putabant, quia hominem uidebant. In*
libro de patientia. Sed uiderint illi quos mox ſapientiæ ſuæ cum ſeculo deſtructæ ac dedecoratæ pudebit. Rur-
2 *ſum in fine eiuſdem opuſculi. Sed uiderint ſua & ſui præſides. Ne ſenem moriturum exinde conſtet.) Scri-*
pſimus, contriſtet. Ex Gorzienſib. caſtigationibus. Quid tanti fuit edocuit.) Gorzienſe exemplar Hirſan-
gienſi conſentiens hic habet edoce, conſciens. Paterniacenſe uero, Quid tanti fuit edocuit. Coniicio ſcripſiſſe
Tertullianum, Quid tanti fuit edoce, ut cõſciens Chriſtus quid eſſet, eſſe ſe quod non erat exhiberet: ut ſit cõ-
3 *ſciens uerſum latinè quod Græcis eſt* συνειδώς. *Dicebat autem Marcion ſuffeciſſe Chriſto conſcientiam ſuam.*
Ab ipſa quidem exorſus natiuitate perora. Age iam.) Sic diſtingue. Ab ipſa quidem exorſus natiuitate, M
perora age iam ſp. g. in u. el. h. & ſ. f. c. e. ex e. e. a. p. n. m. Deſcribe uterum, &c. Nam perorare in accuſatiuo
conſtruit in De reſur. Carnis, Vltimaq; diſperſionis exitum perorant. Cum præpoſitione in. Aduerſus Mar-
cionem lib. II. Hæc digniſſime peroraturus in creationem. lib. III. Age iam perora in illa ſanctiſſima & reue-
renda opera naturæ. Inuehere in totum quod es, ubi totus hic locus repetitur. Grauem anxium, nexum.)
Nexum dicit propter colligantiam nerui umbilicaris cum matrice. Exponunt enim quod hic ſignificat, uerba
quæ infra leguntur huiuſmodi. Quid auellitur, inquit, niſi quod inhæret, quod infixum, innexum eſt ei, à quo ut
auferatur, auellitur? ſi non adhæſit utero, quomodo auulſus eſt? ſi adhæſit qui auulſus eſt, quomodo adhæſiſſet,
niſi dum ex utero eſt per illum neruum umbilicarium quaſi folliculi ſui traducem aduexam origini uuluæ? Rur-
ſum libro. IIII. aduerſus Marcionem, Et primo, inquit, retinaculi ſui uulnere nec multum ablutus. Cum ſuis
impedimẽtis.) Inuolucra illa fœtus ſignificat. Hanc uenationem ô Marcion naturæ deſpuis.) Scripſimus
uenera-

A *uenerationem,conſentientibus exemplaribus antiquis.Intelligit uenerationẽ quæ naturæ debetur. Senſus eſt.*
Quod nenerari debueras,tu deſpuis.Sic libro III.*aduerſum Marcionem,ſanctiſſima,inquit, & reuerenda o-*
pera naturæ. Iupiter taurus factus aut cygnus.) *De Ione in Taurum mutato fabulam habes apud Ouidiũ* 4
metamorphoſeon libro ſecundo,In Cygnum libro ſexto. Vt phantaſma uacabat ad ſenſum carnis.) *Hoc eſt*
carebat ſenſu earum paſſionum. Deus Marcionis aut aliter non diceretur.) *Cogitandum an legi debeat,*
Deus Marcion haud aliter non dic.uocãdi ſcilicet caſu,id eſt,ô Marcion.Nos certe pro aut aliter ſcripſimus,
haud aliter. Diſtincta eſt.) *Abſoluta eſt.* Sine tunica ueſtitam.) *Tunicæ uocabulo cutem intelligit.Sic in* 5
libro ſequenti de carnis reſurrectione.Carnem , inquit, quam poſtea pelliceæ tunicæ , id eſt,cutes ſuperductæ
ueſtierunt.Et mox,Hinc,inquit,& Apoſtolus Circuncisionem,deſpoliationis carnis appellans , tunicam cu-
B *tem adfirmauit.* Quia deo optimo.) *Duæ dictiones ſunt,qui à deo opt.Senſus eſt,qui Ieſum aſtruis filium*
boni dei tantum.Sic infra.Quod extra ſcripturã de tuo infers.Scripſimus mox pro certe fallit,Ecce fallit &
decipit. Sed quid iam diſcentes Pontici illius.) *Diſcipulos innuit Marcionis ex Ponto oriundi. Sic in pri-*
mo aduerſum Marcionem,Duos Ponticus deos affert. Dum omnino non natam paruimus.Igitur de calca-
ria(quod dici ſolet)in carbonariam.) *Coniicio pro paruimus à Tertulliano ſcriptum fuiſſe,pariamus,hoc ni-*
delicet modo: pariamus igitur,de calcaria(quod dici ſolet)in carbonariam.Subaudi,euntes , à Marcione ad
Apellen.Pariamus,id eſt,in pari ſimiliq; errore profligando uerſamur. Nam pariandi uerbo ſæpe hic autor
utitur,ut monuimus.Facile uero pariamus in paruimus uerti potuit uerbum inſolens.Cæterum elegans pro-
uerbium eſt,De calcaria in carbonariam ire,quoties de impuro loco ad nihilo puriorem nos recipimus.Acci-
pit calcariam & carbonariam ſubſtantiue pro locis ac tabernis ubi aut fiunt aut ueneunt aut ſeruantur calx
C *& carbones,ut librariam uſurpamus pro bibliotheca.* Hæc illic. Qui poſteaquam à diſciplina Marcionis in
muliere lapſus.) *De Apelle meminit in libro præſcriptionum.Sed lapſus,inquit,in fœmina deſertor continen-*
tiæ Marcionẽſis ab oculis ſanctiſſimi magiſtri Alexandriã ſeceſſit.Rurſum in De hæreſib.Poſt hos ſubſequitur
Apelles diſcipulus Marcionis,qui poſteaquam in carnem ſuam lapſus eſt,à Marcione ſegregatus eſt. Itaque
repoſuimus hoc loco ſecuti fidem ueterum codicum,In mulierem carne lapſus. Vt puta natura ſubſtantiæ ſpi- 6
ritalis.) *Hoc eſt,ſubſtantia ſpiritali ex ſua natura præditi.* Cæterum quia ualent facere.) *Scripſimus,qui*
ualent. Nec oſtenditur,quid poſtea factum ſit corporibus illorum.) *Latiniſſimè dictum.Id eſt quo perue-*
nerint.Subauditur de propoſitio.Sic Cicero in Verrem,Quid te futurum eſt? quo confugies?Plautus , Quid
argento factum eſt quod dedi.Rurſum Cicero pro Cluentio, Quid hoc homine factum eſt? Nunc ſic quoque
ſiderea eadem modo.) *Repoſuimus, eodem modo.Et infra.Hoc captauit nũciatio tentatoris. Ex Gorzienſi.* 7
D Niſi quod etſi uacuiſſet tentationis ingenium.) *Vulgus Aphrorum, opinor, uacuiſſet dicere ſolebat pro* 8
uacaſſet,hoc eſt,ſuperuacuum aut fruſtra fuiſſet. Ac ſi dicamus uacare ſicut dicimus liquere.Vnde format au-
tor noſter præteritum,liquuit pro innotuit. Nam quia prouinciales erant & Romanis ſubiecti, latinè loque-
bantur,ſed quædam ſuo more pronunciabant.Hoc uerbum ſæpius eſt legere in libris Tertulliani,ut nõ uidea-
tur errore librarij factum.Et conſentiunt exemplaria manu deſcripta quæ uidimus omnia. Neceſſarius ali-
quid.) *Comparatiuum eſt.* Tam proximi.) *Tam iungit cum ſuperlatiuo.* Vel de hiſtrionibus aut au-
rigis contendens.) *Alludit ad ſpectacula ac factiones aurigarum.Nam ſuo quiſque fauebat.Ideo dicit, con-*
tendens. Recuſato carnali genere nuncupant.) *Quoniam præcedit deliniabant,librarius hic ſcripſit nun-*
cupant.Nos ſcripſimus,quanquam refragantibus exemplaribus uetuſtis, nũcupat.Subauditur Chriſtus. Et
E iſti Apellatiani.) *Ab Apelle hæretico nomen habent,qui & Apellitæ & Apelliaci dicuntur . Cæterum po-* 9
teſt hic eſſe occulta alluſio ad negatores carnis Chriſti,quaſi ſine pelle ſiue cute,hoc eſt,carne.Sanè Horatius
Iudæum uocat apellam ficto nomine quòd ſine pelle ſit,nempè quòd præputium nõ habeat,ut autor eſt Acron.
Quam uolunt ab igneo illo præſide mali.) *Hoc delirium etiam notat in præſcriptionibus.Nemo alterum,*
inquit,deum auſus eſt ſuſpicari(facilius de filio quàm de patre dubitabatur)donec Marcion præter creatorẽ
alium deum ſolius bonitatis induceret, Apelles creatorem angelum neſcio quem glorioſum ſuperioris dei,fa-
ceret deum legis & Iſraelis . illum igneum affirmans . Hæc illic . Quando uerò dicit, præſide mali,id eſt
ſæui dei.uidetur loqui de Apelle & Apellicianis antequam à Marcione ſeparati ſunt. Nam poſt eam diuiſio-
nem,unum tantum deum aſſeruit Apelles. De ſua paratura.) *Paraturam uocat id quod præſtat materiam.*
F *Sic in libro de Pallio lanam uocat paraturam materiarum. Tantam igitur paraturam materiarum,inquit,*
ingenia quoque ueſtificinæ proſecuta.Ergo de ſua paratura,hoc eſt,de ſideribus & cœlo quæ corporis mate-
riam Chriſto ſubminiſtrarint. Pœnitentiam admiſerit.) *Nimirum quòd huius inferioris mundi creatio nõ*
tam feliciter perfecteq; ceſſiſſet,quàm illius ſuperioris. Et membra delictum.) *Subaudi erunt.Erit proin-*
de & cœlum.Subaudi delictum . Et cœleſtia cum cœlo , delictum erunt.Mauult eſſe breuis & obſcurus quàm
perſpicuus. Etiam ad fabulas Nationum ueritas tranſmiſit.) *Significat Promethei fabulam, qui primus è*
limo hominem finxerit Iapeti filius.Ouidius libro primo Metamorphoſeon.

Sanctius his animal,mentiſq; capacius altæ
Deerat adhuc,& quod dominari in cætera poſſet,
Natus homo eſt.Siue hunc diuino ſemine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo,
Siue recens tellus,ſeductaq; nuper ab alto
Aethere cognati retinebat ſemina cœli,

Quam ſatus Iapeto mixtam fluuialibus undis G
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.
Huc alludit etiam Iuuenalis ſatyra XIIII. Vnus & alter
Forſitan hæc ſpernant iuuenes, quibus arte benigna
Et meliore luto finxit præcordia Titan.

Id uero Ethnici ſunt à noſtris mutuati, uidelicet de libris Moſaicis. Porrò Tertullianus noſter libro primo ad-
10 *uerſum Marcionem, eleganter deum creatorem appellat uerum Prometheum. De ſeptentrionibus.) Hoc*
ſidus, quod à figura poſituraq; ipſa, quia ſimile plauſtri uidetur, antiqui Græcorum ἅμαξαν dixerunt, noſtri
quoque ueteres à bubus iunctis ſeptentriones appellarunt, id eſt, à ſeptem ſtellis, ex quibus quaſi iuncti triones
figurantur. Sunt autem triones ruſtico uocabulo boues quaſi teriones à tereoda terra, id eſt, aranda colenda-
q;. Ex A. Gellio. Et Vergiliis.) Vergiliæ circa æquinoctium oriuntur, unde nomen habent à uere. Græcis H
πλειάδες ſunt, quod ex compluribus ſtellis conſtent. Et Suculis emendatū.) Quæ ſtellæ Græcis ὑάδες, à no-
bis primo Syades, deinde Suculæ ſunt dictæ. Autor Gellius. Sunt autem in capite Tauri. Porrò uſurpat emen-
datum pro perfecto ſiue illuſtrato, atque nitente. Adeo nec humanæ honeſtatis corpus fuit.) Honeſtatem
hic accipit pro pulchritudine, ſicut mox, Contumeliæ uero inhoneſtam probauere, id eſt, deformem. Ita Virg.
Et quocunque deus circum caput egit honeſtum. Horatius ſatyra ſecunda, libro primo. Neque ſi quid honeſti
eſt, Iactat habetq; palam. Paulo poſt ſcripſimus, Item cum præſumant. Et infra, Deus enim, inquit, geſtiuit ani
11 *mam uiſibilem hominibus exhibere. Hoc autem factum eſt animale.) Emendauimus, Hoc autem factum eſt*
animæ. Ex Gorzienſi collatione. Quod uero mox ſequitur, Si in carne conuerſam, alienam induit ſuperficiem,
intellige Chriſtus induit al. ſuperf. conuerſam ſupple animam in carne, Sic dicimus, Induo te tunicam. Alte-
rius iam notitiæ.) Alterius dixit pro alius, id eſt, diuerſæ. Sic infra. Si in carne meliore, & alterius, id eſt, nō I
12 *peccatricis natura neuum peccati redemit. Ideo reus enim non erat dei filius.) Caſtigauimus. Idoneus.*
Facilius ergo dicam ſi forte ipſum filium angelum.) Si forte ponere ſolet pro forte. Paulo poſt pro Quia
autem, ſcripſimus, quà autem ſpiritus dei. Et mox, pro Non idem & dei filium, id eſt, non & dei filium. Ex ca-
13 *ſtigationibus Gorzienſib. Plane prophetis aliquo glorioſiorem.) Hoc eſt, in aliquo. Suam fecit.) Ad-*
14 *didimus ex Gorzienſi. Suam faciens, non peccatricem eam fecit. Quāquam licuit iam.) Liquit præteritū*
uſurpat à uerbo liquere, pro claruit. Igitur ſi primus Adam è terra traditur.) Repoſuimus ex Gorzienſi.
Adam ita traditur. Et tamen ne mihi uacet.) Scribi debet næ mihi uacet, ut ſit affirmātis, hoc modo, Et ta-
men næ mihi uacet incurſus hominis ad eundem Chriſtum (Adam ab Apoſtolo dictus eſt) ſi terreni non fuit cē-
ſus homo eius. Næ, id eſt, certè, profectò. Q. D. Sane uacaret mihi. Sic rurſum infra. Næ illa beatiſſima & glo-
rioſiſſima, loquitur de carne reſurrectura. Vt memoriam mali fratris redderet.) Niſi ironia eſt, qua ſub- K
15 *inde Tertullianus utitur, aut legendum, eraderet, ut ſit metaphora à ſcriptura quæ proprie eraditur, Aut,*
perderet. Et præcedit, deleuit. Cum adulteratores eius obduxero.) Obducere pro conuincere, profligare,
16 *atque delere. Paulò poſt, pro dei ſpiritus, repoſuimus, dei filius. Item propoſitionis officio, præpoſitionis.*
17 *Non quidem apoſtatæ & hæretici.) Notat pſalmos Valentini hæretici, quorum antea meminit. Medici*
18 *& phyſici de liberorum natura.) Scripſimus de uberum natura. Ex Gorzienſibus annotationibus. Item infra*
19 *tacebit igitur & Elizabeth. Ex eiſdem. Ipſe imprimis Matthæus fideliſſimus Euangelij commentator, ut*
20 *comes domini.) Magna laus euangeliſtæ Matthæi. Alium cæteris paſſiuum ignobilem.) Paſſiuum cæte-*
ris, hic uocat communem cæteris, hoc eſt, non differētem à cæteris, nec eximium ſed uulgarem uilemq;. Sic paſ-
ſiuum dei nomen dicit, & paſſiuum conuictum aduerſus Marcionem libro primo, pro communi & promi- L
ſcuo. Item paſſiuos diſcipulos aduerſus Valentinianos, Hoc eſt inconſtantes atque paſſim uagos nec uni magi-
ſtro addictos. Rurſum licētiam paſſiuam libro priori ad uxorem. Et paſſiuum cenſum in libro de Monogamia.
Porrò uidetur hoc uocabulum Aphris fuiſſe peculiare. Nam quum Decretorum ingens illud uolumen quod
Burchardus Vuormatienſis antiſtes congeſſit ante Gratianum, aliquando euoluerem, reperi illud in tertia
conſtitutione Carthaginenſis concilij, quæ ſic habet, Martyrum dignitatem nemo prophanus infamet, nec paſ-
ſiua corpora quæ ſepulturæ tantum propter miſericordiam eccleſiaſticam commendari mandatum eſt, redi-
gant, ut aut inſania præcipitatos, aut alio peccato diſcretos, non ratione uel tempore competenti quo marty-
ria celebrantur, martyrum nomine appellent. Cæterum eius ſynodi conſtitutiones perſcripſiſſe fertur Aure-
lius Carthaginenſis epiſcopus. Paſſiua corpora, uocat, quælibet. Paſſiuitatem uſurpat Tertullianus plus ſemel
in ſequentibus opuſculis pro libertate in malam partem, qua homo fit inconſtans & nunc ad hoc nunc ad illud M
uerſabilis. Quod & ſolum diſcuſſum ſufficere potuiſſet, ſed citra ſing. ex d. o. e.) Quanquam refragentur
codices manu deſcripti, tamen nos auſi ſumus mutare lectionem & ſcribere expuncta particula, ſed, Quod &
ſolum diſcuſſum ſufficere potuiſſet citra ſingularum ex diuerſo opinionum congreſſionem. Manifeſto iam.)
Subauditur exiſtente, ut Græci δηλοῦντος.

A Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI, DE CAR- ne Chriſti, liber.

QVI fidem reſurrectiõis, ante iſtos Sadducæorum propinquos ſine cõ- [Sadduceorũ propinqui]
trouerſia moratam†, ſtudent inquietare, vt eam ſpem† negent etiam [†orta]
B ad carnem pertinere, merito quoque carnem Chriſti quæſtionibus di [†ſemper]
ſtrahunt, tanquã aut nullam omnino, aut quoquo modo aliam præ-
ter humanam: ne ſi humanam conſtiterit fuiſſe, præiudicatum ſit ad-
uerſus illos eam reſurgere omnĩ modo, quæ in Chriſtũ reſurrexerit.
Igitur vnde illi deſtruunt carnis vota, inde nobis erunt præſtruenda.
Examinemus corporalem ſubſtantiam domini: de ſpiritali enim cer-
tum eſt. Carnis quæritur veritas, & qualitas eius retractatur, an fuerit, & vnde, & cuiuſ-
modi fuerit. Renunciatio eius dabit legem noſtræ reſurrectioni. Marcion vt carnem Chri-
ſti negaret, negauit etiam natiuitatem: aut vt natiuitatem negaret, negauit & carnem: ſcili-
cet ne inuicem ſibi teſtimonium redderent, reſponderent natiuitas & caro. quia nec natiui-
C tas ſine carne, nec caro ſine natiuitate: quaſi non eadem licẽtia hæretica & ipſe potuiſſet, aut [Licentia hæretica]
admiſſa carne natiuitatem negare, vt Apelles diſcipulus, & poſtea deſertor ipſius: aut & car- [†illas]
nem & natiuitatem confeſſus, aliter illis† interpretari, vt condiſcipulus & condeſertor eius
Valentinus. Sed & qui carnem Chriſti putatiuam introduxit, æque potuit natiuitatis quoque
phantaſmata confingere, vt & conceptus, & prægnatus, & partus virginis, & ipſius exinde
infantis ordo τὸ δοκεῖν haberetur. Eoſdem oculos, eoſdemq; ſenſus fefelliſſent, quos carnis o-
pinio inluſit. Planè natiuitas à Gabriele adnunciatur. quid illi cum angelo creatoris & vir-
ginis vtero? Conceptus inducitur. quid illi cum eſſentia creatoris? Odit moras, qui ſubito
D Chriſtum de cœlis deferebat. Aufer hinc, inquit, moleſtos ſemper Cæſaris cenſus, & diuerſo-
ria anguſta, & ſordidos pannos, & dura præſepia. Viderit angelica multitudo dominum ſuũ [†al. deeſt noctib.]
noctibus† honorans. Seruent potius pecora paſtores: & magi ne fatigentur de longinquo.
dono illis aurum ſuum. Melior ſit & Herodes, ne Hieremias glorietur. Sed nec circuncida-
tur infans, ne doleat: nec ad templum deferatur, ne parentes ſuos oneret ſumptu oblationis:
nec in manus tradatur Simeonis, ne ſenem moriturum exinde contriſtet. Taceat & anus il-
la, ne faſcinet puerũ. His opinor conſiliis tot originalia inſtrumenta Chriſti, delere Marcion
auſus eſt, ne caro eius probaretur. Ex qua, oro te, autoritate? ſi propheta es, prænũcia aliquid:
ſi Apoſtolus, prædica publice: ſi apoſtolicus, cum Apoſtolis ſenti: ſi tantum Chriſtianus es,
E crede quod traditum eſt: ſi nihil iſtorum es, merito dixerim morere: nam & mortuus es, qui [†creditum]
non es Chriſtianus, non credendo quod traditũ† Chriſtianos facit. Et eo magis mortuus es, [†quo magis nõ es Chri.]
qui non es Chriſtianus†: qui cum fuiſſes, excidiſti, reſcindendo quod retro credidiſti: ſicut [Epiſtola]
& ipſe cõfiteris in quadã epiſtola, & tui non negant, & noſtri probãt. Igitur reſcindens quod [Marcionis]
credidiſti, iam nõ† credẽs reſcidiſti: non tamẽ quia credere deſiſti, rectè reſcidiſti†. Atqui re- [†al. deeſt nõ †credidiſti]
ſcindẽdo quod credidiſti, probas, antequã reſcinderes aliter fuiſſe quod credidiſti† aliter. Il- [†reſcidiſti]
lud ita erat traditũ. Porrò quod traditum erat, id erat verũ, vt ab eis traditum, quorũ fuit tra- [Librum de]
dere. Ergo quod erat traditum reſcindens, quod erat verum reſcidiſti. Nullo iure feciſti. Sed [præſcriptione hæretico-]
plenius eiuſmodi præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes, alibi iam vſi ſumus. Poſt quas [rum ante]
F nunc ex abundanti retractamus, deſiderantes rationem qua non putaueris natum eſſe Chri- [hunc librũ ſcripſit.]
ſtum. Neceſſe eſt quatenus hoc putas arbitrio tuo licuiſſe, vt aut impoſſibilem, aut inconue-
nientem deo exiſtimaueris natiuitatem. Sed deo nihil impoſſibile, niſi quod non vult. An er-
go voluerit naſci (quia ſi voluit, potuit, & natus eſt) cõſideremus. Ad compendium decurro.
Si enim naſci ſe deus noluiſſet, quacunque de cauſa, nec hominem ſe videri præſtitiſſet. Nam
quis hominem videns, eum negaret natũ? Itaque quod noluiſſet eſſe, nec videri omnino vo-
luiſſet. Omnis rei diſplicentis etiam opinio reprobatur. Quia nihil intereſt, vtrum ſit quid, an
non ſit: ſi cum nõ ſit, eſſe præſumitur, Planè intereſt illud, vt falſum non patiatur, quod vere [Conſciẽtia]
non eſt. Sed ſatis erat illi, inquis, conſcientia ſua. Viderunt homines, ſi natum putabant, quia
hominem videbant. Quanto ergo dignius quantoq; conſtantius humanam ſuſtinuiſſet exi-
ſtimationem

ſtimationem vere natus, eandem exiſtimationem etiam nõ natus ſubiturus cum iniuria cõ- G
ſcientiæ ſuæ, quam tu ad fiduciam reputas, vt non natus aduerſus conſcientiam ſuam natum
2 ſe exiſtimari ſuſtineret? Quid tanti fuit edoce, cum ſciens Chriſtus quid eſſet, eſſe ſe quod nõ
erat exhiberet. Non potes dicere, ſi natus fuiſſet, & hominem vere induiſſet, deus eſſe deſiſſet,
amittens quod erat, dum aſſumit quod non erat. Periculum enim ſtatus ſui deo nullum eſt.
Sed ideo, inquis, nego deum in hominem vere conuerſum, ita vt & naſceretur, & carne cor-
Corporari *al. Hęc deſunt in aliis. poraretur: quia, qui ſine fine eſt, etiam inconuertibilis ſit, neceſſe eſt. *(Cõuerti enim in aliud,
finis eſt priſtini. Non competit ergo conuerſio, cui nõ competit finis.) Planè natura conuer-
tibilium ea lege eſt, ne permaneant in eo quod conuertitur in eis: & ita non permanẽdo per-
eant, dum perdunt conuertendo quod fuerunt. ſed nihil deo par eſt, natura eius ab omnium H
rerum conditione diſtat. Si ergo [quæ] à deo diſtant, à quibus deus diſtat, cum conuertuntur
amittunt quod fuerunt: vbi erit diuerſitas diuinitatis à cæteris rebus, niſi vt contrarium ob-
tineat, id eſt, vt deus & in omnia conuerti poſſit, & qualis eſt perſeuerare? Alioquin par erit
eorum, quæ conuerſa amittunt quod fuerunt: quorum vtique deus in omnibus par nõ eſt, ſi
nec in exitu conuerſionis. Angelos creatoris conuerſos in effigiem humanam aliquando le-
giſti, & credidiſti, & tantam corporis geſtaſſe veritatem, vt & pedes eis lauerit Abraham, &
manibus ipſorum ereptus ſit Sodomitis Loth: cõluctatus quoque homini angelus toto cor-
poris pondere dimitti deſiderauit, ab eo à quo detinebatur. Quod ergo angelis inferioribus
Corpulẽtia deo licuit, vti conuerſi in corpulentiam humanam, angeli nihilominus permanerent, hoc tu I
potentiori deo aufers, quaſi non valuerit Chriſtus vere hominem indutus, deus perſeuerare?
Aut nunquid & angeli illi phantaſma carnis apparuerunt? ſed nõ audebis hoc dicere. Nam ſi
†eius dei ſic apud te angeli creatoris, ſicut & Chriſtus: eiuſdem †ſubſtantiæ erit Chriſtus, cuius angeli:
angeli tales, qualis & Chriſtus. Si ſcripturas opinioni tuæ reſiſtentes, non de induſtria alias
†in hac ſpecie euang. reieciſſes, alias corrupiſſes, confudiſſet te hinc †euangelium Ioannis, prædicans ſpiritum co-
†al. deeſt hoc lumbæ corpore lapſum deſediſſe ſuper dominum. Qui ſpiritus cum hoc †eſſet, tam vere erat
& columba, quàm & ſpiritus: nec interfecerat ſubſtantiam propriam, adſumpta ſubſtantia
extranea. Sed quæris corpus columbæ vbi ſit reſumpto ſpiritu in cœlum. Aeque & angelorũ,
& eadem ratione interceptũ eſt, qua & æditum fuerat. Si vidiſſes cum de nihilo proferéba- K
tur, ſciſſes, cum in nihilum ſubducebatur. Si non fuit initium viſibile, nec finis. Tamen corpo
ris ſoliditas erat, quo momento corpus videbatur. Non poteſt non fuiſſe quod ſcriptum eſt.
Corporatio Igitur ſi neque vt impoſſibilem, neque vt periculoſam deo repudias corporationem,upereſt
3 vt quaſi indignam reiicias & accuſes. Ab ipſa quidem exorſus [odio habita] natiuitate, perora
Genitalia elementa age iam ſpurcitias genitalium in vtero elementorum, humoris & ſanguinis fœda coagula,
Coagula carnis ex eodem cœno alendæ per nouem menſes: deſcribe vterum de die [in die] inſoleſcen-
tem, grauem, anxium, nexum, totum incertum libidinibus faſtidij & gulæ. Inuehere iam & in
ipſum mulieris enitentis pudorem, vel pro periculo honorandum, vel pro natura religio-
Impedimẽta infantis ſum. Horres vtique & infantem cum ſuis impedimentis profuſum vtique & oblitum. Dedi- L
gnaberis quod pannis dirigitur, quod vnctionibus formatur, quod blanditiis deridetur. Hãc
venerationem ô Marcion naturæ deſpuis: & quo modo natus es? odiſti naſcentem hominẽ:
& quo modo diligis aliquem? te quidem planè nõ amaſti, cum ab eccleſia & fide Chriſti re-
O Tertulliane, Qui ſtat, videat ne cadat ceſſiſti. Sed videris ſi tibi diſplices, aut ſi aliter natus [eſt.] Et certe Chriſtus dilexit hominem
illum in immunditiis, in vtero coagulatum, illum per pudenda prolatum, illum per ludibria
nutritum. Propter eum deſcendit: propter eum prædicauit: propter eum omni ſe humilitate
deiecit vſque ad mortem, & mortem crucis: amauit vtique quem magno redemit. Si Chri-
ſtus creator eius eſt, ſuum merito amauit: ſi ab alio deo eſt, magis adamauit, quando alienum
redemit. Amauit ergo cum homine etiam natiuitatem, etiam carnem eius. Nihil amari po- M
teſt ſine eo per quod eſt, id quod eſt. Aut aufer natiuitatem, & exhibe hominem. Adime car-
†homini nem, & præſta quem deus redemit. Si hæc ſunt homo† quem deus redemit, tu hæc erubeſcẽ-
da illi facis, quæ redemit & indigna, quæ niſi dilexiſſet, non redemiſſet? Natiuitate reforma-
ta regeneratione cœleſti, carnẽ ab omni vexatione reſtituit: leproſam emaculat: cæcam per-
luminat, paralyticam redintegrat, dæmoniacam expiat, mortuam reſuſcitat, & naſci in illam
erubeſcit? Si reuera de lupa, aut ſue, aut vacca, prodire voluiſſet, & feræ aut pecoris corpore
indutus regnum cœlorum prædicaret, tua, opinor, illi cenſura præſcriberet? Turpe hoc deo,
& indignum hoc dei filio, & ſtultum propterea qui ita credat. Sit plane ſtultum, ſi de noſtro
ſenſu iudicemus deum. Sed circumſpice Marcion, ſi tamen non deleſti: ſtulta mundi elegit
deus, vt

A deus,vt confundat ſapientes. Quæ nam hæc ſtulta ſunt? conuerſio hominis ad cultum veri †diſciplinæ
dei,reiectio erroris,diſciplina†iuſtitiæ, pudicitiæ, patientiæ, miſericordiæ, innocentiæ. om- Doctrina Chriſti
nia hæc quidem ſtulta non ſunt. Quære ergo de quibus dixerit.Et ſi te præſumpſeris inueniſ-
ſe,nõ erit iam ſtultũ † credere in deum,natum & quidẽ ex virgine:& quidem carneũ, qui per †al.Num erit tam ſtul
illas naturæ cõtumelias volutatus ſit.Dicat hæc aliquis ſtulta nõ eſſe: & alia ſint, quæ deus in tum quàm
æmulationem elegerit ſapientiæ ſecularis.Et tamen apud illam facilius creditur,Iuppiter tau credere.
rus factus,aut cygnus,quàm vere homo Chriſtus penes Marcionem. Sunt planè & alia tam
ſtulta,quæ pertinent ad contumelias & paſſiones dei. Aut prudẽtiam dicam † deum crucifi- †Apud prudicant.
xum?Aufer hoc quoque Marcion,imò hoc potius.Quid enim indignius deo?quid magis eru 4
B beſcendum,naſci,an mori? Carnem geſtare,an crucem? circuncidi an ſuffigi? educari,an ſe- Suffigi
peliri? in præſepe deponi,an in monumentum recondi? Sapientior eris, ſi nec iſta credide-
ris.Sed nõ eris ſapiens,niſi ſtultus ſeculo fueris,dei ſtulta credendo.An ideo paſſiones à Chri
ſto non reſcidiſti,quia vt phantaſma vacabat ad ſenſum†earum. Diximus retro æque illũ & †à ſenſu
natiuitatis & infantiæ imaginaria & vacua ludibria ſubire potuiſſe.Sed iam hic reſponde in- Interfector
terfector veritatis. Nõnne vere crucifixus eſt deus? nõnne vere mortuus, & vere crucifi- veritatis.
xus? nõnne vere reſuſcitatus? Vt vere ſcilicet mortuus. Falſo ſtatuit inter nos ſcire Pau-
lus tantum crucifixum: falſo ſepultum ingeſſit,falſo reſuſcitatum inculcauit. Falſa eſt igi-
tur & fides noſtra,& phantaſma eſt totum quod ſperamus à Chriſto. Sceleſtiſſime hominũ,
C qui interemptores excuſas dei. Nihil enim ab eis paſſus eſt Chriſtus, ſi nihil vere eſt paſſus.
Parce vnicæ ſpei totius orbis,qui deſtruis neceſſarium decus fidei.Quodcunque deo indignũ Vnica ſpes totius orbis
eſt,mihi expedit.Saluus ſum,ſi non cõfundar de domino meo.Qui me,inquit, confuſus fue-
rit,confundar & ego eius.Alias non inuenio materias confuſionis, quæ me per contemptũ †crucifixus
ruboris probent,bene impudentem,& feliciter ſtultum:Natus† eſt dei filius:non pudet, quia Bene impudens feliciter ſtultus.
pudendum eſt. Et mortuus eſt dei filius: prorſus credibile eſt, quia ineptum eſt. Et ſepultus,
reſurrexit: certum eſt, quia impoſſibile eſt.Sed hæc quomodo in illo vera erunt, ſi ipſe non
fuit verus,ſi non vere habuit in ſe quod figeretur,quod moreretur, quod ſepeliretur & reſu-
ſcitaretur? carnem ſcilicet hanc ſanguine ſuffuſam,oſſibus ſubſtructam,neruis intextam,ve-
D nis implexam,quæ naſci & mori nouit,humanam ſine dubio,vt natam de homine.Ideo quia
mortalis hæc eſt in Chriſto, ⌊quia Chriſtus⌋ homo & filius hominis. Aut cur homo Chri-
ſtus,& filius hominis, ſi nihil hominis & nihil ex homine? niſi ſi aut aliud eſt homo quàm
caro: aut aliunde caro hominis, quàm ex homine, aut aliud eſt Maria, quàm homo. Deus
Marcionis haud aliter non diceretur homo Chriſtus ſine carne: nec hominis filius ſi-
ne aliquo parente homine:ſicut nec deus ſine ſpiritu dei,nec dei filius ſine deo patre.Ita vtri- Cenſus vtriuſque ſubſtantiæ
uſque ſubſtantiæ cenſus hominem & deum exhibuit: hinc natum,inde nõ natum: hinc car-
neum,inde ſpiritalem: hinc infirmum,inde præfortem:hinc moriẽtem, inde viuentem.Quę
proprietas conditionum diuinæ & humanæ,æqua vtique naturæ veritate⌊cuiuſq;⌋ diſpuncta §
E eſt,eadẽ fide†ſpiritus & caro:†virtutes ſpiritum dei, paſſiones carnem hominis probauerũt. †vice †carnis
Si virtutes non ſine ſpiritu,proinde & paſſiones non ſine carne. Si caro cum paſſionibus fi-
cta,& ſpiritus ergo cum virtutibus falſus. Quid dimidias mendacio Chriſtum? totus veri-
tas fuit.Maluit,crede,naſci,† quàm ex aliqua⌊ſe⌋parte mentiri,& quidem in ſemetipſum: vt †credi & naſci
carnem geſtaret,ſine oſſibus durã, ſine muſculis ſolidam, ſine ſanguine cruẽtam, ſine tunica
veſtitam,ſine fame eſurientẽ,ſine dentibus edentẽ,ſine lingua loquẽtem,vt phantaſma auri-
bus fuerit ſermo eius per imaginem vocis.Fuit itaq; phãtaſma etiam poſt reſurrectionẽ,cum
manus & pedes ſuos,diſcipulis inſpiciẽdos offerret:aſpicite,dicens,quod ego ſum:quia ſpiri-
tus oſſa nõ habet,ſicut me habentem videtis:ſine dubio manus & pedes & oſſa, quæ ſpiritus
F nõ habet,ſed caro.Quomodo hanc vocem interpretaris Marcion: qui à deo optimo,& ſim-
plici,& bono tantum, infers Ieſum? † Ecce fallit & decipit, & circumuenit omnium oculos, †al. deeſt Ieſum
omnium ſenſus, omnium acceſſus, & contactus. Ergo iam Chriſtum non de cœlo deferre
debueras, ſed de aliquo circulatorio cœtu: nec deum præter hominem, ſed magum homi- Circulatorius cœtus
nem: nec ſalutis põtificem, ſed ſpectaculi artificem: nec mortuorum ſuſcitatorem,ſed viuo-
rum auocatorem.Niſi quod & ſi magus fuit,natus eſt.Sed quid iam diſcentes Põtici illius,ſu
pra magiſtrum ſapere compulſi,concedunt Chriſto carnis veritatem, ſine præiudicio tamẽ
renuendæ natiuitatis.Habuerit,inquiunt,carnem,dum omnino non natam.Peruenimus igi- Prouerb.
tur de calcaria(quod dici ſolet)in carbonariã à Marcione ad Apellen, qui poſteaquam à di- De calcaria in carbonariam.
ſciplina Marcionis in mulierem carne lapſus⌊eſt,⌋& de hinc virgine Philumene ſpiritu euer-

b ſus eſt,

ſus eſt, ſolidum Chriſti corpus & ſine natiuitate ſuſcepit ab ea: prædicans vt angelus qui- G
dem illi Philumenes.† Eadem voce Apoſtolus reſpondebit: qua ipſum illum iam tunc præ-
cinebat, dicens: Etiam ſi angelus de cœlis aliter euangelizauerit vobis, quàm nos euan-
gelizauimus, anathema ſit. His vero qui inſuper argumentantur, nos reſiſtemus. Confiten-
tes vere corpus habuiſſe Chriſtum. Vnde materia, ſi non ex ea qualitate, in qua videbatur?
Vnde corpus, ſi non caro corpus? Vnde caro, ſi non nata? quia naſci haberet ea futura
quæ naſcitur. De ſideribus, inquiunt, & de ſubſtantiis ſuperioris mundi mutuatus eſt car-
nem. Et vtique proponunt non eſſe mirandum corpus ſine natiuitate, cum & apud nos
angelis licuerit, nulla vteri opera in carnem proceſſiſſe. Agnoſcimus quidem ita relatum,
ſed tamen quale eſt vt alterius regulæ fides, ab ea fide quam impugnat, inſtrumentum ar- H
gumentationibus ſuis mutuetur? Quid illi cum Moyſe, qui deum Moyſi reiicit? Si alius
deus eſt, aliter ſint res eius. Sed vtantur hæretici omnes ſcripturis eius, cuius vtuntur e-
tiam mundo. Erit illis hoc quoque in teſtimonium iudicij, quod de exemplis ipſius blaſphe-
mias ſuas inſtruunt. Facile eſt veritati etiam nihil tale aduerſus eos præſcribenti obtinere.
Igitur qui carnem Chriſti ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes ſci-
licet carneam, comparent velim & cauſas tam Chriſti, quàm & angelorum, ob quas in car
nem proceſſerunt†. Nullus vnquam angelus ideo deſcendit vt crucifigeretur, vt mortem
experiretur, vt à morte reſuſcitaretur. Si nunquam eiuſmodi fuit cauſa angelorum corpo-
randorum, habes cauſam cur non naſcendo acceperint carnem. Non venerant mori, ideo I
nec naſci. At vero Chriſtus mori miſſus, naſci quoque neceſſario habuit, vt mori poſſet.
Non enim mori ſolet, niſi quod naſcitur. Mutuum debitum eſt inter ſe, natiuitati cum
mortalitate. Forma moriendi, cauſa naſcendi eſt. Si propter id quod moritur mortuus eſt
Chriſtus, id autem moritur quod & naſcitur, conſequens item erat, imò præcedens, vt æ-
que naſceretur propter id quod naſcitur(quia propter idipſum mori habebat) quod, quia id
quod naſcitur, moritur non competebat non naſci, pro quo mori competebat. Atqui tunc
quoque inter illos angelos ipſe dominus apparuit Abrahæ ſine natiuitate, cum carne ſcili-
cet, pro eadem cauſæ diuerſitate. Sed vos hoc non recipitis, non eum Chriſtum recipientes
qui iam tunc & adloqui, & liberare, & iudicare humanum genus ediſcebat in carnis habitu K
non natæ adhuc, quia nondum morituræ, niſi prius & natiuitas eius & mortalitas adnuncia-
rentur. Igitur probent angelos illos de ſideribus accepiſſe ſubſtantiam carnis. ſi non probant,
quia nec ſcriptum eſt, nec Chriſti caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum,
Conſtat angelos carnem nõ propriam geſtaſſe, vtpute natura ſubſtantiæ ſpiritalis: & ſi cor-
poris alicuius, ſui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, vt
videri & congredi cum hominibus poſſent. Igitur cum relatum non ſit; vnde ſumpſerint car
nem, relinquitur intellectui noſtro non dubitare, hoc eſſe proprium angelicæ poteſtatis ex
nulla materia corpus ſibi ſumere. quanto magis, inquis, ex aliqua certum eſt. ſed nihil de eo
conſtat, quia ſcriptura non exhibet. Cæterum qui valent facere ſemetipſos quod natura non
ſunt, cur non valeant & ex nulla ſubſtantia facere? ſi fiunt quod non ſunt, cur non ex eo L
fiant quod non eſt? Quod autem non eſt, cum fit, ex nihilo eſt. Propterea nec requiritur,†
nec oſtenditur, quid poſtea factum ſit corporibus illorum. Quod de nihilo fuit, nihil factum
eſt. Poſſunt nihil ipſum conuertere in carnem, qui ſemetipſos potuerunt conuertere in car-
nem. Plus eſt naturam demutare, quàm facere materiam. Sed ſi de materia neceſſe fuiſſet an-
gelos ſumpſiſſe carnem, credibilius vtique eſt de terrena materia, quàm de vllo genere cœle-
ſtium ſubſtantiarum: cum adeo terrenæ qualitatis extiterit, vt terrenis pabulis paſta ſit. Fue-
rit nunc quoque ſiderea, eodem modo terrenis pabulis paſta, quando terrena non eſſet, quo†
terrena cœleſtibus paſta eſt, quando cœleſtis non eſſet (legimus enim manna eſui populo
fuiſſe. Panem, inquit, angelorum edit homo) non tamen infringitur ſemel ſeparata condi- M
tio dominicæ carnis, ex cauſa alterius diſpoſitionis. Homo vere futurus vſque ad mortem,
eam carnem oportebat, vt indueret, cuius eſt mors. Eam porrò carnem, cuius eſt mors, na-
tiuitas antecedit. Sed quotiens de natiuitate contenditur, omnes qui reſpuunt eam vt præiu-
dicantem de carnis in Chriſto veritate, ipſum deum volunt negare eſſe natum, quod dixerit:
Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur & Apelles quid iam reſponſum ſit à no-
bis Marcioni, eo libello, quo euangelium ipſius prouocauimus: conſiderandã ſcilicet mate-
riam pronũciationis iſtius. Primo quidem nunquã quiſquã adnũciaſſet illi matrẽ & fratres
eius foris ſtare, qui nõ certus eſſet habere illũ matrem & fratres, & ipſos eſſe quos tunc nun-
ciabat,

†al. in virginẽ Philumenem ſpũ verſum ſolidũ Chriſti corpus & ſine natiuitate ſuſcipere ab ea carnem. Angelo quidem Philumenenſi reſpõ. debit eadem voce.

†aliàs venerunt

Corporandus

†relinquit Quid poſtea factũ ſit corporibus illorum. Elegantiſſima locutio

†cùm

Signat librũ cõtra Marcionẽ quartũ, vt puto.

A ciabat, vel retro cognitos, vel tunc ibidem compertos. Licet propterea abſtulerint hæreſes
iſta de euãgelio, quod & creditum [eſt] patrem eius Ioſeph fabrũ, & matrem Mariam, & fra-
tres, & ſorores eius optime notos ſibi eſſe dicebant, qui mirabantur doctrinam eius. Sed tẽ-
tandi gratia nunciauerant ei matrem & fratres, quos non habebat. Hoc quidem ſcriptura nõ
dicit, aliâs non tacens, cum quid tentationis gratia factum eſt circa eum: Ecce, inquit, ſurre-
xit legis doctor, tentans eum. Et alibi: Et acceſſerunt ad eum phariſæi, tentantes. Quod nemo
prohibebat hic quoque ſignificari tentandi gratia factũ Non recipio, quod extra ſcripturã de
tuo infers. De hinc materia tentationis debet ſubeſſe, quid tentandum putauerunt in illo, vti-
que natus ne eſſet, an non? Si enim hoc negauit reſponſio eius, hoc captauit nunciatio ten-
B tatoris. Sed nulla eſt tẽtatio tendens ad agnitionem eius, de quo dubitando tentat, ita ſubito
procedit, vt nõ ante præcedat quæſtio, quæ dubitationem inferens cogat tentationem. Porrò — Queſtio orta ex dubitatione præcedit tentationem.
ſi nuſquam de natiuitate Chriſti volutatũ eſt, quid tu argumentaris voluiſſe illos per tẽtatio-
nem ſciſcitari, quod nunquã produxerunt in quæſtionem? Eo adiicimus, etiam ſi tentandus eſ-
ſet de natiuitate, non vtiq; hoc modo tentaretur, earum perſonarũ adnunciatione, quæ pote-
rant etiã nato Chriſto non fuiſſe. Omnes naſcimur, & tamen non omnes aut fratres habe-
mus aut matrem. Adhuc poteſt & patrem magis habere quàm matrem, & auunculos magis
quàm fratres: adeo non competit tentatio natiuitatis, quam licebat & ſine matris, & ſine fra
trum nominatione conſtare. Facilius planè eſt, vt certi illum & matrem & fratres habere, di — † certe illũ nõ & matrẽ & fra. hab. ſed diuin.
C uinitatem † potius tẽtauerint eius quàm natiuitatẽ, an intus agens, ſciret quid foris eſſet, mẽ-
dacio potius † præſentiæ [adnunciatæ] eorũ, qui in præſenti nõ erant: niſi quod & ſi vacuiſſet † — † petitus
tentationis ingeniũ, poterat euenire vt quos illi nunciabant foris ſtare, ille eos ſciret abſentes — † valuiſſet
eſſe, vel valetudinis, vel negocij, vel peregrinationis nota iam neceſſitate. Nemo tẽtat eo mo
8 do, quo poſſe ſe ſciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur materia tentationis cõpeten-
te, liberatur ſimplicitas nũciatoris, quod verè mater & fratres eius ſuperueniſſent. Sed quæ
ratio reſponſi matrẽ & fratres ad præſens negãtis, diſcat etiã Apelles. Fratres domini nõ cre
diderunt in illũ: ſicut & in euãgelio ante Marcionẽ ædito cõtinetur. Mater æque nõ demon-
ſtratur adhæſiſſe illi, cum Martha & Maria alia in cõmercio eius frequententur. Hoc deniq;
D in loco apparet incredulitas eorum. cum is doceret viam vitæ, cum dei regnum prædicaret, — Languorib᷒, & vitiis medendis operaretur.
cum languoribus & vitiis medendis operaretur, extraneis defixis in illum, tam proximi abe-
rant. Denique ſuperueniunt, & foris ſubſiſtunt, nec introëunt: non computantes, ſcilicet quid
intus ageretur: nec ſuſtinent ſaltem, quaſi neceſſarium aliquid adferrent eo quod ille tum ma
xime agebat: ſed amplius interpellant, & à tanto opere reuocatũ volunt. Oro te Apelles, vel
tu Marcion, ſi forte tabula ludens, vel de hiſtrionibus, aut aurigis contendens, tali nuncio a- — Tabula ludere. Hiſtriones, Aurigæ
uocaretis, nõnne dixiſſes, quæ mihi mater, aut qui fratres? Deum prædicans & probans Chri
ſtus, legem & prophetas adimplens, tanti retro æui caliginem diſpargens, indigne vſus eſt
hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris ſtantium, vel ad excutiendam importuni-
E tatem ab opere reuocantium? Cæterum ad negandam natiuitatem, alius neceſſarius fuiſſet ei
locus, & tempus, & ordo ſermonis: non eius qui poſſit pronunciari etiam ab eo, cui & mater
eſſet & fratres, cum indignatio parentes non neget, † ſed obiurget. Deniquepotiores fecit a- — † indignatio na parentes negant, non negãt, ſed
lios: & meritum prælationis oſtendens, audientiam ſcilicet verbi, demonſtrat qua condi-
tione negauerit matrem & fratres. Qua enim alios ſibi adoptauit, qui ei adhærebant: ea ab-
negauit illos, qui ab eo abſiſtebant. Solet etiam adimplere Chriſtus quod alios docet. Quale
ergo erat, ſi docens non tanti facere matrem aut fratres, quanti dei verbum, ipſe dei verbum
nunciata matre & fraternitate deſereret? Negauit itaq; parentes, quomodo docuit negãdos
pro dei opere. Sed aliâs figura eſt ſynagogæ in matre abiuncta, † & Iudęorum in fratribus in- — Figura † adiunctæ
F credulis. Foris erat in illis Iſraël: diſcipuli autem noui intus audientes, & credentes, & cohæ-
rentes Chriſto, eccleſiam deliniabant: quam potiorem matrem, & digniorem fraternitatem,
recuſato carnali genere nuncupat. Eodem ſenſu denique & illi exclamationi reſpondit, non
matris vterum & vbera negans, ſed feliciores deſignans, qui verbum dei audiunt. Solis
iſtis capitulis, quibus maxime inſtructi videntur ſibi Marcion & Apelles, ſecundum
veritatem integri & incorrupti euangelij interpretatis, ſatis eſſe debuerat, ad probatio-
nem carnis humanæ in Chriſto, per defenſionem natiuitatis. Sed quoniam & iſti Apel- 9
laciani carnis ignominiam prætendunt maximè, quam volunt ab igneo illo præſide ma- — † præſide eſſe alij ſolic. animalibus abſtructã,
li ſolicitatis animabus adſtructam, † & idcirco indignam Chriſto, & idcirco de ſideribus il-
li ſubſtãtiam cõpetiſſe, debeo illos de ſua paratura repercutere. Angelum quendã inclytũ no-

minant,qui mundum hunc inſtituerit,& inſtituto eo pœnitentiam admiſerit.Et hoc ſuo lo- G
co tractauimus, nam eſt nobis aduerſus illos libellus , an qui ſpiritum & voluntatem & vir-
tutem Chriſti habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit, cum angelum etiam
de figura erraticæ ouis interpretentur. Teſte igitur pœnitentia inſtitutoris ſui delictum erit
mundus : ſiquidem omnis pœnitentia confeſſio eſt delicti, quia locum non habet niſi in de-
licto . Si mundus delictum eſt, quia corpus: & membra , delictum : erit proinde & cœlum,
& cœleſtia cum cœlo . Si cœleſtia , & quicquid inde conceptum prolatúmque eſt : mala ar-
bor malos fructus ædat , neceſſe eſt . Caro igitur Chriſti de cœleſtibus ſtructa , de peccatis
conſtitit elementis, peccatrix de peccatorio cenſu : & par erit eius ſubſtantiæ,id eſt noſtræ,†
quam vt peccatricem Chriſtus dedignatur induere . Ita ſi nihil de ignominia intereſt , aut H
aliam purioris notæ materiam excogitent Chriſto, quibus diſplicet noſtra : aut eam cogno-
ſcant, qua etiam cœleſtis melior eſſe non potuit. Legimus planè , primus homo de terræ li-
mo, ſecundus homo de cœlo. Non tamen ad materiæ differentiam ſpectat : ſed tantum ter-
renæ retro ſubſtantiæ carnis , primi hominis , id eſt Adæ , cœleſtem de ſpiritu ſubſtantiam
opponit , ſecundi hominis, id eſt Chriſti . Et adeo† ad ſpiritum , non ad carnem cœleſtem
hominem refert : vt quos ſic comparat , conſtet in hac carne terrena , cœleſtes fieri , ſpiri-
tu ſcilicet . Quod ſi ſecundum carnem. quoque cœleſtis Chriſtus , non compararentur illi
non ſecundum carnem cœleſtes . Si ergo [qui] fiunt cœleſtes qualis eſt Chriſtus , terrenam
carnis ſubſtantiam geſtant. Hic† quoque confirmatur ipſum etiam Chriſtum in carne ter- I
rena fuiſſe cœleſtem, ſicut ſunt qui ei adæquantur . Prætendimus adhuc , nihil quod ex alio
acceptum ſit , vt aliud ſit, quàm id de quo ſit acceptum : ita in totum aliud eſt, cui non ſug-
gerat vnde ſit acceptum . Omnis materia ſine teſtimonio originis ſuæ non eſt , & ſi demu-
tetur in nouam proprietatem.Ipſum certe corpus hoc noſtrum quod de limo figulatum eſt,
etiam ad fabulas Nationum veritas tranſmiſit , vtrunque originis elementum confitetur.
Carne terrenam, ſanguine aquanam† licet alia ſit facies qualitatis . Hoc eſt quod ex alio a-
liud fit. Cæterum quid eſt ſanguis quàm rubens humor ? quid caro quàm terra conuerſa in
figuras ſuas ? Conſidera ſingulas qualitates, muſculos vt glebas , oſſa vt ſaxa , etiam circum
papillas calculos quoſdam . Aſpice neruorum tenaces connexus, vt traduces radicum : & K
venarum ramoſos diſcurſus, vt ambages riuorum . Et lanugines vt muſcos , & comam vt
ceſpitem, & ipſos medullarum in abdito theſauros, vt metalla carnis . Hæc omnia terrenæ
originis ſigna & in Chriſto fuerunt : hæc ſunt quæ illum dei filium cælauere , non aliâs tan-
tummodo hominem exiſtimatum, quàm ex humani ſubſtantia corporis . Aut ædite aliquid
in illo cœleſte de ſeptentrionibus & Vergiliis & Suculis emendicatum . Nam quæ enume-
rauimus, adeo terrenæ teſtimonia carnis ſunt, vt & noſtræ. Sed nihil nouum,nihil peregri-
num deprehendo . Denique verbis tantummodo & factis , doctrina & virtute ſola Chriſti,
homines obſtupeſcebant . Notaretur etiam carnis in illo nouitas miraculo habita . Sed car-
nis terrenæ non mira conditio , ipſa erat quæ cætera eius miranda faciebat , cum dicerent: L
Vnde huic doctrina & ſigna iſta ? etiam deſpicientium formam eius , hæc erat vox . Adeo
nec humanæ honeſtatis corpus fuit , nedum cœleſtis claritatis . Tacentibus apud nos quo-
que prophetis de ignobili aſpectu eius , ipſæ paſſiones , ipſæque contumeliæ loquuntur . Paſ-
ſiones quidem humanam carnem , contumeliæ vero inhoneſtam probauere . An auſus eſ-
ſet aliquis vngue ſummo perſtringere corpus nouum , vllam ſputaminibus contaminare
faciem niſi merentem ? Quid dicis cœleſtem carnem , quam vnde cœleſtem intelligas,
non habes ? Quid terrenam negas , quam vnde terrenam agnoſcas, habes ? Eſuriit ſub dia
bolo, ſitiit ſub Samaritide , lachrymatur ſuper Lazarum , trepidat ad mortem . Caro enim,
inquit, infirma . Sanguinem fudit poſtremo. Hæc ſunt, opinor , ſigna cœleſtia . Sed quo- M
modo , inquam,† contemni & pati poſſet , ſicut & dixi, ſi quid in illa carne [de] cœleſti ge-
neroſitate radiaſſet . Ex hoc ergo conuincimus nihil in illa de cœlis fuiſſe,† propterea vt con
temni & pati poſſet. Conuertor ad alios æque ſibi prudentes, qui carnem Chriſti anima-
lem affirmant, quod anima caro ſit facta, ergo & caro anima. Et ſicut caro animalis,ita &
anima carnalis.Et hic itaque cauſas requiro.Si vt animam ſaluam faceret in ſemetipſo ſuſce
pit animam Chriſtus,quia ſalua nõ eſſet niſi per ipſum,dum in ipſo, nõ video cur eam carnẽ
fecerit animalem,induendo carnem,quaſi aliter animam ſaluam facere non poſſet, niſi car-
neam factam.Cum enim noſtras animas non tantum non carneas , ſed etiam à carne diſ-
iunctas ſaluas præſtet : quanto magis illam,quã ipſe ſuſcepit,etiam nõ carneam redigere po-
tuit in

Libell⁹ Tertulliani aduertus Apellitas.
Ouis erratica.
Peccatorius cenſus
†ſubſtantia id eſt noſtra
†ab eo
†Hinc
De limo figulatum
†Carnem terra,ſanguinem aqua. Nam hic lic.
Vngue ſummo perſtringere
ἀσθενὴς
†inquit is
†nihil illi de cœleſti abfuiſſe
Caro animalis

A tuit in ſalutem? Item cum̃ præſumant non carnis, ſed animæ noſtræ ſolius liberandæ cauſa
proceſſiſſe Chriſtum: primo quàm abſurdum eſt, vt animã ſolam liberaturus, id genus†cor- †geſtu
poris eam fecerit, quod non erat liberaturus. Deinde ſi animas noſtras per illam quam ge-
ſtauit liberare ſuſceperat, illam quoque quam geſtauit, noſtram geſtaſſe debuerat: id eſt, no-
ſtræ formæ, cuiuſcunque formæ eſt in occulto anima noſtra, non tamen carneæ. Cæterũ non
noſtram animam liberauit, ſi carneam habuit: noſtra enim carnea non eſt. Porrò ſi non no-
ſtram liberauit [quia carnem liberauit] nihil ad nos: quia non noſtram liberauit. Sed nec libe-
randa erat, quæ non erat noſtra, vt ſcilicet carnea: non enim periclitabatur, ſi non erat no-
ſtra: id eſt, non carnea. Sed liberatam conſtat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit noſtra, ſi ea
B fuit quæ liberaretur, quoniam periclitabatur. Iam ergo ſi anima non fuit carnalis in Chriſto,
nec caro poteſt animalis fuiſſe. Sed aliam argumentationem eorum conuenimus, exigentes
cur animalem carnem ſubeundo Chriſtus, animam carnalem videatur habuiſſe. Deus enim,
inquiunt, geſtiuit animam viſibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quæ retro
inuiſibilis extiterit, natura nihil, nec ſemetipſam videns, præ impedimento carnis huius, vt
etiam diſceptaretur, nata anima an non [mortalis ne ſit an non?] Itaque animam corpus ef-
fectam in Chriſto, vt eam & naſcẽtem & moriẽtem, & quod ſit amplius, reſurgentem vide-
remus. Ex hoc autem quale erit, vt per carnem demonſtraretur anima ſibi aut nobis, quæ per
carnem nõ poterat agnoſci, vt ſic oſtẽderetur, dum id fit cui latebat, id eſt, caro? tenebras vi-
C delicet accepit, vt lucere poſſit. Deniq; ad hoc†prius retractemus, an iſto modo oſtendenda †adhuc
fuerit anima, [dehinc] an in totum inuiſibilem eam retro allegent, vtrum quaſi incorporalẽ:
an etiam habentem aliquod genus corporis proprij? & tamen cum inuiſibilem dicant, corpo
ralem eam conſtituunt, habentem quod inuiſibile ſit. Nihil enim habens inuiſibile, quomodo
poteſt inuiſibilis dici? ſed ne eſſe quidem poteſt niſi habens per quod ſit. Cum autem ſit, ha-
beat neceſſe eſt aliquid, per quod eſt. Si [habet] aliquid per quod eſt, hoc erit corpus eius. Om
ne quod eſt, corpus eſt ſui generis: nihil eſt incorporale, niſi quod nõ eſt. Habente igitur ani-
ma inuiſibile corpus, qui viſibilem eam facere ſuſceperat, vtique dignius id eius viſibile feciſ-
ſet, quod inuiſibile habebatur. Quia nec hic mendacium, aut infirmitas deo competit. Menda
D cium, ſi aliud animam quàm quod erat demonſtrauit. Infirmitas, ſi id quod erat demonſtra-
re non valuit. Nemo oſtendere volens hominem, caſſidem aut perſonam ei inducit. Hoc au- II Caſſidem
tem factum eſt animæ, ſi in carne conuerſam, alienam induit ſuperficiem. Sed & ſi incorpo- aut perſonã
ralis anima deputetur, vt aliqua vi rationis occulta ſit quidem anima, corpus tamen non ſit, alicui indu-
quicquid eſt anima: Proinde impoſſibile deo non erat, & propoſito eius congruentius com- cere. Oppo
petebat, noua aliqua corporis ſpecie eam demonſtrare, quàm iſta communi omnium, alteri- ſitum illi
us iam noticiæ, ne ſine cauſa viſibilem ex inuiſibili facere geſtiſſet animam, iſtis ſcilicet quæ- quod eſt,
ſtionibus opportunam, per carnis [in illam] humanæ defenſionem. Sed nõ poterat Chriſtus Detrahere
inter homines, niſi homo videri. Redde igitur Chriſto fidẽm ſuam: vt qui homo voluerit perſonam.
E incedere, animam quoque humanæ conditionis oſtenderit: nõ faciens eam carneam, ſed in-
duens eam carne. Oſtenſa ſit nunc anima per carnem, ſi conſtiterit illam oſtẽdendã quoquo
modo fuiſſe, id eſt, incognitam ſibi & nobis. Quãquam in hoc vana diſtinctio eſt, quaſi nos
ſeorſum ab anima ſimus, cum totum quod ſumus anima ſit. Denique ſine anima nihil ſumus:
ne hominis quidem, ſed cadaueris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipſa ſe ignorat. Ita ſu
pereſt hoc ſolũ modo inſpicere, an ſe anima [hic] ignorarit, vt nota quoquo modo fieret. Opi
nor ſenſualis eſt animę natura. Adeo nihil animale ſine ſenſu, nihil ſenſuale ſine anima. Et vt
impreſſius dixerim, animæ anima ſenſus eſt. Igitur cum omnibus anima ſentire præſtet, & ip
ſa ſentiat omnium etiam ſenſus, nedum qualitates, cui veriſimile eſt, vt ipſa ſenſum ſui ab ini
F tio ſortita nõ ſit? Vnde illi ſcire quod interdum ſibi ſit neceſſarium, ex naturalium† neceſſita- †naturali
te, ſi non ſcit ſuam qualitatem, cui quid neceſſarium eſt? Hoc quidem in omni anima reco-
gnoſcere eſt, noticiam ſui dico, ſine qua noticia ſui nulla anima [à ſe] miniſtrare potuiſſet. Pu
to autem magis hominem, animal ſolũ rationale, compotem & animam eſſe ſortitum, quæ
illũ facit animal rationale, ipſa in primis rationalis. [Porrò quomodo rationalis] quæ efficit
hominẽ rationale animal, ſi ipſa rationem ſuã neſcit, ignorãs ſemetipſam? Sed adeo nõ igno [illegible]
rat, vt autorem & arbitrum & ſtatum ſuũ norit. Nihil adhuc de deo diſcens, deum nominat.
Nihil adhuc de iudicio eius admittens, deo commendare ſe dicit. Nihil magis audiens, quàm
ſpem nullam eſſe poſt mortẽ, & bene & male defuncto cuique imprecatur. Plenius hæc pro- Libellus de
ſequitur libellus, quẽ ſcripſimus de teſtimonio animę. Alioquin ſi anima ſemetipſam ignorãs teſtimonio animæ

erat ab initio,nihil à Chriſto cognouiſſe debuerat,niſi qualis eſſet.Nunc autem non effigiem G
ſuam didicit à Chriſto,ſed ſalutem.Propterea filius dei deſcendit, & animã ſubiit:non vt ipſa
ſe anima cognoſceret in Chriſto,ſed vt Chriſtum in ſemetipſa.Non enim ſe ignorãdo de ſa
lute periclitatur,ſed dei verbũ.Vita,inquit,manifeſtata eſt,non anima.Et veni,inquit, animã
ſaluam facere.Non dixit,oſtendere.Ignorabamus nimirũ animam,licet inuiſibilem, naſci &
mori,niſi corporaliter † exhiberetur.Ignorauimus planè reſurrecturam cum carne: hoc erit
quod Chriſtus manifeſtauit. Sed & hoc non aliter in ſe,quàm in Lazaro aliquo, cuius caro
non erat animalis,ita nec anima carnalis.Quid ergo amplius innotuit nobis,de animæ igno
rantiæ † retro diſpoſitione? quid inuiſibile eius fuit, quod viſibilitatem per carnem deſide-
raret?Caro facta eſt anima,vt anima oſtenderetur.Nunquid ergo & caro anima facta eſt, vt H
caro manifeſtaretur? Si caro anima eſt, iam non anima eſt,ſed caro.Si anima caro eſt, iam
non caro eſt, ſed anima. Vbi ergo caro, & vbi anima eſt, alterutrum facta eſt. Imò ſi neu-
trũ ſunt, dum alterutrum alterum fiunt, certe peruerſiſſimum,vt carnem nominantes,ani-
mam intelligamus:& animam ſignificantes carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur
aliter accipi quàm ſunt,& amittere quod ſunt,dum aliter accipiuntur,ſi aliter quàm ſunt,co
gnominantur.Fides nominum,ſalus eſt proprietatum. Etiam cum demutantur qualitates,
accipiunt vocabulorũ poſſeſſiones. Verbi gratia: Argilla excocta, teſtæ vocabulum ſuſcipit.
Nec cõmunicat vocabulo priſtini generis, quia nec cũ ipſo genere. Proinde & anima Chri-
ſti caro facta,nõ poteſt non id eſſe quod facta eſt,& id non eſſe quod fuerit,aliud ſcilicet fa- I
cta.Et quoniam proximum adhibuimus exemplũ,plenius eo vtemur. Certe enim teſta ex ar-
gilla vnum eſt corpus, vnumq; vocabulum vnius ſcilicet corporis.Nec poteſt dici & argilla:
quia quod fuit,nõ eſt,quod autem nõ eſt,& nõ adhæret,& anima nõ adhæret.Ergo & ani-
ma caro facta vniformis,ſolidata †:ſed ſingularitas tuta † eſt,& indiſcreta † ſubſtãtia.In Chri-
ſto vero inuenimus animã,& carnem ſimplicibus & nudis vocabulis æditas,id eſt animã ani
mam, & carnem carnẽ:nuſquam animam carnem, aut carnem animam: quando ita nomi-
nari debuiſſent,ſi ita fuiſſent. Sed etiã ſibi quamq; ſubſtantiam diuiſe pronunciata ſub † ipſo,
vtiq; pro duarum qualitatum diſtinctione ſeorſum animam,& ſeorſum carnem: Quid an-
xia eſt,inquit, anima mea vſq; ad mortem:&,Panis quem ego dedero pro ſalute mundi,caro K
mea eſt.Porrò ſi anima caro fuiſſet,vnum eſſet in Chriſto carnea anima, aut caro animalis.
At cum diuidit ſpecies,carnem & animam,duo oſtendit.Si duo,iam non vnum:ſi nõ vnum,
iam nec anima carnalis,nec caro animalis. Vnum enim eſt anima caro,aut caro anima. Niſi
& ſeorſum aliam geſtabat animam,præter eam quæ caro erat:& aliam circunferebat carnẽ,
præter illam quæ anima erat. Quod ſi vna caro,& vna anima, illa triſtis vſque ad mortem,
& illa panis pro mundi ſalute,ſaluus eſt numerus duarum ſubſtantiarum, in ſuo genere di-
ſtantium,excludens carneæ animæ vnicam ſpeciem.Sed angelum, aiunt, geſtauit Chriſtus.
Qua ratione? qua & hominem.Eadem ergo eſt & cauſa,vt hominem geſtaret.Chriſtus ſalus
hominis fuit,cauſa ſcilicet ad reſtituendum quod perierat.Homo perierat, hominem reſti- L
tui oportuerat. Vt angelum geſtaret Chriſtus,nihil tale de cauſa eſt.Nam & ſi angelis perdi-
tio reputatur,in ignem præparatum diabolo & angelis eius, nunquam tamen illis reſtitutio
repromiſſa eſt.Nullum mandatum de ſalute angelorum ſuſcepit Chriſtus à patre.Quod pa-
ter neque repromiſit,neque mandauit,Chriſtus adminiſtrare non potuit. Cui igitur rei an-
gelum quoque geſtauit,niſi vt ſatellitem fortem,cum quo ſalutem hominis operaretur.ido-
neus enim non erat dei filius,qui ſolus hominem liberaret, à ſolo & ſingulari ſerpente de-
12 iectum. Ergo iam non vnus deus, nec vnus ſalutificator, ſi duo ſalutis artifices, & vtique
alter altero indigens. An vero vt per angelum liberaret hominem? cur ergo deſcendit ad
id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum,quid & ipſe? Si per ſe, quid & ange- M
lus? Dictus eſt quidem magni conſilij angelus, id eſt nuncius:officij,non naturæ vocabulo.
Magnum enim cogitatũ patris,ſuper hominis ſcilicet reſtitutione, adnunciaturus ſeculo e-
rat. Non ideo tamen ſic angelus intelligendus,vt Gabriel aut Michaël.Nam & filius à domi
no vineæ mittitur ad cultores,ſicut & famuli,de fructibus petitum.Sed non propterea vnus
ex famulis deputabitur filius,quia famulorum ſucceſſit officio.Facilius ergo dicã,ſi forte ip-
ſum filium angelum,id eſt nuncium patris, quàm angelum in filio. Sed cum de filio ipſo ſit
pronunciatum,minuiſti eum modico quid citra angelos, quomodo videbitur angelum in-
duiſſe,ſic infra angelos diminutus, dum homo fit,quâ caro & anima & filius hominis? quâ
autem ſpiritus dei & virtus altiſſimi,nõ poteſt infra angelos haberi,deus ſcilicet & dei filius,
quanto

ἀφανῶς

† naſci & nõ mori incorporaliter vt nobis naſcẽs & moriens corporaliter exhi.

† ignoratæ

† ſoliditas

† tota

† indiſcre-pata

† ab

Salutificator

Magni conſilij angelus

A quanto ergo dum hominem geſtat minor angelis factus eſt, tanto nondum angelum ge- 13
ſtat. Poterit hæc opinio Ebioni conuenire, qui nudum hominem & tãtum ex ſemine Dauid, Ebion
id eſt non & dei filium, conſtituit Ieſum: planè prophetis aliquo glorioſiorem, vt ita in non-
nullis angelum fuiſſe dicatur, quemadmodum in aliquo Zacharia, niſi quod [à] Chriſto nun-
quam eſt dictum: & ait mihi angelus, qui in me loquebatur. Sed nec quotidianum illud om-
nium prophetarum: Hæc dicit dominus, Ipſe enim erat dominus coràm ex ſua authoritate
pronuncians: Ego autem dico vobis. Quid vltra? ad hæc Eſaiam exclamãtem audi. Non an-
gelus neque legatus, ſed ipſe dominus ſaluos eos fecit. Licuit & Valentino ex priuilegio hæ- Valẽtinus Priuilegiũ
retico carnem Chriſti ſpiritalem cõminiſci. Quiduis eam fingere potuit, quiſquis humanam hæreticum
B credere noluit. Quando quod ad omnes dictum eſt: ſi humana nõ fuit, nec ex homine, nõ vi-
deo ex qua ſubſtantia ipſe Chriſtus hominẽ & filium hominis pronunciarit: Nunc autẽ vul- Pro ipſe, legeris, ſe, Chriſtus.
tis occidere hominem, veritatem ad vos locutum: Et, dominus eſt ſabbati filius hominis: De
ipſo enim Eſaias: Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatem. Et Hieremias: Et homo eſt,
& quis cognouit illum? Et Daniel: Et ſuper nubes tanquã filius hominis. Etiam Paulus Apo-
ſtolus: Mediator dei & hominũ, homo Chriſtus Ieſus. Item Petrus in actis Apoſtolorũ: Ieſum Acta Apoſtolorum.
Nazarenum virum vobis à deo deſtinatum, vtiq; hominem. Hæc ſola ſufficere vice præſcri- Præſcriptio
ptionis debuerunt ad teſtimonium carnis humanæ & ex homine ſumptæ, & nõ ſpiritalis, ſi-
cut nec animalis, nec ſidereæ, nec imaginariæ, ſi ſine ſtudio & artificio cõtentionis hæreſes
C eſſe potuiſſent. Nam vt penes quendam ex Valentini ratione† legi, primo non putant terrenã †faſciculo
[& humanã] Chriſto ſubſtantiam informatam: ne deterior angelis dominus deprehẽdatur,
qui nõ terrenæ carnis extiterunt. Dehinc quod oporteret ſimilem noſtri carnẽ ſimiliter na-
ſci, nõ de ſpiritu, nec de deo, ſed ex viri voluntate. Et cur nõ de corruptela, ſed de incorrupte-
la? Et quare nõ, ſicut & illa reſurrexit, & in cœlo reſumpta eſt, ita & noſtra par ei⁹ ſtatim ad-
ſumitur, aut cur illa par noſtræ nõ æque in terrã diſſoluta eſt? Talia ethnici volutabant: Ergo
dei filius in tantũ humilitatis exhauſtus, & ſi reſurrexit in exemplũ ſpei noſtræ, cur nihil tale
de nobis probatum eſt? Merito ethnici talia, ſed merito & hæretici. Num quid enim inter il-
los diſtat? niſi quod ethnici nõ credendo credunt. At hæretici credendo nõ credunt. Legunt
D deniq;, Minoraſti eum modico citra angelos, & negant inferiorem ſubſtantiam Chriſti, nec
hominẽ ſe, ſed vermẽ pronunciãtis, qui nec formã habuit, nec ſpeciem, ſed forma eius igno-
bilis deſpecta, citra omnes homines. Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatem. Agno-
ſcunt hominẽ deo mixtum, & negant hominem. Mortuum credunt, & quod eſt mortuum ex
incorruptela natũ eſſe contendunt, quaſi corruptela aliud ſit à morte. Sed & noſtra caro ſta-
tim reſurgere debebat. Expecta, nondum inimicos ſuos Chriſtus oppreſſit, vt cum amicis de
inimicis triumphet. Inſuper argumentandi libidine ex forma ingenij hæretici, locum ſibi fe-
cit Alexander ille, quaſi nos adfirmemus [idcirco] Chriſtũ terreni cenſus induiſſe carnem, vt Alexander
euacuaret in ſemetipſo carnẽ peccati. Quod & ſi diceremus, quacũq; ratiõe, muniremus ſen-
E tẽtiam noſtrã, dum ne tanta amentia qua putauit, tanquã ipſam carnem Chriſti opinemur,
vt peccatricem, euacuatã in ipſo, cum illam & ad dexterã patris in cœlis præſidere memine-
rimus, & venturam inde ſuggeſtu paternæ claritatis prædicemus. Adeo vt euacuatam non
poſſumus dicere, ita nec peccatricem. Nec euacuatam, in qua dolus non fuit. Defendimus au
tem, non carnem peccati euacuatam eſſe in Chriſto, ſed peccatum carnis: non materiam, ſed
naturam: nec ſubſtantiam, ſed culpam: ſecundum Apoſtoli autoritatem dicentis: Euacuauit
peccatum in carne. Nam & alibi, in ſimilitudine, inquit, carnis peccati fuiſſe Chriſtum: non
quod ſimilitudinem carnis acceperit, quaſi imaginem corporis, & non veritatem: ſed ſimili-
tudinem peccatricis carnis vult intelligi. Quod ipſa non peccatrix caro Chriſti eius fuit par,
F cuius erat peccatũ, genere, non vitio Adæ: quãdo hinc etiam cõfirmamus eã fuiſſe carnem in
Chriſto, cuius natura eſt in homine peccatrix. Et ſic in illa peccatũ euacuatum, quod in Chri
ſto ſine peccato habeatur, quæ in homine ſine peccato non habebatur. Nam neq; ad propoſitũ
Chriſti faceret euacuantis peccatũ carnis, non in ea carne euacuare illud, in qua erat natura
peccati. Neq; ad gloriã: quid enim magnũ, ſi in carne meliore & alterius, id eſt nõ peccatricis
naturæ, neuũ peccati redemit? Ergo, inquis, ſi noſtrã induit, peccatrix fuit caro Chriſti. Noli Neuus peccati
conſtringere explicabilem ſenſum: noſtrã enim induens, ſuã fecit. Suam faciens, non pecca-
tricem eam fecit. Cæterum quod ad omnes dictũ ſit, qui ideo nõ putant carnem noſtram in 14
Chriſto fuiſſe, quia non fuit ex viri ſemine, recordentur Adam ipſum in hanc carnem, non
ex ſemine viri factum. Sicut terra cõuerſa eſt in hanc carnẽ ſine viri ſemine, ita & dei verbũ

potuit ſine coagulo in eiuſdem carnis tranſire materiam. Sed remiſſo Alexandro cum ſuis G
ſyllogiſmis,quos in argumentationibus torquet, etiam cum pſalmis Valentini quos magna
impudentia quaſi idonei alicuius autoris interſerit,ad vnam iam lineam congreſſionem di-
rigamus:An carnẽ Chriſtus ex virgine acceperit, vt hoc præcipue modo humanam eã con
ſtet,ſi ex humana matrice ſubſtantiam traxit. Quanquam liquuit iam & de nomine homi-
nis,de ſtatu qualitatis,& de ſenſu tractationis,& de exitu paſſionis humanã conſtitiſſe.Ante
omnia autem cõmendanda erit ratio quæ præfuit, vt dei filius de virgine naſceretur. Nouè
naſci debebat,nouæ natiuitatis dedicator.De qua ſignum daturus dominus, ab Eſaia prædi-
cabatur.Quod eſt iſtud ſignum? Ecce virgo concipiet in vtero,& pariet filium. Cõcepit igi- H
tur virgo & peperit Emmanuelem,nobiſcum deũ.Hæc eſt natiuitas noua,dum homo naſci-
tur in deo.In quo homine deus natus eſt,carne antiqui ſeminis ſuſcepta,ſine ſemine antiquo,
vt illam nouo ſemine,id eſt ſpiritaliter reformaret, excluſis antiquitatis ſordibus expiatam.
Sed tota nouitas iſta,ſicut & in omnibus,de veteri figurata eſt,rationali per virginẽ diſpoſi-
tione⌊homine⌋domino naſcẽte.Virgo erat adhuc terra,nondũ opere compreſſa,nõdum ſe-
menti ſubacta: ex ea hominem factum accipimus à deo in animam viuam.Igitur ſi primus
Adam ita traditur,merito ſequens,vel nouiſſimus Adam,vt Apoſtolus dixit,proinde de ter
ra,id eſt carne non†generationi reſignata in ſpiritum viuificantem à deo eſt prolatus.Et ta-
men næ mihi vacet incurſus Adæ,vnde Chriſtus Adam ab Apoſtolo dictus eſt,ſi terreni nõ
fuit cẽſus homo eius.Sed & hic ratio defendit,quod dei † imaginem & ſimilitudinem ſuam I
à diabolo captam æmula operatione recuperauit. In virginem enim adhuc Euam inrepſerat
verbum ædificatorium mortis.In virginem æque introducendum erat dei verbum extructo-
rium vitæ,vt quod per eiuſmodi ſexum abierat in perditionem,per eundem ſexum redigere-
tur in ſalutem. Crediderat Eua ſerpẽti,credidit Maria Gabrieli:quod illa credendo deliquit,
hæc credendo deleuit. Sed Eua nihil tunc concepit in vtero ex diaboli verbo. Imò conce-
pit.Nam exinde vt abiecta pareret,& in doloribus pareret, verbum diaboli ſemen illi fuit.
Enixa eſt denique diabolum fatricidam.Contrà Maria eum ædidit,qui carnalem fratrem Iſ-
15 raël interemptorem ſuum ſaluum quandoque præſtaret. In vuluam ergo deus verbum ſuum
detulit, bonum fratrem,vt memoriam mali fratris redderet†.Inde prodeundum fuit Chri- K
ſto,ad ſalutem hominis,quò homo iam damnatus intrauerat. Nunc vt ſimplicius reſpon-
deamus,non competebat ex ſemine humano dei filium naſci, niſi totus eſſet filius hominis,
non eſſet & dei filius,nihilq; haberet amplius Salomone,& amplius Iona, & de Ebionis opi-
nione credendus erat.Ergo iam dei filius ex patris dei ſemine,id eſt ſpiritu, vt eſſet hominis
filius,caro ea ſola quæ erat ex hominis carne ſumẽda,ſine viri ſemine.Vacabat enim ſemẽ vi
ri, apud habentem dei ſemen. Itaque ſicut nondum natus ex virgine, patrem deum habere.
potuit ſine homine⌊matre⌋ æque cum de virgine naſceretur, potuit matrem habere ⌊ homi-
nem ⌋ſine homine patre. Sic denique homo cum deo, dum caro hominis cum ſpiritu dei.
Caro ſine ſemine, ex homine: ſpiritus cum ſemine, ex deo.Igitur ſi fuit diſpoſitio rationis L
ſuper filium dei ex virgine proferendum,cur non ex virgine acceperit corpus, quod de vir-
gine protulit? Quia aliud eſt quod à deo ſumpſit: quoniã,inquiunt,verbũ caro facta†eſt.Vox
iſta quid caro factum ſit conteſtatur: nec tamen periclitatur quaſi ſtatim aliud ſit factum,
caro & non verbum.Si ex carne factum eſt verbum caro,aut ſi ex ſemetipſo factum eſt, ſcri
ptura dicat.Cum ſcriptura non dicat niſi quod ſit factum, non, & vnde ſit factum: ergo ex
alio, non ex ſemetipſo ſuggerit factum. Si non ex ſemetipſo, ſed ex alio,iam hinc tracta,ex
quo magis credere congruat,carnem factum verbum,niſi ex carne,in qua & factum eſt: vel
quia ipſe dominus ſentẽtialiter & definitiue pronunciauit: Quod in carne natũ eſt, caro eſt: M
quia ex carne natum eſt.Sed ſi de homine tantummodo dixit,non & de ſemetipſo:planè ne-
ga hominem Chriſtum, † & ita defende non & in ipſum competiſſe. Atquin ſubiicit: Et
quod de ſpiritu natum eſt, ſpiritus eſt. Quia deus ſpiritus eſt, & de deo natus eſt: Hoc vti-
que vel eo magis in ipſum tendit, ſi & in credentes eius. Si ergo & hoc ad ipſum, cur non
& illud ſupra? neque enim diuidere potes hoc ad ipſum,illud ſupra ad cæteros hominẽs, qui
vtranque ſubſtantiam Chriſti,& carnis & ſpiritus non negas.†Cæterum ſi tam carnem ha-
buit quàm ſpiritum cum de duarum ſubſtantiarum conditione pronunciat, quas & ipſe ge-
ſtat, non poteſt videri de ſpiritu quidem ſuo,de carne vero nõ ſua determinaſſe.Ita cum ipſe
ſit de ſpiritu dei, & ſpiritus deus eſt, ex deo natus ipſe eſt & ex carne hominis, homo in car-
ne generatus.Quid eſt ergo nõ ex ſanguine,neq; ex volũtate carnis,neq; ex volũtate viri, ſed
ex deo

Psalmi Valentini. Ad vnã lineã cõgreſſionem dirigere.

Nouæ natiuitatis dedicator. Emmanuel.

†nondum

†deus

Eua Maria

†euaderet

†factum

†plane nec de homine Chriſto

†negant

A ex deo natus eſt?Hoc quidem capitulo ego potius vtar,cum adulteratores eius obduxero.Sic 16
enim ſcriptum eſſe contendunt:Non ex ſanguine,nec ex carnis voluntate, nec ex viri,ſed ex
deo natus eſt.† Quaſi ſupra dictos credentes in nomine eius deſignet,vt oſtendat† eſſe ſemen †nati ſunt
illius† arcanum electorum,& ſpiritualium,quod ſibi imbuũt.Quomodo autem ita erit, cum †oſtendant
omnes qui credunt in nomine domini, ⌊pro⌋ communi lege generis humani ex ſanguine,& †illud
ex carnis,& ex viri voluntate naſcantur:etiam Valentinus ipſe: Adeo ſingulariter, vt de do-
mino,ſcriptum eſt:& ex deo natus eſt.Merito quia verbum dei,& cum verbo dei ſpiritus, &
iu ſpiritu dei virtus,& quicquid dei eſt Chriſtus.Quâ caro autem,non ex ſanguine,nec ex car
nis & viri voluntate:quia ex dei voluntate verbum caro factum eſt.Ad carnem enim non ad
B verbum pertinet negatio formalis noſtræ natiuitatis,quia caro ſic habebat naſci,nõ verbum.
Negans autem ex carnis quoque voluntate natum , cur non negauit etiam ex ſubſtantia
carnis: neque enim quia ex ſanguine negauit ſubſtantiam carnis renuit, ſed materiam ſemi-
nis , quam conſtat ſanguinis eſſe calorem : vt deſpumatione mutatum in coagulum, ⌊ſan-
guinis fœminæ . Nam ex coagulo⌋ in caſeo eius eſt ſubſtantiæ, quam medicando conſtrin-
git , id eſt lactis . Intelligimus ergo ex concubitu natiuitatem domini negatam , quod ſa-
pit voluntas† viri, & carnis , non ex vuluæ participatione. Et quid vtique tam exaggeranter †ex voluntate
inculcauit, non ex ſanguine , nec ex carnis voluntate aut viri natum : niſi quia ea erat caro,
quam ex concubitu natam nemo dubitaret.Negans porrò ex concubitu,non negauit ex car-
C ne,imò confirmauit ex carne, quia non proinde negauit ex carne,ſicut ex concubitu negauit.
Oro vos ſi dei filius non de vulua carnem participaturus deſcendit in vuluam, cur deſcendit
in vuluã? potuit enim extra eam fieri caro ſpiritalis ſimplicius multo quàm intra vuluam fie-
ret extra vuluam. Sine cauſa eò ſe intulit, vnde nihil extulit. Sed non ſine cauſa deſcendit in
vuluam,ergo ex illa accepit.Quia ſi non ex illa accepit,ſine cauſa in illam deſcendit, maxime
eius qualitatis caro futurus,quæ non erat vuluæ,id eſt ſpiritalis. Qualis eſt autem tortuoſitas Tortuoſitas
veſtra, vt ipſam ex ſyllabam præpoſitionis officio adſcriptam auferre quæratis : & alia magis Ex
vtique in hac ſpecie non inuenitur,penes ſcripturas ſanctas.Per virginem dicitis natum,non In
ex virgine . Et in vulua non ex vulua . Quia & angelus in ſomnis ad Ioſeph : Nam quod in
D ea natum eſt, inquit, de ſpiritu ſancto eſt . non dixit ex ea. Nempe tamen, & ſi ex ea dixiſſet,
in ea dixerat : In ea enim erat ⌊quod ex ea erat.⌋ Tantundem ergo & cum dicit , in ea , & ex
ea, conſonat : quia ex ea erat, quod in ea erat . Sed bene , quod idem dicit Matthæus, origi-
nem domini decurrens,ab Abraham vſque ad Mariam:Iacob,inquit,generauit Ioſeph, virũ
Mariæ, ex qua naſcitur Chriſtus. Sed & Paulus Grammaticis iſtis ſilentium imponit . Miſit,
inquit, deus filium ſuum factum ex muliere. Nunquid per mulierem, aut in mulierem? Hoc
quidem impreſſius,quod factum ⌊potius⌋ dicit,quàm natum:ſimplicius enim enunciaſſet na Impreſſius
tum.Factum autem dicendo,& verbum caro factum eſt,conſignauit, & carnis veritatem ex
E virgine factam adſeuerauit . Nobis quoque ad hanc ſpeciem Pſalmi patrocinabuntur, non 17
quidem apoſtatæ & hæretici & Platonici Valentini , ſed ſanctiſſimi & receptiſſimi prophe- Valentinus
tæ.Dauid ille apud nos canit Chriſtum,per quem ſe cecinit ipſe Chriſtus.Accipe & Dauid do Platonicus
mino patri deo eloquentem,† quia tu es qui auulſiſti me ex vtero matris meæ.ecce vnum. Et †Accipe
ſpes mea ab vberibus matris meæ,ſuper te ſum proiectus ex vulua.ecce aliud.Et ab vtero ma- Chriſtũ &
tris meæ deus meus es tu.ecce aliter . Nunc ad ſenſus ipſos decertemus . Auulſiſti, inquit, ex audi dominũ patri deo colloquentẽ
vtero.Quid auellitur,niſi quod inhæret,quod infixum, innexum eſt ei,à quo vt auferatur, a-
uellitur?Si non adhæſit vtero,quomodo auulſus eſt? ſi adhæſit qui auulſus eſt, quomodo ad-
hæſiſſet , niſi dum ex vtero eſt per illum neruum vmbilicarẽ quaſi folliculi ſui traducem ad-
F nexam† origini vuluæ? Etiam cum quid extraneum extraneo adglutinatur , ita concarnatur Neruus vmbilicaris
& conuiſceratur cum eo cui adglutinatur,vt cum auellitur,rapiat ſecum ex corpore aliquid, †adnexus
à quo auellitur,quaſi ſequelam quandam abruptæ vnitatis, & producem† mutui coitus. Cæ- Cõcarnari.
terum quæ vbera matris ſuæ nominat ? ſine dubio quæ hauſit . reſpondeant obſtetrices, me- Produx ſicut tradux.
dici & phyſici de vberum natura , an aliter manare ſoleant ſine vuluæ genitali paſſione pen- †traducis
dentibus exinde †venis inferni ſanguinis in mamillam, & ipſa tranſlatione decoquentibus 18
in materiam lactis lætiorem. Inde adeo fit, vt vberum tempore, menſes ſanguinum vacent. †venis ſenſim illã inferni ſanguinis
Quod ſi verbum caro ex ſe factum eſt, non ex vuluæ communicatione, nihil operata vulua,
nihilo iuncta†,nihil paſſa,quomodo fontem ſuum transfudit in vbera,quæ niſi habendo nõ †nihil functa
mutat?Habere autem ſanguinem† non potuit lacti ſubminiſtrando,ſi non haberet cauſas ſan †fontem
guinis ipſius,auulſionem ſcilicet ſuæ carnis.Quid fuerit nouitatis in Chriſto ex virgine na-
ſcendi,

ſcendi,palàm eſt:ſcilicet ſolummodo hoc quod ex virgine, ſecundum rationem quam ædi- G
dimus:&vti virgo eſſet regeneratio noſtra ſpiritaliter ab omnibus inquinamentis ſanctifica-
ta per Chriſtum virginem & ipſum etiam carnaliter vt ex virginis carne. Si ergo cōtendunt
hoc comperiſſe nouitati,vt quemadmodum non ex viri ſemine, ita nec ex virginis carne ca-
ro fieret dei verbum:quare non hoc ſit tota nouitas, vt caro non ex ſemine nata, carne pro-
ceſſerit? accedant adhuc comminius ad congreſſum : Ecce,inquit, virgo concipiet in vtero.
†ſemen
Quid nam?vtiq; dei verbum non viri ſemine†:certe vt pareret filium. Nam & pariet,inquit,
filium. Ergo vt ipſius fuit concepiſſe, ita ipſius eſt quod peperit : licet non ipſius fuerit quod
concepit. Contrà, ſi verbum ex ſe caro factum eſt,iam ipſum ſe concepit & peperit, & vacat
prophetia.Non enim virgo concepit,neque peperit,ſi non quicquid peperit ex verbo conce- H
pto caro ipſius eſt ſola.Hæc autem prophetæ vox euacuabitur?an & angeli cōceptum & par-
tum virginis annunciantes:an & omnis iam ſcriptura quæcunque matrem pronunciat Chri
ſti?Quomodo enim mater,niſi quia in vtero eius fuit? Sed nihil ex vtero eius accepit , quod
matrem eam faceret,in cuius vtero fuit.Hoc nomen non debet caro extranea. Matris vterū
non appellat,niſi filia vteri,caro.Filia vteri porrò nō eſt,ſi ſibi nata eſt. Tacebit igitur & Eli-
†propheta portans
zabeth prophetam prædicans†,iam domini ſui conſcium infantem,& inſuper ſpiritu ſancto
adimpleta.Sine cauſa enim dicit:Et vnde mihi vt mater domini mei ad me [veniat?] Si Ma-
ria non filium,ſed hoſpitem in vtero geſtabat Ieſum,quomodo dicit:Beatus fructus vteri tui?
Quis hic fructus vteri,qui non ex vtero germinauit,qui non in vtero radicem egit?Qui non I
eius eſt,cuius eſt vterus?Et qui vtiq; fructus vteri?Chriſtus.An quia ipſe eſt flos de virga pro-
iecta ex radice Ieſſe:radix autem Ieſſe,genus Dauid: virga ex radice, Maria ex Dauid: flos ex
virga,filius Mariæ,qui dicitur Ieſus Chriſtus,ipſe erit & fructus? Flos enim fructus : quia per
florem & ex flore omnis fructus eruditur in fructum.Quid ergo?negant & fructui ſuum flo-
rem,& flori ſuam virgam,& virgæ ſuam radicem,quo minus [ſuam] radix ſibi vendicet per
virgam proprietatem eius quod ex virga eſt floris & fructus . Siquidem omnis gradus ge-
neris ab vltimo ad principalem recenſetur , vt iam nunc carnem Chriſti , non tantum Ma-
riæ,ſed & Dauid per Mariā [& Ieſſe per Dauid] ſciant adhærere deo.Hunc fructum ex lum-
bis Dauid, id eſt, ex poſteritate carnis eius iurat illi deus conſeſſurum in throno ipſius . Si ex K
lumbis Dauid,quanto magis ex lumbis Mariæ, ob quam in lumbis Dauid. Deleant igitur &
teſtimonia dæmonum, filium Dauid proclamantia ad Ieſum : ſed teſtimonia Apoſtolorum
19 delere non poterunt,ſi dæmonum indigna ſunt. Ipſe in primis Matthæus fideliſſimus euan-
gelij commentator, vt comes domini : non aliam ob cauſam, quàm vt nos originis Chriſti
carnalis compotes faceret,ita exorſus eſt : Liber genituræ Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abra-
ham.His originis fontibus genere manante cum gradatim ordo deducitur,à Chriſti natiui-
†ad Chriſti natiuitatem
tate†,quid aliud quàm caro ipſa Abrahæ & Dauid, per ſingulos traducem ſui faciens in vir-
†producitur
ginem vſque deſcribitur inferens Chriſtum: imò ipſe Chriſtus proditur† de virgine? Sed &
Paulus,vtpote eiuſdem euangelij & diſcipulus, & magiſter,& teſtis,quâ eiuſdem ipſius Chri L
ſti apoſtolus,confirmat Chriſtum ex ſemine Dauid ſecūdum carnem,vtique ipſius. Ergo ex
ſemine Dauid caro Chriſti. Sed ſecundum Mariæ carnem ex ſemine Dauid : ergo ex Mariæ
†fructum
carne eſt,dum ex ſemine eſt Dauid. Quocunque detorſeris dictum†,aut ex carne eſt Mariæ,
quod ex ſemine eſt Dauid:aut ex Dauid ſemine eſt,quod ex carne eſt Mariæ. Totam hanc cō
trouerſiam dirimit idem apoſtolus,ipſum definiens eſſe Abrahæ ſemen.Cum Abraham,vti-
que multo magis Dauid,quaſi recentioris. Retexens enim promiſſionem benedictionis na-
†ſemine
tionum in nomine† Abraham,& in ſemine tuo benedicentur omnes nationes:non,inquit,di
xit ſeminibus tanquam de pluribus,ſed ſemine:de vno,quod eſt Chriſtus.Qui hæc legimus &
credimus, quam debemus & poſſumus agnoſcere in Chriſto carnis qualitatem? vtique non M
aliam,quàm Abraham.Siquidem ſemen Abraham Chriſtus. Nec aliam quàm Ieſſe,ſiquidem
ex radice Ieſſe flos Chriſtus. Nec aliam quàm Dauid,ſiquidem fructus ex lumbis Dauid Chri
ſtus.Nec aliam quàm ex Maria,ſiquidem ex Mariæ vtero Chriſtus. Et adhuc ſuperius: nec a-
liam quàm Adam,ſiquidem ſecundus Adam Chriſtus. Conſequens ergo eſt,vt aut illos ſpi-
ritalem carnem habuiſſe contendant, quo eadem conditio ſubſtantiæ deducatur in Chriſto:
aut concedant carnem Chriſti ſpiritalem non fuiſſe,quæ non de ſpiritali ſtirpe cenſetur.Sed
agnoſcimus adimpleri propheticam vocem Simeonis,ſuper adhuc recentem infantem do-
minum pronunciatam: Ecce hic poſitus eſt in ruinam & ſuſcitationem multorum in Iſrael,
& in ſignum quod contradicetur. Signum enim natiuitatis Chriſti,ſecundum Eſaiam, pro-

A pterea dabit vobis dominus ipſe ſignum, Ecce virgo concipiet in vtero,& pariet filium. Agnoſcimus ergo ſignum contradicibile,conceptum & partum virginis Mariæ: de quo†Academici,vti,Peperit,& non peperit:Virgo,& non virgo: quaſi non & (ſi ita dicendum eſſet) à nobis magis dici conueniret. Peperit enim,quæ ex ſua carne:& non peperit,quæ non ex viri ſemine.Et virgo quantum à viro,non virgo quantum à partu. Non tamen vt ideo non peperit:& ideo virgo,quæ non virgo,quia non de viſceribus ſuis mater.Sed apud nos nihil dubium,nec retortum in ancipitem defenſionem:Lux,lux:& tenebræ,tenebræ:& eſt,eſt:& non, non.Quod amplius hoc,hoc à malo eſt.Peperit,quæ peperit.Etſi virgo concepit,in partu ſuo nupſit,[non nupſit] ipſa patefacti corporis lege, in quo nihil interfuit de vi maſculi admiſſi,

†Acad. iſti Peperit, nō peperit. Virgo, non virgo.

B an emiſſi,id eſt,illud ſexus reſignauit. Hæc denique vulua eſt,propter quam & de aliis ſcriptū eſt:Omne maſculinum adaperiens vuluam,ſanctum vocabitur domino. Quis vere ſanctus, quàm dei filius? Quis proprie vuluam adaperuit,quàm qui clauſam patefecit? Cæterum omnibus nuptiæ patefaciunt. Itaque magis patefacta eſt, quia magis erat clauſa. Vtique magis non virgo dicenda eſt quàm virgo, ſaltu quodam mater antequam nupta. Et quid vltra de hoc retractandum eſt?cum hac ratione Apoſtolus non ex virgine,ſed ex muliere æditum filium dei pronunciauit,agnouit adapertæ vuluæ nuptialem paſſionem.Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit,& non peperit. Sed videte ne nos iam nunc prouidens ſpiritus ſanctus notarit hac voce,diſceptaturos ſuper vterum Mariæ. Cæterum non contra

C illam ſuam ſimplicitatem pronunciaſſet dubitatiue,Eſaia dicente,concipiet & pariet. Quod enim Eſaias iaculatur in ſuggillatione hæreticorum ipſorum:& in primis,Væ qui faciunt dulce amarum,& tenebras lucem:iſtos ſcilicet notat,qui nec vocabula iſta in luce proprietatum ſuarum conſeruant:vt anima non alia ſit,quàm quæ vocatur:& caro non alia,quàm quæ videtur:& deus non alius,quàm qui prædicatur.Ideo etiam Marcionem proſpiciens,Ego ſum, inquit,deus:& alius abſque me nō eſt.Et cum alio idipſum eodem modo dicit: Ante me deus non fuit,neſcio quas illas Valentinianorum æonum genealogias pulſat.Et,Non ex ſanguine, neque ex carnis & viri voluntate,ſed & ex deo natus eſt,Hebioni reſpondit.Aequè: Etiam ſi angelus de cœlis aliter euangelizauerit vobis quàm nos,anathema ſit:ad energema Apellia-

D cæ virginis Philumenes filum dirigit. Certe qui negat Chriſtum in carne veniſſe, hic AntiChriſtus eſt:Nudam & abſolutam & ſimplici nomine naturæ ſuæ pronūcians carnem, omnes diſceptatores eius ferit: Sicut & definiens ipſum quoque Chriſtum vnum, multiformis Chriſti argumentatores quatit,qui alium faciunt Chriſtum,alium Ieſum: alium elapſum de mediis turbis,alium detentum:alium in ſeceſſu montis,in ambitu nubis ſub tribus arbitris clarum,alium cæteris paſſiuum,ignobilem:alium magnanimum, alium vero trepidantem: nouiſſime alium paſſum, alium reſuſcitatum : per quod ſuam quoque in alia carne reſurrectionem adſeuerant.Sed bene quod idem veniet de cœlis,qui eſt paſſus:idem omnibus apparebit, qui eſt reſuſcitatus.Et videbunt & agnoſcent, qui eum confixerunt: vtique ipſam carnem in

Paſſiuus 20

E quam ſæuierunt:ſine qua,nec ipſe eſſe poterit,nec agnoſci.Vt & illi erubeſcant,qui adfirmant carnem in cœlis vacuam ſenſu,vt vaginam exempto Chriſto ſedere : aut qui carnem & animam tantundem,aut tantummodo animam,carnem vero non iam. Sed hactenus de materia præſenti ſatis.Iam enim arbitror inſtructam eſſe carnis in Chriſto, & ex virgine natæ & humanæ probationem. Quod & ſolum diſcuſſum ſufficere potuiſſet citra ſingularum ex diuerſo opinionum congreſſionem,quàm & argumentationibus earū,& ſcripturis quibus vtuntur prouocauimus ex abundanti, vti eo quod probauimus quid, & vnde fuerit Chriſti caro, quid non fuerit aduerſus omnes prædicauerimus. Vt autem clauſula de præfatione communi faciat,reſurrectio noſtræ carnis alio libello defendenda,hic habebit præſtructionem,manifeſto iam quale fuerit quod in Chriſto reſurrexit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
De carne Chriſti, Finis.

Argumentum

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS G
per Beatum Rhenanum.

IN præcedenti libro ſolidam Chriſti carnem probauit Tertullianus, in qua etiam ille reſurrexerit.
Nunc de noſtræ carnis reſurrectione diſputationem init in hoc libro, non magis piam quàm neceſſariã.
Præcipuum enim quiddam mortuorum reſurrectio. Primum itaque commemoratis aduerſariorum in
carnem conuiciis, quibus reſurrectionem apud ſimplices exagitant, dignitatem carnis oſtendit, nempe
cuius autor ac redemptor ſit deus: neq; enim uilem habendam cui deus ſui ſpiritus auram inſeruerit: aut contem
nendam uideri pro qua lucrifacienda de cœlo deſcendere uoluerit. Ibi carnem uariis attollit modis. Deinde de
poteſtate dei diſſerit, quiduis efficere ualentis. Mox ex reuolubili rerum ordine reſurrectionem perſuadet, bre-
uis ſpecimen exhibens phœnicem. Sed & cauſam affert reſurrectionis, uidelicet q̃ integritas iudicij de totius ho H
minis repræſentatione conſtet. Qua iam explicata arguit eos qui reſurrectionem in arcanis Prophetici inſtrumen
ti literis prædicatam, ſpiritaliter tantum uolebant intelligendam, nimium amantes allegoriarum. Ipſe cum ex figu
ratis tum ſimplicibus atque apertis Prophetarum oraculis corporalem reſurrectionem aſtruit. Atque idem de-
inde facit Euangelicis utens teſtimoniis, & mox Apoſtolicis. Vbi pulchre declarat carnis opera ab Apoſtolo
damnari non carnem. Ad hæc ut abunde huic negotio ſatisfaciat, de qualitate quoque reſurgentium corporum
prolixe meminit, quæ non erunt alia, ſed aliter reuertentur. Ibi demonſtrat aliud eſſe demutationem, aliud per-
ditionem: per illam non naturam, ſed conditionem reformandam. Poſtremo Chriſtianorum & ethnicorum can-
dem eſſe reſurrectionem docens, tradit uita à neceſſitatibus iam liberata, membra quoque liberatum iri, ſed ta-
men neceſſaria futura. In ſumma colligit, carnem reſurrecturam & omnem, & ipſam & integram. Porrò offen
dere uidetur in hoc libro, quemadmodum in proxime ſuperiori, quod animam corporalem eſſe ſcribit, habentẽ I
proprium genus ſubſtãtiuæ ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſſit. De qua re uolumen ædidit, ut ipſe
teſtatur, quod ſuppreſſum putamus. Sed & alibi deo neſcio quid affingit corpulentiæ. Quod Aurelius Auguſti-
nus excuſare conatur, non prorſus impie dictum putans, ſi recte quis intelligat. Sed ij errores iam olim ſunt ex-
ploſi, quemadmodum & ille, quod ſtatus animæ per traducem propagetur. In fine huius libri nouæ prophetiæ
meminit, & paulò ante Priſcæ prophetidos, ut appareat ſerius ſcriptum. ſed & alios quoſdam libros ſuos hic
allegat.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM. K

1 CVm crematis cremat?) Subauditur aliquid. Senſus eſt, Sacrificat ne an inſultat potius, quum crematis
hominum corporibus ſuperiniectos etiam cibos cremat. Vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in
pauum recenſeantur.) Acron Grammaticus exponens illud Horatij in Oda xxviij. habentq; Tartara
Panthoiden iterum orco demiſſum: Pythagoram, inquit, ſignificat, qui prædicauit ſe apud Troiam Euphorbum
Panthoi filium fuiſſe, qui interfectus à Menelao iterum reuixit factus Pythagoras: idq; eum cognouiſſe agnito
clypeo, quem templo Euphorbus fixerat. Hic ante & in Homerum dicitur renatus, poſtea in pauonem, poſtre-
mo in Ennium poëtam. Hactenus ille. Proinde ſic apud Ouidium. xv. libro Metamorph. loquitur Pythagoras,
Ipſe ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam L
Hæſit in aduerſo grauis haſta minoris Atridæ.
Cognoui Clypeum læuæ geſtamina noſtræ
Nuper Abantis templo Iunonis in Argis.
Quod uero præcedit, Etſi non in eadem, etſi non in humana tantummodo, Pythagoras apud Ouidium huiuſmo
di μετεμψύχωσιν docens, ait,
Et quoſlibet occupat artus
Spiritus, eq́; feris humana in corpora tranſit.
Certè recidiuatum animæ corporalem pron.) Recidiuatum uſurpat in quarta inflexione. Sic infra. Quæ
carnis recidiuatum pollicentur: Pulſata ſalute licet non addita.) Scripſimus licet non adita ab exemplari-
bus ſcriptis diſſentientes. Vt ſit ab adeundo. Metaphora eſt pulſantis oſtium, qui tamen nolit aut non poſſit in- M
gredi. Sic infra. Qua quis adita ueritate redanimatus & uiuificatus deo. Partiarios ſentẽtiæ illorum.) Mar
cionitas & Apellitas hæreticos intelligit partim cum Sadducæis ſentientes dimidiamq; agnoſcentes reſurrectio-
nem. Quàm alterius diuinitatis hæretici.) Alterius rurſum pro alius, id eſt, diuerſæ, Vt mox, Alterius di-
2 uinitatis temperant ſenſum. Item ad alterius ſpei autorem. Et hominem & filium hominis inſcripſerit.)
Inſcripſerit, id eſt, declarauerit. Proinde & obducimus.) Obducere pro euincere. Vt mox, Obducti dehinc
de deo (ſic enim in hac æditione diſtinximus expoſcente ſenſu) pro conuicti. Depreciatibus carnis.) Id eſt,
depreciationibus carnis, nam gaudet uocabulis iuxta quartam declinationem inflexis. Intelligit eleuationes
carnis, derogationes uituperationesq; carnis. Quo cuneo decurrendum ſit.) Intelligit de cuneo argumen
3 torum. Mox pro, quo modo uolunt, ſcripſimus quoquo modo uolunt. Ex Gorzienſi. Viderit unus aliqui Lu-
canus.)

A *canus.) Sic dixit aliqui Lucanus,id eſt,aliquis Lucanus,ut in De carne Chriſti,In Lazaro aliquo.Et ibidem
mox,In aliquo Zacharia,Et hic paulò poſt,Vtar ergo & ſententia Platonis alicuius.Item libro primo aduer-
ſus Marcionem,Si non aliquis Eſaias. Intelligit autem Lucanum hæreticum,cuius mentionem fecit in libello de
hæreſibus.At cum dicit,Sed urſus forſitan tanquam Lucanus,alluſio eſt ad gentis nomen. Sita eſt Lucania inter
Campaniam & Brutios.Horatius:*

Pecuſue Calabris ante ſidus feruidum
Lucana mutet paſcua.

*Pro cauſarum incurſione præſtricta diſtulimus.) Forte melius, perſtricta. Eſt quidem & communibus
ſenſibus ſapere in dei rebus.) Id eſt,etiam communes ſenſus ſapiunt in dei rebus. Si uideris.) Scripſimus
ſi uides.Item paulò poſt eoq; fideliores exiſtimantur.Et paulo ante, Aufer denique hæreticis.Nam præcedit,*
B *Diſcede,Redde. Compaſſio ſententiarum.) Conſenſum intelligit & mutuum reſponſum.Medicorum uoca-
bulum eſt.Græci συμπάθειαν dicunt. Poſt totum ignobilitatis elogium.) Id eſt,recenſionem.In bonam & in
malam partem accipitur elogium.Sic infra. Religionem publico odio & hoſtili elogio obnoxiam. Et re-* 4
*cordatui tuo.) Recordatus pro recordatione. Perſuadere.) Paſſiuæ uocis eſt,id eſt,perſuaderis.Interro-
gatiue legendum. In integrum de corrupto.) Opponit integrum corrupto,Solidum caſſo,Plenum inanito,
Aliquid nihilo. Et utique redhibentibus ea imaginibus & undis.) Reſtituimus ex Gorzienſi collatione
deprauatam lectionem.Et utique redhibentibus eam ignibus & undis, & aluis ferarum, & rumis alitum, &
lactibus piſcium.Sic infra,Vti credas,de ignibus quoque ſubſtantiam corporis exigi poſſe. Eſt autem Ruma,
quod alij rumen uocant,prominens ſub mento gutturis pars,qua cibus in aluum deſcendit, à quo Rumino uer-*
C *bum & ſtruma deducuntur.Lactes ſunt per quas cibus demittitur in homine, inquam, & oue. In cæteris ani-
malibus lactes ipſa ſunt ilia. Et ipſorum propria gula.) Alludit ad Vedij Pollionis guloſam ſæuitiam &
ſæuientem gulam. nam is damnata mancipia uiuariis murenarum immergebat, non tantum ut totum hominem
pariter diſtrahi ſpectaret,quod Plinius prodit,uerumetiam ut humana carne in piſcibusueſceretur,quod docet
Tertullianus in De pallio,his uerbis, Immergo æquè ſcalpellum, inquit, acerbitati, qua Vedius Pollio ſeruos
murenis inuadendos obiectabat.Noua ſcilicet ſæuitia delectato terrenæ beſtiæ exedentulæ, & exanguis, &
excornis,de piſcibus placuit feras cogere,utique ſtatim coquendis,ut in uiſceribus earum aliquid de ſeruorum
ſuorum corporibus,& ipſe guſtaret.Hæc illic. Ergo non ſine cauſa hic dicit, & ipſorum propria gula redhi-
bente,ſubaudi quæ deuorauerat de carne humana.Cæterum quantum etiam ſpurciloquio liceat,illorum in con
greſſibus experiri. Hoc loquendi modo Tertullianus ſæpe utitur,ut uerbum ſemel ponat, quod mox repeten-*
D *dum ſit,ut hic,illorum in congreſſibus experiri, ſubaudi liceat uel licet. Sed & mundus.) Obiectio hære-
ticorum uſq; ad iſta uerba.Ad diſtantiam enim prouocamus. Ad diſtantiam enim prouocamus.) Mundi ui
delicet & hominis,unde ſequitur, Magnæ ſine dubio differentiæ ratio pro conditione ſcilicet rerum. Re-* 5
*cogita totum illi deum occupatum ac dedicatum.) Illi,id eſt,in illa materia ſeu propter illam materiã, eiuſq;
cauſa occupatum.Quod dedicatur totum eius eſt cui dedicatur,conſecratur,attribuitur. Non rapinam ex-
iſtimauit par in deo.) Legendum pariari deo quanquam refragantibus exemplaribus ſcriptis. Sic enim uer-
tit Græcum uerbum ἴσα θεῷ.De hoc uerbo alibi. Artificis faſtigium.) Faſtigium,id eſt,maieſtatem, digni-
tatem,amplitudinem.Elegans uocabulum. Phidiæ manus Iouem Olympium ex ebore molitur.) Plinius lib.
xxxiiij.cap.viij. Minoribus ſimulacris ſigniſq;,inquit,innumera prope artificum multitudo nobilitata eſt, an*
E *te omnes tamen Phidias Athenienſis,Ioue Olympiæ facto, ex ebore quidem,ſed & ex ære ſigna fecit. Non* 6
*ferro,ne argento quoque oblaqueaſſet,ſed electiſſimo.) Quanquam diſſentiant exemplaria manu ſcripta,ta-
men,mutauimus lectionem,& pro oblaqueaſſet,ſcripſimus oblaquees,ſed electiſsimo & iuſtiſsimo,hoc eſt,cir-
cundes,cingas,includas,ut ſit à lacu deductum uerbum oblaqueo,quemadmodum ablaqueo:cuiuſmodi eſt quod
ſequitur,Deſcrobes,id eſt,inſeras,à ſcrobe,id eſt,fouea. Alicui commiſerit capulo. Corpus capulum animæ
uocat,id eſt,receptaculum. Carni quoque ſubiaceant per quod utaris neceſſe eſt.) Opinor ſcribendum,Car* 7
*ni quoque ſubiaceat per quod utaris,ſubaudi carne.Intelligit autem bona opera quæ carni ſint ſubiecta, ab ea
pendentia.Quare ſacrificiorum poſtea meminit ieiuniorum uidelicet & pœnitentiæ,incarcerationis atq; mar-
tyrij. Cum anima deo alligitur.) Alligitur hic & mox alligi ſcriptum eſt pro allegitur & allegi. Allege-
bantur olim ciues Romani in ſenatum. Allegitur anima deo,quum homo religioni nomen dat.Sic infra. Donec*
F *impleantur tempora nationum allegendarum, ſcilicet deo. Et adpendices huius officij ſordes.) Loquitur
de ſqualore corporis qui pœnitentiæ eſt argumentum.Explicat enim fuſius quod hic innuit in libro de pœniten
tia quum inquit,De ipſo quoque habitu atque uictu,ſacco & cineri incubare,corpus ſordibus obſcurare, ani-
mum mœroribus deiicere, illa quæ peccauit triſti tractatione mutare. Et quæ illic ſequuntur. Matrimonij
diſsimulatio.) Valde fauit caſtitati Tertullianus. Et una notitia eius.) Hoc dicit propter monogamiam.
Dogma reiectum eſt. Solum optimum à Chriſto addiſcimus.) Scripſimus à Chriſto eius,addiſcimus,hoc eſt* 8
*à Chriſto boni dei. Omnis uis dei benefica uacuiſſet.) Iterũ hic uacuiſſet legitur iuxta uulgarem Aphro-
rum pronunciationem ut uidetur. Nos diceremus,uacaſſet. Legis cum quando.) Sufficiſſet alterum iſtorum
ponere,cum deprimitur. Vel quando deprimitur. Niſi fuit tum. Infra repoſuimus in publico naturæ promul-
garit. nam Paterniacenſis codex apertè habet,promulgaret. Item mox ſciant deum noſſe pro ſitiant. Ex Gor-
zienſi. Vtrunque mihi adplaudit.) Hoc eſt,utrunque meeum facit,adiuuat me. Siue de materia modera-* 9
tus eſt alia.) Moderari pro fabricari,efficere. Dies moritur in noctem.) Vel hic uides quàm non inamœ-
nus

nus ſcriptor ſit Tertullianus in digreßionibus. Vbique iuſtitium eſt.) *Iuſtitium eſt quum à litibus & co-* G
gnitione cauſarum in foro ceſſatur, dictum quòd iuris ſtatio ſit. Hic uſurpat metaphoricos. Hæres ſibimet
exiſtens.) *Nam ſubinde redit. Defunctis uita qui non amplius reuertuntur, hæredes ſuccedunt in bonis poßi-*
10 *dendis.* Et uerna & autumna.) *Durè.* Natali fine.) *Nam moriendo renaſcitur. Elegãter dictum Na-*
talis finis. Si uertas erit Finalis natiuitas. Sed homines ſemel interibunt.) *Ironia eſt.* Quo cum maximè
diuiſ. iſtam materiam ordinamus.) Quo, *id eſt, quo auxilio, quo ſubſidio edictorum atque decretorum.* Sed
11 *eum Marcione plenius diſces.*) *Remittit lectorem ad libros quos aduerſus Marcionem ſcripſit.* Neſcio iam
ſi deus.) *Senſus eſſe uidetur. Neſcio an deus hæreticorum, deus ſit, quando nec autor eſt, quod tamen uerus, id*
eſt, noſter deus eſſe ſcitur: nec item dominus eſt, quod eſſe debebat ſi autor eſſet. An non itaque iudicium re-
ſurrectio expũget?) *Expunget, id eſt, perficiet.* Cõgruentißima ſcilicet & deo deſtinatio. Dicis, de cuius
diſpoſitione.) *Legendum, Congruentißima ſcilicet deo deſtinatio iudicij: de cuius diſpoſitione diſpicias. Si-* H
quidem præcedit, Iudicium in hominem deſtinare. Et infra. Denique hæc erit ratio in ultimum finem deſtinati
iudicij. Ex utrinſque ſubſtantiæ congregatione parere.) *Parere, pro apparere, comparere.* Per tot ſub-
12 ſtantias diſpungenda, per quot & functa eſt.) *Diſpungenda, id eſt, quæ ſatisfacere debet.* Alia argumen-
tatione ſubuertunt.) *Subaudi quod diximus aut docuimus.* Vice potius uaſculi apparere animæ.) *Appa-*
rere, id eſt, miniſtrare, famulari, inſeruire. Et eſt, ut Aſconius docet, minoris ad maiorem. Vnde apparitores
dicti uiatores, qui iudicibus præſto ſunt & iuſſa nutusq; eorum expectant. Fictricis, uel archigalli, uel gla-
diatoris, aut carnificis ſpiritu infectum.) *Archigalli principes ſunt gallorum ſiue exectorum. Autore Iulio*
Firmico, Venus in decimo ab horoſcopo loco facit eunuchos & archigallos. Cæterum hoc hominum genus ue-
lut inauſpicatum, exoſum eſſe ſolet, & propter eos qui tales habent in delitiis etiam turpe & flagitioſum.
Gladium uel latrociniis ebrium.) *Ex noſtro iudicio ſcripſimus, gladiumúe latrociniis ebrium.* Præſu- I
mens ſcilicet, nihil aliud ſe quàm inuidia animarum, ſomniaturum.) *Et hic ex noſtro iudicio dictionem, inui-*
dia in inludia, ſic uerba diſtinguentes, Præſumens ſcilicet, nihil aliud ſe quàm inludia animarum ſomniaturum.
uocat autem inludia animarum, illuſiones manium, in ultionem inimicos ſuos parricidij autores exagitantium.
Coronis quoque potatoris ſui inorbitur.) *Inorabitur, id eſt, in ora ſiue extremitate cingetur potatoris ſui*
coronis. Quemadmodum in ſcholiis libelli De patientia antè meminimus. Laudem ſuam conſecratione pen-
ſabit.) *Hoc eſt, dicabitur templo trophæi inſtar ſuſpenſus.* Certus & hos coronatus ab anima agi.) *Emen*
13 *dauimus, conatus. Ex Gorzienſibus annotatiunculis.* In alienam culpæ.) *Sic hic dicit alienam culpæ, hoc*
eſt, à culpa, ſicut mox extranea gloriæ. & paulò poſt, Exules carnis. Habentem proprium genus ſubſtan-
tiæ ſoliditatis.) *Aliquando legendum putaui, ſubſtantiuæ aut ſubſtantis ſoliditatis. Sed ſolet omittere coniun*
ctiones, quemadmodum ſupra admonuimus. Subaudi igitur, Et. Exponeq́; Habentem proprium genus ſubſtan- K
14 *tiæ & ſoliditatis, per quam &c. Sic in De patientia, Nomen familiam ipſius perſequentes.* Cui cum tota au
toritate ſi iuſtorum patrociniorum procurent, hon. d.) *Caſtigaui meum ſecutus iudicium, Cui cum tot autori-*
tates iuſtorum patroc. procurent, hon. d. &c. Sæpe uero ſic loquitur, procuro tibi. Ergo procurent hic inter-
pretare, faueant, ſubſcribant, adſint. Scilicet honores ſubſtantiæ ipſius, uires dei, exempla earum, ratio iudicij
& neceßitates. Aut iudicio inhabitabile.) *Opinor Tertullianum ſcripſiſſe, Iudicio inlaudabile, quod ui-*
delicet caro pœnam pendat. Videamus igitur primum quonam ſtylo ſpes iſta proſcripta ſit.) *Sic ſupra Apo*
ſtolum quoque, ne de uno ſtylo noris, quo carnem plerunq; compungit. Sed quia ſequitur infra, Et hæc itaque
diſpectio tituli & præconij ipſius: & ſic habet Gorzienſis quoque codex, ſcripſimus titulo. Et paulò inferius,
15 *pro ſuſcitabit ingreſſa, ſuſcitauit ingreſſa, ſenſu id requirente, & b pro u poni librariis ſolenne eſt.* Vt ſiqua L
16 pars diuerſa turbat.) *Siqua, id eſt, ſi aliquid.* Tunc quod.) *Ex noſtro iudicio ſcripſimus, Tum quod.*
Ambigue annuata.) *Verbum inſolens, forte legendum annunciata. Sic infra, Quia ſi nulla tunc annuncia-*
retur. Et mox, Quia non & tunc ſpiritalis annunciaretur reſurrectio. In aduentu, opinor Chriſti.) *Aptius*
dixiſſet in aduẽtum. Quod ſemel ſufficiat adnotaſſe. Sic ſupra, Ita nec in ueritate mortis cadit, quæ nec in ima-
17 *gine eius ruit. Item in De carne Chriſti, Et in cœlo reſumpta eſt, Mox ſcripſimus, Sed plus eſt q.* Et tunc erit
18 Hieruſalem conculcatui nationibus.) *Conculcatus pro conculcatione.* Secundum angelorum conſtitutum.)
Conſtitutum ſicut ſtatutum pro conſtitutione. Verbum Iureconſultis ueteribus uſitatum. Locus eſt Actorum
19 *cap. primo, Ecce uiri duo aſtiterunt illis amicti ueſtibus albis, &c.* Secundum ſcopum perſequor ad palmam
incriminationis.) *Sic Græcè Paulus,* τοῖς δ' ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλή-
σεως τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, *id eſt, In propria autem me extendens iuxta ſcopum inſequor ad palmam ſupernæ uoca-* M
tionis dei in Chriſto Ieſu. Verum quod hic uertit incriminationis, reſpicit locum qui mox ſequitur ad Timotheũ
ubi iubet eum cuſtodire mandatum immaculatum, irreprehenſibile, in apparentiam domini Ieſu Chriſti. Græcè
eſt ἀνεπίληπτον. *Expone ergo incriminationis, id eſt, irreprehenſibilitatis, ut ita dicam. Non mirum autem ſi*
uſurpet incriminationem pro fide integra quam nemo criminari queat, quum alibi dicat In bonum pro non bo-
no. Sic mox hic δυνάστης *uertit potentator. Paulò poſt pro Quæ tempora, ſcripſimus, Quæ hæc tempora. Ex*
Gorzienſi. Sed aut mortui erunt.) *Nos ſic diſtinximus, Sed aut mortui erunt iam corporaliter, ut reſur-*
rexerint: & quomodo uiuunt? Aut in nubes erepti, & quomodo hic ſunt? miſere. Quum uero dicit, ut reſurre-
xerint, intellige reſurrectione ſpiritali quam ipſi aſtruunt in hac uita contingere. Infra ſcripſimus. Ac ſi per no
20 *ſtram.* Cum aut nunc decet eam expungi.) *Expungi, id eſt, perfici.* Vti ille iubetur, ſiue lædatur per con
21 ſiſtoris ſui exitus.) *Librarij b pro u ſubinde ponunt, quare mutauimus ex noſtro iudicio iubetur in iuuetur.*

Quod

A Quod uero ſequitur, conſiſtoris ſui, conijcio primum fuiſſe conſiſtori pro conſiſtorij, cui per incuriam libra-
rius primam ſequentis dictionis literam addiderit, id quod ſæpe fieri ſolet. Vocat autem conſiſtorium terram à
conſiſtendo, nam in hac conſiſtit homo. Alioqui conſiſtorium uocamus locum in quo cauſæ cognoſcuntur. Se-
mel homini addicta conditione.) Conditio pro orbe condito. Vt mox: ipſam conditionem colentes aduerſus
conditorem, id eſt, creaturam. Quam & patrum dici capiat.) Hoc loquendi modo etiam alibi utitur, hoc eſt
dici liceat, ſiue dicere poßis. In fine præſcriptionum, alia capit opinari eos qui exorbitant, id eſt, accidit, ut a-
lias etiam opiniones habeant qui exorbitant. Et rurſus inſinuat.) Inſinuare dixit pro in ſinum abſcondere. 22
Reſurrectionem ſubradiant.) Subradiare actiuè, pro innuere, leuiter oſtendere, quod autores ſubindicare 23
dicunt. Et ipſum dubium præſtruxit.) Id eſt, prius inſtruxit prophetam. Reſurrectionis uero ſpes apud 24
illum ſæpißime cecinißet. Arbitror Tertullianum ſcripſiſſe, deſciuiſſet. Sic autem diſtinximus præcedentem
B ſententiam, Planè ſi & populus allegoricè mußitaret oſſa ſua areſacta, & ſpem ſuam perditam, diſperſionis exi-
tum, querulus merito uideretur & deus ſig. deſp. ſig. promißione conſolatus. Manifeſtus eſt.) Subaudi po-
pulus. Ad Græcorum imitationem dictum. Mox pro reſtruebat ſuppoſuimus, reſtituebat, Ex Gorzienſi. Quan
quam etſi aliqua.) Diſtinximus. Quanquam etſi al. p. r. tunc conflictatione hærebat Iſrael, non idcirco & cæ-
tera. Quàm capulum.) Senſus eſt, Cetus ille piſcis potuiſſet ſpatio trium dierũ concoquere Ionæ carnem, ni 25
hilo difficilius quàm intra ſe tenere potuit, quum uenter ceti ſepulchro uetri atque abdito non eſſet abſimilis, in
quo Ionas erat immerſus. Saluo eo quod & beſtias feros in Chriſtianum uel maximè nomen homines.) Sen-
ſus eſt, Non inficiandum quod deus figurauit, id eſt, per figuram præmonſtrauit beſtias illas de quibus apud
Moyſen ſanguis exquiritur, eſſe feros iſtos ſiue efferatos homines præſertim in nomen Chriſtianum, id eſt, Chri
ſtianæ religionis perſequutores, uel ipſos cacodæmonas, à quibus per uindictam ſanguis Chriſtianorum exige-
C tur. Non aut ab ipſo inuenias ediſſertatam.) In manuſcriptis exemplaribus legitur ediſſeratam ſicut dicimus 26
reſeratam. Legerim ediſſertam aut ediſſeratam. Quæ ad diſpenſationem.) Ex Gorzienſi collatione ſuppo-
ſuimus diſpoſitionem, Et mox pro præſtrinximus, præſtruximus. Sic ſupra. Idcirco deus & prophetam quaſi ip-
ſum dubium præſtruxit ad conſtantiam prædicationis. Cum etiam ſecularium principum pl. ſ. indulgentia uin 27
dicetur.) Hoc uerbum uſurpare ea etas uulgo cœpit. Sic infra, Si non omnem lachrymæ imbrem indulgentia di
uina ſiccaret. Mox ſcripſimus, Diabolus ualentior. Item infra, Cum altera ſalutem conſecutura ſit. Conten-
tioſo fune deducere.) Prouerbialiter dictum, de argumentis cum prolixis tum perplexis. In hoc ſcilicet re-
ficietur ne ſit.) Ironia eſt. De carnis ſcilicet obtutu.) Obtentum uocat prætextum. Tunc negabit.) Ex 28
noſtro iudicio pro negabit & demonſtrabit repoſuimus, negauit & mox demonſtrauit. Item, poſt quam non
nubent. In deum uocaretur.) Hoc eſt, in diuinam poteſtatem, quam idoneam ſupra ait reſuſcitandis mortuis
D Reſurrectio enim mortuorum, apud dominum uiuorum, id eſt, deum. Et fide dirigendus.) Emendauimus, 29
& fide digerendus. Nam deuorationem ruminatio, ruminationem digeſtio ſequitur. Præuerterant.) Id eſt
antepoſuerant. Enimuero ſi ad fidem potius ſequeſtrandam futuræ reſurrectionis.) Sequeſtrare eſt aliquid
apud ſequeſtrum deponere, ut in tuto ſit. Vnde res ſequeſtrata Iureconſultis. Expone igitur ad fidem futuræ
reſurrectionis ſequeſtrandam, id eſt, ut ita dicam, certificandam, & ſecuritati uindicandam. Quod uerbum e-
tiam ſupra legitur, ni fallor. Porrò quum paulò poſt dicit, Ne aliter documenta præmiſiſſe quàm rem depoſuiſ-
ſe uideatur, explicat quid ante per fidem ſequeſtrandam intellexerit. Quàm ueteris reſignandi, & noui con 30
ſignandi.) Nam apoſtoli ueteris teſtamenti figuras explicuerunt, & nouum confirmarunt. Infra ſcripſimus,
Sed nec Athenienſis. Per totum penè inſtrumentum.) Epiſtolas Pauli ſignificat, nam ſupra dixit, Reſur-
E rectionem apoſtolica quoque inſtrumenta teſtantur. Sed ſubſtantiæ ſaporem.) Saporem uocat ſapientiam, 31
mentem, id quod ſapit. Intimandum.) Vocabulum eius ætatis uulgo frequens. Intimare pro intimum red-
dere. Allegaret.) Aptius eſſet allegarit. Sed ſic ſupra dixit, promulgaret. Item, curaret. Atque adeo 32
carni aſcribitur, ut p. p. m. ſupra d.) Locus eſt deprauatus, legendum, Atque adeo carni aſſcribit preſſurarum
proprietatem, ut & ſupra dicat: Cum ueniſſemus. Aſſcribit, ſubaudi, Paulus. Nam mox ſequitur, Dehinc ut &
animæ daret compaſſionem, ſubaudi Paulus. Quod pro hoc diſſoluetur caro.) In Gorzienſi deeſt, quod.
Nos quoq; ſuſtulimus. Infra ſcripſimus, nos cũ ipſis ſimul rapiemur in nubibus. Item pro lucrifactã morte, lucri
facta morte. Quãtos enim.) Quãtos pro quot. Sic uulgus loquitur. Vt nihil illis deuoratũ uideri poßit.) 33
Illis, id eſt, de illis, ſic infra. Porrò quia iis ait deuoratũ iri mortale. His, id eſt, de his. Et dẽtes incorruptos
perennare.) Perennare pro durabiliter conſeruari. Aliter dixit Tranquillus, non perennauit, id eſt, annum
F non uixit. Infra pro dicentes ſcripſimus ducentes. Paradiſo non inferis deuerſurus.) Id eſt, aditurus para- 34
diſum non inferos. Deuerſurus pro diuerſurus, in paradiſum non ad inferos. Mox ſcripſimus, Peregrinari nos
ab eo dixit, pro ſe deo ab eo dixit. In re ergo aliena ſaluti, ſed niſi.) Scripſimus, aliena ſalutis, id eſt, à ſa- 35
lute. Nam ſic loqui ſolet Tertullianus. Vt ſupra, in alienam culpæ, id eſt, à culpa alienam. Item extranea glo-
riæ, & exules carnis, ibidem. Niſi quia cum ipſo ſicut ipſum ſapit.) Senſus eſt, Suſcitabit & nos cum ipſo,
ualet idem quod, ſicut ipſum. Etſi ordine poſthumat.) Poſthumus eſt qui poſt mortem patris naſcitur. Inde
uerbum Tertullianus deducit poſthumare, pro ſubſequi uel poſteriorem eſſe. Nam & exinde à benedictio-
ne genituræ.) Genitura pro generatione, ut ſupra. Contemporant fœtu, coætant natu.) Dicimus contem
poraneus & coætaneus. Sed Tertullianus hinc uerba format, Contemporare & coætare. Vide quantum ſibi
permittat. Dum prior neuter citius eſt: totos nos aut ueteres.) Caſtigauimus & diſtinximus noſtrum ſe-
cuti iudiciũ, Dum prior neuter. Citius eſt totos nos aut ueteres aut nouos eſſe. Mox ſcripſimus, Alterum eſſe
neſcimus.

neſcimus. Ex Gorzienſibus adnotamentis. Quibus monentibus rurſum ſuppoſuimus pro furatur, furabatur, & G
mox pro quis optimus, qui ſit optimus. Et infra, Quia & anima delinquentiæ inducitur: item, Delinquentiæ ſci-
36 licet mortui. Videbimus an ratione certa illa præſumpt.) Senſus eſt, Videbimus an portendit pro portendat,
ſcilicet ipſe Paulus, id eſt, ſignificet, hoc eos inſtituiſſe, ratione certa illa præſumptione. Appoſitiue, id eſt, per
rationem quæ fuit illa certa præſumptio putantium eis ad uicarium baptiſma prodeſſe ad ſpem reſurrectionis.
Qui & ipſos baptizari ait.) Qui pro quomodo, ut opinor. nam totus hic locus ualde eſt obſcurus. Ani-
mæ enim non lauatione, ſed reſponſione ſancitur.) Subaudi baptiſmus. Reſponſione. Ut credis? Credo. Renun-
ciat? Renuncio. Quis ſubſtantias quali conditione exhæredauerit.) Sic diſtinguimus & exponimus exhæ-
redauerit, Apoſtoli æquè de antecedentibus diſcere eſt, Aequè diſcere eſt de antecedentibus Apoſtoli. exhære-
dauerit ſubaudi apoſtolus. Nam etſi ſupra nouiſſimus Adam dicet.) Noſtrum iudicium ſecuti ſcripſimus.
37 Nam & ſupra, nouiſſimus Adã dicens, de conſ. ſ. e. n. traxit. Inducere oportebit.) Subaudi in illa. Videlicet H
carnem & ſanguinem. Regnum dei hæreditati poſſidere non poſſunt.) Videtur legendum poſſidere poſ-
ſunt, niſi quæſitiue pronuncies. Id quod Tertulliano familiare. A regno dei extruxit.) Aliquando legen-
dum putaui extruſit. Sed quid non ſuo more dicit hic autor. Mox pro agnoſcendis ſcripſimus agnoſcendus, Sub-
38 audi Ieſus. Item ſecuræ eſtote caro & ſanguis. Ex Gorzienſi. Tu quod ſeminas nonne uiuificatur, niſi mor-
39 tuum fuerit? Scripſimus noſtrum ſecuti iudicium, nũm ne uiuif. niſi mort. fuerit. Niſi ut iam nõdum reſurgat.)
Scribendum, Niſi ut iam non nudum reſurgat. Infra pro, argumentari conuenit, ex Gorzienſibus annotatiun-
40 culis ſuppoſuimus, argumenta committit. Et ſeminibus ſequeſtratorium terra eſt.) Sequeſtratorium pro lo-
co ubi res ſequeſtrata ſine depoſita ſeruatur. Idemq́; & conſignat imprimens.) Conſignat, conteſtatur, ſcri-
41 pto mandat. Imprimens ueluti ſigillum. Ex qua enim ſubſtantia pariant inter ſe. Chriſtus & Adam.) Scripſi-
mus noſtrum ſecuti iudicium, Aequa enim ſubſtantia pariant. Hic eſt illud pariant uerbum à pari deductum pro I
æqualem eſſe, cuius ſupra meminimus in ſcholiis noſtris. Proinde plenitudinem ſpiritus.) Subaudi accepit.
42 Mox ſcripſimus, ac tegere. Infra pro deuorauerat mors, poſſet etiam legi, deuorauerat mors. Angelicum
iam faſtigium induerat.) Faſtigium pro dignitate, & amplitudine, ceu ſupra. Quod naſcimur, non quod
43 lædimur, reuiuiſcimus.) Figura Græca. Nec Sarabas.) Locus eſt Danielis tertio: ſeptuaginta habent, Sa-
rabara. Chaldaica uox eſt & ueſtis, καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη. Et Sarabara eorum non ſunt demutata.
In æditione promulgata Saraballa legitur. Et de iſto cœlo quod nobis incumbat.) Aut incubat, quo uerbo
44 ipſe alibi etiam utitur, aut incumbit, Niſi incumbat eſt ab incumbo. Carni maxime eidem, de officiis quoq;.)
Coniicio ſic legendum, Ecce autem ut adhuc controuerſiam exaggerant, carni maximè, id eſt, de officiis quoq;
membrorum argumentantur. Quò enim iam, inquiunt, ſpelunca hæc oris.) Quò, hoc eſt, ad quem uſum, ad
quid. Horatius: Quò mihi fortuna, ſi non conceditur uti? Sic ſupra dixit Tertullianus, Quò ergo legimus? Et K
mox. Quò huiuſmodi membra admittunt, ſubigunt, Id eſt, ad quid admittunt, id eſt, recipiunt ſcilicet cibum.
Item, Quò manus ipſæ & pedes. Rurſum, Quò renes conſcij ſeminum. Item, Quò totum corpus, totum ſcili-
cet uacaturum? Et competum ſtomachi.) Compitum ſtomachi uocat conuenticulum & receptaculum, quod
in hoc uidelicet conueniat quidquid eduliorum per os immittitur. Sumpta eſt metaphora à uiis competentibus
ac conuenientibus, nam hinc compitum deducunt Grammatici. Educatu.) Pro educatione. Redactis &
recuratis omnibus.) Niſi redigere & redactum ſic uſurparet ſupra, mallem legere repactis. libro primo ad-
uerſus Marcionem, Quàm totum hominem redigere in ſalutem. Ad macellum corrodendum.) Continens
pro contento. Ad omnem hiatum & rictum coronandũ.) Significat dentes potius in hoc factos ut hiatũ &
rictum oris coronent, id eſt, circũdent & minus deformem reddant. Supra dixit, Spelunca hæc oris, & dentium
45 ſtatio. Denique & edentulus. Sed audi & uide.) Sic caſtiga. Denique & edentulus es? & audi & uide ut L
honorem oris, & organum dentium quæras. Q. D. Si fueris edentulus, ſenties ad quem uſum facti ſint dentes.
Tum enim quæres honeſtamentum oris, ut decentius aperiatur atque diducatur, & dentium inſtrumentum ad
cibos comminuendos. De fluxura colentur.) Per fluxum purgentur. Fluxura pro fluxu. Et concubitus
genituram.) Genitura pro generatione. Neque generis ſupparatura.) Supparatur genus dum ſobolem
ſufficimus, ſubſtituimusq;. Hoc uerbo in ſequentibus libris aliquoties utitur Tertullianus. Hinc ſupparatura
nomen. Etiam ſexum à cõgreſſione ſubducimus.) Honeſte uiri & mulieris commixtionem circumloquitur.
Refertur hoc ad illud quod præcedit, Cæterum & hodie uacare inteſtinis & pudendis licebit. Tam proxi-
mus.) Sic & ſupra in De uera carne domini, Extraneis defixis in illũ, tam proximi aberant. Arcana etiam
apochryphorum.) Arcana apocryphorum, blaſphemiæ fabulas. Appoſitiuè. Priſtina inſtrumenta.) Priſti-
na pro priſca. Intelligit Moſaica propheticaq́;.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVENTEM
FINIS.

A Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE RESVRrectione carnis, liber.

FIDVCIA Chriſtianorum, reſurrectio mortuorum: illam credentes
ſumus, hoc credere veritas cogit. Veritatem deus aperit. Sed vulgus
B irridet, exiſtimans nihil ſupereſſe poſt mortem. Et tamen defunctis pa
rentant, & quidem impenſiſſimo officio pro moribus eorum, pro tem
poribus eſculentorum†: vt quos negant ſentire quicquam, etiam deſi- †ſepultorũ
derare præſumant. At ego magis ridebo vulgus, tunc quoque cum ip-
ſos defunctos atrociſſime exurit, quos poſtmodum guloſiſſime nu-
trit, iiſdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudeli-
tate ludentem: ſacrificat, an inſultat, cum crematis cremat? PLANE cum vulgo interdum 1
& ſapientes ſententiã ⌊ſuam⌋ iungunt, Nihil eſſe poſt mortẽ, Epicuri ſchola eſt. Ait & Seneca Epicurus
omnia poſt mortẽ finiri, etiam ipſam. Satis eſt autẽ, ſi non minor philoſophia Pythagoræ & Seneca.
C Empedocli. Sed Platonici immortalem animam è contrario reclamant: imò adhuc proxime Pythagoras Empedocles
etiam in corpora remeabilem affirmant, etſi nõ in eadem, etſi non in humana tantummodo:
vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauũ recenſeantur. Certe recidiuatum animę cor Euphorbus. Homerus
poralem pronunciauerunt, tolerabilius mutata q̃ negata qualitate: pulſata ſalute†, licet non †ſaltem
adita veritate. Ita ſeculum reſurrectionem mortuorũ, nec cum errat, ignorat. Si vero & apud
deum aliqua ſecta eſt Epicureis magis adfinis q̃ prophetis, ſciemus quid audiant à Chriſto
Sadducæi. Chriſto enim ſeruabatur omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata
ſupplere, prædicata repræſentare: mortuorum certe reſurrectionem, non modo per ſemetip-
ſum, verum etiam in ſemetipſo probare. Nunc autem ad alios Sadducæos præparamur, par- Partiarij
D tiarios ſententiæ illorum. Ita dimidiam agnoſcunt reſurrectionẽ, ſolius ſcilicet animæ, aſper Sadducęorũ
nati carnem ſicut & ipſum dominũ carnis. Nulli deniq; alij ſalutem corporali ſubſtantiæ in-
uident, q̃ alterius diuinitatis hæretici. Ideoq; & Chriſtum aliter diſponere coacti ne creator
carnis† habeatur, in ipſa prius carne eius errauerunt, aut nullius veritatis contendentes eam †creatoris
ſecundũ Marcionem, & Baſiliden, aut propriæ qualitatis, ſecundũ hæreſes Valentini, & Apel-
len. Atq; ita ſequitur, vt ſalutem eius ſubſtantiæ excludant, cuius Chriſtũ ⌊conſortem⌋ negãt,
certi illam ſummo præiudicio reſurrectionis inſtructam, ſi iam in Chriſto reſurrexerit caro.
Propterea & nos volumen præmiſimus de carne Chriſti, quo eam & ſolidam probamus ad- Liber de carne Chriſti.
uerſum phantaſmatis vanitatẽ, & humanam vindicamus aduerſus qualitatis proprietatẽ, cu
E ius conditio Chriſtum & hominem & filium hominis inſcripſerit. Carneum enim atq; cor- 2
poreum probantes eum, proinde & obducimus, præſcribendo nullum alium credendũ deum
præter creatorem, dum talem oſtendimus Chriſtum, in quo dinoſcitur deus, qualis promit-
titur à creatore. Obducti dehinc de deo, carnis autore, & de Chriſto carnis redemptore, iam
& de reſurrectione carnis reuincentur, congruẽter ſcilicet & de deo carnis autore, & de Chri
ſto carnis redemptore. Hoc fermè modo dicimus in eundem cum hæreticis diſceptationẽ.
Nam & ordo ſemper à principalibus deduci expoſcit, vt de ipſo prius conſtet à quo dicatur Ordo à principalibus.
diſpoſitum eſſe quod quæritur. Atq; adeo & hæretici ex cõſcientia infirmitatis, nunq̃ ordina-
riè tractant. Certi enim q̃ laborent in alterius diuinitatis inſinuatione, aduerſus deum mundi
F omnibus naturaliter notum de teſtimoniis operũ, certe & in ſacramentis priorem, & in prę-
dicationibus manifeſtiorem, ſub obtentu quaſi vrgentioris cauſæ, id eſt, ipſius humanæ ſalutis
ante omnia requirendæ, à† quæſtionibus reſurrectionis incipiunt: quia durius creditur reſur †requirendã ea
rectio carnis, q̃ vna diuinitas: atq; ita tractatũ viribus ordinis ſui deſtitutum: & ſcrupulis po-
tius oneratũ, depreciantibus carnem paulatim ad alterius diuinitatis temperãt ſenſum, ex ipſa
ſpei concuſſione & demutatione. Deiectus enim vnuſquiſq; vel motus de gradu eius ſpei quã
ſuſceperat apud creatorẽ, facile iam declinatur ad alterius ſpei autorem, etiam vltro ſuſpican
dum. Per diuerſitatem enim promiſſionũ, diuerſitas inſinuatur deorum. Sic multos inretitos
videmus, dum ante de reſurrectione carnis eliduntur, q̃ de vnione diuinitatis elidunt. Igitur
quantum ad hæreticos, demonſtrauimus quo cuneo decurrendum ſit à nobis: & occurſum Quo cuneo decurrendũ ſit.

†iam eſt etiam† ſuo quoque titulo, de deo quidem vnico & Chriſto eius aduerſus Marcionem: G
de carne vero domini, etiam aduerſus quatuor hæreſes: ad hanc maxime quæſtionem præ-
ſtruendam, vti nunc de ſola carnis reſurrectione ita digerendum ſit, tanquã penes nos quo-
que incerta, id eſt, penes creatorem. Nam & multi rudes, & plerique ſua fide dubij & ſimpli-
ces: plures quos inſtrui, dirigi, muniri oportebit: quia & hoc latere vnio diuinitatis defen-
detur: ſicut enim negata carnis reſurrectione concutitur, ita vindicata conſtabilitur: Animæ
autem ſalutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici eam quoquo modo vo-
Lucanus hæreticus lunt, tamen non negant. Viderit vnus aliquis Lucanus, nec huic quidem ſubſtantiæ parcens,
quam ſecundum Ariſtotelem diſſoluens, aliud quid pro ea ſubiicit ⌊tertium⌋ quiddam re-
3 ſurrecturum, neque anima, neque caro, id eſt, non homo, ſed vrſus, forſitan tanquam Lu- H
canus. Habet & iſte à nobis pleniſſimum de omni ſtatu animæ ſtylum, quam in primis im-
mortalem tuentes, ſolius carnis & defectionem ⌊agnoſcimus, & refectionem, ⌋ cum maxi-
me adſerimus, redactis in ordinarium materiæ corpus, ſiqua & alibi pro cauſarum incurſio-
ne præſtricta diſtulimus. Nam vt quædam prælibari ſolenne eſt, ita & differri neceſſe eſt,
dum modo & prælibata ſuppleantur ſuo corpore, & dilata reddantur ſuo nomine. Eſt qui-
dem & de communibus ſenſibus ſapere in dei rebus, ſed in teſtimonium veri, non in adiu-
torium falſi: quod ſit ſecundum diuinam, non contra diuinam diſpoſitionem. Quædam e-
nim & natura nota ſunt, vt immortalitas animæ penes plureis, vt deus noſter penes omneis.
Vtar ergo & ſententia Platonis alicuius pronunciantis: Omnis anima immortalis. Vtar & I
conſcientia populi, conteſtantis deum deorum: vtar & reliquis communibus ſenſibus, qui
Seneca deum iudicem prædicant: Deus videt. Et, Deo commendo. At cum aiunt, Mortuum quod
†viuidum mortuum: &, Viuum dum† viuis: &, Poſt mortem omnia finiuntur, etiam ipſa: tunc memi-
nero & cor vulgi cinerem à deo deputatum, & ipſam ſapientiã ſeculi, ſtultitiam pronuncia-
tam. Tunc ſi hæreticus ad vulgi vitia, vel ſeculi ingenia confugerit, diſcede dicam ab ethni-
co hæretice: & ſi vnum eſtis omnes, qui deum fingitis: dum hoc tamen in Chriſti nomine fa
cis, dum Chriſtianus tibi videris alius ab ethnico es, redde illi ſuos ſenſus, quia nec ille de tuis
inſtruitur. Quid cæco duci inniteris, ſi vides? quid veſtiris à nudo, ſi Chriſtum induiſti? Quid
alieno vteris clypeo, ſi ab Apoſtolo armatus es. Ille potius à te diſcat carnis reſurrectionem K
confiteri, quàm tu ab illo diffiteri. Quia ſi & à Chriſtianis negari eam oporteret, ſufficeret il-
lis de ſua ſcientia, non de vulgi ignorantia inſtrui. Adeo non erit Chriſtianus, qui eam ne-
gabit, quam confitentur Chriſtiani: & his argumentis negabit, quibus vtitur non Chriſtia-
nus. Aufer denique hæreticis quæcunq; ethnici ſapiunt, vt de ſcripturis ſolis quæſtiones ſuas
Compaſſio ſententiarũ. ſiſtant: & ſtare non poterunt. Communes enim ſenſus ſimplicitas ipſa commendat, & com-
paſſio ſententiarum, & familiaritas opinionum: eoq; fideliores exiſtimantur, quia nuda & a-
perta & omnibus nota definiunt. Ratio autem diuina in medulla eſt, non in ſuperficie, & ple-
runq; æmula manifeſtis. Itaq; hæretici inde ſtatim incipiunt, & inde præſtruunt, dehinc in-
terſtruunt, vnde ſciunt facile capi mentes, de cõmunione fauorabili ſenſuum. An aliud prius L
vel magis audias ab hæretico quàm ab ethnico: & non protinus, & non vbiq; conuicium car-
nis, in originem, in materiam, in caſum, in omnem exitum eius, immundæ à primordio ex fe
cibus terræ, immundioris deinceps ex ſeminis ſui limo, friuolæ, infirmæ, criminoſæ, oneroſæ,
Ignobilitatis elogium. moleſtæ: &, poſt totum ignobilitatis elogium, caducæ in originem terram, & cadaueris no-
men: & de iſto quoq; nomine perituræ in nullum inde iam nomen, in omnis iam vocabuli
mortem. Hanc ne ergo vir ſapiens & viſui & contactui & recordatui tuo ereptam perſuade-
4 re ⌊vis, ⌋ ꝙ ſe receptura quandoq; ſit in integrum de corrupto, in ſolidum de caſſo, in plenum
de inanito, in aliquid omnino de nihilo, & vtiq; redhibentibus eam ignibus & vndis, & aluis
ferarum, & rumis alitum, & lactibus piſcium, & ipſorũ ⌊temporum⌋ propria gula? Adeóne au M
tem eadẽ ſperabitur quæ intercidit? vt claudus, & luſcus, cæcus, & leproſus, & paralyticus re-
uertantur, vt rediſſe non libeat ad priſtinum integri? vt iterũ talia pati timeant. Quid tum de
Potacula conſequentiis carnis? Rurſus ne omnia neceſſaria illi, & in primis pabula atq; potacula, & pul
monibus natandũ, & inteſtinis æſtuandũ, & pudendis non pudendũ, & omnibus membris la
borandum? Rurſus vlcera, & vulnera, & febris, ⌊& podagra⌋ & mors redoptanda? Nimirũ hęc
erunt vota carnis recuperandæ, iterũ cupere de ea euadere. Et nos quidẽ hæc aliquanto hone
Spurciloquium ſtius pro ſtyli pudore. Cæterũ quantum etiam ſpurciloquiũ liceat, illorũ in congreſſibus expe-
riri, tam ethnicorum quàm hæreticorum. Igitur quoniam & rudes quique de communibus
adhuc ſenſibus ſapiunt, & dubij & ſimplices per eoſdem ſenſus denuo inquietantur, & vbiq;

in primis

A in primis iſte in nos aries tẽperatur, quo carnis conditio quaſſatur, neceſſariò & à nobis car- Iſte in nos aries tempe ratur
nis primũ conditio munietur, vituperatione, laudatione depulſa. Ita nos rhetoricari quoque
prouocant hęretici, ſicut etiam philoſophari. Futile & friuolum iſtud corpuſculum quod ma
lum deniq; appellare non horrent, & ſi angelorum fuiſſet operatio, vt Menandro & Marco
placet: & ſi ignei alicuius extructio æquè angeli, vt Apelles docet, ſufficeret ad autoritatẽ car-
nis, ſecundæ diuinitatis patrocinium. Angelos post deum nouimus. Iam nunc quiſquis ille
ſummus deus hæretici cuiuſq; eſt, non immerito ab ipſo quoq; deducerem carnis dignitatem
à quo voluntas producendæ ei adfuiſſet. Vtiq; enim prohibuiſſet fieri, quam fieri ſciſſet, ſi fie-
ri noluiſſet. Ita & ſecundum illos æque caro, dei res. Nihil operis, non eſt eius, qui paſſus eſt
B eſſe. Bene autem quod & plures & duriores quoq; doctrinæ, totam hominis figulationem deo Figulatio. Obiectio.
noſtro cedunt. Quantus hic ſit, ſatis noſti, qui vnicum credidiſti. Incipiat iam tibi caro place-
re, cuius artifex tantus eſt. Sed & mundus, inquis, dei opus eſt, & tamen præterit habitus hu-
ius mundi, Apoſtolo quoque autore: nec idcirco reſtitutio mundi præiudicatur, quia dei opus
eſt. & vtiq; ſi vniuerſitas inreformabilis poſt deceſſum, quid portio planè, ſi portio vniuerſita
ti adæquatur? Ad diſtantiam enim prouocamus: Primo quidem, quod omnia ſermone dei fa-
cta ſunt, & ſine illo nihil. Caro autem & ſermone dei conſtitit propter formam, ne quid ſine
ſermone. Faciamus enim hominem, ante præmiſit: Et amplius, manu propter prælationem,
ne vniuerſitati compararetur. Et finxit deus hominem, inquit, Magnæ ſine dubio differentiæ
C ratio pro conditione ſcilicet rerum. Minora enim, quæ fiebant, eo, cui fiebant. Siquidem ho-
mini fiebant, cui mox à deo addicta ſunt. Merito igitur vt famula, iuſſu & imperio, & ſola vo
cali poteſtate vniuerſa proceſſerant. Contra, homo vt dominus eorum, in hoc ab ipſo deo
extructus eſt, vt dominus eſſe poſſit, dum fit à domino. Hominem autem, memento car- Caro, hõmo
nem proprie dici, quę prior vocabulum hominis occupauit: & finxit deus hominem, limum
de terra. Iam homo, qui adhuc limus. Et inſufflauit in faciẽ eius, flatum vitæ: & factus eſt ho-
mo, id eſt, limus, in animam viuam. Et poſuit deus hominem, quem finxit in paradiſo. Adeo
homo figmentum primo, dehinc totus. Hoc eò commendarim, vti quicquid omnino homi-
ni à deo proſpectum atque promiſſum eſt, non ſoli animæ, verum & carni ſcias debitum: vt ſi
D non ex conſortio generis, certe vel ex priuilegio nominis. Perſequar itaque propoſitum, ſi ta-
men tantum poſſim carni vindicare, quantum contulit ille, qui eam fecit, iam tunc glorian-
tem quod illa puſillitas, limus, in manus dei, quæcunq; ſunt, peruenit, ſatis beatus & ſi ſolum-
modo contactus. Quid enim ſi nullo amplius opere, ſtatim figmentum de contactu dei con
ſtitiſſet? Adeo magna res agebatur, qua iſta materia extruebatur. Itaq; totiens honoratur, quo-
tiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Re- ſ
cogita totum illi deum occupatum ac dedicatum, manu, ſenſu, opere, conſilio, ſapientia, proui
dentia, & ipſa in primis adfectione, quæ liniamenta decebat†. Quodcunq; enim limus expri- †dictabat
mebatur, Chriſtus cogitabatur homo futurus, quod & limus & caro. Sermo, quod & terra
E tunc. Sic enim præfatio patris ad filium: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem
noſtram. Et fecit hominẽ deus. id vtiq; quod finxit. ad imaginem dei fecit illum, ſcilicet Chri- †Chriſtum
ſti†. Et ſermo enim deus, qui in effigie dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari deo.
Ita limus ille iam tunc imaginem induens Chriſti futuri in carne, non tantum dei opus erat,
ſed & pignus. Quo nunc facit, ad infuſcandam originem carnis, nomen terræ ventilare, vt
ſordentis, vt iacentis elementi? cum & ſi alia materia excudendo homini competiſſet, artificis
faſtigium recogitari oporteret, qui illam & eligendo dignam iudicaſſet, & tractando feciſ-
ſet. Phidię manus Iouem Olympium ex ebore molitur, & adoratur, nec iam beſtiæ & quidem
inſulſiſſimæ dens eſt, & ſummũ ſeculi numen non quia elephantus, ſed quia Phidias tantus,
F deus viuus, deus verus, quamcunq; materiæ vilitatem, non de ſuą operatione purgaſſet, & ab
omni infirmitate ſanaſſet? An hoc ſupererit, vt honeſtius homo deum, q̃ hominem deus fin-
xerit? Nunc & ſi ſcandalum limus, alia iam res eſt. Carnem iam teneo, non terram: licet & ca
ro audiat, Terra es, & in terram ibis. Origo recenſetur, non ſubſtantia reuocatur. Datum eſt
eſſe aliquid origine generoſius, & demutatione felicius. Nam & aurum terra, quia de terra: ha
ctenus tamen terra: ex quo aurum, longe alia materia, ſplendidior atque nobilior de obſolen-
tiore matrice. Ita & deo licuit carnis aurum, de limi, quibus putas, ſordibus excuſato cenſu e-
liquaſſe. Sed ne dilutior videatur autoritas carnis, quia non & ipſam proprie manus diuina
tractauit, ſicuti limum. Quandò in hoc tractauit limum, vt poſtmodum caro fieret ex limo,
carnis vtiq; negotiũ geſſit. Sed adhuc velim diſcas quomodo & quãdo caro floruerit ex limo.

Neq; enim, vt quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradiſum exuti indue G
runt, ipſæ erunt carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius & Adam ſubſtantiæ ſuæ tra
ducē in fœminæ iam carne recognouerit: Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea:
Et ipſa delibatio maſculi in fœminam carne ſuppleta ſit, limo opinor ſupplenda, ſi Adam ad-
huc limus. Obliteratus igitur & deuoratus eſt limus in carnem. Quando? cum factus eſt ho-
(† retorto quodāmodo limo) mo in animam viuam, de dei flatu, vaporeo ſcilicet & idoneo torrere quodammodo limū†
in aliam qualitatem, quaſi in teſtam, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam temperato
(Recorporare) ignis adflatu in materiam robuſtiorem recorporare, & aliam ex alia ſtringere ſpeciem, aptio-
rem priſtina, & ſui iam generis ac nominis. Nam etſi ſcriptum eſt, nunquid argilla dicet fi-
gulo, id eſt, homo deo? & ſi Apoſtolus in teſtaceis ait vaſculis, tamen & argilla homo, quia H
limus ante: & teſta caro, quia ex limo per adflatus diuini vaporem, quam poſtea pelliceæ tu-
nicæ, id eſt, cutes ſuperductæ veſtierunt. Vſqueadeo, ſi detraxeris cutem, nudaueris carnem: Ita
quod hodie ſpolium efficitur, ſi detrahatur, hoc fuit indumentum, cum ſuperſtruebatur. Hinc
(Tunica cutis) & Apoſtolus circunciſionem, deſpoliationem carnis appellans, tunicam cutem adfirmauit.
(Rudimenta limi) Hæc cum ita ſint, habes & limum de manu dei glorioſum, & carnem de adflatu dei glorio-
ſiorem, quo pariter caro & limi rudimenta depoſuit, & animæ ornamenta ſuſcepit. Non es
diligentior deo, vti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana can-
6 dentia, non plumbo, non ære, non ferro, ne argento quoq; oblaquees, ſed electiſſimo & inſu-
per operoſiſſimo deſcrobes auro: & vnguentis precioſiſſimis quibuſq;, vaſculorum prius con I
(†perſpectæ ferruginis) gruētiam cures: proinde perfectè† ferrugineis gladiis vaginarum adæques dignitatem: Deus
vero animæ ſuæ vmbram, ſpiritus ſui auram, oris ſui operam viliſſimo alicui commiſerit ca-
pulo, & indigne collocando vtiq; damnauerit. Collocauit autem an potius inſeruit & immi-
ſcuit carni, tanta quidem concretione vt incertum haberi poſſit, vtrúmne caro animam, an
carnem anima circunferat: vtrúmne animæ caro, an anima pareat carni: ſed & magis ani-
mam inuehi atq; dominari credendum eſt, vt magis deo proximam. Hoc quoq; ad gloriam
carnis exuberat, quod proximam deo & continet & ipſius dominationis compotem prę̈ſtat.
Quem enim naturæ vſum, quem mundi fructum, quem elementorum ſaporem, non per car
nem anima depaſcitur? quid ni? per quam omni inſtrumento ſenſuum fulciatur, viſu, auditu, K
guſtu, odoratu, contactu: per quam diuina poteſtate reſperſa eſt, nihil nō ſermone perficiens,
vel tacitè præmiſſo. Et ſermo enim de organo carnis eſt, Artes per carnem. Studia, ingenia,
per carnem. Opera, negotia, officia, per carnem: atque adeo totum viuere animæ carnis eſt, vt
non viuere animæ nil aliud ſit, quam à carne diuertere. Sic etiam ipſum mori carnis eſt, cu-
7 ius & viuere. Porrò ſi vniuerſa per carnem ſubiacent animæ, carni quoq; ſubiaceant per quod
vtaris [cum eo vtaris] neceſſe eſt. Ita caro dum miniſtra & famula animæ deputatur, con-
ſors & cohæres inuenitur: ſi temporalium, cur non & æternorum? Et hæc quidem velut de
(Propria Chriſtiani nominis forma.) publica forma humanæ conditionis ſuffragia carni procurauerim. Videamus nunc de pro-
pria etiam Chriſtiani nominis forma, quanta huic ſubſtantiæ friuolæ ac ſordidæ, apud deum L
prærogatiua ſit: & ſi ſufficeret illi quod nulla omnino anima ſalutem poſſit adipiſci, niſi dum
(Cardo ſalutis.) eſt in carne, crediderit: adeo caro ſalutis eſt cardo. De qua cum anima deo alligitur, ipſa eſt
(Ablui) quæ efficit, vt anima alligi poſſit. Sed & caro abluitur, vt anima emaculetur. Caro vngitur,
(Vngi) vt anima conſecretur. Caro ſignatur, vt & anima muniatur. Caro manus impoſitione adum
(Signari) bratur, vt & anima ſpiritu illuminetur. Caro corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & ani-
(Manus impoſitio) ma de deo ſaginetur. Non poſſunt ergo ſeparari in mercede, quas opera cōiungit. Nam & ſa-
(Euchariſtia) (Sacrificia deo grata) crificia deo grata, conflictationes dico animæ, ieiunia, & ſeras & aridas eſcas, & adpendices
huius officij ſordes. Caro de proprio ſuo incommodo inſtauratur. Virginitas quoq; & vidui-
(Ieiunia) tas, & modeſta in occulto matrimonij diſſimulatio, & vna noticia eius, de bonis carnis deo M
(Neglectus corporis) adolentur†. Age iam quid de ea ſentis, cum pro nominis fide in medium extracta, & odio pu
(Nomen) blico expoſita decertat, cum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi,
(MARTYRIVM) ſqualore, pædore, cōtumelia victus, ne ſomno quidē libera, quippe ipſis etiā cubilibus vincta,
ipſiſq; ſtramentis lancinata, cum iam & in luce omni tormentorū machinatione laniatur,
(†adulentur) cum deniq; ſuppliciis erogatur eniſa reddere Chriſto vicem moriendo pro ipſo, & quidē per
(Ingenia pœnarum.) eandem crucem ſæpe, nedum per atrociora quoq; ingenia pœnarū. Næ illa beatiſſima & glo-
(†quo) rioſiſſima, quæ poteſt apud Chriſtum dominū parêre debito tanto, vt hoc ſolum debeat ei,
quod ei debere deſierit: hoc magis vincta quòd† abſoluta. Igitur, vt retexam, quam deus ma-
nibus ſuis ad imaginē dei ſtruxit, quā de ſuo adflatu ad ſimilitudinē ſuæ viuacitatis animauit:
quam

A quam incolatui,fructui,dominatui totius ſuę operationis præpoſuit:quā ſacramentis ſuis diſciplinisq; veſtiuit,cuius mũdicias amat,cuius caſtigationes probat,cuius paſſiones ſibi adpre
ciat,hęccine nõ reſurget totiēs dei? Abſit vt deus manuũ ſuarum operā,ingenij ſui curam ad-
flatus ſui vaginā,molitionis ſuę reginā,liberalitatis ſuæ hæredē,religionis ſuę ſacerdotē,teſti
monij ſui militē,Chriſti ſui ſororem,in æternum deſtituat interitum.Bonũ deum nouimus:
ſolum optimum à Chriſto eius addiſcimus , qui dilectionem mandans poſt ſuam in proxi- 8
mum,faciet† & ipſe quod præcepit:diliget carnem tot modis ſibi proximam:& ſi infirmam, †facit
ſed virtus in infirmitate perficitur : & ſi imbecillam, ſed medicum non deſiderant niſi male
habentes: & ſi inhoneſtam,ſed inhoneſtioribus maiorem circundamus honorem: & ſi perdi-
B tam:ſed ego,inquit,veni,vt quod periit,ſaluum faciam:& ſi peccatricem:ſed malo mihi, in-
quit,ſalutem peccatoris,quàm mortem: & ſi damnatam:ſed ego,inquit,percutiā, & ſanabo.
Quid ea exprobras carni,quæ deum expectant,quæ in deum ſperant,honorantur ab illo,qui-
bus ſubuenit? Auſim dicere,ſi hęc carni non accidiſſent,benignitas,gratia,miſericordia,om-
nis vis dei benefica vacuiſſet. Tenes ſcripturas,quibus caro infuſcatur? tene etiam quibus in-
luſtratur.Legis cum quando deprimitur? adige oculos & cum quando releuatur. Omnis ca-
ro fœnum:non hoc ſolum pronunciauit Eſaias,ſed &,Omnis caro videbit ſalutare dei. No-
tatur in Geneſi,dicens: Non manebit ſpiritus meus in hominibus iſtis,quia caro ſunt. Sed &
auditur per Iohelem : Effundam de ſpiritu meo in omnem carnem. Apoſtolum quoque, ne
C de vno ſtylo noris,quo carnem plerumq; compungit.Nam etſi negat habitare boni quicquā
in carne ſua: & ſi adfirmat eos qui in carne ſint deo placere non poſſe : quia concupiſcat ad-
uerſus ſpiritum:& ſi qua alia ita ponit, vt carnis non tamen ſubſtantia, ſed actus inhonore-
tur:dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobrari oportere,niſi in animæ ſuggillatio-
nem,quæ carnem miniſterio ſibi ſubigit . Verum interim in illis literis Paulus eſt, cum ſtig-
mata Chriſti in corpore ſuo portat:cum corpus noſtrum,vt dei templum vitiari vetat: cum
corpora noſtra, membra Chriſti facit : cum monet tollere & magnificare deum in corpore
noſtro.Itaque ſi ignominiæ carnis reſurrectionem eius expellunt, cur non dignitates potius
inducent ? Quoniam deo magis congruit in ſalutem redigere,quod reprobarit interdum, q̃
D in perditionem dedere,quod etiam probauit. Hucuſque de præconio carnis aduerſus inimi-
cos,& nihilominus amiciſſimos eius . Nemo enim tam carnaliter viuit, q̃ qui negant carnis
reſurrectionem. Negantes enim pœnam,deſpiciunt & diſciplinam . De quibus luculenter &
paracletus per prophetidem Priſcam,Carnes ſunt,& carnem oderunt,Quam ſi tanta auto- Priſca prophetis
ritas munit,quanta illi ad meritum ſalutis patrocinari poſſit, nunquid etiam dei ipſius poten
tiam,& poteſtatem, & licentiam recenſere debemus, an tantus ſit qui valeat dilapſum & de-
uoratum,& quibuſcunque modis ereptum tabernaculum carnis reædificare,atque reſtituere?
an & aliqua nobis exempla huius ſui iuris in publico naturæ promulgarit,ne qui forte adhuc
ſciant deum noſſe,qui non alia lege credendus eſt,quàm vt omnia poſſe credatur? Planè apud
E philoſophos habes , qui mundum hunc innatum infectumq; defendant : ſed multo melius
quod omnes ferè hæreſes natum & factum mundum annuentes , conditionem deo noſtro Conditionē appellat creationem hic & in ſequentibus.
adſcribunt . Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protuliſſe , & deum noſti fidendo,
quod tantum deus valeat . Nam & quidam infirmiores,hoc prius credere de materia potius
ſubiacenti volunt ab illo vniuerſitatem dedicatam ſecundum philoſophos . Porrò etſi ita in
vero haberetur,cum tam longe alias ſubſtantias longeq; alias ſpecies ex reformatione mate-
riæ diceretur protuliſſe,quàm fuiſſet ipſa materia,nõ minus defenderem ex nihilo eum pro-
tuliſſe,ſi ea protulerat, quæ omnino non fuerant . Quo enim intereſt ex nihilo quid profer-
ri, an ex aliquo,dum quod non fuit,fiat? quando etiam non fuiſſe,nihil ſit fuiſſe.Sic & fuiſſe è
F contrario,non nihil eſt fuiſſe.Nunc etſi intereſt,tamen vtrunq; mihi adplaudit.Siue enim ex 9
nihilo deus molitus eſt cuncta, poterit & carnē in nihilum productam exprimere de nihilo.
Siue de materia moderatus eſt alia†,poterit & carnem quocunq; dehauſtam euocare de alio. †modulatus eſt aliam
Et vtiq; idoneus eſt reficere,qui fecit:quanto plus eſt feciſſe,quàm refeciſſe : initium dediſſe,
quàm reddidiſſe.Ita reſtitutionem carnis,faciliorem credas inſtitutione.Aſpice nunc ad ip-
ſa quoq; exempla diuinæ poteſtatis . Dies moritur in noctem, & tenebris vſquequaq; ſepeli- Dies
tur.Funeſtatur mundi honor, omnis ſubſtantia denigratur. Sordent, ſilent, ſtupent cuncta:
vbiq; iuſtitium eſt,quies rerum. Ita lux amiſſa lugetur. Et tamen rurſus cum ſuo cultu, cum Vbique iuſtitium eſt
dote, cum ſole, eadem & integra & tota vniuerſo orbi reuiuiſcit , interficiens mortem ſuam
noctē,reſcindens ſepulturā ſuam tenebras,hæres ſibimet exiſtens,donęc & nox reuiuiſcat cũ

†ſuccenſio ſuo & illa ſuggeſtu. Redaccenduntur enim & ſtellarum radij, quos matutina ſuggeſtio† ex- G
tinxerat. Reducuntur & ſiderum abſentiæ,quas temporalis diſtinctio exemerat.Redornan-
tur & ſpecula lunæ , quæ menſtruus numerus adtriuerat . Reuoluuntur hyemes & æſtates,
&verna,& autumna,cum ſuis viribus,moribus,fructibus.Quippe etiam terræ de cœlo diſci-
plina eſt, arbores veſtire poſt ſpolia, flores denuo colorare, herbas rurſus imponere,exhibe-
re eadem quæ abſumpta ſint ſemina:nec prius exhibere,quàm abſumpta. Mira ratio:de frau-
datrice ſeruatrix:vt reddat,intercipit:vt cuſtodiat,perdit: vt integret, vitiat : vt etiã ampliet,
prius decoquit.Siquidem vberiora & cultiora reſtituit, quàm exterminauit . Re vera fœnore
interitu,& iniuria vſura,& lucro damno,ſemel dixerim vniuerſa códitio recidiua eſt.Quod-
†cognoueris cunq; conueneris†,fuit.quodcunq; amiſeris,nihil non iterum eſt. Omnia in ſtatum redeunt, H
cum abſceſſerint [omnia incipiunt cùm deſierint.] Ideo finiuntur, vt fiant.Nihil deperit,niſi
in ſalutem.Totus igitur hic ordo reuolubilis rerũ,teſtatio eſt reſurrectionis mortuorũ. Ope-
ribus eam præſcripſit deus antè,quàm literis: viribus prædicauit ante,q̃ vocibus.Præmiſit tibi
naturam magiſtram,ſubmiſſurus & prophetiam:quo facilius credas prophetiæ,diſcipulus na
turæ:quo ſtatim admittas cum audieris,quod vbiq; iam videris:nec dubites deum carnis etiã
reſuſcitatorem,quem omniũ noris reſtitutorem.Et vtiq; ſi omnia homini reſurgunt,cui pro-
curata ſunt,porrò non homini niſi & carni,quale eſt vt ipſa depereat in totum,propter quam
& cui nihil deperit? Si parum vniuerſitas reſurrectionẽ figurat, ſi nihil tale conditio ſignat,
†ſignacula quia ſingula† eius non tam mori q̃ deſinere dicantur, nec redanimari, ſed reformari exiſti- I
mentur,accipe pleniſſimum atq; firmiſſimum huius ſpei ſpecimen.Siquidem animalis eſt res
& vitæ obnoxia & morti, illum dico alitem orientis peculiarem, de ſingularitate famoſum,
de poſteritate monſtruoſum:qui ſemetipſum libenter funerans renouat,natali fine decèdens
Phœnix. atq; ſuccedens iterum Phœnix.Vbi iam nemo iterum ipſe:qui non iam,alius idem. Quid ex-
10 preſſius atq; ſignatius in hanc cauſam,aut cui alij rei tale documẽtum? Deus etiam ſcripturis
ſuis:Et florebis enim,inquit, velut phœnix,id eſt,de morte, de funere : vti credas, de ignibus
quoq; ſubſtantiam corporis exigi poſſe.Multis paſſeribus anteſtare nos dominus pronuncia-
†pronunciauit ſimiles & phœn. uit.Si non† & phœnicibus,nihil magnũ.Sed homines ſemel interibunt, auibus Arabiæ de re-
ſurrectione ſecuris. Talia interim diuinarũ virium liniamenta, nó minus parabolis operato K
Liniamenta diuinarum virium deo q̃ locuto, veniamus & ad ipſa edicta atq; decreta eius, quo cum maxime diuiſionẽ iſtam
materiæ ordinamus.Exorſi enim ſumus ab autoritate carnis,an ea ſit cui dilapſæ ſalus com-
petat:dehinc proſecuti de potentia dei,an tanta ſit quæ ſalutẽ conferre dilapſæ rei ſoleat:Nũc
ſi probauimus vtrunque,velim etiam de cauſa requiras: an ſit aliqua tam digna quæ reſurre-
ctionem carnis neceſſariam,& rationi certe omni modo debitam vindicet: quia ſubeſt dice-
re,etſi caro capax reſtitui,etſi diuinitas idonea reſtituẽdi,& ſic cauſa reſtitutionis præeſſe de-
bebit.Accipe igitur & cauſam, qui apud deum diſcis tam optimum, quàm & iuſtum : de ſuo
optimum,de noſtro iuſtum.Niſi enim homo deliquiſſet,optimum ſolummodo deum noſſet,
ex naturæ proprietate.at nunc etiam iuſtum eum patitur, ex cauſæ neceſſitate : tamen & hoc L
ipſo,optimum deum & iuſtum.Et bono enim iuuando,& malo puniendo,iuſtitiam exhibẽs,
vtranque ſententiam bono præſtat : hinc vindicans iſtud, inde remunerans illud . Sed cum
†deus. aliâs dei votum Marcione plenius diſces,an hoc ſit dei†totum.Interim talis eſt merito noſter iudex,quia do
minus.Meritò dominus,quia autor. Merito autor, quia deus.Hinc & ille , neſcio quis , hæ-
reticorum : Merito non iudex , non enim deus . Merito non dominus : non enim autor.
11 Neſcio iam ſi deus , qui nec autor quod deus , nec dominus , autor . Igitur ſi deo & domi-
no & autori , congruentiſſimum eſt , iudicium in hominem deſtinare , de hoc ipſo an do-
minum & autorem ſuum agnoſcere & obſeruare curaret : an non itaq; iudicium reſurrectio
expunget?Hæc erit tota cauſa,imò neceſſitas reſurrectionis,congruentiſſima ſcilicet deo de- M
ſtinatio iudicij : de cuius diſpoſitione diſpicias, an vtrique ſubſtantiæ humanæ diiudicandæ,
cenſura diuina præſideat,tam animæ quàm & carni.Quod enim congruet iudicari,hoc com
petet etiam reſuſcitari.Dicimus plenum primo perfectumq; credendum iudicium dei,vt vl-
timum iam atque exinde perpetuum.Vt ſic quoque iuſtum,dum non in aliquo minus. Vt ſic
quoque deo dignum,dum pro tanta eius patientia,plenum atque perfectum:Itaque plenitu-
dinem perfectionemq; iudicij,non niſi de totius hominis repræſentatione conſtare : Totum
†cõcretiõe porrò hominem ex vtriuſq; ſubſtantiæ cógregatione† parêre:idcircoq; in vtraque exhiben-
dum,quem totũ oporteat iudicari:qui niſi totus,vtiq; non vixerit:Qualis ergo vixerit,talem
iudicari:quia de eo quod vixerit,habeat iudicari.Vita eſt enim cauſa iudicij,per tot ſubſtãtias
diſpungenda,

A diſpungenda,per quod & functa eſt.Age iam ſcindant aduerſarij noſtri carnis animæq; con
textum,prius in vitæ adminiſtratione,vt ita audeant ſcindere illud etiam in vitæ remunera-
tione.Negent operarum ſocietatem,vt merito poſſint etiam mercedem negare.Non ſit par-
ticeps in ſententia caro,ſi non fuerit & in cauſa. Sola anima reuocetur,ſi ſola decedit. At e-
nim nõ magis ſola decedit,quàm ſola decucurrit.Illud vnde decedit vitam hanc dico. Adeo
autem non ſolum anima tranſigit vitam, vt nec cogitatus licet ſolos, licet non ad adfectum
per carnem deductos auferamus à collegio carnis. Siquidem in carne, & cum carne, & per
carnem agitur ab anima,quod agitur in corde. Hanc denique carnis ſpeciem,arcem animæ
etiam dominus in ſugillationem cogitatuũ taxat: Quid cogitatis in cordibus veſtris nequã?
B Et,Qui conſpexerit ad concupiſcendum,iam adulterauit in corde. Adeo & ſine opere & ſine
effectu,cogitatus,carnis eſt actus.Sed & ſi in cerebro, vel in medio ſuperciliorũ diſcrimine,
vel vbi philoſophis placet,principalitas ſenſuum conſecrata eſt,quod egemonicon appella- τὸ ἡγεμονι-
tur,caro erit omne animæ cogitatorium. Nunquam anima ſine carne eſt quandiu in carne κόν.
eſt.Nihil non cum illa agit,ſine qua nõ eſt.Quære adhuc an cogitatus quoq; per carnem ad- Cogitatoriũ
miniſtrantur,qui per carnem dinoſcuntur extrinſecus.Volutet aliquid anima,vultus opera-
tur indicium:facies intentionũ omnium ſpeculum eſt.Negent factorum ſocietatem,cui ne-
gare non poſſunt cogitatorum.Et illi quidem delinquentias carnis enumerant: ergo pecca- Delinquẽtię
trix tenebitur ſupplicio.Nos vero etiam virtutes carnis opponimus:ergo & bene operata te-
C nebitur præmio.Etſi anima eſt,quæ agit & impellit in omnia,carnis obſequiũ eſt: deum non
licet aut iniuſtum iudicẽ credi,aut inertem:iniuſtum,ſi ſociam bonorũ operum à pręmiis ar-
ceat,inertem:ſi ſociam malorũ à ſuppliciis ſecernat: cum humana cenſura eo perfectior ha-
beatur,quo etiam miniſtros facti cuiuſq; depoſcit,nec parcens, nec inuidens illis, quo minus
cum autoribus aut pœnæ,aut gratiæ cõmunicent fructum.Sed cum imperiũ animæ,obſequiũ
carni diſtribuimus, proſpiciendũ eſt,ne & ex hoc alia argumentatione ſubuertant, vt velint 12
carnem ſic in officio animæ collocare,nõ quaſi miniſtram, ne & ſociam cogantur agnoſce-
re. Dicent enim miniſtros & ſocios habere arbitriũ miniſtrandi atq; ſociandi, & poteſtatem
ſuæ voluntatis in vtrunq;,homines ſcilicet & ipſos: idcirco cum autoribus merita cõmuni-
D care,quibus operam ſponte accõmodarint.Carnem autem nihil ſapientem,nihil ſentientem
per ſemetipſam,non velle,non nolle de ſuo habentem, vice potius vaſculi apparere animæ,
vt inſtrumentũ,non vt miniſterium.Itaq; animæ ſolius iudiciũ præſidere,qualiter vſa ſit va-
ſculo carnis:vaſculum vero ipſum non eſſe ſententiæ obnoxium:quia nec calicem damnari,
ſiquis eum veneno temperarit:nec gladium ad beſtias pronunciari,ſiquis eo latrociniũ fuerit
operatus.Iam ergo innocens caro,ex ea parte qua non reputabuntur illi operæ malæ: & ni-
hil prohibet innocentiæ nomine ſaluam eam fieri.Licet enim nec bona opera reputentur illi,
ſicut nec mala:diuinæ tamen benignitati magis competit innocẽtes liberare:Beneficus enim
debet. Optimi eſt autẽ etiam quod non deberetur offerre. Et tamen calicẽ non dico venena-
E rium,in quẽ mors aliqua ructaret,ſed frictricis,vel archigalli,vel gladiatoris,aut carnificis ſpi
ritu infectum,quæro an minus damnes, q̃ oſcula ipſorum?noſtris quoq; ſordibus nubilũ, vel
non pro animo temperatum,elidere ſolemus,quo magis puero iraſcamur.gladium vero la-
trociniis ebrium quis non à domo tota,nedum à cubiculo,nedum à capitis ſui officio relega-
bit:præſumens ſcilicet, nihil aliud ſe quàm inludia animarum ſomniaturum, vrgentium &
inquietantium ſanguinis ſui concubinum? At enim & calix bene ſibi conſcius,& de diligen-
tia miniſterij† cõmendatus,de coronis quoq; potatoris ſui inornabitur,aut aſpergine florum †miniſtri
honorabitur:& gladius bene de bello cruentus,& melior homicida,laudem ſuã conſecratio-
ne penſabit.Eſt ne ergo & in vaſcula & in inſtrumenta ſententiam figere,vt dominorũ & au
F torum meritis & ipſa communicent?Vt huic quoq; argumentationi ſatisfecerim,licet ab ex-
emplo vacet diuerſitas rerum.Omne enim vas vel inſtrumentum aliunde in vſus venit,ex-
tranea omnino materia à ſubſtantia hominis. Caro autem ab exordio vteri conſita,confor-
mata,congenita animæ,etiam in omni operatione miſcetur illi. Nam & ſi vas vocatur apud
Apoſtolum,quã iubet in honore tractare,eadem tamen ab eodem homo appellatur exterior:
ille ſcilicet limus,qui prior titulo hominis inciſus eſt:non calicis,aut gladij,aut vaſculi vllius.
Vas enim capacitatis nomine dicta eſt,qua animam capit & continet:homo vero de commu σκεῦος
nione naturæ,quæ eam non inſtrumentum in operationibus præſtat,ſed miniſterium. Ita & Vas.
miniſterium tenebitur iudicio,vt de ſuo nihil ſapiat:quia portio eſt eius,quæ ſapit,non ſupel-
lex†.Hoc & Apoſtolus ſciens nihil carnẽ agere per ſemetipſam,quod non animæ deputetur, †ſupplex

nihilominus peccatricem iudicat carnem : ne eo quod ab anima videatur impelli,iudicio li- G
13 berata credatur.Sic & cum aliquas laudis operas carni indicit,glorificate,tollite deũ in cor-
pore veſtro,certus & hos conatus ab anima agi,idcirco tamen & carni eos mandat, quia &
†culpam illi fructum repromittit . Alioquin nec exprobratio competiſſet in alienam culpæ†, nec ad-
†gloriam hortatio in extraneam gloriæ†:& exprobratio enim,& exhortatio vacarent erga carnem, ſi
Hic & in le- vacaret & merces, quæ in reſurrectione captatur . Simplicior quiſque fautor ſententiæ no-
quẽtib' ma- ſtræ putabit, carnem etiam idcirco repræſentandam eſſe iudicio : quia aliter anima non ca-
nuneris te piat paſſionem tormenti ſeu refrigerij,vtpote incorporalis:hoc enim vulgus exiſtimat. Nos
Tertullianũ autem animam corporalem,& hic profitemur,& in ſuo volumine probamus,habẽtem pro-
legere Liber de aĩa prium genus ſubſtantiæ,ſoliditatis,per quam quid & ſentire & pati poſſit.Nam & nunc ani- H
mas torqueri, foueriq; penes inferos,licet nudas, licet adhuc exules carnis, probabit Lazari
exemplum. Dedi igitur aduerſario dicere : Ergo quæ habet corpulentiam propriam de ſuo,
ſufficiet ad facultatem paſſionis & ſenſus,vt non egeat repræſentatione carnis : Imò eatenus
egebit,non quia ſentire quid ſine carne non poſſit, ſed quia neceſſe eſt illam etiam cum car-
ne ſentire. Quantum enim ad agendum de ſuo ſufficit,tantum & ad patiendum . Ad agen-
dum autem minus de ſuo ſufficit. Habet enim de ſuo ſolummodo cogitare,velle,cupere,di-
ſponere:ad perficiendum autem operam carnis expectat.Sic itaque & ad patiendum ſocieta-
tem carnis expoſtulat,vt tam plene per eam pati poſſit,quàm ſine ea plene agere non potuit.
Et ideo in quæ de ſuo ſufficit, eorum interim ſententiam pendit,concupiſcentiæ, & cogita- I
tus,& voluntatis.Porrò ſi hæc ſatis eſſent ad plenitudinem meritorum,vt non requirerentur
& facta, ſufficeret in totum anima ad perfectionem iudicij de his iudicanda , in quæ agenda
ſola ſuffecerat.Cum vero etiam facta deuincta ſint meritis,facta autem per carnem admini-
ſtrentur,iam non ſufficit animam ſine carne foueri,ſiue cruciari pro operibus etiam carnis:
& ſi habet corpus,& habet membra,quæ proinde illi non ſufficiunt ad ſentiendum,nec ad a-
gendum perfecte.Idcirco pro quo modo egit,pro eo & patitur apud inferos,prior deguſtans
iudicium ſicut prior induxit admiſſum:expectans tamen & carnem, vt per illam etiam facta
compenſet,cui cogitata mandauit:Deniq; hæc erit ratio in vltimũ finem deſtinati iudicij,vt
exhibitione carnis omnis diuina cenſura perfici poſſit . Alioquin non ſuſtineretur in finem, K
quod & nunc animæ decerpuntur apud inferos,ſi ſolis animabus deſtinaretur.Hucuſq; præ-
14 ſtructionibus egerim ad muniendos ſenſus omnium ſcripturarum,quæ carnis recidiuatũ pol
licentur.Cui cum tot autoritates iuſtorum patrociniorũ procurent,honores dico ſubſtantiæ
ipſius,tum vires dei,tum exempla earum,tum rationes iudicij & neceſſitates ipſius : vtiq; ſe-
cundum præiudicia tot autoritatum,ſcripturas intelligi oportebit,non ſecundũ ingenia hæ-
reticorum,de ſola incredulitate venientia:quia incredibile habeatur reſtitui ſubſtantiam in-
teritu ſubductam, non quia & ſubſtantiæ ipſi inemeribile ſit, aut deo impoſſibile, aut iudicio
inhabile:planè incredibile, ſi nec præiudicatum diuinitus fuerit : niſi quod & ſi prædicatum
id à deo non fuiſſet,vltro prẹſumi debuiſſet,vt propterea non prædicatum,quia tot autorita- L
tibus præiudicatum. At cum diuinis quoq; vocibus perſonat, tanto abeſt vt aliter intelliga-
tur quàm deſiderant illa, à quibus etiam ſine diuinis vocibus perſuadeatur. Videamus igitur
hoc primum,quonam titulo ſpes iſta proſcripta ſit . Vnum opinor apud omnes edictum dei
pendet reſurrectio mortuorum. Duo verba expedita,deciſa,deterſa:ipſa conueniam,ipſa di-
Reſurrectio ſcutiam,cui ſe ſubſtantiæ addicant. Cum audio reſurrectionem homini imminere , quæram
neceſſe eſt quid eius cadere ſortitũ ſit.Siquidem nihil reſurgere expectabit,niſi quod ante ſuc-
ciderit . Qui ignorat carnem cadere per mortem , poteſt eam nec ſtantem noſſe per vitam.
Sententiam dei,natura pronunciat: Terra es,& in terram ibis.Et qui non audit,videt . Nulla
mors non ruina membrorum [eſt.]Hanc corporis ſortem dominus quoq; expreſſit,cum ip- M
ſa ſubſtantia indutus,Diruite,inquit,templum iſtud,& ego illud triduo reſuſcitabo.Oſtendit
enim cuius ſit dirui,cuius elidi,cuius iacere,cuius & relquari,& reſuſcitari:quanquam & ani-
mam circunferat trepidantem vſque ad mortem , ſed non cadentem per mortem . Quia &
ſcriptura de corpore,inquit,ſuo dixerat.Atq; adeo caro eſt,quę morte ſubruitur, vt exinde à
cadendo cadauer renuncietur.Anima porrò nec vocabulo cadit quia nec habitu ruit . Atque
ipſa eſt quæ ruinam corpori infert,cum efflata eſt : ſicut ipſa eſt, quæ illud de terra ſuſcitauit
ingreſſa.Non poteſt cadere quæ ſuſcitauit ingreſſa. Non poteſt ruere,quæ elidit egreſſa. Ar-
tius dicam, ne in ſomnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem ſternitur cum
carne.Sed enim agitatur in ſomnis & iactitaẽ: quieſceret autẽ ſi iaceret[& iaceret ſi caderet.]
Ita nec

A Ita nec in veritate mortis cadit, quæ nec in imagine eius ruit. Sequens nũc vocabulum mor-
tuorum æque diſpice cui ſubſtantiæ inſidat: quanquam in hac materia admittamus, interdũ Mortuorũ
mortalitatem animæ aſſignari ab hæreticis: vt ſi anima mortalis reſurrectionem conſecutu-
ra eſt, præiudicium ſit & carni nõ minus mortali reſurrectionem communicaturæ. Sed nũc
proprietas vocabuli vindicanda eſt ſuæ ſorti. Iam quidem eo ipſo quod reſurrectio caducæ
rei eſt, id eſt carnis, eadem erit & in nomine mortui: quia caducæ rei eſt reſurrectio, quæ di-
citur mortuorum. Sic & per Abraham patrem fidei, diuinæ familiaritatis virum diſcimus. Abraham, diuinæ fa-
Poſtulans enim Saræ humandæ locum de filiis Heth: date ergo, inquit, mihi poſſeſſionem ſe- miliaritatis
pulchri vobiſcum, & humabo mortuam meam, carnem ſcilicet. Neque enim animæ humã- vir.
B dæ ſpacium deſideraſſet, & ſi anima mortalis crederetur, & ſi mortuus dici mereretur. Quod
ſi mortuum corpus eſt, corporum erit reſurrectio cum dicitur mortuorum. Et hæc itaque di
ſpectio tituli, & præconij ipſius, fidem vtique defendens vocabulorum, illuc proficere debe- ſ
bit, vt ſi quid pars diuerſa turbat, obtentu figurarum & ænigmatum, manifeſtiora quæq; prę-
ualeant, & de incertis certiora præſcribant. Nacti enim quidam ſolenniſſimam eloquij pro- Propheticũ
phetici formam allegorici & figurati plerunque, non tamen ſemper, reſurrectionem quoque eloquium.
mortuorum manifeſte annunciatam, in imaginariam ſignificationem diſtorquent, aſſeue-
rantes ipſam etiam mortem ſpiritaliter intelligendam. Non enim hanc eſſe in vero, quæ ſit
in medio, diſſidium carnis atque animæ: ſed ignorantiam dei, per quam homo mortuus deo
C non minus in errore iacuerit quàm in ſepulchro. Itaque & reſurrectionem eam vindicandã, Reſurre-
qua quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus deo, ignorantiæ morte diſcuſſa, velut de ctio ſpirita-
ſepulchro veteris hominis eruperit: quia & dominus ſcribas & phariſæos ſepulchris dealba- lis quorũdã
tis adæquauerit. Exinde ergo reſurrectionem fide conſecutos cum domino eſſe, cum eum in
baptiſmate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis ſæpe noſtros decipere cõſue-
runt: quaſi & ipſi reſurrectionem carnis admittant, Væ, inquiunt, qui non in hac carne reſur
rexerit: ne ſtatim illos percutiant, ſi reſurrectionem ſtatim abnuerint. Tacite autem ſecundũ
conſcientiam ſuam hoc ſentiunt: Væ qui nõ, dum in hac carne eſt, cognouerit arcana hære-
tica: hoc eſt enim apud illos reſurrectio. Sed & plerique ab exceſſu animæ reſurrrectionem
D vindicantes, de ſepulchro exire, de ſeculo euadere interpretãtur, quia & ſeculum mortuorum
ſit habitaculum, id eſt ignorantium deum: Vel etiam de ipſo corpore, quia & corpus vice ſe-
pulchri concluſam animam, in ſecularis vitæ morte detineat. Ob huiuſmodi igitur conie-
cturas primam præſtructionem eorum depellam, qua volunt omnia Prophetas per imagi- Allegoriæ
nes concionatos: quando ſi ita eſſet, ne ipſæ quidem imagines diſtingui potuiſſent, ſi nõ & Nõ omnia,
veritates prædicatæ fuiſſent, ex quibus imagines deliniarentur. Atque adeo ſi omnia figuræ, figuræ.
quid erit illud cuius figuræ? quomodo ſpeculum obtẽdes, ſi nuſquam eſt facies? Adeo autem
non omnia imagines, ſed & veritates: nec omnia vmbræ, ſed & corpora: vt in ipſum quoq;
dominum inſigniora quæq; luce clarius prædicarentur. Nam & virgo concepit in vtero, nõ
E figurate, & peperit Emmanuelem, nobiſcum dominum Ieſum, nõ oblique. Etſi oblique, acce-
pturum virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ: ſed manifeſte, venturũ in iudicium cum preſ-
byteris & principibus populi. Nam & tumultuatæ ſunt gẽtes in perſona Pilati, & populi me-
ditati ſunt inania, in perſona Iſraëlis. Aſtiterunt reges terræ, Herodes: & archontes congre- ἄρχοντες,
gati ſunt in vnum, Annas & Caiphas aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum eius. Qui & id eſt prin-
tanquam ouis ad iugulationem adductus eſt, & tanquam agnus ante tondentem, ſcilicet He cipes.
rodem ſine voce, ſic non aperuit os ſuum: dorſum ſuum ponẽs ad flagella, & maxillas ad pal
mas, & faciem nõ auertens à ſputaminum iaculis: deputatus etiam inter iniquos, perfoſſus
manus & pedes: ſortem paſſus in veſtimento, & potus amaros, & capitum irridẽtium nutus,
F triginta argenteis appreciatus à proditore: Quæ hic figuræ apud Eſaiam? quæ imagines apud
Dauid? quæ ænigmata apud Hieremiam? ne virtutes quidem eius per parabolas profatos. Aut
nunquid nec oculi patefacti ſunt cæcorum, nec inclaruit lingua mutorum, nec manus ari-
dæ, & genua diſſoluta reualuerunt, nec claudi ſalierunt vt ceruus: quæ etſi ſpiritaliter quoque
interpretari ſolemus ſecundum comparationem animalium vitiorum à domino remedia-
torum, cum tamẽ & carnaliter adimpleta ſunt, oſtendunt prophetas in vtramque ſpeciem
prædicaſſe, ſaluo eo quod plures voces eorum nudæ & ſimplices, & ab omni allegoriæ nubi-
lo puræ defendi poſſunt: vt cum exitus gentium & vrbium reſonãt, Tyri & Aegypti, & Ba-
bylonis, Idumææ, & Carthaginenſium nauium: vt cum ipſius Iſraëlis plagas, aut venias, ca- Veniæ
ptiuitates, reſtitutiones, vltimæq; diſperſionis exitum perorant. Quis hæc interpretabitur
magis

magis quàm recognoſcet? res in literis tenentur , vt literæ in rebus leguntur.Ita nó ſemper, G
nec in omnibus allegorica forma eſt prophetici eloquij,ſed interdum & in quibuſdam.Si er-
go interdũ & in quibuſdam inquis,cur non & in edicto reſurrectionis ſpiritaliter intelligen-
dæ? quoniam quidem plurima ratio intercedit.Primo enim quid facient tot alia inſtrumen-
ta diuina,ita aperte corporalem conteſtantia reſurrectionem,vt nullam admittant figuratæ
ſignificantiæ ſuſpicionem.Et vtique æquum ſit quod & ſupra demandauimus, incerta de cer
tis,& obſcura de manifeſtis præiudicari : vel ne inter diſcordiam certorum & incertorum,
manifeſtorum & obſcurorum fides diſſipetur,veritas periclitetur , ipſa diuinitas vt incon-
16 ſtans denotetur: Tum quod veriſimile non eſt,vt ea ſpecies ſacramenti, in quam fides tota
committitur,in quam diſciplina tota connititur,ambigue annunciata, & obſcure propoſita H
videatur: quando ſpes reſurrectionis niſi manifeſta de periculo & præmio , neminem ad e-
iuſmodi præſertim religionem publico odio & hoſtili elogio obnoxiam perſuaderet.Nullum
opus certum,eſt mercedis incertæ.Nullus timor iuſtus , eſt periculi dubij . Et merces autem,
& periculum,in reſurrectionis pendet euẽtu . Sed & ſi temporalia & localia & perſonalia dei
decreta atque iudicia in vrbes & gentes,& reges,tam aperta prophetia iaculata eſt , quale eſt
vt æternæ diſpoſitiones eius & vniuerſales in omne hominum genus lucem ſui fugerint:quę
quanto maiora,tanto clariora eſſe deberent,vt maiora crederentur?Et puto deo nec liuorem
nec dolum,nec inconſtantiam,nec lenocinium aſſcribi poſſe,per quæ ferè promulgatio ma-
iorum cauillatur.Poſt hæc ad illas etiam ſcripturas reſpiciendum eſt, quæ non ſinunt reſur- I
rectionem ſecundum animalès iſtos,ne dixerim ſpiritales,aut hic iam in veritatis agnitione
præſumi,aut ab exceſſu ſtatim vitæ vindicari.Cum enim & tempora totius ſpei fixa ſint ſa-
croſancto ſtylo,nec liceat eam ante conſtitui,in aduentu(opinor)Chriſti, vota noſtra ſuſpi-
Dies domini magnus
rant ſeculi huius occaſum,in tranſitum mundi quoque ad diem domini magnum, diem iræ
& retributionis,diem vltimum & occultum,nec vlli præter quàm patri notum, & tamen ſi-
gnis atque portentis & concuſſionibus elementorum , & conflictationibus nationum præ-
Prophetiæ
notatũ.Euoluerem prophetias , ſi dominus ipſe tacuiſſet,niſi quod & prophetiæ vox erãt do-
mini,ſed plus eſt quod illas ſuo ore conſignat.Interrogatus à diſcipulis quando euentura eſ-
ſent, quæ interim de templi exitu eruperat, ordinem temporum primo Iudaïcorum vſque K
ad excidium Hieruſalem,dehinc communium vſque ad concluſionem ſeculi dirigit . Nam
17 poſteaquàm edixit,& tunc erit Hieruſalem conculcatui nationibus, donec adimpleantur tẽ-
pora nationum allegendarum ſcilicet à deo,& congregandarum cum reliquiis Iſraëlis: Inde
iam in orbem & in ſeculum prædicat ſecundum Iohelem & Danielem & vniuerſum conci-
lium prophetarum , futura ſigna in ſole & luna & in ſtellis , concluſionem nationum cum
ſtupore ſonitus maris & motus refrigeſcẽtium hominum præ metu & expectatione eorum
quæ immineant orbi terræ. Virtutes enim,inquit,cœlorum commouebuntur , & tunc vide-
bunt filium hominis venientem in nubibus cum plurimo potentatu & gloria. Vbi autem cœ
perint iſta fieri,emergetis & eleuabitis capita veſtra,quod redemptio veſtra adpropinquaue- L
rit.Et tamen appropinquare eam dixit,non adeſſe iam:& cum cœperint iſta fieri , non cum
facta fuerint: quia cum facta fuerint,tunc aderit redemptio noſtra,quæ eo vſque adpropin-
quare dicitur: erigens interim & excitans animos,ad proximum iam ſpei fructum.Cuius e-
tiam parabola ſubtexitur tenereſcẽtium arborum in caulem floris & dehinc frugis antecur-
ſorem: Ita & vos cum videritis omnia iſta fieri, ſcitote in proximo eſſe regnum dei.Vigila-
te ergo omni tẽpore, vt digni habeamini effugere omnia iſta , & ſtetis ante filium hominis:
vtique per reſurrectionem omnibus ante tranſactis.Ita & ſi in agnitione ſacramenti fructi-
ficaſſet, ſed in domini repræſentatiõe floreſcit atque frugeſcit. Quis ergo dominum tam in-
tempeſtiue,tam acerbe excitauit iam ad dexteram dei, ad confringendam terram ſecundum M
Eſaiam,quæ puto adhuc integra eſt? Quis inimicos Chriſti iam ſubiecit pedibus eius ſecun-
dum Dauid,quaſi velocior patre,omni adhuc popularium cœtu reclamante Chriſtianos ad
18 leonem? Quis cœlo deſcendentem Ieſum talem conſpexit,qualem aſcendẽtem Apoſtoli vi-
derant ſecundum angelorum conſtitutum ? Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora
ceciderunt,agnoſcentes quem pupugerunt.Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit
antichriſtum,nemo adhuc Babylonis exitum fleuit . Eſt iam qui reſurrexerit niſi hæreticus?
Exiit planè iam de corporis ſepulchro,etiam nunc febribus & hulceribus obnoxius , & con-
culcauit iam inimicos, etiã nunc luctari habens cũ mundi potentibus.Et vtiq; iam regnat,e-
tiam nunc Cæſari quæ ſunt Cæſaris,debens.Docet quidem Apoſtolus Coloſſenſibus ſcribẽs,

mortuos

A mortuos fuiſſe nos aliquando alienatos & inimicos ſenſus domini,cum in operibus peſſimis agebamus.Dehinc conſepultos Chriſto in baptiſmate,& conreſuſcitatos in eo per fidem efficaciæ dei,qui illum ſuſcitarit à mortuis.Et vos cum mortui eſſetis delictis,& præputiatione carnis veſtræ,viuificauit cum eo,donatis vobis omnibus delictis. Et rurſus : Si cum Chriſto mortui eſtis ab elementis mundi,quomodo quidam quaſi viuentes in mundo ſentētiam fertis? Sed cum ita nos mortuos faciat ſpiritaliter,vt tamen & corporaliter quandoque morituros agnoſcat,vtique & reſuſcitatos,proinde ſpiritaliter deputans, æque non negat etiam corporaliter reſurrecturos.Denique ſi reſurrexiſtis,inquit,cum Chriſto, ea quæ ſurſum ſunt quærite,vbi eſt Chriſtus in dextera dei reſidens: ea quæ ſurſum ſunt ſapite , nō quæ deorſum.

B Ita animo oſtendit reſurgere,quo ſolo adhuc poſſumus cœleſtia attingere : quæ non quæreremus,nec ſaperemus,ſi poſſideremus.Subiicit etiam: Mortui enim eſtis,ſcilicet delictis : nō nobis,ſed vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto in deo.Nondum ergo apprehenſa eſt, quæ abſcondita eſt.Sic & Ioannes: Et nōdum ait manifeſtatū eſt, quid futuri ſumus.Scimus quia ſi manifeſtauerit,ſimiles ei erimus.Tanto abeſt,vt ſimus iam quod neſcimus:vtique ſcituri ſi iam eſſemus.Adeo cōtemplatio eſt ſpei in hoc ſpatio per fidem,non præſentatio: nec poſſeſſio, ſed expectatio. De qua ſpe & expectatione Paulus ad Galatas. Nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſtitiæ expectamus: non ait tenemus.Iuſtitiæ autem dei dicit ex iudicio quo iudicabimur de mercede.Ad quam pendens & ipſe,cum Philippenſibus ſcribit,Si qua,inquit, cōcur- Εἴπως καταντήσω ἐς τὴν ἐξανάστασιν

C ram in reſuſcitationem quæ à mortuis,non quia iam accepi aut conſummatus ſum. Et vtiq; crediderat,& omnia ſacramenta cognouerat , vas electionis , doctor Nationum , & tamen adiicit: Perſequor autem ſi adprehendam in quo ſum adprehenſus à Chriſto.Eo amplius: ego me,fratres,non puto adprehendiſſe , vnum planè, oblitus poſteriorum in priora me extendens,ſecundum ſcopum perſequor ad palmam incriminationis per quam concurrerem: 19
vtique in reſuſcitationem à mortuis,ſuo tamen tempore:ſicut ad Galatas: Bene autem facientes ne tædeat: tempore enim ſuo metemus.Sicut & ad Timotheum de Oneſiphoro:Det illi dominus inuenire miſericordiam in illo die.In quem diem ac tempus & ipſi præcipit cuſtodire mandatum immaculatum,inreprehenſibile,in apparentiam domini Ieſu Chriſti,quā

D ſuis temporibus oſtendet,beatus & ſolus potens & rex regnantium,de deo dicens.De quibus temporibus & Petrus in Actis: Pœniteat vos & reſpicite ad abolenda delicta veſtra, vt tempora vobis ſuperueniant refrigerij ex perſona dei,& mittat prædeſignatum nobis Chriſtum, quem oportet accipere cœlos aduſque tempora exhibitionis omnium quæ locutus eſt deus ore ſanctorum prophetarum.Quæ hæc tempora,cum Theſſalonicenſibus diſce. Legimus enim qualiter conuerſi ſitis ab idolis , ad ſeruiendum viuo & vero deo , & ad expectandum à cœlis filium eius,quem ſuſcitauit ex mortuis,Ieſum.Et rurſus:Quæ enim ſpes noſtra vel gaudium vel exultationis corona,quàm[vt &]vos coram domino deo noſtro Ieſu Chriſto in aduentu ipſius? Item,Coram deo & patre noſtro in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, καὶ μόνος δυνάστης

E cum vniuerſis ſanctis eius.De quorum dormitione minus mœrenda docens,ſimul & tempora reſurrectionis exponit,dicens: Si enim credimus quòd Ieſus mortuus ſit & reſurrexit , ſic & deus eos qui dormierūt,per Ieſum adducet cum ipſo. Hoc enim dicimus vobis in ſermone dei: quod nos qui viuimus,qui remanemus in aduentum domini noſtri , non præueniemus eos qui dormierunt . Quoniam ipſe dominus in iuſſu & in voce archangeli & tuba dei deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto primi reſurgent,deinde nos qui viuimus , qui ſimul cum illis tollemur in nubibus obuiam Chriſto in aërem: & ita ſemper cum domino erimus. Quæ vox archangeli, quæ tuba dei audita iam , niſi forte in cubiculis hæreticorum? Nam etsi tuba dei euangelicus ſermo dici poteſt,qui illos iam vocaret : ſed aut mortui erunt iam

F corporaliter,vt reſurrexerint: & quomodo viuūt? aut in nubes erepti: & quomodo hic ſunt? miſerrimi reuera vt Apoſtolus pronunciauit,qui in iſta tantum vita ſperantes habebuntur, excludendo,dum præripiunt,quod poſt illam repromittitur, fruſtrati circa veritatem , non minus quàm Phygelus & Hermogenes . Et ideo maieſtas ſpiritus ſancti perſpicax eiuſmodi ſenſuum,& in ipſa ad Theſſalonicenſes epiſtola ſuggerit : De temporibus autem & temporū ſpatiis,fratres,non eſt neceſſitas ſcribendi vobis.Ipſi enim certiſſime ſcitis quod dies domini quaſi fur nocte ita adueniet.Cum dicent pax & tuta ſunt omnia.tunc illis repentinus inſiſtet interitus.Et in ſecunda,pleniore ſollicitudine ad eoſdem:Obſecro vos fratres,per aduentum domini noſtri,& congregationem noſtram ad illum, ne cito commoueamini animo,neque turbemini,neque per ſpiritum,neque per ſermonem,ſcilicet pſeudoprophetarum: neque per

epiſtolam

epiſtolam ſcilicet pſeudoapoſtolorum ac ſi per noſtram, quaſi inſiſtat dies domini. Ne quis G
vos ſeducat vllo modo: quoniam niſi veniat abſceſſio primo, huius vtique regni, & reuele-
tur delinquentiæ homo, id eſt antichriſtus, filius perditionis, qui aduerſatur & ſuperextolli-
tur in omne quod deus dicitur, vel religio, vti ſedeat in templo dei, adfirmãs deum ſe. Nón-
ne meminiſtis quod cum apud vos eſſem, hæc dicebam vobis? Et nunc qui teneat ſcitis ad re-
uelandum eum in ſuo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitatur: tantũ qui nunc te-
net teneat, donec de medio fiat: quis? niſi Romanus ſtatus, cuius abſceſſio in decem reges di-
ſperſa antichriſtum ſuperducet, & tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Ieſus interficiet
ſpiritu oris ſui, & euacuabit apparentia aduentus ſui. Cuius eſt aduentus ſecundum operatio-
nem ſatanæ in omni virtute & ſignis atque portentis mendacij, & in omni ſeductione iniu- H
ſtitiæ eis qui pereunt. Etiam in Apocalypſi ordo temporum ſternitur, quem martyrum quo-
que animæ ſub altari vltionem & iudicium flagitantes ſuſtinere didicerunt, vt prius & orbis
de pateris angelorum plagas ſuas ebibat, & proſtituta illa ciuitas à decem regibus dignos exi
tus referat, & beſtia antichriſtus cum ſuo pſeudopropheta certamen eccleſiæ inferat: atque
ita diabolo in abyſſum interim religato, primæ reſurrectionis prærogatiua de ſolis ordine-
tur: dehinc & igne dato, vniuerſalis reſurrectionis cenſura de libris iudicetur. Cum igitur &
ſtatus temporum vltimorum ſcripturæ notent, & totam Chriſtianæ ſpei frugem in exordio
ſeculi collocent: apparet aut tunc adimpleri totum quodcunque nobis à deo repromittitur:
& vacat, quod hic iam ab hæreticis vindicatur. aut ſi & agnitio ſacramenti, reſurrectio eſt, I
ſalua vtique illa creditur quæ in vltimo prædicatur: ſequitur vt eo ipſo quod hæc ſpiritalis
vindicetur, illa corporalis præiudicetur. quia ſi nulla tunc annunciaretur, merito ſola hæc &
tantummodo ſpiritalis vindicaretur: cum vero & in vltimum tempus edicitur, corporalis
agnoſcitur. Quia non & tunc ſpiritalis annunciaretur reſurrectio eiuſdem conditionis, id eſt
20 ſpiritalis: cum aut nunc eam deceret expungi ſine vlla differẽtia temporum, aut tunc ſub om-
ni clauſula temporum. Ita nobis magis competit etiam ſpiritalẽ defendere reſurrectionem
ab ingreſſu fidei, qui plenitudinem eius agnoſcimus exitum ſeculi. Vnum adhuc reſpondebo
ad propoſitionem priorem allegoricarum ſcripturarum: licere & nobis corporalem reſur-
rectionem de patrocinio figurati proinde eloquij prophetici vindicare. Ecce enim diuina K
primordio ſententia terram hominem pronunciando: Terra es, & in terram ibis, ſecundum
ſubſtantiam ſcilicet carnis, quæ de terra erat ſumpta, & quæ prior homo fuerat appellata, ſi-
cut oſtendimus: dat mihi diſciplinam in carnem quoque interpretandi, ſi quid iræ vel gratię
in terram deus ſtatuit: quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia eſt, quæ nihil boni ſeu ma
li admiſit: maledicta quidem quod hauſerit ſanguinem, ſed & hoc ipſum in figuram carnis
21 homicidæ. Nam & ſi iuuari ſeu lædi habet terra id quoque propter hominem, vti ille iuue-
tur, ſiue lædatur per conſiſtorij ſui exitus: quo magis ipſe penſabit, quæ propter illum etiam
terra patietur? Itaque & cum comminatur terræ deus, carni potius comminari eum dicam:
& cum quid terræ pollicetur, carni potius polliceri eum intelligã, vt apud Dauid: Dominus L
regnauit, exultauit terra: id eſt, caro ſanctorum, ad quam pertinet regni diuini fructus. De-
hinc ſubiungit: Vidit & concuſſa eſt terra. Montes ſicut cera liquefacti ſunt à facie domini:
caro ſcilicet prophanorum: & videbunt enim eum in quem confixerunt. Atque adeo ſi ſim-
pliciter de terræ elemento vtrunque exiſtimabitur pronunciatũ, quomodo congruet & con-
ueniet liqueſieri eam à facie domini, quo ſupra regnante exultauit? Sic & apud Eſaiam, Bo-
na terræ edetis, bona carnis intelligentur, quæ illam manẽt in regno dei reformatam & an-
Angelificata caro gelificatam: & conſecuturã quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcẽ-
derunt. Alioquin ſatis vanum, vt ad obſequium deus fructibus agri, & cibariis vitæ huius in-
uitet, quæ etiam inreligioſis & blaſphemis ſemel homini addicta conditione communicat, M
pluens ſuper bonos & malos, & ſolem ſuum mittens ſuper iuſtos & iniuſtos. Felix nimirum
fides, ſi ea conſecutura eſt, quibus hoſtes dei & Chriſti, non modo vtuntur, verum etiam abu-
tuntur, ipſam conditionem colentes aduerſus conditorem. Bulbos & tubera in terræ bonis
deputabis, domino pronunciante, ne in pane quidem victurum hominem. Sic Iudæi terrena
ſolummodo ſperando, cœleſtia amittunt, ignorantes & panem de cœleſti repromiſſum, & o-
leum diuinæ vnctionis, & vinum ſpiritus aquam animæ vigorantis ex vite Chriſti. Sicut &
ipſam terram ſanctam, Iudaïcum proprie ſolum reputant, carnem potius domini interpre-
tandam, quæ exinde & in omnibus Chriſtum indutis, ſancta ſit terra. Vere ſancta, per inco-
latum ſpiritus ſancti: vere lacte & melle manans, per ſuauitatem ſpei ipſius: vere Iudæa, per
dei fami-

A dei familiaritatem: Non enim qui in manifeſto Iudæus, ſed qui in occulto: vt & templum ↓dei eadem ſit, & Hieruſalem, audiens ab Eſaia, exurge exurge Hieruſalem induere fortitudinem brachij tui, Exurge ſicut in primordio↓diei:↓ſcilicet in illa integritate qua fuerat ante delictum tranſgreſſionis. Quæ enim in eam Hieruſalem voces eiuſmodi competent exhortationis & aduocationis, quæ occidit prophetas & lapidauit ad ſe miſſos, & ipſum poſtremo dominum ſuum confixit? Sed nec vlli omnino terræ ſalus repromittitur, quam oportet cum totius mundi habitu præterire. Etiam ſi quis audebit terram ſanctam paradiſum potius argumentari, quam & patrum dici capiat Adę ſcilicet & Euæ: proinde & in paradiſum reſtitutio carni videbitur repromiſſa quæ eum incolare & cuſtodire ſortita eſt, vt talis illuc homo Dici capiat ꝑ dici liceat

B reuocetur qualis inde pulſus eſt. Habemus etiam veſtimentorum in ſcripturis mentionem ad ſpem carnis allegorizare, quia & Apocalypſis Ioannis, hi ſunt, ait, qui veſtimenta ſua nõ coinquinauerunt cum mulieribus: virgines ſcilicet ſignificans, & qui ſemetipſos caſtrauerunt propter regna cœlorum. Itaque in albis erunt veſtibus, id eſt, in claritate, in nube carnis. Et in euangelio indumentum nuptiale, ſanctitas carnis agnoſci poteſt. Itaque Eſaias docens quale ieiunium eligerit dominus cum ſubijcit de mercede bonitatis, tunc, inquit, lumen tuũ temporaneum erumpet & veſtimenta tua citius orientur: non ſubuculam vtique nec palliũ, ſed carnem volens accipi, ortum carnis reſurrecturæ, de mortis occaſu prædicauit: Adeo nobis quoque ſuppetit allegorice defenſio corporalis reſurrectionis. Nam & cum legimus: Po-

C pulus meus introite in cellas promas quantulum, donec ira mea prætereat, ſepulchra erunt cellæ promæ, in quibus pauliſper requieſcere habebũt, qui in finibus ſeculi ſub vltima ira per Antichriſti vim exceſſerint. Aut cur cellarum promarum potius vocabulo vſus eſt, & non alicuius loci receptorij, niſi quia in cellis promis caro ſalita & vſui repoſita ſeruatur depromenda illinc ſuo tempore. Proinde enim & corpora medicata condimentis ſepulturæ, mauſoleis & monumẽtis ſequeſtrentur, proceſſura inde cum iuſſerit dominus. Quod cum ita intelligi congruat, (& quæ enim ab ira dei cellariorum nos refugia ſeruabunt?) hoc ipſo quod ait, donec ira prætereat, quæ extinguet antichriſtum, poſt iram oſtẽdit proceſſuram carnem de ſepulchro, in quo ante iram fuerit inlata. Nã & de cellariis non aliud effertur quàm quod Cellæ ꝓmæ

D infertur, & poſt antichriſti eradicationem agitabitur reſurrectio. Scimus autem ſicut vocibus ita & rebus prophetatum. Tam dictis quàm & factis prædicatur reſurrectio. Cum Moyſes manum in ſinum condit & emortuam profert, & rurſus inſinuat & viuidam explicat, nõnne hoc de toto homine portendit? ſiquidem trina virtus dei per illa trina ſigna denotabatur cum ſuo ordine, primo diabolum ſerpentem quanquam formidabilem ſubactura homini, dehinc carnem de ſinu mortis retractura, atque ita omnem ſanguinem executura iudicio. De quo apud eundem propheten, quoniam & veſtrum, inquit deus, ſanguinem exquiram de omnibus beſtiis, & de manu hominis & de manu fratris exquirã eum. Porrò nihil exquiritur niſi quod repoſcitur: Nihil repoſcitur niſi quod & reddetur: & vtiq; reddetur, quod vltionis nomine repoſcetur & exquiretur. Neque enim vindicari poterit, quod omnino nõ fue 22

E rit. Erit autem dum reſtituitur, vti vindicetur. In carnem itaque dirigitur, quicquid in ſanguinem prædicatur, ſine qua non erit ſanguis. Caro ſuſcitabitur, vt ſanguis vindicetur. Sunt & quædam ita pronunciata, vt allegoriæ quidem nubilo careant, nihilominus tamen ipſius ſimplicitatis ſuæ ſitiant interpretationem, quale eſt apud Eſaiam: Ego occidã & viuificabo. Certe poſteaquam occiderit, viuificabit. Ergo per mortem occidens, per reſurrectionem viuificabit. Caro eſt autem quæ occiderit†per mortem, caro itaque & viuificabitur per reſurrectionem. Certe ſi occidere, carni animam↓eripere eſt, viuificare contrarium eius carni animam referre eſt, ↓caro reſurgat neceſſe eſt, cui anima per occiſionem erepta, referẽda eſt per †occiditus

F viuificationem. Igitur ſi & allegoricæ ſcripturæ, & argumenta rerum, & ſimplices voces reſurrectionem carnis quanquam ſine nominatione ipſius ſubſtantiæ ſubradiant: quanto magis quæ hanc ſpem in ipſas ſubſtantias corporales ſpeciali mentione determinant, non erunt deducendæ in quæſtionem? Accipe Ezechielem: Et facta eſt, inquit, ſuper me manus domini, & extulit me ſpiritu dominus & poſuit me in medio campi. is erat oſſibus refertus, & circunduxit me ſuper ea per circuitum, & ecce multa ſuper faciem campi: & ecce arida ſatis. Et ait ad me: Fili hominis ſi viuent oſſa iſta? Et dixi: Adonai domine tu ſcis. Et ait ad me: Propheta in oſſa hæc, & dices: Oſſa arida audite ſermonem domini. Hæc dicit dominus adonai, oſſibus iſtis: Ecce ego adfero in vos ſpiritum & viuetis, & dabo in vos ſpiritum, & reducam vos in carnes, circundabo in vobis cutem, & dabo in vobis ſpiritũ, & viuetis, & cognoſcetis quod ego domi- 23

ego dominus.Et prophetaui ſecundum præceptum,& ecce vox dum propheto, & ecce mo- G
tus,& accedebant oſſa ad oſſa.Et vidi,& ecce ſuper oſſa nerui & caro aſcendit : & circumpo-
ſitæ ſunt eis carnes,& ſpiritus in eis non erat,& ait ad me: Propheta ad ſpiritum fili homi-
nis: propheta,& dices ad ſpiritum: Hæc dicit dominus adonai: A quatuor ventis veni ſpiri-
tus & ſpira in iſtis interemptis & viuant . Et prophetaui ad ſpiritum ſicut præcepit mihi , &
introiuit in ea ſpiritus,& vixerunt & ſteterunt ſuper pedes ſuos valentia magna ſatis . Et ait
ad me: Fili hominis,oſſa iſta omnis domus Iſraël eſt.Ipſi dicunt : Exaruerunt oſſa noſtra , &
periit ſpes noſtra,auulſi ſumus in eis.Propterea propheta ad eos: Ecce ego patefacio ſepul-
chra veſtra,& eueham vos de ſepulchris veſtris populus meus,& inducam vos in terram Iſ-
raël: & cognoſcetis quod ego dominus aperui ſepulchra veſtra & eduxerim vos de ſepul- H
chris veſtris populus meus,& dabo vobis ſpiritum & viuetis & requieſcitis in terra veſtra,
& cognoſcetis quòd ego dominus locutus ſim & fecerim,dicit dominus.Hanc quoque præ-
dicationem ſcio qualiter concutiant in allegoriæ argumentationem : quia dicendo oſſa iſta
omnis domus eſt Iſraël,in imaginem ea fecerit Iſraëli,ſed à propria conditione tranſtulerit,
atque ita figuratam eſſe non veram reſurrectionis prædicationem. Statum enim Iudæorum
deformari quodam modo emortuum & exaridum & diſperſum in campo orbis . Itaque &
imaginem reſurrectionis in illum allegorizari,quia recolligi habeat & recompingi os ad os,
id eſt tribus ad tribum,& populus ad populum,& recorporari carnis facultate†neruis regni:
atque ita de ſepulchris,id eſt de habitaculis captiuitatis triſtiſſimis atque teterrimis educi, & I
refrigerij nomine reſpirari,& viuere exinde in terra ſua Iudæa.Et quid poſt hæc? morientur
ſine dubio.Et quid poſt mortem?Nulla,opinor reſuſcitatio,ſi non hæc erit ipſa quæ Ezechie-
li reuelatur . Sed enim & aliâs prædicatur reſurrectio , ergo & hæc erit : & temere in ſta-
tum eam Iudaïcarum rerum conuertunt . Aut ſi alia eſt illa quam defendimus , nihil
mea intereſt , dum ſit & corporum reſurrectio , ſicut & rerum Iudaïcarum . Denique hoc
ipſo quod recidiuatus Iudaïci ſtatus de corporatione & redanimatione oſſium figuratur, id
quoque euenturum oſſibus probatur.Non enim poſſet de oſſibus figura componi, ſi non id-
ipſum & oſſibus euenturum eſſet.Nam & ſi figmentum veritatis in imagine eſt , imago ipſa
in veritate eſt ſui.Neceſſe eſt eſſe prius ſibi,quo alij configuretur . De vacuo ſimilitudo non K
competit: de nullo parabola non conuenit . Ita oportebit oſſium quoque credi reuiſceratio-
nem & reſpirationem qualis dicitur , de qua poſſit exprimi Iudaïcarum rerum reformatio
qualis adfingitur.Sed magis religioſum eſt veritatem de ſua autoritate & ſimplicitate defen
di,quam ſenſus diuinæ propoſitionis expoſtulat. Si enim ad res Iudaïcas ſpectaret hæc viſio:
ſtatim reuelato ſitu oſſium ſubieciſſet: Oſſa iſta omnis domus Iſraëlis eſt,& cætera deinceps.
At cum oſtẽſis oſſibus,de propria ſpe eorum quid obloquitur,nondum nominato Iſraële, fi-
dem tentat prophetæ: Fili hominis,ſi viuent oſſa[hæc]vt & ille reſponderet,domine tu ſcis.
Non vtique deus prophetæ fidem de ea re tentaſſet,quæ futura non eſſet,quam nunquam Iſ-
raël audiſſet,quam credi non oporteret: ſed quoniam prædicabatur quidem reſurrectio mor L
tuorum,Iſraël vero pro ſua incredulitate diffidens ſcandalizabatur: & aſpiciens habitum ſe-
neſcentis ſepulturę deſperabat reſurrectionem,vel non in eam potius animum dirigebat,ſed
24 in circunſtantias ſuas: idcirco deus & prophetam quaſi & ipſum dubium præſtruxit ad con-
ſtantiam prædicationis,reuelato ordine reſurrectionis : & populo id credendum mandauit,
quod prophetæ reuelauit,ipſos dicens eſſe oſſa,quæ erant reſurrectura,qui non credebant re-
ſurrectura.Denique in clauſula,& cognoſcetis,inquit,quod ego dominus locutus ſim,& fe-
cerim: id vtique facturus,quod fuerat locutus. cæterum non id facturus quod locutus,ſi ali-
ter facturus[quàm locutus.]Planè ſi & populus allegorice muſſitaret oſſa ſua arefacta, & ſpẽ
ſuam perditam,diſperſionis exitum, querulus , merito videretur & deus figuratam deſpera- M
tionem figurata promiſſione cõſolatus. Sed cum diſperſionis quidem iniuria nõdum popu-
lo accidiſſet, reſurrectiõis vero ſpes apud illum ſæpiſſime† ceciniſſet, manifeſtus eſt de cor-
porum interitu labefactans fiduciam reſurrectionis: ita & deus eam reſtituebat fidem, quam
populus deſtruebat.Quanquam etſi aliqua præſentium rerum tunc conflictatione hærebat
Iſraël,non idcirco in parabola accipienda eſſet reuelationis intentio , ſed in teſtationem re-
ſurrectionis: vt in illam ſpem erigeret illos æternæ ſcilicet ſalutis & neceſſarioris reſtitutio-
nis,& auerteret à reſpectu præſentium rerum.Ad hoc enim & alibi prophetes: Exibitis de ſe-
pulchris velut vituli de vinculis ſoluti,& cõculcabitis inimicos.Et rurſus : Gaudebit cor ve-
ſtrum,& oſſa veſtra velociter†orientur:quia & herba de diſſolutione & corruptela ſeminis
reforma-

†carnibus facultatum & neruis.

†for. defeciuiſſet

†al. velut herba oriantur.

A reformatur. In ſumma: ſi proprie in Iſraëlis ſtatum reſurgentium oſſium imago contenditur, cur etiam non Iſraëli tantummodo, verum & omnibus gentibus eadem ſpes annunciatur, & recorporandarum & redanimandarum reliquiarum, & de ſepulchris excitandorum mortuorum? de omnibus enim dictum eſt: Viuent mortui, & exurgent de ſepulchris: ros enim qui à te, medela oſſibus eorum. Item alibi: Veniet adorare omnis caro in conſpectu domini, eo dicit dominus: quando? cum præterire cœperit habitus mundi huius. Supra enim, quemadmodum cœlum nouum & terra noua, quæ ego facio in conſpectu meo dicit dominus, ita ſtabit ſemen veſtrum. Tunc ergo & quod ſuum dicit, implebitur. Et exibunt, vtique de ſepulchris, & videbunt artus eorum qui impie egerunt: quoniam vermis illorum non de-
B cidet, & ignis eorum non extinguetur: & erit ſatis conſpectui omni carni, ſcilicet quæ reſuſcitata & egreſſa de ſepulchris dominum pro hac gratia adorabit. Sed ne ſolummodo eorũ corporum reſurrectio videatur prædicari, quæ ſepulchris demandantur: habes ſcriptum: Et mandabo piſcibus maris & eructabunt oſſa quæ ſunt comeſta, & facient † compaginem ad compaginem, & os ad os. Ergo, inquis, & piſces reſuſcitabuntur & cæteræ beſtię & alites carniuoræ, vt reuomant quos comederunt: quia & apud Moyſen legis exquiri ſanguinem de omnibus beſtiis? Non vtique. Sed idcirco nominantur beſtiæ & piſces in redhibitionem carnis & ſanguinis, quo magis exprimatur reſurrectio etiam deuoratorum corporum, cum de ipſis deuoratoribus exactio edicitur. Puto autẽ huius quoque diuinæ poteſtatis documentum †faciam
C idoneum Ionam, cum incorruptus vtraque ſubſtãtia carne atque anima de aluo piſcis euoluitur: & vtique triduo concoquendæ carni viſcera ceti ſuffeciſſent, quàm capulum, quàm ſepulchrum, quàm ſenium requietæ atque conditæ alicuius ſepulturæ. Saluo eo quod & beſtias, feros in Chriſtianum vel maxime nomen homines, vel ipſos etiam iniquitatis angelos figurauit, de quibus ſanguis exigetur per vltionem pẽſandam. Quis ergo diſcendi magis adfinis, quàm præſumendi: & credendi diligentior, quàm contendendi: & diuinæ potius ſapientiæ religioſus, quàm ſuæ libidinoſus, audiens aliquid à deo deſtinatum in carnes, & cutes, & neruos, & oſſa, aliud quid hæc commentabitur, quaſi non in hominem deſtinetur, quod in iſtas ſubſtantias prædicatur? Aut enim nihil in hominem deſtinatur, non liberalitas regni, nõ ſe-
Ionas de aluo piſcis poſt triduũ euolutus.
25
D ueritas iudicij, non quodcunque eſt reſurrectio: aut ſi in hominem deſtinatur, neceſſe eſt in eas ſubſtãtias deſtinetur, ex quibus homo ſtructus eſt, in quem deſtinatur. Illud etiam de arguti ſſimis iſtis demutatoribus oſſium, & carnium, & neruorum, & ſepulchrorum requiro, cur ſi quando in animam quid pronunciatur nihil aliud animam interpretantur, nec transfigunt eam in alterius rei argumentum. Cum vero in aliquam ſpeciem corporalem quid dicitur, omnia potius adſeuerãt, quàm quod nominatur. Si corporalia parabolæ, ergo & animalia. Si non & animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo, quàm & anima, vt nõ poſſit altera ſpecies admittere ænigmata, altera excludere. Satis hæc de prophetico inſtrumẽto, ad Euangelia nunc prouoco, hic quoque occurſurus prius eidem aſtutiæ eorum qui pro-
Argutiſſimi demutatores.
E inde & dominum omnia in parabolis pronunciaſſe contendunt, quia ſcriptum eſt: Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis: & ſine parabola non loquebatur ad illos, ſcilicet Iudæos. Nam & diſcipuli: Quare, aiunt, in parabolis loqueris? & dominus: Propterea in parabolis loquor ad eos, vt videntes non videant, & audientes non audiant: ſecundum Eſaiam. Quod ſi ad Iudęos in parabolis, iam non ad omnes. Si non ad omnes in parabolis, iam nõ ſemper nec omnia parabolæ, ſed quædam cum ad quoſdã. Ad quoſdam autem dum ad Iudæos. Nonnũquam planè & ad diſcipulos. Sed quomodo referat ſcriptura, conſidera. Dicebat autem & parabolam ad eos: ergo & non parabolam dicebat: quia non notaretur cum parabolam loquebatur, ſi ita ſemper loquebatur: & tamen nullam parabolam non aut ab ipſo inuenias ediſſer- 26
F tatam, vt de ſeminatore in verbi adminiſtratione: aut à commentatore euangelij prælumi- Cõmẽtator euangelij.
natam, vt iudicis ſuperbi & viduæ inſtantis ad perſeuerantiã orationis: aut vltro conie ctandam, vt arboris fici dilatæ in ſpem, ad inſtar Iudaïcæ infructuoſitatis. Quod ſi nec parabolæ obumbrant euangelij lucem, tanto abeſt vt ſententiæ & definitiones, quarum aperta natura eſt, aliter quàm ſonant, ſapiant. Definitionibus autem & ſententiis dominus edicit, ſiue iudicium, ſiue regnum dei, ſiue reſurrectionem: Tolerabilius erit, inquit, Tyro, & Sidoni in die iudicij: Et dicite illis quod adpropinquauerit regnum dei. &, Retribuetur tibi in reſurrectione iuſtorum. Si nomina abſolute ſunt rerum, id eſt iudicij & regni dei, & reſurrectionis, vt nihil eorum in parabolam comprimi poſſit: nec ea in parabolas compellantur, quæ ad diſpoſitionem & tranſactionem, & paſſionem regni, iudicij, & reſurrectionis prædicantur: atque ita

corporalia

corporalia defendentur,vt corporalibus deſtinata,id eſt,non ſpiritalia,quia non figurata.Nã G
& ideo præſtruximus tam corpus animæ,quàm & carnis obnoxium eſſe mercedibus pro cõ-
muni operatione penſandis, ne corporalitas animæ occaſionem ſubminiſtrans figurarum,
corporalitaté carnis excludat:cum vtranque participem & regni,& iudicij,& reſurrectionis
oporteat credi: & nunc eo pergimus,vti corporalitatem carnalem proprie demonſtremus à
domino ſignificari in omni reſurrectionis mentione,ſalua animali,quam & ipſam pauci re-
ceperunt: In primis cum ad hoc veniſſe ſe dicit,vti quod periit,ſaluum faciat.Quid dicis?pe-
riſſe hominem? ſine dubio.Totúm ne an ex parte? vtique totum.Siquidem tranſgreſſio quæ
perditionis humanæ cauſa eſt,tam animæ inſtinctu ex concupiſcentia , quàm & carnis actu
Elogio tráſgreſſionis inſcripſit — ex deguſtatione commiſſa,totum hominem elogio tranſgreſſionis inſcripſit,atq; exinde me- H
rito perditionis impleuit. Totus itaque ſaluus fiet,qui perit totus delinquendo: niſi ſi & ouis
illa ſine corpore amittitur,& ſine corpore reuocatur . Nam ſi caro quoque eius cum anima
(quod pecus totum eſt)humeris boni paſtoris aduehitur,ex vtraque vtique ſubſtantia reſti-
tuendi hominis exemplum eſt.Aut quàm indignum deo,dimidium hominem redigere in ſa
Indulgẽtia — lutem?penè minus facere,cum etiam ſecularium principum plena ſemper indulgentia vindi-
27 cetur.Diabolus valentior in hominis iniuriam intelligitur,totum eum elidens:deus infirmi-
or renunciabitur,non totum eum releuans.Atqui & Apoſtolus ſuggerit : Vbi delictum abũ-
dauerit,illic gratiam ſuperabundaſſe.Quomodo denique ſaluus habebitur,qui poterit & per-
ditus[dici?]carne ſcilicet perditus,anima vero ſaluus: niſi quod iam & anima in perdito cõ- I
ſtituatur neceſſe eſt,vt ſalua effici poſſit.id enim ſaluum effici oportebit,quod perditum fue-
rit.Porrò autem recipimus animæ immortalitatem,vt perdita nõ in interitum credatur, ſed
in ſupplicium,id eſt in gehennam.Etſi ita eſt, iam non animam ſpectabit ſalus ſaluam ſcili-
cet ſua natura per immortalitatem,ſed carnem potius quàm interibilem conſtat apud om-
Interibilis caro. — nes.Aut ſi & anima interibilis , id eſt , non immortalis quod & caro,iam & carni forma illa
ex æquo proficere debebit,proinde mortali & interibili: quia id quod perit , ſaluum facturus
Cõtentioſo fune deducere, Prouerbium. — eſt dominus.Nolo nunc contentioſo fune deducere,hac,an illac hominem perditio depoſtu
let,dum vtrinque eum ſalus deſtinet,in ambas ſubſtantias peræquata. Ecce enim ex quacunq;
ſubſtantia hominem periſſe præſumpſeris,ex altera non perit.Saluus ergo erit iam ex qua nõ K
perit,& ſaluus nihilominus fiet,ex qua perit . Habes totius hominis reſtitutionem : dum &
quodcunque eius perit,ſaluum facturus es dominus: & quodcunque non perit,vtique nõ erit
perditurus.Quis vltra de vtriuſque ſubſtantiæ ſecuritate dubitabit, cum altera ſalutem con-
ſecutura ſit,[altera amiſſura eam non ſit?]Et tamen adhuc ſenſum rei exprimit dominus : e-
go,dicens,veni non vt meam,ſed vt patris,qui me miſit,faciam voluntatem . Quam oro te?
vt omne quod dedit mihi nõ perdam ex eo quicquam, ſed reſuſcitem illud in nouiſſima die.
Quid à patre Chriſtus acceperat,niſi quod & induerat? hominem ſine dubio,carnis animæq;
texturam.Neutrum ergo eorum quæ accepit perire patietur : imò nec quicquam vtriuſque,
imò nec modicum.Quod ſi modicum caro,ergo nec carnem: quia nec modicum, nec quic- L
quam.Atqui ſi non & carnem reſuſcitabit nouiſſimã die , iam non modicum patietur perire
de homine,ſed pro tanta dixerim parte propè totum. Ingerens amplius : Hoc eſt patris vo-
luntas,vt omnis qui aſpicit filium & credit in eum,habeat vitam æternam:& ſuſcitem illum
nouiſſima die: plenitudinem extruit reſurrectionis.diſtribuit enim vtrique ſubſtantiæ per of
†al. filius aſpiciebatur — ficia propriam mercedem ſalutis:& carni per quam† filius hominis aſpiciebatur,& animæ per
quam credebatur.Ergo dices,illis erit promiſſa res,à quibus Chriſtus videbatur.Sit planè ita,
vt & ad nos eadem ſpes inde manauerit.Nam ſi videntibus & idcirco credentibus fructuoſa
tunc fuerunt opera carnis atque animæ,multo magis nobis.Feliciores enim qui non vident
& credent,quãdo & ſi illis negaretur carnis reſurrectio certe felicioribus competiiſſet. Quo- M
modo enim felices,ſi ex parte perituri? Sed & præcipit,eum potius timendum, qui corpus &
animam occidat in gehennam,id eſt dominum ſolum: non qui corpus occidant,animæ au-
tem nihil nocere poſſint,id eſt humanas poteſtates . Adeo hic & anima immortalis natura
recognoſcitur,quæ non poſſit occidi ab hominibus: & carnis eſſe mortalitatem,cuius ſit oc-
ſio: atque ita reſurrectionem quoque mortuorum carnis eſſe, quæ in gehennam niſi reſuſci-
tata non poterit occidi.Sed quoniam & hic de interpretatione corporis quæſtio cauillatur,
ego corpus hominis non aliud intelligam,quàm omnem iſtam ſtruem carnis,quoquo gene-
re materiarum concinnatur atque variatur,quod videtur,quod tenetur,quod denique ab ho
minibus occiditur.Sic & parietis corpus nõ aliud admittam quàm cæmẽta,quàm ſaxa, quàm
lateres.

A lateres. Si quis àrcanum aliquod corpus inducit, oſtendat, reuelet, probet ipſum eſſe etiã quod
occidatur ab homine, & de illo erit dictum. Item ſi animæ corpus opponitur, vacabit aſtutia.
Cum enim vtrunq; proponitur, corpus atq; animam occidi in gehennam, diſtinguitur cor-
pus ab anima, & relinquitur corpus. Intellige id quod in promptu ſit, caro ſcilicet: quæ ſicut
occidetur in gehennam, ſi non magis à deo timuerit occidi: ita & viuificabitur in vitam æ-
ternam, ſi maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde ſi quis occiſionem carnis atq; ani-
mæ in gehennam, ad interitum & finem vtriuſq; ſubſtantiæ arripiet: nõ ad ſuppliciũ quaſi cõ-
ſumendarum, non quaſi puniendarum: recordetur ignem gehennæ æternum prædicari, in
pœnam æternam, & inde æternitatem occiſionis agnoſcat, propterea humanæ vt tempora-
B li prætimendam. Tunc & æternas ſubſtantias credet, quarum æterna ſit occiſio in pœnam.
Certè cum poſt reſurrectionem corpus cum anima occidi habeat in gehẽnam, ſatis de vtro-
que cõſtabit, & de carnali reſurrectione, & de æterna occiſione. Abſurdiſſimũ alioquin ſi id-
circo reſuſcitata caro occidatur in gehennam, vti finiatur, quod & non reſuſcitata pateretur.
In hoc ſcilicet reficietur ne ſit, cui nõ eſſe iam euenit. Eidem nos ſpei fulciens, paſſerum quo- 28
que ſubiungit exemplum, quod ex duobus non cadat alter in terram ſine dei voluntate: vt &
carnem quę ceciderit in terram, proinde credas & reſurgere poſſe per eiuſdem dei volunta-
tem. Nam & ſi paſſeribus hoc non licet: ſed nos multis paſſeribus anteſtamus, eo quod cadẽ-
tes reſurgamus. Quorum deniq; capillos capitis omnes numeratos adfirmans, ſaluos vtique
C repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerũ redegiſſet? niſi quia hoc eſt, vt omne quod
pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam: id eſt, nec capillum. ſicut nec oculum, nec dẽ-
tem. Cæterum vnde erit fletus & dentium frendor, niſi ex oculis & ex dentibus? occiſo ſcili- Frendor
cet etiam corpore in gehennam, & detruſo in tenebras exteriores, quæ oculorum propria
ſunt tormenta. Si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, conſtringendus ſta-
tim manibus & pedibus, vtpote qui cum corpore ſurrexerit. Sic ergo & recumbere ipſum in
dei regno, & ſedere in thronis Chriſti, & aſſiſtere tunc ad dexteram vel ſiniſtram, & edere de
ligno vitæ, corporalis diſpoſitionis fideliſſima indicia ſunt. Videamus nunc an & Sadducęo-
rum verſutiam elidens, noſtram magis ſententiam erexerit. Cauſa opinor quæſtionis, fuit
D deſtructio reſurrectionis. Siquidem Sadducæi neq; animæ, neque carnis admittunt ſalutem: Sadducæi
& ideo ex qua vel maxime ſpecie reſurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum pro-
blemati ſuo accommodauerunt: De carnis ſcilicet obtentu nupturæ nec ne poſt reſurrectio-
nem, ſub eius mulieris perſona quę ſeptem fratribus nupta, in dubio haberetur, cui eorum re-
ſtitueretur. Porrò ſeruentur ſenſus tam quæſtionis quàm reſpõſionis, & controuerſiæ occur-
ſum eſt. Si enim Sadducæi quidem reſpuebant reſurrectionem, dominus autem eam confir-
mat, & ſcripturarum ignaros increpans, earum ſcilicet quæ reſurrectionem prædicaſſent, &
virtutis dei incredulos, idoneæ vtiq; mortuis reſuſcitandis, poſtremo ſubiiciens, Quoniam ὅτι δ᾽ ἐγείρονται οἱ νεκροί
autem mortui reſurgant: ſine dubio & confirmando eſſe quod negabatur, id eſt reſurrectio- Quod autẽ
E nem mortuorum apud dominum viuorũ, talem quoq; eam confirmabat eſſe, qualis negaba- mort. reſur.
tur, vtriuſq; ſcilicet ſubſtantiæ humanæ. Neq; enim ſi nupturos tunc negauit, ideo nec reſur- Lucæ xx.
recturos demonſtrauit. Atqui filios reſurrectionis appellat, vt per eam quodammodo naſci Verba Chriſti.
habentes, poſt quam non nubent, ſed reſuſcitati: ſimiles enim erunt angelis, quâ non nuptu-
ri, quia nec morituri, ſed quâ tranſituri in ſtatum angelicum, per indumentum illud incorru
ptibilitatis per ſubſtantiæ reſuſcitatæ tamen demutationem. Cæterum nec quæreretur nuptu
ri, ſiue morituri nec ne rurſus eſſemus, ſi non eius vel maxime ſubſtantiæ reſtitutio in dubi-
um vocaretur, quæ proprie & morte & nuptiis fungitur, id eſt carnis. Habes igitur domi-
num confirmantem aduerſus hæreticos Iudæorum, quod & nunc negatur apud Sadducæos Hæretici Iudæorum.
F Chriſtianorum, ſolidam reſurrectionem. Licet ſi carnem ait nihil prodeſſe, ex materia dicti Sadducæi
dirigendus eſt ſenſus. Nam quia durum & intolerabilem exiſtimauerunt ſermonẽ eius quaſi Chriſtianorum.
vere carnem ſuam illis edẽdam determinaſſet: vt in ſpiritum diſponeret ſtatum ſalutis, præ-
miſit: Spiritus eſt qui viuificat. Atque ita ſubiunxit: Caro nihil prodeſt, ſed ad viuificandum:
ſcilicet exequitur etiam quid velit intelligi ſpiritum: Verba quę locutus ſum vobis, ſpiritus
ſunt, vita ſunt: ſicut & ſupra: Qui audit ſermones meos, & credidit in eum qui me miſit, habet
vitam æternam, & in iudicium non veniet, ſed tranſiet de morte ad vitam. Itaq; ſermonem
conſtituens viuificatorem, quia ſpiritus & vita ſermo, eundem etiam carnem ſuam dixit:
quia & ſermo caro erat factus, proinde in cauſam vitæ adpetendus, & deuorandus auditu, &
ruminandus intellectu, & fide digerendus. Nam & paulo ante carnem ſuam, panem quoque 29

cœleſtem pronunciarat, vrgens vſquequaq; per allegoriam neceſſariorum pabulorum, memoriam patrum, qui panes & carnes Aegyptiorum præuerterant diuinæ vocationi. Igitur conuerſus ad recogitatus illorum, quia ſenſerat diſpergendos, caro, ait, nihil prodeſt. Quid hoc ad deſtruēdam carnis reſurrectionem? quaſi non liceat eſſe aliquid, quod & ſi nihil proſit, aliud tamen ei prodeſſe poſſit. Spiritus prodeſt, viuificat enim. Caro nihil prodeſt, mortificatur enim. Itaque ſecundum nos magis collocauit vtriuſque propoſitionem. Oſtendens enim quid proſit, & quid non proſit, pariter inluminauit, quid cui proſit: ſpiritũ ſcilicet carni mortificatæ viuificatorem. Veniet enim hora, inquit, cum mortui audient vocem filij dei: & qui audierint, viuent. Quid mortuum, niſi caro? & quid vox dei, niſi ſermo? Et quid ſermo, niſi ſpiritus? Merito carnem reſuſcitaturus quod factum eſt ipſe, & ex morte quam paſſus eſt ipſe, & ex ſepulchro quò illatus eſt ipſe. Denique cum dicit: Ne miremini quod veniet hora in qua omnes qui in monumētis ſunt, audient vocem filij dei, & procedent: qui bona fecerunt, in vitæ reſurrectionē: qui mala, in reſurrectionem iudicij: Nemo iam poterit aliud mortuos interpretari, qui ſint in monumentis, niſi corpora & carnē: quia nec ipſa monumenta aliud, quàm cadauerum ſtabula. Siquidem & ipſi homines veteres, id eſt peccatores: id eſt, mortui per ignorantiā dei, quos monumenta intelligendos argumētantur hæretici, de monumentis proceſſuri in iudicium, aperte prædicantur. Cæterum quomodo de monumentis monumenta procedent? Pòſt dicta domini, facta etiam eius quid ſapere credamus, de capulis, de ſepulchris mortuos reſuſcitantis? Cui rei iſtud? Si ad ſimplicem oſtentationem poteſtatis, aut ad præſentem gratiā redanimationis, nō adeo magnum illi, denuo morituros ſuſcitari. Enimuero ſi ad fidem potius ſequeſtrandam futuræ reſurrectionis, ergo & illa corporalis præſcribitur de documenti ſui forma. Nec ſuſtinebo dicentes, idcirco tunc reſurrectionem animæ ſoli deſtinatam, in carnem quoq; præcucurriſſe, quia nō potuiſſet aliter oſtēdi reſurrectio animæ inuiſibilis, niſi per viſibilis ſubſtantiæ reſuſcitationem. Male deum norunt, qui nō putant illũ poſſe, quod nō putant, & tamen ſciunt potuiſſe, ſi inſtrumentum Ioānis norunt. Qui enim animas adhuc ſolas martyrũ ſub altari quieſcentes conſpectui ſubdidit, poſſet vtique & reſurgentes oculis exhibere ſine carne. At ego deum malo decipere non poſſe, de fallacia ſolummodo infirmũ, ne aliter documenta præmiſiſſe quàm rem diſpoſuiſſe videatur: imò ne ſi exēplum reſurrectionis ſine carne non valuit inducere, multo magis plenitudinem exempli in eadem ſubſtantia exhibere nō poſſit. Nullum vero exemplum maius eſt eo, cuius exemplum eſt. Maius eſt autem, ſi animæ cum corpore reſuſcitabuntur in documentum ſine corpore reſurgendi, vt tota hominis ſalus dimidiæ patrocinaretur: quando exemplorum conditio illud potius expeteret quod minus haberetur, animæ dico ſolius reſurrectionem, velut guſtum carnis etiam reſurrecturæ ſuo in tempore. Atque adeo, ſecundum noſtram vero æſtimationem†, exempla illa mortuorum à domino ſuſcitatorum, commendabant quidem & carnis & animæ reſurrectionem; ne cui ſubſtantiæ negaretur hoc donum: quæ tamen exempla eo minus aliquid ædebant (non enim in gloriam, nec incorruptibilitatē, ſed in mortem aliam ſuſcitabātur) quàm ediderit Chriſtus. Reſurrectionem apoſtolica quoque inſtrumenta teſtantur. Nam & Apoſtolis nullum aliud negocium fuit duntaxat apud Iſraëlem, quàm veteris teſtamenti reſignandi & noui conſignandi, & potius iam dei in Chriſto concionandi. Ita & de reſurrectione nihil noui intulerant, niſi quod & ipſam in gloriam Chriſti annunciabant, de cætero ſimplici & nota iam fide receptam ſine vlla qualitatis quæſtione, ſolis refragantibus Sadducæis: adeo facilius fuit negari in totum mortuorum reſurrectionem, quàm aliter intelligi. Habes Paulum apud ſummos ſacerdotes ſub tribuno inter Sadducæos & Phariſæos, fidei ſuæ profeſſorem: Viri, inquit, fratres, ego phariſæus ſum, filius phariſæorum, de ſpe nunc & de reſurrectione iudicor apud vos: vtique ne, quia † iam tranſgreſſor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id eſt de reſurrectione ad Sadducæos ſapere exiſtimaretur. Ita quam nolebat videri reſcindere fidem reſurrectionis, vtique confirmabat ſecundum phariſæos, reſpuens negatores eius Sadducæos. Proinde & apud Agrippam nihil ſe ait proferre, citra quàm prophetę annunciaſſent. Ergo ſeruabat reſurrectionem quoque qualem prophetæ annunciarant. Nam & de reſurrectione mortuorum apud Moyſen ſcriptum commemorans, corporalem eam norat, in qua ſcilicet ſanguis hominis exquiri habebit. Itaq; talem prædicabat, qualem & phariſæi ſuſceperant, & dominus ipſe defenderat, & Sadducæi ne talem quoque crederent, in totū eſſe noluerant. Sed nec Athenienſes aliam intellexerant à Paulo portendi. deniq; irriſerant, nō irriſuri omnino ſi animæ ſolius reſtitutionē

Marginal letters (right margin): G (at "cœleſtem pronunciarat"), H (at "paſſus eſt ipſe"), I (at "capulis, de ſepulchris"), K (at "poſſe, de fallacia"), L (at "quæ tamen exempla"), M (at "phariſæorum, de ſpe nunc").

Marginal notes (left margin):

Stabula cadauerũ monumenta.

Inſtrumētũ Apoca. Ioā.

†noſtram veritatem

Apoſtolica inſtrumēta. Apoſtolorũ negocium. Reſignare vetus, 30 Cõſignare nouum

†vtique cōmuni ōe qua

Athenienſes.

A reſtitutionẽ ab eo audiſſent. ſuſcepiſſent enim vernaculæ ſuæ philoſophiæ frequentiorẽ præ- Vernacula Atheniẽſiũ philoſophia
ſumptionem. At vbi Nationes præconium reſurrectionis inauditæ retro, ipſa nouitate con-
cuſſit, & digna incredulitas rei tantæ quæſtionibus fidem extorquere cœpit: tunc & Apoſto-
lus per totum penè inſtrumentum fidem huius ſpei corroborare curauit, & eſſe eam oſten-
dens, & nõdum tranſactam: & (de quo magis quærebatur) corporalem: & quod inſuper dubi
tabatur, nõ aliter corporalem. Nihil autem mirum, ſi & ex ipſius inſtrumenro captentur ar-
gumenta, cum oporteat hæreſes eſſe, quæ eſſe nõ poſſent, ſi non & perperam ſcripturæ intel-
ligi poſſent. Natæ deniq; hæreſes, duos homines ab Apoſtolo æditos interiorẽ, id eſt animã:
& exteriorem, id eſt carnem: ſalutem quidem animæ, id eſt interiori homini: exitium vero
B carni, id eſt exteriori adiudicauerunt: quia ſcriptũ ſit Corinthiis: Nam & ſi homo noſter ex-
terior corrumpitur, ſed interior renouatur de die & die. Porrò nec anima per ſemetipſam ho
mo, quæ figmento iam homine appellato poſtea inſerta eſt: nec caro ſine anima homo, quæ
poſt exilium animæ cadauer inſcribitur. Ita vocabulum homo conſertarum ſubſtantiarum
duarum quodammodo fibula eſt, ſub quo vocabulo non poſſunt eſſe niſi cohærentes. Porrò
Apoſtolus interiorem hominem non tam animam quàm mentem atque animum intelligi
mauult, id eſt, non ſubſtantiam ipſam, ſed ſubſtantiæ ſaporem. Siquidem Epheſiis ſcribens
in interiorem hominem habitare Chriſtum, ſenſibus vtique intimandum dominum ſignifi-
cauit. Denique adiunxit: per fidem, & in cordibus veſtris & in dilectione. Fidem quidem & Interior homo apud Paulũ
C dilectionem, non ſubſtantiua animæ ponens, ſed conceptiua. In cordibus autem dicens quæ 31
ſubſtantiua ſunt carnis, iam & ipſum interiorem hominem carni deputauit, quem in corde
conſtituit. Inſpice nunc quomodo exteriorem quidẽ hominem corrumpi allegaret, interio-
rem vero renouari die ac die. Nec illam corruptelã carnis affirmes, quã ex die mortis in per-
pertuum defectura patiatur: ſed quã in iſtius vitę ſpacio ante mortẽ & vſq; ad mortem vexa-
tionibus & preſſuris, tormentis atq; ſuppliciis, nominis cauſa experietur. Nam & homo inte-
rior hic vtiq; renouari habebit per ſuggeſtũ ſpiritus, proficiens fide & diſciplina die ac die: Per nomen hic intelligit, profeſſionẽ Chriſtianam.
nõ illic, id eſt nõ poſt reſurrectionem: vbi nõ vtiq; die ac die renouari habemus, ſed ſemel ad
ſummã. De ſequentibus diſce: Quod enim ad præſens eſt, inquit, tẽporale & leue preſſuræ no
D ſtræ ſupergreſſum inſupergreſſum æternũ gloriæ pondus perfici à nobis: nõ vt tuentibus quæ
videntur, id eſt paſſiones, ſed quæ nõ videntur, id eſt mercedes. Quæ enim videntur, tẽpora-
lia ſunt: quæ vero nõ videntur æterna ſunt. Preſſuras enim & læſuras quibus corrumpitur ho
mo exterior, vt leues & temporales, idcirco cõtemnendas affirmat, præferens mercedum æ-
ternarum inuiſibilium & gloriæ pondus in cõpenſationem laborum, quos hic caro patiendo
corrũpitur. Adeo nõ illa eſt corruptio, quam in perpetuũ carnis interitũ, ad reſurrectionem
expellendã exteriori homini aſſcribunt. Sic & alibi: Siquidẽ, ait, cõpatimur, vti & cõglorifice-
mur. Reputo enim nõ dignas eſſe paſſiones huius tẽporis, ad futuram gloriã, quæ in nos ha-
bet reuelari. Et hic minora oſtendit incõmoda præmiis ſuis. Porrò ſi per carnem compati-
E mur cuius eſt proprie paſſionibus corrumpi, eiuſdem erit & quod pro cõpaſſione promitti-
tur. Atque adeo carni aſſcribit preſſurarũ proprietatem, vt & ſupra dicat: Cum veniſſemus au 32
tem in Macedoniam nullam remiſſionem habuit caro noſtra. Dehinc vt & animæ daret cõ-
paſſionem: In omnibus, inquit, compreſſi, Extrinſecus pugnæ, debellantes ſcilicet carnem: in-
trinſecus timor, affligtans ſcilicet animam. Adeo & ſi corrumpitur homo exterior, nõ amit-
tens reſurrectionem, ſed vt ſuſtinens vexationem corrumpi intelligitur, & hoc non ſine in-
teriore. Ita amborum erit etiã conglorificari, ſicut & compati. Secundum collegia laborum,
conſortia quoq; decurrant neceſſe eſt præmiorum. Eandem ad hoc ſententiam exequitur, re-
munerationes vexationibus præferens. Scimus enim, inquit, quoniam & ſi terrena domus
F noſtri tabernaculi diſſoluatur, habemus domum non manufactam æternam in cœlis. id eſt,
pro hoc diſſoluetur caro noſtra per paſſiones, quod domicilium conſecuturi ſumus in cœ-
lis. Meminerat euangelicæ diffinitionis. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſti-
tiam, quia illorum eſſet regnum cœlorum. Non tamen carnis reſtitutionem negauit, ſi com-
penſationem mercedis oppoſuit, cum ipſi compenſatio debeatur cui diſſolutio reputatur, ſci
licet carni. Sed quia domum dixerat, carnem, eleganter voluit & in mercedis comparatio-
ne vocabulo domus vti, ipſi domui quæ diſſoluetur per paſſionem meliorem domum repro-
mittens per reſurrectionem. Nam & dominus multas manſiones quaſi domus, apud pa-
trem repromittit. Quanquam de domicilio mundi poteſt intelligi, quo diſſoluto æterna ſe-
des repromittatur in cœlis: quia & quæ ſequuntur ad carnẽ manifeſte pertinentia oſtendunt

priora non ad carnem pertinere. diuiſionem enim facit Apoſtolus cum ſubiicit. Nam & hoc G
gemimus domicilium noſtrum, quod de cœlo eſt ſuperindui deſiderantes, ſiquidem exuti
non nudi inueniamur. id eſt, ante volumus ſuperinduere virtutem cœleſtem æternitatis,
quàm carne exuamur: huius enim gratiæ priuilegium illos manet, qui ab aduentu domini
deprehendẽtur in carne, & propter duritias temporum antichriſti merebuntur compendio
mortis per demutationem expunctæ concurrere cum reſurgentibus, ſicut Theſſalonicenſi-
bus ſcribit, Hoc enim dicimus vobis in ſermone domini, quod nos qui viuimus qui rema-
nemus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipſe dominus
in iuſſu & in voce angeli tuba dei, deſcendet de cœlo, & mortui in Chriſto reſurgent pri-
mi. Dehinc nos cum ipſis ſimul rapiemur in nubibus obuiam Chriſto, & ita ſemper cum do- H
mino erimus. Horum demutationem ad Corinthios reddit, dicens: Omnes quidem re-
ſurgemus, non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in no-
uiſſima tuba: Sed illi ſcilicet ſoli qui inuenientur in carne. Et mortui, inquit, reſurgent, nos
Poſitio demutabimur. Hac ergo prius poſitione proſpecta, reliqua reuocabis ad ſuperiorem ſenſum.
Nam cum adiicit, Oportet enim corruptum iſtud induere incorruptelam, & mortale iſtud
induere immortalitatẽ, hoc erit illud domicilium de cœlo quod gementes in hac carne ſu-
perinduere deſideramus, vtiq; ſuper carnẽ in qua deprehendemur, quia grauari nos ait, qui ſi-
mus in tabernaculo, quod nolimus exui, ſed potius ſuperindui, vti deuoretᷣ mortale à vita: ſci-
licet dum demutatur, ſuperinduendo quod eſt de cœlis. Quis enim non deſiderabit dum in I
carne eſt ſuperinduere immortalitatem, & cõtinuare vitam lucrifacta morte per vicariam
demutationẽ, ne inferos experiatur, vſq; nouiſſimum quadrantem exacturos? Cæterũ demu-
tationem etiã poſt reſurrectionem cõſecuturus eſt, inferos iam expertus. Abhinc enim defi-
nimus carnẽ omni modo quidem reſurrecturam, atq; illa ex demutatione ſuperuentura ha-
bitum angelicũ ſuſcepturam. Aut ſi in his ſolis qui inuenientur in carne demutari eam opor
tebit, vt deuoretur mortale à vita, id eſt caro ab illo ſuperindumento cœleſti, æterno: ergo qui
mortui deprehendẽtur vitam nõ conſequentur, priuati iam materia, & vt ita dixerim eſca vi-
tæ, id eſt carne. Aut neceſſe eſt recipiãt eam & illi: vt & in ipſis mortale deuorari poſſit à vi-
33 ta, ſi vitã ſunt conſecuturi. Sed in mortuis, inquis, iam deuoratum erit mortale iſtud. Nõ vti- K
que in omnibus. Quantos enim licebit vel pridianos inueniri, tam recẽtia cadauera, vt nihil
[in] illis deuoratũ videri poſſit. Vtiq; enim deuoratum nõ aliud exiſtimas quàm interceptũ,
Gigantum crat-s. quàm abolitũ, quàm omni ſenſu ereptũ: quod comparẽre omni genere ceſſauerit. Nec gigan-
tum autẽ antiquiſſima cadauera deuorata cõſtabit, quorũ crates adhuc viuunt. Diximus iam
De Carthagine loquitur, vt puto de iſto alibi. Sed & proximẽ in iſta ciuitate cũ eo die fundamenta tot veterum ſepulturarum
ſacrilega conlocarentur, quingentorũ ferẽ annorum oſſa adhuc ſuccida, & capillos olentes
populus exhorruit. Conſtat nõ tantum oſſa durare, verum & dentes incorruptos perennare,
quæ vt ſemina retinentur fructificaturi corporis in reſurrectione. Poſtremo & ſi tunc deuo-
ratum inuenietur mortale in omnibus mortuis certe à morte, certe ab æuo, certe per ętatem,
nunquid à vita, nunquid à ſuperindumento, nunquid ab immortalitatis ingeſtu? Porrò quia L
his ait deuoratum iri mortale, ab aliis negauit. Et vtiq; hoc à diuinis viribus, non à naturali-
bus legibus perfici præſtariq; cõueniet. Ergo cum à vita habeat deuorari quod mortale eſt, id
exhiberi omnifariam neceſſe eſt vt deuoretur, & deuorari vt demutetur. Si ignem dicas ac-
cendi oportere, nõ potes id per quod accenditur alibi neceſſariũ adfirmare, alibi nõ. Sic & cũ
infulcit: Siquidem exuti nõ inueniemur nudi, de eis ſcilicet qui non in vita, nec in carne de-
prehendentur à die domini: nõ aliâs negauit nudos, quos prędixit exutos, niſi quia reueſtitos
voluit intelligi eadem ſubſtantia, qua fuerant ſpoliati. Vt nudi enim, inuenientur: carne depo
ſita, vel ex parte diſciſſa ſiue detrita. Et hoc enim nuditas poteſt dici. Dehinc recipient eam, vt M
redinduti carne fieri poſſint etiam ſuperinduti immortalitatẽ. Superindui enim niſi veſtito
iam cõuenire non poteſt. Proinde cum dicit: Itaque confiſi ſemper, & ſcientes quod cum im-
moremur in corpore, peregrinemur à domino: per fidem enim incedimus non per ſpeciem:
Manifeſtum eſt hoc quoq; nõ pertinere ad offuſcationẽ carnis quaſi ſeparantis nos à domi-
no. [Et hic enim exhortatio faſtidiẽdæ vitæ huius obuertitur, ſiquidẽ peregrinamur à domi-
no,] quàmdiu viuimus, Per fidem incedentes, non per ſpeciem, id eſt ſpe, non re: & ideo ſub-
iungit: Fidentes autem & bonum ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad
dominum, ſcilicet vt per ſpeciem magis incedamus quàm per fidem, per rem potius quàm
Martyria per ſpem. Vides quàm & hic corporum contemptum ad martyriorum præſtantiam refe-
rat. Nemo

A rat.Nemo enim peregrinatus à corpore ſtatim immoratur penes dominum,niſi ex martyrij
prærogatiua,ſcilicet paradiſo non Inferis deuerſurus.Defecerant autem Apoſtolo verba ad 34
ſignificandum de corpore exceſſum? An ratione etiam nouè loquutur? temporalem enim Deuerſurus
abſentiam à corpore volens ſignificare,peregrinari nos ab eo dixit,quoniam qui peregrina- ꝑ diuerſur᷑.
tur etiam reuertetur in domicilium.Exinde etiam ad omnes,geſtimus,inquit,ſiue peregrinā-
tes,ſiue immorantes placibiles deo eſſe. Omnes enim manifeſtari nos oportet pro tribuna-
li Chriſti Ieſu. Si omnes, & totos. ſi omnes & interiores & exteriores, id eſt tam animas
quàm & corpora: vti vnuſquiſque,inquit, reportet per corpus ſecundum quæ geſſit bonum
ſiue malum. Hoc iam quomodo legas, quæro: quaſi turbate enim per hyperbaton ſtruxit,
B vtrúm ne quæ per corpus reportanda erunt, an quæ per corpus geſta ſunt. Sed & ſi quæ
per corpus reportanda ſunt,corporalis indubitate reſurrectio eſt: & ſi quæ per corpus geſta
ſunt,per corpus vtique penſanda ſunt, per quod & geſta ſunt.Ita totus hic à capite tractatus
Apoſtoli tali clauſula detextus qua carnis reſurrectio oſtenditur,ſecundum hæc erit intelli-
gendus quæ cum clauſula conſonant.Si enim adhuc ad ſuperiora reſpectes,vnde mentio ho
minis exterioris & interioris inducta eſt, nónne & dignitatem & ſpem carnis integram in-
uenies?Cum enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus noſtris ad illuminationẽ agni-
tionis gloriæ ſuæ in perſona Chriſti,dicit habere nos theſaurum iſtum in teſtaceis vaſis,ſci-
licet in carne: vtrúmne quia teſtacea eſt ſecundum originem in limo deſtruetur,an quia di-
C uini theſauri conditorium eſt,extolletur? Atqui ſi lumen ipſum[dei]illud verum quod eſt in Cõditoriũ
perſona Chriſti,vitã in ſe continet, eaq; vita cum lumine committitur in carnem, peritura diuini the-
eſt in quam vita cõmittitur.Planè ſic periturus & ipſe theſaurus.perituris enim peritura cre- ſauri.
duntur,ſicut veteribus vtribus nouum vinum. Cum item ſubiicit: ſemper mortificationem
Chriſti Ieſu circunferentes in corpore noſtro, qualis iſta res eſt quæ poſt dei templum, iam
& ſepulchrum Chriſti poteſt dici? Cur autem mortificationẽ domini circunferimus in cor-
pore?vt & vita,inquit,manifeſtetur. Vbi? in corpore. In quo?in mortali. ergo in carne plane
mortali,ſecundum culpam,ſed & vitali ſecundum gratiam,vide quantã,vt in illa vita Chri-
ſti manifeſtetur.In re ergo aliena ſalutis,ſed in ſubſtantia perpetuæ diſſolutionis manifeſta- 25
D bitur vita Chriſti æterna,iugis,incorrupta,iam & dei vita? aut cuius temporis vita domini
manifeſtabitur in corpore noſtro, illa quidẽ qua vixit vſq; in paſſionem quæ nõ modo apud
Iudæos in manifeſto fuit,verũ etiam omnibus nunc gentibus prodita eſt? Adeo eam ſignifi- Adamãtinæ
cat quæ portas adamantinas mortis,& æneas ſeras Inferorum infregit,quæ exinde iam no- portæ.
ſtra eſt.Deniq; manifeſtabitur in corpore.quãdo? poſt mortem.quomodo? dum reſurgimus Aeneæ ſeræ
in corpore.ſicut & Chriſtus. Ne enim quis argumentetur nunc habere manifeſtari vitã Ieſu Inferorum
in corpore noſtro per diſciplinã ſanctitatis & patientiæ,& iuſtitiæ, & ſapiẽtiæ quibus domi-
ni vita floruerit,prouidentiſſima apoſtoli intentio ingerit:Si enim nos qui viuimus,in mor-
tem tradimur propter Ieſum,vt vita eius manifeſtetur in corpore noſtro mortali, ideo de-
E functis nobis hoc ait futurũ in corpore noſtro. Quod ſi tunc, quo modo niſi reſuſcitato eo?
proinde & in clauſula,ſcientes,ait,quod qui ſuſcitauit Ieſum,& nos ſuſcitabit cum ipſo, quia Cum ipſo,
iam reſurrexit à mortuis:niſi quia cum ipſo ſicut ipſum ſapit.Si vero ſicut ipſum, nõ vtiq; ſi- hoc eſt ſi-
ne carne.Sed & rurſus alia cæcitate in duos homines impingunt in veterem & in nouũ,mo- cut ipſum.
nente Apoſtolo,deponere nos veterem hominẽ qui corrumpitur per concupiſcentiam ſedu
ctionis,renouari autem ſpiritu ſenſus†,& induere nouum hominem qui ſecundum deũ con- †ſenſu ſpũs
ditus eſt,in iuſtitia,& religione veritatis:vt & hic ad duas ſubſtantias diſtinguendo,vetuſta-
tem ad carnem,nouitatem ad animam,corruptionem perpetuam veteri defendãt,id eſt car-
ni.Porrò ſi ſecundum ſubſtantias:nec anima nouus homo, quia poſterior: nec caro ideo ve-
F tus,quia prior.quantulum enim temporis inter manũ dei & adflatum? auſim dicere etiamſi
multo prior anima[quàm]caro,eo ipſo quod anima impleri ſe expectauit, priorem eam fe-
cit.Omnis enim conſummatio atq; perfectio,& ſi ordine poſthumat,effectu anticipat.Magis
illud prius eſt,ſine quo priora nõ poſſunt.Si caro vetus homo,quãdo iſtud à primordio:atqui
Adam nouus totus,& ex nouo vetus nemo:nam & exinde à benedictione genituræ,caro at- A benedi-
que anima ſimul fiunt ſine calculo tẽporis,vt quæ ſimul in vtero etiã ſeminantur, quod do- ctione geni
cuimus in commentario animæ, contemporant fœtu, coætant natu,duos iſtos homines ſa- turæ
nè ex ſubſtantia duplici non tamen & ætate,ſic vnum edunt, dum prior neuter. Citius eſt,to Libellus de
tos nos aut veteres aut nouos eſſe:qua enim alterum poſſidemus,alterum eſſe neſcimus.†Sed anima.
Apoſtolus veterem hominem manifeſte notat.Expone enim,inquit, ſecundũ priſtinam cõ- †al. qua enĩ alterũ poſſimus eſſe neſcimus.

uerſationem veterem hominem non ſecundum alicuius ſubſtantiæ ſenium. Neque enim car G
nem præcipit deponamus,ſed quæ & alibi carnalia oſtendit,opera non corpora accuſans, de
quibus & hic ſubiicit: deponentes mendacium,loquimini veritatem vnuſquiſque ad proxi-
mum ſuum,quoniam membra alterutrum ſumus.Iraſcimini autem,& nolite delinquere.Sol
non occidat ſuper iracundiam veſtram.Neque dederitis diabolo locum.Qui furabatur,iam
non furetur,imò potius laboret operando manibus vti habeat impartire indigenti. Omnis
ſermo turpis non procedat ex ore veſtro,ſed qui ſit optimus ad ædificationem fidei , vt gra-
tiam audientibus præſtet.Et nolite contriſtare ſpiritum dei ſanctum in quo ſignati eſtis , in
redemptionis die.Omnis amaritudo & ira,& clamor,& blaſphemia, auferatur à vobis, cum
omni malicia.Eſtote autem in alterutrũ benigni,miſericordes, donãtes inuicem, ſicut & de⁹ H
vobis donauit in Chriſto.Igitur qui carnem veterem hominẽ exiſtimant,cur non mortẽ ſibi
properant,vt vetere homine depoſito præceptis Apoſtoli occurrant ? Nos enim qui totam
fidem in carne adminiſtrandam credidimus,imò & per carnem cuius eſt & os ad proferen-
dum optimum quenque ſermonem,& lingua ad non blaſphemandum , & cor ad non indi-
gnandum,& manus ad operandum & largiendum, tam vetuſtatem hominis quàm nouita-

Moralis tãtum differẽtia inter vetuſtatem hominis & nouitatem.

tem,ad moralem non ad ſubſtantialem differentiam pertinere defendimus. Atque ita pari-
ter agnoſcimus hominem, qui ſecundum priſtinam conuerſationem vetus fuerit , eundem
& corrumpi,ita dictum ſecundum concupiſcentiam ſeductionis , quemadmodum & vete-
rem ſecundum priſtinam conuerſationem,nõ ſecundum carnem per interitum, perpetuum. I
Cæterum carne tam ſaluum quàm eundem:vtpote vitioſam diſciplinam,non corpulentiam
exutum.Talem vbiq; Apoſtolũ recognoſcas,ita carnis opera damnantem , vt carnem dam-
nare videatur:ſed ne ita quis exiſtimet,ex aliorum vel cohærentium ſenſuum ſuggeſtu pro-
curantem.Nam & dicens eos qui in carne ſint deo placere non poſſe, ſtatim de prauo intel-
lectu ad integrũ reuocat,adiiciens: Vos autem nõ eſtis in carne,ſed in ſpiritu.Eos enim quos
in carne eſſe conſtabat,negando in carne eſſe,in operibus carnis non eſſe monſtrabat . Atq;
ita illos demũ deo placere nõ poſſe:non qui in carne eſſent,ſed qui carnaliter viuerent:place-
re autem deo illos qui in carne poſiti,ſecundũ ſpiritum incederent.Et rurſus:Corpus quidem
ait mortuum,ſed propter delinquentiam:ſicut ſpiritum vitam propter iuſtitiam. Vitam autẽ K
morti opponens in carne conſtitutæ,ſine dubio illic & vitam repromiſit ex iuſtitia, vbi mor
tem determinauit ex delinquentia.Cæterum fruſtra oppoſuit vitam morti,ſi non eſt illic vbi
eſt & ipſa cui eam oppoſuit excludendæ vtique de corpore. Porrò ſi vita mortem de corpore
excludit,nõ poteſt id perficere,niſi illud penetret vbi eſt quod excludit. Et quid ego nodoſius
cũ Apoſtolus abſolutius? Si enĩ,inquit,ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum,habitat in vobis: qui
ſuſcitauit Ieſum à mortuis , ſuſcitabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantẽ ſpiri-
tum eius in vobis:vt & ſi animã quis corpus mortale pręſumpſerit,cum hoc & carnẽ negare
nõ poſſit, carnis quoque reſuſcitationẽ cogatur agnoſcere ſecundum eiuſdem ſtatus cõmu-
nionem.Ex ſequentibus adhuc diſcas opera carnis damnari , non ipſam . Itaque fratres,ait, L
debitores ſumus non carni ad viuendum.ſi ſecundum carnem vixeritis,futurum eſt vt mo-
riamini:ſi vero ſpiritu carnis actus mortificaueritis,viuetis.Porrò vt ad ſingula quæq; reſpõ-
deam,ſi in carne conſtitutis ſecundum ſpiritum tamen degentibus ſalus repromittitur, iam
non caro aduerſatur ſaluti,ſed operatio carnis . Operatione autem carnis excluſa quæ cauſa
eſt mortis, ſalua iam caro oſtenditur cauſa carens mortis . Lex enim, inquit, ſpiritus vitæ
in Chriſto Ieſu manumiſit me† à lege delinquentiæ & mortis : certe quam præmiſit habita-
re in membris noſtris.Ergo iam membra noſtra lege mortis non tenebuntur , quia nec de-
linquentiæ,à quibus manumiſſa ſunt.Quod enim inualidum erat legis in quo infirmabatur
per carnem,miſſo deus filio ſuo in ſimulachro carnis delinquentiæ , & per carnem damna- M
uit delinquentiam in carne,non carnem in delinquentia: neque enim domus cum habitato-
re damnabitur.Habitare enim peccatum dixit in corpore noſtro.Damnata autem delinquẽ-
tia caro abſoluta eſt: ſicut indemnata ea , legi mortis & delinquentiæ obſtricta eſt . Sic & ſi
ſenſum carnis mortem appellauit, dehinc & inimicitiam ad deum : ſed non carnem ipſam.
Cui ergo,dices, reputabitur ſenſus carnis , ſi non ſubſtantiæ ipſi ? Planè ſi probaueris aliquid
carnẽ de ſuo ſapere.Si vero ſine anima nullius eſt,ſenſus intellige ſenſum carnis ad animã eſ
ſe referendum,carni interdum deputatum, quia propter carnem & per carnem adminiſtra-
tur:& ideo habitare ait delinquentiam in carne,quia & anima à qua delinquentia inducitur.
inquilina eſt carnis mortificatæ quidem,ſed nõ ſuo,verũ delinquentiæ nomine. Nam & alibi
quomodo,

A quomodo,inquit, etiam nunc velut viuentes in mundo ſententiam fertis? non ad mortuos
ſcribens,ſed ad eos,qui deſinere deberent mundialiter viuere.Hæc enim erit vita mundialis,
quam veterem hominem dicit confixum eſſe Chriſto:non corporalitatem , ſed mortalitatē.
Cæterum ſi non ita accipimus,non eſt corporalitas noſtra confixa,nec crucem Chriſti caro
noſtra perpeſſa eſt,quemadmodum adiecit,vti euacuetur corpus delinquentiæ,per emenda-
tionem vitæ,non per interitum ſubſtantiæ,ſicut ait,vti hactenus delinquentiæ ſeruiamus.Et
vt hac ratione cōmortui in Chriſto credamus quod etiam conuiuamus illi.Sic enim,inquit,
& vos reputate mortuos quidem vos,Cuinam? carni?Non,ſed delinquentiæ. Ergo ſalui erūt
carni,viuentes autem deo in Chriſto Ieſu per carnem,vtique cui mortui non erunt : delin-
B quentiæ ſcilicet mortui,non carni.Nam & adhuc ingerit: Ne ergo regnauerit in corpore ve
ſtro mortali delinquentia,ad obaudiendum illi,& ad exhibendum membra veſtra arma in-
iuſtitiæ delinquentiæ , Sed exhibete voſmetipſos deo velut ex mortuis viuos , non velut vi-
uos,ſed velut ex mortuis viuos:& membra veſtra arma iuſtitiæ. & rurſus , Sicut exhibuiſtis
membra veſtra famula immundiciæ,& iniquitatis ad iniquitatem, ita & nunc exhibete mē-
bra veſtra famula iuſtitiæ in ſanctificium.Cum enim ſerui eſſetis delinquentiæ , liberi eratis
iuſtitiæ.Quem ergo fructum habebatis ſuper his,de quibus nunc confundimini? finis ergo il Sanctificiū; nā Grecè eſt
lorum mors.Nunc vero liberi facti à delinquentia, famulati autem deo,habetis fructum ve- ἁγιασμόν
ſtrum in ſanctificium,finem autem vitam æternam.Stipendia enim delinquentiæ mors,do-
C natiuum autem dei,vita æterna in Chriſto Ieſu domino noſtro.Ita per totam hanc ſenſuum Donatiuum
ſeriem ab iniuſtitia & delinquentia membra noſtra diuellens , & iuſtitiæ & ſanctimoniæ ad-
iungens,& transferens eadem à ſtipendio mortis ad donatiuum vitæ æternæ , carni vtique
compenſationem ſalutis repromittit , cui nullam omnino competiſſet imperari propriam
ſanctimoniæ & iuſtitiæ diſciplinam, ſi non ipſius eſſet & præmium diſciplinæ: ſed nec ipſum
baptiſma committi ſi per regenerationem.Non etiam reſtitutioni inauguraretur,hoc quo- Inaugurari
que Apoſtolo ingerente,An ignoratis quod quicunque in Ieſum tincti ſumus,in mortem e- reſtitutioni
ius tincti ſumus:conſepulti ergo illi ſumus per baptiſma in mortem,vti quemadmodum ſur
rexit Chriſtus à mortuis,ita & nos in nouitate vitæ incedamus.Ac ne de iſta tantum vita pu
D tes dictum,quæ ex fide per baptiſma in nouitate viuenda†eſt, prouidentiſſime adſtruit : Si e- †incedēda
nim conſati fuerimus ſimulachro mortis Chriſti , ita & reſurrectionis erimus . Per ſimula-
chrum enim morimur in baptiſmate,ſed per veritatem reſurgimus in carne, ſicut & Chri-
ſtus: vt ſicut regnauit in morte delictum,ita & gratia regnet per iuſtitiam in vitam ſempi-
ternam,per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.Quomodo ita ſi non æque in carne? vbi e-
nim mors,ibi & vita poſt mortem: quia & vita ibi ante , vbi poſtea mors . Nam ſi regnum
mortis nihil operatur quàm carnis diſſolutionem,proinde vitam contrariam morti , cōtra-
rium oportet operari,id eſt carnis redintegrationem: vti ſicut deuorauerat mors inualeſcē-
do,ita & mortali deuorato ab immortalitate,audire poſſit: Vbi eſt mors aculeus tuus?vbi eſt
E mors contentio tua? Sic enim & gratia illic ſuperabundabit , vbi & iniquitas abundauit . Sic
& virtus in infirmitate perficietur,quod perit ſaluum faciens,quod mortuum eſt viuificans,
quod percuſſum eſt ſanans,quod languit medicans,quod ereptum eſt redimens, quod famu
latum eſt liberans,quod ſeductū eſt reuocans,quod eliſum eſt ſuſcitās: & quidem de terra in
cœlum,vbi noſtrū municipatum Philippenſes quoq; ab Apoſtolo diſcunt.Vnde & ſalutifica- Salutificator
torem noſtrum expectamus Ieſum Chriſtū,qui transfigurauit corpus noſtræ humilitatis,cō
formale corpori gloriæ ſuæ:ſine dubio poſt reſurrectionem, quia nec ipſe Chriſtus glorifica-
tus eſt ante paſſionem.Hæc erunt corpora noſtra quæ Romanos obſecrat exhibere,hoſtiam
viuam,ſanctam,placibilem deo.Quomodo viuā ſi peritura ſunt?quomodo ſanctam , ſi pro-
F phana ſunt? quomodo placibilia,ſi damnata ſunt? Age iam quod ad Theſſalonicenſes & ip- Ipſius ſolis radio ſcriptum, ita claret
ſius ſolis radio putem ſcriptum,ita claret,qualiter accipient lucifugæ iſti ſcripturarum : ipſe
autem deus pacis ſanctificet vos totos? Non ſufficit.ſed ſequitur,& integrum corpus veſtrū, Lucifugæ ſcripturarū.
& anima & ſpiritus ſine querela conſeruentur in præſentia domini. Habes omnem ſubſtan-
tiam hominis ſaluti deſtinatam, nec alio tempore quàm in aduentu domini , qui clauis eſt Clauis reſurrectionis
reſurrectionis.Sed caro,inquis,& ſanguis regnum dei hæreditate poſſidere nō poſſunt . Sci-
mus hoc quoque ſcriptum,ſed de induſtria diſtulimus hucuſque , vt quod aduerſarij in pri-
ma ſtatim acie obſtruunt , in vltima congreſſione proſterneremus , omnibus quæſtionibus
quaſi auxilijs eius ante deiectis.Sed & nunc expetent præcedentia recognoſci,vt & huic ſen-
ſui ſua origo prçiudicet . Vt opinor Apoſtolus diſpoſita ad Corinthios omni diſtinctione

De hoc in vltimo cõtra Marcionem libro plenius.

eccleſiaſticæ diſciplinæ,ſummam & ſui euangelij & fidei illorum in dominicæ mortis & re- G
ſurrectionis demandatione concluſerat: vt & noſtræ ſpei regulam inde deduceret,vnde con
ſtaret.Itaque ſubiicit: Si autem Chriſtus prædicatur,quod à mortuis reſurrexerit, quomodo
quidam dicunt in vobis,reſurrectionem mortuorum non eſſe? quæ ſi non eſt, nec Chriſtus
reſurrexit.Si Chriſtus nõ reſurrexit,inanis eſt prędicatio noſtra,[vacua eſt fides noſtra:] in-
ueniemur enim falſi teſtes dei, qui teſtimoniũ dixerimus quod reſuſcitauerit Chriſtũ, quem
non reſuſcitauit.Nam ſi mortui non reſurgunt,nec Chriſtus reſurrexit. Si Chriſtus non re-
ſurrexit,vana eſt fides veſtra,quia adhuc in delictis veſtris eſtis.Et qui in Chriſto dormierũt,
perierunt.Per hæc cui nos rei credẽdæ videtur extruere? reſurrectioni,inquis, mortuorũ quæ

Exemplum

negabatur.certè ſub exemplo dominicæ reſurrectionis, volens eam credi. certè,inquis. Exẽ- H
plum porro ex diuerſitate an ex parilitate componitur? vtique,inquis,ex parilitate:Quomo-
do autem Chriſtus reſurrexit,in carne,an non? ſine dubio ſi mortuum, ſi ſepultum audis ſe-
cundum ſcripturas, non aliâs quàm in carne, æque reſuſcitatum in carne cõcedis. Ipſum e-
nim quod cecidit in morte,quod iacuit in ſepultura,hoc reſurrexit,nõ tam Chriſtus in car-
ne quàm caro in Chriſto.Igitur ſi ad exemplũ Chriſti reſurgemus,qui reſurrexit in carne,iã
non ad exemplum Chriſti reſurgemus,ſi non in carne & ipſi reſurgemus: quia per hominẽ,
inquit,mors,& per hominem reſurrectio,vt ſeparet quidem autores, mortis Adam, Chriſtũ
reſurrectionis: eiuſdem autem cõſtitueret ſubſtantiæ reſurrectionẽ cuius & mortem, per ip-
ſorum autorum in nomine hominis cõparationem. Si enim ſicut in Adam omnes moriun- I
tur,ita & in Chriſto omnes viuificabũtur, carne viuificabũtur in Chriſto, ſicut in Adã carne
moriuntur. Vnuſquiſque autẽ in ſuo ordine,ſcilicet quia & in ſuo corpore.Ordo enim meri-
torum,diſpoſitorum nomine diſponetur. Merita autem cum corpori quoque adſcribantur,
ordo quoque corporum diſponatur neceſſe eſt,vt poſſit eſſe meritorum. Si autem & bapti-
36 zantur quidem pro mortuis,videbimus an ratione certa illa præſumptione hoc eos inſtituiſ
ſe portendit,qua alij etiam carni vt vicarium baptiſma profuturum exiſtimarent ad ſpem re-
ſurrectionis,quæ niſi corporalis, non niſi aliâs in baptiſmate corporali obligaretur.Qui & ip
ſos baptizari ait:id eſt,ſi non quæ baptizantur corpora reſurgunt? Animæ enim non lauatio-
ne,ſed reſponſione ſancitur.Quid & nos,inquit,omni hora periclitamur,vtique per carnem. K
Quotidie morior,vtique periculis carnis,per quam & depugnauit ad beſtias Epheſi,illas ſci-
licet beſtias Aſiaticæ preſſuræ de qua in ſecunda ad eoſdem.Nolumus enim vos ignorare fra
tres de preſſura noſtra apud Aſiam,quod ſuper quam ſupragrauati ſumus citra vires, vti de
vita hæſitaremus.Omnia hæc,niſi fallor,eo enumerat,vt nolens vanam credi carnis cõflicta-
tionem,indubitate velit credi carnis reſurrectionem. Vana enim habenda eſt conflictatio e-
ius,cuius nulla erit reſurrectio.Sed dicet quis.Quomodo reſurgent mortui,quo autem cor-
pore venient? Iam hic de qualitatibus corporum diſſerit,an eadem ipſa, an alia reſumantur.
Sed cum eiuſmodi quæſtio poſterior habeatur, ſufficiet interim ex hoc quoque corporalem
definiri reſurrectionem cum de qualitate corporum quæritur. Ventum eſt nunc ad carnem
& ſanguinem reuera totius quæſtionis,quas ſubſtantias,quali conditione exhæredauerit, A- L
poſtolus à dei regno æque de antecedentibus diſcere eſt.Primus,inquit,homo de terra Choi-
cus,id eſt,limaceus,id eſt Adam.Secundus homo de cœlo, id eſt ſermo dei, id eſt Chriſtus,
non aliâs tamen homo licet de cœlo,niſi quia & ipſe caro atque anima, quod homo, quod
Adam.Nam & ſupra nouiſſimus Adam dictus,de cõſortio ſubſtantiæ commercium nomi-
nis traxit: quia nec Adã ex ſemine caro,quod & Chriſtus.Qualis ergo choicus tales & choi-
ci: qualis cœleſtis, tales & cœleſtes.Subſtantia tales? an primo diſciplina,dehinc & dignitate
quam diſciplina captauit? Atqui ſubſtantia nullo modo ſeparabuntur choici atque cœleſtes,
ſemel ab Apoſtolo homines dicti.Si enim & Chriſtus ſolus vere cœleſtis, imò & ſupercœle- M
ſtis,homo tamen quâ caro atque anima, nihilo ex iſta ſubſtantiarum conditione à choica
qualitate diſcernitur.Proinde & qui cœleſtes ſecundum illum non de ſubſtantia præſenti,ſed
de futura claritate cœleſtes prædicati intelliguntur: quia & retro vnde diſtinctio iſta mana-
uit de dignitatis differentia oſtenſa eſt: alia ſupercœleſtium gloria, alia ſuperterrenorum: &
alia ſolis,alia lunę,alia ſtellarum.Quia & ſtella à ſtella differt in gloria,non tamen in ſubſtã-
tia.Denique præmiſſa differentia dignitatis in eadem ſubſtantia & nunc ſectãdæ & tunc ca-
peſſendæ,ſubiungit etiam exhortationem, vt & hic habitum Chriſti ſectemur ex diſciplina,
& illic faſtigium conſequamur ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, portemus e-
tiam imaginem ſupercœleſtis. Portauimus enim imaginem choici per collegium tranſgreſ-
ſionis,per

A ſionis,per conſortium mortis,per exiliũ paradiſi. Nam ſi & in carne, ſic putatur imago Adæ,
ſed non carnem monemur exponere.Si non carnem,ergo conuerſationem,vt proinde & cœ
leſtis imaginem geſtemus in nobis:non iam dei,nec iam in cœlo conſtituti, ſed ſecundum li
niamenta Chriſti incedentes in ſanctitate & iuſtitia & veritate. Atq; adeo ad diſciplinam to
tum hoc dirigit, vt hic dicat portandam imaginem Chriſti in iſta carne, & in iſto tempore
diſciplinæ. Portemus enim præceptiuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo
nulla alia ſubſtantia eſt,quàm caro & anima:aut etſi quam aliam,id eſt, cœleſtem ſubſtantiã
hæc fides ſpectat,huic tamen repromiſſa ſit,cui ad illã elaborare mandatur.Cum igitur ima-
ginem & choici & cœleſtis in conuerſatione conſtituat,illam gerendam†,hanc vero ſectan- †telerandam
B dam:dehinc adiungit:Hoc enim dico,id eſt,propter ea.Quæ?quæ ſupra dixi, (Propterea con
iunctio eſt.Eſt enim ſenſus ſupplementum antecedentibus reddens) quod caro & ſanguis re-
gnum dei hæreditate poſſidere non poſſunt. nihil aliud intelligi mandat carnem & ſangui-
nem,quàm ſupradictam imaginem choici,quæ ſi in conuerſatione cenſetur vetuſtatis, con-
uerſatio autem vetuſtatis non capiat dei regnum: proinde caro & ſanguis non capiendo dei
regnum ad conuerſationem rediguntur vetuſtatis† . Planè ſi nunquam Apoſtolus pro o- †veritatis
peribus ſubſtantiam poſuit, nec [hic] ita vtatur . Si vero in carne adhuc conſtitutos negauit
eſſe in carne,in operibus carnis negans eſſe, formam eius ſubruere non debes : non ſubſtan-
tiam,ſed opera ſubſtantiæ alienantis à dei regno.Quibus etiam ad Galatas manifeſtatis,præ-
C dicere ſe & prędixiſſe profitetur:quod qui talia agant,regnum dei non ſint in hęreditate con
ſecuturi:non portantes ſcilicet imaginem cœleſtis,ſicut portauerant choici : ideoq; ex vetere
conuerſatione,nihil aliud deputandi,quàm caro & ſanguis . Nam & ſi ſubitò in hanc defini-
tionem erupiſſet Apoſtolus,eliminandam carnem & ſanguinem à dei regno, ſine vllius ſu-
pra ſenſus præſtructione, nónne duas iſtas ſubſtantias proinde hominem veterem interpre- †interpreta
taretur† carni & ſanguini deditum,id eſt,eſui & potui,cuius ſit dicere aduerſus fidem reſur- remur
rectionis,Manducemus & bibamus,cras enim moriemur.Et hoc enim infulciens Apoſtolus
carnem & ſanguinem de fructibus ipſorum manducandi & bibendi ſuggillauit.Sed & omiſ-
ſis huiuſmodi interpretationibus carnis & ſanguinis opera taxantibus,ipſas quoq; ſubſtantias
D non aliter,quàm ſunt,intellectas licebit reſurrectioni vindicare. Non enim reſurrectio carni
& ſanguini directò negatur, ſed dei regnum quod obuenit reſurrectioni. Eſt autem & in iu-
dicium reſurrectio,imò & confirmatur carnis reſurrectio generalis, cum ſpecialis excipitur.
Dum enim in quem ſtatum non reſurgat edicitur , in quem reſurgat ſubauditur . Atque ita
dum pro meritis diſtinctionem reſurrectionis opus ſubſtantiæ non genus patitur , apparet
hinc quoque carnem & ſanguinem nomine culpæ non ſubſtantiæ arceri à dei regno, nomi-
ne tamen formæ reſurgere in iudicium: quia non reſurgant in regnum . Adhuc dicam caro
& ſanguis regnum dei hæreditate poſſidere non poſſunt. Merito ſola & per ſemetipſa:vt o-
ſtenderet adhuc ſpiritum illis neceſſarium.Spiritus enim eſt qui viuificat in regnum dei,caro
E nihil prodeſt.Prodeſſe tamen illi aliud poteſt,id eſt,ſpiritus,& per ſpiritum opera quoq; ſpi-
ritus.Reſurgunt itaque ex eo,quo† omnis caro & ſanguis in qualitate ſua.Sed quorum adire †ex æquo
regnum dei , induere oportebit vim incorruptibilitatis & immortalitatis , ſine qua regnum 37
dei adire non poſſunt,antequam conſequi eam poſſint . Merito ergo caro & ſanguis (vt di-
ximus) ſola regnum dei capere deficiunt.Iam vero cum deuorari habeat corruptiuum iſtud
ab incorruptibilitate,id eſt,caro:& mortale iſtud ab immortalitate,id eſt,ſanguis poſt reſur-
rectionem ex demutatione:merito demutata ac deuorata caro & ſanguis,regnum dei hære-
ditati poſſidere non poſſunt:non tamen non reſuſcitata.Sunt qui carnem & ſanguinem Iu- Caro, Iudaiſmus
daiſmum velint accipi propter circuncìſionem alienum & ipſum à dei regno:quia & ille ve-
F tuſtati deputetur , & hoc titulo iam & alibi ab Apoſtolo denotetur , qui poſt reuelatum in ſe
filium dei,ad euangelizandum eum in nationibus,ſtatim non retulerit ad carnem & ſangui-
nem,id eſt,ad circuncìſionem,id eſt,ad Iudaiſmum:ſicut ad Galatas ſcribit.Sed pro omnibus
iam ſtabit, quod clauſulam reſeruauimus etiam pro Apoſtolo ipſo reuera maximæ inconſi-
derantiæ reuincendo,ſi tam abrupte,vt quidam volunt,clauſis (quod aiunt)oculis ſine diſtin Clauſis oculis
ctione,[ſine conditione†]omnem paſſim carnem & ſanguinem à regno dei†extruxit,vtique †cõditiõe
& ab ipſa regia cœlorum : cum illic adhuc ſedeat Ieſus ad dexteram patris , homo etſi deus: †Forte, extruſit
Adam nouiſſimus & ſi ſermo primarius:caro & ſanguis,etſi noſtris puriora : idem tamen & Actorum.1.
ſubſtantia & forma qua aſcendit,talis etiam deſcenſurus (vt angeli adfirmant) agnoſcendus
ſcilicet eis qui illum conuulnerauerunt . Hic ſequeſter dei atque hominum appellatus ex Seqſter dei atq; hoim Chriſtus.
vtriuſq;

vtriuſque partis depoſito commiſſo ſibi, carnis quoque depoſitum ſeruat in ſemetipſo, arra- G
bonem ſummæ totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem ſpiritus reliquit, ita &
à nobis arrabonem carnis accepit, & vexit in cœlum pignus totius ſummæ illuc quandoque
redigendæ. Securæ eſtote caro & ſanguis, vſurpaſtis & cœlum & regnum dei in Chriſto. Aut
ſi negent vos in Chriſto, negent & in cœlo Chriſtum, qui vobis cœlum negauerunt. Ita nec
corruptela, inquit, incorruptelam hæreditati habebit: non vt carnem & ſanguinem exiſtimes
corruptelam, quando ipſa ſint potius obnoxia corruptelæ, per mortem ſcilicet. Siquidē mors
eſt, quæ carnem & ſanguinem non modo corrumpit, verum etiam conſumit. Sed quoniam
opera carnis & ſanguinis non poſſe conſequi regnum dei edixerat, quo magis hoc exaggera-
†ipſa ret, ipſe† quoque corruptelæ, id eſt, morti cui carnis & ſanguinis opera proficiunt, hæredita- H
tem incorruptelæ ademit. Nam & paulo poſt ipſius mortis quodammodo mortem expreſſit,
deuorata eſt mors, dicens in contentionem. Vbi eſt mors aculeus tuus? vbi eſt mors potentia
tua? Aculeus autem mortis delinquentia: hæc erit corruptela. Virtus autem delinquentiæ lex:
illa alia ſine dubio quā conſtituit in membris ſuis militantē aduerſus legem animi ſui, ipſam
ſcilicet vim delinquēdi contra voluntatē. Nam & ſi ſupra nouiſſimum inimicū mortem eua-
cuari ait, hoc modo nec corruptela hæreditatē incorruptelæ cōſequitur, id eſt, nec mors per-
ſeuerabit, quando & quomodo defectura? cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in no
uiſſima tuba & mortui reſurgēt incorrupti: qui hi niſi qui ante corrupti, id eſt, corpora, id eſt,
caro & ſanguis? & nos demutamur: de qua habitudine niſi in qua deprehēdemur? Oportet e- I
nim corruptiuum iſtud induere immortalitatem. Quid mortale, niſi caro? quid corruptiuum
niſi ſanguis? ac ne putes aliud ſentire apoſtolum prouidentem tibi, & vt de carne dictum in-
telligas laborantem, cum dicit iſtud corruptiuum, & iſtud mortale, cutem ipſam tenens di-
Iſtud cit. Certe iſtud niſi de ſubiecto, niſi de comparenti pronunciaſſe non potuit. Demonſtratio-
nis corporalis, eſt verbum. Aliud autem corruptiuum, aliud corruptela: & aliud mortale, &
aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita quæ patiuntur corru-
ptelam & mortalitatem, caro ſcilicet & ſanguis, ea neceſſe eſt patiantur & incorruptelam &
immortalitatem. Videmus iam nunc quo corpore venturos mortuos diſputet. Et bene quod
38 erupit ſtatim oſtendere, quaſi quis eiuſmodi quærat. Stulte, inquit, tu quod ſeminas númne vi K
uificatur, niſi mortuum fuerit? Hoc ergo iam de exemplo ſeminis conſtet, non aliam viuifica
ri carnem, quàm ipſam quæ erit mortua. Et ita ſequentia relucebunt. Nihil enim aduerſus re-
gulam exempli licebit intelligi, ne quia ſequitur & quod ſeminas, non corpus quod futurum
eſt ſeminas, idcirco aliud reſurrecturum corpus, quàm quod moriendo ſeminatur, exiſtimes.
Cæterum excidiſti ab exemplo, Nunquam enim frumento ſeminato & in terra diſſoluto hor
deum erumpit, & non idipſum genus grani, eademq; natura & qualitas & forma. Denique
vnde? ſi non idipſum. & corruptela enim ipſum eſt, dum ipſius eſt. Non enim & ſuggerit quo
modo non quod futurum eſt corpus ſeminetur dicens, ſed nudum granum, ſi forte frumenti
vel alicuius eiuſmodi: deus autem dat illi corpus prout vult, certe ei grano quod nudum ſe- L
minari ait. certè, inquis. ergo ſaluum eſt cui dare habet deus corpus. Quomodo autem ſaluum
eſt ſi nuſquam eſt: ſi non reſurgit, ſi non idipſum reſurgit? Si non reſurgit, ſaluum non eſt. Si
non eſt & ſaluum, accipere corpus à deo non poteſt. Sed enim ſaluum omni modo conſtat.
Ad quid ergo dabit illi deus prout vult corpus, habenti vtique proprium corpus illud nudum
39 niſi vt iam non nudum reſurgat? ergo additum erit quod corpori ſuperſtruitur: nec extermi-
natur illud cui ſuperſtruitur, ſed augetur. Saluum eſt autem quod augetur. Seritur enim ſo-
lummodo granum ſine folliculi veſte, ſine fundamento ſpicæ, ſine munimento ariſtæ, ſine ſu
perbia culmi. Exurgit autem copia fœneratum, compagine ædificatum, ordine ſtructum, cul-
tu munitum, & vſquequaq; veſtitum. Hæc ſunt ei corpus à deo aliud, in quod non abolitio- M
ne, ſed ampliatione mutatur. Et vnicuique ſeminum ſuum corpus putari non ſuum, id eſt,
non priſtinum: vt tunc & illud ſuum ſit, quod extrinſecus à deo acquirit. Serui igitur exem-
plo, & conſerua ſpeculum eius, carni, eandem credens fructificaturam quæ ſit ſeminata: ip-
ſam, etſi plenior eſt: non aliam, etſi aliter reuertentem. Accipiet enim & ipſa ſuggeſtum & or
natum, qualem illi deus voluerit ſuperducere ſecundum merita. Sine dubio ad hoc direxit:
Non omnis caro eadem caro: non ad denegandam ſubſtantiæ communionem, ſed prærroga-
tiuæ, per æquationem corpus honoris non generis, in differentiam redigens. In hoc & figu-
rata ſubiicit exempla animalium & elementorum. Alia caro hominis, id eſt, ſerui dei, qui ve-
re homo eſt: alia iumenti, id eſt ethnici: de quo & Propheta: Aſſimilatus eſt, inquit, homo ir-
rationalibus

A rationabilibus iumentis. Alia caro volatilium,id eſt,martyrum, qui ad ſuperiora conantur:
alia piſcium,id eſt,quibus aqua baptiſmat is ſufficit. Sic & de ſupercœleſtibus corporibus ar-
gumenta committit. Alia ſolis gloria,id eſt,Chriſti:& alia lunæ,id eſt,eccleſiæ : & alia ſtella-
rum,id eſt,ſeminis Abrahæ. Et ſtella enim à ſtella differt in gloria:& corpora terrena & cœ-
leſtia,Iudæus ſcilicet & Chriſtianus. Cæterum ſi non figuratè,ſatis vanè mulorum & miluo-
rum carnes,& corpora cœleſtium luminum appoſuit humanis:non pertinentia ad conditio-
nis comparationem,ſicut nec ad reſurrectionis conſecutionem. Poſtremo cum per hæc dif-
ferentiam gloriæ,non ſubſtantiæ concluſiſſet:ſic,inquit,& reſurrectio mortuorum: quoniã† †quomodo
non de alio aliquo,ſed de ſola gloria differens. Rurſus enim reſurrectionem ad eandem ſub-
B ſtantiam reuocans,& ad granum denuo ſpectans: ſeminatur,inquit,corruptela, reſurgit in-
corruptela:ſeminatur in dedecoratione, reſurgit in gloria: ſeminatur in infirmitate, reſurgit
in virtute:ſeminatur corpus animale,reſurgit ſpiritale. Certè non aliud reſurgit,quàm quod
ſeminatur:nec aliud ſeminatur,quàm quod diſſoluitur humi:nec aliud diſſoluitur humi,q̃ ca †dei
ro:hanc enim ſententia deus† eliſit: Terra es,& in terram ibis : quia & de terra erat ſumpta.
Hinc & Apoſtolus concepit ſeminari eam dicere cum rehibetur in terram : quia & ſemini-
bus ſequeſtratorium terra eſt,illic deponendis,& inde repetendis. Ideoq; & conſignat impri 40
mens, ſic enim ſcriptum eſt:ne aliud exiſtimes eſſe ſeminari , quàm in terram ibis, ex qua es Sequeſtratorium
ſumptus, ſic ne alteri⁹ quam carnis:ſic enim ſcriptum eſt. Sed corpus animale animam qui-
C dam argumentantur, vt illam à carne auocent recidiuatam. Porrò cum conſtet fixumq; ſit
illud reſurrecturum corpus quod fuerit ſeminatum,ad ipſius rei exhortationẽ† prouocabun- †exhibitionem
tur. Aut oſtendant animam ſeminatam poſt mortem, id eſt, mortuam : id eſt,humi eliſam,
diſiectam,diſſolutam,quod in illam à deo decretum non eſt:proponant corruptelam eius,&
dedecorationem, infirmitatem,vt ipſius ſit etiam conſurgere in incorruptelam,& in gloriã,
& in virtutem. Sed enim in Lazaro præcipuo reſurrectionis exemplo caro iacuit in infirmi- Lazar⁹ præcipuũ exemplum reſurrectionis.
tate,caro penè computruit in dedecorationem,caro interim putruit in corruptionem: & ta-
men Lazarus caro reſurrexit,cum anima quidem,ſed incorrupta:quam nemo vinculis lineis
ſtrinxerat,nemo in ſepulchro collocarat, nemo iam fœtere ſenſerat, nemo quatriduo vide-
D rat ſeminatam. Totum habitum,totum exitum Lazari,omnium quoque caro hodie experi-
tur:anima vero nullius. In qua ergo ſtylus Apoſtoli comparet, de qua eum loqui conſtat, ea
erit & corpus animale cum ſeminatur,& ſpiritale cum ſuſcitatur . Nam vt ita intelligas ma-
num adhuc porrigit, æquè de eiuſdem ſcripturæ autoritate factum retexens primum homi-
nem Adam in animam viuentem. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam
ſine dubio caro erit facta in animam viuentem. Porrò in animam cum eſſet corpus,vtique ad
animale corpus eſt facta. Quid eam appellari velint,quàm quod per animam facta eſt,quàm
quod ante animam non fuit, quàm quod poſt animam non erit, niſi cum reſurgit ? Recepta
enim anima rurſus animale corpus efficitur, vt fiat ſpiritale. Non enim reſurgit, niſi quod
E fuit. Ita vnde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo modo competit. Caro
enim ante corpus, quàm animale corpus . Animata enim , poſtea facta eſt corpus animale.
Anima vero etſi corpus,tamen quia ipſa eſt corpus,non animata ſed anima potius, animale
corpus non poteſt dici,nec fieri quod fecit. Alij enim accidens facit illud autem† non acci- †animale
dens autem alij , quomodo ſe faciet animalem ? ſicut ergo [ante] animale corpus caro reci-
piens animam,ita & poſtea ſpiritale induens ſpiritum. Hunc ordinem Apoſtolus diſponens
in Adam quoque & in Chriſto,eum merito diſtinguit,vt in capitibus diſtinctionis ipſius. Et
cum Chriſtum nouiſſimum Adam appellat , hinc eum recognoſſe ad carnis non ad animæ
reſurrectionem,omnibus doctrinæ viribus operatum. Si enim & primus homo Adam caro,
F non anima , qui denique in animam viuam factus eſt : & nouiſſimus Adam Chriſtus ideo
Adam, quia homo : ideo homo, quia caro non quia anima:atq; ita ſubiungit : Non primum
quod ſpiritale,ſed quod animale . poſtea quod ſpiritale, ſecundum vtrunque Adam . Et quid
tibi videtur corpus animale & corpus ſpiritale in eadem carne diſtinguere,cuius diſtinctio-
nem in vtroque Adam,id eſt,in vtroque homine præſtruxit? Aequa enim ſubſtantia pariant 41
inter ſe Chriſtus & Adam ſcilicet ex carne,licet & ex anima,ſed carnis nomine homo vterq;
ſunt. Prior enim caro homo . Ex illa & ordinem admittere potuerunt : vt alter primus,alter
nouiſſimus homo, id eſt, Adam, deputarentur . Cæterum diuerſa in ordinem diſponi non
poſſunt, de ſubſtantia duntaxat . de loco enim aut tempore, aut conditione forſitan poſſint.
Hic autem de ſubſtantia carnis, primus & nouiſſimus dicti ſunt, ſicut & rurſus primus ho-
mo de

mo de terra,& ſecundus de cœlo.Quia etſi de cœlo ſecundum ſpiritum,ſed homo ſecundum G
carnẽ.Itaque cum carni conueniat ordo in vtroq; Adam,nõ animæ:vt primus homo in ani-
mam viuam,nouiſſimus in ſpiritum viuificantem diſtincti ſint: æque diſtinctio eorum car-
ni diſtinctionem præiudicarit, vt de carne ſit dictum:non primum quod ſpiritale, ſed quod
animale:poſtea quod ſpiritale,atque ita eadem ſit & ſupra intelligenda: & quæ ſeminetur cor
pus animale,& quæ reſurgat corpus ſpiritale:quia non primum quod ſpiritale,ſed quod ani-
male:quia primus Adam in animam, nouiſſimus Adam in ſpiritum. Totum de homine:to-
tum de carne,quando de homine. Quid ergo dicemus? nónne & nunc habet caro ſpiritum
ex fide? vt quærendum ſit, quomodo corpus animale dicatur ſeminari. Planè accepit & hic
ſpiritum ex fide,vt quærendum ſit,quomodo corpus animale dicatur ſeminari.Planè accepit H
& hic ſpiritum caro,ſed arrabonem:animæ autem non arrabonem,ſed plenitudinem.Itaque
etiam propterea maioris ſubſtantiæ nomine animale corpus nuncupata eſt, in qua ſemina-
tur futura: proinde [per] plenitudinem ſpiritus, inſuper ſpiritale in qua reſuſcitatur. Quid
mirum ſi magis inde vocitata eſt, vnde conferta eſt, quàm vnde diſperſa eſt? Ita de vocabu-
lorum occaſionibus plurimum, quæſtiones ſubornantur, ſicut & de verborum communio-
nibus. Nam quia & illud apud Apoſtolum poſitum eſt,vti deuoretur mortale à vita, caro ſci
Deuorare bilem, dolorẽ — licet:deuorationem quoque ad perditionem ſcilicet carnis arripiunt, quaſi non bilem & do-
lorem dicamur deuorare,id eſt,abſcondere,ac tegere,& intra noſmetipſos continere.Deni-
que cum & illud ſcriptum ſit:Oportet mortale hoc induere immortalitatem,oſtenditur quo- I
modo mortale deuoretur à vita,dum indutum immortalitate abſconditur, & tegitur, & in-
tus continetur,nondum abſumitur & amittitur. Ergo & mors,inquis,ſalua erit, cum fuerit
deuorata: ideo diſcerne pro ſenſibus communionem verborum, & integre intelligis. Aliud
enim mors,& aliud mortale. [Aliter itaque deuorabitur mors, & aliter mortale.] Mors non
capit immortalitatem,mortale autem capit. Denique & ſcriptum eſt, quod neceſſe ſit mor-
tale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit,dum deuoratur à vita? [quomodo
deuoratur à vita,] dum recipitur,& redigitur,& includitur in ipſam? Cæterum mors merito
interitu deuoratur,quia & ipſa in hoc deuorat.Deuorauit,inquit,mors inualeſcendo,& ideo
deuorata eſt in contentionem. Vbi eſt mors aculeus tuus? vbi eſt mors contentio tua? Proin- K
de & vita mortis ſcilicet æmula per contentionem, deuorabit in ſalutem, quod per conten-
tionem tuam deuorauerat mors in interitum. Quanquam igitur reſurrecturam carnem pro-
bantes,hoc ipſo non aliam reſurrecturã probemus,quàm de qua agitur: tamen ſingulæ quæ-
ſtiones & cauſæ earum proprios quoque flagitant congreſſus, licet aliunde iam cæſæ. Inter-
pretabimur itaque plenius & vim & rationem demutationis quæ fermè ſubminiſtrat alterius
carnis reſurrecturæ præſumptionem, quaſi demutari deſinere ſit in totum, & de priſtino pe-
rire. Diſcernenda eſt autẽ demutatio ab omni argumẽto perditionis. Aliud enim demutatio,
aliud perditio. Porrò nõ aliud, ſi ita demutabitur caro, vt pereat. Peribit autẽ demutata, ſi non
ipſa permãſerit in demutatione,quę exhibita fuerit in reſurrectione. Quẽadmodũ enim perit, L
ſi non reſurgit: ita etſi reſurgit quidẽ, verũ in demutationẽ ſubducitur, æque perit. Aeque enim
non erit,ſi non reſurrexerit. Et q̃ ineptũ, ſi in hoc reſurgit, vt nõ ſit, quæ potuit nõ reſurrexiſ-
ſe, nec eſſe: quia nõ eſſe iam cœperat. Non miſcebũtur omnino diuerſa, mutatio atq; perditio,
operibus vtique diuerſa. Perdit hæc, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum eſt, mutatum
non eſt: ita quod mutatum eſt, perditum non eſt. Periſſe enim eſt in totum non eſſe quod fue-
rit: mutatum eſſe, aliter eſſe eſt. Sed porrò dum aliter eſt, idipſum poteſt eſſe, habet enim eſſe
quod non perit. Mutationem enim paſſum eſt, non perditionem. Atque adeo poteſt & demu-
tari quid & ipſum eſſe nihilominus, vt & totus homo in hoc æuo ſubſtantia quidem ipſe ſit,
multifariam tamen demutetur,& habitu,& ipſa corpulentia,& valetudine,& conditione,& M
dignitate,& ætate, ſtudio, negotio, artificio, facultatibus, ſedibus, legibus, moribus, nec quic q̃
tamen admittat homini, nec ita alius efficiatur vt ceſſet idem eſſe: imò nec alius efficitur, ſed
aliud. Hanc formam demutationis diuina etiam documenta teſtantur, Mutatur Moſei ma-
nus & quidem ad inſtar emortuæ exanguis & exalbida, frigida: ſed & recepto calore,& refuſo
colore eadem caro & ſanguis eſt. Mutatur poſtea & facies eiuſdem, incontemplabili clarita-
Angelicũ faſtigiũ induerat. — te. Sed Moyſes erat proinde qui non videbatur. Sic & Stephanus angelicum iam faſtigium
induerat, ſed non alia genua in lapidatione ſucciderant. Dominus quoque in receſſu mon-
42 tis etiam veſtimenta luce mutauerat, ſed liniamenta Petro agnoſcibilia ſeruauerat. Vbi etiam
Moyſes & Helias, alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defun-
ctæ, ean-

A ctæ, eandem tamen habitudinem corporis, etiam in gloria perſeuerare docuerunt. De quo exemplo inſtructus & Paulus: Qui transfigurauit, inquit, corpus humilitatis noſtræ conformale corpori gloriæ ſuæ. Quod etſi transfigurationem & conuerſionem in tranſitum ſubſtantiæ cuiuſque defendis: ergo & Saul in alium virum conuerſus, de corpore ſuo exceſſit, Et ipſe Satanas cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem ſuam amittit. non opinor. Ita & in reſurrectionis euentum mutari, conuerti, reformari licebit cum ſalute ſubſtantiæ. Etenim quàm abſurdum, quàm verò ethnicum, vtrunque autem quàm deo indignum, aliam ſubſtantiam operari, aliam mercede diſpungi: vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia vero coronetur. Item econtrario hæc quidem caro in ſpurcitiis volutetur, alia vero damne-
B tur. Nonne præſtat omnem ſemel fidem à ſpe reſurrectionis abducere, quàm de grauitate atque iuſtitia dei ludere? Marcionem pro Valentino reſuſcitari? quando neque mentem, neque memoriam, neque conſcientiam hominis hodierni credibile ſit aboleri, per indumentum illud mutatorium immortalitatis & incorruptelæ, vacaturo ſcilicet emolumento & fructu reſurrectionis, & ſtatu diuini vtrobique iudicij. Si non meminerim me eſſe qui merui, quomodo gloriam deo dicam? quomodo canam illi nouum canticum, neſciens me eſſe qui gratiam debeam? Cur autem ſolius carnis demutatio excipitur, non & animæ ſimul quæ in omnibus præfuit carni? quale eſt, vt eadem anima quæ in hac carne totum vitæ ordinem decucurrit, quæ in hac carne deum didicit, & Chriſtum induit, & ſpem ſalutis ſeminauit, in alia neſcio
C qua metat fructum? Næ illa gratioſiſſima caro, cui gratis vita conſtabit. Quod ſi non & anima mutabitur, iam nec animæ reſurrectio eſt: nec ipſa enim reſurrexiſſe credetur, ſi non alia reſurrexerit. Hinc iam illa vulgaris incredulitatis argutia eſt: ſi, inquiunt, ipſa eademq; ſubſtantia reuocatur cum ſua forma, linea, qualitate, ergo & cum inſignibus ſuis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici, & vt quis inſignis exceſſerit, ita & reuertetur. Quid nunc? etſi ita dedignaris tantam gratiam qualiſcunq; à deo conſequi. Non enim & nunc animæ ſolius admittens ſalutem, dimidiatis hominibus eam adſcribis? Quid eſt credere reſurrectionem, niſi integram credere? Si enim caro de diſſolutione reparabitur, multo magis de vexatione reuocabitur. Minoribus maiora præſcribunt. Cuiuſcunque membri detruncatio, vel obtuſio,
D nónne mors membri eſt? ſi vniuerſalis mors reſurrectione reſcinditur, quid portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res eſt integritas propria eſt. In hac naſcimur: etiamſi in vtero vexemur, iam hominis eſt paſſio. Prius eſt genus, quàm caſus. Quomodo vita confertur à deo, ita & refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimur: quod naſcimur, non quod lædimur, reuiuiſcimus. Si non integros deus ſuſcitat, non ſuſcitat mortuos. Quis enim mortuus integer, & ſi integer, moritur? Quis incolumis, qui exanimis? quod corpus inlæſum, cum interemptum, cum frigidum, cum expallidum, cum edurum, cum cadauer? quando magis homo debilis, niſi cum totus? quando magis paralyticus, niſi cum immobilis? ita nihil aliud eſt
E mortuum reſuſcitari, quàm integrum fieri: ne ex ea parte mortuus adhuc ſit, ex qua non reſurrexerit. Idoneus deus reficere quod fecit. Hanc ſuam & poteſtatem & liberalitatem ſatis iam in Chriſto ſpopondit, imò & oſtendit: non tantum reſuſcitatorem carnis, verum etiam redintegratorem. Atque adeo & Apoſtolus: Et mortui, inquit, reſurgent incorrupti. Quomodo niſi integri, qui retro corrupti? tam vitio valetudinis quàm & ſenio ſepulturæ. Nam & ſupra vtrunque proponens, oportere, & corruptiuum iſtud induere incorruptelam, & mortale iſtud immortalitatem: non iterauit ſententiam, ſed differentiam demandauit. Immortalitatem enim ad reſciſſionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelæ diuidendo: alteram ad reſurrectionem, alteram ad redintegrationem temperauit. Puto autem &
F Theſſalonicenſibus omnis ſubſtantiæ integritatem repromiſit. Itaque nec in poſterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit admittere integritas, vel conſeruata, vel reſtituta, ex quo illi etiam ſi quid amiſerat, redditur. Præſcribens enim adhuc eaſdem paſſiones obituram carnem, ſi eadem reſurrectura dicatur, naturam aduerſus dominum ſuum temere defendis, legem aduerſus gratiam impie aſſeris, quaſi domino non liceat & mutare naturam, & ſine lege ſeruare. Quomodo ergo legimus: quæ impoſſibilia apud homines, poſſibilia apud deum: & Stulta mundi elegit deus, vt ſapientia mundi confundat? Oro te ſi famulum tuum libertate mutaueris: quia eadem caro atque anima permanebunt, quæ flagellis & compedibus & ſtigmatibus obnoxiæ retro fuerant, idcircò ne illa eadem pati oportebit? non opinor. Atqui & veſtis albæ nitore, & aurei anuli honore, & patroni nomine, ac tribu menſaq; honoratur.

Libertate mutare.

Manumiſſionis inſignia.

honoratur. Permitte hanc & deo poteſtatẽ per vim demutationis illius conditionem non na G
turã reformandi, dum & paſſiones auferũtur & munitiones cõferuntur. Ita manebit quidẽ ca
ro etiam poſt reſurrectionẽ, eatenus paſſibilis quâ ipſa, quâ eadẽ, ea tamẽ impaſſibilis, quia in
hoc ipſum manumiſſa à domino, ne vltra pati poſſit. Iocũditas, inquit Eſaias, æterna ſuper ca
put eorũ. Nihil æternũ niſi poſt reſurrectionẽ. Aufugit, inquit, dolor & mœror, & gemitus ab
illis. Proinde & Ioanni angelus: Et delebit deus omnẽ lachrymam ab oculis eorũ. Vtique ex
iiſdem oculis qui retro fleuerant, quiq; adhuc flere potuiſſent, ſi non omnem lachrymæ im-
brem indulgentia diuina ſiccaret. Et rurſus: Deus enim delebit omnem lachrymam ab ocu-
lis eorum: & mors hactenus, igitur & corruptela hactenus, proinde per incorruptelam fuga-
ta, quemadmodũ [mors] per immortalitatem. Si dolor, & mœror, & gemitus, ipſaq; mors ex H
læſuris & animæ & carnis obueniunt, quomodo auferentur niſi ceſſauerint cauſæ ſcilicet læ-
ſuræ carnis atque animæ? vbi caſus aduerſi apud dominũ? aut vbi incurſus infeſti apud Chri-
ſtum? vbi dæmonici impetus apud ſpiritũ ſanctum, iam & ipſo diabolo cum angelis ſuis igni-

Neceſſitas. Fortuna. Fatum.

bus merſo? Vbi neceſſitas, aut quod dicitur fortuna, vel fatum? quæ reſuſcitatis plaga poſt ve-
niam? quæ reconciliatis ira poſt gratiam? quæ infirmitas poſt virtutem, quæ imbecillitas poſt
ſalutem? Quod veſtimenta & calciamenta filiorum Iſraelis quadraginta illis annis indetrita,
inobſoleta manſerunt: quod & in ipſis corporibus vnguium & capillorum, & facilia cremen-
ta habilitatis & dignitatis iuſtitia defixit, ne etiam enormitas corruptela deputaretur: quod
Babylonij ignes trium fratrum, nec tiaras, nec ſarabas, quanquam Iudæis alienas læſerunt: I
43 quod Ionas deuoratus à belua maris, in cuius aluo naufragia digerebantur, triduo poſt inco-
lumis expuitur: quod hodie Enoch & Helias, nondum reſurrectione diſpuncti, quia nec mor-

Aeternitatis candidati.

te functi, quà tamen de orbe tranſlati, & hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omni vitio, &
ab omni damno, & ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediſcũt: cui nam fi-
dei teſtimonium ſignant, niſi qua credi oportet, hæc futuræ integritatis eſſe documenta? Fi-
guræ enim noſtræ fuerunt Apoſtolo autore, quæ ſcripta ſunt, vt & dominum potentiorem
credamus omni corporum lege, & carnis magis vtique, & conſeruatorem, cuius etiam veſti-
menta, etiam calciamenta protexit. Sed futurum, inquis, æuum alterius eſt diſpoſitionis &
æternæ: igitur huius æui ſubſtantiam non æternam diuerſa poſſidere non poſſe. Planè ſi homo K
propter diſpoſitionem futuram, & non diſpoſitio propter hominem. Sed enim Apoſtolus
ſcribens, ſiue mundus, ſiue vita, ſiue mors, ſiue futura, ſiue præſentia, omnia veſtra ſunt: eoſ-
dem conſtituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Eſaias, dicens: Omnis caro fœ-
num: & alibi: Et videbit omnis caro ſalutare domini: exitus non ſubſtantias diſtinxit. Quis
enim iudicium dei non in ſententia duplici ſtatuit ſalutis & pœnæ? omnis igitur caro fœnum,
quæ igni deſtinatur: & omnis caro videbit ſalutare domini, quæ ſaluti ordinatur. Ego me ſcio
neque alia carne adulteria commiſiſſe, neque nunc alia carne ad continentiam eniti. Si quis
eſt, bina pudenda circunferens, poteſt iam & demere fœnum carnis immundæ, & ſolam ſibi
reſeruare quæ viſura ſit domini ſalutare. Sed cum idem prophetes etiam nationes oſtendat, L
nunc deputatas velut puluerem & ſaliuam, nunc ſperaturas & credituras in nomen & in bra
chium domini, nunquid & de nationibus fallimur? & aliæ quidem ſunt crediturę, aliæ in pul-
uerem deputatæ, ex diuerſitate ſubſtantiæ? Sed & Chriſtus intra oceanum, & de iſto cœlo quod
nobis incubat, verum lumen nationibus offulſit. Et ipſi Valentiniani hic errare didicerunt:
nec alia erit forma nationum credentium, niſi quæ & non credentium, de carne, de anima.
Sicut ergo eaſdem nationes non genere, ſed ſorte diſtinxit: ita & carnes quæ in ipſis nationi-
44 bus vna ſubſtantia eſt, non materia, ſed mercede diſiunxit. Ecce autem vt adhuc controuer-
ſiam exaggerant carni maximè fidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut &
ipſa dicentes permanere debere in ſuis operibus & fructibus, vt eidem corpulentiæ adſcripta M
aut quia conſtet diſceſſura eſſe officia membrorum, corpulentiam quoque eradant, cuius ſci-

Oris ſpelũca. Dẽtiũ ſtatio. Gulę lapſus. † cõpletum. Stomachi cõpetum. Alui gurges. Inteſtinorũ perplexa proceritas. Cõceptuum ſtabula. Vberũ fõtes.

licet perſeuerantia credenda non ſit, vtique ſine membris: quia nec membra credenda ſint ſi-
ne officiis. Quo enim iam, inquiunt, ſpelunca hęc oris, & dentium ſtatio, & gulę lapſus, & con
petum† ſtomachi, & alui gurges, & inteſtinorum perplexa proceritas, cum eſui & potui lo-
cus non erit? Quò huiuſmodi membra admittunt, ſubigunt, deuoluunt, diuidunt, digerunt,
egerunt? quò manus ipſæ & pedes & operarij quiq; artus, cum victus etiam cura ceſſabit? quò
renes conſcij ſeminum, & reliqua genitalium vtriuſque ſexus, & conceptuum ſtabula, & vbe-
rum fontes, diſceſſuro concubitu, & fœtu, & educatu? Poſtremo, quò totum corpus, totum ſci
licet vacaturum? Ad hæc ergo pręſtruximus non oportere committi futurorum atque præ-
ſentium

A ſentium diſpoſitiones,interceſſura tunc demutatione:& nunc ſuperſtruimus officia iſta mem
brorum neceſſitatibus vitæ huius,eò vſque conſiſtere,donec & ipſa vita transferatur, à tem-
poralitate in æternitatem,ſicut animale corpus in ſpiritale:dum mortale iſtud induit immor
talitatem,& corruptiuum iſtud incorruptelam:& ipſa autem liberata tunc vita [à] neceſſita-
tibus,liberabuntur & membra ab officiis:nec ideo non erunt neceſſaria.Licet enim officiis li-
berentur,ſed iudiciis retinentur,vt quis referat per corpus prout geſſit. Saluum enim homi-
nem tribunal dei exigit:ſaluum vero ſine membris non liquet† eum,ex quorum non officiis, †licet
ſed ſubſtantiis conſtat:niſi forte,& nauem ſine carina,ſine prora,ſine puppi,ſine compaginis
totius incolumitate ſaluam adſeuerabis:& tamen nauem procella diſſipatam,vel carie diſſo-
B lutam,redactis & recuratis omnibus membris,eandem ſæpe conſpeximus etiam titulo reſti-
tutionis gloriantem: de dei artificio & arbitrio & iure torquemur?Porrò ſi diues dominus &
liberalis adfectui aut gloriæ ſuæ præſtans, ſolam nauis reſtitutionem, hactenus eam voluerit
operari,idcirco tunc negabis neceſſariam illi compaginem priſtinam, vt exinde iam vacatu
ram,cum ſoli ſaluti nauis ſine operatione conueniat? Igitur hoc tantummodo diſcere ſuffi-
cit,an dominus hominem ſaluti deſtinando, carnem deſtinarit: an eandem velit denuo eſſe
quam non debebis & futura membrorum vacatione præſcribere denuo eſſe non poſſe?Licet
enim eſſe quid denuo,& nihilominus vacare:nec poteſt autem dici vacare,ſi non ſit.At enim
ſi ſit,poterit & non vacare.Nihil enim apud deum vacabit.Sed accepiſti homo os ad voran-
C dum atque potandum:cur non potius ad eloquendum,vt à cæteris animalibus diſtes?cur non
potius ad prædicandum deum? vt etiam hominibus anteſtes. Denique Adam antè nomina
animalibus enunciauit,quàm de arbore decerpſit:ante etiam prophetauit,quàm vorauit. Sed
accepiſti dentes ad macellum corrodendum: cur non potius ad omnem hiatum & rictum Ad macellũ
coronandum? cur non potius ad pulſus linguæ temperandos, ad vocis articulos offenſione corrodendũ
ſignandos? denique & edentulus es? ſed audi & vide vt honorem oris, & organum dentium 45
quæras.Forata ſunt inferna in viro & in fœmina,nimirum quà libidines fluitent:cur non ma
gis de fluxura colentur?Eſt adhuc fœminis intus, quò ſemina congerantur, an quò ſanguinis
onera ſecedant, quem pigrior ſexus diſcutere non ſufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus
D quæ volunt,& qualiter volunt,& quorum volunt officia membrorum ludibrioſe de induſtria
ſuffundendæ reſurrectionis oblatrant: non recogitantes ipſas prius cauſas neceſſitatis tunc
vacaturas,cibi famem,& potus ſitim,& concubitus genituram,& operationis victum.Subla-
ta enim morte, neque victus fulcimenta ad præſidia vitæ, neque generis ſubparatura grauis
erit membris. Cæterum & hodie vacare inteſtinis & pudendis licebit. Quadraginta diebus
Moyſes & Helias ieiunio functi,ſolo deo alebãtur.Iam tunc enim dedicabatur: Non in pane
viuit homo,ſed in dei verbo.Ecce virtutis futuræ liniamenta.Nos quoq;vt poſſumus os cibo
excuſamus,etiam ſexum à congreſſione ſubducimus. Quot ſpadones voluntarij? quot virgi- Cõgreſſionem vocat coitum.
nes Chriſti maritatæ?quot ſteriles vtriuſque naturæ infructuoſis genitalibus ſtructi? Nam &
E ſi hic iam vacare eſt, & officia & emolumenta membrorum temporali vacatione vt in tem-
porali diſpoſitione,nec homo tamen minus ſaluus eſt:proinde homine ſaluo, & quidem ma
gis,tunc vt in æterna diſpoſitione magis non deſiderabimus,quæ iam hic non deſiderare con
ſueuimus.Sed huic diſceptationi,finem dominica pronunciatio imponit: Erunt,inquit,tan-
quam angeli.Si non nubendo,quia nec moriendo,vtique nec vlli ſimili neceſſitati ſucciden-
do corporalis conditionis. Quia & angeli aliquando tanquam homines fuerunt, edendo &
bibendo, & pedes lauacro porrigendo. Humanam enim induerant ſuperficiem, ſalua intus
ſubſtantia propria. Igitur ſi angeli facti tanquam homines in eadem ſubſtantia ſpiritus car-
nalem tractationem ſuſceperunt,cur non & homines facti tanquam angeli in eadem ſubſtan
F tia carnis,ſpiritalem ſubeant diſpoſitionem, non magis ſolennibus carnis obnoxij,ſub ange-
lico indumento,quàm angeli tunc ſolennibus ſpiritus ſub humano? Nec ideo non permanſu
ri in carne, quia non & in ſolennibus carnis, cum nec angeli ideo non & in ſpiritu perman-
ſerint,quia non & in ſolennibus ſpiritus.Denique non dixit,erunt angeli,ne homines nega-
ret:ſed,tanquam angeli,vt homines conſeruaret.Non abſtulit ſubſtantiam,cui ſimilitudinem
attribuit.Reſurgit igitur caro,& quidem omnis,& quidem ipſa,& quidem integra. In depo-
ſito eſt vbicunque apud deum,per fideliſſimum ſequeſtrem dei & hominum Ieſum Chriſtum μεσίτης q̃d alij verterũt mediator.
qui & homini deum,& hominem deo reddet: carni ſpiritum, & ſpiritui carnem. Vtrunque
iam in ſemetipſo fœderauit:ſponſam ſponſo,& ſponſum ſponſæ comparauit.†Nam etſi ani- †cõfœderauit
mam quis contenderit ſponſam, vel dotis nomine ſequetur animam caro. Non erit anima
proſtituta,

proſtituta, vt nuda ſuſcipiatur à ſponſo. Habet inſtriunentum, habet cultum, habet manci- G
pium ſuum carnem, vt collactanea comitabitur. Sed caro eſt ſponſa, quæ in Chriſto Ieſu ſpi-
ritum ſponſum per ſanguinem paſſa eſt. Huius interitum quem putas, ſeceſſum ſcias eſſe. Non
†ſinus ſola anima ſeponitur: habet & caro ſeceſſus† ſuos, interim in aquis, in ignibus, in alitibus, in
beſtiis. cum in hæc diſſolui videtur, velut in vaſa transfunditur. Si etiam ipſa vaſa defecerint,
cum de illis quoque effluxerit in ſuam matricem terram quaſi per ambages reſorbetur: vt rur
ſus ex illa præſentetur Adam auditurus à domino: Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt:
vere tunc compos mali quod euaſit, & boni quod inuaſit. Quid anima inuides carni? nemo
tam proximus tibi quem poſt dominum diligas: nemo magis frater tuus, [quàm] quæ tecum
etiam in deo naſcitur. Tu potius illi exorare debueras reſurrectionem, per te ſi forte deliquit. H
Sed nihil mirum ſi odiſti, cuius autorem quoque reſpuiſti: quam & in Chriſto aut negare aut
mutare conſueſti, proinde & ipſum ſermonem dei, qui caro factus eſt, vel ſtylo vel interpre-
tatione corrumpens, arcana etiam apocryphorum ſuperducens, blaſphemię fabulas. At enim
deus omnipotens aduerſus hæç incredulitatis & peruerſitatis ingenia, prouidentiſſima gra-
tia ſua, effundens in nouiſſimis diebus de ſuo ſpiritu in omnem carnem, in ſeruos ſuos & an-
cillas, & fidem laborantem reſurrectionis carnalis animauit, & priſtina inſtrumenta mani-
feſtis verborum & ſenſuum luminibus ab omni ambiguitatis obſcuritate purgauit. Nam quia
hæreſes eſſe oportuerat, vt probabiles quiq; manifeſtentur, hæ autem ſine aliquibus occaſio-
nibus ſcripturarum audere non poterant: idcirco priſtina inſtrumenta quaſdam materias I
[illis] videntur ſubminiſtraſſe, & ipſas quidem iiſdem literis reuincibiles. Sed quoniam nec
dum diſſimulare ſpiritum ſanctum oportebat, quo minus & huiuſmodi eloquiis ſuperinun-
daret, quæ nullis hæreticorum verſutiis ſemina ſubſpargerent, imò & veteres eorum ceſpites
vellerent, idcirco iam omnes retro ambiguitates & quas volunt parabolas, aperta atq; perſpi
Videtur loqui de prophetia Montani. cua totius ſacramenti prædicatione diſcuſſit, per nouam prophetiam de paracleto inundan-
tem: cuius ſi hauſeris fontes, nullam poteris ſitire doctrinam, nullus te ardor exuret quæſtio-
num: reſurrectionem quoque carnis vſquequaque potando, refrigerabis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE RE-SVRRECTIONE CARNIS, FINIS. K

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
per Beatum Rhenanum.

*DE Præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes tractaturus in primis docet hæreſes exemplo Febris
non admirandas, ſed deuitandas potius. nam admirationem offendiculo non carere. Proinde taleis
in ruinam ædificari ſolitos, quaſi ueritatem obtineant hæreſes, ubi uiderint inſigneis homines à re- L
gula lapſos: perinde ac ſi fides ex perſonis probanda ueniat, & non potius ex fide perſonæ: nan co
gitantes quaſdam dominicorum diſcipulorum offendiculum paſſos, Chriſtum reliquiſſe: & Iudam fuiſſe de Apo
ſtolis. Neque mirandum, ſi qui deſciſcant à nobis per impoſtores decepti, quando Chriſtus ſub typo rapacium
luporum ouilem gregem infeſtantium prænunciauit hæreticos in eccleſiam ſubingreſſuros: & Paulus hæreſes
oportere eſſe ſcripſit, ut probabiles quique manifeſtentur, quos uidelicet deprauare nequiuerint: non quidem
inter bona hæreſes annumerans, ſed inter peßima. Nec illud uero curioſitati ſuæ quoſdam recte prætexere quod
dixit Apoſtolus, Omnia probate. Hæreſes porrò dictas ex interpretatione electionis, qua quis nouum aliquod
inueniens dogma, uel ab alio prius inuentum amplectens, utitur. Ad hoc Chriſtianis non licere qui duces ſe-
quimur Apoſtolos: nam & ij non ſuam, ſed à Chriſto doctrinam maioribus noſtris tradiderunt. Ipſas inſuper
hæreſes à philoſophia ſubornari: Valentinum fuiſſe Platonicum, Marcionem Stoicum: nec ſecus cæteras hære- M
ticorum aſſertiones à philoſophis eſſe deſumptas: Dialecticam eſſe contentione moleſtam. Ad apoſtolum præ-
monuiſſe nos, ut à philoſophia caueremus, quam ipſe pulchre compertam habebat, Athenis inter philoſophos
aliquando uerſatus. Denique nobis curioſitate opus non eſſe poſt Chriſtum Ieſum, nec inquiſitione poſt Euan-
gelium. Deinde refellit eos, qui dominicum illud præceptum: Quærite, & inuenietis, ad ineundam defenden-
damq; curioſitatem detorquebant, ut ſic ipſis uel iuſſu dominico liceret eſſe curioſis, oſtendens in quem ſenſum
Chriſtus id ſit locutus. Proponit regulam ac ſummam fidei. quam ubique incolumem oporteat manere. Fidem
exercitationi ſcripturarum præfert. Hæreticos non admittendos ad diſputationem de ſcripturis: cum quod or-
thodoxis tantum competit ſcripturarum poſſeßio, tum quod ex congreſſionibus iſtis plus eſt mali quàm boni.
Chriſtum cum in terris agebat, quicquid erat neceſſarium abunde docuiſſe, elegiſſeq; duodecim diſcipulos, quos
poſt reſurrectionem ſuam iuſſerit ire ut docerent ethnicos. Eos apoſtolos primum inſtitutis per Iudæam eccle-
ſiis, in*

A *ſiis, in orbem deinde profectos, apud unamquamque ciuitatem eccleſiam condidiſſe, quæ uocatæ ſint Apoſto-*
licæ, à quibus ceteræ mutuo ſumpſerint doctrinam. Porrò unam eſſe primam Apoſtolicam, à qua reliquæ. Hanc
nulli loco affigit. Præſcribit aduerſus hæreſes à reuelatione Chriſti, à doctrina Apoſtolorũ, & à ueritate Apo
ſtolicarum eccleſiarum originalium ſcilicet & matricum. Reliquam doctrinam omnem quæ huic contraria ſit,
de mendacio præiudicandam. Mox arguit eos, qui dicebant Apoſtolos non omnia ſciſſe, in hunc errorem lapſi,
quod Petrus & qui cum eo erant, à Paulo reprehenſi legantur. Sed & eos refellit, qui concedebant Apoſto-
los omnia quidem nouiſſe, ſed non omnia uolebant illos omnibus reuelaſſe: quod Paulus ad Timotheum ſcri-
bens, dixerit: Bonum depoſitum cuſtodi. Correptas à Paulo fuiſſe eccleſias, ſed & emendatas, aut, ut ipſius utar
uerbo recorrectas. Præſcribit à concordi diuerſarum eccleſiarum doctrina, & mox à poſteritate hæreſium,
atque à contrarietate hæreticorum, ſi cum Apoſtolis conferantur: qui non minus pugnant in doctrina quàm
B *in moribus. Præſcribit etiam à notatione hæreſium ab Apoſtolis facta. Hortatur inſuper ut qui pie curioſus eſſe*
uelit, eccleſias Apoſtolicas percurrat, in Achaia Corinthienſem, in Macedonia Philippenſem, Epheſinam in
Aſia, Romanam in Italia. Recenſet inſtitutionem Romanæ eccleſiæ. Hæreſes de noſtro fructificaſſe nõ noſtras:
Ad hæc ſcripturas nunc manu, nunc ſenſu fuiſſe ab hæreticis interuerſas: cuius ſenſus diabolus ſit autor peßi-
mus ille Chriſtianæ religionis æmulus. Mox depingit uitam ac mores hæreticorum. Poſtremo futuri nos ad-
monet iudicij, in quo male audient à iuſto iudice hæretici, fruſtra tum ſe excuſaturi. Ibi deum per Ironiam hæ-
reticis loquentem facit. Porrò magnificæ laudis elogio Romanam eccleſiam ornat quum dicit: Si autem Italiæ
adiaceris, habes Romanam, unde nobis quoque autoritas præſto eſt ſtatuta. Subiicitq; inſigne epiphonema,
Felix, inquit, eccleſia cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt. Idem facit libro quarto
aduerſus Marcionem: Videamus, inquit, quid etiam Romani de proximo ſonent, quibus Euangelium & Pe-
C *trus & Paulus ſanguine quoque ſuo ſignatum reliquerunt. Ex quibus locis liquet unde Apoſtolici cognomen*
Pontifici Romano obuenerit. Sed & in libro aduerſus Praxeam, & aliis item locis non obſcurè ſignificat
quantum ualuerit illo quoque æuo Romani præſulis iudicium aliquid aut agnoſcentis aut reiicientis, Huius ec-
cleſiæ ſemper manſura autoritas quantum orbi Chriſtiano profuerit, dum dogmatum concordiam ſartam te-
ctam præſtat, ac undique pacem conſeruat, hæc turbulenta tempora abundè docent. Quæ præcipuè cauſa uete-
res Imperatores olim mouit, ut iſtam ſedem Fl. Conſtantinus priuilegiis: Iuſtinianus & Gotthorum princi-
pes qui primi ex Germanis Romanorum reges extitere Italiæ & prouinciarum domini, atque hos ſecuti Lan-
gobardi, prædiis ampliſsimis; Carolus magnus, Ludouicus Pius, atque Rudolphus Habiſpurgius, terris ac
prophana ditione extulerint, auxerint, ornarint. Sed de his aliàs.

D

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

QVantum ſint.) Scripſimus, quantum ſi non fuiſſent. Conſentientibus exemplaribus uetuſtis. So- 1
lent quidem iſti miriones.) Miriones uocat hic ſimpliciter admiratores. Alioqui ſic appellauit an-
tiquitas qui ob oris diſtorti deformitatem admirationi forent. Præcedit autem, Malunt quidam mi-
rari, Item. Si illas tantum non ualere mirentur. Rurſum, dum mirantur, Et, Ideo mirantur.
E *Infra ſcripſimus, Cum illis ſi uellent & ipſis diſ. pl. obtinuiſſet. Mox pro Phygelus eſt Philetus in Gorzienſi.*
Et incontinenti hæreſes ſubiungit.) Incontinenti, id eſt, ſtatim. Iuſtinus ſolet dicere excontinenti, ceu lib. v 2
Vt excontinenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent. Et lib. vij. Teneri non potuit, quin excontinenti
acie decerneret. Mox pro aptes repoſuimus ſapit. Ex Gorzienſi. Quod uero mox ibi ſequitur, Si idem & Pau-
lus, coniicio legendum, ſi idem eſt Paulus. Et ectromate ſequitur Ariſtotelẽ.) Caſtigauimus, inſerunt Ari- 3
ſtotelem. Et mox, retractantem. Vt autem ſcias quid ſit ectroma. Autor eſt D. Hieronymus in Amos prophe-
tam, primo commentario, Valentinum ex æonibus ſuis extremum, hoc eſt, trigeſimum, Chriſtum uocare & ἔκ-
τρωμα, hoc eſt, abortiuum. In ſuas hæreſes multi partitã uarietatis ſectarũ inuicem repugnantiũ.) Ex ua-
rietatis feci uarietate meũ ipſius iudiciũ ſecutus. At quod pro Chriſtianiſmo protulerũt legis, Chriſtianis præ-
tulerunt Collationi Gorzienſi acceptũ ferendũ eſt. Alium nõ eſſe credendũ.) Aliũ ſubaudi deum. Nã ſequi-
F *tur quod ab eo inſtitutũ eſt. Interim ex fiducia probationis.) Hæc tota periodus eſt mire intricata, nec ca-*
ret mendis, Coniicio ſic expediri emendariq; poſſe, Interim ex fiducia probationis præuentò admonens quoſ-
dam nihil eſſe quærendum ultra quod crediderunt, id eſt, quod credere debuerunt, ſubaudi admonuit uel di-
xit, Quærite & inuenietis, in diſciplina rationis interprete. Ratio autem dicti huius, &c. Porrò quod ſupra
dixit probationem, hic uocat rationem. Eſt autem præuentò aduerbialiter dictum. Expone, in diſciplina ratio-
nis interp. id eſt, per diſciplinam rationis iterpretem. Hanc tibi foſſam determinauit.) Vltra quam tranſi- 4
lire non liceat. Metaphorica locutio. Dum ubique conuenio, Quærite & inuenietis, & uelint ſic nuſquam.)
Et hic ambitus perplexus eſt & deprauatus, uidetur ſic reſtituendus. Et erit utique nuſquam dum ubique. Con-
uenior, Quærite & inuenietis, ſed uelut ſi ſit nuſquam, quaſi qui nunquam. Mox uidentur dictiones tranſpoſi-
tæ, At enim quod ſi debui, pro ſi quod debui. In quo, duntaxat.) Videtur ſic diſtinguendum, In quo? dun-
taxat quod ſ. r. ſ. p. m, q. d. Alioqui non malè quadraret, Idq; duntaxat. Sediſſe ad dexteram patris.)

Eximimus hæc uerba ueterum codicum fidem ſecuti. Ad illam de ſcripturis diſputationem.) Ad illam de G
5 qua diximus, ut emphaſim habeat. Alioqui poſſet etiam legi, ad ullam. Si hæ ſunt illæ uires eorum.) Id
eſt, ſi tam infirmi ſunt. Variæ præſumptionis.) Scripſimus, uariæ præſumptiones, neceſſario nolunt agno-
ſcere. Neceſſe eſt enim, ut illos, dicere.) Vt illos, hoc eſt, ut tales, hæreticos uidelicet. Sine populo
6 palàm, ſiue diſcentibus ſeorſum.) Diſcentibus, id eſt, diſcipulis, ut ſupra monuimus. Vim ſpiritus ſancti.)
Si ui ſcribatur, nihil eſt ſcrupuli. Sin legas uim, defendi poterit oratio per figuram Græcam. Hoc eſt, per
uim uel ſecundum uim ſpiritus ſancti contestata fide. Quibus traducem fidei & ſemina doctrinæ.) Et hic
poteſt eſſe ſynecdoche. A quibus per traducem fidei & ſemina doctrinæ, cæteræ exinde eccleſiæ multæ ſunt,
hoc eſt, deſcendunt. Nam hæc figura ualde familiaris huic autori. Quam ſi quis non animaduertat, uolet le-
gere pro multæ ſunt, mutuatæ ſunt. Id quod non prorſus malè conuenit. Neceſſe eſt itaque tot ac tant. eccle.)
Hanc ſententiam & præcedentem ſic diſtinxi. Omne genus ad originem ſuam cenſeatur neceſſe eſt. Ita que tot H
ac tantæ eccleſiæ, unam eſſe illam ab Apoſtolis primam, ex qua omnes. Expone ita que tot ac tantæ eccleſiæ
ſubaudi ſunt, unam eſſe. Subaudi neceſſe eſt. Cæterum quod hic dicit tot ac tantæ eccleſiæ, refertur ad id
quod ſupra eſt, exinde eccleſiæ multæ ſunt. Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & conteſſeratio
hoſpitalitatis (ſic enim reſtituimus adiuuante conſenſu ueterum codicum, quod prius legebatur, conteſtatio)
Subaudi iura ſunt eccleſiæ. Eleganter autem à teſſera nouator uocabulorum Tertullianus uerbum finxit con-
teſſerare, unde conteſſeratio. Id ſignificat coniunctionem familiariorem quæ per ſignum fiat. Nam teſſera ſi-
gnum erat apud ueteres hoſpitale, cuius oſtenſione ſi quem rediſſe contigiſſet, ſtatim agnoſcebatur. Vnde
Plautinum illud, Confregiſti teſſeram. Atque haud ſcio an per primum ſalutatio, compellatio per ſecundum, de-
nique per tertium ſacroſancta communio intelligantur. Nam conſtat ex ueterum monumentis, maiores noſtros
peregrè aduenientibus hominibus probatæ religionis & fidei, corpus domini mittere ſolitos. Sed ſequitur I
infra. Itaque & dexteram ei dederunt ſignum concordiæ & conuenientiæ. Item. Nec recipiuntur in pacem,
& in communicationem ab eccleſiis quoquo modo Apoſtolicis. Sed quoniam.) Ferè tres uerſus incluſimus
ſignis parentheſeos, uſque ad uerba, ſolent dicere. Et cohæret quod ſequitur, Quis enim integræ mentis. Nec
7 uero te moueat enim coniunctio. Sæpe enim huiuſmodi particulas admiſcet, quum nihil eſt opus. Pectori eius
incubantem.) Id eſt, indormientem, ut ſupra docuimus. Diſcentibus miſſum.) Diſcentes pro diſcipulis, ut
antè & poſtea ſæpe. Quibus incunabulis inſtitutum eſt hoc corpus.) Incunabula uocat initia ſiue primor-
dia. Et corpus, collegium, congregationem, quod uulgo dicunt communitatem. Traductiones eorum quæ
mentiuntur.) Traductiones opponit probationibus. Sunt autem deprauationes ſcripturarum infamationi
8 non adſimiles. Infra ſcripſimus, ab illo & ab illis. Vt Apoſtolos committam.) Committuntur gladiatores
in arena depugnaturi. Mox dicit, in quæ & ipſi committebant, id eſt, parabant. Sic aduerſus Iudæos, Sicuti K
cætera quæ in illum commiſſuri eſſetis, prædicta ſunt: pro admittebant, & admiſſuri. Sed & in tertium uſq;
cœlum ereptus Paulus eſt.) Sic ſupra in regula fidei, In cœlos ereptum ſedere ad dexteram patris. Potes
diſtinguere. Paulus ereptus eſt, Aut legere ereptus, & in paradiſum delatus. nam & coniunctionis ſcriptu-
ra uerbo eſt, non ita abſimilis. Et mox ſequitur, Aut & alius poſtea in paradiſum ereptus debet oſtendi.
9 Intellegerat.) Aut legendum intelligere erat aut intellexerat, non neſcio quid ſuboſtendi hoc dicto, de re-
motiore doctrina. Sub modio obſtrui ſolere.) Aduerſus Marcionē libro quarto. Et negat, inquit, lucernam
10 abſtruendam. Quare hic quoq; abſtrui legendum non obſtrui. Infra ſcripſimus, Quia ſiue Paulus. Quale eſt
ut antè res dei curent.) Scripſimus, currerent. Ex Gorzienſi. Stoicæ ſtudioſus, Platonicæ ſectator.)
Vtrobique ſubaudi philoſophiæ. Sub epiſcopatu Eleutheri benedicti.) Eleuthero decimoquarto Romanæ L
eccleſiæ pontifici iam defuncto bene precans, addit benedicti. Sic poſtea ueteres, cuius memoria ſit in bene-
dictione quoties, uiri ſancti iam mortui meminiſſent. Hodie ſanctos dicimus, uulgus Germanorum etiam
quoſlibet, beatos ac felices. Cæterum merito præclarum Chriſti martyrem ornat elogio benedicti Tertullia-
nus amantiſſimus martyrij, quum ille ſanguinem ſuum pro religione fuderit in martyrum numerum relatus,
11 quos etiam illa tempora ſummæ uenerationi habuere. Cum ducentis H— S.) Ducenta ſeſtertia faciunt
quinque millia coronatorum. Attende morem ueterum reiectis ab eccleſia ſua reddentium. Cum conditio-
ne datæ ſibi occurrit.) Scripſimus, conditioni. Senſus eſt, Quum uellet conditioni præſtitutæ occurrere, mor
te præuentus eſt. Ex Gorzienſi. Mox, nec tamen ideo bonum hæreſes. Sed & Apellis ſtemma retractan-
dum eſt.) Vulgo ſolent generoſi de uetuſtate familiæ ſeſe iactare. Deſertor continentiæ Marcionenſis.)
Nam interdicebat nuptias. Phaneroſeis ſcripſit.) Expoſitiones erant rerum ſecretarum, hoc eſt, inſignium M
nugarum proculdubio. φανερὸν Græcis eſt manifeſto. Vnde φανέρωσις manifeſtatio. De hoc ſic in ſequenti
libro de hæreſibus, Habet præterea priuatas ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant Phaneroſeis
12 Philumenes cuiuſdam puellæ, quam quaſi prophetiſſam ſequitur. Nam & ſic facilius traducentur.) Tra-
ducentur, id eſt, inanes oſtendentur. Nam traducere propriè eſt ignominiæ cauſa aliquem publicè circundu-
cere, libro quarto aduerſus Marcionem, Vti traduceret, inquit, eas. Ergo illis traduxiſſe debuerat &c.
13 Vt diuerſitates peruerſitatum.) Subaudi ſolent eſſe. Neque enim conſentiunt peruerſitates. Et unius
æonis uitium in originem deduceret dei creatoris.) Vnde hoc ipſo libro aliquanto poſterius. Expauit enim,
inquit, & extimuit, & contriſtatus eſt, & ex his paſſionibus concepit & edidit. Hinc fecit cœlum & ter-
14 ram. Quam enim damnant, qui extraneam.) Pro qui ſubſtituimus ex annotatiunculis Gorzienſibus qua-
ſi. Obſeruandum porrò quòd hic more ſuo loquitur, omittens uerbum quod rurſus eſt ſubaudiendum,
hoc modo,

A *hoc modo, Quam enim damnant, quaſi extraneam ſubaudi damnant.* Felix eccleſia.) *Magna laus eccleſiæ*
Romanæ, quam omnes ueteres ſummè ſunt uenerati. Degeneres uarietatis grano.) Ex Gorzienſi repoſui-
mus ueritatis grano. Subauditur præpoſitio ab. Degeneres à ueritatis grano, id eſt, degenerantes. Id quum non
attenderet quiſpiam non indoctus, iam olim ueritatis in uarietatis mutauit. Nam codex Paterniacenſis apertè
habet ueritatis. Mox pro adeundam ſcripſimus ad eandem de ſcripturis prouocationem, id eſt, ad eam quam
habent orthodoxi. Sine ſcripturis.) *Nam carent ſcripturis.* Quid in meo agitis non mei?) *Hic iuris*
peritum audis. Syluam alienam cædere, fontes tranſuertere, limites commouere, in alieno ſeminare & pa-
ſcere, inuadentium ſunt & aliena bona occupantium. Et ipſis autoribus quorum fuit res.) *Hoc eſt ipſis do-*
minis autoritatem ſuam accommodantibus. Neque domeſticarum eſt eius.) *Extraneam ſignificat. Et itaque* 15
pro utique uſurpat, ut aliàs ſæpe. Integro inſtrumento.) *In Paterniacenſi codice eſt ſtrumento, quo etiam*
B *alibi utitur pro inſtrumento, à ſtruendo. Quod uero continenter ſequitur, & ut uidetur, aut legendum, uti-*
tur, uidetur non callidiore ingenio quàm Marcion, ſubauditur eſſe. Aut, uti uidetur, non callidiore ingenio
quàm Marcion, ſubaudi eſt. Machæra, non ſtylo uſus eſt.) *Machæra cultrum Græcis ſignificat. Nam de*
inſtrumento ſacro Acta Apoſtolorum, Apocalypſin, Euangelij Lucæ partem, & partem Paulinarum epi-
ſtolarum reſecat. Quo ius hodie ex Virgilio fabula in totum, aliam componi materiam ſecundum.)
Hanc ſententiam noſtrum ſecuti iudicium ſic emendauimus & diſtinximus. Quo ius hodie ex Virgilio, fabu-
lam totum aliam componi, materia ſecundum uerſus, uerſibus ſecundum materias concinnatis. Eſt autem figu-
ra Græca quum dicit totum aliam, id eſt, ſecundum totum uel in toto aliam. Pinacem Cebetis explicuit.)
Tabulam Cebetis intelligit, nam πίναξ Græcis tabula. Extat hodie Cebetis libellus in utraque lingua.
Homeri centonas ſententiam uocare ſolent.) *Pro ſententiam legendum etiam, Græci uocant ὁμηρόκεντρα.*
C *Circumfertur Probæ Falconiæ titulo opuſculum huius generis ex Virgilio concinnatum, & alterum ex Ho-*
mero Græcè incerti autoris, tametſi quidam eidem Probæ uindicare conantur. Et ſic adhuc initiat Mithræ.) 16
Diuus Hieronymus libro primo Commentariorum in Amos prophetam, ait Mithram ſub eodem numero a-
liarum literarum Ethnicis eſſe, quem Baſilides hæreticus portentoſo nomine uocet Abraxan, qui ſit omni-
potens deus ſecundum Græcas literas & annui curſus numerum in Solis circulo contentum. Idem libro pri-
mo aduerſus Iouinianum tradit Mithram & Erichthonium iuxta Gentilium fabulas uel in lapide uel in ter-
ra de ſolo æſtu libidinis eſſe generatos. An idem ſit neſcio. Sed ceremonias quibus aliquis initiaretur Mi-
thræ ſacris prolixè deſcribit Tertullianus noſter in fine libri cui titulus de corona militis, Quum Mithræ
miles, inquit, in ſpelæo in caſtris uerè tenebrarum initiatur, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam qua-
D *ſi mimum martyrij, dehinc capiti ſuo accommodatam monetur obuia manu capite depellere. & in humerum*
ſi forte transferre, dicens Mithram eſſe coronam ſuam, atque exinde nunquam coronatur. Id quod in ſi-
gnum habet ad probationem ſui, ſicubi tentatus fuerit de ſacramento: ſtatimq́; creditur Mithræ miles, ſi de-
iecerit coronam, ſi eam in deo ſuo eſſe dixerit. Hæc illic. Quæ uerba paulo prolixius citaui quo facilius in-
telligas quod hic dicit, Et ſub gladio redimit coronam. Porrò Mithræ leones aſsignabant, Vnde in primo
aduerſus Marcionem, Sicut aridæ & ardentis, inquit, naturæ ſacramenta leones Mithræ philoſophantur.
Sic enim illic pro mire ſcribendum docuit exemplar Gorzienſe. Quid quod & ſummum Pontificem nuptiis
ſtatuit?) *Hirſaugienſis codex habebat, in unius nuptiis ſtatuit? Hoc eſt, uxoris ſuæ quæ Flammica diceba-*
tur, recepto Romanis uocabulo. Porrò mirè explicant hunc locum quæ Tertullianus ad uxorem ſuam libro
primo ſcribit iis uerbis. Sacerdotium, inquit, uiduitatis celebratum eſt apud nationes pro diaboli ſcili-
E *cet æmulatione. Regem ſeculi Pontificem Maximum rurſus nubere nefas eſt. Quantum deo ſanctitas pla-*
cet, quum illam etiam inimicus adfectat, non utique ut alicuius boni adfinis, ſed ut dei domini placita cum
contumelia adfectans. Huc præterea pertinet quod in libro de Monogamia rurſum memorat, Pontifex, in-
quit, Maximus & Flaminica nubunt ſemel. Hoc exemplum non fruſtra citat Tertullianus aſſertor Mono-
gamiæ, quàm ſecus quàm par eſt nuſquam non urget. Habet & uirgines.) *Puta ueſtales. Habet & con-*
tinentes, uidelicet ipſum Pontificem & uxorem eius Flamnicam, ſi alterutrum mori contigerit. Moro-
ſitatem illam Iudææ.) *Moroſitatem uocat illam accuratam præſcriptionem inſtrumenti ueteris, etiam uſ-*
que ad minutias. Et ſanctorum Chriſtianorum.) *Sicut dicimus ſancta ſanctorum.* Et æmulè fidei at-
tentate.) *Solet dicere Aemulus deo, in datiuo, Sic etiam per aduerbium æmulè deo. nam fidei hic in dan-*
di caſu dictum eſt. Ita omne mendacium de deo uel natio quodammodo ſexus eſt idololatriæ.) *Hunc locum*
F *meum iudicium ſecutus auſus ſum mutare & pro uel natio ſcribere uariatio, huc me trahentibus Paternia-*
cenſis codicis ueſtigiis. Vt ſic legas, Ita omne mendacium de deo, uariatio quodammodo ſexus eſt idolola-
triæ. Senſus eſt, Mendacium de deo nihil aliud eſt quàm uariatio generis idololatriæ. Q. D. Mendacium à
mendacio de deo non differt, niſi quod aliud aliam conſtituit idololatriam. Et creatorem deum accuſatio-
nem.) *Opinor eſſe figuram Græcam.* Non parent ſchiſmata.) *Hoc eſt, non apparent.* Eſt enim unitas 17
ipſa.) *Pro ipſa uidebatur legendum, ſchiſma. uel ſciſſa. At malim exponere, Eſt autem unitas, ipſa, ſubaudi*
ſchiſmata. Sic enim eſt Tertulliani ſtylus. Et apparitio deuota.) *Apparere alicui, miniſtrare eſt & inſerui-*
re, ceu ſupra docuimus, Vnde apparitio pro miniſterio. Quàm ſuorum.) *Id eſt, eorũ qui nos antè præſtru-*
xerunt, hoc eſt Apoſtolorum Chriſti. Alia capit opinari eos.) *Verbum capit hoc modo ſolet uſurpare. Id*
eſt, Accidit ut alias adhuc opiniones habeant hæretici. Aut, Poſſunt adhuc alia opinari qui exorbitant, ut
uis uerbi capit melius exprimatur. Libro primo aduerſus Marcionem, Si depreciari capit in creatore. De

18 *hoc loquendi genere monuimus ſupra.* Angelos hominem inſtituere.) *Bis angelos legis. Alterum uidetur* G
19 *ſuperuacaneum.* Quæ fætida & immunda, ſubaudi ſunt. Ipſi, aiunt, propterea.) *Ex Gorzienſi colla-*
tione ſcripſimus, Ipſi, aiunt, præterea. Et mox, dicendo. Ipſum introducunt ad benedicēda euchariſtia ſua.)
Tradit Aur. Auguſtinus Ophitas iſtos habere etiam uerum colubrum quem nutriunt & uenerantur. Qui &
incantante ſacerdote egreditur de ſpelunca, & aſcendit ſuper altare iuxta ſpeluncæ, & oblationes eorum
lambit, & inuoluens ſe circa eas, regreditur ad ſpeluncam: & ita confringunt oblationes in euchariſtiam,
quaſi à ſerpente Chriſto, ut illi putant, ſanctificatas. Hæc ille. A quibus inſertoribus permixtus.) *Lege Aeo-*
20 *nibus inferioribus permixto.)* Vt dicant illum tantummodo, ſed & pro ipſo, ſed ipſum fuiſſe.) *Reſtitui-*
mus ex Gorzienſibus annotatiunculis, Vt dicant illum tantummodo Seth, & pro ipſo Seth ipſum fuiſſe. Mox,
à ſuperioribus uirtutibus. Item, iuſtitiæ cultu, uitæ integritate. Confirmaſſet illum dicto hoc pronuncia-
tio appellat.) Ex Irenæo ſic apparet legendum: Confirmaſſet illum dicto Iaioth, pronunciatio appellat. H
Sic paulo poſt de Heracleone, Introducit enim, inquit, in primis illud fuiſſe quod pronunciat. Mox pro
21 *deceptatione lege de aporiatione, id eſt, deſperatione.* Nam in defectione fuit. Vel ſuadendo præſtu-
rat.) Caſtigauimus ſudando. Tertullianus aduerſus Valentinianos, Vt & Nonacris, inquit, inde ſudauerit,
22 *quæ Alexandrum occidit.* Hæreſim Cerdonis adprobare conatus eſt, eadem dicere.) *Admonuimus iam*
ſæpenumero, Tertullianum ſolitum uerbum præcedens etiam in ſequente ſententia ſubaudire, ut hic conatus
eſt eadem dicere. Hoc uult uideri m.i.) *Hoc, id eſt, ab hoc, ut ſupra docuimus. Mox pro cui mundi ſcripſi-*
mus, cui mundo, noſtrum iudicium ſecuti. Nam præcedens mundi uidetur errato occaſionem dediſſe. Totus e-
nim ſecundum Valentinum ſapit.) Sic in De reſurrectione carnis: ne de reſurrectione ad Sadducæos ſapere
exiſtimaretur. Quod iam nec ſalutem conſequi poſſe.) *Hunc locum in omnibus manuſcriptis exemplaribus*
deprauatum, ut uidetur, auſi ſumus mutare ex Irenæi lectione, pro Quod iam, ſupponentes Adam nec ſalutem I
conſequi poſſe. An rectè, iudicent docti. Certè Tatianum Irenæus tradit Adæ ſaluti contradicere. Mox poſt
hæc uerba, qui uocāt Proclum dicantur, addidimus hanc clauſulam, ſunt qui ſecundum Aeſchinem pronun-
cientur. Chriſti pro nomine adprehenſus.) *pro nomine Chriſti, hoc eſt, ob profeſſionem nominis Chri-*
ſtiani, ut antè ſæpe. Hunc locum ſic ſcripſimus conſentientibus exemplaribus uetuſtis, Gorzienſi Paterniacen-
ſiq́; Qui poſtea quā Chriſti pro nomine adprehenſus eſt, in Chriſtum blaſphemare non deſtitit. Quæ uerba auſus
eſt quidam in Hirſaugienſi uolumine ad Auguſtini narrationem mutare, qui ſcribit horum hæreticorum auto-
rem lapſum in perſecutione, ut eius caſus opprobrium deuitaret, aſſerere cœpiſſe Chriſtum tantum eſſe homi-
nem, quo non deum ſed hominem negaſſe uideretur. Itaque ſcripſit, Qui poſtea quàm Chriſtum pro nomine ad-
prehenſus, negauit, in Chriſtum blaſphemare non deſtitit. Nec uero magnopere refert quo ad ſententiam. K
Praxeas quidam.) *Huic confutando proprium uolumen dicauit, quod in hoc opere ſequitur.*

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVEN-
TEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLOREN- L
TIS TERTVLLIANI, DE PRAE-
ſcriptionib. aduerſus hæreticos, liber.

CONDITIO præſentium temporum fratres etiam hanc ammoni-
tionem prouocat noſtram, non oportere nos mirari ſuper hæreſes
iſtas, ſiue quia ſunt: futuræ enim prænunciabantur: ſiue quia fidem M
quorundam ſubuertunt: ad hoc enim ſunt, vt fides habendo tentatio-
nem, haberet etiam probationem. Vanè ergo & inconſideratè plerique
I hoc ipſo ſcandalizantur, quod tantum hęreſes valeant, quantum [non
valerent] ſi non fuiſſent: cum quod ſortitum eſt [vt] omni modo ſit,
ſicut cauſam accipit ob quam ſit, ſic vim conſequitur per quam ſit: nec
eſſe non poſſit. Febrem deniq; inter cæteros mortiferos & cruciarios exitus erogādo homini
deputatam, neq; quia eſt miramur: eſt enim: neq; quia erogat hominē, ad hoc enim eſt. Proin-
de hæreſes ad languorem & interitum fidei productas ſi expaueſcimus hoc eas poſſe, prius eſt
vt expaueſcamus hoc eas eſſe, quæ dum ſunt, habent poſſe: & dum poſſunt, habent eſſe.

Sed

A Sed enim febrem vt malum,& de cauſa & de potentia ſua,vt notum eſt,abominamur potius
quàm miramur,& quantum in nobis eſt præcauemus,non habentes abolitionem eius in no-
ſtra poteſtate.Hæreſes vero mortem æternam,& maioris ignis ardorem inferenteis malunt
quidam mirari quod hoc poſſint,quàm deuitare ne poſſint:cum habeant deuitandi poteſta-
tem.Cæterum nihil valebunt,ſi illas tantum valere non mirentur. Aut enim dum mirantur,
in ſcandalum ſubminiſtrantur: aut quia ſcandalizantur , ideo mirantur quod tantum va-
leant,quaſi ex aliqua veritate veniant. Mirum ſcilicet vt malum vires ſuas habeat : niſi quod
hæreſes apud eos multum valent,qui in fide non valent. In pugna pugilum & gladiatorum, Pugiles. Gladiatores
plerunq; non quia fortis eſt,vincit quis,aut quia non poteſt vinci:ſed quoniam ille qui victus
B eſt,nullis viribus fuit:adeo idem ille victor bene valenti poſtea comparatus,etiã ſuperatus re-
cedit.Non aliter hæreſes de quorundã infirmitatibus habent,quod valent, nihil valentes ſi in
bene valentẽ fidem incurrant. Solent quidẽ iſti miriones etiã de quibuſdã perſonis ab hæreſi Miriones.
captis,ædificari in ruinã.Quare illa vel ille fideliſſimi,prudẽtiſſimi,& vſitatiſſimi in eccleſia,
in illam partẽ tranſierunt?Quis hoc dicens,nõ ipſe ſibi reſpondit:neq; prudentes,neq; fideles,
neq; vſitatos æſtimandos,quos hæreſes potuerint demutare? Et hoc mirum (opinor) vt pro-
batus aliquis retro,poſtea excidat? Saul bonus præ cæteris, liuore poſtea euertitur . Dauid vir
bonus ſecundũ cor domini,poſtea cædis & ſtupri reus eſt. Salomon omni gratia & ſapientia
donatus à domino,ad idololatriam à mulieribus inducitur.Soli enim dei filio ſeruabatur ſine
C delicto permanere.Quid ergo ſi epiſcopus,ſi diaconus,ſi vidua,ſi virgo,ſi doctor,ſi etiã mar-
tyr lapſus à regula fuerit:ideo hæreſes veritatem videbuntur obtinere?Ex perſonis probamus
fidẽ,an ex fide perſonas?Nemo ſapiens eſt,niſi fidelis,nemo maior nemo Chriſtianus. Nemo
autem Chriſtianus,niſi qui ad finem vſq; perſeuerauerit. Tu vt homo,extrinſecus vnũquemq;
noſti:putas quod vides. Vides autem quouſq; oculos habes. Sed oculi,inquit,domini alti. Ho-
mo in faciem,deus in præcordia contemplatur. Et ideo cognoſcit dominus qui ſunt eius : &
plantam quam non plantauit,eradicat: & de primis nouiſſimos oſtendit:& ventilabrum† in †palam
manu portat ad purgandam aream ſuam. Auolent quantum volunt paleæ leuis fidei,quocun
que adflatu tentationum,eo purior maſſa frumenti in horrea domini reponetur . Nónne ab
D ipſo domino quidem diſcentium ſcandalizati deuerterunt?nec tamen propterea,cæteri quo- Diſcentes.
que diſcedendum à veſtigiis eius putauerunt:ſed qui ſcierunt illum vitæ eſſe verbum,& à deo
veniſſe,perſeuerauerunt in comitatu eius vſque ad finem:cum illis ſi vellent & ipſis diſcedere
placidè obtuliſſet. Minus eſt ſi & apoſtolum eius, aliqui Phygelus, & Hermogenes, & Phile-
tus,& Hymenæus reliquerunt : ipſe traditor Chriſti de Apoſtolis fuit . Miramur de eccleſiis
eius,ſi à quibuſdam deſeruntur,cum ea nos oſtendunt Chriſtianos quę patimur,ad exemplum
ipſius Chriſti. Ex nobis,inquit,prodierunt,ſed non fuerunt ex nobis. Si fuiſſent ex nobis, per-
manſiſſent vtique nobiſcum . Quin potius memores ſimus tam dominicarum pronuncia- Dominicæ pronunciationes.
tionum,quàm apoſtolicarum literarum, quæ nobis & futuras hæreſes prænunciarunt , & fu-
E giendas præfinierunt:vt ſicut eſſe illas nõ expaueſcimus, ita & poſſe id propter quod fugien- Apoſtolicæ
dæ ſunt nõ miremur. Inſtruit dominus multos eſſe venturos ſub pellibus ouiũ, rapaces lupos. literæ.
Quæ nam iſtæ ſunt pelles ouium , niſi nominis Chriſtiani extrinſecus ſuperficies ? Qui lu-
pi rapaces, niſi ſenſus & ſpiritus ſubdoli, ad infeſtandum gregem Chriſti intrinſecus delite-
ſcentes? Qui pſeudoprophetæ ſunt,niſi falſi prædicatores? Qui pſeudapoſtoli,niſi adulteri e-
uangelizatores? Qui antichriſti interim & ſemper, niſi Chriſti rebelles ? Hoc erunt† hæreſes †Hæ ſint
non minus doctrinarum peruerſitate eccleſiam laceſſentes,quàm tunc antichriſtus perſecu-
tionum atrocitate perſequetur:niſi quod perſecutio & martyres facit, hæreſes apoſtatas tan
tum. Et ideo hæreſes quoque oportebat eſſe,vt probabiles quiq; manifeſtarentur: tam qui in
F perſecutionibus ſteterint, quàm qui ad hæreſes non exorbitauerint . Neque enim eos proba-
tos intelligi iubet, qui in hæreſim fidem demutant. Sicut ex diuerſo ſibi interpretantur, quia
dixit alibi : Omnia examinate, quod bonum eſt tenete . Quaſi non liceat omnibus male exa-
minatis iniectione† alicuius mali impingere per errorem . Porrò ſi diſſenſiones & ſchiſma- †electione
ta increpat,quæ ſine dubio mala ſunt,& incontinenti hæreſes ſubiungit,quod malis adiungat
malũ vtique profitetur,& quidẽ maius:cum ideo crediſſe ſe dicat, de ſchiſmatibus & diſſen 2
ſionibus : quia ſciret etiam hæreſes oportere eſſe . Oſtendit enim grauioris mali deſpectu† de †proſpectu
leuioribus ſe facile crediſſe : certè non vt ideo de malis crediderit , quia hæreſes bonæ eſ-
ſent, ſed vti de peioris quoq; notæ tentationibus præmoneret non eſſe mirandum,quas edi-
ceret tendere† ad probabiles quoſque manifeſtandos, ſcilicet quos non potuerint deprauare. †diceret impendere

Denique ſi totum capitulum ad vnitatem continendam, & ſeparationes coërcendas ſapit: G
hæreſes vero non minus ab vnitate diuellunt, quàm ſchiſmata & diſſenſiones, ſine dubio &
hæreſes in ea conditione reprehenſionis conſtituit, in qua ſchiſmata & diſſenſiones. Ac per
†ab hoc nõ eos probabiles facit, qui in hęreſes diuerterint, cum maxime diuerti ad† eiuſmodi ob-
iurgans, & docens vnum omnes loqui, & ipſum ſapere: quod etiam hæreſes non ſinunt. Nec
diutius de iſto, ſi idem eſt & Paulus, qui & alibi hæreſes inter carnalia crimina enumerat ſcri
bens ad Galatas: & qui Tito ſuggerit, hominem hæreticum poſt primam correptionem recu
ſandum, quod peruerſus ſit eiuſmodi & delinquat, vt à ſemetipſo damnatus. Sed & in omni
penè epiſtola de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans hæreſes taxat: quarum opera ſunt
Hæreſes. adulteræ doctrinæ, hæreſes dictæ Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis ſiue ad H
inſtituendas, ſiue ad ſuſcipiendas eas vtitur. Ideo & ſibi damnatum dixit hæreticum: quia & in
quo damnatur, ſibi elegit, Nobis vero nihil ex noſtro arbitrio indulgere licet, ſed nec eligere
Apoſtoli. quod aliquis de arbitrio ſuo induxerit. Apoſtolos domini habemus autores, qui nec ipſi quic-
quam ex ſuo arbitrio, quod inducerent, elegerunt: ſed acceptam à Chriſto diſciplinam fideli-
ter nationibus adſignauerunt. Itaq; etiam ſi angelus de cœlis aliter euangelizaret, anathema
diceretur à nobis. Prouiderat iam tunc ſpiritus ſanctus futurum in virgine quadam Philu-
mene angelum ſeductionis, transfigurantem ſe in angelum lucis: cuius ſignis & præſtigiis
Apelles inductus, nouam hæreſim induxit. Hæ ſunt doctrinæ hominum & dæmoniorum,
prurientibus auribus natæ, de ingenio ſapientiæ ſecularis: quam dominus ſtultitiam vocans, I
Sapientia ſecularis. ſtulta mundi confuſione etiam philoſophiæ ipſius elegit. Ea eſt enim materia ſapientiæ ſecu-
Ex philoſophia hęreſiũ origo. laris, temeraria interpres diuinæ naturæ diſpoſitionis. Ipſæ deniq; hæreſes à philoſophia ſub-
ornantur. Inde æones & formæ neſcio quę, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus
Deꝰ melior. fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: à Stoicis venerat. & vti anima interire
dicatur, ab Epicureis obſeruatur. Et vt carnis reſtitutio negetur: de vna omnium philoſopho
Hermogenes Stoicus. rum ſchola ſumitur. Et vbi materia cum deo æquatur, Zenonis diſciplina eſt: & vbi aliquid
de igneo deo allegatur, Heraclitus interuenit. Eædem materię apud hæreticos & philoſophos
3 volutantur: iidem retractatus implicantur. Vnde malum, & quare? & vnde homo, & quomo-
do? Et quod proxime Valentinus propoſuit, Vnde deus? Scilicet & de Enthymeſi, & Ectroma- K
te inſerunt Ariſtotelẽ, qui illis Dialecticã inſtituit, artificẽ ſtruendi & deſtruendi, verſipellẽ, in
ſententiis coactam, in cõiecturis duram, in argumentis operariã, contentione moleſtam, etiã
ſibiipſi omnia retractantem, ne quid omnino tractauerit. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ in-
determinabiles, & quæſtiones infructuoſæ, & ſermones ſerpentes, velut cancer: à quibus nos
Apoſtolus refrenans, nominatim philoſophiam & inanem ſeductionem conteſtatus caueri
oportere, ſcribens ad Coloſſenſes: Videte ne quis ſit circumueniens vos per philoſophiam &
inanem ſeductionem, ſecundum traditionem hominum, præter prouidentiam ſpiritus ſan-
cti. Fuerat Athenis, & iſtam ſapientiam humanam, adfectatricem & interpollatricem veri-
tatis, de congreſſibus nouerat ipſam quoq; in ſuas hæreſes multipartitam varietate ſectarum L
inuicem repugnantium. Quid ergo Athenis & Hieroſolymis? quid Academiæ & eccleſiæ?
quid hæreticis & Chriſtianis? Noſtra inſtitutio de porticu Salomonis eſt: qui & ipſe tradide-
rat dominum in ſimplicitate cordis eſſe quærendum, Viderint qui Stoicum, & Platonicum,
& Dialecticum, Chriſtianis prætulerunt. Nobis curioſitate opus non eſt poſt Chriſtum Ie-
ſum, nec inquiſitione poſt Euangelium. Cum credimus, nihil deſideramus vltra credere. Hoc
†quæreremus enim prius credimus†, non eſſe quod vltra credere debemus. Venio itaque ad illum articu-
lum, quem & noſtri prætendunt ad ineundam curioſitatem, & hæretici inculcant ad impor-
tandam curioſitatem. Scriptum eſt, inquiunt: Quærite, & inuenietis. Quando hanc vocem do
In primitiis doctrinę ſuę. minus emiſit, recordemur. Puto in primitiis ipſius doctrinæ ſuæ, cum adhuc dubitaretur apud M
omnes, an Chriſtus eſſet. Et cum adhuc nec Petrus illum dei filium pronunciaſſet: cum etiam
Ioannes de illo certus eſſe deſiſſet. Merito ergo tunc dictum eſt, Quærite, & inuenietis, quan
do quærendus adhuc erat, qui adhuc agnitus non erat: & hoc quantum ad Iudæos. Ad illos
enim pertinet totus ſermo ſuggillationis iſtius, qui habebant vbi quærerent Chriſtum. Habẽt
inquit, Moyſen & Heliam, id eſt, legem & prophetas Chriſtum prædicantes: ſecundum quod
& alibi apertè: Scrutamini, inquit, ſcripturas, in quibus ſalutem ſperatis. Illæ enim de me lo-
quuntur. Hoc erit, quærite & inuenietis. Nam & ſequentia in Iudæos competere manifeſtum
eſt, Pulſate & aperietur vobis. Iudæi retro penes deum fuerant: dehinc eiecti ob delicta,
extra deum eſſe cœperunt. Nationes vero nunquam penes deum, niſi ſtillicidium de ſitula,

& puluis

A & puluis ex area,& foris ſemper. Itaq; qui foris ſemper, quomodo pulſabit eò vbi nunq̃ fuit?
quam ianuam nouit,in qua nec receptus,nec eiectus aliquando?an qui ſcit ſe intus fuiſſe & fo
ras actum,is potius pulſabit,& oſtium nouit?Etiam petite & accipietis,ei competit,qui ſciebat
[à quo eſſet petendũ],à quo & erat aliquid promiſſum,à deo ſcilicet Abraham,Iſaac & Iacob:
quem nationes non magis nouerant,quàm vllam repromiſſionem eius. Et ideo ad Iſrael lo-
quebatur:Non ſum,inquit,miſſus,niſi ad oues perditas domus Iſraelis. Nondum canibus ia-
ctabat panem filiorum:nondum in viam gentium vel nationum ire mandabat. Siquidem in
finem præcepit, vt vaderent ad docendas & tingendas nationes, conſecuturi mox ſpiritum
ſanctum paracletum, qui illos deducturus eſſet in omnem veritatem. Et hoc erga illos facit.
B Quod ſi nationibus deſtinati doctores Apoſtoli,ipſi quoque doctorem conſecuturi erant pa-
racletum,multo magis vacabat erga nos,Quærite & inuenietis: quibus vltro erat obuentura
doctrina per Apoſtolos, & ipſis Apoſtolis per ſpiritum ſanctum. Omnia quidem dicta do-
mini omnibus poſita ſunt,quæ per aures Iudæorũ ad nos tranſierũt:ſed pleraq; in perſonas di
recta,non proprietatem admonitionis nobis conſtituerunt,ſed exemplum. Cedo nunc ſpon- *Cedo de gradu.*
te de gradu iſto:omnibus dictum ſit, Quærite & inuenietis: tamen & hic expedit ſenſus,cer- *†al. expetit ſenſus certæ interpretationis gubernaculum.*
tare cum interpretationis gubernaculo†. Nulla vox diuina ita diſſoluta eſt & diffuſa, vt ver-
ba tantum defendantur, & ratio verborum non conſtituatur. Sed in primis hoc propono:
Vnum itaq; & certum aliquid inſtitutum eſſe à Chriſto,quod credere omni modo debeant na
C tiones:& idcirco quærere, vt poſſint cum inuenerint credere. Vnius porrò & certi inſtituti,
infinita inquiſitio non poteſt eſſe:quærendum eſt donec inuenias,& credendũ vbi inueneris:
& nihil amplius,niſi cuſtodiendum quod credidiſti:dum hoc inſuper credis,aliud nõ eſſe cre
dendum,ideoq; nec requirendum, cum id inueneris & credideris quod ab eo inſtitutum eſt,
qui non aliud tibi mandat inquirendum,q̃ quod inſtituit. De hoc quidem ſi quis dubitat,con
ſtabit penes nos eſſe,id quod à Chriſto inſtitutũ eſt. Interim ex fiducia probationis præuenio,
admonens quoſdam nihil eſſe quærendũ vltra quod crediderunt,id eſſe quod quærere debue
runt:Quęrite & inuenietis,ſine diſciplina rationis interpretentur. Ratio autem dicti huius in
tribus articulis conſtitit. In re,in tempore,in modo. In re:vt quid ſit quęrendum,conſideres.
D In tempore:vt quando. In modo: vt quouſq;. Igitur quærendum eſt quod Chriſtus inſtituit,
vtiq; [quandiu non inuenis & vtiq;] donec inuenias. Inueniſti autẽ cum credidiſti. Nam non
credidiſſes,ſi nõ inueniſſes:ſicut nec quæſiſſes,niſi vt inuenires. Ad hoc ergo quæris,vt inue-
nias:& ad hoc inuenies,vt credas. Omnem prolationẽ quærendi & inueniendi ſtatuit fructus 4
ipſe quærendi†. Hanc tibi foſſam determinauit ipſe qui te non vult aliud credere, q̃ quod in- *†credẽdo ſi xiſti,hũc tibi modũ ſtatue fructus quærendo. Foſſam tibi determinauit.*
ſtituit,ideoq; nec quærere. Cæterum ſi quæ talia tanta ab aliis ſunt inſtituta, propterea intan-
tum quærere debemus,inquantum poſſumus inuenire,ſemper quęremus,& nunquam omni-
no credemus. Vbi enim erit finis quærendi? vbi ſtatio credendi? vbi expunctio inueniendi?
Apud Marcionem? ſed & Valentinus proponit: Quærite & inuenietis. Apud Valentinum?
E ſed & Apelles hac me pronunciatione pulſauit,& Hebion,& Simon,& omnes ex ordine non
habent aliud,quo ſe mihi inſinuantes me ſibi adducant. Et ero itaq; nuſquam dum vbiq; con-
uenio,Quærite & inuenietis: & velint ſic nuſquam,quaſi qui nunquam adprehenderim illud
quod Chriſtus inſtituit:quod credi neceſſe eſt,quod quæri oportet. Impune erratur,niſi delin
quatur:quanuis errare,delinquere eſt. Impune,inquam,vagatur, qui nihil deſerit. At enim ſi
quod debui credere,credidi:& aliud denuo puto requirendum:ſpero vtiq; aliud eſſe inuenien
dum,nullo modo ſperaturus iſtud,niſi quia aut nõ credideram qui videbar credidiſſe,aut deſij
credidiſſe. Ita fidem meam deſerens,negator inuenior. Semel dixerim: Nemo quærit,niſi qui *Negator.*
aut non habuit,aut perdidit. Perdiderat vnam ex decem didragmis anus illa, & ideo quære-
F bat. Vbi tamen inuenit,quærere deſiit. Panem vicinus nõ habebat,& ideo pulſabat. Vbi tamen
apertum eſt ei,& accepit,pulſare ceſſauit. Vidua à iudice petebat audiri, quia non admitteba-
tur:ſed vbi audita eſt,hactenus inſtitit. Adeo finis eſt,& quærendi,& pulſandi,& petendi. Pe-
tenti enim dabitur,inquit,& pulſanti aperietur,& quærenti inuenietur. Viderit qui quærit ſem
per,quia non inuenit. Illic enim quærit, vbi non inuenietur. Viderit qui ſemper pulſat, quia
nunquam aperietur. Illuc enim pulſat,vbi nemo eſt. Viderit qui ſemper petit,quia nũquam au
ditur. Ab eo enim petit, qui non audit. Nobis & quærendũ eſt adhuc & ſemper. Vbi tamen
quæri oportet? Apud hæreticos? vbi omnia extranea & aduerſaria noſtræ veritati, ad quos
vetamur accedere. Quis ſeruus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini ſui ſperat?
Quis miles ab infœderatis, nę dicam ab hoſtibus regibus, donatiuum & ſtipendium captat,

niſi planè deſertor & transfuga & rebellis? Etiam anus illa intra tectum ſuum dragmam re- G
quirebat: etiam pulſator ille vicini ianuam tundebat: etiam vidua illa non inimicum licet du-
rum iudicem interpellabat. Nemo inde ſtrui poteſt, vnde deſtruitur. Nemo ab eo inlumina-
tur, à quo contenebratur. Quæramus ergo in noſtro, & à noſtris, & de noſtro: In quæ dunta-
Regula fidei — xat quod ſalua regula fidei poteſt in quæſtionem deuenire. REGVLA EST AVTEM
†defēdamus — FIDEI, vt iam hinc quid credamus† profiteamur, illa ſcilicet qua creditur vnum omnino
†al. cōditorem — deum eſſe, nec alium præter mundi †creatorem, qui vniuerſa de nihilo produxerit per ver-
bum ſuum primò omnium emiſſum: id verbum filius eius appellatum in nomine dei, variè
viſum Patriarchis, in Prophetis ſemper auditum, poſtremo delatum ex ſpiritu patris dei &
†hoīem & eſſe — virtute, in virginem Mariam, carnem factum in vtero eius, & ex ea natum, egiſſe† Ieſum H
Chriſtum: exinde prædicaſſe nouam legem, & nouam promiſſionem regni cœlorum, virtutes
feciſſe, fixum cruci, tertia die reſurrexiſſe: In cœlos ereptum, ſedere ad dexteram patris: miſiſ-
ſe vicariam vim ſpiritus ſancti, qui credentes agat: venturum cum claritate ad ſumendos ſan
ctos, in vitæ æternæ & promiſſorum cœleſtium fructum, & ad prophanos iudicandos igni
perpetuo, facta vtriuſque partis reſuſcitatione cum carnis reſtitutione. Hæc regula à Chriſto
vt probabitur inſtituta, nullas habet apud nos quæſtiones, niſi quas hæreſes inferunt, & quæ
hæreticos faciunt. Cæterum manente forma eius in ſuo ordine, quantum libet quæras & tra-
ctes, & omnem libidinem curioſitatis effundas, ſi quid tibi videtur vel ambiguitate pendêre,
vel obſcuritate obumbrari: eſt vtiq; frater aliquis doctor gratia ſcientiæ donatus: eſt aliqui I
inter exercitatos conuerſatus, aliquid tecum curioſius tamen quærens: nouiſſime ignorare
melius eſt, ne quod non debeas, noris, ⌊quia quod debeas noſti.⌋ Fides, inquit, tua te ſaluum fe
FIDES — cit: non exercitatio ſcripturarum. Fides in regula poſita eſt: habet legem, & ſalutem de obſer-
uatione legis: exercitatio autem in curioſitate conſiſtit, habens gloriam ſolam de peritiæ ſtu-
dio. Cedat curioſitas fidei, cedat gloria ſaluti. Certe aut nō obſtrepant, aut quieſcant aduerſus
regulam. Nihil ſcire, omnia ſcire eſt. Vt non inimici eſſent veritatis hæretici, vt de refugien-
dis eis non præmoneremur, quale eſt conferre cum hominibus, qui & ipſi adhuc ſe quærere
confitentur? Si enim verè adhuc quærunt, nihil adhuc certi deprehenderunt: & ideo quodcun
que videntur interim tenere, dubitationē ſuam oſtendunt quandiu quærunt. Itaq; tu qui pro- K
†ab eis †à dubiis †ab incertis — inde quæris, ſpectas ad eos† qui & ipſi quærunt, dubius ad dubios†, incertus ad incertos†, cæ-
cus à cæcis in foueam deducaris neceſſe eſt. Sed cum decipiendi gratia prætendant ſe adhuc
quærere, vt nobis per ſollicitudinis iniectionē tractatus ſuos inſinuent deniq; vbi adierunt ad
nos, ſtatim quæ dicebant quærenda eſſe, defendunt: iam illos ſic debemus refutare, vt ſciant
nos nō Chriſto, ſed ſibi negatores eſſe. Cum enim quærunt adhuc, nondū tenent: cum autem
⌊non⌋ tenent, nondū crediderunt. Cum autē nondum crediderunt, nō ſunt Chriſtiani. At cū
tenent quidem & credunt, quærendū tamen dicunt vt defendant: anteq̄ defendant negant
quod credunt, confitentes ſe nondū crediđiſſe, dum quęrunt. Qui ergo nec ſibi ſunt Chriſtia-
ni, quanto magis nobis? Qui per fallaciā veniunt, qualem fidem diſputant? cui veritati patro- L
cinantur, qui eam à mendacio inducūt? Sed ipſi de ſcripturis agunt, & de ſcripturis ſuadent.
†Vnde ſcilicet loqui poſſent &c. fidei? — Aliunde ſcilicet ſuadere nō poſſent† de rebus fidei, niſi ex literis fidei. Venimus igitur ad pro-
poſitum (huc enim dirigebā) & ⌊hoc⌋ præſtamus† allocutionis præfationem, vt iam hinc de
eo congrediamur, de quo aduerſarij prouocant. Scripturas obtendunt, & hac ſua audacia ſta
†præſtruebamus — tim quoſdam mouent: in ipſo vero congreſſu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, me-
dios cū ſcrupulo dimittunt. Hunc igitur potiſſimū gradum obſtruimus, nō admittendi eos ad
5 illam de ſcripturis diſputationē, ſi hæ ſunt illæ vires eorū, vti ne eas habere poſſint. Diſpici de-
bet cui cōpetat poſſeſſio ſcripturarū, ne is admittatur ad eādē, cui nullo modo cōpetit. Hoc de
conſilio diffidentiæ, aut de ſtudio aliter ineundæ cōſtitutionis induxerim, niſi ratio conſtite- M
rit, in primis illa, quod fides noſtra obſequiū Apoſtolo debeat, prohibenti quæſtiones inire,
nouis vocibus aures accōmodare, hæreticū poſt vnam correptionē ⌊non⌋ conuenire, nō poſt
†Ideo — diſputationem. Adeo† interdixit diſputationem, correptionem deſignans cauſā hæretici con
ueniendi: & hoc vnam, ſcilicet quia non eſt Chriſtianus: ne more Chriſtiani ſemel & iterum,
& ſub duobus aut tribus teſtibus caſtigandus videretur: cum ob hoc ſit caſtigandus propter
quod non ſit cum illo diſputandum. Deinde quoniam nihil proficiat congreſſio ſcripturarū,
niſi planè vt aut ſtomachi quis ineat verſionem, aut cerebri. Iſta hæreſis non recipit quaſdam
ſcripturas: etſi quas recipit, adiectionibus & detractionibus ad diſpoſitionē inſtituti ſui inter-
uertit. & ſi recipit, nō recipit integras: & ſi aliquatenus integras præſtat, nihilominus diuerſas
expoſitiones

A expoſitiones commentata conuertit. Tantum veritati obſtrepit adulter ſenſus, quantum &
corruptor† ſtylus. Variæ præſumptiones neceſſario nolunt agnoſcere ea, per quæ reuincun- †correptor
tur: his nituntur quæ ex falſo compoſuerunt,& quæ de ambiguitate cœperunt. Quid promo-
uebis exercitatiſſime ſcripturarum,cum ſi quid defenderis,negetur ex diuerſo,ſiquid negaue-
ris,defendatur. Et tu quidem nihil perdes, niſi vocem in contentionem† : nihil conſequeris, †concione
niſi vilem de blaſphematione laudem. Ille vero ſiquis eſt cuius cauſa in congreſſum deſcẽdis
ſcripturarum,vt eum dubitantem confirmes,ad veritatẽ an magis ad hæreſes deuerget? hoc
ipſo motus,quod te videat nihil promouiſſe æquo gradu negandi & defendendi,diuerſa par-
te ſtatutum:certè & †pari altercatione incertior diſcedet,neſciens quã hæreſim iudicet. Hæc †de
vtique & ipſi habent in nos retorquere. Neceſſe eſt enim & illos dicere à nobis potius adul-
B teria ſcripturarum & expoſitionum eorum mendacia inferri,qui proinde ſibi defendant ve-
ritatem. Ergo non ad ſcripturas prouocandum eſt:nec in his conſtituendum certamen,qui-
bus aut nulla aut incerta victoria eſt,aut parum certa. Nam etſi nõ ita euaderet conlatio ſcri
pturarum,vt vtranque partem parem ſiſteret, ordo rerum deſiderabat illud prius proponi,
quod nunc ſolum diſputandum eſt: Quibus competat fides ipſa,Cuius ſint ſcripturæ: A quo,
& per quos,& quando,& quibus ſit tradita diſciplina qua fiunt Chriſtiani. Vbi enim appa-
ruerit eſſe veritatem diſciplinæ & fidei Chriſtianæ, illic erit veritas ſcripturarum & expoſi-
tionum,& omnium traditionum Chriſtianorum. Chriſtus Ieſus dominus noſter permittat
C dicere interim,quiſquis eſt,cuiuſcunque dei filius,cuiuſcunque materiæ homo & deus,cuiuſ-
cunque fidei præceptor,cuiuſcunque mercedis promiſſor. Quid eſſet,quid fuiſſet,quam patris
voluntatem adminiſtraret,quid homini agendum determinaret, quamdiu in terris agebat,
ipſe pronunciabat,ſiue populo palam,ſiue diſcentibus ſeorſum. Ex quibus, duodecim præci- Diſcentes
puos lateri ſuo adlegerat deſtinatos Nationibus magiſtros. Itaque vno eorum decuſſo, reli-
quos vndecim regrediens ad patrem poſt reſurrectionem,iuſſit ire & docere Nationes, tin-
gendas in patrem & in filium & ſpiritum ſanctum. Statim igitur Apoſtoli, quos hæc appel- Apoſtoli
latio miſſos interpretatur, aſſumpto per ſortem duodecimo Mathia in locum Iudæ ex auto- quid.
ritate prophetiæ, quæ eſt in pſalmo Dauid cõſecuta promiſſa, vim ſpiritus ſancti ad virtutes 6
& eloquium,primò per Iudæam cõteſtata fide in Ieſum Chriſtum†, & eccleſiis inſtitutis, de- †conteſtatã fidem Ieſu Chriſti
D hinc in orbem profecti, eandem doctrinam eiuſdem fidei Nationibus promulgauerunt: &
proinde eccleſias apud vnamquanque ciuitatem condiderunt,à quibus traducem fidei & ſe-
mina doctrinæ,cæteræ exinde eccleſiæ mutuatæ ſunt, & quotidie mutuantur vt eccleſiæ fiãt.
Ac per hoc & ipſæ apoſtolicæ deputantur,vt ſoboles Apoſtolicarum eccleſiarum. Omne ge-
nus ad originem ſuam cenſeatur,neceſſe eſt. Ita quæ tot ac tantæ eccleſiæ,vnam eſſe illam ab
Apoſtolis primam,ex qua omnes. Sic omnes primæ,& omnes Apoſtolicæ, dum vnam om-
nes probant vnitatem. Communicatio pacis,& appellatio fraternitatis,& conteſſeratio ho-
ſpitalitatis: quæ iura non alia ratio regit,quàm eiuſdem ſacramẽti vna traditio. Hanc igitur Communicatio pacis
dirigimus præſcriptionem: Si dominus Ieſus Chriſtus Apoſtolos miſit ad prædicandum: a- Appellatio fraternitatis
E lios non eſſe recipiendos prædicatores, quàm quos Chriſtus inſtituit: quia nec alius patrem Cõteſſeratio hoſpitalitatis
nouit niſi filiꝰ,& cui filius reuelauit: & nec aliis videtur reuelaſſe filius,quàm Apoſtolis quos
miſit ad prædicandum,vtique quod illis reuelauit. Quid autem prædicauerint,id eſt,quid illis
Chriſtus reuelauerit, & hic præſcribam, non aliter probari debere,niſi per eaſdem eccleſias,
quas ipſi Apoſtoli condiderunt,ipſi eis prædicando,tam viua(quod aiunt)voce, quàm per e- Viua voce
piſtolas poſtea. Si hæc ita ſunt, conſtat proinde omnem doctrinam, quæ cum illis eccleſiis
Apoſtolicis matricibus & originalibus fidei conſpiret, vetitati deputandam:&†ſine dubio te- Eccleſię Apoſtolicæ matrices & originales
nentem,quod eccleſiæ ab Apoſtolis,Apoſtoli à Chriſto,Chriſtus à deo ſuſcepit:reliquam ve-
ro omnem doctrinam de mendacio præiudicandam,quæ ſapiat contra veritatem eccleſiarũ, †id.
F & Apoſtolorum,& Chriſti,& dei. Supereſt ergo vti demonſtremus, an[hæc] noſtra doctri-
na,cuius regulam ſupra edidimus,de Apoſtolorum traditione cenſeatur: & ex hoc ipſo, an
cæteræ de mendacio veniant. Communicamus cum eccleſiis apoſtolicis, quod nulla doctri-
na diuerſa,hoc eſt teſtimonium veritatis. Sed quoniam(tum expedita probatio eſt, vt ſi ſta-
tim proferatur,nihil iam ſit retractandum,ac ſi prolata non ſit à nobis, locum interim de-
mus diuerſæ parti,ſi quid putant ad infirmandam hanc præſcriptionem mouere ſe poſſe) ſo-
lent dicere,non omnia Apoſtolos ſciſſe,eadem agitati dementia qua rurſus conuertunt, om
nia quidẽ Apoſtolos ſciſſe, ſed non omnia omnibus tradidiſſe: in vtroque Chriſtum repre-
henſioni ſubiicientes,qui aut minus inſtructos,aut parum ſimplices Apoſtolos miſerit: Quis
enim

A hoc depoſitum eſt,tam idoneum, vt alterius doctrinæ deputetur?An illius denunciationis,de
quo ait? Hanc denunciationem commendo apud te filiole Timothee.Item illius pręcepti,de
quo ait: Denuncio tibi ante deum,qui viuificat omnia,& Ieſum Chriſtum,qui teſtificatus eſt
ſub Pontio Pilato bonam cõfeſſionem,vt cuſtodias præceptum. Quod autem præceptum, &
quæ denunciatio,ex ſupra & infra ſcriptis intellegerat,non neſcio quid ſuboſtendi hoc dicto 9
de remotiore doctrina,ſed potius inculcari de non admittenda alia pręter eam,quam audie-
rat ab ipſo:& puto coram multis,inquit,teſtibus.Quos multos teſtes,ſi nolunt eccleſiam in-
telligi,nihil intereſt quomodo nihil tacitum fuerit,quod ſub multis teſtib⁹ proferebatur.Sed
nec quia monet† illum hæc fidelibus hominibus demandare, qui idonei ſint & alios docere, †volunt
B id quoque argumentum occulti alicuius euangelij interpretandum eſt. Nam & cum dicit
Hæc,de eis dicit,de quibus in præſenti ſcribebat: de occultis autem vt de abſentibus apud cõ Hæc
ſcientiam,non hæc,ſed illa dixiſſet.Porrò conſequens erat, vt cui demandabat euangelij ad- Illa
miniſtrationem,non paſſim nec inconſideratè adminiſtrandam adiiceret: & ſecundum do-
minicam vocem,ne margaritã porcis,& ſanctum canibus iactaret. Dominus palàm edixit,
ſine vlla ſignificatione alicuius taciti ſacramenti,ipſe præceperat, ſi quid in tenebris & in ab-
ſcondito audiſſent,in lucem & in tectis prædicarent. Ipſe per ſimilitudinem præfigurauerat:
ne vnam mnam,id eſt,vnum verbum eius,ſine fructu in abdito reſeruarent. Ipſe docebat lu-
cernam non ſub modio abſtrui ſolere,ſed in candelabrum cõſtitui, vt luceat omnibus qui in
C domo ſunt.Hæc apoſtoli aut neglexerunt, ⌊aut minime intellexerunt⌋ ſi non adimpleuerũt,
abſcondentes aliquid de lumine,id eſt,dei verbo,Chriſti ſacramẽto.Neminem quod ſcio ve-
rebantur,non Iudæorum vim,non ethnicorum: quo magis vtique in eccleſia libere prædi-
cabant, qui in ſynagogis & in locis publicis non tacebant: imò neque Iudæos cõuertere, ne-
que ethnicos inducere potuiſſent,niſi quod credi ab eis volebant,ordinarie†exponerẽt.Mul- †ordine
to magis iam credentibus eccleſiis,nihil ſubtraxiſſent, quod aliis paucis ſeorſum demanda-
rent: quanquàm etſi quædam inter domeſticos,vt ita dixerim,diſſerebant,non tamen ea fuiſ
ſe credendum eſt,quæ aliam regulam fidei ſuperducerent,diuerſam & contrariam illi,quam
catholicè in medium proferebant: vt alium dominum in eccleſia dicerent, alium in hoſpi-
D tio: & aliam Chriſti ſubſtantiam deſignarent in aperto,aliam in ſecreto:& aliam ſpem reſur
rectionis apud omnes annũciarent,aliam apud paucos: cum ipſi obſeruarẽt † in epiſtolis ſuis, †obſecrarẽt
vt idipſum & vnum loquerentur omnes: & non eſſent ſchiſmata & diſſenſiones in eccleſia,
quia ſiue Paulus,ſiue alij,eadem prædicarent.Alioquin meminerant,Sit ſermo veſter:eſt,eſt:
non,non: quod amplius,hoc à malo eſt: ne euangelium in diuerſitate tractarent.Si ergo in-
credibile eſt,vel ignoraſſe Apoſtolos plenitudinem prædicationis,vel non omnem ordinem
regulæ omnibus ædidiſſe,videamus ne Apoſtoli quidem ſimpliciter & plenè, eccleſiæ autem
ſuo vitio aliter acceperint quàm apoſtoli præferebant.Omnia iſta ſcrupuloſitatis incitamẽ-
ta,inuenias prætendi ab hæreticis.Tenent correptas ab Apoſtolo eccleſias, O inſenſati Gala-
E tæ,quis vos faſcinauit?&,tam bene currebatis,quis vos impediit? ipſumq; principium:Miror
quod ſic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam,ad aliud Euangelium.Item
ad Corinthios ſcriptum,quod eſſent adhuc carnales qui lacte educarentur, nondum idonei
ad pabulum: qui putarent ſe ſcire aliquid,quando nondum ſcirent, quemadmodum ſciri o-
porteret.Cum correptas eccleſias opponunt,credant emendatas. Sed & illas recognoſcant,
de quarum fide & ſcientia & conuerſatione Apoſtolus gaudet,& deo gratias agit: qui tamẽ
hodie cum illis correptis vnius inſtitutionis iura miſcent. Age nunc omnes errauerint: de- Vnius inſti-
ceptus ſit & Apoſtolus de teſtimonio reddendo quibuſdam. Nullam reſpexerit ſpiritus ſan- tutionis iu-
ctus vti eam in veritate deduceret,ad hoc miſſus à Chriſto,ad hoc poſtulatus de patre,vt eſ- ra miſcent
F ſet doctor veritatis: neglexerit officium dei villicus, Chriſti vicarius, ſinens eccleſias aliter
interim intelligere,aliter credere,⌊quàm⌋quod ipſe per apoſtolos prædicabat: Et quid veri-
ſimile eſt,vt tot ac tantæ in vnam fidem errauerint? Nullus inter multos euẽtus eſt,vnus eſt.
Exitus variaſſe debuerat ordinem†doctrinæ eccleſiarum.Cæterum quod apud multos vnum †error
inuenitur,non eſt erratum⌊ſed traditum.⌋ Audeat ergo aliquis dicere illos erraſſe qui tradi-
derunt? quoquo modo ſit erratum,tam diu vtique errauit error, quàm diu hæreſes non e-
rant.Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat: interea perperam †perperã co
euangelizabatur perperam credebatur,tot milia milium perperam tincta,tot opera fidei per- ronata,aut
peram miniſtrata,tot virtutes,tot chariſmata perperam operata,tot ſacerdotia,tot miniſte- ſint perperã,
ria perperam functa,tot deniq; martyria perperam & in vacuum.† Quale eſt vt ante res dei nec in va-
currerent, cuum.

currerent,quàm cuius dei notum eſſet? Ante Chriſtiani, quàm Chriſtus inuentus : ante hæ- G
reſes,quàm vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit : poſtremo, ſi-
militudo ſuccedit. Cæterum ſatis ineptum, vt prior in doctrina hæreſis habeatur , vel quo-
niam ipſa eſt quæ futuras hæreſes & cauendas prænunciabat.Ad eius doctrinæ eccleſiam ſcri
ptum eſt,imò ipſa doctrina ad eccleſiam ſuam ſcribit:Et ſi angelus de cœlo aliter euangeliza-
uerit citra quàm nos,anathema ſit.Vbi tunc Marcion,Ponticus nauclerus,Stoicæ ſtudioſus?
Vbi tunc Valentinus Platonicæ ſectator? Nam conſtat illos,neque adeo olim fuiſſe,Antoni-
Eccleſia Ro ni ferè principatu,& in catholicam penè doctrinam credidiſſe apud eccleſiam Romanéſem,
manenſis. ſub epiſcopatu Eleutheri benedicti,donec ob inquietam eorum ſemper curioſitatem, qua fra
Eleutheri* tres quoque viciabant,ſemel & iterum eiecti.Marcion quidem cum ducentis H-S, quæ eccle H
epiſcopus
Romanus. ſiæ intulerat,nouiſſime in perpetuum diſcidium relegatus,venena doctrinarum ſuarum diſ-
Marcion ſeminauit.Poſtmodum Marcion pœnitentiam confeſſus,cum conditioni datæ ſibi occurrit,
II ita pacem recepturus,ſi cæteros quoque quos perditioni erudiſſet,eccleſiæ reſtitueret , morte
præuentus eſt.Oportebat enim hæreſes eſſe: nec tamen ideo bonum hæreſes , quia eſſe eas o-
portebat: quaſi non & malum oportuerit eſſe.Nam & dominum tradi oportebat,ſed væ tra-
†quis etiam ditori: ne quid etiam hinc hæreſis† defendat.Sed & Apellis ſtemma retractandum eſt . Tam
hinc hære- non vetus & ipſe quàm Marcion inſtitutor & præformator eius: ſed lapſus in fœminam de-
ſim.
Apellis ſtē- ſertor continentiæ Marcionenſis,ab oculis ſanctiſſimi magiſtri Alexandriam ſeceſſit . Inde
ma poſt annos regreſſus non melior,niſi tantum quà iam non Marcionites, in alteram fœminā I
Philumene impegit,illam virginem Philumenen(quam ſupra edidimus)poſtea vero immane proſtibulū
Energema & ipſam,Energemate circumuentus,quæ ab ea didicit Phaneroſeis ſcripſit. Adhuc in ſeculo
Phaneroſes ſuperſunt qui meminerint eorum,etiam proprij diſcentes & ſucceſſores ipſorum , ne poſte-
riores negare poſſint: quanquam & de operibus ſuis,vt dixit dominus,reuincuntur . Si enim
Marcion nouum teſtamentū à vetere ſeparauit: [poſterior eſt eo quod ſeparauit,] quia ſepa-
†ſeparari rare†non poſſet, niſi quod vnitum fuit:vnitum ergo ante quàm ſepararetur,poſtea factū ſe-
paratum,poſteriorem oſtendit ſeparatorem.Item Valentinus : aliter exponens & ſine dubio
emendans hoc nomine,quicquid emendat , vt mendoſum retro alterius fuiſſe demonſtret.
Adulteri ve Hos vtique inſigniores,& frequentiores adulteros veritatis nominamus. Cæterum & Nigi- K
ritatis dius neſcio quis & Hermogenes,& multi alij adhuc ambulant peruertentes vias dei . Cupio
oſtendant mihi,ex qua autoritate prodierunt.Si alium deum prædicant , quomodo eiuſdem
†eundem rebus & literis & nominibus vtuntur aduerſus quem prædicant? ſi eiuſdem† , quomodo ali-
ter.Probent ſe nouos apoſtolos eſſe: dicant Chriſtum iterum deſcendiſſe , iterum ipſum do-
cuiſſe,iterum crucifixum,iterum[mortuum , iterum] reſuſcitatum : ſic enim apoſtolos ſolet
†ipſe facere,dare illis præterea virtutem,eadem ſigna edēdi,quæ & ipſi† . Volo igitur virtutes eorū
Hæretici, proferre,niſi quod agnoſco maximam virtutem eorum,qua apoſtolos in peruerſum æmulā-
pſeudapo- tur.Illi enim de mortuis ſuſcitabant,iſti de viuis mortuos faciunt. Sed ab exceſſu reuertar ad
ſtoli principalitatem veritatis,& poſteritatem mendacitati deputandam, ex illius quoque parabo L
læ patrocinio,quæ bonum ſemen frumenti à domino ſeminatum primo conſtituit : auenarū
†proprie autem ſterilis fœni adulterium,ab inimico diabolo poſtea ſuperducit.Pro parte† enim doctri
narum diſtinctionem figurat: quia & alibi verbū dei ſeminis ſimilitudo eſt.Ita ex ipſo ordine
manifeſtatur,id eſſe dominicum & verum , quod ſit prius traditum : id autem extraneum &
falſum,quod ſit poſterius immiſſum.Ea ſententia manebit aduerſus poſteriores quaſque hæ-
†competit reſes,quibus nulla conſtantia & conſcientia concedit† ad defendendam ſibi veritatem.Cæte-
rum ſi quæ audent interſerere ſe ætati apoſtolicæ,vt ideo videantur ab Apoſtolis traditę,quia
ſub Apoſtolis fuerunt: poſſumus dicere: Aedant ergo origines eccleſiarum ſuarum : euoluāt
Origines ec ordinem epiſcoporum ſuorum,ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem,vt primus ille epi- M
cleſiarum. ſcopus aliquem ex Apoſtolis,vel Apoſtolicis viris,qui tamen cum Apoſtolis perſeuerauerit,
Ordo epi-
ſcoporum. habuerit autorem & anteceſſorem.Hoc enim modo eccleſiæ Apoſtolicæ cenſus ſuos deferūt
Eccleſiæ a- ſicut Smyrnęorum eccleſia[habens]Polycarpum ab Ioanne conlocatum refert:ſicut Roma-
poſtolicæ. norum Clementem à Petro ordinatum:id & proinde vtique & cæteræ exhibent,quos ab apo
ſtolis in epiſcopatum conſtitutos,apoſtolici ſeminis traduces habeant . Confingant tale ali-
quid hæretici.Quid enim illis poſt blaſphemiam inlicitum eſt ? ſed etſi confinxerint , nihil
promouebunt.Ipſa enim doctrina eorum cum Apoſtolica comparata, ex diuerſitate & con-
trarietate ſua pronunciabit,neque Apoſtoli alicuius autoris eſſe neque apoſtolici : quia ſicut,
Apoſtoli non diuerſa inter ſe docuiſſent,ita & apoſtolici non cōtraria apoſtolis ædidiſſent
niſi illi

A niſi illi qui ab Apoſtolis deſciuerunt,& aliter prædicauerunt. Ad hanc itaque formam pro-
uocabuntur ab illis eccleſiis, quæ licet nullum ex Apoſtolis vel apoſtolicis autorem ſuũ pro-
ferant,vt multo poſteriores,quæ denique quotidie inſtituuntur: tamen in eadem fide con-
ſpirantes,non minus apoſtolicæ deputantur pro conſanguinitate doctrinæ. Ita omnes hære-
ſes ad vtranque formam noſtris eccleſiis prouocatæ, probent ſe quaquà putant apoſtolicas.
Sed adeo nec ſunt,nec poſſunt probare quod nõ ſunt: nec recipiuntur in pacem & in com-
municationem ab eccleſiis quoquo modo apoſtolicis: ſcilicet ob diuerſitatẽ ſacramenti,nul-
lo modo apoſtolicæ. Adhibeo ſuper hæc,ipſarum doctrinarum recognitionem , quæ [tunc]
ſub apoſtolis fuerunt,ab iiſdem apoſtolis & demonſtratæ & deieratę. Nam & ſic facilius tra- 12
ducentur: dum aut iam tunc fuiſſe deprehenduntur,aut ex illis quæ iam tunc fuerunt ſemina
B ſumpſiſſe. Paulus in prima ad Corinthios;notat negatores & dubitatores reſurrectionis. Hęc
opinio prima †Sadducæorum: Partem eius vſurpat Marcion,& Apelles, & Valentinus, & ſi
qui alij reſurrectionem carnis infringunt. Ad Galatas ſcribens, inuehitur in obſeruatores &
defenſores circuncisionis & legis. Hebionis hæreſis ſic eſt. Timotheum inſtruens,nuptiarum
quoque interdictores ſugillat: Ita inſtituunt Marcion,& Apelles eius ſecutor. Aeque tangit
eos qui dicerent factam iam reſurrectionem:id de ſe Valentiniani adſeuerant. Sed & cum ge
nealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnoſcitur: apud quem æon ille neſcio qui,
noui & non vnius nominis,generat è ſua Charite Senſum & Veritatem,& hi æque procreãt
C duos, Sermonem & Vitam. Dehinc & iſti generant Hominem & Eccleſiam: de qua prima
hæc ideo decas †æonum: exinde decem alij,& duodecim reliqui æones miris nominibus ori-
untur,in meram fabulam triginta æonum. Idem Apoſtolus cum improbat elementis ſeruiẽ-
tes,aliquem Hermogenem oſtendit,qui materiam non natam introducens, deo non nato
eam comparat: & ita matrem elementorum deam faciens,poteſt ei ſeruire quam deo com-
parat. Ioannes vero Apocalypſi idolothyta edentes & ſtupra committentes, iubet caſtigare:
Sunt & nunc alij Nicolaitæ, Cainana †hæreſis dicitur. At in epiſtola eos maxime antichriſtos
vocat,qui Chriſtum negarent in carne veniſſe,& qui non putarent Ieſum eſſe filium dei: Il-
lud Marcion,hoc Hebion vindicauit. Simonianæ autem magiæ diſciplina angelis ſeruiens,
vtique & ipſa inter idololatrias deputabatur: & à Petro apoſtolo in ipſo Simone damnaba-
D tur. Hæc ſunt, vt arbitror,genera doctrinarum adulterinarum,quæ ſub Apoſtolis fuiſſe ab ip-
ſis Apoſtolis diſcimus: & tamen nullam inuenimus inſtitutionem,inter tot diuerſitates per-
uerſitatum,quæ de deo creatore vniuerſorum controuerſiam mouerit. Nemo alterum deum
auſus eſt ſuſpicari,facilius de filio quàm de patre hæſitabatur,donec Marcion præter creato-
rem alium deum ſolius bonitatis induceret: Apelles creatorem angelum neſcio quem glo-
rioſum ſuperioris dei,faceret deum legis & Iſraëlis,illum igneum adfirmans: Valẽtinus æo- 13
nas ſuos ſpargeret,& vnius æonis vitium in originẽ deduceret dei creatoris. His ſolis & his
primis reuelata &.veritas diuinitatis, maiorem ſcilicet dignationem & pleniorem gratiam
à diabolo conſecutis,qui deum ſic quoque voluerit æmulari,vt de doctrinis venenorũ, quod
E dominus negauit,ipſe faceret diſcipulos ſuper magiſtrum. Eligant igitur ſibi tempora vni-
uerſæ hæreſes quæ quando fuerint, dũ non interſit, quæ quando [dum] de veritate non ſint:
vtique quæ ſub Apoſtolis non fuerunt,fuiſſe non poſſunt. Si enim fuiſſent, nominarentur &
ipſæ,vt & ipſæ coërcendæ. Quæ vero ſub Apoſtolis fuerunt,in ſua nominatione damnantur.
Siue ergo eædem nunc ſunt aliquanto expolitiores,quæ ſub apoſtolis rudes,habent ſuã exin-
de dãnationem: ſiue aliæ quidẽ illæ fuerunt,aliæ autem poſtea obortæ [ſunt,&] quaſdã ex illis
opiniones vſurpauerũt,habendo cum eis conſortiũ prædicationis, habeãt neceſſe eſt etiã con
ſortiũ dãnationis: pręcedẽte illo fine ſupradicto poſteritatis,quo etſi nihil de dãnaticiis par-
ticiparẽtur,de ætate ſola pręiudicarẽtur,tãto magis adulterę, quãto nec apoſtolis nominatæ.
F Vnde firmius cõſtat has eſſe,quæ adhuc tũc nunciabãtur futuræ. His definitiõibus prouocatæ
à nobis & reuictæ hæreſes oẽs,ſiue quæ poſteræ,ſiue quæ coætaneæ apoſtolorũ, dũmodo diuer
ſæ:ſiue generaliter,ſiue ſpecialiter notatæ ab eis,dũmodo prædamnatæ, audeant reſpõdere &
ipſæ aliquas eiuſmodi pręſcriptiones aduerſus noſtrã diſciplinam. Si enim negant veritatem
eius,debent probare illam quoque hæreſim eſſe eadem forma reuictam, qua ipſæ reuincũtur:
& oſtendere ſimul vbi nam quęrenda ſit veritas,quam apud illas nõ eſſe iam conſtat. Poſte-
rior noſtra res nõ eſt,imò omnibus prior eſt: Hoc erit teſtimonium veritatis vbique occu-
pantis principatum. Quod ab apoſtolis non damnatur, imò defenditur: Hoc erit indicium
proprietatis. Quam enim damnant, quaſi extraneam:quamq; non damnauerũt, ſuam oſten- 14
dunt,

†propria Sadducæi
Marcion
Apelles
Hebion
Valentinus

†prima ogdoade æonum.
Meræfabula xxx. æonũ
Hermogenes
Nicolaus
†Eiana.

Poſteritas.
Damnatitię hæreſes

A quouis hodie ex Vergilio fabulam,in totum aliam,componi materia ſecundum verſus, ver-
ſibus ſecundum materias concinnatis.Denique Oſidius Geta Medeam, Tragœdiam ex Ver- Oſid.ex Ver
gilio pleniſſime expreſſit.Meus quidam propinquus ex eodem poëta, inter cætera ſtyli ſui o- gilio tragœ-
cia pinacem Cebetis explicuit.Homeri centonas etiam vocare ſolent, qui de carminibus Ho diá expreſſit
meri propria opera more centonario ex multis hinc inde compoſitis in vnum ſarciunt cor- Tabula Ce-
pus.Et vtique fœcundior diuina literatura ad facultatem cuiuſcunque materiæ. Nec pericli- betis
tor dicere,ipſas quoque ſcripturas ſic eſſe ex dei voluntate diſpoſitas, vt hæreticis materias Homeri cē-
ſubminiſtrarent,cum legam oportere hæreſes eſſe, quæ ſine ſcripturis eſſe non poſſent. Sed tones
quęritur,à quo intellectus interpretetur,eorum quæ ad hæreſes faciant? A diabolo ſcilicet,cu
B ius ſunt partes interuertendi veritatem: qui ipſas quoque res ſacramentorum diuinorum,in
idolorum myſteriis æmulatur.Tingit & ipſe quoſdam,vtique credentes & fideles ſuos:expia- 16
tionem delictorum de lauacro repromittit,& ſic adhuc initiat Mithræ: ſignat illic in fron- Mithræ li-
tibus milites ſuos: celebrat & panis oblationem: & imaginem reſurrectionis inducit: & ſub mites
gladio redimit coronam. Quid quod & ſummum pontificem in vnius nuptiis ſtatuit? Ha- Oblatio pa-
bet & virgines,habet & continentes?Cæterum ſi Numæ Pompilij ſuperſtitiones reuoluamus, nis
ſi ſacerdotalia officia inſignia,& priuilegia,ſi ſacrificantia miniſteria, & inſtrumenta & vaſa Numa Pom
ipſorum ſacrificiorum,ac piaculorum & votorum curioſitates conſideremus, nónne manife pilius
ſtè diabolus moroſitatem illam Iudæę†imitatus eſt? Qui ergo ipſas res de quibus ſacramen- Iudæę moro
C ta Chriſti adminiſtrātur tam æmulanter adfectauit exprimere in negociis idololatrię, vti- ſitas
que & idem & eodem ingenio geſtiit & potuit inſtrumenta quoque diuinarum rerum & ſa- †Iudaicæ
cramentorum Chriſtianorum, ſenſum de ſenſibus, verba de verbis, parabolas de parabolis, legis
prophanè & æmulè fidei attentare.Et ideo neque à diabolo immiſſa eſſe ſpiritalia nequitię,ex
quibus etiam hæreſes veniunt,dubitare quis debeat:neque ab idololatria diſtare hæreſes,cum
& autoris & operis eiuſdem ſint cuius & idololatria.Deum aut fingunt alium aduerſus crea-
torem: aut ſi vnicum creatorem confitentur,aliter eum diſſerunt,quàm in vero eſt: Ita om-
ne mendacium de deo,variatio quodammodo ſexus eſt idololatriæ†.Non omittam ipſius e- †Itaq; om-
tiam conuerſationis hæreticę deſcriptionem, quàm futilis, quàm terrena, quàm humana ſit, ne mēdaciū
D ſine grauitate,ſine autoritate,ſine diſciplina, vt fidei ſuæ congruens.In primis quis catechu- quod de eo
menus,quis fidelis incertum eſt: pariter adeunt,pariter audiunt, pariter orant:etiam ethnici dicunt gen9
ſi ſuperuenerint,ſanctum canibus,& porcis margaritas,licet non veras iactabunt. Simplici- eſt idolola-
tatem volunt eſſe poſt rationem diſciplinæ,cuius penes nos curam lenocinium vocant. Pa- trię
cem quoque paſſim cum omnibus miſcent.Nihil enim intereſt illis,licet diuerſa tractantib9,
dum ad vnius veritatis expugnationem conſpirent. Omnes tument,omnes ſcientiam polli-
centur.Ante ſunt perfecti catechumeni, quàm edocti†.Ipſæ mulieres hæreticæ quàm proca- †educati
ces,quæ audeant docere,contendere,exorciſmos agere,curationes repromittere, forſitan &
tingere.Ordinationes eorum temerariæ,leues,inconſtantes: nunc neophytos conlocant,nūc
E ſeculo†obſtrictos,nunc apoſtatas noſtros,vt gloria eos obligent, quia veritate non poſſunt. †ſæculo
Nuſquam facilius proficitur,quàm in caſtris rebellium,vbi ipſum eſſe illic, promereri eſt.Ita-
que alius hodie epiſcopus, cras alius: hodie diaconus, qui cras lector: hodie presbyter, qui
cras laicus. Nam & laicis ſacerdotalia munera iniungunt. De verbi autem adminiſtratio-
ne quid dicam, cum hoc ſit negocium illis, non ethnicos conuertendi, ſed noſtros euer-
tendi: hanc magis gloriam captant, ſi ſtantibus ruinam, non ſi iacentibus eleuationem,
operentur: quoniam & ipſum opus eorum non de ſuo proprio ædificio venit, ſed de ve-
ritatis deſtructione noſtra ſuffodiunt,vt ſua ædificēt. Adime illis legem Moyſi,& prophetas, 17
& creatorem deum accuſationem, & loqui non habent. Ita fit vt ruinas facilius operentur
F ſtantium ædificiorum,quàm extructiones iacentium ruinarum. Ad hæc ſolummodo opera
humiles,& blandi,& ſummiſſi agunt. Cęterum nec ſuis Pręſidibus reuerentiam nouerunt.Et Præſides
hoc eſt quod ſchiſmata apud hæreticos ferè nō ſunt: quia cum ſint,nō pârent ſchiſmata. Eſt
enim vnitas,ipſa.Mentior ſi non etiam à regulis ſuis variant inter ſe,dum vnuſquiſque pro- Ipſa ſubau-
inde ſuo arbitrio modulatur quę accepit, quemadmodum de ſuo arbitrio ea compoſuit ille di ſchiſmata
qui tradidit. Agnoſcit naturam ſuam: & originis ſuę morem,profectus rei†.Idem licuit Va- †re
lentinianis quod Valētino,idem Marcionitis quod Marcioni,de arbitrio ſuo fidem innoua-
re.Denique penitus inſpectę hęreſes omnes in multis cum autoribus ſuis diſſentiētes depre- †ſine ſede
henduntur.Plerique nec eccleſias habent,ſine matre,ſine ſede†,orba fide, extorres quaſi ſibi- Cōmercia
latæ vagantur.Notata ſunt etiam commercia hæreticorum cum Magis quàm pluribus, cum hæreticorū.
Magi

circulatoribus,

A in ſe habeat numerum computatum. In vltimis quidem angelis, & qui hunc fecerunt mun-
dum nouiſſimum ponit Iudæorum deum: id eſt, deum legis & prophetarum: quem deũ ne-
gat, ſed angelum dicit. Huic ſortito obtigiſſe ſemen Abrahæ, atque ideo hunc de terra Ae-
gypto filios Iſraël in terra Chanaan tranſtuliſſe. Hunc turbulentiorem præ cæteris angelis,
atq; ideo & ſeditiones frequenter & bella concutere, ſed & humanum ſanguinem fundere.
Chriſtum autem non ab hoc qui fecerit mundum, ſed ab illo Abraxa miſſum veniſſe in phan
taſmate: ſine ſubſtantia carnis fuiſſe. Hunc paſſum apud Iudæos non eſſe, ſed vice ipſius Si-
monem crucifixum eſſe: vnde nec in eum credendum eſſe qui ſit crucifixus, ne quis confitea-
tur in Simonem crediſiſſe. Martyria negat eſſe faciẽda. Carnis reſurrectionem grauiter im-
B pugnat, negans ſalutem corporibus repromiſſam. Alter hæreticus Nicolaus emerſit: hic de Nicolaus
ſeptem diaconis, qui in Actis Apoſtolorum allecti ſunt, fuit. Hic dicit tenebras in concupi-
ſcentia luminis & quidem fœda & obſcœna fuiſſe: ex hac permixtione, pudor eſt dicere quæ
fœtida & immunda. Sunt & cætera obſcœna. Omnes enim refert quoſdam turpitudinis na- 19
tos, & complexus, & permixtiones execrabiles obſcœnasq; coniunctas, & quædam ex ipſis
adhuc turpiora. Natos præterea dæmones, & deos, & ſpiritus ſeptem, & alia ſatis ſacrilega
pariter & fœda: quæ referre erubeſcimus, & iam præterimus. Satis eſt nobis quod totam i-
ſtam hæreſim Nicolaïtarum, Apocalypſis domini grauiſſimá ſententiæ autoritate damna-
uit, dicendo: quia hoc tenes, odiſti doctrinam Nicolaitarum, quam & ego odi. Acceſſerunt
C his hæretici etiam illi, qui Ophitæ nuncupantur. Nam ſerpentem magnificant in tantum, vt Ophitæ
illum etiam ipſi Chriſto præferant. Ipſe enim, inquiunt, ſcientiæ nobis boni & mali originem
dedit. Huius animaduertens potentiam & maieſtatem Moyſes, inquiunt, æreum poſuit ſer-
pentem: & quicunque ipſum aſpexerunt, ſanitatem conſecuti ſunt. Ipſe, aiunt præterea, Chri
ſtus in euangelio ſuo imitatur ſerpentis ipſius ſacram poteſtatem dicendo: Et ſicut Moy-
ſes exaltauit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipſum introducunt
ad benedicenda euchariſtia ſua. Sed tota iſtius erroris & ſcena & doctrina inde fluxit. Di- Scena erroris
cunt enim de illo ſummo primario æone complures alios æones extitiſſe inferiores, omni-
bus tamen iſtis æonẽ anteſtare, cuius ſit nomẽ Ialdabaoth. Hunc autẽ conceptum eſſe ex al-
D tero æone æonibus inferioribus permixto: ſeque poſtea cum in ſuperiora voluiſſet eniti, gra
uitate materiæ permixta ſibi, non potuiſſe ad ſuperna peruenire, in medietate relictum, ex-
tendiſſe totum, effeciſſe ſic cœlum. Ialdabaoth tamen inferius deſcendiſſe, & feciſſe ſibi fi-
lios ſeptem: quem occluſiſſe ſuperiora dilatione: vt quia angeli quæ ſuperiora eſſent, ſci-
re non poſſent, ipſum ſolum deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores ho-
minem feciſſe: & quia ab infirmioribus & mediocribus virtutibus inſtitutus eſſet, quaſi ver-
mem iacuiſſe reptantem: Illum vero æonem ex quo Ialdabaoth proceſſiſſet, inuidia com-
motum, ſcintillam quandam iacenti homini immiſiſſe, qua excitatus per prudentiam ſa-
peret & intelligere poſſet ſuperiora. Sic rurſum Ialdabaoth iſtum in indignationem con-
E uerſum ex ſemetipſo ædidiſſe virtutem, & ſimilitudinem ſerpentis: & hanc fuiſſe virtutem
in paradiſo, id eſt iſtum fuiſſe ſerpentem, cui Eua quaſi filio dei crediderat. Decerpſit, in-
quiunt, de fructu arboris, atque ideo generi humano ſcientiam bonorum & malorum
contribuit. Chriſtum autem non in ſubſtantia carnis fuiſſe; ſalutem carnis ſperandam o-
mnino non eſſe. Necnon etiam erupit alia quoque hæreſis, quæ dicitur Caïnæorum. Et Cainæi
ipſi enim magnificant Caïn, quaſi ex quadam potenti virtute conceptum, quæ operata ſit in
ipſo. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum, procreatum: & ideo inferiorem repertum.
Hi qui hoc adſerunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum & magnum
eſſe memorantes, propter vtilitates quas humano generi contuliſſe iactatur. Quidam e-
F nim ipſorum gratiarum actionem Iudæ propter hanc cauſam reddendam putant. Ani-
maduertens enim, inquiunt, Iudas, quod Chriſtus vellet veritatem ſubuertere, tradidit il-
lum, ne ſubuerti veritas poſſet. Et alij ſic contra diſputant & dicunt. Quia poteſtates hę mũ-
di nolebant pati Chriſtum, ne humano generi per mortem ipſius ſalus pararetur, ſaluti con-
ſulens generis humani, tradidit Chriſtum, vt ſalus quæ impediebatur per Virtutes, quæ
obſiſtebant ne pateretur Chriſtus, impediri omnino non poſſet: & ideo per paſſionem Chri-
ſti non poſſet ſalus humani generis retardari. Sed & illa hæreſis proceſſit, quæ dicitur Set- Sethoitæ
thoitarum. Huius peruerſitatis doctrina hæc eſt: Duos homines ab angelis conſtitutos,
Caïn & Abel: propter hos magnas inter angelos contentiones & diſcordias extitiſſe, ob hãc
cauſam illam virtutem quæ ſuper omnes virtutes eſſet, quã matrem pronunciant, dum Abel

interfectum dicerent voluiſſe concipi & naſci hunc Seth loco Abelis: vt euacuarentur an- G
geli illi, qui duos priores illos homines condidiſſent, dum hoc ſemen mundum oritur & na
ſcitur. Permixtiones enim dicunt angelorum & hominum iniquas fuiſſe: ob quam cauſam
illam Virtutem quam (ſicut diximus) pronunciant matrem, ad vindictam etiam cataclyſ-
mum inducere, vt & illud permixtionis ſemen tolleretur: & hoc ſolum ſemen, quod eſſet pu
rum, integrum cuſtodiretur. Sed enim illos qui ſeminis illos prioris inſtituiſſent, occulte &
latenter, & ignorante illa matre virtute, cum illis octo animabus in arcam miſiſſe etiam ſe-
men Caïn, quo ſemen malitiæ non periret, ſed cum cæteris conſeruatum, & poſt cataclyſmũ
terris redditum, exemplo cæterorum excreſceret, & effunderetur, & totum orbem & imple-
20 ret & occuparet. De Chriſto autem ſic ſentiunt, vt dicant illum tantummodo Seth, & pro ip H
Carpocrates ſo Seth ipſum fuiſſe. Carpocrates præterea hanc tulit ſectam. Vnam eſſe dicit virtutem, in ſu-
perioribus principalem, ex hac prolatos angelos, atq; virtutes: quos diſtantes longe à ſupe-
rioribus virtutibus, mundum iſtum in inferioribus partibus condidiſſe: Chriſtum non ex
virgine Maria natum, ſed ex ſemine Ioſeph, hominem tantummodo genitum, ſanè præ cæ-
teris iuſtitiæ cultu, vitę integritate meliorem: hunc apud Iudæos paſſum: ſolam animam ip-
ſius in cœlo receptam, eo quod & firmior & robuſtior ex cæteris fuerit: ex quo colligeret, tẽ-
Cerinthus tata animarum ſola ſalute, nullas corporis reſurrectiões. Poſt hunc Cerinthus hæreticus eru-
pit, ſimilia docens. Nam & ipſe mundum inſtitutum eſſe ab illis dicit: Chriſtũ ex ſemine Io-
ſeph natum proponit, hominem illum tantũmodo ſine diuinitate contendens, ipſam quoque I
legem ab angelis datam perhibens: Iudæorum deum, non dominum, ſed angelum promens.
Ebion Huius ſucceſſor Ebion fuit, Cerintho non in omni parte conſentiens, quod à deo dicat mũ-
dum, non ab angelis factum: & quia ſcriptum ſit, nemo diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſer-
uus ſuper dominum, legem etiam proponit, ſcilicet ad excludendum euangelium, & vindi-
Valentinus candũ Iudaïſmum. Valentinus autẽ hæreticus multas introduxit fabulas, has ego circundu-
cens breuiter expediam. Introducit enim pleroma & Aeones triginta: exponit autẽ hos per
ſyzygias, id eſt coniugationes quaſdam. Nam dicit in primis eſſe Bython & Silentium, ex his
proceſſiſſe ſemen, mentem & veritatem: ex quibus erupiſſe verbũ & vitam: de quibus rurſum
creatum hominem & eccleſiam. Sed enim ex eis quoque proceſſiſſe duodecim æonas, de ſer- K
mone autem & vita, æonas alios decem: hæc eſſe æonum triacontanda, quæ ſit in pleromate
ex octoade & decade, ac dyodecade. Triceſimum autem æonem, Bython illum videre voluiſ
ſe, & ad videndum illum auſum eſſe in ſuperiora conſcendere. Et quoniam ad magnitudinẽ
ipſius videndam capax non fuit, in defectione fuiſſe, & penè diſſolutum eſſe, niſi quia miſiſſet
ad conſtabiliendum illum, ille quem appellat Horon, confirmaſſet illum dicto hoc Pronun-
ciatio appellat. Iſtum autem æonem in defectionem factum Achamote, dicit in paſſionibus
deſiderij quibuſdam fuiſſe, & ex paſſionibus materias ædidiſſe. Expauit enim, inquit, & exti-
muit, & contriſtatus eſt, & ex his paſſionibus concepit & ædidit. Hinc fecit cœlum & terram,
& mare, & omnia quæcunq; ſunt in eis. ob quam cauſam omnia infirma eſſe & fragilia, & ca L
duca, & mortalia quæcunq; ſunt ab ipſo facta: quoniam quidem ipſe fuerit de aporiatione cõ
ceptus, atque prolatus: hunc tamen inſtituiſſe iſtum mundum ex his materiis, quas Acha-
mote vel pauendo, vel timendo, vel contriſtando, vel ſudãdo præſtiterat. Nam ex pauore, in-
21 quit, tenebræ factæ ſunt: ex timore & ignorantia, ſpiritus nequitiæ & malignitatis: ex triſtitia
& lachrymis, humida fontium, fluminum materia, mariſq;. Chriſtum autem miſſum ab illo
propatore qui eſt Bythos. Hunc autem in ſubſtantia corporis noſtri non fuiſſe, ſed ſpiritale
neſcio quod corpus de cœlo deferentem, quaſi aquã per fiſtulam, ſic per Mariam virginem
tranſmeaſſe, nihil inde vel accipientẽ, vel mutuantem. Reſurrectionẽ huius carnis negat, ſed
alterius. Legis & prophetarum quædam probat, quædam improbat: id eſt omnia improbat, M
dum quædam reprobat: euangelium habet etiam ſuum, præter hæc noſtra. Poſt hunc extite-
Ptolemæus runt Ptolemæus & Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia conſentiunt. In illo ſo-
Secundus lo differunt. Nam cum Valentinus æonas tantum triginta finxiſſet, iſti addiderunt alios com
plures, quatuor enim primum, deinde alios octo adgregauerunt. Et quod dicit Valentinus
æonem trigeſimum exceſſiſſe de pleromate vt in defectionem, negant iſti. Non enim ex illa
triacontade fuiſſe hunc, qui fuerit in defectionem, propter deſiderium videndi propatoris.
Heracleon Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria ſentit, ſed nouitate
quadam pronũciationis, vult videri alia ſentire. Introducit enim in primis illud fuiſſe quod
pronunciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos æonas, deinde introducit to-
tum Va-

A tum Valentinum. Non defuerunt poſt hos Marcus quidam & Colarbaſus, nouam hære- Marcus Colarbaſus
ſim ex Græcorum alphabeto componentes. Negant enim veritatem ſine iſtis poſſe literis in-
ueniri, imò totam plenitudinem & perfectionem veritatis, in iſtis literis eſſe diſpoſitã. Pro-
pter hanc enim cauſam Chriſtum dixiſſe: Ego ſum α & ω. Denique Ieſum Chriſtum deſcen-
diſſe, id eſt, columbam in Ieſum veniſſe, quæ Græco nomine cum περιστερὰ pronuncietur, ha
bere ſecundum numerum, DCCCI. Percurrunt iſti ω, ψ, χ, φ, υ, τ, totũ vſq; ad Alpha Beta, &
computant ogdoadas & decadas, ita afferre illorum omnes vanitates vt ineptum ſit & ocio-
ſum, quod tamen non tantum iam vanum, ſed etiam periculoſum ſit. Alterum deum fin
gunt præter creatorem: Chriſtum in ſubſtantia negant carnis fuiſſe, negant carnis reſurre-
ctionem futuram. Accedit his Cerdon quidam, hic introducit initia duo, id eſt duos deos, Cerdon
B vnum bonum, & alterum ſæuum. Bonum ſuperiorem: ſæuum hunc, mundi creatorem. Hic
prophetias & legem repudiat: deo creatori renunciat: ſuperioris dei filium Chriſtum veniſſe
tractat: hunc in ſubſtantia carnis negat, in phantaſmate ſolo fuiſſe pronunciat: nec omnino
paſſum, ſed quaſi paſſum: nec ex virgine natũ, ſed omnino nec natum. Reſurrectionem ani-
mæ tantummodo probat, corporis negat. Solum euangelium Lucæ, nec tamen totum reci-
pit. Apoſtoli Pauli neque omnes, neq; totas epiſtolas ſumit. Acta Apoſtolorum & Apocaly-
pſim quaſi falſa reiicit. Poſt hunc diſcipulus ipſius emerſit Marcion quidam nomine, Ponti- Marcion
cus genere, epiſcopi filius, propter ſtuprum cuiuſdam virginis ab eccleſiæ communicatione
C abiectus: hic ex occaſione qua dictum ſit, Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem
malos: hæreſim Cerdonis adprobare conatus eſt, eadẽ dicere, quæ ille ſuperior hæreticus an- 22
te dixerat. Extitit poſt hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis ſectator atque diſcipulus, Lucanus
& hic per eadem vadens blaſphemiæ genera, eadem docet quæ Marcion & Cerdon docue-
rant. Poſt hos ſubſequitur Apelles diſcipulus Marcionis, qui poſtea quàm in carnem ſuam Apelles
lapſus eſt, à Marcione ſegregatus eſt: hic introducit vnum deum infinitis ſuperioribus par-
tibus: hunc poteſtates multas, angeloſq; feciſſe: propterea & aliam virtutem quam dicit, do-
minum dicit, ſed angelum ponit: hoc vult videri mundum inſtitutum ad imitationem mun-
di ſuperioris: cui mundo permiſcuiſſe pœnitentiam, quia non illum tam perfecte feciſſet,
quàm ille ſuperior mundus inſtitutus fuiſſet. Legem & Prophetas repudiat: Chriſtum neque
D in phantaſmate dicit fuiſſe ſicut Marcion, neque in ſubſtantia veri corporis, vt euangelium
docet, ſed in eo quod è ſuperioribus partibus deſcenderet, ipſo deſcenſu ſideream ſibi carnẽ,
& aëream contexuiſſe: hunc in reſurrectione ſingulis quibuſque elementis, quæ in deſcenſu
ſuo mutuata fuiſſent, in aſcenſu reddidiſſe: & ſic diſperſis quibuſque corporis ſui partibus, in
cœlo ſpiritum tantum reddidiſſe: hic carnis reſurrectionem negat: ſolo vtitur & apoſtolo,
ſed Marcionis, id eſt, non toto. Animarum ſolarum dicit ſalutem. Habet præterea priuatas,
ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant phaneroſeis Philumenes cuiuſdam puellæ, Philumene
quam quaſi prophetiſſam ſequitur. Habet præterea ſuos libros, quos inſcripſit ſyllogiſmorũ: Syllogiſmi Apellis
in quibus probare vult, quod omnia quæcunq; Moyſes de deo ſcripſerit, vera nõ ſint, ſed falſa
E ſint. His hæreticis omnibus accedit Tacianus quidam alter hæreticus: hic Iuſtini martyris di Tacianus
ſcipulus fuit, poſt hunc diuiſa ſentire cœpit. Totus enim ſecundum Valentinum ſapit, adii-
ciens illud, Adã nec ſalutem conſequi poſſe, quaſi nõ ſi rami ſalui fiunt, & radix ſalua ſit. Ac-
ceſſerunt alij hæretici, qui dicuntur ſecundum Phrygas: ſed horum non vna doctrina eſt.
Sunt enim qui Kata Proclum dicantur, ſunt qui ſecundum Aeſchinem pronuncientur: hi ha Kata Proclũ
bent aliam communem blaphemiam, aliam blaſphemiam non communem, ſed peculiarem
& ſuam: & communem quidem illam, qua in Apoſtolis quidam dicant ſpiritum ſanctum
fuiſſe, paracletum nõ fuiſſe: & qua dicant paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm Chri-
ſtum in Euangelium protuliſſe: nec tantũ plura, ſed etiã meliora atq; maiora. Priuatã blaſphe-
F miam illi qui ſunt Kata Aeſchinẽ hanc habent, qua adiiciunt etiam hoc, vti dicant, Chriſtũ Kata Aeſchinem
ipſum eſſe filium & patrẽ. Eſt præterea his omnibus etiam Blaſtus accedens, qui latenter Iu- Blaſtus
daïſmum vult introducere. Paſcha enim dicit non aliter cuſtodiendum eſſe, niſi ſecundum le
gem Moyſi XIIII. menſis. Quis autem neſciat, quoniam euangelica gratia euacuatur, ſi ad
legem Chriſtum redigit? Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius, qui poſtea quàm Chri Theodotus
ſti pro nomine adprehenſus eſt, in Chriſtum blaſphemare non deſtitit. Doctrinam enim in-
troduxit, qua Chriſtum hominẽ tantummodo diceret, deum autem illum negaret: ex ſpiritu
quidem ſancto natum ex virgine, ſed hominem ſolitariũ atq; nudum, nullo alio præ cæteris, Theodotus poſterior
niſi ſola iuſtitiæ autoritate. Alter poſt hunc Theodotus hæreticus erupit, qui & ipſe introdu-

 xit al-

xit alteram ſectam, & ipſum hominem Chriſtum tantummodo dicit ex ſpiritu ſancto, ex G
virgine Maria conceptum pariter & natum: ſed hunc inferiorem eſſe quàm Melchiſedech, eo quod dictum ſit de Chriſto: Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinẽ Melchiſedech. Nam illum Melchiſedech præcipuæ gratiæ cœleſtem eſſe virtutem: eo, quod agat Chriſtus pro hominibus, deprecator & aduocatus ipſorum factus, Melchiſedech facere pro cœleſtibus angelis atque virtutibus. Nam eſſe illum vſqueadeo Chriſto meliorem, vt apator ſit, ametor ſit, agenealogitus ſit, cuius neque initium, neque finis comprehenſus ſit, aut comprehendi poſſit. Sed poſt hos omnes etiam Praxeas quidam hæreſim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit: hic deum patrem omnipotentem Ieſum Chriſtum eſſe dicit, hunc crucifixum paſſumq́; contendit, mortuum præterea ſeipſum ſibi ſedere ad dexteram ſuam, cum profana & ſacrilega temeritate proponit. H

ἀπάτωρ ἀμήτωρ ἀγενεαλόγητος. Praxeas Victorinus

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, de carne Chriſti, finis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS per Beatum Rhenanum.

ARrogans Iudæorum ſupercilium ex Paulinis epiſtolis ſatis notum eſſe poteſt. Nulla gens unquam alienos à ſua religione magis eſt execrata cunctis uiciſſim inuiſiſſima: ſic nimirum dignam inexpiabilis odij ſui mercedem reportans odium. Quo minus mirandum eſt ſi Iudæi qui Chriſto nomen dederant, ethnicos non putabant recipiendos, ſibi tantum Euangelicam legem datam contendentes, ut quondam lex illa Moſaica tradita fuit, Proinde diſputationem Chriſtiani, cum Iudæo proſelyto, hoc eſt, qui ex ethnicis legi Moſaicæ nuper erat initiatus, ſuæ duntaxat genti Chriſtum uendicante habitam, Tertullianus in literas retulit. Oſtendit autem per figuras inſtrumenti ueteris, ethnicos ad euangelicam legem admittendos, negans interim Moſaicam legem primam fuiſſe quam deus hominibus præſcripſerit, ſed omnium antiquiſſimam in paradiſo, mox patriarchis naturalem fuiſſe datam, deinde Moſaicam produiſſe, quæ pro tempore ſit exhibita. Porrò legis præcepta pro conditione temporum à deo mutari, noſtræ ſaluti cõſultum eſſe uolente. Itaque circuncisionem carnalem, obſeruationem ſabbati, ſacrificiáque terrenarum oblationum, rebus ſpiritalibus ceſſiſſe, quarum erant figuræ. Proſequitur præcipua diſputationis capita Prophetarum agens teſtimoniis, De ſabbato, circũciſione, & legis utriuſque obſeruatione, De natiuitate Chriſti, qui prior fuit aduentus, nimirum ſeſe deiicientis. De eius æterno regno, De illius paſſione, & euerſione Hieruſalem, De probatione Natiuitatis, ubi refelluntur argumenta, quibus Chriſti paſſionem impugnãt Iudæi, De figuris dominicæ paſſionis ex ueteri inſtrumento, De uaſtatione Iſrael, De gentibus quæ Chriſto crediture forent, Iudæis illum reſpuentibus, Demũ de poſteriore Chriſti aduentu, qui cum magnificus ſit futurus, ſolus Iudæis arridet, ſublimem duntaxat Chriſtum agnoſcentibus. Ex hoc libro diuus Hieronymus bonam capitis partem citat, Danielem prophetam enarrans. Et uidetur Cyprianus hoc uolumen æmulatus ſuos illos ad Quirinum libros texuiſſe. nam is Tertullianum ſedulo ſolet imitari, cuius ſcriptis aſſidue lectis pectus ſuum egregie referſerat. Exemplo ſit unicus de patientia libellus, quem Cyprianus fermè totum ſibi uendicauit, uerbis tantum non etiam ſententiis interpollatis, ceu ſupra abundè monuimus. Eſt autem multo candidior Tertulliano faciliórque. Porrò non fugiat lectorem, huius operis materiam etiam in libris aduerſus Marcionem haberi, præſertim in tertio, iiſdem ſanè uerbis, ſed nonnihil fuſius tractatam, ubi hoc ipſum probat, Chriſtum uidelicet fuiſſe, de quo tot olim oracula Prophetæ ædiderint. I K L

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Contentioſo fune.) Prouerbialiter dixit, Alternis uicibus contentioſo fune, uterque, diem in ueſperam M
1 *traxerunt. Sic in libro De reſurrectione carnis. Nolo nunc, inquit, cõtentioſo fune deducere, hac an il*
2 *lac hominem perditio depoſtulet. Et diuinitate abrelicta.) Pro derelicta, ut mox. Abrelicto deo.*
Non in Eſau prioris populi.) Reſtituimus ex Gorzienſibus adnotamentis, prioris filij. Paulo poſt ſcripſi
3 *mus pro dicentur, diſcent. Et iam non diſcent præliari. Item abolitionem futuram. Et hoſtis executionem.)*
Executio pro perſecutione. Actiuè. Sic dicit exequi delicta pro perſequi. Libro primo aduerſus Marcionem.
Quid denique adulantius quàm delicta non exequi. Et legis ueteris abolitio expuncta ſuis temporibus de
4 *monſtratur.) Expuncta, id eſt præſtita, perfecta, adimpleta. Sic infra. Et tam intelligitur prophetia renun*
ciata, quàm creditur expuncta. Item, Non erunt in alium prophetata, quàm per quem expuncta conſideramus.

A *Rurſum. Et quod ſequitur expunctum eſt. Et Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum & Scytharum.)*
Hoc uidetur præcipuè intelligẽdum de Sarmatiæ parte aliqua, & Dacis, Germanis, Scythisq́; prouincialibus.
Sic & hoc accipiendum quod ſequitur, In quibus omnibus locis Chriſti nomẽ qui iam uenit, regnat. Nõ Bar- 5
bara alicuius imperioſi lætitia.) Ex Gorzienſi ſcripſimus Barbari. Subauditur, maior eſt, ut ſit ſenſus, Chri-
ſtus nõ magis gaudet de Barbaris feris & indomitis. Et ſignũ belli non tuba, ſed crepitacillo daturus) 6
Crepitacillum, ex ludicris puerilibus eſt, forma diminutiua à crepitaculo deductũ, ſicut à ſpeculo ſpecillum.
Aptè uerò diminutiuo utitur, de infantulo loquens. Prægnatus & partus.) Prægnatus pro imprægnatio- 7
ne, ut ſupra. Et deſpoliatos quod habuerant.) Synecdoche. Itaq; ſpecialiter diſpungamus ordinem exce- 8
ptum.) Diſpungamus, id eſt abſoluamus. A delictorum peccãtia.) Peccantiam delictorũ dixit pro admiſ- 9
ſione criminũ. Derelicta filia Sion tanquam ſpecula in uinea, uelut in cucumerario caſula.) Supra uertit, 10
B *Derelinquetur filia Sion ſicut caſa in uinea, & ſicut cuſtodiarium in cucumerario. Paulo ante ſcripſimus, cu-*
rando inualitudines. Et infra, quæ in uia hodie eſt. Ex Gorzienſibus caſtigationibus. Erroris ueſtri ducа-
tum.) Hoc eſt quid uos in errorem deducat. Et omni inhoneſtate proſtratus.) Inhoneſtatem accipit pro
deformitate, ut in ſcholiis De uera carne domini, monuimus.

ANNOT. IN LIB. SEQVENTEM FINIS.

C
Q. SEPTIMII FLOREN-TIS TERTVLLIANI, ADVERſus Iudæos, liber.

PRoxime accidit, diſputatio habita eſt Chriſtiano & proſelyto Iudæo. *Contentioſo fune diẽ in veſperam traxerũt*
Alternis vicibus contentioſo fune vterque, diem in veſperam traxe-
runt. Obſtrepentibus etiam quibuſdam ſpectãtibus ſingulorum, nubi- *Spectantes, ſpectatores*
D lo quodam veritas obũbrabatur. Placuit ergo quod per concentũ di-
ſputationis minus plene potuit dilucidari, inſpici curioſius, & lectio-
nibus ſtylo quæſtiones retractatas terminare. Nam occaſio quidẽ de-
fendendi etiã gentibus ſibi diuinã gratiam, habuit hinc prærogatiuã,
quod ſibi vindicare dei legẽ inſtituerit homo ex gentibus, nec de pro-
ſapia Iſraelitũ Iudæus. Hoc enim ſat eſt, poſſe gentes admitti ad dei legem, ne Iſraël adhuc ſu-
perbiat, quod gentes velut ſtillicidiũ ſitulæ, aut puluis ex area deputẽtur. Quanquã habeamus
ipſum deum idoneum pollicitatorem, & fidelem ſpõſorem, qui Abrahæ promiſerat, quod in
ſemine eius benedicerentur Nationes terræ, & quod ex vtero Rebeccæ duo populi & duæ gẽ-
E tes eſſent proceſſuræ: vtique Iudæorum, id eſt Iſraëlis: & gentium, id eſt noſter. Vterque ergo
populus & gens eſt appellatus, ne de nominis appellatione priuilegium gratiæ ſibi quis au-
deat defendere. Duos etenim populos & duas gentes proceſſuras ex vnius fœminæ vtero
deus deſtinauit, nec diſcreuit gratiam in nominis appellatione, ſed in partus æditione: vt
qui prior eſſet de vtero proceſſurus, minori ſubiiceretur, id eſt poſteriori. Sic nanque ad
Rebeccam deus locutus eſt: Duæ gentes in vtero tuo ſunt, & duo populi de ventre tuo di-
uidentur, & populus populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori. Itaque cum populus ſeu
gens Iudæorum anterior ſit tempore, & maior per gratiam primæ dignationis in lege, no-
ſter vero minor ætate temporum de Rebecca, de duobus populis, intelligitur id poſſe in vl-
F timo ſeculi ſpacio adeptus notitiam diuinæ miſerationis, proculdubio ſecundum edictum
diuinæ locutionis, prior maior populus, id eſt Iudaïcus, ſeruiat neceſſe eſt minori, & mi-
nor populus, id eſt Chriſtianus, ſuperet maiorem. Nam & ſecundum memorias populus Iu-
dæorum, id eſt antiquior, derelicto deo, idolis ſeruiuit, & diuinitate abrelicta ſimulachris fuit *Memorias*
deditus, dicente populo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod cum ex moni- 2
libus fœminarum & anulis virorum aurum fuiſſet igne conflatum, & proceſſiſſet eis bubu-
lum caput, cui figmento vniuerſus Iſraël abrelicto deo honorem dederunt dicentes: Hi ſunt
dij qui nos eiecerunt de terra Aegypti. Sic nanque poſterioribus temporibus quibus reges eis
imperabant, & cum Hieroboam vaccas aureas & lucos colebant, & Bahali ſe mancipabant, *Inſtrumẽtũ diuinarum ſcripturarũ.*
Vnde probatur eos ſemper idololatriæ crimine reos deſignatos ex inſtrumento diuinarum

ſcripturarum.Noſter vero populus minor,id eſt poſterior, relictis idolis quibus ante deſer- G
uiebat,ad eundẽ conuerſus eſt,à quo Iſraël,vt ſupra memorauimus,abſceſſerat.Sic nanq; po-
pulus minor,id eſt poſterior, populum maiorem ſuperauit, dum gratiã diuinæ dignationis
cõſequitur,à qua Iſraël eſt repudiatus.Igitur gradum conferamus, & ſummã quæſtionis ip-
ſius,certis lineis determinemus.Cur etenim deus vniuerſitatis conditor, mũdi totius guber-
nator,hominis plaſmator,vniuerſarum gentium ſator, legem per Moyſen vni populo dediſ-
ſe credatur, & non omnibus gentibus attribuiſſe dicatur? Niſi enim omnibus eam dediſſet,
nullo pacto ad eam etiam proſelytos ex gentibus acceſſum habere permitteret. Sed vt con-
gruit bonitati dei & æquitati ipſius, vtpote plaſmatoris generis humani, omnibus gentibus
eandem legem dedit, quam certis & ſtatutis temporibus obſeruari præcepit, quando voluit, H
& per quos voluit,& ſicut voluit.Nanq; in principio mundi ipſi Adæ & Euæ legem dedit,ne
de fructu arboris plantatæ in medio paradiſi ederent: quod ſi contra feciſſent, morte more-
rentur. Quæ lex eis ſufficeret ſi eſſet cuſtodita.In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta
condita recognoſcimus,quę poſtea pullulauerunt data per Moyſen,id eſt,Diliges dominum
deum tuum de toto corde tuo,& ex tota anima tua,& Diliges proximum tibi tanquam te.Et
non occides,non mœchaberis,non fraudaueris,falſum teſtimoniũ non dices. Honora patrẽ
tuum & matrem,& alienum nõ concupiſces. Primordialis lex eſt enim data Adæ & Euæ in
paradiſo quaſi matrix omnium præceptorum dei. Deniq; ſi dominum deũ ſuum dilexiſſent,
contra præceptum eius nõ feciſſent: ſi proximum diligerẽt,id eſt ſemetipſos,perſuaſioni ſer- I
pentis non credidiſſent,atq; ita in ſemetipſos homicidium non cõmiſiſſent,excidẽdo de im-
mortalitate,faciendo contra dei præceptum.A furto quoq; abſtinuiſſent,& de fructu arboris
clàm non deguſtaſſent: nec à conſpectu domini dei noſtri ſub arbore deliteſcere geſtiſſent.
Nec falſum aſſeueranti diabolo participes efficerentur, credendo ei quod ſimiles deo eſſent
futuri.Atque ita nec deum offendiſſent vt patrem, qui eos de limo terræ quaſi ex vtero ma-
tris figurauerat.Si alienum nõ concupiſcerent, de fructu inlicito non guſtaſſent. Igitur hac
generali & primordiali dei lege,quam in arboris fructu obſeruari deus ſanxerat,omnia præ-
cepta legis poſterioris ſpecialiter indita fuiſſe cognoſcimus, quæ ſuis temporibus ædita ger-
minauerunt.Eiuſdem eſt enim poſtea docere legem,qui ante pręmiſerat præceptum:quoniã K
& ipſius eſt erudire poſtea,qui ante iuſtos formare inſtituerat. Quid enim mirum ſi is auget
diſciplinã,qui inſtituit: ſi is perficit, qui cœpit. Deniq; ante legem Moyſi ſcriptam in tabulis
lapideis,legem fuiſſe contendo non ſcriptam,quæ naturaliter intellegebatur & à patribus cu-
ſtodiebatur. Nam vnde Noë iuſtus inuentus, ſi non illum naturalis legis iuſtitia præcede-
bat? vnde Abraham amicus dei deputatus, ſi non de æquitate & iuſtitia legis naturalis? vnde
Melchiſedech ſacerdos dei ſummi nuncupatus,ſi non ante Leuiticæ legis ſacerdotium Leui-
tæ fuerunt,qui ſacrificia deo offerebant? ſic enim poſt ſupraſcriptos patriarchas data lex eſt
Moyſi,eo tempore poſteaquã ab Aegypto exceſſerunt, poſt interuallum multorũ temporum
& ſpacia.Deniq; poſt quadringentos & triginta annos Abrahæ data eſt lex. Vnde intelligi- L
mus dei legem etiam ante Moyſen, nec in Oreb tantũ, aut in Syna & in eremo primùm, ſed
antiquiorem primùm in paradiſo,poſt patriarchis,atq; ita & Iudęis certis temporibus refor-
matam,vt nõ iam ad Moyſi legem ita attendamus,quaſi ad principalem legem,ſed ad ſubſe-
quentem,quam certo tẽpore deus & gẽtibus exhibuit, & repromiſſam per Prophetas in me-
lius reformauit:& præmonuit,futurũ vt ſicuti certo tempore data eſt lex per Moyſen, ita tẽ-
poraliter obſeruata & cuſtodita credatur. Nec adimamus hanc dei poteſtatem,pro temporũ
conditione legis præcepta reformantem, in hominis ſalutẽ. Deniq; qui contendit & ſabbatũ
adhuc obſeruandum quaſi ſalutis medelam,& circuncisionem octaui diei propter mortis cõ-
minationem,doceat in præteritum iuſtos ſabbatizaſſe,aut circuncidiſſe, & ſic amicos dei ef- M
fectos.Nam ſi circuncisio purgat hominẽ,deus Adam incircunciſum cum faceret, cur eum
non circũcidit,vel poſtea quàm deliquit,ſi purgat circunciſio? Certe in paradiſo conſtituens
eum incircũciſum,colonũ paradiſi præfecit.Igitur cum neq; circũciſum, neq; ſabbatizantem
deus Adã inſtituerit,cõſequẽter quoq; ſobolẽ eius Abel offerentẽ ſibi ſacrificia,incircũciſum,
nec ſabbatizãtem laudauit,accepto ferens quæ offerebat in ſimplicitate cordis, & reprobans
ſacrificium fratris Caïn,qui quod offerebat,nõ recte diuidebat. Noë quoque incircunciſum
deus,ſed & nõ ſabbatizantem de diluuio liberauit. Nam & Enoch iuſtiſſimum non circunci-
ſum,nec ſabbatizantem de hoc mũdo tranſtulit: qui necdum mortem guſtauit, vt æternita-
tis candidatus,iam nobis oſtẽderet,nos quoq; ſine legis onere,Moyſi deo poſſe placere.Mel-
chiſedech

Gradũ conferre.

Summam quæſtionis, certis lineis determinare.

Primordialis lex Adæ data,matrix omniũ præceptorũ dei.

Lex naturalis non ſcripta.

Colonus paradiſi Adam

Accepto ferre

Aeternitatis candidatus Enoch

A chiſedech quoq; ſummi dei ſacerdos, incircunciſus & non ſabbatizans, ad ſacerdotium dei al
lectus eſt. Et probatus Loth frater Abrahæ, quod pro meritis iuſtitiæ ſine legis obſeruatione
de Sodomitarum incendio ſit liberatus. Sed Abraham, inquis, circunciſus eſt. Sed antè deo
placuit quàm circuncideretur, nec tamen ſabbatizauit. Acceperat enim circunciſionem, ſed
quæ eſſet in ſignum temporis illius, non in ſalutis prçrogatiuam. Deniq; ſequentes patriarchç
incircunciſi fuerunt, vt Melchiſedech, qui ipſi Abrahæ iam circunciſo reuertenti de prælio,
panem & vinum obtulit incircunciſus. Sed & filius, inquit, Moyſi tum ab angelo præfocatus
fuiſſet, ſi non Seffora mater eius calculo præputium infantis circuncidiſſet. Vnde, inquit, cir-
cunciſionis maximũ periculum eſt, ſi præputiũ carnis quis non circunciderit. Et ideo ſi ſalutẽ
circunciſio omni modo adfert, etiã ipſe Moyſes in filio ſuo nõ intermiſiſſet, quo minus octa-
B ua die circuncideret eum, quando conſtet Sefforam coactam ab angelo id feciſſe in itinere.
Conſideremus itaque quod non potuerit vnius infantis coacta circũciſio omni populo præ-
ſcribere, & quaſi legem huius pręcepti cõdere in ſalutem. Nam prouidens deus quod hãc cir- In ſignũ nõ in ſalutem
cunciſionem in ſignum, nõ in ſalutem eſſet daturus populo Iſraël, idcirco filium Moyſi ducis
futuri inſtigat circũcidi, vt cum cœpiſſet per eum populo dare præceptum circunciſionis, nõ
aſpernaretur populus, videns exemplũ iſtud in iudicis filiũ iam celebratũ. Dari enim habebat
circũciſio, ſed in ſignum: vnde Iſraël in nouiſſimo tempore dinoſci haberet, quando ſecundũ
ſua merita in ſanctã ciuitatem ingredi prohiberetur, ſecundũ verba prophetarum dicẽtium:
C Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ igni exuſtæ, regionem veſtram in cõſpectu veſtro alie-
ni comedent: & deſerta & ſubuerſa à populis extraneis, derelinquetur filia Sion ſicut caſa in
vinea, & ſicut cuſtodiariũ in cucumerario, & quaſi ciuitas quæ expugnatur. Et ideo ſubſequẽs
ſermo Prophetæ exprobrat eis dicens: Filios generaui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt Eſaias
me. Et iterum: Et ſi extenderitis manus, auertam faciem meã à vobis. Et ſi multiplicaueritis
preces, non exaudiam vos: manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Et iterum: Væ gens pec-
catrix, populus plenus peccatis: filij ſcelerati: dereliquiſtis deum, & in indignationem miſi-
ſtis ſanctũ Iſraël. Hęc igitur dei prouidentia fuit, dandi circunciſionem Iſraël in ſignũ, vnde
dinoſci poſſet cum adueniret tẽpus, quo meritis ſuis ſupra dictis in Hieruſalem admitti pro-
hiberentur: quod & quia futurum erat nũciabatur, & quia factum videmus recognoſcimus.
D Sicut ergo circunciſio carnalis, quæ temporalis erat, imbuta eſt in ſignum populo cõtuma-
ci: ita ſpiritalis circũciſio eſt in ſalutem populo obaudienti, dicẽte propheta Hieremia: Inno-
uate nobis nouitatem, & nolite ſeminare in ſpinis. Circuncidimini deo, & circuncidite præ-
putium cordis veſtri. Et alio loco dicit: Ecce enim dies venient dicit dominus, & diſponã do-
mui Iudæ & domui Iacob teſtamentũ nouum, nõ tale quale iam dedi patribus eorum, in die
quo eos eduxi de terra Aegypti. Vnde intelligimus & priorem circunciſionẽ tunc datam ceſ
ſaturam, & nouam legẽ non talem qualẽ iam dederat patribus proceſſuram annũciari, ſicut
Eſaias prædicauit, dicens: Quod in nouiſſimis diebus manifeſtus futurus eſſet mons domini,
& domus dei ſuper vertices montiũ: & exaltabitur, inquit, ſuper colles, & venient ſuper illum
E omnes gentes, & ambulabunt multi & dicent: Venite aſcendamus in montem domini, & in
domũ dei Iacob: nõ in Eſaü prioris filij, ſed in Iacob ſequẽtis, id eſt populi noſtri, cuius mons 3
Chriſtus eſt ſine manibus cõcidentium præciſus, implens omnem terram, apud Danielem
oſtenſus. Deniq; ex hac domo dei Iacob, etiã legem nouam proceſſuram ſequentibus verbis
annunciat Eſaias dicens: De Sion enim exiet lex & verbũ domini ex Hieruſalem, & iudicabit
inter gentes, id eſt inter nos qui ex gentibus ſumus vocati: & concident, inquit, gladios ſuos
in aratra, & lanceas ſuas in falces, & nõ accipiet gens ſuper gentem gladiũ, & iam nõ diſcent
præliari. Igitur intelliguntur alij quàm nos, qui noua lege edocti iſta obſeruamus, obliterata
veteri lege, cuius abolitionem futuram actus ipſe demonſtrat? Nam vetus lex vltione gladij
F ſe vindicabat, & oculũ pro oculo eruebat, & vindictam iniuriæ retribuebat. Noua autem cle-
mentiam deſignabat, & priſtinam ferocitatem gladiorum & lancearum ad tranquillitatem
conuertebat, & belli priſtina in æmulos legis, & hoſtis executionem in pacificos actus aran-
dæ & colendæ terræ reformabat. Igitur, ſicut ſupra oſtendimus, quod vetus lex & circunciſio
carnalis ceſſatura pronunciata eſt, ita & nouæ legis, & ſpiritalis circunciſionis obſeruantia,
in pacis obſequia eluxit. Populus enim, inquit, quem non noueram ſeruiuit mihi, in auditu au
ris obediuit mihi, Prophetæ adnunciauerunt. Quis autem populus qui deum ignorabat, niſi
noſter, qui retro deum neſciebamus? & quis in auditu auris obediuit ei, niſi nos, qui relictis
idolis ad deum conuerſi ſumus? Nam Iſraël, qui deo fuerat cognitus, quiq; ab eo in Aegypto

Erythræum pelagum.

exaltatus fuerat,& per Erythræum pelagum tranſuectus eſt, quíque in eremo manna ciba G
tus XL annis,ad inſtar æternitatis radactus,nec humanis paſſionibus contaminatus,aut ſecu
li huius cibis paſtus,ſed angelorum panibus manna cibatus, ſatisq́; beneficiis deo obligatus,
domini & dei ſui oblitus eſt,dicens ad Aaron: Fac nobis deos qui nos præcedant:Moyſes e-
nim ille,qui nos eiecit de terra Aegypti,dereliquit nos,& quid illi acciderit neſcim⁹. Et ideo
nos qui non populus dei retro,facti ſumus populus eius, accipiendo nouam legem & ſupra
dictam,& nouam circuncisionem ante prædictam.Sequitur itaque,vt quatenus circuncisio-
nis carnalis,& legis veteris abolitio expuncta ſuis temporibus demonſtratur,ita ſabbati quo-
4 que obſeruatio temporalis fuiſſe demonſtretur. Dicunt enim Iudæi, quod à primordio ſan-
ctificauerit deus diem ſeptimum, requieſcendo in eo ab omnibus operibus ſuis quæ fecit, &
inde etiam Moyſen dixiſſe ad populum: Mementote diem ſabbatorum ſanctificare eum:om- H
ne opus ſeruile nõ facietis in eo, præterquam quod ad animam pertinet. Vnde nos intelligi-
mus magis ſabbatizare nos omni opere ſeruili ſemper debere, & non tantum ſeptimo quoq;
die,ſed per omne tempus.Ac per hoc quærendum nobis, quod ſabbatum nos deus vellet cu-
ſtodire. Nam ſabbatum æternum, & ſabbatum temporale ſcripturæ deſignant. Dicit enim
Eſaias propheta: Sabbata veſtra odit anima mea.Et alio loco dicit: Sabbata mea profanaſtis.
Vnde dinoſcimus ſabbatum temporale eſſe humanum,& ſabbatum æternum cenſeri diuinũ,
de quo per Eſaiam prædicat: Et erit,inquit,mẽſis ex menſe,& dies de die, & ſabbatum de ſab-
bato,& veniet omnis caro adorare in Hieruſalem,dicit dominus.Quod intelligimus adim-
pletum tẽporibus Chriſti,quando omnis caro,id eſt omnis gens adorare in Hieruſalem ve- I
nit deum patrem,per Ieſum Chriſtum filium eius, ſicut per prophetam prædictum eſt: Ecce

Sabbatũ tẽporale Sabbatũ æternum. Circuncisio carnalis Circuncisio ſpiritalis.

Proſelyti per me ad te ibunt.Sic igitur ante hoc ſabbatum temporale, erat & ſabbatum æter-
num præoſtenſum & prædictum,quomodo & ante circuncisionem carnalem fuit & ſpirita-
lis circuncisio præoſtenſa.Denique doceant ſicuti iam prælocuti ſumus, Adam ſabbatizaſſe,
aut Abel hoſtiam deo ſanctam offerentem,ſabbati religionem placuiſſe:aut Enoch translatũ,
ſabbati cultorem fuiſſe: aut Noë arcæ fabricatorem propter diluuium immenſum, ſabbatum
obſeruaſſe: aut Abraham in obſeruatione ſabbati,Iſaac filium ſuũ obtuliſſe: aut Melchiſedech
in ſuo ſacerdotio legem ſabbati accepiſſe.Sed dicturi ſunt Iudæi, ex quo hoc præceptum datũ
eſt per Moyſen,exinde obſeruandum fuiſſe. Manifeſtum eſt itaque, nõ æternum nec ſpiritale K
ſed temporale fuiſſe præceptum, quod quandoque ceſſaret: Denique adeo non in vacatione
ſabbati,id eſt diei ſeptimi,hæc ſolennitas celebranda eſt,vt Ieſus Naue eo tempore quo Hie-
richo ciuitatem debellabat,præceptum ſibi à deo diceret,vti populo mandaret, vt ſacerdotes
arcam teſtamenti dei ſeptem diebus circunferrent in circuitu ciuitatis: atque ita ſeptimi diei
circuitu peracto,ſponte ruerent muri ciuitatis. Quod ita factum eſt, & finito ſpacio diei ſe-
ptimi,ſicut prædictum erat,ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifeſte oſtenditur, in numero
iſtorum dierum ſeptem incurriſſe diem ſabbati.Septem enim dies vndecunque initium acce-
perint,ſabbati diem ſecum cõcludant neceſſe eſt,quo die non tantum ſacerdotes ſint operati,
ſed & in ore gladij præda facta ſit ciuitas ab omni populo Iſraël.Nec dubium eſt opus ſeruile L
eos operatos,cum prædas belli agerent ex dei præcepto. Nam & temporibus Machabæorum
ſabbatis pugnando fortiter fecerunt,& hoſtes Allophylos expugnauerũt, legemq́; paternam
ad priſtinum vitæ ſtatum pugnando ſabbatis reuocauerunt. Nec putem aliam legem eos de-
fendiſſe,niſi in qua de die ſabbatorum meminerant eſſe præſcriptum. Vnde manifeſtum eſt
ad tempus & præſentis cauſæ neceſſitatem conualuiſſe, vt non ad perpetui temporis obſer-

Sacrificia terrenarum oblationũ. Sacrificia ſpiritalium Cain Abel

uationem huiuſmodi legem eis deus ante dediſſet: Sic & ſacrificia terrenarum oblationum,
& ſpiritalium ſacrificiorum prædicta oſtendimus.Et quidem à primordio maioris filij,id eſt
Iſraël,terrena fuiſſe in Cain præoſtenſa ſacrificia: & minoris filij Abel,id eſt populi noſtri ſa
crificia diuerſa demonſtrata. Namq́; maior natu Cain de fructu terræ obtulit munera deo: M
minor vero filius Abel de fructu ouium ſuarum. Reſpexit deus in Abel & in munera eius, in
Cain autẽ & in munera eius non reſpexit.Et dixit deus ad Cain:Quare concidit vultus tuus,
quoniam ſi recte quidem offeras,non recte autem diuidas,peccaſti,quieſce. Ad te enim con-
uerſio eius,& tu dominaberis eius.Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem ſuum: Eamus in cam-
pum,& abiit cum eo illic,& interfecit eum.Et tunc dixit Ieſus ad Cain: Vbi eſt frater tuus?Et
dixit: Neſcio.Nunquid cuſtos ſum ego fratris mei?Et dixit ei deus: Vox ſanguinis fratris tui
clamat ad me de terra.Propter quod maledicta terra, quæ aperuit os ſuum ad excipiendum
ſanguinem fratris tui.Gemens & tremens eris ſuper terram, & omnis qui te inuenerit occi-
det.Ex

A det. Ex hoc igitur duplicia duorum populorum ſacrificia præoſtenſa iam nunc à primordio animaduertimus. Denique cum per Moyſen in Leuitico lex ſacerdotalis conſcriberetur, inuenimus præſcriptum populo Iſraëli, vt ſacrificia nullo in loco offerrentur deo, quàm in terra promiſsionis, quam dominus deus daturus eſſet populo Iſraëli, & patribus eorum. Et introducto Iſraël, illic celebrarentur ſacrificia & holocauſta tam pro peccatis quàm pro animabus, & nuſquam alibi niſi in terram ſanctam. Cur itaque poſtea per prophetas prædicat ſpiritus futurum, vt in omni terra, aut in omni loco offerantur ſacrificia deo, ſicuti ipſe per Malachiam angelum vnum ex duodecim prophetis dicit: Non recipiam ſacrificium de manibus veſtris, quoniam ab oriente ſole vſque ad occidentem nomen meum clarificatum eſt
B in omnibus gentibus, dicit dominus omnipotens. Et in omni loco offerentur ſacrificia munda nomini meo. Item in Pſalmis Dauid dicit: Adferte deo patriæ gentium. Indubitatè quod in omni terra exire habebat prædicatio Apoſtolorum. Adferte deo claritatem & honorem, adferte deo ſacrificia nominis eius. Tollite hoſtias & introite in atria eius. Namq; quod non terrenis ſacrificiis, ſed ſpiritualibus deo litandum ſit, ita legimus vt ſcriptum eſt: Cor contribulatum hoſtia eſt dei. Et alibi: Sacrifica deo ſacrificium laudis, & redde altiſſimo vota tua. Sic itaque ſacrificia ſpiritalia laudis deſignantur, & cor contribulatum acceptabile ſacrificium deo demonſtratur. Itaq; quomodo carnalia ſacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Eſaias loquitur, dicens: Quò mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum dicit domi-
C nus: ita ſacrificia ſpiritalia accepta prædicantur, vt prophetæ adnunciant: Quoniam & ſi adtuleritis, inquit, mihi ſimilam, vanum eſt: incenſum abominatio eſt mihi. Et alibi dicit: Holocauſtomata & ſacrificia veſtra, & adipem hircorum, & ſanguinem taurorum nolo. Nec ſi veniatis videri mihi. quis enim exquiſiuit hæc de manibus veſtris? Spiritalia vero ſacrificia de quibus prædictum eſt, & ſicut ſupra dicit: Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiam de manibus veſtris: quoniam ab oriente ſole vſque in occidentem nomen meum clarificatum eſt in omnibus gentibus, dicit dominus. De ſpiritalibus vero ſacrificiis, addit dicens: Et in omni loco ſacrificia munda offerentur nomini meo, dicit dominus.

Spiritalibus ſacrificiis deo litandū.

D
DE SABBATO ET CIRCVNCISIONE, ET LEGIS & veteris & nouæ obſeruatione, ſic dicit.

IGITVR cum manifeſtum ſit, & ſabbatum temporale oſtenſum & ſabbatum æternum prædicatum: circunciſionem carnalem prædictam, & circunciſionem ſpiritalem præindicatam: legem quoque temporalem, & legem æternalem denunciatam: ſacrificia carnalia, & ſacrificia ſpiritalia præoſtenſa: ſequitur, vt præcedenti tempore datis omnibus iſtis præceptis carnaliter populo Iſraël, ſuperueniret tempus quo legis antiquæ & ceremoniarum veterum præcepta ceſſarent, & nouæ legis promiſsio, & ſpiritalium ſacrifi-
E ciorum agnitio, & noui teſtamenti pollicitatio ſuperueniret, fulgente nobis lumine ex alto, qui ſedebamus in tenebris, & in vmbra mortis detinebamur, oriretur lumen. Itaque neceſsitas nobis incumbit, vt quoniam prædicatam nouam legem à prophetis prædiximus eam & non talis qualis iam data eſſet patribus eorum, eo tempore quo eos de terra Aegypti produxit, oſtendere & probare debeamus, tam legem illam veterem ceſſaſſe, quàm legem nouam promiſſam nunc operari. Et quidem in primis quærendum, an expectetur nouæ legiſlator, & noui teſtamenti hæres, & nouorum ſacrificiorum ſacerdos, & nouæ circunciſionis purgator, & æterni ſabbati cultor: qui legem veterem compeſcat, & vetus teſtamentum ſtatuat, noua ſacrificia offerat & ceremonias antiquas reprimat, & circunciſionem veterem cum ſuo ſibi ſab-
F bato compeſcat, & nouum regnum quod non corrumpatur adnunciet.

DE NATIVITATE CHRISTI, ADVENTVS PRIMVS.

HIC, inquam, nouæ legiſlator, ſabbati ſpiritalis cultor, ſacrificiorum æternorum antiſtes, regni æterni æternus dominator, quærendum an iam venerit, an nec ne. Et ſi iam venit, ſeruiendum eſt illi: ſi nec dum venit, ſuſtinendus eſt, dum modo manifeſtus ſit aduentus eius comprimere legis veteris præcepta, & operari debere nouæ legis exordia: & in primis definiendum eſt non potuiſſe ceſſare legem antiquam & prophetas, niſi veniſſet is qui per eandem legem, & per eoſdem prophetas venturus adnunciabatur. Igitur in iſto gradum conferamus, an qui venturus eſt Chriſtus iam venerit, an venturus adhuc ſperetur.

retur. Quod ipſum vt probari poſſit, etiam tempora ſunt nobis requirenda quando ventu- G
rum Chriſtum prophetę annunciauerunt: vt ſi in iſta tempora recognouerimus veniſſe eum,
ſine dubio ipſum eſſe credamus, quem venturum prophetæ canebant, in quem nos gentes ſci
licet credituri annunciabamur. Et cum conſtiterit veniſſe, indubitate etiam legem nouam ab
ipſo datam eſſe credamus, & teſtamentum nouum ab ipſo & per ipſum nobis diſpoſitum nõ
diffiteamur. Venturum enim Chriſtum nec Iudæos refutare ſcimus, vtpote qui in aduentum
eius ſpem ſuam porrigant. Nec de iſto pluribus quærendum, cum retrò omnes prophetæ de
eo pręcinuerint, vt Iſaias dicit, Sic dicit dominus deus Chriſto meo domino, cuius tenui dex-
tram, vt exaudiant illum gentes: fortitudines regum diſrumpam: aperiam ante illum portas,
& ciuitates non claudentur illi. Quod ipſum adimpletum videmus. Cui enim dexteram tenet H
pater deus, niſi Chriſto filio ſuo? quem exaudierunt omnes gentes, id eſt, cui omnes gentes cre
diderunt, cuius & prædicatores Apoſtoli in Pſalmis Dauid oſtenduntur, in vniuerſa, inquit,
terra exiit ſonus eorum: & vſque ad terminos terræ verba eorum. In quem enim alium vni-
uerſæ gentes crediderunt, niſi in Chriſtum qui iam venit? Cui enim & aliæ gentes credide-
runt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Meſopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cap-
padociam, & incolentes Pontum & Aſiam, Pamphyliam, immorantes Aegyptum, & regio-
nem Africæ quæ eſt trans Cyrenen inhabitantes, Romani, & incolæ tunc & in Hieruſalem
Iudæi: & cæteræ gentes, vt iam Getulorum varietates, & Maurorum multi fines, Hiſpaniarum
omnes termini, & Galliarum diuerſæ nationes, & Britannorũ inacceſſa Romanis loca Chri- I
ſto vero ſubdita, & Sarmatarum & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum & abditarum
multarum gentium; & prouinciarum & inſularum multarum nobis ignotarum, & quæ enu-
merare minus poſſumus? In quibus omnibus locis Chriſti nomen, qui iam venit, regnat: vtpo
te ante quem omnium ciuitatum portæ ſunt apertæ, & cui nullæ ſunt clauſæ: ante quem ſeræ
ferreæ ſunt comminutæ, & valuæ æreæ ſunt apertæ. quanquam & iſta ſpiritaliter ſint intelli-
genda, quo præcordia ſingulorum variis modis à diabolo obſeſſa, fide Chriſti ſint reſerata: at-
tamen perſpicuè ſunt adimpleta, vtpote in quibus omnibus locis populus nominis Chriſtia-
ni habitet. Quis enim omnibus regnare potuiſſet, niſi Chriſtus dei filius? qui omnibus in æter-
num regnaturus nunciabatur. K

DE REGNO CHRISTI AETERNO.

NAM ſi Salomon regnauit: ſed in finibus Iudæ tantum, à Berſabeæ vſq; Dan termini
eius regni ſignantur. Si vero Babyloniis & Parthis regnauit Darius, nõ habuit pote-
ſtatem vlterius, vltra fines regni ſui: non habuit in omnibus gentibus poteſtatem.
Si Aegyptius Pharao, vel quiſque ei in hæreditate regni ſucceſſit: illic tantum potius eſt re-
gni ſui dominium. Si Nabuchodonoſor cum ſuis regulis ab India vſque Aethiopiam habuit

Alexander Macedo. Germani. Britanniæ. Mauri. Getuli. Romani.

regni ſui terminos. Si Alexander Macedo: nunquam Aſiam vniuerſam, & cæteras regiones L
poſtea quàm deuicerat tenuit. Si Germani: adhuc vſque limites tranſgredi non ſinuntur. Bri-
tanniæ intra Oceani ambitum concluſæ ſunt. Maurorum gentes, & Getulorum barbaries, à
Romanis obſidentur, ne regionum ſuarum fines excedant. Quid de Romanis dicam qui de
legionum ſuarum præſidiis imperium ſuum muniunt, nec trans iſtas gentes porrigere vires
regni ſui poſſunt? Chriſti autem regnum & nomen vbique porrigitur, vbique creditur, ab om
nibus gentibus ſupra enumeratis colitur, vbique regnat, vbique adoratur: omnibus vbique tri
ſ buitur æqualiter: non regis apud illum maior gratia, non Barbari alicuius imperioſi lætitia:
non dignitatum aut natalium cuiuſquam diſcreta merita: omnibus æqualis, omnibus rex, om M
nibus iudex, omnibus deus & dominus eſt. Nec dubites credere quod aſſeueres, cum videa-
mus fieri. Itaque requirenda tempora prædicta & futuræ natiuitatis Chriſti, & paſſionis eius,
& exterminij ciuitatis Hieruſalem, id eſt, vaſtationis eius.

DE PASSIONE CHRISTI, ET VASTATIOne Hieruſalem.

DICIT enim Daniel: & ciuitatem ſanctam, & ſanctum terminari cum duce ventu-
ro, & deſtrui pinnaculum vſque ad interitum. Venturi itaque Chriſti ducis ſunt tem
pora requirenda, quæ inueſtigauimus in Daniele, quibus computatis probabimus ve
niſſe

A niſſe eum, etiam ex temporibus præſcriptis, & ex ſignis competentibus, & ex operibus eius.
Quæ probamus, & ex conſequentibus quæ poſt aduentum eius futura adnunciabantur, vt
tam adimpleta omnia, quàm perſpecta credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicauit, vt &
quando, & quo in tempore gentes eſſet liberaturus oſtenderet, & quoniam poſt paſſio-
nem Chriſti iſta ciuitas exterminari haberet. Dicit enim ſic: In primo anno ſub Dario fi-
lio Aſſueri ex ſemine Medorum, qui regnauit ſuper regnum Chaldæorum, ego Daniel in-
tellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel quem
vidi in viſione in principio, volans, & tetigit me, quaſi hora ſacrificij veſpertini, & intellige-
re fecit me, & locutus eſt mecum, & dixit: Daniel, nunc exiui imbuere te intelligentia, in prin
B cipio obſeruationis tuæ exiuit ſermo. Et ego veni vt adnunciem tibi, quia vir deſideriorum
tu es, & cogita in verbo & intellige in viſione. LXX hebdomadæ breuiatæ ſunt ſuper plebem
tuam, & ſuper ciuitatem ſanctam, quoadusque inueteretur delictum, & ſignentur peccata, &
exorentur iniuſtitiæ, & inducatur iuſtitia æterna: & vt ſignetur viſio & prophetes, & vngatur
ſanctus ſanctorum. Et ſcies & perſpicies, & intelliges à profectione ſermonis, integrando &
reædificando Hieruſalem vſque ad Chriſtum ducem, hebdomades LXII & dimidiam. &
conuertet & ædificabitur in lætitiam, & conuallationem, & innouabuntur tempora. & poſt
hebdomadas has LXII, & exterminabitur vnctio, & non erit: & ciuitatem ſanctam extermi
nabit cum duce adueniente, & concidentur quomodo in cataclyſmo vſque in finem belli,
C quod concidetur vſque ad interitum. Et confirmabit teſtamentum in multis. Hebdomada
vna, & dimidia hebdomadis auferetur meum ſacrificium & libatio, & in ſancto execratio va
ſtationis, vſque ad finem temporis conſummatio dabitur ſuper hac vaſtatione. Animaduer-
tamus igitur terminum, quomodo in verbo quas dixit LXX hebdomadas futuras, in quibus
ſi receperint eum, ædificabitur in latitudinem, & in longitudinem, & innouabuntur tempo-
ra. Prouidens autem deus quid eſſet futurum, & quoniam non tantum non recipient eum,
verum & inſequentur, & tradent eum morti, & recapitulauit & dixit: In LXXII hebdoma-
dibus naſci illum & vngi ſanctum ſanctorum. Hebdomades autem VII & dimidia cum im-
plerentur pati habere, & ciuitatem exterminari poſt vnam & dimidiam hebdomadam, quo
D ſcilicet ſeptem & dimidia hebdomadæ completæ ſunt. Dicit enim ſic: Et ciuitatem & ſanctum
exterminari cum duce venturo, & concidentur ſicut in cataclyſmo, & deſtruet pinnaculum
vſque ad interitũ. Vnde igitur oſtendimus quoniã venit Chriſtus intra LXII & dimidiã he-
bdomadas? Numerabimus autem à primo anno Darij, quomodo in ipſo tẽpore oſtenditur Da
nieli viſio ipſa. Dicit enim: Et intellige & coniice à profectione ſermonis, reſpondere me tibi
hæc. Vnde à primo anno Darij debemus cõputare, quando hanc viſionẽ vidit Daniel. Videa-
mus igitur anni quomodo impleantur vſque ad aduentum Chriſti. Darius enim regnauit an-
nis XVIIII. Artaxerxes regnauit annis XL. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnauit annis
XXIIII. Argus anno vno. Alius Darius, qui & Melas nominatus eſt, annis XXI. Alexan- †aliàs.xij.
E der Macedo annis. †X. Deinde poſt Alexandrum, qui & Medis & Perſis regnarat, quos reuice
rat, & in Alexandria regnum ſuum firmauerat, quando & nomine ſuo eam appellauit. Poſtea
regnauit illic in Alexãdria Soter annis XXXV, cui ſuccedit Philadelphus, & regnauit annis
XXXVIII. Huic ſuccedit Euergetes, annis XXV. Deinde Philopator annis XVII. Poſt
hunc Epiphanes, annis XXIIII. Item alius Euergetes, annis †XXVII. Soter annis XXX- †aliàs.xxix
IIII. Ptolemæus annis †XXXVII. Cleopatra annis XX. menſibus V. Item adhuc Cleopatra †al.xxxviij.
cõregnauit ſub Auguſto annis. XIII. Poſt Cleopatrã Auguſtus aliis annis XLIII. Nam o-
mnes anni imperij Auguſti, fuerunt anni LVI. Videamus autẽ quoniã quadrageſimo & pri-
mo anno imperij Auguſti, quo poſt mortẽ Cleopatræ imperauit, naſcitur Chriſtus. Et ſuper-
F uixit idem Auguſtus, ex quo naſcitur Chriſtus, annis XV. & erũt reliqua tempora annorũ in
diem natiuitatis Chriſti anni XLI. Efficiuntur autem anni CCCCXXXVII, menſes V.
Vnde adimplentur LXII hebdomadæ & dimidia, quæ efficiunt annos CCCCXXXVII
menſes VI, in diem natiuitatis Chriſti. Et manifeſta eſt iuſtitia æterna, & vnctus eſt ſanctus
ſanctorum, id eſt, Chriſtus, & ſignata eſt viſio & prophetes, & dimiſſa ſunt peccata, quæ per
fidem nominis Chriſti, omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid eſt autem quod dicit
ſignari viſum & prophetam? Quoniam omnes Prophetæ nunciabant de illo, quod eſſet ven-
turus & pati haberet: igitur quoniam adimpleta eſt prophetia per aduentum eius, propterea
ſignari viſionem & prophetiam dicebat: quoniam ipſe ſignaculum omnium Prophetarum,
adimplens omnia quæ retro de eo prophetæ nunciauerant. Poſt enim aduentum Chriſti &
paſſionem

paſſionem ipſius,iam non viſio,neq; prophetes eſt, qui Chriſtum nunciet venturum. Deniq; G
hoc ſi non ita eſt, exhibeāt Iudæi prophetarum poſt Chriſtum aliqua volumina, angelorum
aliquorum viſibilia miracula,quæ retro patriarchæ viderunt vſque ad aduentum Chriſti,qui
iam venit, ex quo ſignata eſt viſio & prophetia, id eſt,ſtatuta. Et merito euangeliſta: Lex &
prophetæ vſq; ad Ioannem baptizatorem.Baptizato enim Chriſto,id eſt,ſanctificante aquas
in ſuo baptiſmate, omnis plenitudo ſpiritalium retro chariſmatum in Chriſto ceſſerunt, ſi-
gnante viſionem & prophetias omnes,quas aduentu ſuo adimpleuit. Vndefirmiſſimè dicit
aduentum eius ſignare viſum & Prophetas. Itaq; oſtendentes & numerum annorum & tem
pus,L X duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, tunc veniſſe Chriſtum, id eſt,
natum: videamus quid aliæ V I I & dimidiæ hebdomades, quæ ſunt ſubdiuiſæ in abſciſione H
priorum hebdomadarum, in quo actu ſint adimpletæ. Poſt enim Auguſtum, qui ſuperuixit
poſt natiuitatem Chriſti,anni X V efficiuntur.cui ſuccedit Tiberius Cæſar, & imperium ha-
†al.xxviij. buit annis X X I I, menſibus V I I,diebus †X X. huius quintodecimo anno imperij paſſus eſt
Referē hæc Ter. ſententia ab Euſebio in opere Chronico. Chriſtus,annos habens quaſi X X X cum pateretur.Item Caius Cæſar,qui & Caligula,annis
I I I,menſibus V I I I,diebus X I I I.Tiberius Claudius annis X I I I,menſibus V I I,diebus X X.
Nero Cæſar annis X I,menſibus V I I I I,diebus X I I I.Galba menſibus V I I,diebus †V I.Otho
menſibus I I I,diebus V.Vitellius menſibus V I I I,diebus†X.Veſpaſianus anno primo imperij
†al.xxviij. †al.xxviij. ſui debellauit Iudæos, & fiunt anni †X L I I, menſes V I.Nam imperauit annis X I, atque ita
†al.lij. in diem expugnationis ſuæ Iudæi impleuerunt hebdomadas L X X,prędictas in Daniele.Igi- I
tur expletis his quoque temporibus, & debellatis Iudæis, poſtea ceſſauerunt illic libamina &
ſacrificia quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & vnctio illic exterminata eſt poſt
paſſionem Chriſti.Erat enim prędictum exterminari illic vnctionem,ſicut eſt in pſalmis pro-
phetatum:Exterminauerunt manus meas & pedes.Quæ paſſio huius exterminij intra tempo
ra L X X hebdomadarum perfecta eſt ſub Tiberio Cæſare,C O S S.Rubellio Gemino,& Ru-
fio Gemino, menſe Martio, temporibus paſchæ, die V I I I Calendarum Aprilium,die prima
azymorum,quo agnum vt occiderent ad veſperam,à Moyſe fuerat præceptum. Itaque om-
nis ſynagoga filiorum Iſraël eum interfecit, dicentes ad Pilatum, cum vellet eum dimittere:
Sanguis huius ſuper nos,& ſuper filios noſtros. Et ſi hunc dimiſeris,non es amicus Cæſaris: K
vt adimpleri poſſent omnia quæ de eo fuerant ſcripta.

ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI.

INCIPIAMVS igitur probare natiuitatem Chriſti, à Prophetis eſſe nunciatam:
ſic Eſaias dicit: Audite domus Dauid, non puſillum vobis certamen cum homini-
bus,quoniam deus præſtat certamen,propter hoc ipſe deus dabit vobis ſignum:Ecce
virgo concipiet & pariet filium, & vocabitis nomen eius Emanuel, quod interpretatur no-
biſcum deus.butyrum & mel manducabit:quoniam prius quàm cognoſcat infans vocare pa- L
trem aut matrem, accipiet virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorū.
Itaque dicunt Iudæi,prouocemus iſtam prædicationem Eſaiæ, & faciamus comparationem,
an Chriſto qui iam venit,competat illi primò nomē quod Eſaias prædicauit, & inſignia eius
quę de eo nunciauit.Equidem Eſaias prædicat eum Emanuelē vocari oportere,dehinc virtu-
tem ſumpturum Damaſci, & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorum. Porrò,inquiunt,
iſte qui venit, neque ſub eiuſmodi nomine eſt dictus, neque re bellica functus. At nos econ-
trario,admonendos eos exiſtimauimus,vti cohærentia quoque huius capituli recognoſcant:
ſubiuncta eſt enim & interpretatio Emanuel, nobiſcum deus,vti non ſolum ſonum nominis
Emanuel. expectes,ſed & ſenſum. Sonus enim Hebraicus,quod eſt Emanuel,id eſt,nobiſcum deus,ſuæ M
gentis eſt.Senſus autem eius quod eſt deus nobiſcum,ex interpretatione communis eſt.Quę-
re ergo an iſta vox nobiſcum deus, quod eſt Emanuel, exinde quo Chriſtus inluxit agitetur
in Chriſto:&puto ex toto non negabis.Nam qui ex Iudaiſmo credunt Chriſto,ex quo in eum
credunt,Emanuel cum volent dicere,nobiſcum deum eſſe ſignificant.Atq; ita conſtat iam ve
Vide 3.lib. aduerſ⁹ Marcionem. niſſe illum qui prædicabatur Emanuel, quia quod ſignificat Emanuel venit, id eſt, nobiſcum
deus, Aeque ſono nominis inducuntur,cum virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ,& regnum
Aſſyriorum ſic accipiunt,quaſi bellatorem portendant Chriſtum, nō animaduertentes quid
ſcriptura præmittat: quoniam prius quàm cognoſcat puer vocare patrem aut matrem, acci-
piet virtutem Damaſci,& ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorum.Antè eſt enim inſpi-

cias

A cias ætatis demonſtrationem, an virum iam Chriſtum exhibere iſta ætas poſſit, nedum im- 6
peratorem. Scilicet vagitu ad arma eſſet conuocaturus infans : & ſignum belli non tuba, ſed *Signũ belli*
crepitacillo daturus:nec ex equo vel de muro , ſed de nutricis & gerulæ ſuæ dorſo ſiue collo *crepitacillo daturus.*
hoſtem deſignaturus:atque ita Damaſcum & Samariã pro mammis ſubacturus. Aliud eſt,ſi
penes vos infantes in prælium erumpunt, credo ad ſolem vncti prius, dehinc pannis arma- *Ad ſolẽ vncti.*
ti,& butyro ſtipendiati,qui antè norint lanceare quàm lancinare.Enimuero ſi nuſquam hoc *Pãnis armati.*
natura concedit,antè militare quàm virum facere,antè virtutem Damaſci ſumere quàm pa-
trem noſſe,ſequitur vt figuratè pronunciatum videatur.Sed & virginem,inquiunt,parere na *Butyro ſtipendiati.*
tura non patitur,& tamen credendum eſt Prophetæ.Et merito,Præſtruxit enim fidem incre-
B dibili rei,dicendo,quod ſignum eſſet futurum:Propterea,inquit,dabitur vobis ſignum , Ecce
virgo cõcipiet in vtero & pariet filium.Signum autem à deo, niſi nouitas aliqua monſtruo-
ſa fuiſſet,ſignum nõ videretur. Denique ſi quando ad deiiciendos aliquos ab hac diuina præ-
dicatione,vel conuertere ſingulos ſimplices quoſque geſtitis , mentiri audetis quaſi non vir-
ginem,ſed iuuenculam concepturam & parituram ſcriptura contineat: Hinc quoque reuin
cimini:quod nihil ſigni videri poſſit, res cotidiana, iuuenculæ ſcilicet prægnatus & partus.
In ſignum ergo nobis poſita virgo mater merito creditur, infans vero bellator non æque. 7
Et hic enim ſigni ratio verſatur,ſed ſigno natiuitatis nouæ adſcripto,exinde poſt ſignũ alius
iam ordo infantis edicitur,mel & butyrum manducaturi.Et hoc vtique in ſignum eſt infan-
C tiæ:ſed accepturum virtutem Damaſci , & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorum ,
hoc eſt mirabile ſignum.Seruate modum ætatis,& quærite ſenſum prædicationis:imò reddi-
te veritati,quæ credere non vultis, & tam intelligitur prophetia renunciata , quàm creditur
expuncta. Accepit Chriſtus infans virtutem Damaſci,& ſpolia Samariæ . Maneant enim o-
rientales illi Magi infantiam Chriſti, vt regem auro,thure, & myrrha remunerantes, & ac-
cepit infans virtutem Damaſci ſine prælio & armis . Nam præter quod omnibus notum eſt, *Iiſdem verbis,ſed paulo aliter hũc totum locũ tractat aduerſus Marcionẽ lib. 3.*
orientis virtutem,id eſt,vires,auro & odoribus pollere ſolitam, certe eſt creatori,& ex diui-
nis ſcripturis virtutem quoque cæterarum gentium aurum conſtituere . Sicut per Zacha-
riam dicit : Et Iudas prætendet Hieruſalem & congregabit omnem valentiam populorum
D per circuitum aurum & argentum. Nam de hoc auri munere etiam Dauid dixit : Et dabitur
illi de auro Arabiæ. Et iterum: Reges Arabum & Saba munera adferent illi. Nam & Magos
reges ferè habuit Oriens,& Damaſcus Arabiæ retro deputabatur,antequam tranſſcripta eſ-
ſet in Syrophœnicen ex diſtinctione Syriarum , cuius tunc virtutem Chriſtus accepit , acci-
piendo inſignia eius,aurum ſcilicet & odores: ſpolia autem Samariæ, ipſos Magos : qui cum
illum cognouiſſent,& muneribus honoraſſent,& genu poſito adoraſſent,quaſi dominum re-
gem ſub teſtimonio indicis & ducis ſtellæ ſpolia ſunt facti Samariæ, id eſt, idololatriæ, cre-
dentes videlicet in Chriſto.Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominioſæ ob
idololatriam,quæ deſciuerat tunc à deo ſub rege Hieroboam.Nec hoc enim nouum ſcriptu-
E ris diuinis figuratè vti tranſlatione hominum, ex comparatione criminum . Nam & ἄρχον-
τας Sodomorum appellat archontas veſtros, & populum veſtrum populum Gomorræ vo-
cat:cum iam olim eſſent ciuitates iſtæ extinctæ. Et alibi per Prophetam ad populum Iſraël di
cit:Pater,inquit,tuus Amorreus & mater tua Cethea.Quorum ex genere procreati non ſunt
ſed ob conſimilem impietatem . Quos aliquando etiam filios ſuos dixerat per Eſaiam pro-
phetam:Filios generaui & exaltaui.Sic & Aegyptus nonnunquã totus orbis intelligitur apud
illum,ſuperſtitionis & maledictionis elogio.Sic & Babylon apud Ioannem noſtrum,Roma- *Superſtitionis & maledictionis elogium.*
næ vrbis figuram portat , proinde & magnæ & regno ſuperbæ , & ſanctorum debellatricis.
Hoc itaque modo magos quoque Samaritanorũ appellatione titulauit, & deſpoliatos quod
F habuerant cum Samaritis,vt diximus,idololatriam aduerſus dominum.Aduerſus regem au *Babylõ Roma.*
tem Aſſyriorum , aduerſus diabolum , qui ad hoc ſe regnare putat , ſi ſanctos à religione dei
deturbat . Adiuuabitur autem hæc noſtra interpretatio , dum & alibi bellatorem Chriſtum
ſcripturæ deſignant, ob armorum quorundam vocabula & eiuſmodi verba . Sed ex reliquo-
rum ſenſuum comparatione conuincentur Iudæi:Accingere,inquit,Dauid, enſem ſupra fe-
mur.Sed quid ſupra legis de Chriſto ὡραῖος τῷ κάλλει,Tempeſtiuus decore ſuper filios homi-
num,diffuſa eſt gratia in labiis tuis.Valde autem abſurdum eſt, ſi quem ad bellum enſe cinge
bat,ei de tempeſtiuitate decoris,& labiorum gratia blandiebatur:de quo ſubiungens dicebat:
Extende,& proſpera,& regna.Et adiecit : Propter lenitatem & iuſtitiam tuam . Quis enſem *Lenitas.*
accingetur,& non contraria lenitati & iuſtitiæ exercet?id eſt,dolum,& aſperitatem & iniu-
ſtitiam,

Negotia prælioru, & dolus & iniuſtitia.

ſtitiam,propria ſcilicet negotia preliorum.Videamus ergo an alius ſit enſis ille,cuiuseſt alius G
actus,id eſt,dei ſermo diuinus,bis acutus,vt duobus teſtamentis legis antiquæ,& legis nouæ,
acutus ſapientiæ ſuæ æquitate,reddens vnicuiq; ſecundum actum ſuum. Licuit ergo & Chri-
ſto dei in Pſalmis ſine bellicis rebus enſem ſermonis dei præcingi figuratò,cui prædicta tem-
peſtiuitas congruat cum gratia labiorum , quem tunc cingebatur ſuper femur apud Dauid,
quando venturus in terras ex dei patris decreto nunciabatur: Deducit,inquit,te magnitudo
dexteræ tuæ,virtus ſcilicet gratiæ ſpiritalis,de qua Chriſti agnitio deducitur.Sagittæ tuæ,in-
quit, acutæ, peruolantia vbique dei præcepta, minantes traductionem vniuſcuiuſque cordis
& compungentes & transfigentes conſcientiam.Nanque populi ſub te cadent,vtique adoran
tes.Sic bellipotens & armiger Chriſtus accipiet ſpolia non ſolius Samariæ , verum & omniũ H
gentium. Agnoſce & ſpolia figurata,cuius & arma allegorica didiciſti. Atque ita in tantum
Chriſtus qui venit non fuit bellator,quia non talis ab Eſaia prædicabatur.Sed ſi Chriſtus,in-
quiunt,qui venturus creditur à Iudæis & dicitur,non eſt Ieſus,quare is qui venit Ieſus Chri-
ſtus appellatur?Conſtabit autem vtrunque nomen in Chriſto dei,in quo inuenitur etiam Ie-
ſus appellatus. Diſce erroris tui morem.Dum Moyſi ſucceſſor deſtinaretur Auſes filius Na-
ue transfertur certe de priſtino nomine,incipit vocari Ieſus? Certe,inquis. Hanc prius dici-
mus figuram futuri fuiſſe.Nam quia Ieſus Chriſtus ſecundum populum,quod ſumus nos na-

Terra repromiſſionis.

tiones in ſeculo deſerto commorantes antea introducturus eſſet in terram repromiſſionis
melle & lacte manantẽ,id eſt,in vitæ æternæ poſſeſſionẽ qua nihil dulcius:idq; non per Moy- I
ſen,id eſt,non per legis diſciplinam, ſed per Ieſum, id eſt, per nouæ legis gratiam prouenire

Petriſa acies Petra Chriſtus.

habebat circuncisis nobis petrina acie, id eſt, Chriſti præceptis (petra enim Chriſtus multis
modis & figuris prædicatus eſt)ideo is vir qui in huius ſacramenti imagines parabatur,etiam
nominis dominici inauguratus eſt figura,vt Ieſus nominaretur.Nam qui ad Moyſen loque-
batur,ipſe erat dei filius,qui & ſemper videbatur.Deum enim patrem nemo vidit vnquam,&
vixit:& ideo conſtat ipſum dei filium Moyſi eſſe locutum,& dixiſſe ad populum: Ecce mitto
angelum meum ante faciem tuam, id eſt,populi, qui te cuſtodiat in itinere, & introducat in
terram quam præparaui tibi.Intende illi & audi eum,& ne inobediens fueris ei:non enim ce-
lauit te, quoniam nomen meum ſuper illum eſt . Populum enim introducturus erat Ieſus in K
terram repromiſſionis,non Moyſes. Angelum quidem dixit eum, ob magnitudinem virtu-
tum,quas erat æditurus (quas virtutes fecit Ieſus Naue , & ipſi legitis) & officium prophetæ,
nunciantis ſcilicet diuinam voluntatem : ſicuti & præcurſorem Chriſti Ioannem , futurum
angelum appellat,per prophetam ſpiritus dicens,ex perſona patris:Ecce mitto angelũ meum
ante faciem tuam,id eſt,Chriſti , qui præparabit viam tuam ante te . Nec nouum eſt ſpiritui

Ioannes.

ſancto,angelos appellare eos,quos miniſtros ſuæ virtutis deus præfecit. Idem enim Ioannes
non tantum angelus Chriſti vocatus eſt,ſed & lucerna lucens ante Chriſtum . Paraui enim,
inquit,lucernam Chriſto meo, Dauid prædicat:quem ipſe Chriſtus veniens adimplere Pro-
phetas,dicit ad Iudæos:Ille fuit,inquit,lucerna ardens & lucens:Vtpote qui non tantum vias L
eius parabat in eremo,ſed & agnum dei demonſtrando,illuminabat mentes hominum, præ-
conio ſuo,vt eum eſſe intelligerent agnum,quem Moyſes paſſurum nunciabat.Sic & Ieſus ob
nominis ſui futurum ſacramentum:id enim nomen ſuum confirmauit, quod ipſe ei indide-
rat,quia non angelum,nec Auſen,ſed Ieſum eum iuſſerat exinde vocari. Sic igitur vtrunque

Ex Dauid.

nomen competit Chriſto dei , vt & Ieſus appellaretur . Et quoniam ex ſemine Dauid, genus
trahere deberet virgo,ex qua naſci oportuit Chriſtum,vt ſupra memorauimus,euidenter E-
ſaias propheta in ſequentibus dixit: Et naſcetur,inquit,virga de radice Ieſſe,quod eſt Maria,

Spiritus.

& flos de radice,Aſcendet in illum ſpiritus dei, & ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus a- M
gnitionis & pietatis, ſpiritus conſilij & veritatis, ſpiritus dei timoris implebit illum . Neque
enim vlli hominum vniuerſitas ſpiritalium documentorum competebat , niſi in Chriſtum
floridum quidem ob gloriam, ob gratiam adæquatum, ex ſtirpe autem Ieſſe deputatum , per

Bethlehem.

Mariam ſcilicet inde cenſendum . Fuit enim de patria Bethlehem & de domo Dauid, ſicut
apud Romanos in cenſu deſcripta eſt Maria , ex qua naſcitur Chriſtus . Expoſtulo etiam &
quia à prophetis prædicabatur ex Ieſſe genere venturus,& omnem humilitatem & patientiã,
& tranquillitatem eſſet exhibiturus,an venerit,atque ita is homo qui talis oſtenditur,ipſe erit
Chriſtus,qui venit.De hoc enim propheta Eſaias dicit:Homo in plaga poſitus & ſciens ferre
imbecillitatem,qui tanquam ouis ad victimam ductus eſt,& ſicut agnus coram tondente ſe,
non aperuit os ſuum. Sic neque contendit,neq; clamauit,neque audita eſt foris vox eius, qui

arundinem

A arundinem contuſam,Iſraëlis fidem, non comminuit : qui linum ardens, id eſt, momenta-
neum ardorem gentium non extinxit,ſed lucernam magis fecit ortu luminis ſui.Non poteſt
alius eiſe quàm qui prædicebatur . Oportet itaque actum Chriſti eius qui venit ad ſcriptura-
rum regulam recognoſci.Duplici enim,niſi fallor,operatione diſtinctum eum legimus,pr
dicationis & virtutis , ſed de vtroque populo ſic diſpoſitam : itaque ſpecialiter diſpungamus 9
ordinem cœptum,docentes prædicatorem adnunciatum Chriſtum, vt per Eſaiam dixit:Ex-
clama,inquit,in vigore,& ne peperceris,exalta vt tuba vocem tuam, adnuncia plebi meæ fa-
cinora ipſorum, & domui Iacob delicta eorum . Me de die in diem quærunt, & cognoſcere
vias meas cupiunt . Quaſi populus qui iuſtitiam fecerit, & iudicium dei non dereliquerit. &
B reliqua. Virtutes autem facturum à patre, Eſaias dicit : Ecce deus noſter iudicium retribuet,
ipſe veniet & ſaluos faciet nos. Tunc infirmi curabuntur,& oculi cæcorum videbunt,& aures
ſurdorum audient,& mutorum linguæ ſoluentur,& claudus ſaliet velut ceruus,& cętera quę
operatum Chriſtum,nec vos diffitemini, vtpote qui dicebatis,quod propter opera eum non
lapidaretis,ſed quoniam iſta ſabbatis faciebat.

ITEM NEGANTES IVDAEI PASSIONEM Chriſti in cruce.

C DE EXITV planè paſſionis eius ambigitis , negantes paſſionem crucis in Chri-
ſtum prædicatam , & argumentantes inſuper non eſſe credendum vt ad id genus
mortis expoſuerit deus filium ſuum quod ipſe dixit : Maledictus omnis homo qui
pependit in ligno.Sed huius maledictionis ſenſum antecedit rerum probatio . Dicit enim in
Deuteronomio,ſi autem fuerit in aliquo delictum, ita vt iudicium mortis ſit,& morietur, &
ſuſpendetis eum in ligno . Sed & ſepultura ſepelietis ipſa die: quoniam maledictus à deo eſt Maledictus.
omnis qui ſuſpenſus fuerit in ligno,& non inquinabitis terram quam dominus deus tuus da-
bit tibi in ſortem.Igitur nõ in hanc paſſionem Chriſtum maledixit , ſed diſtinctionem fecit,
vt qui in aliquo delicto iudicium mortis habuiſſet,& moreretur ſuſpenſus in ligno,hic male-
D dictus à deo eſſet,qui propter merita delictorũ ſuorum ſuſpenderetur in ligno.Alioquin Chri
ſtus qui dolum de ore ſuo locutus non eſt,quiq; omnem iuſtitiam & humilitatem exhibuit,&
vt ſupra de eo prædictum memorauimus, non pro meritis ſuis in id genus mortis expoſitus
eſt: ſed vt ea quæ prædicta ſunt à prophetis per vos ei obuentura implerentur , ſicut in Pſal-
mis ipſe ſpiritus Chriſti iam canebat,dicens:Retribuebant mihi mala pro bonis, & quæ non
rapueram tunc exſoluebam , Exterminauerunt manus meas & pedes , & miſerunt in potum
meum fel,& in ſiti mea potauerunt me aceto,ſuper veſtem meam miſerunt ſortem: ſicuti cæ Fel.
tera quæ in illum commiſſuri eſſetis prædicta ſunt . Quæ quidem omnia iſta perpeſſus , non Acetum.
pro actu ſuo aliquo malo paſſus eſt , ſed vt ſcripturæ implerentur de ore prophetarum . Et
E vtique ſacramentum paſſionis ipſius figurari in prædicationibus oportuerat:quantoq; incre-
dibile,tanto magis ſcandalum, futurum, ſi nudè prædicaretur : quantoq; magnificum, tanto
magis obumbrandum,vt difficultas intellectus gratiam dei quæreret.

ITEM PATRIARCHAE OSTENDVNT figuram crucis.

ITAQVE in primis Iſaac cum à patre hoſtia duceretur , lignumq; ipſe ſibi por- Iſaac.
tans,Chriſti exitum iam tunc denotabat,in victimam conceſſi à patre, lignum paſ-
F ſionis ſuæ baiulantis. Ioſeph & ipſe Chriſtum figurauit,vel hoc ſolo, ne curſum de-
morer ipſe,quod perſecutionem à fratribus paſſus eſt & venundatus eſt in Aegyptum, ob dei
gratiam,ſicut & Chriſtus ab Iſraël à fratribus venundatus,à Iuda cum traditur . Nam & be-
nedicitur à patre in hæc verba Ioſeph: Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis Ioſeph.
nationes ventilabit pariter ad ſummum vſque terræ . Non vtique rhinoceros deſtinabatur Crux. Rhinoceros
vnicornis,vel Minotaurus bicornis, ſed Chriſtus in illo ſignificabatur , Taurus ob vtranque Minotaurus
diſpoſitionem,aliis ferus vt iudex,aliis manſuetus vt ſaluator : cuius cornua eſſent æſtimata:
Nam & in antemna nauis quæ crucis pars eſt , hoc extremitates huius vocantur. Vnicornis
autem media ſtipite palus.Hac denique virtute crucis,& hoc more cornutus,vniuerſas gen-
tes & nunc ventilat per fidem,auferens à terra in cœlum,& tunc ventilabit per iudicium de-

ſceodens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem ſcripturam, cum Iacob G
Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de ſcribis & phariſæis prophetat, ex illis enim deducitur cenſus illorum, Interpretatur enim ſpiritaliter ſic. Simeon & Leui perfecerũt iniquitatem ex ſua ſecta, qua ſcilicet Chriſtum ſunt perſecuti. In concilium ne veniat anima mea, & in ſtationem eorum ne incubuerint viſcera mea: quoniam in indignatione ſua interfecerunt homines, id eſt, prophetas, in coocupiſcentia ſua ſubneruauerunt taurum, id eſt, Chriſtum, quem poſt oecem prophetarum interfeceruot, & neruos eius ſuffigendo clauis dêſæuierunt, Cæterum vanum, ſi poſt homicidium iam ab eis commiſſum, aliis & non ipſis exprobrat carnificinam. Iam vero Moyſes, quid vtique tantum tunc cum Ieſus aduerſus Amelech præliabatur, extenſis manibus orabat reſidens, quaodo in rebus tam attonitis magis vtique genibus poſitis & manibus cedentibus pectus, & facie humi volutata orationem H
commendare debuiſſet? niſi quia illic vbi nomen Ieſu dicebatur dimicaturi quandoque aduerſus diabolum, crucis habitus quoque erat neceſſarius, per quam Ieſus victoriam eſſet relaturus.

Serpens. Idem rurſus Moyſes poſt interdictam omnis rei ſimilitudinem, cur æneum ſerpentem ligno impoſitum pendentis habitu in ſpectaculum Iſraëli ſalutare propoſuit, eo tempore quo à ſerpentibus poſt idololatriam exterminabantur? niſi quod hic dominicam crucem intentabat, qua ſerpens diabolus deſignabatur, & læſo cuique ab eiuſmodi colubris, id eſt, angelis eius, à delictorum peccantia ad Chriſti crucis ſacramenta intento, ſalus efficie-
IO batur. Nam qui in illam tunc reſpiciebat, à morſu ſerpentium liberabatur. Age nunc ſi legiſti
penes prophetam in pſalmis, Dominus regnauit à ligoo, expecto quid iotelligas, oe fortè I
lignarium aliquem regem ſigoificari putetis, & noo Chriſtum, qui exinde à paſſione Chriſti ſuperata morte regnauit. Proinde & Eſaias: Quooiam puer, inquit, natus eſt nobis, & datus
ἀρχὴ eſt nobis filius. Quid nouum, ſi ooo de filio dei dicit? & natus eſt nobis, cuius imperium factum eſt ſuper humerum ipſius. Quis omnino regum, inſigne poteſtatis ſuæ humero præfert, & oon aut capite diadema, aut in manu ſceptrum, aut aliqua proprietate vſus nouæ? Sed ſolus nouus rex ſeculorum, Chriſtus Ieſus nouam gloriam & poteſtatem & ſublimita-
Crux tem ſuam in humero extulit, crucem ſcilicet, vt ſecundum priorem prophetiam exinde dominus regnaret à ligoo. De hoc enim ligno etiam deus inſinuat per Hieremiam quod eſſetis K
dicturi: Venite mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum à terra viuorum, & nomen illius non memorabitur amplius. Vtiq; in corpus eius lignum miſſum eſt. Sic enim Chri-
Corp' Chriſti panem. ſtus reuelauit, panem corpus ſuum appellans, cuius retro corpus in panem prophetes nunciauit. Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationes, ſatis iam poterit tibi facere XXI pſal-
Foderunt. mus totam Chriſti continens paſſionem, caoentis iam tuoc gloriam ſuam, Foderunt, inquit, maous meas & pedes: quæ propria eſt atrocitas crucis. Et rurſus cum auxilium patris implo-
†al. vnicornis raret: Saluum me fac, inquit, ex ore leonis, vtiq; mortis, & de cornibus †vnicornium humilitatem meam: de apicibus ſcilicet Chriſti crucis, vt ſupra oſtendimus: quam crucem nec ipſe Dauid paſſus eſt, nec vllus regum Iudæorum, ne putetis alterius prophetari paſſionem, quàm
eius qui ſolus à populo tam inſigniter crucifixus eſt. Nunc & ſi omnes interpretationes iſtas L
reſpuerit & inriſerit duritia cordis veſtri, probauimus ſufficere poſſe mortem Chriſti prophetatam, vt ex hoc quod non eſſet edita qualitas mortis, intelligatur per crucem eueniſſe, oec alij deputaodam fuiſſe paſſiooem crucis quàm cuius mors prædicabatur. Nam mortem eius & paſſionem eius, & ſepulturam voa voee Eſaias dicit: A facinoribus, inquit, populi mei
Sepultura. perductus eſt ad mortem, & dabo malos pro ſepultura eius, & diuites pro morte eius, quia ſcelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus eſt, & deus voluit eximere à morte animam eius, & cætera. Dicit etiam adhuc: Sepultura eius ſublata eſt è medio. Quomodo niſi per reſurrectionem? Denique ſubiungit idem Eſaias: Propterea ipſe multos in hæreditatem habebit,
& multorum diuidet ſpolia. Quis enim alius, niſi qui natus eſt, vt ſupra oſtendimus, pro eo N
ꝙ tradita eſt in mortem anima eius? Oſtenſa enim cauſa gratiæ eius, pro iniuria ſcilicet mortis repenſandæ, pariter oſtenſum eſt hæc illum propter mortem conſecuturum: poſt mortem vtiq; poſt reſurrectiooem cooſecuturum. Nam quod in paſſione eius accidit, vt media dies tenebreſceret, Amos propheta annunciat, dicens: Et erit, inquit, in die illa dicit dominus, occidet ſol media die, tenebreſcet ſuper terram dies lumiois, & coouertam dies feſtos veſtros in luctum, & omnia cantica veſtra in lamentatiooem, & imponam ſuper lumbos veſtros ſaccum, & ſuper omne caput caluitium, & ponam eum quaſi luctum delicti, & eos qui cum illo quaſi diem mœroris. Hoc enim & Moyſes initio primi menſis nouorum facturos vos prophetauit,

A phetauit,cum omne vulgus filiorum Iſraël ad veſperam agnum eſſet immolaturum:& hanc ſolēnitatem diei huius,id eſt,paſchæ azymorum,cum amaritudine manducaturos prǽcanebat:& adiecit paſcha eſſe domini,id eſt,paſſionem Chriſti:Quod ita quoque adimpletum eſt, vt prima die azymorum interficeretis Chriſtū,vt & prophetiæ implerentur. Properauit dies veſperam facere,id eſt,tenebras efficere: quæ media die factæ ſunt:atq; ita dies feſtos veſtros conuertit deus in luctum, & cantica veſtra in lamentationem. Poſt paſſionem enim Chriſti etiam captiuitas vobis & diſperſio obuenit,prædicata per ſpiritum ſanctum. Agn' paſchę

DE VASTATIONE ISRAEL POST PASSIONEM DOMINI.

B

NAM & pro iſtis meritis veſtris, cladem veſtram futuram Ezechiel nunciat: & non ſolum in iſto ſeculo quæ iam euenit, ſed in die tribulationis quæ ſubſequetur. Qua clade nemo liberabitur, niſi qui paſſione Chriſti, quam reſpuitis, fuerit obſignatus. Sic enim ſcriptum eſt: Et dixit dominus ad me, Fili hominis, vidiſti quæ ſeniores Iſraël faciunt vnuſquiſq; eorum in tenebris, vnuſquiſq; in cubiculo abſconſo.quoniam dixerunt:Nō videt nos dominus,dereliquit dominus terram.& dixit ad me: Adhuc conuerſus videbis facinora maiora quæ iſti faciunt. Et introduxit me ad limina ianuæ domus domini quæ aſpicit ad Aquilonem,& ecce illic mulieres ſedentes & plangentes Thammuz. & dixit dominus Ezech. 8.

C ad me:Fili hominis,vidiſti? Nunquid modica domui Iuda,vt faciant facinora quæ fecerūt?& adhuc viſurus es adfectiones maiores eorum. Et introduxit me in ædem domus domini interiorem,& ecce in liminibus templi domini inter medium elam & inter medium altaris,quaſi †viginti viri poſteriora ſua dederunt ad templum domini, & facies ſuas contra orientem, hi adorabant ſolem, & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid puſilla domui Iudæ, vt faciant facinora quæ fecerunt hi? quoniam impleuerunt impietates ſuas & ecce ipſi quaſi ſubſannantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parcet oculus meus, neque miſerebor. Exclamabunt ad aures meas voce magna, non exaudiā eos, ſed neque miſerebor. Et clamauit in aures meas voce magna dicens: Adproximauit vindicta ciuitatis huius, & vnuſquiſq; †al. xxv.

D habuit vaſa extermínij in manu ſua.Et ecce ſex viri veniebant à via portæ altæ, quæ reſpiciebat ad Aquilonem, & vniuſcuiuſque bipennis diſperſionis erat in manu eius. Et vnus vir in medio eorum indutus poderem, & zona ſaphiri in lumbis eius.Et introierunt & ſteterunt in proximis altaris ærei,& claritas dei Iſraël aſcendit à Cherubin quæ fuit ſuper eam in ſubdiuali domus. Et vocauit hominem qui indutus erat poderem, qui habuit ſuper lumbos ſuos zonam,& dixit ad eum dominus:Tranſi per mediam Hieruſalem,& ſcribe ſignum Tau in frontibus virorum qui gemunt & dolent ſuper omnia facinora quæ fiunt in medio eorum. Et in his dixit ad audientem:Ite poſt eum in ciuitatem & concidite,& nolite parcere oculis veſtris & ne miſereamini ſenioris aut iuuenis, aut virginis, & paruulos & mulieres interficite om-

E nes vt perdeleantur. Omnes autem ſuper quos eſt Tau ſignum ne acceſſeritis. Et à ſanctis meis incipite. Huius autem ſigni ſacramentum variis modis prædicatum eſt, in quo vita hominibus præſtruebatur, in quod Iudæi non eſſent credituri. Sicut Moyſes ante nunciabat in Exodo dicens: Eiiciemini de terra in quem introibitis, & in nationibus illis non eritis in requiem. Et non erit ſtabilitas veſtigij pedis tui, & dabit tibi deus cor tædians, & tabeſcentem animam,& oculos deficientes, vt non videant,& erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos, & non credes vitæ tuæ. Itaq; quoniam impleta eſt prophetia per aduentum eius, id eſt,per natiuitatem,quam ſupra memorauimus,& paſſionem quem euidenter ediximus,propterea & Daniel ſignari viſionem, & propheten dicebat, quoniam Chriſtus eſt ſignaculum [illegible] Crux.

F omnium prophetarum,adimplens omnia quæ retro erant de eo nunciata: poſt enim aduentum eius & paſſionem ipſius iam non viſio, neque prophetes. Vnde firmiſſimè dicit aduentum eius ſignare viſum & prophetiam. Itaque oſtendentes & numerum annorum, & tempus LXII & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, probauimus tunc veniſſe Chriſtum, id eſt,natum:& quatuor & dimidiæ hebdomadarum,quæ ſunt ſubdiuiſæ in abſciſionem priorum hebdomadarum,intra quæ tempora paſſum oſtendimus Chriſtum:atque ita LXX hebdomadibus concluſis, & ciuitate exterminata, & ſacrificium & vnctionem, exinde ceſſare. Sufficit huc vſq; de his interim ordinē Chriſti decucurriſſe,quo talis probatur qualis adnunciabatur, etiam ex iſta conſonantia ſcripturarum, qua ex præiudicio maioris partis, aduerſum Iudæos, elocuti ſumus. Neque enim in dubium deducant vel negent, quæ ſcripta pro- Conſonātia ſcripturarū.

g ferimus:

ferimus:vt ex hoc quoque paria eſſe ſcripturis diuinis negare non poſſint:vt quæ poſt Chri- G
ſtum futura præcanebantur adimpleta cognoſcantur: niſi ille veniſſet poſt quem habebant expungi,quæ nunciabantur,quæ completa ſunt,etiam probarentur.

ITEM DE CLARITATE GENTIVM IN CHRISTO IESV.

ASPICITE vniuerſas nationes,de voragine erroris humani exinde emergẽtes ad dominũ deum creatorem & Chriſtum eius.Et ſi audes negare prophetatum, ſtatim tibi promiſſio patris occurrit in Pſalmis dicens:Filius meus es tu,ego hodie genui te.
Regnũ prædicatio. Pete à me & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam & poſſeſſionẽ tuam terminos terræ.Nec poteris eum magis Dauid filiũ dicere,q̃ Chriſtum:aut terminos terræ Dauid potius ꝓmiſſos, qui H
intra vnicam Iudæam regnauit,quàm Chriſto,qui totum iam orbem euangelij ſui fide cepit, ſicut per Eſaiã dicit:Ecce dedi te in diſpoſitionem generis mei in lucem gentium , vt aperias oculos cæcorum, vtique errantium,exſoluere de vinculis vinctos,id eſt, de delictis liberare: & de domo carceris, id eſt, mortis,ſedentes in tenebris,ignorantiæ ſcilicet.Quæ ſi per Chriſtum eueniunt, non in alium erunt prophetata quàm per quem expuncta conſideramus.Igitur quoniam filij Iſraël adfirmant nos errare recipiendo Chriſtum,qui iam venit:præſcribamus eis ex ipſis ſcripturis , iam veniſſe Chriſtum qui prædicabatur . Quanuis ex temporibus Danielis prædicantis probauerimus iam veniſſe Chriſtum,qui nunciabatur.Naſci enim eum
Bethlehem. oportuit in Bethlehem Iudæ.Sic enim ſcriptum eſt in propheta: Et tu Bethlehem non mini- I
ma es in ducibus Iudæ.Ex te enim exiet dux qui paſcet populum meum Iſraël.Si autem adhuc natus non eſt qui proceſſurus dux de tribu Iuda ex Bethlehem nunciabatur , oportet enim eum de tribu Iuda & à Bethlehem procedere : animaduertimus autem tunc neminem de genere Iſraël in ciuitate Bethlehem remanſiſſe , & exinde quod interdictum eſt,ne in confinio ipſius regionis demoretur quiſquam Iudæorum, vt hoc quoque eſſet adimpletum per prophetam : Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ igni exuſtæ, id eſt, quod belli tempore eis euenerit, regionem veſtram in conſpectu veſtro exteri comedent,& deſerta & ſubuerſa erit à populis alienis . Et alio loco ſic per prophetam dicitur : Regem cum claritate videbitis, id eſt,
Chriſtum facientem virtutes in gloria dei patris, & oculi veſtri videbunt terram de longin- K
quo : quod vobis pro meritis veſtris poſt expugnationem Hieruſalem prohibitis ingredi in terram veſtram, de longinquo eam oculis tantum videre permiſſum eſt. Anima, inquit, veſtra meditabitur timorem , ſcilicet quo tempore excidium ſui paſſi ſunt . Quomodo igitur naſcetur dux de Iudæa , & quatenus procedet de Bethlehem, ſicuti diuina prophetarum volumina nunciant, cum nullus omnino ſit illic in hodiernum derelictus ex Iſraël , cuius ex ſtirpe poſſit naſci Chriſtus? Secundum Iudæos adhuc non venit. Cum venire cœperit, vnde vngetur? Lex enim præcepit, in captiuitate non licere vnctionem chriſmatis regalis confici. Si autem iam nec vnctio eſt illis, vt Daniel prophetauit. Dicit enim, exterminabitur vnctio,
ergo iam non eſt illic vnctio,quia nec templum vbi erat cornu de quo reges vngebantur. Si L
ergo non eſt vnctio,vnde vngetur dux qui naſcetur in Bethlehem?aut quomodo procedet de Bethlehem,cum de germine Iſraël nullus omnino ſit in Bethlehem : Iterato denique oſtendimus,& veniſſe iam Chriſtum ſecundum prophetas,& paſſum,& in cœlis iam receptum, & inde venturum ſecundum prædicationes prophetarum . Nam poſt aduentum eius ſecundum Danielem , quod ipſa ciuitas exterminari haberet legimus , & ita factum recognoſcimus. Dicit enim ſcriptura : Sic & ciuitatem & ſanctum ſimul exterminari cum duce, indubitate , qui de Bethlehem & de tribu Iuda eſſet proceſſurus . Vnde & manifeſtum eſt quod
ἡγούμενος. ciuitas ſimul eo tempore exterminari deberet,cum ducator eius in ea pati haberet,ſecundum
Crux. ſcripturas prophetarum dicentium : Expandi manus meas tota die ad populum contuma- M
cem & contradicentem mihi.Qui ambulat viam non bonam,ſed poſt peccata ſua. Et in Pſal
Claui. mis dicit : Exterminauerunt manus meas & pedes,dinumerauerunt omnia oſſa mea. Ipſi autem contemplati ſunt & viderunt me, & in ſiti mea potauerunt me aceto. Hæc Dauid paſſus non eſt,vt de ſe merito dixiſſe videatur,ſed Chriſtus qui crucifixus eſt . Manus autem & pedes non exterminantur , niſi eius qui in ligno ſuſpenditur. Vnde & ipſe Dauid regnaturum
A ligno. ex ligno dominum dicebat:nam & alibi Propheta ligni huius fructũ prædicat dicens: Terra dedit benedictiones ſuas.Vtiq; illa terra virgo nondũ pluuiis rigata,nec imbribus fœcundata, ex qua homo tunc primum plaſmatus eſt,ex qua nunc Chriſtus ſecundum carnem ex virgi-

ne natus

A ne natus eſt.Et lignum,inquit,attulit fructum ſuũ.Non illud lignum in paradiſo, quod mor Lignum.
tem dedit protoplaſtis, ſed lignum paſſionis Chriſti , vnde vita pendens à vobis credita non
eſt:Hoc enim lignum tunc in ſacramento erat,quo Moyſes aquam amaram indulcauit:vnde In ſacramẽ-
populus qui ſiti peribat in eremo,bibendo reuixit:ſicuti nos qui de ſeculi calamitatibus extra- to erat.
cti,in quo cõmorabamur ſiti pereuntes,id eſt,verbo diuino propinati,ligno paſſionis Chriſti Lignum in
aquam baptiſmatis potantes,fide quæ eſt in eum reuiximus, à qua fide Iſraël excidit, ſecundũ aqua.
Hieremiam dicentem : Mittite & interrogate nimis, ſi facta ſunt talia . Si mutabunt gentes
deos ſuos,& iſti non ſunt dij.Populus autem meus mutauit gloriã ſuam,ex quo nihil proderit
eis.Expauit cœlum ſuper iſto . Et quomodo & quando expauit?Indubitatè quando paſſus eſt
B Chriſtus.Et horruit,inquit,plurimũ nimis,& ſol media die tenebrificauit.Et quando horruit Tenebræ.
nimis,niſi in paſſione Chriſti,cum terra quoq; contremuit,& velum templi ſciſſum eſt,& mo
numenta dirupta ſunt?Quoniam duo hæc mala fecit populus.Me,inquit,dereliquerunt fon-
tem aquæ vitæ, & foderunt ſibi lacus contritos,qui nõ poterant aquam continere.indubitatè
non recipiendo Chriſtum fontem aquæ vitæ,lacus cõtribulatos cœperunt habere,id eſt,ſyna
gogas in diſperſiones gentiũ,in quibus iam ſpiritus ſanctus nõ immoratur,vt in præteritũ in
templo cõmorabatur ante aduentũ Chriſti,qui eſt verũ dei templum.Nam & iſtam ſitim di-
uini ſpiritus eos paſſuros dixerat propheta Eſaias dicens:Ecce qui ſeruiunt mihi manducabũt,
vos autẽ eſurietis.Seruientes mihi potabũtur,vos autẽ ſitietis,& à cõtribulatione ſpiritus vlu
C labitis . Remittetis enim nomen veſtrũ,in ſatietatem electis meis,vos autẽ interficiet domi-
nus.Eis autẽ qui ſeruiunt mihi,nomen nominabitur nouũ,quod benedicetur in terris.Adhuc
huius ligni ſacramentũ etiam in Regnorum legimus celebratũ. Nam cum filij prophetarũ ſu
per flumen Iordanem lignum ſecuribus cæderent,exiliit ferrũ,& merſum eſt in flumine, atq;
ita Heliſeo propheta ſuperueniente petunt ab eo filij prophetarũ vti ferrũ flumini quod mer
ſum fuerat erueret.Atq; ita Heliſeus accepto ligno, & miſſo in eum locũ vbi ſubmerſum fue
rat ferrũ,ſtatim ſupernatauit,& lignũ merſum eſt, quod receperunt filij prophetarũ . Ex quo Lignũ merſum.
intellexerunt quod Heliæ ſpiritus in eum ſit repræſentatus. Quid manifeſtius huius ligni ſa- Sacramentũ
cramento?quod duritia huius ſeculi merſa in profundo erroris,& à ligno Chriſti,id eſt,paſ- ligni.
D ſionis eius,in baptiſmo liberatur,vt quod perierat olim per lignũ in Adam, id reſtitueret per
lignũ Chriſti. Nobis igitur qui ſucceſſimus in loco prophetarũ ea ſuſtinentibus hodie in ſecu
lo quæ ſemper paſſi ſunt prophetæ propter diuinam religionẽ.Alios enim lapidauerunt,alios
fugauerunt,plures vero ad mortis necẽ tradiderunt, quod negare nõ poſſunt. Hoc lignũ ſibi
& Iſaac filius Abrahæ ad ſacrificiũ ipſe portabat, cum ſibi eum deus hoſtiam fieri præcepiſſet.
Sed quoniã hæc fuerant ſacramenta,quæ temporibus Chriſti perficienda ſeruabãtur:& Iſaac
cum ligno reſeruatus eſt,ariete oblato in vepre cornibus hærente:& Chriſtus ſuis temporib⁹
lignũ humeris ſuis portauit,inhærens cornibus crucis corona ſpinea in capite eius circunda-
ta.Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri ſacrificium,qui tanquam ouis ad victi-
E mam ductus eſt,& velut agnus corã tondente ſe ſine voce,ſic non aperuit os ſuum.Hic enim
Pilato interrogante,nihil locutus eſt: in humilitate enim iudicium eius ſublatũ eſt. Natiuita-
tem autem eius quis enarrauit? quia nullus omnino hominũ natiuitatis Chriſti fuit conſcius,
in conceptu,cum virgo Maria verbo dei prægnans inueniretur.Et quia tolleretur à terra vi-
ta eius.Cum vtiq; poſt reſurrectionem eius à mortuis,quæ die tertia effecta eſt,cœli eum rece
perunt,ſecundum prophetiam Eſaiæ emiſſam huiuſmodi:Ante lucem ſurgent ad me dicen-
tes,Eamus & reuertamur ad dominum deum,quoniam ipſe eripiet & liberabit nos . Poſt bi- Terti⁹ dies.
duum,die tertia,quæ eſt reſurrectio eius glorioſa,de terra in cœlos eum recepit,vnde & vene
rat ipſe ſpiritus ad virginẽ:cuius neq; natiuitatẽ,neq; paſſionẽ Iudæi agnouerunt.Igitur quo-
F niam adhuc contendunt Iudæi , necdum veniſſe Chriſtum , quem tot modis adprobauimus
veniſſe,recognoſcant Iudæi exitum ſuum,quem poſt aduentũ Chriſti relaturi præcinebantur
ob impietatem,qua eum & deſpexerunt,& interfecerunt.Primo enim ex qua die,ſecundũ di-
ctum Eſaiæ,proiecit homo abominamenta ſua aurea & argentea,quæ fecerunt adorare vanis
& nociuis:id eſt,ex quo gentes nos dilucidata pectora per Chriſti veritatẽ, proiecimus idola
(videant Iudæi) & quod ſequitur expunctum eſt, Tulit enim dominus ſabaoth à Iudæis & ab Hoc caput
Hieruſalem,inter cætera,& ſapientem architectũ,qui ædificat eccleſiam dei templum, & ciui reſtitui pôt
tatem ſanctam & domũ domini.Nam exinde deſtitit apud illos dei gratia. Et mandatum eſt ex 3. lib. ad-
nubibus ne pluerent imbrem ſuper vineam Soreth, id eſt, cœleſtibus beneficiis , ne proueni- uerſus Mar.
rent domui Iſraëlis. Fecerat enim ſpinas,ex quibus Chriſtum coronauerat: & non iuſtitiam, vbi hæc oĩa ad verbũ inuenies.

Idẽ fieri poterit in cęteris capitibus illinc emendandis. ſed clamorem, quo in crucem eum extorſerat, & ita ſubtractis chariſmatum roribus, lex & G
prophetæ vſq; ad Ioannẽ fuerunt:& piſcina Bethſaida vſq; ad aduentũ Chriſti curando inualitudines ab Iſraël,deſiit à beneficiciis deinde,cum perſeuerantia furoris ſui nomen domini per ipſos blaſphemaretur.Sicut ſcriptũ eſt.Propter vos nomen dei blaſphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium à Tiberio vſq; ad Veſpaſianum. Quæ cum ita cõmiſiſſent,nec intellexiſſent Chriſtum in tempore ſuæ viſitationis inueniendũ,facta eſt terra eorum deſerta,& ciuitates eorum igni exuſtæ. Regiones ipſorum in conſpectu eorum extranei deuorantes:derelicta filia Sion tanquam ſpecula in vinea,velut in cucumerario caſulæ ex quo ſcilicet Iſraël dominum non cognouit , & populus eum non intellexit, ſed dereliquit magis,& ad indignationem prouocauit ſanctum Iſraël.Sicut machæræ conditionalis com- H
minatio:Si nolueritis,nec obaudieritis, gladius vos comedet. Ex quo probamus Machæram Chriſtum fuiſſe,quem non audiendo perierunt , qui & in Pſalmo diſperſionem eius poſtulat à patre dicens:Diſperge illos in virtute tua. Qui & rurſum per Eſaiam exuſtionem eorũ orat: Propter me,inquit,hæc facta ſunt vobis,in anxietate dormietis. Hæc igitur cum pati prædicentur Iudæi propter Chriſtum , & paſſos eos eſſe inueniamus, & in diſperſionem demorari cernamus,manifeſtum eſt propter Chriſtum Iudæis iſta accidiſſe, conſpirante ſenſu ſcripturarum cum exitu rerum,& ordinis temporum.Aut ſi nondum venit Chriſtus,propter quem hæc paſſuri prædicabantur,cum venerit ergo patientur, vbi tunc filia Sion relinquenda, quæ nulla hodie eſt? vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis exuſtæ ſunt : vbi diſperſio gentis, I
quæ iam extorris? Redde ſtatum Iudææ quem Chriſtus inueniat , & alium contende venire. Diſcite nunc ex abundantia erroris veſtri ducatum.Duos dicimus Chriſti habitus à prophetis demonſtratos,totidem aduentus eius prænotatos.Vnum in humilitate vtique primũ,cum tanquam ouis ad victimam duci habebat,& tanquam agnus ante tondentem ſine voce,ſic nõ aperuit os,ne aſpectu quidem honeſtus. Annunciauimus enim,inquit,de illo ſicut puerulus,
Cõtemptus ſicut radix in terra ſitienti,& non erat ei ſpecies neque gloria. Et vidimus eum & non habebat ſpeciem neq; decorem,ſed ſpecies eius inhonorata,deficiens citra filios hominum,homo in plaga,& ſciens ferre infirmitatem:ſcilicet vt poſitus à patre in lapidem offenſionis, & mi-
Vermis. noratus ab eo modicum citra angelos:vermem ſe pronunciat,&non hominem,ignominiam K
hominis,& abiectionem populi.

ITEM DE SECVNDO ADVENTV CHRISTI.

QVAE ignobilitatis argumenta,primo aduentui competunt: ſicut ſublimitatis ſecundo,cum fiet iam non lapis offenſionis,nec petra ſcandali,ſed lapis ſumus angularis, poſt reprobationem adſumptus , & ſublimatus in conſummationem : & petra ſanè illa apud Danielem de monte præciſa , quæ imaginem ſecularium regnorum comminuet &
Maieſtas. conteret.De quo ſecundo aduentu eiuſdem,Daniel dixit:Et ecce cum nubibus cœli tanquam L
filius hominis veniens,venit vſque ad veterem dierum,& aderat in conſpectu eius.Et qui adſiſtebant adduxerunt illum, & data eſt ei poteſtas regia, & omnes nationes terræ ſecundum genus,& omnis gloria ſeruient illi,& poteſtas illius æterna,quæ non auferetur,& regnum eius quod non corrumpetur. Tunc ſcilicet ſpeciem honorabilem , & decorem habiturus eſt indeficientem ſupra filios hominum:tempeſtiuus enim decore citra filios hominum. Effuſa eſt gratia,inquit,in labiis tuis, propterea benedixit te deus in ſecula. Accingere enſem tuum circa femur tuum potens tempeſtiuitate & pulchritudine tua.cum & pater poſtea cum diminuit illum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronauit illum & ſubiecit omnia N
ſub pedibus eius.Et tunc cognoſcent eum quẽ pupugerunt. Et cædẽt pectora ſua tribus ad tribum,vtiq; quod retro nõ agnouerint eum,in humilitate cõditionis humanæ conſtitutũ.Hie-
Ignotus. remias inquit,Homo eſt, & quis cognoſcet illum? quia & natiuitatẽ eius, inquit Eſaias, quis enarrauit?Sic & apud Zachariam in perſona ipſius,imò & in ipſius nominis ſacramento,ve-
Ieſus ſordidatus. riſſimus ſacerdos patris Chriſtus ipſius duplici habitu in duos aduẽtus deliniatur. Primo ſordibus indutus eſt,id eſt, carnis paſſibilis & mortalis indignitate, cũ & diabolus aduerſabatur ei,autor ſcilicet Iudæ traditoris,qui eum etiã poſt baptiſmũ tentauerat.Dehinc ſpoliatus priſtinas ſordes,exornatus podere & mitra,& cidari mũda,id eſt,ſecũdi aduẽtus: quoniã gloriã & honorem adeptus demonſtratur. Nec poteritis eum Ioſedech filium dicere,qui nulla omnino veſte ſordida , ſed ſemper ſacerdotali fuit exornatus , nec vnquam ſacerdotali munere priuatus.

A priuatus. Sed Ieſus iſte Chriſtus dei patris ſummi ſacerdos, qui primo aduentu ſuo humana
forma & paſſibilis venit in humilitate vſque ad paſſionem, ipſe etiam effectus hoſtia per om-
nia pro omnibus nobis, qui poſt reſurrectionem ſuam indutus poderem, ſacerdos in æternum
dei patris nuncupatus eſt. Sic enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur faciam in- Hirci duo.
terpretationem. Nónne & illi vtrunque ordinem nominis Chriſti qui iam venit oſtendunt?
pares quidem atq; conſimiles, propter eundem domini conſpectum, quia non in alia ventu-
rus eſt forma, vt qui agnoſci habet à quibus & læſus eſt. Vnus autem eorum circundatus coc-
cino, maledictus & conſputatus, & conuulſus, & compunctus, à populo extra ciuitatem abii-
ciebatur in perditionem, manifeſtis notis inſignibus Chriſti paſſionis, qui coccinea circunda
B tus veſte, & conſputatus, & omnibus cõtumeliis afflictus, extra ciuitatem crucifixus eſt. Alter
vero pro delictis oblatus, & ſacerdotibus tantum templi in pabulum datus, ſecundæ repræſen
tationis argumenta ſignabat: qua delictis omnibus expiatis, ſacerdotes templi ſpiritalis, id eſt
eccleſiæ, dominicæ gratiæ quaſi viſceratione quadam fruerentur, ieiunantibus cæteris à ſalu- Viſceratio, diſtributio carnis, quæ fieri ſolebat vel in ſolenni ſacrificio vel i funere excellentis alicuius.
te. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris obſcuratus, & omni inhoneſtate pro-
ſtratus canebatur, ſecundus vero & manifeſtus & deo condignus: idcirco quem facile & in-
telligere & credere potuerunt, eum ſolum intuentes, id eſt, ſecundum qui eſt in honore & glo
ria, non immerito decepti ſunt circa indigniorem, certe obſcuriorem, id eſt, primum. Atq; ita
in hodiernum negant veniſſe Chriſtum, quia non in ſublimitate venerit, dum ignorant in
C humilitate primò fuiſſe venturum. Sufficit huc vſq; de his, interim ordinem Chriſti decucur- Error i aduentu.
riſſe, quo talis probatur, qualis annunciabatur: vt iam ex iſta conſonantia ſcripturarum diui-
narum intelligamus, & quæ poſt Chriſtum futura prædicabantur, ex diſpoſitione diuina cre-
dantur expuncta. Niſi enim ille veniſſet poſt quem habebant expungi, nullo modo veniſſent,
quæ in aduentum eius futura prædicabantur. Igitur ſi vniuerſas nationes de profundo erroris
humani exinde emergentes ad deùm creatorem & Chriſtum eius cernitis (quod propheta-
tum non audetis negare. Quia & ſi negaretis, ſtatim vobis in pſalmis ſicuti iam prælocuti ſu-
mus, promiſſio patris occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me &
dabo tibi gentes hæreditatem tuam & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Nec poteritis in
D iſtam prædicationem magis Dauid filium Salomonem vindicare, quàm Chriſtum dei filium
dicere: nec terminos terræ, Dauid filio promiſſos, qui intra vnicam Iudæam regnauit, quàm
Chriſto filio dei, qui totum iam orbem euangelij ſui radiis illuminauit. Denique & thronus
in æuum magis Chriſto dei filio competit, quàm Salomoni temporali ſcilicet regi, qui ſoli
Iſraëli regnauit) Chriſtum enim hodie inuocant nationes, quæ eum non ſciebant, & populi
hodie ad Chriſtum confugiunt, quem retro ignorabant, nó potes futurum contendere, quod
vides fieri. Hæc autem prophetata nega, cum coràm videntur, aut adimpleta cum leguntur:
aut ſi non negas vtrunque, in eo erunt adimpleta, in quem ſunt prophetata.

E Q. SEPT. FLORENTIS TERTVLLIANI, ADVERSVS IVDAEOS LIBRI, FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

per Beatum Rhenanum.

MARCION, *ut autor eſt Tertullianus in catalogo Hæreſeon, natione Ponticus, epiſcopi filius,*
cum ob uiolatam uirginem eccleſiaſtica communione priuatus eſſet, ultionis (ut ueriſimile eſt) ſtu-
dio quod etiam aliàs plus ſemel accidiſſe legimus, Cerdonis hæreſim amplecti cœpit permotus ut
uolunt, Euangelica illa ſententia, Omnis arbor bona, bonos fructus profert: mala autem, malos,
F *Quã Chriſtus non diis, ſed hominibus per allegoriã adcommodauit. Itaq; Cerdonis impij magiſtri impius di-*
ſcipulus, profiteri cœpit quæ ille docuerat, duo uidelicet eſſe initia, duos, inquam, deos, ſed longe diſſimilli-
mos, Alterum bonum, mitem, ac ſedatum, & nihil aliud quàm optimum qui per Chriſtum filium ſuum paulo ſe-
rius nobis ſit reuelatus, hunc ſuperiorem uocat, Alterum truculentum, ac ſæuum, ſanguinariumq́;, quippe qui
bellis ac cædibus delectetur. Ab hoc uult mundum eſſe conditum, quem minorem appellat, & aſſerit ueteris te-
ſtamenti promulgatorem, ut ſuperior ille noui fuit. Proinde legem & prophetas reiicit, indigne de Creatore
ſentiens. At melioris illius dei ſui filium eſſe Chriſtum affirmat, quem tamen haud uera carne fuiſſe ueſtitum
tradit, ſed ſolum imaginaria: nec uere paſſum nec natum. Reſurrectionẽ animæ tantum concedit, corporis ne-
gat. Ex euangeliſtis ſolum Lucam agnoſcit, ſed tamen non totum. Nec Paulinas epiſtolas omneis recipit, nec
totas. Acta Apoſtolorũ & Apocalypſim pro falſis damnat, Huius itaque dogmata deſtructurus Tertullianus
oſtendit nouum illum deum meram eſſe fabulam, quando conſtet duos deos eſſe non poſſe, uel ex hac regula,
quod deus quiddam ſumme magnum ſit. at hoc non fuerit, ſi ſit cui adæquetur, Nec uero diuerſitatem duos

admittere deos, nedum æqualitatem. Nolebant autem inconueniens uideri Marcionitæ, duos eſſe deos, modo di- G
ſpareis affirmarent. Et quia mire ſibi placebant de nouo deo ſuo, docet nouitatem haud abeſſe à ſpecie fictionis.
Id quod ex diis Romanæ ſuperſtitionis liquet, quos illa leui de cauſa cottidie nouos cõmenta eſt. Sed enim huic
malo occurrentes Marcionitæ, dicebant agnitione dumtaxat nouum eſſe, non reipſa. Quod egregie confutat
Tertullianus, probans deum nunquam latuiſſe, ſed à primordio conditi mundi cum ipſis ſtatim rebus in homi-
num deueniſſe cognitionem, utputa cuius ampliſſima ſint teſtimonia totum quod nos ſumus, & in quo ſumus, nem-
pe mundus uniuerſus. Proinde cum peculiariter deo conueniat, aliquid condere: hoc argumento nullus eſſe com
perietur deus Marcionis, cuius nullum opus demonſtrari poſſit. Quod ſi eſſet, eſſet utiq; ſine cauſa, quando re
caret, quæ ſolet eſſe cauſa, ut ſit aliquis, cuius res eſt: & impudentiæ malitiæq; notam non effugeret. Iam ut dei
ſui ignauiam excuſarent Marcionitæ, mundum hunc aiebant opus eſſe parum deo dignum, beſtiolas & alia ad
exornandam hanc rerum uniuerſitatem creata, palàm irridentes. Quibus reſpondens Tertullianus, de dignitate H
pulchritudineq; mundi nonnihil obiter diſſerit. Deinde probat deum Marcionis non habere ſuum mundum ſu-
pra Creatorem, nec eſſe rerum inuiſibilium autorem, nec item à Chriſto reuelatum, ſed ab illo mendaciter con-
fictum, uel hoc argumento certiſſimo, quod ætate Pauli nulla ſit de deo facta quæſtio, quem omnes unum creden-
bant, nempe creatorem: quanquam de conuerſatione interim & diſciplina uariatum eſt etiam inter Apoſtolos,
ut indicat Pauli illa cum Petro diſceptatio. Sub hæc oſtendit deum Marcionis eſſe mali permiſſorem, ac planè
malignum, ut qui non ſtatim homini ſuccurrerit. Nec fuiſſe rationem cur illius benignitas alieno homini ſub-
uenire noluerit: quando ſic benignum eſſe, ſit iniuriam facere. Præterea non ſolum iniuſtam eſſe, ſed imper-
fectam illius benignitatem, quod animam tantum liberet, corpus perire ſinens, cuius apud Marcionem reſur-
rectio negatur. In ſumma, bonitatem (ut ipſius utar uerbis) minime deo adæquari, ut neque ingenitam, neque
rationalem, neque perfectam, ſed improbam & iniuſtam, & ipſo iam bonitatis nomine indignam. His abſolu- I
tis tractat quæſtionem, An deus de ſola bonitate ſit cenſendus, oſtendens etiam iudicium deo conuenire. Epi-
curicum uero Marcionis deum, ſtupidum eſſe, qui non offendatur hominibus ipſius præcepta contemnentibus,
non iraſcatur, non ſumat uindictam omnium affectuum expers. Demum rurſus ſummatim colligit, dei Mar-
cioni neque ſtatum, neque conditionem, neque naturam, neque ullam rationem, denique nec fidei eius ſacra-
mentum baptiſmum conſiſtere. Porrò quoniam nullum regenerationis lauacro cenſebat abluendum, niſi cæ-
libem aut matrimonio uel huius fructui renunciantem, oſtendit hanc inſtitutionem abſurdam eſſe atque dam-
nabilem. Vbi de matrimonio ualde Chriſtiane loquitur, admiſcens tamen paululum de dogmate Montani, de
unis uidelicet nuptiis, cum inquit, Sed & ſi nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos ſpiritalis ra-
tio Paracleto autore defendit, unum in fide matrimonium præſcribens, &c. Atque hæc libro primo. Refert
diuus Hieronymus in catalogo ſcriptorum eccleſiaſticorum, Smyrnenſem epiſcopum Policarpum, cum huic K
Romæ forte fortuna Marcion obuius factus, dixiſſet, Cognoſcis nos? reſpondiſſe, cognoſco primogenitum dia-
boli. Eodem autore, nominatim aduerſus Marcionem ſcripſere, Theophilus Antiochenſis epiſcopus, Philippus
epiſcopus Cretenſis, Modeſtus & Rhodon. Ipſe uero paſſim in ſuis ſcriptis hominem dementiæ arguit, in Pau-
linis præcipue commentariis.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

L

1 Pontus igitur qui Euxinus negatur.) Scripſimus Euxinus natura negatur, Ex Gorzienſibus adnota-
mentis. Vt eſcatiles fuerint.) Eſcatiles, id eſt, ad eſum apti. Sic in libro De patientia, Poſt manna
2 eſcatilem pluuiam. Fabulas ſcenis dedit.) Tragœdias intelligit, Euripidis apud Græcos, apud nos
Senecæ. De ſacrificiis Taurorum.) Nam ij pro uictimis aduenas mactare ſolebant autore Pomponio Me-
la. Et amoribus Colchorum.) Hoc dicit propter Medeam de cuius amoribus habes apud Ouidium. Et
crucibus Caucaſorum.) Prometheus, diductis ad duo iuga brachiis, Caucaſo fuit alligatus à Ioue. lege Phi-
loſtratum in principio ſecundi de uita Apollonij. Caucaſo abruptior.) Prodit Plinius Caucaſum præde-
tis rupibus inacceſſum eſſe. Vnde uocat inhoſpitalem Horatius. Penes quem.) Subaudi Marcionem.
Verus Prometheus.) Vetuſtè, omnipotentem deum creatorem, appellat uerum Prometheum, quòd
hunc fabulentur Poëtæ primum hominem è limo finxiſſe, cuius rei in ſcholiis libri De uera carne domini ſu- N
prameminimus. Iam & beſtiis illius Barbariæ importunior.) Sic paulò ante, quaſi quodam Barbariæ ſuæ
pudore ſeceſſit. Eſt enim Barbaria locus ipſe. Quis enim tam caſtrator carnis caſtor?) Spectabilis natu-
ræ potentia in his quoque, quibus & in terris & in aqua uictus eſt, ſicut & fibris, quos caſtores uocant,
& caſtorea teſtes eorum. Amputari hos ab ipſis cum capiuntur negat Seſtius diligentiſſimus medicinæ. Ex
Plinij libro triceſimo ſecundo. cap. iij. Captat uero gratiam uocabulorum quum inquit, caſtrator carnis caſtor.
Quis tam comeſor mus ponticus?) Mures ponticos hyeme condi, atque remandere Plinius autor eſt. In-
3 fra ſcripſimus, De bono præferendo conſtruxit. De bono, hoc eſt, ob bonitatem. Si in minutalibus, ut ita di-
4 xerim, regnis.) Deleuimus præpoſitionẽ in, fidem Gorzienſis collationis ſecuti, Vocat minutalia regna, mi-
nuta ac parua. Mox repoſuimus ex Gorzienſi, Eadem potuit & plura poſt. Item, infra, quà dei ambo.

A Si depreclari capit in creatore.) Sic uerbum capit uſurpat ſæpius, ut in præcedentium librorum ſcholiis
admonuimus. Sic Græci ἐθέλεται. Hic tantum ualet ac ſi dicas, Si conceditur, ſi datur, ut creator depre-
cietur. Sic libro ſecundo, quia ſi caperet hoc iure. Deum uero confeſſus utrunque, duo ſumma magna con- 5
feſſus eſt.) Malim confeſſus eſt. Vt paßiuo & in alios quoque permiſſo.) Hic aperte ſeipſum interpreta-
tur oſtendens quid intelligat per paßiuum, quum dicit, &, pro id eſt, in alios quoque permiſſo. Nam paßiuum
illi commune ſignificat & promiſcuum, ab aduerbio paßim. Supra dixit in fine De carne Chriſti, Alium cæ-
teris paſſiuum, ignobilem, hoc eſt, uulgarem, obſcurum. Sicut illic in ſcholiis expoſuimus. Infra leges in hoc
primo libro paßiuum conuictum. Paulò poſt, Sic communio, caſtigauimus, Sic communio. Quanti ne-
quam ſerui.) Quanti pro quot. Sic uulgus loquitur. Quia qui inquantum dij uocantur.) Qui uidetur ſu-
peruacaneum. Mox uanam gloriam uapulabunt.) Subauditur ſecundum. Figura Græca. A tempo- 6
B re arbitro & metatore initij & finis.) Metator eſt qui metitur loca in quibus tentoria figant milites, aut
qui hoſpitia præſtat in ciuitatibus. Hic & Menſor appellatur quod ad podiſmon demetiatur loca. Cyprianus
epiſtola primi libri quartæ ad Chriſtianos quoſdam captiuos ſcribens, Primum, inquit, hoſpitium nobis in
carcere præparauit, & metator quodam modo ueſter, nunc quoque uos antecedit. Hic Tertullianus acci-
pit pro demenſore. Sic autem dixit, A tempore metatore, ut libro quarto, Adiutore præcepto. Hinc 7
itaque conſtantiſſime dirigam.) Hoc uerbo ſubinde ſic utitur Tertullianus. Infra ſcripſimus, tanta idolo-
latriæ dominationem obumbrante. & poſt pauculs, adiecimus hæc uerba, Iudæorum enim deum, dicunt
animæ deum. Ex Gorzienſi. Mox, pro certus ſuppoſuimus, incertus. A certo incertus. Item intelligetur,
Et mox, quoniam aliquid ab unoquoque p.u. Et quidem maiore ſi falſe. Scribo falſæ, ut ſubintelligatur, 8
carnis. Et impudentiæ & malignitatis adfinis eſt.) Sic in libro De patientia, Adfines cupiditatis de-
C prehendentur. Libro ſecundo, Vt adfinem mali arguere, Et alibi ſæpe. Sic etiam Cicero loquitur. Vt pro
Sylla, Huius adfines ſuſpicionis. Et de iſto huius mundi indigno loquar.) Indigno, id eſt, indignitate.
Cum de mundo.) Sequentes periodi non admodum apte connectuntur. Mox ſcripſimus, quas colunt & 9
Perſ. M. Secundum ſonum Græcorum uocabulorum.) ζέω Græcis eſt ferueo. unde ζεὺς Iuppiter. ἥρα Iuno
ſoror & coniunx Iouis. παρὰ τὸ ἀέρα καθ᾽ ὑπέρθεσιν ἥρα. Hæc duo gentilium deorum uocabula nobis ignem &
aërem declarant. Et maritatus igne aër ferueſcit ut inquit Fulgentius, apud quem Hellanicus ait Iunonem à
Ioue catenis aureis uinctam, quòd aër igni proximus ſit in ordine elementorum. Veſtam in ignem.) Oui-
dius, Nec tu aliud Veſtam quàm uiuam intellige flammam. ἑστίαν Græci uocant. Seminalia demeſſam.) Sy-
necdoche eſt. Sic & Oſirim.) Apim bouem intelligit, qui numinis uice celebratur in Aegypto. Lege Pli-
nium libro octauo cap. xlvi. & Herodotum. Tibullus:

D Te canit, atq; ſuum pubes miratur Oſirim
Barbara, Memphiten plangere docta bouem.

Leones Mithræ philoſophantur.) Sic enim reſtituimus pro mire, ſecuti lectionem codicis Gorzienſis. Hu-
ius dei cultus, ſacramenta Chriſtianæ religionis imitabatur, tingendo, ſignando in frontibus. Panis oblatio-
nem celebrando, reſurrectionis imaginem inducendo, deniq; coronando ſuos ſub gladio. Atq; ſic initiati, Mi-
thræ milites dicebantur. Vt meminit in præſcriptionibus Tertullianus, & in libello de corona militis adhuc
apertius in fine. Huic ergo deo Mithræ leones attribuebant, currum eius, ut uidetur, trahenteis. In ſcholiis ſu-
pra retulimus diui Hieronymi ſententiã de Mithra. Ardentis autẽ naturæ ſacramenta eo dicit, q̃ Mithra idem
ſit Perſis qui nobis Sol. Vna tetraonis penula.) In uolumine Hirſaugienſi manu deſcripto legebatur tetra
E pauonis, ego ſubſtitui tetraonis. Eſt autẽ tetrao auis Germanis der aurhan dicta, cuius meminit Plinius libro
decimo iis uerbis, Decet, inquit, & tetraones ſuus nitor abſolutaq; nigritia, in ſuperciliis cocci rubor. Vbi in
peruulgatis æditionibus legitur Erythrotaonæ, refragantibus exemplaribus ſcriptis. Infra ſcripſimus, planè
inimice. Sanctiorem cibum.) Et hodie quidam carnibus piſces præferunt. Hypocritam ut apocartereſi 10
probes te.) Hæc uerba partim deprauata partim tranſpoſita reſtituimus ſuæ integritati ordiniq;, Gorzienſis
collationis fidem ſecuti, Hypocrita, ut apocartereſi probes te Marcionitam, id eſt, repudiatorem creatoris. ut
ſit hypocrita uocandi caſu dictum. Eſt autẽ ἀποκαρτέρησις Græcis autore Suida, quum quis uel inedia uel laqueo
uitam finit, unde ἀποκαρτερήσεις. Quod uocabulũ in Apologetico quoq; uſurpat ſic ſcribens, Lycurgus ἀποκαρ-
τερήσεως optauit, quod leges eius Lacones emendaſſent. Cæterũ hypocritam hic appellat Marcionem, ut nõ bo-
na fide nec ex animo ſed ſimulatè tantũ res creatoris deſtruentẽ contemnentemq;. Quomodo dominus pa-
F ruit eius in hoc mundo?) Paruit, pro apparuit, ut ſupra. Mox legis ſubſciua pro ſubſciſiua. Scripturarum 11
quoq; aduocationi.) Aduocatio propriè eſt turba patronorũ & amicorum, qui alicui in iudicio adſunt. Hic
accipit pro defenſione. Sic in libro De patientia. Itaq; talibus & aduocatio & riſus promittitur pro conſola-
tione. A deo creatore deputandam.) Hoc eſt, à partibus dei creatoris. Infra ſcripſimus, Per quæ deũ pro-
bari oportet. Ab ignoti dei quæſtione deducta, ſatis.) Gorzienſis codex habet deductus. Opinor legendũ,
deductis. Siue potius, deducto, ut conſtruas cum articulo. Antoninus hæreticus eſt.) Aut uſurpat Antoni- 12
nus pro Antoninius ſiue Antoninianus, hoc eſt, eius temporis quo Antoninus Pius imperauit, Aut legen-
dum Antonini hæreticus eſt. Sic mox ſequitur, Deum Antonini. Paulò poſt, iudicantur uertimus in iudican-
tur, & poſt diſcordiam, adiecimus Euangelij. Item coniunctionem ſcilicet tibi. Ex Gorzienſi. Paßiuum ſci-
licet conuictum.) Paßiuum uocat communem & promiſcuum. Sic ſupra dixit in hoc ipſo libro, Paßiuum
nomen dei. Et in fine De carne Chriſti, alium cæteris paßiuum ignobilem. Mox ſcripſimus ſuſpectam

g iiij pro

13 pro ſuſceptum. De Euangelij ſocietate condixerant.) Condixerant pro conuenerant. Condicere enim etiam G
14 denunciare eſt atque conſtituere. Paulò poſt reſtituimus, Olim de hoc ipſo prædicamus. Vel quanto princi-
palis.) Pro quanto magis principalis. Et obduxeris.) Hoc eſt, euiceris, ut in lib. De carne Chriſti, Hoc quo-
dem, inquit, capitulo ego potius utar, cum adulteratores eius obduxero. Item De reſurrectione carnis, carnem
enim inquit, atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præſcribendo nullum alium credendum
deum præter creatorem. Ibidem, Obducti debinc de deo carnis autore. Mox ſcripſimus, notitiam dei heretici.
Aeternitatis aliena.) Vt ſupra in De reſurrectione carnis. In re aliena ſalutis. Item, In alienam culpe.
15 Non poſſe quid deo non licet.) Senſus eſt, Non licet deo ut aliquid non poßit, nedum ut non poßit natura-
libus ſuis fungi. Natura enim ſi non poteſt nolle.) Legendum, Natura enim ſe non poteſt nolle, qua ſe in di-
rigit. Totum denique creatoris elogium.) Elogium in malam partem. Et exinde proſiliant delicta.)
16 Aliàs proficiunt. Item nullum ceſpitem norant. Mox ſcripſimus, Si ut ex hoc melior. Ex redundantia ſuper H
ſcribarum & phariſæorum.) Sabaudi iuſtitiam. Talis aſſertor.) Aſſertor hic de eo qui in libertatem aſſe-
rit, quanquam etiam de iis dicatur qui in ſeruitutem trahuntur, ut apud Liuium, Marco Claudio clienti nego-
tium dedit, ut uirginem in ſeruitutem aſſereret. Loquitur de Appio & filia Virginij. Nedum plagiator.)
Plagiatorem quia præceßit aſſertor uſurpat pro plagiario ſoni gratia. Is autem eo uocabulo ſignificatur qui
hominem liberum emit aut uendit pro ſeruo. Etiam alius modis committitur plagium. Sic enim ipſi crimini no-
men eſt. De hoc apud Iureconſultos diſputatur. Infra, Sic denique plagiarij diliguntur. Mox ſcripſimus, At ta-
men impudentiorem. Ad alienum cœlum alij deo expanditur.) Ergo precantes Chriſtiani ad cœlum bra-
17 chia expandebant. Alij deo ſternitur.) Hoc pœnitentium erat. Diſpenſatorem ſi forte bonitatis.) Si
forte ſolet uſurpare pro forte. Infra ſcripſimus, aliquid ei debuit debuiſſe. Item, quo ore contendes perfectam
bonitatis titulum. Item poſtea, Non potes autem perfectè bonum oſtendere. Ex Gorzienſibus annotatiunculis. I
18 Quis uolet.) Hæc clauſula, Quis uolet quod non concupiſcet? non eſt in uolumine Gorzienſi quemadmo-
dum indicat collatio. Itaque deleuimus. Nolentia.) Nolentiā opponit uoluntati. Sententiæ ſue circum-
19 ſcriptorem.) Circumſcriptorem, id eſt, abrogatorem. Circumſcribere pro circumducere & obliterare fre-
20 quens Iureconſultis & autoribus idoneis uerbum. Cicero in Finibus, Circumſcriptis igitur iis ſententiis
quas modo poſui, relinquitur & cætera. Et ipſa transfunctoria præcepta.) Transfunctoria uocat per-
functoria. Eſt autem Iureconſultis perfunctorium quod leui cura fit, & aliud agendo, dum uidelicet non
curamus ut aliquid bene fiat, ſed tantum ut fiat. inde perfunctoriè aduerbium in crebro uſu apud illos.
Quiq; nondum hoc eſtis, ut eſſe poſſitis.) Hoc eſt, quiq; nondum eſtis peccatores, ut eſſe poſſitis pec-
catores. Obſequium ſubſignare.) Sic in De patientia, Tantum illi ſubſignant. Mox caſtigauimus, At- K
que adeo præ ſe ferunt Marcionitæ. Quum delicta non exequit) Non exequi dicit pro non uindicare,
non punire. Vnde infra ſequitur, Et executore delicti, id eſt, Iudice. Sic aduerſum Iudæos. Et hoſtis executio-
nem, perſecutionem ſignificans ut illic annotauimus. In hunc ſenſum paulo ante dixit, Expugnatione mali. Non
aliter Pomponius Iureconſultus mortem exequi dixit, pro inſtituere actionem de parricidio perpetrato, Di-
geſtorum libro quadrageſimo octauo, titulus de accuſationibus & inſcriptionibus. Circi furentis, caueæ ſæ-
uientis, & ſcenæ laſciuientis.) Ludos gladiatorios atq; ad beſtias depugnationes & recenſiones comœdia-
rum intelligit. Statim oblata acerra.) Per thurificationem enim coram idolo homines explorabantur Chri-
21 ſtiani ne eſſent an gentiles. Suffectura.) Suffectura huius generis eſt cuius leſura, paratura, genitura, ſup-
paratura, à ſufficiendo, id eſt, ſubſtituendo, nomen ſubſtantiuum. Mox repoſuimus, Niſi tam uanus quàm deus.
Nunquam apud ſe reſignatum.) Nam diabolus integritatem imaginis & ſimilitudinis reſignauit, ut docet L
Tertullianus libro ſecundo exponens propheticum illud, Tu es reſignaculum ſimilitudinis. Marcion autem
non recipiebat uetus inſtrumentum. Non reprehendens carni ſalutem.) Quaſi fugitiuam uidelicet. Nam
fugitiui propriè reprehenduntur, quæ fugitiuariorum ars eſt. Alioqui legerem rependens. Quaſi non etiam
Spadonibus ex nuptiis nata.) Senſus eſt, quaſi non etiam Spadonum caro nata ſit ex nuptiis. Vt aliqui Ni-
colaitæ.) Sic in De reſurrectione carnis. Viderit unus aliqui Lucanus. In præſcriptionibus. Aliquos Marcio-
nitas & Valentinianos liberanda ueritas expectabat. Item, Aliquem Hermogenem oſtendit. Et in hoc ipſo li-
bro ſupra. Aliquis Eſaias. In gulam committunt.) Sic ſupra. In quæ ipſi committebant. Tunc. Nec ueſti-
tus ideo.) Scripſi meum ſecutus iudicium, ut nec ueſtitus ideo accuſabuntur. Idem feci in calce libri primi ubi
pro confirmantes, ſed & ſuppoſui, licet refragantibus exemplaribus manuſcriptis, confirmant. Sed & totius
opuſculi.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVEN-
TEM FINIS.

A Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI, ADVER- ſus Marcionem, liber primus.

SI QVID retro geſtum eſt nobis aduerſus Marcionem, iam hinc vi-
derit. Nouam rem aggredimur ex vetere. Primum opuſculum quaſi
properatum pleniore poſtea compoſitione reſcideram. Hanc quoque
B nondum exemplariis ſuffectam fraude tunc fratris dehinc apoſtatæ
amiſi, qui forte deſcripſerat quædã mendoſiſſime, & exhibuit frequen-
tiæ. Emendationis neceſſitas facta eſt, innouationis eius occaſio ali-
quid adiicere perſuaſit. Ita ſtylus iſte nunc de ſecũdo tertius, & de ter-
tio iam hinc primus, hunc opuſculi ſui exitum neceſſario præfatur, ne
quenquam varietas eius in diſperſo reperta cõfundat. Pontus igitur qui Euxinus natura ne- 1
gatur, nomine illuditur. Cæterum hoſpitalem Pontum nec de ſitu æſtimes: ita ab humanio-
ribus fretis noſtris, quaſi quodam barbariæ ſuæ pudore ſeceſſit: gentes ferociſſimæ inhabitãt,
ſi tamen habitatur in plauſtro. Sedes incerta, vita cruda, libido promiſcua & plurimum nu-
C da, etiam cum abſcondunt, ſuſpenſis de iugo pharetris indicibus, ne temere quis intercedat.
Ita nec armis ſuis erubeſcunt. Parentum cadauera cum pecudibus cæſa, conuiuio conuorant.
Qui non ita deceſſerint, vt eſcatiles fuerint, maledicta mors eſt. Nec fœminæ ſexu mitigan- Eſcatiles
tur ſecundum pudorem, vbera excludunt, penſum ſecuribus faciunt, malunt militare quàm
nubere. Duritia de cœlo quoque. Dies nunquam patens, ſol nunquam libens, vnus aër, nebula:
totus annus, hybernũ: omne quod flauerit, Aquilo eſt. Liquores ignibus redeunt, amnes gla-
cie negantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic niſi fe- 2
ritas calet, illa ſcilicet, quæ fabulas ſcenis dedit, de ſacrificiis Taurorũ, & amoribus Colcho- Tauri Golchi
rum, & crucibus Caucaſorum. Sed nihil tam barbarum ac triſte apud Pontum, quàm quod il Caucaſi
D lic Marcion natus eſt, Scytha tetrior, Hamaxobio inſtabilior, Maſſageta inhumanior, Ama-
zonia audacior, nubilo obſcurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, Hiſtro fallacior, Caucaſo
abruptior: quid ni? penes quem verus Prometheus deus omnipotẽs blaſphemiis lancinatur. Promethe⁹
Iam & beſtiis illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam caſtrator carnis caſtor,
quàm qui nuptias abſtulit? Quis tam comeſor mus ponticus, quàm qui euangelia corroſit?
Næ tu Euxine probabiliorem feram philoſophis ædidiſti, quàm Chriſtianis. Nam ille canicu-
la Diogenes hominem inuenire cupiebat, lucernam meridie circunferens? Marcion deum Diogẽnes
quem inuenerat, extincto lumine fidei ſuæ amiſit. Non negabunt diſcipuli eius, primam illis
fidem nobiſcum fuiſſe, ipſius literis teſtibus: vt hinc iam deſtinari poſſit hæreticus, qui de-
E ſerto quod prius fuerat, id poſtea ſibi elegerit, quod retro non erat. Intantum enim hære- Hæreſis
ſis deputabitur, quod poſtea inducitur: inquãtum veritas habebitur, quod retro & à primor- Veritas
dio traditum eſt. Sed alius libellus hunc gradum ſuſtinebit aduerſus hæreticos, etiam ſine re- De præſcri-
tractatu doctrinarum reuincẽdos, quod hoc ſint de præſcriptione nouitatis. Nunc quatenus ptionibus aduerſus hæ
admittenda congreſſio eſt, interdum ne compendium præſcriptionis vbique aduocatum, dif reticos
fidentiæ deputetur, regulam aduerſarij prius prætexam, ne cui lateat, in qua principalis quæ-
ſtio dimicatura eſt. Duos Ponticus deos affert, tanquã duas Symplegadas naufragij ſui: quẽ
negare non potuit, id eſt creatorem, id eſt, noſtrum: & quem probare non poterit, id eſt ſuũ:
paſſus infelix huius pręſumptionis inſtinctũ, de ſimplici capitulo dominicæ pronunciationis,
F in homines non in deos diſponẽtis exempla illa bonæ & malæ arboris, quòd neque bona ma
los, neque mala bonos proferat fructus: id eſt neque mens vel fides bona, malas ædat operas,
neque mala bonas. Languens enim (quod & nunc multi, & maximè hæretici) circa mali quæ-
ſtionem, Vnde malum: & obtunſis ſenſibus ipſa enormitate curioſitatis, inueniens creatorẽ Vnde malũ
prænunciantem: Ego ſum qui condo mala: quanto ipſum præſumpſerat mali autorem, & ex
aliis argumentis quæ ita perſuadent peruerſo cuique, tanto in creatorem interpretatus, ma-
lam arborem malos fructus condentem, ſcilicet mala, alium deum præſumpſit eſſe debere in
partem bonæ arboris bonos fructus. Et ita in Chriſto quaſi aliam inueniens diſpoſitionẽ ſo-
lius & puræ benignitatis, vt diuerſæ à creatore, facile nouam & hoſpitam argumentatus eſt
diuinitatem

A gnum,quod nemo patietur ſapiens,aut nulli alij communicandũ. Aut quæ ratio duo ſumma
magna compoſuit? Primo enim exigam,cur non plura ſi duo, quando locupletiorem opor-
teret credi ſubſtantiam diuinitatis,ſi competeret ei numerus. Honeſtior & liberalior Valen-
tinus,qui ſimul auſus eſt duos concipere Bythum & Sigen,cum vſque ad XXX æonum fœ-
tus,tanquam æoniæ ſcrofæ,examen diuinitatis effudit. Quæcunque ratio plura ſumma ma- XXX.cap. fœtus eniza iacebat
gna non patitur admitti,eadem nec duo vt ipſa plura poſt vnum. Poſt vnum enim nume-
rus.Quæ potuit duo admittere,eadẽ potuit & plura poſt.Duo enim multitudo, vnione iam
exceſſa.Denique apud nos vis rationis iſtius ipſo termino plures deos credi non ſinit, quod
nec duos illa regula vnum deum ſiſtens, qua deum id eſſe oporteat, cui nihil adæquetur vt
ſummo magno: vnicum autem ſit,cui nihil adæquetur. Iam nunc duo ſumma magna, duo
B paria,cui operæpretio,cui emolumento deputarentur? quid interfuit numeri,cum duo paria
non differant vno? Vna enim res eſt, quæ eadem in duobus eſt. Etiam ſi plura eſſent paria,
tantundem omnia vnum fuiſſent, nullo ante ſe differendo quâ paria. Porrò ſi neutrum ex
duobus altero diſtat, iam vt ambo ſumma magna, quâ dei ambo, neutrum plus altero præ-
ſtat, nullam rationem numeri ſui oſtendunt, præſtantiam non habentes. Numerus autem di
uinitatis ſumma ratione conſtare deberet, vel quoniã & cultura eius in anceps deduceretur.
Ecce enim duos intuens deos,tam pares quàm duo ſumma magna,quid facerẽ ſi ambos co-
lerem? Vererer ne abũdantia officij ſuperſtitio potius quàm religio exiſtimaretur, quia duos
C tam pares,& in altero ambos poſſem in vno demereri: hoc ipſum teſtimonio præſtans pa-
rilitati & vnitati eorum,dum alterum in altero venerarer,dum in vno mihi duo ſunt. Si al-
terum colerem,æque recogitarem ne ſuffundere viderer numeri vanitatem ſine differentia
ſuperuacui,hoc eſt vt tutius cenſerem neutrum colendum,quàm alterum cum ſcrupulo co-
lendum,aut ambos vane.Sic adhuc videmur diſputare, quaſi Marcion duos pares cõſtituat.
Nam dum defendimus deum ſummum magnum vnicum credi oportere,excludentes ab eo
parilitatem,tanquam de duobus paribus de his retractauimus: nihilominus tamen docendo
pares eſſe non poſſe ſecundum ſummi magni formam,ſatis confirmauimus duos eſſe nõ poſ
ſe.Alioqui certi,Marcionem diſpares deos conſtituere,alterum,iudicem,ferum, bellipoten- Diſpares dij Marcionis.
tem: alterum mitem,placidum,& tantummodo bonum atque optimum. Diſpiciamus æque
D & hanc partem,an diuerſitas ſaltim duos capiat, ſi parilitas capere non potuit. Porrò & hic
eadem regula ſummi magni patrocinabitur nobis, vtpote quæ totum ſtatum vindicet diui-
nitatis.Conueniens enim & quodammodo iniecta manu detinens aduerſarij ſenſum nõ ne- Iniecta manu detinere
gantis creatorem deum,iuſtiſſime præſcribo illi, diuerſitati locum non eſſe inter eos,qui ex
æquo deos confeſſus, non poteſt facere diuerſos: non quia non & homines licet ſub eadem
appellatione diuerſiſſimos eſſe,ſed quia deus non erit dicendus,quia nec credẽdus, niſi ſum-
mum magnum.Cur ergo ſummum magnum cogatur agnoſcere quem deum non negat, nõ
poteſt admitti vt ſummo magno aliquam aſſcribat diminutionem,qua ſubiiciatur alij ſum-
mo magno.Deſinit enim ſi ſubiiciatur.Nõ eſt autem dei deſinere de ſtatu ſuo, id eſt de ſum-
E mo magno.Nam & in illo deo potiore periclitari poterit ſummum magnum, ſi depreciari
capit in creatore. Ita cum duo dij pronunciantur duo ſumma magna, neceſſe eſt neutrum
altero aut maius ſit,aut minus: neutrum altero aut ſublimius aut deiectius. Nega deum, quẽ
dicis deteriorem.nega ſummum magnum,quem credis minorem. Deum vero confeſſus v- ſ
trunque, duo ſumma magna confeſſus es. Nihil alteri adimes, aut alteri aſſcribes. Agno-
ſcens diuinitatem, negaſti diuerſitatem. Tentabis ad hæc de nomine dei concutere retra-
ctatum,vt paſſiuo & in alios quoque permiſſo, quia ſcriptum ſit, Deus deorum ſtetit in ec- Paſſiuum, nomẽ dei
cleſia deorum,in medio autem deos diiudicauit: Et ego dixi, vos dij eſtis. Nec tamen idcir-
co eis competat poſſeſſio ſummi magni, quia dei cognominentur, ita nec creatori. reſpon-
F debo,& ſtulto qui nec hoc recogitauerit, ne tantumdem & in deum Marcionis poſſit retor-
queri,& illum deum dictum, nec ideo tamen ſummum magnum probatum, ſicut nec angeli
aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus præiudicat, quanti nequam
ſerui regum nominibus inſultant,Alexandri & Darij & Olofernis? Nec tamẽ ideo regibus id
quod ſunt,detrahetur. Nam & ipſa idola gentium dei vulgo, ſed deus nemo ea re qua deus
dicitur. Ita ego non nomini dei, nec ſono, nec notæ nominis huius, ſummum magnum in
creatore defendo,ſed ipſi ſubſtantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens ſolam inna-
tam,infectam,ſolam æternam,& vniuerſitatis conditricem, non nomini, ſed ſtatui,nec ap-
pellationi,ſed conditioni eius ſummum magnum & aſſcribo & vendico. Et ideo quia deus
iam vo-

A incertorum retractatu periclitantium de fide per incertum, & ibitur in illas iam indetermi-
nabiles quæſtiones,quas Apoſtolus non amat. Sin de certis & indubitatis & abſolutis regulę
partibus,incertis & dubiis & inexpeditis præiudicabunt planè, in quibus diuerſitas ſtatus in-
uenitur,fortaſſe an non prouocentur incerta ad formam certorum,vt liberata à reliqua cō-
parationis prouocatione per diuerſitatem ſtatus principalis? Cum verò duo dij proponun-
tur,communis eſt illis ſtatus principalis, Quid enim deus eſt? ambo ſunt innati, infecti, æ-
terni.Hic erit ſtatus principalis.Cætera viderit Marcion,ſi in diuerſitate diſpoſuit. Poſterio-
ra enim ſunt in retractatu,imò nec admittentur ſi de principali ſtatu conſtet. Porrò conſtat
quia dij ambo: & ita de quorum ſtatu conſtat communem eſſe, cum ſub eo ad probationem
deuocantur ſi incerta ſunt,ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de
B communione ſtatus principalis cenſentur,vt proinde & de probatione communicent. Hinc
itaque conſtantiſſime dirigam, deum non eſſe qui ſit hodie incertus, quia retro ignotus: 7
quando quem conſtat eſſe, ex hoc ipſo conſtat, quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec in-
certus. Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipſis pariter compertus eſt, ip-
ſis ad hoc prolatis, vt deus cognoſceretur. Nec enim ſi aliquanto poſterior Moyſes, pri-
mus videtur in templo literarum ſuarum deum mundi dedicaſſe, idcirco à Pentateucho na-
tales agnitionis ſupputabuntur,cum totus Moyſi ſtylus notitiam creatoris non inſtituat, ſed
à primordio enarret, à paradiſo & Adam, non ab Aegypto & Moyſe recenſendam. Deni-
que maior popularitas generis humani, ne nominis quidem Moyſi compotes,nedum inſtru
C menti,deum Moyſi tamen norunt,etiam tanta idololatria dominationem obumbrante,ſeor
ſum tamen illum quaſi proprio nomine deum perhibent,& deum deorum,& ſi deus dederit,
& quod deo placet,& deo commendo.Vide an nouerint, quem omnia poſſe teſtantur. Nec Deus deorũ Si deus dederit
hoc vllis Moyſi libris debent. Ante anima,quàm prophetia. Animæ enim à primordio con
ſcientia,dei dos eſt: eadem nec alia & in Agyptiis, & in Syris, & in Ponticis. Iudæorum e- Quod deo placet
nim deum,dicunt animæ deum.Noli barbare hæretice priorem Abraham conſtituere,quàm Deo commendo
mundum. Et ſi vnius familiæ deus fuiſſet creator, tamen poſterior tuo non erat,etiam Pon-
ticis ante eum notus. Accipe igitur ab anteceſſore formam, à certo incertus, à cognito in-
cognitus. Nunquam deus latebit,nunquam deus deerit: ſemper intelligetur, ſemper audie-
D tur, etiam videbitur quomodo volet. Habet deus teſtimonia totum hoc quod ſumus & in
quo ſumus. Sic probatur & deus & vnus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laboran-
te. Et merito,inquiunt,Quis enim non tam ſuis notus eſt quàm extraneis? Nemo. Teneo &
hanc vocem. Quale eſt enim, vt aliquid extraneum deo ſit, cui nihil extraneum eſſet, ſi quis
eſſet? quia dei hoc eſt,omnia illius eſſe,& omnia ad illum pertinere: Vel ne ſtatim audiret à
nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius ſuo loco audiet. At nunc ſatis eſt, nul-
lum probari cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & deus, & indubitatus deus,
quia omnia ipſius, & nihil extraneum illi: ita & alius idcirco non deus, quia omnia non e-
ius, ideóque & extranea. Denique ſi vniuerſitas creatoris eſt, iam nec locum video dei alte-
E rius. Plena & occupata ſunt omnia ſuo autore. Si vacat aliquid ſpacij alicuius diuinitati in
creaturis,planè falſæ vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum,cur non recipiat Forte,& hoc
alicubi deum Marcionis? Igitur ex forma hoc & creatoris expoſtulo,deum ex operibus co-
gnoſci debuiſſe alicuius proprij ſui mundi & hominis & ſeculi: Quando etiam error orbis
propterea deos præſumpſerit, quos homines interdum confitetur, quoniam aliquid ab vno-
quoque proſpectum videtur vtilitatibus & commodis vitæ: Ita & hoc ex forma dei credi-
tum eſt diuinum eſſe,inſtituere vel demonſtrare quid aptum & neceſſarium ſit rebus huma-
nis. Adeo inde autoritas accommodata falſæ diuinitati, vnde præceſſerat veræ. Vnam ſal- Nouus Triptolemus
tem ciceculam deus Marcionis propriam protuliſſe debuerat, vt nouus aliquis Triptole-
F mus prædicaretur. Aut exhibe rationem deo dignam, cur nihil condiderit, ſi eſt: quia con-
didiſſet, ſi fuiſſet, illo ſcilicet præiudicio,quo & noſtrum deum non aliâs manifeſtum eſt eſ-
ſe, quàm quia totum condidit hoc: Semel enim præſcriptio ſtabit, non poſſe illos & deum
confiteri creatorem, & eum quem volunt æque deum credi, non ad eius formam probare,
quem & ipſi & omnes deum: vt quando hoc ipſo nemo creatorem deum dubitet, quia to-
tum hoc condidit, hoc ipſo nemo debeat credere deum & illum qui nihil condidit, niſi ra-
tio forte proferatur. Duplex iſta videatur neceſſe eſt, vt aut noluerit cōdere quid, aut nō po
tuerit. Tertium ceſſat. Sed non potuiſſe, idignum deo eſt. Noluiſſe, an dignum, volo in-
quirere. Dic mihi Marcion, voluit deus tuus cognoſci ſe quocunque in tempore, an non?
alio

alio propoſito & deſcendit, & prædicauit, & paſſus reſurrexit, quàm vti cognoſceretur? Et G
ſine dubio ſi cognitus eſt, voluit. nihil enim circa eum fieret niſi voluiſſet. Quid ergo tan-
topere notitiam ſui procurauit, vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore ſi fal-
ſæ. Nam hoc turpius, ſi & mentitus eſt ſubſtantiam corporis, qui & maledictum in ſe crea-
toris admiſit, ligno ſuſpenſus. Quanto honeſtius per aliqua propriæ molitionis indicia co-
gnitionem ſui præſtruxiſſet, maxime aduerſus eum cognoſci habens, apud quem ex operibus
ab initio cognitus non erat. Nam & quale eſt, vt creator quidem ignorans eſſe alium ſuper
ſe deum, vt volunt Marcionitæ, qui ſolum ſe etiam iurans aſſeuerabat, tantis operibus noti-
tiam ſui armauerit, quam potuerat non ita curaſſe ſecundum ſingularitatis ſuæ præſumptio-
nem: ille autem ſublimior ſciens inferiorem deum tam inſtructum, nullam ſibi proſpexerit H
agnoſcendo paraturam: quando etiam inſigniora & ſuperbiora opera debuiſſet condidiſſe,
vt & deus ex operibus cognoſceretur ſecundum creatorem, & ex honeſtioribus potior & ge
neroſior creatore. Cæterum & ſi eſſe eum poſſemus confiteri, ſine cauſa eſſe eum deberemus
argumentari. Sine cauſa enim eſſet, qui rem non haberet: quia res omnis cauſa eſt, vt ſit ali-
quis cuius res ſit. Porrò in quantum nihil oportet eſſe ſine cauſa, id eſt ſine re, quia ſi ſine
cauſa ſit, perinde eſt atque ſi non ſit, non habens rei cauſam rem ipſam: in tantum deum
dignius credam non eſſe, quam eſſe ſine cauſa. Sine cauſa eſt enim qui rem non habendo,
non habet cauſam. Deus autem ſine cauſa, id eſt ſine re eſſe non debet. Ita quoties oſtendo
eum ſine cauſa eſſe tanquam ſit, hoc conſtituo non eſſe illum: quia ſi fuiſſet, omnino ſine cau I
ſa non fuiſſet. Sic & ipſam fidem dico illum ſine cauſa ab homine captare, aliter ſolito deum
credere ex operum autoritate formatum, quia nihil tale proſpexit, per quod homo deum di-
dicit. Nam & ſi credunt plerique in illum, non ſtatim ratione credunt, non habentes dei pi-
gnus, opera eius deo digna. Itaque hoc nomine ceſſationis & defectionis operum, & im-
pudentiæ & malignitatis affinis eſt: Impudentiæ, qua fidem nō debitam ſibi captat, cui præ-
ſtruendæ nihil proſpexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei pro-
curando. Cum deum hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria & deo digna,
quam creatoris teſtimonium præſignauerit, narem contrahentes impudentiſſimi Marcio-
nitæ cōuertuntur ad deſtructionem operum creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & K
dignum deo, mundus. Nunquid ergo creator minime deus? Planè deus. Ergo nec mundus
deo indignus: nihil etenim deus indignum ſe fecit. Etſi mundum homini, non ſibi fecit: & ſi
omne opus inferius eſt ſuo artifice, Et tamen ſi quale quid feciſſe indignum eſt deo, quanto
indignius deo eſt nihil eum omnino feciſſe, vel indignum, quo poſſet etiam digniorum au-
tor ſperari? Vt ergo aliquid & de iſto huius mundi indigno loquar, cui & apud Græcos or-
namenti & cultus, non ſordium nomen eſt, indignas videlicet ſubſtantias ipſi illi ſapientiæ
profeſſores, de quorum ingeniis omnis hæreſis animatur, deos pronunciauerunt, vt Thales
aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuerſa cœleſtia, vt
Strato cœlum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato ſidera, quod genus deorum L
igneum appellat. Cum de mundo, conſiderando ſcilicet & magnitudinem, & vim &
poteſtatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem ſingulorum elementorum, quæ
omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendiſque conſpirant, vt plerique Phyſico-
rum formidauerint initium ac finem mundo conſtare, ne ſubſtantiæ eius tantæ ſcilicet mi-
nus dij haberentur: quas colunt & Perſarum Magi, & Aegyptiorum Hierophantæ, & In-
dorum Gymnoſophiſtæ. Ipſa quoque vulgaris ſuperſtitio communis idololatriæ, cum in ſi-
mulachris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem natu-
ralium refugit, & dedecus ſuum ingenio obumbrat, figurans Iouem in ſubſtantiam ferui-
dam, & Iunonem eius in aëream, ſecundum ſonum Græcorum vocabulorum, item Veſtam M
in ignem, & Camenas in aquas, & Magnam matrem in terram, ſeminalia demeſſam, lacer-
tis aratam, lauacris rigatam. Sic & Oſirin, quod ſemper ſepelitur, & in viuido quæritur, &
cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugum & viuidorum elementorum, & recidiui anni
fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ ſacramenta, leones Mithræ philoſo-
phantur. Et ſuperiores quidem ſitu aut ſtatu ſubſtantias, ſufficit, facilius deos habitas, quàm
deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor, de ſepibus floſculus, non dico de pratis,
vna cuiuſlibet maris conchula, nō dico de Rubro, vna tetraonis pennula, taceo de pauo, ſor-
didum artificem pronunciabit tibi creatorem? At cum & animalia irrides minutiora, quæ
maximus artifex de induſtria ingeniis aut viribus ampliauit, ſic magnitudinem in medio-

A critate probari docens,quemadmodum virtutem in infirmitate ſecundum Apoſtolum, imi- Apis ædificia
tare ſi potes apis ædificia,formicæ ſtabula,araneæ retia,bombycis ſtamina: ſuſtine ſi potes il- Formicæ
las ipſas lectuli & tegetis tuæ beſtias, cantharidis venena,muſcæ ſpicula , culicis & tubam & ſtabula
lanceam. Qualia erunt maiora,cum tam modicis aut iuuaris aut læderis , vt nec in modicis Araneæ retia
deſpicias creatorem? Poſtremo te tibi circumfer, intus ac foris conſidera hominem , place- Bombycis
bit tibi vel hoc opus dei noſtri, quod tuus dominus ille deus melior adamauit,propter quem ſtamina
in hæc paupertina elementa de tertio cœlo deſcendere laborauit , cuius cauſa in hac cellula Cãtharidis
creatoris etiam crucifixus eſt . Sed ille quidem vſque nunc nec aquam reprobauit creatoris venena Muſcæ ſpi-
qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vnguit, nec mellis & lactis ſocietatem qua ſuos infan- cula
tat, nec panem quo ipſum corpus ſuum repræſentat , etiam in ſacramentis propriis egens Culiciſtuba & lancea
B mendicitatibus creatoris. At tu ſuper magiſtrum diſcipulus, & ſeruus ſuper dominum, ſub- SACRA-
limius illo ſapis, deſtruens quæ ille deſiderat . Volo inſpicere ſi ex fide ſaltem , vt non & ipſe MENTA Baptiſmus
quæ deſtruis appetas. Aduerſaris cœlo,& libertatem cœli in habitationibus captas . Deſpicis Oleum
terram planè inimice tuæ carnis matricem , & omnes medullas eius victui extorques ? Re- Mellis & la-
probas & mare, ſed vſque ad copias eius quas ſanctiorem cibum deputas . Roſam tibi ſi ob- ctis ſocietas Euchariſtia
tulero,nõ faſtidies creatorem . Hypocrita, vt apocartereſi probes te Marcionitam, id eſt re- Copiæ,
pudiatorem creatoris (nam hæc apud vos pro martyrio affectari debuiſſet , ſi vobis mundus maris Cib⁹ ſãctior
diſpliceret)in quãcunque materiam reſoluëris, ſubſtantia creatoris vteris . Quanta obſtina- Apocarte-
C tio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus & viuis & moreris . Poſt hæc vel ante hæc cum dixeris reſis
eſſe & illi conditionem ſuam, & ſuum mundum , & ſuum cœlum , de cœlo quidem illo ter-
tio videbimus, ſi & ad Apoſtolum veſtrum diſcutiendum peruenerimus . Interim quæcun-
que ſubſtantia eſt, cum ſuo vtique deo apparuiſſe debuerat . At nunc quale eſt vt dominus à Aetas Ter-
XII Tiberij Cæſaris reuelatus ſit, ſubſtantia vero à XV iam Seueri imperatoris nulla omni- tulliani,ſub
no comperta ſit,quæ friuolis creatoris præcellens vtique latere deſiſſet, non latente iam do- Seuero librum hunc
mino ſuo & autore? Et ideo ſi ipſa non potuit manifeſtari in hoc mundo , quomodo domi- cõmentatis
nus paruit eius in hoc mundo? Si dominum cepit hic mundus , cur ſubſtantiam capere non
potuit , niſi domino fortaſſe maiorem ? Iam nunc de loco quæſtio eſt, pertinens & ad mun-
dum illum ſuperiorem, & ad ipſum deum eius. Ecce enim ſi & ille habet mundum ſuum in-
D fra ſe ſuper creatorem , in loco vtique fecit eum , cuius ſpacium vacabat inter pedes ſuos &
caput creatoris. Ergo & deus ipſe in loco erat , & mundum in loco faciebat . Et erit iam lo-
cus ille maior,& deo & mundo . Nihil enim non maius eſt id quod capit , eo quod capitur.
Et videndum ne qua adhuc illic vacent † ſubſciua , in quibus & tertius aliquis ſtipare deus ſe †al. ſubſeciua
cum mundo ſuo poſſit. Ergo iam incipe deos computare. Erit enim & locus deus,non tan-
tum quâ deo maior , ſed & quâ innatus & infectus , ac per hoc æternus , & deo par, in quo
ſemper deus fuerit . Dehinc ſi & ille mundum ex aliqua materia ſubiacente molitus eſt , in-
nata & infecta & contemporali deo,quemadmodum de creatore Marcion ſentit , redigis &
hoc ad maieſtatem loci , qui & deum & materiam duos deos cluſit . Et materia enim deus.
E ſecundum formam diuinitatis, innata ſcilicet, & infecta, & æterna. Aut ſi de nihilo molitus
eſt mundum, hoc & de creatore ſentire cogetur, cui materiam ſubiicit in ſubſtantia mundi.
Sed ex materia & ille feciſſe debebit,eadem ratione occurrente illi quoque deo,quæ oppone-
retur creatori, vt æque deo. Atque ita tres interim mihi deos numera Marcionis,Factorem, Factor
& Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit,vtique eadem conditione cen- Locus
ſendo: & materiam ei ſubiicit, vtique innatam & infectam & hoc nomine æternam , vt do- Materia Malum
mino. Amplius,& Malum materiæ deputans , innatum innatæ , infectum infectæ , & æter-
num æternæ, quartum iam hic deum fecit.Habes igitur in ſuperioribus tres ſubſtantias diui-
nitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt & ſui Chriſti, alter qui apparuit ſub Ti- Chriſtus Ti-
F berio, alter qui à creatore promittitur,manifeſtam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui berianus, al-
duos illum deos inferre præſumunt , cum nouem aſſignet licet neſciens . Non comparente terius dei Chriſtus
igitur mundo alio,ſicut nec deo eius, conſequens eſt vt duas ſpecies rerum , viſibilia & inui- creatoris
ſibilia duobus autoribus deis diuidant, & ita ſuo deo inuiſibilia defendant. Quis autem pote- ſcilicet
rit inducere in animum niſi ſpiritus hæreticus, eius eſſe inuiſibilia qui nihil viſibile præmiſe-
rit, quàm eius qui viſibilia operatus, inuiſibilium quoque fidem fecerit: cum iuſtius multo ſit
aliquibus exemplariis annuere quàm nullis ? Videbimus & Apoſtolus cui autori inuiſibilia
deputet, cum & illum explorauerimus. Nunc enim communibus plurimum ſenſibus, & ar-
gumentationibus iuſtis, ſecuturæ ſcripturarum quoque aduocationi fidem ſternimus , con- II
firmantes

firmantes diuerſitatem hanc viſibilium & inuiſibilium à deo creatore deputandam,ſicuti to- G
ta operatio eius ex diuerſitatibus conſtat, ex corporalibus & incorporalibus,ex animalibus &
inanimalibus,ex vocalibus & mutis, ex mobilibus & ſtatiuis, ex genitalibus & ſterilibus, ex
aridis & ſiccis,ex calidis & frigidis.Sic & hominem ipſum diuerſitas temperauit,tam in cor-
pore quàm in ſenſu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honeſta, alia inhoneſta : alia ge-
mina,alia vnica: alia comparia, alia diſparia. Proinde & in ſenſu nunc lætitia,nunc anxietas:
nunc amor, nunc odium: nunc ira,nunc lenitas. Quod ſi ita eſt,vt æmula inter ſe conditio-
nis vniuerſitas,iſta modulata ſit, iam igitur & viſibilibus inuiſibilia debentur, non alteri au-
tori deputanda, quàm cui & æmula eorum ipſum creatorem diuerſum notant,iubentem quę
prohibuit,& prohibentem quæ iuſſit, percutientem & ſanantem. Cur in hac ſola ſpecie vni- H
formem eum capiunt viſibilium ſolummodo conditorem, quem proinde credendum ſit, &
viſibilia & inuiſibilia condidiſſe,quemadmodum & vitam & mortem, & mala & pacem? Et
vtique ſi illa inuiſibilia maiora ſunt viſibilibus creaturis ſuo loco magnis, ſic quoque cõgruit
eius eſſe maiora, cuius & magna, quia nec magna ne dum maiora ei competant, cuius nec
modica comparent. His compreſſi,erumpunt dicere: Sufficit vnicum hoc opus deo noſtro,
quod hominem liberauit ſumma & præcipua bonitate ſua, & omnibus locuſtis anteponen-
da.ô deum maiorem,cuius tam magnum opus non potuit inueniri,quàm in homine dei mi-
noris. Enimuero prius eſt vt probes eum eſſe per quæ deum probari oportet, per opera, tunc
deinde per beneficia. Primo enim quæritur an ſit,& ita qualis ſit. Alterum de operibus, alte- I
rum de beneficiis dei dignoſcitur. Cæterum non quia liberaſſe dicitur hominem,ideo eſſe e-
um conſtat: ſed ſi eſſe conſtiterit, tunc & liberaſſe dicetur, vt & an liberauerit conſtet, quia
potuerit & eſſe, & non liberaſſe. Quomodo ergo quia liberaſſe dicetur, etiam eſſe credetur,
cum potuerit & eſſe, & non liberaſſe? Nunc in iſto articulo ab ignoti dei quæſtione deducta,
ſatis conſtitit, tam nihil illum condidiſſe, quàm debuiſſe condidiſſe, vti cognoſceretur ex
operibus, quia ſi fuiſſet, cognoſci debuiſſet. Et vtique à primordio rerum: deum enim non
decuiſſe latuiſſe. Regrediar neceſſe eſt ad originem quæſtionis dei ignoti, vt cæteros quo-
que ramulos eius excutiam.Primo enim quęri oportebit,qui poſtea ſe protulerit in notitiam,
cur poſtea & non à primordio rerum: quibus vtique neceſſarius, quâ deus, & quidem meli- K
or,quo neceſſarior latere non debuit? Non enim poteſt dici non fuiſſe aut materiam aut cau
ſam cognoſcendi deum, cum & homo à primordio eſſet in ſeculo, cui nunc ſubuenit,& ma-
licia creatoris, aduerſus quam vt bonus ſubuenit. Igitur aut ignorauit & cauſam & materi-
am ſuæ reuelationis neceſſariæ,aut dubitauit,aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc deo in-
digna,maxime optimo. Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione ſeræ reuelatio-
nis, ſicut nunc ſola demonſtratione. Proceſſerit age iam in notitiam quando voluit,quando

Anabibazon, hoc eſt aſcendens

potuit, quando hora fatalis aduenit. fortaſſe enim ἀναβιβάζων ei obſtabat, aut aliquæ malefi-
cæ,aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus Nam & Mathematici plurimum Marcioni-
tæ: nec hoc erubeſcentes,de ipſis etiam ſtellis viuere creatoris. Tractandum & hic de reue- L
lationis qualitate, an digne cognitus ſit, vt conſtet an vere, & ita credatur eſſe quem digne
conſtiterit reuelatum, digna enim deo probabunt deum. Nos definimus deum primo na-
tura cognoſcendum, deinde doctrina recognoſcẽdum: natura ex operibus,doctrina ex præ-
dicationibus. Sed cui nulla natura eſt,naturalia inſtrumenta non ſuppetunt.Ergo vel prædi-
cationibus reuelationem ſui debuerat operari, maxime aduerſus eum reuelandus, qui & cõ-
ditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, vix tamen hominem fide impleuerat.Quo-
modo itaque reuelatus eſt, ſi per humanam coniecturam negas deum aliâs cognoſci poſſe
quàm per ſemetipſum: nec tantum ad formam prouocans creatoris, verum & ad conditio-
nem tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ mediocritatis:ne maior deo homo videri poſ M
ſit, qui non eum non vltro volentem cognoſci, ſuis viribus quodammodo in publicum a-
gnitionis extraxerit: cum humana mediocritas facilius deos fingere ſibi norit, ſecũdum to-

Romuli cõſus
Tatij Cloacina
Hoſtilij Pauor
Metelli Alburnus
Adriani Antinous

tius æui experimenta,quàm verum ſectari,quem natura iam intelligunt. Alioquin ſi ſic ho-
mo deum commentabitur, quomodo Romulus Conſum, & Tatius Cloacinam, & Hoſti-
lius Pauorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante hoc tempus Antinoum, hoc aliis li-
cebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non regem nec imperatorem. Imò, inquiunt,
Marcionitæ, deus noſter, etſi non ab initio, etſi non per conditionem, ſed per ſemetipſum
reuelatus eſt, in Chriſto Ieſu. Dabitur & in Chriſtum, liber de omni ſtatu eius. Diſtingui e-
nim materias oportet,quo plenius & ordinatius retractentur. Interim ſatis erit, ad præſen-
tem gradum

A tem gradum ita occurrere, vt oſtendam Chriſtum Ieſum non alterius dei circumlatorem
quàm creatoris. Et quidem paucis. Anno XV Tiberij Chriſtus Ieſus de cœlo manare digna-
tus eſt, ſpiritus ſalutaris: Marcionis ſalutis, qui ita voluit, quoto quidem anno Antonini ma
ioris de Ponto ſuo exhalauerit aura canicularis non curaui inueſtigare, de quo tamen cõſtat.
Atoninus hæreticus eſt, ſub Pio impius. A Tiberio autem vſq; ad Antoninũ anni ferè CXV. 12
& dimidium anni cum dimidio menſis: tantundẽ temporis ponunt inter Chriſtum & Mar-
cionem. Cum igitur ſub Antonino primus Marcion hunc deũ induxerit, ſicuti probauimus,
ſtatim qui ſapis plana res eſt. Præiudicant tempora quod ſub Antonino primũ proceſſit, ſub
Tiberio nõ proceſſiſſe, id eſt deum Antonini, imperij Tiberiani non fuiſſe: atq; ita nõ à Chri-
B ſto reuelatum, quem conſtat à Marcione primum prædicatum. Hoc nunc vt probem conſta-
re, quod ſupereſt ab ipſis aduerſariis ſumam. Separatio legis & euangelij, proprium & princi-
pale opus eſt Marcionis: nec poterunt negare diſcipuli eius quod in ſummo inſtrumento ha
bent, quo denique initiantur & indurantur in hanc hęreſim. Nam hæ ſunt Antitheſes Mar- Antitheſes Marcionis
cionis, id eſt contrariæ oppoſitiones, quæ conantur diſcordiam euangelij cum lege comit-
tere, vt ex diuerſitate ſentẽtiarũ vtriuſque inſtrumenti, diuerſitatem quoque argumententur
deorum. Igitur cum ea ſeparatio legis & euangelij, ipſa ſit, quę alium deum euangelij inſinua-
uerit, aduerſus deum legis, apparet ante eam ſeparationem deum in notitia nõ fuiſſe, qui ab ar
C gumento ſeparationis innotuit: atq; ita nõ à Chriſto reuelatum, qui fuit ante ſeparationẽ, ſed
à Marcione commentatum, qui inſtituit ſeparationẽ aduerſus euangelij legiſq; pacem, quàm
retro illæſam & inconcuſſam ab apparentia Chriſti vſque ad audaciam Marcionis, illa vtiq;
ratio ſeruauit, quæ non alium & deum legis & euangelij tuebatur, præter creatorem, ad-
uerſus quem tanto poſt tempore ſeparatio à Pontico immiſſa eſt. Huic expeditiſſimæ proba-
tioni defenſio quoque à nobis neceſſaria eſt, aduerſus obſtrepitacula diuerſæ partis. Aiunt e- Obſtrepitacula
nim Marcionem non tam innouaſſe regulam ſeparatione legis & euangelij, quàm retro ad-
ulteratam recuraſſe. O Chriſte patientiſſime domine, qui tot annis interuerſionem prædica-
tionis tuæ ſuſtinuiſti, donec ſcilicet tibi Marcion ſubueniret. Nam & ipſum Petrum cæteróſ-
que, columnas Apoſtolatus, à Paulo reprehenſos opponunt, quod non recto pede incede-
D rent ad euangelij veritatem: ab illo certe Paulo qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique
ne in vacuum cucurriſſet aut curreret, tunc primum cum anteceſſoribus Apoſtolis confere-
bat. Igitur ſi feruenter adhuc vt Neophytus, aduerſus Iudaïſmum aliquid in conuerſatione
reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet conuictum, poſtmodum & ipſe vſu omni- Paſſiuus conuictus
bus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quaſi Iudæus, & eis qui ſub lege tanquam
in lege: tu illam ſolius conuerſationis placituræ poſtea accuſatori ſuo reprehenſionem,
ſuſpectam vis haberi etiam de prædicationis erga deum præuaricatione. Atquin de prædi-
cationis vnitate, quod ſupra legimus, dextras iunxerant, & ipſa officij diſtributione de euan-
gelij ſocietate condixerant: ſicut & alibi, Siue ego, inquit, ſiue illi, ſic prædicamus. Sed & ſi 13
E quoſdam falſos fratres irrepſiſſe deſcripſit, qui vellent Galatas ad aliud euangelium transfer-
re, ipſe demonſtrat adulterium illud euangelij non ad alterius dei & Chriſti fidem transfe-
rendam, ſed ad diſciplinam legis conſeruandam, habuiſſe intentionem, deprehendens ſcili-
cet illos circuncißionem vindicantes, & obſeruantes tempora, & dies, & menſes, & annos Iu-
daïcarum ceremoniarum, quas iam excluſas agnouiſſe debuerant, ſecundum innouatam di-
ſpoſitionem creatoris, olim de hoc ipſo prædicantis per prophetas ſuos, vt per Eſaïam: Ve-
tera tranſierunt, inquit, ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et diſponam teſtamentũ, non
quale diſpoſui ad patres veſtros, cum illos eduxiſſem de terra Aegypti. Sic & per Hieremiã:
Renouate vobis nouamen nouum, & circuncidimini deo veſtro, & circuncidimini pręputia
F cordis veſtri. Hanc ergo circuncißionem iam ſiſtens Apoſtolus, & hoc nouamen: illas quoq;
vetuſtates ceremoniarum diſſuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque ceſſaturis
profitebatur, per Oſee: Et auertam omnes iucunditates eius, & dies feſtos eius, & Neomeni-
as, & ſabbata, & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Eſaiam: Neomenias veſtras & ſabba-
ta & diem magnum non ſuſtineo, ferias & ieiunium, & dies feſtos veſtros, odit anima mea.
Quod & ſi creator omnia hæc iam pridẽ recuſauerat, & Apoſtolus ea iam recuſanda pronũ-
ciabat, ipſa Apoſtoli ſententia conſentanea decretis creatoris, probat non aliũ deum ab Apo
ſtolo prædicatũ, quàm cuius decreta cupiebat iam agnoſci, falſos & Apoſtolos & fratres no-
tans in hac cauſa, qui euangeliũ Chriſti creatoris transferrent, à nouitate prænunciata à crea
tore, ad vetuſtatem recuſatam à creatore. Cæterum ſi qua nouum deum prædicans, veteris

dei legem cupiebat excludere,quare de deo quidem nouo nihil præſcribit, ſed de vetere lege G
ſolummodo: niſi quoniam fide manente in creatorem,ſola lex eius conceſſare debebat?vt &
Pſalmus ille præcinuerat: Diſrumpamus vincula à nobis eorum,& abüciamus eorum iugum
à nobis: Ex quo ſcilicet tumultuatæ ſunt gentes,& populi meditati ſunt inania. Aſtiterunt re-
ges terræ & magiſtratus circumuenerunt in vnum, aduerſus dominum & aduerſus Chriſtũ
eius. Et vtique ſi alius deus prædicaretur à Paulo,nulla diſceptatio eſſet,ſeruandæ legis,nec ne,
non pertinentis ſcilicet ad dominum nouum, & æmulum legis. Ipſa enim dei nouitas atque
diuerſitas abſtuliſſet non modo quæſtionem,veteris & alienæ legis,verum omnem eius mẽ-
tionem. Sed hic erat totus ſtatus quæſtionis, quod cum idem deus legis in Chriſto prædica-
retur,lege eius derogaretur. Stabat igitur fides ſemper in creatore & Chriſto eius,ſed cõuer- H
ſatio & diſciplina nutabat. Nam & alij de idolothyto edendo,alij de mulierum velamento,a-
14 lij de nuptiis vel repudiis,nonnulli de ſpe reſurrectionis diſceptabant, de deo nemo. Nam ſi
fuiſſet hæc quoque quæſtio diſceptata,& ipſa apud Apoſtolum inueniretur, vel quanto prin-
cipalis. Quod ſi poſt Apoſtolorum tempora adulterium veritas paſſa eſt, circa dei regulam,
ECCLESIAE APOSTOLORVM.
ergo iam Apoſtolica traditio nihil paſſa eſt in tempore ſuo circa dei regulam. Et non alia a-
gnoſcenda erit traditio Apoſtolorum,quàm quæ hodie apud ipſorum eccleſias æditur. Nul-
lam autem Apoſtolici cenſus eccleſiam inuenias: quæ non in creatore Chriſtianizet. Aut ſi
hæ erunt à primordio corruptæ,quæ erunt integræ? nimirum aduerſariæ creatoris. Exhibe er
go aliquam ex tuis Apoſtolici cenſus, & obduxeris. Igitur cum omnibus modis conſtet aliũ I
deum in regula ſacramẽti iſtius non fuiſſe à Chriſto vſque ad Marcionem quàm creatorem,
ſatis iam & probatio noſtra munita eſt, qua oſtendimus notitiam dei hæretici ex Euangelij
& legis ſeparatione cepiſſe: & definitio ſuperior inſtructa eſt, non eſſe credendum deũ quem
homo de ſuis ſenſibus compoſuerit,niſi planè prophetes,id eſt non de ſuis ſenſibus. Quod ſi
Cuneo veritatis extruditur hęreſis
Marcion poterit dici,debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat. hòc enim cuneo ve-
ritatis,omnis extruditur hæreſis, cum Chriſtus non alterius dei quàm creatoris circumlator
oſtenditur. Sed quomodo funditus euertetur Antichriſtus, niſi cæteris quoque iniectionibus
eius elidendis locus detur,relaxata præſcriptionum defenſione? Accedamus igitur iam hinc
ad ipſam dei perſonam,vel potius vmbram & phantaſma,ſecundũ Chriſtum ipſius, per idq; K
examinetur per quod creatori præfertur. Et vtique erunt regulæ certæ ad examinandam dei
bonitatem. Sed prius eſt vt inueniam illam & apprehendam, & ita ad regulas perducam.
Cum enim circũſpicio tẽpora nuſquam eſt, à primordio materiarũ,& in introïtu cauſarũ,
cum quibus debuerat inueniri,exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam mors, & aculeus
mortis delictum,& ipſa malitia creatoris, aduerſus quam ſubuenire deberet alterius dei bo-
nitas, primæ huic regulæ diuinæ bonitatis occurrens, ſi ſe naturalem probaret, ſtatim ſuc-
currens, vt cauſa cœpit. Omnia enim in deo naturalia & ingenita eſſe debebunt,vt ſint æter-
na ſecundum ſtatum ipſius,ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia &
æternitatis aliena: ita & bonitas perennis & iugis exigetur in deo, quæ in theſauris natura- L
lium proprietatum repoſita & parata antecederet cauſas & materias ſuas: & primam quam-
que ſuſciperet, non deſpiceret & deſtitueret ſi antecedebat. Denique & hic non minus quæ-
ram,cur non à primordio operata ſit bonitas eius,quàm de ipſo quæſiuimus, cur non à pri-
mordio ſit reuelatus? Quid ni? qui per bonitatẽ reuelari haberet,ſi qui fuiſſet. Non poſſe quid,
15 deo non licet,nedum naturalibus ſuis fungi:quę ſi continentur quo minus currant,naturalia
non erunt. Et ocium enim ſui natura non nouit:hinc cenſetur, ſi agatur. Sic nec noluiſſe vi-
debitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim ſe non poteſt nolle,quæ ſe
ita dirigit,vt ſi ceſſauerit non ſit. Sed ceſſauit aliquãdo in deo Marcionis de opere bonitatis.
Ergo non fuit naturalis bonitas,quę potuit aliquando ceſſaſſe,quod naturalibus non licet. Et M
ſi non erit naturalis,iam nec æterna credenda,nec deo par,quia non æterna, dum non natu-
ralis: quæ denique nullam ſui perpetuitatem,aut de prętерito conſtituat,aut de futuro repro-
mittat. Nam & à primordio non fuit, & in finem ſine dubio non erit. Poteſt enim & non eſ
ſe quandoque,ſicut non fuit aliquando. Igitur cum conſtet in primordio ceſſaſſe bonitatem
dei illius,non enim à primordio liberauit hominem,& voluntate potius eam quàm infirmi-
tate ceſſaſſe, iam voluntas ſuppreſſæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim
tam malignum quàm nolle prodeſſe cum poſſis? quàm vtilitate cruciari, quàm iniuriam
ſinere? Totum denique creatoris elogium in illum reſcribetur; qui ſæuitias eius, bonita-
tis ſuæ mora iuuit. Nam in cuius manu eſt quid,ne fiat,eius iam deputatur cũ iam fit. Homo
damnatur

A damnatur in mortem ob vnius arbuſculæ delibationem,& exinde proſiliunt delicta cum pœ
nis,& pereunt iam omnes qui paradiſi nullum ceſpitem norũt. Et hoc melior aliqui deus aut
neſcit aut ſuſtinet? Si vt ex hoc melior inueniretur,quanto creator deterior haberetur, ſatis
& in iſto conſilio malicioſus,qui & illum voluit oneratum operationibus eius admiſſi, & ſe-
culum in vexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis,qui nutriat morbum mora præ-
ſidij, & periculum extẽdat dilatione remedij, quo pretioſius, aut famoſius curet? Talis & in
deum Marcionis dicenda ſentẽtia eſt,mali permiſſorem, iniuriæ fautorem, gratiæ lenocina-
torem,benignitatis præuaricatorem,quam non ſtatim cauſæ ſuæ exhibuit.Planè ſi natura bo-
nus,exhibiturus,& non acceſſione: ſi ingenio optimus,& non diſciplinai ſi ab æuo deus & nõ
B à Tiberio,imò(quod verius)à Cerdone & Marcione.Tiberio nũc deus ille præſtiterit, vt im-
perio eius diuina bonitas in terris dedicaretur.Aliam illi regulam prætendo, ſicut naturalia
ita rationalia eſſe in deo omnia.Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum ha-
beri liceat,quod non rationaliter bonum ſit,nedum vt ipſa bonitas irrationalis deprehenda-
tur. Facilius malum cui rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur,quàm vt bonum ratio-
ne deſertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem dei Marcionis, iam hoc
primo quòd in ſalutem proceſſerit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hanc eſſe principa-
lem & perfectam bonitatem, cum ſine vllo debito familiaritatis, in extraneos voluntaria &
libera effunditur, ſecundum quam inimicos quoque noſtros & hoc nomine iam extraneos
C diligere iubeamur.Cum ergo nõ à primordio hominem reſpexit,à primordio extraneum,ceſ
ſando præiudicauit cum extraneo nihil ſibi eſſe. Cæterum diſciplinam diligendi extraneum
vel inimicum,anteceſſit præceptum diligendi proximum tanquam teipſum.Quod & ſi ex le
ge creatoris,& tu quoq; illud excipere debebis, vt à Chriſto non deſtructum, ſed potius ex-
tructum.Nam quo magis proximum diligas,diligere iuberis inimicum & extraneum.Exag-
geratio eſt debitæ bonitatis,exactio indebitæ.Antecedit autem debita indebitam,vt principa-
lis,vt dignior miniſtra & comite ſua, id eſt indebita. Prior igitur cum prima bonitatis ratio
ſit,in rem ſuã exhiberi ex iuſtitia,ſecũda autem in alienã ex redundãtia iuſtitiæ ſuper Scriba-
rum & Phariſæorum,quale eſt ſecundam ei rationem referri,cui deficit prima, non habentis 16
D proprium hominem,ac per hoc quoque exiguæ? Porrò exigua quæ ſuum non habuit, quomo
do in alienum redundauit? Exhibe re principalem rationem,& tunc vendica ſequentem. Nul
la res ſine ordine rationalis poteſt vendicari, tanto abeſt vt ratio ipſa in aliquo ordinem a-
mittat.Sit nunc & à ſecundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneum ſcilicet,nec ſecun
dus illi gradus ratione conſtabit, alio modo deſtructus. Tunc enim rationalis habebitur vel
ſecunda in extraneum bonitas, ſi ſine iniuria eius operetur, cuius eſt res. Quamcunque bo-
nitatem, iuſtitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis erit, cum in
rem ſuam exhibetur, ſi iuſta ſit.Sic & in extraneum rationalis videri poterit, ſi non ſit iniu-
ſta. Cæterum qualis bonitas quæ per iniuriam conſtat, & quidem pro extraneo? fortaſſe e-
E nim pro domeſtico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniurioſa,Pro extraneo vero cui
nec proba legitime deberetur,qua ratione tam iniuſta rationalis defendetur? Quid enim in-
iuſtius,quid iniquius & improbius,quàm ita alieno benefacere ſeruo,vt domino eripiatur,vt
alij vendicetur,vt aduerſus caput domini ſubornetur,& quidem,quod indignius, in ipſa ad-
huc domo domini,de ipſius adhuc horreis viuens,ſub ipſius adhuc plagis tremens? Talis aſ-
ſertor etiam damnaretur in ſeculo,nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis inrumpens *Aſſertor Plagiator.*
in alienum mundum, eripiens deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino
famulum: vt eum efficiat deo impium, patri irreligioſum, educatori ingratum, domino ne-
quam.Oro te ſi rationalis bonitas talem facit, qualem faceret irrationalis? An putem impu-
F dentiorem,quàm qui in aliena aqua alij deo tinguitur, ad alienum cœlum alij deo expandi- *Tingi* *Ad cœlum expandi*
tur,in aliena terra alij deo ſternitur, ſuper alienum panem alij deo gratiarũ actionibus fun- *In terra ſterni*
gitur,de alienis bonis ob alium deum nomine eleemoſynæ & dilectionis operatur? Quis iſte *Super panẽ gratiarum actionibus fungi*
deus tam bonus,vt homo ab illo malus fiat: tam propitius, vt alium illi deum & dominum
quidem faciat iratum? Sed deus ſicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omni-
bus.Eritis enim perfecti quemadmodum pater veſter qui in cœlis eſt.Exhibe perfectam quo-
que bonitatem eius. Et ſi de imperfecta ſatis conſtat, quæ neque naturalis inuenitur, neque *Euchariſtia*
rationalis,nunc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta,imò & defecta, exigua, & ex- *De bonis nomine elee-*
hauſta,minor numero materiarum ſuarum,quæ non in omnibus exhibetur.Nõ enim omnes *moſynę & dilectionis*
ſalui fiunt, ſed pauciores omnibus & Iudæis & Chriſtianis creatoris. Pluribus vero pereun- *operari*

tibus,quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte ceſſatrix,paucis aliqua, pluribus G
nulla,cedens perditioni, partiaria exitij? Quod ſi plures ſalui non erunt, erit iam non boni-
tas,ſed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio eſt, quæ facit ſaluos, ita malignita-
tis quæ non facit ſaluos, Magis autem non faciens ſaluos,dum paucos facit, perfectior erit
in non iuuando quàm iuuando. Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes
17 defectionem. Quem enim iudicem tenes, diſpenſatorem ſi forte bonitatis oſtendis intelli-
gendum,non profuſoré,quod tuo vendicas. Vſqueadeo hac ſola eum præfers bonitate crea-
tori,quam ſi ſolam profitetur & totam, nulli deeſſe debuerat. Sed nolo iam de parte maiore
pereuntium, imperfectum bonitatis arguere deum Marcionis: ſufficit ipſos quos ſaluos fa-
Aiatenus cit,imperfectæ ſalutis inuentos,imperfectam bonitatem eius oſtendere: ſcilicet animatenus
ſaluos,carne deperditos,quæ apud illum non reſurgit. Vnde hæc dimidiatio ſalutis, niſi ex H
defectione bonitatis? Quid erat perfectæ bonitatis, quàm totum hominem redigere in ſa-
lutem,totum damnatum à creatore,totum à deo optimo allectum? Quod ſi iam & caro tin-
Probat reſurrectionē carnis gitur apud illum,& caro de nuptiis tollitur,& caro in confeſſione nominis deſæuitur, ſed &
ſi carni delicta reputantur,præcedit animæ reatus,& culpæ principatus animæ potius adſcri-
bendus, cui caro miniſtri nomine occurrit.Carens deniq; anima caro, hactenus peccat. Ita
& in hoc iniuſta bonitas: & ſic quoque imperfecta, innocentiorem ſubſtantiam relinquens
in exitium, obſequio non arbitrio delinquentem: cuius Chriſtus & ſi non induit veritatem
vt tuæ hæreſi viſum eſt,imaginem tamen eius ſubire dignatus eſt.Ipſum quod mentitus eſt il I
lam,aliquid ei debuit debuiſſe.Quid eſt autem homo aliud quàm caro? Siquidem nomen ho
minis,materia corporalis,non animalis, ab autore ſortita eſt.Et fecit hominem deus,inquit,
limum de terra, non animam. anima enim de afflatu. Et factus eſt homo in animam vi-
uam.Quis? vtique qui de limo. Et poſuit deus hominem in paradiſo: quod finxit, non quod
flauit: qui caro nunc,non qui anima.Itaque ſi ita eſt quo ore contendes perfectum bonitatis
titulum, quæ non iam à partitione ſpeciali hominis liberandi defecit, ſed à proprietate ge-
nerali? Si plena eſt gratia, & ſolida miſericordia quæ ſoli animæ ſalutaris eſt, plus præſtat
hæc vita,qua toti & integri fruimur.Cæterum ex parte reſurgere, multari erit,non liberari.
Erat & illud perfectæ bonitatis,vt homo liberatus in fidem dei optimi, ſtatim eximeretur de K
domicilio atque dominatu dei ſæui.At nunc & febricitas ô Marcionita,& cæteros tribulos &
ſpinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec fulminibus tantum, aut bellis, & peſtibus aliiſq; plagis
creatoris,ſed & ſcorpiis eius obiectus,in quo te putas liberatum de regno eius, cuius te mu-
ſcæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es,cur non & de præſenti,vt perfectè ſis:alia eſt noſtra
conditio,apud autorem,apud iudicem,apud offenſum principem generis. Tu tantummodo
bonum deum præfers,non potes autem perfectè bonum oſtendere, à quo non perfectè libe-
raris.Quod attinet ad bonitatis quæſtionem,his lineis deduximus eam minime deo adæqua-
ri,vt neque ingenitam,neq; rationalem,neque perfectam,ſed & improbam & iniuſtam,& ip-
ſo iam bonitatis nomine indignam:quod ſcilicet in quãtum deo congruat, in tantum deum L
non eſſe cõueniat,qui de tali bonitate etiã præferatur, nec de tali modo, verum & ſola. Iam
enim & hoc diſcuti par eſt,an deus de ſola bonitate cẽſendus ſit, negatis cæteris appẽdicibus,
ſenſibus & affectibus,quos Marcionitæ quidem à deo ſuo abigunt in creatorem, nos vero &
agnoſcimus in creatore,vt deo dignos.Et ex hoc quoque negabimus deum,in quo non om-
De⁹ de Epicuri ſchola nia quæ deo digna ſint,conſtent:Si aliquem de Epicuri ſchola deũ, affectauit Chriſti nomine
titulare,vt quod beatũ & incorruptibile ſit,neq; ſibi neq; alij moleſtias præſtet (hãc enim ſen-
tentiam ruminans Marcion,remouit ab illo ſeueritates & iudiciarias vires)aut in totum im-
mobilem & ſtupentem deum concepiſſe debuerat:& quid illi cum Chriſto moleſto & Iudęis
per doctrinã,& ſibi per Ieſum? aut & de cæteris motibus eum agnouiſſe:& quid illi cum Epi- M
Epicurus curo, nec ſibi nec Chriſtianis neceſſario? Ecce enim hoc ipſo quod retro quietus, qui nec
notitiam ſui aliquo interim opere curauerit, poſt tantum æui ſenſerit in hominis ſalutem,
vtique per voluntatem, nónne concuſſiblis tunc fuit nouæ voluntati, vt & cæteris motibus
videatur obnoxius? Quæ autem voluntas ſine concupiſcentiæ ſtimulo eſt? Sed & cura acce-
18 det voluntati. Quis enim volet quid & concupiſcet & non curabit? Igitur cum & voluit &
concupiit in hominis ſalutem,iam & ſibi & aliis negocium fecit, Epicuro nolente, conſilia-
Epicur⁹,cõſiliarius Marcionis rio Marcionis. Nam & aduerſarium ſibi conſtituit, ipſum illud, aduerſus quod & voluit
& concupiit & curauit, ſiue delictum, ſiue mortem: in primis ipſum arbitrum eorum, &
dominũ hominis creatorem.Porrò nihil ſine æmulatione decurret,quod ſine aduerſario non
erit.De-

A erit.Deniq; volens & concupiſcens,& curans hominem liberare,hoc ipſo iam æmulatur, &
eum à quo liberat,aduerſus eum ſcilicet ſibi liberaturus:eum de quibus liberat, in alia libera-
turus.Proinde enim æmulationi occurrant neceſſe eſt officiales ſuæ in ea quæ æmulatur, ira, Officiales
diſcordia,odium,dedignatio,indignatio,bilis,nolentia,offenſa.Hæc omnia ſi æmulationi aſ- æmulatio-
ſiſtunt,æmulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bo- nis affectus
nitatis eſt,nõ poterit ea bonitas ſine ſuis dotibus,id eſt ſine ſenſibus & affectibus per quos ad-
miniſtratur aduerſus creatorem: ne ſic quoq; irrationalis præſcribatur,ſi careat & ſenſibus &
affectibus debitis. Hæc multo plenius defendemus in cauſa creatoris, in qua & exprobrãtur.
At hic ſufficit peruerſiſſimum deum oſtendi,in ipſo præconio ſolitariæ bonitatis qua nolunt
B ei aſſcribere eiuſmodi motus animi,quos in creatore reprehẽdũt.Si enim neq; æmulatur, ne-
que iraſcitur,neq; damnat,neq; vexat,vtpote qui nec iudicem præſtat, nõ inuenio quomodo
illi diſciplinarũ ratio conſiſtat,& quidem plenior. Quale eſt enim vt præcepta cõſtituat non
executurus,vt delicta prohibeat nõ vindicaturus,quia non iudicaturus: extraneus ſcilicet ab
omnibus ſenſibus ſeueritatis & animaduerſionis. Cur enim prohibet admitti, quod non de-
fendit admiſſum?cum multo rectius non prohibuiſſet quod defenſurus non eſſet,quàm vt nõ
defenderet quod prohibuiſſet: imò & permiſiſſe directò debuit,ſine cauſa prohibiturus, nõ vt
defenſurus.Nam & nunc tacitè permiſſum eſt,quod ſine vltione prohibetur: Et vtiq; non a-
C liud prohibet admitti,quàm quod non amat fieri.Stupidiſſimus ergo qui non offenditur fa-
cto,quod non amat fieri: quando offenſa comes ſit fruſtratæ voluntatis. Aut ſi offenditur,
debet iraſci: ſi iraſcitur,debet vlciſci.Nam & vltio fructus eſt iræ: & ira debitum offenſæ, & Vltio
offenſa,vt dixi comes fruſtratæ voluntatis.Sed non vlciſcitur, ergo nec offenditur. Sed non Ira
offenditur, ergo nec læditur voluntas eius cum fit quod fieri noluit: & fit iam delictum ſe- Offenſa
cundum voluntatem eius, quia non fit aduerſus voluntatem, quod non lædit voluntatem.
Aut ſi hoc erit diuinæ virtutis ſiue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non mo-
ueri tamen ſi fiat: Dicimus iam motum eſſe illum qui noluit:& vanè non moueri ad factum,
qui motus ſit ad non faciendum,quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit:non enim &
iudicauit,nolendo fieri,& idcirco prohibendo? non faciendum enim iudicauit,& prohiben-
D dum pronunciauit.Ergo & ille iam iudicat: ſi indignum eſt deum iudicare. aut ſi eatenus di-
gnum eſt deum iudicare,quâ tantũmodo nolit & prohibeat, non etiam defendat admiſſum:
atquin nihil deo tam indignũ quàm nõ exequi quod noluit,& ꝓhibuit admitti. Primò,quod
qualicunque ſententiæ ſuæ & legi,debeat vindictam in autoritatem & obſequij neceſſitatem.
Secundò,quia æmulum ſit neceſſe eſſe,quod noluit admitti,& nolendo prohibuit. Malo au-
tem parcere deum,indignius ſit,quàm animaduertere: & quidem deo optimo, qui non aliâs
plenè bonus ſit,niſi mali æmulus, vti boni amorem odio mali exerceat, & boni tutelam expu
gnatione mali impleat.Sed iudicat planè malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit
autem non vindicando,& abſoluit non puniendo.ô deum veritatis præuaricatorem,ſenten-
E tiæ ſuæ circunſcriptorem. Timet damnare quod damnat, timet odiſſe quod non amat: fa- 20
ctum ſinit quod fieri non ſinit: mauult oſtendere quid nolit, quàm probare. Hoc erit boni-
tas imaginaria: diſciplina,phantaſma: & ipſa transfunctoria præcepta,ſecura delicta.Audite
peccatores,quiq; nondum hoc eſtis, vt eſſe poſſitis: deus melior inuentus eſt, qui nec offen-
ditur, nec iraſcitur, nec vlciſcitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentium
frendor horret in exterioribus tenebris,bonus tantũ eſt.Deniq; prohibet delinquere,ſed lite-
ris ſolis.In vobis eſt,ſi velitis illi obſequium ſubſignare,vt honorem deo habuiſſe videamini:
timorem enim non vult. Atque adeo præ ſe ferunt Marcionitæ, quod deum ſuum omnino
non timeant: malus autem,inquiunt,timebitur,bonus autem diligitur. Stulte, quem domi-
F num appellas,negas timendum:cum hoc nomen poteſtatis ſit etiam timendæ.At quomodo
diliges,niſi timeas non diligere?Planè nec pater tuus eſt,in quem competat & amor propter
pietatem,& timor propter poteſtatem:nec legitimus dominus, vt diligas propter humani-
tatem,& timeas propter diſciplinam.Sic deniq; plagiarij diliguntur,non etiam timentur.Nõ Plagiarij
enim timebitur,niſi iuſta & ordinaria dominatio: diligi autẽ poteſt etiam adultera. Sollici-
tatione enim conſtat,non autoritate:& adulatione,non poteſtate. Quid denique adulantius
quàm delicta nõ exequi?Age itaq; qui deum nõ times quaſi bonum, quid nõ in omnem libi- Circ⁹ furẽs
dinem ebullis,ſummũ quod ſciam fructum vitæ omnibus qui deum non timent? Quid non Cauea ſæ-
frequẽtas tam ſolẽneis voluptates Circi furentis,& caueæ ſæuiẽtis,& ſcenæ laſciuientis?Quid uiens Scena laſciuiens
non & in perſecutionibus ſtatim oblata acerra animam negatione lucraris? Abſit, inquis,

abſit.Ergo iam times delictum,& timendo probaſti illum timeri,qui prohibet delictũ. Aliud G
eſt ſi eadem dei tui peruerſitate,quem non times obſeruas , qua & ille quod nõ vindicat pro-
hibet. Multo adhuc vanius,cum interrogati,quid fiet peccatori cuique dei illorum , reſpon-
dent,abiici illum quaſi ab oculis. Nónne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abiiciendus,
& vtique iudicio damnationis:niſi in ſalutem abiiciatur peccator,vt & hoc deo optimo cõ-
petat. Et quid erit abiici,niſi amittere id quod erat conſecuturus ſi non abiiceretur? id eſt ſa-
lutem. Ergo ſalutis in detrimentum abiicietur: & hoc decerni non poterit niſi ab irato,& of
fenſo, & executore delicti,id eſt iudice.Exitus autem illi abiecto quis?ab igne,inquiunt,crea-
toris deprehendetur.Adeò ne nullum habet elementum, vel in hanc cauſam prouiſum, quò
peccatores ſuos vel ſine ſæuitia relêget,ne illos dedat creatori?Quid tunc creator? Credo ſul H
phuratiorem eis gehẽnam præparabit,vt blaſphemis ſuis ſcilicet: niſi quod deus zelotes,for-
taſſe an deſertoribus aduerſarij parcet? ô deũ vſquequaq; peruerſum,vbiq; irrationalem,in o-
mnibus vanum,atque ita neminem:Cuius non ſtatum,nõ conditionem , non naturam, non
vllum ordinem video conſiſtere,iam nec ipſum fidei eius ſacramentum,Cui enim rei baptiſ-
ma quoque apud eum exigitur,ſi remiſſio delictorum eſt?Quomodo videbitur delicta dimit
tere,qui non videbitur retinere? quia retineret,ſi iudicaret,Si abſolutio mortis eſt,quomodo
abſolueret à morte,qui non deuinxit ad mortem?deuinxiſſet enim,ſi à primordio damnaſſet.
Si regeneratio eſt hominis,quomodo regenerat qui non generauit?Iteratio enim non com-
petit ei,à quo quid nec ſemel factum eſt.Si conſecutio eſt ſpiritus ſancti,quomodo ſpiritum I
attribuet,qui animam non prius contulit ? quia ſuffectura eſt quodammodo ſpiritus anima.
21 Signat igitur hominem nunquam apud ſe reſignatum : Lauat hominem , nunquam apud ſe
coinquinatum: & in hoc totum ſalutis ſacramentum , carnem mergit exortem ſalutis . Nec
ruſticus terram rigabit fructum non relaturam,niſi tam vanus,quàm deus Marcionis , pro-
inde cum tantam,ſiue ſarcinam,ſiue gloriam , infirmiſſimæ aut indigniſſimæ carni imponit
ſanctitatem.Quid dicam autem de diſciplinæ vanitate,qua ſanctificat ſubſtantiam ſanctam?
Quid autem onerat infirmam,aut exornat indignam? Quid non ſalute remunerat, quam o-
nerat vel exornat? Quid fraudat, mercedem operis non rependens carni ſalutem ? Quid &
honorem ſanctitatis in illa mori patitur? Non tinguitur apud illum caro niſi virgo , niſi vi- K
dua,niſi cœlebs, niſi diuortio baptiſma mercata , quaſi non etiam ſpadonibus ex nuptiis na-
ta.Sine dubio ex damnatione coniugij, inſtitutio iſta conſtabit. Videamus an iuſta,non qua-
Nicolaitæ ſi deſtructuri felicitatẽ ſanctitatis, vt aliqui Nicolaitæ aſſertores libidinis atque luxuriæ , ſed
qui ſanctitatem ſine nuptiarum damnatione nouerimus,& ſectemur, & præferamus, non vt
malo bonum, ſed vt bono melius.non enim proiicimus,ſed deponimus nuptias:nec præſcri-
bimus, ſed ſuademus, ſanctitatem ſeruantes, & bonum , & melius , pro viribus cuiuſque ſe-
ctando : Tunc denique coniugium exertè defendentes cum inimicè accuſatur,ſpurcitiæ no-
Matrimonium mine , in deſtructionem creatoris , qui proinde coniugium pro rei honeſtate benedixit, in
crementum generis humani , quemadmodum & vniuerſum conditionis in integros & bo- L
nos vſus.Non ideo autem & cibi damnabuntur,quia operoſius exquiſiti, in gulam commit-
tunt : vt nec veſtitus ideo accuſabuntur , quia pretioſius comparati , in ambitionem tume-
ſcunt. Sic nec matrimonij res ideo deſpuentur, quia intemperantius diffuſæ in luxuriam in-
ardeſcunt. Multum differt inter cauſam & culpam , inter ſtatum & exceſſum. Ita huiuſmo-
di non inſtitutio, ſed exorbitatio reprobanda eſt, ſecundum cenſuram inſtitutoris ipſius,cu-
ius eſt, tam, Creſcite & multiplicamini , quàm & Non adulterabis , & Vxorem proximi tui
non concupiſces: morte punientis, & inceſtam ſacrilegam , atque monſtruoſam in maſcu-
los & in pecudes libidinum inſaniam. Sed & ſi nubendi iam modus ponitur , quem quidem
Montaniſat hic apud nos ſpiritalis ratio Paracleto autore defendit,vnum in fide matrimonium præſcribens, M
eiuſdem erit modum figere,qui modum aliquando diffuderat: is colliget, qui ſparſit : is cæ-
det ſyluam,qui plantauit: is metet ſegetem,qui ſeminauit: is dicet, Supereſt vt & qui vxores
habent,ſic ſint quaſi non habeant,cuius & retro fuit, Creſcite & multiplicamini: eiuſdem fi-
nis cuius & initium . Non tamen accuſanda cæditur ſylua , nec vt damnanda ſecatur ſeges,
ſed vt tempori ſuo parens.Sic & connubij res non vt mala ſecurem & falcem admittit ſan-
ctitatis,ſed vt matura defungi,vt ipſi ſanctitati reſeruata , cui cædendo præſtat & eſſe . Vnde
iam dicã deum Marcionis,cum matrimoniũ vt malum & impudicitię negociũ reprobat,ad-
uerſus ipſam facere ſanctitatẽ,cui videt̃ ſtudere, Materiam enim eius eradit . Quia ſi nuptiæ
nõ erunt,ſanctitas nulla eſt.Vacat enim abſtinentiæ teſtimoniũ,cum licentia eripitur. Quo-
niam

A niam ita quædam in diuerſis probantur. Sicut & virtus in infirmitate perficitur, ſic & abſti-
nentia nubendi in facultate dinoſcitur. Quis denique abſtinens dicetur, ſublato eo à quo ab-
ſtinendum eſt? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egeſtate? quæ
libidinis infrenatio in caſtratione? Iam vero ſementem generis humani compeſcere totum,
neſcio an hoc quoque optimo deo congruat. Quomodo enim ſaluum hominem volet, quem
vetat naſci, de quo naſcitur auferendo? quomodo habebit in quo bonitatem ſuam ſignet,
quem eſſe non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forſitan redun-
dantiam ſobolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat hęreticos, ne generoſiores ha-
beat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit immanior duritia Pharaonis naſcentium eneca-
B trix. nam ille animas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic non admittit in vitam. Nihil
apud ambos de homicidio differt. ſub vtroque homo interficitur, ſub altero iam æditus, ſub
altero ædendus. Gratus eſſes ô dee hæretice, ſi iſſes in diſpoſitionem creatoris, quod marem &
fœminã miſcuit. vtiq; enim & Marcion tuus ex nuptiis natus eſt. Satis hæc de deo Marciõis,
quę & definitiones vnicę diuinitatis, & cõditiões ſtatuũ eius, omnino nõ eſſe cõfirmãt. Sed &
totius opuſculi ſeries in hoc vtiq; ſuccedit. Proinde ſi cui minus quid videmur egiſſe, ſperet
reſeruatũ ſuo tẽpori, ſicut & ipſarum ſcripturarum examinationem, quibus Marcion vtitur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
C aduerſus Marcionem Libri primi finis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
per Beatum Rhenanum.

*QVemadmodum primo libro deum Marcionis eſſe non poſſe ualidiſſimis argumentis comprobauit,
ſic hoc ſecundo quicquid unquam à deo patre & creatore factum eſt, ſapientiſſime factum demon-
ſtrat, proinde præter hunc non alium credendum. Atque in ipſo quidem libri ueſtibulo curioſitatis
quoſdam notat, qui humanæ conditionis obliti maguo ſupercilio de diuinis cenſuram peragunt,
D Marcionitarum temeritatem taxans. Mox exorſus inſtitutam diſputationem, creatoris bonitatem probat non
nuperam eſſe, ſed æternam. Quod dum facit creationem hominis & mundi recenſet, & de lege commeminit
quam homini deus præſcripſit. Quoniam autem in hac re uerſantes hæretici, urgere ſolebant orthodoxos, Cur
deus paſſus ſit hominem labi, quando bonus eſt, quando futuri præſcius, quando prohibere potuit, alioqui non
omnipotens auditurus: ad hanc quæſtionem argute reſpondet, materiam liberi arbitrij elegantiſſime expli-
cans, & oſtendens bonitatem dei ſemper cum ratione conſpirare: proinde ob grauitatem, patientiam ac fi-
dem dei decuiſſe, ut homo ſibi liber relinqueretur. Non erant ſegnes in excogitandis argumentis aduerſarij
pietatis, ſic obiicientes. Si eſt afflatus dei anima, aliquo modo hominis peccatum ad deum pertingit. Hoc ia-
culum depellit ea dexteritate, qua deum mox uindicat immunem à flagitio diabolicæ ſeductionis, quo deum hæ-
retici aſpergebant, ut conditorem. Ibi de præſtantia angelicæ uaturæ, ex literis arcanis. Poſt hæc oſtendit do-
E nec diuinum præceptum homo præuaricaretur, deum tantum bonum fuiſſe, poſtea uero iudicem & ſeuerum,
Item nihil bonum quod iniuſtum, ut bonum omne quod iuſtum: itaque iuſtitiam bonitati diuinæ coæternam exi-
ſtere, Ad hæc timorem iudicij ſalutem afferre, ſubinferens iuſtitiam eſſe plenitudinem ac perfectionem diuini-
tatis. Exponit obiter quo ſenſu deus malorum conditor dicatur. Et mox argute colligit, Si quis bene rem ex-
pendat, iuſtitiam eſſe, quæ primum ſeueritas uideatur, quod hæc ſit iuſtitiæ debitum. Nec exprobrari poſſe in-
dici quæ accidunt iudici. uacantia & ipſa culpa ſicut & iudex. Quo loco quorundam ſtultæ obiectioni reſpon-
dens de affectibus humanis & diuinis, ſed ſuo modo & ex noſtra comparatione, nonnihil differere cogitur.
Sub hæc de doctrinis, diſciplinis, præceptis & conſiliis creatoris diſputaturus, ut deo dignis & bonitati con-
ſentaneis, à ſcelere primum excuſat Aegypti direptionem ab Hebræis factam, Deinde refellit aliquot Anti-
theſeis de areæ circumlatione, de æneo ſerpentis ſimulachro, de ſacrificiis, de reprobatione quorundam pro-
F batorum, & approbatione reproborum, de pœnitentia diuina, de Adæ & Abelis ignorantia, de deſcenſu
dei, de iuramento, & demũ de Chriſti indignitatibus quas ſponte ſuſcepit. Poſtremo Antitheſibus Marcionis,
Antitheſeis alias apponit, malo nodo (quod aiunt) malũ quærens cuneũ, & ineptiis ineptias refellens. Porrò
Marcion opus ædiderat Antitheſes inſcriptum, hoc eſt pugnantes inuicem poſitiones, quo conabatur legem
ab Euangelio ſeparare, & duos indicare deos, ſed diuerſos, ueteris inſtrumenti ſæuum, noui mitem. Aduer-
ſus id Antitheſeon opus, hos quinque libros ueluti quandam aciem Tertullianus dirigit, ne quis hic tantum pu-
tet contra illas agi. De hoc in principio quarti libri plura reperies.*

ARGVMENTI FINIS.

1 SIc ædificat, qui propria paratura caret.) Paraturam & hic uocat materiam. Sic in De carne Chriſti,
Debeo, inquit, illos de ſua paratura repercutere. Item libro præcedenti, Nullam ſibi proſpexit agno-
ſcendo paraturam. Quem quanto conſtaret eſſe.) Sic etiam alibi loqui ſolet per quãto & tanto.
Rudis adhuc hæreticus fuit.) Ex Gorzienſi ſcripſimus, rudis admodum h.f. Et ipſe ſi forte iudicem fe-
2 cerat.) Si forte pro forte, ut libro præcedente. Diſpenſatorem ſi forte bonitatis oſtendis intelligendum.
In ſuam ſummam commiſit bonitatem.) Sic etiam ſupra locutus eſt. Infra ſcripſimus, blaſphemiæ furen-
3 lus. Item, Sic & benedicebat. Totius orbis poſſidens.) Poſſidens, poſſeſſor. Sic paulo poſt. Et auerten-
4 di mali potens. Infra repoſuimus, O canes: Item, Et potentiam qua tanta. Similiter, id eſt animæ pro ani-
5 mam. Quia ſi caperet hoc iure.) Capit uerbum ſuo more ſolet uſurpare ceu monuimus in ſuperioribus. Li- H
bro præcedente, Si deprecīari, inquit, capit in creatore. Hic expoſuerim pro eo quod eſt ſi fieret uel ſi acci-
deret hoc iure. Poteſt tamen etiam ſimpliciter accipi, ſi caperet hoc iure, ſubaudi homo, id eſt ſi poſſideret
hoc, ſi haberet. ſi capax huius eſſet, iure. Porrò pro uerbo abiret quod ſequitur, legendum, obiret. Niſi quis
ſcriptum fuiſſe putet aueret, hoc eſt cuperet, uellet, quod poſtea ſit in abiret mutatum. Infra ſcripſimus, Sed
rationabilibus inſtitutionibus eius uindicandas. Paulo poſt, pro contineret in ipſo, poſſet legi in ſeipſo uel
6 ſemetipſo. Per quas interceſſiſſe potuiſſet.) Intercedebant tribuni ſenatuſconſultis apud Romanos, dum
obſtabant ne fierent. Sic & mox, ſi enim interceſſiſſet, Et puta interceſſiſſe. Colubrum circumſcriptorem.)
hoc eſt deceptorem. Iuuenalis ſatyra xv. Pupillum ad iura uocantem, Circunſcriptorem. In De patientia, Et
circa Diaboli circumſcriptionem. Nam circumſcribere etiam circumuenire ſignificat. Si non bene depun-
xiſſet.) Depũxiſſet pro diſpunxiſſet uſurpat ut puto. Hoc eſt, ſi nõ bene eo uſus fuiſſet, ſi non bene abſoluiſ- I
7 ſet. In manuſcriptis exemplaribus legitur depinxiſſet. Infirmo dominandi.) Sic dicit infirmo dominandi,
ceu mox, inualido ſuſtinendi. Conueniſſet.) Allocutus fuiſſet. Minorum ſpiritum eſſe.) Aptius forte,
minorem ſpiritu eſſe. nam ſequitur, Et adflatus ſpiritu inferior. Paulo ante in Gorzienſi uidetur eſſe occa-
ſionem ſpiritũ. Capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum.) Et hic uides quomodo uerbo capit uta-
8 tur. Hoc eſt flatus ſignificat etiam imaginem ſpiritus. Siue, poteſt dici imago ſpiritus. Quod ſi ita ſe ha-
bent.) Subaudi res. Sed etſi non ab homine.) Superuacaneum eſt, non. Mali elogium.) Sic libro præ-
cedente, Totum denique creatoris elogium in illum reſcribetur. Paulo poſt ſcripſimus deferendo de deo.
Læſuræ tuæ.) Hoc uocabulo ſæpe uſus eſt ante. In De patientia, Demonſtrans, inquit, per abiectionem
9 diuitiarum, læſuras quoque earum computandas non eſſe. Et aliis in locis, ut annotauimus. Qua ſuccede-
ret illi.) Legendum ſucciderat, id eſt ſuccubuerat. Nam hoc uerbo ſæpe utitur, ut in De patientia, At ubi ſe- K
mel ſuccidit impatientiæ. Libro huius operis quarto. Quæ nulli tactui ſuccidiſſet, ſi fuiſſet. Et aliis in locis.
Per benedictionem in crementum generis.) Poteſt eſſe figura Græca, per benedictionem ſecundum incre-
10 mentum generis, audierat, creſcite tantum & multiplicamini. Exinde in ſcorteis ueſtibus.) Pelliceas in-
telligit. Aut det eam.) Det non eſt in uolumine Gorzienſi, niſi fallit collatio ſcripta quam penes me ha-
11 beo. Ego tamen meum ſecutus iudicium ſcripſi, Aut & eam in ſpecies malitiæ deputare. Qualem oportet
deum, uelles.) Senſus eſt, Qualem oportet deum eſſe, id eſt bonum & iuſtum, uelles equidem, niſi malefa-
cta terrorem tibi incuterent: qualem eſſe malles, expediret tibi, ſcilicet eſſe talem, quum male uiuas, & ma-
lefactis delecteris, Sequitur enim, ſub quo delicta gauderent. Si non & nocentiæ ſpeciem.) Opinor le-
gendum, quanquam conſpirent hic exemplaria, Si non & nocentiæ ſpectem, ſubaudi mercedem. Nocentiæ,
hoc eſt improbitatis ſiue malitiæ. Infra ſcripſimus, idem percutiens. Hoſpitis populi conflictatricem.) Iu- L
12 dæos intelligit in Aegypto captiuos. Ibidem & Crocodilum citius colens quàm deum uiuum.) Iuuena-
lis ſatyram decimamquintam ſic auſpicatur,

Quis neſcit Voluſi Bithynice, qualia demens
Aegyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars hæc: illa pauet ſaturam ſerpentibus Ibim.

Duritia populi talia remedia compulerat.) Hoc eſt, ad talia remedia coegerat. Poſteritatibus ſuis.)
Pluralis numerus pro ſingulari, id eſt poſteritati ſuæ. Vel poſteris ſuis. Infra ſcripſimus, Hoc itaque omnis
prouid. Conſtrictent.) Pro conſtringant. Paulo poſt repoſuimus, ut quoniã in homine e. Et bilem pro-
13 pter ingratos.) Ex Gorzienſi caſtigatione ſcripſimus exacerbabilem, ſubaudi iram. Cum utrunque con-
14 ueneris in creatore.) Hoc eſt deprehenderis. Sic libro quarto, Hæc conueniemus. Multi defenſam.) De- M
15 fenſa ſubſtãtiuè pro defenſione & uindicta. Repaſtinaretur.) Repaſtinãtur uineæ ueteres dum refodiun-
tur, Hic uidetur accipere repaſtinaretur, pro defoderetur, obrueretur, ſepeliretur. Mox ſcripſimus, aſtuta
pro æſtuata. Ex Gorzienſi. Per eundem ſaporem paſſionis.) Saporis uocabulo, deguſtationem perceptio-
nemq; & ſenſum intelligit. Hoc uocabulo ſupra alicubi uſus eſt. Et non glorioſis eſcis aſſuefactus.) Glo-
rioſas uocat eſcas quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem, nunc ob pretium. Sacrificiorum onera.)
Hæc ſacrificiorum onera atq; has operationum & oblationum negocioſas ſcrupuloſitates in De præſcriptio-
nibus hæreticorum, aptè uocauit moroſitatem Iudææ. Mox reſtituimus, Ne ulli momẽto. Et paulo poſt, Non
onus legis adiuuandum, etiam prophetas. Sed enim ſæpe iſti.) Pro ſæpe reſtituimus ſepiæ ex Gorzienſi.
16 Eleganter autem & appoſitè hæreticos Marcionitas Sepiis comparat. Nam, ut Plinius tradit libro nono, ca-
pite

A pite xxix. Sepiæ (piſcium genus eſt) ubi ſenſere ſe apprehendi, effuſo atramento, quod pro ſanguine iis eſt, in-
fuſcata aqua abſconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ ubi traductionem ſui ſentiunt, hoc eſt, quum er-
roris arguuntur conuincunturq́; , tenebras huic blaſphemiæ internuntium (ut atramentum ſepiæ piſces) atque
ita arguentem impediunt & auertunt, allegando quæ bonitatem Creatoris infuſcent obnubilentq́;. Cogno- 17
ſce in utramq; gentem prius.) Hoc eſt, Sede arbiter, & cognoſce cauſam utriuſque gentis. Et tamen has iu-
ſtitia renunciauerunt ſibi Aegyptij.) Videtur Ironia eſſe, Aegyptios uidelicet iuſtè renunciaſſe operas He-
bræorum, hoc eſt, mercedem pro operis debitam denegaſſe. An gratia Hebræorum.) Quæ eis debebatur,
& quam meruerant, id eſt, merces. Vt ſolo iniuriarum iudicio.) Hoc eſt, actione iniuriarum intentata.
Satisfaciendum Hebræis pronunciaſſet.) Locus eſt deprauatus etiam in manu deſcriptis uoluminibus, uide-
deo quid impoſuerit librario. Quare ſic diſtinguo caſtigoq́;. Et populariũ omnium collationibus ſatisfaciendũ,
B Hebræus pronunciaſſet. Subaudi, iudex. Nam præcedit, Apud ſubſellia ſua. Hoc eſt, iudices ſuæ gentis. Aegy-
ptus enim non ſecundum Hebræos ſed ſecundum ſe ſententiam tuliſſet. Et ſuum populum expunxit.) Hoc eſt,
ſuo populo ſatisfecit. Mox ſcripſimus, Hebræis enim, Item pro ſabbata, ſabbatiza. Paulò poſt, pro minus lon-
gum eſſet, poſſet legi, niſi longum eſſet. Scilicet quæ ſubſtantiam cohibentes. Subaudi ſunt. Niſi manis, cohi- 18
bent. Ad remediandos eos.) Sic in de reſurrectione carnis, Vitiorum, inquit, à domino remediatorum. In
præſcriptionibus, Vel tranſmutatione remediaremus. Vel etiam dicto.) Hoc eſt, iuſſu domini, uel iubente
domino. Infra ſcripſimus, Exhibe malum ſemper. In utroque diſpungetur.) Hoc eſt, in utroque ei ſatisfiet, 19
in utroque mercedem accipiet. Sic & pœnitentiam pranè interpretaris.) Suppleuimus dictionem quæ deerat
magno ſenſus incommodo, ſcripſimusq́; apud illum, hoc eſt, apud creatorem. Item, quòd regem fecerim. Bene-
C ficij ingratus.) Ingratus beneficij, cum genitiuo conſtruit. Sic ad calcem libri tertij. Quin, inquit, ob utriuſque
promißionis ingratos. Infra, Non pro malignitatibus ponunt, Nos, ponuntur. Et læſuris.) Hoc uocabu- 20
lum ſuperius eſſe Tertulliani plus ſemel indicauimus. Ex recordatione plurimum delicti.) Plurimum aduer
bialiter pro ut plurimum. Terentius in Phormione: Domum ire pergam, ubi plurimum eſt. Sic etiam noſter ſu-
pra locutus eſt. Latini minimum hoc item modo uſurpant. Occurſu, rei oſtendimus.) Ab exemplaribus ſcri-
ptis nihil eſt ſubſidij. Diuino Tertullianum ſcripſiſſe, occurſura, ut ſit ſubſtantiuum nomen pro occurſu. nam hu
ius terminationis uocabulis gaudet. Leges ergo, quam apud deum pro rerum uariantium ſeſe occurſura, oſten-
dimus. Itaque in numerum iſtiuſmodi nominum, paratura, genitura, læſura, ſuffectura, ſupparatura, referes &
iſtud occurſura. Vt reſtitutionis candidatos.) Hoc eſt, priorē felicitatem recepturos. Apud Romanos e- 21
rant candidati petitores honorum. Sic ſupra dixit, Aeternitatis candidatus de Enoch. Vt præter admiſſum,
etiam negationis eius oneratum.) Subaudi, admiſſo, uel peccato. Ad uane peierantem.) Scribendum, Igi-
D tur peierantem deprehendis, an uanè deierantem? Et quæſitiue legendum. Nam ſequitur, Sed nec uane deie-
rat. Nunc uero & hæreticos.) Legendum hæretici. Infra ſcripſimus, Miſerandi uos quoq;, Subaudi, eſtis.
Deuerſatum.) Deuerſari pro conuerſari. Et ſequitur, Ipſum ab initio conuerſatũ. Philoſophorum deo.) 22
Stoicos & Epicureos intelligit. Heraclitus ille tenebroſus.) Hunc Græci σκοτεινὸν uocant, ipſe tenebro- 23
ſum uertit. Infra ſcripſimus. Pœnituit mali in aliquo deum noſtrum. Ex Gorzienſi. Paucis amat.) Subaudi 24
fieri, aut uincere, Amat pro ſolet, more Græcorum qui dicunt φιλεῖ γίνεσθαι, hoc eſt amat fieri. Tacitus Hiſtoriæ
ſuæ quarto libro, Vt fermè amat, poſterior adulatio, pro ſolet. Mox, Multa mendacia erunt neceſſaria, feci-
mus, mendacio. Et nihil aliud præſtare.) Opinor ſcriptum fuiſſe præſtat. Mox pro meis exemplis ſcripſi-
mus, in eis exemplis. Diuinitatibus.) Hoc dicit propter Marcionem qui duos deos inducebat, ſæuum &
E mitem. Paulò poſt pro quomodo ſuppoſui quoniam, meum iudicium ſecutus.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVEN-
TEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLOREN- G
TIS TERTVLLIANI, ADVER-
ſus Marcionem, liber ſecundus.

OCCASIO reformandi opuſculi huius, cui quid acciderit primo libel
lo præfati ſumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus diis aduerſus
Marcionem retractandis, ſuum cuiq; titulum & volumen diſtingue- H
remus pro materiæ diuiſione, alterum deum definientes omnino
non eſſe, alterum defendentes digne deum eſſe: quatenus ita Pontico
placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædifi-
care mendacium ſine demolitione veritatis. Aliud ſubruere neceſſe ha
buit, vt quod vellet extrueret. Sic ædificat, qui propria paratura caret.
Oportuerat autem in hoc ſolum diſceptaſſe, quod nemo ſit deus ille qui creatori ſuperduci-
tur, vt falſo deo depulſo, regulis certis & vnicam & perfectam præſcribentibus diuinitatem,
nihil iam quæreretur in deum verum: quem quanto conſtaret eſſe, ſic quoque dum alium eſ-
ſe non conſtat, tanto qualemcunque ſine controuerſia haberi deceret, adorandum potius I
quàm iudicandum, & demerendum magis quàm retractandum, vel quàm timendum ob ſe-
ueritatem. Quid enim amplius homini neceſſarium, quàm cura in deum verum, in quem
(vt ita dixerim) inciderat, quia alius deus non erat. At nunc negotium patitur, deus omni-
potens, dominus, & conditor vniuerſitatis. Ideo tantum opinor, quia à primordio notus eſt,
Romulus. quia nunquam latuit, quia ſemper illuxit, etiam ante Romulum ipſum, nedum ante Tibe-
Tiberius. rium: niſi quod ſolis hæreticis cognitus non eſt, qui ei negotium faciunt: propterea alium
deum exiſtimantes præſumendum, quia quem conſtat eſſe, reprehendere magis poſſunt
quàm negare, de arbitrio ſenſus ſui penſitantes deum aliqui: proinde atque ſi cæcus vel flui-
tantibus oculis, ideo alium ſolem præſumere velit mitiorem & ſalubriorem, quia quem vi- K
deat non videt. Vnicus ſol eſt, ô homo, qui mundum hunc temperat, & quando non putas
optimus & vtilis, & cum tibi acrior & infeſtior, vel etiam ſordidior atque corruptior, ratio-
ni tamen ſuæ par eſt. Eam tu ſi perſpicere non vales, iam nec vllius alterius ſolis, ſi qui fuiſ-
ſet, radios ſuſtinere potuiſſes, vtique maioris. Nam qui in inferiorem deum cæcutis, quid in
ſublimiorem? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculum extenderis, habens deum
certum, & indubitatum, & hoc ipſo ſatis viſum, cum id primum conſpexeris eum eſſe, quem
non ſcias niſi ex parte qua voluit ipſe. Sed deum quidem vt ſciens non negas, vt neſciens re-
tractas: imò & accuſas quaſi ſciens, quem ſi ſcires non accuſares, imò nec retractares. Red-
dens nomen illi, negas ſubſtantiam nominis, id eſt, magnitudinis, quæ deus dicitur, non tan- L
tam eam agnoſcens, quantam ſi homo omnifariam noſſe potuiſſet, magnitudo non eſſet. Ipſe
iam Apoſtolus proſpiciens hæretica corda. Quis, inquit, cognouit ſenſum domini, aut quis
conſiliarius eius fuit? aut àd quem conſultauit, aut viam intellectus & ſcientiæ quis demon-
ſtrauit ei? Cui & Apoſtolus contradicet, ô profundũ diuitiarum & ſophiæ dei, vt ininueſti-
gabilia iudicia eius, vtiq; dei iudicis: Et ininueſtigabiles viæ eius, vtiq; intellectus & ſcientiæ,
Cenſores diuinitatis. quas ei nemo monſtrauit, niſi forte iſti cenſores diuinitatis, dicentes: Sic non debuit deus: &
Spiritus mũdi. ſic magis debuit: quaſi cognoſcat aliquis quæ ſint in deo, niſi ſpiritus dei. Mundi autem ha-
bentes ſpiritum, non agnoſcentes inſipientiam dei, per ſapientiam deum, conſultiores ſibi-
met videntur deo. Quoniam ſicut ſapientia mundi ſtultitia eſt penes deum, ita & ſapientia M
dei ſtultitia eſt penes mundum. Sed nos ſcimus ſtultum dei ſapientius hominibus, & inuali-
dum dei validius hominibus. Et ita deus tunc maxime magnus, cum homini puſillus, & tunc
maxime optimus cum homini non bonus. Et tunc maxime vnus, cum homini duo aut plu-
res. Quod ſi à primordio homo animalis non recipiens quæ ſunt ſpiritus, ſtultitiam exiſtima
uit dei legem, vt quam obſeruare neglexit, ideoq; non habendo fidem etiam quod videbatur
Gratia paradiſi. habere, ademptum eſt illi, paradiſi gratia, & familiaritas dei, per quã omnia dei cognouiſſet,
Familiaritas dei. ſi obediſſet: quid mirum ſi redhibitus materiæ ſuæ, & in ergaſtulum terræ laborandæ relega-
tus, in ipſo opere prono & deuexo ad terram, vſurpatum ex illa ſpiritum mundi vniuerſo ge-
Ergaſtulum neri ſuo tradidit, duntaxat animali & hæretico non recipienti quæ ſunt dei? Aut quis dubita-
bit ipſum

A bit ipſum illud Adæ delictum hæreſim pronunciare, quod per electionem ſuæ potius quàm Hæreſis Adę delictũ
diuinæ ſententiæ admiſit, niſi quod Adam nunquam figulo ſuo dixit, non prudenter defin-
xiſti me: confeſſus eſt ſeductionem, non occultauit ſeductricem: rudis admodum hæreticus
fuit. Non obaudiit: non tamen blaſphemauit creatorem: nec reprehendit autorem, quem à 2
primordio ſui & bonum & optimum inuenerat, & ipſe ſi forte iudicem fecerat à primordio. Si forte.
Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, ſi quæritur in qua conditione ſit
notus, ab operibus eius incipere, quæ priora ſunt homine, vt ſtatim cum ipſo comperta boni-
tas eius, & exinde conſtituta atque præſcripta, aliquem ſenſum ſuggerat nobis intelligendi,
qualiter ſequens rerum ordinatio euaſerit. Poſſunt autem diſcipuli Marcionis recognoſcen-
B tes bonitatem dei noſtri, dignam quoque deo agnoſcere per eoſdem titulos, per quos indi-
gnam oſtendimus in deo illorum. Iam hoc ipſum quod materia eſt agnitionis ſuæ, non apud
alium inuenit, ſed de ſuo ſibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua ſe deus noluit in æter Bonitas creatoris, æterna.
num latere, id eſt, non eſſe aliquid cui deus cognoſceretur. Quid enim tam bonum quàm no-
titia & fructus dei? Nam etſi nondum apparebat, hoc bonum eſſe, quia nondum erat quic-
quam cui appareret, ſed deus præſciebat quid boni apparιturum eſſet: & ideo in ſuam ſum-
mam commiſit bonitatem, apparituri boni negotiatricem, non vtique repentinam, nec ob- 3
uenticiæ bonitatis, nec prouocaticiæ animationis, quaſi exinde cenſendam quo cœpit opera-
ri. Si enim ipſe conſtituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipſa cum fe-
C cit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata eſt, vtpote quibus diſtinguendis &
notandis, ſydera & luminaria cœleſtia diſpoſita ſunt. Erunt enim, inquit, in tempora, & men
ſes, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quæ fecit tempus: ſicut nec initium, ante
initium, quæ conſtituit initium. Atq; ita carens & ordine initij, & modo temporis, de immen
ſa & interminabili ætate cenſebitur: nec poterit repẽtina vel obuenticia & prouocaticia repu-
tari, non habens vnde reputetur, id eſt, aliquam temporis ſpeciem, ſed & æterna & deo inge-
nita & perpetua præſumenda, ac per hoc deo digna, ſuffundens iam hinc bonitatem dei Mar
cionis, non dico initiis & temporibus, ſed ipſa malitia creatoris poſteriorẽ, ſi tamen malitia
potuit à bonitate committi. Igitur cũ cognoſcendo deo hominem proſpexiſſet bonitas dei
D ipſius, etiam hoc præconio ſuo addidit, quod prius domicilium homini commentata eſt, ali-
quam poſtmodum molem maximam, poſtmodum & maiorem, vt in magna tanquam in
minore proluderet atque proficeret: & ita be bono dei, id eſt, de magno, ad optimum quoque Sermo.
eius, id eſt, ad maius habitaculum promoueretur. Adhibet operi bono optimum etiam mini-
ſtrum, ſermonem ſuum. Eructauit, inquit, cor meum ſermonem optimum. Agnoſcat hinc
primum fructum optimum, vtique optimæ arboris Marcion: imperitiſſimus ruſticus quidem
in malam, bonam inſeruit: ſed non valebit blaſphemię ſurculus, areſcet cum ſuo artifice, & ita
ſe bonæ arboris natura teſtabitur. Aſpice ad ſummam, qualia ſermo fructificauerit. Et dixit
deus, fiat: & factum eſt, & vidit deus, quia bonum, non quaſi neſciens bonum, niſi videret, ſed
E quia bonum, ideo videns, honorans, & conſignans, & diſpungens bonitatem operum digna-
tione cõſpectus. Sic & benedicebat quæ benefaciebat, vt tibi totus deus cõmendaretur, bonus,
& dicere & facere. Maledicere adhuc ſermo nõ norat, quia nec malefacere. Videbimus cau-
ſas quæ hoc quoque à deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus conſtitit, ſatis præ-
monſtrans, quantum boni pararetur illi, cui præparabatur hoc totum. Quis denique dignus
incolere dei opera, quàm ipſius imago & ſimilitudo? Eam quoque bonitas & quidem operan-
tior operata eſt, non imperiali verbo, ſed familiari manu, etiam verbo blandiente præmiſſo,
Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram: bonitas dixit, bonitas finxit ho
minem de limo: in tantam ſubſtantiam carnis ex vna materia, tot qualitatibus extructam, bo
F nitas inflauit, in animam non mortuam, ſed viuam, Bonitas præfecit vniuerſis fruendis atq; 4
regnandis, etiam cognominandis. Bonitas amplius delitias adiecit homini, vt quanquam to Paradiſus, eccleſia.
tius orbis poſſidens in amœnioribus moraretur, tranſlatus in paradiſum, iam tunc de mundo
in eccleſiam. Eadem bonitas & adiutorium proſpexit, ne quid non boni: Non eſt enim, in-
quit, bonum, ſolum eſſe hominem. Sciebat illi ſexum Mariæ, & deinceps eccleſiæ profuturum.
Sed & quam arguis legem, quam in controuerſias torques, bonitas erogauit, conſulens ho-
mini quo deo adhæreret: ne non tam liber quàm abiectus videretur, æquandus famulis ſuis
cæteris animalibus, ſolutis à deo & ex faſtidio liberis: ſed vt ſolus homo gloriaretur, quod ſo-
lus dignus fuiſſet, qui legem à deo ſumeret: vtq; animal rationale intellectus & ſcientiæ ca-
pax, ipſa quoque libertate rationali contineretur, ei ſubiectus qui ſubiecerat illi omnia. Cuius
legis

legis obſeruandæ conſilium,bonitas pariter aſſcripſit: Qua die autem ederitis,morte morie- G
mini.Benigniſſimè enim demonſtrauit exitum tranſgreſſionis:ne ignorantia periculi,negli-
gentiã iuuaret obſequij.Porrò ſi legis imponendæ ratio præceſſit,ſequebatur etiam obſeruan-
dæ, vt pœna tranſgreſſioni aſſcriberetur:quã tamen euenire noluit,qui ante prædixit.Agno-
ſce igitur bonitatẽ dei noſtri interim,vel huc vſq; ex operibus bonis,ex benedictionib⁹ bonis,
ex indulgentiis,ex prouidẽtiis,ex legibus,ex præmunitionibus bonis & benignis.Iam hinc ad
quęſtiones omneis.ô canes,quos foras Apoſtolus expellit,latrantes in deũ veritatis,hęc ſunt
argumentationũ oſſa quæ obroditis : Si deus bonus,& præſcius futuri,& auertendi mali po-
tens:cur hominem,& quidem imaginem & ſimilitudinem ſuam , imò & ſubſtantiam ſuam,
per animæ ſcilicet cenſum,paſſus eſt labi de obſequio legis in mortem , circunuentum à dia- H

Bonus. Præſcius. Potens.

bolo? Si enim & bonus, qui euenire tale quid nollet, & præſcius qui euenturum non ignora-
ret , & potens qui depellere valeret nullo modo eueniſſet , quod ſub his tribus conditionibus
diuinæ maieſtatis euenire non poſſet. Quod ſi euenit,abſolutum eſt è contrario deum neque
bonum credendum,neque præſcium,neque potentem . Siquidem in quantum nihil tale eue-
niſſet, ſi talis deus, id eſt , bonus & præſcius & potens : in tantum ideo euenit, quia non talis
deus . Ad hæc prius eſt iſtas ſpecies in creatore defendere quæ in dubium vocantur, bonita-
tem dico & præſcientiam & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitio-
ne etiam ipſius Chriſti.Ex operibus ineundæ probationes. Opera creatoris,vtrunque teſtan-

Bonitas. Potentia.

tur,& bonitatem eius quâ bona, ſicut oſtendimus,& potentiã quâ tanta, & quidem ex nihilo. I
Nam & ſi ex aliqua materia,vt quidam volunt:hoc ipſo tamen ex nihilo,dum non id fuerunt
quod ſunt.Poſtremo vel ſic magna,dum bona:vel ſic deus potens,dum omnia ipſius,vnde &

Præſcientia

omnipotens.De præſcientia vero quid dicam?quæ tantos habet teſtes, quantos fecit prophe-
tas.Quanquam quis præſcientiæ titulus in omnium autore, qua vniuerſa vtique diſponendo
præſcuit,& præſciendo diſpoſuit,certe ipſam tranſgreſſionem, quam niſi præſciſſet, nec cau-
tionem eius delegaſſet ſub metu mortis. Igitur ſi & fuerunt in deo iſtæ facultates,præ quibus
nihil mali euenire homini aut potuiſſet aut debuiſſet,& nihilominus euenit:videamus & ho-

Liberum arbitrium.

minis conditionem, ne per illam potius euenerit, quod per deum euenire non potuit . Libe-
rum,& ſui arbitrij & ſuæ poteſtatis inuenio hominem à deo inſtitutum, nullam magis ima- K
ginem & ſimilitudinem dei in illo animaduertens , quàm eiuſmodi ſtatus formam . Neque
enim facie & corporalibus lineis,tam variis in genere humano,ad vniformem deum expreſ-
ſus eſt:ſed in ea ſubſtantia quam ab ipſo deo traxit,id eſt,animæ, ad formam dei ſpondentis,
& arbitrij ſui libertate,& poteſtate ſignatus eſt.Hunc ſtatum eius confirmauit etiam ipſa lex,
tunc à deo poſita.Non enim poneretur lex ei,qui non haberet obſequium debitum legi in ſua
poteſtate:nec rurſus comminatio mortis tranſgreſſioni adſcriberetur, ſi non & contemptus
legis in arbitrij libertatem homini deputaretur. Sic & in poſteris legibus creatoris inuenias,
proponentis ante hominem,bonum & malum,vitam & mortem: ſed nec aliàs totum ordi-
nem diſciplinæ per præcepta diſpoſitum,auocante deo & minante,exhortante,niſi & ad ob- L
ſequium & ad contemptum,libero & voluntario homine.Sed quoniam ex hoc iam intelligi-
mus eos ſtruentes liberam hominis poteſtatem arbitrij ſui, vt quod ei venit, non deo ſed ipſi
debeat exprobrari:ne & tu hinc iam opponas,non ita illum inſtitui debuiſſe, ſi libertas & po-
teſtas arbitrij exitioſa futura eſſet:hoc quoque prius defendam, ita inſtitui debuiſſe, quo for-
tius commendem,& ita inſtitutum & dignè deo inſtitutum,potiore oſtenſa ea cauſa,quæ ita

Bonitas. Ratio.

fecit inſtitui . Bonitas dei & ratio eius , huic quoque inſtituto patrocinabuntur, in omnibus
cõſpirantes apud deum noſtrũ.Nec ratio enim ſine bonitate ratio eſt,nec bonitas ſine ratio-
ne bonitas,niſi forte penes deũ Marcionis,irrationaliter bonũ, ſicut oſtendimus . Oportebat
deum cognoſci:bonum hoc,vtique & rationale. Oportebat dignum aliquid eſſe, quod deum M
cognoſceret. Quid tam dignum proſpici poſſet , quàm imago dei & ſimilitudo ? Et hoc bo-
num,ſine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem & ſimilitudinem dei, liberi arbitrij
& ſuæ poteſtatis inſtitui,in qua hoc ipſum imago & ſimilitudo dei deputaretur, arbitrij ſcili-
cet libertas & poteſtas: in quam rem ea ſubſtantia homini accommodata eſt, quæ huius ſta-
tus eſſet,afflatus dei,vtique liberi & ſuæ poteſtatis.Sed & aliàs,quale erat vt totius mundi poſ
ſidens homo, non in primis animi ſui poſſeſſione regnaret, aliorum dominus, ſui famulus?
Habes igitur & bonitatem dei agnoſcere ex dignatione , & rationem ex diſpoſitione . Sola
nunc bonitas deputetur, quæ tantum homini largita ſit,id eſt, arbitrij libertatem . Aliud ſibi
ratio defendat in eiuſmodi inſtitutionem.Nam bonus natura deus ſolus. Qui enim quod eſt
ſine

A ſine initio habet,non inſtitutione habet illud,ſed natura. Homo autem qui totus ex inſtitu-
tione eſt,habens initium, cum initio ſortitus eſt formam qua eſſet: atque ita non natura in
bonum diſpoſitus eſt, ſed inſtitutione, non ſuum habens bonus eſſe, quia non natura in bo-
num diſpoſitus eſt,ſed inſtitutione,ſecundum inſtitutorem bonum,ſcilicet bonorum condi-
torem. Vt ergo bonum iam ſuum haberet homo emancipatum ſibi à deo, & fieret proprietas
iam boni in homine,& quodammodo natura, de inſtitutione aſſcripta eſt illi, quaſi libripens
emancipati à deo boni,libertas & poteſtas arbitrij: quæ efficeret bonũ vt proprium iam ſpon-
te præſtari ab homine,quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret voluntariè exercendæ, ex li-
bertate ſcilicet arbitrij non fauente, inſtitutionis non ſeruiente: vt ita demum bonus conſi-
B ſteret homo, ſi ſecundum inſtitutionem quidem ſed ex voluntate iam bonus inueniretur,
quaſi de proprietate naturæ:proinde vt & contra malum (nam & illud vtique deus prouide-
bat) fortior homo prætenderet,liber ſcilicet & ſuæ poteſtatis:quia ſi caperet hoc iure, vt bo- 5
num quoque non voluntate obiret,ſed neceſſitate,vſurpabilis etiam malo futurus eſſet ex in-
firmitate ſeruitij,proinde & malo ſicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrij in vtranque
partem conceſſa eſt illi, vt ſui dominus conſtanter occurreret, & bono ſponte ſeruando, &
malo ſponte vitando: quoniam & aliàs poſitum hominem ſub iudicio dei, oportebat iuſtum
illud efficere de arbitrij ſui meritis,liberi ſcilicet. Cæterum nec boni nec mali merces iure pen
ſaretur ei, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inuentus, non voluntate. In hoc & lex
C conſtituta eſt,non excludens,ſed probans libertatem de obſequio ſponte præſtando,vel tranſ
greſſione ſponte committenda:ita in vtrunque exitum libertas patuit arbitrij. Igitur ſi & bo-
nitas & ratio dei, inuenitur circa libertatem arbitrij conceſſam homini, non oportet omiſſa
prima definitione bonitatis atq; rationis,quæ ante omnem tractatum conſtituenda eſt, poſt
factis præiudicare,non ita deum inſtituere debuiſſe, qui aliter quàm deum deceret euaſit: ſed
diſpecto quia ita debuerit inſtituere,ſaluo eo quod diſpectum eſt,cætera explorare. Cæterum
facile eſt offendentes ſtatim in hominis ruinam, antequam conditionem eius inſpexerint,
in autorem referre quod accidit,quia nec autoris examinata ſit ratio. Denique & bonitas dei
à primordio operum perſpecta,perſuadebit nihil à deo mali euenire potuiſſe: & libertas ho-
D minis recogitata ſe potius ream oſtendit, quod ipſa commiſit. Hac definitione omnia deo
ſalua ſunt,& natura bonitatis,& ratio diſpoſitionis,& præſcientiæ & potentiæ copia. Exigere
tamen à deo debes & grauitatem ſummam, & fidem præcipuam in omni inſtitutione eius,&
deſinas quærere an deo nolente potuerit quid euenire. Tenens enim grauitatem & fidem dei
boni,ſed rationalibus inſtitutionibus eius vindicandas:nec illud miraberis quod deus non in-
terceſſerit aduerſus ea quæ noluit euenire,vt conſeruaret ea quæ voluit. Si enim ſemel homi-
ni permiſerat arbitrij libertatem & poteſtatem,& dignè permiſerat,ſicut oſtendimus, vtique
fruendas eas ex ipſa inſtitutionis autoritate permiſerat: fruendas autem quantum in ipſo,ſe-
cundum ipſum,id eſt,ſecundum deum,id eſt,in bonum. quis enim aduerſus ſe permittet ali-
E quid? quantum vero in homine,ſecundum motus libertatis ipſius. Quis enim non hoc præ-
ſtat ei cui quid ſemel frui præſtat, vt pro animo & arbitrio ſuo fruatur? Igitur conſequens
erat vti deus ſecederet à libertate, ſemel conceſſa homini: id eſt, contineret in ipſo & præ-
ſcientiam & præpotentiam ſuam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quo minus homo malè li-
bertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet,reſcidiſſet arbitrij li- 6
bertatem,quam ratione & bonitate permiſerat. Denique puta interceſſiſſe, puta reſcidiſſe il-
lum arbitrij libertatem, dum reuocat ab arbore, dum ipſum circumſcriptorem colubrum à
congreſſu fœminæ arcet: nónne exclamaret Marcion: ô dominum futilem,inſtabilem,infide-
lem,reſcindentem quæ inſtituit? Cur permiſerat liberum arbitrium,ſi intercedit? Cur interce-
F dit,ſi permiſit? Eligat vbi ſemetipſum erroris notet,inſtitutione an in reſciſſione. Nonne tunc
magis deceptus ex impræſcientia futuri videtur,cum obſtitiſſet? & quod quaſi ignorans quo-
modo euaſurum eſſet indulſerat, quis non diceret? Sed & ſi præſcierat malè hominem inſti-
tutione ſua vſurum, quid tam dignum deo, quàm grauitas, quàm fides inſtitutionum qua-
liumcunque? Vidiſſet homo ſi non bene depunxiſſet,quod bene acceperat: ipſe legi reus fuiſ-
ſet,cui obſequi noluiſſet: non vt legiſlator ipſe fraudem legi ſuæ faceret non ſinendo præſcri-
ptum eius impleri. Hæc digniſſimè peroraturus in creatorem, ſi libero arbitrio hominis ex
prouidentia & potentia, quas exigis, obſtitiſſet, nunc tibi inſuſurra pro creatore & grauita-
tem,& patientiam,& fidem,inſtitutionibus ſuis functo vt & rationalibus & bonis. Neque e-
nim ad viuendum ſolummodo produxerat hominem,vt non ad rectè viuendum, in reſpectu
ſcilicet

ſcilicet dei legiſq; eius. Igitur viuere quidem illi ipſe præſtiterat, facto in animam viuam: re- G
cte vero viuere demandarat, admonito in legis obſequium. Ita non in mortem inſtitutum
hominem probat, qui nunc cupit in vitam reſtitutum, malens peccatoris pœnitentiam quàm
mortem. Igitur ſicut deus homini vitæ ſtatum induxit, ita homo ſibi mortis ſtatum attra-
xit. Et hoc non per infirmitatem, ſicuti nec per ignorantiam, ne quid autori imputaretur.
Nam & ſi angelus qui ſeduxit, ſed liber & ſuæ poteſtatis qui ſeductus eſt: ſed imago & ſimili-
tudo dei, fortior angelo: ſed afflatus dei generoſior ſpiritu materiali quo angeli conſtiterunt.
7 Qui facit, inquit, ſpiritus angelos, & apparitores flammam ignis. Quia nec vniuerſitatem ho
mini ſubiecisſet infirmo dominandi, & non potiori angelis, quibus nihil tale ſubiecit: ſic nec
legis pondus impoſuiſſet, ſi grauis lex inualido ſuſtinendi: nec quem excuſabilem ſciret nomi- H
ne imbecillitatis, cum definitione mortis conueniſſet. poſtremo non libertate nec poteſtate
arbitrij feciſſet infirmum, ſed potius defectione earum. Atq; adeo eundem hominem, eandē
ſubſtantiam animæ, eundem Adæ ſtatum, eadem arbitrij libertas & poteſtas, victorem efficit
hodie de eodem diabolo, cum ſecundum obſequium legum eius adminiſtratur. Quoquo ta-
men, inquis, modo ſubſtantia creatoris delicti capax inuenitur, cum afflatus dei, id eſt, anima
in homine deliquit. nec poteſt non ad originalem ſummam referri corruptio portionis. Ad
hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendum quod Græca ſcriptura ſignauit,
πνοὴ afflatum nominans, non ſpiritum. Quidam enim de Græco interpretantes, non recogitata
differentia, nec curata proprietate verborum, pro afflatu ſpiritum ponunt, & dant hæreticis
occaſionē ſpiritum dei delicto infuſcandi, id eſt, ipſum deū: & vſurpata iam quæſtio eſt. Intel- I
lige itaque afflatum minorem ſpiritum eſſe, & ſi de ſpiritu accidit, vt aurulam eius, non ta-
men ſpiritum. nam & aura vento rarior: etſi de vento aura, non tamen ventus aura. Cœpit e-
tiam imaginem ſpiritus dicere flatum. nam & ideo homo imago dei, id eſt, ſpiritus: deus e-
nim ſpiritus. Imago ergo ſpiritus, afflatus. Porrò imago veritati non vſquequaque adæquabi-
tur. Aliud eſt enim ſecundum veritatem eſſe, aliud ipſam veritatem eſſe. Sic & afflatus cum
imago ſit ſpiritus, non poteſt ita imaginem dei comparare, vt quia veritas, id eſt, ſpiritus, id
eſt, deus ſine delicto eſt, ideo & afflatus, id eſt, imago, non debuerit admiſiſſe delictum. In hoc
erit imago minor veritate, & afflatus ſpiritu inferior, habens illas vtique lineas dei, quà im-
mortalis anima, quà libera & ſui arbitrij, quà præſcia plerunque, quà rationalis, capax intelle- K
ctus & ſcientiæ: tamen & in his imago, & non vſque ad ipſam vim diuinitatis. Sic nec vſque
ad integritatem à delicto: quia hoc ſoli deo cedit, id eſt, veritati, & hoc ſolum imagini non
licet. Sicut enim imago cum omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipſa caret, non ha-
bens motum: ita & anima imago ſpiritus, ſolam vim eius exprimere non valuit, id eſt, non
delinquendi felicitatem. Cæterum non eſſet anima, ſed ſpiritus, nec homo qui animam ſor-
titus eſt, ſed deus. Et aliàs autem non omne quod dei erit, deus habebitur, vt expoſtules deum
& afflatum, id eſt, vacuum à delicto, quia dei ſit afflatus. Nec tu enim ſi in tibiam flaueris, ho-
minem tibiam feceris, quanquam de anima tua flaueris, ſicut & deus de ſpiritu ſuo. Denique
cum manifeſtè ſcriptura dicat, flaſſe deum in faciem hominis, & factum hominem in ani- L
mam viuam, non in ſpiritum viuificatorem, ſeparauit eam à conditione factoris. Opus enim
aliud ſit neceſſe eſt ab artifice, id eſt, inferius artifice. Nec vrceus enim factus à figulo ipſe erit
figulus, ita nec afflatus factus à ſpiritu, ideo erit ſpiritus. Ipſum quod anima, vocitatus eſt fla-
tus. Vide etiam ne de afflatus conditione tranſierit in aliquam diminutiorem qualitatem. Er-
go, inquis, dediſti animæ infirmitatem ſupra negatam. Planè cum illam exigis deo parem, id
eſt, delicti immunem, dico infirmam. Cum vero ad angelum prouocatur, fortiorem defen-
dam neceſſe eſt dominum vniuerſitatis, cui iam angeli adminiſtrant: qui etiam angelos iudi-
caturus eſt, ſi in dei lege conſtiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipſum ergo potuit affla-
tus dei admittere. Potuit, ſed non debuit. Potuiſſe enim habuit per ſubſtantiæ exilitatem, qua M
afflatus non ſpiritus: non debuiſſe autem per arbitrij poteſtatem, qua liber non ſeruus, aſſiſten
te amplius demonſtratione non delinquendi ſub comminatione moriendi, qua ſubſtruere-
tur ſubſtantiæ exilitas, & regeretur ſententiæ libertas. Itaque non per illud iam videri poteſt
anima deliquiſſe, quod illi cum deo affine eſt, id eſt, per afflatum: ſed per illud quod ſubſtan-
tiæ acceſſit, id eſt, per liberum arbitrium, à deo quidem rationaliter attributum, ab homine
8 vero quà voluit agitatum. Quod ſi ita ſe habent, omnis iam dei diſpoſitio de mali exprobra-
tione purgatur. Libertas enim arbitrij non ei culpam ſuam reſpuet à quo data eſt, ſed à quo
non vt debuit adminiſtrata eſt. Quod denique malum deſcribes creatori, ſi delictum homi-
nis, non

A nis,non erit dei,quod eſt hominis? nec idem habendus eſt delicti autor, qui inuenitur inter-
dictor,imò & condemnator . Si mors malum,nec mors comminatori ſuo,ſed contemptori
faciet inuidiam,vt autori.Contemnendo enim eam fecit,non vtique futuram ſi non contem
pſiſſet.Sed & ſi ab homine in diabolum tranſcripſeris mali elogium, vt inſtinctorem delicti,
vti ſic quoque in creatorem dirigas culpam,vt in autorem diaboli,qui fecit angelos ſpiritus:
ergo quod factus à deo eſt,id eſt,angelus,id erit eius qui fecit. Quod autem factus à deo non
eſt,id eſt,diabolus,id eſt,delator, ſupereſt vt ipſe ſeſe fecerit deferendo de deo & quidem fal- Διάβολος
ſum, primo quòd deus illos ex omni ligno edere vetuiſſet , dehinc quaſi morituri non eſſent
ſi ediſſent,tertio quaſi deus illis inuidiſſet diuinitatem.Vnde igitur malitia mendacij & falla-
B ciæ in homines,& infamiæ in deum?à deo vtique non,qui & angelum ex forma operum bo-
norum inſtituit bonum . Denique ſapientiſſimus omnium æditur , antequàm diabolus : niſi
malum eſt ſapiētia. Et ſi euoluas Ezechielis prophetiā, facile animaduertes tam inſtitutione
bonum angelum illum,quàm ſponte corruptum:In perſonam enim principis Sor, ad diabo-
lum pronunciatur , Et factus eſt ſermo domini ad me dicens : Fili hominis ſume planctum
ſuper principem Sor,& dices: Hæc dicit dominus,Tu es reſignaculum ſimilitudinis, qui ſci-
licet integritatem imaginis & ſimilitudinis reſignaueris,corona decoris (hoc vt eminentiſ-
ſimo angelorū,vt archangelo,vt ſapientiſſimo omnium) in deliciis paradiſi dei tui natus es.
Illic enim vbi deus in ſecunda animalium figuræ formatione angelos fecerat, lapidem opti-
C mum indutus eſt,Sardium,Topazium,Smaragdum,Carbunculum,Saphirum,Iaſpin, Ligu- Lyncurius.
rium,Achaten,Amethyſtum,Chryſolithum, Berillum,Onychinum, & auro repleſti horrea
tua & theſauros tuos . Ex qua die conditus es , cum Cherubin poſui te in monte ſancto dei,
fuiſti in medio lapidum igneorum , fuiſti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus 9
es,donec inuentæ ſunt læſuræ tuæ de multitudine negotiationis tuæ . Promas tuas repleſti,& ταμεῖα
deliquiſti. & cætera, quæ ad ſuggillationem angeli, non ad illius principis, propriè pertinere
manifeſtum eſt , eo quod nemo hominum in paradiſo dei natus ſit , ne ipſe quidem Adam,
tranſlatus potius illuc : nec cum Cherubin poſitus in monte ſancto dei,id eſt, in ſublimitate
cœleſti,de qua Satanam dominus quoque decidiſſe teſtatur : nec inter lapides igneos demo-
D ratus,inter gemmantes ſyderum ardentium radios, vnde etiam quaſi fulgur deiectus eſt Sa-
tanas. Sed ipſe autor delicti in perſona peccatoris viri denotabatur , retro quidem inuitupe-
rabilis à die conditionis ſuæ,à deo in bonum conditus,vt à bono conditore inuituperabilium
conditionum , & excultus omni gloria angelica , & apud deum conſtitutus quâ bonus apud
bonum:poſtea vero à ſemetipſo tranſlatus in malum.Ex quo enim,inquit, apparuerunt læſu-
ræ tuæ:illi eas reputans, quibus ſcilicet læſit hominem electum à dei obſequio : & ex illo deli-
quit,ex quo delictum ſeminauit:atque ita exinde negotiationis,id eſt,malitiæ ſuæ multitudi-
nem exercuit delictorum ſcilicet & cenſuum , non minus & ipſe liberi arbitrij inſtitutus , vt
ſpiritus. Nihil enim deus proximum ſibi non libertate eiuſmodi ordinaſſet.Quem tamen &
E prædamnando teſtatus eſt , ab inſtitutionis forma libidine propria conceptæ vltro malitiæ
exorbitaſſe:& commeatum operationibus eius admetiendo,rationem bonitatis ſuæ egit: eo-
dem conſilio differens extinctionem diaboli , quo hominis reſtitutionem . Certamini enim
dedit ſpatium,vt & homo eadem arbitrij libertate elideret inimicum qua ſucciderat illi,pro-
bans ſuam non dei culpam:& ita ſalutem dignè per victoriam recuperaret,& diabolus ama-
rius puniretur,ab eo quem eliſerat ante,deuictus:& deus tanto magis bonus inueniretur, ſu-
ſtinens hominē glorioſiorem in paradiſum ad licentiā decerpendę arboris vitæ iam de vita
regreſſurum . Igitur vſque ad delictum hominis deus à primordio tantum bonus, exinde iu-
dex & ſeuerus,& quod Marcionitæ volunt,ſæuus: Statim mulier in doloribus parere,& viro
F ſeruire damnatur:ſed quæ ante ſine vlla contriſtatione per benedictionem incrementum ge-
neris audierat,creſcite tantum & multiplicamini:ſed quæ in adiutorium maſculo,non in ſer
uitium fuerat deſtinata.Statim & terra maledicitur,ſed antè benedicta. Statim tribuli & ſpi-
næ,ſed antè,fœnum, & herbæ,& arborum fructuoſa. Statim ſudor & labor panis, ſed ante ex
omni ligno victus immunis , & alimenta ſecura. Exinde homo ad terram,ſed antè de terra.
Exinde ad mortem, ſed antè ad vitam.Exinde in ſcorteis veſtibus, ſed antè ſine ſcrupulo nu- 10
dus. Ita prior bonitas dei ſecundum naturam, ſeueritas poſterior ſecundum cauſam. Illa in-
genita,hæc accidens.Illa propria,hæc accommodata.Illa ædita, hæc adhibita . Nec natura e-
nim inoperatam debuit continuiſſe bonitatem, nec cauſa diſſimulatam euaſiſſe ſeueritatem.
Alteram ſibi , alteram rei deus præſtitit . Incipe nunc etiam iudicis ſtatum vt adfinem mali

arguere,

arguere,qui idcircò alium deum ſomniaſti ſolummodo bonum,quia nō potes iudicem:quanq̃ G
& illum vt iudicem oſtendimus.Aut ſi non iudicem,certe peruerſum ac vanū diſciplinæ non
vindicandæ,id eſt,non iudicandæ, conſtitutorem . Non reprobas autem deum iudicem, qui
non iudicem deum probas? Ipſam ſine dubio iuſtitiam accuſare debebis , quæ iudicem præ-
ſtat,aut & eam in ſpecies malitiæ deputare , id eſt, iniuſtitiam in titulos bonitatis aſſcribere.
Nunc enim iuſtitia malum, ſi iniuſtitia bonum . Porrò cum cogeris iniuſtitiam de peſſimis
Eodem iugo vrgeri. pronunciare , eodem iugo vrgeris iuſtitiam de optimis cenſere . Nihil enim æmulum mali
non bonum, ſicut & boni æmulum nihil non malum . Igitur quanto malum iniuſtitia, tan-
to bonum iuſtitia . Nec ſpecies ſolummodo,ſed tutela reputanda bonitatis : quia bonitas niſi
iuſtitia regatur,vt iuſta ſit,non erit bonitas,ſi iniuſta ſit. Nihil enim bonum, quod iniuſtum: H
bonum autem omne,quod iuſtum.Ita ſi ſocietas & conſpiratio bonitatis atque iuſtitiæ, ſepa-
ratione earum non potes carere: quo ore conſtitues diuerſitatem duorum deorum in ſepara
tione,ſeorſum deputans deum bonum,& ſeorſum deum iuſtum? Illic conſiſtit bonum,vbi &
iuſtum.A primordio deniq; creator tam bonus,quàm & iuſtus.pariter vtrunq; proceſſit.bo-
Forte,etiam tum nitas eius operata eſt mundum : iuſtitia modulata eſt. quæ etiam dum mundum iudicauit ex
bonis faciendum,quia cum bonitatis conſilio iudicauit.Iuſtitiæ opus eſt,quod inter lucem &
tenebras ſeparatio pronunciata eſt,inter diem & noctem,inter cœlum & terram,inter aquam
ſuperiorem & inferiorem,inter maris cetum & aridæ molem, inter luminaria maiora & mi
nora,diurna atq; nocturna,inter marem & fœminam,& inter arborem agnitionis mortis & I
Aquigena. Terrigena. Animalia. vitæ,inter orbem & paradiſum,inter aquigena & terrigena animalia. Omnia vt bonitas con
cepit,ita iuſtitia diſtinxit.Totum hoc iudicatò diſpoſitum & ordinatum eſt.Omnis ſitus,ha-
bitus elementorum,effectus,motus,ſtatus,ortus, occaſus ſingulorum, iudicia ſunt creatoris:
ne putes eum exinde iudicem definiendum quo malum cœpit,atq; ita iuſtitiam de cauſa mali
offuſces.His enim modis oſtendimus eam cum auctrice omnium bonitate prodiſſe,vt & ip-
ſam ingenitam deo & naturalem nec obuentitiam deputandam , quæ in domino inuenta ſit
arbitratrix operum eius. At enim vt malum poſtea erupit, atque inde iam cœpit bonitas dei
cum aduerſario agere , aliud quoq; negotium eadem illa iuſtitia dei nacta eſt iam ſecundum
aduerſionem dirigendæ bonitatis,vt ſepoſita libertate eius,qua & vltrò deus bonus,pro me- K
ritis cuiuſq; penſetur,dignis offeratur,indignis denegetur,ingratis auferatur.proinde omni-
bus æmulis vindicetur. Ita omne hoc iuſtitiæ opus procuratio bonitatis eſt, quòd iudicando
damnat,quod damnando punit,quod vt dicitis ſæuit,vtiq; bono non malo proficit.Denique
timor iudicij ad bonum,non ad malum confert. Non enim ſufficiebat bonum per ſemetip-
ſum commendari,iam ſub aduerſario laborans. Nam & ſi cōmendabile per ſemetipſum,non
tamen & conſeruabile:quia expugnabile iam per aduerſarium, niſi vis aliqua præeſſet timen-
di,quæ bonum etiam nolentes appetere & cuſtodire compelleret.Ceterum tot illecebris mali
expugnantibus bonum,quis illud appeteret quod impune contemneret?Quis cuſtodiret,quod
ſine periculo amitteret?Legis mali viam latam & multo frequentiorem: nonne omnes illabe L
rentur,ſi nihil in illa timeretur?Horremus terribiles minas creatoris,& vixà malo auellimur.
Quid ſi nihil minaretur?Hanc iuſtitiam malum dices,quæ malo nō fauet? Hanc bonum ne-
11 gabis,quæ bono proſpicit? Qualem oportet deum, velles : qualem malles, expediret, ſub quo
delicta gauderent,cui diabolus illuderet : illum bonum iudicares deum, qui hominem poſſet
magis malum facere,ſecuritate delicti?Quis boni autor,niſi qui & exactor?Proinde quis mali
extraneus,niſi qui & inimicus? Quis inimicus,niſi qui & expugnator? Quis expugnator,niſi
qui & punitor?Sic totus deus bonus eſt, dum pro bono omnia eſt. Sic denique omnipotens,
quia & iuuandi & lędendi potens.Minus eſt,tantummodo prodeſſe,quia non aliud quid poſ-
ſit quàm prodeſſe.de eiuſmodi qua fiducia bonum ſperem,ſi hoc ſolum poteſt? quomodo in- M
Forte, ſpectem nocentiæ mercedem ſecter,ſi non & nocentiæ †ſpeciem?diffidam neceſſe eſt,ne nec alteram
partem remuneretur, qui vtramque non valuit. Vſqueadeo iuſtitia etiam plenitudo eſt diui-
nitatis ipſius,exhibens deum perfectum,& patrem & dominum : Patrem,clementia : domi-
num diſciplina. Patrem,poteſtate blanda : dominum,ſeuera. Patrem,diligendum piè:domi-
num,timendum neceſſariè. Diligendum,quia malit miſericordiam quàm ſacrificium:& ti-
mendum,quia nolit peccatum. diligendum,quia malit pœnitentiam peccatoris quàm mor-
tem:& timendum,quia nolit peccatores ſui iam non pœnitentes.Ideo lex vtrunque definit,di
liges deum,& timebis deum . Aliud obſecutori propoſuit, aliud exorbitatori . Ad omnia tibi
occurrit deus,idem percutiens,ſed & ſanans, mortificans,ſed & viuificans,humilians, ſed &
ſublimans,

A ſublimans,condens mala,ſed & pacem faciens:vt etiam & hic reſpondeam hæreticis:Ecce e-
nim,inquiunt,ipſe ſe conditorem profitetur malorum,dicens:Ego ſum qui condo mala.Am
plexi enim vocabuli communionem, duas malorum ſpecies in ambiguitate turbantem, quia
mala dicuntur & delicta & ſupplicia, paſſim volunt eum conditorem intelligi malorum,
vt malitiæ autor renuncietur.Nos autem adhibita diſtinctione vtriuſq; formæ,ſeparatis ma- *Quomodo deus cõdere mala dicatur*
lis delicti & malis ſupplicij,malis culpæ,& malis pœnæ,ſuum cuiq; parti definimus autorem:
malorum quidem peccati & culpæ,diabolum : malorum vero ſupplicij & pœnæ deum crea-
torem:vt illa pars malitiæ deputetur, iſta iuſtitiæ mala condenti iudicia aduerſus mala deli-
cta.De his ergo creator profitetur malis,quæ congruunt iudici. Quæ quidem illis mala ſunt,
B quibus rependuntur : cæterum ſuo nomine bona qua iuſta, & bonorum defenſoria, & deli-
ctorum inimica,atque in hoc ordine deo digna.Aut proba ea iniuſta,vt probes malitię depu-
tanda,id eſt iniuſtitiæ mala:quia ſi iuſtitiæ erunt,iam mala nõ erũt,ſed bona,malis tantũmo-
do mala,quibus etiam directo bona pro malis damnantur.Conſtitue igitur iniuſte hominem
diuinæ legis voluntarium contemptorem id retuliſſe quo voluit caruiſſe: iniuſte malitiã æui
illius imbribus,dehinc & ignibus cæſam:iniuſte Aegyptum fœdiſſimã,ſuperſtitioſam,ampli⁹
hoſpitis populi cõflictatricem,decemplici caſtigatione percuſſam.Indurat cor Pharaonis,ſed 12
meruerat in exitium ſubminiſtrari,qui iam negauerat deum, qui iam legatos eius toties ſu-
perbus excuſſerat, qui iam populo laborem operis adiecerat : poſtremo qua Aegyptius olim
C deo reus fuerat gentilis idololatriæ,ibim & crocodilum citius colens quàm deũ viuum. Im- *Ibis Crocodilus*
pedit & ipſum populum,ſed ingratum.Immiſit & pueris vrſos,ſed irreuerentibus in prophe
tam. Iuſtitiam ergo primo iudicis diſpice, cuius ſi ratio conſtiterit, tunc & ſeueritas & per
quæ ſeueritas decurrit,rationi & iuſtitiæ reputabuntur.Ac ne pluribus immoremur, aſſerite
cauſas,cæteras quoque vt ſententias condemnetis:excuſate delicta,vt iudicia reprobetis.No-
lite reprehendere iudicem,ſed reuincite malum iudicem.Nam & patrum delicta de filiis exi-
gebat.duritia populi talia remedia compulerat, vt vel poſteritatibus ſuis proſpicientes, legi
diuinæ obedirent.Quis enim non magis filiorum ſalutem, quàm ſuam curet? Sed & ſi bene-
dictio patrum ſemini quoque eorũ deſtinabatur,ſine vllo adhuc merito eius, cur non & rea-
D tus patrum in filios quoq; redundaret?Sicut gratia,ita & offenſa:vt per totũ genus, & gratia
decurreret,& offenſa,ſaluo eo quod poſtea decerni habebat, non dicturos acidam vuam pa-
tres manducaſſe,& filiorũ dentes obſtupuiſſe: id eſt non ſumpturum patrem delictũ filij, nec
filium delictum patris,ſed vnum quemq; delicti ſui reum futurum:vt poſt duritiã populi,du-
ritia legis edomita,iuſtitia iam non genus,ſed perſonas iudicaret : Quanquam ſi Euãgelium
veritatis accipias,ad quos pertineat ſententia reddentis in filios patrum delicta, cognoſces:
ad illos ſcilicet qui hanc vltro ſibi ſententiam fuerant irrogaturi, Sanguis illius ſuper capita
noſtra & filiorum noſtrorum.Hoc itaq; omnis prouidentia dei cenſuit, quod iam audierat.
Bona igitur & ſeueritas quia iuſta,ſi bonus iudex,id eſt iuſtus. Item cætera bona, per quæ o-
E pus bonum currit bonæ ſeueritatis,ſiue ira,ſiue æmulatio,ſiue ſæuitia.Debita enim omnia hęc
ſunt ſeueritati,ſicut ſeueritas debitum eſt iuſtitiæ. Vindicanda erat procacitas ætatis verecũ-
diam debentis.Atque ita non poterunt iudici exprobrari,quæ iudici accedunt,carentia & ip-
ſa culpa ſicut iudex. Quid enim ſi medicum quidem dicas eſſe debere, ferramenta vero eius
accuſes,quod ſecent,& inurant,& amputent,& conſtrictent, quando ſine inſtrumento artis 13
medicus eſſe non poſſit?Sed accuſa male ſecantem,importune amputantem,temere,inuren-
tem,atque ita ferramenta quoque eius vt mala miniſteria reprehende:Proinde eſt enim,cum
deum quidem iudicem admittis, eos vero motus & ſenſus per quos iudicat deſtruis. Deum
nos à prophetis & à Chriſto,non à philoſophis nec ab Epicuro erudimur. Qui credimus deũ
F etiam in terris egiſſe, & humani habitus humilitatem ſuſcepiſſe, ex cauſa humanæ ſalutis,
longe ſumus à ſententia eorum qui nolunt deum curare quicquam. Inde venit ad hæreticos
quoque definitio eiuſmodi,Si deus iraſcitur & æmulatur,& extollitur,& exacerbatur:ergo &
corrumpetur,ergo & morietur.Bene autem quod Chriſtianorum eſt,etiam mortuum deum
credere,& tamen viuentem in æuo æuorum.Stultiſſimi qui de humanis diuina præiudicant,
vt quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur huiuſmodi paſſiones, idcirco &
in deo eiuſdem ſtatus exiſtimentur.Diſcerne ſubſtantias,& ſuos eis diſtribue ſenſus, tam di-
uerſos quàm ſubſtantiæ exigunt,licet vocabulis communicare videantur.Nam & dexteram,
& oculos, & pedes dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appel-
latione ſociantur. Quanta erit diuerſitas diuini corporis & humani ſub eiſdem nomi-

nibus membrorum,tanta erit & animi diuini & humani differentia ſub eiſdem licet vocabu- G
lis ſenſuum : quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas ſubſtantiæ humanæ,
quàm incorruptorios in deo efficit incorruptibilitas ſubſtantiæ diuinæ.Certè deum confite-
ris creatorem? Certe,inquis.Quomodo ergo in deo humanum aliquid exiſtimas, & non di-
uinum omne?Quem deum non negas,confiteris non humanum . Siquidem deum confiten-
do,præiudicaſti vtique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuerſum . Porrò
cum pariter agnoſcas hominem à deo inflatum in animam viuam,non deum ab homine,ſa-
tis peruerſum eſt, vt in deo potius humana conſtituas, quàm in homine diuina , & hominis
imagine deum imbuas potius,q̃ dei hominem. Et hæc ergo imago cenſenda eſt dei in homi-
ne,quod eoſdem motus & ſenſus habeat humanus animus,quos & deus,licet non taleis qua- H
leis deus.Pro ſubſtantia enim & ſtatus eorum & exitus diſtant.Deniq; contrarios eorum ſen
ſus,lenitatem dico,patientiam,miſericordiam, ipſamq; matricem earum bonitatem, cur di-
uina præſumitis? Nec tamen perfectè ea obtinemus,quia ſolus deus perfectus. Ita & illas ſpe-
cies,iræ dico & exaſperationis non tam feliciter patimur : quia ſolus deus de incorruptibili-
tatis proprietate felix.Iraſcetur enim,ſed non exacerbabitur,ſed non periclitabitur : mouebi-
tur,ſed non euertetur.Omnia neceſſe eſt adhibeat propter omnia, tot ſenſus , quot & cauſas,
Et iram propter ſceleſtos,& bilem propter ingratos,& æmulationẽ propter ſuperbos,& quic-
quid non expedit malis . Sic & miſericordiam propter errantes , & patientiam propter non
reſpicientes,& præſtantiam propter merentes,& quicquid bonis opus eſt . Quæ omnia pati- I
tur ſuo more,quo eum pati condecet,propter quem homo eadẽ patitur æque ſuo more. Hæc
ita diſpecta totum ordinem dei iudicis operarium, & (vt dignius dixerim) protectorem ca-
tholicæ & ſummæ illius bonitatis oſtendunt : quàm ſemotam à iudiciariis ſenſibus, & in ſuo
ſtatu puram nolunt Marcionitæ in eodem deo agnoſcere,pluentem ſuper bonos & malos,&
ſolem ſuum oriri facientem ſuper iuſtos & iniuſtos : quod alius deus omnino non præſtat.
Nam & ſi hoc quoq; teſtimonium Chriſti in creatorem, Marcion de Euangelio eradere au-
ſus eſt,ſed ipſe mundus inſcriptus eſt, & omni à conſcientia legitur:& erit hæc ipſa patientia
creatoris in iudicium Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris,
quàm mortem , & mauult miſericordiam quàm ſacrificium , auertens iam deſtinatum exi- K
tium Niniuitis,& largiens ſpatium vitæ Ezechiæ lachrymis,& reſtituens ſtatum regni Baby
lonis tyranno pœnitentia functo:Illam dico miſericordiam,quæ & filium Saulis moriturum
ex deuotione,populo conceſſit: & Dauid delicta in domum Vriæ confeſſum, venia liberauit:
& ipſum Iſraël toties reſtituit,quoties iudicauit:toties refouit, quoties & increpuit . Non ſo-
lum igitur iudicem aſpiciens,conuertere & ad optimi exempla. Notans cum vlciſcitur,con-
ſidera cum indulget. repende auſteritati lenitatem:cum vtrumq; conueneris in creatore, in-
uenies in eo & illud propter quem alterum deum credis. Veni deniq; ad inſpectationem do-
ctrinarum diſciplinarum,præceptorum,conſiliorumq; eius.Dices forſitan,hæc etiam huma-
nis legibus determinari.Sed ante Lycurgos & Solonas omneis,Moyſes & deus. Nulla poſte- L
ritas non à primordiis accipit.Tamen non à tuo deo didicit creator meus præſcribere, Non
occides,non adulterabis,non furaberis,non falſum teſtimonium dices,alienum non concu-
piſces,honora patrem & matrem,& diliges proximum tuum vt teipſum.Ad hæc innocentiæ
pudicitiæ,& iuſtitiæ,& pietatis,principalia conſulta,accedunt etiam humanitatis præſcripta,
cum ſeptimo quoq; anno ſeruitia libertate ſoluuntur:cum eodem tempore agro parcitur ege
nis cedendo locum: boui etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum præſentis labo-
ris,quo facilius in pecudibus præmeditata humanitas,in hominum refrigeria erudiretur.Sed
quæ potius legis bona defendam,quàm quæ hæreſis concupiit,vt talionis definitionem,ocu-
lum pro oculo,dentem pro dente, & liuorem pro liuore repetentis? Nõ enim iniuriæ mutuo M
exercendæ licentiam ſapit,ſed in totum cohibendæ violentiæ proſpicit, vt quia duriſſimo &
infideli in deum populo longum , vel etiam incredibile videretur à deo expectare defenſam,
Defenſa, defenſio, Vindicta.
edicendam poſtea per prophetam:Mihi defenſam, & ego defendam, dicit dominus, interim
commiſſio iniuriæ metu vicis ſtatim occurſuræ repaſtinaretur:& licentia retributionis, pro-
hibitio eſſet prouocationis,vt ſic improbitas aſtuta ceſſaret,dum ſecunda permiſſa,prima ter
retur:& prima deterrita,nec ſecunda committitur,quâ & alias facilior timor talionis per eun
dem ſaporem paſſionis.Nihil amarius,quàm id ipſum pati,quod feceris aliis . Et ſi lex aliquid
cibis detrahit, & immunda pronunciat animalia , quæ aliquando benedicta ſunt , conſilium
exercendæ continentiæ intellige,& frenos impoſitos illi gulæ agnoſce, quæ cum panẽ ederet

angelorum,

A angelorum , cucumeres & pepones Aegyptiorum deſiderabat . Agnoſce ſimul & comitibus
gulæ, libidini ſcilicet atque luxuriæ proſpectum , quæ ferè ventris caſtigatione frigeſcunt: Libido & luxuria, comites gulæ.
Manducauerat enim populus & biberat, & ſurrexerat ludere : proinde vt & pecuniæ ardor
reſtringeretur ex parte qua de victus neceſſitate cauſatur, precioſorum ciborum ambitio detracta
eſt. Poſtremo vt facilius homo ad ieiunandum deo formaretur, paucis & non glorioſis
eſcis aſſuefactus, & nihil de lautioribus eſuriturus. Reprehendendus ſanè creator, quòd
cibos potius populo ſuo abſtulit, quàm ingratioribus Marcionitis. Sacrificiorum quoq; onera,
& operationum & oblationum negocioſas ſcrupuloſitates nemo reprehendat, quaſi deus
talia ſibi propriè deſiderauerit, qui tam manifeſte exclamat, Quò mihi multitudinem ſacri-
B ficiorum veſtrorum? Et quis exquiſiuit iſta de manibus veſtris? ſed illam dei induſtriam ſen- »
tiat , qua populum pronum in idololatriam & tranſgreſſionem , eiuſmodi officiis religioni »
ſuæ voluit aſtringere, quibus ſuperſtitio ſeculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, ſibi iubens fie- »
ri quaſi deſideranti, ne ſimulachris faciendis delinqueret . Sed & in ipſis commerciis vitæ & »
conuerſationis humanæ domi ac foris , aduſque curam vaſculorum omnifariam diſtinxit, »
vt iſtis legalibus diſciplinis occurrentibus vbique , ne vlli momento vacarent à dei reſpectu. »
Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege domini voluntas eius? & in lege domi- »
ni meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit autoris , ſed ratio »
ſummæ benignitatis populi potius duritiam edomantis , & rudem obſequio fidem opero- »
C ſis officiis dedolantis : vt nihil de arcanis attingam ſignificantiis legis ſpiritalis ſcilicet »
& propheticæ, & in omnibus penè argumentis figuratæ. Sufficit enim in præſenti ſi ſimplici- »
ter hominẽ deo obligabat: vt nemo eam reprobare debeat , niſi cui non placet deo deſeruire. »
Ad hoc beneficium non onus legis adiuuandum , etiam prophetas eadem bonitas dei ordi- »
nauit docentes deo digna, auferre nequitias de anima, diſcere benefacere, exquirere iudicium
iudicare pupillo, & iuſtificare viduã, diligere quæſtiones, fugere improborũ contactum, dimit
tere conflictam integram, diſſipare ſcripturã iniuſtam, infringere panem eſurienti, & tectum
non habentẽ inducere in domum tuam, nudum ſi videris contegere , & domeſticos ſeminis
tui non deſpicere, cõpeſcere linguam à malo, & labia ne loquantur dolum , declinare à malo
D & facere bonum, quærere pacem & ſectari eam: iraſci & nõ delinquere, id eſt, in ira non perſe
uerare, ſiue ſæuire: non abire in concilium impiorum, nec ſtare in via peccatorum, nec in ca-
thedra peſtilentiũ ſedere, Sed vbi? Vide quàm bonum & iucundum habitare fratres in vnum,
meditantes die ac nocte in lege domini. Quia bonum ſcilicet fidere in deum, quàm fidere in
hominem: & ſperare in deum, quàm ſperare in hominem. Qualis enim apud deũ merces ho-
mini? & erit tanquam lignum quod plantatũ eſt iuxta exitus aquarum, quod fructum ſuũ da-
bit in tempore ſuo: Et folium eius nõ decidet, & omnia quæcunq; faciet proſperabuntur illi.
Innocens autem & purus corde, qui non accepit in uanum nomen dei, & non iurauit ad pro-
ximum ſuum in dolo : iſte accipiet benedictionem à domino, & miſericordiam à deo ſaluti-
E ficatore ſuo. Oculi enim domini ſuper timentes eum , ſperantes in miſericordiam ipſius, ad
deliberandas animas eorum de morte, vtique æterna, & nutricandos eos in fame, vtique vitæ
æternæ . Multæ enim preſſuræ iuſtorum, & ex omnibus liberabit eos dominus . Honorabilis
mors in conſpectu domini ſanctorum eius. Dominus cuſtodit omnia oſſa eorum, vnum ex
ipſis non comminuetur . Redemit dominus animas ſeruorum ſuorum . Pauca iſta de tantis
ſcripturis creatoris intulimus, & nihil puto iam ad teſtimonium dei optimi deeſſe, quod ſatis
& præcepta bonitatis, & promiſſa conſignant. Sed enim ſepiæ iſti (quorũ figura, illud quoque 16
piſculentum de cibis lex recuſauit) vt traductionem ſui ſentiunt , tenebras hinc blaſphemiæ Sepiis piſcibus cõparantur Marcionitæ.
interuomunt , atque ita intentionem vniuſcuiuſque iam proximam diſpargunt , iactando &
F aſſeuerando ea quæ relucentem bonitatem creatoris infuſcent . Sed & per iſtas caligines, ſe-
quemur nequitiam, & in lucem extrahemus ingenia tenebrarũ, obiicientia creatori vel maxi
me fraudem illam & rapinam auri & argenti , mandata ab illo Hebræis in Aegyptios . Age
infeliciſſime hæretice, teipſum expoſtulo arbitrum, cognoſce in vtranque gentem prius, & ita 17
de autore præcepti iudicabis. Repoſcunt Aegyptij de Hebræis vaſa aurea & argentea, contra
Hebræi mutuas petitiones inſtituunt, allegãtes ſibi quoq; eorundẽ patrum nomine, ex eodem
ſcripturæ inſtrumento, mercedes reſtitui oportere illius operariæ ſeruitutis, pro laterinis de-
ductis, pro ciuitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi dei elector? Hebræos fraudẽ
agnoſcere debere, an Aegyptios compenſationem? Nam & aiunt ita actum per legatos vtrin
que, Aegyptiorum quidem repetentium vaſa , Iudæorum vero repoſcentium operas ſuas:

& tamen has iuſtitia renunciauerunt ſibi Aegyptij. Hodie aduerſus Marcionitas amplius allegant Hebræi,negantes compenſationi ſatis eſſe,quantumuis illud auri & argenti,ſi ſexcentorum milium operæ per tot annos vel ſingulis nummis diurnis æſtimentur.quæ autem pars maior repetentium vaſa, an incolentium villas & vrbes? Querela ergo maior Aegyptiorum an gratia Hebræorum? Vt ſolo iniuriarum iudicio Hebræi Aegyptios repercuterent, liberi homines in ergaſtulum ſubacti: vt ſolas ſcapulas ſuas ſcribæ eorum apud ſubſellia ſua oſtenderent flagellorum contumelioſa atrocitate laceratas: non paucis lancibus & ſcyphis paucіorum vtique diuitum vbique, ſed totis & ipſorum facultatibus, & popularium omnium collationibus ſatisfaciendum, Hebræus pronunciaſſet. Igitur ſi bona Hebræorum cauſa, bona iam & cauſa,id eſt, mandatum creatoris:qui & Aegyptios gratos fecit neſcientes,& ſuum H
populum in tempore expeditionis anguſto, aliquo ſolatio tacitæ compenſationis expunxit. Planè minus exigi iuſſit: Hebræis enim etiam filios Aegyptij reſtituere debuerant. Sic & in cæteris contrarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & inſtabili, prohibentis ſabbatis operari, & iubentis arcam circunferri per dies octo, id eſt, etiam ſabbato,in expugnatione ciuitatis Hiericho. Nec ſabbati enim inſpicis legem, opera humana non diuina prohibentem.Siquidem ſex,inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die ſabbatiza domino deo tuo,non facies in ea omne opus.quod? vtique tuum.Conſequens enim eſt, vt ea opera ſabbato auferret, quæ ſex diebus ſupra indixerat, tua ſcilicet, id eſt, humana & cottidiana. Arcam vero circunferre, neque cottidianum opus videri poteſt, neque hu- I
manum, ſed & rarum & ſacroſanctum, & ex ipſo tunc dei præcepto vtique diuinum. Quod & ipſe quid ſignificaret ediſſererem, nimis longum eſſet figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forſitan nec admittis.Sed plus eſt ſi de abſolutis reuincamini,ſimplicitate veritatis, non curioſitate:ſicut & nunc certa diſtinctio eſt ſabbati, humana non diuina opera prohibentis.Ideoq; qui Sabbatis lignatum ierat, morti datus eſt. ſuum enim opus fecerat, lege interdictum. Qui vero arcam ſabbatis circuntulerant, impune geſſerunt. non ſuum enim opus,ſed dei,ex præcepto ſcilicet ipſius adminiſtrauerant. Proinde & ſimilitudi-
18 nem vetans fieri omnium, quæ in cœlo & in terra & in aquis, oſtendit & cauſas, idololatriæ ſcilicet quæ ſubſtantiam cohibentes.ſubiicit enim,non adorabitis ea neque ſeruietis illis.Ser- K
pentis autem ænei effigies poſtea præcepta Moyſi à domino non ad idololatriæ titulum pertinebat,ſed ad remediandos eos, qui à ſerpentibus infeſtabantur. Et taceo de figura remedij, Sic & Cherubin & Seraphin aurea in arcæ figuratum exemplum,certè ſimplex ornamentum, accommodata ſuggeſtui,longe diuerſas habendo cauſas ab idololatriæ conditione,ob quam ſimilitudo prohibetur, non videntur ſimilitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo ſimilitudinis ſtatu deprehenſa,ob quem ſimilitudo prohibetur.Diximus de ſacrificiorum rationali inſtitutione, auocanti ſcilicet ab idolis ad deum officia ea, quæ ſi rurſus eiecerat, dicens:Quò mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum?hoc ipſum voluit intelligi,quod non ſibi ea propriè exegiſſet,Non enim bibam,inquit ſanguinem taurorum. quia & alibi ait,Deus L
æternus non eſuriet nec ſitiet.Nam & ſi ad oblationes Abel aduertit, & holocauſta Noë odoratus eſt libenter,quæ iocunditas ſiue viſcerum veruecinorum,ſiue nidoris ardentium victimarum? Sed animus ſimplex & deum metuens offerentium ea quæ à deo habebant, & pabuli & ſuauis olentiæ gratiæ apud deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis,ſed illud propter quod fiebant,ob honorem ſcilicet dei.Si cliens diuiti aut regi nihil deſideranti,tamen aliquid viliſſimi munuſculi obtulerit: quantitas & qualitas muneris infuſcabit diuitem & regem, an delectabit titulus officij? At ſi cliens ei munera vltrò vel etiam dicto, ordine ſuo offerat, & ſolennia regis obſeruet,non ex fide tamen nec corde puro,nec pleno circa cætera quoque obſequia, nónne conſequens vt rex ille vel diues exclamet, quò mihi multitudinem munerum M
tuorum? Plenus ſum.Et ſolennitates & dies feſtos & veſtra ſabbata dicendo, quæ ſecundum libidinem ſuam, non ſecundum religionem dei celebrando, ſua iam non dei fecerant: conditionalẽ idcirco & rationalem demonſtrauit recuſationem eorum quæ adminiſtranda præſcripſerat. Si vero etiam circa perſonas leuem vultis intelligi, cum reprobat aliquando probatos, aut improuidum cum probat quandoque reprobandos, quaſi iudicia ſua aut damnet præterita, aut ignoret futura:atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quàm pro præſentibus meritis & reiicere & adligere. Eligitur Saul, ſed nondum deſpector prophetæ Samuelis. Reiicitur Salomon, ſed iam à mulieribus alienis poſſeſſus, & idolis Moabitarum & Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator ne à Marcionitis reprehenderetur? Bene adhuc

agentes

A agentes prædamnaret iam propter futura delicta. ſed dei boni non erat, nondum merentes
prædamnare. Proinde peccantes nunc non recuſaret propter priſtina benefacta. ſed iuſti iu-
dicis non erat, reſciſſis iam bonis priſtinis ſcelera donare. Aut quis hominum ſine delicto,
vt eum deus ſemper eligeret, quem nunquam poſſet recuſare? vel quis item ſine aliquo bono
opere, vt eum deus ſemper recuſaret, quem nnnquam poſſet eligere? Exhibe bonum ſemper, &
non recuſabitur: exhibe malum ſemper, & nunquam eligetur. Cæterum ſi idem homo, vt in 19
vtroque pro temporibus, in vtroque diſpungetur à deo, & bono, & iudice, qui non leuitate aut
improuidentia ſententias vertit, ſed cenſura grauiſſima & prouidentiſſima, merita temporis
cuiuſque diſpenſat. Sic & pœnitentiam apud illum prauè interpretaris, quaſi proinde mobi-
B litate vel improuidentia, imò iam ex delicti recordatione pœniteat: quoniam quidem dixerit,
pœnituit quod regem fecerim Saul: præſcribens ſcilicet pœnitentiam, confeſſionē ſapere mali
operis alicuius vel erroris. Porrò non ſemper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ con-
feſſio, ad inuidiam & exprobrationem eius, qui beneficij ingratus extiterit. ſicut & tunc circa
perſonam Saulis honorandā annunciatur à creatore, qui non deliquerat cum Saulem aſſumit
in regnum, & ſancto ſpiritu auget: optimū enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filiis Iſraë-
lis, digniſſimè adlegerat, ſed nec ignorauerat ita euenturum. Nemo enim te ſuſtinebit impro-
uidentiam aſſcribentē deo ei, quem deum non negans confiteris & prouidum. Hæc enim illi
propria diuinitas conſtat. Sed malum factum Saulis (vt dixi) onerabat pœnitentię ſuæ profeſ-
C ſione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionem, conſequens eſt, inuidioſam potius in-
telligi, non criminoſam. Ecce, inquis, criminoſam eam animaduerto circa Niniuitas, dicen-
te ſcriptura Ionæ: Et pœnituit dominum de malitia quam dixerat facturum ſe illis, nec fecit.
Sicut & ipſe Ionas ad deum, Propterea præueni profugere in Tharſos, quia cognoueram te
eſſe miſericordem & miſereſcentem, patientem, & plurimum miſericordiæ, pœnitentem ma
litiarum. Bene igitur quod præmiſit optimi dei titulum, patientiſſimi ſcilicet ſuper malos, &
abundantiſſimi miſericordiæ & miſerationis ſuper agnoſcentes & deplangentes delicta ſua,
quales tunc Niniuitæ. Si enim optimus, qui talis: de iſto prius ceſſiſſe debebis, non competere
in talem, id eſt, in optimum, etiam malitiæ concurſum. Et quia & Marcion defendit arbo-
D rem bonam malos quoque fructus non licere producere, ſed malitiam tamen nominauit
quod optimus non capit, nunquid aliqua interpretatio ſubeſt earum malitiarum intelligen-
darum, quæ poſſint & in optimum decucurriſſe? Subeſt autem. Dicimus denique malitiam
nunc ſignificari, non quæ ad naturam redigatur creatoris quaſi mali, ſed quæ ad poteſtatem
quaſi iudicis, ſecundum quam enunciarit, Ego ſum qui condo mala: & ecce ego emitto in Mala vltoria non peccatoria.
vos mala non peccatoria, ſed vltoria, quorum ſatis diluimus infamiam vt congruentium iu-
dici. Sicut autem licet mala dicantur non reprehenduntur in iudice, nec hoc nomine ſuo ma
lum iudicem oſtendunt: ita & malitia hæc erit intelligenda nunc, quæ ex illis malis iudi-
ciariis deputata, cum ipſis competat iudici. Nam & apud Græcos interdum malitiæ provexa- κακίαι
E tionibus & læſuris, nō pro malignitatibus ponuntur, ſicut & in iſto articulo. Atq; adeo ſi eius 20
malitiæ pœnituit creatorē, quaſi creaturæ reprobandæ ſcilicet & deletui vindicādæ: atqui nec
hic vllū admiſſum criminoſum reputabitur creatori, qui iniquiſſimā ciuitatē dignè meritoq;
decreuerat abolendā. Ita quod iuſtè deſtinauerat non male deſtinans, ex iuſtitia nō ex mali-
tia deſtinarat: ſed pœnam ipſam malitiā nominauit, ex malo & merito paſſionis ipſius. Ergo
dices, ſi malitiam iuſtitiæ nomine excuſas, quia iuſtè exitium deſtinarat in Niniuitas: ſic quoq;
culpandus eſt qui iuſtitiæ, vtiq; non pœnitendæ, pœnitentiā geſſit. Imò nec iuſtitiæ, inquam,
pœnitebit deum, & ſupereſt iam agnoſcere quid ſit pœnitentia dei. Non enim ſi hominem
ex recordatione plurimum delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet, ideo
F & deum proinde. In quantum enim deus nec malum admittit, nec bonum damnat: in tan-
tum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eum locus eſt. Nam & hoc tibi eadem ſcriptura de-
terminat, dicente Samuele Sauli, Diſcidit dominus regnum Iſraëlis de manu tua, hodie &
dabit illud proximo tuo, optimo ſuper te: & ſcindetur Iſraël in duas partes: & non conuer-
tetur, neque pœnitentiam aget: quia non ſicut homo eſt ad pœnitendum. Hæc itaque defini-
tio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ ſtatuit, quæ neq; ex improuidentia, neq; ex
leuitate, neq; ex vlla boni aut mali operis damnatione reputetur, ſicut humana. Quis ergo erit Pœnitentia dei.
mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet, ſi non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim
aliud intelligetur, quàm ſimplex conuerſio ſententiæ prioris: quæ etiam ſine reprehenſio-
ne eius poſſit admitti, etiam in homine nedum in deo, cuius omnis ſententia caret culpa,

μετάνοια. Legerim, p[ro] reru variantiū ſeſe occurſura, oſtendimus.

nam & in Græco ſono, pœnitentiæ nomen non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demu- G
tatione compoſitum eſt, quam apud deum pro rerum variantium ſeſe occurſu, rei oſten-
dimus. Iam nunc vt omnia eiuſmodi expediam, ad cæteras puſillitates & infirmitates & in-
congruentias (vt putatis) interpretandas purgandasq; pertendam. Inclamat deus, Adam
vbi es? ſcilicet ignorans vbi eſſet: & cauſato nuditatis pudore, an de arbore guſtaſſet inter-
rogat, ſcilicet incertus. Imò nec incertus admiſſi, nec ignorans loci. Enimuero oportebat
conſcientia peccati deliteſcentem, euocatum prodire in conſpectum domini, non ſola no-
minis inclamatione, ſed cum aliqua iam tunc admiſſi ſuggillatione. Nec enim ſimplici mo-
do, id eſt, interrogatorio ſono legendum eſt, vbi es Adam? ſed impreſſo & incuſſo & im-
Adā vbi es? putatiuo, Adam vbi es? id eſt, in perditione es, id eſt, iam hic non es, vt & increpandi & do- H
lendi exitus vox ſit. Cęterum qui totum orbem comprehendit manu velut nidum, cuius cœ-
Ironice. lum thronus, & terra ſcabellum, nimirum huius oculos aliqua paradiſi portio euaſerat, quo
minus illi vbicunque Adam ante euocationem viſeretur, tam latens quàm de interdicta fru
Furunculus ge ſumens? Speculatorem vineæ vel horti tui, lupus aut furunculus non latet: deum puto de
ſublimioribus oculatiorem aliquid ſubiecti præterire non poſſe. Stulte qui tantum argumen
Naſo agere. tum diuinæ maieſtatis & humanæ inſtructionis, naſo agis. Interrogat deus quaſi incertus,
vt & hinc liberi arbitrij probans hominem in cauſa aut negationis, aut confeſſionis, vt da-
ret ei locum, ſponte confitendi delictum, & hoc nomine releuandi: ſicut de Cain ſciſcita-
tur, vbi nam frater eius, quaſi non iam vociferatum à terra ſanguinem Abelis audiſſet: ſed I
vt & ille haberet poteſtatem ex eadem arbitrij poteſtate ſponte negandi delicti, & hoc no-
« mine grauandi: atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum,
« quàm negandorum, vt iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, Ex ore tuo iuſtificaberis,
« & ex ore tuo damnaberis. Nam & ſi Adam propter ſtatum legis deditus morti eſt, ſed ſpes
ei ſalua eſt, dicente domino: Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis, de futura ſcili-
cet adlectione hominis in diuinitatem. Denique quid ſequitur? Et nunc nequando exten-
dat manum & ſumat de ligno vitæ & viuat in æuum. Interponens enim, & nunc, præſen-
tis temporis verbum, temporalem & ad præſens dilationem vitæ feciſſe ſe oſtendit. Ideoq;
21 nec maledixit ipſum Adam nec Euam, vt reſtitutionis candidatos, vt confeſſione releua- K
Cādidati reſtitutionis. tos. Cain vero & maledixit, & cupidum morte luere delictum, mori interim vetuit: vt præ-
ter admiſſum, etiam negationis eius oneratum. Hæc erit ignorantia dei noſtri, quæ ideo ſi-
mulabatur, ne delinquens homo quid ſibi agendum ſit ignoret. Sed ad Sodomam & Go-
morrham deſcendens, Videbo, ait, ſi ſecundum clamorem peruenientem ad me conſuman
tur: ſi vero non, vt agnoſcam. Et hic videlicet ex ignorantia incertus, & ſcire cupidus. An
hic ſonus pronunciationis neceſſarius, non dubitatiuum, ſed comminatiuum exprimens
ſenſum ſub ſciſcitationis obtentu? Quod ſi deſcenſum quoque dei irrides, quaſi aliter non
potuerit perficere iudicium, niſi deſcendiſſet, vide ne tuum æque deum pulſes. Nam & ille
deſcendit, vt quod vellet efficeret. Sed & iurat deus: nunquid fortè per deum Marcionis. L
imò, inquit, multo vanius, quod per ſemetipſum. Quid vellet facere, ſi alius deus non erat
in conſcientia eius, hoc cum maxime iurantis, alium abſque ſe omnino non eſſe. Igitur pe-
ierantem deprehendis, an vanè deierantem? Sed non poteſt videri peieraſſe, qui alium eſſe
non ſciuit, vt dicitis. Quod enim ſcit, hoc deierans, vere non peierauit. Sed nec vanè deie-
rat, alium deum non eſſe. Tunc enim vanè deieraret, ſi non fuiſſent qui alios deos crede-
rent, tunc quidem ſimulachrorum cultores, nunc vero & hæretici. Iurat igitur per ſemetip-
ſum, vt vel iuranti deo, credas alium deum omnino non eſſe. Hoc vt deus faceret, tu quoque
Marcion coëgiſti: iam tunc enim prouidebaris. Proinde ſi & in promiſſionibus aut commina
tionibus iurat, fidem in primordiis arduā extorquens, nihil deo indignū eſt, quod efficit deo M
credere. Satis & tunc puſillus deus in ipſa etiā ferocia ſua, cum ob vituli conſecrationē effera-
tus in populum, de famulo ſuo poſtulat Moyſe, Sine me, & indignatus ira, diſperdam illos, &
faciam te in nationem magnam. Vnde meliorem ſoletis affirmare Moyſen deo ſuo, depreca-
torem imò & prohibitorem iræ. Non facies enim iſtud, aut & me vnà cum eis impende. Mi-
ſerandi vos quoq; cum populo, qui Chriſtum non agnoſcitis in perſona Moyſi figuratum, pa
tris deprecatorem, & oblatorem animæ ſuæ pro populi ſalute. Sed ſufficit ſi & Moyſi proprie
donatus eſt populus ad præſens. Quod vt famulus poſtulare poſſet à domino, id dominus à
ſe poſtulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & diſperdam illos, vt ille poſtulando
& ſemetipſum offerendo non ſineret: atque ita diſceres quantum liceat fideli & Pro-

phetæ

A phetæ apud deum. Iam nunc vt & cætera compendio abſoluam, quæcunque adhuc vt pu-
ſilla & infirma & indigna colligitis ad deſtructionem creatoris, ſimplici & certa ratione
proponam: Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, niſi humanos & ſenſus & affe-
ctus ſuſcepiſſet, per quos vim maieſtatis ſuæ intolerabilem vtique humanæ mediocritati, hu
militate temperaret, ſibi quidem indigna, homini autem neceſſaria, & ita iam deo digna:
quia nihil tam dignum deo, quàm ſalus hominis. De iſto pluribus retractarem, ſi cum
ethnicis agerem, quanquam & cum hæreticis non multo congreſſio ſtet. Quatenus & ipſi
deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis diuerſatum iam credidiſtis, non 22
exigetis vtique diutius perſuaderi deum conformaſſe ſemetipſum humanitati, ſed de veſtra
B fide reuincimini. Si enim deus, & quidem ſublimior, tanta humilitate faſtigium maieſta-
tis ſuæ ſtrauit, vt etiam morti ſubiiceret, & morti crucis, cur non putetis noſtro quoque
deo aliquas puſillitates congruiſſe, tolerabiliores tamen Iudaicis contumeliis & patibulis
& ſepulchris. An hæ ſunt puſillitates, quæ iam hinc præiudicare debebunt Chriſtum hu-
manis paſſionibus obiectum, eius dei eſſe, cuius humanitates exprobrantur à vobis? Nam
& profitemur Chriſtum ſemper egiſſe in dei patris nomine, ipſum ab initio conuerſatum,
ipſum congreſſum cum Patriarchis & Prophetis, filium creatoris, ſermonem eius: quem Sermo.
ex ſemetipſo proferendo filium fecit, vt exinde omni diſpoſitioni ſuæ voluntatiq; præfecit,
diminuens illum modico citra angelos, ſicut apud eum ſcriptum eſt: qua diminutione, in
C hæc quoque diſpoſitus eſt à patre, quæ vt humana reprehenditis, ediſcens iam inde à pri-
mordio, iam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille eſt qui deſcendit, ille qui interro-
gat, ille qui poſtulat, ille qui iurat. Cæterum quia patrem nemini viſum, etiam commune
teſtabitur Euangelium, dicente Chriſto: Nemo cognouit patrem niſi filius: ipſe enim &
veteri teſtamento pronunciarat, Deum nemo videbit, & viuet: patrem inuiſibilem deter-
minans, in cuius autoritate & nomine ipſe erat deus, qui videbatur dei filius. Sed & penes
nos Chriſtus in perſona Chriſti accipitur, quia & hoc modo noſter eſt. Igitur quæcunque
exigitis deo digna, habebuntur in patre inuiſibili, incongreſſibiliq; & placido, & (vt ita di- 23
xerim) philoſophorum deo. Quæcunque autem vt indigna reprehenditis, deputabuntur in Philoſophorum deus.
D filio, & viſo, & audito, & congreſſo, arbitro patris & miniſtro, miſcente in ſemetipſo ho-
minem & deum, in virtutibus deum, in puſillitatibus hominem, vt tantum homini confe-
rat, quantum deo detrahit: totum denique dei mei penes vos dedecus, ſacramentum eſt
humanæ ſalutis. Conuerſabatur deus, vt homo diuina agere doceretur. Ex æquo aiebat deus
cum homine, vt homo ex æquo agere cum deo poſſet. Deus puſillus inuentus eſt, vt homo
maximus fieret. Qui talem deum dedignaris, neſcio an ex fide credas deum crucifixum.
Quanta itaque peruerſitas veſtra erga vtrunque ordinem creatoris. Iudicem eum deſigna-
tis, & ſeueritatem iudicis ſecundum merita cauſarum congruentem pro ſæuitia exprobra-
tis. Deum optimum exigitis, & lenitatem eius benignitati congruentem, pro captu medio-
E critatis humanæ deiectius conuerſatam, vt puſillitatem depreciatis. Nec magnus vobis pla-
cet, nec modicus: nec iudex, nec amicus. Quid ſi non eadem & in veſtro deprehendantur?
Iudicem quidem & illum eſſe iam oſtendimus, in libello ſuo: & de iudice neceſſariè ſeue-
rum, & de ſeuero ſicut ſæuum, ſi tamen ſæuum. Nunc & de puſillitatibus, & malignitatibus,
cæteriſq; notis, & ipſe aduerſus Marcionem Antitheſeis æmulas faciam. Si ignorauit deus
meus eſſe alium ſuper ſe, etiam tuus omnino non ſciuit eſſe alium infra ſe. Quod enim ait Heraclitus
Heraclitus ille tenebroſus, eadem via ſurſum & deorſum. Deniq; ſi nō ignoraſſet, & ab initio σκοτεινός
ei occurriſſet. Delictum & mortem, & ipſum autorem delicti diabolū, & omne malum, quem
deus meus paſſus eſt eſſe, hoc & tuus qui illum pati paſſus eſt. Mutauit ſententias ſuas deus no
F ſter, proinde quà & veſter. qui enim genus humanum tam ſero reſpexit, eam ſententiam mu
tauit, qua tanto æuo non reſpexit. pœnituit mali in aliquo deum noſtrum, ſed & veſtrum. Eo
enim quod tandem animaduertit ad hominis ſalutem, pœnitentiam diſſimulationis priſti-
nam fecit, debitam malo facto. Porrò malum factum deputabitur negligentia ſalutis huma-
næ, non niſi per pœnitentiam emendata apud deum veſtrum, Mandauit fraudem deus noſter
ſed auri & argenti. Quanto autē homo precioſior auro & argento, tanto fraudulentior deus
veſter, qui hominem domino & factori ſuo eripit. Oculum pro oculo repoſcit deus noſter:
ſed & veſter vicem prohibens, iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rurſus percu
tiet, non repercuſſus? Neſcit deus noſter qualeis adlegeret, ergo nec veſter. Iudam traditorem
non adlegiſſet, ſi præſciſſet. Si & mentitum alicubi dicis creatorem, longe maius menda-

cium eſt in tuo Chriſto, cujus corpus non fuit verum.Multos ſæuitia dei mei abſumpſit,tuus G
quoque deus quos ſaluos non facit, vtique in exitium diſponit. Deus meus aliquem iuſſit
occidi,tuus ſemetipſum voluit interfici,non minus homicida in ſemetipſum, quàm in eum à
quo vellet occidi. Multos autem occidiſſe deum eius probabo Marcioni. Nam fecit homici-
24 dam,vtique periturum,niſi ſi populus nihil deliquit in Chriſtum.Sed expedita virtus verita-
tis,paucis amat.Multa mendacio erunt neceſſaria. Cæterum ipſas quoque Antitheſeis Mar-
cionis cominus cecidiſſem, ſi operoſiore deſtructione earum egeret defenſio creatoris tam
boni quàm & iudicis, ſecundum vtriuſque partis exempla congruentia deo, vt oſtendimus.
Quod ſi vtraque pars bonitatis atque iuſtitiæ dignam plenitudinem diuinitatis efficiunt om-
nia potentis,compendio interim poſſum Antitheſeis retudiſſe,geſtienteis ex qualitatibus in- H
geniorum ſiue legum,ſiue virtutum diſcernere, atque ita alienare Chriſtum à creatore vt o-
ptimum à iudice,& mitem à fero,& ſalutarem ab exitioſo.Magis enim eos coniungunt,quos
in eis diuerſitatibus ponunt quæ deo congruunt. Aufer titulum Marcionis, & intentionem
atque propoſitum operis ipſius, & nihil aliud præſtat quàm demonſtrationem eiuſdem dei
optimi & iudicis,quia hæc duo in ſolum deum competunt.Nam & ipſum ſtudiũ in eis exem-
plis opponendi Chriſtum creatori, ad vnitatem magis ſpectat. Adeo enim ipſa & vna erat
ſubſtantia diuinitatibus,bona & ſeuera,& eiſdem exemplis & in ſimilibus argumentis, vt bo-
nitatem ſuam voluerit oſtendere,in quibus præmiſerat ſeueritatem. Quia nec mirum erat,di
uerſitas temporalis,ſi poſtea deus mitior pro rebus edomitis, qui retro auſterior pro indomi
tis.Ita per Antitheſeis facilius oſtendi poteſt ordo creatoris à Chriſto reformatus. Quo re- I
percuſſus & redditus potius quàm excluſus, præſertim deum tuum ab omni motu amariore
ſecernas,vtique & ab æmulatione creatoris ſcilicet. Nam ſi ita eſt, quoniam eum Antitheſes
ſingulas ſpecies creatoris æmulatum demonſtrant,agnoſcam igitur & in hoc per illas deum
meum zelotem,qui res ſuas †arbuſtiores in primordiis, bona vt rationali æmulatione matu-
ritatis præcurauerit ſuo iure. Cuius Antitheſeis etiam ipſe mundus eius agnoſcet ex contra-
rietatibus elementorum ſumma tamen ratione modulatus. Quamobrem inconſiderantiſſi-
me Marcion alium deum lucis oſtendiſſe debueras,alium vero tenebrarum, quo facilius aliũ
bonitatis alium ſeueritatis perſuaſiſſes.Cæterum eius erit Antitheſis,cuius eſt & in mundo.
K

†Arbuſtiores videtur vſurpare pro ferociores, ſumpta metaphora ab arbuſtis luxuriantibus. Alioqui putabam leg. auſteriores, Nam cõparationem facit maturitatis ad nouũ teſtamẽtum & acerbitatis ad vetus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIAI, ADVERSVS MARCIONEM LIBRI SECVNDI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
per Beatum Rhenanum. L

POSTQVAM *primo libro oſtendit deum Marcionis illum meliorem,eſſe non poſſe, & mox ſe-
cundo creatorem ab omni ſæuitia aſſeruit clementer ſeuerum & ſeuere clementem, nam utrumque
neceſſarium, hoc tertium uolumen Chriſto dicauit, quam uel hoc argumento non alium quempiam
patrem habere probat quàm deum creatorem, quod apud eccleſias ab Apoſtolis inſtitutas, & non
minus ore quàm ſtylo confirmatas,de hac re nihil unquam ſcrupuli fuit,priuſquam Cerdonis inſania,cui Mar-
cion ſubſcripſit, orbi innoteſceret.Igitur indecens fuiſſe dicit,ut tam ſubito uenerit* ὡς ἀπὸ τ̃ μηχανῆς, *iuxta
prouerbium, nullis prophetarum uaticiniis prænunciatus. Sic enim Chriſtus Marcionis in mundum irrepſit,
ut ſolent in ædes diuitum furunculi. Stultum autem eſt eum potius Chriſtum recipere, qui ex improuiſo uene-
rit, quàm eum qui tot prophetarum oraculis ſit demonſtratus. Quoniam uero non ſunt efficaciora argu-* M
*menta, quàm quæ ex arcanis literis petuntur, præfatus de duplici forma Prophetici ſermonis, ad ipſas ue-
teris inſtrumenti ſcripturas deſcendit,ut cum has à Chriſto oſtenderit adimpletas, Chriſtum creatori uendi-
cet, cui Marcion illas tribuebat, & ſunt quidem tribuendæ. Rurſus pro ſe Iudæos allegabant Marcionitæ
Chriſtum ut alienum execratos, & in hunc morte graſſatos, quod haud facturi fuiſſent illorum indicio, ni-
ſi alterius dei cognouiſſent. His reſpondet Chriſtum Iudæis eatenus ignotum fuiſſe, quatenus non melioris
cuiuſpiam dei filium, ſed ſolum hominem & legalium ceremoniarum præuaricatorem arbitrabantur. Nam &
à prophetis duplex aduentus Chriſti inſinuatus eſt, & prædictum, quod in priori illum Iudæi non forent a-
gnituri, & ideo in crucem ſublaturi. Ad quam rem duorum etiam hircorum qui ieiunio offerebantur
allegoriam*

A allegoriam accommodat. Iam quia Marcionitæ nihilo craſſis Iudæis perſpicaciores, offenſi incommoditatibus
quibus humana natura patet, ob quas uidelicet Iudæi Chriſtum reiecerant, negabant Chriſtum uera carne ue-
ſtitum fuiſſe, ne natum concedere cogerentur, repetit diſputationem de carne Chriſti, cui peculiare uolumen
aliquando dedit. Mox exponit Eſaiæ uaticinium prædicentis Chriſtum Emmanuelem uocandum, & uirtutem
Damaſci ſumpturum & ſpolia Samariæ, aduerſus regem Aſſyriorum. nam hæc de Chriſto creatoris dicta uo-
lebat Marcion ut bellatore, nolens figuratum eſſe ſermonem. Deinde docet Chriſti uocabulum, nõ Marcioni-
ci dei filio competere, multo minus nomen Ieſu, ſed filio creatoris. Atque ita pergit uaticinia commemorare,
quæ de Chriſti natiuitate & eius contemptibili ſorte, ac figuris atrociſſimi ſupplicij quo in crucem ſuffixus eſt,
olim prophetæ ediderant. Poſtremo probat Chriſtum ueniſſe uel hoc argumẽto, quod iam euenerint quæ poſt
illum futura nunciabantur. nam & ethnici fidem ſuſceperunt, & Iudæi ob pertinaciam ſuam & intentatam
B Chriſto mortem male ſunt accepti. Quis autem expectet Iudæam deſertum iri, quæ iam olim euaſtata eſt? & po
pulum Iudaicum exilio multandum, qui abhinc tot annos è ſuis ſedibus eſt eiectus? Cæterum ubi in calce de re-
ſtitutione Iudææ loquitur, apparet eum huius fuiſſe ſententiæ, ut putarit in hac terra uelut in campis quibuſdã
Elyſiis poſt reſurrectionem nos ſuauiter acturos, idq́; mille annis. Nam hoc nomine notatur, in Definitioni-
bus eccleſiaſticorum dogmatum. Qui error inſigneis aliquot uiros etiam inuoluit, uidelicet Lactantium, Vi-
ctorinum, Seuerum, è Græcis Irenæum & Apollinarium, ceu Hieronymus autor eſt exponens Ezechielis ca-
put XXXVI. Hos quidam Græcè χιλιασὰς, Latinè Milliarios uocant. Opus uero de ſpe fidelium, in quo ue-
riſimile eſt hoc ab illo aſtrui, hodie non extat, citatur tamen à Hieronymo loco quo diximus. Porrò huius libri
nonnulla capita reperiuntur in uolumine quod ſcripſit aduerſus Iudæos, quædam in libro de carne Chriſti, ut
neſcias an hinc illuc tranſtulerit, an è diuerſo. Habebant autem olim eruditi certos locos paratos quibus ubili-
C bet uti poterant, ſi exigeret materia.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

QVem nunquam mandator deſignauit.) Mandator eſt qui aliquid agendum committit. Mandatarius 1
qui ſuſcipit. In tantum paraturam deſiderabat.) Iterum habet paraturam pro diſpoſitione ſiue
materia. Mox ſcripſimus, & homini indiceretur à deo. Exautorauit.) Hoc eſt autoritate deſti-
tuit, infirmauit. Quaſi locum in balneis ita fidem occupauit.) Vulgare eſt. Simile dictitant
D Germani de iis qui molendinum adeunt frumenta molituri. nam in publicis habet illud Iureconſultorum locũ,
Qui prior tempore, potior iure. Mox pro poſteris repoſuimus, poſteros. Hoc in poſteros conſtituendi. Ex Gor
zienſi. Tunc ſi forte credendus eſt.) Si forte pro forte. Video aliquas etiã lineas prædncendas.) Præ- 2
ducere lineas. Sic alibi, Ad lineas rurſum & ad gradum. Nec prorſus diſſimile illud in præſcriptionibus. Hãc
tibi foſſam determinauit. Atque ita iam expunctum.) Expunctum hoc eſt adimpletum ex debito. Quia
nec ſtatim aquilicem.) Aquilicem appellare uidetur ab aquis eliciendis quem à legendis aquis aquilegem alij
uocant. Aquilices olim Tuſci erant arte quadam & remediis pluuias elicientes quum fruges nimia ſiccitas tã-
tum non enecaret. Vnde dictum Aquælicium. Aquileges inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad a-
quæductus colligebant. Plinius libro XXVI, capite VI. Tuſſim, inquit, ſedat Bechion, quæ & tuſſilago dici-
E tur. Duo eius genera Syluestris ubi naſcitur, ſubeſſe aquas credunt, & hoc habent ſignum aquileges. Memi-
nit Aquilegij quæ ſeruandarum aquarum ars eſt Plinius libro XXXI. Sed uidentur mihi poſteriores iſtam
differentiam non obſeruaſſe, quando Aur. Arcadius Iureconſ. Digeſt. de iure immunitatis libro L. Aquilices
etiam inter eos refert quibus grauior conditio uacationem aliquam munerum tribuit, aquileges, ut arbitror,
intelligens. Structores, inquit, carpentarij, ſcandularij, gladiatores, aquilices, tubarij, cornuarij, arenarij, &
cætera. Apparet porrò omnium diſciplinarum ac rerum abſolutiſſima cognitiõe præditum fuiſſe Tertullianũ,
ex hoc loco & aliis ſimilibus. Nec omittendum hæc uerba, Ponam flumina in regione ſitienti, ad aquilicem, po
ſteriora, Et in ſolitudine buxum & cedrum, ad agricolam referri debere. Benedicent beſtiæ agri.) Bene-
dici eleganter interpretatur, fauſta omina ab aliquibus ſiue fauſtum omen ab aliquo referre. Iudaicæ lite-
raturæ.) Per Iudaicam literaturam libros ueteris inſtrumenti intelligit. Mox contenderent uertimus in con-
F tenderet. Scilicet nauclero illi.) Iocus eſt in gentem. nam Marcion epiſcopi filius fuit: ut tamen poſſibile 3
ſit maiores eius naucleros extitiſſe, quod de Iulio ſecundo pontifice Romano quidam retulere. Non quidem
Rhodia lex, ſed pontica cauerat.) Notat Marcionem quòd nauclerus eſſet & Barbarus alludens ad legem
Rhodiam de iactu, cuius fit mentio in libris Digeſtorum, titulo, ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad naui-
gantes & nauarchum ipſum pertinet, iubens eiectarum è naui mercium damnum, iuxta ſeruatarum rerum æ-
ſtimationem ab unoquoque eſſe compenſandum. Hic propriè de ea re non agit, ſed ioci tantum gratia Marcio-
ni qui nauiculariam olim fortaſſis exercuerat in Barbara Ponti regione natus, non Rhodiam quidem legem
quæ nautica quidem eſt, ſed tamen Romana ac à prudentiſſimis hominibus lata, uerum Ponticam ac Barbaram
aliquam legem cauiſſe ſcribit, errare Iudæos in Chriſtum ſuum non licere. Humana conditio deceptui obno-
xia.) Deceptus pro deceptione. Infra ſcripſimus ablatis agnitionis & intelligentiæ uiribus. Et paulo poſt,
qui ab initio uicarius patris. Id enim intelligi uel non intelligi capit.) Sæpe iam indicauimus uſum uerbi 4
capit

capit apud hũc autorem. Simillimum eſt illud libro proximè ſuperiori, Capit etiam, inquit, imaginem ſpiritus G
dicere flatum. Rationem quoque errorum eius à quo ducatum mutuatus.) Mutuatus ad utrunque accuſa-
tiuum refertur. Ne aſpectu quidem honeſtus.) Honeſtus pro pulchro, ceu ſupra annotauimus. Sic acci-
piendum quod infra ſequitur, omni inhoneſtate proſtratus, id eſt deformitate. Infra ſcripſimus, quia & de iſto
5 *notati fuiſſent. Ex Gorzienſi. Incredibile præſumpſerant deum carnem.) Figura Græca, hoc eſt ſecundum*
carnem. Impreſſe Apoſtolus demandat.) Hoc aduerbio etiam uſus eſt ſupra, ut in libro De carne Chriſti,
Et ut impreſſius dixerim. Eodem. Hoc quidem impreſſius quòd factum dicit quàm natum. Deuertẽtis in ter
6 *ram.) Deuertere ſicut deuerſari. Breuem carnis commeatum.) Hoc eſt facultatem breuis temporis agẽ-*
di in carne. Aedas & ipſe cõſilium dei, uti quo.) Ipſe me ſenſus coegit ut hic dictionem uti uerterim in tui,
conſilium dei tui, quo Chriſtum tuum & cætera. Exemplaria uetuſta conſentiunt in errore. Stropham ad-
miniſtraſſet.) Stropha dolum, uerſutiam, atque impoſturam ſignificat. Græcis ϛροφή. Aliquantis enim.) H
Aliquantis pro aliquot, ſubaudi rebus. Aut falſæ aut etiam ueræ carnis paratura.) Iterum paratura pro
7 *materia. Scripſimus infra, Nunc ut omnia ad euangelij diſt. exam. Expungendam putauit.) Hoc eſt ex de-*
bito adimplendam. Aut ſanguinis tributo.) Supra dixit, ni fallor, totius naturæ tributa. Debuerat
phantaſmatis ſcenam decucurriſſe.) Sic dicit ſcenam phantaſmatis, ut in De hæreſibus, Scenam erroris, A-
ctum quem uocant intelligens. Senſus eſt, Debuerat ex toto ſeruire ſcenæ, & ſuſceptam fabulam peragere
Chriſtus Marcionis. qui ſi putatiuam geſſit carnem, debebat etiam putatiuam habere natiuitatem. ſic enim
phantaſmatis ſcenam decucurriſſet. Age iam perora in illa ſanctiſſima.) Hunc locum habes in De carne
Chriſti iiſdem propemodum uerbis relatum non ita longè poſt initium. Ludicros exitus.) Videbatur mihi
aliquando legendum lubricos, ſed ipſe reſpicit ad id quod in libro quem modo citauimus dicit, de infante re-
cens ædito loquens, Blanditiis deridetur. Et mox illum per ludibria nutritum. Item ibidem infra. Aequè illum I
8 *& natiuitatis & infantiæ imaginarium imaginariæ uacua ludibria ſubire potuiſſe. In ſenſu ſonum expun-*
gens.) Hoc eſt abſoluens, adimplens. ſatisfaciens ſono in ſenſu. Nunc ſi nomen Chriſti, ut ſportulam fu-
9 *runculus, captauit.) Docet Aſconius Pedianus in Verrinas Ciceronis, ſportam, ſportulas, nummorum eſſe*
receptacula ac ſpartea utenſilia ad maioris ſummæ pecunias capiendas, quanquam locus ille mendis non ca-
ret, ut ubique fermè miſere corruptus eſt optimus ille Ciceronis interpres. Hic uero non arbitror Tertullia-
num de fure nummorum loqui, ſed ſportulam eam intelligere quæ pauperculis clientibus ſalutatoribusq́; da-
batur à diuitibus olim apud Romanos. Huic recta cœna opponitur. id erat legitimum cõuiuium à liberaliori-
bus patronis exhiberi ſolitum. Inter eos autem qui ſportulam accipiebant, accidebat nonnunquam ut alieni qui
de numero clientum non erant, ingererent ſeſe, non ſatis ab atrienſi ſeruo inſpecti exploratiq́;, nam interdum
ab abſentibus ſe ſummiſſos mentiebantur. Id quod Iuuenalis expreſſit ſatyra prima. K

Tunc ſportula primo
Limine parua ſedet, turbæ rapienda togatæ.
Ille tamen faciem prius inſpicit, & trepidat ne
Suppoſitus uenias, & falſo nomine poſcas.
Agnitus accipies.

Hoc eſt ergo quod Tertullianus dicit, Nunc ſi nomen Chriſti, ut ſportulam furunculus, captauit, Cæterum
huius temporis religioſi plerique mendicis ſportulam dant ad oſtium domus, diuitibus quibus abunde per ſe ſup
petit quod edant cœnæ rectæ imò dubiæ adhibitis. Mox ſcripſimus, in quo Chriſtus non præſumebatur. De
10 *nominibus iam obduximus.) Hoc eſt euicimus, ut ſupra & infra ſæpe. Infra ſcripſimus, Marcionis Euangeliũ*
11 *diſcuti placuit. Expungamus ordinem cœptum.) Hoc eſt abſoluamus, ut antè ſæpe. Ioſeph & ipſe Chri-* L
12 *ſtum figuratus.) Figura Græca. Media ſtipitis palus.) Et hic figura Græca, hoc eſt ſecundum media, id*
eſt mediam partem ſtipitis. Neruos utique eius, clauis deſæuierunt.) Et hic ſynecdoche eſt. Infra ſcripſi-
mus, Et ſalus exinde prædicabatur. Ex Gorzienſi. Item ex eodem infra. Venite mittamus lignum in panem
13 *eius. Panis dediſſe.) Subaudit more ſuo accuſatiuum figuram. Diſpoſitio expuncta.) Vt ſupra. Sic rur*
14 *ſum infra. Vide an quod ſequitur expunctum ſit. Hoc eſt ex debito adimpletũ. Quia uiro deputare.) Ad-*
didimus ex Gorzienſibus annotatiunculis. Nam quia uiro deputare non poterat uirginis, eum uentrem patri
15 *deputauit. Item infra. Iam non in Moyſe. Sibynas in falces.) Apud Eſaiam iuxta ſeptuaginta uerſionem*
Græce legitur, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Eſt autem ζιβύνη uenabuli genus autore Tertulliano. Suidas
ὁλοσιδήριον ἀκόντιον ſignificare ſcribit, hoc eſt telum prorſus ferreum. nonnunquam λόγχην ſiue σαρίσαν, id eſt M
16 *lanceam uel enſem. Et tempus medium à T. u. ad V. non pœnitentiam intellexiſſent. Figura Græca. Quæ*
17 *nulla hodie eſt.) Aduerſum Iudæos ubi hæc ad uerbum leguntur, ex Gorzienſi pro nulla ſuppoſuimus, inuia,*
utrunque ſtare poteſt. Infra ſcripſimus, Planè deus zelotes. Item infra. Denique proximè expunctum eſt.
18 *Quam in multitudinem arenæ repromittitur.) Id eſt ſecundum quam promiſſionem. Figura Græca. Infra*
ſcripſimus. Quò alij perueniant, unde alij decidant.

A Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI, ADVERſus Marcionem, liber tertius.

SECVNDVM veſtigia priſtini operis quod amiſſum reformare per-
ſeueramus, iam hinc ordo de Chriſto, licet ex abundanti, poſt decur-
B ſam defenſionem vnicæ diuinitatis. Satis etenim præiudicatũ eſt, Chri
ſtum non alterius dei intelligendum, quàm creatoris, cum determina-
tum eſt, alium deum non credendum præter creatorem, quem adeo
Chriſtus prædicauerit, & deinceps Apoſtoli nõ alterius Chriſtum an-
nunciauerint, quàm eius dei quem Chriſtus prædicauit, id eſt creato-
ris, vt nulla mentio alterius dei, atque ita nec alterius Chriſti agitata
ſit, ante ſcandalũ Marcionis. Facillime hoc probatur Apoſtolicarũ & hęreticarum eccleſiarũ
recenſu: illic ſcilicet pronunciandã regulæ interuerſionẽ, vbi poſteritas inuenitur. Quod etiã Eccleſiarũ recenſus
primo libello intexui. Sed & nũc cõgreſſio iſta ſeorſum in Chriſtũ examinatura eo vtiq; pro-
C ficiet, vt dum Chriſtũ probamus creatoris, ſic quoq; deus Marcionis excludat. Decet veritatẽ
totis virib⁹ vti ſuis, nõ vt laborantem. Cæterũ in præſcriptionum cõpendiis vincit. Sed de- Pręſcriptiones
cretũ eſt vt geſtientẽ vbiq; aduerſario occurrere, in tantũ furenti, vt facilius præſumpſerit eũ
veniſſe Chriſtum, qui nunquam ſit annunciatus, quàm eum qui ſemper ſit prædicatus. Hinc
denique gradum confero, an debuerit tam ſubitò veniſſe. Primo, quia & ipſe dei ſui filius. hoc Gradum cõfero
enim ordinis fuerit, vt antè pater filium profiteretur, quàm patrem filius: & antè pater de fi-
lio teſtaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quâ miſſus præter filij nomẽ. Proinde enim prę-
ceſſiſſe debuerat mittentis patrocinium in teſtimonium miſſi: quia nemo veniens ex alterius
autoritate, ipſe eam ſibi ex ſua affirmatione defendit, ſed ab ipſa defenſionem potius expe-
D ctat, præeunte ſuggeſtu eius, qui autoritatem præſtat. Cæterum nec filius agnoſcetur, quẽ nun
quam pater nuncupauit: nec miſſus credetur, quem nunquam mandator deſignauit: nuncu- I
paturus pater & deſignaturus mandator, ſi fuiſſet. Suſpectũ habebitur omne, quod exorbitarit
à regula: rerumq; principalis gradus non ſinit poſterius agnoſci patrem poſt filium, & man-
datorem poſt mandatum, & deum poſt Chriſtum. Nihil origine ſua prius eſt in agnitione,
quia nec in diſpoſitione. Subitò filius, & ſubitò miſſus, & ſubitò Chriſtus. Atqui nihil putem à
deo ſubitum, quia nihil à deo non diſpoſitum. Si autem diſpoſitum, cur & non prædicatum,
vt probari poſſet & diſpoſitum ex prædicatione, & diuinum ex diſpoſitione. Et vtique tãtum
opus, quod ſcilicet humanæ ſaluti parabatur, vel eatenus ſubitum non fuiſſet, quâ per fidem
E profuturum. In quantum enim credi habebat vt prodeſſet, in tantum paraturam deſiderabat,
vt credi poſſet, ſubſtructam fundamentis diſpoſitionis & prædicationis: quo ordine fides in-
formata, merito & homini indiceretur à deo, & deo exhiberetur ab homine: ex agnitiõe de-
bens credere quia poſſet, quæ ſcilicet credere didiciſſet ex prædicatione. Non fuit, inquis, or-
do eiuſmodi neceſſarius, quia ſtatim ſe & filium, & miſſum, & dei Chriſtum, rebus ipſis eſſet
probaturus per documenta virtutum. At ego negabo ſolam hanc illi ſpeciem ad teſtimoniũ
competiſſe, quam & ipſe poſtmodum exautorauit. Siquidem edicens multos venturos, & ſi-
gna facturos, & virtutes magnas ædituros, auerſionem etiam electorum, nec ideo tamen ad-
mittendos, temerariam ſignorum & virtutum fidem oſtendit, vt etiam apud pſeudochriſtos
F facillimarum. Aut quale eſt ſi inde ſe voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, Pſeudochriſti
vnde cæteros noluit æque & ipſos tam ſubitò venturos, quàm à nullo autore prædicatos? Sed
quia prior eis venit, & prior virtutum documenta ſignauit, idcirco quaſi locum in balneis, Locũ in balneis occupare.
ita fidem occupauit, poſteris quibuſque præripuit. Vide ne & ipſe in conditione poſteriorum
deprehendatur, poſterior inuentus creatore, ante iam cognito, & proinde virtutes ante ope-
rato, & non aliter præfato, non eſſe aliis credendum, poſt eum ſcilicet. Igitur ſi priorem veniſ
ſe, & priorem de poſteris pronunciaſſe, hoc fidem cludet: prædamnatus erit & ipſe iam ab eo
quo poſterior eſt agnitus, & ſolius erit autoritas creatoris hoc in poſteros conſtituendi, qui
nullo poſterior eſſe potuit. Iam nunc cum probaturus ſim creatorem, eaſdem virtutes, quas
ſolas ad fidem Chriſto tuo vẽdicas, interdum per famulos ſuos retro ædidiſſe, interdum per
Chriſtum

Chriſtum ſuum ædendas deſtinaſſe:poſſum & ex hoc merito præſcribere,tanto magis Chri- G
ſtum non ex ſolis virtutibus credendum fuiſſe,quanto illum non alterius quàm creatoris in-
terpretari potuiſſent,vt reſpondentem virtutibus creatoris,& æditis per famulos ſuos, & in
Chriſtum ſuum repromiſſis. Quanquam etſi alia documenta inuenirentur in tuo Chriſto,
noua ſcilicet,facilius crederemus etiam noua eiuſdem eſſe cuius & vetera, quàm cuius tan-
tummodo noua,egentia experimentis fidei victricis vetuſtatis: vt ſic quoque prædicatus ve-
nire debuerit,tam prædicationibus propriis extruentibus ei fidem, quàm & virtutibus, præ-
ſertim aduerſus Chriſtum creatoris venturum, & ſignis & prophetis propriis munitum, vt
æmulus Chriſti per omnes diuerſitatum ſpecies reluceret. Sed quomodo à deo nunquã præ-
dicato Chriſtus eius prædicaretur? Hoc eſt ergo quod exigit,nec deum, nec Chriſtum tuũ H
credi: quia & deus ignotus eſſe non debuit,& Chriſtus agnoſci per deum debuit. Dedigna-
tus opinor eſt imitari ordinem dei noſtri,vt diſplicentis,vt cum maxime reuincendi. Nouus
nouè venire voluit,filius ante patris profeſſionem,& miſſus ante mandatoris autoritatem,vt
& ipſe fidem monſtruoſiſſimam induceret, qua ante crederetur Chriſtum veniſſe,quàm ſci-
retur fuiſſe. Competit mihi etiam illud retractare,cur non poſt Chriſtum venerit. Nam cum
intueor dominum eius, tanto æuo patientiſſimum acerbiſſimi creatoris annunciantis inter-
ea in homines Chriſtum ſuum,quacunque id ratione fecit,tam reuelationem quàm interceſ
ſionem ſuam differens: eadem ratione dico illum patientiam debuiſſe creatori, in Chriſto
quoque ſuo diſpoſitiones ſuas executuro,vt perfecta & expleta omni operatione æmuli dei & I
æmuli Chriſti, tunc & ipſe proprias diſpoſitiones ſuperduceret. Cæterum pœnitentia tantæ
patientiæ fecit,quod non in finem rerum creatoris perſeuerauerit. Vanè ſuſtinuit prædicari
Chriſtum eius, quem non ſuſtinuit exhiberi. Aut ſine cauſa intercidit temporis alieni de-
curſum, aut ſine cauſa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quidve turbauit? At-
quin in vtrunque commiſit,poſt creatorem quidem tam tardè reuelatus,ante Chriſtum ve-
ro eius tam properè. Alterum vero iam dudum debuerat traduxiſſe,alterum nondum: Ne il-
lum quidem tamdiu ſæuientem ſuſtinuiſſe: Iſtum vero adhuc quieſcentem inquietaſſe, circa
ambos excidens ab optimi dei titulo: certe varius & ipſe & incertus, tepidus ſcilicet in crea-
torem,& calidus in Chriſtum,& vanus vtrobique. Non magis enim compeſcuit creatorem, K
quàm obſtitit Chriſto. Manet & creator,qualis omnino eſt: veniet & Chriſtus qualis & ſcri-
bitur. Quid venit poſt creatorem,quem emendare non valuit? Quid ante Chriſtum eius re-
uelatus eſt,quem reuocare non potuerit? Aut ſi emendauit creatorem, poſt illum reuelatus,
vt emendanda præcederent: ergo & Chriſtum eius æque emendaturus expectaſſe debuerat,
proinde & illius poſterior emendator futurus, ſicut creatoris. Aliud eſt ſi & ipſe poſt illum
rurſus adueniet: vt primo quidem aduentu proceſſerit aduerſus creatorem,legem& prophe
tas deſtruens eius: ſecundo vero procedat aduerſus Chriſtum,regnum redarguens eius. Tũc
2 ergo concluſurus ordinem ſuum,tunc ſi forte credendus eſt: aut ſi iam hinc perfecta res eſt
eius, vanè ergo venturus eſt,nihil ſcilicet peracturus. His præluſerim quaſi de gradu primo L
adhuc & quaſi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus,video ali-
quas etiam nunc lineas prædncendas,ad quas erit dimicandum,ad ſcripturas ſcilicet creato-

Aliquas lineas prædncere

ris. Secundum eas enim probaturus, Chriſtum creatoris fuiſſe,vt poſtea Chriſto ſuo adim-
pletas, neceſſe habeo ipſarum quoque ſcripturarum formam, &(vt ita dixerim) naturam de-
mandare,ne tunc in controuerſiam deductæ cum adhibentur ad cauſas,& ſua & cauſarũ de-

Proprietas eloquij prophetici

fenſione commixtæ,obtundant lectoris intentionem. Duas itaque cauſas Prophetici eloquij
adlego agnoſcendas abhinc aduerſariis noſtris, Vnam qua futura interdum pro iam tranſ-
actis enunciantur. Nam & diuinitati competit,quæcunque decreuerit, vt perfecta reputare,
quia non ſit apud illam differentia temporis,apud quam vniformem ſtatum temporis diri- M
git æternitas ipſa: & diuinationi propheticæ magis familiare eſt,id quod proſpiciat, dũ pro-
ſpicit, iam viſum atque ita iam expunctum, id eſt omni modo futurum demonſtrare: ſicut
per Eſaiam, Dorſum meum poſui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam
vero non auerti à ſputaminibus. Siue enim Chriſtus iam tunc in ſemetipſum ſecundum nos,
ſiue Prophetes de ſemetipſo ſecundum Iudæos pronunciabat,nõdum tamen factum pro iam
tranſacto ſonabat. Alia ſpecies erit,qua pleraq; figuratè portenduntur per ænigmata, & alle-
gorias,& parabolas,aliter intelligenda quàm ſcripta ſunt. Nam & montes legimus deſtilla-
turos dulcorem,non tamen vt ſapam de petris,aut defrutum de rupibus ſperes: & terram au
dimus lacte & melle manantem,non tamen vt de glebis credas te vnquam placentas & ſa-

mias coa-

A mias coactum: quia nec ſtatim aquilicem & agricolam ſe deus repromiſit, dicens: Ponam
flumina in regione ſitienti,& in ſolitudine buxum & cedrum.Sicut & prædicans de Nationũ
conuerſione,Benedicent me beſtiæ agri, ſirenes & filiæ paſſerum:non vtique ab hirundinum
pullis & vulpeculis,& illis monſtruoſis fabuloſiſq; cantricibus fauſta omina relaturus eſt. Et
quid ego de iſto genere amplius? cum etiam hæreticorum Apoſtolus ipſam legem indulgẽ-
tem bubus terentibus os liberum, non de bubus, ſed de nobis interpretetur: & petram potui
ſubminiſtrando comitem Chriſtum adleget fuiſſe: docens proinde ad Galatas,duo argumẽ-
ta filiorum Abrahæ allegoricè cucurriſſe: & ſuggerens Epheſiis, quod in primordio de ho-
mine prædicatum eſt relicturo patrem & matrem, & futuris duobus in vnam carnem, id ſe
in Chriſtum & eccleſiam agnoſcere. Si ſatis conſtat de iſtis interim duabus proprietatibus
B Iudaïcæ literaturæ, memento lector conſtitiſſe,vt cum tale quid adhibuerimus, nõ retracte-
tur de forma ſcripturæ,ſed de ſtatu cauſæ. Cum igitur hæretica dementia eum Chriſtum ve-
niſſe præſumeret,qui nunquam fuerat annunciatus, ſequebatur vt eum Chriſtum nondum
veniſſe contenderet, qui ſemper fuerat prædicatus: atque ita coacta eſt cum Iudaïco errore
ſociari,& ab eo argumentationem ſibi ſtruere:quaſi Iudæi certi & ipſi alium fuiſſe qui venit,
non modo reſpuerint eum vt extraneum,verum & interfecerint eum vt aduerſarium: agni-
turi ſine dubio,& omni officio religionis proſecuturi,ſi ipſorum fuiſſet. Scilicet nauclero illi
non quidem Rhodia lex,ſed Pontica cauerat, errare Iudæos in Chriſtum ſuum non licere, 3
C quando & ſi nihil tale prædicatum in illos inueniretur, vel ſola vtique humana conditio de-
ceptui obnoxia,perſuaſiſſet,Iudæos errare potuiſſe, quâ homines: nec ſtatim in præiudicium
ſumendum de ſententia eorum,quos credibile fuerit erraſſe.Porrò cum & prædicatum ſit nõ
agnituros eos Chriſtum,ideoq; etiam perempturos: iam ergo ipſe erit & ignoratus & inter-
emptus ab illis,in quem ita admiſſuri prænotabantur.Hoc ſi probari exigis, non eas ſcriptu-
ras euoluam,quæ interemptibilem Chriſtum edicentes vtique ignorabilem affirmant:niſi e-
nim ignoratus nihil ſcilicet pati poſſet: ſed reſeruatis eis ad cauſam paſſionum, eas prædica-
tiones in præſenti ſufficiet adhibere,quæ interim ignorabilem probent Chriſtum: & hoc bre
uiter,dũ oſtendunt omnẽvim intellectus ademptam populo à creatore. Auferã,inquit,ſapiẽ-
D tiam ſapientiũ illorum,& prudentiam prudentiũ eorum abſcondã: Et aure audietis,& nõ au-
dietis: & oculis videbitis & nõ videbitis: Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus
grauiter audierunt,& oculos concluſerunt,nequando auribus audiant, & oculis videant, &
corde coniiciant,& conuertantur,& ſanem illos. Hanc enim obtunſionem ſalutarium ſen-
ſuum meruerant,labiis diligentes deum, corde autem longè abſiſtentes ab eo. Igitur ſi Chri-
ſtus quidem annunciabatur à creatore ſolidante tonitruum,& concludente ſpiritum, & an-
nunciante in homines Chriſtum ſuum ſecundum Iohelem prophetam: ſi omnis ſpes Iudęo-
rum nedum dicam etiam gentium, in Chriſti reuelationem deſtinabatur, ſine dubio id de-
monſtrabantur non agnituri & non intellecturi, ablatis agnitionis & intelligentiæ viribus
E ſapientia atque prudentia,quod annunciabatur,id eſt Chriſtus, erraturis in eum principalib[9]
ſapientibus eorum,id eſt ſcribis: & prudentibus,id eſt Phariſæis, pariter & populo auribus au
dituro,& non audituro,vtique Chriſtum docentem: & oculis viſuro, & non viſuro, vtique
Chriſtum ſigna facientem: ſecundum quod & alibi,Et quis cæcus,niſi pueri mei? Et quis ſur-
dus,niſi qui dominatur eorum? Sed & cum exprobrat per eundem Eſaiam, filios generaui &
exaltaui,at illi me reiecerunt, Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui,
Iſraël autem me non cognouit,& populus me non intellexit. Nos quidem certi, Chriſtum
ſemper in prophetis locutum,ſpiritum ſcilicet creatoris,ſicut propheta teſtatur,Perſona ſpi-
ritus noſtri Chriſtus dominus,qui ab initio vicarius patris in dei nomine & auditus ſit & vi-
F ſus: ſcimus ipſius voces eiuſmodi fuiſſe iam tunc Iſraëli exprobrantis,quæ in illum commiſ-
ſuri prædicabantur,Dereliquiſtis dominum, & in iram prouocaſtis ſanctum Iſraël. Si vero
non in Chriſtum, ſed in ipſum potius deum volueris referre omnem Iudaïcæ ignorantiæ de
priſtino reputationem,nolens etiam retro ſermonem & ſpiritum, id eſt Chriſtum creatoris
deſpectum ab eis & non agnitum,ſic quoque reuinceris.Non negans enim filium & ſpiritum
& ſubſtantiam creatoris eſſe Chriſtum eius,concedas neceſſe eſt, eos qui patrem non agno-
uerint,nec filium agnoſcere potuiſſe,per eiuſdem ſubſtantiæ conditionem: cuius ſi plenitudo
intellecta non eſt,multo magis portio,certæ quâ plenitudinis conſors. His ita diſpectis, iam
apparet quomodo & reſpuerint Iudæi Chriſtum,& interemerint,non vt extraneum Chriſtũ
intelligentes,ſed vt ſuum non agnoſcentes.Qui enim extraneũ intelligere potuiſſent de quo
nihil

Sirenes mõſtruoſę fabuloſæq; cantrices

Benedicel fauſtum omen ab aliquo referre

Iudaica literatura

Rhodia lex

nihil vnquam fuerat annunciatum:cum intelligere non potuiſſent,de quo ſemper fuerat prę G
4 dicatum? Id enim intelligi vel non intelligi capit,quod habendo ſubſtantiam prædicationis,
habebit & materiam vel agnitionis vel erroris.Quod vero materia caret,non admittit ſapi-
entiæ euentum.Et adeo non quâ alterius dei,Chriſtum auerſati perſecutiq; ſunt,ſed quâ ſolũ-
Planũ,hoc eſt impoſto rem
modo hominem,quem planum in ſignis,& æmulum in doctrinis exiſtimabant : vt & ipſum
hominem quâ ſuum,id eſt Iudæum,ſed Iudaïſmi exorbitatorem & deſtructorem,deduxerint
in iudicium,& ſuo iure punierint,alienum ſcilicet non iudicaturi.Tanto abeſt vt alienũ Chri
ſtum intellexiſſe videantur,qui nec hominem eius vt alienum iudicauerunt. Diſcat nunc hæ-
reticus ex abundanti cum ipſo licebit Iudæo,rationem quoque errorum eius à quo ducatum
mutuatus,in hac argumentatione,cæcus à cæco in eandem deductus foueam.Duos dicimus H
Chriſti habitus à prophetis demonſtratos,totidem aduentus eius pręnotaſſe:vnum in humi-
litate,vtique primum, cum tanquam ouis ad victimam deduci habebat , & tanquam agnus
ante tondentem ſine voce ita non aperiens os,ne aſpectu quidem honeſtus.Annunciauimus
enim,inquit,de illo ſicut puerulus,ſicut radix in terra ſitienti,& non eſt ſpecies eius,neq; glo-
ria.Et vidimus eum, & non habebat ſpeciem , neque decorem : ſed ſpecies eius inhonorata,
deficiés citra filios hominum,homo in plaga, & ſciens ferre infirmitatem, vt poſitus à patre
in lapidem offenſionis& petram ſcandali,minoratus ab eo modicum citra angelos,vermem
ſe pronuncians,& non hominem: ignominiam hominis,& nullificamen populi.Quæ igno-
bilitatis argumenta primo aduentui competunt,ſicut ſublimitatis ſecundo,cum fiet iam non I
lapis offenſionis nec petra ſcandali,ſed lapis ſummus angularis poſt reprobationem aſſum-
ptus,& ſublimatus in conſummationem templi,eccleſiæ ſcilicet , & petra ſanè illa apud Da-
nielem de monte præciſa,quæ imaginem ſecularium regnorum comminuet & conteret . De
quo aduentu idem prophetes: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens ve-
nit vſque ad veterem dierum,aderat in conſpectu eius : Et qui aſſiſtebant adduxerunt illum,
& data eſt ei poteſtas regia: & omnes Nationes terræ ſecundum genera , & omnis gloria fa-
mulabunda,& poteſtas eius vſque in æuum,quæ non auferetur:& regnum eius,quod non vi-
tiabitur.Tunc ſcilicet habiturus & ſpeciem honorabilem,& decorem indeficientem ſuper fi-
lios hominum: Tempeſtiuus enim,inquit,decore citra filios hominum,effuſa eſt gratia in la K
biis tuis,propterea benedixit te deus in æuum,Accingere enſem ſuper femur tuum, potens tẽ
peſtiuitate tua & pulchritudine tua: cum & pater poſteaquam diminuit eum modicum quid
citra angelos,gloria & honore coronabit illum & ſubiiciet omnia pedibus eius, Tunc & co-
gnoſcent eum qui compugerunt,& cædent pectora ſua tribus ad tribum , vtique quod retro
non agnouerunt eum in humilitate conditionis humanæ: Et homo eſt,inquit Hieremias, &
quis cognoſcet illum? quia & natiuitatem eius Eſaias quis,inquit,enarrabit? Sic & apud Za-
chariam in perſona Ieſu,imò & in ipſo nominis ſacramento,verus ſummus ſacerdos patris
Chriſt⁹ ſordidatus
Chriſtus Ieſus,duplici habitu in duos aduentus deliniatur,Primo ſordidis indutus,id eſt car-
nis paſſibilis & mortalis indignitate,cum & diabolus aduerſabatur ei,autor ſcilicet Iudæ tra
ditoris,ne dicam etiam poſt baptiſma tentator.Dehinc deſpoliatus priſtinas ſordes,& exor- L
Chriſt⁹ ornatus
Hirci duo
natus podere & mitra & cidari munda,id eſt ſecundi aduentus gloria & honore. Si enim &
duorum hircorum qui ieiunio offerebantur,faciam interpretationem, nónne & illi vtrumq;
ordinem Chriſti figurant? Pares quidem atque conſimiles propter eundem dominum con-
ſpectum,quia non in alia venturus eſt forma,vt qui agnoſci habeat à quibus læſus eſt . Alter
autem eorum circumdatus coccino,maledictus & conſputus, & conuulſus , & compunctus
à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem,manifeſtis notatus inſignibus domini-
cæ paſſionis.Alter vero pro delictis oblatus,& ſacerdotibus templi in pabulum datus,ſecun-
dæ repræſentationis argumenta ſignabat,qua delictis omnibus expiatis ſacerdotes templi ſpi
ritalis,id eſt eccleſiæ,dominicæ gratiæ quaſi viſceratione quadam fruerentur ieiunãtibus cę- M
teris à ſalute.Igitur quoniam primus aduentus & plurimum figuris obſcuratus , & omni in-
honeſtate proſtratus canebatur,ſecundus vero & manifeſtus & deo condignus : idcirco quẽ
facile & intelligere & credere potuerunt,eum ſolum intuentes,id eſt ſecundum,non imme-
rito decepti ſunt circa obſcuriorem certè indigniorem,id eſt primum . Atque ita in hodier-
Prouerbiũ Aſpis à vipera venenum mutuatur
num negant veniſſe Chriſtum ſuum,quia non in ſublimitate venerit,dum ignorant etiam in
humilitate fuiſſe venturum.Deſinat nunc hæreticus à Iudæo,Aſpis(quod aiunt)à vipera mu-
tuari venenum: euomat iam hinc proprij ingenij virus , phantaſma vindicans Chriſtum,
niſi quod & iſta ſentẽtia alios habebit autores, præcoquos & abortiuos quodammodo Mar-
cionitas,

A cionitas,quos Apoſtolus Ioannes Antichriſtos pronunciauit, negantes Chriſtum in carne
veniſſe,& tamen non vt alterius dei iis conſtituerent,quia & de iſto notati fuiſſent,ſed quo-
niam incredibile præſumpſerant deum carnem. Quo magis Antichriſtus Marcion ſibi eam
rapuit præſumptionem, aptior ſcilicet ad renuendam corporalem ſubſtantiam Chriſti, qui
ipſum deum eius nec autorem carnis induxerat, nec reſuſcitatorem, optimum videlicet, &
in iſto,& diuerſiſſimum à mendaciis & fallaciis creatoris. Et ideo Chriſtus eius ne mentire-
tur,ne falleret,& hoc modo creatoris forſitan deputaretur,nõ erat quod videbatur, & quod
erat mẽtiebatur,caro nec caro,homo nec homo: proinde deus Chriſtus,nec deus. Cur enim
non etiã dei phantaſma portauerit? An credã ei de interiore ſubſtãtia,qui ſit de exteriore fru-
B ſtratus? Quomodo verax habebitur in occulto,tam fallax repertus in aperto? Quomodo au-
tem in ſemetipſo veritatem ſpiritus fallacia carnis confundens,negatam ab Apoſtolo,lucis,
id eſt veritatis,& fallaciæ, id eſt tenebrarum commiſit communicationem? Iam nunc cum
mendacium deprehenditur Chriſtus,carõ: ſequitur, vt & omnia quæ per carnem Chriſti ge
ſta ſunt mendacio geſta ſint,Congreſſus,contactus,conuictus,ipſæ quoque virtutes. Si enim
tangẽdo aliquem liberauit à vitio,vel tactus ab aliquo,quod corporaliter actum eſt,non po-
teſt vere actũ credi,ſine corporis ipſius veritate. Nihil ſolidũ ab inani, nihil plenum à vacuo
perfici licuit. Putatiuus habitus,putatiuus actus: imaginarius operator,imaginariæ operæ. Sic
nec paſſiões Chriſti eius fidẽ merebũtur. Nihil enim paſſus eſt,qui nõ verè eſt paſſus. Verè au
C tem pati,phantaſma non potuit. Euerſum eſt igitur totum dei opus. Totum Chriſtiani nomi
nis & pondus & fructus, mors Chriſti negatur, quàm tam impreſſè Apoſtolus demandat, Mors Chriſti pondus & fructus Chriſtiani nominis
vtique veram,ſummum eam fundamentum euangelij conſtituens, & ſalutis noſtræ & præ-
dicationis ſuæ, Tradidi enim,inquit,vobis in primis,quod Chriſtus mortuus ſit pro peccatis
noſtris,& quod ſepultus ſit,& quod reſurrexit tertia die. Porrò ſi caro eius negatur, quomo-
do mors eius aſſeueratur,quæ propria carnis eſt paſſio per mortem deuertentis in terram, de
qua eſt ſumpta,ſecundum legem ſui autoris? Negata vero morte dum caro negatur, nec de
reſurrectione conſtabit. Eadem enim ratione nõ reſurrexit,qua mortuus non eſt, non habẽ-
do ſubſtantiam ſcilicet carnis,cuius ſicut & mors,ita & reſurrectio eſt. Proinde reſurrectio-
D ne Chriſti infirmata,etiam noſtra ſubuerſa eſt. Nec ea enim valebit, propter quam Chriſtus
venit,ſi Chriſtus non valebit. Nam ſicut illi qui dicebant reſurrectionem mortuorum nõ eſ-
ſe,reuincuntur ab Apoſtolo ex reſurrectione Chriſti: ita reſurrectione Chriſti non conſiſtẽ-
te,aufertur & mortuorum reſurrectio. Atq; ita inanis eſt & fides noſtra,inanis eſt prędicatio
Apoſtolorum. Inueniuntur autem etiam falſi teſtes dei,quod teſtimonium dixerint quaſi re-
ſuſcitauerit Chriſtum,quem non reſuſcitauit. Et ſumus adhuc in delictis. Et qui in Chriſto
dormierunt,perierunt: ſanè reſurrecturi, ſed phantaſmate forſitan ſicut & Chriſtus. In iſta
quæſtione qui putaueris opponendos eſſe nobis angelos creatoris,quaſi & illi in phantaſma-
te putatiuæ vtique carnis egerint apud Abraham & Loth,& tamen verè ſint & congreſſi, &
E paſti,& operati quod mandatum eis fuerat, Primo nõ admitteris ad eius dei exempla quem
deſtruis. Nam & quanto meliorem & perfectiorem deum inducis; tanto non competunt illi
eius exempla,quo niſi diuerſus in totum, non erit omnino melior atque perfectior. Dehinc
ſcito,nec illud concedi tibi,vt putatiua fuerit in angelis caro,ſed verę & ſolidæ ſubſtantiæ hu
manæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis veros & ſenſus & actus exhibere, multo
facilius habuit veris & ſenſibus & actibus veram dediſſe ſubſtantiam carnis,vel quâ proprius
autor & artifex eius. Tuus autem deus eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito
fortaſſe phantaſma eius intulerit,cuius non valuerat veritatem. Meus autem deus qui illã de
limo ſumptam,in hac reformauit qualitate,nondum ex ſemine coniugali,& tamen carnem,
F æque potuit ex quacunque materia angelis quoque aſtruxiſſe carnem, qui etiam mundum ex
nihilo in tot & talia corpora,& quidem verbo ædificauit. Et vtique ſi deus tuus veram quã-
doque ſubſtantiam angelorum hominibus pollicetur: erunt enim,inquit,ſicut angeli: cur nõ
& deus meus veram ſubſtantiam hominum angelis accommodarit. Vnde ſumptam? Quia
nec tu mihi reſpondebis,vnde illa apud te angelica ſumatur,ſufficit mihi hoc definire, quod
deo congruit,veritatem ſcilicet eius rei quam tribus teſtibus ſenſibus obiecit,viſui, tactui,au-
ditui. Difficilius deo mentiri,quàm carnis veritatem vnde producere,licet non natæ. Cæterũ Videtur vnde vſurpare p alicunde
& aliis hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne naſci debuiſſe, ſi verè fuiſſet
humana,certa ratione reſpõdemus,qua & humana vere fuerit,& innata, Humana verè pro-
pter dei veritatem à mendacio & fallacia extranei. & quia non poſſent humanitus tractari ab
hominibus,

hominibus,niſi in ſubſtantia humana.Innata autem, quia ſolus Chriſtus in carnem ex carne G
naſci habebat,vt natiuitatem noſtram natiuitate ſua reformaret: atque ita etiam mortem no
ſtram,morte ſua diſſolueret, reſurgendo in carne in qua natus eſt , vt & mori poſſet . Ideoq;
& ipſe cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, ſed nondũ na-
tæ,quia nondum morituræ,ſed diſcentis iam inter homines conuerſari . Quo magis angeli
6 neque ad moriendum pro nobis diſpoſiti,breuem carnis commeatum non debuerunt naſcẽ-
do ſumpſiſſe,quia nec moriendo depoſituri eam fuerant,ſed vnde ſumptam, & quoquo mo-
do omnino dimiſſam,mentiti eam tamen non ſunt.Si creator facit angelos ſpiritus,& appa
ritores ſuos ignem flagrantem:tam vere ſpiritus quàm & ignem,idem illos vere fecit & car-
nem:vt nunc recordemur & hęreticis renunciemus eius eſſe promiſſum,homines in angelos H
reformandi quãdoq;, qui angelos in homines formarit aliquãdo. Igitur non admiſſus ad cõ
ſortium exemplorũ creatoris vt alienorum,& ſuas habentium cauſas , velim ædas & ipſe cõ-
ſilium dei tui,quo Chriſtum ſuum non in veritate carnis exhibuit . Si aſpernatus eſt illam vt
terrenam,&(vt dicitis)ſtercoribus inferſam, cur non & ſimulachrum eius proinde deſpexit?
Nullius enim dedignandæ rei imago dignanda eſt.ſequitur ſtatum ſimilitudo . Sed quomo-
do inter homines conuerſaretur , niſi per imaginem ſubſtantiæ humanæ ? Cur ergo non po-
tius per veritatem,vt vere conuerſaretur ſi neceſſe habebat conuerſari? quanto dignius neceſ
ſitas fidem , quàm ſtropham adminiſtraſſet ? Satis miſerum deum inſtituis , hoc ipſo quod
Chriſtum ſuũ non potuit exhibere niſi in indignæ rei effigie,& quidem alienæ. Aliquantis e- I
nim indignis conueniet vti noſtris,ſicut alienis non congruet vti,licet dignis. cur enim non
in aliqua alia digniore ſubſtantia venit,& in primis ſua , ne & indigna & aliena videretur e-
guiſſe?Si creator meus per rubum quoq; & ignem,idem poſtea per nubem & globũ cum ho-
mine congreſſus eſt,& elementorum corporibus in repræſentationibus ſui vſus eſt, ſatis hæc
exempla diuinæ poteſtatis oſtendunt,deum non eguiſſe aut falſæ aut etiam veræ carnis para-
tura.Cæterum ſi ad certum ſpectamus, nulla ſubſtantia digna eſt quam deus induat . Quod-
cunque induerit ipſe dignum facit,abſque mendacio tamen.Et ideo quale eſt,vt dedecus exi-
ſtimarit veritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illã fingendo. Quã-
Putatiua corpulẽtia ta iam caro eſt , cuius phantaſma neceſſarium fuit deo ſuperiori ? Totas iſtas præſtigias pu- K
tatiuæ in Chriſto corpulentiæ,Marcion illa intentione ſuſcepit , ne ex teſtimonio ſubſtantiæ
humanæ,natiuitas quoque eius defenderetur , atque ita Chriſtus creatoris vindicaretur , vt
qui naſcibilis ac per hoc carneus annunciaretur.Stultiſſimè & hic Ponticus, quaſi non faci-
lius crederetur caro in deo non nata,quàm falſa,præſtruentibus vel maxime fidem iſtam an-
Philumene gelis Creatoris in carne vera conuerſatis,nec tamẽ nata. Nam & Philumene illa magis per-
ſuaſit Apelli , cæteriſq; deſertoribus Marcionis, ex fide quidem Chriſtum circumtuliſſe car-
nem,nullius tamen natiuitatis,vtpote de elementis eam mutuatum.Quod ſi verebatur Mar-
cion,ne fides carnis,natiuitatis quoque fidem induceret,ſinę dubio qui homo videbatur, na-
tus vtique credebatur.Nam & mulier quædam exclamauerat , Beatus venter qui te portauit, L
& vbera quæ hauſiſti . Et quomodo mater & fratres eius dicti ſunt foris ſtare ? Et videbimus
de his capitulis ſuo tempore.Certè cum & ipſe ſe filium hominis prædicaret , natum ſcilicet
profitebatur.Nunc vt hæc omnia ad euangelij diſtulerim examinationem , tamen quod ſu-
pra ſtatui,ſi omni modo natus credi habebat qui homo videbatur,vanę natiuitatis fidẽ con-
7 ſilio imaginariæ carnis expungendam putauit . Quid enim profuit non verè fuiſſe quod pro
vero haberetur, tam carnem quàm natiuitatem:aut ſi dixeris , Viderit opinio humana : iam
deum tuum honoras fallaciæ titulo,ſi aliud ſe ſciebat eſſe , quàm quod homines fecerat opi-
nari.Iam tunc potuiſti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodaſſe , ne in hanc quoque
impegiſſes quæſtionem.Nam & mulierculæ nonnunquam pręgnantes ſibi videntur,aut ſan- M
Scenam decurrere guinis tributo,aut aliqua valetudine inflatæ. Et vtique debuerat phãtaſmatis ſcenã decucur-
riſſe,ne originem carnis nõ deſaltaſſet, qui perſonam ſubſtantiæ ipſius egiſſet . Planè natiui-
tatis mendacium recuſaſti: ipſam enim carnem veram ædidiſti.Turpiſſimum ſcilicet dei, e-
tiam vera natiuitas.Age iam perora in illa ſanctiſſima & reuerenda opera naturæ , inuehere
in totum quod es,carnis atque animæ originem deſtrue:cloacam voca vterum,tanti anima-
lis id eſt hominis producendi officinã:perſequere & partus immunda & pudenda tormenta,
& ipſius exinde puerperij ſpurcos,anxios,ludicros exitus. Tamẽ cum omnia iſta deſtruxeris,
vt deo digna confirmes,nõ erit indignior morte natiuitas,& cruce infantia,& natura pœna,
& carne dãnatio.Si verè iſta paſſus eſt Chriſtus, minus fuiſſet naſci.Si mẽdacio paſſus eſt,vt
phantaſma,

A phantaſma,potuit & mendacio naſci.Summa iſta Marcionis argumenta,per quæ alium effi
cit Chriſtum,ſatis opinor oſtendimus,non conſiſtere omnino,dum docemus magis vtique
competere deo veritatem quàm mendacium eius habitus,in quo Chriſtum ſuum exhibuit.Si
veritas fuit,caro fuit: ſi caro fuit, natus eſt. Ea enim quæ expugnat hæc hæreſis confirman-
tur,cum ea per quæ expugnat deſtruuntur. Itaque ſi carneus habebitur, quia natus, & natus
quia carneus, quia phantaſma non fuerit, ipſe erit agnoſcendus,qui in carne & ex natiuitate
venturus annunciabatur à creatoris Prophetis,vtpote Chriſtus creatoris. Prouoca nunc, vt
ſoles,ad hanc Eſaiæ comparationem Chriſti,contendens illam in nullo conuenire.Primo e-
nim,inquis,Chriſtus Eſaiæ Emmanuël vocari habebit, dehinc virtutem ſumere Damaſci &
B ſpolia Samariæ,aduerſum regem Aſſyriorum. Porrò iſte qui venit, neque ſub eiuſmodi no-
mine eſt æditus,neque vlla re bellica functus eſt. At ego te admonebo vti cohęrentia quoque
vtriuſque capituli recognoſcas.Subiuncta eſt enim & interpretatio Emmanuëlis, nobiſcum
deus,vti non ſolum ſonum nominis ſpectes,ſed & ſenſum. Sonus enim Hebraicus, quod eſt
Emmanuël,ſuæ gentis eſt.Senſus autem eius,quod eſt deus nobiſcum,ex interpretatione cõ-
munis eſt.Quære ergo an iſta vox,nobiſcum deus, quod eſt Emmanuël, exinde quod Chri-
ſtus illuxit,agitetur in Chriſto,Et puto non negabis, vtpote qui & ipſe dicas, deus nobiſcum
dicitur,id eſt Emmanuël. Aut ſi tam vanus es, vt quia penes te nobiſcum dicitur,non Em-
manuël,idcirco nolis veniſſe illum cuius proprium ſit vocari Emmanuël, quaſi non hoc ſit
C & deus nobiſcum, inuenies apud Hebræos Chriſtianos, imò & Marcionitas Emmanuëlem
nominare, cum volunt dicere nobiſcum deus: ſicut & omnis gens quoquo ſono dixerit, de-
us,nobiſcum deus,Emmanuëlem pronunciabit,in ſenſu ſonum expungens.Quod ſi Emma- 8
nuël nobiſcum deus eſt,deus autem nobiſcum Chriſtus eſt, qui etiam in nobis eſt: quotquot
enim in Chriſtum tincti eſtis,Chriſtum induiſtis: tam proprius eſt Chriſtus in ſignificatio-
ne nominis,quod eſt nobiſcum deus,quàm in ſono nominis,quod eſt Emmanuël.Atque ita
conſtat veniſſe iam illũ qui prædicabatur Emmanuël, quia quod ſignificat Emmanuël venit,
id eſt nobiſcum deus. Aeque ſono nominum duceris, cum virtutem Damaſci, & ſpolia Sa-
mariæ,& regem Aſſyriorum, ſic accipis quaſi bellatorem portendant Chriſtum creatoris,
D non animaduertens quid ſcriptura promittat. Quoniam priuſquam cognoſcat vocare pa-
trem & matrem,accipiet virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ aduerſus regem Aſſyriorum.
Antè eſt enim inſpicias ætatis demonſtrationem, an hominem iam Chriſtum exhibere poſ-
ſit,nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma eſſet conuocaturus infans, & ſigna belli nõ
tuba,ſed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de curru vel de muro,ſed de nutricis aut geru-
læ ſuæ collo ſiue dorſo hoſtem deſtinaturus: atque ita Damaſcum & Samariam pro mamil-
lis ſubacturus. Aliud eſt ſi penes Ponticos, Barbaricæ gentis infantes in prælium erumpunt,
credo ad ſolem vncti prius,dehinc pannis armati,& butyro ſtipendiati, qui ante norint lan-
ceare quàm lancinare.Enimuero ſi nuſquam hoc natura concedit, antè militare quàm viue-
E re,antè virtutem Damaſci ſumere quàm patris & matris vocabulum noſſe, ſequitur vt figu-
rata pronunciatio videatur.Sed & virginẽ,inquit,parere natura non patitur,& tamen credi-
tur prophetæ.Et merito. Præſtruxit enim fidem incredibili rei,rationem ædendo quod in ſi-
gno eſſet futura. Propterea,inquit,dabit vobis dominus ſignum. Ecce virgo concipiet in v-
tero,& pariet filium. Signum autem à deo niſi nouitas aliqua monſtruoſa tam dignum non
fuiſſet.Denique & Iudæi ſiquando ad nos deiiciendos mentiri audent,quaſi nõ virginem,ſed
iuuenculam concepturam & parituram contineat,hinc reuincuntur,quod nihil ſigni videri
poſſit res cottidiana,iuuenculæ ſcilicet prægnatus & partus. In ſignum ergo diſpoſita virgo,
& mater,merito crederetur: infans vero bellator non æque.Non enim & hic ſigni ratio ver-
F ſatur.Sed ſigno natiuitatis nouæ aſſcripto, exinde poſt ſignum alibi ordo iam infantis edici-
tur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in ſignum eſt, malitiæ non aſſentaturi,
& hoc enim infantia eſt,ſed accepturi virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ aduerſus regem
Aſſyriorum.Serua modum ætatis, & quære ſenſum prædicationis: imò redde euangelio ve-
ritatis,quæ poſterior detraxiſti, & tam intelligitur prophetia, quàm renunciatur expuncta.
Maneant autem orientales illi Magi, in infantia Chriſtum recentem auro & thure mune-
rantes,& accepit infans virtutem Damaſci ſine prælio & armis. Nam præter quod omnibus
notum eſt,orientis virtutem, id eſt vim & vires auro & odoribus pollere ſolitam, certè eſt
creatori virtutem cęterarum quoque gentium aurum cõſtituere, ſicut per Zachariam,Et Iu-
das pertendet apud Hieruſalem, & congregabit omnem valentiam populorũ per circuitum

Crepitacillum
Hoſtem deſtinare
Ad ſolem vncti
Pannis armati
Butyro ſtipendiati
Lanceatores antequã lãcinatores

aurum & argentum. De illo autẽ tunc auri munere etiam Dauid, Et dabitur illi ex auro Ara- G
biæ. Et rurſus, Reges Arabũ & Saba munera offerent illi. Nam & Magos reges habuit ferè O-
riens, & Damaſcus Arabiæ retro deputabatur, antequã tranſcripra erat in Syrophœnicen, ex
Damaſcus in Arabia olim diſtinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Chriſtus accepit, accipiendo inſignia eius, aurum
ſcilicet & odores: Spolia autem Samariæ, ipſos magos: qui cum illum cognouiſſent, & mu-
neribus honoraſſent, & genu poſito adoraſſenr quaſi deum & regem ſub teſtimonio indicis
& ducis ſtellæ, ſpolia ſunt facti Samariæ, id eſt idololatriæ, credentes videlicet in Chriſtum.
Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominioſæ ob idololatriam qua deſciue- H
rat tunc à deo ſub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum eſt creatori figuratè vti tranſla-
tione nominum, ex comparatione criminum. Nam & ἄρχοντας Sodomorum, appellat ἄρχον-
τας Iudæorum, & populum ipſum, populum Gomorræ vocat. Et idem alibi: Pater, inquit, tu-
us Amorreus & mater tua Cethea: ob conſimilem impietatem, Quos aliquando etiam ſuos
filios dixerat, filios generaui & exaltaui. Sic & Aegyptus nonnunquam totus orbis intelligi-
Roma Babylon tur apud illum, ſuperſtitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon etiam apud Ioannem
noſtrum Romanæ vrbis figura eſt, proinde magnæ & regno ſuperbæ & ſanctorum dei debel-
latricis. Hoc itaq; vſu Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, deſpoliatos quod
habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduerſus regem autem Aſſyriorum, ad-
uerſus Herodem intellige, cui vtique aduerſati ſunt Magi, tunc non renunciando de Chri- I
ſto, quem intercipere quærebat. Adiuuabitur hæc noſtra interpretatio, dum & alibi bellato-
rem exiſtimans Chriſtum, ob armorum quorũdam vocabula & eiuſmodi verba, ex reliquo-
rum quoque ſenſuum comparatione conuinceris: Accingere, inquir Dauid, enſe ſuper fe-
mur. Sed quid ſupra legis de Chriſto? Tempeſtiuus decore præter filios hominum, effuſa eſt
gratia in labiis tuis. Rideo, ſi quem ad bellum enſe cingebat, ei de tempeſtiuitate decoris, &
labiorum gratia blandiebatur: Sic item ſubiungens, & extende & proſperare & regna: adiecit
propter veritatem & lenitatem & iuſtitiam. Quis enim enſe operabitur, & non contraria po
Propria bellorum tius dolum & aſperitatem & iniuſtitiam, propria ſcilicet negocia præliorum? Videamus er-
go an alius ſit enſis ille, cuius alius eſt actus. Nam & Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi en- K
ſem deſcribit ex ore dei prodeuntem bis acutum, præacutum, quem intelligi oportet ſermo-
nem diuinum, bis acutum duobus teſtamentis legis & euangelij, acutum ſapientia, infeſtum
diabolo, armantem nos aduerſus hoſtes ſpiritales nequitiæ, & concupiſcentiæ omnis, ampu-
tantem etiam à chariſſimis ob dei nomen. Quod ſi Ioannem agnitum non vis, habes com-
munem magiſtrum Paulum, præcingentem lumbos noſtros veritate & lorica iuſtitiæ, & cal
ciantem nos præparatione euangelij pacis, non belli: aſſumere iubentem ſcutum fidei, in quo
poſſimus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeam ſalutaris, & gladium ſpiritus, quod
eſt, inquit, dei ſermo. Hanc & dominus ipſe machæram venit mittere in terram, non pacem.
Si tuus Chriſtus eſt, ergo & ipſe bellator eſt. Si bellator non eſt, machæram intentans alle- L
goricam, licuit ergo & Chriſto creatoris in pſalmo ſine bellicis rebus enſe ſermonis præcin-
gi figurarò, cui ſupradicta tempeſtiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc iam cin-
gebatur ſuper femur apud Dauid, quandoque miſſurus in terram. Hoc eſt enim quod ait, Et
extende & proſperare & regna. Extendens ſermonem in omnem terram, ad vniuerſarũ gen-
tium vocationem, proſperaturus ſucceſſu fidei, quâ eſt receptus, & regnans exinde quâ mor-
tem reſurrectione deuicit. Et deducit te, inquit, mirificè dextera tua. Virtus ſcilicet gratiæ
ſpiritalis, qua Chriſti agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, peruolantia vbique præcepta, &
minæ & traductiones cordis compungentes & transfigurantes conſcientiam quanque. Po-
puli ſub te concident, vtique adorantes. Sic bellipotens & armiger Chriſtus creatoris: ſic & M
nunc accipiens ſpolia non ſolius Samariæ, verum & omnium gentium. Agnoſce & ſpolia fi-
gurata, cuius & arma allegorica didiciſti. Figuratè itaq; & domino eiuſmodi loquente, & Ap
poſtolo ſcribente, non temere interpretationibus eius vtimur, quarum exempla etiam aduer
ſarij admittunt, atq; ita in tantum Eſaiæ erit Chriſtus qui venit, in quantum nõ fuit bellator,
quia non talis ab Eſaia prædicatur. De quæſtione carnis, & per eam natiuitatis, & vnius inte-
rim numinis Emmanuëlis huc vſq;. De cæteris vero nominib⁹, & in primis Chriſti, quid pars
diuerſa reſpondebit? Si proinde cõmune eſt apud vos Chriſti nomen, quemadmodum & dei,
vt ſicut vtriuſque dei filium Chriſtum competat dici, ſic vtrunque patrem dominum, certe
ratio huic argumentationi refragabitur. Dei enim nomẽ quaſi naturale diuinitatis, poteſt in
omnes communicari, quibus diuinitas vindicatur, ſicut & idolis, dicente Apoſtolo, Nam &
ſunt

A ſunt qui dicuntur dij,ſiue in cœlo,ſiue in terris. Chriſti vero nomen non ex natura veniens, Chriſti nomen non ex natura
ſed ex diſpoſitione,proprium eius efficitur,à quo diſpoſitum inuenitur.Nec in cõmunicatio-
nem alij deo ſubiacet,maximè æmulo, & habenti ſuã diſpoſitionem, cui & nomina priuata
debebit.Quale eſt enim quod diuerſas diſpoſitiones duorum cõmentati deorum,ſocietatem
nominum admittunt,in diſcordiam diſpoſitionum? quando nulla magis probatio aſſiſteret
duorum & æmulorum deorum,quàm ſi in diſpoſitione eorũ etiam diuerſitas nominum in-
ueniretur.Nullus enim ſtatus differentiarum, nõ niſi proprietatibus appellationum cõſigna-
tur.Quibus deficientibus ſiquando,nunc Græca catachreſis de alieno abutendo ſuccurrit: a-
pud deum autem deficere puto nihil debet,nec de alieno inſtrui diſpoſitiones eius. Quis hic
B deus eſt,qui filio quoq; ſuo nomina à creatore vendicat? non dico aliena, ſed vetera & vul-
gata, quæ vel ſic non competerent deo nouo & incognito. Quomodo deniq; docet nouam
plagulam nõ adſui vteteri veſtimento,nec vinum nouum veteribus vtribus credi,aſſutus ip-
ſe & indutus nominũ ſenio? Quomodo abſcidit Euangelium à lege,tota lege veſtitus?in no-
mine ſcilicet Chriſti.Quis illũ prohibuit aliud vocari,aliud prædicantem, aliũde venientem,
cũ propterea nec corporis ſuſceperit veritatem,ne Chriſtus creatoris crederetur? Vanè autẽ
noluit eum ſe videri,quem voluit vocari: quando & ſi vere corporeus fuiſſet,magis Chriſtus
creatoris non videretur,ſi non vocaretur. At nunc ſubſtantiam reſpuit, cuius nomen acce-
C pit,etiam ſubſtantiam probaturus ex nomine.Si enim Chriſtus vnctus eſt, vngui vtiq; cor-
poris paſſio eſt: qui corpus non habuit,vngui omnino non potuit. Qui vngui omnino non
potuit,Chriſtus vocari nullo modo potuit.Aliud eſt,ſi & nominis phantaſma affectauit.Sed
quomodo,inquit,irreperet in Iudæorum fidem,niſi per ſolenne apud eos & familiare nomẽ?
Inconſtantem aut ſubdolum deum narras. aut diffidentiæ, aut malitioſitatis conſilium eſt,
fallendo quid promouere.Multo liberius atque ſimplicius egerunt pſeudoprophetæ,aduerſus
creatorem in ſui dei nomine venientes.Sed nec effectum conſilij huius inuenio,cum facilius Planũ, hoc eſt impoſtorem
aut ſuum crediderint Chriſtum,aut planum potius aliquem,quàm alterius dei Chriſtum, ſi-
cut Euangelium probabit.Nunc ſi nomen Chriſti,vt ſportulam furunculus, captauit, cur e-
tiam Ieſus voluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim ſi nos per 9 Vt ſportulã furunculus
D dei gratiam intellectum conſequuti ſacramentorum eius, hoc quoque nomen agnoſcimus
Chriſto deſtinatum,ideo & Iudæis quibus adempta eſt ſapiẽtia,nota erit res.Denique ad ho-
diernum,Chriſtum ſperant non Ieſum,& Heliam potius interpretantur Chriſtum quàm Ie-
ſum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo Chriſtus non pręſumebatur, potuit in eo ſolo
nomine veniſſe quod ſolũ pręſumebatur. Cæterum cum duo miſcuit, ſperatum & inſperatũ,
expugnatur vtrunq; conſilium eius.Siue enim ideo Chriſtus, vt interim quaſi creatoris irre-
peret,obrepit Ieſus,quia non ſperabatur Ieſus in Chriſto creatoris:ſiue vt alterius haberetur,
non ſinit Chriſtus,quia non alterius ſperabatur Chriſtus quàm creatoris.Quid horum con-
ſtare poſſit ignoro.Conſtabit autem vtrumque in Chriſto creatoris, in quo inuenitur etiam
E Ieſus.Quomodo inquis? diſce & hic cum partiariis erroris tui Iudæis. Cum ſucceſſor Moyſi Partiarij erroris
deſtinaretur Auſes filius Naue, transfertur certè de priſtino nomine,& incipit vocari Ieſus?
Certe,inquis. Hanc prius dicimus figurã futuri fuiſſe, Nam quia Ieſus Chriſtus ſecundũ po-
pulum,quod ſumus nos nati in ſeculi deſertis,introducturus erat in terrã promiſſionis mel-
le & lacte manãtem,id eſt vitæ æternæ poſſeſſionem,qua nihil dulcius: idq; non per Moyſen,
id eſt non per legis diſciplinam,ſed per Ieſum,per euangelij gratiam prouenire habebat, cir-
cumciſis nobis petrina acie,id eſt Chriſti: petra enim Chriſtus:ideo is vir qui in huius ſacra-
menti imagines parabatur,etiam nominis dominici inauguratus eſt figura, Ieſus cognomi-
natus. Hoc nomen ipſe Chriſtus ſuum iam tunc eſſe teſtatus eſt,cum ad Moyſen loqueba-
F tur:Quis enim loquebatur niſi ſpiritus creatoris,qui eſt Chriſtus? Cum ergo mandato dice-
ret populo,Ecce ego mitto angelum meũ ante faciem tuam,qui te cuſtodiat in via, & intro-
ducat in terram quam paraui tibi,intendite illi & exaudite eum, ne inobaudieritis eũ: non e-
nim cælaui te, quoniã nomẽ meum ſuper illum eſt:angelum quidem meũ dixit ob magnitu-
dinem virtutum quas erat æditurus, & ob officium prophetæ nunciantis ſcilicet diuinam vo
luntatem: Ieſum autem ob nominis ſui futuri ſacramentum. Identidem nomen ſuum con-
firmauit,quod ipſe ei indiderat,quia non angelum, nec Auſen, ſed Ieſum eum iuſſerat exinde
vocitari. Ergo ſi vtrumque nomen competit in Chriſtum creatoris,tanto vtrũq; non com-
petit in Chriſtum non creatoris, ſicut non reliquus ordo. Facienda eſt denique iam hinc in-
ter nos certa iſta & iuſta præſcriptio, & vtrique parti neceſſaria, qua determinatum ſit nihil

omnino cõmune eſſe debere alterius dei Chriſtum, cum Chriſto creatoris. Nam & à vobis G
proinde diuerſitas defendenda eſt, ſicut à nobis repugnanda eſt: quia nec vos probare pote-
ritis alterius dei veniſſe Chriſtum. niſi eum longè alium demonſtraueritis à Chriſto creato-
ris: nec nos eum creatoris vendicare, niſi talem eum oſtenderimus, qualis conſtituitur à crea
10 tore. De nominibus iam obduximus. Mihi vendico Chriſtum, mihi defendo Ieſum. Reli-
quum ordinem eius cum ſcripturis conferamus. Quodcunque illud corpuſculum ſit, quoniã
habitum, & quoniam conſpectũ fuit, ſi inglorius, ſi ignobilis, ſi inhonorabilis, meus erit Chri
ſtus: talis enim habitu & aſpectu annunciabatur. Adeſt rurſus Eſaïas: Annunciauimus, inquit,
coram ipſo velut puerulus, velut radix in terra ſitienti, & non eſt ſpecies eius neque gloria: &
vidimus eum, & non habebat ſpeciem neque decorem. Sed ſpecies eius inhonorata, deficiens
citra omnes homines. Sicut & ſupra patris ad filium vox. Quẽadmodum expaueſcẽt multi ſu H
per te, ſic ſine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etſi tempeſtiuus decore apud Dauid
citra filios hominum, ſed in allegorico illo ſtatu gratiæ ſpiritalis: Cum accingitur enſe ſer-
monis, qui verè ſpecies & decor & gloria ipſius eſt: cæterum habitu incorporabili apud eun-
dem Prophetam, vermis etiam & non homo, ignominia & nullificamẽ populi. Neq; interio-
rem qualitatem eius, eiuſmodi annuncias. Si enim plenitudo in illo ſpiritus cõſtitit, agnoſco
virgam de radice Ieſſe. flos eius meus erit Chriſtus, in quo requieuit ſecundũ Eſaïam ſpiritus
ſapientiæ & intellectus, ſpiritus cõſilij & vigoris, ſpiritus agnitionis & pietatis, ſpiritus timo-
ris dei. Neq; enim vlli hominũ, diuerſitas ſpiritalium documentorũ competebat niſi in Chri-
ſtum, flori quidem ob gratiã ſpiritus adæquatum, ex ſtirpe autem Ieſſe deputatum per Mariã I
inde cenſendam. Expoſtulo autem de propoſito, ſi das ei omnis humilitatis & patientiæ &
tranquillitatis intentionẽ, & ex his Eſaïæ erit Chriſtus, homo in plaga, & ſciens ferre imbe-
cillitatem: qui tanquã ouis ad victimã adductus eſt, & tanquã agnus ante tõdentem non a-
peruit os. Qui neq; contendit neq; clamauit, nec audita eſt foris vox eius: qui harundinẽ con
tuſam, id eſt quaſſam Iudæorum fidem non cõminuit: qui linum ardens, id eſt momentaneũ
ardorem gentium non extinxit. Non poteſt alius eſſe, quàm qui prædicebatur. Oportet actum
eius ad ſcripturarum regulam recognoſci, duplici, niſi fallor, operatione diſtinctum, prædi-
cationis & virtutis. Sed de vtroque titulo ſic diſponam, vt quoniam ipſum quoq; Marcionis
Quaſi in rẽ præſentem — euangelium diſcuti placuit, de ſpeciebus doctrinarum & ſignorum illuc differamus quaſi in K
rem præſentem: hic autem generaliter expungamus ordinem cœptum, docentes prædicato-
11. rem interim annunciari Chriſtum per Eſaïam, Quis enim, inquit, in vobis qui deum metuit,
Sanatio morborum — & exaudiet vocem filij eius? Item medicatorem. Ipſe enim, inquit, imbecillitates noſtras ab-
ſtulit, & languores portauit. De exitu planè puto diuerſitatem tentatis inducere, negantes paſ
ſionem crucis in Chriſtum creatoris prædicatam, & argumentantes inſuper nõ eſſe creden-
dum, vt in id genus mortis expoſuerit creator filium ſuum, quod ipſe maledixerat: Maledi-
ctus, inquit, omnis qui pependerit in ligno. Sed huius maledictionis ſenſum differo dignæ ſo
la prædicatione crucis, de qua nũc maximè quæritur, quia & aliâs antecedit rerum probatio,
Typi crucifixi — rationem. De figuris prius edocebo. Et vtiq; vel maxime ſacramentum iſtud figurari in præ- L
dicatione oportebat: quãto incredibile, tanto magis ſcandalo futurum, ſi nude prædicaretur:
quantoq; magnificum, tanto magis obumbrandũ, vt difficultas intellectus gratiam dei quæ-
reret. Itaq; in primis Iſaac cum à patre in hoſtiam deditus, lignũ ſibi ipſe portaret, Chriſti exi-
tum iam tunc denotabat, in victimã conceſſi à patre, & lignum paſſionis ſuæ baiulantis. Io-
12 ſeph & ipſe Chriſtum figuratus, nec hoc ſolo (ne demorer curſum) quod perſecutionem à fra
tribus paſſus eſt ob dei gratiã, ſicut & Chriſtus à Iudæis carnaliter fratribus, cum benedicitur
à patre, etiã in hęc verba, Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis Nationes vẽ-
Rhinoceros Minotaurus — tilabit pariter ad ſummũ vſq; terræ. Non vtiq; rhinoceros deſtinabatur vnicornis, nec Mino- M
taurus bicornis, ſed Chriſtus in illo ſignificabatur, taurus ob vtranq; diſpoſitionem, aliis ferus
vt iudex, aliis manſuetus vt ſaluátor: cuius cornua eſſent crucis extrema. Nam & in antemna,
quæ crucis pars eſt, extremitates cornua vocãtur. Vnicornis autem media ſtipitis palus. Hac
denique virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuerſas gentes & nunc ventilat per fidem,
auferens à terra in cœlum: & tunc per iudicium ventilabit, deiiciens de cœlo in terram.
Idem erit & alibi Taurus apud eandem ſcripturam cum Iacob in Simeonem & Leui, id eſt,
in Scribas & Phariſæos (ex illis enim deducitur cenſus iſtorum) ſpiritaliter interpretatur,
Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem, ex ſua hæreſi, qua ſcilicet Chriſtum ſunt perſecuti.
In concilium eorum ne venerit anima mea, & in ſtationẽ eorum ne incubuerint iecora mea,
quia in

A quia in indignatione ſua interfecerunt homines, id eſt Prophetas, & in concupiſcentia ſua
ceciderunt neruos tauro, id eſt Chriſto, quem poſt necem Prophetarum ſuffigendo, neruos
vtique eius, clauis deſæuierunt. Cæterum vanum ſi poſt homicidia, alicuius bouis illis expro-
brat carnificinam. Iam vero Moyſes quid vtique tunc tantum cum Ieſus aduerſus Amalech
præliabatur, expanſis manibus orat reſidens, quando in rebus tam attonitis, magis vtique ge-
nibus depoſitis, & manibus cędentibus pectus, & facie humi volutante, orationem commen-
dare debuiſſet? niſi quia illic vbi nomē domini dimicabat, dimicaturi quandoq; aduerſus dia
bolum, crucis quoq; erat habitus neceſſarius, per quam Ieſus victoriam eſſet relaturus. Idem
rurſus Moyſes poſt interdictam omnis rei ſimilitudinem, cur æreum ſerpentem ligno impo-
B ſitum, pendentis habitu in ſpectaculum ſalutare propoſuit? An & hic dominicæ crucis vim Spectaculū
intentabat, qua ſerpens diabolus publicabatur, & læſo cuiq; à ſpiritalibus colubris, intuenti ta- ſerpentis ſa-
men & credenti in eam, ſanitas morſuum peccatorum, & ſalus exinde prædicabatur? Age lutare
nunc ſi legiſti penes Dauid, dominus regnauit à ligno, expecto quid intelligas. niſi forte li-
gnarium aliquem regem ſignificari Iudæorum, & non Chriſtum, qui exinde à paſſione ligni Lignari⁹ rex
ſuperata morte regnauit. Etſi enim mors ab Adam regnauit vſq; ad Chriſtū, cur Chriſtus nō
regnaſſe dicat̃ à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnū mortis excluſit? Proinde & Eſaïas:
Quoniam, inquit, puer natus eſt nobis. Quid noui ſi non de filio dei dicit? & datus eſt nobis,
cuius imperium factum eſt ſuper humerum ipſius. Quis omnino regum inſigne poteſtatis
C ſuæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu ſceptrum, aut aliquam proprię ve-
ſtis notam? Sed ſolus nouus rex nouorum æuorum Chriſtus Ieſus, nouæ gloriæ & poteſta-
tem & ſublimitatem ſuam humero extulit, crucem ſcilicet, vt ſecundùm ſuperiorem pro-
phetiam exinde dominus regnaret à ligno. Hoc lignum & Hieremias tibi inſinuat, dicturis »
prædicans Iudæis, Venite mittamus lignum in panem eius, vtique in corpus. Sic enim deus »
in euangelio quoque veſtro reuelauit, panem corpus ſuum appellans, vt & hinc iam eum in- »
telligas corporis ſui figuram panis dediſſe, cuius retro corpus in panem Prophetes figurauit, Corpus do-
ipſo domino hoc ſacramentū poſtea interpretaturo. Si adhuc quæris dominicæ crucis præ- 13 mini
dicationē, ſatis iam tibi poteſt facere vigeſimus primus pſalmus totam Chriſti cōtinens paſ-
D ſionem, canentis iam tunc gloriam ſuam: Foderunt, inquit, manus meas, & pedes, quæ pro-
pria atrocia crucis. Et rurſus cum auxilium patris implorat: Saluum, inquit, fac me ex ore leo-
nis, vtique mortis, & de cornibus vnicornis humilitatem, de apicibus ſcilicet crucis, vt ſupra
oſtendimus. Quam crucem nec ipſe Dauid paſſus eſt, nec vllus rex Iudæorum, ne putes alte-
rius alicuius, qui ſolus à populo tam inſigniter crucifixus eſt. Nūc & ſi omnes iſtas interpre-
tationes reſpuerit & irriſerit hæretica duritia, concedam illi nullam Chriſti crucem ſignifi-
catam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium eſſe qui crucifixus eſt, niſi fortè oſtenderit
hunc exitum eius à ſuo deo prędicatum: vt diuerſitas paſſionum, ac per hoc etiam perſonarū,
ex diuerſitate prædicationum vindicetur. Cæterum nec ipſo Chriſto eius prædicato, nedum
E cruce ipſius, ſufficit in meum Chriſtum ſolius mortis prophetia: Ex hoc enim quod non eſt
ædita qualitas mortis, potuit & per crucem eueniſſe, tunc alij deputanda, ſi in alium fuiſſet
prædicatum: niſi ſi nec mortem volet Chriſti mei prophetatam, quo magis erubeſcat ſi ſuum
quidem Chriſtum mortuum annunciat, quem negat natum: meum vero mortalem negat,
quem naſcibilem confitetur. Et mortem autem & ſepulturam & reſurrectionem Chriſti mei, Sepulturā
vna voce Eſaïæ volo oſtendere, dicentis. Sepultura eius ſublata de medio eſt. Nec ſepultus e-
nim eſſet niſi mortuus, nec ſepultura eius ſublata de medio niſi per reſurrectionē. Deniq; ſub-
iecit: Propterea ipſe multos hæreditati habebit, & multorum diuidet ſpolia, pro eo quod tra-
dita eſt anima eius in mortē. Oſtenſa eſt enim cauſa gratiæ huius, pro iniuria ſcilicet mortis
F repenſandæ. pariter oſtenſum eſt, hæc illum propter mortem conſecuturum, poſt mortem
vtique per reſurrectionem conſecuturus. Sufficit hucuſque de his interim ordinem Chriſti
decucurriſſe, quo talis probatus qualiter annunciabatur, non alius haberi debeat, quàm qui
talis annunciabatur: vt iam ex iſta conſonantia rerum eius, & ſcripturarum creatoris, illis
etiam reſtituenda ſit fides ex præiudicio maioris partis, quæ ad diuerſas ſententias vel in du-
bium deducūtur vel negantur. Amplius nunc ſuperſtruimus ea quoq; paria ex ſcripturis crea-
toris, quæq; poſt Chriſtū futura pręcinebantur. Nec enim diſpoſitio expuncta inueniretur, ſi 14
non ille veniſſet, poſt quem habebat euenire. Aſpice vniuerſas Nationes de voragine erro-
ris humani, exinde emergentes ad deum creatorem, ad deum Chriſtum, & ſi audes nega
prophetatū, Sed ſtatim tibi in pſalmis promiſſio patris occurrit: Filius meus es tu, ego hodie

generaui te.Poſtula de me,& dabo tibi gentes hæreditatem tuam , & poſſeſſionem tuam ter- G
minos terræ. Nec poteris magis Dauid filium eius vendicare quàm Chriſtum : aut terminos
terræ Dauid potius promiſſos,qui intra vnicam Iudæorum gentem regnarit, quàm Chriſto,
qui totum iam orbem euangelij ſui fide cepit. Sic & per Eſaïam : Ecce dedi te in diſpoſitioné
generis,in lucem Nationũ,aperire oculos cæcorum,vtiq; errantiũ, exoluere de vinculis vin-
ctos,id eſt de delictis liberare,& de cella carceris , id eſt mortis , ſedentes in tenebris , igno-
rantiæ ſcilicet. Quæ ſi per Chriſtum eueniunt,non in alium erunt prophetata, quàm per qué
eueniunt . Item alibi : Ecce teſtimonium eum Nationibus poſui , principem & imperantem
Nationibus.Nationes quæ te non ſciunt,inuocabunt te,& populi confugient ad te.Nec enim
hæc in Dauid interpretaberis,quia præmiſit,Et diſponam vobis diſpoſitionem æternam, re- H
ligioſa & fidelia Dauid . Atquin hinc magis Chriſtum intelligere debebis ex Dauid deputa-
tum carnali genere ob Mariæ virginis cenſum. De hoc enim promiſſo iuratur in pſalmo ad
Dauid: Ex fructu ventris tui collocabo ſuper thronum tuum.Quis iſte venter eſt?Ipſius Da-
uid?Vtique non.Neq; enim pariturus eſſet Dauid.Sed nec vxoris eius . Non enim dixiſſet , ex
fructu ventris tui,ſed potius,ex fructu ventris vxoris tuæ.Ipſius autem dicendo ventrem, ſu-
pereſt vt aliquem de genere eius oſtenderit, cuius ventris futurus eſſet fructus caro Chriſti,
quæ ex vtero Mariæ floruit.Ideoq; & fructum ventris tantum nominauit,vt propriè ventris,
quaſi ſolius ventris,non etiam viri:& ipſum ventrem ad Dauid redegit,ad principem gene-
ris,& familiæ patrem:nam quia viro deputare non poterat virginis eum ventrem, patri de- I
putauit.Itaq; in Chriſto noua diſpoſitio inuenitur hodie:hæc erit quam tunc creator pollice-
batur,religioſa & fidelia Dauid appellans quæ erant Chriſti,quia Chriſtus ex Dauid: imò ip-
ſa erit caro eius religioſa & fidelia Dauid , tam ſancta religione , & fidelis ex reſurrectio-
Hoc eſt, in primo Regnorum ne.Nam & Nathan propheta in prima Baſiliarum,profeſſionem ad Dauid facit: Semini eius
quod erit,inquit,ex ventre ipſius.Hoc ſi in Salomonem ſimpliciter ediſſeres,riſum mihi in-
cuties.Videbitur enim Dauid peperiſſe Salomoné.An & hic Chriſtus ſignificatur,ex eo ven-
tre ſemen Dauid,qui eſſet ex Dauid,id eſt Mariæ? Quia & ædem dei magis Chriſtus ædifica-
turus eſſet,hominem ſcilicet ſanctum,in quo potiore templo inhabitaret dei ſpiritus,in dei fi
lium magis Chriſtus habẽdus eſſet quàm Salomon filius Dauid.Deniq; & thronus in æuum,
& regnũ in æuum,magis Chriſto cõpetit quàm Salomoni temporali ſcilicet regi:ſed à Chri- K
ſto miſericordia dei nõ abſceſſit,Salomoni vero etiam ira dei acceſſit,poſt luxuriam & ido-
lolatriam.Suſcitauit enim illi Satan hoſtem Idumæum.Cum ergo nihil horum competat in
Salomonem,ſed in Chriſtum,certa erit ratio interpretationum noſtrarũ,ipſo etiam exitu re-
rum probante,quas in Chriſtum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt ſancta & fidelia Da-
uid.Hunc deus teſtimonium Nationibus poſuit,non Dauid: principem & imperantem Na-
tionibus,non Dauid,qui ſoli Iſraëli imperauit . Chriſtum hodie inuocant Nationes quæ eum
non ſciebant,& populi ad Chriſtum hodie confugiunt,quem retro ignorabant . Non poteſt
futurum dici,quod vides fieri . Sic nec illam iniectionem tuam potes ſiſtere ad differentiam
duorum Chriſtorum , quaſi Iudaïcus quidem Chriſtus populo ſoli ex diſperſione redigendo L
deſtinetur à creatore,Veſter verò omni humano generi liberando collatus ſit à deo optimo:
cum poſtremò priores inueniantur Chriſtiani creatoris quàm Marcionis,exinde vocatis o-
mnibus populis in regno eius , ex quo deus regnauit à ligno , nullo adhuc Cerdone , nedum
Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione , conuertere iam in proſelytos . Quæris
qui de Nationibus tranſeant ad creatorem,quando & proſelyti diuerſæ & propriæ conditio-
nis ſeorſum à Propheta nominentur: Ecce,inquit Eſaïas,proſelyti per me accedent ad te, o-
ſtendens ipſos quoque proſelytos per Chriſtum acceſſuros ad deum : & Nationes quod ſu-
mus nos,proinde ſuam habeant nominationem ſperantes in Chriſtum,Et in nomine,inquit,
eius Nationes ſperabunt.Proſelyti autem quos in Nationum prædicatione ſubſtituis , non in M
Chriſti nomine ſperare ſolent,ſed in Moyſi ordine,à quo inſtitutio illorum eſt.Cæterum al-
lectio Nationum à nouiſſimis diebus exorta eſt.Iiſdem verbis Eſaïas: Et erit,inquit,in nouiſ-
ſimis diebus manifeſtus mons domini,vtique ſublimitas dei,ædes dei ſuper ſummos montes,
vtique Chriſtus catholicum dei templum,in quo deus colitur conſtitutum , ſuper omnes e-
nim eminẽtias virtutum,& poteſtatum.Et venient ad eum vniuerſæ Nationes, & ibunt mul
ti, & dicent: Venite aſcendamus in montem domini , & in ædem dei Iacob , & annunciabit
nobis viam ſuam , & incedemus in ea . Ex Sion enim exibit lex , & ſermo domini ex Hieru-
ſalem.Hæc erit via nouæ legis euangelium , & noui ſermonis in Chriſto iam non in Moyſe.

A Et iudicabit inter Nationes, de errore ſcilicet earum. Et reuincent populum amplum, ipſorũ
in primis Iudęorum & proſelytorum. Et concident machæras ſuas in aratra, ſibynas in fal-
ces, id eſt animorum nocentium & linguarum infeſtarum, & omnis malitiæ atque blaſphe- 15
miæ ingenia, conuertent in ſtudia modeſtiæ & pacis. Et non accipiet gens ſuper gentem ma-
chæram, vtique diſcordiæ: & nõ diſcent amplius bellare, id eſt inimicitias perficere: vt & hic
diſcas Chriſtum non bellipotentem, ſed paciferum repromiſſum. Hæc autem prophetata ne- Regnũ pacificum
ga, cum coràm videntur, aut adimpleta cum leguntur. Aut ſi non negas vtrumq;, in eo erunt Chriſtus pacifer
adimpleta, in quem ſunt prophetata. Inſpice enim adhuc etiam ipſum introgreſſum, atq; de-
curſum vocationis in Nationes à nouiſſimis diebus adeuntes ad deum creatorẽ, non in pro-
B ſelytos, quorum à primis magis diebus allectio eſt. Etenim fidem iſtam Apoſtoli induxerũt.
Habes & Apoſtolorum opus prædicatum, Quàm tempeſtiui pedes euangelizantium pacem,
euangelizantium bona, non bellum nec malum. Reſpondit & Pſalmus: In omnem terrã exi-
uit ſonus eorum, & in terminos terræ voces eorum, circumferentium ſcilicet legem ex Sion
profectam, & ſermonem domini ex Hieruſalem, vt fieret quod ſcriptum eſt: Longe quique à
iuſtitia mea, appropinquauerunt iuſtitiæ meæ & veritati. Cum huic negocio accingerentur
Apoſtoli renunciauerunt presbyteris, & archontibus, & ſacerdotibus Iudæorum. An non vel
maxime, inquit, vt alterius dei prædicatores? Atquin ipſius eiuſdem, cuius ſcripturam cum
C maxime implebant. Diuertite diuertite, inclamat Eſaias, excedite illinc, & immundum ne at-
tigeritis, blaſphemiam ſcilicet in Chriſtum. Excedite de medio eius, vtique ſynagogæ, ſepa-
ramini qui domini cauſam portatis. Iam enim ſecundũ ſupraſcripta reuelauerat domin⁹ bra-
chio ſuo ſanctum, id eſt virtute ſua Chriſtum coram Nationibus, vt viderint vniuerſæ Na-
tiones & ſumma terræ ſalutem, quæ erat à deo. Sic & ab ipſo Iudaïſmo diuertentes, cum legis
obligamenta & onera, euangelica iam libertate mutarent, pſalmum exequebantur, Diſrum-
pamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum eorum: Poſtea certæ quàm tumultuatæ
ſunt gentes, & populi meditati ſunt inania, Aſtiterunt reges terræ, & principes congregati
ſunt in vnum, aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum eius. Quę dehinc paſſi ſunt Apoſto-
li? Omnem, inquis, iniquitatem perſecutionum, ab hominibus ſcilicet creatoris, vt aduerſarij
D eius quem prædicabat. Et quî creator, ſi aduerſarius erat Chriſti, nõ modo prædicat hoc paſ-
ſuros Apoſtolos eius, verum & exprobrat? Nam neq; prædicaret alterius dei ordinem, quem
ignorabat, vt vultis: neque exprobraſſet, quod ipſe curaſſet. Videte quomodo perit iuſtus, nec
quiſquam excipit corde: & viri iuſti auferentur, nec quiſquam animaduertit. A perſona enim
iuſtitiæ ſublatus eſt iuſtus. quis niſi Chriſtus? Venite, inquiunt, auferamus iuſtum, quia inu-
tilis eſt nobis. Præmittens itaque & ſubiungens proinde paſſum etiam Chriſtum, æque iuſtos
eius eadem paſſuros, tam Apoſtolos quàm & deinceps omnes fideles prophetauit, ſignatos
illa nota ſcilicet de qua Ezechiel: Dicit dominus ad me, Pertranſi in medio portæ in media
Hieruſalem, & da ſigna Tau in frontibus virorum. Ipſa eſt enim litera Græcorum Tau, Tau
E noſtra autem T. ſpecies crucis, quam portendebat futuram in frontibus noſtris apud veram
& catholicam Hieruſalem, in qua fratres Chriſti, filios ſcilicet dei, gloriam patri deo re-
laturos, Pſalmus vigeſimus primus canit ex perſona ipſius Chriſti ad patrem: Enarra-
bo nomen tuum fratribus meis, in medio eccleſiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in no-
mine & ſpiritu ipſius hodie fieri habebat, merito à ſe futurum prædicabat. Et paulo infra: A
te laus mihi in eccleſia magna. Et in quinquageſimoſeptimo: In eccleſiis benedicite domi-
num deum: vt pariter concurreret & Micheæ prophetia: Non eſt voluntas mea dicit domi-
nus, & ſacrificia veſtra non accipiam: quoniam ab ortu ſolis vſque in occaſum nomen meũ
gloriatum eſt in Nationibus, & in omni loco ſacrificium nomini meo offertur, & ſacrificium
F mundum: Gloriæ ſcilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni. Quæ omnia cum in te quo-
que deprehendantur, & ſignaculum frontium, & eccleſiarũ ſacramenta, & mundiciæ ſacri-
ficiorum, debes iam erumpere vti dicas, ſpiritum creatoris tuo Chriſto prophetaſſe. Nunc
quia cum Iudæis negas veniſſe Chriſtum eorum, recognoſce & exitum ipſorum, quem poſt
Chriſtum relaturi prædicabantur ob impietatem qua eum deſpexerunt & interemerunt: Pri-
mum enim ex die qua ſecundum Eſaïam proiecit homo aſpernamenta ſua aurea & argen-
tea, quæ fecerunt adorandis vanis & nociuis, id eſt, ex quo genus hominum dilucidata per
Chriſtum veritate idola proiecit, vide an quod ſequitur expunctum ſit: Abſtulit enim domi-
nus ſabaoth à Iudæa, & ab Hieruſalem inter cætera, & prophetam, & ſapientem architectum,
ſpiritum ſcilicet ſanctum, qui ædificat eccleſiam, templum ſcilicet & domum & ciuitatẽ dei.

Nam exinde apud illos deſtitit dei gratia, & mandatum eſt nubibus ne pluerent imbrem ſu- G
per vineam Soreth, id eſt cœleſtibus beneficiis, ne prouenirent domui Iſraëlis. Fecerat enim
ſpinas, ex quibus dominum coronauerat: & non iuſtitiam, ſed clamorem quo in crucem eum
extorſerat. Et ita ſubtractis chariſmatum roribus, lex & prophetæ vſque ad Ioannẽ. Dehinc
cum ea perſeuerantia furoris, & nomen domini per ipſos blaſphemaretur, ſicut ſcriptum eſt:
Propter vos blaſphematur nomen meum in nationibus, Ab illis enim cœpit infamia: & tem-
16 pus medium à Tiberio vſq; ad Veſpaſianum, non pœnitentiam intellexiſſent, facta eſt terra
eorum deſerta, ciuitates eorum exuſtæ, regionem eorum ſub ipſorum cõſpectu extranei de-
uorant. derelicta filia Sion, & tanquam ſpecula in vinea vel in cucumerario caſula, ex quo ſci
licet Iſraël dominum nõ cognouit, & populus eum non intellexit, ſed dereliquit, & in indi-
gnationem prouocauit ſanctum Iſraëlis. Sic & machæræ conditionalis comminatio, Si no- H
lueritis nec audieritis me, machæra vos comedet: probauit Chriſtum fuiſſe: quem nõ audiẽ-
do, perierunt. Qui & in pſalmo quinquageſimo ſeptimo diſperſionem eis poſtulat à patre:
Diſperde eos in virtute tua. Qui & rurſus per Eſaiam in exuſtionem eorum perorans: Pro-
pter me hæc, inquit, facta ſunt vobis: in anxietate dormietis. Satis vanè, ſi hæc non propter
eum paſſi ſunt, qui propter ſe paſſuros pronunciarat, ſed propter Chriſtum dei alterius. At-
quin Chriſtum, inquam, alterius dei dicitis, à creatoris virtutibus & poteſtatibus, vt ab æmu-
lis in crucem actum. Sed ecce defenſus oſtenditur à creatore, & dati ſunt peſſimi pro ſepul-
tura eius, qui ſcilicet ſubreptam eam aſſeuerauerant: & locupletes pro morte eius, qui ſcilicet
& à Iuda traditionem redemerant, & à militibus falſum teſtimonium cadaueris ſubrepti. Igi I
tur aut non propter illum acciderunt iſta Iudæis, ſed reuinceris conſpirante & ſenſu ſcriptu-
rarum cum exitu rerum & ordine temporũ: aut ſi propter illum acciderunt, non potuit crea-
tor vlciſci, niſi ſuum Chriſtum, remuneraturus potius Iudam, ſi aduerſarium domini ſui pe-
remiſſent. Certe ſi nondum venit Chriſtus creatoris, propter quem hæc paſſuri prædicantur,
17 cum venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion derelinquenda, quæ nulla hodie eſt? Vbi ci
uitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi diſperſio gentis, quæ iam extorris? Redde ſtatum
Iudææ, quem Chriſtus creatoris inueniat, & alium contende veniſſe. Iam vero quale eſt vt
per cœlum ſuum admiſerit quem in terra ſua eſſet interempturus, honeſtiore & glorioſiore
regni ſui regione violata, ipſa aula ſua & arce calcata? An hoc magis affectauit? Planè de' ze- K
lotes, tamen vicit. Erubeſce qui victo deo credis. Quid ſperabis ab eo qui ſe protegere nõ va-
luit? Aut enim per infirmitatem oppreſſus eſt à virtutibus & hominibus creatoris: aut per
malitioſitatem, vt tantum illis ſceleris patientia infigeret. Imò, inquis, ſpero ab illo (quod &
ipſum faciat ad teſtimonium diuerſitatis) regnum dei æternæ & cœleſtis poſſeſſionis. Cæterũ
veſter Chriſtus priſtinum ſtatum Iudæis pollicetur, ex reſtitutione terræ: & poſt decurſum
vitæ, apud inferos in ſinu Abrahæ refrigerium. Deum optimũ ſi reddit placatus, quod & ab-
ſtulerat iratus. O deum tuum, qui & cædit & ſanat: cõdit mala & facit pacem. O deum etiam
ad inferos vſque miſericordem. Sed de ſinu Abrahæ ſuo tempore. De reſtitutione vero Iu-
dææ, quam & ipſi Iudæi, ita vt deſcribitur, ſperant, locorum & regionum nominibus indu- L
cti, quomodo allegorica interpretatio in Chriſtum & in eccleſiam, & habitum & fructum
eius ſpiritaliter competat, & longum eſt perſequi, & in alio opere digeſtum, quod inſcribi-
Opus de ſpe fidelium mus de ſpe fidelium, & in præſenti vel eo ocioſum, quia non de terrena, ſed de cœleſti pro-
miſſione ſit quæſtio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromiſſum, ſed ante cœ-
lum: ſed alio ſtatu, vtpote poſt reſurrectionem in mille annos in ciuitate diuini operis Hie-
Mille anni ruſalem cœlo delata: quam & Apoſtolus matrem noſtram ſurſum deſignat: & πολίτευμα
noſtrum, id eſt municipatum in cœlis eſſe pronuncians, alicui vtique cœleſti ciuitati eum de-
putat. Hanc & Ezechiël nouit, & Apoſtolus Ioannes vidit, & qui apud fidem noſtram eſt M
nouæ prophetiæ ſermo teſtatur, vt etiam effigiem ciuitatis ante repræſentationem eius con-
Prodigium ſpectui futuram in ſignum prædicarit. Denique proximè expunctum eſt Orientali expeditio-
ne. Conſtat enim, ethnicis quoque teſtibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis mo-
mentis ciuitatem de cœlo pependiſſe, omni mœniorum habitu euaneſcente de profectu
diei, & aliâs de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis reſurrectione ſanctis, & refo-
uendis omnium bonorum vtique ſpiritalium copia, in compenſationem eorum quæ in ſe-
culo vel deſpeximus vel amiſimus à deo proſpectam. Siquidem & iuſtum & deo dignum, il-
Milliariorũ ſomnium lic quoque exultare famulos eius, vbi ſunt & afflicti in nomine ipſius. Hæc ratio regni cœ-
leſtis. Poſt cuius mille annos, intra quam ætatẽ concluditur ſanctorũ reſurrectio pro meritis.

A maturius vel tardius reſurgentium, tunc & mundi deſtructione & iudicij conflagratione
commiſſa, demutati in atomo in angelicam ſubſtantiam, ſcilicet per illud incorruptelæ ſu-
perindumentum transferemur in cœleſte regnum de quo nunc ſic ideo retractatur, quaſi
non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius dei Chriſtum probante, à quo primo & ſo
lo ſit reuelatum. Diſce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & ſine prædicatione creden-
dum apud creatorem. Quid tibi videtur, cum Abrahæ ſemen poſt primam promiſſionem,
quam in multitudinem arenæ repromittitur, ad inſtar quoque ſtellarum deſtinatur: nónne & 18
terrenæ & cœleſtis diſpoſitionis auſpicia ſunt? Cum Iſaac benedicens Iacob filium ſuum, det
ait tibi deus de rore cœli, & de opimitate terræ: nónne vtriuſque indulgentiæ exempla ſunt?
B Denique animaduertenda eſt hic etiam ſtructura benedictionis ipſius. Nam circa Iacob, qui
quidem poſterioris & prælatioris populi figura eſt, id eſt, noſtri: prima promiſſio cœleſtis eſt
roris: ſecunda, terrenæ opimitatis, Nos enim primo ad cœleſtia inuitamur, cum à ſeculo auel-
limur: & ita poſtea inuenimur etiam terrena conſecuturi. Et euangelium quoque veſtrum
habet: Quærite primum regnum dei, & hæc adiicientur vobis. Cæterum ad Eſau promittit be
nedictionem terrenam, & ſubiicit cœleſtem, de opimitate terræ dicens, Erit inhabitatio tua &
à rore cœli. Iudæorum enim diſpoſitio in Eſau priorum natu, & poſteriorum affectu filiorum
à terrenis bonis imbuta per legem, poſtea ad cœleſtia per euangelium credendo deducitur.
Cum vero Iacob ſomniat ſcalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios deſcenden-
C tes, & alios deſcendentes, innixum deſuper dominum temerè ſi forte interpretabimur, ſcalis
his iter ad cœlum demonſtrari, quò alij perueniant, vnde alij decidant, domini conſtitutum
eſſe iudicium. Cur autem vt euigilauit, & primum loci horrore concuſſus eſt, conuertitur ad
interpretationem ſomni? Cum enim dixiſſet, quàm terribilis eſt locus iſte, Nõ eſt, inquit, aliud:
ſed ædes dei, & hæc porta cœli. Chriſtum dominum enim viderat, templum dei, & portam
eundem per quem aditur cœlum. Et vtique portam cœli non nominaſſet, ſi cœlum non adi-
tur apud creatorem. Sed eſt & porta quæ recipit, & quæ perducit, ſtrata iam à Chriſto, de quo
Amos: Qui ædificat in cœlum aſcenſum ſuum, vtique non ſibi ſoli, ſed & ſuis qui cum illo
erunt. Et circundabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentũ ſponſæ. Ita per illum aſcen-
D ſum ad cœleſtia regna tendentes miratur ſpiritus dicens: Volant velut qui ſunt milui, vt nu- Milui.
bes volant, & velut pulli columbarum, ad me ſcilicet ſimpliciter vt columbæ. Auferemur e- Nubes.
nim in nubes obuiam domino, ſecundum Apoſtolum, illo ſcilicet filio hominis veniente in
nubibus, ſecundũ Danielem: & ita ſemper cum domino erimus, eatenus dum & in terra & in
cœlo: qui ob vtriuſque promiſſionis ingratos, ipſa etiam elementa teſtatur: Audi cœlum & in
aures percipe terra. Et ego quidem, etiamſi nullam ſpei cœleſtis manum mihi toties ſcriptura
porrigente, ſatis haberem huius quoque promiſſionis præiudicium, quod iam terrenam gra-
tiam teneam: expectarem aliquid & de cœlo, à deo cœli, ſicut & terræ: ita crederem Chriſtum
ſublimiora pollicentem, eius eſſe qui & humiliora promiſerat, qui experimenta maiorum de
E paruulis fecerat: qui hoc inauditi ſi forte regni præconium ſoli Chriſto reſeruauerat: vt per fa
mulos quidem terrena gloria, cœleſtis vero per ipſum deum annunciaretur. At tu hinc quo-
que alium argumentaris Chriſtum, quod regnum nouum annunciet. Prius eſt, aliquod ex-
emplum indulgentiæ proferas, ne merito dubitem de fide tantæ promiſſionis quam ſperan-
dam dicis, imò ante omnia eſt, vt quem cœleſtia prædicas repromittere, aliquod cœlum pro-
bes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum oſtendis: allegas regnum, nec regiam mon-
ſtras. An quia Chriſtus tuus cœleſte regnum repromittit, non habens cœlum? quomodo &
hominem præſtitit non habens carnem? O phantaſma omne: ô præſtigia magnæ etiam pro-
miſſionis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, ADVERSVS MARCIONEM LIBRI TERTII FINIS.

Argumentum

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS G
per Beatum Rhenanum.

SCRIPSERAT *Marcion opus Antitheſeon, quibus Euangelium ſuum impudenter adulteratum
fulciebat, uendicans id Chriſto melioris dei filio. Nam uetus inſtrumentum Creatoris uideri uolebat
cuius ſcripturæ cum Euangelica doctrina ex diametro, quod aiunt pugnarent. Eas Antitheſeis in
hoc quarto libro conuincit ſic Tertullianus, ut planum faciat nihil ineſſe nouo inſtrumento, quod
non in ueteri contineatur figuris & umbris pleno. Et quanquam utriuſque præceptorum & ceremoniarum di-
uerſitatem non negat, docet tamen illam eodem tendere, nempe in unum deum. Nan & Euangelica doctrina
eſt à Creatore prædicata, ſignificante uetus inſtrumentum temporale futurum dum mutabile oſtendit, nouum au
tem æternum, ut eſt apud Eſaiam. Sed quia Marcion Euangelium Lucæ uelut à fautoribus Iudaiſmi corruptum* H
*per Antitheſeis ſuas arguebat, de Euangeliis, ac Euangeliorum autoribus & autoritate eccleſiarum Apoſtoli-
carum prolixe diſſerit, inde Lucæ Euangelio fidem aſtruens quod eccleſiarum Apoſtolicarum calculis ſit com-
probatum, & uiciſſim Euangelio Marcionis autoritatem abrogans, quod poſterius ſit, nunquam ab orthodo-
xis receptum, at ueritas falſitatem præcedat neceſſe eſt. Veris igitur ſcripturis adulterinam Marcionis doctri-
nam profligat, nihil ultra deſiderans quàm ut ſi Chriſtum Creatoris prophetias adimpleſſe, & legem adiuuiſ-
ſe conuicerit, Creatoris filium certo probaſſe credatur. Proinde refellit Antitheſeis Marcionis, quibus cum ex
aliis, tum ex ipſis Chriſti geſtis demonſtrare nitebatur alium eſſe Chriſtum, quem Creator aliquando miſſurus
eſſet ad reſtituendam rem Iudaicam: alium qui ueniſſet ad aſſerendum genus humanum, à deo quondam ignoto
reuelatus. Idq; facit comparans oracula prophetarum cum iis quæ Chriſtus geſſit, uidelicet de paralytici cu-
ratione, de peccatorum remißione, de uocabulo filij hominis, de publicano adlecto in comitatum, de Ioanne* I
*præparatore uiarum dominicarum, de Chriſto ſponſo, de nouo teſtamento, de ſabbato per Chriſtum non obſer-
uato, de aſcenſu in montem, de uoce nocturnæ precationis ad patrem, de Apoſtolorum numero, de mutato no-
mine Simonis in Petrum, de gentilium ad Chriſtum affluxu. Quibus decurſis, Chriſti doctrinam cum decretis
confert Creatoris. Et docet quidem Chriſtum Euangelicam doctrinam ut conſentaneum ſupplementum & Co-
lophonem (quod aiunt) diſciplinæ Creatoris addidiſſe. Siquidem Chriſti præcepta adiuuant non deſtruunt ue
terem legem. Et eſt probabile eius eſſe euangelicum dogma, qui ante in ueteri teſtamento ueluti quædam huius
præludia ac figuras præmiſerit. Nam hæc uidetur mens fuiſſe Creatoris Iudaico populo legem præſcribentis,
ut ſic paulatim homines ad perfectum uiuẽdi inſtitutum aſſuefaceret, qualis eſt Chriſtianiſmus. Proinde colli-
git nullum alium deum à Chriſto reuelatum, præter Creatorem, Cuius ueterem doctrinam ubiq; in Euangelio* K
*licet animaduertere. Paulò poſt narrat quo pacto Ioannes Baptiſta fuerit offendiculum paſſus, auditis uirtuti-
bus Chriſti. nam hoc ſolebat obiicere Marcion. Mox hæc præcipue percurrit, De remiſſione peccatorum mu-
lieris peccatricis, Quod diuites mulieres Chriſto forent adhæſuræ, quod in parabolis locuturus eſſet, Quod
Chriſtus uerè natus ſit, Quod mari & uentis eſſet præcepturus, quod ſit expugnator ſpiritalium hoſtium, De
quibuſdam imbecillitatibus quas Chriſto obiiciebant Marcionitæ, & primum De ignorantia, De populis à
Chriſto paſtis, De Petri atteſtatione pro omnibus Apoſtolis facta, Tu es Chriſtus, De æmulatione Chriſti,
Quod Chriſtus cum Moyſe & Helia fuerit conſpectus in monte de paruulis à Chriſto dilectis, Leuitatem Chri
ſti promiſſam à Creatore, De recuſato comite, De aliis ſeptuaginta diſcipulis adlectis. Atq; huius quidem ge-
neris alia multa tractat, totum uidelicet Euangelium tranſcurrendo, quæ ſigillatim enumerare longum eſſet,
faſtidium fortaßis lectori generatura, ad ipſam uoluminis lectionem properanti. Cæterum ſumma totius diſpu-* L
*tationis huc ſpectat, ut probet Chriſtum magis legem & prophetas excoluiſſe quàm reieciſſe. nam ſpiritalem
illis ſenſum accommodauit: quod utiq; extruere fuit, non deſtruere. Sed libet ipſius autoris epilogum ex calce
libri huc tranſſcribere, Impleuimus, inquit, ut opinor ſponſionem. Exhibuimus Ieſum Chriſtum, prophetarum
doctrinis, ſententiis, affectibus, ſenſibus, uirtutibus, paßionibus, etiam reſurrectione non alium quàm Creato-
ris. His nimirum uerbis, totius huius libri ſummam breuiter complexus eſt.*

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM. M

1 ET *omnem paraturan.*) Hoc eſt, omnem materiam, omnem argumentorum apparatum. Vt ſupra.
Opus ex contrarietatum oppoſitionibus.) Definit quid ſit Antitheſis. Oppoſitio uidelicet contra-
rietatum. *Cui procurant.*) Hoc eſt, cui inſeruiunt more procurantium res alienas. Cum datiuo ſem-
per conſtruit, crebro hac locutione utens. Libro primo aduerſus Marcionem. Aemulatio autem liberando ho
2 mini procurat. *Præſcriptiuè.*) Prætendendo uidelicet præſcriptionem longioris temporis atq; poſſeſſionis.
Nónne ergo diſtare.) Reſtituimus locum, Non nega diſtare ſcribentes. Ex caſtigationibus Gorzienſibus.
Simul crediderunt.) Simul pro ſimulac ſiue poſteaquam. *Compendiatum eſt enim nouum teſtamentum.*)
Compendiatum pro in compendium contractum. *Et à legis lacinioſis oneribus expeditum.*) Lacinioſa
onera uocat multiplicia & quæ homines occupationibus diſtinebant, ſicut impedit ingreſſum ueſtis lacinioſa.

Ne rememi-

A *Ne rememineritis proprium.) Scripſimus, Ne rememineritis priorum. Ex Gorzienſi. Habes nunc Anti-*
theſis.) Vocandi caſus eſt ò Antitheſis. Conſultandos.) Frequentatiuo utitur perinde ac primitiuo. Ha- 3
buit utiq; authẽticam paraturã.) Paratura pro materia, ut ſupra. Paulò poſt ſcripſimus, qualitas edita eſt. Sed
de cõuerſatione à Paulo denotabantur, hoc eſt arguebãtur. Libro de patiẽtia, Parum hoc ſi nõ etiam proditorẽ
ſuum ſecũ habuit, nec cõſtanter denotauit. Item alijs in locis. De titulo quoq; funis ergo ducẽdus eſt cõtentio- 4
nis.) Funem contentionis ducere prouerbialiter dixit, ut in libro De reſurrectione carnis, Nolo nunc, inquit,
contentioſo fune deducere, hac an illac hominum perditiu depoſtulet. Et aduerſum Iudæos in principio, Al-
ternis uicibus contentioſo fune, uterque, diem in ueſperam traxerunt. Cum & pecuniam in primo calore fi-
dei.) Hoc in præſcriptionibus indicauit, Marcion quidem, inquit, cum ducentis Seſtertiis quæ eccleſiæ intule-
rat, nouiſſime in perpetuum diſſidium relegatus, uenena doctrinarum ſuarum diſſeminauit. In hæreſim ſuam à
B *noſtra ueritate deſciit.) Deſciit pro deſciuit, à uerbo deſciſco. Nullis notum, ut non eodem natum.) Emen-* 5
dauimus ex caſtigatiunculis Gorzienſis codicis ad nos miſſis, Nullis autem notum, ut non eo damnatum. Ca-
pita magiſtrorum uideri quæ diſcipuli promulgarint.) Hunc locum noſtrum ſecuti iudicium, ac memores ſoli-
tum Tertullianum uerbo capit ſuo more uti, capita nomen uertimus in capit uerbum, ut nunc ſic legatur, Capit
magiſtrorum uideri quæ diſcipuli promulgarint. Hoc eſt, Poſſunt magiſtrorum uideri ea quæ diſcipuli promul-
garint. Vt ſupra libro ſecundo. Capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum. Et libro tertio. Id enim intelligi
uel non intelligi capit. Vt de aliis locis ob breuitatem taceamus. Tramittit.) Pro tranſmittit, ut infra, Et
inde tramitti in terram. Ibi ſcripſimus, Cum de Euangelij fide aduerſus hæreticos expedimur. Ex Gorzienſi.
Item totum quod elaborauit. Vt mox, A creatore ſeparatum. Ex eodem. Alienum legis & prophetarum.) 6
Vt ſupra, De reſurrectione carnis. In re aliena ſalutis. Item, in alienam culpæ. Hæc conuenientis.) Sic etiã
C *ſupra locutus eſt. Infra ſcripſimus. Inter hos mag. Item, nihil Chriſto dei alter. Ex Gorzienſi. Hoc primum* 7
bibito.) Reſtituimus, hoc primum obito, cito facito. Item mox, qui habitatis terram. Ex Gorzienſi. Ad
quod uenimus. Hoc age Marcion.) Hunc locum meo iudicio ſic recte legas diſtinguasq;, ut dici ſolet, Ad
quod uenimus, hoc age: Marcion aufer etiam illud de Euangelio. Eſt autem prouerbium à uulgo ſumptum,
unde ferè ſua mutuatur Tertullianus, ut eſt, locum in balneis occupare. Item, Clauſis oculis aliquid age-
re, & ducere funem contentionis, ad lineas, ad gradum, ac illud, Aſpis à uipera uenenum mutuatur,
De calcaria in carbonariam ire, media agina ferri, iiſdem lineis dimicare, lineas producere, lineis in-
ſiſtere, De gradu pellere, Eodem iugo urgeri. Eodem gradu occurrere, & ſimilia. Perinde autem hæc duo uer
ba, Hoc age, ualent, ac ſi dicas, totus in hoc incumbe, Sis intentus. Nam id agere propriè ſignificat. Cuius lo-
cutionis mentionem Plutarchus facit in Coriolano. Porrò Germanis quoque non eſt incelebris huiuſmodi ſen-
D *tentia, quum rei præſenti incumbendum eſſe ſignificantes, inuicem cohortando ſeſe dicunt, Ad quod uenimus,*
hoc agamus. Infra ſcripſimus, quomodo hoc enim uocari cognouerit. Non quaſi in extraneum Ieſu. Hoc eſt, 8
in alienum à Ieſu. Sic dixit in De reſurrectione carnis. Extranea gloriæ. Rurſum libro ſecundo aduerſus Mar-
cionem, Quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? Sed de candida ſalutis gloriari uolebat.) Candidam 9
ſubſtantiuè pro ueſte uſurpat, à qua dicti ſunt candidati, uidelicet honorum apud Romanos olim petitores.
Exalbati.) Sic infra, Et ſuper niuem exalbabo. In ſuperioribus libris alicubi dixit, Exalbidus. Delin-
quentiæ maculis.) In De reſurrectione carnis, Et illi quidem, inquit, delinquentias carnis enumerant. Et alibi
hoc uerbo ſæpe utitur. Lucidati & nigrati præterea uerba ſunt huius autoris. Quas apud Nazareth de-
ſcendit.) Figurá Græca. Eieraſſe.) Eierare ſicut deierare & peierare. Vti aſſolet.) Hoc eſt, ut fieri ſo-
let. Modus loquendi autoribus frequens. Succidiſſet.) Vt libro ſecundo. Qua ſucciderat illi, id eſt, ſuccu- 10
E *buerat. Vel pareat.) Repoſuimus, Vel hic pareat. Eſt autem pareat pro appareat, ut ſupra ſæpe. In ſo-*
litudinem procedit. Solennis & huiuſ.) Diſtinguerem, in ſolitudinem procedit ſolennis. Et huiuſmodi regio
creatoris. Solennis, id eſt, aſſuetus ſiue ſic ſolitus. Infra, Sed & illud, inquit, recogitauit ordinarium & ſolen-
ne. Paulò poſt ſcripſimus. Oſtenderat iam alicubi deum. Significat per nationes emundationis.) Legendũ, 11
ſignificato per nationes emundationis. Hoc eſt, quum ſubſit ſignificatio emundandarum nationum. Ne in 12
dedecus tibi uertat.) Vertat abſolute pro cedat, Infra ſcripſi, Nemo enim malo obſequi patitur. Item infra, 13
Habes itaq; iam & ſpec. med. Diſpunctam prophetiam.) Hoc eſt, adimpletam quum deberetur, ut ſupra.
Circunduxit delictum tuum.) Hoc eſt, deleuit, obliterauit, hic ignouit. Paulò poſt pro malumus ſuppoſui
maluimus. Et mox, Cui enim homo pater. Talem ſi forte.) Si forte pro forte. Caſtori aut Herculi.)
F *Vterq; Iouis filius. Caſtor ex Leda Tyndari coniuge. Hercules ex Alcmena Amphitryonis. Simplex ſi for-* 14
te uideri poteſt.) Si forte pro forte. Mox reſtituimus ex Gorzienſi collatione, Ex accidenti obuenit. Infra, Vt
oſtenderet eum & hominem. Extraneum legis & Iudaiſmi prophanum.) Extraneum ut ſuprà cum ge-
nitiuo plus ſemel coniunxit. Hic etiam dixit Iudaiſmi prophanum, Intelligens à Iudæis reiectum uelut
execrabilem. Et contrariam initiatos diuinitatem.) Poteſt eſſe figura Græca. Deuerſio eius.) Deuer- 15
tere & deuerſari ſupra quoque legimus. Paulò poſt ſcripſimus, Hanc ſponſam Chriſtus ſibi etiam per Salo- 16
monem. Nuptias non coniungit.) Hoc enim erat Marcionis dogma. Separatio per coniunctionem ca- 17
pit de qua fit.) Oſtendimus in ſuperioribus ſcholiis rarum ac inſolentem huius uerbi capit uſum in hoc auto-
re. Senſus eſt, Separatio per coniunctionem accidit de qua fit. Capit, id eſt, capax eſt fieri. Datur. Poſſibilis eſt.
Pridiana pabuli paratura.) Paratura pro apparatu, ut ſupra. Non conſtanter turbatur.) Sic in De pa- 18
tientia, Proditorẽ, inquit, ſuum ſecũ habuit, nec conſtanter denotauit. Paulò poſt ſcripſimus, Fortaſſe enim hũc

ſolum

19 ſolum articulum utiq; ingeram. Infra, Heliſeus propheta. Rurſum infra, Ponam in terra inaquoſa. Pro- G
prietatem doctrinæ ſuæ inducit ad edictum (ut ita dixerim) Chriſti.) Iuriſconſultorum ſermo eſt, apud quos
edictales bonorum poſſeſſiones ſunt, ordinariæ uidelicet, & quæ ius tribuunt. Dedicauit.) Hoc uerbo liben-
ter utitur. Aduerſum Marcionem libro primo. Vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. In De car-
ne Chriſti, Nouè naſci debebat nouæ natiuitatis dedicator. In De reſurrectione carnis. Recogita totum illi
deum occupatum ac dedicatum. Infra, De materia potius ſubiacenti uolunt ab illo uniuerſitatem dedicatam. Et
alibi ſæpe. Infra ſcripſi, Quæ iudicia pupillis. Mox addidimus utique. à ſummo terræ utiq; nationes. Et infra,
20 Igitur quia à conſolatione. Ex Gorzienſi. Aduocare languentes.) Aduocare pro conſolari, & aduocatum
21 agere languentium quem ipſe infra uocat Aduocatorem. Quo ſuam ſupra in benedictionibus ſufferentiam
commendaret.) Sufferentia ſubſtantiuum nomen, pro patientia, quam & benignitatem mox interpretatur. In
proximo uerſu promiſerat uertimus in præmiſerat. Dei alterius infirma commendatio eſt.) Huic loco ob H
tranſpoſitionem dictionum deprauato mederi licuit ex Gorzienſi collatione, Infirma commendatio eſt, quæ de
alterius deſtructione fulcitur. Et erit par iam creatoris. Par cum genitiuo. Sic in De patientia, Niſi quòd
ipſa diuerſitas mali & boni, æqualiter magnitudinis par eſt. Mendicorum aduocatorem.) Hoc eſt, conſo-
22 latorem, aduocatum. Recepiſtis aduocationem ueſtram.) Hoc eſt, conſolationem. Vt in De patientia. Itaq;
talibus, inquit, & aduocatio & riſus promittitur. Mox ſcripſimus, Vtique ex diuitiis. Et infra, in Babylonem
transferentur. Sublimitatem & diuitias.) Nos, ex diuitiis. Item, nec deſcendet cum illo gloria ſua. Rur-
23 ſus, In diuites affluentes delitiis. Et, in lectis eburneis. Ex caſtigatione Gorzienſi. Abdixit creator.) Pro
24 abdicauit & reiecit, repudiauit, Ibi nos, quàm prophetas uexatos. Infra, maledicunt & calumniantur. Et
ſuper tunicam pallio quoque cedi.) Hoc eſt, ut ultra tunicam ademptam pallio quoque cedatur. Lætitiam ſe-
cundæ iniuriæ.) Qua lætitia afficiatur is qui primam iniuriam paſſus eſt. Et ultionem ad deum redigens.) I
Sic etiam ſupra locutus eſt. Et infra, Redactam ſcilicet in dominum. Sed adiutore præcepto.) Pro adiuuan-
te præcepto. Vt libro primo, A tempore arbitro & metatore initij & finis. Ne quis ergo indigeat, datorē
imparatum habens.) Legendũ, datori paratã habes. Paulò poſt ſcripſimus, Vnũ erit ex iis. Et infra, gentes in
25 hæreditatem. Et cœpit expungi.) Hoc eſt, adimpleri. Paßiuitatem ſententiæ meæ permiſit.) Paßiuita-
tem, id eſt, libertatem, communitatem ad utrumuis, Vt uidelicet ſententia ſiue uoluntas mea ſit communis nec
aſtricta ſed ſoluta ac libera ad hoc uel illud agendum aut non agendum. Sic in libro aduerſus Hermogenem,
Hæc inquies non eſt, hæc turbulentia & paßiuitas non eſt. Aduerſum Valentinianos, Illi uero, inquit, & de
paßiuitate uitæ, & de licentia delictorum generoſitatem ſuam uindicent. In libro De pallio dixit paßiuitus
aduerbialiter pro paſſinè. Vt ad legem uoluntati ſperem factum.) Legendum, Vt ad legem uoluntatis pa- K
rem factum. Cuius nullam præſtrinxerat diſtinctionem.) Præſtrinxerat pro uel leuiter indicauerat. Sic &
26 ſupra hoc uerbo uſus eſt. Nec te moueat, quod paulò poſt ſequitur, Et præſtruxit uel diſtinxit. Fœnori ſi for-
te pendendo.) Si forte pro forte. Procurantis Euangelio.) Cum datiuo ut ſupra, hoc eſt, miniſtrantis,
27 ſubſeruientis. Infra, ſoles & imbres. A iudice & diſpunctore meritorũ.) Diſpunctorem uocat exolutorem,
ſatisfactoremq;. Infra pro timere ſcripſimus temerè. Ex Gorzienſi. Adulteriũ Marcionis manus ſtupuiſſe miror.)
28 Adulteriũ, id eſt, adulterationem, uitiationē, uiolationem, quã Euangelio uidelicet alibi intulit. Adhuc cru-
da.) Velut incipiens. Infra, Chriſtus uero. Item paulò poſt, quæ ex forma prophetici moduli. Ex Gorzienſi.
Egerat præparaturã uiarum dominicarum.) Præparaturam dixit pro præparatione. Vt paraturam ſupra
ſæpe. Qui neq; unde ſperaret.) Vnde uidetur uſurpare pro undeuis aut undelibet, ut & ſupra loquitur ni
29 fallor. Diximus de remiſſione peccatorum.) Ex Gorzienſi collatione repoſuimus, remiſſa. Nam ueteres L
remiſſam dixere pro remißione. Cyprianus in de bono patientiæ. Dominus, inquit, baptizatur à ſeruo, & re-
miſſam peccatorũ daturus, ipſe non dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem epiſtola decima-
quarta. Qui autem, inquit, blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum, non habet remiſſam, ſed reus eſt æterni pecca-
ti. Sic miſſam dixit ea ætas pro miſſione, Vnde ſacrificio id uocabulum accommodatum, ex hac occaſione. Ca-
techumeni qui & auditores dicuntur & audientes Tertulliano, in templo manebant donec Euangelium expo-
ſuiſſet epiſcopus. Tum clamabat Leuita, CATECHVMENI EXEVNTO, uel, ſi quis catechu-
menus remanſit, Exeat. Ab hac itaque catechumenorum dimiſſione, uulgus appellationem Miſſæ ſacro attri-
buit. Hoc antiquitatis myſterium in Iſidori lexico refertur. Sic conſul Romanus ſenatũ mittebat. Et in quibuſ-
dam gentilium ſacrificiis lictor clamitabat, EXESTO hoſtis, uictus, mulier, uirgo, ceu prodit Feſtus. Ho-
die in fine ſacri leuita pronunciat, Ite, miſſa eſt, id eſt, mißio eſt, quod olim in Initio dicebatur, antequam inci- M
perentur uidelicet ipſa myſteria. Hinc iuxta uulgi conſuetudinem Ambroſius miſſas facere dixit. A parte to-
tum eſt nominatũ. Nam proprie miſſa erat tempore ſacrificij, quando catechumeni foras mittebantur, ceu modo
retulimus. Cũ labore enim.) Expone cum labore enim miniſtrabãt, & ob ſpẽ miniſtrabant. Maius & ne-
ceſſarius lumẽ.) Neceſſarius cõparatiuũ. Sic in De car. Chriſti, Quaſi neceſſarius aliquid adferrent eo quod ille
30 tũ maxime agebat. Defuerũt.) Legendũ deferunt. Quos & offenſa negant.) Melius, ex offenſa. Paulò
31 poſt ſcripſimus, Virgam Moyſi. Inteſtino itinere.) Inteſtinum iter uocat intraneum. Vt inteſtinum opus
32 Vitruuius. Non depetunt.) Sic legitur in exemplaribus manuſcriptis. Hoc eſt, expetunt. Sed & hoc,
qui aduerſarius legis.) Sed & hoc, ſubaudi fecit, qui aduerſarius legis, ſubaudi erat, ut probare uolebat Mar-
33 cion. Nullius adhuc nouæ legis initiata.) Initiatus cum genitino. Infra ſcripſimus, Atque Ita poteſt uide-
34 ri legem non irrup. Et paulò poſt, qui & coruos alit. Aut ſi non eadem & maieſtas.) Malim, ei maieſtas.

Sed

A *Sed ſexcenta millia hominum protelauit.)* Hoc eſt, diu ſuſtentauit, uitam eorum prorogauit. *Quid ergo
hoc idem inſpectum centum millib. hom.)* Pro idem ſcribendum dem. nam in Græco eſt δῶ. *Et illa inſignis.)* 35
Diſtinguo, Nec de naturæ lege communis, ſed illa inſignis. *Remuneraturus.)* Subaudi eſt. *Omnem na-
tiuitatis & educationis fœditatem &c. perorantibus.)* Sic in De carne Chriſti, Ab ipſa quidem exorſus na-
tiuitate, perora age iam ſpurcitias genitalium in utero elementorum, Et quæ illic ſequuntur. *Obnoxius con
fuſionis.)* Obnoxius cum genitiuo conſtruit. *Non decem menſium cruciatu deliberatus.)* Deliberatus pro
liberatus. Sic in De patientia, Minorum, inquit, deliberatione lædemur? Hoc eſt, dum ſoliciti ſumus ut à mino-
ribus periculis liberemur. *Et primo retinaculi ſui uulnere.)* Hoc dicit propter neruum umbilicarem qui
reſecari ſolet ab obſtetrice. *Sic in alienos demonſtrat illos.)* Nos inalienos fecimus noſtrum ſecuti iudi- 36
cium, duabus dictionibus coniunctis. Sic autem Inalienus dicit, pro non alienus, ut alibi, Inbonus & Inuerus.
B Hoc in Tertulliano nouum non eſt. *Aut quoſcunq; alios ſecum, quàm prophetas ſuos.)* Ita loqui ſolet au-
tor noſter, ſubaudiens aliquid ad quod referri poßit quàm. *Sed quid tam Chriſtus creatoris?)* Subaudi, fa-
cere debuit. *Alter conſummator noui.)* Heliam intelligit rediturum in fine mundi. De quo mox dixit, Al-
ter reformator quandoq;. *An ratione, quam defendimus)* Figura Græca. ſecundum quam. *Tres de di-* 37
ſcentibus arbitros futuræ uiſioni.) Diſcentibus, id eſt, diſcipulis, ut ſupra ſæpe. *Conſignari nouum teſta-
mentum.)* Elegans imprimis uerbum & huic loco conueniens. *Precariò uſus eſt.)* Hoc eſt, ad tempus ue-
lut ſi precibus obtinuiſſet. *Quaſi iam & officio & honore diſpunctis.* Hoc eſt, perfunctis, abſolutisq;. Mox
ſcripſimus, Vocis cœleſtis illius. *Et ſi commemoremur promißionis Moyſi.)* Hoc eſt, admoneamur, Aut, ſi 38
in mentem ueniat promißionis Moyſi. *Expuncta.)* Adimpleta, ut ſupra. Repoſuimus mox, Si ergo inueni
C gratiam. *Cognoſcenter.)* Ita uertit aduerbium Græcum γνωςῶς. *Cæterum dei faciem.)* Secundum dei
faciem. Et, quantum ad dei faciem pertinet. Paulò poſt ſcripſimus, Et inuiſionem loquar ad eum. Item, Os ad os
loquar ad eum. *Quàm ſolebat à creatore.* Subaudi, diſcedens. Vel à creatore, id eſt, ex parte creatoris.

Quouſque ero apud uos?) Adiecimus ex Gorzienſi, Quouſq; ſuſtinebo uos? Item, Totum apud te. *Et
illi agis.)* Hoc eſt, Actorem procuratoremq; illius agis. *Quàm olim apud nos agere cœpiſti?)* Eleganter
hoc. *Vt tempus quæratis.)* Figura Græca. ſecundum tempus, id eſt de tempore. *Antitheſeis, plurimum,* 39
cauſarum diuerſitas fecit.) Plurimum hic eſt aduerbium, id eſt, ut plurimum, plerumq;, ut ſupra. *Præter one-
ribus conſperſionum.)* Aduerbialiter uſurpat præter pro præterquàm. Sic infra, Cæterum, inquit, præter ex
cauſa adulterij, nec creator disiungit. *Conſidera cauſarum offerentiam.)* Sic hic dicit offerentiam, ut ante
dixit ſufferentiam. *Quemcunq; conueneris in uia.)* Conuenire Tertullianus uſurpat pro inuenire, depre-
D hendere. Quemadmodum ſupra locutus eſt non ſemel. In hoc ipſo libro, Hæc, inquit, cõueniemus. *Hæ erunt
potius noſtræ Antitheſis.)* Scribe Antitheſes. Et hæc ponit pro hę. Sic in fine libri De patientia, dixit, Hæc
diſciplinæ, pro hę diſciplinæ. *Quis tam præſtans in homines.)* Præſtans hic liberalem & benignum ſigni- 40
ficat, à præſtando, id eſt, exhibendo. Nam libro ſecundo præſtantiam pro liberalitate poſuit, Sic & miſericor-
diam, inquit, propter errantes, & patientiam propter non reſipientes, & præſtantiam propter merentes. Et
hoc ipſo libro infra, Cæterum nihil tam abruptum, quàm ut alius præſtet, alius de præſtantia eius ſecuros age-
re mandet. Hoc eſt, de præſtatione ſiue exhibitione. *In teſtificationem & adhærentiam terræ eorum.)*
Coniicio ſcribendum, Ad horrentiam terræ eorum. Id eſt, ut exhorrerent terram eorum. Erit igitur huius for
mæ uocabulum Horrentia, cuius, Sufferentia, Offerentia, de quibus ante diximus. *An nec unius deus?)*
Adiecimus ex Gorzienſi collatione, An nec unius lacertæ deus? *Cum maxime per Chriſtum reuelabat.)* Id
E eſt, in primis omnium maximè, quemadmodum ſupra admonuimus. Sic rurſum infra. Qui cum maximè potiora
legis prætereuntes incuſabat. *Vti traduceret eas.)* Hoc eſt, infamaret, carperet. In Præſcriptionibus. Nã 41
& ſic, inquit, facilius traducentur. Infra ſcripſimus, Nec nationibus: Ecce enim. *Per exempla recidiuæ.)* 42
Subaudi uitæ. Recidiuæ, id eſt, redeuntis puta per reſuſcitationem à Chriſto factam. Vnde recidiuatum dixit
in De reſurrectione carnis. Quæ carnis recidiuatum pollicentur, id eſt, reſtitutionem. Et, Recidiuatus Iudai-
ci ſtatus, Eodem. *Sublimior ſpei.* Elegans locutio. Sic Liuius dixit, Abiectior animi. Infra ſcripſimus, Aeter
næ non longe uitæ inuitator. *Et negat Lucernam abſtruendam.)* Ex hoc loco apparet in Præſcriptioni- 43
bus legendum eſſe, Ipſe docebat lucernam non ſub modio abſtrui ſolere. Vbi in exemplaribus ſcriptum eſt ob-
ſtrui. *Vt Chriſtus tam præcoquam.)* Sic diſtinxi, Cæterum nec tempus admiſiſſet, ut Chriſtus tam præco- 44
quam imò tam acerbam adhuc dilectionem expoſtularet, nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palam fa-
F cto. *Appellans prohibens.)* Monentibus Gorzienſibus caſtigatiunculis, ſcripſimus appellantis, prohiben-
tis etiam. *Adagnitionem intentare.)* Elegans uocabulum, adagnitio. Mox ſcripſimus, Ex Euangelij pro- 45
mulgatione. Paulò poſt, Creatorem utiq; ſignificans, ex Gorzienſi. *Et demerendo procurat.)* Iterum pro-
curat cum datiuo. *Quos pares gentium ridebat.)* Hoc eſt, pares gentibus. Sic in De carne Chriſti, Alio- 46
quin par erit eorum, quæ conuerſa amittunt quod fuerunt, quorum utiq; deus in omnibus par non eſt. *Quã* 47
cui per omnia paria uenerint.) Lego pariauerint, id eſt, pares fuerint ſiue æquales. à pariando. Quo uerbo
in De reſurrectione carnis uſus eſt, Aequa enim ſubſtantia pariant inter ſe Chriſtus & Adam. Eodem libro ſu-
pra, Et ſermo enim deus, inquit, qui in effigie dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari deo. In libro
De carne Chriſti, Pariamus igitur, de calcaria (quod dici ſolet) in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Sic
enim illic legendum cenſemus pro paruimus. *Ab impedimentis lacinioſæ uitæ & implicitæ.)* Exponit ſe-
ipſum quum dicit, & implicitæ, id eſt, implicitæ. Nam lacinioſum & implicitum ſignificat. *In illos an & in*

omneis

omneis parabolam, dixit & ad ipſos & ad uniuerſos q.e.p.e. propoui tactorum ſimilitudinem.) Hunc locum G
deprauatum confuſumq́; ſic reſtituimus noſtrum ſecuti iudicium, an rectè deerrauat lector. Itaq; interroganti Pe
tro, in illos an & in omneis parabolam dixiſſet, ad ipſos & ad uniuerſos qui eccleſiis præfuturi eſſent, propo-
nit Actorum ſimilitudinem. Eſt autem Actor procurator publicus cuius fit mentio in Tract. quod cuiuſq; uniuer
48 *ſitatis nomine, in Pandectis. Et Actus ipſa adminiſtratio, quo uocabulo paulò poſt utitur Tertul. Cœnæ para*
turæ.) Paratura pro apparatu ut ſupra. Genitura peruerſa eſt.) Genituram pro generatione antè dixit
49 *plus ſemel. Ab actu ſummotus.) Modo docuimus Actum eſſe ipſam adminiſtrationem Actoris, id eſt, procu-*
ratoris. Vnde hic dicit, Ab actu ſummotus, hoc eſt, ab officio ſummotus, adempta uidelicet adminiſtratione.
Cautionibus releuat.) Syngraphas intelligit. Amentauit hanc ſententiam.) Amentauit, id eſt, iaculatus
eſt, emiſit, ab amento quod lorum ſignificat deductum uerbum Amentare. Quod ſequitur, Duos enim dominus.
50 *Nos dominos. Paulò poſt ſcripſimus, Creator autem alio modo. Vt unde magis probetur.) Aut quæſitiue* H
legenda ſententia. Aut in unde ſubaudiendum, Nihil ſit, Vt nihil ſit unde magis probetur, &c. Verum habet
neſcio quem ſuum modum in uſu huius aduerbij Vnde. Quemadmodum in ſuperioribus animaduertere potuit
51 *lector. Infra, adulter eſt. Manet &c. Aduerſus fructum nuptiarum.) Hoc eſt, liberorum procreationem.*
Sic ſupra. Ipſum quoque fructum, inquit, connubij benedicendo promiſit, qui de infantia primus eſt. Sed nec
tuum Apoſtolum.) Subaudi conſtat, aut certum eſt. Cæterum præter & cauſa.) Scripſimus, ex cauſa.
Hoc nouum eſt quod præter uſurpat aduerbialiter pro præterquam, ut ſupra, Præter oneribus conſparſionum,
id eſt, præterquam oneribus conſparſionum offarcinatum. Quoquo uelis latere.) Prouerbium reſipit.
Quia ſi frater illecebris deceſſerit.) Nos illiberis ſuppoſuimus. nam una uoce reddere uoluit quod Græ-
cis eſt ἄπαις, id eſt, carens liberis. Male meritati.) Ineptum me hercule uerbum. Captauit ſchema quod uo-
52 *cant ſimiliter deſinens. Et hac ipſa ſcriptura reuincente oculos eius.) Lege hac ipſa ſcriptura. Mox ſcripſi-* I
mus, Etſi non cœleſtem. Reſurrectionem expungat.) Hoc eſt, abſoluat, adimpleat. Cur non capiat ſi-
num Abrahæ dici.) Hoc uerbum in ſuperioribus ſæpe iam nobis occurrit. Senſus hic eſt. Cur non poſſit dici ſi-
nus Abrahæ, temp. & cætera. Sic in De reſurrectione carnis, Terram ſanctam Paradiſum, quam & patrum
dici capiat. Ac candida quædam utrinſque iudicij proſpiciatur.) Candida pro ſpe & expectatione. Ve-
ſtis erat petitorum, ut ſupra annotauimus. Noſtri dei monela.) Hoc uocabulum etiam in De patientia uſur-
53 *pauit, Si manu quis, inquit, tentauerit prouocare, præſtò eſt Dominica monela. Molino ſaxo.) Saxo mo-*
lari. Sed & ueniam dei fratri.) Nos caſtigauimus, ueniam des fratri. Ex Gorzienſi. Moroſitatem le-
gis opponere.) Sic in Præſcriptionibus. Nónne manifeſtè diabolus, inquit, moroſitatem illam Iudææ imita-
54 *tus eſt? Etiam edito documento.) Mundationis uidelicet. Elimatorem.) Ab elimando, id eſt, expolien-* K
do. Opinioſus.) Hoc eſt, ſiniſtræ opinionis. Obſecratores legis.) Legendum obſeruatores. Priſti-
no leproſo.) Hoc eſt, priori. Væ qui dixerit eis.) Qui particula ſuperabundat. Expungendam.) Hoc
eſt, adimplendam ex debito uelut promiſſam. Ex decem.) Hoc eſt, ſegregatum. Hoc & domino uolen-
te interpretari legem.) Hoc, id eſt, ſecundũ hoc, uel, in hoc. Infra ſcripſimus, Nec templum, nec oratores.
Et ſemetipſum.) Subaudi eſſe unius dei. Sed erat unus aliqui deputandus ex iis q.q.m.i.h.) Vnus ali-
55 *qui pro aliquis. Vt in principio libri quinti ſequentis, Vnus aliqui diſcipulus. Senſus hic eſt, Erit terræ filius,*
uel unus quilibet è turba, ſiue unus de multis. quod Græci dicunt, ἕν τι τῶν πολλῶν ὁμοίων ἐστὶ καὶ, εἷς τῶν πολλῶν, ἢ
τῶν τυχόντων. Ignoraſſe præſumeret.) Aut præſumeretur, aut præſumeret, Imperſonaliter. Ne ul-
56 *tra.) Id eſt, amplius, Ieſum filium Dauid, exiſtimaret. Ruentem & ipſam Antith.) Appoſitio eſt.*
Atquin & hoc filius Dauid, Antitheſim.) Diſtingue, Atquin & hoc filius Dauid, Antitheſim de ſuo re- L
tundendam. Vt ſint duæ figuræ, Synecdoche & Appoſitio. Hoc eſt, ſecundum hoc, nempe Antitheſim de ſuo
57 *retundendam. Nunc uero eius deinde carnis homo.) Vitiata ſcriptura eſt etiam in manu de ſcriptis exem-*
plaribus. Lege, Nunc uero eiuſdem carnis homo. Et ignorans Eſaiam.) Coniicio ſcriptum fuiſſe, ſi & igno
rans Eſaiam. Hoc eum maximè promittebat.) Eleganter hoc uerbo bis utitur hic. Violentorum con-
tractuum obnoxios.) Obnoxius cum genitiuo, qui paſſionis caſus eſt. Ad imitationem Græcorum. Exiſte-
ret aliquis Marcion.) Exiſteret, id eſt, ſi emergeret, exoriretur, exurgeret. Sic enim hoc uerbum apud Cice-
58 *ronem interpretatur Aſconius Pedianus. In præruptum.) In manuſcriptis codicibus habetur prærupium.*
Non ad aliud reſponſio domini ſapit.) Præpoſitionem ad ſuſtulimus. Errorem ſcribarum obtundebat.)
59 *Sic & infra libro quinto, Vt iam, inquit, hinc & fidem tuam obtundam. Quorum & ipſe par ſit.) Par cum*
genitiuo ut ſupra ſæpe. Vtique: & proinde.) Reſtituimus ex Gorzienſibus adnotatiunculis, ut qui proinde M
60 *in nomine, &c. Quæ illos manebant.) Hoc eſt, expectabant, ut ſupra. Non quia milites.) Legendum,*
Non qui milites pugnant. Oppoſiti omnium offenſui.) Offenſus iuxta quartam inflexionem pro offenſione.
61 *Ordinem expungi.) Hoc eſt, abſolui, perfici. Nimirum ueruecina illum Iudaica delectaret.) Verueci-*
62 *na, id eſt, caro ueruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina, Plauto. Et in hoc pſalmum expunctum.) Hoc*
63 *eſt, adimpletum. Quæ expirat) Ex Gorzienſi collatione ſcripſimus, Quæ & ſpirat. Cum odorum para-*
64 *turæ.) Paratura pro apparatu, ut ſupra ſæpe. Laterenſibus.) Laterenſes, ſtipatores quod latus claudant.*
Infra, non comparens. Nec negatur craſiſſe.) Nos, Aut negetur craſiſſe. Item, id eſt, non habentem oſſa.
Ex Gorzienſibus caſtigatiunculis. Inſpectui.) Inſpectus in quarta declinatione pro inſpectione. Mox, Quæ
membra ex oſſibus conſtant.

ANNOTATIONVM IN LIBRVM SEQVEN. FINIS.

A Q. SEPTIMII FLOREN-TIS TERTVLLIANI, ADVERſus Marcionem, liber quartus.

OMNEM ſententiam,& omnem paraturam impij atq; ſacrilegi Mar- 1
cionis,ad ipſum iam euangelium eius prouocamus, quod interpollan
B do ſuum fecit.Et vt fidem inſtrueret, dotem quandam commentatus
eſt illi, opus ex contrarietatum oppoſitionibus , Antitheſis cognomi- Antitheſes
natum,& ad ſeparationem legis & Euangelij coactum:qua duos deos Marcionis
diuidens , proinde diuerſos , alterum alterius inſtrumenti , vel (quod Inſtrumentum.
magis vſui eſt dicere) teſtamenti, vt exinde Euangelio quoque ſecun- Teſtamētū.
dum Antitheſeis credendo patrocinaretur . Sed & iſtas proprio con-
greſſu cominus,id eſt,per ſingulas iniectiones Pontici cecidiſſem, ſi non multo opportunius
in ipſo, & cum ipſo euangelio, cui procurant, retunderentur : quanquam tam facile eſt præ-
ſcriptiuè occurrere , equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiſcum facere di- 2
C cam,quo magis de cæcitate autoris ſui erubeſcant, noſtræ iam Antitheſes aduerſus Marcio-
nem. Atque adeo confiteor alium ordinem decucurriſſe in veteri diſpoſitione apud creato-
rem, alium in noua apud Chriſtum . Non nego diſtare documenta eloquij , præcepta virtu-
tis,Legis diſciplinas , dum tamen tota diuerſitas in vnum & eundem deum competat, illum Lex euangelij.
ſcilicet à quo conſtat eam diſpoſitam ſicut & prædicatam.Olim concionatur Eſaias proditu-
ram ex Sion legem, & ſermonem domini ex Hieruſalem , aliam vtique legem , aliúmq; ſer-
monem:deniq; iudicabit,inquit,inter nationes, & traducet populum plurimum, ſcilicet non
vnius gentis Iudæorū, ſed nationum quæ per nouam legem euangelij , & nouum ſermonem
Apoſtolorū iudicantur & traducūtur apud ſemetipſas de priſtino errore, ſimul crediderunt:
atq; exinde concidunt machæras ſuas in aratra,& ſibynas, quod genus venabulorū eſt,in fal-
D ces:id eſt,feros & ſæuos quondam animos conuertunt in ſenſus probos, & bonæ frugis ope-
rarios . Et rurſus : Audite me, audite me, & populus meus & reges auribus intendite in me,
quoniam lex prodibit à me,& iudicium meum in lucem nationum : quo iudicauerat atq; de-
creuerat nationes quoque illuminandas per Euangelij legem atque ſermonem. Hæc erit lex, ἄμωμος
& apud Dauid inuituperabilis,quâ perfecta, conuertens animam , vtique ab idolis ad deum.
hic erit & ſermo,de quo idem Eſaias : Quoniam,inquit, deciſum ſermonem faciet dominus
in terra . Compendiatum eſt enim nouum teſtamentum, & à legis laſciniosis oneribus expe-
ditum. Sed quid pluribus,cum manifeſtius,& luce ipſa clarius nouatio prædicetur à creatore
per eundem . Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis . Vetera tranſierunt,
E noua oriuntur.Ecce facio noua quæ nunc orientur. Item per Hieremiam : Nouate vobis no-
uamen nouum , & ne ſeueritis in ſpinas, & circuncidimini præputio cordis veſtri . Et alibi:
Ecce venient dies dicit dominus,& perficiam domui Iacob & domui Iudæ teſtamentum no-
uum, non ſecundum teſtamentum quod diſpoſui patribus eorum, in die qua arripui diſpoſi-
tionem eorum,ad educendos eos de terra Aegypti. Adeo priſtinum teſtamentum tempora-
le ſignificat , dum mutabile oſtendit , etiam dum æternum de poſtero pollicetur . Nam per
Eſaiam:Audite me & viuetis, & diſponam vobis teſtamentum æternum : adiiciens ſancta &
fidelia Dauid,vt id teſtamētum in Chriſto decurſurum demonſtraretur . Eundem ex genere
F Dauid ſecundum Mariæ cenſum, etiam in virga ex radice Ieſſe proceſſura figurate prædica-
bat.Igitur ſi alias leges alioſq; ſermones, & nouas teſtamentorum diſpoſitiones à creatore di
xit futuras, vt etiam ipſorum ſacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes de-
ſtinarit,dicente Malachia : Non eſt voluntas mea in vobis, inquit dominus, & ſacrificia ve-
ſtra non excipiam de manibus veſtris, quoniam à ſolis ortu vſque ad occaſum glorificatum
eſt in nationibus nomen meum,& in omni loco ſacrificium nomine meo offeretur,& ſacri-
ficium mundum, ſcilicet ſimplex oratio de cōſcientia pura.Neceſſe eſt,omnis demutatio ve- Sacrificium
niens ex innouatione,diuerſitatem ineat cum his quorum ſit, & contrarietatem ex diuerſita- mundum.
te.Sicut enim nihil demutatum quod non diuerſum,ita nihil diuerſum quod nō contrarium. »
Eiuſdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diuerſitate,cuius fuerit demutatio ex inno-
uatione. Qui diſpoſuit demutationem, iſte inſtituit & diuerſitatem. Qui prædicauit innoua-
tionem,

tionem,iſte pronunciauit & contrarietatem.Quid differentiam rerum ad diſtantiam inter- G
pretaris poteſtatum?Quid Antitheſeis exemplorum diſtorques aduerſus creatorem, quas in
ipſis quoque ſenſibus & affectionibus eius potes recognoſcere? Ego,inquit,percutiam & ego
ſanabo:Ego,inquit,occidam,& ego viuificabo, condens ſcilicet mala & faciens pacem. Quâ
etiam ſoles illum mobilitatis quoque & inconſtantiæ nomine reprehendere, prohibentem
quæ iubet,& iubentem quæ prohibet.Cur ergo non & Antitheſeis ad naturalia reputaſti, con
trarij ſibi ſemper creatoris? Nec mundum ſaltim recogitare potuiſti, niſi fallor, etiam apud
Pontici. Ponticos ex diuerſitatibus conſtructum æmularum inuicem ſubſtantiarum.Prius itaque de-
bueras alium deum luminis,alium tenebrarum determinaſſe, vt ita poſſes alium legis, alium
euangelij aſſeueraſſe.Cæterum præiudicatum eſt ex manifeſtis cuius opera & ingenia per An H
titheſeis conſtant,eadem forma conſtare etiam ſacramenta.Habes nunc Antitheſeis expedi-
tam à nobis reſponſionem. Tranſeo nunc ad euangelij ſanè non Iudaici, ſed Pontici interim
adulterati demonſtrationem,præſtructuram,ordinem, quem aggredimur. Conſtituimus in
Euangelicũ inſtrumẽtũ. primis,euangelicum inſtrumentum, Apoſtolos autores habere quibus hoc munus euangelij
promulgandi ab ipſo domino ſit impoſitum:ſi & apoſtolicos,non tamen ſolos, ſed cum apo
ſtolis,& poſt apoſtolos:quoniam prædicatio diſcipulorum ſuſpecta fieri poſſet de gloriæ ſtu-
dio, ſi non adſiſtat illi autoritas magiſtrorum, imò Chriſti,quæ magiſtros Apoſtolos fecit.
Ioannes. Denique nobis fidem ex apoſtolis Ioannes & Matthæus inſinuant, ex Apoſtolicis Lucas &
Matthæus. Lucas. Marcus instaurant, iiſdem regulis exorſi, quantum ad vnicum deum attinet creatorem & I
Marcus. Chriſtum eius,natum ex virgine,ſupplementum legis & prophetarum. Viderit enim ſi nar-
rationum diſpoſitio variauit,dummodo de capite fidei conueniat, de quo cum Marcione nõ
conuenit.Contra,Marcion euangelio ſcilicet ſuo nullum adſcribit autorem,quaſi non licue-
rit illi titulum quoque affingere,cui nefas non fuit ipſum corpus euertere.Et poſſem hic iam
Figere gradum. gradum figere,non agnoſcendum contendens opus,quod non erigat frontem,quod nullam
conſtantiam præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & profeſſione debita
autoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec diſſimulamus quod ex noſtro intelligi po-
teſt.Nam ex his commentatoribus quos habemus, Lucam videtur Marcion elegiſſe, quem
Lucas euangelij Paulini ſcriptor. cæderet.Porrò Lucas non Apoſtolus,ſed Apoſtolicus:non magiſter,ſed diſcipulus, vtiq; ma K
giſtro minor,certe tanto poſterior,quanto poſterioris apoſtoli ſectator, Pauli ſine dubio: vt
etſi ſub ipſius Pauli nomine euangelium Marcion intuliſſet, non ſufficeret ad fidem ſingula-
ritas inſtrumenti deſtituta patrocinio anteceſſorum.Exigeretur enim id quoque euangelium
Paulus. quod Paulus inuenit,cui fidem dedidit,cui mox ſuum congruere geſtiit. Siquidem propterea
Hieroſolymam aſcendit ad cognoſcendos Apoſtolos, & conſultandos, ne forte in vacuum
3 cucurriſſet, id eſt, ne non ſecundum illos crediſſet, & non ſecundum illos euangelizaret.
Denique vt cum autoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miſcuêre, & exinde
officia prędicandi diſtinxerũt,vt illi in Iudæos,Paulus in Iudęos,& in nationes.Igitur ſi ipſe il
luminator Lucæ, autoritatẽ anteceſſorem & fidei & prædicationi ſuæ optauit, quanto magis L
eam euangelio Lucæ expoſtulẽ,quæ euangelio magiſtri eius fuit neceſſaria? Aliud eſt, ſi penes
Sacramentũ religionis Chriſtianę. Marcionẽ à diſcipulatu Lucæ,cœpit religionis Chriſtianæ ſacramentum.Cæterum ſi & retro
decucurrit,habuit vtique authenticam paraturam, per quam ad Lucam vſque peruenit,cuius
teſtimonio aſſiſtente Lucas quoque poſſit admitti. Sed enim Marcion nactus epiſtolam Pau
li ad Galatas,etiam ipſos Apoſtolos ſuggillantis,vt non recto pede incedentes ad veritatem
euangelij,ſimul & accuſantis pſeudapoſtolos quoſdam peruertentes euangelium Chriſti,con
nititur ad deſtruendum ſtatum eorum euangeliorum, quæ propria & ſub Apoſtolorum no-
mine æduntur,vel etiam apoſtolicorum,vt ſcilicet fidem quam illis adimit,ſuo conferat.Por
Columnæ. rò etſi reprehenſus eſt Petrus & Ioannes & Iacobus, qui exiſtimabantur columnæ, manifeſta M
« cauſa eſt.Perſonarũ enim reſpectu videbantur variare conuictum. Et tamen cum ipſe Paulus
« omnibus omnia fieret,vt omnes lucraretur,potuit & Petro hoc in conſilio fuiſſe, aliquid ali-
« ter agendi quàm docebat. Proinde ſi & pſeudapoſtoli irrepſerant, horum quoque qualitas
« ædita eſt,circunciſionem vindicantium & Iudaicos faſtos:adeo non de prædicatione,ſed de
« conuerſatione à Paulo denotabantur, æque denotaturo, ſi quid de deo creatore aut Chriſto
« eius erraſſent.Igitur diſtinguenda erunt ſingula. Si Apoſtolos præuaricationis & ſimulatio-
nis ſuſpectos Marcion haberi queritur, vſq; ad euangelij deprauationem,Chriſtum iam accu
ſat,accuſando quos Chriſtus elegit. Si vero Apoſtoli quidem integrum euangelium contu-
lerunt, de ſola conuictus inæqualitate reprehenſi, pſeudapoſtoli autem veritatem eorum in-
terpollaue-

A terpollauerunt,& inde ſunt noſtra digeſta,quod erit germanum illud Apoſtolorum inſtru-
mentum,quod adulteros paſſum eſt, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam? Aut ſi tam
funditus deletum eſt,vt cataclyſmo quodam,ita inundatione falſariorum obliteratum, iam — Inũdatione falſariorum obliteratum vt cataclyſmo quodam
ergo nec Marcion habet verum.Aut ſi ipſum erit verum,id eſt Apoſtolorum quod Marcion
habet ſolus,& quomodo noſtro conſonat,quod non Apoſtolorum,ſed Lucæ refertur? Aut ſi
non ſtatim Lucæ deputandum eſt quo Marcion vtitur, quia noſtro cõſonat ſcilicet adulte-
rato,etiam circa titulũ cæterorum Apoſtolorum eſt: iam ergo & noſtrum quod illi conſo-
nat æque Apoſtolorum eſt,ſed adulteratum.De titulo quoque funis ergo ducendus eſt con- 4
B tentionis,pari hinc inde niſu fluctuante.Ego meum dico verum, Marcion ſuum. Ego Mar- — Funẽ cõtẽtiõis ducere
cionis affirmo adulteratum,Marcion meum.Quis inter nos determinabit,niſi tẽporis ratio,
ei præſcribens autoritatem,quod antiquius reperietur,& ei præiudicans vitiationẽ, quod po-
ſterius reuincetur.In quantum enim falſum corruptio eſt veri, in tãtum præcedat neceſſe eſt
veritas falſum.Prior erit res paſſione,& materia æmulatione.Alioquin quàm abſurdum vt ſi
noſtrum antiquius probauerimus,Marcionis vero poſterius,& noſtrũ ante videatur falſum,
quàm habuerit de veritate materiam,& Marcionis ante credatur æmulationem à noſtro ex-
pertum quàm eſt æditum,& poſtremo id verius exiſtimetur,quod eſt ſerius poſt tot ac tanta
iam opera atque documenta Chriſtianæ religionis ſeculo ædita, quæ ædi vtiq; nõ potuiſſent
ſine euãgelij veritate,id eſt ante euangelij veritatem? Quod ergo pertinet ad euangeliũ inte-
C rim Lucæ,quatenus communio eius inter nos & Marcionem de veritate diſceptat,adeo an-
tiquius Marcione eſt,quod eſt ſecundum nos,vt & ipſe illi Marcion aliquando crediderit, cũ
& pecuniam in primo calore fidei catholicæ eccleſiæ contulit, proiectam mox cũ ipſo poſtea
quàm in hæreſim ſuam à noſtra veritate deſciit.Quid nunc ſi negauerint Marcionitæ, primã
apud nos fidem eius,aduerſus epiſtolam quoq; ipſius?Quid ſi nec epiſtolã agnouerint? Certe
Antitheſes non modo fatentur Marcionis, ſed & præferunt:ex his mihi probatio ſufficit. Si
enim id Euangelium quod Lucæ refertur,penes nos viderimus, an & penes Marcionem,ip-
ſum eſt quod Marcion per Antitheſeis ſuas arguit, vt interpollatum à protectoribus Iudaiſ-
mi ad concorporationem legis & prophetarum qua etiam Chriſtum inde configerent, vtiq;
D non potuiſſet arguere,niſi quod inuenerat. Nemo poſt futura reprehendit quæ ignorat futu-
ra,emendatio culpam non antecedit, Emendator ſanè euangelij à Tiberianis vſque ad An-
toniniana tẽpora euerſi,Marcion ſolus & primus obuenit,expectatus tam diu à Chriſto,pœ-
nitẽte iam quod Apoſtolos præmiſiſſe properaſſet ſine præſidio Marcionis, niſi quod huma-
næ temeritatis,non diuinæ autoritatis negocium eſt hæreſis, quæ ſic ſemper emendat euan- — Hæreſis
gelia dum vitiat.Cum & ſi diſcipulus Marcion, non tamen ſuper Magiſtrum.Et ſi apoſtolus
Marcion,Siue ego,inquit Paulus,ſiue illi,ſic prædicamus.Et ſi prophetes Marcion,& ſpiritus
prophetarum prophetis erunt ſubditi. non enim euerſionis ſunt, ſed pacis. Etiam ſi angelus
Marcion, citius anathema dicendus quàm euangelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque
E dum emendat,vtrumque confirmat, & noſtrum alterius, id emendans quod inuenit: & id
poſterius,quod de noſtri emendatione conſtituens ſuum & nouum fecit. In ſumma, ſi con-
ſtat id verius quod prius,id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apoſtolis, pariter vti- — Eccleſiæ Apoſtolicæ
que conſtabit id eſſe ab Apoſtolis traditum quod apud eccleſias Apoſtolorum fuerit ſacro-
ſanctum.Videamus quod lac à Paulo Corinthij hauſerint, ad quam regulam Galatæ ſint re-
correcti,quid legant Philippenſes, Theſſalonicenſes, Epheſij, quid etiam Romani de proxi- — Romana eccleſia
mo ſonent, quibus euangelium & Petrus & Paulus ſanguine quoque ſuo ſignatum relique-
runt. Habemus & Ioannis alumnas eccleſias. Nam & ſi Apocalypſim eius Marcion reſpuit, »
ordo tamen epiſcoporum ad originem recenſus, in Ioannem ſtabit autorem. Sic & cæte- »
F rarum generoſitas recognoſcitur. Dico itaque apud illas, nec ſolas iam Apoſtolicas, ſed a-
pud vniuerſas, quæ illis de ſocietate ſacramenti confœderantur,id euangelium Lucæ ab ini-
tio æditionis ſuæ ſtare, quod cum maxime tuemur. Marcionis vero pleriſque nec notum,
nullis autem notum, vt non eo damnatum. Habet planè & illud eccleſias,ſed ſuas, tam po- 5
ſteras quàm adulteras,quarum ſi cenſum requiras,facilius apoſtaticum inuenias quàm Apo- — Autoritas eccleſiarum apoſtolicarum
ſtolicum,Marcione ſcilicet conditore,vel aliquo de Marcionis examine. Faciũt fauos & veſ-
pæ,faciunt eccleſias & Marcionitæ.Eadem autoritas eccleſiarum Apoſtolicarũ,cæteris quoq;
patrocinabitur euangeliis, quæ proinde per illas & ſecundum illas habemus, Ioannis dico & — Euãgelium Marci
Matthæi:licet & Marcus quod ædidit Petri affirmetur,cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ — Capit magiſtrorũ vide-
digeſtum, Paulo aſſcribere ſolent capit magiſtrorum videri quæ diſcipuli promulgarint.

ri,quę diſcipuli promulgarint

Itaque & de his Marcion flagitandus, quod omiſſis eis, Lucæ potius inſtiterit, quaſi non & G
hæc apud eccleſias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio fuiſſe credibile eſt, vt priora quà Apoſtolica, vt cum ipſis eccleſiis dedicata. Cæterum quale eſt, ſi nihil Apoſtoli ediderunt, vt diſcipuli potius ediderint, qui nec diſcipuli exiſtere potuiſſent ſine vlla doctrina magiſtrorum? Igitur dum conſtet hæc quoq; apud eccleſias fuiſſe, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda ſi adulterata, aut agnoſcenda ſi integra? Nam & competit vt ſi qui euangelium peruertebant, eorum magis curarẽt peruerſionem, quorum ſciebant autoritatem receptiorem. Ideo & pſeudapoſtoli, quod per falſum Apoſtolos imitarentur.

Pſeudapoſtoli

In quantum ergo emendaſſet quæ fuiſſent emendanda ſi fuiſſent corrupta, in tantum confirmauit non fuiſſe corrupta, quæ non putauit emendanda. Denique H
emendauit quod corruptum exiſtimauit. Sed nec hoc merito: quia non fuit corruptum. Si enim Apoſtolica integrè decucurrerunt, Lucæ autem quod eſt ſecundum nos, adeo congruit regulæ eorum, vt cum illis apud eccleſias maneat, iam & Lucæ conſtat integrum decucurriſſe vſque ad ſacrilegium Marcionis. Denique vbi manus illi Marcion intulit, tunc diuerſum & æmulum factum eſt Apoſtolicis. Igitur dabo conſilium diſcipulis eius, vt aut & illa conuertant, licet ſero ad formam ſui, quo cum Apoſtolicis conuenire videantur. Nam & cotidie reformant illud prout à nobis cotidie reuincuntur, aut erubeſcunt de magiſtro vtrobique traducto, cum euangelij veritatem nunc ex conſcientia tramittit, nunc ex impudentia euertit. His ferè compendiis vtimur, cum de euangelij fide aduerſus hæreticos expedimur, de- I
fendentibus & temporum ordinem poſteritati falſariorum præſcribentem, & autoritatem eccleſiarum traditioni Apoſtolorum patrocinantem: quia veritas falſum præcedat neceſſe eſt, & ab eis procedat à quibus tradita eſt. Sed alium iam hinc inimus gradum, ipſum (vt profeſſi ſumus) euangelium Marcionis prouocantes, ſic quoque probaturi adulteratum.

Autoritas eccleſiarum. Alium inire gradum

Certe enim totum quod elaborauit etiam Antitheſeis præſtruendo, in hoc cogit vt veteris & noui teſtamẽti diuerſitatem conſtituat, proinde Chriſtum ſuum à creatore ſeparaturus, † vt dei alterius, vt alienum legis & prophetarum.

† ſeparatũ, vt deum

6 Certe propterea contraria quæque ſententiæ ſuæ eraſit conſpirantia cum creatore, quaſi ab aſſertoribus eius intexta: competentia autem ſententiæ ſuæ reſeruauit. Hæc cõueniemus, hæc amplectemur, ſi nobiſcum magis fuerint, ſi Marcio-
nis præſumptionem percuſſerint, tunc & illa conſtabit eodem vitio hæreticæ cæcitatis eraſa, K
quo & hæc reſeruata. Sic habebit intentio & forma opuſculi noſtri, ſub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta ſit. Cõſtituit Marcion alium eſſe Chriſtum qui Tiberianis tẽporibus à deo quondam ignoto reuelatus ſit in ſalutem omnium gentium, Alium qui à deo creatore in reſtitutionem Iudaici ſtatus ſit deſtinatus, quãdoque venturus. Inter hos magnã & omnem differentiam ſcindit, quantam inter iuſtum & bonum, quantam inter legem & euangelium, quantam inter Iudaiſmum & Chriſtianiſmum. Hinc erit & noſtra præſcriptio, qua defigimus nihil Chriſto dei alterius commune eſſe debere cum creatore: Cæterum creatoris pronunciandum, ſi adminiſtrauerit diſpoſitiones eius, ſi impleuerit prophetias eius, ſi L
adiuuerit leges eius, ſi repræſentauerit promiſſiones eius, ſi reſtaurauerit virtutes eius, ſi ſententias reformauerit, ſi mores, ſi proprietates expreſſerit. Huius pacti & huius pręſcripti, quęſo te, lector memineris vbique, & incipe recognoſcere aut Marcionis Chriſtum aut Creatoris.

Præſcriptũ

Anno quintodecimo principatus Tiberiani, proponit eum deſcendiſſe in ciuitatem Galilææ Capharnaum, vtique de cœlo creatoris, in quod de ſuo ante deſcenderat. Et quid ergo ordinis fuerat, vt prius de ſuo cœlo in creatoris deſcendens deſcriberetur? Cur enim non & iſta reprehendam quæ non implent fidem ordinariæ narrationis, deficientis in mendacio ſemper? Planè ſemel dicta ſint, per quæ iam alibi retractauimus, An deſcendens per creatorem, & quidẽ aduerſus ipſum potuerit ab eo admitti, & inde tramitti in terram æque ipſius. Nũc autẽ M
& reliquum ordinẽ deſcenſionis expoſtulo, tenens deſcẽdiſſe illum. Viderit enim ſicubi apparuiſſe poſitũ eſt. Apparere ſubitum, ex inopinato, ſapit conſpectũ, qui ſemel impegerit oculos in id quod ſine mora apparuit. Deſcendiſſe autem dũ it, videtur, & ſubit oculos, de facto etiã ordinem facit. Atque ita cogit exigere, quali habitu, quali ſuggeſtu, quo nam impetu vel tẽperamẽto, etiam quo in tempore diei noctiſve deſcenderit. Præterea quis viderit deſcendentẽ, quis retulerit, quis aſſeuerauerit, rẽ vtiq; nec aſſeueranti facile credendã. Indignum deniq; vt Romulus quidẽ aſcenſus ſui in cœlũ habuerit Proculũ affirmatorẽ, Chriſtus vero dei, deſcẽſus de cœlo ſui non inuenerit annunciatorem, quaſi non ſic & ille aſcenderit iiſdem mendacij ſcalis, ſicut & iſte deſcendit. Quid autem illi cum Galilæa, ſi non erat creatoris, cui iſta

regio

A regio deſtinabatur ingreſſuro prædicationem,dicente Eſaia:Hoc primum obito,cito facito, 7
regio Zabulon & terra Neptalim,& cæteri qui maritimam & Iordanis, Galilæa Nationum,
populus qui ſedetis in tenebris,videte lumen magnum,qui habitatis terram,ſedentes in vm-
bra mortis , lumen ortum eſt ſuper vos . Bene autem quod & deus Marcionis , illuminator
vindicatur Nationum,quo magis debuerit , vel de cœlo deſcendere , & ſi vtique in Pontum
potius deſcendere quàm in Galilæam . Cæterum & loco & illuminationis opere ſecundum
prædicationem occurrentibus Chriſto,iam eum prophetatum incipimus agnoſcere , oſten-
dentem in primo ingreſſu veniſſe ſe,non vt legem & prophetas diſſolueret,ſed vt potius ad-
impleret.Hoc enim Marcion,vt additum,eraſit.Sed fruſtra negabit Chriſtum dixiſſe , quod
B ſtatim fecit ex parte.Prophetiam enim interim de loco adimpleuit , de cœlo ſtatim ad ſyna-
gogam.Vt dici ſolet, Ad quod venimus , hoc age . Marcion aufer etiam illud de euangelio,
Non ſum miſſus , niſi ad oues perditas domus Iſraël . Et non eſt , auferre panem filiis & dare
eum canibus,ne ſcilicet Chriſtus Iſraëlis videretur . Sufficiant mihi facta pro dictis . Detra-
he vocem Chriſti mei,res loquentur.Ecce venit in ſynagogam:certe ad oues perditas domus
Iſraëlis.Ecce doctrinæ ſuæ panem prioribus offert Iſraëlitis:certe vt filios præfert . Ecce aliis
cum nondum impertit:certe vt canes præterit. Quibus autem magis impertiſſet quàm extra-
neis creatoris,ſi ipſe in primis non fuiſſet creatoris ? Et tamen quomodo in ſynagogam po-
tuit admitti,tam repentinus , tam ignotus,cuius nemo adhuc certus,de tribu, de populo , de
C domo,de cenſu denique Auguſti , quem teſtem fideliſſimum dominicæ natiuitatis Romana
archiua cuſtodiunt?Meminerant certè,niſi circumciſum ſcirent , non admittendum in ſan-
cta ſanctorum. Sed etſi paſſim ſynagoga adiretur , non tamen ad docendum niſi ab optimè
cognito & explorato,& probato , iam pridem in hoc ipſum , vel aliunde commendato cum
hoc munere.Stupebant autem omnes ad doctrinam eius,planè quoniam, inquit,in poteſta-
te erat ſermo eius.Non quoniam aduerſus legem & prophetas docebat.Vtique enim eloquiũ
diuinum & vim & gratiam præſtabat , magis extruens quàm deſtruens ſubſtantiam legis &
prophetarum.Alioquin non ſtuperent,ſed horrerent:nec mirarentur , ſed ſtatim auerſaren-
tur deſtructorem legis & prophetarum, & vtique in primis alterius dei prædicatorem : quia
D nec potuiſſet aduerſus legem & prophetas docere, & hoc nomine aduerſus creatorem , non
præmiſſa diuerſæ atque æmulæ diuinitatis profeſſione. Cum ergo nihil tale ſcriptura ſignifi-
cet , niſi ſolam vim & poteſtatem ſermonis admirationi fuiſſe : facilius oſtendit , ſecundum
creatorem docuiſſe illum,quia non negauit,quàm aduerſus creatorem,quia non ſignificauit.
Atque ita aut eius erit agnoſcendus ſecundum quem docuit , aut præuaricator iudicandus, ſi
ſecundum eum aduerſus quem venerat,docuit.Exclamat ibidem ſpiritus dæmonis: Quid no 8
bis & tibi eſt Ieſu?Veniſti perdere nos.Scio qui ſis,ſanctus dei. Hic ego non retractabo, an &
hoc cognomentum competierit ei, quem nec Chriſtum vocari oporteret , ſi non creatoris.
Alibi iam de nominibus expoſtulatum eſt.At nunc diſcepto , quomodo hoc eum vocari co-
E gnouerit dæmon,nulla vnquàm retro emiſſa prędicatione in illum,à deo ignoto,& in id tē-
poris muto,cuius nec ſanctum eum conteſtari potuit,vt ignoto iam ipſi ſuo creatori . Quid
autem iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod poſſit alterius dei ſanctus intelligi ? tan-
tum quod ſynagogam introgreſſus , & nec ſermone operatus aliquid aduerſus creatorem?
Sicut ergo quem ignorabat,nullo modo poterat Ieſum & ſanctum dei agnoſcere , ita quem
norat agnouit.Nam & prophetam meminerat ſanctum dei prædicaſſe , & Ieſum nomen dei
eſſe in filio Naue.Hæc & ab angelo exceperat ſecundum noſtrũ euangelium: Propterea quod
in te naſcetur,vocabitur ſanctum filius dei,& vocabis nomen eius Ieſum.Sed & habebat vti-
que ſenſum aliquem dominicæ diſpoſitionis(licet dæmon tamen) magis quàm alienæ & nō-
dum ſatis cognitę.nam & præmiſit,Quid nobis & tibi?non quaſi in extraneum Ieſu,ad quem
F pertinent ſpiritus creatoris. Nec enim dixit, quid tibi & nobis , ſed quid nobis & tibi:ſe de-
plorans & ſorti ſuæ exprobrans:quam iam videns,adiicit, Veniſti perdere nos . adeo iudicis
& vltoris, & vt ita dixerim ſæui dei filium agnouerat Ieſum , non optimi illius & perdere &
punire neſcientis . Quorſum hunc locum præmiſimus ? vt Ieſum à dæmone non alium do-
ceamus agnitum, & á ſemetipſo non alium confirmatum quàm creatoris . Atquin , inquis,
increpuit illum IESVS. Planè vt inuidioſum, & in ipſa confeſſione petulantem, vt male a-
dulantem:quaſi hæc eſſet ſumma gloria CHRISTI, ſi ad perditionem dæmonum veniſſet,
& nō potius ad hominum ſalutem,qui nec diſcipulos de ſubactione ſpirituum , ſed de candi-
da ſalutis gloriari volebat.Aut cur eum increpuit?Si quaſi mentitum in totum: ergo non fuit 9

Ad quod venimus,hoc age.prouerbiũ vulgare.

Cenſus Auguſti

Candida ſalutis

Ieſus,nec dei ſanctus omnino. Si quaſi ex parte mentitum , quod eum Ieſum quidem & ſan- G
ctum dei,ſed creatoris exiſtimaſſet,iniuſtiſſimè increpuit hoc ſentientem , quod ſciebat ſen-
tiendum,& hoc non æſtimantem quod ignorabat æſtimandum , alium Ieſum & alterius dei
ſanctum.Quod ſi veriſimiliorem ſtatum nõ habet increpatio, niſi quem nos interpretamur,
iam ergo & dæmon nihil mentitus eſt,non ob mendacium increpitus , ipſe enim erat Ieſus,
præter quem alium dæmon agnouiſſe non poterat:& Ieſus eum confirmauit quem agnoue-
rat dæmon,dum non ob mendacium increpat dæmonem . Nazaræus vocari habebat ſecun-
Nazareni dum prophetiam Chriſtus creatoris.Vnde & ipſo nomine nos Iudæi Nazarenos appellãt per
eum.Nam & ſumus de quibus ſcriptum eſt : Nazaræi exalbati ſunt ſuper niuem . Qui ſcilicet H
retro luridati delinquentiæ maculis,& nigrati ignorantiæ tenebris.Chriſto autem appellatio
Nazaræi competitura erat ex infantiæ latebris , quas apud Nazareth deſcendit vitando Ar-
chelaum filium Herodis.Hoc propterea non omiſi,quia Chriſtum Marcionis oportuerat o-
mne commercium eieraſſe etiam locorum familiarium Chriſti creatoris,habentem tanta Iu
dææ oppida non ita Chriſto creatoris per prophetas emancipata. Cæterum prophetarum e-
rit Chriſtus,vbicunque ſecundum prophetas inuenitur.Et tamen apud Nazareth quoque ni-
hil noui notatur prædicaſſe,dum alio merito vnius prouerbij eiectus refertur . Hic primum
manus ei iniectas animaduertens , neceſſe habeo iam de ſubſtantia eius corporali præfinire,
quod non poſſit phantaſma credi,qui contactum, & quidem violentia plenum , detentus &
captus & ad præcipitium vſque protractus, admiſerit. Nam & ſi per medios euaſit , ſed ante I
iam vim expertus,& poſtea dimiſſus,ſcilicet ſoluto,vti aſſolet,tumultu, vel etiam irrupto,nõ
tamen per caliginem eluſo,quæ nulli omnino tactui ſuccidiſſet,ſi fuiſſet.

Lucretius Tangere enim & tangi,niſi corpus,nulla poteſt res,

etiam ſecularis ſapientiæ digna ſententia eſt. Ad ſummam , & ipſe mox tetigit alios : quibus
manus imponens,vtique ſentiendas,beneficia medicinarum conferebat , tam vera, tam non
imaginaria,quàm erant per quas conferebat.Ipſe igitur eſt Chriſtus Eſaiæ, remediator vali-
tudinum.Hic,inquit,imbecillitates noſtras aufert,& languores portat. Portare autem Græci
etiã pro eo ſolẽt ponere,quod eſt tollere.Sufficit interim mihi generalis repromiſſio. Quod-
cunque curauerit Ieſus,meus eſt . Veniemus tamen & ad ſpecies curationum . Cæterum & à K
dæmoniis liberare,curatio eſt valetudinis.Itaque ſpiritus nequam quaſi ex forma iam prioris
exempli,cum teſtimonio excedebant vociferantes,Tu es filius dei: Cuius dei, vel hic pareat.

(οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν)

10 Sed proinde increpabantur & iubebantur tacere.Proinde enim Chriſtus ab hominibus, non
à ſpiritibus immundis,volebat ſe filium dei agnoſci.Ille Chriſtus duntaxat cui hoc congrue-
bat : quia præmiſerat per quos poſſet agnoſci , & vtique digniores prædicatores . Illius erat,
præconium immundi ſpiritus reſpuere , cui ſancti abundabant . Porro qui nunquam fuerat
annunciatus(ſi tamen volebat agnoſci,fruſtra autem venerat ſi nolebat) non eſſet aſpernatus
teſtimonium alienæ & cuiuſcunque ſubſtantiæ qui propriæ non habebat,qui in aliena deſcen-
derat . Iam nunc & qua deſtructor creatoris , nihil magis geſtiſſet q̃ à ſpiritibus ipſius agno- L
ſci,& diuulgari præ timore,niſi quod Marcion deum ſuum timeri negat , defendens bonum
non timeri,ſed iudicem,apud quem ſint materiæ timoris,ira,ſæuitia,iudicia, vindicta , dam-
natio.Sed & dæmonia timore vtique cedebant . Ergo timendi dei filium confitebantur , oc-
caſionem habitura non cedendi , ſi non timendi . Et ille iuſſu & increpitu ea expellens , non
ſuaſu qua bonus,timendum ſe exhibebat . Aut nunquid ideo increpabat , quia timebatur no-
lens timeri?Et quomodo ea volebat excedere, quod niſi timore non facerent ? Cecidit ergo
in neceſſitatem, qua diſparem ſe naturæ ſuæ ageret , cum poſſet , vt bonus ſemel eis parcere.
Cecidit & in aliam præuaricationis notam,cum ſe à dæmoniis quaſi filium creatoris ſuſtine-
ret timeri,vt iam non propria poteſtate expelleret dæmonia , ſed per creatoris autoritatem.
In ſolitudinem procedit . Solennis & huiuſmodi regio creatoris . Oportebat ſermonem illic M
quoque videri in corpore,vbi egerat aliquando & in nube. Competebat & euangelio habitus
loci,qui placuerat & legi.Capiat itaque iocunditatem ſolitudo,hoc Eſaias promiſerat . Detẽ-
tus à turbis,oportet me,inquit,& aliis ciuitatibus annunciare regnum dei. Oſtenderat iam a-
licubi deum ſuũ.Non puto adhuc vſque.Sed [de] eis loquebatur qui alium quoque deũ noue-
rant.Nec hoc credo.Ergo ſi nec ille alium deum ædiderat,nec illi nouerant præter creatorẽ,
eiuſdem dei regnum portendebat , quem ſolum ſciebat notum eis qui audiebant . De tot ge-
neribus operum quid vtique ad piſcaturam reſpexit , vt ab illa in Apoſtolos ſumeret Si-
monem , & filios Zebedæi ? Non enim ſimplex factum videri poteſt , de quo argumentum
proceſſurum

A proceſſurum erat,dicens Petro trepidanti de copioſa indagine piſcium : Ne time , ab hinc e-
nim homines eris capiens . Hoc enim dicto intellectum illis ſuggerebat adimpletæ prophe-
tiæ : ſe enim eſſe qui per Hieremiam pronunciarat : Ecce ego mittam piſcatores multos , &
piſcabuntur illos,homines ſcilicet. Denique relictis nauiculis ſecuti ſunt eum , ipſum intelli-
gentes , qui cœperat facere quod edixerat . Aliud eſt ſi affectauit de nauiculariorum collegio
allegere , habiturus Apoſtolum quandoque nauclerum Marcionem . Præſtruximus quidem
aduerſus Antitheſeis, nihil proficere propoſito Marcionis , quam putat diuerſitatem legis &
euangelij,vt & hãc à creatore diſpoſitam,denique prædicatam in repromiſſione nouæ legis,
B & noui ſermonis,& noui teſtamenti. Sed quoniam attentius argumẽtatur apud illum ſuum,
neſcio quem σωνταλαίπωρον,id eſt commiſeronem,& συμμισοπόνηρον,id eſt coodibilem,in le-
proſi purgationem,non pigebit ei occurrere : & in primis figuratæ legis vim oſtendere , quæ
in exemplo leproſi non contingendi,imo ab omni commercio ſubmouẽdi, communicatio-
nem prohibebat hominis delictis commaculati , cum qualibus & Apoſtolus cibum quoque
vetat ſumere:Participari enim ſtigmata delictorum quaſi ex cõtagione , ſi quis ſe cum pecca-
tore miſcuerit.Itaque dominus volens altius intelligi legem, per carnalia ſpiritalia ſignificã-
tem: & hoc nomine non deſtruens,ſed magis extruens, quam pertinentius volebat agnoſci:
tetigit leproſum,à quo & ſi homo inquinari potuiſſet,deus vtique non inquinaretur , incon-
taminabilis ſcilicet.Ita non præſcribetur illi quod debuerit legem obſeruare , & non contin-
C gere immundum,quem contactus immundi non erat inquinaturus . Hoc magis meo Chri-
ſto competere,ſic doceo,dum tuo non competere demonſtro. Si enim vt æmulus legis teti-
git leproſum,nihili faciens præceptum legis,per contemptum inquinamenti, quomodo poſ-
ſet inquinari , qui corpus non habebat quod inquinaretur ? Phantáſma enim inquinari non
poſſet.Qui ergo inquinari non poterat vt phantaſma, iam non virtute diuina incontamina-
bilis erit,ſed phantaſmatis inanitate: nec contempſiſſe videri poteſt inquinamentum , cuius
materiam non habebat:Ita nec legem deſtruxiſſe qui inquinamentum ex occaſione phantaſ-
matis,non ex oſtentatione virtutis euaſerat.Si autem Heliſæus prophetes creatoris , vnicum
leproſum Naaman Syrum ex tot leproſis Iſraëlitis emundauit, nec hoc ad diuerſitatem facit
D Chriſti,quaſi hoc modo melioris , † dum Iſraëlitem leproſum emundat extraneus,quem ſuꝰ † meliori ſe; dum
dominus emundare non valuerat,Syro facilius emundato, ſignificato per Nationes emũda- II
tionis in Chriſto lumine earum quæ ſeptem maculis capitaliũ delictorũ inhorrerẽt, idolola- Idololatria
tria, blaſphemia,homicidio, adulterio,ſtupro, falſo teſtimonio, fraude . Quapropter ſepties Blaſphemia
quaſi per ſingulos titulos in Iordane lauit:ſimul & vt totius hebdomadis caneret expiationẽ, Homicidiũ
& quia vnius lauacri vis & plenitudo Chriſto ſoli dicabatur,facturo in terris, ſicut ſermonẽ Adulterium
compendiatum,ita & lauacrum.Nam & hoc opponit Marcion : Heliſæum quidem materia Stuprum
eguiſſe,aquam adhibuiſſe,& eam ſepties:Chriſtum vero verbo ſolo, & hoc ſemel functo, cu- Falſum te-
rationem ſtatim repræſentaſſe : quaſi non audeam & verbum ipſum in ſubſtantiam creatoris ſtimonium Fraus
E vindicare.Nullius rei non ille potior autor,qui prior.Incredibile planè, vt poteſtas creatoris
verbo remedium vitij vnius operata ſit,quæ verbo tantam mũdi molem ſemel protulit ? Vn-
de magis dinoſcitur Chriſtꝰ creatoris,quàm ex verbi poteſtate?Sed ideo alius Chriſtus, quia
aliter quàm Heliſæus,quia potentior dominus famulo ſuo . Quid conſtituis Marcion , pro-
inde res agi à ſeruis,quemadmodum ab ipſis dominis ? Nõ times,ne in dedecus tibi vertat, ſi Ia
ideo Chriſtum negas creatoris,quia potentior fuerit famulo creatoris , qui ad Heliſæi puſil-
litatem maior agnoſcitur,ſi tamen maior.Par enim curatio,licet diſtet operatio . Quid am-
plius præſtitit tuus Chriſtus,quàm meus Heliſæus?Imo quid magnũ præſtitit tui Chriſti ver-
bum:cum id præſtiterit quod flumius creatoris.Secundũ hæc cætera quoque occurrunt. Quã-
F tum enim ad gloriæ humanę auerſionem pertinebat,vetuit eum diuulgare.Quantum autem
ad tutelam legis,iuſſit ordinẽ impleri. Vade,oſtende te ſacerdoti, & offer munus quod præce- Vade & oſtende te ſacerdoti
pit Moyſes . Argumenta enim figurata vt puta prophetæ legis adhuc in ſuis imaginibus tue-
batur,quæ ſignificabant hominem quondam peccatorem,verbo mox dei emaculatum,offer-
re debere munus deo apud templum , orationem ſcilicet & actionem gratiarum apud eccle-
ſiam , per Chriſtum Ieſum catholicum patris ſacerdotem . Itaque adiecit , vt ſit vobis in te- Oratio Actio gratiarum
ſtimonium . Sine dubio , quo teſtabatur ſe legem non diſſoluere , ſed implere: quo teſtabatur
ſeipſum eſſe , qui morbos & valetudines eorum ſuſcepturus annunciabatur. Hanc tam con-
gruentem & debitam interpretationem teſtimonij , adulator Chriſti ſui Marcion , ſub
obtentu manſuetudinis & lenitatis quærit excludere . Nam & bonus , inquit , præterea

ſciens omnẽ qui lepra eſſet liberatus ſolennia legis executurum,ideo ita præcipit. Quid tum? G
Perſeuerauit ne in bonitate,id eſt permiſſione legis,aut nõ?Si enim bonus perſeuerauit,nuſ-
quàm deſtructor erit legis,nec dei alterius habebitur,ceſſante legis deſtructione per quam al
terius dei vindicatur.Si non perſeuerauit bonus deſtruendo poſtea legem,falſum ergo teſti-
monium poſtea collocauit apud illos in curatione leproſi:deſeruit enim bonitatem, dum de-
ſtruit legem . Malus iam , quando legis euerſor : ſi bonus,cum legis indultor.Sed & eo quod
indulſit legi obſequium,bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obſequi patitur. Ergo
& ſic malus, ſi obſequium malæ legi indulſit: & ſic deterior,ſi bonæ legis deſtructor aduenit.
Proinde ſi vt ſciens omnem qui lepra liberatus eſſet ita facturum,ideo præcepit munus offer
re,potuit & non præcepiſſe quod ſciebat vltrò futurum.In vanum ergo deſcẽdit quaſi legem H
deſtructurus, cum cedit obſecutoribus legis. Atquin quaſi ſciẽs formam eorum,magis ab ea
auertẽdos præuenire debuerat, ſi in hoc venerat. Cur enim non tacuit, vt homo ſolo ſuo ar-
bitrio legi obediret?tunc enim aliquatenus poſſet videri patientiæ ſuæ præſtitiſſe.Sed adiicit
etiam autoritatem ſuam exaggeratam teſtimonij pondere:cuius iam teſtimonij,niſi legis aſ-
ſertæ? Certè nihil intereſt quomodo firmauerit legem, ſiue quâ bonus, ſiue quâ ſuperuacuus,
De gradu pellere. ſiue quâ patiens,ſiue quâ inconſtans,dum te Marcion de gradu pellam, Ecce præcepit legem
impleri.Quocunq; modo præcipit,eodem potuit etiam illam præmiſiſſe ſententiã: Non veni
legem diſſoluere,ſed adimplere.Quid ergo tibi fuit de Euangelio eraſiſſe quod ſaluũ eſt? con
feſſus es enim præ bonitate feciſſe illum,quod negas dixiſſe.Cõſtat ergo dixiſſe illum,quia & I
fecit:& te potius vocem domini de Euangelio eradicaſſe, quàm noſtras inieciſſe. Curatur &
Paralyticus,& quidem in cœtu ſpectante populo . Videbit enim , inquit Eſaias populus ſubli-
mitatem domini,& gloriam dei.Quam ſublimitatem,& quam gloriam? Cõualeſcite manus
dimiſſæ,& genua diſſoluta:hoc erit paralyſis. Conualeſcite , nec timete . Non ocioſe iterans:
conualeſcite, nec vanè ſubiungens,nec timete:quoniam cum redintegratione membrorum,
virium quoque repræſentationem pollicebatur, Exurge , & tolle grabatũ tuum: ſimul & ani-
13 mi vigorem ad non timendos qui dicturi erant,Quis dimittit peccata niſi ſolus deus? Habes
itaque iam & ſpecialis medicinæ diſpunctam prophetiam,& eorum quę medicinam ſunt ſe-
cuta . Pariter & dimiſſorem delictorum Chriſtum recognoſce apud eundem prophetam,
Quomodo,inquit,in plurimis dimittet delicta eorum, & delicta noſtra ipſe aufert . Nam & K
in priore ex ipſius domini perſona:Et ſi fuerint delicta veſtra tanquam roſeum, velut niuem
exalbabo.Et ſi tanquam coccinum,velut lanam exalbabo.In roſeo, ſanguinem oſtendẽs pro-
phetarum:in coccino domini,vt clariorem. Etiam Michæas de venia delictorum: Quis de-
us, quomodo tu ? eximens iniquitates & præteriens iniuſtitias reſiduis hæreditatis tuæ , &
†miſericordiæ nõ tenuit in teſtimonium iram ſuam,quia voluit: & miſericordem† auertet , & miſerebitur
noſtri.Dimerget delicta noſtra,& dimerget in profundo maris peccata noſtra.Sed etſi nihil
tale in Chriſtum fuiſſet prædicatum , haberem huius benignitatis exempla in creatore , pro-
mittentia mihi & in filio patris affectus. Video Niniuitas ſcelerum veniam cõſecutos à crea- L
tore:ne dixerim tunc quoque à Chriſto, qui à primordio egit in patris nomine . Lego & Na-
than prophetam agnoſcenti Dauid delictum ſuum in Vriam , dixiſſe : Et dominus circum-
duxit delictum tuum,& non morieris:Proinde & Achab regem,maritum Iezabel,reum ido-
lolatriæ & ſanguinis Nabuthæ,veniam meruiſſe,pœnitentiæ nomine: Ionathan , filium Sau-
lis, reſignati ieiunij culpam deprecatione deleſſe . Quid de ipſo populo retexam totiens deli-
ctorum indulgentia reſtituto,ab eo ſcilicet deo,qui mauult miſericordiam , quàm ſacrificiũ:
& peccatoris pœnitentiam, quàm mortem . Prius eſt igitur , neges creatorem indulſiſſe ali-
quando delicta.Conſequens eſt, vt oſtendas nec in Chriſtum ſuum tale quid eum prædicaſ-
ſe:& ita probabis nouam iſtam Chriſti noui ſcilicet benignitatem , ſi probaueris, nec parem M
creatori,nec prædicatam à creatore.Sed & peccata dimittere , an eius poſſit eſſe qui negetur
tenere,& an eius ſit abſoluere , cuius non ſit etiam damnare : & an congruat eum ignoſcere,
Præſcriptio in quem nihil ſit admiſſum , alibi iam congreſſi maluimus admonere quàm retractare . De
filio hominis duplex eſt noſtra præſcriptio , neque mentiri poſſe Chriſtum , vt ſe filium ho-
minis pronunciaret , ſi non verè erat : neque filium hominis conſtitui , qui non ſit natus ex
homine , vel patre , vel matre : atque ita diſcutiendum , cuius hominis filius accipi debeat,
patris an matris.Si ex deo patre eſt vtique non eſt ex homine . Si non & ex homine , ſupereſt
vt ex homine ſit matre. Si ex homine , iam apparet , quia ex virgine . Cui enim homo pater
non datur,nec vir matri eius deputabitur.Porrò cui vir non deputabitur,virgo eſt.Cæterum
duo iam

A duo iam patres habebuotur, deus & homo, ſi noo virgo ſit mater. Habebit enim virum vt vir- 14
go non ſit, & habendo virum duos patres faciet, deum & hominem, ei qui & dei & hominis
eſſet filius. Talem ſi fortè Caſtori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ. Si hæc ita diſtin- Caſtor Hercules.
guuntur, id eſt, ſi ex matre filius eſt hooinis, quia ex patre non eſt: ex matre autem virgioe,
quia non ex patre homine: hic erit Chriſtus Eſaiæ, quem concepturam virginem prædicat.
Qua igitur ratione admittas filium hominis Marcion, circunſpicere non poſſum: ſi patris
hominis, negas dei filium: ſi & dei, Herculem de fabula facis Chriſtum: ſi matris tantum ho- Hercules.
minis, meum cõcedis: ſi neq; patris hominis, ergo nullius hominis eſt filius: & neceſſe eſt men
dacium admiſerit, qui ſe quod noo erat, dixit. Vnum poteſt anguſtiis tuis ſubuenire, ſi au-
B deas aut deum tuum patrem Chriſti hooinem quoque cognominare, quod de æone fecit
Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc
ſi ipſo titulo filij hominis, cenſetur Chriſtus apud Danielem? nónne ſufficit ad probationem
prophetici Chriſti? Cum enim id ſe appellat quod in Chriſtum prædicabatur creatoris, ſioe
dubio ipſum ſe præſtat intelligi in quem prædicabatur. Nominum communio ſimplex ſi for-
tè videri poteſt: & tamen nec Chriſtum, nec Ieſum vocari debuiſſe defeodimus, diuerſitatis
conditionem tenentes. Appellatio autem quod eſt filius hominis in quantum ex acci-
denti obuenit, in tantum difficile eſt, vt & ipſa concurrat ſuper nominis communionem. Ex
accidenti eoim proprio eſt, maximè cum cauſa non conuenit eadem, per quam deueniat in
C communionem. Atq; adeo ſi & Chriſtus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc & ipſe
caperet appellationis communionem, & eſſent duo filij hominis: ſicut & duo Chriſti, & duo
Ieſus. Ergo cum appellatio propria eſt eius in quo habet cauſam, ſi & alij vendicetur in quo
eſt communio nominis, non etiam appellationis, ſuſpecta iam ſit communio nominis quo-
que in eo cui vendicatur ſine cauſa communio appellationis: & ſequitur vt vnus idemq; cre-
datur, qui & oominis & appellationis capacior inuenitur, dum alter excluditur, qui non ha-
bet appellationis cõmunionem, carens cauſa. Nec alius erit capacior vtriuſq;, quàm qui prior:
& nomen ſortitus eſt Chriſti, & appellationem filij hominis, Ieſus ſcilicet creatoris. Hic erat
viſus Babylonio regi in fornace cum martyribus ſuis quartus, tanquàm filius hominis: idem
D ipſi Danieli reuelatus directò filius hominis, veniens cum cœli nubibus iudex, ſicut & ſcriptu-
ra demooſtrat. Hoc dixi ſufficere potuiſſe de nominatione prophetica circa filium homi-
nis. Sed plus mihi ſcriptura confert, ipſius ſcilicet domini interpretatione. Nam cum Iudæi
ſolummodo hominem eius intuentes, nec dum & deum certi, quâ dei quoque filium, merito
retractarent, noo poſſe hominem delicta dimittere, ſed deum ſolum: cur non ſecundum in-
tentionem eorum de homine eis reſpondit, Habere eum poteſtatem dimittendi delicta, quan
do & filium hominis oominans hominem nominaret? niſi quia ideo ipſa voluit eos appella-
tione filij hominis ex inſtrumento Danielis repercutere, vt oſtenderet eum & hominem qui
E delicta dimitteret, illum ſcilicet ſolum filium hominis apud Danielis prophetiam, conſe-
cutum iudicandi poteſtatem, ac per eam vtique & dimittendi delicta. Qui enim iudicat, &
abſoluit. Vt ſcandalo iſto diſcuſſo per ſcripturæ recordationem facilius eum agnoſcerent,
ipſum eſſe filium hominis ex ipſa peccatorum remiſſione. Denique nuſquam adhuc profeſ-
ſus eſt ſe filium hominis quàm in iſto loco primum, in quo primum peccata dimiſit, id eſt,
in quo primum iudicauit, dum abſoluit. Ad hæc quodcunque diuerſa pars fuerit argumẽta-
ta, quale ſit inſpice. Nam in illam neceſſe eſt amentiam tendat, vt & filium hominis defendat
ne mendacem eum faciat: & ex homine neget natum, oe filium virginis concedat. Quod ſi &
autoritas diuina, & rerum natura, & comounis ſapientia non admittunt in inſaniam hære-
F ticam, occaſio eſt & hic, interpellandi quàm breuiſſimè de ſubſtantia corporis aduerſus
phantaſmata Marcionis. Si natus ex homine eſt, vt filius hominis, corpus ex corpore eſt. Pla
nè facilius inuenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, ſicut ipſum Marciooem
quàm corpus vt Chriſtum Marcionis. Atque adeo inſpice cor Pontici aut cerebrum. Publica- Hoc notat Heronym. Petrus,
num adlectum à domino io argumentum deducit, quaſi ab aduerſario legis adlectum extra-
neum legis, & Iudaiſmi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tan- 15
tum adlecto, ſed etiam teſtimonium cooſecuto agnitionis præſtitæ à patre. Nuſquam legerat
lumen, & ſpem, & ſpectationem oationum, prædicari Chriſtum. Atquin probauit potius Iu-
dæos, dicendo, Medicum ſanis noo eſſe neceſſarium, ſed malè habentibus. Si enim male va-
lentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, ſanos Iudæos confirmabat,
quibus medicum neceſſarium negabat. Hoc ſi ita eſt, male deſcendit ad legem deſtruen-

dam,quaſi ad malam valetudinem remediandam: in qua qui agebant, bene valebant, quibus G
medicus neceſſatius non erat.Quale eſt autem vt ſimilitudinem medici propoſuerit,nec im-
pleuerit? Nam ſicut ſanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, quantum eſt
homo à deo Marcionis,ſuum habens & autorem & protectorem,& ab illo potius medicum
Chriſtum.Hæc ſimilitudo præiudicat,ab eo magis præſtari medicum,ad quem pertinent qui
languent. Vnde autem & Ioannes venit in medium? Subito Chriſtus,ſubito & Ioannes. Sic
ſunt omnia apud Marcionem,quæ ſuum & plenum habent ordinem apud creatorem. Sed de
Ioanne cætera alibi. Ad præſentes enim quoſque articulos reſpondendum eſt.Nunc illud tue-
bor vt demonſtrẽ & Ioannẽ Chriſto,& Chriſtũ Ioanni conuenire, vtiq; prophetæ creatoris,
qua Chriſtũ creatoris:atq; ita erubeſcat hæreticus,Ioannis ordinẽ fruſtra fruſtratus. Si enim H
Ioannes.
nihil omnino adminiſtraſſet Ioannes,ſecundũ Eſaiam,vociferator in ſolitudinem,& prępa-
rator viarum dominicarum per denunciationem & laudationem pœnitentiæ, ſi non etiam
ipſum inter cæteros tinxiſſet, nemo diſcipulos Chriſti manducantes & bibentes ad formam
diſcipulorum Ioannis aſſidue ieiunantium & orantium prouocaſſet: quia ſi qua diuerſitas
ſtaret intet Chriſtum & Ioannem, & gregem vtriuſque, nulla eſſet comparationis exactio,
vacaret prouocationis intentio. Nemo enim miraretur, & nemo torqueretur, ſi diuerſæ
diuinitatis æmulæ prædicationes, de diſciplinis quoque inter ſe non conuenirent, non con-
uenientes prius de autoritatibus diſciplinarum: adeo Ioannis erat Chriſtus, & Ioannes
Chriſti: ambo creatoris, & ambo de lege & prophetis, prædicatores & magiſtri. Sed & I
16 Chriſtus reiecisſet Ioannis diſciplinam vt dei alterius, & diſcipulos defendiſſet, vt merito
aliter incedentes,aliam ſcilicet & contrariam initiatos diuinitatem.At nunc humiliter red-
dens rationem, quod non poſſent ieiunare filij ſponſi quàm diu cum eis eſſet ſponſus: poſt-
ea vero ieiunaturos promittens cum ablatus ab eis ſponſus eſſet: nec diſcipulos defendit,
ſed potius excuſauit, quaſi non ſine ratione reprehenſos: nec Ioannis reiecit diſciplinam,
ſed magis conceſſit tempori Ioannis, eam præſtans vt temporis, vt tempori ſuo eam deſti-
nans; reiecturus alioquin eam & defenſurus æmulos eius, ſi non ipſius fuiſſet. Iamq; teneo
meum Chriſtum etiam in nomine ſponſi: de quo Pſalmus: Ipſe tanquàm ſponſus egrediens
de thalamo ſuo. A ſummo cœli profectio eius, & deuerſio eius ad ſummum vſque eius. K
Qui etiam per Eſaiã gaudens ad patrem:Exultet,inquit,anima mea in domino: induit enim
me indumentum ſalutaris, & tunicam iocunditatis, velut ſponſo, circumpoſuit mihi mi-
tram velut ſponſæ. In ſe & eccleſiam deputat: de qua idem ſpiritus ad ipſum: Et circumpo-
nens tibi omnes eos velut ornamentum ſponſæ. Hanc ſponſam Chriſtus ſibi etiam per Sa-
λίβανος καὶ λιβανωτός
lomonem ex vocatione gentium arceſſit. Siquidem legiſti, veni ſponſa de Libano. Elegan-
ter Libani vtique montis mentione iniecta, qui thuris vocabulo eſt penes Græcos: de ido-
lolatria enim ſibi ſponſabat eccleſiam. Nega te nunc dementiſſimum Marcion. Ecce legem
tui quoque dei impugnas: Nuptias non coniungit,coniunctas nõ admittit:neminem tingit,
niſi cœlibem,aut ſpadonem: morti aut repudio baptiſma ſeruat. Quid itaque Chriſtum eius L
ſponſum facis? Illius hoc nomen eſt,qui maſculum & fœminam coniunxit: nõ qui ſeparauit.
Erraſti in illa etiam domini pronunciatione,qua videtur noua & vetera diſcernere. Inflatus
Excerebratus es nouo vino.
es vtribus veteribus, & excerebratus es nouo vino: atque ita veteri, id eſt, priori euangelio
pannum hæreticæ nouitatis aſſuiſti.In quo alter creator velim diſcere. Cum per Hieremiam
præcepit: Nouate vobis nouamen nouum,nónne à veteribus auertit? cum per Eſaiam edicit:
Vetera tranſierunt,& ecce noua quæ ego facio,nónne ad noua conuertit? Olim hanc ſtatui-
mus deſtinationem priſtinorum à creatore potius repromiſſam à Chriſto exhiberi,ſub vnius
dei & eiuſdem dei autoritate,cuius ſint & vetera & noua. Nam & vinum nouum is nõ com-
mittit in veteres vtres, qui & veteres vtres habuerit: & nouum additamentum nemo iniicit M
veteri veſtimento,niſi cui non defuerit & vetus veſtimentum. Ille non facit quid,ſi faciendũ
non eſt, qui habeat vnde faciat,ſi faciendum eſſet. Itaque ſi in hoc dirigebat ſimilitudinem,
vt oſtenderet ſe euangelij nouitatem ſeparare à legis vetuſtate,ſuam demonſtrabat & illam à
17 qua ſeparabat:alienorum ſeparationem nõ fuiſſe notandam, quia nemo alienis ſua adiungit,
vt ab alienis ſeparare poſſit.Separatio per coniunctionem capit de qua fit.Itaque ſeparabat,&
in vno oſtendebat fuiſſe,ſicut & fuiſſent ſi non ſepararet.Et tamen ſi concedimus ſeparatio-
nem iſtam per reformationem, per amplitudinem, per profectum: ſicut fructus ſeparatur à
ſemine, cum ſit fructus ex ſemine: ſic & euangelium ſeparatur à lege, dum prouehitur ex
lege: aliud ab illa, ſed non alienum: diuerſum, ſed non contrarium. Nec forma ſermonis
in Chriſto

A in Chriſto noua, cum ſimilitudines obiicit, cum quæſtiones refutat, de ſeptuageſimo venit
Pſalmo: Aperiam,inquit,in parabolam os meum,id eſt ſimilitudinem: eloquar problemata, Problemata
id eſt ediſſeram quæſtiones. Si hominem alterius gentis probare voluiſſes, vtique de proprie-
tate loquelæ probares. De ſabbato quoque illud præmitto, nec hanc quæſtionem cōſiſtere po-
tuiſſe, ſi non deum ſabbati circunferret Chriſtus. Nec enim diſceptaretur cur deſtrueret ſab
batum, ſi deſtruere deberet. Porrò deſtruere deberet, ſi alterius dei eſſet: nec quiſquam mira-
retur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi deum crea
torem circunferre, & ſabbatum eius impugnare. Et vt prima queq; decidamus, ne eadem vbi-
que nouemus ad omnem argumentationem aduerſarij ex aliqua noua Chriſti inſtitutione
nitentem: hæc iam definitio ſtabit, ideo de nouitate inſtitutionis cuiuſque diſceptatum, quia
B de nouitate diuinitatis nihil erat vſque adhuc æditum, ſicuti nec diſceptatum: nec poſſe retor
queri ex ipſa nouitate inſtitutionis cuiuſque, ſatis aliam à Chriſto demonſtratam diuinita-
tem, quando & ipſam nouitatem pronunciatam à creatore conſtiterit, in Chriſto non eſſe
mirandam. Et oportuerit vtique prius alium deum exponi, poſtea diſciplinam eius induci:
quia deus autoritatem præſtet diſciplinæ, nō deo diſciplina: niſi ſi & Marcion planè tam per-
uerſas non per magiſtrum literas didicit, ſed per literas magiſtrum. Cætera de ſabbato ita di-
rigo: Si ſabbatū Chriſtus interuertit, ſecundum exemplum fecit creatoris. Siquidem in ob-
ſidione ciuitatis Hierichontis circunlata per muros arca teſtamenti octo diebus, etiam ſab-
bato, ex præcepto creatoris ſabbatum operatione deſtruxit: vt putant qui hoc & de Chriſto
C exiſtimant, ignorantes neque Chriſtum ſabbatum deſtruxiſſe, neque creatorem, vt mox do-
cebimus. Et tamen per Ieſum tunc quoque concuſſum eſt ſabbatum, vt & hoc in Chriſtum
renunciaretur: etiam ſi odio inſecutus eſt ſolenniſſimum Iudæorum diem, vt Chriſtus non
Iudæorum. De odio quoque ſabbati profeſſus, creatorem, vt Chriſtus ipſius, ſequebatur, ex-
clamantem ore Eſaiæ: Neomenias & ſabbata veſtra, odit anima mea. Sed & hæc quoquo mo
do dicta ſint, ſcimus adhibendam tamen in hac ſpecie etiam abruptam defenſionem aduer-
ſus abruptam prouocationem. Nunc & ad ipſam materiā diſceptabo, in qua viſa eſt deſtrue-
re ſabbatum Chriſti diſciplina. Eſurierant diſcipuli, ea die ſpicas decerptas manibus efflixerāt:
D cibum operati, ferias ruperant. Excuſat illos Chriſtus, & reus eſt ſabbati læſi, accuſant phari-
ſæi, Marcion captat ſtatus controuerſiæ, quaſi, vt aliquid eludam cum mei domini veritate,
ſcripti & voluntatis: de ſcriptura enim ſumitur creatoris, & de Chriſti voluntate color, qua-
ſi de exemplo Dauid introgreſſi ſabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus
propoſitionis. Meminerat enim & ille hoc priuilegium donatum ſabbato à primordio, quo
dies ipſe compertus eſt, veniam ieiunij dico. Cum enim prohibuiſſet creator in biduum legi
manna, ſolummodo permiſit in paraſceue, vt ſabbati ſequentis ferias pridiana pabuli paratu- 18
ra ieiunio liberaret. Bene igitur quod & cauſam eandem ſecutus eſt dominus in ſabbati, ſi ita
volunt, diei deſtructione: bene quod & affectum creatoris expreſſit in ſabbati non ieiunandi
E honore. Denique tunc demum ſabbatum deſtruxiſſet etiam ipſum creatorē, ſi diſcipulos ſab-
bato ieiunare mandaſſet aduerſus ſtatum ſcripti & voluntatis creatoris. Sed quoniam diſci- Status ſcripti & voluntatis
pulos non conſtanter tuebatur, ſed excuſat: quoniam humanam opponit neceſſitatem quaſi
deprecatricem: quoniam potiorem honorem ſabbati ſeruat non contriſtandi quàm vacandi:
quoniam Dauid comiteſq; eius cum diſcipulis ſuis æquat in culpa & in venia: quoniam pla-
cet illi quia creator indulſit: quoniam de exemplo eius, & ipſe tam bonus eſt, ideo alienus eſt
à creatore? Exinde obſeruant phariſæi, ſi medicinas ſabbatis ageret, vt accuſarent eum, certè
quâ ſabbati deſtructorem, non quâ noui dei profeſſorem: fortaſſe enim hunc ſolum articulū
vbique ingeram, alium Chriſtum nuſquam prædicatum. In totum autem errabant phàriſæi
F circa ſabbati legem, non animaduertentes conditionaliter eam indicētem ferias operum ſub
certa ſpecie eorum. Nam cum de die ſabbati dicit, Omne opus tuum non facies in ea, dicen- Tuum
do tuum, de humano opere definiit, quod quiſque ex artificio vel negocio ſuo exequitur, non
de diuino. Opus autem ſalutis & incolumitatis non eſt hominis, ſed dei propriū, ſicut & rur-
ſus in lege: Non facies, inquit, omne opus in ea, niſi quod fiet omni animæ, id eſt in cauſa a-
nimæ liberandæ. Quia opus dei etiam per hominem fieri poteſt in ſalutem animæ, à deo ta-
men: quod facturus fuerat & Chriſtus homo, quia & deus. In hunc ergo ſenſum legis induce-
re volens illos, per manus arefactæ reſtitutionem, interrogat, Licêt ne ſabbatis benefacere, an
non? Animam liberare, an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus eſſet,
admoneret eos, quæ opera ſabbati lex prohiberet, humana ſcilicet: & quæ præciperet, diuina
ſcilicet:

ſcilicet, quæ fierent animæ omnia, dominus ſabbati dictus, quia ſabbatum vt rem ſuam G
tuebatur, Quod etiam ſi deſtruxiſſet, merito, quâ dominus magis ille qui inſtituit. Sed
non omnino deſtruxit quâ dominus: vt hinc iam apparere poſſit, ne tum quidem in ar-
cæ circunlatione apud Hierichontem ſabbatum à creatore deſtructum. Nam & illud opus
dei erat, quod ipſe præceperat, & quod propter animas diſpoſuerat hominum ſuorum, in
diſcrimine belli conſtitutas. Sed & ſi odium alicubi ſabbatorum profeſſus eſt, veſtra ſab-
bata dicendo, hominum ea deputans, non ſua, quæ ſine dei timore celebrat populus plenus
delictis, labiis deum diligens, non corde: ſuis ſabbatis, id eſt quæcunque diſciplina eius agerē-
tur, alium ſtatum fecit, quę per eundem poſtea propheten vera & dilecta, & non prophanan-
da pronunciat. Ita nec Chriſtus omnino ſabbatum reſcindit, cuius legem tenuit, & ſupra in
cauſa diſcipulorum pro anima operatus: eſurientibus enim ſolatium cibi indulſit: & nūc ma H
num aridam curans: factis vbique ingerens, Nō veni diſſoluere legem, ſed adimplere, ſi Mar-
cion hac voce os ei obſtruxit. Adimpleuit enim & hic legem, dum conditionem interpreta-
tur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex de ſabbati feriis excipit, dum
ipſum ſabbati diem benedictione patris à primordio ſanctū, benefactione ſua efficit ſanctio-
rem, in quo ſcilicet diuina præſidia miniſtrabat: quod aduerſarius aliis diebus præſtitiſſet, ne
ſabbatum creatoris ornaret, ne opera debita ſabbato redderet. In quo die ſi & Heliſæus pro-
phetes Sunamitidis filium mortuum reſtituit in vitam, vides phariſæe, tuq́; Marcion, olim
creatoris eſſe ſabbatis benefacere: animam liberare, non perdere: nihil Chriſtum noui intu-
liſſe, quod non ſit ex forma, ex lenitate, ex miſericordia, ex prædicatione quoque creatoris. I
Nam & hic ſpecialis medicinæ prophetiam repræſentat. Inualeſcunt manus diſſolutæ, ſicut
& genua diſſoluta in paralytico. Certe euangelizat Sion & Hieruſalem pacem, & bona om-
nia: certè aſcendit in montem, & illic pernoctat in oratione, & vtique auditur à patre. Euol-
ue igitur prophetas, & ordinem totum recognoſce. In montem, inquit, excelſum Eſaias aſcē-
de, qui euangelizas Sion: extolle cū vigore vocem tuam, qui euangelizas Hieruſalem. Adhuc
in vigore obſtupeſcebant in doctrina eius: erat enim docens tanquam virtutem habens. Et
rurſus: Propterea cognoſcet populus nomen meū in illa die. Quod nomen niſi Chriſti, quod
ego ſum ipſe qui loquor? Tunc enim ipſe erat, qui in prophetis loquebatur, ſermo, filius crea-
toris. Aſſum dum hora eſt in montibus, vt euangelizans auditionem pacis, vt euangelizans K
bona. Item Naum ex duodecim, quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacē.
De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifeſtè pſalmus: Deus meus clamabo per
diem, & exaudies: & nocte, & non in vanitatem mihi. Et alibi de loco & voce eadem, pſalmus
Voce mea ad dominum exclamaui, & exaudiuit me de monte ſancto ſuo. Habes nominis re-
prȩſentationem, habes ſanctum euangelizantis: habes locum montis, & tempus noctis, & ſo
num vocis, & auditum patris: habes Chriſtum prophetarum. Cur autem duodecim Apoſto-
los elegit, & non alium quemlibet numerum? Næ & ex hoc meum Chriſtum interpretari
poſſem, non tantum vocibus prophetarum, ſed & argumentis rerum prædicatum. Huius e-
nim numeri figuras apud creatorem deprehendo: Duodecim fontes Elim, & duodecim gē- L
mas in tunica ſacerdotali Aaron, & duodecim lapides ab Ieſu de Iordane electos, & in arcā
Apoſtoli — teſtamenti conditos. Totidem enim Apoſtoli portendebantur, proinde vt fontes & amnes,
rigaturi aridum retro & deſertum à noticia orbem Nationum: ſicut & per Eſaiam: Ponam
in terra inaquoſa flumina. Proinde vt gemmæ, illuminaturi ſacram eccleſiæ veſtem, quam
induit Chriſtus pontifex patris. Proinde vt & lapides, ſolidi fide, quos de lauacro Iordanis
Ieſus verus elegit, & in ſacrarium teſtamenti ſui recepit. Quid tale de numeri defenſione cō-
petit Chriſto Marcionis? Non poteſt ſimpliciter factum ab illo quid videri, quod poteſt vi-
deri non ſimpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. Mutat M
& Petro nomen de Simone, quia & creator Abrahæ, & Saræ, & Auſeæ nomina reformauit,
hunc vocando Ieſum, illis ſyllabas adiiciendo. Sed & cur Petrum? Si ob vigorem fidei: mul-
tæ materiæ ſolidæq́; nomen de ſuo accommodarent. An quia & petra & lapis Chriſtus? Si-
quidem & legimus poſitum eum in lapidem offendiculi, & in petram ſcandali. Omitto cæte-
De nomine Petri — ra. Itaque affectauit chariſſimo diſcipulorum, de figuris ſuis peculiariter nomen communi-
care, puto propius quàm de non ſuis. Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo e-
Petrus chariſſimus diſcipulus — tiam tranſmarina. Hoc expectabat pſalmus: Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus Aethio-
pum iſti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, & homo factus eſt in illa, quoniam deus ho
mo natus eſt, & ædificabit eam voluntate patris: vt ſcias ad eum tunc gentiles conueniſſe,

quia deus

A quia deus homo natus erat,ędificaturus eccleſiam ex volũtate patris , ex Allophylis quoque.
Sic & Eſaias:Ecce iſti veniunt de longinquo,iſti autem veniunt ab Aquilone & mari:alij au-
tem de terra Perſarum.De quibus & rurſus: Attolle per circuitum oculos tuos,& vide, om-
nes congregati ſunt.De quibus & infra:Vides ignotos & extraneos,& dices cordi tuo,Quis
iſtos genuit mihi? Porrò hos quis mihi educauit? At hi mihi vbi fuerunt? Hic erit Chriſtus
non prophetarum?Et quis erit Chriſtus Marcionitarum? ſi peruerſitas placet,qui non fuerit
prophetarum. Venio nunc ad ordinarias ſententias eius,per quas proprietatem doctrinę ſuę 19
inducit ad edictum(vt ita dixerim)Chriſti,Beati mendici(ſic enim exigit interpretatio voca-
buli quod in Græco eſt)quoniam illorum eſt regnum dei.Iam hoc ipſum quod à benedictio- πτωχοί
B nibus cœpit creatoris eſt: qui vniuerſa prout edidit, nulla alia voce quàm benedictionis de-
dicauit.Eructauit,inquit,cor meum ſermonem optimum. Hic erit ſermo optimus, benedi-
ctionis ſcilicet,qui & noui quoque teſtamenti initiator agnoſcitur de veteri exemplo. Quid
ergo mirum,ſi & ab affectibus creatoris ingreſſus eſt per huiuſmodi dictionem, ſemper mẽ-
dicos,& pauperes,& humiles,ac viduas,& pupillos vſque diligentis, conſolantis, aſſerentis,
vindicantis?vt hanc Chriſti quaſi priuatam benignitatem,riuulum credas de fontibus ſalua-
toris.Reuera quò dirigam neſcio in tanta frequentia eiuſmodi vocum, tanquam in ſylua,vel
in prato, vel in nemore, pomorum,paſſim, prout incidit,res petenda eſt: inclamat pſalmus:
Iudicate pupillo & mendico,& humilem & pauperem iuſte tractate. Liberate pauperem, &
C mendicum de manu peccatoris eruite.Item Pſalmus ſeptuageſimus primus : Iuſtitia iudica-
bit mendicos populi,& faciet ſaluos filios pauperũ.Et in ſequentibus de Chriſto:Omnes Na-
tiones ſeruient ei . Dauid autem vni genti Iudaïcæ præfuit , ne quis in Dauid putet dictum:
quia & ille ſuſceperat humileis,& neceſſitatibus laborãteis. Quod liberauerit,inquit, à dyna-
ſta mendicum,parcet mendico & pauperi: & animas pauperum ſaluas faciet,ex vſura, & in-
iuſtitia redimet eorum animas: & honoratum nomen eorum in conſpectu ipſius.Item:Auer
tantur peccatores in inferos,omnes Nationes quæ dei obliuiſcuntur : quoniam non in finem
obliuioni habebitur mendicus: tolerantia pauperum non peribit in finem . Item : Quis ſicut
deus noſter,qui habitat in excelſis,& humilia proſpectat in cœlo & in terra.Qui ſuſcitat mẽ-
dicum de terra, & de ſtercore exaltat pauperem : vti ſedere eum faciat cum principibus po-
D puli,vtique in regno ſuo. Sic & retro in Baſiliis, Anna mater Samuẽlis ſpiritu gloriam deo Hoc eſt in libris Regnorum.
reddens: qui,inquit,excitat pauperem de terra, & mendicum, vti ſedere eum faciat cum dy-
naſtis populi,& in thronis gloriæ vtiquè regalibus. Per Eſaiam vero quomodo inuehitur in
vexatores egenorum?Vos autem ad quid incenditis vineam meam,& rapina mendici in do-
mibus veſtris? Cur vos læditis populum meum,& faciem mendicorum confunditis? Et rur-
ſus: Væ qui ſcribunt nequitiam,ſcribentes enim ſcribunt nequam,vitantes iudicia mendico-
rum,& diripientes iudicata pauperum populi mei.Quæ iudicia pupillis quoque & viduis exi-
git,vt & ipſis egenis ſolacij.Iudicate pupillo, & iuſtè tractate viduam, & venite cõciliemur,
E dicit dominus.Cui tantus affectus in omnem conditionem humilitatis creatoris eſt , eius e-
rit & regnum quod à Chriſto repromittitur,ad cuius affectum iam dudum pertinẽt hij,qui-
bus repromittitur.Nam etſi putas creatoris quidem terrenas promiſſiones fuiſſe,Chriſti ve-
ro cœleſtes,bene quod cœlum nullius alterius vſque adhuc dei apparet,niſi cuius & terra.Be-
ne quod creator vel minora promiſit,vt facilius illi & de maioribus credam,quàm qui nun-
quam de minoribus prius fidem liberalitatis ſuæ ſtruxit.Beati eſurientes,quoniam ſaturabun- πεινῶντες.
tur.Poſſem hunc titulum in ſuperiorẽ tranſmiſiſſe,quod non alij ſunt eſurientes, quàm pau-
peres & mendici: ſi non & hanc promiſſionẽ creator ſpecialiter in euangelij ſcilicet ſui præ-
ſtructionem deſtinaſſet.Siquidem per Eſaiam de eis quos vocaturus eſſet à ſummo terrę,vti-
F que Nationes,Ecce,inquit,velociter leuiter aduenient. Velociter, quia properãtes ſub finibus
tẽporũ.Leuiter,quia ſine oneribus priſtinæ legis.Non eſurient,neque ſitient. Ergo ſaturabun-
tur.Quod vtique niſi eſurientibus & ſitientibus non promittitur. Et rurſus : Ecce,inquit,qui
ſeruiunt mihi ſaturabuntur,vos autem eſurietis.Ecce qui ſeruiunt mihi,bibent,vos autem ſi-
tietis.Videbimus & contraria iſta,an Chriſto præminiſtrentur: interim quod eſurientibus ſa
turitatem repromittit,dei creatoris eſt.Beati plorantes , quia ridebunt . Decurre ſententiam
Eſaię:Ecce qui ſeruiunt mihi,oblectabuntur, vos autem cõfundemini. Ecce qui ſeruiunt mi-
hi,exultabunt in iocunditate : vos autem clamabitis præ dolore cordis. Et hæc contraria a-
pud Chriſtum recognoſce.Certe oblectatio & exultatio in iocunditate illis promittitur , qui
in diuerſa conditione ſunt, mœſtis & triſtibus & anxiis . Scilicet etiam pſalmus C X X V I I.

Qui ſeminant,

Qui ſeminant,inquit,in lachrymis,in exultatione metent. Porrò tam exultantibus & iocun- G
ditatem capientibus riſus accedit,quàm mœrentibus & dolentibus fletus.Ita creator materi-
as riſus & fletus prædicans,riſuros plorantes prior dixit. Igitur qui à cõſolatione pauperum,
& humilium, & eſurientium, & flentium exorſus eſt, ſtatim ſe illum repræſentare geſtiuit,
quem demonſtrauerat per Eſaiam: Spiritus domini ſuper me, propter quod vnxit me ad e-
uangelizãdum pauperibus,Beati mendici,quoniam illorum eſt regnum cœlorum. Miſit me,
curare obtritos corde:Beati qui eſuriunt,quoniam ſaturabuntur:Aduocare languentes: Bea-
20 ti qui plorant,quoniam ridebunt.Dare lugentibus Sionis gloriam,& pro cinere vnguẽti io-
cunditatem,& gloriæ habitum pro ſpiritu tædij. Hęc ſi ſtatim admiſſus Chriſtus adminiſtra-
uit,aut ipſe eſt qui ſe ad hæc venturum prædicauit: aut ſi nondum venit qui prædicauit,ridi- H
culè,ſed neceſſariè dixerim,fortaſſe mandauerit Chriſto Marcionis. Beati eritis cum vos o-
dio habebunt homines,& exprobrabunt,& eiicient nomẽ veſtrum,velut malum, propter fi-
lium hominis.Hac pronunciatione ſine dubio ad tolerantiam exhortatur.Quid minus crea-
tor per Eſaiam?Ne metueritis ignominiam ab hominib⁹, & nullificatione eorum ne minua-
mini.Quæ ignominia,quæ nullificatio? quæ futura erat propter filiũ hominis. Quem iſtum?
qui eſt ſecundum creatorem.Vnde probabimus?Excidio in ipſum quoque pręedicato?ſicut per
Eſaiam ad autores Iudæos: Propter vos blaſphematur nomen meum in Nationibus. Et ali-
bi: Sancite eum qui circumſcribit animam ſuam,qui aſpernamento habetur à Nationibus,fa
mulis,& magiſtratibus.Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur,qui ſecundum I
creatorem eſt,Euangelium autem nomen Chriſtianorum, vtique à Chriſto deductum, odio
futurum conteſtatur,propter filium hominis,quod eſt Chriſtus: eum filium hominis in cau-
† quærat ſa odij conſtituit, qui erat † ſecũdum creatorem, in quem odium prædicabatur. Et vtique ſi
nondum veniſſet,non potuiſſet nominis odium,quod agitur hodie,perſonam nominis ante-
ceſſiſſe.Nam & ſancitur penes nos,& animam ſuam circumſcribit,propter nos eam ponens:
& aſpernamento habetur à Nationibus.Et qui natus eſt ipſe erit filius hominis,propter quem
& nomen noſtrum recuſatur. Secundũ hæc,inquit,faciebant prophetis patres eorum. ô Chri
ſtum verſipellem,nunc deſtructorem, nunc aſſertorem prophetarum. deſtruebat vt æmulus,
conuertens diſcipulos eorum: ſibi aſſerebat vt amicus,ſuggillans inſectatores eorum. Porrò K
in quantum non congruiſſet Chriſto Marcionis aſſertio prophetarum, ad quorum venerat
deſtructionem: in tantum congruit Chriſto creatoris ſuggillatio in inſectatores propheta-
rum,quos in omnibus adimplebat: vel quia magis creatoris eſt delicta patrũ filiis exprobra-
re,quàm eius dei qui nec propria cuiuſque caſtigat.Sed non ſtatim,inquis, prophetas tueba-
tur,ſi iniquitatem Iudæorum affirmatam volebat, quod nec cum prophetis ſuis piè egiſſent.
Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudæis,laudandis potius & probandis ſi eos figu
rauerunt ad quorum deſtructionem,poſt tantum æui deus optimus motus eſt. Sed puto iam
Epicuri de⁹ & nõ optimus,iam aliquid & cum creatore moratus,nec in totum Epicuri deus. Ecce enim
demutat in maledictione, & oſtendit eum ſe eſſe qui nouit offendi & iraſci: Væ enim dicit. L
Sed ſit nobis quæſtio de verbi iſtius qualitate, quaſi non tã maledictionis ſit quàm admoni-
tionis. Et quid cauſæ intereſt, quando & admonitio non ſit ſine aculeo comminationis, ma-
Væ ximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio,eius erunt qui norit iraſci.
Nemo enim admonebit & nemo comminabitur, ne quid faciat, niſi qui factum vindicabit.
Nemo vindicarit,niſi qui norit iraſci. Alij agnoſcunt quidem verbum maledictionis,ſed vo
lunt Chriſtum ſic Væ pronunciaſſe,non quaſi ex ſententia ſua proprie,ſed quod Væ à creato-
21 re ſit,& voluerit illis aſperitatem creatoris opponere,quo ſuam ſupra in benedictionibus ſuf
ferentiam commendaret. Quaſi non creatori competat, quâ vtrunque præſtanti & bonum
deum & iudicem, vt quia præmiſerat in benedictionibus benignitatem, ſubiiceret etiam in M
maledictionibus ſeueritatem, amplitudinem diſciplinæ vtriuſque inſtruendæ, tam ad bene-
dictionem ſectandam,quàm ad maledictionem præcauendam. Nam & ita præmiſerat: Ecce
poſui ante vos benedictionem & maledictionem.Quod etiam in hanc euangelij diſpoſitio-
nem portendebat.Alioquin qualis eſt ille qui vt ſuam inſinuaret bonitatem, creatoris oppo-
ſuit aſperitatem? Infirma commendatio eſt,quæ de alterius deſtructione fulcitur.Atquin op-
ponens aſperitatem creatoris,timendum eum confirmauit.Si timendum, magis vtique ob-
audiendum quàm negligendum.Et incipit iam Chriſtus Marcionis creatori docere. Tunc,ſi
Væ creatoris eſt quod in diuites ſpectat,ergo Chriſtus nõ eſt diuitibus offenſus, ſed creator:
& ratas habet Chriſtus diuitum cauſas,ſuperbiam dico,& gloriam & ſeculi ſtudia, & dei in-
curiam

A curiam,per quæ Væ merentibus à creatore.Sed quomodo non eiuſdem ſit diuites reprobare,
qui ſupra mendicos probarit?Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque
ſi creatori deputabitur maledictio in diuites, eiuſdem defendetur benedictio in mendicos:
& totum iam opus Chriſti,creatoris eſt. Si deo Marcionis adſcribetur benedictio in mẽdi-
cos,eiuſdẽ imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quàm &
iudex:nec erit iam diſcrimini locus quo duo dei fiunt: ſublatóque diſcrimine, ſupererit vnũ
deum renunciari creatorem.Igitur Væ,ſi &vox maledictionis eſt,vel alicuius auſterioris in-
clamationis & à Chriſto dirigitur in diuites,debeo creatorem diuitum quoque aſpernatorẽ
probare,ſicut probaui mendicorum aduocatorem: vt Chriſtum in hac quoque ſentẽtia crea-
B toris oſtendam locupletantis Salomonem. Sed quia permiſſa ſibi optione maluit ea poſtula-
re quæ ſciebat deo grata,ſapientiam,& meruerat etiam diuitias conſequi,quas nõ magis vo-
luit:quanquam & diuitias præſtare non incongruens deo ſit,per quas & diuites ſolatio iuuã-
tur,& multa inde opera iuſtitiæ & dilectionis adminiſtrantur. Sed accidentia vitia diuitiis
illa in euangelio quoque Væ diuitibus aſſcribunt: Quoniam,inquit,recepiſtis aduocationem 22
veſtram.Vtique ex diuitiis, de gloria earum & ſecularibus fructibus. Itaque in Deuterono-
mio Moyſes ne,inquit,cum manducaueris,& repletus fueris,& domus magnas ędificaueris,
pecoribus,& bubus tuis multiplicatis,& pecunia & auro, exaltetur cor tuum, & obliuiſcaris
domini dei tui.Quemadmodum & Ezechiam regẽ theſauris inflatum,& de eis potius quàm
C de deo gloriatum apud illos qui ex Perſide aduenerant,inſilit per Eſaiam. Ecce dies veniunt
& auferentur omnia, quæ in domo tua ſunt: & quæ patres tui congeſſerunt in Babylonem
transferentur.Sic & per Hieremiam quoque edidit.Ne glorietur diues in diuitiis ſuis, & qui
gloriatur ſcilicet in deo glorietur.Sic & in filias Sionis inuehitur,per Eſaiam, cultu & diui-
tiarum abundantia inflatas,comminabundus & alibi, nobilibus & ſuperbis: dilatauit Orcus
animam ſuam,& aperuit os ſuum,& deſcendent inclyti,& magni,& diuites. Hoc erit Chri-
ſti Væ ſuper diuites: & humiliabitur homo vtique exaltatus diuitiis,& honorabitur vir vti-
que ob ſubſtantiam honorabilis.De quibus & rurſus.Ecce dominus virtutum cõturbabit glo
rioſos cum valentia,& elati comminuentur,& ruent gladio ſublimes.qui magis quàm diui-
D tes?Quia receperint ſcilicet aduocationem ſuam,gloriam & honorem, ſublimitatem, ex di-
uitiis.A quibus auertens nos & in pſalmo XLVIII,Ne timueris,inquit, cũ diues factus fue-
rit homo,& cum abundabit gloria eius, quoniam cum morietur non tollet omnia, nec de-
ſcendet cum illo gloria ſua.Item in LXI. Ne deſideraueris diuitias, & ſi relucent ne adiece-
ris cor.Idipſum poſtremo verbũ,Væ,olim per Amos in diuites affluentes deliciis deſtinatur:
Væ enim,inquit,qui dormiũt in lectis eburneis & deliciis fluunt in thoris ſuis,qui edunt hæ-
dos de gregibus caprarum,& vitulos de gregibus boum lactantes, complaudentes ad ſonum
organorum: tanquam perſeuerantia deputauerunt, & non tanquam fugientia: qui bibunt
vinum liquatum,& vnguentis primariis vnguntur.Igitur & ſi tantummodo dehortantem à
E diuitiis oſtenderem creatorem, non etiam prædamnantem diuites etiam verbo ipſo quo &
Chriſtus,nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites comminationem per Væ Chriſti, à
quo ipſarum materiarum,id eſt diuitiarum dehortatio præcucurriſſet. cõminatio enim de-
hortationis acceſſio eſt.Ingerit Væ etiam ſaturatis,quia eſurient:etiam ridentibus nunc,quia
lugebunt. Hic reſpondebunt illa quæ ſupra benedictionibus oppoſita ſunt apud creatorem.
Ecce qui mihi ſeruiunt ſaturabuntur, Vos autem eſurietis, vtique quia ſaturati eſtis. Et ecce
qui mihi ſeruiunt oblectabuntur,vos autem confundemini, vtique ploraturi qui nunc ride-
tis.Sicut enim in pſalmo: Qui ſeminant in lachrymis in lætitia metent: ita in euãgelio: Qui
in riſu ſeminant ſcilicet & lætitia,in lachrymis metent.Hæc olim creator ſimul poſuit.Chri
ſtus ſolummodo diſtinguendo,non mutando renouauit.Væ cum vobis benedixerint homi-
F nes, ſecundum hæc faciebant & pſeudoprophetis patres illorum: Aequè creator benedictio-
nis & laudis humanæ ſectatores incuſat per Eſaiam: Populus meus qui vos beatos dicunt, ſe-
ducunt vos,& vias pedum veſtrorum diſturbant. Prohibet & aliâs fidere omnino in homi-
nem,ſic & in laudem hominis,vt per Hieremiam, Maledictus homo qui ſpem habet in ho-
mine.Nam & in pſalmo CXIX.Bonum eſt fidere in deum,quàm fidere in hominem.Et bo
num eſt ſperare in deum,quàm ſperare in principes.Ita totum quod ab homine captatur, ab-
dixit creator,nedum benedictionem. Pſeudoprophetas autem laudatos ſiue benedictos à pa- 23
tribus eorũ,tam eius eſt exprobrare,quàm prophetas vexatos & recuſatos: ſicut iniuriæ pro-
phetarum non pertinuiſſent ad deum ipſorum,ita nec gratiæ pſeudoprophetarum diſplicuiſ-
ſent,niſi

A ſitionis ſuæ,primo in Iudæos,poſtea & in omne hominum genus. Ideoq; quãdiu intra Iſraë-
lem erat ſacramentum,merito in ſolos fratres miſericordiam mandabat.At vbi Chriſto de-
dit gentes in hæreditatem,& poſſeſſionem terminos terræ, & cœpit expũgi quod dictum eſt
per Oſee: Non populus meus, populus meus: & non miſericordiam conſequuta, miſericor- 25
diam conſequuta, Natio ſcilicet: exinde Chriſtus in omnes legem paternæ benignitatis ex-
tendit, neminem excipiens in miſeratione ſicut in vocatione: Ita & ſi quid amplius docuit,
hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. Et ſicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita &
vos facite illis.In iſto præcepto vtique alia pars eius ſubauditur: Et ſicut vobis non vultis fie-
ri ab hominibus,ita & vos ne faciatis illis.Hoc ſi nouus deus & ignotus retro,& nondum pla
B nè editus præcepit,qui me nulla antehac inſtitutione formauerit, qua prius ſcirem quid de-
berem mihi velle vel nolle,atq; ita & aliis facere,quæ & mihi vellem:non facere,quę & mihi
nollē:paſſiuitatem ſententiæ meæ permiſit,nec aſtrinxit me ad conuenientiã voluntatis & fa
cti, vt id aliis faciam quod mihi velim,& id nec aliis faciam quod mihi nolim. Nõ enim de-
finiit quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, vt adlegem voluntatis parem factum,&
poſſim alij non pręſtare, quod ab alio mihi velim præſtitum, amorem, obſequium,ſolatium,
præſidium,& eiuſmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim,vim,iniu-
riam,contumeliam,fraudem,& eiuſmodi mala.Denique hac incõuenientia voluntatis & fa-
cti,agunt Ethnici nondum à deo inſtructi.Nam & ſi natura bonum & malum notum eſt,nõ
C tamen dei diſciplina: à qua cognita,tunc demum conuenientia voluntatis & facti ex fide, vt
ſub metu dei agitur. Itaque deus Marcionis cum maxime reuelatus ſit, tamen reuelatus
non potuit huius præcepti,de quo agitur,tam ſtrictum,& obſcurum, & cæcum adhuc, & fa-
cilius pro meo potius arbitrio interpretandum, compendium emittere, cuius nullam præ-
ſtruxerat diſtinctionem. At enim creator meus olim & vbique præcepit indigentes, paupe-
res,& pupillos,& viduas,protegi,iuuari,refrigerari: ſicut & per Eſaiam,infringito panem tuũ
mendicis: & qui ſine tecto ſunt,in domum tuam inducito: & nudum ſi videris tegito. Item
per Ezechielem de viro iuſto,Panem ſuum dabit eſurienti,& nudum cõteget.Satis ergo iam
tunc me docuit ea facere aliis, quæ mihi velim fieri.Proinde denuncians non occides,nõ ad-
ulterabis,non furaberis,non falſum teſtimonium dices, docuit ne faciam aliis quæ fieri mihi
D nolim: & ideo ipſius erit præceptum in euangelio,qui illud retro & præſtruxit & diſtinxit,&
ad arbitrium diſciplinæ ſuæ diſpoſuit,& merito iam compendio ſubſtrinxit, quoniã & aliâs
reciſum ſermonem facturus in terris dominus,id eſt Chriſtus prædicabatur.Hic nunc de fœ
nore cum interponit,Et ſi fœneraueritis à quibus ſperatis vos recepturos, quæ gratia eſt vo-
bis? percurre ſequentia Ezechielis de eodem viro iuſto, Pecuniam,inquit, ſuam fœnore non
dedit,& quod abundauerit non ſumet: fœnoris ſcilicet redundantiam quod eſt vſura. Prius
igitur fuit vt fructum fœnoris eradicaret quo facilius aſſuefaceret hominem ipſi quoque fœ 26
nori ſi forte perdendo,cuius fructum didiciſſet amittere. Hanc etenim dicimus operam le-
E gis fuiſſe procurantis euangelio.Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum diſciplinæ
Chriſtianæ nitorem, primis quibuſque præceptis balbutiētis adhuc benignitatis informabat.
Nam & ſupra, Et pignus,inquit, reddes, vtique ſi non ſit ſoluendo: quia ſolutori vtique pi-
gnus reſtituendũ eſſe,vtrum homo ſcriberet? Multo manifeſtius in Deuteronomio.Nõ dor-
mies ſuper pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa ſolis occaſum,& dormiet in pal
lio ſuo. Adhuc clarius ſupra,Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem
tuum non repoſces: quoniam remiſſio domini dei tui inuocata eſt. Porrò cum debitum di-
mitti iubet, vtique non exoluturo(plus enim eſt)& ſi exoluturo,cum repoſci vetat,quid aliud
docet quàm non exoluturos fœneremus,qui tam detrimentum fœnori indixit? Et eritis filij
F dei. Nihil impudentius,ſi ille nos ſibi filios faciet, qui nobis filios facere non permiſit, aufe-
rendo connubium.Quomodo in id nomen allecturus eſt ſuos,quod iam eraſit? Filius ſpado-
nis eſſe non poſſum,maxime cum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater
omnium qui conditor vniuerſitatis,quàm ſpado qui nullius ſubſtantię conditor.Etſi marem
ac fœminam nõ miſcuiſſet creator, & ſi non vniuerſis quoque animalibus filios conceſſiſſet,
hoc eram eius ante paradiſum,ante delictum,ante exilium,ante duos,vnum.denuo factus fi-
lius fui ſtatim cũ me manibus enixus eſt,cum de ſuo halitu mouit.Ille me nunc rurſus filium
nuncupat,iam non in animam, ſed in ſpiritum pariens. Quia ipſe,inquit, ſuauis eſt aduerſus
ingratos & malos.Euge Marcion,ſatis ingenioſe detraxiſti illi pluuias & ſoles,ne creator vi-
deretur.Sed quis iſte ſuauis,qui ne cognitus quidē vſque adhuc?quomodo ſuauis à quo nul-
la bene-

A eſt vt illos tam diu errantes ſuſtineret,ad hoc veniens vt errori eorum mederetur?Sed ſcandalizatur Ioannes auditis virtutibus Chriſti,vt alterius. At ego rationem ſcandali prius expediam,quo facilius hæretici ſcandalum explodam . Ipſo iam domino virtutum ſermone & ſpiritu patris operante in terris,& prædicante,neceſſe erat portionem ſpiritus ſancti,quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat præparaturam viarum dominicarum, abſcedere iam ab Ioanne,redactam ſcilicet in dominum,vt in maſſalem ſuam ſummam. Itaque Ioannes communis iam homo & vnus de turba,ſcandalizabatur quidem quâ homo , ſed non quâ alium Chriſtum ſperans vel intelligens,qui neque vnde ſperaret vt nihil noui docentem vel

B operãtem. Nemo hæſitabit de aliquo,quem dum ſcit non eſſe,nec ſperat nec intelligit. Ioannes autem certus erat neminem deum præter creatorẽ,vel quâ Iudæus, etiã Prophetes. planè facilius quaſi hæſitauit de eo,quem cum ſciat eſſe , an ipſe ſit neſciat. Hoc igitur metu & Ioannes,Tu es,inquit,qui venis,an alium ſperamus ? Simpliciter inquirens an ipſe veniſſet quẽ expectabat , Tu es, qui venis , vel qui venturus eſt , an alium expectamus ? Id eſt,an alius eſt quem expectamus,ſi non tu es quem venturum expectamus ? Sperabat enim ſicut omnes opinabantur,ex ſimilitudine documentorum , potuiſſe & prophetam interim miſſum eſſe , à quo alius eſſet,id eſt maior ipſe ſcilicet dominus,qui venturus expectabatur. Atque adeo hoc erat Ioannis ſcandalum,quod dubitabat ipſum veniſſe quem expectabant, quem & prædicatis operationibus agnouiſſe debuerant: vt dominus , per eaſdem operationes agnoſcendum

C ſe nunciauerit Ioanni. Quæ cum conſtet prædicata in Chriſtum creatoris,ſicut ad ſingula oſtendimus,ſatis peruerſum,vt Chriſtum non creatoris per ea renunciarit intelligendum, per quæ magis Chriſtum creatoris agnoſci compellebat. Multo peruerſius,ſi & teſtimonium Ioanni perhibet non Ioãnis Chriſtus,propheten eum confirmans,imò & ſupra vt angelũ,ingerens etiam ſcriptum ſuper illo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam , qui præparet viam tuam. Elegãter ad ſuperiorem ſenſum ſcandalizati Ioannis commemorans prophetiam: vt confirmans præcurſorem Ioannem iam adueniſſe,extingueret ſcrupulum interrogationis illius,Tu es,qui venis,an alium expectamus? Præcurſore enim iam functo officiũ, præparata via domini,ipſe erat intelligendus,cui præcurſor miniſtrauerat, maior quidem o-

D mnibus natis mulierum. Sed non ideo ſubiecto ei qui minor fuerit in regno dei , quaſi alterius ſit dei regnum in quo modicus quis maior erit Ioanne : alterius Ioannes qui omnibus natis mulierum maior ſit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem , ſiue de ſemetipſo, quia minor Ioanne habebatur , omnibus ſcilicet in ſolitudinem concurrentibus ad Ioannem potius quàm ad Chriſtum : Quid exiſtis videre in ſolitudinem ? tantundem & creatori competit,& Ioannem ipſius eſſe maiorem natis mulierum, & Chriſtum vel quẽque modicum,qui maior Ioanne futurus ſit in regno æque creatoris,& qui ſit maior tanto propheta,qui non fuerit ſcandalizatus in Chriſtum,quod tunc Ioãnem minuit. Diximus de remiſſa peccatorum. Illius autem peccatricis fœminæ argumentum eò pertinebit , vt cum pe- 29

E des domini oſculis figeret,lachrymis inundaret,crinibus detergeret , vnguento perduceret, ſolidi corporis veritatem non phantaſma inane tractauerit , & vt peccatricis pœnitentià ſecundum creatorẽ meruerit veniã,præponere ſolitum ſacrificio. Sed & ſi pœnitentiæ ſtimulus ex fide acciderat,per pœnitentiam ex fide iuſtificatã,ab eo audiit,fides tua te ſaluam fecit,qui per Abacuc pronũciarat,Iuſtus ex fide ſua viuit. Quod diuites Chriſto mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus ſuis miniſtrabant ei,inter quas & vxor regis procuratoris, de prophetia eſt. Has enim vocabat per Eſaiã mulieres diuites,Exurgite & audite vocem meam: vt diſcipulas primo,dehinc vt operarias & miniſtras oſtenderet, filiæ in ſpe audite ſermones dei. Anni mementote cum labore in ſpe. Cum labore enim quo ſequebantur,& ob ſpẽ, miniſtra-

F bant. Aeque de parabolis ſemel ſufficiat probatum , hoc genus eloquij à creatore promiſſum. At nunc illa quoque pronũciatio eius ad populum, Aure audietis & non audietis,dedit Chriſto frequenter inculcare,qui habet aures audiat. Non quaſi ex diuerſitate auditum permitteret Chriſtus,quem ademiſſet creator: ſed quia comminationem exhortatio ſequebatur, Primo aure audietis & non audietis,dehinc qui habet aures audiat . non enim audiebant vltrò qui aures habebant ? ſed oſtendebat aures cordis neceſſarias , quibus illos audituros negarat creator. Et ideo per Chriſtũ adijcit, Videte quomodo audiatis & non audiatis: non corde ſcilicet audiẽtes,ſed aure. Si dignũ ſenſum pronũciationi accõmodes pro ſenſu eius qui auditui ſuſcitabat,etiam dicẽdo, Videte quomodo audiatis,non audituris minabatur. Sanè nominatur mitiſſimus deus,quia nec iudicat,nec iraſcitur. Hoc probat etiã ſubiacẽs ſenſus. Ei qui ha-

bet dabitur,ab eo autem qui nõ habet,etiam quod habere ſe putat auferetur ei. Quid dabitur? G
Adiectio fidei,vel intellectus,vel ſalus ipſa.Quid auferetur: Vtique quod dabitur . A quo da-
bitur, & auferetur. Si à creatore auferetur , ab eo & dabitur . Si à deo Marcionis dabitur , ab
eo & auferetur. quoquo tamen nomine comminatur ablationem,non erit eius dei qui neſcit
comminari,quia non nouit iraſci.Miror autem cum lucernam negat abſcondi ſolere , qui ſe
tanto ſeculo abſconderat maius & neceſſarius lumen,Cum omnia de occulto in apertum re-
promittit,qui deum ſuum vſque adhuc obumbrat,expectans opinor naſci Marcionem . Ve-
nimus ad conſtantiſſimum argumentum omnium qui domini natiuitatem in cõtrouerſiam
30 deferunt,Ipſe,inquiunt,conteſtatur ſe non eſſe natum,dicendo,Quæ mihi mater,& qui mihi
fratres?Ita ſemper hæretici aut nudas & ſimplices voces,coniecturis quò volunt rapiunt: aut H
rurſus cõditionales & rationales,ſimplicitatis conditione diſſoluunt,vt hoc in loco.Nos cõ-
trariò dicimus,primo nõ potuiſſe illi annũciari,quod mater & fratres eius foris ſtarent quę-
rentes videre eum,ſi nulla illi mater & fratres nulli fuiſſent,quos vtique norat, qui annũcia-
rat,vel retro notos,vel tunc ibidem cõpertos,dum eum videre deſiderant,vel dum ipſi nun-
cium mandant.Ad hanc primam propoſitionem noſtram ſolet ex diuerſo reſponderi,Quid
enim ſi tentandi gratia nunciatum eſt ei? Sed hoc ſcriptura nõ dicit, quæ quanto ſignificare
ſolet ex tentatione quid factum,ecce legis doctor aſſurrexit tentans eum, & de tributi cõſul-
tatione,& acceſſerunt ad eum Phariſæi tentantes eum: tanto vbi nõ facit tentationis mẽtio-
nem,nõ admittit tentationis interpretationem.Et tamen ex abundanti cauſas tentationis ex- I
poſtulo,cui rei tentauerint illũ, per nominationem matris & fratrum . Si vt ſcirent natúſne
eſſet,an non: quando de hoc fuit quæſtio quàm ex iſta tentatione diſcuterent?Quis autem du
bitaret natum,quẽ videret hominem?Quem audiſſet filiũ ſe hominis profeſſum : Quẽ de cõ-
ſpectu omnis humanæ qualitatis dubitaret deum, aut filium dei credere , propheten facilius:
exiſtimantes licet magnum aliquem vtiq; tamen natum. Etiamſi in exploratione natiuitatis
tentandus fuiſſet,quodcunque aliud argumẽtum tentationi cõpetiſſet, quàm per earum per-
ſonarum mentionem quas potuit etiam natus nõ habere.Dic mihi,omnibus natis mater ad-
uiuit? omnibus natis adgenerantur & fratres?non licet patres magis & ſorores habere,vel &
Sentius Saturninus. neminem ? Sed & cenſus conſtat actos ſub Auguſto nunc in Iudæam per Sentium Saturni-
num,apud quos genus eius inquirere potuiſſent. Adeo nullo modo conſtitit ratio tentatio- K
nis iſtius.Et verè mater & fratres eius foris ſtabant.Et ſupereſt inſpicere ſenſum non ſimpli-
citer pronunciantis, Quæ mihi mater aut fratres,quaſi ad generis & natiuitatis negationem:
ſed & ex cauſæ neceſſitate & conditione rationali . Tam proximas enim perſonas foris ſtare
extraneis intus defixis ad ſermones eius , amplius & auocare eum à ſolenni opere quærentes,
merito indignatus eſt,non tam negauit quàm abdicauit . Atque adeo cum præmiſiſſet , quis
mihi mater & qui mihi fratres?Subiungens,niſi qui audiunt verba mea & faciunt ea,tranſtu
lit ſanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide iudicaret . Nemo autem tranſ-
fert quid,niſi ab eo qui habet id quod transfert . Si ergo matrem & fratres eos fecit qui non L
erant,quomodo negauit eos qui erant? meritorum ſcilicet conditione , non ex proximorum
negatione : in ſemetipſo docens , qui patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo dei,
non eſſe dignum diſcipulum.Cæterum ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quòd il
los nolebat agnoſcere: quod alios adoptabat,cõfirmabat quos ex offenſa negauit, quibus non
31 vt veriores ſubſtituit,ſed vt digniores.Denique nihil magnum,ſi fidem ſanguini præpoſuit,
quem nõ habebat. Quis autem iſte eſt qui & ventis & mari imperat ? nimirum nouus domi-
nator atque poſſeſſor elementorũ ſubacti iam & excluſi creatoris . Non ita eſt. Sed agnorant
ſubſtantiæ autorẽ ſuum,quæ famulis quoq; eius obaudire cõſueuerant.Inſpice Exodum Mar-
cion,Aſpice mari rubro vaſtiori ſuper omnia ſtagna Iudææ , virgam Moyſi imperantem , vt
funditus proſciſſum,& pari vtrinque ſtupore diſcriminis fixum,ſicco populum pede,inteſti- M
no itinere tranſmitteret,rurſusq; ſub eiuſdem virgæ nutu,redeunte natura,Aegyptium exer-
citum vndarum cõcordia obrueret: in quod opus & Auſtri ſeruierunt.Lege ex ſorte familiæ
dirimendæ in tranſitu eius Iordanis machęrã fuiſſe,cuius impetum atque decurſum planè &
Ieſus docuerat prophetis tranſmeantibus ſtare . Quid ad hæc ? Si tuus Chriſtus eſt , non erit
potentior famulis creatoris. Sed his ſolis exemplis vſus eſſem,ſi non etiã prædicatio marinæ
iſtius expeditiõis Chriſtũ anteceſſiſſet.Nã cum trãsfretat,pſalmus expũgitur: Domin9,inquit,
ſuper aquas multas.Cũ vndas freti diſcutit,Abacuc adimpletur:diſpergens,inquit, aquas iti-
nere.Cum ad minas eius eliditur mare, Naum quoque abſoluitur : comminans,inquit,mari

& arefaciens

A & areſaciens illud, vtique cum ventis quibus inquietabatur. Vnde vis meum vindicem Chri
ſtum, de exemplis an de prophetis creatoris? Age nunc qui militarem & armatum bellato-
rem prædicari putas, nõ figuratè nec allegoricè, qui bellũ ſpiritale aduerſus ſpiritales hoſtes,
ſpiritali militia, & ſpiritalibus armis, ſpiritaliter debellaturus eſſet: cum inueñis in vno homi-
ne multitudinem dæmonum, legionem ſe profeſſam, vtique ſpiritalem, diſce & Chriſtum ex-
pugnatorem ſpiritalium hoſtium, ſpiritaliter armatum, & ſpiritaliter bellicoſum intelligen-
dum: atq; ita ipſum eſſe, qui cum legione quoque dæmonum erat dimicaturus: vt & de hoc
bello pſalmus poſſit videri pronunciaſſe: Dominus validus, dominus potens in bello. Nam
cum vltimo hoſte morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. Cuius autem dei filiũ
B Ieſum legio teſtata eſt? Sine dubio cuius tormenta & abyſſum nouerant & timebant. nec e-
nim videntur poſſe ignoraſſe adhuc quod noui & ignoti dei virtus operaretur in terris: quia
veriſimile non eſt creatorem ignoraſſe. Si enim alium ſupra ſe deum ignorauerat aliquan-
do, tamen iam infra cœlum ſuum agentem, vtique compererat. quod autem dominus com-
periſſet, iam & vniuerſæ familiæ innotuiſſet in eodem mundo & intra eundem ambitum cœ
li quo peregrina diuinitas conuerſaretur. In quantum ergo & creator ſciſſet eam, & ſubſtan-
tiæ eius, ſi fuiſſet: in tantum quia nulla fuit, non alium dæmones ſciebant quàm dei ſui Chri-
ſtum. Nõ depetunt ab alio, quod meminiſſent petendum ſibi à creatore, veniam ſcilicet abyſſi
creatoris. Deniq; impetrauerũt, quo merito? Quia mentiti erant, quia ſæui dei filiũ eum fece- 32
C rant? Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamantes ſuſtinebat? Sed enim quia mentiti nõ
erant, quia deum abyſſi & ſuum cognouerunt, ita eum ſe & ipſe cõfirmauit, quem cognoue-
runt dæmones Ieſum iudicem & vltoris dei filium. Ecce aliquid & de illis puſillitatib⁹ & in-
firmitatibus creatoris in Chriſto. Ignorãtiam enim & ego aſſcribere ei volo. Permittite mi-
hi aduerſus hæreticum. Tangitur à fœmina quæ ſanguine fluitabat, & neſciuit à qua. Quis
me, inquit, tetigit? Etiam excuſantibus diſcipulis, perſeuerat ignorantiæ voce: Tetigit me a-
liquis. idq; de argumento affirmat. Senſi enim virtutem ex me profectam. Quid dicit hære-
ticus? Sciebátne perſonam? Et cur quaſi ignorans loquebatur? Vt confeſſionem certè prouo-
caret, vt timorem probaret. Sic & Adam aliquando quæſierat, quaſi ignorans, Adam vbi es?
D Habes & creatorem cum Chriſto excuſatum, & Chriſtum creatori adæquatum. Sed & hoc,
qui aduerſarius legis, vt quia lex à contactu fœminæ ſanguinantis ſummouet, idcirco ge-
ſtierit non tantum contactum eius admittere, ſed etiam ſanitatem donare. O deum non na-
tura beneficum, ſed ęmulatione. At enim ſi fidem mulieris inuenimus ita meruiſſe, cum dicit:
Fides tua te ſaluam fecit, quis es vt æmulationem legis interpreteris in iſto facto, quod ipſe
dominus ex fidei remuneratione æditum oſtendit? Sed hanc vis mulieris fidem conſtitue-
re, qua cõtempſerat legem. Et cui credibile, vt mulier nullius adhuc dei cõſcia, nullius adhuc 33
nouæ legis initiata, legem irrumperet, eam cui adhuc tenebatur? Qua denique fide irrupit? in
quem deum credens, quẽ ſpernens? Creatorem? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris,
E quæ alium deum ignorabat: & quomodo legẽ eius irrupit? Tam enim irrupit, ſi irrupit, quàm
ex fide creatoris. Quomodo enim vtrunque cõueniet, vt & irruperit, & ex fide eam irruperit,
propter quam irrupiſſe non debuit? Dicam: fides hæc fuit primo, qua deum ſuum confidebat
miſericordiam malle quàm ipſum ſacrificium, qua eum deum certa erat operari in Chriſto,
qua ſic eum tetigit, non vt hominem ſanctum, nec vt prophetam, quem cõtaminabilem pro
humana ſubſtantia ſciret: ſed vt ipſum deum, quem nulla ſpurcitia pollui poſſe præſumpſe-
rat. Itaque nõ temere interpretata eſt ſibi legem, ea contaminari ſignificantem, quæ eſſent cõ
taminabilia: non deum, quem in Chriſto confidebat. Sed & illud recogitauit, ordinarium &
ſolennem menſtrui vel partualis ſanguinis fluxum in lege taxari, qui veniat ex officio naturę,
F non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat, cui non modũ tempo-
ris, ſed diuinæ miſericordiæ auxilium neceſſarium ſciebat. Atque ita poteſt videri legem non
irrupiſſe, ſed diſtinxiſſe. Hæc erit fides, quæ contulerat, etiam intellectum. Niſi credideritis,
inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans Chriſtus eius fœminæ, quæ ſolum credebat crea
torem, eius fidei ſe deum reſpondit, quam probauit. Nec illud omittam, quod dum tangitur
veſtimentum eius, vtique corpori non phantaſmati inditum, corpus quoque demonſtra-
batur: non quaſi iam de hoc retractemus, ſed quia ad pręſentem conſpirat quæſtionem. Si e-
nim non erat veritas corporis, phantaſma vtique contaminari, quâ res vacua, non poſſet.
Qui ergo non poteſt contaminari præ inanitate ſubſtantiæ, quomodo voluiſſet? Vt æmulus
legis mentiebatur, qui non vere polluebatur. Dimittit diſcipulos ad prædicandum dei re-

gnum.Nunquid vel hic ædidit,cuius Prohibet eos victui aut veſtitui quid in viam ferre.Quis G
hoc mandaſſet,niſi qui & coruos alit, & flores agri veſtit? Qui boui quoque terenti liberta-
tem oris ad veniam pabuli ex operé ſummouendi ante præcepit: quia dignus operarius mer-
cede ſua.Hæc Marcion deleat,dum ſenſui ſalua ſint. At cum iubet puluerem excutere de pe-
Teſtari dibus,in eos à quibus excepti nõ fuiſſent, & hoc in teſtimonium mandat fieri: nemo teſtatur
quod non iudicio deſtinatur: inhumanitatem qui in teſtationem redigi iubet,iudicem com-
minatur.Nullum deum nouum à Chriſto probatum,illa etiam opinio omniũ declarauit,quia
Chriſtum Ieſum,alij Ioannẽ,alij Heliam,alij vnum aliquẽ ex veteribus prophetis Herodi aſ-
ſeuerabant,Ex quibus quicũq; fuiſſet,nõ vtique ob hoc eſt ſuſcitatus, vt alium deum poſt re-
34 ſurrectionem prædicaret.Paſcit populum in ſolitudine,de priſtino ſcilicet more. Aut ſi non H
eadem & maieſtas,ergo iam minor eſt creatore, qui nõ vno die,ſed annis quadraginta, nec
de inferioribus materiis panis & piſcis,ſed de manna cœleſti, nec quinque circiter, ſed ſex-
Protelare centa milia hominum protelauit.Adeo autem ea fuit maieſtas, vt & pabuli exiguitatem non
tãtum ſufficere, verum etiam exuberare,de priſtino voluerit exemplo.Sic enim & in tempo-
re famis ſub Helia viduæ Sareptenſi modica & ſuprema alimenta, ex prophetæ benedictione
per totum famis tempus redundauerant. Habes tertiam Baſiliarum, ſi & quartam reſoluas,
inuenies totum hunc ordinẽ Chriſti circa illum dei hominem, qui oblatos ſibi viginti hor-
deaceos panes cum populo diſtribui iuſſiſſet, & miniſter eius proinde cõparata multitudine
& pabuli mediocritate,reſpondiſſet,quid ego hoc dem inſpectum cẽtum milibus hominum? I
Da,inquit, & manducabunt: quoniam hoc dicit dominus: Manducabunt & relinquẽt reli-
quias ſecundum dictum domini. ô Chriſtum & in nouis veterem.Hæc itaque qui viderat Pe
trus,& cum priſtinis comparatat,& nõ tantum retro facta, ſed & in futurum iam tunc pro-
phetantia rocognouerat,interroganti domino, quis nam illis videretur, cum pro omnibus
reſponderet: Tu es Chriſtus: nõ poteſt non eum ſenſiſſe Chriſtum,niſi quẽ nouerat in ſcri-
pturis,quem iam recenſebat in factis. Hoc & ipſe confirmat vſque adhuc patiens, imò & ſi-
lentium indicens.Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quàm creatoris,
ille autẽ præcepit,ne cui hoc diceret,vtiq; id noluit prouulgari quod Petrus ſenſerat. Imò in-
quis,quia nõ rectè ſenſerat,noluit mendacium diſſeminari. Sed aliam ſilentij cauſam edixit, K
quia oporteret filium hominis multa pati,& reprobari à presbyteris & ſcribis & ſacerdotib9,
& interfici,& poſt tertium diem reſurgere.Quæ cum prædicata ſint, & ipſa in Chriſtum crea
toris, ſicut ſuis locis implebimus: ſic quoque ipſum ſe oſtendit eſſe, in quem prædicabantur.
Certè & ſi non eſſent prædicata,eam cauſam indicti ſilentij protulit, quæ non Petri errorem
demõſtraret,ſed obeundarum paſſionum neceſſitatem. Qui voluerit,inquit,animam ſuam
ſaluam facere,perdet illam: & qui perdiderit eam propter me,ſaluam faciet eam.Certè filius
hominis hanc ſentẽtiam emiſit.Perſpice igitur & tu cum rege Babylonio,fornacem eius ar-
dentem,& inuenies illic tanquam filium hominis(nõdum enim verè erat, nõdum ſcilicet na
tus ex homine)iam tunc iſtos exitus cõſtituentem.Saluas facit animas trium fratrum,qui eas L
pro deo perdere cõſpirauerant: Chaldæorum vero perdidit, quas illi per idololatriam ſaluas
facere maluerant. Quæ eſt iſta noua doctrina, cuius vetera documenta ſunt? Quanquam &
prædicationes martyriorum tam futurorum, quàm à deo mercedem relaturorum decucur-
rerunt.Vide,inquit Eſaias, quomodo perit iuſtus,& nemo excipit corde. Et viri iuſti aufe-
35 runtur,& nemo conſiderat. Quando magis hoc fit, quàm in perſecutione ſanctorum eius?
Perſecutio pro fide militaris. Vtique non ſimplex,nec de naturæ lege communis, ſed illa inſignis & pro fide militaris: in
qua qui animã ſuam propter deum perdit,ſeruat illã: vt & hic tamen iudicem cognoſcas,qui
malum animæ lucrum perditione eius,& bonum animæ detrimentum, ſalute eius remune-
ratur.Sed & zelotem deum exhibet,malum malo reddentem, Qui confuſus,inquit, me fue-
rit, & ego confundar eius. Quando nec confuſionis materia conueniat, niſi meo Chriſto: M
cuius ordo magis pudendus, vt etiam hæreticorum conuiciis pateat, omnem natiuitatis &
educationis fœditatem,& ipſius etiam carnis indignitatem,quanta amaritudine poſſunt per-
orantibus.Cæterum quomodo ille erit obnoxius confuſionis, qui eam non capit? non vulua
licet virginis tamen fœminæ,coagulatus etſi non ſemine,tamen ex lege ſubſtantiæ corpora-
lis,ex fœminæ humore: nõ caro habitus ante formam: non pecus dictus poſt figuram: non
decem menſium cruciatu deliberatus: non ſubita dolorum concuſſione cum tanti temporis
cœno per corporis cloacam effuſus ad terram: nec ſtatim lucem lachrymis auſpicatus & pri-
mo retinaculi ſui vulnere, nec multum ablutus: nec ſale & melle medicatus: nec pannis
iam ſe-

A iam ſepulturæ inuolucrum initiatus: nec exinde per immundicias inter ſinus volutatus, mo-
leſtus vberibus, diu infans, vix puer, tarde homo: ſed de cœlo expoſitus, ſemel grandis, ſemel
totus, ſtatim Chriſtus, ſpiritus, & virtus, & deus tantum. Cæterum vt non verus, qui non vi-
debatur, ita nec de crucis maledicto erubeſcendus, cuius carebat veritate carens corpore. Nō
poterat itaque dixiſſe: Qui mei confuſus fuerit. Noſter hoc debuit pronuntiaſſe, minoratus à
patre modico citra angelos: vermis, & non homo: ignominia hominis, & nullificamen po-
puli: quatenus ita voluit, vt liuore eius ſanaremur: vt dedecore eius ſalus noſtra conſtaret.
Et merito ſe pro ſuo homine depoſuit, pro imagine & ſimilitudine ſua, nō aliena: vt quoniã
B homo non erubuerat lapidem & lignum adorans, eadem conſtantia nō confuſus de Chriſto,
pro impudẽtia idololatriæ, ſatis deo faceret per impudẽtiam fidei. Quid horum Chriſto tuo
competit Marcion ad meritum confuſionis? Planè pudere te debet, quod illum ipſe finxiſti.
Nam & hoc vel maxime erubeſcere debuiſti, quod illum cum Moyſe & Helia in ſeceſſu mon
tis cōſpici pateris, quorum deſtructor aduenerat. Hoc ſcilicet intelligi voluit, vox illa de cœ-
lo: Hic eſt filius meus dilectus, hunc audite: id eſt, non Moyſen iam & Heliam. Ergo ſufficie-
bat vox ſola ſine oſtentatione Moyſi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent, quoſcunque
alioſ vetuiſſet audiri. Aut nunquid Eſaiam & Hieremiam, cæteróſque quos non oſtendit,
permiſit audiri, ſi vetuit quos oſtendit? Nunc & ſi præſentia illorum fuit neceſſaria, non v-
tique in colloquio oſtenderentur, quod familiaritatis indicium eſt: nec in conſortio clarita-
C tis, quod dignationis & gratiæ exemplum eſt: ſed & in ſordibus aliquibus, quod deſtructio-
nis argumentum eſt, imò in tenebris creatoris, quibus diſcutiendis erat miſſus, longe etiam
diſcreti à claritate Chriſti, qui voces & literas ipſas eorum, ab euãgelio ſuo erat ſeparaturus.
Sic in alienos demonſtrat illos, dum ſecum habet. Sic relinquendos docet, quos ſibi iungit. 36
Sic deſtruit, quos de radiis ſuis extruit. Quid faceret Chriſtus ipſorum? Credo ſecũdum per-
uerſitatem, tales eos reuelaſſet, quales Chriſtus Marcionis debuiſſet: aut quoſcunq; alios ſe-
cum, quàm prophetas ſuos. Sed quid tam Chriſtus creatoris, quàm ſecum oſtẽdere prædica-
tores ſuos? cum illis videri quibus in reuelationibus erat viſus: cum illis loqui, qui eum fue-
rant locuti: cum eis gloriam ſuam cōmunicare, à quibus dominus gloriæ nuncupabatur, cum
D principalibus ſuis: quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quãdoque:
alter initiator veteris teſtamenti, alter cōſummator noui? Igitur & Petrus meritum contu-
bernium Chriſti ſui agnoſcens indiuiduitate eius, ſuggerit conſilium, Bonum eſt nos hic eſſe.
Bonum planè, vbi Moyſes ſcilicet & Helias. Et faciamus hic tria tabernacula. Vnum tibi, &
Moyſi vnum, & Heliæ vnum. Sed neſciens quid diceret. Quomodo neſciens? vtrúmne ſim-
plici errore, an ratione, quam defendimus in cauſa nouæ prophetiæ, gratiæ, ecſtaſin, id eſt a-
mentiam conuenire? In ſpiritum enim homo conſtitutus, præſertim cum gloriam dei cōſpi-
cit, vel cum per ipſum deus loquitur, neceſſe eſt excidat ſenſu, obumbratus ſcilicet virtute di-
uina, de quo inter nos & Pſychicos quæſtio eſt. Interim facile eſt amentiam Petri probare.

Videtur mẽtionẽ facere ſeptẽ librorũ de ecſtaſi Pſychici.

E Quomodo enim Moyſen & Heliam cognouiſſet niſi in ſpiritu? Nec enim imagines eorũ vel
ſtatuas populus habuiſſet & ſimilitudines lege prohibente, niſi quia in ſpiritu viderat: & ita
quod dixiſſet in ſpiritu, nō in ſenſu conſtitutus, ſcire non poterat. Cæterum ſi ſic neſcit quaſi
errans, eo quod putaret illorum eſſe Chriſtum, ergo iam conſtat & ſupra Petrum interroga-
tum à Chriſto quem ſe exiſtimarent, vt de creatoris dixiſſe, Tu es Chriſtus: quia ſi tunc alte-
rius dei illum cognouiſſet, hic quoque non erraſſet. Quod ſi ideo & hic errauit, quia & ſupra,
ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Chriſto reuelatam, & vſ-
que adhuc non erraſſe Petrum, Chriſto vſque adhuc nihil eiuſmodi reuelante: & tamdiu nō
alterius deputandum Chriſtum, quàm creatoris, cuius omnem & hic ordinem expreſſit. Tres 37
F de diſcentibus arbitros futuræ viſionis & vocis aſſumit: & hoc creatoris eſt, In tribus, inquit,
teſtibus ſtabit omne verbum. In montem ſecedit: agnoſco formam loci. Nam & priſtinum
populum apud mõtem & viſione & voce ſua creator initiarat. Oportebat in eo ſuggeſtu cō-
ſignari nouum teſtamentum, in quo cōſcriptum vetus fuerat. Sub eodem etiam ambitu nu-
bis, quam nemo dubitauit de aëre creatoris conglobatam, niſi & nubes ſuas illò deduxerat,
quia & ipſe per cœlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nubilo creatoris precariò v-
ſus eſt. Itaque nec nunc muta nubes fuit, ſed vox ſolita de cœlo, & patris nouum teſtimo-
nium ſuper filio: atque in primo pſalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te. De quo
& Per Eſaiam: Quis deum metuens, audiat vocem filij eius? Itaque iam repræſentans eum,
Hic eſt filius meus, Vtique ſubauditur quem repromiſi. Si enim repromiſit aliquãdo, & poſt-

ea dicit, Hic eſt: eius eſt exhibentis voce vti in demonſtratione promiſſi qui aliquando pro- G
miſit, non eius cui poſſit reſponderi: Ipſe enim tu quis es qui dicas, Hic eſt filius meus, de quo
non magis præmiſiſti, quàm teipſum quod prius erat reuelaſti? Hunc igitur audite, quem ab
initio edixerat audiendum in nomine prophetæ, quoniam & prophetes exiſtimari habebat à
populo. Prophetam, inquit Moyſes, ſuſcitabit vobis deus ex filiis veſtris, ſecundum carnalem
ſcilicet cenſum: tanquam me audietis illum. Omnis autem qui illum nõ audierit, extermina-
bitur anima eius de populo ſuo. Sic & Eſaias: Quis in vobis metuens, exaudiat vocem filij ei⁹.
Quã & ipſe pater cõmẽdaturus erat. Siſtens, enim, inquit, verba filij ſui, dicẽdo ſcilicet hic eſt
filius meus dilectus, hunc audite. Itaque & ſi facta trãſlatio ſit auditionis à Moyſe & Helia in
Deceſſio veteris teſtamenti. Succeſſio noui. Chriſto, ſed non vt ab alio deo, nec ad alium Chriſtum, ſed à Creatore in Chriſtum eius ſe- H
cundum deceſſionẽ veteris, & ſucceſſionem noui teſtamenti. Non legatus, inquit Eſaias, nec
nuncius, ſed ipſe deus ſaluos eos faciet, ipſe iam prædicans & implens legem & prophetas.
Tradidit igitur pater filio diſcipulos nouos, oſtenſis prius cum illo Moyſe & Helia in clarita-
Officio & honore diſpunctis. tis prærogatiua, atq; ita dimiſſis, quaſi iam & officio & honore diſpunctis, vt hoc ipſum con-
firmaretur propter Marcionem, ſocietatem eſſe etiam claritatis Chriſti cum Moyſe & Helia.
Totum autem habitum viſionis iſtius habemus etiam apud Abacuc, vbi ſpiritus ex perſona
interdum Apoſtolorum, Domine audiui auditum tuum & extimui. Quem magis quàm vo-
cis cœleſtis illius, Hic eſt filius meus dilectus hunc audite? Conſideraui operam tuam, excidi
mente. Quanto magis quàm cum viſa claritate eius, neſciit quid diceret Petrus? In medio I
duorum animalium cognoſceris, Moyſi & Heliæ. De quib⁹ & Zacharias vidit in figura dua-
rum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi ſunt, de quibus dictum eſt, Illi duo filij o-
pimitatis aſſiſtunt domino vniuerſæ terræ. Et rurſum idem Abacuc: Operuit cœlos virtus,
Promiſſio expūcta 18 vtique nubilo illo: & ſplendor eius vt lux erit: vtique qua etiam veſtitus eius refulſit. Et ſi cõ-
memoremur promiſſiõis Moyſi, hic inuenietur expuncta. Cum enim deſideraſſet conſpectũ
domini Moyſes dicens, Si ergo inueni gratiam coram te, manifeſta te mihi, vt cognoſcenter
videam te: eum conſpectum deſiderans in quo hominem eſſet acturus, quod Propheta ſcie-
bat: cæterum dei faciem, iam audierat: nemo homo videbit me & viuet. Et hunc, inquit, ſer-
monem quem dixiſti faciam tibi: Et rurſus Moyſes: Oſtende mihi gloriam tuam. Et domi-
Gene. 33 nus ſimiliter de futuro: Ego præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouiſſimo, & tũc vi- K
debis poſteriora mea, non lumbos nec ſuras, ſed quam deſiderauerat gloriam in poſteriori-
bus temporibus reuelandam, in qua facie ad faciem viſibilem ſe ei repromiſerat, etiam ad
Num. 12 Aaronem dicens, Et ſi fuerit Prophetes in vobis, in viſione cognoſcar illi, & in viſione lo-
quar ad eum, non quomodo ad Moyſen, os ad os loquar ad eum in ſpeciem vtique hominis
quã erat geſtaturus, nõ in ænigmate. Nam & ſi Marcion noluit eum colloquentẽ domino o-
ſtenſum, ſed ſtantem, tamẽ & ſtans os ad os ſtabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non
extra illum, in gloriã ipſius nedum in conſpectu. De qua gloria nõaliter illuſtratus diſceſſit à
Chriſto, quàm ſolebat à creatore: proinde tunc oculos percutere filiorum Iſraëlis, quemad- L
modum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoq; argumentum aduerſus ſe facere non vi-
dit. Suſcipio in me perſonã Iſraëlis. Stet Chriſtus Marcionis & exclamet: O genitura incre-
dula, quouſque ero apud vos? quouſq; ſuſtinebo vos? Statim à me audire debebit. Quiſquis es
ἐπερχόμενε, prius ede qui ſis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. Vſque adhuc creatoris
Hoc eſt, ſuperuẽtitius, deum Marcionis intelligit. eſt totum apud te. Planè ſi ab illo venis, & illi agis, admittimus increpationem. Si vero ab
alio, dicas velim quid nobis vnquã de tuo commiſiſti, quod credere debuiſſemus, vt expro-
bres incredulitatem, qui nec te ipſum aliquando nobis reuelaſti? Quàm olim apud nos agere
cœpiſti, vt tempus quereraris? In quibus nos ſuſtinuiſti, vt patiẽtiam imputes? Aſinus de Aeſo-
pi puteo, modo venis, & iam exclamas. Suſcipio adhuc & perſonam diſcipulorum in quos in-
ſiliit, O Natio incredula quàm diu ero vobiſcum, quàm diu vos ſuſtinebo? Hanc eruptionem M
eius vtique hoc modo iuſtiſſime repercuterem, Quiſquis es ἐπερχόμενε, prius ede qui ſis, à quo
venias, quod tibi ius ſit in nobis? Vſque adhuc puto creatoris es, & ideo ſecuti ſum⁹ recogno-
ſcentes omnia illius in te. Quod ſi ab illo venis, admittimus increpationem. Si vero alij a-
gis, oro te, dicas quid nobis aliquando duntaxat de tuo, quod iam crediſſe debuiſſemus,
vt exprobres incredulitatem, qui nec autorem tuum vſque adhuc ædis. Quàm olim au-
tem apud nos agere cœpiſti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos ſuſtinuiſti? vt
Aſinus de Aeſopi puteo. & patientiam iactes. Aſinus de Aeſopi puteo, modo huc apparuit, & iam exclamat. Quis
non ita iniuſtitiam increpationis retudiſſet, ſi eius eum crediſſet, qui nõdum queri debuiſ-
ſet? niſi

A ſet? niſi quod nec ille eos inſiliſſet, ſi non olim apud illos in lege, in prophetis, in virtutibus & beneficiis diuerſatus, incredulos ſemper fuiſſet expertus. Sed ecce Chriſtus diligit paruulos, taleis eſſe docens debere qui ſemper maiores velint eſſe. Creator autem vrſos pueris immiſit, vlciſcens Heliſeum propheten, conuicia ab eis paſſum. Satis impudens Antitheſis, cum tam diuerſa committit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ cõuiciari poterat, ne dicam blaſphemare. Quia ergo iuſtus deus, nec pueris impiis pepercit, exigens maiori ætati honorem & vtique magis à minore. Quâ vero bonus adeo diligit paruulos, vt apud Aegyptum benefecerit obſtetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Chriſti, cum creatore eſt. Iam nunc deus
B Marcionis qui connubium auerſatur, quomodo videri poteſt paruulorum dilector, quorum tota cauſa connubium eſt? Qui ſemen odit, fructum quoque execretur neceſſe eſt. Næ ille ſæuior habendus Aegyptio rege. Nam Pharao educari non ſinebat infantes. Iſte nec naſci, auferens vitam illis etiam decem menſium in vtero. At enim quanto credibilius, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicendo connubium in propagationem generis humani, ipſum quoque fructum connubij benedicendo promiſit, qui de infantia primus eſt. Repræſentat creator igniũm plagam Helia poſtulante in illo pſeudopropheta. Agnoſco iudicis ſeueritatem: è contrario Chriſti eandem animaduerſionem deſtinantis diſcipulos ſuper illum viculum Samaritarum. Agnoſcat & hæreticus ab eodem ſeueriſſimo iudice promitti hanc

Fructus cõnubij.

C Chriſti lenitatem, Non contendet, inquit, nec vox eius in platea audietur. Harundinem quaſſatam non comminuet, & linum fumigans non extinguet. Talis vtique multo magis homines non erat crematurus. Nam & tunc ad Heliam, non in igni, inquit, dominus, ſed in ſpiritu mitti. At enim humaniſſimus deus cur recuſat eum, qui ſe tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia ſuperbè vel ex hypocriſi dixerat, ſequar te quocunque ieris, ergo aut ſuperbiam aut hypocriſin recuſandam iudicando, iudicem geſſit. Et vtique damnauit, quem recuſauit, non ſecuturum ſcilicet ſalutem. Nam ſicut ad ſalutem vocat quem non recuſat, vel etiam quem vltro vocat, ita in perditionem damnat quem recuſat. Illi autem cauſato patris ſepulturam cum reſpondet, Sine, mortui ſepeliant mortuos ſuos, tu autem vade &
D annuncia regnum dei: vtrámque legem creatoris manifeſtè confirmauit, & de ſacerdotio in Leuitico prohibentem ſacerdotes ſupremis etiam parentum intereſſe: Super omnem, inquit, animam defunctam ſacerdos non introibit, & ſuper patrem ſuum non contaminabitur: Et de deuotione in Arithmis, Nam & illic qui ſe deo vouerit, inter cætera iubet, ne ſuper vllam animam introëat defunctam, ne ſuper patris quidem, aut matris, aut fratris. Puto autem & deuotioni & ſacerdotio deſtinabat, quem prædicando regno dei imbuerat. Aut ſi non ita eſt, ſatis impius pronunciandus, qui nulla ratione legis intercedente, ſepulturas parentum deſpici à filiis imperabat. Cum vero & tertium illum, prius ſuis valedicere parantem, prohibet retro reſpectare, ſectam creatoris exequitur. Hoc & ille noluerat feciſſe quos ex Sodo-
E mis liberarat. Allegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos ſuper duodecim. Quò enim XII. ſe- 39
cundum totidem fontes in Elim, ſi non & ſeptuaginta ſecundum totidem arbuſta palmarum? Antitheſeis, plurimum, cauſarum diuerſitas fecit non poteſtatum. Sed qui diuerſitatem cauſarum non reſpexit, facile eam poteſtatum exiſtimauit. Profectionem filiorum Iſraëlis, creator, etiam illis ſpoliis aureorum & argenteorum vaſculorum, & veſtium, præter oneribus conſparſionum offarcinatam educit ex Aegypto: Chriſtus autem nec virgam diſcipulis in viam ferre præſcripſit. Illi enim in ſolitudinem promouebantur, hi autem in ciuitates mittebantur. Conſidera cauſarum offerentiam, & intelliges vnam & eandem poteſtatem, quæ ſecundum penuriam & copiam expeditionem ſuorum diſpoſuit, proinde per ciuitates abundaturam circuiens ſicut & egituram per ſolitudinem ſtruxerat. Etiam calciamen-
F ta portare vetuit illos. Ipſe enim erat ſub quo nec in ſolitudine per tot annos populus calciamenta detriuerat. Neminem, inquit, in via ſalutaueritis. ô Chriſtum deſtructorem prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Heliſæus, cum Giezin puerum ſuum mitteret in viam ad filium Sunamitidis, reſuſcitandũ de morte, puto ſic ei præcepit: Accinge lumbos tuos, & ſume bacillũ meum in manum, & vade: quemcunque conueneris in via, ne benedixeris eum, id eſt ne ſalutaueris. Et qui te benedixerit, ne reſponderis ei: id eſt ne reſalutaueris. Quæ eſt enim inter vias benedictio, niſi ex occurſu mutua ſalutatio? Sic & dominus, Vt in quam introiſſent domum, pacem ei dicere: exemplo eodem eſt. Mandauit enim & hoc Heliſæus, cum introïſſet ad Sunamitin, diceret ei: Pax viro tuo, pax filio. Hæc erũt potius noſtræ Anti-

theſes,quæ comparant, non quæ ſeparant Chriſtum. Dignus autem operarius mercede ſua, G
quis magis pronunciarit, quàm deus iudex? Quia & hoc ipſum, iudicare eſt, dignum face-
re mercede operarium. Nulla retributio non ex iudicatione conſtitit. Iam nunc & hic lex
conſignatur creatoris,etiam boues operantes dignos operarios mercede iudicantis.Boui,in-
40 Præſtans pro liberali. quit,terenti os non colligabis.Quis tam præſtans in homines,niſi qui & in pecudes? Quod ſi
& CHRISTVS dignos pronunciat mercede operarios,excuſauit præceptum illud creato-
ris de vaſis aureis & argenteis Aegyptiorũ auferendis.Qui enim villas & vrbes operati fue-
rint Aegyptiis,digni vtique operarij mercede,non ad fraudem ſunt inſtincti, ſed ad merce-
dis compenſationem,quam aliâs à dominatoribus exigere non poterant. Regnum dei neque
nouum, neq; inauditum ſic quoque cõfirmauit, dum illud iubet annunciari appropinquaſſe. H
Quod enim longe fuerit aliquando, id poteſt dici appropinquaſſe. Si autem nunquam retro
fuiſſet, antequam appropinquaſſet, nec dici potuiſſet appropinquaſſe, quod nunquam lon-
ge fuiſſet. Omne quod nouum & incognitum eſt, ſubitum eſt. Omne quod ſubitum eſt,
cum annunciatur, tunc primum ſpem inducens, tunc primum accepit tempus. Cæterum
nec retro tardaſſe poterit, quàm diu non annunciabatur: nec ex quo annunciari cœperit,
appropinquaſſe. Etiam adiicit, vt eis qui illos non recepiſſent, dicerent: Scitote tamen ap-
propinquaſſe regnum dei: ſi hoc non & comminationis gratia mandat, vaniſſimè man-
dat. Quid enim ad illos ſi appropinquaret regnum, niſi quia cum iudicio appropinquat in
ſalutem ſcilicet eorum,qui annunciationem eius recepiſſent. Quo modo, ſi comminatio nõ I
poteſt ſine executione,habes deum executorem in comminatore, & iudicem in vtroque. Sic
& puluerem iubet excuti in illos, in teſtificationem, & adhærentiam terræ eorum, nedum
communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhoſpitalitas nullam ab eo relaturæ
ſunt vltionem: cui rei præmittit teſtificationem,minas vtique portendentem? Porrò cum e-
tiam creator in Deuteronomio Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in eccleſiam,quod
populum Aegypto profectũ inhumanè & inhoſpitaliter copiis defraudaſſent: ergo in Chri-
ſtum inde manaſſe conſtabit communicationis interdictum, vbi habet formam. Qui vos
ſpernit, me ſpernit. Hoc & Moyſi creator? Non te contempſerunt, ſed me. Tam enim Apo
ſtolus Moyſes, quàm & Apoſtoli Prophetæ.Aequanda erit autoritas vtriuſque officij,ab vno K
eodèmque domino Apoſtolorum & Prophetarum. Quis nunc dabit poteſtatem calcandi ſu
per colubros & ſcorpios. Vtrum ne omnium animalium dominus, an nec vnius lacertæ de⁹?
Sed bene quod creator hãc poteſtatem etiam paruulis puerulis per Eſaiam repromiſit, con-
iicere manum in cauernam aſpidum, & in cubile natorum aſpidum, nec omnino lædi. Et
vtique ſcimus (ſalua ſimplicitate ſcripturæ: nam nec & ipſæ beſtiæ nocere poterunt, vbi fi-
des fuerit) figuratè ſcorpios & colubros portendi ſpiritalia malitiæ, quorum ipſe quoque
princeps in ſerpentis, & draconis, & eminentiſſimæ cuiuſque beſtiæ nomine deputetur pe-
nes creatorem, largitum hanc poteſtatem priori Chriſto ſuo, ſicut nonageſimus pſalmus
ad eum: Super aſpidem & baſiliſcum incedes, & conculcabis leonem & draconem. Sicut L
Eſa 27.a etiam Eſaias: Illa die ſuperducet dominus deus machæram ſanctam,magnã & fortem,Chri
ſtum ſcilicet ſuum, in draconem illum colubrum magnum & tortuoſum, & interficiet eum
Eſa.35.d illa die. Sed cum idem via munda & via ſancta vocabitur,& non tranſibit illic immundum,
nec erit illic via immunda: qui autem diſperſi erunt, vadent in ea,& non errabunt: & non e-
rit iam illic leo,nec ex beſtiis peſſimis quicquam aſcendet in eam, nec inuenietur illic: cum
viam fides demonſtret,per quam ad deum perueniemus,iam tunc eidem viæ,id eſt fidei hanc
euacuationem & ſubiectionem beſtiarum pollicetur. Deniq; & tempora promiſſionis con-
gruere inuenias, ſi quæ antecedunt,legas: Inualeſcite manus dimiſſæ & genua reſoluta.Tunc
patefient oculi cæcorum,& aures exaudient ſurdorum.Tunc ſaliet claudus vt ceruus,& clara
erit lingua mutorum.Igitur vbi medicinarum edidit beneficia, tunc & ſcorpios & ſerpentes M
ſanctis ſuis ſubdidit,ille ſcilicet qui hanc poteſtatem, vt & aliis præſtaret, prior acceperat à
patre:& ſecundum ordinem prædicationis exhibuit.Quis dominus cœli inuocabitur, qui nõ
prius factor oſtẽditur?Gratias enim,inquit,ago,& confiteor domine cœli,quod ea quæ erant
abſcondita ſapientibus & prudentibus,reuelaueris paruulis.Quæ iſta?& cuius?& à quo abſcõ-
dita? & à quo reuelata? Si à deo Marcionis abſcondita, & à quo reuelata?Si à deo Marcionis
abſcondita & reuelata, qui omnino nihil præmiſerat in quo aliquid abſconditum eſſe po-
tuiſſet,non prophetias,non parabolas, non viſiones, non vlla rerum,aut verborum,aut no-
minum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata: ſed ip-
ſam ma-

A ipſam magnitudinem ſui abſconderat, quam cum maxime per Chriſtum reuelabat: ſatis ini-
que. Quid enim deliquerant ſapientes & prudentes, vt abſconderetur illis deus : ad quem co-
gnoſcendum non ſuffecerat ſapientia atque prudentia illorum, nulla via data ab ipſo per ali-
quam operum prædicationem, vel veſtigia, per quæ ſapientes atque prudentes deduceren-
tur? Quanquam & ſi in aliquo deliquiſſent erga deum ignotum, pone nunc notum, non tamẽ
zeloten eum experiri debuiſſent, qui diſſimilis creatoris inducitur. Igitur ſi nec materias præ-
miſerat, in quibus aliquid occultaſſet: nec reos habuerat, à quibus occultaſſet: nec debuerat oc
cultaſſe, etiam ſi habuiſſet: iam nec reuelator, ipſe erit, qui abſconditor nõ fuit : ita nec domi-
nus cœli, nec pater Chriſti, ſed ille, in quem competunt omnia. Nam & abſcondit præmiſſo
B obſcuritatis propheticæ inſtrumẽto cui⁹ intellectũ fides mereretur: niſi enim credideritis, nõ Fides
intelligetis: & reos habuit ſapientes atque prudentes ex ipſis operibus tot ac tantis intelligibi-
lem deum non requirentes, vel perperam in illum philoſophantes, & ingenia hæreticis ſub-
miniſtrantes: & nouiſſime zelotes eſt. Denique olim hoc per Eſaiam concionabátur, quod
Chriſtus gratulatur. Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium zelabo : Si-
cut & alibi tam abſcondiſſe, quàm reuelaturum eſſe ſignificat: Et dabo illis theſauros abſcon-
ditos, inuiſibiles aperiam illis. Et rurſus: Quis alius diſiiciet ſigna ventriloquorum, & diuinà-
tiones ex corde: auertens in poſteriora ſapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si autem
& Chriſtum ſuum illuminatorem Nationum deſignauit: poſui te in lucem Nationum, quas
C interpretamur in nomine paruulorum, ſenſu ſcilicet retro paruas, & imprudentia infantes,
iam vero & humilitate fidei puſillas: facilius vtique credemus eũdem etiam paruulis reuelaſ-
ſe per Chriſtum, qui & retro abſconderit, & per Chriſtum reuelationem repromiſerit. Aut ſi
deus Marcionis ea quæ à creatore abſcondita retro fuerant, patefecit: ergo iam creatori ne-
gocium geſſit, res eius ediſſerens. Sed in deſtructionem, inquis, vti traduceret eas. Ergo illis 41
traduxiſſe debuerat, quibus creator abſcondidit, ſapientibus & prudentibus. Si enim benigni-
tate faciebat, illis erat agnitio præſtanda, quibus fuerat negata: nõ paruulis, quibus nihil crea-
tor inuiderat. Et tamen vſque adhuc, puto, probamus extructionem potius legis & prophe-
tarum inueniri in Chriſto, quàm deſtructionem. Omnia ſibi tradita dicit à patre. Credas, ſi
D creatoris eſt Chriſtus, cuius omnia, & quia non minori ſe tradidit omnia filio creator, quæ
per eum condidit, per ſermonem ſuum ſcilicet. Cæterum ſi ἐπιγχόμενος ille: quæ ſunt omnia
quæ illi à patre ſunt tradita? Quæ ſunt creatoris? Ergo bona ſunt quæ pater filio tradidit : &
bonus iam creator, cuius omnia bona ſunt: & ille iam non bonus, qui in aliena bona inuaſit,
vt filio traderet, docẽns alieno abſtinere. Certè mendiciſſimus, qui nec filium vnde ditaret,
habuit, niſi de alieno. Aut ſi nihil de creatoris traditum eſt ei à patre : & quomodo hominem
creatoris ſibi vendicat? Aut ſi ſolus homo ei traditus eſt, omnia homo non eſt. Scriptura au-
tem omnium edicit traditionem filio factam. Sed & ſi omnia, ad hominum genera, id eſt ad
omnes Nationes interpretaberis, & has filio tradidiſſe creatoris eſt. Dabo tibi gentes hæredi-
E tatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Aut ſi habet & ipſe aliqua ſua, quæ omnia
filio traderet, pariter cum homine creatoris, oſtende vnum aliquem, ex omnibus in fidem, in
exemplum: ne tam merito non credam eius eſſe omnia, cuius nihil video, quàm merito cre-
dam, etiam quæ non video eius eſſe, cuius ſunt vniuerſa quæ video. Sed nemo ſcit qui ſit pa-
ter, niſi filius: & qui ſit filius, niſi pater. Nemo enim ſcit patrem, niſi filius, & filium niſi pater,
& cuicunque filius reuelauerit. Atque ita Chriſtus ignotum deum prædicauit. Hinc enim &
alij hæretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum, & Iſraëli ſecundum fami-
liaritatem, & Nationibus ſecundum naturalem. Et quomodo ipſe teſtatur nec Iſraëli cogni-
tum ſe? Iſraël autem me non cognouit, & populus me non intellexit: nec Nationibus. Ecce e-
F nim nec de Nationibus, inquit, nemo : propter quod & illas ſtillicidium ſitulæ deputauit : &
Sionem tanquam ſpeculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio ſit propheticæ vo
cis & exprobrantis ignorantiam in deum humanam, quæ fuerit ad filium vſque. Nam & ideo
ſubtexuit, ab eo cognoſci patrem, cui filius reuelauerit : quoniam ipſe erat qui poſitus à patre,
illuminatio Nationum annunciabatur, vtique de deo illuminandarum: etiam Iſraëlis, vtique
per agnitionem dei pleniorem. Ita non proficient argumenta in fidem dei alterius, quæ crea-
tori competere poſſunt : quia quæ non competunt creatori, hæc poterunt in fidem proficere
dei alterius. Si & ſi ſequentia inſpicias : Beati oculi qui vident quæ videtis : Dico enim vobis,
quia prophetæ non viderunt quæ vos videtis: de ſuperiori ſenſu deſcendunt: Adeo neminem,
vt decuit, deum cognouiſſe, quando nec prophetæ vidiſſent, quæ ſub Chriſto videbantur. Nã
ſi non

Hoc eſt, ſuperuẽtitius, Deus Marcionis

ſi non meus eſſet Chriſtus,nec prophetarum hoc in loco mẽtionem collocaſſet . Quid enim G
mirum,ſi non viderant res dei ignoti,& tanto poſt æuo reuelati ? Quæ autem fuiſſet felicitas
eorum qui tunc videbant quæ alij merito vidiſſe non poterant, ſi non erant conſecuti repræ-
ſentationem eorum,quæ nunquam prædicarant,niſi quoniam qui poterãt vidiſſe, qui dei ſui
res quas etiam prædicauerant non tamen viderant?Hæc autem felicitas erit aliorum,qui vi-
debant,quam alij tantum prædicauerant. Denique oſtendemus & iam oſtendimus ea viſa in
Chriſto quæ fuerant prædicata:abſcondita tamen & ab ipſis prophetis, vt abſconderentur &
à ſapientibus & à prudentibus ſeculi.In Euangelio veritatis,legis doctor dominum aggreſſus
quid faciens, inquit, vitam æternam conſequar ? In hæretico vita ſolummodo poſita eſt ſine
æternæ mentione,vt doctor de ea vita videatur conſuluiſſe,quę in lege promittitur à creato- H
re longæua:& dominus,ideo illi ſecundum legem reſponſum dediſſe: Diliges dominum deũ
tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua & totis viribus tuis , quoniam de lege vitæ ſci-
ſcitabatur.Sed ſciebat vtique legis doctor quo pacto vitam legalem conſequi poſſet , vt non
de ea interrogaſſet,cuius regulas etiam docebat.Sed quia & mortui iã ſuſcitabantur à CHRI
42 STO,exſuſcitatus ad ſpem æternæ vitæ , per exempla recidiuæ , ne plus aliquid obſeruationis
Sublimior ſpei — exigeret ſublimior ſpei , idcirco conſuluit de æternæ vitæ conſecutione . Itaque dominus vt
nec ipſe alius,nec aliud nouum inferens præceptum, quàm quod principaliter ad omnem ſa
lutem,& vtramque vitam facit, ipſum caput ei legis opponit omnifariam diligendi dominũ
deum ſuum . Denique ſi de vita longæua & ille conſuluit & Chriſtus reſpondit quæ ſi penes I
creatorem,non de æterna quæ ſit penes Marcionis deum , quomodo conſequitur æternam?
Non vtique eodem modo quo & longæuam.Pro differentia enim mercedum, operarũ quo-
que credenda diſtantia eſt. Ergo non ex dilectione dei tui conſequetur vitam æternam Mar
cionites:ſicut longæuam dilector creatoris.Sed quale eſt , vt non magis diligendus ſit qui æ-
ternam pollicetur,ſi diligendus eſt qui lõgæuam repromittit? Ergo eiuſdem erit vtraque vi-
ta,cum eadem eſt vtrique vitæ captanda diſciplina. Quod creator docet , id & Chriſto opus
Præſcriptio — eſt diligi,vt præſtet,interueniente & hic illa præſcriptione, qua facilius apud eum debeãt cre
di maiora,apud quem minora præcedunt,quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem a-
liqua minora præparauerunt. Viderit nunc ſi æternam noſtri addiderunt.Hoc mihi ſatis eſt,
quod Chriſtus ille æternæ non longæ vitæ inuitator,de longæua conſultus quam deſtruebat, K
non ad æternam potius exhortatus eſt hominem quam inferebat.Quid,oro te,feciſſet Chri-
ſtus creatoris,ſi qui creatori diligendo ædificauerat hominem,non erat creatoris?Credo ne-
gaſſet diligendum creatorem.Cum in quodam loco oraſſet ad patrem illum ſuperiorem , ſa-
tis impudentibus & temerariis oculis ſuſpiciens ad cœlum creatoris, à quo tam aſpero & ſæ-
uo & grãdine & fulmine potuiſſet elidi,ſicut & Hieruſalem ſuffigi ab eo potuit , aggreſſus eũ
ex diſcipulis quidam Domine,inquit,doce nos orare,ſicut Ioãnes diſcipulos ſuos docuit. Sci
licet quia alium deum aliter exiſtimaret orandum.Hoc qui præſumpſerat, prius eſt probet a-
lium deum æditum à Chriſto. Nemo enim ante voluiſſet orare noſſe , quàm didiciſſet quem L
oraret.Igitur ſi didicerat,proba.Si nuſquam vſque adhuc probas, ſcito illum in creatorẽ for-
Ioannes baptiſta — mam orationis poſtulaſſe,in quem etiam diſcipuli Ioannis orabant.Sed quia & Ioannes no-
uum aliquem ordinem orationis induxerat , ideo hoc & à Chriſto diſcipulus eius expoſtulã-
dum non immerito præſumpſerat,vt & illi de proprio magiſtri ſui inſtituto , non alium , ſed
aliter deum orarent.Proinde nec Chriſtus ante orationis notitiã diſcipulo contuliſſet,quàm
dei ipſius. Ita & ipſe in eum docuit orationem quem diſcipulus vſque adhuc nouerat. Deni-
que ſenſus orationis quem deum ſapiant recognoſce.Cui dicam pater? Ei qui me omnino nõ
fecit,à quo originem non traho,an ei qui me faciundo & inſtruendo generauit? A quo ſpiri-
tum ſanctum poſtulem?à quo nec mundialis ſpiritus præſtatur ? an à quo fiunt etiam angeli, M
ſpiritus,cuius & in primordio ſpiritus ſuper aquas ferebatur? Eius regnũ optabo venire , quẽ
nunquam regem gloriæ audiui?an in cuius manu etiam corda ſunt regum ? Quis dabit mihi
panem cottidianum? qui nec milium mihi condit , an qui etiam de cœlo panem angelorum
cottidianum populo ſuo præſtitit?Quis mihi delicta dimittet ? qui ea non iudicando non re-
tinet,an qui ſi non dimiſerit retinebit vt iudicet? Quis non ſinet nos deduci in tentationem?
quem poterit tentator non timere , an qui à primordio tentatorem angelum prædamnauit?
Hoc ordine qui alij deo ſupplicat & non creatori,non orat illum,ſed infamat. Proinde à quo
petam vt accipiam? Apud quem quæram vt inueniam ? Ad quem pulſabo vt aperiatur mihi?
Quis habet petenti dare:niſi cuius omnia?cuius ſum etiam ipſe qui peto. Quid autem perdidi
apud

A apud deum illum, vt apud eum quæram & inueniam? Si ſapientiam atque prudentiam, has
creator abſcondit, apud eum ergo quæram. Si ſalutem & vitam, & has apud creatorem. Ni-
hil alibi quæretur vt inueniatur, quàm vbi latuit vt appareat. Sic nec alioſum pulſabo, quàm
vnde ſum fugatus. Denique ſi accipere & inuenire, & admitti, laboris & inſtantiæ fructus eſt,
illi qui petiit, & quæſiuit, & pulſauit, intellige hæc à creatore mandari & repromitti. Ille enim
deus optimus, vltro veniens ad præſtandum non ſuo homini, nullum illi laborem, nec inſtã-
tiam indixiſſet. Iam enim non optimus ſi non vltro daret non petenti, & inuenire præſtaret
non quærenti, & aperiret non pulſanti. Creator autem potuit indicere iſta per Chriſtum, vt
quia delinquendo homo offenderat deum ſuum, laboraret, & inſtantia petendi acciperet, &
B quærendi inueniret, & pulſandi introiret. Sic & præmiſſa ſimilitudo nocturnum panis peti-
torem amicum facit nõ alienum, & ad amicum pulſantem non ad ignotum, Amicus autem
etiam ſi offendit, magis creatoris eſt homo quàm dei Marcionis. Itaque ad eũ pulſat, ad quem
ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes ſciebat, cubantem iam cum infantibus
quos naſci voluerat. Etiam quod ſero pulſatur, creatoris eſt tempus. Illius & ſerum, cuius ſe-
culum & ſeculi occaſus. Ad deum autem nouum, nemo ſero pulſaſſet, tantum quod luceſcẽ-
tem. Creator eſt, qui & ianuam olim Nationibus clauſerit, quæ olim pulſabatur Iudæis: is &
exurgit & dat, & ſi iam non quaſi amico, non tamen quaſi extraneo homini, ſed quaſi mole-
ſto, inquit. Moleſtum autem tam cito deus recens neminem pati potuit. Agnoſce igitur & pa
C trem, quem etiam appellas creatorem. Ipſe eſt qui ſcit quid filij poſtulent. Nam & panem pe-
tentibus, de cœlo dedit manna, & carnem deſiderantibus emiſit ortygometram, non ſerpen-
tem pro piſce, nec ſcorpium pro ouo. Illius autem erit nõ dare malum pro bono, cuius vtrũ-
que ſit. Cæterum deus Marcionis non habens ſcorpium, non poterat id ſe dicere non daturũ,
quod non habebat: ſed ille qui habens & ſcorpium, non dat. Itaque & ſpiritum ſanctum is da
bit, apud quẽ eſt & non ſanctus. Cum ſurdum dæmoniũ expuliſſet, vt & in iſta ſpecie curatio-
nis Eſaiæ occurriſſet, in Belzebule dictus eiicere dæmonia: ſi ego iquit in Belzebule eiicio dæ-
monia, filij veſtri in quo eiiciũt? hac voce quid magis portendit, quàm in eo eiicere ſe, in quo
& filij eorum? In virtute ſcilicet creatoris. Nam ſi putas ſic accipiendum, Si ego in Belzebule,
filij veſtri in quo? quaſi illos ſuggillaret in Belzebule eiicientes, reſiſtet tibi prior ſenſus, non
D poſſe Satanam diuidi aduerſus ſemetipſum. Adeo nec illi in Belzebule eiiciebant, ſed vt dixi-
mus in virtute creatoris, quam vt intelligi faceret, ſubiungit: Quod ſi ego in digito dei expel
lo dæmonia, ergóne appropinquauit in vos regnum dei? Apud Pharaonem enim venefici il-
li adhibiti aduerſus Moyſen, virtutem creatoris digitum dei appellauerunt. Digitus dei eſt Digitus dei
hoc, quod ſignificarent etiam modicum, validiſſimum tamen. Hoc & Chriſtus oſtendens,
commemorator non obliterator vetuſtatum, ſcilicet ſuarum, virtutem dei digitum dei dixit,
non alterius intelligendam quàm eius apud quem hoc erat appellata. Ergo & regnum ipſius
appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam
E fortis illius armati, quem validior alius oppreſſit, principem dęmoniorum quem Belzebulem
& Satanam ſupra dixerat, ſignificans digito dei oppreſſum, non creatorem ab alio deo ſuba-
ctum. Cæterum quomodo adhuc ſtaret regnum eius in ſuis terminis, & legibus & officiis,
quem licet integro mundo vel ſic potuiſſet videri ſuperaſſe validior ille deus Marcionis, ſi nõ
ſecundum legem eius etiam Marcionitæ morerentur, in terram defluendo, ſæpe & à ſcorpio
docti non eſſe ſuperatum creatorem. Exclamat mulier de turba, Beatum vterum qui illum
portaſſet, & vbera quæ illum educaſſent: Et dominus, imò beati qui ſermonem dei audiũt &
faciũt. Quia & retro ſic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obſecutores dei præ-
fert. Nam nec hic mater aſſiſtebat illi. Adeo nec retro negauerat, vt ne tum cum id rurſus au-
F dit: rurſus proinde felicitatem ab vtero & vberibus matris ſuæ tranſtulit in diſcipulos, à qua
non tranſtuliſſet ſi eam non haberet. Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitæ in
creatore. Hic enim ſufficit ſi ea in Chriſto reperiuntur. Ecce inæqualis & ipſe, inconſtans, le-
uis, aliud docens aliud faciens: Iubet omni petenti dare, & ipſe ſignum petentibus non dat.
Tanto æuo lucem ſuam ab hominibus abſcondit: & negat lucernam abſtruendam, ſed con- 43
firmat ſuper candelabrum proponendam, vt omnibus luceat. Vetat remaledicere, multoma-
gis vtique maledicere: & væ ingerit Phariſæis & doctoribus legis. Quis eſt tã ſimilis dei mei
Chriſtus, niſi ipſius? Sæpe iam finximus nullo modo potuiſſe illum deſtructorem legis deno-
tari, ſi alium deum promulgaſſet. Ideo & tunc Phariſæus qui illum vocarat ad prandium, re-
tractabat penes ſe cur non prius tinctus eſſet quàm recubuiſſet ſecundum legem, qui deum Tinctꝰ, hoc eſt lotus

legis

legis circumferret. Ieſus autem etiam interpretatus eſt ei legem , dicens, illos calicis & catini G
exteriora emundare , interiora autem ipſorum plena eſſe rapina & iniquitate , vt ſignificaret
vaſculorum mundicias hominum eſſe intelligendas apud deum. Quia & Phariſęus de homi-
ne nó de calice illoto apud ſe tractauerat. Ideo exteriora, inquit, calicis lauatis , id eſt carnem:
interiora autem veſtra non emundatis, id eſt animam : adiiciens , Nónne qui exteriora fecit,
†digito. id eſt carnem, & interiora fecit, id eſt animam? quo dicto † aperte demonſtrauit, ad eundem
deum pertinere mundicias hominis exterioris & interioris, cuius vterque ſit, præponētis mi-
ſericordiam non modo lauacro hominis, ſed etiam ſacrificio. Subiungit enim: Date quæ ha-
betis eleemoſynam, & omnia munda erunt vobis . Quod ſi & alius poteſt deus miſericordiā H
mandaſſe, non tamen antequam cognitus . Porro & hic apparet illos non de deo increpitos,
ſed de eius diſciplina, à quo illis & figuratè vaſculorum munditiæ, & manifeſtè miſericordia-
rum opera imperabantur. Sic & holuſcula decimantes , vocationem autem & dilectionē dei
prætereuntes obiurgat. Cuius dei vocationem & dilectionem, niſi cuius & rutam & mētam,
ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat quod modica cu
rabant, ei vtique cui maiora non exhibebant, dicenti: Diliges dominum deum tuum ex toto
44 corde, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocauit ex Aegypto . Cæterum nec
tempus admiſiſſet, vt Chriſtus tam pręcoquam imo tam acerbam adhuc dilectionem, expo-
ſtularet nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palàm facto . Primatum quoque captantes I
locorum, & honorem ſalutationum, cum incuſat, ſectā creatoris adminiſtrat , eiuſmodi prin
cipes Sodomorum ἄρχοντας appellantis, prohibentis etiam confidere in Prępoſitos, imò & in
totum, miſerrimum hominem pronunciantis qui ſpem habet in homine. Quod ſi propterea
quis affectat principatum vt de officiis aliorum glorietur, qui officia vetuit eiuſmodi ſperā-
di, & confidendi in hominem, idem & affectatores principatuum increpuit . Inuehitur & in
doctores ipſos legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus , quæ ipſi ne digito quidē
Onera legis aggredi auderent, non legis onera ſuggillās quaſi deteſtator eius: quomodo enim deteſtator,
qui cum maximè potiora legis prætereuntes incuſabat, eleemoſynam & vocationem & dile-
ctionem dei, ne hæc quidem grauia, ne dum decimas rutarum munditias catinorum? Cæte- K
rum excuſandos potius cenſuiſſet, ſi importabilia portare non poſſent . Sed quæ onera taxat?
quæ ipſi de ſuo exaggerabant, docentes præcepta doctrinas hominum , commodorum ſuorū
cauſa, iungentes domum ad domum, vt quæ proximi ſunt auferrent, clamantes populum, a-
mantes munera, ſectantes retributionem, diripientes iudicata pauperum , vti eſſet illis vidua
in rapinam, & pupillus in prædam. De quibus idem Eſaias, Væ qui valent in Iſraële. Et rurſus.
Qui vos poſtulant, dominantur veſtri . Qui magis quàm legis doctores? Hi ſi & Chriſto di-
ſplicebant, vt ſui diſplicebant. Alienæ enim legis doctores non omnino pulſaſſet . Cur autem
Væ audiunt etiam quod ædificarent prophetis monimenta interemptis à patribus eorum, lau
de potius digni, qui ex iſto opere pietatis teſtabantur ſe non conſentire factis patrum , ſi non L
erat zelotes, qualem arguunt Marcionitæ , delicta patrum de filiis exigentem vſque in quar-
tam natiuitatem? Quam vero clauem habebant legis doctores , niſi interpretationem legis?
ad cuius intellectum neque ipſi adibant non credentes ſcilicet : Niſi enim credideritis , non
intelligetis: neque alios admittebant , vtique docentes præcepta potius & doctrinas hominū.
Qui ergo nec ipſos introeuntes, nec aliis aditum præſtantes, increpabat , obtrectator haben-
dus eſt legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant & præcluſores legis. Si fautor, iam nó
& æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuſcandum creatorem ingerebat vt ſæuum , erga quem
delinquentes Væ habituri eſſent. Et quis ſæuum non potius timeret prouocare deficiendo ab
eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timēdum ingerebat. Sic oportebat Chri- M
ſtum creatoris. Merito itaque non placebat illi hypocriſis Phariſæorum, labiis ſcilicet aman-
tium deum, non corde. Cauete, inquit diſcipulis, à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocri-
ſis, non prædicatio creatoris. Odit contumaces patris filius , non vult ſuos tales exiſtere in il-
lum: non in alium, in quem hypocriſis fuiſſet admiſſa, cuius exemplum à diſcipulis caueretur.
Ita Phariſæorum perhibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant
Phariſæi. Igitur quoniam hypocriſim eorum taxarat, vtique cælantem occulta cordis, & in-
Superficialia officia credulitatis ſecreta ſuperficialibus officiis obumbrantem, quæ clauem agnitionis habens, nec
in ipſa introiret, nec alios ſineret: ideo adiicit. Nihil autem opertum quod non patefiet, & ni-
hil abſconditum quod non dinoſcetur: ne quis exiſtimet illum dei ignoti retro & occulti re-
Adagnitio uelationem & adagnitionem intentare cum ſubiiciat, etiam quæ inter ſe muſſitarent vel tra-
ctarent,

A ctarent,ſcilicet ſuper ipſo dicentes,Hic nõ expellit dæmonia niſi in Belzebule, in apertũ pro- 45
ceſſura,& in ore hominum futura,ex Euangelij promulgatione . Dehinc conuerſus ad diſci-
pulos,Dico autem,inquit,vobis amicis , nolite terreri ab eis qui vos ſolũmodo occidere poſ-
ſunt,nec poſt hoc vllam in vobis habent poteſtatem.Sed hiis erit Eſaias prædicẽs:Vide quo-
modo iuſtus aufertur,& nemo aduertit. Demonſtrabo autem vobis quem timeatis . Timete
eum qui poſtquam occiderit,poteſtatem habeat mittẽdi in gehennam, Creatorem vtique ſi-
gnificans,Itaque dico vobis,hunc timete.Et hoc in loco ſufficeret mihi,ſi quem timeri iubet,
offendi vetat:& quem offendi vetat,demereri iubet: & qui hæc mandat ipſius eſt , cui timen-
do,& non offendendo,& demerendo procurat.Sed habeo & de ſequentibus ſumere. Dico e-
B nim vobis,omnis qui confitebitur in me coram hominibus,cõfitebor in illo coram deo. Qui
confitebuntur autem in Chriſto , occidi habebunt coram hominibus , nihil vtique amplius
paſſuri poſt occiſionem ab illis.Hi ergo erunt quos ſupra præmonet, ne timeant tantummo-
do occidi:ideo præmittens non timendam occiſionem , vt ſubiungeret ſuſtinendam confeſ-
ſionem.Et omnis qui negauerit me coram hominibus,denegabitur coram deo, ab eo vtique
qui illum confitentem confeſſurus fuiſſet.Si enim confeſſorem cõfitebitur,ipſe eſt qui & ne- Confeſſor
gatorem negabit.Porrò ſi confeſſor eſt,cui nihil timendum eſt poſt occiſionem, negator erit Negator
cui timendum eſt etiam poſt mortem.Itaque cum creatoris ſit quod timendum eſt poſt mor
tem,gehennæ ſcilicet pœna,& negator ergo creatoris eſt.Si autem negator, & confeſſor, qui
C poſt occiſionem nihil ab homine paſſurus eſt,à deo planè paſſurus ſi negaret: atque ita Chri-
ſtus creatoris eſt,qui oſtendit negatores ſuos creatoris gehennam timere debere. Poſt deter- Negatio
ritam itaque negationem,ſequitur & blaſphemiæ formidandæ admonitio: Qui dixerit in fi-
lium hominis,remittetur:illi autem qui dixerit in ſpiritum ſanctum,nõ remittetur ei. Quod
ſi iam remiſſio & retentio delicti,iudicem deum ſapiunt, huius erit ſpiritus ſanctus non bla-
ſphemandus,non remiſſuri ſcilicet blaſphemiam:ſicut & ſupra non negandus, occiſuri ſcili-
cet etiam in gehennam.Quod ſi & blaſphemiam Chriſtus à creatore auertit , quomodo ad-
uerſarius ei venerit non ſcio. Aut ſi & per hæc ſeueritatẽ eius infuſcat non remiſſuri blaſphe-
miam,& occiſuri etiam in gehennam,ſupereſt vt & illius diuerſi dei impune & ſpiritus blaſ-
D phemetur,& Chriſtus negetur,& nihil interſit de cultu eius déue contemptu:& ſicut de con-
temptu nulla pœna,ita & de cultu nulla ſperanda ſit merçes.Perductos ad poteſtates , prohi-
bet ad interrogationem cogitare de reſponſione. Sanctus enim , inquit, ſpiritus docebit vos
ipſa hora,quid eloqui debeatis. Si eiuſmodi documentum creatoris eſt , eius erit & præceptũ
cuius præceſſit exemplum.Balaam prophetes in Arithmis arceſſitus à rege Balach, ad male- Num.22.
dicendum Iſraëlem,cum quo prælium inibat, ſimul ſpiritu implebatur , non ad quam vene- per totum
rat maledictionem,ſed quam illi ipſa hora ſpiritus ſuggerebat benedictionem pronunciabat,
ante profeſſus apud nuncios regis,mox etiam apud ipſum , id ſe pronunciaturum quod deus
ori eius indidiſſet.Hæ ſunt nouæ doctrinæ noui Chriſti, quas olim famuli creatoris initiaue-
E runt.Ecce plane diuerſum exemplum Moyſi & Chriſti.Moyſes rixantibus fratribus vltro in-
tercedit,& iniurioſum increpat:Quid proximum tuum percutis?Et reiicitur ab illo . Quis te
conſtituit magiſtrum aut iudicem ſuper nos?Chriſtus vero poſtulatus à quodam, vt inter il-
lum & fratrem ipſius diuidunda hæreditate componeret,operam ſuam, & quidem tam pro-
bæ cauſæ denegauit.Iam ergo melior Moyſes meus Chriſto tuo, fratrum paci ſtudens , iniu-
riæ occurrens.Sed enim optimi & non iudicis dei Chriſtus,quis me,inquit, iudicem conſti-
tuit ſuper vos?Aliam vocem excuſationis inuenire non potuit,ne ea vteretur, qua improbus
vir, & impius frater aſſertorem probitatis atque pietatis excuſſerat , Denique probauit malã
vocem,vtendo ea,& malum factum,pacis inter fratres componendæ declinatione . Aut nũ-
F quid indignè tulerit,hoc dicto fugatum Moyſen? Ideoq; in cauſa pari diſceptãtium fratrum,
voluit illos commemoratione eiuſdem dicti confudiſſe ? planè ita . Ipſe enim tunc fuerat in
Moyſe,qui talia audierat,ſpiritus ſcilicet creatoris. Puto iam alibi ſatis commendaſſe nos di-
uitiarum gloriam damnari à deo noſtro,ipſos dynaſtas detrahente de ſolio, & pauperes alle-
uante de ſterquilinio.Ab eo ergo erit & parabola diuitis blandientis ſibi de prouentu agrorũ
ſuorum,cui deus dicit:Stulte hac nocte animam tuam repoſcent . Quæ autem paraſti cuius
erunt?Sic denique rex de gazis & apothecis deliciarum ſuarum apud Perſas gloriatus, per E-
ſaiam male audiuit.Quis nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de veſtitu , niſi
qui iſta homini ante proſpexit:& exinde præſtans,merito curam eorum,tanquam æmulam li
beralitatis ſuæ prohibet , qui & ſubſtantiam ipſius animæ accommodauit potiorem eſca , &
materiam

materiam ipſius corporis figurauit potiorem tunica, cuius & corui non ſerunt , nec metunt, G
nec in apothecas condunt,& tamen aluntur ab ipſo:cuius & lilia & fœnum non texunt , nec
nent,& tamen veſtiuntur ab ipſo:cuius & Salomon glorioſiſſimus , nec vllo tamen floſculo
Præſtantia vtitur iterũ pro præſtatione — cultior:Cæterum nihil tam abruptum quàm vt alius præſtet,alius de pręſtantia eius ſecure a-
gere mandet,& quidem derogator ipſius.Denique ſi quaſi derogator creatoris , non vult de
eiuſmodi friuolis cogitari,de quibus nec corui,nec lilia laborent,vltro ſcilicet pro ſua vilita-
te ſubiectis,paulo poſt parebit.Interim cur illos modicæ fidei incuſat,id eſt cuius fidei? eiúſne
quam nondum poterant perfectam exhibere deo,tantum quod velato cum maxime diſcen-
tes eum:an quam hoc ipſo titulo debebant creatori,vti crederent hæc illum vltro generi hu-
46 mano ſumminiſtrare,nec de eis cogitarent?Nam & cum ſubiicit: Hæc enim Nationes mun- H
†præbitorẽ — di quærunt,nõ credendo ſcilicet in deum conditorem omnium & probatorem, † quos pares
gentium nolebat,in eundem deum modicos fidei increpabat,in quem gentes incredulas no-
tabat.Porrò cum & adiicit,Scit autem pater opus eſſe hæc vobis,prius quæram quem patrem
intelligi velit Chriſtus.Si ipſorum creatorem demonſtrat,& bonum confirmat,qui ſcit quid
filiis opus ſit.Sin illum alium deum, quomodo ſcit neceſſarium eſſe homini victum atque ve
ſtitum,quorum nihil præſtitit? Si enim ſciſſet , præſtitiſſet . Cæterum ſi ſcit quæ ſunt homini
neceſſaria,nec tamen præſtitit,aut malignitate aut infirmitate non præſtitit.Profeſſus autem
neceſſaria hæc homini,vtique bona confirmauit.Nihil enim mali neceſſarium.Et non erit iã
depreciator operum & indulgentiarum creatoris,vt quod ſupra diſtuli expunxerim.Porro ſi I
quæ neceſſaria ſcit homini,alius & proſpexit & præſtat,quomodo hæc ipſe promittit? An de
alieno bonus eſt?Quærite enim,inquit,regnum dei,& hæc vobis adiicientur. Vtique ab ipſo.
Quod ſi ab ipſo,qualis eſt qui aliena præſtabit? Si à creatore cuius & ſunt , quis eſt qui aliena
promittat?Ea ſi regno accedunt ſecundo gradu reſtituenda,eius eſt ſecundus gradus,cuius &
primus:eius victus atque veſtitus,cuius & regnum.Ita tota promiſſio creatoris eſt,parabola-
47 rum ſtatus,ſimilitudinum peræquatio,ſi nec in alium ſpectant, quàm cui per omnia pariaue-
rint.Sumus ſerui:dominum enim habemus deum.Succingere debemus lumbos, id eſt expe-
diti eſſe ab impedimentis laciniosæ vitæ & implicitæ. Item lucernas ardentes habere , id eſt
mentes à fide accenſas,& operibus veritatis relucentes , atque ita expectare dominum, id eſt K
Chriſtum. Vnde redeuntem?ſi à nuptiis?creatoris eſt,cuius nuptiæ. Si non creatoris , nec ipſe
Marciõ inuitatus ad nuptias iſſet,deum ſuum intuens deteſtatorem nuptiarum . Defecit ita-
que parabola in perſona domini,ſi non eſſet cui nuptiæ competunt.In ſequenti quoque para-
bola ſatis errat,qui furem illum cuius horam ſi pater familiæ ſciret , non ſineret effodi domũ
ſuam,in perſonam diſponit creatoris.Fur enim creator,quomodo videri poteſt dominus to
tius hominis?Nemo ſua furatur aut ſuffodit,ſed ille potius qui in aliena deſcendit, & hominẽ
Fur,diabolus — à domino eius alienat.Porro cum furẽ nobis diabolũ demonſtret,cuius horã etiã in primor-
dio ſi homo ſciſſet nunquã ab eo ſuffoſſus eſſet,propterea iubet vt parati ſimus, quia qua nõ pu
tamus hora,filius hominis adueniet:non quaſi ipſe ſit fur,ſed iudex, ſcilicet eorum , qui ſe nõ L
parauerint,nec cauerint furem.Ergo ſi ipſe eſt filius hominis,iudicẽ teneo, & in iudice crea-
torem defendo.Si vero Chriſtum creatoris,in nomine filij hominis hoc loco oſtendit, vt eũ
furem portendat,qui quãdo venturus ſit ignoremus,habes ſupra ſcriptum, Neminem rei ſuæ
furem eſſe:Saluo & illo quod in quantum timendum creatorem ingerit,in tantum illi nego-
" cium agens,creatoris eſt.Itaque interroganti Petro,in illos an in omneis parabolam dixiſſet,
" ad ipſos & ad vniuerſos qui eccleſiis pręfuturi eſſent,proponit Actorum ſimilitudinem,quo-
Actores Conſerui — rum qui bene tractauerit conſeruos abſentia domini,reuerſo eo omnibus bonis præponetur.
Qui vero ſecus egerit,reuerſo domino qua die non putauerit,hora qua non ſcierit,illo ſcili-
" cet filio hominis Chriſto creatoris non fure,ſed iudice,ſegregabitur,& pars eius cum infide- M
" libus ponetur.Proinde igitur aut & hic iudicem dominum opponit, & illic catechizat : aut ſi
" deum optimũ,iam & illum iudicem affirmat,licet nolit hæreticus . Temperare enim tentant
" hunc ſenſum,cum deo eius vindicatur , quaſi tranquillitatis ſit & manſuetudinis , ſegregare
ſolummodo & partem eius cum infidelibus ponere:ac ſi nõ ſit vocatus,vt ſtatui ſuo redditus:
quaſi non & hoc ipſum iudicato fiat.Stultitia.Quis erit exitus ſegregatorum?Nónne amiſſio
ſalutis?Siquidem ab eis ſegregabuntur qui ſalutem conſequentur. Quid igitur infidelium ſta
tus?Nónne damnatio?Aut ſi nihil patientur ſegregati & infideles, æquè ex diuerſo nihil con-
ſequentur retenti & fideles . Si vero conſequentur ſalutem retenti & fideles, hanc amittant
neceſſe eſt ex diuerſo ſegregati & infideles.Hoc erit iudicium,quod qui intẽdit creatoris eſt.

Quem

A Quem alium intelligam cædentem ſeruos paucis aut multis plagis, & prout commiſit illis,
ita & exigentem ab eis, quàm retributorem deum? Cui me decet obſequi, niſi remuneratori?
Proclamat Chriſtus tuus, Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, nullius gehennę domi-
nus qui paulo ante diſcipulos, ne ignem poſtularent inhumaniſſimo viculo coërcuerat, quã-
do iſte Sodomam & Gomorram nimbo igneo exuſſit? quando cantatum eſt, Ignis ante ipſum
procedet, & cremabit inimicos eius? quando & per Oſee comminatus eſt, ignem emittam in
ciuitates Iudææ? vel per Eſaiam, Ignis exarſit ex indignatione mea? Non mentiatur. Si non eſt
ille qui de rubo quoque ardenti, vocem ſuam emiſit: viderit quem ignem intelligendum cõ-
tendas. Etiam ſi figura eſt: hoc ipſo quod de meo elemento argumenta ſenſui ſuo ſumit, me-
B eſt qui de meis vtitur. Illius erit ſimilitudo ignis, cuius & veritas. Ipſe melius interpretabitur
ignis iſtius qualitatem, adiiciens, Putatis veniſſe me pacem mittere in terram? non, dico vo- Οὐκ ἦλθον
bis, ſed ſeparationem. Machæram quidem ſcriptum eſt. Sed Marcion emendat, quaſi non & βαλεῖν εἰρή-
ſeparatio opus ſit machæræ. Igitur & ignem euerſionis intendit, qui pacem negauit. Quale νην, ἀλλὰ
prælium, tale & incendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra cõgruens domino. De- μάχαιραν
nique diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem: & mater in filiam, & filia in matrẽ: Matth. 10.
& nurus in ſocrum, & ſocrus in nurum: Hoc prælium inter parentes ſi in ipſis verbis tuba ce-
cinit prophetæ, vereor ne Micheas Chriſto Marcionis prędicaret. Et ideo hypocritas pronũ-
ciabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus vero illud non dinoſcentes. Quo ſcili-
C cet adimplens omnia quæ ſuper ipſos fuerant prædicata, nec aliter docens debuerat agnoſci.
Cæterum quis poſſet eius tempora noſſe, cuius per quæ probaret non habebat? Merito expro-
brat etiam quod iuſtum non à ſemetipſis iudicarent. Olim hoc mandat, per Ezechielem, Iuſtũ
iudicium & pacatorium iudicate. Per Hieremiam, facite iudicium & iuſtitiam. Per Eſaiam, iu
dicate pupillo & iuſtificate viduam: imputans etiam vineæ Soreth, quod non iudicium feciſ-
ſet, ſed clamorem. Qui ergo docuerat vt facerent ex præcepto, is exigebat vt facerent & ex
arbitrio. Qui ſeminauerat pręceptum, ille & redundantiam eius vrgebat. Iam vero quàm ab-
ſurdum vt ille mandaret iuſtè iudicare, qui deum iudicem iuſtum deſtruebat. Nam & iudicẽ
qui mittit in carcerem, nec ducit inde, niſi ſoluto etiam nouiſſimo quadrãte, in perſona crea-
toris obtrectationis nomine diſſerũt. Ad quod neceſſe habeo eodem gradu occurrere. Quo- Eodẽ gradu occurrere
D tieſcunque enim ſeueritas creatoris opponitur, totiẽs illius eſt Chriſtus, cui per timorem co
git obſequium. Quæſtionem rurſus de curatione ſabbato facta quomodo diſcuſſit? Vnuſquiſ-
que veſtrum ſabbatis non ſoluit aſinum aut bouem ſuum à præſepi, & ducit ad potum? Ergo
ſecundum conditionem legis operatus, legem confirmauit, non diſſoluit, iubentem nullum
opus fieri, niſi quod fieret omni animæ, quanto potius humanæ? Parabolarum congruentiam
vbique recognoſcor exigere. Simile eſt regnum dei, inquit, grano ſinapis, quod accepit ho-
mo, & ſeminauit in horto ſuo. Quis in perſona hominis intelligẽdus? Vtique Chriſtus: Quia,
licet Marcionis, filius hominis eſt dictus, qui accepit à patre ſemen regni, ſermonem ſcilicet
E Euangelij, & ſeminauit in horto ſuo, vtique in mundo, puta nunc in homine. Sed cum in ſuo
horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius ſit, ſed creatoris, ergo qui in ſuum ſemina-
rit, creator oſtenditur. Aut ſi, vt hunc laqueum euadant, conuerterint hominis perſonam à
Chriſto in hominem accipientem ſemen regni, & ſeminantem in horto cordis ſui, nec ipſa
materia alij conueniet quàm creatori. Quale eſt enim vt leniſſimi dei regnum, quod etiam
iudicij feruor lachrymoſa auſteritate ſubſequitur. De ſequenti planè ſimilitudine vereor, ne
forte alterius dei regno portendat. Fermento enim comparauit illud, non azymis quæ fami-
liariora ſunt creatori. Congruit & hæc coniectura mendicantibus argumenta. Itaque & ego Vanitatem
vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno creatoris, vanitate de-
F quia poſt illam clibanus vel furnus gehennæ ſequatur. Quoties adhuc ſe iudicem oſtendit, & pellere
in iudice creatorem? Quoties vtique eiecit & damnat reiiciendo. Sicut hic quoque cum ſur-
rexerit, inquit, pater familiæ. Quò niſi quo dixit Eſaias, Cum ſurrexerit cominuere terram, &
cluſerit oſtium, vtique excludendis iniquis, quibus pulſantibus reſpondebit, neſcio vnde ſitis.
Et rurſus enumerantibus quod coram illo ederint, & biberint, & in plateis eorum docuerit. Lucæ. 13.
adiiciet, Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentium. Vbi?
foris ſcilicet, vbi erunt excluſi, oſtio cluſo ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit excluſio in pœnam,
cum videbunt iuſtos introeuntes in regnum dei, ſe vero detineri foris. A quo? Si à creatore,
quis erit ergo intus recipiens iuſtos in regnum? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, vt fo-
ris detineat in pœnam, quos aduerſarius eius excluſit, ſuſcipiẽdos à ſe vtique magis in aduer-
ſarij bilem?

ſarij bilem?Sed & ille excluſurus iniquos, ſciat vtique creatorem illos detēturum in pœnam, G
aut non ſciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor eſt illo qui detinet, cedens
ei nolens: aut ſi vult ita fieri, ipſe ita faciendum iudicauit, & non erit melior creatore ipſe au-
tor infamiæ creatoris. Hæc ſi nulla ratione conſiſtunt, vt alius punire, alius liberare credatur,
vnius erit tam iudicium quàm & regnum: & dum vnius eſt vtrumque, qui & iudicat creato-
ris eſt. Ad prandium vel ad cœnam qualeis vocari iubet? Qualeis oſtenderat per Eſaiam, Cō-
fringe panem tuum eſurienti, & mendicos & qui ſine tecto ſunt induc in domum tuam, qui
ſcilicet humanitatis iſtius vicem retribuere non poſſint. Hanc ſi Chriſtus captari vetat, in re-
ſurrectione eam repromittens, creatoris eſt forma cui non placent amantes munera, ſectan- H
48 tes retributionem. Etiam inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. Homo qui-
dam fecit cœnam & vocauit multos: Vtique cœnæ paratura, vitæ æternæ ſaturitatem figurat.
Dico primo extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam non ſolere, certè facilius ſo
lere domeſticos & familiareis. Ergo creatoris eſt inuitaſſe, ad quem pertinebant qui inuita-
bantur, & per Adam quà homines, & patres quà Iudaici, nō eius ad quem neque natura per-
tinebant neque prærogatiua. Dehinc ſi is mittit ad conuiuas, qui cœnam parauit, ſic quoque
creatoris eſt cœna qui miſit ad conuiuas admonendos, ante iam vocatos per patres, admo-
nendos autem per Prophetas: non qui neminem miſerit admonendum, nec qui nihil prius e-
gerit ad vocandum, ſed ipſe deſcēderit ſubito: tantum quod innoteſcens, iam inuitans: tantū I
quod inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem faciens horam cœnandi & ad inuitandi.
Excuſant ſe inuitati. Si ab alio deo, merito, quia ſubito inuitati. Si non merito, ergo nec ſubi-
to. Si autem non ſubito inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant vo-
cationem, tunc primo dicentes ad Aaronem, fac nobis deos qui præeant nobis. Atque exin-
de aure audientes & non audientes vocationem ſcilicet dei, qui pertinentiſſime ad hanc pa-
rabolam per Hieremiam, audite, inquit, vocem meam, & ero vobis in dominum & vos mi-
hi in populum, & ibitis in omnibus viis meis quaſcunque mandauero vobis. Ecce inuitatio
dei. Et non audierunt, inquit, & non aduerterunt aurem ſuam. Ecce recuſatio populi. Sed ab-
ierunt in hiis quæ concupiuerunt corde ſuo malo. Agrū emi, & boues mercatus ſum, & vxo- K
rem duxi. Et adhuc ingerit, Et emiſi omneis ad vos famulos meos Prophetas. Hic erit ſpiri-
tus ſanctus admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non audiit populus meus, & nō in-
tendit auribus ſuis, & obdurauit collum ſuum. Hoc vt patrifamiliæ renunciatum eſt, motus
tunc (bene quod & motus. negat enim Marcion moueri deū ſuum, ita & hoc meus eſt) mā-
Sublectio — dat de plateis & vicis ciuitatis facere ſublectionē. Videamus an eo ſenſu quo rurſus per Hie-
remiam, Nunquid ſolitudo factus ſum domui Iſraëlis? aut terra in incultum derelicta? Id eſt,
Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam. Quoniam dixit populus meus, non ve-
nimus ad te. Itaque miſit ad alios vocandos, ex eadem adhuc ciuitate. Dehinc loco abundan-
te, pręcepit etiam de viis & ſepibus colligi, id eſt nos iam de extraneis gentibus, illa ſcilicet æ- L
Deu.32.c — mulatione, qua in Deuteronomio, Auertam faciem meam ab eis, & monſtrabo quid illis in
nouiſſimis, id eſt alios poſſeſſuros locum eorum: quoniam genitura peruerſa eſt, filij in quibus
Παραζήλω- — fides non eſt. Illi obæmulati ſunt me in non deo, & prouocauerunt me in iram in idolis ſuis:
σαν — & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione inſipienti prouocabo eos in iram, in no-
Matth.22. — bis ſcilicet quorum ſpem Iudęi gerunt: de qua illos guſtaturos negat dominus, derelicta Sio-
ne tāquam ſpecula in vinea & in cucumerario caſula, poſteaquam & nouiſſimam in Chriſtū
inuitationem recuſauit. Quid ex hoc ordine ſecundum diſpoſitionem & prædicationes crea-
toris recenſendo, competere poteſt illi, cuius nec ordinem habet, nec diſpoſitionem ad para-
bolæ conſpirationem, qui totum opus ſemel fecit? Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ M
ſecundo actu admonitio? Ante debent alij excuſare, poſtea alij conueniſſe. Nunc autem pari-
ter vtramque partem inuitare venit, de ciuitate, de ſepibus, aduerſus ſpeculum parabolæ: nec
poteſt iam faſtidioſos iudicare quos nunquā retro inuitauit, quos cum maximè aggreditur.
Aut ſi de futuro eos iudicat, cōtempturos vocationem: ergo & ſublectionem loco eorum ex
gentibus de futuro portendit. Planè ad hoc ſecundo venturus eſt vt gentibus prædicet. Et ſi
venturus eſt autem, puto non quaſi vocaturus adhuc conuiuas, ſed iam collocaturus. Interea
qui cœnæ iſtius vocationem in cœleſte conuiuium interpretaris ſpiritalis ſaturitatis & iocū-
ditatis, memento & terrenas promiſſiones vini & olei & frumenti & ipſius ciuitatis, æque in
ſpiritalia figurari à creatore. Ouem & Dragmam perditam quis requirit? Nōne qui perdidit?
Quis autem perdidit? Nōnne qui habuit? Qui vero habuit? Nōnne cuius fuit? Si igitur homo
non al-

A non alterius eſt res,quàm creatoris,is eum habuit cuius fuit.Is perdidit qui habuit, Is requiſi-
uit,qui perdidit.Is inuenit,qui quæſiuit.Is exultauit,qui inuenit. Ita vtriuſque parabolæ argu-
mentum vacat circa eum,cuius non eſt ouis neque drachma,id eſt homo.Nō enim perdidit,
quia non habuit:nec requiſiuit,quia non perdidit:nec inuenit,quia nec requiſiuit: nec exulta-
uit,quia non inuenit.Atque adeo exultare illius eſt de pœnitentia peccatoris , id eſt de perditi
recuperatione,qui ſe profeſſus eſt olim,malle peccatoris pœnitentiam quàm mortem . Qui-
bus duobus dominis neget poſſe ſeruiri,quia alterum offendi ſit neceſſe,alterum defendi,ipſe
declarat,deum proponens & Mammonā.Deinde Mammonam quem intelligi velit,ſi inter-
B pretem nō habes,ab ipſo potes diſcere . Admonens enim nos , de ſecularibus ſuffragia nobis
proſpicere amicitiarum,ſecundū ſerui illius exemplū,qui ab actu ſummotus , dominicos de- Proſpicere ſuffragia amicitiarum
bitores diminuit,cautionibus releuat in ſubſidiū ſibi,Et ego,inquit,dico vobis, facite vobis a-
micos de Mammona iniuſtitiæ, de nummo ſcilicet,de quo & ſeruus ille . Iniuſtitiæ enim au- 49
torē & dominatorem totius ſeculi NVMMVM ſcimus omnes : cui famulatam videns Pha- Mammona Syriacum vocabulum, diuitias ſignificat
riſæorum cupiditatem amentauit hanc ſententiam , Non poteſtis deo ſeruire & Mammonæ.
Irridebant denique Phariſæi pecuniæ cupidi,quod intellexiſſent ſcilicet Mammonā de num-
mo dictum,ne quis exiſtimet in Māmona creatorē intelligendum,& Chriſtum à creatoris il
los ſeruitute reuocaſſe.Quin nunc potius ex hoc diſce, vnum à Chriſto deum oſtēſum.Duos
enim dominos nominauit Deum & Mammonam,creatorē & nummum.Deniq; nō poteſtis
C deo ſeruire,vtiq; ei cui ſeruire videbantur:& Mammonæ cui magis deſtinabātur. Quod ſi ip
ſe aliū ſe ageret,nō duos dominos,ſed tres demōſtraſſet.Et creator enim dominus, quia deus.
Et vtiq; magis dominus,quàm Mammonas:magiſq; non obſeruandus, qua magis dominus.
Quale eſt enim,vt qui Mammonam dominum dixerat,& cum deo iunxerat,vere ipſorū do-
minum taceret,id eſt creatorem? Aut nunquid tacēdo eo , conceſſit ſeruiendum ei eſſe,ſi ſo-
lummodo ſibi & Mammonæ negauit poſſe ſeruiri?Ita cum vnum deum ponit nominaturus
& creatorē,ſi alius eſſet ipſe,creatorem nominauit,quem dominum ſine alio deo non poſuit.
Et illud itaq; relucebit,quomodo dictum ſit:In Mammona iniuſto fideles nō extitiſtis : quod
verum eſt,quis vobis credet?In nummo ſcilicet iniuſto , non in creatore : quem & Marcion
D iuſtum facit. Et ſi in alieno fideles inuenti non eſtis , meum quis dabit vobis? Alienum enim
debet eſſe à ſeruis dei , quod iniuſtum eſt . Creator autem quo modo alienus erat Phariſæis,
proprius deus Iudaicæ gentis?Si ergo hæc non cadunt in creatorē, ſed in Mammonam, quis
vobis credet,quod verius eſt,& quis vobis dabit quod meum eſt,non poteſt quaſi alius dixiſ-
ſe de alterius dei gratia.Tunc enim videretur ita dixiſſe,ſi eos in creatorem, non in Mammo
nam infideles notando , per creatoris mentionem diſtinctiones feciſſet dei alterius nō com-
miſſuri ſuam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius videri poteſt , ſi nō ad
hoc proponatur,vt à re de qua agitur ſeparetur?Si autem & iuſtificantes ſe coram hominibus
Phariſæi ſpem mercedis in homine ponebant, illo eos ſenſu increpabat, quo & propheta Hie
E remias : Miſer homo qui ſpem habet in homine . Si & adiicit : Scit autem deus corda ve-
ſtra , illius dei vim commemorabat : Lucernam ſe pronunciabat , ſcrutantem renes & cor-
da . Si ſuperbiam tangit , quod elatum eſt apud homines peroſum eſt deo, Eſaiam ponit an-
tè oculos:Dies enim domini ſabaoth,in omnem contumelioſum & ſuperbum, in omnem ſu
blimem & elatum , & humiliabuntur . Poſſum iam colligere cur tanto æuo deus Marcionis
fuerit in occulto.Expectabat,opinor,donec hæc omnia diſceret à creatore. Didicit ergo vſq;
ad Ioannis tempora, atque ita exinde proceſſit annunciare regnum dei , dicens : Lex & pro-
phetæ vſque ad Ioannem,ex quo regnum dei annunciatur : quaſi non & nos limitem quendā Ioannes veluti limes conſtitutus inter vetera & noua.
agnoſcamus Ioannem conſtitutum inter vetera & noua, ad quem deſineret Iudaiſmus , & à
F quo inciperet Chriſtianiſmus : non tamen vt ab alia virtute facta ſit ſedatio legis & prophe-
tarum,& initiatio Euangelij,in quo eſt dei regnum , Chriſtus ipſe . Nam & ſi probauimus &
vetera tranſitura,& noua ſucceſſura prædicari à creatore , ſi & Ioannes antecurſor & præpa-
rator oſtenditur viarum domini,Euangelium ſuperducturi,& regnum dei promulgaturi: &
ex hoc iam, quod Ioannes venit, ipſe erit Chriſtus , qui Ioannem erat ſubſecuturus vt ante-
curſorem:& ſi deſierunt vetera,& cœperunt noua interſtite Ioanne, non erit mirum quod ex
diſpoſitione eſt creatoris: vt vnde magis probetur , quàm ex legis & prophetarum in Ioannē 50
occaſu,& ex inde ortu,regnum dei.Tranſeat igitur cœlum & terra citius , ſicut & lex & pro-
phetæ,quàm vnus apex verborum domini.Verbum enim,inquit Eſaias, dei noſtri , manet in
æuum.Nam quoniam in Eſaia iam tunc Chriſtus,ſermo ſcilicet & ſpiritus creatoris , Ioannē

prædicarat,vocem clamantis in deſerto parare viam domini:in hoc venturũ,vt legis & pro- G
phetarum ordo exinde ceſſaret,per adimpletionem,non per deſtructionem, & regnum dei à
Chriſto annunciaretur:ideo ſubtexuit,facilius elementa tranſitura , quàm verba ſua :confir-
mans,hoc quoque quod de Ioanne dixerat,non præteriſſe.Sed Chriſtus diuortium prohibet,
dicens:Qui dimiſerit vxorem ſuam & aliam duxerit,adulterium committet.Qui dimiſſam à
viro duxerit, æque adulter eſt . vt ſic quoque prohibeat diuortium , illicitum facit repudiatæ
matrimonium. Moyſes vero permittit repudium in Deuteronomio : Si ſumpſerit quis vxo-
rem,& habitauerit cum ea,& euenerit non inuenire eam apud eum gratiam,eo quod inuen-
tum ſit in illa impudicum negocium,ſcribet libellum repudij, & dabit in manum eius , & di-
mittet illam de domo ſua.Vides diuerſitatem legis & Euangelij,Moyſi & Chriſti?Planè: non H
enim recepiſti illud quoque Euangelium eiuſdem veritatis,& eiuſdem Chriſti, in quo prohi-
bens diuortium,propriam quæſtionem eius abſoluit : Moyſes propter duritiam cordis veſtri
præcepit libellum repudij dare:à primordio autem non fuit ſic:quia ſcilicet qui marem & fœ
minam fecerat,erunt duo,dixerat,in carne vna.Quod deus itaque iunxit, homo diſiunxerit?
Hoc enim reſponſo,& Moyſi conſtitutionem protexit, vt ſui : & creatoris inſtitutionem di-
rexit,vt Chriſtus ipſius.Sed quatenus ex his reuincendus es , quæ recepiſti, ſic tibi occurram,
ac ſi meus Chriſtus . Nónne & ipſe prohibens diuortium , & patrem tamen geſtans eum qui
marem & fœminam iunxit,excuſauerit potius quàm deſtruxerit Moyſi conſtitutionem . Sed
ecce ſic tuus ſit iſte Chriſtus contrarium docens Moyſi & creatori , vt ſi non contrarium o- I
ſtendero,meus ſit . Dico enim illum conditionaliter nunc feciſſe diuortij prohibitionem , ſi
ideo quis dimittat vxorem vt aliam ducat.Qui dimiſerit, inquit, vxorem , & aliam duxerit,
adulterium commiſit. Et qui à marito dimiſſam duxerit , æque adulter eſt , ex eadem vtique
cauſa dimiſſam qua non licet dimitti vt alia ducatur : illicitè enim dimiſſam pro indimiſſa
ducens,adulter eſt.Manet enim matrimonium quod non rite diremptum eſt. Manente ma-
trimonio , nubere adulterium eſt.Ita ſi conditionaliter prohibuit dimittere vxorem , non in
totum prohibuit.Et quod non prohibuit in totum,permiſit.Aliud eſt vbi cauſa ceſſat, ob quã
Diuortium — prohibuit.Et iam non contrarium Moyſi docet,cuius pręceptum alicubi conſeruat:non dum
51 dico confirmat.Aut ſi omnino negas permitti diuortium à Chriſto,quomodo tu nuptias di-
Baptiſma & Euchariſtia duo ſacramenta primitiuæ eccleſiæ — rimis,nec coniungẽs marem & fœminam, nec alibi coniunctos ad ſacramentum Baptiſma- K
tis & Euchariſtiæ admittens,niſi inter ſe coniurauerint aduerſus fructum nuptiarum , vt ad-
uerſus ipſum creatorem?Certe quid facit apud te maritus , ſi vxor eius commiſerit adulteriũ.
Habebit ne illam?Sed nec tuum Apoſtolum ſinere coniungi proſtitutæ,membra Chriſti. Ha
bet itaque & Chriſtum aſſertorem iuſtitia diuortij . Iam hinc confirmatur ab illo Moyſes ex
eodem titulo prohibens repudium,quo & Chriſtus , ſi inuentum fuerit in muliere negocium
impudicum.Nam & in euangelio Matthæi:Qui dimiſerit, inquit, vxorem ſuam præter cau-
ſam adulterij,facit eam adulterari : æque adulter cenſetur & ille qui dimiſſam à viro duxerit.
Cæterum præter ex cauſa adulterij,nec creator diſiungit quod ipſe ſcilicet coniunxit, eodem L
alibi Moyſe conſtituente eum qui ex compreſſione matrimonium fecerat , non poſſe dimit-
tere vxorem in omne tempus.Quod ſi ex violentia coactum matrimoniũ ſtabit,quanto ma-
gis ex conuenientia voluntarium?Sicut & prophetiæ autoritate, vxorem iuuentutis tuæ non
dimittes. Habes itaque Chriſtum vltro veſtigia vbique creatoris ineuntem , tam in permit-
Quo quo velis latere — tendo repudio,quàm in prohibẽdo . Habes etiam nuptiarum quoquo velis latere proſpecto-
rem,quas nec ſeparari vult prohibendo repudium,nec cum macula haberi , tunc permitten-
do diuortium.Erubeſce non coniungens quos tuus quoque Chriſtus coniunxit.Erubeſce etiã
diſiungens ſine eo merito,quo diſiungi voluit & tuus Chriſtus.Debeo nunc & illud oſtende-
re,vnde hanc ſententiam deduxerit dominus,quóue direxerit . Ita enim plenius conſtabit, cũ
non ad Möyſen deſtruendum ſpectaſſe per repudij propoſitionem ſubito interpoſitam : quia M
nec ſubito interpoſita eſt,habens radicem ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retun-
dens Herodem,quod aduerſus legem vxorem fratris ſui defuncti duxiſſet,habentis filiam ex
Illiberis qui Græce ἄτεκνος id eſt carens liberis — illa,non aliâs hoc permittente,imo & præcipiente lege,quàm ſi frater illiberis deceſſerit,vt à
fratre ipſius & ex coſta ipſius ſuppararetur ſemen illi , coniectus in carcerem fuerat, ab eodẽ
Herode poſtmodũ & occiſus.Facta igitur mẽtione Ioannis dominus,& vtiq; ſucceſſus exitus
eius,illicitorum matrimoniorum & adulteri figura iaculatus eſt in Herodẽ,adulterum pro-
nuncians , etiam qui dimiſſam à viro duxerit : quo magis impietatem Herodis oneraret, qui
non minus morte quàm repudio dimiſſam à viro duxerat : & hoc fratre habente ex illa fi-
liam,&

A liam,& vel eo nomine illicitè,ex libidinis non ex legis inſtinctu: ac propterea prophetē quoq;
aſſertorem legis occiderat.Hoc mihi diſſeruiſſe proficiet, etiam ad ſubſequens argumentum
diuitis apud inferos dolentis,& pauperis in ſinu Abrahæ requieſcentis . Nam & illud quantū
ad ſcripturæ ſuperficiem ſubito propoſitum eſt,quantum ad intentionem ſenſus,& ipſum co
hæret mentioni Ioannis male tractati,& ſuggillati Herodis male † meritati , vtriuſq; exitum Forte, maritati
deformans,Herodis tormenta,& Ioannis refrigeria,vt iā audiret Herodes:Habēt illic Moy-
ſen & prophetas,illos audiāt.Sed Marcion aliorſum cogit, ſcilicet vt vtranq; mercedē crea-
toris,ſiue tormenti,ſiue refrigerij apud inferos , determinet eis poſitam qui legi & prophetis
obedierint,Chriſti vero & dei ſui cœleſtem definiat ſinum & portum.Reſpōdebimus, & hac 52
B ipſa ſcriptura reuincente oculos eius,quæ ad inferos diſcernit Abrahæ ſinum pauperi . Aliud
enim Inferi,vt puto,aliud quoque Abrahæ ſinus . Nam & magnum ait intercedere regiones
iſtas profundum,& tranſitum vtrinque prohibere. Sed nec alleuaſſet diues oculos & quidem
de longinquo,niſi in ſuperiora, & de altitudinis longinquo per immenſam illam diſtantiam
ſublimitatis & profunditatis. Vnde apparet ſapienti cuique, qui aliquādo Elyſios audierit,eſ- Elyſij cāpi
ſe aliquam localem determinationem,quæ ſinus dicta ſit Abrahæ , ad recipiendas animas fi- Sinus Abrahæ
liorum eius etiam ex Nationibus,patris ſcilicet multarum Nationum in Abrahę cenſum de-
putandarum, & ex eadem fide qua & Abraham deo credidit , nullo ſub iugo legis , nec in ſi-
gno circuncisionis.Eam itaque regionem,ſinum dico Abrahæ,etſi non cœleſtem , ſublimio-
C rem tamen inferis,interim refrigerium præbituram animabus iuſtorum, donec conſumma-
tio rerum reſurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat: tunc apparitura cœleſti
promiſſione quam Marcion ſuo vendicat, quaſi non à creatore promulgatam . Ad quam a-
ſcenſum ſuum Chriſtus ædificat in cœlum,ſecundum Oſee: vtique ſuis : vbi eſt & locus æter-
nus,de quo Eſaias:Quis annunciabit vobis locum æternum,niſi ſcilicet Chriſtus incedens in
iuſtitia,loquens viam rectam,odio habens iniuſtitiam & iniquitatem?Quod ſi æternus locus
repromittitur,& aſcenſus in cœlum ædificatur à creatore, promittente etiam ſemen Abrahæ
velut ſtellas cœli futurum,vtique ob cœleſtem promiſſionem, ſalua ea promiſſione , cur non
capiat ſinum Abrahæ dici,temporale aliquod animarum fidelium receptaculum, in quo iam
D delinietur futuri imago,ac candida quædam vtriuſque iudicij proſpiciatur.Admonens quo-
que vos hæreticos dum in vita eſtis Moyſen & prophetas vnum deum prædicantes creato-
rem,& vnum Chriſtum prædicantes eius,& vtrumque iudicium pœnę & ſalutis æternę apud
vnicum deum poſitum,qui occidat & viuificet.Imo,inquit, noſtri dei monela de cœlo , non
Moyſen & prophetas iuſſit audiri,ſed Chriſtum:Hunc audite . Merito . Tunc enim Apoſtoli
ſatis iam audierant Moyſen & prophetas,qui ſecuti erant Chriſtum,credendo Moyſi & pro-
phetis. Nec enim accepiſſet Petrus dicere : Tu es Chriſtus , antequam audiſſet & credidiſſet
Moyſi & prophetis , à quibus ſolis adhuc Chriſtus annunciabatur . Hæc igitur fides eorum
meruerat,vt etiam voce cœleſti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant euā-
E gelizantem pacem, euangelizantem bona , annunciantem locum æternum , ædificantem il-
lis aſcenſum ſuum in cœlum . Apud inferos autem de eis dictum eſt : Habent illic Moyſen
& prophetas , audiant illos : qui non credebant , vel qui nec omnino ſic credebant eſſe poſt
mortem ſuperbiæ diuitiarum , & gloriæ deliciarum , ſupplicia annunciata à Moyſe & pro-
phetis : decreta autem ab eo deo , qui de thronis deponit dynaſtas , & de ſterquiliniis eleuat
inopes . Ita cum vtrinque pronunciationis diuerſitas competat creatori , non erit diuinita-
tum ſtatuenda diſtantia , ſed ipſarum materiarum . Conuerſus ibidem ad diſcipulos , Væ di-
cit autori ſcandalorum , expediſſe ei ſi natus non fuiſſet , aut ſi molino ſaxo ad collum deli- 53
gato præcipitatus eſſet in profundum,quàm vnum ex illis modicis vtique diſcipulis eius ſcā-
F dalizaſſet . Aeſtima quale ſupplicium comminetur illi. Nec enim alius vlciſcetur ſcandalum
diſcipulorum eius.Agnoſce igitur & iudicem,& illo affectu pronunciantem de cura ſuorum,
quo & creator retro:Qui tetigerit vos , ac ſi pupillam oculi mei tangat.Idem ſenſus eiuſdem
eſt.Peccantem fratrem iubet corripi quod qui non fecerit,vtique deliquit,aut ex odio volens
fratrem in delicto perſeuerare,aut ex acceptione perſonæ,parcens ei:habens Leuiticum: Non
odies fratrem tuum in animo tuo.Traductione non traduces proximum tuum, vtique & fra
trem,& non ſumes propter illum delictum. Nec mirum ſi ita docet , qui pecora quoque fra-
tris tui,ſi errantia in via inueneris,prohibet deſpicias:quo minus ea reducas fratri, nedum ip
ſum ſibi.Sed & veniam des fratri in te delinquenti iubet etiam ſepties, parum planè. Plus eſt
enī apud creatorē,qui nec modū ſtatuit,in infinitū pronūcians,Fratris malitię memor ne ſis.

Nec petenti eam præſtes mandat,ſed & non petenti.Non enim dones offenſam vult,ſed ob- G
liuiſcaris.Lex leproſorum quantæ ſit interpretationis erga ſpecies ipſius vitij, & inſpectatio-
nis ſummi ſacerdotis,noſtrum erit ſcire:Marcionis, moroſitatem legis opponere, vt & hic
Chriſtum æmulum eius affirmet præuenieptem ſolennia legis etiam in curatione decem le-
proſorum,quos tantummodo ire iuſſos, vt ſe oſtenderent ſacerdotibus, in itinere purgauit,
ſine tactu iam & ſine verbo tacita poteſtate, & ſola voluntate : quaſi neceſſe ſit ſemel reme-
diatore languorum & vitiorum annunciato Chriſto,& de effectibus probato,de qualitatibus
curationum retractari:aut creatorem in Chriſto ad legem prouocari: ſi quid aliter quàm le-
ge diſtinxit,ipſe perfecit:cum aliter vtique dominus per ſemetipſum operetur,ſiue per filium
Propria Vicaria — aliter per prophetas famulos ſuos maximæ documenta virtutis & poteſtatis: quæ vt clariora H
& validiora qua propria,diſtare à vicariis fas eſt. Sed eiuſmodi & alibi iam dicta ſunt in do-
cumento ſuperiore. Nunc etſi præfatus eſt multos tunc fuiſſe leproſos apud Iſraëlẽ, in diebus
Heliſæi prophetæ,& neminem eorum purgatum niſi Naaman Syrum : non vtique & nume-
rus faciet ad differentiam deorum,in deſtructionem creatoris,vnum remediantis, & præla-
tionem eius qui decem emundarit.Quis enim dubitabit plureis potuiſſe curari ab eo,qui vnũ
curaſſet, quàm ab illo decem,qui nũquam retro vnum ? Sed hac cum maxime pronunciatio-
ne diffidentiam Iſraëlis vel ſuperbiam pulſat:quod cum multi eſſent illic leproſi,& prophetes
54 non deeſſet, etiam ædito documento nemo decucurriſſet ad deum operantem in prophetis.
Igitur quoniam ipſe erat authenticus pontifex dei patris, inſpexit illos ſecundum legis arca- I
num,ſignificantis Chriſtum eſſe verum diſceptatorem & elimatorem humanarum macula-
rũ.Sed & quod in manifeſto fuit legis,præcepit:Ite oſtẽdite vos ſacerdotibus.Cur, ſi illos an-
te erat emundaturus?An quaſi legis illuſor, vt in itinere curatis oſtenderet, nihil eſſe legem
cum ipſis ſacerdotibus?& vtique viderit ſi cui tam opinioſus videbitur Chriſtus,imo dignio-
ra ſunt interpretanda,& fidei iuſtiora:Ideo illos remediatos, quà ſecundum legem iuſſi abire
ad ſacerdotes obaudierant:neque enim credibile eſt, emeruiſſe medicinam à deſtructore le-
gis obſeruatores legis. Sed cur priſtino leproſo nihil tale præcepit ? quia nec Heliſæus Syro
Naaman:& tamen non idcirco non erat creatoris.Satis reſpondi, ſed qui credidit, intelligit
etiam altius aliquid.Diſce igitur & cauſas.In Samariæ regionibus res agebatur, vnde erat & K
vnus interim ex leproſis.Samaria autem deſciuerat ab Iſraële,habens ſchiſma illud ex nouem
tribubus, quas auulſas per Achiam prophetam, collocauerat apud Samariam Hieroboam.
Sed & aliâs ſemper ſibi placentes erant Samaritani de montibus & puteis patrum:ſicut in E-
uangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio domini apud puteum,Ne tu maior ſis, & cæ-
tera.Et rurſus:Patres noſtri in iſto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hieroſolymis o-
portet adorare.Itaque qui & per Eſaiam Væ dixerit eis qui confident in monte Samariæ,iam
& ipſam reſtituere dignatus,de induſtria, iubet oſtendere ſe ſacerdotibus, vtique qui non e-
rant niſi vbi & templum,ſubiiciens Samaritam Iudæo,quoniam ex Iudæis ſalus,licet Iſraëli-
tæ & Samaritæ:tota enim promiſſio tribui Iudæ Chriſtus fuit:vt ſcirent Hieroſolymis eſſe & L
Matrix religionis — ſacerdotes & templum,& matricem religionis,& fontem non puteum ſalutis. Et ideo vt vi-
dit agnouiſſe legem illos Hieroſolymis expungendam, ex fide iam iuſtificandos ſine legis or
dine remediauit. Vnde & vnum illum ſolutum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Samari-
ten miratus,non mandat offerre munus ex lege,quia ſatis iam obtulerat,gloriam deo reddẽs:
hoc & domino volente interpretari legem. Et tamen cui deo gratiam reddidit Samarites,
quando nec Iſraëlites alium deum vſque adhuc didiciſſet?Cui alij quàm cui omnes remedia-
ti retro à Chriſto?Et ideo fides tua te ſaluum fecit, audiit: quia intellexerat veram ſe deo om-
Vera oblatio — nipotenti oblationem,gratiarum ſcilicet actionem, apud verum templum & verum pontifi-
cem eius,Chriſtũ facere debere. Sed nec Phariſæi poſſunt videri de alterius dei regno conſu-
luiſſe dominũ,quando venturũ ſit,quàm diu alius à Chriſto editus deus nõ erat:nec ille de al- M
terius regno reſpondiſſe,quàm de cuius cõſulebatur.Non venit,inquit,regnũ dei cum obſer-
uatione,nec dicunt:Ecce hic,ecce illic. Ecce enim regnũ dei intra vos eſt. Quis non ità inter-
pretabitur,intra vos,id eſt in manu, in poteſtate veſtra: ſi audiatis, ſi faciatis dei præceptum?
Quod ſi in pręcepto eſt dei regnũ,propone igitur contra,ſecundũ noſtras antitheſeis, Moy-
ſen,& vna ſentẽtia eſt Præceptũ,inquit,excelſum nõ eſt,nec lõge à te.Nõ in cœlo eſt, vt dicas,
qs aſcẽdit in cœlũ,& deponit nobis illud,& auditũ illud faciemus.Nec vltra mare eſt, vt dicas,
quis trãsfretabit & ſumet illud nobis,& auditũ illud faciemus?Propè te eſt verbũ, in ore tuo,
& in corde tuo,& in manibus tuis facere illud.Hoc erit nõ hic,nec illic:Ecce eñ intra vos eſt

regnum

A regnum dei.Et ne argumentetur audacia hæretica,de regno creatoris,de quo cõſulebatur, nõ
de ſuo reſpondiſſe eis dominũ,ſequentia obſiſtunt.Dicẽs enim filium hominis ante multa pa
ti & reprobari oportere,ante aduentum ſuum, in quo & regnum ſubſtantialiter reuelabitur,
ſuum oſtendit & regnum de quo reſpõderat,quod paſſiones & reprobationes ipſius expecta-
bat.Reprobari autẽ habens & poſtea agnoſci,& aſſumi,& extolli,etiam ipſum verbum repro-
bari, inde decerpſit vbi in lapidis ænigmate vtraque reuelatio eius apud Dauid canebatur:pri
ma recuſabilis,ſecunda honorabilis.Lapis,inquit, quem reprobauerũt ædificantes, iſte factus
eſt in caput anguli.A domino factum eſt hoc.Vanum enim ſi credidimus deũ de contumelia
B aut gloria ſcilicet alicuius prædicaſſe:non vt eum portenderet, quem & in lapidis & in petræ
& in montis figura portenderat.Sed ſi de ſuo loquitur aduentu, cur eum diebus Noe & Loth
cõparat tetris & atrocibus,deus & lenis & mitis? Cur admonet meminiſſe vxoris Loth, quæ
præceptum creatoris non impune contempſit,ſi non cum iudicio venit vindicãdorum præ-
ceptorum ſuorum? Etiam ſi vindicat vt & ille,ſi iudicat me, non debuit per eius documenta
formare quem deſtruit:ne ille me formare videatur.Si vero & hic non de ſuo loquitur aduẽ-
tu,ſed de Iudæi Chriſti,expectemus etiã nunc ne quid de ſuo prædicet,illum interim eſſe cre-
dentes,quẽ omni loco prædicat.Nam & orandi perſeuerantiam & inſtantiã mandans, para-
bolã iudicis ponit,coacti audire viduã,inſtantia & perſeuerãtia interpellationũ eius. Ergo iu
dicem deum oſtendit orandum,non ſe,ſi nõ ipſe eſt iudex. Sed ſubiunxit facturum deũ vin-
C dictam electorum ſuorum. Si ergo ipſe erit iudex qui & vindex: creatorem ergo meliorem
deum probauit, quem electorum ſuorum clamantium ad eum die & nocte vindicem oſten-
dit.Et tamen cum tẽplum creatoris inducit,& duos adorantes diuerſa mente deſcribit, Pha-
riſæum in ſuperbia,publicanum in humilitate:ideoq; alterum reprobatum, alterum iuſtifica-
tum deſcendiſſe:vtiq; docendo qua diſciplina ſit orandum,eum & hic orandum conſtituit, à
quo relaturi eſſent eam orandi diſciplinam ſiue reprobatricem ſuperbiæ ſiue iuſtificatricẽ hu
militatis.Alterius dei,nec templum,nec oratores,nec iudicium inuenio penes Chriſtum, niſi
creatoris? Illum iubet adorare in humilitate vt alleuatorem humilium: nõ in ſuperbia,vt de-
ſtructorem ſuperborum.Quem alium adorandum mihi oſtendit,qua diſciplina,qua ſpe? Ne-
D minem opinor.Nam & quam docuit orationem creatori probauimus conuenire. Aliud eſt
ſi etiam adorari quà deus optimus & vltro bonus nõ vult.Sed quis optimus,niſi vnus,inquit,
deus? Non quaſi ex duobus diis vnum optimum oſtenderit, ſed vnum eſſe optimum deum ſo
lum,qui ſic vnus ſit optimus,quà ſolus deus.Et vtique optimus,qui pluit ſuper iuſtos & iniu-
ſtos,& ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, ſuſtinens & alens & iuuans etiam Mar-
cionitas.Deniq; interrogatus ab illo quodam,præceptor optime, quid faciens vitam æternã
poſſidebo:de præceptis creatoris an ea ſciret,id eſt faceret, expoſtulauit:ad conteſtandũ præ-
ceptis creatoris vitam acquiri ſempiternam. Quumq; ille principaliora quæque affirmaſſet
obſeruaſſe ſe ab adoleſcentia.Vnum,inquit, tibi deeſt. Omnia quæcunque habes, vende,& da
E pauperibus, & habebis theſaurum in cœlo, & veni, ſequere me. Age Marcion omneſq; iam
commiſerones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Reſcidit ne Chriſtus priora
præcepta,non occidendi,non adulterandi,non furandi,non falſum teſtandi, diligendi patrẽ
& matrem? An & illa ſeruauit,& quod deerat adiecit? quãquam & hoc præceptum largitio-
nis in egenos vbique diffuſum ſit in lege & prophetis, vti glorioſiſſimus ille obſeruator præ-
ceptorum,pecuniam multo cariorem habiturus traduceretur. Salu●m eſt igitur & hoc in E-
uangelio:Non veni diſſoluere legem & prophetas,ſed potius adimplere. Simul & cætera du-
bitatione liberauit,manifeſtando vnius eſſe,& dei nomen, & optimi, & vitam æternã & the-
ſaurum in cœlo,& ſemetipſum, cuius præcepta ſupplendo & conſeruauit & auxit: ſecundum 55
F Micheam quoque hoc loco recognoſcendus, dicentem: Si annunciauit tibi homo quid bo-
num? aut quid à te dominus exquirit,quàm facere iudicium,diligere miſericordiam,& para-
tum eſſe ſequi dominum deum tuum? Et homo enim Chriſtus annuncians quid ſit bonum:
ſcientiam legis,præcepta,inquit,ſcis: facere iudicium: Vende, inquit, quæ habes:dilige miſe-
ricordiam,& da,inquit,egenis:paratum eſſe ire cum domino,& veni,inquit,ſequere me.

Tam diſtincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos & familias, & domos,
vt nemo facile ignorari de genere potuiſſet, vel de recentibus Auguſtianis cẽſibus adhuc tũc Auguſtiani
fortaſſe pendentibus.Ieſus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo videbatur: cenſus
vtique qua non natus nullam potuerat generis ſui in publico habuiſſe notitiam:ſed erat vnus
aliqui deputandus ex iis, qui quo modo ignoti habebantur. Cum igitur prætereuntem il-

lum cæcus audiſſet, cur exclamauit, Ieſu fili Dauid miſerere mei: niſi quia filius Dauid, id eſt G
ex familia Dauid non temere deputabatur per matrem & fratres, qui aliquando ex notitia
vtique annunciati ei fuerant. Sed antecedentes increpabant cæcum, vti taceret. Merito, quo-
niam quidem vociferabatur, non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes il-
los ſciſſe, quod Ieſus non eſſet filius Dauid: vt idcirco ſilentium cæco indixiſſe credantur.
Sed & ſi doceres, facilius illos ignoraſſe præſumeretur, quàm dominum falſam in ſe prædi-
cationem ſuſtinere potuiſſe. Sed patiens dominus. Non tamen confirmator erroris, imò etiã
detector creatoris, vt non prius hanc cæcitatem hominis illius enubilaſſet, ne vltra Ieſum fi-
lium Dauid exiſtimaret. Atquin ne patientiam eius infamaretis, nec vllam rationem diſſimu
lationis illi affingeretis, ne filium Dauid negaretis, manifeſtiſſimè confirmauit cæci prędica- H
tionem, & ipſa remuneratione medicinæ, & teſtimonio fidei. Fides, inquit, tua te ſaluum fecit.
Quid vis cæcum credidiſſe? Ab illo deo deſcendiſſe Ieſum ad detectionem creatoris, ad de-
ſtructionem legis & prophetarum, non illum eſſe qui ex radice Ieſſe, & ex fructu lumborum
Dauid deſtinabatur, cæcorum quoque remunerator? Sed nondum puto eiuſmodi tunc cæci
erant, qualis Marcion, vt hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce, Ieſu fili Dauid.
Qui hoc ſe & cognouit, & cognoſci ab omnibus voluit, fidem hominis & ſi melius oculatã,
& ſi veri luminis compotem, exteriore quoque viſione donauit, vt & nos regulam ſimulq;
mercedem fidei diſceremus. Qui vult videre Ieſum, Dauid filium credat per virginis cẽſum.
Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te ſaluũ fecit. Atq; ita cæcus remanebit ruẽs I
56 in Antitheſim, ruentem & ipſam Antitheſim. Sic enim cæcus cæcum deducere ſolet. Nam ſi
aliquando Dauidem in recuperatione Sionis, offenderant cæci reſiſtẽtes, quo minus admit-
teretur (in figuram populi proinde cæci non admiſſuri quandoque Chriſtum filium Dauid)
ideo Chriſtus ex diuerſo, cæco ſubuenit, vt hinc ſe oſtenderet non eſſe filium Dauid, & ex ani-
mi diuerſitate bonus cæcis, quos ille iuſſerat cædi: & cur fidei, & quidẽ prauæ præſtitiſſe ſe di-
xit? Atquin & hoc filius Dauid, Antitheſim de ſuo retundẽdam. Nam qui Dauid offenderãt,
†carnis cęci: nunc vero eiuſdem indecoris †homo ſupplicem ſe obtulerat filio Dauid: idcirco ei ſatiſ-
facienti quodammodo placatus filius Dauid, reſtituit lumina, cum teſtimonio fidei, qua hoc
ipſum crediderat, exorandũ ſibi eſſe filium Dauid. Et tamen Dauid audacia hominũ puto of-
fenderat, non valetudo. Cõſequitur & Zachęi domus ſalutẽ. Quo merito? Nunquid vel ille K
crediderat Chriſtum à Marcione veniſſe? Atquin adhuc in auribus erat omniũ vox illa cæci,
Miſerere mei Ieſu fili Dauid: & omnis populus laudes referebant deo: non Marcionis, ſed Da
uid. Enimuero Zachæus etſi allophylus, fortaſſe tamen aliqua noticia ſcripturarũ ex cõmer-
57 cio Iudaico afflatus: plus eſt autẽ, & ignorans Eſaiã præcepta eius impleuerat. Cõfringito, in-
quit, panem tuũ eſurienti: & non habẽtes tectum, in domum tuã inducito. Hoc cum maxime
Cũ maxime agebat, exceptum domo ſua paſcẽs dominum. Et nudum ſi videris, tegito. Hoc cum maxime
promittebat, in omnia miſericordiæ opera dimidium ſubſtantiæ offerens, diſſoluens violen-
tiorũ cõtractuũ obnoxios, & dimittens conflictatos in laxamentum, & omnẽ cõſcriptionem L
iniquam diſſipans, dicendo: etſi cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaq; do-
minus: Hodie, ĩquit, ſalus huic domui. Teſtimonium dixit ſalutaria eſſe quæ præceperat pro-
phetes creatoris. Cum vero dicit: Venit enim filius hominis ſaluum facere quod periit: iã non
cõtendo eum veniſſe, vt saluũ faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod ſaluum
venerat facere: ſed in alterius quæſtionis gradũ dirigo. De homine agi nulla dubitatio eſt, hic
cum ex duabus ſubſtantiis cõſtet, ex corpore & anima: quærendum eſt, ex qua ſubſtantiæ ſpe-
cie periiſſe videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, ſaluum fa
cit filius hominis: habet igitur & caro ſalutem. Si & anima perierat, animę perditio ſaluti de-
ſtinatur: caro quæ non periit, ſalua eſt. Si totus homo perierat ex vtraque ſubſtantia, totus ho M
mo ſaluus fiat, neceſſe eſt: & eliſa eſt ſententia hæreticorum negantium carnis ſalutẽ. Iam &
Chriſtus creatoris confirmatur, qui ſecundum creatorem totius hominis ſalutem polliceba-
tur. Seruorũ quoq; parabola, qui ſecundum rationem fœneratæ pecunię dominicæ diiudican-
tur, iudicẽ oſtendit deum, etiam ex parte ſeueritatis, nõ tãtum honorantem, verũ & auferen-
tem quod quis videatut habuiſſe. Aut ſi & hic creatorem finxerit auſterum, tollentem quod
non poſuerit, & metentẽ quod non ſeuerit: hic quoq; me ille inſtruit, cuius pecuniã vt fœnerẽ
edocet. Sciebat Chriſtus baptiſma Ioãnis vnde eſſet, & cur quaſi neſciẽs interrogabat? Scie
bat nõ reſponſuros ſibi Phariſæos, & cur fruſtra interrogabat? An vt ex ore ipſorum iudica-
ret illos, vel ex corde? Refer ergo & hæc ad excuſationẽ creatoris, & ad cõparationẽ Chriſti:
& conſi-

A & conſidera iam,quid ſecuturum eſſet,ſi quid Phariſæi ad interrogationem renũciaſſent. Pu-
ta illos renunciaſſe humanum Ioannis baptiſma: ſtatim lapidibus eliſi fuiſſent. Exiſteret ali-
quis Marcion aduerſus Marcionem qui diceret:O deum optimum,ô deum diuerſum à crea-
toris exemplis:Sciens præceps ituros homines,ipſe illos in præruptum impoſuit. Sic enim &
de creatore in arboris lege tractatur.Sed de cœlis fuit baptiſma Ioãnis.Et quare, inquit,Chri-
ſtus,non credidiſtis ei?ergo qui credi voluerat Ioanni , increpaturus quod non credidiſſent,
eius erat cuius ſacramentum Ioannes adminiſtrabat . Certè nolentibus renunciare quid ſa-
perent,cum & ipſe vicem opponit:& ego non dico vobis in qua virtute hæc facio, malũ ma-
lo reddidit.Reddite quæ Cæſaris Cæſari,& quæ ſunt dei deo . Quæ erunt dei?quæ ſimilia ſint
B denario Cæſaris, imago ſcilicet & ſimilitudo eius . Hominem igitur reddi iubet creatori , in
cuius imagine & ſimilitudine & nomine & materia expreſſus eſt.Quærat ſibi monetam deus
Marcionis.Chriſtus denarium hominis ſuo Cæſari iubet reddi , non alieno:niſi quod neceſſe
eſt qui ſuum denarium nõ habet. Iuſta & digna præſcriptio eſt in omni quæſtione ad pro- Præſcriptio
poſitum interrogationis pertinere debere ſenſum reſponſionis. Cæterum aliud conſulenti,a-
liud reſpondere,dementis eſt.Quo magis abſit à Chriſto quod ne homini quidem conuenit.
Sadducæi reſurrectionis negatores,de ea habentes interrogationem , propoſuerant domino
ex lege materiam mulieris,quæ ſeptem fratribus ex ordine defunctis , ſecundum præceptum
legale nupſiſſet,cuius viri deputanda eſſet in reſurrectione.Hæc fuit materia quæſtionis , hæc
C ſubſtantia cõſultationis.Ad hoc reſpondiſſe Chriſtum neceſſe eſt.Neminem timuit, vt quæ-
ſtiones aut declinaſſe videatur:aut per occaſionem earum, quod aliâs palàm nõ docebat ſub-
oſtendiſſe.Reſpondit igitur.Huius quidem æui filios nubere.Vides quàm pertinenter ad cau-
ſam.Quia de æuo venturo quærebatur , in quo neminem nubere definiturus , præſtruxit hic
quidem nubi,vbi ſit & mori. Quos vero dignat⁹ ſit deus illius æui poſſeſſione & reſurrectio-
ne à mortuis,neque nubere,neque nubi, quia nec morituri iam ſint , cum ſimiles angelorum
fiant,dei reſurrectionis filij facti . Cum igitur ſenſus reſpõſionis non ad aliud ſit dirigendus,
quàm ad propoſitum interrogationis:ſi hoc ſenſu reſponſionis,propoſitum abſoluitur inter-
rogationis,non aliud reſponſio domini ſapit , quàm quo quæſtio abſoluitur . Habes & tem-
D pora permiſſarum & negatarum nuptiarum , non ex ſua propria , ſed ex reſurrectionis quæ- 58
ſtione.Habes & ipſius reſurrectionis confirmationem,& totum quod Sadducæi ſciſcitaban-
tur,non de alio deo interrogantes,nec de proprio nuptiarum iure quærentes . Quod ſi ad ea
facis reſpondere Chriſtum,de quibus non eſt conſultus , negas eum , de quibus interrogatus
eſt,reſpondere potuiſſe,Sadducæorum ſcilicet ſapientia captum . Ex abundanti nunc & poſt
præſcriptionem , retractabo aduerſus argumentationes cohærentes . Nacti enim ſcripturæ
textũ, ita in legendo decucurrerũt.Quos autem dignatus eſt,deus illius æui.illius æui deo ad-
iungunt,quo alium deum faciant illius æui.Cum ſic legi oporteat: Quod autem dignatus eſt
deus,vt facta hic diſtinctione poſt deum,ad ſequentia pertineat,illius æui:id eſt, quos digna-
E tus ſit deus,illius æui poſſeſſione & reſurrectione.Non enim de deo, ſed de ſtatu illius æui cõ-
ſulebatur , cuius vxor futura eſſet poſt reſurrectionem in illo æuo . Sic & de ipſis nuptiis re-
ſponſum ſubuertunt:vt filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus dictum ſit creato-
ris, nuptias permittentis:ſe autem quos deus illius æui alter ſcilicet dignatus ſit reſurrectio-
ne,iam & hic non nubere:quia non ſint filij huius æui, quando de nuptiis illius æui conſultus
non de huius,eas negauerat de quibus conſulebatur.Itaque qui ipſam vim & vocis & pronũ-
ciationis & diſtinctionis exceperant,nihil aliud ſenſerunt, quàm quod ad materiam conſul-
tationis pertinebat.Atque adeo ſcribæ,Magiſter, inquiunt,bene dixiſti.Confirmauerat enim
reſurrectionem, formam eius ædendo aduerſus Sadducæorum opinionem . Denique teſti-
F monium eorum qui ita eum reſpondiſſe præſumpſerant , non recuſauit . Si autem Scribæ
Chriſtum filium Dauid exiſtimabant , ipſe autem Dauid dominum eum appellat , quid hoc
ad Chriſtum?Non Dauid errorem ſcribarum obtundebat,ſed honorem Chriſto Dauid pro-
curabat : quem dominum magis quàm filium Dauid confirmabat , quod non congrueret
deſtructori creatoris.At ex noſtra parte quàm conueniens interpretatio: nam qui olim à cæ-
co illo filius Dauid fuerat inuocatus , quod tunc reticuit , non habens in præſentia ſcribas,
nunc vltro coram eis de induſtria protulit , vt ſe quem cæcus ſecundum ſcribarum doctri-
nam filium tantum Dauid prædicarat , dominum quoque eius oſtenderet , remunerata qui-
dem fide cæci,qua filium Dauid crediderat illum,pulſata vero traditione ſcribarum, qua non
& dominum eum norant.Quodcunque ad gloriam ſpectaret Chriſti creatoris , ſic non alius

 tueretur,

tueretur,quàm Chriſtus Creatoris.Olim conſtitit de nominum proprietate,ei illam,qui pri- G
or & Chriſtum ſuum in homines annunciaret,& Ieſum tranſnominaret.Conſtabit itaque &
de impudentia eius, qui multos dicat venturos in nomine ipſius , quod non ſit ipſius , ſi non
59 Chriſtus & Ieſus creatoris eſt,ad quem proprietas nominum pertinet,Amplius,& prohibeat
eos recipi,quorum & ipſe par ſit, vt qui proinde in nomine venit alieno , ſi non ipſius erat à
mendacio nominis præuenire diſcipulos , qui per proprietatem nominis poſſidebat veritatē
eius.Venient denique illi,dicentes:Ego ſum Chriſtus. Recipies eos qui conſimilem recepiſti.
Et hic enim in nomine ſuo venit.Quid nunc , quod & ipſe veniet nominum dominus Ieſus
creatoris?Reiicies illum?Et quàm iniquum,quàm iniuſtum,& optimo deo indignum, vt nō
recipias eum in ſuo nomine venientem , qui alium in nomine eius recepiſti. Videamus & H
quæ ſigna temporibus imponat.Bella,opinor,& regnum ſuper regnum,& gentem ſuper gē-
tem,& peſtem,& fames terræq; motus,& formidines, & prodigia de cœlo:quæ omnia ſeuero
& atroci deo congruunt.Hæc cum adiicit etiam oportere fieri , quem ſe præſtat , deſtructo-
rem an probatorem creatoris?cuius?diſpoſitiones confirmat impleri oportere, quas vt opti-
mus tam triſtes,quàm atroces abſtuliſſet,potius quàm conſtituiſſet,ſi nō ipſius fuiſſent. An-
te hæc autem perſecutiones eis prædicat & paſſiones venturas,in martyrium,vtique & in ſa-
lutem:accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit , omnipotens proteget eos & con-
ſumet illos, & lapidabunt lapidibus fundæ : & bibent ſanguinem illorum velut vinum , & re-
plebunt pateras quaſi altaris:& ſaluos eos faciet dominus illo die,velut oues populū ſuum,qui I
lapides ſancti volutāt.Et ne putes hæc in paſſiones prædicari,quæ illos tot bellorū nomine ab
Allophylis manebāt,reſpice ad ſpecies. Nemo in prædicatione bellorum legitimis armis de-
bellandorum, lapidationem enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui fami-
liarem.Nemo tanta in bello ſanguinis flumina paterarum capacitate metitur,aut vnius alta-
ris cruentatione adæquat.Nemo oues appellat eos,qui in bello armati & ipſi ex eadem ferita-
te certantes , cadunt . ſed qui in ſua proprietate atque patientia dedentes potius ſemetipſos,
60 quàm vindicantes trucidantur.Denique qui lapides, inquit, ſancti volutant , non qui milites
pugnant . Lapides enim ſunt & fundamenta , ſuper quæ nos ædificamur , extructi ſecundum
Paulum,ſuper fundamentum Apoſtolorum,qui lapides ſancti oppoſiti omnium offenſui vo K
lutabant.Et hic igitur ipſe vetat cogitari,quid reſponderi oporteat apud tribunalia, qui & Ba
læ quod non cogitauerat,imo contra quàm cogitauerat , ſuggeſſit : & Moyſi cauſato linguæ
tarditatem,os repromiſit:& ſapientiam ipſam,cui nemo reſiſteret,per Eſaiam demonſtrauit:
Hic dicet, ego dei ſum, & clamabit in nomine Iacob , & alius inſcribetur in nomine Iſraëlis.

Confeſſio ſimplex & exerta in Martyris nomine

Quid enim ſapientius & incontradicibilius cōfeſſione ſimplici & exertra in martyris nomi-
ne cum deo inualeſcentis:quod eſt interpretatio Iſraëlis ? Nec mirum ſi is cohibuit præcogi-
tationem,qui & ipſe à patre excepit pronunciandi tempeſtiuè ſubminiſtrationem, Dominus
mihi dat linguam diſciplinæ , quando debeam proferre ſermonem : niſi Marcion Chriſtum
non ſubiectum patri infert . A proximis quoque perſecutiones & nominis ex odio vtique L
blaſphemiam prædicatam , non debeo rurſus oſtendere . Sed per tolerantiam , inquit , ſal-
uos facietis voſmetipſos , de qua ſcilicet pſalmus , Tolerantia , inquit , iuſtorum non periet
in finem . Quia & alibi : Honorabilis mors iuſtorum : ex tolerantia ſine dubio , quia & Za-
charias : Corona autem erit eis qui tolerauerint . Sed ne audeas argumentari Apoſtolos vt
alterius dei præcones,à Iudæis vexatos , memento Prophetas quoque eadem à Iudæis paſſos,
tamen non alterius dei Apoſtolos fuiſſe , quàm creatoris. Sed monſtrato dehinc tempo-
re excidij , cum cœpiſſet vallari exercitibus Hieruſalem , ſigna iam vltimi finis enarrat , ſolis
& lunæ ſyderúmque prodigia , & inter anguſtias Nationum obſtupeſcentium velut à ſoni-
tu maris fluctuantis pro expectatione imminētium orbi malorum . Quod & ipſæ vires cœlo-
rum concuti habeant,accipe Iohelem:Et dabo prodigia in cœlo,& in terra ſanguinē & ignē, M
& fumi vaporem.Sol cōuertetur in tenebras & in ſanguinem luna, priuſquam adueniat dies
magnus & illuſtris domini. Habes & Abacuc, Fluminibus diſrumpetur terra: videbunt te &
parturient populi,diſpergent aquas greſſu,Dedit abyſſus ſonum ſuum : ſublimitas timoris e-
ius elata eſt:Sol & luna conſtitit in ſuo ordine, in lucem coruſcationis tuæ ibunt in fulgorē,
fulgor ſcutum tuum,in comminatione tua diminues terram,Et in indignatione tua depones
Nationes.Conueniunt opinor & domini pronunciationes & prophetarum, de concuſſioni-
bus mundi,& orbis elementorum,& Nationum.Poſt hæc quid dominus?Et tunc videbunt fi-
lium hominis veniētem de cœlis cum plurima virtute. Cum autem hæc fient erigetis vos, &

leuabitis

A leuabitis capita: quoniam appropinquabit redemptio veſtra. In tempore ſcilicet regni, de quo
ſubiecta erit ipſa parabola. Sic & vos cum videritis omnia hæc fieri, ſcitote appropinquaſſe
regnum dei. Hic erit dies magnus domini & illuſtris, venientis de cœlis filij hominis ſecun-
dum Danielem, Ecce cum cœli nubibus tanquam filius hominis adueniens, &c. Et data eſt il
li regia poteſtas, quam in parabola poſtulaturus exierat, relicta pecunia ſeruis, qua fœnerare-
tur? & vniuerſæ Nationes quas promiſerat ei in pſalmo pater, Poſtula de me & dabo tibi gẽ-
tes hæreditatem tuam: Et gloria omnis ſeruiens illi, & poteſtas eius æterna quæ nõ auferetur,
& regnum eius quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, ſed erunt ſi-
cut angeli. De eodem aduentu filij hominis & fructu eius apud Abacuc. Exiſti in ſalutem po
B puli tui ad ſaluos faciendos Chriſtos tuos: Erecturos ſcilicet ſe & capita leuaturos in tempo-
re regni redemptos. Igitur cum & hæc quæ ſunt promiſſionum proinde conueniant ſicut &
illa quæ ſunt concuſſionum ex conſonantia propheticarum & dominicarum pronunciatio-
num, nullam hic poteris interſtruere diſtinctionẽ, vt cõcuſſiones quidem referas ad creato-
rem ſæuitiæ ſcilicet deum, quas nec ſinere necdum expectare deberet deus optimus: promiſ-
ſiones vero deo optimo deputes, quas creator ignorans illum non prophetaſſet. Aut ſi ſuas
prophetauit nõ diſtantes à promiſſionibus Chriſti, par erit in libertate optimo deo: nec plus
videbitur à Chriſto tuo repromitti, quàm à meo filio hominis. Ipſum decurſum ſcripturæ e-
uangelicæ ab interrogatione diſcipulorũ vſque ad parabolam fici, ita inuenies contextu ſen-
C ſus, filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum compingat, & triſtia & læta, & con-
cuſſiones, & promiſſiones: nec poſſis ſeparare ab illo alteram partem. Vnius enim filij homi-
nis aduentu conſtituto inter duos exitus concuſſionum & promiſſionum, neceſſe eſt ad vnũ
pertineant filium hominis, & incommoda Nationum, & vota ſanctorum: qui ita poſitus eſt
in medio vt communis exitibus ambobus, alterum concluſurus aduentu ſuo, id eſt incom-
moda Nationum, alterum incipiens, id eſt vota ſanctorum: vt ſiue mei Chriſti cõceſſeris ad-
uentum filij hominis, quo mala imminentia ei deputes quæ aduentum eius antecedunt, co-
garis etiam bona ei aſſcribere quæ ab aduentu eius oriuntur: ſiue tui malueris, quo bona ei aſ
ſcribas quæ ab aduentu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quæ aduentum eius
D antecedunt. Tam enim mala cohęrent aduentui filij hominis antecedẽdo, quàm & bona ſub-
ſequendo. Quære igitur quem ex duobus Chriſtis conſtituas in perſona vnius filij hominis,
in quam vtraque diſpoſitio referatur. Aut & creatorem optimum, aut & deum tuum aſperũ
dediſti natura. In ſumma ipſius parabolæ cõſidera exemplum, aſpice ficum & arbores omnes
cum fructũ protulerint, intelligent homines æſtatẽ appropinquaſſe. Sic & vos cum videritis
hæc fieri, ſcitote in proximo eſſe regnũ dei. Si enim fructificationes arbuſcularũ ſignũ æſtiuo
tẽpori pręſtãt antecedẽdo illud: proinde cõflictationes orbis ſignũ pręnotãt regni præcedẽ-
do illud. Oĩe autẽ ſignũ eius eſt res, cuius eſt ſignũ. Et omni rei ab eo imponit ſignũ, cuius eſt
res. Ita ſi conflictationes ſigna ſunt regni, ſicut fructificatiões æſtatis, ergo & regnũ creatoris
E eſt, cuius conflictationes deputãtur, quæ ſigna ſunt regni. Præmiſerat oportere hæc fieri tam
atrocia tam dira deus optimus, certè à prophetis & à lege prædicata: adeo legem & prophe-
tas non deſtruebat, cum quæ prædicauerant confirmat perfici oportere. Adhuc ingerit non
tranſiturum cœlum ac terram, niſi omnia peragantur. Quæ nam iſta? Si quæ à creatore fiunt, 61
merito ſuſtinebunt elementa domini ſui ordinem expungi. Si quæ à deo optimo, neſcio an
ſuſtineat cœlum & terra perfici, quæ æmulus ſtatuit. Hoc ſi patietur creator, zelotes deus nõ
eſt. Trãſeat age nunc terra & cœlum. Sic enim dominus eorum deſtinauit, dum verbum eius
maneat in æuum. Sic enim & Eſaias prænunciauit. Admoneantur & diſcipuli ne quando gra
uentur corda eorum crapula & ebrietate & ſecularibus curis, & inſiſtat eis repentinus dies il
F le, velut laqueus: vtique oblitis deum & plenitudine & cogitatione mũdi: Moyſi erit admo-
nitio. Adeo is liberabit à laqueo diei illius, qui hanc admonitionem retro intulit. Erant & lo-
ca alia apud Hieruſalem ad docendum, erant & extra Hieruſalem ad ſecedendum: ſed enim
per diem in templo docebat, vt qui per Oſee prædixerat, in templo meo me inuenerunt, & il- Ἐλαιών, id
lic diſputatum eſt ad eos: ad noctem vero in elæonem ſecedebat. Sic enim Zacharias demon eſt oliuetũ.
ſtrarat. Et ſtabunt pedes eius in monte elæone. Erant horæ quoque auditorio competẽtes.
Diluculo conueniendum erat, quia per Eſaiam cum dixiſſet dominus, Dat mihi linguam di-
ſciplinæ, adiecit, appoſuit mihi mane aurem ad audiendum. Si hoc eſt prophetias diſſoluerę,
quid erit adimplere? Proinde ſcit & quando pati oporteret eum, cuius paſſionem lex figu-
rat. Nam è tot feſtis Iudæorum, Paſchæ diem elegit. In hoc enim ſacramentum pronuncia-
rat Moy-

rat Moyſes,Paſcha eſt domini.Ideo & affectum ſuum oſtendit, Concupiſcentia cõcupiui Pa- G
ſcha edere vobiſcum antè quàm patiar. ô legis deſtructorem qui concupierat etiam Paſcha
ſeruare.Nimirum veruecina illum Iudaica delectaret? An ipſe erat qui tanquam ouis ad vi-
ctimam adduci habens,& tanquam ouis coràm tondente,ſic os non aperturus,figuram ſan-
guinis ſui ſalutaris implere concupiſcebat?Poterat & ab extraneo quolibet tradi, ne dicerem
& in hoc pſalmum expunctum : Qui mecum panem edit leuabit in me plantam. Poterat &
62 ſine præmio tradi.Quanta enim opera traditoris circa eum, qui populum coràm offendens,
nec tradi magis potuiſſet quàm inuadi? Sed hoc alij cõpetiſſet Chriſto, non qui prophetias
adimplebat.Scriptum eſt enim,Pro eo quod venundedere iuſtum.Nam & quantitatẽ & exi-
tum precij poſtea Iuda pœnitente reuocati & in emptionem dati agri figuli, ſicut in euange- H
lio Matthæi continetur,Hieremias præcanit, Et acceperunt triginta argenteos precium ap-
preciati vel honorati,& dederunt eos in agrum figuli.Profeſſus itaque ſe concupiſcentia cõ-
cupiſſe edere Paſcha vt ſuum (indignum enim vt quid alienum cõcupiſceret deus) acceptum
panem & diſtributum diſcipulis, corpus ſuum illum fecit, hoc eſt corpus meum dicendo, id
eſt figura corporis mei.Figura autem non fuiſſet,niſi veritatis eſſet corpus. Cæterum vacua
res,quod eſt phantaſma, figuram capere non poſſet. Aut ſi propterea panem corpus ſibi fin-
xit,quia corporis carebat veritate,ergo panem debuit tradere pro nobis. Faciebat ad vanitatẽ
Marcionis vt panis crucifigeretur.Cur autẽ panem corpus ſuum appellat, & non magis pe-
ponem,quem Marcion cordis loco habuit, nõ intelligens veterem fuiſſe iſtam figuram cor- I
poris Chriſti,dicentis per Hieremiam: Aduerſus me cogitauerunt cogitatum, dicentes: Ve-
nite cõiiciamus lignum in panem eius, ſcilicet crucem in corpus eius?Itaq; illuminator an-
tiquitatum quid tunc voluerit ſignificaſſe panem,ſatis declarauit,corpus ſuum vocans panẽ.
Sic & in calicis mentione teſtamentum conſtituens, ſanguine ſuo obſignatum, ſubſtantiam
corporis confirmauit.Nullius enim corporis ſanguis poteſt eſſe,niſi carnis.Nã & ſi qua cor-
poris qualitas non carnea opponetur nobis,certè ſanguinem niſi carnea non habebit.Ita cõ-
ſiſtit probatio corporis de teſtimonio carnis,probatio carnis de teſtimonio ſanguinis:vt au
tem & ſanguinis veterem figuram in vino recognoſcas,aderit Eſaias.Quis,inquit, qui adue
nit ex Edom?rubor veſtimentorum eius ex Boſor,ſed decorus in ſtola violenta cum fortitu- K
dine? Quare rubra veſtimenta tua? & indumenta ſicut de foro torcularis pleno conculcato?
Spiritus enim propheticus velut iam contemplabundus dominum ad paſſionem veniẽtem,
carne ſcilicet veſtitum,vt in ea paſſum,cruentum habitum carnis, in veſtimentorum rubore
deſignat,conculcatæ & expreſſæ vi paſſionis tanquam in foro torcularis, quia exinde quaſi
cruentati homines de vini rubore deſcẽdant. Multo manifeſtius Geneſis in benedictione Iu-
dæ,ex cuius tribu,carnis cẽſus Chriſti proceſſurus,iam tũc Chriſtum in Iuda deliniabat, La-
uabit,inquit,in vino ſtolam ſuam,& in ſanguine vuæ amictum ſuum:ſtolam & amictum car
nem demonſtrans, & vinum ſanguinem. Ita & nunc ſanguinem ſuum in vino conſecrauit,
qui tunc vinum in ſanguine figurauit. Væ ait,per quem traditur filius hominis. Ergo iam L
væ conſtat imprecationis & comminationis inclamationem intelligendam, & irato & of-
fenſo deputandam, niſi ſi Iudas impunè erat tantum ſceleris relaturus.Aut ſi impune, vacat
væ.Si non impune,vtique ab eo puniendus in quem ſcelus traditionis admiſit.Porrò ſi ſciens
paſſus eſt hominem, quem ipſe comitatui ſuo aſciuerat, in tantum ſcelus ruere, noli iam de
creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoque deum retorquentur: aut ignoraſſe il-
lum qui non ex prouidentia obſtitit peccaturo: aut obſiſtere non potuiſſe,ſi ignorabat:aut no
luiſſe ſi & ſciebat & poterat: atque ita malicioſum iudicandum,qui paſſus ſit hominem ſuum
ex delicto perire.Suadeo igitur agnoſcas potius & in iſto creatorem, quàm parem illi deum
optimum, aduerſus ſententiam tuã facias. Nam & Petrum præſumptoriè aliquid elocutum, M
negationi potius deſtinando,Zelotem deum tibi oſtendit.Debuit etiam oſculo tradi Prophe
ticus ſcilicet Chriſtus,vt eius ſcilicet filius qui labiis à populo diligebatur. Perductus in cõ-
ſeſſum,an ipſe eſſet Chriſtus,interrogatur: De quo Chriſto Iudæi quæſiſſent niſi de ſuo? Cur
ergo nõ vel tunc alium eis prodidit? vt pati poſſet, inquis, id eſt vt ille optimus ignorantes
adhuc in ſcelus mergeret.Atquin & ſi dixiſſet, paſſurus eſſet.Si dixero enim,inquit,vobis nõ
creditis.Porrò nõ credituri,perſeueraſſent in necem eius.Et cur nõ magis paſſurus eſſet,ſi al-
terius dei,ac per hoc aduerſarium creatoris manifeſtaſſet? Ergo nõ vt pateretur,alium ſe tũc
quoque ſuperſedit oſtendere: ſed quoniam ex ore eius confeſſionẽ extorquere cupiebãt, nec
cõfeſſo tamen credituri,qui eum ex operibus ſcripturas adimplentibus agnouiſſe debuerant:
Ita eius

EVCHARISTIA

Lactãtius F. corpus Chriſti ideo ſcribit panem à Hieremia appellatũ: quia ipſe eſt,inquit, cibus,& vita hominũ, qui credũt in carnem quã portauit.lib.IIII Ca.XVIII

Væ

A Ita eius fuit occultaſſe ſe,cui vltrò debebatur agnitio.Et tamen adhuc eis manum porrigens,
Abhinc,inquit,erit filius hominis ſedens ad dexterã virtutis dei. Suggerebat enim ſe ex Da-
nielis prophetia filium hominis,& è pſalmo Dauid,ſedentem ad dexteram dei.Itaque ex iſto
dicto & ſcripturæ cõparatione illuminati, quem ſe vellet intelligi,Ergo,inquiunt, tu dei fili⁹
es.Cuius dei,niſi quem ſolum nouerant ? Cuius dei niſi quem in pſalmo meminerant dixiſſe
filio ſuo.Sede ad dexteram meam.Sed reſpondit, Vos dicitis: quaſi non ego. Atquin confir-
mauit id ſe eſſe quod illi dixerant,dum rurſus interrogant.Vnde autem probabis interroga-
tiuè,& non ipſos confirmatiuè pronunciaſſe,Ergo tu filius dei es.Vt quia obliquè oſtenderat
ſe per ſcripturas filium dei intelligendum,ſic ſenſerint,ergo tu dei es filius qnod te nonvis a-
B pertè dicere: atque ita & ille,Vos dicitis,confirmatiuè reſpondit : & adeo ſic fuit pronuncia-
tio eius,vt perſeuerauerint in eo,quod pronunciatio ſapiebat. Perductum enim illum ad Pi-
latum onerare cœperunt quod ſe regem diceret,Chriſtum,ſine dubio dei filium,ſeſſurum ad
dei dexteram.Cæterum alio eum titulo grauaſſent incerti an filium dei ſe dixiſſet,niſi Vos di- Vos dicitis
citis ſic pronunciaſſet,hoc ſe eſſe quod dicerent . Pilato quoque interroganti, tu es Chriſtus,
proinde,Tu dicis: ne metu poteſtatis,videretur amplius reſpõdiſſe.Conſtitutus eſt igitur do- Tu dicis
minus in iudicio. Et ſtatuit in iudicio populum ſuum . Ipſe dominus in iudicium venit cum
presbyteris & archontibus populi ſecundum Eſaiam.Atque exinde omne ſcriptum paſſionis
ſuæ impleuit,Tumultuatæ ſunt ibidem Nationes,& populi meditati ſunt inania . Aſtiterunt Nationes
C reges terræ,& archontes congregati ſunt invnum aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum Populi Reges
eius.Nationes,Romani qui cũ Pilato fuerant.Populi,tribus Iſraëlis.Reges in Herode : ἄρχον- Principes
τες in ſummis ſacerdotib⁹.Nam & Herodi velut munus à Pilato miſſus , Oſee vocibus fidem
reddidit,de Chriſto enim prophetauerat: Et vinctum eum ducent xenium regi . Delectatus
eſt denique Herodes viſo Ieſu,nec vocem vllam ab eo audiuit.Tanquam agnus enim coram
tondente,ſic non aperuit os ſuum,quia dominus dederat illi linguã diſciplinæ,vt ſciret quo-
modo eum oporteret proferre ſermonem : Illam ſcilicet linguam quam in pſalmo adgluti-
natam gutturi ſuo tunc probabat,non loquendo.Et Barrabas quidem nocentiſſimus,vita, vt
bonus,donatur.Chriſtus vero iuſtiſſimus,vt homicida morti expoſtulatur. Sed & duo ſcele-
ſti circunfiguntur illi,vt inter iniquos ſcilicet deputaretur.Veſtitum planè eius à militibus di
D uiſum,partim ſorte cõceſſum Marcion abſtulit,reſpiciens pſalmi prophetiam , Diſpertiti ſi-
bi ſunt veſtimẽta mea,& in veſtitum meum ſortem miſerunt.Aufer igitur & crucem ipſam.
Idem enim pſalmus de eo non tacet,Foderunt manus meas & pedes:totus in illo exitus legi-
tur.Circundederũt me canes,ſynagoga maleficorum circumuallauit me. Omnes qui ſpecta-
bant me,naſo irridebant me.Locuti ſunt labiis,& capita mouerunt.Sperauit in deum. liberet
eum.Quò iam teſtimonium veſtimentorum,habe falſi tui prædam, totus pſalmus veſtimen-
ta ſunt Chriſti.Ecce autem & elementa concutiuntur,dominus enim patiebatur ipſorũ . Cæ-
terum aduerſario læſo cœlum luminibus floruiſſet,magis ſol radiis inſultaſſet,magis dies ſte-
E tiſſet,libenter ſpectans pendentem in patibulo Chriſtum Marcionis.Hæc argumenta quoque
mihi competiſſent,& ſi non fuiſſent prędicata.Cœlum,inquit Eſaias,veſtiam tenebris.Hic e-
rit dies de quo & Amos , Et erit illa die dicit dominus , occidet ſol meridie . Habes & horæ
ſextæ ſignificationem,& contenebrauit ſuper terram Sciſſum eſt & templi velum, angeli eru
ptione derelinquentis filiam Sionis,tanquam in vinea ſpeculam,& in cucumerario caſulam.
ô quãtum perſeuerauit etiam XXX pſalmo Chriſtum ipſum reddere.Vociferatur ad patrẽ,
vt & moriens vltima voce prophetas adimpleret.Hoc dicto,Expirauit.Quis?Spiritus ſemet-
ipſum, an caro ſpiritum? Sed ſpiritus ſemetipſum expirare non potuit . Alius eſt qui expirat,
alius qui expiratur.Si ſpiritus expiratur,ab alio expiretur neceſſe eſt. Quod ſi ſolus ſpirit⁹ fuiſ
F ſet,diſceſſiſſe potius diceretur quàm expiraſſe. Quis igitur exſpirat ſpiritum niſi caro ? quæ & 63
ſpirat quando illum habet,& ita eum cum amittit expirat.Denique ſi caro non fuiſſet: phan-
taſma carnis,Phantaſma autem ſpiritus fuit:Spiritus autem ſemetipſum expirauit,& expirã-
do diſceſſit.Sine dubio phantaſma diſceſſit,cum ſpiritus qui erat phantaſma diſceſſit,& nuſ-
quam comparuit phantaſma cum ſpiritu.Nihil ergo remanſit in ligno.Nihil pependit etiam
poſt expirationem.Nihil de Pilato poſtulatum.Nihil de patibulo detractũ. Nihil ſindone in-
uolutum.Nihil ſepulchro nouo conditum.Atquin non nihil.Quid igitur illud fuit? Si phan-
taſma,adhuc ergo inerat & Chriſtus.Si diſceſſerat Chriſtus,ergo abſtulerat phantaſma . Su-
pereſt impudentiæ hæreticæ dicere,phantaſma illic phantaſmatis remanſiſſe. Sed ſi & Ioſeph
corpus fuiſſe nouerat , quod tota pietate tractauit : ille Ioſeph qui non conſenſerat in ſcelere
Iudæis,

Iudæis,Beatus vir qui non abiit in conſilio impiorum,& in via peccatorum non ſtetit, & in G
cathedra peſtium non ſedit : oportuerat etiam ſepultorem domini prophetari, ac iam tunc
merito benedici: Si nec mulierum illarum officium præterit prophetia, quæ ante lucem cõue
nerunt ad ſepulchrum cum odorum paratura.De hoc enim per Oſee,vt quærant, inquit,fa-
ciem meam ante lucem vigilabunt ad me dicentes,Eamus & conuertamur ad dominũ, quia
ipſe eripuit,dixit,& curabit nos,percuſſit,& miſerebitur noſtri, ſanabit nos poſt biduum, in
die tertia reſurgemus.Quis enim hæc non credat in recogitatu mulierum illarum volutata,
inter dolorem præſentis deſtitutionis,qua percuſſæ ſibi videbantur à domino,& ſpem reſur-
rectionis ipſius qua reſtitui rite arbitrantur? Corpore autem non inuento,ſublata erat ſepul- H
64 tura eius de medio,ſecundum Eſaiam.Sed & duo ibidem angeli apparuerunt: Tot ferè late-
renſibus vti ſolebat,in duobus teſtibus conſiſtens dei ſermo.Reuertentes quoque à ſepulchro
mulieres,& ab illa angelorum viſione proſpiciebat Eſaias? Mulieres,inquit,venite, Venien-
tes à viſione,venite ad renunciandam ſcilicet domini reſurrectionem.Bene autem quod in-
credulitas diſcipulorum perſeuerabat,vt in finem vſque defenſio noſtra cõſiſteret,Chriſtum
Ieſum non alium ſe diſcipulis ædidiſſe quàm prophetarum. Nam cum duo ex illis iter age-
rent,& dominus eis adhæſiſſet,non comparens quod ipſe eſſet,etiam diſſimulans de conſcié-
tia rei geſtæ,Nos autem putabamus,inquiunt,ipſum eſſe redemptorem Iſraëlis, vtique ſuum
Chriſtum,id eſt creatoris: adeo nec alium ſe ædiderat illis. Cæterum non exiſtimarent eum I
creatoris,& cum creatoris exiſtimaretur,non ſuſtinuiſſet hanc de ſe exiſtimationem, ſi non
is eſſet qui exiſtimatur.Aut ipſe erit autor erroris,& prçuaricator veritatis aduerſus dei opti
mi titulum.Sed nec poſt reſurrectionem alium ſe eis oſtendit, quàm quem exiſtimatum ſibi
dixerant.Planè inuectus eſt in illos,O inſenſati & tardi corde in non credendo omnibus quç
locutus eſt ad vos.Quæ locutus non alterius ſe dei eſſe probat, ſed eiuſdem dei. Nam eadem
& angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus ſit vobis in Galilæa, dicens : quod opor-
tet tradi filium hominis & crucifigi,& tertia die reſurgere.Et quare oportebat? niſi quia ita à
deo creatore ſcriptum.Igitur increpauit illos vt de ſola paſſione ſcandalizatos, & vt dubios
de fide reſurrectionis annunciatæ ſibi à fœminis,per quæ non crediderant ipſum fuiſſe quem K
exiſtimarant.Itaque quod exiſtimauerant id volens credi ſe,eum ſe confirmabat quem exiſti-
mauerant,creatoris ſcilicet Chriſtum redemptorem Iſraëlis. De corporis autẽ veritate quid
poteſt clarius? cum hæſitantibus eis ne phantaſma eſſet, imò phantaſma credentibus : Quid
turbati eſtis?Et quid cogitationes ſubeunt in corda veſtra? Videte manus meas & pedes,quia
ego ipſe ſum,quoniam ſpiritus oſſa non habet ſicut me videtis habere. Et Marcion quædam
contraria ſibi,illa credo induſtria eradere de euangelio ſuo noluit, vt ex his quæ eradere po-
tuit nec eraſit,illa quç eraſit aut negetur eraſiſſe,aut merito eraſiſſe dicatur.Nec parcit niſi eis
quæ non minus aliter interpretando quàm delendo ſubuertit. Vult itaque ſic dictum, quaſi,
Spiritus oſſa non habet,ſicut me videtis habentem ad ſpiritum referatur,ſicut me videtis ha- L
bentem,id eſt non habẽtem oſſa,ſicut & ſpiritus.Et quæ ratio tortuoſitatis iſtius? cum ſimpli-
citer pronunciare potuiſſet,quia ſpiritus oſſa non habet,ſicut me videtis non habentem. Cur
autem inſpectui eorum manus & pedes ſuos offert,quæ membra ex oſſibus conſtant? Si oſſa
non habebat, cur adiicit. Et ſcitote quia ego ſum, quem ſcilicet corporeum retro nouerant?
Aut ſi phantaſma erat vſque quâque, cur illos phantaſma credentes increpabat? Atquin ad-
huc eis non credentibus, propterea cibum deſiderauit,vt ſe oſtenderet etiam dentes habere.
Impleuimus, vt opinor, ſponſionem, Exhibuimus Ieſum Chriſtum prophetarum doctri-
nis, ſententiis, affectibus, ſenſibus, virtutibus, paſſionibus, etiam reſurrectione, non alium
quàm creatoris. Siquidem & Apoſtolos mittens ad prædicandum vniuerſis Nationibus, in M
omnem terram exire ſonum eorum, & in terminos terræ voces eorum,pſalmum adimplen-
do,præcepit. Miſereor tui Marcion, fruſtra laboraſti. Chriſtus enim Ieſus in euangelio tuo,
meus eſt.

Laterenſes à latere noue dixit. quos alio qui laterones appellamus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
ADVERSVS MARCIONEM LIBRI
QVARTI FINIS.

A ## ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Veriſſimum eſt quod alibi dixit Tertullianus, de philoſophorum ingeniis omnẽ hæreſim animari. Siquidem Marcion hinc deum ſuum meliorem commentus eſt, quod Stoicæ ſcholæ decreta, cuius ille fuit alumnus, ἀπάθειαν, hoc eſt affectuum uacuitatem tantopere prædicent, de qua ſeipſos etiam ſuperbè iactant eius factionis conſecranei, quod diuus Hieronymus nullo modo ferre poteſt. Enimuero ſuperioribus libris egregiè confutatus eſt, legem ab euangelio ſeparans, & nouum ac meliorem deum comminiſcens qui Chriſtum in terras miſerit: quatenus uidelicet id partim ex inſtrumento ueteri, partim ex euangelio pro ſua libidine corrupto, perſuadere molitus eſt. Iam quoniam ex Paulinis quoque epiſtolis ſimili
B *temeritate adulteratis, & prout ipſi uel commodum uel incommodum erat demutatis, inſaniam ſuam Apoſtolico calculo comprobare tentabat, oſtendit hoc poſtremo libro non alium Chriſtum in illis prædicari, quàm creatoris. Quod ſi Paulus in quoſdam inuehatur cæremoniis ueteris legis rurſus utentes, non tamẽ ideo creatori illum aduerſari, qui ipſe per Prophetas ſuos teſtatus ſit umbras ueteris legis deſituras exorta luce euãgelica. Agitur autem hic idem argumentum fucante ſua Marcione ex uerbis Paulinis, & uiciſſim refellente Tertulliano, quod prioribus libris ante tractatum eſt. Porrò quod omnibus epiſtolis excuſſis (præter eas quæ ſunt ad Titum & Timotheum quas reiiciebat Marcion) illius quæ ad Hebræos inſcribitur non eſt facta mentio, ſatis declarat, ea ætate Paulo fortaſſis non fuiſſe tributam.*

C ## ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONNES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Apoſtoli quoque originem.) Adiecimus Pauli. Apoſtoli quoque Pauli originem. *Nouus aliqui di-*
ſcipulus.) Aliqui pro aliquis. Sic & ſupra. Sed erat, inquit, unus aliqui deputandus ex iis. Paulo
poſt. A domino allectum iam in cœlis quieſcente. *In acatos tuas.)* Hoc eſt in cymbas ſiue ſcaphas 1
tuas. Eſt ἄκατος, Græcis nauigij genus quod uelis potius agebatur quàm remis. Id & ἀκάτιον aliquando dici-
tur, quod uocabulum etiam maiori uelo nauis accommodat Iulius Pollux. *Onus auertiſti)* Sarcinas intelli-
git quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et ſolent hæ nonnunquam ab ipſis naucleris
D intercipi. *Plane profiteri poteſt ſeipſum quis.)* Loquitur de profeſſione quæ fit apud Acta. Nam profite-
mur dum publicè & apud Acta aliquid ultro denũciamus, ueluti quum profitemur merces ne in uectigali pẽ-
dendo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfeſſas Marcianus in Pandectis uocat quarum nomine nul-
lum uectigal ſolutum eſt. Item profitebantur filios natos ſibi apud Acta ueteres, quæ res tum certam tum faci-
lem ætatis faciebat probationem ſiquando huiuſmodi dubium incidiſſet. In hunc ſenſum eleganter dixit Sene-
ca, Profiteri æs alienum. Id quod candidati facere cogebantur & rei. De beneficiis libro ſexto. Liuius, profi-
teri frumentum libro quarto primæ Decadis, ubi in peruulgatis exemplaribus mendoſe legitur, Confiteri co
gendo frumentum. *Vt iam hinc & fidem tuam obtundam.)* Sic libro precedẽte, Non Dauid, inquit, erro-
rem ſcribarum obtundebat. *Non mihi Paulum.)* Nos. Nam mihi Paulum. Aſſertiuè uidelicet. Item infra,
Certè Acta Apoſtolorum hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt. Ex Gorzienſi collatione. *Iiſdem & hic di* 2
E *micabimus lineis.)* Linearum prouerbialiter lubens meminit, Vt rurſum ad lineas, Præducere lineas, & hic,
Iiſdem dimicare lineis. *Interceſſiſſe quoſdam.)* Hoc eſt interueniſſe, oppoſuiſſe ſe quoſdam. Infra ſcripſi- 3
mus, quàm de inſtrumento Actorum. Non aliter ſupra uocauit Apocalypſin, Inſtrumentum Ioannis. Paulopoſt
pro ſiqua repoſuimus, ſi quid ſcilicet. Ex Gorzienſi. Item, Et defenſionem. Nos, ex defenſione. *Iudaiſmi ma*
gis adſines.) Vt in De patientia. Adſines cupiditatis deprehendemur. Item, Nunquid impatientes pacis adſi-
nes. *Ob inconſtantiam uictus.)* Hic uides ab ipſo autore explicari quid intellexerit per paſſiuum conui- 4
ctum libro primo aduerſus Marcionem, dum, inquit, hoc ipſum argumentum tractans, Igitur ſi feruenter ad-
huc, ut Neophytus aduerſus Iudaiſmum, aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſci-
licet conuictum. Et cætera. Quod uero ſequitur hic conuerſationis ambiguæ. Tertullianus potuiſſet dicere ſi-
bi libuiſſet, conuerſationis paſſiuæ. Ergo paſſiuum, & inconſtans & ambiguum ſignificat. *Quàm nobiſcũ* 5
F *faciat.)* Hoc eſt, quem nobiſcũ ſentiat. Sic & ſupra alicubi loquutus eſt. *Si uero ratio, nec lex in tuo.)* Nos
ex Gorzienſi collatione reſtituimus, Si uero rationale & in tuo. Porrò frequenter hoc uocabulum apud Ter-
tullianum reperias. Vt quum dicit, Omnia in deo rationalia. Nihil in deo nõ rationale. *Abrahæ dictæ pro-*
miſſiones.) Nos adiecimus uerbum ſunt. *Soles & lunas.)* Sic libro precedente, Qua ſoles & imbres qui
fœnerauerat. *Cuius gratia.)* Subaudi, eſt. *Phyſicæ, id eſt naturalis ſuperſtitionis.)* Horum meminit li- 6
bro primo aduerſus Marcionem, Vt plerique Phyſicorum, inquit, formidauerint initium ac finem mundo con-
ſtare. Aduerſus Praxean, Et manet chirographum apud Phyſicos. Ibidẽ, Diſiunxit à Phyſicis, Sic enim utro-
bique legitur in uolumine Gorzienſi. *Et ceremonia ueſtra.)* Sic dixit in De hæreſibus. Ad benedicẽda eu-
chariſtia ſua. O licentiam inexcuſabilem. *Nouiſſimam Abrahæ mentionem, nullam magis auferendam.)*
Appoſitiuè. *Vnum à monte Syna.)* Subaudi ex liberis. *Alium ſup.* Hoc eſt alterum ex filiis ſuper omnem
principatum generans. *In quem repromiſimus ſanctam eccleſiam.)* Cenſeo legendum, In quem repromiſſi 7
ſumus. In

ſumus. In quem uidelicet alterum filium. Seruitutis uel legis aſtringi.) Nos, id eſt legis. Item, ſicut & cir- G
cuncisionem, utrunque ex Gorzienſi. Circuncidetis duricordiam ueſtram.) Sic uertit σκληροκαρδίαν.
8 Dum Chriſti eſt lex creatoris.) Amat breuitatem. Subauditur, lex. Boni duxit deus.) Sic uertit quod
9 Græcè eſt, ὡς εὐδόκησεν ὁ θεός. Quemadmodum enim autores dicunt, Boni conſulere, Et, Aequi boniq́ facere,
ſic ipſe dicit, Boni ducere. Infra. At propterea, inquit, debere boni ducere abeſſe potius à corpore & eſſe cum
domino, ut & mortem excipiamus. Et alibi rurſum, Quomodo autem, inquit, boni duxit omnem plenitudinem
in ſemetipſo habitare. Qui ſapientia ſua.) Scripſimus, Qui in ſap. ſ. Et paulopoſt, Qui ex retributione. Et
ſupra, & populi & humani generis offenſam. Ex Gorzienſi collatione. Aut etiam uetera.) Hoc eſt apud
10 ueteres inſtitutiones, apud ueteres ceremonias, uidelicet inſtrumenti ueteris. Quid ſtultius.) Hoc refer-
tur ad Creatorem. Penè iam totis ſeculis creatoris prodactis.) Prodactis à prodigẽdo quaſi procul actis,
11 hoc eſt expletis. Si in creatoris accipitur.) Subaudi, interpretationem, ut de creatore uidelicet intelli- H
gatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione qui dicunt ἐν ᾅδου. In Plutonis. Subauditur, domo. Sic infra,
Et à noſtræ partis poſſit opponi. Depalatorem diſciplinæ diuinæ.) Depalatorem uocat, propalatorem,
manifeſtatoremq́. Sic aduerſus Hermogenem. Siquidem, inquit, omnia opera ſua deus ordine conſummauit,
incultis primo elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis dedicans. Depalans, hoc eſt pa-
12 lam oſtendens. Vtique ſui ſuperfundamenti.) Nos præpoſitionem ſuper eraſimus, fidem ſecuti Gorzienſis
13 collationis. Per ſimilitudinem ſanguinis ſalutaris.) Alludit ad locum qui eſt Exodi cap. XII. Ite tollen-
tes agnum per familias ueſtras, & immolate phaſe, Faſciculumq́ hyſſopi tingite in ſanguine qui eſt in limine, &
aſpergite ex eo ſuperliminare & utrunque poſtem. Tranſibit enim dominus percutiens Aegyptios. Cúmque
uiderit ſanguinem in ſuperliminari & in utroque poſte, tranſcendet oſtium domus, & non ſinet percuſſorem I
ingredi domos ueſtras & lædere. Et pecoris Chriſti.) Agnum intelligit. Paulopoſt ſcripſimus, Empti e-
nim ſumus pretio magno. Plane nullus ſi in phantaſma fuit Chriſtus.) Nos ex iudicio noſtro ſumus auſi mu-
tare locum & ſcribere, Planè nullo ſi phantaſma fuit Chriſtus. Subaudi, pretio. In quæ eadem mittenda for
nicatio non erit.) Opinor ſcribendum, committenda. Et ſi forte diſiunctum.) Si forte pro forte. Ne
qui fidelis.) Ne qui pro ne quis. Vt aliqui ſæpe pro aliquis. Paulo poſt ſcripſimus. Ecce autem & in petr.
14 Figuram extranei ſacramenti.) Poterit exponi, figuram eius qui ſit extraneus à ſacramento. Nam ſolet
extraneus cõſtruere cum genitiuo, ut ſupra aduerſus Marcionem libro ſecundo, Quis mali extraneus, niſi qui
& inimicus? Item, Extranea gloriæ. Equidem æmulo.) Reſtituimus locum ex Gorzienſi codice. Ab alio
mutuatur exempla & quidem æmulo. De illo me terret ſibi. Iam ſi deliquero eadem.) Figura Græca, id eſt
ſecundum eadem. Aut exponendum pro admiſero. Infra, E contrario foueat deus. Item, quando paria. Nos, ſi-
15 quando paria. Et breuiter expungo.) Expungo, hoc eſt abſoluo. Panis & calicis ſacramentum.) Nos, K
16 ſacramento. Nihil exinde ſperante penes illos ſpiritu.) Legendum, ſpirante pro aſpirante. Qui meritum
charisſmata.) Nos, qui meritum chariſmatum. Paulopoſt, diſcendi duntaxat gratia. Et mox, mulieri etiã pro-
phetanti. Ex Gorzienſi collatione. Magnis dicam.) Poſſet etiam legi, Magni dicam. Nihil ex huiuſmodi.)
17 Malim, Nihil huiuſmodi. Vocabulorum mortuorum. Ita mortuum uocabulum non eſt.) Hic locus etiam in
manuſcriptis uoluminibus eſt deprauatus. Ego ſic mutaui diſtinxiq́, Exigit defendi proprietates uocabulo-
rum. Mortuorum ita uocabulo non eſt niſi quod amiſit animam. Et in Chriſti corpore. Nos, Et in Chriſto
18 corpore. Infra, donec ponat. Qui ait, Sedit ad dexteram templi.) Nihil hic ſuccurrunt exemplaria, Cen-
ſeo ſcribendum, quia is ſederit ad dexteram templi. Quod & ipſo hic accedit.) Ipſo hoc eſt in ipſo. Subau-
di, Chriſto. Accedit pro accidit, ut infra, Demutationi, inquit, adſcribens quæ accedit reſurrectioni. Porrò, L
Quod & ipſo, aptè refertur ad id quod ſequitur: Tu es ſacerdos in æternum. Nam & ſacerdotium Chriſti
ſpirituale. Acceptatione & bene dignabitur.) Proculdubio legendum, & benedictione dignabitur. Præ-
cedit enim, Qui Abraham circũciſum iam accepta decimarum oblatione benedixit. Infra ſcripſimus, puluerem
19 lingent. Viderit inſtitutio iſtæ Calendæ ſi forte Febr. r.) Hunc locum ex ſola diuinatione pridem reſtitue-
ram adiecta in margine libri adnotatiuncula. Nunc quoniam conſentit codex Gorzienſis, liberius auſi ſumus
pro iſtæ ſcribere iſta, hoc modo, Viderit inſtitutio, iſta Calendæ ſi forte Februariæ reſpondebunt illi pro mor-
tuis petere. Et eſt ſenſus: Calendæ Februariæ, hoc eſt ſacra quibus Romanus populus hoc menſe februabatur,
id eſt luſtrabatur per ignem maximè, reſpondebũt illi ſubaudi Marcioni, ſi forte, hoc eſt forte (nam perpetuò
Tertullianus ſi forte pro forte utitur) petere iſta pro mortuis, uidelicet iſtum baptizandi modum. Quaſi di-
cat. Luſtrationis Februalis loco, mortuorum baptizatio, fortaſſis fuit apud quoſdã Chriſtianos, & ex illo lu- M
ſtrandi ritu ſolenni irrepſit. Equidem quod negari non poteſt, ceremoniæ ardentiũ cereorum quos hodie Chri
ſtiani eo die qui purificatæ Mariæ dicatus eſt, ex more circunferimus, à Februalibus Romanorum ſacris ori-
ginem ſumpſere. Pertinaci paganiſmo mutatione ſubuentum eſt, quem rei in totum ſublatio potius irritaſſet. Si
ſic diſtinguas. Viderit inſtitutio iſta. Calend. idem erit ſenſus. Denotare.) Denotare pro arguere ut ſu-
pra ſæpe. In De patientia. Parum hoc, inquit, ſi non etiam proditorem ſuum ſecum habuit, nec cõſtanter deno-
tauit. Secundam diſcrepationem.) Poſſit etiam legi diſceptationem. Obducitur.) Hoc eſt conuincitur
ſubaudi Marcion. Hoc uerbo in hunc ſenſum crebro utitur, ut ſupra annotauimus, & infra ſumus annotaturi.
20 Infra ſcripſimus, Nónne carnalem. Etſi habet aliquod proprium corpus anima uel ſpiritus.) Diuus Aure-
lius Auguſtinus negat Tertullianum propter hanc aſſertionem damnatum eſſe hæreſeos. Quin interpretatur
commode quantum poteſt. Animale dici capit.) Vſum huius uerbi capit multis iam locis annotauimus, Sic
enim uer-

A *enim uertit quod Græcis ἐνδέχεται dicitur, quo & illi imperſonaliter uti ſolent. Hic tantum ualet, ac ſi dice-*
ret, recipit appellationem ut animale dicatur, ſiue meretur animale dici, Sic in De reſurrectione carnis, Quã
& patrum, inquit, dici capiat. Libro tertio aduerſus Marcionem, Id enim intelligi uel non intelligi capit. In-
fra adiecimus genitiuum carnis ex Gorzienſi collatiõe, In nomine carnis denegatur dei regnum. Sed quod 21
illi corpus dei dederit.) Cenſeo ſcribendũ deus dederit, ut ſupra, Quibus det corpus deus prout uolet. Quæ
accedit reſurrectioni.) Accedere frequenter uſurpat pro accidens eſſe. Vt in præcedentibus, Quod & ipſo
hic accedit. Et paulo ante, Niſi, inquit, ex accedentibus cui magis competant. Mox pro uel contentio tua! re-
poſuimus, Vbi contentio tua! Item, Domini noſtri Ieſu Chriſti. Ex Gorzienſi collatio. Vtique & miſeri- 22
cordiæ affectum.) Quoniam in Gorzienſi codice legitur affectu, uertendum eſt & particula in ex. Etſi nõ
litera, & eius ſpiritus hoc erit nouitas.) Arbitror pro & ſupponendum at. At eius ſpiritus. Quomodo
B *iam optatus.) Gorzienſis collatio monuit pro optatus ſubſtituendum operta. Quid & Apoſtolum Chriſti* 23
alterius.) Legendum ad Apoſtolum, ubi ſubaudiri debet, pertinet. Contentus uictoriæ.) Contentus cum
genitiuo. Næ ultro poſſum.) Næ Græcum eſt aduerbium affirmandi pro, certè, profecto. Scripſimus infra, 24
Præterea. Item, Et hanc ſubſtantiam reſuſcitaturus eſt. Strinxit.) Strinxit pro perſtrinxit, hoc eſt obiter 25
indicauit, ſiue leuiter attigit. Et qui de integro.) Legẽdum, & quidem integro. Compendium mortis,
& mutati conſequentur.) Pro & debet legi ſed. Ibidem ſcripſimus ſuperinduti. Item, quàm exuti corpus.
Boni ducere.) Boni ducere ſicut Boni conſulere, ut ſupra hoc ipſo libro, Quoniam, inquit, in dei ſapien-
tia non intellexit mundus per ſapientiam dominum, boni duxit deus per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere
credentes. Sic interpretatur uerbum Paulinum εὐδόκησε. Mox adiecimus aduerbiũ libenter ex collatione Gor-
C *zienſi, ut & mortem libenter excipiamus. Diſpunctionem boni ac mali operis.) Diſpunctionem uocat cõ-*
penſationem, remunerationemq́;. Percutiendi & ſæuiendi alienum.) Sic in De reſurrectione carnis, Quis 26
ergo diſcendi magis adfinis quàm præſumendi. Eodem. In re aliena ſalutis. Item, In alienam culpæ. Pluri-
mum.) Plurimum, hoc eſt maxime ſiue pro maxima parte. In ultionem ueritatis.) Videlicet non receptæ
ſed exploſæ. Vebitur in tranſgreſſores legis. Vebitur pro inuehitur. Adeo autem Iudæos ingeſſerat. Le- 27
ge ingeſſerat, nam præcedit, uehitur in tranſgreſſores legis. Seruiuit deus diſpoſitioni.) Adiecimus tuus
ex Gorzienſi, Seruiuit deus tuus diſpoſitioni. Niſi ſi creator ideo legem intercalauit.) Intercalauit, id eſt
interiecit, interpoſuit, interſeruit, mediam immiſit. Nam id ſignificat hic intercalare. Eius uerbi meminit Ma-
crobius, etiam de ratione intercalandi abundè diſſerens. Iulius Cæſar inſtituit ut unus dies quarto quoque an-
no intercalaretur, hoc eſt inſereretur, unde biſextilem annum Plinius intercalarem uocat, & Liuius menſem
dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον. Per quam licuit delictum latere.) Licuit, 28
D *hoc eſt à liquet imperſonali uerbo pro claruit, innotuit, manifeſtum euaſit. Atque hoc eſt quod Paulus docet,*
ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου, id eſt, Sed peccatum non cognoui, niſi per legem. Porrò uerbo li-
quuit à liquet utitur in De carne Chriſti, Quanquam iam liquuit, inquit, & de nomine hominis, de ſtatu quali-
tatis, & de ſenſu tractationis, & de exitu paſſionis, humanam conſtitiſſe. liquuit, id eſt apparuit, conſtitit.
Eſt enim dum alterius par eſt.) Par cum genitiuo, ut alias ſæpe. Mox ſcripſimus, quia hoc tantum eſt.
Sed ad conuerſationis pertinebunt.) Repete accuſatiuum, reatum. Abſque qua nec corpus aliud dici
capit.) Capit, id eſt idoneum uel aptum eſt ut aliud dicatur, ut libro ſecundo, Capit etiam imaginem ſpiritus 29
dicere flatum. libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Imperſonale uerbum, quod ἐνδέχεται Græci
dicunt. Salio & hic ampliſſimum abruptum interciſæ ſcripturæ.) Salio pro tranſilio. Si non & inſciti-
E *am.) Ex Gorzienſi collatione repoſuimus, inſcientiam. Quo uerbo Tacitus etiam utitur libro XVII. Inde a-*
trox rumor, inquit, affirmantibus pleriſque interfectos, ac ni ſibi conſulerent, fore ut acerrimi militũ & præ-
ſentia conqueſti, per tenebras & inſcientiam cæterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante
noſtram caſtigationem legebatur, inſcitiam. Idem in Dialogo oratorum, Sed deſidia iuuentutis, inquit, negli-
gentia parentum, & inſcientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæſtioni-
bus. Quam rationem, inquit, maiorum etiam comprobat diligentia, qui primum iurare ex ſui animi ſententia
quemque uoluerunt, deinde teneri ſi ſciens falleret: quod inſcientia multa uerſaretur in uita. Ex inſcitia ſci-
licet.) Hic habes inſcitiam & conſentiunt exemplaria. Et inueſtigabiles uiæ eius.) Græcè καὶ ἀνεξιχνίαστοι
αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Inueſtigabiles, id eſt non ueſtigabiles. Infra ſcripſimus, Aut quis conſiliarius eius fuit. Qui tan-
ta de ſcripturis ademiſti.) Hoc eſt quod pauloante dixit, Salio & hic ampliſſimum abruptum interciſæ ſcri-
F *pturæ. Non retributionem iniuriæ.) Addidimus uerbum permittebat, Ex Gorzienſi. Pontus labora-* 30
uit.) Hoc eſt Barbaria illa. Niſi mauis, Ponticus, id eſt Marcion. Eſt ſapor & in paucis.) Etiam modica
habent ſuum guſtum. Luxuria eſt turpitudini quoque & immundiciæ non contraria.) Nos fidem ſecuti 31
collationis Gorzienſis negatiuam particulam non, ſuſtulimus. Nam luxuriam hic accipit congreſſum uiri cum
muliere, quæ eſt contraria turpitudini & immunditiæ, id eſt Veneri illicitæ. Hunc ſenſum aliquis non perci-
piens ſcripſit, non contraria. Licet enim & anima & corpus ſit.) Scripſimus noſtrum ſecuti iudicium, Li- 32
cet enim & animæ corpus ſit. Huius opinionis & paulo ante facta mentio. Multo magis hic.) Subaudi,
intelligit. Vt cohærent eis.) Nos cohærentia. Parem creatoris.) Par cum genitiuo, ut paulo ante, Eſt
enim, inquit, dum alterius par eſt. Et alias ſæpe. Noſtratem deum faceret.) Noſtratem, id eſt noſtræ partis.
Summiſſu erroris.) Summiſſus us. ui. pro ſummiſſione. Quod ſi non capit, alterius omnia iſta deputari.) 33
Similis locutio per uerbum capit imitatione Græcorum qui ἐνδέχεται ſic uſurpare ſolent imperſonaliter, ut il- 34
la paulo

ſumus. In quem uidelicet alterum filium. Seruitutis uel legis aſtringi.) Nos, id eſt legis. Item, ſicut & cir- G
cuncisionem, utrunque ex Gorzienſi. Circuncidetis duricordiam ueſtram.) Sic uertit σκληροκαρδίαν.
8 Dum Chriſti eſt lex creatoris.) Amat breuitatem. Subauditur, lex. Boni duxit deus.) Sic uertit quod
9 Græcè eſt, εὐδόκησεν ὁ θεός. Quemadmodum enim autores dicunt, Boni conſulere, Et, Aequi boniq; facere,
ſic ipſe dicit, Boni ducere. Infra. At propterea, inquit, debere boni ducere abeſſe potius à corpore & eſſe cum
domino, ut & mortem excipiamus. Et alibi rurſum, Quomodo autem, inquit, boni duxit omnem plenitudinem
in ſemetipſo habitare. Qui ſapientia ſua.) Scripſimus, Qui in ſap. ſ. Et paulopoſt, Qui ex retributione. Et
ſupra, & populi & humani generis offenſam. Ex Gorzienſi collatione. Aut etiam uetera.) Hoc eſt apud
10 ueteres inſtitutiones, apud ueteres ceremonias, uidelicet inſtrumenti ueteris. Quid ſtultius.) Hoc refer-
tur ad Creatorem. Penè iam totis ſeculis creatoris prodactis.) Prodactis à prodigẽdo quaſi procul actis,
11 hoc eſt expletis. Si in creatoris accipitur.) Subaudi, interpretationem, ut de creatore uidelicet intelli- H
gatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione qui dicunt ἐν ᾅδου. In Plutonis. Subauditur, domo. Sic infra,
Et à noſtræ partis poſſit opponi. Depalatorem diſciplinæ diuinæ.) Depalatorem uocat, propalatorem,
manifeſtatoremq;. Sic aduerſus Hermogenem. Siquidem, inquit, omnia opera ſua deus ordine conſummauit,
incultis primo elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis dedicans. Depalans, hoc eſt pa-
12 lam oſtendens. Vtique ſui ſuperfundamenti.) Nos præpoſitionem ſuper eraſimus, fidem ſecuti Gorzienſis
13 collationis. Per ſimilitudinem ſanguinis ſalutaris.) Alludit ad locum qui eſt Exodi cap. XII. Ite tollen-
tes agnum per familias ueſtras, & immolate phaſe, Faſciculũq; hyſſopi tingite in ſanguine qui eſt in limine, &
aſpergite ex eo ſuperliminare & utrunque poſtem. Tranſibit enim dominus percutiens Aegyptios. Cũmque
uiderit ſanguinem in ſuperliminari & in utroque poſte, tranſcendet oſtium domus, & non ſinet percuſſorem I
ingredi domos ueſtras & lædere. Et pecoris Chriſti.) Agnum intelligit. Paulopoſt ſcripſimus, Empti e-
nim ſumus pretio magno. Plane nullus ſi in phantaſma fuit Chriſtus.) Nos ex iudicio noſtro ſumus auſi mu-
tare locum & ſcribere, Planè nullo ſi phantaſma fuit Chriſtus. Subaudi, pretio. In quæ eadem mittenda for
nicatio non erit.) Opinor ſcribendum, committenda. Et ſi forte disiunctum.) Si forte pro forte. Ne
14 qui fidelis.) Ne qui pro ne quis. Vt aliqui ſæpe pro aliquis. Paulo poſt ſcripſimus. Ecce autem & in petr.
Figuram extranei ſacramenti.) Poterit exponi, figuram eius qui ſit extraneus à ſacramento. Nam ſolet
extraneus cõſtruere cum genitiuo, ut ſupra aduerſus Marcionem libro ſecundo, Quis mali extraneus, niſi qui
& inimicus? Item, Extranea gloriæ. Equidem æmulo.) Reſtituimus locum ex Gorzienſi codice. Ab alio
mutuatur exempla & quidem æmulo. De illo me terret ſibi. Iam ſi deliquero eadem.) Figura Græca, id eſt
ſecundum eadem. Aut exponendum pro admiſero. Infra, E contrario foueat deus. Item, quando paria. Nos, ſi-
quando paria. Et breuiter expungo.) Expungo, hoc eſt abſoluo. Panis & calicis ſacramentum.) Nos, K
15 ſacramento. Nihil exinde ſperante penes illos ſpiritu.) Legendum, ſpirante pro aſpirante. Qui meritum
16 chariſmata.) Nos, qui meritum chariſmatum. Paulopoſt, diſcendi duntaxat gratia. Et mox, mulieri etiã pro-
phetanti. Ex Gorzienſi collatione. Magnis dicam.) Poſſet etiam legi, Magnidicam. Nihil ex huiuſmodi.)
17 Malim, Nihil huiuſmodi. Vocabulorum mortuorum. Ita mortuum uocabulum non eſt.) Hic locus etiam in
manuſcriptis uoluminibus eſt deprauatus. Ego ſic mutaui diſtinxiq;, Exigit defendi proprietates uocabulo-
rum. Mortuorum ita uocabulo non eſt niſi quod amiſit animam. Et in Chriſti corpore. Nos, Et in Chriſto
18 corpore. Infra, donec ponat. Qui ait, Sedit ad dexteram templi.) Nihil hic ſuccurrunt exemplaria, Cen-
ſeo ſcribendum, quia is ſederit ad dexteram templi. Quod & ipſo hic accedit.) Ipſo hoc eſt in ipſo. Subau-
di, Chriſto. Accedit pro accidit, ut infra, Demutationi, inquit, adſcribens quæ accedit reſurrectioni. Porrò, L
Quod & ipſo, aptè refertur ad id quod ſequitur: Tu es ſacerdos in æternum. Nam & ſacerdotium Chriſti
ſpirituale. Acceptatione & bene dignabitur.) Proculdubio legendum, & benedictione dignabitur. Præ-
cedit enim, Qui Abraham circũciſum iam accepta decimarum oblatione benedixit. Infra ſcripſimus, puluerem
19 lingent. Viderit inſtitutio iſtæ Calendæ ſi forte Febr. r.) Hunc locum ex ſola diuinatione pridem reſtitue-
ram adiecta in margine libri adnotatiuncula. Nunc quoniam conſentit codex Gorzienſis, liberius auſi ſumus
pro iſtæ ſcribere iſta, hoc modo, Viderit inſtitutio, iſta Calendæ ſi forte Februariæ reſpondebunt illi pro mor-
tuis petere. Et eſt ſenſus: Calendæ Februariæ, hoc eſt ſacra quibus Romanus populus hoc menſe februabatur,
id eſt luſtrabatur per ignem maximè, reſpondebũt illi ſubaudi Marcioni, ſi forte, hoc eſt forte (nam perpetuò
Tertullianus ſi forte pro forte utitur) petere iſta pro mortuis, uidelicet iſtum baptizandi modum. Quaſi di-
cat. Luſtrationis Februalis loco, mortuorum baptizatio, fortaſſis fuit apud quoſdã Chriſtianos, & ex illo lu- M
ſtrandi ritu ſolenni irrepſit. Equidem quod negari non poteſt, ceremoniæ ardentiũ cereorum quos hodie Chri
ſtiani eo die qui purificatæ Mariæ dicatus eſt, ex more circunferimus, à Februalibus Romanorum ſacris ori-
ginem ſumpſere. Pertinaci paganiſmo mutatione ſubuentum eſt, quem rei in totum ſublatio potius irritaſſet. Si
ſic diſtinguas. Viderit inſtitutio iſta. Calend. idem erit ſenſus. Denotare.) Denotare pro arguere ut ſu-
pra ſæpe. In De patientia. Parum hoc, inquit, ſi non etiam proditorem ſuum ſecum habuit, nec cõſtanter deno-
tauit. Secundam diſcrepationem.) Poſſit etiam legi diſceptationem. Obducitur.) Hoc eſt conuincitur
ſubaudi Marcion. Hoc uerbo in hunc ſenſum crebro utitur, ut ſupra annotauimus, & infra ſumus annotaturi.
20 Infra ſcripſimus, Nónne carnalem. Etſi habet aliquod proprium corpus anima uel ſpiritus.) Diuus Aure-
lius Auguſtinus negat Tertullianum propter hanc aſſertionem damnatum eſſe hæreſeos. Quin interpretatur
commode quantum poteſt. Animale dici cœpit.) Vſum huius uerbi cœpit multis iam locis annotauimus, Sic
enim uer-

A *enim uertit quod Græcis τὸ ἐνδέχεται dicitur, quo & illi imperſonaliter uti ſolent. Hic tantum ualet, ac ſi dice-
ret, recipit appellationem ut animale dicatur, ſiue meretur animale dici, Sic in De reſurrectione carnis, Quã
& patrum, inquit, dici capiat. Libro tertio aduerſus Marcionem, Id enim intelligi uel non intelligi capit. In-
fra adiecimus genitiuum carnis ex Gorzienſi collatiõe, In nomine carnis denegatur dei regnum. Sed quod* 21
*illi corpus dei dederit.) Cenſeo ſcribendũ deus dederit, ut ſupra, Quibus det corpus deus prout uolet. Quæ
accedit reſurrectioni.) Accedere frequenter uſurpat pro accidens eſſe. Vt in præcedentibus, Quod & ipſo
hic accedit. Et paulo ante, Niſi, inquit, ex accedentibus eni magis competant. Mox pro uel contentio tua? re-
poſuimus, Vbi contentio tua? Item, Domini noſtri Ieſu Chriſti. Ex Gorzienſi collatio. Vtique & miſeri-* 22
*cordiæ affectum.) Quoniam in Gorzienſi codice legitur affectu, uertendum eſt & particula in ex. Etſi nõ
litera, & eius ſpiritus hoc erit nouitas.) Arbitror pro & ſupponendum at. At eius ſpiritus. Quomodo*
B *iam optatus.) Gorzienſis collatio monuit pro optatus ſubſtituendum operta. Quid & Apoſtolum Chriſti* 23
*alterius.) Legendum ad Apoſtolum, ubi ſubaudiri debet, pertinet. Contentus uictoriæ.) Contentus cum
genitiuo. Næ ultro poſſum.) Næ Græcum eſt aduerbium affirmandi pro, certè, profectò. Scripſimus infra,* 24
Prætereo. Item, Et hanc ſubſtantiam reſuſcitaturus eſt. Strinxit.) Strinxit pro perſtrinxit, hoc eſt obiter 25
*indicauit, ſiue leuiter attigit. Et qui de integro.) Legẽdum, & quidem integro. Compendium mortis,
& mutati conſequentur.) Pro & debet legi ſed. Ibidem ſcripſimus ſuperinduti. Item, quàm exuti corpus.*

*Boni ducere.) Boni ducere ſicut Boni conſulere, ut ſupra hoc ipſo libro, Quoniam, inquit, in dei ſapien-
tia non intellexit mundus per ſapientiam dominum, boni duxit deus per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere
credentes. Sic interpretatur uerbum Paulinum εὐδόκησε. Mox adiecimus aduerbiũ libenter ex collatione Gor-*
C *zienſi, ut & mortem libenter excipiamus. Diſpunctionem boni ac mali operis.) Diſpunctionem uocat cõ-
penſationem, remunerationemq́. Percutiendi & ſæuiendi alienum.) Sic in De reſurrectione carnis, Quis* 26
*ergo diſcendi magis adfinis quàm præſumendi. Eodem. In re aliena ſalutis. Item, In alienam culpæ. Pluri-
mum.) Plurimum, hoc eſt maxime ſiue pro maxima parte. In ultionem ueritatis.) Videlicet non receptæ
ſed exploſæ. Vehitur in tranſgreſſores legis. Vehitur pro inuehitur. Adeo autem Iudæos ingeſſerat. Le* 27
*ge ingeſſerat, nam præcedit, uehitur in tranſgreſſores legis. Seruiuit deus diſpoſitioni.) Adiecimus tuus
ex Gorzienſi, Seruiuit deus tuus diſpoſitioni. Niſi ſi creator ideo legem intercalauit.) Intercalauit, id eſt
interiecit, interpoſuit, interſeruit, mediam immiſit. Nam id ſignificat hic intercalare. Eius uerbi meminit Ma-
crobius, etiam de ratione intercalandi abundè diſſerens. Iulius Cæſar inſtituit ut unus dies quarto quoque an-
no intercalaretur, hoc eſt insereretur, unde biſextilem annum Plinius intercalarem uocat, & Liuius menſem
dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον. Per quam licuit delictum latere.) Licuit,* 28
D *hoc eſt à liquet imperſonali uerbo pro claruit, innotuit, manifeſtum euaſit. Atque hoc eſt quod Paulus docet,
ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου, id eſt, Sed peccatum non cognoui, niſi per legem. Porrò uerbo li-
quuit à liquet utitur in De carne Chriſti, Quanquam iam liquuit, inquit, & de nomine hominis, de ſtatu quali-
tatis, & de ſenſu tractationis, & de exitu paſſionis, humanam conſtitiſſe. liquuit, id eſt apparuit, conſtitit.*

Eſt enim dum alterius par eſt.) Par cum genitiuo, ut alias ſæpe. Mox ſcripſimus, quia hoc tantum eſt.

Sed ad conuerſationis pertinebunt.) Repete accuſatiuum, reatum. Abſque qua nec corpus aliud dici 29
*capit.) Capit, id eſt idoneum uel aptum eſt ut aliud dicatur, ut libro ſecundo, Capit etiam imaginem ſpiritus
dicere flatum. libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Imperſonale uerbum, quod τὸ ἐνδέχεται Græci
dicunt. Salio & hic ampliſſimum abruptum interciſæ ſcripturæ.) Salio pro tranſilio. Si non & inſciti-*
E *am.) Ex Gorzienſi collatione repoſuimus, inſcientiam. Quo uerbo Tacitus etiam utitur libro XVII. Inde a-
trox rumor, inquit, affirmantibus pleriſque interfectos, ac ni ſibi conſulerent, fore ut acerrimi militũ & præ-
ſentia conqueſti, per tenebras & inſcientiam cæterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante
noſtram caſtigationem legebatur, inſcitiam. Idem in Dialogo oratorum, Sed deſidia iuuentutis, inquit, negli
gentia parentum, & inſcientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæſtioni-
bus. Quam rationem, inquit, maiorum etiam comprobat diligentia, qui primum iurare ex ſui animi ſententia
quenque noluerunt, deinde teneri ſi ſciens falleret: quod inſcientia multa uerſaretur in uita. Ex inſcitia ſci-
licet.) Hic habes inſcitiam & conſentiunt exemplaria. Et inueſtigabiles uiæ eius.) Græcè καὶ ἀνεξιχνίαστοι
αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Inueſtigabiles, id eſt non ueſtigabiles. Infra ſcripſimus, Aut quis conſiliarius eius fuit. Qui tan-
ta de ſcripturis ademiſti.) Hoc eſt quod pauloante dixit, Salio & hic ampliſſimum abruptum interciſæ ſcri-*
F *pturæ. Non retributionem iniuriæ.) Addidimus uerbum permittebat, Ex Gorzienſi. Ponius labora-* 30
*uit.) Hoc eſt Barbaria illa. Niſi mauis, Ponticus, id eſt Marcion. Eſt ſapor & in paucis.) Etiam modica
habent ſuum guſtum. Luxuria eſt turpitudini quoque & immundiciæ non contraria.) Nos fidem ſecuti* 31
*collationis Gorzienſis negatiuam particulam non, ſuſtulimus. Nam luxuriam hic accipit congreſſum uiri cum
muliere, quæ eſt contraria turpitudini & immunditiæ, id eſt Veneri illicitæ. Hunc ſenſum aliquis non perci-
piens ſcripſit, non contraria. Licet enim & anima & corpus ſit.) Scripſimus noſtrum ſecuti iudicium, Li-* 32
*cet enim & animæ corpus ſit. Huius opinionis & paulo ante facta mentio. Multo magis hic.) Subaudi,
intelligit. Vt coherent eis.) Nos coherentia. Paremq́ creatoris.) Par cum genitiuo, ut paulo ante, Eſt
enim, inquit, dum alterius par eſt. Et alias ſæpe. Noſtratem deum faceret.) Noſtratem, id eſt noſtræ partis.*

Summiſſu erroris.) Summiſſus us. ui. pro ſummiſſione. Quod ſi non capit, alterius omnia iſta deputari.) 33
Similis locutio per uerbum capit imitatione Græcorum qui τὸ ἐνδέχεται ſic uſurpare ſolent imperſonaliter, ut il- 34
la paulo

la paulo ante, Animale dici capit. Item illa libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Et aliæ innu- G
35 *meræ. Propter quod & nos iracundi.) Secuti Gorzienſem collationem ſcripſimus, Propter quod & nos*
iracundiæ filij ſumus. ſed natura. Quam & ipſe iam fecit.) Quam pro qualem. Niſi manus legere ſuam.
36 *Non Chriſto æmulæ.) Aemulus cum datiuo. Non Marrucinę ſed Pontice.) Marrucini Plinio teſte, po-*
puli ſunt Italiæ Ferentanis & Veſtinis proximi. locus eſt in gentem. Latio nihil cultius, nihil Barbarius Pō-
to. De manibus hæretici præcidendis.) Diſtinximus. De manibus hæretici præcidendis non miror ſi ſylla-
37 *bas ſub. Paulo poſt ſcripſimus, Occulti ab æuis deo. Item illis debebat dixiſſe. Vere eum & uiſibilem ex-*
condis præliatorem!) Legerim, Vere eum & uiſib. Videtur autem excondis (ſi non eſt mendoſa dictio) di-
ctum pro educis, ut excondo oppoſitum ſit ei quod eſt recondo. Vel augmenta.) Semina præceptorum
38 *ſunt uelut initia. Additiones atque expoſitiones ſunt eorundem augmenta. Et honorabit & coronabit.)* H
Ergo in De reſurrectione carnis pro mendoſo uerbo inorbitur, aptè legemus coronabitur, At enim, inquit, il-
lic, & calix bene ſibi conſcius, & de diligentia miniſterij commendatus, coronis quoque potatoris ſui corona-
bitur, aut aſpergine florum honorabitur. Quò iam mihi duos deos.) Quò, id eſt ad quem uſum. Vt ſupra lo
cutus eſt quodam loco. O quanti iam dij creatores.) Quanti pro quot. Paulopoſt ſcripſimus, An ſient duo dij,
Et mox, Si ambo iam diaboli. Rurſum infra, Nam ſi iam tum traditio. Ex collatione Gorzienſi. Ex qua de-
latura.) Delatura pro delatione. Referri debet in eorum nominum claſſem, qualia ſunt Læſura, paratura
39 *ſupparatura, occurſura, ſuffectura, fluxura, ſubiectura, farſura, inſcriptura. Nedum Antoniniani Marcio-*
nis.) Ergo lib. primo aduerſus Marcionem legendum, De quo tamen conſtat, Antoninianus hæreticus eſt,
ſub Pio impius. Boni duxit omnem plenitudinem in ſemetipſo habitare.) Græcè ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ
40 *πλήρωμα κατοικῆσαι. uertit εὐδόκησε, Boni duxit, ut ſupra, bis. De Epicuri ſchola.) Deum Epicurus indu-* I
cit hebetem ac ſtupidum, qui non commoueatur, nec peccantibus iraſcatur. At nos Chriſtiani iram dei excita-
re formidamus. Sic aduerſ. Valentinianos, Sit itaque Bythios, inquit, iſte infinitis retro æuis, in maxima & al
tiſſima quiete, in otio plurimo, placidæ & (ut ita dixerim) ſtupentis diuinitatis, qualem iuſſit Epicurus. De
porticu Stoicorum.) Stoici ponunt materiam deo coæternam. Chriſtianus credit deum omnia ex nihilo pro-
duxiſſe. Cuius ingeniis.) Hoc eſt à cuius ingeniis. Quorundam edulium.) Vſurpat edulis iuxta ter-
tiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur. Ipſam autem, inquit, edulium & reliquarū operationū
41 *indifferentem ſententiam, &c. lib. ij. Quo nec hic Ap.) Quo pro Quapropter. Pariari deo.) Pariari*
hoc eſt parem eſſe. Sic uertit quod apud Paulum Græcè eſt, τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. Hoc uerbo in libro De reſurrectio-
ne carnis bis utitur, Et ſermo enim deus, inquit, qui in effigie dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit pariari K
deo. Et alio poſtea loco, Aequa enim, inquit, ſubſtantia pariant inter ſe Chriſtus & Adam, ſcilicet ex carne.
Semel libro quarto aduerſus Marcionem, Ita tota promiſſio creatoris, inquit, eſt parabolarum ſtatus, ſimili-
tudinum peræquatio, ſi nec in alium ſpectant, quàm cui per omnia pariauerint. In De carne Chriſti, Pariamus
igitur de calcaria (quod dici ſolet) in carbonariam à Marcione ad Apellen, ſubauditur, euntes. Pariamus, id
eſt in pari errore profligando uerſamur. Tametſi illic legitur paruimus. Sed & hæc ſit ſemetipſum.) Ter-
tullianus uertit, Sed exhauſit ſemetipſum, quod Græcè eſt, ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσε. Lucri duxerat.) Lucri du-
cere, ut Boni ducere. In De corona militis dicit, Lucri habitum, Perditurus, inquit, animam aduerſus nomē e-
42 *ius lucri habitam. Phariſææ candidæ dignitatem.) Hoc eſt ordinis Phariſaici faſtigium, in quo conſtitutus*
fuerat Paulus adhuc Iudæus. Candida ueſtis erat magiſtratus petentium. In toga candida Cicero orationem
habuit. Mox ſcripſimus, Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat. Et ſi qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus.) L
Hoc eſt ex debito abſoluerimus, præſtiterimusq́ue. Sic libro quarto præcedente. Et ſi commemoremur, inquit,
promiſſionis Moyſi, hic inuenietur expuncta.

ANNOT. IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

A Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI ADVERſus Marcionem, liber quintus.

NIHIL ſine origine, niſi deus ſolus. Quæ quantũ præcedit in ſtatu om-
nium rerum, tantum præcedat neceſſe eſt etiam in retractatu earum,
B vt conſtare de ſtatu poſſit. Quia nec habeas diſpicere quid quale ſit,
niſi certus an ſit, cum cognoueris vnde ſit. Et ideo ex opuſculi ordine
ad hãc materiam deuolutus, Apoſtoli quoque Pauli originem à Mar-
cione deſidero, nouus aliqui diſcipulus, nec vllius alterius auditor,
qui nihil interim credam niſi nihil temere credendum: temere porrò
credi quodcunque ſine originis agnitione creditur: quiq; digniſſimè
ad ſollicitudinẽ redigam iſtam inquiſitionem, cum is mihi adfirmatur Apoſtolus quẽ in al-
bo Apoſtolorum apud Euangelium non deprehẽdo. Deniq; audiens poſtea eum à domino al Album apoſtolorum
lectum iam in cœlis quieſcẽte, quaſi improuidẽtiam exiſtimo, ſi non ante ſciuit illum ſibi ne-
ceſſarium Chriſtus, ſed iam ordinato officio Apoſtolatus & in ſua opera dimiſſo, ex incurſu
C non ex proſpectu adiiciẽdum exiſtimauit, neceſſitate, vt ita dixerim, non voluntate. Quam- 1
obrem Pontice nauclere ſi nunquam furtiuas merces vel illicitas in acatos tuas recepiſti, ſi
nullum omnino onus auertiſti vel adulteraſti, cautior vtique & fidelior in dei rebus, ædas ve-
lim nobis quo ſymbolo ſuſceperis Apoſtolum Paulum: quis illum tituli charactere percuſſe-
rit, quis tranſmiſerit tibi, quis impoſuerit, vt poſſis eum conſtanter exponere, ne illius probe-
tur qui omnia Apoſtolatus eius inſtrumenta protulerit. Ipſe ſe, inquit, Apoſtolum eſt profeſ
ſus, & quidem non ab hominibus, nec per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum. Planè profiteri
poteſt ſemetipſum quiuis. Verum profeſſio eius alterius autoritate conficitur: alius ſcribit, a- Scribere
lius ſubſcribit, alius obſignat, alius actis refert. Nemo ſibi & profeſſor, & teſtis eſt. Præter hæc Subſcribere
D vtique legiſti multos venturos, qui dicant, ego ſum Chriſtus. Si eſt qui ſe Chriſtum mentia- Obſignare In acta re-
tur, quanto magis qui ſe Apoſtolum prædicet Chriſti? Adhuc ego in perſona diſcipuli & in- ferre
quiſitoris conuerſor, vt iam hinc & fidem tuam obtundam, qui vnde eam probes non habes:
& impudentiam ſuffundam, qui vindicas, & vnde poſſis vindicare non recipis. Sic Chriſtus,
ſic Apoſtolus, vt alterius, dum non probantur niſi de inſtrumento creatoris. Nam mihi Pau
lum etiam Geneſis olim repromiſit. Inter illas enim figuras & propheticas ſuper filios ſuos
benedictiones, Iacob cum ad Beniamin direxiſſet, Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinũ
comedet adhuc, & ad veſperã dabit eſcam. Ex tribu enim Beniamin oriturum Paulum pro- PAVLVS
uidebat, lupum rapacem, ad matutinum comedentem, id eſt prima ætate vaſtaturum pecora
E domini, vt perſecutorem eccleſiarum, dehinc ad veſperam eſcam daturum, id eſt deuergente
iam ætate oues Chriſti educaturum, vt doctorem Nationum. Nam & Saulis primo aſperi-
tas inſectationis erga Dauid, dehinc pœnitentia & ſatisfactio, bona pro malis recipientis,
non aliud portendebat quàm Paulum in Saule ſecundum tribus, & Ieſum in Dauid ſecun-
dum virginis cenſum. Hæc figurarum ſacramenta ſi tibi diſplicent, certè Acta Apoſtolo-
rum hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt, à te quoque non negandum. Inde Apoſto- Sacramẽta figurarum
lum oſtendo perſecutorem, non ab hominibus, neque per hominem: inde & ipſi credere in-
ducor: inde te à defenſione eius expello, nec timeo dicentem, Tu ergo negas Apoſtolum Pau
lum? Non blaſphemo quem tueor. Nego, vt te probare compellam. Nego, vt meum eſſe con-
F uincam. Aut ſi ad noſtram fidem ſpectas, recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas, ædе
quæ eam præſtruunt: Aut proba eſſe, quæ credis: aut ſi non probas, quomodo credis? Aut
qualis es aduerſus eum credens, à quo ſolo probatur eſſe quod credis? Habe nunc Apoſto-
lum de meo ſicut & Chriſtum: tam meum Apoſtolum, quàm & Chriſtum. Iiſdem & hic di- 2 Iiſdẽ lineis
micabimus lineis: in ipſo gradu prouocabimus præſcriptionis, Oportere ſcilicet & Apoſto- dimicare
lum qui creatoris negetur, imò & aduerſus creatorem proferatur, nihil docere, nihil ſape-
re, nihil velle ſecundum creatorem: & in primis tanta conſtantia alium deum edicere, quan-
ta à lege creatoris abrupit. Neque enim veriſimile eſt vt auertens à Iudaiſmo, non pariter o-
ſtenderet in cuius dei fidem auerteret: quia nemo tranſire poſſet à creatore, neſciẽs ad quem
tranſeundũ ſibi eſſet. Siue enim Chriſtus iam alium deũ reuelauerat, ſequebatur etiam Apo-

o ſtoli

ſtoli teſtatio,vel ne non eius dei Apoſtolus haberetur quem Chriſtus reuelauerat, & quia nó G
licebat abſcondi ab Apoſtolo qui iam reuelatus fuiſſet à Chriſto. Siue nihil tale de deo
Chriſtus reuelauerat: tanto magis ab Apoſtolo debuerat reuelari, qui iam non poſſet ab a-
lio,non credendus ſine dubio ſi nec ab Apoſtolo reuelatus. Quod idcirco præſtruximus, vt
iam hinc profiteamur nos proinde probaturos,nullum alium deum ab Apoſtolo circumla-
tum,ſicut probauimus nec à Chriſto: ex ipſis vtiq; epiſtolis Pauli, quas proinde mutilatas e-
tiam de numero,forma iam hæretici Euangelij præiudicaſſe debebit.

DE EPISTOLA AD GALATAS.

H

Epiſtola ad Galatas,Iudaiſmi expugnatrix.

PRincipalem aduerſus Iudaiſmum epiſtolam nos quoque confitemur, quæ Galatas
docet. Amplectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, vt & ipſam
de creatoris venientem diſpoſitione,ſicut ſæpe iam in iſto ordine tractauimus, de
prædicata nouatione à prophetis dei noſtri.Quod ſi creator quidem vetera ceſſura
promiſit nouis ſcilicet orituris, Chriſtus vero tempus diſtinctionis iſtius, Lex & prophetæ
vſque ad Ioannem,terminum in Ioanne ſtatuens,inter vtrunq; ordinem deſinentium exinde
veterum & incipiētium nouorum: neceſſariè & Apoſtolus in Chriſto poſt Ioannē reuelato,
vetera infirmat,noua vero confirmat: atq; ita non alterius dei fidem curat quàm creatoris,
apud quem & vetera deceſſura prædicabãtur.Igitur & legis deſtructio,& euãgelij ædificatio, I
pro me faciunt in iſta quoq; epiſtola,ad eam Galatarum præſumptionē pertinentes,qua præ-
ſumebant Chriſtum vtputa creatoris,ſalua creatoris lege credendum: quod adhuc incredi-
bile videretur,legem à ſuo autore deponi. Porrò ſi omnino alium deum ab Apoſtolo audiſ-
ſent, vltrò vtiq; ſciſſent abſcedendum ſibi eſſe à lege eius dei quem reliquiſſent, alium ſecuti.
Quis enim expectaret diutius diſcere,quod nouam deberet ſectari diſciplinam, qui nouum
deum recepiſſet? Imò quia eadem quidem diuinitas prædicabatur in euangelio, quæ ſemper

An lex creatoris ab euãgelio debeat excludi in Chriſto creatoris

nota fuerat in lege,diſciplina vero non eadem,hic erat totus quæſtionis ſtatus, An lex crea-
toris ab euangelio deberet excludi in Chriſto creatoris. Denique aufer hunc ſtatum,& vacat
quæſtio. Vacante autem quæſtione, vltrò omnibus agnoſcentibus diſcedendum ſibi eſſe ab
ordine creatoris per fidem dei alterius, nulla Apoſtolo materia cõpetiſſet, id tam preſſe do- K
cendi,quod vltrò fides ipſa dictaſſet.Igitur tota intētio epiſtolæ iſtius nihil aliud docet quàm
legis deceſſionem veniētem de creatoris diſpoſitione, vt adhuc ſuggeremus.Si item nullius
noui dei exerit mentionem,quod nuſquam magis feciſſet quàm in iſta materia, vt rationem
ſcilicet ablegandæ legis, vnica hac & ſufficientiſſima definitione proponeret nouæ diuinita-
tis, apparet quomodo ſcribat, Miror vos tam cito transferri ab eo qui vos vocauit in gra-
tiam,ad aliud euangelium:ex conuerſatione aliud non ex religione: ex diſciplina, non ex di-
uinitate.Quoniam quidem euangelium Chriſti à lege euocare deberet ad gratiã,non à crea-
tore ad alium deum.Nemo enim illos mouerat à creatore,vt viderentur ſic ad aliud euange- L
lium transferri,quaſi dum ad creatorem transferuntur,Nam & adiiciens, quod aliud euan-
gelium omnino non eſſet,creatoris confirmat id,quod eſſe defendit.Si enim & creator euan
gelium repromittit,dicens per Eſaiam: Aſcende in montem excelſum, qui euangelrzas Sio-
ni,extolle vocem in valentia tua qui euangelizas Hieruſalem: Item ad Apoſtolorum perſo-

ὡραῖοι.

nam: Quàm tempeſtiui pedes euangelizantium pacem,euangelizantium bona: vtique & Na
tionibus euangelizantium,quoniã & in nomine eius,inquit,Nationes ſperabunt, Chriſti ſci-
licet,cui ait,Poſui te in lumen Nationum:Eſt autē euangelium etiam dei noui, quod vis tunc
ab Apoſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt euangelia apud duos deos, & mentitus erit Apo-
ſtolus dicens, quod aliud omnino non eſt, cum ſit & aliud: cum ſic ſuum euangelium de- M
fendere potuiſſet, vt potius demonſtraret,non vt vnum determinaret.Sed fortaſſe vt fugias
hinc,Et ideo dices,ſubtexuit,Licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit,anathema ſit, quia
& creatorem ſciebat euangelizaturum.Rurſus ergo te implicas. Hoc eſt enim quo aſtringe-
ris, Duo enim Euangelia confirmare,non eſt eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet ſenſus
eius qui ſuam præmiſit perſonam: Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit.
Verbi enim gratia dictum eſt.Cæterum, ſi nec ipſe aliter euangelizaturus, vtiq; nec angelus.
Ita angelum ad hoc nominauit quo multomagis hominibus non eſſet credendum, quando
nec angelo,& nec Apoſtolo: non angelum ad euangelium referret creatoris. Exinde decur-

Apoſtolica Acta

rens ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolum,ſcripturam Apoſtolicorũ con-
firmat,

A firmat,apud quam ipſa etiam epiſtolæ iſtius materia recognoſcitur, interceſſiſſe quoſdã, qui 3
dicerent circuncidi oportere,& obſeruandam eſſe Moyſi legem: tunc Apoſtolos de iſta quę-
ſtione conſultos,ex autoritate ſpiritus renunciaſſe, non eſſe imponenda onera hominibus
quæ patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. Quod ſi & ex hoc congruunt Paulo Apoſtolorum
Acta,cur ea reſpuatis iam apparet,vt deum ſcilicet non alium prædicantia quàm creatorem,
nec Chriſtum alterius,quàm creatoris, quando nec promiſſio ſpiritus ſancti aliunde probe-
tur exhibita,quàm de inſtrumento Actorum. Quæ vtiq; veriſimile non eſt, ex parte quidem *Inſtrumẽtũ Actorum*
Apoſtolo conuenire,cum ordinem eius ſecundum ipſius teſtimonium oſtẽdunt,ex parte ve-
ro diſſidere,cum diuinitatem in Chriſto creatoris annunciant: vt prædicationem quidẽ apo
B ſtolorum non ſit ſecutus Paulus,qui formam ab eis dedocendæ legis accepit.Denique ad pa-
trocinium Petri cæterorumq; Apoſtolorum aſcendiſſe Hieroſolymam poſt annos XIIII.ſcri
bit,vt conferret cum illis de Euangelij ſui regula,ne inuacuum tot annis cucurriſſet,aut cur-
reret,ſi quid ſcilicet citra formam illorum Euangelizaret: Adeo ab illis probari & conſtabi-
liri deſiderarat.Quod ſi quando vultis Iudaiſmi magis adfines ſubintelligi,cum vero nec Ti *I.Galatas*
tum dicit circumciſum , iam incipit oſtendere ſolam circumciſionis quæſtionem ex defen-
ſione adhuc legis concuſſam ab eis,quos propterea falſos& ſuperinductitios fratres appellat, *τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους*
non aliud ſtatuere pergentes quàm perſeuerantiam legis, ex fide ſine dubio integra creatoris:
atque ita peruertentes Euangelium,non interpollatione ſcripturæ , qua Chriſtum creatoris
C effingerent,ſed retentione veteris diſciplinæ,ne legem creatoris excluderent . Ergo propter *Superinductitij fratres*
falſos,inquit,ſuperinductitios fratres,qui ſubintrauerant ad ſpeculandam libertatem noſtrã *κατασκοπῆσαι*
quam habemus in Chriſto,vt nos ſubigerent ſeruituti,nec ad horã ceſſimus ſubiectioni . In-
tendamus enim & ſenſui ipſi,& cauſæ eius,& apparebit vitiatio ſcripturæ.Cum pręmittit,ſed
nec Titus qui mecum erat,cum eſſet Græcus,coactus eſt circumcidi: dehinc ſubiungit, pro-
pter ſuperinductitios falſos fratres , & reliqua : contrarij vtique facti incipit reddere ratio-
nem,oſtendens propter quid fecerit: quod nec feciſſet,nec oſtendiſſet , ſi illud propter quod
fecit non accidiſſet.Denique dicas velim,ſi non ſubintroiſſent falſi illi fratres ad ſpeculãdam
libertatem eorum,ceſſiſſent ſubiectioni? non opinor . Ergo ceſſerunt , quia fuerunt propter
D quos cederetur.Hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obſeruatione ſuſpenſæ competebat,ip-
ſo,quoque Apoſtolo ne in vacuum cucurriſſet aut curreret ſuſpecto . Itaque fruſtrandi erant
falſi fratres,ſpeculantes libertatem Chriſtianam , ne antè eam in ſeruitutem abducerent Iu-
daiſmi,quàm Paulus ſciret ſe non in vacuum cucurriſſe, quàm dexteras ei darent anteceſſo-
res,quàm ex cenſu eorum in Nationes prædicandi munus ſubiret. Neceſſario igitur ceſſit ad *Ex cenſu Apoſtolorũ*
tempus . Et ſic ei ratio conſtat Timotheum circumcidendi , & raſos introducendi in tem-
plum,quæ in Actis edicuntur adeo vera,vt Apoſtolo conſonent profitenti factum ſe Iudæis
Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret : & ſub lege agentem propter eos qui ſub lege agerent : ſic &
propter ſuperinductos illos,& omnibus nouiſſimè omnia factũ,vt omnes lucraretur. Si hæc
E quoq; intelligi ex hoc poſtulãt,id quoq; nemo dubitabit,eius dei & Chriſti prædicatorẽ Pau-
lum,cuius legem,quãuis excludens,interim tamen pro temporibus admiſerat,ſtatim amoli-
endam ſi nouum deũ protuliſſet . Bene igitur quod & dexteras Paulo dederunt Petrus & Ia-
cobus & Ioannes,& de officij diſtributione pepigerunt,vt Paulus in Nationes,illi in circum-
ciſionem: tantum vt meminiſſent egenorum.Et hoc ſecundum legem creatoris,pauperes &
egenos fouentis,ſicut in Euangelij veſtri retractatu probatum eſt . Adeo conſtat de lege ſola
fuiſſe quæſtionem,dum oſtenditur quid ex lege cuſtodiri conuenerit. Sed reprehendit Petrũ 4
non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem.Planè reprehendit,non ob aliud tamen,
quàm ob inconſtantiam victus,quem pro perſonarum qualitate variabat , timens eos qui e-
F rant ex circumciſione: non ob aliquam diuinitatis peruerſitatem,de qua & aliis in faciem re-
ſtitiſſet, qui de minore cauſa conuerſationis ambiguæ Petro ipſi non pepercit. Sed, quomo-
do Marcionitæ volunt credi, de cætero pergat Apoſtolus, negans ex operibus legis iuſtifica-
ri hominem,ſed ex fide.Eiuſdem tamen dei,cuius & lex.Nec enim laboraſſet fidem à lege di-
ſcernere,quam diuerſitas ipſius diuinitatis vltrò diſcreuiſſet,ſi fuiſſet. Merito non reædifica-
bat,quæ deſtruxit. Deſtrui autem lex habuit , ex quo vox Ioannis clamauit in eremo , Parate
vias domini , vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati , & tortuoſa & aſpera in
rectitudinem & in campos,id eſt legis difficultates in Euangelij facilitates . Meminerat iam
& pſalmi eſſe tempus : Diſrumpamus à nobis vincula eorum , & abiiciamus à nobis iugum
ipſorum,ex quo tumultuatæ ſunt gentes,& populi meditati ſunt inania:Aſtiterunt reges ter-

ræ, & magiſtratus congregati ſunt in vnum, aduerſus dominum, & aduerſus Chriſtum ip- G
ſius, vt iam ex fidei libertate iuſtificetur homo, non ex legis ſeruitute: quia Iuſtus ex fide vi-
uit. Quod ſi prophetes Abacum prænunciauit, habes & Apoſtolum prophetas confirmãtem,
ſicut & Chriſtus. Eius ergo dei erit fides in qua viuet iuſtus: cuius & lex, in qua nõ iuſtificatur
operarius. Proinde ſi in lege maledictio eſt, in fide vero benedictio: vtrunq; habes poſitũ
apud creatorem: Ecce poſui, inquit, ante te maledictionem & benedictionem. Non potes di-
ſtantiam vindicare: quę & ſi rerum eſt, nõ ideo autorũ, quę ab vno autore ꝑponitur. Cur antẽ
Chriſtus factus ſit pro nobis maledictio, ipſo Apoſtolo edocente manifeſtum eſt quàm no-
biſcum faciat, id eſt ſecundum fidem creatoris. Neque enim quia creator pronunciauit. Ma-
ledictus omnis in ligno ſuſpenſus: ideo videbitur alterius dei eſſe Chriſtus, & idcirco à crea- H
tore iam tunc in lege maledictꝰ. Et quomodo præmaledixiſſet eum creator quẽ ignorat? Cur
autem non magis competat creatori, filiũ ſuum dediſſe maledictioni ſuæ: quàm illi deo tuo,
ſubdidiſſe maledictioni & quidem pro homine alieno? Deniq; ſi atrox videtur hoc in crea-
5 tore circa filium, proinde tuo in deo. Si vero rationale & in tuo, proinde & in meo, & magis
in meo. Facilius enim crederetur, eius eſſe per maledictionem Chriſti, benedictionem pro-
ſpexiſſe homini, qui & maledictionem aliquando & benedictionem propoſuerit ante homi-
nem, quàm qui neutrum vnquam ſit apud te profeſſus. Accepimus igitur benedictionem ſpi-
ritalem. Per fidem, inquit, ex qua ſcilicet viuit iuſtus ſecundũ creatorem. Hoc eſt ergo quod
dico, eius dei fidem eſſe, cuius eſt forma gratiæ fidei. Sed & cum adiicit, Omnes enim filij e- I
ſtis fidei, oſtenditur, quid ſupra hæretica induſtria eraſerit, mentionem ſcilicet Abrahæ, qua
nos Apoſtolus filios Abrahæ per fidem affirmat ſecundum quam mentionem hic quoque fi-
lios fidei notauit. Cæterum quomodo filij fidei? Et cuius fidei, ſi non Abrahæ? Si enim Abra-
ham deo credidit, & deputatum eſt iuſtitiæ, atque exinde pater multarum Nationum meruit
nuncupari: nos autem credendo deo magis, proinde iuſtificamur, ſicut Abraham, & vitam
proinde conſequimur, ſicut iuſtus ex fide viuit: ſic fit vt & ſupra, filios nos Abrahę pronuncia-
rit, quâ patris fidei, & hic filios fidei per quam Abraham pater nationum fuerat repromiſſus.
Ipſum quod fidem à circunciſione reuocabat, nónne Abrahæ filios conſtituere quærebat, qui
in carnis integritate crediderat? Denique alterius dei fides ad formam dei alterius, nõ poteſt K
admitti: vt credentes iuſtitiæ deputet, vt iuſtos viuere faciat, vt Nationes filios fidei dicat: To
tum hoc eius eſt, apud quem ante iam notum eſt ſub eadem Abrahæ mentione, dum ipſo ſen-
ſu reuincatur. Adhuc, inquit, ſecundum hominem dico, dum eſſemus paruuli ſub elementis
mũdi eramus poſiti ad deſeruiẽdum eis: Atquin non eſt hoc humanitus dictũ, Non enim ex-
emplum eſt, ſed veritas. Quis enim paruulus vtique ſenſu, quod ſunt Nationes, non elemen
tis ſubiectus eſt mundi, quæ pro deo ſuſpicit? Illud autem facit, quod cum ſecundum homi-
nem dixiſſet, tamen teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat. Exemplo enim
humani teſtamenti permanentis, diuinum tuebatur. Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones & ſe-
mini eius. Non dixit ſeminibus, quaſi pluribus, ſed ſemini tanquam vni quod Chriſtus eſt. L
Erubeſcat ſpongia Marcionis, niſi quod ex abundanti retracto quæ abſtulit, cum validius ſit
Spongia Marcionis: illum ex his reuinci quæ ſeruauit. Cum autem euenit impleri tempus, miſit deus filium ſuum,
vtique is qui etiam ipſorum temporum deus eſt, quibus ſeculum conſtat: qui ſigna quoque
temporum ordinauit, ſoles, & lunas, & ſydera, & ſtellas: qui filij denique ſui reuelationem in
extremitatem temporum & diſpoſuit & prædicauit: In nouiſſimis diebus erit manifeſtus
mons domini, & in nouiſſimis diebus effundam de ſpiritu meo in omnem carnem, ſecun-
dum Iohelem. Ipſius erat ſuſtinuiſſe tempus impleri, cuius erat etiam finis temporis ſicut ini-
tium. Cæterum deus ille ocioſus, nec operationis, nec prædicationis, vllius, atque ita nec tẽ-
poris alicuius quid omnino egit, quod efficeret tempus impleri, etiam implendum ſuſtineri?
Si nihil, ſatis vanum eſt vt creatoris tempora ſuſtinuerit ſeruiens creatori. Cui autem rei mi- M
ſit filium ſuum? vt eos qui ſub lege erant, redimeret: hoc eſt, vt efficeret tortuoſa in viam re-
ctam, & aſpera in vias lenes, ſecundum Eſaiam, vt vetera tranſirent, & noua orirentur. Lex
noua ex Sion, & ſermo domini ex Hieruſalẽ: & vt adoptionẽ filiorum acciperemꝰ, vtiq; Na-
tiones quæ filij nõ eramus. Et ipſe enĩ erit lux Nationũ, & in nomine eius Nationes ſperabũt.
Itaq; vt certũ eſſet, nos filios dei eſſe, miſit ſpiritũ ſuum in corda noſtra clamantẽ, Abba pater.
6 In nouiſſimis enim, inquit, diebus effundã de meo ſpiritu in omnẽ carnem. Cuius gratia, niſi
cuius & promiſſio gratiæ? Quis pater, niſi qui & factor? Poſt has itaque diuitias non erat re-
Elementa: uertendum ad infirma & mendica elementa. Elementa autẽ apud Romanos quoq; etiã pri-
mæ literæ

A mæ literæ ſolent dici. Non ergo per mundialium elementorum derogationem à deo eorum
auertere cupiebat: & ſi dicendo ſupra, Si ergo his qui in natura ſunt dei, ſeruitis, Phyſicæ, id *Phyſica ſuperſtitio*
eſt naturalis ſuperſtitionis elementa pro deo habentis ſugillat errorem,nec ſic tamen elemē-
torum deum taxans.Sed quæ velit intelligi elementa,primas ſcilicet literas legis, ipſe decla-
rat:Dies obſeruatis & menſes,& tempora,& annos,& ſabbata, vt opinor, & cœnas puras, &
ieiunia,& dies magnos. Ceſſare enim ab his quoq; ſicut & circūciſiōe,opportebat ex decretis
creatoris:qui & per Eſaiam,Neomenias veſtras,& ſabbata & diem magnū non ſuſtinebo,ie-
iunium,& ferias,& ceremonia veſtra odit anima mea.Et per Amos: Odi, reieci cerimonias
B veſtras,& nō adorabor in frequentiis veſtris. Item per Oſee: Auertā vniuerſas iocunditates
eius,& ceremonia eius,& ſabbata,& neomenias eius,& omnes frequētias eius. Quæ ipſe cō-
ſtituerat,inquis,eraſit,magis quàm alius? At ſi alius,ergo ille adiuuit ſententiam creatoris, au
ferens quæ & ille damnauerat. Sed non huius loci quæſtio, cur leges ſuas creator infregerit.
Sufficit quod infracturum probauimus, vt cōfirmetur nihil Apoſtolum aduerſus creatorem
determinaſſe,cum & ipſa amolitio legis à creatore ſit.Sed & furibus ſolet aliquid excidere de
præda in indicium, ita credo & Marcionem nouiſſimam Abrahæ mentionem dereliquiſſe,
nullam magis auferendam, & ſi ex parte conuertit. Si enim Abraham duos liberos habuit,
vnū ex ancilla,& alium ex libera:ſed qui ex ancilla,carnaliter natus eſt:qui vero ex libera,per
repromiſſionem.Quę ſunt allegorica,id eſt aliud portendentia.Hęc ſunt enim duo teſtamē- *Allegorica*
C ta,ſiue duæ oſtenſiones,ſicut inuenimus interpretatum. Vnum à monte Syna in ſynagogam
Iudæorum,ſecundum legem,generans in ſeruitutem. Alium ſuper omnem principatum ge-
nerans,vim dominationem,& omne nomen quod nominatur,non tantum in hoc æuo, ſed
& in futuro,quæ eſt mater noſtra,in quem repromiſimus ſanctam eccleſiam:ideoque adiicit:
Propter quod fratres nō ſumus ancillæ filij, ſed liberæ: vtique manifeſtauit & Chriſtianiſmi 7
generoſitatem in filio Abrahæ ex libera nato, allegoriæ habere ſacramentum, ſicut & Iudaiſ- *Sacramentū allegoria*
mi ſeruitutem legalem in filio ancillæ. Atque ita eius dei eſſe vtranq; diſpoſitionem,apud quē
inuenimus vtriuſque diſpoſitionis deliniationem.Ipſum quod ait,qua libertate Chriſtus vos
manumiſit,nónne eum conſtituit manumiſſorem,qui fuit dominus? Alienos enim ſeruos ne
D Galba manumiſit,facilius liberos ſoluturus.Ab eo igitur præſtabitur libertas,apud quem fuit
ſeruitus legis,Et merito.Non decebat manumiſſos rurſus iugo ſeruitutis,id eſt legis aſtringi,
iam pſalmo adimpleto: Diſrumpamus vincula eorum,& abiiciamus à nobis iugum ipſorum:
poſtquam ἄρχοντες congregati ſunt in vnum, aduerſus dominum & aduerſus Chriſtum ip-
ſius.De ſeruitute igitur exemptos, ipſam ſeruitutis notam eradere perſeuerabat circunciſio- *Circūciſio, nota ſeruitutis σκληροκαρδία*
nem,ex prædicationis ſcilicet propheticæ autoritate,memor dictum per Hieremiam: Et cir-
cumcidimini præputia cordis veſtri.Quia & Moyſes:Circuncidetis duricordiam veſtram:id
eſt non carnem. Denique ſi circunciſionem ab alio deo veniens excludebat, cur etiam præpu
tiationem negat quicquam valere in Chriſto ſicut & circunciſionem: præferre enim debe-
E bat æmulam eius quam expugnabat, ſi ab æmulo circunciſionis deo eſſet. Porrò quia & cir-
cunciſio & præputiatio vni deo deputabantur, ideo vtraque in Chriſto vacabat, propter fi-
dei prælationem, illius fidei de qua erat ſcriptum: Et in nomine eius Nationes credent:illi-
us fidei quam dicendo per dilectionem perfici,ſic quoque creatoris oſtendit.Siue enim dile-
ctionem dicit quæ in deum: & hoc creatoris eſt: Diliges deum ex toto corde tuo, & ex tota
anima tua,& ex totis virib⁹ tuis: ſiue quæ in proximum? & proximū tuum tanquā te, creato-
ris eſt.Qui autē turbat vos,iudiciū feret.A quo deo? ab optimo? Sed ille non iudicat. A crea-
tore? Sed nec ille damnabit aſſertorem circumciſionis. Quod ſi nō erit alius qui iudicet niſi
creator: iam ergo non damnabit legis defenſores, niſi qui ipſe eam ceſſare conſtituit. Quid
F nunc ſi & confirmat illam ex parte qua debet? Tota enim, inquit, lex in vobis adimpleta eſt:
Diliges proximum tuum tanquam te. Aut ſi ſic vult intelligi, adimpleta eſt, quaſi iam non
adimplēda:ergo nō vult vt diligam proximū tanquam me,vt & hoc cum lege ceſſauerit. Sed
perſeuerandum erit ſemper in iſto præcepto. Ergo lex creatoris etiam ab aduerſario probata
eſt: nec diſpendium,ſed compendium ab eo cōſecuta eſt, redacta ſumma in vnum iam præ-
ceptum.Sed nec hoc alij magis competit quàm autori. Atq; adeo cum dicit,Onera veſtra in-
uicem ſuſtinete,& ſic adimplebitis legē Chriſti:ſi hoc non poteſt fieri,niſi quis diligat ꝓximū
ſibi tanquam ſe,apparet:diliges proximum tibi tanquam te:per quod auditur, inuicem onera
veſtra portate, Chriſti eſſe legem, quæ ſit creatoris: atque ita Chriſtum creatoris eſſe, dum 8
Chriſti eſt lex creatoris. Erratis, deus non deridetur. Atquin derideri poteſt deus Marcio-

nis,qui nec iraſci nouit, nec vlciſci.Quod enĩ ſeuerit homo,hoc & metet . Ergo retributio- G
nis & iudicij deus,intentat.Bonum autem faciẽtes non fatigemur: & dum habemus tempus, operemur bonum.Nega creatorem bonum facere præcepiſſe , & diuerſa doctrina ſit diuerſæ diuinitatis.Porrò ſi retributionem prædicat,ab eodẽ erit & corruptionis meſſis & vitæ.Tempore autem ſuo metemus,quia & Eccleſiaſticus,Tempus,inquit,erit omni rei. Sed & mihi famulo creatoris mundus crucifixus eſt,non tamen deus mundi.Et ego mundo,non tamẽ deo mundi.Mundum enim quantum ad conuerſationem eius poſuit , cui renunciando mutuò
Stigmata transfigimur,& inuicem morimur. Perſecutores vocat Chriſti . Cum vero adiicit , ſtigmata Chriſti in corpore ſuo geſtare ſe(vtiq; corporalia competunt)iam non putatiuam,ſęd veram & ſolidam carnem profeſſus eſt Chriſti,cuius ſtigmata corporalia oſtendit. H

DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA.

PRæſtructio ſuperioris epiſtolæ ita duxit,vt de titulo eius,non retractauerim,certus & alibi retractari eum poſſe , communem ſcilicet & eundem in epiſtolis omnibus, Quod non vtique ſalutem præſcribit eis quibus ſcribit,ſed gratiam & pacem, nõ di-
Iudæorum ſalutatio co quid illi cum Iudaico adhuc more,deſtructori Iudaiſmi? Nam & hodie Iudæi in pacis nomine appellant,& retro in ſcripturis ſic ſalutabant. Sed intelligo illum defendiſſe officio ſuo prædicationem creatoris,Quàm maturi pedes euangelizantium bona,euangelizan- I
tium pacem . Euangelizator enim bonorum,id eſt gratiæ dei,paci eam præferendam ſciebar. Hæc cum à deo patre noſtro & domino Ieſu annuncians , communibus nominibus vtatur, competentibus noſtro quoque ſacramento , non puto diſpici poſſe quis deus pater & dominus Ieſus prædicetur,niſi ex accedentibus cui magis competant . Primò quidem patrem dominum præſcribo,non alium agnoſcendum , quàm & hominis & vniuerſitatis creatorem & inſtitutorem.Porrò patri etiam domini nomen accedere ob poteſtatem,quod & filius per patrem capiat.Dehinc gratiam & pacem non ſolum eius eſſe à quo prædicabantur, ſed eius qni fuerit offenſus.Nec gratia enim fit,niſi offenſæ: nec pax,niſi belli. Et populus autem per diſciplinæ tranſgreſſionem,& omne hominum genus per naturæ diſſimulationem,& deliquerat,
& rebellauerat aduerſus creatorem.Deus autem Marcionis, & quia ignotus , non potuit of- K
fendi,& quia neſcit iraſci.Quæ ergo gratia à non offenſo? quæ pax à non rebellato?Ait crucẽ Chriſti,ſtultitiã eſſe perituris:virtutem autẽ & ſapientiam dei,ſalutem cõſecuturis . Et vt oſtenderet vnde hoc eueniret,adiicit.Scriptum eſt enim:Perdam ſapientiam ſapiẽtium,&prudentiam prudentium irritam faciam.Si hæc creatoris ſunt & ad cauſam crucis pertinẽt,ſtultitiam deputatæ:ergo & crux & per crucem Chriſtus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatum eſt quod ad crucem pertinet. Aut ſi creator quâ æmulus, idcirco ſapientiam abſtulit , vt crux Chriſti ſcilicet aduerſarij ſtultitia deputetur,& quomodo poteſt aliquid ad crucẽ Chri-
ſti nõ ſui,creator pronunciaſſe,quem ignorabat cum prædicabat ? Sed & cur apud dominum L
optimum & profuſæ miſericordiæ,alij ſalutem referunt,credentes crucem virtutem & ſapientiam dei eſſe: alij perditionem,quibus Chriſti crux ſtultitia reputatur , ſi non creatoris eſt aliquam & populi & humani generis offenſam,detrimento ſapientiæ atque prudẽtię multaſſe? Hoc ſequentia confirmabunt,cum dicit: Nónne infatuauit deus ſapientiam mundi ? Cũq; & hic adiicit,quare? Quoniam in dei ſapientia non intellexit mundus per ſapientiam domi-
ἄνθρωπος num,boni duxit deus per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. Sed prius de mun-
Mundus do diſceptabo, quatenus ſubtiliſſimi hæretici hic vel maximè mũdum per dominum mundi interpretãtur : nos autẽ hominem qui ſit in mũdo intelligimus ex forma ſimplici loqnelæ hu-
μετωνυμία manæ,qua plerunq; id quod continet ponimus pro eo quod continetur, Circus clamauit, & M
Forum locutum eſt,& Baſilica fremuit: id eſt qui in his locis rem egerunt . Igitur, qnia homo,non deus mundi,in ſapientia non cognouit deum,quem cognoſcere debuerat,& Iudęus in ſapientia ſcripturarum,& omnis gens in ſapientia operum: ideo deus idem,qui in ſapientia ſua non erat agnitus , ſtatuit ſapientiam hominum ſtultitia repercutere , ſaluos faciendo credentes quoſque in ſtultam crucis prædicationem . Quoniam Iudæi ſigna deſiderant , qui iam de deo certi eſſe debuerant:& Græci ſapientiam quærunt, qui ſuam ſcilicet non dei ſapientiam ſiſtunt.Cæterum ſi nouus deus prędicaretur,qnid deliquerant Iudæi,ſigna deſiderantes quibus crederẽt? aut Græci ſapientiã ſectãtes,cui magis crederẽt? Ita & remuneratio ipſa in Iudęos & Gręcos,& zeloten deũ confirmat & iudicẽ, qui ex retributione æmula & iudice,

infatuauerit

A infatuauerit ſapientiam mundi. Quod ſi eius ſunt & cauſæ, cuius adhibentur ſcripturæ, ergo
de creatore tractans Apoſtolus, non intellecto creatore, vtique docet intelligendum. Etiam
quod ſcandalum Iudæis prædicat Chriſtum, prophetiam ſuper illo conſignat creatoris di-
centis per Eſaiam: Ecce poſui in Sion lapidem offenſionis, & petram ſcandali: petra autem
fuit Chriſtus, etiam Marcion ſeruat: Quid eſt autem ſtultum dei, ſapientius hominibus, niſi
crux & mors Chriſti? Quid infirmũ dei, fortius homine, niſi natiuitas & caro dei? Cæterum
ſi nec natus ex virgine Chriſtus, nec carne conſtructus, ac per hoc neque crucem, neq; mor-
tèm verè perpeſſus eſt, nihil in illo fuit ſtultum & infirmũ: nec iam ſtulta mundi elegit deus,
vt confundat ſapientia: nec infirma mundi elegit deus, vt confundat fortia: nec inhoneſta &
B minima & contemptibilia, quæ non ſunt, id eſt quæ non verè ſunt, vt confundat, quæ ſunt, id
eſt quæ verè ſunt. Nihil enim à deo diſpoſitũ eſt, verè modicum, & ignobile, & contẽptibile,
ſed quod ab homine: apud creatorẽ autem etiam vetera, ſtultitiæ, & infirmitati, & inhoneſta-
ti, & puſillitati, & contẽptui deputari poſſunt. Quid ſtultius, quid infirmius, quàm ſacrificio-
rum cruentorum, & holocauſtomatum nidoroſorum à deo exactio? Quid infirmius, quàm 10
vaſculorum & grabatorum purgatio? Quid inhoneſtius, quàm carnis iam erubeſcentis alia
dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam cõtemptibile, quàm cibo-
rum exceptio? Totum, quod ſciam, vetus teſtamẽtum omnis hæreticus irridet. Stulta enim
mundi elegit deus, vt cõfundat ſapientia. Marcionis deus nihil tale. Quia nec æmulatur con-
C traria contrariis redarguere, ne glorietur omnis caro: vt quemadmodum ſcriptum eſt: Qui
gloriatur, in deo glorietur. In quo? Vtique in eo, qui hoc præcepit: niſi creator præcepit vt in
deo Marcionis glorietur. Igitur per hæc omnia oſtendit, cuius dei ſapientiam loquatur inter
perfectos: eius ſcilicet, qui ſapientiam ſapientum abſtulerit, & prudentiam prudentium irri-
tam fecerit: qui infatuauerit ſapiẽtiam mundi, ſtulta eligens eius & diſponens in ſalutẽ. Hanc
dicit ſapientiam in occulto fuiſſe, quæ fuerit in ſtultis & in puſillis & inhoneſtis: quæ latuerit
etiam ſub figuris allegoricis & ænigmatibus reuelanda poſtmodum in Chriſto, poſito in lu-
men Nationum à creatore promittente per Eſaiæ vocem, patefacturum ſe theſauros inuiſibi
leis & occultos. Nam vt abſconderit aliquid is deus, qui nihil egit omnino in quod aliquid
D abſcondiſſe exiſtimaretur, ſatis incredibile. Ipſe ſi eſſet, latere non poſſet, nedum aliqua eius ſa
cramenta. Creator autem tam ipſe notus, quàm & ſacramenta eius, palàm ſcilicet decurrẽ-
tia apud Iſraël, ſed de ſignificantiis obumbrata, in quibus ſapientia dei deliteſcebat inter per-
fectos narranda ſuo in tempore, propoſita vero in propoſito dei ante ſecula. Cuius & ſecu- πρὸ τῶν
la, niſi creatoris? Si enim & ſecula temporibus ſtructa ſunt, tempora autem diebus & menſi- αἰώνων.
bus & annis compinguntur, dies porrò & menſes, & anni, ſolibus & lunis & ſyderibus crea-
toris ſignantur, in hoc ab eo poſitis, Et erunt enim, inquit, in ſigna menſium & annorum: ap-
paret & ſecula creatoris eſſe: & omne quod ante ſecula propoſitum dicatur, non alterius eſſe,
quàm cuius & ſecula. Aut probet dei ſui ſecula Marcion: oſtendat & mundum ipſum, in quo
E ſecula deputentur, vas quodammodo temporum, & ſigna aliqua vel ortaneorum. Si nihil Forte, ortũ
demonſtrat, reuertor vt & illud dicam: cur autem ante ſecula creatoris propoſuit gloriã no- eorum
ſtram? poſſet videri eã ante ſecula propoſuiſſe, quam introductione ſeculi reuelaſſet. At cum
id facit penè iam totis ſeculis creatoris prodactis, vanè ante ſecula propoſuit, & non magis
intra ſecula, quod reuelaturus erat penè poſt ſecula. Non enim eius eſt feſtinaſſe in proponẽ-
do, cuius & retardaſſe in reuelando. Creatori autem competit vtrũque, & ante ſecula propo-
ſuiſſe, & in fine ſeculorum reuelaſſe: quia & quod propoſuit & reuelauit, medio ſpacio ſeculo-
rum in figuris & ænigmatibus & allegoriis præminiſtrauit. Sed quia ſubiicit de gloria noſtra,
quod eam nemo ex principibus huius æui ſcierit: cæterum ſi ſciſſent, nunquam dominum glo
F riæ crucifixiſſent: argumentatur hæreticus, quòd principes huius æui, dominum, alterius ſci-
licet dei Chriſtum, cruci confixerint: vt & hoc in ipſum recidat creatorem. Porrò cui ſupra
oſtenderimus, quibus modis gloria noſtra à creatore ſit deputanda, præiudicatum eſſe debe-
bit, eam quæ in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab omnibus virtutibus
& poteſtatibus creatoris: quia nec famulis liceat cõſilia noſſe dominorum, nedum illis apo- Angeli apo
ſtatis angelis, ipſiq; principi tranſgreſſionis diabolo, quos magis extraneos fuiſſe contẽderim ſtatæ
ob culpam, ab omni cõſcientia diſpoſitionum creatoris. Sed iam nec mihi cõpetit principes
huius æui virtutes & poteſtates interpretari creatoris: quia ignorantiam illis adſcribit Apo-
ſtolus: Ieſum autẽ & ſecundũ noſtrum euangelium diabolus quoq; in tentatione cognouit: &
ſecundum cõmune inſtrumentum, ſpiritus nequam, ſciebat eum ſanctum dei eſſe, & Ieſum

11 vocari,& in perditionem eorum veniſſe.Etiam parabola fortis illius armati, quem alius va- G
Si in creatoris accipitur, ſubaudi interpretationem.
lidior oppreſſit, & vaſa eius occupauit, ſi in creatoris accipitur apud Marcionem, iam nec
ignoraſſe vltra potuit creator deum gloriæ,dum ab eo opprimitur: nec in crucem eum fige-
re,aduerſus quem valere non potuit: & ſupereſt vt ſecundum me quidem credibile ſit, ſci-
entes virtutes & poteſtates creatoris deum gloriæ Chriſtum ſuum crucifixiſſe, qua deſpera-
tione & malitiæ redundantia ſerui quoque ſceleſtiſſimi dominos ſuos interficere non dubi-
tant.Scriptum eſt enim apud me,Satanam in Iudam introiſſe.Secũdum autem Marcionem,
nec Apoſtolus hoc loco patitur ignurantiam aſſcribi virtutibus creatoris in gloriæ dominũ,
quia ſcilicet non illas vult intelligi principes huius æui.Quod ſi nõ videtur de ſpiritalibus di-
xiſſe principib⁹,ergo de ſecularib⁹ dixit, de populo principali vtiq;I.nõ.Jinter Nationes,de ip- H
ſis Archontibus eius,de rege Herode,etiã de Pilato,& quo maior principatus huius æui Ro-
mana dignitas præſidebat.Ita & cum deſtruuntur argumẽtatione diuerſæ partis,noſtræ expo
ſitiones ædificãtur. Sed vis adhuc gloriam noſtrã dei tui eſſe, & apud eum in occulto fuiſſe,
& quare adhuc eodem & deus inſtrumento & Apoſtolus nititur? Quid illi cum ſententiis
prophetarum vbiq;?Quis enim cognouit ſenſum domini, & quis illi conſiliarius fuit: Eſaias
σοφὸς ἀρχιτέκτων Depalator
eſt.Quid illi etiam cum exẽplis dei noſtri?Nam quod architectum ſe prudẽtem affirmat,hoc
inuenimus ſignificari depalatorem diſciplinæ diuinæ à creatore,per Eſaiam:Auferam etiam,
inquit,à Iudæa inter cætera & ſapientem architectum. Et nunquid ipſe tunc Paulus deſtina-
batur,de Iudæa,id eſt de Iudaiſmo auferri habens in ædificationem Chriſtianiſmi, poſiturus I
vnicum fundamentum quod eſt Chriſtus? Quia & de hoc per eundem prophetam creator:
Ecce ego,inquit,iniicio in fundamenta Sionis lapidem precioſum,honorabilem, & qui in e-
um crediderit,non confundetur: niſi ſtructorem ſe terreni operis deus profitebatur, vt non
Christus,fũdamentum credentium
de Chriſto ſuo ſignificaret, qui futurus eſſet fundamentum credentium in eum, ſuper quod
prout quiſque ſuperſtruxerit dignam ſcilicet vel indignam doctrinam, ſi opus eius per ignẽ
probabitur, ſi merces illi per ignem rependetur creatoris eſt: quia per ignem indicatur ve-
12 ſtra ſuperædificatio, vtique ſui fundamenti,id eſt ſui Chriſti. Neſcitis quod templum dei ſi-
tis,& in vobis inhabitet ſpiritus dei? Si homo & res,& opus,& imago,& ſimilitudo, & caro
†rurus †Marciõis
per terrã,& anima per afflatum creatoris eſt, tuus † ergo in alieno habitat deus Marcion †, ſi K
non creatoris ſumus templum.Quod ſi templum dei quis vitiauerit,vitiabitur, vtique à deo
templi.Vltorem intentans,creatorem intentabit.Stulti eſtote,vt ſitis ſapientes.Quare?Sapi-
entia enim huius mundi,ſtultitia eſt penes deum.Penes quem deum? Si nihil nobis & adhuc
ſenſum priſtina præiudicauerunt,bene quod & hic aſtruit.Scriptum eſt enim: Deprehendes
ſapientes in nequitia illorum.Et rurſus:Dominus ſcit cogitationes ſapientium, quod ſint ſu-
peruacuæ.in totum enim præſcriptum à nobis erit,nulla illum ſententia vti potuiſſe eius dei,
quem deſtruere deberet,ſi non illi doceret.Ergo, inquit, nemo glorietur in homine. Et hoc
ſecundum creatoris diſciplinã,miſerum hominem qui ſpem habet in hominẽ: & Bonum eſt
fidere in deo,quàm fidere in hominibus:ita & gloriari.Et occulta tenebrarũ ipſe illuminabit, L
vtiq; per Chriſtum,qui Chriſtum illuminatione repromiſit, ſe quoque lucernã pronũciauit,
ſcrutantem corda & renes.Ab illo erit & laus vnicuique,à quo & contrarium laudis vt à iu-
dice.Certè,inquis,vel hic mundum deum mundi interpretatur, dicendo: Spectaculum facti
ſumus mundo,& angelis,& hominibus.Qui ſi mundum homines mundi ſignificaſſet, nõ e-
tiam homines poſtmodum nominaſſet.Imò ne ita argumentareris,prouidentia ſpiritus ſan-
cti demonſtrauit,quidnam dixiſſet,Spectaculum facti ſumus mundo:dum angelis qui mũdo
miniſtrant,& hominibus quibus miniſtrant. Verebatur nimirum tantæ conſtantiæ vir, ne
dicam ſpiritus ſanctus, præſertim ad filios ſcribens, quos in Euangelio generauerat, liberè
deum mundi nominare, aduerſus quem, niſi exertè, non poſſet videri prædicare. Non de-
fendo ſecundum legem creatoris diſplicuiſſe illum,qui mulierem patris ſui habuit:commu- M
nis & publicæ religionis ſecutus ſit diſciplinam.Sed cum eum dãnat dedendum Satanæ, dã-
natoris dei præco eſt.Viderit & quomodo dixerit in interitum carnis,vt ſpiritus ſaluus ſit in
die domini,dum & de carnis interitu,& de ſalute ſpiritus iudicarit: & auferri iubens malum
de medio,creatoris frequentiſſimam ſententiam commemorauerit.Expurgate vetus fermẽ-
tum,vt ſitis noua conſperſio,ſicut eſtis azymi.Ergo azymi, figurę erant noſtræ apud creato-
rem.Sic & paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Quare paſcha Chriſti, ſi non paſcha fi-
13 gura Chriſti, per ſimilitudinem ſanguinis ſalutaris,& pecoris Chriſti? Quid nobis & Chri-
ſto imagines imbuit ſolennium creatoris,ſi non erant noſtræ? Auertens autẽ nos à fornica-
tione,ma-

A tione,manifeſtat carnis reſurrectionem.Corpus,inquit, nõ fornicationi,ſed domino, & do-
minus corpori,vt templum deo,& deus templo. Templum ergo dei peribit, & deus templo.
Atquin vides quem dominus ſuſcitauit.Et nos ſuſcitabit, in corpore quoque ſuſcitabit: quia
corpus domino,& dominus corpori.Et bene quod aggerat: Neſcitis corpora veſtra membra
eſſe CHRISTI?Quid dicet hæreticus?Membra Chriſti non reſurgent, quæ noſtra iam non
ſunt?Empti enim ſumus pretio magno,Planè nullo,ſi phantaſma fuit Chriſtus, nec habuit vl
lam ſubſtantiam corporis,quam pro noſtris corporibus dependeret. ergo & Chriſtus habuit
quo nos redimeret, & ſi aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem mittenda forni-
catio non erit,vt in membra iam Chriſti,non noſtra: vtique ſibi ſalua præſtabit, quæ magno
B comparauit.Iam nunc quomodo honorabimus, quomodo tollemus deum in corpore peri-
turo?Sequitur de nuptiis congredi, quas Marcion conſtantior Apoſtolo prohibet. Etenim
Apoſtolus,& ſi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit, vſui
eſſe,& magis retineri,quàm diſiungi ſuadet.Planè Chriſtus vetat diuortiũ,Moyſes vero per-
mittit.Marcion totum cõcubitum auferens,fidelibus(viderint enim catechumeni eius) repu-
dium ante nuptæ iubens,cuius ſententiam ſequitur, Moyſi an Chriſti? Atquin & Chriſtus cũ
præcipit mulierem à viro non diſcedere:aut ſi diſceſſerit,manere innuptam, aut reconciliari
viro:& repudium permiſit,quod non in totum prohibuit,& matrimonium cõfirmauit,quod
primo vetuit diſiungi:& ſi forte diſiunctum,voluit reformari. Sed & cõtinentiæ quas ait cau
C ſas?Quia tempus in collecto eſt.Putaueram,quia deus alius in Chriſto:& tamẽ à quo eſt col-
lectio temporis,ab eo erit & quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori cõ-
ſulit.Puſillum deum affirmas tuum Marcion, quem in aliquo coanguſtat tempus creatoris.
Certè præſcribens tantum in domino eſſe nubendum,ne qui fidelis ethnicum matrimonium
contrahat:legem tuetur creatoris,allophylorum nuptias vbique prohibẽtis. Sed & ſi ſunt qui
dicuntur dei,ſiue in cœlis,ſiue in terris,apparet quomodo dixerit, nõ quaſi vere ſint, ſed quia
ſint qui dicantur quando non ſint.De idolis enim cœpit,de idolothytis diſputaturus:Scimus
quod idolum nihil ſit.Creatorem autem & Marcion deum non negat: ergo nõ poteſt videri
Apoſtolus creatorem quoque inter eos poſuiſſe,qui dei dicantur,& tamen non ſint, quando
D & ſi fuiſſent,nobis tamen vnus eſſet deus pater.Ex quo omnia nobis, niſi cuius omnia? Quæ
nam iſta?Habes in præteritis,omnia veſtra ſunt,ſiue Paulus,ſiue Apollo,ſiue Cephas: ſiue mũ
dus,ſiue vita,ſiue mors:ſiue præſentia,ſiue futura:adeo omnium deum creatorem facit:à quo
& mundus,& vita,& mors,quæ alterius dei eſſe nõ poſſunt.Ab eo igitur inter omnia & Chri-
ſtus.Ex labore ſuo vnumquẽque docens viuere oportere: ſatis exempla præmiſerat militum,
paſtorum,ruſticorum,ſed diuina illa autoritas deerat.Legem igitur opponit creatoris ingra-
tis,quam deſtruebat:ſui enim dei nullam talem habebat: Boui, inquit, terẽnti os non obliga-
bis,& adiicit:Nunquid de bubus pertinet ad dominum, etiam de bubus propter homines be-
nignum?propter nos enim ſcriptum eſt,inquit.Ergo & legem allegoricam ſecundũ nos pro-
E bauit,& de Euangelio viuentibus patrocinantem: ac propter hoc non alterius eſſe Euangeli-
zatores,quàm cuius lex,quæ proſpexit illis cum dicit:propter nos enim ſcriptum eſt. Sed no-
luit vti legis poteſtate,quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriam ſuam retulit, quam ne-
gauit quenquam euacuaturum, nõ ad legis deſtructionem, qua alium probauit vſurum.Ecce 14
autem & in petram offendit cæcus Marcion,de qua bibebant in ſolitudine patres noſtri.Si e-
nim petra illa Chriſtus fuit,vtique creatoris, cuius & populus. Cui rei figuram extranei ſacra-
menti interpretatur?An vt hoc ipſum doceret, figurata fuiſſe vetera in Chriſtum ex illis re-
cenſendum?Nam & reliquum exitum populi decurſurus præmittit.Hæc autem exempla no-
bis ſunt facta.Dic mihi, à creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla ſunt facta,
F an alius deus ab alio mutuatur exempla & quidem æmulo?De illo me terret ſibi, à quo fidem
meam transfert.Meliorem me illi aduerſarius faciet.Iam ſi deliquero eadem quę & populus,
eadèmne paſſurus ſum,an non?Atquin ſi non eadem,vanè mihi timenda proponit, quæ non
ſum paſſurus.Paſſurus autem à quo ero?Si à creatore, qualia infligere ipſius eſt, Et quale erit
vt peccatorem æmuli ſui puniat magis,quàm è contrario foueat deus zelotes? Si ab illo deo?
Atquin punire non nouit.Ita tota iſta propoſitio Apoſtoli, nulla ratione conſiſtit, ſi non ad
diſciplinam creatoris eſt.Denique & in clauſula præfationi reſpondet. Hæc autem quemad-
modum euenerunt illis ſcripta ſunt ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucur-
rerunt.ô creatorem & præſcium iam & admonitorem alienorum Chriſtianorum. Prætereo,
ſi quando paria eorum quæ retractata ſunt quædam,& breuiter expungo. Magnum argumẽ-
tum dei

tum dei alterius,permiſſio omnium obſoniorum,aduerſus legem : quaſi non & ipſi confitea- G
mur legis onera dimiſſa:ſed ab eo qui impoſuit , qui nouationem repromiſit : ita & cibos qui
abſtulit,reddidit,quod & à primordio præſtitit . Cæterum ſi quis alius deus fuiſſet deſtructor
dei noſtri,nihil magis ſuos prohibuiſſet,quàm de copiis aduerſarij viuere . Caput viri Chriſt*
eſt.Quis Chriſtus,qui non eſt viri autor?Caput enim ad autoritatem poſuit: autoritas autem
non alterius erit,quàm autoris.Cuius denique viri caput eſt? Certè de quo ſubiicit : Vir enim
non debet caput velare,cum ſit dei imago . Igitur ſi creatoris eſt imago , ille enim Chriſtum
ſermonem ſuum intuens hominem futurum:Faciamus,inquit,hominem ad imaginem & ſi-
militudinem noſtram, quomodo poſſum alterum habere caput , non eum cuius imago ſum?
Cum enim imago ſim creatoris,non eſt in me locus capitis alterius.Sed & quare mulier po- H
teſtatem ſuper caput habere debebit?Si quia ex viro,& propter virum facta eſt ſecundum in-
ſtitutionem creatoris , ſic quoque eius diſciplinam Apoſtolus curauit , de cuius inſtitutione
cauſas diſciplinæ interpretatur.Adiicit etiam propter angelos.Quos? id eſt cuius ? Si creato-
ris,apoſtatas,merito , vt illa facies quæ eos ſcandalizauit notam quandam referat de habitu
humilitatis & obſcuratione decoris. Si vero propter angelos dei alterius , quid veretur ſi nec
ipſi Marcionitæ fœminas appetunt?Sæpe iam oſtendimus hæreſes apud Apoſtolum inter ma
la vt malum poni,& eos probabiles intelligendos,qui hæreſeis vt malum fugiant.Proinde pa
15 nis & calicis ſacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & ſanguinis dominici ve-
ritatem aduerſus phantaſma Marcionis. Sed & omnem iudicij mentionem creatori compe- I
tere vt deo iudici,toto penè opere tractatum eſt.Nūc de ſpiritalibus dico,hæc quoq; in Chri-
ſtum à creatore promiſſa,ſub illa præſcriptione iuſtiſſima opinor , qua non alterius creden-
da ſit exhibitio, quàm cuius probata fuerit repromiſſio. Pronunciauit Eſaias : Prodibit virga
de radice Ieſſe, & flos de radice aſcendet, de virga, & requieſcet ſuper eum ſpiritus domini.
Dehinc ſpecies eius enumerat : Spiritus ſapientiæ & intelligentiæ, ſpiritus conſilij & valen-
tiæ, & ſpiritus agnitionis , & religionis . Spiritus eum repleuit timoris dei. Chriſtum enim
in floris figura oſtendit oriturum ex virga profecta de radice Ieſſe , id eſt virgine generis
Dauid filij Ieſſe, in quo Chriſto conſiſtere haberet tota ſubſtantia ſpiritus , non quaſi poſtea
obuentura illi , qui ſemper ſpiritus dei fuerit , ante carnem quoque : ne ex hoc argumen- K
teris prophetiam ad eum Chriſtum pertinere , qui vt homo tantum ex ſolo cenſu Dauid,
poſtea conſecuturus ſit dei ſui ſpiritum : Sed quoniam exinde quo floruiſſet in carne ſumpta
ex ſtirpe Dauid , requieſcere in illo omnis haberet operatio gratiæ ſpiritalis, & conceſſare &
finem facere quantum ad Iudæos : ſicut & res ipſa teſtatur , nihil exinde ſpirante penes illos
ſpiritu creatoris , ablato à Iudæa ſapiente & prudente architecto & conſiliario & prophe-
ta, vt hæc ſit lex & propheta vſque ad Ioannem. Accipe nunc quomodo & à Chriſto in cœ-
lum recepto chariſmata obuentura pronunciarit. Aſcendit in ſublimitatem, id eſt in cœlum.
captiuam duxit captiuitatem,id eſt mortem vel humanam ſeruitutem,dedit data filiis homi-
Chariſmata id eſt donatiua
num,id eſt donatiua quæ chariſmata dicimus.Eleganter filiis hominum ait , non paſſim ho- L
minibus,nos oſtendens filios hominum,id eſt vere hominum Apoſtolorum,In Euangelio e-
nim,inquit,ego vos generaui.Et filij mei,quos parturio rurſus. Iā nunc & illa promiſſio ſpi-
ritus abſolute facta per Iohelem: In nouiſſimis temporibus effundam de meo ſpiritu in om-
nem carnem,& prophetabunt filij filiæq; eorum. Et ſuper ſeruos & ancillas meas de meo ſpi-
ritu effundam. Et vtique ſi in nouiſſimos dies gratiam ſpiritus creator repromiſit , Chriſtus
autem ſpiritalium diſpenſator in nouiſſimis diebus apparuit,dicēte Apoſtolo: At vbi tempus
expletum eſt miſit deus filium ſuum:& rurſus:Quia tempus iam in collecto eſt: apparet & de
temporum vltimorum prædicatione,hanc gratiam ſpiritus,ad Chriſtum prędicatoris perti-
nere.Compara denique ſpecies Apoſtoli & Eſaiæ:Alij,inquit,datur per ſpiritū ſermo ſapien- M
tiæ:ſtatim & Eſaias ſpiritum ſapientiæ poſuit.Alij ſermo ſcientiæ:hic erit ſermo intelligentię
& cōſilij.Alij fides in eodem ſpiritu:hic erit ſpiritus religionis & timoris dei. Alij donum cu
rationum,alij virtutum:hic erit valentiæ ſpiritus.Alij prophetia,alij diſtinctio ſpirituum, alij
genera linguarum,alij interpretatio linguarum : hic erit agnitionis ſpiritus . Vides Apoſtolū
& in diſtributione facienda vnius ſpiritus,& in ſpecialitate interpretanda,prophetę cōſpirā-
tem.Poſſum dicere ipſum qui corporis noſtri per multa & diuerſa membra,vnitatem chariſ-
matum variorum compagini adæquauit , eundem & corporis humani & ſpiritus ſancti do-
16 minum oſtendit,qui meritum chariſmatum noluerit eſſe in corpore ſpiritus, quæ nec in cor-
pore humano collocauit:qui de dilectione quoq; omnibus chariſmatibus præponenda, Apo-
ſtolum in-

A ſtolum inſtruxerit principali præcepto,quod probauit & Chriſtus,Diliges dominum de totis
præcordiis,& totis viribus,& tota anima tua,& proximum tibi tanquàm te. Quod & ſi in le-
ge ſcriptum eſſet,commemorat in aliis linguis,& in aliis labiis locuturum creatorem . Cum
hac commemoratione chariſma linguarum cõfirmat , nec hic poteſt videri alienum chariſ-
ma creatoris prædicatione confirmaſſe. Aeque præſcribens ſilentium mulieribus in eccleſia,
ne quid diſcendi duntaxat gratia loquantur (cæterum prophetandi ius & illas habere iam o-
ſtendit,cum mulieri etiam prophetanti velamen imponit) ex lege accipit ſubiiciendæ fœmi-
næ autoritatem,quam(vt ſemel dixerim)noſſe non debuit niſi in deſtructionem.Sed vt iam à
ſpiritalibus recedamus,res ipſæ probare debebunt, quis noſtrũ temere deo ſuo vindicet: quia
B noſtræ parti poſſit opponi,hæc & ſi creator repromiſit in ſuum Chriſtum nondum reuelatũ,
vt Iudæis tantum deſtinatum,ſuas habitura in ſuo tempore,in ſuo Chriſto , & in ſuo populo
operationes.Exhibeat itaque Marcion dei ſui dona,aliquos prophetas,qui tamen non de hu-
mano ſenſu,ſed de dei ſpiritu ſint locuti,qui & futura prænunciarint & cordis occulta tradu-
xerint.Aedat aliquẽ pſalmum,aliquam viſionem , aliquam orationem , duntaxat ſpiritalem,
in ecſtaſi,id eſt amentia,ſi qua linguæ interpretatio acceſſit. Probet etiam mihi, mulierem a- Ecſtaſis
pud ſe prophetaſſe,ex illis ſuis ſanctioribus fœminis magnidicam.Si hęc omnia facilius à me
proferuntur,& vtique conſpirantia regulis & diſpoſitionibus & diſciplinis creatoris, ſine du
bio dei mei erit & Chriſtus,& ſpiritus,& Apoſtolus. Habet profeſſionem meam qui voluerit 17
C eam exigere.Interim Marcionites nihil huiuſmodi exhibebit,qui tum etiam prænunciare, cu Forte, Qui
ius magis Chriſtus non dum ſit reuelatus.Sicut meus expectandus eſt , qui à primordio præ- timet iam
dicatus eſt,illius idcirco non eſt,quia non à primordio ſit.Melius nos credimus in Chriſtum
futurum,quàm hæreticus in nullum. Mortuorum reſurrectionem quomodo quidã tunc ne-
garint prius diſpiciendum eſt.Vtique eodem modo quo & nunc. Si quidem ſemper reſurre-
ctio carnis negatur.Cęterum animam & ſapientium plures diuinam vindicantes ſaluam re- Philoſophi.
promittunt,& vulgus ipſum ea pręſumptione defunctos colit,qua animas eorũ manere con- Vulgus defunctos colit
fidit.Cęterum corpora aut ignibus ſtatim,aut feris,aut etiam diligentiſſimè condita,tempo-
ribus tamen aboleri manifeſtum eſt.Si ergo carnis reſurrectionem negantes , Apoſtolus re-
D tundit,vtique aduerſus illos tuetur,quod illi negabant,carnis ſcilicet reſurrectionem. Habes
compendio reſponſum . Cætera iam ex abundanti . Nam & ipſum quod Mortuorum reſur-
rectio dicitur , exigit defendi proprietates vocabulorum . Mortuorum ita vocabulo non eſt
niſi quod amiſit animam , de cuius facultate viuebat . Corpus eſt quod amittit animam , &
amittendo fit mortuum:ita mortui vocabulum corpori competit. Porro ſi reſurrectio mor-
tui eſt , mortuum autem non aliud eſt quàm corpus , corporis erit reſurrectio . Sic & reſur-
rectionis vocabulum non aliam rem vindicat , quàm quæ cecidit . Surgere enim poteſt di-
ci & quod omnino non cecidit , quod ſemper retro iacuit . Reſurgere autem non eſt niſi e-
ius quod cecidit . Iterum enim reſurgendo quia cecidit , reſurgere dicitur , Re enim ſyllaba
E iterationi ſemper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem ſicut & res
ipſa teſtatur.Ex dei lege corpori enim dictum eſt,Terra es & in terram ibis . Itaquod de ter-
ra eſt , ibit in terram . Hoc abit quod in terram ibit , hoc reſurgit quod cadit . Quia per ho-
minem mors , & per hominem reſurrectio . Hic mihi & Chriſti corpus oſtenditur in nomi-
ne hominis , qui conſtat ex corpore , vt ſæpe iam docuimus. Quod ſi ſic in Chriſto viuifica-
mur omnes,ſicut mortificamur in Adam,quãdo in Adam corpore mortificamur , ſic neceſ-
ſe eſt & in Criſto corpore viuificemur.Cæterum ſimilitudo non conſtat, ſi nõ in eadem ſub-
ſtantia mortificationis in Adam,viuificatio concurrat in Chriſto.Sed interpoſuit adhuc ali-
quid de Chriſto,& propter præſentem diſceptationem non omittendum . Tãto magis enim
F probabitur carnis reſurrectio,quanto Chriſtum eius dei oſtendero,apud quem creditur car-
nis reſurrectio,Cum dicit,oportet enim regnare eum , donec ponat inimicos eius ſub pedes
eius:iam quidem & ex hoc vltorem deum edicit, atque exinde ipſum qui hoc Chriſto repro-
miſerit,ſede ad dexteram meã donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum,virgã
virtutis tuæ emittet dominus ex Siõ,& dominabitur in medio inimicorum tuorum,Tecum.
Sed neceſſe eſt,ad meam ſententiam pertinere defendam eas ſcripturas , quas & Iudæi nobis
auocare conantur . Dicunt denique hunc pſalmum in Ezechiam ceciniſſe , quia is ſederit ad
dexteram templi,& hoſtes eius auerterit deus & abſumpſerit,propterea igitur & cætera, an- 18
te luciferum ex vtero generaui te , in Ezechiam conuenire & in Ezechiæ natiuitatem . Nos
ædimus Euangelia (de quorum fide aliquid vtique iam in tanto opere iſtos confirmaſſe de-
bemus)no-

bemus) nocturna natiuitate declarantia dominum, vt hoc ſit ante luciferũ, & ex ſtella Magis G
intellecta, & ex teſtimonio angeli qui nocte paſtoribus annunciauit natum eſſe cum maximè
Chriſtum: & ex loco partus: in diuerſorium enim ad noctem conuenitur. Fortaſſe an & my-
ſticè factum ſit, vt nocte Chriſtus naſceretur, lux veritatis futurus ignorantiæ tenebris. Sed
nec generaui te dixiſſet deus niſi filio puero. Nam & ſi de toto populo ait, filios generaui, ſed
non adiecit ex vtero. Cur autem adiecit ex vtero, tam vanè, quaſi aliquis hominum ex vtero
natus dubitaretur, niſi quia curioſius voluit intelligi in Chriſtum, ex vtero generaui te, id eſt
ex ſolo vtero ſine viri ſemine, carni deputans ex vtero ſpiritus: quod & ipſo hic accedit: Tu
es ſacerdos in æuum. Nec ſacerdos autem Ezechias, nec in æuum, & ſi fuiſſet. Secundum or- H
dinem, inquit, Melchiſedec. quid Ezechias ad Melchiſedec altiſſimi ſacerdotem, & quidem nõ
circunciſum, qui Abraham circunciſum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in
Chriſtum conueniet ordo Melchiſedec, quoniam quidem Chriſtus proprius & legitimus dei
antiſtes, præputiati ſacerdotij pontifex (tum in Nationibus conſtitutus, à quibus magis ſuſci-
pi habebat) cognituram ſe quandoque circunciſionem, & Abrahæ gentem cum vltimo ve-
nerit acceptatione & benedictione dignabitur. Eſt & alius pſalmus ita incipiens, Deus iudi-
cium tuum regi da, id eſt Chriſto regnaturo, & iuſtitiam tuam filio regis, id eſt populo Chri-
ſti. Filij enim eius ſunt qui in ipſo renaſcuntur. Sed & hic pſalmus Salomoni canere dicetur,
quæ tamen ſoli competũt Chriſto, docere non poterunt etiam cætera non ad Salomonem, I
ſed ad Chriſtum pertinere? Deſcendit, inquit, tanquam imber ſuper vellus, & velut ſtillæ de-
ſtillantes in terram: Placidum deſcenſum eius & inſenſibilem deſcribens de cœlo in carnem.
Salomon autem & ſi deſcendit alicunde, non tamen ſicut imber, quia non de cœlo. Sed ſim-
pliciora quæque proponam: Dominabitur, inquit, à mari ad mare, & à flumine vſque ad ter-
minos terræ. Hoc ſoli datum eſt Chriſto. Cæterum Salomon vni & modicæ Iudææ impera-
uit. Adorabunt illum omnes reges, quem omnes, niſi Chriſtum? Et ſeruient ei omnes Natio-
nes cui omnes, niſi Chriſto? Sit nomen eius in æuum. Cuius nomẽ æternum niſi Chriſti? An-
te ſolem manebit nomen eius. Ante ſolem enim ſermo dei, id eſt Chriſtus. Et benedicẽtur in
illo vniuerſæ gẽtes. In Salomone nulla Natio benedicitur: in Chriſto vero omnis. Quid nũc K
ſi & deum eum iſte pſalmus demonſtrat: & beatum eum dicent: Quoniam benedictus domi-
nus deus Iſraëlis, qui facit mirabilia ſolus. Benedictum nomen gloriæ eius, & replebitur vni-
uerſa terra gloria eius. Contra, Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in deo gloriam a-
miſit, per mulierem in idololatriam vſque pertract⁹. Itaque cum in medio pſalmo illud quo-
que poſitum ſit, inimici eius puluerem lingent, ſubiecti vtique pedibus ipſius, ad illud perti-
nebit, propter quod hunc pſalmum & intuli & ad meam ſententiam defendi, vt confirmaue-
rim & regni gloriam, & inimicorum ſubiectionem, ſecundum diſpoſitionem creatoris, con-
ſecuturum, non alium credendum, quàm creatoris. Reuertamur nunc ad reſurrectionem, cui
& aliâs quidem proprio volumine ſatisfecimus omnibus hæreticis reſiſtẽtes, ſed nec hic de- L
19 ſumus propter eos qui illud opuſculum ignorant. Quid, ait, facient qui pro mortuis baptizã-
tur, ſi mortui non reſurgunt? Viderit inſtitutio. Iſta, Calendæ ſi forte Februariæ reſpondebunt
illi pro mortuis petere. Noli ergo Apoſtolum nouum ſtatim autorem aut confirmatorem eũ
denotare, vt tanto magis ſiſteret carnis reſurrectionem, quanto illi qui vanè pro mortuis ba-
ptizarentur, fide reſurectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi vnius baptiſmi definito-
rem. Igitur & pro mortuis tingi pro corporibus eſt tingi, mortuum enim corpus oſtẽdimus.
Quid facient qui pro corporibus baptizantur, ſi corpora nõ reſurgunt. Atque adeo rectè hũc
gradum figimus, vt & Apoſtolus ſecundam diſcrepationem æquè de corpore induxerit. Sed
dicent quidam: Quomodo mortui reſurgent? Quo autem corpore venient? Defenſa etenim M
reſurrectione quæ negabatur, conſequens erat de qualitate corporis retractare, quæ non vi-
debatur. Sed de iſta cum aliis congredi conuenit. Marció enim in totum carnis reſurrectio-
nem non admittens, & ſoli animæ ſalutem repromittens, non qualitatis, ſed ſubſtantiæ facit
quæſtionem. Porrò & ex his manifeſtiſſimè obducitur quæ Apoſtolus ad qualitatem corpo-
ris tractat propter illos qui dicunt, Quomodo reſurgent mortui? Quo autẽ corpore venient?
Iam enim prædicauit reſurrecturum eſſe corpus, id de corporis qualitate tractauit. Denique
ſi proponit exempla grani tritici, vel alicuius eiuſmodi, quibus det corpus deus prout volet: ſi
vnicuique ſeminum, proprium ait eſſe corpus, vt aliam quidem carnem hominum, aliã vero
pecudum & volucrum, & corpora cœleſtia atque terrena & aliam gloriam ſolis, & lunæ aliã,
& ſtellarum aliam, nõne carnalem & corporalem portendit reſurrectionem, quam per car-
nalia &

Conuerſio Iudæorũ ad Chriſtum

Liber de reſurrectione carnis

Calendæ Februariæ

Gradum figere

A nalia & corporalia exempla commendat, nónne etiam ab eo deo eam ſpondet à quo ſunt &
exempla? Sic & reſurrectio, inquit. Quomodo? Sicut & granum corpus ſeritur, corpus reſur-
git. Seminationem denique vocauit diſſolutionem corporis in terram, quia ſeritur in corru-
ptela, in honeſtatem, in virtutem. Cuius ille ordo in diſſolutione, eius & hic in reſurrectione
corporis, ſcilicet ſicut & granum. Cæterum ſi auferas corpus reſurrectioni quod dediſti diſ-
ſolutioni, vbi conſiſtet diuerſitas exitus? Proinde & ſi ſeritur anima, reſurgit ſpiritale. Et ſi ha- 20
bes aliquod proprium corpus anima vel ſpiritus, vt poſſit videri corpus animale animam ſi-
gnificare, & corpus ſpiritale ſpiritum, non ideo animam dicit in reſurrectione ſpiritum fu-
turam, ſed corpus, quod cum anima naſcendo & per animam viuendo, animale dici capit,
B futurum ſpiritale, dum per ſpiritum ſurgit in æternitatem. Denique ſi nó anima, ſed caro ſe-
minatur in corruptela dum diſſoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, ſed ca
ro quæ fuit corpus animale. Siquidem de animali efficitur ſpiritale, ſicut & infra dicit: Non
primum quod ſpiritale. Ad hoc enim & de ipſo Chriſto præſtruit, Factus primus homo A-
dam, in animam viuam, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem, licet ſtultiſſimus hære-
ticus noluerit ita eſſe. Dominum enim poſuit nouiſſimum, pro nouiſſimo Adam, veritus ſci-
licet ne ſi & dominum nouiſſimum haberet Adam, & eiuſdem Chriſtum defenderemus in
Adam nouiſſimo cuius & primum. Sed falſum relucet. Cur enim primus Adam niſi quia &
nouiſſimus Adam? Non habent ordinem inter ſe niſi paria quæque, & eiuſdem vel nominis,
C vel ſubſtantiæ, vel autoris. Nam & ſi poteſt in diuerſis quoque eſſe aliud primum, aliud nouiſ-
ſimum, ſed vnius autoris. Cæterum ſi & autor alius, & ipſe quidem poteſt nouiſſimus dici.
Quod tamen intulerit primum eſt, nouiſſimum autem ſi primo par ſit. Par autem primo nõ
eſt, quia non eiuſdem autoris eſt. Eodem modo & in nomine hominis reuincetur. Primus,
inquit, homo de humo terrenus, ſecundus dominus de cœlo. Quare ſecundus ſi non homo
quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, ſi & ſecundus? Sed ſufficit, ſi in Euangelio
filium hominis adhibet Chriſtum & hominem, & in homine Adam eum negare non pote-
rit. Sequentia quoque eum comprimunt. Cum enim dicit Apoſtolus, qualis qui de terra, ho-
mo ſcilicet, tales & terreni homines vtique. Ergo & qualis qui de cœlo homo, tales & qui de
D cœlo homines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines cœleſtes oppoſuiſſe, vt
ſtatum ac ſpem ſtudioſius diſtingueret in appellationis ſocietate. Statu enim ac ſpe dicit ter-
renos atque cœleſtes homines, tamen ex pari, qui ſecundum exitum aut in Adam aut in Chri
ſto deputantur. Et ideo iam ad exhortationem ſpei cœleſtis, Sicut portauimus, inquit, imagi-
nem terreni, portemus & imaginem cœleſtis, non ad ſubſtãtiam vllam referens reſurrectio-
nis, ſed ad præſentis temporis diſciplinam. Portemus, enim, inquit, non portabimus, præce-
ptiuè, non promiſſiuè, volens nos ſicut ipſe inceſſit ita incedere, & à terreni, id eſt veteris ho-
minis imagine abſcedere, quæ eſt carnalis operatio. Denique quid ſubiungit? Hoc enim dico
fratres, quia caro & ſanguis regnum dei non poſſidebunt: Opera ſcilicet carnis & ſanguinis.
E Quibus & ad Galatas ſcribens, abſtulit dei regnum, ſolitus & aliâs ſubſtantiam pro operibus
ſubſtantiæ ponere, vt cum dicit, Eos qui in carne ſunt deo placere non poſſe. Quando enim
placere poterimus deo niſi dum in carne hac ſumus? Aliud tempus, operationis nullum opi-
nor eſt. Sed ſi in carne quanquam conſtituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in car-
ne, dum nòn in ſubſtantia carnis non ſumus, ſed in culpa. Quod ſi in nomine carnis, opera Caro
non ſubſtantiam carnis iubemur exponere, operibus ergo carnis non ſubſtantiæ carnis in no
mine carnis denegatùr dei regnum. Non enim id damnatur in quo malè fit, ſed id quod fit.
Venenum dare ſcelus eſt, calix tamen in quo datur reus non eſt. Ita & corpus carnalium ope
rum vas eſt, anima eſt autem quæ in illo venenum alicuius mali facti temperat. Quale eſt au-
tem, vt ſi anima auctrix operum carnis merebitur dei regnum, per expiationem eorum quę in
F corpore admiſit: corpus miniſtrum ſolummodo, in damnatione permaneat? Venefico abſo-
luto, calix erit puniendus? Et tamen non vtique carni defendimus dei regnũ, ſed reſurrectio-
nem ſubſtãtiæ ſuæ, quaſi ianuam regni per quam aditur. Cæterum aliud reſurrectio, aliud re-
gnum. Primo enim reſurrectio, dehinc regnum. Reſurgere itaque dicimus carnem, ſed mu- Reſurrectio, ianua regni cœleſtis
tatam conſequi regnum. Reſurgent enim mortui incorrupti, illi ſcilicet qui fuerant corrupti
dilapſis corporibus in interitum. Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu.
Oportet enim corruptiuum hoc, tenens vtique carnem ſuam dicebat Apoſtolus, induere in-
corruptelam, & mortale hoc immortalitatem, vt ſcilicet habilis ſubſtantia efficiatur regno
dei. Erimus enim ſicut angeli. Hæc erit demutatio carnis, ſed reſuſcitatæ. Aut ſi nulla erit,

quomodo

quomodo induet incorruptelam,& immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem, G
21 tunc conſequetur dei regnum, iam non caro nec ſanguis , ſed quod illi corpus deus dederit.
Et ideo recte Apoſtolus,Caro & ſanguis regnum dei non cõſequetur, demutationi illud ad-
ſcribens quæ accedit reſurrectioni.Si autem,tunc fiet verbum , quod ſcriptum eſt apud crea-
torem,Vbi eſt mors victoria? Vbi contentio tua ? Vbi eſt mors aculeus tuus ? Verbum autem
hoc creatoris eſt,per Prophetam:Eius erit & res, id eſt regnum , cuius & verbũ fiet in regno.
Nec alij deo gratias dicit quod nobis victoriam vtique de morte referre præſtiterit,quàm il-
li à quo verbum inſultatorium de morte & triumphatorium accepit.

Accedit, pro accidit

Verbum inſultatorium & triumphatorium

DE EPISTOLA SECVNDA AD CORINTHIOS H

SI deus commune vocabulum factum eſt vitio erroris humani , quatenus plures dei
dicuntur atque creduntur in ſeculo,benedictus tamẽ deus domini noſtri Ieſu Chri-
ſti non alius quàm creator intelligetur qui & vniuerſa benedixit : habes Geneſim:
Et ab vniuerſis benedicitur:habes Danielem.Proinde ſi pater poteſt dici ſterilis dei
nullius magis nomine quàm creatoris , miſericordiarum tamen pater idem erit qui miſeri-
cors,& miſerator , & miſericordiæ plurimus eſt dictus : habes apud Ionam cum ipſo miſeri-
cordiæ exemplo,quam Niniuitis exorantibus præſtitit,facilis & Ezechiæ fletibus flecti,& A-
chab marito Iezabel deprecanti ſanguinem ignoſcere Nabuthæ, & Dauid agnoſcenti delictũ I
ſtatim indulgere,malens ſcilicet pœnitẽtiam peccatoris quàm mortem, vtique ex miſericor-
22 diæ affectu.Si quid tale Marcionis deus ædidit vel edixit , agnoſcam patrem miſericordiarũ.
Si vero ex eo tempore hunc titulum ei aſſcribit , quo reuelatus , quaſi exinde ſit pater miſeri-
cordiarum,quo liberare inſtituit genus humanum:atquin & nos ex eo tempore negamus il-
lum,ex quo dicitur reuelatus,non poteſt igitur aliquid ei aſſcribere,quem tunc oſtendit, cum
aliquid ei aſſcribit.Si enim prius conſtaret eum eſſe,tunc & aſſcribi ei poteſt.Accidens enim
eſt quod aſſcribitur:accidentia autem antecedit ipſius rei oſtenſio cui accidunt.Maximè cum
iam alterius eſt,quod aſſcribitur ei,qui prius nõ ſit oſtenſus,tanto magis negabitur eſſe, quã-
to per quod affirmatur eſſe,eius eſt qui iam oſtenſus eſt . Sic & teſtamentum nouum non al- K
terius erit,quàm qui illud repromiſit:& ſi non litera,at eius ſpiritus,hoc erit nouitas . Deni-
que qui literam tabulis lapideis inciderat,idem & de ſpiritu edixerat , Effundam de meo ſpi-
ritu in omnem carnem.Et ſi litera occidit , ſpiritus vero viuificat , eius vtrumque eſt qui ait,
Ego occidam & ego viuificabo,percutiam & ſanabo. Olim duplicem vim creatoris vindica-
mus & iudicis & boni,litera occidentis per legem,& ſpiritu viuificantis per Euangelium. Nõ
poſſunt duos deos facere,qui & ſi diuerſa,apud vnum recenſeri præuenerunt. Commemorat
& de velamine Moyſi quo faciem tegebat incontemplabilem filiis Iſraël . Si ideo vt claritatẽ
maiorem defenderet noui teſtamenti,quod manet in gloria,quàm veteris quod euacuari ha-
bebat,hoc & meæ conuenit fidei præponenti Euangelium legi,& vide ne magis meæ . Illic e- L
nim erit ſuperponi quid,vbi fuerit & illud cui ſuperponitur.At cum dicit, Sed obtũſi ſunt ſen
ſus mundi,non vtique creatoris,ſed populi qui in mundo eſt.De Iſraël enim dicit,ad hodier-
num vſque velamen id ipſum in corde eorum . Figuratum oſtendit fuiſſe velamen faciei in
Moyſe,velaminis cordis in populo,quia nec nunc apud illos perſpiciatur Moyſes corde , ſi-
cut nec facie tunc.Quid eſt ergo adhuc velatum in Moyſe quod pertineat ad Paulum,ſi Chri
ſtus creatoris à Moyſe prædicatus nondum venit ? quomodo iam operta & velata adhuc de-
notantur corda Iudæorum,nondũ exhibitis prædicationibus Moyſi, id eſt de Chriſto in quo
23 eum intelligere deberent?Quid ad Apoſtolum Chriſti alterius, ſi dei ſui ſacramẽta Iudæi nõ
intelligebant , niſi quia velamen cordis illorum ad cæcitatem qua non perſpexerant Chriſtũ M
Moyſi pertinebat?Denique quod ſequitur,Cum vero conuerterit ad deum auferetur velamẽ,
hoc Iudæo propriè dicit apud quem & eſt velamen Moyſi:qui cum trãſierit in fidem Chriſti,
intelligit Moyſen de Chriſto prædicaſſe.Cæterum quomodo auferetur velamentum creato-
ris in Chriſto dei alterius,cuius ſacramenta velaſſe non potuit creator,ignoti videlicet igno-
ta?Dicit ergo nos iam aperta facie,vtique cordis quod velatum eſt in Iudæis,contemplantes
Chriſtum,eadem imagine transfigurari à gloria,qua ſcilicet & Moyſes trãſfigurabatur à glo
ria domini in gloriam:ita corporalem Moyſi illuminationem de congreſſu domini , & cor-
porale velamen de infirmitate populi proponẽs,& ſpiritalem reuelationem, & ſpiritalem cla
ritatem in Chriſto ſuperducens,tanquam à domino,inquit,ſpirituum , totum ordinẽ Moyſi,
figuram

Accidens

A figuram ignorati apud Iudæos,agniti vero apud nos Chriſti fuiſſe teſtatur.Scimus quoſdam
ſenſus ambiguitatem pati poſſe,de ſono pronunciationis,aut de modo diſtinctionis, cum du
plicitas earũ intercedit.Hanc Marcion captauit ſic legendo,in quibus deus æui huius:vt crea-
torem oſtendens deum huius æui , alium ſuggerat deum alterius æui . Nos contra ſic diſtin-
guendum dicimus,In quibus deus.Dehinc,æui huius excæcauit mentes infidelium:in quibus,
Iudæis infidelibus in quibus opertum eſt aliqubus Euangelium adhuc ſub velamine Moyſi . Il
lis enim deus labiis diligentibus eum,corde autem longe abſiſtentibus ab eo, minatus fuerat,
Aure audietis & non audietis,Oculis videbitis & non videbitis,Et niſi credideritis,nec intel-
ligetis,Et auferam ſapientiam ſapientium , & prudentiam prudentium irritam faciam . Hæc
B autem non vtique de Euangelio dei ignoti abſcondendo minabatur . Ita & ſi huius æui deus,
ſed infidelium huius æui excæcat cor, quod Chriſtum eius non vltro recognouerint , de ſcri-
pturis intelligendum. Et poſitum in ambiguitate diſtinctionis hactenus tractaſſe ne aduerſa-
rio prodeſſet contentus victoriæ, næ vltro poſſum & in totum contentionem hanc præteriſ-
ſe.ſimpliciori reſponſo præ manu erit,eſſe huius æui dominum,diabolum interpretari, qui di
xerit Propheta referente,Ero ſimilis altiſſimi,ponam in nubibus thronum meum: ſicut & to
ta huius æui ſuperſtitio illi mancipata eſt,qui excæcet infidelium corda,& in primis apoſtatæ
Marcionis.Denique non vidit occurrentem ſibi clauſulam ſenſus, quoniam deus qui dixit ex
tenebris lucem luceſcere , reluxit in cordibus noſtris ad illuminationem agnitionis ſuæ . In
C perſona Chriſti quis dixit fiat lux?Et illuminatione mundi quis Chriſto ait?Poſui te in lumen
Nationum ſedentium ſcilicet in tenebris,& in vmbra mortis. Cui reſpondet ſpiritus in pſal-
mo ex prouidentia futuri,Significatum eſt,inquit,ſuper nos lumen perſonæ tuę domine.Per-
ſona autem dei Chriſtus dominus. Vnde & Apoſtolus ſupra,Qui eſt imago,inquit,dei.Igitur
ſi Chriſtus perſona creatoris dicentis,fiat lux,& Chriſtus & Apoſtoli,& Euangelium, & ve-
lamen & Moyſes,& tota ſeries ſecundum teſtimonium clauſulæ creatoris eſt , dei huius æui,
certè non eius qui nunquam dixit,Fiat lux.Prætereo hic & de alia epiſtola quam nos ad Ephe 24
ſios pręſcriptam habemus,hæretici vero ad Laodicenos. Ait enim meminiſſe Nationes quod
illo in tempore cum eſſent ſine Chriſto,alieni ab Iſraële ſine conuerſatione & teſtamentis,&
ſpe promiſſionis,etiam ſine domino eſſent,in mundo vtique,& ſi de creatore.Ergo ſi Natio-
D nes ſine deo dixit eſſe,deus autem illis diabolus eſt non creator, apparet dominum æui huius
eum intelligendum quem Nationes pro deo receperunt,non creatorem quẽ ignorant:Qua-
le eſt autem vt non eiuſdem habeatur theſaurus in fictilibus vaſis noſtris , cuius & vaſa ſunt?
Nam ſi gloria dei eſt in fictilibus vaſis tantum theſauri haberi , vaſa autem fictilia creatoris
ſunt,ergo & gloria creatoris eſt, cuius vaſa eminentiam virtutis dei ſapiunt , & virtus ipſa.
Quia propterea in vaſa fictilia commiſſa ſunt,vt eminẽtia eius probaretur. Cæterum iam nõ
erit alterius dei gloria, ideoq; nec virtus , ſed magis dedecus & infirmitas cuius eminentiam
fictilia & quidem aliena ceperunt . Quod ſi hæc ſunt fictilia vaſa in quibus tanta nos pati di-
E cit,in quibus etiam mortificationem circunferimus dei,ſatis ingratus deus & iniuſtus,ſi non
& hanc ſubſtantiam reſuſcitaturus eſt , in qua pro fide eius tanta tolerantur , in qua & mors
Chriſti circunfertur,in qua & eminentia virtutis conſecratur . Sed enim proponit vt & vita
Chriſti manifeſtetur in corpore noſtro , ſcilicet ſicut & mors eius circunfertur in corpore.
De qua ergo Chriſti vita dicit?Qua nunc viuimus in illo? Et quomodo in ſequentibus nõ ad
viſibilia nec ad temporalia,ſed ad inuiſibilia & ad æterna, id eſt nõ ad præſentia, ſed ad futura
exhortatur?Quod ſi de futura vita dicit Chriſti,in corpore eam dicens apparituram , mani-
feſtè carnis reſurrectionem prædicauit, exteriorem quidem hominem noſtrum corrumpi di
cens,& non quaſi æterno interitu poſt mortem:verum laboribus & incommodis, de quibus
F præmiſit adiiciens,Et nõ deficiemus. Nam & interiorem hominem noſtrum renouari de die
in diem dicens, hic vtrunque demonſtrat:& corporis corruptionem ex vexatione tentatio-
num,& animi renouationem ex contemplatione promiſſionum. Terreni domicilij noſtri.nõ
ſic ait habere nos domum æternam,non manu factam,in cœlo,quia quæ manu facta ſit crea-
toris intereat,in totum diſſoluta poſt mortem . Hæc enim ad mortis metum & ad ipſius diſ-
ſolutionis contriſtationem conſolandam , retractans etiam perſequentia manifeſtius , cum
ſubiicit,ingemere nos de iſto tabernaculo corporis terreni, quod de cœlo eſt ſuperinduere cu
pientes . Siquidem & deſpoliati non inueniemur nudi , id eſt recipiemus quod deſpoliati ſu-
mus,id eſt corpus.Et rurſus. Etenim qui ſumus in iſto tabernaculo corporis ingemim' quod
grauemur,nolentes exui, ſed ſuperindui. Hic enim expreſſit, quod in prima epiſtola ſtrinxit,
Et mortui

25 Et mortui reſurgent incorrupti,qui iam obierunt : & nos mutabimur, qui in carne fuerimus G
deprehenſi à deo.Et illi enim reſurgent incorrupti,recepto ſcilicet corpore , & quidem inte-
gro vt ex hoc ſint incorrupti : & hi propter temporis vltimum iam momentum , & propter
merita vexationum antichriſti , compendium mortis ſed mutati conſequentur , ſuperinduti
magis quod de cœlo eſt,quàm exuti corpus.Ita ſi hi ſuper corpus induent cœleſte illud , vtiq;
& mortui recipient corpus ſuper quod & ipſi induant incorruptelam de cœlo:quia & de illis
ait,neceſſe eſt corruptiuum iſtud induere incorruptelam, & mortale iſtud , immortalitatem.
Illi induunt cum receperint corpus,iſti ſuperinduunt quia nõ amiſerint corpus.: & ideo non
temerè dixit,nolentes exui corpore,ſed ſuperindui, id eſt nolentes mortem experiri , ſed vita H
præueniri:vti deuoretur mortale hoc à vita , dum eripitur morti per ſuperindumentum de-
mutationis.Ideo quia oſtendit hoc melius eſſe ne contriſtemur mortis ſi forte præuentu , &
arrabonem nos ſpiritus dicit à deo habere,quaſi pignoratos in eandem ſpem ſuperindumen-
ti:& abeſſe à domino quàm diu in carne ſumus, ac propterea debere boni ducere abeſſe poti⁹
à corpore & eſſe cum domino,vt mortem libenter excipiamus: atque adeo omnes ait nos o-
portere manifeſtari ante tribunal Chriſti , vt recipiat vnuſquiſque quæ per corpus admiſit,
ſiue bonum ſiue malum.Si enim tunc retributio meritorum,quomodo iam aliqui cũ deo po-
terunt deputari?Et tribunal autẽ nominando,& diſpunctionem boni ac mali operis, vtriuſq;
ſententiæ iudicem oſtendit,& corporum omnium repræſentationem cõfirmauit . Non enim I
poterit quod corpore admiſſum eſt,non corpore iudicari.Iniquus enim deus, ſi nõ per id pu
nitur quis aut iuuatur,per quod operat⁹ eſt.Si qua ergo cõditio noua in Chriſto , vetera trã-
ſierunt,ecce noua facta ſunt omnia,impleta eſt Eſaiæ prophetia.Si etiam iubet vt mundemus
nos ab inquinamento,carnis & ſanguinis,nõ ſubſtantiam capere regnum dei: ſi & virginem
ſanctam deſtinat,eccleſiam aſſignare Chriſto vtique vt ſpõſam ſponſo: nõ poteſt imago cõ-
iungi inimico veritatis rei ipſius.Si & pſeudapoſtolos dicit operarios doloſos transfigurato-
res ſui per hypocriſin ſcilicet, conuerſationis non prædicationis adulteratæ reos taxat , adeo
de diſciplina non de diuinitate diſſidebatur.Si transfiguratur ſatanas in angelum lucis,nõ po
teſt hoc dirigi in creatorem.Deus enim,nõ angelus,creator:in deum lucis, non in angelum, K
transfigurare ſe dictus eſſet,ſi nõ eum Satanam ſignificaret , quem & nos & Marcion angelũ
nouimus de paradiſo.Suus ſtilus eſt ad omnem quam patitur quæſtionẽ. Hic illud forte mi-
rabor ſi proprium potuit habere paradiſum deus , nullius terrenæ diſpoſitionis , niſi ſi etiam
paradiſo creatoris precario vſus eſt ſicut & mundo.Et tamen hominem tollere ad cœlũ crea

Conuerſationis non prædicationis adulteratæ rei

26 toris exemplum eſt in Helia.Magis vero mirabor dominum optimum percutiendi & ſæuiẽ-
di alienum,nec proprium ſaltem,ſed creatoris angelum Satanæ colaphizando Apoſtolo ſuo
applicuiſſe,& ter ab eo obſecratum non conceſſiſſe. Emendat igitur & deus Marcionis ſecũ-
dum creatorem,elatos æmulantem,vt deponentem ſcilicet de ſolio dynaſtas . Aut nunquid
ipſe eſt,qui & in corpus Iob dedit Satanæ poteſtatem , vt virtus in infirmitate comprobare- L
tur?Quid & formam legis adhuc tenet Galatarum caſtigator, in tribus teſtibus præfiniẽs ſta
turum omne verbum?Quid & nõ parſurum ſe peccatoribus comminatur, leniſſimi dei præ-
dicator ? Imò & ipſam durius agendi in præſentia poteſtatem à domino datam ſibi affirmat.
Nega nunc hæretice timeri deum tuum,cuius Apoſtolus timebatur.

DE EPISTOLA AD ROMANOS.

QVando opuſculum profligatur,breuiter iam retractanda ſunt quæ rurſus occurrunt,
quædam vero tramittenda quæ ſæpius occurrerunt . Piget de lege adhuc congredi, M
quoties probaueram cõceſſionem eius,nullum argumentum præſtare diuerſi dei , in
Chriſto prædicatam ſcilicet,& repromiſſam in Chriſtum apud creatorẽ quatenus & ipſa epi
ſtola legem plurimum videtur excludere.Sed & iudicem deum ab Apoſtolo circumferri ſæpe
iam oſtendimus,& in iudice vltorem,& creatorem in vltore.Itaque & hic cũ dicit, Nõ enim
me pudet Euangelij.Virtus enim dei eſt in ſalutem omni credenti,Iudæo & Græco, quia iu-
ſtitia dei in eo reuelatur,ex fide in fidem:Sine dubio & Euangelium & ſalutem iuſto deo de-
putat,non bono,vt ita dixerim ſecundum hæretici diſtinctionem,trãsferenti, ex fide legis in
fidem Euangelij,ſuæ vtiq; legis, & ſui Euangelij. Quoniã & iram dicit reuelari de cœlo ſuper
impietatem & iniuſtitiam hominum qui veritatẽ in iniuſtitia detineant.Cuius dei ira?vtique
creatoris.Ergo & veritas eius erit,cuius & ira quæ reuelari habet in vltionem veritatis . Etiã
adiiciens,

A adiiciens, Scimus autem iudicium dei ſecundum veritatem eſſe, & iram ipſa probauit, ex qua
venit iudicium pro veritate, & veritatem rurſus eiuſdem dei confirmauit, cuius iram proba-
uit probando iudicium: Aliud eſt ſi veritatem dei alterius in iniuſtitia detentam creator ira-
tus vlciſcitur. Quantas autem foueas in iſta vel maxime epiſtola Marcion fecerit, auferendo
quæ voluit, de noſtri inſtrumenti integritate parebit. Mihi ſufficit quæ proinde eradenda nõ
vidit, quaſi negligentias & cæcitates eius accipere. Si enim iudicabit deus occulta hominum,
tam eorum qui in lege deliquerunt, quàm eorum qui ſine lege, quia & hi legem ignorant, &
natura faciunt quæ ſunt legis: vtique is deus iudicabit cuius ſunt & lex, & ipſa natura, quæ le-
B gis eſt inſtar, ignorantibus legem: iudicabit autem quomodo? Secundum Euangelium, in-
quit, per Chriſtum. Ergo & Euangelium & Chriſtus illius ſunt, cuius & lex & natura, quæ per
Euangelium & Chriſtum vindicabuntur, adeo illo iudicio dei quod & ſupra ſecundum ve-
ritatem. Ergo qua defendenda reueletur de cœlo ira, non niſi à deo iræ: ita & hic ſenſus pri-
ſtino cohærens, in quo iudicium creatoris edicitur, non poteſt in alium deum referri, qui nec
iudicat nec iraſcitur, ſed in illum cuius dum hæc ſunt, iudicium dico & ira, etiã illa ipſius ſint
neceſſe eſt, per quem hæc habent tranſigi Euangelium & Chriſtus. Et ideo vehitur in tranſ-
greſſores legis, docentes non furari & furantes, vt homo dei legis, non vt creatorẽ ipſum his
modis tangens, qui & furari vetans fraudem mandauerit in Aegyptios auri & argẽti, quem-
admodum & cætera in illum retorquent. Scilicet Apoſtolus verebatur cõuicium deo palàm
C facere, à quo non verebatur diuertiſſe? Adeo autem Iudæos inceſſerat, vt ingeſſerit propheti-
cam increpationem, Propter vos nomen dei blaſphematur. Quàm ergo peruerſum, vt ipſe
blaſphemaret eum, cuius blaſphemandi cauſa malos exprobrat. Præfert & circunciſionẽ cor-
dis præputiationi: apud deum legis, eſt facta circumciſio cordis non carnis, ſpiritu non litera.
Quod ſi hæc eſt circumciſio Hieremiæ, & circumcidemini præputia cordis: ſicut & Moyſes,
circumcidemini duricordiam veſtram: eius erit ſpiritus circumcidẽs cor, cuius & litera me- σκληροκαρ-
tẽs carnem eius: & Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto: quia nec Iudæum nomi- δία
nare vellet Apoſtolus non Iudæorum dei ſeruum. Tunc lex, nunc iuſtitia dei per fidem Chri
ſti. Quæ eſt iſta diſtinctio? Seruiuit deus tuus diſpoſitioni creatoris, dans ei tempus & legi
D eius: An eius tunc cuius & nunc? eius lex, cuius & fides Chriſti diſtinctio diſpoſitio nunc eſt,
non deorum. Monet iuſtificatos ex fide Chriſti, nõ ex lege pacem ad deum habere. Ad quem?
Cuius nuſquam fuimus hoſtes, an cuius legi & naturæ rebellauimus? Nam ſi in eum compe-
tit pax, cum quo fuit bellum, ei & iuſtificabimur, & eius erit Chriſtus, ex cuius fide iuſtificabi-
mur, ad cuius pacem competit redigi, hoſtes eius aliquando. Lex autem, inquit, ſubintroiuit,
vt abundaret delictum. Quare? vt ſuperabundaret, inquit, gratia. Cuius dei gratia, ſi non cuius
& lex? niſi ſi creator ideo legem intercalauit, vt negocium procuraret gratiæ dei alterius &
quidem æmuli, ne dixerim ignoti, vt quemadmodum apud ipſum regnauerat peccatum in
mortem, ita & gratia regnaret in iuſtitia, in vitam per Ieſum Chriſtum aduerſarium ipſius.
E Propter hoc omnia concluſerat lex creatoris ſub delictum, & totum mundum deduxerat in
reatum, & omne os obſtruxerat ne quis gloriaretur per illam: vt gratia ſeruaretur in gloriam
Chriſti non creatoris, ſed Marcionis. Poſſum & hic de ſubſtantia Chriſti præſtruere, ex pro-
ſpectu quæſtionis ſubſecuturæ. Mortuos enim nos, inquit, legi. Ergo corpus Chriſti & poteſt
corpus contendi, non ſtatim caro. Sed & quæcunque ſubſtantia ſit, cum eius nominat cor-
pus quem ſubiicit, ex mortuis reſurrexiſſe, non poteſt aliud corpus intelligi quàm carnis, in
quam lex mortis eſt dicta. Ecce autem & teſtimonium perhibet legi, & cauſa delicti eam ex-
cuſat. Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Abſit. Erubeſce Marcion: Abſit, abominatur
apoſtolus criminationem legis. Sed ego delictum nõ ſcio niſi per legem. O ſummum ex hoc 28
F præconiũ legis, per quam licuit delictum latere. Non ergo lex ſeduxit, ſed peccatum per præ- Licuit al. li-
cepti occaſionem. Quid deo imputas legis, quod legi eius Apoſtolus imputare nõ audet? At- quet
quin & accumulat: lex ſancta, & præceptum eius iuſtum & bonum. Si taliter veneratur legem
creatoris, quomodo ipſum deſtruat neſcio. Quis diſcernit duos deos, iuſtum alium, bonum
alium, cum is vtrumq; debeat credi, cuius pręceptum & bonum & iuſtum eſt. Si autem & ſpi-
ritalem cõfirmat legem, vtiq; & propheticam, vtiq; & figuratam. Debeo enim & hinc con-
ſtituere Chriſtum in lege figuratè prædicatum, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnoſci.
Hunc ſi pater miſit in ſimilitudinẽ carnis peccati, nõ ideo phantaſma dicetur caro quæ in illo
videbatur. Peccatũ enim carni ſupra aſſcripſit, & illam fecit legẽ peccati habitantẽ in mẽbris
ſuis, & aduerſantem legi ſenſus: ob hoc igitur miſſum filium in ſimilitudinem carnis peccati

vt peccati carnem ſimili ſubſtantia redimeret, id eſt carne, quæ peccatrici carni ſimilis eſſet, G
cum peccatrix ipſa non eſſet. Nam & hæc erit dei virtus, in ſubſtantia pari perficere ſalutem.
Non enim magnum, ſi ſpiritus dei carnem remediaret, ſed ſi caro conſimilis peccatrici, dum
caro eſt, ſed non peccati. Ita ſimilitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad ſubſtantiæ men-
dacium. Nam nec addidiſſet, peccati, ſi ſubſtantiæ ſimilitudinem vellet intelligi, vt negaret ve
ritatem. Tantum enim carnis poſuiſſet, non & peccati. Cum vero tunc ſic ſtruxit, carnis pec-
cati, & ſubſtantiam confirmauit, id eſt carnem, & ſimilitudinem ad vitium ſubſtantiæ retulit,
id eſt ad peccatum. Puta nunc ſimilitudinem ſubſtantiæ dictam, non ideo negabitur ſubſtan-
tiæ veritas. Cur ergo ſimilis vera? Quia vera quidem ſed non ex ſemine de ſtatu ſimili, ſed ve
ra de cenſu, non vero diſſimilis. Cæterum ſimilitudo in contrariis nulla eſt. Spiritus non di- H
ceretur carnis ſimilitudo, quia nec caro ſimilitudinem ſpiritus caperet: ſed phantaſma dice-
retur, ſi id quod nō erat videbatur. Similitudo autem dicitur, cum eſt quod videtur. Eſt enim,
dum alterius par eſt. Phantaſma autem quia hoc tantum eſt, non eſt ſimilitudo. Et hic autem
ipſe ediſſerens, quomodo nolit eſſe nos in carne, cum ſimus in carne, vt ſcilicet non ſimus ex
operibus carnis, oſtendit hac ratione ſcripſiſſe, caro & ſanguis regnum dei conſequi nō poſ-
« ſunt, non ſubſtantiam damnans, ſed opera eius: quæ quia poſſunt non admitti à nobis in car-
« ne adhuc poſitis, non ad reatum ſubſtantiæ, ſed ad conuerſationis pertinebunt. Item ſi corpus
29 quidem mortuum propter delictum (adeo non animæ ſed corporis mors eſt) ſpiritus autem
vita propter iuſtitiam, cui mors obuenit propter delictum, id eſt corpori. Non enim alicui I
reſtituitur, niſi qui illud amiſit, & ita erit reſurrectio mortuorum, dum eſt corporum. Nam
ſubiungit, Qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora veſtra, Adeo
& carnis reſurrectionem confirmauit, abſque qua nec corpus aliud dici capit, nec mortale a-
liud intelligi, & Chriſti ſubſtantiam corporalem probauit. Siquidem proinde viuificabuntur
& mortalia corpora noſtra, quemadmodum & ille reſuſcitatus eſt, non aliâs proinde, niſi
quia in corpore. Salio & hic ampliſſimum abruptum interciſæ ſcripturæ, ſed apprehendo te- *Salio ampliſſimum abruptum*
ſtimonium perhibentem Apoſtolum Iſraëli quod zelum dei habeant, ſui vtiq; nō tamen per
ſcientiam, Deum enim, inquit, ignorantes, & ſuam iuſtitiam ſiſtere quærentes, nō ſubiecerunt
ſe iuſtitiæ dei. Finis enim legis Chriſtus in iuſtitia omni credenti. Hic erit argumentatio hæ-
retici, quaſi deum ſuperiorem ignorauerint Iudæi, qui aduerſus eum iuſtitiam ſuam, id eſt le- K
gis ſuæ conſtituerint, non recipientes Chriſtum finem legis. Cur ergo zelo eorum erga deum
proprium teſtimonium perhibet, ſi non & inſcientiam erga eundem deū eis exprobrat? quod
zelo quidem dei agerentur, ſed non per ſcientiam, ignorātes ſcilicet eum dum diſpoſitiones
eius in Chriſto ignorant conſummationem legi ſtatuturo, atque ita ſuā iuſtitiam tuētur ad-
uerſus illum. Atq; adeo ipſe creator & ignorantiam erga ſe eorum conteſtatur, Iſraël me non
agnouit & populus me non intellexit: & quod iuſtitiā ſuam magis ſiſterent, docentes doctri-
nas præcepta hominum, necnon & congregati eſſent aduerſus dominū & aduerſus Chriſtū
ipſius, ex inſcitia ſcilicet. Nihil igitur poteſt in alium deum exponi quod competit in creato- L
rem, quia & aliâs immerito Apoſtolus Iudæos de ignorantia ſuggilaſſet, erga deum ignotū.
Quid enim deliquerant, ſi iuſtitiam dei ſui aduerſus eum ſiſtebant, quem ignorabant? Atquin
exclamat, O profundū diuitiarum & ſapiētiæ dei, & inueſtigabiles viæ eius. Vnde iræ eruptio?
ex recordatione ſcilicet ſcripturarum quas retro reuoluerat, ex contemplatione ſacramētorū
quæ ſupra diſſeruerat in fidem Chriſti, ex lege veniētem. Hæc ſi Marcion de induſtria eraſit,
quid Apoſtolus eius exclamat, nullas intuens diuitias dei tā pauperis & egeni, quàm qui nihil
condidit, nihil prædicauit, nihil denique habuit, vt qui in aliena deſcēdit? Sed enim & opes, &
diuitiæ creatoris olim abſconditæ, nunc reſeratæ. Sic enim repromiſerat: Et dabo illis theſau-
ros occultos, inuiſibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum eſt: O profundum diuitiarum & M
ſapientiæ dei, cuius iam theſauri patebant. Id Eſaiæ, & ſequentia de eiuſdem prophetæ inſtru-
mento: Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis conſiliarius eius fuit? quis porrexit ei,
& retribuetur illi? qui tanta de ſcripturis ademiſti, quid iſta ſeruaſti, quaſi non & hæc creato-
ris? Planè noui dei præcepta, videamus. Odio, inquit, habentes malum, & bono adhærentes. A- *Ironia*
liud eſt enim apud creatorem: Auferte malum de vobis, & declina à malo & fac bonū. A mo-
re fraternitatis inuicem affectuoſi: non enim idipſum eſt, Diliges proximum tanquam te.
Spe gaudentes, vtique dei. Bonum eſt enim ſperare in dominum, quàm ſperare in magi-
ſtratus. Preſſuram ſuſtinentes: Exaudiet enim te dominus in die preſſuræ. Habes pſalmum.
Benedicite, & nolite maledicere: Quis hoc docebit, quàm qui omnia benedictionibus cōdidit?

Non altum

A Non altum ſapientes,ſed humilibus aſſentantes,ne ſitis apud vos ſapientes.Væ enim audiunt per Eſaiam.Malum pro malo nemini retribueritis.Et malitiæ fratris tui ne memineritis. Nec voſmetipſos vlciſcentes:Mihi enim vindictam & ego vindicabo,dicit dominus.Pacem cum hominibus habetote : ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebat, ſed inceptionem metu retributionis comprimebat. Merito itaque totam creatoris diſciplinam principali præcepto eius concluſit:Diliges proximum tanquam te.Hoc legis ſupplementum, ſi ex ipſa lege eſt,quis ſit deus legis, iam ignoro : Metuo ne deus Marcionis. Si vero Euangelium Chriſti hoc præcepto adimpletur,Chriſti autem,non eſt creatoris,quo iam contendimus, dixerit Chriſtus an non,Ego veni legem diſſoluere,ſed implere? Fruſtra de iſta ſententia negāda Pontus laborauit.Si Euangelium legem non adimpleuit,ecce lex Euangelium adimpleuit. Bene autem quod & in clauſula,tribunal Chriſti comminatur,vtique iudicis & vltoris, vtiq; creatoris, illum certè conſtituens promerendum quem intentat timendum, etiam ſi alium prædicaret. Præceptum principale

B

DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIMA.

Breuioribus quoque epiſtolis non pigebit intēdere.Eſt ſapor & in paucis.Occiderant Iudæi prophetas ſuos.Poſſum dicere,Quid ad Apoſtolum dei alterius & quidem optimi, qui nec ſuorum delicta damnare dicatur: quiq; & ipſe prophetas eoſdem de-

C ſtruendo quodammodo perimat? Quid mali admiſit apud illum Iſraël,ſi occidit,quos & ille reprobauit,ſi prior inimicam in eos ſententiam ſtatuit? deliquit autem apud deum ipſorum. Is exprobrauit iniquitatem,ad quem pertinet,læſus:certè quiuis alius, quàm aduerſarius læſi. Sed nec oneraſſet illos,imputando etiam domini necem, qui & dominum interfecerunt dicendo,& prophetas ſuos:licet ſuos adiectio ſit hæretici.Quid enim tam acerbū, ſi alterius dei prædicatorem Chriſtum interemerunt, qui ſui dei prophetas contrucidauerunt? Status autē exaggerationis,quod & dominum & famulos eius peremiſſent. Denique ſi alterius dei Chriſtum,alterius prophetas peremerunt,æquauit impietates,non exaggerauit. Aequanda autem non fuit,ergo exaggerari non potuit niſi in eundem dominum commiſſa,ex vtroque titulo: Status exaggerationis

D ergo eiuſdem dei Chriſtus & Prophetæ.Quam autem ſanctitatem noſtram, voluntatem dei dicat,ex contrariis quæ prohibet,agnoſceres.Abſtinere enim, inquit, à ſtupro, non à matrimonio.Scire vnumquemque ſuum vas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine qua gentes.Libido autem nec apud gentes matrimonio aſſcribitur,ſed extraordinariis, & nō naturalibus,& portentuoſis. Luxuria eſt turpitudini quoque & immundiciæ contraria : quæ non matrimonium excludat,ſed libidinem: quæ vas noſtrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locum ſalua alterius,id eſt plenioris ſanctitatis prælatione, tractauerim: continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, ſed non prohibitis : deſtructores enim dei nuptiarum,non ſectatores caſtitatis retundo. Ait eos qui remaneant in aduentu Chriſti, cum Nuptiæ

E eis qui mortui in Chriſto primi reſurgent,quod in nubibus auferentur in aëre obuiam domino. Agnoſco his iam tunc proſpectis mirari ſubſtantias cœleſtes ipſam Hieruſalem quæ ſurſum eſt, & per Eſaiam pronunciare, Qui nam huc velut nubes volant, tanquàm columbæ cum pullis ad me. Hunc aſcenſum ſi Chriſtus nobis præparauit, ille erit Chriſtus de quo Oſee, qui aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, vtique ſibi & ſuis. Exinde à quo ſperabo nunc niſi à quo hæc audiui? Quem ſpiritum prohibet extingui, & quas prophetias vetat nihil haberi? vtique non creatoris ſpiritum, nec creatoris prophetias ſecundum Marcionem. Quæ enim deſtruit,ipſe iam extinxit,& nihil fecit, nec poteſt prohibere quæ nihil fecit. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud eccleſiam ſuam exinde ſpiritum dei ſui, qui non ſit extinguē-

F dus,& prophetias quæ non ſint nihil habendæ.Et ſi exhibuit quod putat, ſciat nos quodcunq; illud ad formam ſpiritalis & prophetice gratię atq; virtutis prouocaturos,†vt & futura prænunciet,& occulta cordis reuelet, & ſacramenta ediſſerat. Cum nihil tale protulerit ac probarit,nos proferemus & ſpiritum & prophetias creatoris ſecundum ipſum prædicantes. Atq; ita conſtabit Apoſtolum de quibus dixerit,de eis ſcilicet quæ futura erant in eccleſia eius dei, qui dum eſt,ſpiritus quoque eius operatur,& promiſſio celebratur. Age nunc qui ſalutē carnis abnuitis,& ſi quando corpus in huiuſmodi prænominatur, aliud neſcio quid interpretamini illud,quàm ſubſtantiam carnis: quomodo Apoſtolus omnes in nouis ſubſtantiis certis nominibus diſtinxit : & omnes in vno voto conſtituit ſalutis, optans vt ſpiritus noſter & corpus & anima ſine querela in aduentu domini & ſalutificatoris noſtri Chriſti conſeruen- †prouocaturos Apoſtolus

32 tur?Nam & animam poſuit & corpus,tam duas res quàm diuerſas: licet enim & animæ cor- G
pus ſit aliquod ſuæ qualitatis, ſicut & ſpiritus: cũ tamen & corpus & anima diſtinctè nomi-
nantur,habet anima ſuum vocabulum proprium,nõ egens communi vocabulo corporis, id
relinquitur carni quæ nõ nominata proprio,communi vtatur neceſſe eſt. Etenim aliam ſub-
ſtantiam in homine nõ video poſt ſpiritum & animam,cui vocabulum corporis accommo-
detur,præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nomina-
tur,multo magis hic,cum quæ dicitur corpus,ſuo nomine appellatur.

DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECVNDA. H

COgimur quædam identidẽ iterare,vt cohærentia eis cõfirmemus.Dominũ & hic re-
tributorem vtriuſque meriti,dicimus circũferri ab Apoſtolo aut creatorẽ, aut(quod
nolit Marcion)parem creatoris,apud quem iuſtum ſit afflictatoribus noſtris repẽdi
afflictationem:& nobis qui afflictemur requietem, in reuelatione domini Ieſu venientis à cœ
lo cum angelis virtutis ſuæ,& in flamma ignis. Sed flammam & ignẽ delendo hæreticus ex-
tinxit,ne ſcilicet noſtratem deum faceret.Lucet tamen vanitas lituræ. Cum enim ad vltionẽ
venturum ſcribat Apoſtolus dominum exigendam de eis qui deum ignorent,& qui non ob-
καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ audiant Euangelio,quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie domini,& à gloria va I
lentiæ eius: ſequitur vt flammam ignis inducat ſcilicet veniens ad puniendum: ita & in hoc
nolente Marcione crematoris dei Chriſtus,& in illo creatoris eſt, quod etiam de ignoranti-
bus dominum vlciſcitur,id eſt de ethnicis.Seorſum enim poſuit,Euangelio non obaudientes,
ſiue Chriſtianos peccatores,ſiue Iudæos.Porrò de ethnicis exigere pœnas, qui Euangeliũ for-
te non norint,non eſt dei eius,qui naturaliter ſit ignotus,nec vſquam niſi in Euangelio ſit re-
uelatus,non omnibus ſcibilis.Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus in-
telligendo,& exinde in pleniorem noticiam requirendo.Illius eſt ergo etiam ignorantes deũ
plectere, quem non liceat ignorare. Ipſum quod ait à facie domini & à gloria valentiæ eius,
verbis vſus Eſaiæ, ex ipſa cauſa eundem ſapit dominum conſurgentem vt comminuat terrã. K
Quis eſt autem homo delicti,filius perditionis,quem reuelari prius oportet ante domini ad-
uentum,extollens ſe ſuper omne quod deus dicitur, & omnem religionem conſecuturus in
templo dei,& deum ſe iactaturus?Secundum nos quidem Antichriſtus, vt docent veteres ac
Soluere Ieſum nouæ prophetiæ: vt Ioannes apoſtolus, qui iam Antichriſtos dicit proceſſiſſe in mundum
præcurſores Antichriſti ſpiritus,negantes Chriſtum in carne veniſſe:& ſoluentes Ieſum ſci-
licet in deo creatore.Secundum vero Marcionem neſcio ne Chriſtus ſit creatoris. Nondum
venit apud illum, cuius quis eſt autem ex duobus? Quæro, cur veniat in omni virtute & ſi-
Forte, ĩſtructũ fallaciæ gnis & oſtentis mendacij?propterea, inquit, quod dilectionem veritatis non ſuſceperint, vt
Vt ſtructus ſit inflexionis quartæ ſalui eſſent:& propter hoc erit eis † inſtinctum fallaciæ, vt iudicentur omnes, qui non cre- L
diderunt veritati,ſed conſenſerunt iniquitati.Igitur ſi Antichriſtus & ſecundum creatorem,
deus erit creator qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt ve-
33 ritati,vt ſalui fierent: eiuſdem erit veritas & ſalus, qui ea ſummiſſu erroris vlciſcitur, id eſt
creatoris:cui & competit zelus ipſe,errore decipere quos veritate non cepit. Si vero non eſt
Antichriſtus ſecundum nos,ergo Chriſtus eſt creatoris ſecundum Marcionem. Et quale e-
rit vt ad vlciſcendam veritatem ſuam Chriſtum creatori ſummittat? Sed & de Antichriſto
conſentit.Proinde dixerim,quale eſt vt illi Satanas angelus creatoris ſit neceſſarius, & occi-
datur ab eo,habens fallaciæ operatione fungi creatori? In ſumma ſi indubitatum eſt eius eſſe
De gradu cedere & angelum,& veritatem,& ſalutem,cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ immiſſio aduerſus
Forte, deum quoque ſuũ zeloten contemptores & deſultores, etiam aduerſus ignorantes, vt iam & Marcion de gradu ce- M
† operibus dat, † deum quoque ſummum zeloten concedens,quis dignius iraſcetur?puto qui à primor-
† prædicationibus, dio rerum naturam,opibus †,beneficiis,plagis,prædicationũ† teſtibus,ad agnitionem ſui pre-
ſtruxit,nec tamen agnitus eſt:an qui ſemel vnico Euangelij inſtrumento, & ipſo incerto, ne
palàm alium deum prædicante,productus eſt? Ita cui competit vindicta, ei competit mate-
ria vindictæ:Euangelium dico, & veritas,& ſalus. Iubere autem operari eum qui velit man-
ducare,eius diſciplina eſt,qui boui trituranti os liberum iuſſit.

DE EPISTOLA AD LAODICENOS

Eccleſiæ

A ECcleſiæ quidem veritate epiſtolam iſtam ad Epheſios habemus emiſſam,nõ ad Lao- Epheſiorũ inſcriptionẽ, in Laodicenos tráſtulit Marcion
dicenos, ſed Marcion ei titulum aliquando interpolare geſtiit, quaſi & in iſto dili-
geotiſſimus explorator.Nihil autem de titulis intereſt, cũ ad omnes Apoſtolus ſcri-
pſerit dum ad quoſdam: certe tamen eum deum prædicans in Chriſto, cui competunt quæ
prædicantur. Cui ergo competent ſecundum boni exiſtimationem quã propoſuerit in ſacra-
mento voluntatis ſuæ,in diſpenſationem adimpletioois temporum(vt ita dixerim,ſicut ver-
bum illud in Græco ſonat)recapitulare, id eſt ad initium redigere, vel ab initio recenſere,o-
moia in Chriſtum,quæ in cœlis,& quæ in terris,oiſi cuius omnia erunt ab initio etiam ipſum
B ioitium,à quo & tempora,& temporum adimpletiones: diſpenſatio ob quam omnia ad ini-
tium recenſentur in Chriſto? Alterius autem dei quod initium, id eſt vnde: cuius opus nul-
lum?quæ tempora ſine initio?quæ adimpletio ſine temporibus? quæ diſpenſatio ſine adimple-
tiooe?Denique quid in terris egit iam olim, vt longa aliqua temporum adimplendorum di-
ſpenſatio reputetur,ad receoſeoda omnia in Chriſto,etiam quæ in cœlis?Nec in cœlis autem
res ab altero actas exiſtimabimus quæcunque ſunt, quàm ab eo à quo & in terris acta omni-
bus conſtat.Quod ſi noo capit,alterius omoia iſta deputari abinitio quàm creatoris: quis cre 34
det ab alio ea recenſeri in Chriſtum alium & non à ſuo autore,& in ſuum Chriſtum?Si crea-
toris ſunt,diuerſa ſint oeceſſe eſt à diuerſo deo.Si diuerſa, vtique cootraria. Quomodo ergo
contraria receoſeantur io eum,à quo denique deſtruuotur? Nam & ſequeotia quem renun-
C ciant Chriſtum, cum dicit: Vt ſimus in laudem gloriæ nos qui præſperauimus in Chriſtum?
Qui enim præſperaſſe potuerunt, id eſt ante ſperaſſe in deum, quàm veniſſet, niſi Iudæi qui- προηλπίζειν
bus Chriſtus prænunciabatur ab initio? Qui ergo prænunciabatur,ille & præſperabatur.At-
que adeo hoc ad ſe, id eſt ad Iudæos refert, vt diſtinctionem faciat conuerſus ad Nationes:
In quo & vos cum audiſſetis ſermonem veritatis Euangelium, in quo crediditis & ſignati
eſtis ſpiritu promiſſionis eius ſancto. Cuius promiſſionis? factæ per Iohelem: Io nouiſſimis
diebus effundam de meo ſpiritu in omnem carnem: id eſt & in Nationes. Ita & ſpiritus &
Euangelium in eo erit Chriſto, qui præſperabatur, dum prædicabatur. Sed & pater gloriæ
ille eſt, cuius Chriſtus rex gloriæ canitur in Pſalmo aſcendeos: Quis eſt iſte rex gloriæ?do-
D minus virtutum ipſe eſt rex gloriæ. Ab illo ſpiritus ſapientiæ optatur: apud quem hæ quo-
que ſpiritalium ſpecies enumerantur, inter ſeptem ſpiritus per Eſaiam. Ille dabit illumina-
tos cordis oculos, qui etiam exteriores oculos luce ditauit, cui diſplicet cæcitas populi. Et
quis cæcus niſi pueri mei: & excæcati ſuot famuli dei. Apud illum ſunt & diuitiæ hæreditatis
in ſaoctis, qui eam hæreditatem ex vocatione Nationum repromiſit: Poſtula de me, & da-
bo tibi gentes hæreditatem tuam. Ille inoperatus eſt in Chriſtum valentiam ſuam,ſuſcitan- ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ
do eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram ſuam, & ſubiiciendo omoia, qui & di-
xit:Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Quia
& alibi ſpiritus ad patrem de filio:Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius.Si ex his alius deus, & a-
E lius Chriſtus infertur,quæ recognoſcuntur in creatore,quæramus iam creatorem, Planè pu-
to inuenimus, cum dicit illos delictis mortuos,in quibus ingreſſi erant ſecundum æuum mũ
di huius,ſecundum principem poteſtatis aëris,qui operatur in filiis incredulitatis. Sed mun- ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας
dum non poteſt & hic pro deo muodi Marcion interpretari. Noo enim ſimile eſt creatum
creatori, factum factori,mundus deo.Sed nec princeps poteſtatis aeris dicetur, qui eſt prin
ceps poteſtatis ſeculorum. Nunquam enim præſes ſuperiorum de inferioribus notatur, li-
cet & inferiora ipſi deputentur. Sed nec incredulitatis operator videri poteſt, quam ipſe po-
tius & à Iudæis & à Nationibus patitur. Sufficit igitur ſi hæc non cadunt in creatorem.Si au
tem & eſt in quem magis competat,vtique magis hoc Apoſtolus ſciit.Quis iſte? Sine dubio
F ille,qui ipſi creatori filios incredulitatis obſtruit, aëre iſto potius,ſicut dicere eum profert &
refert: Ponam in nubibus thronum meum,ero ſimilis altiſſimo. Hic erit diabolus, qoem &
alibi, ſi tamen ita & Apoſtolum legi volunt, deum æui huius agooſcemus. Ita enim totum
ſeculum mendacio diuinitatis impleuit.Qui planè ſi non fuiſſet, tunc hæc in creatorem ſpe-
ctaſſe potuiſſent. Sed & in Iudaiſmo coouerſatus fuerat Apoſtolus: non qoia ioterpoſuit de
delictis,in quibus & nos omnes coouerſati ſumus: ideo delictorum dominum & principem
aëris huius creatorem præſtat intelligi, ſed quia in Iudaiſmo vous fuerat de filiis increduli-
tatis, diabolum habeotis operatorẽ,cum perſequeretur eccleſiã & Chriſtum creatoris. Pro- 35
pter quod & iracuodiæ filij fuimus,inquit, ſed natura. Ne quia filios appellauit Iudæos crea-
tor,argumentetur hæreticus domioum iræ creatorem) Cum enim dicit: Fuimus natura filij

iracundiæ:creatoris autem non natura ſunt filij Iudæi,ſed allectione patrum) iræ filios ad na- G
turam retulit,non ad creatorem,ad ſummam ſubiungens: ſicut & cæteri, qui vtiq; filij dei nõ
ſunt:Apparet communi naturæ omnium hominum & delicta & concupiſcentias carnis , &
incredulitatem & iracundiam reputari,diabolo tamen captante naturam, quã & ipſe iam fe-
ποιεῖν κτίζειν
cit delicti ſemine illato.Ipſius,inquit,ſumus factura,conditi in Chriſto.Aliud eſt facere, aliud
condere.Sed vtrumque vni dedit.Homo autem factura creatoris eſt. Idem ergo condidit in
Chriſto qui & fecit.Quantum enim ad ſubſtantiam,fecit:quantum ad gratiã,cõdidit.Inſpice
& cohærentia,Memores vos aliquando Nationes in carne, qui appellabamini præputium ab
ea quæ dicitur circumciſio in carne manu facta, quod eſſetis illo in tempore ſine Chriſto, a-
lienati à conuerſatione Iſraëlis,& peregrini teſtamentorum & promiſſionis eorum: ſpem nõ H
habentes,& ſine deo in mundo.Sine quo autem deo fuerunt Nationes , & ſine quo Chriſto?
Vtique eo cuius erat conuerſatio Iſraëlis,& teſtamenta,& promiſſio.At nunc,inquit, in Chri
ſto vos qui eratis longe,facti eſtis propè in ſanguine eius.A quibus erant retro longe?A qui-
bus ſupra dicit:A Chriſto creatoris,à conuerſatione Iſraëlis, à teſtamentis , à ſpe promiſſio-
nis,à deo ipſo.Si hæc ita ſunt , ergo his propè fiunt nunc Nationes in Chriſto , à quibus tunc
longè fuerant.Si autem conuerſationi Iſraëlis,quæ eſt in religione dei creatoris , & teſtamẽ-
tis,& promiſſioni,& ipſi deo eorum,proximi ſumus facti in Chriſto:ridiculum ſatis,ſi nos al-
terius dei Chriſtus de longinquo admouit creatori . Meminerat Apoſtolus ita prædicatum
de Nationum vocatione ex longinquo vocandarum . Qui longe erant à me appropinquaue- I
runt iuſtitiæ meæ.Tam enim iuſtitia,quàm & pax creatoris in Chriſto annunciabatur, vt ſæ-
pe iam oſtendimus.Itaque ipſe eſt, inquit, pax noſtra qui fecit duo vnum , Iudaicum ſcilicet
populum & Gentilem : quod propè & quod longè , ſoluto medio pariete inimicitiæ in carne
ſua.Sed Marcion abſtulit,ſua:vt inimicitiæ daret carnem quaſi carnali vitio, non Chriſto æ-
36 mulæ.Sicubi alibi dixi,& hic, Non Marrucine ſed Pontice , cuius ſupra ſanguinem confeſſus
Marrucinus Ponticus
es,hic negas carnem. Si legem præceptorum ſententiis vacuam fecit , adimplendo certè le-
gem(vacat enim iam non adulterabis,cum dicitur,nec videbis ad concupiſcendum:vacat nõ
occides,cum dicitur,nec maledices)aduerſarium legis de adiutore non poteſt facere . Vt du-
os conderet in ſemetipſo.Qui fecerat, idem condens, ſecundum quod & ſupra . Ipſius enim
factura ſumus,conditi in Chriſto.In vnum nouum hominem,faciens pacem.Si vere nouum K
vere & hominem,non phantaſma:nouum autem & nouè natum ex virgine,dei ſpiritu.vt re-
conciliet ambos deo,& deo quem vtrumque genus offenderat, & Iudaicum & Gentilem po-
pulum,in vno corpore,inquit,cum interfeciſſet inimicitiam in eo per crucem . Ita & hic ca-
ro corpus in Chriſto,quod crucem pati potuit . Hoc itaque annunciante pacem eis qui pro-
pè,& eis qui longè,acceſſum conſecuti ſimul ad patrem,iam non ſumus peregrini,nec adue-
næ,ſed conciues ſanctorum , ſed domeſtici dei : vtique eius , à quo ſupra oſtendimus alienos
fuiſſe nos, & longè conſtitutos . Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum . Abſtulit
hæreticus & prophetarum , oblitus dominum poſuiſſe in eccleſia ſicut apoſtolos ita & pro- L
phetas. Timuit ſcilicet ne & ſuper veterum prophetarum fundamenta ædificatio noſtra cõ-
ſtaret in Chriſto,cum ipſe apoſtolus vbique nos de prophetis extruere non ceſſet.Vnde enim
accepit ſummum lapidem angularem dicere Chriſtum , niſi de pſalmi ſignificatione : Lapis
quem reprobauerunt ædificantes,iſte factus eſt in ſummo anguli? De manibus hæretici præ-
cidendis non miror ſi ſyllabas ſubtrahit,cum paginas totas plerunque ſubducit . Datam , in-
quit,ſibi apoſtolus gratiam nouiſſimo omnium, illuminandi omnes : quæ diſpenſatio ſacra-
menti occulti,ab æuis in deo qui omnia condidit : Rapuit hæreticus in præpoſitionem , & ita
legi fecit,occulti ab æuis deo,qui omnia condidit.Sed emicat falſum.Infert enim Apoſtolus,
vt nota fiat principatibus & poteſtatibus,inſuper cœleſtibus, per eccleſiam, multifaria ſapiẽ-
tia dei.Cuius dicit principatibus & poteſtatibus?Si creatoris? quale eſt vt principatibus & po M
teſtatibus eius oſtendi voluerit deus ille ſapientiam ſuam, ipſi autem non? quando nec pote-
ſtates ſine ſuo principe potuiſſent quid cognoſcere.Aut ſi ideo deum nõ nominauit hic,quaſi
in illis & princeps ipſe reputetur , ergo & occultatum ſacramẽtum principatibus & poteſta-
tibus eius,qui omnia condit,pronunciaſſet:proinde in illis deputans ipſum.Quod ſi illis dicit
occultatum,illis debebat dixiſſe manifeſtum:ergo non deo erat occultatum , ſed in deo om-
nium conditore,occultum autem principatibus & poteſtatibus eius.Quis enim cognouit ſen
ſum domini,aut quis cõſiliarius ei fuit?Hic captus hæreticus fortaſſe mutauit vti dicat, deum
ſuũ ſuis poteſtatibus & principatibus notam facere voluiſſe diſpenſationẽ ſui ſacramenti,quã
ignoraſſet

A ignoraſſet deus conditor omnium. Et quò competebat prætendere ignorantiã creatoris ex-
tranei & longa ſeparatione diſcreti,cum domeſtici quoque ſuperioris dei neſciſſent? Tamen
& creatori notum erat futurum. An non vtique notum quod ſub cœlo & in terra eius habe- Deus ſuperior deus bonus
bat reuelari?Ergo ex hoc confirmatur quod ſupra ſtruximus: ſi enim creator cogniturus erat
quandoque occultum illud dei ſuperioris ſacramentum:& ita ſcriptura habebat:occulti deo,
qui omnia condidit:ſic inferre debuerat,vt nota fiat illi multifaria ſapientia dei, tunc & po-
teſtatibus & principatibus cuiuſcunque dei,cum quibus ſciturus eſſet creator.Adeo ſubtractũ
conſtat,quod & ſic veritati ſuæ ſaluum eſt. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apoſtoli con-
trouerſiam nectere.Quas nouus in prophetis habuiſſet formas?Captiuam, inquit, duxit capti- Nouus deus
B uitatem.Quibus armis? quibus præliis?de cuius gentis vaſtatione ? de cuius ciuitatis euerſio-
ne?quas fœminas,quos pueros,quósve regulos catenis victor inſeruit?Nam & cum apud Da-
uid Chriſtus canitur ſuccinctus gladio ſuper femur:aut apud Eſaiam ſpolia accipiens Sama-
riæ & virtutem Damaſci, vere cum & viſibilem excondis præliatorem . agnoſce igitur iam 37
& armaturam & militiam eius ſpiritalem , ſi iam didiciſti eſſe captiuitatem ſpiritalem , vt &
hanc illius agnoſcas:vel quia & captiuitatis huius mentionem de prophetis Apoſtolus ſum-
pſit,à quibus & mandata.Deponentes mendacium, loquimini veritatem ad proximum quiſ-
que:Et iraſcimini & nolite delinquere, ipſis verbis quibus pſalmus exponeret ſenſus eius, ſol
vt non occidat ſuper iracundiam veſtram.Nolite communicare operibus tenebrarum. Cum
C iuſto enim iuſtus eris, & cũ peruerſo peruerteris.Et auferte malũ de medio veſtrum . Et exite
de medio eorum : & immundum ne attigeritis.Separamini qui fertis vaſa domini. Sic & in-
ebriari vino dedecori inde eſt,vbi ſanctorum inebriatores increpantur:Et potum dabitis ſan
ctis meis vinum,quod prohibitus erat potare & Aaron ſacerdos, & filij eius, cum adirent ad
ſancta.Et pſalmis & hymnis deo canere,docere illius eſt,qui cum tympanis potius & pſalte-
riis vinum bibentes incuſari à deo norat. Ita cuius inuenio præcepta & ſemina præceptorum
vel augmenta, eius Apoſtolum agnoſco . Cæterum mulieres viris ſubiectas eſſe debere vnde
cõfirmat?quia vir,inquit,caput eſt mulieris.Dic mihi Marcion , de opere creatoris deus tuus
legi ſuæ aſtruit autoritatem?Hoc iam planè minus eſt, cum & ipſi Chriſto ſuo & eccleſiæ eius
D inde ſtatum ſumit?ſicut & Chriſtus caput eſt eccleſiæ . Similiter & cum dicit : Carnem ſuam
diligit,qui vxorem diligit,ſicut & Chriſtus eccleſiam.Vides comparari operi creatoris Chri-
ſtum tuum,& eccleſiam tuam.Quantum honoris carni datur in eccleſię nomine?Nemo,in-
quit,carnem ſuam odio habet,niſi planè Marcion ſolus:ſed & nutrit & fouet eam, ſicut Chri
ſtus eccleſiam.At tu ſolus eam odiſti,auferens illi reſurrectionem : odiſſe debebis & eccleſiã,
quia proinde diligitur à Chriſto.At enim Chriſtus amauit & carnem ſicut eccleſiam. Nemo
non diliget imaginem quoque ſponſæ,imo & ſeruabit illam,& honorabit,& coronabit. Ha-
bet ſimilitudo cum veritatis honore conſortium, Laborabo ego nunc eundem deum proba-
re maſculi & Chriſti,mulieris & eccleſiæ, carnis & ſpiritus : ipſo Apoſtolo ſententiam crea- 38
E toris adhibente,imo & diſſerente:† Propter hãc relinquet homo patrem & matrem, & erunt †deferente
duo in carne vna.Sacramentum hoc magnum eſt.Sufficit inter iſta , ſi creatoris magna ſunt
apud Apoſtolum ſacramenta,minima apud hæreticos.Sed ego autem dico , inquit, in Chri-
ſtum & eccleſiam.Habet interpretationem,non ſeparationem ſacramenti. Oſtendit figuram
ſacramenti ab eo præminiſtratam,cuius erat vtique ſacramentum. Quid videtur Marcioni?
Creator quidem ignoto deo figuras præminiſtrare non potuit,etiam quia aduerſario. Si no-
to : deus ſuperior ab inferiore,& ad deſtruendum potius mutuari nihil debuit . Obaudiant &
parentibus filij.Nam & ſi Marcion abſtulit:hoc eſt enim primum in promiſſione præceptum:
Lex loquitur : honora patrem & matrem : & parentes enutrite filios in diſciplina & corre-
F ptione domini.Audiſti enim & veteribus dictum: Narrabitis hæc in auribus filiorum veſtro-
rum,& filij veſtri æque in aures filiorum ſuorum . Quò iam mihi duos deos , ſi vna eſt diſci-
plina?Et ſi duo ſunt,illum ſequar qui prior docuit.Sed aduerſus munditenentes luctatio ſi no- κοσμοκρά-
bis,ô quanti iam dij creatores.Cur enim nõ & hoc vindicem , vnum munditenentem nomi- τορας
nari debuiſſe,ſi creatorem ſignificabat,cuius eſſent quas præmiſit poteſtates?Porrò cum ſupra
quidem induere nos iubeat armaturam,in qua ſtemus ad machinationes diaboli, iam oſten-
dit diaboli eſſe quæ diabolo ſubiungit,poteſtates & munditenentes tenebrarum iſtarum , quæ
& nos diabolo deputamus.Aut ſi diabolus creator eſt,quis erit diabolus apud creatorem? An
ſicut duo dij,ita & duo diaboli,& pluraliter poteſtates & munditenentes?Sed quomodo crea
tor,& diabolus & deus idem?cum diabolus non idem & deus & diabolus. Aut enim ambo & Diabolus

dei ſi ambo iam diaboli:aut qui deus hic & non diabolus, ſicut nec diabolus deus. Ipſum vo- G
Delatura, delatio, calũnia. Διαβολή cabulum diaboli, quæro ex qua delatura competat creatori: fortaſſe detulit aliquam dei ſu-
perioris intentionem, quod ipſe ab archangelo paſſus eſt, & quidem mentito. Non ideo enim
interdixerat illius arbuſculæ guſtum, ne dei fierent, ſed ne de tranſgreſſione morerẽtur. Nec
ſpiritalia autem nequitiæ ideo creatorem ſignificabunt, quia adiecit in cœlis. Sciebat enim &
Apoſtolus in cœlis operata eſſe ſpiritalia nequitiæ angelorum ſcandalizatorum in filias ho-
minum. Et quale erat vt ambiguitatibus & per ænigmata neſcio quæ creatorem taxaret, qui
in catenis iam conſtitutus ob libertatem prædicationis, conſtantiam manifeſtandi ſacramẽ-
ti in apertione oris, quam ibi expoſtulare à deo mandabat, eccleſiæ vtique præſtabat? H

DE EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Præſcriptio SOleo in præſcriptione aduerſus hæreſes omnes de teſtimonio temporum compen-
dium figere, priorem vindicans regulam noſtram omni hæretica poſteritate. Hoc
nunc probabit & Apoſtolus dicens: De ſpe repoſita in cœlis, quam audiſtis in ſer-
mone veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos ſicut & in totum mundum. Nam ſi
iam tum traditio Euangelica vbique manauerat, quanto magis nunc? Porrò ſi noſtra eſt, quæ
39 Antoninianum vocat Marcionẽ, quod ſub Antonino Cæſ. floruerit. vbique manauit, magis quàm omnis hæretica, nedum Antoniniani Marcionis, noſtra erit a-
poſtolica. Marcionis autem cum totum impleuerit mundum, ne tũc quidem ſe defendere po- I
terit de apoſtolica. Eam enim & ſic conſtabit eſſe, quæ prior mundum repleuit, illius ſcilicet
dei Euangelio qui & hæc cecinit de prędicationibus eius: In omnem terram exiit ſonus eorũ,
& in terminos orbis verba eorum. Inuiſibilis dei imaginem ait Chriſtum. Sed nos enim inui-
ſibilem dicimus patrem Chriſti, ſcientes filium ſemper retro viſum, ſi quibus viſus eſt in dei
nomine, vt imaginem ipſius: ne quam & hinc differentiã ſcindat dei viſibilis & inuiſibilis, cũ
πρωτότοκος πάσης κτίσεως olim dei noſtri ſit definitio: Dominum nemo videbit, & viuet. Si non eſt Chriſtus primoge-
nitus cõditionis, vt ſermo creatoris, per quem omnia facta ſunt, & ſine quo nihil factum eſt,
ſi non in illo condita ſunt vniuerſa in cœlis & in terris, viſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue
dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates: ſi non cuncta per illum & in illo ſunt condita
(hæc enim Marcioni diſplicere oportebat) non vtiq; tam nude poſuiſſet Apoſtolus: Et ipſe eſt K
ante omnes. Quomodo enim ante omnes, ſi non ante omnia? Quomodo ante omnia, ſi non
primogenitus cõditionis, ſi nõ ſermo creatoris? Vnde ante omnes probabitur fuiſſe, qui poſt
Boni duxit εὐδόκησε omnia apparuit? Quis ſcit priorem fuiſſe quem eſſe neſciit? Quomodo autem boni duxit om-
nem plenitudinem in ſemetipſo habitare? Primo enim, quæ eſt iſta plenitudo, niſi ex illis quæ
Marcion detraxit: conditis in Chriſto, in cœlis & in terris, angelis & hominibus: niſi ex illis
inuiſibilibus & viſibilibus, niſi ex thronis & dominationibus, & principatibus, & poteſtatib⁹?
Aut ſi hæc Pſeudapoſtoli noſtri & Iudaici Euangelizatores de ſuo intulerint, & ad plenitudi-
nem ſui dei Marcion qui nihil cõdidit: cæterum quale eſt vt plenitudinem creatoris, æmulus L
& deſtructor eius in ſuo Chriſto habitare voluerit? Cui deniq; reconciliat omnia in ſemetip-
ſum, pacem faciens per crucis ſuæ ſanguinem, niſi quem offenderant vna ipſa, aduerſus quem
rebellauerant per trãſgreſſionem, cuius nouiſſime fuerant? Conciliari enim extraneo poſſent,
reconciliari vero nõ alij quàm ſuo, Ita & nos quondam alienatos & inimicos ſenſu in malis
κτίσις operibus, creatori redigit in gratiam, cuius admiſeramus offenſam colentes cõditionem ad-
uerſus creatorem Sicubi autem & eccleſiam corpus Chriſti dicit eſſe, vt hic ait, adimplere ſe
τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων reliqua preſſurarum Chriſti in carne, pro corpore eius quod eſt in eccleſia: nõ propterea & in
totum mentionem corporis transferes à ſubſtantia carnis. Nam & ſupra reconciliari nos ait
in corpore eius, per mortem: vtiq; in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus eſt, M
nõ per eccleſiã, planè propter eccleſiam, corpus cõmutando pro corpore, carnale pro ſpirita-
λεπτολογία li. At cum monet cauendum à ſubtililoquentia & philoſophia, vt inani ſeductione, quæ ſit ſe-
cundum elementa mundi: nõ ſecundum cœlum aut terram dicens, ſed ſecundum literas ſe-
culares, & ſecundũ traditionem ſcilicet hominũ ſubtililoquorum & philoſophorũ: lõgum eſt
Philoſophia. quidem & alterius operis oſtẽdere, hac ſententia omnes hæreſes dãnari, quod omnes ex ſub-
40 tililoquẽtiæ viribus & philoſophiæ regulis cõſtent. Sed Marcion principalẽ ſuæ fidei terminũ
Epicuri ſchola Stoicorum porticus de Epicuri ſchola agnoſcat, Dominum inferẽs hebetem, ne timeri dicat eum: collocans & cũ
deo creatore materiam, de Porticu Stoicorum: negans carnis reſurrectionem, de qua proin-
de nulla philoſophia conſentit, Cuius ingeniis tam longè abeſt veritas noſtra, vt & iram dei
excitare

A excitare formidet,& omnia illum ex nihilo protuliſſe confidat,& carnem eandem reſtitutu-
rum repromittat , & Chriſtum ex vulua virginis natum non erubeſcat , ridentibus philoſo-
phis,& hæreticis,& ethnicis ipſis.Stulta enim mundi elegit deus,vt confundat ſapientes : il-
le ſine dubio qui ex reſpectu huius ſuæ diſpoſitionis perditurum ſe ſapientiam ſapientium
præminabatur.Hac ſimplicitate veritatis cōtraria ſubtililoquentiæ & philoſophiæ,nihil per-
uerſi poſſumus ſapere.Denique ſi nos deus cum Chriſto viuificat, donans delicta nobis, non
poſſumus credere ab eo delicta donari,in quem admiſſa non fuerint,vt retro ignotum . Age
iam cum dicit: Nemo vos iudicet in cibo,& potu,& in parte diei feſti,& Neomeniæ, & ſab-
bati,quæ eſt vmbra futurorum , corpus autem Chriſti , quid tibi videtur Marcion? De lege
B iam non retractamus,niſi quod & hic quemadmodum excluſa ſit edocet,dum ſcilicet devm
bra transfertur in corpus,id eſt de figuris ad veritatem,quod eſt Chriſtus . Ergo & vmbra e-
ius,cuius & corpus,id eſt,& lux eius,& Chriſtus. Segrega alij deo legem, & alij deo Chriſtū,
ſi potes aliquam vmbram ab eo corpore,cuius vmbra eſt,ſeparare. Manifeſtè legis eſt Chri- »
ſtus,ſi corpus eſt vmbræ.Si autem & aliquos taxat, qui ex viſionibus angelicis dicebant,cibis »
abſtinendum,ne attigeris,ne guſtaueris,volentes in humilitate ſenſus incedere,non tenentes »
caput: non ideo legem & Moyſen pulſat , quaſi de angelica ſuperſtitione conſtituerit inter- »
dictionem quorundam edulium.Moyſen enim à deo accepiſſe legem conſtat.Denique hanc » 41
diſciplinam,ſecundum præcepta,inquit,& doctrinam hominum,deputauit in eos, qui caput Diſciplinā vocat monitionem
C non tenerent: id eſt in ipſum, in quo omnia recenſentur , in Chriſtum ad initium reuocata,
etiam indifferētia eſcarum. Cætera præceptorum,vt eadem,ſatis ſit iam alibi docuiſſe quàm
à creatore manarint: qui cum vetera prædicaret tranſitura,noua facturus vniuerſa,mandans
etiam , Nouate vobis nouamen nouum , iam tum docebat deponere veterem hominem , &
nouum induere.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

CVm prædicationis enumerat varietatem: quod alij ex fiducia vinculorum eius,au-
dentius ſermonem enunciarent: alij per inuidiam & contentionem , quidam vero
D & per ſermonis exiſtimationē,plerique ex dilectione,nonnulli ex æmulatione: iam
aliqui & ex ſimultate Chriſtum prædicarent : erat vtique vel hic locus taxandæ ip-
ſius prædicationis de diuerſitate ſententiæ, quæ tantam efficeret etiam animorum varietatē.
Sed cauſas ſolas animorum non regulas ſacramentorum in diuerſitate proponens,vnum ta-
men Chriſtum & vnum eius deum,quocunque conſilio prædicatum confirmat : & ideo, Ni-
hil mea,inquit,ſiue cauſatione ſiue veritate Chriſtus annuncietur : quia vnus annunciabatur
ſiue ex cauſatione,ſiue ex veritate fidei.Ad fidem enim prædicationis retulit mentionem ve- εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ
ritatis,non ad regulæ ipſius,quia vna quidem erat regula , ſed fides prædicantium quorūdam
vera,id eſt ſimplex,quorundam nimis docta . Quod cum ita ſit,apparet eum Chriſtum præ-
E dicatum,qui ſemper annunciabatur.Nam ſi alius longè ab Apoſtolo induceretur,feciſſet di-
uerſitatem nouitas rei.Nec enim defuiſſent,qui prædicationem euangelicam nihilominus in
Chriſtum creatoris interpretarentur: cum & hodie maior pars ſit omnibus in locis ſentētiæ
noſtræ quàm hæreticæ . Quo nec hic Apoſtolus de diuerſitatis denotatione & increpatione
tacuiſſet.Ita cum diuerſitas ne taxatur quidem,nouitas non probatur.Planè de ſubſtātia Chri
ſti putant & hic Marcionitæ ſuffragari apoſtolū ſibi,quod phātaſma carnis fuerit in Chriſto,
cum dicit,quod in effigie dei cōſtitutus,non rapinam exiſtimauit pariari deo,ſed exhauſit ſe-
metipſum accepta effigie ſerui nō veritate.& in ſimilitudine hominis,nō in homine,& figu-
ra inuentus homo,nō ſubſtantia,id eſt nō carne: quaſi non & figura,& ſimilitudo, & effigies
F ſubſtantiæ quoque accedant. Bene autem quod & alibi Chriſtum imaginem dei inuiſibilis ap
pellat,Nunquid ergo & hic quâ in effigie eum dei collocat? Aeque nō erit dei Chriſtus verè,
ſi nec homo verè fuit in effigie hominis conſtitutus.Vtrobique enim veritas neceſſe habebit
excludi, ſi effigies, & ſimilitudo , & figura phantaſmati vindicabitur. Quod ſi in effigie & in
imagine,quâ filius patris verè dei pręiudicatus eſt:etiā in effigie & imagine hominis,quâ filius
hominis,verè hominē inuentum,nā & inuentū ratione poſuit,id eſt certiſſimè hominē,quod
enim inuenitur cōſtat eſſe.Sic & deus inuētus eſt per virtutē , ſicut homo per carnē : quia nec
morti ſubditum pronunciaſſet,nō in ſubſtantia mortali cōſtitutum . Plus eſt autē quod adie-
cit,Et mortem,crucis. Nō enim exaggerat atrocitatem , extollendo virtutem ſubiectionis,† †collectionis
quam imaginariam phantaſmate ſciſſet fruſtrato potius eam quàm experto,nec virtute fun

ctio in

Lucri ducere

42

Candida Phariſaica Veſtis.

ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει

ᶜto in paſſione,ſed luſu.Quæ autem retro lucri duxerat quæ & ſupra numerat , gloriam car- G
nis,notam circuncifionis,generis Hebræi ex Hebræo cenſum,titulum tribus Beniamin,Pha-
riſææ candidæ dignitatem,hæc modo detrimento ſibi deputat, non deum, ſed ſtuporem Iu-
dæorum. Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat præ comparatione agnitionis Chriſti , non præ reie-
ctione dei creatoris , habens iuſtitiam non ſuam iam quæ ex lege , ſed quæ per ipſum ſcilicet
Chriſtum,ex deo.Ergo inquis, hac diſtinctione lex, non ex deo erat Chriſti . Subtiliter ſatis.
Accipe itaque ſubtilius.Cum enim dicit non quæ ex lege, ſed quæ per ipſum, non dixiſſet per
ipſum de alio quàm cuius fuit lex.Noſter,inquit,municipatus in cœlis. Agnoſco veterem ad
Abraham promiſſionem creatoris: Et faciam ſemen tuum tanquam ſtellas in cœlo. Ideo ſtel
la à ſtella differt in gloria.Quod ſi Chriſtus adueniens de cœlis,transfigurabit corpus humi- H
litatis noſtræ conformale corpori gloriæ ſuæ , reſurget ergo corpus hoc noſtrum quod hu-
miliatur in paſſionibus,& in ipſa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfi-
gurabitur,ſi nullum erit? Aut ſi de eis dictum , qui in aduentu dei deprehenſi in carne depu-
tari habebunt, quid facient qui prmi reſurgent ? Non habebunt de quo transfigurentur . At-
quin,cum illis,dicit ſimul rapiemur in nubibus obuiam domino . Si cum illis ſublati , vtique
cum illis & transfigurati.

DE EPISTOLA AD PHILEMONEM.

I

SOli huic epiſtolæ breuitas ſua profuit, vt falſarias manus Marcionis euaderet. Mi-
ror tamen cum ad vnum hominem literas factas receperit , quid ad Timotheum
duas,& vnã ad Titũ de eccleſiaſtico ſtatu cõpoſitas recuſauerit.Affectauit,opinor,
etiam numerum epiſtolarum interpollare.Memento inſpector , quod ea quæ præ-
tractata ſunt retro de Apoſtolo quoque probauerimus : & ſi qua in hoc opus dilata erant,ex-
punxerimus: ne aut hic ſuperuacuam exiſtimes iterationem,qua confirmauimus ſpem priſti-
nam: aut illic ſuſpectam habeas dilationem, qua eruimus tempora iſta . Si totum opuſculum
inſpexeris,nec hic redundantiam,nec illic diffidentiam iudicabis.

Leg. tẽpore iſta,hoc eſt cõmoditate tẽporis pro lixioris

K

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, ADVERSVS MARCIONM LIBRI QVINTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

HERMOGENES Stoicorum opinionem ſecutus, aſſerebat materiam ſemper fuiſſe,nec initium L
habentem,nec finem: & deum huic appropinquando condidiſſe mundum: ut rurſus ueriſſimum ſit
quod hoc libro ſcribit Tertullianus,Philoſophos patriarchas eſſe hæreticorum.Contra hunc ſolidis
argumentis diſputat,refellens illius rationes,quibus in hanc ſententiã inductus uidebatur:ac oſten-
dens hoc eſſe præponere materiam deo,deum uero ſubiicere qui de materia cuncta produxerit.De hoc ſic ſcri-
bit in libro De præſcriptionibus hæreticorum.Idem Apoſtolus,inquit,cum improbat elemẽtis ſeruientes,ali-
quem Hermogenem oſtendit, qui materiam non natam introducens, deo non nato eam comparat: & ita
matrem elementorum deum faciens, poteſt ei ſeruire quam deo comparat. In libro hunc ſequenti quo
Valentinianorum nænias recenſet, Hæc erit, inquit, materia quæ nos commiſit cum Hermogene, cæ-
terisq́; , qui deum ex materia , non ex nihilo operatum cuncta , præſumunt . Hactenus ille . Cæterum hac de
cauſa amplexus eſt hunc errorem Hermogenes,quod ſperaret hoc ſe pacto poſſe deum excuſare,ne malum eſ-
ſet à Creatore,ſed à Materia.Inter illa tria quæ Marcioni Tertullianus obiicit libro quinto, & hoc unum eſt, M
quod collocaret cum deo Creatore Materiam de Porticu Stoicorum, At ueritas,inquit,noſtra omnia illum ex
nihilo protuliſſe confidit.Huiuſmodi hæreticos Tertullianus elegãter Materiarios uocat.Cæterũ Aur. Augu
ſtinus ad Quoduultdeum Hermianorum ab autore Hermia meminit,qui elementorum materiam de qua factus
eſt mundus,non à deo factam dicant , ſed deo coæternam . His conſentiunt Seleuciani . At Hermogenem &
Hermogenianos inter Patripaſſianorum impietatem profeſſos refert. Vixitq́; eodem autore in Africa Her-
mogenes.Quæ res fecit ut in hunc Tertullianus ſtilum ſtrinxerit orthodoxam ueritatem propugnans . Neque
uero tantum uno errore tenebatur Hermogenes,ut eſt impietas impietati concatenata.

ARGVMENTI FINIS.

A ANNOTATIONNES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Vix alibi denſior eſt argumentis Tertullianus quàm in hoc aduerſus Hermogenem libro. Ita acriter
inſtat, atque urget hominē ubique. Deprauauit inſiguiter hoc ſcriptum partim obſcuritas ipſa rei de
qua agitur, partim librariorum inſcitia, quanquam quid attinet hic mendoſæ lectionis cauſas potius
afferre quàm alibi, cum omnia huius autoris uolumina propemodum pari difficultate dictionis paulo durioris
ſint inuoluta, & pari caligine mendarum infinitarum obducta. Nos in hoc uolumine errata plurima caſtiga-
uimus coniecturis tantum adiuti, noſtro, quod aiunt, Marte, citra ſubſidium codicis emēdatioris manuſcripti,
cuius nulla mihi copia quālibet laboranti adhuc fieri potuit. Ea loca ſubiunximus hic, cum ut prior lectio tam-
etſi corrupta, nobis uel hoc pacto ſalua conſeruetur, tum ut appareat quid mutandum duxerimus, & lector
B apud ſe expendere poſſit, num id rectè ſit à nobis factum, cogitationiq; & meliorum inuētioni locus adhuc re-
linquatur. Neque enim tantum mihi uendico, ut arbitrer me nuſquam aberrare, quod diuinum magis ſit quàm
humanum. Ego ſanè utilitatis publicæ cauſa ſtudioſis libenter communico iudicium meum. Quibus plus eſt
uel ingenij uel eruditionis, exactiora ac meliora præſtare uelint. Habebitur illis magna gratia. Quanquam
uero non ſoleam facile eradere lectionem ueterem, tamen in hoc libello multa mutare coactus ſum ob manife-
ſtiſſimas, mendas, & tam apertas, ut nemo doctus de illis poſſit amplius ambigere. Maluiſſemus noſtras con-
iecturas in marginibus chartarum apponere, ſed cum longinſculæ eſſent, non eſt uiſa ſufficere exiguitas ſpatij
breuioris. Præterea pingit licite.) Hermogenes iſte Africanus, arte pictor erat. Nec uerò probibitum 1
uſquam pingere ſi obſcœna ignominioſaq; excipias. Hoc eſt ergo quod dicit, pingit licitè. Nubit aſſiduè.)
Videtur Hermogenes non ſolum polygamiam defendiſſe, ſed dimiſſis aut mortuis uxoribus noua ſuperducta
C matrimonium ſæpius repetiſſe. Tertullianus autem adeo fauit caſtitati, ut Cataphrygarum tādem ſecutus de-
lyrium, ſecundas nuptias contra Apoſtolum Paulum damnarit, quæ res fecit ut ipſe poſtea abiectus ſit extra
conſortium eccleſiæ. Legem dei in libidinem defendit.) Propter iteratas ſæpius nuptias, quod negabat fie
ri debere Tertullianus. In artem contemnit.) Nam pictoriam deſeruit, quæ ars ex ſe mala non eſt. Præci-
pit autem lex dei ut labore manuum uiuamus. Cæterum maluit ocioſus eſſe ſeductor populi quàm pictor. Et
cauterio.) Hæretici namque multa delent eraduntq; deprauantes ſacram ſcripturam, uiolentis & coactis in-
terpretationibus. Prodit Irenæus morem fuiſſe Gnoſticis ut diſcipulos ſuos cauterio ſignarent in aure dextra.
Idq; Romæ ſub Aniceto Marcellinam huius impietatis alumnam factitaſſe. An idem obſeruarit Hermogenes,
neſcio. Cauterij quo ſacra ſcriptura raditur peruertiturq; in præcedentibus libris meminit. Et ſtilo.) Scri-
pſit ergo aduerſus orthodoxam pietatem. Nubentium contagio fœtet.) Nubentes appellat iteratores nu
D ptiarum ſiue polygamos, à quibus ſtetit quum exemplo tum doctrina Hermogenes. Tertulliano monogamia
placebat. Sed autor opuſculi de bono uiduitatis ad Iulianam quod inter lucubrationes diui Aurelij Auguſtini
legitur, oppido quàm ſanctè, inquit, Nec cōtra humanæ uerecundiæ ſenſum audeo dicere, ut quoties uoluerit,
uiris mortuis nubat fœmina: nec ex meo corde præter ſcripturæ ſanctæ autoritatem quantaslibet nuptias au-
deo condemnare. Et præcedit. Nec ipſam tot maritorum mulierem ulla ſuæ ſententiæ ſignificatione damnauit.
Loquitur de Chriſto. Qui locus eſt apud Matth. cap. XXII. Nec ipſe Apoſtolicus Hermogenes in regu-
la perſeuerauit.) Paulinum illum Hermogenem intelligit, cuius ſit mentio in epiſtola ad Timotheum poſte-
riore. Sic enim Græcè ſcribit, οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ ὧν ἐστι φύγελος καὶ ἑρμογένης,
id eſt Noſti hoc, quod auerſati fuerint me omnes qui ſunt in Aſia, quorum eſt Phygelus & Hermogenes. A
E Stoicis. Atque hoc eſt, ceu citauimus in argumento, quod ad finem quinti libri aduerſus Marcionem dicit, Col
locans, inquit, & cum deo creatore materiam, de Porticu Stoicorum. Aur. Auguſtinus libro uigeſimo contra
Fauſtum, de Hyle loquens, In hoc, inquit, errant quidam gentilium, quod eam tanquam coæternam deo con-
iungunt: ut hæc ab illo non ſit, quamuis ab illo formetur. Neque ex ſemetipſo feciſſe potuiſſe.) Sic infra,
De materia cuncta feciſſe. Infra ſcripſimus, Sed deus ſubſtantiæ ipſius nomen, id eſt diuinitatis. Nominat, 2
Ponit, Adiunxit.) Vbique ſubaudiendum ſcriptura. Quorum Hermogenes extrema linea eſt.) In ſpa- 3
ciis olim in quibus curſus publicè fiebat, initium & finis lineis notabantur. Hinc quicquid poſtremum eſt, ex-
trema linea prouerbialiter dici cœpit. Ergo quum Tertullianus Hermogenem hic uocat, Non intelligentium
extremam lineam, imperitiſſimum accipe. Horatius epiſtolam ad Quintium ſic claudit, Mors ultima linea re-
rum eſt. Simul tacitè alludit ad artem Hermogenis penicillo lineas ducere ſoliti, nam pictor erat. Sic infra de
F Materia loquens, Si in loco, inquit, ergo intra locum: ſi intra locum, ergo determinatur à loco intra quem eſt:
ſi determinatur, habet lineam extremam, quam quantum propriè pictor agnoſcit finem eſſe omni rei cuius li-
nea extrema eſt. Et quæ ſequuntur. In libro aduerſus Praxeam uocat deum extremam lineam uniuerſitatis.

Et quidem ex pœnitentia illius retorquebo aduerſus illum.) Non admodum liquet quid ſibi uelint iſtæ duæ
dictiones, ex pœnitentia. Forte ſcribendum, exorbitantia illius, id eſt inconuenientes abſurdaſq; rationes il-
lius. Niſi quis malit, repetentia, ſiue reciprocantia, ut intelligas argumenta reciproca quæ Græcis ἀντιστρέφοντα
dicuntur. Aut euenientia ſiue euentitia, ut accipias conſequentia. Hoc illum tandiu non fuiſſe.) Hoc
eſt dominum. Et æterna, aderit utrobique.) In Paterniacenſi codice legitur, Et æternæ aderint utrobique. 4
Nos caſtigauimus, Et æternè aderit utrobique. Vt æternè ſit aduerbium. Deinde diſtinximus, Quia minor ſe
nuſquam poterit eſſe, quomodo ergo. De cuius utitur.) Defectiua locutio. Subauditur rebus, aut aliquid
ſimile. Huiuſmodi formula ſermonis etiam in ſuperioribus libris uſus eſt. Aduerſus Marcionem libro quinto.

Si in

Si in creatoris,inquit,accipitur,Eodem libro,Et à noſtræ,inquit,partis poſſit opponi.Rurſum mox ſequitur, G
Non minor eſt eo de cuius utitur.Græcorum eſt imitatio. Non in hoc non ſuperior eſt.) Fidem ſecuti Gor-
zienſis collationis,poſterius Non eraſimus. Et hæreticorum patriarchæ philoſophi.) In epiſtola ad Cteſi-
phontem hunc Tertulliani locum citat diuus Hieronymus.Idem in Nahum prophetam exponens illud , Exili-
uit quaſi attelabus,Omnia enim,inquit,dogmata eorum (loquitur de hæreticis) quum frigeant & uolare non
poſſint,ſedem ſibi & requiem inter Ariſtotelis & Chryſippi ſpineta reperiunt. Precario non domino.)
Precario,dominio,ui,ſumere aliena.Verba ſunt Iuriſconſ.Legum autem ciuilium peritiam in Tertul. perma-
5 *gnam fuiſſe non hic tantum locus oſtendit. Nónne etiam ſi materia optima fuiſſet,quæ indecorum ſibi exiſti-*
maſſet de alieno licet bono factæ ſatis. Itaque gloriæ ſinæ cauſa.) Hæc duo uocabula,factæ ſatis, nihil ad ſen-
ſum faciũt,ut & quæ relatiuum. Quare ſcripſi ſic, Nónne etiam ſi materia optima fuiſſet,æquè indecorum ſi- H
bi exiſtimaſſet de alieno licet bono!Fatuè ſatis ſi ita gloriæ ſinæ c.Et cætera. Bona fide. Bona fide dixit pro
ſeriò ſiue profectò.Q.D.Nihil mentior.Sic aduerſum Valentinianos , Si,inquit, bona fide quæras, concreto
uultu,ſuſpenſo ſupercilio,Altum eſt,aiunt. Et materiam cum creatore proponunt.) Legendum, Aut ma-
teriam.Nam præcedit,Cum ideo aut alium deum. Sed aſſentator mali.) Aſſentari etiam in libris ſuperio-
ribus pro aſſentire ſiue conſentire dixit.Ergo Aſſentator hic eſt aſſenſor ſiue qui conſenſum præbet. Et ta-
6 *men non de nobis perſuadet Hermog.) Hæc clauſula ſic caſtigari debet,& interrogatiuè legi , Et tamen un-*
de nobis perſuadet Hermogenes malam eſſe materiam? Nam definimus diminut. & ſubiect. capere nõ poſ-
ſe.) Hoc modo reſtituimus iſtam ſententiam corruptam.Nam definimus diminutionem & ſubiectionem cape-
re non poſſe quod ſit æternum,ut alij coæterno inferius deputetur.Ita & nunc.Sic Plinius libro quarto capi-
7 *te decimotertio.Introrſus uero,inquit,nulli inferius nobilitate , Hercynium iugum prætenditur. Materiæ* I
8 *deſeruiſſe.) Eſt à deſeruiendo non à deſerendo. Mali ac boni adfines.) Adfinis cum genitiuo,ut ſupra cõ-*
pluribus locis. . Per ſubſtantiæ ſuggeſtum.) Sic in De carne Chriſti,Et uenturam,inquit,inde ſuggeſtu pa-
ternæ claritatis prædicamus. Aut quem conſultatus eſt.) Conſultatus eſt. Deponentaliter pro conſuluit.
9 *Non ſibi ſubditiou.) Opinor ſcribendum,Non inſubditam compoſita dictione . Nam inſubditiuum uſurpat*
aduerſum Valentinianos,Proinde nec matris,inquit,ſemen admiſit iniurias æquè inſubditiuum. Multo ma-
gis nõ capit ſine initio quicquam fuiſſe.) Vſum huius imperſonalis uerbi capit,quod Græcis eſt τὸ ἐνδέχεται,apud
Tertullianum in libris præcedentibus ubique & ſæpe commonſtrauimus.Hic tantum ualet, Non capit quicquã
fuiſſe,ac ſi dicas,Fieri nõ poteſt, Non datur,non conceditur,non eſt poſſibile.Sic libro quarto aduerſus Mar-
cionem,Capit,inquit,magiſtrorum uideri quæ diſcipuli promulgarint,quemadmodum nos caſtigauimus eum K
locum quum prius Capita magiſtrorum legeretur.Et libro tertio,Id enim intelligi uel non intelligi capit.
Itaque occaſiones ſibi ſumpſit.) Poſſit etiam legi,ibi ſumpſit , Vt ſit ibi , id eſt in Originali inſtrumento
10 *Moſeos. Et principium nihil aliud capiat.) Non omnino diſſimilis hæc locutio ſuperiori, Multo magis non*
capit ſine initio quicquam non fuiſſe. Vbi & opera,& operæ operator æditur.) Opus fit per operam.Sed
Tertullianus etiam in præcedentibus libris operam uſurpauit pro opere.Vult ergo dicere,Vbi & opus,& o-
11 *peris operator æduntur. Et non periclitatur ne ex aliquo factum exiſtimetur.) .Hanc locutionem per uer-*
bum periclitor etiam alibi uſurpat imitatione Græcorum qui uerbo κινδυνεύω ſic utuntur.Nõ periclitatur, hoc
eſt Abeſt,Nõ eſt periculum.Sic mox,Periclitabitur primo uideri ex nihilo factum.Item,Proinde periclitabi-
tur,ex alio longe factum uideri.Periclitabitur,id eſt prope erit ut uideatur.Periculum erit.Non aliter accipi
debet illud in De carne Chriſti, Omnia periclitabuntur aliter accipi quàm ſunt.Et in Præſcriptionib. Nec pe- L
riclitor dicere.Rurſum infra.Credo de uenia periclitabuntur.Hic loquendi modus admodum Platoni fami-
liaris.Plutarchus κινδυνεύει θεῶν ἐχθρὸς ὁ κόλαξ εἶναι. Hoc eſt, Verendum eſt ſiue timendum ne deorum inimi-
cus ſit adulator. ` Quanquam poſſimus unde illas prolatas æſtimare.) Vnde Tertullianus ſolet uſurpare
pro unde unde,id eſt undelibet.Sic libro tertio aduerſus Marcionem,Difficilius deo mentiri,quàm carnis ue-
ritatem nude producere,licet non natæ.Hoc eſt undelibet . Libro quarto aduerſus eundem , Non erit,inquit,
mirum quod ex diſpoſitione eſt creatoris,ut unde magis probetur quàm ex legis & Prophetarum in Ioannẽ
12 *occaſu & exinde ortu,regnum dei. Timeat,Væ illud adiic.aut detr.deſtinatum.) Alludit ad locum qui eſt*
13 *Apocalypſeos ultimo capite. Quæ cui nomen terræ adcommodauit.) Nos,adcommodare debeat,Ex Gor-*
zienſi. Niſi ſi & Sileno illi.) Nos,Niſi & Sileno illi.Nam perpetuò Tertullianus, ni ſi pro niſi ſi ponere
ſolet.Vt in ſuperioribus libris non ſemel,& in fine huius opuſculi,Ni ſi Hermogenes eodem ſtatum deſcribẽ- M
di materiæ,& cætera. Autore Theopompo.) Theopompus hiſtoricus eſt Græcus ſed uetuſtus. Cuius
ordinem incipiens ſcriptura decurrere.) Sic in De uera carne domini,Quod idem dicit Matthæus, originem
domini decurrẽs.Paulo poſt ſcripſimus,ſuperinducit.Et infra,Siue ſine initio,Ex Gorzienſi collatione. Ve-
lut fibula coniunctiuæ particulæ.) Sic in libro De reſurrectione carnis, Ita uocabulum homo conſertarũ ſub-
14 *ſtantiarum duarum quodammodo fibula eſt. Vnde ergo compertus eſt Hermogenes informem.) Comper-*
tus deponentaliter pro comperit,ut ſupra aduerſus Marcionem libro quarto,Quo die,inquit, ipſe compertus
eſt ueniã,ieiunij dico.Loquitur illic de Dauid.Sic Cicero dixit elucubratus ſum pro elucubraui . Quin etiam,
inquit,eam epiſtolam quam eram elucubratus,ad te nõ dedi.Ad Atticum libro ſeptimo. Et Suetonius in Aug.
mulctatus eſt uſurpauit pro mulctauit . Item alibi Cicero punitus es pro puniuiſti, Depalans quodammodo
mundum.) Depalans,hoc eſt manifeſtans,palam oſtẽdens. Aduerſus Marcionem libro quinto, Paulum Apo-
ſtolum uocat depalatorem diſciplinæ diuinæ,id eſt enarratorem,promulgatorem'q; . Nam depalare eſt Ter-
tulliano

A tulliano propalare. Debinc exornatis uelut dedicans.) Sic in De carnis reſurrectione. De materia potius 15
ſubiacenti,inquit,nolunt ab illo uniuerſitatem dedicatam. In De carne Chriſti, Noue naſci debebat, noue na-
tiuitatis dedicator. Rurſum in De carnis reſurrectione. Iam tunc enim,inquit,dedicabatur, Non in pane uiuit
homo. Et aduerſus Marcionem libro primo,ut imperio eius,inquit, diuina bonitas in terris dedicaretur.
Fruticet terra herbam fœni.) Nos, Fructificet terra, Ex Gorzienſi. Inſtruere uidebuntur.) Et tantũ
uidebuntur,quum reuera non inſtruant. Summas ipſas rerum à deo factas.) Nos ex Gorzienſi collatione, 16
ſi ſummas ipſas r. Ita & cœlum ſpiritus & aquis incubabat.) Suppoſui meum ſecutus iudicium ſpiritui &
aquis incubabat. Iudicet lector, Incubandi porrò uerbo etiam alibi utitur, Vt in De patientia, Quod ſi hic pa-
tientiæ incubabo. In De reſurrectione carnis, Et de iſto,inquit,cœlo quod nobis incubat. In præſcriptionib. Pe-
ctori eius,inquit,incubantem. In De pœnitẽtia, Sacco & cineri,inquit,incubare. Et ſtatuæ ſuper Euripũ.)
B Euripis fretum quod eſt ad Chalcidem nomen dedit ob ſimilitudinem. Foſſæ erant quibus ludi circundabantur
ſeptorum loco. Factum deinde eſt ut pro qualibet foſſa aut canali cœperit Euripus uſurpari. Plinius Nepos in
epiſtola ad Caninium Rufum. Quid Euripus uiridis & gemmeus? Vitruuius in libro ſeptimo, Pinguntur enim
portus,promontoria,littora,flumina,fontes,euripi,fana, luci,montes,pecora, paſtores. An & hæc in ho- 17
minis factitatione cenſentur?) Factitationis uocabulum à uerbo frequentatiuo deductum neminem moueat.
Nam & in præcedentibus libris non ſolum in hoc opere factitationem pro creatione ſiue conditione accipit.
Aduerſum Valentinianos, Ergo & factum,inquit,intelligebat, & factitatorem facti eſſe quemcũque. Scit
eſſe qui.) Nos, Sciit eſſe qui. Verbum factitationis ſignificatorum.) Lege, ſignificatorium. Aliis in lo
cis habere Sophiam.) Verbum docet quod mox præcedit, hic repetendum eſt iuxta ſolennem Tertulliano lo-
quẽdi morem, cuius ſupra aliquoties meminimus. Expone ergo, Singulas ſpecies factas docet, & docet aliis in
C locis habere Sophiam. Siquidem non capit diuerſas fuiſſe). Et hic rurſum uerbo capit utitur imperſonali-
ter, ut ſupra ſæpe. Sic in Præſcriptionibus, Alia capit opinari eos qui exorbitant. Et aduerſus Marcionẽ libro
primo. Si depreciari capit in creatore. Sic Græci imperſonaliter τῷ ἤρχεται uſurpant. Et ſtellæ quidem de 18
cœlo ruent, ſicut fici arbor.) Verba hæc ex Apocalypſi deſumpta ſunt, ubi ſic legitur, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπε-
σον εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. Hoc eſt, Et ſtellæ de cœlo ceciderunt
in terram, ſicut ficus abiicit groſſos ſuos cum à magno uento mouetur. Porrò ὄλυνθοι Græcis ſunt quos Latini
Groſſos uocant, hoc eſt fici nondum maturæ. Tertullianus pro groſſis uertit Acerba ſua. Aeditio uulgata ha-
bet groſſos ſuos. Eſt autem propemodum interpretatio quod uertit Tertullianus. Nam nihil aliud eſt ὄλυνθος
ſiue groſſus quàm ficus dura adhuc atque acerba. Theodorus Gaza in opere de plantis ὄλυνθον etiam caprifi-
D cum reddit. Aut corporalis ſit neceſſe eſt.) Hic alterum diuiſionis membrum deeſt. Quare ſupplendum aut
incorporalis, uocat autem corpus ſubſtantiam. Et animæ ſuum alioqui corpus tribuit. De qua re diſputat Aur.
Auguſtinus, & nos ſupra meminimus. Iam ergo nónne utrum ſit utrũque.) Sic caſtigaui, Iam ergo ne neu- 19
trum ſit, utrumque materia cenſenda eſt. Aut libidines eorum.) Libidines uocat appetitus & inclinatiões.
Sic in De patientia, Vt quum,inquit, inter ſeſe uariis ſectarum libidinibus & ſententiarum æmulationibus di-
ſcordent. Libidinibus, id eſt ſtudiis. Sed de motu & alibi licebit.) Subauditur diſputare. Niſi eſt licebit pro
liquebit, ut in præcedentibus libris licuit pro liquuit, id eſt liquidum euaſit. Nec incorporalem infert mate-
riam.) Subaudi. Ratio. Ne quid bis contrarium inferret.) Rurſum ſubauditur, ratio illa tua recta.
Cuſtodiſſe.) Subauditur, Nec dicam. Boni & mali adfinem.) Adfinis cum genitiuo ut ſupra ſæpenu- 20
mero. Si qui diſcipulorum tuorum.) Si qui pro ſi quis. Vt infra, Ni ſi qui putat. Et obduceris.) Monui-
E mus antè non ſemel, Obducere & obduci Tertulliano eſſe refellere & refelli, ſiue cõtraria ac inter ſe pugnan-
tia aſſerentem captum tenere uel teneri. Exemplarium antiquitatis.) Intelligit exemplar. Sic paulo poſt,
Et uis meliora deteriorum exemplarium ferre. Non aliter aduerſ. Valentinianos uſurpat, Sigillarium pro ſi-
gillari. A lineis tuis excidiſti.) A lineis excidere prouerbium ſapit. De eo dici poterit qui à re propoſita
ſui oblitus euagatur. Præſcribens deum illum.) Nos, illam ſubaudi materiam. Qui ſi æternus.) Hæc
uerba cum ſuperioribus coniunximus & pro ſi ſcripſimus, ſit. Vtique deterioribus.) Subauditur de. 21
Niſi ſi qui putat in hac ext. m. diſp. iam & contempta informem & inc. mat. reſpondere. quid hodie inf.)
Hoc modo locum hunc emendaui. Niſi ſi qui putat in hac extructione mundi diſpoſita iam & compta, informẽ
& incultam materiam reſpondere. Quid hodie informe in mũdo? Porrò ſuperfluum eſt admonere lectorẽ, per-
petuo Tertullianum, ſi qui pro ſi quis poſuiſſe. Nos pro contempta, repoſuimus, ut uides, compta. Nam ibi ſe-
F quitur mox incultam materiam. Opponitur autem incultum compto, ſicut informe diſpoſito. Igitur uel hoc
rude & confugi & mihi computum non in poteſt.) Sic emendaui, Igitur uel hoc rude, & confuſum, & incõ-
poſitum, non poteſt in expolitis, & diſtinctis, & compoſitis recognoſci. Cõſentit cum noſtra caſtigatione ex-
emplar Gorzienſe. In neutram tamen partem prónus & præceps mediar quod aiunt gmate ex ui librato
impetu ferebatur.) In proxima æditione ſcripſimus Oedipo opus eſſe qui nobis indicaret quale nam prouerbiũ
ſit quo hic uſus eſt Tertullianus. Et uarias tum appoſuimus coniecturas quibus circumacti ſumus dum ſcrupulo-
ſe germanum prouerbium inquirimus. Verum non ſemper fauet Apollo. Non deſtitimus tamen poſtea nihilo
ſegniori ſtudio indagare donec ſucceſſiſſet quod agebamus. Itaque deprehẽdimus ſcriptum fuiſſe, mediæ (quod
aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Eſt autem Agina foramẽ illud in quo inſeritur ſcapus trutinæ, hoc
eſt in quo agitur, id eſt uertitur trutina, quemadmodum adnotat Feſtus Pompeius. Porrò quoties accidit æqui-
pondium ut neutra pars propendeat, in media agina conſiſtit trutina. Sed & in media agina ſcapus trutinæ
inſeritur.

inſeritur, alioqui liberè moueri non poſſet. Vti poterimus hoc prouerbio motum rei ſignificantes qui præciſe G
fiat per medium non attactis extremitatibus. *Hæc turbulentia & paſſiuitas non eſt.)* *In uetuſtis exempla-*
ribus legitur turbulenta. Verum magis placet turbulentia. Quid paſſiuum uocet Tertullianus ſupra multis in
locis, prout res tulit, annotauimus. Hic paſſiuitatem uocat diſſolutionem ſiue inordinationem atque confuſio-
nem. Sic aduerſum Valentinianos, Illi uero, inquit, & de paſſiuitate uitæ & diligentia delictorum, generoſi-
tatem ſuam uindicent. Aduerſus Marcionem libro quarto Paſſiuitatem, inquit, ſententiæ meæ permiſit, id eſt
libertatem. *Nec malo nec bono pronus.)* *Hoc eſt neque ad malum neque ad bonum pronus. Pronus cum da-*
tiuo. *Erraſſe ſubſtantias eſſe uis.)* *Scripſimus, Erras ſi ſubſtantias eſſe uis. Ex Gorzienſi collatione.* *Su-*
22 *pra certamen motus adſcribi, ſic tarditatem. Nam de natura mater. quoties cadas accipis ſupra indices. Si au-*
tem.) *In hunc modum caſtigaui, Supra, certamen motus adſcribis, hic tarditatē. Nam de natura materiæ quo-*
ties cadas accipe. Supra dicis, Si autem. *Sicut facit quid decor ſolummodo apparens.)* *Pro quid decor re-* H
poſui qui decor, uſurpat autem frequēter qui pro quis. Vt in hoc ipſo libro ſupra, Niſi ſi qui putat. Item, Si qui
23 *diſcipulorū tuorū.* *Hic eſt deus dextra, & manus ambæ.)* *Scribi debet, Hic eſt dei dextra, & manus ambæ.*
Nō ita deo adulari.) *Scripſimus, Noli ita deo adulari.* *Aut ſi adpreſſo dūmodo & adpropinquās.)* *Nos*
caſtigauimus locū etiā in manuſcriptis uoluminibus deprauatū. Aut ſi adparens ſolūmodo & adpropinquans
fecit hunc mundū. *Et ubiq; cōueniri deus.)* *Cōueniri pro inueniri. Sic in De reſurrectione carnis. Quodcū-*
q;, inquit, cōueneris, fuit. Libro quarto aduerſus Marcionē, Hæc, inquit, cōueniemus. Et aliis locis nō paucis.
Vt inuētibilia iudicia eius.) *Quādo pertinaciter cōſentiunt exēplaria quæ uidimus omnia, arbitror inuē-*
tibilia dictum perinde ac ſi dicas incomperibilia, nempe quæ inueniri nequeāt & cognoſci quamlibet annita-
mur, quemadmodum & inueſtigabile hic ſignificat quod inueſtigari non poteſt. Meminiſſe autem debemus, I
Tertullianum in reddendis Græcis duriuſculum eſſe. Id quod & in ſuperioribus libris indicauimus. Erat autem
hæc uox uulgo fortaſſis uſitatior. Nos uim Græci uocabuli quod eſt ἀνεξερεύνητα attendentes, inerubilia ali-
quando legendum putauimus.

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI ADVERſus Hermogenem, liber.

K

SOLEMVS hæreticis compendij gratia de poſteritate præſcribere. Inquantum enim veritatis regula prior quæ etiam futuras hæreſes prænunciauit, intantum poſteriores quæque doctrinæ hereſes præiudicabuntur, quia ſunt quæ futuræ veritatis antiquiore regula prænunciabantur. Hermogenis autem doctrina tam nouella eſt, denique ad hodiernum homo in ſeculo, & natura quoque hæreticus, etiam turbulentus: qui loquacitatem, facundiam exiſtimet: & impudentiam, constantiam deputet: & maledicere ſingulis, officinm bonæ conſcientiæ † iudicet. Præterea pingit licite, nubit aſſidue: legem dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falſarius & cauterio & ſtilo: totus adulter, & prædicationis & carnis. ſiquidem & nubentium contagio fœtet, nec ipſe Apoſtolicus Hermogenes in regula perſeuerauit. Sed viderit perſona, cum doctrina mihi quæſtio eſt: Chriſtum dominum nō alium videtur aliter cognoſcere, alium tamen facit quem aliter cognoſcit: imò totum quod eſt deus aufert, nolens illum ex nihilo vniuerſa feciſſe. A Chriſtianis enim conuerſus ad philoſophos, de eccleſia in Academiam & Porticum, inde ſumpſit à Stoicis materiam cum domino ponere, quæ & ipſa ſemper fuerit neque nata, neque facta, nec initium habens omnino nec finem, M ex qua dominus omnia poſtea fecerit. Hanc primam vmbram planè ſine lumine peſſimus pictor illis argumētationibus colorauit, Præſtruens aut dominum de ſemetipſo feciſſe cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: vt cum oſtenderit neque ex ſemetipſo feciſſe potuiſſe, neque ex nihilo, quod ſupereſt exinde confirmet, ex aliquo eum feciſſe, atque ita aliquid illud Materiā fuiſſe. Negat illum ex ſemetipſo facere potuiſſe: quia partes ipſius fuiſſent, quæcunque ex ſemetipſo feciſſet dominus. Porrò in partes non deuenire, vt indiuiſibilem & indemutabilem, & eūdem ſemper quâ dominus. Cæterum ſi de ſemetipſo feciſſet aliquid, ipſius fuiſſet aliquid. Omne autem & quod fieret & quod faceret imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: aut ſi totus totum feciſſet, oportuiſſet illum ſimul & totum eſſe & non totū,

Loquacitas, facundia

† cōſtātię

Nubentes

Philoſophia

Vmbra ſine lumine

L

quia

A quia oporteret & totum eſſe,vt faceret ſemetipſum, & totum non eſſe vt fieret de ſemetipſo.
Porrò difficillimum.Si enim eſſet,non fieret,eſſet enim: ſi vero non eſſet,nō faceret:quia ni-
hil eſſet.Eum autem qui ſemper ſit non fieri,ſed eſſe illum in æuum æuorum. Igitur nō de ſe-
metipſo feciſſe illum qui non eius fieret conditionis,vt de ſemetipſo facere potuiſſet. Proin-
de ex nihilo non potuiſſe eum facere,ſic contendit, bonum & optimum defininens dominū,
qui bona atque optima tam velit facere quàm ſit : imò nihil non bonum atque optimum &
velle eum & facere.Igitur omnia ab eo bona & optima oportuiſſe fieri ſecundum conditionē
ipſius.Inueniri autem & mala ab eo facta,vtique non ex arbitrio, nec ex voluntate : quia ſi ex
arbitrio & voluntate,nihil incongruens & indignum ſibi faceret.Quod ergo nō arbitrio ſuo
B fecerit,intelligi oportere ex vitio alicuius rei factum:ex materia eſſe ſine dubio . Adiicit & a-
liud: Deū ſemper deum etiā dominum fuiſſe,nunquā non deum.Nullo porrò modo potuiſſe
illum ſemper dominū haberi,ſicut & ſemper deū: ſi nō fuiſſet aliquid retro ſemper:cuiꝰ ſem-
per dominus haberetur : fuiſſe itaque materiam ſemper deo domino . Hāc coniecturam eius
iam hinc deſtruere properabo,quā hactenus propter non intelligētes adieciſſe duxi, vt ſciāt,
cætera quoq; argumenta tam intelligi,quàm reuinci.Dei nomen dicimus ſemper fuiſſe apud
ſemetipſum & in ſemetipſo , dominum vero non ſemper : diuerſa enim vtriuſque conditio:
deus ſubſtantiæ ipſius nomen,id eſt diuinitatis,dominus vero non ſubſtantiæ,ſed poteſtatis:
ſubſtantiam ſemper fuiſſe cum ſuo nomine, quod eſt deus : poſtea dominus accedentis ſcili-
C cet rei mentio.Nam ex quo eſſe cœperunt in quæ poteſtas domini ageret,ex illo per acceſſio-
nem poteſtatis & factus & dictus eſt dominus: quia & pater deꝰ eſt,& iudex deus eſt:non ta-
men ideo pater & iudex ſemper,quia deus ſemper.Nam nec pater potuit eſſe ante filium , nec
iudex ante delictum.Fuit autem tempus cum ei delictum & filius non fuit , quod iudicem &
qui patrem dominum faceret.Sic & dominus non ante ea,quorū dominus exiſteret: ſed do-
minus tantum futurus quandoque,ſicut pater per filium,ſicut iudex per delictum, ita & do-
minus per ea,quæ ſibi ſeruitura feciſſet.Argumentari tibi videor Hermogenes. Nauiter ſcri-
ptura nobis patrocinatur , quæ vtrunque nomen ei diſtinxit , & ſuo tempore oſtendit . Nam 2
deus quidem quod erat ſemper,ſtatim nominat: In principio fecit deus cœlum & terram.Ac
deinceps quàm diu faciebat quorum dominus futurus erat,deus ſolummodo ponit . Et dixit
D deus,& fecit deus,& vidit deꝰ:& nuſquam adhuc dominus.At vbi vniuerſa perfecit, ipſumq;
vel maximè hominem qui propriè dominum intellecturus erat , dominus etiam cognomi-
natur.Tunc etiam dominus nomen adiunxit: Et accepit deus dominus hominem quem fin-
xit,Et præcepit dominus deus.Ac exinde dominus qui retro deus tantum, ex quo habuit cu-
ius eſſet.Nam deus ſibi erat,rebus autem tunc deus cum & dominus.Igitur inquantum puta-
bit ideo materiam ſemper fuiſſe,quia dominus ſemper eſſet : intantum conſtabit nihil fuiſſe,
quia conſtat dominum non ſemper fuiſſe.Adiiciam & ego propter non intelligentes,quorū
Hermogenes extrema linea eſt:& quidem † ex pœnitentia illius retorquebo aduerſus illum. 3
E Cum enim neget materiam natam aut factam , ſic quoque inuenio domini nomen deo non
competiſſe in materiam: quia libera fuerit neceſſe eſt,quæ originem non habendo,nō habuit
rem quod erat,nemini ſeruiens.Itaque ex quo deus poteſtatem ſuam exercuit in eam facien-
do ex materia,ex illo materia dominum deum paſſa,demonſtrat,hoc illum tam diu non fuiſ
ſe,quàm diu fuit hoc.Hinc denique incipiam de materia retractare,quod eam deus ſibi com-
paret proinde non natam,proinde non factam,proinde æternam:ſine initio,ſine fine propo-
ſita.Quis enim alius dei cenſus,quàm æternitas ? quis alius æternitatis ſtatus , quàm ſemper
fuiſſe & futurum eſſe,ex prærogatiua nullius initij & nullius finis ? Hoc ſi dei eſt proprium,
ſolius dei erit,cuius eſt proprium,quia & ſi alij aſſcribatur,iam non erit dei proprium, ſed cō
F mune cum eo cui & aſſcribitur. Nam & ſi ſunt qui dicuntur dij ſiue in cœlo, ſiue in terra no-
mine,cæterum vnus deꝰ pater,ex quo omnia:quo magis apud nos ſolius dei eſſe debeat,quod
dei propriū eſt: &, vt dixi,iam nō propriū eſſet, quia alterius eſſet. Quod ſi deus eſt, vnicū ſit
neceſſe eſt,vt vnius ſit.Aut quid erit vnicū & ſingulare,niſi cui nihil adæquabitꝰ?quid princi-
pale,niſi quod ſuper oīa,niſi quod ante omnia,& ex quo oīa? Hæc deus ſolus habēdo eſt,
& ſolus habēdo,vnus eſt.Si & alius habuerit: tot iā erunt dij,quot habuerint quæ dei ſunt.Ita
Hermogenes duos deos infert.Materiam parem deo infert.Deum autē vnū eſſe oportet:quia
quod ſummum ſit,deus eſt: ſummum autem non erit,niſi quod vnicum fuerit : Vnicum au-
tem eſſe non poterit,cui aliquid,adæquabitur.Adæquabitur autem deo materia , cum æterna
cenſetur.Sed deus,deus eſt: & materia,materia eſt.Quaſi diuerſitas nominum comparationi
reſiſtat,

† Forte, exorbitantia

†homini

Autrix, autor

reſiſtat,ſi ſtatus idem vindicetur.Sit & natura diuerſa,ſit & forma nõ eadem,dum modo † ip G
ſius ſtatus vna ſit ratio.Innatus deus,an non & innata materia? Semper deus, an non ſemper
& materia? Ambo ſine initio,ambo ſine fine,ambo etiam autores vniuerſitatis:tam qui fecit,
quàm de qua fecit.Neque enim poteſt non & materia autrix omnium deputari , de qua vni-
uerſitas conſiſtit.Quomodo reſpondebit? Non ſtatim materiam comparari deo , ſi quid dei
habeat,quia non totum habendo non concurrat in plenitudinem comparationis . Quid deo
reliquit amplius,vt non totum dei, materiæ dediſſe videatur ? Vel quâ, inquit, & ſic habente
materia ſalua ſit deo & autoritas & ſubſtantia,quâ ſolus & primus autor eſt,& dominus om
nium cenſeatur.Veritas autem ſic vnum deum exigit defendendo , vt ſolius ſit quicquid ip- H
ſius eſt.Ita enim ipſius erit ſi fuerit ſolius: & ex hoc alius deus non poſſit admitti,dum nemi-
ni licet habere de deo aliquid.Ergo,inquis,nec nos habemus dei aliquid. Imò habemus & ha
bebimus,ſed ab ipſo,non à nobis.Nã & dei erimus,ſi meruerimus illi eſſe de quib.prædicauit,
Ego dixi,vos dij eſtis:& ſtetit de⁹ in eccleſia deorũ: ſed ex gratia ipſius, nõ ex noſtra proprie-
tate: quia ipſe eſt ſolus, qui deos faciat. Materia autem proprium facit quod cum deo habet:
aut ſi à deo accepit,quod eſt dei,ordinẽ dico æternitatis , poteſt & credi & habere illam cum
deo aliquid , & deum illam non eſſe . Quale eſt autem cum confitetur ille aliquid cum deo
habere,& vult ſolius dei eſſe,quod materiam non negat habere ? Dicit ſaluum deo eſſe, vt &
ſolus ſit & primus,& omnium autor,& omnium dominus,& nemini comparãdus, quę mox I
Materiæ quoque adſcribit.Ille quidem deus,conteſtabitur deus , & iurauit nonnunquam per
ſemetipſum , quod alius non ſit qualis ipſe : ſed mendacem eum faciet Hermogenes : erit e-
nim & materia qualis deus,infecta, innata, initium non habens, nec finem.Dicet deus: ego
primus,& quomodo primus , cui materia coætanea eſt ? Inter coætaneos autem & contem-
porales ordo non eſt,aut & materia prima eſt . Extendi,inquit, cœlum ſolus : atquin non ſo-
lus,cum ea enim extendit, de qua & extendit.Cum proponit ſaluo dei ſtatu fuiſſe materiam,
vide ne irrideatur à nobis , proinde ſaluo ſtatu materiæ fuiſſe deus , communi tamen ſtatu
amborum. Saluum ergo erit & materiæ,vt & ipſa fuerit,ſed cum deo: quia & deus ſolus, ſed
cum illa . Et ipſa prima cum deo , quia & deus primus cum illa : ſed & illa incomparabilis K
cum deo,quia & deus incomparabilis cum illa , & autrix cum deo , & domina cum deo . Sic
aliquid & non totum materiæ habere , ita illi nihil reliquit Hermogenes , quod non & ma-
teriæ contuliſſet : vt non materia deo, ſed deus potius materiæ comparetur.Atque adeo cum
ea quæ propria dei vindicamus, ſemper fuiſſe,ſine initio,ſine fine,& primum fuiſſe & ſolum,
& omnium autorem , materiæ quoque competant : quæro quid diuerſum & alienum à deo,
ac per hoc priuatum materia poſſederit , per quod deo non compararetur ? In qua omnia
dei propria recenſentur, ſatis præiudicant de reliqua comparatione.Si minorem & inferio-
rem materiam deo, & idcirco diuerſam ab eo, & idcirco incomparabilem illi contendit , vt
maiori, vt ſuperiori : præſcribo non capere vllam diminutionem & humiliationem , quod L
ſit æternum & innatum: quia hoc & deum faciat tantum,quantus eſt,nullo minorem,neque
ſubiectiorem,imò omnibus maiorem & ſublimiorem.Sicut enim cætera quæ naſcuntur, aut
finiunt,& idcirco æterna non ſunt ſemel oppoſita fini , quæ & initio admittunt ea quæ deus
non capit, diminutionem dico interim & ſubiectionem : quia nata & facta ſunt : Ita & deus
ideo ea non capit,quia nec natus omnino,nec factus eſt,Et materię autem ſtatus talis eſt.Igi-
tur & duobus æternis,vt innatis,vt infectis, deo atque materiæ , ob eandem rationem com-
munis ſtatus,ex æquo habentibus id, quod neque diminui, nec ſubiici admittit, id eſt æterni-
tatem : neutrum dicimus altero eſſe minorem ſiue maiorem : neutrum altero humiliorem,
ſiue ſuperiorem,ſed ſtare ambo ex pari magna,ex pari ſublimia, ex pari ſolidæ & perfectæ fe- M
licitatis,quæ cenſetur æternitas.Neque enim proximi erimus opinionibus Nationum , quæ ſi
quando coguntur deum confiteri,tamen & alios infra illum volunt.Diuinitas autem gradũ
4 non habet vtpote vnica.Quæ ſi & in materia erit, vt proinde innata & infecta, & æterna, a-
derit vtrobique: quia minor ſe nuſquã poterit eſſe : quomodo ergo diſcernere audebit Her-
mogenes: atque ita ſubiicere deo materiam,æternam æterno, innatam innato, autricem au-
tori? dicere audentem,Et ego prima,& ego ante omnia , & ego à quo omnia : pares fuimus,
ſimul fuimus,ambo ſine initio,ſine fine: ambo ſine autore,ſine deo, Quis me deus ſubiicit cõ
temporali, coætaneo ? Si quia deus dicitur, Habeo & ego meum nomen. Aut ego ſum deus,
aut ille Materia : quia ambo ſumus quod alter eſt noſtrum . Putas itaque materiam deo non
comparaſſe , quam ſcilicet ſubiiciat illi ? Atquin etiam præponit illam deo , & deum potius
ſubiicit

A ſubiicit materiæ, cum vult eum de materia cuncta feciſſe. Si enim ex illa vſus eſt ad opera
mundi: iam & materia ſuperior inuenitur, quæ illi copiam operandi ſubminiſtrauit, &
deus ſubiectus materiæ videtur, cuius ſubſtantiæ eguit. Nemo enim non eget eo de cuius v-
titur: nemo non ſubiicitur ei cuius eget, vt poſſit vti: ſic & nemo de alieno vtendo non mi-
nor eſt eo de cuius vtitur. Et nemo qui præſtat de ſuo vti, non in hoc ſuperior eſt eo cui pręſ-
ſtat vti. Itaque materia ipſa quidem deo non eguit, ſed eguiſſe deo præſtitit, diuite & locuple-
te & liberali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo facere quæ velit. Grande
reuera beneficium deo contulit, vt haberet hodie per quem deus cognoſceretur, & omnipo-
B tens vocaretur: niſi quod iam non omnipotens: ſi non & hoc potens, ex nihilo omnia pro-
ferre. Sanè & ſibi præſtitit aliquid materia, vt & ipſa cum deo poſſit agnoſci coæqualis deo,
immò & adiutrix: niſi quod ſolus eã Hermogenes cognouit, & HAERETICORVM PA-
TRIARCHAE PHILOSOPHI. Prophetis enim & Apoſtolis vſque adhuc latuit, puto
& Chriſto. Non poteſt dicere deum vt dominum materia vſum ad opera mundi: dominus
enim non potuit eſſe ſubſtantiæ coæqualis. Sed precariò forſitan vſus eſt: & ideo precariò,
non dominio, vt cum ea mala eſſet, de mala tamen ſuſtinuerit vti, ſcilicet ex neceſſitate me-
diocritatis ſuæ, qua non valebat ex nihilo vti: non ex poteſtate, quam ſi habuiſſet omnino vt
deus in materiam, quam malam norat antè eam in bonum conuertiſſet vt dominus & bo-
nus, vt ita de bono, non de malo vteretur. Sed quia bonus quidem, dominus autem non, ideo
C qualem habuit tali vſus, neceſſitatem ſuam oſtendit cedentem conditioni materiæ: quam ſi
dominus fuiſſet, emendaſſet. Sic enim Hermogeni reſpondendum eſt cum ex dominio de-
fendit deum materia vſum, & de re non ſua, ſcilicet non facta ab ipſo. Iam ergo malum ab
ipſo, qui eſt mali ſi non autor, quia non effector, certe permiſſor, quia dominator. Si vero
materia non & ipſius quâ malum, dei non erit: de alieno ergo vſus, aut precariò vſus eſt quâ
egens eius: aut & iniuria, quâ præualens eius. His enim tribus modis aliena ſumuntur: Iu- Ius
re, beneficio, impetu, id eſt dominio, precariò, vi, dominio non ſuppetente. Eligat Hermo- Beneficiũ
genes, quid deo congruat, precariò an vi de materia cuncta feciſſe. Non ergo melius cen- Impetus
ſuiſſet deus nihil omnino faciendum quàm precario, aut vi faciendum, & quidem de malo?
D Nónne etiam ſi materia optima fuiſſet, æquè indecorum ſibi exiſtimaſſet de alieno licet bo-
no? Fatuè ſatis, ita gloriæ ſuæ cauſa molitus eſt mundum, vt debitorem ſe alienæ ſubſtan- 5
tiæ oſtenderet, & quidem non bonæ. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, vt mala quoque arbitrio
eius imputarentur. Magna, bona fide, cæcitas hæreticorum pro huiuſmodi argumentatio-
ne, cum ideo aut alium deum bonum & optimum volunt credi, quia mali autorem exiſti-
ment Creatorem: aut materiam cum creatore proponunt, vt malum à materia, non à
Creatore deducant: quando nullus omnino deus liberetur iſta quæſtione, vt non autor ma
li videri proinde poſſit, quiſquis ille eſt qui malum & ſi non ipſe fecit, tamen à quocunque
& vnde vnde paſſus eſt fieri. Audiat igitur & Hermogenes, dum alibi de mali ratione di-
E ſtinguimus, interim ſe quoque nihil egiſſe hac ſua iniectione. Ecce enim & ſi non autor,
ſed aſſentator mali inuenitur deus, qui malum materiæ tanto ſuſtinuit de bono ante mun-
di conſtitutionem, quam vt bonus & mali æmulus emendaſſe debuerat. Aut enim potuit e-
mendare, ſed noluit: aut voluit quidem, verum non potuit infirmus deus. Si potuit & no-
luit, malus & ipſe, quia malo fauit: & ſic iam habetur eius quod licet non inſtituerit, quia
tamen ſi noluiſſet illud eſſe non eſſet, ipſe iam fecit eſſe, quod noluit non eſſe. Quo quid eſt
turpius? ſi id voluit eſſe quod ipſe noluit feciſſe, aduerſum ſemetipſum egit, cum & voluit
eſſe quod noluit feciſſe, & noluit feciſſe quod voluit eſſe. Quaſi bonum voluit eſſe, & quaſi
malum noluit feciſſe. Quod non faciendo malum iudicauit, id ſuſtinendo bonum pronun-
F ciauit: malum pro bono ſuſtinendo, & non potius eradicando, aſſertor eius inuentus eſt: Aſſertor
malè ſi per voluntatem, turpiter ſi per neceſſitatem. Aut famulus erit mali deus aut amicus, mali.
cum materiæ malo conuerſatus, nedum etiam de malo eius operatus. Et tamen vnde nobis 6
perſuadet Hermogenes malam eſſe materiam? Non enim poterit non malum dicere, cui
malum aſcribit. Nam definimus diminutionem & ſubiectionem capere non poſſe quod ſit
æternum, vt alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc nec malum dicimus competere il-
li, quia nec ſubiici ex hoc poſſit, quod nullo modo poteſt ſubiici, quia æternum eſt. Sed cum
aliâs ſummum bonum conſtet eſſe quod ſit æternum vt deus, per quod ſolus eſt deus, dum
æternus eſt: & ita bonus, dum deus, quomodo materiæ inerit malum, quã vt æternam, ſum-
mum bonum credi neceſſe eſt? Aut ſi quod æternum eſt, poterit & mali capax eſſe, poterit hoc

& in deum credi: & ſine cauſa geſtiuit malum à deo transferre, ſi competit & æterno,com- G
petendo materiæ.Iam vero ſi quod æternum eſt malum poteſt credi,inuincibile & inſupera-
bile erit malum vt æternum: & tamen nos fruſtra laboramus de auferendo malo ex nobis
ipſis,cum & deus hoc fruſtra mandat & præcipit: imò & iudicium fruſtra conſtituit deus, in
iuſtitia vtique puniturus,quibus contra malum finis,cum præſes eius diabolus abierit in ignē,
quem præparauit illi deus & angelis eius,prius in puteum abyſſi relegatus, cum reuelatio fi-
liorum dei redemerit conditionem à malo, vtique vanitati ſubiectam, cum reſtituta inno-
centia & integritate conditionis pecora condixerint beſtiis, & paruuli de ſerpentibus luſe-
rint,cum pater filio poſuerit inimicos ſub pedes, vtique operarios mali. Itaque ſi finis malo
competit,neceſſe eſt competierit initium.Erit materia habens initium,habendo & finem ma H
li.Quæ enim malo deputantur,ſecundum mali ſtatum computantur. Age nunc malā ac peſ-
ſimam credamus eſſe materiam vtique natura: ſicut deum bonum & optimum credimus
proinde natura: porrò naturam certam & fixam haberi oportebit tam in malo perſeueran-
tem apud materiam,quàm & in bono apud deum inconuertibilem & indemutabilem. Scili-
cet quâ ſi demutabitur natura in materia,de malo in bonū demutari poterit,& in deo de bo-
no in malum.Hoc loco dicet aliquis: Ergo de lapidibus filij Abrahæ non ſuſcitabuntur, & ge
nimina viperarum non facient pœnitentiæ fructum, & filij iræ non fient filij pacis, ſi natura
mutabilis nō erit.Temerè ad iſta exempla reſpicies ô homo: nō enim competunt ad cauſam
materiæ,quæ innata eſt,ea quæ nata ſunt,lapides,& viperæ,& homines. horum enim natura I
habendo inſtitutionem, habere poterit & ceſſationem. Materiam vero tene ſemel æternam
determinatam,vt infectam,vt innatam: & ideo indemutabilis & incorruptibilis naturæ cre-
dendam,ex ipſius etiam ſententia Hermogenis,quam opponit cum deum negat ex ſemetipſo
facere potuiſſe:quia non demutetur quod ſit æternum,amiſſurum ſcilicet quod fuerat, dum
ſit ex demutatione quod non erat,ſi non eſſet æternum. Dominum vero æternum aliud eſſe
non poſſe,quàm quod eſt ſemper. Hac & ego definitione meritò illum repercutiam, Mate-
riam æque reprehendo,cum ex illa mala,peſſima etiam,bona atque optima à deo fiunt: & vi-
dit deus quia bona, & benedixit ea deus, vtique quaſi optima, non certe quaſi mala ac peſſi-
ma.Demutationem igitur admiſit materia, & ſi ita eſt, ſtatum æternitatis amiſit: mortua eſt
denique ſua forma. Sed æternitas amitti non poteſt: quia niſi amitti non poſſit, æternitas K
non eſt. Ergo nec demutationem potuit admiſiſſe: quia ſi æternitas eſt,demutari nullo mo-
do poteſt: & quæretur,quomodo ex ea bona facta ſint, quæ ex demutatione nullo modo facta
ſunt?Vnde in mala ac peſſima boni atque optimi ſemen?Certè nec bona arbor,fructus malos
ædit: quia nec deus niſi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec materia eſt niſi peſſima.
Aut ſi dabimus illi aliquid, etiam boni germinis, iam non erit vniformis naturæ, id eſt ma-
læ in totum: ſed iam tum duplex,id eſt bonæ & malæ naturæ. Et quæretur iterum, an in bo-
no & malo potuerit conuenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut ſi potuit vtriuſque di-
uerſitas boni & mali concurriſſe, & duplex natura fuiſſe materiæ amborum ferax fructuum, L
iam nec bona ipſa deo deputabuntur,vt nec mala illi imputentur:ſed vtraque ſpecies de ma-
7 teriæ proprietate ſumpta, ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum deo
debebimus,nec inuidiam malorum,quia nihil de ſuo operatus ingenio: per quod probabitur
manifeſte materiæ deſeruiſſe.Nam & ſi dicatur, licet ex occaſione materiæ, ſuo tamen arbi-
trio bona protuliſſe,quaſi nactus bonum materiæ,quāquam & hoc turpe ſit, certe cum ex ea-
dem etiā mala profert,vel hęc vtique non de ſuo arbitrio proferendo, ſeruit materiæ, aliud
non habens facere quàm ex malo proferre,inuitus vtiq; quâ bonus, ex neceſſitate vt inuitus,
& ex ſeruitute vt ex neceſſitate.Quid ergo dignius,ex neceſſitate eum condidiſſe mala, an ex
voluntate? Siquidem ex neceſſitate cōdidit,ſi ex materia.Ex voluntate,ſi ex nihilo.Iam enim
ſine cauſa laboras,ne malorum autor cōſtituatur deus:quia & ſi de materia fecit, ipſi deputa- M
buntur qui fecit,proinde quatenus fecit.Planè ſic intereſt vnde fecerit, ac ſi de nihilo feciſſet:
nec intereſt vnde fecerit,vt inde fecerit,vnde eum magis decuit.Magis autem eum decuit ex
voluntate feciſſe quàm ex neceſſitate:id eſt ex nihilo potius quàm ex materia.Dignius eſt deū
etiam malorum autorem liberum credere,quàm ſeruum.Quęcunq; poteſtas ei,quàm puſilli-
tas competit.Si & ſic cōcedimus materiam quidem nihil boni habuiſſe, dominū vero ſi quid
boni ædidit ſua virtute ædidiſſe, aliæ ęquè oborientur quæſtiones. Primo ſi bonum in ma-
teria omnino non fuit, non ex materia bonum factum,quod materia ſcilicet nō habuit. De-
hinc ſi non ex materia, iam ergo ex deo factum. Si nec ex deo, iam ergo ex nihilo factum.

Hoc enim

A Hoc enim ſupereſt ſecundum Hermogenis diſpoſitionem.Porrò ſi bonum, neque ex materia
factum eſt: quia non erat in illa vt in mala,neque ex deo: quia nihil potuit ex deo fieri , ſicut
definit Hermogenes: inuenitur bonum iam ex nihilo factum,vt ex nullo factum,vt neque ex
materia neque ex deo.Et ſi bonum ex nihilo,cur non & malum? imò cur non omnia ex nihi-
lo,ſi aliquid ex nihilo,niſi ſi inſufficiens fuit diuina virtus omnibus producẽdis , quæ aliquid
protulerit ex nihilo: Aut ſi ex materia mala bonum proceſſit : quia neque ex nihilo neque ex
deo,ſequetur vt ex conuerſione proceſſerit materiæ , contra denegatã æterni conuerſionem.
Ita vnde bonum conſtitit,iam negabit Hermogenes inde illud conſtare potuiſſe.Neceſſe eſt
autem ex aliquo eorum proceſſerit,ex quibus negauit procedere potuiſſe. Cæterũ ſi ideo ma-
B lum non ex nihilo,ne dei fiat, de cuius arbitrio videbitur factum,ſed ex materia, vt ipſius ſit,
de cuius ſubſtantia erit factum:& hic vt dixi autor mali habebitur deus,qui cum eadem vir-
tute & voluntate debuiſſet omnia ex materia protuliſſe: aut tantum bona (non omnia tamen
bona)protuliſſet etiam mala,vtique aut volens eſſe mala ſi poterat efficere ne eſſent : aut non
valens efficere omnia bona , ſi voluit & non fecit : dum nihil interſit per infirmitatem do-
minus autor mali extiterit an per voluntatem. Aut quæ fuit ratio, vt cum bona feciſſet qua-
ſi bonus,etiam mala protuliſſet quaſi non bonus,cum non cõgruentia ſibi ſolũmodo ædidit.
Quid neceſſe erat ſuo opere prolato , etiam materiæ negocium curare , proinde & malum
proferendo,ſolus vt cognoſceretur bonus de bono , materia autem ne cognoſceretur mala
C de malo ? Plus bonum floruiſſet ſine mali afflatu . Nam & Hermogenes expugnat quorun-
dam argumentationes , dicentium mala neceſſaria fuiſſe ad inluminationem bonorum , ex
contrariis intelligendorum . Ergo aut nec propterea locus mali proferendi fuit : aut ſi qua
alia ratio exegit illud induci , cur non & ex nihilo potuerit induci , ipſa ratione excuſatura
dominum ne mali autor exiſtimaretur , quæ nunc cum de materia operatur mala excuſat, ſi
excuſat : adeo vbique & vndique illuc compellitur quæſtio quò nolunt , qui ipſam mali ra-
tionem non examinando, nec dinoſcendo, quomodo illud aut deo adtribuant, aut à deo ſe-
parent,pluribus & indignioribus deſtructionibus deum obiiciunt. Igitur in pręſtructione hu
ius articuli, & alibi fortitan retractandi,equidem definio, aut deo adſcribẽdum & bonum &
D malum,quæ ex materia fecit : aut materiæ ipſi ex qua fecit : aut vtrunque vtrique quia ambo
ſibi obligantur,qui fecit,& de qua fecit: aut alterum alteri . tertius enim præter materiam &
deum,non eſt.Porrò ſi deus erit vtrunque,videbitur deus etiam mali autor:deus autem vt bo
nus,autor mali non erit: ſi materia vtrunque,videbitur materia etiam boni matrix, mala au
tem in totum materia boni non erit matrix.ſi vtriuſque erit vtrunque: in hoc quoque com-
parabitur deo materia,& pares erunt ambo,ex æquo mali ac boni adfines : æquari autem deo 8
materia non debet,ne duos deos efficiat : ſi alterum alterius , vtique deo bonum , & materiæ
malum:neque malum deo , neque materiæ bonum adſcribetur : & bona autem & mala deus
de materia faciendo,cum ea facit.Hęc ſi ita ſunt, neſcio qua poſſit euadere ſentẽtia Hermo-
E genes,qui deũ,quoquomodo de materia malum condidit,ſiue voluntate,ſiue neceſſitate, ſiue
ratione,nõ putet mali autorem.Porrò ſi mali autor eſt ipſe qui fecit, planè ſocia materia per
ſubſtãtiæ ſuggeſtum: excludis iam cauſam materiæ introducendę.Nihilominus enim,& per
materiam deus autor mali oſtẽditur,ſi ideo materia præſumpta eſt,ne deus mali autor vide-
retur: excluſa itaq; materia dum excluditur cauſa eius,ſupereſt vti deum omnia ex nihilo fe-
ciſſe conſtet.Videbimus an & mala,cum apparuerit quæ mala, & an mala interim ea quæ pu
tas.Dignius enim de ſuo arbitrio produxit,hæc quoq; producendo de nihilo,quàm de præiu-
dicio alieno,ſi de materia produxiſſet.Libertas,non neceſſitas, deo competit : malo voluerit
mala à ſemetipſo condidiſſe,quàm non potuerit non condidiſſe. Vnici dei ſtatus hanc regu-
F lam vindicat :non aliter vnici,niſi quia ſolius: nõ aliter ſolius,niſi quia nihil cum illo : ſic &
primus erit,quia omnia poſt illum: ſic omnia poſt illum,quia omnia ab illo:ſic ab illo,quia ex
nihilo: vt illi quoq; ſcripturæ ratio conſtet,Quis cognouit ſenſum domini ? aut quis illi cõſi-
liarius fuit?aut quem conſultatus eſt?aut viam intelligentiæ & ſcientiæ quis demonſtrauit il-
li? quis tradidit,& retribuetur ei? Nemo vtiq;:quia nulla vis,nulla materia,nulla natura ſub-
ſtantiæ alterius aderat illi.Porrò ſi de aliquo operatus eſt, neceſſe eſt ab ea ipſa acceperit & cõ
ſilium & tractatum diſpoſitionis,vt viam intelligentiæ & ſcientiæ.Pro qualitate enim rei o-
perari habuit, & ſecundũ ingenium materiæ,non ſecundum ſuum arbitrium: adeo vt & ma-
la pro natura non ſua,ſed ſubſtantiæ fecerit.Si neceſſaria eſt deo materia ad opera mundi,vt
Hermogenes exiſtimauit:habuit deus materiam longe digniorem & idoniorem , non apud

Expugnare argumentationes

philoſophos æſtimandam,ſed apud prophetas intelligendam,ſophiam ſuam ſcilicet: hæc de- G
nique ſola cognouit ſenſum domini Quis enim ſcit quæ ſunt dei,& quæ in ipſo, niſi ſpiritus
qui in ipſo? Sophia autem ſpiritus , hæc illi conſiliarius fuit , via intelligentiæ & ſcientiæ ipſa
eſt.Ex hac fecit,faciendo per illam,& faciendo cum illa.Cum pararet cœlum,inquit,aderam
ἀρμόζουσα illi,& cum fortia faciebat(ſuper vētos)quæ ſurſum nubila, & cum firmos ponebat fontes† e-
†montes ius quæ ſub cœlo eſt,ego eram compingens cum ipſo.Ego eram ad quam gaudebat : cottidie
ἐνευφραίνετο autem oblectabar in perſona eius.Quando oblectabatur,cum perfeciſſet orbem,& inoblecta-
batur in filiis hominum . Quis non hanc potius omnium fontem & originem commendet
materiam vero materiarum,non ſibi ſubditam,non ſtatu diuerſam,non motu inquietam,nō
9 habitu informem,ſed inſitam,& propriam,& compoſitam,& decoram , quali deus potuit e- H
guiſſe , ſui magis quàm alieni egens ? Denique vt neceſſariam ſenſit ad opera mundi, ſtatim
eam condit & generat in ſemetipſo. Dominus,inquit,condidit me initium viarum ſuarū in
opera ſua: ante ſecula fundauit me: prius quàm faceret terrã, prius quàm montes collocarē-
tur: ante omnes autem colles generauit me, prior autem abyſſo genita ſum . Agnoſcat ergo
Hermogenes idcirco etiam ſophiam dei natam & conditam prædicari , ne quid innatum &
inconditum præter ſolum deum crederemus.Si enim intra dominum quod ex ipſo & in ip-
ſo fuit, ſine initio non fuit : ſophia ſcilicet ipſius exinde nata & condita , ex quo in ſenſu dei
ad opera mundi diſponenda cœpit agitari : multo magis non capit ſine initio quicquam fuiſ
ſe,quod extra dominum fuerit . Si vero ſophia eadem dei ſermo eſt ſenſu ſophia , & ſine quo I
factum eſt nihil , ſicut & diſpoſitum ſine ſophia , quale eſt vt filio dei ſermone vnigenito &
primogenito aliquid fuerit præter patrem antiquius:& hoc modo vtique generoſius, nedum
quod innatum innato fortius , & quod infectum facto validius ? quia quod vt eſſet nullius
eguit autoris,multo ſublimius erit eo quod vt eſſet aliquem habuit autorem. Proinde ſi ma-
lum quidem innatum eſt,natus autem ſermo dei:Eructauit enim,inquit, ſermonem optimū:
non ſcio an à bono malum poſſit adduci,validius ab infirmo , vt innatum à nato . Ita & hoc
nomine materiam deo præponit Hermogenes,præponendo eam filio. Filius enim ſermo, &
deus ſermo: & ego & pater vnum ſumus:niſi quod ſuſtinebit æquo animo filius eam præpo-
Originale Moſeos inſtrumentū ni ſibi, quæ patri adæquatur . Sed & ad originale inſtrumentum Moyſi prouocabo , vnde & K
diuerſa pars ſuſpiciones ſuas ingratis fulcire conatur , ne ſcilicet non inde inſtrui videretur
vnde oportet.Itaque occaſiones ſibi ſumpſit quorundam verborum,vt hæreticis ferè mos eſt
ſimplicia quæque torquere.Nam & ipſum principium,in quo deus fecit & cœlum & terram,
aliquid volunt fuiſſe,quaſi ſubſtantiuum & corpulentum,quod in materiam interpretari poſ
ſit.Nos autem vnicuique vocabulo proprietatem ſuam vindicamus,principium initium eſſe,
& competiſſe ita poni rebus incipientibus fieri : Nihil enim quod fieri habet ſine initio eſſe,
quin initium ſit illi ipſum dum incipit fieri: Ita principium ſiue initium inceptionis eſſe ver-
bum,non alicuius ſubſtantiæ nomen.Iam nunc ſi principalia deo opera cœlum & terra ſunt,
quæ ante omnia deus fecit ſuorum eſſe propriè principium,quæ priora ſunt facta , merito ſic L
præfatur ſcriptura,In principio fecit deus cœlum & terrã,quemadmodum dixiſſet , In finem
deus fecit cœlum & terram: ſi poſt vniuerſa feciſſet.aut ſi principium aliqua ſubſtantia eſt,e-
rit & finis aliqua materia . Planè licebit etiam ſubſtantiuum aliquid principium eſſe alij rei,
quæ ex ipſo ſit futura: vt argilla principium teſtæ,vt ſemen principium herbę.Sed cum ita v-
timur vocabulo principij quaſi originis,non quaſi ordinis nomine:adiicimus & mentionem
ipſius rei ſpecialiter,quam volumus principium alterius rei . De cætero ſi ſic ponamus, verbi
gratia:In principio fecit figulus peluim vel vrnam:iam non materiã ſignificabit principium:
non enim argillam nominaui principium : ſed ordinem operis, quia figulus ante cætera pri-
mum peluim & vrnam fecit,ex inde facturus & cætera : ad ordinationem operum principij
vocabulum pertinebit, non ad originem ſubſtantiarum . Poſſunt & aliter principium inter- M
pretari,non ab re tamen: nam & in Græco principij vocabulum , quod eſt ἀρχὴ,non tantum
ordinatiuum , ſed & poteſtatiuum capit principatum . Vnde & ἄρχοντας dicunt principes &
magiſtratus. Ergo ſecundum hanc quoq; ſignificationem principium pro principatu & pote-
ſtate ſumetur.In principatu enī & in poteſtate de⁹ fecit cœlum & terrã. Sed vt nihil aliud ſi-
10 gnificet Græca vox,quàm principium:& principium nihil aliud capiat,quàm initium: habe-
mus etiam illã initium agnoſcere,quæ dicit:Dominus cōdidit me in opera ſua.Si enim per ſo
phiam dei omnia facta ſunt,& cœlum ergo & terrã deus faciens in principio, id eſt initio in
Principium ſophia ſua fecit . Denique ſi principium materiam ſignificaret,non ita ſcriptura inſtruxiſſet,

In principio

A In principio deus fecit,ſed ex principio.Non enim in materia,ſed ex materia feciſſet. De ſo-
phia autem potuit dici,in principio.In ſophia enim primo fecit , in qua cogitando & diſpo-
nendo iam fecerat: quoniam & ſi ex materia facturus fuiſſet,antè in ſophia cogitando & di-
ſponendo iam fecerat.Quoniam & ſi erat initium viarum,quia cogitatio & diſpoſitio prima
ſophiæ ſit operatio,de cogitatu viam operibus inſtituens,hanc & inde autoritatem ſcripturę
mihi vindico,quod & deus qui fecit,& ea quæ fecit oſtendens , vnde fecerit non proinde te-
ſtatur. Nam cum in omni operatione tria ſint principalia, qui facit, & quod fit,& ex quo fit:
tria nomina ſunt ædenda in legitima operis enarratione: perſona factoris, ſpecies facti, for-
B ma materiæ.Si materia non ædetur,vbi & opera & operæ operator æduntur , apparet ex ni-
hilo eum operatum. Proinde enim ædderetur ex quo,ſi ex aliquo fuiſſet operatus. Denique E-
uangelium,vt ſupplementum inſtrumenti veteris,adhibebo,in quo vel eo magis debuerat o-
ſtendi deus ex aliqua materia vniuerſa feciſſe,quo illic etiam per quem omnia fecerit reuela-
tur.In principio erat ſermo. In quo principio ſcilicet deus fecit cœlum & terram . Et ſermo
erat apud deum,& deus erat ſermo.Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine illo factum eſt nihil.
Cum igitur & hic manifeſtetur & factor,id eſt deus,& facta,id eſt omnia,& per quem,id eſt
ſermo,nónne & vnde omnia facta eſſent à deo per ſermonem , exegiſſet ordo profiteri , ſi ex
aliquo facta eſſent?Ita quod non fuit,non potuit ſcriptura profiteri. Et non profitendo , ſatis
probauit nõ fuiſſe:quia profiteretur ſi fuiſſet.Ergo,inquis,ſi tu ideo præiudicas ex nihilo facta
C omnia quia non ſit manifeſtè relatũ de materia præcedenti factũ quid , vide ne diuerſa pars
ideo contendat ex materia omnia facta , quia proinde non apertè ſignificatum ſit , ex nihilo
quid factum.Planè retorqueri quædam facile poſſunt: non ſtatim & ex æquo admitti, vbi di
uerſitas cauſæ eſt . Dico enim & ſi non apertè ſcriptura pronunciauit ex nihilo facta omnia,
ſicut nec ex materia,non tantam fuiſſe neceſſitatem apertè ſignificandi de nihilo facta om-
nia, quãta eſſet ſi ex materia facta fuiſſent.Quoniã quod fit ex nihilo, eo ipſo dum nõ oſten-
ditur ex aliquo factum , manifeſtatur ex nihilo factum : & non periclitatur ne ex aliquo fa-
ctum exiſtimetur , quando non demonſtretur ex quo ſit factum . Quod autem ex aliquo fit,
niſi hoc ipſum apertè declaratur ex aliquo factum illud dum ex quo factum ſit oſtenditur,
D periclitabitur primo videri ex nihilo factum , quia nõ æditur ex quo ſit factũ.Dehinc & ſi ea
ſit conditione vt non poſſit videri ex aliquo,proinde periclitabitur,ex alio longè factum vi-
deri,quàm ex quo factum eſt,dum non proponitur vnde ſit factum.Ita ſi ex nihilo deus cun-
cta feciſſe non potuit, ſcriptura non adiecíſſet illum ex nihilo feciſſe : ex materia eum feciſſe
omni modo debuit edixiſſe,licet ex materia feciſſet : quia illud in toto habebat intelligi , & ſi
non ſignificaretur : at iſtud in dubio , niſi ſignificaretur . Atque adeo ſpiritus ſanctus hanc
ſcripturæ ſuæ rationẽ conſtituit,vt cum quid ex aliquo fit,& quod fit,& vnde fit,referat. Fru
ctificet,inquit,terra herbã fœni,ſeminãtem ſemen ſecundũ genus, & ſecundum ſimilitudinẽ,
& lignum fructuoſum faciens fructũ,cuius ſemen in ipſo in ſimilitudinem. Et factum eſt ſic.
E Et produxit terra herbam fœni ſeminantem ſemen ſecundum genus, & lignum fructuoſum
faciens fructum,cuius ſemen in ipſo in ſimilitudinem.Factum eſt ſic.Et produxit terra herbã
fœni ſeminantem ſemen ſecundũ genus,& lignum fructuoſum faciens fructum , cuius ſemẽ
in ipſo ſecundũ genus.Et rurſus:Et dixit deus:Producant aquę repentia animarũ viuarum,&
volatilia volantia ſuper terram per firmamentum cœli . Et factum eſt ſic. Et fecit deus cetos
magnos,& omnem animam animalium repẽtium,quæ produxerunt aquæ ſecundum genus
ipſorum.Item poſt hæc . Et dixit deus . Producat terra animam viuentem ſecundum genus,
quadrupedia & repentia,& beſtias terræ, ſecundum genus ipſorum. Si ergo ex iam factis re-
bus,alias res deus proferens,oſtẽdit per prophetam & dicit quid vnde protulerit: quanquam
F poſſimus † vnde illas prolatas æſtimare, dum ne ex nihilo, iam enim facta erant quædam ex Vnde,pro vndeunde, hoc eſt vndelibet
quibus prolatæ videri poſſent : ſi tantam curam inſtructionis noſtræ inſumpſit ſpiritus ſan-
ctus,vt ſciremus quid vnde proceſſerit , nónne proinde nos & de cœlo & de terra compotes
reddidiſſet ſignificando vnde ea eſſet operatus,ſi de aliqua materia origo conſtaret illorum?
vt tanto magis ex nihilo ea videretur operatus , quanto nihil adhuc erat factum , ex quo o-
peratus videretur . Itaque ſicut ea quæ de aliquo prolata ſunt , oſtendit vnde prolata ſint :
ita quæ non oſtendit vnde prolata ſint , ex nihilo prolata confirmat . Igitur in principio
deus fecit cœlum & terram . Adoro ſcripturæ plenitudinem , qua mihi & factorem ma-
nifeſtat & facta . In Euangelio vero amplius & miniſtrum atque arbitrum rectoris inuenio
ſermonem . An autem de aliqua ſubiacenti materia facta ſint omnia , nuſquam adhuc legi.

12 Scriptum eſſe doceat Hermogenis officina.Si non eſt ſcriptum , timeat Væ illud adiicienti- G
bus aut detrahentibus deſtinatum.Sed ex ſequentibus argumentatur,quia ſcriptum ſit, Ter-
ra autem erat inuiſibilis & incōpoſita.Nam & terræ nomen redigit in materiam , quia terra
ſit quæ facta eſt ex illa.Et erat,in hoc dirigit, quaſi quæ ſemper retro fuerit innata & infecta.
Inuiſibilis autem & rudis: quia informem & confuſam & inconditam vult fuiſſe materiam.
Has quidem opiniones eius ſigillatim reuincam,ſed interimvolo ſic ei reſpondere.Putamus
his articulis materiam demonſtrari. Nunquid tamen,quia erat ante omnia,& tale aliquid eſ
ſe ex ea factum ſcriptura ſignificat?Atquin nihil tale ſignificat.Fuerit licet materia,quantum
ſibi licet,vel potius Hermogeni : potuit & fuiſſe , & tamen nihil deus ex illa feciſſe , vel quia
non decebat deum alicuius eguiſſe,certè quia nec oſtenditur quicquam ex materia feciſſe.Si- H
ne cauſa ergo eſſet,inquis.Non planè adeo ſine cauſa. Nam & ſi mundus non eſt factus ex il-
la,ſed hæreſis facta eſt,& quidem hoc impudentior , quod non ex materia facta eſt hæreſis,
ſed materiam ipſam potius hæreſis fecit.Reuertor nunc ad ſingulos articulos,per quos puta-
uit ſignificatam eſſe materiam, & primo de nominibus expoſtulabo . Horum enim alterum
legimus,quod eſt terræ:alterum non inuenimus,quod eſt materiæ. Quæro ergo,cum mate-
riæ nominatio non extet in ſcriptura,quomodo ei etiam terræ appellatio accommodetur in
alio iam genere ſubſtantiæ nota ? Quo magis materiæ quoque nominatio extitiſſe debuerat,
conſecuta etiam terræ appellationem,vt ſcirem terram commune cum materia eſſe nomen,
ne illud ei ſoli ſubſtantiæ vindicarem,cuius & proprium , in qua magis notum eſt,vel ne il- I
lud in quamcunque aliam ſpeciem,nec vtique omni materiæ communicare poſſem, ſi vellē.
Cum enim non extat proprium vocabulum eius rei cui commune vocabulum adſcribitur ,
quanto non compâret cui adſcribatur , cuicunque alij poterit aſſcribi.Ita Hermogenes, & ſi
materiam oſtenderet nominatam,deberet eandem probare terram quoque cognominatam,
vt ita vtrūq; illi vocabulum vindicaret.Vult igitur duas proponi terras in iſta ſcriptura, vnā
quam in principio deus fecit:Aliam,materiam,ex qua fecit,de qua dictum ſit, terra autē erat
13 inuiſibilis & rudis.Vtiq; ſi quæram ex duabus quæ cui nomen terræ adcommodare debeat?di
cetur,hāc quæ facta ſit ex illa ex qua facta eſt vocabulum deriuaſſe, quia veri ſimilius ſit ab o-
rigine ſobolem potius quàm originē à ſobole vocitari . Hoc ſi ita eſt , alia nobis obuoluitur
quæſtio,an competat terrā hanc quam deus fecit,ex illa ex qua fecit cognomentum deriuaſ- K
Materiarij hæretici
ſe.Audio enim apud Hermog. cæteroſq; Materiarios hæreticos terram quidem illā informē
& inuiſibilem & rudem fuiſſe: hanc vero noſtram proinde & formam & conſpectum,& cul
tum,à deo conſecutā.Aliud ergo factam quàm erat ea ex qua facta eſt.Porrò aliud facta, non
potuit cum ea de nomine ſociari,à cuius cōditione deſciuerat.Si nomē proprium materię il
lius fuit terra,hæc quæ non eſt materia,aliud ſcilicet facta , terræ quoq; nō capit nomen alie-
num & ſtatu ſuo extraneum.Sed materia facta,id eſt terra,habuit cum ſua origine cōſortium
nominis,ſicut & generis.Non audio.Nam & teſtam licet ex argilla confectā iam non argil-
lam vocabo,ſed teſtam: & electrum licet ex auro & argento fœderatum, nec argētum tamē L
nec aurū appellabo,ſed electrum.à cuius habitu quid diuertit,pariter & à vocatu eius recedit,
appellationis,ſicut & cōditionis proprietate.Quàm autem trāſierit de ſtatu terræ illius, id eſt
materiæ iſta terra,vel eo palàm eſt,quod hæc apud Geneſim teſtimonium boni accipit: Et vi
dit deus quia bonum: illa autem apud Hermogenem in originē & cauſam malorum deputa-
tur.Poſtremo ſi ideo hæc terra , quia & illa, cur non & materia hæc quoqne quia & illa? Imò
iam & cœlum & omnia, ſi ex materia conſtant , & terræ & materiæ vocari debuerunt . Satis
iſta de terræ nomine,in quo materiā intelligi voluit, quod nomē vnius elementi omnes ſci-
Silenus Midas Theopompus hiſtoricus
unt,natura primum,dehinc ſcriptura docente,ni ſi & Sileno illi apud Midam regem adſeue
ranti de alio orbe,credendum eſt,autore Theopompo.Sed & deos multos idem refert.Nobis M
autem vnus deus & vna eſt terra,quā in principio deus fecit . Cuius ordinem incipiens ſcri-
ptura decurrere,primo factam eam edicit, dehinc qualitatem ipſius ediſſerit: Sicut & cœlum
primo factum profeſſa, in principio deus fecit cœlum, dehinc diſpoſitionem eius ſuperindu -
cit: Et ſeparauit inter aquam quæ erat infra firmamentum , & quæ erat ſuper firmamentum.
Et vocauit deus firmamentum cœlum, ipſum quod in primordio fecerat. Proinde & de ho-
mine,Et fecit deus hominem,ad imaginem dei fecit illum . Dehinc qualiter fecerit reddit:
Et finxit deus hominem de limo terræ,& adflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus eſt ho
mo in animam viuam.Et vtique ſic decet narrationem inire:primo præfari,poſtea proſequi:
nominare,deinde deſcribere.Alioquin vanum , ſi eius rei cuius nullā præmiſerat mētionem,
id eſt

A id eſt materię,ne ipſum quidẽ nomen,ſubito formam & habitum promulgauit.Ante enarrat
qualis eſſet,antequã an eſſet.Oſtendit figurã deformati,nomen abſcondit. At quãto credibi-
lius ſecundum nos eius rei diſpoſitionẽ ſcriptura ſubiunxit, cuius inſtitutionem ſimulq; no-
minationem præmiſit.Quàm denique integer ſenſus eſt,In principio deus fecit cœlum & ter
ram,terra autem erat inuiſibilis & rudis,quam deus ſcilicet fecit,de qua ſcriptura cummaxi-
mè edixerat . Nam & Autem ipſum velut fibula coniũctiuæ particulæ ad connexum narra- Autem
tioni adpoſitum eſt,terra autem.Hoc enim verbo reuertitur ad eam, de qua ſupra dixerat, &
alligat ſenſum,adeo aufer hinc Autem,& ſoluta compago eſt, vt tunc poſſit de alia terra di-
ctum videri , Terra erat inuiſibilis & rudis . Sed tu ſupercilio capitis & nutu digiti adcom- Supercilio capitis & nutu digiti
B modato altius tollẽs, & quaſi retro iactans,Erat,inquis, quaſi ſemper fuerit ſcilicet innata & accõmodato.
infecta,& idcirco materia credenda. At ego ſine vllo lenocinio pronunciationis ſimpliciter Geſtus
reſpondebo,de omni re poſſe dici erat,etiam de ea quæ facta,quæ nata ſit,quę aliquando non ꝓnunciãtis
fuerit,& quæ materia non ſit. Omne enim quod habet eſſe , vnde habet ſiue per initium, ſiue Lenocinium
ſine initio,hoc ipſo quod eſt,etiam erat dicetur.Cui competit prima verbi poſitio , in defini- ꝓnũciationis
tionem,eiuſdem etiam declinatio verbi decurret in relationẽ.Eſt definitionis caput, erat re- Erat eſt
lationi facit . Hæ ſunt argutiæ & ſubtilitates hæreticorum ſimplicitatem communium ver- Erat
borum torquentes in quæſtionem.Magna ſcilicet quæſtio eſt, Si erat terra quæ facta eſt. Sa-
nè diſcutiendum,an ei competat inuiſibilem & rudem fuiſſe quæ facta eſt, an ei ex qua facta
C eſt, vt eiuſdem ſit erat, cuius & quod erat . Atquin nõ tantum probabimus iſtum habitũ huic
terræ competiſſe,ſed & illi alij non cõpetiſſe.Nam ſi nuda Materia deo ſubiacebat, nullo ſci-
licet elemento obſtruente : ſiquidem nondum quicquam erat præter ipſam & deum : vtique
inuiſibilis eſſe non poterat , quia & ſi tenebras volet in ſubſtantia fuiſſe materiæ (cui articulo
reſpondere debebimus ſuo ordine)etiam homini tenebrę viſibiles ſunt,hoc enim ipſum quod
ſunt tenebræ videntur, nedum deo . Et vtique ſi inuiſibilis eſſet , nullo modo cognoſceretur 14
qualitas eius. Vnde ergo compertus eſt Hermogenes informem & cõfuſam & inquietam il- Cõpertus
lam fuiſſe,quæ vt inuiſibilis latebat:aut ſi hoc à deo reuelatum eſt,probare debet.Sic & an ru- eſt, pro cõperit.
dis dici potuerit,expoſtulo.Certè enim rude illud eſt quod imperfectum eſt? Certe imperfe-
D ctum non poteſt eſſe,niſi quod factum eſt ? Quod enim minus factum eſt, imperfectum eſt.
Certè,inquis.Ergo materia quæ facta non erat,in totũ imperfecta eſſe non potuit. Quæ im-
perfecta non fuit,etiam rudis non fuit.Initium non habens, quia facta non fuit,caruit & ru-
dimento.Initij enim accidens eſt,rudimentum.Terra vero quæ facta eſt, meruit & rudis di-
ci.Statim enim vt facta eſt, habuit imperfectæ locum , ante perfectionem , Siquidem omnia Depalans
opera ſua deus ordine conſummauit,incultis primo elementis depalans quodammodo mun
dum,dehinc exornatis velut dedicans.Nam & lumen non ſtatim ſplendore ſolis impleuit,& 15 Solatiũ lunę
tenebras non ſtatim ſolatio lunæ temperauit , & cœlum non ſtatim ſyderibus ſtelliſq; ſigna-
uit,& maria nõ ſtatim beluis frequentauit,& ipſam terram non ſtatim varia fœcũditate do-
E tauit.Sed primo eſſe ei contulit:dehinc non inuacuum eſſe ſuppleuit . Sic enim & Eſaias non
inuacuum ait fecit illam,ſed inhabitari.Poſtea ergo quàm facta eſt,futura etiam perfecta,in-
terim erat inuiſibilis & rudis.Rudis quidem , hoc quoque ipſo quod inuiſibilis , vt nec viſui
perfecta,ſimul & vt de reliquo nondum inſtructa.Inuiſibilis vero,vt adhuc aquis tanquã mu
nimento genitalis humoris obducta. Qua forma, etiam adfinis eius caro noſtra producitur.
Nam & Dauid ita canit. Domini eſt terra & plenitudo eius, orbis terræ, & omnes qui habi-
tant in illa.Ipſe ſuper maria fundauit eam,& ſuper flumina præparauit eam.Segregatis enim
aquis in cauatiorem ſinum,emicantior facta eſt arida,quæ ante hac aquis tegebatur . Exinde
itaque & viſibilis efficitur,dicente deo : Congregetur aqua in congregatione vna , & videa-
F tur arida.Videatur,inquit,non fiat.Iam enim facta erat , ſed inuiſibilis vſque tunc videri ſu-
ſtinebat.Arida autem, quod erat futura ex diuortio humoris , tamen terra : Et vocauit deus
aridam terrã,nõ materiam.Sic & perfectionẽ poſtea cõſecuta,deſinit rudis haberi cũ pronũ-
ciat deus: Fructificet terra herbã fœni ſeminantẽ ſemen ſecundum genus & ſecundũ ſimili-
tudinẽ,& lignũ fructuoſum faciens fructum,cuius ſemen in ipſo in ſimilitudinẽ.Item, Pro-
ducat terra animam viuã ſecundum genus,& quadrupedia & repẽtia, & beſtias terrę ſecun-
dum genus. Impleuit igitur ordinem ſuum ſcriptura diuina . Quam enim prædixerat inui-
ſibilem & rudem , ei & viſionem reddidit & perfectionem . Non alia autem materia erat
inuiſibilis & rudis . Ergo materia erit poſtea viſibilis & perfecta . Volo itaque videre ma-
teriam , viſibilis enim facta eſt. Volo & perfectam eam recognoſcere , vt ex illa etiam fœni

herbam,& ex illa decerpam lignum fructuoſum,& ex illa animalia vſui meo famulentur. Sed G
materia quidem nuſquam: terra vero hic, id eſt coram. Hanc video, hac perfruor, ex quo in-
uiſibilis & rudis eſſe deſiit, de qua manifeſtiſſimè Eſaias: Hæc dicit dominus qui fecit cœ-
lum. Iſte deus qui demonſtrauit terram & facit illam. Certè eandem demonſtrauit, quam &
fecit. Quomodo demonſtrauit? vtiquè dicendo, Videatur arida. Quare videri iubet, niſi quia
retro non videbatur? vt ſic quoque eam non in vacuum feciſſet faciendo viſibilem,& ita ha-
bilem. Et ſic per omnia probatur nobis, hanc quam incolimus eandem & factam eſſe à deo &
oſtenſam, nec aliam fuiſſe rudem & inuiſibilem quàm quæ & facta & oſtenſa eſt. atque ita,
Terra autem erat inuiſibilis & rudis, ad eam pertinet quam deus cum cœlo ſeparauit. Sic &
ſequentia coniecturam Hermogenis inſtruere videbuntur, Et tenebræ ſuper abyſſum, & ſpi- H
ritus dei ſuper aquas ferebatur, quaſi & hæ confuſæ ſubſtantiæ, maſſalis illius molis argumé-
ta portendant. Atquin ſingillatim definiens, tenebras, abyſſum, ſpiritus dei, aquas, nihil con-
fuſum, nec in confuſione incertum æſtimari facit tam diuiſa relatio certorum & diſtincto-
rum elementorum. Hoc quidem amplius, cum ſitus proprios eis adſcribit, tenebras ſuper a-
byſſum, ſpiritus ſuper aquas, negauit confuſionem ſubſtantiarum, quarum demonſtrando
diſpoſitionem, demonſtrauit etiam diſtinctionem. Vaniſſimum denique vt materia quæ in-
formis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adſeueretur, non ædito quid ſit illud
corpus confuſionis quod vnicum vtique credendum eſt, ſi informe eſt: vniforme etenim
quod informe eſt. Informe autem quod ex varietate confuſum eſt, vnam habeat neceſſe eſt I
ſpeciem: quod non habet ſpeciem, dum ex multis vnam habet ſpeciem. Cæterum aut habe-
bat in ſe ſpecies iſtas materia de quarum vocabulis intelligendas eſſe tenebras dico, & abyſ-
ſum,& ſpiritum,& aquas, aut non habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens
formas? Si non habebat, agnoſcitur. Sed & illud vtique captabitur de cœlo ſolo & de terra
iſta ſcripturam ſignificaſſe, quod eam in principio deus fecerit: de ſpeciebus autem ſupradi-
ctis nihil tale: & ideo eas quæ factæ non ſignificentur, ad infectam materiam pertinere. Re-
16 ſpondebimus huic quoque ſcrupulo. Scriptura diuina ſatis diſſereret, ſi ſummas ipſas rerum
à deo factas commendaſſet cœlum & terram, habentes vtique ſuggeſtus ſuos proprios qui in
ipſis ſummis intelligi poſſent. Suggeſtus autem cœli & terræ primò tunc fuerint tenebræ,& K
abyſſus,& ſpiritus,& aquæ. Nam terræ quidem ſuberat abyſſus & tenebræ. Si enim abyſſus in-
fra terram, tenebræ autem ſuper abyſſum, ſine dubio & tenebræ & abyſſus infra terram. Cœlo
vero ſpiritus & aquæ ſubiacebant, nã ſi aquæ ſuper terrã, quæ eam texerant, ſpiritus autem ſu
per aquas, pariter & ſpiritus & aquæ ſuper terram. Quæ vero ſuper terram, ea vtiq; infra cœ-
lum. Et ſicut terra abyſſo & tenebris, ita & cœlum ſpiritui & aquis incubabat, & cóplecteban-
tur. Et ita nouũ non eſt vt id ſolum quod continet nominetur, quâ ſummale: in iſto autem
intelligatur & quod continetur, quâ portionale. Ecce ſi dicam ciuitas extruxit theatrum, &

Theatrum
Circus
Scena
Statuæ
Euripus
Obeliſcus

circum, Scena autem erat talis & talis, & ſtatuæ ſuper euripũ, & obeliſcus ſuper omnia fere-
batur: quia non & has ſpecies edixerim factas à ciuitate, nó erunt ab ea cum circo & theatro? L
an ideo non adieci factas has quoque ſpecies, quâ inerant eis quæ facta prædixeram, & in-
eſſe quibus inerant intelligi poterãt: Sed vacet hoc exemplum vt humanum: aliud de autori-
tate ſcripturæ ipſius arripiã. Fecit, inquit, deus hominẽ de terra, & adflauit in faciem eius fla-
tum vitæ,& factus eſt homo in animã viuam. Faciem quidẽ eius hic nominat, ſed nec ipſam
factam à deo dixit. Cutem verò & oſſa,& carnem,& oculos,& ſudorem,& ſanguinem poſtea
loquitur, quæ nec tunc facta à deo ſignificauit. Quid reſpondebit Hermogenes? Nunquid &
membra hominis ad materiam pertinebunt, quia non nominatim facta referũtur? An & hæc
17 in hominis factitatione cenſentur? Proinde membra erant cœli & terræ abyſſus & tenebræ,
ſpiritus & aquæ. In corporibus enim membra ſunt facta, in corporibus & membra ſunt no-
minata. Nullum elementum non membrum eſt eius elementi quo continetur. Omnia autem M
elementa cœlo aut terra continẽtur. Hæc reſponderim pro ſcriptura præſenti, quatenus hic
ſolorum corporum factitationem commendare videtur cœli & terræ. Sciit eſſe qui vltro in
corporibus & membra cognoſcerent,& ideo compendio vſa eſt. Prouidit tamen & hebetes
& inſidioſos, qui diſſimulato tacito intellectu, ipſis quoque membris verbum factitationis
ſignificatorium exigerent. Itaque & propter iſtos ſingulas ſpecies factas docet aliis in lo-
cis. habes ſophiam, Prior autem abyſſo genita ſum, dicentem: vt credas abyſſum quoque ge-
nitam, id eſt factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil intereſt facta an nata ſit a-
byſſus, dum initium detur illi, quod non daretur ſi materiæ ſubiecta eſſet. De tenebris vero
ipſe do-

A ipſe dominus per Eſaiam,Ego,qui ſtruxi lucem & feci tenebras.De ſpiritu æquè Amos, Qui
ſolidat tonitruum,& condit ſpiritum,& adnunciat in homines Chriſtum ſuum: cum ſpiritũ
conditum oſtendens,qui in terras cõditas deputabatur,qui ſuper aquas ferebatur, librator &
adflator & animator vniuerſitatis:non,vt quidam putant, ipſum deum ſignificari ſpiritum,
quia deus ſpiritus.Neque enim aquę dominum ſuſtinere ſufficerent, ſed eum ſpiritum dicit,
de quo etiam venti conſtiterunt:vt ait per Eſaiam,quia ſpiritus à me exiuit,& flatum omnem
ego feci.Item de aquis eadem Sophia.Et cum firmos ponebat fontes quæ ſub cœlo, ego eram
modulans cum ipſo.Cum ergo & eas ſpecies probamus à deo factas, & ſi in Geneſi tantum-
modo nominantur ſine factitationis mentione,reſpõdebitur fortaſſe ex diuerſo, Planè factas
B eas,ſed ex materia.vt ſtilus quidem Moyſi, & tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus dei ſuper a-
quas ferebatur,materiam ſonet:cæteræ vero ſcripturæ,quæ ex materia factæ ſunt ſpecies in di
ſperſo demonſtrent.Ergo ſicut terra de terra,ita & abyſſus ex abyſſo, & tenebræ ex tenebris,
& ſpiritus & aquæ ex ſpiritu & aquis conſtiterunt. Et ſicut ſupra diximus, non potuit infor-
mis fuiſſe materia,ſi ſpecies habebat vt & aliæ ex ea ſint confectæ,niſi quod non aliæ, ſed ipſæ
ex ſemetipſis.Siquidem non capit diuerſas fuiſſe quæ iiſdem nominibus æduntur: quod iam
operatio diuina ocioſa videri poſſit,ſi quæ erant fecit:cum generoſiora eſſent, quæ non erant
facta,quàm ſi fierent.Igitur vt concludam;aut materiam tunc ſignificauit Moyſes, cum ſcri-
bit,& tenebræ ſuper abyſſum,& ſpiritus dei ſuper aquas ferebatur, Aut cũ hæ ſpecies alibi po-
C ſtea demonſtrantur factæ à deo, debuerunt æquè demonſtrari ex materia, quã Moyſes præ-
miſerat,factæ:Aut ſi ſpecies iſtas & non materiam ſignificauit Moyſes, vbi materia demon-
ſtrata ſit quęro.Sed dum illam Hermogenes inter colores ſuos inuenit(inter ſcripturas enim Inter colores ſuos.
dei inuenire non potuerat)ſatis eſt quod omnia & facta à deo conſtat, & ex materia facta nõ Nã Hermoge-
conſtat:quæ etiam ſi fuiſſet,ipſam quoque à deo factam credidiſſemus:quia nihil innatũ præ- nes pictoriã
ter deum præſcribentes,obtineremus.In hũc vſque articulum locus eſt retractatui, donec ad exercebat
ſcripturas prouocata deficiat exhibitio materiæ.Expedita ſumma eſt:nihil inuenio factũ, ni-
hil ex nihilo,quia quod factum inuenio non fuiſſe cognoſco. Etiam ſi quid ex aliquo factum
eſt,ex facto habet cẽſum,vt ex terra,herba,& fructus,& pecudes, & figuratio hominis ipſius:
D vt ex aquis natatiles & volatiles animæ.Huiuſmodi origines rerum ex his prolatarum,pote-
ro materias appellare:ſed factas à deo & ipſas. Cæterum omne ex nihilo conſtitiſſe, illa po-
ſtremo diuina diſpoſitio ſuadebit,quæ omnia in nihilum redactura eſt. Siquidem & cœlum
conuoluetur vt liber,imo nuſquam fiet cum ipſa terra,cum qua primordio factum eſt. Cœlũ
& terra præteribunt,inquit,Cœlum primum & terra prima abierunt, & locus non eſt inuen-
tus illis:quia ſcilicet quod & finit,locum amittit.Sic & Dauid, opera manuum tuarum cœli,
& ipſi peribunt.Nam & ſi mutabit illos velut opertorium, & mutabuntur, ſed & mutari pe-
rire eſt priſtino ſtatui,quem dum mutantur amittunt. Et ſtellæ quidem de cœlo ruent, ſicut 18
fici arbor cum valido commota vento acerba ſua amittit. Montes vero tanquam cera lique- τὰς ὀλύνθους αὐτῆς.
E ſcent,à conſpectu domini,cum ſurrexerit,ſcilicet confringere terram.Sed & paludes,inquit, Apocalyp. 6.d
areſaciam & quærent aquam,nec inuenient,etiam mare Oceanus. Quæ omnia & ſi aliter pu
tauerit ſpiritaliter interpretanda,non tamen poterit auferre veritatem ita futurorum, quo-
modo ſcripta ſunt.Si quæ enim figuræ ſunt,ex rebus conſiſtentibus fiant neceſſe eſt,nõ ex va-
cantibus:quia nihil poteſt adſimilitudinem de ſuo præſtare, niſi ſit ipſum quod tali ſimilitu-
dine præſtet.Reuertor igitur ad cauſam definientem omnia ex nihilo ædita, in nihilum per-
uentura.Ex æterno enim,id eſt ex materia,nihil deus interibile feciſſet, nec ex maioribus mi-
nora condidiſſet,cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id eſt ex interibili æ-
ternum:quod & carni noſtræ pollicetur, cuius virtutes & poteſtates ſuas, hunc iam arrabo-
nem,voluit in nobis collocaſſe,vt credamus etiam illum vniuerſitatem ex nihilo velut emor
F tuam,quæ ſcilicet non erat,in hoc vt eſſet,ſuſcitaſſe.De cætero vero ſtatu materiæ, & ſi nõ eſt
retractandum,prius enim erat vt eam eſſe conſtaret,tamen ac ſi conſtiterit,perſequendus eſt
ordo:quo magis eam non eſſe conſtet,cuius nec reliquus ſtatus conſiſtat, ſimul vt cõtrarie-
tates ſuas agnoſcat Hermogenes.Prima, inquit, facie videtur nobis incorporalis eſſe mate-
ria:exquiſita autem ratione recta,inuenitur neq; corporalis,neque incorporalis. Quæ eſt iſta
ratio recta,quæ nihil recti renunciat,id eſt nihil certi?Niſi fallor enim, omnis res aut corpo-
ralis aut incorporalis ſit neceſſe eſt. Vt concedam interim eſſe aliquid incorporale de ſubſtã-
tiis duntaxat,cum ipſa ſubſtantia corpus ſit rei cuiuſque, certe poſt corporale & incorporale Recta ratio
nihil tertium.Age nunc ſit & tertium,quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, quæ Hermogeniana
neque cor-

neque corporalem neque incorporalem materiam facit: vbi eſt, quale eſt, quid vocatur, quid G
deſcribitur, quid intelligitur? Tantum hoc ratio renunciauit, nec corporalem materiam nec
incorporalem? Sed ecce contrarium ſubiicit, aut alia fortaſſe ratio ei occurrit, ex parte cor-
poralem renuncians materiam, & ex parte incorporalem. Iam ergo ne neutrum ſit, vtrunque
19 materia cenſenda eſt. Erit enim corporalis & incorporalis aduerſus renunciationem rectæ
rationis illius, planè rationem non reddentis ſententiæ ſuę, ſicut nec alia reddit. Corporale e-
nim materiæ, vult eſſe, de quo corpora ædantur: incorporale vero, inconditum motum eius.
Si enim, ait, corpus tantummodo eſſet, nihil ei incorporale appareret, id eſt motus. Si vero in
totum incorporalis fuiſſet, nullum corpus ex ea fieret. Quanto hæc rectior ratio, niſi quod ſi
tam rectas lineas ducis Hermogenes quàm ratio iſta, pictor te bardior non eſt. Quis enim ti H
bi concedit motum, in ſecundam partem ſubſtantiæ deputare: cum ſubſtantiua res nõ ſit, quia
nec corporalis, ſed accidens ſi forte ſubſtantiæ & corpori, vt actus, & pulſus, vt lapſus, vt ca-
ſus, ita & motus. Nam ſiue à ſemetipſo quid mouetur, actus eius eſt motus, certè pars ſubſtã-
tiæ non eſt, ſicut tu motum ſubſtantiam facis materiæ incorporalem. Omnia denique mouẽ-
tur aut à ſemetipſis vt animalia, aut ab aliis vt inanimalia, tamen nec hominem, nec lapidem,
& corporalem & incorporalem dicemus, quia & corpus habeat & motum, ſed vnam omni-
bus formam ſolius corporalitatis, quæ ſubſtantiæ res eſt: ſi qua incorporalia eis adſunt, aut a-
ctus, aut paſſiones, aut officia, aut libidines eorum, non portiones deputamus. Quo ergo fa-
cit, portionem materiæ in motum diſponere qui non ad ſubſtantiam pertinet, ſed ad ſubſtã- I
tiæ habitum? Quid enim ſi immobilem placuiſſet tibi inducere materiam, nunquid immobi-
litas ſecunda pars formæ videretur? Sic itaque nec motus. Sed de motu & alibi licebit. Nunc
enim video te ad illam rurſus rationem reuerti, quæ tibi nihil certi renunciare conſueuit. Nã
ſicut nec corporalem nec incorporalem infert materiam, ita nec bonam nec malã adlegaſ-
ſet, proinde ſuperargumentaſſet, Si enim, inquis, eſſet bona quæ ſemper hoc fuerat, non deſi-
deraret compoſitionem dei: ſi eſſet natura mala, non accepiſſet tranſlationem in melius: nec
quicquam compoſitionis ſuæ adplicuiſſet illi deus tali, natura: Inuacuũ enim laboraſſet. Ver-
ba hæc tua ſunt: quorum te & alibi meminiſſe oportuerat, ne quid his contrarium inferres.
Sed quoniam de mali & boni ambiguitate ſuper materiam in præteritis aliquid retractaui- K
mus, nunc ad præſentem, & ſolam propoſitionem & argumentationem tuam reſpondebo.
Nec dicam, & hic te certum aliquid debuiſſe pronunciaſſe: aut bona, aut mala, aut tertium ali
quid: ſed nec hic quod tibi libuit pronunciaſſe, cuſtodiſſe. Reſcindis enim quod pronunciaſti
nec bonam nec malam: quia cum dicis, Si eſſet bona, non deſideraret componi à deo, malam
portendis: & cum adponis, Si eſſet mala natura, non admitteret in melius tranſlationem, bo-
20 nam ſuboſtendis: Atque ita & boni & mali adfinem conſtituiſti, quam nec bonam nec ma-
lam pronunciaſti. Vt autem & argumentationem qua putaſti te propoſitionem tuam cõfir-
maturum, retundam, oppono etiam illud, Si bona fuiſſet materia ſemper, quare non deſide-
raſſet in melius reformari? Quod bonum non deſiderat, aut non optat, aut non capit profe- L
ctum, vt fiat de bono melius. Aequè ſi mala natura fuiſſet, quare non potuerit à deo conuerti,
vt à potentiore, vt ab eo qui lapidum quoque naturam cõuertere valeat in filios Abrahæ: Nẽ-
pè ergo non tantum comparas Dominum, Materiæ, ſed & ſubiicis, à quo natura materię de-
Nam ſupra malà ac peſſimà cõceſſit ex qua mala prodierint Hermogenes, pictor
uinci & edomari in melius non potuiſſet. Sed & quam hic non vis natura malam, alibi te cõ-
feſſum negabis. De ſitu materiæ id tracto, quod & de modo, vt peruerſitatem tuam traducat.
Subiacentem facis deo materiam, & vtique locum illi qui ſit infra deum. In loco ergo mate-
ria. Si in loco, ergo intra locum: ſi intra locũ, ergo determinatur à loco, intra quem eſt: ſi de-
terminatur, habet lineam extremam, quam quantum propriè pictor agnoſcis finem eſſe om-
ni rei cuius linea extrema eſt. Non ergo erit infinita materia, quæ dum in loco eſt à loco de- M
terminatur, & dum determinatur ab illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis di-
cc cens. Infinita eſt autem eo quod ſemper eſt. Et ſi qui diſcipulorum tuorum voluerit argumẽ-
Modũ vocat molem
tari, quaſi infinitam æuo non modo corporis intelligi velis: atquin corporaliter infinitã, cor-
poraliter immenſam, & incircunſcriptam, ſequentia oſtendunt, Vnde, inquis, nec tota fabri-
catur, ſed partes eius. Adeo corpore infinita, non tempore eſt. Et obduceris, corpore eam in-
finitam faciens, cum locum ei adſcribens, intra locum & extremum loci lineam includis. Sed
tamen cur non totam eam formauerit deus, non ſcio, niſi qua aut inualidus, aut inuidus. Ita-
Exemplariũ, exẽplar
que dimidium eius quæ non tota formata ſit quæro, vt qualis tota fuerit agnoſcam. Debuerat
enim deus vt exemplarium antiquitatis ad gloriam operis palàm feciſſe. Sit nunc definitiua,
ſicut re-

A ſicut rectius tibi videtur, per demutationes ſuas & tranſlationes: ſit & comprehenſibilis, vt
quæ fabricatur, inquis, à deo quia & conuertibilis & demutabilis & diſpartibilis. Demutatio-
nes enim eius, inquis, diſpartibilem eam oſtendunt. Et hic à lineis tuis excidiſti, quibus circa Alineis ex-
perſonam dei vſus es, præſcribens deum illam non ex ſemetipſo feciſſe, quia in partes venire cidiſti
non poſſet qui ſit æternus & manens in æuũ, ac per hoc immutabilis & indiuiſibilis. Si & ma-
teria eadem æternitate cenſetur, neque initium habens neque finem, eadem ratione non po-
terit pati diſpertitionẽ & demutationem, qua nec deus. In æternitatis conſortio poſita, par-
ticipet cum illo neceſſe eſt & vires, & leges, & conditiones æternitatis. Atque cum dicis, Par- »
tes autem eius omnia ſimul ex omnibus habent, vt ex partibus totum dinoſcatur: vtique eas »
B partes intelligi vis, quæ ex illa prolatæ ſunt, quæ hodie videntur à nobis. Quomodo ergo o- 21
mnia ex omnibus habent, vtique ex priſtinis, quando quæ hodie videntur aliter habeãt, quàm
priſtina fuerunt? Dicis in melius reformatam materiam, vtique deterioribus: & vis meliora,
deteriorum exemplarium ferre. Confuſa res erat, nunc vero compoſita eſt. Et vis ex compo-
ſitis, incompoſita præberi. Nulla res ſpeculum eſt alterius, id eſt non coæqualis. Nemo ſe apud
tonſorem pro homine mulum inſpexit, niſi ſi qui putat in hac extructione mundi diſpoſita iã
& compta, informem & incultam materiam reſpondere. Quid hodie informe in mundo,
quid retro ſpeciatum in materia, vt ſpeculum ſit mundus materiæ? Cum ornamenti nomine
ſit penes Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginem refert, vt dicas totum eius κόσμος
C ex partibus cognoſci? Certè ex illo toto erit etiam hoc quod non venit in deformationem. Et
ſupra ædidiſti, non totam eam fabricatam. Igitur vel hoc rude & confuſum & incompoſitũ
non poteſt in expolitis & diſtinctis & compoſitis recognoſci, quæ nec partes materiæ appel-
lari conuenit, cum à forma eius ex mutatione diuiſa receſſerunt. Reuertor ad motum, vt vbi-
que te lubricum oſtendam. Inconditus, & confuſus, & turbulentus fuit materiæ motus. Sic e-
nim & ollæ vndique ebullientis ſimilitudinem opponis. Et quomodo alibi alius à te adfirma-
tur? Cum enim vis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur, inquis, ſubiacens ma- »
teria æqualis momenti habens motum, neque ad bonum, neque ad malum plurimum vergit.
Si æqualis momenti iam non turbulentus, nec cacabatius, ſed compoſitus, & temperatus, ſci-
licet qui inter bonum & malum ſuo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus &
D præceps, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Hæc inquies non eſt, hæc tur Lege Anno
bulentia & paſſiuitas non eſt, ſed moderatio, & modeſtia, & iuſtitia motationis neutram in tationes
partem inclinantis. Planè ſi huc & illuc aut in alterum magis proclinaret, tunc inconcinni-
tatis, & inæqualitatis, & turbulentiæ denotari mereretur. Porrò ſi neque ad bonum, neque ad
malum pronior erat motus, vtique inter bonum & malum agebatur: vt ex hoc quoque mate-
riam determinabilem appareat, cuius motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrũ
vergebat, intra vtrumque ab vtroque pendebat, & hoc nomine ab vtroque determinabatur,
Sed & bonum & malum in loco facis, cum dicis motum materię in neutrũ eorum fuiſſe pro-
E penſum. Materia enim quæ in loco erat, neque huc neque illuc deuergens, in loca non deuer-
gebat in quibus erat bonum & malum, Dãs autem locum bono & malo, corporalia ea facis,
faciendo localia, quia quæ locum habent, prius eſt vt corporalia ſint. Denique incorporalia
proprium locum non haberent, niſi in corpore, cum corpori accedunt. Ad bonum autem &
malum non deuergente materia, vt aut corporalia aut localia non deuergebat. Bonum ergo
& malum erras ſi ſubſtantias eſſe vis. Subſtantias enim facis quibus loca adſignas. Loca autẽ
adſignas, cum materiæ motum ab vtraque regione ſuſpendis. Diſperſiſti omnia, ne de proxi-
mo quàm contraria ſibi ſint relucerent. At ego colligam ſingula & conferam. Inconditũ ad-
ſeueras motum materiæ, eamq; adiicis ſectari informitatem: dehinc alibi, deſiderare compo-
F ni à deo. Deſiderat formationem quæ ſectatur informitatem, aut ſectatur informitatem quæ
deſiderat formationem? Non vis videri deum æquari materiæ: & ſubiicis, habere illam cum
deo communionem. Impoſſibile enim, inquis, non habentem illam commune aliquid cum
deo, ornari eam ab ipſo. Atquin ſi commune aliquid habebat cum deo, non deſiderabat exor-
nari ab ipſo, pars ſcilicet dei per communionem. Aut & deus poterat ornari à materia, habẽ-
do cum illa aliquid & ipſe commune, & iam in hoc neceſſitati ſubiicis deum, ſi fuit aliquid in
materia propter quod eam formaret. Commune autẽ inter illos facis, quod à ſemetipſis mo-
uentur, & ſemper mouentur. Quid minus materiæ quàm deo adſcribis? Totum conſortium
diuinitatis hoc erit, libertas & æternitas motus. Sed deus compoſitè, materia inconditè mo-
uentur. Tamen diuinum proinde, motu proinde libero & æterno. Atquin plus materiæ das,
cui licuit

cui licuit ſic moueri quomodò deo non licuit. De motu & illud notauerim. Nam ſecundum G
« ollæ ſimilitudinem, ſic erat, inquis, materiæ motus, antequam diſponeretur, cōcretus, inquie-
« tus, inadprehenſibilis præ nimietate certaminis. Dehinc ſubiicis: Stetit autem in dei compo-
« ſitionem, & inadprehenſibilem habuit inconditum motum, præ tarditate incōditi motus. Su-
22 pra certamen motui adſcribis, hic tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas, accipe.
« Supra dicis: Si autem eſſet materia natura mala, non accepiſſet tranſlationem in melius: nec
« deus aliquid compoſitionis accommodaſſet illi. Inuacuum enim laboraſſet. Finiſti igitur du-
« as ſententias, nec materiam natura malam, nec naturam eius à deo potuiſſe conuerti. Horum
« immemor, poſtea infers: At vbi accepit compoſitionem à deo & ornata eſt, ceſſauit à natura. H
Si in bonum reformata eſt, vtique de malo reformata eſt. Et ſi per compoſitionem dei ceſſa-
uit à natura mali, natura ceſſauit ergo, & mala fuit natura ante cōpoſitionem, & deſinere po-
tuit à natura poſt reformationem. Sed & qualiter operatum facias deum, ſequitur vt oſten-
Stoici Hermogenes dam. Planè à Philoſophis recedis, ſed tamen & à Prophetis. Stoici enim volunt deum ſic per
materiam decucurriſſe quomodo mel per fauos. At tu non, inquis, pertranſiens illā facit mū-
dum, ſed ſolummodo apparens & appropinquans ei, ſicut facit qui decor ſolummodo appa-
rens, & Magnes lapis ſolummodo adpropinquans. Quid ſimile deus fabricans mundum, &
decor vulnerans animum, aut Magnes adtrahens ferrum? Nam etſi apparuit deus materiæ,
ſed non vulnerauit illam quod decor animum: & ſi adpropinquauit, ſed nō cohæſit illi, quod I
Magnes ferro. Puta nunc exempla tua competere, Certè ſi apparendo & adpropinquādo ma
teriæ, fecit ex illa deus mundum, vtique ex quo apparuit fecit, & ex quo appropinquauit. Er-
go quando non fecerat retro, nec apparuerat illi, nec appropinquauerat. Et cui credibile eſt
deum non apparuiſſe materiæ, vel quà conſubſtantiali ſuę per æternitatem: ab ea longè fuiſſe,
quem credimus vbique eſſe, & vbique apparere? cui etiam inanimalia & incorporalia laudes
canunt apud Danielem. Quantus hic locus in quo deus à materia tantum diſtabat, vt neque
appareret, neque adpropinquaret ante mundi molitionem? credo peregrinatus eſt ad illam
de longinquo, cum primum ei voluit apparere & adpropinquare. At enim Prophetæ & Apo
ſtoli non ita tradunt mundum à deo factum, apparente ſolummodo & adpropinquante ma K
teriæ, quia nec materiam vllam nominauerunt: ſed primo Sophiam cōditam, initia viarum
in opera ipſius: dehinc & ſermonem prolatum per quem omnia facta ſunt, & ſine quo factū
eſt nihil. Denique ſermone eius cœli confirmati ſunt, & ſpiritu ipſius vniuerſæ virtutes eorū.
23 Hic eſt dei dextera, & manus ambæ per quas operatus eſt, atque molitus eſt. Opera enim ma-
nuum tuarum, inquit, cœli: per quas & menſus eſt cœlum, & palmo terram. Noli ita deo adu-
lari, vt velis illum ſolo viſu & ſolo acceſſu tot ac tantas ſubſtantias protuliſſe, & nō propriis
viribus inſtituiſſe. Sic enim & Hieremias commendat, Deus faciens terram in valentia ſua,
parans orbem in intelligentia ſua, & ſuo ſenſu extēdit cœlos. Hæ ſunt vires eius quibus eni-
xus, totum hoc condidit. Maior eſt gloria eius, ſi laborauit. Denique ſeptima die requieuit ab L
operibus. Vtrunque ſuo more. Aut ſi adparens ſolummodo & adpropinquans fecit hunc mū
dum, nunquid cum facere deſiit, rurſus adparere & adpropinquare ceſſauit? Atquin magis ap
parere cœpit & vbique conueniri deus, ex quo factus eſt mundus. Vides ergo quemadmodū
operatione deus vniuerſa conſtituit, valentia facientis terram, intelligentia parantis orbem,
& ſenſu extendentis cœlum: non adparentis ſolummodo nec adpropinquantis, ſed adhiben-
tis tantos animi ſui niſus, Sophiam, Valentiam, Senſum, Sermonem, Spiritum, Virtutē. Quæ
illi non erant neceſſaria, vt adparendo tantummodo & adpropinquando profectus fuiſſet.
Hæc autem ſunt inuiſibilia eius, quæ ſecundum Apoſtolum ab inſtitutione mundi factis eius
conſpiciuntur, non materiæ neſcio quæ, ſed ſenſualia ipſius. Quis enim cognouit ſenſum do- M
mini? De quo exclamat, ô profundum diuitiarum & Sophiæ, vt inuentibilia iudicia eius, & in-
ueſtigabiles viæ eius? Quid hæc magis ſapiunt, quàm vt ex nihilo omnia facta ſint? quæ nec
inueniri nec inueſtigari niſi ſolo deo poſſent, alioqui inueſtigabilia, ſi ex materia ſunt inueſti-
gata & inuenta. Igitur inquantum conſtitit materiam nullam fuiſſe, ex hoc etiam quod nec
talem competat fuiſſe qualis inducitur, intantum probatur omnia à deo ex nihilo facta, niſi
quod Hermogenes eundem ſtatum deſcribendo materiæ quo eſt ipſe, inconditum, confu-
ſum, turbulentum, ancipitis & præcipitis & feruidi motus, documentum artis ſuæ dum oſtē-
dit, ipſe ſe pinxit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRI
ADVERSVS HERMOGEMEM FINIS.

A PER BEATVM RHENANVM.

Valentinus Platonicæ Pphiloſophiæ ſectator, cum cninſdam eccleſiæ epiſcopatum ambiret, & ipſius
nõ fuiſſet habita ratio, quodam alio qui pro nomine Chriſti multa paſſus erat, ad id muneris aſcito,
offenſus hac re, ueteris cuinſdam opinionis præſtigias aduerſus orthodoxos docere cœpit, hoc ui-
delicet pacto ſui contemptum ulturus. Id autem tanto facilius potuit, quanto Platoni magis ſolen-
ne eſt, ſuam philoſophiam quibnſdam obnubrare figmentis, in cuius ille ſchola fuerat uerſatus. Itaque nænias
excogitauit Platonicis numeris obſcuriores, & Silenis Alcibiadeis re ipſa magis ridiculas, uon in ſpeciẽ tã-
tum, quas ſuis ſectatoribus uelut mera diuinitatis myſteria proponebat. Vide qnantum Chriſtianiſmo ſemper
nocuerit philoſophia. Cupiebat hic præſtigiator pnrißimæ ſimplicißimæq; religioni Chriſtianæ, Platonicas
B *fabulas inuehere. Quam impietatem ineptiis ineptias addentes propagarunt poſtea Ptolemæus, Heracleon,*
Secundus, Marcus, & Theotimus, quos hic collegium Valentinianorum appellat. Atque aduerſus eos hoc a-
git uolumine, peregrinis & coactis nominibus uanitatem ſnam tegentes, qnalia ſnnt Bythos, Sige, Nus, Aci-
netos, Achamoth, Iao, & ſimilia multa, proferens quidem eorum deliria in apertum magis quàm redarguẽs,
nam ipſamet ſe traducunt, uerißimum enim eſt quod ſcribit, Quod tãto impendio abſconditur, etiam ſolummo-
do demonſtrare, deſtruere eſt. De Valentino ſic ſcribit in libro De præſcriptionibus hæreticorum. Sed & cum
genealogias (inquit) indeterminatas nominat Paulns, Valentinus agnoſcitur. Apud quem æon ille, neſcio qui,
noui & non nnius nominis generat è ſua Charite & ſilentium & ueritatem: & hi æque procreant duo: Ser-
monem, & uitam. Dehinc & iſti generant hominem & eccleſiam, de qua prima hæc ideo decas æonum, exin-
de decem alij, & duodecim reliqui æones miris nominibus oriuntur in merã fabulam triginta æonum. Hæc ibi.
C *Meminit rurſus eiuſdem in Catalogo hæreſeon aliquanto copioſius. Nec tacet Augnſtinus in libro de hæreſi-*
bus ad Quoduultdeum. Diuus Hieronymus exponens illnd Nahum prophetæ, Ex te enim exibit cogitans cõ-
tra dominũ maliciam, An non, inquit, uidetur eſſe aduerſus deum malicia & præuaricatio, dicere quod Valẽ-
tinus, quaſi abortiuum errantis ſapientiæ extremum æditum creatorem? Hæc illic. Idem alibi principes hæ-
reticorum recenſens, Marcionem, Bardeſanen, Tacianum, primo loco ponit Valentinum. Quem ſecnndo anno
Antonini Pij, ſub pontifice Higino Romam ueniſſe Euſebins autor eſt in Chronicis, qno tempore Cerdon Mar-
cionis Magiſter etiam in urbem nenerit. Porrò Gnoſticorum quos à Valentinianis deſcendiſſe uult, princeps
fuit Baſilides. Ipſi ſibi hoc uocabnlum indidernnt, ex ſcientiæ præſtantia, qua ſe præditos iactabant. Conducet
ad huius opuſcnli intelligentiam præcipuè dnos priores libros Irenæi legiſſe. Nam ibi prolixè de Valentini
D *dogmatibus diſputat, aliquanto clarius, ni fallor, ut ut latinè balbutiat, uitio, ceu puto, uerſionis de uerbo ad*
uerbum è Græco factæ, quàm Tertullianus noſter, qui uelut adfectator eſt obſcuritatis etiam in rebus apertis
& notis. Sed id temporis, hæreticorum iſtorum ſomnia uulgus etiam tenebat. Etenim proh dolor, Galliã quo-
que qua Rhodano amni imminet, hoc uirus adflauerat. Irenæi meminit in hoc opere Tertullianus inter eos qui
ante ſe contra Valentinianos ſcripſiſſent. Et apparet, hanc narrationem illinc deſumptam, admixtis tantum
iocis & morſibns quibns arguti iſti nugatores dignißimi ſunt.

ARGVMENTI FINIS.

E ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM ADVERSVS VALENTINIANOS.

Et diſciplina non terretur.) Diſciplina iam olim uſurpari cœpit pro ordinatione & ſeueritate caſtiga- I
trice, Vt quum apud Am. Marcellinum Vadomarius Germanorum rex ad Conſtantium Aug. ſcribit de
Iuliano, Cæſar tuus diſciplinam non habet, & quum diuus Cyprianus de habitn uirginum commenta-
rium auſpicans, Diſciplina, inquit, cuſtos ſpei, retinacnlum fidei, dux itineris ſalutaris, fomes ac nutrimentum
bonæ indolis, magiſtra uirtutis, facit in Chriſto manere ſemper. Dicit ergo hic Tertullianus Valentinianos di-
ſciplina non terreri quo minus fabulis fidem habeant aut iam inuentis eredẽdo, aut comminiſcendo nouas. Nã,
ut paulo poſt dicet, ſi aliquid noui adſtruxerint, reuelationem ſtatim appellant præſumptionem. Et quia de-
F *erat diſciplina, cuius nulla munia obſeruabant, ut infra leges, non mirũ eſt ſi inter ſeipſos fnerint diuiſi. Quẽ-*
admodum iſtis annis proximis ſublata diſciplina quid non uidimus ab audaculis quibuſdam tentatum, quæ non
ſchiſmata inter eos nata dum unuſquiſque ſomnium ſuum pro oraculo amplectitur? uix enim ipſi Valentiniani
ita inter ſe fuere diuiſi, ut hodie ſunt Anabaptiſtæ, excors hominũ genus & inquietum. Sunt autem Chriſtia-
næ diſciplinæ officia ſiue munia ceu Tertullianus appellat, Reuerentia ſacrarum literarum, reuerentia ſacer-
dotum, Gratiarum actio, Exomologeſis, Pœnitentia, Eleemoſynæ, Ieiunia, & hoc genus alia. Nam & illa
Eleuſinia.) Hæc ſacra in honorem Eleuſinæ Cereris Eumolpus primus inſtituit, prohibuitq; ne aduenam quẽ-
quam initiarent. Vnde propter Herculem admitti petentem, cui ſane denegare non licebat, Eleuſinij nouum
myſteriorum genus inſtituere quæ parua uocant, quibus ille eſt initiatus putans uetera eſſe & legitima, quo-
rum Eumolpus autor. Atticæ ſuperſtitionis.) Nam Eleuſis urbs eſt Atticæ. Quod tacent, pudor eſt.)
Propter cultum obſcœni uirilis. Idcirco & aditum prius cruciant.) Figura Græca, ut illud, Expleri mentẽ
nequit.

nequit. Diutius initiant quàm conſignant.) Ad hæc enim ſacra nullus admittebatur niſi initiatus, præcone G
ſceleratos atque prophanos publicè ſubmouente. Vnde Virgilium illud mutuatum, Procul ò procul eſte pro-
phani, Seruius Grammaticus autor eſt. Sequitur iam ſilentij officium,) Silentium initiandis indicebatur, cu-
ius illi perpetuam fidem promittebant. Eam tamen non præſtitit Numenius philoſophus, nec Alcibiades qui
prophanus irrepſerat, inſimulatus poſtea Athenis, ut Iuſtini uerbis utar, myſteria Cereris initiorum, ſacra nul
lo magis quàm ſilentio ſolennia enunciauiſſe. Ardente cuſtoditur.) Sententia eſt. Tot ſuſpiria portarũ.)
Quanquam conſentiunt exemplaria quæ uidimus omnia, tamen auſi ſumus pro ſuſpiria ſcribere ſiparia. Sũt au
tem ſiparia uela quibus utebantur in ſcenis fabularum actores, autore Feſto. De hac uoce plura dicam infra,
locum illum explicaturus, Alia autem trans ſiparium cothurnatio eſt. Cæterum ſacerdotes Eleuſinæ Cereris
portas adyti multiplicibus uelis obtegebant, eas ante quinquennium inſtituere ſoliti. De hac ſipariorum op-
panſione hic loquitur. Totum ſignaculum linguæ.) Silentij periphraſis. Simulacrum membri uirilis re- H
uelatur.) Quidam addunt etiam Naturam muliebrẽ oſtenſam. Et conuiciũ falſis ſimulacris excuſat.) Hoc
eſt adimit locum conuiciandi falſis ſim. Sic etiam in ſuperioribus libris loquitur per uerbum Excuſat. Vt quum
dicit in De reſurrectione carnis, Excuſato cenſu. Ita, inquit, & deo licuit carnis aurum, de limi, quibus putas
ſordibus excuſato cẽſu eliquaſſe. Quos nunc deſtinamus hæreticos.) Deſtinamus, hoc eſt uelut ad ictũ pro-
poſitos petimus. Facili claritati.) Nam orthodoxæ religionis fides quum facilis eſt, tum clara. Ex diui-
næ copiæ occaſione.) Alludit ad trinitatem perſonarum in una ſubſtantia quam Chriſtiani adoramus. Alludit
item ad Angelos, cœlos, paradiſum, creaturas diuinas. Atque hoc eſt quod mox dixit, Sanctis nominibus & ti
tulis, & argumentis ueræ religionis, figmenta configurantes. Quia de multis multa ſuccedere eſt.) Euenit
enim ut de multis multa progrediantur atque naſcantur. Imò de multis etiam multa mentiri datur. Id quod ſtre I
nuè factitant Valentiniani. Eleuſiniana Valentiniana fecerunt lenocinia.) Senſus eſt. Ineptiæ Valentinia-
norum turpes & obſcœnæ dum æonum connubia fingunt & commixtiones, non ſunt abſimiles Eleuſiniis ſacris
in quibus mentula colitur. Et utrobique ſilẽtium exigitur. Hoc eſt quod mox dixit, Vana atque turpiſſima fig-
menta. Et infra, Alios ebulliunt fœtus proinde coniugales, per copulam utriuſque naturæ. Item paulo ante de
Bythio, Hoc, inquit, uice ſeminis in Sigæ ſuæ uelut in genitalibus uuluæ locis collocat. Bona fide.) Bona fi-
de, hoc eſt Serio. Citra ſimulationem, Citra ullum figmentum. Vt infra, Etiam bona fide dicturos. Item aduer-
ſus Hermogenem, Magna, inquit, bona fide, cæcitas hæreticorum. Concreto uultu.) Hoc uocabulo etiã ad-
uerſus Hermogenem diſputans, uſus eſt. Altum eſt, aiunt.) Autor eſt Irenæus non fuiſſe Valentinianis cum
candorem ut portentoſas nugas omnibus facile communicarent. Eos enim docebant, qui habebant quod nume
rarent. Sic enim ſcribit, Quæ etiam, inquit, conuenienter uidentur mihi non omnes uelle manifeſto docere, ſed
ſolos illos qui etiam grandes mercedes pro talibus myſteriis præſtare poſſunt. Non enim iam dicunt ſimilia il- K
lis, de quib. dominus dixit, Gratis accepiſtis, gratis date: Sed ſeparata & portẽtuoſa & alta myſteria cũ ma-
gno labore exquiſita fallacibus. Tuam ſimplicitatẽ ſua cæde diſpergunt.) Vocabulũ cædis & cædendi uer-
bum in eundem ſenſum uſurpat, Vt quum in libro quem pro martyribus ſcripſit, Non clamoribus, inquit, ſpe-
ctaculorum, atrocitate, uel furore, uel impudicitia cæderis. Imitatus Tertullianum diuus Hieronymus in uita
Hilarionis eremitæ, dixit, Cæde manus. Iratus itaque ſibi, inquit, & pectus pugnis uerberãs, quaſi cogitatio-
nes cæde manus poſſet excludere. Meliori ſumi uitio.) Melius uitium uocat minus malum. Si forte præ-
2 *ſtat.) Si forte frequenter ponit pro forte. Teſtimonium Chriſti, ſanguine litauerunt.) Litare enim accuſati-*
uo. Sic in De patientia, Quem autem, inquit, honorem litabimus domino deo, ſi nobis arbitrium defenſionis ar
rogauerimus? Diuinæ pacis præco.) Propter ſchema uerborum quod eſt in præco & prædo, dixit illa ſ. co- L
lumba præco. Amat figuram Spiritus ſancti.) Subaudi, Lucem. Nam lux, figura ſpiritus ſancti. Orientẽ
Chriſti figuram.) Subaudi, amat. Orientis enim uocabulo Chriſtus ſæpe intelligitur in ſacris literis, ut apud
Zachariam, Ecce ego adducam ſeruum meum Orientem. Et paulo poſt apud eundem, Ecce uir, Oriens nomen
eius. Oriẽs autem appellatur, quia in diebus eius orta eſt iuſtitia. Et hinc habes, Chriſtianos ueteres ad Oriẽ-
tem uerſos precari ſolitos, quod etiamnum obſeruamus. Alioqnin à turba eorum & aliam frequentiam ſua-
dere.) Hoc eſt, à turba deorum gentilium, aliam turbam Aeonum ſiue Seculorum animalium hominibus per-
ſuadere, id quod faciunt Valentiniani. De limine offendere eſt.) Prouerbium eſt, De limine offendere, de
his qui initio rei quam agendam ſuſceperunt, peccant. Simile illi Cantherius in porta. In quibuſdam exempla-
ribus, ut indicat manuſcripti codicis annotatiuncula, legitur hic, de limine fidem offendere eſt. In totam fa-
bulam.) Subaudi, delyrij quod Valentinus induxit. Lamiæ turres, & pectines Solis.) Fabellæ pueriles a- M
pud Carthaginem tempore Tertulliani. Mox ſcripſimus, Tot genimina. Et paulo poſt, Et tamẽ ſimplices nos,
omnia ſcimus. Ex Gorzienſi collatione. Nos, hoc eſt Orthodoxi. Deſignatorem.) Reſignatorem intelligit
manifeſtatorem'q. Tanto impendio.) Hoc eſt tam impenſe, Tam impenſo ſtudio, tam impenſa opera. In-
genio poterat & eloquio.) Poterat abſolute cum ablatiuo. Loci potitum.) Potitus cum genitiuo. Ab-
3 *rupit.) Vſurpat abrupit abſolute. Ptolemæus.) Et hunc Aur. Auguſtinus recenſet inter ſectatores Valen-*
tini. Irenæus dicit eum eſſe uelut floſculum Valentinianæ ſcholæ. Sed extra deum determinatas.) Hic uides
diſcrimen opinionum inter Ptolemæum diſcipulum & Valẽtinum magiſtrum. Hoc loco ubi legebatur, in per-
ſonale ſubſtantia, Nos ſcripſimus, In perſonales ſubſtantias, ſic exigente ſententia. Deduxit & Heracleon
inde tramites quoſdam, & Secũdus, & Magus Marcus.) De hæreticis iſtis ſic ſcribit in Præſcriptionibus. Poſt
hunc (Valentinum uidelicet) extiterunt, inquit, Ptolemæus & Secundus hæretici, qui cum Valentino per om-
nia con-

A *nia conſentiunt. In illo ſolo differunt. Nam quum Valentinus æonas tantum triginta finxiſſet, iſti addiderunt*
alios complures. Quatuor enim primum, deinde alios octo adgregauerunt. Et quod dicat Valentinus Aeonẽ
triceſimum exceßiſſe de Pleromate ut in defectionem, negant iſti. Non enim ex illa triacontade fuiſſe hunc qui
fuerit in defectionem, propter deſiderium uidendi Propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus,
qui cum Valentino paria ſentit, ſed nouitate quadam pronunciationis, uult uideri alia ſentire. Introducit enim
in primis illud fuiſſe quod pronũciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Aeonas, deinde intro-
ducit totum Valentinum. Non defuerunt poſt hos Marcus quidam & Colarbaſus, nouam hæreſim ex Græco-
rum alphabeto componentes. Hæc ille. Secundi meminit Irenæus libro primo, & Heracleonis Ptolemæiq́; li-
bro tertio. Marcum uero Valentini magiſtri ſui emendatorem ſeſe gloriantem tradit magicæ impoſturæ pe-
ritißimum fuiſſe, per quam quum uiros multos tum fœminas non paucas ſeduxerit, ad ſe cõuerſos uelut ad ſciẽ-
B *tißimum & perfectißimum, uirtutemq́; maximam ab inuiſibilibus Logis habentem. Ille uero totum hoc Ana-*
xilai præſtigiis & Magica uanitate conficiebat, uerus Antichriſti præcurſor. Nos unum & alterum hominis
perditißimi præſtigiarum ex eodem autore prodemus exemplum. Mixto uino pro calice ſimulans ſe gratias
agere ſiue ἐυχαριςῶ *quod hodie conſecrare dicimus, poſt longam inuocationem, purpureum & rubeum appa-*
rere faciebat, ut putarent ſimpliciores diuinitus in illius calicem deſtillaſſe ſanguinem, & idcirco cuperent o-
mnes ex eo poculo guſtare, gratiæ cœleſtis ſic futuri participes. Alterum impoſturæ genus. Exhibebat mulieri
calicem mixtum, ipſam gratias agere iubens. Mox capacius poculum proferens, in id transfundebat minorem
illum calicem qui erat euchariſtia factus, magno uidentium miraculo quum maior nõ ſolum impleretur, ſed et-
iam ſuperflueret. Præterea dæmonem paredrum habebat, uulgus ſpiritum familiarem hodie uocat. Mulieres
C *honeſto loco natas & opulentas maximè, circumueniebat, reddẽs eas prophetidas, his uerbis: Sume à me ſpõ-*
ſum, & cape eum, & capere in eo. Ecce gratia deſcendit in te, aperi os tuum, & propheta. Multarum pudori
etiam illuſit. Certè quod conſtat, Diaconi cuiuſdam in Aſia uxorem formæ haud cotidianæ clanculum abdu-
xit. Quæ poſt multum temporis reuerſa non mente modo uerum etiam corpore ſe à Marco iſto corruptam aſ-
ſeruit, reliquumq́; uitæ in exomologeſi perpetua conſumpſit. Vnde quidam ſanctus uir quem citat Irenæus hu-
iuſmodi uerbis præſtigiatorem iſtum redarguit, Idolorum fabricator Marce & portẽtorum inſpector, Aſtro-
logiæ cognitor & Magicæ artis: per quæ confirmas erroris doctrinas, ſigna oſtẽdens his qui à te ſeducuntur,
Apoſtaticæ uirtutis operationes, quæ tibi præſtat tuus pater Satanas per Angelicam uirtutem Azazel, ha-
bens te præcurſorem contrariæ aduerſus deum nequitiæ. Hic Marcus ſomniis Valentini numerorum myſteria
accommodaſſe ſe gloriabatur. Ad hodiernum.) *Sic ſæpe loqui ſolet Tertull. Vt aduerſus Hermogenẽ, De-*
nique, inquit, ad hodiernum homo in ſeculo. Memoriam Valentini integra cuſtodia regular eius conſula-
D tur.) *Auſi ſumus mutare locum & ſcribere, Memoriam Valent. integra cuſtodia regularum eius conſolatur.*
Regularum meminit paulo poſt, Varietate enim, inquit, innouatur regularum facies. Alioquin tantum ſe
huic hæreſi ſuadere permiſſum eſt, quantum lupæ fœminæ formam quotidie ſuperare ſolenne eſt.) *Senſus eſt.*
Alioqui tantum licet huic Valentinianorum hæreſi ſeſe inſinuare (hoc enim uult quod dicit, Suadere ſe) quan-
tum meretrici ſolitum eſt cottidie formam fucare. Nam Valentiniani non aliter figmentis quæ indies commi-
ſcuntur, homines incautos ineſcant, quàm ſcorta publica ſolent illito cottidie ſibi fuco amatores ad ſe trahe-
re. Proinde, ut ut conſentiant exemplaria manu deſcripta, pro ſuperare malo legere ſupparare. Eſt autẽ Ter-
tulliano Supparare, reficere & inſtaurare, à ſub & paro compoſitum uerbum. Hoc ſubinde uti ſolet. Vt aduer
ſus Marcionem libro quarto, Hoc permittente, inquit, imò & præcipiente lege, quo ſi frater illiberis deceſſe-
E *rit, ut à fratre ipſius & ex coſta ipſius ſuppararetur ſemen illi. Et in hoc libro paulo poſt, Iteratur, inquit, o-*
dor incorruptibilitatis quo compos caſus ſui potiorum deſiderio ſuppararetur. Vnde & ſupparaturam nomẽ
uſurpat in De reſurrectione carnis, Neque, inquit, generis ſupparatura grauis erit membris. Porrò lupas di-
ci meretrices notißimum eſt. Diuus Hieronymus aduerſus Iouinianum libro primo. Vereris, inquit, ne ſi uir-
ginitatem plures appetierint, ceſſent lupæ. Hæ ueluti publicarum, ut ait Cyprianus, libidinum uictimæ, ceruſ-
ſa ac aliis pigmentis ſe fucantes formam ſuam cotidie ſupparant ac inſtaurãt. Quid iniquum ſpiritale illud
ſemen.) *Nos contra conſenſum exemplarium manu deſcriptorum, pro Quid iniquum, ſcripſimus Quidni? quũ.*
Hoc modo, Quidni? quum ſpiritale illud ſemen ſuum ſic in unoquoque receuſeant. Nec unitatem, ſed diuer-
ſitatem.) *Expone, Nec unitatem ſed diuerſitatem appellant chariſma. Senſus eſt, Valentinianis unitas non eſt*
chariſma, ſed diuerſitas eſt chariſma. Studio ergo inter ſe uariant. Mihi autem erit limes.) *Intelligit li-*
F *mitem diſputationis. Hoc eſt mihi erit terminus diſputationis cum archetypis, id eſt primario dogmate prin-*
cipalium magiſtrorum. Adfectatis ducibus.) *Adfectatos uocat qui ſtudent ut ſint à prioribus diuerſi, no-*
uantes indies doctrinam. Paßiuorum diſcipulorum.) *Paßiuos diſcipulos appellat licentioſos incompoſitos,*
inordinatos, diſſolutos, qui libidine quadam animi nunc ad hoc, nunc ad illud rapiũtur. In fine De carne Chri-
ſti, dixit, Cæteris paßiuum, ignobilem. Cæteris paßiuum, hoc eſt Cæteris communem, non eximium ſignificare
uolens ſed uulgarem. Libro primo aduerſus Marcionem, Paßiuum nomen dei, quod uidelicet non uni tantum
adcommodetur, nam duos deos inducebat Marcion. Eodem libro Paßiuum conuictum appellat, promiſcuũ &
communem ubi ciborum diſcrimen non obſeruatur. Hoc uocabulo D. quoque Hieronymus utitur exponens il-
lud Oſee, Super capita montium ſacrificabant, In lege enim, inquit, præceptum eſt, ut non ſacrificetur domino,
niſi in loco quem elegerit dominus deus, & iuxta altare lucus & arbores non plantentur, ne ſcilicet paßiua
& voluptuoſa religio, auſteritatem unius & ueræ religionis euertat. Vbi paßiuam religionem uocat effrenã
& nimis

& nimis liberam,licentioſamq́;. Nam ſequitur, Auſteritatem religionis. In libro aduerſus Hermogenem Paſ- G
ſiuitatem uſurpat,ut & in hoc opuſculo infra. Deducuntur iſtæ uoces ab aduerbio paßim, ſicut ipſum aduer-
bium á Græco πάντα. Nec undique dicemur.) Vndique pro undecunque ſiue undelibet. Solet ponere unde
pro unde unde. Vt Iuſtinus Philoſophus & martyr.) Huius meminit Hieronymus. Vt Miltiades eccle-
ſiarum ſophiſta.) Hic ſcripſit aduerſus Montanum, Priſcillam, Maximillamq́;, Aduerſus gentes, Aduerſus
Iudæos,& pro Chriſtianis Apologeticum Commodo & Seuero Cæſaribus obtulit. Autor Hieronymus. Vo
cat autem Sophiſtam eccleſiarum, non probroſo nomine, ſed quod diſputando de quibus libet rebus & ſacræ
ſcripturæ locis multum poſſet. Nam hoc ueteribus ſophiſta fuit. Hieronymus in epiſtola ad Antonium de mo-
deſtia, Contra ſophiſtas quoque ſeculi,inquit,& ſapientes mundi Petrus & Iacobus piſcator mittuntur. Hu-
iuſmodi eccleſiarum ſophiſta fuit olim Beda presbyter ille Angloſaxo, cuius tot extant in omni diſciplinarũ H
genere monumenta commentariorum, qua ſacra, qua prophana,tametſi ſacris magis deditus fuit. Vt Ire-
neus.)Huius tantum extant aduerſum hæreſes libri quinque, recogniti ſuperioribus annis diligentia Eraſmi
noſtri Roterodami,& Baſileæ typis excuſi. Magna uero laus Irenæi, quod uocat eum omnium doctrinarum
curioſißimum exploratorem. Adtende hic Theologi officium eſſe,omnia explorare, & quod bonum eſt tene-
re. Vt Proculus noſtræ uirginis ſenectæ.) An perpetuò Tertullianus ex conſenſu uxoris abſtinuerit ab o-
pere coniugali,quod hæc uerba uidentur innuere,neſcio. Forte, noſter &, uerſum eſt in noſtræ, ut ſcripſerit
Tertullianus,Vt Proculus noſter,& uirginis ſenectæ,& Chriſtianæ eloquentiæ dignitas. Noſtrum uocat ob
communem patriam. Itaque plurimum Græco ponemus.)Plurimum,aduerbium eſt. Græco,hoc eſt in Græ-
co ſermone. Paulo poſt repoſuimus, eorum quæ cum alia ſig. Quanquam autem diſtulerim congeſtionem.)
4 Pro congeſtionem legendum congreßionem: niſi fuit conſertionem ſubaudi manuum. Libuit in contextu ſcri- I
bere,congreßionem,ſed præmonito lectore. Dixit autem paulo ante, Igitur hoc libello quo demonſtrationem
ſolum promittimus illius arcani,&c. Non erit delibatione tranſpunctoria expugnatio.) Aduerſus Mar-
cionem ſcribens appellauit transfunctoria præcepta, Quare hoc loco pro tranſpunctoria ſuppoſuimus trans-
functoria. Transfunctorium eſt Tertulliano quod Iureconſulti defunctorium atque perfunctorium etiam uo-
cant,quoties aliquid facimus tantum, non autem accuratè facimus, nec bona fide aut ex animo. Sic aduerſus
Marcionem libro primo: Hoc erit,inquit,bonitas imaginaria: diſciplina, phantaſma: & ipſa transfunctoria,
præcepta: ſecura, delicta. Paulo poſt pro ante pugnam,ſcribo haud pugnam. Materiis ipſis ſatisfiet.) Nam
ridiculæ ſunt & riſu dignæ. Vanitati propriè feſtiuitas cedit.) Hoc eſt feſtiuitas pertinet ad uanitatem ir
ridendam. Debetur uanitati. Verbum Iureconſultorum. Cœnacula.) Cœnacula ſunt ſuperiora domus. Vi- K
truuius architecturæ libro ſecundo. Quum enim,inquit, aucto mirum in modum Romano populo neceſſe fuiſſet
in cœnaculis habitari(nam antea quum per urbis laxitatem licebat, unius tantum contignationis erant ædifi-
cia) ad ædificiorum altitudines deuentum & ædium frequẽtiam. Aliis atque aliis pergulis ſuperſtructis.)
Pergula domus partem exporrectam ſignificat. Meritorium factus eſt mundus.) Meritorium accepit pro
taberna meritoria. Solent autem huiuſmodi publica diuerſoria ad capiendam multitudinem uariis ſtructuris
ampliari. Inſulam Feliculam credas.) Sic ſcripſimus quando conſentiunt exemplaria manu ſcripta. Dicun-
tur autem per tranſlationem, inſulæ etiam domus magnæ,circumquaque uia publica cinctæ: hæ ferè ſolent ta-
bernas inſtitorias per omne latus habere. Hoc genus aliquam ſuſpicor fuiſſe Romæ celebrem, aut certe Car-
thagini. Feliculam apparet dictam á Felice inſulæ domino: niſi manis á copia rerum uenalium. Etiam By-
thion,quod in ſublimibus habitanti minime congruebat.) βυθὸν dicunt Græci profundum. Qui autem à pro-
fundo conuenit nomen habere ſummum Valentinianorum deum habitantem non in profundo,ſed in ſublimibus L
& ad ſummas cœleſtium cœnaculorum tegulas,ut iocans ſcribit Tertullianus? Bython Irenæus uocat, Tertul-
lianus Bythion. Et quidem non ſuaſe.) Sic lego, ſicq́; diſtinxi. Qui ante omnia fuiſſe dicuntur & quidem
non ſua. Sit itaque Bythios iſte infinitis retro æuis. Qualem iußit Epicurus.)Epicurus enim hebetem deum
facit. Cuius rei in ſuperioribus libris ſæpe facta mentio. Et forte accedunt.) Ridiculum, quaſi Valẽtinia-
ni acceſſerint & mouerint Bythum de proferendo tandem initio rerum á ſemetipſo, Et præceßit, Dant & No
minant. Alioqui legi poterat, Accidit moueri eum. In Sigæ ſuæ.) Gignendi caſus eſt Sigæ. Hoc eſt τῆς σι-
γῆς: Sic Irenæus, Prolationem hanc,inquit, præmitti uolunt, & eam depoſuiſſe quaſi in uulua eius quæ cum eo
erat Sige. Et parit utique ſilentio Sige.) Iocus eſt quod dicit eam ſilentio peperiſſe. Puellæ enim uim paſſæ
nolentes hanc ſuã fortunã omnibus innoteſcere, latẽter nonnunquã pariũt. Et quis ſtrepitus fuiſſet in altißima M
quiete uerſante Bytho cum ſua Charite ſiue Sige. Cui ueritas) Subaudi nomen eſt. Quãto rectius Pro-
togenes uocaretur. Iocatur in nomen τοῦ μονογενοῦς, hoc eſt unigeniti, qui tamen unigenitus non ſit, quum ſo-
5 lus non prodierit,ſed ueluti cum ſorore ſua ueritate. πρωτογόνε, primogenitum ſignificat. Et quale eſt ut
inde obita non fuerit?) Non obſtante exemplariũ ueterum conſenſu, nos ſcripſimus mutata lectione, Et quale
eſt ut in deo uita non fuerit? Ex coniunctionibus maſculorum & fœminarum.) Repoſuimus ex Gorzienſi
collatione, Ex coniugationib. maſc. & fœm. Græci συζυγίας uocant. Fraterna connubia Valentinianorum
deorum.) Iocus eſt. Nam huiuſmodi cõnubia nullis legibus permittuntur. Quod in patris gloriam fruticaſ-
ſet.) Subaudi ipſa Tetras. Huic numero geſtiẽtes.) Nos noſtrum ſecuti iudicium Huic uertimus in Hinc.
Nam numero aduerbium eſt temporis quo ueteres autores ſunt uſi teſte Feſto Pompeio pro cito acceleriter.
A numerata pecunia ſumpta tranſlatio. Plautus in Amphitryone, Numero mihi in mentem fuit. Diſtingue er
go ſic, Hinc numero geſtientes & ipſi tale quid patri de ſuo offerre. Bythios & Mixis.) In exemplaribus
manu

A *manu deſcriptis poſt Mixis ſtatim ſequitur, Et Hedone, ut certum ſit trium Aeonũ nomina per librarij incuriã*
omiſſa eſſe. Hunc defectũ neſcio unde melius ſit ſarcire ꝙ ex Irenæo apud quem iſta decuria Aeonũ ſic infertur.

Bythus & Mixis.	*Ageratos & Henonis.*
Autophyes & Hedone.	*Acinetos & Syncraſis.*

Sic malo ſcribere quàm αὐτοφυῆ nam ſemper mas cum fœmina copulatur. Item pro Agne & Hoſtoſyncraſis ma
gis libuit ſcribere Acinetos & Syncraſis. Ergo in contextu reponenda hæc tria nomina, Ageratos, Henonis,
Autophyes. Et Blatus & Sophia.) *Caſtigauimus Teletus & Sophia. Sic enim uocat ſemper Irenæus. At*
poſt Tertullianus etiam Philetum, iocoſe ni fallor. τέλειος perfectum ſignificat. In Iſelis Carthaginenſib.)
Opinor ſcribendum In ſcholis. Nam ſequitur, Rhetor Latinus. Docuit itaq; rhetoricã publice. Et fit mox ſcho-
B *laſticorum mentio. Ergo fictum argumentum fuit declamationũ propter adoleſcentes quos inſtituebat. Addit*
autem Latinus. nam Græcum quoq; Rhetorem non arbitror defuiſſe. ſiquidem in utraq; lingua iuuentus eru-
diebatur. Cum uirum fortem peroraret.) *Argumentum audis declamationis. Perorat cum accuſatiuo, ut in*
ſuperioribus ſæpe. Diuus Hieronymus, Pro Cornelio ſeditioſo tribuno defenſionem à Cicerone peroratã ſcri-
bit in epiſtola ad Theophilum. Scholaſtici ſtatim familiæ Phorphoriſæ acclamant.) *Gratulantium atq; lau-*
dantium & ad tantam præceptoris ſui eloquentiam obſtupeſcentiũ ſcholaſticorum hic uox φεῦ. Apud Græcos
φεῦ non ſolum dolẽtis eſt ſed & admirantis. Familiæ Ptolemæi φεῦ.) *Loquitur de Ptolemæo Valentini di-*
ſcipulo. Pro & Heletũ ſcripſimus, & Teletum. Ex Irenæo. Quem alias ſolet Philetũ uocare. Et nulla alia
de pædagogio nomina.) *Repetendum iuxta morem Tertulliani uerbum ſupereſſent. Et nulla alia ſupereſſent*
de pædag. n. Alludit autẽ ad Pædagogia Cæſarum. Nam ſub Caſtrenſi ſacri palatij legimus in libro cui titulus
C *Notitia dignitatum militarium Orientis & Occidentis, fuiſſe pædagogia, Miniſteriales dominicos, & Curas*
palatiorum. unde Pædagogianorum mentio apud Am. Marcellinum. Per metaphoram itaq; aulici pædagogij,
Aeonum pædagogium illud cœleſte hic ſignificat. Infra rurſum. Chriſti, inquit, & Spiritus ſancti pædagoga-
tum. Innuens eos pædagogos Aeonum fuiſſe. Quare non & Stereciæ & Syntrophi.) *Quid Stereciæ ſibi*
uelit ingenue fateor me neſcire. Arbitror aliquid eſſe à Græco uerbo στέργω quod amare ſignificat cum accuſa-
tiuo conſtructum. unde φιλοστοργία. Aut ergo στέρξεις aut σύντροφοι. uã ſequitur σύντροφοι hoc eſt coalumni. Nos
nihil definimus. Exceptio perſonarum.) *Iureconſultorum ſermo.* In continentia ſuiue coniugis Phile-
tis ſocietate.) Emẽdauimus ex collatione Gorzienſi locum, Incontinentia, ſuiue cõiugis Phileti ſatietate. Mirũ
eſt in manu ſcriptis Tertulliani codicibus pro Teleto plerunq; legi Philetum. Sed amatorium hunc nomen for-
taſsis mauult tribuere. Incontinẽtia, Septimus caſus eſt, Hoc eſt per incõtinentiã. In illis aliis qui circa nẽn.) 6
D *Helleniſmum ſapit hæc locutio.* In hunc autem uel in Sophiam deriuarat.) *Nos ſcripſimus pro uel, id eſt.*
Sub prætexto dilectionis.) *Dicimus prætextus us. ui. & prætextũ ti. in eadem ſignificatione.* Aemula-
tio ſuperabat.) *Superabat, id eſt, abundabat.* Fruſtrarat.) *Fruſtra habita fuerat. Fruſtra fuerat. Expecta-*
tionem fruſtrata fuerat. Et quem Crucem.) *Nos, Quem & Crucẽ. Id expoſcente ſenſu.* Et totam anima-
tionem Enthymeſi e.p.q.i.a. expoſuit.) *Scripſimus, Et totam Enthymeſin, id eſt, animationem. Nam ex ſuper-*
nis lineis in contextum per librarij incuriam recepta eſt gloſſula. Dixit enim ante, Nec Latinis quidem deerũt
Græca, ſed in lineis deſuper notabuntur. Expoſuit autem hic non eſt narrauit, ut putaſſe uidetur is qui accuſa-
tiuum uertit in datiuum, ſed abiecit ceu rem informem & ſine ſpecie. Sic Terentius. Erat hic Corinthia anus
haud impura, ei dedi exponendam. Liuius libro primo Decadis primæ paulo poſt initium, Ita uelut defuncti,
E *inquit, regis imperio, in proxima alluuie, ubi nunc ficus Ruminalis eſt (Romularem uocatam ferunt) pueros*
exponunt. Vnde expoſititij dicti. Rem iſtã Irenæus Græcolatinus his uerbis explicat, Depoſuiſſe priſtinã, in-
quit, intentionem cum ea quæ acciderat Paſsione, ex illa ſtuporis admiratione. Interpres Irenæi, Enthymeſin
uertit Intentionem: Tertullianus, Animationem. Vtiq; patrem.) *Scribo, Vti quæ patrem nõ min. Vt & in-*
fra, Voluntati maris enim uis, utique effectum præſtat cogitationi: Malim uti quæ effectum præſtat cogitatio-
ni. Sed & uultures, fœminas tantum parere aiunt.) *In uulturum enim genere mas non naſcitur, ſed fœminæ*
omnes. Auſtrum uentum aut Eurum ore hiante excipiunt, & ſic uẽto uice ſeminis implentur. Autor Aelianus.
Et metuere poſtremo ne finis quoq; inſiſteret.) *Sic Irenæus aut potius illius interpres, Poſt deinde timuiſſe*
ne hoc ipſum finem habeat. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponendi,
quod circa pudorem erat natum.) *Iterũ forma exponendi, hoc eſt abiiciendi uidelicet fœtum. Cuius rei plenæ*
quum Comœdiæ tum Tragœdiæ. Conuertit ad patrem.) *Cõuertit abſolutè, ut uertit.* Tota etiã propin-
F quitas pro ea ſupplicat.) *Hoc eſt quod Irenæus ait, defeciſſe eam & ſupplicem patri factam. Vna autem cum ea*
rogaſſe & reliquos Aeonas. Quid in cauſa mali tanti.) *Nos pro quid in ſcripſimus, quidni? Nam Nus ten-*
tauerat cæteris æonibus aliquid de magnitudine & incomprehenſibilitate patris communicare. Vnde Sophiæ
eius rei cognoſcendæ cupiditas. Nullus tamen Sophiæ exitus uacuit.) *Sicut dicimus, decuit, decuiſſet, de-*
cuerat, ſic Tertullianus uſurpare ſolet, Vacuit, uacuiſſet, uacuerat. In De uera carne domini, Niſi quod etſi ua-
cuiſſet, inquit, tentatoris ingenium, & cætera. Eodem libro rurſus, Auſim, inquit, dicere, ſi hæc carni nõ acci-
diſſent, benignitas, gratia, miſericordia, omnis uis dei benefica uacuiſſet. In De Pallio. Quandoquidem, inquit,
labiis uacuerat ab uberũ guſtu. pro caruerat, loquitur de Achille. Arbitror uulgaris fuiſſe conſuetudinis, hu-
iuſmodi uerbi enunciationem. Ignorantia, pauorem, mœror ſubſtantiæ fiunt.) *Nos, Ignorantia, pauor, mœ-*
ror ſubſt. fiunt. Irenæus, Maximè autẽ hinc dicunt primum initium habuiſſe ſubſtantiam Materiæ, de ignoran-
tia, & tædio, & timore, & ſtupore. Ibi demum pater motus aliquando motus, q.) *Nos alterũ motus nẽpe*

prius eraſimus. In hæc promit in imagine ſua fœmina marem.) Scripſimus, In hæc (malim inter hæc) pre- G
mittit in imagine ſua fœmina mare. Nam apud Irenæum legitur, Pater autem prædictum Horon ſuper hæc per
Monogenem præmittit in imagine ſua ſiue coniuge maſculofœmina. Porrò uides quod Fœminamare cōpoſita
dictione Tertullianus dixit, eſſe apud Irenæum, Maſculofœmina. Qui æde patris ex uita uariant.) Depra-
uata uerba ſic reſtituimus, Quia de patris ſexu ita uariant. Annotatum autem eſt quum à Tertulliano tum ab
Ireneo, quoſdam nullum ſexum Bytho tribuere, quoſdam utrumque, maſculū & fœminam eum facientes. Atq;
hoc eſt quod hic dicit, quum inquit, Quia de patris ſexu ita uariant. Huc facit Orphei uerſiculus ille apud A-
puleium in de mundo, Iupiter & mas eſt, & neſcia fœmina mortis. Adiiciunt autem Horo etiam Me-
tagogea circunductorem uocari & Horten.) Nos, Adiciunt autem, Horon etiam Metagogea, id eſt circun-
ductorem uocari & Horotheten. Cæterum accuſatiuus Circunductorē expoſitio eſt Græci uocabuli Metago- H
gea. Atq; ex ſuperna linea in contexum irrepſit. Propriè μεταγωγὸς eñ ſignificat qui in ulteriora ducit, ut fa-
ciunt myſtagogi. Horothetes finium deſignator eſt. Et repreſſam ab inlicitis.) Nam nefas erat in patrē in-
quirere. Enthymeſin uero eius & illam adpēdicem paßione abhorrere ligatam & crucifixam.) Repoſui-
mus nos, Enthymeſin uero eius, & illam adpendicem Paßionem ab Horo relegatam & crucifixam. Interpres
Irenæi quam ſolet Intentionem reddere Enthymeſin hic concupiſcentiam uertit, Cōcupiſcentiam uero eius, in-
quit, cum Paßione ab Horo ſeparatam & crucifixam. Eraſmus noſter Roterodamus in Irenæi recognitione
ἐνθύμησιν pro inuentione ſiue commentatione interpretatus eſt. Et extra æuum factam.) Hoc eſt extra ple-
roma Aeonum. Caſtiga locum apud Irenæum ubi legitur, Extra eum factam. Tu ſcribe. Et extra æuum factam.
Malum, quod aiunt, foras.) Prouerbium eſt. Subauditur, mittendum aut abiiciendum eſt. Et inſpeciatā.)
Apud Irenæum legitur, ſiue ſpecie. Sic enim ſcribit, Eſſe quandam ſpiritalem ſubſtantiam, & naturalem quen- I
dam æonis impetum, informem uero & ſiue ſpecie, quoniam nihil adprehēdiſſet, & propter hoc fructum eius
inualidum & fœmineum dicunt. Igitur poſt Enthymeſin extorrem. Vocat hic extorrē quod mox dixit, Re-
legatam, Ireneus, ſeparatam. De patris cura atq; proſpectus.) Nos, proſpectu. Irenæus. Secūdum prouidē-
tiā, inquit, patris. Solidandis rebus & Pleromati muniendo iamq; figendo.) Hoc eſt ad ſolidandas res &
7 pleroma muniendum iamq; figendū. Ne qua eiuſmodi rurſus concußio incuteret.) Malim incurreret. No
uam excludit copulationem.) Excludunt aues dum incubando pullum emittunt. Plinius. Columbæ excludūt ui-
geſimo die. Supra autem dixit, Et gallina ſortita eſt de ſuo parere. Monogenes quoque ex ſeipſo Chriſtum &
ſpiritum ſanctum peperit. Itaq; aptè hoc uerbo uſus eſt. Turpißimum putem.) Hoc eſt rē turpißimā. Pro-
curare concinnationem Aeonum.) Apud Irenæum legitur, A Chriſto & ſpiritu ſancto cōſummatos eſſe Aeo-
nas. Quare fieri poteſt ut Tertullianus ſcripſerit conſummationem quod uerſum ſit oſcitantia librarij in con- K
cinnationem. Nam infra, Exinde refecti ſunt, inquit, & conſtabiliti ſunt, & in requiem ex ueritate compoſiti.
Et tamen quia ſequitur, Chriſti erat inducere æonas in naturam coniugiorum, non male quadrat hic cōcinna-
tio. Niſi fallor enim quod Ireneus compaginem uocat, Tertullianus concinnationem dicit. Chriſti erat, in-
ducere æonas naturam coniugiorum.) Hoc eſt in naturam coniugiorum, & innati coniectationem. Et tamē
tolerabo quod ita diſcedunt patrem noſſe ne nos at illud magis Doctrinæ.) Sententia deprauata & confuſa in
omnib. exemplarib. Cenſeo legendum, Et tamē tolerabo quod ita diſcunt patrem noſſe, ne noſſent. Illam magis
doctrinæ denotabo peruerſitatem. Incomprehenſibilem quidem patris.) Nos, Incomprehenſibile quidē pa-
tris. Et mox, Comprehenſibile uero eius. Tametſi hic locus apud Irenæum corruptus eſt & inuolutus, ſic re-
ſtituendus & diſtinguendus, Et cauſam quidem æternæ perſeuerationis iis omnibus, Incomprehenſibile patris
eſſe: generationis autem & formationis Comprehenſibile eius, quod quidem filius eſt. Et ueram inducentē L
quietem.) Hoc eſt in ueram quietem. Quia alteri.) Lego alter. Omnes refunduntur in nun.) Irenæus. Et
ſic forma & ſententia ſimiles factos Aeonas dicunt, uniuerſos factos Noas, & logos, & omnes Anthropous.
Forte ſcribendum, Nous pro nūs. In Philetos.) Teletos intelligit. Nam Phileti nomen etiam in ſequentib.
Teleto per iocum accommodat. Et quæ fœminæ.) Senſus eſt, Et quæ fœminæ ſunt, refunduntur in Sigas, in
Zoas, in Eccleſias, in Fortunatas. Nam Macariam ſolet reddere Fortunatam. Mutat autem non hic tantum nu-
merum, elegantiæ riſuſq; cauſa. Si hodie maiorem cognouiſſet.) Puta Aeonum iſtorum apud Valētinianos.
Et in requiem ex ueritate compoſiti.) Hoc & ante dixit, & ueram inducentur quietem. Ireneus, & uerā,
inquit, requiem induxit. Hymnis patrem concinunt.) Subaudi, Bythum. Irenæi interpres, Dicūt hymniza-
re propatorem. Filiis & nepotib.) Nun intelligit & cæteros æonas. Mutatio numeri feſtiuitatis gratia,
ceu modo monuimus. Pleromate liberato.) Nam æones pleroma concuſſerant, Bytho negocium faceßitu- M
ri. Nunc uero ordinatis & compoſitis ac per Chriſtum & Sp. S. inſtitutis Aeonibus nullum amplius pericu-
lum erat pleromati. Effectum enim conſtabat propter quod uenerat. nempe ſolidatæ res & Pleroma mu-
nitum atque confirmatum, ne qua ſimilis concußio rurſus incurreret. Videmus quotidie nauticorum l. g.)
Ex hoc loco uides Tertullianum maris fuiſſe accolam, ut in Carthaginienſi agro uerſantem. Ad ſymbo-
lam.) Collationem ſymbola ſignificat quoties ſcilicet à ſingulis aliquid in commune confertur. Hinc Aſym-
bulus qui nihil in medium confert. Mox ſcripſimus, Conuenientibus ipſis quoque nouis fratribus & magiſtris
Chriſto & Spiritu. Ex Gorzienſi. Nouos appellat fratres propter nouam & poſtremam copulationem à
Monogene excluſam. Magiſtros, quia mißi erant ad conſummandos æonas & inſtituendos. Igitur ex ære
collocatio, quod aiunt.) Quanquam hic ſymbolæ & collationis fit mentio (nam Tertullianus, conferunt,
inquit, in medium, Et mox unum, inquit, omnes bonum conferebant, Item Ireneus, Vnumquemque, in-

A quit, eo quod habebat in ſe optimum florentiſsimum conferentes, collationem feciſſe, Rurſum mox, Et ſecundi
Chriſti quem Soterem dicunt ex collatione compoſita fabricatio.) nihilominus quando uetuſta exemplaria cõ-
ſtanter habent, ære collocatio, uideo non tã collatitio legi poſſe, quod omnibus obuiũ eſt, quàm collocatitio pro
ære mutuatitio & alieno, quod in unum conferentes boni uiri & apud amicum negociationi intentum collo-
cãtes, ſic illum quum ornant tum adiuuant, prius ab eo ſibi cauentes. unde fortaſsis uulgo Aphrorum uſitatum
id temporis prouerbium, ut ære collocutitio aliquid fieri diceretur, aut diues quiſpiã eſſe iactaretur, qui pro-
priis opibus nõ polleret ſed commodatitiis & alienis. Sanè apud Irenæum alio loco de hoc ipſo Sotere legitur,
In eum deponentibus uelut florem ſuum. ut collocatitium ſit hic depoſititium. Idem ſenſus erit ſi ære collatitio
legas, aut certe non magnopere diuerſus. Equidem apud ueteres multa fiebant ære collato. Quibus operibus
B inſcribebantur hæ notulæ A E R. C O L. Ad quem morem fortaſsis hic alludit Tertullianus. Ieiuniũ.) Nos
Irenæum ſecuti repoſuimus Ieſum, hoc modo, In honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis ſydus
fructumq; perfectum compingunt, Ieſum: Eum cog. &c. Apud Irenæum ſic legimus, Et hæc aptè compingentes
& diligenter in unum adaptantes emiſiſſe problema ad honorem & gloriam Bythi, (ſic enim illic lego pro
Orthi) perfectiſsimum decorem quendam & ſydus Pleromatis, perfectum fructum, Ieſum. Eum cognomi-
nant Soterem.) Irenæus, Quem & ſaluatorem uocari, & Chriſtum, & Logon patronymicè. Ergo quod ille
dixit patronymice, Tertullianus uelut interpretans Græcam dictionem, uertit, de patruitis hoc eſt paternis,
quod Cicero patritum uocat, ut auitum. Et omnia iam, ut ex omnium deflorutione conſtructum.) Irenæus,
Ac omnia, inquit, quoniam ab omnibus eſſet. Graculum Aeſopi.) De hoc extat apologus inter eos qui Ae-
ſopo uulgo tribuuntur. Vnde Græcis natum prouerbium αἰσώπιος κολοιὸς, hoc eſt, Aeſopicus graculus, dici ſo-
C litum in eos qui aliena pro ſuis oſtentant. Pandoram Heſiodi.) Irenæus libro ſecũdo cap. X I X. impia Va-
lentinianorum ſomnia à Philoſophis & Poetis oſtendens eſſe deſumpta. Quod autem, inquit, Saluatorem ex
omnibus factum eſſe æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus, uelut florem ſuum, non extra Heſiodi Pan
doram nouum aliquid afferunt, Quæ enim ille ait de illa, hæc hi de Saluatore inſinuant, Pandoram introducã-
tes eum, quaſi unuſquiſque Aeonum quod haberet optimum, donauerit ei. Idem cap. X X X V I I. eiuſdem libri,
Sed neque de Paulo quidem, inquit, tacendum eſt, ſed exigendum ab his in cuius Aeonis typum Apoſtolus no-
bis traditus eſt, niſi forte in Saluatoris compoſiti eorum qui & omnium collatio ſubſiſtit, quem & omnia nũ-
cupant eo quod ſit ex omnibus. De quo & Heſiodus poeta ſplendide ſignificauit, Pandoram, id eſt, omniũ mu-
nus nominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimum munus in eo ſit collatum. Et paulo poſt, Et nõ ſolum, in-
quit, per Heſiodum hoc operata eſt mater eorum myſterium dici, ſed & Pindari Lyrici ſapienter ualde, ut ce-
D let. Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes à patre diuiſa eſt, & ab omnibus diis collecta, & allata, & cõ-
pacta, Pandoram hoc modo ſignificauit, ex qua & iſti compuncti eadem ſecundum eos dicentes eiuſdem gene-
ris & ſpiritus ſunt cum illis. Rurſum libro quarto cap. I I. Valentinianos uocat peruerſiſsimos Pandoræ ſophi
ſtas, Quem patrem, inquit, uolunt nos audire hi qui ſunt Pandoræ peruerſiſsimi ſophiſtæ? utrúmne Bythum quẽ
à ſemetipſis finxerunt, an matrem æonum? (ſic enim lego pro eorum) an Vnigenitum? Porro fabulam Pandoræ
habes apud Heſiodũ, Et meminit eius Tertullianus in De corona militis, Si fuerit, inquit, aliqua Pandora quã
primam fœminarum memorat Heſiodus, hoc primum caput coronatum eſt à Charitibus quum ab omnibus mu-
neraretur. Acci Patinam.) Arbitror Accium iſtum Apitio non fuiſſe diſsimilem. Huiuſmodi patinæ mẽtio-
nem facit Annæus Seneca libro decimoquinto epiſtolarum. Memini, inquit, fuiſſe quondam in ſermone nobilem
patinam, in quam quicquid apud lautos ſolet diem ducere, properans in damnũ ſuum, popina congeſſerat. Ve-
E neriæ ſpondyliq;, & oſtrea eatenus circunciſa, qua eduntur, interuenientibus diſtinguebantur echinis, torti di
ſtracti ſine ullis oſsibus mulli cõſtrauerunt. Piget eſſe ſingula, coguntur in unum ſapores. In cœna fit, quod fieri
debet futuro in uẽtre. Et paulo poſt ſubdit, Graue eſt, inquit, luxuriari per ſingula, omnia ſemel & in eundem
ſaporẽ uerſa ponantur. In eadẽ epiſtola pauloante meminit Soſiorũ gari, Quid illud, inquit, Soſiorum garum,
precioſam malorum piſcium ſaniem, non credis urere ſalſa tabe præcordia? Hactenus ille. Talẽ Acci quoque pa
tinã fuiſſe reor. Neſtoris Cocetum.) Videtur hic Neſtor ſcriptor aliquis fuiſſe, uel inſignis gulæ magiſter.
proinde uel Coccetum fortaſsis legi poterit, quaſi à Cocco quod Granum Græci dicunt, deducatur, uel Coca-
centum quod eſſe edulij genus aiunt, ex melle & papauere commixtum. Miſcellaneam Ptolemæi.) Appa-
ret opus fuiſſe ex diuerſis contextum. Veriſimile eſt Angelum Politianum annotationibus ſuis hinc titulum
mutuatum, nam conſtat eum lucubrationes Tertulliani legiſſe, tametſi hoc uocabulo Apuleius quoque utitur.
F Quàm propius fuit.) Sic Cicero loqui ſolet, Nihil propius factum eſt quàm ut ille occideretur. Id eſt, pau-
lum abfuit. Pancarpi pannirapiam uocari.) Nos ſcripſimus, pancarpiam uocari. Nam, autore Feſto, Pancar 8
piæ dicuntur coronæ ex uario genere florum factæ. Secundinus Manichæus diuum Auguſtinum irridens qui
ueteri inſtrumento ad literam fidem haberet, Sed forte, inquit, poſt Daretis & Entelli certamen, Iacob &
ipſius pammachiam expectare uolueras? An numerum Amorreorum, an Pancarpum in arca Noe conſpicere
diſpoſueras? Significat Secundinus illud quod Geneſeos ſexto capite legimus, Tolles igitur tecum ex omnibus
eſcis quæ mandi poſſunt, & comportabis apud te, & erunt tam tibi quàm illis in cibum. Hoc uocat ille pancar-
põn. Porrò pancarpiæ coronæ nomenclatura non male competit Soteri Valent. quum ex omnium defloratio-
ne conſtet. A tam ocioſis autorib. nominum.) Notat Valent. Vt autem tantum ſigillarium extrinſe-
cus quoq; inornaſſent.) Sic etiam alibi loquitur. In hoc ipſo lib. pauloante, Vt Ouid. inquit, Metamorphoſeis
ſuas deleuiſſet. Vſurpat autẽ ſigillariũ pro ſigillari, ut exemplarium pro exemplari aduerſ. Hermog. quanquã

pluratiue dici ſoleant ſigillaria.Feſtiuè uero ludit in factitium iſtum deum, imagunculam eum appellando. G
Si uero Soteri conſtantiuos.)Nos repoſuimus,conſubſtãtiuos.Nam ſequitur infra, Fere enim paria & cõ-
ſubſtãtiua,in alterutrum ualere,ſocietas naturæ negauit. Hori opportuniſſimum auxilium.)Caſtigauimus,
Hori opportuniſſ.aux.Nam Horus(ut ſupra dictum eſt,præmiſſus à patre, Sophiæ laborãti tulit opem. Ex-
piatum.) Expiatus pro expiatione,id eſt liberatione,purgationeq;.Significat quod ante dixit,Huius (uideli-
cet Hori)prædicant opera,& repreſſam ab illicitis & purgatam à malis.Et mox,Enthymeſin uero eius , &
illam appendicem Paßionem ab Horo relegatam & crucifixam , & extra æuum factam. Chriſti & Spiri-
tus ſancti pædagogatum.)Pædagogatum uocat ideo quod ex prouidentia patris Bythi per Nun producti ſint
Chriſtus & Spiritus ſanctus,& ſtatim miſſi ut æonas inſtituerent,ſicut adoleſcentes in ludo literario aut au-
la uel in literis uel in morum ciuilitate inſtituuntur. Aeonum tutelarem reformatum .) Reformatum dixit
pro reformatione.Hoc ſupra uocat concinnationem.Metaphora eſt à tutoribus puerorum ſumpta. Fuere autẽ H
Chriſtus & Spiritus ſanctus,perinde ac tutores Aeonib.præfecti.Habes ante,Exinde refecti ſunt,& conſta-
biliti ſunt. Soteris pauoninum ornatum.) Nam quod quiſque optimum atque pulcherrimum florebat , con-
ferunt in medium,In præcedentibus dictum eſt. Pauo coloribus gemmantibus inſignis eſt , Soter Valentinia-
nus ex omnium defloratione conſtructus erat uerè Aeſopi graculus , & Heſiodi Pandora. Angelorum cõ-
paratitium antiſtatum.) Vſurpat antiſtatum iuxta quartam inflexionem pro prælatione ſiue præeminentia.
Quum autem dicit Comparatitium antiſtatum,coniungit contraria.Siquidem comparatio peræquationem ſe-
cum affert.Quid enim eſt aliud comparare quàm æquare uelle eum qui comparatur ei ad quem fit comparatio.
Et antiſtatus eminentiam ſignificat ceu diximus aduerſantem comparationi . Stulti itaque Valentiniani qui
angelos ſatellites paris generis Chriſto aſtruebant , quem ſumma fingebant excellentia præditum. Quod I
ſupereſt,inquis,Vos ualete & plaudite.Hoc ſiue Comœdia apud ueteres claudebatur in publico recitata.
Decucurriſſe.)Verbum Tertulliano familiare.Hic abſolute uſus eſt.Tranſitiue in De carne Chriſti,Quod
idem dicit Matthæus , originem Domini decurrens. Alia autem tranſiparium cothurnatio eſt .) Scripſi
trans ſiparium.Eſt autem Siparium,autore Feſto,genus ueli mimicum , quamuis in quibuſdam codicibus legi-
tur inimicum ſed perperam . Itaque ſipario ſcena uelabantur ne ſpectatoribus omnia paterent. Et inde prodi-
bant actores.Hoc uocabulo Iuuen.uſus eſt ſatyra .8.

Conſumptis opibus uocem Damaſippe locaſti
Sipario,clamoſum ageres ut phaſma Catulli.

Sipario,id eſt ſcenæ,Figuratè,ut pars pro toto accipiatur.Annæus Seneca in De tranquillitate uitæ cap.XI.
loquens de Publio Mimographo,Publius,inquit,Tragicis Comicisq; uehementior ingeniis, quoties Mimicas
ineptias,& uerba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit,inter multa alia cothurno non tantum ſipariis for- K
tiora,& hoc ait,Cuiuis poteſt accidere quod cuiquam . Vbi uidere eſt ſiparia ad ſcenas comœdiarum & Mi-
morum proprie pertinere , ſicut cothurnus Tragœdiarum eſt . Apuleius libro primo de Aſino aureo , Oro te
inquam,aulæum Tragicum dimoueto,& ſiparium ſcenicum complicato,& cedo uerbis communibus. Idem ali
bi,Aulæo ſubducto & complicitis ſipariis ſcena diſponitur . Tertullianus in principio huius libri , Cæterum,
inquit,tota in adytis diuinitas,tot ſiparia portarum,totum ſignaculum linguæ,ſimulacrum membri uirilis re-
uelatur.Sic enim caſtigauimus , quum ante legeretur , Tot ſuſpiria portarum . Siparij meminere Donatus &
Probus Grammatici.Legimus autem ſuparum & ſyparum.Porro Pleroma ipſum quod Horus cuſtodit , ſipari
loco eſt.Velut exponens enim quod dixit transſiparium,ſubiicit, Extra pleroma dico . Eſt ergo ſenſus horum
uerborum,Alia trans ſiparium cothurnatio eſt . Hoc eſt , Alia longe atrocior tragœdia eſt eorum quæ extra L
ſeptum ac circulum pleromatis acciderunt.Tragœdiarum actores utebantur cothurno,calciamenti genus eſt.
Comœdiarum,ſocco. Et tamen exitus ſub ſinu patris intra ambitum Hori cuſtodes .) Mutauimus ſcriptu-
ram ſic,& tamen ſi talis ſub ſinu patris intra ambitum Hori cuſtodis. Siue iam Achamoth.) Irenæus , En-
thymeſin,inquit,illius ſuperioris Sophiæ,quam & Achamoth uocant. Quod abhinc ſcriptam.) Nos,ſcri-
ptum.Subauditur eſt. In loca luminis aliena.) Alienus cum genitiuo.Vt in De reſurrectione carnis, In re,
inquit,aliena ſalutis. Quod pleromatis res eſt.)Ergo lux eſt intra pleroma , & extra illud tenebræ imo ua
cuũ.Irenæus Vmbratæ uanitatis loca uocat. In uacuũ atq; inane illud Epicuri.) Epicurus una cũ Leucippo,
Democrito,& Metrodoro,aſſerit indiuidua quidẽ multitudine infinita,Inane aũt magnitudine infinitũ.Inane
aũt uacuitatẽ eſſe corporis,Autor Plutarchus. Deueſtiua ſcilicet & abortiua genitura.)Lego defectiua ſci
licet & abortiua genitura.Subauditur,exiſtẽte.Siquidẽ Helleniſmum refert oratio. Et uerba quæ præcedunt, M
Nec forma,nec facies,referũtur ad geniturã nõ ad Enthymeſin. Significat aũt hic genitura partũ qui informis
erat nec ulla præditus ſpecie.Quo uocabulo in ſuperioribus libris nõ ſemel uſus eſt.Vt in De patiẽtia , Totius,
inquit,genituræ tributa dignis ſimul & indignis patiatur occurrere.In De reſurrectione carnis,Nã & exin-
de,inquit,à benedictiõe genituræ. Alioqui Latini horoſcopũ geniturã uocãt,ut apud Iul.Firmicũ eſt uidere,&
geneſim.Suetonius in Caligula,Cõſulenti quoq;,inquit,de genitura, Sulla mathematicus certiſſimã necẽ appro
pinquare affirmauit. Dũ ita rerũ habet.) Helleniſmus eſt.Nã Græci dicunt,καλῶς ἔχω τοῦ σώματος, id eſt Be
ne habeo corporis.μετρίως ἔχω τῶν χρημάτων , id eſt Mediocriter habeo pecuniarũ. Sic hic Tertullianus , Dũ
ita rerũ habet,ὅτι τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχει. Aetiologica ſiue elliptica cõſtructio eſt.Equidẽ quãdo genitiuũ
regit uerbũ ἔχω diſpoſitionẽ ſignificat,ἁπλῶς.Philoſtratus in Iconibus.καλῶς ἔχων τοῦ τρίβωνος. Cæterũ nemo
mirari debet Græcam loquendi conſuetudinem Tertullianum imitari ſubinde . Nam id temporis nihil extabat
apud

A *apud Latinos in ſacris præter utrunque teſtamentum, tantum Victor tertiuſdecimus Romanæ urbis epiſcopus*
opuſcula quædã ſcripſerat, & Apollonius, autore Hieronymo. Legebat ergo Tertullianus feruens in ſtudio ſa
crarum literarum, Ignatiũ Antiochenum, Polycarpum, Papiã, Quadratum, Ariſtidē, Agrippã, Egeſippũ, Iu-
ſtinum philoſophum & martyrē, Melitonē Aſianum, Theophilum Antiochenũ, Apollinarium, Dionyſium Co-
rinthium, Pinytum Cretēſem, Tacianum, Philippũ Cretēſem, Muſanum, Modeſtum, Bardeſanen, Irenæum, Pã-
tenum, Rhodonē, Clementē Pantæni diſcipulum, Miltiadē, Apollonium, Serapionē, Theophilum Cæſariēſem,
Bacchylum Corinthium, Polycratē Epheſium, Heraclitum, Maximum, Candidum, Apionem, Sextũ, Brabia-
num, & ſimiles ſcriptores alios Græcos. Non mirum igitur ſi ex iſtorũ aſsidua lectione adeo Græcas loquendi
formulas imbibit, ut etiã latine ſcribens illarũ interoblimiſci nequiret. Nõ quod negē autorũ quos recenſui mo
B *numēta latine fuiſſe uerſa ſi nõ omnia certe aliqua. Sed ipſe maluit ex fontibus bibere q̃ ex lacunis. Et quæ tra*
lata erant nimia religione & ſimplicitate erãt cõuerſa, quales ſunt quinque illi libri Irenæi quos apud Celtas
id eſt Lugduni quidē ſcripſit uir ſanctiſsimus Rhodanēſium mulierum faciēs mentionē quas Valētiniani dece-
perint, ſed proculdubio Græcè, nã inter Græcos ſcriptores Irenæũ annumerat Hieronymus, alioqui Tertul-
lianum quartum facturus Latinorum, nõ tertiũ. Tales inter Pontifices illos primos Romanæ urbis nõ paucos
fuiſſe crediderim qui melius Græcè nouerint q̃ Latinè. Verum habebant adhærentes ſibi interpretes. Sic diuus
Bernhardus ille Burgundio in tēplo Spirenſi per interpretē Germanicè cõcionatus eſt corã Chuonrado Aug.
& principibus Imperij Romani ſiue Germanici, quũ adornaretur expeditio illa memorabilis ad recuperandã
Palæſtinã è manibus Sarracenorum. Idē multi ſancti olim uiri factitarunt, ut inſtaurãtes olim collapſam reli-
gionē in hac ſuperiori Germania Angloſaxones illi, Vunnefridus qui & Bonifacius Romano nomine, Qui-
C *lianus, Burcherdus, Arbegaſtus, Gallus, Fridolinus, Pirminus, & apud Pruſsios Italus Bruno.* Flectitur à
ſuperioribus Chriſtus.) *Flectitur ſubaudi ex cõmiſeratione. Et ſequitur mox, Hac miſericordia functus non ſi-*
ne Spiritus ſancti ſocietate, recurrit Chriſtus in Pleroma. Irenæus, Miſertũ autē, inquit, eius ſuperiorem Chri
ſtum, & cætera. Deducitur per Horon.) *Hic fungitur officio ſuo Horos, dictus etiã μεταγωγεύς, ut ſupra*
relatũ eſt. Aborſum ut illud informet.) *Hoc eſt defectiuã & abortiuã illam genituram.* Solius ſubſtantiæ
non etiã ſcientiæ forma.) *Irenæus, Et per crucē, inquit, extenſum, ſua uirtute formaſſe formã quæ eſſet ſecundũ*
ſubſtantiam tantum, ſed non ſecundum agnitionē. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur.) *Hoc eſt cũ ali-*
quo munere ſpiritalis uidelicet ſeminis. Quã rem infra clarius explicat his uerbis, Inerat aũt, inquit, in Acha-
moth, ex ſubſtantia Sophiæ matris, peculium quoddã ſeminis ſpiritalis. Iteratur odor incorruptibilitatis.)
Declarat quid effecerit peculiũ illud relictum. Quo cõpos ſe caſus ſui potiorum deſiderio ſuppararetur.)
D *Ad fidem Gorzienſis collationis pronomen ſe deleuimus. Senſus eſt, Vt intelligēs quid ipſi acciderit extra ple*
roma eiectæ, meliorũ deſiderio ſuppararetur. i. reficeretur, recrearetur, refocillaretur, Irenæus, Et reliquiſſe
illã, inquit, uti ſentiens paſsionē quæ erga illam eſſet per ſeparationem Pleromatis, cõcupiſcat eorum quæ me-
liora eſſent, habens aliquã odorationē immortalitatis relictam in ſemetipſa à Chriſto & Spiritu ſancto. Ergo
quod Tertullianus caſum, id Irenæus paſsionē uocat. ut ſit cõpos caſus, id eſt paſsionis. Vſus eſt.) *Sēſus eſt,*
Vſuuenit ut rebus nomina tribuãtur oppido q̃ liberaliter. Hic uenit mihi in mentem prouerbij illius ueteris,
Expedit habere multa cognomina. Enthymeſis de actu fuit.) *Eſt enĩ Enthymeſis uerbale nomen apud Græ*
cos. Achamoth unde, adhuc quæritur.) *Hoc ſolum nomen paulo ante dixit ininterpretabile.* Sophia de
matre manat.) *Hinc apud Irenæũ legendũ arbitror, Vocari, inquit, Sophiã maternaliter. Mater enim eius So*
phia uocatur, Et nõ paternaliter, & Pater. Spiritus ſanctus ex angelo accipit Chriſtum.) *Irenæus. Et uo-*
E *cari, inquit, Spiritũ ſanctum ab eo qui eſt erga Chriſtum ſpiritus. Ex his uerbis apparet hic apud Tertullianũ*
non accipit ſcribendũ ſed accidit ſiue accedit, quo ſolet uti pro accidit, ut ſupra monuimus. Porro Valentinia-
ni Spiritum ſanctũ adiungebant Chriſto, ceu angelũ quendã. Itaq; proſiluit & ipſa lumen eius inquirere.)
Irenæus, In exquiſitionē, inquit, egreſſa eius luminis quod ſe dereliquiſſet, & non potuiſſet apprehēdere illud
quoniã cohercebatur ab Horo. Vt inuiſibiliter operatum.) *Irenæus, Euacuatã, inquit, ab eo qui inuiſibili-*
ter cũ ea erat uerbo, hoc eſt, Chriſto. Vt etiã inclamauerit in eam Iao.) *Apud Irenæum legitur, Iaioth. Et*
ſic Horon, inquit, cohercentē eã ne aduerſarius irrueret, dixiſſe Iaioth. Vnde & Iaioth nomen factum dicunt.
Quaſi, porrò Quirites.) *Sic baiuli inclamabant populũ, ut quiſque ſibi caueret, ne cui imprudentes ſarcinã*
impingerēt. Aut fidē Cæſaris.) *Fortaſsis, inquit Tertullianus, hoc ſibi uult incognitũ iſtud uocabulũ, quaſi*
Horos ille cuſtos Pleromatis uidens Enthymeſin tãta temeritate irruere dũ lumen illud amiſſum exquirit, quũ
F *in ſummo periculo non ſupereſſet aliud remediũ, inclamauerit fidem Cæſaris, quæ nõ ſolet implorari niſi in a-*
troci caſu. Nec habens ſuperuolare Crucē.) *Helleniſmus eſt. Græci enim habere pro poſſe uſurpant. Philo-*
ſtratus in Iconib. οὐκ ἔχων ἐπιλαβέσθαι, id eſt, non habens apprehendere, id eſt quum non poſsit apprehendere.
Quia nullum Catulli Laureolum fuerit exercitata.) *Neuius poeta Laureolum fabulã & Leõtem in car-*
cere ſcripſiſſe fertur. Poſt hunc Catullus Mimographus, qualis Laberius quoque fuit, duos Mimos compoſuit,
quorum uni Phaſmati nomen fuit, alteri Laureolo. Vtriuſque meminit Iuuenalis ſatyra octaua, his uerſib.

Conſumptis opibus uocem Damaſippe locaſti
Sipario, clamoſum ageres ut Phaſma Catulli,
Laureolum uelox etiam bene Lentulus egit,
Iudice me dignus uera cruce.

Sic Laberius Mimũ quendã, ut autor eſt Gellius, Cophinũ inſcripſit, aliũ Alexandriã, alium Fullonē. Ergo in

Laureolo Mimo iudex agebatur in crucē.Idq́; apud populū ficte repræſentabatur. At Domitianus ſontē quē- G
dā capitalis noxæ cōuictū ac dānatū ſerio iuſsit in crucē ſuffigi atq; ab urſa poſtea diſcerpi, ſpectaculū rei ue-
ræ populo exhibens.De quo facto per quā elegās epigrāma apud Martialē extat lib.primo. Id eſt huiuſmodi.

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Aſsiduam uiuo pectore pauit auem,
Nuda Calydonio ſic pectora præbuit urſo
Non falſa pendens in cruce Laureolus.
Viuebant laceri membris ſtillantibus artus.
Inque omni nuſquam corpore corpus erat.
Denique ſupplicium dederat necis ille paternæ,
Vel domini iugulum foderat enſe nocens, H
Templa uel arcano demens ſpoliauerat auro,
Subdiderat ſæuas uel tibi Roma faces,
Vicerat antiquæ ſceleratus crimina famæ,
In quo quæ fuerat fabula, pœna fuit.

Laureoli Mimi Romæ repræſentati Suetonius mentionē facit in C.Caligula,laureatū mimū uocans,ſic enim in
quibuſdā codicibus legitur,Et quū in laureato Mimo,inquit,in quo actor proripiēs ſe ruina (ſiue potius pro-
repens è ruina) ſanguinē uomuit,ut plures ſecundarū certatim experimentū artis darent, cruore ſcena abun-
dauit.Ioſephus Antiquitatū libro decimonono C.Caligulæ mortē deſcribens,uelut explicat argumentū Lau-
reoli Mimi,dū inquit,In illo ſiquidē ſpectaculo,duo ei auguria prouenerūt.Mimus namq; eſt introductus, quo
actū eſt,ut iudex deprehēſus crucifigeretur.Et Pātomimus fabulā ſaltauit Cyniræ in qua & ipſe occiſus & e- I
ius filia Myrrha uidebatur,atq; ſanguis mimica arte diffuſus & circa iudicē crucifixū, & circa Cynirā atque
Myrrhā.Porro Tertulliani qui oīs antiquitatis peritiſsimus fuit,ſenſus hic eſt,Enthymeſin nō fuiſſe exercita-
tā in ſcena,in agēda fabula illa quā Catullus Mimographus Laureolū inſcripſit, in qua iudex in crucē ageba-
tur.Alioqui ſi illā ſcenicorū hiſtrionū in repræſentāda in crucē acti præſidis fabula dexteritatē habuiſſet,for-
taſsis crucē ſuperuolaſſet,id eſt Horon. Vt deſtituta paſsioni illi ſuæ in trichea multiplicia atq; perplexa.)
Pro in trichea multiplicia repoſuimus,in tricha multiplici,ſuffragante etiā nobis collatione Gorzienſi.Quod
uero præcedit,Deſtituta,apud Ireneū eſt, Sola derelicta foris. Omni genere eius cœpit adfligi.) Eius ſub-
audi paſsionis. Mox pro metū,ſcripſimus metu. Nec ut mater eius, illa enī Aeon ad hæc pro conditione de-
terius.) Nos ſic diſtinximus & emēdauimus,Nec ut mater eius.Illa enī Aeon, at hæc pro cōditione deterius.
Sēſus eſt,Aliter autē & lōge infelicius actū fuit cū Enthymeſi filia, q̃ cū matre eius Sophia ſcrutatura maie- K
ſtatē Bythi patris,nā mater per Horon purgata à malis fuit,& deīceps cōfirmata. Atq; hoc eſt quod Ireneus,
Et nō,inquit,quēadmodū mater eius,prima Sophia, Aeon, demutationē in paſsionibus habuit,ſed cōtrarieta-
tē.Q.D.Paſsiones eius nō ſunt imminutæ ſed auctæ potius. Inſurgente adhuc & alio fluctu conuerſionis in
Chriſtū.)Pro inſurgēte alio fluctu cōuerſionis,Ireneus habet, Super hæc autē eueniſſe ei & alterā adfectio-
nē cōuerſionis ad eū qui uiuificauit eā.Ergo quod huic eſt fluctus,illi eſt adfectio. Apud Ireneū cōuerſionis le-
gendū nō cōuerſationis. In omnē hanc ſtruē mūdi.)Struē dixit pro ſtructura,ſiue cōſtructione. Vt ſæpe ſtru-
ctus pro conſtructus. Magiſter omnium Phyſicorum.) Phyſicorum nomine Philoſophos intelligit. Sic li-
9 bro primo aduerſus Marcionē,Vt plerīq; Phyſicorū formidauerint initium ac finē mundo cōſtare. Audiſti
cōuerſionē.)Ireneus. Adfectionē cōuerſionis ad eū qui uiuificauit eā, collectionē & ſubſtantiā fuiſſe materiæ L
dicunt,ex qua hic mūdus cōſtat.Ergo quod Tertullianus,Genus aliud paſsionis uocat, Ireneus dicit, Alterā
adfectionē. Ex hac omnis anima huius mūdi.)Ireneus.De cōuerſione enī,inquit,Mūdi & Demiurgi omnē
animā geneſim habuiſſe. Audiſti mœrorē & timorē.) Ireneus,de timore autē & triſtitia reliqua initiū ha-
buiſſe. Nā ex lachrymis eius uniuerſa aquarū natura manauit.)Ireneus, A lachrymis enī eius,inquit, factā
uniuerſam humidā ſubſtantiā. Vt & Nonacris inde ſudauerit quæ Alexādrū occidit.)Libet hic M. Vitru-
uij uerba aſſcribere,Tertulliano quantū ad Alexandri Magni mortē attinet cōſentientis libro de Architectu-
ra octauo,Eſt,inquit,in Arcadia Nonacris nominata terræ regio,quæ habet in mōtibus è ſaxo ſtillātes frigi-
diſsimos humores.Hæc autē aqua Stygos hydor nominatur,qua neq; argenteū,neq; æneū,neq; ferreū uas po-
teſt ſubſiſtere,ſed diſsilit & diſsipatur.Cōſeruare autē eā & cōtinere, niſi mulina ungula poteſt. Quæ etiam
memoratur ab Antipatro in prouinciā ubi erat Alexander, per Iollā filiū perlata eſſe, & ab eo ea aqua regē
eſſe necatū.Hactenus ille.De aqua uariant Plinius & Quintus Curtius. cū Vitruuio & Tertulliano cōſentit M
Pauſanias. De aqua Nonacride non tacet Seneca Naturaliū quæſtionū libro III. Quædam, inquit, aquæ mor-
tiferæ ſunt,nec odore notabiles,nec ſapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas
fallit,quia non facie,non odore ſuſpecta eſt,qualia ſunt magnorū artificū uenena, quæ deprehendi niſi morte
non poſſunt. Et Lynceſtarū inde fluxerit,quæ ebrios efficit.) Lynceſtæ Macedoniæ ſunt populi,unde Lyn-
ceſtis græca forma,cuius uim deſcribit Plinius libro ſecundo naturalis hiſtoriæ,cap.CIII.quod eſt de miraculis
aquarum fontium, & fluminum, Lynceſtis,inquit, aqua, quæ uocatur acidula, uini modo temulentos facit. Item
in Paphlagonia, & in agro Caleno.Fontis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruuius, Idem prodit de Lyn
ceſti Seneca Naturalium quæſtionum lib.tertio capite uigeſimo adiiciens hos duos uerſiculos ex Ouidio.

Quem quicunque parum moderato gutture traxit,

Haud

A *Haud aliter titubat, quàm ſi mera uina bibiſſet.*

*Et Salmacis inde ſe ſoluerit, quæ maſculos mollefacit.) Ob hunc effectum Ouidius obſcœnam uocat his car-
minibus libro decimo quinto Metamorphoſeos.*

Quodq; magis mirum, ſunt qui non corpora tantum
Verum animos etiam ualeant mutare liquores.
Cui non audita eſt obſcœnæ Salmacis unda?
Aethiopeſq; lacus, quos ſi quis faucibus hauſit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate ſoporem.

*Huius rei cauſam reddens Seneca, Similem, inquit, habet uim mero, ſed uehementiorem. Nam quemadmodũ
ebrietas donec exiccetur, dementia eſt, & nimia grauitate defertur in ſomnũ: ſic aquæ huius ſulphurea uis ha-
B bet quoddam acrius ex aere noxio uirus, quod mẽtem aut furore mouet, aut ſopore opprimit. Cæterũ unde Sal-
macis dicta ſit molles & impudicos reddere qui ex ea biberint, quod hic Tertullianus uocat, maſculos mollefa-
cere, docet M. Vitruuius architecturæ libro ſecũdo. Is, inquit (de Salmacidis fonte loquitur) falſa opinione pu-
tatur Venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint. Sed hæc opinio quare per orbem terrarũ falſo rumore
ſit propagata, non pigebit exponere. Non enim quod dicitur molles & impudicos ex ea aqua fieri, id po-
teſt eſſe, ſed eſt eius fontis poteſtas perlucida, ſaporq; egregius. Quum autem Melas & Areuanias ab Argis
& Trœzene coloniam communem eo loci deduxerunt, barbaros Caras & Lelegas eiecerunt. Hi autẽ ad mõ-
tes fugati ſe congregantes diſcurrebant, & ibi latrocinia facientes crudeliter eos uaſtabant. Poſtea de colo-
nis unus ad eum fontem propter bonitatẽ aquæ quæſtus cauſa tabernam omnibus copiis inſtruxit, eamq; exer-
cendo eos Barbaros allectabat. Ita ſingillatim decurrentes & ad cœtus cõuenientes, è duro feroq; more com-
C mutati in Græcorum conſuetudinẽ & ſuauitatem ſua uoluptate reducebantur. Ergo ea aqua nõ impudico mor-
bi uitio, ſed humanitatis dulcedine mollitis animis Barbarorũ, eam famã eſt adepta. Hæc Vitruuius. Cœle-
ſtes imb. pip. Achamothe.) Scribit Feſtus. Pipationem eſſe clamorẽ plorãtis, lingua Oſcorũ. Pipiauit ergo cœ-
leſtes imbres Achamoth, id eſt pipiando & plorãdo emiſit. Factitiũ uerbũ eſt à ſono plorantium, pi. pi. Porrò
quãdo Paterniacenſis codex manuſcriptus habet, Achamothe, cogitandum an Tertullianus ſcripſerit, Et nos
in ciſternis, &c. Proinde ex cõſternatione & pauore corporali elemẽta ducta ſunt.) Nos ſcripſimus cor-
poralia elementa Irenæum ſecuti qui ſic ait, De riſu autem eius lumen, de pauore autẽ & inconſtabilitate cor-
poralia mundi elementa. Quod Irenæus Aporiam uocat, uidetur Tertullianus cõſternationem uertiſſe. Quin
ipſe Irenæi interpres, infra, Et Aporiã autem, inquit, id eſt cõſternationẽ ſimiliter in eo quod dixerit, Et quid
D dicam, neſcio. Ridebat interdum qua conſpecti Chriſti recordans.) Irenæus, Aliquando autem, inquit, in co-
gitationem ueniens eius quod dereliquerat eam lumen, diffundebatur & ridebat. Nec obſtupeſcas, quis læ-
titia.) Opinor legendum, qui, id eſt quomodo. Sunt autem ſeptimi caſus lætitia & mœſtitia, id eſt per lætitiã
& mœſtitiam. Repoſuimusq; pro defuerit, defluxerit. Ex Gorzienſi collatione. Sicq; pridem legendum cõ-
iectaueram. Remedio iam agere.) Propter effulgentem è riſu lucem. Declarat ſeipſum. Omnẽ enim, inquit,
obſcuritatem eius, ſubaudi loci, diſcuſſit. Sed quoties ridere uoluiſſet.) Enthymeſis tenebatur magno de-
ſiderio luminis amiſſi. Et quoties ridebat, nõ habebat quidem uerum lumen, ſed luminis recordationẽ. Et tamẽ
hoc aliquid erat, ut quamlibet puſillum ſuffecturum fuerit, ne deſertoribus ſuis Chriſto & Spiritui ſancto ſup-
plex fieri cogeretur, ualde ſuperba & arrogans exiſtens quod commune mulierum uitium eſt. Deſertores
ſuos ſupplicare.) Chriſtum uidelicet & Spiritum ſanctum. Nam ſupra habes de Chriſto ſe ſubducẽte, Hac, in-
E quit, miſericordia functus non ſine Spiritus ſancti ſocietate, recurrit Chriſtus in Pleroma. Conuertitur ad
preces.) Irenæus. Ad obſecrationem, inquit, conuerſa eſt eius luminis quod dereliquerat eam, hoc eſt Chriſti.
Sed Chriſtus quem iam pigebat.) Irenæus. Qui ingreſſus, inquit in Pleroma, ipſe quidem (ut datur intelli-
gi) pigritatus eſt ſecundo deſcẽdere. Paracletum, Soterem.) Irenæus. Paracletum autẽ, inquit, miſit ad eã,
hoc eſt Saluatorem. Cum officio.) Iureconſultis officium cœtus ipſe eſt eorum qui magiſtratui inſeruiunt.
Vnde apud officium deponere, & officio tradere. In quem ſenſum & hic uſurpat Tertullianus. Atq; comi-
tatu coætaneorũ Angelorũ.) Irenæus, Mittitur autẽ, inquit, ad eam cum coætaneis ſuis angelis. Atq; hoc eſt
quod ſupra dixit Tertul. de Sotere loquens ex omniũ æonũ defloratione cõflato, Vt autẽ, inquit, tantũ ſigilla-
riũ extrinſecus inornaſſent, ſatellites ei angelos proferũt, par genus, ſi inter ſe poteſt fieri. Igitur ſi Soteri ad-
diti ſunt de nouo creati, nõ ſunt eo antiquiores ſed coætanei. Credas & cum duodecim faſcib.) In exẽplari-
F bus manu deſcriptis mẽdoſe legitur facib. Nos repoſuimus faſcib. Huiuſmodi nãq; põpa Conſules Romani ince-
debãt. Duodecim faſces & totidem ſecures cũ lectorib. L. Iun. Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis Coſſ.
poſt exactos reges ſunt additi. Ita tamen ut penes unũ tantum eſſent, qui propterea Maior conſul uocabatur.
Velamentũ ſibi obduxit.) Caſtiga locũ hunc apud Irenæũ, & pro eã lege eũ, & pro cooperationẽ, cooper-
tionẽ, hoc modo, Hãc autẽ Achamoth reueritã eum dicunt, primo quidẽ coopertionẽ impoſuiſſe ei, propter re-
uerentiã. Interpres Irenæi ἑαυτῇ, id eſt ſibi, uertit, ei. Mox ſcripſimus, Fructiferũq; ſuggeſtũ. Ex Gorzienſi col-
latiõe. Quirie chere.) κύριε χαῖρε. id eſt, Dñe, ſalue. Quib. inde cõceperat uirib.) Hoc eſt, uirib. quas in-
de, id eſt ex uiſu cõtẽplationeq; eius cõceperat, Sic Irenæus, Deinde aũt, inquit, quũ uidiſſet eũ cũ uniuerſa fru-
ctificatione ſua accurriſſe (ſiue occurriſſe) ei, uirtute accepta de uiſu eius. Atq; cõfirmat agnitione iã.) Ire-
næus, Et illũ, inquit, formaſſe eã formationẽ, quæ eſt ſecũdũ agnitionẽ. Vt fortaſſe melius hic apud Tertullia-
nũ legas, Atq; cõformat agnitione iã. Et ab oĩbus iniuriis paſſionis expumicat.) Irenæus, Et curationẽ paſ-*

ſionũ feciſſe eius, ſeparãtẽ eas ab ea. Expumicare, eſt expurgare expolireq́. Nõ hic pumicis uſus & in chartis G
leuigãdis, & ſordib. pedũ abradẽdis, in balneis. Nõ eadẽ negligentia in exterminiũ diſcretis.) Ireneus, Et
non eum neglexiſſe, inquit, nec enim erat poßibile eas exterminari quemadmodum prioris, eo quod iam ha-
bilia & poßibilia eſſent. Poßibilia dixit interpres Irenæi, pro potentia & ualida, quod Tertullianus, exerci-
tata & uſu uirioſa. Atque ita maſſaliter ſolidata.) Sic exponit quod Ireneo eſt coagulatum. Defixit ſe-
orſum in materiæ corporalem paraturam.) Hoc eſt iuxta Irenæum, Segregauit ſeparatim. Paraturam iterum
uſurpat ſubſtantiue, ut ſupra ſæpenumero. Sic libro De carne Chriſti, Debeo illos, inquit, de ſua paratura re-
percutere. Aduerſus Marc. libro I. Nulla ſibi proſpexit agnoſcendo paraturam. libro II. Sic ædificat, qui pro-
pria paratura caret. libro III, In tantum paraturam deſiderabat, ut credi poſſet. In hoc ipſo libro infra, In
hoc, inquit, & paraturam mundi proſpectam. Commutans ex incorporali paßione indita habilitatem at- H
que naturam.) Poteſt eſſe figura Græca, ut ſit ſenſus. Commutans ea uitia ſiue paßiones ex incorporali paſ-
ſione indita, ſecundum habilitatem atque naturam. Sed præſtat totam ſententiam Irenæi uerbis referre. Ne-
que enim melior expoſitio inueniri poteſt. Sed ſegregantem, inquit, ſeparatim (ſic legi pro ſeparauit) commi-
ſcuiſſe eas, & ſic aptabilitatem & naturam feciſſe in eas, ut in congregationes & corpora uenirent. Vt
duplex ſubſt. cond. ord. de uiciis, peßima: de conuerſione, paßionalis.) Irenæus, Vti, inquit, fierent duæ ſub-
10 ſtantiæ, una quidem mala ex paßionibus, altera autem conuerſione, paßionalis. Quæ nos commiſit cũ Her-
mogene.) Commiſit hoc eſt in certamen deſcendere fecit. Gladiatores proprie committuntur, quum ad digla-
diandum componuntur: ut ſupra annotauimus, ubi dixit, Abſit ut apoſtolos committam. In Præſcriptionib.

Subſtruit intrà.) Repoſuimus, ſubauit intra, pro ſubſtruit, hic nihil ſignificante. Requirebat enim locus uo-
cem obſcœnam, alioqui quid attinebat præfari uerba pudoris. Hanc ſententiam his uerbis refert Ireneus,
Hanc autem Achamoth, inquit, extra paßionem factam, concepiſſe de gratulatione eorum quæcunque ſunt lu- I
minum uiſionem, id eſt, angelorum qui erant cum eo. Quam uis letãtes ex l. p. i. imbiberat.) Irenæus. Et de-
lectatam in conſpectu eorum, inquit, peperiſſe fructus ſecundum illius imaginem, docent, partum ſpiritalem ſe-
cundum ſimilitudinem factum ſatellitum Saluatoris. Et ſibi intimarat.) Intimare pro intimum reddere, Sic
in De habitu muliebri, Nullus, inquit, clauus argentum intimat tabulis. Hac autoritate trium ſcilicet libe-
rorum.) De iure trium liberorum multa ſunt paßim in conſtitutionibus ueterum imperatorum. Vetus inter-
pres, hoc eſt expoſitor codicis Theodoſiani, qui mutilus extat, in cap. de legitimis hæredibus libro quinto, do-
cet matrem habere ius liberorum, ſi ingenua tres partus uiuos, & libertina quatuor ædiderit. Hoc priuilegiũ
etiam illis qui nullos ſuſtulerant liberos interdum Principum fauore concedebatur. Ius trium liberorum Sue-
tonio Tranquillo parum felix matrimonium experto tribuit Traianus Cæſar, id rarißime facere ſolitus, nec K
numerum excedens quem apud amplißimum ſenatum ſibi ſuffecturum dixerat. Porrò multum ualebat ius triũ
liberorum ad hæreditates adeundas. Prolatis Soteris diſciplinis.) Interpres Irenæi doctrinas uocat, Con-
uerſam, inquit, informationem eius quæ facta erat de conuerſione eius animalis ſubſtantiæ, emiſiſſe quoque à
Saluatore doctrinas. Senſus eſt, Soter docuit Enthymeſin & adiuuit. Nam paulo ante dixit Irenæus, Virtu-
tem Saluatorem fabricaſſe. Præter hæreticorum.) Iterum præter iungit cum genitiuo, ut ſupra cum abla-
tiuo aduerſus Marcionem libro quarto, Præter oneribus conſparſionum offarcinatam educit ex Aegypto,
quemadmodum illic annotauimus. Sumit enim præter pro præterquam. Cicero ad Q. Fratrem. Atque etiam è
Græcis ipſis cauendæ ſunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, ſi qui ſunt uetere Græcia di-
gni. Sic Græci τὸ πλὴν uſurpant, cum nominatiuo coniungentes, pro præterquam ſiue niſi. A quo.) Nos fe-
cimus, A qua, ſubaudi Achamoth. ſecuti Irenæum qui ſcribit, Ea quæ poſt Demiurgum ſunt, eum formaſſe latẽ- L
ter motum à matre ſua. Et ſequitur apud Tertullianum, Et ignarum matris Demiurgum. Et uelut ſingilla-
rio extrinſecus ductu.) Singillario opinor dictum pro ſingulario, quod per ſingula fiat. Singulariorum mi-
litum meminit Caßiodorus in Variis. Nomen illi Metropatoris miſcuerunt.) Ireneus, Vnde, inquit, Me-
tropatorem & Apatorem & Demiurgum eum & Fratrem uocant. Dextrorum quidem patrem dicentes eum
id eſt Pſychicorum: Siniſtrorum uerò, id eſt Hylicorum, Demiurgum: omnium autem regem. Quum deberet
illa.) Illa ſubaudi Achamoth, hæc omnia uocitari. In honorem Aeonum imagines commẽtatam.) Irenæus,
Hanc enim Enthymeſin, inquit, uolentem in Aeonum honorem omnia facere, Imaginem dicunt feciſſe eorum.

Rurſus hoc in Soterem detorquent, qui ſit operatus per illam.) Ireneus, Magis autem, inquit, Saluatorem
per ipſam, ſubaudi dicunt, imagines feciſſe. Vt ipſam quidem imaginem patris inuiſibilis, & incogniti da-
rent.) Pro darent ſcripſi, daret, ſubaudi Soter qui per Achamotham operabatur, nam ſequitur, effingeret. A- M
lioqui ſi quis darent legendum contendat, quemadmodum eſt in manuſcriptis codicibus, interpretari cogetur
de utriſq́; Achamotha uidelicet & Sotere. Et mox effingerent, legat neceſſe eſt, contra fidem exemplarium.
Ireneus certe Soteri id potius tribuit. Incognitã licet & inuiſibilis Demiurgo.) Nos ad ſenſum Irenæi ſu-
mus auſi ſcribere, incognitã ſcilicet & inuiſibilẽ Demiurgo. Vt referatur ad ipſam Achamothã quæ fuerit in-
cognita & inuiſibilis Demiurgo. Nã autor eſt Ireneus, A Sotere in imagine inuiſibilis patris cõſeruatã ipſam
Achamothã incognitã à Demiurgo. Senſus eſt. Ipſa Achamoth eſt imago patris Bythi illius inuiſibilis & inco-
gniti. Eundẽ autẽ Demiurgũ unĩ filium effingeret.) Senſus eſt, Demiurgus eſt imago unĩ filij illius unigeniti.

Archangeli uero Demiurgi opus, reliquos Aeonas exprimerẽt.) Sẽſus eſt, Angeli & Archãgeli ſunt ima-
gines Aeonũ. Multo magis patris.) Subaudi ignarũ. locus eſt. Imaginẽ nõ ignorãtis patrẽ.) Pro Nõ nos
repoſuimus, unĩ ignorãtis patrẽ. Intelligit Bythũ. Hoc eſt mulũ de aſino pingere.) Vice prouerbij uſurpat,
Mulum

A *Mulũ de aſino pingere,id eſt Ad exẽplar ineptiarũ,ſimiliũ ineptiarũ exemplũ repræſentare,aut ad mẽdaciæ,
noua mẽdacia cõfingere.Nã ſubiicit,Et Ptolemæũ deſcribere de Valẽtino.Portẽtoſas iſtas nugas prior Valẽ-
tinus cõmentus eſt,Ptolemæus aliquid de ſuo adiecit ab autore nõnihil uarians.Ergo Valẽtino hæreſeos iſtius
autori,nomen aſini cõpetit,ut muli Ptolemæo diſcipulo.Ex aſino & equa mulus gignitur menſe XII. ait Pli-
nius libro VIII.Et mox addit,Obſeruatũ,è duobus diuerſis generibus nata tertij generis fieri, & neutri pa-
rentum eſſe ſimilia:eaq; ipſa quæ ita nata ſunt,non gignere,in omni animalium genere.Vt non ſine cauſa Muli
uocabulum Ptolemæo ſit tribuendum.* Nouam prouinciam condidit, hunc mundum.) *Alludit ad morem
Imperatorum,qui prouincias ſubiugabant.Et eſt Appoſitio. Hoc Irenæus his uerbis refert,Patrem itaque &
deum dicunt factum eorum quæ ſunt extra Pleroma,fabricatorem eſſe omnium pſychicorum & hylicorum.Se-
parantem enim duas ſubſtantias confuſas,& de incorporalibus corporalia facientem,fabricaſſe quæ ſunt cœ-*
B *leſtia & terrena: & factum Hylicorum & Pſychicorum,dextrorum & ſiniſtrorum fabricatorem, leuium &
grauium,ſurſum aduolãtium,& deorſum deuergentiũ.ſic enim legendum pro demergentiũ.* Duplicis ſub-
ſtantiæ illius deſtruſæ.) *Participiũ deſtruſæ pro detruſæ reſpicit ad id quod ſupra dixit,defixit,inquit,ſeor-
ſum in materiæ corporalem paraturam.* Sublimantia.) *Abſolute accipit,hoc eſt in ſublime tendentia.*
Cum ipſam.) *Lego,Tum ipſam.* Vnde & Sabbatum dictum eſt.) *Iudæis Sabbatum ſignificabat totum* II
*tempus ſeptem dierum.Sicq; hoc loco accipit Tertullianus.Irenæus,Septem quoque cœlos feciſſe ,ſuper quos
Demiurgum eſſe dicunt,& propter hoc Hebdomodam uocant eum.Itaque uides eſſe Tertulliano Sabbatum,
quod eſt Irenæo Hebdomadas.* Cœlos autẽ noeros deputant.) *νοερούς,id eſt intellectuales. Maluit uti Græ-
ca uoce.* Et interdum Angelos eos faciunt,ſicut & ipſum Demiurgum. *Irenæus, Septem autem,inquit, cœ-
los quos intellectualeis eſſe dicunt,Angelos autem eos tradunt,& Demiurgum & ipſum Angelum, deo autẽ*
C *ſimilem.* Sicut & Paradiſum archangelum quartum.) *Irenæus,Quemadmodum,inquit, & Paradiſum ſu-
pra tertium cœlum exiſtentem uirtutem Archangeli nun dicunt eſſe,& ab hoc aliquid accepiſſe Adam con-
uerſatum in eo.Tu ſcribe pro nun IIII ut ſint notæ numerales id eſt quarti.Porro deuerſatus quo uerbo etiam
alibi Tertullianus utitur,uides nihil aliud eſſe quàm conuerſatus.* Satis meminerat Ptolemæus puerilium
dicibulorum.) *Videtur Ptolemæus Valentini ſectator id commentus eſſe de Paradiſo Archangelo quarto ſu-
pra cœlum tertium extenſo.Vocat autem puerilia dicibula, fabulas pueriles quæ ſolent pueris recitari à nu-
tricibus aut aniculis.* Nuceta.) *Nucetum locus eſt nucibus arboribus conſitus,à nuce, ut Lauretum à lau-
ro,Quercetum à quercu.* Et ideo fortaſſe non ſcit.) *Iocus eſt in Demiurgum,quem Valentiniani fabulan-
tur putaſſe omnia à ſemetipſo feciſſe,quum ea feciſſet Achamoth.Cœlum enim feciſſe neſcientem cœlum, & ho-*
D *minem plaſmaſſe ignorantem hominem,terram autem oſtendiſſe non ſcientem terram.Et in omnibus ſic dicunt
ignoraſſe eum figuras eorum quæ faciebat,& ipſam etiam ignoraſſe matrem, at ſemetipſum putaſſe omnia eſ-
ſe.Irenæi uerba ſunt.Quæ retuli idcirco ut intelligatur hic Tertullianus.* Quæ & effectum ſuum miniſtra-
bat.) *Irenæus,Cauſam autem,inquit,ei fuiſſe,matrem eius,talis operationis dicunt, quæ ſic uoluerit induce-
re eum,caput quidem & initium ſuæ ſubſtantiæ,dominum autem uniuerſæ operationis.* Cur ſibi quoque iſta
noluit eſſe nota.) *Sibi hoc eſt Demiurgo.Sibi pro ei.Cicero pro lege Manilia , Ex eodem,inquit, Ponto illa
Medæa quondam profugiſſe dicitur,quam prædicãt in fuga fratris ſui membra in iis locis,qua ſe parens pro-
ſequeretur diſſipauiſſe.Se dixit pro eam.Lucanus in quinto Pharſaliæ.* Quæ nox ſibi proxima uenit
Inſomnis, uiduo tum primum frigida lecto. *Sibi poſuit pro ei.* Interim teneam , deum Sophiam co-
gnominari.) *Auſi ſumus mutare locum,& pro Teneam deum,ſcribere tenẽdum,Subauditur,eſt,* Sophiam
E cognominari.) *Irenæus,Hanc autem,inquit,Matrem & Ogdoadam uocant,& Sophiam,& Terrã, & Hie-
ruſalem,& ſpiritum ſanctum,& Dominum maſculiniter.* Puto & barbam.) *Hoc ideo dicit,quia uocant eã
Spiritum ſanctum,& Dominum maſculine,ut modo citauimus ex Irenæo,quum tamen illa fœmina ſit , domina
appellanda non dominus.* Ne dixerim cætera.) *Intelligit eam partem qua uiri ſumus.* De animalibus ſci-
licet cenſu inualitudinis ſpiritalia accedere.) *Seoſim eſt,Demiurgus nõ erat compos ut accederet ſpiritalia,
id eſt intelligeret ſiue perciperet ſpiritalia ipſe animalis exiſtens.Et cur hoc non poterat? nempe cenſu inuali-
tudinis,id eſt propter infirmitatem.Irenæus,Et propter hoc ſuperiorem eum exiſtentem præſcire quæ ſunt ſpi-
ritualia,& ſe putaſſe ſolum deum,& per prophetas ſe dixiſſe,Ego deus,& præter me nemo.Quæ Irenæi ſen-
tentia tribus mendis eſt corrupta ſic caſtiganda atque legenda.Et propter hoc inferiorem eum exiſtentem ne-
ſcire quæ ſunt ſpiritalia,& ſe putaſſe ſolum deum,& per Prophetas edixiſſe.Ego deus,& præter me nemo.*
F Ergo & factum intelligebat.) *Hoc eſt,ſeipſum eſſe factum.* Et factitatorem facti eſſe quemcunque.)
*Supra annotauimus in ſcholiis libri aduerſus Hermogenem,Tertullianum factitatoris uocabulo conditorem
creatoremq; denotare.Sic enim illic loquitur,An & hæc,inquit,in hominis factitatione cenſetur? Idem uerbũ
etiam alibi uſurpat,Et hic mox,Saltem ſuſpectus de aliquo factitatore.Senſus autem eſt , Et conditorem De-
miurgi conditi eſſe aliquem quiſquis ſit ille.* Saltem ſuſpectus.) *Suſpectus pro ſuſpicante.* Vel quia origo
ſordidior capit.) *Capit,id eſt obuenit,cõtingit,Diabolo,συντυγχάνει.* Ex nequitia eni mœroris illum deputa-
tur.) *Irenæus,De triſtitia autem,inquit,Spiritalia malitiæ docent facta.Vnde & diabolum geneſim habuiſ-
ſe,quem & Coſmocratorem uocant,& dæmonia,& omnem ſpiritalem malitiæ ſubſtantiam.* Genituras.)
Hoc eſt,origines.Hoc uocabulo libenter utitur. Et tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant.)
*Caſtiga locum deprauatum apud Irenæum,dum ait,Coſmocratorem uero dicunt creatorem Demiurgi,Et ſcri-
be,creaturam.* Et munditenentem appellant.) *Irenæus , Quem,inquit , & Coſmocratorem uocant.* Et

ſuperiorũ

ſuperiorum magis guarum defendunt, ut ſpiritalem natura.) Irenæus, & Coſmocratorem quidem, inquit, in- G
telligere dicunt ea quæ ſunt ſuper eum, quoniam ſit ſpiritalis malitia, Demiurgum uero ignorare cum ſit ani-
malis. Cui omnes hæreſes procurantur.) Procurare & procurari ſæpe cum datiuo conſtruit, Vt libro pri
mo aduerſus Marcionem, Aemulatio autem liberando homini procurat. Et aliis locis innumeris. Singula-
rium autem poteſtatum arces.) Indicat quibus locis quoúe ſitu conſtituti ſint dij Valẽtinianorũ, Nempe

Summo loco Pleroma, id eſt tricenariæ æonum diuinitatis plenitudo,
Infra Pleroma, Achamoth,
Infra Achamotham, Demiurgus,
Infra Demiurgum, Diabolus.

Hanc rem enarrat Irenæus his uerbis, Habere autẽ, inquit, medietatis locum eam, ſcilicet Achamoth,
& eſſe quidem ſuper Demiurgum, ſubtus autem ſiue extra Pleroma uſque ad finem. Et infra, Habitare, inquit, H
matrem quidem ipſorum in eo qui ſit cæleſtis locus, hoc eſt in medietate: Demiurgum uero in eo qui ſit in cæ-
lo locus, hoc eſt in hebdomade: Coſmocratorem uero in eo qui ſit ſecundum nos mundo. Metatur medieta-
tem.) Proprie metari eſt locum deſtinare demetiriúe figendis militum tentoriis, unde dictum caſtrametari.
De hoc ſupra diximus. Nam etiam metatoris uocabulo aduerſus Marcionem Tertullianus utitur. Filium
calcans.) Videlicet Demiurgum. Magis diabolus.) Subaudi ſubeſt. Nam hunc dicunt Valentiniani in no-
ſtro mundo habitare, qui cœlis ſubeſt. Ex Sophiæ utiliſſimis caſibus.) Intellige hic Sophiam filiam, ſiue Se-
cundam, (nam hoc illi maternum nomen) quæ & Enthymeſis & Achamotha dicitur. Poſſet etiam dici inferior
Sophia, ſicut mater eius Teleti coniunx, Sophia ſuperior. Reciprocandi ſpir. ſpac. ten. om. corp. ueſtem.)
Hæc omnia per Appoſitionem ſunt interpretanda. His omnibus elementis atque corporibus ignis inſlabel I
latus eſt.) Irenæus, Ignem uero, inquit, omnibus his ineſſe mortem & corruptelam, quemadmodum & igno-
rantiam omnibus tribus paſſionibus inabſconſam docent. Febricitaſſe.) Ergo calor & ignis, paſſio fuit A-
12 chamothæ. Molitus ergo mundum Demiurgus.) Irenæus, Quum fabricaſſet igitur mundum, inquit, fecit
& hominem Choicum, non autem ab hac arida terra, ſed ab inuiſibili ſubſtantia, & ab effuſibili & fluida ma-
teria accipiẽtem. Materiæ illius ſcilicet Philoſophicæ.) Hanc aſſerens Hermogenes Africanus impugna-
tur à Tertulliano, libro qui hunc præcedit, duntaxat in hoc uolumine. Siccauerit.) Siccauerit abſolutè, pro
ſiccata fuerit ſiue inaruerit. De Sophiæ fletibus.) Intelligit Enthymeſin ſiue Achamotham. Vt & mox
quum dicit, ex pituitis & gramis Sophiæ. Sequitur ut limum ex pituitis & gramis Sophiæ conſtituiſſe cre-
damus.) Nos pro conſtituiſſe ſcripſimus, conſtitiſſe. Sunt autem Gramæ oculorum uitia, autore Feſto. Nonius
Marcellus Gramarum uocabulo pituitas oculorum accipiendas docet, Cæcilium allegans qui alicubi dixerit,
Gramoſis oculis ipſa atratis dentibus. Græci γλάμας uocant, & gramoſos γλαμυρούς. Figulat ita hominem K
Demiurgus.) Figulationis uocabulo in ſuperioribus libris etiam uſus eſt Tertullianus, Vt in De reſurrectio-
ne carnis, Bene autem, inquit, quod & plures & duriores quoque doctrinæ, totam hominis figulationem deo
noſtro cedunt. Et de afflatu ſuo animat.) Irenæus, Et in hunc, inquit, inſufflaſſe pſychicum definiunt. Ad
imaginem, & ſimilitudinem factus.) Irenæus, Et hunc, inquit, eſſe ſecundum imaginem & ſimilitudinem fa-
ctum. Vt imago quidem.) Subaudi, exiſtens. Choicus deputetur, materiali ſcilicet.) Irenæus, Secundũ
imaginem quidem hylicum, inquit, eſſe: proximum quidem ſed non eiuſdem ſubſtantiæ eſſe deo. Similitudo
autem.) Subaudi, exiſtens. Animalis.) Subaudi, deputetur. Irenæus, Secundum ſimilitudinem uero pſy-
chicum, inquit. Vnde & ſpiritum uitæ ſubſtantiam eius dictam, quum ſit ex ſpiritali definitione. Et hanc eſ-
ſe pelliceam tunicam.) Irenæus, Poſt deinde, inquit, circundatam dicunt ei Adamiticam tunicam. Hanc autem L
ſenſibilem carnem eſſe uolunt. Sic enim illic lego hoc eſt pelliceam, pro adamantinam. Siquidem in De reſur.
carnis ſic ſcribit Tertullianus noſter, Neque enim, inquit, ut quidam uolunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam
& Eua paradiſum exuti, induerunt, ipſæ erunt carnis ex limo reformatio, & cætera. ubi indubie notat Valẽ-
tinianos. Diuus Hieronymus aduerſum errores Ioannis Hieroſolymitani diſputans, inter cætera, arguit eum,
quod tunicas pelliceas humana corpora interpretetur, quibus poſt offenſam & eiectionem de Paradiſo Adam
& Eua induti ſunt, quaſi ante in Paradiſo ſine carne, neruis, & oſſibus fuerint. Peculium quoddam ſeminis
ſpiritalis.) Hoc eſt quod ſupra dixit, Et tamẽ, inquit, cum aliquo peculio relioquitur. Ne hoc quidem gna-
ro.) Figura Græca. ſecundum hoc. Id eſt, hoc ſciente. Ad hoc enim & depoſuerat & occultauerat.) Idem
prodit Irenæus his uerbis, Partum uero matris ipſorum, inquit, quæ eſt Achamoth, quem ſecundum inſpectio-
nem eorum angelorum qui ſunt erga Saluatorem, generauit, exiſtentem eiuſdem ſubſtantiæ matris ſuæ ſpirita- M
lis, & ipſum enim ignoraſſe Demiurgum dicunt, & latenter depoſitum eſſe in eum neſciente eo: uti per eum
in eam quæ ab eo eſſet animam ſeminatum & in materiale hoc corpus, geſtatum quoque uelut in utero in his
& amplificatum, paratum fiat ad ſuſceptionem perfectæ rationis. Quaſi per carnalem animam.) Nos, per
canalem animam. Appoſitiuè, Hoc eſt per animam quæ uice canalis erat. Latuit homo ſpiritalis flatu inſera-
tus.) Irenæus, Latuit igitur, inquit, quemadmodum dicunt, Demiurgum, conſeminatus in ſufflatione eius à So-
phia, ſpiritalis homo, inenarrabili uirtute & prouidentia. Atque hoc ultimum eſt quod Tertullianus mox di-
xit, Accipe induſtriam, inquit, clandeſtinæ prouidentiæ huius. Et pariter corpori inductus.) Subaudi eſt.

Quia non magis ſemen nouerat matris Demiurgus, quàm ipſam.) Irenæus, Quemadmodum enim, inquit,
matrem ſuam ignorauit, ſic & ſemen eius. Eccleſiæ ſupernæ ſpeculum.) Irenæus habet, exemplum. Et
hominis incenſum.) Nos fidem ſecuti Gorzienſis collationis præpoſitionem in expunximus. Irenæus, Et hunc,
inquit,

A *inquit, eſſe in ſemetipſis hominem uolunt, uti habeant animam quidem à Demiurgo, corpus autẽ à limo, & car-*
nem à Materia. Spiritalem uero hominem à matre Achamoth. Choicum, ſubſtãtia de χ̃ς ſ carnem, materia.)
Hoc eſt, Choicum à ſubſtantia de χ̃ς: carnem, ſiue carneũ ſubaudi cenſum, à materia. Totius ſentẽtiæ hic eſt ſen
ſus: Eum cenſum, nempe ſpiritalem ab Achamoth eſſe dicunt Valentiniani, quemadmodum animalem cenſum à
Demiurgo: Choicum autem cenſum à ſubſtantia de χ̃ς, hoc eſt ab illa materia Philoſophica in quam hæretici
quidam principium illud in quo deus fecerit & cælum & terram interpretantur, quaſi ſubſtantiuum & corpu
lentum. Et carnem, hoc eſt carnalem cenſum, à materia. Ex hoc quadruplici hominis cenſu, Spiritali, Animali,
Choico, & Carnali, nouum Geryonem conſtituunt Valentiniani, non triformem ut ille fuit, ſed quadriformẽ.
Habes nouum, id eſt quadruplum, Geryonem.) Suſtulimus præpoſitionem In, admonente nos Gorziẽſi col
latione. Porrò Geryonem ipſum non triplicis naturæ, ut fabulis proditur, fuiſſe ferunt: ſed tres fratres tantæ
B concordiæ extitiſſe, ut uno animo omnes regi niderentur. Ex Iuſtino. Sic & exitũ ſingulis diuidunt.) Sin-
gulis, ſubaudi cenſibus. Vt mox, Materiali, ſubaudi cenſui, Item Animali, ſcilicet cenſui, Et ſpiritalem, ſcilicet
cenſum. Item Animalis, ſcilicet cenſus. Materiali quidem, id eſt carnali.) Irenæus, Quum ſint igitur tres,
inquit, Alterum Materiale, quod etiam ſiniſtrum uocant, ex neceſſitate perire dicunt: quippe quum nullam
ſperationem (id eſt ſpem) incorruptelæ recipere poſſit. Vtpote inter Materialem Spiritalemq́; nuncianti.)
Sic legitur in codicib. manu deſcriptis. Sed nos auſi ſumus mutare lectionem, & ſcribere, nutanti. Nam utitur
metaphora lancis in libra. Irenæus, Animale uero, quod etiam dextrum appellant, quum ſit medium Spiritalis
& Materialis, illuc redigi quocunque decliuauerit. Atque hoc eſt quod Tertullianus hic dicit, Et illac debito,
qua plurimum aduuerit. Nam lanx uelut annuit in eam partem in quam propendet. Antequam certò conſiſtit,
C nutat. Cæterum Spiritalem emitti in Animalis comparationem.) Comparationem hic nihil aliud ſignificat
niſi præparationem formationemq́;. Vt erudiri cum eo & exerceri in conuerſationibus potuit.) Aut ut
potuit exponendum, id eſt prout potuit: Aut ſcribendum poſſit. Quod mihi magis probatur. Irenæus, Spiri-
tale uero, inquit, emiſſum eſſe, uti hic Animali coniunctum formetur, coeruditum ei in conuerſationibus. Expo
ne, ut erudiri & exerceri, ſcilicet Animalis cenſus poſſit cum eo, ſcilicet Spiritali, in conuerſationib. Porrò
conuerſationis uocabulum, haud inelegans eſt. Iuſtinus lib. xliij. Inde denique, inquit, conuerſatione nutricis,
eximia puero pernicitas fuit. Loquitur de expoſititio puero quem cerua aluerat. Indiguiſſe enim Animalẽ
etiam ſenſib. diſcip.) Irenæus, Opus erat enim, inquit, Animali ſenſibilibus diſciplinis. In hoc & paraturã
mundi proſpectam.) Et hic paraturam habes pro creatione ſiue condicione mundi. Irenæus, Ob quam cauſam,
inquit, & mundum fabricatum eſſe dicunt. In hoc & Soterem in mundo repræſentatum.) Irenæus, Et Sal
uatorem, inquit, ad hoc ueniſſe Animalem, quia ſuæ poteſtatis eſt, ut id ſaluet. Alia adhuc compoſitione mõ-
D ſtroſum, uolunt illum proſpicias earum ſubſtantiarum induiſſe.) Nos proſpiciẽtias ſcripſimus pro proſpicias,
Ex Gorzienſi. Significat Tertulliano hoc loco proſpicientia ſpecimen quoddam, Pro induiſſe uero ſumus auſi
ſcribere, induiſſe, autem nobis uellente Irenæo dum ſic loqui pergit, Quæ enim ſaluaturus erat, eorum primi-
tias eum ſuſcepiſſe dicunt. Librarius, induiſſe. tranſpoſitis literis uertit in induiſſe. Quarum ſummam ſalu 13
tis eſſet redacturus.) Scripſimus, ſaluti: ex Gorzienſi collatione. Sic autem etiam alibi loqui ſolet Tertull.
utens redigendi uerbo. Vt ſpiritalem quidem ſuſceperis ab Achamoth.) Vt ſpiritalem, ſubaudi ſubſtantiã.
Pro ſuſceperis ſuppoſuimus ſuſceperit, id exigente ſenſu. Animalem uero quem mox à Demiurgo induit
Chriſtum.) Aut appoſitio eſt, aut figura Græca, hoc eſt Soter ſuſcepit Animalem ſubſtantiam, ſecundum Chri
ſtum quem mox induit à Demiurgo. Nam Valentiniani Demiurgo quoque ſuum Chriſtum filium naturalem aſ-
E ſignabant. Cæterum corporalem, ex Animali ſubſtantia.) Irenæus, Eum ſuſcepiſſe dicunt, ab Achamoth
quidem ſpiritale: à Demiurgo autem indutum Pſychicum, id eſt Animalem Chriſtum. Sed miro & inenar-
rabili rationis ingenio conſtructam.) Subaudi ſubſtantiam. Quod rationis ingenium uocat hic Tertullianus,
Irenæi interpres diſpoſitionem dicit, A diſpoſitione autem, inquit, circundatũ corpus, Animalem habens ſub-
ſtantiam, paratum uero inenarrabili arte, ut niſibile, & palpabile, & paſſibile fieret. Idẽ infra, Dicunt enim,
inquit, Sotera induiſſe corpus Animale, de diſpoſitione aptatum inenarrabili prouidentia, ut uiſibile & pal-
pabile fieret. Adminiſtrationis cauſam ui contuliſſe.) Senſus eſt, Corporalis illa ſubſtantia inenarrabili ra
tionis ingenio conſtructa, ui ſua contulit Soteri Valentinianorum cauſam adminiſtrationis, id eſt humanarum
& communium functionum, Id declarat. Quo congreſſui, & conſpectui, & contactui, & defunctui, ingra-
tis ſubiaceret.) Hoc eſt ut ipſe Soter non ſua ſponte & inuitus (id enim ſignificat ingratis) ſubiaceret con-
F greſſui, & conſpectui, & contactui, & defunctui, hoc eſt functioni cuilibet, quam exercet homo. Defunctus
iuxta quartam inflexionem pro defunctione ſiue functione. Terentius Eunucho, Opus faciam, ut defatiger uſ-
que ingratus ut dormiam. Ingratus, inquit Donatus, id eſt non ultro, quia nobis ultronea grata ſunt, ingrata
quæ ab inuitis fiunt ac recuſantibus. Hinc ingratis aduerbium quibuſdam uſurpatum. Materiale autem ni-
hil in eo fuiſſe.) Irenæus, Et hylicum autem nihil omnino ſuſcepit. Vtpote ſalutis alienum.) Alienus cum
genitiuo. Vt in De reſurrectiõe carnis, Alienam culpæ. Irenæus. Non enim eſſe hylicon capax ſalutis. A ſpe
etiam ſalutis excipiant.) Nos ex Gorzienſi collatione ſcripſimus, expellant. In quem tanti licentiam Ieſ
inſerunt quidam.) Nos ab exemplaribus nihil adiuti, ſcripſimus, In quem tanta licentia Ieſum inſerunt quidã.
Porrò Valentiniani inſerunt Ieſum illum ex omnium æonum defloratione conſtantem Soterem, in Animalem
Demiurgi Chriſtum, fartilem Chriſtum conſtituentes. Et ſemen Spiritale eodem modo in Animale infulciunt,
quemadmodum patebit in ſequentib. Eſſe etiam Demiurgo ſuum Chriſtum filium naturalem.) Irenæus, Sunt
autem,

*autem,inquit,qui dicant emiſiſſe eum,ſcilicet Demiurgum,Chriſtũ filium ſuum,ſed Animalem. Promulga- G
tum profertis.)* Nos,Prophetis.Irenæus,*Et de hoc,inquit,per Prophetas locutum eſſe. In præpoſitionum
quæſtiunibus poſitum.)* Hoc dicit propter præpoſitiones ex & per.Exponunt *enim Chriſtum ex uirgine na-
tum,hoc eſt per uirginem.*Irenæus,*Eſſe autem,inquit,hunc qui per Mariam tranſierit, quemadmodum aqua
per tubum tranſit. Super hunc itaque Chriſtum,deuolaſſe tunc in Baptiſmatis ſacramento Ieu,per effigiem
columbæ.)* Pro Ieu ſcripſimus Ieſum.Irenæus,*Et in hunc(hoc eſt in Animalem Demiurgi Chriſtum)In Baptiſ
mate deſcendiſſe,illum qui eſſet de Pleromate ex omnib.Saluatorem in figura columbæ. Ex Achamoth ſpi
ritalis ſeminis condimentum.)* Irenæus,*Fuiſſe autem,inquit,in eo & illud quod eſt ab Achamoth ſemen ſpiri-
tale. Quatuor enim ſubſtantiis ſtipant.)* Irenæus, *Dominum igitur noſtrum,inquit, ex quatuor his com-
poſitum fuiſſe dicunt,ſeruantem typum primogeniti & primi quaternionis: de ſpiritali, quod erat ab Acha- H
moth: & de animali quod erat de Demiurgo: & de diſpoſitione, quod erat factum inenarrabili arte: & de
ſaluatore,quod erat illa quæ deſcendit in eum columba. Impaſſibilis,inlæſibilis.)* Irenæus, *Et hunc quidē,
inquit,impaſſibilem perſeueraſſe,non enim poſſibile erat pati eum,quum eſſet incomprehenſibilis & inuiſibi-
lis. Diſceſſit ab illo in cognitione Pilati.)* Irenæus,*Et propter hoc,inquit,ablatum eſſe, quum traderetur
ad Pilatum,illum qui depoſitus erat in eum ſpiritus Chriſti. Proinde nec matris ſemen admiſit iniurias, ea-
que inſubditiuum,& ne ipſi quidem Demiurgo compertum.)* Inſubditiuum ui fallor etiam uſurpauit aduer-
ſus Hermogenem ſcribens.Irenæus,*Sed ne id quidem,inquit,quod à matre erat ſemen,paſſum eſſe dicunt. Im-
paſſibile enim & illud,quippe ſpiritale,& inuiſibile,etiam ipſi Demiurgo. Patitur uero Animalis & car-
neus Chriſtus.)* Hanc ſententiam clarè exponit Irenæus ſic ſcribens, *Paſſus eſt autem,inquit,ſecundum hos,
Animalis Chriſtus,& ille qui ex diſpoſitione fabricatus in myſterio,ut oſtendat per eum Mater typum ſupe- I
rioris Chriſti, illius qui extenſus eſt cruci,& formauit Achamoth formationem ſecundum ſubſtantiam.Omnia
enim hæc exempla illorum eſſe dicunt.*Hactenus ille.Expone ergo,*In deliniationem ſuperioris Chriſti*, id eſt
in typum, in exemplum. *In Achamoth formandum.)* Scripſimus, *ad Achamoth formandam. Interea
Demiurgus omnium adhuc neſcius.)* Hoc eſt quod Irenæus dicit,*Demiurgum autem,inquit, nihil horum co-
gnouiſſe oſtendunt ante ſaluatoris aduentum.*Item infra.*Et ſic ignorantem eum conſeruaſſe uſque ad aduen-
tum ſaluatoris. Diuidunt enim & prophetiare patrocinium.)* Nos fecimus,*Prophetiale*. Et mox ſcripſi-
mus,*in ſemen*,autore Irenæo qui ait,*Deinceps diuidunt prophetias, aliquid quidem à Matre dictum docētes,
aliquid à ſemine,aliquid autem ab ipſo Demiurgo. Vbi aduentum Soteris accepit.)* Irenæus,*Quum ueniſ-
ſet autem ſaluator,inquit,didiciſſe eum(ſcilicet Demiurgum)ab eo omnia dicūt, & in gaudium ei ceſſiſſe cum K
omni uirtute ſua,& eum eſſe illum in Euangelio Centurionem,dicentem ſaluatori, Et ego enim ſub poteſtate
mea habeo milites & ſeruos,& quod iuſſero faciunt. Centurio de Euangelio.)* Appoſitio eſt. *Ita exin-
de ſecurus,diſpenſationem mundi huius,uel maxime eccleſiæ protegendæ nomine,quanto te oportuerit,inſe-
quitur.)* Pro *quanto te* ſcripſimus,*quanto tempore*.Irenæus,*Perfecturum autem eum,inquit,eam quæ ſecun-
dum ipſum eſt mundi creationem,uſque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter eccleſiæ diligen-
tiam atque curam,& propter agnitionem præparati præmij,quoniam in locum Matris tranſibit.* Vbi uides
quod creationem mundi dicit,Tertullianum diſpenſationem mundi uocare. *Quæ de totius generis humani
diſpoſitione iuſſerat.)* In omnibus exemplaribus uetuſtis eſt *iuſſerat*, nos tamen auſi ſumus id uertere in *diſ
ſerant*,ſcilicet Valentiniani. *Triformem naturam primordio profecti.)* Et hic contra conſenſum codicum
mutauimus *profecti* in *profeſſi*.Irenæus,*Hominum autem,inquit,tria genera dicunt, Spiritalem, Pſychicum,
Choicum,quemadmodum fuit Cain,Abel.Seth,ut oſtendant & ex his tres naturas,iam non ſecundum unum- L
quenque,ſed ſecundum genus. Et tamen inuutā in Adam.)* Inuuta ab inuuiēdo quod Græci dicunt ὑνῶδης.

14 *Naturæ atque ſententiæ.)* Pro *ſententiæ* libuit ſcribere *eſſentiæ*.Nam ſequitur paulo poſt,*Qui imperfectæ
eſſentiæ ſumus. Choicum ſaluti degeneratum.)* Sicut degenerem appellamus eum qui generoſus non eſt, ita
degeneratum ſaluti uocat,quod ad ſalutem non eſt generatum. *Animale mediæ ſpei deliberatum.)* Delibe
ratum hoc eſt adiudicatum.Feſtus Pompeius autor eſt Deliberare à libella qua quid perpenditur dictum.Et ſu
pra dixit utens metaphora aliquid in libra appendentis quum de Animali cenſu loqueretur,*Animali uero,in-
quit,quem & dextrum appellant,dubitatum euentum,utpote inter Materialem Spiritalemq; nutanti, & illac
debito qua plurimum aduerit*.Hinc uideri poteſt non inepte hoc uocabulum præſenti loco accommodaſſe.

De obuenientia.) Vſurpat obuenientiam ſubſtantiuè ceu ſuprà Delinquentiam, Peccantiam, Nocentiam M
& proximè Proſpicientiam.Obueniendi uerbo ſolent uti Iureconſulti.Nam propriè obueniunt nobis bona quæ
aliunde ad nos deferuntur.Vnde hæreditas obuenire dicitur.Eleganter Seneca, *Philoſophia homini,inquit,
non obuenit, ſed eam ſibi quærere debet*.Hinc obuentiones apud Vlpianum pro reditibus annuis. *Id eſt ani-
mali ſenſui inſcriptas.)* Nos ſcripſimus *cenſui*.Nam ſuprà dixit,*Et hominis cenſum*.Item *Animalem cenſum &
Materialem,Spiritalemq;*.Quod uero de Achamotha in ſuperioribus exiſtente & in bonas animas de pluente
hic dicit,id nimirum eſt quod Irenæus *Eas,inquit,quæ habuerunt ſemen id quod eſt ab Achamoth,animas me-
liores dicunt fuiſſe quàm reliquas. Choicum enim genus,id eſt malas animas,nunquam capere ſalutaria.)*
Irenæus,*Choicum,inquit,impoſſibile eſt ſalutem percipere.Non enim eſſe illud capax ſalutis dicunt. Et in-
reformabilem naturam pronunciauerunt.)* Fidem Gorzienſis collationis ſecuti,genitiuum *naturæ* adiecimus.
Et inrefor.naturæ naturam pronunciauerunt. *Modicum & paruulum iactu.)* Subaudi *eſt*. Irenæus, *Spiri-
talia uero inſeminat,inquit,Achamoth ex illo tempore uſque nunc,propter quod & animæ erudientur quidē
hic,&*

A *hic, & ſemina enutrita quia puſilla emittantur, &c.* Sed eruditus huius fides augetur atque prouehitur.) *Nos ſcripſimus, eruditu huius fides augetur. Nam gaudet nominibus quartæ inflexionis. Sic infra, pro prolatione prolatum uſurpat. Id quod etiam Tacito ſolenne eſt, apud quem legis, Accitu, Cõceſſu, Obiectu, Diſtinctu, Subuectu, transpoſitu. Prouiſu, Miſſu, Lectu, Aduectu, & Indutui gerere: Vt apud Liuium armatu, & Diuiſui eſſe, & receptum habere. Porrò quod hic dicit Tertullianus, Eruditu huius fides augetur atque prouehitur: conſonat cum illo quod præcedit, Spiritalem emitti in Animalis comparationem, ut erudiri cum eo & exerceri in conuerſationibus poſſit. Verbum erudiri in libro De carne Chriſti eleganter uſurpat, Quia per florem, inquit, & ex flore, omnis arbor eruditur in fructum.* Supra diximus.) *Maluimus ſcribere, ceu prædiximus, Indicat autem eum locum ubi ſupra dixit de ſemine loquens, Ad hoc enim & depoſuerat & occultauerat, ut quum Demiurgus animam mox de ſuo afflatu in Adam communicaret, pariter & ſemen illud ſpi-*
B *ritale quaſi per eandem animam deriuaretur in Choicum: atque ita formatũ in corpore materiali, uelut in utero, & adultum illic, idoneum inueniretur ſuſcipiendo quandoque ſermoni perfecto.* Animæ quæ hoc ipſo ita cæteris præuertant.) *Admonente nos ſenſu uerborum, ſcripſimus, Animæq́; hoc ipſo ita cæteris præuertunt, ut & cætera. Hoc eſt quod ex Irenæo paulo ante citauimus. Eas, inquit, quæ habuerunt ſemen id quod eſt ab Achamoth, animas meliores eſſe dicunt quàm reliquas. Præuertunt autem, id eſt anteuertunt, ſuperant & excellunt cæteras. Tacitus libro VII. Rhodij, inquit, impigrè præuerterunt.* Vt Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit.) *Non omiſit & hoc Irenæus conſequenter dicens, Quapropter, inquit, & plus eas dilectas à Demiurgo non ſciente cauſam, ſed à ſemetipſo putante eſſe taleis.* Ex eorum ergo Laterculo.) *Nos ſcripſimus, earum ſubaudi, animarum. Et allegere pro allegare. Eſt autem Laterculum libri nomen, in quo di-*
C *gnitatum omnium tam militarium quàm ciuilium cognitio continebatur. Hic erat penes Primicerium notariorum. Sanè in uolumine quod deſcriptionem Imperialiũ officiorum quũ Orientis tum Occidẽtis cum imaginibus cõplectitur, Laterculi picturã cernere eſt, ſed maioris. Vt etiã minus fuiſſe ſcias, cuius fit mẽtio in Codice lib. primo de officio quæſtoris, L. Totius minoris Laterculi curã. Sacrũ Laterculũ Iuſtinianus appellat in libris Authẽticorũ in tractatu. Vt iudices ſine quoquo ſuffragio fiant, Itẽ in tractatu de mandatis Principũ, in principio: Et Laterculenſes, laterculis præfectos, in l. Cõperimus, & in l. fi. C. de proximis ſacrorũ ſcriniorũ cæteriſq́; qui in ſacris ſcriniis militãt. libro XII. Porrò ſuſpicor maius Laterculum dignitates ciuiles cõtinuiſſe, minus dignitates militares. Id quod colligo ex l. Totius. C. de offic. quæſt. lib. primo.* Et in reges, & in ſacerdotes, allegere cõſueuerat.) *Sic enim caſtigauimus. Irenæus, Quapropter, inquit, & in Prophetas, aiunt, diſtribuebat eas, & ſacerdotes, & reges.* Quæ nunc quoque ſi pl.) *Refert impiam ac ſtultam Valentinianorum ſententiam.* Ideoq́; nec operationes ſibi neceſſarias exiſtimant.) *Hoc eſt quod & Irenæus tradit,*
D *Semetipſos, inquit, non per operationẽ, ſed eo quod ſunt naturaliter ſpiritales omnino ſaluari dicunt. Quemadmodum enim Choicũ impoſſibile eſt ſalutem percipere, (nõ enim eſſe illud capax ſalutis dicunt) ſic iterum, quod Spiritale, quod ſemetipſos eſſe uolũt, impoſſibile eſſe corruptelam percipere, licet in quibuſcunq́; fuerint facti. Quemadmodũ enim aurum in cœno depoſitum, nõ amittit decorem ſuum, ſed ſuã naturam cuſtodit, quum cœnum nihil nocere auro poſſit: ſic & ſemetipſos dicunt, licet in quibuſcunque materialibus operibus ſint, nihil ſemetipſos noceri, neq́; amittere ſpiritalem ſubſtantiam. Quapropter & intimorate omnia quæ uetantur, hi qui ſunt ipſorum perfecti, operãtur, de quibus ſcripturæ confirmant, quoniã qui faciunt ea, regnum dei non hæreditabunt. Etenim idolothyta indifferenter mãducant, nihil inquinari ab his putantes, Et in omnem diem feſtum Ethnicorum pro uoluntate in honore eorũ factum, primi conueniunt, ut ne hoc quidem abſtineant, quod*
E *eſt apud deum & apud homines odioſum muneris homicidiale ſpectaculum. Quidam autem & carnis uoluptatibus inſatiabiliter inſeruientes, carnalia carnalib. ſpiritalia ſpiritalib. reddi dicunt. Et quidam ex ipſis clam eas mulieres quæ diſcunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ ſæpe ab his ſuaſæ poſt cõuerſæ mulieres ad Eccleſiam dei, cum reliquo errore & hoc confeſſæ ſunt. Alij uero ne manifeſte quidem erubeſcẽtes, quaſcunq́; adamauerint mulieres, has à uiris ſuis abſtrahentes, ſuas nuptas fecerunt. Alij uero ualde modeſtè initio, quaſi cum ſororibus fingentes habitare, procedente tempore manifeſtati ſunt, grauida ſorore à fratre facta: Et alia multa odioſa & irreligioſa facientes. Hæc Irenæus Græcolatinus.* Martyrij quoque eludentes neceſſitatem.) *Tam amans martyrij fuit Tertullianus, quod omnibus ubique perſuadere nititur, non fugiendum ſed animoſe & conſtanter Chriſtiano ſuſtinendum, ut à piis hic etiam atro calculo notari meruerit, propter neceſſitatem quam feruentius quàm cautius aſtruebat. Hinc illæ Martyrij nõ uno loco commendatio-*
F *nes, & fugæ in perſecutione deteſtatio, cui rei proprium librum dicauit, qui inter alios in hoc uolumine ſequitur.* Vt ſalutem quam non de priuilegio ſtatus poſſidemus.) *Subaudi, nos orthodoxi. Igitur Valentiniani de priuilegio ſtatus ſalutem poſſidebant. Ac ſeipſos appellabant Spiritaleis: nos uero orthodoxos, Animaleis. Quapropter, inquit Irenæus, nobis quidem quos Pſychicos uocant, & de ſeculo, eſſe dicunt neceſſariam continentiam & bonã operationem, uti per eam ueniamus in medietatis locum. Sibi autem Spiritalibus & Perfectis uocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, ſed ſemen quod eſt inde puſillum quidem demiſſum, hic autem perfectum factum. Item, ut eſt apud eundem, nos in uſu gratiam accipere dicunt, qua propter & auferri à nobis: Semetipſos autem propriè poſſidere, deſurſum ab inenarrabili & innominabili Syzygia deſcendentẽ habere gratiam: & propterea adiici eis.* Nobis enim inſcriptura huius ſeminis.) *Subaudi competit ſecundum Valentinianos, Aut, tribuitur nobis orthodoxis, à Valẽtinianis. Supra dixit, Vt quos Achamoth in ſuperioribus in animas bonas depluat, id eſt Animali cẽſui inſcriptas, ſic hic utitur inſcripturæ uoca-*

Perfecti Valentinianorũ Veſcũtur idolothytis, Interſunt feſtis ſolẽnitatibus gentilium.
Interſunt ſpectaculis Sanctitas Valentinianorum.

*bulo pro nota ſiue cenſu ſeminis Animalis. Illi uero & de paſſiuitate uitæ.) Paſſiuitatem uitæ uocat incõ- G
poſitam & licentioſam uitæ libertatem, qua Valentinianos fuiſſe notabileis, paulo ante ex Irenæo prolixè e-
tiam retulimus. Quid ſit paſſiuum Tertulliano, multis iam locis expoſuimus. Et diligentia delictorum.)
Diligentiam delictorum, uocat affectum & ſtudium ad delinquendum ſiue peccandum. Nam Valentiniani di-
cebant, ut eſt apud Irenæum, ſe non amittere ſpiritalem ſubſtãtiam in quanlibet uitioſis criminibus uerſantes:
quod impoſſibile eſſet id quod Spiritale eſt, corruptionem ſentire, auri inſtar quod etiam in cœno ſuam naturã
obtinet. Quoniam & ipſa delinquendo profecit.) Nam deliquit inquirendo lumen Chriſti ſuperioris, ab
Horo depulſa quo minus pergeret. Tentabat enim rem illicitam. Nam & honorandorum coniugiorum ſu-
pernorum gratiæ.) Irenæus, Quapropter, inquit, & omni modo oportere eos ſemper Syzygiæ (id eſt coniu-
gij) meditari myſterium. Alioqnin degenerem nec legitimum ueritatis.) Legitimus ueritatis, ut ſupra ad- H
uerſus Marcionem lib. iiij. Obnoxius confuſionis. Qui deuerſatus in mundo.) Deuerſatus pro uerſatus. Sic
ſupra, Ex cuius, inquit, uirtute ſumpſerit Adam deuerſatus illic inter nubeculas & arbuſculas. Aduerſus Mar-
cionem libro ſecundo, Quatenus, inquit, & ipſi deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis de-
uerſatum iam credidiſtis. Non amauerit fœminam, nec ſe ei iunxerit.) Irenæus, Quapropter, inquit, omni-
modo oportere eos dicunt ſemper Syzygiæ meditari myſterium. Et hoc ſuadent in ſenſibilibus his ſermonibus
dicentes ſic, Quicunque in ſeculo eſt, & uxorem non amat ut ei coniungatur, non eſt de ueritate, & non tran-
ſiet in ueritatem. Subito Achamoth totam maſſam ſeminis ſui preſſerit.) Auſus ſum ſcribere, Vbi totã meſ-
ſem Achamoth ſeminis ſui preſſerit. Vtitur autem metaphora fruges maturas demetentis, & quod demeſſum
eſt in horreum conuehentis, molentis deinde, & poſtremo in conſperſionem temperantis donec totum fermẽ- I
tetur. Irenæus, Quum autem uniuerſum ſemen, inquit, perfectum fuerit. Hæc uerba Tertullianus per copiam
extendit, ſic dicens, Meſſem preſſerit, ut Virgilius Et ruris opaci*

Falce premes umbram. Et alibi,

Quod ſupereſt, quæcunque premes uirgulta per agros.

*Vel quũ ad molas delatũ.) Subaudi ſemen. In conſparſionis ſalutaris. Legendũ, In cõſperſionis aluea-
ria abſcõderit, ut ſit alueare pro uaſe piſtorio cauo in quo fit cõſperſio, hoc eſt farina aqua cõſpergitur & tẽ-
peratur. Porrò defarinatũ elegãter dixit de ſemine per molarem cõminuto. Donec totũ confrequẽtetur.)
Scribo cõfermẽtetur. Tũc cõſummatio urgebit.) Irenæus, Cõſummationẽ uero dicũt futurã, quum forma-
tũ & perfectũ fuerit ſciẽtia nunc ſpiritale, hoc eſt homines qui perfectã agnitionẽ habent de deo, & hi qui ab
Achamoth initiati ſunt myſteria. Eſſe autẽ hos ſemetipſos dicunt Valẽtiniani. Igitur in primis ipſa Acha- K
moth.) Dixit de cõſummatione. Nũc incipit agere de diſpẽſatione mercedis. De regiõe medietatis.) Nã ſu-
pra habes de arcibus ſingulariũ poteſtatũ, ubi diſputat quibus finibus collocentur, Inferius illũ, inquit (hoc eſt
Tricenariũ Pleromatis inhabitatorem) metatur medietatẽ Achamoth. De tabulato ſecũdo.) Tabulati ſe-
cundi nomẽclatura, medietatis regionem intelligit, ut ſummi uocabulo ipſum Pleroma. Reſtituta pleroma-
tiæ ſtatim.) Nos ſcripſimus, Reſtituta pleromati. Et ſtatim excipit. Comparcinus ille Soter, ſponſus.) Scio
religioſe uerſandum eſſe in monumentis ueterum autorum nec temerè aut ſtatim mutandum quod non intelli-
gas, & hic meus eſt mos. Tamen non potui mihi temperare quin hic pro Comparcinus ſcriberem, Compactitius
ille Soter, quum quod compingendi uerbo ſupra de Sotere loquens Tertullianus utitur, Pulcherrimum, inquit,
Pleromatis ſydus fructumq; perfectum compingunt: tum quod Irenæus ſaluatorem, inquit, qui eſt ex omnibus
factus. Quod ſi cui magis arridet comparcinus, reponat id in libro ſuo. Nec ſine cauſa admoneo lectorem. Cæ- L
terum quod hic Tertullianus narrat, exponit his uerbis Irenæus, Quum autem, inquit, uniuerſum ſemen per-
fectum fuerit, Achamoth quidem matrem ipſorũ tranſire de medietatis loco dicunt, & intra Pleroma introi-
re, & recipere ſpõſum ſuum ſaluatorem, qui eſt ex omnibus factus: uti Syzygia fiat ſaluatoris & Sophiæ quæ*
15 *eſt Achamoth. Hic erit in ſcripturis ſponſus: & ſponſalis Pleroma.) Horum uerborum hic uidetur ſenſus
eſſe, Quoties in ſacris literis ſponſi mentio fiat, hunc Sotera uenire intelligendum ſecundum nænias Valentini,
præterea quoties ſponſalis lecti ſiue thalami nomẽ occurrat, ipſum Pleroma accipiendum. Verbi gratia apud
Pſalmographum legimus, Tanquam ſponſus procedens de thalamo ſuo. Hoc ſtatim interpretarentur Valenti-
niani, de Sotere procedente de Pleromate. At apud Irenæum paulo aliter ſcriptum eſt, Et hoc, inquis, dicunt eſ-
ſe ſponſum & ſponſam, Symphonen uero uniuerſum Pleroma. Credas enim ubi de loco in locum tranſmi-
gratur, leges quoque Iulias interuenire.) Iocus eſt Tertulliani putantis ni leges Iuliæ de adulteriis, & de M
ui publica ſeu priuata obſtitiſſent, uerendum fuiſſe ne Achamothæ de tabulato inferiori in ſummum Pleroma-
tis tabulatum tranſeunti, inter tam procaces angelos, uitium offerretur ſiue ſtuprum accideret aut uis aliqua
inferretur. Nam quum puellæ nuptura hinc inde deducuntur etiam raptus periculum incurrunt. Id quod acci-
dit Annæ Britannicæ Franciſci Ducis unicæ filiæ quæ Maximiliano Cæſari deſponſa erat. Porrò lex Iulia de
adulteriis coercendis non ſolum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit: ſed & eos qui cum maſculis
nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam ſtupri flagitium punitur, quum quis ſine
ui uel uirginem uel uiduam honeſte uiuentem ſtuprauerit. At lex Iulia de ui publica ſeu priuata, aduerſus eos
exoritur, qui uim uel armatam, uel ſine armis commiſerint. Ex Inſtitutionum Iuſtiniani lib. IIII. Tit. De publ.
iudiciis. Idem habes C. lib. IX. Tit. Ad legem Iuliam de adulteriis & de ſtupro. Et alio Tit. Ad legem Iuliam
de ui publica ſeu priuata. Sicut & Cainam.) Neſcio an ſignificet legem C. Pompei Strabonis qua ueteribus
incolis Tranſpadanis, ius Latij dedit, quod cateræ coloniæ Latinæ habebant, ut petendi magiſtratus & ciui-*

tatis.

A *tatis Rom.ius adipiſcerentur.Ceterū Achamotha de exteriori inferioriq́; tabulato quod ſub Pleromate erat*
conſtitutum,intra ipſum Pleroma tranſiens,indigebat certè priuilegio aliquo,ut ſublimioris digniorisq́; loci
fieret capax.Alioqui pœna legis Viſcelliæ ei timenda erat,de qua habes C.lib.IX.tit.Ad legem Viſcelliam.
In ſuperiora mutabit.) Mutabit, abſolutè.Irenæus,Demiurgum uero,inquit , tranſire dicunt & ipſum in
matris ſuæ Sophiæ locum,hoc eſt in medietatem. In uacuum iam cœnaculum matris.) Exponit quid intelle-
xerit per hoc quod dixit,In ſuperiora.Erat autem uacuum . nam mater Achamoth in Pleroma aſcenderat.
Scientiam,nec uidens illam.) Diu torſit me hic locus donec deprehenderem legendum,Sciens iam, nec ui-
dens illam Senſus eſt,Antequam foret illuminatus à Sotere,& antequam tranſiiſſet in tabulatum Achamothæ
matris Demiurgus,ignorabat eam matrem ſuam: ſed poſt illam illuminationem & aſcenſum in ſuperius cœna-
culum,tum primum intellexit ſe habere matrem,quam tamen non uidebat quippe quæ ſe receperat iam intra
B *Pleroma. Nam ſi ita erat,ſemper ignorare maluiſſet.) Senſus eſt,Si res in Demiurgi manu fuiſſet , maluiſ-*
ſet matrem ſuam Achamotham ſemper ignorare . Valde enim ſibi placebat atque ſuperbiebat , exiſtimans ſe
ſolum deum eſſe,& quicquid faceret à ſemetipſo facere. Poſtquam autē omnia à Sotere eſt edoctus,& in tabu-
latum matris Achamothæ aſcendit,cognouit ſe uiribus matris adiutum,quam tamen non uidebat in ſuperius
Pleromatis domicilium tranſlatam.Inde demittebat animū,qui ſola opinione beatiſſimus, potentiſſimus ac glo-
rioſiſſimus ante dens fuerat. Totum interitum.) Subaudi præpoſitionem,in. In totum interitum . Hoc dicit
propter corpus & animā.Alioqui dimidiatus tantum eſſet interitus. Irenæus, Et Choicum quidē in corrupte-
lam abire dicunt. Quia omnis caro fœnum.Et anima mortalis apud illos.) Declarat,quod dixit, Totū in-
teritum. Iuſtorum animæ,id eſt noſtræ.) Irenæus,Iuſtorum quoque animas,inquit,refrigerare & ipſas in
medietatis loco,Nihil enim Pſychicum intra Pleroma tranſire.Interpres Irenæi uerbum refrigerare neutra-
C *liter accipit ſiue abſolutè. Qua cenſus.) Hoc eſt ſecundum eum cenſum ſecundū quem. Primò diſpolian-*
tur homines ipſi,id eſt,interiores.) Hoc dicit,ne quis de ſpoliatione corporis intelligat, quum ueſtes exuun-
tur. Deſpoliari eſt autem.) Sic etiam Irenæi interpres loqui ſolet.Vt Caro eſt autem. Tunc illi Sabinas
raptas.) Senſus eſt,quod Angeli eſſent animæ,quod iuuentuti Romanæ erant Sabinæ , uidelicet uxorum lo-
co.Liuius lib.primo I.Decad.ſcribit quum recens à Romulo cōdita urbs Roma eſſet,& penuria mulierum la-
borarent,nolentibus finitimis ſanguinem & genus miſcere cum Romanis, quos timebāt,ludos ex induſtria pa-
ratos Neptuno equeſtri ſolennes.ad quorum ſpectaculum Sabinorum,inquit, omnis multitudo cum liberis ac
coniugibus uenit.Quum ludi celebrabantur,deditæq́; eò mentes cum oculis erant,tum ex compoſito orta uis:
ſignoq́; dato iuuentus Romana ad capiēdas uirgines diſcurrit.Magna pars forte ut in quem quæq́; inciderat,
D *raptæ.quaſdam forma excellentes primoribus patrum deſtinatas,ex plebe homines , quibus datum negocium*
erat,domos deferebant. Hæc erit ſpiritalium merces.) Spiritalium,hoc eſt,Valentinianorum, qui ſpirita-
le illud ſemen ſibi ſolis uendicant.Eſt autem Ironia. Et hæc anima.) Non ſum facilis in mutando . Tamen
hic pro anima ſcripſi,omnia.Videtur enim referri ad ea quæ ſequuntur.Vt ſit ſenſus,Fabulæ tales,utiles ſunt,
ut tu qui Marcus uocaris, aut tu qui Gaius uocaris,hoc imminere tibi poſt fata ſcias,ut quanquam in uita fue-
ris barbatus,quod uiri non mulieris indicium eſt: & quanquā extiteris ſeuerus maritus,oſor uidelicet libidi-
nis & caſtitatem tuā uxorisq́; ſeruans: licèt etiam fueris ſeuerus pater,ſeuerus auus, ſeuerus & grauis pro-
auus,ad uirtutem inquam inſtitutis liberis atq; nepotibus,licet præterea ſis maſculus,cuius concubitum omniū
gentium leges prohibent,quod unum ad excludendam iſtam contumeliam ſufficere debebat : licet inquam hæc
omnia quæ modo retulimus fueris in uita,nihilominus futurum ſcias,ut intra Symphonen Pleromatis, non ob-
E *ſtante loci reuerentia ab angelo complectare,& forſitan ex eo complexu uterum ferens, parias aliquem no-*
uellum æonem qui tibi uſui eſſe poſſit & famuli obſequium præſtare. Tacendo iam dixi.) Apoſiopeſis eſt.
Deeſt enim: patiaris aliquid turpe. Sic apud Poetam, Nouimus & qui te . Aliquem oneſimum æonem.)
Hoc eſt aliquem nouellum ac puellum æonem utilem tibi futurum miniſtrum, nam in Pleromate Valentiniano
tantum æones generantur.Significat autem ὀνήσιμος Græcis utilem. His nuptiis rectè deducendis, pro face
& flameo.) Iocatur,& alludit ad ueterem Romanorum morem,quo nouam nuptam tres pueri patrimi &
matrimi,id eſt quorū pater & mater adhuc erāt in uita,deducebant: uno facem ex ſpina alba preferēte,duo-
bus reliquis nubentem tenentibus.Autor eſt Feſtus Pompeius,facem in nuptiis , in honorem Cereris præferri
ſolitam,& aqua ſpargi nouam nuptam,ſiue ut caſta puraq́; ad uirum ueniret: ſiue ut ignem atque aquam cum
uiro cōmunicaret.Amicitur autem,ut idem tradit,flameo nubens, ominis boni cauſa quod eo aſſiduè utebatur
F *Flaminica,id eſt Flaminis uxor,cui non licebat facere diuortium.Apud eundem legimus hinc eſſe nuptiarum*
& nuptæ uocabula nata: quod nubentis caput flameo obuolueretur,quod antiqui obnubere uocabant. Tūc
credo ille ignis arcanus erumpet.) Irenæus,His autem factis ita,qui latet in mundo ignis,exardeſcens,com-
prehendens uniuerſam materiam conſumit: Et ipſum ſimul conſumptum abire dicunt in id ut iam nō ſit. Sed
næ ego temerarius.) Næ Græcum affirmandi aduerbium quo Latini autores etiam uti ſolent.Indicauimus ſu-
pra non ſemel. Filio.) Videlicet Demiurgo. Ne Philetus iraſcatur.) Teletum intelligit, quem ioci cau-
ſa ſolet Philetum,id eſt amabilem appellare. Ne fortuna acerbetur.) Intelligit æonem qui Græcè μακαρία
uocatur,id eſt Beata,Fortunatam ipſe ſupra appellat.Et quæ fœminæ,inquit, in Sigas,in Zoas, in Eccleſias,
in Fortunatas.Ab eodem in prioribus Macaria uxoris nice Monogeni coniungitur,in catalogo Aeoneiæ do-
decados. Deuertere.) Deuertere pro diuertere,ut deuerſari pro diuerſari,utrumque multis iam locis in-
dicatum. Poſt exceſſum.) Exceſſus pro morte.Sic & Suetonius loquitur. Cicero ſolet addere ablatiuum
uita,

uita,uel è uita. Vt quum in Oratore dicit, Sed ad eos, ſi placet, qui uita exceſſere, reuertamur. Velut epici- G
16 *tbariſma poſt fabulam tantam.) Quum fabulæ recenſebantur olim publice, ad demulcendos ſpectatorum ani-*
mos qui tædio longæ narrationis iam languebant, in fine priuſquã dimitterẽtur, citharœdus aliquis prodibat.
Sapit autem prouerbium, Velut epicitbariſma poſt fabulam. Hodie concionatores ſacri qui ad populum de-
clamant poſt prolixam & obſcuram de diuinis diſputationem, interdum populo obdormiſcenti, lepidam ali-
quam hiſtoriolam narrant de beata uirgine, aut cæteris diuis, plane quod dici ſolet, epicitbariſma poſt fabu-
lam. Significat autem hic fabula comœdiam ſeu Mimum. Dictũ ἐπικιθάρισμα ſicut ἐπιμύθιον aut ἐπιφώνημα.

Ab emendatoribus Ptolemæi.) Huius qui Valentini diſcipulus fuit, in ſuperioribus facta mentio. Diſci-
puli ſuper magiſtrum.) Alludit ad dictum dominicũ. Qui duplex coniugium Bythio ſuo adfingerent, cogi-
tationem & uoluntatem.) Irenæus, Hi uero, inquit, qui ſunt circa Ptolemæum ſcientiores, duas coniuges ha-
bere Bython dicunt, quas & Diſpoſitiones uocant, Ennoeam & Theleſin. Primò enim mente concepit quid e- H
mittere (id eſt aliquid emittere) ſicut dicunt, deinde uoluit. Quapropter duobus hic affectib. & uirtutibus, id
eſt Ennœas & Theleſeos, uelut cõmixtis inuicem, emiſſio Monogenis & Alethiæ ſecundũ cõiugationem facta
eſt. Quos typos & imagines duorũ affectuum Patris adgreſſas (lego abgreſſas, id eſt egreſſas) eſſe inuiſibiliũ
uiſibiles. Thelematis quidem Nun, Ennœas autẽ Alethian. Et propter hoc aduentitiæ uolũtatis maſculus eſt
imago, innatæ uero Ennœæ fœmininum, quoniã Volũtas uelut uirtus facta eſt Ennœæ. Cogitabat enim Ennœa
ſemper emiſſionem, non tamẽ & emittere ipſa per ſemetipſam poterat quæ cogitabat. Quum autem Volunta-
tis uirtus aduenit, tunc quod cogitabat, emiſit, Hactenus ille. Porrò uice cõmentarij iſta nobis erunt ad intel-
ligenda quæ Tertullianus proſequitur. Pudiciores alij, &c. maluerunt nullum Bytho ſexum deputare.)
Irenæus, Etenim, inquit, de ipſo Bytho uariæ ſunt ſententiæ apud eos. Quidã enim ſine coniugatione dicunt eũ I
neque maſculum neq; fœminã, neq; omnino aliquid eſſe. Alij contra magis & maſculum & fœminã dicunt.)
Irenæus, Alij autem, inquit, & maſculum & fœminam dicentes eſſe, Hermaphroditi geneſim ei donant. Sigen
autem alij coniugem ei addunt, ut fiat prima coniugatio. Hermaphroditum.) Plinius lib. VII. cap. de pro-
digioſis partubus, Gignuntur, inquit, & utriuſq; ſexus, quos Hermaphroditos uocamus, olim Androgynos uo-
catos, & in prodigiis habitos, nunc in deliciis. Idem in lib. XI. Contra mulierũ, inquit, paucis prodigioſa aſſi-
mulatio: Sicut Hermaphroditis utrinſq; ſexus: quod etiã quadrupedum generi accidiſſe Neronis principatu
primum arbitror. Oſtentabat certe Hermaphroditas ſubiuges carpento ſuo equas, in Treuerico Galliæ agro
repertas: ceu planè uiſenda res eſſet, principem terrarũ inſidere portẽtis. Sunt inquit.) Superabundat in-
quit. Sed poſtumatum.) Poſthumus eſt qui patre iam humato poſt mortem eius naſcitur. Hinc poſtumare
uerbum ipſe deduxit in libris antecedentibus pro poſteriorem eſſe, ut quum dicit, Tempore ſine ordine poſtu-
mant. Ab hoc poſtumatus uerbale nomen iuxta quartam declinationem, pro partibus non primis ſecundum tẽ- K
pus, ſiue poſterioritate, ut uſurpem uulgare, ſed barbarũ uocabulum. Solet autem ſic loqui Tertull. Defendere
aliquid alicui. Vt in De reſur. carnis, Corruptionem, inquit, perpetuã ueteri defendat. Ogdoadem ante om-
nia præmittentes.) Irenæus, Alij autem, inquit, rurſus ipſorum primam & archegonon octonationem his no-
minibus nominauerunt. Primum Proarchen, deinde Anennoeton, tertiam autem Arrethon, & quartam Aora-
ton. Archeton.) Repoſuimus ex Irenæo, Arrheton. Significat autem ἄῤῥητος ineffabilem. Ex Proarche
itaque proceſſiſſe.) Irenæus, Et de prima quidẽ Proarche emiſſum eſſe primo & quinto loco Archen: ex Anẽ-
noeto ſecundo & ſexto loco Acatalepton: & de Arreto autem tertio & ſeptimo loco Anonomaſton: de Ao-
rato autem quarto & octauo loco Agenneton. Pleroma hoc primæ Ogdoadis. Has uolunt uirtutes fuiſſe ante
Bythum & Sigen, ut perfectorum perfectiores appareant & Gnoſticorum magis Gnoſtici uiri. Vbi interpres L
Irenæi genitiuos non mutauit in ablatiuos, uerbum ad uerbum nimia religione exprimens. Quanto melio-
res qui tot. hoc tæd.(Irenæus, Qui autem, inquit, prudentiores putantur illorum eſſe, primam Octonationem
nõ gradatim alterum ab altero æonẽ emiſſum dicunt, ſed ſimul & in unã Aeonum emiſſionem à Propatore. Et
Ennœam eius quum crearentur, ipſi obſtetricaſſe affirmant. Per gradus reuera Gemonios.) Alludit ad ſca-
las Gemonias ſontium ſuppliciis infames, quæ erant in Auentino in decimatertia regione urbis. Graduum Ge-
moniorum meminit Plin. lib. VIII. cap. XL. Sed ſupra omnia in noſtro æuo Actis populi Romani teſtatũ, Ap-
pio Iunio & P. Silio COSS. quũ animaduerteretur ex cauſa Neronis, Germanici filij, in T. Sabinum & ſer-
uitia eius, unius ex his canem nec à carcere abigi potuiſſe, nec à corpore receſſiſſe abiecto in gradib. Gemoniis
mæſtos edentem ululatus. Structum.) Structum frequenter uſurpat pro conſtructo ſiue extructo, ut in de
carne Chriſti. Caro igitur Chriſti de cœleſtib. ſtructa. Item in De reſur. carnis, Ex quibus homo ſtructus eſt. M

Sed mappa, quod aiunt, miſſa.) Alludit ad priſcum morẽ quo ſignum dabatur Circenſibus per mappã. Quæ
res à Nerone ſumpſit originẽ. Nam quum is in podio ſtaret, & populus maturari ludos cupiſſet, mappam qua
Tragœdi utebantur, deiici iuſſit, ut certaminis poſtulati poteſtatẽ faceret. Hinc mos inoleuit, ut mappa con-
greſſuris in Circo ſignũ detur. Suetonius in Nerone. Mox, inquit, & ipſe aurigare, atq; etiam ſpectare ſæpius
uoluit, poſitoq; in hortis inter ſeruitia & ſordidam plebem rudimẽto, uniuerſorũ ſe oculis in Circo maximo
præbuit, aliquo liberto mittente mappam, unde magiſtratus ſolent. Cæterum ceu prouerbio uti, ſatis indicat
adiecta clauſula, quod aiunt. Semel octoiugem iſtam & ex parte Ennœa eius ex cauſa.) Nos emẽdauimus,
Semel octoiugem iſtam ex patre & Ennœa eius excluſam. Nam ante retulimus ex Irenæo, Ptolemæi ſectato-
res Ennœam id eſt cogitationẽ Bytho coniugẽ aſſignare. Ex ipſo deniq; rerum motũ omina regerũt.) Re-
poſuimus, Ex ipſo deniq; eius motu nomina gerũt. Ex Gorzienſi. Cum inquiunt.) Subaudi Ptolemæi ſecta-
tores

A tores. Cogitauit proferre, hoc pater dictus eſt.) Irenæus, Quādo aliquid, inquit, emitteret Propator, hoc pater uocatus eſt. At ubi quæ emiſit, uera fuerunt, hoc Alethia uocatum eſt. Quia uero protulit.) Nos autoritatē Irenæi ſequētes, pro uero ſcripſimus, uera protulit. Cum ſemetipſum uoluit probari.) Probari pro approbari id eſt probabilem oſtendi, ſiue ſentiri, percipiq́;. Quo uerbo Cicero ſic uti ſolet. Irenæus, Quum autem, inquit, uoluit ſemetipſum oſtēdere, hoc Anthropos dictus eſt. Quo autē præcogitauit.) Irenæus, Quo autē præcogitauit, poſteaquā emiſit, hoc eccleſia uocata eſt. Sonuit homo Sermonē.) Irenæus, Locutus eſt Anthropos Logō. hic eſt primogenitus filius. Et Sermoni acceſſit uita.) Irenæus, Subſequitur autē, inquit, Logon Zoe. Et Ogdoas prima concluſa eſt.) Irenæus, Et ſic prima octonatio completa eſt. Accipe alia 17
ingenia circurianiana.) Tertullianus qui Irenæū exſcripſit, pro eo quod apud hunc legitur de quodam epi-

B ſcopo Valētinianæ factionis. In maius ſublime, & quaſi in maiorē agnitionē extenſus, dixit, Ingenia circurianiana. ſic enim in exēplarib. uetuſtis legitur. Sed ego mendoſam dictionē cenſeo, pro quo fortaſſis Lyncuriana ſcribi debeat. Nā quū hic de ingenij perſpicacitate fiat mētio, nō inepte prorſus Lyncurianū quadrabit, à Lyncurio lapide deductum uocabulum, quam gemmā carbūculo ſimilem tradit eſſe Plinius, & igneo colore fulgere. Vbi occulta alluſio quoq́; fit ad Lynceum illum ſaxa & arbores oculorum acie penetrare ſolitum. Non aliter enim Epiſcopus iſte, cuius nomen etiā Irenæus obticet, ipſum Pleroma penitus inſpexit, quàm Lynceus terram uiſu penetrabat, & remotiſſima quæq́; perinde ac ante ſe poſita cernebat. Hanc coniecturam meam uolui ſtudioſos celare. Tamen nihil eſt in cōtextu mutatum. Audi nunc Irenæum diligēter, Alius uero quidā inquit, qui & clarus eſt magiſter ipſorum, in maius ſublime, & quaſi in maiorem agnitionē extenſus, primam quaternionem dixit ſic. Cæterum fieri poteſt ut ad Circurianum aliquem ſui tēporis & regionis hominem alludat.

C Eſt, inquit, ante omnia proarc.) Irenæus, Eſt quidē ante omnes proarche proanennoetos, & inenarrabilis & innominabilis, quā ego Monotetē uoco. Et inenarrabile. Inenarrabile quod ego nom. Monot.) Nos ſecuti Irenæum, poſterius inenarrabile mutauimus, in Et innominabile. Cum hac erat alia uirtus, quā & ipſam appello Enoteta.) Irenæus, Cum hac Monotete eſt uirtus, quā & ipſam uoco henotetē. Id eſt ſolitas & unitas.) Hic inſerui ex Irenæo duo uocabula, Monotes & Henotes, id eſt ſolitas & unitas quū unum eſſent. Protulerunt nō proferentes.) Irenæus, Emiſerunt, quum nihil emiſerint. Et infra rurſum, Emiſerunt, quum nō emiſiſſent fructum. Initium omniū intellectuale, innaſcibile, inuiſibile.) Irenæus. Princip.ū, inquit, omnium noeton, & ageneton, aoraton. Quod ſermo uocauit.) Irenæus, Quā Archen ſermo Monada uocat. Hic uides ſic ſupplendum Tertulliani locum, Quod ſermo Monada uocauit. Nam uocē Græcis literis ſcri-

D ptam fortaſſe librarius omiſit. Huic adeſt cōſubſtantiua uirtus, quā appellat Vnio.) Irenæus, Cum hac Monade eſt uirtus einſdē ſubſtantiæ ei, quā & eam appello Hen. Significat autem Hen, Vnum. Hæc igitur uirtutes Solita, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes eorum propagarūt.) Irenæus, Hæ autē uirtutes, inqnit, id eſt Monotes, & Henotes, & Monas, & Hen, emiſerunt reliquas emiſſiones æonum. Iu Iu, & I heu Pheu. Porrò Singularitas quæ eſt Monotetos interpretatio, in Tertulliano uidetur deeſſe, nos inſeruimus, Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio. Deinde pro eorū ſcripſimus, æonum. Et utrobiq́; pro ſolita, Solitas, Suffragante etiam Gorzienſi collatione. Mutetur Vnio & Vnitas.) Iubet priorem ordinē inuerti. Et ſimul inuertit, nec dicit extare differentiam. Singularitas, & ſuū, & ſolita.) Aut ſuperabundat, Et ſuum Aut accipit Solitas ὑποφορτικῶς, ut ſit Suum Solitas, id eſt uocabulum eius epiſcopi, quo de loquitur. Tum oportebit delere & particulam. Dicit autē Suum Solitas, propterea quod hoc nomen ad Monada Latine exprimendam eſt cōfictum, quā

E aſtruxit ille. Quænquam deſignaueris.) Nos ſuppoſuimus, Quanq́; deſig. Humanior iam Secundus, ut breuior.) Huius Secundi Valentiniani in principio libri mentio facta eſt. Irenæus, Secūdus autē, inquit, primam Ogdoadem ſic tradidit dicēs, Quaternionem eſſe dextram, & quaternionem ſiniſtram: & lumen, & tenebras. Tantum quod deſultricem & defectricem illam uirtutem.) Deſultricem intelligit inconſtantem ac inſtabelem, pro quo habes apud Irenæum, diſcedentem ſemel, & deinde deſcendentem, ubi diſcedentem etiam legendū arbitror. nam indubie Tertullianus Irenæum in hoc libro præcipuè ſequitur, ubiq́; eum ferè de uerbo ad uerbum exprimens. Expone ergo deſultricem, id eſt ſecedentem à reliquis æonibus, & Sophiam accipe Teletē coniugem, quæ propter inquiſitionem patris magnū adiens diſcrimen, tandem nobis Enthymeſin ſeu Achamotham peperit. Et cæt. Irenæus de Secundo, Et deſcendentem autē (lego diſcedentem) deſtitutam uirtutē non à triginta æonibus dicit fuiſſe, ſed à fructibus eorum. Item antea de duodecim æonibus loquēs, Ex quibus, inquit,

F unam diſcedentem & deſtitutam, reliquā diſpoſitionem feciſſe. Ergo deſultricem uocat quā Irenæus diſcedentem, & deſultoriam intelligit, qua uoce Madaurenſis Apuleius in initio Aſini ſui utitur, ſcientiam, id eſt cognitionem linguæ Latinæ quam è Græcia in Italiam translatus Romæ didicerat; deſultoriam appellans, uidelicet quòd de Græcis ſtudiis in Latina diſiliiſſet, imperfectam ac nōdum ſatis confirmatam ſignificare uolens. Metaphora ducta ab equitibus deſultoribus qui de equo in equū tranſiliunt. De ipſo iam domino Ien.) Nos, De ipſo iam domino Ieſu. Illi ex duodecim potius.) In exēplaribus manu deſcriptis legitur, Illi ex Chriſto potius. Librarius olim deceptus pro XII. numeralib. notis ſcripſit, Chriſto. Et in ſe paternæ appellationis hæredem.) Suppoſuimus pro in ſe, iure, Et iure, paternæ appellat. hæredem. Senſus eſt, iure fieri, ut Chriſtus nominetur. Nunc.) Hoc eſt in hac uita. Senſus eſt. Hæretici deo tribuunt hominis appellationem. Quid ergo ſperet homo, de deo homine tantum? Q. D. nihil magni. Ex materni ſeminis redundantia.) Videlicet Achamothiani, de qua re multa antè ſunt dicta. Gnoſticorum.) A plena ac perfecta næniarum iſtarum notitia quæ certam afferat ſalutem Valentiniani ſuperbo nomine ſe Gnoſticos appellabant, hoc eſt Scientes,

παρὰ τῇ γνώσει. Horum principem facit Valentinum Ireneus. Idem oppido quàm feſtinè falſi nominis Gnoſtici, quodam loco dixit, quum potius ignorantes appellari debeant. Orthodoxi illis ſimplices erant. Quidam Gnoſticorum diſcipulos ſuos nota aliqua inſigniebant in auricula dextra. Id quod Romæ etiam fecit Marcellina autore Ireneo. Fungebantur ergo officio ſacerdotum apud Gnoſticos mulieres quoque, qui & Cataphrygibus receptus mos fuit. ô ſanctam religionem. Imaginem Chriſti ſeruatoris iconicam uenerabantur, cuius exemplar ad Pilatum illum Iudææ præfectum referebāt, qui curarit Chriſtum ut homo Romanus, quod Iudæis alioqui probibitum erat, ad uiuam effigiem exprimi per inſignes pictores ſculptoresq́;. Eam igitur habebant non pictam ſolum, uerum etiam ectypam, per plaſtas atque ſtatuarios elaboratam. Vt nunc plus fidei habeam imagini Chriſti fuſili quam ex Oriente ſuperioribus annis allatam Raimundus Fuggerus Luſcinio noſtro communicauit.

G H

NOMINA AEONVM ET DEORVM VALENTINIANOrum, Imò criminum potius quàm numinum, vt inquit Tertullianus.

Aeon αἰών Seculum Aeuum
Pleroma πλήρωμα Conſummatio
Bythos βυθός Profunditas
Aeon teleios αἰὼν τέλειος ſeculum perfectū
Arche ἡ ἀρχή Principium
Proarche προαρχή Ante principium, ſiue prior principio.
Propator προπάτωρ Prior patre
Charis χάρις Gratia
Sige σιγή Silentium
Nus νοῦς Mens
Alethia ἀλήθεια Veritas
Logos λόγος Sermo
Zoe ζωή Vita
Anthropos, ἄνθρωπος Homo
Ecclesia ἐκκλησία Eccleſia
Mixis μίξις Mixtura
Ageratos ἀγήρατος Inſeneſcibilis
Henonis, Ab habenamentis deductum nomen vt videtur.
Autophyes αὐτοφυής Naturali dexteritate præditus.
Hedone ἡδονή Voluptas
Acinetos ἀκίνητος Immobilis
Syncraſis σύγκρασις Temperatura
Monogenes μονογενής Vnigenitus
Macaria μακαρία Fortunata
Paracletos παράκλητος Conſolator
Piſtis πίστις Fides
Patricos πατρικός Paternus
Elpis ἐλπίς Spes
Metricos μητρικός Moderatus
Agape ἀγάπη Charitas
Aenos αἶνος Laus
Syneſis σύνεσις Intelligentia
Eccleſiaſticus ἐκκλησιαστικός Aptus ad concionandum

Macariotes μακαριότης Beatitudo
Teletos τελετὸς Perfectus, quem plerunque Tertullianus ſolet Philetum appellare, id eſt amabilem, quaſi id nomē ei magis cōueniat propterea quod ſit amatorium. Neque enim caſu factum uideri poteſt, quum toties occurrat. I
Sophia σοφία Sapientia
Horos ὅρος Finis
Stauros σταυρὸς Crux
Lytrotes λυτρωτὴς Redemptor
Carpiſtes καρπιστὴς Fructificator
Horothetes ὁροθέτης Finium deſignator
Enthymeſis ἐνθύμησις Animatio, ſiue inuentio, aut commentatio K
Soter σωτὴρ Seruator
Achamoth quæ & Enthymeſis, nomen ininterpretabile. Vnde id nomen fœtui Sophiæ obuenerit adhuc quæritur, autore Tertulliano
Demiurgos δημιουργὸς Fabricator mundi
Metropator μητροπάτωρ matris pater, vel ſimul mater & pater
Theleſis θέλησις Voluntas L
Anennoetus ἀνεννόητος Incogitabilis
Arretos ἄῤῥητος Indicibilis
Aoratos ἀόρατος Inuiſibilis
Acataleptos ἀκατάληπτος Incomprehenſibilis
Anonomaſtos ἀνονόμαστος Innoninabilis
Agennetos ἀγέννητος Innaſcibilis
Monotes μονότης Sigularitas
Monas μονὰς Solitas M
Hen ἕν Vnum
Henotes ἑνότης Vnitas. Vnio
Syzygia συζυγία Coniugatio
Symphone συμφωνή Concentus,

A

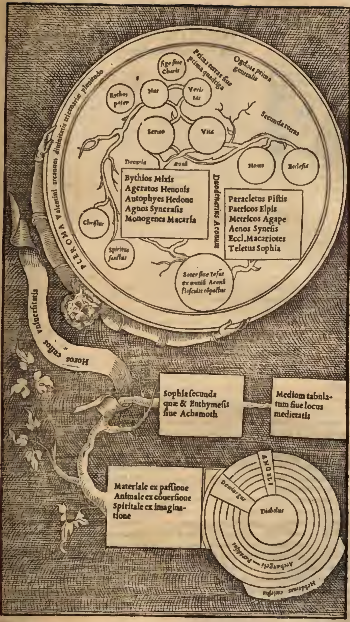
B

C

D

E

F

PLEROMA Valentini arcanum diuinitatis tricenariæ plenitudo
Prima tetras ſiue prima quadriga
Ogdoas prima genitalis
Sige ſiue Charis
Bythos pater
Nus
Veritas
Secunda tetras
Sermo
Vita
Homo
Eccleſia
Decuria æonû
Bythios Mixis
Ageratos Henonis
Autophyes Hedone
Agnos Syncraſis
Monogenes Macaria
Duodenarius Aeonum
Paracletus Piſtis
Patricos Elpis
Metricos Agape
Aenos Syneſis
Eccl.Macariotes
Teletus Sophia
Chriſtus
Spiritus ſanctus
Soter ſiue Ieſus ex omniû Aeonû floſculis cõpactus
Horos cuſtos vniuerſitatis
Sophia ſecunda quæ & Enthymeſis ſiue Achamoth
Medium tabulatum ſiue locus medietatis
Materiale ex paſſione
Animale ex cõuerſione
Spiritale ex imaginatione
ANGELI
Demiurgus
Diabolus
Paradiſus
Archangeli
Hebdomas cæleſtis

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI ADVERſus Valentinianos, liber.

VALENTINIANI frequentiſſimum planè collegium inter hæreti-
cos,quia plurimũ ex apoſtatis veritatis,& ad fabulas facile eſt,& diſci-
1 plina non terretur . Nihil magis curant quàm occultare quod prædi- H
cant,ſi tamen prædicant qùi occultant.Cuſtodiæ officium, conſciẽtiæ
officium eſt.Confuſio prædicatur,dum religio adſeueratur.Nam & il-
Eleuſinia ſacra
la Eleuſinia,hæreſis & ipſa Atticæ ſuperſtitionis,quod tacẽt pudor eſt.
Idcirco & aditum prius cruciant: diutius initiant , quàm conſignant:
cum & portas ante quinquẽnium inſtituunt , vt opinionem ſuſpendio
Initiãdi modus in Eleuſiniis ſacris
cognitionis ædificent : atq; ita tantam maieſtatem exhibere videantur , quantam præſtruxe-
runt cupiditatem.Sequitur iam ſilentij officium.adtente cuſtoditur quod tarde inuenitur.Cæ
Siparia portarum
terum tota in adytis diuinitas,tot ſiparia portarum,totum ſignaculum linguæ , ſimulacrum
Phallus
membri virilis reuelatur. Sed naturæ venerandum nomẽ allegorica diſpoſitio prætendens,
patrocinio coactæ figuræ ſacrilegium obſcurat, & cõuicium falſis ſimulachris excuſat . Pro- I
inde quos nunc deſtinamus hæreticos, ſanctis nominibus & titulis & argumentis veræ reli-
gionis,vaniſſima atq; turpiſſima figmenta cõfigurantes,facili claritati,ex diuinæ copiæ occa-
Eleuſinia
ſione,quia de multis multa ſuccedere eſt,Eleuſiniana Valẽtiniana fecerunt lenocinia, ſancta
ſilentio magno,ſola taciturnitate cœleſtia . Si bona fide quæras,concreto vultu, ſuſpenſo ſu-
Altum eſt
percilio, Altum eſt,aiũt. Si ſubtiliter tentes,per ambiguitates bilingues,cõmunẽ fidem adfir-
mant.Si ſcire te ſuboſtendas,negant quicquid agnoſcunt. Si cõminus certes , tuam ſimplici-
tatem ſua cæde diſpergunt.Ne diſcipulis quidẽ propriis antè cõmittunt, quàm ſuos fecerint.
Habent artificium quo prius perſuadeant , quàm edoceant . Veritas autem docendo perſua-
Simplices
det,non ſuadendo docet.Ideoq; ſimplices notamur apud illos, vt hoc tantum, non etiam ſa- K
Simplicitas ſapientiæ coniuncta
pientes: quaſi ſtatim deficere cogatur à ſimplicitate ſapientia,domino vtrãq; iungente: Eſto-
te prudentes vt ſerpentes,& ſimplices vt columbæ.Aut ſi nos propterea inſipiẽtes , quia ſim-
plices,num ergo & illi propterea non ſimplices,quia ſapientes? Nocentiſſimi autem qui non
ſimplices,ſicut ſtultiſſimi qui nõ ſapientes.Et tamen malim in eam partem, meliori ſumi vi-
tio.Si forte præſtat minus ſapere quàm peius,errare quàm fallere.Porrò facies dei expectat in
ſimplicitate quærendi,vt docet ipſa Sophia,non quidem Valentini, ſed Salomonis . Deinde
2 infantes teſtimonium Chriſti,ſanguine litauerunt . Pueros vocem qui crucem clamant ? nec
pueri erant,nec infantes,id eſt ſimplices non erant . Repueraſcere nos & Apoſtolus iubet ſe-
cundum deum,vt malitia infantes per ſimplicitatem,ita demum ſapientes ſenſibus ſimus,di- L
uinæ ſapientiæ ordinem de ſimplicitate amando.In ſumma Chriſtum columba demonſtra-
Simplicitas
re ſolita eſt,ſerpens vero tentare.Illa & à primordio diuinæ pacis præco. Ille à primordio di-
Prudentia
uinæ imaginis prædo . Ita facilius ſimplicitas ſola deum & agnoſcere poterit & oſtendere,
prudentia ſola concutere potius & prodere . Abſcondat itaq; ſe ſerpens quantum poteſt, to-
tamq; prudentiam in latebrarũ ambagibus torqueat,altè habitet,in cæca detrudatur,per am-
Lucifuga beſtia
fractus ſeriem ſuam euoluat,tortuoſe procedat,nec ſemel totus, lucifuga beſtia . Noſtræ co-
Tẽpla Chriſtianorum
lumbæ domus ſimplex,etiã in æditis ſemper & apertis & ad lucem: amat figuram ſpiritus ſan
cti,Orientem Chriſti figuram.Nihil veritas erubeſcit,niſi ſolummodo abſcondi:quia nec pu-
debit vllum aures ei dedere,eum deum recognoſcere, quem iam illi natura commiſit , quem M
quotidie in operibus omnibus ſentit,hoc ſolo minus notum quod vnicum nõ putauit , quod
in numero nominauit,quod in aliis adorauit. Alioquin à turba eorum & aliam frequentiam
Aliàs, de limine fidem offẽdere eſt
ſuadere,à domeſtico principatu ad incognitum trãſmouere,à manifeſto ad occultum retor-
quere,de limine offendere eſt.Iam ſi & in totam fabulam initietur , nónne tale aliquid dabi-
Turres Lamiæ
tur te in infantia inter ſomni difficultates à nutricula audiſſe,Lamiæ turres,& pectines Solis?
Pectines Solis
Sed qui ex alia conſcientia venerit fidei, ſi ſtatim inueniat tot nomina æonum,tot coniugia,
tot genimina,tot exitus, tot euentus, felicitates, infelicitates, diſperſæ atq; conciſæ diuinita-
tis,dubitabit ne ibidem pronunciare has eſſe fabulas & genealõgias indeterminatas, quas A-
poſtoli ſpiritus his iam tunc pullulantibus ſeminibus hæreticis damnare præuẽnit ? Merito
itaque

A itaque nó ſimplices,merito tantúmodo prudentes,qui talia neq; facilè producunt, neq; exer-
tè defendunt,ſed nec omnes quos edocent,perdocent: vtiq; aſtutè,vt pudenda: cæterum in-
humanè,ſi honeſta.Et tamen ſimplices nos, omnia ſcimus.Deniq; hunc primum cuneum có Húc primú
greſſionis armauimus,detectorem & deſignatorem totius conſcientiæ illorum , primámque cuneú con-
hanc victoriam auſpicamur:quia quod tãto impendio abſconditur, etiam ſolũmodo demó- greſſionis
ſtrare deſtruere eſt.Nouimus,inquã,optimè originem quoq; ipſorum, & ſcimus cur Valen- armauimus
tinianos appellemus,licet non eſſe videantur.Abſceſſerunt enim à conditore,ſed minime o-
rigo deletur: & ſi forte mutatur,teſtatio eſt ipſa mutatio. Sperauerat Epiſcopatum Valenti- Valentinus
B nus,quia & ingenio poterat & eloquio.Sed alium ex martyrij prerogatiua loci potitum indi-
gnatus,de eccleſia autenticæ regulæ abrupit(vt ſolent animi pro prioratu exciti, præſumptio-
ne vltionis accendi)ad expugnandam conuerſus veritatem,& cuiuſdam veteris opinionis ſe- 3
mini actu colubroſo viam deliniauit.Eam poſtmodum Ptolemæus intrauit,nominib⁹ & nu- Ptolemæus
meris æonum diſtinctis in perſonales ſubſtantias,ſed extra deum determinatas, quas Valen-
tinus in ipſa ſumma diuinitatis, vt ſenſus & adfectus motus incluſerat. Deduxit & Heracle- Heracleon
on inde tramites quoſdã,& Secundus,& magus Marcus. Multum circa imagines legis Theo Secundus
timus operatus eſt.Ita nuſquam iam Valentinus,& tamen Valentiniani qui per Valentinum. Marcus
Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini integra cuſtodia regula- Théotimus
rum eius conſolatur.Alioquin tantum ſe huic hæreſi ſuadere permiſſum eſt,quãtum lupæ fœ- Antiochia Axionicus
C minæ formam quotidie ſupparare ſolẽne eſt. Quidni?quum ſpiritale illud ſemen ſuum ſic in
vno quoque recenſeant.Si aliquid noui adſtruxerint reuelationem ſtatim appellant præſum-
ptionem,& chariſma ingenium,nec vnitatem,ſed diuerſitatem. Ideoq; proſpicimus ſepoſita
illa ſolenni diſſimulatione ſua,pleroſq; diuidi,quibuſdam articulis, etiam bona fide dicturos,
Hoc ita non eſt,& Hoc aliter accipio,& Hoc non agnoſco.Varietate enim innouatur regu-
larum facies , habet etiam colores ignorantiarum . Mihi autem cum Archetypis erit limes
principalium magiſtrorum,non cum adfectatis ducibus paſſiuorum diſcipulorum. Nec vn- Paſſiui di-
dique dicemur ipſi nobis finxiſſe materias,quas tot iam viri ſanctitate,& preſtantia inſignes, ſcipuli
nec ſolum noſtri anteceſſores, ſed ipſorum hæreſiarcharum contemporales , inſtructiſſimis
D voluminibus & prodiderunt & retuderunt,vt Iuſtinus Philoſophus & Martyr , vt Miltiades Iuſtinus
eccleſiarum ſophiſta,vt Irenæus omnium doctrinarum curioſiſſimus explorator , vt Procu- Miltiades Irenæus
lus noſtræ virginis ſenectæ , & Chriſtianæ eloquentiæ dignitas : quos in omni opere fidei, Proculus
quemadmodum in iſto optauerim aſſequi.Aut ſi in totum hæreſes non ſunt , vt qui eas pel-
lant finxiſſe credantur,mentietur Apoſtolus prædicator illarum.Porrò ſi ſunt , nó aliæ erunt
quàm quæ retractantur.Nemo tam ocioſus fertur ſtilo,vt materias habens,fingat.Igitur hoc
libello quo demonſtrationem ſolum promittimus illius arcani , ne quem ex nominibus tam
peregrinis , & coactis, & compactis,& ambiguis,caligo ſuffundat, quomodo eis vſuri ſimus
prius demandabo . Quorundam enim de Græco interpretatio non occurrit ad expeditam
E proinde nominis formam, quorundam nec de ſexu genera conueniunt , quorundam vſita-
tior in Græco noticia eſt.Itaque plurimum Græco ponemus,ſignificantiæ per paginarum li-
mites aderunt, nec Latinis quidem deerunt Græca , ſed in lineis deſuper notabuntur , vt ſi-
gnum hoc ſit perſonalium nominum propter ambiguitates eorum quæ cum alia ſignifica-
tione communicant . Quanquam autem diſtulerim congreſſionem , ſolam interim profeſ- 4
ſus narrationẽ, ſicubi tamen indignitas meruerit ſugillari , non erit delibatione transfun-
ctoria expugnatio . Congreſſionis luſionem deputa lector , haud pugnam : oſtendam , ſed
non imprimam vulnera. Si & ridebitur alicubi, materiis ipſis ſatisfiet . Multa ſunt ſic digna
reuinci , ne grauitate adorentur . Vanitati propriè feſtiuitas cedit . Congruit & veritati ri-
F dere , quia lætans : de æmulis ſuis ludere,quia ſecura eſt . Curandum planè , ne riſus eius ri-
deatur, ſi fuerit indignus. Cæterum vbicunque dignus riſus, officium eſt. Denique hoc mo-
do incipiam. Primus omium Ennius poeta Romanus,

—Cœnacula maxima cœli Ennius

ſimpliciter pronunciauit,elati ſitus nomine,vel quia Iouem illic epulantem legerat apud Ho
merum.Sed hæretici quantas ſupernitates ſupernitatum , & quãtas ſublimitates ſublimitatũ
in habitaculum dei ſui cuiuſq; ſuſpenderint,extulerint,expãderint,mirũ eſt.Etiã creatori no-
ſtro Enniana cœnacula in ædicularum diſpoſita ſunt forma,aliis atq; aliis pergulis ſuperſtru
ctis,& vnicuiq; deo per totidẽ ſcalas diſtributis,quot hæreſes fuerint . Meritorium factus eſt
mundus inſulã Feliculã credas,tanta tabulata cœlorum,neſcio vbi.Illic etiam Valẽtinianorũ

 deus

deus ad ſummas tegulas habitat. Hunc ſubſtãtialiter quidem αἰῶνα τέλειον appellant, perſona- G
liter vero προαρχὴν & τὴν ἀρχὴν, etiã Bythion, quod in ſublimibus habitãti minime cõgrue-
bat. Innatum, immẽſum, infinitũ, inuiſibilem, æternumq; definiunt: quaſi ſtatim probent eſſe,
ſi talẽ definiant qualẽ ſcimus eſſe debere, vt ſic & ante omnia fuiſſe dicatur. Sed vt ſit expoſtu
lo, nec aliud magis in huiuſmodi denoto, q̃ quod poſt omnia inueniũtur, qui ante omnia fuiſ
ſe dicuntur, & quidẽ non ſua. Sit itaq; Bythios iſte infinitis retro æuis, in maxima & altiſſima
quiete, in ocio plurimo, placidæ & (vt ita dixerim) ſtupẽtis diuinitatis, qualem iuſſit Epicurus.
Et tamen quem ſolum volunt, dant ei ſecundã in ipſo & cum ipſo perſonam & notam, quã
Charis, gratia, Sige, Silentium & Charin & Sigen inſuper nominant. Et fortè accedunt in illa cõmendatiſſima quiete mo-
uere eum de proferendo tandem initio rerum à ſemetipſo. Hoc vice ſeminis in Sigæ ſuę ve- H
lut in genitalibus vuluæ locis collocat. Suſcipit illa ſtatim & prægans efficitur, & parit vtiq;
ſilentio Sige, & quem parit Nus eſt, ſimillimum patri & parem per omnia. Denique ſolus hic
capere ſufficit immenſam illam & incõprehenſibilem magnitudinẽ patris. Ita & ipſe pater di
citur, & initiũ omnium & propriè Monogenes. Atquin nõ propriè, ſiquidẽ nõ ſolus agnoſci
tur. Nam cum illo proceſſit & fœmina, cui Veritas. Monogenes, quia prior genitus, quãto cõ
Νοῦς gruentius Protogenes vocaretur? Ergo Bythios & Sige, Nus & veritas, prima quadriga de-
Veritas fenditur Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorum. Nãque ibidem Nus ſimulac ce
Μονογενὴς pit prolationis ſuæ officium, emittit & ipſe ex ſemetipſo Sermonẽ & Vitam, quæ ſi retro non
Sermo
Vita 5 erat, vtiq; nec in Bythio. Et quale eſt vt in deo vita nõ fuerit? Sed & hæc ſoboles, ad initium I
Homo vniuerſitatis, & formati Pleromatis totius emiſſa, facit fructum, Hominem & Eccleſiã pro-
Eccleſia creat: habes Ogdoadem, tetradem duplicem, ex coniugationibus maſculorum & fœmina-
rum, cellas vt ita dixerim, primordialium Aeonum: fraterna connubia Valentinianorum
deorum: cenſus omnes ſanctitatis & maieſtatis hæreticæ: neſcio criminum an numinũ turbã,
certe fontẽ reliquæ fœcunditatis. Ecce enim ſecunda tetras, Sermo & Vita, Homo & Eccle-
ſia, q in patris gloriam fruticaſſet, hinc numerò geſtientes & ipſi tale quid patri de ſuo offer-
re alios ebulliunt fœtus, proinde coniugaleis, per copulam vtriuſq; naturæ: Hac Sermo & Vi
ta decuriã æonum ſimul fundunt: illac Homo & Eccleſia duos amplius, æquiparando paren-
tibus, quia & ipſi duo cum illis decem tot efficiunt, quot ipſi procreauerunt. Reddo nunc no-
mina quos decuriam dixi. Bythios & Mixis: Ageratos & Henonis: Autophyes & Hedone K
Acinetos & Syncraſis: Monogenes & Macaria. Contra duodenarius numerus hi erunt: Pa-
racletus & Piſtis: Patricos & Elpis Metricos & Agape: Aenos & Syneſis: Eccleſiaſticus & Ma
cariotes: Teletus & Sophia. Cogor hic quid iſta nomina deſiderẽt proferre de pari exemplo.
Forte, ſcholis In † iſclis Carthaginẽſibus fuit quidã rigidiſſimus rhetor latinus, Phoſphorus nomine: cũ vi-
Phoſphorus rum fortè peroraret. Venio, inquit, ad vos optimi ciues de prælio cum victoria mea, cum fe-
licitate veſtra, ampliatus, glorioſus, fortunatus, maximus, triumphalis. Et ſcholaſtici ſtatim,
" familiæ Phoſphori φεῦ, acclamãt. Audiſti Fortunatã, & Hedonen, & Acinetum, & Teletum,
" acclama, familię Ptolemæi φεῦ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, diuinitatis tricenariæ pleni- L
φεῦ tudo. Videamus quæ ſint iſtorum priuilegia numerorum, quaternarij, & octonarij, & duode-
narij. Interim in tricenario fœcũditas tota deficit, caſtrata eſt vis & poteſtas & libido genita-
lis æonum, quaſi nõ & numerorũ tanta adhuc coagula ſupereſſent, & nulla alia de pædagogio
nomina. Quare enim non & quinquaginta & centum procreantur? quare non & ſterceiæ &
Syntrophi nominantur? Sed & hoc exceptio perſonarum eſt, quod ſolus ille Nus ex omnibus
immenſi patris fruitur notione, gaudens & exultans, illis vtique mœrentibus. Plane Nus quã-
tum in ipſo fuit, & voluerat & tentauerat, cæteris quoque communicare quæ norat, quantus
& quàm incomprehenſibilis pater: ſed interceſſit mater Sige, illa ſcilicet quæ & ipſis hæreti-
cis ſuis tacere præſcribit: & ſi de patris nutu aiunt factum, volentis omnes in deſiderium ſui
accendi. Itaque dum macerantur intra ſemetipſos, dum tacita cupidine cognoſcendi patrem M
vruntur, penè ſcelus factum eſt. Namq; ex illis duodecim æonibus quos Homo & Eccleſia æ-
diderunt, nouiſſima natu Aeon, viderit Solœciſmus, Sophia enim nomen eſt, incontinentia
Teletus ſuíue coniugis Phileti ſatietate prorumpit in patrem inquirere, & genus contrahit vitij, quod
exorſum quidem fuerat in illis aliis qui circa Nun, in hunc autem, id eſt in Sophiam deriua-
6 rat, vt ſolent vitia in corpore alibi connata, in aliud membrum perniciem ſuam efflare. Sed
enim ſub prætexto dilectionis in patrem, æmulatio ſuperabat in Nun ſolum de patre gaudẽ-
tem. Vt vero impoſſibilia contendens Sophia fruſtrarat, & vincitur difficultate, & exten-
ditur affectione, modico abſuit præ vi dulcedinis & laboris deuorari, & in reliquam ſubſtan-
tiam

A tiam diſſolui: nec aliâs quàm pereundo ceſſaſſet, niſi bono fato in Horon incurſaſſet, (quæ- Bono fato
dam & huic vis eſt, fundamẽtum, vniuerſitatis illius extrinſecus cuſtos) quem & Crucem ap-
pellant, & Lytroten, & Carpiſten. Ita Sophia periculo exempta & tardè perſuaſa, de inclinata
inueſtigatione patris cõquieuit, & totam Enthymeſin, id eſt animationem cum Paſſione quę Enthymeſis
inſuper acciderat, expoſuit. Sed quidam exitum Sophiæ, & reſtitutionem, aliter ſomniaue-
runt. Poſt irritos conatus & ſpei deiectionem, deformatam eam pallore credo, & macie, &
incuria formæ, vt quæ patrem non minus denegatum dolebat quàm amiſſum. Dehinc in
illo mœrore ex ſemetipſa ſola, nulla opera coniugij concepit, & procreat fœminam. Mira-
ris hæc? Et gallina ſortita eſt de ſuo párere. Sed & vultures fœminas tantum párere aiunt, & Gallina
B tamen ſine maſculo mater. Et metuere poſtremo ne finis quoque inſiſteret, hærere de ra- Vultures
tione caſus, curare de occultatione. Remedia nuſquam. Vbi enim iam Tragœdiæ & comœ-
diæ à quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pudorem erat natum? Dum in malis
res eſt, ſuſpicit, conuertit ad patrem: ſed incaſſum eniſa, & vires deſerebant, in preces ſuc-
cidit. Tota etiam propinquitas pro ea ſupplicat, vel maximè Nus. quidni? cauſa mali tanti.
Nullus tamen Sophiæ exitus vacuit: omnes ærumnæ eius operantur. Siquidem & illa tunc
conflictatio in Materiæ originem peruenit. Ignorantia, pauor, mœror, ſubſtantiæ fiunt. Ibi
demum pater aliquando motus, quem ſuprà diximus Horon, per monogenen Nun, in hæc
præmittit in imagine ſua fœminamare, quia de patris ſexu ita variant. Adiiciunt autem, Ho- Fœminamas
C ron etiam Metagogea (id eſt circunductorem) vocari, & Horotheten. Huius prædicant ope-
ra, & repreſſam ab inlicitis, & purgatam à malis, & deinceps confirmatam Sophiam & con-
iugio reſtitutam, & ipſam quidem in Pleromatis cenſura manſiſſe: Enthymeſin vero eius, &
illam adpendicem Paſſionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra æuum factam, Ma-
lum, quod aiunt, foras: ſpiritalem tamen ſubſtantiam illam, vt naturalem quendam impe- Malũ foras
tum Aeonis, ſed informem & inſpectatam, quatenus nihil adprehendiſſet: ideóque fructum Prouerb.
infirmum, & fœminam pronunciatam. Igitur poſt Enthymeſin extorrem, & matrem eius
Sophiam coniugi reducem, ille iterum Monogenes, ille Nus, ocioſus planè de patris cura at-
que proſpectu, ſolidandis rebus, & Pleromati muniendo iámque figendo, ne qua eiuſmo-
D di rurſus concuſſio † incuteret, nouam excludit copulationem Chriſtum & Spiritum ſan- † Forte, incuteretur
ctum: turpiſſimum putem, duorum maſculorum: aut fœmina erit ſpiritus ſanctus: & vulne-
ratur à fœmina maſculus. Numen his datur vnum, procurare concinnationem Aeonum. Et
ab eius officij ſocietate, duæ ſcholæ protinus, duæ cathedræ, inauguratio quædam diuidendæ
doctrinæ Valentini. Chriſti erat, inducere æonas naturam coniugiorum (vides quàm rem Chriſti (æonis Valẽtini nomen eſt) officium
piam) & innati coniectationem, & idoneos efficere generandi in ſe agnitionem patris, quod
capere eum non ſit neque comprehendere, non viſu denique, non auditu compotiri eius, ni-
ſi per Monogenen. Et tamen tolerabo quod ita diſcunt patrem noſſe ne noſſent. Illam magis
doctrinæ denotabo peruerſitatem, quod docebantur, incomprehenſibile quidem patris, cau-
E ſam eſſe perpetuitatis ipſorum: Comprehenſibile vero eius, generationis illorum & forma-
tionis eſſe rationem. Hac enim diſpoſitione illud opinor inſinuatur, expedire deum non ad-
prehendi: ſiquidem inadprehenſibile eius, perpetuitatis eſt cauſa: adprehenſibile autem non
perpetuitatis, ſed natiuitatis & formationis egentium perpetuitatis. Filium autem conſtituũt
adprehenſibilem patris. Quomodo tamen adprehendatur, tum prolatus Chriſtus edocuit.

Spiritus vero ſancti propria, vt de doctrinæ ſtudio omnes peræquati, gratiarum actionem Spũs Sancti (æonis Valentiniani nomen eſt) officium
proſequi noſſent, & veram inducerentur quietem. Itaque omnes forma & ſcientia peræ-
quantur, facti omnes quod vnuſquiſque: nemo aliud, quia alter. Omnes refundũtur in Nun,
omnes in Homines, † in Philetos, Et quæ fœminæ, in Sigas, in Zoas, in Eccleſias, in fortu- † In Teletos
natas: vt Ouidius Metamorphoſeis ſuas deleuiſſet, ſi hodie maiorem cognouiſſet. Exinde re- Ouidius
F fecti ſunt, & conſtabiliti ſunt, & in requiem ex veritate compoſiti, magno cum gaudij fructu
hymnis patrem concinunt. Diffundebatur & ipſe lætitia, vtique bene cantantibus filiis & ne-
potibus. Quidni diffunderetur omni iocunditate, Pleromate liberato? Quis nauclerus non
etiam cum dedecore lætatur? Videmus quotidie nauticorum laſciuias gaudiorum. Itaque vt
nautæ ad ſymbolam ſemper exultant, tale aliquid & Aeones vnum iam omnes etiam forma, Nautæ
nedum ſententia, conuenientibus ipſis quoque nouis fratribus & magiſtris Chriſto & Spi-
ritu, quod optimum atque pulcherrimum vnuſquiſq; florebat, cõferunt in medium. Vanè o-
pinor. Si enim vnum erãt omnes ex ſupradicta perę quatione, vacabat ſymbolæ ratio, quę fer- Symbola
mè ex varietatis gratia cõſtat. Vnum omnes bonum conferebãt, quod omnes erãt. De modo

Collatitio forſitan fuerit ratio, aut de forma ipſius iã peræquatiõis. Igitur ex ære † collocatio, quod aiũt, G
in honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis ſydus fructumq́; perfectum com-
pingunt, Ieſum: Eum cognominant Soterem, & Chriſtum, & Sermonẽ, de patruitis: & om-
Aeſopi graculus nia iam, vt ex omnium defloratione cõſtructum, graculum Aeſopi, Pandoram Heſiodi, Acci
8 Heſiodi Pãdora Patinam, Neſtoris Cocetum, Miſcellaneam Ptolemæi. Quam propius fuit de Atticis hiſto-
riis Pancarpiam vocari, à tam ocioſis autoribus nominum. Vt autẽ tantum ſigillarium ex-
Acci Patina trinſecus quoque inornaſſent, ſatellites ei angelos proferunt: par genus, ſi inter ſe poteſt fieri.
Neſtoris Cocetum Si vero Soteri conſubſtantiuos (ambigne enim poſitum inueni) quæ erit eminentia eius inter
Ptolemæi Miſcellanea ſatellites coæquales? Continet hic igitur ordo primam proceſſionẽ, pariter & naſcentium, & H
Pancarpia nubentium, & generantium æonum: Sophiæ ex deſiderio patris, periculoſiſſimum caſum: Ho
ri opportuniſſimũ auxilium: Enthymeſeos & cõiunctæ Paſſionis expiatum: Chriſti & Spiri-
tus ſancti pædagogatum: æonum tutelarem reformatum: Soteris pauoninũ ornatum: Ange-
lorum comparaticium antiſtatum. Quod ſupereſt, inquis. Vos valete & plaudite. Imò quod
ſupereſt, inquam, vos audite & proiicite. Cæterum hæc intra cœtum pleromatis decucurriſſe
dicuntur, prima tragœdiæ ſcena. Alia autem trans ſiparium cothurnatio eſt, extra pleroma
dico: & tamen ſi talis ſub ſinu patris intra ambitum Hori cuſtodis, qualis extra iam in libero
Achamoth nomẽ ininterpretabile vbi deus non erat? Namq́; Enthymeſis ſiue iam Achamoth (quod abhinc ſcriptum, hoc ſolo
ininterpretabili nomine) vt cum vitio indiuiduæ Paſſionis exploſa eſt in loca luminis aliena,
quod pleromatis res eſt, in vacuum atque inane illud Epicuri, miſerabilis, etiam de loco eſt, I
Certe nec forma nec facies vlla, defectiua ſcilicet & abortiua genitura. Dum ita rerum ha-
bet, flectitur à ſuperioribus Chriſtus, deducitur per Horon, aborſum vt illud informet de ſuis
viribus, ſolius ſubſtantiæ non etiam ſcientiæ forma. Et tamen cum aliquo peculio relinqui-
tur. Iteratur odor incorruptibilitatis quo compos caſus ſui potiorum deſiderio ſuppararetur.
Hac miſericordia functus non ſine Spiritus ſancti ſocietate, recurrit Chriſtus in pleroma.
Vſus eſt, rerum, ex liberalitatibus quoque nomina accedere. Enthymeſis de actu fuit. Acha-
moth vnde, adhuc quæritur: Sophia, de matre manat. Spiritus ſanctus ex angelo accipit Chri
ſtum, à quo derelicta ſe ſtatim ſenſerat deſiderium. Itaque proſiluit & ipſa lumen eius inqui-
rere: quem ſi omnino non nouerat, vt inuiſibiliter operatum, quomodo lumen eius ignotum K
cum ipſo requirebat? Tamen tentauit, & fortaſſe adprehendiſſet, ſi non idem Horos qui ma-
tri eius tam proſperè venerat, nunc tam importunè filię occurriſſet, vt etiam inclamauerit in
Iaioth eam Iao, quaſi Porro quirites, aut Fidem Cæſaris, inde inuenitur Iao in ſcripturis. Ita depulſa
Porro Quirites. Inclamare fidem quo minus pergeret, nec habens ſuperuolare Crucem, id eſt Horon, quia nullum Catulli Lau-
Cæſaris reolum fuerit exercitata, vt deſtinita paſſioni illi ſuæ in tricha multiplici atque perplexa, om-
Catulli Laureolus ni genere eius cœpit adfligi: mœrore, quod non perpetraſſet inceptum: metu, ne ſicut luce,
ita & vita orbaretur: conſternatione, tum ignorantia. Nec vt mater eius. Illa enim Aeon: at
hæc pro conditione deterius: inſurgente adhuc & alio fluctu conuerſionis in Chriſtum, à
Pythagorici quo viuificata fuerat, & in hanc ipſam conuerſionem temperata. Age nunc diſcant Pytha- L
Stoici gorici, agnoſcant Stoici, Plato ipſe, vnde materia quam innatam volunt, & originem & ſub-
9 ſtantiam traxerit in omnem hanc ſtruem mundi, quod nec Mercurius ille Triſmegiſtus ma-
Triſmegiſtus giſter omnium Phyſicorum recogitauit. Audiſti Cõuerſionem, genus aliud paſſionis. Ex hac
Phyſici omnis anima huiuſmodi dicitur conſtitiſſe, etiam ipſius Demiurgi, id eſt dei noſtri. Audi-
Conuerſio ſti mœrorem & timorem. Ex his initiata ſunt cætera. Nam ex lachrymis eius vniuerſa aquarũ
natura manauit. Hic æſtimandum quem exitum duxerit, quantis lachrymarum generibus
inundauerit. Habuit & ſalſas, habuit & amaras, & dulces, & calidas, & frigidas guttas, & bitu-
Nonacris minoſas, & ferruginantes, & ſulphurantes, vtique & venenatas, vt & Nonacris inde ſudauerit
Lynceſtis quæ Alexandrum occidit, & Lynceſtarum inde defluxerit quæ ebrios efficit, & Salmacis inde M
Salmacis ſe ſoluerit quæ maſculos mollefacit. Cœleſtes imbres pipiauit Achamothe. Nos in ciſternis
etiam alienos luctus & lachrymas ſeruare curamus. Proinde ex cõſternatione & pauore cor-
poralia elementa ducta ſunt. Et tamen in tanta circumſtantia ſolitudinis, in tãto circumſpe-
ctu deſtitutionis, ridebat interdum, quâ conſpecti Chriſti recordans, Eodem gaudio, riſu lu-
men effulſit. Cuius hoc prouidentiæ beneficium quæ illam ridere cogebat, idcirco ne ſemper
nos in tenebris moraremur? Nec obſtupeſcas, qui lætitia eius tam ſplendidum elementum
radiauerit mundo, cum mœſticia quoq; eius tam neceſſarium inſtrumẽtum defluxerit ſeculo.
O riſum illuminatorem, ô fletum rigatorem. Et tamen poterat remedio iam agere cum il-
lius loci horrore. Omnem enim obſcuritatem eius diſcuſſit. Sed quoties ridere voluiſſet, vel
ne cogeretur

A ne cogeretur deſertores ſuos ſupplicare? Conuertitur enim ad preces & ipſa more materno.
Sed Chriſtus quem iam pigebat extra Pleroma proficiſci, vicarium præficit: Paracletum Soterem) hic erit Ieſus, largito ei patre vniuerſorum æonum ſummam poteſtatem ſubiiciendis eis omnibus, vti in ipſo ſecundum Apoſtolum omnia cōfœderentur) ad eam emittit cum officio atque comitatu coætaneorum Angelorum, credas & cum duodecim faſcibus. Ibi demũ aduentu pompatico eius concuſſa Achamoth, protinus velamentum ſibi obduxit, ex officio primo venerationis & verecundiæ. Dehinc contemplatur eum, fructiferumq; ſuggeſtũ. Quibus inde conceperat viribus occurrit illi, quirie chære. Hic opinor ſuſceptam ille confirmat, κύριε χαῖρε
atque confirmat agnitione iam, & ab omnibus iniuriis paſſionis expumicat, non eadem ne-
B gligentia in exterminium diſcretis, quæ acciderat in caſibus matris. Sed enim exercitata vicia, & vſu vitioſa confudit. Atque ita maſſaliter ſolidata, defixit ſeorſum in materię corporalem paraturam, commutans ex incorporali paſſione indita habilitatem atque naturam, qua peruenire mox poſſet in æmulas æquiparantias corpulentiarum, vt duplex ſubſtãtiarum cōditio ordinaretur: de viciis, peſſima: de conuerſione, paſſionalis. Hæc erit materia quę nos cōmiſit cum Hermogene, cæteriſq;, qui deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta, præſumunt. Abhinc Achamota expedita tandem de malis omnibus, ecce iam proficit, & in opera maiora frugeſcit. Præ gaudio enim, tanti exin felicitate ſucceſſus concalefacta, ſimulq; cōtemplatione ipſa angelicorum luminum, vt ita dixerim, ſubfermentata, pudet, ſed aliter expri- Expumicare Hermogenes 10
C mere non eſt, quodammodo ſubauit intra & ipſa in illos, Et conceptu ſtatim intumuit ſpirituali ad imaginem ipſam, quam vis lætantis & lætitia prurientis intentionis, imbiberat, & ſibi intimarat. Peperit denique, & facta eſt exinde trinitas generum, ex trinitate cauſarum. Vnum materiale, quod ex paſſione. Aliud animale, quod ex conuerſione, Tertium ſpiritale, quod ex imaginatione. Hac autoritate trium ſcilicet liberorum agendis rebus exercitior facta, formare ſingula genera conſtituit. Sed ſpiritale quidem nō ita potuit attingere, vt & ipſa ſpiritalis. Ferè enim paria & conſubſtantiua, in alterutrum valere ſocietas naturæ negauit. Eo animo ſe vnum ad animale conuertit, prolatis Soteris diſciplinis. Et primum (quod cum magno horrore blaſphemiæ & pronunciandum, & legendum eſt, & audiendum) deum fingit hunc no- Autoritas triũ liberorũ
D ſtrum & omnium præter hæreticorum patrem, & Demiurgum & regem vniuerſorum quæ poſt illum. Ab illo enim, ſi tamen ab illo, & non in ipſo potius Achamoth, à qua occulto nihil ſentiens eius, & velut ſigillario extrinſecus ductu, in omnem operationē mouebatur. Denique ex hac perſonarum in operibus ambiguitate, nomen illi Metropatoris miſcuerunt, diſtinctis appellationibus cæteris ſecundum ſtatus & ſitus operum: vt animalium quidem ſubſtantiarum quas ad dextram commendant, patrem nuncupent: maternarum vero quas ad læuam delegant, Demiurgum nominēt: Regem autem communiter in vniuerſitatem. Sed nec nominum proprietas competit proprietati operum, de quib. nomina omnia, cum deberet illa hæc omnia vocitari, à qua res agebantur, niſi quod iam nec ab illa. Cum enim dicāt Achamot μητροπάτωρ dictus Demiurgus, vel quod matris pater eſſet, vel quod ſimul mater & pater eſſet
E in honorem æonum imagines commentatam, rurſus hoc in Soterem autorem detorquent, qui per illam ſit operat': vt ipſam quidem, imaginem patris inuiſibilis & incogniti daret, incognitam ſcilicet & inuiſibilem Demiurgo: eundem autem Demiurgum nōn filium effingeret: Archangeli vero Demiurgi opus, reliquos æonas exprimerent. Cum imagines audio tātas trium, quæro, non vis nunc vt imagines rideam peruerſiſſimi pictoris illorum: fœminam Achamoth, imaginem patris, & ignarum matris Demiurgum, multo magis patris, imaginē Nũ ignorantis patrem, & Angelos famulos ſimulacra dominorum? Hoc eſt mulum de aſino pingere, & Ptolemæum deſcribere de Valentino. Igitur Demiurgus extra pleromatis limites conſtitutus, in ignominioſa æterni exilij vaſtitate nouam prouinciam condidit, hunc Mulũ de aſino pingere. Nouã prouincia condidit
F mundum: repurgata confuſione & diſtincta diuerſitate duplicis ſubſtantiæ illius deſtruſæ, animalium & materiarum: Ex incorporalibus corpora ædificat, grauia, leuia: ſublimantia, atque vergentia: cœleſtia atque terrena: tum ipſam cœlorum ſeptemplicem ſcenā ſolio deſuper ſuo finit: Vnde & Sabbatum dictum, ab Hebdomade ſedis ſuæ: & Ogdoada mater Achamoth, ab argumento Ogdoadis primigenialis. Cœlos autem noeros deputāt, & interdum angelos eos faciunt: ſicut & ipſum Demiurgum: ſicut & Paradiſum, archangelum quartum, quoniam & hunc ſupra cœlum tertium pangunt, ex cuius virtute ſumpſerit Adam deuerſatus illic inter nubeculas & arbuſculas. Satis meminerat Ptolemæus puerilium dicibulorum, in mari poma naſci, & in arbore piſces: ſic & in cœleſtibus nuceta præſumpſit. Operatur Demiurgus ignorans, & ideo fortaſſe nō ſcit arbores in ſola terra inſtitui oportere. Planè mater ſciebat. Quid ni ſug- 11 Septemplex cœlorũ ſcena Puerilia dicibula

ni ſuggerebat?quæ & effectum ſuum miniſtrabat.Sed tantum faſtigium filio exſtruens per ea G
opera quæ illum & patrem,& deum,& regem, ante Valentinianorum ingenia teſtantur , cur
ſibi quoque iſta noluit eſſe nota,poſtea quæram.Interim tenendum,Sophiam cognominari &
Terram & Matrem,quaſi Matrẽ terram,& quod magis rideas etiam Spiritum ſanctum . Ita
omnem illi honorem contulerunt fœminæ,puto & barbam,ne dixerim cętera.Alioquin De-
miurgus adeo rerum non erat compos , de animalibus ſcilicet cenſu inualitudinis ſpiritalia
accedere,vt ſe ſolum ratus,concionaretur , Ego deus & abſque me non eſt : certè tamen non
fuiſſe ſe retro ſciebat.Ergo & factum intelligebat,& factitatorem facti eſſe quęcunque.Qoo-
modo ergo ſolus ſibi videbatur,& ſi non certus,ſaltim ſuſpectus de aliquo factitatore? Tole-
rabilior infamia eſt apud illos in diabolum,vel quia origo ſordidior capit. Ex nequitia enim H
mœroris illius deputatur,ex qua angelorum & dæmonum,& omnium ſpiritalium malitiarũ
genituras notant.Et tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant, & Munditenentem
κοσμοκράτωρ appellant:& ſuperiorum magis gnarum defendunt,vt ſpiritalem natura,quàm Demiurgum,
vt animalem.Meretur ab illis prælationem , cui omnes hæreſes procurantur. Singularium
autem poteſtatum arces his finibus collocant . In ſummis ſummitatibus præſidet tricenarius
Pleroma,Horo ſignante lineam extremam.Inferius illum metatur medietatem Achamoth,
filium calcans.Subeſt enim Demiurgus in Hebdomade ſua:magis diabolus,in iſto nobiſcum
AER communi mundo,coelementato & concorporificato(vt ſupra æditum eſt)ex Sophiæ vtiliſſi-
mis caſibus,quà nec aërem haberet reciprocandi ſpiritus ſpacium , teneram omnium corpo- I
rum veſtem,colorum omnium indicem,organum temporum , ſi non & iſtum Sophiæ mœ-
ſtitia colaſſet:ſicut animalia metus,ſicut conuerſio eius,ipſum Demiurgom. His omnibus e-
Inflabellatus lementis atque corporibus ignis inflabellatus eſt . cuius originalem Sophiæ paſſionem , quia
nondum æddiderunt,ego interim argumentabor motiunculis eius excuſſum. Credas enim il-
12 lam in tantis vexationibus etiam febricitaſſe.Cum talia de deo vel de diis , qualia de homine
figmenta?Molitus enim mundum Demiurgus,ad hominem manus confert , & ſubſtantiam
ei capit non ex iſta,inquiunt, arida quam nos vnicam nouimus terram (quaſi non & ſi arida
poſtmodum,adhuc tamen tunc aquis ante ſegregatis ſuperſtite limo ſiccauerit.) ſed ex inui-
Materia philoſophica ſibili corpore materiæ illi⁹ ſcilicet philoſophicę,de fluxili & fuſili eius:quod vnde fuerit haud K
Gramæ queo æſtimare,quia nuſquam eſt . Si enim fuſile & fluxile liquoris eſt qualitas , liquor autem
omnis de Sophiæ fletibus fluxit,ſequitur vt limũ ex pituitis & gramis Sophiæ conſtitiſſe cre-
damus,quæ lachrymarum proinde ſunt feces , ſicut aquarum quod deſidet limus eſt . Figulat
ita hominem Demiurgus,& de afflatu ſuo animat:ſic erit & choicus,& animalis, ad imaginẽ
& ſimilitudinem factus:quadruplex res:vt imago quidem,choicus deputetur , materialis ſci-
licet:& ſi non ex materia Demiurgus.Similitudo autem, animalis: hoc enim & Demiurgus.
Habes duos interim.Carnalem ſuperficiem poſtea aiunt choico ſupertextam, & hanc eſſe pel
liceam tunicam obnoxiam ſenſui.Inerat autem in Achamoth , ex ſubſtantia Sophiæ matris,
Peculiũ ſeminis peculium quoddam ſeminis ſpiritalis:ſicut & ipſa Achamotha in filio Demiurgo ſequeſtra- L
uerat,ne hoc quidem gnaro.Accipe induſtriam clandeſtinæ prouidentię huius.Ad hoc enim
& depoſuerat & occultauerat , vt cum Demiurgus animam mox de ſuo afflatu in Adam cõ-
municaret , pariter & ſemen illud ſpiritale quaſi per canalem animam deriuaretur in choicũ:
Fœturatum atque ita fœturatum in corpore materiali,velut in vtero,& adultum illic,idoneum inuenire-
tur ſuſcipiendo quandoque ſermoni perfecto . Itaque cum Demiurgus traducem animæ ſuæ
ἔλαβεν committit in Adam,latuit homo ſpiritalis flatu inſertus,& pariter corpori inductus,quia nõ
magis ſemen nouerat matris Demiurgus,quàm ipſam.Hoc ſemen Eccleſiam dicunt, eccleſiæ
ſupernæ ſpeculum,& hominis cenſum:proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmo-
dum animalem à Demiurgo:choicum,ſubſtantia ἀρχῆς: Carnem, materia. Habes nouum,id M
eſt quadruplum Geryonem.Sic & exitum ſingulis diuidunt.Materiali quidem,id eſt carnali,
quem & ſiniſtrum vocant,indubitatum interitum.Animali vero quem & dextrum appellãt,
dubitatum euentum:vtpote inter materialem ſpiritalemq; nutanti , & illac debito quà pluri-
mum adnuerit.Cæterum Spiritalem emitti in animalis comparationem , vt erudiri cũ eo &
exerceri in cõuerſationibus potuit . Indiguiſſe enim Animalem etiam ſenſibilium diſciplina-
Paratura mundi rum:in hoc & paraturam mundi proſpectam:in hoc & Soterem in mundo repræſentatum,
in ſalutem ſcilicet Animalis.Alia adhuc compoſitione mõſtroſum , volunt illum proſpiciẽ-
13 tias earum ſubſtantiarum induiſſe,quarum ſummam ſaluti eſſet redacturus:vt Spiritalẽ qui-
dem ſuſceperit ab Achamoth : Animalem vero quem mox à Demiurgo induit Chriſtum:
cæterum

A cæterum Corporalem,ex Animali ſubſtantia. Sed miro & inenarrabili rationis ingenio cō-
ſtructam,adminiſtrationis cauſam vi contuliſſe,quo congreſſui, & conſpectui, & contactui,
& defunctui,ingratis ſubiaceret. Materiale autem nihil in illo fuiſſe , vtpote ſalutis alienum:
quaſi aliis fuerit neceſſarius quàm egentibus ſalute. Et totum hoc , vt carnis noſtræ habitum
alienando á Chriſto,á ſpe etiam ſalutis expellant . Nunc reddo de Chriſto:In quem tanta li-
centia Ieſum inſerunt quidam,quanta ſpiritale ſemen animali cum inflatu infulciunt,fartilia Fartilia hominum & deorū Valētinianorū
neſcio quæ commenti,& hominum & deorum ſuorum. Eſſe etiam Demiurgo ſuum Chriſtū
filium naturalem:denique animalem prolatum ab ipſo,promulgatum Prophetis:in præpoſi-
tionum quæſtionibus poſitum, id eſt per virginem , non ex virgine æditum : quia delatus in
B virginem tranſmeatorio potius quàm generatorio more proceſſerit,per ipſam , non ex ipſa,
non matrem eam,ſed viam paſſus.Super hunc itaque Chriſtum,deuolaſſe tunc in Baptiſma-
tis ſacramento Ieſum,per effigiem columbæ. Fuiſſe autem & in Chriſto etiam ex Achamoth
ſpiritalis ſeminis condimentum,ne marceſceret ſcilicet reliqua farſura. Nam in figurā prin-
cipalis Tetradis,quatuor eum ſubſtantiis ſtipant:ſpiritali Achamothiana:animali, Demiur-
gina:corporali,Ieſuaciana:& illa Sotericiana,id eſt columbina. Et Soter quidem permāſit in
Chriſto,impaſſibilis,inlæſibilis,inadprehenſibilis . Denique cum ad adprehenſiones venitur,
diſceſſit ab illo in cognitione Pilati.Proinde nec matris ſemen admiſit iniurias , æquè inſub- Cognitio Pilati
ditiuum,& ne ipſi quidem Demiurgo compertum . Patitur vero Animalis & carneus Chri-
C ſtus,in deliniationem ſuperioris Chriſti,qui ad Achamoth formandam ſubſtantiuali non a-
gnitionali forma,Cruci,id eſt Horo fuerat innixus.Ita omnia in imagines vrgent,planè & ip Imaginarij Chriſtiani, Valētiniani
ſi imaginarij Chriſtiani. Interea Demiurgus omnium adhuc neſcius , vt ſi aliquid & ipſe per
Prophetas concionabitur, ne huius quidem operis ſui intelligens : diuidunt enim & prophe-
tiale patrocinium in Achamoth, in ſemen , in Demiurgum : vbi aduentum Soteris accepit, Demiurgū dicunt eſſe Valētiniani
propere & ouanter accurrit,cum omnibus viribus ſuis,Centurio de Euangelio . Et de omni- Centurionē in Euāgelio
bus inluminatus,ab illo etiam ſpem ſuam diſcit,quod ſucceſſurus ſit in locum matris. Ita ex-
inde ſecurus,diſpenſationem mundi huius,vel maxime eccleſiæ protegendæ nomine , quan-
to tempore oportuerit,inſequitur. Colligam nunc ex diſperſo,ad concludendum , quæ de
totius generis humani diſpoſitione diſſerant.Triformem naturam primordio profeſſi & ta-
D men inunitam in Adam,inde iam diuidunt per ſingulares generum proprietates,nacti occa-
ſionem diſtinctionis huiuſmodi ex poſteritate ipſius Adæ,moralibus quoque differentiis tri- Fontes generis humani
partitæ.Cain,Abel,& Seth,fontes quodammodo generis humani in totidem deriuant argu-
menta,naturæ atque eſſentiæ.Choicum ſaluti degeneratum,ad Cain redigunt: Animale me- 14
diæ ſpei deliberatum,ad Abel componunt:Spiritale certæ ſaluti præiudicatum, in Seth recō- Seth,ſpiritalis
dunt.Sic & animas ipſas duplici proprietate diſcernunt,bonas & malas: ſecundum choicum Abel, Animalis
ſtatum ex Cain,& animalem ex Abel,ſpiritalem ex Seth. De obuenientia ſuperducūt iam nō Cain, Choicus
naturam,ſed indulgentiam,vt quos Achamoth in ſuperiorib.in animas bonas depluat,id eſt
E animali cenſui inſcriptas.Choicum enim genus,id eſt malas animas , nunquam capere ſalu-
taria. Immutabilem enim & inreformabilem naturæ naturam pronunciauerūt.Id ergo gra-
num ſeminis ſpiritalis modicum & paruulum iactu,ſed eruditu hui⁹ fides augetur atque pro-
uehitur,ceu prædiximus: animæq; hoc ipſo ita cæteris præuertunt vt Demiurgus tunc igno-
rans magni eas fecerit.Ex earum ergo Laterculo,& in reges,& in ſacerdotes allegere conſue- Laterculum
uerat : Quæ nunc quoque ſi plenam atque perfectam noticiam adprehenderint iſtarum næ-
niarum,naturificatæ iam ſpiritalis conditionis germanitate,certam obtinebunt ſalutem,imo
omnimodo debitā.Ideoq; nec operationes neceſſarias ſibi exiſtimant, nec vlla diſciplinæ mu
nia obſeruant:martyrij quoque eludentes neceſſitatem qua volunt interpretatione.Hāc enim
F regulam Animali ſemini præſtitutam:vt ſalutem quam non de priuilegio ſtatus poſſidemus,
de ſuffragio actus elaboremus.Nobis enim inſcriptura huius ſeminis, qui imperfectæ eſſentiæ
ſumus,qui amorib⁹ Phileti,& vtique abortui deputamur,quod mater illorum.Sed nobis qui-
dem væ,ſi exceſſerimus in aliquo diſciplinæ iugum : ſi obtorpuerimus in operibus ſanctitatis
atque iuſtitiæ:ſi confitendum alibi,neſcio vbi,& non ſub poteſtatibus iſtius ſeculi,apud tribu-
nalia Præſidum optauerimus.Illi vero & de paſſiuitate vitæ,& diligentia delictorum,genero-
ſitatem ſuam vindicent, blandiente ſuis Achamoth , quoniam & ipſa delinquendo profecit. Paſſiuitas vitæ
Nam & honorandorum coniugiorum ſupernorum gratiæ dicitur apud illos meditandum
atque celebrandum ſemper ſacramentum,comiti,id eſt fœminæ adhærendo. Alioquin dege-
nerem nec legitimum veritatis, qui deuerſatus in mundo non amauerit fœminam , nec ſe ei
iunxerit.

iunxerit. Et quid facient ſpadones,quos videmus apud illos? Supereſt de conſummatione, G
& diſpenſatione mercedis. Vbi totam meſſem Achamoth ſeminis ſui preſſerit,dein colligere
in horreum cœperit,vel cum ad molas delatum,& defarinatum, in cõſparſionis aluearia ab-
ſconderit,donec totum confermentetur,tunc conſummatio vrgebit. Igitur in primis ipſa
Achamoth,de regione medietatis,de tabulato ſecundo in ſummum transfertur, reſtituta Ple
romati:& ſtatim excipit compactitius ille Soter, ſponſus:ſcilicet ambo coniugium nouũ fiet.
15 Hic erit in ſcripturis ſponſus:& ſponſalis,Pleroma. Credas enim vbi de loco in locum tranſ-
For. Caninam — migratur, leges quoque Iulias interuenire ſicut & † Cainam . Et Demiurgus tunc de Hebdo-
made cœleſti in ſuperiora mutabit,in vacuum iam cœnaculum matris,ſciens iam nec videns H
illam. Nam ſi ita erat,ſemper ignorare maluiſſet. Humana vero gens in hos exitus ibit, choi-
cæ & materialis notæ totum interitum: quia omnis caro fœnum . Et anima mortalis apud il-
los,niſi quæ ſalutem fide inuenerit. Iuſtorum animæ,id eſt noſtræ, ad Demiurgum in medie-
tatis receptacula tranſmittentur. Agimus gratias,contenti erimus cum deo noſtro deputari,
Spiritale examen Valentini — qua cenſus,nihil Animale in Pleromatis palatium admittitur , niſi ſpiritale examen Valenti-
ni. Illic itaque primo diſpoliantur homines ipſi,id eſt interiores. Deſpoliari eſt autem depo-
nere animas,quibus induti videbantur:eaſq; Demiurgo ſuo reddent,quas ab eo auerterant. Ip
ſi autem ſpiritus in totum fient intellectuales,neque detentui,neque conſpectui obnoxij:atque
ita inuiſibiliter in Pleroma recipientur furtim. Si ita eſt, quid deinde ? Angelis diſtribuentur I
ſatellitibus Soteris. In filios putas? Nõ. Sed in adparitores? Ne iſtud quidem . Sed in imagines?
Vtinam vel hoc. In quid ergo,ſi non pudet dicere ? In ſponſas . Tunc illi Sabinas raptas iure
Sabinæ raptæ — matrimonij plaudent. Hæc erit Spiritalium merces,hoc præmium credendi. Fabulę tales vti-
les,vt Marcus,aut Gaius in hanc carnem barbatus,& hæc omnia,ſeuerus maritus, pater,au⁹,
proauus,certè quod ſufficit maſculus,in ſymphone Pleromatis ab angelo, tacendo iam dixi,
Nouiſſimũ — & forſitan parias aliquem † oneſimum æonem. His nuptiis rectè deducendis, pro face & flã-
meo,tunc credo ille ignis arcanus erumpet, & vniuerſam ſubſtãtiam depopulatus, ipſe quo-
que decineratis omnibus in nihilum finietur:& nulla iam fabula. Sed næ ego temerarius, qui
tantum ſacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi eſt, ne Achamoth quæ K
Teletus Fortunata — ſe nec filio agnitam voluit,inſaniat:ne Philetus iraſcatur:ne Fortuna acerbetur. Et tamen ho
μακαριότης — mo ſum Demiurgi,illuc habeo deuertere , vbi poſt exceſſum omnino non nubitur:vbi ſuper-
indui potius,quàm deſpoliari:vbi & ſi deſpolior,ſexui meo deputor:angelis non angelus,non
16 angela:nemo mihi quicquam faciet,quem & tunc maſculum inuenient. Producam denique,
velut epicithariſma poſt fabulam tantam,etiam illa, quæ ne ordini obſtreperent , & lectoris
intentionem interiectione diſpargerent,hunc malui in locum diſtuliſſe,aliter atq; aliter † cõ-
Cõmentata — mendata ab emendatoribus Ptolemæi. Extiterunt enim de ſchola ipſius , diſcipuli ſuper ma-
giſtrum,qui duplex coniugium Bythio ſuo adfingerent,Cogitationem & Voluntatem, Vna
ἔννοιαν καὶ θέλησιν — enim ſatis non erat Cogitatio,qua nihil producere potuiſſet,ex duabus facillimo prolatu. Pri- L
mum coniugium,Monogenem & Veritatem:ad imaginem quidem Cogitationis fœminam
Veritatem:ad imaginem Voluntatis,marem Monogenem. Voluntatis enim vis,vti quæ effe-
ctum præſtat Cogitationi,maris obtinet cenſum. Pudiciores alij,honorem diuinitatis recor-
dati,vt etiam vnius coniugis dedecus ab eo auellerent, maluerunt nullum Bythio ſexum de-
putare:& fortaſſe Hoc deum,non Hic deus,neutro genere pronunciant. Alij cõtra magis &
maſculum & fœminam dicunt, ne apud ſolos Lunenſes Hermaphroditum exiſtimet annaliũ
Feneſtella — commentator Feneſtella. Sunt qui nec principatum Bythio defendant,ſed poſtumatum,Og-
doadem ante omnia præmittentes ex tetrade quidem & ipſam, ſed aliis nominibus deriuatã.
Primo enim conſtituunt Proarchen,ſecundo Anennoeton,tertio Arrheton , quarto Aora- M
ton. Ex Proarche itaque proceſſiſſe primo & quinto loco Archen:ex Anennoeto, ſecundo &
ſexto loco Acatalepton:ex Arrheto,tertio & ſeptimo loco Anonomaſton:ex Inuiſibili, quar
to & octauo loco Agenneton . Hoc quæ ratio diſponat vt ſingula binis locis & quidem tam
interciſis naſcantur,malo ignorare quàm diſcere. Quid enim recti habent,quæ tam peruerſe
proferuntur? Quanto meliores qui totum hoc tædium de medio amoliti, nullum æonem vo
Gemonij gradus — luerunt alium ex alio per gradus reuera Gemonios ſtructum, ſed mappa (quod aiunt) miſſa,
ſemel octoiugem iſtam ex patre & Ennœa eius excluſam. Ex ipſo denique eius motu nomina
gerunt. Cum,inquiunt,cogitauit proferre,hoc pater dictus eſt. Cum protulit, quia vera pro-
tulit,hic Veritas appellata eſt. Cum ſemetipſum voluit probari,hoc Homo pronunciatus eſt.
Quos autem præcogitauit,cum protulit,tunc Eccleſia nuncupata eſt. Sonuit Homo Sermo-
nem,&

A nem,& hic eſt primogenitus filius : & Sermoni acceſſit Vita : & Ogdoas prima concluſa eſt.
Sed hoc tædium puſillum . Accipe alia ingenia Circurianiana inſignioris apud eos magiſtri, 17
qui ex Pontificali ſua autoritate in hunc modum cēſuit.Eſt,inquit,ante omnia Proarche , in-
excogitabile,& inenarrabile & innominabile,quod ego nomino Monoteta.Cum hac erat a-
lia virtus,quam & ipſam appello Henoteta.Monotes & Henotes, id eſt ſolitas & vnitas cum μονότης. Solitas ἑνότης. Vnitas
vnum eſſent,protulerunt non proferentes initium omnium intellectuale,innaſcibile, inuiſi-
bile,quod ſermo Monada vocauit.Huic adeſt conſubſtantiua virtus,quam appellat Vnio.Hę
igitur virtutes,Solitas,Singularitas,Vnitas,Vnio, cæteras prolationes æonum propagarunt.
ô differentia.Mutetur Vnio & Vnitas:Singularitas & ſuum Solitas,quanque deſignaueris,v-
B num eſt.Humanior iam Secundus,vt breuior,Ogdoadem in duas tetradas diuidens, in dex-
teram & ſiniſtram,in lumen & tenebras,tantum quod deſultricem & defectricem illam vir-
tutem non vult ab aliquo deducere æonum , ſed à fructibus de ſubſtantia venientibus.De ip-
ſo iam domino Ieſu , quanta diuerſitas ſcinditur ? Hi ex omnium æonum floſculis eum con-
ſtruunt,illi ex ſolis decem conſtitiſſe contendunt,quos Sermo & Vita protulerunt. Inde & in
ipſum Sermonis & Vitæ concurrerunt floſculi.Illi ex Duodecim potius , ex Hominis & Ec-
cleſiæ fœtu:ideoq; filium hominis auitè pronunciatum : alij à Chriſto & Spiritu ſancto con-
ſtabiliendæ vniuerſitati prouiſis,confictum:& iure,paternæ appellationis hæredem. Sunt qui
filium hominis aliunde conceperint dicendum:quanquam ipſum Patrem pro magno nomi-
C nis ſacramento Hominem appellaſſe præſumpſerint , vt quid amplius ſperes de eius dei fide
cui nunc adæquaris? Talia ingenia ſuperfruticant apud illos ex materni ſeminis redundātia.
Atque ita inſoleſcentes doctrinæ Valētinianorum, in ſyluas iam exoleuerunt Gnoſticorum. Gnoſtici

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LI-
BRI ADVERSVS VALENT. FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

D *ORthodoxam pietatem tres perſonas in diuinis conſtituentē hoc uolumine propugnat aduerſus Pra-*
xean,qui dicebat unicum dominum omnipotentem mundi conditorem,nempe patrem ipſum,& na-
tum & cruci ſuffixum:ipſum denique eſſe Ieſum Chriſtum.Ab illo cognominati ſunt Praxeiani, huic
impietati ſubſcribentes.Quibus ſimiles ſunt quos Aurelius Auguſtinus Noetianos appellat,& Sa-
bellianos.qui omnes communi uocabulo Patripaßiani uocantur.Fuit & Monarchianis inde nomen , quod μο-
ναρχίαν,hoc eſt,ut Tertullianus interpretatur,ſingulare & unicum imperium,defendendo , nempe Patris,Fi-
lij perſonam in diuinis non agnoſcerent.Praxeæ meminit Tertullianus in Catalogo hæreſeon,in fine, cum in-
quit:Sed poſt hos omnes etiam Praxeas quidam hæreſim introduxit , quam Victorinus corroborare curauit.
Hic deum patrem omnipotentem,Ieſum Chriſtum eſſe dicit:hunc crucifixum paſſumq; cōtendit,mortuum,præ-
E *terea ſeipſum ſibi ſedere ad dexteram ſuam cum prophana & ſacrilega temeritate proponit . Autor eſt Aur.*
Auguſtinus Praxeam in Africa uixiſſe.Quo minus tolerabilis fuit Tertulliano uicinam gentem ſeducens.Cæ-
terum hic monendi ſunt Theologi ut quædam commodius interpretentur,quàm ſonant , & uetuſtati nonnihil
condonent:nam ante hunc apud Latinos nemo hoc argumentum tractauit.Scripſit autem hūc librum poſt me-
diam ætatem,meminit enim nouæ prophetiæ.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

F *INtulit Romanæ humo.)Intelligit prouincias urbi Romæ uiciniores.Alioqui ipſa etiam Aſia partim Roma-* 1
num agnoſcebat imperium.Et mox ſequitur, Duo negocia diaboli Praxeas Romæ procurauit , Prophetiā
expulit,& hæreſim intulit. De iactatione Martyrij inflatus .) Vel hinc uides quanti ſolerent olim fieri
martyres. Epiſcopum Romanum agnoſcentem iam Proph .) Attende ſummam Romani Pontificis autori-
tatem etiam illis temporibus,dum aliquid aut recipit, aut damnat . Hinc illud Am . Marcellini de Conſtantio
Aug.& Liberio pontifice,Tamen,inquit,autoritate , qua potiores æternæ urbis epiſcopi,firmari deſiderio
nitebatur ardenti.Lib.XV.Ireneus ſanè Romanam eccleſiam maximam & antiquißimam uocat, à glorioſiſ-
ſimis duobus Apoſtolis Petro & Paulo fundatam & conſtitutam, ad quam, propter potentiorem principali-
tatem,neceſſe ſit omnem cōuenire eccleſiam,hoc eſt eos qui ſunt undique fideles:in qua ſemper , ab his qui ſunt
undique cōſeruata eſt ea quæ eſt ab Apoſtolis traditio. Falſa de ipſis Prophetis & eccleſiis eorum adſeue-
rando.Hic audis Montani fautorem.Quem præcipuè defendit operis περὶ ἐκστάσεως libro ſeptimo.Sanè Apol-
lonius

lonius uir diſertiſsimus,ſcripſit aduerſus Montanum , Priſcillam & Maximillam inſigne & longum uolumen, G
in quo aſſerit Montanum & inſanas uates periiſſe ſuſpendio , & multa alia , in quibus de Priſcilla & Maxi-
milla refert:Si negant eas accepiſſe munera,confiteantur non eſſe prophetas qui accipiunt, & mille hoc teſti-
bus approbabo.Sed & ex aliis fructibus prophetæ.Dic mihi,crinē fucat prophetes? Stibio oculos linit ? Pro-
phetæ ueſtibus & gemmis ornantur?Prophetes tabula ludit & teſſeris?Propheta fœnus accipit ? Reſpōdeāt,
utrum hoc fieri liceat,an non?Meum eſt approbare,quod fecerint.Ex illuſtribus ſcrip toribus eccleſiaſticis di-
ui Hieronymi.Huc etiam pertinet quod Sacramēta perbibentur funeſta habere.Nam de infantis anniculi ſan-
guine,quem de toto eius corpore minutis punctionum uulneribus extorquent,quaſi Eucharistiam ſuam confi-
cere perbibentur,miſcentes eum farinæ,panemq́; inde facientes.Qui puer ſi mortuus fuerit,habetur apud eos
pro martyre:Si autem uixerit,pro magno ſacerdote . Ex Aurelio Auguſtino. Et præceſſorum eius autori-
tatem defendendo.) Et hic locus ſuperiorem confirmat , & primam atque adeo ſummam autoritatem eccle- H
ſiæ Romanæ ſubindicat. Reuocare.) Hic conſidera ſtudia hominum,dum quiſque pro eo cui fauet , nihil nō
facit . Rectiſsime uero agit Rom . Pontifex qui illam confictam Montani prophetiam damnauit. Emiſſas .)
Emittuntur literæ.Iurecōſultorum uerbum eſt. Paracletum fugauit.) Mirum eſt,tam eruditum uirum ſom-
niis Montani fidem habuiſſe,nec fucum olfeciſſe.An non erat aperta inſania, dicere, in Apoſtolis ſpiritum ſan
ctum fuiſſe,Paracletum non fuiſſe:Et Paracletum plura in Montano dixiſſe quàm Chriſtus in Euangeliū pro-
tulerit,nec tantum plura ſed etiam meliora atque maiora.Ex Præſcriptionib.In quo loco blaſphemiam ipſe uo
cat.Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc eſt quod diuus Auguſt . ſcribit , tranſiſſe eum ad Cata-
phrygas quos ante deſtruxerat. Fructificauerant.Sic aduerſus Hermogenem, Fructificet terra herbam fœ
ni.Item in fine aduerſum Valentinianos, Talia , ingenia ſuperfructificant apud illos. Auenæ Praxeanæ.) I
Iuxta illud Vergilianum,Infelix lolium & ſteriles dominantur auenæ.Falſam doctrinam auenæ cōparat. Nā
ut Plinius ſcribit,Frumenti uitium eſt auena. Superſeminatæ,dormientibus multis iu ſ.d .) Alludit ad locū
Matthæi qui eſt cap.XIII. Traductæ.) Hoc eſt manifeſtatæ,confutatæq́;. Per quem deus uoluit.) Non
nominat eum qui Praxeam erroris conuicerat. Priſtinum.) Priſtinum quemadmodum ante plus ſemel indi-
cauimus ſolet uſurpare pro prius.Sic infra,Transfiguratio autem interemptio eſt priſtini.In De corona mili-
tis,Tamen & in noſtris hodie uſibus,& in priſtinorum ſanctorum.Cauerat priſtinum conſtructio Græca,hoc
eſt ſecundum priſtinum,id eſt priorem impiam atque erroneam doctrinam. De emendatione ſua.) Attende
maiorum noſtrorum clementiam in puniendo , qui chirographo reſipiſcentis & obedientiam eccleſiæ pollicē-
tis contenti erant.Sic & Marcion Ponticus ob inquietam curioſitatem qui fratres quoque , id eſt Chriſtianos
uiciabat,ſemel & iterum eiectus, cum ducentis Seſtertiis quæ eccleſiæ intulerat nouiſsimè in perpetuum diſsi-
dium relegatus eſt,ubi uenena doctrinarum ſuarum diſſeminauit.Poſtmodum pœnitentiam confeſſus,quum cō- K
ditioni datæ ſibi occurrit,ita pacem recepturus ſi cæteros quoque quos perditioni erudiſſet, eccleſiæ reſtitue-
ret,morte præuentus eſt.Ex Præſcriptionib. Tertull. Porrò non dubito quin ea res etiam per ſyngrapham in-
ter eccleſiam & ipſum Marcionem ſit tranſacta. Apud Pſychicos .) In uolumine Paterniacēſi quod adhuc
penes me habeo legitur Pſychicos,At mox,diſiunxit à Phyſicis . Collatio uero Gorziēſis utrobique Phyſico-
rum nomen continet.Itaque ſic ſcripſi in contextu. Non poſſum autem diuinare quos innuat hoc uocabulo, niſi
forte orthodoxos nolentes commentitiam Montani Prophetiam recipere ſic notat. Nam ſequitur, Et nos qui-
dem poſtea agnitio Paracleti atque defenſio diſiunxit à Phyſicis . Enimuero conÿcio Montanum in ſua confi-
cta Prophetia damnaſſe ſecundas nuptias,exegiſſe ieiunia, exegiſſe martyrium . Quorum primum quum con-
cedat Apoſt.Paul.altera uero duo unſquam præcepta legantur uel à Chriſto uel ab Apoſtolis , merito falſum L
Montani dogma damnauit Eccleſia.At Tertull.nimio ſtudio caſtitatis, abſtinentiæ,& martyrij, nouam illam
prophetiam amplexus eſt,nec iam ab eccleſia damnatam deteſtatus:quæ res illi merito odium concitauit.Vn-
de fortaſsis Prophetiam Montanicam reſpuentes leui conuitiolo Phyſicos uocat,hoc eſt Naturales : quaſi na-
turam ſequentes quæ caſtitatem,ieiunium,tormenta,nō admodum amat,ſed fugit magis,atque abhorret. Tā-
quam uero nouam prophetiam agnoſcentes ipſi ſpiritales exiſtant ſcilicet . Hoc quod diximus , ex eo colligi-
mus,quod diuus Hieronymus autor eſt , Tertullianum ſpecialiter aduerſum Eccleſiam texuiſſe nolumina , De
pudicitia,De perſecutione,De ieiuniis De monogamia:nempe quum Montani dogma propugnaret. Cæterum
ſi Pſychicos legas,idem erit ſenſus.Verbum eſt Paulinum pro carnali. Sic etiam ad Corinth . cap . II. ſcribit,
ψυχικὸς δ' ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ,Hoc eſt , Animalis autem homo non accipit ea quæ ſunt ſpi-
ritus dei.Eſt enim ψυχικὸς Paulo,id eſt Animalis qui Animum,hoc eſt affectus ſequitur humanos. Si uolue- M
2 rit dominus.) Modus loquendi Chriſtianorum. In iſto commeatu.) Commeatum eleganter uocat ſpacium
temporis quo mundus hic duraturus eſt,à deo præſcriptum atque conceſſum . Nam commeatus etiam facultatē
ſiue ueniam ſignificat diſcedendi,quam princeps præſtare ſolet. Et ſemper , & nunc magis ut inſtructiores
per Paracletum .) Niſi fallor , Paracletum Montani ſignificat. Et in cœlo reſumptum .) Sic in De carne
Chriſti, Et in cœlo reſumpta eſt,In Præſcriptionib.Solam,inquit,animam ipſius in cœlo ereptam. Hanc re-
gulam.) In Præſcriptionib.etiā regulā fidei uocat.Regula eſt autē,inquit,fidei.Et hic infra,Quoniā,inquit,
& ipſa regula fidei,à plurib.diis ſeculi,ad unicū & uerū deū transfert. Quàm ipſa nouellitas Praxeæ he-
ſterni.) Similia ſcribit de Hermogene.Hermogenis autem,inquit,doctrina tam nouella,denique ad hodiernū
homo in ſeculo . &c. Retractatibus .) Retractare Tertulliani uerbum eſt pro tractare ſiue excutere &
3 perpendere.Vnde retractatus , pro retractatione. Et ita ſolium ipſum uocaliter exprimunt .) Sic legitur
in manu-

A *in manuſcriptis uoluminibus omnibus quæ uiderim. Non arbitror μοναρχίαν ſolium reddere uoluiſſe quod Grã*
matici ſic dictum aiunt nõ quod ſolum capiat, ſed quia ſolidum. Proinde ſolium mutaui in ſonum. Nam mox ſe-
quitur, Sed monarchiam ſonare ſtudent Latini. Et infra, Malo te ad ſenſum rei, quàm ad ſonum uocabuli exer-
ceas. Cum plures.) ſubaudi, dij uel creatores inferuntur. Secundum Valentinos.) Variatio numeri.
Et prodigos.) ſcribendum, & Proclos. Nam ex Philaſtro recenſet Aurel. Auguſtinus Proclianitas qui cũ
Seleucianis ſenſerint creatores animarum angelos eſſe de igne & ſpiritu. Tum ſic diſtinguenda uerba, Tunc
male, quum plures, ſecundum Valentinos & Proclos: Tunc in monarchiæ euerſionem, quum in creatoris de-
ſtructionem. Congrederis rationem.) Secuti Gorzienſem collationem ſcripſimus, ratione. Proinde gau 4
denti in perſona illius.) Paulo ante ſcriptum eſt, Ego eram ad quam gaudebat, cottidie autem oblectabar in 5
perſona ipſius. Quare mutaui hic gaudenti in gaudentem, hoc modo, Ad quem deinceps gaudens, proinde gau
B *dentem perſona illius, Subaudi, dicit, Nouimus enim eũ.) Sic in Paterniacẽſi codice legitur, Sed quia Hir-* 6
ſaugienſis & Gorzienſis habent, Non uis enim, rurſum ita ſcripſimus. Et ita capias ſecundus à deo conſti-
tutus duos efficere.) Mutauimus capias in capiat, ut ſit capiat ſecundus à deo conſt. duos efficere, pro eo quod,
ut fiat ſiue contingat ut ſecundus à deo conſtitutus duos efficiat. Sic Græcorum cõſuetudinem circa uſum uer-
bi τῷ λέγεται imitari ſolet, quemadmodum ante diximus multis in locis. Diuerſum eius.) Diuerſum eius, pro
diuerſum ab eo. Vt Alienum ſalutis, pro alienum à ſalute. Quis enim negabit deum corpus eſſe, & ſi deus
ſpiritus eſt?) Aur. Auguſtinus ad Quoduultdeum, Tertullianus ergo, inquit, ſicut ſcripta eius indicant, ani-
mam dicit immortalem quidem, ſed eam effigiatum corpus eſſe contendit, neque hanc tantum, ſed ipſum etiam
deum corporeum eſſe dicit, licet non effigiatum. Nec tamẽ hinc hæreticus creditur factus. Poſſet enim quoquo-
modo putari ipſam naturam ſubſtantiamq́; diuinam corpus uocare, non tale corpus cuius partes aliæ maiores,
C *aliæ minores ualeant uel debeant cogitari, qualia ſunt omnia quæ proprie dicimus corpora: quamuis de anima*
tale aliquid ſentiat. Sed potuit, ut dixi, propterea putare deum corpus dicere, quia non eſt nihil, non eſt inani-
tas, nõ eſt corporis uel animæ qualitas, ſed ubique totus, & per locorum ſpacia nulla partitus: in ſua tamẽ na-
tura atque ſubſtantia immutabiliter permanet. Hactenus ille. Si qui.) Pro ſi quis, ut ante pluribus locis.
Non ideo non utitur & ueritas uocabulo iſto.) In manuſcriptis uoluminib. eſt utatur, hoc eſt uti debet. Et
ſic nos ſcripſimus. Et reaceſſu eius.) Scribendum, Et re ac cenſu eius. Nam hoc uocabulo gaudet uti Ter-
tull. Sic in De corona militis, Et ex originis cenſu, & ſuperſtitionis uſu. Hic mecum gradum fige.) Hoc ceu
prouerbio etiam in ſuperioribus uſus eſt. Vt Aeon patrem neſciat.) Intelligit nouiſſimum æonem cui nomẽ
Sophiæ, quæ Teleto ſiue ut Tertull. aliquoties loquitur, Phileto copulatur. Et quæ mandatus eſt à patre.)
Mandatus paßiuè. Hoc eſt, quæ iuſſus eſt, id eſt quæ in mandatis accepit, ſiue ad quæ emandatus eſt. Sed nõ 7
D *paratum.) Scripſimus, ſeparatum ex Gorzienſi collat. Et ſequitur paulo poſt, Non ideo tamen eſt ſeparatum.*
Quemadmodum etiam Paracletus docet. Loquitur, ut puto, de Paracleto nouæ prophetiæ. Planè ni- 8
hil deo difficile ſenſi.) Apparet ſcribendũ, Plane nihil deo difficile. Sed ſi tam abruptè &c. Ita ſaluus ſim.) 9
Pro his uerbis in Hirſaugienſi codice, quidam aſcripſerat, Si noluiſſet deus. Maxime Paracleti non hominũ 10
diſcipuli.) Sentit ni fallor, de Paracleto nouæ prophetiæ. Iactabant uero Montani ſectatores non hominũ di-
ſcipulos ſed Paracleti. Quem inuiſibilem deum determinauit.) Nos ſcripſimus exigente ſenſu, Quæ inuiſi-
bilem deum determinauit. Oſtendit & uiſibilem.) Addidimus pronomen ipſe. Oſtendit & ipſe uiſib. Ex 11
Gorziẽſi coll. Sine ratione & amentia.) Sine ratione. hoc eſt certa ratione & modo id eſt amentia. ut Et
hic ſumamus pro id eſt. Niſi placet legere, Erratione. Nam de ecſtaſi loquitur fortißima uidelicet abſtractio-
E *ne mentis à corpore, ad diuinitatis contemplationem. Quæ alioqui & illis accidere ſolet qui mente ſunt emo-*
ta. In ſenſu ſcilicet ſentientem.) Nos, facientem ex manuſcriptis codicib. Semper ediſcebat.) Sic in de
Carne Chriſti, Et liberare, inquit, & iudicare humanum genus ediſcebat in carnis habitu nõ natæ adhuc. Rur
ſum De reſur. carnis, Immunitatem carnis ediſcunt. Et hic mox, Ediſcebat autem. In libello ad martyres, Etiã
in pace, inquit, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt. Qui coronabatur gloriam & honorem.) 12
Conſtructio Græca. Sicq́; continet uolumen Paterniacenſe. Verum Gorzienſis collationis fidem ſecuti ſcripſi-
mus, gloria & honore. Nec refert utro modo legas. Et apud Abraham ſub quercu refrigerauerit.) Refrige-
rare, abſolute, ceu ſupra. Condicente etiam ſcriptura.) Condicere noue uſurpat pro ſimiliter dicere ſiue
aſſentiri. Et qui erat) Hanc clauſulam Gorzienſis collatio tollendam indicabat. Ad idolorum factita-
tores.) Ante monuimus nempe in ſcholiis libelli aduerſus Hermog. uocabulo factitatoris Tertullianum intel 13
F *ligere factorem, ut factitationis factionem. & factitare eſſe illi facere. Filio pater procurabat.) Sic ſæpe lo*
quitur. ut lib. I. aduerſus Marc. Aemulatio autem, inquit, liberando homini procurat. Qui mundum ab ange 14
lis & pot.) Notat Valentinianos & ſimileis alios, Et Procli ſectatores ac Seleucianos. Vtique præter So
phiam fuit.) Senſus eſt, quum Paulus dicit, Quis illi conſilio fuit, intelligit quis præter Sophiam conſilio fuit, 15
quæ Sophia illi aderat. Quanta præſcribant tibi.) Quanta pro quàm multa, ut & ante in ſuperiorib. plus
ſemel. Hoc eum Nathanabel.) Ex Gorzienſi coll. ſcripſimus, Hoc enim Nat. Et infra, Quod qui audit ſer-
mones meos. Rurſum infra, Et tamen non ſeparantur. Adhuc infra, Quo & ipſe filius ſuſpiciens. Quæ in fi-
nem Euangelij perſeuerant,) Si non eſt mendum, reſpicit ad ſenſum non ad præcedens uerbum, Totam ſub-
ſtantiam. Sicut ipſe de patris.) Defectiua oratio, qualiter in ſuperiorib. ſæpe locutus eſt, Subauditur, de eo 16
quod eſt patris. ſic infra, Nõ ſcitis, inquit, quod in patris mei me eſſe oportet? ubi ſubauditur, rebus. Qui nec 17
ſubſtantiua res eſt quod eſt ſpiritus.) Melius, quia nec ſubſt. Et hæc enim ſubſtantiæ non ſunt.) Reſpicit ad
ſenſum.

ſenſum. Et hæc id eſt hæ res. Alioqui dicendum erat, Et hæ enim ſubſt. non ſunt. Sic alibi ſæpenumero loquitur. G
18 *Vndique enim obducti.) Obducti id eſt conuicti. Obducendi uerbo frequenter utitur. Iam incipiunt diuidere illos potius quàm unare.) Vnare ſimplex uerbum uſurpat, unde nos adunare dicimus, & coadunare.*
19 *Quem ſi non capit configurari.) Capit, ἐνδέχεται, id eſt contingit ſiue uſuuenit. Et caro paßiones ſuas fun*
20 *cta ſit.) Fungi cum accuſatiuo. De quo quid capit dici.) Capit, id eſt contingit, ut Græcis ἐνδέχεται, ceu*
21 *mox diximus. Ita & ſpiritus dei pati poßit.) Ex Gorzienſi col. ſcripſimus, Ita & qui pati poßit, Item, quia hoc retractatum. Et mox negatiuam particulam inſulſimus, Pati pro deo non poſſumus, niſi ſpiritus dei ſit in nobis. Vbi ante legebatur, Si ſpiritus.*

FINIS. H

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERſus Praxeam liber.

VArie diabolus æmulatus eſt veritatem. Adfectauit illam aliquando de-
fendendo concutere. Vnicum dominum vindicat omnipotentem mũ I
di conditorem, vt & de vnico hæreſim faciat. Ipſum dicit patrem de-
ſcendiſſe in virginem, ipſum ex ea natum, ipſum paſſum. Denique ip-
ſum eſſe Ieſum Chriſtum. Excidit ſibi coluber, quia Ieſum Chriſtum
poſt baptiſma Ioannis tentans, vt filium dei adgreſſus eſt, certus filiũ,
deum habere, vel ex ipſis ſcripturis, de quibus tunc tentationem ſtrue-
Tentationẽ ſtruere — bat: Si tu es filius dei, dic vt lapides iſti panes fiant. Item: Si tu es filius
dei, deiice te hinc. Scriptum eſt enim, quòd mandauit angelis ſuis ſuper te, vtique Pater, vt te
manibus ſuis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas. Aut nunquid mendacium E-
Verba diaboli — uangeliis exprobrabit, dicẽs, viderit Matthæus & Lucas. Cæterum ego ad ipſum deum acceſ- K
ſi, ipſum omnipotentem comminus tentaui. Ideo & acceſſi, ideo & tentaui. Cæterum ſi filius
dei eſſet, nunquam illum fortaſſe dignarer. Sed enim ipſe potius à primordio mendax eſt: &
ſi quem hominem de ſuo ſubornauerit, vt Praxean. Nam iſte primus ex Aſia hoc genus per-
1 uerſitatis intulit Romanæ humo, & aliâs inquietus: inſuper de iactatione martyrij inflatus, ob
ſolum & ſimplex & breue carceris tædium: quando & ſi corpus ſuum tradidiſſet exurendum,
nihil profeciſſet, dilectionem dei non habens, cuius chariſmata quoque expugnauit. Nam idẽ
Epiſcopus Romanus Mõtanizat. — tunc Epiſcopum Romanum agnoſcentem iam Prophetias Montani, Priſcæ, Maximillæ, & ex
ea agnitione pacem eccleſiis Aſiæ & Phrygiæ inferentẽ, falſa de ipſis prophetis & eccleſiis eo-
Autoritas Romanorũ Pontificum — rum adſeuerando, & præceſſorum eius autoritates defendendo, coegit & literas pacis reuo- L
care iam emiſſas, & à propoſito recipiendorum chariſmatum conceſſare. Ita duo negocia dia
boli Praxeas Romæ procurauit, prophetiam expulit, & hæreſim intulit. Paracletum fugauit,
& patrem crucifixit. Fructificauerant auenæ Praxeanæ, hic quoque ſuperſeminatæ, dormien-
tibus multis in ſimplicitate doctrinæ: traductæ dehinc per quem deus voluit, etiam euulſæ vi-
debantur. Denique cauerat priſtinum doctor de emendatione ſua: & manet chirographum
Phyſici — apud Phyſicos, apud quos tunc geſta res eſt, exinde ſilentium. Et nos quidem poſtea agnitio
paracleti, atque defenſio, diſiunxit à Phyſicis. Auenæ vero illæ vbique tunc ſemen excuſſerant.
Ita aliquamdiu per hypocriſin ſubdola viuacitate latitauit: & nunc denuo erupit. Sed & de-
2 nuo eradicabitur, ſi voluerit dominus, in iſto commeatu: ſi quo minus, die ſuo colligentur o- M
mnes adulteræ fruges, & cum cæteris ſcandalis igni inextinguibili cremabuntur. Itaque poſt
tempus pater natus, & pater paſſus: ipſe deus dominus omnipotẽs, Ieſus Chriſtus prædicatur.
Regula fidei — Nos vero & ſemper, & nunc magis vt inſtructiores per Paracletum deductorem ſcilicet o-
mnis veritatis, vnicum quidem deum credimus: ſub hac tamẽ diſpenſatione quam οἰκονομίαν
dicimus, vt vnici dei ſit & filius ſermo ipſius, qui ex ipſo proceſſerit, per quẽ omnia facta ſunt,
& ſine quo factum eſt nihil. Hunc miſſum à patre in virginem, & ex ea natum hominẽ & deũ,
filium hominis & filium dei, & cognominatum Ieſum Chriſtum. Hũc paſſum, hunc mortuũ
& ſepultum ſecũdum ſcripturas, & reſuſcitatũ à patre, & in cœlo reſumptũ, ſedere ad dexterã
patris, venturum iudicare viuos & mortuos. Qui exinde miſerit ſecundum promiſſionẽ ſuã à
patre ſpiritum ſanctum paracletum, ſanctificatorem fidei eorũ qui credunt in patrem & filiũ

& ſpiritum

A & ſpiritum ſanctum. Hanc regulam ab initio Euangelij decucurriſſe, etiã ante priores quoſque hæreticos, nedum ante Praxean heſternum, probabit tam ipſa poſteritas omnium hæreticorum, quàm ipſa nouellitas Praxeæ heſterni. Quo peræquè aduerſus vniuerſas hęreſes iam hinc pręiudicatum ſit, id eſſe verum quodcunq; primum: id eſſe adulterum, quodcunq; poſterius. Sed ſalua iſta præſcriptione, vbiq; tamẽ propter inſtructionẽ & munitionem quorundã, dandus eſt etiam retractatibus locus: vel ne videatur vnaquæq; peruerſitas, nõ examinata, ſed præiudicata damnari, maxime hæc, quæ ſe exiſtimat meram veritatẽ poſſidere, dum vnicum deũ non aliâs putat credendum, quàm ſi ipſum eundemq; & patrem & filium & ſpiritum ſanctum dicat:

Nouellitas
Præſcriptio

B quaſi nõ ſic quoq; vnus ſit omnia, dum ex vno omnia, per ſubſtantiæ ſcilicet vnitatem: & nihilominus cuſtodiatur οἰκονομίας ſacramentũ, quæ vnitatem in trinitatem diſponit, tres dirigens, patrẽ, & filium, & ſpiritũ ſanctum. Tres autem non ſtatu, ſed gradu: nec ſubſtantia, ſed forma: nec poteſtate, ſed ſpecie: vnius autẽ ſubſtantiæ, & vnius ſtatus, & vnius poteſtatis: quia vnus deus, ex quo & gradus iſti & formæ, & ſpecies, in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti deputantur. Quomodo numerum ſine diuiſione patiuntur, procedẽtes tractatus demonſtrabũt. Simplices enim quiq;, ne dixerim imprudẽtes & idiotæ (quæ maior ſemper credentiũ pars eſt) quoniam & ipſa regula fidei à pluribus diis ſeculi, ad vnicum & verum deũ transfert: nõ intelligẽtes vnicum quidẽ, ſed cum ſua οἰκονομίᾳ eſſe credendum, expaueſcũt ad

Hoc eſt diſpẽſationis, ſiue diſpoſitionis
Maior credentiũ pars, ſimplices, imprudẽtes, & idiotæ

C οἰκονομίαν. Numerum & diſpoſitionem trinitatis, diuiſionẽ præſumunt vnitatis, quando vnitas ex ſemetipſa deriuans trinitatem, non deſtruatur ab illa, ſed adminiſtretur. Itaque duos & tres iam iactitant à nobis prædicari, ſe vero vnius dei cultores præſumunt: quaſi nõ & vnitas inrationaliter collecta hæreſim faciat, & trinitas rationaliter expenſa, veritatem conſtituat. μοναρχίαν (inquiunt) tenemus. Et ita ſonum ipſum vocaliter exprimunt etiam Latini, etiam 3
opici, vt putes illos tam bene intelligere μοναρχίαν quàm enunciant. Sed μοναρχίαν ſonare ſtudent Latini, οἰκονομίαν intelligere nolũt etiam Græci. At ego ſi quid vtriuſq; linguæ pręcerpſi, μοναρχίαν nihil aliud ſignificare ſcio, quàm ſingulare & vnicum imperium: nõ tamen præſcribere monarchiam, ideo, quia vnius ſit eius cuius ſit, aut filium non habere, aut ipſum ſe ſibi fi-

Si quid vtriuſq; linguæ præcerpſi

D lium feciſſe, aut monarchiam ſuam non per quos velit adminiſtrare. Atquin nullam dico dominationem ita vnius ſui eſſe, ita ſingularem, ita monarchiam, vt non etiam per alias proximas perſonas adminiſtretur, quas ipſa proſpexerit officiales ſibi. Si vero & filius fuerit ei, cuius monarchia ſit, non ſtatim diuidi eam, & monarchiam eſſe deſinere, ſi particeps eius adſumatur & filius: ſed proinde illius eſſe principaliter à quo communicatur in filium: & dum illius eſt, proinde monarchiam eſſe quæ à duobus tam vnicis cõtinetur. Igitur ſi & monarchia diuina per tot legiones & exercitus angelorum adminiſtratur ſicut ſcriptum eſt: Milies centies centena milia adſiſtebant ei, & milies centena milia apparebant ei: nec ideo vnius eſſe deſiit, vt deſinat monarchia eſſe, quia per tanta milia virtutum procuratur, quale eſt vt deus di-

ἐλειτούργουν αὐτῷ ministrabant ei

E uiſionem & diſperſionem pati videatur in filio & in ſpiritu ſancto, ſecundum & tertium ſortitis locum, tam conſortibus ſubſtantiæ patris, quas non patitur in tot angelorum numero, & quidem tam à ſubſtantia patris? Membra, & pignora, & inſtrumenta, & ipſam vim, ac totum cenſum monarchiæ, euerſionem deputas eius: non recte. Malo te ad ſenſum rei, quàm ad ſonum vocabuli exerceas. Euerſio enim monarchiæ illa eſt tibi intelligenda, cum alia dominatio ſuæ conditionis & proprij ſtatus, ac per hoc æmula ſuperducitur: cum alius deus infertur aduerſus creatorem. Tunc male, cum plures, ſecundum Valentinos & † Proclos: tunc in monarchiæ euerſionem, cum in creatoris deſtructionem. Cæterum, qui filium non aliunde deduco, ſed de ſubſtantia patris, nihil facientem ſine patris voluntate, omnem à patre conſecutum poteſtatem, quomodo poſſum de fide deſtruere monarchiam, quam à patre filio tra-

Tot⁹ cẽſus Monarchiæ
Al. Prodicos

F ditam, in filio ſeruo? Hoc mihi & in tertium gradum dictum ſit, quia ſpiritum non aliunde puto, quàm à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam deſtruas, qui diſpoſitionem & diſpenſationem eius euertis in tot nominibus conſtitutam, in quot deus voluit. Adeo autem manet in ſuo ſtatu, licet trinitas inferatur, vt etiam reſtitui habeat patri à filio. Siquidem Apoſtolus ſcribit de vltimo fine, cum tradiderit regnum deo & patri. Oportet enim eũ regnare vſque dum ponat inimicos eius deus ſub pedes ipſius, ſcilicet ſecundum pſalmum: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Cum autem ſubiecta erunt illi omnia, abſque eo qui ei ſubiecit omnia, tunc & ipſe ſubiicietur illi, qui ei ſubiecit omnia, vt ſit deus omnia in omnibus. Videmus igitur non obeſſe monarchiæ filiũ, & ſi hodie apud filium eſt: quia & in ſuo ſtatu eſt apud filiũ, & cum ſuo ſtatu reſtituetur patri

Spiritus S.
οἰκονομίας

à filio:Ita eam nemo hoc nomine deſtruet,ſi filium admittat,cui & traditam eam à patre, & à G
quo quandoq; reſtituendam patri conſtat. Hoc vno capitulo epiſtolæ Apoſtolicæ potuimus
iam & patrem & filium oſtẽdiſſe duos eſſe,præterquam ex nominibus patris & filij, etiam ex
eo quod qui tradidit regnnm,& cni tradidit,item qui ſubiecit,& cui ſubiecit,duo ſint neceſſe
eſt.Sed quia duos vnum volunt eſſe,vt idem pater & filius habeatur,oportet & totum de filio
examinari,an ſit,& qui ſit,& quomodo ſit:& ita res ipſa formam ſuam ſcripturis & interpre-
tationibus earum patrocinantibus vindicabit. Aiunt quidem & Geneſim in Hebraico ita in-
cipere:In principio deus fecit ſibi filium.Hoc vt firmum non ſit, alia me argumenta deducũt
ab ipſa dei diſpoſitione,qua fuit ante mundi conſtitutionem,aduſq; filij generationem. Ante
omnia enim deus erat ſolus, ipſe ſibi & mundus & locus & omnia. Solus autem : quia nihil H
extrinſecus præter illum.Cæterum ne tunc quidem ſolus:habebat enim ſecum, quam habebat
in ſemetipſo,rationem ſuam ſcilicet.Rationalis enim deus,& ratio in ipſo prius: & ita ab ip-
Ratio λόγος Sermo
ſo omnia.Quæ ratio,ſenſus ipſius eſt,hanc Græci λόγορ dicunt, quo vocabulo etiam ſermo-
nem appellamus.Ideoq; iam in vſu eſt noſtrorum per ſimplicitatẽ interpretationis,Sermonẽ
dicere in primordio apud deum fuiſſe, cum magis rationem competat antiquiorem haberi:
quia non ſermonalis à principio,ſed rationalis deus etiam ante principium:& quia ipſe quo-
que ſermo ratione conſiſtens,priorem eam vt ſubſtantiam ſuam oſtendat. Tamen & ſic, ni-
hil intereſt.Nam & ſi deus nondum ſermonem ſuum miſerat, proinde eum cum ipſa & in ip
ſa ratione intra ſemetipſum habebat,tacite cogitando & diſponendo ſecum, quæ per ſermo- I
nem mox erat dicturus. Cum ratione enim ſua cogitans atque diſponens ſermonem eam ef-
ficiebat,quam ſermone tractabat.Idq; quo facilius intelligas ex teipſo,à me recognoſce,vt ex
imagine & ſimilitudine dei, quo habeas & tu in temetipſo rationem, qui es animal rationa-
Homo
le,à rationali ſcilicet artifice non tantum factus,ſed etiam ex ſubſtantia ipſius animatus. Vi-
4 de cum tacitus tecum ipſe congrederis ratione,hoc ipſum agi intra te,occurrente ea tibi cum
ſermone ad omnem cogitatus tui motum,ad omnem ſenſus tui pulſum. Quodcunque cogi-
taueris,ſermo eſt:quodcunque ſenſeris,ratio eſt.Loquaris illud in animo, neceſſe eſt : & dum
loqueris,conlocutorem pateris ſermonem, in quo ineſt hæc ipſa ratio, qua cum eo cogitans
loquaris,per quem loquens cogitas. Ita ſecundus quodammodo in te eſt ſermo per quem lo-
queris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipſe ſermo alius eſt. Quanto ergo plenius K
hoc agitur in deo,cuius tu quoque imago & ſimilitudo cenſeris, quod habeat in ſe etiam ta-
cendo rationem, & in ratione ſermonem? Poſſum itaque non temere præſtruxiſſe, & tunc
deum ante vniuerſitatis conſtitutionem ſolum non fuiſſe, habentem in ſemetipſo proinde ra
tionem, & in ratione ſermonem, quem ſecundum à ſe faceret agitando intra ſe. Hæc vis &
Sophia
hæc diuini ſenſus diſpoſitio, apud ſcripturas etiam in Sophiæ nomine oſtenditur.Quid enim
ſapientius ratione dei,ſiue ſermone?Itaque Sophiam quoque exaudi, vt ſecundam perſonam
conditam.Primo dominus creauit me initium viarum in opera ſua,prius quàm terram face-
ret, prius quàm montes collocarentur : ante omnẹs autem colles generauit me:in ſenſu ſuo L
ſcilicet condens & generans.dehinc adſiſtentem eam ipſa ſeparatione cognoſce : Cum para-
ret,inquit,cœlum,aderam illi ſimul.Et quom fortia faciebat ſuper ventos, quæ ſurſum nubi-
la:& quom tutos ponebat fontes eius quæ ſub cœlo,ego eram cum illo compingens, ego erã
ad quam gaudebat:cottidie autem oblectabar in perſona ipſius. Nam vt primum deus voluit
ea quæ cum Sophię ratione & ſermone diſpoſuerat intra ſe,in ſubſtantias & ſpecies ſuas ædo-
re,ipſum primum protulit ſermonem,habentem in ſe indiuiduas ſuas rationes Sophiam, vt
per ipſum fierent vniuerſa per quem erant cogitata atque diſpoſita,imò & facta iam, quantũ
in dei ſenſu.Hoc enim eis deerat,vt coram quoq; in ſuis ſpeciebus atq; ſubſtantiis cognoſce-
rentur & tenerentur.Tũc igitur etiam ipſe ſermo ſpeciem & ornatum ſuum ſumit, ſonum & M
vocem,cum dicit deus:Fiat lux.Hæc eſt natiuitas perfecta ſermonis,dũ ex deo procedit:con-
ditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiæ: Dominus cõdidit me initium viarum.
Dehinc generatus ad effectum:Cum pararet cœlum,aderam illi. Exinde eum parẽ ſibi faciẽs,
Primogenitus Vnigenitus
de quo procedendo filius factus eſt,Primogenitus,vt ante omnia genitus:& vnigenitus,vt ſo
lus ex deo genitus:proprie de vulua cordis ipſius, ſecundum quod & pater ipſe teſtatur : Eru-
ctauit cor meum ſermonem optimum.Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentẽ perſo
na illius:Filius meus es tu, ego hodie genui te, & ante luciferum genui te. Sic & filius ex ſua
5 perſona profitetur patrem in nomine Sophiæ : Dominus condidit me initium viarum in o-
pera ſua. Ante omnes autem colles generauit me. Nam ſi hic quidem Sophia videtur dicere
conditam

A conditam ſeà domino in opera & vias eius:alibi autem per ſermooem oſtenditur omnia fa-
cta eſſe,& ſine illo nihil factum,ſicut & rurſum:Sermone eius cœli confirmati ſuot,& ſpiritu
eius omnes vires eorum: vtique eo ſpiritu qui ſermoni inerat : apparet vnam eandemq; vim
eſſe ouoc io nomine Sophiæ,nuoc in appellatione ſermonis, quæ initium accepit viarum in Sophia
dei opera,& quæ cœlum confirmauit:per quam omnia facta ſunt,& ſine qua nihil factum eſt. Sermo
Nec diutius de iſto:quaſi non ipſe ſit ſermo,& in Sophiæ,& in ratioois,& in omnis diuini a-
nimi & ſpiritus nomine,qui filius factus eſt dei,de quo prodeūdo generatus eſt.Ergo,inquis,
das aliquam ſubſtantiam eſſe Sermonem, ſpiritu & Sophiæ traditione conſtructam ? Planè.
B Non vis enim eum ſubſtantiuum habere in re per ſubſtantiæ proprietatem, vt res & perſona
quædam videri poſſit:& ita capiat ſecundus à deo conſtitutus duos efficere,patrem & filium,
deum & ſermooem.Quid eſt enim dices ſermo,niſi vox & ſoous oris, & (ſicut Grammatici Sermo iux-
tradunt) aër offenſus,intelligibilis auditu, cæterum vacuum neſcio quid, & inane, & incor- ta definitioē
porale?At ego nihil dico de deo inane & vacuum prodire potuiſſe, vt noo de inani & vacuo nē Grāma-
prolatum:nec carere ſubſtantia, quod de tanta ſubſtaotia proceſſit, & tantas ſubſtantias fe- ticorum
cit:fecit enim & ipſe quæ facta ſunt per illum.Quale eſt vt nihil ſit ipſe,ſine quo nihil factum
eſt:vt inanis ſolida,& vacuus plena,& incorporalis corporalia ſit operatus ? Nam & ſi poteſt
aliquando quid fieri diuerſum eius per quod fit, nihil tamen poteſt fieri per id quod vacuum Diuerſum
& inane eſt.Vacua & ioanis res eſt ſermo dei, qui filius dictus eſt, qui ipſe deus cognomina- eius pro di-
C tus eſt:Et ſermo erat apud deum,& deus erat ſermo?Scriptum eſt: Non ſumes nomen dei in- uerſū ab eo.
uanum.Hic certè eſt,qui in effigie dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit eſſe ſe æqualem Ironia
deo.Io qua effigie dei? vtique in alia, noo tamen in nulla. Quis enim negabit deum corpus Corpus vo-
eſſe,& ſi deus ſpiritus eſt?ſpiritus enim corpus ſui generis in ſua effigie.Sed & ſi inuiſibilia illa cat ſubſtan-
quæcuoque ſunt,habent apud deum & ſuum corpus, & ſuam formam, per quæ ſoli deo viſi- tiam
bilia ſunt,quanto magis quod ex ipſius ſubſtantia miſſum eſt,ſioe ſubſtantia non erit?† Quæ- Quæcūque
cunque ergo ſubſtantia ſermonis fuit,illam dico perſonam,& illi nomē filij vindico: & dum qualiſcunq;
filium agooſco,ſecundum à patre defendo. Hoc ſi qui putauerit me προβολὴν aliquam intro- προβολή
D ducere,id eſt prolationem rei alterius ex altera,quod facit Valentinus,alium atque alium æo-
nem de æone producens:primo quidem dicam tibi,non ideo non vtatur & veritas vocabulo
iſto,& re ac ceoſu eius,quia & hæreſis vtitur:imo hæreſis potius ex veritate accepit, quod ad
mendacium ſuum ſtrueret.Prolatus eſt ſermo dei an non?Hic mecum gradum fige. Si pro-
latus eſt,cognoſce probolen veritatis,& viderit hęreſis ſi quid de veritate imitata eſt.Iam nūc
quæritur,quis quomodo vtatur aliqua re,& vocabulo eius.Valentinus probolas ſuas diſcernit
& ſeparat ab autore:& ita longe ab eo ponit,vt Aeon patrem neſciat.Denique deſiderat noſ-
ſe,nec poteſt:imo & peoè deuoratur & diſſoluitur in reliquam ſubſtantiam.Apud nos autem
ſolus filius patrem nouit,& ſinum patris ipſe expoſuit, & omnia apud patrē audiuit & vidit:
& quæ mandatus eſt à patre,ea & loquitur.Nec ſuam, ſed patris perfecit voluntatem : quam Mādat⁹ eſt,
E de proximo,imò de initio oouerat.Quis enim ſcit quæ ſint in deo,niſi ſpiritus qui in ipſo eſt? id eſt iuſſus
ſermo autem ſpiritu ſtructus eſt,& vt ita dixerim, ſermonis corpus eſt ſpiritus. Sermo ergo
& in patre ſemper,ſicut dicit:Ego in patre.Et apud deum ſemper,ſicut ſcriptum eſt:Et ſermo
erat apud deum.Et nunquam ſeparatus à patre, aut alius à patre : quia Ego & pater vnum ſu-
mus.Hæc erit probola veritatis,cuſtos vnitatis, qua prolatum dicimus filium à patre,ſed oō
ſeparatum.Protulit enim deus ſermonem,quemadmodum etiam paracletus docet: Sicut ra- 7
dix fruticem,& fons fluuium,& ſol radium. Nam & iſtæ ſpecies probolæ ſunt earum ſubſtā-
tiarum,ex quibus prodeunt.Nec dubitauerim filium dicere,& radicis fruticem, & footis flu-
uium & ſolis radium:quia omnis origo parens eſt:& omne quod ex origine profertur,proge-
F nies eſt:multo magis ſermo dei,qui etiam propriè nomen filij accepit: nec frutex tamen à ra
dice,nec fluuius à foote,nec radius à ſole diſcernitur,ſicut nec à deo ſermo. Igitur ſecundum
horum exemplorum formam,profiteor me duos dicere,deum & ſermonem eius, patrem &
filium ipſius.Nam & radix & frutex duæ res ſunt, ſed coniunctæ. Et fons & flumeo duæ ſpe-
cies ſunt,ſed indiuiſæ.Et ſol,& radius duæ formæ ſunt,ſed cohæreotes. Omne quod prodit ex
aliquo,ſecundum ſit eius neceſſe eſt de quo prodit,non ideo tamen eſt ſeparatum. Secundus
autem vbi eſt, duo ſunt. Et tertius vbi eſt, tres ſunt. Tertius enim eſt ſpiritus à deo & filio,
ſicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à ſo-
le, apex ex radio. Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates ſuas ducit. Ita trini-
tas per conſertos & connexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obſtrepit, &

οἰκονομίας ſtatum protegit.Hanc me regulam profeſſum, qua inſeparatos ab alterutro patrē G
& filium & ſpiritum teſtor,tene vbique:& ita quid quomodo dicatur,agnoſces. Ecce enim di
co alium eſſe patrē,& alium filium,& alium ſpiritum. Male accepit idiotes quiſque aut per-
uerſus hoc dictum,quaſi diuerſitatem ſonet,& ex diuerſitate ſeparationem protendat, patris
& filij & ſpiritus.Neceſſitate autem hoc dico, cum eundem patrem & filium & ſpiritum cō-
tendunt,aduerſus οἰκονομίαν monarchiæ adulantes,non tamen diuerſitate alium filium à pa-
tre,ſed diſtributione:nec diuiſione alium,ſed diſtinctione:quia nō ſit idem pater & filius, vel
modulo alius ab alio.Pater enim tota ſubſtantia eſt, filius vero deriuatio totius & portio,ſi-
cut ipſe profitetur:Quia pater maior me eſt.A quo & minoratus canitur in Pſalmo, modicū
quid,citra angelos.Sic & pater alius à filio,dum filio maior: dum alius qui generat, alius qui H
generatur:dum alius qui mittit,alius qui mittitur:dum alius qui facit,alius per quem fit. Be-
ne quod & dominus vſus hoc verbo in perſona Paracleti,non diuiſionem ſignificauit, ſed di
ſpoſitionem:Rogabo enim,inquit,patrem,& alium aduocatum mittet vobis, ſpiritum veri-
tatis.Sic alium à ſe Paracletum,quomodo & nos à patre alium filium, vt tertium gradum o-
ſtenderet in Paracleto,ſicut nos ſecundum in filio,propter οἰκονομίας obſeruationem. Ipſum
quod pater & filius dicuntur,nōne aliud ab alio eſt?Vtiq; enim omnia quod vocantur, hoc e-
runt:& quod erunt,hoc vocabuntur: & permiſcere ſe diuerſitas vocabulorum non poteſt o-
mnino:quia nec rerum,quarum erunt vocabula.Eſt eſt,non non:nam quod amplius eſt, hoc
à malo eſt.Ita aut pater aut filius eſt,& neq; dies eadem & nox,neque pater idem & filius, vt I
ſint ambo vnus & vtrunque alter:quod vaniſſimi iſti Monarchiani volunt, ipſe ſe, inquiunt,
filium ſibi fecit.Atquin pater filium facit,& patrem filius.Et qui ex alterutro fiunt,à ſemeipſis
ſibi fieri nullo modo poſſunt,vt pater ſe ſibi filium faciat,& filius ſe ſibi patrem præſtet. Quæ
inſtituit deus,etiam ipſe cuſtodit.Habeat neceſſe eſt pater filium,vt pater ſit:& filius patrem,
vt filiꝰ ſit.Aliud eſt autem habere,aliud eſſe.Verbi gratia, vt maritus ſim,habeā oportet vxo-
rem,non ipſe mihi ero vxor.Sic etiam,vt pater ſim,filium habeo, non ipſe mihi ero filius. Et
vt filius ſim,patrem habeo,non ipſe mihi ero pater. Quæ enim me faciunt, ſi habuero: tunc
ero pater,ſi filium habeam:Filius ero,ſi patrem:porrò ſi ipſe ero quid eorum, iam non habeo
quod ipſe ero:nec patrem,quia ipſe ero pater:nec filium, quia ipſe ero filius. In quantum autē K
alterum ex his habere me oportet,alterum eſſe:in tantum ſi vtrumque fuero,alterum non e-
ro,dum alterum non habeo.Si enim ipſe ero filius qui & pater,iam non habeo filium, ſed ip-
ſe ſum filius.Non habendo autem filium,dum ipſe ſum filius,quomodo pater ero? Habere e-
nim filium debeo,vt pater ſim.Non ſum ergo filius, quia patrem non habeo qui facit filium.
Aequè ſi ipſe ſum pater qui & filius,iam non habeo patrem,ſed ipſe ſum pater.Non habendo
autem patrem,dum ipſe ſum pater,quomodo filius ero?Habere enim patrem debeo, vt filius
ſim.Non ergo ero pater,quia filium non habeo,qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium
diaboli,alterum ex altero excludere, dum vtrunque in vnum ſub monarchiæ fauore conclu-
dens,neutrum haberi facit.Vt & pater non ſit,qui ſcilicet filium non habet. Et filius non ſit, L
qui æquè patrem non habet.Dum enim pater eſt,filius non erit.Sic monarchiam tenent, qui
nec patrem nec filium continent.Sed nihil deo difficile.Quis hoc neſciat? & impoſſibilia a-
pud ſeculum,poſſibilia apud deum quis ignoret?& ſtulta mundi elegit deus,vt confundat ſa-
pientia.Legimus omnia.Ergo,inquiunt,difficile non fuit deo,ipſum ſe & patrem & filium fa
cere,aduerſus traditam formam rebus humanis.Nam & ſterilem párere cōtra naturam dif-
8 ficile deo nō fuit,ſicut nec virginem.Planè nihil deo difficile, Sed ſi tam abruptè in præſum-
ptionibus noſtris hac ſententia vtamur, quiduis de deo confingere poterimus, quaſi fecerit,
quia facere potuerit. Non autem quia omnia poteſt facere, ideóque credendum eſt illum fe
ciſſe, etiam quod non fecerit. Sed an fecerit requirendum. Potuit, ita ſaluus ſim,deus pen- M
9 nis hominem ad volandum inſtruxiſſe,quod & miluis præſtitit:non tamen quia potuit, ſta-
tim & fecit. Potuit & Praxean,& omnes pariter hæreticos ſtatim extinxiſſe, non tamen quia
potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos eſſe, & hæreticos: oportebat & patrem cruci-
figi. Hac ratione erit aliquid & difficile deo, id ſcilicet quodcunque non fecerit, non quia
non potuerit, ſed quia noluerit. Dei enim poſſe, velle eſt: & non poſſe, nolle, quod autem
voluit, & potuit,& oſtendit.Ergo quia ſi voluit ſemetipſum ſibi filium facere, potuit:& quia
ſi potuit,fecit:tunc probabis illū & potuiſſe & voluiſſe,ſi probaueris illum feciſſe.Probare aūt
tam apertè debebis ex ſcripturis,quàm nos probamus illum ſibi filium feciſſe ſermonē ſuum.
Si enim filium nominat,filius autem nō alius erit quàm qui ex ipſo prodiit, Sermo autē pro-
diit ex

Hic & alibi cautè legēdus Tertullianus,& ab orthodoxis ſcriptoribus ſtandum

Monarchiani hæretici

Argumentū Monarchianorū,deo nihil eſſe difficile

A diit ex ipſo,hic erit filius,non ipſe de quo prodiit.Non enim ipſe prodiit ex ſemetipſo. Porro
qui eundem patrem dicis & filium, eundem & protuliſſe ex ſemetipſo facis , & prodiſſe quod
deus eſt.Si potuit feciſſe, non tamen fecit. Aut exhibe probationem quam expoſtulo meæ ſi-
milem,id eſt ſic ſcripturas eundem filium & patrem oſtendere, quemadmodum apud nos di
ſtinctè pater & filius demonſtrantur,diſtinctè,inquam,non diuiſe , ſicut ego profero dictum
à deo:Eructuauit cor meum ſermonem optimum.Hæc tu cõtra opponas, alicubi dixiſſe deũ:
Eructuauit me cor meum ſermonem optimum:vt ipſe ſit,qui & eructuauit,& quod eructua-
uit:& ipſe,qui protulerit,& qui prolatus ſit,ſi ipſe eſt & ſermo & deus.Ecce ego propono pa-
B trem filio dixiſſe,Filius meus es tu,ego hodie generaui te . Si velis vt credam ipſum eſſe patrẽ
& filium,oſtende ſic pronunciatum alibi: Dominus dixit ad ſe filius meus ſum ego , ego ho-
die generaui me:proinde,& ante luciferum generaui me.Et dominus condidi me initiũ via-
rum in opera mea,ante omnes autem colles generaui me,& ſi qua alia in hunc modum ſunt.
Quem autem verebatur deus dominus vniuerſitatis,ita pronunciare , ſi ita res erat : an vere-
batur ne non crederetur ſi ſimpliciter ſe & patrem & filium pronunciaſſet? Vnum tamen ve-
ritus eſt,mentiri.Veritus autem ſemetipſum & ſuam veritatem. Et ideo veracem deum cre-
dens,ſcio illum non aliter quàm diſpoſuit pronunciaſſe , nec aliter diſpoſuiſſe quàm pronũ-
ciauit . Tu porro eum mendacem efficias & fallacem & deceptorem fidei huius , ſi cum ipſe
C eſſet ſibi filius,alij dabat filij perſonam: quando ſcripturæ omnes & demonſtrationem & di-
ſtinctionem trinitatis oſtendant.A quibus & præſcriptio noſtra deducitur, non poſſe vnum
atq; eundem videri qui loquitur,& de quo loquitur,& ad quem loquitur : quia neq; peruerſi-
tas,neq; fallacia deo congruat,vt cum ipſe eſſet ad quem loquebatur , ad alium potius & non
ad ſemetipſum loquatur.Accipe igitur & alias voces patris de filio per Eſaiã:Ecce filius meus
quem elegi,dilectus meus in quem bene ſenſi.Ponam ſpiritum meum ſuper ipſum, & iudiciũ
Nationibus annunciabit.Accipe & ad ipſum : Magnum tibi eſt vt voceris filius meus ad ſta-
tuendas tribus Iacob,& ad conuertendam diſperſionem Iſraelis . Poſui te in lucem Nationũ,
vt ſis ſalus in extremum terræ.Accipe nunc & filij voces de patre: Spiritus domini ſuper me,
D quapropter vnxit me ad euangelizandum hominibus . Item in pſalmo ad patrem de eodem.
Ne dereliqueris me,donec annunciem brachium tuum natiuitati vniuerſæ venturæ . Item in
alio.Domine quid multiplicati ſunt,qui comprimunt me.Sed & omnes penè pſalmi,Chriſti Pſalmi
perſonam ſuſtinent:filium ad patrem, id eſt Chriſtum ad deum verba faciẽtem repræſentãt.
Animaduerte etiam ſpiritum loquentẽ ex tertia perſona de patre & filio:Dixit dominus do-
mino meo,ſede ad dexteram meam,donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.
Item per Eſaiam: Hæc dicit dominus domino meo Chriſto . Item per eundem ad patrem de
filio:Domine quis credidit auditui noſtro, & brachium domini cui reuelatum eſt ? Annun-
ciauimus de illo,ſicut puerulus,ſicut radix in terra ſitienti,& non erat forma eius, nec gloria.
E Hæc pauca de multis.Nec enim affectamus vniuerſas ſcripturas euoluere, cum & in ſingulis
capitulis plenam maieſtatem & autoritatem conteſtantes,maiorem congreſſum in retracta-
tibus habeamus.His itaq; paucis,tam manifeſte diſtinctio trinitatis exponitur . Eſt enim ipſe
qui pronunciat,ſpiritus,& pater ad quem pronunciat,& filius de quo pronunciat. Sic & cæ-
tera quæ nunc ad patrem de filio,vel ad filium,nunc ad filium de patre,vel ad patrem,nũc ad
ſpiritum pronunciantur, vnamquanq; perſonam in ſua proprietate conſtituunt . Si te adhuc
numerus ſcandalizat trinitatis quaſi non cõnexæ in vnitate ſimplici,interrogo quomodo v-
nicus & ſingularis pluraliter loquitur:Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinẽ no- Faciamus.
ſtram,cũ debuerit dixiſſe,Faciam hominẽ ad imaginem & ſimilitudinem meã,vtpote vnicus Ad imaginẽ
& ſingularis?ſed & in ſequentibus:Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis,Fallit aut lu & ſimilitu-
F dit,vt cum vnus,& ſolus,& ſingularis eſſet,numeroſe loqueretur:aut nunquid angelis loque- dinẽ noſtrã.
batur vt Iudæi interpretantur,quia nec ipſi filiũ agnoſcunt:an quia ipſe erat pater,filius,ſpiri- Ex nobis.
tus,ideo pluralem ſe præſtans,pluraliter ſibi loquebatur? imò quia iam adhærebat illi filius ſe-
cunda perſona ſermo ipſius:& tertia,ſpiritus in ſermone,ideo pluraliter pronunciauit,Facia-
mus,& Noſtram,& Nobis.Cũ quibus enim faciebat hominẽ,& quibus faciebat ſimilem, filio
quidem qui erat induiturus hominem, ſpiritu vero qui erat ſanctificaturus hominem , quaſi Cum mini-
cum miniſtris & arbitris ex vnitate trinitatis loquebatur . Denique ſequens ſcriptura diſtin- ſtris & arbi-
guit inter perſonas.Deus hominem,ad imaginem dei fecit illum. Cur non ſuam, ſi vnus qui tris
faciebat,& non erat ad cuius faciebat.Erat autem ad cuius imaginem faciebat: ad filij ſcilicet,
qui homo futurus certior & verior, imaginẽ ſuã fecerat dici hominẽ qui tũc de limo fomari

habebat,imago vero & ſimilitudo.Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo ſcri- G
ptum eſt?Primum quidem nondum filio apparente,& dixit deus:Fiat lux,& facta eſt, ipſe ſta
tim ſermo lux vera quæ illuminat hominem venientem in hunc mundum, & per illum mũ-
Mundialis lux
dialis quoque lux.Exinde autẽ in ſermone Chriſto aſſiſtente & amminiſtrante deus voluit fie
ri,& deus fecit,& dixit deus,Fiat firmamentum,& fecit deus firmamẽtum,& dixit deus: Fiãt
luminaria,& fecit deus luminare maius & minus. Sed & cætera vtiq; idem fecit qui & priora
id eſt ſermo dei,per quem omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil . Qui ſi ipſe deus eſt,
Alius
ſecundum Ioannem,deus erat ſermo,habes duos: alium dicentem vt fiat, alium faciẽtem.A-
lium autem quomodo accipere debeas iam profeſſus ſum,perſonæ,non ſubſtãtiæ nomine,ad
diſtinctionem,non ad diuiſionem.Cæterum vbiq; teneo vnam ſubſtantiam in tribus cohærẽ- H
tibus.Tamen alium dicam oportet ex neceſſitate ſenſus,eum qui iubet,& eum qui facit. Nam
nec iuberet ſi ipſe faceret,dum iuberet fieri per eum.Tamen iubebat, haud ſibi iuſſurus ſi vnus
eſſet:aut ſine iuſſu facturus,quia nõ expectaſſet vt ſibi iuberet.Ergo,inquis,ſi deus dixit, & de⁹
fecit,ſi alius deus dixit,& alius fecit,duo dij prædicantur.Si tam durus es, puta interim : & vt
adhuc amplius hoc putes,accipe & in pſalmo duos deos dictos:Thronus tuus deus in æuum,
Forte, cædis duos
virga regni tui Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem,propterea vnxit te deus, deus tuus.Si
ad deum loquitur,& vnctum deum à deo affirmat,ſed hic duos deos pro virga regni tui.In-
de & Eſaias ad perſonam Chriſti,& Seboin,inquit,viri elati ad te tranſibunt, & poſt te ſequẽ-
tur vincti manibus,& te adorabunt , quia in te deus eſt. Tu enim es deus noſter , & neſcieba- I
mus,deus Iſraelis.Et hic enim dicendo deus in te & tu deus, duos proponit qui erant in Chri
ſtum & ſpiritum . Ipſum plus eſt quod in Euangelio totidem inuenies: In principio erat ſer-
Sermo
mo,& ſermo erat apud deum,& deus erat ſermo.Vnus qui erat,& alius penes quem erat.Sed
& nomen domini in duobus lego.Dixit dominus domino meo, ſede ad dexteram meam . Et
Eſaias hæc dicit: Domine quis credidit auditui noſtro , & brachium domini cui reuelatũ eſt?
Brachium enim ſuum non dixiſſet,ſi nõ dominum patrem, & dominum filium intelligi vel-
let.Etiam adhuc antiquior Geneſis:Et pluit dominus ſuper Sodomam & Gomorram ſulphur
& ignem de cœlo à domino.Hæc aut nega ſcripta,aut quis es, vt non putes accipiẽda quem-
admodum ſcripta ſunt,maxime quæ non in allegoriis & parabolis, ſed in definitionibus cer-
tis,& ſimplicibus habent ſenſum ? Quod ſi ex illis es qui tunc dominum non ſuſtinebant dei K
ſe filium oſtendentem,ne eum dominum crederent,recordare tu cum illis ſcriptum eſſe:Ego
dixi,vos dij eſtis,& filij altiſſimi.Et ſtetit deus in eccleſia deorum, vt ſi homines per fidem fi-
Dij dicũtur homines ꝑ fidẽ filij dei facti
lios dei factos,deos ſcriptura pronunciare non timuit , ſcias illam multo magis vero & vni-
co dei filio domini nomen iure contuliſſe.Ergo,inquis,prouocabo te vt hodie quoque ex au-
toritate iſtarum ſcripturarum conſtanter duos deos & duos dominos prædices . Abſit . Nos
enim qui & tempora & cauſas ſcripturarum per dei gratiam inſpicimus , maxime Paracleti
10 non hominum diſcipuli,duos quidem definimus Patrem & Filium , & iam tres cum Spiritu
ſancto,ſecundum rationem œconomiæ,quæ facit numerum: ne (vt veſtra peruerſitas infert) L
pater ipſe credatur natus & paſſus:quod non licet credi,quoniam non ita traditum eſt. Duos
tamen deos & duos dominos nunquam ex ore noſtro proferimus , non quaſi non & pater
deus,& filius deus,& ſpiritus deus,& deus vnuſquiſque : ſed quoniam retro & duo dij & duo
domini prædicabantur,vt,vbi veniſſet Chriſtus , & deus agnoſceretur , & dominus vocare-
tur,quia filius dei & domini. Si enim vna perſona & dei & domini in ſcripturis inueniretur,
merito Chriſtus non eſſet admiſſus ad nomen dei,& ad domini. Nemo enim alius præter v-
nus deus & vnus dominus prædicabatur, & futurum erat vt ipſe pater deſcendiſſe videretur,
quia vnus deus & vnus dominus legebatur:& tota œconomia eius obumbraretur,quæ in ma
teriam fidei proſpecta atque diſpenſata eſt.At vbi venit Chriſtus & cognitus eſt à nobis,quod M
ipſe qui numerum retro fecerat factus ſecundus à patre , & cum ſpiritu tertius , & iam pater
per ipſum plenius manifeſtatus , redactum eſt iam nomen dei & domini in vnione . Et quia
Nationes à multitudine idolorum tranſirent ad vnicum deum, vt differentia conſtitueretur
Cultores plurimæ diuinitatis Gẽtiles.Chriſtiani,filij lucis
inter cultores vnius , & plurimæ diuinitatis . Nam & lucere in mundo Chriſtianos oporte-
bat vt filios lucis , lumen mundi vnum & deum & dominum colentes & nominantes . Cæ-
terum ſi ex conſcientia qua ſcimus dei nomen & domini , & patri & filio & ſpiritui conue-
nire , deos & dominos nominaremus , extinxiſſemus faces noſtras etiam ad martyria timi-
diores , quibus euadendi quaque patet occaſio iurantibus ſtatim per Deos & Dominos , vt
quidam hæretici , quorum dij plures . Itaque deos omnino non dicam , nec dominos , ſed
Apoſtolum

A Apoſtolum ſeqnar, vt ſi pariter nominandi fuerint pater & filius, deum patrem appellem, & Ieſum Chriſtum dominum nominem. Solum autē Chriſtum potero deũ dicere ſicut idem Apoſtolus. Ex quibus Chriſtus, qui eſt, inquit, deus ſuper omnia benedictus in æuum omne. Nam & radium ſolis ſeorſum ſolem vocabo, ſolem autem nominans cuius eſt radius, nō ſtatim, & radium ſolem appellabo. Nam & ſi ſoles duos faciam, tamē & ſolem & radium eius tã duas res & duas ſpecies vnius & indiuiſæ ſubſtantiæ numerabo, quàm deum & ſermonē eius, quàm patrem & filium. Adhuc & illa nobis regula adſiſtit duos vindicãtibus patrem & filiũ, quæ inuiſibilem deum determinauit. Cum enim Moyſes in Aegypto deſideraſſet domini cō-
B ſpectum dicens: Si ergo inueni gratiam coram te, manifeſta mihi te, vt cognoſcēter videam te: non potes videre, inquit, faciem meam. Non enim videbit homo faciem meam & viuet, id eſt morietur qui viderit. Inuenimus enim & à multis deum viſum, & neminem tamē eorum qui eum viderant mortuum. Viſum quidem deum ſecundum hominum capacitates, non ſecundum plenitudinem diuinitatis. Nam Patriarchæ deum vidiſſe referuntur, vt Abraham & Iacob. Et prophetæ vt Eſaias, vt Ezechiel, & tamen mortui non ſunt. Igitur aut mori debuerant ſi eum viderant, Deum enim nemo videbit & viuet: aut ſi deum viderunt & mortui non ſunt, ſcriptura mentitur, deum dixiſſe, faciem meam homo ſi viderit, non viuet. Aut ſcriptura mentitur cum inuiſum aut cum viſum deum profert. Iam ergo alius erit qui videbatur, quia nō poteſt idem inuiſibilis definiri qui videbatur: & cōſequens erit vt inuiſibilem patrem intel-
C ligamus pro plenitudine maieſtatis, viſibilem vero filiũ agnoſcamus pro modulo deriuationis: ſicut nec ſolem nobis cōtemplari licet quantum ad ipſam ſubſtantiæ ſummam quæ eſt in cœlis, radium autem eius toleramus oculis pro temperatura portionis quæ in terrã inde porrigitur. Hic ex diuerſo volet aliquis etiam filium inuiſibilem cōtendere, vt ſermonem, vt ſpiritum: & dum vnam cōditionem patris & filij vindicat, vnum potius atq; eundem cōfirmare patrem & filium. Sed diximus ſcripturam differentiæ patrocinari, per viſibilis & inuiſibilis diſtinctionem. Nã & illud adŭciunt ad argumentationē. Quod ſi filius tunc ad Moyſen loque- »
batur ipſe faciē ſuam nemini viſibilem pronũciaret, quia ſcilicet ipſe inuiſibilis pater fuerit in »
filij nomine. Ac per hoc ſic eundem volunt accipi & viſibilē & inuiſibilem, quomodo eundē »
D patrē & filium: quoniam & paulo ſupra, antequam faciem Moyſi negaſſet, ſcriptũ ſit, dominũ »
ad Moyſen locutum coràm, velut ſi quis loquatur ad amicũ ſuum, non minus quàm & Iacob: »
Ego vidi, inquit, dominũ facie ad faciē. Ergo viſibilis & inuiſibilis idem. Et quia idē vtrunq;, »
ideo & ipſe pater inuiſibilis, quia & filius viſibilis, Quaſi nō expoſitio ſcripturę quę fit à nobis, filio cōpetat patre ſepoſito in ſua viſibilitate. Dicimus enim & filium ſuo nomine eatenus inuiſibilem quà ſermo & ſpiritus dei ex ſubſtantiæ cōditione iam nunc, & quia deus & ſermo & ſpiritus dei: viſibilem autē fuiſſe ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron, & Mariam: Et ſi fuerit prophetes in vobis in viſione cognoſcar illi, & in ſomnio loquar illi, nō quomō Moyſi, os ad os loquar illis in ſpecie, id eſt in veritate & nō in ænigmate, id eſt nō imagine ſicut &
E Apoſtolus: Nunc videmus tanquã per ſpeculum in ænigmate, tunc autē facie ad faciem. Igitur cum Moyſi ſeruat conſpectum ſuũ, & colloquium facie ad faciē, in futurum: nam hoc poſtea adimpletum eſt, in mōtis ſeceſſu ſicut legimus in Euangelio viſum cum illo Moyſen colloquentem, apparet retro ſemper in ſpeculo, & ænigmate, & viſione, & ſomnio deum, id eſt filium dei, viſum, tam prophetis & Patriarchis, quàm & ipſi adhuc Moyſi. Et ipſe quidē dominus ſi forte coram ad faciem loquebatur, nō tamen, vt eſt, homo faciem eius videret, niſi forte in ſpeculo & in ænigmate. Deniq; ſi ſic Moyſi locutus eſt dominus vt & Moyſes faciem eiꝰ cōminus ſciret, quomodo ſtatim atq; ibidem deſiderat faciem eius videre; quam ſi videret nō deſideraret? Quomodo æquè & dominus negat videri faciē ſuam poſſe quam oſtēderat, ſi ta-
F men oſtēderat? Aut quæ eſt facies dei, cuius cōſpectus negatur, ſi erat quæ viſa eſt? Vidi, inquit Iacob, deum facie ad faciē, & ſalua facta eſt anima mea. Alia debet eſſe facies, quæ ſi videatur occidit. Aut nunquid filius quidem videbatur, & ſi facies, ſed ipſum hoc in viſione, & ſomno, & ſpeculo, & ænigmate: quia ſermo, ſpiritus, niſi imaginaria forma videri nō poteſt. Faciē autem ſuã, dicit inuiſibilem patrem. Quis enim pater? num facies erit filij, nomine autoritatis, quam genitus à patre conſequitur? Non enim & de aliqua maiore perſona congruit dicere, facies mea eſt ille homo: & faciem mihi præſtat. Pater, inquit, maior me eſt. Ergo facies erit filij pater. Nam & ſcriptura quid dicit? Spiritus perſonæ eius, Chriſtus dominus. Ergo ſi Chriſtus perſonæ paternæ ſpiritus eſt, merito ſpiritus cuius perſona erat, id eſt patris eius faciem ſuam ex vnitate ſcilicet pronunciauit. Mirarer planè an facies filij pater accipi poſſit qui eſt

γνωςῶς

Inuiſibilis Pater Viſibilis filius Simile

Imaginaria formæ

caput eius. Caput enim Chriſti deus. Si hunc articulum quæſtionibus ſcripturæ veteris non G
expediam, de nouo teſtamento ſumam confirmationem noſtræ interpretationis: ne quod-
cunque in filium reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim & in Euangeliis & in Apo-
ſtolis viſibilem & inuiſibilem deum deprehendo, ſub manifeſta & perſonali diſtinctione cõ-
ditionis vtriuſque. Exclamat quodammodo Ioannes: Deum nemo vidit vnquam. Vtique nec
retro. Ademit enim temporis quæſtionem, dicendo dominum nunquam viſum. Confirmat
& Apoſtolus de deo: Quem nemo vidit hominum, ſed nec videri poteſt, ſcilicet quia morie-
Viſus Inuiſus
tur qui videbit. Iidem ipſi Apoſtoli & vidiſſe ſe Chriſtum, & contrectaſſe teſtantur. Porrò ſi
ipſe eſt Chriſtus pater & filius, quomodo viſus eſt, & inuiſus? Ad hanc diuerſitatem viſi & in-
uiſi in vnum conferendam, quis ex diuerſo non argumentabitur, rectè vtrunque dictum, vi- H
ſibilem quidem in carne, inuiſibilem vero ante carnem: vt idem ſit pater inuiſibilis ante car-
nem, qui & filius viſibilis in carne? Atquin ſi idem ante carnem inuiſibilis, quomodo viſus et-
iam retro inuenitur ante carnem? Aequè ſi idem poſt carnem viſibilis, quomodo & nunc in-
uiſibilis pronunciatur ab Apoſtolis, niſi quia alius qui & retro viſus in ænigmate? Plenius vi-
ſibilem caro effecit, ſermo ſcilicet qui & caro factus, eſt alius: quem nunquam, quiſquam vi-
dit niſi pater, ſcilicet cuius eſt ſermo. Denique inſpiciamus quem Apoſtoli viderint. Quod vi
dimus, inquit Ioannes, quod audiuimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ contrecta-
uerunt, de ſermone vitæ. Sermo enim vitæ, caro factus, & auditus, & viſus, & contrectatus,
quia caro, qui ante carnem ſermo tantum in primordio apud deum patrem, non pater apud I
ſermonem. Nam & ſi deus ſermo, ſed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud pa-
trem. Et vidimus gloriam eius tanquam vnigeniti à patre, vtique filij: ſcilicet viſibilis, glori-
ficati à patre inuiſibili. Et ideo quoniam ſermonem dei, deum dixerat, ne adiuuaret aduerſa-
riorum præſumptionem, quaſi patrem ipſum vidiſſet, ad diſtinguendum inter inuiſibilem pa
trem & filium viſibilem, ſuperdicit ex abundanti: Deum nemo vidit vnquam. Quem deum:
Sermonem? Atquin vidimus, & audiuimus, & contrectauimus, de ſermone vitæ prædictum
eſt. Sed quem deum? ſcilicet patrem, apud quem deus erat ſermo, vnigenitus filius, qui eſt in
ſinu patris ipſe diſſeruit. Ipſe & auditus, & viſus, & ne phantaſma crederetur, etiã cõtrectatus.
Hũc & Paulus cõſpexit, nec tamen patrem vidit. Nõne, inquit, vidi Ieſum? Chriſtum autem & K
ipſum dominum cognominauit, Quorũ patres, & ex quibus Chriſtus ſecundum carnem, qui
II eſt per omnia deus benedictus in æuum. Oſtendit & ipſe viſibilem domini filiũ, id eſt ſermonẽ
dei, quia qui caro factus eſt, Chriſtus dictus eſt. De patre autem ad Timotheum: Quem nemo
vidit hominum, ſed nec videre poteſt. Exaggerãs amplius: Qui ſolus habet immortalitatem,
& lucem habitat inacceſſibilem. De quo & ſupra dixerat: Regi autem ſeculorum, immortali,
inuiſibili, ſoli deo: Vt & contraria ipſi filio adſcriberemus mortalitatem, acceſſibilitatem, quẽ
mortuum conteſtatur ſecundũ ſcripturas, & à ſe nouiſſime viſum, per acceſſibilem vtiq; lucẽ:
quanquã & illam neque ipſe ſine periculo luminis expertus eſt, neq; Petrus & Ioannes & Ia-
Amẽtia, hoc eſt ecſtaſi
cobus ſine rationis, & amentia: qui ſi non paſſuri filij gloriã, ſed patrem vidiſſent, credo mo- L
rituri ibidem. Deum enim nemo videbit, & viuet. Si hæc ita ſunt, conſtat eũ ſemper viſum ab
initio: qui viſus fuerit in fine. Et eum nec in fine viſum, qui nec ab initio fuit viſus: & ita duos
Viſus Inuiſus
eſſe, viſum & inuiſum. Filius ergo viſus eſt ſemper, & filius cõuerſatus eſt ſemper, & filius o-
peratus eſt ſemper, ex autoritate patris & voluntate: quia filius nihil à ſemetipſo poteſt facere
niſi viderit patrem facientẽ, in ſenſu ſcilicet facientẽ. Pater enim ſenſu agit. Filius vero qui in
patris ſenſu eſt, videns perficit. Sic omnia per filium facta ſunt, & ſine illo factũ eſt nihil. Nec
putes ſola opera mundi per filium facta, ſed & quæ à deo exinde geſta ſunt. Pater enim qui di
ligit filium & omnia tradidit in ſinu eius, vtiq; à primordio diligit, & à primordio tradidit.
Ex quo, à primordio ſermo erat apud deum, & deus erat ſermo, cui data eſt omnis poteſtas à M
patre in cœlis & in terra. Non iudicat pater quenquã, ſed omne iudicium tradidit filio, à pri-
mordio tamen. Omnem enim dicens poteſtatem, & omne iudicium, & omnia per eum facta,
& omnia tradita in manu eius, nullã exceptionẽ temporis permittit: quia omnia nõ erunt, ſi
Turris ſuperbiſſima Babylonis
non omnis tẽporis fuerint. Filius itaq; eſt qui ab initio iudicauit turrim ſuperbiſſimã elidens,
linguasq; diſperdens, orbem totum aquarum violentia puniens, pluens ſuper Sodomã & Go
morram ignem & ſulphurem, deus à deo. Ipſe enim & ad humana ſemper colloquia deſcen-
dit: ab Adã vſq; ad Patriarchas & Prophetas, in viſione, in ſomno, in ſpeculo, in ænigmate, or
dinẽ ſuũ præſtruens ab initio ſemper. Quæ erat perſecuturus infinita, ſemper ediſcebat, & de⁹
in terris cum hominibus cõuerſari, nõ alius quàm ſermo qui caro erat futurus. Ediſcebat autẽ

vt nobis

A vt nobis fidem ſterneret, vt facilius crederemus filium dei deſcendiſſe in ſeculũ, ſi & retro ta-
le quid geſtũ cognoſceremus. Propter nos enĩ ſicut ſcripta ſunt, ita & geſta ſunt, in quos quo- In quos quorũ fines decucurrerũt
rum fines decucurrerunt. Sic etiam adfectus humanos ſciebat iam tunc, ſuſcepturus etiã ipſas
ſubſtantias hominis, carnẽ & animam: interrogans Adam quaſi neſciens, Vbi es Adam? Pœ-
nitens quod hominem feciſſet, quaſi non præſciens: Tentans Abraham, quaſi ignorans quid
ſit in homine: Offenſus, reconciliatus eiſdem: Et ſi qua hæretici adprehendunt quaſi deo indi-
gna, ad deſtructionem creatoris, ignorantes hęc in filium competiſſe, qui etiam paſſiones hu
manas, & ſitim, & eſuriem, & lachrymas, & ipſam natiuitatem, ipſamq; mortem erat ſubitu-
rus: Propter hoc minoratus à patre modicum citra angelos. Sed hæretici quidẽ nec filio dei
B deputabunt conuenire, quæ tu ipſi patri inducis, quaſi ipſe ſe deminorauerit propter nos, cum Deminorare
ſcriptura alium dicat ab alio minoratum, nõ ipſum à ſemetipſo. Quid ſi & alius qui corona-
batur gloria & honore, alius qui coronabat, vtique filium pater? Cæterum quale eſt, vt deus 12
omnipotens ille inuiſibilis quẽ nemo vidit hominum, nec videre poteſt, ille qui inacceſſibi-
lem lucem habitat, ille qui non habitat in manu factis, à cuius conſpectu terra contremiſcit,
montes liqueſcunt vt cera, qui totum orbẽ manu adprehendit velut nidum, cui cœlum thro-
nus, & terra ſcabellum, in quo omnis locus, non ipſe in loco, qui vniuerſitatis extrema linea
eſt, ille altiſſimus, in paradiſo ad veſperam deambulauerit, quærens Adam, & Arcam poſt in-
troitum Noe clauſerit, & apud Abraham ſub quercu refrigerauerit, & Moyſen de rubo ardẽ-
C ti vocarit, & in fornace Babylonij regis quartus apparuerit (quanquam filius hominis eſt di-
ctus) ni hæc in imagine, & ſpeculo, & ænigmate fuiſſent? Scilicet & hæc nec de filio dei cre-
denda fuiſſe, ſi ſcripta non eſſent, fortaſſe non credenda de patre, licet ſcripta, quem iſti in vul
uam Mariæ deducunt, & in Pilati tribunal imponunt, & in monumentis Ioſeph recludũt. Reconcludere
Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim à primordio, omnem ordinem diuinæ Oeconomia
diſpoſitionis per filium decucurriſſe, ipſum credunt patrem & viſum, & congreſſum, & ope-
ratum, & ſitim & eſuriem paſſum, aduerſus Prophetam dicentem: Deus æternus non ſitiet,
nec eſuriet omnino, quanto magis nec morietur, nec ſepelietur? Et ita vnum deum ſemper e-
giſſe, id eſt patrem. Quæ per filium geſta ſunt, facilius exiſtimauerunt, patrem in filij nomine
D egiſſe, quàm filium in patris, dicente ipſo domino: Ego veni in patris mei nomine: Item ad
ipſum patrem: Nomen tuum manifeſtaui hominibus, condicẽte etiam ſcriptura: Benedictus Condicẽte, aſtipulante
qui venit in nomine domini, vtique filius in patris nomine. Et nomen patris, deus omnipo- PATER
tens, altiſſimus, dominus virtutum, rex Iſraelis, qui eſt, quatenus ita ſcripturæ docent. Hęc di- Deus omnipotens
cimus & in filium competiſſe, & in his filium veniſſe, & in his ſemper egiſſe, & ſic ea in ſe ho Altiſſimus
minibus manifeſtaſſe. Omnia, inquit, patris, mea ſunt. Cur non & nomina? Cum ergo legis de Dñs virtutũ
um omnipotentem, & altiſſimum, & deum virtutum, & regem Iſraelis, & qui eſt: vide ne per Rex Iſraelis
hæc filius etiam demonſtretur: ſuo iure Deus omnipotens, quâ ſermo dei omnipotẽtis, quâq; Qui eſt FILIVS
omnium accepit poteſtatem: Altiſſimus, quâ dextera dei exaltatus, ſicut Petrus in Actis con- Deus oĩp.
E cionatur: Dominus virtutũ, quia omnia ſubiecta ſunt illi à patre: Rex Iſraelis, quia illi pro- Altiſſimus
prie excidit ſors gentis iſtius, Item, Qui eſt: quoniam multi filij dicuntur & non ſunt. Si autẽ Do. virtutũ Rex Iſraelis
volunt & Chriſti nomen patris eſſe, audient ſuo loco. Interim hic mihi promotum ſit reſpõ Qui eſt
ſum aduerſus id, quod & de Apocalypſi Ioannis proferunt: Ego dominus qui eſt, & qui fuit, 13
& venit omnipotens, & ſicubi alibi dei omnipotentis appellationem non putant, etiam filio
conuenire, quaſi qui venturus ſit omnipotens, cum & filius omnipotentis tam omnipotens
ſit dei filius, quàm deus dei filius. Sed hanc ſocietatem nominum paternorum in filio, ne fa-
cile perſpiciant, perturbat illos ſcriptura, ſi quando vnicum deum ſtatuit: quaſi non eadem, &
deos, & dominos duos propoſuerit, vt ſupra oſtendimus. Ergo quia duos, & vnum, inquiunt,
F inuenimus, ideo ambo vnus atque idem, & filius & pater. Porrò non periclitatur ſcriptura, vt
illi de tua argumentatione ſuccurras, ne ſibi cõtraria videatur. Habet rationem, & cum vni-
cum deum ſtatuit, & cum duos patrem & filium oſtendit, & ſufficit ſibi. Filium nominari ab
ea conſtat. Saluo enim filio rectè vnicum deum poteſt determinaſſe, cuius eſt filius. Non e-
nim deſinit eſſe qui habet filium ipſe vnicus, ſuo ſcilicet nomine, quotiens ſine filio nomina-
tur. Sine filio autem nominatur, cum principaliter determinatur vt prima perſona quæ ante
filij nomen erat proponenda: quia pater antè cognoſcitur, & poſt patrem filius nominatur.
Igitur vnus deus pater, & abſque eo alius non eſt. Quod ipſe inferens, non filium negat, ſed
alium deum. Cæterum alius à patre filius non eſt. Denique inſpice ſequentia huiuſmodi pro-
nunciationum, & inuenies ferè ad idolorum factitatores atque cultores definitionem earum
pertinere,

pertinere, vt multitudinem falſorum deorum vnio diuinitatis expellat, habens tamen fi- G
lium quanto indiuiduum & inſeparatum à patre, tanto in patre reputandum, & ſi non no-
minatum. Atquin ſi nominaſſet illum, ſeparaſſet, ita dicens: Alius præter me non eſt, niſi fili*
meus. Alium enim etiam filium feciſſet, quem de aliis excepiſſet. Puta ſolem dicere: Ego ſol,
Simile — & alius præter me non eſt, niſi radius meus, nonne denotaſſet vanitatem, quaſi non & radius
in ſole deputetur. Itaque præter ſemetipſum non eſſe alium deum, hoc propter idololatriam
Hæretici — tam Nationum quàm Iſraelis: Etiam propter hæreticos, qui ſicut Nationes manibus, ita & ip
ſi verbis idola fabricantur, id eſt alium deum & alium Chriſtum. Igitur & cum ſe vnum pro-
14 nunciabat, filio pater procurabat, ne ab alio deo Chriſtus veniſſe credatur, ſed ab illo qui prę-
dixerat: Ego deus, & alius abſque me non eſt, qui ſe vnicum, ſed cum filio oſtendit, cum quo H
cœlum ſolus extendit. Quin & hoc dictum eius, in argumentum ſingularitatis arripient: Ex-
Argumentũ ſingularitatis. Cõiectu ræ hæreticorum — tendi, inquit, cœlum ſolus. Quantum ad cæteras virtutes ſolus, præſtruens aduerſus coniectu
ras Hæreticorum, qui mundum ab angelis & poteſtatibus diuerſis volunt ſtructum, qui & ip
ſum creatorem, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinſecus, vt opera mundi, ignorãtem
quoque ſubornatum. Aut ſi ſic ſolus cœlum extendit, quomodo iſti præſumunt in peruerſum
Id Demiurgo ſuo Valẽtiniani ſomniant — hæretici, quaſi ſingularis, non admittatur Sophia illa dicens, cum pararet cœlum, ego aderam
illi Et ſi dixit, quis cognouit ſenſum domini, & quis illi conſilio fuit? vtique præter Sophiam
fuit, quæ illi aderat. In ipſo tamen & cum illo vniuerſa compingebat, non ignorante quid fa-
ceret. Præter Sophiam autem, præter filium dicit, qui eſt Chriſtus, Sophia, & virtus dei, ſecũ- I
dum Apoſtolum, ſolus ſciens ſenſum patris. Quis enim ſcit quæ ſunt in deo, niſi ſpiritus qui
in ipſo eſt? non qui extra ipſum erat. Ergo qui non ſolum deum faceret, niſi à cæteris ſolum.
Sed & Euangelium recuſetur, quod dicat omnia per ſermonem à deo facta eſſe, & ſine eo ni-
hil factum. Niſi enim fallor & alibi ſcriptum eſt: Sermone eius cœli firmati ſunt, & ſpiritu e-
ius omnis virtus eorum. Et ſermo autem Virtus & Sophia, ipſe erit dei filius. Ita ſi per filium
omnia, cœlum quoque per filium extendens, non ſolus extendit, niſi illa ratione qua cæteris
ſolus. Atque adeo ſtatim de filio loquitur. Quis alius deiecit ſigna vẽtriloquorum & diuina-
tiones à corde, auertens ſapientes retrorſum, & conſilium eorum infatuans? ſiſtens verba fi-
lij ſui, dicendo ſcilicet, Hic eſt filius meus dilectus, hunc audite. Ita filium ſubiungens, ipſe in-
terpretator eſt, quomodo cœlum ſolus extenderit, ſcilicet cum filio ſolus, ſicut cum filio vnũ. K
Proinde & filij erit vox, extendi cœlum ſolus, quia Sermone cœli confirmati ſunt. Quia So-
phia in Sermone adſiſtente paratum eſt cœlum, & omnia per Sermonem ſunt facta, compe-
tit & filium ſolum extendiſſe cœlum, quia ſolus operationi patris miniſtrauit. Idem erit di-
ἐγὼ θεὸς πρῶτος καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγώ εἰμι — cens: Ego primus, & in ſuperuentura ego ſum. Primum ſcilicet omnium, Sermo, In principio
erat Sermo, in quo principio prolatus à patre eſt. Cæterum pater non habens initium, vt à nul
lo prolatus, vt innatus, non poteſt videri. Qui ſolus fuit ſemper, ordinem habere non potuit.
Igitur ſi propterea eundem & patrem & filium credendum putauerunt vt vnum deum vin-
dicent, ſalua eſt vnio eius, qui cum ſit vnus, habeat & filium, æquè & ipſum eiſdem ſcripturis L
comprehenſum. Si filium nolunt ſecundum à patre reputari, ne ſecundus duos faciat deos di-
ci, oſtendimus etiam duos deos in ſcriptura relatos & duos dominos: & tamen ne de iſto
ſcandalizẽtur, rationem reddimus, quâ dei non duo dicantur nec domini, ſed quâ pater & fi-
lius duo: & hoc non ex ſeparatione ſubſtantiæ, ſed ex diſpoſitione, cum indiuiduum & inſe-
paratum filium à patre pronunciamus, nec ſtatu, ſed gradu alium, qui & ſi deus dicatur, quã-
do nominatur ſingularis, non ideo duos deos faciat ſed vnum, hoc ipſo quod & deus ex vni-
tate patris vocari habeat. Sed argumentationibus eorum adhuc retundendis, opera præben-
da eſt, ſi quid de ſcripturis ad ſententiam ſuam excerpent, cætera nolentes intueri, quæ & ipſa
regulam ſeruant, & quidem ſalua vnione diuinitatis, & monarchiæ ſonitu. Nam ſicut in ve- M
teribus nihil aliud tenent, quàm, Ego deus & alius præter me non eſt: Ita in Euangelio reſpõ-
Totũ inſtrumentum vtriuſque teſtamenti — ſionem domini ad Philippum tuentur, Ego & pater vnum ſumus, & Qui me viderit, videt &
patrem, & Ego in patre, & pater in me. His tribus capitulis totum inſtrumentum vtriuſque
teſtamenti volunt cedere, cum oporteat ſecundũ plura intelligi pauciora. Sed proprium hoc
15 eſt omnium hæreticorum. Nam quia pauca ſunt quæ in ſylua inueniri poſſunt, pauca aduer-
" ſus plura defendunt, & poſteriora aduerſus priora ſuſcipiunt. Regula autem omni rei ab ini-
" tio conſtituta in prioribus, & in poſteriora præſcribit, vtique & in paucioribus. Aſpice itaque
quanta præſcribant tibi, etiam in Euangelio ante Philippi conſultationem, & ante omnem ar
gumentationem tuam, & in primis ipſa ſtatim præfatio Ioannis euangelizatoris demõſtrat,
quod

A quod retro fuerit qui caro fieri habebat: In principio erat ſermo,& ſermo erat apud deum,&
deus erat ſermo. Hic erat in principio apud deum, Omnia per ipſum facta ſunt,& ſine ipſo fa
ctum eſt nihil. Nam ſi hæc non aliter accipi licet, quàm quomodo ſcripta ſunt, indubitanter
alius oſtenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit: Alium ſermonem dei, alium do-
minum: licet & deus ſermo, ſed quà dei filius, non quâ pater: Alium per quem omnia, alium
à quo omnia. Alium autem quomodo prædicamus, ſæpe iam ædidimus, quo aliũ dicamus ne-
ceſſe eſt, non eundem autem, non quaſi ſeparatum, diſpoſitione alium non diuiſione. Hic er-
go factus eſt caro, non ipſe cuius erat ſermo. Huius gloria viſa eſt tanquam vnici à patre, nõ
tanquam patris. Hic vnius ſinum patris diſſeruit, non ſinum ſuum pater. Præcedit enim:
B Deum nemo vidit vnquam. Inde & ſi agnus dei ab Ioanne deſignatur, non ipſe cuius eſt di-
lectus. Certe filius dei ſemper, ſed non ipſe cuius eſt filius. Hoc enim Nathanahel ſtatim ſen-
ſit, ſicut & alibi Petrus: Tu es filius dei. Hoc & ipſe recte ſenſiſſe illos confirmat: Nathanahel
quidem reſpondens, quia dixi, vidi te ſub ficu, ideo credis: Petrum vero beatum adfirmans,
cui non caro, neque ſanguis reuelaſſet, quod & patrem ſenſerat, ſed pater qui in cœlis eſt. Quo Diſtinctio perſonæ
dicto vtriuſque perſonæ cõſtituit diſtinctionem,& filij in terris, quem Petrus agnouerat dei
filium,& patris qui in cœlis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat dei filium Chriſtũ.
Cum in tẽplum introiit, ædem patris appellat, vt filius. Cum ad Nicodemum dicit, Ita, inquit, Aedes patris
dilexit deus mundum, vt filium ſuum vnicum dederit in quem omnis qui crediderit nõ per-
C eat, ſed habeat vitã ſempiternã. Et rurſus, Non enim miſit deus filium ſuũ in mundum vt iu-
dicet mundum, ſed vt ſaluus ſit mundus per eum. Qui crediderit in illum non iudicatur. Qui
non crediderit in illum, iam iudicatus eſt, quia non credidit in nomine vnici filij dei. Ioannes
autem cum interrogaretur quid de Ieſu contingeret, Pater, inquit, dilexit filium,& omnia tra Quid de Ieſu contingeret
didit in manu eius. Qui credidit in filium, habet vitam æternam. Qui nõ credidit in filio dei,
non videbit deum, ſed ira dei manebit ſuper eum. Quẽ vero Samaritidi oſtendit? Si meſſiam
qui dicitur Chriſtus, filium vtique ſe, non patrem demonſtrauit. Qui & alibi Chriſtus dei fi-
lius non pater dictus eſt. Exinde diſcipulis, Meum eſt, inquit, vt faciam voluntatem eius qui
me miſit, vt conſummem opus eius. Et ad Iudæos de paralytici ſanitate, Pater meus vſq; mo-
do operatur,& ego operor. Pater & ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudæi illum
D interficere volebant. Non tantum quod ſolueret ſabbatum, ſed quod patrem ſuum deum di-
ceret, æquans ſe deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere poteſt à ſemetipſo, niſi vi-
deat patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, &
omnia demonſtrauit illi quæ ille fecit,& maiora iſta opera demonſtrauit illi, vt vos miremi-
ni. Quomodo enim ſuſcitat mortuos & viuificat, ita & filius quos vult viuificat. Neque enim
pater iudicat, ſed omne iudicium dedit filio, vti omnes honorent filium, ſicut honorant pa-
trem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium miſit. Amen amen dico vo-
bis, quod qui audit ſermones meos & credit ei qui me miſit, habet vitam æternam,& in iudi-
E cium non veniet, ſed tranſit de morte in vitã. Amen dico vobis quod veniet hora qua mor-
tui audient vocem filij dei,& cum audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam æternam à
ſemetipſo, ita & filio dedit vitam æternam habere in ſemetipſo, & iudicium dedit illi facere
in poteſtate, quia filius hominis eſt: Per carnem ſcilicet, ſicut & filius dei per ſpiritum eius. ἐξουσίαν
Adhuc adiicit: Ego autem habeo maius quàm Ioannis teſtimonium. Opera enim quæ pater
mihi dedit conſummare, illa ipſa de me teſtimonium perhibẽt, quod me pater miſerit. Et qui
me miſit pater, ipſe teſtimonium dixit de me. Subiungens autem, neque vocem eius audiſtis
vnquam, neque formam eius vidiſtis, confirmat retro nõ patrem, ſed filium fuiſſe, qui vide-
batur,& audiebatur. Deniq; dicit: Ego veni in patris mei nomine,& non me recepiſtis. Adeo
F ſemper filius erat in dei,& Regis,& Domini omnipotentis,& Altiſſimi nomine. Interrogã-
tibus autem quid facere debeant, reſpondit, vt credatis in eum quem deus miſit. Panem quo- Panis, Chriſtus
que ſe adfirmat quem pater præſtaret de cœlo. Ergo omne quod ei daret pater ad ſe venire,
nec reiecturum ſe, quia de cœlo deſcendiſſet, non vt ſuam, ſed vt patris faceret voluntatem.
Voluntatem autem patris eſſe, vti qui viderit filium & crediderit in eum, vitã & reſurectio-
nem conſequatur. Neminem porrò ad ſe venire poſſe, niſi quem pater adducat, Omnem qui à
patre audiſſet,& didiciſſet, venire ad ſe: non quaſi patrem aliquis viderit adiiciens & hic, vt
oſtenderet patris eſſe ſermonem, per quem docti fiant. At cum diſcedunt ab eo multi,& Apo
ſtolis ſuis offert, ſi velint diſcedere & ipſi: quid reſpõdit Simon Petrus? quò diſcedimus? ver-
ba vitæ habes,& nos credim⁹ quòd tu ſis Chriſtus. Patrem illum eſſe, an patris Chriſtum? Cu-
ius autem

ius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, ſuam an patris? Aequè ambigentibus inter G
ſe, ne ipſe eſſet Chriſtus, vtique non pater, ſed filius: Neque me ſcitis, inquit, vnde ſim, & non
veni à meipſo, ſed eſt verus qui me miſit, quem vos non noſtis. Ego noui illum, quia apud il-
lum ſum. Non dixit, quia ipſe ſum, & ipſe me miſi, ſed ille me miſit. Item cum miſiſſent ad in-
uadendum eum phariſæi, Modicum adhuc temporis, ait, vobiſcum ſum, & vado ad eum qui
me miſit. At vbi ſe negat eſſe ſolum: ſed ego, inquit, & qui me miſit pater, nónne duos demó-
ſtrat, tam duos quàm inſeparatos? imò totum erat hoc quod docebat, inſeparatos duos eſſe.
Siquidem & legem proponens duorum hominum teſtimonium confirmantem, ſubiungit:
Ego teſtimonium dico de me: & teſtimonium dicit de me, qui me miſit, pater. Quod ſi vnus H
Patrociniũ legis eſſet, dum idem eſt & filius & pater, non vteretur legis patrocinio fidem imponentis nō vni
teſtimonio, ſed duorum. Item interrogatus vbi eſſet pater: neque ſe, neque patrem notum eſ-
ſe illis reſpondens, duos dixit ignotos. Quod ſi ipſum noſſent, patrem noſſent: non quidem
Indiuiduitas quaſi ipſe eſſet pater & filius, ſed quia per indiuiduitatem neque agnoſci neque ignorari alter
ſine altero poteſt. Qui me, ait, miſit, verax eſt: & ego quę ab eo audiui, ea & loquor in mundũ.
Interpretante extrinſecus ſcriptura, non cognouiſſe illos quod de patre dixiſſet, cum ſcilicet
cognoſcere debuiſſent ſermones patris in filio eſſe, legendo apud Hieremiam: Et dixit mihi
dominus: Ecce dedi ſermones meos in os tuum. Et apud Eſaiam: Dominus dat mihi linguã
diſciplinæ ad cognoſcendum quãdo oporteat dicere ſermonem. Sicut ipſe rurſus: Tunc, in- I
quit, cognoſcetis quod ego ſim, & à memetipſo nihil loquar: ſed ſicut me docuit, ita & lo-
quor, quia & qui me miſit, mecum eſt. Et hoc ad teſtimonium indiuiduorum duorum. Item
in altercatione Iudæorum exprobrãs quod occidere eum vellent: Ego, inquit, quæ vidi penes
patrem meum loquor: & vos quod vidiſtis penes patrem veſtrum id facitis: & nunc vultis
occidere hominem veritatem vobis locutum, quã audiuit à deo. Et ſi deus eſſet pater veſter,
dilexiſſetis me. Ego enim ex deo exiui & veni: & tamen non ſeparantur, licet exiſſe dixerit, vt
quidam arripiunt huius dicti occaſionem. Exiuit autem à patre, vt radius ex ſole, vt riuus ex
fonte, vt frutex ex ſemine. Ego dæmonium non habeo, ſed honoro patrem meum. Et ſi ego
me ipſe glorificem, nihil eſt gloria mea. Eſt qui me glorificet, pater, quem vos dicitis deum eſ K
ſe veſtrum. Nec noſtis illum, at ego noui eum. Et ſi dicam non noui, ero ſimilis veſtri mẽdax.
Sed noui illum, & ſermonem eius ſeruo. At cum ſubiungit: Abraham diem meum vidit, &
lætatus eſt: nempe demonſtrat filium Abrahæ retro viſum, non patrem. Item ſuper cæcum il
lum patris opera dicit ſe facere oportere, cui poſt reſtitutionem luminum: Tu, inquit, credis
in filium dei? & interroganti quis eſſet iſte, ipſe ſe demonſtrans, vtique filium demonſtrauit,
quem credendum eſſe dixerat. Dehinc cognoſci ſe profitetur à patre, & patrem à ſe. Et ideo ſe
diligi à patre, quod animam ſuam ponat: quia hoc pręceptum accepiſſet à patre. Et interroga-
Iudæi tus à Iudæis, ſi ipſe eſſet Chriſtus vtique dei: nam vſque in hodiernum Iudæi Chriſtum dei,
non ipſum patrem ſperant: quia nunquam Chriſtus pater ſcriptus eſt venturus: Loquor, in- L
quit, vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris, ipſa de me teſtimonium di
cunt. Quod teſtimonium? ipſum ſcilicet eſſe, de quo interrogabãt, id eſt Chriſtum dei. De o-
uibus etiam ſuis, quod nemo illas de manu eius eriperet. Pater enim quod mihi dedit, maius
eſt omnibus. Et ego & pater vnum ſumus. Hic ergo iam gradũ volunt figere ſtulti, imò cæci
qui non videant: primò ego & pater, duorum eſſe ſignificationem: dehinc in nouiſſimo,
ſumus, non ex vnius eſſe perſona, quod pluraliter dictum eſt: tum quod vnum ſumus, non v-
nus ſumus. Si enim dixiſſet quod vnus ſumus, potuiſſet adiuuare ſententiam illorum. Vnus
enim ſingularis numeri ſignificatio videtur. Adhuc cum duo, maſculini generis, Vnum dicit
neutrali verbo: quod nō pertinet ad ſingularitatem, ſed ad vnitatem, ad ſimilitudinem, ad cō M
iunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, & ad obſequium filij, qui voluntati pa-
tris obſequitur. Vnum ſumus, dicens, ego & pater: oſtendit duos eſſe, quos æquat & iungit.
Adeo addit etiam multa ſe opera à patre oſtendiſſe, quorum nihil lapidari mereretur. Et ne
putarent ideo ſe illum lapidare debere, quaſi ſe deum ipſum, id eſt patrem voluiſſet intelligi,
quia dixerat: Ego & pater vnum ſumus: quâ filium dei deum oſtendens, non quâ ipſum deũ:
Si in lege, inquit, ſcriptum eſt: Ego dixi vos dij eſtis, & non poteſt ſolui ſcriptura: quem pater
ſanctificauit, & miſit in mundum, vos eum blaſphemare dicitis: quia dixerat, filius dei ſum? Si
non facio opera patris mei, nolite credere: ſi vero facio & mihi credere non vultis, vel pro-
pter opera credite. Et ſcitote quod ego in patre ſim, & pater in me. Per opera ergo erit pater in
filio, & filius in patre: & ita per opera intelligimus vnum eſſe patrem. Adeo totum hoc per-
ſeuerabat

A ſeuerabat inducere, vt duo tamen crederentur in vna virtute: quia aliter filius credi non poſ
ſet, niſi duo crederentur. Poſt hæc autem Maria filium dei eum confeſſa, non magis errauit, Maria magdalena
quàm Petrus & Nathanahel: quanquam & ſi erraſſet, ſtatim didiciſſet. Ecce enim ad ſuſcitã-
dum fratrem eius à mortuis, ad cœlum & ad patrem dominus ſuſpiciens, Pater, inquit, vtique
filius, gratias ago tibi, quod me ſemper exaudias. Propter iſtas turbas circunſtantes dixi, vt cre
dant quod tu me miſeris. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? Pater, ſaluum me fac
de iſta hora. Atquin propter hoc veni in iſtam horam. Verum pater glorifica nomen tuum, Nomen
in quo erat filius. Ego, inquit, veni in patris mei nomine. Inde ſcilicet ſuffecerat filij ad patrem
vox. Ecce ex abundantia reſpondet de cœlo pater, filio conteſtatur: Hic eſt filius meus dile- &'Nusra
B ctus, in quo bene ſenſi, audite illum. Ita & iſto: Glorificaui, & glorificabo: rurſus quot perſonę
tibi videntur peruerſiſſime Praxea, niſi quot & voces? Habes filium in terris, habes patrem in
cœlis. Non eſt ſeparatio iſta, ſed diſpoſitio diuina. Cæterum ſcimus deum etiam intra abyſſos
eſſe, & vbique conſiſtere, ſed vi & poteſtate. Flium quoq; vt indiuiduum cum ipſo vbique. Ta-
men in ipſa οἰκονομίᾳ pater voluit filium in terris haberi, ſe vero in cœlis, quò & ipſe filius ſu-
ſpiciens, & orabat & poſtulabat à patre, quò & nos erectos docebat orare: Pater noſter, qui es
in cœlis: cum ſit & vbique. Hanc ſedem ſuam voluit pater: minorauit filium modico citra
angelos, ad terram dimittẽdo: gloria tamen & honore coronaturus illum, in cœlos reſumẽ-
do. Hæc iam præſtabat illi, dicens: Et glorificaui, & glorificabo. Poſtulat filius de terris, pater
C promittit à cœlis. Quid mendacem facis & patrem & filium, ſi aut pater de cœlis loquebatur
ad filium, cum ipſe eſſet filius apud terras: aut filius ad patrem precabatur, cum ipſe eſſet pater
apud cœlos? Quale eſt vt filius item poſtulet à ſemetipſo, poſtulando à patre, ſi filius erat pa-
ter? aut iterum pater ſibi ipſe promitteret, promittendo filio, ſi pater erat: Vt ſic duos diuiſos
diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius erat duos diuiſos, quàm vnum deum verſipellem Verſipellis
prædicare. Itaque ad iſtos nunc dominus pronunciauit: Non propter me iſta vox venit, ſed deus Monar
propter vos, vt credant & hi, & patrem, & filium, in ſuis quemque nominibus, & perſonis & chianorum
locis. Sed adhuc exclamat Ieſus & dicit: Qui credit in me, non in me credit: ſed in eum cre-
dit, qui me miſit: quia per filium in patrem creditur: & autoritas credendi filio, pater eſt. Et
D qui conſpicit me, conſpicit eum qui me miſit. Quomodo? quoniam ſcilicet à memetipſo nõ
ſum locutus, ſed qui me miſit pater, ipſe mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar.
Dominus enim dat mihi linguã diſciplinę, ad cognoſcẽdum quando oporteat dicere ſermo-
nem, quẽ ego loquor. Sicut mihi pater dixit, ita & loquor. Hæc quomodo dicta ſint, Euange-
lizator & vtique tam charus diſcipulus Ioannes, magis quàm Praxeas nouerat, ideoq; ipſe de
ſuo ſenſu: Ante autem ſolennitatem paſchæ, inquit, ſciens Ieſus omnia ſibi tradita à patre eſ-
ſe, & ſe ex deo eſſe, & ad deum vadere. Sed Praxeas ipſum vult patrem de ſemetipſo exiſſe, &
ad ſemetipſum abiſſe, vt diabolus in cor Iudæ, non filij traditionem, ſed patris ipſius immiſe-
rit. Nec diabolo bene, nec hæretico: quia nec in filio, bono ſuo, diabolus operatꝰ eſt traditio- Bono ſuo
E nem. Filius enim traditus eſt dei, qui erat in filio hominis: ſicut ſcriptura ſubiungit: Nunc glo
rificatus eſt filius hominis, & deus glorificatus eſt in illo. Quis deus? vtique non pater, ſed
ſermo patris, qui erat in filio hominis: id eſt in carne in qua & glorificatus iam: virtute vero
& ſermone, & ante Ieſum: & deus, inquit, glorificauit illum in ſemetipſo: id eſt pater filium in
ſemetipſo habens, & ſi porrectum ad terram. Mox per reſurrectionem morte deuicta, erant
planè qui & tunc non intelligerent. Quoniam & Thomas aliquandiu incredulus, domino
enim inquit: Non ſcimus quò eas, & quomodo viã nouimus? Et Ieſus: Ego ſum via, veritas &
vita. Nemo venit ad patrẽ, niſi p me. Si cognouiſſetis me, cognouiſſetis & patrẽ: ſed & abhinc
noſtis illum & vidiſtis illũ. Et peruenimus iã ad Philippũ, qui ſpe excitatus vidẽdi patris: nec
F intelligens quomodo viſum patrem audiſſet: Oſtende, inquit, nobis patrem, & ſufficit nobis.
Et dominus: Philippe, tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſtis me? Quem dicit co
gnoſci ab illis debuiſſe (hoc enim ſolum diſcuti oportet) quaſi patrem, an quaſi filium? Si quaſi
patrem, doceat Praxeas, tanto tempore Chriſtum cum eis conuerſatum, patrem aliquãdo nõ
dico intelligi, verum vel æſtimari potuiſſe. Nobis omnes ſcripturæ, & veteres Chriſtum dei, Chriſtus dei
& nouæ filium dei præfiniunt. Hoc & retro prædicabatur: hoc & ab ipſo Chriſto pronuncia- Filius dei
batur: imò iam & ab ipſo patre coràm de cœlis filium profitente, & filium glorificãte: Hic eſt
filius meus. Et glorificaui, & glorificabo. Hoc & à diſcipulis credebatur: hoc & à Iudæis non
credebatur: hoc ſe volens credi ab illis, omni hora patrem nominabat, & patrem præferebat,
& patrem honorabat. Si ita eſt, ergo non patrem tanto tempore ſecum conuerſatum ignora-
uerant,

uerant,ſed filium. Et dominus eum ſe ignorari exprobrans, quem ignorauerant,eum vtique G
agnoſci volebat,quem tanto non agnoſci tempore exprobrauerat, id eſt filium. Et apparere
iam poteſt quomodo dictum ſit: Qui me videt,videt & patrem. Scilicet quo & ſupra. Ego &
pater vnum ſumus. Quare? quia ego ex deo exiui & veni: & ego ſum via. Nemo ad patrem
venit,niſi per me: & nemo ad me venit,niſi pater eum adduxerit: & omnia mihi pater tradi-
dit: & ſicut pater viuificat,ita & filius: & ſi me cognouiſtis, & patrem cognouiſtis. Secũdum
Vicarius patris — hæc enim vicarium ſe patris oſtenderat,per quem pater & videretur in factis,& audiretur in
verbis,& cognoſceret̃ in filio,facta & verba patris adminiſtrãte: quia inuiſibilis pater, quod
& Philippus didicerat in lege & meminiſſe debuerat: Deum nemo videbit, & viuet. Et ideo
ſuggillatur patrem videre deſiderans quaſi viſibilem, & inſtruitur viſibilem eum in filio fieri H
ex virtutibus,non ex perſonæ repræſentatione. Denique ſi patrem eundem filium vellet intel
ligi,dicendo: Qui me videt,patrem videt: quomodo ſubiicit, Non credis quia ego in patre,&
pater in me? Debuerat enim ſubiunxiſſe, Non credis quia ego ſum pater? Aut quò exaggera-
uit,ſi non illud manifeſtauit quod voluerat intelligi,ſe ſcilicet filium eſſe? Porrò dicendo, Nõ
credis quia ego in patre, & pater in me: propterea potius exaggerauit,ne, quia dixerat: Qui
me vidit,& patrem vidit,pater exiſtimaretur: quod nunquam exiſtimari ſe voluit,qui ſemper
ſe filium,& à patre veniſſe profitebatur. Igitur & manifeſtam fecit duarum perſonarum cõ-
Repræſentator patris — iunctionem,ne pater ſeorſum quaſi viſibilis in conſpectu deſideraretur: & vt filius repræſen-
tator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus eſt, quomodo pater eſſet in I
filio,& filius in patre. Verba,inquit,quæ ego loquor vobis,non ſunt mea, vtique quia patris.
Pater autem manens in me,facit opera. Per opera ergo virtutum, & verba doctrinæ manens
in filio pater,per ea videtur,per quæ manet,& per eum in quo manet: ex hoc ipſo apparente
proprietate vtriuſque perſonę dum dicit: Ego ſum in patre,& pater in me. Atque adeo credi-
te ait: Quid? Me patrem eſſe? Non puto ſcriptum eſſe: Sed quia ego in patre, & pater in me.
Si quominus,vel propter opera credite. Ea vtique opera,per quę pater in filio nõ viſu, ſed ſen
ſu videbatur. Poſt Philippum & totam ſubſtantiam quæſtionis iſtius, quæ in finem euangelij
perſeuerant in eodem genere ſermonis,quo pater & filius in ſua proprietate diſtinguitur: Pa-
racletum quoque à patre ſe poſtulaturum,cum aſcendiſſet ad patrem,& miſſurum repromit-
16 tit & quidem alium,ſed iam præmiſimus quomodo alium: cæterum de meo ſumet,inquit, ſi- K
Connexus — cut ipſe de patris: ita connexus patris in filio,& filij in paracleto,tres efficit cohærentes,alte-
rum ex altero. Qui tres vnum ſunt,non vnus: quomodo dictum eſt, Ego & pater vnum ſu-
Subſtantia — mus: ad ſubſtantiæ vnitatem,non ad numeri ſingularitatem. Percurre adhuc,& inuenies quẽ
patrem credis,vice patris dictum. Et patrem agricolam,vtique in terra,tu putas fuiſſe: hunc
rurſus in cœlis à filio agnoſci,cum illuc reſpiciens, diſcipulos ſuos patri tradidit. Sed & ſi in
iſto euangelio non eſt reuelatum, Deus meus ad quid me dereliquiſti? & Pater in tuis mani-
bus depono ſpiritum meum: tamen poſt reſurrectionem & deuictæ gloriam mortis, expoſita
neceſſitate omnis humilitatis,cum iam patrem ſe poſſet oſtendere,tam fideli fœminæ,ex di- L
lectione,non ex curioſitate,nec ex incredulitate Thomæ, tangere eum adgreſſæ: Ne,inquit,
contigeris me, nondum aſcendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos: quia & in
hoc filium oſtendit. Filios enim appellaſſet illos,ſi pater fuiſſet, & dices eis: Aſcendo ad pa-
trem meum & patrem veſtrum,deum meum & deum veſtrum: pater ad patrem, & deus ad
deum: an filius ad patrem,& ſermo ad deum? Ipſa quoque clauſula euangelij,propter quid cõ
ſignat hæc ſcripta: Niſi vt credatis,inquit, Ieſum Chriſtum filium dei. Igitur quæcunque ex
his putaueris ad demonſtrationem eiuſdem patris & filij proficere tibi poſſe,aduerſus defini-
Definitiua Euangelij ſententia — tiuam euangelij ſententiam niteris. Non ideo enim ſcripta ſunt,vt patrem credas Ieſum Chri
ſtum,ſed vt filium. Propter vnum Philippi ſermonem & domini reſponſionem ad eum: vi-
demur Ioannis euãgelium decucurriſſe, ne tot manifeſtè pronunciata,& ante & poſtea vnus M
ſermo ſubuertat, ſecundum omnia potius quàm aduerſus omnia,etiam aduerſus ſuos ſenſus
interpretandus. Cæterum vt alia euangelia non interponam, quæ natiuitate dominica fidem
confirmant: ſufficit eum qui naſci habebat ex virgine, ab ipſo annunciari angelo, filium dei
determinatũ: Spiritus dei ſuperueniet in te,& virtus altiſſimi obumbrabit te. Propterea quod
naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius dei. Volent quidem & hic argumentari, ſed veritas
præualebit. Nempe,inquiunt,filius dei deus eſt,& virtus altiſſimi altiſſimus eſt. Nec pudet il-
los iniicere,quod ſi eſſet,ſcriptum fuiſſet. Quem enim verebatur, vt non aperte pronũciaret,
deus ſuperueniet,& altiſſimus obumbrabit te? Dicens autem ſpiritus dei,& ſi ſpiritus dei, ta-
men non

A men non directo deum nominans, portionem totius intelligi voluit, quæ ceſſura erat in filij
nomen. Hic ſpiritus dei, idẽ erit ſermo. Sic enim Ioanne dicente, Sermo caro factus eſt, ſpi-
ritus quoq; intelligimus in mentione ſermonis: ita & hic ſermonem quoque agnoſcimus in
nomine ſpiritus. Nam & ſpiritus ſubſtantia eſt ſermonis, & ſermo operatio ſpiritus, & duo
vnum ſunt. Cæterum alium Ioannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem fu-
turum: ſi non & ſpiritus ſermo eſt, & ſermo ſpiritus. Sicut ergo ſermo dei, non eſt ipſe cuius
eſt, ita nec ſpiritus: & ſi deus dictus eſt, non tamen ipſe eſt cuius eſt dictus. Nulla res alicuius,
ipſa eſt cuius eſt. Planè cum quid ex ipſo eſt, & ſic eius eſt dum ex ipſo ſit, poteſt tale quid eſſe,
quale & ipſe ex quo eſt, & cuius eſt. Et ideo Spiritus deus, & Sermo deus, quia ex deo: non ta-
B men ipſe ex quo eſt. Quod deus dei, tanquam ſubſtantiua res, non erit ipſe deus, ſed hactenus
deus, quia ex ipſius dei ſubſtantia, quæ & ſubſtantiua res eſt, & vt portio aliqua totius. Multo 17
magis virtus altiſſimi, non erit ipſe altiſſimus, quia nec ſubſtantiua res eſt quod eſt ſpiritus,
ſicut nec ſapientia, nec prouidentia: & hæc enim ſubſtantię non ſunt, ſed accidentia vniuſcu-
iuſque ſubſtantiæ. Virtus ſpiritui accidit, nec ipſa erit ſpiritus. His itaque rebus quotcunque
ſunt, ſpiritu dei & ſermone & virtute conlatis in virginem, quod de ea naſcitur filius dei eſt.
Hoc ſe & in iſtis euangeliis ipſe teſtatur ſtatim à puero: Nõ ſcitis, inquit, quod in patris mei
me eſſe oportet? Hoc & ſatanas eũ in tentationibus nouit: Si filius dei es. Hoc & exinde dæ-
monia confitentur: Scimus qui ſis, filius dei. Patrem & ipſe adorat. Chriſtum ſe dei à Petro a-
C gnitum non negat, inſultans in ſpiritu ad patrem: Confiteor, inquit, tibi pater, quod abſcon-
deris hæc à ſapientibus. Hic quoque patrem nemini notum niſi filio affirmat: & patris filium
confeſſurum cõfeſſores, & negaturum negatores ſuos apud patrẽ: inducens parabolam filij,
nõ patris, in vineã miſſi poſt aliquot ſeruos, & occiſi à malis ruſticis & à patre defenſi: igno-
rans & ipſe diem & horam vltimam ſoli patri notam: diſponens regnum diſcipulis quomo-
do & ſibi diſpoſitum dicit à patre: habens poteſtatem legiones angelorum poſtulandi ad au-
xilium à patre ſi vellet: exclamans quod ſe deus reliquiſſet, in patris manibus ſpiritum ponẽs:
& poſt reſurrectionem ſpondens miſſurum ſe diſcipulis promiſſionem patris: & nouiſſime Vt tingerẽt in patrẽ, & filium, & ſpiritũ ſanctũ
mandans vt tinguerent in patrem & filium, & ſpiritum ſanctum, non in vnum: nam nec ſe-
mel, ſed ter, ad ſingula nomina in perſonas ſingulas tinguimur. Et quid ego in tam manife-
D ſtis moror, cum ea aggredi debeam, de quibus manifeſta obumbrare quærunt. Vndique enim 18
obducti diſtinctione patris & filij, quam manente coniunctione diſponimus vt ſolis & radij,
& fontis & fluuij, per indiuiduum tamẽ numerum duorum & trium: aliter eam ad ſuam ni-
hilominus ſententiam interpretari conantur: vt æque in vna perſona vtrunque diſtinguant,
patrem & filium, dicentes filium carnem eſſe, id eſt hominem, id eſt Ieſum: patrem autem ſpi
ritum, id eſt deum, id eſt Chriſtum. Et qui vnum eundemq; cõtendunt patrem & filium, iam
incipiunt diuidere illos potius quàm vnare. Si enim alius eſt Ieſus, alius Chriſtus, alius erit fi- Vnare, vnire
lius, alius pater, quia filius Ieſus, & pater Chriſtus. Talem monarchiam apud Valẽtinum for-
E taſſe didicerũt, duos facere, Ieſum, & Chriſtum. Sed & hæc iniectio eorum, ex retractatis iam
retuſa eſt, quod ſermo dei, vel ſpiritus dei, & virtus altiſſimi dictus ſit, quem patrem faciunt.
Non enim ipſæ ſunt cuius dicuntur, ſed ex ipſo & ipſius. Et aliter tamẽ in iſto capitulo reuin-
centur. Ecce, inquiunt, ab angelo prædicatum eſt, Propterea quod naſcetur ſanctum, vocabi-
tur filius dei. Caro itaque nata eſt, Caro itaq; erit filius dei. Imò de ſpiritu dei dictum eſt. Cer-
tè enim de ſpiritu ſancto virgo concepit: & quod concepit, id peperit: id ergo naſci habebat
quod erat cõceptum, & pariundum: id eſt ſpiritus: cuius & vocabitur nomẽ Emmanuel, quod
eſt interpretatum, nobiſcum deus. Caro autem deus non eſt, vt de illa dictum ſit, vocabitur
ſanctum, filius dei: ſed ille qui in ea natus eſt, deus: de quo & pſalmus: Quoniam deus homo
F natus eſt in illa, & ædificauit eam voluntate patris. Quis deus in ea natus? ſermo & ſpiritus,
qui cum ſermone de patris voluntate natus eſt. Igitur ſermo in carne, dum & de hoc quæ-
rendum, quomodo ſermo caro ſit factus, vtrúmne quaſi transfiguratus in carne, an indutus
carnem? Imò indutus. Cæterum deum immutabilem & informabilem credi neceſſe eſt, vt
æternum. Transfiguratio autem interemptio eſt priſtini. Omne enim quodcunque transfi- Transfiguratio
guratur in aliud, deſinit eſſe quod fuerat, & incipit eſſe quod non erat. Deus autem neque de-
ſinit eſſe, neq; aliud poteſt eſſe. Sermo autẽ deus, & ſermo domini manet in æuum, perſeuerã- 19
do ſcilicet in ſua forma. Quẽ ſi non capit configurari, conſequens eſt, vt ſic caro factus intel- Capit, [illegible], vſu uenit
ligatur, dum ſit in carne, & manifeſtatur, & videtur, & contrectatur per carnem: quia & cæ-
tera ſic accipi exigũt. Si enim ſermo ex transfiguratione & demutatione ſubſtãtię caro factus
eſt,

Electrum
eſt,vna iam erat ſubſtantia Ieſus ex duabus,ex carne & ſpiritu mixtura quædam , vt electrum G
ex auro & argento:& incipit nec aurum eſſe,id eſt ſpiritus: neque argentum,id eſt caro: dum
alterum altero mutatur,& tertium quid efficitur:neque ergo deus erit,Ieſus.Sermo enim de-
ſiit eſſe, qui caro factus eſt.Neque homo,caro. Caro enim non proprie eſt , quia ſermo fuit.
Ita ex vtroque neutrum eſt: aliud longe tertium eſt,quam vtrunque.Sed enim inuenimus il-
lum directò, & deum & hominem expoſitum , ipſo hoc pſalmo ſuggerente : Quoniam deus
homo natus eſt in illa , ædificauit eam voluntate patris : Certè vſquequaque filium dei & fi-
lium hominis,cum deum & hominem,ſine dubio ſecundum vtranque ſubſtantiã in ſua pro-
prietate diſtantem: quia neque ſermo aliud quàm deus,neque caro aliud quàm homo . Sic & H
Apoſtolus de vtraque eius ſubſtantia docet: Qui factus eſt,inquit,ex ſemine Dauid , Hic erit
homo,& filius hominis:qui definitus eſt filius dei ſecundum ſpiritum,Hic erit deus,& ſermo
dei filius. Videmus duplicem ſtatum,non confuſum,ſed cõiunctum in vna perſona, deum &
hominem Ieſum.De Chriſto autem diſſero. Et adeo ſalua eſt vtriuſque proprietas ſubſtãtiæ,
vt & ſpiritus res ſuas egerit in illo: id eſt virtutes & opera,& ſigna: & caro paſſiones ſuas fun
cta ſit,eſuriẽs ſub diabolo,ſitiens ſub Samaritide,flens Lazarum,anxia vſque ad mortem: de-
nique & mortua eſt.Quod ſi tertium quid eſſet ex vtroque cõfuſum vt electrum, nõ tam di-

Parerent, apparerent
ſtincta documenta parerent vtriuſq; ſubſtãtiæ.Sed & ſpiritus carnalia,& caro ſpiritalia egiſ-
ſet, ex tranſlatione, vt neq; carnalia neq; ſpiritalia, ſed tertiæ alicuius formæ confuſione:imò I
aut ſermo mortuus eſſet,aut caro mortua nõ eſſet, ſi ſermo conuerſus eſſet in carnẽ : aut ca-
ro enim immortalis fuiſſet,aut ſermo mortalis. Sed quia ſubſtantiæ ambæ in ſtatu ſuo quæq;
diſtinctæ agebant,ideo illis & operæ & exitus ſui occurrerunt. Diſce igitur cum Nicodemo,
Quia quod in carne natum eſt,caro eſt: & quod de ſpiritu,ſpiritus eſt . Neq; caro ſpiritus fit,
neq; ſpiritus caro.In vno planè eſſe poſſunt . Ex his Ieſus conſtitit, ex carne homo , ex ſpiritu
deus: quem tunc angelus ex ea parte qua ſpiritus erat,dei filium pronunciauit, ſeruans carni

μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων
filium hominis dici . Sic & Apoſtolus etiam dei & hominũ appellans ſequeſtrem, vtriuſque
ſubſtantiæ cõfirmauit.Nouiſſimè qui filium dei carnem interpretaris,exhibe qui ſit filius ho-
minis.Aut nunquid ſpiritus erit? ſed ſpiritum patrẽ ipſum vis haberi,quia deus ſpiritus,quaſi K
non & dei ſpiritus: ſicut & ſermo deus & dei ſermo.Itaque Chriſtum facis patrem, ſtultiſſi-

Chriſtus
me,qui nec ipſam vim inſpicias nominis huius,ſi tamen nomen eſt Chriſtus & non appella-
tio potius: vnctus enim ſignificatur.Vnctus autẽ non magis nomen eſt,quàm veſtitus,quàm
calceatus,accidens nomini res. At tu, ſi ex aliquo argumento veſtitus quoq; vocaretur Ieſus
quomodo Chriſtus ab vnctionis ſacramento , æquè Ieſum filium dei diceres , veſtitum vero
patrem crederes.Nunc de Chriſto.Si pater Chriſtus eſt,pater vnctus eſt,& vtiq; ab alio. Aut
ſi à ſemetipſo , proba . Sed non ita docent Acta Apoſtolorum in illa exclamatione ad deum:

Aliàs, exclamatione eccleſiæ ad deũ. Alias, ergo Ieſus idem
Conuenerunt enim vniuerſi in iſta ciuitate aduerſus ſanctum filium tuum quem vnxiſti :
Herodes & Pilatus cum Nationibus: ita & filium dei Ieſum conteſtati ſunt,& filium à patre L
vnctum.Ergo dominus idem erit Chriſtus,qui à patre vnctus eſt: non pater , qui filium vn-
xit. Sic & Petrus,Firmiſſimè itaque cognoſcat omnis domus Iſrahel , quod & dominum &
Chriſtum,id eſt vnctum fecerit eum deus hunc Ieſum quem vos crucifixiſtis . Ioannes au-
tem etiam mendacem notat eum, qui negauerit Ieſum eſſe Chriſtum , Contra de deo natum
omnem,qui crediderit Ieſum eſſe Chriſtũ. Propter quod & hortatur vt credamus nomini fi-
lij eius Ieſu Chriſti , vt ſcilicet communio ſit nobis cum patre , & filio eius Ieſu Chriſto . Sic
& Paulus vbique deum patrem ponit, & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum . Cum ad Ro-
manos ſcribit , Gratias agit deo per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum . Cum ad Galatas,
Non ab hominibus ſe Apoſtolum præfert , nec per hominem , ſed per Ieſum Chriſtum, & M
deum patrem.Et habes tota inſtrumenta eius,quæ in hunc modum pronũciant, & duos pro-
ponunt , deum patrem , & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium patris , & Ieſum ip-
ſum eſſe Chriſtum, in altero quoque nomine dei filium . Nam exinde eo iure quo vtrunque
nomen vnius eſt, id eſt dei filius, etiam alterum ſine altero eiuſdem eſt. Et ſiue Ieſus tantum-
modo poſitum eſt,intelligitur & Chriſtus: quia Ieſus vnctus eſt.Siue ſolummodo Chriſtus,
idem eſt & Ieſus , quia vnctus eſt Ieſus . Quorum nominum alterum eſt proprium, quod ab
angelo impoſitum eſt:Alterum accidens,quod ab vnctione cõuenit: dum tamen Chriſtus fi-
lius ſit,non pater.Poſtremo quàm cæcus eſt,qui nec in Chriſti nomine intelligit alium deum
portendi,ſi Chriſti nomen patri adſcribat?Si enim Chriſtus pater deus eſt,qui dicit: Aſcẽdo
ad patrẽ meum & patrẽ veſtrum,& deum meum & deũ veſtrum,vtique alium patrẽ ſuper ſe

& deum

A & deum oſtendit. Si item pater Chriſtus eſt, alius eſt qui ſolidat tonitruum, & condit ſpiritũ,
& adnunciat in homines Chriſtum ſuum. Et ſi adſtiterunt reges terræ, & ἄρχοντες congrega-
ti ſunt in vnum, aduerſus Chriſtum ipſius, alius erit dominus; contra cuius Chriſtum con-
gregati ſunt reges & ἄρχοντες. Et ſi hæc dicit dominus domino meo Chriſto: alius erit do-
minus qui loquitur ad patrem Chriſti. Et cum Apoſtolus ſcribit; vti deus domini noſtri Ie-
ſu Chriſti, det vobis ſpiritum ſapientiæ, & agnitionis: alius erit deus Chriſti Ieſu chariſma-
tum ſpiritualium largitor. Certe ne per omnia euagemur, qui ſuſcitauit Chriſtum, ſuſcitatu-
Ad Rom. 8
rus eſt & mortalia corpora noſtra: iamq; alius erit ſuſcitator quàm pater mortuus, & pater
B ſuſcitatus, ſi Chriſtus qui eſt mortuus, pater eſt. Obmuteſcat obmuteſcat iſta blaſphemia, ſuf-
ficiat Chriſtum filium dei mortuum dici: & hoc, quia ita ſcriptũ eſt. Nam & Apoſtolus non
Non ſine onere
ſine onere pronunciãs Chriſtum mortuum, adiecit, ſecundum ſcripturas, vt duriciam pro-
Secundum ſcripturas
nunciationis ſcripturarum autoritate molliret, & ſcandalum auditori euerteret. Quan-
quam cum duæ ſubſtantiæ cenſeantur in Chriſto Ieſu diuina & humana, conſtet autem im-
mortalem eſſe diuinam cum mortalem quæ humana ſit, apparet quatenus eum mortuum di
cat: id eſt quâ carnẽ & hominem & filium hominis, nõ quâ ſpiritum & ſermonem & dei fi-
lium. Dicendo deniq; Chriſtus mortuus eſt, id eſt vnctus: id quod vnctum eſt, mortuum o-
Chriſtus humanæ naturæ vocabulũ
ſtendit: id eſt carnem. Ergo, inquis, & nos eadem ratione dicentes, qua vos filium, non blaſ-
C phemamus in dominum deũ: non enim ex diuina ſed ex humana ſubſtantia mortuum dici-
mus. Atquin blaſphematis, nõ tantum quia mortuum dicitis patrẽ, ſed & quia crucifixũ. Ma-
ledictione enĩ crucifixi, quæ ex lege in filium cõpetit, quia Chriſtus pro nobis maledictio fa-
ctus eſt non pater, Chriſtum in patrem conuertentes, in patrẽ blaſphematis. Nos autem di-
centes Chriſtum crucifixum, non maledicimus illum, ſed maledictum legis referimus, quia
nec Apoſtolus hoc dicens blaſphemauit. Sicut autem, de quo quid capit dici, ſine blaſphemia 20
dicitur: ita quod nõ capit, blaſphemia eſt ſi dicatur. Ergo nec cõpaſſus eſt pater filio, ſicut di-
Capit, χωρεῖ, contingit
rectam blaſphemiã in patrem veriti, diminui eam hoc modo ſperant, cõcedentes iam patrẽ
& filium duos eſſe: filius ſiquidẽ patitur, pater vero cõpatitur. Stulti & in hoc. Quid eſt enim
D compati, quàm cum alio pati? Porrò ſi impaſſibilis pater, vtiq; & incompaſſibilis. Aut ſi com-
paſſibilis, vtique paſſibilis. Nihil ei veluti mortuo præſtas. Times dicere paſſibilem, quẽ dicis
compaſſibilem. Tam autem incõpaſſibilis pater eſt, quàm impaſſibilis etiam filius ex ea con-
ditione qua deus eſt. Sed quomodo filius paſſus eſt, ſi non compaſſus eſt & pater? Separatur à
filio, non à deo. Nam & fluuius ſi aliqua turbulentia contaminatur, quanquam vna ſubſtan-
tia de fonte decurrat, nec ſecernatur à fonte, tamen fluuij iniuria non pertinebit ad fontem.
Et licet aqua fontis ſitiuè patiatur in fluuio, dum non in fonte patitur, ſed in fluuio, non fons
patitur, ſed fluuius qui ex fonte eſt: Ita & qui pati poſſit in filio, quia non in patre pateretur 21
ſed in filio, pater paſſus nõ videretur. Sed ſufficit nihil ſpiritum dei paſſum ſuo nomine (quia
E ſi quid paſſus eſt, in filio quidem erat, vt pater cum filio pateretur in carne) quia hoc retracta-
tum. Nec quiſquam negabit, quando & nos pati pro deo non poſſumus, niſi ſpiritus dei ſit
in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ ſunt confeſſionis: non ipſe tamen patiens, ſed pati poſ
Confeſſio nominis Chriſtiani
ſe præſtans. Alioquin ſi vltra pergas, potero tibi durius reſpondere, & te cum ipſius domini
pronunciatione committere, vti dicam quid de iſto quæris? habes ipſum exclamantem in
paſſione: Deus meus deus meus vt quid me dereliquiſti? Ergo aut filius patiebatur à patre de-
relictus, & pater paſſus non eſt, qui filium dereliquit: aut ſi pater erat qui patiebatur, ad quẽ
deum exclamabat? Sed hæc vox carnis & animæ, id eſt hominis, non ſermonis nec ſpiritus,
id eſt non dei, propterea emiſſa eſt, vt impaſſibilem deum oſtenderet, qui ſic filium dereli-
quit, dum hominem eius tradidit in mortem. Hoc & Apoſtolus ſenſit, ſcribens: ſi pater fi-
F lio non pepercit. Hoc & Eſaias prior pronunciauit, & dominus eum tradidit pro delictis
noſtris. Sic reliquit, dum non parcit: ſic reliquit, dum tradit. Cæterum non reliquit pa-
ter filium, in cuius manibus filius ſpiritum ſuum poſuit. Denique poſuit, & ſtatim obiit: Spi-
ritu enim manente in carne, caro omnino mori non poteſt. Ita relinqui à patre, mori fuit fi-
lio. Filius igitur & moritur, & reſuſcitatur à patre, ſecundum ſcripturas. Filius aſcẽdit in ſupe
riora cœlorũ, qui & deſcẽdit in interiora terræ: hic ſedet ad dexterã patris, nõ pater ad ſuam.
Hunc videt Stephanus cum lapidaretur adhuc ſtantem ad dexteram dei, vt exinde ſeſſurum,
donec ponat illi pater omnes inimicos ſub pedibus ſuis. Hic & venturus eſt rurſus ſuper nu-
bes cœli, talis, qualis & aſcendit. Hic interim acceptum à patre munus effudit Spiritum ſan-
ctum, tertiũ numen diuinitatis & tertium nomẽ maieſtatis, vnius prædicatorẽ monarchiæ,

Prophetia Montani

Chriſtianũ ſacramentũ

ſed & œconomiæ interpretatorem,ſi quis ſermones nouæ prophetiæ eius admiſerit, & dedu G
ctoris omnis veritatis,quæ eſt in patre & filio,& ſpiritu ſancto ſecundũ Chriſtianũ ſacramẽ-
tum. Cæterum Iudaicæ fidei iſta res, ſic vnum deum credere vt Filium adnumerare ei nolis,
& poſt filium, Spiritum . Quid enim erit inter nos & illos,niſi differentia iſta? Quod opus
Euangelij,quę eſt ſubſtantia noui teſtamenti, ſtatuens legem & prophetas vſque ad Ioãnem,
ſi non exinde pater & filius & ſpiritus tres crediti vnum deum ſiſtunt? Sic deus voluit noua-
re ſacramentum,vt nouè vnus crederetur per Filium & Spiritum,vt coràm iam deus in ſuis
propriis nominibus & perſonis cognoſceretur,qui & retro per Filium & Spiritum prædica-
tus non intelligebatur. Viderint igitur antichriſti,qui negant patrem & filium.Negant enim
patrem,dum eundem filium dicunt,& negant filium dum eundem patrem credunt , dando H
illis quæ non ſunt,auferendo quæ ſunt.Qui vero confeſſus fuerit Chriſtum filium dei , nõ pa
trem,deus in illo manet,& ipſe in deo.Nos credimus teſtimonium dei,quo teſtatus eſt de fi-
lio ſuo : Qui filium non habet , nec vitam habet . Non habet autem filium , qui eum alium
quàm filium credit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRI ADVERSVS PRAXEAN FINIS.

I

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

IN ipſis Chriſtianæ fidei initiis,quia paulatim ſe ethnici noſtris adiungebant,omnino opus fuit ,ut à
prophanis gentilium ceremoniis cauerent qui Chriſto nomen dediſſent . Itaque nõ ſolum ab his tem
perandum fuit,quæ manifeſtam præ ſe ferrent impietatem: ſed etiam ab illis,quæ poſſint indifferẽ-
tia uocari,hoc eſt neque bona neque mala: partim ne quiſquam infirmior ex Chriſtianis offendere-
tur , partim ne ethnici in ſuis confirmarentur erroribus dum rectius putant quod etiam Chriſtianos obſerua- K
re uident. Nam coronam frondeam in capite ferre aut non ferre,parum ſanè retulerit. Cæterum quia gentiles
ex ſacrorum ſuorum conſuetudine ſic incedebant,curãdum fuit Chriſtianis , ne prophanis illorum ritibus ſub-
ſcribere uiderentur. Proinde cum Impp. Cæſ. L. Sept. Seuerus pater, & M. Aur. Antoninus Caracalla, filius,
donatiuum militibus dari iuſſiſſent, & Tribunus id iam erogaret ſingulis ex ordine uocatis (hunc enim morẽ
fuiſſe, Seuerus Sulpitius innuit in uita diui Martini) quidã acceſſit in manu lauream caſtrenſem tenens, quam
cæteri in capite geſtabant ob ſolennia Cæſarum quorũ Natalis fuiſſe uidetur, aut certe Imperij Natalis . Ad-
miratus hoc Tribunus, quanquam ex militum murmure ſuſpicabatur id quod res erat , quærit tamen quid ſibi
hoc uelit. Reſpondet miles ſe Chriſtianum eſſe. Proinde non ſibi licere laureatum incedere. Id quod habita hu-
ius rei cognitione poſtea compertum eſt. Rapitur itaque ſtatim in carcerem , pœnam deſertæ idololatriæ lui- L
turus, Hoc factum cum quidam etiam ex Chriſtianis improbarent, quod uidelicet ambitioſius paulo, nec in tẽ-
pore, nimirum cum nihil eſſet neceſſe, Chriſtianiſmum fuiſſet profeſſus , Tertullianus conſuetudinem Chriſtia-
norum qua non coronabantur, hoc libro defendendam duxit . Et in hoc quidem argumento multum laborat.
undique corradens quod pro ſuo faciat inſtituto. Non aliud ſentit in Apologetico, cum inquit, Non emo capi-
ti coronã, quid tua intereſt emptis nihilominus floribus quomodo utar? puto gratius eſſe liberis, & ſolutis, &
undiq; uagis. Sed & ſi in coronã coactis, coronã naribus admonemus, uiderint qui per capillũ odorantur. Por
rò quoniam in hoc libro ceremoniarũ quarundã meminit , quibus maiores noſtri ſub Apoſtolorũ tempora ſunt
uſi, libet hic annotationes præmittere quo ſtudioſis antiquitatis Chriſtianæ gratificer, adiectis etiam quæ cum
apud alios ſcriptores, tum apud hunc noſtrum de iiſdem rebus comperi. Quæ res etiam occaſionem nobis dedit
obiter explicandi loca aliquot obſcuriora, potiſſimũ in hoc libello quum primã æditionẽ adornaremus. Cæte-
rum eo excepto quod nouæ prophetiæ meminit, bone deus quàm ardet in hiis quæ ſunt Chriſtianæ religionis! M
Quàm pugnat aduerſum ea quæ profeſſionem hanc non decent ? Quam cupit ut inſtituto ſuſcepto ſine tergi-
uerſatione ſatisfaciamus? Proinde quis non miſeretur tanti uiri lapſum , & eius uicem ex animo doleat ! Sed
ſic deo uiſum.

A ## ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM DE CORONA MILITIS.

PRoximè factum eſt liberalitate præſt. Impp. expung. in. e. m. l.) Nec hæc lectio mala. Sed quia Gorzien
ſis codex habet, Proximè facta eſt liberalitas præſt. Impp. quemadmodum ad me miſſæ collationis index 1
teſtatur, & ſic ſcribere uiſum eſt. Præſtātiſſimorum Imperatorum.) uidelicet L. Sept. Seueri patris,
& M. Aurel. Antonini Caracallæ filij, Sub quibus Tertullianum floruiſſe diuus Hieronymus autor eſt in illu-
ſtrib. eccleſiæ uiris. Porrò ornat eos honorifico epitheto quum dicit præſtantiſſimorū. Sanè etiam dum augu-
ſtioribus rebus Chriſtianis honorificentiſſimè locuti ſunt de Imperatoribus ueteres ſcriptores, ut quum ad Sca
pulam præſidem ſcribens Tertullianus, Colimus ergo, inquit, & Imperatorem ſic quomodo & nobis licet, &
B *ipſi expedit, ut hominem à deo ſecundum, & quicquid eſt à deo conſecutum, ſolo deo minorem. At iam proue-*
ctioribus parcius loquūtur Hieronymus, Ambroſius, Auguſtinus. alij. Expungebantur.) ſubaudi donatino.
Nam liberalitatis facta eſt mentio. Hoc eſt donatiuum promiſſum militibus ſolenniter exoluebatur ſiue præ-
ſtabatur. Indicauimus in ſcholiis librorum præcedentium huius uſum uerbi declarantes, metaphoram hinc de-
ductam uideri, quod in perſcriptionibus ſiue libellis debita cōtinentibus, eorum nomina quibus ſatisfactum eſt,
puncto notentur. Vnde & ſimpliciter accipit pro abſoluere ſiue præſtare. Sic in fine quinti libri aduerſus Mar
cionem, Memento, inquit, inſpector, quod ea quæ retractata ſunt retrò, de Apoſtolo quoque probauerimus, &
ſi qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus. Libro tertio, Si, inquit, omni modo natus credi habebat qui ho-
mo uidebatur, uanè natiuitatis fidem conſilio imaginariæ carnis expungendam putauit. Libro quarto, Et ſi
commemoremur promiſſionis Moyſi, hic inueniatur expuncta. In libello ad Martyres, Torti, inquit, prius, imo
C *& omni contumelia expuncti. Cæteris conſtantior fratrib.) Hoc eſt Chriſtianis, Vt in primo aduerſus Mar*
cionem, Fraude, inquit, tunc fratris dehinc apoſtatæ amiſi. & alibi ſæpe. Et hic mox, Inter tot fratres commi-
litones ſolus Chriſtianus. Qui ſe duobus dominis ſeruire poſſe præſumpſerat.) Contra dictum Dominicum.
Vulgata iam.) Quemadmodum refert Tertullianus in Apologetico, Non emo capiti coronam, &c. Et nos
in argumento retulimus. Denique, ſinguli deſignare, eludere eminus, infrēdere cominus. Murmur Tribuno
defertur.) Admonente collatione Gorzienſi pro cominus ſcripſimus continuo. Sed aliter diſtinximus nempe
ſic, Continuo murmur. Tribuno defertur. Vt ſit ſenſus Continuo murmur, ſubaudi, fit, Tribuno defertur, ſub-
audi, miles ille non geſtans in capite coronam. Et eſt hic defertur pro accuſatur. Infinitiua autem uerba deſi-
gnare, eludere, infrendere exponi debent pro præteritis imperfectis indicatiui, id eſt deſignabant, eludebant
eminus, infrendebant eminus. Aut certe uerbum cœperunt ſubaudiendum. O militem in deum glorioſum.)
D *Nos, in deo glor. Ex Gorzienſi. Alludit ad illud Apoſtolic. Qui gloriatur, in domino glorietur. Suf-*
fragia exinde.) Nam res in conſultationem uenerat, quid eſſet de eo faciendum. Apud acta.) Acta
commentarij ſunt quos conficit reſpublica. Hoc declarat Tertullianus libro in Marcionem quinto ſic ſcri-
bens, Plane profiteri poteſt ſemetipſum quis. Verum profeſſio eius alterius autoritate conficitur: alius
ſcribit, alius ſubſcribit, alius obſignat, alius Actis refert. Ergo ſignificat hic etiam rem iſtam in Acta relatam.
Ibidem grauiſſimas penulas poſuit.) Penula quæ & lacerna, ueſtimenti genus itinerarium & arcendæ plu
uiæ accommodatum, apud ueteres, teſte Aelio Lampridio. Relevari auſpicatus.) Auſpicari uſurpat pro
ſimpliciter incipere, quod & in præcedentibus libris facit. Speculatoriam moroſiſſimam pedib. abſoluit.)
Speculatoriam, ſubaudi caligam. Terræ ſanctæ inſiſtere incipiens.) Exuta uidelicet caliga, Alludit ad di-
uinam uiſionem, quæ Moſi apparuit. Gladium nec dominicæ defenſioni neceſſarium red.) Alludit ad locum
E *Euangelij qui eſt Matthæi XXVI. Laurea & de manu claruit.) Nam coronam in manu gerebat, idcirco*
laurea de manu claruit, id eſt clarè uiſa eſt ſiue apparuit, & non de capite, quod liberum erat. De Euangelij
paratura.) Paratura ſubſtantiuè, ceu ſupra multis in locis. Hoc eſt gladio qualem ſolet euangeliū apparare,
nempe ſpiritalē. Et de martyrij cādida melius coronatus.) In Gorzienſi legitur, Et de martyrij cādida, lau
rea melius coronatus, ut laurea ablatiuus ſit. Nomini negocium fecerit.) Sentit profeſſioni Chriſtianæ ne-
gocium exhibitum. Sic in De reſurrectione carnis. Sed quā, inquit, in iſtius uitæ ſpacio ante mortē & uſque ad
mortē uexationibus & preſſuris, tormētis atq; ſupplicijs, nominis cauſa experietur. Inter tot fratres cōmi-
litones.) Ergo & Chriſtiani militabāt. Hoc non mirū, nam ex militibus multi cōuertebātur ad Chriſtum, ceu
de diuo Martino legimus. Vt etiam martyria recuſare meditentur.) Notat orthodoxos ut uidetur, à qui- 2
bus damnatus Montanus pſeudopropheta. Periclitari.) Periclitari, id eſt in periculum uocari, tanquam ea
F *bona ac longa pace non ſint uſuri diutius. De qua re occultè queruntur, hoc enim intelligit, quum dicit, muſſi-*
tant. Hieronymus ad Ruffinum, Tu qui in Latinis muſſitas, & teſtudineo gradu moueris potius, quàm
incedis. Et ad Hedibiam, Et taciti me iure reprehendunt, quod audeam ad ſtirpem generis ſui quip-
piam muſſitare. Noui & paſtores eorum in pace leones, in prælio ceruos.) Notat epiſcopos ortho-
doxi populi qui damnationi pſeudoprophetæ Montani ſubſcripſerant, ceu molliculos & qui perſecutionis
tempore primi fugiant quum plebem ad martyrium animare deberent. Pſeudoprophetia Montani ui-
detur præcepiſſe exegiſſeque martyrium, ceu antè diximus. Valde autem fauit martyrio Tertull. Por-
rò prouerbialem figuram ſapit, In pace leones, in prælio cerui, natum ut apparet, ex illo Chabriæ a-
pophthegmate, qui dixit, Formidabiliorem eſſe ceruorum exercitum duce leone, quàm leonum duce cer-
uo. Eius meminit Plutarchus. Sed de quæſtionibus confeſſionum.) Loquitur de confeſſionibus no-
minis Chriſtiani. Sic aduerſus Praxean, Niſi ſpiritus dei ſit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ ſunt con-

 feſſionis.

*feſſionis. At nunc quatenus & illud opponunt.) Nos ex Gorzienſi collatione, At nunc quia maximè il- G
lud opponunt. Ipſius uel maximè Chriſtiani laureati.) Hic deerat ablatiuus exemplo, quem nos ex col-
latione Gorzienſi infulſimus. Ipſius uel maximè exemplo, Subaudi militis, qui maluit exautorari & ſup-
plicio addici quàm coronam in capite geſtare. Senſus iſtorum uerborum eſt & ordo, Vt & Chriſtiani lau-
reati, id eſt quos lauream in capite ferre non pudet, & qui quibus in ſolatium quæſtio iſta eſt, qui in de-
fenſione delicti contendunt, reuincantur, ipſius uel maxime exemplo, hoc eſt ipſius militis de quo nunc lo-
quimur. De qua cum maximè.) Hoc aduerbio frequenter utitur, tametſi collatio docet Gorzienſem
codicem hic habere quàm maximè. Quum committitur in obſeruationem.) Duorum exemplarium fidem
ſecuti pro quum repoſuimus quod. Et eſt committitur pro peccatur. Et ſatis autoratam.) Obſerua-
tionem autoratam uocat authoritate præditam & confirmatam ſiue authenticam. Alioqui Autorare eſt H
ære dato obligare. Tertullianus in libello ad Martyres, Iam, inquit, & ad ignes quidam ſe autoraue-
runt, ut certum ſpacium in tunica ardente conficerent. Autorauerunt id eſt obſtrinxerunt accepta mer-
cede. Cuius oppoſitum exautorare. Vnde Autorati & exautorati milites & autoramentum pro obligatio-
ne ſiue ſtipendio. Planè ut ratio quærenda ſit.) Nos, Plane, ſic tamen ut ratio quærenda ſit. Ex Gorzi-
enſi collatione. Et laudo fidem quæ antecedit. Obſeruandum eſſe quàm didicit.) Caſtigauimus locum
ex eadem collatione, Et laudo fidem quæ antè credit obſeruandum eſſe quàm didicit. Et quamdiu per hanc
lineam ſeram reciprocabimus.) Legendum ſerram reciprocabimus. Et habet prouerbij ſpeciem, Per eandem
lineam ſerram ſemper reciprocare. De inutili & uano labore. Metaphora ſumpta à ſectoribus lignorum qui
ſi ſic ducant ſerram ut aut non demittant, aut in eadem tantum linea perſeuerent, nihil agent uel certe non
multum agent. Mutuatur autem ſua prouerbia plerumque a uulgo Tertullianus. Ergo quæramus an & I
traditionis ſcripta non debeat recipi.) Scripſimus ex Gorzienſi collatione, An & traditio non ſcripta non
debeat recipi. Nec autem inepta foret lectio, ſi quis legeret, An & traditio niſi ſcripta n.d.r. Aquam a-
dituri.) Baptizandi ritum oſtendit qui in uſu ueterum fuit, de quo conſuetudo quædam mutauit. nam tum ad-
ulti ferè regenerationis lauacro tingebantur, cottidie externis è paganiſmo ad noſtram religionem confluen-
tibus. Siquidem id temporis ubique reperire erat ethnicos Chriſtianis admixtos. Poſtea ſtatis tēporibus nem-
pè bis in anno celebrari baptiſmus cœptus, eius enim rei nullam hic facit mentionem, alioqui non omiſſurus.
Qui mos antiquus etiam per tempora Charoli Magni & Ludouici Auguſti ſeruatus eſt. Indicant hoc leges
ab illis ſancitæ, quibus cauetur ne quenquam ſacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, præterquam in
Paſcha & Pentecoſte. Eas ſanctiones complectitur uolumen Legum Pipini, Charoli Magni, Ludouici Pij, &
Lotharij, quas Anſegiſus abbas collegit, & extant adhuc in multis bibliothecis, Seletſtadij ſane habetur a- K
pud Fidei, & Argentorati in libraria templi maioris. Hoc ſic accipiendum ut ſciamus infantes poſt Paſcha
natos ad baptiſmum Pentecoſtes reſeruatos, & natos poſt Pentecoſten ad Paſchalem feſtum diem baptiſmo of-
ferri ſolitos, excepta, ceu dixi, neceſſitate, unà cum adultis catechumenis qui de externis nationibus Dano-
rum Nortmannorum, Sclauinorum, & ſimilium populorum, Chriſtianæ religioni initiabantur. Ex his enim
gentibus propter continua Germanorum bella nunquam non in has regiones mancipia afferebantur. Quin ip
ſi maiores noſtri propter Hunnorum, Auarum, Vgrorū, aſſiduas & exitiabiles deuaſtationes ſuis interdū
ſacris priuabantur ad tēpus. Sanè quod de infantibus dixi, libri rituales, Agendas uulgo uocant, aperte te-
ſtantur, dum indicant quo ordine puellorum & puellarum baiuli unà cū ſuſceptoribus ſuis ſtare debeant. Quid
quod infantes non modo baptizabantur ſtatim uerumetiam ſacroſanctæ communionis participes efficieban-
tur. Sic enim illic legitur, Si epiſcopus adeſt, ſtatim confirmari oportet, poſtea communicari. Epiſcopus ſi L
præſens non fuerit, antequam lectetur infans aut aliquid guſtauerit, communicet eum ſacerdos de corpore
& ſanguine domini, ante miſſam etiam ſi neceſſitas ingruit. Sed hoc poſtea mutatum eſt, non ſine cauſa. Et
ſuas conſuetudines habuit Oriens quemadmodum liquet ex Dionyſio Græco autore quem Ariopagitam uo-
cant, ſuas habuit & occidens, Nam ceremoniæ ſecundum eccleſiarum & regionum diuerſitatem uariant. Cæ-
terum quod ad baptiſmum paruulorū attinet, ſufficiāt nobis quæ ſanctiſſimus martyr Cyprianus, Hieronymus,
Auguſtinus, Ioan. Chryſoſt. Dionyſius Græcus, quicūque ſit ille, certè uetus, & cæteri de ea re ſcripſere. Suffi-
ciat autoritas Eccleſiæ, nec nouationem ullā aut hic aut alibi quæramus quæ diſſidij mater ſolet eſſe. Ergo tin
gebantur olim eodem lauacro, pueri, ſenes, diuites, pauperes, ſerui, liberi, uiri & mulieres, unde Gr. Nazian-
zenus in oratione de baptiſmo, obiurgat opulētos quos pudebat cum tenuibus ſimul tingi. Hæc res animaduer-
ſa lucem affert ad intelligendas ceremonias & cantica quibus adhuc in Paſchalibus feriis ſolenniter utimur M
(nam ipſe Paſchæ dies peculiariter reſurrectioni dicatus eſt) Qualia ſunt, Hymnus, Rex ſanctorum, Reſpōſo-
rium, Vidi aquā, Hymnus, Ad cœnam agni prouidi. Introitus feriæ ſecundæ, Introduxit uos dominus in terrā
fluentem lac & mel. Introitus feriæ tertiæ, Aqua ſapientiæ potauit eos, Et huius oratio, Deus qui eccleſiam
tuam nouo ſemper fœtu multiplicas. Introitus feriæ quartæ, Venite benedicti patris mei. Introitus feriæ
quintæ, Victricem manum tuam domine laudauerunt. Et oratio, Deus qui diuerſitatem gentium in confeſ-
ſione tui nominis adunaſti, da ut renatis fonte baptiſmatis una ſit fides mentium & pietas actionum. Secreta,
Suſcipe quæſumus domine munera populorum tuorum propitius, ut in confeſſione tui nominis & baptiſ-
mate renouati, ſempiternam beatitudinem conſequantur. Introitus feriæ ſextæ, Eduxit eos dominus in ſpe.
Secreta, Hoſtias quæſumus domine placatus aſſume quas & pro renatorum expiatione peccati deferimus,
& pro acceleratione cœleſtis auxilij. Introitus Sabbati. Eduxit dominus populum ſuum. Introitus denique*

Cantica eccleſiaſtica Paſchalis hebdomados

dominica

A dominicæ diei, Quaſi modo geniti. Quæ propterea pluribus indicaui, quo res apertius cognoſceretur. Simul ut oſtenderem totam Paſchalem hebdomadam à ueteribus fuiſſe feriando tranſactam. Quod etiam præcipiunt Impp. Charolus Magnus, Ludouicus, & Lotharius in legibus ſuis quas modo citaui, capite de feriarum obſeruatione, quarum erat mira paucitas, uix tribus Apoſtolis hunc honorem ſortitis. Idem in decretis habes de baptiſmi temporibus de conſec.diſ.iiij.c.Non ratione. Et in ſequentibus. Sed & nomen ſuum dabat, ad fontem ſacrum acceſſurus.ij.q.1.legum. In Oriente etiam ſuſceptor, ut ex Dionyſio illo quem Areopagitam appellant, liquet. De baptiſmo ſic meminit Tertullianus contra Praxean, ubi de Chriſto loquitur, Et poſt reſurrectionem, inquit, ſpondens miſſurum ſe diſcipulis promiſſionem patris, & nouiſſime mandans ut tingerent in Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, non in unum. Nam nec ſemel ſed ter, ad ſingula no-
B mina, in perſonas ſingulas tingimur. Et rurſum in primo libro aduerſus Marcionem his uerbis. Sed ille quidem, inquit, uſque nunc, nec aquam reprobauit creatoris qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos ungit, nec mellis & lactis ſocietatem qua ſuos infantat. Quorum hoc poſtremum ex ueteri inſtrumento deſumptum eſt, in quo ſubinde mentio fit terræ fluentis lacte & melle. Porrò lac infantibus conuenit, quibus aſſimilantur, modo baptizati. Diuus Hieronymus exponens illud Eſaiæ, Venite emitte abſque argento & abſque ulla commutatione uinum & lac, Prouocat nos Eſaias, inquit, non ſolum ut uinum emamus, ſed & lac: quod ſignificat innocentiam paruulorum, qui mos ac typus in Occidentis eccleſiis hodie uſque ſeruatur, ut renatis in Chriſto uinum lacq́; tribuatur. Eodem autore, de baptiſmatis fonte ſurgentes dicere ſolebant in prima ſtatim dominici corporis communione, Et dimitte nobis debita noſtra. Porrò Pontius Paulinus baptiſmum & Euchariſtiam his carminibus deſcribit.

Paſchalis hebdomada feriando tranſacta

Baptizādus nomē dabat

Lac & mel

Lac Vinū & lac baptizatis datū in occidente

Et dimitte nobis deb. noſtra

C
Inde parens ſacro ducit de fonte ſacerdos
Infantes niueos corpore, corde, habitu,
Circundatq́; rudes feſtis altaribus agnos.
Pura ſalutiferis imbuit ora cibis.
Hinc ſenior ſociæ congaudet turba cateruæ,
Alleluia nouis balat ouile choris.

Vnde etiam cognoſcere licet baptizatos albam ueſtem induere ſolitos, & cecinisse alleluia. Quam rem Venant. Honor. Fortunatus etiam docet in carmine, cuius initium, Salue feſta dies. cum ſic canit,

Baptizati veſtibus albis induebantur

Rex ſacer ecce tui radiat pars magna trophæi,
D
Cum puras animas ſacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque uetus uitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas ueſtis quoque candida ſignat.
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.

Ab albis baptizatorum ueſtibus, ſeptimanam in albis appellarunt ueteres eam quæ Paſchalem proximè ſequitur. Hanc autem ob cauſam albis ueſtibus induebantur baptizati, quo meminiſſent ſe iam manumiſſos, & è ſeruis ac mancipiis diaboli, libertos factos Ieſu Chriſti. Nam Tertullianus libro qui inſcribitur De reſurrectione carnis, ordine recenſens manumiſſionis inſignia, albam quoque ueſtem adnumerat, Si famulum tuum, inquit, libertate mutaueris, & ueſtis albæ nitore, & anuli aurei honore, & patroni nomi-
E ne ac tribu menſaq́; honoratur. Hactenus ille. Porrò color albus innocentiæ præcipuè conuenit. Sed quādo conſuetudinū hoc loco meminit Tertullianus quæ ante baptiſmū & poſt baptiſmum ſuo tempore fiebant, libet Baptiſmalium ceremoniarum catalogum, quarum nonnullæ poſt Tertullianum fortaſſis inſtitutæ ſunt, ex ſexto libro. Burchardi Vuormacienſis qui de ſacramentis eccleſiæ tractat, totum huc adſcribere. Sic autem illic legitur. In illo officio primum Paganus catechumenus fit, accedens ad baptiſmū ut renuntiet maligno ſpiritui & omnibus damnoſis eius pompis. Exufflatur etiam ut fugato diabolo, Chriſto domino noſtro paretur introitus. Exorcizatur id eſt coniuratur malignus ſpiritus ut exeat & recedat dans locum deo uero.

Accipit Catechumenus ſal, ut putrida & fluxa eius peccata ſapientiæ ſale diuino munere mundentur. Deinde ſymboli Apoſtolici traditur ei fides, ut uacua domus, & à priſco habitatore derelicta, fide ornetur, & ut præparetur habitatio deo. Tum fiunt Scrutinia, ut exploretur certius an poſt renunciationem Satanæ ſacra uerba datæ fidei radicitus corde defixerit. Tanguntur & nares, ut quàm diu ſpiritum naribus trahat,
F in fide accepta perduret. Pectus quoq́; eodem perungitur oleo, ut ſigno ſanctæ crucis diabolo claudatur ingreſſus. Signātur & ſcapulæ, ut undiq́; muniatur. Item in pectoris & ſcapulæ unctione ſignatur fidei firmitas & operum bonorū perſeuerātia. Et ſic in nomine ſanctæ Trinitatis, trina ſubmerſione baptizatur. Et certè homo qui ad imaginem ſanctæ trinitatis creatus eſt, ad eandem renouatur imaginē, & qui tertio gradu peccati, id eſt conſenſu cecidit in mortem, tertio eleuatur à fonte, per gratiā ſurgit ad uitam. Tum albis induitur ueſtimentis propter gaudium regenerationis, ad caſtitatem uitæ & angelici ſplendoris decorem. Tum ſacro chriſmate caput perungitur, & myſtico tegitur uelamine, ut intelligat ſe diadema regni, ſacerdotij dignitatē portare, iuxta Apoſtolum, Vos eſtis genus regale & ſacerdotale, offerētes uoſmetipſos deo uiuo hoſtiam ſanctā & deo placentem. Sic Corpore & Sanguine Domini confirmatur, ut illius ſit capitis membrū, qui pro nobis paſſus eſt & reſurrexit. Nouiſſimè per impoſitionē manus à ſummo ſacerdote ſeptiformis gratiæ ſpiritum accipit, ut roboretur per ſpiritum ſanctum, ad prædicādum aliis qui fuit in baptiſmo per gratiam

uitæ donatus æternæ. Conteſtamur nos renunciare diabolo.) Hoc fiebat ad Occidentem teſte Hieronymo. G
Interpres Dionyſij de Eccleſia. Hierarchia, Deindè, inquit, Occidentem uerſus illum ſtatuens intrudentē ma-
nusq; impingentem ad eandem regionem conuerſas, inſufflare illum ter Satanam iubet ac præterea abrenun-
ciationem profiteri. Id ſequenti capite exponens, docet impulſione manuum baptizandum obſcuræ militiæ cō-
ſortia renuere & exufflare. Amplius non aliquid reſpōdentes quàm Dominus in euangelio determinauit.)
Ex Gorzienſi collatione deprehendimus huius loci deprauationem. nam oſtendit negatiuam particulam Non,
in eo exemplari deeſſe. Sicq; nos caſtigauimus. Et certe debet abeſſe, Hoc enim agit Tertullianus ut indicet
multa eſſe etiam ſuo tempore recepta fieriq; ſolita quæ tamen non eſſent expreſſè ſcripta aut in Euangelio aut
in epiſtolis Apoſtolicis. Vel hic locus, ut de ipſo argumento libelli ſileam, admonere deberet eos qui nihil re-
cipiunt niſi qood clarè eſt in ſacris literis expreſſum, haud neſcios eius quòd olim myſteria non ſcripto ſed uiua
potius uoce tradebantur. nam id propriè ſignificat κατηχεῖν. unde Catechumeni dicti. Enimuero probabile eſt H
ipſos Apoſtolos & horum ſucceſſores uiros Apoſtolicos ac ipſum in primis Ioannem Apoſtolum qui diutiſſi-
me in Epheſo uixit, & huius diſcipulum Polycarpum quem Irenæus ſenem iuuenis uidit, quædam inſtituiſſe
quibus populi fides aleretur augereturq;, & ipſe incitaretur ad reuerentiam & obedientiam ac melius in of-
ficio contineretur, quæ poſtea per manus tradita ad nos uſque deuenerint. Quis ferat populum in templum
irruentem, ceu in haram ſues? Certè non obſunt populo ceremoniæ ſed proſunt ſi modus in eis ſeruetur, & ca-
ueamus ne πάρεργα τῶν ἔργων loco habeantur, hoc eſt ne præcipuam pietatem in illis collocemus. Inde ſu-
ſcepti.) Hinc ſuſceptorum nomen. Lactis & mellis concordiam prægustamus.) Et huius apud ueteres ce-
remoniæ meminit Hieronymus aduerſum Luciferianos. Item alterius in occidentis eccleſiis qua recens ba-
ptizatis uinum & lac dabatur, explicans Eſaiæ locum illum, Venite emite abſque argento & ulla commuta-
tione uinum & lac, nempè his uerbis de Chriſto loquens, Quod, inquit, uinum miſcuit & ſapientia in cratere I
ſuo, omnes ſtultos ſeculi mundiq; ſapientiam non habentes, prouocans ad bibendum: & ut non ſolum uinum
emamus, ſed & lac, quod ſignificat innocentiam paruulorum. qui mos ac typus in occidentis eccleſiis hodie
uſque ſeruatur, ut renatis in Chriſto, uinum lacque tribuatur. Exque ea die l.) Apud ueteres frequens e-

Baptizati nō lauabāt ea hebdomada

rat lauandi conſuetudo, uerum recens baptizati per hebdomadam abſtinebant. Docet in Apologetico ſuo
Tertullianus Chriſtianos etiam oſos lauacris, ſed tamen cauiſſe ne ethnicorum ceremonias obſeruare uide-
rentur: Non lauor, inquit, diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam. Attamen lauor honeſta ho-
ra & ſalubri, quæ mihi & calorem & ſanguinem ſeruet. Euchariſtiæ ſacramentum.) Mirum eſt quod hic

In Euchariſtia ſumēda mira ueterum diuerſitas

dicit de Euchariſtia, ſed meminerimus eum antiquum eſſe & uicinum Apoſtolorum tēporibus. Huc facit quod
libro ſecundo Ad uxorem, de muliere loquens quæ gentili nupta ſit, Non ſciet, inquit, maritus quid ſecreto
ante omnem cibum guſtes? Et ſi ſcierit, panem non illum credit eſſe qui dicitur. Et fortaſſis quod in libro De K
Monogamia ſcribit, de presbyteris & diaconis loquens, Et illi planè ſic dabunt uiros & uxores, quomodo
buccellas. Diuus Hieronymus indicat ueteres etiam domi ſuæ ſolitos accipere Euchariſtiam, cum aduerſus Io-
uinianum, inquit, Quare non ingrediuntur eccleſias? Quod in eccleſia non licet, nec domi licet. Vt idcirco
Paulus dixiſſe uideatur, An domos non habetis ad manducandū? Veriſimile tamen eſt, Chriſtianos in die Cœ-
næ domini, conuiuium ſimul in templo celebraſſe, cuius rei ſunt adhuc certa apud nos ueſtigia. Nam Tertullia-
nus in libro quem modo citauimus Ad uxorem, de ethnico uerba faciens cuius uxor ſit Chriſtiana, Quis de-
nique, inquit, ſolennibus Paſchæ abnoctantem uxorem ſecurus ſuſtinebit? Quis ad conuiuium dominicū illud,
quod infamant (ſcilicet ethnici) ſine ſua ſuſpitione dimittet? Idem docet in Apologetico frequenter Chriſtia-

Chriſtiani ſimul cœnabant ἀγάπη Agape

nos ſimul cœnitare conſueſſe, quod cœnæ genus ἀγάπην uocatum tradit, à dilectione mutuato uocabulo, quod L
ibi ditiorum epulis pauperes reficerētur. Quid autem illic fieret, ibidem tradit. Scribit Plinius ad Traianum,
Chriſtianis morem fuiſſe cōueniendi ad capiendum cibum, promiſcuum tamen & innoxium. Et Pontius Pauli-
nus in libello de Gazophylacio docet menſam in eccleſia poni ſolitam pro pauperibus cibo reficiendis, quam

Menſa in eccleſia pro pauperibus

etiam domini menſam uocat, & à domino poſitam, adhortans ditiores, ut egentibus de ſuo libenter impertiāt.

Euchariſtiæ nomē à gratiarū actione. εὐχαριστῶμεν hoc eſt gratias agamus, vox ſacerdotis

Euchariſtiam quam plerìq; hodie bonam gratiam interpretantur, uidetur Tertullianus à gratiarū actione di-
ctam putaſſe, quod dicat libro primo aduerſus Marcionem. Super alienū panem alij deo gratiarum actionibus
fungitur. Vnde & ſacerdos cōſecraturus Chriſtū imitādo dicit, Gratias agamus domino deo noſtro, & mox,
Vere dignum & iuſtum eſt, æquum & ſalutare, nos tibi ſemper & ubiq; gratias agere. Quibus uerbis quidam
putant Apoſtolos & antiquos λειτουργίαν auſpicari cōſueſſe, quam nos miſſam uocamus, quaſi præmonito po-
pulo per præcedentem exhortationem, Surſum corda. Quale illud olim in Romanorum ſacrificiis ſolēne, Hoc
age, ſi modo liceat ſacris prophana comparare. Sed quoniam in miſſæ mentionem incidimus, quod uocabulum M
in ſcholiis quarti libri in Marcionem ubi de remiſſa diſputauimus, à miſſa, hoc eſt miſſione quum alta uoce
diaconi Miſſam eſſe dicentis, catechumeni, energumeni, deſertores, & pœnitentes, quem ordinem Magnus
ille Dionyſius tradit, poſt pſalmos decantatos & ſacram aut alicuius Prophetæ aut Pauli & Euangelij le-
ctionem atque enarrationem priuſquam conſecrationis myſterium ordiretur ſacerdos, foras agerentur,
ſacroſancto Euchariſtiæ ſacrificio quod tum incipiebat, à uulgo tributum diximus, ab unico actu præceden-
te ſi ita uelis, uel certè intermedio, totis ſolennibus denominatis: quia inquam miſſæ facta eſt mentio, operæ-
precium uidetur hic ſtudioſis aperire quid de hac compertum habeant, qui uetuſtos ſacrarum literarum inter-

MISSA

pretes uidelicet Origenem & ſimiles cum iudicio diligenter excuſſerunt. Et arbitrantur quidem illi miſſam
incepiſſe, dicente ſacerdote, Dominus uobiſcum, & mox, Surſum corda, deinde, Gratias agamus domino deo
noſtro:

A *noſtro: & iterum, Vere dignum & iuſtum eſt, æquũ & ſalutare, nos tibi ſemper & ubique gratias agere do-
mine ſancte pater omnipotens æternæ deus, per Chriſtum dominum noſtrum. Poſt quæ uerba putant illum ſta-
tim ſubdidiſſe, Qui pridie quàm pateretur, &c. Nam Canonem, Te igitur cl. à quodam conſcriptum aiunt, cui
Scholaſtico nomen fuerit, & indicat hoc diuus Gregorius paulo ante ſuam ætatem factum. Et aliũ habet Am-
broſius. Id quod uerum arbitror quo ad priorem illius partem. Nam poſteriores inuocationis & benedictionis
preces ipſiſſimam antiquitatem præ ſe ferunt, & admirabilem ſpirant ſanctitatem. Equidem inuocationis in
Gratiarũ actione, ſic enim Euchariſtiæ conſecrationẽ uocat, obiter meminit Irenæus, & Aeonas Aeonũ, id eſt
ſecula ſeculorum in eum qui in Gratiarum actionibus eſt panem & calicem ab orthodoxis dici tradit, id quod
adhuc obſeruat Eccleſia. Quoniam uerò pontifex quidam Romanus inſtituit ante conſecrationem Sanctus à*
B *populu cantari, fuit opus aliquid præfationi, quam uocant, addere quod quaſi uiam pararet, & ad quod re-
ſponderet Canticum Sanctus, ſanctus. In hoc itaque poſt illa uerba, per Chriſtum dominum noſtrum, adiectum
uolunt: Per quem maieſtatem tuam, & quæ ſequuntur. Poſt conſecrationem dicebatur oratio dominica, quam
Chriſtus Apoſtolos (autore Hieronymo) docuit ut ea in corporis illius ſacrificio cottidie uterẽtur. Deinde po-
pulus communicabat. Vnde adhuc in hunc uſque diem ultimo cantico Communionis nomen manſit. Cæterum
dum conueniret populus, uerſus aliquot è Pſalmis Dauidicis interim cantari cœperunt, tempori congruen-
tes: Nos Introitum uocamus. Deinde legebatur aliquid ex inſtrumento Prophetico, uel epiſtolis Apoſtolo-
rum accommodatum tempori, mox graduale ſuccinebatur dum miniſter aſcendit in locum æditiorem ad pro-
nunciandum Euangelium. Poſt cuius lectionem catechumenis foras miſſis (unde miſſæ nomen) ſymbolum can-
tabatur, & mox fiebat uariarum rerum oblatio, quas ſacerdos benedicebat, non tam in priuatum cuiuſque u-*
C *ſum quàm in communem pauperum refocillationem. Vnde & mos aquam & ſalem benedicendi nobis etiam-
num durat, ſed extra ſacrificium. Quæ omnia uideri queant ipſam λειτουργίαν anteceſſiſſe. Quando Rabanus
etiam ipſe, ſiue is Iſidorus eſt, miſſam à ſacrificio diſtinguit. Quanquã hæc apud uetuſtiſſimos quoque noſtræ
religionis in uſu fuiſſe conſtat. Nam oblationem antiquam eſſe docet Tertullianus in libro De cultu fœmina-
rum, cum inquit, Aut ſacrificium offertur. Atque hæc & his ſimilia ex coniecturis colligere facile eſt, ue-
rum certis argumentis aſtruere difficillimum, in tanta rerum obſcuritate & conſuetudinum diuerſitate,
quum deſit unus & certus autor quem ſequi poſſimus. Kyrie eleiſon & Gloria in excelſis addiderunt Græci.
Siquidem hi ſacra ſua ſolebant olim à Kyrie eleiſon auſpicari, qui mos adhuc obſeruatur in feriis Paſchali-
bus. Alleluia ab eccleſia Hieroſolymitana mutuati ſumus. Quæ omnia ſigillatim referre, lungum eſſet. Ter-
tullianus in Apologetico tametſi non deſcribit miſſam, quod tunc ſubinde communicarent priuatim & publi-*
D *ce, nihilominus oſtendit quid facerent Chriſtiani, cum inquit, Coimus in cœtum & aggregationem, ut ad
deum quaſi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc uis deo grata eſt. Ecce, hæc erat eccleſia.
Quid agebant autem ſic congregati? Oramus, inquit, etiam pro imperatoribus, pro miniſtris eorum & po-
teſtatibus, pro ſtatu ſeculi, pro rerum quiete, & mora finis. Hoc adhuc indicant precationes ex uetuſtate
relictæ, quas uulgo collectas uocant. Legebatúrne aliquid ex ſacris literis in congregatione Chriſtiano-
rum? etiam. Siquidem pergens, Coimus, inquit, ad literarum diuinarum commemorationem, ſi quid præſen-
tium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoſcere. Certe fidem ſanctis uocibus paſcimus, ſpem
erigimus, fiduciam figimus, diſciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus denſamus, ibidem etiam ex
hortationes, caſtigationes, & cenſura diuina, Nam & iudicatur magno cum pondere, ut apud certos de dei
conſpectu. Hactenus ille. Vides igitur aliquid legi ſolitum, uel ex ueteri inſtrumento, uel ex nouo, uidelicet*
E *Euangeliis & epiſtolis Apoſtolorum. O ſanctum conuentum. Vtinam redeat ad nos iſta conſuetudo, Chriſti
præcepta frequenter mentibus hominum inculcandi. Idem oſtendit Chriſtianos ſuper cœnam communem can-
tillaſſe, uel de piorum fœlicitate, uel de impiorum cruciatibus, cum inquit libro ſecundo Ad uxorem, Quid
maritus ſuus illi, de marito quid illa cantabit? audiat ſanè, audiat aliquid dei cœna de taberna, de gehenna.
Porrò nõ poſſum celare ſtudioſos antiquitatis Chriſtianæ, laicos olim canna ſolitos haurire dominicum ſan-
guinem è calice: quod pridem mihi indicauit Paulus Volzius Abbas Hugoniani cœnobij, quod uulgus Hugo-
nis curiam, & lingua uernacula Huges hofium appellat in ualle Albertina, uir pius & literatus, erutum ex
libro ſignorum, qui frequens extat apud Benedictinos. Idem nuper reperit in primis Cartuſiorum cõſtitutio-
nibus Chonradus Pellicanus homo miræ ſanctitatis ac eruditionis, ubi prohibetur ne quicquam precioſorũ ua-
ſorum puſſideant, præter calicem argenteum & fiſtulam qua laici dominicum exorbeant ſanguinem. Præterea*
F *libellus de ueteribus theſauris eccleſiæ Magontiacenſis, abhinc annos quadringentos & eo amplius conſcri-
ptus, qui nunc non eſt ad manum, inter aureos calices ingentis ponderis anſatos, cruces aureas, grues argen-
teas udorem impoſitorum in cauo uentre thymiamatum per roſtra ac collum mira arte exhalantes iuxta aram
maximam, ueſtes ſacras intexto auro rigentes, gemmas incomparabiles, & reliqua κειμήλια ac donaria Ar-
chiepiſcopalis templi, fiſtulas quoq; recenſet argenteas, ni fallor ſex, in hunc hauriendi ſacroſancti ſanguinis
uſum deputatas, quibus arbitror archiepiſcopũ olim uti ſolitum. Siquidem etiamnum Romanus Pontifex quo-
ties publicè ſacrificat, aureo calamo ſugit ſanguinem dominicum è calice cum Diacono & Subdiacono. Sed
de his iam plus ſatis, quanquã meo iudicio pulchrum eſt in Chriſtianiſmo pie & prudenter curioſum eſſe, cum
alios uideamus in ethnicorum rebus ad unguẽm inueſtigandis tam præpoſterè diligentes, ut de Chriſto uix
illis ſemel per omnem uitam cogitare uacet. Etiam antelucanis cœtibus.) Significat non modo uictus*

Autor canonis Miſſalis

Cõmunio

Introitus
Lectio prophetica vel Apoſtolica
Graduale
Lectio Euãgelica
Oblatio

Côueniebant Chriſtiani
Orabant
Collectæ
Audiebãt lectionem vel propheticã, vel Euangelicam, vel apoſtolicam.

Chriſtiani veteres i cœna canebant
Laici dominicum ſanguinem fiſtulis hauriebant

Argenteæ fiſtulæ.

tempore ſolitos accipere Euchariſtiam, ſed etiam in congregationibus quæ nonnunquam ante exortum diem G
fiebant. Quod non a Chriſto, nec fortaſſis ab Apoſtolis, ſed ab Apoſtolorum ſucceſſoribus inſtitutum innuit.
Porrò quemadmodum hic uariatum oſtendit Tertullianus circa ſumptionis tempus, ſic poſtea mira diuerſitas
nata eſt circa ipſam Euchariſtiam, dum alij lac uini loco offerunt, alij uuas tantum, & his plebem communi-
cant, alij pānum lineum muſto intinctum per totum annum reſeruant, & in tempore ſacrificij cum aliqua parte
eius lauant, & ſic offerunt. Quidam uero intinctam Euchariſtiam populo dabant, fortaſſis propter intinctam
illam buccellam quam Iudæ Chriſtus tradidit. Nam extat apud Burchardum Borbetomagenſem epiſcopum e-
iuſmodi Canon concilij Turonenſis, Vt omnis presbyter habeat pyxidem aut uas tanto ſacramento dignum,
ubi corpus dominicum diligenter recondatur ad uiaticum recedētibus à ſeculo. Quæ tantum ſacra oblatio in-
tincta debet eſſe in ſanguine Chriſti, ut ueraciter poſſit dicere infirmo, Corpus & ſanguis domini proficiat ti- H
bi &c. Idem canon docet Euchariſtiam ſub altari ſolitam aſſeruari, non proprijs ſacellis ut apud nos hodie.
Nam ſequitur, Semperq́; ſit obſerata ſub altari propter mures & nefarios homines. Nec uero tamdiu ſerua-
batur ut nunc fieri ſolet. Nam ſequitur in eodem canone, Et de ſeptimo in ſeptimum diem ſemper mutetur, id
eſt, à presbytero illa ſumatur, & alia quæ eodem die conſecrata eſt in locum eius ſubrogetur, ne forte diu-
tius obſerata, muſcida, quod abſit, fiat. At uetuſtiſſimus canon Clementis Pontificis apud eundem Burchar-
dum uetat Euchariſtiam aſſeruari. Nam ſic ſonat, Cum timore clerici reliquias corporis dominici debent cu-
ſtodire fragmentorum, ne qua putredo in ſacrario inueniatur. Et ſi negligenter agendo pro Portione corpo-
ris domini noſtri Ieſu Chriſti, Presbyter minora non curat admonere officia, graui anathemate percuſſus di-
gna humiliationis plaga feriatur. Certe tanta in altario holocauſta offerentur, quanta populo ſufficere debe-
ant. Quod ſi remanſerint, in craſtina non reſeruentur, ſed cum timore & tremore clericorum & diligentia,
conſumantur. Qui autem reſidua corporis domini quæ in ſacrario relicta ſunt, conſumunt, non ſtatim ad com- I
nes accipiendos cibos conueniant, ne putent ſanctæ Portioni cōmiſcere cibum qui per aqualiculos digeſtus in
ſeceſſum funditur. Si igitur mane Dominica Portio editur, uſq; ad ſextam ieiunēt miniſtri qui eam conſumpſe-
runt. Et ſi tertia uel quarta hora acceperint, ieiunent uſq; ad ueſperum. Sic ſecreta ſanctificatione æterna cu-
ſtodienda ſunt ſacramenta. Præcipimus etiā ne cum extero eccleſiæ ſiue laico de fragmētis Oblationum domi-
ni ponatur ad menſam. Vnde ſcis tu qui paſſim ſacrarij panes indignis impendis, unde noſti ſi à mulieribus mū-
di ſunt? Hactenus Canonis Clementini uerba retulimus. At hodie relictarum hoſtiarum abſumptores ſacerdo-
tes ne momentum quidem unum abſtinent ab epulis, dumtaxat eius rei gratia. Adde quod putreſcentes parti-
culas (ſic enim uocant) aut receptaculi uitio iam muſcidas ſumere coguntur, quas igni uetuſtas conſumebat. Id
quod hoc tempore piaculi loco haberetur. Tum ex clericis nemo offendebatur. Iam quidam cibis antè refe- K
cti ſumebant Euchariſtiam, quod faciendum negat Aphricani Concilij caput VIII. excepto uno die anniuerſa-
rio quo Cœna domini celebratur. Verum & hoc apud Chriſtianos ſublatum. Quin mortuis quoque inſerebant
in os Euchariſtiam ueteres, ſicut & baptiſmum alicubi conferebant, quam rem uetat Carthaginēſis ſynodi ca-
put VI. Satis autem liquet ex antiquorum lectione Euchariſtiam manibus laicorum olim attactā. At hoc pro-
hibet Rotomagenſis concilij canon II. Nulli laico aut fœminæ docens Euchariſtiam in manus ponendam, ſed
tantum in os eius. Id quod & hodie fieri uidemus. Nec minus de Miſſarum cotidianarum numero apud poſte-
riores diſcrepaſſe ſatis declarat Triburienſis ſynodus his uerbis. Statuimus & iudicamus, inquiunt, nulli ſa-
cerdotum eſſe licitum una die uno altari plus quàm tres ſuperponere miſſas. Leo Papa ſicut ipſe fatebatur
una die ſepties uel octies miſſarum ſolennia ſæpius celebraſſe legitur. Bonifacius uero Archiepiſcopus & mar
tyr ſemel tantum per diem miſſas feciſſe dicitur. Sed ambo quàm ſcientia tam gradu præcipui. Itaque unuſquiſ- L
que in ſuo ſenſu abundet, dum fides cōcordet. Ideo ſacerdotibus miſſarum numerum non imponimus, ſed quan-
tas celebrari in uno conueniat altari præcipimus. Hæc ſynodus Triburienſis. Sed & uaſorum quibus in ſacri-
ficando utimur magnam reperio fuiſſe diuerſitatem, dum primum ligneis mox uitreis tandem argenteis &
aureis locus factus eſt. Rogatus olim Bonifacius Archiepiſcopus & martyr an liceret in uaſculis ligneis ſa-
cramenta conficere, reſpondit, Quondam ſacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, Nunc è contrario li-
gnei ſacerdotes aureis utuntur calicibus. Obiter caſtigandus eſt locus apud Gratianum de conſecra. diſt. I. ca-
pi. Vaſa in quibus, cuius prima periodus ſic legi debet, Vaſa quibus ſacroſancta conficiuntur myſteria, cali-
ces ſunt & patenæ. De quibus Bonifacius martyr & epiſcopus interrogatus ſi liceret in uaſculis ligneis ſa-
cramenta conficere, reſpondit, Quondam ſacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, Nunc è contrario li-
gnei ſacerdotes aureis utuntur calicibus. Sic enim in Decretis Burchardi Vuormatienſis epiſcopi legitur
quem ſecutus eſt Gratianus. Cuius excuſum typis uolumen Dij boni quàm mendoſum reperietur ſi quis cum ma- M
nuſcriptis antiquarum ſanctionum libris conferat. Opinor autem in gratiam ſacerdotum elegantiſſimam iſtam
ueriſſimámque diui Bonifacij ſententiam Antitheti ſchema referentem, ab aliquo caſtigatore fuiſſe trun-
catam. O ligneum emendatorem & uerè ligneis gratificantem. Cæterum hæc & alia piis ac pruden-
tibus ſcribimus, occaſionem nacti ex Tertulliani uerbis quæ ueniebant explicanda, certe non ob aliud
niſi ut mutationes innumeras poſt illud tempus factas antiquitatis eccleſiaſticæ ſtudioſus contempletur, & co-
gitet magno ſanctiſſimis pontificibus conſtitiſſe iſtam eccleſiæ concordiam, rebus in melius prouectis. Sed ut
unde digreſſi ſumus, reuertamur, de antelucano Chriſtianorum conuentu ſic Plinius ad Traianum, Adfirma-
bant autem, inquit, quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucem conuenire, carmenq́; Chriſto, quaſi deo dicere, ſeq́;
inuicem ſacramento non in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria cōmitterent, ne
fidem

A *fidem fallerent, ne depoſitum appellati abnegarent. Itaque uocat antelucanos cœtus, quod Plinius dixit ante lucem conuenire. Inuenio autem apud Tertullianum, in Chriſtianorum ſtudiis & officiis fuiſſe, Stationem, Ieiunia, Proceſsionem, Viſitationem fratrum, hoc eſt Chriſtianorum ægrotantium, Conuocationem nonnunquã nocturnam, Solennia Paſchæ, Dominicum conuiuium, Conſolationem martyrum in uinculis detentorum, Exoſculationem fratrum, hoc eſt Chriſtianorum, Abluere pedes ſanctorum, Egẽtibus Chriſtianis cibum potumq́ʒ elargiri, Peregre eoſdem aduenientes hoſpitio ſuſcipere, Se lectulosq́ʒ ſuos cruce ſignare, Quod immundũ eſſet per flatum expuere, Panem illum ante omnem cibum guſtare. De quibus nonnihil reperies in libro ſecundo Ad uxorem, unde nos ſumpſimus. Et quod de cultu fœminarum ſcribit, Vobis, inquit, nulla procedẽdi cauſa nõ tetrica, Aut imbecillis aliquis ex fratribus uiſitandus, aut ſacrificium offertur, aut dei uerbum adminiſtratur.* Chriſtianorum veterũ ſtudia officia, ac exercitia

Nec de aliorum manu quàm præſidentium.) Præſidentes uocat presbyteros, etiam alibi. Sed & in Apo- Præſidẽtes, presbyteri
B *logetico, ſic ſcribit, Signis, inquit, ita deliquerit, ut à communicatione orationis, & conuentus, & omnis ſancti commercij relegetur, præſident probati quique ſeniores, honorem iſtum non pretio ſed teſtimonio adepti. Neque enim pretio ulla res dei conſtat. Idem in libro de caſtitate tradit, eccleſiæ autoritatem conſtituiſſe differentiam inter ordinem & plebem, & honorem per ordinis conſeſſum ſanctificatum.* Ordo. Plebs *Oblationes pro defunctis.) Hinc illud in libro de Monogamia. Enimuero pro anima eius orat, & refrigerium interim poſtulat, & in prima reſurrectione cõſortium, & offert annuis diebus dormitionis eius, unde Anniuerſariorum ſacrorum cum eleemoſynis origo, quæ apud nos perpetua inſtituuntur. Sed & in conciliatione matrimonij fiebat oblatio. Nam ſic ſcribit in calce ſecundi libri ad uxorem ſuam. Vnde ſufficiam, inquit, ad enarrandam felicitatem eius matrimonij, quod eccleſia conciliat, & confirmat oblatio, & obſignatum Angeli renunciant, Pater rato habet?* Oblationes *Pro natalitiis.) Hoc tametſi ethnicum aliquandiu tolerauit eccleſia. Concilium Nicenum &*
C *ſequentia aperte damnant, ut primorum conciliorum canones oſtendunt, qui in compluribus adhuc bibliothecis extant digni qui in lucem emittantur. Autor eſt Põtius Paulinus, populum qui ad Natalem diui Felicis Nolam confluebat, epulari ſolitum in æde ſacra. Proinde ipſe parietes templi picturis ex ueteri inſtrumento deſumptis ornandos curauit, ut accumbentes in communi menſa ſpectandis illis occupati, temperantius conuiuiũ exigerent. Id quod propterea duxi referendum, ut mos comeſſandi in dedicationibus templorum & Natalibus diuorum diebus antiquus eſſe cognoſcatur. Opus autem erat olim multa Chriſtianis indulgere, qui plerunque iam ſenes de paganiſmo ad noſtram religionem conuertebantur, difficulter ea relinquentes quibus per omnem uitam aſſueuerant. Secus eſt hodie. Porro in celebrando natali die genialis ethnicorum lætitia, de quo Macrinum ſuum Perſius admonet, Funde merum genio, à præſulibus Chriſtianis recte in Oblationes quæ in e-*
D *leemoſynam pauperũ conferebantur, mutata eſt, quũ ad noſtrã illi religionẽ trãſiſſent.* *Annua die.) Nõ dixit annua die ceu Iureconſulti ſolẽt, Annua die, Bima die, Trima die, pro anno, biẽnio & triẽnio. Hoc exponit in De Monogamia quum dicit, annuis diebus dormitionis eius, Id eſt annuè recurrentibus.* *Die dominico.) Hoc etiamnum obſeruatur.* *De geniculis adorare.) Sic enim ſcripſimus ex Gorzienſi collatione. Et ita legitur apud diuum Hieronymum. At hoc hodie tantum fit ad lectionem ſacroſancti Euangelij, item in ueſpertino ſacro Paſchalis Hebdomadæ, ex uetuſtate relictum. Genicularí in adorando, uelut pœnitentis eſt. Qui ſtãs adorat, tanquam iam ueniam conſecutus gratias agit. Quidam propterea nos ſtare putant dum pronunciatur Euangelium, ut meminerimus id nobis etiam gladio defendendum, cui quibuſdam in locis aiunt tum admoueri manum à laicis. Quaſi uero Chriſtus iuſſerit doctrinam ſuam armis uindicari.* De geniculis adorare. Geniculari *Eadem immunitate à die Paſchæ.) A Paſcha uſque in Pentecoſten non geniculando precabantur, ſed ſtantes, ut qui deo pro peccatorum*
E *remiſsione & baptiſmatis dono gratias agerent. Teſtatur hoc & Hieronymus aduerſus Montanum ſcribens, Non quo & per totum, inquit, annum excepta Pentecoſte ieiunare non liceat. Accipit autem Hieronymus Pẽtecoſten pro diebus interſtitibus inter Paſcha & Pentecoſten, Sicut & aduerſus Luciferianos, ubi totum hunc Tertulliani locum uidetur æmulatus, his quidem uerbis. Nã & multa alia quæ per traditionem, inquit, in eccleſiis obſeruantur, autoritatem ſibi ſcriptæ legis uſurpauerunt, uelut in lauacro ter caput mergitare: deinde egreſſos, lactis & mellis prægustare concordiam, ad infantiæ ſignificationem: die dominico & per omnem Pẽtecoſten, nec de geniculis adorare, & ieiunium ſoluere: multaq́ʒ alia quæ ſcripta non ſunt, rationabilis ſibi obſeruatio uindicauit.* Pentecoſte. *Calicis aut panis etiam noſtri.) Propter crebram ſacramentorum tractationem inoleta fuit illis religio quædam, etiam uulgarem panem & uulgare poculum reuerenter tractandi.* *Atque promotum.) Promotus iuxta quartam inflexionem, ceu mox Calceatus pro calceatione.* *Frontem ſignaculo*
F *terimus.) Adiecimus genitiuum Crucis ex Gorzienſi collatione. Frontem crucis ſignaculo terimus.* *Harũ & al. eiuſdem. d. ſi legem exp.) In uolumine decretorum quod Burghardus Vuormatienſis epiſcopus ante Gratianum congeſsit, repperi caput quoddam ſub Baſilij nomine cum hoc Tertulliani loco conſentiens. Id eſt quinti libri qui De uniuerſali eccleſia inſcribitur CCXXIII. Sic autem habet. Eccleſiaſticarum, inquit, inſtitutionum quaſdam ſcripturis, quaſdam uero Apoſtolica autoritate traditiones, per ſucceſsiones, in miniſterio confirmatas accepimus. Quibus par uirtus & idem utriſque pietatis affectus quin ſit, quotus quiſque uel aliquantum ſacrarum expertus ſcripturarum hæſitauerit? Si enim attentauerit conſuetudines eccleſiæ non ſcripturas (opinor legendum non ſcriptas) à patribus traditas nihil æſtimare, quantum religio detrimenti latura ſit, diſpicientibus liquido conſtabit. Quæ enim, ut iam inde ordiamur, ſcriptura ſalutiferæ crucis ſignaculo fideles docuit inſigniri? Quæ multifariam digeſta ſuper panem & calicem prolixæ orationis & conſecrationis uerba commendauit? Nam non modo quod in Euangelio continetur uel Apoſtolo, in Secretis dicimus, ſed &* Crucis ſignaculo apud Christianos vſus

alia com-

Conſecrationis preces Orientis reſpectus Benedictio baptiſmi, olei

alia complura adiicimus magnam quaſi uim conſummandis accommodantia myſteriis. Quæ Orientem uerſus G
nos orare literarum forma præſtituit? Benedicimus fontem baptiſmatis, Oleũ unctionis. Huc accedit quod ter
immergimus quos baptizamus, oleo ungimus, uerbis abrenunciare Satanæ & angelis eius informamur. Vnde
& hæc & alia in hunc modum non pauca, niſi quia tacita ac myſtica traditione à patribus Eccleſiaſtico more,
reuerentiori diligentia, ſunt in myſteriis obſeruata ſilentio quàm publicata ſcripto? Hactenus ille. Porro non
me fugit idem caput à Gratiano repetitum eſſe Diſt. XI. Verum quia mendoſiſsimè legitur in uulgatis Decre-
torum codicibus indubie ſtudio deprauatum & mutatum, uolui ſynceram lectionem hic proponere. Itaque per
Chriſtum te rogo Lector ut cum excuſis libris conferas. Videbis quàm corrupte multa apud Gratianum legã-
tur. Quaſi enim parum fuiſſet præter innumeras clauſulas uitiatas pro attentaueris, ſcribere attenderimus,
pro multifariam, trifariam, pro accommodantia, commendantia, auſus eſt tandem deprauator, quicunque ille
fuit, quod erat, Huc accedit quod ter immergimus quos baptizamus, oleo ungimus, ſic immutare, Huic accedit H
quod ter oleo inungimus quos baptizamus, propterea quod pro trina illa ueterum merſione cuius Tertulia-
nus quoque meminit, Eccleſia ſimplam induxerit, & recte quidem, ne uideamur apud nos, qui tertio mergunt
hæreticorum probare aſſertionem dum ſequimur morem, quemadmodum ad Leandrum epiſcopum ſcribit Gre-
gorius Pontifex. Attende quantum ſibi quidam permittant in inuertendis ueterum ſcriptis, quum tamen unuſ-
quiſque liber non aliter ſit legendus quàm ab ipſo autore eſt ſuo ſeculo proditus. Quis uero non rideat Gra
tiani gloſſematarium deprauatas hoc loco dictiones & ſententias inſulſe exponentem? De ceremoniis & ec-
cleſiaſticis quibuſdam ordinationibus poſt primordia naſcẽtis Chriſtianiſmi inſtitutis abſque ſcriptura haud-
dubiè, meminit & Rabanus Maurus in epiſtola quadam ad Regenbaldum, quemadmodum citat idem Burcha-
dus ſexto libro qui eſt de Sacramẽtis in hæc uerba. Igitur ut beatus Ambroſius teſtatur, poſtquàm omnibus lo-
cis eccleſiæ ſunt conſtitutæ & officia ordinata, eſt aliter compoſita res quàm cœperat. Primum enim omnes do I
cebant, & omnes baptizabant, quibuſcunque diebus & temporibus fuiſſet occaſio. Nec enim Philippus tem-
pus quæſiuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neque ieiunium interpoſuit. Neque Paulus & Silas tempus
diſtulerunt quo optionem carceris baptizarẽt cum omnibus eius. Neque Petrus clericos habuit, aut diem quæ-
ſiuit quando Cornelium cum omni domo ſua baptizauit, Nec ipſe, ſed iuſsit fratribus qui cum illo erant apud
Cornelium in Ioppe. Adhuc enim præter ſeptẽ Diaconos nullus fuerat ordinatus. Vt ergo creſceret plebs &
multiplicaretur, omnibus inter initia conceſſum eſt, & Euangelizare, & Baptizare, & ſcripturas in eccleſia
explanare. At ubi omnia loca circumplexa eſt eccleſia, Conuenticula conſtituta ſunt & Rectores & cætera
officia in eccleſiis ſunt ordinata, ut nullus de Clero auderet qui ordinatus non eſſet, quod ſciret non ſibi cre-
ditum uel conceſſum. Et cœpit alio ordine & prouidentia gubernari eccleſia, in qua ſi omnes eadem poſſent, ir
rationabile eſſet, & uulgaris res & uiliſsima uideretur. Hinc eſt ergo unde nũc neq; Diaconi in populo præ- K
dicant, neque cæteri, uel Laici baptizant, neque quocunque die credentes tinguntur niſi ægri. Ideo non per o-
mnia conueniunt ſcripta Apoſtoli, ordinationi quæ nunc in eccleſia eſt. quia hæc inter ipſa initia ſunt ſcripta.
Nam & Timotheum Apoſtolum à ſe creatum, epiſcopum uocat, quia primi presbyteri epiſcopi appellabantur,
ut recedente eo ſequens ei ſuccederet. Denique apud Aegyptum Presbyteri conſignant ſi præſens non ſit epi-
ſcopus. Sed quia cœperunt ſequentes presbyteri indigni inueniri ad primatus tenendos, immutata eſt ratio,
proſpicientis conſilio, ut non ordo ſed meritum crearet epiſcopum, multorum ſacerdotum iudicio conſtitutum,
ne indignus temere uſurparet & eſſet multis ſcandalum. Hæc Rab. Apoſtolum differo.) Significat caput
undecimum epiſtolæ prioris ad Corinth. Si Rebecca conſpecto procul ſponſo ſuo.) Habetur Geneſeos ca.
XXIIII. At illa tollens cito pallium ſuum, operuit ſe. Si & Suſanna.) Danielis XIII. In ſtadio mariti.) L
Intelligit ſtadij nomine hypætram, hoc eſt ſubdiualem ambulationem quam & Xyſtum appellamus, quæ etiã
arboribus conſita eſſe ſolebat umbræ gratia. Vnde opaca ſtadia dixit in libello ad Martyres, Vagare, inquit,
ſpiritu, ſpaciare ſpiritu, ſed non ſtadia opaca aut porticus longas præponens tibi, ſed illam uiam quæ ad deum
ducit, Porro pro uiridario ſumitur quod huic ſoleret eſſe coniunctum apud ueteres. Erant autem ſtadia quædã
tecta, ceu liquet ex Vitruuij uerbis libro quinto dum ſic ſcribit, Hæc autem porticus Xyſtos apud Græcos uo-
citatur, quod athletæ per hyberna tempora tectis ſtadiis exercerentur. Vnde quædam non fuiſſe tecta apparet
quæ erant aperta ac ſub diuo conſtituta, quale iſtud extitiſſe crediderim in quo Suſanna deambulauit. A ſtadio
nomen porticibus ſtadiatis apud M. Vitruuium. In ipſa quoque lege habitum requiro.) Nos, legem habi-
tus, Ex Gorzienſi collatione. Poſſe etiam non ſcriptam traditionem in obſeruatione defendi.) Cũ Tertul-
liano mirè faciunt ea quæ diuus Hierony. ad Lucinium ſcribit, qui quæſierat de ſabbato, utrum ieiunandum eſ-
ſet, & de Euchariſtia, an accipienda cottidie, Nec uero ſolum Tertulliano conſentiunt, uerumetiam ad ſedã- M
dos horum temporum tumultus nonnihil cõducunt. Sic autem eius uerba habent, Sed ego illud te breuiter ad-
monendum puto, traditiones eccleſiaſticas (præſertim quæ fidei non officiant) ita obſeruandas, ut à maioribus
traditæ ſunt. Nec aliorum conſuetudinem, aliorum contrario more ſubuerti. Atque utinam omni tempore ieiu-
nare poſsimus, quod in Actibus Apoſtolorum diebus Pentecoſtes & die dominico Apoſtolum Paulum, & cum
eo credentes feciſſe legimus, nec tamen Manichææ hæreſeos accuſandi ſunt, quum carnalis cibus præferri non
debuerit ſpirituali: Euchariſtiam quoque abſque condemnatione noſtri, & pungente conſcientia, ſemper acci-
pere, & Pſalmiſtam audire dicentem: Guſtate & uidete, quoniam ſuauis eſt dominus: & cum eo canere: Eru-
ctauit cor meum uerbum bonum, Nec hoc dico, quod dominicis diebus ieiunandum putem, & contextas ſexa-
ginta diebus ferias auferam: ſed unaquæque prouincia abundet in ſenſu ſuo, & præcepta maiorum leges Apo-

ſtolicas

A ſtolicas arbitretur. Et dictum eius.) Lego edictum eius, nam præceßit, Et quædam edicere à ſemetipſo. 4
Si tanta innocentia eſt.) Hoc eſt, ſi flores tam innoxij ſunt & ſalubres. Nec teneritas commendatur.)
Hoc eſt quod ante dixit mollitia. Elogium ſacrilegij.) Elogium in malam partem, ut & ſupra. Nec na- 5
tura uos, inquit, docet?) Locus eſt epiſtolæ prioris ad Corinthios cap. XI. Sed & in priore epiſtola.) Re-
poſuimus, In primore epiſtola ad Romanos. Sed deum.) Particula, Sed ſuperabundat. An conditioni e-
tus fr.) Conditio hic & alibi pro rebus creatis ſumi debet. Vt quum mox dicit, Infamata conditio eſt. Va-
nitati ſuccidiſſe.) Succidiſſe pro ſuccubuiſſe. Vt in præcedentib. libris ſæpenumero Plurimum.) Et hoc ad-
uerbio alibi plus ſemel uſus eſt. Qui natura quidem omnia dei ſentiunt.) Genitiuum Dei, ſecuti fidem Gor
zienſis collationis ſuſtulimus. Suauiludios noſtros.) Sic uocat qui ex Chriſtianis adhuc ſpectaculorum o-
blectamentis tenerentur. Intelligit autem duos libros de ſpectaculis. Non credantur admittere ſectæ inter-
B dictionem.) Sectam uocat religionem Chriſtum ſectantium. Id quod & alibi facit. Vnde Pandora.) Nam
πανδώρα ab omnibus omnium deorum donis nomen habet. Nobis uero Moyſes Propheticus nõ poeticus pa
ſtor.) Moſen fuiſſe paſtorem indicant Exodi uerba cap. quarto, Moyſes autem paſcebat oues Ietro ſoceri ſui
ſacerdotis Madian. Cumq; minaſſet gregem ad interiora deſerti uenit ad montem dei Oreb. Porro per Poeti-
cum paſtorem intelligit Heſiodum qui ad Heliconem paternarum ouium cuſtodem agens quum Muſas conſpe-
xiſſet & ab his ad Hippocrenen, id eſt caballinum fontem deductus fuiſſet, ſtatim excellẽtißimus poeta factus
eſt. Vnde illud Ouid.

Non mihi ſunt uiſæ Clio Cliuſque ſorores
Seruanti pecudes uallibus Aſcra tuis.

C Pudenda foliis incinctam.) Synecdoche. Ceteros.) Gentileis uidelicet. Dat & Priapo tænias idem.) 6
Tæniæ, uittæ ſunt & ligamenta capitis. Græcum uocabulum. Vulcani opus, Liberi munus.) Appoſitio eſt.
Liberi, id eſt Bacchi Poſt Theſei.) Cum Hirſaugienſi codice conſentiens & Gorzienſis quemadmodum do
cet collatio, habet Theſidus. Pro quo corrupto uocabulo meum ſecutus iudicium repoſui in contextu. Poſt &
ſidus. Nam qui de ſignis cœleſtib. apud nos ſcripſere, Iul. Hyginus & Innominatus interpres fragmẽti Phæno-
menon Arati, citant autorem qui Cretica prodiderit, referentem, quum Liber ad Minoem regem ueniſſet, ut
Ariadnen filiam eius duceret uxorem, coronam dono Ariadnæ dediſſe Vulcani opere factam ex auro & gẽ-
mis pretioſis. Ea talis fulgoris fuit, ut Theſea ex labyrintho liberaret, quæ poſt mortem Ariadnes aſtris à Li-
bero eſt affixa. Commemoratur id & ab Arato in Phænomenis his carminibus.

Αὐτοῦ κἀκεῖνος ςέφανος, τὸν ἀγαυὸς ἔθηκε
Σῆμ' ἔμεναι Διόνυσος, ἀποιχομένης Ἀριάδνης.

D quæ Germanicus Cæſar, niſi fallit titulus, ſic uertit,

Clara Ariadnææ propius ſtant ſigna coronæ.
Hunc illi Bacchus thalami memor addit honorem.
Rufus Feſt. Auienius ſic,
Aſpice ceu rutilis uibret lux Gnoſia flammis,
Hæc quondam Bacchi monumentum fulget amoris.
Hæc Ariadnæi capitis teſtatur honorem.

Ceterum quia corrupta lectio Theſidus habet, & tradunt eius coronæ beneficio quæ propter gemmas uſque
adeo fulſerit, à labyrintho Theſeum liberatum, putaui aliquando legendum, Poſt Theſei dux, quod uidelicet
E illud ſertum ſua luce eduxerit Theſeum. Verum enimuero maius coronæ Ariadnææ præconium eſt quod in cœ
lum inter aſtra fuerit tranſlata, quàm quod Theſeo è labyrinthi tenebris educendo dux fuit. Idcirco maluimus
in contextu ſcribere, Poſt & ſidus. Hederatum argumentatur.) Plinius libro XVI. cap. IIII. Feruntq; pri
mum omniũ Liberum patrem impoſuiſſe capiti ſuo ex hedera. Item cap. XXXIIII. Alexãdrum uero ob rari-
tatem ita coronato exercitu, uictorẽ ex India rediiſſe, exemplo Liberi patris: cuius dei & nũc adornãt thyr-
ſos galeasq; etiam & ſcuta, in Thraciæ populis in ſolennibus ſacris. Ab heluco defenſare.) Significat he-
lucus autore Sexto Pompeio, languidum & ſemiſomnum, & heſterno uino languentem, ſic dictum ab hiatu
oris & oſcitatione. Quanquam Tertullianus pro ipſa potius affectione capitis uidetur uſurpare, qua procli-
ues in ſomnum reddimur, quam Græci καρηβαρίαν appellãt. De hederæ ui frigorifica, multa ſunt apud autores.
Porrò tradit Athenæus eos qui profuſius biberent apud ueteres, faſciis primũ circumligare caput ſolitos. De-
F inde ut aliquid ornatus accederet alios poſtea corollas excogitaſſe. Sed & pectora cinxiſſe coronis unguẽta-
tis quoſdam. Rem magis uentris.) Quàm capitis. Nam ad eſum & panis uſum natura produxit. Et in
eorum deinceps honorem diſpenſatam.) Plinius libro XVI. cap. IIII. Antiquitus quidem nulla niſi deo daba-
tur. Et libro XXI. cap. III. Et iam tunc, inquit, coronæ deorum honos erant, & Larium publicorum priuato-
rumq;, & ſepulchrorum & Manium. Quæ idolis alij fiunt.) Senſus eſt, quæ in idolis alij fiunt. Subaudi, in
honorem. Porrò ſi quæ alij, idolis faciunt.) Videtur eſſe ſenſus, Porrò ſi ea quæ gentiles faciunt in idolis
ſuis, alij, puta Mercurio uel Ioui. Loquitur autem de ſacrificiis & immolatione. Ipſi ſcilicet ſibi procura-
uerunt dæmones.) Procurare cum datiuo. ut libro primo aduerſus Marcionem, Aemulatio autem liberando
homini procurat & multis aliis in locis. Per eos in quibus eſurierant.) Hoc eſt in quibus eſuriem & famẽ
paßi fuerãt. Significat idolothytorum deuoratores. Priſtinorum ſanctorum.) Priſtinus pro priori & an-
tiquo. Et noſtris erga deum ſtudiis.) Magna ſane literarum laus, dum Chriſto etiam inſeruiunt. Attendãt

hoc qui cōtra literas & diſciplinarum cognitionem oblatrant. Cū ſanctis feciſſet & deo miniſtraſſet.) Nos, G
cum ſanctis feciſſe & deo miniſtraſſe. Quemadmodum uero perquàm eleganter dicimus Chryſoſtomum facere
cum Hieronymo ſignificare uolentes eum conſentire cum illo, ſic Tertullianus dicit, eum ſanctis feciſſe, quod
7 *ſanctos adiuuit, ſiue ſanctis in uſu fuit. Hoc loquendi modo & in præcedentibus libris uſus eſt. Memini &*
Eſaiam.) Locus eſt Eſaiæ XXXVIII. Et iuſſit Eſaias ut tollerent maſſam de ficis, & cataplaſmarent ſuper
uulnus eius, & ſanaretur. Scit & Paulus.) Habes priore ad Timotheum capite quinto. Modico uino ute-
re. Videbo nauigātem Ionam & Apoſtolos.) Illud legis Ionæ primo, hoc Actorum pleriſque locis. Ha-
bebit etiam penulam Paulus.) Poſteriore ad Timotheum capite quarto. Propria Oſiridis ueſte.) Autor
eſt Herodotus, nephas apud Aegyptios fuiſſe laneas ueſtes in ædes ſacras inferre. Proinde lineis utebantur.
Aut ἄρχων.) Archon princeps. Vt de Iairo Lucæ VIII. καὶ αὐτὸς ἄρχων τῆς συναγωγῆς ὑπῆρχε. Et de Ni- H
codemo Ioānis tertio, ἄρχων τῶν ἰουδαίων. Populus conſciuit.) Conſciuit id eſt decreuit, ſiue communi ſen-
tentiæ ſtatuit. Hoc enim conſciſcere ſignificat. Liuius. Quod Senatus Pop. Romani Quiritium cenſuit, conſen-
ſit, conſciuit, ut bellum cum priſcis Latinis fieret & quæ ſequuntur. Alibi, Itaque conſentio conſciſcoq́. Non a-
liter autem hic dicit, Nec illam impietatis contumelioſæ coronam populus conſciuit, quàm Liuius, conſciſcere
8 *facinus. Mox, iuxta Gorzienſem collationem ſcripſimus pro Quoniā, Quando, Locus eſt Eſaiæ quinto. Nā*
& mortuorum eſt ita coronari.) Scribit enim Plinius coronas ſepulchrorum & Manium honorem fuiſſe, quē-
admodum ante citauimus. Quid utuntur. Vti cum accuſatiuo conſtructum. Sed ipſius uſus adminiſtratio
intereſt.) Intereſt pro differt. Quam Aeſculapio Socrates.) Hoc iuſſit quum in carcere eſſet paulo poſt
bibiturus uenenum. In omnem utique.) Nos, omnem utique. Ex Gorzienſi. Ni in nullo proxime agen-
dum.) Ni ſuperabundat. In nullo proximè agendum. Subaudi, mandat. Officiis.) Officia uocat miniſteria I
quæ gentilium ſacris aut ipſis alioqui gentilibus impenduntur ut infra. Et implendi officij. Conuenitur.)
Conuenitur pro inuenitur. Vt libro in Marcionem ſecundo, Quum utrumque conueneris in creatore, Hoc eſt,
deprehenderis. Et libro quarto, Hæc conuenienus. Ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur.) Tra-
9 *dit Plinius Coronas primum inter ſacra tantum & bellicos honores ſuum nomen uindicaſſe. Conquirendū,*
an in tot. Chriſt. mil. conu.) Qui non permittit ut Chriſtianus ethnico belligeranti nauet operam, an permiſ-
ſurus eſt ut Chriſtianus Chriſtiano Chriſtianos, hoc eſt, fratres perſecuturo ſe militem adiungat? Haud dubiè
nunquam credidit futurum Tertullianus, ut Chriſtiani mutuis armis concurrerent. Sed ad hanc inſaniam de-
uenimus. Belligerantur hodie non modo prophani ſed & eccleſiaſtici, Chriſtum ſcilicet & Apoſtolos nobis
repræſentantes. Eierare.) Eierare ſiue eiurare, renunciare eſt & abdicare. Vnde illud apud Tac. Eiura- K
to magiſtratu. Sic paulo inferius, Semel iam in ſacramenti tentatione eieratæ. Litigare.) Actionem uel in
perſonam uel in rem apud iudicem ſuſcipere. Et uincula & carcerem.) Commentarienſem agat aut carni-
ficem. Iam & ſtationes.) Notæ ſunt militum ſtationes. At Stationes apud Chriſtianos conuentus erāt, quū
ſtantes precarentur. id quod fiebat dominico die. Nam addit, Aut & dominico die, quando nec Chriſto? Vbi
Apoſtolo non placet.) Apud idola uidelicet ſiue in Idolio. Incumbens & r. ſuper lumbos.) Lanceam mi-
litis intelligit quæ deos gentilium id eſt dæmonas defenſet, quos ipſe miles Chriſtianus ante fugauerat. Ex-
orciſmis fugauit.) Attende exorciſmorum antiquitatem. Mortuus etiam tub. inq.) Innuit morem caſtrē-
ſem, quo mortui milites tubicinis cantu, quem hic æneatorem uocat, deplorabantur. Noſtrates milites ad cani-
næ pellis, hoc eſt tympani pulſum efferuntur, ut habet uulgaris cantio iocans in milites. Et cremabitur ex di-
ſciplina caſtrenſi.) Hinc illud in De reſurrectione carnis in principio. At ego magis, inquit, ridebo uulgus, L
tunc quoque quum ipſos defunctos atrociſſime exurit. Et mox, Quum crematis, cremat. Plinius lib. ſeptimo ca.
quinquageſimo quarto. Ipſum cremare, apud Romanos non fuit ueteris inſtituti, terra condebantur. At poſt-
quam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. Aut omnibus modis cauillandum.) Cauil-
lari tradunt à caueudo deductum Grammatici. Hic pro cauere ſumit. Quod æquè fides pagana condixit.)
Hoc eſt quod fides ethnico duci uel imperatori data promiſit ex pacto, nēpe extrema perpeti & mortem. Nā
id ſignificat hic condicere. Plinius in præfatione ad Veſpaſianum, Quum hanc operam condicerem, non eras
in hoc albo. Id eſt ex pacto pollicerer. Aut martyriorum immunitatem.) Vbique martyria crepat Tertul-
lianus. Paulo poſt, Quia potior eſt neceſſitas timendæ negationis & obeundi martyrij, quàm euadēdæ paſſio-
nis & implendi officij. Negaturus omnem negatorem, & confeſſorem: & dei ſaluam facturus animā.) Scri-
bo, Negaturus omnem negatorem & confeſſurus cōfeſſorem dei: & ſaluam facturus &c. Lucri habitam.) M
Lucri habere dixit, ut alibi boni ducere. Apud hunc tam miles eſt, paganus fidelis: quàm paganus eſt miles
infidelis.) Elegantiſſima ſententia conſtans ex contrariis. Hic oportet ſcire paganum duo ſignificare, tum
10 *eum qui miles nō eſt, unde Perſius ſe ſemipaganum uocat: tum eum qui Chriſtum minimè agnoſcit. Et implē-*
di officij.) Loquitur ut indicauimus antè, de officio quo Chriſtianus ethnico ſeruit. Vt etiam uoluntariis
delictis fibulam laxet.) Prouerbialiter dictum fibulam laxare, pro aperire feneſtram & auſam dare delictis,
quæ & ipſa prouerbij ſchema habent. Officialium coronarum.) Vocat coronas officiales quas Chriſtiani
geſtabant ex officio quo Gentilibus erant obligati. Vt quum militarent, aut in ſimilibus rebus. Ducatio.)
Supra dixit, Ducator pro duce, hic habes ducationem pro ducatu. Q. D. excuſant neceſſitatem qua ducc in hæc
delicta incidant, non autem ſponte ſua. Officia fugienda ſiut.) Functiones intelligit, ceu diximus, quibus
tenemur obſtricti gentilibus. Ne in delictis incidamus.) Sic dictum ut illud aduerſus Hermogenem, Ante
eam in bono conuertiſſet. Et aduerſum Iudæos, Legis præcepta reformantē in hominis ſalute. Laurea iſta.
Incipit)

A *Incipit loqui De corona triumphali, propter quam incepta eſt diſputatio.* Apollini.) *Nam, teſte Plinio, lau*
rus ſpectatiſſima reperitur in monte Parnaſo, ideoq; grata Apollini. Quanquam ex myrto.) *Myrtus bel-*
licis quoque ſe reb. inſeruit, triumphansq; de Sabinis. Poſthumius Tubertus in conſulatu (qui primus omnium
ouās ingreſſus urbem eſt, quoniam rem leniter ſine cruore geſſerat) myrto Veneris uictricis coronatus inceſ-
ſit, optabilemq; arborem etiam hoſtibus fecit. Haec poſtea ouantium fuit corona. Veneris enim myrtū.) *Su-*
baudi eſſe, Nam huic arbori praeeſt aſtipulante Plinio. Per Iliam & Romulus Romam. Sed & ego Venerē
non credo ex hac parte Romana.) *Caſtigaui: Per Iliam & Romulos Romam. Sed ego Venerem nō credo ex*
hac parte cum Marte Romanam, quæ pellicis dolor eſt. Senſus erit, Non eſt mirum Romanos milites myrto co
ronari ſolitos olim, quum hæc arbor Veneri ſit conſecrata, quæ non ſolum Troiana eſt propter filium Aeneam
ex Anchiſe conceptum, uerum etiam Romana Martis amica qui Romuli & Remi ſit pater. Verum ego, iocans
B *inquit Tertullianus, non arbitror Venerem eatenus eſſe ualde Romanam ſiue amare Romam, quatenus pelli-*
cis Iliæ dolor eſt. Fit enim ueriſimile Venerem quæ ſola amaſio ſuo Marte potiri cupiebat, nō parum offenſam
Iliæ concubitu, unde Romulus & Remus progeniti conditores urbis Romæ. Quos ambos intelligit quum di-
cit Romulos, ceu nos mutauimus. Nec caret alioqui gratia uariatio numeri. Sic & Caſtores dicimus τὺς Διὸς
κόρους. Et cauſis.) *Has mox exponet.* In principiis.) *Seutit de principiis militarib. Ordinis nomen eſt.*
Plane non gratuita idololatria.) *Idololatria non eſt gratuita, hoc eſt gratis aliquid donans, nam capta-*
trix eſt. Exponit ſeipſum, quum addit, Aliquibus aureis uenditans Chriſtum, ut argēteis Iudas. Aliqui-
bus aureis.) *Alludit ad donatiua militum.* Triumphi laurea foliis ſtruitur.) *Hoc eſt quod Plinius de lau-*
ro ſcribit, Vnius, inquit, folia diſtinguuntur appellatione, Lauream enim uocamus. Idem Laurum triumphis
proprie dicatam fuiſſe, autor eſt. Hanc aduerbis lemniſcis.) *Quid ſibi uelit uocabulum aduerbis, ingenue*
C *fateor me neſcire. Sunt autem Lemniſci, autore Sexto Pompeio, faſciolæ dependentes ex coronis. Docti colli-*
gunt ex Plinio tuniculas fuiſſe ex libro ipſo Tiliæ arboris, cuius eiuſdem libelli ſint, id quod autores uocāt Phi
lyras. De lemniſcis ſic Plinius lib. XXI. capite tertio, ubi de coronis loquitur quæ ex foliis aureis & argen-
teis conſtabant, Acceſſerunt quoque, inquit, & Lemniſci, quos adiici ipſarum coronarum honos erat propter
Hetruſcas, quibus iungi niſi aurei nō debebant. Ab huiuſmodi lemniſcis coronæ lemniſcatæ dictæ ſunt. Re-
giarum familiarum.) *Intelligit milites illos Romanorum perpetuos, qui ſunt ueluti familia imperatoris.*
Munifica & ipſæ ſolennium Cæſareanorum.) *Apud Feſtum legimus munifices uocatos milites qui non ua*
cabāt, ſed munus principi faciebant. Qui uacabant, appellabatur Beneficiarij. Sed & Vegetio munifices ſunt
milites qui munus faciunt, à quo liberi ſunt immunes qui dicūtur. Expone ergo, munifice, id eſt ad munus ſolē-
D *nium Cæſareanorum aſtrictæ & obligatæ. Poſterior ætas munificum pro munifice uſurpauit. Nam & Paulus*
Iurecōſ. in cap. Munus, de uerborum ſignificatione, Munus etiam officium ſignificare docet, unde munera mi-
litaria & quoſdam milites munificos uocari. Ad deducendas Tenſas.) *Tenſam Feſtus docet eſſe uehiculum*
argenteum, quo exuuiæ deorum ludis Circenſibus in Circum ad puluinar uehebantur. Aſconius Pedianus in
illud Ciceronis, Quam tu uiam Thenſarum & pompæ eiuſmodi exegiſti: Exigere uiam, inquit, dicuntur ma-
giſtratus, quum uiciniam cogunt munire cum diligentiſſime ſumptu facto. Thenſæ autem ſunt ſacra uehicula,
pompa ordinum & hoſtiarum. Thenſas alij à diuinitate dici putāt: alij quod ante ipſas lucra (fortaſſe fulcra,
quidam legunt lintea) tenduntur, quæ gaudent manu tenere & tangere qui ea deducunt. Hactenus Pedianus.
Cicero alibi. Omneſq; dij qui uehiculis thenſarum ſolennes cœtus ludorum ire iuſſiſtis. Porrò ſupplicationes,
pompa, thenſæ & ludi, cohærebant. Sed tui ordinis.) *Contendit per quam eleganter Eccleſiam cum Curia* II
E *Capitolina ac ſenatoria.* Ex principalium proprietatum exultatione.) *Ob natalem uidelicet principum,*
aut uictorias, & cauſas ſimiles. Nunc ex municipalium ſolennitatum propr.) *Propter feſtos dies cuiuſque*
municipij. Agoniſticæ cauſæ.) *Sentit de certaminibus gymnicis quorum uictores coronabantur.* Olym-
pius Iupiter.) *Certaminis Olympici inſtitutor Hercules. Eius præmium corona oleagina.* Nemæus Hercu-
les.) *Nemea celebrantur in honorem Herculis qui in Nemæa ſylua leonem occidit. Ludi inſtituti propter Ar*
chemorum. Eorum præmium, corona ex apio. Et miſellus Archemorus.) *Arebemoruſs Lycurgi filius à ſer-*
pente læſus adhuc infans periit, ex incuria nutricis ſuæ Hypſipyles, quæ illum in graminibus reliquerat oſten-
ſura Græcis ſiti laborantibus Langiam fontem. In eius pueri memoriam annuus agō inſtitutus eſt. Et quia pe-
riit adhuc infans, miſellum uocat, non miſerum. Et Antinous infelix.) *Hunc Hadrianus Cæſar in delitiis*
habuit, & tam tenere dilexit, ut ab illo ciuitatem Aegypti cognominarit, ubi & agonem illi quotannis cele-
F *brandum inſtituit. Quam rem in literas pulchrè retulit Egeſippus ſic ſcribens referente Hieronymo, Tumu-*
los, inquit, mortuis templaq; fecerunt, ſicut uſque hodie uidemus. E quibus eſt & Antinous ſeruus Hadriani
Cæſaris, cui & gymnicus agon exercetur apud Antinoum ciuitatem, quam ex eius nomine condidit, & ſtatuit
prophetas in templo. Hæc ille. Notat ἀποθέωσιν Antinoi Tertullianus in primo libro aduerſus Marcionē, quū
inquit, Alioqui ſi ſic homo deum commentabitur, quomodo Romulus Cōſum, & Tatius Cloacinam, & Hoſti-
lius Pauorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante hoc tempus Antinoum, & reliqua. Nec ulla nobi-
ſcum eſt.) *Hoc eſt, Nobiſcum facit, nos adiuuat.* Semel iam in ſacramenti tentatione eieratæ.) *Si quis hic*
obiiciat. Tertullianus ante dixit, Aquam adituri, ibidem, ſed & aliquanto prius in eccleſia ſub antiſtitis manu
conteſtamur nos renunciare diabolo, & pompæ & angelis eius. Et hoc loco dicit, Semel i. i. ſ. t. eieratæ. Is ſci-
re debet, ſemel hic accipi pro prorſus & omnino, ita ut ſemel feciſſe ſufficiat. Etiam cœlum ſyderibus apud
Homeri carmina coronatum.) *Huic loco ſubſcribit Plinius, Antiquitus quidem, inquit, nulla niſi deo dabatur.*

Ob id

Ob id Homerus cœlo tantum eas & prælio uniuerſo tribuit. Ianum à ianua.) Hinc illud Septimij Afri in G
hymno de laudib. Iani.

> Iane pater, Iane tuens, diue biceps, biformis,
> O cate rerum Sator, ô principium deorum,
> Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
> Cui reſerata mugiunt aurea clauſtra mundi.

Et Carnam.) Puto legendum & Cardam, pro dea quæ cardinibus præſideat. Thyræum Apollinē.) Græci θυραῖον uocant quicquid foribus obiacet, & extra fores eſt. Vnde & ſaxo Cyclopis quo ſpeluncam ſuam occludebat, nomen. Siquidem θύραν illi ianuam dicunt. Antelios dæmones.) Antelij dij Græcis ſunt qui pro foribus dedicantur. Sic enim aras uel deorum ſtatuas uocabant ſubdiales, ut quæ ſoli forent expoſitæ. Eſychius. ἀντήλιοι, θεοὶ οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι. Et rurſus, ἀντήλιος, ὁ ἀντικρὺ ἡλίου ἱδρυμένος βωμὸς ἢ θεός. Tāto adeſt.) H
Sic etiam in ſuperioribus locutus eſt. Quàm formæ linea.) Hoc eſt oſtenſio formæ. Metaphora à pictoribus ſumpta, qui picturis quibuſdam lineas circumducunt, ut quæ ſic ſunt incluſa, apparentiora fiant. Ex Apoſtoli proſpectu.) Hoc eſt proſpicientia prouidentiaq́;. Vt Eccleſiæ Chriſti Ieſu.) Caſtigauimus, ut eccleſiæ, Chriſtus Ieſus. Centauriis quoque roris.) Scribendum, Centenariis quoque roſis. Vt accipias de roſis quæ à multitudine foliorum Centifoliæ uocantur. Et ortomi delectis.) Nos, Ex horto Midæ lectis. Iſtum hortū
13 Midæ Roſetum appellat in libro de Pallio, quum inquit, Alcinoi pometum, & Midæ roſetum. Quia & fauos poſt fella guſtauit.) Prouerbij ſpeciem habet, Fauos poſt fella guſtare. De eo dici uulgo ſolitum, qui toleratis aduerſis, lætioribus rebus tandem potitur. Cuius coronam & Apoſtolus rep.) Locus eſt poſteriore ad Timotheum capite quarto. Protoſcdent.) Mirabilis uerbi compoſitio, ex peregrino & noſtro, quàmuis I
& noſtrum à Græco ἕζω detortum ſit. Alludit autem ad locum Apocalypſeos quarto. Et ſuper thronos uiginti quatuor ſeniores. Et reliqua. Eodemq́; auro.) Et hic locus eſt Apocalypſ. XIIII. Propterea poſt toties citatam Apocalypſim, inquit, Si tales imagines in uiſione, quales ueritates in repræſentatione. Loquitur autem de uiſione Ioannis qui ſcripſit Apocalypſim. Quid caput ſtrophiolo aut dracontario damnas.) Tenuioribus (.ſ. coronis) utebantur antiqui, inquit Plinius, ſtrophia appellātes, unde nata ſtrophiola. Porrò Dracontariū uidetur eius ſeculi uocabulum fuiſſe, pro corolla. Bonus miles eligendo.) Loquitur de milite iſto qui coronam in manu non in capite geſtauerat, ob eam rem in carcerem raptus. Sed ab aliquo Mithræ milite.) Huius dei Mithræ meminit in Præſcriptionib. de diabolo noſtræ religionis ſacra imitante loquens, Tingit & ipſe quoſdam, inquit, utique credētes & fideles ſuos. Expiationem delictorum de Lauacro repromittit, etſi adhuc meminit Mithræ. Signat illic in frontibus milites ſuos. Celebrat & panis oblationem, & imaginem reſurrectionis inducit, & ſub gladio redimit coronam. Quæ poſtrema uerba, Et ſub gladio redimit coronam, hic exponuntur. Nam hanc ceremoniam hoc loco explicat, quam demiror à nemine fuiſſe cōmemoratam. Diuus Hieronymus tātum obiter indicat, quum ad Lætam de inſtitutione filiæ ſcribens, Ante paucos, inquit, annos propinquus ueſter Gracchus nobilitatem patritiam ſonās nomine, quum præfecturam gereret urbanam, nōne ſpecum Mithræ, & omnia portentuoſa ſimulachra, quib. Corax, Niphus, Miles, Leo, Perſes, Helios, Bromius pater, initiantur, ſubuertit, fregit, exuſſit? Vbi uides militis fieri mētionem, cuius initiationem in ſpecu Mithræ hoc loco deſcribit Tertullianus. Lactantius ſiue Lutatius Statij interpres ultimum carmen primi Thebaidos exponens, Indignata ſequi torquentem cornua Mithram, ſcribit Apollinem à diuerſis gentibus uariis appellari nominibus. Apud Achemenios enim Titan uocatur, apud Aegyptios Oſiris, apud Perſas ubi in antro colitur Mithra nominatur. Eius ſimulachrum fingebatur reluctantis tauri cornua retentare, quo ſignificatur, Lunam ab eo lumen accipere, quum acceperit ab eius radiis ſegregari. Erat autem ipſe Sol leonis uultu cum tyaræ priſco habitu, utriſque manibus, ceu diximus, bouis cornua comprimens. Siquidem Sol, principale ſignū inculcat & frenat, Leonem ſcilicet, ideo quod hic deus cæteros ſui nominis & potentiæ impetu excellat, ut inter reliquas feras Leo. uel quod ſit rapidum animal. Hæc ex illo commentario propterea paulo prolixius retuli, ut melius intelligatur Tertulliani locus ille primo libro aduerſus Marcionem, quum inquit, Sicut aridæ & ardentis naturæ ſacramenta Leones Mithræ philoſophantur. Meminit & Martianus Capella Mithræ, quum canit libro tertio de nupt. Mer. & Phil.

> Te Serapim Nilus, Memphis ueneratur Oſirin,
> Diſſona ſacra Mithram.

Quaſi mimum martyrij.) Hoc eſt, quaſi imitamentum martyrij, quod pro Chriſto tolerant Chriſtiani. Ad probationem ſui.) Vt fidem faciat ſe eſſe Mithræ militem, neſcientibus.

A Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI DE CO- rona militis liber.

PRoxime facta eſt liberalitas præſtantiſſimorum Imperatorum. Expũ- 1
gebantur in caſtris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis dei
miles,cæteris cõſtantior fratribus, qui ſe duobus dominis ſeruire poſ-
B ſe preſumpſerat,ſolus libero capite,coronamẽto in manu ocioſo.Vul-
Fratribus, hoc ẽ Chriſtianis
gata iam & iſta diſciplina Chriſtianorum relucebat. Denique , ſinguli
deſignare,eludere eminus,infrendere.Cõtinuò murmur. Tribuno de-
fertur, & perſona iam ex ordine acceſſerat . Statim Tribunus cur, in-
quit,tam diuerſus habitu? Negauit ille cũ cæteris ſibi licere . cauſas ex-
poſtulatus,Chriſtianus ſum,reſpondit.O militem in deo glorioſum. Suffragia exinde , & res
apud Acta,& reus apud Præfectos.Ibidem grauiſſimas penulas poſuit reuelari auſpicat*, ſpe-
Acta Prefecti
culatoriam moroſiſſimam pedibus abſoluit,terrę ſanctæ inſiſtere incipiens:gladium nec do-
minicæ defenſioni neceſſarium reddidit:laurea & de manu caruit . Et nunc ruſſatus ſanguine
C ſuo,ſpe calceatus,de Euangelij paratura ſuccinctus acutiore verbo dei,totus de Apoſtolo ar-
matus,& de martyrij Candida,laurea melius coronatus,donatiuum Chriſti in carcere expe-
Cãdida martyrij, veſtis
ctat.Exinde ſententiæ ſuper illo,neſcio an Chriſtianorum,non enim aliæ Ethnicorum, vt de
abrupto,& præcipiti,& mori cupido,qui de habitu interrogatus nomini negocium fecerit,ſo
lus ſcilicet fortis,inter tot fratres commilitones ſolus Chriſtian*,Planè ſupereſt vt etiã mar- 2
tyria recuſare meditentur,qui prophetias eiuſdem ſpiritus ſancti reſpuerunt. Muſſitant deni-
Paracletus Mõtanicus
que tam bonam & longam ſibi pacem periclitari. Nec dubito quoſdam ſcripturas emigrare,
ſarcinas expedire,fugæ accingi de ciuitate in ciuitatem . Nullam enim aliam Euangelij me-
In pace leones, in prælio cerui
moriam curant.Noui & Paſtores eorum in pace leones, in prælio ceruos. Sed de quæſtioni-
D bus confeſſionum alibi docebimus.At nunc quia maximè illud opponunt: Vbi autem prohi-
bemur coronari?hanc magis localem ſubſtantiam cauſæ præſentis aggrediar,vt & qui ex ſo-
licitudine ignorantiæ quærunt,inſtruantur:& qui in defenſione delicti contendunt,reuincã-
tur(ipſius vel maxime exemplo)Chriſtiani Laureati quibus in ſolatium quæſtio eſt , quaſi aut
nullum aut incertum ſaltem haberi poſſet delictum quod patiatur quæſtionem . Nec nullum
Incertũ delictum, aut nullum.
autem nec incertum,hinc interim oſtendam.Neminem dico fidelium coronam capite noſſe
aliâs extra tempus tentationis eiuſmodi. Omnes ita obſeruant à catechumenis vſque ad con-
Catechumeni
feſſores,& martyres,vel negatores. Viderint vnde autoritas moris de qua cum maxime quę-
Cõfeſſores. Martyres. Negatores.
E ritur.Porro cum quæritur cur quid obſeruetur,obſeruari interim conſtat . Ergo nec nullum
nec incertum videri poteſt delictum, quod committitur in obſernationem ſuo iam nomine
vindicandam,& ſatis autoratam conſenſus patrocinio.Planè,ſic tamen vt ratio quærẽda ſit,
Autorata conſuetudo
ſed ſalua obſeruatione,nec in deſtructionem ei*,ſed in ædificationem potius , quo magis ob-
ſerues cum fueris etiam de ratione ſecurus.Quale eſt autem vt tunc quis in quæſtionem pro-
uocet obſeruationem cum ab ea excidit ? & tunc requirat vnde habuerit obſeruationem cum
ab ea deſiit? quando & ſi ideo velit videri ad quæſtionem vocare, vt oſtendat ſe nõ deliquiſſe
in obſeruationis deſtitutione , nihilominus deliquiſſe eum cõſtet retro in obſeruationis præ-
ſumptione.Si enim non deliquit hodie ſuſcepta corona, deliquit aliquando recuſata . I t ideo
non ad eos erit iſte tractatus quibus non competit quæſtio , ſed ad illos qui ſtudio diſcendi,
Quæſtio. Conſultatio
F non quæſtionem deferunt,ſed conſultationem.Nam & ſemper quæritur de iſto,& laudo fidẽ
quæ ante credit obſeruandum eſſe quàm didicit. Et facile eſt ſtatim exigere, vbi ſcriptum ſit,
ne coronemur.At enim vbi ſcriptum eſt,vt coronemur?Ex poſtulãtes enim ſcripturæ patro-
cinium in parte diuerſa , præiudicant ſuæ quoque parti ſcripturæ patrocinium adeſſe debere.
Nam ſi ideo dicetur coronari licere,quia non prohibeat ſcriptura,æquè retorquebitur ideo co
Patrociniũ ſcripturæ
ronari non licere,quia ſcriptura non iubeat. Quid faciet diſciplina ? vtrunque recipiet , quaſi
Diſciplina Chriſtiana
neutrum prohibitum ſit?An vtrunque reiiciet, quaſi neutrum præceptũ ſit: Sed quod nõ pro-
hibetur,vltro permiſſum eſt.Imo prohibetur,quod non vltro eſt permiſſum . Et quandiu per
Per eandẽ lineã ſerram reciprocare. Prouerbium
hanc lineam ſerram reciprocabimus, habentes obſeruationem inueteratam quæ præuenien-
do ſtatum fecit?Hanc ſi nulla ſcriptura determinauit,certè conſuetudo corroborauit,quæ ſi-
ne dubio

ne dubio de traditione manauit. Quomodo enim vſurpari quid poteſt, ſi traditum prius non G
eſt? Etiam in traditionis obtentu exigenda eſt, inquis, autoritas ſcripta. Ergo quæramus an &
traditio non ſcripta nõ debeat recipi? Planè negabimus recipiendam, ſi nulla exempla præiu-
3 dicent aliarum obſeruationum, quas ſine vllius ſcripturæ inſtrumento ſolius traditionis ti-

Inſtrumẽtũ ſcripturæ. Titulus traditionis. Patrociniũ conſuetudinis. Baptiſma. Euchariſtia.

tulo, exinde conſuetudinis patrocinio vindicamus. Denique vt à baptiſmate ingrediar, Aquã
adituri, ibidem, ſed & aliquanto prius in eccleſia ſub antiſtitis manu conteſtamur nos renũ-
ciare diabolo, & pompæ, & Angelis eius. Dehinc ter mergitamur, amplius aliquid reſpõden-
tes quàm dominus in Euangelio determinauit. Inde ſuſcepti, lactis & mellis cõcordiam præ-
guſtamus. Exque ea die, lauacro cottidiano per totam hebdomadam abſtinemus. Euchariſtiæ H
ſacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à domino, etiam antelucanis cœ-
tibus, nec de aliorum manu quàm præſidentium ſumimus. Oblationes pro defunctis, pro na-

Ceremoniæ eccleſiaſticæ paulo poſt Apoſtolica tempora.

talitiis, annua die facimus. Die dominico ieiunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare.
Eadem immunitate à die Paſchæ in Pentecoſten vſque gaudemus. Calicis aut panis etiam no-
ſtri, aliquid decuti in terram anxiè patimur. Ad omnem progeſſum, atque promotum, ad o-
mnem aditum, & exitum, ad veſtitum, & calceatum, ad lauacra, ad menſas, ad lumina, ad cu-
bilia, ad ſedilia, quacunque nos conuerſatio exercet, frontem crucis ſignaculo terimus. Harũ
& aliarum eiuſmodi diſciplinarum ſi legem expoſtules ſcripturarum, nullam inuenies, tradi-

Cõſuetudo. Ratio.

tio tibi prætendetur autrix, conſuetudo cõfirmatrix, & fides obſeruatrix. Rationem traditio- I
ni, conſuetudini, fidei, patrocinaturam aut ipſe perſpicies, aut ab aliquo qui perſpexerit diſces.
Interim nonnullam eſſe credes cui debeatur obſequium. Adiicio vnum adhuc exemplũ, qua-

Apud Iudæos mulieres incedũt velatæ. Rebecca. Suſanna.

tenus & de veteribus docere conueniat. Apud Iudæos tam ſolenne eſt fœminis eorum vela-
men capitis, vt inde noſcantur. Quæro legem. Apoſtolum differo. Si Rebecca cõſpecto pro-
cul ſponſo velamen inuaſit, priuatus pudor legem facere nõ potuit, aut cauſæ ſuæ fecerit. Te-
gantur virgines ſolæ, & hoc nuptum venientes, nec antequam cognouerunt ſponſos. Si & Su-
ſanna in iudicio reuelata, argumentum velatæ præſtat, poſſum dicere, & hic velamen arbitrij
fuit. Rea venerat, erubeſcens de infamia ſua, merito abſcondens decorem, vel quia timens iã
placere. Cæterum in ſtadio mariti non putem velatam deambulaſſe, quæ placuit. Fuerit nunc K
velata ſemper. In ipſa quoque legem habitus requiro, vel in quacunque alia. Si legem nuſquã
reperio, ſequitur vt traditio conſuetudini morem hunc dederit, habiturum quandoque Apo-
ſtoli autoritatem ex interpretatione rationis. His igitur exemplis renunciatum erit, poſſe etiã

Traditionẽ etiã nõ ſcriptã, defendi cõſuetudine.

non ſcriptam traditionem in obſeruatione defendi, confirmatam conſuetudine, idonea teſte
probatæ tunc traditionis ex perſeuerantia obſeruationis. Conſuetudo autem etiam in ciuili-
bus rebus pro lege ſuſcipitur, cum deficit lex: nec differt ſcriptura an ratione conſiſtat, quan-
do & legem ratio commendet. Porrò ſi lex ratione conſtat, lex erit omne iam quod ratione
conſtiterit, à quocunque productum. An non putas omni fideli licere concipere & conſti-
tuere, duntaxat quod deo congruat, quod diſciplinæ conducat, quod ſaluti proficiat, dicente L
domino: Cur autem non & à vobis ipſis quod iuſtum eſt iudicatis? vt non de iudicio tantum
ſed de omni ſententia rerum examinandarum. Dicit & Apoſtolus, ſi quid ignoratis, deus vo-
bis reuelabit: Solitus & ipſe conſilium ſubminiſtrare, cum præceptum domini non habebat:
& quædam edicere à ſemetipſo, ſed & ipſe ſpiritum dei habens deductorem omnis veritatis.
4 Itaque conſilium & edictum eius diuini iam præcepti inſtar obtinuit, de rationis diuinæ pa-
trocinio. Hanc nunc expoſtula, ſaluo traditionis reſpectu, quocunque traditore cenſetur: nec
autorem reſpicias, ſed autoritatem: & in primis conſuetudinis ipſius, quæ propterea colenda
eſt, ne non ſit rationis interpres: vt ſi & hanc deus dederit, tunc diſcas cur nam obſeruãda ſit

Obſeruationes Chriſtianæ. Natura.

tibi conſuetudo. Sed cur maior exigitur ratio Chriſtianarum obſeruationum, cum illas etiam M
natura defendit, quæ prima omnium diſciplna eſt? Ideoq; hæc prima præſcribet coronam ca-
piti non conuenire. Puto autem naturæ deus, noſter eſt, qui figurauit hominem: & fructibus
rerum appetendis, iudicandis, conſequendis certos in eo ſenſus ordinauit, per propria mem-

Homo. V ſenſus.

brorum quodammodo organa, Auditum in auribus fodit, viſum in oculis accendit, guſtum
in ore concluſit, odoratum in naribus ventilauit, contactum in manibus æſtimauit. Per hæc
exterioris hominis miniſteria, interiori homini miniſtrantia, fructus munerum diuinorum
ad animam deducuntur à ſenſibus. Quis igitur fructus ex floribus? ſubſtantia enim propria
certe præcipua coronarum, flores agri. Aut odor, inquis, aut color, aut pariter vtrunque. Qui
erunt ſenſus coloris, odoris? viſus opinor & odoratus. Iſtos ſenſus quæ membra ſortita ſunt?
oculi niſi fallor & nares. Vtere itaque floribus viſu & odoratu, quorum ſenſuum fructus eſt.

Vtere

A Vtere per oculos & nares,quorũ ſenſuum membra ſunt. Subſtantia tibi à deo tradita eſt,ha-
bitus à ſeculo : quanquam oec habitus extraordinarius,ordinario vſui obſtrepit. Hoc ſint ti-
bi flores & inſerti & innexi,& in filo,& in ſcirpo,quod liberi, quod ſoluti: ſpectaculi ſcilicet,
& ſpiraculi res.Coronam ſi forte faſcem exiſtimas florum per ſeriem comprehenſorũ, vt plu
res ſemel portes,vt omoibus pariter vtaris:iam vero & in ſinum conde , ſi tanta mũditia eſt:
in lectulum ſparge,ſi tãta mollitia eſt:in poculũ crede,ſi tanta innocẽtia eſt. Tot modis frue-
re,quot & ſentis.Cæterum in capite quis ſapor floris?quis coronæ ſeoſus,niſi vinculi tantum?
Quia neq; color cernitur,oeq; odor ducitur,nec teoeritas commendatur.Tam contra natu-
B rã eſt florem capite ſectari,quàm cibũ aure,quàm ſooum nare.Omne autẽ quod contra oatu-
ram eſt,monſtri meretur ooiã penes omnes,penes nos vero etiam elogium ſacrilegij,in deũ
naturæ dominum & autorem. Quæres igitur dei legem , habens cõmuoem iſtam in publico
mundi,in oaturalibus tabulis,ad quas & Apoſtolus ſolet prouocare, vt cum in velamine fœ-
minæ,Nec natura vos,inquit,docet?Vt cum ad Romanos:Natura facere,dicens,Nationes ea
quæ ſunt legis:& legẽ naturalem ſuggerit,& naturam legalem. Sed & in priore epiſtola,natu
ralem vſum conditionis in nõ naturalem maſculos & fœminas inter ſe demutaſſe affirmans,
ex retributione erroris in vicẽ pœnæ , vtiq; naturali vſui patrocinatur . Ipſum deum ſecundũ
naturam prius nouimus,deum appellantes deorum,booum præſumentes,& iudicem inuocã-
C tes.Quæris,an conditioni eius fruendæ natura nobis debeat præire,ne illâ rapiamur , qua dei
æmulus vniuerſam cooditionem certis vſibus homini mãcipatam , cum ipſo homine corru-
pit.Vnde eam & Apoſtolus inuitam ait vanitati ſuccidiſſe, vanis plurimum vſibus, tum tur-
pibus,& iniuſtis,& impiis,ſubuerſam. Sicitaque & circa voluptates ſpectaculorum infamata
conditio eſt,ab eis,qui natura quidem omnia ſentiunt,ex quibus ſpectacula inſtruuntur,ſciẽ-
tia autem deficiuot.Illud quoque intellege,omnia à diabolo eſſe mutata.Sed & huic materiæ
propter ſuauiludios noſtros Græco quoque ſtilo ſatisfecimus.Proinde† dedecorati iſti agno
ſcant interim oaturæ autoritatem,commuois parentis nomine,qua homines,& propriæ re-
ligionis pignora,quà deum naturæ proximo colentes: atque ita, velut ex abundanti , cæteras
D quoque rationes diſpiciant , quæ ooſtro priuatim capiti coronamentis & quidem omnibus
interdicunt.Nam & vrgemur à communione naturalis diſciplinæ , conuerti ad proprietatẽ
Chriſtianæ totam iam defendeodam,per cæteras quoque ſpecies coronarum,quæ aliis vſibus
proſpectæ videntur,vt ex aliis ſubſtantiis ſtructæ: ne quia non ex floribus conſtant , quorum
vſum natura ſigoauit (vt ipſa hæc laurea militaris)non credantur admittere ſectæ interdi-
ctionem,quia euaſerint naturæ præſcriptionem . Video igitur & curioſius & plenius agendũ
ab origioibus vſque ad profectus & exceſſus rei . Literæ ad hoc ſeculares neceſſariæ . De ſuis
enim inſtrumentis ſecularia probari neceſſe eſt:quantulas attigi,credo ſufficient. Si fuerit ali
qua Pandora quam primam fœminarum memorat Heſiodus , hoc primum caput coronatũ
E eſt à Charitibus cum ab omoibus muneraretur:vnde Pandora.Nobis vero Moyſes Propheti-
cus non poeticus paſtor , principem fœminam Euam facilius pudenda foliis quàm tempora
floribus iocinctam,deſcribit.Nulla ergo Pandora.Sed & de mendacio erubeſcenda eſt coro-
næ origo.Iam nunc & de veritatibus ſuis.Certè eoim cæteros fuiſſe conſtat autores rei vel il
luminatores.Saturnum Pherecydes ante omnes refert coronatum , Iouẽ Diodorus poſt de-
uictos Titanas hoc munere à cæteris honoratum:Dat & Priapo tænias idem:& Ariadnæ ſer
tum ex auro & Indicis gemmis:Vulcani opus,Liberi munus:poſt & ſidus. Iunoni vitem Cal-
limachus induxit . Ita & Argis ſignum eius palmite redimituoi , ſubiecto pedibus eius corio
Leonino,inſultantem oſtentans oouercam de exuuiis vtriuſq; priuigni. Hercules nunc popu
lum capite præfert,nunc oleaſtrum,ounc apium.Habes Tragœdiam Cerberi,habes Pindarũ,
F atque Callimachum,qui & Apollinem memorat interfecto delphico dracone , lauream in-
duiſſe quà ſupplicem . Erant enim ſupplices coronarij apud veteres . Liberum , eundem apud
Aegyptios Oſirin,Harpocration induſtria hederatum argumentatur,quod hederæ natura ſit
cerebrum ab heluco defenſare . Sed & aliâs Liberum principem coronæ planè laureæ in qua
ex Indis triumphauit,etiam vulgus agnoſcit,cum dies in illum ſolennes Magnã appellat co-
ronam.Si & Leonis Aegyptij ſcripta euoluas, prima Iſis repertas ſpicas capite circumtulit, rẽ
magis ventris . Plura quærentibus omnia exhibebit præſtantiſſimus io hac quoque materia
commentator Claudius Saturninus.Nam eſt illius de Coronis liber,& origines,& cauſas, &
ſpecies,& ſolennitates earum ita ediſſerens,vt nullam gratiam floris , nullam lætitiam fron-
dis,oullum ceſpitem,aut palmitẽ,non alicui capiti inuenias conſecratũ.Quo ſatis inſtruamur

Flores
Res contra naturam
Nota monſtri
ſ
Elogium ſacrilegij
Tabulæ naturales
Lex naturalis
Natura legalis
Libri duo de ſpectaculis.
† aliàs, coronarij
Diſciplina naturalis
Laurea militaris
Literæ ſeculares
Heſiodus
Pherecydes
Diodorus Sic.
6
Callimach⁹.
Pindarus
Supplices olim erant coronati
Harpocration
Liber hederatus
Magna corona
Leo Aegyptius, ſcriptor
Claudius Saturninus

quàm alienum iudicare debeamus coronati capitis inſtitutionem, ab eis prolatam, & in eorũ G
deinceps honorem diſpenſatam, quos ſeculum deos credidit. Si enim mendacium diuinita-
tis diabolus operatur, in hac etiam ſpecie, à primordio mendax, ſine dubio & eos ipſe proſpe-
xerat, in quibus id mendaciom diuinitatis ageretur. Quale igitur habẽdum eſt apud homines
Candidati diaboli veri dei, quod à cãdidatis diaboli introductum, & ipſis à primordio dicatum eſt, quodq; iam
tunc idololatriæ initiabatur ab Idolis & in Idolis adhuc viuis? nõ quaſi aliquid ſit idolum, ſed
quoniam quæ idolis alij fiunt, ad dæmones pertinent. Porrò ſi quæ alij idolis faciunt, ad dæmo
nes pertinent, quanto magis quod ipſa ſibi idola fecerunt cũ adiuierent? Ipſi ſcilicet ſibi pro-
curauerunt dæmones, per eos in quibus eſurierant antequam procurauerant: Tene interim
hanc fidem, dum incurſum quæſtionis excutio. Iam enim audio dici, & alia multa ab eis pro- H
lata, quos ſeculum deos credidit: tamẽ in noſtris hodie vſibus, & in priſtinorum ſanctorum,
& in dei rebus, & in ipſo Chriſto deprehendi, non aliâs ſcilicet hominem functo quàm per
communia iſta inſtrumenta ex hibitionis humanæ. Planè ita ſit, nec antiquius adhuc in ori-
LITERAE ginem diſceptabo. Primus Mercurius literas enarrauerit, neceſſarias cõfitebor & commercij
rebus, & noſtris erga deum ſtudiis. Sed & ſi neruos idem in ſonum ſtrinxit, non negabo &
hoc ingenium cum ſanctis feciſſe & deo miniſtraſſe, audiens Dauid. Primus medelas Aeſcu-
7 lapius explorauerit: memini & Eſaiam Ezechiæ languenti aliqoid medicinale mandaſſe. Scit
& Paulus ſtomacho vinum modicum prodeſſe. Sed & Minerua prima molita ſit nauem: Vi-
debo nauigantem Ionam & Apoſtolos. Plus eſt quod & Chriſtus veſtietur: habebit etiam pe- I
nulam Paulus. Si & vniuſcuiuſque ſupellectilis & ſingulorum vaſculorum aliquem ex diis ſe-
Dij ſeculi culi autorem nominaris, agnoſcam neceſſe eſt & recumbentem in lectulo Chriſtum, & cum
peluem diſcipulorum pedibus offert, & cum aquam ex vrceo ingerit, & cum linteo circum-
Oſiris ſtringitur, propria Oſiridis veſte. Huiuſmodi quæſtioni ſic vbique reſpondeo, admittens qui-
dem vtenſilium communionem, ſed prouocans eam ad rationalium & irrationalium diſtin-
Paſſiuitas ctionem, quia † paſſibilitas fallit obumbrans corruptelam conditionis, quà ſubiecta eſt vani-
tati. Dicimus enim ea demum & noſtris, & ſuperiorum vſibus, & dei rebus, & ipſi Chriſto cõ-
petiſſe, quæ meras vtilitates, & certa ſubſidia, & honeſta ſolatia neceſſariis neceſſitatibus vitæ
humanæ procurent: vt ab ipſo deo inſpirata credantur propiore proſpectore, & inſtructore,
& oblectatore ſi forte hominis ſui. Quæ vero hunc ordinem exceſſerint, ea non conuenire K
vſibus noſtris, præſertim quæ propterea ſcilicet nec apud ſeculom, nec in dei rebus, nec in
conuerſationibus Chriſti recognoſci eſt. Quis denique Patriarches, quis prophetes, quis
Leuites, aut ſacerdos, aut ἄρχων, quis vel poſtea Apoſtolus, aut Euangelizator, aut Epiſco-
pus inuenitur coronatus? Puto nec ipſum dei templum, nec arca teſtamenti, nec tabernacu-
lum martyrij, nec altare, nec candelabrum: quibus vtique & in prima dedicationis ſolennita-
te, & in ſecunda reſtitutionis gratulatione competiſſet coronari ſi dignum deo eſſet. Atquin
ſi figuræ noſtræ fuerunt (nos enim ſumus & templa dei, & altaria, & luminaria, & vaſa)
hoc quoque figuratè portendebant, homines dei coronari non oportere. Imagini veritas re- L
ſpondere debebit. Sed forſitan oppones ipſum Chriſtum coronatum. Ad hoc breuiter inte-
rim audies. Sic & tu coronare, & licitum eſt. Tamen nec illam impietatis contumelioſæ co-
ronam populus conſciuit. Romanorum militum commẽtum fuit, ex vſu rei ſecularis, quem
Corona à Romanis militib. Chriſto impoſita populus dei nec publicæ vnquam lætitiæ, nec ingenitæ luxuriæ nomine admiſit, facilius cum
tympanis & tibiis & pſalteriis reuertens de captiuitate Babyloniæ, quàm cum coronis: &
poſt cibum & potum exurgens ad ludendum ſine coronis. Nam neque lætitiæ deſcriptio, ne-
que luxuriæ denotatio, de coronæ decore, aut dedecore tacuiſſet: adeo & Eſaias, Quando, in-
quit, cum tympanis & tibiis & pſalteriis bibunt vinum: dicturus eſſet etiam cum coronis, ſi
vnquam hic vſus fuiſſet & in dei rebus. Ita cum idcirco proponis deorum ſecularium com-
Dij ſeculares menta etiam apud deum deprehendi, vt inter hæc coronam quoque capitis communi vſui M
vindices, ipſe tibi iam præſcribis non habendum in communione vſus apud nos, quod nõ in-
ueniatur in rebus dei. Quid enim tam dignum deo quàm quod indignum idolo? Quid autem
8 tam dignum idolo, quàm quod & mortuo? Nam & mortuorum eſt ita coronari: vel quoniã
& ipſi idola ſtatim fiunt & habitu & cultu conſecrationis, quæ apud nos ſecunda idololatria
eſt. Igitur qui ſenſu careant, illorum erit proinde vti ea re, cuius ſenſu carerent æquè, ſi abuti
vellent, ſi ſenſu non carerent. Nulla vero diſtantia eſt abutendi, cum veritas ceſſat vtẽdi, ceſ-
ſante natura ſentiendi: quáve quis abutatur, cum non habeat qua vtatur. Nobis autem abuti
apud Apoſtolum non licet, facilius non vti docentẽ, niſi quod nec abutũtur qui nihil ſentiũt:
ſed vacat

A ſed vacat totum,& eſt ipſum quoque opus mortuum,quantum in idolis:viuum planè quan-
tum in dæmoniis,ad quæ pertinet ſuperſtitio.Idola Nationum,inquit Dauid, argentum & au
rum.Oculos habent,nec vident:nares habent,nec odorantur:manus,nec contrectabunt. Per
hæc enim floribus frui eſt.Quod ſi tales edicit futuros , qui idola fabricantur , tales iam ſunt
qui ſecundum idolorum ornatum quid vtuntur.Omnia munda mundis , ita & immunda o-
mnia immundis:nihil autem immundius idolis . Cæterum ſubſtantiæ mundæ vt dei res , &
hac ſua conditione communes vſui:ſed ipſius vſus adminiſtratio intereſt . Nam & ego mihi
gallinaceum macto,non minus quàm Aeſculapio Socrates:& ſi me odor alicuius loci offen- Arabiæ aliquid incendere
B derit,Arabiæ aliquid incendo,ſed non eodem ritu, nec eodem habitu , nec eodem apparatu,
quo agitur apud idola. Si enim verbo nudo conditio polluitur , vt Apoſtolus docet : Si quis Conditio, creatura, res condita
autem dixerit,hoc idolothytum eſt,non contigeris:multo magis cum habitu , & ritu, & ap-
paratu idolothytorum contaminatur.Ita & corona idolothytorum efficitur. Hoc enim ritu,
& habitu , & apparatu,idolis immolatur autoribus ſuis : quorum eo vel maxime proprius eſt
vſus ne in communionem poſſit admitti,quod in dei rebus non inuenitur . Propterea Apo-
ſtolus inclamat Fugite idololatriam.In omnem vtique & totam.Recogita ſyluam, & quan-
tæ latitant ſpinæ.Nihil dandum idolo,ſic nec ſumendum ab idolo. Si in idolio recumbere a-
lienum eſt à fide,quid in idoli habitu videri?Quæ communio Chriſti & Beliæ?& ideo fugite.
C Longum enim diuortium mandat ab idololatria, in nullo proximè agendum . Draco etiam
terrenus de longinquo non minus ſpiritu abſorbet alites . Ioannes : Filioli , inquit, cuſtodite
vos ab idolis:non iam ab idololatria quaſi ab officio,ſed ab idolis, id eſt ab ipſa effigie eorum.
Indignum enim vt imago dei viui , imago idoli & mortui fiat . Vſque adhuc proprietatem
iſtius habitus & ex originis cenſu,& ex ſuperſtitionis vſu idolis vendicamus , ex eo præterea, Cenſus originis
quod dum in rebus dei noſtri non refertur, magis magisq; illorum deputatur , in quorum &
antiquitatib.& ſolennitatibus,& officiis conuenitur.Ipſæ denique fores,ipſæ hoſtiæ & aræ,ip-
ſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorum ſacerdotalium co Collegia ſacerdotalia
ronas apud Claudium.Sed & illam inſtruximus diſtinctionem differentię rationalium & ir- Claudius
rationalium, eis occurrentem qui communionem in omnibus de quorundam exemplorum Saturninus
D occaſione defendunt.Ad hanc itaque partem cauſas iam ipſas coronarias inſpici supereſt, vt
dum oſtendimus extraneas,imò & contrarias diſciplinæ , nullam earum rationis patrocinio Cauſæ Coronariæ
fultam probemus,quod poſſet habitus eiuſmodi quoque communioni vindicari:ſicut & qui-
dam,quorum exempla nobis obiectantur. Etenim vt ipſam cauſam coronæ militaris aggre-
diar,puto prius conquirendum,an in totum Chriſtianis militia cōueniat. Quale eſt alioquin 9
de accidentibus retractare,cum præcedentibus culpa ſit?Credimus ne humanum ſacramen- An Chriſtianis militia cōueniat
tum diuino ſuperduci licere,& in alium dominum reſpondere poſt Chriſtum , & eierare pa-
trem ac matrem,& omnem proximum , quos & lex honorari & poſt deum diligi præcepit?
Hos & Euangelium ſolo Chriſto pluris non faciens,ſic quoque honorabit ? Licebit in gladio
E conuerſari,domino pronunciante gladio periturum,qui gladio fuerit vſus ? Et prælio opera-
bitur filius pacis,cui nec litigare conueniet?Et vincula & carcerem,& tormēta,ſupplicia ad-
miniſtrabit,nec ſuarum vltor iniuriarum ? Iam & ſtationes aut alij magis faciet quàm Chri-
ſto?aut & dominico die quando nec Chriſto? Et excubabit pro templis , quibus renunciauit? BELLVM
& cœnabit illic vbi Apoſtolo non placet?Et quos interdiu exorciſmis fugauit,noctibus defen
ſabit incumbens & requieſcens ſuper luncho,quo perfoſſum eſt latus Chriſti?Vexillum quo- Lunchus caſtrenſis vox
que portabit æmulum Chriſti?& ſignum poſtulabit à principe , qui iam à deo accepit ? Mor- ἀπὸ τῷ λόγχῃ
tuus etiam tuba inquietabitur æneatoris,qui excitari à tuba angeli expectat ? Et cremabitur ex Diſciplina
diſciplina caſtrenſi Chriſtianus cui cremare non licuit , cui Chriſtus merita ignis indulſit? caſtrenſis
F Quanta alia in delictis circumſpici poſſunt caſtrenſium munium,tranſgreſſioni interpretā- Caſtra lucis
da?Ipſum de caſtris lucis in caſtra tenebrarum nomen deferre, tranſgreſſio eſt. Planè ſi quos Eccleſia
militia præuentos fides poſterior inuenit,alia conditio eſt, vt illorum quos Ioannes admitte- Caſtra tenebrarum
bat ad lauacrum,vt Centurionum fideliſſimorum,quem Chriſtus probat,& quem Petrus ca- Paganiſmus
techizat:dum tamen ſuſcepta fide atque ſignata aut deſerendum ſtatim ſit , vt multis actum:
aut omnibus modis cauillandum,ne quid aduerſus deum cōmittatur,quæ nec ex militia per-
mittuntur:aut nouiſſime perpetiendum pro deo,quod æquè fides pagana condixit.Nec enim
delictorum impunitatem,aut martyriorum immunitatem militia promittet. Nuſquam Chri
ſtianus aliud eſt . Vnum Euangelium , & idem Ieſus , negaturus omnem negatorem & con-
feſſurus omnem confeſſorem dei : & ſaluam facturus animam pro nomine eius amiſſam,

perditurus autem de contrario aduerſus nomen eius lucri habitam. Apud hũc tam miles eſt, G
paganus fidelis:quàm paganus eſt,miles infidelis.Non admittit ſtatus fidei,allegationem ne-
ceſſitatis.Nulla eſt neceſſitas delinquendi,quibus vna eſt neceſſitas non delinquendi. Nam &
ad ſacrificandum & directo negandum, neceſſitate quis premitur tormentorum ſiue pœnarũ:
Neceſſitas tamen nec illi neceſſitati diſciplina conniuet : quia potior eſt neceſſitas timendæ negationis
10 & obeundi martyrij,quàm euadendæ paſſionis & implendi officij. Cæterum ſubuertit totam
Voluntas Fibulam laxare ſubſtantiam ſacramenti cauſatio eiuſmodi,vt etiam voluntariis delictis fibulam laxet. Nam
& voluntas poterat neceſſitas contendi,habens ſcilicet vnde cogatur. Vel ipſe hæc præſtru-
xerim & cæteras officialium coronarum cauſas, quibus familiariſſima iſta ducatio neceſſita-
tis:cum idcirco aut officia fugienda ſint,ne in delictis incidamus : aut & martyria toleranda H
ſint,vt officia rumpamus.De prima ſpecie quæſtionis etiam militiæ ipſius illicitæ, plura non
faciunt,vt ſecunda reddatur. Niſi omni ope expulero militiam, fruſtra iam de corona mili-
tari prouocarim. Puta denique licere militiam, vſque ad cauſam coronæ. Sed & de corona
prius dicam. Laurea iſta Apollini vel Libero ſacrata eſt. Illi vt deo telorum, huic vt deo
Claudius Saturninus triumphorum,ſic docet Claudius. Quanquam ex myrto ait milites redimiri ſolere. Veneris
enim myrtum matris Aeneæ,non laurum,etiam amiculæ Martis, per Iliam & Romulos Ro
mani. Sed ego Venerem non credo ex hac parte cum Marte Romanam, qua pellicis dolor
eſt.Quin & olea militiam coronari à Minerua,non ſolum artium ſed armorum quoque deæ:
& pacem cum Neptuno iniſſe,ex hac arbore coronatam. In his erit ſerti militaris ſuperſtitio I
Annua votorum nuncupatio vbique polluta, & polluens omnia,quæ iam pollnantur & cauſis. Ecce annua votorum nun-
cupatio quid videtur?Prima in principiis,ſecunda in Capitoliis. Accipe poſt loca, & verba,
Hunc tibi Iupiter bouem cornibus auro decoratis vouemus eſſe futurum. Cuius ſententiæ
vox eſt?vtique negationis. Etiam ſi tacet illic Chriſtianus ore, coronatus capite reſpondit.
Eadem Laurea in donatiui diſpenſatione denunciatur. Planè non gratuita idololatria, ali-
quibus aureis venditans Chriſtum,vt argenteis Iudas. Hoc erit : Non poteſtis deo ſeruire &
mammonæ:mammonæ manum tradere,& à deo abſiſtere. Hoc eſt reddere quæ ſunt Cæſaris
Cæſari,& quæ dei deo:nec hominem deo reddere,& denarium Cæſari auferre. Triumphi lau
hinc inde ambitur rea foliis ſtruitur. † hanc aduerbis lemniſcis, in oratur lamnulis, vnguentis delibuitur à la- K
chrymis coniugum & matrum, fortaſſe quorundam & Chriſtianorum : & apud Barbaros
enim Chriſtus.Qui hanc portauerit in capite cauſam, nónne & ipſe pugnauit? Eſt & alia mi-
Munifices litia regiarum familiarum. Nam & Caſtrenſes appellantur,munificæ & ipſæ ſolennium Cæ-
ſareanorum. Sed & tu proinde miles ac ſeruus alterius es:& ſi duorum, dei & Cæſaris, cer-
tè tunc non Cæſaris cum te deo debes,etiam in communibus credo potiori.Coronant & pu-
blicos ordines laureis publicæ cauſæ : Magiſtratus vero inſuper aureis, vt Athenis, vt Ro-
mæ.Præferuntur etiam illis etruſcæ. Hoc vocabulum eſt coronarum, quas gemmis & foliis
Tenſæ ex auro quercinis ob Iouem inſigneis, ad deducendas tenſas cum palmatis togis ſumunt.
11 Sunt & prouinciales aureæ,imaginum iam non virorum, capita maiora quærentes. Sed tui L
ordinis,& tui magiſtratus,& ipſum Curiæ nomen, Eccleſia eſt Chriſti. illius es, conſcriptus
Purpuræ. Latus clauus. in libris vitæ.illic Purpuræ tuæ,ſanguis domini: & clauus latus in cruce ipſius. illic ſecuris ad
caudices arboris poſita. illic virga ex radice Ieſſe. Viderint & publici equi cum coronis ſuis.
Securis. Virga. Dominus tuus,vbi ſecundum ſcripturam Hieruſalem ingredi voluit, nec aſinum habuit pri-
uatum.Iſti in curribus,& iſti in equis,nos autem in nomine domini dei noſtri inuocabimus.
Romã ſignificat, adhuc gentilem Ab ipſo incolatu Babylonis illius in Apocalypſi Ioannis ſubmouemur,nedum à ſuggeſtu. Co
ronatur & vulgus nunc ex Principalium proprietatum exultatione, nunc ex municipalium
ſolennitatum proprietate:& eſt omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix. Sed tu peregrinus es
mundi huius, ciuis ſupernæ Hieruſalem. Noſter, inquit, municipatus in cœlis. Habes tuos
Cẽſus.Faſti cenſus, tuos Faſtos, nihil tibi cum gaudiis ſeculi, imo contrarium debes. Seculum enim M
gaudebit,vos vero lugebitis.Et puto,felices, ait, lugentes, non coronatos. Coronant & nu-
ptiæ ſponſos:& ideo non nubimus ethnicis,ne nos ad idololatriam vſque deducant,à qua a-
pud illos nuptiæ incipiunt.Habes legem à patriarchis quidem, habes Apoſtolum in domino
nubere iubentem. Coronat & libertas ſecularis. Sed tu iam redemptus es à Chriſto, & qui-
dem magno.Seruum alienum, quomodo ſeculum manumittet? Et ſi libertas videtur, ſed &
Omnia imaginaria in ſeculo,& nihil veri ſeruitus videbatur. Omnia imaginaria in ſeculo, & nihil veri. Nam & tunc liber homini e-
ras redemptus à Chriſto : & nunc ſeruus es Chriſti, licet manumiſſus ab homine. Si veram
putes ſeculi libertatem,vt & coronam conſignes, rediſti in ſeruitutem hominis, quam putas
libertatem:

A libertatem:amiſiſti libertatem Chriſti,quam putas ſeruitutem.Nunquid & Agoniſticæ cauſæ
diſputabuntur,quas ſtatim tituli ſui damnāt, & ſacras & funebres ſcilicet. hoc enim ſupereſt
vt Olympius Iupiter,& Nemæus Hercules, & miſellus Archemorus , & Antinous infelix in — Iupiter O-
Chriſtiano coronentur,vt ipſe ſpectaculum fiat,quod ſpectare non debeat.Vniuerſas (vt ar- — lympius.
bitror)cauſas enumeramus,nec vlla nobiſcum eſt:omnes alienæ,prophanæ, illicitæ, ſemel iā — Hercules Nemæus.
in ſacramenti tentatione eieratæ . Hæ enim erant pompæ diaboli & angelorum eius , officia — Archemor⁹
ſeculi,honores,ſolēnitates poſtulatrices,falſa vota,humana ſeruitia,laudes vanæ, gloriæ tur- — miſellus.
pes:& in omnib.iſtis idololatria in ſolo quoque cēſu coronarum , quibus omnia iſta redimi- — Antinous infelix.
B ta ſunt.Præfabitur quidem Claudius etiam cœlum ſyderibus apud Homeri carmina corona- — Renunciare diabolo
tum,certè à deo,certe homini : igitur & homo ipſe à deo coronandus eſt . Cæterum à ſeculo — & pompis
coronantur & lupanaria,& latrinæ,& piſtrina,& carcer,& ludus,& ipſa amphitheatra, & ip — eius.
ſa ſpoliaria,ipſęq; libitinæ.Quàm ſacer ſanctus,quanque honeſtus ac mundus ſit habitus iſte,
noli de vno poetico cœlo,ſed de totius mundi cōmerciis æſtimare. At enim Chriſtianus nec — 12
ianuam ſuam laureis infamabit, ſi norit quantos deos etiam hoſtiis diabolus affinxerit , Ianū — Ianus.
à ianua,Limentinum à limine,Forculum & Cardam à foribus & cardinibus, & apud Græcos — Limētinus. Forculus.
Thyræum Apollinem,& Antelios dæmones:tanto abeſt vt capiti ſuo manus inferat idolola- — Carda. Thyræus
triæ,imo iam dixerim Chriſto,ſiquidem viri caput Chriſtus eſt,tam liberum quàm & Chri- — Apollo.
C ſtus,ne velamento quidem obnoxium,nedum obligamēto. Porrò & quod obnoxium eſt ve- — Antelij dæmones.
lamento caput fœminæ,iam hoc ipſo occupatum non vacat etiam obligamento . Habet hu-
militatis ſuæ ſarcinam.Si nudo capite videri non debet propter angelos, multo magis coro-
nato:fortaſſe tunc illo coronato ſcandalizauerit.Quid enim eſt capite fœminę corona,quàm
formæ lena,quàm ſumma laſciuiæ nota,extrema negatio verecūdiæ,conflatio illecebrę:Pro-
pterea non coronabitur operoſius mulier ex Apoſtoli proſpectu, vt nec crinium artificio co
ronetur.Qui tamen & viri caput eſt,& fœminæ facies,vt eccleſiæ , Chriſtus Ieſus, quale, oro — Corona
te,ſertum pro vtroque ſexu ſubiit:ex ſpinis opinor & tribulis,in figuram delictorum, quæ no — Chriſti ſpinea.
bis protulit terra carnis,abſtulit autem virtus crucis, omnes aculeos mortis in Dominici ca
D pitis tolerantia obtundens.Certe præter figuram contumelia in promptu eſt, & turpitudo &
dedecoratio,& his implexa ſæuitia , quæ tunc Domini tempora & fœdauerunt & lancinaue-
runt:vti tu nunc laurea & myrto,& olea,& illuſtriore quaque frōde , & quod magis vſui eſt,
centenariis quoque roſis ex horto Midæ lectis,& vtriſque liliis,& omnibus violis coroneris,
etiam gemmis forſitan & auro:vt & illam Chriſti coronam æmuleris quæ poſtea ei obuenit: — 13
quia & fauos poſt fella guſtauit , nec ante rex gloriæ à cœleſtibus ſalutatus eſt , quàm rex Iu- — Fauos poſt
dæorum proſcriptus in crucem,minoratus primo à patre modicum quid citra angelos,& ita — fella guſtare
gloria & honore coronatus.Si ob hæc caput ei tuum debes,tale ſi forte ei repende , quale ſuū
pro tuo obtulit:aut nec floribus coroneris,ſi ſpinis non potes:quia non floribus potes . Serua
E deo rem ſuam inattaminatam.Ille eam ſi volet,coronabit.Imò & vult. Denique inuitat. Qui — Apoc.3.
vicerit,inquit,dabo ei coronam vitæ.Eſto & tu fidelis,ad mortem: decerta & tu bonum ago-
nem,cuius coronam & Apoſtolus repoſitam ſibi merito confidit . Accipit & angelus victo- — Apoc.6.
riæ coronam procedens in candido equo,vt vinceret. Et alius Iridis ambitu ornatur cœleſti. — Apoc.10.
Protoſedent & Presbyteri coronati : eodemq; auro & ipſe filius hominis ſupra nubem micat. — Apoc.4.
Si tales imagines in viſione , quales veritates in repræſentatione ? Illas aſpice , illas odorare.
Quid caput ſtrophiolo aut dracontario damnas,diademati deſtinatū?Nam & reges nos deo — Strophiolū.
& patri ſuo fecit Chriſtus Ieſus.Quid tibi cum flore morituro?Habes florem ex virga Ieſſe,ſu — Dracōtariū.
per quem tota diuini ſpiritus gratia requieuit,florem incorruptum,immarceſcibilem,ſempi-
ternum:quem & bonus miles eligendo,in cœleſti dignatione , ordinatione profecit . Erube-
F ſcite Romani commilitones eius , iam non ab ipſo iudicandi , ſed ab aliquo Mithræ milite.
Qui cum initiatur in ſpelæo in caſtris vere tenebrarum, coronā interpoſito gladio ſibi obla- — Mithræ miles
tam quaſi mimum martyrij,dehinc capiti ſuo accommodatam,monetur obuia manu capite
depellere,& in humerum ſi forte trāſferre,dicens Mithram eſſe coronam ſuam.Atque exin-
de nunquàm coronatur:id quod in ſignum habet ad probationem ſui, ſicubi tētatus fuerit de
ſacramento:ſtatimq; creditur Mithræ miles,ſi deiecerit coronam,ſi eam in deo ſuo eſſe dixe-
rit.Agnoſcamus ingenia diaboli,idcirco quædam de diuinis affectantis,vt nos de ſuorum fi-
de confundat & iudicet.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

CHriſtianam religionem iam feliciter naſcentem ethnici uariis modis conati ſunt opprimere, nullum G
perſecutionis genus omittentes. Proſcribebantur paßim Chriſtiani, deportabãtur, necabãtur. De-
latoribus etiã erant conſtituta præmia. adeo nihil nõ ab impiis tẽtatum eſt, ut uera pietas extirpa-
retur. Porro mira tum flagrabat inter Chriſtianos charitas. Si qui fuiſſent igitur in carcerem cõie-
cti propter Chriſtiani nominis profeſſionem, quod accidebat cottidie, ſtatim aderant qui uinctos conſolaren-
tur. præterea cibos mittebant. Quod ſi non admitterentur à cuſtodibus ad colloquium, aut alioqui uenire non
liceret, mittebant libellos conſolatorios. Qualis eſt hic Tertulliani libellus, quo martyrum animos confirmat,
Deſignati martyres — quos alij mißis cibariis paſcebãt. Exhortatur autem futuros martyras, quos ipſe eleganter deſignatos uocat,
quemadmodum deſignatos Conſules dicimus, quos uulgus electos appellat: exhortatur, inquam, ut alacres in
Chriſtianiſmo & gratia dei perſeuerent, quam tantiſper ſint retenturi, donec patientiam & pacem coluerint.
Deinde carcerem cum mundo committit, & cõmoda carceris explicat, Mox adhortatur, ut ſpiritu conſtantes H
ſint & firmi: nihilo deiectiores animo, quod Chriſtus aliquãdo dixerit, infirmam eſſe carnem, quando idẽ præ-
miſit, Spiritum promptum exiſtere. Poſtremo gentilium exempla commemorat, ob uanam duntaxat gloriam,
etiam ultima paſſorum. Erant autem inter captiuos iſtos Chriſtianos & fœminæ, quas ſeorſim cõpellat benedi
ctas uocans. Haud aliter ſanctißimus martyr Cyprianus in opuſculis ſuis nuſquam non martyres magni fa-
cit, prædicat atque extollit, uerum etiam quoſdam libellos huic rei dicauit, ut illum, ad Fortunatum cui titulus
de exhortatione martyrij, Vt epiſtolam illam ad Syagrium & Rogatianum ac cæteros in carcere detentos,
quam pro ſe quia uenire non queat ad aures & oculos eorum uicariam mittere ſe ſcribit, gratulans & exhor-
tans pariter ut in confeßione cœleſtis gloriæ fortes & ſtabiles perſeuerent: ut illam ad Moſen & Maximũ Ce
lerino perferente, Et illam ad martyres & confeſſores, cuius initium, Exulto lætus, Item illam quam exul ipſe
nominis cauſa, ad martyres partim in clauſtris & uinculis partim in metallis conſtitutos dedit, cuius initium, I
Gloria quidem ueſtra poſcebat. Porrò autem non iis ſolum martyrum appellationem accõmodabat ea ætas qui
iam toleratis ſuppliciis pro Chriſto mortem obierant, ſed & illis qui in confeßione nihil tormentorum atroci-
tate moti firmiter perſtiterãt, etiam ſi adhuc in carcere detinerentur, de quibus intelligit Cyprianus quũ ſcri-
bit, Fecerũt ad nos de quibuſdam beati martyres literas. Item, ſi qui libello à martyribus accepto de ſeculo ex-
cederent. Sicq; nõ modo Cyprianus martyres appellare ſolet ſed & Tertullianus hoc loco, uerum ſcite addit,
deſignati. Quin eos etiam hoc nomine ſolitos uocari indicat qui dimißi fuiſſent, ut quum de Valentino inquit,
ſed alium ex martyrij prærogatiua loci potitum indignatus. & de Praxea, inſuper de iactatione martyrij in-
flatus, ob ſolum & ſimplex & breue carceris tædium. Nec aliter Cyprianus dixit in epiſtola qua Celerinum in
ordinem cleri ſignificat aſcitum, Commeatum dãdo nobis confeſſoribus ſuis & martyribus glorioſis. Vbi cõ-
meatum accipit pro liberatione & dilatione qua uita captiuo & mori parato conceditur. Equidem in ſanctis K
quibuſdam, ut ipſe alibi ſcribit, nequaquã minor fuit confeßionis uirtus, ſine teſtimonio paßionis. Neque enim
in confeſſoribus Chriſti dilata martyria meritum cõfeßionis minuere, ſed magnalia diuinæ protectionis oſtẽ-
dere, docet ad Lucium Pont. Romanum ſcribens. Confeſſorũ nomen in iſta ſignificatione quam expoſuimus Cy
priano familiare, recentior ætas etiã nec carcerem nec tormẽta perpeßis attribuit. Ille uero ad Moſen & Ma
ximum presbyteros ſcribens, Beatum, inquit facit prima & una confeßio. Vos totiens confitemini quotiẽs ro-
gati ut de carcere recedatis, carcerem fide & uirtute præeligitis.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 Inter alimenta carnis.) Hoc eſt quod inferius dicet, Imo, inquit & quæ iuſta ſunt caro non amittit per cu-
rã Eccleſiæ & agapen fratrum. Sane diuus Cyprianus epiſtola ſexta libri tertij admonet presbyteros & dia- L
conos ut glorioſa uoce domino confeßis & in carcere cõſtitutis omnis diligẽtia præbeatur. Ibidem mox Ter-
tullum quendã ab hoc pio officio laudat, quod uidelicet circa curã corporũ captiuis Chriſtianis nõ deſit. Be
nedicti martyres.) Benedicti id eſt laudandi. Hoc epitheto martyres ornat Tertullianus, Vt paulo poſt, In pri
mis ergo benedicti. Et infra ad mulieres, Proinde uos benedictæ. Quod Eleutherio Pont. Rom. & martyri iã
defuncto ſuperius etiã attribuit. Cyprianus fortißimos & beatißimos ſubinde uocare ſolet, Quodam loco for
tißimos & fidelißimos. Deſignati.) Deſignati id eſt futuri martyres. Metaphora ab electis magiſtratibus
ſumpta, qui deſignari dicũtur quũ eliguntur. Suetonius in uita Claudij Cæſaris in fine, Nã & quũ Cõſules de-
ſignaret, neminẽ, ultra mẽſem quo obiit, deſignauit. Porrò quos hic alloquitur Tertullianus nondũ martyriũ
tulerãt ſiue fecerant ut Cyprianus loquitur, ſed expectabãt, ut eſt apud eundẽ, quotidie læti profectionis ſuæ
ſalutarẽ diẽ, & iam iamq; de ſeculo receſſuri ad martyrũ munera & domicilia diuina properabant. Et do-
mina mater eccleſia.) Obſerua q, matrem eccleſiã pulchrè dominã uocat. De uberibus ſuis.) Nã præceßit, M
mater. Significat aũt theſauros Eccleſiæ. Et ſingula fratres de operibus ſuis propriis.) Docet enim Paulus
ad Epheſios ſcribens, etiã propriis manibus laborandũ ut habeas quod indigenti cõmunices. Ergo piſtor panẽ
mißitabat, calcearius calceos, telã textor. hanc fullo gratis curabat, cõſuebat ueſtiarius. Alius pecuniã mitte-
bat diurno labore collectã. Nec tantus ego ſum, ut uos alloquar.) Vide quantũ priſci martyribus tribue-
rint. Gladiatores perfectißimos.) Gladiatores ſunt qui gladiis pugnãt. Inter hos erãt, Retiarij, Secutores,
Mirmillones, Hoplomachi, Thraces. Quorũ aliquot interdũ paria producebantur in ſpectaculis. Nõ tantũ
magiſtri.) Hi laniſtæ uocabãtur, qui huiuſmodi gladiatorũ familiam domi alebant inſtituebantq; ex mancipiis
redemptis conſtantem. Et præpoſiti ſui.) Militaris officij uocabulum fuit Præpoſitus ſub poſterioribus
impp. Vnde in Notitia Occidentis legimus. Præpoſitos Theſaurorum, Præpoſitos argentariorum, Præpoſitos
Baſtaga-

A Baſtagarum, Præpoſitum rei priuatæ, Præpoſitos militum & equitum, & apud Mag. Caßiodorum, Præpoſitũ
Galliarum, ut & in adminiſtratione ciuili Præpoſitum calcis. Hoc nomen in gentilium officiis uſitatum Chri-
ſtiani, ceu multa alia, libenter uſurpant. Cyprianus in epiſtola quadam ad martyres, Et à præpoſitis ſuis, in-
quit, nec carcere nec metallis ſeparata. Item aduerſus Demetrianum, Præpoſitus illic agnoſcitur, & timetur
quem non ſententia diuina conſtituit, ſed in quem factio perdita & nocens caterna conſentit. *De ipſo popu
lo dictata ſuggeſta.)* Dictata non ſolum ludi magiſtrorum ſunt literas docentium. Sic & Suetonius in uita Iu-
lij Cæſaris, de gladiatoribus loquens, Tyrones, inquit, neque in ludo neque per laniſtas, ſed in domibus per e-
quites Romanos ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat, precibus enitens, quod epiſtolis eius o-
ſtenditur, ut diſciplinam ſingulorum ſuſciperent, ipſiq; dictata exercentibus darent. Et Iuuenalis, Donec per-
B agat dictata magiſtri Omnia. *Nolite contriſtare ſpiritũ ſanctum.)* Alludit ad locũ Pauli ad Epheſios quar-
to cap. *Defectionibus.)* Malim referre ad penuriam rerum quàm ad inconſtantiam qua à propoſito deſci- 2
ſcitur. Sic Cyprianus aduerſus Demetrianum, Vt nemo mirari debeat ſingula in mundo cœpiſſe deficere, quũ
totus ipſe iam mundus in defectione ſit & in fine. *Et in ima ſua deliteſcat.)* Non diſsimilis ſententia eſt ei
quæ in Valentinianis legitur, Abſcondat itaque ſe ſerpens quantum poteſt, totamq; prudentiam in latebrarũ
ambagibus torqueat, alte habitet, in cæca detrudatur, Et reliqua. *Vt nos committat.)* Sæpe iam diximus
cõmittendi uerbum ad contentionem & certamen referri, unde gladiatores propriè cõmittuntur. Metapho-
ricos Iuuenalis, Committit uates. Cyprianus epiſtola xiiij. libri tertij, Et glorioſos ſeruos dei cum dei ſacer-
dote committunt. *A martyribus in carcere exorare conſueuerunt.)* Alludit ad conſuetudinem eius tempo
ris quæ etiam ætate Cypriani in uſu fuit, quemadmodum ex eius uiri ſcriptis colligitur, Siquidem Lapſi id eſt
C qui ſacrificauerant idolis, aut neceßitatem ſacrificandi pecunia apud magiſtratum redemerant accepta ſecu-
ritatis ſyngrapha, quo reciperentur in eccleſiam ante confeßionem oxhomologeſinq; & pœnitẽtiam ante im-
poſitionem manus epiſcopi & cleri, ſolebant à martyribus & cõfeſſoribus in carcere conſtitutis libellum ex-
torquere deprecatorium per quem in eccleſiam recipi iuberentur. Sic enim lapſi quidam importunis precibus
martyres & confeſſores fatigabant corrumpebantq;. Vocabãt autem ueteres Dare pacem, recipere in ius cõ-
municationis. In hunc igitur ſenſum accipi debet quod hic Tertullianus ſcribit, Quam pacem quidam in eccle-
ſia non habentes. Item, ut ſi forte & aliis præſtare poßitis. Vide quanta fuerit olim martyrum etiam dum ui-
uẽtium autoritas. Sanè Cyprianus epiſtola XV lib. tertij, in libello quorundam martyrum pro lapſis ſcripto
hoc inſertum paulo incautius fuiſſe teſtatur, Communicet ille cum ſuis. Nam addi debebat qui nam ſui. Proinde
idem ſanctißimus uir ſcribit ſub anteceſſoribus ſuis id ſemper obſeruatum, ut Diaconi ad carcerem cõmeantes
D martyrum deſyderia conſiliis ſuis & ſcripturarũ præceptis gubernarent: his enim illic uerbis utitur. *Quo-
uſque & parentes ueſtri.)* Parentum uocabulo, ni fallor, quoſlibet cognatos intelligit, quemadmodum & ho
die uulgus Italorum & Gallorum loquitur. *Exiſſe nos è carcere, quàm in carcerem introiſſe intelligemus.)*
Simili ſermonis ſchemate uſus eſt in Valentinianis, Vbi ſuperindui potuit, quàm deſpoliari. Inſpice quod illic
annotauimus. Fauſtus Manichæus apud Aur. Auguſtinũ, Ex Iordane nobis erit factus Ieſus dei filius, quàm na-
tus ex utero mulieris. Ammian. Marcellinus li. XXVII. de ingratitudine populi in Symmachũ præfectũ urbi
ſub Valentiniano & Gratiano Aug. loquens, Quidam plebeius, inquit, finxerat illum dixiſſe ſine indice ullo
uel teſte, libenter ſe uino proprio calcarias extincturum, quàm id uenditurum pretiis quibus ſperabatur. Item
alibi. Ambroſius in lib. de uiduis, Vitem facilius tondere quàm premere. Tametſi aduerbium magis quod præ-
cedit, hic repeti poteſt: id quod in hoc ſcriptore nouum nõ eſt, ut in præcedentibus plus ſemel monuimus. *Iu-
E dicia deniq; non Proconſulis, ſed dei ſuſtinet.)* Ex hoc loco licet animaduertere martyres iſtos ad quos ſcri-
bit Tertullianus, uel in ipſa Carthagine uel aliquo oppido uicino captiuos fuiſſe detentos, certè in prouincia
Carthaginenſi. Nã Carthagine Procõſulem fuiſſe declarat Pontius diaconus in uita diui Cypriani martyris,
quum inquit, Deniq; comprehenſus à miniſtris Paterni Procõſulis Carthaginenſis. Et, Paternus Proconſul di-
xit. Item, Galerius Procõſul dixit. Is mortuo Paterno ſucceſſerat. Eratq; Procõſulũ magiſtratus olim annuus.
Vnde illud Cypriani, Eant, inquit, nunc magiſtratus & Conſules ſiue Proconſules annuæ dignitatis inſigni-
bus & duodecim faſcibus gloriẽtur. Neminẽ uero lateat adminiſtrationes prouinciarũ ſubinde mutatas fuiſ-
ſe pro libidine Cæſarum. Equidem in libro cui titulus Notitia Occidentis, nominatim fit mentio Proconſulis
Aphricæ ſub cuius diſpoſitione fuerit Prouincia, Cõſularis & Legati eius duo. Is, ut uidetur, apud Carthagi-
nẽ tanquam metropolim habitabat. Vnde & Carthaginenſis Aphrica dicitur eodẽ libro. *Habet tenebras,
F ſed lumen eſtis ipſi.)* Cyprianus ad martyres de carcere. O beatum carcerem, inquit, quẽ illuſtrauit ueſtra præ-
ſentia. O beatum carcerem qui homines dei mittit ad cœlum. O tenebras lucidiores ſole ipſo & luce hac mundi
clariores, ubi modo conſtituta ſunt dei templa & ſanctificata diuinis confeßionibus membra noſtra: Et alibi,
Illuminabat mundum ſol oriens & luna decurrens, ſed nobis idem qui ſolem fecit & lunam, maius in carcere
lumen fuit, & in corde ac mentibus noſtris Chriſti claritudo reſplendens, horribiles carceris atq; funeſtas pœ-
nalis loci tenebras æterna illa & candida luce radiauit. *Triſte illic expirat.)* Triſte id eſt res triſtis gra-
ueolentia uidelicet illic expirat. ſi accipias uerbũ expirat ut ſit abſolutũ. *Sed nos eſtis de iudicibus ipſis iu-
dicaturi.)* Alludit ad illud quod legitur Sapientiæ cap. III. Iudicabunt Nationes, & dominabuntur populis.

Chriſtianus etiã extra carcerẽ ſeculo renunciauit.) Veriſsima enim eſt Cypriani ſentẽtia in de habitu uir-
ginũ, Cæterum quæcunq; terrena ſunt, in ſeculo accepta, & hic cũ ſeculo remanſura, tã cõtemni debent q̃ mũ-
dus ipſe contẽnitur, cuius põpis & delitiis iam tũc renunciauimus quũ meliore trãſgreſſu ad dominũ uenimus.

Conuerſationem ſeculi & carceris.) Hoc uocabulo etiam in ſuperioribus utitur. Vtitur & Cyprianus. G
Si nos plus.) Emendauimus ex Gorzienſi, ſi nõ plus in carcere ſpiritus acquirit, quàm caro amittit. Si ac-
quirit, pro An acquirat. Similem locutionem habes in Apologetico, Conſtet igitur prius, ſi iſti, quibus ſacrifi-
catur, ſalutem Imperatoribus uel cuilibet homini impertiri poſſunt. Pro, An iſti poßint. *Per curam Eccle-
ſiæ.)* Nam ut in initio huius libelli indicauimus ex Cypriano, erant diaconi qui martyribus in carcere neceſ-
ſaria ſubminiſtrabant, & mentes eorum Euangelicis documentis conſolabantur corroborabantq́;. *Et inſu-
per quæ ſemper utilia fidei, ſpiritus adipiſcitur.)* Veteres non ſolum externam curam corporibus martyrum
impendebant, ſed & ſpiritum eorum & ſanctum animi propoſitum precibus adiuuabant, quum publicè in ſa-
crificio, quam nos hodie miſſam dicimus, tum priuatim in ſeceſſu deum comprecantes. Sic enim diuus Cypria-
nus ad confeſſores & martyres captiuos ſcribit, Et nos quidem, inquit, ueſtri diebus ac noctibus memores, & H
quãdo in ſacrificiis precem cum pluribus facimus, & quum in ſeceſſu priuatis precibus oramus, coronis ac lau-
dibus ueſtris plenam domini fauentiam poſtulamus. Hactenus ille. Verum enimuero ut adhuc in carne conſti-
tuti martyres ueteribus illis Chriſtianis curæ erant, ſic nec defunctos negligebant. Diebus enim quibus exceſ-
ſerant commemorationes eorum inter memorias martyrũ celebrabant, nec id ſemel ſed ſingulis quibuſque an-
nis factitabant, quum uidelicet is dies recurriſſet, aut ſtatum commemorãdarum paßionum tempus aduenisſet.
Hoc nos docet ſanctißimus Cyprianus epiſtola ſexta libri tertij in hunc modum ſcribens, Denique & dies eo-
rum, inquit, quibus excedunt annotate, ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare poſ-
ſimus. Quamq́; Tertullus fidelißimus & deuotißimus frater noſter inter cætera ſolicitudinem & curam ſuam
cum fratribus in omni obſequio operationis impartit, qui nec illic circa curam corporum deeſt (ſic enim eã pe-
riodum legendam arbitror) ſcribat ac ſignificet mihi dies quibus in carcere beati fratres noſtri ad immortali-
tatem glorioſæ mortis exitu tranſeunt, ut & celebrentur hic à uobis Oblationes & Sacrificia ob commemo- I
rationes eorum. quæ cito uobiſcum domino proſperante celebrabimus. Rurſum epiſtola V. libri quarti hoc idem
atteſtatur, Sacrificia pro eis, inquit, ſemper, ut meminiſtis, offerimus quoties martyrum paßiones & dies an-
niuerſaria commemoratione celebramus. Hæc ille. Cæterũ quod dicit ſacrificia pro martyribus offerri ſic ac-
cipiendum, ni fallor, ut Pro eis idem ualeat quod pro commemoratione eorum (nam id prioris loci mox citati
uerba aperte continent.) *Veluti paßione ſiue commemoratione paßionis occaſionem oblationibus & ſacri-
ficiis dante.* Quæ res inde nata uidetur, quod in ſacrificio iuxta ritum ueteris eccleſiæ (quemadmodum in an-
notationibus libri de corona militis ex Magno Dionyſio obiter indicauimus) poſt ſymbolum decantatum &
mutuam pacis conſalutationem nomina piè defunctorum conſcripta in ſcheda, quam in altari ponebant, recita-
bantur non ſine laude & præconio uirtutum quæ in uiuentibus eluxerãt. Quo honore, bone deus, qui dignio- K
res quàm qui pro Chriſto ſanguinem ſuum fudiſſent? Hanc eccleſiæ conſuetudinẽ indicat Aur. Auguſtinus libro
de Virginitate, Perhibet enim, inquit, præclarißimum teſtimonium eccleſiaſtica autoritas, in qua fidelibus no-
tum eſt, quo loco Martyres, & quo defunctæ Sanctimoniales ad altaris ſacramenta recitentur. Hactenus ille.
Gratulatoriæ ergo preces erant potius, quibus quum deo gratias agebant qui martyribus eam gratiã & tan-
tum dignationis contuliſſet: tũ ſimile donum cœlitus ſibi dari concordibus uotis flagitabant. ceu adhuc canit ec-
cleſia, Gaudeamus in domino, & reliqua. Id confirmat idẽ Aur. Auguſtinus tractatu 84 in Euangeliũ Ioãnis,
de martyribus & altari diſputãs, his uerbis. Ideo quippe ad ipſam, inquit, menſam non ſic eos cõmemoramus,
quemadmodum alios qui in pace requieſcunt, ut etiam pro eis oremus, ſed magis ut orent ipſi pro nobis, ut eo-
rum ueſtigiis adhæreamus. Hæc Auguſtinus. Aliter pro lapſis qui iam recõciliati eſſent, offerebatur, qui poſt
confeßionem criminis, & factam pœnitẽtiam exhomologeſinq́; finitam, poſt manus impoſitionem epiſcopi & L
cleri, hoc cõſequebantur ut facta pro eis oblatione & precatione, Euchariſtiã acciperent. Id ea ætas etiam no-
tabat offerre nomen alicuius, fortaſſe quod eius nomẽ recitaretur commendandum communibus eccleſiæ pre-
cibus, deſcriptum in ſcheda atq; in altari poſitum. Quod monere libuit, ut locum Cypriani intelligas in epiſto-
la XIIII tertij libri, quum dicit, Ad cõmunicationem admittuntur, & offertur nomen eorum. Porrò huiuſmodi
memoriæ martyrum ſiue commemorationes pepererunt nobis poſtea feſtos dies pleroſque quibus hodie Chri-
ſtiani feriantur. Sane ipſum Cõmemorationis uocabulum eccleſia retinuit ſacrificiis noſtris nõ ignotum. *Et
agapen fratrum.)* Intelligit eleemoſynam quod ex charitate cum egẽte debeat fieri cõmunicatio. Hinc legi-
mus apud Cyprianum libro tertio ad Quirinum, Agapen & dilectionem fraternam, religioſe & firmiter ex-
ercendam. Vtitur Latino uocabulo Tertullianus aduerſus Marcionẽ libro primo, De alienis bonis, inquit, ob
alium deũ nomine eleemoſynæ & dilectionis operatur. Hieronymus ad Euſtochium, loquens de illis qui laudẽ
humanam eleemoſynis largiendis uenantur, Quum manum, inquit, egenti porrexerint, buccinant. quũ ad aga- M
pen uocauerint, præco conducitur. Huiuſmodi agapen Germani Spendã uocant. Erat & cœnæ genus pro pau-
peribus refocillandis, qualis apud gentiles ſportula, à qua ſportulantes fratres dixit Cyprianus nouo uerbo.
Tertullianus Apologetici cap. XXXIX. Cœna noſtra, inquit, de nomine rationẽ ſuã oſtẽdit. Vocatur aga-
pe, id quod dilectio penes Græcos eſt. quantiſcunq; ſumptibus conſtet, lucrũ eſt pietatis nomine facere ſumptũ.
Siquidẽ inopes quoſq; refrigerio iſto iuuamus. Et reliqua. Porro fratrũ nomine Chriſtianos intelligi ſæpe iam
monuimus. Tertullianus in Apologetici capite mox citato de Chriſtianis loquẽs, Quãto dignius, ĩquit, fratres
& dicuntur & habentur, qui unũ patrem deũ agnouerunt, qui unũ ſpiritũ biberunt ſanctitatis, qui de uno ute-
ro ignorantiæ eiuſdẽ ad unã lucẽ expirauerint ueritatis. Vnde fraternitas pro collegio fratrum ſiue eccleſia
Cypriano, Hierony. Ambr. *Nec uides alienos deos.)* Nam ætate Tertulliani paganiſmus adhuc florebat.

Non ſo-

A Non ſolennes Nationum dies.) *Solennitates uocat in de Corona militis. Officia ſeculi, inquit, honores, ſo*
lennitates, poſtularitates, falſa nota. Non nidoribus ſpurcis uerberaris.) *In Solennibus enim Cæſarum,*
Gentiles, ut eſt in Apologetico, focos & choros in publicum educebant, uicatim epulabantur, ciuitatem ta-
bernæ habitu abolefaciebant. Huc facit quod ad uxorem libro ſecundo de diſpari coniugio loquens, ubi uide-
licet mulier Chriſtiana gentili marito nupta eſt, Moratur, inquit, dei ancilla cum Larib. alienis: Et inter illos,
omnibus honoribus dæmonum, omnibus ſolennibus regum, incipiente anno, incipiente menſe, nidore thuris a-
gitabitur. Non clamoribus ſpectaculorum at. uel furore.) *Non diſſimiliter dixit aduerſus Marcionē lib. 1.*
Quid non frequētas tam ſolēneis uoluptates Circi furētis, & caueæ ſæuiētis, & ſcenæ laſciuiētis. Et in Apo-
logetico, nihil eſt nobis dictu, uiſu, auditu, cū inſania Circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum
Xyſti uanitate. Hoc imitatus Hieronymus dixit in uita Hilarionis, Non Circi furoribus, non arenæ ſangui-
B *ne, non theatri luxuria delectabatur. Et in epiſtola ad Marcellam, Habeat ſibi Roma ſuos tumultus, arena ſæ-*
uiat, circus inſaniat, theatra luxurient. Cæderis.) *Nam antè dixit uerberaris. Et in Valentinianis, Tuam*
ſimplicitatem ſua cæde diſpergūt. Vnde Hieronymus cæde manus poſuerit pro ictu manus. In uita Hilarionis.
Rurſum in Apologetico, Inde diſceditur non in cateruas cæſionum. Sic enim illic ſcribendum eſt, pro cenſio-
num. Non in loca libidinum publicarum.) *Hieronymus ad Gerontiam, Vt in eo ſe putet eſſe laudabilem, ſi*
ſcortis melior ſit, ſi publicarum libidinum uictimas ſuperet. Tertullianus in de Pallio, Lupas popularium li-
bidinum nundinas uocat. Gloriam denique ſuam.) *Locus eſt apud Marcum & Luc. cap. ix.* Vagare ſpi
ritus, ſpaciare ſpiritus.) *Malim, uagare ſpiritu, ſpaciare ſpiritu, & u. Nam ſequitur, Quoties eam ſpiritu de-*
ambulaueris. Et non ſtadia opaca aut porticus longas præponens tibi.) *Nos proponens tibi. Ex Gorziē-*
ſi. Porrò ſtadia hoc eſt exercitij loca domeſtica ad geſtationem, curſum, & deambulationem apta, reddebant
C *opacæ ſyluæ quæ inter porticus in ædificiis ueterum conſitæ erant, nempe nunc platanones, nunc daphnones,*
hoc eſt plataneta & laureta, in quibus etiam prodeambulare ſolebant ueteres. Eratq; ſtadium uiridario con-
iunctum. De huiuſmodi ſtadio ſentit Tertullianus in de corona militis, quum ait Suſannam in ſtadio mariti non
uelatam deambulaſſe. Quo loco de ſtadiatis porticibus, Vitruuium facere mentionem ſcripſimus. Vbi au-
tem erit cor tuum.) *Locus eſt Matth. vi. cap.* Sit nunc benedicti.) *Sit hic cōcedentis eſt non imprecantis.*
Vt illud in de carne Chriſti, Sit planè ſtultum, ſi de noſtro ſenſu iudicemus deum. Quum in ſacramenti uer- 3
ba reſpondimus.) *Sacramentum hic iuſiurandum eſt, quo baptiſmum ſuſcepturus Chriſto ſe obligat. Hierony-*
mus ad Heliodorum, Recordare tyrocinij tui diem, quo Chriſto in baptiſmate conſepultus, in ſacramenti uer-
ba iuraſti. Nemo miles ad bellum cum delitiis uenit.) *Hunc totum Tertulliani locum imitatus eſt Hiero-*
D *nymus quum epiſtolam illam ad Heliodorū ſcriberet. Inquit enim, Quid facis in paterna domo delicate miles?*
Vbi uallum? Vbi foſſa? Vbi hyems acta ſub pellibus? Nec de cubiculo ad aciem procedit.) *Hieronymus ibi-*
dem. Et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egrederis ad ſolem. Sed de papilionibus expeditis &
ſubſtrictis.) *Expediuntur tentoria inuoluta quum in caſtris extenduntur, & funiculis ad palos terræ infixos*
ſubſtringuntur alligan turq; ne uento diſturbante corruant. Et imbonitas.) *Imbonitatis uocabulo rurſus*
utitur in libro de exhortatione caſtitatis, Alioquin res, inquit, & uiris & fœminis eadem imbonitate ad ma-
trimonium & ſtuprum commixtio carnis licitandum. Porrò eadem forma dixit imbonitatem, qua Inalienum
pro non alieno libro quarto aduerſus Marcionem. Etiam in pace labor eſt. Et incommodis.) *Repoſuimus*
ex Gorzienſi collatione, Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt. In armis deambu-
lando.) *Vegetius penultimo capite libri primi, Præterea uetus, inquit, conſuetudo permanſit, & diui Augu-*
E *ſti atque Adriani conſtitutionibus præcauetur, ut in menſe tam equites quàm pedites educantur ambulatum.*
Hoc enim uerbo hoc exercitij genus nominant. & decem millia paſſuum armati inſtructiq; omnibus telis pedi-
tes militari gradu ire ac redire iubebantur in caſtra, ita ut aliquam itineris partem curſu alacriore conficea-
rent. Rurſum lib. ij. Iuniores quidem, inquit, & noui milites mane ac poſt meridiem ad omne genus exercebā-
tur armorum. Veteres autem & eruditi, ſine intermiſſione ſemel in die exercebantur in armis. Ibidem do-
cet tempeſtate uel uentis aere turbato milites ſub tecto quod ex cannis, ulua, uel culmo conſtabat, armis eru-
diri ſolitos. Cæteris autem & hybernis diebus ſi niues pluuiæq; ceſſarent, exerceri cogebantur in campo: ne
intermiſſa conſuetudine, animi militum debilitarentur & corpora, Syluam cædere, onera portare, foſſas trāſ
ſilire, in mari uel in fluminib. natare, gradu pleno ambulare, uel etiam armatos cum ſarcinis ſuis currere fre-
quentiſſime conuenit, ut cottidiani laboris uſus in pace, difficilis non uideatur in bello. Teſtudinem deſic-
cando.) *De materia ac tabulatis teſtudo contexitur, quæ ne exuratur incēdio, coriis uel ciliciis, centonibuſ-*
F *q; ueſtitur. Autor Vegetius. Robuſtiora autem fiunt ligna dum exiccantur.* Et ſole ad cœlum.) *Accipit cœ*
lum pro uento ſiue aere frigidiore. Alioqui poſſit etiam legi ad gelu. De tunica ad loricam.) *Hierony. ad*
Heliod. Corpus aſſuetum tunicis, loricæ onus non fert. Proinde uos benedictæ.) *Inter captiuos iſtos Chri-*
ſtianos erant & mulieres, quas nunc compellat benedictas uocādo. Eodem fœminas uocabulo ornat in de cul-
tu fœminarum, qui libellus ſequitur. Sic Cyprian. in epiſt. quadam ad martyres, Beatas autem fœminas, inquit,
ſaluto, quæ uobiſcum ſunt in eadem confeſſionis gloria conſtitutæ. Et reliqua. Idem in Sermone de lapſis, Cum
triumphantibus uiris, inquit, & fœminæ ueniunt, quæ cum ſeculo dimicantes ſexum quoque uicerunt. In quo
Agonothetes deus uiuus eſt.) *Agonothetes eſt is qui certamen inſtruit præmiis propoſitis. Latini Munera-*
rium appellant. Hieron. ad Lucinum. Non eſt inuidus Agonotheta noſter. Xyſtarches ſpiritus ſanctus.)
Eleganter Xyſtarchen uocat ſpiritum ſanctum. Nam huius auxilio conſtantiam martyres debent. Proinde ſu-

pra dixit

pra dixit de ſpiritu ſancto, Si enim non uobiſcum nunc introiſſet, nec uos illic hodie fuiſſetis. Significat autem G
Xyſtarches Xyſti præſidem. Et erat Xyſtus locus in quo athletæ per hyemem exercebantur. Hic agonem in-
telligit. Brabium.) βραβεῖον præmium eſt quod uictori certaminis ipſe βραβευτὴς addicit. Itaque Epiſta-
tes ueſter Chriſtus Ieſus.) Epiſtaten hic accipit pro magiſtro qui Athletis præeſt, nam utitur hac metaphora
Tertullianus. Apud Athenienſes qui decem uiris diurno imperio præerat, ἐπιστάτης appellatur Demoſtheni.
Alioqui in acie ἐπιστάται & παραστάται ſubſtites & aſtites dicuntur apud Aelianum, quemadmodum elegan-
tiſſime uertit Theſſalonicenſis Gaza. Qui nos ſpiritu unxit.) Apud Graecos olim luctaturi athletæ cero-
mate, id eſt oleo cerato perfundebantur. Hinc ceromatiſtæ dicebantur unctores. Sic unctis inſpergebatur pul-
uis. Chriſtus ſuos athletas ſpiritu ungit. Et ad hoc ſcamma produxit.) Locus certaminis in quo congre-
diuntur athletæ, σκάμμα Græcis dicitur, quod is foſſa cingi ſoleret, παρὰ τὸ σκάπτειν. Hinc prouerbialiter di-
ctum diuo Hieronymo, de ſcãmate & loco certaminis egredi, pro eo quod eſt à propoſito digredi, ſiue lineas H
tranſilire. Sic enim apud illum legendum ſcribentem aduerſus errores Ioannis Hieroſolymitani ad Pamma-
chium, Quum ergo iſta quærantur, inquit, cur tu omiſſis ſuper quibus pugna eſt, de ſcammate & loco certami-
nis egrediens, in peregrinis & longe alienis diſputationibus immoraris? Porrò ſeipſum exponit quum addit,
& loco certaminis. Et enim idem ualet quod, id eſt. Non omittendum ualde ſignanter loqui Tertullianũ. Nam
athletæ & gladiatores produci dicuntur in ſpectaculis ab ipſis munerariis qui ludos ædunt. Sic mox, ut ad ſta-
dium tribunalis bene exercitati incommodis omnibus producamur. Nempe enim ut athletæ ſegregantur ad
ſtrictiorem diſciplinam.) Apud ueteres ad certam quandam ciborum atque exercitationum neceſſitatem a-
ſtringebantur athletæ, ut ſic uires firmitatémque corporis compararent. Cuiuſmodi uictum Ariſtoteles ἀναγ-
κοφαγίαν uocat. Et gladiatoribus quibuſdam Hordeariis nomen fuiſſe teſtatur Plinius. Fab. Quint. Sicut, in- I
quit, athletæ remiſſa quibuſdam temporibus ciborum atque exercitationũ certa neceſſitate, ocio & iucundio-
ribus epulis reficiuntur. Panem athletarum coliphium dictum uolunt, cuius meminerit Iuuenalis ſatyra ſecun-
da illo uerſiculo, Luctantur paucæ, comedunt coliphia paucæ. Diuus Cyprianus de gladiatoribus in epiſtola
ad Donatum, Impletur, inquit, in ſuccum cibis fortioribus corpus, & aruina aſſidui nidoris membrorum mo-
les robuſta pingueſcit, ut ſaginatus in pœnã, charius pereat. Porrò fortaſſis diuus Hieronymus ad iſtũ athle-
tarum uictum quem illi ſolicitius obſeruant, reſpexit, quum dixit ad Pammachium De optimo genere interpre-
tandi, Et putida ruſticorum interpretatione ſe torſit, quemadmodum illic legendum contendit Eraſmus no-
ſter. Vt ab eo etiam ipſam fortitudinem aſſumat.) Scripſimus, Ipſa. Ex collatione Gorzienſi. Gladium
grauem, & crucem excelſam.) Cyprianus aduerſus Demetrianũ genera tormentorum enumerans quibus ille
Chriſtianos affligeret, Innoxios, inquit, iuſtos, deo charos, domo priuas, patrimonio ſpolias, cathenis premis,
carcere includis, gladio, beſtiis, ignibus, punis. Rurſum in ſermone De lapſis, Sed quũ duriſſimi iudicis recru- K
deſcente ſæuitia, iam fatigatum nunc flagella ſcinderent, nunc contunderent fuſtes, nunc equuleus extenderet,
nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in colluctatione deſeruit, infirmitas uiſcerum ceſſit. Idẽ
aliis multis locis ſupplicia Chriſtianorum commemorat. Heraclitus, qui ſe bubulo ſtercore oblitum exuſ-
ſit.) Is laborabat morbo aquæ intercutis, & quum obſcuris ſermonibus aſſuetus homo, quærendum è medicis
iuſſiſſet, Num ex imbre ſiccitatem facere poſſent, & ab illis ludi ſe putantibus fuiſſet neglectus, tãdem ſibi ip-
ſi ſubuenire uolens bubulis excrementis oblini corpus ſuum inflatum, fecit. Eſt apud Laertium. Item Empe-
docles.) Huius Mentionem facit & in libro De pallio. Et Peregrinus qui non olim ſe rogo immiſit.) Hæc
lectio mihi non diſplicet. Nam autor eſt Euſebius Cæſarienſis in Chronicis quæ nobis uertit Hieronymus, an-
no imperij Marci Antonini Veri quinto ſi non fallit numerus, Peregrinum Philoſophum apud Piſas rogo quẽ L
ex lignis compoſuerat incenſo, ſemet ſuperieciſſe. Rectè ergo Tertullianus dixit non olim, ad antiqua exem-
pla, quæ præmiſit reſpiciens, quum ipſe uixerit ſub Seuero, qui poſt Marcum Antoninum anno. xxxiij. regnare
cœpit. Peregrini uitam deſcripſit Lucianus in libello, cui titulus de morte Peregrini. Qui ſe teſtatur interfuiſ-
ſe ſpectaculo, quum in ignem ſe Proteus iniiceret, hoc pacto gloriam aucupaturus. id enim uocabuli ſibi indi-
derat impoſtor ille. Ammian. Marcellinus libro XXIX. loquens de crudelitate Valentis Auguſti, Ducti uni-
uerſi, inquit, flebiliter iugulantur præter Simonidem: quem ſolum ſæuus ille ſententiæ lator, efferatus ob con-
ſtantiam grauem, iuſſerat flammis exuri: qui uitam ut dominam fugitans rabidam, ridens ſubitas momentorũ
ruinas, immobilis conflagrauit, Peregrinum illum imitatus Protea cognomine philoſophum clarum, qui cum
mundo digredi ſtatuiſſet, Olympiæ quinquẽnali certamine ſub Græciæ conſpectu totius, aſcenſo rogo quem ip-
ſe conſtruxit, flammis abſumptus eſt. Aul. Gellius Noctium Atticarum libro XII. Philoſophum, inquit, nomine M
Peregrinum, cui poſtea cognomentum Proteus factum eſt, uirum grauem atque conſtantem uidimus quum A-
4 *thenis eſſemus, diuerſantem in quodam tugurio extra urbem. Et reliqua. Regulus dux Romanorum,) Car-*
thaginenſes Attilium Regulum palpebris reſectis dolio incluſum quo undique acuti ſtimuli eminebant, neca-
uerunt. Ex Valer. Maximo. L. Florus de Regulo, Nec ultimo ſiue carceris ſeu crucis ſupplicio deformata ma-
ieſtas. Seneca compluribus locis crucem Reguli commemorat. διαμαστίγωσιν, id eſt flagellatio.) Huius me-
minit & in Apologetico ſub finem, Certè Laconum flagella ſub oculis etiam hortantium propinquorum a-
cerbata, tantum honorem domui conferunt, quantum ſanguinis fuderint. Sic enim illic legendum. Iſtius ueteris
diamaſtigoſeos ueſtigium aliquod uideas apud Italos in Litaniis. Tanti uitreum? quanti uerum margari-
tum?) Prouerbij translatio eſt à gemmis ſuppoſititiis. nam uitrum pro gemma ſæpè uenditatur ab impoſtori-
bus. ſenſus hic eſt, Si pro terrena gloria quæ planè uitrea eſt & fragilis, tantum tormentorum ſuſcipiunt ho-
mines,

*A mines, quid nobis nõ faciendum perpetiendumq́; quo æternã in cœlis uitam conſequamur, quæ pretioſum illud
margaritum eſt omnibus diuenditis comparandum? Diuus Hieronymus poſt Tertullianum nõ uno loco ſic al-
legare ſolet, Si tanti uitrum, quanti margaritum? Certè ad Lætam ait, Si tanti uitrum, quare non maioris ſit
pretij margaritum? Item ad Saluinam, Si tanti uiliſſimum uirtrum, quanti pretioſiſſimum margaritum? Ad
gladium locat?) Hos taxant etiam ſatyræ Iuuenalis. Certè ad feras ipſas affectatione deſcendunt.) Diuus
Cyprianus ad Donatum, Quid, inquit, illud oro te, quale eſt, ubi ſe feris obiiciunt quos nemo damnauit? Ae-
tate integra, honeſta ſatis forma, ueſte pretioſa, uiuentes in ultroneum funus ornantur, Malis ſuis miſeri glo-
riantur, pugnant ad beſtias non crimine ſed furore. Spectant filios ſuos patres. Frater in cauea & ſoror præ-
ſto eſt, & ſpectaculi licet precium largior muneris apparatus amplificet, ut mœroribus ſuis mater interſit,
hoc proh dolor mater & redimit. Iam & ad ignes quidam ſe autorauerunt.) Autorare, obligare eſt, unde
B autoramentum, & milites autorati. Diximus ſupra. Et in mediis ciuitatibus elapſæ caueis.) Hic uenit mi-
bi in mentem duarum ſæuarum Vrſarum quas Valentinianus Aug. alebat, earum caueas iuxta cubiculum ſuum
locare ſolitus. Alteri Micæ aureæ nomen erat, alteri Innocentiæ. Multos illæ mortaleis laniarunt ridente &
hac ſæuitia delectato principe. Autor Am. Marcellinus lib. xxxix. Omni contumelia expuncti.) Hic audis
Tertulliani uerbum. Significat nihil contumeliæ omiſſum quod illi non ſint perpeſſi. Hominis cauſa.) Puta
Imperatoris Romani: nam hunc, ui fallor deſignat.*

C Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI AD MARtyres liber.

INTER carnis alimẽta benedicti martyres deſignati, quæ vobis & do- I
mina mater Eccleſia de vberibus ſuis, & ſingula fratres de operibꝰ ſuis Martyres deſignati.
propriis in carcerem ſubminiſtrant, capite aliquid & à nobis quod fa-
ciat ad ſpiritum quoque educandum. Carnem enim ſaginari, & ſpiritũ
eſurire non prodeſt. Imò ſi quod infirmum eſt, curatur: æque quod in-
D firmius eſt, negligi non debet. Nec tantus ego ſum, vt vos alloquar. ve-
runtamen & Gladiatores perfectiſſimos non tantum magiſtri & præ-
poſiti ſui, ſed etiam idiotę, & ſuperuacuè quiq; adhortantur de longin-
quo, vt ſæpe de ipſo populo dictata ſuggeſta profuerint. In primis ergo benedicti nolite con- Dictata
triſtare ſpiritum ſanctum, qui vobiſcum introiit carcerem. Si enim non vobiſcum nunc in-
troiſſet, nec vos illic hodie fuiſſetis. Et ideo date operam, vt illic vobiſcum perſeueret: ita vos
inde perducat ad dominum. Domus quidem diaboli eſt & carcer, in qua familiam ſuam cõ-
tinet. Sed vos ideo in carcerem perueniſtis, vt illum etiã in domo ſua conculcetis. Iam enim
E foris cõgreſſi conculcaueratis. Non ergo dicat: In meo ſunt, tentabo illos vilibus inediis, de- 5
fectionibus, aut inter ſe diſſenſionibus. Fugiat conſpectum veſtrum, & in ima ſua deliteſcat, Tentatio Chriſtianorum incarceratorum
contractus & torpens, tanquam coluber excantatus, aut effumigatus. Nec illi tam bene ſit in
ſuo regno, vt vos committat: ſed inueniat munitos, & concordia armatos: quia pax veſtra
bellum eſt illi. Quam pacem quidam in eccleſia non habentes, à martyribus in carcere exo-
rare conſueuerunt. Et ideo eam etiam propterea in vobis habere, & fouere, & cuſtodire debe-
tis: vt ſi forte & aliis præſtare poſſitis. Cætera æquè animi impedimenta vſque ad limen car-
ceris deduxerint vos, quouſque & parentes veſtri. Exinde ſegregati eſtis ab ipſo mundo. Quã-
to magis à ſeculo rebusq́; eius? Nec hoc vos conſternet, quod ſegregati eſtis à mundo. Si e-
nim recogitemus ipſum magis mundum carcerem eſſe, exiſſe vos è carcere, quàm in carce-
F rem introiſſe intelligemus. Maiores tenebras habet mundus, quę hominum præcordia excæ- MVNDVS
cant. Grauiores catenas induit mundus, quæ ipſas animas hominum conſtringunt. Peiores
immundicias expirat mundus, libidines hominum. Plures poſtremo mundus reos continet,
ſcilicet vniuerſum hominum genus. Iudicia denique non Proconſulis, ſed dei ſuſtinet. Quo CARCER
vos benedicti de carcere in cuſtodiarium ſi forte tranſlatos exiſtimetis. Habet tenebras, ſed
lumen eſtis ipſi. Habet vincula, ſed vos ſoluti deo eſtis. Triſte illic expirat, ſed vos odor eſtis
ſuauitatis. Iudex expectatur de iudicibus, ſed vos eſtis de iudicibus ipſis iudicaturi. Contriſte-
tur illic, qui fructum ſeculi ſuſpirat Chriſtianus etiam extra carcerem ſeculo renunciauit, in
carcere autem etiam carceri. Nihil intereſt vbi ſitis in ſeculo, qui extra ſeculum eſtis. Et ſi a-
liqua amiſiſtis vitæ gaudia, negotiatio eſt aliquid amittere vt maiora lucreris. Nihil adhuc
dico

dico de præmio,ad quod deus martyres inuitat.Ipſam interim conuerſationem ſeculi & car- G
ceris comparemus,ſi non plus in carcere ſpiritus acquirit,quàm caro amittit, imò & quæ iu-
CVRA ECCLESIAE Agape fratrum — ſta ſunt caro non amittit per curam Eccleſiæ,& agapen fratrum: & inſuper quæ ſemper vti-
lia fidei,ſpiritus adipiſcitur.Non vides alienos deos,non imaginibus eorum incurris,non ſo-
lennes Nationum dies ipſa commixtione participas,non nidoribus ſpurcis verberaris,nõ cla
moribus ſpectaculorum,atrocitate,vel furore,vel impudicitia celebrantium cæderis: non in
Loca libidinũ publicarum. — loca libidinum publicarum oculi tui impingunt: vacas à ſcandalis,à tentationibus,à recorda
tionibus malis:iam & à perſecutione.Hoc prçſtat carcer Chriſtiano,quod eremus Prophetis.
Seceſſus — Ipſe dominus in ſeceſſu frequentius agebat,vt liberius oraret,vt ſeculo cederet. Gloriam de- H
nique ſuam diſcipulis in ſolitudine demonſtrauit.Auferamus carceris nomen, ſeceſſum vo-
cemus.Etſi corpus includitur,&ſi caro detinetur,omnia ſpiritui patent . Vagare ſpiritu,ſpa-
ciare ſpiritu,& non ſtadia opaca aut porticus longas proponens tibi , ſed illam viam quæ ad
deum ducit.Quotiens eam ſpiritu deambulaueris,totiens in carcere non eris.Nihil crus ſen-
tit in neruo,cum animus in cœlo eſt.Totum hominem animus circumfert, & quò velit trã
fert.Vbi autem erit cor tuum,illic erit & theſaurus tuus. Ibi ergo ſit cor noſtrum , vbi volu-
mus habere theſaurum.Sit nunc benedicti carcer etiam Chriſtianis moleſtus.Vocati ſumus
MILLITIA — ad militiam dei viui,iam tunc,cum in ſacramenti verba ſpondimus . Nemo miles ad bellum
Imbonitas — cum deliciis venit,nec de cubiculo ad aciem procedit,ſed de papilionibus expeditis & ſubſtri I
ctis:vbi omnis duritia,& imbonitas,& inſuauitas conſtitit. Etiam in pace, labore & incom-
modis bellum pati iam ediſcunt: in armis deambulando,campum decurrendo, foſſam mo-
liendo,teſtudinem deſiccando.Sudore omnia conſtant ne corpora atque animi expaueſcant:
De vmbra ad ſolem,& ſole ad cœlum,de tunica ad loricam,de ſilẽtio ad clamorem, de quie-
te ad tumultum.Proinde vos benedictæ,quodcunque hoc durum eſt,ad exercitationem vir-
Agonothetes — tutem animi & corporis deputate.Bonum agonem ſubituræ eſtis, in quo Agonothetes deus
Xyſtarches Epiſtates — viuus eſt: Xyſtarches,ſpiritus ſanctus: corona,æternitatis:brabium , angelicæ ſubſtantię po-
litia in cœlis,gloria in ſecula ſeculorum.Itaque Epiſtates veſter Chriſtus Ieſus,qui vos ſpiri-
tu vnxit,& ad hoc ſcamma produxit,voluit vos ante diem agonis ad duriorem tractationẽ K
Athletæ — à liberiore conditione ſeponere,vt vires corroborarentur in vobis . Nempe enim & athletæ
ſegregantur ad ſtrictiorem diſciplinam,vt robori ædificando vacent: continentur à luxuria,
à cibis lætioribus,à potu iocundiore.Coguntur,cruciantur,fatigantur.quanto plus in exerci-
tationibus laborauerint,tanto plus de victoria ſperant.Et illi,inquit Apoſtolus,vt coronam
Carcer.palæſtra — corruptibilem conſequantur.Nos æternam conſecuturi,carcerem nobis pro palæſtra inter-
pretemur,vt ad ſtadium tribunalis bene exercitati incommodis omnibus producamur: quia
Virtus duritia extruitur,mollitia vero deſtruitur — virt⁹ duritia extruitur mollitia vero deſtruitur.Scim⁹ ex dominico præcepto,quod Caro in-
firma ſit,ſpiritus promptus.Non ergo nobis blandiamur,quia dominus cõſenſit, carnem in-
firmam eſſe.Propterea enim prædixit ſpiritum promptum, vt oſtenderet quid cui debeat eſſe L
ſubiectum,ſcilicet,vt caro ſeruiat ſpiritui, infirmior fortiori , vt ab eo etiam ipſa fortitudinẽ
aſſumat.Colloquatur ſpiritus cum carne de communi ſalute,nec iam incommodis carceris,
Sũma igniũ pœna — ſed ipſo agone & prælio cogitans.Timebit forſitan caro gladium grauem , & crucem excel-
ſam,& rabiem beſtiarum,& ſummam ignium pœnam,& omne carnificis ingenium in tor-
mentis.Sed ſpiritus contraponat ſibi & carni,acerba licet iſta,à multis tamẽ ęquo animo ex-
cepta,imò & vltro appetita,famæ & gloriæ cauſa:nec à viris tantum,ſed etiam à fœminis, vt
vos quoque benedictæ ſexui veſtro reſpondeatis . Longum eſt ſi enumerem ſingulos qui ſe
Lucretia — gladio cõfecerint,animo ſuo ducti.De fœminis ad manum eſt,Lucretia quæ vim ſtupri paſ-
ſa eſt,cultrum ſibi adegit in conſpectu propinquorum,vt gloriam caſtitati ſuæ pareret. Mu- M
Mutius Scæuola — tius manum ſuam dexteram in ara cremauit,vt hoc factũ eius fama haberet.Minus fecerunt
Heraclitus — Philoſophi , Heraclitus , qui ſe bubulo ſtercore oblitũ exuſſit, Item Empedocles,qui in ignes
Empedocles — Aetnæi montis diſſiliuit,& Peregrinus qui non olim ſe rogo immiſit: cum fœminæ quoque
Peregrinus — contempſerint ignes.Dido cum poſt virum dilectiſſimum nubere cogeretur: Item Aſdruba
Dido — lis vxor,quę iam ardente Carthagine maritum ſuum ſupplicem Scipionis videret,cum filiis
Vxor Aſdrubalis 4 — ſuis in incendium patriæ deuolauit.Regulus dux Romanorum,captus à Carthaginenſibus cũ
III bello Punico Regulus — ſe vnum pro multis captiuis Carthaginenſibus compenſari noluiſſet , maluit hoſtibus reddi,
& in arcæ genus ſtipatus,vndiq; extrinſecus clauis transfixus,tot cruces ſenſit.Beſtias fœmi-
Cleopatra — na libens appetiit,& vtiq; horridiores aſpides ſerpẽtes,tauro,vel vrſo,quas Cleopatra immi-
ſit ſibi,ne in manus inimici perueniret. Sed mortis metus non tantus eſt, quantus tormẽto-
rum.

A rum. Itaque ceſſit carnifici meretrix Athenienſis, quæ conſcia coniurationis cum propterea — Leæna
torqueretur à tyranno, & non prodidit cōiuratos, & nouiſſimè linguam ſuam comeſtam in
faciem tyranni expuit: vt nihil agere ſe ſcirent tormenta, & ſi vltra perſeuerarent. Nā quod
hodie apud Lacedæmonas ſolennitas maxima eſt διαμαστίγωσις, id eſt flagellatio, non latet. — Diamaſtigoſis
In quo ſacro ante aram nobiles quique adoleſcentes flagellis affliguntur aſtantibus parenti-
bus, & propinquis, & vti perſeuerent adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputabi-
tur maiore quidem titulo, ſi anima potius ceſſerit plagis, quàm corpus. Igitur ſi tantum ter-
renæ gloriæ licet de corporis & animi vigore, vt gladium, ignem, crucem, beſtias, tormenta
contemnant ſub præmio laudis humanæ, poſſum dicere, modicæ ſunt iſtæ paſſiones ad conſe
B cutionem gloriæ cœleſtis & diuinæ mercedis. Tanti vitreum? quanti verum margaritū? Quis — Prouerbiū, Si tāti vitrū, quāti margaritum
ergo non libentiſſimè tantum pro vero habeat erogare, quantum alij pro falſo? Omitto nunc
gloriæ cauſam. Eadem omnia ſæuitiæ & cruciatus certamina, iam apud homines affectatio
quoque & morbus quidam animi conculcauit. Quot otioſos affectatio armorum ad gladium
locat? Certe ad feras ipſas affectatione deſcendunt, & de morſibus & de cicatricibus formo-
ſiores ſibi videntur. Iam & ad ignes quidam ſe autorauerunt, vt certum ſpacium in tunica — Ad ignes ſe autorauerūt
ardente conficerent. Alij inter venatorum taureas ſcapulis patientiſſimis inambulauerunt.
Hæc benedicti non ſine cauſa dominus in ſeculum admiſit, ſed ad nos & nunc exhortandos,
& in illo die confundendos, ſi reformidauerimus pati pro veritate in ſalutem, quæ alij affe-
C ctauerunt pro vanitate in perditionem. Sed hæc exempla conſtantiæ omittamus de affecta-
tione venientis. Conuertamur ad ipſam conditionis humanæ contemplationem, vt & illa
nos inſtruant, ſi quâ conſtanter adeunda ſint, quæ & inuitis euenire conſueuerunt. Quotiens — Cōditionis humanæ cōtēplatio
enim incendia viuos cremauerunt? quotiens feræ & in ſyluis ſuis & in mediis ciuitatibus e-
lapſæ caueis, homines deuorauerunt? quot à latronibus ferro, ab hoſtibus etiam cruce extin-
cti ſunt, torti prius, imò & omni contumelia expuncti? Nemo non etiam hominis cauſa pati
poteſt, quod in cauſa dei pati dubitat. Ad hoc quidem vel præſentia nobis tempora documē-
ta ſint, quantæ qualesq; perſonæ inopinatos natalibus, & dignitatibus, & corporibus, & ætati-
bus ſuis, exitus referunt, hominis cauſa: aut ab ipſo, ſi contra eum fecerint, aut ab aduerſariis
D eius, ſi pro eo ſteterint.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

De pœnitentia ſcripturus primum ethnicos notat, quos etiam recte factorum pœnitet, cum illa ad re-
ſipiſcendum homini conceſſa, tantum in male geſtis locum habeat. Itaque diſtinguit peccata, quibus
pœnitentia ſit opus, quædam eſſe corporalia docens, quædam uero ſpiritalia. Deinde de præſtantia
E *ac utilitate pœnitentiæ diſſerit, quæ uel hoc nomine nobis debebat plurimum eſſe commēdata, quod*
deus illam præceperit. Ac ſuadet, ut à flagitiis iterandis caueamus deo per pœnitentiæ beneficium iam ſemel
reconciliati: nec rurſus ad hoſtem diabolum deficiamus, quem deo præferre uidetur, quiſquis ueniam admiſſo-
rum conſecutus, denuo ſe uitiis prioribus immergit. Mox eos taxat qui ſaluo metu & fide ſe peccare dicunt.
Atque ibi catechumenos, quos ipſe eleganti uocabulo Auditores uocat, etiā ad pœnitentiam exhortatur. Si- — Auditores
quidem illi cum Chriſtianæ religionis myſteriis paulatim initiarentur, à peccatis interim ſibi non temperabāt,
quæ ſcirent in baptiſmi ſuſceptione penitus abolenda. Denique explicata pœnitentiæ ratione, ſecundæ quoque
meminit, quæ toties eſt reſumenda, quoties in uitia fuerimus relapſi. Quanquam huic ipſe tantum ſemel locum
facere uidetur, aliquanto benignior Montano, Nouatóque, qui pœnitentiam prorſus denegant, iis qui poſt ba-
ptiſmum lapſi fuerint. In qua ſententia ueterum permulti fuere, & in hiis etiam Aur. Auguſtinus. Quod autē
F *ad ueniam propenſus ſit deus, Apocalypſeos teſtimonio, & parabolis dominicis cōprobat. Eam facillime con-*
ſequetur homo, ſi peccata ſua deo confiteatur, nec illa diſſimulet. Nam diſſimulatione ſummè deus offenditur.
Ibi de Exomologeſi publica id eſt actu pœnitentiæ coram eccleſia facit mētionem (cuius etiam Leo Papa me-
minit de pœnit. diſ. 1.) eamq; eleganter ob oculos ponit, qua maiores noſtros ſtatim poſt initia naſcentis eccle-
ſiæ ſeueriſſimè uſos conſtat, ex qua niſi multum fallimur confeſſio ſecreta ſumpſerit originem, qua hodie con-
ſcientiam noſtram ſacerdoti detegimus, uſque ad circumſtantiarum omnium minutias, quam tamen ſaluberrimā
eſſe nemo poteſt inficiari, ſi moroſitatem & ſcrupuloſitatem nimiam amputes. Quid enim per deum immorta-
lem utilius habere poſſit eccleſia ad continendam diſciplinam, quid commodius, quàm priuatam iſtam confeſ-
ſionem ad populum in neceſſariis erudiendum? ubi horulæ ſpacio plus proficit laicus quàm triduana concione.
Nam dum è ſuggeſtu declamat ſacerdos, perpauci diligenter auſcultant, multi alíorſum cogitando diſtrahun-
tur, quidam iuxta prouerbiū ὄνοι λύρας uel propter obtuſitatem ingenij uel ob materiæ ſublimitatem cuius non
ſunt

ſunt capaces etiam ſi curioſe auſcultent, non tamen percipiunt quod dicitur. At hic quum rei ipſius tum ſacer- G
dotis reuerentia attentum reddit hominem. Et doctrina quam illic cum petente communicat, ad eius captum
attemperatur. Quod ſi in ludis literariis fruſtra præceptor ſcholaſticis prælegit, niſi illud idem paulopoſt ab
eis exigat & ut reddant cogat: haud aliter quantumcunque publicis concionibus inſtituatur populus, niſi iſto
pacto examinetur, longe minus proficient auditores. Itaque quod diuus Cyprianus Diſciplinæ encomium pro-
nunciat, mihi libet accommodare confeſſioni, ut dicam eam, retinaculum fidei, ducem itineris ſalutaris, fomitē
ac nutrimentum bonæ indolis, magiſtram uirtutis. Enimuero non probauerim quod tanta res iuuenibus quibuſ
libet committitur, neceſſitatem ſemper excipio. Quin potius moribus & ætate grauis Theologus ad hoc offi-
cium in ſingulis eccleſiis paulo celebrioribus quarum hodie tanti ſunt reditus & obuentiones, deputari de-
beret: id quod Lutetiæ Pariſiorum fieri uidimus aliquando apud Noſtræ dominæ, ſic enim uulgo uocant, in H
æde nunc Archiepiſcopali, ubi ſtatis rei diuinæ horis ſenex quidam uenerabilis, Pœnitentiarium ipſi nominãt,
ſemper præſto erat. Sed hæc & alia patribus in concilio Veicetiæ cogendo curæ erunt. Iam ab eo quod nos ſu-
pra attigimus & in annotationibus rurſum attingemus non abhorrent iuris Pontificij interpretes quidã non
incelebres quum inſtitutam ab eccleſia confeſſionem tradunt, Nam Exomologeſis publica id eſt actus pœnitē-
tiæ coram eccleſia, ut ueteri inſtrumento deſumpta, ex publica priuata nata uidetur, occultorum criminum
occulta, propter quam neceſſe fuit in uſum presbyterorum imperitiorum imò doctorum etiam ob diſciplinæ
conuenientiam atque concordiam, certas pœnitentiæ leges condere, quibus & tempus & modus ſingulis pec-
catis expiandis præſtitueretur (Canones pœnitentiales uocant) quibus ut fieret ſatis opus erat ſacerdotem in
conſilium adhiberi, præſertim à laicis. Vnde Pipinus, Charolus Magnus, Ludouicus, & Lotharius, ſeuerè iu-
bent in legibus ſuis, ut ſacerdotes Pœnitentialem librum bene calleant. Sed ut hoc apertius oſtendam, profe- I

Theodulphus

ram teſtimonium Theodulphi Aureliani Epiſcopi, qui mihi præſtitit anſam de hac re exactius cogitãdi. Is ita-

Otlibertus Hatto Baſilienſis epiſcopus

que in libro de Eccleſiaſticis obſeruationibus, qui inſertus eſt lucubrationibus, cuiuſdam Otliberti & Hatto-
nis Baſilienſis antiſtitis de eadem re tractantibus, in hæc uerba ſcribit: In primis uidelicet eſſe confitēdum deo,
poſtea etiam ſacerdoti: propterea quod confeſſio quæ fit ſacerdoti, in hoc nobis adminiculum præbeat,
ut accepto ſalutari ab eis conſilio ſaluberrimis pœnitentiæ obſeruationibus, ſeu mutuis orationibus, peccato-

Theodorus Cātuarieñſis

rum maculas diluamus. Atque hoc nimirum eſt, quod Theodorus Archiepiſcopus Cantuarienſis in Pœnitētia-
rio ſuo tradit: & citatur de pœni. diſt. I. cum inquit: Confeſſio quæ ſoli deo fit, purgat peccata: ea uero quæ ſa-
cerdoti fit, docet qualiter purgentur ipſa peccata. Enimuero Thodorus iſte ueteres imitatus, præſertim Græ-

Beda Chronographus

cos: conſtitutiuncul as ædidit expiandorum criminum, ut autor eſt in Chronicis Beda, cuius uerba ſubiicienus.
Per idem, inquit, tempus, uidelicet Dagoberti, Theodorus Archiepiſcopus, & Abba Hadrianus doctiſſimus,
à Vitelliano Papa miſſi ſunt in Britanniam, plurimasq́; eccleſias Anglorum doctrinæ eccleſiaſticæ fruge fœ- K
cundarunt. E quibus Theodorus Archiepiſcopus peccantium iudicia quantis ſcilicet annis pro unoquoque pec-
cato quis pœnitere debeat, mirabili & diſcreta ratione deſcribit. Hactenus ille. Pœnitentiarium Theodori,

Betanus presbyter Rabanus

imitati ſunt Betanus presbyter, Rabanus, & alij ueteres, quorum lucubrationes in ſimili argumento paſſim
extant in antiquis bibliothecis: non penitus indignæ, quæ legantur ab iis præſertim qui ſunt curioſi Chriſtia-
næ uetuſtatis indagatores. Vides igitur neceſſarium fuiſſe ſacerdotis uti conſilio, quatenus inſtitutis pœniten-
tiæ legibus fieret ſatis, quæ laicis non perinde cognitæ erant. Quam rem etiam Beda uidetur innuere, expo-
nens illum Iacobi locum: Confitemini alterutrum peccata ueſtra. Iam alteram illam confeſſionis utilitatē, quæ

Baſilius magnus

ex mutuis precationibus oritur, etiam prodit diuus Baſilius, cum inquit: Medicina una nobilis confeſſio fue-
rit, ac proximis ea palàm facere, ut per communem eorum orationem huiuſcemodi uitia facilius curentur. L
Atque hoc eſt, quod Tertullianus iubet, presbyteris aduolui, & aris dei adgeniculari, omnibus fratribus, hoc

Io. Chryſoſtomus

eſt, Chriſtianis, legationes deprecationis ſuæ iniungere. Cæterum ſoli deo confitendum eſſe diuus Chryſoſto-
mus autor eſt, cum inquit homilia. xlj. Non tibi dico, oſtenta teipſum, nec apud alios accuſa. & rurſus homilia
trigeſimaprima, Non tibi dico, ut te prodas in publicum, neque ut te apud alios accuſes, ſed obedire te uolo
Prophetæ dicenti: Reuela domino uiam tuam. Et item homilia. ij. in pſalmum, Miſerere mei deus: Si confunde-
ris alicui dicere, quia peccaſti, dicito ea cottidie in anima tua. Non dico ut confitearis conſeruo tuo ut expro-

Ambroſius Beda

bret, dicito deo qui curat ea. Docet idem Ambroſius, & alij ueteres, ſed & Beda recentior autor in homilia
de decem leproſis ſic ſcribit, exponens Euangelica illa uerba: Ite & oſtendite uos ſacerdoti. Nullum, inquit,
dominus eorum quibus hæc corporalia beneficia præſtitit, inuenitur miſiſſe ad ſacerdotes, niſi leproſos: quia
uidelicet ſacerdotium Iudæorum, figura erat ſacerdotij futuri regalis, quod eſt in eccleſia, quo conſecrantur M
omnes pertinentes ad Corpus Chriſti, ſummi & ueri principis ſacerdotum. Et quiſquis hæretica prauitate, uel
ſuperſtitione gentili, uel Iudaica perfidia, uel etiam ſchiſmate fraterno quaſi uario colore per Chriſti gratiam
caruerit, neceſſe eſt ad eccleſiam ueniat, coloremq́; fidei uerum quem acceperit, oſtendat. Cætera uero uitia
tanquam ualetudines, & quaſi membrorum animæ atque ſenſuum, per ſemetipſum interius in conſciētia & in-

Heſychius. Apud Cōſtātinopolim abrogata cōfeſ.

tellectu dominus ſanat & corrigit. Hucuſque Beda. Nec aliud ſentire uidetur Heſychius Leuitici interpres.
Abrogauit confeſſionem Nectarius epiſcopus Conſtantinopolitanus ob matronam intra templum à diacono
compreſſam, ut indicat triceſimumquintum caput hiſtoriæ, quam Tripertitam uocant: ex quo ueterem pœnitē-
tium ritum libet referre, quando conferet id ad Tertullianum melius intelligendum, quãquam nonnihil diuer-
ſum fuiſſe puto. Sunt autem hæc uerba: Stant enim rei, & uelut in lamentationibus conſtituti. Dum enim ſacra
celebratio fuerit adimpleta, illi communionem non percipientes, cum gemitu & lamentatione ſemetipſos in
terram

A terram proſternunt. Ad quos concurrens epiſcopus & ipſe cum lachrymis & gemitu ſpirituali proſternitur,
& omnis eccleſiæ plebs fletibus inundatur. Poſt hoc autem prior ſurgit epiſcopus, & eleuat iacentes à terra.
Tunc competenter pro pœnitentibus facta oratione dimittit omnes. At illi afflictionibus ſponte uacantes aut
ieiuniis, aut abſtinentia lauacri, aut ſuſpenſione ciborum, aut rebus aliis, quæ iubentur, expectant communio-
nis tempus quod decernit epiſcopus. Conſtituto uero tempore uelut quoddam debitum exoluentes, afflictione
peccatorum curati cum populo communione participantur. Hactenus illius hiſtoriæ uerba retulimus. Hic mos
adhuc obſeruatur in quibuſdam eccleſiis in die dominicæ cœnæ, haud dubie natus ab illa exomologeſi, id eſt
Actu pœnitentiæ cuius Tertullianus meminit: imò fieri poteſt, ut ab illius ætate quaſi per manus in hæc uſque
tempora ſit traditus, pauculis ceremoniis adiectis. Exomologeſin Fabiolæ diuus Hieronymus his uerbis de- Hieronym⁹ Fabiolę exomologeſis
ſcribit: Quis, inquit, hoc crederet, ut poſt mortem ſecundi uiri, in ſemet reuerſa (quo tempore ſolēt uiduæ ne-
B gligentes, iugo ſeruitutis excuſſo agere ſe liberius, adire balneas, uolitare per plateas, uultos circumferre
meretricis) ſaccum indueret, ut errorem publicè fateretur, & tota urbe ſpectante Romana ante diem Paſchæ
in baſilica quondam Laterani, qui Cæſariano truncatus eſt gladio, ſtaret in ordine pœnitentiū, epiſcopo, preſ-
byteris. & omni populo collachrymantibus, ſparſum crinē, ora lurida, & ſqualidas manus, ſordida colla ſub-
mitteret? Quæ peccata fletus iſte non purget? Quas inueteratas maculas hæc lamenta nō abluant? Hæc Hie-
ronymus. Item Cyprianus de exomologeſi loquens: Orare, inquit, oportet impenſius & rogare, diem luctu Cyprianus
tranſigere, uigiliis noctes ac fletibus ducere, tempus omne lachrymoſis lamentationibus occupare: ſtratos ſo-
lo adhærere cineri, in cilicio uolutari & ſordibus, poſt indumentum Chriſti perditum, nullum iam uelle ueſti-
tum, poſt diaboli cibum malle ieiunium, iuſtis operibus incumbere, quibus peccata purgantur, eleemoſynis fre-
C quenter inſiſtere, quibus à morte animæ liberantur. Porrò non aliam ob cauſam complurium hic teſtimoniis uſi
ſumus, quàm ne quis admiretur Tertullianum de clancularia iſta admiſſorum confeſſione nihil locutum, quæ,
quantum coniicimus, nata eſt ex iſta Exomologeſi per ultroneam hominum pietatem, ut occultorum peccato-
rum eſſet & Exomologeſis occulta. Nec enim uſquam præceptam olim legimus. Nec eſt omittendum, quæ de
confeſſione leguntur in Iſidori lexico, partim ex hoc Tertulliani libello eſſe deſumpta: ſiquidem talis fermè eſt
apud Latinos Iſidori rhapſodia, qualis apud Græcos Suidæ, undecunque à compluribus conſarcinata. Refe- Iſidorus
runtur autem in hunc modum: Exomologeſis, inquit, Græco uocabulo dicitur, quod latine confeſſio interpre-
tatur: cuius nominis duplex ſignificatio eſt. Aut enim in laude intelligitur confeſſio, ſicut eſt: Confiteor tibi
pater domine cœli & terræ &c. Aut dum quiſque confitetur ſua peccata, & ab eo datur uenia, cuius indefi-
ciens eſt miſericordia. Ex hoc ergo, Græco uocabulo exprimitur & frequentatur exomologeſis, qua delictum Exomologeſis
noſtrum domino confitemur non quidem ut ignotum, cuius cognitioni nihil occultum eſt. Sed confeſſio eſt rei
D ſcilicet eius quæ ignoratur profeſſa cognitio. Vtile enim ſibi ac iucundum quiſque eſſe exiſtimauerat, rapere,
adulterari, furari: ſed ubi hæc æternæ damnationi obnoxia eſſe cognouit, cognitis his confitetur errorē. Con-
feſſio autem erroris, profeſſio eſt deſinendi: deſiendum ergo à peccatis eſt, dum confeſſio eſt. Confeſſio autem
antecedit, remiſſio ſequitur. Cæterum extra ueniam eſt qui peccatum cognoſcit, nec cognitum confitetur. Itaq;
exomologeſis proſternendi & humilificandi hominis diſciplina eſt, habitu atque uictu, ſacco & cineri incuba-
re, corpus ſordibus obſcurare, animū mœroribus deiicere, illa quæ peccauit, triſti tractatione mutare. Hacte-
nus Iſidorus. Cæterum Thomas ab Aquino, & Scotus, homines nimium arguti, confeſſionem hodie talem red- Thomas Scotus
diderunt, ut Ioannes ille Geilerius grauis ac ſanctus Theologus, qui tot annis Argentorati concionatus
eſt, apud amicos ſuos ſæpe teſtatus ſit, iuxta illorum deuteroſeis impoſſibile eſſe confiteri. Nam uir ille magno Io. Geileri⁹
E rerum uſu præditus, cuius ego parentalibus iam decrepiti interfui adoleſcens, familiariter uerſabatur cum cœ-
nobitis ſanctioribus, cum Cartuſiis quos ſæpiuſculè inuiſebat, cum Franciſcanis arctioris inſtituti à quibus
peregrè uenientibus inuiſebatur. Ab his diſcebat quibus tormētis quorundam piæ mentes affligerentur ob
confeſſionem cui ſatisfacere, ut ipſis uidebatur, nequirent. Similes querelas ad eum deferebāt Sanctimoniales.
Proinde motus fuit ut libellū æderet in lingua Germanica cui titulum fecit uon dem beichtune, hoc eſt de mor-
bo confeſſionis, quo negabant eſſe triſtiorem qui eo tenebantur. Erat Cartuſianus quidam qui propter confeſ-
ſionem quæ ei ſemper ob inexplicabilem circunſtantiarum uim imperfecta uidebatur, ſed ipſe perfectiſſimam eſ-
ſe fruſtra contendebat, huc miſeriarum uenerat, ut omnem ſalutem deſponderet & apocartereſin cogitaret.
Huiuſmodi homines illi libuit eo libello conſolari, id quod antea fecerat in ſcriptis ſuis paſſim Ioā. Gerſon pius Ioā. Gerſon
ac ſincerus Theologus, qui deiectos ſimplicium animos ubique ſubleuat & erigit, dignus me herele pluris fie-
F ri ab ordine Theologico quàm fit. Itaque Geilerio nō diſplicebat cōfeſſio, ſed moroſitas illa & anxietas quo-
rundam quam docent aliquæ recentiorum ſummulæ, quæ iuſtius alibi locum habeant quàm in bibliothecis. Hoc
eſt nimirum artem tradere & methodum alicuius rei quam ipſe non probè calleas. Non quod negem in publi-
cis ad populum declamationibus acriter obiurgandum urgēdumq; & exemplis interdum quod dicas affirmā-
dum, ſed interim bonæ mentes non ſunt debito ſolatio deſtituendæ, ne tyrannis & carnificina conſcientiarum
inualeſcat, haud paulo minus nocitura quàm diſſolutio. Adeo modū ubiq; ſeruari præſtat. Cæterū ſciat lector,
librū hunc uiſum Eraſmo noſtro Roterodamo bonæ memoriæ, non eſſe Tertulliani propter phraſim diuerſam.
Cuius iudicio ſubſcribimus tandem, ut ut uerbis & figuris iiſdem utatur autor ille quiſquis fuit eius indubiè ſe-
culi & Tertulliani ſtudioſiſſimus. Eſt autem hic commentarius eiuſmodi ut Theologi eum debeant ad unguem
ediſcere. nam egregium monumentum eſt antiquitatis. Tam ſanctè docet, tam piè ſuadet, tam inſtanter urget
rem Eccleſiaſticæ diſciplinæ ſummopere neceſſariam Exomologeſin, hoc eſt Actum & miniſterium pœnitētiæ.

In libro

In libro de Patientia qui principem locũ tenet in hac editione, Patientiæ laudes explicans Tertull. Pœniten- G
tiam,inquit, expectat,Exomologeſin adſignat.Vbi uides Pœnitentiam præcedere,ſequi uero Exomologeſin
uelut actum pœnitentiæ.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 *Hoc genus hominum, quod & ipſi retro fuimus.)* Gentiles intelligit. Vnde in Apologetico, *Hæc,inquit,*
& nos riſimus aliquando,de ueſtris fuimus . Fiunt,non naſcuntur Chriſtiani. Naturatenus.) *Sic libro ad-*
uerſus Marcionem dixit,Animatenus: Scilicet animatenus ſaluos,carne deperditos,quæ apud illum non reſur
git. Quippe res dei ratio.) *De ratione dei,quod uidelicet omnia quæ deus facit ſint rationalia habes in ſu-*
perioribus libris ſæpenumero. Vt aduerſus Marcionem libro ſecundo , Bonitas dei & ratio eius, hinc quoque
inſtituto patrocinabuntur,in omnibus conſpirantes apud deum noſtrũ.Nec ratio enim ſine bonitate ratio eſt, H
nec bonitas ſine ratione bonitas . Item, Et hoc bonum ſine dubio & rationale. Sine gubernaculo rationis
2 *transfretãtes.)* Metaphora à nauigante ſumpta. Prout quid in gratiam cecidit.) *Nos,attento quod ali-*
bi etiam ingratiæ uocabulo utatur pro ingratitudine,ſcripſimus,Prout quid in ingratiam cecidit. Sic infra in
hoc ipſo libro,Viderit ergo ingratia hominum,ſi etiam bonis factis pœnitẽtiam cogit.Viderit & gratia,ſi ca
ptatio eius ad benefaciendum incitamento eſt.Vbi uides ingratiam opponi gratiæ. Eamq; maximè patien-
tiæ ſpeciem.) Repoſuimus , Eamq; m.pœnitentiæ ſpeciem.Ex Gorzienſi collatione. Contra patientiæ ma-
lum leuius incubant.) Correximus,Contra pœnitentiam malorum . Ex eadem . Senſus eſt. Longè leuius nec
toto pectore incumbunt ad propulſandam pœnitentiam rerum malarum.Incubandi uerbo in præcedentibus &
ſequentibus utitur. Quum rurſus ad ſuam miſericordiam maturauiſſet.) *Maturauiſſet , hoc eſt , maturè ſe*
recepiſſet & in tempore . Sic Cyprianus gratiam maturantem eleganter dixit ad Donatum,Accipe,inquit, I
quod ſentitur antequam diſcitur,nec per moras temporum longa agnitione colligitur, ſed compendio gratiæ
maturantis hauritur. Iam inde in ſemetipſo pœnitentiam dedicauit.) *Dedicandi uerbo libẽter utitur Ter-*
tullianus,de nouis rebus loquens,ut aduerſus Marcionem libro.). Vt imperio eius diuina bonitas in terris de-
dicaretur.In De carnis reſur. De materia potius ſubiacenti noluit ab illo uniuerſitatem dedicatam . Cypria-
nus de Aurelio.Interim,inquit,uobis hac die auſpicatus eſt pacem, dum dedicat lectionem. Et prophetan-
do uniuerſorum prophetarum emiſit ora.) Prophetando Gerundinum eſt datiui caſus.id eſt,ad prophetan-
dum. Intinctionem.) *Intinctionem uocat baptiſmum.Vt & infra,Erga pœnitentiam uitium, præſumptio*
intinctionis importat.Item,Hæc enim prima audientis intinctio eſt,metus integer. Sic aduerſus Praxean , Et
nouiſſimè mandans ut tingerent in patrem & filium & ſpiritum ſanctum,non in unum.Nam nec ſemel,ſed ter, K
ad ſingula nomina in perſonas ſingulas tingimur.Ita loquitur & Cyprianus. Expone præire pœnitentiæ hoc
eſt præcedere pœnitentiam. Per pœnitentiæ ſub ſignationem anteponeret.) Caſtigamus ex Gorzienſi
collatione,antè componeret. Dominus ſcilicet afferens.) *Subaudi ſalutem.* Hæc opera.) *Opera pro la-*
bore. Ceterum ratio eius.) *Hic rurſum fit rationis mentio, ceu antè in initio.* Quaſi uiolentia aliqua.)
Hoc eſt per uiolentiam aliquam. Reprobationem bonorum.) *Videlicet operum uel rerum bonarum.* Et
3 *in eam, omnem ſummam diſciplinæ ſanciat.)* Adiecimus ſuæ . ex collatione Gorzienſi. Cur pœnitentiam
inuadit delinquentium?) Inuadere uerbum uſurpatum ſæpè Tertulliano. Ad uxorem libro ſecundo, De cibo,
de poculo inuadere,deſiderare,in mente habere? Et in hoc libro infra, Eam tu peccator, mei ſimilis ita inua-
4 *de. Item alibi.* Quanto principalis ad pœnam?) *Sic ſuperius, uel quanto principalis.* Denique quem-
admodum dominus.) Quemadmodum pro quomodo , interrogatiuè pronunciandum. Quum ad ultimum L
non reum ſolum definit.) Vitiatus locus eſt . Reſtituimus ex Gorzienſi collatione , Quum adulterum non
eum ſolum definit. Repræſentat.) *Repræſentat id eſt præſens facit & intus eo fruitur . Elegantiſſimum*
uerbum. Expungit effectum.) *Hoc eſt abſoluit, conſummat. Quod uerbi frequenter occurrit in hoc au-*
tore. Sic in libro de reſur. Carnis, An non itaque iudicium reſurrectio expungat ? Et locis alijs innumeris.

Cuius uoluntatis cum uis tanta ſit,ut non ſolatium ſui ſaturans pro facto cedat,pro facto ergo plectetur.)
Hic ego nihil adiutus ab exemplaribus, tamẽ auſus ſum mutare lectionem,hoc modo.Cuius uoluntatis cum uis
tanta ſit,cur non ſolatium ſui ſaturans pro facto cedat? Pro facto ergo plectetur.Expone pro facto cedat,pro
facto habeatur,ſiue facti loco ſit. Ego enim præſtantiam in delictis meam agnoſco.) *Præſtantia in malam*
partem pro excellentia peccandi. Vt naufragus alicuius tabulæ fidem.) *Ambroſius ad uirg. lapſam. Sed*
tu quæ iam ingreſſa es agonem pœnitentiæ, inſiſte miſera fortiter, inhære tanquam naufragus tabulæ . Hie- M
ronymus ad Demetriadem de pœnitentia loquens, Illa,inquit, quaſi ſecunda poſt naufragium miſeris tabu-
la.Ambo ſunt hunc locum imitati. Et in portum diuinæ clementiæ protelabit.) *Protelabit hoc eſt ad*
portum uſque quamlibet diſtantem producet. Aduerſus Marcionem libro quarto dixit , Nec quinque circiter
ſed ſexcenta millia hominum protelauit,pro eo quod eſt uitam eorum exhibito uictu produxit ſuſtentauitq;.

Vt ille te nihil quondam p.d.) Pro accuſatiuo te ſubſtituimus nominatiuum tu, ſic exigente ſenſu. Niſi
ſtilla ſitulæ.) Alludit ad locum Eſaiæ cap.xl. & locum Pauli. Et in foliis perennat.) *Perennat pro per-*
enniter durat. Aliter dixit Suetonius,non perennauit , pro eo quod eſt non uixit anno integro . Annotaui-
mus ſupra, Alludit autem ad uerba pſalmi primi. O beatos quorum cauſa deus iurat.) *Nos, ô beatos nos*
5 *quorum cauſa.d.i.Ex Gorzienſi collatione.* Semel cognitum atque ſuſceptum u.p.h.i.d. reſignari.) *In hac*
opinione quidam ueterum fuerunt inter quos & Aur. Auguſtinus. Nullum ignorantiæ prætextum.) *Vſur*
pat prætextum neutro genere,ſicut in Valentinianis,Sed enim,inquit,ſub prætexto dilectionis in patrẽ,æmu-
latio ſupe-

A latio ſuperabat. Nouitiolis iſtis imminet.) Nouitiolos uocat catechumenos. Hoc uocabulum adhuc apud 6
fratres remanet. Nec perfectis luminibus incerta reptant.) Tranſlatione catulorum ntitur, qnos canis ni-
mium feſtinando, quemadmodum eſt in prouerbio, cæcos parere ſolet. Sic autem dictum eſt, cæca reptant, ut il-
lud in de Patientia, Qui cæca uiuunt. Helleniſmos eſt. Sed includere eam negligunt.) Tranſlatio á re-
bus quas ſi non includas, ſtatim amittas. Ipſi gratiæ ſuæ adulantur.) Ita in De Reſur. carnis, Virginitas
quoque & uiduitas & modeſtia, in occulto, matrimonij diſſimulatio & una notitia eius, de bonis carnis deo
adulantur. Et commeatum ſibi faciunt delinquendi.) Commeatus eſt uenia quæ militi datur ut poſſit ad
tempus abeſſe á caſtris, uel negociorum uel ualetudinis cauſa. Annotauimus in præcedentibus plus ſemel. Cy-
prianus in epiſtola quadam ad martyres & confeſſores, Hæc, inquit, lætior accepto poſt gloriam commeatu,
B in eccleſia laude florere. Idem de Mortalitate, Quum quidam de collegis & conſacerdotibus noſtris iam in-
firmitate defeſſus & de appropinquante morte ſolicitus, commeatum ſibi precaretur. Quám porrò ineptũ,
quam pœnitentiam non adimp.) Aut legendum, Quám porrò ineptũ, quám ridiculum pœnit. Vt deſit hic ali-
quid. Aut, tuam pœnitentiam u. ad. Niſi placet apoſiopeſin eſſe. Hoc enim precio d. u. addicere inſtituit.)
Addicere uenditoris eſt, Verbum iuris. Tunc opinor emendatos licebit cum abſoluimur.) Opinor & hic
licebit dictum pro liquebit, fallente fortaſſis pronunciatione. Nam in De carne Chriſti indicauimus in uetuſtis
exemplaribus licuit ſcriptum pro liquuit á liquet, Quanquam licuit iam & de nomine hominis, de ſtatu quali-
tatis, & de ſenſu tractationis, & de exitu paſſionis humanam conſtitiſſe. Ita, ni fallor, hoc loco licebit pro li-
quebit poſitum. Infra habes, Diſſidio maris, quod ſoli populo peruium licebat. Quis enim ſeruus poſteaquã
libertate mutatus eſt.) Mutare libertate. Sic in De reſur. carnis. Oro te, inquit, ſi famulum tuum libertate mu
C taueris. Et reliqua. Pro notis ſuis ſatagit.) Ignominias intelligit notarum nomine. Et propoſitum huius
rei aſſeuerationibus tuis circumduci facile eſt.) Circunduci hoc eſt per fallaciam obtegi. Nihil occultum
quod non reuelabitur.) Locus eſt Lucæ octauo cap. Quia inter Auditorum tyrocinia deputatur.) Elegã 7
ter dictum, Inter Auditorum tyrocinia. Nam Auditores hoc eſt catechumeni nihil aliud ſunt niſi tyrones fidei
Chriſtianæ. Quum iiſdem incubas quibus retro ignarus?) Sic Cyprianus ad Donatum, Quum exonerare ſe
poſſit & releuare ponderibus pergit magis fortunis augentibus incubare. Idem de eleemoſyna, Quid diuitiis
tuis ſolus incubas? An alius eſt intinctis Chriſtus, alius audientibus?) Audientes & Auditores ea ætas
uocabat catechumenos. Cyprianus epiſtola decimaſeptima libri tertij, Audientibus etiam, inquit, ſi qui fuerint
periculo præuenti, & in exitu conſtituti, uigilantia ueſtra uod deſit, implorantibus diuinam gratiam miſeri-
D cordia domini non denegetur. Huiuſmodi Audientibus Doctor præficiebatur apud ueteres. Vnde idẽ Cypria-
nus Epiſtola mox citati libri. xxij. ſcribit ſe Optatum conſentientibus presbyteris, doctoribus & lectoribus,
Doctorem Audientium conſtituiſſe. Demetrius epiſcopus Origenem Adamantium conſtituit Magiſtrum cate-
chumenorum apud Alexandriam. Quo officio primus poſt Apoſtolos apud Alexandriam Pantænus, ſecundus
per ordinem Clemens, tertius functus eſt, Origenes Clementis diſcipulus. Autor Euſebius eccleſiaſt. hiſtoriæ
lib. vj. cap. iij. Niſi á cuſtodibus corporũ obſtructi.) Iuxta illud Satyrographi, Pone ſeram, cohibe. Ex- 8
inde repudium & naui & mari dicunt.) Nam ut eſt apud Publium mimographum, Improbè Neptunum accu-
ſat, qui iterum naufragium facit. Venuſtus uero ſermo quum inquit, Repudium & naui & mari dicere, tranſla-
tione ſumpta ab his qui uxori libellum repudij mittunt. Maius eſt enim reſtituere.) Exponit quid intellexe
rit per beneficium ampliatum. Euolue quæ ſpiritus eccleſiis dicat.) In Apocalypſi locus eſt in tribus pri-
E mis capitibus. Et poſt inopiam.) Reſpicit ad id quod Lucas. xv. cap. ſcribit, δαπανήσαντος δ᾽αὐτοῦ πάντα. 9
hoc eſt, quum autem is omnia conſumpſiſſet. Nam luxus comes eſſe ſolet inopia. Et ſi acceptum ab eo prode-
geris.) Hoc eſt partem hæreditatis tuam. Tantum releuat confeſſio delictorum.) Pro delictorum repo-
ſuimus delictum. Ex Gorzienſi collatione. Tanto operoſior probatio eſt.) Senſus eſt. Tanto operoſius
exiſtit ſe approbare eſſe confitentem, & huius paſſionis fidem facere. Mox ſcripſimus, Vt non ſola conſcientia
præferatur. Is actus qui magis Græco uocabulo exprimitur & frequentatur, Exomologeſis eſt.) Hoc di-
ligenter obſeruandum quod hic dicit, Exomologeſin actum eſſe quo Pœnitentia adminiſtratur, & miniſterium
pœnitentiæ, quemadmodum infra docebit. Id quod rectè intellectum multum conferet ad capiendam mentem
ueterum eccleſiæ ſcriptorum. Hinc illud Cypriani in epiſtola ad Antonianum, Apud inferos dum confeſſio non
eſt, nec exomologeſis illic fieri poteſt. Diſcimus autem ex eiuſdem ſanctiſſimi martyris ſcriptis hunc olim in ec-
F cleſia ſeruatum ordinem, ut primum fieret confeſſio criminum apud Sacerdotes dei, hanc ſequebatur pœniten-
tia quæ & præceſſerat, Pœnitentiam excipiebat exomologeſis, quam ſubſequebatur impoſitio manus epiſco-
pi aut cleri. Hac facta, dabatur Eucbariſtia ſic reconciliato. Atque hoc eſt quod Cyprianus epiſtola XIIII.
tertij libri dicit, Nondum pœnitentia facta, nondum exomologeſi finita (Vbi uides apertam diſtinctio-
nem) nondum manu eis ab epiſcopo aut clero impoſita, Eucbariſtia illis datur. Et præcedit, Quum in mi-
noribus peccatis agant peccatores pœnitentiam iuſto tempore, & ſecundum diſciplinæ ordinem ad exomolo-
geſin ueniant, & per manus impoſitionem epiſcopi aut cleri ius communicationis accipiant. Hæc illic. Ergo
exomologeſis actus ipſe pœnitentiæ fuit, illi coniunctus. Idem epiſtola XVI libri tertij. Nam quum in minori-
bus, inquit, de lictis quæ non in deum committuntur, pœnitentia agatur iuſto tempore, & exomologeſis fiat,
inſpecta uita eius qui agit pœnitẽtiã, nec ad cõmunicationẽ quis uenire poſſit, niſi prius illi ab epiſcopo & cle
ro manus fuerit impoſita. Et reliqua. Item in ſermone de lapſis, Deniq;, inquit, quãto & fide maiore & timo-
re meliore ſunt, qui quãuis nullo ſacrificij aut libelli facinore cõſtricti, quoniã tamẽ de hoc cogitauerunt, hoc

ipſum apud ſacerdotes dei dolenter & ſimpliciter confitentur, exomologeſin conſcientiæ faciunt, animi G
ſui pondus exponunt, ſalutarem medelam paruis licet & modicis uulneribus exquirunt. Enimuero liquere
poteſt ex citatis Cypriani locis, occultorum ſcelerum exomologeſin etiam fuiſſe ſecretam, quam etian-
num retinet eccleſia dum ſacerdos pro modo delicti certum ieiunium, eleemoſynam, aut precationes confi-
tenti iniungit. Vnde & in eccleſiis præſertim Occidentis antiquitas confeſſionis ſecretæ ſtabiliatur quæ
diſciplinæ eccleſiaſticæ columen eſt, ſi anxietatem demas & reſtituas libertatem, Amiſſa autẽ diſciplina, cor-
ruant omnia neceſſe eſt. Habemus de diſciplina Romanæ eccleſiæ ualde inſignem epiſtolam presbyterorum &
diaconorum urbis Romæ, ad diuum Cyprianum cuius initium, Quanquam bene ſibi conſcius animus, libro ſe-
cundo. Sed de his alias. De ipſo quoque habitu atque uictu, ſacco & cineri incubare.) *Deerat hic uerbum*
mandat, quod nos repoſuimus ex Gorzienſi collatione. De ipſo quoq; habitu atque uictu, mandat, ſacco & ci-
neri incubare. Subaudi exomologeſis. Nam quum exomologeſis ſit actus pœnitentiæ, & diſciplina hominis hu- H
milificandi, conuerſationem iniungens miſericordiæ illicem, exponit, quid nam ſit illud aut quænam conuerſa-
tio quæ dei miſericordiam & eccleſiæ illiciat inuitetq;. Sacco & cineri incubare.) *Rurſum hic habes uer-*
bum incubare ut pauloantè, Quum iiſdem incubas quibus retro ignarus? In libro de patientia, Quod ſi hic pa-
tientiæ incubabo. Hieronymus ad Demetriadem, Meliusq; eſt hoc facere, quàm repoſitis opibus incubare. Por-
rò ſimilia exomologeſeos opera deſcribit nobis Cyprianus in ſermone de lapſis. Orare, inquit, oportet impẽ-
ſius, & rogare, diem luctu tranſigere, uigiliis noctes ac fletibus ducere, tempus omne lachrymoſis lamenta-
tionibus occupare, ſtratos ſolo, adhærere cineri, in cilicio uolutari & ſordibus, poſt indumentum Chriſti per-
ditum nullum iam uelle ueſtitum, poſt diaboli cibum malle ieiunium, iuſtis operibus incumbere quibus peccata
purgentur, eleemoſynis frequenter inſiſtere quibus à morte animæ liberentur. Quæ Cypriani uerba antè in ar-
gumento quoque ſunt relata. Et aris dei adgeniculari.) *Hic uides Chriſtianis antiquitus altaria uenera-* I
tioni fuiſſe, quibus adgenicularentur. Imò oſculis quoque honorabant. Nam Ambroſius in epiſtola ad Marcel-
linam ſororem oſtendit oſcula militum aris impreſſa ſub Valentiniano in argumentũ pacis, Certatim, inquit,
hoc nunciare milites, irruentes in altaria oſculis ſignificare pacis inſigne. Aeterna ſupplicia non dicã fru-
ſtretur, ſed expungat.) *Fruſtratur qui euitat & declinat aliquid. Expũgit qui prorſus remouet nõ rediturũ,*
delet atque tollit. Saluti prodactæ reformari.) *Prodactæ hoc eſt profligatæ à prodigendo. Supra dixit, Et*
10 *ſi acceptum ab eo prodegeris.* Næ tu uerecundia bonus.) *Græco hoc affirmandi aduerbio libenter utitur.*
Ad fratrum genua protendis.) *Nam genua miſericordiæ antiquitus erant dicata.* Ad Exomologeſin
peruenire.) *Hoc eſt ad actum illum & miniſterium pœnitentiæ.* Offenſam ſui excuſant.) *Sic etiam alibi ſæ-*
pe loquitur. Sordulentos.) *Pro plenos ſordibus.* Deuerſari.) *Et hoc uerbo in præcedentibus libris uſus*
eſt. In Coccino.) *per Coccinum intelligit ueſtẽ cocco infectam. Martialis, Coccina formoſæ donas & Ian-* K
thina mœchæ. Coccum uulgo Granum uocant Latinè reddentes Græcum τῆς κόκκου uocabulum. Apud Hierony-
mum ad Fabiolam de ueſte ſacerdotali, Coccus igni &ætheri deputatur. In Tyrio.) *Tyrium appellat ue-*
ſtimentum ex purpura Tyria conſtans. Ouidius, Siue erit in Tyriis, Tyrios laudabis amictus. Cedò acum.)
Cedò ſignificat hic da aut date. Si quid ficti nitoris.) *Ad hunc fucum ceruſſa mulieres utuntur.* Si quid
coacti ruboris.) *Id efficiunt illito purpuriſſo.* Qui ambitu obeunt capeſſendi magiſtratus.) *Obire abſolu-*
11 *tè pro obambulare, quod Cicero obire comitia dixit.* Quæ non atria noctur. & crudis ſalutationibus oc-
cupant?) *Moleſtiæ & labores eorum qui conſulatum urbis Romæ uel alios magiſtratus quondam ambiebant*
graphice hic depinguntur. Sed eandem rem elegantiſſimè deſcribit Cyprianus ad Donatum. Qui amictu cla-
riore conſpicuus fulgere ſibi uidetur in purpura, quibus hoc ſordibus emit ut fulgeat? quos arrogantium fa- L
ſtus prius pertulit? quas ſuperbas fores matutinus ſalutator obſedit? quot tumẽtium contumelioſa ueſtigia ſti-
patus clientium cuneis ante præceſſit, ut ipſum etiam ſalutantum comes poſtmodum pompa præcederet, ob-
noxia non homini ſed poteſtati? Et reliqua. Ad omnem occurſum m.e.p.d.) *Elegantiſſimè dictum.* De-
creſcentes.) *Hoc modo ſignificat geſtum ſeſe demittentis in reuerentiam alterius.* Nullis conuiuiis con-
greges.) *Vtitur propter ſchema quod eſt in celebres & exules, uocabulo congregis, quod neſcio an alibi*
legatur. Propter unius anni uolaticum gaudium.) *Nam Conſulatus erat magiſtratus annuus. Item aliæ*
quædam functiones annuæ. Cyprianus, Eant nunc magiſtratus & Conſules ſiue Proconſules annuæ digni-
tatis inſignibus & duodecim faſcibus glorientur. In periculo æternitatis.) *Aut parandæ aut amittendæ.*
Si de Exomologeſi retractas.) *Hoc eſt de actu pœnitentiæ. Hoc non fruſtra inculco.* Quum fumariola
quædam eius.) *Alludit ad Veſuuium Campaniæ montem.* Vt proximæ urbes aut iam nullæ extent, aut
idem ſibi de die ſperent.) *Quod hic dicit, apertius exponit in De pallio quum inquit, Ex huiuſmodi nubilo &* M
Tuſcia Vulſinios priſtinos deuſta. Quo magis de montibus ſuis Campania ſperet erepta Pompeios. Vbi utro-
bique figura Græca utitur, nam oppidorum nomina ſunt. In altero loco etiam ſperet poſuit pro timeat, ſi-
cut & hic ſperent pro timeant. Idem narrat in Apologetico his uerbis, Sed nec Tuſcia iam tunc atque Cam-
pania de Chriſtianis querebantur, quum Vulſinios de cœlo, Pompeios de ſuo monte profudit ignis. Diſſi-
liunt ſuperbiſſimi montes ignis intrinſecus fœta.) *Figura Græca hoc eſt ſecundum eas partes quæ igni fœtæ*
ſunt, ſiue fœtæ ignis ut ipſe loquitur per genitiuum. Et irreuocabiles moras eius.) *Hoc eſt difficulter re-*
uocabiles. nam ferrum teli facile eximi non poteſt. Scit ſibi dictamno medendum.) *Dictamnum herbam ex-*
trahendis ſagittis cerui monſtrauere, percuſſi eo telo, paſtúque eius herbæ eiecto. Autor Plinius libro. viij.
cap. xxvij. Mentionem huius herbæ Virgilius facit libro Aeneidos. xij.

Tum

A *Tum Venus indigno nati concuſſa dolore*
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis & flore comantem
Purpureo. Non illa feris incognita capris
Gramina, quum tergo uolucres hæſere ſagittæ.

Nonit illos oculare rurſus de ſua Chelidonia.) Hic habes oculare, cuius contrarium exoculare tritius uerbum. De Chelidonia Plinius, Chelidoniam, inquit, uiſui ſaluberrimam hirundines monſtrauere, uexatis pullorum oculis illa medentes. Inſtitutam à domino Exomologeſin ſciens.) Tradit à domino inſtitutum iſtum Pœnitentiæ actum & miniſterium. Vnde & Exomologeſis ſecretior nata ſit, quam præſtat non abrogari dia-
B *ſciplinæ conſeruandæ cauſa, ſed emendari, adhibitis ſacerdotibus in ætate integris, in fide integris, ut eſt apud Cyprianum de eligendis epiſcopis. Hodie adoleſcentes præficimus ineptos & ſtultos, plerunq; malos & petulanteis, qui heri aut nudius tertius ſcholaſticum puluerem reliquerunt, ſacra lectione nondum inſtructi, tum uſu rerum carentes. Sed de hoc uiderit concilium.*

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI DE POEnitentia liber.

C

POENITENTIAM, hoc genus hominum, quod & ipſi retro fui- 1 Pœnitentia
mus, cæci, ſine domini lumine, naturatenus norunt paſſionem animi
quandam eſſe, quæ veniat de offenſa ſententiæ prioris. Cæterum à ra-
tione eius tantum abſunt, quantum ab ipſo rationis autore: quippe
res dei ratio. Quia deus omnium conditor, nihil non ratione pro- RATIO
uidit, diſpoſuit, ordinauit: nihil non ratione tractari intelligique
voluit. Igitur ignorantes quíque deum, rem quoque eius ignorent,
D neceſſe eſt: quia nullus omnino theſaurus extraneis patet. Itaque v-
niuerſam vitæ conuerſationem ſine gubernaculo rationis transfretantes, imminentem ſe-
culo procellam vitare non norunt. Quàm autem in pœnitentiæ actu irrationabiliter diuer-
ſentur, vel vno iſto ſatis erit expedire, cum illam etiam in bonis factis ſuis adhibent. Pœni- 2
tet fidei, amoris, ſimplicitatis, patientiæ, miſericordiæ, prout quid in ingratiam cecidit, Se- Ingratia
metipſos execrantur, quia benefecerint, eámque maximè pœnitentiæ ſpeciem quæ optimis
operibus irrogatur, in corde figunt, meminiſſe curantes ne quid boni rurſus præſtent:
contra pœnitentiam malorum leuius incubant. Denique facilius per eandem delinquunt,
quàm per eandem rectè faciunt. Quod ſi dei ac per hoc rationis quoque compotes agerent,
E merita primò pœnitentiæ expenderent, nec vnquam eam ad augmentum peruerſæ emen-
dationis adhiberent: modum denique pœnitendi temperarent, quia & delinquendi tene-
rent, timentes dominum ſcilicet. Sed vbi metus nullus, emendatio proinde nulla, Vbi emen-
datio nulla, pœnitentia neceſſariò vana: quia caret fructu ſuo cui eam deus ſæuit, id eſt, homi
nis ſaluti. Nam deus poſt tot ac tanta delicta humanæ temeritatis à principe generis Adam
auſpicata, poſt condemnatum hominem cum ſeculi dote, poſt eiectum paradiſo, mortique
ſubiectum, cum rurſus ad ſuam miſericordiam maturauiſſet, iam inde in ſemetipſo pœnitē-
tiam dedicauit, reſciſſa ſententia irarum priſtinarum ignoſcere pactus operi & imagini ſuæ.
Itaque & populum ſibi congregauit & multis bonitatis ſuæ largitionibus fouit, & ingratiſſi-
F mum totiens expertus, ad pœnitentiam ſemper hortatus eſt, & prophetando vniuerſorum
prophetarum emiſit ora: mox gratiam pollicitus, quam in extremitatibus temporum per ſpi
ritum ſuum vniuerſo orbi illuminaturus eſſet, præire intinctionem pœnitentiæ iuſſit, vt quos
per gratiam vocaret ad promiſſionem ſemini Abrāham deſtinatam, per pœnitentiæ ſubſigna
tionem antè componeret. Non tacet Ioannes, pœnitentiam initote dicens, iam enim ſalus
nationibus appropinquabit, dominus ſcilicet afferens, ſecundum dei promiſſum: cui præmi-
niſtrans, pœnitentiam deſtinabat purgandis mentibus præpoſitam, vti quicquid error vetus
inquinaſſet, quicquid in corde hominis ignorantia contaminaſſet, id pœnitentia verrens &
radens, & foras abiiciens mundam pectoris domum ſuperuenturo ſpiritui ſancto paret, quò
ſe ille cum cœleſtibus bonis libens inferat. Horum bonorum vnus eſt titulus, ſalus homi-

nis criminum priſtinorum abolitione præmiſſa. Hæc pœnitentiæ cauſa: hæc opera negocium G
Ratio diuinæ miſericordiæ curans: quod homini proficit, deo ſeruit. Cæterum ratio eius quam co-
gnito domino diſcimus, certam formam tenet, ne nobis vnquam factis cogitatiſúe, quaſi
violentia aliqua, manus iniiciatur. Deus enim reprobationem bonorum ratam non habens,
vtpote ſuorum, quorum cum autor & defenſor ſit, neceſſe eſt proinde & acceptator. Si acce-
Ingratia ptator, etiam remunerator. Viderit ergo ingratia hominum, ſi etiam bonis factis pœnitentiã
cogit. Viderit & gratia, ſi captatio eius ad benefaciendum incitamento eſt. Terrena, morta-
lis vtraque. Quantulum enim compendij ſi grato benefeceris? vel diſpendij, ſi ingrato? Bo-
num factum deum habet debitorem, ſicut & malum: quia iudex omnis remunerator eſt cau-
Iuſtitia dei iudicis 3 ſæ. At cum iudex deus iuſtitiæ chariſſimæ ſibi exigendæ tuendęq; præſideat, & in eam, omnem H
ſummam diſciplinæ ſuæ ſanciat, dubitandum eſt, ſicut in vniuerſis actibus noſtris, ita in pœ-
nitentiæ quoque cauſa iuſtitiam deo præſtandam eſſe? quod quidem ita impleri licebit, ſi pec
catis ſolummodo adhibeatur. Porrò peccatum, niſi malum factum, dici non meretur: nec
quiſquam benefaciendo delinquit. quod ſi non delinquit, cur pœnitentiam inuadit delin-
quentium? Priuatum cur malitiæ officium bonitati ſuæ imponit? Ita euenit, vt cum aliquid
vbi non oportet, adhibetur, illic vbi oportet negligatur. Quorum ergo pœnitentia iuſta &
debita videatur, id eſt, quæ delicto deputanda ſint, locus quidem expoſtulat denotare, ſed o-
tioſum videri poteſt. Domino enim cognito, vltro ſpiritus à ſuo autore reſpectus, emergit
ad noticiam veritatis, & admiſſus ad dominica præcepta, ex ipſis ſtatim eruditur, id peccato I
deputandum, à quo deus arceat. Quoniam cum deum grande quid boni conſtet eſſe, vtique
bono niſi malum non diſpliceret, quod inter contraria ſibi nulla amicitia eſt. Perſtringere ta-
men non pigebit, delictorum quædam eſſe carnalia, id eſt, corporalia, quædam vero ſpirita-
Delicta corporalia, ſpiritalia lia. Nam cum ex hac duplicis ſubſtantiæ congregatione confectus homo ſit, non aliunde de-
linquit, quàm vnde conſtat. Sed non eo inter ſe differunt, quod corpus & ſpiritus duo ſunt:
alioquin eo magis paria ſunt, quia duo vnum efficiunt: ne quis pro diuerſitate materiarum
peccata earum diſcernat, vt alterum altero leuius aut grauius exiſtimet. Siquidem & caro, &
ſpiritus, dei res: alia manu eius expreſſa, alia afflatu eius cõſummata. Cum ergo ex pari ad do-
minum pertineant, quodcunq; eorum deliquerit, ex pari dominum offendit. An tu diſcernas K
actus carnis & ſpiritus? quorum & in vita, & in morte, & in reſurrectione, tantum commu-
nionis atq; conſortij eſt: vt pariter tunc aut in vitam aut in iudicium ſuſcitentur: quia ſcilĩ-
cet pariter aut deliquerint, aut innocenter egerint. Hoc eo pręmiſerimus, vt nõ minorem al-
teri quàm vtriq; parti, ſi quid deliquerit, pœnitẽtię neceſſitatem intelligamus impendere. Cõ-
munis reatus amborum eſt, cõmunis & iudex, deus ſcilicet: cõmunis igitur & pœnitẽtiæ me-
dela. Exinde ſpiritalia & corporalia nominantur, quod delictum omne, aut agitur, aut cogi-
Corporale delictum. tatur: Vt corporale ſit, quod in facto eſt: quia factũ vt corpus & videri & cõtingi habet. Spi-
Spiritale. ritale vero, quod in animo eſt, quia ſpiritus neq; videtur, neque tenetur: per quod oſtenditur
non facti ſolum, verum & voluntatis delicta vitanda, & pœnitentia purganda eſſe. Neq; enim L
ſi mediocritas humana, factus ſolum iudicat, quia voluntatis latebris par non eſt, idcirco cri-
mina eius etiam ſub deo negligamus. Deus in omnia ſufficit. Nihil à conſpectu eius remotũ,
vnde omnino delinquitur. Quia non ignorat, nec omittit, quo minus in iudicium decernat.
Diſſimulator & præuaricator perſpicaciæ ſuæ non eſt. Quid quod voluntas facti origo eſt?
Caſus. viderint enim ſi qua caſui, aut neceſſitati, aut ignorantiæ imputantur: quibus exceptis iam
Neceſſitas non niſi voluntate delinquitur. Cum ergo facti origo eſt, non tanto potior ad pœnam eſt,
Ignorantia. quanto principalis ad culpam? quæ ne tunc quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpe-
4 VOLVNTAS trationem eius intercipit. Ipſa enim ſibi imputatur, nec excuſari poterit per illam perficiendi
infelicitatem, operata quod ſuum fuerat. Denique dominus quemadmodum ſe adiectionem
legis ſuperſtruere demonſtrat, niſi & voluntatis interdicendo delicta? cum adulterum non M
eum ſolum definit, qui cõminus in alienum matrimonium cecidiſſet, verum etiã illum, qui
aſpectus concupiſcentia contaminaſſet: adeo quod prohibetur adminiſtrare, ſatis periculoſe
animus ſibi repræſentat, & temere per voluntatem expungit effectum. Cuius voluntatis cum
vis tanta ſit, cur non ſolatium ſui ſaturans pro facto cedat? pro facto ergo plectetur. Vaniſ-
ſimum eſt dicere, volui, nec tamen feci. Atquin perficere debes quia vis: aut nec velle, quia
nec perficis. Sed ipſe conſcientiæ tuæ confeſſione pronuncias. Nam ſi bonum concupiſce-
res, perficere geſtiſſes: porrò ſicut malum non perficis, nec concupiſcere debueras. Quâq; te
cõſtitueris, crimine aſtringeris: quia aut malũ volueris, aut bonum nõ adimpleueris. Omnib⁹
ergo

A ergo delictis,ſeu carne,ſeu ſpiritu,ſeu facto,ſeu voluntate cõmiſſis,qui pœnam per iudicium
deſtinauit,idem & veniam per pœnitentiam ſpopondit,dicens ad populum:Pœnitere, & ſal-
uum faciã te.Et iterum:Viuo,inquit, dominus, & pœnitentiam malo quàm mortem. Ergo Ezech.33
pœnitentia vita eſt,cum præponitur morti.Eam tu peccator,mei ſimilis(imò me minor, ego
enim præſtantiam in delictis meam agnoſco)ita inuade,ita amplexare,vt naufragus alicuius Præſtantia, in malam partem
tabulæ fidem.Hæc te peccatorum fluctibus merſum proleuabit,& in portum diuinæ clemen-
tiæ protelabit.Rape occaſionem inopinatæ felicitatis,vt ille tu nihil quondam penes deum,
niſi ſtilla ſitulæ,& areæ puluis,& vaſculum figuli, arbor exinde fias illa quæ penes aquas ſeri-
B tur,& infoliis perennat,& tempore ſuo fructus agit, quæ non ignem, non ſecurim videbit.
Pœniteat errorum reperta veritate, pœniteat amaſſe quæ deus non amat, quando ne nos
quidem ipſi ſeruulis noſtris ea quibus offendimur non odiſſe permittimus. Obſequij enim »
ratio in ſimilitudine animorum conſtituta eſt. De bono pœnitentiæ enumerando, diffuſa & »
per hoc magno eloquio committenda materia eſt.Nos vero pro noſtris anguſtiis vnum in-
culcamus, bonum atque optimum eſſe quod deus præcipit. Audaciam exiſtimo de bono di-
uini præcepti diſputare. Neque enim quia bonum eſt,idcirco auſcultare debemus, ſed quia
deus præcepit.Ad exhibitionem obſequij, prior eſt maieſtas diuinæ poteſtatis. Prior eſt au-
toritas imperantis,quàm vtilitas ſeruientis.Bonum eſt pœnitere,an non?Quid reuoluis,deus
C præcipit.At enim ille non præcipit tantum,ſed etiam hortatur.Inuitat pręmio ſalutẽ,iurans, 5
etiam viuo dicens, cupit credi ſibi. O beatos nos quorum cauſa deus iurat. O miſerrimos ſi
nec iuranti domino credimus.Quod igitur deus tantopere commendat,quod etiam huma-
no more ſub deieratione teſtatur,ſumma vtique grauitate & aggredi & cuſtodire debemus,
vt in aſſeueratione diuinæ gratię permanentes,in fructu quoque eius & emolumento proin-
de perſeuerare poſſimus.Hoc enim dico, pœnitentiam quæ per dei gratiam oſtenſa & in di-
cta nobis, in gratiam nos domino reuocat,ſemel cognitam atque ſuſceptam nunquam poſt
hac iteratione delicti reſignari oportere.Iam quidem nullum ignorantiæ prætextum tibi pa-
trocinatur,quod domino agnito præceptiſq; eius admiſſis, denique pœnitentia delictorum
D functus,rurſus te in delicta reſtituis.Ita inquantum ignorantia ſegregaris, intantum contu-
maciæ adglutinaris.Nam ſi idcirco te deliquiſſe pœnituerat,quia dominum cœperas timere,
cur quod metus gratia geſſiſti,reſcindere maluiſti,niſi quia metuere deſiiſti? Neque enim ti- Timor.
morem alia res quàm contumacia ſubuertit. Cum etiam ignorantes dominum nulla exce- Cõtumacia
ptio tueatur à pœna(quia deum in aperto conſtitutum, & vel ex ipſis cœleſtibus bonis com-
prehenſibilem ignorari non licet)quanto cognitum deſpici periculoſum eſt? Deſpicit porrò
qui bonorum ac malorum intellectum ab illo conſecutus,quod intelligit fugiendum,quodq;
iam fugit,reſumens,intellectui ſuo,id eſt,dei dono contumeliam facit: reſpuit datorem cum
datum deſerit,negat beneficium,cum beneficum non honorat.Quẽadmodum ei poteſt pla-
E cere,cuius munus ſibi diſplicet? Ita in dominum non modo contumax, ſed etiam ingratus
apparet.Cæterum non leuiter in dominũ peccat,qui quum æmulo eius diabolo pœnitẽtia re-
nunciaſſet,& hoc nomine illum domino ſubieciſſet,rurſus eundem regreſſu ſuo erigit,& ex-
ultationẽ eius ſeipſum facit, vt denuo Malus recuperata præda ſua aduerſus dominum gau- Malus, diabolus.
deat. Nónne quod dicere quoque periculoſum eſt, ſed ad ædificationem proferendum eſt,
Diabolum domino præponit? Comparationem enim videtur egiſſe, qui vtrunque cogno-
uerit, & iudicatò pronunciaſſe, eum meliorem cuius ſe rurſus eſſe maluerit. Ita qui per de-
lictorum pœnitentiam inſtituerat domino ſatisfacere, diabolo per aliam pœnitentiæ pœni-
tentiam ſatisfaciet: eritque tanto magis peroſus deo, quãto æmulo eius acceptus. Sed aiunt
quidam ſatis deum habere, ſi corde & animo ſuſpiciatur, licet actu minus fiat. Itaque ſe ſal-
F uo metu & fide peccare: hoc eſt, ſalua caſtitate, matrimonia violare, ſalua pietate parenti
venenum temperare,Sic ergo & ipſi ſalua venia in gehennam detrudentur, dum ſaluo me-
tu peccant.Primum exemplum peruerſitatis,quia timent,delinquunt: opinor non delinque-
rent,ſi non timerent.Igitur qui deum nolit offenſum,nec reuereatur omnino,ſi timor offen-
dendi patrocinium eſt.Sed iſta ingenia de ſemine hypocritarum pullulare conſuerunt, quo-
rum indiuidua cum diabolo amicitia eſt, quorum pœnitentia nunquam fidelis. Quicquid
ergo mediocritas noſtra ad pœnitentiam ſemel capeſſendam & perpetuo continendam ſug
gerere conata eſt,omnes quidem deditos domino ſpectat, vt omnes ſalutis in promerendo
deo petitores,ſed præcipue nouitiolis iſtis imminet.Qui cum maxime incipiunt diuinis ſer- 6
monib⁹ aures rigare,quiq; catuli infantię adhuc recẽtis,nec perfectis luminib⁹ incerta reptãt:

& dicunt quidem priſtinis renunciare & pœnitentiam aſſumunt, ſed includere eam negli- G
gunt.Interpellat enim illos ad deſiderandum ex priſtinis aliquid,ipſe finis deſiderandi: velut
Simile poma cum iam in acorem vel amaritudinem ſeneſcere incipiunt, ex parte aliqua tamen ad-
huc ipſi gratiæ ſuæ adulantur.Omne præterea cunctationis & tergiuerſationis erga pœnitē-
tiam vitium,præſumptio intinctionis importat.Certi enim indubitatæ veniæ delictorū, me-
Cōmeatus delinquēdi dium tempus interim furantur,& commeatum ſibi faciunt delinquendi, quàm eruditionem
non delinquendi.Quàm porrò ineptum,quàm, pœnitentiam non adimplere, & veniam de-
lictorum ſuſtinere? hoc eſt,precium non exhibere,ad mercem manum emittere. Hoc enim
precio dominus veniam addicere inſtituit: hac pœnitentiæ compenſatione redimendā pro-
Simile ponit impunitatem.Si ergo qui venditant, prius nummum quo paciſcuntur examinant, ne H
ſcalptus,néue raſus, ne adulter: etiam dominum credimus, pœnitentiæ probationem prius
inire, tantam nobis mercedem perennis ſcilicet vitæ conceſſurum. Sed differamus tantiſ-
Licebit fortaſſis pro liquebit ſicut ſupra licuit pro liquitur per pœnitentiæ veritatem. Tunc opinor emendatos licebit cum abſoluimur. Nullo pacto.
Sed cum pendente venia,pœna proſpicitur: cum adhuc liberari non meremur, vt poſſimus
mereri: cum deus comminatur, non cum ignoſcit. Quis enim ſeruus poſtea quàm liberta-
te mutatus eſt,furta ſua & fugas ſibi imputat? Quis miles poſtquam caſtris ſuis emiſſus, pro
notis ſuis ſatagit? Peccator ante veniam deflere ſe debet: quia tempus pœnitētiæ, id eſt quod
periculi & timoris. Neque ego renuo diuinum beneficium, id eſt abolitionem delictorum
inituris aquam omni modo ſaluum eſſe: ſed vt eò peruenire contingat, elaborandum eſt. I
Quis enim tibi tam infidæ pœnitētiæ viro, aſperginem vnam cuiuſlibet aquæ commodabit?
Furto quidem aggredi, & propoſitum huius rei aſſeuerationibus tuis circunduci facile eſt.
Sed deus Theſauro ſuo prouidet, nec ſinit obrepere indignos. Quid denique ait? Nihil oc-
cultum quod non reuelabitur.Quantaſcunque tenebras factis tuis ſuperſtruxeris, deus lumē
eſt.Quidam autem ſic opinātur,quaſi deus neceſſe habeat præſtare etiam indignis,quod ſpo-
pondit: & liberalitatem eius faciunt ſeruitutem. Quod ſi neceſſitate nobis ſymbolum mor-
tis indulget,ergo inuitus facit.Quis enim permittit permanſurum id quod tribuerit inuitus?
non enim multi poſtea excidunt? non à multis donum illud aufertur? Hi ſunt ſcilicet qui
obrepunt, qui pœnitentiæ fidem aggreſſi, ſuper arenas domum ruituram collocant. Ne-
7 mo ergo ſibi aduletur, quia inter auditorum tyrocinia deputatur, quaſi eo etiam nunc ſi- K
bi delinquere liceat. Dominum ſimul cognoueris,timeas: ſimul inſpexeris,reuerearis. Cæte-
rum quid te cognouiſſe intereſt,cum iiſdem incubas quibus retro ignarus? Quid autem te à
perfecto ſeruo dei ſeparat? An alius eſt intinctis Chriſtus, alius Audientibus? Num ſpes alia,
Baptiſmus vel merces,alia formido iudicij, alia neceſſitas pœnitentiæ? Lauacrum illud obſignatio eſt fi-
dei: quæ fides à pœnitentiæ fide incipitur & commendatur.Non ideo abluimur, vt delinque-
re deſinamus,ſed quia deſiimus,quoniam iam corde loti ſumus. Hæc enim prima Audientis
intinctio eſt,metus integer.Exinde quoad dominum ſenſeris, fides ſana conſciētia ſemel pœ
nitentiam amplexata. Cæterum ſi ab aquis peccare deſiſtimus, neceſſitate non ſponte inno- L
centiam induimus.Quis ergo in bonitate præcellens? cui non licet, aut cui diſplicet malo eſ-
ſe? qui iubetur, an qui delectatur à crimine vacare? Ergo nec à furto manus auertamus niſi
clauſtrorum duritia repugnet: nec oculos à ſtupri concupiſcentiis refrenemus, niſi à cuſtodi-
bus corporū obſtructi, ſi nemo domino deditus delinquere deſinet, niſi intinctione alligatus:
quod ſi qui ita ſenſerit, neſcio an intinctus magis cōtriſtetur, quod peccare deſierit, quàm lę-
Auditores tetur quod euaſerit.Itaq; Audientes optare intinctionem, non præſumere oportet. Qui enim
optat, honorat: qui præſumit, ſuperbit. In illo verecundia, in iſto petulantia apparet. Ille ſata-
git, hic negligit. Ille mereri cupit, at hic vt debitū ſibi repromittit: ille ſumit, hic inuadit. Quē
cenſeas digniorem, niſi emendatiorem? quem emēdatiorem, niſi timidiorem, & idcirco vera
pœnitētia functū? Timuit enim adhuc delinquere, ne nō mereretur accipere. At ille præſum- M
ptor, cū ſibi repromitteret, ſecurus ſcilicet, timere nō potuit: ſic nec pœnitētiam impleuit, quia
Præſūptio inſtrumento pœnitētię, id eſt, metu caruit. Præſumptio inuerecundię portio eſt, inflat petito-
rem, deſpicit datorem. Itaque decipit nonnunquam. Antè enim quàm debeatur repromit-
tit, quo ſemper is qui eſt præſtaturus, offenditur. Hucuſque Chriſte domine de pœniten-
tiæ diſciplina ſeruis tuis dicere vel audire contingat, quouſque etiam delinquere non opor-
tet Audientibus: vel nihil iam de pœnitentia nouerint, nihil eius requirant. Piget ſecun-
dæ, imò iam vltimæ ſpei ſubtexere mentionem, ne retractantes de reſiduo auxilio pœniten-
di, ſpacium adhuc delinquendi demonſtrare videamur. Abſit vt aliquis ita interpretetur,

quaſi

A quaſi eo ſibi etiam nunc pateat ad delinquendum,quia patet ad pœnitendum: & redundantia
clementiæ cœleſtis, libidinem faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior ſit, quia
deus melior eſt, totiens delinquendo quotiens ignoſcitur. Cæterum finem vtique euadendi
habebit,cum offendendi non habebit. Euaſimus ſemel, hactenus periculoſis noſmetipſos in-
feramus, & ſi iterum euaſuri videmur. Plerique naufragio liberati exinde repudium & naui 8
& mari dicunt,& dei beneficium,ſalutem ſuam ſcilicet,memoria periculi honorant. Laudo
timorem,diligo verecundiam,nolunt iterum diuinæ miſericordiæ oneri eſſe: formidant vi-
deri inculcare,quod conſecuti ſunt: bona certe ſollicitudine iterum experiri vitant,quod ſe-
B mel didicerunt timere. Ita modus temeritatis,teſtatio eſt timoris. Timor autem hominis,dei
honor eſt. Sed enim peruicaciſſimus hoſtis ille,nunquam malitiæ ſuæ otium facit. Atquin tũc
maxime ſæuit,cum hominem plenè ſentit liberatum:tunc plurimum accenditur,dum extin-
guitur. Doleat & ingemiſcat neceſſe eſt venia peccatorum permiſſa,tot in homine mortis o-
pera diruta,tot titulos damnationis retro ſuæ eraſos, Dolet quod ipſum & angelos eius, Chri
ſti ſeruus ille peccator iudicaturus eſt. Itaque obſeruat,oppugnat, obſidet, ſi quâ poſſit aut o-
culos concupiſcentia carnali ferire,aut animum illecebris ſecularibus irretire,aut fidem ter-
renæ poteſtatis formidine euertere, aut à via certa peruerſis traditionibus detorquere: non
ſcandalis,non tentationibus deficit. Hæc igitur venena eius prouidẽs deus, clauſa licet igno-
ſcentiæ ianua & intinctionis ſera obſtructa,aliquid adhuc permiſit patere. Collocauit in ve-
C ſtibulo pœnitentiam ſecundam,quæ pulſantibus patefaciat: ſed iam ſemel,quia iam ſecundo:
ſed amplius nunquam,quia proxime fruſtra. Non enim & hoc ſemel ſatis eſt? Habes quod

Imò nõ ſolũ ſemel aut ſepties,ſed etiã ſeptuagies ſepties.

iam non merebaris,amiſiſti enim quod acceperas. Si tibi indulgentia domini accommodat
vnde reſtituas quod amiſeras,iterato beneficio gratus eſto nedum ampliato: maius eſt enim
reſtituere,quàm dare: quoniam miſerius eſt perdidiſſe,quàm omnino non accepiſſe. Verum
non ſtatim ſuccidẽdus ac ſubruẽdus eſt animus deſperatione, ſi ſecũdæ quis pœnitẽtiæ debi-
tor fuerit:pigeat ſanè peccare rurſus, ſed rurſus pœnitere nõ pigeat:pigeat iterum periclitari,
ſed non iterum liberari. Neminem pudeat. Iteratæ valetudinis,iteranda medicina eſt: gratus
in dominum extiteris,ſi quod tibi dominus offert,non recuſaueris: offendiſti,ſed reconcilia-
D ri adhuc potes. Habes cui ſatisfacias,& quidem volentem: id ſi dubitas, euolue quæ ſpiritus
eccleſiis dicat: Deſertam dilectionem Epheſiis imputat, Stuprum & idolothytorum eſum
Thyatirenis exprobrat, Sardios non plenorum operum incuſat, Pergamenos docentes per-
uerſa reprehendit, Laodicenos fidentes diuitiis obiurgat: & tamen omnes ad pœnitentiam
commonet,ſub comminationibus quidem. Non comminaretur autem non pœnitenti,ſi non
ignoſceret pœnitenti. Dubium ſi non & alibi hanc clementiæ ſuæ profuſionem demonſtraſ-
ſet. Non ait,qui ceciderit,reſurget,& qui auerſatus fuerit conuertetur? Ille eſt ſcilicet, ille eſt
qui miſericordiam mauult quàm ſacrificia. Lætantur cœli,& qui illic angeli, pœnitentia ho-
minis. Heus tu peccator bono animo ſis,vides vbi de tuo gaudeatur. Quid illa ſimilitudinum
E dominicarũ argumenta nobis volunt? Quod mulier drachmã perdidit,& requirit,& reppe-
rit,& amicas ad gaudiũ inuitat,nónne reſtituti peccatoris exemplũ eſt? Errat & vna paſtoris
ouicula,ſed grex vna carior nõ erat:vna illa conquirit̃, vna pro omnibus deſideratur,& tan-
dem inuenitur, & humeris paſtoris ipſius refertur: multum enim errando laborauerat. Il-
lum etiam mitiſſimum patrem non tacebo, qui prodigum filium reuocat, & poſt inopiam 9
pœnitentem libens ſuſcipit, immolat vitulum præopimum, conuiuio gaudium ſuum ex-
ornat. Quid ni? filium enim inuenerat quem amiſerat, cariorem ſenſerat quem lucrifece-
rat. Quis ille nobis intelligendus pater? Deus ſcilicet, Tam pater nemo: tam pius nemo. Is
ergo te filium ſuum, & ſi acceptum ab eo prodegeris, & ſi nudus redieris, recipiet, quia re-
F diſti: magíſque de regreſſu tuo quàm de alterius ſobrietate lætabitur: ſed ſi pœniteat ex ani-
mo, ſi famem tuam cum ſaturitate mercenariorum paternorum compares,ſi porcos immũ-

Confeſſio delicti ἐξομολόγη- σις

dum relinquas pecus,ſi patrem repetas vel offenſum, Deliqui dicẽs pater,nec dignus ego iam
vocari tuus. Tantũ releuat confeſſio delictum, quantum diſſimulatio exaggerat. Confeſſio
enim ſatisfactionis conſilium eſt,diſſimulatio contumaciæ. Huius igitur pœnitentiæ ſecundę

Confeſſio Pœnitẽtia. Satisfactio.

& vnius,quanto in arto negotium eſt,tanto operoſior probatio, vt nõ ſola conſcientia præ-
feratur,ſed aliquo etiã actu adminiſtretur. Is actus qui magis Græco vocabulo exprimitur &

Talis erat exomologeſis.i. Actus pœnitẽtiæ apũd veteres.

frequentatur,exomologeſis eſt, qua delictum domino noſtrum confitemur, non quidem vt
ignaro,ſed quatenus ſatisfactio cõfeſſione diſponitur,cõfeſſione pœnitentia naſcitur,pœnitẽ
tia de⁹ mitigat̃. Itaq; exomologeſis proſternẽdi & humilificãdi hominis diſciplina eſt,cõuer-

ſationem iniungens miſericordiæ illicem. De ipſo quoque habitu atq; victu mandat, ſacco & G
cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare, animum mœrorib⁹ deiicere, illa quæ peccauit tri-
ſti tractatione mutare: cæterùm, paſtum & potum pura noſſe, non ventris ſcilicet, ſed animæ
cauſa: plerunque vero ieiuniis preces alere, ingemiſcere, lachrymari, & mugire dies noctéſ-
que ad dominum deum tuum, presbyteris aduolui, & aris dei adgeniculari, omnibus fratri-
« bus legationes deprecationis ſuæ iniungere. Hæc omnia exomologeſis, vt pœnitentiam com
« mendet, vt de periculi timore dominum honoret, vt in peccatorem ipſa pronuncians pro
« dei indignatione fungatur, & temporali afflictatione æterna ſupplicia non dicam fruſtretur,
« ſed expungat. Cum igitur prouoluit hominem, magis releuat: cum ſqualidum facit, magis
« mundatum reddit: cum accuſat, excuſat: cum condemnat, abſoluit. In quantum non peper- H
« ceris tibi, intantum tibi deus, crede, parcet. Pleroſque tamen hoc opus vt publicationem ſui
« aut ſuffugere, aut de die in diem differre, præſumo, pudoris magis memores quàm ſalutis: ve-
« lut illi, qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, conſcientiam meden-
« tium vitant, & ita cum erubeſcentia ſua pereunt. Intolerandum ſcilicet pudori, domino of-
« fenſo ſatisfacere, ſaluti prodactæ reformari. Næ tu verecundia bonus, ad delinquendum ex-
Erubeſcētia pandens frontem, ad deprecandum vero ſubducens. Ego rubori locum non facio, cum plus
10 de detrimento eius acquiro, cum ipſe hominem quodammodo exhortatur: Ne me reſpexe-
ris dicens, pro te mihi melius eſt perire. Certe periculum eius tunc ſi forte oneroſum eſt, cum
Riſiloquiū penes inſultaturos in riſiloquio conſiſtit, vbi de alterius ruina alter attollitur, vbi proſtrato I
ſuperſcenditur. Cæterum inter fratres atque conſeruos, vbi communis ſpes, metus, gaudium,
dolor, paſſio (quia cōmunis ſpiritus de cōmuni domino & patre) quid tuos aliud quàm te opi
naris? Quid conſortes caſuum tuorū, vt plauſores fugis? Non poteſt corpus de vnius membri
vexatione lætum agere: cōdoleat vniuerſum, & ad remedium cōlaboret, neceſſe eſt. In vno &
ECCLESIA altero eccleſia eſt, eccleſia vero Chriſtus. Ergo cum te ad fratrū genua protendis, Chriſtum
Ad fratrum genua te ꝓtendere. cōtrectas, Chriſtum exoras. Aequè illi cum ſuper te lachrymas agunt, Chriſtus patitur,
Chriſtus patrem deprecatur. Facile impetratur ſemper, quod filius poſtulat. Grande planè e-
molumentū verecundiæ, occultatio delicti pollicetur. Videlicet ſi quid humanæ notitiæ ſub-
duxerimus, proinde & deum cælabimus. Adeó ne exiſtimatio hominum & dei cōſcientia cō K
parantur? An melius eſt dānatum latere, quàm palàm abſolui? Miſerum eſt ſic ad exomolo-
geſin peruenire. Malo enim ad miſeriā peruenitur: ſed vbi pœnitēdum eſt, deſinit miſerū, quia
factum eſt ſalutare. Miſerum eſt ſecari & cauterio exuri, & pulueris alicuius mordacitate an-
xiari: Tamen quæ per inſuauitatem medentur, & emolumento curationis offenſam ſui excu
ſant, & præſentem iniuriam ſuperuenturæ vtilitatis gratia commendant. Quid ſi præter pu-
dorem quem potiorem putant, etiam incōmoda corporis reformident, quod inlotos, quod
Sordulenti ſordulentos, quod extra lætitiam oportet deuerſari, in aſperitudine ſacci, & horrore cineris,
& oris de ieiunio vanitate? Num ergo in Coccino, & Tyrio pro delictis ſupplicare nos con-
decet? Cedò acum crinibus diſtinguendis, & puluerem dentibus elimandis, & biſulcum ali- L
quid ferri vel æris vnguibus repaſtinandis: ſi quid ficti nitoris, ſi quid coacti ruboris, in la-
bia aut genas vrgeat: præterea exquirito balneas lætiores hortulani maritimí ve ſeceſſus:
adiicito ad ſumptum: conquirito altilium enormem ſaginā defecato ſenectutem vini: quū-
Ironia q; quis interrogarit, cur animæ largiaris: Deliqui dicito in deum, & periclitor in æternum
perire. itaquè nunc pendeo, & maceror, & excrucior, vt deum reconciliem mihi quem delin-
quendo læſi. Sed enim illos qui ambitu obeunt capeſſendi magiſtratus, neque pudet, neque pi
get incommodis animæ & corporis, nec incommodis tantum, verum & contumeliis om-
11 nibus eniti in cauſa votorum ſuorum. Quas nō ignobilitates veſtium affectant? quæ non a-
Ad occurſū maioris perſonæ decreſcere tria nocturnis & crudis ſalutationibus occupant? ad omnem occurſum maioris cuiuſq; per-
ſonæ decreſcentes, nullis conuiuiis celebres, nullis comeſſationibus congreges, ſed exules à li M
bertatis & lætitiæ felicitate: idq; totum propter vnius anni volaticum gaudium. Nos quod
Volaticum gaudium ſecurium virgarúm ve petitio ſuſtinet, in periculo æternitatis tolerare dubitamus? & caſtiga-
tionem victus atque cultus offenſo domino præſtare ceſſabimus, quæ gentiles nemine om-
nino læſo ſibi irrogant? Hi ſunt de quibus ſcriptura commemorat: Væ illis qui delicta ſua ve
lut procero fune nectunt. Si de exomologeſi retractas, gehennam in corde conſidera, quam
tibi exomologeſis extinguit: & pœnæ prius magnitudinem imaginare, vt de remedij ado-
Fumariola ptione non dubites. Quid illum theſaurum ignis æterni æſtimamus, cum fumariola quædam
eius tales flammarum ictus ſuſcitent, vt proximæ vrbes aut iam nullæ extent, aut idem ſibi
de die

A de die ſperent. Diſſiliunt ſuperbiſſimi mótes ignis intrinſecus fœta. Et quod nobis iudicij perpetuitatem probat, cum diſſiliant, cum deuorentur, nunquam tamen finiuntur. Quis hæc ſupplicia interim montium non iudicij minantis exemplaria deputabit? quis ſcintillas tales non magni alicuius & inæſtimabilis foci miſſilia quædam & exercitoria iacula conſentiet? Igitur cum ſcias aduerſus gehennam poſt prima illa intinctionis dominicæ monimenta, eſſe adhuc in exomologeſi ſecunda ſubſidia, cur ſalutem tuam deſeris? Cur ceſſas aggredi, quod ſcias mederi tibi? Mutæ quidem animæ & irrationales, medicinas ſibi diuinitus attributas in tempore agnoſcunt. Ceruus ſagitta transfixus vt ferrum & irreuocabiles moras eius de vulnere expellat, ſcit ſibi dictamno medendum. Hirũdo ſi excæcauerit pullos, nouit illos oculare rurſus de
B ſua chelidonia. Peccator reſtituendo ſibi inſtitutam à domino exomologeſin ſciens, præteribit illam, quæ Babylonium regem in regna reſtituit? Diu enim pœnitentiã domino immolarat, ſeptenni ſqualore exomologeſin operatus, vnguium leoninum in modum efferatione, & capilli incuria horrorem aquilinum præferente. Proh malæ tractationis? Quẽ homines perhorrebant, deus recipiebat. Contra autem Aegyptius Imperator qui populum dei aliquando afflictum diu domino ſuo denegatum perſecutus, in prælium irruit, poſt tot documenta plagarum, diſſidio maris, quod ſoli populo peruium licebat, reuolutis fluctibus perit. Pœnitẽtiam enim & miniſterium eius exomologeſin abiecerat. Quid ego vltra de iſtis duabus, humanæ ſalutis quaſi Pharis, ſtili potius negotium quàm officium conſcientiæ meæ curans? Peccator
C enim omnium notarum cum ſim, nec vlli rei niſi pœnitentiæ natus, non facile poſſum ſuper illa tacere, quam ipſe quoque & ſtirpis humanę & offenſæ in dominum princeps Adam, exomologeſi reſtitutus in paradiſum ſuum, non tacet.

[Margin notes: Superbiſſimi montes — Exemplaria iudicij — Exomologeſeos ſecũda ſubſidia — Oculare — Exomologeſis à domino inſtituta — Nabuchodonoſor Dan. 4. — Pharao Exod. 14. — Exmologeſis, miniſterium pœnitentiæ]

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Mos primum fuerat ſolennis apud Carthaginenſes, ut non modo mulieres, ſed & uirgines uelarentur. deinde res arbitrio cuiuſque permiſſa eſt. Quibus maior probitatis cura ueterem conſuetudinẽ
D *ultro obſeruabant, quam cæteri negligebant uel ut non præceptam, uel ut ſuis moribus non conuenientem. Tertullianus cum cerneret quantum mali naſceretur ex hoc quod uirgines aperto capite ſtarent in congregationibus Chriſtianorum, non ſecus atque in choreis ſolent, quæ maritum quærunt, docet hoc libro uirgines etiam eſſe uelandas: Quod quæ de uelandis mulieribus Paulus præcepit, etiam ad uirgines pertineant, quibus in mulierum ordinem tranſitus fit, non tam per concubitum, quàm per alia quæ mulieribus & uirginibus communiter accidunt. Veriſimile eſt etiam tum puellas aperto capite in congregationem uenire ſolitas, uolentibus ſic parentibus, ut maritum ex Chriſtianis facilius inuenirent. At Tertullianus templum dei, domum precationis eſſe uult, non nundinationis puellaris. Porro obſeruandum, eas uirgines quæ uelatæ in eccleſiam uentitabant, uirgines dei hic dici, illas uero quæ foris quidem hoc eſt in uicis propter ethnicos uelabantur, cæterum in ipſo cœtu Chriſtianorum ſiue eccleſia nudato ſtabant capite, uirgines hominum appellari,*
E *iuxta illud Geneſeos, filij dei, & filiæ hominum. Nam notus locus eſt. Atque haud ſcio an illæ priores fuerint conſecratæ aut profeßionem fecerint, cuius rei nulla prorſus hic mẽtio. Poſterior autem ætas nempe diui Ambroſij ſacratas uirgines habuit, & uelatas ab epiſcopo. Hinc illud apud eum autorem libro tertio de uirginibus. Diſcite quantas Alexandrina totiuſque Orientis & Aphricana eccleſia quotannis ſacrare conſueuerint. Pauciores hic homines prodeunt, quàm illic uirgines conſecrantur. Item mox, Aiunt etiam plerique maturioris ætatis uirgines eſſe uelandas. Neque ego abnuo, Sacerdotalis eſſe cautionis debere, ut non temere puella uelетur. Et infra, Nec mirere in adoleſcentulis profeßionem. Verum de huiuſmodi uelatione hic non agitur. Cæterum attende mi lector quanti continentiam fecerit Tertullianus, qui legitimum mariti & uxoris cõgreſſum nocet contumeliam communem, etiam alibi confuſionem, quum inquit, quo totam condixerunt confuſionẽ.*

F

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Latinè quoque oſtendam.) Ergo & Græcè ſcripſit de eadem re. Cæterum in De corona militis teſtatur 1
ſe de ſpectaculis etiam Græcum ædidiſſe commentarium, quum inquit, Sed & huic materiæ propter ſuauiludios noſtros Græco quoque ſtilo ſatisfecimus. Eruditur in manſuetudinem ſaporis.) Ita dixit 2
erudiri in fructũ, de flore, in libro de carne Chriſti, Quia per florem, inquit, & ex flore omnis fructus eruditur in fructũ. Per Græciam & quaſdam Barbarias eius.) Quid hic audimus? etiam Barbariæ ſunt in Græcia? Barbaria pro regione barbarorum etiam alibi utitur, ut Aduerſus Marcionem libro primo, Iam & beſtiis illius Barbariæ, importunior Marcion. Loquitur autẽ de Ponto. Sed eas ego eccleſias.) Per eccleſias quas ipſi Apoſtoli condiderunt, intelligit Romanam, cui Petrus & Paulus (ut alibi inquit) Euãgelium ſuo quoque ſanguine ſignatum reliquerunt: item eccleſias Corinthiorum, Galatarum, Philippenſium & Theſſalonicenſiũ,

quas Pau-

quas Paulus inſtituit: Et Epheſiorum eccleſiam, quæ fuit à Ioanne condita. Sanè Corinthiorum paulopoſt me- G
minit, Sic & ipſi, inquit, Corinthij intellexerunt. Hodie denique uirgines ſuas Corinthij uelant. Quid docue-
rint Apoſtoli, qui didicerunt approbant. Porrò facit ad hunc locum quod in libro Præſcriptionum aduerſum
hæreticos ſcribit, Age iam, inquit, qui uoles curioſitatem melius exercere in negotio ſalutis tuæ, percurre ec-
cleſias Apoſtolicas, apud quas ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſidentur, apud quas ipſæ au-
thenticæ literæ eorum recitantur, ſonantes uocem, repræſentantes faciem. Proxima eſt tibi Achaia: habes Co-
rinthum. Si non longe es à Macedonia, habes Philippos. Si potes in Aſiam tendere, habes Epheſum. Si autem
Italiæ adiiceris, habes Romanam unde nobis quoque autoritas præſto eſt. Felix eccleſia cui totam doctrinam
Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt, Hactenus ille. Scribit in hanc eandem ſententiam pauloante in eodem
Præſcriptionum opuſculo. Et aduerſus Marcionem libro quarto. Cæterum uides ex hoc ueteres illas eccleſias,
Tempora & Anteceſſores opponere ſolitas. Obſeruabis & hunc antiquum loquendi modum quo orthodoxam H
illarum fidem conteſtatur, quum inquit, Cum quibus ſcilicet communicamus ius pacis & nomen fraternitatis.
3 *De qua re etiam ſupra admonuimus lectorem.* Quæ magis ex duabus.) *Quæ pro utra.* Quæ uirgines
includit.) *Subaudi, uelamine, hoc eſt uelat.* Subfundi.) *Hoc uerbo etiam alibi utitur, ut de exhortatione*
caſtitatis. Imo ſubfuſio pigris ſimul ad continentiam deo exhibendam. Contenta erat ueritas paucis ſi cum
conſuetudine.) *Conſentiunt in errore exemplaria, ſed tamen ſenſus indicat ſcribendum pro paucis ſi, paciſci.*
4 *Id quod nos auſi ſcribere ſumus.* Quid prius aliquis perſecutor.) *Ex Gorzienſi ſcripſimus, peius.* Nam
iam & illa conſuetudine.) *Senſus eſt, Nam iam & illa conſuetudo ſub qua te fruebaris, alia conſuetudine ex-*
pugnatur. Hoc eſt quod præceſſit, ut tacitè ſub conſuetudinis nomine frueretur ſe uel ex parte. Quomodo
illic, inquit.) *Quomodo non eſt hic quæſitiuum ſed relatiuum. Et inquit pro inquiunt, quemadmodum etiam in* I
præcedentibus libris loquitur. Sermo lacinioſus.) *Hoc eſt diffuſus. In libris aduerſus Marcionem hoc uo-*
cabulum etiam reperias. Ita in de cultu fœminarum, Cætera uero corporis, lacinioſis pomparum & delitiarũ
ineptiis occupare. Prophetico modo dictum eſt.) *Nam Prophetæ ſolent de futuris ceu de præſentibus lo-*
5 *qui. Senſum eundem habet, quod ſequitur, Ad propheticam rationem. Item, Ad prophetiam interpretetur.*
6 Conuertit iam ad Propheticam rationem.) *Conuertit, abſolutè.* Secundum primordij formam uirginis,
& ita.) *Etiam refragantibus exemplaribus libuit ſcribere & diſtinguere, ſecundum primordij formam, uir-*
7 *gini & ita uniuerſo mulierum generi defenſam.* Cui rea eſt angelorum exterminatorum.) *Exterminatorũ*
8 *hoc eſt eiectorum è cœlis.* Quare & ornatus ipſe.) *Caſtigauimus ex Gorzienſi collatione, Quarum & or*
natus ipſe. Paulopoſt expone, Intelligendam ſinens id eſt omittens. Maſculi inueſtis.) *Inueſtis impuberem*
ſignificat, ſicut ueſticeps iam puberem. Eſt autem receptum inueſtis uocabulum apud autores pro imberbi à ue-
9 *ſtiendo. Etymologiam explicat paulopoſt, Et pudor, inquit, ubique ueſtitur.* Sed nec docere, nec tingere, K
nec offerre.) *Quod uulgò dicunt hodie, Prædicare, baptizare, & miſſam celebrare.* Ne duo ſacerdotalis
officij ſortem ſibi uendicarent.) *Exemplarium conſenſu nihil moti ſcribere auſi ſumus, Ne dum ſacerdotalis*
officij ſortem ſibi uendicare. Idcirco uelaminis uenia ſit illi.) *Hoc eſt idcirco gratia uelaminis ſit illi, Siue,*
idcirco uelamen remittitur ei. In uiduatu ab an. n. n. collocatam.) *Viduatum accipit pro ordine uiduarum*
quæ poſt annum ſexageſimum ab epiſcopis in eum numerum aſciſcebantur. Illic ſedet contecta.) *Nos, inte-*
cta. Ex Gorzienſi collatione. Eſt autem monſtri ſimile inter uetulas iam canas ſedere puellam uirginem inte-
cto capite. Structæ.) *Tertulliani uerbum.* Cæco bono ſuo incedant.) *Cæcum uocat quod non uidetur.*
Ita ſcopulos in mari latentes Poetæ cæcos uocant. Sic in Valentinianis, Alte habitet, inquit, in cæca detruda-
tur. Aliqua ſibi inſignia defendere.) *Ita ſæpe loquitur per uerbum defendo. Vt paulo ſuperius, Secundum* L
primordij formam, uirgini & ita uniuerſo mulierum generi defenſam. Aut pennas Garamantum.) *Inter*
ſemiferos illos Libyæ populos ſunt & Garamantes. Virgilius, aut Rhodope, aut extremi Garamantes. Pli-
nius tradit eos matrimoniorum exortes, paſſim cum fœminis degere. Aut ſtrobulos Barbarorum.) *Stro-*
bulus græcis pineam nucem ſignificat, geſtamen ex auro Barbarorum quorundam, quemadmodum, cicadæ A-
thenienſium. Aut Cicadas Athenienſium.) *Athenienſes in capillis cicadas ferebant, hoc argumento oſtẽ-*
dere uolentes ſe eſſe indigenas, quemadmodum ſunt cicadæ. Dicti ſunt hinc τεττιγοφόροι, quaſi dicas Cicadi-
feros. Nam Cicadas Græci uocant τέττιγας. Huius rei meminit & Ariſtophanes Comicus. Aut cirros Ger-
manorum.) *Cirri capilli capitis ſunt, ſic dicti quod quaſi in circum torti. Germanorum autem fuit obliquare*
crinem & in nodum ſubſtringere. Hinc illud Martialis: Crinibus in nodum tortis uenere Sicambri. Aut ſtig
mata Britonum.) *Britanni ſuper Ligerim, hoſpites in Gallia, cuius maritimam partem ex aduerſa ueteri Bri* M
tannia, quæ nunc Anglia eſt, aduecti quondam occupauere, ſolenniter certis notis apud ſuos inurebantur. Ho-
rum meminere poſteriores ſcriptores, Auſonius, Sidonius Apol. cæteri. Tanto continentia maioris ardoris
laboratior.) *Laboratior pro elaboratior, hoc eſt operoſior.* Non enim & continentia uirginitatis anti-
ſtat.) *Pro uirginitatis noſtrum ſecuti iudicium ſuppoſuimus uirginitati antiſtat. hoc eſt antecellit uirginitatẽ.*
Nam hoc uerbo etiam ſuperius uſus eſt. Vnde antiſtatus uerbale nomen. In Valentinianis, Comparatitium an-
tiſtatum. Siue uiduarum.) *Ex Gorzienſi collatione ſcripſimus uiduorum, ut tam de uiro intelligas qui ami*
10 *ſerit uxorem, quàm de muliere cuius maritus mortem obierit.* Multo magis fœminæ.) *Subaudi, nihil ſub-*
ſcripſit. Nunc reſponſo expungemus.) *Expungere reſponſo eſt abſoluere reſponſo, ſiue rei ſatisfacere re-*
ſponſo. Peculiaris & uſitatus Tertulliani ſermo. Vbi enim gradum fiximus.) *Sic aduerſus Praxean, Hic*
mecum, inquit, gradum fige. Et infra, Hic ergo iam gradum uolunt figere ſtulti imo cæci, Et reliqua. Trans-

latio ab

A latio ab athletis in certamine congredientibus. Sermo prouerbialis. Et de uirginis exire.) Subaudi ſenſu.
Et pati nouum illud q.a.et.e.) Intelligit menſium purgationem. Vnde mox, Niſi poſt conteſtatam, inquit,
ſanguine maturitatem. Item, Iam & uox obſolefacta eſt, & membra completa ſunt, & pudor ubique ueſtitur,
& menſes tributa defendunt. Definit uirginem.) Figura Græca. Ex anguſtiis.) Hoc eſt ex tenuitate
facultatum ſiue fortunarum. Nam ut eſt apud Satyrographum, Non facile emergũt, quorum uirtutibus obſtat
Res anguſta domi. Huiuſmodi puellæ pauperiores difficilius etiam maritum inueniũt. Vel ſcrupuloſitate.)
Hoc eſt moroſitate parentum quibus nullus gener placet. Cui tu ſecundum pares maritũ.) Senſus eſt. Vir-
go tua quam tu adhuc uirginem exiſtimas, propter ætatem deſiit eſſe uirgo, non quidem à uiro corrupta ſed ab
ætate. Proinde maritus quem ei trades ſecundus erit. Iam & uox obſolefacta eſt.) Intelligit robuſtiorem
factam. Nam autore Plinio uox roboratur à XIII. annis. Eadem in ſenecta exilior. Et menſes tributa de-
B fendunt.) Innuit menſtruos illos mulierum curſus, ſic enim Plinius uocat. Supra habuimus in Marcionem lib.
III. Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes ſibi uidentur, aut ſanguinis tributo, aut aliqua ualetudine
inflatæ. Quo totam condixerunt confuſionem.) Tanquam ſtipulata manu quod aiunt. Sic in de Corona mi-
litis, Quod æquè fides pagana condixit. Qui legitimum uiri & mulieris in matrimonio congreſſum, uocat cõ-
fuſionem, ut pauloante communem contumeliam, quid diceret de ſtupro? O qualem continentiæ fautorem!
Sponſari.) Sponſari pro deſponſari. Vt infra. Illi ſponſaſti maturitatem tuam. De uirginibus educan- 11
tur.) Vſurpat educare pro educere. Senſus eſt De numero uirginũ educuntur, eximunturq́;. Nam, ni fallor, du
catorem ſupra dixit ductorem ſiue ducem ſignificans. Deponentes quod fuerunt.) Scilicet puellaria uir-
gunculorum redimicula. Faciem moroſiorem.) Intelligit inelegantiorẽ & quæ difficilius niteſcat. Pal-
C lium extr.i.) Vides ergo muliebre quoque geſtamen fuiſſe pallium. Calceum ſtipant multiformem.) Quæ
ſunt admodum puellæ uniformi genere calceorum utuntur. Grandiores multiformi, pro diuerſitate loci, tempo
ris, & rei. Dixit autem ſtipant, ne uidelicet follicet calceus, ut utar uerbo Hieronymi & Ambroſii. Sed
uirginali uolunt ſola capitis nuditate.) Scribendum, uirginari, ut ſit uerbum deponentale, hoc eſt, uirgines
agere. Reuereantur & fratres.) Intelligit Chriſtianos. Hos opponit extraneis id eſt, ethnicis. Ita mox,
utrúmne ut fratribus ſuis placeant. Nundinarint.) Hoc eſt, uenditarint. Quò ergo.) Quò id eſt, Ad
quid. Sic in de reſur. carnis, Quò ergo legimus. Nihil debuccinemus.) Hunc locum imitatus Hieronymus in
epiſtola ad Euſtochium dixit, Quum manũ egenti porrexerint, buccinant. Quod ſi unius Victoriati.) Pli-
nius libro triceſimo tertio. cap. tertio. Qui nunc, inquit, Victoriatus appellatur, lege Clodia percuſſus eſt. An-
tea enim hic nummus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Eſt autem ſignatus uictoria. & inde nomen.
Vt gloriæ libidinoſum.) Vocat libidinoſum gloriæ quod ſit ob libidinẽ & cupiditatem gloriæ. Paulopoſt 12
D ſcripſimus, an firmum ſit & uerum. Ex Gorzienſi collatione. Ad huiuſmodi opus.) Hoc eſt, ad uirginita-
tem. Scilicet, Felices nos ſ.) Scilicet hic ironiam habet. Aemulatio enim illas. Gaudent enim oſtenta-
tione ſola uirginitatis æmulæ uerarum dei uirginum. Quia facile uirgines fraternitas ſuſcipit.) Frater-
nitatem appellat collegium Chriſtianorum. Quod uocabulum Cypriano & cæteris autoribus ſacris eſt in uſu
frequenti. Conſcientiæ muliebritatis. Scribe, Conſciæ muliebritatis. Scit deus quod iam infantes.) Sup-
poſuimus quot pro quod. Dum inter amplexus & oſcula aſsidua concaleſcit.) Hoc autem faciebat frater-
nitas. Nam oſculo ſe quondam ſalutabant Chriſtiani. Et ante dixit, Facile uirgines fraternitas ſuſcipit. Fit autẽ
ſuſceptio per amplexum. Et tota.) Hæc clauſula non eſt in codice Gorzienſi. Nihil operoſius gloria.) In 13
utriſque exemplaribus peroſius mutatum fuit in operoſius, nos ſcripſimus peroſius. Nam ſicut nos dicimus ex-
E oſum, ſic Tertullianus peroſum, unde peroſius comparatiuum. Paulopoſt repoſuimus, indue armaturam pudo-
ris. Item, Ne ſic à diſciplina uelaminis exoleſcatis. Contentæ ſint dimidiam frui lucem, quàm totam faciem 14
proſtituere.) Subauditur potius. Similis eſt locutio in Martyribus. Exiſſe uos è carcere, quàm in carcerem in-
troiſſe intelligemus. Item in Valentinianis, Vbi ſuperindui potuit, quam deſpoliari. Illic ex aliis autoribus cõ-
plura exempla adduximus. Velaminis ſpacia metatus eſt.) Metatus eſt hoc eſt præſcripſit, definiuit. Meta-
phora ſumpta à caſtrorum locatione, quæ metari propriè dicuntur. Hoc uerbo antea quoque uſus eſt. Inter
Pſalmos.) Ex hoc loco habes, Pſalmos olim legi uel potius cani ſolitos in eccleſia. Vel in quacunque mentio-
ne dei.) Vide quanta priſcorum reuerentia fuerit uel erga dei uel domini nomen! In Oratione ipſa.) Lo-
quitur de Oratione quæ fiebat in eccleſia. Oramus, inquit, in Apologetico, etiam pro Imperatoribus, pro mi-
niſtris eorum & poteſtatibus, pro ſtatu ſeculi, pro rerum quiete, & mora finis. Aliæ quibus planè maior
F eſt palma.) Codices manu deſcripti conſtanter habent palma. Auſus nihilominus ſum ſcribere palla. Acron
Grammaticus in illud Horatianum Pallæq́; repertor honeſtæ Aeſchylus, pallas autor eſt non niſi honeſtis per-
ſonis dari. Mulieribus autem etiam competiſſe Martialis docet illo uerſiculo, Faſcia te, tunicæq́; tegunt, obſcu
raq́; palla. Hæc, ſi rectè emendauimus, huius ut coniicimus formæ erat, ut etiam capitis partem tegeret præſer
tim poſteriorem. Nam hic agit de mulieribus quæ caput quidem tegant, ſed non totum. Vt beſtia quædã ma
gis quàm auis.) Struthiocamelum intelligit. Cuius in initio decimi libri meminit Plinius. Eius uerba, quomã
ad hunc locum faciunt, libet adſcribere. Auium, inquit, grandiſsimi & penè beſtiarum generis, Struthiocame-
li Aphrici uel Aethiopici, altitudinem equitis inſidentis excedunt, celeritatem (ſic enim nos in Caſtigationi-
bus noſtris legendum monuimus) Vincunt: ad hoc demum datis pennis, ut currentem adiuuent. Cætero nõ ſunt
uolucres, nec à terra tolluntur. Vngulæ his ceruinis ſimiles, quibus dimicant, biſulcæ, comprehendendis lapi-
dibus utiles, quos in fuga cõtra ſequentes ingerunt pedibus. Concoquendi ſine delectu deuorata, mira natura:
ſed non

ſed non minus ſtoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine, quum colla frutice occultauerint, latere ſeſe exi- G
ſtimantium. Præmia ex his oua, propter amplitudinem pro quibuſdam habita uaſis, conosq; bellicos & galeas adornantes pennæ. Hæc Plinius. Cæterum Tertullianus Struthiocamelum eleganter beſtiam altegradiam appellat, quòd altè incedat longis prædita cruribus, quales ſunt & ciconiæ & grues. Cætera altegradia.) Figura Græca. Vt illud Martialis. Cætera uile ſapit. Quum deliteſcendum habet.) Hoc eſt, quum opus habet ut deliteſcat. In condenſum.) Videlicet in frutic͡etum. Abſtrudere.) Ita in præſcriptionibus. Ipſe docebat, inquit, lucernam non ſub modio abſtrudi ſolere.

Q. SEPTIMII FLOREN- TIS TERTVLLIANI DE VIRGI- nibus velandis liber. H

1 Spaciũ temporum. Patrociniũ perſonarũ. Priuilegium regionum Cõſuetudo
PRoprium iam negocium paſſus meç opinionis, Latinè quoque oſtẽdam,
virgines noſtras velari oportere, ex quo tranſitũ ætatis ſuæ fecerint: Hoc
exigere veritatem, cui nemo præſcribere poteſt, nõ ſpacium temporum,
non patrocinia perſonarum, non priuilegium regionum. Ex his enim ſe I
rè conſuetudo initium ab aliqua ignorantia vel ſimplicitate ſortita, in v-
ſum per ſucceſſionem corroboratur, & ita aduerſus veritatem vindica-
tur. Sed dominus noſter Chriſtus veritatem ſe non conſuetudinem co-
Veritas
gnominauit. Si ſemper Chriſtus, & prior omnibus: æque veritas ſempiterna & antiqua res.
Viderint ergo quibus nouum eſt quod ſibi vetus eſt. Hæreſeis non tam nouitas quàm veritas
reuincit. Quodcunque aduerſus veritatem ſapit, hoc erit hæreſis, etiam vetus conſuetudo. Cæ-
terum ſuo vitio quis quid ignorat. Quod autem ignoratur, fuit tam requirendum, quàm re-
REGVLA. FIDEI
cipiendum quod agnoſcitur. Regula quidem fidei vna omnino eſt, ſola immobilis, & irrefor
mabilis, credendi ſcilicet in vnicum deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium eius K
Ieſum Chriſtum, natum ex virgine Maria, crucifixum ſub Pontio Pilato, tertio die reſuſcitatũ
à mortuis, receptum in cœlis, ſedentem nunc ad dexteram patris, venturum iudicare viuos &
mortuos, per carnis etiam reſurrectionem. Hac lege fidei manente, cætera iam diſciplinæ &
conuerſationis, admittunt nouitatem correctionis operante ſcilicet & proficiente vſque in
Gratia dei
finem gratia dei. Quale eſt enim vt diabolo ſemper operante & adiiciente cottidie ad iniqui-
tatis ingenia, opus dei aut ceſſauerit aut proficere deſtiterit, cum propterea Paracletum mi-
ſerit dominus, vt quoniam humana mediocritas omnia ſemel capere non poterat, paulatim
dirigeretur & ordinaretur & ad perfectũ perduceretur diſciplina, ab illo vicario domini ſpi-
Vicarius domini Spũs καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν
ritu ſancto. Adhuc, inquit, multa habeo loqui vobis, ſed nõdum poteſtis ea baiulare: Cum ve- L
nerit ille ſpiritus veritatis deducet vos in omnem veritatem, & ſuperuenientia renunciabit
vobis. Sed & ſupra de hoc eius opere pronunciauit. Quæ eſt ergo Paracleti adminiſtratio ni-
ſi hæc, quod diſciplina dirigitur, quod ſcripturæ reuelãtur, quod intellectus reformatur, quod
ad meliora proficitur? Nihil ſine ætate eſt, omnia tempus expectant. Denique Eccleſiaſtes, Tẽ-
pus, inquit, omni rei. Aſpice ipſam creaturam paulatim ad fructum promoueri. Granum eſt
Grani incrementa
primo, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuſcula enititur. Deinde rami & frondes in-
ualeſcunt, & totum arboris nomen expanditur, inde germinis tumor, & flos de germine ſol-
uitur, & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquandiu & informis, paulatim ætatẽ ſuã
2 Iuſtitię profectus
dirigens, eruditur in manſuetudinem ſaporis. Sic & iuſtitia (nam idem deus iuſtitiæ & crea- M
turæ) primo fuit in rudimentis, natura deum metuens: dehinc per legem & prophetas promo
uit in infantiam: dehinc per Euangelium efferbuit in iuuentutem: nunc per Paracletum com-
ponitur in maturitatem. Hic erit ſolus à Chriſto magiſter & dicendus & verendus, nõ enim
ab ſe loquetur, ſed quæ mandantur à Chriſto. Hic ſolus anteceſſor, quia ſolus poſt Chriſtum.
Hunc qui receperunt, veritatem conſuetudini anteponunt. Hunc qui audierunt vſque nõ o-
lim prophetantem, virgines contegunt. Sed nolo interim hunc morẽ veritati deputare. Cõ-
ſuetudo ſit tantiſper, vt conſuetudini etiam conſuetudinem opponam. Per Græciam & quaſ-
Eccleſiæ quas Apoſtoli vel
dam Barbarias eius, plures eccleſiæ virgines ſuas abſcondunt. Eſt & ſub hoc cœlo inſtitutum
iſtud alicubi, ne qui gentilitati Græcanicæ aut Barbaricæ conſuetudinem illam aſſcribat. Sed
eas ego eccleſias propoſui quas & ipſi Apoſtoli vel Apoſtolici viri condiderunt, & puto ante
quoſdam.

A quoſdam.Habent igitur & illæ eandem conſuetudinis autoritatem, tempora & anteceſſores Apoſtolici viri cõſiderunt,
opponunt magis quàm poſteræ iſtæ.Quid obſeruabimus,quid deligemus? Non poſſumus re-
ſpuere conſuetudinem quam damnare non poſſumus,vtpote non extraneam, quia nõ extra- Tẽpora & anteceſſores opponunt.
neorum,cum quibus ſcilicet communicamus ius pacis & nomen fraternitatis. Vna nobis &
illis fides,vnus deus,idem Chriſtus,eadẽ ſpes,eadem lauacri ſacramenta.Semel dixerim, vna Ius pacis & nomen fraternitatis
eccleſia ſumus.Ita noſtrum eſt,quodcũque noſtrorum eſt.Cæterum diuidis corpus: tam hic,
ſicut in omnibus variè inſtitutis & dubiis & incertis fieri ſolet, adhibenda fuit examinatio,
quæ magis ex duabus tam diuerſis conſuetudinibus diſciplinæ dei conueniret.Et vtique ea de- 3
ligenda,quæ virgines includit,ſoli deo notas,quibus præter quòd à deo non ab hominibus ca
B ptanda gloria eſt,etiam ipſum bonum ſuum erubeſcendum eſt. Virginem magis laudando q̃
vituperando confundas:quia delicti durior frons eſt, ab ipſo & in ipſo delicto impudentiam
docta.Nam illam conſuetudinem quæ virgines negat dum oſtendit,nemo probaſſet,niſi ali- »
quæ tales quales virgines ipſæ.Tales enim oculi volent virginem viſam, quales habet virgo »
quę videri volet.Inuicem ſe eadem oculorum genera deſiderant.Eiuſdem libidinis eſt videri,
& videre.Tam ſancti viri eſt ſubfundi,ſi virginem viderit,quàm ſanctæ virginis, ſi à viro vi-
ſa ſit.Sed nec inter conſuetudines diſpicere voluerunt illi ſanctiſſimi anteceſſores. Tamen to
lerabilius apud nos ad vſque proximè,vtrique conſuetudini communicabatur. Arbitrio per-
miſſa res erat,vt quæque voluiſſet aut tegi aut proſtitui,ſicut & nubere:quod & ipſum neque
C cogitur neque prohibetur.Contenta erat veritas paciſci cum cõſuetudine, vt tacitè ſub con-
ſuetudinis nomine frueretur ſe vel ex parte.Sed quoniam cœperat agnitio proficere,vt per li
centiam vtriuſque moris indicium melioris partis emergeret, ſtatim ille aduerſarius bono-
rum multorũ inſtitutorum,opus ſuum fecit.Ambiunt virgines hominum, aduerſus virgines Virgines hominum.
dei,nuda planè fronte temerariè audaciam excitatæ.Et virgines videntur quæ aliquid à viris Virgines dei
petere poſſunt,nedum tale factum,vt ſcilicet æmulæ earum,tanto magis liberæ, quanto Chri
ſti ſolius ancillæ,dedantur illis.Scandalizamur,inquiunt,quia aliter aliæ incedunt: & malunt
ſcandalizari,quàm prouocari.Scandalum niſi fallor non bonæ rei,ſed malæ exemplum eſt,æ- SCANDALVM
dificans ad delictum.Bonæ res neminem ſcandalizant,niſi malam mẽtem. Si bonum eſt mo
D deſtia,verecundia,faſtidium gloriæ,ſoli deo captans placere:agnoſcant malum ſuum,quę de
tali bono ſcandalizantur. Quid enim ſi & incontinentes dicant ſe à continentibus ſcandali-
zari,continentia reuocanda eſt?& ne multi nobis ſcãdalizentur, monogamia recuſanda eſt?
Cur non magis hæ querantur ſcandalo ſibi eſſe petulantiam, impudentiam oſtentatitiæ vir- Virginitas oſtentatitia.
ginitatis?Propter eiuſmodi igitur capita nundinatitia,trahãtur virgines ſanctæ in eccleſiam, Capita nũdinatitia
erubeſcentes quod cognoſcantur in medio,pauentes quod detegantur accerſitæ quaſi ad ſtu-
prum.Non minus enim & hoc pati nolunt.Omnis publicatio virginis bonæ,ſtupri paſſio eſt.
Et tamen vim carnis pati,minus eſt,quia de officio naturæ venit. Sed cum ſpiritus ipſe vio- Officium naturæ
latur in virgine,ſublato velamine didicit amittere quod tuebatur.O ſacrilegæ manus quæ di-
E catum deo habitum detrahere potuerunt.Quid peius aliquis perſecutor feciſſet, ſi hoc à vir-
gine electum cognouiſſet?Denudaſti puellam à capite, & tota iam virgo ſibi non eſt: alia eſt 4
facta.Exurge igitur veritas,& quaſi de patientia erumpe,nullam volo conſuetudinem defen- Veritas exurge
das,nam iam & illa conſuetudine ſub qua te fruebaris expugnatur. Te eſſe demõſtra quæ vir-
gines tegit.Ipſa ſcripturas tuas interpretare,quas conſuetudo non nouit.Si enim noſſet,nun-
quam eſſet.Quatenus autem & de ſcripturis aduerſus veritatem argumentari cõſuetudo eſt,
ſtatim opponitur nobis nullam mentionem virginum ab Apoſtolo factam, vbi de velamine
præfinit,ſed tãtum mulieres nominatas:cum ſi voluiſſet & virgines tegi, de virginibus quo-
que cum mulieribus nominatis pronunciaſſet: quomodo illic, inquit, vbi de nuptiis tractat,
F quid obſeruandum ſit etiam de virginibus,declarat:Itaque non contineri eas lege velandi ca-
pitis,vt non nominatas in hac lege:imo ex hoc velari quà non iubentur, quæ nec nominan-
tur.Sed & nos eandem argumentationem retorquemus. Qui enim ſciebat in aliis vtriuſque
generis facere mentionem,virginis dico,& mulieris,id eſt non virginis, ex cauſa diſtinctio-
nis,in his in quibus non nominat virginem non faciens diſtinctionem,oſtendit conditionis
communionem.Cæterum potuit hic quoque conſtituere differentiam inter virginem & mu
lierem,ſicut alibi dicit,diuiſa eſt mulier & virgo:igitur quas non diuiſit, tacendo inalterauit.
Nec tamen quia illic diuiſa eſt & mulier & virgo, hic quoque patrocinabitur illa diuiſio, vt
quidam volunt.Quanta enim alibi dicta,non valent, vbi dicta ſcilicet non ſunt, niſi ſi eadem
ſit cauſa,quæ alibi,vt ſufficiat ſemel dictum?Illa autem cauſa virginis & mulieris longè diui-
ſa eſt ab

ſa eſt ab hac ſpecie. Diuiſa eſt, inquit, mulier & virgo. quare? quoniam innupta, id eſt virgo co G
gitat ea quæ ſunt domini, vt ſit ſancta, & corpore & ſpiritu. Nupta autem, id eſt non virgo,
cogitat quomodo placeat viro. Hæc erit interpretatio diuiſionis illius, nullum habens locum
in iſto capitulo, in quo neque de nuptiis, neq; de animo & cogitatu muliebri & virginis, pro-
nunciatum, ſed de capite velando. Cuius nullam volens eſſe diſceptationem, Spiritus ſanctus
vno nomine mulieris, etiam virginem intelligi voluit, quam propriè non nominando à mu-
liere non ſeparauit, & non ſeparando coniunxit ei à qua non ſeparauit. Nouum eſt nunc er-
go principali vocabulo vti, & cætera nihilominus in eo vocabulo intelligi, vbi nulla eſt ne-
Compẽdiũ ſermonis. ceſſitas ſingillatim diſtinguendæ vniuerſitatis? Naturaliter compendium ſermonis & gratũ
Sermo laciniosus & neceſſarium eſt: quoniam ſermo laciniosus, & oneroſus & vanus eſt. Sic & generalibus vo H
cabulis contenti ſumus comprehendẽtibus in ſe ſpecialium intellectum. Ergo iam de voca-
bulo ipſo. Naturale vocabulum eſt fœmina. Naturalis vocabuli generale mulier. Generalis et-
iam ſpeciale, virgo, vel nupta, vel vidua, vel quot etiam ætatis nomina accedunt. Subiectum
igitur eſt generali ſpeciale, quia generale prius eſt, & ſubiectiuum anteceſſiuo, & portionale
vniuerſali: in ipſo intelligetur cui ſubiicitur, & in ipſo ſignificatur, quia in ipſo continetur.
Sic nec manus, nec pes, nec vllum membrorum deſiderat ſignificari, corpore nominato. Et ſi
mundum dixeris, illic erit & cœlum, & quæ in eo, ſol, & luna, & ſydera, & aſtra, & terra, & fre
ta, & omnis cenſus elementorum, Omnia dixeris, cum id dixeris quod ex omnibus conſtat.
Sic & mulierem nominando, quicquid eſt mulieris nominauit. Sed quoniam ita mulieris no I
men vſurpant, vt non putent competere illud niſi ei ſoli quæ virum paſſa ſit, probari à nobis
oportet proprietatem eius vocabuli, ad ſexum ipſum, non ad gradum ſexus pertinere, quo cõ-
muniter etiam virgines cẽſeantur. Cum hoc genus ſecundi hominis à deo factum eſt, in ad-
iutorium hominis, fœmina illa, ſtatim mulier eſt cognominata, adhuc felix, adhuc digna pa-
radiſo, adhuc virgo. Vocabitur, inquit, mulier. Habes itaque nomen nõ dico iam virgini cõ-
mune, ſed proprium, quod à principio virgo ſortita eſt. Sed ingenioſe quidam de futuro vo-
ἀύτη κληθή σεται γυνή [illegible] lunt dictum: Vocabitur mulier, quaſi quę hoc futura eſſet, cum virginitatem reſignaſſet: quo-
niam & adiecit, Propterea relinquet homo patrem & matrem, & cõglutinabitur mulieri ſuę:
& erunt duo in vna carne. Oſtendant igitur primo, vbi ſit ſubtilitas iſta, ſi de futuro mulier co K
gnominata eſt, quod interea vocabulum acceperit. Non poteſt enim ſine vocabulo præſen-
tis qualitatis ſuæ fuiſſe. Cæterum quale eſt vt quæ in futurum vocaretur nomine deſignato, in
præſenti nihil cognominaretur? Omnibus animalibus Adam nomina impoſuit, & nemini ex
futura conditione, ſed ex præſenti inſtitutione, cui conditio quæcunque ſeruiret, hoc appella-
ta, quod à primordio voluit. quid ergo tunc vocabatur? Atquin quotienſcunque in ſcriptura
nominatur, mulier appellatur, antequam nupta, & nunquam virgo cum virgo. Hoc nomen
tum vnum illi fuit, & quando nihil Prophetico modo dictum eſt. Nam cum ſcriptura refert
fuiſſe nudos duos Adam & mulierem eius, nec hoc de futuro ſapit, quaſi mulierem dixerit e-
ius in præſagio vxoris. Sed quoniam & innupta illius mulier, vt de ſubſtantia ipſius: Hoc, in- L
quit, os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea vocabitur mulier. Hinc ergo tacita conſcientia
naturæ, ipſa diuinitas animæ in vſum ſermonis eduxit neſcientibus hominibus (ſicut & alia
multa quæ ex ſcriptura fieri & dici ſolere alibi poterimus oſtendere) vti mulieres noſtras di-
camus vxores, quanquam & impropriè quædam loquamur. Nam & Græci qui magix voca-
bulo mulieris in vxore vtuntur, alia habent propria vocabula vxoris. Sed malo hũc vſum ad
ſcripturæ teſtimonium deputare. Vbi enim duo in vnam carnem efficiuntur per matrimonij
nexum, caro ex carne & os ex oſſibus, vocatur ſecundum originem mulier eius, ex cuius ſub-
ſtantia incipit cenſeri facta vxor. Ita mulier non natura nomen eſt vxoris, ſed vxor conditio-
Mulier Vxor ne nomen eſt mulieris. Denique mulier & non vxor dici poteſt, non mulier autem vxor dici M
non poteſt, quia nec eſſe. Conſtituto igitur nomine nouæ fœminæ quod eſt mulier, & explici-
6 to quod prius fuit, id eſt nomine aſſignato, conuertit iam ad Propheticam rationem vti di-
ceret, Propter hanc relinquet homo patrem & matrem. Adeo ſeparatum eſt nomen à Prophe
tia, quantum & ab ipſa perſona, vt non vtique de ipſa Eua dixerit, ſed in illas fœminas futu-
Matrix generis fœminini ras quas in matrice generis fœminini nominarit. Alioquin non Adam relicturus erat patrẽ
& matrem, quos non habebat, propter Euam. Ergo nõ ad Euam pertinet, quia nec ad Adam,
quod Propheticè dictum eſt. De maritorum enim conditione prædictum, qui ob mulierem
parentes ſuos erant relicturi, quod in Euam cadere non potuit, quia nec in Adam. Si ita res
eſt, apparet non propter futurum, mulierem cognominatam, ad quam futurum nõ pertine-
bat. Eo

A bat.Eo accedit quod ipſe rationem ei⁹ nominis ædidit.Cum enim dixiſſet, vocabitur mulier,
quoniam ex viro ſuo ſumpta eſt,& ipſo adhuc virgine.Sed dicemus & de viri nomine ſuo lo
co.Nemo itaque nomen ad Prophetiam interpretetur, quod ex alia ſignificatione deductum
eſt:præſertim cum appareat,vbi de futuro nomen acceperit, illic ſcilicet, vbi Eua cognomi-
natur perſonali iam vocabulo, quia naturale præceſſerat. Si enim Eua mater viuentium eſt,
ecce ex futuro cognominatur,ecce vxor & non virgo prænunciatur, hoc erit vocabulum nu
pturæ.Ex nupta enim mater:Ita hic quoque oſtenditur non de futuro mulierem tunc nomi-
natam,quæ poſtmodum acceptura erat futuræ conditionis ſuæ nomen. Reſponſum ſatis eſt
ad hanc partem.Videamus nunc ſi & Apoſtolus formam vocabuli iſtius ſecundum Geneſim
B obſeruet,ſexui deputans illud, ſic mulierem vocans virginem Mariam, quemadmodum &
Geneſis Euam.Scribens enim ad Galatas, Miſit, inquit, deus filium ſuum factum ex muliere.
Quam vtique virginem conſtat fuiſſe,licet Hebion reſiſtat.Agnoſco & angelum Gabrielem
ad virginem miſſum:ſed cum benedicit illam,inter mulieres,non inter virgines deputat: Be
nedicta tu inter mulieres. Sciebat & angelus mulierem etiam virginem dici. Sed & ad hæc
duo ingenioſe quidam reſpondiſſe ſibi viſus eſt:quoniam quidem deſponſata eſt Maria,idcir-
co & ab Angelo & ab Apoſtolo mulierem pronunciatam. Deſponſata enim, quodammodo
nupta.Tamen inter quodam modo, & verum, ſatis intereſt duntaxat hoc in loco. nam alibi
ita ſanè habendum eſt. Nunc vero non quaſi iam nuptam mulierem Mariam pronunciaue-
C runt,ſed quaſi nihilominus fœminam etiam ſi non ſponſam, quaſi hoc à primordio dictam.
Illud enim præiudicet neceſſe eſt,à quo forma deſcendit.Cæterum quod pertineat ad hoc ca-
pitulum,ſi hic deſponſatæ adæquatur,vt ideo mulier dicta ſit Maria non qua fœmina,ſed qua
maritata,iam ergo Chriſtus non ex virgine natus eſt, quia ex deſpõſata quæ virgo eſſe deſie-
rit hoc nomine.Quod ſi ex virgine natus eſt,licet ex deſponſata tamen integra,agnoſce mu-
lierem etiam virginem,etiam integrã dici. Hic certe nihil propheticè dictum videri poteſt,
vt futuram mulierem,id eſt nuptam Apoſtolus nominarit,dicendo factum ex muliere. Non
enim poterat poſteriorem mulierem nominare,de qua Chriſtus naſci non habebat,id eſt vi-
rum paſſam:ſed illa quæ erat præſens,quæ erat virgo, & mulier vocabatur poſt vocabuli hu-
ius proprietatem, ſecundum primordij formam, virgini, & ita vniuerſo mulierum generi 7
D defenſam.Conuertamur ad ipſas iam rationes recenſendas per quas Apoſtolus docet velari
fœminam oportere,an eædem etiam virginibus competãt: vt ex hoc quoque vocabuli com-
munio inter virgines & non virgines conſtet,dum eædem velaminis cauſæ in vtraque parte
deprehenduntur.Si caput mulieris,vir eſt:vtique & virginis, de qua fit mulier, illa quæ nu-
pſit:niſi ſi virgo tertium genus eſt monſtruoſum aliquod ſui capitis. Si mulieri turpe eſt radi
ſiue tonderi,vtique & virgini.Proinde viderit ſeculum æmulum dei, ſi ita virgini cæſum ca-
pillum decori mentitur,quemadmodum & puero permiſſum. Ergo cui æquè non conuenit
radi ſiue tonderi,æquè conuenit operiri.Si gloria viri eſt mulier, quanto magis virgo, quæ &
E gloria ſibi eſt?Si mulier ex viro & propter virum, coſta illa Adæ virgo primũ fuit. Si mulier
poteſtatem habere ſuper caput debet,vel eo iuſtius virgo, ad quam pertinet quod in cauſa eſt.
Si enim propter angelos, ſcilicet quos legimus à deo & cœlo excidiſſe, ob concupiſcentiam
fœminarum,quis præſumere poteſt quales angelos,maculata iam corpora,& humanæ libidi-
nis reliquias deſideraſſe,vt non ad virgines potius exarſerint, quarum flos etiam humanam
libidinem excuſat?Nam & ſcriptura ſic ſuggerit,Et factum eſt, inquit, cum cœpiſſent homi-
nes plures fieri ſuper terram,& filiæ natæ ſunt eis.Conſpicati autem filij dei, filias hominum,
quod pulchræ eſſent,acceperunt ſibi vxores ex omnibus quas elegerunt.Hic enim nomen mu
lierum Græcum,vxores ſapit:quia de nuptiis mentio eſt.Cum ergo filias hominum dicit,ma
F nifeſte virgines portendit,quæ adhuc apud parentes deputarentur: nam nuptæ maritorũ nũ-
cupantur:cum potuerit dixiſſe vxores hominum æquè,non adulteros nominans angelos,ſed
maritos,dum innuptas ſumũt filias hominum,quas natas ſupra dixit, ſic quoque virgines ſi-
gnificans.Supra natas,at hic angelis nuptas, aliud eas neſcio quàm natas, & dehinc nuptas.
Debet ergo adumbrari facies tam periculoſa,quæ vſque ad cœlum ſcandala iaculata eſt,vt cũ
deo aſſiſtens,cui rea eſt angelorum exterminatorum,cæteris quoque angelis erubeſcat,& ma
lam illam aliquando libertatem capitis ſui comprimat, iam nec hominum oculis offerendã.
Sed & ſi contaminatas iam fœminas angeli illi appetiſſent, tãto magis propter angelos vir-
gines velari debuiſſent,quanto magis propter virgines angeli deliquiſſe potuiſſent. Si autem
& naturæ præiudicium adiicit Apoſtolus, quod honor ſit mulieris redundantia capillorum,
quia

ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας

Facies muliebris rea angelorum exterminatorum

ἀντὶ περιβολαίου

8

quia coma pro operimento eſt: vtique hoc maxime virgini inſigne eſt: quarum & ornatus ip- G
ſe, proprie ſic eſt, vt concumulata in verticem, ipſam capitis arcem ambitu crinium cõtegat.
Horum certe omnium contraria efficiunt, ne vir caput velet: ſcilicet quia non ſit naturaliter
conſecutus ambitionem capillorum, quia radi ſiue tonderi non ſit turpe illi, quia non propter
illum angeli exorbitarint, quia gloria & imago dei ſit, quia caput eiꝰ Chriſtus. Itaque cum de
viro & muliere Apoſtolus tractet, cur illam oporteat velari, illum vero non, apparet cor &
virginis ſilentium fecerit: eadem ratione ſcilicet virginem in muliere intelligendam ſinens,
qua & puerum vt in viro deputandum non nominauit, totum ordinem vtriuſque ſexus pro-
priis vocabulis complexus, mulieris & viri. Sic etiam Adam adhuc integer, vir in Geneſi eſt H
cognominatus, vocabitur, inquit, mulier, quia de viro ſuo ſumpta eſt. Sic vir Adam ante nu-
ptiarum congreſſum, quemadmodum & Eua mulier. De vtraque parte ſatis ad vniuerſam
ſpeciem cuiuſque ſexus Apoſtolus pronunciauit, & breuiter & plene, tam inſtructa definitio-
ne, Omnis, inquit, mulier. quid eſt omnis? niſi omnis generis, omnis ordinis, omnis conditio-
nis, omnis dignitatis, omnis ætatis. Siquidem omne, totum eſt, & integrum, & nulla ſui parte
defectum. Pars autem mulieris & virgo eſt. Aequè & de viro non velando, Omnis, inquit. Ec-
ce duo diuerſa nomina, Vir & Mulier, Omnis vterque. Duæ leges obnoxiæ inuicem, hinc ve-
landi, inde nudandi. Igitur ſi eo quod dictum ſit omnis vir, commune eſt nomen viri, etiam
Inueſtis nondum viri, maſculi inueſtis: commune autem cum ſit nomen ſecundum naturam, commu- I
Diſciplina nis eſt & lex non velandi eius, qui inter viros virgo eſt, ſecundum diſciplinam, cur non præ-
iudicatum ſit proinde & mulierem virginem omnem muliere nominata contineri conſor-
tio nominis, vt contineatur & cõmunione legis. Si virgo mulier non eſt, nec vir inueſtis eſt.
Si non operitur virgo, quia mulier non ſit, operiatur inueſtis, quia vir non ſit. Eiuſdem vir-
ginitatis æqua ſit venia. Sicut virgines non coguntur velari, ita pueri non iubeantur reuelari.
Cur ex parte diffinitionem Apoſtoli agnoſcimꝰ abſolutam, circa omnem virum, nec detra-
ctamus, quare non & puerum nominarit: ex parte autem præuaricamur, æquè abſoluta ea cir
ca omnem mulierem? Si quis, inquit, contentioſus eſt, nos talem conſuetudinem non habe
mus, neque eccleſia dei. Oſtendit contentionem aliquam de iſta ſpecie fuiſſe, ad quam extin- K
guendam toto compendio vſus eſt: neque virginem nominans, vt oſtẽderet dubitandum de
velanda non eſſe, & omnem nominans mulierem cum nominaſſet virginem. Sic & ipſi Co-
Corinthij rinthij intellexerunt. Hodie deniq; virgines ſuas Corinthij velant. Quid docuerint Apoſto-
Præſcripta diſciplinæ eccle. li, qui didicerunt approbãt. Videamus nũc an ſicut naturæ & cauſæ argumẽta virgini quoque
competere monſtrauimus, ita etiam diſciplinæ eccleſiaſticæ præſcripta de muliere in virginẽ
Sacerdotale officium, ſpectant. Nõ permittitur mulieri in eccleſia loqui, ſed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec
Docere. vllius virilis muneris, nedum ſacerdotalis officij ſortem ſibi vẽdicare. Quæramus an aliquid
Tingere. horum virgini liceat. Si virgini nõ licet, ſed in omnibus eadem cõditione ſubiicitur, & neceſ-
Offerre ſitas humilitatis cum muliere cenſetur, vnde illi vnum hoc licebit quod omni fœminæ nõ li- L
cet? Quid prærogatiuæ meretur aduerſus conditionem ſuam, ſi qua virgo eſt, & carnem ſuã
ſanctificare propoſuit? Idcirco velaminis venia fit illi, vt in eccleſiã notabilis & inſignis in-
troeat, vt honorem ſanctitatis in libertate capitis oſtendat? Potuit dignius honorari aliqua
prærogatiua virilis, aut gradus, aut officij. Planè ſcio alicubi virginẽ in viduatu ab annis nõ-
dum viginti collocatam. Cui ſi quid refrigerij debuerat epiſcopus, aliter vtiq; ſaluo reſpectu
VIDVAE diſciplinæ præſtare potuiſſet, ne tale nunc miraculum, ne dixerim monſtrum, in eccleſia de-
Qua ætate mulieres olim in numerũ viduarum aſcitæ notaretur: virgo vidua hoc quidem portentuoſior, quod nec qua vidua caput texit, vtrũque
ſe negans, & virginem quæ vidua deputetur, & viduam quæ virgo dicatur. Sed ea autoritate
illic ſedet intecta, qua & virgo. Ad quam ſedem præter annos ſexaginta non tantum vniui- M
Honorigera nota virginitatis. ræ, id eſt nuptæ aliquando eliguntur, ſed & matres & quidem educatrices filiorum: ſcilicet, vt
experimentis omnium affectuum ſtructæ, & facile norint cæteras & conſilio & ſolatio iuua-
re, & vt nihilominus ea decucurrerint, per quę fœmina probari poteſt. Adeo nihil virgini ad
Garamantũ pennæ. honorem de loco permiſſum eſt. Sic nec de aliquibus inſignib. Cæterum ſatis inhumanum ſi
Barbarorũ ſtrobuli. fœminæ quidem per omnia viris ſubditæ, honorigeram notã virginitatis ſuæ præferant qua
Atheniẽſiũ cicadæ. ſuſpiciantur & circũſpiciãtur & magnificentur à fratribus: Viri autem tot virgines, tot ſpa-
Germanorũ cirri. dones voluntarij, cæco bono ſuo incedant nihil geſtantes quod & ipſos faceret illuſtres. De-
Britonum ſtigmata bebunt etiam & ipſi aliqua ſibi inſignia defendere, aut pennas Garamantũ, aut ſtrobulos Bar-
barorum, aut cicadas Athenienſium, aut cirros Germanorum, aut ſtigmata Britonum? Aut
ex diuerſo fiat, capite velati in eccleſia lateant. Certi ſumus Spiritum ſanctum magis ma-
ſculis tale

A ſculis tale aliquid ſubſcribere potuiſſe,ſi fœminis ſubſcripſiſſet:cum præter ſexus autoritatem,
etiam ipſius continentiæ nomine maſculos potius honorari oportuiſſet. Quorum quanto
ſexus auidior & calidior in fœminas,tanto continentia maioris ardoris laboratior, ideoq; di
gnior omni oſtentatione:ſi oſtentatio,virginitatis eſt dignitas. Nō enim & continentia vir-
ginitati antiſtat,ſiue viduorum, ſiue qui ex conſenſu contumeliam communem iam recuſa-
uerunt?Nam virginitas gratia conſtat:continentia vero virtute.Nō concupiſcendi,cui con-
cupiſcendo inoleueris,grande certamen eſt.Cuius autem concupiſcendi ignoraueris fructū,
facile non concupiſces,aduerſarium non habens,concupiſcentiam fructus. Quomodo ergo
B non magis viris aliquid tale deus in honorem ſubſcripſiſſet,vel quia familiariori,ſcilicet ima
gini ſuæ,vel quia plus laboranti.Si autem nihil maſculo,multo magis fœminæ. Sed quod ſu-
pra intermiſimus,ex parte ſubſecutæ diſputationis,ne cohærentiam eius diſpergeremus,nunc 10
reſponſo expungemus.Vbi enim gradum fiximus de Apoſtoli abſoluta diffinitione, omnem
mulierem etiam omnis ætatis intelligendam: reſponderi ex diuerſo habebat, ergo à natiui-
tate & à primo nomine ætatis, virginem operiri oportere.Nō ita eſt autem,ſed ex quo ſe in-
telligere cœperit,& ſenſum naturæ ſuæ intrare,& de virginis exire, & pati nouum illud quod
alterius ætatis eſt.Nam & principes generis Adam & Eua quàm diu intellectu carebant,nu-
di agebant.At vbi de arbore agnitionis guſtauerunt,nihil primum ſenſerunt quàm erubeſcē-
C dum.Ita ſui quiſque ſexus intellectum tegmine notauerunt. Sed & ſi propter angelos velan-
da eſt,ſine dubio ab ea ætate lex velaminis operabitur, à qua potuerunt filiæ hominum con-
cupiſcentiam ſui adducere,& nuptias pati.Ex illo enim virgo deſinit, ex quo poteſt non eſſe.
Et ideo penes Iſrael illicitum eſt ad virum tradere, niſi poſt conteſtatam ſanguine maturi-
tatem:ita ante hunc indicem acerba res eſt.Igitur ſi tam diu virgo, quamdiu acerba eſt, de-
ſinit virginem cum matura cognoſcitur, & vt non virgo iam legi applicatur, ſicut & nu-
ptiis. Et deſponſatæ quidem habent exemplum Rebeccæ,quæ cum ad ſponſum ignotum ad-
huc ignota perduceretur, ſimul ipſum cognouit eſſe quem de longinquo perſpexerat, non
ſuſtinuit dexteræ collutationem, nec oſculi congreſſionem, nec ſalutationis communica-
D tionem,ſed confeſſa quod ſenſerat, id eſt ſpiritu nuptam, negauit virginem, velata ibidem.
O mulierem iam de Chriſti diſciplina. Oſtendit enim etiam nuptias de aſpectu & animo fie-
ri, quemadmodum ſtuprum: niſi quod etiam Rebeccam quidam adhuc velant; de cæteris
vero, id eſt, quæ deſponſatæ non ſunt, viderit parentum procraſtinatio ex anguſtiis vel
ſcrupuloſitate deſcendens, viderit & ipſum continentiæ votum. Nihil pertinet ad ætatem
ſua ſpacia currentem,ſuáque debita maturitati luentem. Alia in occulto mater, natura:& a-
lius in latenti pater, tempus, filiam ſuam legibus ſuis maritarunt.Aſpice nuptam iam illam
tuam virginem,& animam expectatione,& carnem transfiguratione,cui tu ſecundum paras
maritum.Iam & vox obſolefacta eſt,& membra completa ſunt, & pudor vbique veſtitur, &
E menſes tributa defendunt:ac tu mulierem negas quam muliebria pati dicis.Si congreſſio vi-
ri mulierem facit, non tegantur, niſi poſt ipſam nuptiarum paſſionem. Atquin etiam apud
ethnicos velatæ ad virum ducuntur. Si autem ad deſponſationem velantur, quia & corpo-
re & ſpiritu maſculo mixtæ ſunt, per oſculum & dexteras, per quæ primum reſignarunt pu-
dorem ſpiritu, per commune conſcientiæ pignus, quo totam condixerunt confuſionem,
quanto magis tempus illas velabit ſine quo ſponſari non poſſunt, & quo vrgente ſine ſpon-
ſalibus virgines deſinunt eſſe?Tempus etiam ethnici obſeruant, vt ex lege naturæ iura ſua æ-
tatibus reddant.Nam fœminas quidem à duodecim annis,maſculum vero à duobus amplius
ad negotia mittunt,pubertatem in annis non ſponſalibus aut nuptiis decernentes. Materfa-
miliæ vocatur licet virgo, & paterfamiliæ licet inueſtis. A nobis nec naturalia obſeruantur,
F quaſi alius ſit deus naturæ quàm noſter. Agnoſce & mulierem, agnoſce & nuptam, de te-
ſtimoniis & corporis & ſpiritus, quæ patitur & in conſcientia & in carne. Hæ ſunt tabel-
læ priores naturalium ſponſalium & nuptiarum. Impone velamen extrinſecus, habenti te-
gumen intrinſecus. Tegantur etiam ſuperiora, cuius inferiora nuda non ſunt, Vis ſcire quæ
ſit ætatis autoritas? Propone vtranque, immaturè compreſſam in habitu mulieris, & quæ
maturitate progreſſa in virginitate duret cum ſuo habitu, facilius illa mulier negabitur,
quàm iſta virgo credetur. Tanta eſt adeo fides ætatis, vt nec habitu obſtrui poſſit. Quid
quod etiam hæ noſtræ etiam habitu mutationem ætatis confitentur, ſimúlque ſe mulieres in-
tellexerunt, de virginibus educantur, à capite quidem ipſo deponentes quod fuerunt: ver- 11
tunt capillum, & acu laſciuiore comam ſibi inferunt, crinibus à fronte diuiſis apertam pro-

Autoritas ſex⁹ virilis. Continētia virilis. Cōtumeliā cōmunem, vocat coitū. Virginitas. Cōtinentia

Reſponſo expungere

ſimul, pro ſimulac

Diſciplina Chriſti

Natura, mater. Tempus, pater.

Et hinc nuptæ & nuptiæ dictæ ſunt

Sponſari

Anni pubertatis apud ethnicos

Materfamiliæ

Paterfamiliæ

Tabulæ naturaliū ſpōſalium

Autoritas ætatis

Fides ætatis

feſſæ mulieritatem . Iam & conſilium formæ à ſpeculo petunt , & faciem moroſiorem laua- G
cro macerant, forſitan & aliquo eam medicamine interpollant, pallium extrinſecus iactant,
calceum ſtipant multiformem,plus inſtrumenti ad balneas deferunt.quid ſingula perſequar?
ſolennem manifeſtæ paraturæ totam circumferunt mulieritatem . Sed virginari volunt ſola
capitis nuditate,vno habitu negantes quod toto ſuggeſtu profitentur.Si propter homines ha
bitu abutuntur,impleant illum etiam in hoc , vt & apud ethnicos , caput velent . certe in ec-
cleſia virginitatem ſuam abſcondant,quam extra eccleſiam cælant.Timent extraneos , reue-
reantur & fratres : aut conſtanter audeant & in vicis virgines videri , ſicut audent in eccle-
ſiis.Laudabo vigorem ſi aliquid & apud ethnicos virginitatis nundinarint.Eadem natura fo
ris quæ & intus,eadem inſtitutio apud homines & apud dominum eadem libertate conſtat. H
Quò ergo foris quidem bonum ſuum abſtrudunt , in eccleſia vero prouulgant ? Expoſco ra-
tionem.Vtrum ne vt fratribus ſuis placeant,an vt ipſi deo? Si vt ipſi deo : tam idoneus eſt ad
conſpicienda quæque in occulto fiunt,quàm iuſtus ad remuneranda quæ ſoli ſibi fiunt. deni-

Debuccinare

que præcipit , nihil debuccinemus eorum quæ apud illum mercedem merebuntur , nec ea ab
hominibus compenſemus.Quod ſi vnius Victoriati,vel quamcunque eleemoſynæ operatio-
nem,ſiniſtra conſcia facere prohibemur , quãtum tenebrarum circumfundere debemus cum
tantam oblationem deo offerimus,ipſius corporis & ipſius ſpiritus noſtri , cum illi ipſam na-
turam conſecramus.Ergo quod non poteſt videri propter deum fieri , quia ſic fieri deus non
12 vult,ſequitur vt hominum gratia fiat:vtique primò illicitum , vt gloriæ libidinoſum . Gloria I
enim illicitum eſt eis,quorum probatio in omni humiliatione conſtat . Et ſi à deo confertur
continentiæ virtus,quid gloriaris quaſi non acceperis?Si vero nõ accepiſti, quid habes quod
datum tibi non eſt ? Hoc ipſo autem conſtat à deo datam tibi non eſſe , quod illam non ſoli
deo præſtas.Videamus ergo quod humanum eſt,an firmum ſit & verum . Referunt aliquan-
do dictum à quodam cum primum quæſtio iſta tentata eſt , & quomodo cæteras ſollicitabi-
mus ad huiuſmodi opus?Scilicet felices nos facient,ſi plures erunt,& non dei gratia vel me-
rita cuiuſque.Virgines eccleſiam,an eccleſia virgines ornat deo,ſiue commendat? Confeſſus
eſt igitur gloriam eſſe in cauſa.Porrò vbi gloria , illic ſollicitatio . Vbi ſollicitatio , illic coa-
ctio . Vbi coactio , illic neceſſitas . Vbi neceſſitas , illic infirmitas . Merito itaque dum caput
non tegunt vt ſollicitentur gloriæ cauſa, ventres tegere coguntur infirmitatis ruina.Aemu- K
latio enim illas non religio producit , aliquando & ipſe deus venter earum , quia facilè vir-
gines fraternitas ſuſcipit.Nec tantum autem ruunt,ſed & funem longum delictorum ſibi at-
trahunt . Prolatæ enim in medium , & publicato bono ſuo elatæ , & fratribus omni honore
& charitatis operatione cumulatæ , dum non latent vbi quid admiſſum eſt , tantum dede-
coris cogitant quantum honoris habuerunt . Si intectum caput virginitati aſcribitur, ſi qua
virgo exciderit de gratia virginitatis , ne prodatur , intecto permanet capite : & tunc iam
alieno ambulat habitu , id eſt quem ſibi vendicat virginitas : permanet nihilominus in ha-
bitu , vel tunc ſaltem alieno , ne ſcilicet mutatione prodatur . Conſciæ muliebritatis , iam
indubitatè audent nudo capite ad deum adire . Sed æmulator deus & dominus, qui dixit,Ni- L
hil occultum quod non reuelabitur,pleraſque etiam in conſpectum deducit. Non enim con-
fitebuntur , niſi ipſorum infantium ſuorum vagitibus proditæ . Quantum antem plures,non
etiam de pluribus ſceleribus ſuſpectas habebis ? Dicam licet nolim , difficile mulier ſemel fit,
quæ timet fieri : quæq; iam facta poteſt virginem mentiri ſub deo, quanta item circa vterum

Infantes à matribus debellati. Coacta & inuita virginitas

ſuum audebit , ne etiam mater detegatur ? Scit deus quot iam infantes & perfici & perduci
ad partum integros duxerit , debellatos aliquandiu à matribus. Facillime ſemper concipiunt,
& feliciſſime pariunt huiuſmodi virgines , & quidem ſimillimos patribus. Hæc admittit fla-
gitia coacta & inuita virginitas . Ipſa concupiſcentia non latendi non eſt pudica : patitur a-
liquid quod virginis non ſit , ſtudium placendi vtique & viris . Quantum velis bona men- M
te conetur , neceſſe eſt publicatione ſui periclitetur , dum percutitur oculis incertis & mul-
tis , dum digitis demonſtrantium titillatur , dum nimium amatur , dum inter amplexus &
oſcula aſſidua concaleſcit . Sic frons duratur , ſic pudor teritur , ſic ſoluitur , ſic diſcitur ali-
ter iam placere deſiderare . Sed enim vera & tota & pura virginitas , nihil magis timet
quàm ſemetipſam : etiam fœminarum oculos pati non vult , alios ipſa oculos habet : con-
fugit ad velamen capitis quaſi ad galeam , quaſi ad clypeum , qui bonnm ſuum protegat ad-
uerſus ictus tentationum , aduerſus iacula ſcandalorum , aduerſus ſuſpitiones , & ſuſurros,
& æmulationem , ipſum quoque liuorem . Nam eſt aliquid etiam apud ethnicos metuen-
dum,quod

A dum, quod faſcinum vocant, infeliciorem laudis & gloriæ enormioris euentum. Hoc nos Faſcinum
interdum diabolo interpretamur. Ipſius eſt enim, boni odium. Interdum deo deputamus. Il-
lius eſt enim, ſuperbiæ iudicium, extollentis humiles & deprimentis elatos. Timebit itaque
virgo ſanctior, vel in nomine faſcini: hinc aduerſarium, inde deum: illius liuidum ingenium;
huius cenſorium lumen: & gaudebit, ſibi ſoli & deo nota. Sed & ſi cui innotuerit, ſapit ſi ten-
tationibus gradum obtraxerit. Quis enim audebit oculis ſuis premere faciem clauſam, faciẽ
non ſentientem? faciem (vt dixerim) triſtem? Quicunque malus cogitatus ipſa ſeueritate
frangetur. Iam ſe etiam mulierem negat, quæ virginem cælat. In his conſiſtit defenſio noſtræ
B opinionis ſecundum ſcripturam, ſecundum naturam, ſecundum diſciplinam. Scriptura legẽ Scriptura
condit, natura conteſtatur, diſciplina exigit. Cui ex his conſuetudo opinionis prodeſt, vel qui Natura Diſciplina
diuerſæ ſententiæ color eſt? Dei eſt ſcriptura, dei eſt natura, dei eſt diſciplina. quicquid con-
trarium eſt iſtis, dei non eſt. Si ſcriptura incerta eſt, natura manifeſta eſt. Et de eius teſtimo-
nio ſcriptura incerta nõ poteſt eſſe. Si de natura dubitatur, diſciplina quid magis deo ratum
ſit oſtendit. Nihil eſt illi carius humilitate, nihil acceptius modeſtia, nihil peroſius gloria, & 13
ſtudio hominibus placendi. Illud itaque ſit tibi & ſcriptura, & natura, & diſciplina, quod ra-
tum deo inueneris, ſicut iuberis omnia examinare, & meliora quæque ſectari. Supereſt etiam
vt ad ipſas conuertamur, quo libentius iſta ſuſcipiant. Oro te ſiue mater, ſiue ſoror, ſiue filia, Alloquitur
virgo, ſecundum annorum nomina dixerim, vela caput: ſi mater, propter filios: ſi ſoror, pro- mulieres
C pter fratres: ſi filia, propter patres: omnes in te ætates periclitantur, indue armaturam pudo-
ris, circunduc vallum verecundiæ, murum ſexui tuo ſtrue qui nec tuos emittat oculos, nec
admittat alienos. Adimple habitum mulieris. Vt ſtatum virginis ſerues, mentire aliquid ex
his quæ intus ſunt, vt ſoli deo exhibeas veritatem, quanquam non mentiris nuptam. Nupſi-
ſti enim Chriſto: illi tradidiſti carnem tuam, illi ſponſaſti maturitatem tuam. Incede ſecun-
dum ſponſi tui voluntatem. Chriſtus eſt qui & alienas ſponſas & maritas velari iubet, vtique
multo magis ſuas. Sed & vos admonemus alterius pudicitiæ mulieres, quæ in nuptias incidi-
ſtis, ne ſic à diſciplina velaminis exoleſcatis, ne quidem in momento horæ, vt quia reiicere il- Diſciplina velaminis
lam non poteſtis, alio modo deſtruatis, neque tectæ, neque nudæ incedentes. Mitris enim &
D lanis quædam non velant caput, ſed conligant, à fronte quidem protectæ: qua proprie autem
caput eſt, nudæ. Aliæ modicè linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures vſque demiſſis
cerebrotenus operiuntur. Miſereor ſi tam infirmo auditu ſunt, vt per tegmen audire non Cerebrotenus
poſſint. Sciant quia totum caput mulier eſt. Limites & fines eius euſque porriguntur, vnde
incipit veſtis. Quantum reſoluti crines occupare poſſunt, tanta eſt velaminis regio, vt cer-
uices quoque ambiantur. Ipſæ enim ſunt quas ſubiectas eſſe oportet, propter quas poteſtas ſu-
pra caput haberi debet. velamen iugum illarum eſt. Iudicabunt nos Arabiæ fœminæ ethnicæ, Arabicę mulieres
quæ non caput, ſed faciem quoque ita totam tegunt, vt vno oculo liberato, contentæ ſint di-
midiam frui lucem, quàm totam faciem proſtituere. Mauult fœmina videre quàm videri.
E Quas propterea infeliciſſimas ait Romana quædam regina, quod adamare magis quàm ada-
mari poſſint, cum ſint vel ex alterius infelicitatis & quidem frequentioris immunitate feli-
ces, quia facilius adamari quàm adamare fœminæ poſſint. Et ethnicæ quidem diſciplinæ me-
racior & (vt ita dixerim) barbarior modeſtia. Nobis dominus etiam reuelationibus velami- Reuelatio
nis ſpacia metatus eſt. nam cuidam ſorori noſtræ angelus in ſomnis ceruices quaſi applau-
deret verberans, elegantes, inquit, ceruices, & merito nudæ. bonum eſt vſque ad lumbos à ca-
pite veleris, ne & tibi iſta ceruicum libertas non proſit. Et vtique quod vni dixeris, omnibus
dixeris. Quantam autem caſtigationem merebuntur etiam illæ quæ inter Pſalmos, vel in PSALMI
quacunque dei mentione retectę perſeuerãt? Merito ne etiam in Oratione ipſa facillime fim- Mentio dei Lectio
F briam, aut villum, aut quodlibet filum cerebro ſuperponunt, & tectas ſe opinantur? Tanti ca- ORATIO
put ſuum metiuntur. Aliæ quibus planè maior eſt palma omni fimbria & filo, non minus ca- Palma pro velo palmato
pite ſuo abutuntur, vt beſtia quædam magis quàm auis licet pennata, breui capite, protracta
ceruice, cætera altegradia. Hanc aiunt, cum deliteſcendum habet, caput ſolum planè totum STRVTHIOCAMELVS
in condenſum abſtrudere, reliquam ſe in aperto relinquere. Ita dum in capite ſecura eſt, nuda
qua maior eſt, capitur tota cum capite. Tales erunt & iſtæ minus quàm vtile eſt tectæ. Opor-
tet ergo omni tempore & omni loco memores legis incedere, paratas & inſtructas ad om-
nem dei mentionem qui ſi fuerit in pectore, cognoſcetur & in capite fœminarum. Hæc cum
bona pace legentibus, vtilitatem conſuetudini præponentibus, pax & gratia à domino noſtro
Ieſu redundet, cum Septimio Tertulliano, cuius hoc opuſculum eſt.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM. G

MVlieres Chriſtianæ non cogitantes Chriſtianiſmum eſſe modeſtiæ profeßionem, in ſeipſis ueſtiendis ornandisq; nolebant inferiores uideri gẽtilibus matronis. Proinde eas admonet ut inuidiam humanæ perditionis, cuius autor fuit Eua, lugendo potius meminerint effugere quàm augere ſuperbiendo. Deinde docet quicquid eſt iſtarum rerum quæ fucandæ formæ deſeruiunt, id omne deberi malis angelis autoribus. Quam rem Enoch prodiderit. Mox de auro & argento præcipuis mundani cultus materiis diſſerit, & de gemmis, concedens quidem ea à deo condita, ſed non in iſtum uſum. Porro uindicat Enoch prophetæ librum qui ſub illius nomine extabat olim, cuius etiam teſtimonio Iudas Apoſtolus utitur in epiſtola H *ſua quæ legitur inter Catholicas: tametſi quidam hanc noluerint agnoſcere quod apocryphum autorem citet. Verum innuit diuus Hieronymus enarrans epiſtolam ad Titum, uti licere parte libri, etiamſi totum librum nõ approbes, cum ſic ſcribit, Qui autem putant totum librum debere ſequi eum qui libri parte uſus ſit, uidentur mihi & apocryphum Enoch, de quo Apoſtolus Iudas in epiſtola ſua teſtimonium poſuit, inter ſcripturas Eccleſiæ recipere, & multa alia quæ Apoſtolus Paulus de reconditis eſt locutus. Idem alibi fatetur Paulum ſcriptis Apocryphis abuſum, quæ tamen non comprobabat. Non negat etiam in apocryphis eſſe ueritatem Aur. Auguſtinus, ſed quam ex fabulis admixtis difficile ſit eruere. Similem tractatum (ſic enim ueteres ſcriptores Chriſtiani declamationes ſuas ad populum ſiue conciones uocare ſolent) ædidit Cyprianus martyr ex hoc libro & eo qui proximè ſequitur partim deſumptum, niſi quod præcipuè uirginibus ipſe præſcribit, ſuo uidelicet ſeruiens argumento, quæ Tertullianus à toto ſexu fœminarum exigit abſque diſcrimine. Vt uel hinc colligere liceat* I *tam cito diſciplinam nonnihil degenerare cœpiſſe.*

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 *VT non magis in ſordibus ageret.)* Deſcribit exemplum hominis Exomologeſin facientis & actum pœnitentiæ exequentis. *Et ille dominabitur tui.)* Ex Gorzienſi collatione, dominatur tui. Nam præcedit, paris. *Tu es quæ eũ ſuaſiſti.)* Suaſiſti pro perſuaſiſti. *Aggredi non ualuit.)* Subaudi, ſuaſionibus ſuis. *Super pelliceas tuas tunicas?)* Alludit ad locũ qui eſt Geneſeos tertio capite, Fecit quoque dominus deus Adæ & uxori eius tunicas pelliceas, & induit eos. *Et Mileſii oues tonderent.)* Diuus Hieronymus enarrans Ezech. cap. uigeſimũſeptimũ autor eſt, ex Mileto lanas præcipuas ſolitas Tyrum deferri, K ut non ſine cauſa libuerit interpretibus ſeptuaginta apud eum Prophetam uertere, Et lanas de Mileto, quum tamen Mileti uocabulum in Hebræo nuſquam comperiatur. *Et Seres arbores nerent.)* Apud Seras Scythicam gentem in arboribus lanugo reperitur, quam aqua perfuſam depectunt. Seras lanitio ſyluarum nobileis uocat Plinius libro ſexto cap. xvii. *Et Tyrii tingerent.)* Idem autor Phœnicen deſcribens, Tyrus, inquit, quondam inſula, præ alto mari ſeptingentis paßibus diuiſa, nunc uero Alexandri oppugnantis operibus continens. Olim partu clara urbibus genitis, Lepti, Vtica, & illa Romani imperii æmula, terrarum orbis auida, Carthagine, etiam Gadibus extra orbem conditis. Nunc omnis eius nobilitas conchylio atque purpura conſtat. *Et Phryges inſuerent.)* Pictas ueſtes acu facere Idæi Phryges inuenerunt, ideòque Phrygiones appellati ſunt. Ex eodem, *Et Babylonii intexerent.)* Colores diuerſos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen impoſuit. Eiuſdem Plinii uerba ſunt. Vnde Babylonicæ ueſtes & ſtragulæ dictæ. L *Et margaritæ canderent.)* Et hoc docente Plinio, margaritarum dos omnis in candore, magnitudine, orbe, leuore, & pondere. *Et Ceraunia coruſcarent.)* Fulgur propriè coruſcat, & à fulmine nomen habet Ceraunia gemma. Siquidem fulmen Græci κεραυνὸν appellant. De hac gemma Plinius quoque lib. triceſimoſeptimo capite nono. Eſt, inquit, inter candidas & quæ Ceraunia uocatur, fulgorem ſiderum rapiens: ipſa cryſtallina ſplendoris cærulei in Carmania naſcens. Albam eſſe Zenothemis fatetur, ſed habere intus ſtellam concurſantem. Meminit & alterius cuiuſdam Cerauniæ Parthorum Magis quæſitæ, ſed raræ admodum, quoniam non alibi inueniatur quàm in loco fulmine icto. Flammas Ceraunis tribuit Hieronymus, quum ad Demetriadem ſcribens, Vt taceam, inquit, de inaurium pretiis, candore margaritarum, rubri maris profunda teſtantium, Smaragdorum uirore, Cerauniorum flammis, Hiacynthorum pelago. Ad quæ ardent & inſaniunt
2 ſtudia matronarum. *Impedimenta.)* Impedimentorum nomine ſarcinas accipimus. Ita rurſum libro ſequenti, Et reliqua compoſitionis ueſtræ impedimenta. M Alludit autem hic ad pompam triumphalem qua reduces imperatores pop. Rom. rebus bene geſtis urbem ingrediebantur uariis oſtentaculis prælatis. Siue potius ad funebrem Triumphalium uirorum pompam, in qua ſimilia deferebantur. Nam ſequitur, Quaſi ad pompam funeris conſtituta. *Bene occultas.)* Hoc eſt, utiliter occultas. Vt mox, Non bene reuelatas, id eſt, quas non expediebat eſſe reuelatas. *Et metallorum opera nudauerant.)* Intelligit de fodinis auri & argenti. Id quod in ſequenti libro aliis uerbis explicat, Qui, inquit, & materias eiuſmodi illecebras detexerunt. Cyprianus in Demetrianum, Minus argenti & auri opes ſuggerunt iam exhauſta metalla & pauperes uenæ.

Et herbarum ingenia traduxerant.) ~~Hoc eſt herbarum uim atque naturam publicauerant.~~ *Quibus brachia artantur.)* Armillas ~~intelligit~~. *Et illum ipſum ~~nigrum puluerem.)~~* ~~Cyprianus~~ in de habitu uirginum, Illi, inquit, & oculos circunducto nigrore fucare docuerunt. *Quod nihil ad integritatem pectoris.)*

Pro pe-

A *Pro pectoris lego peccatores, ut oratio tribus membris conſtet, Nihil ad integritatem peccatores, nihil ad*
caſtitatem adamatores, nihil ad timorem dei deſertores ſpiritus, aut monſtrare pot. aut præſtare. Sic libro
qui ſequitur, Per angelos autem peccatores demonſtrata ſunt. Sordidi.) *Sordium nomine turpem par-*
ſimoniam interdum accipimus. Vnde ſordidus pro parco. Et per gratuitum uſum.) *Hoc eſt uſum caren-*
tem præmio. Sed hæc non capit æſtimare.) *Et hic ut in præcedentibus libris ſæpe, Non capit pro eo quod*
Græci dicunt, ὐκ ἐνδέχεται, *hoc eſt, non licet, fieri non poteſt, ut res ſic æſtimetur.* Magno ſcilicet nu-
pſerant.) *Magno, ſubaudi præmio uel pretio.* Eadem tunc ſubſtantia angelica rep.) *Alludit ad locum*
Matth. uigeſimoſecundo. Sed erunt ſicut angeli dei in cœlo. Et de omnibus prædicatis eius.) *Hoc eſt de* 3
omnibus quæ prædicauerat. Domus ſuæ.) *Domum uocat familiam.* Illud quoque.) *Videlicet quod ſe-*
B *quitur.* Præter repudium cœli.) *Tranſlatio eſt. Sic in De pœnitentia, Plerique naufragio liberati, ex-*
inde repudium & naui & mari dicunt. In metal. maled. feralibus officinis.) *Nam metallorum operibus*
addicebantur damnati, inq; his ſæpe Chriſtiani. De quibus uigeſimaquinta epiſtola libri tertij Cyprianus
martyr, Non fouetur, inquit, in Metallis lecto & culcitris corpus. Humi iacent feſſa laboribus uiſcera.
Squalent ſine balneis membra ſitu & ſorde deformia. Panis illic exiguus. Veſtis algentibus deeſt. Semiton-
ſi capitis capillus horreſcit. Et reliqua. Proinde non fruſtra hic dicit feralibus officinis. Apud Cyprianum
martyrem legimus, Feralibus cibis pollui uiolarique. Pœnali opere.) *Ita Cyprianus horribiles carceris*
atque funeſtas pœnalis loci tenebras dixit, Item Squalorem carceris ac receptaculi pœnalis horrorem, Et
ad Donatum, Pergit pœnalibus cumulis pertinaciter adhærere. De tormentis in ornamenta.) *Elegan-*
ter hic coniungit contraria, quorum hoc primum membrum commendat proſonomaſia. Hinc illud Ambro-
C *ſii, uos uero beatæ uirgines quæ talia tormenta potius quàm ornamenta neſcitis.* Metalli refuga.)
Nam mutat nomen. Vocatur enim armilla aut torques. Et neceſſariores.) *Comparatiuum eſt nouum.*
Sic & illud in De carne Chriſti, Quaſi neceſſarius aliquid adferrent eo quod ille tum maximè agebat.

Et nihilominus auri & argenti.) *Subaudi operas.* Nam & anuli ferro fiunt.) *Triumphantibus o-* 4
lim corona ex auro Hetruſco ſuſtinebatur à tergo, anulus tamen in digito ferreus erat. Hi quoque qui ob le-
gationem acceperant aureos, in publico tantum utebantur, intra domos uero ferreis. Quo argumento et-
iam nunc ſponſæ anulus ferreus mittitur, iſque ſine gemma. Ex Plinio. Eſui & potui) *Hoc eſt ad eſum &*
potum. Ad ſpurca inſtrumenta.) *Iuxta illud Epigrammatographi, Ventris onus miſero, nec te pudet,*
excipis auro. Demens copia.) *Figurate, hoc eſt, quæ dementes homines facit.* Nullus uidens aurum
D demergit in terram.) *Correximus ex noſtro iudicio, Nullus bidens. Intelligit autem inſtrumentum illud ru-*
ſticum duobus præditum dentibus quo in fodiendis agris uulgò utimur. Senſus eſt, Nec bidens ex auro fit, nec
clauus quo tabulæ connectuntur ex argento. Nam hoc eſt quod dicit, Nullus clauus argentum intimat tabu-
lis. Significat enim intimare Tertulliano, intimum reddere, deductum ab eo quod eſt intimus. Sed & præ-
cedens ſententia explicanda eſt ſatis obſcura, quum inquit, Et nihilominus auri & argenti de ſua uice ac-
commodent iuſtioribus cauſis. Nam uult dicere, Ferrum quidem & æs proprias quaſdam & neceſſarias o-
peras commoditatèſque hominibus exhibere, ſed tamen nihilominus ſimul ſufficere ad probatiores uſus au-
ri & argenti, nempe ad anulos, & uaſa eſcaria potoriáque. Verùm ad luxum minimè. Hoc enim intelli-
git per Iuſtiores cauſas. Eiuſdem terræ minutalia.) *Minutias intelligit. Minutalibus regnis dixit ad-*
uerſus Marcionem libro primo, Adiectiuè. Aut tectis denſandis.) *Loquitur de tectis Aphricanis &*
E *Orientalium regionum quibus apud nos pergulæ ſimiles ſunt, Germani Tarras uocant quaſi Terracium.*

Stuporem ædificare nouerunt.) *Aedificandi uerbo per tranſlationem uti ſolet. Ita in Martyribus, ut*
robori ædificando uacent. Sed nec Peloride gratius de ſapore.) *Inter teſtacea Peloridem quoque recen-*
ſet. Conchæ genus eſt. Pelorides aluum emollire Plinius ſcribit libro triceſimoſecundo cap. nono. Ad hoc
enim Conchas nouerim maris poma.) *Senſus eſt, Non ad faſtum, ſed ad ſaporem & eſum nouerim Conchas*
ueluti poma quædam maris quibus aßimilantur. In profundo maris enim iacentia ab urinatoribus collign-
tur uelut Strata iacent paßim ſua quæque ſub arbore poma. Quorum figuram repræſentant. Quod ſi con-
cha illa aliquid intrinſecus poſtulat.) *Noſtrum ſecuti iudicium pro poſtulat ſcripſimus puſtulat. Nouum*
uerbum puſtulare abſolutè, pro extuberare in puſtulæ modum. Plinius certè, ſanos concharum partus mul-
tiplici cute conſtare ſcribit, ut non impropriè callum corporis exiſtimari poßint, quare & purgari à peri-
F *tis.* Aiunt & de frontibus draconum gemmas erui.) *Draconites ſiue Draconitias, inquit Plinius, ce-*
rebro fit draconum, ſed niſi uiuentibus abſciſſo nunquam gemmaſcit, inuidia animalis mori ſe ſentientis. Igi-
tur mos eſt ut dormientibus animalibus caput amputent. Sotacus qui uiſam eam gemmam apud regem ſcrip-
ſit, bigis uehi quærentes tradit. & uiſo dracone ſpargere ſomnifica medicamenta, atque ita præcidere.
Eſſe autem candore tranſlucido, nec poſtea poliri aut artem admittere. Vernaculum eſt aurum.) *Tan-*
quam illic natum. Ita Paula & Euſtochium in epiſtola ad Marcellam, Totum myſterium noſtrum iſtius pro-
uinciæ urbiſque uernaculum eſt. In ergaſtulis.) *Ergaſtula loca ſunt ubi uincti homines opus faciunt.*

Et diuitiis malos onerant.) ~~*Apud Barbaros illos, diuitiæ præmium ſunt improbitatis, ut quanto quiſ-*~~
~~*que eſt ſceleratiſſimus, tanto ſit omnium ditiſſimus.*~~ Quomodo & aurum non ametur.) *Scilicet pro-*
pter conſuetudinem illam Barbarorum. De faſtidio.) *Hoc eſt propter faſtidium, ut pauloante, De ſa-*
pore id eſt propter ſaporem. Coram matronis erubeſcentem.) *Quòd uidelicet Parthi & Medi & alij Bar-*
bari gemmis tam contemptim uterentur, quæ matronis ipſis ad faſtum & luxum, oſtentationemq; ſeruiunt.

Nam Parthi, quos fortaßis legatione fungenteis ad Seuerum Imp. Romæ uidit Tertullianus, gemmas habe- G
bant cingulis & gladiorum uaginis atque calciamentis insertas. Matronæ uero Romanæ in capite, collo, pe-
ctore, brachiis, digitisque margaritas gestabant. Nisi quod nec ad ostensionem ferè habentur.) Apud
Barbaros illos ſcilicet. In cingulis.) Subaudi Parthorum. Et Cylindros.) Cylindri, teretes lapilli
ſunt & oblongi, instárque cylindri quo in areis æquandis utimur uolubiles. Solus gladius.) Barbaro-
rum illorum. Et peronibus uniones emerg. de luto cupiunt.) Hic inſerimus præpoſitionem In. In pero-
nibus. Ex Gorzienſi collatione. Autor eſt Seruius peronem eſſe ruſticum calciamentum, quo uocabulo Vir-
gil. uſus eſt libro ſexto. Aeneidos, Crudus tegit altera pero, Et Iuuenalis, Nil uetitum feciſſe ualet quem
non pudet alto Per glaciem perone legi. Et quidem hic propriè locutus eſt, de Barbaris faciens ſermonem.
Meminit & peronum in libro de pallio quum inquit, Magnum inceſſui munimentum ſutrinæ Venereæ pro-
ſpexere perones affœminatos. Tam gemmatum habent.) Subaudi Parthi & Medi ac ſimiles Barbari. H

Serui etiam eorum.) Scilicet Barbarorum. Quæ uos operoſe reſoluta transfiguratis.) Attende mo-
rem mulierum id temporis, Attalica illa ſiue aulæa filatim reſoluentium & aliter retexentium. Quam
rubrica.) Milton ſignificat ſiue colorem rubrum. De adulterio locorum iniuſtorum.) Tu ſcribe de ad-
ulterio colorum iniuſtorum Nam hoc exigunt ea quæ ſequuntur. Niſi ſi non potuit purpureas & earinas
oues naſci iubere) Gorzienſis codex habet arinas. Nec refert, utrunque Græcis uernum ſignificat. Quod
tu hic pro uiridi interpretare. Ambo uocabula coniuncta habes in illo lepidiſsimo epigrammate de luſcinia
quæ cicadam corripuerat, quod legitur titulo in Aues epigrammatum Græcorum libro primo, τὴν ξένην ἃ
ξεῖνα ἀερινὸν ἀοιδόν. Non ſtatim & huiuſmodi fructus lat. in omnibus quæritur.) Senſus eſt. Materiæ
ex deo ſunt, ſed tamen iſte uſus materiarum nequaquam ſecundum diuinam uoluntatem quaſi qui illic ideo la-
teat quæritur, uidelicet unde ſint conchæ, hoc eſt ex quo mari indico an Britannico, Et qua diſpoſitione de- I
currant ſcilicet in monilibus & murenulis mulierum, & ubi collocentur. Quia deus & equum, & pan-
theram, & uocem homini dedit.) Equum ad Circum refert, Pantheram ad harenam propter beſtiarios,
uocem ad ſcenam, ubi Mimi recitabantur. Sic ego & circa actum mat.) Nos ſcripſimus, ſic ergo, id po-
ſcente ſenſu. Q. D. Vſus rerum non aduerſans deo, excuſatus eſt. Apud uos.) Subaudi mulieres.

Non tanto.) Non pro Annon. Vt referatur ad ſequentia. Breuiſsimis loculis.) Intelligit repoſito-
ria in quibus monilia magnum patrimonium æquantia, ſeruantur. Aut ipſa monilia quæ uice loculorum ſunt.

Vno lino decies ſeſtertium inſeritur.) Summa hæc eſt uicies quinquies mille aureorum coronatorum. Hoc
imitatus diuus Hieronymus in uita Pauli Eremitæ dixit, Qui uno filo uillarum inſuunt pretia. Saltus &
inſulas tenera ceruix fert.) Hoc eſt ſaltuum & inſularum precia. Sunt autem etiam inſulæ domus quæ non
communibus parietibus coniunguntur cum uicinis. Autore Feſto. Tenera ceruix.) Emphaſis eſt in te- K
nera. Quemadmodum & in eo quod mox ſequitur, Graciles aurium cutes. Graciles aurium cutes Calen-
darium expendunt.) Calendarium enim hic ſignificat eas tabulas domeſticas quæ non ſingulos dies ſed men-
ſes ſingulos reſpiciunt. In his uſuræ perſcriptæ erant ad calendas exigendæ. Seneca epiſtola octogeſimaocta-
ua. Diuitem, inquit, illum putas, quia aurea ſupellex etiam in uia eum ſequitur, quia in omnibus prouin-
ciis arat, quia magnus Calendarij liber uoluitur. Signanter autem dixit expendunt, hoc eſt in extima au-
ris pellicula appendunt. De pretioſis inauribus loquitur, Exponit autem ſeipſum quum inquit, Hæ ſunt ui-
res ambitionis, tantarum uſurarum ſubſtantiam uno & muliebri corpuſculo baiulare. Et in ſiniſtra.) An-
nulos intelligit quibus ſiniſtra manus ornari ſolet. De ſaccis ſingulis.) Saccos pecuniarios ſignificat.

Q. Septimij

A # Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI DE HAbitu muliebri liber.

SI tanta in terris moraretur fides, quanta merces eius expectatur in cœ-
lis, nulla omnino veſtrum ſorores dilectiſſimæ, ex quo deum viuum co
B gnouiſſet, & de ſua, id eſt, de fœminæ conditione didiciſſet, lætiorem ha
bitum ne dicam glorioſiorem appetiſſet, vt non magis in ſordibus a-
geret, & ſqualorem potius affectaret, ipſam ſe circumferens Euam lu- 1
gentem & pœnitentem, quo plenius id quod de Eua trahit (ignominiã
dico primi delicti & inuidiam perditionis humanæ) omni ſatisfactio- Habitus ſa-
nis habitu expiaret. In doloribus & anxietatibus paris mulier, & ad vi- tisfactionis
rum tuum conuerſio tua, & ille dominatur tui, & Euam te eſſe neſcis? Viuit ſententia dei
ſuper ſexum iſtum in hoc ſeculo, viuat & reatus neceſſe eſt. Tu es diaboli ianua, tu es arbo-
ris illius reſignatrix, tu es diuinæ legis prima deſertrix, tu es quæ eum ſuaſiſti quem diabo-
lus aggredi non valuit. Tu imaginem dei, hominem, tam facile eliſiſti. Propter tuum me-
C ritum, id eſt, mortem, etiam filius dei mori habuit: & adornari tibi in mente eſt, ſuper
pelliceas tuas tunicas? Age nunc ſi ab initio rerum & Mileſij oues tonderent, & Seres ar- Mileſij
bores nerent, & Tyrij tinguerent, & Phryges inſuerent, & Babylonij intexerent, & Mar- Seres
garita canderent, & Ceraunia coruſcarent, ſi ipſum quoque Aurum iam de terra cum cu- Tyrij
piditate prodiiſſet, ſi iam & Speculo tantum mentiri liceret: hæc Eua concupiſſet, de para- Phryges Babylonij
diſo expulſa, iam mortua opinor? Ergo nec nunc appetere debet aut noſſe, ſi cupit reuiui- Margarita
ſcere, quæ nec habuerat nec nouerat, quando viuebat. Ideo omnia iſta damnatæ & mortuæ Ceraunia Aurum
mulieris impedimenta ſunt, quaſi ad pompam funeris conſtituta. Nam & illi qui ea conſti- Speculum
tuerunt, damnati in pœnam mortis deputantur: illi ſcilicet angeli, qui ad filias hominum de 2
D cœlo ruerunt, vt hæc quoque ignominia fœminæ accedat. Nam cum & materias quaſdam be ANGELI
ne occultas, & artes pleraſque non bene reuelatas, ſeculo multo magis imperito prodidiſſent DESERTORES
(ſiquidem & metallorum opera nudauerãt, & herbarum ingenia traduxerant, & incantatio-
num vires prouulgauerãt, & omnem curioſitatem vſque ad ſtellarum interpretationem de-
ſignauerant) propriè & quaſi peculiariter fœminis inſtrumentum iſtud muliebris gloriæ cõ-
tulerunt: lumina lapillorum, quibus monilia variãtur: & circulos ex auro, quibus brachia ar-
tantur: & medicamenta ex fuco, quibus lanę colorãtur: & illum ipſum nigrum puluerem, quo
oculorum exordia producuntur. Hæc qualia ſint, interim iam ex Doctorum ſuorũ qualitate
& conditione pronunciari poteſt, quod nihil ad integritatem peccatores, nihil ad caſtitatem
E adamatores, nihil ad timorem dei deſertores ſpiritus, aut monſtrare potuerunt aut præſtare.
Si doctrinę dicendæ ſunt: mali magiſtri male docuerint neceſſe eſt. Si mercedes pro libidine:
nullius rei turpis, merces decora eſt. Quid autem tanti fuit iſta mõſtrare, ſicut conferre? vtrũ
ne mulieres ſine materiis ſplendoris, & ſine ingeniis decoris placere non poſſent hominibus,
quæ adhuc incultæ & incompoſitæ, & (vt ita dixerim) crudæ ac rudes, angelos mouerant? An
ne ſordidi, & per gratuitum vſum contumelioſi amatores viderentur, ſi nihil fœminis in cõ-
nubium allectis contuliſſent? Sed hæc non capit æſtimare. Nihil plus deſiderare poterant quæ Non capit
angelos poſſidebant magno ſcilicet nupſerant. Enimuero qui vtiq; interdũ cogitabant vnde in ψιλῶς τεχ
ceciditſent, & poſt libidinum vaporata momenta cœlum ſuſpirabant, illud ipſum bonum fœ Poſt libidi-
F minarum naturalis decoris vt cauſam mali, ſic remunerauerũt, ne eis profuiſſet felicitas ſua, nũ vaporata
ſed vt deuectę de ſimplicitate & ſynceritate, vnà cum ipſis in offenſam dei peruenirent. Certi momenta
erant omnem & gloriam & ambitionem & affectionem per carnem placendi, deo diſplice-
re. Hi ſunt nempe angeli quos iudicaturi ſumus. hi ſunt angeli quibus in lauacro renuncia- Baptiſmus
mus. Hæc ſunt vtique per quæ ab homine iudicari meruerunt. Quid ergo facient apud iu-
dices ſuos res eorum? Quod eſt commercium damnaturis cum damnandis? opinor quod
Chriſto & Beliæ. Qua conſtantia tribunal illud aſcendimus, decreturi aduerſus eos quorum
munera appetimus? Nam & vobis eadem tunc ſubſtantia angelica repromiſſa, idem ſexus
qui & viris, eandem iudicandi dignationem pollicetur. Niſi ergo hic iam præiudicaueri-
mus res eorum prædamnando quas in illis tunc damnaturi ſumus, illi potius nos iudica-

Enoch liber apocryph°. Armarium Iudaicum. Cataclyſm° omniũ rerũ abolitor

bunt atque damnabunt. Scio ſcripturam Enoch quæ hunc ordinem angelis dedit, non re- G
cipi à quibuſdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur. Opinor non putauerunt il-
lam ante cataclyſmum æditam, poſt eum caſum orbis omnium rerum abolitorem, ſaluã eſſe
potuiſſe. Si iſta ratio eſt, recordentur pronepotem ipſius Enoch fuiſſe ſuperſtitem cataclyſmi
Noe, qui vtiq; domeſtico nomine & hæreditaria traditione audierat & meminerat de proa-
3 ui ſui penes deum gratia, & de omnibus prædicatis eius: cum Enoch filio ſuo Matuſalæ nihil
aliud mandauerit quàm vt notitiam eorum poſteris ſuis traderet. Igitur ſine dubio potuit
Noë in prædicationis delegatione ſucceſſiſſe, vel quia & aliâs non tacuiſſet, tam de dei con-
ſeruatoris ſui diſpoſitione, quàm de ipſa domus ſuæ gloria. Hoc ſi non tam expeditè habe-
ret, illud quoque aſſertionem ſcripturæ illius tueretur: proinde potuit abolefactam eam vio- H
lentia cataclyſmi, in ſpiritu rurſus reformare: quemadmodum & Hieroſolymis Babylonia

Inſtrumẽtũ Iudaicæ. lit.

expugnatione deletis, omne inſtrumentum Iudaicæ literaturæ per Eſdram cõſtat reſtaura-
tum. Sed cum Enoch eadem ſcriptura etiam de domino prædicarit, à nobis quidem nihil o-
mnino reiiciendum eſt, quod pertinet ad nos. Et legimus omnem ſcripturam ædificationi ha
bilem, diuinitus inſpirari, à Iudæis poſtea iam videri propterea reiectam, ſicut & cætera ferè
quæ Chriſtum ſonant. Nec vtique mirum hoc, ſi ſcripturas aliquas non receperunt de deo
locutas quem & ipſum coràm loquentem non erant recepturi. Eo accedit quod Enoch apud

Iudas Apoſtolus vſus teſtimonio Enoch Repudiũ cœli

Iudam Apoſtolum teſtimonium poſſidet. Nulla nunc muliebri pompæ nota inuſta ſit præ-
damnationis de exitu autorum. Nihil angelis illis imputetur præter repudium cœli, & ma- I
trimonium carnis. Rerum ipſarum qualitates examinemus, vt conſilia quoque concupi-
ſcentiæ earum deprehendamus. Habitus fœminæ duplicem ſpeciem circumfert, Cultum &

Cultus Ornatus

Ornatum. Cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant: Ornatum quem immun-
dum muliebrem conuenit dici. Ille in auro, & argento, & gemmis, & veſtibus deputatur: Iſte
in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis quæ oculos trahunt. Alteri ambitionis cri
men intendimus, alteri proſtitutionis: vt iam hinc proſpicias, dei ancilla, quid ex his diſcipli-
næ tuæ conueniat, quæ de diuerſis inſtitutis cenſearis, ſcilicet humilitatis & caſtitatis. Aurum

AVRVM ET ARgentum

& Argentum principes materiæ cultus ſecularis aſſint neceſſe eſt, vnde ſunt: Terra ſcilicet
planè glorioſior, quoniam in maledictorũ metallorum feralibus officinis pœnali opere de- K
plorata, nomen terræ in igni reliquit, atque exinde de tormentis in ornamenta, de ſuppli-

Ferrum Aes

ciis in delitias, de ignominiis in honores, metalli refuga mutatur. Sed & Ferri & Aeris & a-
liarum viliſſimarum materiarum par conditio eſt, & terreni generis, & metallici operis: quo
nihilo generoſior iudicari poſſit auri & argenti ſubſtantia penes naturam. Quod ſi de qua-
litate vſus, gloria eſt Auro & Argento: atquin magis Ferro & Aeri: quorum ita diſpoſita eſt
vtenſilitas, vt & proprias operas plures & neceſſariores exhibeant rebus humanis, & nihilo-

Vtenſilitas

minus auri & argenti de ſua vice accommodent iuſtioribus cauſis. Nam & annuli ferro fiũt.

Vaſa eſcaria ac potoria ex ære

4 quædam eſui & potui vaſcula ex ære adhuc ſeruat memoria antiquitatis. Viderit ſi etiam ad
ſpurca inſtrumenta auri & argenti demens copia deſeruit. Certe nec ager auri opere paratur, L
nec nauis argenti vigore contexitur. Nullus bidens aurum demergit in terram, nullus clauus

Totius vitæ neceſſitates ferro & æri innixæ Cõſanguineæ materię

argentum intimat tabulis. Taceo totius vitæ neceſſitates ferro & æri innixas: cum illæ ipſæ
diuites materiæ, & de metallis refodiendæ, & in quocunque vſu producendæ, ſine ferri & æris
operario vigore non poſſint. Iam igitur æſtimandum eſt vnde obueniat tanta dignitas auro
& argento, cum & conſanguineis quantum ad genus, & potioribus quantum ad vtenſilita-
tem materiis præferantur. Sed & Lapillos iſtos qui cum auro ſuperbiam iungunt, quid aliud

Gemmæ Minutalia

interpreter quàm lapillos & calculos, eiuſdem terræ minutalia: nec tamen aut fundamentis
demandandis, aut parietibus moliendis, aut faſtigiis ſuſtinendis, aut tectis denſandis neceſſa-
ria? Solum hunc mulierum ſtuporem ædificare nouerunt: quia tarde teruntur vt niteant, &
ſubdolè ſubſtruuntur vt floreant, & anxiè forantur vt pendeant, & auro lenocinium mutuũ M

Britannicũ mare Indicum

præſtant. Sed ſi quid de mari Britannico aut Indico ambitio piſcatur, conchæ genus eſt, non
dico conchylio, aut oſtreo, ſed nec peloride gratius de ſapore. Ad hoc enim cõchas nouerim
maris poma. Quod ſi concha illa aliquid intrinſecus puſtulat, vitium eius magìs debet eſſe
quàm gloria. Et licet Margaritum vocetur, non aliud tamen intelligendum, quàm con-
chæ illius aliqua dura & rotunda verruca. Aiunt & de frontibus Draconum gemmas erui,
ſicut & in piſcium cerebris lapidoſitas quædam eſt. Hoc quoque deerit Chriſtianæ, vt de ſer-
pente cultior fiat. Sic calcabit diaboli caput, dum de capite eius, ceruicibus ſuis aut ipſi capi-
ti ornamenta ſtruit? Hæc omnia de raritate & peregrinitate ſola, gratiam poſſident. Denique
intra ter-

A intra terminos ſuos patrios,non tanti habentur.~~Semper abundantia contumelioſa~~ in ſemetipſa eſt. Apud Barbaros quoſdam quia vernaculum eſt aurum & copioſum, auro vinctos in ergaſtulis habent,& diuitiis malos onerant,tãto locupletiores,quanto nocentiores. Aliquãdo reuera inuentum eſt,quomodo & aurum non ametur. Gemmarum quoque nobilitatẽ vidimus Romæ de faſtidio Parthorum & Medorum cæterorumq́; gentilium ſuorum, coram matronis erubeſcentem,niſi quod nec ad oſtenſionem ferè habẽtur. Latent in cingulis Smaragdi,& cylindros vaginæ ſuæ ſolus gladius ſub ſinu nouit,& in peronibus vniones emergere de luto cupiunt. Denique tantum gemmatum habent quod gemmatum eſſe non debet, ſi non comparet: aut ideo comparet, vt neglectum quoque oſtendatur. Proinde & veſtium

Tanti haberi

Ex auro ſeruorum vincula

Parthi Medi

B de coloribus honorem,ſerui etiam eorum terunt. Sed & parietes Tyriis & hyacinthinis,& illis regiis velis,quæ vos operoſè reſoluta transfiguratis,pro pictura abutuntur. Vilior eſt apud illos purpura,quàm rubrica. Quis enim eſt veſtium honor iuſtus,de adulterio colorum 5 iniuſtorum? Non placet deo quod non ipſe produxit, niſi ſi non potuit purpureas & earinas oues naſci iubere. Si potuit,ergo iam noluit: quod deus noluit, vtique non licet fingi. Non ergo natura optima ſunt iſta,quæ à deo non ſunt autore naturæ Sic à diabolo eſſe intelliguntur, ab interpollatore naturæ. Alterius enim eſſe non poſſunt, ſi dei non ſunt: quia æmuli ſint neceſſe eſt, quæ dei non ſunt. alius autem præter diabolum & angelos eius,æmulus dei non eſt. Cæterum materiæ ex deo ſunt. non ſtatim & huiuſmodi fructus latere in omnibus

C quæritur,& vnde ſint conchæ,& qua diſpoſitione decurrant,& vbi collocentur. Nam & omnes iſtæ prophanæ ſpectaculorum ſecularium voluptates, ſicut de ipſis ſuum volumen ædidimus,ipſa etiam idololatria ex rebus dei conſtat: non tamen ideo Circi furoribus,aut harenæ atrocitatibus,aut ſcenæ turpitudinibus,Chriſtianum affici oportet: quia deus & equum, & pantheram, & vocem homini dedit: nec ideo idololatriam impune faciet Chriſtianus, quia dei conditio eſt & thus,& merum, & ignis qui veſcitur,& animalia quæ victimæ fiunt, cum & ipſa materia quæ adoratur dei ſit. Sic ergo & circa actum materiarum cenſus à deo deſcendens,propterea excuſatus. Deo extraneum vt reum ſcilicet gloriæ ſeculum. Nam vt quæque rerum, per ſingulas quáſque terras & vnamquanque regionem, materiis à deo di-

Libri duo de ſpectaculis

Conditio, creatura

D ſtributa ſunt,inuicem ſibi peregrina apud exteros,mutuo rara,apud vos, iure,ſi vtique vel appetuntur, vel negliguntur, quia non tantus eſt in illis feruor gloriæ inter domeſticos frigidæ. Sed enim ex poſſeſſionum diſtributione quam deus vt voluit ordinauit, raritas & peregrinitas apud extraneos ſemper gratiam inueniens, de ſimplici cauſa non habendi quæ deus alibi collocauit concupiſcentiam concitat habendi. Ex hac vitium aliud extenditur, immoderatè habendi: quod & ſi forte habendum ſit, modus tamen debetur. Hæc erit ambitio, vnde & nomen eius interpretandum eſt, quod concupiſcentia apud animum ambiente naſcatur ad gloriæ votum: grande ſcilicet votum, quod(vt diximus) non natura, nec veritas, ſed vitioſa animi paſſio concupiſcentia commendauit, & alia vitia ambitionis & gloriæ: ſic

Modus

Ambitio

E & precia rebus inflammauit, vt ſe quoque accenderent,Non tanto maior fit concupiſcentia, quanto magno fecit quod concupiit? Breuiſſimis loculis patrimonium grande profertur. Vno lino decies ſeſtertium inſeritur. Saltus & inſulas tenera ceruix fert. Graciles aurium cutes calendarium expendunt,& in ſiniſtra per ſingulos digitos de ſaccis ſingulis ludit. Hę ſunt vires ambitionis,tantarum vſurarum ſubſtantiam vno & muliebri corpuſculo baiulare.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

F *SExus mulierum in luxum ualde propenſus eſt, & natura φιλόκοσμος. Viri Chriſtiani frugaliter culti incedebant. at mulierum bona pars non minus ornamentis indulgebat quàm ethnicæ matronæ. Neque enim contemptum ferre poteſt muliebris animus. Et putabãt quidem modo caſtæ forent, & à patratione criminum immunes,nihil referre ſi ſe uel operoſius excolerent, uel formæ lenocinus ſtuderent. Prætexebant etiam affinitatem & communium officiorum rationem,quibus intercedentibus cogerentur cum ethnicis ſubinde cõgredi. Verum Tertullianus quemadmodum proximo libello ornamentorum & monilium uſum peculiariter caſtigauit, ſic hoc fucum & nitorem reprobat. Et docet quidem non eſſe ſatis, ut mulier mala non ſit, ſed omnem etiam mali ſuſpitionem euitandam illi iuxta Pauli doctrinam. Nec iubet ut mulier tota ſqualeat, ſed huius cultum ſimplici conſtare uult mundicie. Quod ſi Gentiles adeundi ſint, exigẽte hoc cognationis aut uulgarium officiorum neceſſitate, cur pudeat Chriſtianam mulierem incedere frugaliter cultam,*

Prætextus mulierum

Affinitates

Communia officia

Quid libello ſuperiori egerit,& qd hoc agat præcipue

ter cultam, quæ poſſit hoc exemplo alienos à pietate Chriſto lucrifacere? Præcipua autem, inquit, cauſa Chri- G
ſtianis mulieribus in publicum prodeundi eſt, ſi Chriſtianus aliquis ægrotet, ut hunc inuiſant uidelicet, & cō-
ſolentur, ac officio lotionis ac mundationis proſequantur, Aut ſi res diuina fiat, Aut ſacra ad populum cōcio.
Adhortatur etiam ut uel hac de cauſa ſibi temperent à nimio formæ cultusq́; ſtudio, ne Gentilium ſuſpicionem
alant, quam quidam falſo ſparſerant, de inceſtis Chriſtianorum conuentibus, ut apud quos adulteria non eſſent
prohibita, ſed promiſcuus uxorum affiniumq́; uſus locum haberet.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 Poſtremiſſimus omniū.) Poſtremiſſimus ſuperlatiuū eſt ſuperlatiui. Significare uult plus q̃ ſummā animi H
demiſſionē. Non utique affectationi ſed affectiōi procurās.) Hunc uſitatū in hoc autore loquēdi mo-
dum ſæpius iam indicauimus. Sic libro primo ad uxorem, Modeſtiæ, quæ pudori procurat. Quæ nihil
immundum nec prophan.) Hoc in ſuum tractatum tranſtulit Cyprianus martyr, Demusq́;, inquit, operam ne
quid immundum & prophanum templo dei inferatur, ne offenſus ſedem quam inhabitat, derelinquat. Mihi
reprehendēdo in omnibus.) Dandi caſu dictū eſt. Hoc eſt digno qui reprehendar. Eandem ſui circumferē-
tes.) Subaudi, formam. Seſe diſſoluat.) In uerbo diſſoluat, debet ſubintelligi particula, ut. ut ſeſe diſſol-
uat. Propter ueritatem gentilium.) Ironia eſt. Tota denique eſt.) Subaudi pudicitia. Deuertere.)
2 Audis uerbum Tertulliani. Hic expone pro diuerſas eſſe. Cuius te profiteris extraneam.) Extraneus cū
genitiuo, Vt in de reſur. car. Extranea gloriæ. Si ſperemus nos poſſe delinquere.) Sperare pro timere. Vt
hic mox. Sperando enim timebimus. Et in ſuperioribus libris ſæpe. Terentius, Nam quod tu ſperas, propulſabo I
facile. Quid illis alteri concupiſcētiam importamus?) Illis, ſubaudi formæ ſtudiis. Vt etſi à culpa uaces,
ab inuidia non liberaberis.) Coniicio Tertullianum ſimpliciter ſcripſiſſe, ut à culpa uaces. Quæ uerba nolens
aliquis exponere, aſcripſit in margine codicis, Vt, hic accipi debere pro etſi. Quam uocem poſtea librarius
quiſpiā in contextū retulit. Et elaboratæ libidinis ſuggeſtū.) Suggeſtū hoc eſt apparatū. Recuſandum à
uobis ſciatis.) Ita loquitur etiā in præcedentibus libris. Vt diuinæ plaſticæ acceſſu.) Cyprianus martyr in
3 de habitu uirginum, Quod opus dei & factura eius & plaſtica, adulterari nullo modo debeat. Nos in car-
nis placere uelle debemus.) Repete ablatiuum, bono. Quaſi Gentilibus dicam.) Senſus eſt, Agam cum no-
bis Chriſtianis fœminis paulo indulgentius, oblitus diſciplinæ ſeuerioris. Gentiles communionum præceptis
alloquens.) Senſus eſt, quaſi Gentiles fœminas alloquens, dignatus eas communione præceptorum. Vos
ſolis maritis ueſtris placere debetis.) Hoc eſt illud propter quod iſta præfatione uſus eſt. Nam alioqui mallet
dicere, Vos fœminæ ſoli deo placere debetis. Vix enim uxoribus permittit ut propriis maritis placeant, adeo K
fauebat continentiæ. Vel propter illam ſceleratam in nos opinionem Gentilium.) Quòd uidelicet Chri-
ſtiani cum matribus & ſororibus inceſtā exercerent libidinē in conuenticulis ſuis, quemadmodum modo indi-
cauimus in argumento. Quid geſtias aut ſuſpecta.) Nos, ſuſpecto. Ex Gorzienſi collatione. Quid geſtias
aut ſuſpecto, aut nō deſideranti placere. Accipit autem ſuſpecto pro ſuſpicanti, actiuè. Non ad crudā in to-
tum & ferinam habitudinem.) Nam matronas Chriſtianas decet neglecta mundicies, ut eſt apud diuum Hie-
ronymum. Sed de pudoris ſuademus.) Subaudi præcedentem ablatiuum, bono. Vltra quàm domino pla-
cere.) Subaudi, Non ſupergrediendum. Plaſtica.) Vt antè Diuinæ plaſticæ acceſſio. Et infra ſæpè. In
cuius manu ſit. Iuris ſermo eſt. Hoc eſt in cuius poteſtate ſit, nec dum manumiſſus. Cuius mancipium ſit. Domini
4 periphraſis eſt. Quibus lingua non licet.) Subaudi, mentiri. Quod non Germanæ aut Gallæ ſint pro-
creatæ.) Equidem ita ſuam Biſſulam Sueuam puellam natam in Martiana ſylua ad Danubij fontem, celebrat L
Auſonius, Sic latiis mutata bonis, Germana maneret Vt facies, oculos cærula, flaua comas. Præter-
ea diuus Hieronymus de Gotthis loquens qui poſtea primi ex Germanis Romanorum reges fuere, Getarum,
inquit, rutilus & flauus exercitus, eccleſiarum circumfert tentoria. Idem in uita Hilarionis eremitæ de nobili
quodam qui agebat in aula Conſtantij Aug. Rutilus, inquit, coma, & candore corporis indicans prouinciam.
Malè ac peſſimè ſibi auſpicantur flammeo capite.) Croceus color & flammeus dicitur. Alludit autem ad
flammam ignis inferni. Hunc locum imitatus Cyprianus martyr dixit, Audaci conatu & ſacrilego contemptu
crines tuos inficis, malo præſagio futurorum capillos iam tibi flammeos auſpicaris. Et Hieronymus ad Lætam
de inſtitutione filiæ, Nec caput, inquit, gemmis oneres, nec capillum irrufes, & ei aliquid de gehēnæ ignibus
auſpiceris. Atque & detrimentum.) Melius, Atqui &. Gratiæ faciliorem.) Hoc eſt, ad gratiam. Pro M
temeritate.) Nos maluimus ſcribere, Prò temeritatem. Vt ſit exclamatio. Furtum confitetur.) Ob muta-
tum naturalem capillorum colorem. Nec latere poteſt huiuſmodi fucus. Habemus ſemper induere.) Sic il-
lud in De uelandis uirginibus. Quum habet deliteſcendum. Quam ἀκακίαν pollicetur.) Videtur alludere ad
locum illum. lxxxiij. pſalmi, Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Porrò probum eſt uocabulum
ἀκακία pro puritate à uitiis & ſimplicitate. Eo utitur etiam Dionyſius quem Areopagitam uocant, καὶ Ἰὼβ ὡς
ἀκακίας ἐχόμενος ἐπαινεῖται. Bene properatis.) Ironia eſt. Ordinandi capitis.) Repoſuimus ex Gorziē-
ſi collatione, ornandi capitis. Sutilium atque textilium capillamentorum.) Galericulum intelligit, id eſt
comam adulterinam, ſimpliciter capillamentum dictam Tranquillo. in C. Caligula, Capillamento celatus. De
his ſcripſit Hieronymus ad Marcellam ſcribens, Quæ capillis, inquit, alienis uerticem ſtruūt. Porrò galeri uo-
cabulo Tertullianus capitis tegmen accipit ſiue pileolum. Collyridas quaſdam.) Collyris à collyra per

diminutionē

A *diminutionem deductum, paruus panis eſt de farina puriore. Quidam frixam farinam eſſe putant. Nominantur*
Collyrides Leuitici ſeptimo & octauo, & ſexto capite libri ſecundi Regum. Et Chriſtiano capiti ſuppa-
res.) *A ſupparando, hoc eſt, ſubſtrnas.* Credo ne quarundam capita uideantur.) *Propter deformitatem.*
An eum ceruſſa & purpuriſſo.) *Prius illud candoris, poſterius ruboris medicamentum eſt.* Et Croco.) 5
Hoc capillos reſpicit. Mox ſcripſimus, Angeli in nubila ſublenent. Ex Gorzienſi. Reſpectu obediendæ gra-
uitatis.) *Hoc eſt, cui obediri debeat.* Et reliqua compoſitionis ueſtræ impedimenta.) *Per impedimenta*
hic intelligit totam illam muliebris cultus ſupellectilem, quæ ſarcinæ cuiuſdam inſtar eſt, Sic libro præcedente,
Ideo omnia iſta damnata, & mortuæ mulieris impedimenta ſunt, quaſi ad pompam funeris conſtituta. La-
ciniosis ineptiis.) *Hoc eſt uariis & redundantibus. Hoc uerbo etiam alibi uſus eſt.* Velut exornatam &
naufragam.) *Exornatam uſurpat, ſicut dicimus exarmatam, hoc eſt, ornatu ſpoliatam & deſtitutam.* Et
B in portu modeſtiæ ſubductas.) *Translatio eſt à nauibus quæ in tutam ſtationem ex alto mari ſubducuntur.*
Vt ſapientiam conſecutæ.) *Hanc ſolet cum fide copulare, quam hodie pleriſque deeſſe uidemus.* Præ-
texto neceſſitatis.) *Prætextum neutro genere. Vt antè ſæpenumero.* Non repaſtinantes.) *Hoc eſt euel-*
lentes, repurgantes, eruentes. Metaphora ab eo ſumpta qui ſolum futuro nouali præparat inutilibus omnibus
reſectis. In De pœnitentia legimus, Et biſulcum aliquid ferri uel æris unguibus repaſtinandis, hoc eſt refodiē-
dis perpurgandisq́. Diuitiarum ueſtrarum.) *Hoc eſt, muliebrium.* Gloria autem reconſueuit.) *Vſurpa-*
re uidetur, quando conſentiunt exemplaria, reconſueuit pro conſueuit reſpondere ſiue regerere. Et ani- 6
malibus exulantes.) *In De reſur. carnis dixit, Exules carnis. In De pœnitentia. Sed exules à libertatis & læ-*
titiæ felicitate. Item alibi, trāslatione duriuſcula. Satis dotum ueſtrarum fructum cecidiſtis.) *Hoc eſt per-*
C *cepiſtis. Translatio à lignatoribus ſumpta.* Nimirū enim deus.) *Ironia qua in mox ſequētibus etiā utitur.*
Purpureas & Coccineas oues mādare.) *Hoc eſt iubere naſci. Sic libro præcedenti, Niſi ſi non potuit pur-*
pureas & carinas oues naſci iubere. Cyprianus martyr & hæc exſcripſit uerba, Neq; enim deus, inquit, pur-
pureas aut coccinas oues fecit, aut herbarū ſuccis aut cōchyliis tingere & colorare lanas docuit. Ad ferrū
nati corporis.) *Humanum corpus intelligit quod in illa protoplaſti Adami maledictione ad laborem & a-*
grorum culturam quæ ferro potiſſimum exercetur, ipſo deo pronunciante ſententiam, damnatum eſt. Notus
eſt locus Geneſeos cap. iij. ad quem hic alludit. Ceterū emphaſis eſt in uocabulo ferrū. Q. D. Nō ad aurū, nō ad
argentū. Iam quoniam hic de Barbaris loquitur & Parthorum mox fit mentio, poſſit aliquis etiam ad ferrum
exponere pro eo quod eſt ad militiam. Sed prius illud magis placet. Bullarum uice inſerūt.) *Apud Roma-*
nos ornamentum puerile erat bulla aurea, & prætexta purpurea. Autor Plutarchus. Quanquam & aurū
ipſum.) *Hoc idem dixit libro præcedenti. Apud Barbaros quoſdam quia uernaculum eſt aurum & copioſum,*
D *auro uinctos in Ergaſtulis habent. Mox ſcripſimus, qui & ipſas materias prodiderunt. Ex collatione Gorziē-*
ſi. Et operoſitas cum raritate commiſſa pr.) *Senſus eſt, Et operoſitas cum raritate, commiſſa eſt cum pre-*
tioſitate, id eſt prouocauit & accendit pretium, ex ea libidine poſſidendæ pretioſitatis fœminarum. Hoc eſt
quum omnes expeterent id poſſidere quod merces & pretium fuiſſet fœminarum quæ cum Angelis illis libidi-
nem exercuerant. Veluti magni quid eſſet quod Angeli ſuis amaſiis cōtuliſſent pro mercede ſtupri. Aurum
dico & argentum illuſtrium.) *Hoc eſt, aurum & argentum quo hodie illuſtres matronæ utuntur, nam quem-*
admodum Vlpian. docet, fœminæ nuptæ mariti dignitate cenſentur, ut illuſtribus (qui ſummus eſt dignitatis
gradus) nuptæ ſint illuſtres, quæ ſpectabilibus ſpectabiles, quæ clariſſimis clariſſimæ, perfectiſſimæ quæ perfe-
ctiſſimis. Erant autem illuſtres qui ſenatoriis ornamentis præditi erant. Tradit Iſidorus primos ordines ſena-
E *torum dici illuſtres, ſecundos ſpectabiles, tertios clariſſimos. Viri illuſtris titulo primos illos ueterum Franco-*
rum reges contentos fuiſſe tabellæ uetuſtæ quæ extant, abundè teſtantur. Etiam Calliblepharum.) *Calli-*
blepharum, medicamentum eſt oculorum, præſertim palpebris uenuſtandis ſeruiens. Vnde & nomen habet.
Plinius ſcribit folia roſarum uri in Calliblepharum. Mox contra conſenſum exemplarium pro uel pleruuque
ſumus auſi ſcribere, uellerumq́; tincturas. Hoc autem eſt quod item in ſuperiori opuſculo ſcripſit, Et medica-
menta, inquit, ex fuco, quibus lanæ colorantur. Nullas lunulas reprobet.) *Locus eſt apud Eſaiam cap. iij.*
Septuaginta μηνίσκους uerterunt, quod Latinis lunulas ſignificat. Fibulæ erant ad lunæ ſimilitudinem factæ.
Scribit Hieronymus habere mulieres in lunæ ſimilitudinem bullas dependentes. Nullum botronatum re-
tundat.) *In impreſſis Cypriani codicibus legitur batronatum, neſcio an rectè. Humiliabit, inquit, dominus*
Principales filias Sion, & reuelabit dominus habitum earum, & crines, & cincinnos, & lunulas, & diſcri-
F *minalia, & dextralia, & armillas, & batronatum, & ſpecula, & annulos, & inaureis, & ſerica contexta*
cum auro & hyacintho. Porrò botronatum eſſe diuino redimiculum capitis conſtringendis capillis ſeruiens,
qualis eſt & acus appellata. Fieriq́; poteſt ut ſit uocabulum quo uulgus id temporis utebatur, quòd botri ſpe-
ciem referret. Non etiam deſpectorem inſtitutorum ſuorum.) *Deſpector, ut & antè plus ſemel pro diſpe-*
ctore qui curam habeat & conſiderationem inſtitutorum ſuorum. Sic in De uelandis uirginibus. Sed nec inter
conſuetudines, inquit, deſpicere uoluerunt illi ſanctiſſimi anteceſſores. Quæ ad aliud indigent.) *Hoc eſt,* 7
aliam ob cauſam ornamentis indigent. Nam nec Templa circuitis.) *Templa deorum, ut ethnicæ matronæ*
faciunt. Ex fratribus.) *Ex Chriſtianis.* Et compoſito.) *Sic & compoſitionem uſurpauit antè, Ne quæ*
ueſtrum putent, ſi temperauerint à compoſitione ſui, odium & auerſionem maritorum proſecuturam. Rurſum
paulo poſt, Et reliqua compoſitionis ueſtræ impedimenta. Et ſoluto.) *Solutum quod eſt ocioſi, cincto quod*
laborantis eſt opponitur. Paulo poſt ſcripſimus, nomē eius ſubaudi dei. Ex Gorzienſi collatione. Vſque ad

errorem

errorem dignoſcendi coæquauit.) Hoc idem conqueritur in De pallio. Quæſtui ſedere.) Hoc eſt, ad quæ- G
8 *ſtum faciendum. Extamus inter diuerſos.) Extamus hoc eſt eminemus. Propriè uerbo uſus eſt. An ma-*
nus Spathalio circundari ſolita.) Spathalium muliebre eſt ornamentum ἀπὸ τῶ σπαθᾶν quod deliciari ſigni-
ficat. De periſcelio.) Periſcelide ſiue periſcelio crura uel tibiæ exornabantur. σκέλος Græci crus uocant.

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI DE CVL tu fœminarum liber. H

ANCILLAE dei viui cõſeruæ & ſorores meæ, quo iure deputor vo
1 biſcum, poſtremiſſimus omnium, qui de meo iure conſeruitij & fra-
Affectatio affectio — ternitatis audeo ad vos verba iſta facere, non vtique affectationi, ſed
affectioni procurans, in cauſa veſtræ ſalutis. Ea ſalus nec fœminarum
modo, ſed etiam virorum, in exhibitione præcipuè pudicitiæ ſtatuta
eſt. Nam cum omnes templum dei ſimus illato in nos & conſecrato I
Pudicitia antiſtes & æditima templi ſpũs ſancti — ſpiritu ſancto, eius templi æditus & antiſtes pudicitia eſt, quæ nihil
immundũ nec prophanum inferri ſinat, ne deus ille qui inhabitat, in-
quinatam ſedem offenſus derelinquat. Sed modo non de pudicitia, cui indicendæ & exigen-
dæ ſufficiunt inſtantia vbique diuina præcepta, verum de pertinentibus ad eandẽ, id eſt, qua-
liter vos incedere oporteat. Pleræq; enim (quod ipſum, mihi reprehendendo in omnibus, re-
prehendere deus permittat) aut ignorantes ſimpliciter, aut diſſimulantes audacter, ita ingre-
diuntur quaſi pudicitia in ſola carnis integritate, & ſtupri auerſione conſiſtat, nec quicquam
extrinſecus opus ſit, de cultus dico & ornatus diſpoſitione. Sed enim perſeuerent in priſtinis
Fœminæ Nationum — ſtudiis formæ & nitoris, eandem ſui circumferentes quam fœminę Nationum, à quibus abeſt K
conſcientia veræ pudicitiæ: quia nihil verum in his quæ deum neſciunt præſidem & magi-
ſtrum veritatis. Nam & ſi qua in gentilibus pudicitia credi poteſt, vſque adeo eam imperfectã
& inconditam conſtat, vt licet animo aliquatenus tenax ſui agat, in habitus tamen licentia
ſeſe diſſoluat propter veritatem gẽtilium, ſolatium appetẽdo cuius rei deuitat effectum. To-
ta denique eſt quæ nec placere quidem extraneis concupiſcat, quæ non velit idcirco ſe expin-
Expingere — gere vt neget appetitum, Quanquam & hoc gentili pudicitiæ familiare ſit, non delinquere,
attamen velle, vel etiam nolle attamen non denegare, mirum: quia peruerſa ſunt omnia quæ
à deo non ſunt. Videant igitur quæ totum bonum non obtinendo, facile & quod obtinẽt ma
lo permiſcent. Vos ab illis, vt in cæteris, inceſſu quoque deuertere neceſſarium eſt: quoniam L
perfectæ eſſe debetis, ſicut pater veſter qui eſt in cœlis. Perfectę autem, id eſt Chriſtianè pudi-
cæ, appetitionẽ ſui non tantum non appetendam, ſed etiam execrandam vobis ſciatis: primo
Decor libidinẽ inuitat — quod non de integra conſcientia venit ſtudium placendi per decorem, quẽ naturaliter inui-
tatorem libidinis ſcimus. Quid igitur in te excitas malum iſtud? quid inuitas cuius te profite-
2 ris extraneam? Tum quod tentationibus viam aperire non debemus, quæ nonnunquã (quod
deus à ſuis abigat) inſtando perficiunt, certè vel ſpiritu ſcandalum permouẽt. Debemus qui-
dem ita ſanctè & tota fidei ſubſtantia incedere, vt confeſſæ & ſecuræ ſimus de conſcientia no
ſtra, optantes perſeuerare id in nobis, non tamen præſumere. Nam qui præſumit, minus ve-
Timor Præſumptio — retur, minus præcauet, plus periclitatur. Timor fundamentum ſalutis eſt. Præſumptio, impe- M
dimentum timoris. Vtilius ergo, ſi ſperemus nos poſſe delinquere: ſperãdo enim timebimus,
timendo cauebimus, cauendo ſalui erimus: contra ſi præſumamus neque timendo neque ca-
uendo, difficile ſalui erimus. Qui ſecurus agit non eſt ſollicitus, nõ poſſidet tutam & firmam
ſecuritatem. At qui ſollicitus eſt, is vere poterit eſſe ſecurus. Et de ſuis quidem ſeruis dominus
pro miſericordia ſua curet: etiam præſumere illi de bono ſuo feliciter liceat. Quid autem al-
teri, periculo ſumus? quid illis alteri cõcupiſcentiam importamus? quam ſi dominus ampli-
ando legem à facto ſtupri non diſcernit in pœna, neſcio an impune abeat, qui alicui fuerit cau
ſa perditionis, Perit enim ille ſimul in tua forma ſi cõcupierit, & admiſit iam in animo quod
Simile — concupiuit, & facta es tu gladius illi. Vt à culpa vaces, ab inuidia non liberaberis. Vt cum in
alicuius agro latrocinium geſtum eſt, crimen quidem dominum non cõſtringit: dum res ta-
men eius

A men eius ignominia notatur, ipſe quoque infamia aſpergitur. Expingamus nos, vt alteri per-
eant, vbi eſt ergo, diliges proximum tuum ſicut te ipſum? Nolite veſtra curare, ſed alterius.
Nulla enunciatio ſpiritus ſancti, ad præſentem tantum materiam, & non ad omnem vtilita-
tis occaſionem dirigi & ſuſcipi poteſt. Cum igitur & noſtra & aliorum cauſa verſetur in ſtu
dio periculoſiſſimi decoris, iam non tantum confictæ & elaboratæ libidinis ſuggeſtum recu
ſandum à vobis ſciatis, ſed etiam naturalis ſpecioſitatis obliterandum, diſſimulatione & in-
curia, vt proinde oculorum incurſibus moleſtum. Nam & ſi accuſandus decor non eſt, vt fe- Decor, felicitas corporis, & diuinæ plaſticæ acceſſio.
licitas corporis, vt diuinæ plaſticæ acceſſio, vt animæ aliqua veſtis vrbana, timendum tamen
eſt vel propter iniuriam & violentiam ſpectatorum, quæ etiam pater fidei Abraham in vxo-
B ris ſuæ ſpecie pertimuit, & ſororem mentitus Saram, ſalutem contumelia redemit. Nunc nõ Geneſ. 12
ſit timenda dignitas formæ, vt nec poſſidentibus grauis, nec appetentibus exitioſa, nec con- Saluté contumelia redemit
iunctis periculoſa, nec expoſita tentationibus, non circundata ſcandalis exiſtimetur: ſufficit
quod angelis dei non eſt neceſſaria. Nam vbi pudicitia, ibi vacua pulchritudo, quia propriè Dignitas formæ
vſus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, niſi ſi quis aliâs eſſe decorem arbitratur. Il-
læ ſibi formoſitatem & datam extendant & non datam conquirant, quæ quod ab illa fla-
gitatur, ſibi quoque præſtare ſe putant, cum alteri præſtant. Dicet aliquis, quid ergo, non
eſt excluſa luxuria admiſſa caſtitate? Laude formæ ſola frui, & de bono corporis gloria- Caſtitas
ri licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ ſtudium: quia glo
C ria, exaltationis ingenium eſt. Porrò exaltatio non congruit profeſſionibus humilitatis ex
præceptis dei. Dein ſi omnis gloria vana & ſtuporata, quanto magis quæ in carne? nobis dũ-
taxat. Nam & ſi gloriandum eſt, in ſpiritus bono, non in carnis placere velle debemus, quia 3
ſpiritualium ſectatores ſumus. In quibus operamur, in illis & gaudemus. De his gloriam ca- Chriſtiani, ſpiritualiũ ſectatores
pimus, de quibus ſalutem ſperamus. Planè gloriabitur Chriſtianus in carne, ſed cum propter
Chriſtum lacerata durauerit, vt & ſpiritus in ea coronetur, non vt oculos & ſuſpiria adole-
ſcentium poſt ſe trahat. Ita quod ex omni parte in vobis vacat, merito & non habentes faſti-
diatis, & habentes negligatis. Sancta fœmina ſit naturaliter ſpecioſa, non adeo ſit occaſioni.
Certè ſi fuerit, non ignorare, ſed etiam impedire ſe debet. Quaſi gentilibus dicam, Gentiles
D communionum præceptis alloquens, Vos ſolis maritis veſtris placere debetis. In tantum au-
tem placebitis eis, in quantum alteris placere non curaueritis. Securæ eſtote benedictæ. Vxor
nulla deformis eſt marito ſuo. Satis placuit, cum electa eſt, ſeu moribus ſeu forma commen-
data. Ne quæ veſtrûm putent, ſi tẽperauerint à compoſitione ſui, odium & auerſionem ma-
ritorum proſecuturam. Omnis maritus caſtitatis exactor eſt. Formam vero fidelis non expe
ctat, quia non iiſdem bonis quæ gentiles putant, capimur. Infidelis contrà etiam ſuſpectam
habet: vel propter illam ſceleratam in nos opinionẽ gẽtilium. Cui ergo pulchritudinem tuã Scelerata gentiliũ de Chriſtianis opinio
nutrias, ſi fidelis non exigit, ſi gentilis non credit? quid geſtias aut ſuſpecto, aut non deſiderã-
ti placere? Hæc vtique non ad crudam in totum & ferinam habitudinem inſinuandam vo-
E bis ſuggeruntur, nec de bono corporis ſqualorem, ſed de pudoris ſuademus, ſed de modo &
cardine & iuſtitia corporis excolendi. Non ſupergrediendum vltra quàm quod ſimplices & Simplices munditiæ
ſufficientes munditiæ concupiſcunt, vltra quàm domino placere. In illum enim delinquunt,
quæ cutem medicaminibus vnguunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt. Di-
ſplicet illis nimirum plaſtica dei: in ipſis redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Re-
prehendunt enim cum emendant, cum adiiciunt, vtique ab aduerſario artifice ſumentes ad-
ditamenta iſta. id eſt diabolo. Nam quis corpus monſtraret mutare, niſi qui & hominis ſpi-
ritum malitia transfigurauit? ille indubitatè huiuſmodi ingenia cõcinnauit, vt in nobis quo-
dammodo manus deo inferret. Quod naſcitur, opus dei eſt. Ergo quod fingitur, diaboli ne- Deus
F gocium eſt. Diuino operi, Satanæ ingenia ſuperducere quàm ſceleſtũ eſt? Serui noſtri ab ini- Diabolus
micis noſtris nihil mutuãtur, milites ab hoſte imperatoris ſui nihil concupiſcunt. De aduer-
ſario enim eius in cuius manu ſit, aliquid vſui poſtulare tranſgreſſio eſt. Chriſtianus à Malo In cuius manu ſit
illo adiuuabitur? neſcio an hoc nomẽ ei perſeueret. Erit enim eius de cuius doctrinis inſtrui Malus ille, Diabolus
concupiſcit. Quãtum autem à veſtris diſciplinis & profeſſionibus aliena ſunt, quàm indigna
nomine Chriſtiano, Faciem fictam geſtare, quibus ſimplicitas omnis indicitur: effigiem mẽ- Facies ficta
tiri, quibus lingua non licet: appetere quod datum non ſit, quibus alienum abſtinendum: ſpe- 4
ciem exercere, quibus ſtudium pudicitiæ eſt? Credite benedictæ, quomodo præcepta dei cu-
ſtodietis, liniamenta non cuſtodientes? Video quaſdam & capillum croco vertere. Pudet eas Germanæ
etiam nationis ſuæ quod non Germanæ aut Gallæ ſint procreatæ, ita patriam capillo tranſ- Gallæ
ferunt.

ferunt . malè ac peſſimè ſibi auſpicantur flammeo capite.& decorum putāt quod inquinant. G
Atqui & detrimentum crinibus medicaminum vis inurit,& cerebro perniciem etiam cuiuſ
libet ſynceri humoris aſſiduitas reſeruat,tum ſolis animando ſimul & ſiccando capillo exo-
ptabilis ardor.Quis decor cum iniuria?quæ cum immunditiis pulchitudo? Crocū capiti ſuo
Excremari — mulier Chriſtiana ingerit, vt in aram . Quodcunque enim immundo ſpiritui excremari ſo-
let,id niſi probis & neceſſariis & ſalubribus vſibus adhibeatur ad quod creatura dei eſt pro-
ſpecta,ſacrificium videri poteſt.Sed enim dominus ait,quis veſtrum poteſt capillum atrum
ex albo facere,aut album ex atro? Hæ,quæ reuincunt deum.Ecce,inquiunt,pro albo vel atro,
flauum facimus gratiæ faciliorem: quanuis & atrum ex albo conantur facere, quas pœnituit
ad ſenectam vſque vixiſſe.Prò temeritatem.Erubeſcit ætas exoptata votis,furtum confitetur, H
adoleſcentia in qua delinquimus ſuſpiratur,occaſio prauitatis interpollatur. Abſit à ſapiētiæ
SENECTVS — filiabus ſtultitia tanta.Senectus cum plus occultari ſtuduerit,plus detegetur. Hæc eſt æterni-
tas noſtra,de capitis iuuentute. Hanc incorruptibilem habemus ſemper induere ad domum
ἀκακία .i. innocentia — domini,quā ἀκακία pollicetur.Bene properatis ad dominum,bene feſtinatis excedere de iſto
iniquiſſimo ſeculo,quibus in fine appropinquare deforme eſt.Quid enim tanta ornandi ca-
pitis onerofitas ſalutem ſubminiſtrat? Quid crinibus veſtris quieſcere non licet , modo ſub-
ſtrictis,modo relaxatis: modo ſuſcitatis, modo eliſis ? Aliæ geſtiunt in cincinnis cohercere,
aliæ vt vagi & volucres elabantur non bona ſimplicitate.Affigitis præterea neſcio quas enor I
Capillamēta textilia Galerus — mitates ſutilium atque textilium capillamentorum,nunc in galeri modum quaſi vaginā ca-
pitis & operculum verticis,nunc in ceruicem retro ſuggeſtum.Mirum quod contra domi-
ni præcepta contenditur.Ad menſuram neminem ſibi adiicere poſſe pronunciatum eſt.Vos
Collyrides Vmbilica ſputorum — planè adiicitis ad pondus,collyridas quaſdam,ſputorum vmbilicos,ceruicibus aſtruendo.Si
non pudet enormitatis,pudeat inquinamenti: ne exuuias alieni capitis forſitan immūdi,for-
ſan nocentis & gehennæ deſtinati ſancto & Chriſtiano capiti ſuppares.Imò hanc ornatus ſer
uitutem à libero capite propellite. Fruſtra laboratis ornatæ videri,fruſtra peritiſſimos quoſq;
Structores capillaturæ — ſtructores capillaturæ adhibetis. Deus vos velari iubet. credo ne quarundam capita videan-
Dies Chriſtianæ exultatiōis — tur.Atq; vtinā miſerrimus ego,in illo die Chriſtianæ exultatiōis,vel inter calcanea veſtra ca
put eleuē,videre,an cum ceruſſa, & purpuriſſo, & croco, & in illo ambitu capitis reſurgatis: K
an taliter expictā,angeli in nubila ſubleuēt obuiā Chriſto.Si nunc bona & dei ſunt, tūc quoq;
occurrēt reſurgētibus corporibꝰ,& ſua loca agnoſcēt.Sed nō poteſt reſurgere niſi caro & ſpi
ritus ſolus ac purus.dānata ſunt igitur quæ in carne & ſpiritu nō reſurgunt,quia dei nō ſunt.
Damnatis hodie abſtinete.Hodie vos deus tales videat,quales tūc videbit. Videlicet nunc &
vir & ſexu æmulus fœminas à ſuis depello.An & nobis quędam reſpectu obediendę grauita-
tis propter metū debitum domino,detrahunt? Siquidē & viris propter fœminas, & fœminis
Formæ ſtudiū in viris — propter viros vitio naturæ ingenita eſt placēdi voluntas.Propriasq; pręſtigias formæ, & hic
ſexus ſibi agnoſcit,barbam acrius cædere,interuellere,circundare capillum,diſponere, etiam
colorare canitiem,primam quanq; ſubducere totius corporis lanuginem, pigmento quoque L
muliebri diſtinguere,cętera pulueris cuiuſdam aſperitudine leuigare,tum ſpeculum omni oc
caſione conſulere , anxiè inſpicere : quum tamen cognito deo adempta placendi voluntate,
per luxuriæ vacationē,omnia illa vt ocioſa, vt hoſtilia pudicitiæ recuſantur . Nam vbi deus,
Grauitas adiutrix & ſocia pudicitiæ. — ibi pudicitia, ibi grauitas adiutrix & ſocia eius. Quo ergo pacto pudicitiam ſine inſtrumen-
to eius,id eſt,ſine grauitate tractabimus?Quomodo autē grauitatem adminiſtrādę pudicitiæ
Grauitas īſtrumētum pudicitiæ — adhibebimus,niſi & in facie,& in cultu,& in totius hominis contēplatione,ſeueritas circūfe-
ratur? Quamobrē erga veſtitum quoque & reliqua compoſitionis veſtræ impedimenta,pro-
Diuina diſciplina Chriſtiana. — inde vobis curanda eſt amputatio,& decuſſio redundantioris nitoris.Nam quid prodeſt, fa-
ciem quidem frugi & expeditam & ſimplicitate condignam diuinæ diſciplinæ exhibere, cæ- M
Laciniofæ delitiarum ineptiæ — tera vero corporis,laciniofis pomparum & delitiarum ineptiis occupare ? Hæ pompæ quam
de proximo curent luxuriæ negotium,& obſtrepant pudicitiæ diſciplinis , dinoſcere in facili
eſt, quod gratiam decoris cultus ſocietate proſtituant: adeo ſi deſint irritam & ingratā red-
dunt,velut exornatam & naufragam.Contra ſi forma defecit,adminiculum nitoris quaſi de
ſuo gratiam ſupplet.Aetates denique requietas iam,& in portum modeſtiæ ſubductas ſplen-
dor & dignitas cultus auocant,& ſeueritatem appetitionibus inquietant,compenſantibus ſci
licet habitus irritamento pro frigore ætatis.Ergo benedictæ.primò quidē vt lenones & pro-
Veſtitus pſtitores — ſtitutores veſtitus & cultus ne in vos admiſeritis, tum ſi quas vel diuitiarum ſuarum vel na-
talium,vel retro,dignitatum ratio compellit,ita pompaticas progredi:vt ſapientiam conſe-

cutæ,

A cutæ, temperare ſaltem ab huiuſmodi curate, ne totis habenis licentiam vſurpetis prætexto neceſſitatis. Quomodo etenim humilitatem quam Chriſtiani profitemur, implere poterim⁹ non repaſtinantes diuitiarum veſtrarum vel elegantiarum vſum, quæ ad gloriam faciunt? Gloria autem reconſueuit, Non enim vtemur noſtris? Quis autem prohibet vti? Secundum Apoſtolum tamen, qui nos vti monet mũdo iſto, quaſi non abutamur. Præterit enim, inquit, habitus huius mundi. Et qui emunt, inquit, ſic agant quaſi non poſſidẽtes. Cur ita? qm̃ præmiſerat, dicens: Tempus in collecto eſt. Si ergo vxores quoque ipſas ſic habendas demonſtrat, tanquam non habeantur, propter anguſtias temporum, quid de vanis his inſtrumentis earũ? Non enim & ita multi faciunt, & ſe ſpadonatui aſſignãt, & propter regnum dei tam fortem

Chriſtiani profitẽtur humilitatẽ

B & vtique permiſſam voluptatem ſponte ponentes? Quidam ipſam dei creaturam ſibi interdicunt, abſtinentes vino, & animalibus exulantes, quorum fructus nulli periculo aut ſollicitudini adiacent, ſed humilitatem animæ ſuæ in victus quoque caſtigatione deo immolant. Satis igitur vſæ eſtis diuitiis atque delitiis, ſatis dotum veſtrarum fructum cecidiſtis. Vnde 6
notitia ſalutarium diſciplinarum, nos ſum⁹ in quos decucurrerunt fines ſeculorum. Nos deſtinati à deo ante mundum in æſtimationem temporum, tanquam caſtigando & caſtrando (vt ita dixerim) ſeculo erudimur à domino: Nos ſumus circuncisio omnium, & ſpiritalis & carnalis, nam ſpiritu & carne ſecularia circumcidimus. Nimirum enim deus demonſtrauit ſuccis herbarum & concharum alueis incoquere lanas. Exciderat illi cum vniuerſa naſci iu-

Spadonatus Cœlibes. Abſtinẽtes à vino & eſu carniũ

Aluei concharum

C beret, purpureas & coccineas oues mandare. Deus & ipſarum veſtium officinas commentus, quo leues & exiles, ſolo precio graues eſſent: Deus & auri tanta opera produxit contemplãdis & diſtinguendis lapillis: Scrupuloſa deus auribus vulnera intulit: & tanti habuit vexationem operis ſui, & cruciatus infantię tunc primum dolentis, vt ex illis ad ferrum nati corporis cicatricibus, grana neſcio quæ penderent, quæ planè Parthi per omnia quæq; ſua, bullarum vice inſerunt. Quanquam & aurum ipſum, cuius vos gloria occupat, cuidam genti ad vincla ſeruire referunt Gentilium literæ. adeo non veritate bona ſunt, ſed raritate. Per angelos autem peccatores demõſtrata ſunt, qui & ipſas materias prodiderunt: & operoſitas cum raritate commiſſa precioſitate, ex ea libidine poſſidendæ precioſitatis fœminarum. Quod iidem angeli qui & materias eiuſmodi illecebras detexerunt, aurũ dico & argentum illuſtriũ,

Parthi

Vincula ſeruorum ex auro.

D & opera eorum tradiderunt, etiam calliblepharum vellerumq; tincturas inter cętera docuerunt, damnati à deo ſunt, vt Enoch refert. Quomodo placebimus deo, gaudentes rebus illorum, qui iram & animaduerſionem prouocauerunt? Nunc deus iſta proſpexerit, deus permiſerit: nullam de conchylio veſtem Eſaias increpet, nullas lunulas reprobet, nullum botronatum retundat: tamen non vt gentiles, ita nos quoque nobis adulemur, inſtitutorem deum ſolummodo exiſtimantes, non etiam deſpectorem inſtitutorum ſuorum. Quanto enim melius & cautius egerimus, ſi præſumamus omnia quidem à deo prouiſa tunc, & ſeculo poſita, vt nunc eſſet in quibus diſciplina ſeruorum eius probaretur: vti per licentiam vtendi, continẽ-

E tiæ experientia procederet? Nónne ſapientes patresfamiliæ de induſtria quædam ſeruis ſuis offerunt atque permittunt, vt experiantur an æqualiter permiſſis vtãtur, ſi probe, ſi modeſte? Quanto autem laudabilior qui abſtinuerit in totum, qui timuerit etiam indulgẽtiam domini? Sic igitur & Apoſtolus: Omnia, inquit, licent, ſed non omnia ædificant. ~~Quanto facilius~~ illicita timebit, ~~qui licita verebitur~~? Quæ autem vobis cauſa eſt ſtructius prodeundi, cum remotæ ſitis ab his quæ ad aliud indigent. Nam nec templa circuitis, nec ſpectacula poſtula- 7
tis, nec feſtos dies Gentilium noſtis. Propter ipſum enim conuentum, & mutuum videre ac videri omnes pompæ in publicũ proferuntur, aut vt luxuria negotietur, aut gloria inſoleſcat. Vobis autem nulla procedendi cauſa non tetrica. Aut imbecillis aliquis ex fratribus viſitan-

Diſciplinæ probatio

F dus, aut ſacrificium offertur, aut dei verbum adminiſtratur. Quoduis horum, grauitatis & ſanctitatis negotium, & cui opus non ſit habitu extraordinario, & compoſito, & ſoluto. Ac ſi neceſſitas amicitiarum officiorumq; gentilium vos vocat, cur non veſtris armis indutæ proceditis? tanto magis, quanto ad extraneas fidei? vt ſit inter ancillas diaboli & dei, diſcrimen: vt exemplo ſitis illis, vt ædificentur in vobis: vt (quomodo ait Apoſtolus) magnificetur deus in corpore veſtro: magnificatur autem, ſi per pudicitiam, vtique & per habitum pudicitiæ competentem. Sed enim dicitur à quibuſdam, Ne blaſphemetur nomen eius in nobis ſi quid de priſtino habitu & cultu detrahamus. Non auferamus ergo nobis & vitia priſtina, ſimus & moribus iiſdem ſi & ſuperficie eadẽ: & tunc vere non blaſphemabunt Nationes. Grãdis blaſphemia, ſi qua dicatur, ex quo facta eſt Chriſtiana, pauperius incedit. Timebit pauperior

Viſitatio Aegrotorũ. SACRIFICIVM VERBVM DEI

rior videri,ex quo locupletior facta eſt, & ſordidior ex quo mundior.Secũdum gẽtilium,an G
ſecundum dei placitum incedere Chriſtianos oportet ? Et optemus tantum modo, ne iuſtæ
Sacerdotes pudicitiæ — blaſphemationis cauſa ſimus.Quanto autem blaſphemabile eſt,ſi quæ ſacerdotes pudicitiæ di
cimini,impudicarũ ritu procedatis cultæ,aut expictæ?Aut quid minus habẽt infeliciſſimæ il-
læ publicarum libidinum victimæ? quas ſi quæ leges à matronis & matronalibus decoramẽ-
tis cohercebant,iam certe ſeculi improbitas cottidie inſurgens honeſtiſſimis quibuſq; fœmi-
Lenocinia formæ — nis vſq; ad errorem dinoſcendi coæquauit: quanquam lenocinia formæ nunquam non pro-
Apoc.17 — ſtituto corpori coniuncta,& debita etiam ſcripturæ ſuggerunt . Illa ciuitas valida quæ ſuper
mõtes ſeptem,& plurimas aquas præſidet, cum proſtitutæ appellationem à domino meruiſ- H
ſet,quali habitu appellationi ſuæ comparata eſt?Sedet certe in purpura cum coccino,& auro,
Geneſ.38 — & lapide precioſo,quæ maledicta ſunt,ſine quibus non potuit maledicta & proſtituta deſcri-
Quæſtui ſedere — bi.Thamar illa quia ſe expinxerat & ornauerat, idcirco Iudæ ſuſpitioni viſa eſt quæſtui ſede-
re,adeo,quia ſub velamento latebat,habitus qualitate quæſtuariã mentiente, & fecit vt quæ-
ſtuariam,& voluit,& compellauit,& pactus eſt . Vnde addiſcimus aduerſus congreſſus etiã,
& ſuſpitiones impudicas prouidendum omni modo eſſe.Quid enim caſtæ mentis integritas
in alterius ſuſpitione maculatur ? quid ſperatur in me quod auerſor ? cur non mores meos
habitus pronũciat , ne ſpiritus per aures ab impudentia vulneretur ? Liceat videri pudicam,
certe impudicam non licet.Aliqua forſan dicat: Non eſt mihi neceſſarium hominibus pro- I
bari,nec enim humanum teſtimonium requiro.Deus conſpector cordis eſt. Scimus omnes,
τὸ καλὸν — cum tamen quid idem per Apoſtolum dixerit recordemur:Probum veſtrum coram homini
bus appareat.Ad quid,niſi malitia ad vos acceſſum omnino non habeat,& vt malis & exem
plo & teſtimonio ſitis? Aut quid eſt.Luceãt opera veſtra?Aut quid nos dominus lumen ter-
ræ vocauit? quid ciuitati ſupra montem conſtitutæ comparauit,ſi non relucemus inter tene
8 broſos,& extamus inter dimerſos? Si lucernam tuam ſub modium abſtruſeris,in tenebris re
lictæ à multis incuſeris neceſſe eſt. Hæc ſunt quæ nos luminaria mũdi faciunt, bona ſcilicet
noſtra. Bonum autem duntaxat verum & plenum non amat tenebras , ſed gaudet videri &
Pudicitia Chriſtiana — ipſa denotatione ſui exultat. Pudicitiæ Chriſtianæ ſatis non eſt eſſe, verũ & videri. Tanta e- K
nim debet eſſe plenitudo eius,vt emanet ab animo in habitum, & eructet à conſciẽtia in ſu-
perficiem,vt & foris inſpiciat quaſi ſupellectilẽ ſuam, vt conueniat fidei continendæ in per-
petuum.Diſcutiendæ enim ſunt delitiæ,quarum mollitia & fluxu fidei virtus effœminari po-
Spathalium Periſcelis Neruus — teſt.Cæterum neſcio an manus ſpathalio circumdari ſolita, in duritia catenæ ſtupeſcere ſu-
ſtineat.Neſcio an crus de periſcelio in neruum ſe patiatur artari. Timeo ceruicem ne mar-
garitarum & ſmaragdorum laqueis occupata,locum ſpathæ non det. Quare benedictæ me-
ditemur duriora,& non ſentiemus:relinquamus lætiora,& non deſiderabimus. Stemus expe
dite ad omnem vim,nihil habentes quod relinquere timeamus.Retinacula iſta ſunt ſpei no-
ſtræ. Proiiciamus ornamenta terrena,ſi cœleſtia optamus. Ne dilexeritis aurum,in quo pri- L
ma delicta populi Iſraelis denotantur . Odiſſe debetis quod Iudæos perdidit , quod derelin-
quentes deum,adorauerunt: Iam tunc aurum ignis eſt eſca . Cæterum tempora Chriſtiano-
rum ſemper & nunc vel maximè,non auro,ſed ferro tranſiguntur: ſtolæ martyriorum pręe-
parantur,angelis baiulis ſuſtinentur . Prodite vos iam medicamentis & ornamentis extru-
ctæ Apoſtolorum,ſumentes de ſimplicitate candorem,de pudicitia ruborem,depictæ oculos
verecundia,& ſpiritus taciturnitate,inſerentes in aures ſermonem dei, annectentes ceruici-
Ornatus mulierum Chriſtianarum — bus iugum Chriſti. Caput maritis ſubiicite,& ſatis ornatæ eritis. Manus lanis occupate , pe-
des domi figite,& plus quàm in auro placebunt. Veſtite vos ſerico probitatis, byſſino ſancti-
tatis,purpura pudicitiæ.Taliter pigmentatæ deum habebitis amatorem. M

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

TErtullianus humanæ fragilitatis memor, dum tempeſtiuè ſupremis conſulit , nõ contentus teſtamentum condidiſſe in quo de facultatibus ſuis uxori proſpexerat : etiam undiquaque conſultum illi uolens, librum hunc conſcripſit: quo admoneretur quid nam fieri cuperet ab illa, ſi prior ipſe è uiuis exceſſiſſet. Itaque dehortatur in primis, ne denuo cuipiam nubat, ſemel à matrimonio liberata. Nimirum quod uiduæ commodius deo ſeruire poſſint, coniugalibus officiis non obnoxiæ . Ibi de unis nuptiis loquitur ſecundum Montani dogma : aliquanto tamen modeſtius quàm in poſterioribus libris de Caſtitate & Monogamia:

A Monogamia: non præcipiens uidelicet, ſed ſuadens tantum. Ac reſpondet illis, qui nuptiarum aut ineundarum, aut iterandarum cauſas obiiciebant, fragilitatem carnis & liberorum procreationem. Monétque ut optimas mulieres imitari uelit. Atque etiam Gentilium mulierum exempla profert caſtitatem amplexarum. In fine de uiduali pudicitia recenſet, hanc uirginitate non digniorem, ſed operoſiorem eſſe docens: quod nõ paulo difficilius ſit à uoluptate in totum abſtinere, quàm ab ea ſemel guſtata temperare poſſe. Et uirginitatem gratiæ fert acceptam, caſtitatem uidualem uirtuti. Poſtremo monet, ut probas ſibi conturbernales adiungat, uidelicet mulieres tacitas, amantes laboris, ſobrias, ac ſua tantum curantes, Menandri uerſiculum citans, eum quem Diuus Paulus ſanctiſſimis ſcriptis ſuis inſerere non eſt dedignatus, nempe priori ad Corinthios epiſtolæ.

B

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Dilectiſſima in domino conſerua.) Aliud initium huic libro fecimus, ſecuti fidẽ Gorzienſis collationis, nempè hoc, Dignum duxi dilectiſſima mihi in domino conſerua, q. t. ſ. ſ. p. d. d. ſ. m. ſ. p. t. ſ. u. tam hinc prouidere, ut prouiſum obſ.mandare fidei tuæ. Nam ſecularibus ſatiſagentes ſumus.) Hoc eſt in ſecularibus negociis anxij & curioſi ſumus. Satiſagentes pro ſatagentes, quo uerbo etiam alibi utitur, imitatione Iurecõſultorum qui dicunt ſatisaccipere, & ſatiſpræſtare, & ſatiſdare. Talibus ordinamus.) Senſus eſt, De tam leuibus & friuolis rebus, ordinamus. Sed legatum.) Maluimus ſcribere, Et legatum. 1

Prælegare.) Prælegare proprius legare dum uidelicet adhuc ſumus in uita. Iuriſconſultorum uerbis utiC tur agens de hæreditate qua morte relinquitur. Admonitionem.) Appoſitiuè nam ſequitur, hoc meæ admonitionis fidei cõmiſſum. Alioqui legi poſſet ad monitionem diuiſis dictionibus. Tu modo uti ſolidum capere poſſis hoc meæ admonitionis Fidei cõmiſſum.) Fidei commiſſum Iureconſulti uocant ultimæ uoluntatis executionem quæ per uerba deprecatoria amico iniungatur, qualia ſunt peto, cupio, rogo & ſimilia. A fide hæredis cui committitur, nomen habet. Vnde Fideicommiſſarij dicti. Hæreditas fideicommiſſaria etiam fiduciaria appellatur Vlpiano. De diſcrimine Fideicommiſſorum & Legatorum prolixa apud Iureconſultos diſputatiu. Quod autem dicit, ut ſolidum capere poſſis, alludit ad hæreditatis diuiſionem in partes duodecim. Siquidem cui ex aſſe contingebat hæreditas, is ſolidam capiebat hæreditatem, hoc eſt totam & integram nec ulla ſui parte diminutam. At inter hæredipetas & captatores quidam etiam Dextante hoc eſt decima parte, nõnulli Deunce hoc eſt undecima parte hæreditatis cogebantur eſſe contenti. Poſt exceſſum noſtrũ.) Hoc eſt poſt D mortem noſtrã. Sic infra, Durum planè & arduum ſatis, cõtinentia ſancta, fœminæ poſt uiri exceſſum. Renuncies nuptiis.) Aſconius Pedianus docet renunciationẽ eſſe recuſationem eius rei, quæ in placito & promiſſione uenerat. Sic dixit hoſpitium renunciare Cicero. Hinc illud noſtrum, Renunciamus diabolu & pompis eius. Translatis ſcilicet in angelicam qualitatem.) Ita in de habitu muliebri, Nam & nobis eadem tunc ſubſtãtia angelica repromiſſa. Reſpicit locũ qui eſt Matth. xxij. cap. Quæ de carnis zelo.) Subaudi, ueniat.

De contumeliæ dolore.) Intelligit congreſſum alterius mariti cum uxore. Vnam tamen.) Hic audis Monogamiæ patronum. Idem mox legi.) Caſtigauimus, Eidem mox legi. Per licentiam tunc paſſiuam.) 2 In libris præcedentibus dixit paſſiuum nomen dei, paſſiuum conuictum, paſſiuos diſcipulus, & infra, paſſiuum cenſum. ſic hic paſſiuam licentiam uocat quamuis licentiam & diſſolutam, atque omnibus uſurpatam. Si-
E gnificat autem licentiam illam ueteris legis qua licebat quantaſuis tum uxores habere tum concubinas.

Qui inter cætera peruerſitatum ſuarum.) Marcionitas notat. Apud Marcionem enim ut ſcribit libro primo in eundem, non tingitur caro niſi uirgo, niſi uidua, niſi cælebs, niſi diuortio baptiſma mercata. Quàm compreſſum.) Subaudi, in tormentis, dum uidelicet comprimuntur membra. Et diſtortum.) Hoc eſt extentum in equuleo, oppoſitum prioris. Quid enim neceſſe eſt muri mihi?) Sic diſtinximus ut quæſitiuè legatur. Nam obiectio eſt fugientis in perſecutione. Q. D. Chriſtus neminem ad hoc cogit ut moriatur, qui dixit, fugite de ciuitate in ciuitatem. Si ploro, bonum eſt: ſi timeo.) Senſus eſt, Si inſtante perſecutione deploro propriam imbecillitatem quod corpus uidelicet non ſufficiat turmentis ſuſtinendis, bonum eſt. Si timeo ſubaudi tormenta, ne ſcilicet perpellar ad negationem, bonum eſt. Nam ut autè dixi priores clauſulas plerunque repetere oportet. Diſſuaſio eſt infirmorum.) Infirma uocat minus bona, atque imperfecta.
Hoc antecedet.) Hoc id eſt in hoc. * Item qui malle debes.) Scripſimus, Itaque malle debes. Actatis of- 3
F ficia defendit.) Sic etiam alibi ſæpe loquitur, nõnunquam cum datiuo. Vt in De reſur. carnis, Corruptionem, inquit, perpetuam ueteri defendat. Gaudet de contumelia ſua.) Intelligit libidinem contaminatricẽ. Vt ſupra. De contumeliæ dolore. Tuta ſit.) Saubaudi mulier. Sororum noſtrarum.) Hoc eſt, Chriſtianarum.

Humabis.) Hoc eſt, ſepelies, extingues, abolebis. Compenſans.) Veluti penſatione facta æternorum bonorum cum mundanis iſtis & tranſitoriis. Videlicet cæleſtia reprom.) Ironia. Tolerandæ uitæ.) Hoc eſt ſuſtinendæ. Non Gallicos uultus.) Propter candorem. præſertim ſi cum Græcis, Syris, Hiſpanis, aut etiam Italis hodie comparentur. Diuus Hieronymus ad Furiam. Nec candidulus & rubicũdus aſſecla adhæreat lateri tuo. Et ad Demetriadem, Eunuchorum quoque tibi, inquit, & puellarum & ſeruulorum mores magis eligantur quàm uultuum elegantia. Idem ex Lactantio docet Gallis nomen obueniſſe Galatis à candore corporis, ad quod alluſerit Maro quum caneret Tum lactea colla, Auro innectuntur. potuiſſet enim alioqui dicere candida. Sed & Am. Marcellinus. Celſioris, inquit, ſtaturæ & cãdidi penè Galli ſunt omnes. & rutili,

luminumq́; toruitate terribiles, auidi iurgiorũ, & ſublatius inſoleſcentes. Nec Germanicos baiulos.) *Hoc* G
eſt lecticarios ſeruos qui te in lectica aut ſella geſtent. Ad hanc operam, ob ſtaturæ proceritatem, Germanis
utebantur, olim etiam Syris, unde Iuuenalis,
Nec quæ longorum uehitur ceruice Syrorum.
Aiunt antiquitatis periti lecticam iſtiuſmodi geſtatoriam non abſimilem ſandapilæ fuiſſe qua mortui hodie ef
feruntur, ſed obductilem uelis ſi ita res poſtulaſſet, affixis etiam infernè ſuſtentaculis quæ nunc ſuſpendi, nunc
demitti poſſent ſi quando baiulos interquieſcere neceſſitas coegiſſet, denos plerunque uel duodenos, quib. e-
tiam recentes ſuccedebant uicarij. Nam non per urbem modo uerum etiam per agros magna itinera huiuſ-
modi geſtatione conficiebantur. Seneca epiſtola lxxx. Idem quoque de iſtis licet omnibus dicas, quos ſupra
capita hominum, ſupra quanq; turbã delicatos lectica ſuſpendit. Idem alibi, Nõ faciet, inquit, te beatum turba
ſeruorum lecticam tuã per itinera urbana, aut peregrina portantium. Et rurſum alio loco, Quotiens occurrit H
domus ſplendida, cohors culta ſeruorũ, lectica formoſis impoſita calonibus. Porrò Romanus Põtifex uſum le-
cticæ ex antiquitate retinuit, ut alia multa, fauentibus & cõcedentibus hoc Imperatoribus, Fl. Cõſtantino Ma
gno & cæteris qui hunc inſecuti ſunt. Nam de uehiculo ſiue ſella curruli clarum teſtimonium habemus ex Am.
Marcellino. Denique Romæ baiulos agunt hodieq́; Germani, Pontificij corporis geſtatores, ex cohorte illa
ſtipatorum palatina, quam à multis iam annis Romani pontifices alunt. Nihil tibi opus eſt.) *Hic uõ igno-*
ret lector uerbum eſt a uobis mutatum in eſſe, ut cohæreat ſententia. Sed id quoque penes uos odioſum eſt.)
Malim ocioſum eſt. propter ſequentem ſententiam. Nimirum neceſſaria ſoboles ſ.d.) *Ironia hic & in mox*
4 *ſequentibus uerbis.* Quæ legibus locuntur.) *Scribendum, locantur. De priuilegiis eorum qui liberos ſuſtu-*
liſſent, & pœnis illorum qui in cœlibatu permanerẽt, multa ſunt in Cõſtitutionibus ueterum Imperatorũ. Vti-
tur autem hic metaphora locantis aliquid ut fiat, uelut is facit qui domum conſtruendam alicui locat, qui con- I
ducere dicitur, & redimere. Quemadmodum uero locator conductori re perfecta pactam mercedem exoluit,
ſic & leges patribus ob filios procreatos præmium conferunt, ceu modo meminimus. Q. D. Niſi inuitaret ho-
mines propoſitum præmiũ, nemo liberos tolleret. Quæ parricidiis expugnantur.) *Id fit dum aborſus pro-*
curantur. Niſi quia filiorum impedimenta.) *Quid hic intelligat impedimentorum uocabulo, mox exponit,*
quum inquit, Nulla in uberibus æſtuante ſarcina nuptiarum. In de habitu muliebri dixit, Damnatæ & mortuæ
mulieris impedimenta ſunt, quaſi ad pompam funeris conſtituta. Rurſum in de cultu mulierum, Et reliqua com
poſitionis ueſtræ impedimenta. Vt non ſatis habeam.) *Sæpe mutat perſonas Tertullianus, quum nihil eſt*
opus. Etenim illa tunc cæcitas longè à finibus ſeculi habebatur.) *Illa cæcitas uidelicet non curantium deũ*
ſed nubentium & ementium, accidit ante tot ſecula mundo adhuc propemodum recenti, in cuius finem nos in-
cidimus. Hoc uult dicere. Quod ſi habẽt obliterare debent.) *Scripſimus, Quod ſi habentes oblit. deb. Niſi* K
malis legere, Quod ſi qui habent obl. deb. Quam pleræque Gentil. fœm. memoriæ chariſſ. maritorum par-
cant.) *Parcant hoc eſt ſeruent. Tranſlatione ſumpta ab hominibus frugi qui rebus ſuis parcè utuntur ma-*
lentes quod habent ſeruare quàm inutiliter prodigere. Ipſe cum accuſatiuo conſtruit, ut ſit parcant pro com-
parcant. Niſi mauis parentant. Durum planè & arduum ſatis.) *Ironia eſt.* Continẽtia ſancta fœmina.)
Caſtigauimus ex Gorzienſi collatione, Continentia ſancta, fœminæ, Malim tamen legere, Continentia ſanctæ
fœminæ hoc eſt Chriſtianæ. Accæ Iunoni.) *Nos ſcripſimus, Achææ. Nam Aegion oppidum eſt Achaiæ*
ubi colebatur Iuno. Autor Plinius, & alij. Huius Iunonis ex hoc loco mentionem facit Hieronymus in epi-
ſtola ad Gerontiam, apud quem legitur in peruulgatis æditionibus Iunoniſq́; Achiuæ. Porrò hoc idem repetit
Tertullianus in libro de Monogamia in fine. Quaſi ex æuo.) *Collatio Gorzienſis docet legendum eſſe,* L
5 *Ex æquo. Itaque ſic ſcripſimus.* Ad ſtrumentum æternitatis.) *Strumentum pro inſtrumento, etiam alibi*
uſurpatum, ut ſtructus pro inſtructus, & ſtructius aduerbialiter pro inſtructius. Ne quæſieris obligatio-
nem.) *Hunc locum mutilum ſuppleuimus ex Gorzienſi collatione, Ne quæſieris abſolutionem. Abſolutus es*
matrimonio, ne quæſieris obligationem. Eadem auxiliante paulo poſt ſcripſimus, Quantum fidei detra-
hant. Non ſinit præſidere.) *Præſidebant presbyteri & epiſcopi. Vnde præſidentes dicti. Tertullianus in*
De Corona militis, loquẽs de Euchariſtia, Nec de aliorum, inquit, manu quàm Præſidentium ſumimus. Alludit
autem ad locum qui eſt ad Titum cap. I. Vnius uxoris uir. Quum uiduam allegi in Ordinationem.) *Quod*
hic ordinationem uocat, in de uelandis uirginibus uocat ſedem, Ad quam, inquit, ſedem præter annos ſexa-
ginta non tantum uniuiræ id eſt nuptæ aliquando eliguntur. Reſpicit autem locum qui extat ad Timotheum
priore epiſtola cap. v. Apud Nationes.) *Apud Gentiles.* Regem ſeculi Pont. Max. r. nubere.) *Idem re-*
petit in De exhortatione caſtitatis, Nam duo ipſi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet. Quum M
illum etiam inimicum.) *Nos etiam in æditione priori ſcripſimus, Quum illam etiam inimicus adfectat.* Vt
alicuius boni affinis. *Ita in de patientia, Nunquid impatientes pacis adfines.* Inquantum de ſpe qui
humano.) *Nos, Inq. deſpectui humano.* Cuius adſertor dominus.) *Adſertor uindex eſt qui ali-*
quem uindicat in libertatem. Hic pro patrono qui hominem tuendum ſuſcipit. Ita libro. I. in Marcionem, Ta
lis aſſertor etiam damnaretur in ſeculo, nedum plagiator. Tamen uidua habet aliquid operoſius.) *Hunc*
Tertulliani locum Hieronymus compluribus locis inculcat. Conuictum atque commercia deo digna
ſectare.) *Idem Hieronymus ad Euſtochium, Eas autem, inquit, uirgines & uiduas, quæ ocioſæ & curio-*
ſæ domos circumeunt matronarum, quæ rubore frontis abſtrito, paraſitos uincunt Mimorum, quaſi quaſ-
dam peſtes abiice. Corrũpunt mores bonos, cõfabulationes peſſimæ. Nulla illis niſi uẽtris cura eſt, & quæ uẽ-
tri ſunt

A *tri ſunt proxima. Iſtiuſmodi hortari ſolent, & dicere, Mi catella, rebus tuis utere, & nunc dum uiuis, & nunquid filius tuis ſeruas? Vinoſæ atque laſciuæ, quiduis mali inſinuant, ac ferreas quoque mẽtes ad delitias emolliunt. Bonos corrũpunt mores.) Hunc menandri uerſiculũ ſic citat in tractatu de ſimplicitate prælatorum Cyprianus martyr, Corrumpunt ingenia bona, confabulationes peſſimæ. Et in ſequenti libro rurſum Tertullianus, Bonos corrumpunt mores, confabulationes malæ. Per ocium ſecuritate deducunt.) Repoſuimus ex collatione Gorzienſi, Per ocium ſecuritatem inducunt.*

B

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI LIBER PRIMUS Ad Vxorem.

DIGNVM duxi dilectiſſima mihi in domino conſerua, quid tibi ſe- 1
ctandum ſit poſt diſceſſum de ſeculo meum, ſi prior te fuero vocat⁹,
iam hinc prouidere, vt prouiſum obſerues mandare fidei tuæ. Nam
ſecularibus ſatiſagentes ſumus, & vtrique noſtrum conſultum volu-
C mus. Si talibus ordinamus, cur non magis de diuinis atque cœleſti-
bus poſteritati noſtræ proſpicere debeamus, & legatum quodãmodo
prælegare, admonitionẽ & demonſtrationẽ eorum, quę ex bonis im-
mortalibus, & de hæreditate cœlorum deputãtur? Tu modo vt ſolidũ
capere poſſis hoc meę admonitionis Fideicõmiſſum, deus faciat: cui ſit honor, gloria, clari- Fidei commiſſum
tas, dignitas, poteſtas, nunc & in ſecula ſeculorum, Amen. Præcipio igitur tibi quanta cõ-
tinentia potes, poſt exceſſum noſtrũ renuncies nuptiis: nihil mihi iſto nomine collatura, niſi
quod tibi proderis. Cæterum Chriſtianis ſeculo digreſſis nulla reſtitutio nuptiarum in diem
reſurrectiõis repromittitur, trãſlatis ſcilicet in angelicã qualitatem & ſanctitatẽ. Proinde ſol
D licitudo nulla, quę de carnis zelo. Vel domini ſentẽtia, illa quam ſeptẽ fratrib⁹ per ſucceſſio-
nem nupſiſſe voluerunt, neminẽ tot maritorum reſurrectionis die offendet, nec quiſquã il-
lam cõfuſurus expectat. Quæſtio Sadducæorũ ceſſit ſententiæ domini. Ne me putes propter
carnis tuæ integritatẽ mihi reſeruandam, de cõtumeliæ dolore ſuſpectum inſinuare iam hinc Dedecus voluptuoſum
tibi cõſilium viduitatis: nihil tunc inter nos dedecoris voluptuoſi reſumetur. Nec enim tam
friuola, tam ſpurca deus ſuis pollicetur. Sed an tibi vel cuicunq; alij fœminæ ad deum perti-
nenti proficiat quod ſuademus, licet retractare. Nõ quidem abnuimus coniunctionẽ viri ac Cõiunctio viri ac fœminæ benedicta à deo
fœminę benedictã à domino, vt ſciremus generi humano, & replendo orbi, & inſtruẽdo ſecu
lo, excogitatã, atq; exinde permiſſam, vnã tamen. Nam & Adã vnus Euæ maritus, & Eua vna
E vxor illius, vna mulier, vna coſta. Sanè apud veteres noſtros ipſoſq; Patriarchas non modo Mõtanizat de vnis nuptiis
nubere, ſed etiam plurifariã matrimoniis vti fas fuit. Erant & cõcubinæ. Sed licet figura tum
in ſynagogã & ecclesiã ceſſerit, vt tamen ſimpliciter interpretemur, neceſſariũ fuit inſtitue-
re, quę poſtea aut amputari, aut tẽperari mererentur. Superuentura enim lex erat. Oportebat
legis adimplendę cauſas præcucurriſſe. Eidem mox legi ſuccurrere habebat dei ſermo circũ-
ciſionem inducens ſpiritalem. Igitur per licentiam tunc paſſiuã, materiæ ſubſequentium emẽ- Paſſiua licentia
dationum præminiſtrabantur, quas dominus Euãgelio ſuo, dehinc Apoſtolus in extremita-
tibus ſeculi aut excidit redundantes, aut cõpoſuit inconditas. Sed nõ ideo præmiſerim de li- Marcionitas notat
bertate vetuſtatis, & poſteritatis caſtigatiõe, vt præſtruam Chriſtum ſeparãdis matrimoniis
F & delendis cõiunctionib⁹ aduenisse, quaſi iam hinc finem nubendi præſcriptam viderint, qui
inter cætera peruerſitatum ſuarum disiungere docent carnem de duobus vnã, negantes eum,
qui fœminam de maſculo mutuatus, duo corpora ex eiuſdem materiæ conſortio ſumpta,
rurſus in ſe matrimonij compactione compegit. Denique prohiberi nuptias nuſquam omni- Nuptiæ nuſquam prohibitæ
no legimus, vt bonum ſcilicet. Quid tamen bono iſto melius ſit accipimus ab Apoſtolo, per-
mittente quidem nubere, ſed abſtinentiam præferente: illud propter inſidias tẽtationum, hoc
propter anguſtias tẽporum. Qua ratione vtriuſq; pronunciationis inſpecta, facile dinoſcitur Neceſſitas matrimonij
neceſſitate nobis conceſſam eſſe nubendi poteſtatẽ. quod autem neceſſitas præſtat, depreciat
ipſa. Quod denique ſcriptum eſt, Melius eſt nubere, quàm vri: quale hoc bonum eſt, oro
te, quod mali comparatio commendat? vt ideo melius ſit nubere, quia deterius eſt vri. At

enim quanto melius eſt neque nubere, neque vti? Sed etiam in perſecutionibus melius eſt ex G
permiſſu fugere de oppido in oppidum, quàm compreſſum & diſtortum negare. at quæ iſta
beatitas eſt, ideo ne qui neget, beati teſtimonij confeſſione excidere poſſum dicere, quod per-
mittitur, nõ eſt bonum. Quid enim neceſſe eſt mori mihi? ſi ploro, bonum eſt: ſi timeo. Quod
permittitur, ſuſpectam habet permiſſionis ſuæ cauſam. quod autem melius eſt, nemo permi-
ſit, vt indubitatum & ſua ſynceritate manifeſtum. Non propterea appetenda ſunt quædam,
quia non vetantur: & ſi quodammodo vetantur, cum alia illis præferuntur. Prælatio enim ſu
perior diſſuaſio eſt infirmorum. Non ideo quid bonum eſt, quia malum non eſt: ideo malum
non eſt quia nõ obeſt. Porrò plenè bonum hoc antecedet, quod non modo non obeſt, ſed in-
ſuper prodeſt. Itaque malle debes quod prodeſt, quàm quod non obeſt. Ad primum enim lo- H
cum certamen omne contendit: ſecundus ſolatium habet, victoriam nõ habet. Quod ſi Apo
ſtolo auſcultamus, obliti poſteriorum, extendamur in priora, & meliorum donationum ſe-
ctatores ſimus. Si nobis laqueum non imponit, quid vtilitatis ſit oſtendit, dicens: Innupta de
dominicis cogitat, vti corpore & ſpiritu ſancta ſit. Nupta vero, ſollicita eſt quomodo coniu-
gi ſuo placeat, Cæterum nuſquam ita nuptias permittit, vt non potius ad ſuum exemplum
nos eniti malit. Felicem illum, qui Pauli ſimilis extiterit. Sed carnem legimus infirmam, &
hinc nobis adulamur impenſius. Legimus tamen & ſpiritum firmum. Nam in vno ſenſu v-
trunque poſitum eſt. Caro terrena materia eſt, ſpiritus vero cœleſtis. Cur ergo ad excuſatio-
nem proniores, quæ in nobis infirma ſunt, opponimus: quæ vero fortiora, non tuemur? Cur I
cœleſtibus terrena non cedant? Si ſpiritus carne fortior, quia & generoſior, noſtra culpa in-
firmiora ſectamur. Nam diſiunctis matrimonio, duæ ſpecies humanę imbecillitatis neceſ-
ſarias nuptias faciunt. Prima quidem potentiſſima, quæ venit de concupiſcentia carnis: Se-
quens, de concupiſcentia ſeculi. Sed vtraque repudianda eſt à ſeruis dei, qui & luxuriæ & am
3 bitioni renunciamus. Carnis concupiſcentia ætatis officia defendit, decoris meſſem requi-

Autoritas & ſolatium à viro

rit, gaudet de contumelia ſua: dicit virum neceſſarium ſexui, vt autoritatis & ſolatij cauſa,
vel vt à malis rumoribus tuta ſit. Et tu aduerſus conſilia hæc eius, adhibe ſororum noſtra-
rum exẽpla, quarum nomina penes dominum, quæ nulla formæ vel ætatis occaſione preſ-

Viduæ nõ renubẽtes

ſæ maritis ſanctitatem anteponunt: malunt enim deo nubere. Deo ſpecioſæ, deo ſunt puel- K
læ: cum illo viuunt, cum illo ſermocinantur: illum diebus & noctibus tractant: orationes
ſuas velut dotes domino adſignant: ab eodem dignationem velut munera maritalia quo-
tienſcunque deſiderant, conſequuntur. Sic æternum ſibi bonum domini occupauerunt, ac

De familia angelica

iam in terris non nubendo de familia angelica deputantur. Talium exemplis fœminarum
ad æmulationem te continentiæ exercens, ſpiritali affectione carnalem illam concupiſcen-
tiam humabis, temporalia & volatica deſideria formæ, vel ætatis, inimicantium bonorum,

Forma, ætas, bona inimica. Cauſa matrimonij

compenſans delenda. Cæterum ſecularis concupiſcentia cauſas habet, gloriam, cupiditatem,
ambitionem, inſufficientiam, per quas neceſſitatem nubendi ſubornat: Videlicet cœleſtia re-
promittens, dominari in aliena familia, in alienis opibus incumbere, cultum de alieno extor- L
quere ſumptu, quem non ſentias cedere in te. Hæc procul à Fidelibus, quibus nulla cura tole-
randæ vitæ, niſi ſi diffidimus de promiſſis dei, & cura, & prouidentia: qui lilia agreſtia veſtit,
qui volatilia cœli nullo ipſorum labore paſcit, qui prohibet de craſtino, victuq; curari, reſpõ-

Pondera monilium. Tædia veſtium. Gallici vultus. Germanici baiuli. Sollicitudo poſteritatis. Amariſſima liberorum voluptas. [illegible]

dens ſcire ſe quid cuiq; ſeruorum ſuorum opus ſit: non quidem monilium pondera, non ve-
ſtium tædia, non Gallicos vultus, nec Germanicos baiulos, quæ nuptiarum gloriam accen-
dunt, ſed ſufficientiam quæ modeſtiæ & pudicitiæ apta eſt. Præſume, oro te, nihil tibi opus eſ-
ſe, ſi domino appareas: imò omnia habere, ſi habeas dominum: cuius omnia cœleſtia recogi-
ta, & terrena deſpicies. Nihil viduitati apud deum ſubſignatæ neceſſarium eſt quàm perſeue-
rare. Adiiciunt quidem ſibi homines cauſas nuptiarum de ſollicitudine poſteritatis, & libe-
rorum amariſſima voluptate. Sed id quoque penes nos odioſum eſt. Nam quid geſtiamus M
liberos ſerere, quos cum habemus, præmittere optamus reſpectu ſcilicet imminentium angu
ſtiarum, cupidi & ipſi iniquiſſimo iſto ſeculo eximi & recipi ad dominum? quod etiam Apo
ſtolo votum fuit. Nimirum neceſſaria ſoboles ſeruo dei. Satis enim deſunt noſtra: ſecuri ſu-
mus vt liberis vacemus: quærenda nobis onera ſunt, quæ etiam à gentilium prophanis vitã-
4 tur, quæ legibus locantur, quę parricidiis expugnantur: nobis quidem plurimum importuna,

Dies expeditiõis, dies vltimi iudicij

quantum fidei periculoſa. Cur enim dominus, Vę pręgnantibus & nutricantibus, cecinit, niſi
quia filiorum impedimenta teſtatur, in illa die expeditionis incommodum futura? vti-
que nuptias imputaturus. Tum autem ad viduas non pertinebit: ad primam angeli tubam
expeditè

A expeditè proſilient. Quamcunq; preſſuram perſecutionemq; liberè perferent: nulla in vtero,
nulla in vberibus æſtuante ſarcina nuptiarum. Igitur ſiue carnis, ſiue ſeculi, ſiue poſteritatis *Sarcina nuptiarum*
gratia nubet, nihil ex iſtis neceſſitatibus dei ſeruis, vt non ſatis habeam ſemel alicui earũ ſuc-
cubuiſſe, & vno matrimonio omnem concupiſcentiam huiuſmodi expiaſſe. Nubamus cotti-
die, & nubentes à die illo deprehendamur, vt Sodoma & Gomorrha. Nam illic non vtiq; nu
ptias & mercimonia ſolummodo agebant: ſed cum dicit, Nubebant & emebant, inſigniora *Nubebãt & emebant*
ipſa carnis & ſeculi vitia definit, quæ à diuinis diſciplinis plurimum auocent: alterum per la-
ſciuiendi voluptatem, alterum per acquirendi voluntatem. Etenim illa tunc cæcitas longe à
B finibus ſeculi habebatur. Quid ergo fiet, ſi quæ olim deteſtabilia ſunt penes dominum, ab his
nos nunc arceat? Tempus, inquit, in collecto eſt. ſupereſt, vt qui matrimonia habent, tanquã
non habentes, agant. Quod ſi habentes obliterare debent quod habent, quanto magis non ha
bentes prohibentur repetere quod non habent: vt cuius maritus de rebus abiit, exinde quie-
tem ſexui ſuo nubendi abſtinentia iniungat: quam pleræq; Gentilium fœminarum memoriæ
chariſſimorum maritorum parcant. Cum quid difficile videtur, difficiliora alios obeuntes
recenſeamus. Quot enim ſunt qui ſtatim à lauacro carnem ſuam obſignant? Quot item qui *Cõtinẽtes.*
conſenſu pari inter ſe matrimonij debitum tollunt? Voluntariis ſpadonibus pro cupiditate *Debitũ matrimonij.*
cœleſti ſaluo matrimonio abſtinentia toleratur, quanto magis adempto? Credo enim diffi- *Voluntarij ſpadones*
C cilius ſaluum derelinqui, quàm amiſſum non deſiderari. Durum planè & arduum ſatis, con-
tinentia ſancta, fœminæ, poſt viri exceſſum, dei cauſa, cum Gentiles Satanæ ſuo & virginita-
tis & viduitatis ſacerdotia perferant? Romæ quidem quæ ignis illius inextinguibilis ima- *Veſtales.*
ginem tractant, auſpicia pœnæ ſuæ cum ipſo dracone curantes, de virginitate cenſentur. A- *Iuno Achęa Aegion.*
chæę Iunoni apud Aegium oppidum virgo ſortitur: & quæ Delphis inſaniunt, nubere ne- *Delphicæ vaticinatrices.*
ſciunt. Cæterum viduas Aphricanæ Cereri aſſiſtere ſcimus, duriſſima quidem obliuione ma
trimonij adlectas. Nam manentibus in æternum viris non modo thoro decedunt, ſed & a- *Ceres Aphricana.*
lias eis vtique ridentibus loco ſuo inſinuant, adempto omni contactu vſque ad oſculum fi-
liorum, & tamen durante vſu perſeuerant in tali viduitatis diſciplina, quæ pietatis etiam ſan *Oſcula*
D ctæ ſolatia excludit. Hæc diabolus præcipit & auditur: prouocat nimirum dei ſeruos conti-
nentia ſuorum, quaſi ex æquo. ô continentiam gehennæ ſacerdotem. Nam inuenit quomodo
homines etiam boni ſectationibus perderet: & nihil apud eum refert, alios luxuria, alios con
tinentia occidere. Nobis continentia ad ſtrumentum æternitatis demonſtrata eſt à domi- *ſ Strumentũ*
no ſalutis deo, ad teſtimonium fidei, ad commendationem carnis iſtius exhibendæ ſuperuẽ-
turo indumento incorruptibilitatis, ad ſuſtinendam nouiſſimè voluntatem dei. Super hæc
enim recogites moneo, neminem, niſi ex dei voluntate de ſeculo duci, ſi nec folium quidem
ex arbore ſine dei voluntate dilabitur. Idem qui nos mũdo infert, idem & educat neceſſe eſt.
Igitur defuncto per dei voluntatem, etiam matrimonium dei voluntate defungitur. Quid
E tu reſtaures, cui finem deus poſuit? Quid libertatem collatam tibi, iterata matrimonij ſeruitute faſtidis? Obligatus es, inquit, matrimonio, ne quęſieris abſolutionem. Abſolutus es ma-
trimonio, ne quæſieris obligationem. Nam & ſi nõ delinquas renubendo, carnis tamen preſ-
ſuram ſubſequi dicit. Quare facultatem continentiæ, quantum poſſumus, non diligamus? quã
primum obuenerit imbibamus: vt quod in matrimonio non valemus, in viduitate ſecte-
mur. Amplectenda occaſio eſt, quæ ademit quod neceſſitas imperabat. Quantum fidei detra-
hant, quantum obſtrepant ſanctitati nuptiæ ſecundę, diſciplina eccleſiæ & pręſcriptio Apo-
ſtoli declarat, cum digamos non ſinit præſidere, cum viduam allegi in Ordinationem niſi v- *Præſidere.*
niuiram non concedit: aram enim dei mundam proponi oportet. Tota illa eccleſia, candi- *Ordinatio.*
da de ſanctitate deſcribitur. Sacerdotiũ viduitatis, & celebratum eſt apud Nationes pro dia-
F boli ſcilicet æmulatione. Regẽ ſeculi Põtificem Maximum rurſus nubere, nefas eſt. Quãtum
deo ſanctitas placet, cum illam etiã inimicus adfectat: non vtiq; vt alicuius boni adfinis, ſed
vt dei domini placita cum cõtumelia adfectans? Nã de viduitatum honoribus apud dominũ *Eſa. 1. κρίνατε ὀρφανῷ, καὶ δικαιώσατε χήραν, καὶ δεῦτε καὶ διαλεχθῶμεν λέγει κύριος.*
vno dicto eius per Prophetam expeditum: Iuſtè facite viduæ & pupillo, & venite diſputemus,
dicit dominus. Duo iſta nomina inquantum deſpectui humano, in tantum diuinæ miſeri-
cordiæ expoſita, ſuſcepit tueri. Pater omnium vide quàm ex æquo habetur, qui viduæ benefe-
cit. Quanti eſt vidua ipſa, cuius adſertor dominus diſputabit? Non tantum virginibus da-
tum opinor, licet in illis integritas ſolida & tota ſanctitas de proximo viſura ſit faciem dei. *Sic & Irenæus propemodũ citat li. 4. cap. 34.*
Tamen vidua habet aliquid operoſius: quia facile eſt non appetere quod neſcias, & auer-
ſari quod deſideraueris nunquam. Glorioſior continentia quę ius ſuũ ſentit: quę quid viderit,

 nouit.

Virgo Vidua

nouit.Poterit Virgo felicior haberi,at Vidua laborioſior.Illa,quod bonum ſemper habuit,iſta G quod bonũ ſibi inuenit.In illa gratia,in iſta virtus coronat̃.Quædã enim ſunt diuinæ liberalitatis,quædam noſtræ operationis.Quæ à domino indulgentur,ſua gratia gubernãtur:quę ab

Modeſtia. Sedulitas. Frugalitas.

homine captãtur,ſtudio perpetrãtur.Stude igitur ad virtutẽ continentiæ,modeſtiæ, quę pudori procurat: ſedulitati, quæ nugas non facit: frugalitati,quæ ſeculum ſpernit. Conuictum atque commercia deo digna ſectare, memor illius verſiculi,ſanctificati per Apoſtolum.

Menander, φθείρουσιν ἤθη χρήσθ' ὁμιλίαι κακαί

Bonos corrumpunt mores,congreſſus mali.

Loquaces,otioſæ,vinoſæ,curioſæ contubernales, vel maximè propoſito viduitatis officiunt, Per loquacitatem irrepunt verba pudoris inimica: per otium ſecuritatem inducunt: per vinolentiam quiduis mali inſinuant: per curioſitatis æmulationem libidines conuehunt.Nulla H huiuſmodi fœminarũ de bono Vniuiratus loqui nouit:deus enim illis(vt ait Apoſtolus)vẽter eſt,ita & quæ ventri propinqua. Hæc tibi iam hinc commendo,conſerua chariſſima,poſt Apoſtolum quidem ex abundanti retractata,ſed tibi etiam ſolatio futura,quod meam memoriam,ſi ita euenerit,in illis frequentabis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

MVlieres quædam Chriſtianæ præſertim locupletiores, defunctis maritis ſuis,ambitionis ac gloriæ I *ſtudio,gentilibus nubebant,quas Chriſtianorum pudebat ut humilium & tenuium.Nam tum rerum ſumma adhuc apud ethnicos erat.Illi regnabant, præſidebant,dominabantur. Chriſtiani alieni ab omni rei publicæ adminiſtratione uiuebant,imò uerius latebant ſola modeſtia uoti.Itaque cum uideret indecens iſtud renubentium mulierum exemplum,hoc poſteriore libro præmoniturus uxorem ſuam, de mulieribus illis diſſerit,quæ ſibi gentiles maritos iungebant,oſtẽdens hoc impiè factum, & præter Pauli ſententiam,qua ſe tuebantur illæ. Mox commemorat impedimenta,quæ contingunt ex huiuſmodi coniugio, dum non libere licet obſeruationibus Chriſtianiſmi uacare.Quo loco præcipua noſtræ religionis ſtudia ac officia*

Proceſſio

recenſet,quibus illa ætas uſa eſt,de Statiõe,de Ieiuniis,de Proceſſione, quæ referebat Iudaicum populum obuium Chriſto factum, & Apoſtolos exeuntes in montem cum Chriſtus in cœlos aſcenderet, De uiſitatione fra

Peruigiliũ paſchæ

trum, hoc eſt,Chriſtianorum male affectorum, De peruigilio Paſchæ:quod propterea celebrari putat Hieronymus,quia Iudæorum traditio ſit,Chriſtum media nocte uenturum in ſimilitudinem Aegyptij temporis. Vn- K *de reor,inquit ille,& traditionem Apoſtolicam permanſiſſe,ut in die uigiliarum Paſchæ ante noctis dimidiũ populos dimittere non liceat,expectantes aduentum Chriſti,& poſtquam illud tempus tranſierit ſecuritate præſumpta,feſtum cunctis agentibus diem.Meminit præterea de dominico conuiuio, de uiſitandis captiuis,de exoſculatione fratrum,hoc eſt,Chriſtianorum: de ablutione pedum,de cõmunione Euchariſtiæ, de hoſpitalitate,de ſigno crucis,de precatione nocturna: de Euchariſtia, quæ priuatim ante omnem cibum ſumebatur, de ſacra Chriſtianorum cãtillatione.In fine matrimonium laudibus uehit,quo Chriſtiana Chriſtiano copulatur. Nimirum quod tunc Chriſtianiſmo ſatisfacere liceat, cum(ut ipſius utar uerbis) libere æger uiſitatur, indigens ſuſtentatur,eleemoſynæ fiunt ſine tormento,ſacrificia ſine ſcrupulo(uidelicet dum uxori ſuæ non timet præſens ipſe quoque in ſacrificio maritus)Cottidiana diligentia ſine impedimento,Non furtiua ſignatio(nam mulier Chriſtiana non audebat Gentili marito ſpectante,ſe ſignare, ſed furtim hoc faciebat.) Non trepida* L *gratulatio(quia mulier ſalutando Chriſtianum,adulterij ſuſpicionem mouebat gentili marito.)Non muta benedictio: nam apud maritum ethnicum non licebat prolata uoce Chriſto gratias agere. Id quod ipſe exponit, cum ſubdit,Sonant inter duos pſalmi & hymni,& mutuo prouocant quis melius deo ſuo canat.*

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 *QVid fœminæ ſanctæ.) Hoc eſt Chriſtianæ,ut infra,Permiſerat ſanctis uulgo nubere.Itẽ,Carnis ſanctæ in carne gentili inquinamentum. Et in libro præcedente, Durum planè & arduum continentia ſanctæ fœminæ.Nã olim Chriſtiani uocabãtur ſancti.Vnde ſanctiſſimi dicti epiſcopi.Quẽ titulum ex antiquitate retinuit Pontifex Romanus. Quorundã exemplis admonentibus.) Nos ſcri*- M *pſimus.quarundam exempl.adm.Nam ſequitur,quæ diuortio.Et reliqua. Procliuũ tibi labendi ab altioribus faciam.) Procliuum hoc eſt procliuitatem.Id eſt anſam ruinæ præſtem. Et hoc maximũ propoſitũ uitæ ſupremi præſidij.) Videtur eſſe figura Græca,hoc eſt ſecundũ maximum propoſitum,id eſt ſpem quæ poſita eſt in matrimonio tanquã in ſupremo præſidio uitæ cõmodius tranſigendæ, quum maritus ſit autoritatis & ſolatij cauſa mulieri neceſſarius. Iam non ſuadet ſed exertè iubet.) Exertè hoc eſt clarè & expreſſe.Vnde paulopoſt dicit, Apoſtolus cecinit. Quia ſuaſum impunè quid negligas quàm iuſſum.) Subauditur aduerbiũ magis.Cuiuſmodi locutiões multas cõgeſſimus exponẽtes id in Martyribus.Exiſſe uos è carcere quàm in carcerẽ introiſſe intelligemus. Ne qui fidẽ conſecutus.) Ne qui pro ne quis. Deuertẽdum eſſe.) Deuertere pro diuertere,ut in præcedentibus. Chriſtus cecinit.) Suſpicor quod abbreuiatè ſcriptũ erat apoſtolus oſcitãtia*

librarij

A *librarij putātis eſſe Chriſtus, locum hic Chriſto dediſſe. Proinde ſcripſi meū ſecutus iudiciū, Apoſtolus cecinit.
Hoc eſt, Non obſcurè ſed clare eſt locutus. Apertis nimirū tibiis iuxta prouerbium. Ille igitur Chriſtus ſan-
ctus.) Eundē errorem & hic cōmiſſum apparet. Detractata & exerta ſentētia eſt.) Nouus uſus huius uer-
bi Detracto. Sic in de uirginibus uelādis, Nec detractamus, quare nō & puerū nominarit. Cōpoſitum pro ſim-
plici. Sic ſolet. Diuina, uxor, ſtatim obſerues.) Senſus eſt, Sic ſolet Apoſtolus: uxor ſtatim deprehendas ea
quæ diuina ſunt. Ab omni cōmunicatione fraternitatis.) Sic etiam Cyprianus martyr ſubinde loquitur.* 3
*Tabulas nuptiales.) Syngraphas intelligit. Sic Cicero de Oratore, Nam pro tabulis & cōtra tabulas, & pro
teſtibus uel contra teſtes, uel ſeparatim dicere ſolemus uel de genere uniuerſo. Porrò Tertullianus hac utitur
trāslatione actionū ſiue cauſarum forēſium. Quāto magis coniunctus & indiuiduus uſus.) Verba bene ha-*
B *bent. Ego tamen malui in priori editione pro cōiunctus ſcribere conuictus, & indiuiduus uſus. Extructio-
nem.) Sic uocat exornationē ſiue expolitionem, quā & expictionem appellare ſolet. Vt ſi ſtatio facienda
eſt.) A militia Romana tractum & uſurpatū hoc uocabulum, ut alia multa, hæſit in uſu Chriſtianorū. Facie-
bant ſtationē milites, præſidium certo loco agitātes. Vnde & Stationarij dicti. Chriſtiani nunc in hac baſilica
nunc in alia cōuenientes nonnunquā apud martyria hoc eſt martyrum ſepulcbra, deū ſtantes & attenti preca-
bantur. Id præcipue fiebat dominico die. Tertullianus in de corona militis de milite Chriſtiano loquens, Iam,
inquit, & ſtationes aut alij magis faciet quàm Chriſto, aut & Dominico die quando nec Chriſto. Stationis uo-
cabulum in hoc ſenſu nō ignotum urbi Romanæ, ex antiquitate relictū, ipſa etiā obſeruatione ueteri per ma-
nus tradita ac retenta. Si procedēdum erit.) Et hoc uerbum à Gētilibus mutuati ſunt Chriſtiani. Vulcatius
Gallicanus in Auidio Caſſio, Imperatorio, inquit, nomine quū proceſſiſſet. Hieronymus ad Lætam, Nuſquam*
C *abſq; te procedat in publicum. Ad Furiam, Quis procedet ad publicum? Ad Gaudētium. Nec liberius procedat
ad publicum, nec ſemper eccleſiarum quærat celebritatem. Ad Euſtochium, Martyres tibi quærātur in cubicu-
lo tuo, nunquā cauſa deerit procedendi, ſi ſemper quādo neceſſe eſt, proceſſura ſis. Porrò proceſſionum cere-
monias antiquas eſſe uel ex hoc loco colligere potes, certè nō contemnendas ſi cum attentione animi & puri-
tate precum peragantur. Viſitandorū fratrum.) Hoc eſt Chriſtianorū. Vicatim circuire.) Sic in Apo-
logetico dixit, Vicatim epulari. Solēnibus Paſchæ.) Sic dicit Solennibus Paſchæ, ut infra, Omnibus Solen-
nibus regum. Et in Apologetico, Solennia Cæſarum. Abnoctantem.) Antiquum eſt abnoctandi uerbū quod
etiā in lege XII. tabularum reperiatur, Quæ trinoctio abnoctaſſet. Quis ad cōuiuium Dominicū illud, quod
infamant, ſine ſua ſuſpitione dimittet?) Nam Gētiles mentiebantur Chriſtianos iugulati infantis ſanguine
panem quē Euchariſtiam uocarent ſatiare, & ſic ueſci. Deinde extinctis candelis per canes, cum matribus &*
D *ſororibus promiſcuam exercere libidinem. Eas tenebras caninas in Apologetico uocat. Refert autem id quod
dixi, ibidem his uerbis. Dicimur, inquit, ſceleratiſſimi de ſacramento infanticidij, & pabulo inde, & poſt con-
uiuium inceſto, quod euerſores luminum canes, lenones ſcilicet, tenebrarum & libidinum impiarum inuere-
cundiam procurent. Ad oſculanda uincula martyris.) Martyr de eo qui nondum martyrium fecit ut Cy-
prianus loquitur, ſed deſtinatus eſt ad ſupplicium, & illud æquo animo expectat. De cibo, de poculo inua-
dere, deſiderare.) Sic uidentur primi illi Chriſtiani communicaſſe, & cōmunicationem exercuiſſe. Huc perti-
net quod paulo poſt ſequitur, De cuius manu deſiderabit? de cuius poculo participabit? Horreum, poma
præcluſa ſunt.) Ex Gorzienſi collatione ſcripſimus, proma. Intelligit autem cellas promas ſiue promptuaria
in quibus eſculenta reponuntur, & unde quum opus eſt per promum condum depromuntur. In de reſur. Car-
nis apud Eſaiam cap. xxvi. legit Populus meus introite in cellas promas, pro quo nos in ueteri Bibliorum uer-*
E *ſione habemus, Vade populus meus intra in cubicula tua. Eumq; locum exponens, Sepulchra, inquit, erunt cel-
læ promæ. Et addit, Cur cellarū promarum potius uocabulo uſus eſt, & nō alicuius loci receptorij, niſi quia in
cellis promis caro ſolita & uſui repoſita ſeruatur depromēda illinc ſuo tempore? Hæc illic. Vides igitur quid
hic intelligat per proma. Quod ſub cōſcientia iuſtorum ſumus.) In priori æditione ſcripſimus iſtorum. Nec* 4
*adhuc diſplicet. Nam ſequitur, Sine alterius conſcientia. Aut in conſcientia mariti ſi ſit ut patiens.) Arbi-
tror Tertullianum ſcripſiſſe, Aut in cōſcientia mariti ſi ſit patiens, aut in cōflictatione tui, dum uitatur impa-
tiens. Quum lectulum tuum, quum corpuſculum tuum ſignas.) In de Corona militis, Ad omnē progreſſum,
inquit, atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad ueſtitum & calceatum, ad lauacra, ad menſas, ad cu-
bilia, ad ſedilia, quacunque nos conuerſatio exercet, frontem crucis ſignaculo terimus, Hæc illic. Ergo quod
loco citato dixit cubilia, lectulum hic uocat. Non ſciet maritus quid ſecreto ante omnem cibum guſtes?) In*
F *de Corona militis, Euchariſtiæ ſacramentum, inquit, & in tempore uictus, & omnibus mandatum à domino,
etiā antelucanis cœtibus nec de aliorum manu quàm Præſidentium ſumimus. Hactenus eius loci uerba retuli-
mus. Hic itaq; eſt, ante omnē cibum, quod illic, in tēpore uictus. Quod pleriq;.) Scripſimus, pleræq;. Nam
de fœminis loquitur. Moratur dei ancilla cum Laribus alienis. Lares dij domeſtici ſunt, ut eſt in Apologe-
tico. Omnibus ſolennibus regum.) Intelligit Solennia Cæſarum. Ita regum nomen etiā Cæſaribus accōmo-
dat Hieronymus. De ianua laureata & lucernata.) Hinc illud in Apologetico. Die læto non laureis po-
ſtes obumbramus, nec lucernis diem infringimus. Ibidem de hoſtibus Cæſarum, Quàm recentiſſimis & ra-
moſiſſimis laureis poſtes præſtruebant? quàm elatiſſimis & clariſſimis lucernis ueſtibula enubilabant? Di-
ſcumbit cum marito in ſodalitiis.) Collegia gentilium innuit. Eadem menſa ſodales utuntur, unde & Græcis
συσσίτια dictæ ſodalitates. Cato apud Ciceronem in De ſenectute Sodalitates autem, inquit, me Quæſtore
conſtitutæ ſunt ſacris Idæis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum ſodalibus. Porrò Licinia lex olim*

aduerſum ſodalitia lata eſt ad uitandam popularium ſuffragiorum corruptelã. Sæpe in opinionis.) Scribo, G
in popinis. Ad cognoſcet!) Hoc uerbo etiam in ſuperioribus libris uſus eſt. Audiat ſane, audiat aliquid
dei cœna.) Ironia eſt. De taberna.) Hoc eſt de popina. De gehenna.) Hoc eſt de rebus gehenna di-
gnis. Q.D. Quid indecentius excogitari poteſt, quàm ut cœna Chriſtiani hominis, tam impia & flagitioſa ui-
deat & audiat. Vbi diuina benedictio!) Intelligit de Pſalmis & Hymnis. Nam infra, Non muta, inquit,
benedictio. Sonãt inter duos Pſalmi & Hymni. Ad terrẽdæ ſalutis à malo immiſſa.) Et hic ſciat lector au
ſum me ſcribere, Abterrẽdæ ſaluti. Nam abterrẽdi uerbo Tertullianus uti uidetur pro abſterrere. Qui ma-
trimonio gentilis fidẽ adepti moratur.) Inuitus muto ſcripturã exemplarium præſertim quũ conſentiunt. Et
tamen in hoc ambitu ſæpius relecto coactus ſum aliquot uerba aliter ſcribere, nempe pro qui, quæ in, tum pro
adepti, adepta. Nam de muliere quæ gẽtili marito cõiuncta ſit, loquitur. Itẽ paulopoſt, Nam & ad aliquã quæ H
uirtutẽ, mouente Gorzienſi collatione pronomen quæ ſuſtulimus. Vidit expedimẽta.) Mallem legere, Vi-
dit experimenta. Scit meliorẽ factũ.) Nos ſcripſimus factam. Nam loquitur de uxore fidẽ adepta. Sequitur
enĩ ſic & ipſe cãdidatus eſt timoris. Hoc eſt paulatim imbibit & appetere diſcit timorẽ domini, qui initiũ eſt
ſapientiæ, iuxta Pſalmographum. Eſt autẽ elegantiſſimè dictũ, Candidatus timoris, trãslatione ſumpta ab am-
bientibus olim Romæ magiſtratũ indutis cãdida ueſte. In quos dei gratia cõſuetudinem fecit.) Atque hæc
eſt cauſa cur Apoſtolus nolit deſeri maritum gẽtilem. Ex cohabitatiõe enim & ipſe paulatim fiet Chriſtianus.

Hoc ſigni erit ut ſolis.) Hoc eſt, Hæ re peculiariter ſunt inſignes & notabiles. Agit autem de procis ma
tronarũ Chriſtianarũ quos ipſe Petitores uocat. Vt exerta eminẽt.) Nos exterminent. Exterminare pro-
priè eſt extra terminos & fines territorij ſiue poſſeſſionis aliquẽ eiicere & propellere. Sic in de uelãdis uirgi-
nibus dixit mulierẽ ream eſſe angelorũ exterminatorum, eiectos illos ſentiens de ſedibus cœleſtibus ob amorẽ I
& libidinẽ mulierum. Hierony. ad Euſtochium, Exploſis igitur & exterminatis his quæ nolunt eſſe uirgines
ſed uideri. Vbi exterminatis plus eſt q̃ exploſis. Exterminare eſt quod Germani ſua lingua uocãt uerbannen,
id eſt extra bannũ eiicere, quã uocem Anſegiſus abbas Francicarũ legum interpres quas de Germanico ſermo-
ne in Latinum uertit, Forbãnire reddidit. Vnde Forobanniti in legibus Langobardorũ & Alemannorum &
reliquarũ gentium nõis Germanici. Tum ſenſus erit, ut exterminent, hoc eſt ut de poſſeſſione fidei Chriſtianæ
5 deiiciant. Decurri.) Verbũ Tertulliani. Deſpectatores diuinarũ ſententiarum.) Hoc eſt contẽptores.
Sic enim uſurpat Deſpectare, ut paulopoſt, Omnium hominũ exiſtimatione deſpectãdum. Nónne inſuper cẽ-
ſuerunt ſeruituti uind.) De hac re uariæ leges Imperatorũ extant. Scilicet negabunt.) Scilicet ironiam
habet ut ſupra. In lautioribus.) Ditiores & delicatiores matronas uiduas intelligit. Cõmatrona nomi-
ne inflata. Ex Gorzienſi collatiõe ſcripſimus, & matrona nomine inflata. Hoc eſt ob nobilitatẽ familiæ tumẽs. K

Donum exhibẽdæ ſellæ.) Nos ſcripſimus, bonũ id eſt idoneum ad exhibendã ſellam in qua uel à baiulis ge-
ſtetur, uel iumẽtis ducẽtibus uehatur. Vlpianus de legatis tertio, Lecticarij qui ſolũ matrẽ familias portabãt
cõtinentur legato rerum uxoris cauſa paratarũ: item iumẽta, uel lectica, uel ſella, uel burdones. Et mula-
bus.) Repete, bonũ id eſt aptum & ſufficientẽ exhibendis mulabus. Vtebãtur autem ad uehicula mulabus pri
6 ſci. Seneca epiſtola. lxxxvij. Vehiculum in quo poſitus ſum ruſticũ eſt. mulæ ſe uiuere ambulando teſtãtur. Ea-
dem epiſtola paulopoſt de ſumptuoſo homine loquens, Quid, inquit, ad rem pertinẽt mulæ ſaginatæ, unius om-
nes coloris! quid iſta uehicula cælata! Lampridius in Cõmodo Antonino, Dedit & uehicula cum mulabus, &
mulionibus & iuncturis argẽteis, ut ita à conuiuio redirent. Et cinerariis.) Acron Grãmaticus exponens
illud Horatianũ primo Sermonũ ſatyra ſecunda, Multæ tibi tum officient res, Cuſtodes, lectica, ciniflones, pa-
raſitæ, Ciniflones, inquit, & Cinerarij eadẽ ſignificatione apud ueteres habebãtur, ab officio calamiſtrorum, L
id eſt uerum in cinere calefaciendorũ, quibus matronæ capillos criſpabãt. Cuius rei & Virgilius meminit di-
cens, Vibratos calido ferro. Dicti autem Ciniflones, ab eo quod in cinerem flant ad ferrũ calefaciendum, quos
Cinerarios appellant. Hæc ille. Cæterum quia hic additur peregrinæ proceritatis, intelligo quos ſupra dixit
baiulos Germanos. Eorum enim gẽtile fuit capillum in cirros torquere. An ideo ſit inueſtis dotalibus.) Cõ-
iicio legendum, inueſtis dotalibus pro carente & nuda dotalibus nec eiſdem, ut ita dicã, ueſtita. Tranſlatione
ſumpta ab impubere qui propriè inueſtis dicitur. Vnde ſufficiã ad e.f.) Loquitur de matrimonio quod coit
inter uirũ Chriſtianum & mulierẽ Chriſtianam. Idq́; laudibus uehit. Cõfirmat oblatio.) Ergo ad ſacrum,
quod hic Oblationis nomine intelligit, ſpõſus & ſponſa cõueniebãt, & ſacerdos eos piis precibus domino cõ-
mendat corã tota eccleſia. Pater rato habet.) Is qui omniũ pater eſt deus omnipotens. Sic autẽ etiam alibi
loquitur, rato habere. Nam nec in terris filij ſine conſenſu patrum ritè & iure nubent.) Hæc uerba aureis M
literis ſcribi deberent. Vtinam Theologi & Iurecõſulti de hac re Pontificem Romanũ, Cæſarem, ac reliquos
Reges & principes admoneant, ut concorditer & ritè & ordine huic malo obuiam eatur ſeducendi teneras
& ſimplices puellas inconſultis imò inuitis parentibus. Raptus uirginum in legibus ſeuerè eſt prohibitus, &
iſtas inſidias clandeſtinarum nuptiarum ferre cogimur! Simul uolutantur.) Hoc pœnitentiam reſpicit.
Alterutro ducẽtes.) Hoc eſt alter alterum. Cottidiana diligentia ſine impedimẽto.) Intelligit de cotti-
diana diligentia precandi, & ſimilium exercitiorum quæ Chriſtianos homines decent. Sub benignitate.)
Quum uidelicet indulgenter loquens, Mulier, inquit, defuncto uiro libera eſt, cui uult nubat, tantum in do-
mino. Ab exemplis quorundam.) Malim quarundam, nam de matronis Chriſtianis quæ uiduæ ſint aut fue-
rint, hoc libro potiſſimum agit.

A Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI LIBER SE- cundus ad vxorem.

PRoxime tibi dilectiſſima in domino conſerua, quid fœminæ ſanctæ, ma-
trimonio quacunque ſorte adempto, ſectandum ſit, vt potui, proſecutus I
ſum. Nunc ad ſecunda conſilia conuertamur, reſpectu humanæ infirmi- *Secunda conſilia*
B tatis, quarundam exemplis admonentibus, quæ diuortio, vel mariti ex-
ceſſu, oblata continentiæ occaſione, non modo abiecerunt opportunita-
tem tanti boni, ſed ne in nubendo quidem rurſum diſciplinæ meminiſſe
voluerunt, vt in domino potiſſimum nuberent. Itaque mihi confuſus eſt *Nubere in domino*
animus, ne qui te nuper ad Vniuiratus & viduitatis perſeuerantiam hortatus ſum, nunc mē-
tione nuptiarum, procliuum tibi labēdi ab altioribus faciam. Quod ſi integrè ſapis, certe ſcis
id ſeruandum tibi eſſe, quod ſit vtilius. Quod vero difficile eſt, & non ſine neceſſitatibus &
hoc maximum propoſitum vitæ ſupremi præſidij, nec mihi de iſto quoque referendi ad te
cauſæ fuiſſent, niſi grauiorem meam ſollicitudinem comprehendiſſem. Nam quanto gran-
C dis eſt continentia carnis, quæ viduitatem miniſtrat, tanto ſi non ſuſtineatur, ignoſcibilis vi-
deri poteſt. difficilium enim facilis eſt venia. Quanto autem nubere in domino perpetrabile *Difficiliū facilis venia*
eſt, vti noſtræ poteſtatis, tanto culpabilius eſt non obſeruare quod poſſis. Eo accedit, quod A-
poſtolus de viduis quidem & nuptis, vt ita permaneant ſuadet, cum dicit: Cupio autem om-
nes meo exemplo perſeuerare. De nubendo vero in domino, cum dicit, Tantum in domino, *Tantum in domino*
iam nō ſuadet, ſed exertè iubet. Igitur in iſta maximè ſpecie niſi hoc ſequimur, periclitamur:
Quia ſuaſum impune quid negligas, quàm iuſſum. quod illud de conſilio veniat, & voluntati
proponatur: hoc autem de poteſtate deſcendat, & neceſſitate obligetur: illic libertas, hic con-
tumacia delinquere videatur. Igitur cum quædam iſtis diebus nuptias ſuas de eccleſia tolle- *Nuptias de eccleſia tollere*
D ret, id eſt, gentili coniungeretur: idq; ab aliis retro factum recordarer, miratus aut ipſarum pe
tulantiam, aut conſiliariorum præuaricationem, quod nulla ſcriptura eius facti licentiam
proferrent, Nunquid, inquam, de illo capitulo ſibi blandiuntur, primæ ad Corinthios, vbi
ſcriptum eſt: Si quis frater infidelem habet vxorem, & illa matrimonio conſentit, ne dimit-
tat eam. Similiter mulier fidelis, infideli nupta, ſi conſentaneum maritum experitur, ne dimi-
ſerit eum. Sanctificatur enim infidelis vir à fideli vxore, & infidelis vxor à fideli marito: cæte-
rum immundi eſſent filij veſtri. Hanc monitionem fors fidelibus iniunctis ſimpliciter intel-
ligendum putent, etiam infidelibus nubere licere, qui ita interpretantur. Abſit vt ſciens ſe cir-
cumſcribat. Cæterum manifeſtum eſt ſcripturam iſtam eos fideles deſignare, qui in matri-
E monio gentili inuenti à dei gratia fuerunt, ſecundum verba ipſa: Si quis, inquit, fidelis vxorē
habet infidelem: non dicit vxorem ducit infidelem: oſtendit iam in matrimonio agētem mu
lieris infidelis, mox gratia dei conuerſum perſeuerare cum vxore debere: ſcilicet propterea ne 2
qui fidem conſecutus, putaret ſibi deuertendum eſſe ab aliena iam & extranea quodam modo
fœmina. Adeo & rationem ſubiicit, in pace nos vocari à domino, & poſſe infidelem à fideli
per vſum matrimonij lucrifieri. Ipſa etiam clauſula hoc ita intelligendum eſſe confirmat, vt
quiſque, ait, vocatur à domino, ita perſeueret: vocantur autem gentiles, opinor, non fideles.
Quod ſi de fideli ante matrimonium pronunciaſſet abſolute, permiſerat ſanctis vulgo nube-
re. Si verè permiſerat, nunquam tam diuerſam atque contrariam permiſſui ſuo pronuncia-
F tionem ſubdidiſſet, dicens: Mulier defuncto viro libera eſt, cui vult nubat, tantum in domi-
no. Hic certe nihil retractādum eſt: nam de eo quod tractari potuiſſet, Apoſtolus cecinit: ne,
quod ait, cui velit nubat, male vteremur, adiecit, tantum in domino, id eſt, in nomine domi-
ni, quod eſt indubitate Chriſtiano. Ille igitur Apoſtolus ſanctus, qui viduas innuptas integri-
tati perſeuerare mauult, qui nos ad exemplum ſui hortatur, nullam aliam formam repetun-
darum nuptiarum niſi in domino præſcribit, huic ſoli conditioni continentiæ detrimenta
concedit: Tantum, inquit, in domino. Adiecit pondus legi ſuæ, Tantum. Quo ſono & modo *Tantum in domino*
enunciaueris dictum iſtud, oneroſum eſt, & iubet & ſuadet, & præcipit & hortatur, & rogat
& comminatur: detractata & exerta ſententia eſt, & ipſa ſui breuitate fœcunda. Sic ſolet. Di-
uina, vxor, ſtatim obſerues. Quis enim alius poſſit pericula multa, & vulnera fidei in huiuſ-
modi nu-

modi nuptiis quas prohibet Apoſtolus prouidiſſe? & primo quidem carnis ſanctæ in carne G
gentili inquinamentum præcauiſſe?Hoc loco dicet aliquis, quid ergo refert inter eum qui in
matrimonio gentilis à domino allegitur,& olim,id eſt,ante nuptias fidelem, vt non proin-
de carni ſuæ caueant?alter arceatur à nuptiis infidelis,alter in his perſeuerare videatur: cur ſi
à gentili inquinamur,non & ille diſiungitur,quemadmodum iſte non obligatur? Reſponde-
bo ſi ſpiritus dederit,ante omnia allegans dominum magis ratum habere matrimonium nõ
contrahi,quàm omnino diſiungi:denique diuortium prohibet, niſi ſtupri cauſa, continentiã
vero commendat.Habet igitur ille perſeuerandi neceſſitatem, hic porro etiam non nubendi
poteſtatem. Tum ſi ſecundum ſcripturam qui in matrimonio gentilis à fide deprehendun-
tur,ac propterea non inquinantur,cum ipſis alij quoque ſanctificantur:ſine dubio iſti,qui an- H
te nuptias ſanctificati ſunt, ſi extraneæ carni commiſceantur, ſanctificare eam non ſint de-
prehenſi.dei autem gratia illud ſanctificat,quod inuenit.Ita quod ſanctificari nõ potuit, im-
mundum eſt:quod immundum eſt,cum ſancto non habet partem, niſi vt de ſuo inquinet &
occidat.Hæc cum ita ſint,fideles gentilium matrimonia ſubeuntes, ſtupri reos eſſe cõſtat, &
3 arcendos ab omni communicatione fraternitatis,ex literis Apoſtoli dicentis, cum eiuſmodi
nec cibum ſumendum. At nunquid tabulas nuptiales de illo apud tribunal domini profere-
Tabulæ nuptiales mus? Et matrimonium rite contractum allegabimus quod vetuit ipſe? Non adulterium eſt
quod prohibetur? non ſtuprum eſt extranei hominis admiſſio? Minus templum dei violat?
minus membra Chriſti cum membris adulteræ commiſcet?Quod ſciam, non ſumus noſtri, I
ſed precio empti.& quali precio?ſanguine dei. Lædentes igitur carnem iſtam, eum lædimus.
De proximo quid ſibi voluit ille qui dixit,delictum quidẽ eſſe extraneo nubere, ſed minimũ,
cum aliâs depoſita carnis iniuria ad dominum pertinentis, omne delictum voluntarium in
domino grande ſit.Quanto enim poteſtas vitandi fuit,tanto contumaciæ crimen oneratur.
Recenſeamus nunc cætera pericula & vulnera,vt dixi,fidei ab Apoſtolo prouiſa, non carnis
tantum,verum etiam ipſius ſpiritus,moleſtiſſima. Quis enim dubitet obliterari cottidie fidẽ
commercio infideli?Bonos corrumpunt mores, confabulationes malæ, quanto magis con-
uictus,& indiuiduus vſus?Quæuis mulier fidelis dominum obſeruet neceſſe eſt. Et quomodo
poteſt duobus dominis deſeruire,domino,& marito,adde gentili? Gentilem enim obſeruan- K
do gentilia exhibebit,formam,extructionem,munditias ſeculares, blanditias turpiores, ipſa
etiam matrimonij ſecreta maculoſa: non vt penes ſanctos officia ſexus, cum honore ipſius
neceſſitatis,tanquam ſub oculis dei modeſtè & moderatè tranſiguntur. Sed viderit qualiter
viro officia pendat.Domino certè non poteſt pro diſciplina ſatisfacere,habens in latere dia-
Statio. boli ſeruum,procuratorem domini ſui ad impedienda fidelium ſtudia & officia: Vt ſi ſtatio
Ieiunia. facienda eſt,maritus de die condicat ad balneas: ſi ieiunia obſeruanda ſunt, maritus eadem
Proceſſio. die conuiuium exerceat: ſi procedendum erit, nunquam magis familiæ occupatio adueniat.
Viſitatio fratrum. Quis enim ſinat coniugem ſuam viſitandorum fratrum gratia, vicatim aliena & quidẽ pau-
Cõuocationes periora quæque tuguria circuire?Quis nocturnis conuocationibus, ſi ita oportuerit, à latere L
Solennia Paſchæ. ſuo eximi libenter feret? Quis denique Solennibus Paſchæ abnoctantem ſecurus ſuſtinebit?
Dominicũ conuiuium. Quis ad conuiuium Dominicum illud,quod infamant,ſine ſua ſuſpitione dimittet? Quis in
carcerem ad oſculanda vincula martyris reptare patietur? iam vero alicui fratrum ad oſcu-
Viſitatio captiuorum. lum conuenire?aquam ſanctorum pedibus offerre?de cibo,de poculo inuadere, deſiderare,in
Exoſculatio fratrum. mente habere?Si & peregrè frater adueniat, quod in aliena domo hoſpitium? Si cui largien-
dum erit,horreum,proma,præcluſa ſunt.Sed aliqui ſuſtinent noſtra,nec obſtrepunt.Hoc eſt
Ablutio pedum igitur delictum,quod gentiles noſtra nouerunt, quod ſub conſcientia iſtorum ſumus: quod
Cõmunicatio. beneficium eorum eſt,ſi quid operamur,Non poteſt ſe dicere neſcire,qui ſuſtinet:aut ſi cæla-
tur quia non ſuſtinet,timetur.Cum autem ſcriptura vtrunque mandet, & ſine alterius con- M
Hoſpitium ſcientia,& ſine noſtra preſſura operari domino: nihil intereſt in qua parte delinquas, aut in
4 conſcientia mariti ſi ſit vt patiens:aut in conflictatione tui, dum vitatur impatiens. Nolite,
Inſignia cõuerſationis inquit,margarita veſtra porcis iactare, ne conculcent ea, & conuerſi vos quoque euertant.
Chriſtianæ. Margarita veſtra, ſunt cottidiana conuerſationis inſignia. Quanto curaueris ea occultare,
Signatio crucis. tanto ſuſpectiora feceris,& magis cauenda gentili curioſitati.Latebis ne tu cum lectulum,cũ
corpuſculum tuum,ſignas,cum aliquid immũdum flatu expuis,cum etiam per noctem exur-
Exſufflatio. gis oratum,& non Magiæ aliquid videberis operari? Non ſciet maritus quid ſecreto ante o-
Precatio nocturna mnem cibum guſtes?Et ſi ſciuerit,panem, non illum credit eſſe qui dicitur. Et hæc ignorans
Euchariſtia quiſque,rationẽ ſimpliciter ſuſtinebit,ſine gemitu,ſine ſuſpitione panis an veneni? Suſtinent
quidem,

A quidem,ſed vt inculcent,vt inludāt huiuſmodi fœminis: quarum arcana in periculum quod credunt ſeruent,ſi forte lædantur ipſi,Suſtinent quarum dotes,obiectione nominis, mercedē ſilentij faciant,ſcilicet apud arbitrum ſpiculatorem litigaturi. Quod pleræque non prouidētes,aut re excruciata,aut fide perdita recenſuerunt. Moratur dei ancilla cum Laribus alienis, & inter illos omnibus honoribus dæmonum , omnibus ſolennibus regum incipiente anno, incipiente menſe,nidore thuris agitabitur . Et procedit de ianua laureata & lucernata , vt de nouo conſiſtorio libidinum publicarum . Diſcumbit cum marito in ſodalitiis , ſæpe in popinis.Et miniſtrabit nonnunquam iniquis,ſolita quondam ſanctis miniſtrare. Et nō hinc præiudicium damnationis ſuæ adcognoſcet?Eos obſeruabit quos erat iudicatura.De cuius manu B deſiderabit?de cuius poculo participabit? Quid maritus ſuus illi , vel marito quid illa cantabit?Audiat ſane,audiat aliquid dei cœna,de taberna,de gehenna.Quæ dei mentio? quæ Chriſti inuocatio?vbi fomenta fidei de ſcripturarum interlectione?vbi ſpiritus refrigerium?vbi diuina benedictio?Omnia extranea,omnia inimica,omnia damnata,abterrendæ ſaluti, à Malo immiſſa . Hæc ſi ei quoque euenire poſſint quæ in matrimonio gentilis fidem adepta moratur,tamen excuſantur,vt in ipſis deprehenſæ à deo,& iubentur perſeuerare,& ſanctificantur, & ſpem lucrationis accipiunt.Si ergo ratum eſt apud deum matrimonium huiuſmodi , cur non proſpere cedat,vt & à preſſuris,& anguſtiis, & impedimentis , & inquinamentis non ita laceſſatur,iam habens ex parte diuinæ gratiæ patrocinium?Nam & ad aliquam virtutem cœ-
C leſtem documentis dignationis alicuius vocata, terrori eſt gentili quo minus ſibi obſtrepat, minus ſciat,minus ſpeculetur.Senſit magnalia,vidit experimenta. Scit meliorem factam . ſic & ipſe candidatus eſt timoris.Ita facilius huiuſmodi lucrifiunt, in quos dei gratia conſuetudinem fecit.Cæterum aliud eſt,vltro & ſponte in prohibita deſcendere.Quę domino nō placent,vtique dominum offendunt,vtique Malo ſe inferunt. Hoc ſigni erit vt ſolis , quod ſolis Petitoribus placet nomen Chriſtianum. ideo inueniuntur qui tales non exhorreant vt exterminent,vt arripiant,vt à fide excludant.Habes cauſam, qua non dubites , nullum huiuſmodi matrimonium proſpere decurri.à Malo conciliatur,à Domino vero damnatur.Ad hoc quęramus an iure,quaſi reuera deſpectatores diuinarum ſententiarum.Nónne quique domini & diſciplinæ tenaciſſimi ſeruis ſuis foras nubere interdicunt? ſcilicet ne in laſciuiam excedant,
D officia deſerant,dominica extraneis promant . Nónne inſuper cenſuerunt ſeruituti vindicādos,qui cum alieno ſeruo poſt dominorum denunciationem in conſuetudine perſeuerauerunt?Seueriores habebuntur terrenæ diſciplinæ cœleſtibus præſcriptis? vt gētiles quidem extraneis iuncti,libertatem ſuam amittant:noſtræ vero diaboli ſeruos ſibi coniungant & in ſtatu ſuo perſeuerent . Scilicet negabunt ſibi à domino per Apoſtolum eiuſdem denunciatum. Quam huius amentiæ cauſam detineam , niſi fidei imbecillitatem pronam ſemper in concupiſcentiam ſecularium gaudiorum? Quod quidem plurimum in lautioribus deprehēſum eſt. Nam quanto diues aliqua eſt, & matrona nomine inflata , tanto capacem domum oneribus
E ſuis requirit, campum in quo ambitio decurrat . Sordent talibus Eccleſiæ . Difficilè in domo dei diues,ac ſi quis eſt,difficilè cœlebs.Quid ergo faciant?Vnde niſi à diabolo maritum petāt bonum exhibendæ ſellæ,& mulabus,& cinerariis peregrinæ proceritatis?Chriſtianus iſta etiam diues fortaſſe non præſtet.Quæſo te, gentilium exempla proponas tibi . Pleræque & genere nobiles,& re beatæ,peſſimis de ignobilibus & mediocribus ſimul,coniunguntur , aut ad luxuriam inuentis,aut ad licentiam expetitis. Nonnullæ ſe libertis & ſeruis ſuis conferunt,omnium hominum exiſtimatione deſpectandum,modo habeant à quibus nullum impedimētum libertatis ſuæ timeant.Chriſtianam fidelem fideli re minori nubere piget,locupletiorem futuram in viro paupere?Nam ſi pauperum ſunt regna cœlorum,quia diuitum non ſunt, plus
F diues in paupere inueniet maiore dote.Sit illa ex æquo in terris , quæ in cœlis forſitan nō erit. Dubitandum,& inquirendum, & identidem deliberandum eſt , an ideo ſit inueſtis dotalibus cui deus cenſum ſuum credidit.Vnde ſufficiam ad enarrandam felicitatem eius matrimonij quod eccleſia conciliat,& confirmat oblatio,& obſignatum angeli renunciant, pater rato habet? Nam nec in terris filij ſine conſenſu patrum ritè & iure nubent . Quale iugum Fidelium duorum vnius ſpei,vnius voti,vnius diſciplinæ,eiuſdem ſeruitutis?Ambo fratres , ambo cōſerui,nulla ſpiritus carnis ve diſcretio.Atquin verè duo in carne vna . Vbi caro vna , vnus & ſpiritus.Simul orant,ſimul volutantur,& ſimul ieiunia tranſigunt,alterutro ducentes,alterutro hortantes.In eccleſia dei pariter,in connubio dei pariter. In anguſtiis,in refrigeriis,neuter alterum cælat,neuter alterum vitat,neuter alteri grauis eſt.Libere æger viſitatur, indigēs ſuſtenta-

Lares
Nouum cōſiſtorium libidinum publicarum.
Sodalitia.
Adcognoſcere.
Mentio dei.
Innocatio Chriſti.
Fidei paſtus ex ſcripturis.
Gaudium ſpirituale.
Benedictio
Cādidatus timoris.
Cœleſtia præſcripta
Sella
Mulæ
Cinerarij
Matrimonium inter Chriſtianos
Oratio
Volutatio
Ieiunium
Mutua doctrina
Viſitatio ægrotantis.

Suſtentatio indigentis. Eleemoſyna. Sacrificia. Cottidiana diligentia. Signatio. Gratulatio. Benedictio

ſuſtentatur. Eleemoſynæ ſine tormento, Sacrificia ſine ſcrupulo, Cottidiana diligentia ſine G
impedimento. Non furtiua ſignatio, non trepida gratulatio, non muta benedictio: ſonant inter duos Pſalmi & Hymni, & mutuo prouocãt quis melius deo ſuo canet. Talia Chriſtus videns & audiens gaudet. His pacem ſuam mittit. Vbi duo ibi & ipſe, vbi & ipſe, ibi & Malus nõ eſt. Hæc ſunt quæ Apoſtoli vox illa ſub benignitate intelligenda nobis reliquit. Hæc tibi ſuggere, ſi opus fuerit. His, te ab exemplis quarundam reflecte. Non licet aliter fidelibus nubere: & ſi liceret, non expediret.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM. H

FAbius presbyter cum perſecutio quædam immineret Chriſtianis, quæſiuit ex Tertulliano, num fugere liceret, & uitam precio redimere. uam uerebatur ne plebeculam ſuam conuocare non poſſet præſertim in Dominicis ſolennibus. Et iam quædam eccleſiæ Chriſtianiſimum redimẽdo tributum numerarãt Beneficiario Cæſaris, iu rationarium, quã ipſe matricem appellat, inter nectigales relatæ. Matrix *Ei quæſtioni reſpondit obiter primum uerbis breuibus. Deinde de eadem re librum hunc paulo copioſius conſcripſit. Aſſerit autem non fugiendum eſſe, ſed fortiter pro Chriſto moriendum, quando etiam tentationes & perſecutiones à deo nobis immittantur. Et uult præceptum illud Chriſti, Cum autem perſequentur uos in ciuitate iſta, fugite iu aliam, omnino temporale fuiſſe. Concluditq; bis uerbis. Si interdiu colligere non potes, inquit, babes noctem luce Chriſti luminoſam. Non potes diſcurrere per ſingulos? ſit tibi & in tribus eccleſia.* I *Melius eſt turbas tuas aliquando non uideas, quàm addicas, hoc eſt, uendas. Meminit hic nimium magnificè Paracleti Montaniei. Proinde diuus Hieronymus in catalogo ſcriptorum eccleſiaſticorum Tertulliani uolumina cenſens, librum de perſecutione nominatim aduerſus eccleſiam ſcriptum teſtatur. Nam conſtat Chriſtianos in perſecutionibus paßim fugiſſe.*

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 *OBlocutus.)* Hoc eſt iu contrariam partem locutus, aduerſus fugam uidelicet. *Paracletum nõ re-*
cipiendo.) Paracletum Montani commentitium. *Etiam aliis quæſtionibus obnixi eſtis.)* Hoc eſt K
etiam per alias quæſtiones obuitimini nobis & repugnatis. *Quo facilius de obitu eius conſtare*
2 *poßit.)* Hoc eſt de officio perſecutionis. *Si qui.)* Pro Si quis. *Approbationem ſcilicet ſeruorum eius.)*
Nos, ad probationem. Ex collatione Gorzienſi. *Hæc pala illa.)* Pala ruſticum eſt inſtrumentum uulgo no-
tum. *Frumentum maturum.)* Mendum eſt ut ut conſentiant exemplaria. Nos ſuppoſuimus Martyrum. Cõ-
parantur enim Martyres frumento, Paleis Negatores qui Martyribus opponuntur. *Sic & Agonem intel-*
ligi capit perſecutionem.) Et hic eſt capit pro eo quod Græcis eſt [illegible]. Hoc eſt Perſecutio poteſt intelli-
gi quod ſit agon. Siue probabile eſt eſſe agonem. Sic pauloante in De habitu muliebri, Sed hæc non capit æſti-
mare. Et multis aliis in locis quum præcedentibus tum ſequentibus. *Ad eundem Agonothetã.)* Ita in Mar-
tyribus Bonum, inquit, agonem ſubituræ eſtis, in quo Agonothetes deus uiuus eſt. *In expeditione.)* Apte
utitur hoc uocabulo, nam expeditio militarem apparatum ſignificat. *Et Stationibus.)* Sic libro proximè L
præcedente, Vt ſi Statio facienda eſt. Item in De Corona militis. Porrò, ſtatio die dominico fiebat, quo nefas
erat precantem geniculari. *In alterutra diligentia.)* Hoc eſt mutua diligentia mariti in uxorem, & ui-
ciſsim uxoris in maritum, aut alioqui proximi in proximum per officia charitatis. *Scire debemus quatenus*
nec perſ.) Hanc periodum ſic reſtituimus ex collatione Gorzienſi, Scire debemus quatenus nec perſecutio eſt
ſine iniquitate diaboli, nec probatio fidei ſiue perſecutione, propter probationem fidei neceſſariam iniquitatẽ
3 non patrocinium præſtare perſecutioni, ſed miniſterium. *In tentationem uictricem.)* Nos, in tentatione ui-
ctricem. Ex Gorzienſi. *Dominus & cæteris dixiſſet. Trado.)* Ex eadem collatione depranatum locum re-
ſtituimus & ſcripſimus, Ecce, dixiſſet, trado tibi illum. Vt mox præceßit. *Vt cerneret uos.)* Nos, ut di-
ſcerneret uos, eiuſdem fidem ſecuti. Sic ſupra. Et diſcernens frumentum Martyrum. *Velut frumentum, ne*
deficeret.) Hæc uerba ſunt omiſſa, Verum ego rogaui pro te. *Poſſum dicere.)* Sic libro ad uxorem primo, M
Poſſum dicere quod permittitur, non eſt bonum. *Vt in ſuperioribus.)* Hoc eſt, in Iob & apoſtolis. *Aut*
4 *ex cauſa probationis ex.)* Nos reprobationis ex Gorzienſi. Et mox pro cohabitationis, cohibitionis. *Nec*
hanc ſpeciem permitti diabolo.) Subaudi, exempla in ſcripturis ſignata demonſtraut, quæ uerba præceſſerũt.
In ſanctos humiliandos.) In præpoſitionem uertimus in Ni. *Phygelum.)* In Gorzienſi codice legitur,
Philetum. Nec hic tãtum. De quo quis mirari queat. *Catholicè.)* Græcè dixit pro, in uniuerſum ſiue, Vni-
uerſaliter. Siquidem Catholice & Ex parte, opponuntur inter ſe. *Simul cõuenimus.)* Repete coniunctio-
nem, quoniam: quoniam ſimul conuenimus, & quoniam complures conuenimus. *Antiſtamus.)* Sic exprimit
illud quod apud Matthæum uulgo legimus Nonne nos magis pluris eſtis illis? Quod Græcè eſt, οὐχ ὑμεῖς μᾶλ-
λον διαφέρετε αὐτῶν. *Poſſumus iam conſultationem tuam inducere.)* Inducitur propriè quod deletur. Hic
conſultationem inducere eſt tollere dubium conſultationis. Expouit autem ſeipſum, quum addit, Et determi-
nare. *Quia nec debeat euadi.)* Repoſuimus hanc ſententiam & mutilam ſuppleuimus ex Gorzienſi, hoc
modo,

A *modo, Sicut duplex ratio dependit, quia neque debeat deuitari, neque poßit euadi quod à deo euenit. Non de-*
bet deuitari, quia bonum. Vbi ſubauditur, Quod à deo euenit. Quid enim diuinum nō rationale? *Diuina o-*
mnia rationalia eſſe multis locis inculcat, Vt aduerſus Marcionem, & in alijs item libris. Sic in de pœnitētia,
Quippe, inquit, res dei ratio. Quia deus omnium conditor, nihil non ratione prouidit, diſpoſuit, ordinauit, ni-
hil non ratione tractari intelligiq; uoluit. Porrò Diuina, ratione non carent, hoc eſt quod ipſe uocat Ratio-
nale. Certum quid eſt, ſed dat ſenſ. leg.) *Legendum, certum quid eſt, & Dat ſenſ. leg. Mox ſcripſimus, Ni-*
hil enim à deo. Ex collatione Gorzienſi. Nunquid ideo ſtatus ſenſus ſui addicitur.) *Nos, pro ſenſus ſui, ſen*
ſui ſcripſimus. Item, poſt quorum malo uenit, adiecimus uerbum diſplicet. Ex eadē collatione. Eo adigitur.) 5
Nos, euadi. Igitur. etiam in æditione proxima. Sed quod meum eſt, inquit, fugio.) *Obiectio fugæ cauſam*
reddentis. Si cum negaturum te præſumis.) *Nos, ſicut negaturum te præſ. Ex Gorzienſi.* Niſi ſi nis cō-
B *fiteri, patiaris.*) *Pro patiaris lege pati non uis.* Aut conſtandum.) *Caſtigauimus, Ad conteſtandum. Ex*
collatione. Et mox, miſericordiæ pro miſericordia. Ex eadem. Sic enim uoluit quidam fiet ipſe fugitius.) 6
Maluimus ſcribere, ſed & ipſe fugitiuus. Quo per totum orbem præd.) *Quo, hoc eſt, qua de cauſa.* Eos
paſſuros prædicabat.) *Prædicare pro prædicere. Vt & in ſuperioribus libris.* Ne ſtatu oppreßis.) *Statu*
hoc eſt ob ſtatum. Hoc eſt, ſi perſtitiſſent nec fugiſſent. Statum enim opponit fugæ. Sic infra, Sine cauſa ſtaturos
ad tutelam gregis. Donec replerent doctrina ſua.) *Ablatiuos in accuſatiuos mutauimus iuxta Gorzienſem*
collationem. Sic infra, Donec ſcilicet doctrinam ſuam impleret. Qui ſe per murum conceſſerat expediri de 7
perſecutione.) *Hoc eſt paſſus fuerat ſibi cōſuli, extricariq; ſe de perſecutione, per murum.* Solicitudini eo-
rum non ſubſcripſit.) *Metaphora, hoc eſt non conſenſit.* Conceſſauit.) *Hoc uerbo etiam in præcedentibus*
uſus eſt. Qui mei confuſus fuerit.) *Hoc eſt de me, id eſt erubeſcet me, Pudefiet de me. Græcè ὃς ἂν ἐπαισχυν-*
C *θῇ με.* Angelorum exercituum.) *Hoc eſt auxilium exercituum qui ex angelis conſtarent.* Intelligas in- 8
tereſſe etiam fortit.) *Pro intereſſe ſcripſimus, in te eſſe fortit. exigente hoc ſenſu.* Omnia Euangelij reuol-
uerunt.) *Ex Gorzienſi reſtituimus locum corruptum, Vt nunc legamus, Omnia Euangelizare uoluerunt.*
Hoc eſt, Apoſtoli noluerunt omnia Euangelium ſapere, ſiue referre Euangelium, & Euangelio reſpondere.
Cum maxime.) *Hoc aduerbio frequenter utitur.* An patientia dicti ſuſt. ſi cum per infirm.) *lego, An*
patientia dicit ſuſtinendos ſicubi per infirmitatem ſ. ſ. offend. Lucrari nos uult commeatum.) *Commeatum*
dare, Feſtus inquit, tempus eſt dare quo iri rediriq; poßit. Dabatur militibus ab Imperatore commeatus, hoc
eſt, diſcedendi facultas & intra præſcriptum tempus redeundi. Hinc Tertullianus ſæpe commeatū accipit pro
tempore quo in hoc mundo degimus. Vt hic Et in libro quem ſcripſit aduerſus Praxean, Si uoluerit, inquit, do-
D *minus in iſto commeatu: ſi quo minus, die ſuo colligentur omnes adulteræ fruges. Item pro quolibet tempore,*
Vt in De pœnitentia, Certi enim, inquit, indubitatæ ueniæ delictorum, medium tempus interim furantur, &
commeatum ſibi faciunt delinquendi, quàm eruditionem non delinquendi. De quo ſæpe dictum. Cæterum qui
lugere nos iubet.) *Germana lectio fulgere habet. Ex Gorz. Item, In qua timidorum exitum audierat. Ex ea-*
dem. Quia timor ſupplicamentum habet.) *Accipit ſupplicamentum pro ſupplicio ſine cruciatu, Quod Græ-* 9
cè eſt, ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. Vt & illius commemoremur.) *Commemorari deponentaliter & actiue, hoc*
eſt, ut & illius mentionem faciamus. Hoc uerbum etiam alibi uſurpat. Publicaris.) *Verba ſunt Prophetiæ*
Paracleti Montanici quam eccleſia Romana merito damnauit. Quod autem in hac eſt publicari, apud Tertul-
lianum ante & poſt eſt traduci. Qui enim nō publicatur in hominibus, ſcilicet propter modeſtiam Chriſtianā.
Quum conſpiceris ab hominibus, hoc eſt traduci Tertulliano. Qui fugiebat, rurſus præliabitur.) *Demoſt-*
E *henes olim fugiens ex prælio illo Chæronenſi in quo ſuccubuerant Athenienſes aduerſus Philippum Macedo-*
num regem pugnantes, fœdam eam fugam ob abiectum clypeum exprobrantibus ſolitus eſt hoc uerſiculo re-
ſpondere, Ἀνὴρ ὁ φεύγων, καὶ πάλιν μαχήσεται. Bonum militem Chr. imp. ſ. præſtat.) *Ironia eſt. Mox dele-*
uimus particulam, ut. Sed potius contemnit.) *Hoc eſt parui facit iram eius, & pœnam meritam contemnit.*
Non deterretur, inquam, quo minus maneat. Nec enim tanti facit illam, ut uelit fugere. Nam iuxta ſententiam
poetæ ethnici. Leuiter, ex merito quicquid patiare, ferendum eſt. Quæ uenit indignè pœna, dolenda uenit.
Inuidiam ei facere.) *Hoc eſt deum in inuidiam adducere.* Quàm uelim.) *Scribendum, quàm bilem ſub-*
audi facere ei, hoc eſt, iram dei prouocare. Secum ipſi actor, id eſt.) *Gorzienſis collatio docet legendum,*
Sed quum ipſi autores, id eſt ipſi Diaconi, & Presb. Ad gradum in acie fugiendum ſuadere.) *Pro fugien-* 10
dum ſubſtituimus figendum. Senſus eſt, quis ſuſtinebit hortari ad gradum figendum in acie. Porro ſæpe uelut
F *prouerbialiter utitur hoc ſermone, Gradum figere. Vt aduerſus Praxean, Hic mecum, inquit, gradum fige. Et*
infra, Hic ergo iam gradum uolunt figere ſtulti, imo cæci. Rurſum in de uelandis uirginibus. Vbi enim gradū
fiximus de apoſtoli abſoluta diffinitione. Nondum domino adhuc Chriſto.) *Appoſitiuè Domino Chriſto.*
Detinebuntur illi mißionis ſuæ mercedes ſuæ in compenſatione.) *Alludit hic ad mißionem illam Euange-*
lici patrisfamilias de qua legimus Matth. uigeſimo capite Conuentione autem facta cum operariis ex dena-
rio diurno, miſit eos in uineam ſuam. Mißionem igitur accipit pro opera nauata. Perorant.) *Hoc uerbo*
libenter utitur. Ex licentia fugæ.) *Hoc eſt, ex permiſſu fugæ.* Non eſt redimenda.) *Hanc ſententiam*
ſic aſcripſimus ex Gorzienſi collatione, An ſi fugienda non eſt, redimenda certè ſit. Vltro igitur.) *Q. D.*
quum hoc tu non quæſieris, ſponte mea & de hoc tibi ſuggeram. Pretium intereſt.) *Q. D. Pretium facit di*
ſcrimen. Gratuita.) *Hoc eſt pretio carens. Sic in De habitu muliebri, Et per gratuitum uſum contumelio-*
ſi amatores uiderentur. Certe & huius.) *Subaudi redemptionis conſiliū, timiditatis conſilium eſt, hoc eſt,*
pertinet ad

pertinet ad timiditatem. Hominem tuum nummis ex ſanguine ſ. red. Quam indignum.) *Reſtituimus depra-* G
uatam lectionem ex Gorzienſibus annotatiunculis, Vt autem redimas hominem tu nummis quem ſanguine ſuo
redemit Chriſtus, quàm indignum deo & diſpoſitionis eius. Quæ poſtrema uerba Græcam conſtructionem re-
11 *ferunt, apud Græcos enim Dignus genitiuum requirit.* Sub tunica & ſinu, quod aiunt.) *Prouerbium de his*
dici ſolitum quæ fiunt non palàm ſed occulte. In ſinum conferre dixit Lampridius in Commodo Antonino pro
ad ſe rapere, & priuatis commodis applicare, Prædam omnem, inquit, in ſinum contulit. Item in ſinum uerte-
re. In eodem, Agebanturq; omnia per alios, qui etiam condemnationes in ſinum uertiſſe dicuntur. Quis ta-
men abnegatorem ſperuat.) *Ironia eſt.* Quid enim dicit ille Cõcuſſor.) *Apud Lucam capite tertio ad mi-*
lites dicit Ioannes Baptiſta, μηδένα διασείσητε, id eſt, neminem concutiatis. Hinc Cõcuſſor dictus & Cõcuſſio.
In Apologetico, Tot hoſtes eius quot extranei: & quidẽ proprij ex æmulatione Iudæi: ex concuſſione milites,
ex natura. Quum das, utique ne tradaris uoluiſti. Voluiſti dare ne tradaris. Non traditus autem tra- H
duci habebas?) *Non pro Nónne, quæſitiuè. Traduci id eſt exponi omnium hominum oculis id quod Prophe-*
tia Montani uocat publicari, ceu diximus antè. Redimens, non oſtendi?) *Obiectio eſt numerantis Concuſ-*
ſori pecuniam. Redimens ſ. me, non pro nõne oſtendi ſ. me eſſe Chriſtianum. nam alioqui me non redemiſſem.
Perſecutiones prædicatas.) *Hoc eſt prædictas. Quod ante dixit, Paſſurus illic quæ Agabus prophetaue-*
12 *rat.* Nihil intereſt, ſi quem Chriſtianum redimere non debeas alium mente.) *Duo poſtrema uocabula pror*
ſus ſunt deprauata. Nos ex Gorzienſi collatione ſubſtituimus, aut emere. Aſpice regnorum & imperiorum
utique à deo diſpoſitum ſtatum.) *Et hanc ſententiam caſtigauimus ex eadem, Et adeo uoluntas dei ſic eſt. ab*
apice regnorum & imperiorum utique à deo diſpoſito ſtatu, in cuius manu cor regis. Sub aliquam redem-
ptionem capitis.) *Hoc eſt ut pro ſingulis capitibus ſiue hominibus aliquid numeretur. Vnde mox. Nullum nũ-* I
mum pro capite debemus. Et ſectæ.) *Non ſonat in malam partem apud uetuſtiſsimos. Ita in De pallio, At*
ego iam illi etiam diuinæ ſectæ ad diſciplinæ commercium confero. In Apologetico, Hunc edidimus & ſectæ
& nominis cenſum cum ſuo autore. Vt de compluribus aliis locis taceam. Cyprianus martyr, libri quarti epi-
ſtola quinta, In eiuſmodi, inquit, confeſſoribus gloriatur, quorum ſecta & conuerſatio ſic proficit ad præconiũ
gloriæ, ut magiſterium cæteris præbeat diſciplinæ. Idem in præfatione ad Quirinum, Ad religioſam, inquit,
ſectæ noſtræ diſciplinam pertinentia. Licentiam ſectæ.) *Licentia in bonam partem, hoc eſt permiſſum re-*
ligionis Chriſtianæ. In hunc mundum.) *Nos, in hunc modum etiam in æditione proxima. Et ſic habet Gor-*
zienſis codex. Imo contra faciem faciens.) *Sic eſt in exemplaribus manu deſcriptis. Ego tamen arbitror*
accuſatiuum faciem ſuperuacaneum eſſe, Non in concuſſuræ.) *Concuſſura pro concuſsione. Hic ſubauditur*
13 *ablatiuus cauſa.* Dabo igitur miſericordiam.) *Nos, miſericordiæ. Ex Gorzienſi.* Omnium iam nunc Do-
minicarum.) *Subaudi ſententiarum Paulopoſt, ſcripſimus, Deberet de Mammonæ hominibus. Et reliqua.* K
Si unus aut alius ita eruitur.) *Videlicet numerando pecuniam pro redemptione.* Maſſaliter totæ eccle-
ſiæ tributum ſibi irrogauerunt.) *Maſſaliter hoc eſt ſimul & pro omnibus non ſigillatim pro hoc aut illo. Sic*
libro quarto in Marcionem, Redactam ſcilicet, inquit, in dominum, ut in maſſalem ſuam ſummam. Item in Va-
lentinianis, Atque ita maſſaliter ſolidata. Quum in matricibus Beneficiariorum.) *Matrices appellat li-*
bellos in quibus Cæſareo Fiſco penſitantes deſcripti continebantur. Habebant & nomina militum inſcripta
Matrices ſiue Matriculæ per diminutionem. Caſsiodorus Variarum libro undecimo. Et ideo Catellum, inquit,
quem Matriculæ ſeries fecit accedere, noſtra autoritas quoque Actorum Scrinij curã præcepit obtinere. Vnde
Matriculati & Immatriculati dicti qui inſcripti ſunt. Et erant Beneficiarij, Imperiales miniſtri. Liber, cui ti-
tulus Notitia Orientis & Occidentis, indicat Primiſcrinium beneficiorum fuiſſe ſub Comite rerum priuatarũ.
A quibus beneficiis ſiue muneribus qualia ſunt quæ uulgo feuda uocant, quibus honeſtabantur per liberalitatẽ L
Cæſarum, dicti beneficiarij. Vt intelligas inter eos titulos beneficiorum, tributi unum fuiſſe à Chriſtianis exi-
gendi. Et curioſiorum.) *Scripſi Curioſorum. Erant autem Curioſi, qui in comitatu Præſulum admiſſa per*
prouincias renunciabant. Magiſter Officiorum habebat ſub ſe Curioſum curſus publici præſentalis unum, &
Curioſos per omnes prouincias, quemadmodum docet Notitia Orientis & Occidentis quam modo citauimus.
Extat titulus de Curioſis & Stationariis libro duodecimo Codicis. Inter Tabernarios.) *Tabernarij ſunt*
Popiniones, & caupones, hoc eſt qui dapes, & uina, aut qui alias etiam res in tabernis uenditant. De Capi-
tulariis Horreariorum & Tabernariorum mentionem facit Caſsiodorus Variarum libro decimo. Et ia-
nios.) *Sic habet exemplar Hirſaugienſe. Quæ res me mouit ut ſupponerem Lanios. At in Gorzienſi ianeos le-*
gitur, quaſi uoluerit Ianeos appellatos fortaſsis à Iano illo fori Romani, hoc eſt, circumforaneos. Venditato- M
res uidelicet & propolas. Et fures Balnearum.) *His grauiorem pœnam infligendam autores ſunt Iurecõ-*
ſulti. Et eius rei cauſam affert Ariſtoteles in problematis. Hanc epiſcopatui formam.) *Ironia eſt.* Scili-
cet enim.) *Scilicet ironiam habet cum amaritudine coniunctam.* Per Saturnalitia redimendam.) *Saturna-*
litiorum nomine munera intelligit, qualia in Saturnalibus ultro citroq; ſolebant à Romanis miſsitari. Sed
quomodo colligemus, inquis.) *Colligere uocabant congregare populum in aliqua baſilica. Vnde collecta pro*
precatione qua populus cũ ſacerdote orabat nũc pro hac re nũc pro alia. Quidã etiã Collectã facere dicũt ſic
congregare plebẽ. Officia militaria.) *Officiales & miniſtros publicos intelligit.* Habes noctẽ luce Chri-
ſti luminoſi aduerſus eam.) *Senſus eſt, Habes noctem in luce Chriſti, qui luminoſus & illuſtris eſt aduerſus eam*
noctẽ. Quàm addicas.) *Quod eſt uendentis. Rem uenalẽ addicit licitatori uenditor quũ ei illã adiudicat.*
Et ideo Paracletus neceſſarius.) *Paracletũ illũ Montani fictitiũ nimis magnifice prædicat. Nec hic tantum.*

Q. Septimij

A Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE FVGA in perſecutione liber.

QVæſiſti proximè, Fabi frater, fugiendũ nec ne ſit in perſecutione, quod
neſcio quid annunciaretur. Ibidem ego oblocutus aliquid pro loco ac 1
tempore & quarũdam perſonarum importunitate, ſemitractatam ma-
B teriam abſtuli mecum, plenius eam de ſtilo nunc renunciaturus, vtpo-
te quam ei tua conſultatio commendarat, & conditio temporum ſuo
iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores imminent perſe-
cutiones, tanto examinatio procuranda eſt, quomodo eas excipere fi-
des debeat. Procuranda autem examinatio penes vos: ſi forte paracle-
tum non recipiendo deductorem omnis veritatis, merito adhuc etiam aliis queſtionibus ob-
nixi eſtis. Igitur conſultationi tuæ ordinem quoque induimus, animaduertẽtes ante determi-
nari oportere de ſtatu ipſius perſecutionis, vtrum à deo obueniat an à diabolo, quo facilius
de obitu eius conſtare poſſit. Omnis enim rei inſpectio, autore cognito planior. Satis eſt qui-
C dem perſcribere, Nihil fieri ſine dei voluntate. Sed non ſtatim hac ſententia ceteris retracta-
uerimus. Locum dabimus, ne à præſenti articulo auocemur. Si qui reſponderit, ergo & malũ
à deo, & delictum à deo: nihil iam in diabolo, nihil etiam in nobis ipſis: De perſecutione nunc
quæritur. Circa hanc interim dixerim, Nihil fieri, ſine dei voluntate, reſpiciens eam in primis
dignam deo eſſe, & (vt ita dixerim) neceſſariam ad probationem ſcilicet ſeruorum eius, ſiue 2
reprobationem. Quis eſt enim exitus perſecutionis, quis effectus alius, niſi probatio & repro-
batio fidei, qua ſuos vtique dominus examinauit? Hoc nomen iudicium eſt perſecutio, per
quam quis aut probatus aut reprobatus iudicatur. Porrò iudicium ſoli deo competit. Hæc pa
la illa, quæ & nunc dominicam aream purgat, eccleſiam ſcilicet, confuſum aceruum fidelium
D euentilans, & diſcernens frumentum martyrum, & paleas negatorum. Hæ etiam ſcalæ quas
ſomniat Iacob, aliis aſcenſum in ſuperiora, aliis deſcenſum ad inferiora demonſtrantes. Sic
& agonem intelligi capit perſecutionem. A quo certamen edicitur, niſi à quo corona & præ-
mia proponuntur? Legis edictum agonis iſtius in Apocalypſi, quibus præmiis ad victoriã in-
uitet, vel maximè illos, qui propriè vicerint in perſecutione, vincendo luctati, reuera non ad-
uerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus ſpiritalia nequitiæ. Ita agnoſces ad eundem Ago-
nothetam pertinere certaminis arbitrium, qui inuitat ad præmium. Totum quod agitur in
perſecutione, gloria dei eſt probantis & roprobantis, imponentis & deponẽtis. Quod autem
ad gloriam dei pertinet, vtique ex voluntate illius eueniet. Sed quando deus magis creditur,
E niſi cum magis timetur? niſi in tempore perſecutionis? Eccleſia in attonito eſt. Tunc & fides
in expeditione ſollicitior, & diſciplinatior in Ieiuniis, & Stationibus, & Orationibus, & Hu-
militate, in alterutra Diligentia, & Dilectione, in Sanctitate, & Sobrietate. Nõ enim vacatur
niſi Timori & Spei. Adeo & ex hoc ipſo oſtenditur nobis, non poſſe diabolo deputari eã, quæ
meliores efficit dei ſeruos. Si, quod iniquitas à deo non eſt, ſed à diabolo, perſecutio autem ex
iniquitate cõſiſtit (quid enim iniquius, quàm veri dei antiſtites omnes ſectatores veritatis, no-
centiſſimorum more tractari?) Ideo videtur perſecutio à diabolo euenire, à quo iniquitas agi-
tur, ex qua cõſtat perſecutio: ſcire debemus quatenus nec perſecutio poteſt ſine iniquitate dia
boli, nec probatio fidei ſine perſecutione, propter probationem fidei neceſſariam iniquitatẽ,
F non patrocinium præſtare perſecutioni, ſed miniſterium: præcedere enim dei voluntatẽ cir-
ca fidei probationem, quæ eſt ratio perſecutionis: ſequi autem diaboli iniquitatem ad inſtru-
mentum perſecutionis, quæ ratio eſt probationis. Nam & aliâs inquantum iuſtitiæ iniquitas
æmula eſt, intantum materia eſt ad teſtimonia eius, cuius eſt æmula: vt ſic iuſtitia iniquitate
perficiatur, quomodo virtus in infirmitate perficitur. Nam infirma mundi electa ſunt à deo,
vt confundantur fortia: & ſtulta eius vt confundatur ſapientia. Ita & iniquitas adhibetur,
vt iuſtitia probetur confundens iniquitatem. Igitur quòd miniſterium non eſt arbitrij, ſed ſer
uitij: (arbitrium enim domini) Perſecutio, propter fidei probationem: miniſterium autem ini
quitas diaboli, propter perſecutionis inſtructionem: ita eam per diabolum ſi forte, non à dia-
bolo euenire credimus. Nihil Satanæ in ſeruos dei viui licebit, niſi permiſerit dominus, vt aut 3
ipſum

Paracletus Montani

Perſecutio. Iudicium. Pala areæ dominicæ purgatrix. Martyres. Negatores. Scalę Iacob Perſecutio, agon quidã

Eccleſia in attonito eſt. Ieiunia. Stationes. Orationes. Humilitas. Diligentia mutui obſequij. Dilectio. Sanctitas. Sobrietas

Iniquitas, iuſtitiæ eſt materia ad teſtimonia ei⁹

ipſum deſtruat per fidem electorum in tẽtatione victricem:aut homines eius fuiſſe traducat, G
 qui defecerint ad illum.Habes exemplum Iob,cui diabolus nullam potuit incutere tentatio-
nem,niſi à deo accepiſſet poteſtatem,nec in ſubſtantiam quidem eius,niſi dominus, Ecce,di-
xiſſet,omnia quæ ſunt ei,in manu tua do,in ipſum autem ne extenderis manum. Deniq; nec
extendit,niſi poſtea quàm & hoc poſtulanti,Dominus,Ecce,dixiſſet,trado tibi illum,tantum
animam eius cuſtodi.Sic & in Apoſtolos facultatem tentationis poſtulauit, non habens eam
niſi ex permiſſu.Siquidem dominus in Euangelio ad Petrum:Ecce,inquit, poſtulauit Satanas
vt diſcerneret vos velut frumentum:verum ego rogaui pro te,ne deficeret fides tua:id eſt,ne
tantum diabolo permitteretur,vt fides periclitaretur. Quo oſtenditur, vtrunque apud deum H
eſſe,& concuſſionem fidei,& protectionem,cum vtrunque ab eo petitur, concuſſio à Diabo-
lo,protectio à Filio.Et vtique cum Filius dei protectionem fidei habet in ſua poteſtate, quam
à patre poſtulat,à quo omnem accipit poteſtatem in cœlis & in terris , quale eſt vt cõcuſſio-
nem Fidei diabolus in manu ſua habeat? Sed in legitima Oratione cum dicimus ad patrem:
Legitima oratio, oratio dominica. πειρασμῶ — Ne nos inducas in tentationem (quæ autem maior tentatio quàm perſecutio?) ab eo illã pro
fitemur accidere,à quo veniam eius deprecamur.Hoc eſt enim quod ſequitur:Sed erue nos à
maligno,id eſt,ne nos induxeris in tẽtationem,permittendo nos maligno . Tunc enim erui-
mur diaboli manibus,cum illi non tradimur in tentationem. Nec in porcorum gregem dia-
boli legio habuit poteſtatem,niſi eam de deo impetraſſet, tantum abeſt vt in oues dei habeat. I
Oues dei, Chriſtiani — Poſſum dicere porcorum quoque ſetas tunc numeratas apud deum fuiſſe , nedũ capillos ſan-
ctorum.Habere videtur diabolus propriam poteſtatem,ſi forte,in eos qui ad deum non per-
Gentiles — tinent,ſemel in ſtillam ſitulæ,& in puluerem areæ, & in ſaliuam Nationibus deputatis à deo,
Domeſtici dei Chriſtiani. — ac per hoc diabolo expoſitis in vacuam quodammodo poſſeſſionem:Cæterum in domeſticos
dei nihil illi licet ex propria poteſtate:quia quando liceat , id eſt ex quibus cauſis , exempla in
Cauſæ diabolicæ exagitationis. — ſcripturis ſignata demonſtrant. Aut enim ex cauſa probationis conceditur ei ius tentationis
prouocato vel prouocanti,vt in ſuperioribus.Aut ex cauſa reprobationis traditur ei peccator
Probatio. — quaſi carnifici in pœnam,vt Saul,Et abſceſſit, inquit, ſpiritus domini à Saule , & concutiebat
Reprobatio Humiliatio — eum ſpiritus nequam à domino,& ſuffocabat eum.Aut ex cauſa cohibitionis,vt Apoſtolus re K
fert datum ſibi ſudem angelum Satanæ vt colaphizetur : Nec hanc ſpeciem permitti diabolo
4 ni ſanctos humiliandos per carnis vexationem,ſimul vt & virtus tolerantiæ ſcilicet in infir-
mitate perfici poſſit . Nam & ipſe Apoſtolus Phygelum & Hermogenem tradidit Satanæ vti
emendentur,ne blaſphemẽt. Vides iam & à ſeruis dei facilius diabolum accipere poteſtatem,
tãto abeſt vt eam ex proprietate poſſideat. Cum ergo & hęc exempla magis in perſecutioni-
bus eueniant,ſiquidem magis tunc probamur vel reprobamur , & magis tũc humiliamur vel
emendamur,ab eo permittatur vel imperetur neceſſe eſt,catholicè fieri hæc , à quo & ex par-
te,ſcilicet ab illo qui dicit,Ego ſum qui facio pacem,& condo mala,id eſt,bellum.Hoc eſt e-
nim contrarium paci.Noſtræ autem paci quod eſt bellum,quàm perſecutio? Si perſecutionis L
vel maxime exitus,aut vitam auferunt,aut mortem,aut plagam,aut ſanationem:habes auto-
rem eiuſdem,Ego percutiam & ſanabo,ego viuificabo & mortificabo. Vram, inquit, illos ſi-
cut vritur aurum:& probabo,inquit,illos ſicut probatur argẽtum. Cum enim exurimur per-
Ignea iacula Diaboli — ſecutionis ardore,tunc probamur de fidei tenore.Hæc erunt ignea iacula Diaboli,per quę fi-
dei vſtio & conflatio adminiſtratur ex dei tamẽ voluntate.De iſto quis dubitare poſſit igno-
ro,niſi planè friuola & frigida fides , deprehendens eos qui timidè conueniunt in eccleſiam.
Dicitis enim,quoniam inconditè conuenimus,ſimul conuenimus, & complures concurrim⁹
in Eccleſiam,quærimur à Nationibus:& timemus ne turbentur Nationes . An nõ ſcitis quod
deus omnium ſit dominus?Et ſi velit deus,tunc perſecutionem patieris.Si vero noluerit, ſile- M
bunt Nationes. Credas vtique : ſi tamen in eum deum credis , ſine cuius voluntate nec paſſer
Antiſtare — vnius aſſis cadit in terram. Nos autem puto multis paſſeribus antiſtamus . Igitur ſi conſtet à
quo perſecutio eueniat,poſſumus iam conſultationem tuam inducere,& determinare ex hoc
ipſo prætractatu,Fugiendum in perſecutione non eſſe. Si enim perſecutio à deo euenit , nullo
modo fugiendum erit,quod à deo euenit.Sicut duplex ratio dependit , quia neque debeat de-
uitari,neque poſſit euadi quod à deo euenit.Non debet deuitari,quia bonum.Neceſſe eſt enim
bonum eſſe omne quod deo viſum eſt.Et nũquid ideo in Geneſi ſic poſitum eſt,& vidit deus
quia bonum eſt,non quod ignoraret bonum eſſe niſi vidiſſet,ſed vt hoc ſono portenderet bo
num eſſe quod deo viſum eſt? Multa quidem ſunt quæ à deo eueniant & alicuius malo eue-
niant.Imo bonum eſt ideo,quia à deo euenit,vt diuinum rationale.Quid enim diuinum non
rationale,

A rationale,non bonum?Quid bonum,nõ diuinum? Si autem ſenſui cuiuſque videtur, nõ ſen-
ſus hominis præiudicat ſtatui rerum,ſed ſtatus ſenſui. Status enim vnuſquiſque certum quid
eſt,& dat ſenſui legem , ita ſentienti ſtatum ſi eſt. Si autem ſtatu quidem bonum quod à deo
venit (nihil enim à deo non bonum, quia diuinum, quia rationale) ſenſui vero malum vide-
tur:erit ſtatus in tuto,ſenſus in vitio.Statu optima res Pudicitia, & Veritas, & Iuſtitia, quæ à
multorum ſenſu diſplicent.Nunquid ideo ſtatus ſenſui addicitur ? Ita & perſecutio ſtatu bo- 5
na eſt , quia diuina & rationalis diſpoſitio : ſenſui eorum vero quorum malo venit diſplicet.
Vides etiam illud malum ratione͂ apud deum habere , cum quis in Perſecutione euertitur de
B ſalute, ſicut & bonum illud ratione contingere , cum quis ex Perſecutione proficit in ſalute?
niſi ſi irrationaliter quis aut perit apud dominum,aut ſaluus eſt:is non poterit Perſecutionem
malum dicere, quæ etiam in malis par bonum eſt, dum ratione adminiſtratur . Ita ſi bonum
Perſecutio quoquo modo,quia de ſtatu conſtat,merito definimus quod bonum eſt vitari nõ
oportere:quia delictum ſit quod bonum eſt recuſare,eo amplius quod deo viſum eſt:iam ve-
ro nec poſſe vitari,quia à deo euenit, cuius voluntas non poterit euadi . Igitur qui putant fu-
giendum,aut malum exprobrant deo,ſi perſecutionem vti malum fugiunt,bonum enim ne-
mo deuitat:Aut fortiores ſe deo exiſtimant , qui putant ſe euadere poſſe , ſi deus tale aliquid
voluerit euenire.Sed quod meum eſt,inquit,fugio,ne peream ſi negauero. Illius eſt , ſi volue- »
C rit etiam fugientem me reducere in medium.Hoc mihi prius reſponde,certus es negaturum »
ſi non fugeris,an incertus?Si enim certus,iam negaſti:quia pręſumendo te negaturum,id de- »
ſpopondiſti de quo præſumpſiſti,& vanè iam fugis ne neges, qui ſi negaturus es,iam negaſti:
Si vero incertus es,cur non ex æqualitate incerti metus inter vtrunque euentum,etiam con-
fiteri te poſſe præſumis,& ſaluum magis fieri quo minus fugias?ſicut negaturum te pręſumis,
vt fugias.Iam nunc aut in nobis eſt vtrunque, aut totum in deo. Si in nobis eſt confiteri aut
negare,cur non id præſumimus quod eſt melius , id eſt confeſſuros nos ? niſi ſi vis confiteri,
pati non vis.Nolle autem confiteri,negare eſt.Si vero in deo totum eſt, cur non totum relin
quimus arbitrio eius ? agnoſcentes virtutem & poteſtatem quod poſſit nos ſicut fugientes
D educere in medium,ita & non fugientes , imò & in medio populo conuerſantes obumbrare.
Quale eſt vt ad fugiendum, deo honorem reddas , qui poſſit te etiam fugientem producere
in medium:ad conteſtandum autem inhonores illum, deſperans potentiam protectionis ab
illo?Quanto magis ex hac parte conſtantiæ & fiduciæ in deum , dicis , Ego quod meum eſt
facio,non diſcedo.Deus ſi voluerit , ipſe me proteget . Hoc potius noſtrum eſt , ſtare ſub dei
arbitrio, quàm fugere ſub noſtro . Rutilius ſanctiſſimus martyr , cum totiens fugiſſet perſe- Rutilius
cutionem de loco in locum,etiam periculum(vt putabat)nummis redemiſſet, poſt totam ſe-
curitatem quam ſibi proſpexerat,ex inopinato apprehenſus & Præſidi oblatus,tormentis diſ-
ſipatus,credo pro fugæ caſtigatione,de hinc ignibus datus, paſſionem quam vitarat, miſeri-
E cordiæ dei retulit.Quid aliud voluit dominus nobis demonſtrare hoc documento quàm fu-
giendum non eſſe,quia nihil fuga proſit ſi deus nolit?Imo,inquit, quia præceptum adimple-
uit,fugiens de ciuitate in ciuitatem . Sic enim voluit quidam ſed & ipſe fugitiuus argumen- 6
tari,& qui proinde nolunt intelligere ſenſum domini illius pronunciationis,vt eam ad vela-
mentum timiditatis ſuæ vtantur,cum & perſonas ſuas habuerit & tempora & cauſas , Cum
cœperint,inquit,perſequi vos,fugite de ciuitate in ciuitatem . Hoc in perſona propriè Apo-
ſtolorum & in tempora & in cauſas eorum pertinere defendimus , ſicut ſubſequentes ſenſus
probabunt , qui non niſi in Apoſtolos competunt: In viam nationum ne ieritis, & in ciuita-
tem Samaritanorum ne introieritis,ſed ite potius ad oues perditas domus Iſraelis.Nobis au-
tem & via Nationum patet, in qua & inuenti ſumus , & vſque in finem incedimus : & nulla
F ciuitas excepta eſt,quo per totum orbem prædicamus: ſed nec cura nobis Iſraelis iniuncta eſt
extra ordinem, niſi quà & omnibus gentibus prædicare debemus . Etiam ſi apprehendamur,
non in concilia eorum perducemur , nec in ſynagogis illorum flagellabimur , ſed Romanis Romanę po-
vtiq; Poteſtatibus & tribunalibus obiiciemur.Si igitur & fugæ præceptum , Apoſtolorum cõ- teſtates &
ditio deſiderabat,quoniam primo prædicandum erat ad oues perditas domus Iſraelis: vt er- tribunalia
go perciperetur prædicatio apud quos priores eam perfici oportebat,vti pane͂ ante filij quàm
canes ſumerent , ideo illis fugere tunc ad tempus præcepit , non propter eludendum peri-
culum proprio nomine perſecutionis (atquin perſecutiones eos paſſuros prædicabat , & to-
lerandas docebat) ſed propter profectum annunciationis,ne ſtatu oppreſſis,Euangelij quo-
que diſſeminatio perimeretur. Neque enim quaſi tacitè in aliquam ciuitatem transfugiendũ

Apoſtoli propter profectũ annũciandi Euãgelij ſũt iuſſi fugere

erat,ſed quaſi vbique annunciaturis,& ex hoc vbique perſecutiones ſubituris,donec replerent G
doctrinam ſuam.Denique non conſummabitis,inquit,ciuitates Iſraelis.adeo intra terminos
Iudææ præceptum fugæ continebatur.Nobis autem nulla Iudææ præfinitio competit, prædi-
cationis,in omnem iam carnem effuſo Spiritu ſancto.Itaque Paulus & Apoſtoli ipſi,memo-
res præcepti dominici , conteſtantur illud apud Iſrael quem iam doctrina ſua impleuerant,

Acto.ca.13.

Vobis oportuit in primis ſermonem dei tradi.ſed quoniam repuliſtis eum,nec dignos vos æ-
terna vita exiſtimaſtis,ecce conuertimus nos ad Nationes . Atque exinde cõuerſi & ipſi ſicut
antecesſores inſtituerant,& in viam Nationum abierunt, & in ciuitates Samaritarum intro-
ierunt,vt in totam ſcilicet terram exiret ſonus eorum,& in terminos orbis voces eorum . Si
ergo ceſſauit exceptio viæ Nationum & in ciuitates Samaritanorum , cur non ceſſauerit & H
fugæ præceptum pariter emiſſum?denique ex quo ſaturato Iſraele Apoſtoli in Nationes trã-
ierunt , & fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerunt . quin & Paulus qui ſe per
7 murum conceſſerat expediri de perſecutione, quà ad hoc tempus erat præcepti , idem iam in
clauſula officij , & in conſummatione præcepti diſcipulis magnopere deprecantibus , ne ſe
Hieroſolyma committeret paſſurus illic quæ Agabus prophetauerat, ſollicitudini eorum nõ

Solicitudini eorũ non ſubſcripſit Acto.21.

ſubſcripſit , ſed econtrario, Quid, inquit , facitis lachrymantes & conturbantes cor meum?
Ego enim non modo vincula pati optauerim,ſed etiam mori Hieroſolymis pro nomine do-
mini mei Ieſu Chriſti. Atque ita omnes aierunt,fiat voluntas domini. Quæ erat voluntas do
mini ? vtique non fugiendi iam perſecutionem . Cæterum poterant & priorem domini vo- I
luntatem propoſuiſſe,qua fugere mãdauerat,qui illum perſecutionem vitaſſe maluerant.Igi-

Fugæ præceptum temporale

tur cum etiam ſub Apoſtolis ipſis temporale fuerit fugæ præceptũ , ſicut & reliquorum præ-
ſcriptorum , non poteſt apud nos perſeuerare quod apud doctores noſtros conceſſauit , & ſi
non propriè ad illos fuiſſet emiſſum : Aut ſi perſeuerare illud dominus voluit , deliquerunt
Apoſtoli qui non vſque in finem fugere curauerunt. Videamus nunc an & cætera domini e-
dicta congruant perpetuo fugæ præcepto : Primo quidem ſi à deo perſecutio eſt , quale eſt vt
idem fugiendam eam mandet,qui & infert?quam ſi euadi vellet , melius non immitteret, ne
voluntatem ſuam alia voluntate præuaricari videretur.Aut pati enim nos voluit perſecutio-
nem,aut fugere.Si fugere, quomodo pati?ſi pati,quomodo fugere?Iam vero quanta inæqua- K
litas ſententiarum iubentis fugere,& inuitantis ad paſſionem contrariam fugæ?Qui confeſ-
ſus fuerit me,& ego cõfitebor illum coram patre meo.Quomodo confitebitur fugiens, quo-
modo fugiet confitens?Qui mei confuſus fuerit,& ego confundar eius coram patre.Si deui-

μακάριοι

to paſſionem,confundo confeſſionem . Felices qui perſecutionem paſſi fuerint cauſa nomi-

Diuina grauitas

nis mei . Infelices ergo qui fugiendo ex præcepto non erunt paſſi . Qui ſuſtinuerit in finem,
iſte ſaluabitur.Quid ergo me iubens fugere , vis in finem ſuſtinere ? Tanta diuerſitas ſenten-
tiarum,ſi non congruit diuinæ grauitati , apparet ex his quoque præceptum fugæ ſuam tunc

Fugę portus
Fuga , turpe & indignũ & ſeruile præſidium

habuiſſe rationem quam oſtendimus.Sed infirmitatem, inquit, quorundam proſpiciens do-
minus,pro ſua humanitate nihilominus & portum fugæ demonſtrauit . Non enim idoneus L
erat etiam ſine fuga tam turpi & indigno & ſeruili præſidio ſaluos facere in perſecutione,
quos ſciret infirmos.Atqui non fouet,ſed recuſat ſemper infirmos, primum docens non fu-
giendos eſſe perſecutores , ſed potius non timendos . Nolite timere eos qui corpus occidere
poſſunt, animæ autem nihil valent facere . Sed timete eum qui & corpus & animam perdere
poteſt in gehennam . Atque exinde quæ timidis præfinit ? Qui pluris fecerit animam ſuam
quàm me,non eſt me dignus.Et qui non tollit crucem ſuam , & ſequitur me , non poteſt eſ-

Apoc.21

ſe meus diſcipulus . Poſtremo in Apocalypſi non fugam timidis offert , ſed inter cæteros re-
probos particulam in ſtagno ſulphuris & ignis , quod eſt mors ſecunda . Refugit & ipſe vim
interdum,ſed eadem ratione qua Apoſtolis fugere præceperat, donec ſcilicet doctrinam ſuã M
8 impleret,qua conſummata non dico ſtetit, ſed nec auxilium à patre angelorum exercituum

Auxiliũ angelicorum exercituum

deſiderauit,increpito etiam Petri gladio. Profeſſus quidem & ipſe eſt animam anxiam vſque
ad mortem , & carnem infirmam , vt tibi oſtenderet primo in ſe vtranque ſubſtantiam hu-
manam fuiſſe ex proprietate anxietatis animæ & imbecillitatis carnis , ne aliam , vt quidam

Marcionitæ Apellitæ

nunc induxerunt , aut carnem aut animam Chriſti interpretareris . dehinc vt demonſtratis
conditionibus earũ,ſcires illas nihil valere per ſemetipſas ſine ſpiritu.Et ideo præponit, Spi-
ritus promptus, vt vtranq; conditionẽ ſubſtantiæ vtriuſq; reſpiciens intelligas in te eſſe etiã
fortitudinẽ ſpiritus,quo modo & infirmitatẽ carnis:ac iã hinc ſcias quid vnde facias,& quid
cui ſubiicias,infirmũ ſcilicet forti:ne, vt nũc facis,de carnis quidẽ infirmitate cauſeris,de ſpiri
tus autem

A tus autem firmitate diſſimules. Poſtulauit & ipſe à patre, ſi fieri poſſet, tranſiret ab illo calix
paſſionis. Poſtula & tu, ſed ſtans vt ille, ſed poſtulans tantum, ſed ſubiungens & reliqua: Ve- Tranſlatio
rum non quod ego volo, ſed quod tu. Fugiens autem quomodo hoc poſtulabis, ipſe tibi præ- calicis.
ſtans calicis tranſlationem, nec quod pater vult, faciens, ſed quod tu? Omnia Apoſtoli ſecū- Apoſtoli
dum deum vtique docuerunt, omnia Euangelizare voluerunt. Vbi illos oſtendis præceptum
fugiendi de ciuitate in ciuitatem reſtauraſſe? quia nec potuiſſent tale quid conſtituere tam
contrarium exemplis ſuis, vt fugam mandarent, qui cum maximè de vinculis vel inſulis,
quibus ob confeſſionem non ob fugam nominis continebantur, ad Eccleſias ſcribebant. In-
B firmos ſuſtinere iubet Paulus. vtique enim non fugientes. Quomodo enim ſuſtinebantur ab-
ſentes? An patientia dicit ſuſtinendos, ſicubi per infirmitatem fidei ſuæ offenderint? Sic & pu-
ſillanimes conſolari, non tamen in fugam mitti. Sed cum admonet ne locum Malo demus,
non fugæ ſuggerit conſilium, ſed iracundiæ docet temperamentum. Et ſi redimendum tem-
pus dicit, quia dies nequam ſunt, non per fugam, per ſapientiam conuerſationis, lucrari nos
vult commeatum. Cæterum qui fulgere nos iubet velut filios lucis, non iubet fuga abſcondi Cōmeatus
vt filios tenebrarum. Stare immobiles præcipit, vtique nec fuga mobiles: & accinctos, in fu-
gam an in occurſum euangelij? arma quoque demonſtrat, quæ fugituris non eſſent neceſſa-
ria, inter quæ & clypeum, quo poſſitis tela diaboli extinguere, reſiſtentes ſine dubio & exci-
C pientes omnem vim illius. Proinde & Ioannes pro fratribus quoque animas ponendas do-
cet, nedum pro Domino. Hoc à fugientibus non poteſt adimpleri. Denique memor Apoca-
lypſis ſuæ, in qua timidorum exitum audierat, de ſuo ſenſu ~~admonet & ipſe, timorem reiiciē~~-
dum. Timor, inquit, non eſt in dilectione. Sed enim perfecta dilectio foras mittit timorem, 1. Ioan. 4.
quia timor ſupplicamentum habet, vtique ignem ſtagni. Qui autem timet, non eſt perfectus 9
in dilectione dei ſcilicet. Porrò quis fugiet perſecutionem, niſi qui timebit? Quis timebit, ni-
ſi qui non amauit? Spiritum vero ſi conſulas, quid magis ſermone illo Spiritus probat? nan-
que omnes pene ad martyrium exhortatur non ad fugam, Vt & illius commemoremur: Pu- Nouæ pro-
blicaris, inquit, bonum tibi eſt. Qui enim non publicatur in hominibus, publicatur in domi- phetiæ verba
D no. Ne confundaris, iuſtitia te producit in medium. Quid confunderis laudem ferens. Pote-
ſtas fit, cum conſpiceris ab hominibus. Sic & alibi, Nolite in lectulis, nec in aborſibus, & fe-
bribus mollibus optare exire, ſed in Martyriis, vti glorificetur qui eſt paſſus pro vobis. Sed
omiſſis quidam diuinis exhortationibus, illum magis Græcum verſiculum ſecularis ſenten-
tiæ ſibi adhibent,

Qui fugiebat, rurſus præliabitur, Ἀνὴρ ὁ φύγων καὶ πάλιν μαχήσεται

Vt & rurſus forſitan fugiat. Et quando vincet, qui cum fugerit, victus eſt? Bonum militem
Chriſto imperatori ſuo præſtat, qui tam plenè ab Apoſtolo armatus, tuba perſecutionis au-
dita, diem deſerit perſecutionis. Reſpondebo & ego de ſeculo aliquid,

Vſque adeóne mori miſerum eſt?

E Moriatur quoquo modo aut victus, aut victor. Nam & ſi negando ceciderit, cum tormentis
tamen præliatus. Malo miſerandum quàm erubeſcendum. Pulchrior eſt miles in pugna præ-
lio amiſſus, quàm in fuga ſaluus. Times hominem, Chriſtianæ, quem timeri oportet ab ange-
lis: ſiquidem angelos iudicaturus es: quem timeri oportet à dæmoniis, ſiquidem & in dæmo-
nas accepiſti poteſtatem: quem timeri oportet ab vniuerſo mundo, ſiquidem & in te mun-
dus iudicatur. Chtiſtum indutus es, ſiquidem in Chriſtum tinctus es. Qui fugis diabolum,
depreciaſti Chriſtum qui in te eſt. Fugitiuum cum diabolo te reddidiſti. Sed Dominum fu-
giens, exprobras omnibus fugitiuis ſui vanitatem conſilij. Fugerat & quidam animoſus
Prophetes dominum, traiecerat ab Ioppe Tarſum, quaſi & à deo transfretaret: ſed illum Ionas à deo
F non dico in mari & in terra, verum in vtero etiam beſtiæ inuenit, in quo nec mori per tri- transfretare
duum potuit, nec vel ſic deum euadere. Quanto melius ſeruus, qui ſiue iniquus deum timens conatus
non fugit eum, ſed potius contemnit, confidens ſcilicet de tutela domini: Siue deum refor-
midat, quanto magis ſub oculis eius aſtitit, dicens: Dominus eſt, potens eſt: omnia illius ſunt:
vbi fuero, in manu eius ſum: faciat quod vult, non diſcedo: & ſi perire me volet, ipſe me per-
dat, dum me ego ſeruo illi. Malo inuidiam ei facere per voluntatem ipſius pereundo, quàm
bilem, per meam euadendo. Hoc ſentire & facere omnem ſeruum dei oportet, etiam mino-
ris loci, vt maioris fieri poſſit, ſi quem gradum in perſecutionis tolerantia aſcenderit. Sed
quū ipſi autores, id eſt, ipſi Diaconi, & Presbyteri, & Epiſcopi fugiunt, quomodo laicus intel- Diaconi
ligere poterit, qua ratione dictū, Fugite de ciuitate in ciuitatē? Itaq; cū duces fugiunt, quis de Presbyteri Epiſcopi

10 gregario numero ſuſtinebit ad gradum in acie figendũ ſuadere? Certè quidem bonus paſtor G
animam pro pecoribus ponit: vt Moyſes non domino adhuc Chriſto reuelato, etiam in ſe fi-
gurato ait: Si perdis hunc populum, inquit, & me pariter cum eo diſperde. Cæterum Chri-
ſto confirmante figuras ſuas, malus paſtor eſt qui viſo lupo fugit, & pecora diripienda dere-
linquit: proiicietur de villa paſtor huiuſmodi: detinebuntur illi miſſionis ſuæ mercedes ſuæ in
compenſatione, imo & de priore peculio eius exigetur detrimenti dominici reſtitutio. Et-
enim qui habet, dabitur ei: ab eo autem qui non habet, etiam quod videtur habere, auferetur.
Sic Zacharias comminatur: Exurge romphæa in paſtores, & euellite oues, & ſuperducam a-
gnum meum in paſtores. In quos & Ezechiel & Hieremias iiſdem minis perorant, quod nõ
tantum de pecoribus improbè veſcantur paſcentes potius ſemetipſos, verum & diſperſum H
gregem faciant, & in prædam eſſe omnibus beſtiis agri, dum non eſt paſtor illis. Quod nun-
CLERVS
quam magis fit, quàm cum in perſecutione deſtituitur Eccleſia à Clero. Si & ſpiritum quis a-
gnouerit, audiet fugitiuos denotantem. Porro ſi eos qui gregi præſunt, fugere, cum lupi ir-
ruunt, nec decet, imo nec licet (qui enim talem Paſtorem malum pronunciauit, vtique
damnauit: omne autem quod damnatur, illicitum factum eſt ſine dubio) ideo Præpoſitos
Præpoſiti eccleſiæ
Eccleſiæ in perſecutione fugere non oportebit. Cæterum ſi grex fugere deberet, non deberet
Præpoſitus gregis ſtare, ſine cauſa ſtaturus ad tutelam gregis: quam grex non deſideraret ex
licentia fugæ ſcilicet. Quod pertineat frater ad tuum problema, habes ſententiæ noſtræ re-
ſponſionem & exhortationem. Porrò qui quærit, an perſecutio fugienda ſit, ſequentem quo- I
que iam proſpiciat neceſſe eſt: an ſi fugienda non eſt, redimenda certe ſit. Vltro igitur & de
hoc tibi ſuggeram, definiens perſecutionem quam conſtat non eſſe fugiendam, proinde nec
Fuga Redemptio
redimendam. Precium intereſt. Cæterum ſicut fuga redemptio gratuita eſt, ita redemptio
nummaria fuga eſt. Certè & huius, timiditatis conſilium eſt. Quod times, redimis, ergo fu-
gis, Pedibus ſtetiſti, curriſti nummis. Hoc ipſum quod ſtetiſti ex redemptione, fugiſti. Vt au-
tem redimas hominem tu nummis, quem ſanguine ſuo redemit Chriſtus, quàm indignum
deo & diſpoſitionis eius, qui filio ſuo non pepercit pro te, vt fieret maledictum pro nobis,
quia maledictus qui pependerit in ligno: qui tanquam ouis ad victimam ductus eſt, & tan-
quam agnus ante tondentem, ſic non aperuit os: ſed poſuit dorſum ſuum in flagella, maxil- K
las autem in palmas, & faciem non auertit à ſputaminibus, & inter iniquos deputatus eſt, &
traditus eſt in mortem, mortem autem crucis. Totum hoc, vt nos à peccatis lucraretur. Sol
ceſſit diem emptionis noſtræ. Apud inferos emancipatio noſtra eſt, & ſtipulatio noſtra in cœ-
lis: ſubleuatæ ſunt portæ ſempiternæ, vt introiret rex gloriæ, Dominus virtutum, hominem
de terris, imò ab inferis, mercatus in cœlos. Quis eſt nunc qui aduerſus illum reluctatur, imò
depreciat, & mercedem eius tam magno comparatam precioſiſſimo ſcilicet ſanguine, com-
maculat? Iam ergo melius fugere quàm fieri viliorem, ſi non tanto ſibi conſtabit homo, quã-
ti conſtitit domino. Et dominus quidem illum redemit ab angelis munditenentibus pote-
11 ſtatibus, à ſpiritalibus nequitiæ, à tenebris huius æui, à iudicio æterno, à morte perpetua. Tu L
Prouerb. Sub tunica & ſinu.
autem pro eo paciſceris cum Delatore, vel Milite, vel furunculo aliquo Præſide, ſub tunica &
ſinu (quod aiunt) vt furtiuo, quem coram toto mundo Chriſtus emit, imo & manu miſit.
Hunc ergo liberum precio æſtimabis, & precio poſſidebis, niſi eodem quanto (vt diximus)
domino conſtitit, ſanguine ſuo ſcilicet? Vt quid ergo de homine Chriſtum redimis in homi-
Simon Magus
ne in quo Chriſtus eſt? Non aliter & Simon facere tentauit, cum pecuniam Apoſtolis obtulit
pro ſpiritu Chriſti. Audiet ergo & iſte qui ſe redimens, Chriſti ſpiritum redemit: Pecunia tua
tecum ſit in interitum: quoniam gratiam dei, precio conſequendam putaſti. Quis tamen ab-
Concuſſor
negatorem ſpernat? Quid enim dicit ille Concuſſor? Da mihi pecuniam. certè ne eum tradat:
ſiquidem non aliud venditat, quàm quod præſtaturus eſt præmio tuo. Cum das, vtique ne
tradaris voluiſti. Non traditus autem, traduci habebas? ergo dum nolendo tradi nõ vis tradu- M
ci, nolendo negaſti, quod te eſſe traduci noluiſti. Imò, inquis, dũ nolo traduci quod ſum, con-
feſſus id eſſe quod nolo traduci: id eſt, Chriſtianũ. Potes itaq; te martyrem vendicare, conſtã-
ter oſtendiſſe Chriſtum. Redimens, non oſtendi? Apud vnum ſi forte confeſſus es, ergo & a-
pud plures nolendo confiteri, negaſti. Ipſa ſalus iudicabit hominẽ excidiſſe, dum euadit. Exci-
dit ergo qui maluit euaſiſſe. Negatio eſt etiam martyrij recuſatio. Chriſtianus pecunia ſaluus
Pauperes anima ſolà in confiſcato habent
eſt: & in hoc nummos habet ne patiatur, dum aduerſus deum erit diues. At enim Chriſtus ſan-
guine fuit diues pro illo. Felices itaque pauperes, quia illorum eſt, inquit, regnum cœlo-
rum, qui animam ſolam in confiſcato habent. Si non poſſumus deo ſeruire & Mammonæ,

poſſumus

A poſſumus & à deo redimi & à Mammona? Quis enim magis ſeruiet Mammonæ quàm quem
Mammonas redemit? Poſtremo quo exemplo vtêris in redemptionem traditionis? Apoſto- *Redemptio traditionis apud Delatorem*
li tractantes perſecutionibus agitati, quando ſe pecunia liberauerunt? quæ illis vtique non de-
erat ex prædiorum preciis ad pedes eorum depoſitis, certè multis locupletibus credentibus
viris ac fœminis, qui his etiam refrigeria ſubminiſtrabant. Quando Oneſiphorus, aut Aqui-
la, aut Stephanus, hoc modo eis in perſecutione ſuccurrerunt? Paulus quidem cum Felix
præſes pecunias accepturum ſe pro eo à diſcipulis ſperaſſet, de quo & ipſe in ſecreto tracta-
uit cum ipſo, neque ipſe pro ſe, neque diſcipuli pro eo numerauerunt. Illi vtique diſcipu-
B li qui flentes quod Hieroſolymam tendere perſeueraret, & perſecutiones prædicatas illic
non præcaueret, poſtremo inquiunt, Fiat voluntas dei. Quæ iſta voluntas? vtique vt pate-
retur pro nomine domini, non vt redimeretur. Oportet enim quomodo Chriſtus animam
ſuam poſuit pro nobis, ita fieri pro eo & à nobis: nec tantum pro ipſo, imò etiam pro fra-
tribus propter ipſum. Quod Ioannes docens, non & pro fratribus numerandum, ſed mo-
riendum potius pronunciauit. Nihil intereſt, ſiquem Chriſtianum redimere non debeas aut 12
emere. Et adeo voluntas dei ſic eſt, Ab apice regnorum & imperiorum, vtique àdeo diſpo-
ſito ſtatu, in cuius manu cor regis, tanta cottidie ærario augendo proſpiciuntur remedia
cenſuum, vectigalium, collationum, ſtipendiorum: nec vnquam vſque adhuc ex Chri- *Stipēdiaria non fuit Chriſtianorum ſecta.*
C ſtianis tale aliquid proſpectum eſt, ſub aliquam redemptionem capitis & ſectæ redigendis,
cum tantæ multitudinis nemini ignotæ fructus ingens meti poſſet. Sanguine empti, ſangui-
ne numerati, nullum nummum pro capite debemus: quia caput noſtrum Chriſtus eſt. Non *Redemptio capitis & ſectæ.*
decet Chriſtum pecunia conſtare. Quomodo & martyria fieri poſſent in gloriam domini, ſi
tributo licentiam ſectæ compenſaremus? Itaque qui eam præmio paciſcitur, diſpoſitioni di- *Licentia ſectæ*
uinæ aduerſatur. Cum igitur nihil nobis Cæſar indixerit in hunc modum ſtipendiariæ ſe-
ctæ, ſed nec indici vnquam tale quid poſſit, Antichriſto iam inſtante, & in ſanguinem non
in pecunias hiante Chriſtianum, quomodo mihi proponere poteſt ſcripturam eſſe, Reddite
quæ ſunt Cæſaris Cæſari? Miles me, vel Delator, vel Inimicus concutit, nihil Cæſari exigens,
D imo contra faciens cum Chriſtianum legibus humanis reum, mercede dimittit. Alius eſt de-
narius quem Cæſari debeo, qui ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius tributariis
ſcilicet, non à liberis debitus. Aut quomodo reddam quæ ſunt dei deo, vtique proinde ima-
ginem & monetam ipſius, inſcriptam nomine eius: id eſt, hominem Chriſtianum? Quid au-
tem deo debeo ſicut denarium Cæſari, niſi ſanguinem qnem pro me filius fudit ipſius? Quod
ſi deo quidem hominem & ſanguinem meum debeo, nunc vero in eo ſum tempore, vt quod
deo debeo expoſtuler, vtique fraudem deo facio, id agens ne quod debeo ſoluam. Bene obſer-
uaui præceptum, Cæſari reddens quæ ſunt Cæſaris, deo vero quæ ſunt dei abnegans, Sed & o-
mni petenti me dabo in cauſa eleemoſynæ, non in concuſſuræ. Petenti inquit. Porrò qui incu-
E tit, non petit. Qui comminatur ſi non acceperit, non poſtulat, ſed extorquet. Non eleemoſy- *Eleemoſyna*
nam expectat, qui non miſerandus, ſed timendus venit. Dabo igitur miſericordiæ non timi-
ditatis meę nomine, vbi qui accepit, deum honorat, & benedictionē mihi reddit: non vbi am-
plius ſe benefactum præſtitiſſe credit, & prædam ſuam aſpiciens dicit: De reatu. † iraſcar &
inimicum. Sed inimicitiæ & alios habent titulos. Non tamen dixit traditorem, aut perſecuto-
rem, aut concuſſorem. nam huic quanto magis carbones aceruabo ſuper caput, ſi nō me re-
demero? Proinde, inquit, Qui tibi tunicam ſuſtulerit, vel etiam pallium cōcede. Ad eum per-
tinet, qui rem, non qui fidem meam eripere quæſierit. Concedam & pallium non minanti tra
ditionem. Si minatus fuerit, etiam tunicam repoſcam. Omnium iam nūc Dominicarum ſuæ 13
ſunt & cauſæ & regulæ termini, non infinitū, nec ad omnia ſpectant. Atq; adeo omni petenti *Dominicæ ſententiæ*
F dari iubet, ipſe ſignum petentibus non dat. Alioquin ſi omnibus paſſim petentibus dandum
putas, tu mihi videris, non dico vinum febricitanti, ſed etiam venenum aut gladium mor-
tem deſideranti daturus. Facite autem vobis amicos de Mammona, quomodo intelligen- *Hunc Euāgelij locum allegabāt illi qui redemptionem, vt licitā & iuſſam defendebant*
dum ſit, parabola præmiſſa te doceat, ad populum Iudaicum dictum, qui commiſſam ſibi ra-
tionem domini cum male adminiſtraſſet, deberet de Mammonæ hominibus, quod nos e-
ramus, amicos ſibi potius proſpicere, quàm inimicos: & releuare nos à debitis peccatorum,
quibus deo detinebamur, ſi nobis id dominica ratione conferrent: vt cum cœpiſſet ab his de-
ficere gratia, ad noſtram fidem refugientes reciperentur in tabernacula æterna. Quamuis
nunc puta aliam interpretationem parabolæ & ſententiæ iſtius, dum ſcias veriſimile non
eſſe vt Concuſſores noſtri in amicitiam redacti per Mammonam, recipiant tunc nos in ta-

 bernacu-

bernacula æterna. Sed quid non timiditas perſuadebit, quaſi & fugere ſcriptum permittat, & G
redimere præcipiat? Parum denique eſt, ſi vnus aut alius ita eruitur. Maſſaliter totæ Eccleſiæ
tributum ſibi irrogauerunt. Neſcio dolendum an erubeſcendum ſit, cum in matricibus Be-
Beneficiarij Curioſi neficiariorum & Curioſorum, inter tabernarios, & lanios, & fures balnearum, & aleones,
& lenones, Chriſtiani quoque vectigales continentur. Hanc Epiſcopatui formam Apoſto-
Ironia. Saturnalicia. li prouidentius condiderunt, vt regno ſuo ſecuri frui poſſent ſub obtentu procurandi. Sci-
licet enim talem pacem Chriſtus ad patrem regrediens mandauit à militibus per Saturnali-
Dominica ſolennia cia redimendam. Sed quomodo colligemus, inquis, quomodo Dominica ſolennia cele-
brabimus? Vtique quomodo & Apoſtoli, fide, non pecunia tuti: quæ fides ſi montem trans-
ferre poteſt, multo magis Militem. Eſto ſapientia, non præmio cautus. Neque enim ſtatim H
Officia militaria & à populo eris tutus, ſi Officia militaria redemeris. Vna ergo tibi & Fides, & Sapientia, ad
tutelam opus eſt: quibus non adhibitis, & redemptionem tuam potes perdere: adhibitis,
haud redemptionem deſiderare. Poſtremo ſi colligere interdiu non potes, habes noctem,
luce Chriſti luminoſi aduerſus eam. Non potes diſcurrere per ſingulos, ſit tibi & in tribus ec-
cleſia. Melius eſt turbas tuas aliquando non videas, quàm addicas. Serua Chriſto virginem
ſponſam. Nemo quæſtum de ea faciat. Hæc tibi frater dura forſitan & intolerabilia vidē-
tur. Sed recita deum dixiſſe, Qui capit, capiat: id eſt, qui non capit, diſcedat. Non poteſt
qui pati timet, eius eſſe qui paſſus eſt. At qui pati non timet, iſte perfectus erit in dilectio-
ne, vtique dei. Perfecta enim dilectio foras mittit timorem. Et ideo multi vocati, pauci e- I
Paracletus Mōtanicus lecti. Non quæritur qui latam viam ſequi paratus ſit, ſed qui anguſtam. Et ideo paracletus
neceſſarius deductor omnium veritatum, exhortator omnium tolerantiarum: Quem qui
receperunt, neque fugere perſecutionem, neque redimere nouerunt, habentes ipſum qui
pro nobis erit, ſicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in paſſione.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

CVm Scapula præſes Carthaginis Chriſtianis ultima minaretur, ni Chriſtum eiurarent, & non tam K
confeſſos damnaret, aut torqueret negantes, quàm confeſſos negare cogeret, Tertullianus no-
mine Chriſtianorum, hunc libellum uelut deprecatorium ad illum ſcripſit: non quod ſibi timerent,
quibus nihil erat optatius, quàm pro Chriſto mortem oppetere: ſed ut illum admonerent, ne per-
gens exequi quod inſtituerat, iram dei mereretur, imo tota Carthago cœleſti uindictæ fieret obnoxia: quan-
do perſecutoribus Chriſtianorum ultio diuina ſæpe præſto fuit. Itaque de diſciplina noſtræ religionis memi-
nit, & quid quibuſdam Præſidibus acciderit in Chriſtianos graſſatis, etiam commemorans quàm clementer
quidam cum Chriſtianis egerint.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM. L

1 *QVm ad hanc ſectam.) Secta, de religione Chriſtiana, ceu diximus in Annotationibus libri præ-*
cedentis. Pacti ante cum anima noſtra, & autoritati in has pugnas accedimus.) Mendoſam ſen-
tentiam reſtituimus ad fidem Gorzienſis collationis, hoc modo, Pacti uenerimus, ut etiam animas
noſtras autorati in has pugnas accedamus. Quum & hoſtiæ ab animo libenti expoſtulen-
tur.) Ab animo libenti, hoc eſt, non inuito. Tamen unquam Albiniani, nec Nigriani, uel Caßiani inue-
niri pot. Chriſt.) Clodius Albinus, ut Spartianus ſcribit, aduerſus Seuerum Imperatorem rebellauit in
Gallia. Victus eſt die undecimo Calend. Mart. apud Tinurtium, & cadauer ante domum eius propriam iam
diuiſum, in Rhodanum fluuium abiectum eſt. Non dißimili fato Peſcennius Niger à Syriacis legionibus Im-
perator appellatus contra Seuerum, tandem apud Cyzicum ab eodem eſt interemptus. At Auidius Caßius
ex familia Caßiorum qui in C. Iulium conſpirauerant, L. Vero Imperatori inſidias ſtruxit, occiſus tandem M
non iubente illo ſed tamen non uetante. Hinc Albinianos, Nigrianos & Caßianos uocat Tertullianus de-
fectionum iſtorum conſcios. Sic in Apologetico, Vnde, inquit, Caßij, & Nigri, & Albini? Vnde qui
inter duas lauros obſident Cæſarem? Sed iidem ipſi qui per Genios eorum in pridie uſque iurauerant.)
Ita in Apologetico, Atque adeo omnes illi ſub ipſa uſque impietatis eruptione, & ſacra faciebant pro ſa-
lute Imperatoris, & Genium eius deierabant, alij foris, alij intus. Cæterum ab hac per Genios Cæſarum
deierandi conſuetudine, uideo natum ut poſtea apud Chriſtianos principes per ſalutem regis aut libero-
2 *rum eius iuraretur. quod tamen in Legibus Francorum ſeuere prohibitum conſtat. Tandiu enim ſtabit.)*
Hoc colligitur ex illis Apoſtoli uerbis, Qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat. Secunda ad Theſſalo-
nicenſes capite ſecundo. Verum & reuincimus.) Sic in De Corona militis, Et quos, inquit, interdiu
exorciſmis fugauit, noctibus defenſabit, incumbens & requieſcens ſuper lanceam quo perfoſſum eſt latus
Chriſti.

A *Chriſti*. Cyprianus martyr aduerſus Demetrianum, O ſi audire illos uelles & uidere, quando à nobis adiu-
rantur, & torquentur ſpiritalibus flagris, & uerborum tormentis de obſeßis corporibus eiiciuntur, quando
eiulantes & gementes uoce humana & poteſtate diuina flagella & uerbera ſentientes, uenturum iudicium
confitentur. *Pars penè ciuitatis.*) Ex Gorzienſi collatione ſcripſimus, Pars penè maior ciuitatis. Item, Ea
nos pati quæ optamus. Et paulo poſt, Sicut & ſub Hilariano Præſide. *Quod nulla ciuitas impune latura
ſit.*) Hinc illud Cypriani martyris, Nec unquam, inquit, impiorum ſcelere in noſtrum nomen exurgitur, ut nõ
ſtatim diuinitus uindicta comitetur. *In conuentu Vticenſi.*) Vtica Africæ oppidum ciuium Rom. Catonis
morte nobile, ut eſt apud Plinium. Apparet autem & Africam diſtinctam fuiſſe in Conuentus inſtar Hiſpaniæ.
Quam citeriorem in conuentus ſeptem diuiſam fuiſſe Plinius autor eſt, ſicut Baeticam in quatuor. Eos idem no-
B cat Iuridicos, quod illic ſuo quique oppido finitimi diſceptarent. Iſtiuſmodi conuentus hodie referunt apud
Chriſtianos oppida epiſcopiis inſignia, quantum ad cauſas attinet eccleſiaſticas. Igitur conuentum Vticenſem
accipe pro toto tractu qui iuriſdictioni Vticenſium ſubiectus erat. *Poſitus in ſuo hypſomate & domicilio.*)
Vtitur uocabulis Aſtrologorum loquens de eclipſi quadam ſolis nõ ordinaria ſed prodigioſa. Vulgus Aſtro-
logorum hodie uocat altitudinem & domum. *Ad hanc ſectam.*) Secta, ut ante, de religione Chriſtiana.

Solo prætorio ſuo.) Docuit nos collatio Gorzienſis ſcribendum, Soluſq; in prætorio ſuo. Eſt autem præ-
torium uilla urbana, quæ differt à ruſtica propter elegantiam & nitorem. Suetonius in Caio Cæſare, in ex-
tructionibus, inquit, uillarum & pretoriorum, omni ratione poſt habita, nihil tam efficere cupiebat, quàm
quod effici poſſe negaretur. Proinde diuus Hieronymus dolium illud uerſatile Diogenis eleganter Prætorium
uocat, aduerſus Iouinianum libro ſecundo. Quumq;, inquit, ſe contorqueret in dolio, uolubilem ſe habere domũ
C iocabatur, & ſe cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolij uertebat in meridiem, æſtate ad Septen-
trionem: & utcunque ſol ſe inclinauerat, Diogenis ſimul pretorium uertebatur. Porro res iſta accidit ruri, a-
lioqui latere non potuiſſet. *Aut ſpe Chriſtianæ.*) Hæc uerba non ſunt in codice Gorzienſi. *Sed uelim &* 3
omnes.) Nos, ut omnes etiam in proxima æditione. Quam lectionem confirmat collatio Gorzienſis. *μὴ
θεομαχῶμεν.*) Hoc eſt ne pugnent cum deo. Hoc uerbum legitur Actorum uigeſimotertio in Græcis ſanè exem-
plaribus εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν, id eſt, quod ſi ſpiritus loquutus eſt illi, aut an-
gelus, ne pugnemus cum deo. Simile eſt illud Gamalielis Actorum quinto capite, καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε, id eſt,
Et cum deo pugnantes reperiamini. *Vt confeſſos negare cogatis.*) Hoc amplius Tertullianus deplorat in
Apologetico, & Cyprianus martyr aduerſus Demetrianum. Si crimen eſt, inquit, quur non interficis confitẽ-
tem? Si crimen non eſt, quid perſequeris innocentem? Torqueri enim debui, ſi negarem. Et reliqua. *Ad eli-
D dendos nos.*) Hoc eſt, ut fidem noſtram elidatis. Vtitur hoc uerbo in proximo libro qui hunc procedit. Et itẽ
alibi. *Quaſi tumultuoſum.*) Seditioſum intelligit. *Et ſtatum deiectum.*) Id eſt quum eſſet animo deiecto.
Deſponderet animum. Mox ſcripſimus, dolere ſe incidiſſe in hanc cauſam. *In elogio concußione eius intel-
lecta.*) Elogium teſtificationem de aliquo ſignificat. Hic accipit pro charta qua huiuſmodi teſtimonium con-
tinetur: Sicut & Suetonius in Caligula, Et cuſtodiarum, inquit, ſeriem recognoſcens, nullius inſpecto elogio,
ſtans tantummodo intra porticum mediam, à caluo ad caluum duci imperauit. Spartianus in Seuero. Fuſtibus
eum ſub elogio eiuſdem præconis cecidit: Legatum P. R. homo plebeius temere amplecti noli. Senſus eſt. Ex li-
teris quas ſimul cum Chriſtiano captiuo acceperat, intellexiſſe Præſidem, quòd ille prius à delatore ſiue mi-
lite fuiſſet ſpoliatus. Et ſic miſericordia motum, dimiſiſſe hominem, uelut antea ſatis afflictum. Hoc Iurecon-
ſulti uocant, cum elogio mittere reum, quemadmodum Martianus in l. diuus de cuſtodia & exhibitione reorũ.
E Mox ſcripſimus, ſe auditurum hominem, Et paulopoſt, Nã & Proculum Chriſtianum. Ex collatione Gorzien-
ſi. *Secundum mandatum.*) Hoc eſt ſecundum reſcriptum Imperiale. Vt antè, Quid enim amplius tibi man-
datur. Et, Videtis ergo quomodo ipſi nos contra mãdata faciatis. *Et quanti honeſti uiri.*) Quãti pro quot
& honeſti pro honoratis. Sic paulo ante, Quanti autem Præſides & conſtãtiores, & crudeliores. Item infra,
Quantis ignibus quantis gladiis opus erit? *Remediati ſunt.*) Hoc uerbo uſus eſt & in De reſur. Car. Vitiorũ,
inquit, à domino remediatorum. Item in Præſcriptionibus. Vel tranſmutatione remediaremur. Hinc illud Hie-
ronymi in uita Hilarionis, Igitur poſt annum doctus ab Aeſculapij uatibus, non remediantis animas, ſed per-
dentis. Eodem utitur rurſus in Iouinianum. *Nam cum Proculum qui Torpacion cog.*) Reſtituimus lectio-
nem ex collatione Gorzienſi, Nam & Proculum Chriſtianum q. T. c. *Euhodeæ.*) In Gorzienſi legitur, Eu-
hode. Proprium nomen eſt. *Non enim & Clariſſ.*) In Gorzienſi legitur, Sed & Clariſſ. *Clarißimas fœ-
F minas.*) Clarißimorum uirorum uxores Clarißimæ erant, nam fœminæ nuptæ mariti dignitate cenſentur, ut
eſt apud Vlpianum, Iureconſ. & meminimus antè. Senatores quibuſdam clarißimi fuerunt. Nonnullis hic ordo
diſponitur, Illuſtrium, Spectabilium, Clarißimorum, & Perfectißimorum. *Huius ſectæ eſſe.*) Iterum habes
ſectam de religione Chriſtiana. Vt paulopoſt, Viderint qui ſectam mentiuntur, Item. Nec tamen deficiet hæc
ſecta. *In Germanica expeditione.*) Nempe in bello aduerſus Marcomannos geſto. Huius rei meminit & in
Apologetico, At nos, inquit, contrario edimus protectorem. Si literæ Marci Aurelij grauißimi Impera-
toris requirantur, quibus illam Germanicam ſitim, Chriſtianorum forte militum precationibus impetrato
imbre diſcuſſam conteſtatur, ſicut non palam ab eiuſmodi hominibus pœnam dimouit, ita alio modo palam
diſperſit, adiecta etiam accuſatoribus damnatione, & quidem tetriore. Hæc ille. Iulius Capitolinus tri-
buit hoc ipſi Imperatori M. Antonino, Fulmen, inquit, de cælo precibus ſuis contra hoſtium machinamen-
tum extorſit, ſuis pluuia impetrata quum ſiti laborarent. Ei legioni poſtea nomen factum aiunt κεραυνοβόλος,

 id eſt,

id eſt, fulminatrici. Quando non geniculationibus.) Sic in De Corona militis, Die Dominico, inquit, G
ieiunium nefas ducimus, uel de geniculis adorare. Nam ſtantes die Dominico precabantur. Vnde Statio-
num nomen, quarum ante facta mentio. Propter hæc.) Nos ſcripſimus, Præter hæc. Ex Gorzienſi.
Indigentibus refrigeramus.) Refrigerare indigenti, uocat refrigerium afferre indigenti, ſiue ſub-
4 *uenire. Quam inceſtam.) Propter mendacium Gentilium, de promiſcuo cum matribus & ſororibus concu-*
bitu. Quam crudelem.) Propter infanticidium. Cremamur quod nec ſacrilegi, n.h.p.u.n.t.m.r. pati ſo-
lent.) Hinc in Martyribus dixit, Et ſummam ignium pœnam. Nec hoſtes publici ueri.) Intelligit hoſtes Im-
peratorum Romanorum & populi Romani qui inſidiarētur ſaluti eorum. Nam uulgus ipſos quoque Chriſtia-
nos appellabat hoſtes publicos. Sed hi ueri hoſtes non erant, imo potius amici. Hoc nomen.) Id eſt Profeſ-
ſio Chriſtiana. Mandatum eſt animaduerti in huiuſmodi.) Vnde legimus in uita Cypriani martyris, Sen- H
tentia ex tabella recitata eſt ita, Thaſcius Cyprianus gladio feriatur. Maiora præmia.) Nos, maiora ſe-
quūtur præmia. Itē paulopoſt, Chriſtiani ante tribunalia eius. Ex Gorzienſi collatiōe. Reliquis ait ὦ &c.)
Tandem ex confuſiſſimis ueſtigiis perueſtigauimus ueram lectionem hanc: ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρη-
μνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Præſes quaſi miſerās inſaniam uulgi, & auerſans tantam carnificinam, O miſeri, inquit,
ſi libet perire, num uobis rupes reſtéſue deſunt. Græce autē dicere maluit, nimirum græcis Aſiaticis. Quid
facies decem mil. hom.) Scripſimus ex annotatiunculis collationis Gorzienſis, Quid facies de tantis millibus.

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI AD Scapulam liber. I

NOs quidem neque expaueſcimus, neque pertimeſcimus ea quæ ab igno
rantibus patimur: cum ad hanc ſectam, vtiq; ſuſcepta conditione eius,
pacti venerimus, vt etiam animas noſtras autorati in has pugnas ac-
cedamus, ea quæ deus repromittit conſequi optātes, & ea quæ diuerſæ
vitæ cōminatur pati timentes. Deniq; cum omni ſæuitia veſtra cōcer-
(Magis gaudem⁹ damnati, quàm abſoluti) tamus, etiam vltro erūpentes: magiſq; damnati quàm abſoluti gaude- K
mus. Itaq; hunc libellum non nobis timentes miſimus, ſed vobis & o-
mnibus inimicis noſtris, nedū amicis: Ita enim diſciplina iubemur di-
(Diſciplina) ligere inimicos quoque, & orare pro eis qui nos perſequuntur: vt hæc ſit perfecta & propria
bonitas noſtra, nō communis. Amicos enim diligere omnium eſt, inimicos autem ſolorum
(Chriſtiani) Chriſtianorum. Qui ergo dolemus de ignorantia veſtra, & miſeremur erroris humani, & fu
tura proſpicimus, & ſigna eorum cottidie intētari videmus, neceſſe eſt vel hoc modo erūpe-
" re ad proponenda vobis ea, quæ palam non vultis audire. Nos vnum deum colimus, quē om-
" nes naturaliter noſtis: ad cuius fulgura & tonitrua cōtremiſcitis, ad cuius beneficia gaudetis.
" Cæteros & ipſi putatis deos eſſe, quos nos dæmonas ſcimus. Tamen humani iuris & natura- L
" lis poteſtatis eſt vnicuiq; quod putauerit colere: nec alij obeſt, aut prodeſt alterius religio. Sed
(Religio nō cogenda) nec religionis eſt cogere religionem, quæ ſponte ſuſcipi debeat, non vi: cum & hoſtiæ ab ani-
mo libenti expoſtulentur. Ita & ſi nos compuleritis ad ſacrificandū, nihil præſtabitis diis ve-
ſtris: ab inuitis enim ſacrificia nō deſiderabunt, niſi ſi contentioſi ſunt. cōtentioſus autem de⁹
non eſt. Deniq; qui eſt verus, omnia ſua ex æquo, & prophanis, & ſuis præſtat. Ideoq; & iudi-
cium conſtituit æternum de gratis & ingratis. Tamen nos quos ſacrilegos exiſtimatis, nec in
furto vnquàm deprehendiſtis, nedum in ſacrilegio. Omnes autem qui templa deſpoliant, &
per deos iurant, & eoſdem colunt, & Chriſtiani non ſunt, & ſacrilegi tamen deprehēduntur.
Longum eſt ſi retexamus quibus aliis modis & derideantur & cōtemnantur omnes dij ab ip-
(Albiniani Nigriani Caſſiani.) ſis cultoribus ſuis. Sic & circa maieſtatem Imperatoris infamamur, tamen nunquā Albinia- M
ni, nec Nigriani, vel Caſſiani inueniri potuerūt Chriſtiani: ſed iidem ipſi qui per Genios eorū
(Per Genios Cæſarum iurare) in pridie vſque iurauerant, qui pro ſalute eorum hoſtias & fecerant & vouerant, qui Chri-
ſtianos ſæpe damnauerant, hoſtes eorum ſunt reperti. Chriſtianus nullius eſt hoſtis, nedum
Imperatoris: quem ſciens à deo ſuo conſtitui, neceſſe eſt vt & ipſum diligat, & reuereatur, &
2 honoret, & ſaluum velit, cum toto Romano Imperio, quouſq; ſeculū ſtabit, tamdiu enim ſta-
bit. Colimus ergo & Imperatorem ſic, quomodo & nobis licet, & ipſi expedit, vt hominem à
deo ſecundum: & quicquid eſt, à deo conſecutum, ſolo deo minorem. Hoc & ipſe volet. Sic e-
nim omnibus maior eſt, dum ſolo vero deo minor eſt. Sic & ipſis diis maior eſt, dū & ipſi in
poteſtate

A poteſtate ſunt eius.Itaque & ſacrificamus pro ſalute Imperatoris,ſed deo noſtro & ipſius:ſed
quomodo præcepit deus,pura prece.Non enim eget deus conditor vniuerſitatis odoris, aut
ſanguinis alicuius. Hæc enim dæmoniorum pabula ſunt. Dæmones autem non tantum re-
ſpuimus,verum & reuincimus,& cottidie traducimus,& de hominibus expellimus, ſicut plu
rimis notum eſt. Ita nos magis oramus pro ſalute Imperatoris, ab eo eam poſtulantes, qui
præſtare poteſt. Et vtique ex diſciplina patientiæ diuinæ agere nos ſatis manifeſtum eſſe vo-
bis poteſt, cum tanta hominum multitudo pars penè maior ciuitatis cuiuſque in ſilentio
& modeſtia agimus,ſinguli forte noti magis quàm omnes, nec aliunde noſcibiles quàm de
emendatione vitiorum priſtinorũ.Abſit enim vt indignè feramus ea nos pati quæ optamus,
B aut vltionem à nobis aliquam machinemur,quam à deo expectamus. Tamen (ſicut ſupra di-
ximus)doleamus neceſſe eſt, quod nulla ciuitas impune latura ſit ſanguinis noſtri effuſio-
nem: Sicut & ſub Hilariano Præſide, cum de areis ſepulturarum noſtrarum adclamaſſent:
Areæ non ſint: areæ ipſorum non fuerunt. Meſſes enim ſuas non egerunt. Cæterum &
imbre anni præteriti quid commeruerit genus humanum apparuit, cataclyſmum ſcilicet &
retro fuiſſe propter incredulitates & iniquitates hominum: & ignes qui ſuper mœnia Car-
thaginis proximè pependerunt per noctẽ quid minati ſint,ſciunt qui viderunt,& priſtina to-
nitrua quid ſonauerint ſciunt qui obdurruerunt. Omnia hæc ſigna ſunt imminentis iræ dei,
quam neceſſe eſt,quoquo modo poſſumus,vt & annũciemus,& prædicemus,& deprecemur,
C interim localem eſſe. Vniuerſalem enim & ſupremam ſuo tempore ſentient, qui exempla e-
ius aliter interpretantur.Nã & ſol ille in conuentu Vticenſi extincto penè lumine adeo por-
tentum fuit, vt non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, poſitus in ſuo hypſomate & do-
micilio. Habetis Aſtrologos. Poſſumus æquè & exitus quorundam Præſidum tibi propone-
re,qui in fine vitæ ſuæ recordati ſunt deliquiſſe quod vexaſſent Chriſtianos.Vigellius Satur-
ninus qui primus hic gladium in nos egit, lumina amiſit. Claudius Herminianus in Cappa-
docia cum indignè ferens vxorem ſuam ad hanc ſectam tranſiſſe,Chriſtianos crudeliter tra
ctaſſet,ſolusq; in prætorio ſuo vaſtatus peſte cum viuus vermibus ebuliſſet: Nemo ſciat aie-
bat,ne gaudeant Chriſtiani.Poſtea cognito errore ſuo quod tormentis quoſdam à propoſito
D ſuo excidere feciſſet,penè Chriſtianus deceſſit. Cæcilius Capella in illo exitu Byzantino,Chri
ſtiani gaudete,exclamauit.Sed qui videntur ſibi impune tuliſſe, venient in diem diuini iudi-
cij.Tibi quoque optamus admonitionem ſolam fuiſſe,quod cum Adrumeticum Mauilum ad
beſtias damnaſſes,& ſtatim hæc vexatio ſubſecuta eſt, & nunc ex eadem cauſa interpellatio
ſanguinis.Sed memento de cætero.Non te terremus, qui nec timemus: ſed velim vt omnes 3
ſaluos facere poſſimus monendo,μὴ θεομαχεῖν.Potes & officio iuriſdictionis tuæ fungi,& hu
manitatis meminiſſe: vel quia & vos ſub gladio eſtis.Quid enim amplius tibi mãdatur,quàm
nocentes confeſſos damnare,negantes autem ad tormenta reuocare? Videtis ergo quomo-
do ipſi vos contra mandata faciatis,vt confeſſos negare cogatis. Adeo confitemini innocẽ-
E tes eſſe nos,quos damnare ſtatim ex confeſſione non vultis. Si autem contenditis ad eliden-
dos nos,iam ergo innocentiam expugnatis.Quanti autem Præſides & conſtantiores & cru-
deliores,diſſimulauerunt ab huiuſmodi cauſis? vt Cincius Seuerus,qui Thiſtri ipſe dedit re-
medium quomodo reſponderent Chriſtiani vt dimitti poſſent: vt Veſpronius Candidus,qui
Chriſtianum quaſi tumultuoſum ciuibus ſuis ſatisfacere dimiſit: vt Aſper qui modicè vexa-
tum hominem,& ſtatim deiectum,nec ſacrificium compulit facere,ante profeſſus inter Ad-
uocatos & Adſeſſores,dolere ſe incidiſſe in hanc cauſam.Pudens etiam miſſum ad ſe Chri-
ſtianum,in elogio cõcuſſione eius intellecta,dimiſit,ſciſſo eodem elogio, ſine accuſatore ne-
gans ſe auditurum hominem, ſecundum mandatũ.Hæc omnia tibi & de officio ſuggeri poſ-
F ſunt & ab eiſdem Aduocatis,qui & ipſi beneficia habent Chriſtianorum, licet adclament quę
volunt.Nam & cuiuſdam Notarius cum à dæmone præcipitaretur,liberatus eſt: & quorun-
dam propinquus & puerulus.Et quanti honeſti viri (de vulgaribus enim non dicimus) aut à
dæmoniis,aut valetudinibus remediati ſunt.Ipſe etiam Seuerus pater Antonini,Chriſtiano-
rum memor fuit.Nam & Proculum Chriſtianum,qui Torpacion cognominabatur, Euho-
dæ procuratorem,qui eum per oleum aliquando curauerat requiſiuit, & in palatio ſuo ha-
buit vſque ad mortem eius: quem & Antoninus optime nouerat lacte Chriſtiano educatus.
Sed & Clariſſimas fœminas,& Clariſſimos viros Seuerus ſciens huius ſectæ eſſe, non modo
nõ læſit,verum & teſtimonio exornauit,& populo furenti in os palàm reſtitit. Marcus quo-
que Aurelius in Germanica expeditione Chriſtianorũ militum orationibus ad deum factis,
imbres

Sacrificãdũ pura preca

Areæ ſepulturarum.

Gẽtiles meſſibus caruerunt ob vexatos Chriſtianos

Solis deliquium ὕψωμα, altitudo

Cæcilius Capella

Hoc eſt, ne cum deo ſ pugnent

Cincius Seuerus.

Veſpronius Candidus

Aſper.

Pudens

Gẽtiles beneficio Chriſtianorũ à dæmoniis & morbis liberati.

Septimius Seuerus.

Antoninus Caracalla Chriſtiano lacte educatus.

Seuer⁹ Imp.

M. Aurelius Cæſ.

Geniculationes ieiunatiões imbres in ſiti illa impetrauit. Quando non geniculationibus & ieiunationibus noſtris etiam G
ſiccitates ſunt depulſæ? Tunc & populus adclamans Deo Deorum, Et qui ſolus potens, in Io-
De⁹ Deorũ uis nomine deo noſtro teſtimonium reddidit. Præter hæc, Depoſitum non abnegamus, Ma-
Qui ſolus potens. trimonium nullius adulteramus, Pupillos piè tractamus, Indigentibus refrigeramus, Nulli
malum pro malo reddimus. Viderint qui ſectam mentiuntur, quos & ipſi recuſamus. Quis
4 denique de nobis alio nomine queritur? Quod aliud negotium patitur Chriſtianus, niſi ſuæ
ſectæ? quam inceſtam, quam crudelem, tanto tempore nemo probauit. Pro tanta innocentia,
pro tanta probitate, pro iuſtitia, pro pudicitia, pro fide, pro veritate, pro deo viuo, cremamur:
quod nec ſacrilegi, nec hoſtes publici veri, nec tot maieſtatis rei pati ſolent. Nam & nunc à
Gladiotenus Pręſide Legionis, & à Pręſide Mauritaniæ vexatur hoc nomen, ſed gladiotenus, ſicut & à pri H
mordio mandatum eſt animaduerti in huiuſmodi. Sed maiora certamina, maiora ſequuntur
pręmia. Crudelitas veſtra gloria eſt noſtra. Vide tantum ne hoc ipſo, quod talia ſuſtinemus,
ad hoc ſolum videamur erumpere, vt hoc ipſum probemus, nos hæc non timere, ſed vltro
vocare. Arrius Antoninus in Aſia cum perſequeretur inſtanter, omnes illius ciuitatis Chri-
ſtiani ante tribunalia eius ſe manu facta obtulerunt: cum ille paucis duci iuſſis, reliquis ait,
ὦ δειλοὶ εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Hoc ſi placuerit & hic fieri, quid facies
de tantis milibus hominum, tot viris ac fœminis, omnis ſexus, omnis ætatis, omnis dignita-
Carthago decimanda tis, offerentibus ſe tibi? Quantis ignibus, quantis gladiis opus erit? Quid ipſa Carthago paſ-
ſura eſt decimanda à te, cum propinquos, cum contubernales ſuos illic vnuſquiſque cogno- I
uerit, cum viderit illic fortaſſe & tui ordinis viros & matronas, & Principales quaſque per-
ſonas, & amicorum tuorum vel propinquos vel amicos. Parce ergo tibi, ſi non nobis. Parce
Carthagini, ſi non tibi. Parce Prouinciæ, quę viſa intentione tua obnoxia facta eſt concuſſio-
nibus & militum & inimicorum ſuorum cuiuſque. Magiſtrum neminem habem⁹, niſi deum
ſolum. Hic ante te eſt, nec abſcondi poteſt, ſed cui nihil facere poſſis. Cæterum quos putas ti-
bi magiſtros, homines ſunt & ipſi, morituri quandoque. Nec tamen deficiet hęc ſecta, quam
Chriſtianiſmus ædificatur, quum affligitur tunc magis ædificari ſcias, cum cædi videtur. Quiſque enim tantam tolerantiam ſpectans, vt
aliquo ſcrupulo percuſſus, & inquirere accenditur, quid ſit in cauſa, & vbi cognouerit verita-
tem, & ipſe ſtatim ſequitur. K

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

*SVadet amico cuidam qui uxorem amiſerat, ut à ſecundis nuptiis ſibi temperet. Atque inter diſpu-
tandum eò prouehitur, ut tandem ſecudas nuptias damnare incipiat. Diſſuadens utcunque ferri
poterat, at damnans ipſe quoque damnari meruit. In hac re deceptus eſt peruerſo Montani do-
gmate, ſecundas nuptias pro ſtupro habẽtis. Autor eſt diuus Hieronymus, librum de Caſtitate ad-*
Cur Tertullian⁹ & multi veterum paulo iniquiores fuerint matrimonio *uerſus eccleſiam ſcriptum. Quanquam ueteres omnes atque adeo Hieronymus ipſe, matrimonio parum æqui* L
*fuerint, uirginitatem & caſtitatem maximi facientes: cum quod putabant ultimum illum diem non procul ab-
eſſe, memores illius Paulinæ ſententiæ, Tempus in collecto eſt. Tum quod uidebant ex cõiugiis multa naſci im-
pedimenta, quæ puritatẽ Chriſtianiſmi uiolarent, id temporis præſertim cum inter ethnicos agerent Chriſtia-
ni, & ethnicis per matrimoniũ copularentur. Certe conſtat Hieronymum hac de cauſa Romæ male audiſſe.*

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 *ET utique conſilium digere.) Iuxta annotatiunculas Gorzienſis collationis ſcripſimus, De exitu ſingu-
laritatis cogitare, & utique conſilium dirigere. Tanquam aduocatum.) Hoc eſt tanquam accerſi-* M
*tum aut ſimpliciter, aut tanquam in aduocationem. Circumſcribi poteſt.) Hoc eſt reprimi, tolli po-
teſt, ſuperari poteſt. Imaginem ſuam nos.) Hoc eſt qui ſumus imago ipſius. Contemnere eum.) Ita in
De fuga in perſecutione, Sed potius contemnit, confidens ſcilicet de tutela domini. In nos.) Hoc eſt, erga
nos. Si continuerimus.) Id eſt ſi hoc mordicus tenere uoluerimus. Et ibi definito.) Hoc eſt tanquam
certum quid pronunciato, iſtam deſtructionem eſſe. Iſtiuſmodi ſententiam. Et æternitatis mercede diſpun-
git.) Vſitatus Tertulliani ſermo quem uſurpat creberrimè. Sic in de reſur. Carnis, Aliam, inquit, ſubſtantiam
operari, aliam mercede diſpungi. Voluntatem eius impoſuit.) Nos, uoluntatem eis impoſuit. Ex Gorzien-*
2 *ſi. Alte impreſſe.) Fieri poteſt ut aduerbium Altè fuerit expoſitio eius quod ſequitur Impreſſe, & è Mar-
gine libri irrepſerit in contextum. Sic in de Carne Chriſti. Et ut impreſſius dixerim. Eodem libro, Hoc quidem
impreſſius, quod factum dicit, quàm natum. Quæ enim manifeſto.) Hoc eſt, in manifeſto. Vult nos deus
ſibi pla-*

A *ſibi placita.) Subaudi uelle. In quibus non indulgentia operatur, patrocinatur.) Noſtrum ſecuti iudicium
operatur uertimus in operatori. In quibus non indulgētia operatori patrocinatur. Mox ſcripſimus, Iſta præ-
ponit utiq; quæ mag. v. Ex Gorziēſi collatione. Taxanda eſſe.) Hoc eſt æſtimāda. Proinde habēda ſunt.)
Id eſt, proinde pluris facienda ſunt. Negauimus meram cui indulgenda eſt cauſa.) Pro indulgenda malui-
mus ſupponere, indulgentia. De quo lector ſit monitus. Negabimus meram ſcilicet uoluntatem. Præteritum e-
nim in futurum uertimus. Præſcriptu.) Iuxta quartam inflexionem. Nam & cum debuiſſet innuptis.)
Contra conſenſum exemplarium maluimus ſcribere, Nam & quum de uiduis & innuptis. Id quod lectorem no-
luimus latere. Bonū ita & ſi per ſe.) Melius, Bonū ita eſt, ſi per ſe nomen hoc obtinet. Auferendiq; di-
ctionem comparationis.) Suppoſuimus, Aufer denique dictionem comparationis. Inrecogitationem excuſ 3
ſus ſui.) Ex Gorzienſi ſcripſimus, exceſſus ſui. Hoc eſt nimiæ indulgētiæ. Vſurpat autem inrecogitationē pro
B incogitantia ſiue inconſiderantia, quo poſteriori uocabulo Tranquillus etiam utitur in Claudio Cæſare.*

*Cum ſollicitudinem nuptorum committit.) Hoc eſt confert & comparat inter ſe. Iuuenalis, Committit
uates, & comparat inde Maronem. Diuus Hieronymus aduerſus Heluidium in fine moleſtias nuptarum
cōmittit cum libertate uirginum, & earum quæ matrimonio defunctæ ſunt. Et hoc, ne primo matrimonio.)
Senſus eſt, Et hoc, ne primo matrimonio irretiantur. Sed non omnes, fideles, Apoſtolicum ergo.) Auſi ſu- 4
mus ſcribere, Sed non omnes fideles, Apoſtoli. Cur ergo quum fidelem d. Faſtigium.) Hoc eſt dignitatem
& excellentiam. Non conſilij diuini ſpiritus.) Legerim, conſilium. Eiq; parem neceſſariam.) Parem id
eſt comparem ſiue ſociam. Subſtantiuè. Et infabricabiles manus in deo.) Nos, infatigabiles. Ex Gorzienſi.*

*Vnis inter ſe nuptiis defuncti ſunt.) Elegantiſſimè dictum. Sic Liuius, Defuncta morbis capita ſalubriora
eſſe cœpere. Suetonius in Nerone, Britannia Armeniaq; amiſſa ac rurſus utraque recepta, defunctum ſe fatali-
C bus malis exiſtimabat. De hoc loquendi modo diximus in Annotationibus librorum præcedentium. Si con-
iunctio & concretio dum in unitate ſemel fiat.) Exigit ſenſus ut pro dum ſcribatur duum, id eſt duorum. Nam
ſequitur, Et erunt iam non duo in unam carnem. Duplicatam & exaggeratam eſſe nobis unius matrimonij
tam ſ. g. fu. Deeſt, accuſatiuus. Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ.) Sic benedictum uocauit Eleutherium
martyrem pontificem Romanum, & martyres benedictos, & mulieres Chriſtianas benedictas. Continen-
tiam indicens.) Subaudi uox. Pro, indicente & compeſcente. Abſoleſcit.) Actiuè pro abſoleſacit ſiue ab-
olet. Et repaſtinationis in ultimo.) Repaſtinationem opponit propagationi & accipit eam pro amputa- 5
tione & euulſione ſiue reciſione. Vt in De cultu fœminarum, Non repaſtinantes diuitiarum ueſtrarum uel e-
legantiarum uſum, quæ ad gloriam faciunt. Quæ uerba pauloante exponens ipſe, dixerat, Proinde nobis cu-
randa eſt amputatio & decuſſio redundantioris nitoris. Ex quo iuuenuit.) A iuueneſcēdo. Poſtea pri
D ſtinis præualere.) id eſt prioribus conſtitutionibus atque decretis. Nam uidemus antiquas Imperatorum le-
ges per poſteriorum æquitatem emendari. Sic Iuſtinianus in Authenticis multa abrogat quæ priores Cæſares
ſanxerant. Idem & alij fecere. De qua re amplius in Apologetico. Apud nos pl. atque ſtr. præſcribitur.)
Alludit ad locum Pauli in epiſtola ad Titum, unius uxoris uir. Memini dicamus loco deiectos.) Scripſi, di-
gamos. Ergo cæteris licet.) Hoc eſt, Laicis. Commicatur actione ſacerdotis.) Nos, communicatur
actione ſacerdotis. Ex Gorzienſi. Denique dicamus.) Repoſuimus, Denique digamos reprehendi & neceſ
ſitate adminiſtrantes, hoc eſt in neceſſitate. Cæterum adminiſtrādi uerbum eccleſiaſticis adhuc eſt in uſu, quum
loquuntur de exhibitione ſacramentorum. Et ubique ſanctionis eius obeundis ſi diſciplina.) Malim legere,
ut ubique ſanctiones eius obeundi diſciplina. Quia bonum permittit non expectat.) Auſi ſumus ſcribere, 6
E Quia bonum permitti non expectat. Reddit enim rationem quare aliquid non ſtatim bonum cenſeri debeat.
quia licet. Sed adſumi permittitur, aut quod, an bonum ſit indubium eſt.) Et iſta uerba, mendis non carent.
Ego ſatis religioſe ſum hactenus in autoribus uerſatus, nec libenter muto, & quàm poteſt fieri minimum, ta-
men ut aliquid lucis affulgeat lectori, libuit pro aut ſupponere ut, & pro indubium duas uoces in dubio.*

*Vtilitatis præſentiam.) Nempe in hoc mundo nam cœleſtia præmia in futurum expectantur. Licentia
plerunque tentatione diſciplinæ.) Ex Gorzienſi collatione ſcripſimus, tentatio eſt diſciplinæ. Et mox tenta-
tio per licentiam operatur. Sed quibus reus non eſt.) Et hæc caſtigatio noſtra eſt. Suppoſuimus enim pro
quibus, qui bis reus non eſt, hoc eſt ob circunductam uxorem, & mercedem de euāgelij prædicatione acceptā.*

*In occaſionem.) Ne alij idem factitarent. Abſtinentiæ præſtruxerit ſuperiorem.) Subaudi ſenſum. Id
eſt de abſtinendo à matrimonio. Non illud dicendum erit.) Non pro nónne. Quaſi ſpeciē ſtupri!) Sub-
F auditur, eſſe. Maritos.) Maritorum hic & alibi nomine, coniugatos intelligit tam uirum quam mulierē.
Non ſubleuaret.) Hoc eſt prohiberet eam ſollicitudinem quæ de moribus eſt ceu bonam. Non utique de mo
ribus.) Subaudi, inquam dicit. Velit de forma & cultu placere.) Nos, uelut de forma & c. p. Cæterum
uteris indulgentiam.) Vtor cum accuſatino. Vt & infra. Itaque hoc primum ſcilicet matrimonium diutius uti
nolunt. De ſummo illo iunxere etiam uirginitatis gradu.) Nihil ſuffragantibus exemplaribus pro iunxere 7
uerbo quod hic locum nō habet, ſubſtituimus compoſitam dictionem inuxoræ. Nam ni fallor, inuxora uirgini-
tas eſt Tertulliano quam ἄγαμον Græci uocant. Per continentiam enim negociauerimus.) Negociauerimus
ſciat lector nos uertiſſe in negociaberis. Cum ſua fœmina ceſſat.) Hoc eſt abſtinet à congreſſu. In propè
eſt cœlo.) Impropè ut Depropè. Cauſantes.) Non uidebatur ullus elici poſſe ſenſus, niſi ſcriberemus cau-
ſatus. Cui etiam clariorem reſeruans affectionem.) Aut, cui etiam clariorem reſeruas affectionem, Aut, ei
etiam clariorē reſeruans aff. Pro qua Oblationes annuas reddas. In De corona militis, Oblatiões, inquit,
pro defunctis,*

pro defunctis,pro natalitiis,annua die facimus. Et offers pro duabus.) *Scripſimus,Et offeres. Nam præ-* G
cedit Stabis & cõmemorabis. Circundatum Virginis uniuiris.) *Nos,Virginibus ac un. Ex Gorzienſi.*
Et aſcendit ſacrificium t.lib.f.& inter e.uol.b.m.) Ironia eſt. Regẽdam loculos.) *Nos,regẽdos locu-*
los.Ex Gorziẽſi. Lanificãdis diſpenſandum.) *Caſtigauimus,lanificium diſpenſandũ.* Perierunt cœlibũ.)
Et hæc Ironia.Hinc illud Hieronymi qui Tertulliani ſcriptis pectus ſuum referſerat, Ad Gerontiam, Scilicet
perierunt domus cœlibum. Et reliqua. Militum aut peregrinãtium ſine uxoribus.) *Et hoc tranſcripſit Hie-*
ronymus in eandẽ de Monogamia epiſtolam,Ergo milites,inquit,& peregrinantes,ſine uxoribus ſua hoſpi-
tiola non regunt? Forſan reipub.proſp.ag.) *Ironia.* Ne cõmercia delabantur.) *Quæ colunt diuites iſti*
Christiani. Ad quos ſuſcipiendos legibus cõpelluntur homines.) *Hoc ipſum aliis uerbis dixit Ad uxorẽ li-*
bro primo,Quærenda nobis,inquit,onera ſunt,quæ etiam à Gentilium prophanis uitãtur, quæ legibus cogũ- H
tur,ſic enim illic legendũ pro locantur. Nam hic eſt cõpelluntur. Exponit quodãmodo hæc loca in Apologeti-
co,quum inquit,Nónne uaniſſimas Papias leges,quæ antè liberos ſuſcipi cogunt,quàm Iuliæ matrimonium cõ-
trahi? Legum ergo nomine,Papiam illam Poppæam in primis intellige, & alias De pœnis cœlibum ſanctio-
nes. Quid ergo facies ſi uolis.) *Senſus eſt, Quid ergo facies, ſi uolis,ſubaudi habere liberos.* Puto no-
bis non licere naſcentem necare quàm & natum.) *In naſcẽtem ſubauditur tam.Huius formulæ multas iam*
orationes in Tertulliani præcedẽtibus libris paſſim indicauimus,uſque ad faſtidium. Nobis ſcilicet Chriſtianis.
Quid interpoſitum recuſaſti.) *Emẽdauimus haud ineptè ceu putamus,Quod in te poſitũ recuſaſti,id eſt,in*
tua poteſtate. Vel etiã anus quis enixa.) *Mendoſa uox eſt,quis.legendum ſæpius enixa.* Et ſi auſpici
initium eſt.) *Hoc eſt,dum Auſpex initiatur.* Nam quod ipſi Põtifici Maximo.) *Quod cõiunctionem,uer-* I
timus in accuſatiuum duo. Nam duo ipſi PõtificiMaximo iterare matrimonia nõ licet,quod Monogamiæ glo-
ria eſt.Sic in Præſcriptionibus. Quid quod & ſummum Pontificem,in unis nuptiis ſtatuit? Cum autẽ deus
ſummus tantum.) *Deus tantũ ſummus eſt,nam non poſſunt eſſe duo ſumma,ut eſt in Marcionem lib.1.* Qua
diabolo quidã ſtant.) *Non ignoret lector,pro quidam ſtant,ſuppoſuiſſe nos,qua diabolo qui antiſtant. Vt ſit*
antiſtant,pro antiſtites agunt deorũ ſcilicet gẽtilium. Nunc uirginitate,nunc uiduitate periurant.) *Inui-*
tus ab exẽplarium lectione diſcedo,ſed tamen hic pro periurant auſus ſum ſcribere euirant. Cuius mutationis
hæc eſt ratio. Videbam uerbũ periurant hic nõ habere locum. Deinde memineram annotaſſe Eraſmum noſtrũ
in ſcholiis ad Gerontiam, in uetuſtis Hieronymi codicibus legi, Hierophanta apud Athenas euirat uirũ. Vt
ſit figura Græca,euirat uirum,id eſt ſecundũ uirum, & euirat accipiatur abſolutè pro deſinit agere uirum.
Hinc inductus ſum ut hoc loco pro periurant ſuppoſuerim,euirant. Nec docti improbabunt,ut ſpero. Siquidem K
Tertullianum imitatus eſt Hieronymus,Quòd uero dicit hic.nunc uirginitate, nunc uiduitate euirant, idem
ſcripſit in præſcriptionibus de Diabolo dei æmulatore,Habet,inquit,& uirgines,habet & cõtinentes. No
ueram uirgines Veſtæ apud Achanum.) *Quid ſi legas apud Acharnenſes.* Et atrocis apud Delphos.) *Sic*
habent exemplaria. Catonem uocat Horatius atrocem hoc eſt conſtãtem,ut exponit Acron Grammaticus. An
hic ſit Pythij epitheton propter conſtantiam in cõficiendo dracone,neſcio. Nec liquet an ἀτρεμὲς *quod uerum*
ſignificat,quo uocabulo Pindarus utitur,mutatum ſit in atrox. Quibus locis.) *Subaudi ſunt.* Et qui-
dem Tauri illius Aegyptij antiſtites.) *Hieronymus ad Gerontiam poſt Tertullianum iſtius rei meminit,*
Hierophanta apud Athenas, inquit, euiratur, ſiue potius, euirat uirum (ut modo oſtendimus) & æter-
na debilitate ſit caſtus. Flamen unius uxoris ad ſacerdotium admittitur: Flaminea quoque unius mariti eli-
gitur uxor. Ad tauri Aegyptij ſacra ſemel maritus aſſumitur. Vt omittam uirgines Veſtæ & Apolli- L
nis, Iunoniſque Achiuæ & Dianæ ac Mineruæ, quæ perpetua ſacerdotij uirginitate mareſcunt. Por-
rò repetit hæc in fine libri de Monogamia. Et dixit antè Ad uxorem libro priore. Poſt luxuriam ca-
ſtitatem perditricem.) *Nos, caſtitatis perditricem. Ex Gorzienſi.* Aut diuino.) *Suppoſuimus,ut Dido.*
Hæc quum poſt mortem Sichæi mariti,inſidias timens profugiſſet nõ ſine theſauris ſuis in Aphricam,& Car-
thaginem iam moliretur,noluit tamen Hiarbæ regi ditiſſimo nubere,qui ipſam miris modis ambiebat, ſed ſibi
mortem adacto gladio conſciuit,cuius corpus in pyram iniectum eſt,quam extrui ipſa iuſſerat, & crematum.
Vbi nuptias regis ſolo ultrò optaſſe.) *Ablatiuum ſolo deleuimus.* Maluit contrario nubere.) *Sic eſt in*
exemplaribus. In libro de Monogamia ubi hæc repetuntur,ſic ſcriptum eſt,maluit è cõtrario uri quàm nube-
re. Quæ & ſemel per uim.) *Scripſi,quæ ut ſemel.* Plura exempla certa de noſtris inueniam.) *De no-*
ſtris hoc eſt de Chriſtianis. Q. D. Plura exempla proferre poſſim longè uerioris caſtitatis ex numero Chriſtia- M
norum. Siquidẽ Gẽtilium caſtitas tantũ corporis eſt, at Chriſtiani mẽte & corpore caſtitatẽ exhibent,quæ tã-
to operoſior eſt & difficilior,quanto minus laudis habet,uitam ſtatim uiolente finire,quàm per caſtitatem &
alias uirtutes,quoad deo uiſum fuerit,eandẽ laborioſe tranſigere. Ordinari in Eccleſia ſolent.) *Nam or-*
dinabantur uirgines,ut colligimus ex libro De uelandis uirginibus,quas ipſe Virgines dei uocat. Et habebãt
quidem ſuum ordinem indubie. Deinde ordinabantur uiduæ,quæ in numerum illum uiduarũ allegebantur,quas
Paulus in epiſtola ad Timotheum non minores ſexagenariis eſſe uult & uniuiras. Huius rei meminit Tertul-
lianus antè ad uxorem libro priori, loquens de Apoſtolo, Quum uiduam,inquit,allegi in Ordinationem,niſi
uniuiram,non concedit. Quod inter Paradiſum non potuit admitti.) *Nos,intra paradiſum. Ex Gorzienſi.*

Q. SEP.

A Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI EXhortatio ad Caſtitatem.

NON dubito frater te poſt vxorem in pace præmiſſam ad compoſi- 1
tionem animi conuerſum, de exitu ſingularitatis cogitare, & vtique Singularitas
conſilium dirigere. Quanquam & huiuſmodi cum fide ſua conloqui Fides
B debeat vnuſquiſque, eiuſq; vires conſulere? tamẽ quoniam in iſta ſpe- Neceſſitas carnis
cie, carnis neceſſitas cogitatum mouet quærere apud eandem cõſcien
tiam quæ fidei reſiſtit, opus eſt fidei extrinſecus conſilium, tanquã ad-
uocatum aduerſus carnis neceſſitatem. Quę quidem neceſſitas circũ-
ſcribi poteſt, ſi voluntas potius dei, quàm indulgẽtia cõſideretur. Ne-
mo indulgentiã audendo promeretur, ſed voluntati obſequendo. Voluntas dei eſt ſanctifica-
tio noſtra. Vult enim imaginem ſuam nos etiam ſimilitudinem fieri, vt ſimus ſancti, ſicuti & Sãctificatio
ipſe ſanctus eſt, inquit. Id bonum, Sãctificationem dico, in ſpecies diſtribuit complures, vt in
aliqua earum deprehendamur. Prima ſpecies eſt, Virginitas à natiuitate. Secunda Virginitas Virginitas à natiuitate
C (vt ex arbitrio ſuo vidua maneat) id eſt, à lauacro aquæ aut in matrimonio purificat ex com-
pacto, aut in viduitate perſeuerat ex arbitrio. Tertius gradus ſupereſt monogamiæ, cum poſt Virginitas à Baptiſmo
matrimonium vnum interceptum, exinde ſexui renunciatur. Prima felicitas prima virgini- Virginitas
tas eſt, non noſſe à quo poſtea optabis liberari, in totum. Secundæ virginitatis eſt, contem- Monogamia
nere vim quam optime noris. Reliqua ſpecies hactenus nubendi poſt matrimonium morte
diſiunctum, præter virtutes etiam modeſtiæ laus eſt. Modeſtiæ enim laus eſt, ablatum nõ de-
ſiderare, & ablatum à deo domino, ſine cuius voluntate nec folium de arbore labitur, nec paſ
ſer aſſis vnius ad terram cadit. Quàm deniq; modeſta illa vox eſt, Dominus dedit, dominus
abſtulit: vt domino viſum eſt, ita factum eſt? Ideo ſi nuptias ablatas reſtauremus, ſine dubio
D contra voluntatem dei nitimur, volentes habere rurſus quod habere nos noluit. Si enim vo-
luiſſet, non abſtuliſſet. Niſi & in hoc volũtatem dei interpretamur, quaſi rurſus vellet in nos,
quod iam noluit deus. Non eſt bonæ & ſolidæ fidei, ſic omnia ad voluntatem dei referre: &
ita adulari vnumquenque, dicendo, nihil fieri ſine iuſſione eius: vt non intelligamus aliquid Aliquid eſt in nobiſipſis
eſſe in nobis ipſis. Cæterum excuſabitur omne delictum, ſi continuerim⁹, nihil fieri à nobis ſi-
ne dei voluntate. Et ibi definito, iſtam deſtructionem totius diſciplinæ etiam ipſius dei, ſi &
quæ non vult de ſua voluntate producit, aut nihil eſt quod deus non vult. Sed quomodo ve-
tat quædam, quibus etiam ſupplicium æternum comminatur? Vtique etiam quæ vetat non
vult, à quibus & offenditur: ſicut & quæ vult, præcipit, & accipit, & æternitatis mercede diſpũ Mercede æternitatis diſpungere
E git. Itaque cum vtrũque ex præceptis eius didicerimus, quid velit, & quid nolit, iam nobis eſt
voluntas eligendi alterum, ſicut ſcriptum eſt, Ecce poſui ante te bonum & malum: guſtaſti Liberum arbitrium
enim de arbore agnitionis. Et ideo non debemus quod noſtri expoſitũ eſt arbitrio, in dei re-
ferre voluntatem, quos vult ipſe & velle, qui malum non vult. Ita noſtra eſt voluntas, cum
malum volumus aduerſus dei voluntatem, qui bonum vult. Porrò ſi quæris, vnde veniat iſta
voluntas, qua quid volumus aduerſus dei voluntatem: Vt dicam: Ex nobis ipſis. Nec temerè,
ſemini tuo reſpondeas neceſſe eſt. Siquidẽ ille princeps generis & delicti Adam voluit, quod
deliquit. Neque enim diabolus voluntatem eis impoſuit delinquẽdi, ſed materiam volunta-
tis ſubminiſtrauit. Cæterum voluntas dei in obaudientiam venerat. Proinde & tu ſi obaudie-
F ris deo, qui te propoſito præcepto liberæ poteſtatis inſtituit, per voluntatis libertatem volẽs Libertas voluntatis
deuergis in id quod deus noluit. Ita te putas à diabolo ſubuerſum, qui & ſi vult te velle quod
deus non vult, non tamen facit vt & velis: quia nec tunc inuitos Protoplaſtos ad voluntatẽ
delicti ſubegit, imò neq; inuitos neque ignorantes quid deus nolet. Vtique enim nolebat fie-
ri, cui admiſſo mortem deſtinabat. Ita diaboli opus vnum eſt, tentare quod in te eſt, an velis.
At vbi voluiſti, ſequitur vt te ſibi ſubigat, non operatus in te voluntatem, ſed nactus poſſeſ-
ſionem voluntatis. Igitur cum ſolum erit in nobis velle, in hoc probatur noſtra in deũ mens,
an ea velimus quæ cum voluntate eius ſapiant. Altè impreſſe recogitandam eſſe dico dei vo- 2
luntatem, quid etiam in occulto velit. Quæ enim manifeſto, ſcimus omnes, Eaq; ipſa qualiter
in manifeſto ſint perſpiciendum eſt. Nam ſi quædam videntur voluntatem dei ſapere dum à
deo

deo permittuntur, non ſtatim omne quod permittitur, ex mera & tota voluntate procedit e- G
ius qui permittit. Ex indulgentia eſt, quodcunque permittitur. Quæ & ſi ſine voluntate nó eſt,
Voluntas inuita — quia tamen aliquam habet cauſam in loco cui indulgetur, quaſi de inuita venit voluntate paſ
Voluntas pura — ſa cauſam ſui, quæ cogit voluntatem. Vide qualis ſit voluntas eius, cuius altera ſit cauſa. Se-
cunda iterum ſpecies conſideranda eſt puræ voluntatis. Vult nos deus ſibi placita in quibus
non indulgentia operatori patrocinatur, ſed diſciplina dominatur. Si tamen alia, iſta prępo-
nit vtique quæ magis vult, dubium ne eſt ea nobis taxanda eſſe, quæ mauult, quàm ea, quę mi
Minor voluntas — nus vult. Qui alia magis vult, proinde habenda ſunt. Nam oſtendendo quæ magis velit, mi-
Maior voluntas — norem voluntatem maiore deleuit. Quantoq́; notitiæ tuæ vtranque propoſuit, tanto defini-
uit id te ſectari debere quod paruit eum magis velle. Ergo ſi ideo declarauit vti ſecteris quod H
magis vult, ſine dubio niſi ita facis, contra voluntatem eius ſapis, ſapiendo contra potiorem
eius voluntatem, magisq́; offendis quàm promereris. Quod vult quidem faciẽdo, quod ma-
uult reſpuendo. ex parte delinquis, non tamen promereris. Porrò & promereri nolle, delin-
quere eſt. Secundum itaque matrimonium, ſi ex illa dei voluntate quæ indulgẽtia cogitur,
negabimus meram cui indulgentia eſt cauſa: ſi ea cui potior alia præponitur, continentię ma
gis appetendæ, didicerimus non potiorem à potiore ſcindi. Hæc præſtruxerim, vt iam Apo-
ſtoli voce decurram. In primis autem non videbor irreligioſus, ſi quid ipſe profitetur conti-
nentiæ magis appetendæ didicerim. Iam animaduertam omnem illam indulgentiã nuptia-
rum de ſuo, id eſt, de humano ſenſu, non de diuino præſcriptu induxiſſe. Nam & cum de vi- I
duis & innuptis definiuit vti nubãt, ſi continere non poſſunt, quia melius eſt nubi, quàm vri,
conuerſus ad aliam ſpeciem, Nuptis autem denuncio, inquit, non ego, ſed dominus. Ita oſtẽ-
dit, extra rationem perſonæ ſuæ dominum: & quod ſupra dixerat, id non ex perſona domi-
ni, ſed ex ſua pronũciaſſe, Melius eſſe nubi quàm vri. Quæ vox licet ad eos pertineat, qui ſunt
nupti, vel viduę, qui tamen nubendi licentiam amplectuntur, velim retractare, quale bonum
oſtendat quod melius eſt pœna: quod non poteſt videri bonum, niſi peſſimo comparatum:
vt ideo bonum ſit nubere, quia deterius eſt ardere? Bonum ita eſt, ſi per ſe nomen hoc obti-
net, ſine comparatione non dico mali, ſed etiam boni alterius: vt & ſi bono alij comparatur,
& ab alio adumbratur, nihilominꝰ remaneat in boni nomine. Cæterum ſi per mali collatio- K
nem cogitur dici, non tam bonũ eſt quàm genus mali inferioris, quod à ſuperiore malo ob-
3 ſcuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique dictionem comparationis, vt non di-
cas, melius eſt nubere quàm vri: & quæro, an dicere audeas melius eſt nubere, non adiiciens
quid ſit id quo melius eſt. ergo quod non melius, vtique nec bonum, quia abſtuliſti & remo-
uiſti dictionem comparationis, quę dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Me-
lius eſſe nubi quàm vri, ſic accipiendum eſt, ac ſi melius vno oculo quàm duobus carere. Si ta
men à comparatione diſcedas, non erit melius vnum oculum non habere, quàm & bonum.
Nemo igitur captet ex hoc capitulo defenſionem, quod propriè ad nuptos & viduas ſpectat,
quibus nulla adhuc coniunctio numeratur. Quanquam oſtenderim etiam illis numerandam
eſſe permiſſi conditionẽ. Cæterum de ſecundo matrimonio ſcimus tamen Apoſtolum pro- L
nunciaſſe: Solutus es ab vxore, ne quęſieris vxorem. Sed & ſi duxeris, non delinques. Proinde
tamen & huius ſermonis ordinem, conſilio ſuo, non de diuino pręcepto introducit. Multum
autem intereſt inter dei præceptum, & conſilium hominis. Pręceptum dei, inquit, non ha-
beo, ſed conſilium do, quaſi miſericordiam conſecutus fidelis eſſe. quoniam neque in Euan-
gelio neque ipſius Pauli Epiſtolis ex præcepto dei inuenias permiſſam matrimonij ſeparatio-
nem. Vnde vnum habendum confirmatur, quia quod à domino permiſſum non inuenitur, id
agnoſcitur interdictum. Adde quod & hęc ipſa huius conſilij interiectio quaſi inrecogitatio-
nem exceſſus ſui paſſa, ſtatim ſe refrenat & reuocat, cum ſubiungit: Veruntamen huiuſmodi, M
preſſuram carnis habebũt: Cum parcere ſe eis dicit: Cum tempus in collecto eſſe adiicit, quo
oporteat etiam habentes matrimonia pro non habentibus agere: Cum ſollicitudinem nu-
ptorum committit. Per hæc enim docens cur non expediat nubere, diſſuadet ab eo quod ſu-
pra indulſerat. Et hoc ne primo matrimonio, quanto magis ſecundo. Cum nos vero ad exẽ-
plum ſuum hortatur, vtique oſtendens quid nos velit eſſe, id eſt continentes, pariter decla-
rat quid nos eſſe nolit. Id quod non vult, nec ſponte nec veritate permittit, Si enim vellet, nó
permiſiſſet, imò imperaſſet. Sed ecce rurſus, Mulierem defuncto marito dicit nubere poſſe, ſi
cui velit, tantum in domino. At enim felicior erit, inquit, ſi ſic perſeuerauerit ſecundũ meum
conſilium. Puto autem, & ego ſpiritum dei habeo. Videmus duo conſilia, quo ſupra nubendi
veniam

A veniam facit,& quo poſtmodum continentiam nubendi indicit. Cui ergo,inquis, conſilio
adſentabimur? Inſpice & lege. Cum veniam facit,hominis prudentis conſilium allegat. Cum
continentiam indicit,Spiritus ſancti cõſilium adfirmat. Sequere admonitionem cui diuini-
tas patrocinatur. Spiritum quidem dei etiam fideles habent, ſed non omnes fideles Apoſto- 4
li. Cur ergo cum fidelem dixerit,adiicit poſtea,ſpiritum ſe dei habere, quod nemo dubitat e-
tiam de fideli? idcirco hoc dixit,vt ſibi Apoſtoli faſtigium redderet. Propriè enim Apoſtoli

Apoſtoli

ſpiritum ſanctum habẽt, qui plenè habent in operibus Prophetiæ efficaciam virtutum, atque
documentorum linguam,non quaſi ex parte,quod cæteri. Ita ſpiritum ſanctum autoritate ad
eandem ſpeciem adire fecit,cui nos magis obſequi voluit: & factum eſt iam non conſilium
B diuini ſpiritus,ſed pro eius maieſtate præceptum. Ad legẽ ſemel nubendi dirigam. Ipſa origo
humani generis patrocinatur,conteſtans quid deus ab initio conſtituerit, in formam poſte-
ritatis recenſendam. Nam cum hominem figuraſſet,eiq; parem neceſſariam proſpexiſſet, v-
nam de coſtis eius mutuatus,vnam illi fœminam finxit,cum vtique nec artifex, nec materia
defeciſſet: plures coſtæ in Adam,& infatigabiles manus in deo,ſed non plures vxores apud

Origo humani generis Monogamiæ patrocinatur

deum. Et ideo homo dei Adam,& mulier dei Eua vnis inter ſe nuptiis defuncti ſunt. Formam
hominis dei, de originis autoritate,& primam dei volũtatem ſanxerunt. Erunt duo,inquit,
in vna carne: non tres, neque quatuor. Alioquin iam non vna caro, nec duo in vna car-
ne. Tunc erunt, ſi coniunctio & concretio duum in vnitate ſemel fiat. Si vero rurſus, aut

Adã & Eua vnis inter ſe nuptiis defũcti ſunt

C ſæpius, iam vna eſſe deſiit: & erunt iam non duo in vnam carnem,ſed vna planè caro in plu
res. At cum Apoſtolus in eccleſiam & Chriſtum interpretatur, erunt duo in vna carne, ſe-
cundum ſpiritales nuptias eccleſiæ & Chriſti, vnus Chriſtus & vna eius eccleſia, agnoſcere
debemus duplicatam & exaggeratam eſſe nobis vnius matrimonij † tam ſecundum generis
fundamentum,quàm ſecundum Chriſti firmamentum. Vno matrimonio cenſemur vtrobi-
que, & carnaliter in Adam, & ſpiritaliter in Chriſto: Duarum natiuitatum vnum eſt mo-
nogamiæ præſcriptum. Vtraque degenerat, qui de monogamia exorbitat. Numerus matri-
monij à maledicto viro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus, tres in vnam carnem ef-
fecit. Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ non modo pluribus vxoribus, verum etiam con-
cubinis coniugia miſcuerunt. Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere. Sa-
D nè licebit ſi qui adhuc typi alicuius futuri ſacramenti ſuperſunt, quos nuptiæ tuæ figurent:

Lamech primus Digamus.

Patriarchæ polygami

aut ſi etiam nunc locus eſt vocis illius, Creſcite & multiplicamini, id eſt,ſi nondum alia vox
ſuperuenit, Tempus iam in collecto eſſe, reſtare vt & qui vxores habent tanquam non ha-
bentes agant. Vtique enim continentiam indicens, & compeſcens concubitum ſeminarium
generis, abſoleſcit Creſcite illud & multiplicamini. Vt opinor autem vnius & eiuſdem dei
vtraque pronunciatio & diſpoſitio eſt, qui tunc quidem in primordio ſementem generis e-
miſit indultis coniugiorum habenis, donec mundus repleretur, donec nouæ diſciplinæ ma-
teria proficeret: nunc vero cum extremitatibus temporum compreſſit quod emiſerat,& re-

Cõcubitus, ſeminarium generis.

Sementẽ generis emiſit indultis cõiugiorum habenis

E uocauit quod indulſerat, non ſine ratione propagationis in primordio, & repaſtinationis
in vltimo. Semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea ſyluam quis inſtituit, & 5
creſcere ſinit, vt tempore ſuo cædat ſyluam. Erat vetus diſpoſitio, quæ in Euangelio nouo
deputatur, in quo & ſecuris ad radicem arboris poſita eſt. Sic & oculum pro oculo, & den-
tem pro dente, iam ſenuit: ex quo iuuenuit, Malum pro malo nemo reddat. Puto autem e-
tiam humanam conſtitutionem atque decretum poſtea priſtinis præualere. Cur autem de
priſtinis exemplis non ea potius agnoſcamus quæ cum poſteris communicant diſciplinę, for
mam vetuſtatis ad nouitatem tranſmittunt? Ecce enim in vetere lege animaduerto caſtra-
tam licentiam ſæpius nubendi. Cautum eſt in Leuitico, Sacerdotes mei non plus nubent. Poſ-
F ſum dicere, etiam illud plus eſſe quod ſemel non eſt. Quod non vnum eſt, numerus eſt. De-

Licẽtia ſæpius nubẽdi,in veteri lege caſtrata.

nique poſt vnum incipit numerus. Vnum autẽ omne quod ſemel eſt. Sed vni Chriſto ſerua-
batur,ſicut in cæteris,ita in iſto quoque legis plenitudo. Inde igitur apud nos plenius atq; ſtru
ctius præſcribitur,vnius matrimonij eſſe oportere,quos allegi in ordinẽ Sacerdotalem. Vſq;
ad quoſdam memini digamos loco deiectos. Sed dices,ergo cæteris licet,cum quibus non li-
ceat excipit. Vani erimus ſi putauerimus quod Sacerdotibus nõ liceat,laicis licere. Nonne &
laici Sacerdotes ſumus? ſcriptum eſt Regnum quoq; nos & ſacerdotes,deo & patri ſuo fecit. Ordo
Differentiam inter Ordinem & Plebem conſtituit Eccleſiæ autoritas, & honor per Ordi- »
nis conſeſſum ſanctificatus à deo. Vbi eccleſiaſtici ordinis non eſt conſeſſus, & offert & »
Tinguit Sacerdos qui eſt ibi ſolus. Sed & vbi tres,eccleſia eſt, licet laici. Vnuſquiſq; enim de »
ſua fide

Eccleſiæ autoritas Eccleſiaſtici ordinis conſeſſus

α ſua fide viuit. Nec eſt perſonarum acceptio apud deum: quoniam non auditores legis iuſti- G
ficabuntur à deo, ſed factores, ſecundum quod & Apoſtolus dicit. Igitur ſi habes ius Sacer-
dotis in temetipſo, vbi neceſſe eſt habeas, oportet etiam diſciplinam Sacerdotis neceſſe ſit
habere ius ſacerdotis. Digamus tinguis, digamus offers: quanto magis laico dicat, quo ad ſa-
lutem erit agere pro ſacerdote: quàm ipſi ſacerdoti dicitur, qui eo facto excommunicatur
actione ſacerdotis. Sed neceſſitati, inquis, indulſerit. Nulla neceſſitas excuſatur, quæ poteſt
non eſſe neceſſitas: denique Digamos reprehendi & neceſſitate adminiſtrantes quod non
licet. Dicam, omnes nos deus ita voluit diſpoſitos eſſe, vt vbique ſanctiones eius obeundi ſit
diſciplina. Vſque adeo niſi laici ea obſeruent per quæ Presbyteri allegantur, quomodo e- H
runt Presbyteri qui de laicis alleguntur. Ergo præferre debemus ante laicum iuſſum à ſe-
cundo matrimonio retinere, dum presbyter eſſe non alius poteſt quàm laicus qui ſemel
fuerit maritatus. Liceat nunc denuo nubere, ſi & omne quod licet, bonum eſt. Idem Apo-
ſtolus exclamabat, Omnia licent: ſed non omnia pro ſalute. Quod non prodeſt, oro te, po-
teſt bonum dici? Si licita ſunt & quæ non pro ſalute, ergo & quæ non bona ſunt, licita ſunt.
6 Quid autem magis velle debebis, quod ergo bonum eſt quia licet, an quod ergo quia pro-
deſt? Multum exiſtimo eſſe inter licentiam & ſalutem. De bono non vincis, ſcilicet quia bo
num permitti non expectat. Sed adſumi permittitur, vt quod an bonum ſit in dubio eſt,
quod poteſt etiam non permitti, ſi non habeat aliquam ſui cauſam primam. Quia pro- I
pter incontinentiæ periculum permittitur nubere ſecundum: quia niſi licentiæ alicuius non
bonæ rei ſubiaceret, non eſſet in quo probaretur, qui diuinæ voluntati, & qui ſuæ poteſtati
obſequatur: quis noſtrum vtilitatis præſentiam ſectetur, & quis occaſionem licentiæ ample-
xetur: quis diuinæ voluntati, & quis ſuæ voluntati obſequatur. Licentia plerunque tentatio
eſt diſciplinæ, quoniam diſciplina per tentationem probatur, tentatio per licentiam opera-
tur. Ita fit vt omnia liceant, ſed non omnia expediant: dum tentatur cui permittatur, & vin-
catur dum in permiſſione tentatur. Licebat & Apoſtolis nubere, & vxores circumducere.
Licebat & de Euangeliis viuere. Sed qui his vſus non eſt in occaſionem, ad exemplum nos
ſuum prouocat docens in eo eſſe probationem, in quo licentiæ experimentum. Abſtinentiæ K
præſtruxerit ſuperiorem, ne ſenſus eius interpretemur. Non illud dicendum erit, ſecundum
matrimonium quaſi ſpeciē ſtupri? Cum enim dicat maritos hoc in ſollicitudinē habere quo-
nam modo ſibi placeant: non vtique de moribus (nam vt bonam ſollicitudinem non ſuble-
uaret) ſed de cultu, & ornatu, & omni ſtudio formæ, ad illecebras mouendas ſollicitos iungi:
velut de forma & cultu placere carnalis concupiſcentiæ ingenium ſit, quæ etiam ſtupri cauſa
eſt. Ecquid videtur tibi ſtupri adfine eſſe matrimonium, quoniam ea in illo reprehendo quæ
ſtupro competunt. Interim dominus ipſe dicit, qui viderit, inquit, mulierem ad concupiſcē-
dum eam, iam ſtuprauit eam in corde ſuo. Qui autem ad ducendum viderit, minus perfecit?
quid ſi etiam duxerit? quod non faceret, niſi ad ducendum concupiſſet. Niſi poteſt duci vxor, L
quam & ſi non videris, at concupieris ſaltem cum ipſam ducere cœperis. Multum ſanè ab-
eſt maritus ab zelo, non concupiſcens. Omnis mulier zeliuira eſt quandiu aliena, nec per a-
lium fit marita niſi per quem & adultera. Legis videtur matrimonij & ſtupri differentia. a-
lioquin res & viris & fœminis eadem imponit: eſt enim & matrimonium & ſtuprum com-
mixtio carnis. ſcilicet certandum cuius concupiſcentia nos ſtupro adæquauit. Ergo, inquis,
iam & primas, id eſt vnas nuptias deſtruis. Nec immerito: quoniam & ipſæ ex eo conſtant
quod eſt ſtuprum. Et ideo optimum eſt homini mulierem non tangere, quia cara eſt ſtupri
affinitate. Sed cum hæc etiam de primis & vnis nuptiis prætendi ad cauſam continentiæ poſ
ſint, quanto magis ſecundo matrimonio recuſando præuidebuntur? Gratus eſto, ſi ſemel ti- M
bi deus indulſit nubere. Gratus enim eris, ſi & iterum indulſiſſe tibi neſcias. Cæterum vteris
7 indulgentiam, cum nec modeſtiam vteris. Modeſtia à modo dicitur. Nō tibi ſufficit de ſum-
mo illo inuxoræ etiam virginitatis gradu in ſecundum deliquiſſe nubendo, ſed in tertium
adhuc deuolueris, & futuris impelli potes, qui in ſecunda ſtatione continens non fuiſti, quia
nec prohibere plures nuptias voluit qui de ſecundis prouocandis retractauit. Nubamus igitur
cottidie & nubentes ab vltimo die deprehendamur, tanquam Sodoma & Gomorra: quo
die adimplebitur Væ illud ſuper prægnantes & lactantes, id eſt, maritos incontinentiæ. de nu-
ptiis enim vteri & vbera infantis. Et quando finis nubendi? Credo poſt finem ſubaudi. Re-
nuncient tandem carnalibus fructibus, vt aliquando ſpiritalia retractemus. Rape occaſio-
nem & ſi non exoptatiſſimam, attamen deſiſti habere cui debitum ſolueres. O te felicem
debitorem

A debitorem, ſimile damnum, quid diximus damnum? lucrum ſentientem. Per continentiam
enim negociaberis, magnam ſubſtantiam neceſſitatis parſimoniæ carnis ſeruientis adqui-
rens. Recogitemus enim ipſam conſcientiam noſtram, quàm alius alium ſe homo ſentiat,
cum ſua fœmina ceſſat. Si orationem facit ad dominum, impropè eſt cœlo. Si ſcripturæ — Orationem facere ad dominum
incumbit, totus illic eſt. Si pſalmum canit, placet ſibi: Ideo Apoſtolus purificationi oratio-
nem commendauit, cauſatus id quod ad tempus permiſerat: ſemper nobis exercendum eſ- — Scripturæ incumbere
ſe, quod ſemper proſit. Si cottidie omni momento oratio hominibus neceſſaria, vtique & — Pſalmum canere
continentia, quæ orationi neceſſaria ſit. Oratio de conſcientia procedit. Si conſcientia eru-
B beſcit, erubeſcat oratio. Spiritus ducit orationem ad deum. Si ſpiritus reus apud ſe ſit, con-
ſcientia erubeſcit, quomodo audebit orationem ducere ad altare? Sic etenim eſt Prophetica
vox veteris teſtamēti: Sancti erimus, quia & deus ſanctus, & rurſus: Cum ſancto ſanctifica-
ris, & cum viro innocēte innocens eris, & cū electo electus eris. Debemus enim ita ingredi in
diſciplina domini, vt deo dignum fructum non ſecundum carnis † exſqualentiæ concupi-
ſcentiam. Ita enim & Apoſtolus dicit, quod ſapere ſecundum carnem, mors eſt, ſecundum
ſpiritum vero ſapere, vita æterna ſit in Chriſto Ieſu domino noſtro. Si hæc obtuſio, etiā cum
in vnis nuptiis in nos carnis exercetur, ſpiritum ſanctum auertit, quanto magis cum in ſe-
cundo matrimonio agitur? Duplex enim iſte rubor eſt: quia in ſecundo matrimonio duæ
C vxores eundem circunſtant maritum: vna ſpiritu, alia carne. Nec enim priſtinam poteris
odiſſe, cui etiam clariorem reſeruas affectionem. Et iam repete apud deum pro cuius ſpiritu
poſtules, pro qua Oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad deum cum tot vxoribus, quot
illas oratione commemoras: & Offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per Sacer-
dotem de Monogamia ob priſtinum de virginitate ſancitum, circumdatum Virginibus ac
Vniuiris: & aſcendet Sacrificium tuum libera fronte: & inter cæteras voluntates bonæ men-
tis poſtulabis tibi & vxori caſtitatem. Scio quibus excuſationibus coloremus inſatiabilem
carnis cupiditatem: ex quibus neceſſitates adminiculorum deſcendunt: adminiſtrandam
familiam, regendos loculos, claues cuſtodiendas, lanificium diſpenſandum, victum pro-
D curandum, curas domeſticas. Scilicet ſolis maritorum domibus bene eſt. Perierunt cœ-
libum familiæ, ſpadonum, militum, aut peregrinantium ſine vxoribus. Non enim & nos
milites ſumus, eo quidem maioris diſciplinæ quo & tanti Imperatoris? Non & nos pe-
regrinantes in iſto ſeculo ſumus? Cur autem ita diſpoſitus eſt Chriſtianus, vt ſine vxore
non poſſit? Num & conſortium onerum domeſticorum neceſſarium eſt? Habe aliquam v- — Conſortiū onerum domeſticorū
xorem ſpiritalem. Adſume de viduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate ſignatam.
Bonas nuptias fecerit huiuſmodi vxor, Has te plures habere deo gratum eſt. Sed de poſte-
riori tempore cogitant Chriſtiani, quibus craſtinum non eſt. Hæredes dei ſeruus deſidera-
bit, qui ſemetipſum de ſeculo exhæreditauit? Vt ergo quid repetit matrimonium cum de
E priſtino non habeat liberos? Itaque hoc primum diutius vti volunt, ipſo Apoſtolo feſtinan-
te ad dominum † in perſecutionibus, cōſtantiſſimum in martyriis, promptiſſimum in com-
municationibus rerum, temperatiſſimum in adquiſitionibus, poſtremo vſuris, morte relin-
quendis, filiis. Forſan Reipublicæ proſpectu aguntur, ne diuites deficiant, ſi ſoboles non ha-
bent: ne leges, ne iura, ne commercia delabantur, ne templa derelinquantur, ne non ſint qui
exclament, Chriſtiani ad beſtias. Hæc enim audire deſiderant, qui filios quærunt. Sufficiat ad
conſilium viduitatis vel iſta præcipua cauſa, importunitas liberorum. Ad quos ſuſcipiendos
legibus compelluntur homines: quia ſapiens quiſque, nunquam libens filios deſideraſſet.
Quid ergo facies, ſi nolis, ſi vxorem de tua conſcientia impleueris, diſſoluturus es medica-
mine conceptum? Puto nobis non licere naſcentem necare, quàm & natum. Sed forte illo
F tempore prægnantis vxoris remedium à deo petes. Tanta ſollicitudine à deo petere aude-
bis, quod in te poſitū recuſaſti? Opinor aliqua ſterilis proſpicietur, vel etiā anus ſæpius enixa.
Quid à domino magis euenire poteſt, ſi quis præſumptioné eius pro dei æmulatione prouo-
caret. Scimus denique quendā ex Patribus cum propter familiam ſuam, ſecūdo matrimonio
ſterilem captaſſet vxorem, tam iterum patrem factum quàm & iterum maritum. An hanc
meam contentionem, frater dilectiſſime, videmus etiam ſeculi exempla, quæ ſæpe no-
bis etiam in teſtimonio poſita ſunt, cum quod bonum & deo placitum videtur, teſti-
monio oneratur. Monogamia apud ethnicos in ſummo honore eſt, vt & virginibus le- — Teſtimonio onerari
gitimè nubentibus vniuira Pronuba adhibeatur, & ſi auſpici initium eſt. Item in quibuſ-
dam Solennibus & Auſpiciis, vt prior ſit vniuiræ locus. Certè Flaminia non niſi vniuira eſt,

quæ Flaminia lex eſt. Nam duo ipſi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet,quod G
Monogamiæ gloria eſt. Cum autem deus ſummus tantum, Satanas ad perficiendum prouocatio eſt noſtra,imò ſubfuſio pigriſſimorum ad continentiam deo exhibendam , qua diabolo qui antiſtant,nunc virginitate,nunc viduitate euirant. Noueram virgines Veſtæ apud Achanum, & atrocis apud Delphos, & Mineruæ, & Dianæ , quibus locis . Noueram continentes viros , & quidem Tauri illius Aegyptij antiſtites : Fœminas vero Cereris Aphricanæ , cui etiam ſponte abdicato matrimonio adſeneſcunt , exinde adempto contactu maſculorum, vſque ad oſcula filiorum. Inuenit diabolus, poſt luxuriam caſtitatis perditricem , quomodo reus ſit Chriſtianus, qui caſtitatem recuſauerit conſeruatricem . Erunt nobis in teſtimonium & fœminæ quædam ſeculares,ob Vniuiratus obſtinationem famam conſequutæ : vt Di- H
do, quæ profuga, in alieno ſolo, vbi nuptias regis vltrò optaſſe debuerat,ne tamen ſecundas experiretur,maluit è contrario vri quàm nubere : Vel illa Lucretia, quæ vt ſemel per vim & inuita alium virum paſſa eſt,ſanguine ſuo maculatam carnem abluit, ne viueret iam non ſibi Vniuira. Plura exempla certa de noſtris inueniam, & quidem tanto potiora , quanto maius eſt viuere in caſtitate,quàm pro ea mori: hoc eſt animæ id bonum miſceri, quàm viuendo ſeparari animam. Quantæ igitur & quæ in Eccleſiis Ordinari in Eccleſia ſolent , quæ deo nubere maluerunt , quæ carnis ſuæ honorem inſtituerunt , quæq; ſe iam illius pudoris filias dicauerunt occidentes in ſe concupiſcentiam libidinis,& totum illud quod intra Paradiſum non potuit admitti. Vnde præſumendum eſt hos qui intra paradiſum recipi volunt,tandem I
debere ceſſare ab ea re,à qua Paradiſus obſtructus eſt. Gratia ergo cum intelligenti hæc. Memento in orationibus tuis Tertulliani ad hæc exhortantis.

ἀτρωὶς

Dido Lucretia ſanguine ſuo maculatam carnem abluit

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

Qvod alibi ſuadere tantum uiſus eſt , hic tanquam dogmatiſtes præcipit , ſecundas nuptias aperte K
damnans, & in Monogamia perſuadenda egregie ineptiens. Standum eſt nobis ab orthodoxorum patrum ſententia,nec uiolentæ Paulinorum uerborum interpretationi ullo modo adhærendum. Diuus Hieronymus epiſtolam ad Titum enarrans , Montanus,inquit , & qui Nouati ſchiſma ſectantur,nomen ſibi munditiæ præſumpſere : putántque ſecunda matrimonia ab eccleſiæ communione prohibenda,cum Apoſtolus de epiſcopis & presbyteris hoc præcipiens , utique in cæteris relaxarit : non quod hortetur ad ſecunda matrimonia,ſed quod neceſſitati carnis indulgeat. Scripſit & Tertullianus de Monogamia librum hæreticum,quem Apoſtolo cõtraire,nemo qui Apoſtolum legerit, ignorabit. Idem in Catalogo ſcriptorum eccleſiaſticorum refert hunc librum aduerſus eccleſiam ſcriptum. Quæ uerba uelut antidotum libuit præmittere,quo lectoris animus præmunitus,abſque detrimento uerioris ſententiæ tutus tranſcurrat.

L

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1 *HAeretici nuptias auferunt.)* Intelligit Marcionitas. *Diſputans enim aduerſus Marcionem libro primo , Non tingitur apud illum,inquit, caro niſi uirgo,niſi uidua,niſi cœlebs,niſi diuortio baptiſma mercata. Ceu alibi etiã meminimus.* Pſychici ingerunt.) *Pſychicos uocat omnes qui à Monogamia & peruerſa Montani doctrina abhorrebant,cõmentitium illum Paracletum non agnoſcentes. A quo ſpiritu ſe Spiritales iudicabant & nominabant Montaniſtæ. Erant ergo orthodoxi illis Phyſici hoc eſt naturã ſequentes quæ uoluptati corporis dedita eſt,& afflictionem martyrij refugit , idq; quum propter iteratas nuptias, tum quod in perſecutione fugitabant. Phyſicorum mentionẽ antè fecit aduerſus Praxean. Deniq; cauerat priſtinum,inquit,doctor de emẽdatione ſua: & manet chirographũ apud Pſychicos,apud quos tunc geſta res eſt,* M
exinde ſilentium. Et nos quidẽ poſtea agnitio Paracleti atque defenſio,diſiunxit à Phyſicis . Sic enim utrobiq; legitur in Gorziẽſi uolumine,tametſi Hirſaugienſe exemplar habet illic Pſychicos & Pſychicis. Sed tamen idem ſenſus eſt,ſiue Naturales nos uocet ſiue Animales,iuxta Paulinam illam conſuetudinem, Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei. Huc enĩ ea reſpicit appellatio , ceu diximus in Annot. eius libri. Inter alienos ſpadones.) *Sic uocat Marcionitas quod à nuptiis abſtinerent inſtar ſpadonum, & extra eccleſiam eſſent eiecti,nẽpe hæretici. Igitur alieni,nec ad legem amplius pertinentes.* Et aurigas tuos.) *Marcionitas uocauit alienos tanquã ſeparatos. De orthodoxis dicit,tuos. Eis aurigarum nomẽ accõmodat ob tumultũ matrimonij quaſi coniugatus neceſſitatibus cottidianis impellentibus tranſuerſus interdum agatur , quemadmodum equi nõnunquã aurigam alio pertrahunt quàm cõſtituerat ipſe . Porrò magna Romanos aurigãdi in Circo tenebat*

A *ro tenebat inſania. Vnde aurigarum illæ factiones coloribus quoque diſtinctæ. Conſiſtendum ſit.) Hoc eſt*
pes figendus hic. Nec tranſiliendum. An capiat Paracletum aliquid tale docuiſſe.) Græcum illud uerbum
ἐνδέχεται multis locis uſurpat, Latinè capit reddens, quod poterat his modis uertere, probabile eſt, uſuue-
nit, contingit, fieri poteſt: ut hic an capiat, hoc eſt an poſſibile ſit, quemadmodum in præcedentibus libris
abundè declarauimus. Neceſſe ſtet.) Nos, neceſſe eſt. Nihil enim bono cont.n.m.) Et hæc Hiero- 2
nymus transſcripſit. Quare id bonum intelligendum quod melius eſt & pœna.) Coniunctionem & di-
ſpunximus, aduerbio quare in quale mutato. Cæterum ſi per mali cogitationem cogitur bonum dici.)
Nos, per mali collationem. Vt dicas.) Maluimus etiam in æditione proxima ſcribere, ut non dicas.
Caro autem docet ſanctitatem.) Ex Gorzienſi collatione docetur ſcripſimus. Igitur ſi omnia iſta ob- 3
B *literant licentia nubendi.) Nos obliterant licentiam nubendi. Hoc enim malim quàm ſcribere, Obliteran-*
tur licentia nub. Etiam ſi Gorzienſis collatio nulla admonuiſſet. Iam carni fibulam imponere.) Fibulam
imponere prouerbialiter dictum de eo quod aſtringitur uelut diſſolutum, oppoſitum illi Laxare fibulam, quo
uſus eſt in De corona militis, Cæterum ſubuertit, inquit, totam ſubſtantiam ſacramenti cauſatio eiuſmodi, ut
etiam uoluntariis delictis fibulam laxet. niſi mauis referre ad fibulã penis, de qua apud Celſum mentio. Solui-
tur his magno comœdi fibula, inquit Iuuenalis. Retractare ſuetus.) Nos, retractares, Vetus hæc diſcipli-
na ſit præmonſtrata. Hoc eſt, poſſit eſſe præmonſtrata. Nam modus potentialis eſt. Quod & abſtuliſſe do-
cuiſſet.) Mutauimus poſterius uerbum & pro eo ſcripſimus decuiſſet. Confirmat caſtigationem noſtram Gor-
zienſis collatio. Siquidem Prophetiæ dictum eſt.) Nos, Propheticè. Ex eadem. In autoribus generis.) 4
Autores generis humani uocat Adamum & Euam. In fratricidio dedicatum.) Hoc uerbo libenter utitur.
Et poſt hunc Cyprianus martyr, & diuus Hieronymus. Ita in De reſur. Carnis, De materia potius ſubiacente
C *nolunt ab illo uniuerſitatem dedicatam. Et paulopoſt in hoc ipſo de Monogamia libro, In imaginem domini,*
inquit, dedicatus eſt. Mœchia.) Mœchia pro adulterio. Duas Græciæ literas ſibi induit dominus.)
Eleganter dictum. Sic Tacitus, Etiam aduerſus nos hoſtilia induerat. Item, magnum animum induiſſe. Et de
Agrippina Germanici Cæſaris uxore, Munia ducis per eos dies induerat. Tertullianus in Apologetico, Hone-
ſta res eſt, ſolennitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupanaris. Sic enim illic le- 5
gendum pro inducere. In qua & Chriſtus in nuptiis in totum.) Caſtigaueram in æditione proxima, In qua
& Chriſtus innuptus in totum. Nec adhuc diſplicet caſtigatio. In Chriſto nouas cenſum, non p.e.ſ.m. defer-
ret niſi carnis is quod quod ſpiritus ille eſt l. & q.f. in c. eſſe debuerit.) Deprauatam ſententiam ſic reſtitueră
in æditione proxima. In Chriſto nouans cenſum, non poſſis eum ſine Monogamiæ profeſſione deferre, niſi
D *carne ſis quod ſpiritu ille eſt: licet & quod fuit in carne, æquè eſſe debueris. Qua lectione meliorem non inue-*
nio. Nam à collatione Gorzienſi prorſus hic deſtituimur. Niſi malis legere, poſſit, & ſit, & debuerit. Nec pla-
nè refert. Non enim paſſiuus tibi cenſus eſt in illo.) Paſſiuum cenſum uocat cenſum infinitum, uagum, libe-
rum, & licentem ſiue licentioſum. Sic in præcedentibus libris dixit paſſiuum nomen dei, paſſiuum conuictum,
paſſiuos diſcipulos & paſſiuam licentiam. Hoc uocabulo diuus quoque Hieronymus utitur, Et Iulius Firmi-
cus libro quinto Matheſeos, In oculorum tamen illecebras, oculorum paſſiuis cupiditatibus incurrens. Tam-
etſi in æditione Firmici uulgata ſcriptum eſt poſſiuis pro paſſiuis. De hoc & antè diximus. Aut ſi poſte-
riorem Abrabam patrem ſe queri ſat eſt, Digamum.) Mendoſus locus eſt, & nihil adiuuãt exemplaria. Scri-
pſi, Aut ſi poſteriorem Abraham patrem ſequeris ut & digamum, recipe & Circunciſum. Poſſet etiam legi,
Aut ſi p.A.p. ſequeris, & digamũ recipe & Circunciſum. Digamia circunciſione ſeorſus eſt.) Reſtitui- 6
mus locum ex collatione Gorzienſi, Digamus à circũciſione eſſe orſus eſt. Mox ſcripſimus, Teneris & Mono-
E *gamiæ. Adeo autẽ Monogami Abrahæ filius es. Nã ut ita legatur ſenſus expoſcit. Paulopoſt caſtigauimus, fi-*
lij habebant deputari Abrahæ. Ex collatione. Alicuius dabit etiam per ſanguinem neſcias ſibi ingerentis.)
Apparet pro dabit legendum Dauid, ſicq; nos mutauimus. Sic autem dixit hic, Alicuius Dauid, ut paulo antè,
Noſtri alicuius autoris, Et in De carne Chriſti, In Lazaro aliquo. Item in aliquo Zacharia. Rurſum, aliqui
Lucanus. Et hic mox, alicuius Salomonis. Et infra, ſecundum aliquem Epicurum. Item ad finem, Sed Hermo-
genem aliquem, Et mox, Nec Ioannes aliqui Chriſti ſpado. Senſus uerborum eſt. Alicuius Dauid etiam per ſan-
guinem id eſt cædem, uidelicet Vriæ, neſcias ſibi ingerentis, id eſt alienas & incognitas uxores ad ſe accer-
ſentis. Bethſabeam intelligit. Nam ſequitur, alicuius Salomonis etiam uxoribus diuitis. Alludit ad locum qui
eſt ij. Reg. cap. xi. Vbi legimus, Miſit ergo rex & requiſiuit quæ eſſet mulier. Atque hoc eſt quod hic ait, Ne-
ſcias, nam erat ei incognita. Sequitur deinde, Miſſis itaque Dauid nunciis tulit eam. Hoc ſibi uolunt hæc
F *uerba, Sibi ingerentis. Habes Moyſen dei de proximo arbitrum. Propriè & eleganter hic uſus eſt ar-*
bitri uocabulo. Arbiter enim interdum obſeruatorem ſignificat. Liuius, Per deos fœderum arbitros & teſtes.
Cyprianus martyr ad Donatum, Ac ne eloquium noſtrum arbiter prophanus impediat. Tertullianus in Apo-
logetico, Quum ſemper etiam impiæ initiationes arceant prophanos, & arbitris caueant. In De pallio, Quâ
Iordanis amnis finium arbiter, uaſtitas ingens. Secundus quoque Moyſes.) Ieſum Naue intelligit.
Qui imaginem noſtram in promiſſionem.) Figura Græca. Hoc eſt, ſecundum imaginem noſtram. In-
ſtrumenta regalium ſcripturarum.) Caſtigauimus, Legalium ſcripturarum. Nam mox ſequitur, Inter-
dum nihil ſibi dicunt eſſe cum lege. Noſtra paratura.) Hoc eſt, de noſtra paratura. Paratura uocabulum
Tertulliani quo frequenter utitur. Mox ſcripſimus pro quæ uoluit, quæ uolunt. Item, quæ nec patres ſuſtine-
re ualuerunt, pro uoluerunt. Cõceſſarint. Hoc uerbo etiam in præcedẽtibus libris uſus eſt. Decurrere

7 *habebat.)* Verbum Tertulliani. Mox ſcripſimus, At mortis præuẽtu. pro, & mort. *Vicaria & quaſi poſt-* G
buma ſoboles ſupparabatur.) Supparandi uerbum non eſt infrequens in Tertulliani ſcriptis. Ita in De cultu
fœminarum, Ne exuuias, inquit, alieni capitis forſitan immundi, forſan nocentis & gehennæ deſtinati, ſancto
& Chriſtiano capiti ſuppares. In Valentinianis, Quantum lupæ fœminæ formam cottidie ſupparare ſolenne
eſt. Significat enim ſufficere, ſubſtituereq́;. Inde Supparaturæ uocabulum. In De reſur. carnis, Neque generis
ſupparatura grauis erit membris. *Et deſiit uua acerba.)* Gorzienſem collationem ſecuti ſcripſimus, Et de-
ſierunt uuæ acerbæ à patribus manducatæ f. d. obſt. Locus eſt Hieremiæ cap. XXXI. *Contrarium eius obti-*
nuit.) Hoc eſt eualuit. *Quaſi in limine duo n. a. C. ſ. occurrunt.)* Videlicet apud Lucam. Sapit autem pro-
8 uerbium, Quaſi in limine occurrere. *Quis enim corpus domini dignius initiaret.)* Eleganter dictum, Ini-
tiare corpus domini. De baptiſmo. *Vt uterq; titulus ſanctitatis in Chriſti cenſu diſpungeretur.)* Formula H
loquẽdi Tertulliano frequẽtiſſima. Sic in De reſur. carnis, Vita eſt enim cauſa iudicij, per tot ſubſtãtias diſpũ-
genda, per quot & functa eſt. *Tales arbitros infans dominus expertus.)* Venuſtè dictum. Ita autè. Habes
Moyſen dei de proximo arbitrum. In Apologetico, Eo magis, inquit, quia nec uerebatur extraneos arbitros.
Collaturus.) Aut collocaturus. *Non etiã obire meminiſſent.)* Hoc eſt, exequi. Sic in De fuga in perſe-
cutione, Quo facilius de obitu eius cõſtare poſſit, Et alibi, Obeũdæ grauitatis. Vbi tamẽ ſcriptum eſt Obediẽ-
9 dæ grauitatis, ni fallor. *Tunc de cæteris argumẽtis.)* Senſus eſt, Tum ob cætera argumenta. *Nõ capit*
elogium adulterij.) Hoc eſt nomen ſiue titulum & infamiam adulterij. Hoc uocabulo libenter utitur Tertul
lianus. In Apologetico, Vt de noſtris elogiis loquar. *Aut iunctos deprehendens.)* De gentilibus. *Neceſ*
ſitas uel occaſio.) Scripſimus, Ne neceſſitas uel oc. t. c. irrumpat. *Si forte præuenerit.)* Præuenerit mu-
tauimus in prouenerit, non malè eeu putamus. Hoc eſt, acciderit, uidelicet adulterium. *Vt apud Romanos*
poſt annum ſexcenteſimum V. C.) Seruius Sulpitius in libro quem compoſuit de dotibus, tum primum cautio- I
nes rei uxoriæ neceſſarias eſſe uiſas ſcripſit, quum Sp. Carbilius cui Ruga cognomentum fuit, uir nobilis cum
uxore diuortium fecit: quia liberi ex ea, corporis uitio non gignerentur, Anno urbis conditæ quingenteſi-
mo uiceſimo tertio, M. Atilio, P. Valerio COSS. Ex Aulo Gellio. Septimius noſter in Apologetico, Vbi eſt,
inquit, illa felicitas matrimoniorum, de moribus utique proſperata, qua per annos fermè ſexcentos ab urbe
10 condita nulla repudium domus ſcripſit. *Video iam hinc nos Apoſtolum prouocantem.)* Sic ſcripſimus iu-
xta fidem Gorzienſis collationis, Ad præpoſitione eraſa. Accuſandi ſiquidem caſu Nos dictum. Prouocan-
tem nos. *A quo repudium non audiit.)* Per illa renunciationis uerba, Tuas res tibi habeto, Tuas res ti-
bi agito. *Habet ſecum animi licentiam.)* Hoc eſt poteſtatem. *Imaginario fructu repræſentat.)* Imagi-
nem talium rerum animo obiiciens. Sic L. Florus Andriſcum uocat imaginarium & ſcenicum regem. Inui- K
ctus quoque, inquit, non à ueris regibus ſed ab illo imaginario & ſcenico rege ſuperatus eſt. *Ergo hoc ma*
gis euincta eſt cum qua.) Reſtituimus locum ex indice ad nos miſſæ collationis, Ergo hoc magis ei iuncta eſt
cum quo habet apud deum cauſam. Hoc eſt litem propter diſcordiam illam. *Enimuero anima eius orat, &*
refrigerium interimat, poſtulat enim &c.) Coniicio ſic caſtigandum, quando nihil eſt ab exemplaribus
præſidij, & pro anima eius oret, & refrigerium interim adpoſtulet ei, & in prima reſurrectione con-
ſortium. Sicque repoſui. *Et offerat annuis diebus dormitionis eius.)* Huius ueterum conſuetudinis me-
minit quum in De corona militis, tum in De exhortatione caſtitatis. Idem factitari ſolitum indicat Cy-
prianus martyr. *Quod ſi credidimus m. r. utique tenebitur.)* Nos in prioribus æditionibus legendum
uideri monuimus, Credimus & Tenebimur. Idque confirmat Gorzienſis collatio. Paulopoſt ſcripſimus,
11 Licet merces uaria. Ex eadem. *Aliud & in carne.)* Et pro etiam. *Quomodo buccellas.)* Ad uxo- L
rem libro ſecundo dixit, Non ſciet maritus, quid ſecretò ante omnem cibum guſtes. Et ſi ſciuerit panem,
non illum credit eſſe qui dicitur. De illis buccellis, ut coniicio, loquitur, quas domum ferendas ab eccleſiæ mi
niſtris accipiebant. *Alienis iam dotalibus ſcriptum.)* Ita ad uxorem libro ij. An ideo ſit ineſtis dotalibus,
cui deus cenſum ſuum credidit. Mox ſcripſimus, propter quem deo placere non maluiſti. Ex Gorzienſi. *Hæc*
Phyſici uolũt.) Sic uocat ĩpugnatores Monogamiæ nẽpe Orthodoxos, ceu diximus antè. *Imò & plurimi.)*
Numeroſum matrimonium intelligit. *Omne obnoxium eſt numero.)* Senſus eſt. Vnumquodq; quod ſemel eſſe
deſiit, obnoxium eſt numero. *Italia tirocinium nouæ & q. o. e.)* pro Italia ſuppoſuimus ex noſtro indi-
12 cio, ut alia, id eſt ut alia multa. *Præ anguſtiis temporũ impedimenta matrimonij recuſantibus.)* Nam an-
guſtiæ temporum ultimorum recuſant ſarcinas matrimonij, puta liberos & ſimilia. De impedimentis in hunc
ſenſum diximus iam bis in libris præcedentibus. *In uſum exigit.)* Nos, exiit. Aſtipulante etiam Gorzie-
13 nſi collatione. *Sua fronte proponit.)* Hoc eſt, non coactè, & in unam partem torquendo. ſed liberè & M
apertè. Sapit prouerbium. *Sicut ille noſter Vthinenſis.)* Vthina oppidum eſt Africæ, colonia Roma-
norum. Non agnoſcebat autem, ut uidetur, nouam Montani prophetiam Vthinenſis eccleſia. Notat au-
tem epiſcopum de illicita Venere, quum dicit, nec Scantiniam timuit. P. Scantinus legem tulit qua pæde-
raſtæ graui ſupplicio afficiuntur. *Et aliquandiu affectatæ.)* Hoc eſt, ad tempus pio uiduitatis & conti-
14 nentiæ affectu præditæ. *Et profeſſæ eam.)* Hic habes profeſſionis uocabulum. *Quo ſenſu iſte q. t. b. e.)*
Nos, quò ſenſus iſte. Item, pro alter ei, alteri, ei. *Adulterij te præiudicat.* præiudicare cum genitiuo.
Sic Liuius dixit iudicatum pecuniæ, Centurionem, inquit, nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ
quum duci uidiſſet, medio foro accurrit. Paulopoſt ſcripſimus propter duritiam cordis. Ex Gorzienſi.
15 *Plus hæc ſibi Paulum defendit, quàm illa non ſenſi.)* Exigente ſenſu ſcripſi, quàm illa Moyſen: ſi tamen
defendit,

A defendit,q.ind. Quæ potiores ſententias & perpetuas uoluntates eius uelut id quæ non finit.) Auſi ſumus
ſcribere pro uelut id, eludit, hoc modo, Quæ potiores ſententias & perpetuas uoluntates eius eludit: quæ
non finit nos hoc Apoſtolo præſtare, quod mauult. Mox ſcripſimus, donec Paracletus operaretur. Ex Gorzi-
enſi collatione. Non deeſt.) Hæc clauſula de margine libri in contextum eſt recepta. Fortaſſe ſcriptum fuit
in aliquo uetuſto exemplari unde noſtra iſta quibus ſumus uſi uelut per traducem ſint propagata, Portare poſ
ſe. Ergo quiſpiã annotare uolens legendũ, Portare nõ poſſe, aſcripſit in margine codicis, Nõ, deeſt. Paulopoſt
ſeruitio mutauimus in uitio, De arbitrij cuiuſcũq; liberi uitio. Aliud eſt referre.) Nos, auferre. Nam præ-
cedit, Nos uero non magis nuptias auferimus. Et reliqua. Vtique enim illam magis excuſari capit.) Et hic
uerbum capit quod Græcis eſt ἐνδέχεται. Hoc eſt contingit, probabile eſt, fieri ſolet. Conueniens eſt. Sic circa
B initium huius libri, An capiat Paracletum aliquid tale docuiſſe. Quum tormentis expugnata eſt in Nega-
tionem.) Hac de cauſa multi fugiebant tempore Perſecutionis ne cogerentur negare, ui tormentorum ada-
cti. Subans.) Subare uerbum obſcœnum eſt coeuntium nixus ſignificans, tractum à ſuibus. Hieronymus in
Iouinianum lib. primo, Qui poſt caſtitatem & diuturnam continentiam ſubant ad coitum, & pecudum more
laſciuiunt. Talis infirmitas & tertio.) Ironia eſt. Sed Hermogenem aliquem.) Aduerſus hunc Her- 16
mogenem Polygamum & pictorem aſſerentem deo coæuam eſſe materiam librum edidit Tertullianus, qui in-
ter præcedentes habetur. Exhibitionis cauſa nubentem.) Exhibitionem uocat neceſſariorum ad uitam ſub-
miniſtrationem paſſiuè. Sic in hoc ipſo libro pauloantè uictuariam exhibitionem dixit. Et ad uxorem libro ſe-
cundo, Vnde niſi à diabolo maritum, inquit, petant, bonũ exhibendæ ſellæ, & mulabus, & cinerariis & pere-
grinæ proceritatis. Cogitetis de minimis.) Emendaram in æditione proxima, Cogitet iiſdem animis. Nec
C adhuc uideo quod melius quadret. Hæredes ſcilicet Chriſtianus quæret.) Hæc quæ nunc ſequuntur ſunt
in Exhortatione ad caſtitatem ad finem, ſed inemendatiora quàm hic. Legibus Iuliis agi credunt.) Papiã
Poppæam legem intelligit, quæ poſtquam ab Auguſto emendata eſt, etiam Iulia dici cœpit. Iuuenalis, Non pla
cet Vrſidio lex Iulia. Solidum non poſſe capere.) Hoc eſt ut ex aſſe ſint hæredes, & integram adeant hære-
ditatem. Ita ad uxorem libro primo circa principium, Tu modo, inquit, ut ſolidum capere poſſis hoc meæ ad-
monitionis fidei commiſſum, deus faciat. Nubant igitur h.) Ironia eſt. Satis opportunus.) Ironia.
Et infantes pipantes.) In illum locum in Valentinianis, Cœleſtes imbres pipauit Achamoth, annotaui-
mus, Pipationem eſſe clamorem plorantis Oſcorum lingua, autore Feſto. Vnde hic infantes pipantes dixit.
Habebunt planè Chriſto quod legent.) Legent hoc eſt allegent, carnis uſque quaque imbecillitatem. Spe-
D cioſum priuilegium. Omnia ſunt Ironiæ plena. Quid ſi Tertullianus ſcripſit, allegent. Sed hanc.) Subaudi,
carnem. Aliqui Chriſti ſpado.) Aliqui pro aliquis. Fuerunt & quæ p.u.u. idolis.) Subaudi inter Gen-
tiles matronas. Dedicabant enim ſe templis deorum. Certè & in Monogamia & uiduitas apparet.) Su-
ſpicor Tertullianum ſcripſiſſe, Certe & in Monogamia uiduitas apparet. Vt ſit Defectiua oratio in qua ſub-
audiatur ablatiuus ſtatu uel uita aut ſimilis alius. In quo definiri uocaris.) Nos, in quod è fini reuocaris.
Exhibe te tertium Adam.) Ironia eſt.

E Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI DE- Monogamia liber.

HAERETICI nuptias auferunt, Pſychici ingerunt. Illi nec ſemel, iſti Marcionitæ
non ſemel nubunt. Quid agis Lex creatoris? Inter alienos ſpadones & Pſychici
aurigas tuos tantundem quereris de domeſtico obſequio, quantum de
faſtidio extraneo: proinde te lædunt qui abutuntur, quemadmodum
F qui non vtuntur. Verum neq; continentia eiuſmodi laudanda, quia hæ
retica eſt, neque licentia defendẽda, quia Pſychica eſt. Illa blaſphemat,
iſta luxuriat. Illa deſtruit nuptiarum deũ, iſta confundit. Penes nos au- Spiritales
tem quos Spiritales merito dici faciunt ſpiritalia chariſmata, conti- Mõtaniſtæ
nentia religioſa eſt cum Licentia verecunda, quandoquidem ambæ cum creatore ſunt. Con-
tinentia legem nuptiarum honorat, Licentia temperat. Illa non cogitur, iſta regitur. Illa ar-
bitrium habet, hæc modum. Vnum matrimonium nouimus, ſicut vnum deum. Magis ho-
norem refert lex nuptiarum, vbi habet & pudorem. Sed Pſychicis non recipientibus ſpi-
ritum, ea quæ ſunt ſpiritus non placent. Ita quibus quæ ſunt ſpiritus non placent, ea quæ
ſunt carnis placebunt, contraria ſpiritus. Caro, inquit, aduerſus ſpiritum concupiſcit, & Caro

 ſpiritus

ſpiritus aduerſus carnem. Quid autem concupiſcet caro, quàm quæ magis carnis ſunt? Pro- G
pter quod & in primordio extranea ſpiritus facta eſt, Non, inquit, permanebit ſpiritus meus
Monogamiæ diſciplina, hæreſis — in iſtis hominibus in æuum, eo quod caro ſint. Itaque Monogamiæ diſciplinam in hære-
ſim exprobant. Nec vlla magis ex cauſa Paracletum negare coguntur, quàm dum exiſti-
mant nouæ diſciplinæ inſtitutorem, & quidem duriſſimæ illis, vt iam de hoc primùm con-
ſiſtendum ſit vt generali retractatu, An capiat Paracletum aliquid tale docuiſſe, quod aut
nouum deputari poſſit aduerſus Catholicam traditionem, aut oneroſum aduerſus leuem ſar-
cinam? De vtroque autem ipſe dominus pronunciauit. Dicens enim adhuc multa habeo quę
loquar ad vos, ſed nondum poteſtis portare ea: cum venerit Spiritus ſanctus, ille vos du-
cet in omnem veritatem: ſatis vtique prætendit ea acturum illum quæ & noua exiſtimari H
poſſint, vt nunquam retrò ædita, & aliquanto oneroſa, vt idcirco non ædita. Ergo, inquis,
hac argumentatione quiduis nouum & oneroſum Paracleto adſcribi poterit, & ſi ab aduer-
ſario ſpiritu fuerit. Non vtique. Aduerſarius enim ſpiritus ex diuerſitate prædicationis ap-
paret, primò regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans diſciplinæ: quia cuius gra-
dus prior eſt, eius corruptela antecedit, id eſt Fidei, quæ prior eſt diſciplina. Antè quis de deo
hæreticus ſit neceſſe eſt, tunc de inſtituto. Paracletus autem multa habens edocere quæ in il-
lum diſtulit dominus, ſecundum præfinitionem, ipſum primò Chriſtum conteſtabitur, qua-
lem credimus, cum toto ordine dei Creatoris, & ipſum glorificabit, & de ipſo commemo-
rabit: & ſic de principali regula illa, multa quæ ſunt diſciplinarum reuelabit, fidem dicente I
pro eis integritate prædicationis, nouis, quia nunc reuelantur: licet oneroſis, quia nec nunc
ſuſtinentur, non alterius tamen Chriſti quàm qui habere ſe dixit & alia multa, quæ à Para-
cleto edocerentur, non minus iſtis oneroſa quàm illis à quibus nondum tunc ſuſtineban-
tur. Sed oneroſam monogamiam viderit adhuc impudens infirmitas carnis. An autem no-
ua, de hoc interim conſtet. Illud enim amplius dicimus, etiam ſi totam & ſolidam virgi-
nitatem ſiue continentiam Paracletus hodie determinaſſet, vt ne vnis quidem nuptiis fer-
uorem carnis deſpumare permitteret, ſic quoque nihil noui inducere videretur, ipſo domino
Spadones Chriſtus, ſpado — ſpadonibus aperiente regna cœlorum, vt & ipſo ſpadone: quem ſpectans & Apoſtolus, pro-
pterea & ipſe caſtratus, continentiā mauult. Sed ſaluo inquis iure nubendi. planè ſaluo. & vi- K
debimus quouſque. Nihilominus tamē ex ea parte deſtructo qua continentiā præfert. Bonū,
2 inquit, homini mulierem non cōtingere. Nihil enim bono contrarium niſi malum. Ideoq; ſu
pereſſe, vt & qui habeant vxores, ſic ſint, quaſi non habentes: quo magis qui nō habent, habe-
re non debeant, Reddit etiam cauſas cur ita ſuadeat: quod innupti de deo cogitent: nupti ve
ro quomodo in matrimonio quis ſuo placeat. Et poſſum contendere, non merè bonum eſſe,
quod permittitur. Quod enim merè bonum eſt, non permittitur, ſed vltrò licet. Permiſſio ha
bet cauſam, aliquando & neceſſitatis. Denique in hac ſpecie non eſt voluntas permittentis
nubere. Aliud enim vult: Volo vos, inquit, omnes ſic eſſe quomodo & ego. Et cum oſten-
dit melius eſſe, quid vtique ſe velle confirmat, quàm quod melius eſſe præmiſit. Et ita ſi aliud L
quàm quod voluit permittit, non voluntate, ſed neceſſitate permittens, non merè bonum
oſtendit, quod inuitus indulſit. Denique cum dicit, melius eſt nubere quàm vri, quale id bo-
num intelligendum quod melius eſt pœna? quod non poteſt videri melius niſi peſſimo com-
paratum? Bonum illud eſt quod per ſe hoc nomen tenet, ſine comparatione non dico mali,
ſed etiam boni alterius: vt & ſi alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus
in boni nomine. Cæterum ſi per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum eſt
quàm genus mali inferioris, quod ab altiore malo obſcuratum ad nomen boni impellitur.
Aufer denique conditionem, vt non dicas, melius eſt nubere quàm vri, & quæro an dicere
audeas, melius nubere, non adiiciens quo melius ſit. Ergo iam non melius, & dum non me- M
lius, nec bonum, ſublata conditione, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit.
Melius eſt vnum oculum amittere quàm duos. Si tamen diſcedas à comparatione vtriuſque,
non erit melius vnum oculum habere, quia nec bonum. Quid nunc, ſi omnem indulgentiam
nubendi de ſuo, id eſt, de humano ſenſu accommodat ex neceſſitate qua diximus, quia melius
ſit nubere quàm vri? Denique conuerſus ad alteram ſpeciem dicendo, Nuptias autem de-
Dominica autoritas Humana ex iſtimatio. — nuncio, non ego, ſed dominus: Oſtendit illa quæ ſupra dixerat non dominicæ autoritatis
fuiſſe, ſed humanæ æſtimationis. At vbi ad continentiam reflectit animos, Volo autem vos
ſic eſſe omnes, Puto autem, inquit, & ego ſpiritum dei habeo: vt ſi quid indulſerat ex ne-
ceſſitate, id ſpiritus ſancti autoritate reuocaret. Sed Ioannes monens ſic nos incedere
debere

A debere quemadmodum & dominus, vtique etiam ſecundum ſanctitatem carnis admonuit
incedere, adeo manifeſtius, Et omnis, inquit, qui ſpem iſtam in illo haber, caſtificat ſe, ſicut & ἁγνίζει ἑαυτόν
ipſe caſtus eſt. Nã & alibi, Eſtote ſancti, ſicut & ille ſanctus fuit, ſcilicet carne. De ſpiritu enim
non dixiſſet, quia ſpiritus vltro ſanctus agnoſcitur, nec ſpectat ſanctitatis admonitionem
quæ propria natura eſt eius. Caro autem docetur ſanctitatem, quæ & in Chriſto fuit ſancta. 3
Igitur ſi omnia iſta obliterant licentiam nubendi, & conditione licentiæ inſpecta, & prælatione continentiæ impoſita, cur non potuerit poſt Apoſtolos idem ſpiritus ſuperueniens ad deducendam diſciplinam in omnem veritatem, per gradus temporum (ſecundum quod Ec-

B cleſiaſtes, Tempus omni rei, inquit, ſuper terram) iam carni fibulam imponere, iam non obliquè à nuptiis auocans, ſed exertè, cum magis nunc tempus in collecto factum ſit, annis circiter CLX. exinde productis? Nónne ipſe apud te retractares, Vetus hæc diſciplina ſit præmonſtrata iam tunc in carne domini, & voluntate, dehinc in Apoſtolorum eius tam conſiliis quàm exemplis. Olim ſanctitati huic deſtinabamur. Nihil noui Paracletus inducit. Quod præmonuit, definit. Quod ſuſtinuit expoſcit. Et nunc recogitans iſta, facile tibi perſuadebis multo magis vnicas competiſſe Paracleto prædicare qui potuit & nullas: Magíſque credendum temperaſſe illum quod & abſtuliſſe decuiſſet, ſi quæ velit Chriſtus intelligas. In hoc quoque Paracletum agnoſcere debes aduocatum, quod à tota continentia infirmitatem tuam excuſat. Secedat nunc mentio Paracleti, vt noſtri alicuius autoris. Euolua-

Carni fibulam imponere

C mus communia inſtrumenta ſcripturarum priſtinarum. Hoc ipſum demonſtratur à nobis, neque nouam, neque extraneam eſſe Monogamiæ diſciplinam, imò & antiquam & propriam Chriſtianorum, vt Paracletum reſtitutorem potius ſentias eius quàm inſtitutorem. Quod pertineat ad antiquitatem, quæ poteſt antiquior forma proferri, quàm ipſe cenſus generis humani? Vnam fœminam maſculo deus finxit, vna coſta eius decerpta, & vtiq; ex pluribus. Sed & in præfatione ipſius operis, Non eſt, inquit, bonum homini, ſolum eum eſſe: faciamus adiutorium illi. Adiutores enim dixiſſet, ſi pluribus eum vxoribus deſtinaſſet. Adie-
cit & legem de futuro. Siquidem Propheticè dictum eſt: Et erunt duo in vnam carnem, non 4

Cenſus humani gñis

D tres, neque plures. Cæterum iam non duo, ſi plures. Stetit lex. Denique perſeuerauit vnio coniugij in autoribus generis ad finem vſque, non quia non erant fœminæ aliæ, ſed quia ideo non erant, ne primitiæ generis duplici matrimonio contaminarentur. Alioquin ſi de° voluiſſet, & eſſe potuiſſet, certè de filiarum ſuarum numeroſitate ſumpſiſſet, non minus ex oſſibus & ex carne ſua quàm Euam, ſi hoc pie fieret. At vbi primum ſcelus, homicidium, in fratricidio dedicatum, tam dignum ſecundo loco ſcelus non fuit, quàm duæ nuptiæ. Neque enim refert duas quis vxores ſingulas habuerit, an pariter ſingulæ duos fecerint. Idem numerus coniunctorum & ſeparatorum. Semel tamen vim paſſa inſtitutio dei per Lamech, conſtitit poſtea in finem vſque gentis illius. Secundus Lamech nullus extitit, quomodo duabus maritus. Negat ſcriptura quod non notat. Aliæ diluuium iniquitates prouocauerunt, ſemel

Duo in vnã carnem

Homicidiũ
Duæ nuptię

Lamech, primus digam°

E defenſæ quales fuerunt, non tamen ſeptuagies ſepties: quod duo matrimonia meruerunt. Sed & reformatio ſecundi generis humani Monogamia matre cenſetur. Iterum duo in vnã carnem creſcere & redundare ſuſcipiunt. Noë & vxor, filiiq; eorum in vnicis nuptiis. Etiam in ipſis animalibus Monogamia recognoſcitur, ne vel beſtiæ de mœchia naſcerentur. Ex omnibus, inquit, beſtiis, ex omni carne, duo induces in arcam, vt viuant tecum maſculus & fœmina. erunt de animalibus volatilibus ſecundum genus, & de omnibus ſerpentibus terræ, ſecundum genus ipſorum: duo ex omnibus introibunt ad te, maſculus & fœmina. Eadem forma & ſeptena ex binis adlegi mandat ex maſculo & fœmina vno & vna. Quid amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis fœminis introire non licuit. Hæc quan-

Reformatio ſecũdi generis humani.
Noe.
Mœchia

F tum ad primordiorum teſtimonium & originis noſtræ patrocinium, & diuinæ inſtitutionis præiudicium. Quæ vtique lex eſt, non monimentum, quoniam ſi ita factum eſt à primordio, inuenimus nos ad initium dirigi à Chriſto, ſicut in quæſtione repudij, dicens illud propter duriciam ipſorum à Moyſe eſſe permiſſum, ab initio coniunxit in vnã carnem duos: hodie homo non ſeparabit. Dicit & Apoſtolus ſcribens ad Epheſios, deũ propoſuiſſe in ſemetipſo ad diſpenſationem adimpletionis temporum, ad caput, id eſt, ad initium reciprocare vniuerſa in Chriſto, quæ ſunt ſuper cœlos & ſuper terras in ipſo. ſic & duas Græciæ ſummã literam & vltimã ſibi induit dominus, initij & finis concurrentium in ſe figuras: vti quẽadmodum α & ω replicatur, ita oſtenderet in ſe eſſe & initij decurſum ad finẽ, & finis recurſum ad initiũ: vt omnis diſpoſitio in cũ deſinens per quẽ cœpta eſt, per Sermonẽ ſcilicet dei qui caro

Patrocinium originis noſtræ
Præiudiciũ inſtitutiõis diuinæ

factus eſt proinde deſinat quemadmodum & cœpit : & à deo in Chriſto omnia reuocaren- G
tur ad initium: vt & fides reuerſa ſit à circumciſione ad integritatē illius, ſicut ab initio fuit:
& ſanguinis ſolius abſtinentia,ſicut ab initio fuit: & matrimonij indiuiduitas, ſicut ab initio
fuit: & repudij cohibitio, quod ab initio nō fuit : & poſtremò totus homo in Paradiſum re-
uocaretur,vbi ab initio fuit.Cur ergo vel Monogamum illum debeat Adam referre,qui non
poteſt tam integrum quàm inde demiſſus eſt? Quantum pertinet itaque ad initij reſtitutio-
nem,id à te exigit & diſpoſitionis,& ſpei tuæ ratio,quod ab initio fuit,ſecundū initium quod
tibi & in Adam cenſetur.Elige in quo eorum initium tuum deputes . In ambobus te ſibi Mo-
nogamiæ cenſura defendit.Sed & ſi initium tranſmittit ad finē, vt α & ω,quomodo finis re-
mittit ad initium,atq; ita cenſus noſter transfertur in Chriſtum,animalis in ſpiritalem, quia H
non primo quod ſpiritale eſt, ſed quod animale,dehinc quod ſpiritale: proinde videamus an
id ipſum debeas huic quoque cenſui ſecundo , an in eadem te forma conueniet nouiſſimus
5 quoque Adam in qua & Chriſtus innuptus in totum , quod etiam primus Adam ante exili-
um.Sed donato infirmitati tuę,carnis ſuę exemplo,perfectior Adam,id eſt Chriſtus,eo quo-
que nomine perfectior quâ integrior, volenti quidem tibi ſpado occurrit in carne . Si vero
non ſufficis, Monogamus incurrit in ſpiritu , vnam habens eccleſiam ſponſam , ſecundum
figuram quam Apoſtolus illud magnum ſacramentum interpretatur , in Chriſtum & eccle-
ſiam, competentes carnali Monogamiæ , per ſpiritalem . Vides igitur quemadmodum eti-
am in Chriſto nouans cenſum , non poſſis eum ſine Monogamiæ profeſſione deferre : niſi I
carne ſis quod ſpiritu ille eſt : licet & quod fuit in carne, æque eſſe debueris . Sed adhuc no-
bis quæramus aliquos originis principes. Non placent enim quibuſdam Monogami paren-
tes Adam & Noë, fortaſſe nec Chriſtus.Ad Abraham denique prouocant prohibiti patrem
alium præter deum agnoſcere. Sit nunc pater noſter Abraham . ſic & Paulus , In euangelio,
Paſſiuus census inquit,ego vos generaui . Etiam Abrahæ te filium exhibe . Non enim paſſiuus tibi cenſus eſt
in illo . Certum tempus eſt , quo tuus pater eſt . Si enim ex fide filij deputemur Abrahæ , vt
Apoſtolus docet , dicens ad Galatas : Cognoſcitis nempe, quia qui ex fide , iſti ſunt filij A-
brahæ : quando credidit Abraham deo , & deputatum ei in iuſtitiam? opinor adhuc in Mo-
nogamia , quia in circuncifione nondum . Quod ſi poſtea in vtrunque mutatus eſt , & in K
Digamiam per ancillæ concubinatum, & in Circunciſionem per teſtamenti ſignaculum,nō
potes illum patrem agnoſcere, niſi tunc, cum deo credidit . ſiquidem ſecundum fidem filius
eius es, non ſecundum carnem. Aut ſi poſteriorem Abraham patrem ſequeris , vt & Diga-
mum, recipe & Circunciſum. Si reiicis Circunciſum,ergo recuſabis & Digamum. Duas di-
6 ſpoſitiones eius binis inter ſe modis diuerſas, miſcere non poteris. Digamus à circunciſione
eſſe orſus eſt,Monogamus cum Præputiatione.Recipis Digamiam, admitte & Circunciſio-
nem.Tueris Præputiationem,teneris & Monogamiæ.Adeo autem Monogami Abrahæ filius
es ſicut & præputiati,vt ſi circuncidaris,iam non ſis filius, quia non eris ex fide, ſed ex ſigna-
culo fidei in præputiatione iuſtificatæ.Habes Apoſtolum,diſce cum Galatis. Proinde & ſi Di L
gamiam iam tibi intuleris,non es illius, cuius fides in Monogamia præceſſit : nam & ſi poſt-
ea pater multarum nationum nuncupatur , ſed earum quæ ex fide Digamiam præcedente
Figuræ filij habebant deputari Abrahæ. Exinde res viderint. Aliud ſunt figuræ , aliud formæ. Aliud
Imagines. imagines , aliud definitiones . Imagines tranſeunt adimpletæ , definitiones permanent ad-
Formæ Definitiōes implendæ.Imagines prophetant , definitiones gubernant . Quid Digamia illa Abrahæ por-
tendat , idem Apoſtolus edocet interpretator vtriuſque teſtamenti , ſicut idem ſemen no-
ſtrum in Iſaac vocatum determinat.Si ex libera es, ad Iſaac pertines, hic certe vnum matri-
monium pertulit. Iſti itaque ſunt(vt opinor)in quibus cenſeor . Cæteros neſcio . Quorum ſi
David exempla circunſpicio, alicuius Dauid etiam per ſanguinem neſcias ſibi ingerentis, alicuius
Salomon Salomonis etiam vxoribus diuitis: meliora ſectari iuſſus , habes & Ioſeph Monogamum , & M
Ioſeph hoc nomine audeo dicere , patre meliorem . Habes Moyſen dei de proximo arbitrum. Ha-
Moyſes Aaron bes Aarónem principalem ſacerdotem . Secundus quoque Moyſes populi ſecundi, qui ima-
Ieſus Naue ginem noſtram in promiſſionem, in imaginem domini dedicatus eſt , non fuit Digamus.
Poſt vetera exempla originalium perſonarum, æque ad vetera tranſeamus inſtrumenta Le-
galium ſcripturarum, vt per ordinem, per omnia,noſtra paratura retractemus.Et quoniam
quidam interdum nihil ſibi dicunt eſſe cum lege, quam Chriſtus non diſſoluit, ſed adimple-
uit:interdum quæ volunt legis arripiunt:planè & nos ſic dicimus deceſſiſſe legem , vt onera
quidem eius ſecundum ſententiam Apoſtolorum,quę nec patres ſuſtinere valuerunt,conceſ-

ſarint:

A ſarint:quæ vero ad iuſtitiam ſpectant,non tantum reſeruata permaneant , verum & amplia-
ta:vt ſcilicet redundare poſſit iuſtitia noſtra ſuper Scribarum & Phariſæorum iuſtitiam,ſi iu-
ſtitia vtique & pudicitia. Si ergo quoniam in lege præcipitur , vt quis fratris ſui vxorem ſine
liberis defuncti in matrimonium adſumat,ad ſuſcitandum fratri ſuo ſemen: idq; ſæpius eue-
nire in vnam perſonam poteſt ſecundum callidam illam quæſtionem Sadducæorum: ideo &
aliâs putant permiſſam frequentiam nuptiarum:intelligere debebunt primo rationem ipſius
præcepti,& ita ſcient illam rationem iam ceſſantem ex eis eſſe quæ euacuata ſint . Neceſſario Spadones & ſteriles ignominioſi,apud Iudæos
ſuccedendum erat in matrimonium fratris ſine liberis defuncti,Primum quia adhuc vetus il
la benedictio decurrere habebat:Creſcite & redundate.Dehinc,quoniam patrum delicta etiã
B de filiis exigebantur:Tertio quoniam ſpadones & ſteriles ignominioſi habebantur.Itaque ne Vicariã & poſthumam ſobolẽ ſupparari
proinde maledicti iudicarentur,qui non naturæ reatu at mortis præuentu , orbi deceſſiſſent,
ideo illis ex ſuo genere,vicaria & quaſi poſthuma ſoboles ſupparabatur. At vbi & Creſcite &
redundate euacuauit extremitas temporum, inducente Apoſtolo:Supereſt , vt & qui habent 7
vxores,ſic ſint,ac ſi non habeant:quia tempus in collecto eſt, & deſierunt vuæ acerbæ à patri-
bus manducatæ filiorum dentes obſtupefacere:Vnuſquiſque enim in ſuo delicto morietur:& Spadones euangelici
ſpadones non tantum ignominia caruerunt,verum & gratiam meruerunt,inuitati in regna
cœlorum:ſepulta lege ſuccedendi in matrimonium fratris,contrarium eius obtinuit nõ ſuc-
cedendi in matrimonium fratris.Et ita vt prædiximus quod ceſſauit valere,ceſſante ratione,
C non poteſt alij argumentationem accommodare. Ergo non nubet defuncto viro vxor , fra-
tri vtique nuptura,ſi nupſerit.Omnes enim nos fratres ſumus: & illa nuptura in domino ha-
bet nubere,id eſt,non ethnico,ſed fratri : quia & vetus lex adimit coniugium allophylorum.
Cum autem & in Leuitico cautum ſit,Quicunque ſumpſerit fratris vxorem , immũdicia eſt,
turpitudo,ſine liberis morietur: ſine dubio dum ille prohibetur denuo nubere , & illa prohi-
betur,non habens nubere niſi fratri.Quomodo ergo Apoſtolo conueniet & legi, quam quo-
modo in totum impugnat,cum ad epiſtolam ipſius veneris,oſtendetur . Interim quod perti-
neat ad legem,magis nobis competunt argumentationes eius.Denique prohibet eadem, Sa-
cerdotes denuo nubere:Filiam quoque ſacerdotis iubet viduam vel eiectam,ſi ſemen nõ fue-
D rit illi,in domum patris ſui regredi,& de pane eius ali. Ideo ſi ſemen non fuerit illi , non vt ſi
fuerit,denuo nubat:quanto magis enim nõ nubet,ſi filios habeat?ſed vt ſi habuerit, à filio po
tius alatur quàm à patre, quo & filius præceptum dei exequatur : Honora patrem & matrem.
Nos autem Ieſus ſummus ſacerdos & magnus patris de ſuo veſtiens(quia qui in Chriſto tin-
guntur,Chriſtum induerunt)ſacerdotes deo patri ſuo fecit,ſecundum Ioannem . Nam & illũ
adoleſcentem feſtinantem ad exequias patris ideo reuocat,vt oſtendat ſacerdotes nos voca-
ri ab eo,quos lex vetabat parentum ſepulturæ adeſſe: Super omnem, inquit, animam defun-
ctam ſacerdos non introibit,& ſuper patrem ſuum, & ſuper matrem ſuam non contamina-
bitur.Ergo & nos hoc interdictum obſeruare debemus ? Non vtique. Viuit enim vnicus pa-
E ter noſter deus, & mater eccleſia : & neque mortui ſumus qui deo viuimus , neque mortuos
ſepelimus,quia & illi viuunt in Chriſto. Certe ſacerdotes ſumus à Chriſto vocati Monoga-
miæ debitores,ex priſtina dei lege,quæ nos tunc in ſuis ſacerdotibus prophetauit. Nunc ad le
gem proprie noſtram,id eſt,Euangelium conuerſi, qualibus excipimur exemplis dum ad ſen Euãgelium Exempla Sententiæ
tentias peruenimus ? Ecce ſtatim quaſi in limine duo nobis antiſtites Chriſtianæ ſanctitatis
occurrunt Monogamia & Continentia:alia pudica in Zacharia ſacerdote: alia integra in Io
anne antecurſore:alia placans deum , alia prædicans Chriſtum : alia totum prædicans ſacer-
dotem,alia plus præferens quàm prophetans , ſcilicet eum qui non tantum prædicauerit aut
demonſtrauerit coràm,verum etiam baptizauerit Chriſtum . Quis enim corpus domini di- 8
F gnius initiaret,quàm eiuſmodi caro,qualis & concepit illud & peperit? Et Chriſtum quidem
virgo enixa eſt, ſemel nuptura ob partum , vt vterque titulus ſanctitatis in Chriſti cenſu di-
ſpungeretur,per matrem & virginem & vniuiram.At vbi infans templo exhibetur , quis illũ Titulum diſpungi
in manus ſuſcipit?quis in ſpiritu primus agnoſcit? Vir iuſtus, & cautus, & vtique non Diga- εὐλαβὴς
mus:vel ne dignius mox Chriſtus à fœmina prædicaretur vetere vidua & vniuira,quæ & tẽ- Elizabet
plo dedita ſatis in ſemetipſa portendebat,quales ſpiritali templo, id eſt, Eccleſiæ debeant ad-
hærere. Tales arbitros infans dominus expertus,non alios habuit & adultus . Petrum ſolum Arbitri infantis Chriſti Petrus, maritus
inuenio maritum per ſocrum:Monogamum præſumo per Eccleſiam,qua ſuper illum omnẽ
gradum ordinis ſui de Monogamis erat collaturus.Cæteros cum maritos non inuenio , aut
ſpadones intelligam neceſſe eſt,aut continentes. Nec enim ſi penes Græcos communi voca- γυνὴ
bulo cen-

bulo cenſentur mulieres & vxores pro conſuetudinis facilitate (cæterum eſt proprium voca- G
bulum vxorum) ideo Paulum ſic interpretabimur, quaſi demonſtraſſet vxores Apoſtolos ha-
buiſſe. Si enim de matrimoniis diſputaſſet (quod in ſequentibus facit, vbi magis Apoſtolus ali
quod exemplum nominare potuiſſet) recte videretur dicere: Non enim habemus poteſtatem
vxores circunducendi, ſicut cæteri Apoſtoli & Cephas? At vbi ea ſubiungit, quæ de victuaria
exhibitione abſtinentiam eius oſtendunt, dicentis: Non enim poteſtatem habemus mandu-
candi & bibendi: non vxores demonſtrat ab Apoſtolis deductas: quas & qui non habent, po-
teſtatem tamen manducandi & bibendi habent: ſed ſimpliciter mulieres, quæ illis eodem in-
ſtituto quo & dominum comitantes miniſtrabant. Iam vero ſi Chriſtus reprobat Scribas &
Phariſæos, ſedentes in cathedra Moyſi, nec facientes quæ docerent, quale eſt vt & ipſe ſuper H
cathedram ſuam collocaret, qui ſanctitatem carnis præcipere magis non etiam obire memi-
niſſent, quam illis omnibus modis inſinuarat & docendam & agendam? in primis ſuo exem-
plo, tunc de cæteris argumentis: Cum puerorum dicit eſſe regnum cœlorum: cum conſortes
illis facit alios poſt nuptias pueros: cum ad ſimplicitatem columbæ prouocat, auis non tantũ
innocuæ, verum & pudicæ, quam vnam vnus maſculus nouit: cum Samaritanę maritum ne-
gat, vt adulterum oſtendat numeroſum maritum: cum in reuelatione gloriæ ſuæ de tot ſan-
ctis & prophetis Moyſen & Heliam ſecum mauult: alterum Monogamum, alterum ſpado-
nem: non enim aliud fuit Helias, quàm Ioannes, qui in virtute & ſpiritu venit Heliæ: cum ille
vorator & potator homo, prandiorum & cœnarum cum publicanis & peccatoribus frequẽ- I
tator, ſemel apud vnas nuptias cœnat multis vtique nubentibus. Totiens enim voluit cele-
brare eas, quotiens & eſſe. Sed hæ argumentationes potius exiſtimentur de coniecturis coa-
ctæ, ſi non & ſententiæ aſtiterint, quas dominus emiſit in repudij retractatu, quod permiſſum
aliquando iam prohibet: in primis, quia ab initio non fuit, ſicut matrimonij numerus: tunc,
quia quos deus coniunxit, homo non ſeparabit: non autem per duriciam repudij, quam ex-
probat & compeſcit, ſed per debitum mortis. Si quidem vnus ex paſſeribus duobus non cadit
in terram ſine patris voluntate. Igitur ſi quos deus coniunxit, homo non ſeparabit repudio,
æque conſentaneum eſt, vt quos deus ſeparauit morte, homo non coniungat matrimonio,
proinde contra dei voluntatẽ iuncturus ſeparationem, atque ſi ſeparaſſet coniunctionẽ. Hoc K
quantum ad dei voluntatem non deſtruendam, & initij formam reſtruendam. Cæterum &
alia ratio conſpirat, imo non alia, ſed quæ initij formam impoſuit, & voluntatem dei mouit
ad prohibitionem repudij: quoniam qui dimiſerit vxorem ſuam, præterquàm ex cauſa adul-
terij, facit eam adulterari. Et qui dimiſſam à viro duxerit, adulteratur vtique: nam & nubere
9 legitime non poteſt repudiata: & ſi quid tale commiſerit, ſine matrimonij nomine, non capit
elogium adulterij, quà adulterium in matrimonio crimen eſt. Deus aliter cẽſuit, citra quàm
homines, vt in totum ſiue per nuptias, ſiue vulgo alterius viri admiſſio, adulterium pronun-
cietur à deo. Videamus enim quid ſit matrimonium apud deum: & ita cognoſcemus quid ſit
æquè adulterium. Matrimonium eſt cum deus iungit duos in vnam carnem: aut iunctos de-
prehendens in eadem carne, cõiunctionem ſignauit. Adulterium eſt cum quoquo modo diſ- L
iunctis duobus, alia caro, imo aliena miſcetur, de qua dici non poſſit: Hæc eſt caro ex carne
mea, & hoc os ex oſſibus meis. Semel enim hoc factum & pronunciatum ſicut ab initio, ita &
nunc in aliam carnem non poteſt conuenire. Itaque ſine cauſa dices deum viuo marito nol-
le repudiatam alij viro iungi, quaſi mortuo velit: quando ſi mortuo non tenetur, proinde nec
viuo, tam repudio matrimonium dirimente, quàm morte non tenebitur ei cui quod teneba-
tur abreptum eſt. adeo non intereſt viuo an mortuo viro nubat. Neque enim in illum delin-
quat, ſed in ſemetipſam. Omne delictum quod admiſerit homo extra corpus eſt: qui autem
adulteratur, in corpus ſuum delinquit. Adulteratur autem, ſicut ſupra præſtruximus, quia vi- M
uam carnem ſibi immiſcet ſuper viuam priſtinam, quam deus aut coniunxit in duos, aut cõ-
iunctam deprehendit. Ideoq; abſtulit repudium quod ab initio nõ fuit, vt quod ab initio fuit,
muniat duorum in vnam carnem perſeuerantiam, ne neceſſitas vel occaſio tertię concarna-
tionis irrumpat, ſoli cauſæ permittens repudium, ſi fortè prouenerit, cui præcauetur. Adeo
autem repudium à primordio non fuit, vt apud Romanos poſt annum ſexcenteſimum Vr-
bis conditæ id genus duriciæ commiſſum denotetur. Sed illi etiam non repudiantes adulte-
ria commiſcent, nobis & ſi repudiemus ne nubere quidem licebit. Video iam hinc nos ad A-
10 poſtolum prouocantem. Ad cuius ſenſum facilius perſpiciendum, tanto inſtantius præcul-
candum eſt, mulierem magis defuncto marito teneri, quo minus alium virum admittat. Re-

cogitemus

Exhibitio victuaria γυναῖκας

Columba

Maritus numeroſus

Argumẽtationes de coniecturis coactæ

Elogium adulterij

Matrimonium Adulterium

Repudium poſt an. D. C. vrbis cõditæ primo commiſſum

Repudiũ ex diſcordia. Mors ex lege debitum omnium. Repudij cauſa

A cogitemus enim repudium,aut diſcordia fieri, aut diſcordiam facere: mortem vero ex lege
non ex hominis offenſa euenire,idq; omnium eſſe debitum, etiam non maritorum. Igitur ſi
repudiata quæ per diſcordiam,& iram,& odium, & cauſas eorum iniuriam vel contumeliã,
vel quamlibet querelam,& anima & corpore ſeparata eſt,tenetur inimico ne dicam marito:
quanto magis illa quæ neque ſuo neque mariti vitio,ſed Dominicæ legis euentu,matrimonio
non ſeparata,ſed relicta, eius erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? A
quo repudium non audiit,non diuertit:cui repudium non ſcripſit,cum ipſo eſt:quem amiſiſ-
ſe noluit,retinet.Habet ſecum animi licentiam, qui omnia homini quæ non habet imagina-

Imaginarij fructus repræſentatio

rio fructu repræſentat.Ipſam denique interrogo fœminam:Dic mihi ſoror, in pace præmiſi-
ſti virum tuum?Quid reſpondebit?An in diſcordia?Ergo hoc magis ei iuncta eſt, cũ quo ha-
B bet apud deum cauſam.Non diſceſſit,quæ tenetur.Sed in pace. Ergo perſeueret in ea cum il-
lo neceſſe eſt,quem iam repudiare non poterit,ne ſic quidem nuptura ſi repudiare potuiſſet:
& pro anima eius oret,& refrigerium interim adpoſtulet ei, & in prima reſurrectione con-
ſortium,& Offerat annuis diebus dormitionis eius.Nã hæc niſi fecerit, vere repudiauit quã-

Origo Anniuerſariorum pro defunctis. Quã rẽ ceu nuper inſtitutam videmus hodie

tum in ipſa eſt:& quidem hoc iniquius,quanto quomodo potuit, quia non potuit:& hoc in-
dignius,quanto iam indignius, ſi quia non meruit. Aut nunquid nihil erimus poſt mortem
ſecundum aliquem Epicurum, & non ſecundum Chriſtum? Quod ſi credimus mortuorum
reſurrectionem,vtique tenebimur,cum quibus reſurrecturi ſumus rationem de alterutro red
C dituri.Si autem in illo æuo neque nubent neque nubentur,ſed erunt æquales angelis: nõ ideo
non tenebimur coniugibus defunctis, quia non erit reſtitutio cõiugij. Atquin eo magis te-

Spiritale conſortium

nebimur,quia in meliorem ſtatum deſtinamur,reſurrecturi in ſpiritale conſortium, agnitu-
ri tam noſmetipſos quàm & noſtros.Cæterum quomodo gratias deo in æternum canemus,
ſi non manebit in nobis ſenſus & memoria debiti huius?ſi ſubſtantia non conſcientia refor
mabimur.Ergo qui cum deo erimus,ſimul erimus,dum omnes apud deum vnum,licet mer-
ces varia,licet multæ manſiones penes patrem eundem, vno denario eiuſdem mercedis ope-
rati,id eſt,vitæ æternæ:in qua magis non ſeparabit, quos coniunxit deus, qui in iſta minore
vita ſeparari vetat.Cum hæc ita ſint,quomodo alij viro vacabit, quæ ſuo etiã in futurum oc-
cupata eſt?Vtrique autem ſexui loquimur,& ſi ad alterum ſermo eſt,quia vna diſciplina pre-
D eſt.Aliud habebit in ſpiritu,aliud & in carne.Hoc erit adulterium,vnius fœminæ in duos vi-
ros conſcientia.Si alter à carne diſiunctus eſt,ſed in corde remanet, illic vbi etiam cogitatus
ſine carnis congreſſu,& adulterium ante perficit ex concupiſcentia, & matrimonium ex vo-
luntate.Vſque adhuc maritus eſt,ipſum illud poſſidens per quod & factus eſt,id eſt animum,
in quo ſi & alius habitabit,hoc erit crimen.Cæterum non eſt excluſus,ſi à viliore commercio
carnis diſceſſit.Honoratior maritus eſt, quanto mundior factus eſt. Vt igitur in deo nubas
ſecundum & Apoſtolum,(ſi tamen vel hoc curas)qualis es id matrimonium poſtulans, quod
eis à quibus poſtulas non licet habere,ab Epiſcopo Monogamo, à Presbyteris & Diaconis e-
E iuſdem ſacramenti,à Viduis, quarum ſectam in te recuſaſti? Et illi planè ſic dabunt viros & 11

Nota de buccellis

vxores,quomodo buccellas.Hoc enim eſt apud illos,omni petenti te dabis.Et cõiungent vos
in Eccleſia virgine,vnius Chriſti vnica ſponſa.Et orabis pro maritis tuis,nouo,& vetere.Eli-

Dotalia

ge cui te adulteram præſtes.Puto,ambobus.Quod ſi ſapias,taceas defuncto. Repudium ſit illi,
ſilentium tuum,alienis iam dotalibus ſcriptum.Hoc modo nouum promereberis maritum,ſi
veteris obliuiſcaris. Debes magis illi placere, propter quem deo placere non maluiſti. Hæc
Pſychici volũt Apoſtolum probaſſe, aut in totum non recogitaſſe,cum ſcriberet:Mulier iun-
cta eſt inquantum temporis viuit vir eius:ſi autem mortuus fuerit,libera eſt:cui vult, nubat:
tantum in domino.Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam ſecundi matrimonij, imò &
plurimi,ſi ſecundi:quod enim ſemel eſſe deſiit,omne obnoxium eſt numero. Quo autem ſen
F ſu Apoſtolus ſcripſerit,ita relucebit,ſi prius conſtet, non hoc illum ſenſu ſcripſiſſe, quo Pſy-
chici vtuntur.Cõſtabit autẽ ſi quis ea recordetur,quæ huic capitulo diuerſa ſunt & apud do-
ctrinam,& apud voluntatem, & apud propriam ipſius Pauli diſciplinam. Si enim ſecundas
nuptias remittit,quæ ab initio non fuerunt,quomodo affirmat omnia ad initium recolligi in

Ordo Eccleſiæ

Chriſto?Si vult nos iterare coniugia,quomodo ſemen noſtrum in Iſaac ſemel marito auto-
re defendit?Quomodo totum Ordinem Eccleſiæ de Monogamis diſponit, ſi non hæc diſci-
plina præcedit in laicis, ex quibus Eccleſiæ Ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc
poſitos à fructu matrimonij auocat?dicens in collecto eſſe tempus,ſi per mortem matrimo-
nio elapſos,iterum in matrimonium reuocat?Hæc ſi diuerſa ſunt ei capitulo, de quo agitur,
conſtabit

conſtabit(vt diximus)non hoc illum ſenſu ſcripſiſſe, quo Pſychici vtuntur. Quia facilius eſt, G
vt aliquam rationem habeat vnum illud capitulum,quam cum cæteris habeat,quàm vt Apo
ſtolus diuerſa inter ſe docuiſſe videatur. Eam rationem in ipſa materia poterimus recogno-
ſcere,qua iſta materia Apoſtolo fuit ſcribenda,vt alia,tyrocinium nouæ & quàm maxime o-
rientis eccleſiæ,quàm lacte ſcilicet educabat,nondum ſolido cibo validioris doctrinæ: adeo
vt præ illa infantia fidei ignorarent adhuc quid ſibi agendum eſſet circa carnis & ſexus ne-
Neceſſitas carnis & ſexus — ceſſitatem:Cuius etiam ipſas ſpecies ex reſcriptis intelligimus, cum dicit: De his autem quæ
ſcribitis:Bonum eſt homini mulierem nõ attingere, propter fornicationes autem vnuſquiſ-
que vxorem ſuam habeat.Oſtendit fuiſſe qui in matrimonio à fide deprehenſi, verebantur ne H
non liceret eis matrimonio ſuo exinde vti: quia in carnem ſanctam Chriſti credidiſſent. Et
tamen ſecundum veniam concedit,non ſecundum imperium: id eſt, indulgens, non præci-
piens ita fieri.Cæterum malebat omnes id eſſe quod & ipſe. Proinde & de repudio reſcribẽs,
demonſtrat quoſdam de iſto quoque cogitaſſe: vel maximè, quia & in ethnicis matrimoniis
non putabant poſt fidem perſeuerandum.Quærebant & de virginibus conſilium(præceptum
enim domini nõ erat)Bonum eſſe homini ſi ſic permaneat: vtique quomodo à fide fuerit in-
uẽtus,Vinctus es enim vxori,ne quæſieris ſolutionem.Solutus es ab vxore, ne quæſieris vxo-
rem.Si autem acceperis vxorem,non deliquiſti.Quia ante fidem ſoluto ab vxore, non nume
rabitur poſt fidem ſecunda vxor, quæ poſt fidem prima eſt. A fide enim etiam ipſa vita no- I
12 ſtra cenſetur.Sed hic parcere ſe dicit illis.Alioquin preſſuram carnis ſubſequuturam,prę an-
guſtiis temporum impedimenta matrimonij recuſantibus. Quin potius de domino ſollici-
tudinem habendam promerendo,quàm de marito.Et ita reuocat quod permiſit. Sic ergo in
eodem ipſo capitulo,quo definit vnumquemque,in qua vocatione vocabitur, in ea per ma-
nere debere:adiiciens,Mulier vincta eſt quàm diu viuit vir eius:ſi autem dormierit,libera eſt:
cui volet nubat,tantum in domino:hanc quoque eam demonſtrat intelligendam,quæ & ip-
ſa ſic fuerit inuenta,ſoluta à viro,quomodo & vir ſolutus ab vxore:per mortem vtique, non
per repudium facta ſolutione:quia repudiatis non permitteret nubere aduerſus priſtinũ præ-
ceptum.Itaque mulier ſi nupſerit,non delinquet,quia nec hic ſecundus maritus deputabitur, K
qui eſt à fide primus,& adeo ſic eſt,vt propterea adiecerit,tantum in domino,quia de ea age-
batur quæ ethnicum habuerat,& amiſſo eo crediderat,ne ſcilicet etiam poſt fidem ethnico ſe
nubere poſſe pręſumeret:licet nec hoc Pſychici curẽt.Sciamus planè non ſic eſſe in Græco au-
thentico, quomodo in vſum exiit per duarum ſyllabarum aut callidam aut ſimplicem euer-
ſionem:Si autem dormierit vir eius,quaſi de futuro ſonet: ac per hoc videatur ad eam perti-
nere,quæ iam in fide virum amiſerit.Hoc quidem ſi ita eſſet,in infinitum emiſſa licentia, to-
tiens virum dediſſet,quotiens amiſſus eſſet,ſine vllo pudore nubendi,etiã ethnicis congruẽ-
te.Sed ſi ita eſſet quaſi de futuro:Si cuius maritus mortuus fuerit: tantundem & futurum ad
eam pertineret,cuius ante fidem morietur maritus. Non euertas. Nam cum & illa ſententiæ L
cedant,Seruus vocatus es,ne curaueris:impræputiatus es,ne circumcidaris: circumciſus vo-
catus es,ne adduxeris:quibus concurrit,Vinctus es vxori,ne quæſieris ſolutionem: ſolutus es
ab vxore,ne quæſieris vxorem: ſatis manifeſtum eſt ad eos hæc pertinere, qui in noua & re-
centi vocatione conſtituti de his conſulebant, in quibus à fide fuerant deprehenſi. Hæc erit
interpretatio capituli iſtius de hoc examinanda, an & tempori, & cauſæ, & tam exemplis &
argumentis præcedentibus,quàm & ſententiis & ſenſibus ſubſequentibus,& in primis,an ip-
ſius Apoſtoli & conſilio proprio congruat & inſtituto:nihil enim cuſtodiendum eſt,quà di-
uerſus ſibi deprehendatur. Audi & ſubtiliſſimam econtrario argumentationem. Adeo,in-
Clerus — quiunt,permiſit Apoſtolus iterare connubium, vt ſolos qui ſunt in Clero Monogamiæ iugo M
aſtrinxerit.Quod enim quibuſdam præſcribit,id non omnibus præſcribit. Nunquid ergo &
quod omnibus præcipit,ſolis epiſcopis non præſcribit:ſi quod Epiſcopis præſcribit,non & o-
mnibus præcipit?An ideo omnibus,quia & Epiſcopis?& ideo Epiſcopis,quia & omnib⁹? Vn-
« de enim Epiſcopi,& Clerus,Nonne de omnibus?Si non omnes Monogamiæ tenentur, vnde
« Monogami in Clerum?An ordo aliquis ſeorſum debebit inſtitui Monogamorum,de quo al
« lectio fiat in Clerum?Sed cum extollimur & inflamur aduerſus Clerum, tunc vnum omnes
« ſumus,tunc omnes Sacerdotes:quia ſacerdotes nos deo & patri fecit. Cum ad peræquationẽ
Deponimus inſulas — diſciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus inſulas, & pares ſumus. De Eccleſiaſticis
Ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnem communis diſci-
13. plinæ formam ſua fronte proponi, edictum quodammodo futurum vniuerſis impreſſione:
quò ma-

A quò magis ſciret plebs eum ordinem ſibi obſeruandum,qui faceret Præpoſitos: & ne vel ipſe Præpoſiti
honor aliquid ſibi ad licentiam,quaſi de priuilegio loci blandiatur. Proſpiciebat Spiritus ſan Honor ſacerdotalis
ctus dicturos quoſdam,Omnia licent Epiſcopis, Sicut ille veſter Vthinenſis nec Scantiniam Priuilegiũ
timuit.Quot enim & ex digamia Præſident apud vos,inſultantes vtique Apoſtolo:certe non loci
erubeſcentes,cum hæc ſub illis leguntur?Age iam qui putas exceptionem Monogamiæ de E- Scantinia lex in pędi-
piſcopis factam,recede à reliquis titulis diſciplinæ, qui cum Monogamia epiſcopis aſcribun- cones
tur:Noli eſſe irreprehenſibilis,ſobrius,bene moratus,ornatus,hoſpitalis, docibilis: quin vero
& vino deditus,& manu promptus ad cædendum,& pugnax, & pecuniæ amans , & domum πλήκτης
non regens,nec filiorum curans diſciplinam,ſed nec ab extraneis bonam famam ſectans . Si
B enim ſuam habent Epiſcopi legem circa Monogamiam , etiam cætera quæ monogamiæ ac-
cedere oportebit,Epiſcopis erunt ſcripta.Laicis vero quis Monogamia non conuenit,cætera
quoque aliena ſunt.Euaſiſti Pſychice,ſi velis,vincula diſciplinæ totius.Pręſcribe cõſtanter,nõ
omnibus præcipi quæ quibuſdam ſint præcepta:aut ſi cætera quidem communia ſunt, Mono-
gamia vero ſolis Epiſcopis impoſita eſt,nunquid illi ſoli Chriſtiani pronunciandi,in quos to
ta diſciplina collata eſt?Sed & Timotheo ſcribens,vult iuuẽculas nubere, filios ſuſcipere,ma
tres familiæ agere. Ad eas dirigit quales ſupra denotat, iuuẽculas viduas quæ in viduitate de- Viduæ iuuenculæ
prehenſæ, & aliquandiu affectatæ,poſtquam in delitiis habuerunt Chriſtum , nubere volunt,
habentes iudicium quòd primam fidem reſciderunt, illam videlicet à qua in viduitate inuẽ-
C tæ & profeſſæ eam,non perſeuerant. Propter quod vult eas nubere , ne primam fidem ſuſce- 14
ptæ viduitatis poſtea reſcindant:non vt totiens nubant, quotiens in viduitate tentanda, imò
& in delitiis habita,noluerint perſeuerare . Legimus eum & ad Romanos ſcribentem : Quæ
autem ſub viro eſt mulier,viuẽti viro vincta eſt:ſi autẽ obierit,euacuata eſt à lege viri. Nem-
pe ergo viuente viro adulterare putabitur,ſi iuncta fuerit alteri viro.Si vero obierit vir, libe-
rata eſt à lege,quod non ſit adultera facta alij viro . Sed & ſequentia recognoſce , quò ſenſus
iſte qui tibi blãditur,euadat.Itaque,inquit,fratres mortificamini & vos legi per corpus Chri-
ſti,vt efficiamini alteri,ei ſcilicet qui à mortuis reſurrexit,vti fructum feramus deo. Cum e-
nim eramus in carne,paſſiones delictorum, quæ per legem efficiebantur in membris noſtris
D ad fructum ferendum morti:nunc autem euacuati ſumus à lege , mortui in quo tenebamur,
ad ſeruiendum deo in nouitate ſpiritus,& non in vetuſtate literæ . Igitur ſi mortificari nos iu
bet legi per corpus Chriſti,quod eſt eccleſia,quæ ſpiritu nouitatis conſtat, nõ per literam ve-
tuſtatis,id eſt legis,auferens te à lege,quæ non tenet vxorem marito defuncto, quo minus a-
lij viro fiat,ad contrariam te redigit conditionem,ne amiſſo viro nubas:quantumq; non de-
putareris adultera facta alteri viro poſt mortem mariti,ſi adhuc in lege agere deberes , tanto
ex diuerſitate conditionis adulterij te præiudicat poſt mortem mariti alij nubentem: quia iã
mortificatæ legi,non poteſt tibi licere,cum receſſiſti ab ea apud quam tibi licebat . Nunc ſi &
abſolutè Apoſtolus permiſiſſet in fide amiſſo matrimonio nubere: proinde feciſſet quemad-
E modum & cætera quæ aduerſus formam regulæ ſuæ pro conditione temporum geſſit, cir-
cumcidens Timotheum propter ſuperductitios falſos fratres: & raſos quoſdam inducens in
templum propter obſeruationem Iudæorum, ille qui Galatas in lege volentes agere caſtigat.
Sed ita res exigebant, vt omnibus omnia fieret,quo omnes lucrifaceret : parturiens illos do-
nec formaretur Chriſtus in ipſis,& calefaciens tanquam nutrix paruulos fidei,docẽdo quæ-
dam per veniam,non per imperium:aliud eſt enim indulgere, aliud iubere: proinde tempo- Indulgere
ralem licentiam permittens denuo nubendi propter infirmitatem carnis , quemadmodum Iubere
Moyſes repudiandi propter duritiam cordis. Et hic itaque reddemus ſupplementum ſenſus
iſtius. Si enim Chriſtus abſtulit quod Moyſes præcepit,quia ab initio nõ fuit ſic, nec ſic ideo
F ab alia veniſſe virtute reputabitur Chriſtus:cur non & Paracletus abſtulerit,quod Paulus in-
dulſit : quia & ſecundum matrimonium ab initio non fuit , nec ideo ſuſpectus habendus ſit,
quaſi ſpiritus alienus : tantum vt deo & Chriſto dignum ſit quod ſuperducitur ? Sed deo & Imo alienus
Chriſto dignum fuit duritiam cordis tempore expleto compeſcere . Cur non dignius ſit &
deo & Chriſto infirmitatem carnis tempore iam collectiore diſcutere ? Si iuſtum eſt matri-
monium non ſeparari,vtique & non iterari honeſtum eſt.Denique apud ſeculum, vtrunque Concordia,
in bona diſciplina deputatur,aliud Cõcordiæ nomine,aliud Pudicitiæ.Regnauit duritia cor- conſeruans
dis vſque ad Chriſtum.Regnauerit & infirmitas carnis vſque ad Paracletum . Noua lex ab- matrimoniũ
ſtulit repudium,habuit quod auferret.Noua prophetia ſecundum matrimonium, non minus Pudicitia non iterans
repudium prioris.Sed facilius duritia cordis Chriſto ceſſit,quàm infirmitas carnis.Plus hæc 15
ſibi Pau-

ſibi Paulum defendit,quàm illa Moyſen : ſi tamen defendit , quum indulgentem eum captat, G
præſcribentem recuſat:quæ potiores ſententias & perpetuas voluntates eius eludit : quæ non
ſinit nos hoc Apoſtolo præſtare,quod mauult.Et quouſque infirmitas iſta impudentiſſima in
expugnando meliora perſeuerabit? Tempus eius donec Paracletus operaretur fuit , in quem
dilata ſunt à domino,quæ tunc ſuſtineri non poterant, quæ iam nemini cõpetit portare poſ-
ſe.Quàm diu cauſabimur carnem?quia dixit dominus,Caro infirma.Sed præmiſit, & ſpiritus
promptus:vt vincat ſpiritus carnem,vt cedat quod infirmum eſt fortiori.Nam & qui poteſt
capere,capiat,inquit,id eſt,qui non poteſt, diſcedat. Diſceſſit & ille diues qui nõ ceperat ſub-
ſtantiæ diuidendæ egenis præceptum,& dimiſſus eſt ſententiæ ſuæ à domino. Nec ideo duri-
Arbitrium liberum
tia imputabitur Chriſto de arbitrij cuiuſcunque liberi vitio:Ecce,inquit,poſui ante te bonum H
& malum,Elige quod bonum eſt:ſi non potes,quia non vis(poſſe enim te ſi velis oſtẽdit,quia
tuo arbitrio vtrunque propoſuit)diſcedas oportet ab eo cuius non facis volũtatem.Quæ igi-
Duritia Hæreſis
tur hic duritia noſtra,ſi non facientibus voluntatem dei renunciamus?Quæ hęreſis,ſi ſecun-
das nuptias vt illicitas iuxta adulterium iudicamus?Quid eſt enim adulterium, quàm matri-
monium illicitum?Notat Apoſtolus eos,qui in totum nubere prohibebant,qui & de cibis in-
terdicebant,quos deus condidit.Nos vero non magis nuptias auferimus,ſi ſecundas recuſa-
mus,quàm cibos reprobamus,ſi ſępius ieiunamus.Aliud eſt auferre,aliud temperare:aliud eſt
legem non nubendi ponere,aliud eſt modum nubendi ſtatuere . Planè qui exprobrant nobis
duritiam vel hæreſim in hac cauſa,ſi intantum fouent carnis infirmitatem, vt in nubẽdo fre I
quenter ſuſtinendam putent,cur illam in alia cauſa neque ſuſtinent neque venia fouent,cum
tormẽtis expugnata eſt in Negationem?Vtique enim illam magis excuſari capit, quæ in præ-
lio cecidit,quàm quæ in cubiculo?quæ in equuleo ſuccubuit,quàm quæ in lectulo: quæ crude-
litati ceſſit,quàm quæ libidini: quæ gemens deuicta eſt,quàm quæ ſubans.Sed illam quidem à
Communicatione depellunt,quia non ſuſtinuit in finem: hanc vero ſuſcipiunt , quaſi & hæc
Negatores de pellebã-tur à cõmu-nicatione
ſuſtinuerit in finem.Propone quid vtraque non ſuſtinuerit in finem, & inuenies eius cauſam
honeſtiorem,quæ ſæuitiam,quàm quæ pudicitiam ſuſtinere non potuit.Et tamen nec cruen-
tam defectionem infirmitas carnis excuſat,nedum impudicam.Rideo autem cum infirmitas
carnis opponitur,quæ ſumma fortitudo dicenda eſt.Iterum nubere,eſt res virium: reſurgere
in opera carnis de continentiæ otio,ſubſtantia eſt laterum.Talis infirmitas,& tertio,& quar K
16 to,& vſque ſeptimo forſitan matrimonio ſufficit:vt quæ totiens fortior, quotiens fuerit infir
Hermogenes polygamus & pictor,aduerſus quem librũ ædidit.
mior,habitura iam non Apoſtolum autorem, ſed Hermogenem aliquem plures ſolitum mu
lieres ducere,quàm pingere, materia enim in illo abundat : vnde & animam eſſe præſumens
multo magis ſpiritum à deo non habet,iam nec Pſychicus.Quid ſi inopiam quis cauſetur, vt
carnem ſuam apertè proſtitutam profiteatur, exhibitionis cauſa nubentem , oblitus de victu
Vxor,ad vitãdã inopiã
& veſtitu non eſſe cogitandum?habet deum etiam corporum educatorem,etiam florum ex-
Vxor,ad ſolitudinẽ excludendam
cultorem.Quid ſi ſolitudinem domus oſtendat,quaſi vna mulier frequentiam pręſtet,homi-
ni ad fugam proximo?habet viduam vtique,quam aſſumat licebit. Non vnam generis huius
Vxor,ad poſteritatem
vxorem,ſed iam plures habere conceſſum eſt. Quid ſi de poſteritate quis cogitet iiſdem ani- L
mis,quibus oculis vxor Loth,vtq; ideo quis repetat matrimonium , quia de priore liberos nõ
Iuliæ leges. Solidũ capere ex teſtamento
habuit:hæredes ſcilicet Chriſtianus quæret,ſeculi totius exhæres?habet fratres, habet eccleſiã
matrem. Aliud eſt ſi & apud Chriſtum legibus Iuliis agi credunt, & exiſtimãt cœlibes & or-
bos ex teſtamento dei ſolidum non poſſe capere.Nubant igitur huiuſmodi in finem vſque:vt
in iſta confuſione carnis,ſicut Sodoma,& Gomorra,& diluuij dies,ab illo vltimo exitu ſecu-
Vbera fluitantia Vteri nauſeantes Infantes pipantes,hoc eſt, plorãtes Carnifices, obſtetrices multinubarum
li deprehendantur.Adiiciant tertium dictum:Manducemus,& bibamus,& nubamus, cras e-
nim moriemur:non recogitantes Væ illud prægnantibus & lactantibus multo grauius & a-
marius euenturum in concuſſione totius mundi , quàm euenit in vaſtatione vnius particulæ M
Iudææ.Satis opportunos nouiſſimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligãt,vbera
fluitantia,& vteros nauſeantes,& infantes pipantes . Parent Antichriſto in quo libidinoſius
ſæuiat.Adducet illis carnifices obſtetrices . Habebunt planè Chriſto quod legent , ſpecioſum
priuilegium,carnis vſquequaque imbecillitatem. Sed hanc iudicabunt iam non Iſaac mono-
Iſaac Iudith Filia Merari Dido Lucretia
gamus pater noſter,nec Ioannes aliqui Chriſti ſpado,nec Iudith,nec filia Merari , nec tot a-
lia exempla ſanctorum:ſolent ethnici iudices deſtinari : Exurget regina Carthaginis , & de-
cernet in Chriſtianas,quæ profuga,& in alieno ſolo, & tantæ ciuitatis cum maxime forma-
trix,cum regis nuptias vltro optaſſe debuiſſet,ne tamẽ ſecundas eas experiretur, maluit ecõ-
trario vri quàm nubere.Aſſidebit & illi matrona Romana , quæ & ſi per vim nocturnam ni-
hilominus

A hilominus experta alium virum, maculam carnis ſuo ſanguine abluit, vt monogamiam in
ſemetipſam vindicaret. Fuerunt & quæ poſt viros nuberent Idolis: his certe Monogamia &
viduitas apparet. Fortunæ Muliebri coronam non imponit, niſi Vniuira, ſicut Matri Matu-
tæ. Pontifex Maximus & Flaminica nubunt ſemel. Cereris ſacerdotes viuentibus etiam viris
& conſentientibus, amica ſeparatione viduantur. Sunt & quæ de tota continentia iudicent
nos, virgines Veſtæ, & Iunonis Achaicæ, & Dianæ Scythicæ, & Apollinis Pythij. Etiam bouis
illius Aegyptij antiſtites de continentia infirmitatem Chriſtianorum iudicabunt. Erubeſce
caro quæ Chriſtum induiſti. Sufficiat tibi ſemel nubere, in quod à primordio facta es, in quod
è fini reuocaris. Redi in Adam vel priorem, ſi in nouiſſimum non potes. Semel guſtauit ille
B de arbore, ſemel concupiit, ſemel pudenda protexit, ſemel deo erubuit, ſemel ruborem ſuum
abſcōdit, ſemel de paradiſo ſanctitatis exulauit, ſemel exinde nupſit. Si in illo fuiſti, habes tuā
formam: ſi in Chriſtum tranſiſti, melior eſſe debebis. Exhibe te tertium Adam, & hunc Diga-
mum, & tunc poteris eſſe quod inter duos non potes.

Fortuna muliebris
Mater matuta
Pontifex Max.
Flaminica
Cereris ſacerdotes
Veſtales
Virgines Iunonis Achææ, & Dianæ, & Apollinis
Apis

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

SVb tempora Apoſtolorum, uериſimile eſt Chriſtianos ſimplici cultu calceatuq́ fuiſſe uſos. Id quod
C *etiam multis ſeculis obſeruatum conſtat. Nam ueterum monachorum ueſtes, qualibus Benedictini*
utuntur, communes omnibus olim Chriſtianis ætate diui Benedicti quidam fuiſſe putant. Itaque cū
Tertullianus reiecta toga pallio ueſtiretur, ut ſimplicitati religionis reſponderet ſimplicitas cul-
tus, à quodam inconſtantiæ notatus eſt. Proinde hac oratione pallij uetuſtatem & commodum uſum edocet, nō
eſſe mirandum, dicens, ſi ueſtem mutarit, hoc eſt, dimiſſa toga pallium aſſumpſerit, quando totus hic orbis mu-
tationi ſit obnoxius, Tēpora, Stellæ, Cœlum, Mare, Terra, Regna, Populi, Beſtiæ, ut Pauus, Serpens & Cha-
mæleon, etiam homo ipſe. Pallium porrò ueſtem auguſtā appellat, ſuper omnes exuuias & peplos, ſuperq́ o-
mnes apices & titulos, poſtquam Chriſtianam ſapientiam, quæ uaniſsimis ſuperſtitionibus renunciat, primum
cœpit ueſtire. Iam quoniam Græcorum geſtamen erat pallium, ut toga Romanorum, & Chriſtiani frugalitatis
gratia pallio ueſtiebantur tanquam ueſte ſimpliciore & philoſophica, factum eſt ut uulgari conuicio qui no-
ſtris ſacris initiati forent, Græci uocarentur, & ab iniectione pallij quod tunicæ ſuperimponebant, etiam in-
D *ponentes, ut ita dixerim, ſiue impoſitores. Nam pallium, ut Tertullianus inquit, interulæ ſupereſt, cuius tota*
molitio, operire ſolutim id eſt uno circumiectu. Quoties ergo Chriſtianus aliquis prodiſſet, ſtatim illud è tri-
uio audiebat, ὁ γραικὸς ἐπιθέτης. Id ſimpliciter accipiebat indoctum uulgus ob pallij ſuperimpoſitionem, cæterū
literati figuratum morſum intelligebant in uocabulo ἐπιθέτης, in quo fieret ad impoſtoris nomen apud Latinos
tacita alluſio, hoc eſt deceptoris & hominis ſanctitatem mentientis. Atque hoc eſt quod Hieronymus ad Furiā
ſcribens, Vbicunque, inquit, uiderint Chriſtianum, ſtatim illud de triuio, ὁ γραικὸς ἐπιθέτης, uocant impoſtorē,
detrahunt. Quanquam ut Eraſmus noſter illic annotauit illa duo uerba, uocant impoſtorem, non ſunt in exem-
plaribus uetuſtioribus indubiè pro gloſſa primum aſcripta in margine, deinde recepta in contextum. Senſum
ſcommatis idem Hieronymus expreſsit in epiſtola ad Marcellam, de Chriſtianis agēs qui propter ueſtitum ui-
E *liorem à gentilibus, nonnunquam etiam à pſeudochriſtianis riderentur. Nos, inquit, quia Serica ueſte non uti-*
mur, Monachi iudicamur: quia ebrij non ſumus, nec cachinno ora diſſoluimus, Continentes uocamur & triſtes.
Si tunica non canduerit, ſtatim illud è triuio, Impoſtor & Græcus eſt. Vbi uides ad ueſtem pertinere dicteriū
quã Philoſophi Græcorum peculiariter uterentur, & poſt illos Chriſtiani, quum inquit, Si tunica non candue-
rit. Porrò ob ſuam & utentium eo ſimplicitatem pallium in contemptū uenit, ut fieret dicterio locus apud Car-
thaginenſes quemadmodum ex hoc libello apparet, A toga ad pallium, de mutatione uitæ ſplendidioris in fru-
galem, & magnarum opum in paupertatem, ſimile illi, Ab equis ad aſinos. Inde natum quòd ſummæ apud gen-
tiles autoritatis uiri relicto paganiſmo Chriſtianæ religioni frequenter nomen dantes pallio ueſtirentur. Ho-
rum alicui forte fortuna obuius factus Ethnicus quiſpiam, Itáne à toga ad pallium, inquit? nam mira tunc no-
ſtrorum erat & ſimplicitas & frugalitas. At hodie commutatis in diuerſum rebus apud nos non ſolum à pal-
F *liis ad togas uerum etiam ad diadema & ſceptrum emerſerunt, quos tamen uita frugalior ſanctiorq́ in primis*
deceret, ueluti puriorem Dominici gregis partem.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

TAm proſperos temporum.) Sic infra dicit, inſignes libidinum. *Iuuat habitus denotare pacis.)* De- 1
notare, Tertullianus uſurpat pro notare ſiue taxare, quemadmodū & ſupra admonuimus: Vnde pau-
lopoſt, Pallium tamen, inquit, generaliter ueſtrum immemores denotatis. Et mox rurſus, Laudans igi
tur, inquit, orbem mutantem, quid denotas hominem? Hinc & denotatum in quarta declinatione pro denota-
tione ſiue reprehenſione, in hoc libro dixit, quantum, inquit, denotatui paſsiuitas offert. *Et ſicubi alibi in*
Aphrica Tyros.) Significat cultum iſtum peculiarem fuiſſe Pœnis in Aphrica. *Soror ciuitas.)* Vtica quā

Strabo

Strabo ſecundam Tyriorum coloniam eſſe tradit. Studiis aſperrima belli.) Hemiſtichium eſt Vergilianũ. G
Vt Silenus penes aures Midæ blatit.) Huius rei meminit & in lib. aduerſus Hermogenem, Niſi, inquit, &
Sileno illi apud Midam regem adſeueranti de alio orbe, credendum eſt, autore Theopompo. Porro Blatire ue
tus uerbum eſt, incondite & inaniter loqui ſignificans autore Marcello. utitur hoc & Plautus. Noſtra
certè metatio.) Mundum hunc ſublunarem intelligit, in quo nos cõſiſtimus. A uerbo metari, quo in præceden-
tibus libris etiam uſus eſt. Vnde & Metata dicuntur Iureconſultis hoſpitia. Et Metatores qui præcedentes ca
ſtris locum eligunt, ut Vegetius autor eſt. Et ſtatim de Decumanis inquietat.) Decumani fluctus dicuntur
2 magni. Nam decimum fluctum ferri maximum aiunt. Mutauit & totus orbis aliquando.) Sic dicit, orbis mu
tauit, ſicut dicimus, Terra mouit, Mutare uerbum abſolute uſurpando. Sic in Valentinianis: & Demiurgus
tunc de Hebdomade cœleſti in ſuperiora mutabit. Et in hoc libro paulopoſt, Mutant, inquit, & beſtiæ pro ue- H
ſte formam. Et iterum, Tamen, inquit, & Chameleon mutat totus. Adhuc maris conchæ & buccinæ.) Cõ-
charum ad purpuras & conchylia eadem quidem eſt materia, ſed diſtat temperamento. Duo ſunt genera, Buc-
cinum minor Concha, ad ſimilitudinem eius buccini, quo ſonus æditur, unde & cauſa nomini, rotunditate oris
in margine inciſa. Ex Plinio. Et Tuſcia Vulſinios priſtinos deuſta.) Figura Græca. Vt mox, erepta Pom-
peios. Speret pro timeat. Maiorem ambitum terra caſſa.) Figura Græca, hoc eſt ſecundum maiorem am-
3 bitum. Educatur.) Educari pro educi. Præſentis Imperij triplex uirtus, deo tot Auguſtis in unum fauẽ-
te.) Apparet hunc librum ſcriptum fuiſſe Septimij Seueri principatu: ut per triplicem Imperij uirtutem, &
quod, inquit, deo tot Auguſtis in unum fauente, Seuerum Auguſtum intelligat, & Peſcenniũ Nigrum, ac Clo-
Seuer⁹ Aug. dium Albinum Cæſares, quorum ille in Oriẽte ab exercitibus Syriacis Imperator eſt appellatus inuito Seuero,
Peſcennius Niger hic in Gallia propemodum aſſentiente Auguſto Cæſar dictus eſt. Nam ſcribit Spartianus Seuerum de Clodio I
Clodius Albinus Albino ſibi ſubſtituendo cogitaſſe. Sed uerißimum eſt quod dixit Lucanus, Omniſq; poteſtas impatiens con-
ſortis erit. Neque enim Peſcennium Nigrum modo occidit Seuerus, ſed & Clodium Albinum paulopoſt ſuſtu-
lit. Cæterum hic libellus conſcriptus uidetur antequam Peſcennium & Albinum Seuerus hoſtes declaraſſet.
Nam oſtendit concordes fuiſſe, quum inquit, Deo tot Auguſtis in unum fauente. Quo tempore Tertullianus
Chriſto nomen dedit. Siquidem ſtatim ut noſtram religionem amplexus eſt & dimiſſa toga pallium indutus,
hoc ſcriptum inconſtantiæ & nouationis deprecatorium primoribus reipublicæ Carthaginenſis indubie ex-
hibuit. Hac eadem ratione colligimus librum Ad Scapulam Præſidem Carthaginenſem, poſt hunc fuiſſe æditũ.
Nam illic Albinianorum & Nigrianorum, ac Caßianorum meminit ceu factioſorum & qui contra maieſtatẽ
Caſſiani Imperatoris peccaſſent. Erant autem Caßiani qui Auidij Caßij partes ſequebantur, eius qui Marco Antonino K
Patagium principe, titulum, imperij uendicare eſt auſus. Et omni patagio inauratior.) Patagium autore Marcello,
Patagiati chlamydem auream ſignificat, quæ precioſis ueſtibus immitti ſolet. Vnde Patagiati, patagiis induti. Et Pata-
Patagiarij
Teſtudo pacuuiana giarij qui huiuſmodi ueſtes faciunt. Eſt & quadrupes, tardigrada.) Verſiculus eſt Pacuuij poetæ. Cuiuſ-
modi tres à Cicerone referuntur, nempe hi

Sanguine caſſa, domiporta, terrigena traditur,
Quadrupes, tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci.

Chamæleontem.) Theodoricus Oſtrogotus Romanorum rex ad Habundantium præpoſitum ſcribens de
quodam Frontoſo decoctore & debita maligne ſoluente, Meritò Chamæleonti beſtiæ conferendus, quæ par-
uorum ſerpentum formæ conſimilis, aureo tantum capite, & reliquis membris ſubalbentis Praſini colore di- L
ſtinguitur. Hæc quoties humanos aſpectus incurrerit, dum ei fugiendi uelocitas denegatur, nimia timiditate
confuſa, colores ſuos multipharia qualitate commutat, ut modo Veneta, modo Blattea, modo Praſina, modo
4 poßit Cyanea reperiri. Et reliqua. De ouilibus dico Mileſiis, & Selgicis.) Selga Piſidarum urbs eſt, qui
Lyciæ Ciliciæq; contermini ſunt. Tantam igitur paraturam materiarum.) Sic enim reſtituimus Ex colla-
Gentilitus tione Gorzienſi. Paratura, uocabulum Tertulliani. Quarum pars gentilitus inhabitantur.) Aduerbiũ eſt,
Paßiuitus gentilitus, pro gentiliter, ſicut mox, paßiuitus pro paßiue (hoc eſt communiter, promiſcue) & ni fallor, ple-
Plenitus nitus, paulopoſt pro planè. ô elegantiam Aphricanam. Follicans ruminat.) Imitatus Tertullianum Hiero-
nymus dixit caligas follicantes. Ad Euſtochium enim ſcribens, Apud hos, inquit, affectata ſunt omnia, laxæ ma
nicæ, caligæ follicantes, ueſtis craßior, crebra ſuſpiria. Et paulo ante, Omnis, inquit, his cura de ueſtib. ſi bene
5 oleant, ſi pes laxa pelle non folleat. Sic & Ambroſius loquitur. Vnde & nominis conſilium, quandoquidem M
Achilles, unde hoc nomẽ ſortitus labiis uacuerat ab uberum guſtu.) Oſtendit unde dictus ſit Achilles, & etymologiam nominis. Aiunt autẽ ap
pellatum Achillem διὰ τὸ μὴ θίγειν χίλεσι χιλῆς, ὅ ἐστι ζοφῆς, hoc eſt, ob id quod labiis nutrimentum non attige-
rit. Nam illi lactis alimonia defuit, à Chirone medullis tantum ceruinis enutrito. Proinde Myrmidones hoc eũ
nomine uocarunt, ut autor eſt Euphorion. Atque hoc eſt quod Tertullianus dicit illum uacuiſſe labiis ab uberũ
Scrupea ſchola guſtu, id eſt, non ſuxiſſe lac nutricis. nam uſurpat, uacuerat, more ſuo pro uacauerat. Scrupea ſchola.) Hoc
Scytaloſagittipelliger eſt ſaxea. Antrum Chironis intelligit. Scytaloſagitti pelliger.) Mirabilis compoſitio. Sic appellat Hercu-
Scytala lem eo quod clauam, ſagittas & pellem geſtaret. nam σκυτάλη Græcis etiam baculum ſignificat. Non eſt diſſi-
milis compoſitionis uocabulum illud, pari etiam ſyllabarum numero, quo Cyclops in Epigrammatibus Græcis
ὀφρυογκαμψιμέτωπος appellatur, hoc eſt fera & flexiiugæ frontis. Vbi Geryon? Vbi Cerberus?) Caſtiga-
uimus locum deprauatum, adiuuãte Gorzienſi collatione, Vbi Geryon ter unus? Cerebris adhuc eorum, claua
fœtere malebat. Loquitur de claua Herculis quæ malebat fœtere cerebris eorũ, hoc eſt, Diomedis, Buſiridis,
& Geryonis.

A & Geryonis. *Aut pelino ſpero factum.*) Fortaßis telino legendum aut phyllino. Nomina ſunt unguentorum. Faciunt ad hunc locum quæ apud Senecam in Tragœdia leguntur, nempe hæc,

Fortem uocemus, cuius ex humeris Leo
Donum puellæ factus, & claua excidit,
Fulſitq́ pictum ueſte Sidonia latus.
Fortem uocemus, cuius horrentes comæ
Maduerunt nardo. Laudemus qui ignotas manus
Ad non uirilem tympani mouit ſonum,
Mitra ferocem Barbara frontem premens. Antiæ

B *Genuinos inter antias.*) Antias uocat capillos anteriores & à fronte pendentes. *Qualis ille Hercules* Theriſtrum
in Sericho Omphales fuerit.) Lego, in Theriſtro Omphales. Eſt autẽ Theriſtrũ θερινὸν ἱμάτιον, hoc eſt, æſtiua
ueſtis, cuius meminit Iul. Pollux lib. ſeptimo. Diuus Hieron. in cõmentariis in Eſaiã, Habẽt, inquit, mulieres &
theriſtra, quæ nos palliola poſſumus appellare: quibus obuoluta eſt & Rebecca, & hodie quoque Arabiæ &
Meſopotamiæ operiũtur fœminæ, quæ dicuntur Græcè Theriſtra ab eo quod in θέρει, hoc eſt, in æſtate & cau-
mate corpora protegãt fœminarũ. Hactenus ille. Quàm autẽ decebat Herculẽ Theriſtrum ueſtis tenuißima, tã Cleomach*.
ornabat Omphalen Leonina pellis. Nam hoc eſt, quod Tertullianus uult dicere. *Pugil Cleomachus.*) Hic
Magneſius fuit, qui quũ in amorẽ cuiuſdã Cinædi incidiſſet, & orationem & mores Cinædorum imitatus eſt.
Ita & Endromis ſolocẽ.) Endromis ueſtis erat hirſuta & uilli longioris, quo in balneis & gymnaſiis præ- Endromis
cipuè ſolebãt uti ueteres. Sic dicta quod apta curſui foret. Nã δρόμον Græci curſum uocãt. Cũuenit aũt hic En-
C dromis pugili & curſori Cleomacho. Porrò Solox lanam craſſam ſignificat, autore Feſto. *Aliqua multitia* Solox
ſynthesi extruxit.) Erãt Multitia ueſtimenta ſubtilißimis filis cõtexta. Syntheſim uerò ſeruilẽ ueſtẽ fuiſſe cõ-
ſtat, breuẽ & expeditã ac ex diuerſis lanarũ coloribus cõpoſitã, quod nomen ipſum arguit, qua nõ indecorum
erat uti ſenatores quoq; & equites Romanos, ſed in Saturnalibus tantũ. Hic Multitiã ſyntheſim adiectiue ui- Multitia
detur uſurpare pro ſubtili ueſte. *In captiua Sarabara.*) Sarabara ueſtis eſt Perſica. *Et crepidã æratus* Syntheſis
inceßit.) Hoc tradit & Laertius in uita Empedoclis, ſolitũ illũ ære calceari. Indicauit etiã hũc in ignes Aet- 6
næi mõtis inſiluiſſe, ex crepidulis altera, ui flãmarũ ad exteriora reiecta. Quò ſe cõiecerat latẽter abſq; arbi- Empedoclis
tris, ut deus factus putaretur, dũ mortuus ignoratur. Hinc ridet illũ Tertullianus, quod contẽpta hominũ ſorte æreæ crepi-
diuinitatẽ impudẽter affectarit, dignum aſſerẽs qui à Diogene illo liberrimo philoſopho, nõ lutulẽtis pedibus dæ
D impetatur, ſed in ipſa adyta deæ impurißimæ Cloacinæ, & mulierũ eiſ ermentiũ rapiatur. *Quantũ deno-*
tatui paßiuitas offert.) Paßiuitatis nomine promiſcuã frequẽtiã intelligit. Ita dixit in Apologetico: ſuppedi-
tãte materias paßiuitate luxuriæ. *Domeſticè ac ſecretè habebãtur.*) Ab iſtis lecticis, dicti ſunt Lecticarij q Lecticarij
matronas in lecticis geſtabãt, quorũ fit apud Iurecõſultos mẽtio ceu meminimus ante. Oſtẽdit Tertul. li. primo
Ad uxorẽ ſuã, Germanos ad hãc operã adhiberi ſolitos, quũ inquit, nec Germanicos baiulos præſume. *Fri-*
ctrices.) Frictricũ nomine τὰς τριβάδας intelligit, quarũ obſcœnißimã fœditatẽ quamlibet ſcurrilis Lucianus
explicare ſuperſedet. Ex hoc loco motus arbitror in De reſur. carnis legendũ, Sed frictricis uel archigalli, uel
gladiatoris aut carnificis ſpũ infectũ. *Ob cultũ oĩa cãdidatũ.*) Figura Græca, hoc eſt, ſecũdũ oĩa. *Quàm* 7
in calceu uncipedẽ.) Poſſet etiã legi, unguipedẽ. *Quingenariam promulſidẽ ædificat.*) Videtur appellare 8
promulſidẽ, ipſũ promulſidariũ, hoc eſt, uas quo promulſis, quæ mulſi potio eſt, cõtinetur. Fit promulſidariorũ Promulſis
E mẽtio Iurecõſultis. Elegãter autẽ dixit, ædificat, tanquã operoſum quid ſuboſtẽdẽs. Mutuatus eſt hoc exẽplũ à Promulſidarium
Plinio Tertul. Cuius lib. nat. hiſt. XXXIII. cap. XI. hæc ſunt uerba, Noſtra ætas, inquit, fortior fuit. Claudij
principatu, ſeruus eius Druſillianus nomĩe Rotũdus, diſpẽſator Hiſpaniæ citerioris quingenariã lancẽ habuit,
cui fabricãdæ officina prius exædificata fuerat. Et comites eius octingẽtas quinquaginta octo librarũ. Quare
quæſo? niſi ut q̃ multi eas conſerui inferrent, aut quibus cœnantibus? Hæc ille. Vocat autẽ lancẽ quã Septimius
noſter promulſidẽ dixit. Et eſt illic Druſillianus, nõ Ruſillianus, quẽadmodũ & nos caſtigauimus. *Qua Ve-*
dius Pollio.) De hoc ſic ſcribit Plinius lib. IX. cap. XXIII. Inuenit, inquit, in hoc animali documenta Vedius
Pollio eques Rom. ex amicis Auguſti, uiuariis earũ immergẽs dãnata mancipia, non tanq̃ ad hoc feris terrarũ
nõ ſufficientibus, ſed quia in alio genere totũ pariter hominẽ diſtrahi ſpectare nõ poterat. *Qua Hortenſius*
Orator.) Pauonẽ cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortẽſius, aditiali cœna ſacerdotij. Plinius lib. X
F cap. XX. *Qua Aufidius Lurco.*) Saginare primus inſtituit circa nouißimũ piraticũ bellũ M. Aufidius Lur
co, exq; eo quæſtu reditus ſeſtertiũm ſexagena. M. habuit. Plinius etiã lib. & cap. eodẽ. *Qua Aſinius Celer*
mulli unius obſ. ſexis detulit.) Opinor ſcriptũ fuiſſe ſex HS. ut intelligat ſex ſeſtertiorũ millibus. Sane de hac re
nõ cõuenit apud autores. Nã octo millib. emptũ ſcribit Plinius, Macrobius ſeptẽ, Iuuenal. uero Sat. quarta ait,

Mullum ſex millibus emit,
Aequantem ſane paribus ſeſtertia libris.
Vt perhibent qui de magnis maiora loquuntur.

Qua Aeſopus hiſt.) Huius rei meminit Pli. li. X. ca. l. & rurſus li. XXXV. cap. XII. *Qua filius eius.*)
Habes apud Pli. li. IX. ca. XXXV. *Impuritati Scauri.*) Opinor eũ loqui de M. Aemilio Scauro, quẽ Sa-
luſtius autor eſt, hominẽ fuiſſe nobilẽ, impigrum, factioſum, audacem, & qui ſciret uitia ſua callide occultare.
Et aleæ Curij.) Aſconius Pedianus in commentariis in orationem M. Tullij Ciceronis quam aduerſus C.
Antonium & L. Catilinam habuit, adnotauit, Q. Curium notißimum aleatorem fuiſſe, & poſtea damnatum,
celebratumq; à Caluo poeta huiuſmodi uerſiculo, *Et talis Curius pereruditus.*

Q. SEPTIMII FLOREN- TIS TERTVLLIANI DE pallio, liber. G

1 PRincipes ſemper Aphricæ viri Carthaginenſes, vetuſtate nobiles, no-
uitate felices, gaudeo vos tam proſperos temporum, cum ita vacat ac
iuuat habitus denotare pacis. Hæc & annona & ocia ab imperio & à
Tunicæ Carthaginenſium — cœlo. Bene eſt. Tamẽ & vobis habitus aliter olim tunicæ fuere, Et qui- H
dem in fama de ſubtegminis ſtudio, & luminis conſilio, & menſuræ
temperamento, quod neque trans crura prodige, nec intra genua in-
uerecunde, nec brachiis pare, nec manibus arte, ſed nec cingulo ſinus
Pallium ſupra tunicã — diuidere expeditum, beate quadratra iuſtitia. In viris autem pallij ex-
trinſecus habitus & ipſe quadrangulus, ab vtroque laterum regeſtus, & ceruicibus circũſtru-
ctus, in fibulæ morſu humeris acquieſcebat. inſtar eius hodie Aeſculapio iam veſtro ſacerdo-
tium eſt. Sic & in proximo ſoror ciuitas veſtiebat, & ſicubi alibi in Aphrica Tyros. at cũ ſe-
cularium ſortium domina Fortuna, & Romanis deus maluit, ſoror quidem ciuitas ſuapte ar
bitrio mutare properauit, vt adpulſum Scipionem ante iã de habitu ſalutaret, Romana præ- I
coqua. Vobis vero poſt iniuriæ beneficium, vt ſenium non faſtigium exemptis, poſt Gracchi
obſcœna omina, & Lepidi violenta ludibria, poſt trinas Pompei aras, & longas Cæſaris mo-
ras, vbi mœnia Statilius Taurus impoſuit, ſolennia Sentius Saturninus enarrauit, cum con-
cordia lubæ, toga oblata eſt. Prô quantum circummeauit, à Pelaſgis ad Lydos, à Lydis, ad
Romanos, vt ab humeris ſublimioris populi Carthaginenſes complecteretur. Exinde tunicã
longiorem cinctu arbitrante ſuſpenditis, & pallij iam teretis redundantiam tabulata cõgre-
gatione fulcitis, & ſi quid præterea conditio vel dignitas, vel temporalitas veſtit. Pallium ta-
men generaliter veſtrum immemores etiam denotatis. Equidem haud miror prę documen-
Arietis inuentores — to ſuperiore. Nam & arietem (nõ quem Laberius reciprocicornem & lanicutem & teſtitra- K
hum, ſed trabes machina eſt quæ muros frangere militat) nemini vnquam adhuc libratum,
illa dicitur Carthago ſtudiis aſperrima belli, prima omnium armaſſe in oſcillum pẽduli im-
petus, commentata vim tormenti, de bile, pecoris capite vindicantis. Cũ tamen vltimarẽt tẽ-
pora patriæ, & aries iam Romanus in muros quondã ſuos auderet, ſtupuere illico Carthagi-
nenſes vt nouũ extraneum ingeniũ. Tantum æui longinqua valet mutare vetuſtas. Sic deniq;
nec pallium agnoſcitur. Sit nunc aliunde res, ne Pœnicum inter Romanos aut erubeſcat aut
Natura Mundus — doleat, certe habitũ vertere naturæ totius ſolenne munus eſt, fungitur & ipſe mũdus interim
iſte quem incumbimus. Viderit Anaximãder ſi plures putat, viderit ſi quis vſpiã alius ad Me-
ropas, vt Silenus penes aures Midæ blatit, aptas ſane grandioribus fabulis. Sed & ſi quem Pla- L
to æſtimat, cuius imago hic ſit, etiam ille habeat neceſſe eſt proinde mutare: quippe ſi mundus
ex diuerſis ſubſtantiis officiisq;, conſtabit ad formam eius quod mundus hic eſt. Neque enim
mundus, ſi non vt mundus. Proinde diuerſa in vnum, ex demutatione diuerſa ſunt. Deniq; di
uerſitatis diſcordiam vices fœderant, ita mutando erit mundus omnis qui ex diuerſitatibus
corporatus & vicibus temperatus. Noſtra certe metatio (quod clauſis vel in totum Homeri-
Mundus ſublunaris — cis oculis liquet) totum verſiforme eſt, dies & nox inuicem vertunt ſolſtitionibus annuis. Lu
na modulationibus menſtruis variat, ſyderum diſtincta confuſio interdum deiicit quid, in-
terdum reſuſcitat, cœli ambitus nunc ſub diuo ſplendidus, nunc nubilo ſordidus, aut imbres
Mare — ruũt, & ſi qua miſſilia cum imbribus. dehinc ſubſtillum, & denuo ſudum. Sic & mari fides in- M
famis, dum & flabris æque mutantibus de tranquillo probum, de fluſtris temperatũ, & ex tẽ-
2 plo de decumanis inquietat. Sic & terram ſi recenſeas temporatim veſtiri amãtem, prope ſis
Terra — eandem negare, memor viridem cum cõſpicis flauam, mox viſurus & canam. Cæteri quoq;
eius ornatus quid non aliud ex alio mutant? & montium ſcopulæ decurrẽdo, & fontium ve-
næ ebullando, & fluminum viæ obumbrando. Mutauit & totus orbis aliquando aquis omni-
Buccina — bus obſitus, adhuc maris conchæ & buccinæ peregrinantur in montibus, cupientes Platoni
probare etiam ardua fluitaſſe: ſed & enatando rurſus infirma mutauit, rurſus orbis alius. idem
Inſulæ — mutat & nunc localiter habitus cum ſitus læditur, cum inter inſulas nulla iam Delos, harenæ
Samos, & Sibylla non mendax, Aeon in Atlantico Libyam aut Aſiam adæquans quæritur

nunc,

A nunc, Italiæ quondam latus, Hadria Tyrrhenóque quaſſantibus medio tenus interceptum, reliquias Siciliam facit: cum tota illa plaga diſcidij, contentioſos æquorum coitus, anguſtiis retorquens, nomen vitij mari induit, non expuentis naufragia ſed deuorantis. Patitur & cõtinens de cœlo aut de ſuo. Aſpice ad Palæſtinam qua Iordanis amnis finium arbiter, vaſtitas ingens, & orba regio, & fruſtra ager. Et vrbes retro, & populi frequentes, & ſolus audiebat. Dehinc vt deus cenſor eſſet, impietas ignium meruit imbres: hactenus Sodoma, & nulla Gomorra, & cinis omnia, & propinquitas maris iuxta cum ſolo mortem bibit. Ex huiuſcemodi nubilo & Tuſcia Vulſinios priſtinos deuſta, quo magis de montibus ſuis Campania ſperet B erepta Pompeios. Sed abſit, vtinam & Aſia ſecura iam ſit de ſoli ingluuie. Vtinam & Affrica ſemel voraginem pauerit vnicis caſtris fraudatis expiata. Multa & alia huiuſmodi detrimẽta habitum orbis nouauere ſitusq́ mouere. Bellis quoque plurimum licuit. Sed piget triſtia nõ minus quàm regnorum vices recenſere, quotiens & iſta mutauerint, iam inde à Nino Beli progenie, ſi tamen Ninus regnauit primus vt autumat ſuperiorum prophanitas. fermè apud vos vltra ſtilus non ſolet: ab Aſſyriis ſi forte æui hiſtoriæ pateſcunt. Qui vero diuinas lectitamus, ab ipſius mundi natalibus compotes ſumus: ſed læta iam malo, quippe & læta mutant. Denique ſi quid mare diluit, cœlum texit, terra ſubduxit, gladius detotondit, aliâs verſura cõpenſato redit. Iam & primitiis maiorem ambitum terra caſſa & vacans hominum, & ſicubi aliqua gens occuparat, ſibimet ſoli erat. Itaque cogitans omnia ſibi domum, intelligens alibi C ſtipantem copiam, alibi deſerentem, runcare atque ruſpare conſuluit, vt inde velut ex ſurculis & propaginibus populi de populis, vrbes de vrbibus, per vbique orbis pangerentur. Tranſuolauere redundantium gentium examina, Scythæ exuberant Perſas, Phœnices in Affricam eructant, Romanos Phryges pariunt, Chaldęum ſemen in Aegyptum educatur. Dehinc cum inde tranſducitur Iudæa gens eſt. Sic & Herculea poſteritas, qui Temeno pariter Peloponeſum occupando producunt. Sic & Iones Nilei comites Aſiam nouis vrbibus inſtruunt ſic & Corinthij cum Archia muniunt Syracuſas. Sed vanum iam antiquitas, quando curricula noſtra coram. Quantum reformauit orbis ſeculum iſtud? Quantum vrbium aut produxit, aut auxit, aut reddidit præſentis Imperij triplex virtus, deo tot auguſtis in vnum fauente? quot D cenſus tranſcripti? quot populi propaginati? quot ordines illuſtrati? quot barbari excluſi? Reuera orbis cultiſſimum huius Imperij rus eſt, eradicato omni aconito hoſtilitatis, & cacto & rubo ſubdolæ familiaritatis, conſitum & amœnum ſuper Alcinoi pometum, & Midæ roſetum. Laudans igitur orbem mutantem, quid denotas hominem? Mutant & beſtiæ pro veſte formam, quanquam & pauo pluma veſtis, & quidem de cataclitis, imo omni conchylio depreſſior qua colla florent, & omni patagio inauratior qua terga fulgent, & omni ſyrmate ſolutior qua caudæ iacent, multicolor, & diſcolor, & verſicolor, nunquam ipſa, ſemper alia, & ſi ſemper ipſa quando alia, totiens denique mutanda quotiens mouenda. Nominandus eſt & ſerpens licet ponè pauum. Nam & iſte quod ſortitus eſt conuertit corium & æuũ. E Siquidem vt ſenium perſenſit, in anguſtias ſtipat, paritèrque ſpecum ingrediens & cute egrediens, ab ipſo ſtatim limine eraſus exuuiis ibidem relictis nouus explicat. cum ſquamis & anni recurſantur. Hyænam ſi obſerues ſexus annalis eſt, marem & fœminam alternat. Taceo ceruum quod & ipſe ætatis ſuæ arbiter, ſerpente paſtus, veneno langueſcit in iuuentutem. Eſt & quadrupes, tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera. teſtudinem Pacuuianam putas. non eſt, capit & alia beſtiola verſiculum, de mediocribus oppido, ſed nomen grande: chamæleontem qui audieris, haud ante gnarus, iam timebis aliquid amplius cum Leone. At cum offenderis apud vineam ferme ſub pampino totum, ridebis illico audaciam & Græci iam nominis: quippe nec ſuccus eſt corpori, qui minutioribus multo licet. chamæleon pellicula vi- F uit, capitulum ſtatim à dorſo: nam deficit ceruix. Itaque durum reflecti, ſed circumſpectu emiſſicij ocelli, imo luminis puncta, vertiginant. hebes, feſſus, vix à terra ſuſpendit: molitur inceſſum ſtupens, & promouet, gradum magis demonſtrat quàm explicat, ieiunus ſcilicet ſemper & inde feſſus: oſcitans veſcitur, follicans ruminat, de vento cibus, tamen & chamæleon mutare totus, nec aliud valet. Nam cum illi coloris proprietas vna ſit, vt quid acceſſit, inde ſuffunditur: hoc ſoli chamæleonti datum, quod vulgo dictum eſt, de corio ſuo ludere. Multa dicendum fuit, vt ad hominem præſtructim perueniretur. hunc quoquo primordio accipitis, nudus certe & inueſtis figulo ſuo conſtitit, poſt demum ſapientiam haud dum licitam, præreptam potitur. ibidem quod in nouo corpore indebitum adhuc pudori erat, protegere feſtinans, ficulneis foliis interim circundat. Dehinc cum de originis loco extermi-

 nat, quip-

Continens Palæſtina Iordanis — Deus cẽſor Sodoma Gomorra Tuſcia Volſinij — Speret pro timeat — Bella — Regnorum vices — Aſſyriorum regnum, primum — Hominum raritas, & habitatorũ infrequẽtia — Chaldæi Aegyptij Iudæi Herculea poſteritas Iones Corinthij — 3 — Beſtiæ mutant — Pauus — Serpens — Ab ipſo limine — Explicat Abſolute — Hyena — Ceruus — Chamęleon — De corio ſuo ludere — Homo Adam

nat, quippe deliquerat, pellitus orbi vt metallo datur: ſed arcana iſta, nec omnium noſſe. G
Cedo iam de veſtro, quod Aegyptij narrant, & Alexander digerit, & Afer legit, ea tempe-
Mercurius autor primę veſtu
ſtate Oſiridis qua ad illum ex Libya Ammon vaſit ouium diues. Denique cum ipſis Mercu-
rium autumant forte palpati arietis mollitie delectatum, diglubaſſe oueculam: dumq; per-
tentat quod facilitas materiæ ſuadebat, tractu proſequente filum eliquaſſe, & in veſtis priſti-
næ modum quam phylira tenui vinxerat, texuiſſe. Sed vos omnem lanitij diſpenſationem
ſtructuramq; telarum Mineruæ maluiſtis, cum penes Arachnen diligentior officina, exinde
4 materia. nec de ouilibus dico Mileſiis & Selgicis & Altinis, aut quîs Tarentum, vel Betica
cluet, natura colorante. Sed quoniam & arbuſta veſtiunt, & lini herbida poſt virorem laua-
cro niueſcunt: nec fuit ſatis tunicam pangere & ſerere, ni etiam piſcari veſtitum contigiſſet. H
nam & de mari vellera, quæ muſcoſæ lanoſitatis lautiores conchæ comant. prorſus haud la-
Idoni*. Cõparatiuũ eſt Veſtificinã vocat artem veſtium faciendarum
tet bombicem (vermiculi genus eſt) quæ per aerem aliquando araneorum more ſcopis ido-
nius diſtendit dehinc deuorat, mox æque reddere, perinde ſi necaueris animata iam ſtamine
aluo. Tantam igitur paraturam materiarum ingenia quoque veſtificinæ proſecuta, primum
tegendo homini qua neceſſitas præceſſit, dehinc & ornando imò & inflando, qua ambitio
ſucceſſit, varias indumentorum formas promulgauere. quarum pars gentilitus inhabitantur,
cæteris incommunes. pars vero paſſiuitus omnibus vtiles, vt hoc pallium, & ſi Græcum ma-
gis, ſed lingua iam penes Latium eſt. cum voce veſtis intrauit. atque adeo ipſe qui Græcos
pellendos vrbe cenſebat, literas eorum vocemq; ſenex iam eruditus, idem Cato iuridicinæ I
ſuæ in tempore humerum exertus, haud minus palliato habitu Græcis fauit: Quid nunc ſi eſt
Romanitas omnis alia, nec veſtis tamen? admodum Græci eſtis. At non ita eſt. Vnde gen-
tium in prouinciis melius exercitis, quas natura agro potius eluctando commodauit, ſtudia
palæſtræ male ſeneſcentia & caſſum laborantia, & lutea vnctio, & puluerea volutatio, & ari-
da ſaginatio? Vnde apud aliquos Numidas etiam equis cæſariatos iuxta cutem tonſor, & cul-
tri vertex ſolus immunis? Vnde apud hirtos & hirſutos tam rapax ab ala reſina, tam furax à
mento volſella? Prodigium eſt. Hæc ſine pallio fieri illius eſt. Hæc tota res Aſiæ. Quid tibi Li-
bya & Europa cum exoticis mundiciis quas veſtire non noſti: Reuera enim quale eſt Græ-
catim depalari magis quàm amiciri? habitum transferre ita demum cultus probrum eſt, ſi K
non conſuetudo, ſed natura mutetur. ſat refert inter honorem temporis, & religionem
5 dei. conſuetudo fidem tempori, natura deo. Naturam itaque concuſſit Lariſſæus Heros in
virginem mutando, ille ferarum medullis educatus, vnde & nominis conſilium, quando-
Chiron Cẽtaurus
quidem labiis vacuerat ab vberum guſtu: ille apud rupicem & ſyluicolam & monſtrorum e-
ruditorem ſcrupea ſchola eruditus. Feras in puero matris ſollicitudinem. patiens certe iam
vſtriculas, certe iam virum alicuius clanculo functus, adhuc ſuſtinet ſtolam fundere, co-
mam ſtruere, cutem fingere, ſpeculum conſulere, collum demulcere, aurem quoque fo-
ratu effœminatus, quod illi apud Sigæum ſtatua ſeruat. Planè poſtea miles eſt. Neceſſitas
enim reddidit ſexum. de prælio ſonuerat, nec arma longe ipſum, inquit, ferrum virum at- L
trahit. Cæterum ſi poſt incentiuum quoque puella perſeueraſſet, potuit & nubere. Ecce ita-
que mutatio monſtrum equidem geminum, de viro fœmina, mox de fœmina vir, quando
neque veritas negari debuiſſet, neque fallacia confiteri. Vterque habitus n utandi malus,
Hercules in fœminã mutatus ex libidine Scytaloſagittipelliger
alter aduerſus naturam, alter contra ſalutem. Turpius adhuc libido virum cultu transfigu-
rauit quàm aliqua materna formido, tametſi adoratur à vobis qui erubeſcendus eſt Scyta-
loſagittipelliger ille, qui totam epitheti ſui ſortem cum muliebri cultu compenſauit. Tan-
tum Lydiæ clancularIæ licuit vt Hercules in Omphale, & Omphale in Hercule, proſtituere-
tur. vbi Diomedes & cruenta præſepia? Vbi Buſiris & buſtuaria altaria? Vbi Gerion ter vnus?
cerebris adhuc eorum claua fœtere malebat, cum vnguentis offenderetur. Vetus iam hydræ
Centaurorũq; ſanguis in ſagittis, pumice ſpeculi excludebatur, inſultante luxuria, vt poſt mõ- M
ſtra transfixa coronam forſitan ſuerent. Ne ſobriæ mulieris quidẽ aut viraginis alicuius ſca-
pulæ ſub exuuias beſtiæ tantæ introire potuiſſent, niſi diu mollitas & euigoratas & exodora-
tas, quod apud Omphalen balſamo aut telino ſpero factum. Credo & iubas pectinem paſſas,
ne ceruicem eneruem inureret ſtiria leonina, hiatus crinibus inferſos, genuinos inter antias
adumbratos. tota oris cõtumelia mugiret, ſi poſſet: Nemæa certe, ſi quis loci Genius, ingeme-
bat. tunc enim ſe circumſpexit leonem perdidiſſe. Qualis ille Hercules in Serico Omphales
Cleomach* pugil
fuerit, iam Omphale in Herculis ſcorto deſignata deſcripſit. Sed & qui arte Tyrinthium ac-
ceſſerat pugil Cleomachus, poſt olympia cum incredibili mutatu de maſculo fluxiſſet, inter
cutem

A cutem cæſus & vltra, inter fullones iam Nouianos coronandus, meritoq; mimographo Len
tulo in Chatinienſibus commemoratus, vtique ſicut veſtigia cæſtuum viria occupauit, ita &
endromidis ſolocem aliqua multicia ſyntheſi extruſit. Phyſconem & Sardanapalum tacen- Phyſcon
dum eſt, qui niſi inſignes libidinum, aliâs reges nemo noſſet. Tacendum autem ne quid & illi Sardanapalus
de Cæſaribus quibuſdam veſtris obmuſſitent, pariter propudioſis: nec magnę forte conſtan- Obmuſſitare
tiæ mădatum ſit, impuriorem Phyſcone molliorem Sardanapalo cæſarem deſignare, & qui-
dem ſub Nerone. Nec tepidior vis vanæ quoque gloriæ mutandis indubiis, etiam vero ſaluo.
Calor eſt omnis affectus: verum cum in affectationem flabellatur, iam de incendio gloriæ ar-
B dor eſt. Habes igitur ex iſto fomite æſtuantem magnum regem, ſola gloria minorem. Vice- Alexander Magnus
rat Medicam gentem, & victus eſt Medica veſte. triumphalem cataphractem amolitus, in ca 6
ptiua ſarabara deceſſit: pectus ſquamarum ſignaculis diſculptum, textu pellucido tegendo nu
dauit, anhelum adhuc ab opere belli, & vt mollius ventilante ſerico extinxit. Non erat ſatis a-
nimi tumens Macedo ni illum etiam veſtis inflatior delectaſſet, niſi quod & philoſophi puto
ipſi aliquid eiuſmodi affectant. Audio enim & in purpura philoſophatum. Si philoſophus in
purpura, cur non & in baxa tyria calciare, niſi aurum minime Græcatos decet. Atquin alius
& ſericatus & crepidam æratus inceſſit: digne quidem vt bacchantibus indumentis aliquid
ſubtinniret, cymbalo inceſſit. Quod ſi iam tunc locorum Diogenes de dolio latraret, non cœ Empedocles in crepidis æratis? inceſſit
C nulentis pedibus vt thori Platonici ſciunt, ſed omnino totum Empedoclen in adyta Cloaci-
narum detuliſſet: vt qui ſe cœlitem delirarat, ſorores prius ſuas, dehinc homines deas ſalu-
taret. Tales igitur habitus qui de natura & modeſtia transferunt, & acie figere, & digito de-
ſtinare, & nutu tradere, merito ſit. Prorſus ſi quis Menadrico fluxu delicatam veſtem humi
protrahat, audiat ponè ſe quod & Comicus, Qualem demens iſte chlamydem diſperdit? E-
nimuero iam dudum cenſoriæ intentionis epiſchynio diſperſo, quantum denotatui paſſiui- Matronarũ indecens cultus
tas offert, libertinos in equeſtribus, ſubuerbuſtos in liberalibus, dedititios in ingenuis, rupices
in vrbanis, ſcurras in forenſibus, paganos in militaribus. Veſpillo, leno, laniſta, tecum veſtiũ-
tur. Cŏuerte & ad fœminas. Habes ſpectare quod Cecina Seuerus grauiter ſenatui impreſſit, Cecina
D matrona ſine ſtola in publico. denique Lentuli Auguris cŏſultis, quæ ita ſeſe exautoraſſet, pro Lentulus Augur.
ſtupro erat pœna: quoniam quidem indices cuſtodeſq; dignitatis habitus, vt lenocinij facti-
tandi impedimenta, ſedulo quædam deſueſecerant. At nunc in ſemetipſas lenocinando quo
planitus adeantur, & ſtolam, & ſupparum, & crepidulum, & calliandrum, ipſas quoq; iam le-
cticas & ſellas quis in publico quoq; domeſtice ac ſecrete habebantur, eierauere. Sed alius ex-
tinguit ſua lumina, alius non ſua accendit. Aſpice lupas popularium libidinum nundinas, ip- Meretricum cultus matronalis
ſas quoque frictrices, & ſi præſtat oculos abducere ab eiuſmodi propudiis occiſæ in publico
caſtitatis. Aſpice tamen vel ſublimis iam, matronas videbis & cum latrinarum antiſtes ſeri- Frictrices
cum ventilat, & immundiorem loco ceruicem monilibus conſolatur, & armillas quas ex vi-
E rorum fortium donis ipſæ quoque matronæ temere vſurpaſſent, omnium pudendorum cŏ-
ſcias manus inſerit, impuro cruri purum aut mulleolum inducit calceum. Cur iſtas non ſpe- 7
ctas? vel illos, item habitus, qui nouitate veſtitus religionem mentiuntur, cum ob cultum o- Cereris Eleuſiniæ cultus candid°
mnia candidatum, & ob notam vittæ, & priuilegium galeri, Cereri initiantur: cum ob diuer-
ſam affectionem tenebricæ veſtis, & tetrici ſuper caput velleris in Bellonæ montes fugãtur: Bellonę, cultus niger
cum latioris purpuræ ambitio, & galatici ruboris ſuperiectio, Saturnum commendat: cum ip Saturni, ruber
ſum hoc pallium moroſius ordinatum, & crepidæ Græcatæ græcatim Aeſculapio adulantur. Aeſculapij pallium cũ crepidis
Quanto tunc magis arguas illud, & vrges oculis etiam ſimplicis & inaffectatæ tamen ſuper-
ſtitionis reum. Enimuero cum hanc primum ſapientiam veſtit, quæ vaniſſimis ſuperſtitio-
nibus renuit, tunc certiſſime pallium ſuper omnes exuuias & peplos auguſta veſtis, ſuperq; Sapientia, Chriſtianiſmus
F omnes apices & titulos ſacer ſuggeſtus deducit oculos. ſuadeo reuerere habitum, vnius inte- Palliũ, veſtis Chriſtianorum
rim erroris tui renunciatorem. Tamen inquis, ita à toga ad pallium? Quid enim ſi & à diade-
mate, & à ſceptro? an aliter mutauit Anacharſis cum regno Scythiæ philoſophiam pręuertit?
nulla in melius tranſgreſſis ſint ſigna? Eſt habitus iſte quod faciat. prius etiam ad ſimplicem Pallij ſimplicitas, & facilis vius
ſpecta telam eius. nullo tædio conſtat. adeo nec artifice neceſſe eſt qui pridie rugas ab exordio
formet, & inde deducat in tilias, totumq; contracti vmbonis figmentum cuſtodibus forci-
pibus aſſignet: dehinc diluculo tunica prius cingulo correpta, quam præſtabat moderatiořé
texuiſſe, recognito rurſus vmbone & ſi quid exorbitauit reformato, partem quidem de leuo
promittat, ambitũ vero eius ex quo ſinus naſcitur iã deficientibus tabulis retrahat à ſcapulis,
& excluſa dextera in læuam adhuc congerat cum alio pari tabulato in tergo deuoto, atq; ita

hominem ſarcina veſtiat.Conſcientiam denique tuam perrogabo, quid te prius in toga ſen- G
tias,indutum an ne onuſtum?habere veſtem,an baiulare?Si negabis, domum conſequar , vi-
debo quid ſtatim à limine properes,nullius profecto alterius indumenti expoſitio quàm togæ
gratulatur.Calceos nihil dicimus,proprium togę tormentum,immundiſſimam pedum tute-
lam,verum & falſam. quem enim non expediat in algore & ardore rigere nudipedem quàm
in calceo vnguipedem.magnum inceſſui munimentum ſutrinæ veneriæ proſpexere,perones
effœminatos.At enim pallio nihil expeditius , etiam ſi duplex quod Cratetis more nuſquam
veſtiendo componitur.quippe tota molitio eius operire eſt ſolutim,id eſt vno circumiectu,li
cet equidem nuſquam inhumano,ita omnia hominis ſimul contegit.Humerum velans expo
nit,vel includit,cætero qua in humerum adhæret nihil circumfulcit , nihil circũſtringit, ni- H
hil de tabularum fide laborat,facile ſeſe regit,facile reficit.etiam cum exponitur , nulli cippo
in craſtinum dimandatur.Si quid interulæ ſupereſt,vacat zonæ tormentum . ſi quid calcea-
tus inducitur,mundiſſimum opus eſt,aut pedes nudi magis,certè viriles magis quàm in cal-
ceis. Hæc pro pallio interim , quantum nomine concitaſti . Iam vero & de negocio prouo-

Pallium loquitur,

cat.Ego,inquit,nihil foro,nihil campo,nihil curiæ debeo:nihil officio aduigilo , nulla roſtra
præoccupo,nulla prætoria obſeruo,cancellos non adoro , ſubſellia non contundo , iura non
conturbo,cauſas non elatro,non iudico,non milito,non regno, ſeceſſi de populo . imo vni-
cum negocium mihi eſt,nec aliud nunc curo quàm ne curem . Vita meliore magis in ſeceſſu
fruare quàm in promptu.Sed ignaua infamique.ſcilicet patriæ, & imperio reiq; pub . viuen- I
dum eſt.Errat olim iſta ſententia.Nemo alij naſcitur,moriturus ſibi. Certe cum ad Epicuros
& Zenonas ventum eſt,ſapientes vocas,totum quietis magiſterium , qui eam ſummæ atque
vnicæ voluptatis nomine conſeruauere. Tamen propemodum mihi quoque licebit in publi-
cum prodeſſe.ſoleo de qualibet margine vel ara medicinas moribus dicere , quæ felicius pu-

Ambitio, luxus M.Tullius Aſinius Gallus

blicis rebus & ciuitatibus & imperiis bonas valetudines conferent,quàm tuæ operæ. Quippe
ſi pergam ad acuta tecum,plus togæ læſere rempub.quàm loricæ.Atquin nullis vitiis adulor,
nullis veternis parco,nulli impetigini adulor,adigo cauterē ambitioni,qua M. Tullius quin-
gentis millibus non vnum orbem citri emit , qua bis tantum Aſinius Gallus pro menſa eiuſ-
8 dem Mauritaniæ numerat.Hem quantis facultatibus æſtimauere ligneas maculas ? Item qua K
lances centenarij ponderis Sylla molitur.Vereor ſanè ne parua ſit iſta trutina, cum Druſilla-

Acerbitas Vedius Pollio

nus,& quidem ſeruus Claudij,quingenariam promulſidem ædificat, ſupraſcriptis fortaſſe an
menſis neceſſariam:cui ſi officina extructa eſt , debuit & triclinium . Immergo æque ſcalpel-
lum acerbitati ei qua Vedius Pollio ſeruos murenis inuadendos obiectabat . noua ſcilicet ſæ-
uitia delectato terrenæ beſtiæ exedentulæ & exunguis & excornis,de piſcibus placuit feras co

Gula Hortenſius Orator Aufidius Lurco Aſinius Celer Clodius Aeſopus Aeſopi F.

gere,vtique ſtatim coquendis,vt in viſceribus earum aliquid de ſeruorum ſuorum corpori-
bus & ipſe guſtaret . Præcidam gulam , qua Hortenſius orator primus pauum cibi cauſa po-
tuit occidere , qua Aufidius Lurco primus ſagina corpora vitiauit , & coactis alimentis in
adulterium prouexit ſaporem , qua Aſinius Celer mulli vnius obſonium $\overline{VI}$ H—S detu- L
lit , qua Aeſopus hiſtrio ex auibus eiuſdem precioſitatis vt canoris & loquacibus quibuſ-
que centum millium patinam confiſcauit : qua filius eius poſt tale pulpamentum potuit ali-
quid ſumptuoſius eſurire . margarita nanque vel ipſo nomine precioſa dehauſit , credo ne
mendicius patre cœnaſſet . Taceo Nerones & Apitios & Rufos . Dabo catharticum impuri-
tati Scauri,& aleæ Curij,& vinolentiæ Antonij. Et memento iſtos interim ex multis togatos
fuiſſe , quales apud pallium haud facile . Has purulentias ciuitatis quis eliciet & exuapora-

λόγῳ μ' ὤπεισας φαρμάκῳ σοφωτάτῳ

Elinguis philoſophia

bit , ni ſermo palliatus ? ſermone , inquit , me ſuaſiſti medicamine ſapientiſſimo . Verum &
ſi eloquium quieſcat , aut infantia ſubductum , aut verecundia retentum , nam (& elingua
Philoſophia vita contenta eſt) ipſe habitus ſonat.Sic denique auditur Philoſophus dum vi- M
detur . de occurſu meo vitia ſuffundo . Quis non æmulum ſuum cum videt patitur ? quis o-
culis in eum poteſt in quem mentibus non poteſt?grande pallij beneficium eſt , ſub cuius re-

Palliati,liberaliũ diſciplinarum profeſſores Stellaris Aſtronomia Volatica auguranda ſciẽtia.

cogitatu improbi mores vel erubeſcunt . Viderit nunc Philoſophia quid proſit.Nec enim ſo-
la mecum eſt.Habeo & alias artes in publico vtiles . De meo veſtiuntur & primus informa-
tor literarum, & primus edomator vocis , & primus numerorum harenarius , & gramma-
ticus,& rhetor,& Sophiſta,& Medicus,& Poeta,& qui Muſicam pulſat , & qui ſtellarem cō-
iectat , & qui volaticam ſpectat . Omnis liberalitas ſtudiorum quatuor meis angulis tegitur.
Plane poſt Romanos equites . Verum & cerdones & omnis gladiatorum ignominia toga-
ta producitur . Hæc nimirum indignitas erit , à toga ad pallium . Sed iſta pallium loquitur.

At ego

A At ego iam illi etiam diuinæ ſectæ ac diſciplinæ commercium confero. Gaude palliũ & exulta, melior iam te Philoſophia dignata eſt, ex quo Chriſtianum veſtire cœpiſti. *Diuina ſecta, Chriſtianorum*

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS PER BEATVM RHENANVM.

QVis innocens eſſe poterit ſi accuſaſſe ſufficiet, reſpondit olim Iulianus Cæſar Cephidio oratori, imo calumniatori uehementiſsimo contra Numerianum Narbonenſem agenti, quum documentis & teſtimoniis deſtitueretur. Gentiles cum uera crimina non poſſent intentare Chriſtianis, obiiciebant B *falſa, quod uidelicet infantulum ~~nuper natum in ſacris ſuis ingularent, &~~ illius ſanguine panẽ (euchariſtiam uidelicet) imbuerent quo ueſcerentur, ac deinde candelabris & lucernis per canes euerſis, quos in hunc uſum offulis quibuſdam alere dicebantur, cum matribus & ſororibus inceſtum committerẽt. Quale quidam de Cataphrygibus refert Aur. Auguſtinus. Præterea obiiciebant caput aſininum à Chriſtianis adorari, unde aſinarij dicti Chriſtiani: quidam crucem, quod uerum erat: quidam ſolem, quod ad Orientem precarẽtur, & ſolis diem feſtum agerent. Ad hæc inceſſebantur, ut infructuoſi in negociis, & qui nihil conferrent in fiſcũ templorum. Nam apud ethnicos quoque βωμολόχοι ſacerdotes pro tutela ſacrarum ædium pecuniam à plebe extorquebant, quam ipſi priuatim inſumerent. Nec hi tantum ob detrimentum quæſtus de Chriſtianis conquerebãtur, ſed & lenones, perductores, aquarioli, tum ſicarij, ueneuarij, magi, item aruſpices, arioli, mathematici, graues ſcilicet uiri ac ſancti, quod ad ipſos à Chriſtianis nihil lucri rediret. Sed iſtis infructuoſos eſſe, mag*- C *nus fructus eſt. Appellabantur inſuper deſperati & perditi, quod tam fortiter pro Chriſto morerẽtur, & Sarmentitij & Semiſsij, quia ad ſtipitem dimidij aſsis reuincti, ſarmentorum ambitu exurerentur. Itaque cauſam Chriſtianorum agit hoc Apologetico, cum uiua uoce non liceret, calumnias ethnicorum refutans, ac in ipſos retorquens: quos abſque negocio ſuperſtitionis conuincit, Chriſtianis illibatam pietatem uindicando. Eſt autẽ Apologeticus libellus defenſorius.*

Aſinarij — *Sarmentitij* — *Semiſsij*

INDEX EORVM QVAE IN APOLOGETICO CAPITATIM TRACTANTVR.

De ignorantia. Cap. I

D Quod nomen in Chriſtianis damnetur, non crimen. Cap. II

Odioſiſſimum ſine cauſa Chriſtianum eſſe nomen. Cap. III

De legibus Romanorum, quod quotidie veteres abrogãtur, & nouæ feruntur. Cap. IIII

Quod Romani principes Chriſtianum nomen probarint, & qui oderint, & Tyberij decretũ de Chriſto adorando. Cap. V

Quantum à pietate, & maiorum ſuorum moribus Romani deſciuerint. Cap. VI

Quod grauiſſimis accuſati ſceleribus Chriſtiani, nũquam tamen conuicti ſint. Cap. VII

Non eſſe credendum famæ. Cap. VIII

Quod quæ de infanticidiis obiiciuntur nobis, falſa omnino ſint, & quod ſacra humano ſanguine ipſi potius polluant. Cap. IX

E Deos, quos colunt, non eſſe Deos. Cap. X

Quomodo veterum dij planè mortales fuere: & quare, cum homines eſſent, facti ſint ab hominibus dij. Cap. XI

Quàm vana Deorum ſimulachra. Cap. XII

De Laribus. Cap. XIII

De ſacrificandi ritu, & quid poetæ de diis fabulati ſint. Cap. XIIII

Quàm ſint fœda quæ in theatris ac ſcena de diis repræſentantur. Cap. XV

De capite Aſinino, & cæteris inſignibus, quorũ cultura Chriſtianis obiiciebatur. Cap. XVI

F Quod vnus ſit deus, & verus, multis argumentis probari poſſe. Cap. XVII

Quod Ptolemæi Philadelphi opera ſacræ literæ in Græcam linguã ſint tralatæ. Cap. XVIII

Quanta ſit ſacræ ſcripturæ antiquitas, & de Moſis, cæterorũq; prophetarũ ætate. Cap. XIX

Quod & vetuſtiſſimis ſcriptoribus, & rerum prædictarum euẽtu veritas probetur. Cap. XX

Quid Chriſtiani differant ab Hebræis, & quiſnam Chriſtus, quomodóve paſſus. Cap. XXI

De Chriſto, & dæmonibus, eorumq; viribus & actionibus. Cap. XXII

De Phantaſmatibus magicæ, & dæmoniis. Cap. XXIII

De religione Romanorum. Cap. XXIIII

De regno Deorum. Cap. XXV

De regno Dei. Cap. XXVI

De ſpiritu dæmoniaco. Cap. XXVII G
Quod plus honoris Imperatoribus ſuis exhibeant quam deis. Cap. XXVIII
An poſſint prodeſſe idola. Cap. XXIX
Imperatores à Deo eſſe,quorum ſalutem Chriſtiani à deo vero ſupplices petant, qui eam dare ſolus poteſt. Cap. XXX
De oratione pro inimicis. Cap. XXXI
Quare etiam pro Imperij Ro.ſalute Chriſtiani orent. Cap. XXXII
Imperatorem hominem eſſe,non deum. Cap. XXXIII
Nec Dominum niſi more communi Imperatorem eſſe appellandum. Cap. XXXIIII H
De Solennibus Cæſarum. Cap. XXXV
Quod Chriſtiani æque omnes amant. Cap. XXXVI
Ne malum contra malum. Cap. XXXVII
De cœtu. Cap. XXXVIII
De diſciplina Chriſtianorum. Cap. XXXIX
De aduerſis vrbium. Cap. XL
Quod Deus ſpernitur,& ſtatuæ adorantur. Cap. XLI
Contra eos,qui infructuoſos dicebant Chriſtianos. Cap. XLII
Qui de Chriſtianis conquerantur. Cap. XLIII
Quantum incommodi Reſp.patiatur ex morte innocentium Chriſtianorum. XLIIII I
De innocentia Chriſtianorum. Cap. XLV

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI APOLOGETICUS aduerſus gentes.

DE IGNORANTIA, CAPVT PRIMVM. K

Cauſa Chriſtianorum — *Domeſtica indicia* — *Inimici, Delatores* — *Iniquitas Gentilium* — *Odiũ Gentiliũ erga nomen Chriſtianum* — *Ignorantia*

SI nō licet,vobis Romani Imperij Antiſtites,in aperto, & ædito ipſo ferè vertice ciuitatis præſidentibus ad iudicandum,palàm deſcribere, & coram examinare,quid ſit liquido in cauſa Chriſtianorum : ſi ad hanc ſolam ſpeciem autoritas veſtra de iuſtitiæ diligentia in publico aut timet,aut erubeſcit inquirere:ſi denique,quod proxime accidit,domeſticis indiciis nimis operata ſectæ huius infeſtatio obſtruit viam defenſioni, liceat veritati vel occulta via tacitarum literarum ad aures veſtras peruenire . Nihil illa de cauſa ſua deprecatur , quia nec de con- L ditione miratur.Scit ſe peregrinam in terris agere:inter extraneos , facile inimicos inuenire. Cęterum genus,ſedem,ſpem,gratiam,dignitatem in cœlis habere.Vnum geſtit interdum,ne ignorata damnetur.Quid hinc deperit legibus in ſuo regno dominantibus , ſi audiatur ? An hoc magis gloriabitur poteſtas earum,quod etiam inauditam damnabunt veritatem? Cæterum inauditam ſi damnent,præter inuidiam iniquitatis,etiam ſuſpicionem merebuntur alicuius conſcientiæ,nolentes audire,quod auditum damnare non poſſint. Hanc itaque primã cauſam apud vos collocamus iniquitatis,odium erga nomen Chriſtianum.Quam iniquitatem idem titulus & onerat,& reuincit,qui videtur excuſare, ignorantia ſcilicet . Quid enim iniquius,quàm vt oderint homines quod ignorant:etiã ſi res mereretur odium? Tunc etenim M meretur,cum cognoſcitur an mereatur.Vacante autem meriti notitia, vnde odij iuſtitia defenditur,quæ non de euentu , ſed de conſcientia probanda eſt ? Cum ergo propterea oderint homines,quia ignorant quale ſit quod oderunt,cur non liceat eiuſmodi illud eſſe, quod non debeant odiſſe?Ita vtrunque ex alterutro redarguimus,& ignorare illos,dum oderunt, & iniuſte odiſſe,dum ignorant,Teſtimonium ignorantiæ eſt,quæ iniquitatem dum excuſat,condemnat:cum omnes qui retro oderant,quia ignorabant quale eſſet quod oderãt,ſimul vt deſinant ignorare,ceſſent & odiſſe.Ex his fiunt Chriſtiani vtique de comperto, & incipiunt odiſſe quod fuerant,& profiteri quod oderant:& ſunt tanti , quanti & denotantur . Ciuitatem obſeſſam,vociferantur:In agris,in caſtellis, in inſulis Chriſtianos : Omnem ſexum , ætatem, conditio-

Querelæ gẽtiliũ aduerſus Chriſtianos

A conditionem,& dignitatem tranſgredi ad hoc Nomen quaſi detrimento mœrent: Nec ta-
men hoc ipſo modo ad æſtimationem alicuius latentis boni promouent animos. Non licet
rectius ſuſpicari. non libet propius expediri. Hic tantum vrbana curioſitas torpeſcit. Amant Vrbana curioſitas
ignorare,cum alij gaudeant cognouiſſe. Quanto magis hos Anacharſis denotaſſet, impru- Anacharſis.
dentes de prudentibus iudicantes,quàm nõ muſicos de muſicis? Malunt neſcire, quia iam o-
derunt. Adeo quod neſciunt,præiudicant id eſſe: quod ſi ſciant,odiſſe non poterant: quando
ſi nullum odij debitum deprehendatur, optimum vtique ſit deſinere iniuſtè odiſſe: ſi vero de
merito conſtet,non modo nihil odij detrahatur, ſed amplius acquiratur. Ad perſeuerãtiam,
etiam iuſtitiæ ipſius autoritate abutuntur. Sed non ideo,inquiunt,bonum,quia multos cõuer-
B tit. Quanti enim ad malũ præformantur? quanti transfugæ in peruerſum? Quis negat? Ta-
men quod vere malum eſt,ne ipſi quidem, quos rapit, defendere pro bono audent. Omne
malum aut timore,aut pudore natura perfudit. Denique malefici geſtiunt latere,deuitant ap-
parere,trepidant deprehenſi,negant accuſati: ne torti quidem, facile,aut ſemper cõfitentur:
certe condemnati mœrent: dinumerant in ſemetipſos: mentis malæ impetus,vel fato,vel a-
ſtris imputant: nolunt enim ſuum eſſe, quia malum agnoſcunt. Chriſtianus vero quid ſimi-
le? Neminem pudet,neminem pœnitet,niſi planè retro non fuiſſe. Si denotatur, gloriatur: ſi
accuſatur,non defendit. Interrogatus,vel vltrò confitetur: damnatus,gratias agit. Quid hoc
mali eſt,quod naturam mali non habet,timorem,pudorem,tergiuerſationem,pœnitentiam,
C deploratione? Quid hoc mali eſt,cuius reus gaudet? cuius accuſatio, votum eſt: & pœna fe-
licitas? Non potes dementiam dicere,qui reuinceris,ignorare. Si certum eſt denique nos no-
centiſſimos eſſe,cur à vobis ipſis aliter tractamur,quàm pares noſtri, id eſt cæteri nocentes,
cum eiuſdem noxæ eadem tractatio deberet prouenire? Quodcunque dicimur,cum alij dicũ-
tur,& proprio ore,& mercenaria aduocatione vtuntur ad innocentiæ ſuæ commendationẽ:
reſpondendi, altercandi facultas patet: quando nec liceat indefenſos & inauditos omninò
damnari. Sed Chriſtianis ſolis nihil permittitur loqui, quod cauſam purget, quod veritatem
defendat,quod iudicem non faciat iniuſtum. Sed illud ſolum expectatur, quod odio publico
neceſſarium eſt,confeſſio Nominis,non examinatio criminis: quando, ſi de aliquo nocente
D cognoſcitis,non ſtatim confeſſo eo nomine homicidæ, vel ſacrilegi, vel inceſti, vel publici
hoſtis(vt de noſtris elogiis loquar)contenti ſitis ad pronunciandum, niſi & cõſequentia exi- Elogia Chriſtianorum
gatis,qualitatem facti,numerum,locum,modum,tempus,conſcios,ſocios.

Quod nomen in Chriſtianis damnetur,non crimen. Cap. II.

DE nobis nihil tale. Cum æque extorquere oporteret(cum falſò iactatur)quot quiſque
iam infanticidia deguſtaſſet,quod inceſta contenebraſſet: qui coci, qui canes affuiſ-
ſent? O quanta illius Præſidis gloria, ſi eruiſſet aliquem,qui cẽtum iam infantes co-
E mediſſet. Atqui inuenimus inquiſitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus,
cum Prouinciam regeret,damnatis quibuſdam Chriſtianis,quibuſdam gradu pulſis, ipſa ta- Plinius Secundus
men multitudine perturbatus,quid de cętero ageret,conſuluit tunc Traianum Imperatorem,
allegans præter obſtinationem non ſacrificandi, nihil aliud ſe de ſacris eorum comperiſſe,
quàm cœtus antelucanos ad canendum Chriſto & deo,& ad confœderandam diſciplinam: Cœtus antelucani
homicidium,adulterium,fraudem,perfidiam, & cætera ſcelera prohibentes. Tunc Traianus
reſcripſit, hoc genus inquirendos quidem non eſſe,oblatos vero puniri oportere. O ſenten-
tiam neceſſitate confuſam. Negat inquirendos,vt innocentes: & mandat puniendos vt no-
centes. Parcit,& ſæuit: diſſimulat,& animaduertit. Quid temetipſum cenſura circumuenis?
F Si damnas,cur non & inquiris? Si non inquiris,cur non & abſoluis? Latronibus veſtigandis
per vniuerſas prouincias militaris ſtatio ſortitur. In reos maieſtatis, & publicos hoſtes om-
nis homo miles eſt: ad ſocios,ad conſcios inquiſitio vſque extenditur. Solum Chriſtianum
inquiri non licet, offerri licet: quaſi aliud eſſet actura inquiſitio,quàm oblatio. Damnatis er-
go oblatum,quem nemo voluit requiſitum,qui puto iam non meruit ideo pœnam, quia no-
cens eſt,ſed quia non requirendus, inuentus eſt. Itaque nec in illo ex forma malorum iudi-
candorum agitis erga nos,quod cæteris negantibus adhibetis tormenta ad confitendum,ſo-
lis Chriſtianis ad negandum: cum ſi malum eſſet,nos quidem negaremus,vos vero confiteri
tormentis compelleretis. Neque enim ideo non putaretis requirenda quæſtionibus ſcelera,
quia certi eſſetis admitti ea ex Nominis confeſſione, qui hodie de confeſſo homicida, ſcien-
tes ho-

tes homicidium quid ſit, nihilominus ordinem extorquetis admiſſi. Quo peruerſius, cum præſumatis de ſceleribus noſtris ex Nominis confeſſione, cogitis tormentis de cõfeſſione decedere, vt negantes Nomen pariter vtique negemus & ſcelera, de quibus ex confeſſione Nominis præſumpſeratis. Sed, opinor, non vultis nos perire, quos peſſimos creditis. Sic enim ſoletis dicere homicidæ, nega: laniari iubere ſacrilegum, ſi confiteri perſeuerauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentiſſimos iudicatis, cum quaſi innocentiſſimos non vultis in ea confeſſione perſeuerare, quam neceſſitate, non iuſtitia damnandam à vobis ſciatis. Vociferatur homo, Chriſtianus ſum. Quod eſt, dicit: tu vis audire quod non eſt. Veritatis extorquendæ Præſides, de nobis ſolis mendacium elaboratis audire. Hoc ſum, inquit, quod quæris an ſim. Quid me torques in peruerſum? confiteor, & torques. Quid faceres, ſi negarẽ? Planè aliis negantibus non facile fidem accommodatis: nobis, ſi negauerimus, ſtatim creditis. Suſpecta ſit nobis iſta peruerſitas, ne qua vis lateat in occulto, quę nos aduerſus formam, aduerſus naturam iudicandi, contra ipſas quoque leges miniſtret. Niſi enim fallor, leges malos erui iubent, non abſcondi: confeſſos damnari præſcribunt, non abſolui. Hoc Senatuſcõſultum, Hoc Principum mandata definiunt, hoc Imperium, cuius miniſtri eſtis. Ciuilis, non tyrannica dominatio veſtra eſt. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro pœna adhibẽtur, apud vos ſoli quæſtioni temperantur. Veſtram illis ſeruire legem vſque ad confeſſionem neceſſarium, & ſi confeſſione præueniantur, vacabunt. Sententia opus eſt. Debito pœnæ nocens expungendus eſt, non eximendus. Denique illum nemo geſtit abſoluere: nobis non licet hoc velle. Ideo nec cogitur quiſquam negare. Chriſtianum hominem omnium ſcelerum reum, deorum, Imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum exiſtimas: & cogis negare, vt abſoluas, quem non poteris abſoluere, niſi negauerit. Præuaricaris in leges. Vis ergo neget ſe nocentem, vt eum facias innocentem, & quidem inuitum, nec de præterito reum? Vnde iſta peruerſitas? vt etiam illud non recogitetis, ſponte confeſſo magis credendum eſſe, quàm per vim neganti: vel ne compulſus negare, non ex fide negarit: & abſolutus, ibidem poſt tribunal de veſtra rideat æmulatione inter Chriſtianos. Cum igitur in omnibus in nos aliter diſponitis, quàm in cæteros nocentes, id vnum contenditis, vt de eo nomine excludamur (excludimur enim, ſi facimus quæ faciunt non Chriſtiani) intelligere poteſtis, nõ ſcelus aliquod in cauſa eſſe, ſed Nomen, quod quædam ratio æmulæ operationis inſequitur, hoc primum agens vt homines nolint ſcire pro certo, quod ſe neſcire pro certo ſciunt. Ideo & credunt de nobis quæ non probantur: & nolunt inquiri, ne probentur non eſſe, quæ malunt credidiſſe: vt Nomen illius æmulationis inimicum, præſumptis non probatis criminibus de ſua ſola cõfeſſione damnetur. Ideo torquemur cõfitentes, & punimur perſeuerantes, & abſoluimur negantes, quia Nominis prælium eſt. Denique quid de tabella recitatis illum Chriſtianum, cur non & homicidam? Sed homicida Chriſtianus, cur non & inceſtus, vel quodcunque aliud nos eſſe creditis? In nobis ſolis pudet aut piget ipſis nominibus ſcelerum pronunciare. Chriſtianus, ſi nullius criminis reus eſt, nomen valde infeſtum, ſi ſolius Nominis crimen eſt.

[margin: Chriſtianus ſum — G, H, I, K, L]

Odioſiſſimum ſine cauſa Chriſtianum eſſe nomen. Cap. III.

QVid, quod ita plerique clauſis oculis in odium eius impingunt, vt bonum alicui teſtimonium ferentes admiſceant Nominis exprobrationem? Bonus vir Caius Seius, ſed malus tantum quod Chriſtianus. Item alius: ego Lucium ſapientem virum repente factum Chriſtianum defero. Nemo retractat, non ideo bonus Caius, & prudẽs Lucius, quia Chriſtianus? aut ideo Chriſtianus, quia prudens & bonus? Laudant, quæ ſciunt: vituperant, quæ ignorant: & id quod ſciunt, eo quod ignorant, corrumpunt: cum ſit iuſtius occulta de manifeſtis præiudicare, quàm manifeſta de occultis prædamnare. Alij quos retro ante hoc Nomen vagos, viles, improbos nouerant, ex ipſo denotant quo laudant, cæcitate odij in ſuffragium impingunt, quod mulier, quod laſciua, quod feſtiua, quod iuuenis, quod Lucius Quinti amaſius, facti ſunt Chriſtiani. Ita Nomen emendationi imputatur. Nõnulli etiam de vtilitatibus ſuis cum odio iſto paciſcuntur, contenti iniuria, dum ne domi habeant quod oderunt. Vxorem iam pudicam maritus iam non zelotypus, filium ſubiectum pater retro patiens abdicauit: ſeruum iam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegauit. Vt quiſque hoc Nomine emendatur, offendit. Tanti non eſt bonum eſſe, quanti odium Chriſtianorum. Nunc igitur, ſi Nominis odium eſt, quis Nominis reatus? quæ accuſatio vocabulorum? niſi aut Barbarum

[margin: Non pro nõnis — M]

A barum ſonat aliqua vox nominis,aut infauſtum,aut maledicum, aut impudicum. Chriſtia-
nus vero quantum interpretatio eſt,de vnctione deducitur. Sed & cum perperam Chriſtia-
nus pronunciatur à vobis,nam nec nominis eſt certa notitia penes vos,de ſuauitate vel beni-
gnitate compoſitum eſt.Oditur ergo in hominibus innocuis, etiam Nomen innocuum. At
enim ſecta oditur in nomine,vtique ſui autoris. Quid noui, ſi aliqua diſciplina de magiſtro
cognomentum ſectatoribus ſuis inducit? Nónne Philoſophi de autoribus ſuis nuncupantur
Platonici,Epicurei,Pythagorici? etiam à locis cõuenticulorum & ſtationum ſuarum, Stoici,
Academici? atque Medici ab Eraſiſtrato, & Grammatici ab Ariſtarcho, Coci etiam ab Api-
cio? nec tamen quenquam offendit profeſſio nominis cum inſtitutione tranſmiſſa ab inſti-
B tutore.Planè ſi qui probat malam ſectam,& ita malum & autorem, is probauit & Nomē ma
lum dignum odio de reatu ſectę & autoris.Ideoq; ante odium nominis competebat prius de
autore ſectam recognoſcere, vel autorem de ſecta. At nunc vtriuſque inquiſitione & agni-
tione neglecta,Nomen detinetur,Nomen expugnatur: & ignotam ſectam,ignotum & auto-
rem vox ſola prædamnat,quia nominatur,non quia reuincitur. Atq; ideo quaſi præfatus hæc
ad ſuggillandam odij erga nos publici iniquitatem,iam de cauſa innocentiæ conſiſtam: nec
tantum refutabo,quæ nobis obiiciuntur: ſed etiam in ipſos retorquebo, qui obiiciunt: vt ex
hoc quoque ſciant omnes in Chriſtianis non eſſe,quæ in ſe neſciunt eſſe: ſimul vti erubeſcãt
accuſantes non dico peſſimi optimos,ſed iam,vt volunt,compares ſuos. Reſpondebimus ad
C ſingula,quæ in occulto admitterè dicimur,quæ illos palàm admittentes inuenimus,in quibus
ſceleſti,in quibus vani,in quibus damnandi,in quibus irridendi deputamur. Sed quoniã,cum
ad omnia occurrit veritas noſtra,poſtremò legum obſtruitur autoritas aduerſus eam: vt aut
nihil dicatur retractandum eſſe poſt leges,aut ingratis neceſſitas obſequij præferatur verita-
ti: de legibus prius concurram vobiſcum,vt cum tutoribus legum.

De legibus Romanorum,quod quotidie veteres abrogantur,
& nouæ feruntur. Cap. IIII.

D IAm primum,quàm dure definitis dicendo: Non licet eſſe vos. Hoc ſi ſine vllo re-
tractatu humaniore præſcribitis,vim profitemini,& iniquam exercetis dominatio-
nem,ſi ideo negatis licere,quia vultis,non quia debuit non licere.Quod ſi quia non
debet,ideo non vultis licere: ſine dubio id non debet licere,quod male fit: & vtique hoc ipſo
præiudicatur licere,quod bene fit.Si bonum inuenero eſſe, quod lex tua prohibuit, nónne ex
illo præiudicio prohibere me non poteſt:quod ſi malum eſſet,iure prohiberet.Si lex tua erra- Leges humanæ
uit,puto ab homine concepta eſt,neque enim de cœlo ruit. Miramini hominē aut errare po- Lycurgus.
tuiſſe in lege condenda,aut reſipuiſſe in reprobanda? Non enim & ipſius Lycurgi leges à La-
cedæmoniis emendatæ tantum autori ſuo doloris incuſſerunt, vt in ſeceſſu inedia de ſemet-
E ipſo iudicarit? Nónne & vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis,to-
tam illam veterem & ſqualētem ſyluam legum nouis Principalium reſcriptorum & edicto- Secures edictorum
rum ſecuribus truncatis & cæditis? Nónne vaniſſimas Papias leges, quæ ante liberos ſuſcipi
cogunt,quàm Iuliæ matrimonium contrahi,poſt tantæ autoritatis ſenectutem, heri Seuerus
conſtantiſſimus Principum excluſit? Sed & iudicatos in partes ſecari à creditoribus leges e- Sub Seuero floruit Tertullianus
rant: conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt, & in pudoris notam, capitis pœna
conuerſa eſt,bonorum adhibita proſcriptione.Suffundere maluit hominis ſanguinem,quàm
effundere. Quot adhuc vos repurgandæ leges latent, quas neque annorum numerus neque
conditorum dignitas commendat, ſed æquitas ſola? Et ideo, cum iniquæ recognoſcuntur,
F merito damnantur, licet non damnentur cum iniquas dicimus, imò ſi nomen puniunt,e-
tiam ſtultas. Si vero facta, cur de ſolo nomine puniunt facta, quæ in aliis de admiſſo, non
de nomine probata defendunt? Inceſtum cur non requirunt? Infanticidia cur non extor-
quent? In Deos, in Cæſares aliquid committo: cur non audior? quid habeo quod purger?
Nulla lex vetat diſcuti, quod prohibet admitti: quia neque iudex iuſtè vlciſcitur, niſi co-
gnoſcat admiſſum eſſe, quod non licet: neque quis fideliter legi obſequitur, ignorans qua-
le ſit, quod vlciſcitur lex, Nulla lex ſibi ſoli conſcientiam iuſtitiæ ſuæ debet,ſed eis, à quibus
obſequium expectat.Cæterum ſuſpecta lex eſt,quæ probari ſe non vult.Improba autem, ſi nõ
probata dominetur.

Quod

Quod Romani Principes Chriſtianum nomen probarint,& qui oderint:& Tiberij decretum de Chriſto adorando. Cap. V. G

VT de origine aliquid retractem⁹ eiuſmodi legum. Vetus erat decretum, ne qui deus
ab Imperatore cōſecraretur,niſi à ſenatu probaretur: vt M. Aemilius de deo ſuo Al-
Alburnus burno.Facit & hoc ad cauſam noſtram, quod apud vos de humano arbitratu diui-
nitas penſitatur.Niſi homini deus placuerit,deus non erit. Homo iam deo propitius eſſe de-
Tiberius bebit.Tiberius ergo,cuius tempore Nomen Chriſtianum in ſeculum introiuit,annunciatum
ſibi ex Syria Palæſtina quæ illic veritatem ipſius diuinitatis reuelauerat, detulit ad ſenatum H
cum prærogatiua ſuffragij ſui.Senatus,quia non ipſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia
manſit,comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.Conſulite commentarios ve-
Nero, dedicator perſecutionis Chriſtianæ ſtros,illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam tum maxime Romæ orientem Cæ-
ſariano gladio ferociſſe.Sed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriemur.Qui enim
ſcit illum,intelligere poteſt non niſi aliquid bonum grande à Nerone damnatum. Tentaue-
Domitian⁹ rat & Domitianus portio Neronis de crudelitate,ſed quia & homo,facile cœptum repreſſit,
reſtitutis etiam quos relegauerat.Tales ſemper nobis inſecutores,iniuſti,impij, turpes, quos
& ipſi damnare conſueſtis, à quibus damnatos reſtituere ſoliti eſtis. Cæterum de tot exinde
Principibus ad hodiernum, diuinum humanumq; ſapientibus, ædite aliquem debellatorem I
M. Aurelius Cæſar Chriſtianorum. At nos contrario ædimus protectorem. Si literæ Marci Aurelij grauiſſimi
Huius rei meminit etiam in libro ad Scapulam imperatoris requirantur,quibus illam Germanicam ſitim, Chriſtianorum forte militū pre-
cationibus impetrato imbre diſcuſſam conteſtatur, ſicut non palàm ab eiuſmodi hominibus
pœnam dimouit,ita alio modo palàm diſperſit,adiecta etiam accuſatoribus damnatione, &
quidem tetriore.

Quantum à pietate,& maiorum ſuorum moribus Romani deſciuerint. Cap. VI.

K

QVales ergo truces leges iſtæ,quas aduerſus nos ſoli exercēt impij,iniuſti,turpes, de-
mentes, vani? quas Traianus ex parte fruſtratus eſt, vetando inquiri Chriſtianos:
Traianus Hadrianus quas nullus Hadrianus,quanquam curioſitatum omnium explorator: nullus Veſpa-
Veſpaſian⁹ ſianus,quanquam Iudæorum debellator: nullus Pius,nullus Verus impreſſit. Facilius vtique
Antoninus Pius peſſimi ab optimis quibuſque,vt ab æmulis,quàm à ſuis ſociis eradicandi iudicarentur.Nunc
Verus Antoninus religioſiſſimi legum,& paternorum inſtitutorum protectores, & cultores, reſpondeant ve-
lim de ſua fide,& honore,& obſequio erga maiorum cōſulta,ſi à nullo deſciuerunt? ſi in nul-
Leges ſumptuariæ lo exorbitauerunt? ſi non neceſſaria, & aptiſſima quæq; diſciplinæ obliterauerunt? Quónam
illæ leges abierunt,ſumptum,& ambitionem comprimentes? quæ centum æra non amplius L
in cœnam ſubſcribi iubebant,nec amplius quam vnam inferri gallinam,& eam non ſagina-
tam: quæ patricium,quod decem pondo argenti habuiſſet, pro magno titulo ambitionis ſe-
natu ſummouebant: quæ theatra ſtuprandis moribus orientia ſtatim deſtruebant: quę digni-
tatum,& honeſtorum natalium inſignia non temerè, nec impunè vſurpari ſinebant. Video
enim & Centenarias cœnas à centenis iam ſeſtertiis dicendas:& in lances,parum eſt ſi ſena-
torum,& non libertinorum vel adhuc flagra rumpentium,argentaria metalla producta. vi-
deo & theatra nec ſingula ſatis eſſe nec nuda: nam ne vel hyeme voluptas impudica frige-
ret,primi Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt. video & inter matronas atque proſti-
bulas nullum de habitu diſcrimen relictum. Circa fœminas quidem etiam illa maiorum in- M
ſtituta ceciderunt, quæ modeſtiæ, quæ ſobrietati patrocinabantur: cum aurum nulla norat
præter vnico digito,quem ſponſus oppignoraſſet pronubo annulo: cum mulieres vſqueadeo
vino abſtinerent,vt matronam ob reſignatos cellæ vinariæ loculos,ſui inedia necarint. Sub
Romulo vero quæ vinum attigerat,impune à Mecenio marito trucidata eſt.Idcirco & oſcu-
la propinquis offerre neceſſitas erat,vt ſpiritu indicarentur.Vbi eſt illa felicitas matrimonio
rum,de moribus vtique proſperata,qua per annos fermè ſexcentos ab vrbe condita nulla re-
pudium domus ſcripſit? At nunc in fœminis præ auro nullum leue eſt membrum: præ vino
nullum liberum eſt oſculum: repudium vero iam & votum eſt, quaſi matrimonij fructus.
Etiam circa ipſos deos veſtros,quæ perſpectè decreuerant patres veſtri, iidem vos obſequē-
Liber pater tiſſimi reſcidiſtis.Liberum patrem cum myſteriis, Conſules ſenatus autoritate nō modo Vr-
be,ſed

A be,ſed vniuerſa Italia eliminauerunt.Serapidem,& Iſidem, & Harpocratē cum ſuo Cynoce- Serapis Iſis Harpocrates
phalo, Capitolio prohibitos inferri, id eſt curia deorum pulſos,Piſo & Gabinius Coſſ.nō vti-
que Chriſtiani, euerſis etiam aris eorum abdicauerūt, turpium & otioſarum ſuperſtitionum
vitia cohibentes.His vos reſtitutis ſummam maieſtatem contuliſtis.Vbi religio?vbi venera-
tio maiorib⁹ debita à vobis?Habitu,victu, & inſtructu,ſenſu,ipſo deniq; ſermone proauis re-
nunciaſtis.Laudatis ſemper antiquitatem,& nouè de die viuitis. Per quod oſtenditur,dum à
bonis maiorum inſtitutis deceditis,ea vos retinere,& cuſtodire,quæ non debuiſtis, cum quæ
debuiſtis,non cuſtoditis.Adhuc quod videmini fideliſſimè tueri à patribus traditum, in quo
principaliter reos tranſgreſſionis Chriſtianos deſtinaſtis, ſtudium dico deorum colendorū, Studiū deorum colendorum
B de quo maxime errauit antiquitas,licet Serapidi iam Romano aras reſtruxeritis,licet Baccho
iam Italico furias veſtras immolaritis,ſuo loco oſtendam , proinde deſpici & negligi & de-
ſtrui à vobis aduerſus maiorum autoritatem . Nunc enim ad illam occultorum facinorum
infamiam reſpondebo,vt iam inde ad manifeſtiora pergam.

Quod grauiſſimis accuſati ſceleribus Chriſtiani,nunquam tamen conuicti ſint. Cap. VII.

Dicimur ſceleratiſſimi de ſacramento infanticidij, & pabulo inde,& poſt conuiuium Hæc crimina Chriſtianis obiiciebantur
C inceſto, quod euerſores luminum canes, lenones ſcilicet, tenebrarum & libidinum
impiarum inuerecundiam procurent.Dicimur tamen ſemper,nec vos quod tandiu
dicimur eruere curatis.Ergo aut eruite,ſi creditis:aut nolite credere,qui non eruiſtis.De ve-
ſtra nobis diſſimulatione præſcribitur non eſſe,quod nec ipſi audetis eruere.Longe aliud mu
nus carnificij in Chriſtianos imperatis: non vt dicant quæ faciunt, ſed vt negent quod ſunt. Carnificiū, ſicut opificium
Cenſus iſtius diſciplinæ, vt iam ædidimus,à Tiberio eſt.Cum odio ſui cœpit veritas:ſimul at-
que apparuit inimica eſſe.Tot hoſtes eius , quot extranei: & quidem proprij , ex æmulatione
Iudæi: ex concuſſione milites:ex natura ipſi , etiam domeſticis noſtris quotidie obſidemur,
quotidie prodimur: in ipſis plurimum cœtibus , & congregationibus noſtris opprimimur:
D quis vnquam taliter vagienti infanti ſuperuenit?quis cruenta,vt inuenerat,Cyclopum & Si-
renum ora iudici reſerauit? quis vel in vxoribus aliqua immunda veſtigia deprehendit ? quis
talia facinora, cum inueniſſet, cælauit, aut vendidit, ipſos trahens homines? Si ſemper late-
mus , quando proditum eſt quod admittimus? Imò à quibus prodi potuit ? Ab ipſis enim reis
non vtique,cum vel ex forma omnibus myſteriis ſilentij fides adhibeatur . Samothracia , &
Eleuſinia reticentur . Quanto magis talia prodita interim etiam humanam animaduerſionē
prouocabunt , quàm dum diuinæ ſeruantur ? Si ergo non ipſi proditores ſui, ſequitur, vt ex-
tranei.Et vnde extraneis notitia? cum ſemper etiam impiæ initiationes arceant profanos, &
arbitris caueant,niſi ſi impij minus metuunt.
E

Non eſſe credendum famę. Cap. VIII.

Natura famæ omnibus nota eſt. veſtrum eſt , Fama malum , quo non aliud velocius
vllum.Cur malum fama? quia velox,an quia plurimum mendax? quæ ne tunc qui-
dem,cum aliquid veri affert,ſine mendacij vitio eſt,detrahens,adiiciens, demutans
de veritate.Quid,quod ea illi conditio eſt, vt non, niſi cum mentitur , perſeueret : & tandiu
viuit,quandiu non probat.Siquidem vbi probauit,ceſſat eſſe,& quaſi officio nunciandi fun-
cta,rem tradit: & exinde res tenetur, res nominatur.Nec quiſquam dicit verbi gratia , Fama
F eſt hoc Romæ factum,aut,Fama eſt illum prouinciam ſortitum: ſed ſortitus eſt ille prouin-
ciam,& hoc factum Romæ.Fama incerti eſt: locum non habet, vbi certum eſt . An verò fa-
mæ credat,niſi inconſideratus? quia ſapiens non credit incerto.Omnium eſt æſtimare quan-
tacunque illa ambitione diffuſa ſit,quantacunque aſſeueratione conſtructa, quod ab vno ali-
quando principe exorta ſit neceſſe eſt, exinde in traduces linguarum & aurium ſerpat . Et ita
modiei ſeminis vitium cætera rumoris obſcurat,vt nemo recogitet ne primum illud os mē-
dacium ſeminauerit: quod ſæpe fit aut ingenio æmulationis,aut arbitrio ſuſpicionis,aut non
noua,ſed ingenita quibuſdam mentiendi voluptate . Bene autem quod omnia tempus reue- Omnia tēpus reuelat.
lat,teſtibus etiam veſtris prouerbiis,atque ſententiis,ex diſpoſitione naturæ : quæ ita ordina-
uit,vt nihil diu lateat,etiam quod fama non diſtulit. Merito igitur fama tandiu conſcia ſola

eſt ſcelerum

eſt ſcelerum Chriſtianorum.Hanc indicem aduerſus nos profertis: quæ, quod aliquando ia- G
ctauit,tantoq; ſpatio in opinionem corroborauit,vſque adhuc probare non valuit.

Quod quæ de infanticidiis obiiciuntur nobis,falſa omnino ſint,& quod ſacra humano ſanguine ipſi potius polluant. Cap.IX.

VT fidem naturæ ipſius appellem aduerſus eos,qui talia credenda eſſe præſumunt,ec-
ce proponimus horum facinorum mercedem vitam æternam.repromittunt:credi-
te interim. De hoc enim quæro an & qui credideris, tanti habeas ad eam tali con-
ſcientia peruenire? Veni.demerge ferrum in infantem nullius inimicum,nullius reum, om- H
nium filium: vel ſi alterius officium eſt, tu modo aſſiſte morienti homini ante quàm vixit:
fugientem animam nouam expecta: excipe rudem ſanguinem,eo panem tuum ſatia, veſcere
libenter.Interea diſcumbens dinumera loca,vbi mater,vbi ſoror,nota diligenter: vt cum te-
nebræ ceciderint caninæ,non erres: piaculum enim admiſeris,niſi inceſtũ feceris. Talia ini-
tiatus & conſignatus viuis in æuum. Cupio reſpondeas,ſi tanti æternitas: aut ſi non,ideo nec
credenda.Etiam ſi credideris,nego te velle: etiam ſi volueris,nego te poſſe.Cur ergo alij poſ
ſunt,ſi vos non poteſtis? cur non poſſitis, ſi alij poſſunt? Alia nos, opinor, natura Cyclopes
aut Sciapodes,alij ordines dentium,alij ad inceſtam libidinem nerui. Qui iſta credis de ho-
mine,potes & facere.Tu homo es & ipſe,quod & Chriſtianus.Qui non potes facere, nõ de- I
bes credere.homo eſt enim & Chriſtianus,quod & tu.Sed ignorantibus ſubiicitur, & impo-
nitur. nihil enim tale de Chriſtianis aſſeuerari ſciebant,obſeruandum vtique ſibi,& omni vi-
Pater ſacrorum
gilantia inueſtigandum. Atqui volentibus initiari moris eſt(opinor) prius patrem illum ſa-
crorum adire, quæ præparanda ſint deſcribere. tum ille infans tibi neceſſarius adhuc tener,
qui neſciat mortem, qui ſub cultro tuo rideat.Item panis, qui ſanguinis virulentiam colli-
gat,præterea candelabra,& lucernæ, & canes aliqui, & offulæ, quæ illos ad euerſionem lumi-
num extendant.ante omnia cum matre & ſorore tua venire debebis. Quid ſi noluerint, vel
nullæ fuerint? quid denique ſingulares Chriſtiani?non erit(opinor)legitimus Chriſtianus,ni-
ſi frater,aut filius.Quid nunc? & ſi iſta omnia ignaris præparantur,certe poſtea cognoſcunt, K
& ſuſtinent, & ignoſcunt.Timent plecti, ſi proclament,qui defendi merebuntur, qui etiam
vltro perire malint,quàm ſub tali conſcientia viuere.Age nunc timeant, cur etiam perſeue-
rent? Sequitur enim ne vltra velis id te eſſe,quod ſi prius ſciſſes,non fuiſſes. Hæc quo magis
refutauerim,à vobis fieri oſtendam,partim in aperto,partim in occulto,per quod forſitan &
Saturno infantes immolati in Africa
de nobis credidiſtis.Infantes penes Africam Saturno immolabantur,palàm vſque ad procõ-
ſulatum Tiberij,qui eoſdem ſacerdotes in eiſdem arboribus templi ſui obumbratricibus ſce-
lerum,votiuis crucibus expoſuit,teſte militia patriæ noſtræ, quæ idipſum munus illi procõ-
ſuli functa eſt.Sed & nunc in occulto perſeuerat hoc ſacrum facinus. non ſoli vos contem-
nunt Chriſtiani.nec vllum ſcelus in perpetuum eradicatur, aut mores ſuos aliqui deus mu-
tat.quum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis vtique non parcendo perſeuerabat, L
quos quidem ipſi parentes ſui offerebant,& libentes exponebant, & infantibus blandiebãtur,
ne lachrymantes immolarentur. & tamen multum homicidio parricidiũ differt.Maior ætas
apud Gallos Mercurio proſecatur. Remitto Tauricas fabulas theatris ſuis. Ecce in illa reli-
gioſiſſima vrbe Aeneadarum piorum eſt Iuppiter quidam,quem ludis ſuis humano proluũt
ſanguine.Sed beſtiariorum,inquitis.Opinor hoc minus quàm hominis.an hoc turpius,quod
mali hominis?certe tamen de homicidio funditur.O Iouem Chriſtianum,& ſolum patris fi-
lium de crudelitate.Sed quoniam de infanticidio nihil intereſt, ſacro an arbitrio perpetre-
tur,licet parricidium homicidio interſit,conuertar ad populum. Quot vultis ex his circun- M
ſtantibus,& in Chriſtianorum ſanguinem hiantibus, ex ipſis etiam vobis iuſtiſſimis & ſeue-
riſſimis in nos præſidibus apud conſcientias pulſem, qui natos ſibi liberos enectent? Siquidẽ
& de genere necis differt, vtique crudelius in aqua ſpiritum extorquetis,aut frigori, & fami,
& canibus exponitis.ferro enĩ mori ætas quoque maior optabit.Nobis vero homicidio ſem-
per interdicto,etiam conceptum vtero,dum adhuc ſanguis in hominem delibatur,diſſolue-
re nõ licet.Homicidij feſtinatio eſt prohibere naſci. Nec refert, natam quis eripiat animam,
an naſcentem diſturbet.Homo eſt & qui eſt futurus. etiam fructus omnis iam in ſemine eſt.
De ſanguinis pabulo,& eiuſmodi Tragicis ferculis legite,necubi relatum ſit: eſt apud Hero-
dotum(opinor) diffuſum brachiis ſanguinem ex alterutro deguſtatum nationes quaſdã fœ-
deri

A deri comparaſſe. Neſcio quid & ſub Catilina deguſtatum eſt. Aiunt apud quoſdam gentiles Scytharum, defunctum quenque à ſuis comedi. Longe excurro: hodie iſtic Bellonæ ſacratus ſanguis de femore proſciſſo in palmulam exceptus, & ſuis datus ſignatis. Item illi, qui munere in arena noxiorum iugulatorum ſanguinem recentem de iugulo decurrentem exceptum auida ſiti comitiali morbo medentes auferunt: vbi ſunt item illi, qui de arena ferinis obſonijs cœnant? qui de apro, qui de ceruo petunt? Aper ille, quem cruentauit, luctando deterſit: Ceruus ille, in gladiatoris ſanguine iactauit, Vrſorum aluei appetuntur trucidantibus adhuc ſe viſceribus humanis. Ructatur proinde ab homine caro paſta de homine. Hæc qui editis, quantum abeſtis à conuiuiis Christianorũ? Minus autem & illi faciunt, qui libidine fera hu- Τοὺς λεσβιάζοντας notat

B manis membris inhiant, quia viuos vorant? minus humano ſanguine ad ſpurcitiam conſecrantur, quia futurum ſanguinẽ lambunt? non edunt infantes planè, ſed magis puberes. Erubeſcat error veſter Chriſtianos, qui ne animalium quidem ſanguinem in epulis eſculentis habemus: qui propterea quoque ſuffocatis, & morticiniis abſtinemus, ne quo ſanguine contaminemur vel intra viſcera ſepulto. Denique inter tentamenta Chriſtianorum, botulos etiam cruore diſtentos admouetis, certiſſimi ſcilicet illicitum eſſe penes illos, per quod exorbitare eos vultis. Porrò quale eſt, vt quos ſanguinem pecoris horrere cõfiditis, humano inhiare credatis? niſi forte ſuauiorem eum experti. Quem quidem ipſum proinde examinatorẽ Chriſtianorum adhiberi vt foculum, vt acerram oportebat: proinde enim probarentur ſanguinẽ hu-

C manum appetendo, quemadmodum ſacrificium reſpuendo: alioquin necandi ſi non guſtaſſent, quemadmodum ſi immolaſſent. Et vtique non deeſſet vobis in auditione cuſtodiarum, & damnatione, ſanguis humanus. Proinde inceſti qui magis, quàm quos ipſe Iupiter docuit? Perſas cum ſuis matribus miſceri Cteſias refert. Sed & Macedones ſuſpecti, quia cum primũ Oedipum Tragœdiam audiſſent, ridentes inceſti dolorem, μέμμ dicebant. Nam nunc recogitate quantum liceat erroribus ad inceſta miſcenda ſuppeditante materias paſſiuitate luxuriæ? In primis filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereũte matre extranea, vel adoptãdos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis neceſſe eſt quandoque memoriam diſſipari: & ſimul error impegerit, exinde iam tradux proficiet inceſti, ſerpente genere cum ſcelere. Tunc deinde quocunque in loco, domi, peregre, trans freta comes eſt libido: cuius v- Caſtitas Chriſtianorum

D bique ſaltus facile poſſunt alicubi ignaris filios pangere, vel ex aliqua ſeminis portione, vti aſperſum genus per commercia humana concurrat in memorias ſuas, neque eas cœtus inceſti ſanguinis agnoſcat. Nos ab iſto euentu diligentiſſima & fideliſſima caſtitas ſepſit: quatumq; ab ſtupris, & ab omni poſt matrimonium exceſſu, tãtum & ab inceſti caſu tuti ſumus. Quidam multo ſecuriores totam vim huius erroris virginea continentia depellunt, ſenes, pueri. Si hæc in vobis eſſe conſideraretis, proinde in Chriſtianis non eſſe perſpiceretis. iidem oculi renunciaſſent vtrunque. ſed cæcitati duæ ſpecies concurrunt, vt qui non vident quæ ſunt, & videre videantur quæ non ſunt. Sic per omnia. Nunc de manifeſtioribus dicam.

E

Deos, quos colunt, non eſſe deos. Cap. X.

DEos, inquitis, non colitis, & pro imperatoribus ſacrificia nõ penditis. Sequitur, vt eadẽ ratione pro aliis nõ ſacrificemus, quia nec pro nobis ipſis. Scimus deos nõ colendos. Itaq; ſacrilegij, & maieſtatis rei cõuenimur. Summa hæc cauſa imò tota eſt, & vtiq; digna cognoſci, ſi nõ præſumptio, aut iniquitas iudicet: altera quę deſperat, altera quę recuſat veritatem. Deos veſtros colere deſinimus, ex quo illos non eſſe cognoſcim⁹. Hoc igitur exigere debetis, vti probemus nõ eſſe illos deos, & idcirco nõ colendos, quia tunc demum

F coli debuiſſent, ſi dij fuiſſent. Tunc & Chriſtiani puniendi, ſi quos nõ colerent, quia putarent non eſſe cõſtaret illos deos eſſe. Sed nobis, inquitis, dij ſunt. Appellam⁹ & prouocamus à vobis ad cõſcientiam veſtrã, illa nos iudicet, illa nos damnet, ſi poterit negare omnes iſtos deos veſtros homines fuiſſe. Sed & ipſa inficias ſi ierit, de ſuis antiquitatum inſtrumentis reuincetur, de quibus eos didicit, teſtimonium perhibẽtibus ad hodiernũ & ciuitatibus, in quibus nati ſunt: & regionibus, in quibus aliquid operati, veſtigia reliquerunt, in quibus etiam ſepulti demonſtrantur. Num ergo per ſingulos decurram, tot ac tantos, nouos, veteres, ſeruos, Barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captiuos, adoptiuos, proprios, communes, maſculinos, fœminas, ruſticos, vrbanos, nauticos, militares? otioſum eſt etiã titulos perſequi. colligam in compendium, & hoc non quo cognoſcatis, ſed recognoſcatis. certe enim oblitos agitis. Dij Gẽtiliũ

Quomodo

Quomodo veterum dij planè mortales fuere, & quare, cum homines eſſent, facti ſint ab hominibus Dij. Cap. X I. G

Saturnus ANte Saturnum Deus penes vos nemo eſt. Ab illo cenſus totius vel potioris, vel no-
tioris diuinitatis. Itaq; quod de origine conſtiterit, id & de poſteritate conueniet. Sa
turnum itaq;, quantũ literæ docent, neq; Diodorus Græcus, aut Tallus, neq; Caſſius
Seuerus, aut Cornelius Nepos, neq; vllus commentator eiuſmodi antiquitatum aliud quàm
hominem promulgauerunt. Si quæras rerum argumenta, nuſquam inuenio fideliora, quàm
apud ipſam Italiam, in qua Saturnus poſt multas expeditiones, poſtq; Attica hoſpitia, conſe- H
Saturnius mons dit, exceptus ab Iano, vel Iane, vt Salij volunt. Mons quem coluerat, Saturnius dictus: ciuitas,
Saturniaop. quam debellauerat, Saturnia vſque nunc eſt: Tota deniq; Italia poſt Oenotriam, Saturnia co-
Saturnia Italia gnominabatur. Ab ipſo primum tabula, & imagine ſignatus numus, & inde ærario præſidet.
Tamen ſi homo Saturnus, vtique ex homine: & quia ab homine, non vtique de cœlo, & ter-
ra. Sed cuius parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici, quorum & omnes poſſu-
mus videri. Quis enim non cœlum, & terram, matrem ac patrem venerationis & honoris
gratia appellet, vel ex conſuetudine humana, qua ignoti, vel ex inopinato apparentes, de cœ-
De cœlo venit lo ſuperueniſſe dicuntur? Proinde Saturno repentino aduentu vbique cœlitem contigit dici.
Terræ fili⁹ Nam & terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum eſt. Taceo quod ita rudes adhuc I
homines agebant, vt cuiuſlibet noui viri aſpectu, quaſi diuino commouerentur: cum hodie
iam politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos ſint confeſſi, in deos conſecrent. Sa-
tis iam de Saturno, licet paucis. Etiam Iouem oſtendemus tam hominem quàm ex homine,
& deinceps totum generis examen tam mortale, quàm ſeminis ſui par eſt: quoniam ſicut il-
los homines fuiſſe non audetis negare, ita poſt mortem Deos factos inſtituiſtis aſſeuerare.
Cauſas, quæ hoc exegerint, retractemus. In primis quidem neceſſe eſt, concedatis eſſe ali-
Manceps diuinitatis quem ſublimiorem deum, & mancipem quidem diuinitatis, qui ex hominibus deos fecerit.
Nam neque ſibi illi potuiſſent ſumere diuinitatem, quam non habebant, nec alius præſtare
eam non habentibus, niſi qui propriè poſſidebat. Cæterum ſi nemo eſſet, qui deos faceret, fru K
ſtra præſumitis deos factos auferendo factorem. certè quidem ſi ipſi ſe facere potuiſſent, nũ-
quam homines fuiſſent, poſſidentes ſcilicet melioris conditionis poteſtatem. Igitur ſi eſt qui
faciat deos, reuertor ad cauſas examinandas faciendorum ex hominibus deorum: nec vllas
inuenio, niſi ſi miniſteria & auxilia officiis diuinis deſiderauit ille magnus deus. Primo in-
dignum eſt, vt alicuius opera indigeret, & quidem mortui, cum dignius ab initio deum ali-
quem feciſſet, qui mortui erat operam deſideraturus. Sed nec operæ locum video. Totum e-
nim hoc mundi corpus ſiue innatum & infactum ſecundum Pythagoram, ſiue natum & fa-
ctum ſecundum Platonem, ſemel vtique in hac conſtructione diſpoſitum, & inſtructum, &
ordinatum, cum omni rationis gubernaculo inuentum eſt. imperfectum non potuit eſſe, L
quod perficit omnia. Nihil Saturnum, & Saturniam gentem expectabat. Vani erunt homi-
nes, niſi certi ſint à primordio, & pluuias de cœlo ruiſſe, & ſydera radiaſſe, & lumina floruiſ-
ſe, & tonitrua mugiſſe, & ipſum Iouem, quæ in manu eius ponitis, fulmina timuiſſe. Item
omnem frugem ante Liberum, & Cererem, & Mineruam, imò ante illum aliquem princi-
pem hominem de terra exuberaſſe, quia nihil continendo & ſuſtinendo homini proſpectum
poſt hominem potuit inferri. Denique inueniſſe dicuntur neceſſaria iſta vitæ, non inſtituiſſe.
quod autem inuenitur, fuit: & quod fuit, non eius deputabitur qui inuenit, ſed eius qui in-
ſtituit. Erat enim ante, quàm inueniretur. Cæterum ſi propterea Liber Deus, quod vitem de-
Lucullus monſtrauit, male cum Lucullo actum eſt, qui primus cераſa ex Ponto Italiæ promulgauit, M
quod non eſt propterea conſecratus, vt nouæ frugis autor, quia inuentor & oſtenſor. Quam
ob rem ſi ab initio & inſtructa, & certis exercendorum officiorum ſuorum rationibus di-
ſpenſata vniuerſitas conſtitit, vacat ex hac parte cauſa allegendæ humanitatis in diuinita-
tem. quia quas illis ſtationes & poteſtates diſtribuiſtis, tam fuerunt ab initio, quàm & fuiſ-
ſent, etiam ſi deos iſtos non creaſſetis. Sed conuertimini ad cauſam aliam, reſpondentes col-
De⁹ deific⁹ lationem diuinitatis meritorum remunerandorum fuiſſe rationem. Et hinc concedetis opi-
nor illum deum deificum iuſtitia præcellere, qui nec temerè, nec indignè, neq; prodigè tan-
tum præmium diſpenſarit. Volo igitur merita recenſere, an eiuſmodi ſint, vt illos in cœlum
Tartarus extulerint, & non potius in imum Tartarum merſerint, quem carcerẽ pœnarum infernarum
cum vultis affirmatis. Illuc enim abſtrudi ſolẽt impij quiq; in parẽtes, & in ſorores inceſti, &
maritarum

A maritarum adulteri,& virginum raptores, & puerorum contaminatores, & qui ſæuiunt, & qui occidunt,& qui furantur,& qui decipiunt, & quicunque ſimiles ſunt alicuius dei veſtri: quem neminem integrum à crimine aut vitio probare poteritis, niſi hominem negaueritis? Atqui vt illos homines fuiſſe non poſſitis negare, etiam iſtæ notæ accedunt, quæ nec deos poſtea factos credi permittunt. Si enim talibus vos puniendis præſidetis, ſi commercium, colloquium, conuictum malorum & turpium probi quique reſpuitis, horum autem pares deus ille maieſtatis ſuæ conſortio adſtruit: quid ergo damnatis quorum collegas adoratis? Suggillatio eſt in cœlo veſtra iuſtitia. Deos facitis crimino ſiſſimos quoſq;, vt placeatis diis veſtris. illorum eſt honor, cõſecratio coæqualium. Sed, vt omittam huius indignitatis retractatum:
B probi & integri & boni fuerint, quot tamen potiores viros apud inferos reliquiſtis, aliquem de ſapientia Socratem, de iuſtitia Ariſtidem, de militia Themiſtoclem, de ſublimitate Alexandrum, de felicitate Polycratem, de copia Crœſum, de eloquentia Demoſthenem? Quis ex illis diis veſtris grauior & ſapientior Catone? Iuſtior & militarior Scipione? Quis ſublimior Pompeio? Felicior Sylla, copioſior Craſſo, eloquentior Tullio? Quanto dignius iſtos deus ille aſſumendos expectaſſet, præſcius vtique potiorum? Properauit, opinor, & cœlum ſemel cluſit, & nunc vtique melioribus apud inferos muſſitantibus erubeſcit.

Quam vana deorum ſimulachra. Cap. XII.

C

CEſſo iam de iſtis, vt qui ſciam me ex ipſa veritate demonſtraturum quid non ſint, cum oſtendero quid ſint. Quantum igitur de Diis veſtris, nomina ſolummodo video, quorum veterum mortuorum & fabulas audio, & ſacra de fabulis recognoſco. Quantum autem de ſimulachris ipſis, nihil aliud reprehendo, quàm matres, ſorores eſſe vaſculorum, inſtrumentorumq; communium, vel ex iiſdem vaſculis & inſtrumentis quaſi fatum conſecratione mutantes, licentia artis transfigurãte & quidem contumelioſiſſime, & in ipſo opere ſacrilege: vt re vera nobis, maxime qui propter deos ipſos plectimur, ſolatium pœnarum eſſe poſſit, quod eadẽ & ipſi patiuntur, vt fiant. Crucibus, & ſtipitibus impoſitis Chri- *Pœnæ Chriſtianorum*
D ſtianos. Quod ſimulachrum nõ prius argilla deformat, cruci & ſtipiti ſuperſtructa? in patibulo primum corpus dei veſtri dedicatur. Vngulis deraditis latera Chriſtianorũ. At in deos veſtros per omnia membra validius incumbunt aſciæ & runcinæ, & ſcobinæ. Ceruices ponimus: ante plumbum & glutinum & gomphos, ſine capite ſunt dij veſtri. Ad beſtias impellimur: certè, quas Libero & Cybele & Cereri applicatis. Ignib⁹ vrimur. hoc & illi à prima quidem maſſa. In metalla damnamur. inde cenſentur dij veſtri. In inſulis relegamur. ſolet & in inſula aliquis deus veſter aut naſci, aut mori. Si per hæc conſtat diuinitas aliqua, ergo cum qui puniuntur, cõſecrantur, & numina erunt dicenda ſupplicia. Sed planè nõ ſentiunt has iniurias, & contumelias ſuæ fabricationis dij veſtri, ſicut nec obſequia. O impiæ voces, ô ſacrile-
E ga conuitia. Infrendite, inſputate, iidem eſtis qui Senecam aliquẽ pluribus & amarioribus de veſtra ſuperſtitione perorãtem reprehendiſtis. Igitur ſi ſtatuas, & imagines frigidas mortuorum ſuorum ſimillimas nõ adoramus, quas milui & mures & araneæ intelligunt, nónne laudem magis quàm pœnam merebatur repudium agniti erroris? Poſſumus enim videri lædere eos, quos certi ſumus omnino non eſſe? Quod non eſt, nihil ab vllo patitur, quia non eſt. Sed nobis dij ſunt, inquitis. Et quomodo vos e contrario impij, & ſacrilegi, & irreligioſi erga deos veſtros deprehendimini? qui quos præſumitis eſſe, negligitis: quos timetis, deſtruitis: quos etiam vindicatis, illuditis. Recognoſcite, ſi mẽtiar, primo, quia cum alij alios colitis, vtique quos non colitis, offenditis. prælatio alterius, ſine alterius contumelia non poteſt pro-
F cedere, quia nec electio ſine reprobatione. Iam ergo contemnitis, quos reprobatis, quos reprobando offendere non timetis. Nam vt ſupra perſtrinximus, ſtatus dei cuiuſque in ſenatus æſtimatione pendebat. Deus nõ erat, quem homo conſultus noluiſſet, & nolendo damnaſſet.

Cruces & Stipites. Vngulæ. Beſtiæ. Ignes. Metalla. Inſulæ.

Seneca volumẽ ſcripſit de ſuperſtitione Gẽtiliũ, cuius meminit Aur. Augu.

De Laribus. Cap. XIII.

DOmeſticos deos, quos Lares dicitis, domeſtica poteſtate tractatis, pignerando, venditando, demutando, aliquando in cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerua, vt quiſq; contritus atque cõcuſſus eſt, dum diu colitur: vt quiſque dominus ſanctiorem expertus eſt domeſticam neceſſitatem. Publicos æque publico iure fœdatis,

Cacabulus, diminutiuũ à cacabo

quos in haſtario vectigales habetis. Sic Capitolium, ſicut Olitorium forum petitur: ſub eadē G
voce præconis, ſub eadem haſta, ſub eadem annotatione Quæſtoris diuinitas addicta condu-
Notæ captiuitatis! citur. Sed enim agri tributo onuſti viliores, hominum capita ſtipendio cenſa ignobiliora,
nam hæc ſunt notæ captiuitatis: Dij vero, qui magis tributarij, magis ſancti: imò qui magis
ſancti, magis tributarij. Maieſtas quæſtuaria efficitur. Circuit cauponas religio mendicans.
exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri. non licet deos noſſe gratis. venales ſunt.
Quid omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis veſtris conferatis? ædes
proinde, aras proinde: idem habitus, & inſignia in ſtatuis. vt ętas, vt ars, vt negocium mortui
fuit, ita deus eſt. quod differt ab Epulo Iouis Silicernium? à Simpulo Obba? ab aruſpice Pol-
linctor? Nam & aruſpex mortuis apparet. Sed digne imperatoribus defunctis honorem di- H
uinitatis dicatis, quibus & viuentibus eum addicitis. accepto ferent dij veſtri, imò gratulabū-
tur, quod pares eis fiant domini ſui. Sed cum Larentiam publicum ſcortum, velim ſal-
Simō Mag' tem Laidem aut Phrynen, inter Iunones & Cereres ac Dianas adoratis: cum Simonem Ma-
Antinous Adria. Cæſ. gum ſtatua & inſcriptione SANCTI DEI inauguratis, cū de pędagogiis aulicis neſcio quē
cinædum deum facitis, licet non nobiliores dij veteres, tamen contumeliam à vobis depu-
tabunt, hoc & aliis licuiſſe, quod ſolis antiquitas contulit.

De ſacrificandi ritu, & quid poëtæ de diis fabulati ſint. Cap. XIIII.

I

VOlo & ritus veſtros recenſere, non dico quales ſitis in ſacrificando, cum enecta, &
tabidoſa, & ſcabioſa quæq; mactatis: cum de opimis & integris ſuperuacua quæq;
truncatis, capitula & vngulas, quæ domi quoq; pueris vel canibus deſtinaſſetis: cum
de decima Herculis nec tertiā partem in aram eius imponitis, laudo magis ſapiētiam, quod
de perdito aliquid eripitis. Sed conuerſus ad literas veſtras, quibus informamini ad pruden-
Liberalia officia tiam, & ad liberalia officia, quanta inuenio ludibria? Deos inter ſe propter Troianos & Achi
uos, vt gladiatorum paria cōgreſſos depugnaſſe. Venerem humana ſagitta ſauciatam, quod
filium ſuum Aeneam penè interfectum ab eodem Diomede rapere vellet. Martem tredecim
menſibus in vinculis penè conſumptum. Iouem ne eandem vim à cæteris cœlitib' experire- K
tur, opera cuiuſdam monſtri liberatum, & nunc flentem Sarpedonis caſum, nunc fœde ſu-
bantem in ſororem ſub commemoratione nō ita dilectarum iam pridem amicarum. Exin-
de quis non Poëta ex autoritate principis ſui dedecorator inuenitur Deorum? Hic Apollinē
Admeto Regi paſcendis pecoribus addicit, Ille Neptuni ſtructorias operas Laomedonti lo-
cat. Eſt & de Lyricis (Pindarum dico) qui Aeſculapium canit auaritiæ merito, qua medicinam
nocenter exercebat, fulmine vindicatum. malus Iupiter, ſi fulmen illius eſt, impius in nepo-
tem, inuidus in artificem. Hæc neque vera prodi, neq; falſa confingi apud religioſiſſimos o-
portebat. Nec Tragici quidem aut Comici parcunt, vt non erumnas vel errores domus ali-
Socrates cuius dei præferant. Taceo de philoſophis, Socrate contentus qui in contumeliam deorum, L
Quercum & Hircum & Canem deierabat. Sed propterea dānatus eſt Socrates, quia deos
deſtruebat. Planè olim, id eſt ſemper, veritas odio eſt. Tamen cū pœnitentia ſententiæ Athe-
nienſes, & criminatores Socratis poſtea afflixerint, & imaginem eius auream in templo col-
locarint, reſciſſa damnatio teſtimonium Socrati reddidit. Sed & Diogenes neſcio quid
Varro, Cynicus Romanus in Herculem ludit, & Romanus Cynicus Varro trecentos Ioues, ſiue Iupiteres dicendum,
ſine capitibus introduxit.

Quàm ſint fœda quæ in theatris, ac ſcena de diis repræſentantur. Cap. XV.

M

CAetera laſciuiæ ingenia etiam voluptatibus veſtris per deorum dedecus operantur.
Lentulus & Hoſtilius, Mimographi diſpicite Lentulorum, & Hoſtiliorum venuſtates, vtrum mimos an deos veſtros in
iocis & ſtrophis rideatis: Mœchum Anubim, & maſculum Lunam, & Dianam fla-
gellatam. & Iouis mortui teſtamentum recitatum, & tres Hercules famelicos irriſos. Sed &
hiſtrionum literæ omnem fœditatem eorum deſignant. Luget Sol filiū iactatum de cœlo lę-
tantibus vobis. & Cybele paſtorem ſuſpirat faſtidioſum nō erubeſcentibus vobis. & ſuſtine-
tis Iouis elogia cantari: & Iunonem, Venerem, Mineruam, à paſtore iudicari. Quid, quod
imago dei veſtri ignominioſiſſimum caput, & famoſum veſtit: quod corpus impurum, &

A ad iſtam artem effœminatione productũm Mineruam aliquam, vel Herculem repræſentat?
nónne violatur maieſtas, & diuinitas conſtupratur laudantibus vobis? Planè religioſiores e-
ſtis in cauea, vbi ſuper ſanguinem humanum, ſuper inquinamenta pœnarum proinde ſaltant
dij veſtri, argumenta & hiſtorias noxiis miniſtrantes, niſi quod & ipſos deos veſtros ſæpe
noxij induunt. Vidimus aliquando caſtratum Atyn illum deum ex Peſſinunte. & qui viuus
ardebat, Herculem induerat. Riſimus & inter ludicras meridianorum crudelitates, Mercu-
rium mortuos cauterio examinãtem. Vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum
malleo deducentem. Singula iſta, quæq; adhuc quis poſſet inueſtigare, ſi honorem inquietant
B diuinitatis, ſi maieſtatis veſtigia obſoletãt, de contemptu vtique cenſentur, tam eorum qui e-
iuſmodi factitant, quàm eorum quib° factitant. ſed ludicra iſta ſint. Cæterum, ſi adiiciam quę
non minus conſcientiæ omnium recognoſcent, in templis adulteria componi, inter aras le-
nocinia tractari, in ipſis plerunque æditorum & ſacerdotum tabernaculis, ſub iiſdem vit-
tis & apicibus & purpuris thure flagrante libidinẽ expungi, neſcio ne plus de vobis dij veſtri,
quàm de Chriſtianis querantur. Certe ſacrilegi de veſtris ſemper apprehenduntur: Chriſtia-
ni templa nec interdiu norunt. ſpoliarent forſitan ea & ipſi, ſi & ipſi ea adorarent. Quid ergo
colunt, qui talia nõ colunt? Iam quidem intelligi ſubiacet, veritatis eſſe cultores, qui mẽdacij
non ſint. Nec errare amplius in eo, in quo erraſſe ſe recognoſcẽdo ceſſauerint. Hoc prius ca-
C pite, & omnẽ hinc ſacramenti noſtri ordinem haurite, repercuſſis tamen opinionibus falſis.

De capite aſinino, & cæteris inſignibus, quorum cultura Chriſtia-
nis obiiciebatur. Cap. XVI.

NAm quidam ſomniaſtis caput aſininum eſſe deum noſtrum. hanc Cornelius Taci-
tus ſuſpicionem eiuſmodi inſeruit. Is enim in quinto hiſtoriarum ſuarũ bellum Iu-
daicũ exorſus ab origine gẽtis, etiã de ipſa tam origine quàm de nomine & religio-
ne gentis quæ voluit argumẽtatus, Iudæos refert Aegypto expeditos, ſiue vt putauit, extorres
vaſtis Arabiæ in locis aquarũ egẽtiſſimos, cum ſiti macerarent, Onagris, qui forte de paſtu po
D tũ petituri æſtimabãtur, indicibus fontibus vſos, ob eam gratiã conſimilis beſtiæ effigiẽ cõſe-
craſſe. Atq; ita inde (opinor) præſumptũ, nos quoq;, vt Iudaïcæ religionis propinquos, eidẽ ſi-
mulachro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus, ſanè ille mendaciorum loquaciſſimus Cor. Tacit.
in eadem hiſtoria refert Cn. Pompeium, cum Hieruſalem cepiſſet, proptereaq; templum adiſ
ſet ſpeculandis Iudaïcæ religionis arcanis, nullum illic reperiſſe ſimulachrum. Et vtique ſi id
colebatur, quod aliqua effigie repræſentabatur, nuſquam magis quàm in ſacrario ſuo exhibe-
retur, eo magis quia nec verebatur extraneos arbitros quanquam vana cultura. Solis enim ſa
cerdotibus adire licitum, & conſpectus cæterorum velo oppanſo interdicebatur. Vos tamen
non negabitis & iumenta omnia, & totos cantherios, cum ſua Hippona coli à vobis. Hoc
E forſitan improbandum, quod inter cultores omnium pecudum beſtiarũmque Aſinarij tan- Aſinarij vo-
tum ſumus. Sed & qui crucis nos religioſos putat, conſecraneus noſter erit. Cum lignum a- cati Chri-
liquod propitiatur, viderit habitus, cum materiæ qualitas eadẽ ſit: viderit forma, dum idip- ſtiani.
ſum dei corpus ſit. & tamen quanto diſtinguitur à crucis ſtipite Pallas Attica? & Ceres far- Religioſi
rea, quæ ſine effigie rudi palo, & informi ligno proſtat? Pars crucis eſt omne robur, quod crucis
erecta ſtatione defigitur, nos ſi forte integrum & totum deum colimus. Diximus originem
deorum veſtrorum à plaſtis de cruce induci. Sed & victorias adoratis, cum in trophæis cru-
ces inteſtina ſint trophæorum. Religio Romanorum tota caſtrenſis, ſigna veneratur, ſigna
iurat. omnibus diis præponit. omnes illi imaginum ſuggeſtus inſignes, monilia crucium
F ſunt. Sypara illa vexillorum & Labarorum, ſtolæ crucium ſunt. Laudo diligentiam, nolui- Solẽ quidã
ſtis nudas & incultas cruces conſecrare. Alij planè humanius & veriſimilius Solem credunt putabant
deum noſtrum. Ad Perſas ſi forte deputabimur, licet ſolem non in linteo depictum adore- Chriſtiano-
mus, habentes ipſum vbique in ſuo clypeo. Denique inde ſuſpicio, quod innotuerit nos ad rũ eſſe deũ
orientis regionem precari. Sed & plerique veſtrum, affectatione aliquando & cœleſtia ado-
randi, ad ſolis ortum labia vibratis. Aeque ſi diem Solis lætitiæ indulgemus, alia longe ratio- Dies Solis
ne quàm religione Solis, ſecundo loco ab eis ſumus, qui diem Saturni otio & victui decer- Dies domi-
nunt, exorbitantes & ipſi à Iudaïco more, quem ignorant. Sed noua iam dei noſtri in iſta ci- nicus
uitate proxime æditio publicata eſt, ex quo quidam in fruſtrandis beſtiis mercenarius noxius
picturam propoſuit cum eiuſmodi inſcriptione:

DEVS CHRISTIANORVM ONONYCHITIS. G
Erat auribus aſininis,altero pede vngulatus,librum geſtans & togatus. Riſimus & nomen &
formam. Sed illi debebant adorare ſtatim biforme numen, qui & canino, & leonino capite
commiſtos,& de capro & de ariete cornutos,& à lumbis hircos,& à cruribus ſerpentes, &
planta vel tergo alites deos receperunt. Hæc ex abundanti, ne quid rumoris inrepercuſſum,
quaſi de conſcientia, præteriſſemus. quæ omnia conuerſi iam ad demonſtrationem religio-
nis noſtræ repurgabimus.

Quod vnus ſit Deus & verus,multis argumentis proba-ri poſſe. Cap. XVII. H

QVod colimus,deus vnus eſt, qui totam molem iſtam cum omni inſtrumento ele-
mentorum,corporum,ſpirituum,verbo, quo iuſſit: ratione, qua diſpoſuit: virtute,
qua potuit,de nihilo expreſſit in ornamentum maieſtatis ſuæ,vnde & Græci nomē
mundo κόσμον accommodauerunt.Inuiſibilis eſt, & ſi videatur.incomprehenſibilis,& ſi per
gratiam repræſentetur. inæſtimabilis, & ſi humanis ſenſibus æſtimetur. Ideo verus, & tan-
tus eſt.Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æſtimari poteſt, mi-
nus eſt,& oculis,quibus occupatur, & manibus,quibus contaminatur, & ſenſibus, quibus in-
uenitur. Quod vero immenſum eſt,ſoli ſibi notum eſt.hoc quod eſt deũ æſtimari facit, dum I
ἐνδέχεται æſtimari non capit. ita enim vis magnitudinis,& notum hominibus obiecit, & ignotum, &
hæc eſt ſumma delicti nolentium recognoſcere,quem ignorare non poſſunt. Vultis ex ope-
ribus ipſius tot,ac talibus,quibus continemur, quibus ſuſtinemur, quibus oblectamur,etiam
quibus exterremur: vultis ex animæ ipſius teſtimonio comprobem*? quæ licet carcere corpo-
ris preſſa, licet inſtitutionibus prauis circumſcripta, licet libidinibus & concupiſcentiis eui-
gorata,licet falſis diis exancillata,cum tamen reſipiſcit,vt ex crapula,vt ex ſomno, vt ex ali-
qua valetudine, & ſanitatem ſuam patitur, & deum nominat ſolum quia proprie verus hic
Quod deus dederit. vnus deus,bonus & magnus,& Quod deus dederit,omnium vox eſt.Iudicem quoque conte-
Deus videt ſtatur illum,Deus videt,& deo commendo,& deus mihi reddet. O teſtimonium animæ na- K
Deo commendo turaliter Chriſtianæ.Denique pronuncians hæc,non ad Capitolium, ſed ad cœlum reſpicit.
Deus mihi reddet Nouit enim ſedem dei viui. ab illo, & inde deſcendit. Sed quo plenius & impreſſius tam ip-
Inſtrumẽtũ literaturæ ſum,quàm diſpoſitiones eius & voluntates adiremus,Inſtrumentum adiecit literaturæ, ſiqui
Prophetæ velit de deo inquirere,& inquiſito inuenire,& inuento credere,& credito deſeruire. Et viros
enim iuſtitia ac innocentia dignos deum noſſe & oſtendere, à primordio in ſeculum emiſit
ſpiritu diuino mundatos,quo prædicarent deum vnicum eſſe, qui vniuerſa cōdiderit,qui ho
Verus Prometheus minem de humo inſtruxerit: hic enim eſt verus Prometheus,qui ſeculum certis temporum
diſpoſitionibus & exitibus ordinauit: exinde quæ ſigna maieſtati ſuę vindicādę ædiderit per
imbres,per ignes: quas demerendo ſibi diſciplinas determinauerit: quę ignoratis,& deſertis, L
& obſeruandis his pręmia deſtinarit: & qui producto æuo iſto iudicaturus ſit ſuos cultores
in vitę ęternę retributionem,profanos in ignem ęque perpetem,ſuſcitatis omnibus ab initio
defunctis,& reformatis,& recenſitis ad vtriuſque meriti diſpunctionem. Hęc & nos riſimus
aliquando,de veſtris fuimus.Fiunt,non naſcuntur,Chriſtiani.

Quod Ptolemęi Philadelphi opera ſacrę literę in Gręcam linguam ſunt tralatę. Cap. XVIII.

Prophetæ QVos diximus pręedicatores. Prophetę de officio pręfandi vocantur. voces eorum,
itémque virtutes, quas ad fidem diuinitatis ædebant, in theſauris literarum ma- M
Ptolemæus Philadelphus nent, nec iſtę latent. Ptolemęorum erudititiſſimus, quem Philadelphum ſuperno-
minant, & omnis literaturę ſagaciſſimus, quum ſtudio bibliothecarum Piſiſtratum (vt opi-
Demetrius Phalereus nor) ęmularetur, inter cętera memoriarum, quibus aut vetuſtas, aut curioſitas aliqua ad
famam patrocinabatur, ex ſuggeſtu Demetrij Phalerei grammaticorum tunc probatiſſimi,
cui pręfecturam mandauerat, libros à Iudęis quoque poſtulauit, proprias ſcilicet atque
Hebræi Iudæi vernaculas literas, quas ſoli habebant. Ex ipſis enim & ad ipſos ſemper prophetę perorauerant,ſcilicet ad domeſticam dei gentem ex patrum gratia,Hebręi retro,qui nunc Iudęi.

A Quanta ſit ſacræ ſcripturæ antiquitas,& de Moyſis cæterorumq́; prophetarum ætate. Cap. XIX.

IGitur & literæ Hebrææ, & eloquium.Sed ne notitia vacaret,hoc quoque Ptolemęo LXXII. Interpretes
à Iudæis ſubſcriptum eſt ſeptuaginta & duobus interpretibus indultis, quos Mene- Menedem⁹
demus quoque philoſophus prouidentiæ vindex de ſentẽtiæ communione ſuſpexit.
Affirmauit hęc vobis etiam Ariſteas, ita in Græcum ſtilum ex aperto monimento reliquit. Ariſteas
Hodie apud Serapeum Ptolemęi bibliothecæ cum ipſis Hebraicis literis exhibentur. Sed &
Iudæi palàm lectitant.Vectigalis libertas. vulgo aditur Sabbatis omnibus. qui audierit, in- Vectigalis libertas
B uenieт deum. qui etiam ſtuduerit intelligere cogetur & credere. Primam inſtrumentis iſtis Inſtrumẽta
autoritatem ſumma antiquitas vendicat.Apud vos quoque religionis eſt inſtar,fidem de tẽ-
poribus aſſerere.Omnes itaque ſubſtantias,omnesq́; materias,origines,ordines, venas vete-
rani cuiuſque ſtili veſtri,gentes etiam pleraſque,& vrbes inſignes,hiſtorias & cauſas memo-
riarum,ipſas denique effigies literarum indices,cuſtodesq́; rerum,&(puto adhuc minus dici-
mus)ipſos inquam deos veſtros,ipſa templa,& oracula,& ſacra,vnius interim prophetę ſcri
nium ſeculis vincit:in quo videtur theſaurus collocatus totius Iudaici ſacramenti,& inde e- Moyſes
tiam noſtri.Siquidem audiſtis interim Moyſen Argiuo Inacho parẽ ætate octingentis penè
annis ante Vrbẽ Con.Centum ſeptuaginta Danaũ ipſum apud vos vetuſtiſſimũ pręuenit.tre-
C centos circiter cladẽ Priami antecedit. poſſem etiã dicere quingẽtis amplius & Homerũ, ha
bens quos ſequar.Cęteri quoq; prophetæ,& ſi Moyſi poſthumant,extremiſſimi tamen eorum
non retroſiores deprehenduntur primoribus veſtris ſapientibus legiferis,& hiſtoricis.

Quod & vetuſtiſſimis ſcriptoribus, & rerum prædictarum euentu veritas probetur. Cap. XX.

HAec quibus ordinibus probari poſſint,nõ tam difficile eſt nobis exponere, quàm e-
norme & arduũ.Sed interim longum multis inſtrumẽtis cum digitorũ ſupputariis
D geſticulis aſſidendũ eſt.Reſerãda antiquiſſimarũ etiam gẽtium archiua, Aegyptio-
rum,Chaldęorũ, Phœnicum.aduocãdi eorum municipes, per quos notitia ſubminiſtrata eſt,
aliqui Manethon Aegyptius,& Beroſus Chaldæus,ſed & Hieronymus Phœnix Tyri rex, Se-
ctatores quoq; eorum Mendeſius Ptolemęus,& Menãder Epheſius,& Demetrius Phalereus,
& rex Iuba,& Apion, & Tallus, & qui iſtos aut probat, aut reuincit, Iudæus Ioſephus anti- Ioſephus.
quitatum Iudaicarum vernaculus vindex: Græcorum etiam cenſuales conferendi, & quæ Cenſuales Græcorum
quando ſint geſta, vt concatenationes temporum aperiantur,per quę luceant annalium nu-
meri.Peregrinandum eſt in hiſtorias,& literas orbis.Et tamen quaſi partem iam probationis
intulimus cum per quę probari poſſint,aſperſimus.Verum differre præſtat,ne vel minus per-
E ſequamur feſtinando, vel diutius euagemur perſequendo. Plus iam offerimus pro iſta dila-
tione,maieſtatem ſcripturarum,ſi non vetuſtatem: diuinas probamus,ſi dubitatur antiquas.
nec hoc tardius,aut aliunde diſcendum.Coràm ſunt quæ docebunt, Mundus & Seculum &
Exitus.Quicquid agitur,prænunciabatur. quicquid videtur,audiebatur. Quod terræ vorant
vrbes,quod inſulas maria fraudant,quod externa atque interna bella dilaniant, quod regnis
regna compulſant,quod fames & lues & locales quęq; clades efferuentium plerunque mon-
tium vaſtant,quod humiles ſublimitate,ſublimes humilitate mutãtur,quod iuſtitia rareſcit,
& iniquitas increbreſcit,bonarũ omnium diſciplinarum cura torpeſcit, quod etiã officia tẽ-
porum & elemẽtorum munia exorbitantur, quod & monſtris, & portentis naturalium for-
F ma turbatur,prouidenter ſcripta ſunt.Dum patimur,leguntur:dum recognoſcimus,proban-
tur. idoneum opinor teſtimonium diuinitatis,veritatem diuinationis.Hinc igitur apud nos
futurorum quoque fides tuta eſt,iam ſcilicet probatorum: quia cum illis, quæ quotidie pro-
bantur,prædicebantur,Eædem voces ſonant,eædem literæ notant,idem ſpiritus pulſat.vnum
tempus eſt diuinationi,futura præfari.apud homines ſi forte diſtinguitur, dum expungitur:
dum ex futuro pręſens,dehinc ex pręſenti pręteritum deputatur.Quid delinquimus(orovos)
futura quoque credentes,qui iam didicimus illis per duos gradus credere?

Quid Chriſtiani differant ab Hebræis,& quiſnam Chriſtus,quomodoue paſſus, Cap. XXI.

SEd quoniam ædidimus antiquiſſimis Iudæorum inſtrumentis ſectam iſtam eſſe ſuf G
fultam, quam aliquando nouellam, vt Tiberij temporibus plerique ſciunt, profi-
tentibus nobis quoque, fortaſſe an hoc nomine de ſtatu eius retractetur, quaſi ſub
vmbraculo inſigniſſimæ religionis, certæ licentiæ aliquid; & propriæ præſumptio-
Ceremoniæ Iudaicæ nis abſcondat, vel quia præter ætatem neque de victus exceptionibus, neque de ſolennitati-
bus dierum, neque de ipſo ſignaculo corporis, neque de conſortio nominis cum Iudæis a-
gimus, quod vtique oporteret ſi eidem deo manciparemur. Sed & vulgus iam ſcit Chri-
ſtum, vt aliquem hominum, qualem Iudæi iudicauerunt: quo facilius quis nos hominis cul-
tores exiſtimauerit. Verum neque de Chriſto erubeſcimus, cum ſub nomine eius deputari
& damnari iuuat: neq; de deo aliquid præſumimus aliter. Neceſſe eſt igitur pauca de Chriſto, H
vt de deo totum. Iudæis erat apud deum gratia, vbi & inſignis iuſtitia, & fides originali-
um autorum. vnde illis & generis magnitudo, & regni ſublimitas floruit, & tanta felicitas,
vt de dei vocibus, quibus edocebantur, de promerendo deo, & non offendendo, præmo-
nerentur. Sed quanta deliquerint, fiducia patrum inflati, ad declinandum deriuantes à di-
ſciplina in profanum modum, & ſi ipſi non confiterentur, probaret exitus hodiernus ip-
ſorum. Diſperſi, palabundi, & cœli & ſoli ſui extorres vagantur per orbem, ſine homine,
ſine deo rege, quibus nec aduenarum iure terram patriam ſaltem veſtigio ſalutare conce-
ditur. Cum hæc illis ſanctæ voces præminarentur, eadem ſemper omnes ingerebant, fo-
re vti ſub extimis curriculis ſeculi, ex omni iam gente & populo & loco cultores ſibi alle- I
geret deus multo fideliores, in quos gratiam transferret pleniorem quidem ob diſciplinæ
altioris capacitatem. Venit igitur, qui ad reformandam, & illuminandam eam venturus
Chriſtus à deo prænunciabatur Chriſtus ille filius dei. Huius igitur gratiæ, diſciplinæq; arbiter & ma
giſter, illuminator atque deductor generis humani filius dei annunciabatur, non quidem ita
genitus, vt erubeſcat in filij nomine, aut de patris ſemine. non de ſororis inceſto, nec de ſtu-
pro filiæ, aut coniugis alienæ, deum patrem paſſus eſt, ſquamatum, aut cornutum, aut plu-
matum, amatorem in auro conuerſum Danaës. Iouis & iſta ſunt numina veſtra. Cæterum
dei filius nullam de impudicitia habet matrem: etiam quam videtur habere, nupſerat. Sed
prius ſubſtantiam ediſſeram, & iam natiuitatis qualitas intelligetur. Iam ediximus deum v- K
niuerſitatem hanc mundi Verbo & Ratione & Virtute molitum. Apud veſtros quoque ſapi-
λόγος entes λόγον, id eſt, ſermonem, atque rationem conſtat artificem videri vniuerſitatis. Hunc
enim Zenon determinat factitatorem, qui cuncta in diſpoſitione formauerit. eundem & fa-
tum vocari, & deum, & animum Iouis, & Neceſſitatē omnium rerum. Hæc Cleanthes in ſpi-
ritum congerit, quem permeatorem vniuerſitatis affirmat. Et nos etiam Sermoni, atq; Ra-
tioni, itemq; Virtuti, per quæ omnia molitū deum ediximus, propriam ſubſtantiā ſpiritus in-
ſcribimus, cui & ſermo inſit prænuncianti, & ratio adſit diſponenti, & virtus pręſit perficiēti.
Hunc ex deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco filium dei, & deum
dictum ex vnitate ſubſtantiæ. Nam & deus ſpiritus. Etiam cum radius ex ſole porrigitur, L
portio ex ſumma. Sed Sol erit in radio, quia Solis eſt radius, nec ſeparatur ſubſtantia, ſed ex-
tenditur. Ita de ſpiritu ſpiritus, & de deo deus. Vt lumen de lumine accenſum manet inte-
gra & indefecta materiæ matrix, & ſi plures inde traduces qualitatum mutueris: ita & quod
de deo profectum eſt, deus eſt, & dei filius, & vnus ambo. Ita de ſpiritu ſpiritus, & de deo
deus modulo alternum numerum gradu non ſtatu fecit, & à matrice non receſſit, ſed exceſ-
ſit. Iſte igitur dei radius, vt retro ſemper prædicabatur, delapſus in Virginem quandam, &
in vtero eius caro figuratus naſcitur homo deo miſtus. Caro ſpiritu inſtructa nutritur, ado-
leſcit, affatur, docet, operatur, & Chriſtus eſt. Recipite interim hanc fabulam, ſimilis eſt ve-
ſtris, dum oſtendimus quomodo Chriſtus probetur, & qui penes vos eiuſmodi fabulas æmu-
las ad deſtructionem veritatis iſtiuſmodi præminiſtrauerint. Sciebant & Iudæi venturū eſſe M
Chriſtum, ſcilicet quibus prophetæ loquebantur. nam & nunc aduentum eius expectant. nec
alia magis inter nos & illos compulſatio eſt, quā quod iam veniſſe non credunt. Duobus e-
nim aduentibus eius ſignificatis, primo, qui iam expunctus eſt in humilitate conditionis hu-
manæ, ſecundo, qui concludendo ſeculo imminet in ſublimitate diuinitatis exertæ, primum
nō intelligendo, ſecundum, quē manifeſtius prædicatū ſperant, vnum exiſtimauerunt. Ne e-
nim intelligerent priſtinum, credituri ſi intellexiſſent, & conſecuturi ſalutem, ſi credidiſſent,
meritum fuit delictorum. Ipſi legunt ita ſcriptum: multatos ſe ſapientia, & intelligentia, &
oculorum & aurium fruge. Quem igitur ſolum hominē modo pręſumpſerant de humilita-
te, ſeque-

A te, ſequebatur vti Magum æſtimarent de poteſtate, cum ille verbo dæmonia de hominibus excuteret, cæcos illuminaret, leproſos purgaret, paralyticos reſtringeret, mortuos denique verbo redderet vitæ, elementa ipſa famularet, compeſcens procellas, & freta ingrediens, oſtendens ſe eſſe verbum dei, id eſt, λόγον, illud primordiale primogenitum virtute & ratione comitatum, & ſpiritu inſtructum eundem, qui verbo omnia & faceret, & feciſſet. Ad doctrinam vero eius quia reuincebantur magiſtri, primoréſque Iudæorum, ita exaſperabantur, maxime quod ad eum ingens multitudo deflecteret, vt poſtremo oblatum Pontio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procuranti violentia ſuffragiorum in crucem Ieſum dedi B ſibi extorſerint. Prædixerat & ipſe ita facturos. Parum hoc, ſi non & prophetæ retro etiam. Tamen ſuffixus multa mortis illius propria oſtendit inſignia. Nam ſpiritum cum verbo ſponte dimiſit præuento carnificis officio. Eodem momento dies medium orbem ſignante Sole ſubducta eſt. Deliquium vtique putauerunt, qui id quoque ſuper Chriſto prædicatum non ſcierunt: & tamen eum mundi caſum relatum in archiuis veſtris habetis. Tunc Iudæi detractum, & ſepulchro conditum magna etiam militari manu cuſtodiæ diligentia circumſederunt, ne, quia prædixerat tertia die reſurrecturum ſe à morte, diſcipuli furto amoliti cadauer fallerent ſuſpectos. Sed ecce die tertia concuſſa repente terra, & mole reuoluta, quæ obſtruxerat ſepulchrum, & cuſtodia pauore disiecta, nullis apparentibus diſcipulis, nihil in ſepulchro repertum eſt, præterquam exuuiæ ſepulti. Nihilominus tamen primores, quorum C intererat & ſcelus diuulgare, & populum vectigalem & famularem ſibi ad fidem reuocare, ſurreptum à diſcipulis iactitauerunt. Nam nec ille ſe in vulgus eduxit, ne impij errore liberarentur, vt & fides non mediocri præmio deſtinata difficultate conſtaret. Cum diſcipulis autem quibuſdam apud Galilæam Iudææ regionem ad XL. dies egit, docens eos quæ docerent. Dehinc ordinatis eis ad officium prædicandi per orbem, circumfuſa nube in cœlum eſt receptus, multo verius quàm apud vos aſſeuerare de Romulo Proculi ſolent. Ea omnia ſuper Chriſto Pilatus, & ipſe iam pro ſua conſcientia Chriſtianus, Cæſari tunc Tiberio nunciauit. Sed & Cæſares credidiſſent ſuper Chriſto, ſi aut Cæſares non eſſent ſeculo neceſſarij, aut ſi & Chriſtiani potuiſſent eſſe Cæſares. Diſcipuli quoque diffuſi per orbẽ ex præcepto maD giſtri dei paruerunt, qui & ipſi à Iudæis inſequentibus multa perpeſſi, vtique pro fiducia veritatis libenter, Romæ poſtremo per Neronis ſæuitiam ſanguinem Chriſtianum ſeminauerunt. Sed monſtrabimus vobis idoneos teſtes Chriſti ipſos illos, quos adoratis. Multum eſt, ſi eos adhibeam, vt credatis Chriſtianis, propter quos non creditis Chriſtianis.

De Chriſto, & dæmonibus, eorúmque viribus & actionibus. Cap. XXII.

E INterim hic eſt ordo noſtræ inſtitutionis. hũc ædidimus & ſectæ & nominis cenſum cum ſuo autore. Nemo iam infamiam incutiat, nemo aliud exiſtimet, quia nec fas eſt vlli de ſua religione mentiri. Ex eo enĩ, quod aliud à ſe coli dicit, quàm colit, negat quod colit: & culturam, & honorem in alterũ transfert: & transferendo iam non colit, quod negauit. Dicimus, & palàm dicimus, & vobis torquentibus lacerati & cruenti vociferamur: Deum colimus per Chriſtum, illum hominem putari: per eum, & in eo ſe cognoſci vult deus & coli. Vt Iudæis reſpondeamus, & ipſi deum per hominem Moyſem colere didicerunt. Vt Græcis occurram, Orpheus Pieriæ, Muſæus Athenis, Melampus Argis, Trophonius Bœotiæ initiationibus homines obligauerunt. Vt ad vos quoque dominatores gentium aſpiciam, homo fuit Pompilius Numa, qui Romanos operoſiſſimis ſuperſti-F tionibus onerauit. Licuerit & Chriſto commentari diuinitatem rem propriam, non qui rupices & adhuc feros homines multitudine tot numinum demerendorum attonitos efficiendo: ad humanitatem temperaret, quod Numa: ſed qui iam expolitos, & ipſa vrbanitate deceptos in agnitionem veritatis ocularet. Quærite ergo ſi vera eſt iſta diuinitas Chriſti. Si ea eſt, qua cognita quis reformetur ad bonum, ſequitur vt falſa renuncietur comperta in primis illa omni ratione, quæ deliteſcens ſub nominibus & imaginibus mortuorum, quibuſdam ſignis & miraculis & oraculis fidem diuinitatis operatur. Atque adeo dicimus eſſe ſubſtantias quaſdam ſpiritales. nec nouũ eſt nomen. Sciunt dæmones philoſophi, Socrate ipſo à dæmonio arbitrium expectante. Quidni? cum & ipſi dæmonium adhæſiſſe à pueritia dicatur, dehortando planè à bono. Omnes ſciunt Poetæ. Etiã vulgus indoctum in vſum male-

dictis frequentat. Nam & Satanam principem huius mali generis, proinde de propria con- G
ſcientia animæ, eadem ex ſacramenti voce pronunciat. Angelos quoque etiam Plato nó ne-
gauit. Vtriuſque nominis teſtes eſſe, vel magos aſſerunt. Sed quomodo de angelis quibuſdam
ſua ſponte corruptis corruptior gens dęmonum euaſerit damnata à deo cum generis auto-
ribus, & cum eo quem diximus principe, apud literas ſanctas ordine cognoſcitur. Nunc de o-
Malitia ſpiritalis peratione eorum ſatis erit exponere. Operatio eorum eſt hominis euerſio. ſic malitia ſpiri-
talis à primordio auſpicata eſt in hominis exitium. Itaque corporibus quidem & valetudines
infligunt, & aliquos caſus acerbos: animæ vero repentinos & extraordinarios per vim exceſ
ſus. Suppetit illis ad vtranque ſubſtantiam hominis lædendam ſubtilitas & tenuitas ſua mul-
tum ſpiritalibus viribus, licet & inuiſibiles & inſenſibiles in effectu potius quàm in actu ſuo H
appareant. Si poma, ſi fruges neſcio quod auræ latens vitium in flore præcipitat, in germine
exanimat, in pubertate conuulnerat: ſi cæca ratione tentatus aer peſtilentes hauſtus ſuos ef-
fundit. eadem igitur obſcuritate contagionis, aſpiratio dæmonum & angelorũ mentis quo-
que corruptelas agit furoribus, & amentiis fœdis, ac ſæuis libidinibus cum erroribus variis.
quorum iſte potiſſimus, quod eos ipſos captis & circumſcriptis hominum mentibus come-
dat: vt & ſibi pabula propria nidoris & ſanguinis procuret, ſimulacris imaginibus oblata, &
quæ illi accuratior paſcua eſt, qua hominem è cogitatu veræ diuinitatis auertat præſtigiis fal
ſis: quas & ipſas quomodo operetur, expediam. Omnis ſpiritus ales eſt. Hoc angeli & dæmo-
Idem, Auguſtinus nes. Igitur momento vbique ſunt. Totus orbis illis locus vnus eſt. quid vbique geratur, tam I
facile ſciunt quàm enunciant. velocitas, diuinitas creditur: quia ſubſtantia ignoratur. Sic &
autores interdum videri volunt eorum, quæ annunciant. & ſunt planè malorum nonnun-
quam, bonorum tamen nunquam. Diſpoſitiones etiam dei, & nunc prophetis concionanti-
bus excerpunt, & nunc lectionibus reſonantibus carpunt. Ita & hinc ſumentes quaſdã tempo
rum ſortes æmulantur diuinitatem, dum furantur diuinationem. In oraculis autem quo in-
genio ambiguitates temperent in euentus, ſciunt Crœſi, ſciunt Pyrrhi. Cæterum teſtudinem
decoqui cum carnibus pecudis, Pythius eo modo renunciauit, quo ſupra diximus: momento
apud Lydiam fuerat, Habent de incolatu aeris, & de vicinia ſyderum, & de commercio nu-
bium cœleſtes ſapere paraturas, vt & pluuias, quas iam ſentiunt, repromittant: benefici planè, K
& circa curas valetudinum. lædunt enim primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum
noua, ſiue contraria. Poſtquã deſinunt lædere, & curaſſe creduntur. Quid ego de cæteris in-
geniis, vel etiam viribus fallaciæ ſpiritalis ediſſeram, phantaſmata Caſtorum, & aquam cri-
bro geſtatam, & nauem cingulo promotam, & barbam tactu irrufatam? vt & numina lapi-
des crederentur, & deus verus non quæreretur.

De phantaſmatibus magicæ & dæmoniis. Cap. XXIII.

PORrò ſi & Magi phantaſmata ædunt, & iam defunctorum inclamãt animas, ſi pue- L
ros in eloquium oraculi eliciunt, ſi multa miracula circulatoriis præſtigiis ludunt, ſi
& ſomnia immittunt, habentes ſemel inuitatorum angelorum & dæmonũ aſſiſten-
tem ſibi poteſtatẽ, per quos & capræ & menſæ diuinare conſueuerunt: quanto magis ea po-
teſtas de ſuo arbitrio, & pro ſuo negotio, ſtudeat totis viribus operari, quod alienæ præſtat
negotiationi? aut ſi eadem & angeli & dæmones operãtur, quæ & dij veſtri, vbi eſt ergo prę-
cellentia diuinitatis, quam vtique ſuperiorem omni poteſtate credendum eſt? Non ergo di-
gnius præſumetur ipſos eſſe, qui ſe deos faciant, cum eadem ædant, quæ faciant deos credi,
quàm pares angelis, & dæmonibus, deos eſſe? Locorum differentia diſtinguitur, opinor: vt à
templis deos exiſtimetis, quos alibi deos non dicitis: vt aliter dementare videatur, qui ſa-
cras turres peruolat, aliter qui tecta viciniæ tranſilit: & alia vis pronuntietur in eo, qui ge- M
nitalia, vel lacertos, alia, qui ſibi gulam poſecat, cum par exitus furoris, & vna ratio eſt in-
ſtigationis. Sed hactenus verba, iam hinc demonſtratio rei ipſius, qua oſtendemus vnam
eſſe vtriuſque nominis qualitatem. Aedatur hic aliquis ſub tribunalibus veſtris, quem dæ-
mone angi conſtet: iuſſus à quolibet Chriſtiano loqui, ſpiritus ille tam ſe dæmonem confi-
tebitur de vero, quàm alibi deum de falſo. Aeque producatur aliquis ex iis, qui de deo pati
exiſtimantur, qui aëris maleficum numen de nidore concipiunt, qui ructando curantur, qui
anhelãdo profant. Iſta ipſa virgo Cœleſtis pluuiarũ pollicitatrix, iſte ipſe Aeſculapi⁹ medici-
narũ demõſtrator, alias demorituris ſcordij & denatij & Aeſclepiodoti ſubminiſtrator, niſi

ſe dæmones

A ſe dæmones confeſſi fuerint, Chriſtiano mentiri non audentes, ibidem illius Chriſtiani procaciſſimi ſanguinem fundite. Quid iſto opere manifeſtius? quid hac probatione fidelius? ſimplicitas veritatis in medio eſt. virtus illi ſua aſſiſtit. nihil ſuſpicari licebit magia, aut aliqua eiuſmodi fallacia fieri. Dictis non ſtetis, ſi oculi veſtri & aures permiſerint vobis. quid autem niti poteſt aduerſus id, quod oſtenditur nuda ſynceritate? ſi altera parte vere dei ſunt, cur ſeſe dæmonia mentiuntur? an vt nobis obſequantur? Iam ergo ſubiecta Chriſtianis diuinitas veſtra, nec diuinitas deputanda eſt, quæ ſubdita eſt homini, & ſi quid ad decus facit æmulis ſuis. Si altera parte dæmones ſunt, vel angeli, cur ſe alibi pro diis agere reſpondent. Nam ſicut illi, qui dij habentur, dæmones ſe dicere noluiſſent, ſi vere dij eſſent, ſcilicet ne de maieſtate ſe deponerent: Ita & iſti, quos directo dæmones noſtis, non auderent alibi pro diis agere, ſi aliqui omnino dij eſſent, quorum nominibus vtuntur. Vererentur enim abuti maieſtate ſuperiore, ſine dubio & timendorum. Adeo nulla eſt diuinitas iſta, quam tenetis: quia ſi eſſet, neque à dæmoniis affectaretur in confeſſione, neque à diis negaretur. Cum ergo vtraque pars concurrit in confeſſionem deos eſſe negans, agnoſcite vnum genus eſſe, id eſt, dæmonas. Verum vtrobique iam deos quærite: quos enim præſumpſeratis, dæmonas eſſe cognoſcitis. Eadem vero opera noſtra ab eiſdem diis veſtris non tantum hoc detegẽtibus, quod neque ipſi dij ſint, neque vlli alij, etiam illud in continenti agnoſcitis, qui ſit vere deus, & an ille, & an vnicus, quẽ Chriſtiani profitemur. & an ita credendus, colendusq́; vt fides, vt diſciplina diſpoſita eſt Chriſtianorum. Dicent ibidem, ecquis ille Chriſtus cum ſua fabula, ſi homo communis conditionis, ſi magus, ſi poſt mortem de ſepulchro à diſcipulis ſurreptus, ſi nunc denique penes inferos, ſi non in cœlis potius, & inde venturus cum totius mundi motu, cum horrore orbis, cum planctu omnium, ſi non Chriſtianorum, vt dei virtus, & dei ſpiritus, & ſermo, & ſapientia, & ratio, & dei filius. Quod cum ridetis, rideant & illi vobiſcum. Negent Chriſtum omnem ab æuo animam reſtituto corpore iudicaturum. Dicãt hoc pro tribunali, ſi forte Minoem, & Radamanthum ſecundum conſenſum Platonis & Poetarum hoc eſſe ſortitos, ſuæ ſaltem ignominiæ & damnationis notam refutent. Renuncient ſe immundos ſpiritus eſſe, quod vel ex pabulis eorum, ſanguine & fumo & putidis rogis pecorum, & impuratiſſimis linguis ipſorum vatum intelligi debuit. Renuant ob malitiam prædamnatos ſe in eundem iudicij diem cũ omnibus cultoribus & operatoribus ſuis. Atqui omnis hæc noſtra in illos dominatio & poteſtas de nomine Chriſti valet, & de commemoratione eorum, quæ ſibi à deo per arbitrũ Chriſtum imminentia expectant. Chriſtum timentes in deo, & deum in Chriſto, ſubiiciuntur ſernis dei, & Chriſti ita de contactu, deq; afflatu noſtro cõtemplatione & repræſentatione ignis illius correpti, etiam de corporibus noſtro imperio excedunt inuiti, & dolentes, & vobis præſentibus erubeſcentes. Credite illis, cum verum de ſe loquuntur, qui mentiẽtibus creditis. Nemo ad ſuum dedecus mentitur, quin potius ad honorem. Magis fides prona eſt aduerſus ſemetipſos confitentes, quàm pro ſemetipſis negantes. Hæc denique teſtimonia deorũ veſtrorum Chriſtianos facere conſueuerunt: quia plurimum illis credendo, in Chriſto domino credimus. Ipſi literarum noſtrarum fidem accendunt: ipſi ſpei noſtræ fiduciam ædificant. Colitis illos, quod ſciam, etiam de ſanguine Chriſtianorum. Nollent itaque vos, tam fructuoſos, tam officioſos ſibi amittere, vel ne à vobis quandoque Chriſtianis fugentur, ſi illis ſub Chriſtiano volente vobis veritatem probare, mẽtiri liceret. Omnis iſta cõfeſſio illorum, qua ſe deos negant eſſe, quaq; non alium deum reſpondent præter vnum, cui nos mancipamur, ſatis idonea eſt ad depellendum crimen læſæ maxime Romanæ religionis. Si enim non ſunt dei pro certo, nec religio pro certo eſt. Si religio non eſt, quia nec dij, nec pro certo rei ſumus læſæ religionis. At è contrario in vos exprobratio reſultabit, qui mẽdacium colentes veram religionem veri dei non modo negligendo, quin inſuper expugnando deum verum, cõmittitis crimen veræ irreligioſitatis. Nam vt conſtaret illos deos eſſe, nónne conceditis de æſtimatione communi aliquem eſſe ſublimiorem, & potentiorem, velut principem mundi perfectæ peritiæ & maieſtatis? nam & ſic plerique diſponunt diuinitatem, vt imperium ſummæ dominationis eſſe penes vnum, officia eius penes multos velint. vt Plato Iouem magnum in cœlo comitatum exercitu deſcribit deorum pariter, & dæmonum. Itaque oportere & procurantes, & præfectos & præſides pariter ſuſcipi. Et tamen quod facinus admittit, qui magis ad Cæſarem promerendum & operam & ſpem ſuam transfert, nec appellationem dei, ita vt imperatoris in aliquem principem confitetur, cum capitale eſſe iudicetur alium præter Cæſarem & dicere, & audire: Colat alius deum, alius Iouem, alius ad cœlum ſupplices manus tẽdat, alius ad aram

Fidei

Fidei manus,alius,ſi hoc putatis,nubes numeret orans,alius lacunaria, alius ſuam animā deo G
ſuo voueat,alius hirci.Videte enim,ne & hoc ad irreligioſitatis elogium concurrat, adimere libertatem religionis,& interdicere optionem diuinitatis,vt non liceat mihi colere quem ve lim,ſed cogar colere quem nolim.Nemo ſe ab inuito coli vellet,ne homo quidem.atque ideo & Aegyptiis permiſſa eſt tam vanæ ſuperſtitionis poteſtas auibus & beſtiis conſecrandis, & capite damnandi,qui aliquem huiuſmodi deum occiderit.Vnicuique etiam prouinciæ, & ciuitati ſuus deus eſt,vt Syriæ Aſtartis,vt Arabiæ Diaſares,vt Norico Tibilenus,vt Africę Cœleſtus,vt Mauritaniæ reguli ſui.Romanas(vt opinor)prouincias ædidi,nec tamen Romanos dominos earum,quia Romæ non magis coluntur, quàm qui per ipſam quoque Italiam municipali conſecratione cenſentur,Cruſtuminienſium Deluentinus, Narniēſium Viridianus, H
Aeſculanorum Ancaria,Volſinienſium Nurſia,Otriculanorum Valentia,Sutrinorum Nortia,Faliſcorum Iuno curitis & pater Curis,vnde accepit cognomen Iuno. Sed nos ſoli arcemur à religionis proprietate.Lædimus Romanos, nec Romani habemur, quia non Romanorum deum colimus. Bene quod omnium deus eſt, cuius velimus aut nolimus omnes ſumus.Sed apud vos quoduis colere ius eſt,præter deum verum, quaſi non hic magnus omniū ſit deus,cuius omnes ſumus.

De religione Romanorum. Cap. XXIIII.

I

Satis mihi quidem videor probaſſe de falſa & vera diuinitate, cum demonſtraui, quemadmodum probatio conſiſtat non modo diſputationibus,nec argumentationibus,ſed ipſorum etiam teſtimoniis,quos deos creditis, vt nihil iam ad hanc cauſam ſit retractandum. Quoniam tamen Romani nominis proprie mentio occurrit,non omittam congreſſionem,quam prouocat illa præſumptio dicentium, Romanos pro merito religioſitatis diligentiſſimæ in tantum ſublimitatis elatos,vt orbem occuparint:& adeo deos eſſe,vt præter cæteros floreant,qui illis officium præter cæteros faciant.Si iſta merces Romanis à diis pro gratia expenſa eſt,Sterculius,& Mutinus,& Larentia prouexit imperium.Peregrinos enim deos non putem extraneæ genti magis fautum voluiſſe quàm ſuæ: & patrium ſolum,in quo nati,adulti,nobilitati,ſepultiq; ſunt,transfretanis dediſſe.Viderit Cybele ſi vrbem Romam,vt memoriam Troiani generis adamauit, vernaculis ſuis ſcilicet aduerſus Achiuorum arma protectis: ſi vltro ad eos tranſire proſpexit, quos ſciebat Græciam Phrygiæ debellatricem ſubacturos. Itaque maieſtatis ſuæ in vrbem collatæ grande documētum noſtrę etiam ætati propoſuit,cum M.Aurelio apud Syrmium reipub.exempto die XVI. Calend.Aprilis,archigallus ille ſanctiſſimus die IX.Calend.earundem, quo ſanguinem impurum lacertos quoque caſtrando libabat,pro ſalute imperatoris Marci iam interempti, ſolita æquè imperia mandauit.O nūtios tardos,ô ſomniculoſa diplomata, quorum vitio exceſſum imperatoris non antè Cybele cognouit,ne deam talem riderent Chriſtiani. Sed non ſtatim & Iupiter Cretam ſuam Romanis faſcibus concuti ſineret, oblitus antrum illud Idæum, L
& æra Corybantia, & iucundiſſimum illic nutricis ſuæ odorem. nónne omni Capitolio tumulum ſuum præpoſuiſſet,vt ea potius orbi terra præcelleret,quæ cineres Iouis texit? Vellet Iuno Punicam vrbem poſthabita Samo dilectam ab Aeneadarum vtique genere deleri?quod ſi hic illius arma,

Hic currus fuit,hoc regnum dea gentibus eſſe,
Siqua fata ſinant,iam tum tenditq;, fouetq;:

miſera illa coniunx Iouis & ſoror aduerſus fata non valuit. Planè Fato ſtat Iupiter ipſe. Nec tantum tamen honoris Romani dicauerunt Fatis dedētibus ſibi Carthaginem aduerſus deſtinatum votumq; Iunonis,quantum proſtitutiſſimæ lupæ Larentiæ. M

De regno Deorum. Caput XXV.

Plures deos veſtros regnaſſe certum eſt.Igitur ſi conferendi Imperij tenent poteſtatem, cum ipſi regnarent, à quibus acceperant eam gratiam? Quem coluerat Saturnus & Iupiter?aliquem opinor Sterculium,ſed Romæ poſtea cum indigenis cultoribus ſuis. Etiam ſiqui non regnarunt, tamen regnabatur ab aliis nondum cultoribus ſuis, vt qui nondum dij habebantur.Ergo aliorum eſt regnū dare,quia regnabatur multo ante,quàm iſti dij

A iſti dij inciderentur. Sed quàm vanum eſt faſtigium Romani nominis religioſitatis meritis
deputare, cum poſt imperium, ſiue adhuc regnum, prouectis iam rebus religio profecerit. Nã
& ſi à Numa concepta eſt curioſitas ſuperſtitioſa, nondum tamen aut ſimulachris, aut tem-
plis res diuina apud Romanos conſtabat: frugi religio, & pauperes ritus, & nulla capitolia
certantia cœlo, ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & nidor ex illis, & deus
ipſe nuſquam. Nondum enim tunc in genia Græcorum atque Tuſcorum fingendis ſimula-
chris vrbem inundauerant. Ergo non ante religioſi Ro. quàm magni: ideoq; non ob hoc ma
gni, quia religioſi. Atqui quomodo ob religionem magni, quibus magnitudo de irreligioſita-
te prouenit? Ni fallor enim omne regnum vel imperium bellis quæritur, & victoriis propa-
B gatur. Porrò bella, & victoriæ, captis & euerſis plurimum vrbibus conſtant. Id negotium ſine B
deorum iniuria non eſt, cædes, ſtrages mœnium & templorum, pares cædes ciuium & ſacer- E
dotum, nec diſſimiles rapinæ ſacrarum diuitiarum & profanarum. Tot igitur ſacrilegia Ro- L
manorum, quot trophæa. tot de diis, quot de gentibus triumphi. tot manubiæ, quot manent L
adhuc ſimulachra captiuorum deorum. Et ab hoſtibus ergo ſuis ſuſtinent adorari, & illis im- V
perium ſine fine decernunt, quorum magis iniurias quàm adulationes remuneraſſe debuerãt. M
Sed qui nihil ſentiunt, tam impune læduntur, quàm fruſtra coluntur. Certe non poteſt fidei
conuenire, vt religionis meritis excreuiſſe videantur, qui, vt ſuggeſſimus, religionem aut læ-
dendo creuerunt, aut creſcendo læſerunt. Etiam illi, quorum regna conflata ſunt in imperij
C Romani ſummam, cum ea amitterent, ſine religionibus non fuerunt.

De regno dei. Cap. XXVI.

Videte igitur ne ille regna diſpenſet, cuius eſt & orbis qui regnatur, & homo ipſe qui
regnat: ne ille vices dominationum ipſis temporibus in ſeculo ordinauerit, qui ante
omne tempus fuit, & ſeculum corpus temporum fecit, ne ille ciuitates extollat, aut Seculum
deprimat, ſub quo fuit aliquãdo ſine ciuitatibus genus hominum. Quid erratis? prior eſt qui-
buſdam diis ſuis ſylueſtris Roma. ante regnauit, quàm tantum ambitum Capitolij extrueret.
Regnauerunt & Babylonij ante Pontifices, & Medi ante XV viros, & Aegyptij ante Salios,
D & Aſſyrij ante Lupercos, & Amazones ante Virgines Veſtales. Poſtremo ſi Romanæ reli-
giones regna præſtant, nunquam retro Iudæa regnaſſet deſpectrix communium iſtarum di-
uinitatum, cuius & Deum victimis, & templum donis, & gentem fœderibus aliquandiu Ro-
mani honoraſtis, nunquam dominaturi eius, ſi deo non deliquiſſet, vltimo in Chriſtum. Sa-
tis hæc aduerſus intentionem læſæ diuinitatis, quod non videamur lædere eam quam oſten-
dimus non eſſe.

De Spiritu dæmoniaco, Cap. XXVII.

E

IGitur prouocati ad ſacrificandum obſtruimus gradum pro fide conſcientiæ noſtrę, Obſtruere gradum
qua certi ſumus, ad quos iſta perueniant officia, ſub imaginum proſtitutione, & hu-
manorum nominum conſecratione. Sed quidam dementiam exiſtimant, quod cum
poſſimus & ſacrificare in præſenti, & illæſi abire manente apud animum propoſito, obſtina-
tionem ſaluti præferamus. Datis ſcilicet conſilium, quo vobis abutamur. Sed agnoſcimus vn-
de talia ſuggerantur, quis totum hoc agitet, & quomodo nunc aſtutia ſuadendi, nunc duritia
ſæuiendi ad conſtantiam noſtram deiiciendam operetur. Ille ſcilicet ſpiritus dæmoniacæ & Satan
angelicæ paraturæ, qui noſter ob diuortium æmulus, & ob dei gratiam inuidus, de mentibus
F veſtris aduerſus nos præliatur, occulta inſpiratione modulatis & ſubornatis ad omnem, quã
in primordio exorſi ſumus, & iudicandi peruerſitatem, & ſæuiendi iniquitatem. Nã licet ſub-
iecta ſit nobis tota vis dæmonum, & eiuſmodi ſpiritus, vt nequam tamen ſerui metui non-
nunquam contumaciam miſcent & lædere geſtiunt, quos aliâs verentur: odium enim etiam Odium timor ſpirat
timor ſpirat: præterquàm & deſperata conditio eorum ex prædamnatione, ſolatium reputat
fruendæ interim malignitatis de pœnæ mora. & tamen apprehenſi ſubiguntur, & conditioni
ſuæ ſuccidunt, & quos de longinquo oppugnant, de proximo obſecrant. Itaque cum vice re-
bellantium ergaſtulorum, ſiue carcerum, vel metallorum, vel hoc genus pœnalis ſeruitutis e-
rumpunt aduerſum nos, in quorum poteſtate ſunt, certi impares ſe eſſe, & hoc magis perdi-
tos, ingratis reſiſtimus, & æquales repugnamus, perſeuerantes in eo quod oppugnant: & illos
nunquam

nunquam magis detriumphamus,quàm cum pro fidei obſtinatione damnamur. G

Quod plus honoris imperatoribus ſuis exhibeant quàm deis. Cap. XXVIII.

QVoniam autem facile iniquum videretur liberos homines inuitos vrgeri ad ſacrifi-
candum (nam & aliâs diuinæ rei faciendæ libens animus inducitur) certe ineptum
exiſtimaretur,ſi quis ab alio cogeretur ad honorẽ deorum,quos vltro ſui cauſa pla-
care deberet,ne præ manu eſſet iure libertatis dicere , nolo mihi Iouem propitium : tu qui es?
me conueniat Ianus iratus,ex qua velit fronte: quid tibi mecum eſt ? formati eſtis ab iiſdem H
vtique ſpiritibus,vt nos pro ſalute imperatoris ſacrificare cogatis : & impoſita eſt tam vobis
neceſſitas cogendi,quàm nobis obligatio periclitandi . Ventum eſt igitur ad ſecundum titu-
lum læſæ auguſtioris maieſtatis.Siquidem maiore formidine,& callidiore timiditate Cæſarẽ
obſeruatis,quàm ipſum de Olympo Iouem: etiam merito, ſi ſciatis. Quis enim ex viuentibus
non cuilibet mortuo potior?Sed nec hoc vos ratione facitis , potius quàm reſpectu præſen-
taneæ poteſtatis. Adeo & in iſto irreligioſi erga Deos veſtros deprehendimini , cum plus ti-
moris humano dominio dicatis.Citius denique apud vos per omnes deos , quàm per vnum
Genium Cæſaris peieratur.

Per Geniũ Cæſaris

I

An poſſint prodeſſe idola. Cap. XXIX.

COnſtet igitur prius,ſi iſti quibus ſacrificatur,ſalutem imperatoribus,vel cuilibet ho-
mini impertiri poſſunt,& ita nos crimini maieſtatis addicite . Si angeli aut dæmo-
nes ſubſtantia peſſimi ſpiritus beneficium aliquod operantur , ſi perditi conſeruant,
ſi damnati liberant,ſi denique(in conſcientia veſtra eſt)mortui viuos tuẽtur, iam vtique ſuas
primo ſtatuas & imagines & ædes tuerentur,quæ(vt opinor) Cæſarum milites excubiis ſalua
præſtant . Puto autem hæ ipſæ materiæ de metallis Cæſarum veniunt , & tota templa de nutu
Cæſaris conſtant.multi denique dij habuerunt Cæſarem iratum.Facit ad cauſam,ſi & propi- K
tius illis aliquid liberalitatis,aut priuilegij confert. Ita qui ſunt in Cæſaris poteſtate , cuius &
toti ſunt,quomodo habebunt ſalutem Cæſaris in poteſtate , vt eam præſtare poſſe videantur,
quam facilius ipſi à Cæſare conſequuntur?

Imperatores à deo eſſe, quorum ſalutem Chriſtiani à deo vero ſupplices petant,
qui eam dare ſolus poteſt. Cap. XXX.

IN Deo ergo committimus in maieſtatem Imperatorum , quia illos nõ ſubiicimus re-
bus ſuis?quia non ludimus de officio ſalutis ipſorum , qui eam non putamus in ma- L
nibus eſſe plumbatis?Sed vos irreligioſi,qui eam quæritis vbi non eſt: petitis, à qui-
bus dari non poteſt:præterito eo in cuius eſt poteſtate. Inſuper eos debellatis , qui eam ſciunt
petere,qui etiam poſſunt impetrare,dum ſciunt petere. Nos enim pro ſalute Imperatorũ Deũ
vocamus æternum,Deum verum,& Deum viuum, quem & ipſi Imperatores propitium ſibi
præter cæteros malunt.Sciunt quis illis dederit imperium.ſciunt qui homines, qui & animas
ſentiunt,eum deum eſſe ſolum,in cuius ſolius poteſtate ſunt , à quo ſunt ſecundi , poſt quem
primi ante omnes,& ſuper omnes deos.quid ni cum ſuper omnes homines,qui vtique viuũt,
& mortuis antiſtent?recogitant quouſque vires imperij valeant,& ita deum intelligunt: ad-
uerſus quem valere non poſſunt,per eum valere ſe cognoſcunt.Cœlum denique debellet Im- M
perator,cœlum captiuum triumpho ſuo inuehat,cœlo mittat excubias,cœlo vectigalia impo-
nat.Non poteſt:ideo magnus eſt,quia cœlo minor eſt.Illius enim eſt ipſe, cuius & cœlum eſt,
& omnis creatura.Inde eſt imperator,vnde & homo ante quàm Imperator.inde poteſtas il-
li,vnde & ſpiritus.Illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis,quia innocuis,capite nudo,
quia nõ erubeſcimus,denique ſine monitore,quia de pectore oramus , precantes ſumus om-
nes ſemper pro omnibus Imperatorib. vitam illis prolixam, imperium ſecurum, domum tu-
tam,exercitus fortes,ſenatum fidelem,populum probum,orbem quietum,& quæcunque ho-
minis & Cæſaris vota ſunt. Hæc ab alio orare non poſſum,quàm à quo ſcio me conſecuturũ:
quoniam & ipſe eſt qui ſolus præſtat,& ego ſum cui impetrare debetur,famulus eius:qui eum
ſolum obſeruo,qui propter diſciplinam eius occidor,qui ei offero opimam & maiorẽ hoſtiã,
quam

Expãſis manibus & nudo capite precabantur Chriſtiani

Opima ac maior hoſtia,oratio de aïa innocenti pfecta

A quam ipſe mandauit,orationem de carne pudica,de anima innocenti, de ſpiritu ſancto profectam:non grana thuris vnius aſſis,non Arabicæ arboris lachrymas, nec duas meri guttas, nec ſanguinem reprobi hominis mori optantis,& poſt omnia inquinamenta,etiam conſciẽtiam ſpurcam:vt mirer, cum hoſtiæ probentur penes vos, à vitioſiſſimis ſacerdotibus, cur præcordia potius victimarum,quàm ipſorum ſacrificantium examinantur.Sic itaque nos ad deum expanſos vngulæ fodiant,cruces ſuſpendant,ignes lambant, gladij guttura detruncẽt, beſtiæ inſiliant:paratus eſt ad omne ſupplicium ipſe habitus orantis Chriſtiani.Hoc agite boni præſides,extorquete animam deo ſupplicantem pro Imperatore. Hic erit crimen, vbi veritas & dei deuotio eſt.

B

De oratione pro inimicis. Cap. XXXI.

ADulati nunc ſumus Imperatori,& mentiti vota quę diximus,ad euadendam ſcilicet vim.Planè proficit iſta fallacia.Admittitis enim nos probare quodcunque defendimus.Qui ergo putas nihil nos de ſalute Cæſarum curare, inſpice dei voces, literas noſtras,quas neque ipſi ſupprimimus, & plerique caſus ad extraneos transferunt : ſcito ex illis,præceptum eſſe nobis ad redundantiam benignitatis, etiam pro inimicis deum orare, & perſecutoribus noſtris bona precari.Qui magis inimici & perſecutores Chriſtianorũ, quàm C de quorum maieſtate conuenimur in crimen?Sed etiam nominatim atque manifeſtè,orate, inquit,pro regibus,& pro principibus & poteſtatibus,vt omnia tranquilla ſint. Vobiſcum enim concutitur imperium,concuſſis etiam cæteris membris eius. Vtique & nos, licet extranei à turbis æſtimemur,in aliquo loco caſus inuenimur.

Quare etiam pro imperij Ro.ſalute Chriſtiani orent. Cap. XXXII.

ESt & alia maior neceſſitas nobis orandi pro Imperatoribus,etiã pro omni ſtatu imperij,rebusq; Romanis, quod vim maximam vniuerſo orbi imminentem, ipſamq; D clauſulam ſeculi acerbitates horrendas comminantem, Romani imperij commeatu ſcimus retardari.Itaque nolumus experiri, & dum precamur differri, Romanæ diuturnitati fauemus. Sed & iuramus ſicut non per Genios Cæſarum, ita per ſalutem eorum quæ eſt auguſtior omnibus geniis. Neſcitis Genios dæmonas dici, & inde diminutiua voce dæmonia?Nos iudicium dei ſuſpicimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit, id in eis ſcim' eſſe,quod deus voluit,& pro magno adiuramẽto habemus.Cęterum dæmonas,id eſt genios, adiurare conſueuimus,vt illos de hominibus exigamus:non deierare,vt illis honorem diuinitatis conferamus. Dæmonia

E

Imperatorem hominem eſſe,non deum. Cap. XXXIII.

SEd quid ego amplius de religione, atque pietate Chriſtiana in Imperatorem quàm neceſſe eſt?Suſpiciamus vt eum quem dominus noſter elegerit, vt merito dixerim noſter eſt magis Cæſar,vt à noſtro deo conſtitutus.Itaque vt in eo,plus ego illi operor in ſalutem. Siquidem non ſolum ab eo poſtulo eam qui poteſt præſtare, aut quod talis poſtulo,qui merear impetrare,ſed etiam quod temperans maieſtatem Cæſaris infra deum,magis illum commendo deo,cui ſoli ſubiicio.Subiicio autem cui non adæquo. Nõ F enim deum imperatorem dicam,vel quia mentiri neſcio,vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipſe ſe deum volet dici,ſi homo ſit.intereſt homini,deo cedere. Satis habeat appellari Imperator.Grande & hoc nomen eſt,quod à deo traditur. negat illum imperatorem, qui deum dicit:niſi homo ſit,non eſt Imperator. Hominem ſe eſſe etiam triumphans in illo ſublimiſſimo curru admonetur.Suggeritur enim ei à tergo, RESPICE POST TE. HOMINEM MEMENTO TE.Etiam vtique hoc magis gaudet, tanta ſe gloria coruſcare, vt illi admonitio conditionis ſuæ ſit neceſſaria.Minor erat,ſi tunc deus diceretur, quia non verè diceretur.Maior eſt qui reuocatur,ne ſe deum exiſtimet.

Nec dominum,niſi more communi,Imperatorem eſſe appellandum. Cap. XXXIIII.

Auguſtus

AVguſtus Imperij formator ne dominum quidem dici ſe volebat.& hoc enim dei eſt G
cognomen.Dicam planè Imperatorem dominum,ſed more communi, ſed quando
non cogor,vt dominum dei vice dicam.Cæterũ liber ſum illi. Dominus enim meus
vnus eſt deus omnipotens,æternus,idem qui & ipſius.Qui pater patriæ eſt,quomodo domi-
nus eſt?Sed & gratius nomen eſt pietatis quàm poteſtatis. etiam familiæ magis patres quàm
Patresfamiliæ domini vocantur.tanto abeſt,vt Imperator deus debeat dici,quod non poteſt credi, non mo
do turpiſſima, ſed & pernicioſa adulatione. Tanquam ſi habens Imperatorem, alterum ap-
pelles, nõne maximam, & inexorabilem offenſam contrahes eius, quem habuiſti, etiam ipſi
timendam quem appellaſti? Eſto religioſus in deum, qui vis illum propitium imperatori.
Deſine alium deum credere, atque ita & hunc deum dicere, cui deo opus eſt. Si non de men- H
dacio erubeſcit adulatio, eiuſmodi hominem deum appellans, timeat ſaltem de infauſto.
Maledictum eſt ante ἀποθέωσιν deum Cæſarem nuncupare.

De ſolennibus Cæſarum. Cap. XXXV.

PRopterea igitur publici hoſtes Chriſtiani,quia Imperatorib.neque vanos, neq; mẽ-
tientes,neque temerarios honores dicant,quia veræ religionis homines etiam ſolẽ-
nia eorum,conſcientia potius quàm laſciuia celebrant.Grãde videlicet officium fo-
cos & choros in publicum educere,vicatim epulari,ciuitatem tabernę habitu abolefacere,vi- I
no lutum cogere,cateruatim curſitare ad iniurias,ad impudentias,ad libidinis illecebras.ſic-
cine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæccine ſolenneis dies principũ
decent,quæ alios dies non decent?Qui obſeruãt diſciplinam de Cæſaris reſpectu,ij eam pro-
pter Cæſarem deſerunt,& malorum morum licentia pietas erit, occaſio luxuriæ religio depu
tabitur?O nos merito damnandos. cur enim vota & gaudia Cæſarum caſti & ſobrij & probi
expungimus? cur die læto non laureis poſtes obumbramus, nec lucernis diem infringimus?
Honeſta res eſt, ſolennitate publica exigente induere domi tuæ habitum alicuius noui lupa-
naris. Velim tamen in hac quoque religione ſecundæ maieſtatis(de qua in ſecundum ſacrile-
gium conuenimur Chriſtiani,non celebrando vobiſcum ſolennia Cæſarum, quo more cele- K
brari,nec modeſtia,nec verecundia,nec pudicitia permittunt, ſed occaſio voluptatis magis
quàm digna ratio perſuaſit) fidem & veritatem veſtram demonſtrare, ne forte & iſtic dete-
riores Chriſtianis deprehendantur qui nos nolunt Romanos haberi,ſed hoſtes principũ Ro-
manorum.Ipſos Quirites,ipſam vernaculam ſeptem collium plebem conuenio,an alicui Cæ
Tyberis Scholæ beſtiarum ſari ſuo parcat illa lingua Romana.Teſtis & Tyberis, & ſcholæ beſtiarum.Iam ſi pectoribus
ad tranſlucendum quandam ſpecularem materiam natura obduxiſſet, cuius non præcordia
inſcalpta apparerent,ac noui Cæſaris ſcena congiario diuidendo præſidentis, etiam illa hora
qua acclamant, De noſtris annis augeat tibi Iupiter annos.
Hæc Chriſtianus tam enunciare nõ nouit,quàm de nouo Cæſare optare. Sed vulgus, inquis. L
vt vulgus,tamen Romani:nec vlli magis depoſtulatores Chriſtianorum quàm vulgus. Pla-
nè cæteri ordines pro autoritate religioſi ex fide,nihil hoſticum de ipſo ſenatu, de equite, de
caſtris,de palatiis ipſis ſpirant.Vnde Caſſij & Nigri & Albini,vnde qui inter duas lauros ob-
ſident Cæſarem?vnde qui faucibus eius exprimendis palæſtricam exercent? vnde qui armati
palatium irrumpũt,omnibus Stephanis atque Partheniis audaciores? de Romanis (ni fallor)
id eſt de non Chriſtianis.Atque adeo omnes illi ſub ipſa vſque impietatis eruptione, & ſacra
faciebant pro ſalute imperatoris,& Genium eius deierabant,alij foris,alij intus: & vtique pu-
blicorum hoſtium nomen Chriſtianis dabant.Sed & qui nunc ſceleſtarum partium ſocij aut
plauſores quotidie reuelantur,poſt vindemiam parricidarum racematio ſuperſtes,quàm re- M
Lauræ Lucernæ centiſſimis & ramoſiſſimis laureis poſtes præſtruebant? quàm elatiſſimis & clariſſimis lucer-
nis veſtibula enubilabant?quàm cultiſſimis & ſuperbiſſimis toris forum ſibi diuidebant?nõ vt
gaudia publica celebrarent,ſed vt vota propria iam ediſcerent,& in aliena ſolennitate exem-
plum atque imaginem ſpei ſuæ inaugurarent,nomen principis in corde mutãtes. Eadem of-
ficia depẽdunt,& qui Aſtrologos & Aruſpices & Augures & Magos de Cæſarum capite cõ-
ſultant.quas artes vt ab angelis deſertoribus proditas,& à deo interdictas,ne ſuis quidem cau
ſis adhibent Chriſtiani.Cui autem opus eſt perſcrutari ſuper Cæſaris ſalute,niſi à quo aliquid
aduerſus illam cogitatur,vel optatur?aut poſt illam ſperatur,& ſuſtinetur?Nõ enim ea mente
de charis conſulitur,qua de dominis.Aliter curioſa eſt ſollicitudo ſanguinis,aliter ſeruitutis.

Quod

A Quod Chriſtiani æque omnes amant. Cap. XXXVI.

SI hæc ita ſunt, vt hoſtes deprehendantur, qui Romani vocabantur, cur nos qui ho-
ſtes exiſtimamur, Romani negamur? Non poſſumus & Romani eſſe, & hoſtes non
eſſe, cum hoſtes reperiantur, qui Romani habeantur? adeo Pietas & Religio, & Fi-
des Imperatoribus dedita nõ in huiuſmodi officiis cõſiſtit, quibus & hoſtilitas ma-
gis ad velamentum ſui poteſt fungi, ſed in iis moribus quibus diuinitas imperat, tam verè
quàm circa omnes neceſſe habet exhiberi. neque enim hæc opera bonæ mentis ſolis impera-
toribus debentur à nobis. Nullum bonum ſub exceptione perſonarũ adminiſtramus, quia no-
B bis præſtamus, qui non ab homine, aut laudis, aut præmij expenſum captamus, ſed à deo exa-
ctore & remuneratore indifferentis benignitatis. Iidem ſumus Imperatoribus qui & vicinis
noſtris. Male enim velle, male facere, male dicere, male cogitare de quoquam ex æquo veta-
mur. Quodcunque non licet in Imperatorem, id nec in quẽquam: quod in neminem, eo for-
ſitan magis, nec in ipſum, qui per deum tantus eſt.

Ne malum contra malum. Cap. XXXVII.

SI inimicos, vt ſupra diximus, iubemur diligere, quem habebimus odiſſe? Item ſi læſi
C vicem referre prohibemur, ne de facto pares ſimus, quem poſſimus lædere? Nam de
iſto ipſi recognoſcite. Quoties enim in Chriſtianos deſæuitis, partim animis pro-
priis, partim legibus obſequentes? Quoties etiam præteritis vobis, ſuo iure nos ini-
micum vulgus inuadit lapidibus & incendiis, ipſis Bacchanalium furiis? Nec mortuis parcũt
Chriſtianis, quin illos de requie ſepulturæ, de aſylo quodam mortis, iam alios, iam nec totos Aſylum mortis
auellant, diſſecent, diſtrahant. Quid tamen de tam conſpiratis vnquam denotatis, de tam
animatis ad mortem vſque pro iniuria repenſatis? quando vel vna nox pauculis faculis lar-
gitatem vltionis poſſet operari, ſi malum malo diſpungi penes nos liceret. Sed abſit, vt aut
igni humano vindicetur diuina ſecta, aut doleat pati in quo probatur. Si enim hoſtes extra-
neos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deeſſet nobis vis numerorum & copia-
D rum? Plures nimirum Mauri & Marcomani, ipſiq; Parthi, vel quantæcunque vnius tamen lo Marcomani
ci & ſuorum finium gentes, quàm totius orbis? Externi ſumus, & veſtra omnia impleuimus,
vrbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſenatum,
forum. Sola vobis relinquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuiſſemus, etiam
impares copiis, qui tam libenter trucidamur? ſi non apud iſtam diſciplinam magis occidi li-
ceret, quàm occidere. Potuimus & inermes nec rebelles, ſed tantummodo diſcordes, ſolius di Chriſtianis magis occi-
uortij inuidia aduerſus vos dimicaſſe. Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti di licet, q̃ oc
ſinum abrupiſſemus à vobis, ſuffudiſſet vtique damnationem veſtram tot qualiumcunque a- cidere
E miſſio ciuium, imo etiam & ipſa deſtitutione puniſſet. Proculdubio expauiſſetis ad ſolitudinẽ
noſtram, ad ſilentium reorum, & ſtuporem quendam: quaſi mortuæ vrbis reliquias quæſiſſe-
tis, quibus in ea imperaretis. Plures hoſtes quàm ciues vobis remanſiſſent. nũc enim paucio-
res hoſtes habetis præ multitudine Chriſtianorum penè omnium ciuium, penè omnes ciues Chriſtiani
Chriſtianos habendo. Sed hoſtes maluiſtis vocare generis humani. Quis autem vos ab illis vocabantur
occultis, & vſquequaque vaſtantibus mentes, & valetudines veſtras hoſtibus raperet? à dæmo hoſtes hu-
niorum incurſibus dico, quæ de vobis ſine præmio, ſine mercede depellimus. Sufficiſſet hoc mani gene-
ſolum noſtræ vltioni, quod vacua exinde poſſeſſio immundis ſpiritibus pateret. Porrò nec tã- ris
ti præſidij compenſationem cogitantes non modo non moleſtum vobis genus, verum etiam
F neceſſarium hoſtes iudicare maluiſtis, quia ſumus planè, non generis humani, ſed potius ta-
men erroris.

De cœtu. Cap. XXXVIII.

PRoinde nec paulo leuius inter licitas factiones ſectam iſtam deputari oportebat, à
qua nihil tale committitur, quale de illicitis factionibus timeri ſolet. Niſi fallor enim
prohibendarum factionum cauſa de prouidentia conſtat, ac modeſtia publica, ne ci
uitas in partes ſcinderetur: quæ res facile comitia, conſilia, curias, cõciones, ſpectacula etiam
æmulis ſtudiorum compulſationibus inquietaret, cum iam & in quæſtu habere cœpiſſent ve-
nalem & mercenariam homines violentiæ ſuæ operam. At enim nobis omni glorię & digni-
tatis ar-

tatis ardore frigentib. nulla eſt neceſſitas cœtus:nec vlla magis res aliena quàm publica. Vnã G
omnium rempublicam cognoſcimus mundum. Aeque ſpectaculis veſtris in tantum renun-
tiamus,inquantum originibus eorum:quas ſcimus de ſuperſtitione conceptas: cum ipſis re-
Circi inſania
bus,de quibus exiguntur,prȩterimus.Nihil eſt nobis dictu,viſu,auditu,cum inſania Circi, cũ
Theatri impudicitia
impudicitia theatri,cum atrocitate arenæ, cum Xyſti vanitate. quo vos offendimus, ſi alias
Arenæ atrocitas
præſumimus voluptates?Si oblectari nouiſſe nolumus,noſtra iniuria eſt ſi forte, non veſtra.
Xyſti vanitas
Sed reprobamus quæ placent vobis. Nec vos noſtra delectant. Sed ſicuti Epicureis aliquam
decernere voluptatis veritatem,id eſt,animi æquitatem,& ampla negotia.
H

De diſciplina Chriſtianorum. Cap. XXXIX.

EDam iam nũc ipſe negotia Chriſtianæ factionis,vt qui mala refutauerim, bona o-
ſtendam.Corpus ſumus de conſcientia religionis, & diſciplinæ veritate,& ſpei fœ-
dere.Coimus in cœtum & aggregationem, vt ad deum quaſi manu facta precatio-
nibus ambiamus orantes.Hęc vis deo grata eſt.Oramus etiam pro imperatoribus,pro mini-
ſtris eorum ac poteſtatibus,pro ſtatu ſeculi,pro rerum quiete,pro mora finis. Cogimur ad li
terarum diuinarum commemorationem,ſiquid præſentium temporum qualitas aut prȩmo-
nere cogit,aut recognoſcere.Certe fidem ſanctis vocibus paſcimus,ſpem erigimus, fiduciam I
figimus, diſciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus denſamus. Ibidem etiã ex-
hortationes,caſtigationes,& cenſura diuina.Nam & iudicatur magno cum põdere, vt apud
certos de dei conſpectu:ſummumq; futuri iudicij præiudicium eſt, ſi quis ita deliquerit, vt à
Excommunicatio Presbyteri
communicatione orationis, & conuentus, & omnis ſancti commercij relegetur. Præſident
probati quique ſeniores,honorem iſtum non precio ſed teſtimonio adepti. neque enim pre-
cio vlla res dei conſtat,etiam ſi quod artis genus eſt. Non de oneraria ſumma quaſi redem-
ptæ religionis congregatur:modicam vnuſquiſque ſtipem menſtrua die,vel quum velit,& ſi
Depoſita pietatis
modo poſſit,apponit.Nam nemo compellitur,ſed ſponte confert. Hæc quaſi depoſita pieta-
tis ſunt.nam inde non epulis,nec potaculis,nec ingratis voratrinis diſpenſatur,ſed egenis a- K
lendis humandiſq;,& pueris ac pupillis re ac parentibus deſtitutis,ætateq; domitis ſenibus,itẽ
naufragis,& ſiqui in metallis, & ſiqui in inſulis,vel in cuſtodiis, duntaxat ex cauſa dei ſectæ,
alumni confeſſionis ſuæ ſunt. Sed eiuſmodi vel maxime dilectionis operatio, notam nobis
meruit penes quoſdam.Vide,inquiunt,vt inuicem ſe diligant.Ipſi enim inuicem oderunt. Et
vt pro alterutro mori ſunt parati.Ipſi enim ad occidendum alterutrum paratiores erunt.Sed
& quod fratres nos vocamus,non aliâs(opinor)inſaniunt,quàm quod apud ipſos omne ſan-
Fratres ſe vocabant Chriſtiani
guinis nomen de affectatione ſimulatum eſt. Fratres etiam veſtri ſumus iure naturæ matris
vnius:& ſi parum homines vos,quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur, &
habentur,qui vnum patrem deum agnouerunt, qui vnum ſpiritum biberunt ſanctitatis, qui L
de vno vtero ignorantiæ eiuſdem ad vnam lucem expirauerunt veritatis:ſed eo fortaſſe mi-
nus legitimi exiſtimamur, quia nulla de noſtra fraternitate tragœdia exclamat, vel quia ex
ſubſtantia familiari fratres ſumus,quæ penes vos ferè dirimit fraternitatem. Itaque qui ani-
mo animaq; miſcemur,nihil de rei communicatione dubitamus:omnia indiſcretà ſunt apud
nos,præter vxores.In illo loco conſortium ſoluimus, in quo ſolo cæteri homines cõſortium
exercent. qui non amicorũ ſolummodo matrimonia vſurpant, ſed & ſua amicis patientiſſi-
me ſubminiſtrant:ex illa (credo) maiorum,& ſapientiſſimorum diſciplina, Græci Socratis,
& Romani Catonis, qui vxores ſuas amicis communicauerunt, quas in matrimonium du-
xerant,liberorum cauſa & alibi creandorum, neſcio quidem an inuitas. quid enim de caſti- M
tate curarent,quam mariti tam facile donauerant?O ſapientiæ Atticæ, ô Romanæ grauitatis
exemplum.Leno eſt philoſophus, & cenſor. quid ergo mirum, ſi tanta caritas conuiolatur?
Nam & cœnulas noſtras præter quàm ſceleris infames,vt prodigas ſuggillatis.de nobis ſcili-
cet Diogenis dictum eſt:Megarenſes obſonãt,quaſi craſtina die morituri. Sed ſtipulam quis
in alieno oculo facilius perſpicit,quàm in ſuo trabem.Tot tribubus & curiis, & decuriis ru-
ctantibus aceſcit aër.Aliis cœnaturis creditor erit neceſſarius. Herculanarum decimarum,
pollinctorum ſumptus tabularij ſupputabunt. Apaturiis Dionyſij myſteriis Atticis coquorũ
ἀγάπη, Cœna Chriſtianorum
delectus inducitur.Ad fumum cœnæ Serapicæ ſparteoli excitabuntur. De ſolo triclinio Chri
ſtianorum retractatur. Cœna noſtra de nomine rationem ſuam oſtendit, vocatur ἀγάπη id
quod dilectio penes Græcos eſt.quantiſcunque ſumptibus conſtet, lucrum eſt pietatis nomi-
ne facere

A ne facere ſumptum.ſiquidem inopes quoſque refrigerio iſto iuuamus,non qua penes vos pa-
raſiti affectant ad gloriam famulandæ libertatis ſub autoramento ventris inter contumelias
ſaginandi, ſed quâ penes Deum maior eſt contemplatio mediocrium. Si honeſta cauſa eſt
conuiuij, reliquum ordinem diſciplinæ de cauſa æſtimate, quid ſit de religionis officio. Ni-
hil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittit. non prius diſcumbitur, quàm oratio ad deum præ-
guſtetur. editur quantum eſurientes capiunt.Bibitur quantum pudicis eſt vtile. ita ſaturan-
tur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum deum ſibi eſſe. Ita fabulantur, vt qui
ſciunt dominum audire, Poſt aquam manualem & lumina, vt quiſque de ſcripturis ſanctis,
vel de proprio ingenio poteſt, prouocatur in medium deo canere. Hinc probatur quomo- Cœna Chriſtianorum, potius diſciplina dici merebatur quàm cœna
B do biberit. Aeque oratio conuiuium dirimit. Inde diſceditur nō in caterua cæſionum, ne-
que in claſſes diſcurſationum,nec in eruptiones laſciuiarum,ſed ad eandem curam modeſtię
& pudicitiæ,vt qui non tam cœnam cœnauerint quàm diſciplinam. Hæc coitio Chriſtiano-
rum merito ſanè illicita,ſi illicitis par: merito damnanda,ſi quis de ea queritur,eo titulo quo
de factionibus querela eſt. In cuius perniciem aliquando conuenimus? Hoc ſumus congre-
gati,quod & diſperſi.hoc vniuerſi,quod & ſinguli,neminem lædentes,neminem contriſtan-
tes.Cum probi,cum boni coeunt, cum pij, cum caſti congregantur, non eſt factio dicenda, Factio
ſed curia.At è contrario illis nomen factionum accommodandum eſt, qui in odium bono-
rum & proborum conſpirant,qui aduerſum ſanguinem innocentium conclamant, prætexē-
C tes ſanè ad odij defenſionem illam quoque vanitatem, quod exiſtiment omnis publicæ cla-
dis, omnis popularis incommodi Chriſtianos eſſe cauſam. ſi Tyberis aſcendit in mœnia, ſi
Nilus non aſcendit in arua: ſi cœlum ſtetit, ſi terra mouit: ſi fames, ſi lues: ſtatim CHRI-
STIANOS AD LEONEM acclamatur:tantos ad vnum.Oro vos ante Tiberium, id eſt De his habes & in libro De pallio
ante Chriſti aduentum,quantæ clades orbem & vrbem ceciderunt? Legimus Hierapolim,&
Delon & Rhodon & Con inſulas, multis cum millibus hominum peſſum abiiſſe. Memorat
& Plato maiorem Aſiæ & Africæ terram Atlantico mari ereptam. Sed & mare Corinthium
terræmotus ebibit, & vis vndarum Lucaniam Italiæ abſciſſam in Siciliæ nomen relegauit.
Hæc vtique non ſine iniuria incolentium accidere potuerunt. Vbi vero tunc nōdicam deo-
D rum veſtrorum contemptores Chriſtiani,ſed ipſi dij veſtri, cum totum orbem cataclyſmus
aboleuit? vel, vt Plato putauit, campeſtre ſolummodo? Poſteriores enim illos clade diluuij
conteſtantur ipſæ vrbes,in quibus nati,mortuiq; ſunt,etiam quas condiderunt. Neque enim
aliâs in hodiernum manerent,niſi & ipſæ poſthumæ cladis illius. Nondum Iudæum ab Ae-
gypto examen Palæſtina ſuſceperat, nec iam illic Chriſtianæ ſectæ origo conſederat, cum
regiones ac fines eius Sodoma & Gomorra igneus imber exuſſit.Olet adhuc incendio terra,
& ſi qua illic arborum poma oriantur oculis tenus, cæterum contacta cinereſcunt. Sed nec
Tuſcia iam tunc,atque Campania de Chriſtianis querebantur,cum Vulſinios de cœlo,Pom- Vulſinij
peios de ſuo monte, profudit ignis.Nemo adhuc Romæ deum verum adorabat,cum Anni- Pompeij
E bal apud Cannas per Romanos annulos cædes ſuas modio metiebatur. Omnes dij veſtri ab
omnibus colebantur,cum ipſum Capitolium Senones occupauerunt.

De aduerſis vrbium. Cap. XL.

ET bene quod ſi quid aduerſi accidit vrbibus, ædium clades, templorumq; & mœniū
fuerunt:vt iam hoc reuincam non à deis euenire, quia & ipſis euenit. Semper enim
humana gēs male de deo meruit,primo quidem vt inofficioſa eius, quem cum intel
ligeret ex parte,non requiſiuit,ſed & alios inſuper ſibi commentata eſt quos coleret. Dehinc
F quod nō inquirendo innocentiæ magiſtrum,& nocentię iudicem & exactorem,omnibus vi-
tiis & criminibus incoluit.Cæterū ſi requiſiſſet,ſequebatur vt cognoſceret requiſitum,& reco
gnitum obſeruaret,& obſeruatum magis propitium experiretur quàm iratum, Eundem er-
go nunc quoque ſcire debet iratum,quem & retro ſemper, prius quàm Chriſtiani nomina-
rentur: cuius bonis vtebatur ante æditis quàm deos ſibi fingeret, cur non ab eo etiam mala
intelligat euenire,cuius bona eſſe non ſenſit? Illius rea eſt,cuius & ingrata.Etiam tamen ſi pri
ſtinas clades comparemus,leuiora nunc accidunt,ex quo Chriſtianos à deo orbis accepit. Ex
eo enim & innocentia ſeculi iniquitates temperauit,& deprecatores dei eſſe cœperunt.Deni-
que cum ab imbribus æſtiua,hyberna ſuſpendunt, & annus in cura eſt, vos quidem quotidie
paſti, ſtatimq; pranſuri, balneis & cauponis & lupanaribus operati, Aquilicia Ioui immo- Aquilicia
F latis,Nu-

Nudipedalia

latis, Nudipedalia populo denunciatis, cœlum apud Capitolium quæritis, nubila de laquea- G
rib. expectatis, auerſi ab ipſo & deo & cœlo. Nos vero ieiuniis aridi, & omni continentia
aſperſi, ab omni vitæ fruge dilati, in ſacco & cinere volutantes, inuidia cœlum tundimus, deũ
tangimus: & cum miſericordiam extorſerimus, Iupiter honoratur.

Quod deus ſpernitur, & ſtatuæ adorantur. Cap. XLI.

VOs igitur importuni rebus humanis, vos rei publicorum incommodorum, vos ma-
lorum illices ſemper, apud quos deus ſpernitur, ſtatuæ adorantur. Etenim credibilius
haberi debet eum iraſci, qui negligatur quàm qui coluntur. An ne illi iniquiſſimi, ſi H
propter Chriſtianos, etiam cultores ſuos lædunt, quos ſeparare deberent à meritis Chriſtia-
norum? Hoc, inquitis, & in deum veſtrum repercutere eſt: ſiquidem & ipſe patiatur, propter
profanos, etiam cultores ſuos lædi. Admittite prius diſpoſitiones eius, & non retorquebi-
tis. Qui enim ſemel æternum iudicium deſtinauit, poſt ſeculi finem, non præcipitat diſcre-
tionem, quæ eſt conditio iudicij ante ſeculi finem. Aequalis eſt interim ſuper omne hominũ
genus, & indulgens & increpans, communia voluit eſſe commoda profanis, & incommoda
ſuis, vt pari conſortio omnes & lenitatem eius, & ſeueritatem experiremur. Quia æquitatem
didicimus apud ipſum, diligimus lenitatem, metuimus ſeueritatem. vos contra, vtranque de-
ſpicitis. Etiam ſequitur, vt omnes ſeculi plagæ, nobis forte in admonitionem, vobis in caſti- I
gationem à deo obueniant. Atqui nos nullo modo lædimur, in primis, quia nihil noſtra re-
fert in hoc æuo, niſi de eo quàm celeriter excedere. Dehinc quia ſi quid aduerſi infligitur, ve-
ſtris meritis deputatur. Sed & ſi aliqua nos quoque perſtringunt, vt vobis cohærentes, læta-
mur magis recognitione diuinarum prædicationum, confirmantium ſcilicet fiduciam & fi-
dem ſpei noſtræ. Si vero ab eis quos colitis, omnia vobis mala eueniunt noſtri cauſa, quid co-
lere perſeueratis tam ingratos, tam iniuſtos? qui magis vos in dolorem Chriſtianorum iu-
uare & aſſerere debuerant, quos ſeparare deberent à meritis Chriſtianorum.

Contra eos qui infructuoſos dicebant Chriſtianos. Cap. XLII. K

SEd alio quoque iniuriarum titulo poſtulamur, & infructuoſi in negotiis dicimur.
Quo pacto, homines vobiſcum degentes, eiuſdem victus, habitus, inſtructus, eiuſdẽ
ad vitam neceſſitatis? Neque enim Brachmanæ, aut Indorum Gymnoſophiſtæ ſu-
mus ſyluicolæ, & exules vitę. Meminimus gratiam nos debere domino deo creato-
ri. nullum fructum operum eius repudiamus. planè temperamus, ne vltra modum, aut per-
peram vtamur. Itaque non ſine foro, non ſine macello, non ſine balneis, tabernis, officinis,
ſtabulis, nũdinis veſtris, cæteriſq; commerciis cohabitamus in hoc ſeculo. Nauigamus & nos
vobiſcum, & militamus, & ruſticamur, & mercamur. proinde miſcemus artes, opera noſtra L
publicamus vſui veſtro. Quomodo infructuoſi videamur negotiis veſtris, cum quibus & de
quibus viuimus, non ſcio. Sed ceremonias tuas non frequento. Attamen illa die homo ſum.
Non lauor diluculo Saturnalib. ne & noctem & diem perdam. Attamen lauor honeſta hora
& ſalubri, quæ mihi & colorem & ſanguinem ſeruet. Rigere & pallere poſt lauacrum mor-
tuus poſſum. Non in publico Liberalibus diſcumbo, quod beſtiariis ſuprema cœnantibus mos
eſt. Attamen vbi de copiis tuis cœno. Non emo capiti coronam. quid tua intereſt emptis ni-
hilo minus floribus quomodo vtar? puto gratius eſſe liberis, & ſolutis, & vndique vagis. Sed
& ſi in coronam coactis, non coronam naribus admouimus. viderint qui per capillum odo-
rantur. Spectaculis non conuenimus. quæ tamen apud illos cœtus venditantur, ſi deſiderauе-
ro, liberius de propriis locis ſumo. Thura planè non emimus. Si Arabiæ queruntur, ſciant Sa- M
bæi pluris & carioris ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quàm diis fumigandis.
Certe, inquitis, templorum vectigalia quotidie decoquunt. ſtipes quotus quiſque iam iactat.
Non ſufficimus & hominibus, & diis veſtris mendicantibus opem ferre: nec putamus aliis q̃
petentibus impertiendum. Denique porrigat manum Iupiter, & accipiat: cũ interim plus no-
ſtra miſericordia inſumit vicatim, quàm veſtra religio templatim. Sed cætera vectigalia gra
tias Chriſtianis agent ex fide dependentibus debitum, qua alieno fraudando abſtinemus, vt
ſi ineatur quantum vectigalibus pereat fraude & mendacio veſtrarum profeſſionum, facile
ratio haberi poſſit, vnius ſpeciei querela compenſata pro commodo cæterarum rationum.

Qui de

A Qui de Chriſtianis conquerantur. Cap. XLIII.

PLanè confitebor,qui conqueruntur.Nam ſi qui forte vere de ſterilitate Chriſtiano-
rum conqueri poſſunt,primi erunt lenones,perductores,aquarioli, tum ſicarij, ve-
nenarij,magi,item aruſpices,arioli,mathematici. His infructuoſos eſſe magnus fru
ctus eſt.& tamen quodcunque diſpendium eſt rei veſtræ per hanc ſectam, cum aliquo præſi-
dio compenſari poteſt.Quantos habetis non dico,qui iam de vobis dæmonia excutiant,non
dico iam qui pro vobis quoque vero deo preces ſternant, quia forte non creditis , ſed à qui-
B bus nihil timere poſſitis?

Quantum incommodi Respub.patiatur ex morte innocentium
Chriſtianorum. Cap. XLIIII.

AT enim illud detrimẽtum reipublicæ tam grande quàm verum nemo circũſpicit.Il-
lam iniuriam ciuitatis nullus expendit,cum tot iuſti impendimur, cum tot innocẽ-
tes erogamur.Veſtros enim iam conteſtamur actus, qui quotidie iudicandis cuſto-
diis præſidetis,qui ſententiis elogia diſpungitis,tot à vobis nocentes variis criminum elogiis
recenſentur,quis illic ſicarius?quis manticularius?quis ſacrilegus?aut corruptor?aut lauantiũ
C prædo?quis ex illis etiam Chriſtianus aſcribitur:aut cum Chriſtiani ſuo titulo offerũtur, quis
ex illis etiam talis,quales tot nocẽtes?De veſtris ſemper æſtuat carcer,de veſtris ſemper me-
talla ſuſpirant.de veſtris ſemper beſtiæ ſaginantur,de veſtris ſemper munerarij noxiorũ gre-
ges paſcunt. Nemo illic Chriſtianus , niſi planè tantum Chriſtianus:aut ſi & aliud , iam non
Chriſtianus.

De innocentia Chriſtianorum. Cap. XLV.

NOs ergo ſoli innocentes.Quid mirum,ſi neceſſe eſt? Enimuero neceſſe eſt. innocen-
D tiam à deo edocti,& perfecte eam nouimus,vt à perfecto magiſtro reuelatam: & fi-
deliter cuſtodimus,vt ab incontemptibili diſpenſatore mandatam. Vobis autem hu
mana æſtimatio innocentiã tradidit,humana item dominatio imperauit.Inde nec plenę nec
adeo timendæ eſtis diſciplinæ ad innocẽtiæ veritatẽ.Tanta eſt prudentia hominis ad demõ-
ſtrandum bonũ,quanta autoritas ad exigendũ:tam illa falli facilis, quàm iſta cõtemni. Atque
adeo quid plenius dicere,nõ occides,an docere ne iraſceris quidẽ?Quid perfectius,prohibere
adulterium,an etiã ab oculis ſolitariã arcere concupiſcentiã?quid eruditius, de maleficio, an
de maliloquio interdicere?quid inſtructius,iniuriã nõ permittere,an nec vicẽ iniuriæ ſinere?
dũ tamen ſciatis ipſas quoq; leges veſtras,quæ videntur ad innocentiã pergere,de diuina lege
vt antiquioris formæ mutuatas.Diximus iam de Moſis ætate . Sed quanta autoritas legũ hu-
E manarũ,cum iſtas euadere homini contingat,& plerunq; in admiſſis deliteſcere, & aliquãdo
cõtemnere?in voluntate, vel neceſſitate delinquendi recogitat etiã pro breuitate ſupplicij cu
iuſlibet,non tamen vltra mortẽ remanſuri.Sic & Epicurus omnem cruciatũ, doloremq; de-
pretiat,modicum quidẽ contemptibilem pronunciando, magnũ vero non diuturnũ. Enim-
uero nos,qui ſub deo omnium ſpeculatore diſpungimur , quiq; æternã ab eo pœnã prouide-
mus,merito ſoli innocentiæ occurrimus,& pro ſcientię plenitudine,& pro latebrarum diffi-
cultate,& pro magnitudine cruciatus nõ diuturni,verum ſempiterni, eum timentes, quẽ ti-
mere debebit & ipſe,qui timentes iudicat,deum non proconſulem timentes. Cõſtituimus (vt
opinor) aduerſus omnium criminum intentionẽ,quæ Chriſtianorũ ſanguinẽ flagitat.Oſten-
F dimus totum ſtatum noſtrum,& quibus modis probare poſſimus ita eſſe, ſicut oſtẽdimus, ex
fide ſcilicet,& antiquitate diuinarũ literarum. Item ex cõfeſſione ſpiritalium poteſtatũ. Quis
nos reuincere audebit,non arte verborum,ſed eadẽ forma, qua probationem cõſtituimus de
veritate? Sed dum vnicuiq; manifeſtatur veritas noſtra , interim incredulitas dum de bono
ſectæ huius obducitur (quod vſui iam & de commercio innotuit) non vtique diuinum ne-
gotium exiſtimat , ſed magis philoſophiæ genus : eadem , inquit , & philoſophi monent, &
profitentur, innocentiam, iuſtitiam , patientiam , ſobrietatem , pudicitiam . Cur ergo qui-
bus comparamur de diſciplina , proinde illis non adæquamur ad licentiam , impunitatemq;
diſciplinæ ? vel cur & illi,vt pares noſtri,non vrgentur ad officia,quæ nos non obeuntes pe-
riclitamur ? Quis enim philoſophum ſacrificare , aut deierare , aut lucernas meridie vanas

proferre compellit? Quinimmo & deos veſtros palàm deſtruunt, & ſuperſtitiones veſtras G
commentariis quoque accuſant laudantibus vobis. Plerique etiam in principes latrant ſuſti-
nentibus vobis: & facilius ſtatuis, & ſalàriis remunerantur, quàm ad beſtias pronuncian-
tur. Sed merito philoſophi, non enim Chriſtiani cognominantur. Nomenhoc philoſopho-
rum dæmonia non fugat. quidni? cum ſecundum deos philoſophi dæmonas deputent. So-
cratis vox eſt, ſi dæmonium permittat. Idem & cum aliquid de veritate ſapiebat deos ne-
Si dæmoniũ permittat
gans, Aeſculapio tamen gallinaceum proſecari iam in fine iubebat, credo ob honorem pa-
tris eius, quia Socratem Apollo ſapientiſſimum omnium cecinit. O Apollinem inconſide-
ratum. ſapientiæ teſtimonium reddidit ei viro, qui negabat deos eſſe. Inquãtum odio flagrat
veritas, intantum qui eam ex fide præſtat, offendit. qui autem adulterat & affectat, hoc maxi-
me nomine gratiam pangit apud inſectatores veritatis qua illuſores & corruptores. Mimicè H
Philoſophi
Philoſophi affectant veritatem, & affectando corrumpunt, vt qui gloriam captant. Chriſtia-
ni eam neceſſario appetunt, & integre præſtant, vt qui ſaluti ſuæ curant: adeo neque de con-
ſciẽtia, neque diſciplina, vt putatis, æquamur. Quid enim Thales ille princeps phyſicorũ ſci-
ſcitanti Crœſo de diuinitate certum renunciauit, commeatus deliberãdi ſæpe fruſtratus? Deũ
quilibet opifex Chriſtianus & inuenit, & oſtendit. & exinde totum quod in deo quæritur, re
quoque aſſignat: licet Plato affirmet factitatorem vniuerſitatis, neque inueniri facilem, & in-
uentum enarrari in omnes difficilem. Cæterum ſi de pudicitia prouocemur, lego partem ſen
tentiæ Atticæ in Socratem corruptorem adoleſcentium pronuntiatam. Sexum nec fœmineũ
mutat Chriſtianus. noui & Phrynen meretricem Diogenis ſupra recubantis ardorem ſuban- I
tem. Audio & quẽdam Speuſippum de Platonis ſchola in adulterio periiſſe. Chriſtianus vxo-
ri ſuæ ſoli maſculus naſcitur. Democritus excæcando ſemetipſum, quod mulieres ſine concu
piſcentia aſpicere nõ poſſet, & doleret ſi non eſſet potitus, incontinentiam emẽdatione pro-
fitetur. At Chriſtianus ſaluis oculis fœminam videt, animo aduerſus libidinem cæcus eſt. Si
de probitate defendam, ecce lutulentis pedibus Diogenes ſuperbos Platonis toros alia ſuper-
bia deculcat. Chriſtianus, nec in pauperem ſuperbit. Si de modeſtia certem, ecce Pythagoras
apud Thurios, Zenon apud Priennenſes tyrannidem affectant, Chriſtianus vero nec ædili-
tatem. Si de æquanimitate cõgrediar, Lycurgus ἀποκαρτέρησιν optauit, quod leges eius Laco-
nes emendaſſent, Chriſtianus etiam damnatus gratias agit. Si de fide comparem, Anaxago- K
ras depoſitum hoſtibus denegauit, Chriſtianus etiam extra fidelis vocatur. Si de ſimplicitate
conſiſtam, Ariſtoteles familiarem ſuum Hermiam turpiter loco excedere fecit, Chriſtianus
nec inimicum ſuum lædit. Idem Ariſtoteles tam turpiter Alexandro regendo potius adula-
tur, quàm Plato à Dionyſio ventris gratia venditatur, Ariſtippus in purpura ſub magna gra-
uitatis ſuperficie nepotatur, & Hippias, dum ciuitati inſidias diſponit, occiditur. Hoc pro ſuis
omni atrocitate diſſipatis, nemo vnquam tentauit Chriſtianus. Sed dicet aliquis, etiam de no
ſtris excedere quoſdam à regula diſciplinæ. deſinunt tum Chriſtiani haberi penes nos. Phi-
loſophi vero illi cum talibus factis in nomine, & in honore ſapientiæ perſeuerant. Adeo
quid ſimile Philoſophus, & Chriſtianus? gratiæ diſcipulus, & cœli. famæ negotiator & vi- L
tæ? Verborum & factorum operator. rerum ædificator, & deſtructor: amicus, & inimi-
Veritas. Antiquitas diuinæ literaturæ
cus erroris: veritatis interpolator, & integrator & expreſſor: & furator eius & cuſtos? An-
tiquior omnibus veritas (ni fallor) & hoc mihi proficit antiquitas præſtructa diuinæ litera-
turæ, quo facile credam theſaurum eam fuiſſe poſteriori cuique ſapientiæ. Et ſi non onus iam
voluminis temperarem, etiam excurrerem in hanc quoque probationem. Quis Poetarum,
A Prophetis acceperunt Philoſophi, ſi quid recte præcipiunt
quis Sophiſtarum qui non omnino de prophetarum fonte potauerit? Inde igitur philoſophi
ſitim ingenij ſui rigauerunt, vt quæ de noſtris habent, ea nos comparent illis. Inde (opinor)
& à quibuſdam quoque eiecta philoſophia, à Thebanis dico, à Spartiatis & Argiuis, dũ à no-
ſtra conantur. Et homines gloriæ (vt diximus) & eloquentiæ ſolius libidinoſi, ſi quid in M
ſanctis ſcripturis offenderunt, digeſtis pro inſtituto curioſitatis ad propria opera verterunt,
neque ſatis credentes diuina eſſe quo minus interpolarent, neque ſatis intelligentes, vt ad-
huc tunc ſub nubilo etiam ipſis Iudæis obumbrata, quorum propria videbantur. Nam & ſi
qua ſimplicitas erat veritatis, eo magis ſcrupuloſitas humana fidem aſpernata mutabat: per
quod incertum miſcuerunt etiam quod inuenerant certum. Inuentum enim ſolummodo
deum, non vt inuenerant, diſputauerunt, vt & de qualitate, & de natura eius, & de ſede
diſceptent. Alij incorporalem aſſeuerant, alij corporalem, vt tam Platonici quàm Stoici.
alij ex atomis, alij ex numeris, ſicut Epicurus, & Pythagoras. alij ex igne, qualiter Heraclito
viſum

A viſum eſt. & Platonici quidem curantem rerum:contra Epicurei otioſum & inexercitum,&,
vt ita dixerim,neminem humanis rebus:poſitum vero extra mundum, Stoici, qui figuli mo-
do extrinſecus torqueat molem hanc:intra mundum Platonici, qui gubernatoris exẽplo in-
tra illud maneat,quod regat.Sic & de ipſo mundo natus,innatusúe ſit, deceſſurus manſurúſ-
ve ſit variant.Sic & de animæ ſtatu,quam alij diuinam & æternam,alij diſſolubilem conten-
dunt:vt quis ſenſit,ita intulit,aut reformauit.Nec mirum ſi vetus inſtrumentum ingenia phi
loſophorum interuerterunt,Ex horum ſemine, & noſtram hanc nouitiolam paraturam viri Vet⁹ inſtrumentũ à philoſophis interpolatum
quidam ſuis opinionibus ad philoſophicas ſententias adulterauerunt, & de vna via obliquos
multos tramites & inexplicabiles ſciderũt.Quod ideo ſuggeſſerim, ne cui nota varietas ſe-
B ctæ huius,in hoc quoque nos philoſophis adæquare videatur,& ex varietate defenſionũ vin-
dicet veritatem.Expedite autem præſcribimus adulteris noſtris,illam eſſe regulam veritatis,
quæ veniat à Chriſto,tranſmiſſa per comites ipſius , quibus aliquanto poſteriores diuerſi iſti
commentatores probabuntur . Omnia aduerſus veritatem de ipſa veritate conſtructa ſunt,
operantibus æmulationem iſtam ſpiritibus erroris . Ab iis adulteria huiuſmodi ſalutaris di-
ſciplinæ ſuborta,ab his quædam etiam fabulæ immiſſæ,quæ diſſimilitudine fidem infirmarẽt
veritatis,vel eam ſibi potius euincerent:vt quis ideo non putet Chriſtianis credendum, quia
nec poetis,& philoſophis,vel ideo magis poetis & philoſophis exiſtimet credendum,quia nõ
Chriſtianis.Itaque & ridemur deum prædicantes iudicaturum.Sic enim & poëtæ,& philoſo-
C phi tribunal apud inferos ponunt.Si gehennam comminemur,quę eſt ignis arcani ſubterra- Gehenna
neus ad pœnam theſaurus,proinde decachinnamur . Sic enim & Pyriphlegethon apud mor
tuos amnis eſt . Et ſi paradiſum nominemus locum diuinæ amœnitatis recipiendis ſanctorũ Paradiſus vbi
ſpiritibus deſtinatum, maceria quadam igneæ illius Zonæ à notitia orbis communis ſegre-
gatum,Elyſij campi fidem occuparunt.Vnde hæc,oro vos,philoſophis,aut poëtis tam conſi-
milia:non niſi de noſtris ſacramentis,vt de prioribus. Ergo fideliora ſunt noſtra magisq; cre
denda,quorum imagines quoque fidem inueniunt de ſuis ſenſibus. Iam ergo ſacramenta no
ſtra imagines poſteriorũ habebuntur,quod rerum forma non ſuſtinet . nunquam enim cor-
pus vmbra,aut veritatem imago præcedit.Age iam ſi quis philoſophus affirmet, vt ait Labe- De reſurrectione
D rius de ſententia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo , colubrum ex muliere , & in eam opi-
nionem omnia argumenta eloquij virtute detorſerit , nónne & ſenſum mouebit , & fidem
infiget etiam ab animalibus abſtinendi ? Propterea perſuaſum quis habeat, ne forte bubulam
de aliquo proauo ſuo obſonet.At enim Chriſtianus,ſi de homine hominem , ipſumq; de Ca-
io Caium reducere repromittat , lapidibus magis , nec ſaltem cædibus à populo exigetur ? Si
quæcunque ratio præeſt animarum humanarum reciprocandarum in corpora , cur non in
eandem ſubſtantiam redeant,cum hoc ſit reſtitui,id eſſe quod fuerat? Iam non ipſæ ſunt quæ
fuerant , quia non potuerunt eſſe quod non erant , niſi deſinant eſſe quod fuerant . Multis
etiam locis exoptio opus erit,ſi velimus ad hanc partem laſciuire, Quis inquam beſtiam re-
E formari vidit ? Sed de noſtra magis defenſione, qui proponimus multo vtique dignius cre-
di hominem ex homine rediturum , quemlibet pro quolibet,dum hominem, vt eadem qua-
litas animæ in eandem reſtauretur conditionem,& ſi non effigiem . Certe quia ratio reſtitu-
tionis deſtinatio iudicij eſt,neceſſario idem ipſe,qui fuerat,exhibebitur,vt boni, ſeu contrarij
meriti iudicium à deo referat . Ideoq; repræſentabuntur & corpora, quia neque pati quicquã
poteſt anima ſola ſine materia ſtabili,id eſt carne, eo quod omnino de iudicio dei pati debẽt.
Animæ non ſine carne meruerunt,intra quam omnia egerunt.Sed quomodo, inquis, diſſo-
luta materia exhiberi poteſt?Conſidera temetipſum ô homo, & fidem rei inuenies . Recogita
quid fueris ante quàm eſſes,vtique nihil.meminiſſes enim,ſi quid fuiſſes. Qui ergo nihil fue-
F ras,prius quàm eſſes:idem nihil factus, cum eſſe deſieris , cur non poſſis eſſe rurſus de nihilo
eiuſdem autoris voluntate,qui te voluit eſſe ex nihilo ? Quid noui tibi eueniet ? qui non eras,
factus es:cum iterum non eris,fies.Redde rationem, ſi potes, qua factus es : & tunc requires,
qua fies.Et tamen facilius vtique fies, quod fuiſti aliquando, qui æque non difficile factus es.
quod nunquam fuiſti aliquando.Dubitabitur, credo, de dei viribus , qui tantum corpus hoc
mundi de eo,quod non fuerat,non minus quàm de morte vacationis,& inanitatis impoſuit,
animatum ſpiritu omnium animarum animatore: ſignatum & ipſum , humanæ reſurrectio-
nis exemplum in teſtimonium nobis. Lux quotidie interfecta reſplẽdet , & tenebræ pari vice Exemplum humanæ reſurrectionis
decedẽdo ſuccedũt,ſydera defuncta viueſcunt,tẽpora vbi finiuntur,incipiũt. fructus cõſumã-
tur & redeunt,certe ſemina nõ niſi corrupta, & diſſoluta fœcundius ſurgunt: omnia pereũdo

 ſeruantur,

ſeruantur,omnia de interitu reformantur.Tu homo tãtum nomen, ſi intelligas te vel de ti- G
tulo Pythiæ diſcens,dominus omnium morientium reſurgentiũmve, ad hoc morieris vt pe-
reas. vbicunque reſolutus fueris,quæcunq̃ſe te materia deſtruxerit,hauſerit,aboleuerit, in ni-
hilum prodegerit,reddet te.Eius eſt nihilum ipſum,cuius & totũ.Ergo,inquitis, ſemper mo-
riendum erit,& ſemper reſurgendum.Si ita rerum dominus deſtinaſſet , ingratis experireris
conditionis tuæ legem.At nunc non aliter deſtinauit,quàm prædicauit.Quæ ratio vniuerſi-
tatem ex diuerſitate compoſuit,vt omnia æmulis ſubſtantiis ſub vnitate cõſtarent , ex vacuo
& ſolido,ex animali & inanimali,ex comprehenſibili & incomprehẽſibili,ex luce & tenebris,
& ipſa vita & morte:eadem æuum quoq; iſta deſtinata diſtincta conditione conſeruit, vt pri
ma hæc pars,ab exordio rerum quam incolimus , temporali ætate ad finem defluat : ſequens H
vero,quam expectamus,in infinitam æternitatem propagetur.Cũ ergo finis,& limes medius,
qui interhiat,affuerit,vt etiam mundi ipſius ſpecies transferatur æque temporalis,quæ illi di
ſpoſitioni æternitatis aulæi vice oppanſa eſt,tunc reſtituetur omne humanum genus ad expũ
gendum,quod in iſto æuo boni ſeu mali meruit, & exinde pendendum immenſam æternita-
tis perpetuitatẽ.Ideoq; nec mors iam,nec rurſus ac rurſus reſurrectio. Sed erimus iidem, qui
nunc,nec alij poſt, Dei quidem cultores apud deum ſemper ſuperinduti ſubſtãtia propria æ-
ternitatis.Profani vero,& non integri ad deum,in pœna æque iugis ignis,habentes ex ipſa na
tura eius diuinã ſcilicet ſubminiſtrationem incorruptibilitatis.Nouerũt & philoſophi diuer-
ſitatẽ arcani,& publici ignis.Ita lõge alius eſt qui vſui humano , alius qui iudicio dei apparet, I
ſiue de cœlo fulmina ſtringens,ſiue de terra per vertices montium eructans.Non enim abſu-
mit,quod exurit:ſed dum erogat,reparat.adeo manent montes ſemper ardentes,& qui de cœ
lo tangitur,ſaluus eſt,vt nullo iam igni decinereſcat.Et hoc erit teſtimoniũ ignis æterni,hoc
exemplum iugis iudicij:pœnam nutrientes montes vruntur,& durant.Quid nocentes,& dei

Dogmata Chriſtianæ fidei,ethnici appellabant præſũptiones

hoſtes?Hæc ſunt,quæ in nobis ſolis præſumptiones vocantur, in philoſophis & poetis ſum-
mæ ſcientiæ,& inſignia ingenia.Illi prudentes,nos inepti.Illi honorandi,nos irridẽdi, imo eo
amplius & puniendi.Falſa nunc ſint,quæ tuemur,& merito præſumptio : attamen neceſſaria:
inepta,attamen vtilia.Si quidem meliores fieri coguntur,qui eis credunt metu æterni ſuppli-
cij,& ſpe æterni refrigerij. Itaque non expedit falſa dici , nec inepta haberi , quæ expedit vera K
præſumi.Nullo titulo damnari licet,quæ proſunt omnino. In vobis itaq; præſumptio eſt hæc
ipſa,quæ damnat vtilia.Proinde nec inepta eſſe poſſunt.Certe & ſi falſa,& inepta,nulli tamen
noxia:nã & multis aliis ſimilia,quibus nullas pœnas irrogatis, vanis, & fabuloſis inaccuſatis,
& impunitis,vt innoxiis . Sed in eiuſmodi,ſi vtiq; , irriſioni adiudicandum eſt, nõ gladiis, &
ignibus,& crucibus,& beſtiis. de qua iniquitate ſæuitiæ nõ modo cæcum hoc vulgus exultat,
& inſultat,ſed & quidam veſtrum quibus fauor vulgi de iniquitate captatur, gloriãtur,quaſi
non totum,quod in nos poteſtis,noſtrum ſit arbitrium .Certe,ſi velim, Chriſtianus ſum. tũc
ergo me damnabis,ſi damnari velim.Cum vero quod in me potes,niſi velim, nõ potes , iam
meæ voluntatis eſt quod potes,non tuæ poteſtatis . Proinde & vulgus vanè de noſtra vexa- L
tione gaudet.Proinde enim noſtrum eſt gaudium,quod ſibi vindicat, qui malumus damna-
ri,quàm à deo excidere.Contra illi,qui nos oderunt , dolere non gaudere debebant conſecu-
tis nobis quod eligimus.Ergo,inquitis,cur querimini quod vos inſequamur, ſi pati vultis,cũ
diligere debeatis,per quos patimini?Quod vultis,planè volumus pati,verum eo more,quo &
bellum miles.nemo quippe libens patitur,cum & trepidare,& periclitari ſit neceſſe:tamen &
præliatur omnibus viribus,& vincens in prælio gaudet,qui de prælio querebatur,quia & glo-
riam conſequitur,& prædam.Prælium eſt nobis,quod prouocamur ad tribunalia, vt illic ſub
diſcrimine capitis pro veritate certemus.Victoria eſt autem pro quo certaueris,obtinere. Ea
victoria habet & gloriam placendi deo,& prædam viuendi in æternum.Sed obducimur cer-
te,cum obtinuimus:ergo vicimus,cum occidimur:denique euadimus,cum obducimur. Licet M

Sarmenticij Semiſſij

nunc ſarmenticios, & ſemiſſios appelletis , quia ad ſtipitem dimidij aſſis reuincti ſarmento-
rum ambitu exurimur.Hic eſt habitus victoriæ noſtræ.Hæc palmata veſtis.tali curru trium-
phamus.merito itaque victis non placemus . Propterea enim deſperati , & perditi exiſtima-
mur . Sed hæc deſperatio , & perditio , penes vos in cauſa gloriæ & famæ vexillum virtutis
extollunt . Mutius dextram ſuam libens in ara reliquit. O ſublimitas animi . Empedocles to-
tum ſeſe Catanenſium Aetneis incendiis donauit.O vigor mentis. Aliqua Carthaginis con-
ditrix rogo ſe ſecundum matrimonium dedit . O præconium caſtitatis . Regulus ne vnus
pro multis hoſtibus viueret , toto corpore cruces patitur . O virum fortem , & in captiuita-
te victo-

A te victorem. Anaxarchus cum in exitium, ptiſanæ pilo contunderetur, tunde tunde aiebat Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis. O Philoſophi magnanimitatem, qui tali de ſuo exitu etiam iocabatur. Omitto eos qui cum gladio proprio, alióve genere mortis mitiore, de laude pepigerunt. Ecce enim & tormentorum certamina coronantur à vobis. Attica meretrix carnifice iam fatigato, poſtremo linguam ſuam comeſtam in faciem tyranni ſæuientis expuit, vt expueret & vocem, ne coniuratos confiteri poſſet, ſi etiã victa voluiſſet. Zeno Eleates conſultus à Dionyſio, quid nam philoſophia pręſtaret, cum reſpondiſſet contemptum mortis, impaſſibilibus flagellis tyranni obiectus ſententiam ſuam ad mortem vſque ſi- Leæna
B gnabat. Certe Laconum flagella ſub oculis etiam hortantium propinquorum acerbata, tantũ honorem domui conferunt, quantum ſanguinis fuderint. O gloriam licitam, quia humanã, cui nec præſumptio perdita, nec perſuaſio deſperata reputatur. In contemptu mortis, & atrocitatis omni modo animi tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permiſſum eſt, quantũ pro deo non licet. Et tamen illis omnibus & ſtatuas diffunditis, & imagines inſcribitis, & titulos inciditis, æternitatem quantũ de monimentis poteſtis: ſcilicet præſtatis & ipſis quodãmodo mortuis reſurrectionem. Hanc qui veram à deo ſperat, ſi pro deo patiatur, inſanus eſt. Sed hoc agite boni præſides, meliores multo apud populum, ſi illis Chriſtianos immolaueritis: cruciate, torquete, damnate, atterite nos. Probatio eſt enim innocẽtiæ noſtræ iniquitas veſtra. Ideo nos hæc pati deus patitur. Nam & proxime AD LENONEM clamãdo Διαμαστίγωσις Lacedæmoniorum
C Chriſtianã, potius quàm ad leonem, confeſſi eſtis labẽ pudicitiæ apud nos atrociorem omni pœna & omni morte reputari, nec quicquam tamen profuit. Exquiſitior quæque crudelitas veſtra, illecebra eſt magis ſectæ. Plures efficimur, quoties metimur à vobis. ſemen eſt ſanguis Chriſtianorum. Multi apud vos ad tolerantiam doloris, & mortis hortantur, vt Cicero in Tuſculanis, vt Seneca in fortuitis, vt Diogenes, vt Pyrrhon, vt Calinicus. Nec tamen tãtos inueniunt verba diſcipulos, quantos Chriſtiani factis docendo. Illa ipſa obſtinatio, quam exprobratis, magiſtra eſt. Quis enim non contemplatione eius concutitur ad requirendũ quid intus in re ſit? Quis non, vbi requiſiuit, accedit? vbi acceſſit, pati exoptat? vt totam dei gratiam redimat, vt omnem veniam ab eo compenſatione ſanguinis ſui expediat? Omnia enim huic
D operi delicta donantur. Inde eſt, quod ibidem ſententiis veſtris gratias agimus. Vt eſt æmulatio diuinæ rei, & humanæ: cum damnamur à vobis, à deo abſoluimur.

APOLOGETICI FINIS.

Vix alibi ſic nos iuuit collatio Gorzienſis ut in hoc Apologetico. Qui quod ſemper uerſatus ſit in manibus hominum commendante eum argumẽto quod tractat, plurium etiam deprauationi obnoxius factus eſt, dum quiſq; ſcribit quod ſibi uidetur non conſultis uetuſtis exẽplaribus: id quod indicabunt hæ noſtræ annotatiunculæ, uel in hoc utiles ne denuo uetuſtiſſ. autor facile cuiuſuis temeritate nitietur.

IN CAPVT PRIMVM.

E *Et ipſo uertice.) Aſcripſimus ablatiuum ædito omiſſum hic. Et ædito ipſo uertice. Ex col. Gorzienſi. Palam diſpicere.) Nos, deſcribere. Ex col. Gorz. Senſus eſt, O antiſtites Romani Imperij ſi non licet, ut Chriſtianus aliquis uiua uoce denarret & explicet, uobis in aperto & ædito ipſo fere uertice ciuitatis præſidentibus ad iudicandum, quid mercatur cauſa Chriſtianorũ, & qualemnam cauſam habeant Chriſtiani &c. Si ad hanc ſolam ſpeciem.) Sic in de Cultu fœm. Abſtinentiã, inquit, in ſpecie exercere. Iuriſconſult. ſermo. Q. D. Quum audiatis omnium cauſas, quur non etiam Chriſtianorum cauſam quæ ad religionem noſtram pertineat, auditis? Domeſticis indiciis nimis onerata ſectæ huius infeſtatio.) Magnum hic mendum eſt, ſiquidem pro onerata debet ſcribi operata. Nam quemadmodum autores dicere ſolent operari ſacris, uocabãt enim operationes ipſa ſacrificia ueteres Acrone Grammatico teſte: ſic Tertullianus operari ſubinde cum datiuo conſtruit,*
F *pro inſiſtere & uacare, ceu ante quoq; annotauimus. Ita cap. decimoquinto: Cætera laſciuiæ ingenia, inquit, etiã uoluptatibus noſtris per deorũ dedecus operãtur. Rurſum ca. XL. Balneis, inquit, & cauponis, & lupanaribus operati. Hic locus indicat Ethnicos conatos ab his qui familiariter cũ Chriſtianis uerſabãtur, à famulis inquam & ancillis inueſtigare & deprehendere crimina de quibus noſtri infamabantur uulgo, ut in ipſas etiã eorũ domos, in ipſas baſilicas & conuenticula nec opinantibus illis irruerent. Sed nihil unquã deprehenſum eſt. Hoc idẽ queritur ca. ſeptimo: Etiam domeſticis noſtris obſidemur, quotidie prodimur: in ipſis plurimũ cœtibus & congregationibus noſtris opprimimur. In inſulis ob Chriſtianos.) Nos præpoſitionẽ obſuſtulimus & aliter diſtinximus. In inſulis Chriſtianos, Subanditur, eſſe. Ex col. Gor. Quãto magis hos Anacharſis denotaſſet.) Laertius in uita eius, θαυμάζειν δὲ ἔφη πῶς παρὰ τοῖς Ἕλλησι ἀγωνίζονται μὲν οἱ τεχνῖται, κρίνουσι δὲ οἱ μὴ τεχνῖται. Hoc eſt, Mirari autẽ ſe dixit quomodo apud Græcos artifices quidẽ certarẽt, uerùm iudicarẽt qui nõ eſſent artifices. Chriſtianis uero quid ſimile.) Scripſimus, Chriſtianus. Ex col. Gor. Et mercenaria*

aduocatione.) Hoc eſt, conductis aduocatis. *Confeßio eo nomine.)* Nos, confeſſo. Ex col. Gorz. *Homici-* G
dæ.) Propter infanticidium. nam de Chriſtianis loquitur. Addit enim, ut de noſtris elogiis loquar. Titulos ac-
cuſationis intelligit. *Qualitatem facti, locum.)* Addidimus accuſatiuum numerum. Qualitatem facti, nume-
rum, locum. Ex col. Gorz. De circunſtantiis facti loquitur.

IN CAPVT II.

Quot inceſta concelebraſſet.) Pro concelebraſſet repoſuimus, cōtenebraſſet. Ex col. Gorz. nam in tenebris
res peragebatur iuxta Gentilium mendacia. Declarat hoc capitis ſeptimi initio, Dicimur ſceleratißimi de ſa-
cramento infanticidij, & pabulo inde, & poſt conuiuium inceſto, quod euerſores luminum canes, lenones ſci-
licet, tenebrarum & libidinum impiarum inuerecundiam procurent. Atque hoc ſibi uult quod hic dicit, quot
inceſta contenebraſſet, nouo uerbo. *Si eruiſſet aliquem.)* Hoc eſt deprehendiſſet. Eruendi uerbum Tertul- H
liano frequens. Sic infra, Niſi enim fallor, inquit, leges malos erui iubent, non abſcondi. Id eſt, manifeſtari.
Et mandat puniri, ut nocentes.) Nos, Et mandat puniendos. Ex col. Gorz. *Militaris Statio ſortitur.)*
Per ſortitionem aßignatur. *Sed quia non requirendus, inuentus.)* Adiecimus uerbum, eſt. Ex col. Gorz.
Apud nos ſolos.) Nos, Apud nos ſoli quæſtioni. Ex col. Gor. *Debito pœnæ nocens expungendus eſt.)* Ex-
pungitur debito pœnæ nocens, quum debitum pœnæ perſoluit. *Equidem inuitum non de præterito reum?)*
Caſtigauimus, Et quidem inuitum nec de præterito reum. Ex col. Gorzienſi. *Iterum Chriſtianus.)* Nos, in-
ter Chriſtianos. Ex col. Gorz. *Aliter diſquiratis.)* Scripſimus, aliter diſponitis. Item mox, id unum contē-
ditis. Ex col. Gorz. *Hoc primum agentes homines, ut nolint.)* Reſtituimus lectionem corruptam, Hoc pri-
mum agens, ut homines nolint ſcire pro certo. Item mox, Vt nomen illius æmulationis inimicum, pro æmulæ ra-
tionis. Ex col. Gorz. *Denique quid de tabella recitatis.)* Olim ſententia animaduerſionis capitalis de tabel
la recitabatur. Pontius Diaconus in uita Cypriani martyris, Et ſtatim, inquit, ſententia ex tabella recitata eſt. I
Ipſis nominibus ſcelerum.) Puta furti, ueneficij, latrocinij, & ſimilium.

IN CAPVT III.

Clauſis oculis in nodum eius impingunt.) Ita in De reſur. carnis, Si tam abruptè ut quidam nolunt clauſis
(quod aiunt) oculis, ſine diſtinctione, omnem paßim carnem & ſanguinem à regno dei extruſit. *Non ideo*
bonus.) Non pro nonne. Vt & in præcedentibus. *Aliis quos.)* Correximus, Alij quos. Item pro quod col
laudant ſcripſimus, quo laudant. Et mox Quinti amaſius pro quàm Amaſius. Ex collatione Gorzienſi. *Nam*
nec nominis eſt notitia.) Addidimus adiectiuum certa. Ex col. Gorz. *At enim ſecta oditur.)* Secta de reli-
gione Chriſtiana. *Si qui probant.)* Nos, Si qui probat. Si qui pro ſi quis dictum eſt. Itē quia nominatur non
quia reuincitur. Et ad finem, Poſtremo legum obſoleuitur autoritas. Ex collatione Gorzienſi. K

IN CAPVT IIII.

Et iniquam ex arce dominationem.) Pro duabus uocibus, Ex arce, repoſuimus unum uerbum, exercetis.
Paulopoſt, pro minime ex illo præiudicio prohibere me poteſt. Nónne ex illo præiudicio prohibere me non po
teſt. Et infra ſcripſimus, Licet non damnentur quum iniquas dicimus. Item, ſi nomen puniunt, ubi ante fuit ſi nō
puniunt. Mox, Inceſtum cur non requirunt? Infanticidia cur non extorquent? Ex col. Gorz. *Vt in receſſu in-*
edia de ſemetipſo iudicarit.) Hæc eſt illa apocarteresis Lycurgi. *Principalium reſcriptorum.)* Intelligit
reſcripta principum.

IN CAPVT V.

Annunciata ſibi ex Syria Palæſtina.) Hic compluſculas mendas ſuſtulimus, in hunc modum reſtituta le-
ctione, Annunciatum ſibi ex Syria Palæſtina quæ illic ueritatē ipſius diuinitatis reuelauerat. Et reliqua. Rur- L
ſus ad finem, Cōteſtatur, ſicut nō palam ab eiuſmodi hominibus pœnam dimouit. Ex col. Gor. *Sed tali dedi-*
catore damnationis noſtræ.) Neronem uocat dedicatorem damnationis Chriſtianorum, id eſt, inceptorem.
Sic cap. duodecimo, In patibulo primum corpus Dei ueſtri dedicatur. *Quibus illam Germanicam ſitim.)* Hu-
ius rei meminit ante in libello ſupplici ad Scapulam præſidem.

IN CAPVT VI.

Quales ergo leges iſtæ.) Dictionem quæ deerat adiecimus, Quales ergo truces leges iſtæ. Item pro dignu-
tatem ſcripſimus, dignitatum, Quæ dignitatum & honeſtorum natalium inſignia. Denique pro Nunc in fœmi-
nis, At nunc in fœminis. Ex col. Gorz. *Stuprandis moribus.)* Corrumpendis. *Vel adhuc flagra rumpen-*
tium.) Vnde flagrionū nomen. *Video & inter matronas atque proſtibulas.)* Hoc ipſum queritur in de pal
lio. *Præter uno digito.)* Præter pro præterquàm more Græco qui ita τὸ πλὴν etiam uſurpant. Sic in Mar-
cionem libro quarto, Etiam illis ſpoliis aureorum & argenteorum uaſculorum & ueſtium, præter oneribus M
conſperſionum offarcinatam educit ex Aegypto. Item alibi rurſum. Sic & Cicero loquitur. *Ob reſignatos*
cellæ uinariæ loculos.) Intelligit promptuaria quibus etiam ſigna imprimebantur. quæ reſignantur dum auel
luntur ſigna. In Exhortatione caſt. dixit, Regendos loculos.

IN CAPVT VII.

Et pabulo inde.) Prodigioſe deprauatus locus. Debet enim eſſe, Et pabulo inde. Hoc eſt ex eo ſacramen-
to infanticidij. Ex col. Gor. *Tenebrarum & libidinum impiarum inuerecundiam procurent.)* Hoc ſupra di
xit uno uerbo, Contenebrare inceſta. *Simul atque apparuit, inimica eſſe.)* Subaudi, cœpit. *Ex natura ip*
ſi.) Subaudi, nos. Totum eum ambitum aliter diſtinximus. *Sirenarum.)* Nos, Sirenum. Ex col. Gor. Aues
ſunt in India, autore Dinone, quæ ubi homines cātu demulſerint, deinde grauatos ſomno lacerant, ut eſt apud
Plinium.

A *Plinium.* *Ipſos trahens homines?)* Ad præſidem. *Quę prodita magis humanam.)* Reſtituimus, Quanto magis talia prodita interim etiam humanam animaduerſionem prouocabunt, quàm dum diuinæ ſeruantur. Item mox, Et arbitris caueãt. Rurſum, Niſi ſi impij minus metuunt. Vbi legebatur antè, nimis. Ex col. Gor.

IN CAPVT VIII.

Vtrum eſt.) Lege, Veſtrum eſt, Hoc eſt ethnici poetæ carmen, nempe Maronis. *Omnium eſt exiſtimare.)* Nos, æſtimare. Item ne primum illud os mendacium ſeminauerit. Ex col. Gor. *Etiam quod fama nõ diſtulit.)* Diſtulit, id eſt, diſſipauit. Sic etiam Tacitus loquitur.

IN CAPVT IX.

Tum ille infans neceſſarius.) Inſeruimus datiuum tibi: infans tibi neceſſarius. Mox ſcripſimus, panis qui ſanguinis uirulentiam colligat. Item, Quid nunc? & ſi omnia iſta. ex col. Gor. *Aliquis deus eum propriis fi-*
B *liis mutat. Saturnus non pepercit extraneis utique n.p.p.)* Sic reconcinnauimus diſturbatam ſententiam, Aut mores ſuos aliqui deus mutat. quum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique nõ parcendo perſeuerabat. Eſt autem aliqui deus pro aliquis deus. Ex col. Gor. *Sed beſtiarum inquitis.)* Nos, beſtiariorum. Subauditur uerbum præcedens, proluimus, id eſt, ſanguine beſtiariorum, hominum uiliſſimorum qui cum beſtiis ſpectante populo depugnabant. Beſtiarij cuiuſdam qui natione Germanus fuerit, meminit Seneca. *Cõuertat ad populum quod uultis.)* Conuertat ad populum. Quod uultis ex his. Item, An naſcentem diſturbet. Ex Gor. col. *Item illi qui mun.&c.)* Gladiatorium munus intelligit. Munere, id eſt in munere. *Qui propterea quoque ſuffocatis & morticinis abſtinemus.)* Non ita diu eſt quòd Chriſtiani ſuffocato ueſcuntur & morticina carne. Nam Betanus presbyter, & item Rabanus in pœnitentiario, ſed & quotquot de hac re ſupra.cccc. annos tradiderunt, certum pœnitẽtiæ tempus præſcribunt, ſi quis Apoſtolicam hanc legẽ fuerit præ-
C uaricatus. Extat in Actis. Sed & cadauer animalis tangere, piaculum erat. *Confiditis.)* Tanquam certi de hoc. *Probarentur.)* Explorarentur. *In auditione cuſtodiarum.)* Dum captiui per quæſtiones examinantur. *Emene dicebant.)* Scripſi ἔμηνε, præteritum medium eſt à μαίνομαι, hoc eſt, inſaniit. Eſt enim ſenſus, Oedipum uiſum Macedonibus inſania non carere, qui tantopere doleret de inceſto cum matre Iocaſta commiſſo, quam imprudens uxorem duxerat. Qui igitur tantum flagitium excuſabant, niſi ſunt ab eo nõ abhorrere. Cæterum ἔμηνε à μαίνω, idem eſt quod inſanire fecit, ut Epigrammatum lib. iij. titulo, εἰς γυναῖκας, ἢ καὶ τὴν Κύπριν ἔμηνε φρένας. *Ad inceſtas miſcere materias peſſumitate luxuriæ.)* Deprauatiſſimus locus eſt, quem ſic reſtituimus ex col. Gor. Ad inceſta miſcenda ſuppeditante materias paſſiuitate luxuriæ. Hic rurſum habes paſſiuitatis uocabulum, pro omnifario, ac licentioſo uſu libidinis. Ita in Pallio, Quantum, inquit, denotatui paſ-
D ſiuitas offert.

IN CAPVT X.

Non impenditis.) Scripſimus, penditis. Paulo poſt, imò tota eſt pro immota eſt. Et mox deſperat. Et infra, De quibus eos didicit teſtimonium perhibentib. ex col. Gor.

IN CAPVT XI.

Poſtquam Attica hoſpitia conſedit.) Gorzienſis collatio docet ueteſti codicis lectionem habere Attica. Ego pro poſtquã auſus ſum ſcribere poſtq;, ut ſic legas & diſtinguas, In qua Saturnus poſt multas expeditiones poſtq; Attica hoſpitia, conſedit. *Quam ſeminis ſui par eſt.)* Par cum genitiuo. Ita in De patientia, Niſi quòd ipſa diuerſitas mali & boni, æqualiter magnitudinis par eſt. Sic & alibi ſæpenumero. Et in hoc capite rurſum, Horum autem pares deos. *Quoniam ſicut homines fuiſſe.)* Appoſuimus accuſatiuum illos, Q. ſ. il-
E los homines fuiſſe. Ex col. Gorzienſi. *Mancipem quendam diuinitatis.)* Scripſimus ex col. Gor. Mancipem quidem diuinitatis. Venuſtè uerò mancipem uocat diuinitatis deum illum ſuperiorẽ ac potiorem qui reliquis diuinitatem communicarit. Sutrinæ magiſtrum Plinius mancipem appellat. Etiam in qualibet re qui ſummi ſunt, mancipes dicũtur. *Nec aliis præſtare.)* Nos, alius præſtare eam. Item mox, Niſi qui propriè poſſidebat. Et paulopoſt. Quum dignius ab initio deum aliquem feciſſet, Rurſum, Sed nec operæ locum uideo. Ex col. Gorzi.

Quum dignius ab initio deus.) Senſus eſt, Quum deus ille ſummus dignius aliquem deum feciſſet, idq; ab initio non poſt tot ſecula, qui ſummus deus erat deſideraturus operam mortui puta Saturni ac Iouis & ſimilium. *Malè eum Lucullo actum.)* Ceraſos ad urbis annum DCLXXX. is primum in Italiam uexit è Ponto. Autor Plin. lib. xv. cap. xxv. *Et huic concedetis op.)* Nos, & hinc concedetis op. Item, quum uultis affirmatis. Et paulopoſt, Quem neminem integrum. Ex col. Gor. *De copia Craſſum.)* Proprium ſecutus in-
F dicium ſuppoſui Crœſum. nam Græcos prius enumerat, deinde Romanos.

IN CAPVT XII.

Qui Senecam aliquem.) Ita dixit in præcedente capite, Aliquem de ſapientia Socratem. *Sed nobis dij ſunt, inquis.)* Nos, inquitis. Item, erga deos ueſtros deprehendimini. Et mox, quos etiam uindicatis, illuditis. Ex col. Gor.

IN CAPVT XIII.

Et unuſquiſque dominum ſanctiorem.) Elegantiſſimam ſententiam fœdè deprauatam ſic reſtituimus ex col. Gor. Vt quiſque dominus ſanctiorem expertus eſt domeſticam neceſſitatem. Senſus eſt, Ob inopiam dominorũ ſuorum fuſiles deorum effigies nunc diſtrahuntur, nunc uaſis & inſtrumentis domeſticis materiam præbent.

Publicos.) Publicas deorum ſtatuas. *In haſtario.)* Locum auctionis intelligit, ut declarant ſeq. *Sub eadem annotatione Quæſtoris.)* Nam Quæſtor aut illud inſcribebat commẽtario ſuo, aut rei locatæ ſyngrapham dabat ei in quam qui redempturam & conductionem operis faciundi uicerat. Porrò uocabulum eſt Ad-

notatio ſacris ſcriniis Cæſarum non incognitum. Liber enim cui titulus Notitia Orientis & Occidentis, indi- G
cat *Magiſtrum memoriæ ſolitum Adnotationes omnes dictare, & emittere, & precibus reſpondere.* Qui
magis tributarij.) *Subaudi reipub. dum eorum templa & quæ ad ſtatuas conſeruandas pertinēt, apud Quæ-*
ſtorem conducuntur. Quin ipſi redemptores uidentur habuiſſe lucrum de conductis. Nam & Aruſpex mor
tuis apparet.) *Miniſtrat.* Accepto ferrēt.) Nos, ferant. Et mox, quòd pares eis fiant. Ex col. Gor. Quæ
de pædagogiis.) Orientis occidentisq; Notitia, quem librum mox citauimus, teſtatur ſub diſpoſitione Caſtrē-
ſis, Pædagogia, Miniſteriales dominicos & curas palatiorum fuiſſe. Tertul. in Valētinianis alludens ad Prin-
cipale pædagogiū, Et nulla alia ſupereſſent, inquit, de pædagogio nomina. Vbi idem diximus quod hic. Ne-
ſcio quem Cinædum deum facitis.) Antinoum intelligit Adriani Cæſaris delitias. Cuius meminit Aur. Prudē-
tius in Symmachum libro priore his uerſiculis, Quid loquar Antinoum cœleſti ſede locatum, Illum deli-
tias nunc diui Principis, illum Purpureo in gremio ſpoliatum ſorte uirili, Adrianiq; dei Ganymedem? H
Non erat hoc diſ- Pergere, ſed medio recubantem cum Ioue fulcro Nectaris Ambroſij ſacrum portare
Lyæum, Cunq; ſuo in templis uota exaudire marito.

IN CAPVT XIIII.

Et ſanioſa.) Nos, ſcabioſa. Ex col. Gor. Hic Apollinem Admeto.) *Cyprianus martyr in De idolorum*
uanitate. Apollo Admeti, inquit, pecora pauit. Ille Neptuni ſtructorias operas.) *Cyprianus eodem libro,*
Laomedonti, inquit, muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix ſtructor accepit. Qui Aeſcu-
lapium canit auaritiæ merito.) *Cyprianus ibidem. Aeſculapius, inquit, ut in deum reſurgat fulminatur.* Et
Romanus Cynicus Varro.) Nam liberè Varro locutus eſt de diis Gentilium, id quod uel ea ſentētia ſatis ar-
guat quæ citari ſolet de extiſpiciis, Non ſolum ocioſos, ſed ſordidiſſimos fuiſſe deos, ſi in iecorum & uiſcerum I
ſterquilinio ſua occuluerunt conſilia, hominibus ab inſanis ſacerdotibus manifeſtanda. Idem ſatyras ſuas Me-
nippeas à cynico cognominauit.

IN CAPVT XV.

Et Hoſtiliorū uetuſtates.) *Scripſimus, uetuſtates ex col. Gor.* Planè religioſiores eſtis in cauea.) *Ca-*
ueam ſæuientem uocat, ut Circum furentem, & Scenam laſciuientem, in Marcionem libro primo. Mercuriū
mortuos cauterio examinantem.) Exploraturum uidelicet per ferrum candens, an adhuc aliquid uitalis ſpi-
ritus in eis ſupereſſet: ne quum ipſe ſit ψυχαγωγὸς καὶ νεκροπομπὸς, per errorem uiuos pro mortuis ad inferos
deduceret. *Si maieſtatis ueſtigia abſoletant.)* Nos, obſoletant. Hoc eſt obſoleta reddunt. Ex col. Gor.

IN CAPVT XVI.

Quia nec uerebantur.) *Scripſimus, uerebatur. nam refertur ad id quod ſequitur, uana cultura.* Et mox,
Et totos cantherios. Ex col. Gor. Quum lignum aliquod propitiatur.) Apud Gentileis. Nos ſi forte in- K
tegrum & totum deo colimus.) Apparet ex hoc loco Crucifixi effigiem ſculptilem aut pictam id temporis
cruci non ſolitam addi. Nam paulò poſt ſequitur, Licet ſolem non in linteo depictum adoremus. Id à gentilibus
natum uidetur, conniuentibus ſanctis patribus, ut uel ſic ad Chriſtianiſmum illi pertraherentur. Labarum erit
argumento. De quo mox. A plauſtris de cruce induci.) Ingens mendum hic eſt in plauſtris. Debet enim eſſe
plaſtis, hoc eſt figulis. Nam ex argilla gyſpoq; fiebant ut plurimum. Dixit autem capite duodecimo. Quod ſi-
mulachrum non prius argilla deformat, cruci & ſtipiti ſuperſtructa? Ex col. Gor. Inteſtina.) Ligna inte-
riora ſiue trabes. Signa ueneratur.) Aquilas, uultus Imperatorum & Genios. Sypara uexillorum.)
Vela. De ſipariis diximus in Valentinianis, Tot ſiparia portarum, Item, Alia autem trans ſiparium cothur-
natio eſt. Et labarorum.) Labarum inſignioris uexilli nomen eſt, quod Imperatorem præcedebat, & à mi- L
litibus ſolebat adorari. Id ſignum tandem Conſtantinus Aug. aggreſſurus Maxentium tyrannum per artifi-
ces ingenioſos iuſſit in uexillum crucis transformari, quemadmodum Sozomenus autor eſt in hiſtoria Tripar-
tita. Meminit huius rei Aur. Prudentius libro priori in Symmachum his carminibus:

Chriſtus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat Labarum, clypeorum inſignia Chriſtus
Scripſerat, ardebat ſummis crux addita criſtis.

Ambroſius ad Theodoſium Aug. lib. v. epiſtola. xxix. Habebis, inquit, Imperator Comitem præuaricatorem,
& huic uexilla committes uictricia? huic Labarum, hoc eſt Chriſti ſacratum nomine, qui ſynagogam inſtauret
quæ Chriſtum neſcit. Iube Labarum ſynagogæ inferri, uideamus ſi non reſiſtunt. Crucium ſunt.) Propter
longas haſtas. Aur. Prudentius, M

Seu nos procinctus maneat, ſeu pace quietas
Dictemus leges, ſeu debellata duorum.
Colla tyrannorum media calcemus in urbe,
Agnoſcas Regina lubens mea ſigna neceſſe eſt,
In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,
Aut longis ſolido ex auro præfertur in haſtis.

Biforme nomen.) *Scripſimus numen. Ex col. Gor.*

IN CAPVT XVII.

Quod colimus & nos.) Duas dictiones, Et nos, eraſimus ſecuti Col. Gorz. Indices quoque cum teſta-
tur, illum.) Caſtigauimus, Iudicē quoque conteſtatur illū, Deus uidet. Ex col. Gor. Aſtipulatur huic loco quod

in De

A *in De reſurrect.carnis ſcribit. Vtar, inquit, & conſcientiæ populi conteſtantis deum deorum, Vtar & reliquis ſenſibus communibus, qui deum iudicem prædicant, Deus uidet: &, Deo commendo. Cyprianus martyr in De idolorum uanitate ex Tertulliano ſublectis uerbis, Nam & uulgus, inquit, in multis deum naturaliter cōfitetur, quum meus & anima ſui autoris & principis admonetur. Dici frequenter audimus, O deus: &, deus uidet: &, Deo commendo: &, Deus mihi reddet: &, Quod deus uult: &, Si deus dederit.* Ad utriuſque meriti diſpunctionem.) *Boni & mali perſolutionem.* Fiunt, non naſcuntur Chriſtiani.) *Hanc ſententiam uſurpat Hieron. ad Lætam, Deſpuat licet, inquit, & irrideat epiſtolam meam, & me uel ſtultum, uel inſanum clamitet: hoc & gener eius faciebat antequā crederēt. Fiunt, nō naſcuntur Chriſtiani.*

IN CAPVT XVIII.

De officio prophetandi.) Nos præfandi. Ex col. Gor. Quas ad finem diuinitatis.) Expoſcebat ſenſus
B *ut ſcriberem, Ad fidem diuinitatis ædebant. id eſt, ut haberentur ſiue crederentur diuinæ. Supernominant.) Cognominant.* ἐπωνομάζουσι.

IN CAPVT XIX.

Prouinciæ Iudææ.) Qualia portenta mendarum, bone deus? Scripſimus, Prouidentiæ uindex. Quos Menedemus quoque philoſophus prouidentiæ uindex de ſentētiæ communione ſuſpexit. Intelligit aſſertorem prouidentiæ. Ex col. Gorzien. Vectigalis libertas.) Pecunia redimitur libertas, id eſt, liberum fit ut adeas ſi numeraueris pecuniam. Veterum cuiuſque ſtili noſtri.) Scripſimus, ueſtri. Ex col. Gor. Poſthumant.) Poſteriores ſunt Moſe. Sic in De reſurrect.carnis, Omnis enim, inquit conſummatio atque perfectio, etſi ordine poſthumat, effectu anticipat.

IN CAPVT XX.

C *Cum digitorum ſupputariis geſticulis aſſidendum eſt.) Veteres, autore Donato, plicatis aut ſubductis digitis numerabant. Hic eſt digitorum geſtus, quos geſticulos Tertullianus appellat. Archiua.) Grammatophylacia ſiue chartophylacia, quæ latinè Tabularia ac Tablina dicuntur. Aduocandi eorum municipes.) Ciues. Aliqui Manethon Aegyptius, & Beroſus Chaldæus.) Collatio Gor. indicat legēdum, ſubminiſtrata eſt alioquin. quod non placet. nam dixit aliqui Manethon Aegypt. pro aliquis. Siquidem nominibus propriis adiicere ſolet aliquis, ut indicauimus compluribus locis. In De reſurrect.carnis, Alicuius Platonis. Græcorum etiam cenſuales conferendi.) Cenſuales libros intelligit. Paulò poſt ſcripſimus, Nec hoc tardius. Ex col. Gor. Dum expungitur.) Completur. Qui tam dicimus illis per duos gradus credere!) Nos didicimus. Ex col. Gorzien.*

IN CAPVT XXI.

D *Sectam iſtam eſſe ſuffultam.) Secta, de religione Chriſtiana. Præter ætatem.) Nam Iudæorum religio uetuſta, Chriſtianorum recentior. De ipſo ſignaculo corporis.) Circunciſionem intelligit. Qui nos hominis cultores exiſtimauerunt.) Nos, quis nos hominis cultores exiſtimauerit. Ex col. Gor. Vt de deo totum.) Subauditur dicere & dicamus. aut uerbum ſimile. Deriuantes.) Inſtar riui delabentes. Ob diſciplinæ & autoris capacitatem.) Scripſimus, locum emēdantes, Ob diſciplinæ altioris capacitatem. Ex col. Gor. Aut cornuum.) Cornutum ſcripſimus ex col. Gor. Alludit ad fabulas Iouis in ſerpentem, taurum & arietem, cygnum & aquilam, etiam in aurum conuerſi, dum amoribus obſequitur. Determinat factitorem.) Repoſui, factitatorē. nam hoc uocabulo etiam utitur in Hermogene, & in aliis etiam libris. Hæc Cleanthes in ſpiritu congerit.) Nos in ſpiritum. Mox ſcripſimus, Et ideirco filium dei, & deum dictum. Item, Etſi plu-*
E *res inde traduces qualitatum uiſueris. Et paulo poſt, Qui penes nos eiuſmodi fabulas. Et reliqua. ex col. Gor.*

Nec alia magis inter nos & illos compulſatio eſt.) Sic ca. præcedente, Quòd regnis regna compulſant.

Nec enim intelligerent priſtinum.) Exigebat ſenſus, ut pro Nec, ſcriberem, Ne. Priſtinum, id eſt, priorem, ſiue primum aduentum. Meritum fuit, delictū eorum.) Imitati Cypriani martyris lectionem, qui plus quàm dimidium hoc caput de uerbo ad uerbum in librum ſuum de Idolorum uanitate tranſſcripſit, pro delictum eorum, ſuppoſuimus delictorum. Ita Cyprianus, Quod autem hoc Iudæorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit. Sequebatur uti magnum æſtimarent de poteſtate.) Cyprianus, Iudæi, qui illum, inquit, crediderant hominē tantum de humilitate carnis & corporis, exiſtimabant magnum diligentia poteſtatis. Vbi puto ſcribendum, de licentia pot. Nec magnum ſed Magum, utrobique. Nam cap. xxiij. ſequenti Dicēt ibidem, inquit Tertul. ecquis ille Chriſtus cum ſua fabula, ſi homo communis conditionis, ſi Magus, ſi poſt mor-
F *tem de ſepulchro à diſcipulis ſurreptus. Et reliqua. Proinde magnum uertimus in Magum. Cum illo uerbo.) Malui ſcribere, Cum ille uerbo. Paralyticos reſtringeret.) Hic Cyprian. addit, Claudis greſſum daret. Oſtendens ſeſe uerbum dei.) Nos ſe eſſe uerbum dei. Ex col. Gor. Mox, ſponte dimiſit. Ex eadem. Sic & Cyprianus, Nam crucifixus, inquit, præuento carnificis officio, ſpiritum ſponte dimiſit. Violētia ſuffragiorum.) Cyprianus ſuffragiis uiolentis ac pertinacibus. Fallerent ſuſpectos.) Suſpectos pro ſuſpicaces ſiue ſuſpicantes. ſ. Iudæos ipſos. Sic in de cultu fœminarum, Quid geſtis, inquit, aut ſuſpecto, aut non deſiderāti placere? Fallerent, id eſt, laterent. Et populum uectigalem.) Hoc eſt, obnoxium. A fide.) Nos ad fidem. Ex col. Gor. Id eſt, ut autoritati primorum illorum fidem haberet populus. Paulò poſt pro multo melius, ſcripſimus, multo uerius. De Romulo Proculi ſolent.) Numerum mutauit uenuſtatis gratia, quod etiam alibi ſolet. Hoc narrat & in Mar. lib. iiij. Indignum denique, inquit, ut Romulus quidem aſcenſus ſui in cœlum habuerit Proculum affirmatorem, Chriſtus uero dei, deſcenſus de cœlo ſui non inuenerit annunciatorē. Quos*

narratis.

narratis.) Nos,adoratis.Ex col.Gor.hoc eſt,deos ueſtros & dæmonas, quos nos eiicimus de hominibus per G
adiuocationem.

IN CAPVT XXII.

Sectæ.) Rerum ſecta de religione Chriſtiana. *Illum hominem putate.)* Scripſimus, Illum hominem pu-
tari.Ex col.Gor. *In agnitionem ueritatis ocularet.)* Ita in De pœnitentia,Hirundo ſi excæcauerit,inquit,
pullos,nouit illos oculare rurſus de ſua chelidonia.Cyprianus martyr in De Idolorum uanitate, Cæcos, in-
quit,& ignaros ad agnitionem ueritatis ocularent. *Dehortando planè à bono.)* Hoc eſt,dum ipſum de-
hortatur à bono,quod dæmonia ſolent. *In uſum maledictis frequẽtant,Satanam prinr.)* Scripſimus frequẽ-
tat.Nam & ſatanam p.h.m.g.Ex col.Gor. *Anſpicata eſt.)* Paſſiuè,ut & in præcedentib.libris ſæpe. *In
hominis exitium.)* Adamum intelligit. *Suppetit illis ad utranque ſubſtantiam hominis alendam ſubtilitas
& tenuitas ſua.)* Malim lædendam. *Ac ſi cæca ratione.)* Quæ non uidetur, ſed latet & ignoratur. *Et* H
quæ illis accuratior paſcua eſt.) Paſcua in ſingulari. *Habens de incolatu aeris.)* Expoſcente ſenſu pro ha-
bens ſuppoſui,Habent.Et mox pro beneficij,beneficí. *Cœleſtes ſapere paraturas.)* Paratura Tertulliani
uocabulum indicatum ſæpenumero.*Phantaſmata Caſtorum.)* Qui toties Romæ uictorias nunciarunt. *Et
aquam cribro geſtatam.)* Tuciæ uirginis Veſtalis inceſti criminis reæ caſtitas infamiæ nube obſcurata emer-
ſit,aqua in cribro ad ædem Veſtæ perlata.Verba Val.Max.lib.viij. *Et nauem cingulo promotam.)* Simi-
le Claudiæ Veſtalis factum. *Et barbam tactu irrufatam.)* L.Domitio ruri quondam reuertenti, iuuenes
gemini auguſtiore forma ex occurſu imperaſſe traduntur, nunciaret ſenatui ac populo uictoriam, de qua incer-
tum adhuc erat: Atque in fidem maieſtatis adeo permulſiſſe malas, ut è nigro rutilum æriquè aſſimilem capil-
lum redderent. Vnde Aenobarborum cognomen. Ex Suetonio Tranquillo. I

IN CAPVT XXIII.

Quod alienæ præſtãt negociationi.) Nos,præſtat.Item paulo poſt,& una ratio eſt inſtigatiõis pro inue-
ſtigationis ex col.Gor. *Iſta ipſa uox cœleſtis.)* Scripſimus,Iſta ipſa uirgo cœleſtis.Ex eadẽ. *Et ſi quid ad
decus facit.)* Gor.ad dedecus facit. Paulo poſt, Adeo nulla eſt diuinitas iſta.Item,Quos enim præſumpſeratis.
Et paulo poſt,ſi non Chriſtianorum.ex col.Gor. *Etiam illud in continenti agnoſcitis.)* Sic & ante locutus
eſt.Iuſtinus ſolet dicere,ex continenti,pro ſtatim. *Et operationib.ſuis.)* Nos, Et operatoribus ſuis.Item
de nomine Chriſti ualet,& de commemoratione eorum.Et infra,Credite illis,quum uerum de ſe loquuntur.
Ex col.Gor. *Quos ſcitis eſſe de ſanguine Chriſti.)* Caſtigauimus,Quod ſciant,etiam de ſanguine Chriſtia
norum.Et mox,Tam officioſos ſibi amittere.Paulo poſt adiecimus hæc uerba,quia nec dij, Vt ſic legatur,Si
religio non eſt,quia nec dij,nec pro certo rei ſumus læſæ religionis. *Vt Mauritaniæ reguli ſui.)* Cypria- K
nus martyr in De Idolorum uanitate.Mauri uero,inquit,manifeſtè reges colunt, nec ullo uelamento hoc no-
men obtexunt.

IN CAPVT XXIIII.

Archigallus ille ſanctiſs.) [illegible]. Eſt autem Archigallus princeps gallorum ſiue ſacerdotũ exectorum
Cybeles.Ita in De reſur.carnis,Et tamen calicem non dico ueneuarium in quem mors aliqua ructaret,ſed fri-
catricis uel archigalli,uel gladiatoris uel carnificis ſpiritu infectum,quæro an minus damnes quàm oſcula ip-
ſorum? *Iam interpreti.)* Scripſimus,interempti.ex col.Gor. *Solita æquè imperia mandauit.)* Archigal-
lus uidelicet cæteris gallis ſodalib.ſuis. *O ſomniculoſa diplomata.)* Codicillos intelligit, ſiue literas qui-
bus mors Imperatoris Marci ſignificaretur. Et eſt Ironia.

IN CAPVT XXV.

L

Quam coluerat Satur.) Scripſimus quod commodius uidebatur, Quem coluerat Saturnus & Iupiter?
Quorum regna conflata ſunt in imperij Romani ſummam.) Prouinciales intelligit.

IN CAPTT XXVI.

Nunquam dominaturi eius.) Dominor cum genitiuo.

IN CAPVT XXVII.

Obſtruimus gradum.) Prouerbialiter dictum. *Qui totum hoc agitant.)* Nos quis totum hoc agitet.
Et angelicæ paraturæ.) Paratura Tertulliano frequens uocabulum. *Rebellantium ergaſtulorum)* In
quibus uincti faciunt opus.Vt antè diximus. *Ingratis reſiſtimus.)* Nam mallent nos cædere nec congredi
cum eis.

IN CAPVT XXVIII.

M

Libens animus inducitur. Poſſet etiam legi,indicitur. *Ex qua uelit fronte.)* Nam bifrons eſt. *Non
cuilibet mortuo potior.)* Sic Plinius,Nulli inferius nobilitate,Hercinium iugum prætenditur. *In ciui-
tatibus denique.)* Prodigioſum mendum,nam pro duabus dictionibus,In ciuitatibus, debet unum aduerbium
ſubſtitui,Citius.Citius denique apud uos.Et reliqua.Ex collatione Gor.

IN CAPVT XXIX.

Et ita nos crimini addicite.) Inſeruimus genitiuum maieſtatis, Et ita nos crimini maieſtatis addicite. Ex
col.Gor. *Quod conſcientia noſtra.)* Nos,in conſcientia noſtra eſt, quæ uerbà parentheſi incluſimus. Et
mox pro Itaque ſcripſimus diuiſis dictionibus.Ita qui ſunt in Cæſ.pot.Ex collatione Gor.

IN CAPVT XXX.

Quia illos uos ſubiicimus.) Priorum æditionum coniecturas approbat collatio Gorzienſis. Repoſuimus
ergo,quia illos non ſubiicimus rebus ſuis? *Sed uos religioſi.)* Nos irreligioſi.Ex col.Gor. *A quo ſunt ſe-*

cundi,

A cundi,poſt quem primi ante omnes.) Sic ad Scapulam,Colimus ergo & Imperatorem ſic, quomodo & nobis licet,& ipſi expedit,ut hominem à deo ſecundum,& quicquid eſt à deo conſecutum,ſolo deo minorem. Et reliqua.Porrò quantum ad Cæſarem attinet,noluit offendere Gentileis Tertullianus,ut uides.Is Cæſaream maieſtatem,ſecundam hac de cauſa nominat cap.xxv. Et mortuis antiſtent.) Antiſtare pro præcellere. De quo uerbo monnimus antè. Qui eum ſolum obſeruo.) Poſt hæc uerba adiecimus clauſulam ex col.Gor.Qui propter diſciplinam eius occidor,qui ei off.po.

IN CAPVT XXXI.

Adulati nunc ſumus.) Ironia. Conuenimur in crimen.) Verbum iuris. Orate,inquit.) Sic etiam in Valentinianis & alibi loquitur.

IN CAPVT XXXII.

B Romani imperij cōmeatu ſcimus retardari.) Hoc eſt tanto tempore quanto Ro.imperium perſeuerabit. Ad Scapulam.Chriſtianus,inquit,nullius eſt hoſtis,nedum Imperatoris: quem ſciens à deo ſuo conſtitui,neceſſe eſt ut & ipſum diligat & reuereatur,& honoret,& ſaluum uelit,cum toto Romano Imperio, quouſq; ſeculum ſtabit,tamdiu enim ſtabit. Ita per ſalutem eorum.) Id ſub Francorum regibus prohibitum oſtendunt leges eorum,ut ante meminimus. Et pro magno adiumento habemus.) Nos, Et pro magno id iuramento habemus.Ex col.Gorzienſi.

IN CAPVT XXXIII.

Intereſt homini.) Pro intereſt hominis.Sic etiam alibi loquitur. In illo ſublimiſſimo curru admonetur.) Plinius lib.xxxiij.cap.3.de triumphantibus loquens: Et quum,inquit, corona ex auro Hetruſca ſuſtineretur à tergo,anulus tamen in digito ferreus erat,æqua fortuna triumphātis & ſerui coronam ſuſtinentis. Minor

C erat.ſi tūc deus diceretur.) Subiecimus poſt hæc uerba,hanc clauſulam,Quia nō uerè diceretur. Ex col.Gor.

IN CAPVT XXXIIII.

Ante ἀποθέωσιν.) Hoc eſt relationem inter diuos ſiue conſecrationem, quam Herodianus deſcribit initio libri quarti.

IN CAPVT XXXV.

Inducere domui tuæ habitum.) Scripſimus,Indue re do.tuæ h.Paulopoſt,Et ueritatem ueſtram. Ironicè loquitur. Et ſcholæ beſtiarum.) In quibus beſtiarij quum pugnare diſcebant,tum alebātur. Eos ſua cæde ſpectantium oculos,exhibētibus aliquod munus Imperatoribus oblectaturos, uериſimile eſt propriam ſortem deplorantes à conuiciis in ipſos Cæſares non abſtinuiſſe. Iam ſi pectoribus ad tranſlucendum.) Iuxta Momi ſententiam. Nec illi magis depoſtulatores Chriſtianorum.) Scripſimus Nec ulli magis, exigente ſenſu.De-

D poſtulabat autem uulgus Chriſtianos ad ſupplicium,acclamando,Chriſtianos ad leonem. Planè cæteri ordines.) Ironia eſt. Vnde Caſſij,& Nigri,& Albini.) Mutat numerum uenuſtatis cauſa,more ſuo. De his meminimus in librum ad Scapulam & in Pallio. Vnde qui faſcibus eius exprimendis palæſtricam exercent?) Caſtigauimus qui faucibus eius exprimendis. Ex col.Gor.Intelligit Commodum Antoninum, cui inita ad occidendum eum coniuratione Aelius Lætus præfectus,& Martia concubina,primum uenenum dederunt, quod quū minus operaretur,per athletam cum quo exerceri ſolebat,eū ſtrangulauerunt. Autor Aelius Spartianus. Vnde qui armati palatium irrumpunt.) Niſi fallor,Plautianū deſignat. Sub ipſa uſque impietatis eruptione.) Hoc idem narrat ad Scapulam,Sed iidem ipſi,inquit,qui per Genios eorum in pridie uſque iurauerant,qui pro ſalute eorum hoſtias & fecerant & uouerant,qui Chriſtianos ſæpe damnauerāt, hoſtes eorum ſunt reperti. Poſt uindemiam parricidarum racematio ſuperſtes.) Elegantiſſima tranſlatio.

E

IN CAPVT XXXVI.

Ad uelamentum ſuum poteſt fingi.) Nos fungi.Ex col.Gor.

IN CAPVT XXXVII.

Ipſi Bacchanalium furiis.) Scripſimus.Ipſis Bach.furiis.ex col.Gor.Et mox, unquā deuotatis. Ex eadem. Si malum malo diſpungi.) Perſolui. Diuina ſecta.) De religione Chriſtiana.Sic in De pallio. At ego iam illi etiam diuinæ ſectæ ac diſciplinæ cōmercium confero. Vis numerorum & copiarum?) Intelligit de numeris militaribus. Solius diuortij inuidia.) Quoniam reiicitis nos. Suffudiſſet.) Pudefeciſſet.

IN CAPVT XXXVIII.

Inter licitas factiones,ſectam iſtam.) Sic cap.ſeq.Chriſtianam factionem uocat. Etiam æmulis ſtudiorū compulſationib.) Ita cap.xxiij.Nec alia magis inter nos & illos compulſatio. Vnā omnes rempub.)Nos,

F Vnam omnium rempub.cognoſcimus,mundum.Ex col.Gor. Cum ipſis rebus de quibus exiguntur, præterimus.) Gorzienſis,præterſumus.Verbum nouum eſt,ſiue nouè compoſitum.

IN CAPVT XXXIX.

Corpus ſumus.) Collegium.Ita cap.xxvj.Et ſeculum corpus tēporum fecit Coimus ad liter.diuina.cōmemor.) Nos,Cogimur ad lit.d.c.ex col.Gor.Item paulo poſt,Vt apud certos de dei cōſp.ex eadem. Mēſtrua die.) In menſe ſemel.Sic ſupra dixit.Annua die.Iuriſconſultorum ſermo. Nec in gratiis uoratrinis.) Scripſimus,Nec ingratis uoratrinis. Si qui in metallis.) Damnati ad fodinas metallorum. Et pro alterutro mori ſunt parati.) Addidimus particulam,ut:Et ut pro alterutro mori ſint parati? Notam.) Reprehenſionem. Et alibi creandorum.) Extra matrimonium ſcilicet. Sceleris infames.) Propter inceſtum. Sic antè dixit,Libidinum inſignes. Acceſcit aer.) Elegans Hyperbole. Aliis cœnaturis creditor erit neceſſarius.) Tam luxurioſas cœnas inſtruunt,ut ſit eis opus ab alio pecuniam mutuò ſumere. Herculanarū

decimarum,

decimarum,pollinctorum ſumptus ſtabularij ſupputabunt.) Opinor Tertullianum ſcripſiſſe, polluctorũ ſum- G
ptus tabularij ſupputabant. Loquitur enim de diuitibus,qui decimam partem bonorum ſuorum Herculi pollu-
cebant,epulo uotiuo, cuius lautitiam impenſarum arguit magnitudo. Putabatur ea res homines fortunatos
reddere. Proinde L.Sylla, M.Craſſus & L.Lucullus patrimonia ſua polluxerunt. In huiuſmodi decimarum
Herculanarum ſacrificio epuloq́; ſupra quam dici poſſit lauto,maximis ſumptib. opus erat, quos à tabulis do-
meſticis cuiuſque in diarium domini ſui referebat,ad Expenſi titulum,ſupputabatq́;. Cæterum ſtabularij diuer
ſoriorum magiſtri ſunt,& Pollinctores curatores mortuorum. Apaturiis.) Apaturiorum celebritas qua-
tuor continuis diebus durabat,quibus ſacrificabant & epulabantur Athenienſes publicè priuatimq́;. Nomen
eſt deductum ab ἀπάτη,quod fraudem ſignificat,quam Athen. paſſi ſunt à Bœotiis. Reliquum ordinem di-
ſciplinæ æſtimate.) Adiecimus duas has dictiones,de cauſa. Reliq. ord. d. de cauſa æſtimate. Et mox, pro Ni- H
hil utilitatis niſi modeſtiæ admittit,ſcripſimus, Nihil utilitatis,nihil immodeſtiæ admittit. Et inferius, Nõ in ca
teruas cæſionum,id eſt,ubi homines cædunt & cæduntur. Ex col. Gor. Statim Chriſt. ad leonem.) Nos,ſta-
tim Chriſtianos ad leonem acclamatur. Subauditur,proiiciendos eſſe. Sic poſt mortem Commodi Ant. populũ
acclamaſſe Aelius Lãpridius autor eſt, Delatores ad leonẽ. Speratum ad leonem. Delatoribus fuſtẽ. Rurſum,
Delatores ad leonẽ te imperante. Igneus imber excuſſit.) Cum priore cõiectura noſtra conſentit col. Gor.
Itaq; ſcripſimus,exuſſit.

IN CAPVT XL.

Vt inofficioſa eius.) Sic dictum quod ſequitur, Illius rea eſt, cuius & ingrata. Sed & alios inſuper ſi-
bi commentaret.) Nos,commentata eſt quos coleret. Ex col. Gor. Et nocentiæ iudicem & exactorem.)
Nocentiæ uocabulum uſurpat etiam in Marc. lib. ij. Exactorem,id eſt,punitorem. Quib. bonis utebatur.)
Scripſimus,Cuius bonis. Ex col. Gor. Denique cum ab imbrib. æſtiua,hyberna,ſuſpendunt.) Sic dicit,hic æ- I
ſtiua & hyberna,quemadmodum in De reſur. car. Verna & autumna. Subauditur tempora. Reuoluuntur,in-
quit,hyemes & æſtates,& uerna & autumna,cum ſuis uirib. moribus,fructib. Et imitator Tertul. Cypria-
nus martyr aduer. Demetrianum, Nec ſic uerna,inquit,de temperie ſua læta ſunt: nec adeo arboreis fœtib. au-
tumna fœcunda ſunt. Eodem modo dixit Hybernum ſcribens idem ad Moſen & Maximum, Per uiciſſitudines
menſium,inquit,tranſmeauit hybernum. Subaudi tempus. Balneis & cauponis & lupanarib. operati.) O-
peror cum datiuo. Vt operari ſacris autores dicunt, Et operari liberis Columella. Monuimus ante plus ſe-
mel. Aquilicia Ioui immolatis.) Aquilicia dicta ab aquis eliciendis,quod fiebat in magna ſiccitate. Aqui-
lices ſiue Aquileges ſcrutandorum fontium artifices,ab elicibus dicti,qui ſunt capita fontium & ſcaturigines.
Seneca lib. iij. Nat. quæſt. Sæpe colligitur,inquit, roris modo,tenuis & diſperſus liquor,qui ex multis in unum
locis confluit,ſudorẽ aquileges uocant. In ſacco & cinere uolutantes.) Sic & alibi loquitur per ſignific.
neutralem. Inuidia cœlum tundimus.) Forte ſic dictum,ut illud in De fuga in perſecut. Malo inuidiam ei K
facere per uoluntatem ipſius pereundo, quàm bilem per meam euadendo.

IN CAPVT XLI.

Semper apud uos ſternitur) Corruptum locum ſic reſtituimus & diſtinximus, Vos malorum illices ſemper,
apud quos deus ſpernitur,ſtatuæ adorantur. Paulo poſt pro duabus dictionib. Hæc ita, repoſuimus unã, æqui-
tatem,hoc modo. Quia æquitatem didicimus apud ipſum. Ex col. Gor.

IN CAPVT XLII.

Stabulis.) Stabula ſunt diuerſoria tum in oppidis & pagis,tum etiam ſolitaria ubi peregrinantes pernoc-
tent. Cyprianus martyr epiſt. xiij. tertij lib. Aut ſi,inquit,in uia ſtabulũ aliquod obſideri & teneri à latronib.
cœperit,ut quiſquis ingreſſus fuerit,inſidentium illic infeſtatione capiatur, nónne commeantes, hac opinione
comperta,ſtabula alia in itinere appetunt tutiora,ubi ſint fida hoſpitia & receptacula commeantibus tuta. L
Et calorem.) Nos,& colorem. Ex col. Gor. Rigere & pallere poſt lauacrum mortuus poſſum.) Hinc
uides apud ueteres Chriſtianos defunctorum corpora lauari ſolita. Id quod hodie fratribus adhuc eſt ſolenne.
Beſtiariis ſuprema cœnantib.) Extremam cœnam beſtiarij ſumebant in publico. Libentius de propriis lo-
cis ſumere.) Scripſimus, Liberius de pro. lo. ſumo. Ex col. Gor. Templorum uectig. quotidie decoquunt.)
Elegan. dictũ pro diminuunt ſeſe,ſiue diminuũtur. Ita Plin. lib. xxi. Croci,inquit,ſylueſtre optimum, ſerere in
Italia minime expedit,ad ſcrupula uſque ſingula areis decoquentib. Fraude & mendacio ueſtrarũ profeſ-
ſionum.) De profeſſionib. mercium ſentit quæ fiebãt apud Acta. Huiuſmodi profeſſionis meminit lib. v. in Mar
cionem in initio.

IN CAPVT XLIII.

Perductores.) Hi ſunt puellarum productores,& ſtuprorum atque adulteriorũ conciliatores. Aqua- M
rioli.) Lenonum ſunt famuli,nomen ab aqua gerenda adepti. Lampridius de Commodo Antonino, Aquam,
inquit,geſſit,ut lenonum miniſter. Igitur aqua Romæ propter magnitudinem urbis cara fuit. In his regionibus
minariolos habere malunt. Et t.q. diſpendium eſt rei noſtræ.) Scripſimus,rei ueſtræ per hanc ſectam. Cum
aliquo præſidio compenſari poteſt.) Hoc eſt,cum aliqua utilitate quæ proficiſcitur à nobis.

IN CAPVT XLIIII.

Quum tot iuſti impẽdimur.) Suppliciis abſumimur. Erogamur.) Sic etiam alibi loquitur. Qui ſen
tentiis elogia diſpungitis.) Qui criminibus quæ faſſi ſunt noxij captiui,ſententias dictatis. Quis manticu-
larius. Manticulari ſcribit Feſtus Pompeius eſſe doloſe agere,deductum à manticulis,quæ peras ſignificent,
quas quidam attractant ut furentur. Ergo manticularius,fur erit aut nebulo. Aut corruptor.) Ad libidi-
nem refertur. Aut lauantium prædo.) Furem balnearem intelligit. Eiuſmodi furum meminit in De fuga in
perſecutione,

A *perſecutione,Inter Tabernarios,inquit,& Lanios,& fures balnearum,& Aleones,& lenones.Vide illic.*
De u.ſ.munerarij noxiorum greges paſcunt.) Vel gladiatorum,uel beſtiariorum.

IN CAPVT XLV.

Vt ab incõceptibili.) Priorẽ coniecturã contextui inſertam col. Gor.confirmat. *Humana item dãnatio*
imperauit.) Nos,dominatio.Mox,Inde nec plenæ,nec adeò timendæ eſtis diſciplinæ.Item,Tam illa falli faci-
lis.Et rurſum,An etiam ab oculis ſolitariã arcere concupiſcentiã?Item , ut antiquioris formæ mutuatas . Ex
col.Gor. *Diximus iam de Moſis ætate.)* Nempe cap.xix. *Qui ſub deo omniũ ſpeculatore diſpungimur.)*
Mercede accepta. *Dum de bono ſectæ huius obducitur.)* Conuincitur.Hoc uerbo ſæpiſſimè utitur in libris
præcedẽtibus.Vt in De car.Chriſti,Hoc quidem,inquit,capitulo ego potius utar, quũ adulteratores eius ob-
duxero.In de reſur.carnis.Obducti dehinc de deo carnis autore. *Quod uſu iam.)* Nos, uſui.Itẽ paulo poſt,
B *Quæ nos non obeuntes periclitamur.* Et infrà,Idem & cũ aliquid de ueritate ſapiebat.Ex col.Gor. *Vt qui*
ſaluti ſuæ curant.) Curare cum datiuo,ut & procurare apud hunc autorem.Mox ſcripſimus, adeo neq; de eõ
ſcientia,neq; de diſc.ut p.æq.Ex col.Gor. *Commeatus deliberandi.)* Conceſſa tẽpora. *Chriſtianus uero*
nec ciuitatem.) Nos,ædilitatem.Ex col.Gor. *Lycurgus ἀποκαρτερήσει optauit.)* Hoc aliis uerbis expo-
ſuit cap.iiij.Non enim & ipſius Lycurgi leges à Lacedæmoniis emendatæ,tantum autori ſuo doloris incuſſe-
runt,ut in ſeceſſu inedia de ſemetipſo indicarit? Quid ſit ἀποκαρτερεῖν & ἀποκαρτέρησις diximus in Marcionẽ
lib.).ubi ſic legitur,Hypocrita ut apocarteresi probes te Marcionitam,id eſt repudiatorem creatoris . Vtitur
hoc uocabulo Fabius Quintil.Inſtit.or.lib.ix. Huic,inquit,ſimile in illo de quo ſupra dixi, cui ſua membra la-
ceranti uenenum dedit,Qui hæc ædit,debet hoc bibere: Et in luxurioſum qui apocarteresin ſimulaſſe dicitur.
Necte laqueum,habes quod faucibus tuis iraſcaris.Sume uenenum , decet luxurioſos bibendo mori. *Nepo-*
C *tatur.)* Heluatur. *Adeo quid ſimile philoſophis & Chriſtianis.)* Nos,Adeo q.ſ.Philoſophus & Chriſtia-
nus?Itẽ paulo poſt,& ſi non onus iam uoluminis temperarem.Ex col.Gor. *Dum à ueſtra conantur.)* Scri-
pſimus,dum à noſtra conãtur. Subaudi,eiicere.hoc eſt ea quã ex ueteri lege ſuxerãt.Et mox, digeſtis pro in-
ſtituto curioſitatis ad propria opera uerterũt. *Ex horũ ſeminc.)* De hæreticis intelligit Marcione, Apel-
le,Hermogene,Valentino,& cæteris.Vnde dictũ,Philoſophi,patriarchæ hæreticorum. *Et noſtrã hanc no*
uitiolam paraturam.) Hoc eſt nouũ inſtrumentum . Paratura, uocabulum Tertulliani. *Sectæ lenius.)* De
religione Chriſtiana,ut ſupra ſæpe. *Et ex ueritate defenſionum.)* Nos,uarietate defenſionũ . Paulo poſt,
uel eã ſibi potius euincerẽt.Ex col.Gor. *Decachinnamur.)* Deridemur. *Materia quadam igneæ illius zo-*
næ.) Subſtituimus pro materia,maceria.Paulo poſt, Quod rerũ forma nõ ſuſtinet. *Multis etiã locis exo-*
ptio opus erit.) Obſcura uerba ſunt.Confugiendũ ad diuinationẽ.Quid ſi legas, Multis etiã iocis ex ocio o-
D pus erit,ſi uelimus ad hanc partẽ laſciuire,Quis unquã beſtiam reformari uidit? *Dum eadem qualitas ani-*
mæ.) Infulſimus hic duas dictiones, Hominem,ut.hoc modo, Dum hominem,ut eadẽ qualitas an . Paulo poſt,
Idem nihil factus,cũ eſſe deſieris,cur nõ poſſis eſſe rurſus de n.e.a.u.Item, Animatũ ſpiritu omnium animarum
animatore.Ex col.Gor. *Lux quotidie interfecta reſplẽdet.)* Hunc locum cõmuuẽ tractat etiã in De reſur.
carnis,ibi,Dies moritur in noctem.Et reliq. *Tantũ nomen.)* Tam eximium,tam inſigne. *Dicens.)* Le-
gendum,diſcens,ſubauditur te.quod præcedit.Per titulum Pythiæ ſymbolũ illud accipe tẽplo Delphis inſcri-
ptũ γνῶθι σεαυτόν,Noſce teipſũ. *Dominũ.)* Nos dñs. Ex col.Gor.Itaq; aliter diſtinximus. *Tũc reſtituetur*
omne humanũ genus ad expũgendũ.) Pro expũgendũ,Collatio habet perſoluẽdũ.Arbitror gloſſam fuiſſe quæ
pro uero uerbo recepta ſit in cõtextum codicis Gor.Nam ad expũgendũ nihil aliud eſt,quàm ad perſoluendũ.
E *Et exinde deprehendẽdum.)* Nos,pendendum.ex col.Gor. *Qui indicio dei apparet.)* Miniſtrat,ſeruit.
Nõ enim aſſumit.) Scripſimus,abſumit.Ex col.Gor. *Sed dũ erogat.)*Ita cap.xliiij.Quũ tot innocẽtes e-
rogamur,id eſt impẽdimur,conſumimurq;. *Nam & multis aliis ſimilia.)* Subaudi,ſunt. *Nõ quaſi totum.)*
Tranſpoſitas dictiones redegimus in ſuũ ordinem.Quaſi non totũ.Paulo poſt ſcripſimus , quod ſibi uindicat,
qui malumus damnari,quàm à deo excidere.Ex col.Gor. *Sed obducimur.)* Hoc eſt,uincimur, quũ uidelicet
pro nomine Chriſti trucidamur. *Quũ obtinuimus.)* Hoc ipſum quod uolebamus,martyrium ipſum, aut uitã
æternã. *O ſublimitas animi.O uigor mentis.O præconium caſtitatis.O uirũ fortem.O philoſophi magnani-*
mitatem.) Hæc omnia nõ carent Ironia. *Secundũ matrimoniũ.)* Figura Græca. *Omitto qui cum gladio*
proprio.) Adiecimus accuſatiuũ eos.Ex col.Gor. *Attica meretrix.)* Huius meminit & in libello ad marty
res.Plin.lib.xxxiiij.Et Iphicratis,inquit,leæna laudatur.ſcortũ hæc,lyræ cantu familiaris Harmodio & Ari
F ſtogitoni,cõſilia eorũ de tyrãnicidio,uſq; ad mortẽ excruciata à tyrãnis,nõ prodidit.Quãobrem Athenienſes
eam honore habere uolẽtes,ne tamen ſcortum celebraſſe uiderẽtur,animal nominis eius fecere:atq; ut intelli-
geretur cauſa honoris,in opere linguã addi ab artifice uetuerũt. *Tantũ honor eſt tolerãtiæ.Deinde confe-*
runt.) Mẽdoſiſſimus locus.Sic autẽ legi debet,Tãtum honorẽ domui cõferunt,quantũ ſanguinis fuderint. Ex
col.Gor.Domui,id eſt familiæ.Huius diamaſtigoſeos meminit & in libro ad Martyres. *Pro amicitia.)* Cu-
ius rei præclara extant in literis exẽpla. *Ad lenonem dãnando Chriſtianã.)* Nos,clamando. ex col.Gor.
Quoties metimur.) Occidimur.Metaphora eſt.Et ſequitur.Semen eſt ſanguis Chriſtianorum. *Quis e-*
nim non contemplatione eius cõcutitur.) Idem dicit in fine libelli illius ſupplicis ad Scapulam præſidem. *Vt*
dei gratiam redimat.) Nos,ut totam dei gratiam redimat.Ex col.Gor.

ANNOTATIONVM
FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE Trinitate Liber. G

REGVLA exigit veritatis vt primo omnium credamus in deum pa-
trem & dominum omnipotentem, id eſt rerum omnium perfectiſſi-
mum cõditorem, qui cœlum alta ſublimitate ſuſpenderit, terram de- H
iecta mole ſolidauerit, maria ſoluto liquore diffuderit, & hæc omnia
propriis & condignis inſtrumentis & ornata & plena digeſſerit. Nam
& in ſolidamẽto cœli luciferos ſolis ortus excitauit, lunæ candentem
globum ad ſolatium noctis incrementis orbis impleuit, aſtrorum etiã
variis radiis fulgoribusq; micantis lucis noctem accendit: & hæc om-
nia legitimis meatibus circumire totum mundi ambitum voluit, humano generi dies, men-
ſes, annos, ſigna, tempora, vtilitatesq; factura. In terris quoque altiſſimos mõtes in verticem
ſuſtulit, valles in ima deiecit, campos æqualiter ſtrauit, animalium greges ad varias hominũ
ſeruitutes vtiliter inſtituit. Syluarũ quoq; robora humanis vſibus profutura ſolidauit, fruges I
in cibum elicuit, fontiũ ora reſerauit, & lapſuris fluminibus infudit. Poſtea vt ipſis quoq; de-
licias procuraret oculis, variis florum coloribus ad voluptatem ſpectãtium cuncta veſtiuit.
In ipſo quoque mari, quamuis eſſet & magnitudine & vtilitate mirabile, multimoda anima-
lia, nunc mediocris, nunc vaſti corporis finxit, ingenium artificis de inſtitutionis varietate
teſtantia. Quibus non contentus ne forte fremitus & curſus aquarum cum diſpendio poſſeſ-
ſoris humani alienum occuparet elementum, fines litorib⁹ incluſit: quò cum fremens fluctus
& ex alto ſinu ſpumans vnda veniſſet, rurſum in ſe rediret, nec terminos conceſſos excede-
ret, ſeruans iura præſcripta: vt diuinas leges tantò magis homo cuſtodiret, quantò illas etiam
elementa ſeruaſſent. Poſt quæ hominem quoque mundo præpoſuit, & quidem ad imaginem K
dei factum: cui mentem & rationem indidit, & prudentiam vt deum poſſet imitari: cuius et-
ſi corporis terrena primordia, cœleſtis tamen & diuini halitus inſpirata ſubſtantia: Quæ quũ
omnia in ſeruitutem illi dediſſet, ſolum liberum eſſe voluit. Et ne in periculum caderet rur-
ſum ſoluta libertas, mandatum poſuit, quo tamen non ineſſe malum in fructu arboris dice-
retur, ſed futurum, ſi forte ex voluntate hominis de contemptu datæ legis præmoneretur.
Nam & liber eſſe debuerat ne incongruenter dei imago ſeruiret: & lex addenda, ne vſque ad
contemptum dantis libertas effrenata prorumperet. Vt & prẹmia condigna & merita pœna-
rum conſequenter exciperet, ſuum iam habens illud, quod motu mentis in alterutram partẽ
agitare voluiſſet: ex quo mortalitatis inuidia vtique in ipſum redit. Qui cum illam de obe- L
dientia poſſet euadere, in eandem incurrit, dum ex conſilio peruerſo deus eſſe feſtinat. cuius
tamen pœnam nihilominus indulgenter temperauit, dum non tam ipſe quàm labores eius
maledicuntur ſuper terram. Nam & quod requiritur, non ex ignorantia venit, ſed ſpem ho-
minis futuræ in Chriſto, & inuentionis & ſalutis oſtendit: & quod ne de ligno arboris vitæ
contingat & cætera non de inuidiæ maligno liuore deſcendit, ſed ne viuens in æternum niſi
peccata Chriſtus ante donaſſet, circunferret ſecum in pœnam ſui ſemper immortale delictũ.
Quanquã etiam ſuperioribus, id eſt ſuper ipſum quoque ſolidamẽtum, partibus, quæ nõ ſunt
hodie noſtris contemplabiles oculis, angelos prius inſtituerit, ſpiritales virtutes digeſſerit,
thronos, poteſtatesq; præfecerit & alia multa cœlorum immenſa ſpacia, & ſacramentorum M
infinita opera condiderit, vt immẽſus hic licet mũdus pene nouiſſimum magis dei corpora-
lium rerum appareat opus eſſe, quã ſolum. Nam neque quę infra terram iacent, ipſa ſunt di-
geſtis & ordinatis poteſtatibus vacua. (Locus enim eſt quo piorum animæ impiorumq; du-
cuntur futuri iudicij præiudicia ſentientes) vt operum ipſius in omnibus partibus redundan-
tes magnitudines non intra mundi huius capaciſſimos licet, vt diximus, ſinus concluſas vi-
deremus, ſed etiã intra ipſius mundi & profunda & altitudines cogitare poſſemus, & ſic con-
ſiderata operum magnitudine tantæ molis dignè mirari poſſemus artificem: ſuper quæ om-
nia ipſe cõtinens cuncta, nihil extra ſe vacuum deſerens, nulli deo ſuperiori (vt quidã putant)
locum reliquit. Quandoquidem ipſe vniuerſa ſinu perfectæ magnitudinis & poteſtatis in-
cluſerit, intentus ſemper operi ſuo, & vadens per omnia, & mouens cũcta, & viuificans vni-
uerſa, &

A uerſa, & conſpiciens tota, & in concordiam elementorũ omnium diſcordãtes materias ſic
connectens, vt ex diſparibus elementis ita ſit vnus mundus iſta coagmentata conſpiratione
ſolidatus, vt nulla vi diſſolui poſſit, niſi quum illum ſolus ipſe qui fecit, ad maiora alia præ-
ſtanda nobis, ſolui iuſſerit. Hunc enim legimus omnia continere: & ideo nihil extra ipſum eſ-
ſe potuiſſe, quippe quum originem omnino nõ habeat, conſequẽter nec exitũ ſentiat: niſi forte
quod abſit, aliquãdo eſſe cœperit nec ſuper omnia ſit, ſed dum poſt aliquid eſſe cœperit, intra
id ſit quod ante ipſum fuerit, minor inuentus poteſtate, dum poſterior denotatur etiam ipſo
tempore. Ob hanc ergo cauſam ſemper immenſus, quia nihil illo maius eſt: ſemper æternus,
quia nihil illo antiquius. Id enim quod ſine origine eſt, præcedi à nullo poteſt, dum nõ habet
B tempus. Ideo immortalis non deficiens in cõſummationis exitu. Et quoniã ſine lege eſt quic-
quid ſine origine eſt, dum modum temporis excludit, dum ſe debitorẽ nemini ſentit. De hoc
ergo ac de eis quæ ſunt ipſius & in eo ſunt, nec mens hominis quæ ſint quanta ſint, & qualia
ſint digne concipere poteſt, nec eloquentia ſermonis humani æquabilem maieſtati eius vir-
tutem ſermonis expromit. Ad cogitandam enim & ad eloquendam illius maieſtatem, & e-
loquentia omnis merito muta eſt, & mens omnis exigua eſt: maior eſt enim mente ipſa, nec
cogitari poſſit quantus ſit: quia ſi poterit cogitari, mente humana minor ſit oportet, qua con
cipi poſſit. Maior eſt quoque omni ſermone, nec dici poſſit: quia ſi potuerit edici, humano
ſermone minor ſit oportet, quo quum edicitur, circumiri & colligi poſſet. Quidquid autem
C de illo cogitatum fuerit, minus ipſo erit: & quidquid enunciatum fuerit, minus illi compa-
ratum circum ipſum erit. Sentire enim illum taciti aliquatenus poſſumus, vt autem ipſe eſt,
ſermone explicare non poſſumus. Siue enim illum dixeris lucem, creaturã ipſius magis quàm
ipſum dixeris, ipſum non expreſſeris: ſiue illum dixeris virtutem, potentiam ipſius magis
quàm ipſum dixeris, & depromſeris: ſiue dixeris maieſtatem, honorem ipſius magis quàm
illum ipſum deſcripſeris. Et quid per ſingula quæque percurrens longum facio? ſemel totum
explicabo. Quidquid omnino de illo retuleris, rem aliquam ipſius magis & virtutem quàm
ipſum explicaueris. Quid enim de eo condigne aut dicas, aut ſentias, qui omnibus & ſermo-
nibus & ſenſibus maior eſt? Niſi quod vno modo & hoc ipſum quomodo poſſumus, quomo-
D do capimus, quomodo intelligere licet, quid ſit deus mente capiemus: ſi cogitauerimus id il-
lum eſſe, quod, quale, & quantum ſit non poſſit intelligi, nec in ipſam quidem cogitationem
poſſit venire. Nam ſi ad ſolis aſpectum oculorum noſtrorum acies hebeſcit, ne orbem ipſum
obtutus inſpiciat obuiorum ſibi ſuperatus fulgore radiorum: hoc idem mentis acies patitur
in cogitatione omni de deo, & quanto ad conſiderandum deum plus intenditur, tanto ma-
gis ipſa cogitationis ſuæ luce cæcatur. Quid enim de eo (vt iterum repetam) condigne di-
cas, qui eſt ſublimitate omni ſublimior, & altitudine omni altior, & profundo omni pro-
fundior, & omni luce lucidior, & omni claritate clarior, omni ſplendore ſplendidior, om-
ni robore robuſtior, omni virtute viritior, omni pulchritudine pulchrior, veritate omni
E verior, & fortitudine omni fortior, & maieſtate omni maior, & omni potentia potentior,
& omnibus diuitiis ditior, omni prudentia prudentior, & omni benignitate benignior, o-
mni bonitate melior, omni iuſticia iuſtior, omni clementia clementior. Minora enim ſint
neceſſe eſt omnium genera virtutum, eo ipſo qui virtutum omnium & deus & parens eſt:
vt vere dici poſſit, id deus eſſe quoddam eiuſmodi eſſe cui comparari nihil poteſt. Super o-
mne eſt enim quod dici poteſt. Mens etenim quædam gignens & complens omnia quæ ſi-
ne vllo, aut initio, aut termino temporis cauſas rerum naturaliter nexas ad vtilitatem om-
nium ſumma & perfecta ratione moderetur. Hunc igitur agnoſcimus & ſcimus deum con- Pſal. 148
ditorem rerum omnium: dominum, propter poteſtatem: parentem, propter inſtitutionem:
F hunc inquam qui dixit, & facta ſunt omnia: præcepit, & proceſſerunt vniuerſa. De quo ſcri-
ptum eſt, Omnia in ſapientia feciſti. De quo Moyſes: Deus in cœlo ſurſum & in terra deor- Pſal. 103 Deut. 4
ſum, qui ſecundum Eſaiam menſus eſt cœlum palmo, terram pugillo: qui aſpicit terram, & Eſa. 40. 48
facit eam tremere, qui continet gyrum terræ, & eos qui habitant in ipſo quaſi locuſtæ: qui Pſal. 103
expendit montes in pondere, & nemora in ſtatera, id eſt certo diuinæ diſpoſitionis exami-
ne: ac ne facile in ruinam procumberet magnitudo inæqualiter iacens, ſi non paribus fuiſ-
ſet librata ponderibus, onus hoc moderanter terrenæ molis æquauit. Qui dicit per prophe-
tam: Ego deus & non eſt prçter me. Qui per eundem prophetam refert, Quoniam maieſta- Deut. 32. &
tem meam non dabo alteri, vt omnes cum ſuis figmentis Ethnicos excludat & hæreticos, Eſa. 45 Eſa. 42
probans deum non eſſe qui manu artificis factus ſit, nec eum qui ingenio hæretici fictus ſit.

Non eſt enim deus, cui vt ſit quærendus eſt artifex. Quíque adhuc adiecit per prophetam, G
Eſa. 66 Cœlum mihi thronus eſt, terra autem ſcabellum pedum meorum: qualem mihi ædificabi-
tis domum, aut quis locus requiei meæ, vt oſtendat quoniam multo magis illum templum
non capit, quum mundus non capit: & hæc non ad ſui iactantiam, ſed ad noſtri ſcientiam
refert. Neque enim ipſe à nobis deſiderat magnitudinis gloriam: ſed nobis vult religioſam
quaſi pater conferre ſapientiam. Quíque præterea ferinos noſtros animos, & de agreſti
Ibidem. immanitate timidos & abruptos ad lenitatem trahere volens, dicit: Et ſuper quem requie-
ſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietum, & trementem verba mea? vt deum ali-
quatenus quantus ſit poſſit agnoſcere, dum illum per ſpiritum collatum diſcit timere.
Qui ſimiliter adhuc magis in noticiam noſtri volens peruenire, ad culturam ſui noſtros H
Eſa. 45 excitans animos aiebat: Ego ſum dominus qui feci lucem & creaui tenebras, vt viciſſitu-
dinum iſtarum, quibus noctes dieſque moderantur, non naturam neſcio quam putemus
artificem: ſed deum agnoſcerem potius (quod erat verius) auditorem. Quem quoniam
obtutu oculorum videre non poſſumus, de operum magnitudine & virtute, & maieſtate
Roma. 1 condiſcimus. Inuiſibilia enim ipſius (inquit Apoſtolus Paulus) à creatura mundi per ea quę
facta ſunt intellecta conſpiciuntur: ſempiterna quoque eius virtus & diuinitas, vt animus
humanus ex manifeſtis occulta condiſcens, de operum magnitudine quæ videret mentis
1. Tim. 1 oculis, artificis magnitudinem cogitaret: de quo idem Apoſtolus: Regi autem ſeculorum
immortali, inuiſibili, ſoli deo honor & gloria. Euaſit enim oculorum contemplatio- I
Roma. 11 nem qui cogitationis vicit magnitudinem. Quoniam, inquit, ex ipſo & per ipſum & in ipſo
ſunt omnia: Nam & imperio eius omnia, vt ex ipſo ſint: & verbo eius digeſta, vt per ipſum
ſint & in iudicium eius recedunt vniuerſa: vt dum in ipſo expectant libertatem corruptione
depoſita in ipſum videntur eſſe reuocata. Quem ſolum merito bonum pronunciat dominus:
cuius bonitatis totus teſtis eſt mundus: quē non inſtituiſſet, niſi bonus fuiſſet. Nam & ſi om-
nia bona valde, cóſequenter ac merito & quæ inſtituta ſunt bona, bonum inſtitutorem pro-
bauerunt: & quę à bono inſtitutore ſunt, aliud quàm bona eſſe nó poſſunt, ex quo omne ma-
lum faceſſat à deo. Nec enim poteſt fieri, vt ſit initiator, aut artifex vllius mali operis, qui no-
men ſibi perfecti vendicat, & parentis & iudicis: maxime quum omnis mali operis vindex K
ſit & iudex, quoniam & non aliunde occurrit homini malum, niſi à bono deo receſſiſſet. Hoc
autem ipſum in homine denotatur: non quia neceſſe fuit, ſed quia ipſe ſic voluit. Vnde ma-
nifeſte & quid malum eſſe apparuit, & ne inuidia in deo eſſe videretur, à quo malum ortum
eſſet, eluxit. Hic ergo ſemper ſui eſt ſimilis, nec ſe vnquam in aliquas formas vertit aut mu-
tat: ne per immutationem etiam mortalis eſſe videatur. Immutatio enim conuerſionis,
portio cuiuſdam comprehenditur mortis. Ideo nec adiectio in illo vnquam vllius aut par-
tis, aut honoris accedit: ne quid vnquam perfecto defuiſſe videatur: nec detrimentum in
eo aliquod agitur, ne gradus mortalitatis receptus eſſe videatur: ſed quod eſt, id ſemper eſt,
& qui eſt, ſemper ipſe eſt, & qualis eſt, ſemper talis eſt. (Nam & incrementa originem mon- L
Malach. 3 ſtrant, & detriméta morté atq; interitú probant: Et ideo ego (ait) ſum de⁹, & nó ſum mutatus)
ſtatum ſuum tenens ſemper, dum id quod natum non eſt conuerti non poteſt. Hoc enim in
ipſo quidquid illud poteſt quod eſt, deus ſemper ſit neceſſe eſt, vt ſemper ſit deus, ſeruans ſeſe
Exod. 3 virtutibus ſuis: Et ideo dicit, Ego ſum qui ſum. Quod enim eſt, ideo hoc habet nomen, quo-
niam eandem ſemper ſui obtinet qualitatem. Immutatio enim tollit illud nomen quod eſt:
quidquid enim aliquãdo vertitur, mortale oſtēditur hoc ipſo quod cõuertitur. Definit enī eſ-
ſe, quod fuerat & incipit cóſequenter eſſe quod nó erat, idcirco & merito in deo manet ſem-
per ſtatus ſuus, dum ſine detrimento cómutationis ſemper ſui & ſimilis & æqualis eſt. Quod
enim natum nó eſt, nec mutari poteſt: ea enim ſola in conuerſionem veniunt, quęcũque fiunt
vel quęcunq; gignuntur, dum quę aliquãdo nó fuerant, diſcũt eſſe naſcēdo, atque ideo naſcē- M
do cõuerti. At enim, illa quæ nec natiuitatē habent, nec artificē, excluſerũt à ſe demutationē,
dum in qua conuerſionis cauſa eſt non habēt originem: ideo & vnus pronunciatus eſt: ita ſit
vt parem nó habeat: Deus enim, quidquid eſſe poteſt quod deus eſt, ſummum ſit neceſſe eſt.
Summum autem quidquid eſt, ita demum ſummum eſſe oportet dum extra cõparem eſt. Et
ideo ſolum & vnũ ſit neceſſe eſt, cui conferri nihil poteſt, dum parem non habet. Quoniam
nec duo infinita eſſe poſſunt, vt rerum dictat ipſa natura. Infinitum eſt autē quidquid nec ori-
ginem habet omnino, nec finē. Excludit enim alteri⁹ initiũ, quidquid occupauerit totũ. Quo-
niam ſi nó omne id quod eſt, quidquid eſt cótinet, dum intra id inueniť quo cótinetur, min⁹

inuētum

A inuentum eo quo continetur, deus eſſe deſinet, in alterius poteſtatem redactus, cuius magni-
tudine qua minor erat, fuerit incluſus : & ideo quod continuit deus potius eſſe iam cœperit.
Ex quo effectum eſt, vt nec nomen dei proprium poſſit edici, quoniam non poſſit nec conci-
pi. Id enim nomine continetur, quidquid etiam ex naturæ ſuæ conditione comprehenditur.
Nomen enim ſignificantia eſt eius rei quæ comprehendi potuit ex nomine. At quando id de
quo agitur tale eſt, vt condigne nec ipſis intellectibus colligatur: quomodo appellationis di-
gne vocabulo pronunciabitur? Quod dum extra intellectum eſt, etiam ſupra appellationis ſi-
gnificantiã ſit neceſſe eſt? Vt merito quãdo nomen ſuum deus ex quibuſdã rationibus & oc-
B caſionibus aut adiicit & præfert, nõ tam legitimã proprietatem appellatiõis ſciamus eſſe de-
promptã, quàm ſignificantiam quandam conſtitutã, ad quam dum homines decurrũt, dei mi
ſericordiam per ipſam impetrare poſſe videantur. Eſt ergo & immortalis & incorruptibilis,
nec detrimenta ſentiens omnino, nec finem. Nã & quia incorruptibilis, ideo & immortalis,
quia immortalis, vtiq; & incorruptibilis: vtroq; inuicem ſibi & in ſe cõnexione mutua perple
xa, & ad ſtatum æternitatis vicaria cõcatenatiõe producta: & immortalitate de incorruptiõe
deſcẽdẽte & incorruptione de immortalitate veniẽte. Cuius etiã ſi iracũdias legitimas & in-
dignationes quaſdã deſcriptas tenemus, & odia relata cognoſcimus: nõ tamen hæc intelligi-
mus ad humanorũ relata eſſe exempla vitiorum. Hęc enim omnia & ſi hominẽ poſſunt cor-
C rumpere, diuinã vim non poſſunt omnino vitiare. Paſſiones enim iſtæ in hominibus merito
eſſe dicẽtur, in deo nõ merito iudicabuntur. Corrũpi enim per hęc homo poteſt, quia corrũpi
poteſt. Corrũpi per hęc deus nõ poteſt, quia nec corrũpi poteſt. Habent igitur iſta vim ſuam
quã exerceant, ſed vbi pręcedit paſſibilis materia, nõ vbi pręcedit impaſſibilis ſubſtãtia. Nam
& quod iraſcitur deus, nõ ex vitio eius venit, ſed ad remedium noſtri illud facit. Indulgens eſt
enim, etiã tunc cum minatur: dum per hęc homines ad recta reuocantur. Nam quibus ad ho
neſtam vitã deeſt ratio, metus eſt neceſſarius, vt qui rationẽ reliquerunt vel terrore moueã-
tur. Et ideo omnes iſtæ vel iracundiæ dei vel odia, vel quęcunq; ſunt huiuſmodi, dum ad me-
dicinam noſtrã proferuntur (vt res docet) ex conſilio, nõ ex vitio venerunt. Nec ex fragilita-
D te deſcendunt, propter quod etiã ad corrumpendum deum valere nõ poſſunt. Materiarum e-
nim in nobis ex quibus ſumus diuerſitas, ad iracundiæ conſueuit corrumpentem nos excita-
re diſcordiam, quę in deo vel ex natura, vel ex vitio nõ poteſt eſſe: dum non vtiq; ex coagmẽ-
tis corporalibus intelligitur eſſe conſtructus. Eſt enim ſimplex & ſine vlla corporea concre-
tione, quidquid illud eſt totus, quod ſe ſolus ſcit eſſe, quãdoquidem ſpiritus ſit dictus. Et ideo
hęc quę in hominibus vitioſa ſunt & corrũpentia, dum ex corporis ipſius & materiæ corru-
ptibilitate naſcũtur, in deo corruptibilitatis vim exercere nõ poſſunt: quãdoquidẽ, vt diximus,
nõ ex vitio ſed ratione venerunt. Et licet ſcriptura cœleſtis ad humanã formã faciem diuinã
ſæpe cõuertat, dum dicit, Oculi domini ſuper iuſtos: Aut dũ odoratus eſt dominus deus odorẽ
bonæ fragrãtiæ: Aut dum tradũtur Moyſi tabulę ſcriptæ digito dei: Aut dum populus filiorũ Pſal.33
E Iſraël de terra Aegypti manu valida & brachio excelſo liberatur: Aut dum dicit, Os enĩ do- Gene.8
mini locutũ eſt hęc: Aut dum terra ſcabellũ pedũ dei eſſe perhibetur: Aut dũ dicit, Inclina au- Exod.31
rem tuã & audi. Hos qui dicimus, quia lex ſpiritalis eſt, nõ intra hęc noſtri corporis lineamẽ- Pſal.135
ta modũ, aut figurã diuinę maieſtatis includimus, ſed ſuis illã interminatę magnitudinis (vt Eſa.25
ita dixerim) cãpis ſine vllo fine diffũdimus. Scriptũ eſt enim: Si aſcẽdero in cœlum, tu ibi es: ſi Ibidem.66
deſcẽdero ad inferos, ades: & ſi aſſumpſero alas meas, & abiero trans mare, ibi manus tua ap Ibidem.37
prehendet me, & dextera tua detinebit me. Rationẽ enim diuinæ ſcripturæ de tẽperamento Pſal.138
diſpoſitionis cognoſcimus. Parabolis enim adhuc ſecũdũ fidei tẽpus de deo prophetes tunc
loquebatur, nõ quomodo deus erat, ſed quomodo populus capere poterat. Vt igitur hęc ſic de
F deo dicantur, non deo ſed populo potius imputeſ, ſic & tabernaculũ erigere populo permit-
titur. Nec tamẽ deus intra tẽpli anguſtias omnino ſępitur. Nõ igitur mediocris eſt deus, ſed
populi mediocris eſt ſenſus: nec anguſtus deus, ſed rationis populi anguſti eſt intellectus ha-
bitus. Deniq; in euãgelio, Veniet hora, dominus aiebat, cum neq; in mõte iſto, neq; in Hieru-
ſalem adorabitis patrem. Et cauſas reddidit dicẽs: Spiritus eſt deus, & eos ergo qui adorant,
in ſpiritu & veritate adorare oportet. Efficaciæ igitur ibi diuinæ per membra monſtran-
tur: non habitus dei, nec corporalia lineamenta ponuntur. Nam & cum oculi deſcribun- Ioan.4
tur, quòd omnia videat exprimitur. Et quãdo auris, quòd omnes audiat, proponitur. Et cũ di-
gitus, ſignificãtia quędã volũtatis aperit. Et cũ nares, precũ quaſi odorũ perceptio oſtẽditur.
Et cum manus, quòd creaturæ ſit omnis autor probatur. Et quando brachium, quod nul-

 la na-

la natura contra robor ipſius repugnare poſſit, edicitur. Et quando pedes, quod imple- G
at omnia, nec ſit quicquam vbi non ſit deus, explicatur. Neque enim ſunt ei aut mem-
bra, aut membrorum officia neceſſaria, ad cuius ſolum etiam tacitum arbitrium & ſer-
uiunt & adſunt omnia. Cur enim requirat oculos, qui lux eſt? Aut cur quærat pedes, qui
vbique eſt? Aut cur ingredi velit, cum non ſit quo extra ſe progredi poſſit? Aut cur manus
expetat, cuius ad omnia inſtituenda artifex eſt, & ſilens voluntas? Nec auribus eget, qui
etiam tacitas nouit voluntates. Aut propter quam cauſam linguam quærat, cui cogitare
iuſſiſſe eſt? Neceſſaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non deo: quia inefficax ho-
minis conſilium fuiſſet, niſi cogitamen corpus impleſſet, deo autem non neceſſaria, cuius
voluntatem non tantum ſine aliqua molitione opera ſubſequuntur, ſed ipſa ſtatim opera
cum voluntate procedunt. Cæterum ipſe totus oculus, quia totus videt: & totus auris, quia H
totus audit: & totus manus, quia totus operatur: & totus pes, quia totus vbique eſt. Idem
enim quidquid illud eſt, totus æqualis eſt, & totus vbique eſt. Non enim habet in ſe di-
uerſitatem ſui quidquid eſt ſimplex. Ecce enim demum in diuerſitatem membrorum reci-
dunt quæ veniunt ex natiuitate in diſſolutionem. Sed hæc quæ concreta non ſunt, ſentire
non poſſunt. Quod enim immortale eſt quidquid eſt, illud ipſum vnum & ſimplex & ſem-
per eſt. Et ideo quia vnum eſt, diſſolui non poteſt, quoniam quidquid eſt illud, ipſum eſt
extra ius diſſolutionis poſitum, legibus eſt mortis ſolutum. Sed illud quod dicit dominus
Spiritum deum, puto ego ſic locutum Chriſtum de patre, vt adhuc aliquid plus intelligi ve-
lit quàm ſpiritum deum. Hominibus enim licet in euangelio ſuo intelligendi incrementa fa I
cientibus diſputet, ſed tamen & ipſe ſic adhuc de deo loquitur hominibus quomodo poſſunt
adhuc audire vel capere: licet vt diximus in agnitionem dei religioſa iam facere incremen-
a Ioan.4 ta nitatur. Inuenimus enim ſcriptum eſſe quod deus charitas dictus ſit, nec ex hoc tamen
dei ſubſtantia charitas expreſſa eſt, Et quod lux dictus eſt, nec tamen in hoc ſubſtantia dei
eſt, ſed totum hoc de deo dictum eſt quantum dici poteſt, vt meritò & quando ſpiritus di-
ctus eſt, non omne id quod eſt dictus ſit, ſed vt dum mens hominum intelligendo vſque ad
ipſum proficit ſpiritum, conuerſa iam ipſa in ſpiritu aliud quid amplius per ſpiritum conii-
cere deum eſſe poſſit. Id enim quod eſt, ſecundum id quod eſt, nec humano ſermone edici,
nec humanis auribus percipi, nec humanis ſenſibus colligi poteſt. Nam ſi quæ præpara- K
1.Cor.2 uit deus his qui diligunt illum, nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor hominis, aut mens
ipſa percepit: Qualis & quantus eſt ille ipſe qui hæc repromittit ad quæ intelligenda & mens
hominis & natura defecit. denique ſi acceperis ſpiritum ſubſtantiam dei, creaturam feceris
deum. Omnis enim ſpiritus creatura eſt. Erit ergo iam factus deus. Quomodo & ſi ſecun-
dum Moyſen ignem acceperis deum, creaturam illum eſſe dicendo inſtitutum expreſſeris,
non inſtitutorem docueris. Sed hæc figurantur potius, quàm ita ſunt. Nam & in veteri
teſtamento ideo deus ignis dicitur, vt peccatori populo metus incutiatur, dum iudex o-
ſtenditur. Et in nouo teſtamento ſpiritus eſſe profertur, vt refertor & creator in delictis
ſuis mortuorum per hanc bonitatem, conlatæ credentibus indulgentiæ comprobetur. Hunc L
ergo, omiſſis hæreticorum fabulis atque figmentis, deum nouit & veneratur Eccleſia, cui te-
ſtimonium reddit tam inuiſibilium quam etiam viſibilium, & ſemper & tota natura. Quem
angeli adorant, aſtra mirantur, maria benedicunt, terræ verentur, inferna quæque ſuſpici-
unt. Quem mens omnis humana ſentit, etiam ſi non exprimit, cuius imperio omnia com-
mouentur, fontes ſcaturiunt, amnes labuntur, fluctus adſurgunt, fœtus ſuos cuncta partu-
riunt, venti ſpirare coguntur, imbres veniunt, maria commouentur, fœcunditates ſuas
cuncta vbique diffundunt: qui peculiarem protoplaſtis æternæ vitæ mundum quendam pa-
radiſum in oriente conſtituit, arborem vitæ plantauit, ſcientiæ boni & mali ſimiliter alte-
ram arborem conlocauit. Mandatum dedit, ſententiam contra delictum ſtatuit. Noë iuſtiſſi-
mum de diluuij periculis pro merito innocētiæ fideiq; ſeruauit. Enoch tranſtulit, in amicitiæ M
ſocietatem Abraham adlegit, Iſaac protexit, Iacob auxit, Moyſem ducem populo præfe-
cit, ingemiſcentes filios Iſraël è iugo ſeruitutis eripuit, legem ſcripſit: patrū ſobolem in ter-
ram repromiſſiōis induxit. Prophetas ſpiritu inſtruxit, & per hos omnes filium ſuum Chri-
ſtum repromiſit. Et quando daturum ſe ſpoponderat, miſit. Per quem nobis in notitiam ve-
nire voluit: & in nos indulgētiæ ſuæ ſinus largos profudit, egenis & abiectis locupletem ſpi-
ritum conferendo. Et quia vltro & largus & bonus eſt: ne totus hic orbis auerſus gratiæ e-
ius fluminibus areſceret, Apoſtolos inſtitutores generis noſtri in totum orbem mitti per filiū
ſuum

A ſuum voluit. Vt conditio generis humani agnoſceret inſtitutorem: & ſi ſequi maluiſſet,
haberet quem pro deo in ſuis iam poſtulationibus, patrem diceret. Cuius prouidentia non
tantummodo ſigillatim per homines cucurrit aut currit, ſed etiam per ipſas vrbes & ciuita-
tes, quarum exitus prophetarum vocibus cecinit, imò etiam per ipſum totum orbem. Cu-
ius propter incredulitatem exitus, plagas, deminutiones pœnáſque deſcripſit, & ne quis non
etiam ad minima quæque dei putaret iſtam infatigabilem prouidentiam peruenire. Ex duo-
bus, inquit dominus, paſſeribus vnus non cadet ſine patris voluntate, ſed & capilli capitis ve Matth.10
ſtri omnes numerati ſunt. Cuius etiam cura & prouidentia Iſraëlitarum non ſinit nec ve- Ibi. & Luc.12
ſtes conſumi, nec viliſſima in pedibus calceamenta deteri, ſed nec ipſorum poſtremum a- Dani.3
B doleſcentium captiua ſaraballa comburi, nec immerito: nam ſi hic omnia complexus eſt cō-
tinens, omnia autem & totum ex ſingulis conſtāt, pertinget conſequenter eius ad vſque ſin-
gula quæque cura: ad cuius totum quicquid eſt peruenit prouidentia. Hinc eſt quod & de-
ſuper cherubin ſedet, id eſt, præeſt ſuper operum ſuorum varietatem ſubiectis throno eius
animalibus præ cæteris principatum tenentibus cuncta deſuper cryſtallo contegente, id
eſt, cœlo omnia operiente. Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat deo
iubente ſolidatum, vt glacies robuſta aquarum terram pridem contegentium diuidens me-
dietatem, dorſo quodam pondera aquæ ſuperioris corroboratis de gelu viribus ſuſtineret.
Nam & rotæ ſubiacent, tempora ſcilicet, quibus omnia ſemper mundi membra voluuntur,
C talibus pedibus adiectis quibus non in perpetuum ſtant iſta, ſed tranſeunt. Sed & per omnes
ortus ſtellata ſunt oculis. Dei enim opera peruigili obtutu contemplanda ſunt, in quorum ſi-
nu carbonum medius eſt ignis, ſiue quoniam ad ignem diem iudicij mundus iſte feſtinat: ſi-
ue quoniam omnia opera dei ignea, nec ſunt tenebroſa ſed vigēt, ſiue etiam ne quia ex terre-
nis iſta fuerant orta principiis, naturaliter de originis ſuæ rigore torperent, addita eſt om-
nibus interioris ſpiritus calida natura quæ frigidis concreta corporibus ad vſuram vitæ æ-
qualia omnibus libramenta monſtraret. Hic eſt igitur currus ſecundum Dauid dei. Currus Pſal.67
enim, inquit, dei decies milies tanto multiplicatus, id eſt numerus infinitus & immēſus. Sub
iugo enim naturalis legis omnibus datę alia quaſi frenis reuocata retrahuntur, alia quaſi ef-
D fuſis habenis excitata impelluntur. Mundum enim iſtum currum dei cum omnibus, & ipſi
angeli ducunt & aſtra, quorum varios licet meatus, certis tamen legibus vinctos inſpicimus
ad metas definiti ſibi temporis ducere, vt merito nobis quoque cum Apoſtolo, & artificem
& opera mirantibus exclamare iam libeat. O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ dei Rom.11
quam inſcrutabilia iudicia eius & inueſtigabiles viæ eius, & reliqua. Eadem regula veritatis
docet nos credere poſt patrem etiam in filium dei Chriſtum Ieſum dominum deum noſtrū,
ſed dei filium huius dei qui & vnus & ſolus eſt, conditor ſcilicet, rerum omnium; vt iam &
ſuperius expreſſum eſt. Hunc enim Ieſum Chriſtum iterum dicam huius dei filium & in ve-
teri teſtamento legimus eſſe repromiſſum & in nouo teſtamento animaduertimus exhibi-
E tum omnium ſacramentorum vmbras & figuras de præſentia corporatæ veritatis implen-
tem. Hunc enim Abrahæ filium, hunc Dauid, hunc non minus & vetera prædicta & euan-
gelia teſtantur. Hunc ipſa Geneſis cum dicit: tibi dabo & ſemini tuo. Hunc quando lucta- Gene.15.17
tum oſtendit hominem cum Iacob. Hunc quando dicit, non deficiet princeps de Iuda, ne- Gene.32
que dux de femoribus eius, donec veniat is cui repromiſſum eſt, & ipſe erit expectatio gen- Gene.49
tium. Hunc Moyſes cum dicit: Prouide alium quem mittas. Hunc idem quando teſtatur, Exod.4
Propheten vobis, dicēdo, ſuſcitabit deus ex fratribus veſtris: eum quaſi me audite. Hunc quā- Deut.18
do dicit: Videbitis vitā veſtram pendentem nocte ac die, & nō credetis ei. Hunc Eſaias: Pro- Ibidem.28
diet virga de radice Ieſſe, & flos de radice aſcēdet. Hunc eundem quādo dicit: Ecce virgo cō Eſa.11
F cipiet & pariet filium. Hunc quādo ſanitates ab eo futuras collocat dicens: Tunc aperientur Eſa.7
oculi cęcorū & aures ſurdorū audient, tunc ſaliet claudus vt ceruus, & diſerta erit lingua mu Ibidem.35
torum. Hunc quando patiētiæ virtutes expromit dicens: Non audietur in plateis vox eius, a- Ibidem.42
rundinem quaſſatam non conteret, & linum fumigans non extinguet. Hunc quando eius Eſa.55
euangelia deſcripſit: Et diſponam vobis teſtamentum æternum ſancta Dauid fidelia. Baruch.2
Hunc quando gentes in ipſum credituras prophetat: Ecce poſui eum in principem & pręci-
pientem gentibus: Gentes quæ te non nouerunt inuocabunt te, & populi qui te neſciunt ad te Eſa.55.
confugient. Hunc eundem, quando ad paſſionem eius exclamat dicens. Sicut ouis ad occi- Ibidem.53.
ſionem ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente ſe ſine voce, ſic non aperuit os ſuum in hu
militate. Hunc quando flagrorū eius ictus plagáſque deſcripſit, liuore eius nos ſanati ſumus,

aut humilitatem, & vidimus eum & non erat ei ſpecies neque honor, homo in plaga & ſci- G
Eſa.52 ens fere infirmitatem. Aut quia quod populus non erat crediturus. Tota die expandi ma-
Eſa.11 nus meas ad populum non credentem. Aut quod reſurrecturus à mortuis. Et erit in illa
die radix Ieſſe, & qui ſurget imperare gentibus, in eum gentes ſperabunt, & erit requies
Pſal.107 eius honor. Aut cum tempus reſurrectionis, quaſi diluculo paratum inueniemus eum.
Ibidē.109 Aut quod ſeſſurus ad dextram patris. Dicit dominus domino meo, ſede ad dexteram
meam. Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Aut cum poſſeſſor o-
Ibidem.2 mnium collocatur. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & poſſeſſionem tu-
Ibidem.71 am terminos terræ. Aut quod iudex omnium oſtenditur. Deus iudicium tuum regi
da, & iuſtitiam tuam filio regis. Nec hoc in loca plura perſequar, quæ adnuntiata de H
Chriſto omnibus hæreticis, ſed ipſis veritatem tenentibus magis nota ſunt. Sed illud
admoneo non alterum in Euangelio Chriſtum expectandum fuiſſe quàm hunc à crea-
tore veteris teſtamenti literis antepromiſſum, maxime cum & quæ de ipſo prædicta ſunt
impleta ſint, & quæ impleta ſunt ante prædicta ſint. Vt merito hæreticorum, iſtorum te-
ſtamenti veteris autoritatem reſpuentium neſcio cui commenticio & ex fabulis anilibus
ficto Chriſto atque fucato poſſim verè & conſtanter dicere: Quis es? vnde es? à quo miſſus
es? quare nunc venire voluiſti? quare talis? vel qua venire potuiſti? vel quare non ad tuos
abiſti? niſi quod probaſti tuos non habere dum ad alienos venis? Quid tibi cum mun-
do creatoris? quid tibi cum homine conditoris? quid tibi cum figmento corporis, cui eri- I
pis ſpem reſurrectionis? quid ad alienum venis famulum? alienum ſollicitare deſideras fi-
lium? quid me à domino eripere conaris? quid me in patre blaſphemare atque impium
eſſe compellis? aut quid ſum à te in reſurrectione conſecuturus, qui me ipſum recipio dum
corpus amitto? Si ſaluare vis, feciſſes hominem cui ſalutem dares. Si à delicto eripere cu-
pis, ante mihi ne delinquerem contuliſſes. Quod autem tecum ſuffragium circunferes
legis? Quod habes teſtimonium propheticæ vocis? aut quid mihi poſſum de te ſolidum
repromittere, cum te videam in phantaſmate & non in ſoliditate veniſſe? Quid ergo tibi
cum figura corporis, ſi corpus odiſti? immò reuinceris * corporis quod odiſti circunfer-
re ſubſtantiam: cuius ſuſcipere voluiſti etiam figuram? Odiſſe enim debueras corporis K
imitationem ſi oderas veritatem. Quoniam ſi alter es: aliter venire debueras, ne dice-
reris filius creatoris, ſi vel imaginem habuiſſes carnis & corporis. Certe ſi oderas nati-
uitatem, quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, recuſare debueras, etiam i-
mitationem hominis qui per nuptias naſcitur creatoris. Neque igitur eum hæreticorum
agnoſcimus Chriſtum: qui imagine (vt dicitur) fuit, & non in veritate. nihil verum eo-
rum quæ geſſit fecerit, ſi ipſe phantaſma & non veritas fuit, neque eum qui nihil in ſe
noſtri corporis geſſit, dum ex Maria nihil accepit. Ne non nobis venerit dum non in
noſtra ſubſtantia viſus apparuit. Neque illum qui æthercam ſiue ſyderεam, vt alij vo-
luerunt hæretici, voluit carnem, ne nullam in illo noſtram intelligamus ſalutem, ſi non L
etiam noſtri corporis cognoſcamus ſoliditatem, nec illum omnino alterum qui quoduis
aliud ex figmento hæreticorum geſſerit corpus fabularum. Omnes enim iſtos & nati-
uitas domini & mors ipſa confutat. Nam & verbum (inquit Ioannes) caro factum eſt
& habitauit in nobis. Vt merito corpus noſtrum in illo fuerit, quoniam quidem no-
ſtram carnem ſermo ſuſcepit. Et ſanguis idcirco de manibus ac pedibus, atque in ipſo
latere demanauit, vt noſtri conſors corporis probaretur, dum occaſus noſtri legibus
moritur. Qui dum in eadem ſubſtantia corporis in qua moritur reſuſcitatus ipſius
corporis vulneribus comprobatur, etiam reſurrectionis noſtræ leges in ſua carne mon-
ſtrauit, qui corpus quod ex nobis habuit, in ſua reſurrectione reſtituit. Lex enim reſur-
rectionis ponitur, dum Chriſtus ad exemplum cæterorum in ſubſtantia corporis ſuſci- M
tatur. Quoniam cum caro & ſanguis non obtinere regnum dei ſcribitur, non car-
nis ſubſtantia damnata eſt, quę diuinis manibus ne periret extructa eſt, ſed ſola carnis
culpa merito reprehenſa eſt, quæ voluntaria hominis temeritate contra legis diuinæ iu-
ra graſſata eſt. Quia in baptiſmate & in mortalis diſſolutione peccati ſublata caro ad ſa
lutem reuertitur: dum ad ſtatum innocentiæ depoſita criminis mortalitate reuocatur. Ve-
rum ne ex hoc quod dominum noſtrum Ieſum Chriſtum dei creatoris filium in ſub-
ſtantia veri corporis exhibitum adſerimus, aliis hæreticis hoc in loco hominem tantum
& ſolum defendentibus, atque ideo hominē illum nudum & ſolitarium probare cupientibus,

aut ma-

A aut manus dediſſe, aut loquẽdi materiam commodaſſe videamur: non ſic de ſubſtantia corporis ipſius exprimimus, vt ſolum tantum hominem illum eſſe dicamus: ſed vt diuinitate ſermonis in ipſa concretione permixta, etiam deum illum ſecundum ſcripturas eſſe teneamus. Eſt enim periculum grande, ſaluatorem generis humani, totius dominum & principem mundi, cui à ſuo patre omnia tradita ſunt, & cuncta conceſſa, per quem inſtituta ſunt vniuerſa, creata ſunt tota, digeſta ſunt cuncta, æuorum omnium & temporum regem, angelorum omnium principem, antequam nihil hominem tantummodo dicere & autoritatem illi diuinam in his abnegare. Hæc enim contumelia hæreticorum ad ipſum quoque deum pa-
B trem redundabit, ſi deus pater filium deum generare non potuit. Sed enim veritati cæcitas hæreticorum nulla præſcribet. Nec quoniam in Chriſto aliquid non tenent, aliquid non tenent, alterum vident, alterum non vident, eripietur nobis illud quod non vident per illud quod vident. Quaſi hominis enim in illo fragilitatẽ conſiderant, quaſi dei virtutes nõ computãt, infirmitates carnis recolunt, poteſtates diuinitatis excludunt. Quando ſi probatio hæc ex infirmitatibus Chriſti illuc proficit, vt homo ex infirmitatibus comprobetur, probatio diuinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc proficiet, vt etiam deus ex operibus adſeratur. Si enim paſſiones oſtendunt in illo humanam fragilitatem, cur opera non adſerant in illo diuinam poteſtatem? ne ſi hoc non profecerit vt deus ex virtutibus adſeratur, nec paſſiones
C proficiant vt etiam homo ab ipſis eſſe monſtretur. Quæcunque enim lex in alterutro fuerit poſita, in altero inuenitur eſſe ſuſpecta. Periculum enim erit nec hominem illum ex paſſionibus oſtendi, ſi non potuerit etiam deus ex virtutibus adprobari, non eſt ergo in vnam partem inclinandum, & ab alia parte fugiendum, quoniam nec tenebit perfectam veritatem quiſquis aliquam veritatis excluſerit portionem. Tam enim ſcriptura etiam deum adnuntiat Chriſtum, quàm etiam hominem ipſum adnuntiat deum. tam hominem deſcripſit Ieſum Chriſtum, quàm etiam deum quoque deſcripſit Chriſtum dominum. Quomodo nec dei tantum illum filium eſſe proponit, ſed & hominis, nec hominis tantum dicit, ſed & dei referre conſueuit: vt dum ex vtroque eſt, vtrunque ſit, niſi alterum tantum ſit, alterum eſſe non poſ-
D ſit. Vt enim præſcripſit ipſa natura, hominem credendum eſt eſſe qui ex homine ſit, ita & ſcriptura deum eſſe qui ex deo ſit. Quod ſi non & deus fuerit cum ex deo ſit, iam nec homo ſit, licet ex homine fuerit. Et ſic in alterutro vtrũque periclitatur, dum alterũ altero fidem perdidiſſe conuincitur. Qui legunt ergo hominis filium hominem Chriſtum Ieſum, legant hũc eundem & deum & dei filium nuncupatum. Nam quomodo eſt quâ homo, ex Abraham, ſic eſt etiam quâ deus, ante ipſum Abraham. Et quomodo, quâ homo, filius Dauid, non quâ deus nuncupatus eſt. Et quomodo quâ homo, ſub lege factus eſt, ita quâ deus, ſabbati domin⁹ expreſſus eſt. Et quomodo quâ homo ſentẽtiam patitur, ſic omne, quâ deus, de viuis & mortuis iudicium habere reperitur. Et quomodo poſt mundum quâ homo naſcitur, ſic ante mũdum, quâ deus, fuiſſe perhibetur. Et quomodo ex ſemine Dauid quâ homo genitus eſt, ſic ita
E per ipſum quâ dominus eſt mundus dicitur inſtitutus. Et quomodo quâ homo poſt multos, ſic quâ deus ante omnes. Et quomodo cæteris quâ homo inferior, ſic omnibus quâ deus maior. Et quomodo in cœlum quâ homo aſcendit, ſic inde quâ deus ante deſcendit. Et quomodo ad patrem quâ homo vadit, ſic obediens patri quâ filius inde deſcenſurus eſt. Ita ſi mediocritates in illo adprobant humanam fragilitatem, maieſtates in illo adfirmant diuinam poteſtatem. Periculum eſt enim, cum vtrunque legis, non vtrunque ſed alterum credidiſſe. Ex quo quoniam vtrunque in Chriſto legitur vtrunque credatur, vt fides ita demum vera ſit ſi & perfecta fuerit. Nam ſi ex duobus, altero in fide ceſſante, vnum & quidem id quod eſt minus, ad credendum fuerit aſſumptum, perturbata regula veritatis, temeritas iſta
F non ſalutem contulerit, ſed in vicem ſalutis, de iactura fidei periculum mortis grande conflauerit. Cur ergo dubitemus dicere, quod ſcriptura non dubitat exprimere? cur hæſitabit fidei veritas, in quo ſcripturæ nunquam hæſitauit autoritas? Ecce enim Oſee propheres ait ex perſona patris: Iam non ſaluabo eos in arcu, neque in equis, neque in equitibus: ſed ſaluabo eos in domino deo ipſorũ. Si deus ſaluare ſe dicit in deo, nõ autẽ ſaluat niſi in Chriſto de⁹. Cur ergo homo dubitet Chriſtũ deum dicere, quẽ deum à patre animaduertit poſitũ per ſcripturas eſſe? immò ſi nõ ſaluat niſi in deo pater de⁹, ſaluari non poterit à deo patre quiſquã, niſi cõfeſſus fuerit Chriſtum deũ, in quo ſe & per quẽ ſe repromittit pater ſalutem daturum, vt merito quiſquis agnoſcit eſſe deum, ſalutẽ inueniat in deo Chriſto. Quiſquis nõ recognoſcit eſſe deum, ſalutẽ perdiderit, quã alibi niſi in Chriſto deo inuenire nõ poterit. Quod cum Oſee.1

Eſa 7 Eſaias dicat,Ecce virgo cõcipiet,& pariet filiũ, & vocabitis nomẽ eius Emmanuel : quod in- G
Mat.28 terpretatum eſt nobiſcum deus.ſic Chriſtus ipſe dicit:Ecce ego vobiſcũ ſum vſq; ad conſum-
mationem ſeculi: eſt ergo nobiſcum deus , immò multo magis etiam in nobis eſt . Nobiſ-
cum eſt Chriſtus,eſt ergo cuius nomen eſt, nobiſcum deus,quia & nobiſcum eſt . Aut nun-
quid non eſt nobiſcum? quomodo ergo dicit ſe nobiſcum eſſe ? eſt ergo nobiſcum. Sed quo-
niam nobiſcum eſt ,Emmanuel , id eſt nobiſcum deus dictus eſt . Deus ergo quia nobiſ-
Eſa.35 cum eſt , nobiſcum deus dictus eſt . Idem prophetes.Conualeſcite manus diſſolutę,& genua
debilia,conſolamini puſillanimes ſenſu,cõualeſcite,nolite timere, Ecce deus noſter iudicium
retribuet,ipſe veniet & ſaluabit nos:tũc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorũ audient.
tunc ſaliet claudus ſicut ceruus,& diſerta erit lingua mutorum.Si in aduẽtum dei dicit pro-
phetes, hæc futura ſigna quæ facta ſunt, aut dei filium agnoſcant Chriſtum,in cuius aduentu H
& à quo hęc ſanitatum ſigna facta ſunt, aut diuinitatis Chriſti veritate ſuperati, in alterã hæ
reſim ruentes , Chriſtum dum filium dei & deum confiteri nolunt, patrem illum eſſe con-
fitebũtur.Vocibus enim prophetarum incluſi,iam Chriſtum deum negare nõ poſſunt . Quid
ergo reſpondent, cum in aduentu dei hæc ſigna futura dicuntur quæ in aduentu Chriſti ge-
ſta ſunt,Chriſtum qualiter accipiunt dominum,deum enim iam negare non poſſunt. Quaſi
patrem,aut quaſi filium deũ negant? Si quaſi patrem, cur eos non ſequũtur qui eiuſmodi bla-
ſphęmias tenere videntur , niſi quoniam nobis in hoc aduerſus illos de veritatis certamine
hoc interim ſufficit,vt quocunque genere conuicti Chriſtum confiteantur & deum,quem e-
Abacuc.3 tiam domino negare noluerunt.Per Abacuc prophetã ait : Deus ab Africo veniet & ſanctus I
de monte opaco & condenſo.Quem volunt iſti ab Africo venire? ſi veniſſe aiunt omnipotẽ-
tem deum patrem, ergo de loco deus pater venit , ex quo etiam loco cluditur , & intra ſedis
alicuius anguſtias continetͣ,& iam per iſtos vt diximus, Sabelliana hæreſis ſacrilega corpora-
tur. Siquidẽ Chriſtus nõ filius,ſed pater creditͣ, & nouo more dum ab iſtis deſtricte homo nu
dus adſeritur,per eos rurſum Chriſtus pater deus omnipotens cõprobatur. At ſi in Bethlehẽ
cuius metaturæ regio ad meridianam reſpicit plagã cœli,Chriſtus naſcitur, qui per ſcriptu-
ras & deus dicitur:merito deus hic ab Africo venire deſcribitur, quia à Bethlehem venturus
eſſe præuidebatur. Eligant ergo ex duobus quid velint,hunc qui ab africo venit filium eſſe an
patrem:deus enim dicitur ab Africoventurus.Si filium, quid dubitant Chriſtum & deum di- K
cere, deum enim ſcriptura dicit eſſe venturum. Si patrẽ, quid dubitant cum Sabellij temeri-
tate miſceri,qui Chriſtũ patrẽ dicit? niſi quoniã ſiue illum patrem,ſiue filium dixerint ab hæ-
reſi ſua inuiti licet deſciſcant neceſſe eſt,qui Chriſtum hominem tantummodo ſolent dicere:
dum illum rebus ipſis coacti deum incipiunt promere , ſiue dum illum patrem, ſiue dum il-
lum filium voluerint nuncupare.Ac ſic & Ioannes natiuitatem Chriſti deſcribens, Verbum,
Ioan.1 inquit, caro factum eſt , & habitauit in nobis, & vidimus claritatem eius , claritatem tan-
quam vnigeniti à patre,plenum gratia & veritate . Nam & vocatur nomẽ eius verbum dei,
Pſal.44 nec immerito,Eructauit,inquit,cor meum verbum bonum,quod verbum regis nomine con
Ioan.1 ſequenter appellat inferendo,Dico ego opera mea regi.Per ipſum enĩ omnia facta ſunt ope- L
Coloſ.1 ra,& ſine ipſo factũ eſt nihil.Siue enim,inquit Apoſtolus,throni,ſiue dominationes, ſiue vir-
tutes,ſiue poteſtates,viſibilia & inuiſibilia,omnia per ipſum conſtant.Verbum autem hoc il-
Ioan.1 lud eſt,quod in ſua venit , & ſui eum non receperunt . Mundus enim per ipſum factus eſt,&
mundus eum non cognouit . Verbum autem hoc erat in principio apud deum , & deus erat
verbum.Quis igitur dubitet,cum in extrema parte dicitur, verbum caro factum eſt, & habi-
tauit in nobis,Chriſtum cuius eſt natiuitas,& quia caro factus eſt,eſſe hominem,& quia ver-
bum dei, deum incunctanter edicere eſſe , præſertim cum animaduertat ſcripturam euan-
gelicam , vtranque iſtam ſubſtantiam in vnam natiuitatis Chriſti fœderaſſe concordi-
Pſal.18 am ? Hic eſt enim qui ſicut ſponſus egreditur de thalamo ſuo , exultauit vt gigas ad curren- M
dam viam, à ſummo cœlo egreſſio eius, & vſque ad ſummum regreſſio eius.Quoniã vſq; ad
Ioan.3 ſummum, nec quiſquam in cœlum aſcẽdit,niſi qui de cœlo deſcẽdit,filius hominis qui eſt in
cœlis,repetens hoc ipſum dicit:Pater clarifica me eo honore,quo fui apud te antequàm mũ-
dus eſſet.Ac ſi de cœlo deſcendit verbum hoc tanquam ſponſus ad carnem,vt per carnis ad-
ſumptionem filius hominis illuc poſſet aſcendere,vnde dei filius verbum deſcenderat: meri-
to dum per cõnexionem mutuam & caro verbum dei gerit , & filius dei fragilitatem carnis
adſumit,cum ſponſa carne conſcendens illuc vnde ſine carne deſcenderat, & recipit iã cla-
ritatem illam quam dum ante mundi inſtitutionem habuiſſe oſtenditur,deus manifeſtiſſime
cõprobatur.

A comprobatur.Et nihilominus dum mundus ipſe poſt illũ inſtitutus refertur,per ipſum creatus eſſe reperitur,quo ipſo diuinitatis in ipſo perquem factus eſt mundus & claritas & autoritas comprobetur.Quod ſi cum nullius ſit niſi dei,cordis noſſe ſecreta,Chriſtus ſecreta cõſpicit cordis:quod ſi cum nullius ſit niſi dei,peccata dimittere, idẽ Chriſtus peccata dimittit: quod ſi cum nullius ſit hominis de cœlo venire,de cœlo veniendo deſcẽdit : quod ſi cum nullius hominis hęc vox eſſe poſſit,Ego & pater vnum ſumus, hanc vocem de conſcientia diuinitatis Chriſtus ſolus edicit : quod ſi poſtremo omnibus diuinitatis Chriſti probationibus & rebus inſtructus apoſtolus Thomas,reſpondens Chriſto, dominus meus & deus meus dicit: Ioan.10.
quod ſi & apoſtolus Paulus,quorum, inquit,patres & ex quibus Chriſtus ſecundum carnem, Roma.9.
B qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula, in ſuis literis ſcribit : quod ſi idem ſe apoſtolũ non aut ab hominibus,aut per hominem,ſed per Ieſum Chriſtum cõſtitutum eſſe depromit: Gala.1.
quod ſi idem euãgelium non ſe ab hominibus didiciſſe aut per hominem, ſed per Ieſum Chri Ibidem.
ſtum accepiſſe cõtendit, merito deus eſt Chriſtus.Itaque hoc in loco ex duobus alterum cõſtare debebit . Cum enim manifeſtum ſit omnia eſſe facta per Chriſtum: aut ante omnia eſt, quoniam omnia per ipſum,& merito & deus eſt:aut quia homo eſt,poſt omnia eſt,& merito per ipſum nihil factum eſt.Sed nihil per ipſum factum eſſe non poſſumus dicere,cũ animaduertamus omnia per ipſum facta eſſe,ſcriptum:non ergo poſt omnia eſt,ideſt non homo tã- Ioan.1.
tum eſt,qui poſt omnia eſt, ſed & deus quoniam deus ante omnia eſt . Ante omnia eſt enim,
C quia per ipſum omnia.Quod ſi homo tantum,nihil per ipſum , aut ſi quoniam per ipſum omnia,non homo tantum.Quoniam ſi homo tantum,non omnia per ipſum,immo nihil per ipſum.Quid ergo reſpondent,nihil per ipſum, vt homo ſit tantum ? quomodo ergo omnia per ipſum:ergo non homo tantummodo eſt,ſed & deus.Siquidem omnia ſunt per ipſum: vt merito intelligere debeamus nec hominem eſſe Chriſtum tantummodo, qui eſt poſt omnia, ſed & deum, cum per ipſum facta ſint omnia . Quomodo enim aut hominem tantummodo dicas,cum illum etiam in carne conſpicias,niſi quoniam ſi vtrunque animaduertetur , vtrũque merito credatur. Et tamẽ adhuc dubitat hæreticus Chriſtum dicere eſſe deum:quem deũ tot & rebus animaduerterit & vocibus adprobatum. Si homo tantummodo Chriſtus , quo-
D modo veniens in hunc mundum in ſua venit , cum homo nullum fecerit mundum?Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo mundus per ipſum factus eſſe refertur,cum nõ per hominem mundus, ſed poſt mũdum homo inſtitutus referatur? Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo non ex ſemine tantum Dauid Chriſtus,ſed verbum caro factum eſt & habitauit in nobis ? Nam & ſi protoplaſtus ex ſemine , ſed tamen protoplaſtus non eſt ex verbi & carnis coniunctione concretus . Non eſt enim verbum caro factum & habitauit in nobis. Si homo tantummodo Chriſtus,quomodo qui de cœlo venit,quę vidit & audit teſtificatur,cum conſtet hominem de cœlo,quia ibi naſci non poſſit,venire non poſſe?Si homo tãtummodo Chriſtus, quomodo viſibilia & inuiſibilia, throni, virtutes , & dominationes per ipſum & in ipſo
E creata eſſe referuntur, cum virtutes cœleſtes per hominem fieri non potuerint, quæ ante hominem ipſum eſſe debuerint.Si homo tãtummodo Chriſtus, quomodo adeſt vbique inuocatus,cum hęc hominis natura non ſit,ſed dei, vt adeſſe omni loco poſſit?Si homo tantummodo chriſtus,cur homo in orationibus mediator inuocatur , cum inuocatio hominis ad præſtandam ſalutem inefficax indicetur.Si homo tãtummodo Chriſtus, cur ſpes in illum ponitur,cum ſpes in homine maledicta referatur?Si homo tantummodo Chriſtus, cur non licet Chriſtum ſine exitio animæ negari , cum in hominem cõmiſſum delictũ referatur poſſe dimitti?Si homo tantummodo Chriſtus,quomodo Ioannes Baptiſta teſtatur & dicit, qui poſt me venit,ante me factus eſt,quia prior me fuit?Cum ſi homo tãtummodo Chriſtus, poſt Io-
F annem natus , ante Ioannem eſſe non poſſit, niſi quoniam illum quâ deus eſt ante præceſſit, Si homo tãtummodo Chriſtus, quomodo quæ pater facit,& filius facit ſimiliter,cum homo cœleſtibus operibus dei ſimilia opera facere nõ poſſit? Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo ſicut pater in ſe vitam habet,ita dedit filio vitam habere in ſemetipſo , cum exẽplo patris dei,homo in ſe vitam habere non poſſit , cum non in æternitate ſit glorioſus, ſed in materia mortalitatis effectus.Si homo tantummodo Chriſtus:quomodo refert, Ego ſum panis vitæ æternæ qui de cœlo deſcendi, cum neque panis vitæ homo eſſe poſſit ipſe mortalis : nec de cœlo deſcenderit nulla in cœlo conſtituta materia fragilitatis? Si homo tantũmodo Chriſtus:quomodo dicit, quia patrem deum nemo vidit vnquam : niſi qui eſt à deo hic vidit deũ? Quoniam ſi homo tantummodo Chriſtus, deum videre nõ potuit, quia deum nemo hominum vidit:

num vidit:Si autem dum ex deo eſt, deũ vidit, plus ſe quàm hominẽ dum deũ vidit,intelligi G
voluit.Si homo tãtummodo Chriſtus: cur dicit,quid ſi videritis filium hominis aſcendentẽ
illuc vbi ante erat:aſcendit autẽ in cœlũ: ibi ergo fuit,dũ illuc redit vbi prius fuit Ex quo ma-
nus ponere figurã & formã futurã paſſionis oſtẽdens. Nemo igitur Chriſtũ ſicut angelũ nõ
dubitat dicere,ita etiã deũ hæſitet pronunciare. At ſi aliquis hæreticus pertinaciter obluctans
aduerſus veritatẽ, voluerit in his omnibus exemplis proprie angelum aut intelligere, aut in-
telligendum eſſe cõtenderit,in hoc quoque viribus veritatis frangatur neceſſe eſt. Nam ſi o-
mnibus cœleſtibus terrenis & infernis Chriſto ſubditis,etiam ipſi angeli cum omnibus cęte-
ris quæcunq; ſubiecta ſunt Chriſto dicuntur dij,iure & deus Chriſtus.Dicunt enim quòd qui-
uis angelus ſubditus Chriſto deus poteſt dici: & hoc ſi dicitur & ſine blaſphemia profertur, H
multo magis vtique & hoc ipſi dei filio Chriſto competere poteſt, vt deus pronuntietur. Si
enim qui ſubiectus Chriſto angelus, deus promitur, multo magis & conſtantius Chriſtus,
cui ſunt omnes angeli ſubiecti deus eſſe dicetur.Nec enim naturę cõgruit, vt quę minoribus
conceſſa ſunt maioribus denegentur. Ita ſi angelus Chriſto minor eſt,angelus autem deus di
citur,magis conſequenter Chriſtus,deus eſſe dicitur,qui nõ vno ſed omnibus angelis,& ma-
ior & melior inuenitur. Ac ſi ſtetit deus in ſynagoga deorum, in medio autem deus deos di-
ſcernit,in ſynagoga autẽ aliquotiẽs Chriſtus ſtetit, Chriſtus ergo in ſynagoga deus ſtetit di-
iudicans ſcilicet deos quibus dicit: Vſquequo perſonas hominum accipitis:accuſans ſcilicet I
conſequenter homines ſynagogæ non exercentes iuſta iudicia. Porro ſi illi qui reprehendũ-
tur atque culpantur, propter aliquam tamen cauſam hoc nomen adipiſci ſine blaſphemia vi-
dentur vt dij nũcupentur: multo magis vtique hic deus habebitur qui non tantum deus deo-
rum ſtetiſſe dicitur, ſed etiam deos diſcernens & diiudicans ex eadem lectionis auctoritate
aperitur. Ac ſi illi qui tanquam vnus de principibus cadunt,dij, tamen nuncupantur, multo
magis deus eſſe dicetur qui non tantum tanquam vnus ex principibus non cadit, ſed ipſum
quoque malitiæ & auctorem & principem vincit. Quæ autem mali ratio eſt, vt cum legant
hoc etiam Moyſi nomen datum dum dicitur:deum te poſui Pharaoni: Chriſto negetur, qui
non Pharaoni deus,ſed vniuerſæ creaturæ & dominus & deus conſtitutus eſſe reperitur,& in
illo quidem hoc nomen temperate datum,in hoc profuſe: In illo ad menſurám, in hoc ſupra K
omnem omnino menſuram.Non enim ad menſuram, inquit,dat filio pater: pater enim, in-
quit,diligit filium.In illo ad tempus,in hoc ſine tempore.diuini enim nominis poteſtatem &
ſuper omnia & in omne tempus accepit. Quod ſi qui vnius hominis accepit poteſtatẽ in hac
exiguitate huius datæ poteſtatis, nomen tamen iſtud dei incunctanter conſequitur, quanto
magis qui in ipſum quoque Moyſem habet poteſtatem,nominis iſtius auctoritatem conſecu-
tus eſſe credetur? Et poteram quidem omnium ſcripturarum cœleſtium euentilare tracta-
tus,& ingentem circa iſtam ſpeciem Chriſti diuinitatis, vt ita dixerim,ſyluam commouere:
niſi quoniam non tam mihi contra hanc hęreſim propoſitum eſt dicere, quàm breuiter cir-
ca perſonam Chriſti,regulam veritatis aperire. Quamuis tamen ad alia feſtinem, illud non L
arbitror prætermittendum,quod in euangelio dominus ad ſignificantiam ſuæ maieſtatis ex-
Ioan.2. preſſit dicendo:Soluite templum hoc,& ego in triduo ſuſcitabo illud. Aut quando alio in lo-
Ibidem.10. co & alia parte pronuntiat? Poteſtatem habeo animã meam ponendi & rurſus recipere eam:
hoc enim mandatũ accepi à patre. Quis eſt enim qui dicit animã ſuã ſe poſſe ponere,aut ani-
mam ſuam poſſe ſe rurſum recuperare,quia hoc mandatum acceperit à patre? Aut quis dicit,
deſtructum corporis ſui templum reſuſcitare rurſum & rędificare ſe poſſe: niſi quoniam ſer
mo ille,qui ex patre,qui apud patrem,per quẽ facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil,
imitator paternorum operum atque virtutum, imago inuiſibilis dei, qui deſcendit de cœlo,
qui quæ vidit & audiuit teſtificatus eſt,qui non venit vt faceret ſuam voluntatẽ,ſed potius vt M
faciat patris voluntatem,à quo miſſus ad hoc ipſum fuerat, vt magni conſilij angelus factus
arcanorum cœleſtium nobis iura referaret, quique verbum caro fact⁹ habitauit in nobis, ex
nobis hic Chriſtus non homo tantum, quia hominis filius: ſed etiam deus, quia dei filius cõ-
probatur:Quod ſi & primogenitus omnis creaturæ ab apoſtolo dictus ſit Chriſtus, quomo-
do omnis creaturæ primogenitus eſſe potuit, niſi quoniam ſecundum diuinitatem ante om-
nem creaturam ex patre deo ſermo proceſſit:Quod niſi ita hæretici acceperint,Chriſtum ho
minem primogenitum omnis creaturæ monſtrare cogentur,quod facere non poterunt. Aut
igitur ante omnem eſt creaturam,vt primogenitus ſit omni creaturæ, & non homo eſt tan-
tum,quia homo poſt omnem creaturam eſt. Aut homo tantum eſt, & eſt poſt omnem crea-
turam:

A turam: Et quomodo primogenitus eſt omnis creaturæ, niſi quoniam dum verbũ illud quod eſt ante omnem creaturam, & ideo primogenitus omnis creaturæ, caro fit & habitat in nobis, hoc eſt adſumit hunc hominem qui eſt poſt omnem creaturam, & ſic cum illo & in illo habitat in nobis, vt neque homo Chriſto ſubtrahatur, neque diuinitas negetur. Nam ſi tantummodo ante omnem creaturam eſt, homo in illo ſubtractus eſt. Si autem tãtummodo homo eſt, diuinitas quæ ante omnem creaturã eſt, intercepta eſt: vtrunque ergo in Chriſto cõfœderatum eſt, & vtrunque coniunctum eſt, & vtrũque connexum eſt. Et merito dum eſt in illo aliquid quod ſuperat creaturam pignerata in illo diuinitatis & humilitatis videtur eſſe concordia. Propter quam cauſam qui mediator dei & hominum effectus exprimitur, in ſe

B deum & hominem ſociaſſe reperitur. Ac ſi idem apoſtolus de Chriſto refert, vt exutus carnẽ poteſtates dehoneſtauit, palam triumphatis illis in ſemetipſo non vtique ocioſe exutum carne propoſuit, niſi quoniam & reſurrectionem rurſum indutum voluit intelligi. Quis eſt ergo iſte exutus & rurſus indutus? requirant hæretici. nos enim ſermonem dei ſcimus indutũ carnis ſubſtantiam, eundẽmque rurſum exutum eadem corporis materia quam rurſus in reſurrectione ſuſcepit, & quaſi indumentum reſumpſit: Sed enim neque exutus neque indutus hominem Chriſtus fuiſſet, ſi homo tantum fuiſſet. Nemo enim vnquam ſe ipſo aut ſpoliatur aut induitur. Sit enim neceſſe eſt aliud quicquid aliunde aut ſpoliatur aut induitur. Ex quo merito ſermo dei fuit, qui exutus eſt carnem & in reſurrectione rurſus indutus. Exutus autẽ,

C q̃m & in natiuitate fuerat indutus. itaq; in Chriſto deus, eſt qui induitur, atque etiam exutus ſit oportet. ꝑpterea is qui induitur pariter & exuatur neceſſe eſt. Induitur autẽ & exuitur homo quaſi quadam contexione corporis tunica. Ac propterea conſequenter ſermo fuit vt diximus, dei, qui modo indutus modo exutus eſſe reperitur. hoc enim etiam in benedictionibus ante prædixit: Lauabit ſtolam ſuam in vino, & ſanguine amictum ſuũ. Si ſtola in Chriſto caro eſt, & amictus ipſe corpus eſt, requiratur quiſquis eſt ille cuius corpus amictum eſt, & ſtola caro. Nobis enim manifeſtum eſt carnem ſtolam & corpus amictum verbi fuiſſe, quique ſanguine id eſt vino lauit ſubſtantiam corporis & materiam carnis abluens, ex parte ſuſcepti hominis paſſione. Ex quo ſiquidẽ lauatur, homo eſt quia amictum quod lauatur, caro eſt. Qui autem lauat, verbum dei eſt, qui vt lauaret amictum, amictus ſuſceptor effectus eſt. Merito ex Gene. 49.

D ea ſubſtantia quæ recepta eſt, vt lauaretur homo exprimitur: ſic vt ex verbi auctoritate qui lauit, deus eſſe monſtretur. Cur autem licet ad aliam partem diſputandi feſtinare videamur, illum prætereamus apud apoſtolum locum, qui cum in forma dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt æqualem ſe deo eſſe, ſed ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, in ſimilitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit ſe obediens factus vſque ad mortem, mortem autem crucis: propterea & deus illum ſuperexaltauit, & dedit nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quoniam dominus Ieſus in gloria eſt dei patris. Qui cũ Philip. 2.

E in forma dei eſſet, inquit, Si homo tantummodo Chriſtus, imagine dei, non in forma dei relatus fuiſſet. hominem enim ſcimus ad imaginem non ad formã dei factũ. Quis ergo eſt iſte, qui in forma dei, vt diximus, factus eſt? angelus? Sed nec in angelis formam dei legimus, niſi quoniam hic præcipuus atque generoſus præ omnibus dei filius verbum dei, imitator omnium paternorum operum, dum & ipſe operatur ſicut & pater eius, forma (vt expreſſimus) eſt dei patris. Et merito in forma pronunciatus eſt dei, dum & ipſe ſuper omnia, & omnis creaturæ diuinam obtinens poteſtatem, & deus eſſet exemplo patris. hoc ipſum tamẽ à patre proprio conſecutus, vt omnium & deus eſſet & dominus eſſet, & deus ad formam dei patris ex ipſo genitus atque prolatus. hic ergo quamuis eſſet in forma dei, non eſt rapinam arbitratus

F æqualem ſe deo eſſe. Quamuis enim ſe ex deo patre deum eſſe meminiſſet, nunquam ſe deo patri aut cõparauit aut contulit memor ſe eſſe ex ſuo patre, & hoc ipſum quod eſt habere ſe quia pater dediſſet inde denique & ante carnis adſumptionem, ſed & poſt adſumptionẽ corporis, poſt ipſam præterea reſurrectionem, omnem patri in omnibus rebus obedientiam præſtitit pariter ac præſtat. Ex quo probatur nunquam arbitratum illum eſſe rapinam quandam diuinitatem vt æquaret ſe patri deo, quinimo contra, omni ipſius imperio & voluntati obediens atque ſubiectus etiam vt formam ſerui ſuſciperet cõtentus fuit, hoc eſt hominem illum fieri & ſubſtantiam carnis & corporis quam ex paternorum & ſecundum hominem delictorum ſeruitute venientem naſcendo ſuſcipere quo tempore, ſe etiam exinaniuit dum humanã conditionis fragilitatem ſuſcipere non recuſauit. Quoniam ſi homo tantũmodo natus fuiſſet per

ſet, per hoc exinanitus non eſſet, homo enim naſcens augetur. nam dum incipit eſſe quod G
cum non eſſet, habere non potuit, vt diximus, non exinanitur, ſed potius augetur atque di-
tatur. At ſi Chriſtus exinanitur in eo quod naſcitur formam ſerui accipiendo, non deita-
tem cælando homo tantummodo eſt, de quo autem verius dictum fuiſſet, Locupletatum il-
lum eſſe tunc cum naſceretur nõ exinanitum, niſi quoniam auctoritas diuini verbi ad ſuſci-
piendum hominem interim conquieſcens, nec ſe ſuis viribus exercens, deiicit ſe ad tempus
atque deponit, dum hominem fert quem ſuſcepit. Exinanit ſe, dum ad iniurias cõtumeliáſ-
que deſcendit: dũ audit infanda, experitur indigna: cuius tamẽ humilitatis adeſt ſtatim egre-
gius fructus. Accepit enim nomen quod eſt ſuper omne nomen, quod vtique non aliud intel H
ligimus eſſe quàm nomen dei. Nam cum dei ſit ſolius eſſe ſuper omnia, cõſequens eſt, vt no-
men illud ſit ſuper omnia, quod eſt eius qui ſuper omnia eſt dei. Eſt ergo nomen illud quod
ſuper omne nomen eſt: quod nomen eſt eius vtique cõſequenter qui cum in forma dei fuiſ-
ſet non rapinam arbitratus eſt æqualem ſe deo eſſe. Neque enim ſi nõ & deus eſſet Chriſtus,
omnes in nomine eius genu flecterent, cœleſtium & terreſtrium & infernorum, nec viſibilia
aut inuiſibilia, aut rerum omnium omnis creatura homini eſſet ſubiecta ſiue ſubſtrata quę ſe
ante hominem eſſe meminiſſet. Ex quo dum & in forma dei eſſe Chriſtus dicitur, & dum in
natiuitatem ſecundum carnem ſeſe exinaniſſe monſtratur, & dum id accepiſſe nomẽ à patre
quod ſit ſuper omne nomen exprimitur, & dum in nomine eius omne genu cœleſtiũ, terre- I
norum & infernorum ſe flectere & curuare monſtratur, & hoc ipſum in gloriam dei patris
ſuccurrere adſeritur, conſequenter non ex illo tantum homo eſt, quia obediẽs patri factus eſt
vſque ad mortem, mortem autem crucis: ſed ex his etiam rebus ſuperioribus diuinitatẽ Chri
ſti ſonantibus, dominus Chriſtus Ieſus & deus quod hæretici nolunt eſſe monſtratur, hoc in
loco licebit mihi argumenta etiam ex aliorum hęreticorum parte conquirere. Firmum eſt ge
nus probationis, quod etiam ab aduerſariis ſumitur, etiam vt veritas ab ipſis inimicis verita-
tis probetur. Nam vſqueadeo hunc manifeſtum eſt in ſcripturis eſſe deum tradi, vt plerique
hæreticorum diuinitatis ipſius & magnitudine & veritate commoti, vltra modum extẽden-
tes honores eius, auſi ſint non filium, ſed ipſum deum patrem promere vel putare. Quod & ſi K
contra ſcripturarum veritatem eſt, tamen diuinitatis Chriſti argumentum grande atq; præ-
cipuum eſt, qui vſqueadeo deus: ſed quâ filius dei natus ex deo, vt plerique illum, vt diximus,
hæretici ita deum acceperint, vt non filium ſed patrem pronunciandum putarint. Aeſtiment
an ſit hic deus cuius auctoritas tantum mouit quoſdam, vt putarent illum vt diximus ſupe-
rius iam ipſum patrem deum: effrenatius & effuſius in Chriſto diuinitatem confiteri, ad hoc
illos manifeſta Chriſti diuinitate cogente, vt quem filium legerent, quia deum animaduerte-
rent, patrem putarent. Alij quoque hæretici vſque adeo Chriſti manifeſtam amplexati ſunt di
uinitatem, vt dixerint illum fuiſſe ſine carne, & totum illi ſuſceptum detraxerint hominẽ, ne
decoquerent in illo diuini nominis poteſtatem, ſi humanam illi ſociaſſent, vt arbitrabantur, L
natiuitatem: quod tamen nos non probamus, ſed argumentum adferimus vſque adeo Chri-
ſtum eſſe deum, vt quidam illum ſubtracto homine tantummodo putarint deum, quidã au-
tem ipſum crediderint patrem deum, cum ratio & temperamẽtum ſcripturarum cœleſtium,
Chriſtum oſtendant deum, ſed quâ filium dei, & adſumpto à deo etiam filio hominis credẽ-
dum & hominem. Quoniam ſi ad hominem veniebat vt mediator dei & hominum eſſe de-
beret, oportuit illum cum eo eſſe, & verbum carnem fieri, vt in ſemetipſo concordiam conſi-
bularet, terrenorum pariter atque cœleſtium, dum vtriuſque partis in ſe connectens pignora,
& deum homini, & hominem deo copularet, vt merito filius dei per adſumptionem carnis
filius hominis, & filius hominis per receptionem dei verbi filius dei effici poſſit. Hoc altiſſimũ M
atque reconditum ſacramentum ad ſalutem generis humani ante ſecula deſtinatum, in do-
mino Ieſu Chriſto deo & homine inuenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructũ
æternæ ſalutis poſſet adduci. Sed erroris iſtius hæreticorum inde, vt opinor, nata materia eſt,
quia inter filium dei & filium hominis nihil arbitrantur intereſſe, ne facta diſtinctione, &
homo & deus Ieſus Chriſtus facile comprobetur. Eundem enim atque ipſum, id eſt hominẽ
filium hominis, etiam filium dei volunt videri, vt homo & caro & fragilis illa ſubſtãtia ea-
dem atque ipſa filius dei eſſe dicatur. Ex quo dum diſtinctio, filij hominis & filij dei nulla ſe-
cernitur, ſed ipſe filius hominis dei filius vindicatur, homo tantummodo Chriſtus idem atq;
filius dei adſeratur. Per quod nituntur excludere, verbum caro factum eſt & habitauit in no-
bis, & vocabitis nomen eius Emmanuel, quod eſt interpretatum nobiſcum deus. Proponunt
enim at-

A enim atque illa prętendũt, quæ in euangelio Lucæ relata ſunt, ex quibus adſerere conãtur nõ
quod eſt,ſed tãtum illud quod volunt eſſe:Spiritus ſanctus veniet in te,& virtus altiſſimi ob-
umbrabit tibi,propterea & quod ex te naſcetur ſanctum,vocabitur filius dei.Si ergo,inquiũt,
angelus dei dicit ad Mariam , quod ex te naſcetur ſanctum, ex Maria eſt ſubſtantia carnis &
corporis.Hanc autem ſubſtantiam,id eſt ſanctum hoc quod ex illa genitum eſt,filium dei eſ-
ſe propoſuit.Homo,inquiunt,ipſe & illa caro corporis illud quod ſanctum eſt dictum,ipſum
eſt filius dei.Vt & cum dicit ſanctum, Chriſtum filium hominis hominem intelligamus , &
cum filium dei proponit,non hominem, ſed deum percipere debeamus . Sed enim ſcriptura
diuina,hæreticorum & fraudes & furta facile conuincit & detegit . Si enim ſic eſſet tantum-
B modo,Spiritus veniet in te,& virtus altiſſimi obumbrabit tibi, propterea quod naſcetur ex te
ſanctũ, vocabitur filius dei,fortaſſe alio eſſet nobis genere aduerſus illos reluctandum,& alia
nobis eſſent argumenta quærenda & arma ſumenda, quibus illorum & inſidias & præſtigias
vinceremus:Cum autem ipſa ſcriptura cœleſti abundãs plenitudine, ſeſe hæreticorũ iſtorum
calumniis exuat,facile ipſo quod ſcriptũ eſt,nitimur,& errores iſtos ſine vlla dubitatione ſu-
peramus.Nõ enim dixit vt iam expreſſimus,propterea quod ex te naſcetur ſanctum , ſed ad-
iecit coniunctionem,ait enim,propterea & quod ex te naſcetur ſanctum, vt illud oſtenderet,
non principaliter hoc ſanctum quod ex illa naſcitur , id eſt iſtam carnis corporiſque ſubſtã-
tiam,filium dei eſſe,principaliter autem filium dei eſſe verbum dei incarnatũ per illum ſpiri-
C tũ de quo angelus refert:Spiritus veniet in te,& virtus altiſſimi obũbrabit tibi. Hic eſt enim
legitimus dei filius qui ex ipſo deo eſt , qui dũ ſanctum iſtud adſumit , & ſibi filium hominis
adnectit , & illum ad ſe rapit atque tranſducit cõnexione ſua & permixtione ſociata præſtat,
& filium illum dei facit, quod ille naturaliter non fuit , vt principalitas nominis iſtius filius
dei in ſpiritu ſit domini qui deſcendit & venit: vt ſequela nominis iſtius in filio dei & homi-
nis ſit.Et merito conſequenter hic filius dei factus ſit,dum nõ principaliter filius dei eſt:Atq;
ideo diſpoſitionẽ iſtam angelus videns,& ordinem iſtum ſacramenti expediens, non ſic cũ-
cta confundens vt nullum veſtigium diſtinctionis conlocarit , diſtinctionem poſuit dicen-
do,propterea & quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur fili9 dei. Ne ſi diſtributionẽ iſtam cũ
D libramentis ſuis non diſpenſaſſet,ſed in confuſo permixtam reliquiſſet,vere occaſionem hæ-
reticis contuliſſet , vt hominis filium quâ homo eſt & dei & hominis filium denunciare de-
berent . Nunc autẽ particulatim exponens tam magni ſacramenti ordinem atque rationem,
euidenter expreſſit,vt diceret,& quod ex te naſcetur ſanctũ,vocabitur filius dei: probãs quo-
niam filius dei deſcendit.Qui dum filiũ hominis in ſe ſuſcepit, conſequenter illum filium dei
fecit,quoniã illum filius ſibi dei ſociauit & iunxit . Vt dum filius hominis adhæret in natiui-
tatem filio dei: ipſa permixtione fœneratũ & mutuatũ teneret , quod ex natura propria poſ-
ſidere non poſſet.Ac ſic facta eſt angeli voce quod nolũt hæretici, inter filium dei hominiſq;
cum ſua tamen ſociatione diſtinctio vrgendo illos vti Chriſtum hominis filium , hominem
E intelligant quoq; dei filium,& hominẽ dei filium,id eſt verbum(ſicut ſcriptum eſt)deum ac-
cipiant.Atq; ideo Chriſtum Ieſum dominum ex vtroq; cõnexum (vt ita dixerim) ex vtroque
contextum atq; concretum,& in eadem vtriuſq; ſubſtantiæ concordia mutui ad inuicem fœ-
deris confibulatione ſociatum hominẽ & deũ,ſcripturæ hoc ipſum dicentis veritate cogno-
ſcant.Ergo,inquiunt,ſi Chriſtus nõ homo eſt tantum,ſed & deus, Chriſtum autẽ refert ſcri-
ptura mortuũ pro nobis & reſuſcitatum,iam docet nos ſcriptura credere deum mortuũ.Aut
ſi deus non moritur,Chriſtus autẽ mortuus refertur,non erit Chriſtus deus, quoniã deus nõ
poteſt accipi mortuus.Si vnquam intelligerẽt aut intellexiſſent quod legunt,nunquã tam pe-
riculoſe omnino loquerentur. Sed erroris ſemper eſt abrupta dementia , & non eſt nouum ſi
F vſq; ad periculoſa deſcendunt,qui fidem legitimã reliquerunt. Si enim ſcriptura proponeret
Chriſtum tantũmodo deũ,& nulla in illo fragilitatis humanæ ſociatio eſſet permixta, meri-
to illorũ hic aliquid valuiſſet ſermo cõtortus.Si Chriſtus deus , Chriſtus autẽ mortuus,ergo
mortuus eſt deus.Sed cum non tantũmodo illum vt oſtendimus iam frequẽter deum, ſed &
hominẽ ſcriptura conſtituat,conſequens eſt,quod immortale eſt,incorruptũ manſiſſe tenea-
tur . Quis enim non intelligat, quod impaſſibilis ſit diuinitas, paſſibilis vero ſit humana fra-
gilitas? Cũ ergo tam ex eo quod deus eſt quàm etiã ex illo quod homo eſt Chriſtus intelliga-
tur eſſe permixtus & eſſe ſociatus,Verbũ enim caro factum eſt,& habitauit in nobis , quis nõ
ſine vllo magiſtro atque interprete ex ſeſe facile cognoſcat , nõ illud in Chriſto mortuũ eſſe
quod deus eſt,ſed illud in illo mortuũ eſſe quod homo eſt?Quid enim ſi diuinitas in Chriſto
non

non moritur, ſed carnis ſolius ſubſtantia extinguitur? quando & in cæteris hominibus caro G
quidem ſola incurſum interitus mortiſq; patitur, extra leges autem interitus & mortis ani-
ma incorrupta cernatur? hoc enim & ipſe dominus hortans nos ad martyrium & ad contē-
ptum omnis humanæ poteſtatis aiebat: Ne timueris eos qui corpus occidunt, animam autem
occidere non poſſunt. Quod ſi anima immortalis occidi aut interfici nō poteſt in quouis a-
lio, licet corpus & caro ſola poſſit interfici, quanto magis vtique verbum dei, & deus in Chri
ſto interfici omnino non potuit, cum caro ſola & corpus occiſum ſit? Si enim hanc habet ge
neroſitatem immortalitatis anima in quouis homine, vt nō poſſit interfici, multo magis hāc
habet poteſtatem generoſitas verbi dei, vt nō poſſit occidi. Nam ſi poteſtas hominum ad in-
terficiendam ſacram dei poteſtatem, & ſi credulitas humana ad interficiendam animam de- H
ficit, multo magis ad dei verbum interficiendum deficere debebit. Nam cum ipſa anima quæ
per dei verbum facta eſt, ab hominibus non occiditur, multo magis vtique verbum dei peri-
mi non poſſe credetur. Et ſi plus nō poteſt hominū cruenta ſæuicia aduerſus homines, quam
vt tātummodo corpus occidat: quanto magis vtiq; in Chriſto nō valebit, quàm vt eadē tan-
tummodo corpus occidat vt dum per hæc colligitur non niſi hominē in Chriſto interfectū
appareat ad mortalitatem ſermonem in loco nō eſſe deductū. Nam ſi Abraham, & Iſaac, &
Iacob, quos homines tantummodo conſtat fuiſſe, manifeſtum eſt viuere, (omnes enim, in-
quit, illi viuunt deo, nec mors quoque in illis animam perimit, quæ corpora ipſa diſſoluit, ius I
enim ſuum exercere potuit in corpora, in animas exercere non valuit: aliud enim in illis mor
tale, & ideo mortuum, aliud in illis immortale, & ideo intelligitur non extinctum. Ob quam
cauſam viuere deo pronuntiati, & dicti ſunt) multo magis vtique mors in Chriſto aduerſum
ſolam materiam corporis potuit valere, aduerſus diuinitatem ſermonis non potuit ſe exer-
cere. Frangitur enim poteſtas mortis vbi intercedit auctoritas immortalitatis. Sed ex hac oc
caſione quia Chriſtus non homo tantum, ſed & deus, diuinarum literarum ſacris auctorita-
tibus adprobatur, alij hęretici erūpentes ſtatum in Chriſto religionis concutere machinātur,
hoc ipſo patrem deum volentes oſtendere Chriſtum eſſe, dum non homo tantum adſeritur,
ſed & deus promitur. Sic enim, inquiunt, ſi vnus eſſe deus promitur, Chriſtus autem deus, er-
go, inquiunt, ſi pater, & Chriſtus eſt vnus deus: Chriſtus pater dicetur. In quo errare proban- K
tur Chriſtum non noſcentes, ſed ſonum nominis approbantes: nolunt enim illum ſecundā
eſſe perſonam poſt patrem, ſed ipſum patrem. Quibus quia facile reſpondetur, pauca dicētur.
Quis enim non ſecundam filij poſt patrem agnoſcat eſſe perſonam, cum legat dictum à patre
Gene.1. conſequēter ad filium: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & poſt
hæc relatum, & fecit deus hominem: ad imaginem dei fecit illum. Aut cum inter manus te-
Gene.19. neat, Pluit deus ſuper Sodomā, & Gomorrā ignem, & ſulphur à domino de cœlo. Aut cū ad
Pſal.2. Chriſtum: Filius meus es, ego hodie genui te, poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuā,
Pſal.109. & poſſeſſionem tuam terminos terrę. Aut cum etiam ille ait. Dicit dominus domino meo ſe-
de à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Aut cū Eſaiæ pro- L
Eſaiæ.45. phetias explicans, inuenit poſitum ſic: Chriſto meo domino. Aut cum legit, Non deſcendi de
Ioan.6. cœlo vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me. Aut dum inuenit poſi-
Ibidem.14. tum, Qui me miſit maior me eſt. Aut cum cōſiderat ſcriptum, Eo ad patrem meum, & patrē
Ibidē.20. veſtrum, deum meum, & deum veſtrum. Aut quando habet cum cæteris conlocutum, Sed in
Ibidem.8. lege veſtra ſcriptum eſt, quia duorum teſtimonium verum eſt, ego de me teſtificor, & teſtifi-
Ibidem.12. cat⁹ eſt de me qui me miſit pater. Aut quādo vox de cœlo redditur. Et honorificaui, & hono-
Mat.16. rificabo. Aut quādo à Petro reſpōdetur & dicitur, Tu es filius dei viui. Aut quādo ab ipſo do-
Ibidem. mino ſacramētum huius reuelationis adprobatur, & dicitur, Beatus es Simon Bariona: quo-
niam hoc tibi non reuelauit caro, & ſanguis, ſed pater meus qui in cœlis eſt. Aut quando ab ip M
Ioan.17. ſo Chriſto exprimitur, Pater clarifica me eo honore quo fui apud te antequam mūdus fieret.
Ibidem.11. Aut cum ab eodem dicitur, Pater ſciebam quia ſemper me audis, verum propter circunſtan-
tes dixi, vt credant quia tu me miſiſti. Aut cum definitio regulę ab ipſo Chriſto collocatur, &
Ibidē.17. dicitur, Hæc eſt autem vita æterna, vt ſciant te vnum & verum deum, & quem miſiſti Ieſum
Chriſtum, ego te honorificaui ſuper terram, opus perfeci quod dediſti mihi. Aut cum itē ab
Luc.10. eodem adſeritur, & dicitur, Omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Aut cū ſedere ad dexterā
Pſal.109. patris, & à prophetis, & ab apoſtolis adprobatur. Et ſatis longum facio ſi eniſus fuero omnes
Mar.16. Heb.1. omnino ad hanc partem voces congregare, quandoquidem non tam veteris quam etiā no-
Iob.1. ui teſtamenti ſcriptura diuina vbique oſtendat, illum ex patre natū, per quem facta ſunt om-

A nia,& ſine quo factum eſt nihil,qui obedierit ſemper patri,& obediat,ſemper habentem rerũ
omnium poteſtatem,ſed quâ traditam,ſed quâ conceſſam, ſed quâ à patre proprio ſibi indul-
tam.Quid enim tam euidens poteſt eſſe,hunc nõ patrem eſſe,ſed filium , quàm quod obediẽs
patri deo proponitur,niſi pater eſſe credatur: ſed quia frequenter intendunt illum nobis locũ
quo dictum ſit , Ego & Pater vnum ſumus, & in hoc æquè illos facile vincemus . Si enim e- Ioan.10.
rat vt hæretici putant,pater Chriſtus , oportuit dicere,Ego pater vnum ſum. Atqui quum,e-
go,dicit:deinde patrem infert dicendo,ego & pater,proprietatem perſonæ ſuę,id eſt filij à pa
terna auctoritate diſcreuit atque diſtinxit, non tantummodo de ſono nominis, ſed etiam de
ordine diſpoſitæ poteſtatis.Quî potuiſſet dicere, ego pater,ſi patrẽ ſe eſſe meminiſſet? Et quia
B dixit vnum,intelligant hæretici quia non dixit vnus.Vnum enim neutraliter poſitum,ſocie-
tatis concordiam non vnitatem perſonæ ſonat.Vnum enim non vnus eſſe dicitur, quoniam
nec ad numerum refertur,ſed ad ſocietatẽ alterius expromitur.Denique adiicit dicẽs,ſumus,
non ſum,vt oſtenderet per hoc quod dixit,ſumus,& pater,duas eſſe perſonas.Vnũ autẽ quod
ait ad concordiam,& eandem eſſentiam,& ad ipſam charitatis ſocietatem pertinere,vt me-
rito vnum ſit pater,& filius,per eſſentiam,concordiam,& per amorem, & per dilectionẽ . Et
quoniam ex patre eſt,quicquid illud eſt,filius eſt,manente tamen diſtinctione, vt non ſit pa-
ter ille qui filius,quia nec filius ille qui pater eſt.Nec enim,ſumus,addidiſſet, ſi vnum ſe & ſo
litarium patrem,filium factum eſſe meminiſſet.Denique nouit hanc concordiæ vnitatem,&
C apoſtolus Paulus , cum perſonarum tamen diſtinctione. Nam cum ad Corinthios ſcriberet: 1.Cor.3.
Ego,inquit,plantaui,Apollo rigauit:ſed deus incrementum dedit.Itaque neque qui plãtat eſt
quicquam,neque qui rigat:ſed qui incrementum dat deus. Qui autem plãtat,& qui rigat vnũ
ſunt.Quis autem non intelligat alterum eſſe Apollo,alterum Paulum , non eundem atque ip
ſum Apollo pariter,& Paulum.Denique & diuerſa vniuſcuiuſque ſunt,& officia prolata:alter
enim qui plantat,& alter qui rigat.hos tamen duos,nõ quòd vnus ſit , ſed quòd vnũ ſint pro-
poſuit apoſtolus Paulus,& alter quidem ſit Apollo,alter vero Paulus, quantum ad perſonarũ
diſtinctionem pertinet,vnum ambo ſint.Nam quãdo duorum vna ſententia eſt, veritas vna
eſt,fides vna eſt,vna atque eadẽ religio eſt. vnus etiam dei timor eſt, vnum ſunt etiam ſi duo
ſint,ipſum ſunt dum ipſum ſapiunt.Etenim quos perſonæ ſpatio inuicem diuidit,eoſdem rur
D ſus inuicem religionis ratio conducit. Et quamuis idem atque ipſi non ſunt , dum idem ſen-
tiunt ipſi ſunt,& cum duo ſint,vnum ſunt, habentes in fide ſocietatem,etiam ſi gerãt in per-
ſonis diuerſitatem.Denique cum ad has voces domini imperitia fuiſſet iudaica commota,&
temere aduſque ſaxa ſuccenſa ita vt diſcurrerent,& dicerẽt, Non te lapidamus propter bonũ
opus,ſed propter blaſphemiam,& quia tu cum homo ſis,facis te deum, diſtinctionem poſuit
dominus in ratione reddenda,quomodo ſe deum aut dixiſſet aut intelligi vellet , Quem pa-
ter ſanctificauit,inquit,& miſit in hunc mundum,vos dicitis quia blaſphemat,quia dixi,filius
dei ſum:etiam hic patrem habere ſe dixit filius.Eſt ergo non pater , patrem enim confeſſus ſe
E fuiſſet ſi patrẽ ſe eſſe meminiſſet,& ſanctificatum ſe à ſuo patre eſſe proponit . Dum ergo ac-
cipit ſanctificationẽ à patre,minor patre eſt:minor autẽ patre conſequẽter eſt,ſed filius.Pater
enim ſi fuiſſet,ſanctificationẽ dediſſet,non accepiſſet . Et nunc autem profitendo ſe accepiſſe
ſanctificationem,à patre filium ſe eſſe,non patrem,monſtrauit.Miſſum pręterea ſe eſſe dicit,
vt hanc obediẽtiam qua venit dominus Chriſtus miſſus , nõ pater ſed filius probetur:qui mi-
ſiſſet vtique ſi pater fuiſſet.Miſſus autem non fuit pater,ne pater ſubditus alteri deo dum mit
titur probaretur . Et tamẽ poſt hæc adiicit,quod omnem omnino ambiguitatem diſſolueret,
& totam controuerſiam erroris extingueret . ait enim in vltima parte ſermonis: Vos dicitis
quia blaſphemat,quia dixi,filius dei ſum.Ergo ſic euidenter filius dominus ſe non patrem eſſe
F teſtatur magnæ temeritatis , & ingentis eſt furoris exemplum contra ipſius Chriſti domini
teſtimonium controuerſiam diuinitatis,& religionis agitare,& Chriſtum Ieſum patrem eſſe
dicere cum animaduertat illum nõpatrem ſe,ſed filium comprobaſſe. Quod ſi de cœlo miſ-
ſus à patre eſt,non vtique homo tantum eſt:homo enim,vt diximus de cœlo venire non po-
tuit.Non igitur ibi ante homo fuit, ſed illuc aſcendit vbi non fuit . Deſcendit autem dei ver-
bum,quod ibi fuit. Verbum inquam dei & deus per quem facta ſunt omnia , & ſine quo factũ
eſt nihil.Non igitur homo inde ſic de cœlis venit, ſed dei ſermo,id eſt deus, inde deſcẽdit. Si
homo tantũmodo Chriſt⁹,quomodo ait, Si ego de me teſtificor, verũ eſt teſtimonium meũ: Ioã.8.
quia ſcio vnde venerim , & quo eam,vos ſecundum carnem iudicatis.Ecce & hic illuc ſe di-
cit rediturum vnde ſe teſtificatur antè veniſſe, miſſum ſcilicet de cœlo.Deſcendit ergo vnde
venit,

venit,quo modo illuc vadit vnde deſcendit.Ex quo ſi homo tãtummodo Chriſtus eſſet,non G
inde veniſſet: atque ideo nec illuc abiret,quoniam non inde veniſſet. Veniendo autem inde
vnde homo venire non poteſt, deum ſe oſtendit veniſſe. Sed enim huius ipſius deſcenſionis
ignari,& imperiti Iudæi,hæredes ſibi hæreticos iſtos reddiderunt, quibus dicitur: Vos igno-
ratis vnde veniam,& quo eam: vos ſecundũ carnem iudicatis. Tam iſti quàm Iudæi carnalé
eſſe Chriſti natiuitatem tenentes,nihil aliud Chriſtũ eſſe quàm hominem crediderunt. Non
conſiderantes illud quoniam cum de cœlo homo non potuerit venire vt merito illuc poſſet
redire,deum eſſe qui inde deſcenderit,vnde homo venire non potuerit.Si homo tantummo-
do Chriſtus,quomodo dicit:Vos ex inferioribus eſtis,ego de ſurſum ſum:vos de hoc mundo H
eſtis,ego non ſum de hoc mundo. Ideo autem ſi omnis homo ex hoc mundo eſt, & ideo in
hoc mundo eſt Chriſtus,an homo tantummodo eſt? Abſit.Sed conſydera quod ait,Ego non
ſum de hoc mundo.Nunquid ergo mentitur,quum ex hoc mundo ſit,ſi homo tantummodo
ſit?Aut ſi non mentitur,non eſt ex hoc mundo. Nõ ergo homo tãtummodo eſt,quia ex hoc
mundo non eſt.Sed ne lateret quis eſſet,expreſſit vnde eſſet:Ego,inquit, de ſurſum ſum, hoc
eſt de cœlo,vnde homo venire non poteſt, non enim in cœlo factus eſt.Deus eſt ergo qui de
ſurſum eſt,& idcirco de hoc mundo non eſt: quamquam etiam quodammodo ex hoc mũdo
eſt vnde non deus tantum eſt Chriſtus,ſed & homo.Vt merito quomodo non eſt ex hoc mũ
do ſecundum verbi diuinitatem,ita ex hoc mundo ſit ſecundum ſuſcepti corporis fragilita- I
tem:homo eſt enim cum deo iunctus, & deus cum homine copulatus. Sed idcirco nunc hic
Chriſtus in vnam partem ſolius diuinitatis incubuit,quoniam cæcitas Iudaica ſolam in Chri
ſto partem carnis aſpexit, & inde in præſenti loco ſilentio præterita corporis fragilitate quæ
de mundo eſt,de ſua ſola diuinitate locutus eſt,quæ de mundo non eſt,vt in quantum illi in-
clinauerant, vt hominem illum tantummodo crederent in tantum illos Chriſtus poſſet ad
diuinitatem ſuam conſiderandam trahere,vt ſe deum crederent, volẽs illorum incredulitaté
circa diuinitatem ſuam omiſſa interim cõmemoratione ſortis humanæ ſolius diuinitatis op
Ioan.16. poſitione ſuperare.Si homo tãtummodo Chriſtus,quomodo dicit,Ego ex deo prodij, & ve-
ni,cum conſtet hominem à deo factum eſſe non ex deo proceſſiſſe:ex deo autem homo quo- K
Pſal.44. modo nõ proceſſit,ſic dei verbum proceſſit,de quo dictum eſt: Eructauit cor meum verbum
bonum.Quod quoniam ex deo eſt, merito & apud deum eſt. Quódque quia non otioſe pro-
latum, merito omnia facit. Omnia enim per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.
Sed enim hoc verbum, per quod facta ſunt omnia.Et deus,inquit,erat verbũ.Deus ergo pro-
ceſſit ex deo, dum qui proceſſit ſermo deus eſt, qui proceſſit ex deo. Si homo tantummodo
Ioan.8. Chriſtus, quomodo ait:Si quis verbum meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum.
Mortem in æternum non videre,quid aliud quàm immortalitas eſt? Immortalitas autem di
uinitati ſocia eſt,quia & diuinitas immortalis eſt,& immortalitas diuinitatis fructus eſt. Sed
enim omnis homo mortalis eſt, immortalitas autem ex mortali non poteſt eſſe. Ergo ex L
Chriſto homine mortali, immortalitas non poteſt naſci. Sed qui verbum cuſtodierit, in-
quit, meum, mortem non videbit in æternum.Ergo verbum Chriſti præſtat immortalita-
tem, & per immortalitatem præſtat diuinitatem. Quod ſi non poteſt exhibere vt immorta-
lem alterum faciat ipſe mortalis, hoc autem Chriſti verbum exhibet, pariter & præſtat im-
mortalitatem:non vtique homo tantum eſt, qui præſtat immortalitatem:quam, ſi tantum-
modo homo eſſet,præſtare non poſſet: præſtando autem diuinitatem per immortalitatem,
deum ſe probat diuinitatem porrigendo: quam,niſi deus eſſet,præſtare non poſſet. Si homo
Ioan.8. tantummodo Chriſtus, quomodo loquit, Ante Abraham ego ſum. Nemo enim hominum
ante eum poteſt eſſe ex quo ipſe eſt, nec poteſt fieri vt quicquam prius fuerit ante illum ex M
quo ipſum originem ſumpſit. Sed enim Chriſtus cum ex Abraham ſit, ante Abraham eſſe ſe
dicit. Aut mentitur igitur, & fallit ſi ante Abraham non fuit,qui ex Abraham fuit. Aut non
fallit ſi etiam deus eſt,dum ante Abraham fuit.Quod niſi fuiſſet conſequenter cum ex Abra-
Ibidem.10. ham fuiſſet,ante Abraham eſſe non poſſet.Si homo tantummodo Chriſtus quomodo ait, &
ego agnoſcam eas,& ſequuntur me meę,& ego vitam æternam do illis,& nunquam peribunt
in perpetuum.Sed enim cum omnis homo mortalitatis ſit legib' alligatus, & idcirco in per-
petuum ſe ipſe ſeruare non poſſet,multo magis in perpetuum alterum ſeruare nõ poterit. At
in perpetuũ ſe Chriſtus repromittit ſalutem daturum.Quã ſi non dat, mendax eſt: ſi dat,deus
eſt. Sed nõ fallit,dat enim quod repromittit.Deus eſt ergo,qui ſalutem perpetuã porrigit,quã
homo qui ſeipſum ſeruare non poteſt, alteri pręſtare nõ poterit. Si homo tantũmodo Chri-
ſtus,quid

A ſtus, quid eſt quod ait, ego & pater vnum ſumus? Quomodo enim ego & pater vnum ſu-
mus, ſi non & deus eſt, & filius, qui idcirco vnum poteſt dici, dum ex ipſo eſt, & dum fi-
lius eius eſt, & dum ex ipſo naſcitur, dum ex ipſo proceſſiſſe reperitur, per quod & deus eſt.
Quod cum inuidioſum Iudæi putaſſent, & blaſphemum credidiſſent, eo quod ſe oſtenderat Ibidem.
his ſermonibus Chriſtum eſſe deum, ac propterea ad lapides concurriſſent, & ſaxorum i-
ctus iniicere geſtiſſent, exemplo & teſtimonio ſcripturarum aduerſarios ſuos fortiter re-
futauit. Si illos, inquit, dixit deos ad quos verba facta ſunt, & non poteſt ſolui ſcriptura,
quem pater ſanctificauit & miſit in hunc mundum. Vos dicitis quia blaſphemat quia, dixi,
filius dei ſum ego: quibus vocibus neque ſe negauit deum, quinimo deum ſe eſſe firmauit.
B Nam quia ſine dubitatione dei eſſe dicuntur ad quos verba facta ſunt, multo magis hic deus
qui melior illis omnibus inuenitur. Et nihilominus calumnioſam blaſphemiam diſpoſitio-
ne legitima congruenter refutauit: deum enim ſe ſic intelligi vult, vt filium dei, & non ip-
ſum patrem vellet intelligi. Miſſum enim ſe eſſe dixit, & multa opera ſe ex patre oſtendiſ-
ſe monſtrauit, ex quo non patrem ſe, ſed filium eſſe intelligi voluit, & in vltima parte de-
fenſionis filij non patris fecit mentionem dicendo. Vos dicitis quia blaſphemas, quia di-
xi, filius dei ſum, ita quod ad crimen blaſphemiæ pertinet quia filium ſe non patrem di-
cit. quod autem ad diuinitatem ſpectet ipſius, ego & pater vnum ſumus, eſſe in quo fi-
lium ſe eſſe & deum probauit: deus eſt ergo: deus autem ſic, vt filius ſit non pater. Si ho-
C mo tantummodo Chriſtus, quomodo ipſe dicit: Et omnis qui videt & credit in me, non Ioan.6.
morietur in æternum? Sed enim qui in hominem ſolitarium credit & nudum, maledictus
dicitur: Hic autem qui credit in Chriſto non maledictus, ſed in æternum non moriturus
refertur. Ex quo ſi aut homo eſt tantum, vt hæretici volunt, quomodo quiſquis in eum
credit non morietur in æternum, cum maledictus eſſe teneatur qui confidit in homine? aut
ſi non maledictus, ſed potius ad æternæ vitæ conſecutionem vt legitur deſtinatus, non eſt
homo tantummodo Chriſtus, ſed & deus, in quem qui credit, & maledictionis pericu-
lum deponit, & ad fructum iuſtitiæ accedit. Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo Ioan.16.
paracletum dicit de ſuo eſſe ſumpturum quæ nuntiaturus ſit? neque enim paracletus ab ho-
D mine quicquam accipit, ſed homini ſcientiam paracletus porrigit, nec futura ab homine
paracletus diſcit, ſed de futuris hominem paracletus inſtruit. Ergo aut non accepit para-
cletus à Chriſto homine quod nuntiet, quoniam paracleto homo nihil poterit dare à quo
ipſe homo debet accipere, & fallit in præſenti loco Chriſtus, & decipit: cum paracletum à
ſe homine accepturum quæ nuntiet dicit, aut non nos fallit ſicut nec fallit, & accepit para-
cletus à Chriſto quæ nuntiet. Sed ſi à Chriſto, accepit quæ nuntiet, non eſt homo tantum
Chriſtus, à quo accepit paracletus deus non minor, quoniam nec paracletus à Chriſto ac-
ciperet niſi deus Chriſtus eſſet: Chriſtus ergo ſe deum eſſe hoc ipſo probat, quod ab eo ac-
cepit paracletus quæ nuntiat, vt teſtimonium Chriſti diuinitatis grande ſit, dum ab il-
E lo paracletus ſumit quæ cæteris tradit. Quandoquidem ſi homo tantummodo Chriſtus,
à paracleto Chriſtus acciperet quæ diceret, non à Chriſto paracletus acciperet quæ nun- Ioan.17.
tiaret. Si homo tantummodo Chriſtus, quare credendi nobis talem regulam poſuit
quod diceret, hæc eſt autem vita æterna vt ſciant te vnum & verum deum & quem mi-
ſiſti Ieſum Chriſtum. Si noluiſſet ſe etiam deum intelligi, cur addidit, & quem miſiſti Ie-
ſum Chriſtum, niſi quoniam & deum accipi voluit, quoniam ſi ſe deum nollet intelli-
gi, addidiſſet, & quem miſiſti hominem Ieſum Chriſtum: nunc autem neque addidit nec
ſe hominem nobis tantummodo Chriſtus tradidit, ſed deo iunxit, vt & deum per hanc
coniunctionem ſicut eſt intelligi vellet. Eſt ergo credendum ſecundum præſcriptam regu-
F lam in deum vnum verum deum, & in eum quem miſit Ieſum Chriſtum conſequenter, qui
ſe nequaquam patri vt diximus iunxiſſet, niſi deum quoque intelligi vellet, ſeparaſſet enim
ab eo ſi deum intelligi ſe noluiſſet: inter homines enim tantummodo ſe conlocaſſet, ſi ho-
minem ſe eſſe tantummodo ſciret, nec cum deo iunxiſſet, ſi ſe non & deum noſſet, nunc &
de homine tacet, quoniam hominem illum nemo dubitat, & deo ſe iungit merito vt cre-
dituris diuinitatis ſuæ formulam poneret. Si homo tantummodo Chriſtus, quomodo di- Ioan.17.
cit, & nunc honorifica me gloria quam habebam apud te priuſquam mundus eſſet, ſi an-
tequam mundus eſſet gloriam habuit apud deum, & claritatem tenuit apud patrem, ante
mundum fuit, nec enim habuiſſet gloriam niſi ipſe prius fuiſſet, qui gloriam poſſet te-

nere. Nemo enim habere aliquid poterit, niſi ante ipſe fuerit qui aliquid tenet. Sed enim G
Chriſtus habet gloriam ante mundi inſtitutionem, ergo ante inſtitutionem mundi fuit. Ni-
ſi enim ante inſtitutionem mundi eſſet, ante mundi inſtitutionem gloriam habere non poſ-
ſet, cum ipſe non eſſet. Sed enim homo gloriam ante mundi inſtitutionem habere non po-
tuit qui poſt mundum fuit: Chriſtus autem habuit, ante mundum igitur fuit: non igitur ho-
mo tantummodo fuit, qui ante mundum fuit. Deus eſt igitur quoniam ante mundum fuit,
& gloriam ante mundum tenuit. Nec prædeſtinatio iſta dicatur quoniam nec poſita eſt,
aut addant hoc qui hoc putant: ſed væ eſt adiicientibus, quomodo & detrahentibus poſi-
tum, non poteſt ergo dici quod non poteſt adiici. Sublata ergo prædeſtinatione quæ non eſt
poſita in ſubſtantia, fuit Chriſtus ante mundi inſtitutionem. Verbum eſt enim per quod fa- H
cta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil. Quoniam & ſi in prædeſtinatione dicitur glo-
rioſus, & ante mundi inſtitutionem fuiſſe prædeſtinationem, ordo ſeruetur & ante hunc e-
rit multus numerus hominum in gloriam deſtinatus. Minor enim per iſtam deſtinationem
Chriſtus cæteris intelligitur, quibus poſterior denotatur. nam ſi hæc gloria in prædeſtinatio-
ne fuit, prædeſtinationem iſtam in gloriam nouiſſimus Chriſtus accepit: ante enim præ-
deſtinatus Adam eſſe cernetur, & Abel, & Enoch, & Noë & Abraham, & reliqui cæteri. Nam
cum & apud deum, & perſonarum & rerum omnium ordo digeſtus ſit ante hanc præde-
ſtinationem Chriſti, in gloria multi prædeſtinati fuiſſe dicentur. Et hoc pacto minor cæte-
ris hominibus Chriſtus eſſe depræhenditur, qui melior & maior, & antiquior ipſis quoque I
angelis inuenitur. Aut hæc igitur omnia tollantur, vt Chriſto diuinitas non auferatur: aut
ſi hæc in prædeſtinatione tantum dici non poſſunt, Chriſto ab hæreticis diuinitas propria
reddatur. Quid ſi Moyſes hanc eandem regulam veritatis exſeqnitur, & hoc in principio
ſuarum nobis tradidit literarum, quo dicamus omnia creata & condita eſſe per dei filium,
hoc eſt per dei verbum: id enim dicit quod Ioannes, quod cæteri, immo & Ioannes & cæ-
Ioan.1. teri ab hoc intelliguntur accepiſſe quod dicant. Si enim Ioannes dicit, omnia per ipſum fa-
Pſal.44. cta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, prophetes autē refert: Dico ego opera mea regi. Moy-
ſes autem introducit precipientem deum vt lux fiat, in primis cœlum firmetur, aquæ con-
gregentur, arida oſtendatur, fructus ſecundum ſemina prouocetur, animalia producan- K
tur, luminaria in cœlo atque aſtra ponantur. Non alium oſtendit tunc adfuiſſe deo, cui
præciperentur hæc opera vt fierent, niſi eum per quem facta ſunt omnia, & ſine quo fa-
ctum eſt nihil. Ac ſi hic verbum dei eſt, nam eructauit cor meum verbum bonum, oſten-
dit in principio verbum fuiſſe, & verbum hoc apud patrem fuiſſe, deum præterea verbum
fuiſſe. Omnia per ipſum facta eſſe, ſed enim hoc verbum caro factum eſt, & habitauit in
nobis, Chriſtus ſcilicet filius dei, quem dum & poſtmodum ſecundum carnem hominem
accipimus, & ante mundi inſtitutionem dei verbum & deum videmus. Merito ſecundum
inſtitutionem veteris & noui teſtamenti, & deum & hominem Chriſtum Ieſum, & credi-
mus & tenemus. Quid ſi idem Moyſes introducit dicentem deum, faciamus hominem ad L
imaginem & ſimilitudinem noſtram? Et infra, & fecit deus hominem, ad imaginem dei fe-
cit illum, maſculum & fœminam fecit eos? Si vt iam docuimus, dei filius eſt per quem fa-
cta ſunt omnia, vtique dei filius eſt per quem etiam homo inſtitutus eſt, propter quem fa-
cta ſunt omnia. Sed enim deo præcipiente vt homo fiat, deus refertur eſſe qui hominem fa
cit, facit autem hominem dei filius, verbum ſcilicet dei per quem facta ſunt omnia, & ſi-
ne quo factum eſt nihil. Hoc autem verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, ergo
Chriſtus eſt deus. Per Chriſtum igitur homo factus eſt, vt per dei filium. Sed deus hominem
ad imaginem dei fecit, deus eſt ergo qui fecit hominem ad imaginem dei, deus ergo Chri-
ſtus eſt, vt merito nec veteris teſtamenti circa perſonam Chriſti vacillet auctoritas, dum M
noui teſtamenti manifeſtatione fulcitur: nec noui teſtamenti intercepta ſit poteſtas dum
radicibus veteris teſtamenti eiuſdem nititur veritas. Ex quo, qui Chriſtum dei filium, &
hominis tantummodo præſumunt hominem non & deum, contra teſtamentum & ve-
tus & nouum faciunt, dum & veteris & noui teſtamenti auctoritatem veritatemq; corrum-
punt. Quid ſi idem Moyſes vbique introducit deum patrem immenſum atque ſine fine, non
qui loco cludatur, ſed qui omnem locum cludat: nec eum qui in loco ſit, ſed potius in quo o-
mnis locus ſit: omnia continentem & cuncta complexum, vt merito nec deſcendat nec a-
ſcendat, quoniam ipſe omnia & continet & implet, & tamen nihilominus introducit
deum

A deum deſcendentem ad turrem quam ædificabant filij hominum conſiderare quærentem, & dicentem : Venite, & mox , deſcendamus , & confundamus illic ipſorum linguas , vt non audiat vnuſquiſque vocem proximi ſui . Quem volunt hic deum , deſcendiſſe ad turrem illam , & homines tunc illos viſitare , quęrentem deum patrem ? Ergo iam loco clauditur . Et quomodo omnia ipſe complectitur ? Aut nunquid angelum cum angelis dicit deſcendentem , & dicentem : Venite , & mox , deſcendamus & confundamus illic ipſorum linguas ? Sed enim in deuteronomio animaduertimus retuliſſe deum hæc , deúmque , dixiſſe vbi ponitur , cum diſſeminaret filios Adam , ſtatuit fines gentium iuxta numerum an- Deutero.32.
B gelorum dei . Neque ergo pater deſcendit vt res indicat , neque angelus iſta præcepit vt res probat . Supereſt ergo , vt ille deſcenderit , de quo apoſtolus Paulus : Qui deſcendit ipſe eſt Ephe.4.
qui aſcendit ſuper omnes cœlos , vt impleret omnia , hoc eſt dei filius dei verbum . Verbum autem dei caro factum eſt , & habitauit in nobis , hic erit Chriſtus : deus ergo pronuntiabitur Chriſtus . Ecce idem Moyſes refert alio in loco , quod Abrahæ viſus ſit deus . Ad quid autem Moyſes audit à deo , quod nemo hominum deum videat & viuat ? Si Gene.18.
videri non poteſt deus , quomodo viſus eſt deus ? Aut viſus eſt , quomodo videri non po- Exo.33.
teſt ? Nam & Ioannes , deum nemo(inquit) vidit vnquam . Et apoſtolus Paulus : Quem vi- 1.Ioan.4.
dit hominum nemo nec videre poteſt . Sed non vtique ſcriptura mentitur : Ergo vere vi- 1.Timo.6.
ſus eſt deus. Ex quo intelligi poteſt , quod non pater viſus ſit, qui nunquam viſus eſt , ſed fi-
C lius qui & deſcendere ſolitus eſt , & videri quia deſcenderit . Imago eſt enim inuiſibilis dei, vt mediocritas & fragilitas conditionis humanæ , deum patrem videre aliquando iam tunc adſueſceret in imagine dei,hoc eſt in filio dei.Gradatim enim & per incrementa fragilitas humana nutriri debuit per imaginem ad iſtam gloriam vt deum patrem videre poſſet aliquando. Periculoſa ſunt enim quæ magna ſunt ſi repentina ſunt . Nam etiam lux Solis ſubita poſt tenebras , ſplendore nimio inſuetis oculis non oſtendet diem , ſed potius faciet cæcitatem. Quod ne in damnum humanorum contingat oculorum , paulatim diſruptis & diſſipatis tenebris ortus luminaris iſtius mediocribus incrementis fallenter adſurgens oculos hominum ſenſim adſuefacit ad totum orbem ſuum ferendum per incrementa radiorum . Sic ergo &
D Chriſtus id eſt imago dei , & filius dei ab hominibus inſpicitur quâ poterat videri . Et ideo fragilitas & mediocritas ſortis humanæ per ipſum alitur , producitur, educatur, vt aliquando deum quoque ipſum patrem adſueta filium conſpicere , poſſit vt eſt videre , ne maieſtatis ipſius repentino & intolerabili fulgore percuſſa intercipi poſſit , vt deum patrem quem ſemper optauit, videre non poſſit . Ex quo filius eſt hic qui videtur, dei autem filius dei verbum eſt : dei autem verbum caro factum eſt , & habitauit in nobis , hic autem Chriſtus eſt. Quæ ergo mala ratio vt dubitetur deus dici qui tot modis intelligitur adprobari. Ac ſi & Agar ancillam Sarræ de domo eiectam pariter & fugatam , angelus conuenit apud fontem a- Gene.16.
quæ in via ſua, fugæ cauſas interrogauit atque accepit , & poſt hæc humilitatis conſilia por-
E rexit . Spem præterea illi materni nominis facit quod quę ex vtero eius multum ſemen eſſet, futurum ſpondet atque promittit , & quod Hiſmael ex illa naſci haberet . Et cum cæteris aperit locum habitationis ipſius, actúmque deſcribit. Hunc autem angelum,& dominum ſcripturæ proponit & deum : nam nec benedictionem ſeminis promiſiſſet , niſi angelus & deus fuiſſet . Quærant quid in præſenti loco hæretici tractent , Pater fuit iſte qui ab Agar viſus eſt an non ? quia deus poſitus eſt , ſed abſit deum patrem angelum dicere : ne alteri ſubditus ſit, cuius angelus fuerit , ſed angelum dicent fuiſſe . Quomodo ergo deus erit , ſi angelus fuit: cum non ſit hoc nomen angelis vnquam conceſſum,niſi quoniam ex vtroque latere nos veritas in iſtam concludit ſententiam,quia intelligere debeamus dei filium fuiſſe , qui quoniam
F ex deo eſt merito deus , quia dei filius dictus ſit , quoniam adnuntiator paternæ voluntatis eſt , magni conſilij angelus pronuntiatus eſt . Ergo ſi locus neque perſonæ patris congruit, ne angelus dictus ſit: neque perſonæ angeli, ne deus pronuntiatus ſit: perſonæ autem Chriſti conuenit vt & deus ſit , quia dei filius eſt , & angelus ſit , quoniam paternæ diſpoſitionis adnuntiator eſt , intelligere debent contra ſcripturas ſe agere hæretici , qui Chriſtum cum dicant ſe & angelum credere , nolint illum etiam deum pronuntiare , quem in veteri teſtamento ad viſitationem generis humani legunt ſæpe veniſſe . Adhuc adiecit Moyſes , Abra- Gene.18.
hæ viſum deum apud quercum Mambre ſedente ipſo ad oſtium tabernaculi ſui meridie : Et nihilominus cum tres conſpexiſſet viros , vnum ex illis deum nuncupaſſe , quorum cum pedes lauiſſet , cineritios panes cum butyro , & ipſius copia lactis offert : & vt hoſpites re-

tenti veſcerentur, hortatur. Poſt quæ & quod pater futurus eſſet, audit: & quod Sarra vxor G
eius paritura ex ipſo filium eſſet, ediſcit: & de exitu Sodomitarum, quæ merebantur pati, recognoſcit: & quòd propter clamorem Sodomorum deus deſcendiſſet, addiſcit. Quo in loco ſi patrem volunt videri tunc fuiſſe, cum angelis duobus hoſpitio receptum, patrem viſibilem hæretici crediderunt. Si autem angelum, cum ex angelis tribus vnus dominus nuncupatur, cur quod non ſolet, angelus deus dicitur: niſi quoniam vt deo patri inuiſibilitas competat, & angelo propriè mediocritas remittatur, non niſi dei filius quia deus eſt, Abrahæ viſus eſt, & hoſpitio receptus eſſe credetur. Quod enim erat futurus, meditabatur in ſacramento Abrahæ factus hoſpes apud Abrahæ filios futurus: cuius filiorum pedes ad probationem quod ipſe eſſet, abluit: reddens in filiis ius hoſpitalitatis, quod aliquando illi fœnerauerat pater. Vnde & ne qua eſſet dubitatio quin iſte Abrahæ hoſpes fuiſſet, in Sodomitarum
exitu ponitur: quoniam pluit deus ſuper Sodomam, & Gomorram ignem, & ſulphur à do- H
Hiere. 49. mino de cœlo. Sic enim & prophetes ex perſona dei: Subuerti vos (inquit) ſicut ſubuertit deus Sodomam, & Gomorram. Dominus ergo Sodomam ſubuertit, id eſt, deus Sodomam ſubuertit: ſed in ſubuerſione Sodomorum dominus pluit ignem à domino. Hic autem dominus viſus eſt Abrahæ deus: deus autem hic hoſpes eſt Abrahæ, viſus vtique quia tactus: ſed cum pater quà inuiſibilis, nec tunc vtique viſus ſit, viſus eſt, & hoſpitibus receptus, & acceptus eſt, qui ſolitus eſt tangi, & videri: hic autem filius dei, deus à domino pluit ſuper Sodomam, & Gomorram ſulphur atque ignem. Hic autem dei verbum eſt: verbum autem dei caro factum eſt, & habitauit in nobis Hic autem Chriſtus eſt, non pater: igitur apud Abra-
ham hoſpes: ſed Chriſtus fuit, nec tunc pater viſus eſt, ſed filius, viſus autem eſt Chriſtus. I
Merito igitur Chriſtus, & dominus & deus eſt, qui non aliter Abrahæ viſus eſt, niſi quia
Gene. 21. ante ipſum Abraham ex patre deo, deus ſermo generatus eſt. Adhuc, inquit, idem angelus eandem Haggar fugatam de domo Abrahæ cum puero conſolatur, & viſitat. Nam cum illa in ſolitudine expoſuiſſet infantem, quia aqua defeciſſet ex vtre, cumque puer ille clamaſſet, fletum & planctum leuaſſet, & audiuit (inquit ſcriptura) deus vocem pueri de loco vbi erat, cum deum eſſe qui vocem infantis retuliſſet, adiecit, & vocauit angelus domini ipſam Haggar de cœlo, angelum referens eſſe quem deum dixerat, & dominum pronun-
cians eſſe quem angelum conlocarat, quíque angelus & deus adhuc ipſi Haggar promittit K
maiora ſolatia, dicendo: Ne timueris, exaudiui enim vocem pueri de cœlo vbi erat. Surge, ſume puerum, & tene: in gentem enim magnam faciam eum. Hic angelus, ſi angelus tantum eſt, cur hoc ſibi vendicat vt dicat: In gentem enim magnam faciam eum: cum hoc vtique genus potentiæ dei ſit, angeli eſſe non poſſit. Ex quo etiam deus confirmatur deus eſſe qui hoc poteſt facere: quoniam vt hoc ipſum comprobetur, adiicitur per ſcripturam ſtatim: & aperuit deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ, & abiit, & impleuit vtrem de puteo, & dedit puero, & erat deus cum puero. Si ergo hic deus erat cum puero qui aperiat oculos Haggar, vt videret puteum aquæ viuæ, & hauriret aquam propter vrgentem ſitis neceſſita-
tem: hic autem deus è cœlo illam vocat angelus dictus: cum ſuperius vocem audiens cla- L
mantis pueri deus eſſet potius, non alius intelligitur quàm angelus eſſe pariter & deus, quod cum patri competens & conueniens eſſe non poſſit, qui tantummodo deus eſt: competens autem eſſe poſſit Chriſto, qui non tantummodo deus, ſed & angelus pronunciatus eſt, manifeſtè apparet, non patrem ibi tunc loquutum fuiſſe ad Haggar, ſed Chriſtum, potius cum
Eſaiæ. 9. deus ſit, cui etiam angeli competit nomen: quippe cum magni conſilij angelus factus ſit: angelus autem ſit, dum exponit ſinum patris, ſicut Ioannes edicit. Sed enim ipſe Ioannes hunc eundem qui ſinum exponit patris, verbum dicit carnem factum eſſe, vt ſinum patris poſſet exponere: merito Chriſtus non ſolum homo eſt, ſed angelus, nec angelus tantum, ſed & deus per ſcripturas oſtenditur, & à nobis hoc eſſe creditur: ne ſi non Chriſtum tunc locu-
tum ad Haggar voluerimus accipere, aut angelum deum faciamus, aut deum patrem om- M
nipotentem inter angelos computemus. Quid ſi & alio in loco ſimiliter legimus deum angelum poſitum: Nam cum apud vxores ſuas Liam atque Rachel Iacob de patris illarum iniquitate quereretur, & cum referret quòd iam in terram propriam remeare & reuerti cuperet, ſomnij quoque ſui interponebat auctoritatem, quo tempore refert ſibi angelum dei per
Gene. 31. ſomnium dixiſſe: Iacob, Iacob. Et ego, inquit, dixi: Quid eſt? Aſpice, inquit, oculus tuis, & vide hircos & arietes aſcendentes ſuper oues & capras variatos albos, & varios & cineritios & aſperſos. Vidi enim quæcunq; tibi Labam fecit. Ego ſum deus qui viſus ſum tibi in loco dei, vbi

erexiſti

A erexiſti mihi illic ſtantē lapidē, & vouiſti mihi illic votum: nūc ergo ſurge, & proficiſcere de
terra hac, & vade in terrā natiuitatis tuæ, & ero tecum. Si angelus dei loquitur hæc ad Iacob.
Itaq; ipſe angelus infert, dicēs: Ego ſum deus qui viſus ſum tibi in loco dei: non tātummodo
hūc angelum, ſed & deū poſitum ſine vlla heſitatione conſpicimus, quiq; ſibi votum refert ad
Iacob deſtinatū eſſe in loco dei, & non dicit in loco meo. Eſt ergo locus dei, eſt & hic deus,
ſed cum ibi ſimpliciter eſt in loco dei poſitum, neque enim dictum eſt in loco angeli & dei,
ſed tantummodo dei: hic autem qui iſta promittit, deus atque angelus eſſe perhibetur, vt me-
rito diſtinctio ſit inter eum qui tātummodo deus dicitur, & inter eum qui non deus ſimpli-
citer, ſed & angelus pronunciatur. Ex quo ſi nullius alterius angeli poteſt hic accipi tanta au
B ctoritas, vt deum quoque ſe eſſe fateatur, & votum ſibi factum eſſe teſtatur, niſi tantummo-
do Chriſti, cui non quia angelo tantum, ſed quia deo votum vouenti poteſt manifeſtum eſſe
non patrem accipi poſſe, ſed filium deum & angelum. Hic autem ſi Chriſtus eſt, ſicuti eſt, ve-
hementer periclitatur, qui aut hominem Chriſtum aut angelum tantummodo dicit ſubſtra-
cta illi diuini nominis poteſtate, quam ex ſcripturarum cœleſtium fide frequenter accepit,
quæ illum & angelum frequenter & deum dicunt. His omnibus etiam illud accedit vt quo-
modo illum & angelum frequenter & deum poſuit ſcriptura diuina, ſic illum & hominem
ponat & deum, exprimens eadem ſcriptura diuina quod erat futurus, & depingens iam tum
in imagine quod habebat eſſe in ſubſtantiæ veritate. Remanſit enim, inquit, Iacob ſolus, & Gene.32.
C luctabatur homo cum eo vſque in mane: & vidit quoniam non poteſt aduerſus eum, & te-
tigit latitudinem femoris Iacob, cum in eum luctaretur & ipſe cum eo, & dixit ei: dimitte
me, aſcendit enim lucifer. Et ille dixit: Nō te dimittam, niſi me benedixeris. Et dixit: Quod eſt
nomen tuum. Et ille dixit Iacob, dixitque ei: Nō vocabitur iam nunc nomen tuum Iacob, ſed
Iſraël erit nomen tuum: quia inualuiſti cum deo, & cum hominibus potens es. Et adhuc ad-
iicit. Et vocauit Iacob nomen loci illius, viſio dei. Vidi enim deum facie ad faciem, & ſalua fa-
cta eſt anima mea. Ortúſque eſt ei ſol, mox tranſiuit viſionem dei, ipſe vero claudicabat femo
re ſuo. Homo, inquit, luctabatur cum Iabob. Si homo ſolitarius, quis eſt iſte? vnde eſt? qua-
re cum Iacob contendit atque luctatur? quid interceſſerat, quid factum fuerat? quę ratio con-
D tentionis iſtius tantæ, tantique certaminis? quare præterea Iacob, qui ad tenendum homi-
nem cum quo luctabatur fortior inuenitur? & benedictionem ab eo quem detinebat poſtu-
lat: quia iam lucifer oritur. Ideo poſtulaſſe reperitur niſi quoniam præfigurabatur conten-
tio hæc inter Chriſtum, & filios Iacob futura, quæ in euangelio dicitur perfecta. Contra
hunc enim hominem conluctatus eſt populus Iacob in qua conluctatione potentior popu-
lus eſt Iacob repertus, quippe cum aduerſus Chriſtum iniquitatis ſuæ victoriam ſit conſecu-
tus, quo in tempore propter facinus quod admiſit inceſſu fidei propriæ & ſalutis claudicare
grauiſſime incertus, & lubricus cœpit: qui quamuis ſuperior damnando Chriſtum repertus,
eget tamen ipſius miſericordia, eget tamen ipſius benedictione. Sed enim hic homo qui cum
E Iacob luctatus eſt, non, inquit, vocabitur etiam nunc nomen tuum Iacob, ſed Iſraël erit no-
men tuum, ac ſi Iſraël eſt homo videns deum. Eleganter oſtendebat dominus quòd non tan-
tum homo eſſet qui conluctabatur tunc cum Iacob, ſed & deus. Videbat vtique deum Iacob
cum quo conluctabatur, quamuis hominem ipſius in cōluctatione retineret. Et vt nulla ad-
huc poſſet eſſe dubitatio, interpretationem ipſe poſuit dicendo: Quia innaluiſti cum deo,
& cum hominibus potens es. Ob quam cauſam hic idem Iacob intelligens iam vim ſacra-
menti, & peruidens auctoritatem eius cum quo luctatus fuiſſet, nomen loci illius in quo con-
luctatus eſt, vocauit viſionem dei. Superſtruxit præterea cauſas ad interpretationem dei por-
rigendam. Vidi enim, inquit, deum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. Vidit au-
F tem deum cum quo conluctatus eſt quaſi cum homine, ſed & hominem quidem quaſi vi-
ctor tenuit, benedictionem autem quaſi à deo vt inferior poſtulauit: ita cum deo & cum ho-
mine conluctatus fuit, ac ſic conluctatio hæc ibi quidem præfigurata eſt. In euangelio autem
inter Chriſtum, & populum Iacob perfecta eſt: in qua quamuis populus ſuperior inuentus ſit,
minor repertus eſt dum nocens comprobatus eſt. Quis dubitauit Chriſtum in quo hæc con-
luctationis figura completa eſt, non hominem tantum, ſed & deum agnoſcere, quandoqui-
dem hominem illum & deum etiam figura ipſa conluctationis videatur comprobaſſe? Et ta-
men etiam poſt hæc æquè non ceſſat eadem ſcriptura diuina, angelum deum dicere, deum
angelum pronuntiare. Nam cum Manaſſen atque Ephrem filios Ioſeph benedicturus eſſet,
hic ipſe Iacob, tranſuerſis ſuper capita puerorum manibus conlocatis, Deus, inquit, qui

paſcit me à iuuentute mea vſque in hunc diem, angelus qui liberauit me ex omnibus malis G
benedicat pueros. Vſque adeo autem eundem angelum ponit quem deum dixerat, vt ſin-
gulariter in exitu ſermonis ſui poſuerit perſonam de qua loquebatur dicẽdo, benedicat pue-
ros hos. Si enim alterum angelum voluiſſet intelligi, plurali numero duas perſonas com-
plexus fuiſſet: nunc vnius perſonæ ſingularem numerum in benedictione depoſuit, ex quo
eundem deum atque angelum intelligi voluit. Sed enim deus pater accipi non poteſt: deus
autem, & angelus Chriſtus accipi poteſt. Quem vt huius benedictionis auctorem etiã tranſ-
uerſas ſuper pueros manus Iacob ponendo ſignificauit, quaſi pater illorũ eſſet Chriſtus. Ad-
huc adiiciã illam quoq; partem, in qua dũ hæreticus quaſi oculo quodam gaudet propriæ ve-
ritatis & luminis amiſſo, totã cæcitatem ſui agnoſcat erroris. Identidem eni & frequenter op- H
Ioan.14 ponit quia dictum ſit: Tanto tempore vobiſcum ſum, & non agnoſcitis me: Philippe, qui vi-
dit me, vidit & patrem. Sed quod non intelligit diſcat. Culpatur Philippus, & iure quidem
meritoq; quia dixerit: Domine oſtẽde nobis patrem, & ſufficit nobis. Quãdo enim ex Chriſto
aut audierat iſtud, aut didicerat quaſi eſſet pater Chriſtus, cum contra magis quod filius eſſet,
non quia pater frequenter audiſſet, & ſæpe didiciſſet. Quod enim dixit dominus, ſi me cogno-
uiſtis, & patrem meũ cognouiſtis, & amodo noſtis illum, & vidiſtis illũ, non ſic dixerat vt ſe
patrem vellet intelligi, ſed quoniã qui penitus, & plene, & cum tota fide, & tota religione ac-
ceſſit ad dei filium omnibus modis per ipſum filium, in quem ſic credit ad patrem peruentu-
rus ſit eundemq; viſurus. Nemo enim, inquit, poteſt venire ad patrem niſi per me. Et is ad pa- I
trem deum nõ tantum venturus eſſet, & cogniturus ipſum patrem, ſed etiam ſic tenere debet
atq; ita animo ac mente præſumere, quaſi iam nouerit patrem pariter & viderit. Sæpe enim
ſcriptura diuina quæ nõdum facta ſunt pro factis adnuntiat, quia ſic futura ſint: & quæ om-
nibus modis fieri habent, non quaſi futura ſint prædicat, ſed quaſi facta ſint narrat. Deniq; cũ
Eſaiæ.9. nondum temporibus Eſaiæ prophetę Chriſtus natus fuiſſet, quia puer, aiebat, natus eſt vobis,
Ibidem.8. & cum nondum acceſſum eſſet ad Mariam, & acceſſit ad prophetiſſam, & dicebat, & conce-
Ibidem.9. pit & peperit filium. Et cum nõdum ~~ſuum~~ patris Chriſtus expoſuiſſet, referebat: Et vocabitur
Ibidem.53. nomen eius magni conſilij angelus. Et cum nondum fuiſſet paſſus, quaſi ouis, pronuntiabat,
Ibidem.65. ad iugulationem adductus eſt. Et cum adhuc crux nuſquam eſſet, aiebat: Tota die expãdi ma- K
Pſal.68. nus meas ad populũ non credentem. Et cum nõdum iniurioſe potatus fuiſſet, in ſiti, ait, mea
Ibidẽ.21. potanerunt me aceto. Et cum ſpoliatus adhuc non fuiſſet, dicebat, Super veſtem meam miſe-
runt ſortem & dinumerauerunt oſſa mea: effoderunt manus meas, & pedes. Prouidens enim
ſcriptura diuina pro factis dicit quæ futura ſcit, & pro perfectis dicit quæ futura habet, quę ſi-
ne dubitatione ventura ſunt. Et ideo dominus in præſenti loco dicebat: A modo noſtis illum,
& vidiſtis. Dicebat enim viſum iri ab eo patrem quiſquis filium ſecutus fuiſſet, nõ quaſi filius
ipſe eſſet pater viſus, ſed quod præmium conſecuturus eſſet quiſquis illum ſequi & diſcipulus
eius eſſe voluiſſet, vt videre patrem poſſet: nam & imago eſt dei patris: vt his etiam illud ac-
Ioan.5. cedat, quoniam ſicut pater operatur, ita operatur & filius, & imitator eſt filius omnium operũ L
paternorum, vt perinde habeat vnuſquiſque: vt quaſi iam viderit patrem, dum eum videt qui
inuiſibilem patrem in omnibus operibus ſemper imitatur. Cæterum ſi ipſe pater eſt Chriſtus,
quomodo cõfeſtim adiicit & dicit, Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipſe faciet: & ma
Ibidẽ.14. iora his faciet, quia ego ad patrẽ vado. Et adhuc ſubnectit, Si diligitis me, præcepta mea ſer-
uate: & ego rogabo patrem, & alium aduocatum dabit vobis. Poſt quæ etiam illud ſubnectit,
Si quis me diligit, ſermonem meum cuſtodiet: & pater meus diligit illum, & ad eum venie-
mus & manſionem apud illum faciemus. Necnon etiam ſubdidit illud quoque, Aduocatus au
tem ille ſpiritus ſanctus quem miſſurus eſt pater, ille vos docebit & cõmemorabit omnia quæ-
cunq; dixero. Præmittit adhuc iſtum locum, quo oſtendat ſe eſſe filium, & merito ſubdidit &
dicit: Si me diligeretis, gauderetis quia eo ad patrem: quia pater maior me eſt. Quid autem cũ M
etiam illa ſubnectit: Ego ſum vitis vera, & pater meus agricola, omne ſarmentũ in me nõ ad-
ferens fructum tollit illud, & omne fructiferum purgat, vt fructum ampliorem ferat. Inſtat
adhuc & adiicit: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in mea charitate: ſicut ego pa
tris mandata ſeruaui, & maneo in eius charitate. Adhuc ingerit, & dicit: Dixi autem vos a-
micos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota vobis feci. Adgregat etiam hoc: Sed hæc
omnia facient vobis propter nomen meum, quia ignorant eum qui me miſit. Hęc ergo nun-
quam poſt illa euidenter illum non patrem, ſed filium eſſe teſtantia dominus ſubdidiſſet, ſi
aut patrem ſe eſſe meminiſſet, aut patrem ſe vellet intelligi: niſi quoniam vt illud expríme-
ret, perin-

A ret, perinde vnum quemque iam habere debere, dum imaginem dei patris per filium videt æque ac ſi viderit patrem: quandoquidem vnus quiſque credens in filium exerceatur in imaginis contemplatione, vt adſuefactus ad diuinitatem videndam in imaginem proficere poſſit, & vſque ad dei patris omnipotentis perfectam contemplationem. Et quoniam qui hoc animo ac mente combiberit, & de omnibus ſic futurum eſſe crediderit patrem quem viſurus ſit quaſi iam quodammodo viderit, & hic iam ſic habet quaſi teneat quod habiturum ſe pro certo ſciat. Cæterum ſi ipſe pater fuiſſet, quid quaſi futurum præmium repromittebat quod iam præſtiterat & dederat? Nam quoniam dicit: Beati mundo corde, quia ipſi deum vi-
B debunt, polliceri deprehenditur contemplationem & aſpectum patris, ergo nõdum dederat: cur enim repromitteret, & ſuam dediſſet, dederat enim ſi pater eſſet, videbatur enim, & contingebatur. Quando autem dum contingitur ipſe Chriſtus, & videtur, repromittit tamen, & dicit: quoniã qui mundo fuerit corde, deũ videbit, hoc ipſo probat patrem ſe non eſſe, qui tũc preſens cum videretur repromittebat quod patrem viſurus eſſet quiſquis mundo corde fuiſſet. Erat ergo repromittens hæc, non pater, ſed filius: quia qui filius erat quod videri habebat, repromittebat, cuius repromiſſio ſuperuacua fuiſſet, niſi filius fuiſſet. cur enim repromittebat mundis corde vt viderent patrem, ſi iam tunc qui præſentes erant, patrem Chriſtum videbant, ſed quia filius erat nõ pater. Merito & filius, quia imago dei tũc videbatur, & pater quia inuiſibilis, mundis corde vt videretur repromittitur, & notatur. Hæc igitur ſatis ſint, & iam
C aduerſus iſtum hæreticũ ſufficiat dictaſſe pauca de multis. Campus enim, & quidẽ latus ac fuſus aperietur plenius, hæreticũ iſtum ſi agitare voluerimus, quandoquidẽ duobus iſtis locis quibuſdã effuſis luminibus orbatus totus ſit in doctrinæ ſuæ cæcitate ſuperatus. Sed enim ordo rationis, & fidei auctoritas, digeſtis vocibus, & litteris domini admonet nos poſt hæc credere etiã in ſpiritum ſanctũ olim eccleſiæ repromiſſum, ſed ſtatutis temporũ opportunitatibus redditũ. Iſte enim per Ioelem prophetam repromiſſus, ſed per Chriſtum redditus. In nouiſſimis, inquit, diebus effundam de ſpiritu meo ſuper ſeruos, & ancillas meas. Dominus autẽ: Accipite ſpiritum ſanctũ, quorum remiſeritis peccata, erunt remiſſa: & quorum retinueritis, erũt retenta. Hic autem ſpiritum ſanctũ, dominus Chriſtus modo paracletum appellat, mo-

Ioel. 2. Acto. 2. Ioan. 20.

D do ſpiritũ veritatis eſſe pronũtiat qui non eſt in euangelio nouus, ſed nec nouè datus: nã hic ipſe & in prophetis populũ accuſauit, & in apoſtolis aduocationẽ gentibus præſtitit. Nã illi vt accuſarentur merebantur, quia cõtempſerant legẽ: & qui ex gentibus credunt vt patrocinio ſpiritus adiuuẽtur, merentur qui ad euangelicã peruenire geſtiunt legẽ, differentia ſane in illo genera officiorũ: quoniam in tẽporibus differens ratio cauſarum, nec ex hoc tamen ipſe diuiditur qui hæc ſic gerit, nec aliter eſt dũ ſic agit: ſed vnus atq; ipſe eſt diuidens officia ſua per tẽpora, & rerum occaſiones atq; momenta. Deniq; apoſtolus Paulus: Habentes, inquit, eundẽ ſpiritum ſicut ſcriptũ eſt, credidi propter quod locutus ſum, & nos credimus ideo loquimur. Vnus ergo & idẽ ſpiritus qui in prophetis & apoſtolis, niſi quoniã ibi ad momentũ, hic ſem-

2. Cor. 4.

E per. Cæterũ ibi, non vt ſemper in illis ineſſet: hic, vt in illis ſemper maneret: & ibi mediocriter diſtributus, hic totus effuſus: ibi parce dat, hic large cõmodat, nec tamẽ ante reſurrectionem domini exhibitus, ſed per reſurrectionem Chriſti cõtributus. Rogabo enim, aiebat, patrem: & alium aduocatum dabit vobis, vt vobiſcum ſit in æternum ſpiritus veritatis. Et cum venerit aduocatus ille quem ego miſſurus ſum vobis à patre meo, ſpiritum veritatis qui de patre meo procedit: & ſi non abiero ego, aduocatus ille non veniet ad vos: ſi autem ego abiero, remittam illum ad vos. Et cum venerit ſpiritus veritatis, ille vos diriget in omnem veritatem. Et quoniam dominus in cœlis eſſet, abiturus paracletum diſcipulis neceſſario dabat, ne illos quodammodo pupillos quod minime decebat relinqueret, & ſine aduocato & quodam tuto-

Ioan. 14.

F re deſereret. Hic eſt enim qui ipſorum animos menteſq; firmauit, qui euangelica ſacramenta diſtinxit, qui in ipſis inluminator rerum diuinarum fuit, quo confirmati pro nomine domini, nec carceres nec vincula timuerunt, quinimo ipſas ſeculi poteſtates, & tormenta calcauerunt, armati iam ſcilicet per ipſum atque firmati, habentes in ſe dona quæ hic idem ſpiritus eccleſiæ Chriſti ſponſæ quaſi quædam ornamenta diſtribuit, & dirigit. Hic eſt enim qui prophetas in eccleſia cõſtituit, magiſtros erudit, linguas dirigit, virtutes, & ſanitates facit, opera mirabilia gerit, diſcretiones ſpirituum porrigit, gubernationes contribuit, conſilia ſuggerit, quæq; alia ſunt chariſmatum dona componit, & digerit, & ideo eccleſiam domini vndiq; & in omnibus perfectã, & conſummatã facit. Hic eſt qui in modũ columbæ poſteaquàm dominus baptizatus eſt, ſuper eũ venit, & mãſit, habitans in ſolo Chriſto plenus & totus, nec in ali-

qua menſura aut portione mutilatus,ſed cũ tota ſua redundãtia cumulate admiſſus,vt ex illo G
delibationem quandam gratiarum cæteri conſequi poſſint totius ſancti ſpiritus in Chriſto
fonte remanente,vt ex illorum donorum dono atq; opere venæ ducerentur,ſpiritu ſancto in
Eſa.11. Chriſto afflu enter habitante.Hoc etenim iam prophetans Eſaias aiebat: Et requieſcit,inquit,
ſuper eum ſpirit us ſapientię & intellectus,ſpiritus conſilij & virtutis,ſpiritus ſciẽtiæ,& pieta-
tis,& impleuit eũ ſpiritus timoris dei,hoc idem æquè ipſum , & alio in loco ex perſona ipſius
Ibidẽ.61. domini:Spiritus domini ſuper me propter quod vnxit me,euangelizare pauperibus miſit me.
Pſal.44. Similiter Dauid:Propterea vnxit te deus de⁹ tuus oleo lęticię à conſortibus tuis.De hoc apo-
Roma.8. ſtolus Paulus: Qui enim ſpiritũ Chriſti non habet,hic non eſt eius,& vbi ſpiritus domini,ibi
2.Cor 1. libertas.Hic eſt qui operatur ex aquis ſecundam natiuitatem ſemen quoddam diuini generis,
& conſecrator cœleſtis natiuitatis,pignus promiſſæ hæreditatis , & quaſi chirographũ quod- H
Roma.8. dam æternæ ſalutis,qui nos dei faciat templum,& nos eius efficiat domum,qui interpellat di-
uinas aures pro nobis gemitibus ineloquacibus aduocationis implens officia , & defenſionis
exhibens munera , inhabitator corporibus noſtris datus , & ſanctitatis effector:qui id agens
in nobis ad æternitatem,& ad reſurrectionem immortalitatis corpora noſtra producat,dum
illa in ſe adſuefacit cum cœleſti virtute miſceri , & cum ſpiritus ſancti diuina æternitate ſo-
ciari . Erudiuntur enim in illo , & per ipſum corpora noſtra ad immortalitatem proficere,
dum ad decreta ipſius diſcunt ſe moderanter temperare.Hic eſt enim qui contra carnem de-
ſiderat , quia caro coutra ipſum repugnat . Hic eſt qui inexplebiles cupiditates coërcet , im-
moderatas libidines frangit,inlicitos ardores extinguit , flagrantes impetus vincit , ebrieta- I
tes reiicit , auaricias repellit , luxurioſas comeſſationes fugit , charitates nectit , adfectiones
conſtringit , ſectas repellit , regulam veritatis expedit , hæreticos reuincit , improbos foras
1.Cor.2. expuit , euangelia cuſtodit . De hoc item Apoſtolus : Non enim ſpiritum mundi accepimus,
1.Cor.7. ſed ſpiritum qui ex deo eſt . De hoc exultat , & dicit : Puto autem quia & ego ſpiritum dei
1.Cor.14. habeo.Et hoc dicit.Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubiectus eſt. De hoc refert:ſpiritus au
1.Timo.4. tem manifeſte dicit,quia in nouiſſimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes ſpi-
ritibus ſeductoribus , doctrinis dæmoniorum,in hypocriſi mendacia loquentium , cauteria-
1.Cor.12. tam habentium conſcientiam ſuam . In hoc ſpiritu poſitus nemo vnquam dicit anathema
Ieſum , nemo negauit Chriſtum dei filium , aut repudiauit creatorem deum : nemo contra K
ſcripturas vlla ſua verba depromit : nemo alia , & ſacrilega decreta conſtituit : nemo diuer-
Matth.12. ſa iura conſcribit . In hunc quiſquis blaſphemauerit,remiſſionem non habet , non tantum in
iſto ſeculo,verumetiam nec in futuro.Hic in apoſtolis Chriſto teſtimonium reddit, in mar-
tyribus conſtantem fidem religionis oſtendit , in virginibus admirabilem continentiam ſi-
gnatæ charitatis includit , in cæteris incorrupta & incontaminata doctrinæ dominicæ iura
cuſtodit,hæreticos deſtruit , peruerſos corrigit , infideles arguit , ſimulatores oſtendit , im-
probos quoquę corrigit , eccleſiam incorruptam & inuiolatam,perpetuæ virginitatis & ve-
ritatis ſanctitate cuſtodit. Et hæc quidem de patre & de filio,& de ſpiritu ſancto breuiter ſint
nobis dicta,& ſtrictim poſita, & non longa diſputatione porrecta.Latius enim potuerũt por L
rigi,& propenſiore diſputatione produci,quandoquidem ad teſtimonium,quod ita ſe habeat
fides vera,totum & vetus,& nouum teſtamentum poſſit adduci.Sed quia obluctantes aduer-
ſus veritatem ſemper hæretici ſinceræ traditionis, & catholicæ fidei controuerſiã ſolent tra-
here,ſcandalizati in Chriſtum quod etiam deus & per ſcripturas adſeratur,& à nobis hoc eſ-
ſe credatur . Merito à nobis,vt omnis à fide noſtra auferri poſſit hæretica calũnia,de eo quod
& deus ſit Chriſtus , ſic eſt diſputandum , vt non impediat ſcripturæ veritatem , ſed nec no-
ſtram fidem qua vnus deus & per ſcripturas promittitur , & à nobis tenetur & creditur.
Tam enim illi qui Ieſum Chriſtum ipſum deum, patrem dicunt , quàm etiam illi qui homi-
nem illum tantummodo eſſe voluerunt , erroris ſui , & peruerſitatis origines,& cauſas inde M
rapuerunt : quia cum animaduerterent ſcriptum eſſe quod vnus ſit deus , non aliter putaue-
runt iſtam tenere ſe poſſe ſententiam , niſi aut hominem tantum Chriſtum,aut certe deum
patrem putarent eſſe credendum. Sic enim calumnias ſuas colligere conſueuerunt, vt errorẽ
proprium adprobare nitantur.Et quidem illi qui Ieſum Chriſtum patrem dicunt,iſta prætẽ-
dũt:Si vnus deus Chriſtus,Chriſtus aũt deus,pater eſt Chriſtus quia vnus deus: ſi nõ pater ſit
Chriſtus,dũ & deus filius Chriſtus,duo dij cõtra ſcripturas introducti eſſe videãtur.Qui autẽ
hominẽ tantũmodo Chriſtũ cõtendunt ex diuerſo ſic colligũt: Si alter pater,alter eſt filius:pa
ter autẽ deus,& Chriſtus deus: nõ ergo vnus deus, ſed duo dij introducũtur pariter, pater &
filius,ac

A filius,ac ſi vnus deus cõſequenter homo Chriſtus,vt merito pater ſit deus vn⁹.Re vera quaſi inter duos latrones crucifigitur dñs,quomodo fixus aliquando eſt,& ita excipit hæreticorum iſtorũ ex vtroq; latere ſacrilega cõuitia. Sed neq; ſcripturæ ſanctæ,neq; nos cauſas illis perditionis & cæcitatis adferimus,ſi qua in medio diuinarum literarum euidenter poſita, aut videre nolunt,aut videre nõ poſſunt. Nos enim & ſcimus & legimus & credimus & tenemus, vnum eſſe deum,qui fecit cœlum pariter ac terram,quoniam nec alterum nouimus,aut noſſe(cum nullus ſit)aliquando poterimus. Ego ſum, inquit,deus: & non eſt præter me iuſtus & ſaluans. Et alio in loco, Ego primus & nouiſſimus,& præter me non eſt deus. Quis ſicut ego, & quis menſus eſt palmo cœlum,& terram pugillo? quis ſuſpendit montes in pondere,& ne- Eſa.45. Oſee.13 Eſa.41 Ibidem.4

B mora in ſtatera?Et Ezechias, Vt ſciant omnes quia tu es deus ſolus. Ipſe præterea dominus: Quid me interrogas de bono? quia vnus deus bonus. Apoſtolus quoque Paulus : Qui ſolus, inquit,habet immortalitatem,& lucem habitat inacceſſibilem: quem vidit hominum nemo, nec videre poteſt.Et alio in loco:Mediator autẽ vnius nõ eſt,deus autẽ vnus eſt.Sed quomodo hoc tenemus & legimus & credimus,ſi ſcripturarum cœleſtium nullam partem præterire debemus? Quippe cum etiam illa quæ in ſcripturis ſunt poſita Chriſti diuinitatis inſignia, nullo modo debemus recuſare, nec ſcripturarum autoritatem corrumpendo, integritatem fidei ſanctæ corrupiſſe teneamur.Et hoc ergo credamus,ſiquidem fideliſſimum dei filium Ieſum Chriſtum dominum & deum noſtrum :quoniam in principio erat verbum, & verbum Mar.10 Luc.18 1.Tim.6 Galat.3

C erat deus,& deus erat verbum . Hoc erat in principio apud deum : Et verbum caro factum eſt,& habitauit in nobis.Et dominus meus & de⁹ meus.Et quorũ patres,& ex quibus Chriſtus ſecundum carnem,qui eſt ſuper omnia deus benedictus in ſecula.Quid ergo dicemus?Nunquid duos deos ſcriptura proponit? Quomodo ergo dicit, quia deus vnus eſt ? Aut nunquid non & Chriſtus deus eſt?Quomodo ergo,dominus meus,& deus meus, Chriſto dictum eſt? Totum igitur hoc niſi cum propria veneratione,& legitima diſputatione teneamus : merito ſcandalum hæreticis præbuiſſe credemur: non vtique ex ſcripturarum cœleſtium vitio, quæ nunquam fallunt,ſed humani erroris præſumptione,quia hæretici eſſe voluerunt. Et imprimis illud retorquendum in iſtos qui duorũ nobis deorum controuerſiam facere præſumunt. Rom.9

D Scriptum eſt quod negare non poſſunt : quoniam vnus eſt dominus . De Chriſto ergo quid ſentiunt? dominum eſſe,aut illum omnino non eſſe ? ſed dominum illum omnino non dubitant.Ergo ſi vera eſt illorum ratiocinatio,iam duo ſunt domini. Quomodo igitur iam ſecundum ſcripturas, vnus eſt dominus , & magiſter vnus Chriſtus dictus? Atenim legimus, quòd magiſter ſit etiam Apoſtolus Paulus. Non ergo iam vnus magiſter: duos enim magiſtros ſecundum iſta colligimus.Quomodo igitur ſecundum ſcripturas vnus magiſter Chriſtus,vnus in ſcripturis bonus dictus eſt deus,ſed idem in ſcripturis bonus etiam Chriſtus poſitus eſt.Non igitur ſi rectè colligunt,vnus bonus,ſed etiã duo boni.Quomodo igitur ſecundum ſcripturarum fidẽ,vnus bonus eſſe refertur? At ſi non putant aliqua ratione effici poſſe, Matth.23

E quòd vnus dominus eſt per id quod eſt dominus & Chriſtus.Neq; q vnus eſt magiſter per illud quod eſt magiſter & Paulus.Neque quòd vnus eſt bonus,per illud quod bonus ſit nuncupatus & Chriſtus. Eadem ratione intelligant, non ideo effici non poſſe : quia vnus ſit deus, per hoc quod deus pronunciatus eſt & Chriſtus . Eſt ergo deus pater omnium inſtitutor & creator,ſolus originem neſciens,inuiſibilis,immenſus,immortalis,æternus,vnus deus, cuius neque magnitudini,neque maieſtati,neque virtuti quicquam non dixerim præferri, ſed nec comparari poteſt. Ex quo quando ipſe voluit,ſermo filius natus eſt:qui non in ſono percuſſi aëris,aut tono coactæ de viſceribus vocis accipitur,ſed in ſubſtantia prolatæ à deo virtutis agnoſcitur: cuius ſacræ & diuinæ natiuitatis arcana nec Apoſtolus didicit,nec prophetes cõ

F perit,nec angelus ſciuit,nec creatura cognouit,filio ſoli nota ſunt,qui patris ſecreta cognouit.Hic ergo cum ſit genitus à patre,ſemper eſt in patre. Semper autem ſic dico , vt non innatum ſed natum probem.Sed qui ante omne tempus eſt, ſemper in patre fuiſſe dicẽdus eſt: Nec enim tempus illi aſſignari poteſt qui ante tempus eſt. Semper enim in patre,ne pater nõ ſemper ſit pater : quin & pater illum etiam quadam ratione præcedit , quòd neceſſe eſt quodammodo prior ſit quã pater ſit. Quoniam aliquo pacto antecedat neceſſe eſt eum qui habet originem, ille qui originem neſcit. Hic ergo quando pater voluit,proceſſit ex patre:& qui in patre fuit,proceſſit ex patre:& qui in patre fuit, quia ex patre fuit : & cum patre fuit , quia ex patre proceſſit:ſubſtantia ſcilicet illa diuina,cuius nomen eſt verbũ,per quod facta ſunt omnia, & ſine quo factum eſt nihil . Omnia enim poſt ipſum ſunt,quia per ipſum ſunt . Et merito ipſe

rito ipſe eſt ante omnia, quando per illum facta ſunt omnia, qui proceſſit ex eo ex cuius vo- G
luntate facta ſunt omnia. Deus vtiq; procedens ex deo ſecũdam perſonam efficiens, ſed non
eripiens illud patri quòd vnus eſt deus. Si enim natus fuiſſet innatus, comparatus cum eo qui
eſſet innatus, æquatione in vtroque oſtenſi duos faceret innatos. Et ideo duos faceret deos, ſi
non genitus eſſet, conlatus cum eo qui genitus nõ eſſet, & æquales inuenti, duos deos merito
reddidiſſent non geniti. Atque ideo duos Chriſtus reddidiſſet deos, ſi ſine origine eſſet, vt pa-
ter inuentus, & ipſe principium omnium vt pater, duo faciens principia, duos oſtendiſſet no
bis conſequenter & deos Aut ſi & ipſe filius non eſſet, ſed pater generans de ſe alterum filiũ,
merito conlatus cum patre, & tantus denotatus duos patres effeciſſet: & ideo duos appro-
baſſet etiam deos. Chriſtus autem non innatus eſt, ſed ex patre eſt, quia genitus eſt: ſiue dum H
verbum eſt, ſiue dum virtus eſt, ſiue dum ſapientia eſt, ſiue dum lux eſt, ſiue dum filius eſt, &
quicquid horum eſt dum nõ aliunde eſt, quàm ſicut diximus iam ſuperius, ex patre, patri ſuo
originem ſuam debens, diſcordiam diuinitatis de numero duorum deorum facere non po-
tuit, qui ex illo qui eſt vnus deus originẽ naſcẽdo cõtraxit: quo genere dum & vnigenitus eſt,
& primogenitus ex illo eſt, qui quia originẽ non habet, vnus eſt omnium rerũ & principiũ &
caput. Iccirco vnũ deum oportet adſerere, quẽ non ſub vllo principio aut initio, ſed initium
potius & principium rerum omnium comprobauit: filius autem nihil ex arbitrio ſuo gerit,
nec ex conſilio ſuo facit, nec à ſe venit, ſed imperiis paternis omnibus & præceptis obedit, vt
quamuis probet illum natiuitas filium, tamen morigera obedientia adſerat illum paternæ I
voluntatis ex quo eſt miniſtrum, ita dum ſe patri in omnibus obtemperantem reddit, quan-
uis ſit & deus, vnum tamen deum patrem de obedientia ſua oſtendit, ex quo & originem tra-
xit. Et ideo duos facere non potuit, quia nec duas origines fecit, qui ex deo, quia originem ha
bet, principium natiuitatis ante omne tempus accepit. Nam cum id ſit principiũ cęteris quod
innatum, deus ſolus pater eſt qui extra originem eſt: ex quo hic eſt qui natus eſt, dum qui ex
illo naſcitur, merito ex eo venit, qui originẽ non habet, principium probans illud eſſe ex quo
ipſe eſt, etiam ſi deus eſt qui natus eſt: vnum tamen deum oſtendit, quem hic qui natus eſt, eſ
ſe ſine origine comprobabit. Eſt ergo deus, ſed in hoc ipſum genitus, vt eſſet deus. Eſt & do-
minus, ſed in hoc ipſum natus ex patre, vt eſſet dominus. Eſt & angelus, ſed ad adnunciãdum K
magnum dei conſilium, ex patre ſuo angelus deſtinatus. Cuius ſic diuinitas traditur, vt non
diſſonantia diuinitatis duos deos reddidiſſe videatur. Subiectis enim ei quaſi filio omnibus
rebus à patre, patris quidem ſui filius probatur. Cæterorum autem & dominus & deus eſſe re-
peritur. Ex quo dum huic qui eſt deus omnia ſubſtrata traduntur, & cuncta ſibi ſubiecta filius
accepta refert patri: totam diuinitatis auctoritatem rurſus illi remittit, vnde vnus deus oſtẽ-
ditur verus & æternus. Pater à quo ſolo hæc vis diuinitatis emiſſa, etiam in filium tradita &
directa rurſum per ſubſtantiæ cõmunionem ad patrem reuoluitur, deus quidem oſtenditur
filius, cui diuinitas tradita & porrecta conſpicitur, & tamen nihilominus vnus deus pater
probatur, dum gradatim reciproco meatu illa maieſtas atque diuinitas ad patrem, qui dede- L
rat eam rurſum ab illo ipſo filio miſſa reuertitur & retorquetur, vt merito deus pater omniũ
deus ſit, & principium filij ſui quem dominum genuit: filius autem cæterorum omnium deus
ſit: quoniam omnibus illum deus pater præpoſuit quem genuit: ita mediator dei & hominũ
Chriſtus Ieſus omnis creaturæ ſubiectam ſibi habens à patre proprio poteſtatem quà deus
eſt: cum tota creatura ſubdita ſibi concors patri ſuo deo inuentus: vnum & ſolum & verum
deum patrem ſuum manentem in ſe quod audiuit ab illo breuiter approbauit.:

Q. Septimij Flo. Tertulliani libri de Trinitate finis.

pag. 136 Liber ſuperior nomini nominatim Sabellij hæreſis, quem conſtat aliquanto poſterioris viri Tertulliano fuiſſe

A Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAginenſis de teſtimonio animæ Liber.

MAGNA curioſitate & maiore longè memoria opus eſt ad ſtuden-
dum,ſi quis velit ex literis receptiſſimis quibuſq; philoſophorum vel
B poëtarum,vel quorumlibet doctrina ſapientię ſecularis magiſtrorum
teſtimonia excerpere Chriſtianæ veritatis,vt æmuli perſecutoreſq; e-
ius de ſuo proprio inſtrumento & erroris in ſe & iniquitatis in nos rei
reuincantur.Nonnulli quidem quibus de priſtina literatura & curio-
ſitatis labor & memoriæ tenor perſeuerauit, ad eum modum opuſcu-
la penes nos condiderunt, commemorantes & cõteſtificantes in ſug-
gillationem & originem & traditionem & ſententiarum argumẽta, per quæ recognoſci poſ
ſit,nihil nos aut nouum aut portentoſum ſuſcepiſſe,de quo non etiam cõmunes & publicę li-
teræ ad ſuffragium nobis patrocinentur , ſi quid aut erroris eiecimus , aut æquitatis admiſi-
C mus.Sed ne* ſuis quidem magiſtris aliâs probatiſſimis atque lectiſſimis fidem inclinauit hu- *aliâs,Sed ſuis
mana de incredulitate duritia,ſicubi in argumenta Chriſtianæ defenſionis impingunt : tunc
vani poëtæ,cum deos humanis paſſionibus & fabulis deſignant: tunc philoſophi duri , cum
veritatis fores pulſant.Hactenus ſapiens & prudens habebitur , qui prope Chriſtianum pro-
nuntiauerit,cum ſi quid prudentiæ aut ſapientiæ adfectauerit , ſeu ceremonias deſpuens , ſeu
ſeculum reuincens pro Chriſtiano denotetur. Iam igitur nihil nobis erit cum literis & do-
ctrina peruerſæ fœlicitatis,cui in falſo potius creditur quàm in vero. Viderint ſi qui de vni-
co & ſolo deo pronuntiauerunt. Immò nihil omnino relatum ſit , quod agnoſcat Chriſtia-
nus,ne exprobrare poſſit.Nam & quod relatum eſt,neque omnes ſciunt:neque qui ſciunt, cõ
ſtare confidunt. Tanto abeſt vt noſtris literis annuant homines,ad quas nemo venit niſi iam
D Chriſtianus.Nouum teſtimonium aduoco,immò omni literatura notius , omni doctrina a-
gitatius,omni editione vulgatius,toto homine maius,id eſt totum quod eſt hominis . Con-
ſiſte in medio anima ſeu diuina & æterna res es ſecundum plures philoſophos,eo magis non
mentiens: Seu minimè diuina,quoniam quidem mortalis,vt Epicuro ſoli videtur, eo magis
mentiri non debebis,ſeu de cœlo exciperis , ſeu de terra conciperis, ſeu numeris, ſeu atomis
concinnaris,ſeu cũ corpore incœperis,ſeu poſt corpus induceris.Vnde vnde & quoquo mo-
do hominem facis animal rationale, ſenſus & ſcientiæ capaciſſimum. Sed non eam te aduo-
co, quæ ſcholis formata, bibliothecis exercitata, academicis & porticibus Atticis parta ſapi-
E entia ructas.Te ſimplicem & rudem & impolitam & idioticam compello . Qualem habent
qui te ſolam habent,illam ipſam de compito,de triuio,de textrino totam.Imperitia tua mihi
opus eſt,quoniã aliquantulæ peritiæ tuæ nemo credit.Ea expoſtulo , quæ tecũ in hominẽ in-
fers.Quæ aut ex temetipſa,aut ex quocũq; auctore tuo ſentire didiciſti. Non es, quod ſciam,
Chriſtiana,fieri enim non naſci ſolet Chriſtiana. Tamẽ nunc à te teſtimoniũ flagitant Chri-
ſtiani ab extranea aduerſus tuos, vt vel tibi erubeſcant, quòd nos ob ea oderint & inrideant,
quæ te nunc conſciam detineant*.Non placemus , dominum prædicantes hoc nomine vni- *conſcientia detinet.
co vnicum,à quo omnia,& ſub quo vniuerſa.Dic teſtimonium,ſi ita ſcis.Nam te quoque pa
làm & tota libertate qua non licet nobis domi ac foris audimus , ita pronuntiare, quod deus
F dederit.Et ſi deus voluerit,ea voce & aliquem eſſe ſignificas,& omnẽ illi confiteris poteſtatẽ,
ad cuius ſpectas voluntatem,ſimul & cæteros negas deos eſſe , dum ſuis vocabulis nuncupas,
Saturnum,Iouem,Martem, Mineruam . Nam ſolum deum confirmas, quem tantum deum
nominas.Vt & cum illos interdum deos appellas, de alieno & quaſi pro mutuo vſa videaris.
De natura quoque dei quem prædicamus,nec te latet: deus bonus eſt,deus benefacit, tua vox
eſt.Planè ea dicis,ſed homo malus ſcilicet, & cõtraria propoſitione obliquè & figuraliter ex-
probrans.Ideo malum hominem,quia à deo bono abſceſſerit,etiam quod penes deum bonita *cõuentis
tis & benignitatis.Omnis benedictio inter nos ſummum ſit diſciplinæ & conuerſationis ſa- dictionẽ dei
cramentũ . Benedicat te deus, tam facile pronuntias,quàm Chriſtiano neceſſe eſt.At cum id perinde di-
maledictum conuertis in benedictionem dei . Proinde dicis * omnem ſuper nos poteſtatem cto,omnem &c.

eius conſiſtere ſecundum nos confiteris. Sunt qui & ſi deum non negent, diſpectorem planè G
& arbitrum, & iudicem non putent. In quo vtique nos maxime reiiciunt, qui ad iſtam diſci-
plinam metu prædicati iudicij tranſuolamus. Sic deum honorãtes dum curis obſeruationis,
& moleſtiis animaduerſionis abſoluunt, cui nẽ iram quidẽ adſcribunt. Nam ſi deus (inquiunt)
iraſcitur, corruptibilis & paſſionalis eſt. Porrò quod patitur, quódque corrũpitur, etiam in-
teritum poteſt capere, quem deus n on capit. At idem alibi animam diuinam & à deo conla-
tam confitentes, cadunt in teſtimonium ipſius animæ retorquendum aduerſus opinionẽ ſu-
periorem. Si enim anima aut diuina aut à deo data eſt, ſine dubio datorem ſuum nouit. Et ſi
non nouit, vtique & timet, vt tantum poſtremo auctorem. An non timet, & quẽ magis pro- H
pitium velit quàm iratum? Vnde igitur naturalis timor animæ in deum, ſi deus non nouit
iraſci? Quo modo timetur, qui neſcit offendi? Quid timetur, niſi ira? Vnde ira, niſi ex animad-
uerſione? Vnde animaduerſio, niſi de dei iudicio? Vnde iudicium, niſi de poteſtate? Cuius po-
teſtas ſumma, niſi dei ſolius? Hinc ergo tibi anima de conſcientia ſuppetit domi ac foris,
nullo irridente vel prohibente prædicare. Deus videt omnia, & deo commendo, & deus red-
det, & deus inter nos iudicabit. Vnde hoc tibi nõ Chriſtiane? Atque ad eum plerunq; & vit-
ta Cereris redimita, & pallio Saturni concinnata,* & deæ Iſidis lintiata*. In ipſis denique tẽ-
plis deum iudicem imploras, ſub Aeſculapio ſtans. Iunonem in aëre exoras*, Mineruam cal-
cias furnis galeam formis, & neminem de præſentibus deis conteſtaris, in tuo foro aliunde I
iudicem appellas, in tuis templis alium deum pateris. O teſtimonium veritatis, quæ apud ip-
ſa dæmonia teſtem efficit Chriſtianorũ. Enimuero† cur dæmonia adfirmam* eſſe, ſanè quaſi
non & probemus qui ea ſolidè* corporibus exigimus? Aliqui Chryſippi adſentator* inludit
ea, & eſſe ſe, & abominationẽ ſuſtinere, execrationes tuæ reſpondent. Dæmonium vocas ho-
minem, aut immunditia, aut malitia, aut inſolentia, aut quacunque macula, quam nos dęmo
niis deputamus, aut ad neceſſitatẽ odij opportunã. Satanam denique in omni vexatione* &
adſpernatione & deteſtatiõe pronuncias, quem nos dicimus malitiæ angelum, totius erroris
artificem, totius ſeculi interpolatorem, per quem homo à primordio circumuentus, vt præ-
ceptum dei excederet, & propterea in mortem datus, exinde totum genus de ſuo ſemine in- K
fectum, ſuæ etiam damnationis traducem fecit. Sentis igitur perditorem tuum. Et licet ſoli
illum nouerint Chriſtiani, vel quæcunque apud dominum ſecta, & tu tamen eum noſti dum
odiſti. Iam nunc quod ad neceſſariorem ſententiam tuam ſpectet, quantum & ad ipſum ſtatũ
tuum tendit, adfirmamus te manere poſt vitę diſpunctionem, & expectare diem iudicij, proq;
meritis aut cruciatui deſtinari, aut refrigerio vtroque ſempiterno. Quibus ſuſtinẽdis neceſſa-
rio tibi ſubſtantiam priſtinam eiuſdémque hominis materiam, & memoriam reuerſuram,
quod & nihil mali ac boni ſentire poſſis ſine carnis paſſionalis facultate, & nulla ratio ſit iu-
dicij ſine ipſius exhibitione, qui meruit iudicij paſſionẽ. Ea opinio Chriſtiana & ſi honeſtior
multo Pythagorica, quæ te nõ in beſtias transfert, & ſi plenior Platonica, quæ tibi etiam do- L
tem corporis reddit, & ſi Epicurea grauior*, quæ te ab interitu defendit: tamen propter ſuum
nomen ſoli vanitati & ſtupori, & vt dicitur, præſumptioni deputatur. Sed non erubeſcimus ſi
tecum erit noſtra præſumptio. Primo enim cum alicuius defuncti recordaris, miſellum vo-
cas eum: non vtique quod de bono vitæ ereptum, ſed vt pœnæ & iudicio iam adſcriptũ. Cæ-
terum aliâs ſecuros vocas defunctos. Profiteris & vitæ incommodum, & mortis benefi-
cium. Vocas porrò ſecuros, ſi quando extra portam cum obſoniis & mattæis tibi potius pa-
rentans ad buſta recedis, aut à buſtis dilutior redis. At ego ſobriam tuam ſententiam exigo:
miſellos vocas mortuos, cum de tuo loqueris, cum ab eis longe eſt. Nam in conuiuio eorum
quaſi præſentibus & conrecumbentibus ſortem ſuam exprobrare non poſſis, debes adulari M
propter quod lætius viuis. Miſellum ergo vocas qui nihil ſentit, quid quod vt ſentienti male-
dicis, cuius memoriam cum alicuius offenſæ morſu facis. Terram grauem imprecaris, & ci-
neri penes inferos ſtramentum æquè ex bona parte, cui gratiam debes, oſſibus & cineribus e-
ius refrigerium comprecaris, & vt bene requieſcat apud inferos cupis. Si nihil paſſionis eſt ti-
bi poſt mortem, ſi nulla ſenſus perſeuerantia, ſi denique nihil eſt ipſa vbi corpus reliquiſti: cur
mentiris in te, quaſi aliquid vltra pati poſſis? Immo cur in totum times mortẽ, ſi nihil eſt tibi
timendum poſt mortem, qua nec experiundum poſt mortem? Nam & ſi dicere poteſt, ideo
mortem timeri non vltra quid minantem, ſed vt commodum vitæ amputantem. Atquin cũ
& incommoda longe plura vitæ pariter excedant, & lucratione grauioris partis metum di-
luit. Nec iam timenda eſt amiſſio bonorum quæ altero bono, id eſt incõmodorum pace pen-
ſatur.

*coccinata
*linteata
*exornas
*ſolida è corp.
*adſentatori
*auerſatiõe
*grauior

A ſatur. Non eſt timendum, quod nos liberat ab omni timendo. Si times vita decedere, quia o-
ptimam noſti: certe mortem timere non debes, quam malam neſcis. At cum times, ſcis ma-
lam. Non ſcires autem malam, quia nec timeres, ſi non ſcires aliquid eſſe poſt mortem, quod
eam malam faciat, vt timeas. Omittamus nunc naturalem formam timendi mortem. Nemo
timeat quod euadere non poteſt. Ex altera parte congredior lætiores ſpei poſt mortem. Nam
omnibus fere ingenita eſt famæ poſt mortem cupido. Longum eſt retexere Curtios & Regu-
los vel Græcos viros, quorum innumera elogia ſunt contemptæ mortis propter poſthumam
famam. Quis non hodie memoriæ poſt mortem frequentandæ iſta ſtudet vt vel literaturæ
operibus, vel ſimplici laude morum, vel ipſorum ſepulchrorũ ambitione nomen ſuum ſeruet?
B Vnde anima hodie adfectaret aliquid, quod velit poſt mortẽ, & tantopere præparare quo ſit
vſura* poſt obitũ? Nihil vtiq; de poſtero ſciret, ſi nihil de poſtero ſciret. Sed forſitan de ſenſu *præparare
poſt exceſſum tui certioris, q̃ de reſurrectione quãdoq;, cuius nos præſumptores denotamur. quæſitura
Atquin hoc quoq; ab anima prædicatur. Nam ſi de aliquo iamprid ẽ defuncto tanq̃ viuo quis
requirat, præ manu occurrit dicere, habet iã & reuerti debet. Hæc teſtimonia animæ quã-
to vera, tanto ſimplicia: quanto ſimplicia, tanto vulgaria: quanto vulgaria, tanto communia:
quanto communia, tanto naturalia: quanto naturalia, tanto diuina. Non putem cuiquam fri
uolum & frigidum videri poſſe ſi recogitet naturæ maieſtatem, ex qua cenſetur auctoritas
animæ. Quantum dederis magiſtræ, tantum adiudicabis diſcipulæ. Magiſtra natura, anima
C diſcipula. Quidquid aut illa edocuit, aut iſta perdidicit, à deo traditum eſt, magiſtro ſcilicet
ipſius magiſtræ. Quid anima poſſit de principali inſtitutore præſumere, in te eſt æſtimare de
ea quæ in te eſt. Senti illam, quæ vt ſentias efficit: recogita in præſagiis vatem, in ominibus
augurem, in euentibus proſpicem. Mirum ſi à deo data nouit homini diuinare. Tam mirum
ſi eum à quo data eſt nouit. Etiam circumuenta ab aduerſario meminit ſui auctoris, & boni-
tatis, & decreti ei*, & exitus ſui aduerſarij ipſius. Sic mirũ, ſi à deo data, eadem canit, quæ deus
ſuis dedit noſſe. Sed qui eiuſmodi eruptiones animæ non putauit doctrinam eſſe naturæ &
cõgenitæ & ingenitæ conſcientiæ tacita commiſſa, dicet potius diuentilatis in vulgus opi-
nionibus publicatarum literarum vſum iam & quaſi vitium corroboratum taliter ſermoci-
D nandi. Certe prior anima quàm litera: & prior ſermo quàm liber: & prior ſenſus, quàm ſty-
lus: & prior homo ipſe quàm philoſophus & poëta. Nunquid ergo credendum eſt ante lite-
raturam & diuulgationẽ eius multos ab huiuſmodi pronuntiationibus homines vixiſſe? Ne-
mo deum & bonitatem eius, nemo mortem, nemo inferos loquebatur: mendicabat ſermo o-
pinor, immò nec vllus eſſe poterat ceſſantibus etiam tunc ſine quibus hodie iam beatior & lo
cupletior, & prudentior* eſſe non poteſt, ſi ea quæ tam facilia, tam adſidua, tam proxima ho- *prouiden-
die ſunt, in ipſis quodam modo labiis parat. Retro nõ fuerunt, antequã literæ in ſeculo ger- tior
minaſſent, antequam Mercurius (opinor) natus fuiſſet. Et vnde ordo ipſis literis contigit noſ-
ſe, & in vſum loquelæ diſſeminare, quæ nulla vnquam mens conceperat, aut lingua protule-
E rat, aut auris exceperat? At enim cũ diuinæ ſcripturę quæ penes nos vel Iudæos ſunt, in quorũ
oleaſtro inſiti ſumus, multo ſecularibus literis, vel modica tantum ætate aliqua antecedant,
vt loco ſuo edocuimus, ad fidem earum demonſtrandam. Et ſi hæc eloquia de literis vſurpa
uit anima, vtique de noſtris credendum erit, non de veſtris: quia potiora ſunt ad inſtruen-
dam animam priora, quàm poſtera, quæ & ipſa à prioribus inſtrui ſuſtinebant, cum & ſi de
veſtris inſtructa concedamus, ad originem tamen principalem traditio pertineat, noſtrumq;
omnino ſit, quodcunque de noſtris ſumpſiſſe & tradidiſſe contigit vobis. Quod cum ita ſit,
non multum refert an à deo formata ſit animæ conſcientia, an literis dei. Quid igitur vis ho
mo de humanis ſententiis literarum tuarum exiſſe hæc in vſus communis ſcalloſitatem.
F Crede† itaque tuis, & de commẽtariis noſtris tanto magis crede diuinis, ſed de animæ ipſius †Credo
arbitrio perinde crede naturæ. Elige quam ex his fidelius ſororem obſerues veritatis. Si de
tuis literis dubitas, neque deus, neque natura mentitur, vt & naturæ & deo credas, crede ani-
mæ: ita fiet vt & tibi credas. Illa certe eſt, quam tanti facis, quãtum illa te facit, cuius es totus,
quæ tibi omnia eſt, ſine qua nec viuere potes nec mori, propter quam deum negligis. Cum e-
nim times fieri Chriſtianus, eam conueni: cur alium colens deum nominat. Cur cum male-
dicendo ſpiritus denotat, dæmonia pronuntiat? Cur ad cœlum conteſtatur, & ad terram de-
teſtatur? Cur alibi ſeruit, alibi vindicem conuenit? Quid de mortuis iudicat, quæ verba ha-
bet Chriſtianorum, quos ne auditos viſosq; vult? Cur aut nobis dedit ea verba, aut accepit à
nobis? Cur aut docuit, aut didicit? Suſpectam habe conuenientiam prædicationis in tanta di-
ſconuenientia

ſconuenientiã conuerſationis. Vanus es ſi huic linguæ ſoli aut Græcæ quæ propinquæ inter G
ſe habentur reputabis eiuſmodi, vt neges naturæ vniuerſitatem. Non Latinis nec Argiuis ſo-
lis anima de cœlo cadit. Omnium gentium vnus homo nomen eſt, vna anima, varia vox, v-
nus ſpiritus, varius ſonus, propria cuique genti loquela, ſed loquelę materia communis. Deus
vbique, & bonitas dei vbique, dæmonium vbique & maledictio dæmonij vbique, iudicij diui-
ni inuocatio vbique, mors vbique & conſcientia mortis vbique, & teſtimonium vbique om-
nis anima ſuo iure proclamat, quæ nobis ne mutire conceditur. Merito igitur omnis anima
rea & teſtis eſt: intantum & rea erroris, inquantum teſtis veritatis & ſtabilis ante aulas dei
die iudicij, nihil habens dicere deum prædicabas & non requirebas, dæmonia abominabaris
& illa adorabas, iudicium dei appellabas, nec eſſe credebas, inferna ſupplicia præſumebas, & H
non præcauebas, Chriſtianum nomen ſapiebas, & Chriſtianum perſequebaris.

De teſtimonio animæ, Libri finis.

Q. SEPTIMII FLOREN
TIS TERTVLLIANI CARTHAGI- I
nenſis de anima liber

DE IMMORTALITATE ANIMAE. CAP. I.

SI ſubſtantia animæ, & an corporalis, & an effigiata, vnum eſſe animam
& ſpiritum, non ſeparari animam & animum, an ſit, vbi ſit quod dici-
tur hegemonicon, de quinque ſenſibus corporalibus, quòd philoſophi
& hæretici diſtinguunt inter ſenſualia & intellectualia, Intellectum
ſemper animæ ineſſe, De cæteris naturalibus animæ, Vnde anima ad-
uerſus hæreticos qui eam de cœlis deferunt: Aduerſus argumentum K
Platonis, quòd diſcentias reminiſcentias dicat: De contemptu animæ
aduerſus eos qui poſt partum corpori eam inducunt: Aduerſus Plato-
nicum dogma, quòd non ex mortuis fiant viui: Ad Pythagoræ & Empedoclis opiniones de
metempſychoſi & metenſomatiſimo: Aduerſus Simonis opinionẽ & Carpocratis hæretico-
rum: De ſexu animæ & carnis, quòd ſimul in vtero formentur, in eum: De ætate carnis & a-
nimæ: De cibis, quomodo ad animam pertinere videantur: Nullam pene animam ſine dæ-
monio eſſe: Quomodo caro peccatrix dicatur: De bono & malo animæ: De morte: De ſom-
no pertinente ad tractatum mortis: Et de anima Hermotimi: De Hermotimo: De ſomniis, L
quomodo ea patiatur anima, & vnde eueniant: De vi mortis, & de Menandro hæretico: Ni-
hil animæ in corpore manere poſt mortem, vt videtur quibuſdam: De animæ exceſſu, De re-
ceptu, De inferis, & an illuc omnes animæ compellentur: An commorentur hic animæ poſt
mortem, vel ab inferis commeent, An aliquid interim animę patiãtur apud inferos, De ſolo
cenſu animæ congreſſus Hermogeni, quatenus & iſtũ ex materiæ potius ſuggeſtu, quàm ex
dei flatu conſtitiſſe præſumpſit. Nunc ad reliquas conuerſus quæſtiones plurimum videbor
cum philoſophis dimicaturus, etiam in carcere Socratis de animæ ſtatu vel ita velificatum
eſt: neſcio iam hoc primum, an opportuno in tempore magiſtri & ſi nihil de loco intereſt.
Quid enim liquido ſaperet anima tũc Socratis iam ſacro nauigio regreſſo, iam cicutis dam M
nationis exhauſtis, iam morte præſente vtique conſternata ad aliquem modum ſecundũ na-
turam aut externum. Si non ſecundum conſternata, quamuis enim placida atque tranquilla,
quam nec coniugis fletus ſtatim viduæ, nec liberorum conſpectus exinde pupillorum lege
pietatis inflexerat, vel in hoc tamen mota ne moueretur, ipſa conſtantia concuſſa eſt aduer-
ſus inconſtantiæ cõcuſſionem. Quid autem aliud ſaperet vir quilibet iniuria damnatus prę-
ter iniuriæ ſolamen, nedum philoſophus gloriæ animal, cui nec conſolanda eſt iniuria, ſed
potius inſultanda. Denique poſt ſententiam obuiæ coniugi & muliebriter inclamanti, iniuſte
damnatus eſt, Socrates iam & de gratulatione reſpõderat: volebas autem iuſte. quo nihil mi-
geſtiens randum, ſi & in carcere in te inuiſcatas Anyti & Meliti palmas geſtio infringere ipſa mor-

te coram

A te coram immortalem vindicans animam neceſſaria pręſumptione ad iniurię fruſtratio-
nẽ, adeo omnis illa tunc ſapientia Socratis de induſtria venerat conſultæ æquanimitatis non
de fiducia compertæ veritatis. Cui enim veritas comperta ſine deo, cui deus cognitus ſine
Chriſto, cui Chriſtus exploratus ſine ſpiritu ſancto, cui ſpiritus ſanctus accommodatus ſine
fidei ſacramento? Sane Socrates facilius diuerſo ſpiritu agebatur. Siquidem aiunt dæmoniũ Socratis dæmonium
illi à puero adhæſiſſe peſſimum reuera pædagogum, & ſi poſt deos & cum deis dæmonia de- Dæmonia
putãtur penes poëtas & philoſophos. Nondum enim Chriſtianæ poteſtatis documenta pro-
ceſſerant, quæ vim iſtam pernicioſiſſimam, nec vnquam bonam, atqui hominis erroris arti-
ficem, omnis veritatis auocatricem ſola traducit. Quod ſi idcirco ſapiẽtiſſimus Socrates ſe-
B cundum Pythij quoque dęmonis ſuffragium, ſcilicet negotium nauantis ſocio ſuo, quanto di Pythius dæmon.
gnior atque conſtantiæ Chriſtianæ, atque ſapientiæ adſertio, cuius adflatui tota vis dęmonũ
cedit? Hæc ſapientia de ſchola cœli deos quidem ſeculi negare liberior, quæ nullum Aeſcula-
pio galliceum reddi iubens præuaricetur, nec noua inferens dæmonia, ſed vetera depellens:
nec adoleſcentiam vitians, ſed omni bono pudoris informans. Ideòque non vnius vrbis ſed
vniuerſi orbis iniquam ſententiam ſuſtinens pro nomine veritatis tanto ſcilicet & peroſio-
ris quanto plenioris, vt & mortem non de poculo per habitum iocunditatis abſorbeat, ſed de
patibulo & viuicomburio per omne ingenium crudelitatis exhauriat interea in iſtos tene- Viuicomburium.
broſiores carceres ſeculi inter ſuos Cebetas & ſuos Phædonas. Si quid de anima examine ex-
C aminandum eſt, ad dei regulas diriget. Certe nullum alium potiorem animæ demonſtrato-
rem quàm auctorem à deo diſcat, quod à deo habeas, aut nec ab alio, ſi nec à deo. Quis enim
reuelabit quod deus texit? Vnde ſciſcitandum eſt? Vnde & ignorare tutiſſimum eſt, præſtat
per deum neſcire, quia non reuelauerit, quàm per hominem ſcire quia ipſe præſumpſerit. Pla
ne non negabimus aliquando philoſophos iuxta noſtra ſenſiſſe, teſtimonium eſt veritatis e- Helenismus
tiam euentus ipſius nonnunquam & in procella confuſis veſtigiis cœli & freti aliqui portus Aliqui pro
offenditur proſpero errore, nõnunquam & in tenebris aditus quidam & exitus deprehendũ- aliquis.
tur cæca felicitate, ſed & natura pleraq; ſuggeruntur quaſi de publico ſenſu, quo animã deus
dotare dignatus eſt. Hunc nacta philoſophia ad gloriam proprię artis inflauit præſtudio nõ
mirum • non iſtud ita dixerim eloquij quiduis ſtruere atque deſtruere eruditi
D magiſque dicendo perſuadentis, quàm docendo formas rebus imponit eas, nunc peræquat,
nunc priuat, de certis incerta præiudicat, prouocat ad exempla, quaſi comparanda ſit, om-
nia præſcribit, propria ætatibus etiam inter ſimilia diuerſis, nihil diuinæ licentię ſeruat legis
naturę opiniones ſuas fecit, ferrem ſi naturalis ipſa vt cum poſt naturę de conditionis cõſor-
tio probaretur. Viſa eſt quidẽ ſibi & ex ſacris (quas putãt) literis hauſiſſe quia pleroſq; aucto-
res etiam deos exiſtimauit antiquitas, nedum diuos: vt Mercurium Aegyptium, cui pręcipue
Plato adſueuit: vt Silenum Phrygem, cui à paſtoribus perducto ingentem aures ſuas Midas Mercurius Aegyptius
tradidit, vt Hermippum, cui Clazomenij mortuo templa contulerunt, vt Orpheum, vt Mu- Silenus
E ſæum, vt Pherecydẽ Pythagorę magiſtrum. Quid autem ſi philoſophi etiam illa incurſaue- Midas
runt quę penes nos apocryphorum confeſſione damnantur, certos nihil recipiendum quod Hermippus
non conſpiret germanę & ipſo iam euo pronatę prophetice paraturę, quãdo & pſeudopro- Orpheus Muſæus
phetarum meminerimus, & multo prius apoſtatarum ſpirituum, qui huiuſmodi quoque in- Pherecydes
geniorum calliditate omnem faciem ſeculi inſtruxerint. poſtremo ſi etiam ad ipſos prophe-
tas adiſſe credibile eſt indagatorem quemque ſapientię ex negocio curioſitatis, tamen plus
diuerſitatis inuenias inter philoſophos quàm ſocietatis, cũ & in ipſa ſocietate diuerſitas eo-
rum deprehendatur. Siquidẽ vera quęque & conſonantia prophetis aut aliunde cõmendant,
aut aliorſum ſubornant, cum maxima iniuria veritatis, quam efficiunt aut adiuuari falſis,
F aut patrocinari. Hoc itaque commiſerit nos & philoſophos in iſta præſertim materia, quod
interdum communes ſententias propriis argumentationibus veſtiant contrariis alicubi re-
gulæ noſtræ: interdum ſententias proprias communibus argumentationibus muniant con-
ſentaneis alicubi regulę illorum: vt prope excluſa ſit veritas à philoſophia per veneficia in il
lam ſua. & ideo vtroque titulo ſocietatis aduerſario veritatis vrgemur & communes ſentẽ-
tias ab argumentationibus philoſophorum liberare & communes argumentationes à ſen-
tentiis eorum ſeparare reuocando quęſtiones ad dei literas, exceptis planè quę ſine laqueo
alicuius pręiudicij ad ſimplex teſtimonium licebit adſumere: quia & ex æmulis nonnunquã
teſtimonium neceſſarium ſi non æmulis proſit. Nec ignoro quanta ſit ſylua materię iſtius a-
pud philoſophos pro numero etiam ipſorum commentatorum, quot varietates ſententia-
rum, quot

rum, quot palęſtræ opinionum, quot propagines quęſtionum, quot implicationes expeditio- G
Medicina ſoror philoſophiæ — num, ſed & medicinam inſpexi ſororem (vt aiunt) philoſophiæ ſibi quoq; hoc negocium vin-
dicantem quidem, ad quam magis animæ ratio pertinere videatur per corporis curam. Vn-
de & plurimum ſorori refragatur, quòd animā quaſi coram in domicilio ſuo tractando ma-
gis norit. Sed viderit vtriuſque præſtātię ambitio. Habuit & philoſophia libertatem ingenij,
& medicina neceſſitatem artificij ad extendendos de anima retractatus, late quæruntur incer-
ta, latius diſputantur pręſumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operoſitas ſuadendi, vt
Heraclitus — meritò Heraclitus ille tenebroſus vaſtiores caligines animaduertens apud examinatores ani-
mę tædio quæſtionum pronuntiarit terminos animę nequaquam inueniens, omnem viam H
ingrediens, Chriſtiano autem paucis ad ſcientiam huius rei opus eſt: nam & certa ſemper in
paucis & amplius illi quærere non licet, quàm quod inueniri licet, infinitas enim quæſtio-
nes Apoſtolus prohibet. Porrò non amplius inueniri licet quàm quod à deo diſcitur. Quod
autem à deo diſcitur, totum eſt. Atque vtinam nullas hæreſes oportuiſſet exiſtere, vt proba-
Philoſophi patriarchę hæretico. — biles quique emicarent. Nihil omnino cum philoſophis ſuper anima quoque experiremur
patriarchis (vt ita dixerim) hęreticorum. Siquidem & ab Apoſtolo iam tunc philoſophia con
Athenæ linguata ciuitas act. 17 — cuſſio veritatis prouidebatur. Athenis enim expertus linguatam ciuitatem, cum omnes illic
ſapientię atque facundię caupones deguſtaſſet, inde concepit pręmonitorum illud edictum.
Proinde enim & animę ratio per philoſophatas doctrinas hominum miſcentes aquas vino, I
alij immortalem negant animam, alij pluſquam immortalē adfirmant, alij de ſubſtantia, alij
de forma, alij de vnaquaque diſpoſitione diſceptant, hi ſtatum eius alium deducunt, hi exi-
Platonis honor. Zenonis vigor. Ariſtotelis tenor. Epicuri ſtupor. Heracliti mœror. Empedoclis furor. Enubilare. — tum aliorſum abducunt, prout aut Platonis honor, aut Zenonis vigor, aut Ariſtotelis te-
nor, aut Epicuri ſtupor, aut Heracliti mœror, aut Empedoclis furor perſuaſerunt, deliquit
opinor diuina doctrina ex Iudęa potius quàm ex Gręcia oriens. errauit & Chriſtus piſcato-
res citius quàm ſophiſtam ad præconium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nido-
ribus philoſophię candidum & purum aërem veritatis infuſcant, ea erunt Chriſtianis enu-
bilanda, & percutientibus argumentationes originales, id eſt, philoſophicas & opponenti-
bus definitiones cœleſtes, id eſt dominicas, vt & illa quibus ethnici à philoſophia capiun- K
tur. Deſtruantur & hęc quibus fideles ab hęreſi concutiuntur, retundantur vna iam con-
greſſione deciſa aduerſus Hermogenē. En (vt pręfati ſumus) quia animam ex dei flatu non
gen. 2 — ex materia vindicamus muniti & illic diuinę determinationis inobſcurabili regula, Et flauit
(inquit) deus flatum vitę in faciem hominis, & factus eſt homo in animam viuam. Vtique
ex dei flatu de iſto nihil amplius reuoluendum habet ſuum titulum & ſuum hęreticum. Cę-
teris hinc exordium inducam.

DE INNATA. CAP. 2.

L

POſt definitionem cenſus, quæſtionem ſtatus patitur. Conſequens enim eſt, vt ex dei
flatu animam profeſſi initium ei deputaremus. Hoc Plato excludit, innatam & in-
fectam animam volens, & natam autem docemus & factam ex initij conſtitutio-
Naſci. Fieri — ne. Nec ſtatim errauimus vtrunque dicentes, quia ſcilicet aliud ſit natū, aliud factum, vtpote
illud animalibus competens. Differentię autem ſua habendo loca & tempora, habent aliquā-
Paſſiuitas — do & paſſiuitatis commercia. Capit itaque & facturam pro ineſſe poni, ſiquidem omne quod
quoquomodo accipit eſſe, generatur. Nam & factor ipſe parens facti poteſt dici, ſic & Plato
vtitur. Igitur quantum ad fidem noſtram factæ natatq; animæ depulſa eſt philoſophi opi-
nio: auctoritate prophetiæ quoque accerſerit Eubulum aliquem & Critolaum & Xenocra- M
tem: & iſto in loco amicum Platonis Ariſtotelem fortaſſe an extruentur magis ad auferen-
dam animæ corpulentiam, ſi non alios è contrario inſpexerint & quidem plures corpus ani-
mæ vindicantes, nec illos dico ſolos qui eam de manifeſtis corporalibus effingunt, vt Hip-
Hipparchus. Heraclitus. Hippon. Thales. Empedocles. Critias. Epicurus. Critolaus. — parchus & Heraclitus ex igni: vt Hippon & Thales ex aqua vt Empedocles & Critias ex ſan
guine: vt Epicurus ex atomis, ſi & atomi corpulentias de coïtu ſuo cogunt: vt Critolaus &
peripatetici eius ex quinta neſcio qua ſubſtantia, ſi & illa corpus, quia corpora includit. Sed
etiam ſtoicos adlego qui ſpiritum prædicantes animam, pene nobis cum qua proxima inter
ſe flatus & ſpiritus, tamē corpus animam facilè perſuadebunt. Denique Zeno conſitum ſpi-
ritum definiens animā, hoc modo inſtruit, quo, inquit, digreſſo animal emoritur corpus eſt:
Conſito autem ſpiritu animal emoritur: ergo. Conſitus autem ſpiritus corpus eſt: ergo cor-
pus eſt

A pus eſt anima. Vult & Cleantes non ſolum corporis lineamentis, ſed & animę notis ſimilitudinem parentibus in filios reſpondere, de ſpeculo ſcilicet morum & ingeniorum & adfectuum, corporis autem ſimilitudinem & diſſimilitudinem capere & animam. Itaque corpus ſimilitudini vel diſſimilitudini obnoxium. Item corporalium & incorporalium paſſiones inter ſe non communicare. Porrò & animam compati corpori, cui læſo ictibus, vulneribus, vlceribus condoleſcit: & corpus animæ cui adflictæ cura, angore, amore cohæreſcit per detrimentum ſociet vigoris, cuius pudorem & pauore, rubore atque pallore teſtetuc. Igitur anima corpus ex corporalium paſſionum communione. Sed & Chryſippus manum ei porrigit conſtituens corporalia ab incorporalibus derelinqui omnino non poſſe, quia nec con-

Cleanthes

B tingantur ab eis. Vnde & Lucretius, Tangere enim & tangi niſi corpus nulla poteſt res: derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, quam ſi corporali corpus non derelinquet. Videntur hæc Platonicis ſubtilitate potius quàm veritate. Conturbant omne. Inquiunt corpus, aut animale ſit neceſſe eſt aut inanimale. Et ſiquidem inanimale eſt, extrinſecus mouebitur: ſi vero animale, intrinſecus. Anima autem nec extrinſecus mouebitur, vt quæ non ſit inanimalis, nec intrinſecus, vt quæ ipſa potius moueat corpus. Itaque non videri eam corpus, quæ non corporalium forma ex aliqua regione moueatur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primo definitionis prouocantis ad ea quæ in animam non conueniunt. Non enim poteſt anima animale corpus dici, aut inanimale: cum ipſa ſit quæ aut

C faciat corpus animale, ſi abſit ab illo. Itaque quod facit, non poteſt eſſe ipſa, vt dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur ſubſtantiæ ſuæ nomine. Quod ſi non capit animale corpus dici aut inanimale quod eſt anima, quomodo prouocabitur ad animaliū & inanimalium corporum formam? Dehinc ſi corporis eſt moueri extrinſecus ab aliquo, oſtendimus autē ſupra moueri animā & ab alio cum vaticinatur, cum furit vtiq; extrinſecus, qui ab alio merito quod mouebitur extrinſecus ab alio ſecūdum exēpli propoſitionē corpus adagnoſcā. Enimuero ſi ab alio moueri corporis eſt, quāto magis mouere aliud: Anima aūt mouet corpus, & conatus eius extrinſecus foris parent. Ab illa eſt enim impingi & pedes in inceſſum, & manus in contactum, & oculos in cōſpectum, & linguā in effatum, velut ſigillario motus ſu-

Capit impersonale, ſimiliter verbo ΞΡΝΧΣ? Græci vtuntur,

D perficiem intus agitātem. Vnde hæc viſio incorporalis animæ, vnde vacuæ rei ſolida propellere. Sed quomodo diuiſi videntur in homines ſenſus corporales & intellectuales. Corporalium aiunt rerū qualitates, vt terra, vt ignis, corporalibus ſenſibus renunciari, vt tactui vt viſui. Incorporalium verò intellectualibus cōueniri, vt benignitatis vt malignitatis. Itaq; incorporalem eſſe animā conſtat, cuius qualitates nō corporalibus, ſed intellectualibus ſenſibus cōprahendantur. Plane, ſi non huius definitionis gradum excluſero. Ecce enim incorporalia oſtendo corporalibus ſenſibus ſubiici, ſonum auditui, colorem conſpectui, odorem odoratui: quorum exemplo etiam anima corpori accedit. Ne dicas idcirco ea per corporales renūciari ſenſus, quia corporalibus accedāt. Igitur ſi conſtat incorporalia quoque à corporalibus

Gradū definitiōis excludere

E comprahendi, cur non & anima quę corporalis ab incorporalibus renuncietur? Certe definitio excluſa ſit. De inſignioribus argumentationibus erit etiā illa, quòd omne corpus corporalibus adiudicāt: Animam vero vt incorporalem, incorporalibus ſapiētiæ ſcilicet ſtudiis. Sed nec hic gradus ſtabit, etiam Sorano methodicæ medicinæ inſtructiſſimo auctore reſpondente animam corporalibus quoq; ali: deniq; deficiente in ea cibo, plerūque fulciri. Quid ni? quo adempto in totū dilabitur ex corpore. Ita & ne ipſe Soranus pleniſſime ſuper anima cōmētatus quatuor voluminibus, & cum omnibus philoſophorum ſentētiis expertus, corporalem animę ſubſtantiam vindicat, & ſi illam immortalitate fraudabit. Non enim omnium eſt credere, quod Chriſtianorum eſt. Sicut ergo Soranus ipſe rebus oſtēdit animam corporali-

Soranus medicus

Credere nō eſt omnium quod Chriſtianorū eſt

F bus ali, proinde & philoſophus exhibeat illam ita corporalibus paſci, ſed nemo vnquam cunctanti de exitu animæ mulſiam aquam de eloquio Platonis infudit, aut micas de minutiloquio* Ariſtotelis interſit. Quid autem facient tot ac tantæ animę Rupicum & barbarorum, quibus alimenta ſapientiæ deſunt, tamē indocta prudētia pollent, & ſine academiis & porticibus Atticis & carceribus Socratis: deniq; ieiunantes à philoſophia nihilominus viuunt. Nō enim ſubſtātiæ ipſi alimēta proficiunt ſtudiorum, ſed diſciplinæ, quia nec opimiorem animā efficiunt, ſed ornatiorem. Bene autē quod & artes Stoici corporales adfirmant: Adeo ſic quoque anima corporalis, ſi & artibus ali creditur, ſed enormis intentio philoſophiæ ſolet plerūque nec proſpicere pro pedibus. Sic Thales in puteum ſolet & ſentētias ſuas nō intelligēdo, valetudinis corruptelam ſuſpicari. Sic Chryſippus ad Delleborū*: tale aliquid opinor ei ac-

*multiloquo

Rupices ſūt iidem qui & opici, indocti & amuſi

*ad elleborū

 cidit,

cidit,cum duo in vnũ corpora negauit alienata à proſpectu & recogitatu prægnãtum,quę nó G
ſingula cotidie corpora,ſed & bina & terna in vnius vteri ambitu perferunt . Inuenitur etiã
Vide Plin. lib.7.cap.3 in iure ciuili Græca quædã quinionem enixa filiorum, ſemel omniũ mater,vnici fœtus parẽs
multiplex,vnici vteri puerpera numeroſa, quæ tot ſtipata corporibus, pene dixerim populo,
ſextum ipſa corpus fuit , vniuerſa cõditio teſtabitur corpora de corporibus proceſſura iam il
*ſeorſum lic eſſe vnde procedunt: ſecundum*ſit neceſſe eſt quod ex alio ſit.Nihil porro ex alio eſt, niſi
dum gignitur,ſed tunc duo ſunt. Quantum ad philoſophos ſatis hæc, quia quantum ad no-
Lucæ.16 ſtros ex abundanti,quibus corporalitas animæ in ipſo euangelio relucebit.Dolet apud infe-
ros anima cuiuſdã,& punitur in flamma,& cruciatur in lingua,& de digito animæ fœlicio-
ris implorat ſolatium roris: imaginẽ exiſtimas exitum illum pauperis lætãtis , & diuitis mœ H
rentis? Et quid illic Lazari nomẽ,ſi non in veritate res eſt? Sed & ſi imago credẽda eſt,teſtimo
nium erit veritatis.Si enim nõ haberet anima corpus, non caperet imago animæ imaginem
corporis: nec mentiretur de corporalibus mẽbris ſcriptura, ſi non erant. Quid eſt autẽ illud
quod ad inferna transfertur poſt diuortium corporis,quod detinetur illic, quod in diem iu-
dicij reſeruatur,ad quod & Chriſtus moriendo deſcendit,puto,ad animas patriarcharũ , ſed
quamobrem ſi nihil anima detinet ſub terris? Nihil enim ſi non corpus : incorporalitas e-
nim ab omni genere cuſtodię libera eſt,immunis à pœna & à fouella.Per quod enim punitur
aut fouetur,hoc erit corpus,reddã de iſto plenius & opportunius. Igitur ſi quid tormenti ſi-
ue ſolatij anima præcerpit,carcere in corpore ſeu diuerſorio inferũ, in igni,vel in ſinu Abra- I
hæ probata erit corporalitas animæ. Incorporalitas enim nihil patitur, nõ habens per quod
pati poſſit: Aut ſi habet,hoc erit corpus.Inquãtum enim omne corporale paſſibile eſt,intan-
tum quod paſſibile eſt,corporale eſt.Abruptũ alioquin & abſurdũ idcirco quid de corporaliũ
eximere cenſu,quia cæteris corporalibus exẽplis non adęquet:& vbi proprietatum priuata di
ſcrimina per quæ magnificentia auctoris ex operũ eorundẽ diuerſitate ſignatur, vt ſint tam
diſcreta quàm paria,tam amica quàm & æmula. Siquidẽ & ipſi philoſophi ex cõtrariis vni-
uerſa conſtare cõdicunt ſecundum amicitiã & inimicitiam Empedoclis.Sic igitur & ſi cor-
poralia incorporalibus obiacent,ipſa quoq; ita inter ſe differunt vt differentia ſpecies eorum
amplient,nõ genus mutet: vt ſint corporalia,ſic multa in dei gloria,dum varia:ſic varia, dum K
diuerſa:ſic diuerſa,dũ his alij qualitatũ ſenſus,alij illis dum his alia alimẽta,alia illis:dum hæc
inuiſibilia,illa viſibilia:dum hæc grauia,illa leuia : Aiunt enim & idcirco animã incorpora-
lem renunciãdam,quia digreſſa ea grauiora efficiantur corpora defunctorum , cum leuiora
Soranus eſſe deberent,vnius corporis pondere exempto,ſi anima corpus. Quid enim,inquit Soranus,
ſi mare negent corpus,quia extra mare immobilis & grauis nauis efficitur : quanto ergo va-
lidius corpus animæ,quod tanti poſtea ponderis corpus leuiſſima mobilitate circunfert.Cæ-
terum & ſi inuiſibilis anima & pro conditione corporis ſui, & proprietate ſubſtantiæ , & pro
Noctuæ natura etiã eorum quibus inuiſibilis eſſe ſortita eſt . Solem noctuæ neſciunt oculis: aquilæ ita
Aquilæ ſuſtinẽt, vt natorum ſuorũ generoſitatẽ de pupillarũ audacia iudicent : alioqui nõ educabũt, L
vt degenerẽ,quem ſolis radius auerterit.eſt ideo alteri quid inuiſibile,alteri nõ,quod nõ ideo
incorporale ſit,quia nõ ex æquo vis valet.Sol enim corpus,ſiquidẽ ignis: ſed quod aquila cõ-
fiteatur, neget noctua, nõ tamen præiudicans aquilæ tantumdem & animæ corpus inuiſibile
Apoc. 6 carni ſi forte,ſpiritui vero viſibile: ſic Ioãnes in ſpiritu dei factus,animas martyrũ conſpicit.

DE EFFIGIE. CAP 3.

CVm animæ corpus adſerimus propriæ qualitatis & ſui generis : iam hæc con-
ditio proprietatis de cæteris accidentibus corpulentiæ præiudicauit , vt hæc ad-
eſſe quam corpus oſtendimus.Sed & ipſa ſui generis pro corporis proprietate , aut M
& ſi non adſint, hoc eſſe proprietatis non adeſſe corpori animæ, quæ corporibus & cæ-
teris adſint . Et tamen non inconſtanter profitebimur ſolenniora quæque , & omnimodo
debita corpulentiæ,adeſſe animæ quoque,vt habitum,vt terminum,vt illud trifariam diſtan-
tium,longitudinem dico, & latitudinem & ſublimitatem, quibus metantur corpora philoſo
Platon phi.Quid nunc quòd & effigiem animæ damus,Platone nolente? quaſi periclitetur de animæ
immortalitate. Omne enim effigiatum cõpoſitum & ſtructile adfirmat. Diſſolubile autẽ om
ne cõpoſititium & ſtructile:ſed animã immortalẽ.Igitur indiſſolubilem quã immortalem,&
ineffigiatam quam indiſſolubilem . Cæterum cõpoſititiam & ſtructilem , ſi effigiatam,tan-

quam

A quam alio eam modo effigians intellectualibus formis: pulchram iuſtitia & diſciplinis phi-
loſophiæ, deformem verò contrariis artibus. Sed nos corporales quoque illi inſcribimus li-
neas, non tantum ex fiducia corporalitatis per æſtimationem, verùm & ex conſtantia gratię
per reuelationem. Nam quia ſpiritalia chariſmata agnoſcimus, poſt Ioannem quoque pro-
phetiam meruimus & conſequi. Eſt hodie ſoror apud nos reuelationum chariſmata ſortita,
quas in eccleſia inter dominica ſolennia per extaſin in ſpiritu patitur, conuerſatur cum an- Dominica
gelis, aliquando etiam cum domino, & videt & audit ſacramenta, & quorundam corda di- ſolennia
noſcit, & medicinas deſiderantibus ſumit. Iam verò prout ſcripturæ leguntur, aut pſalmi ca-
B nuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur: ita inde materiæ viſioni-
bus ſubminiſtrantur, forte neſcio quid de anima diſſerueramus cum ea ſoror in ſpiritu eſſet.
Poſt tranſacta ſolennia dimiſſa plebe quo vſu ſolet nobis renunciare quæ viderit. Nam & di-
ligentiſſime digeruntur, vt etiam probentur. Inter cætera, inquit, oſtenſa eſt mihi anima cor-
poraliter, & ſpiritus videbatur, ſed non inanis & vacuæ qualitatis, immo quæ etiã teneri re-
promitteret tenera & lucida & aërij* coloris, & forma per omnia humana: hæc viſio eſt. De- *al. ætherij
teſtis & Apoſtolus chariſmatum in eccleſia futurorum idoneus ſponſor, tunc & ſi res ipſa
de ſingulis perſuaſerit, credas: Si enim corpus anima, ſine dubio inter illa quæ ſupra ſumus
profeſſi. Proinde & coloris proprietas omni corpori adhæret, quẽ igitur alium animæ æſti-
mabis colorẽ, quàm aërium ac lucidum? non vt aër ſit ipſa ſubſtantia eius, & ſi hoc Eneſide- Eneſidem*
C mo viſum eſt & Anaximeni, puto ſecundum quoſdã & Heraclito nec vt lumen, & ſi hoc pla- Anaximenes
cuit Pontico Heraclidi. Nam & cerauneis gemmis, non ideo ſubſtantia ignita eſt, quòd coru
ſcent rutilato rubore, nec beryllis ideo aquoſa materia eſt, quod fluctuẽt collato nitore. Quã-
ta enim & alia color ſociat, natura diſſociat? Sed quoniam omne tenue atq; perlucidũ aëris
æmulum eſt, hoc erit anima qua flatus eſt & ſpiritus tradux. Siquidem prę ipſa tenuitatis ſub-
tilitate de fide corporalitatis periclitatur. Sic & effigiem de ſenſu iam tuo cõcipe*, nõ aliam *al. alienam
animæ humanæ deputandã præter humanam, & ſi quidem eius corporis quod vnaqueq; cir-
cumtulit. Hoc nos ſapere interim primordij cõtemplatio inducat. Recogita enim, cum deus
flaſſet in faciem hominis flatum vitæ, & factus eſſet homo in animã viuam, totũ vtique per
D faciem ſtatim flatum illum in interiora trãſmiſſum & per vniuerſa corporis ſpacia diffuſum,
ſimulq; diuina aſpiratione denſatum, omni intus linea expreſſum eſſe, quã denſatum imple-
uerat, & velut in forma gelaſſe. Inde igitur & corpulentia animæ ex dẽſatione ſolidata eſt, &
effigies expreſſione formata. Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter vnus: habens
& ille oculos & aures ſuas, quibus populus† dominum audire & videre debuerat, habẽs & cæ †al. domino
teros artus, per quos & in cogitatibus vtitur & in ſomniis fungitur. Sic & diuiti apud inferos
lingua eſt, & pauperi digitus & ſinus Abrahæ. Per has lineas & animæ matyrum ſub altari Apoc. 6
intelliguntur. A primordio enim in Adam concreta & configurata corpori anima, vt totius
ſubſtantiæ, ita & conditionis iſtius ſemen efficit.

E

DE SIMPLICITATE SVBSTANTIAE, quod & Spiritus ipſa ſit. CAP. 4.

PErtinet ad ſtatum fidei; ſimplicem animam determinare ſecundum Platonem, id
eſt vniformem duntaxat, ſubſtantiæ nomine. Viderint artes, & diſciplinæ, viderint
& effigies. Quidam enim voluit aliam illi ſubſtantiam naturalem ineſſe ſpiritum,
quaſi aliud ſit viuere quod venit ab anima: aliud ſpirare, quod fiat à ſpiritu. Nam & animali-
bus nõ omnib* vtrumq; adeſſe. Pleraq; enim viuere ſolummodo, nõ etiam ſpirare, eo quòd nõ
F habeãt organa ſpiritus, pulmones & arterias: quale eſt autem in examinatione* humanæ ani- *animatiõe
mæ, culicis atq; formicæ argumenta reſpicere: quando & vitalia pro cuiuſq; generis diſpoſi-
tione, omnibus propria animalibus temperauerit artifex deus, vt nulla inde coniectura ca-
ptanda ſit. Nã neque homo ſi pulmonibus & arteriis ſtructus eſt, idcirco aliunde ſpirauit, a-
liũde viuet. Neq; formica, ſi mẽbris huiuſmodi caret, idcirco negabitur ſpirare, quaſi ſolũmo-
do viuẽs. Cui vero tantũ patuit in dei opera, vt alicui hęc deeſſe præſumpſerit? Herophilus il- Herophilus
le medic*, aut lanius, qui ſeptingẽtos* exſecuit vt naturã ſcrutaretꝛ, qui hoĩem odiit vt noſſet, *abſciſſẽtos
neſcio an oĩa interna ei* liquido explorarit, ipſa morte mutãte quæ vixerãt: & morte nõ ſim-
plici, ſed ipſa inter artificia exectiõis errãte philoſopho pro certo renũciauerunt culicibus & Culices
formicis & tineis deeſſe pulmones & arterias. Dic mihi inſpector curioſiſſime, oculos habẽt Formicæ Tineæ

ad vidẽdũ? Atquin & pergunt quò volunt, & vitant & adpetunt quæ videndo ſciunt, deſigna G
oculos, denota pupillas. Sed & exedunt tineæ, demonſtra mãdibulas, deprome genuinos. Sed & perſonant culices, ne in tenebris quidem aurium cæci, tubam pariter & hiantiam oris illius oſtende. Quoduis animal vnius licet puncti, aliquo alatur neceſſe eſt, exhibeas pabuli tranſmittendi, decoquendi, deſecandique membra. Quid ergo dicemus? Si per hæc
videntur viuitur, erunt hæc in omnibus vtique quæ viuent. Et ſi non videntur, & ſi non adprehendantur pro mediocritate: hoc magis credas, ſi deum recogites tantum artificem in modicis, quantum & in maximis. Si verò non putas capere tam minuta corpuſcula dei ingenium, ſic quoque magnificentiam eius agnoſcas, quod modicis animalibus, ſine neceſſariis membris nihilominus viuere inſtruxerit, ſaluo etiam viſu ſine oculis, & eſu ſine denticulis, & digeſtu ſine alueis, quemadmodum & incedunt quædam ſine pedibus manante impetu, quod angues: & inſurgente conatu, quod vermes: & ſpumante reptatu, quod limaces. Ita & ſpirari cur non putes ſine pulmonum follibus, & ſine fiſtulis arteriarum? vt pro magno amplectaris argumento. Idcirco animæ humanæ ſpiritum accedere, quia ſint quæ ſpiritu careant, & idcirco ea ſpiritu carere, quia flaturalibus artibus ſtructa non ſint: viuere ſine ſpiritu exiſtimas aliquid, ſpirare ſine pulmonibus non putas. Quid eſt, oro te, ſpirare? flatum, opinor, ex ſemetipſo agere. Quid eſt non viuere? flatum, opinor, ex ſemetipſo non agere. Hoc enim reſpondere debebo, ſi non idem eſt ſpirare quod viuere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo viuentis eſt agere flatum. Sed & ſpirantis eſt agere flatum, ergo & ſpirare viuentis eſt. Vtrumque ſi ſine anima decurrere potuiſſet, non fuiſſet animæ ſpirare, ſed ſolummodo viuere. At enim viuere ſpirare eſt, ſi & ſpirare viuere. Si ergo totum hoc & ſpirare & viuere, eius eſt cuius & viuere, id eſt animæ. Denique ſi ſeparas ſpiritum, naturam ſepara, & opera. Agant in diſcreto aliquid ambo, ſeorſum anima, ſeorſum ſpiritus: anima ſine ſpiritu viuat, ſpiritus ſine anima ſpiret, alterum relinquat corpora, alterum remaneat, mors & vita conueniant. Si enim duo ſunt anima & ſpiritus, diuidi poſſunt, vt diuiſione eorum alterius diſcedentis, alterius manentis, mortis & vitæ concurſus eueniat. Sed nullo modo eueniet: ergo duo non erunt, quæ diuidi non poſſent: & fuiſſent, ſed licet duo eſſe concreta, ſed non erunt concreta. Si aliud eſt viuere aliud ſpirare: diſtinguunt ſubſtantias opera, & quãto nunc firmius eſt, vt vnũ credas, cum diſtantiam non das, vt ipſa ſit anima ſpiritus, dum ipſius eſt ſpirare, cuius & viuere. K
Dies et lux Quid enim ſi diem aliud haberi velis, aliud lucem quæ accidat diei, cum dies ipſa lux ſit? Plane erũt & alia genera lucis, vt ex igniũ miniſterio: Erunt enĩ & aliæ ſpiritus ſpecies, vt ex deo, vt ex diabolo. Ita cũ de anima & ſpiritu agitur, ipſa erit anima ſpiritus, ſicut ipſa dies lux. Ipſum eſt enim quid, per quod eſt quid. Sed vt animã ſpiritum dicam, præſentis quæſtionis ratio compellit, quia ſpirare alii ſubſtantiæ adſcribitur: hoc dum animæ vindicamus, quam vniformem & ſimplicem agnoſcimus: ſpiritum neceſſe eſt certa conditione dicamus: non ſtatus nomine, ſed actus, nec ſubſtantiæ titulo ſed operæ, quia ſpirat, non quia ſpiritus pro-
Flare ſpirare eſt prie eſt (nam & flare ſpirare eſt.) Ita & animam quam flatum ex proprietate defendimus, L
ſpiritum nunc ex neceſſitate pronuntiamus. Cæterum aduerſus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim aduerſus ipſius ſcripturæ fidem flatum in ſpiritum vertit: vt dum incredibile eſt, ſpiritum dei in delictum, & mox in iudicium deuenire, ex materia potius anima credatur quàm ex dei ſpiritu. Idcirco nos & illic flatum eam defendimus, non ſpiritum ſecundum ſcripturam, & ſecundum ſpiritus diſtinctionem, & hic ſpiritum ingratis pronuntiamus. Secundum ſpirandi & flandi conditionem illic de ſubſtantia quæſtio eſt. Spirare enim ſubſtantiæ actus eſt, nec diutius de iſto, niſi propter hæreticos, qui neſcio quod ſpiritale ſemen infulciunt animæ de ſophiæ matris occulta liberalitate conlatum ignorante factore, cum ſcriptura factoris magis dei ſui conſciam nihil amplius promulgauerit, quàm deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, & hominem factum in animam viuam, per quam exinde & viuat & ſpiret: ſatis declarat ad differentias ſpiritus & animæ in ſequentibus inſtrumentis, ipſo deo pronun- M
Eſa.57. tiante: Spiritus ex me prodiuit, & flatum omnem ego feci, & anima enim flatus factus ex ſpi-
Idem.42. ritu. Et rurſus, Qui dedit flatum populo ſuper terram, & ſpiritum calcantibus eam. Primo enim anima, id eſt flatus populo in terra incedenti, id eſt in carne carnaliter agenti. Poſtea ſpiritus eis qui terram calcent, id eſt opera carne ſubigunt, quia & Apoſtolus non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea ſpiritale. Nam & ſi Adam ſtatim prophetauit magnum

A gnum illud ſacramentum in Chriſtum & eccleſiam: Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro ex Ephe. 5
carne mea. Propter hoc relinquet homo patrẽ & matrem, & adglutinabit ſe vxori ſuæ, & e- Gene. 2
runt duo in vnam carnem. Accidentiam ſpiritus paſſus eſt, cecidit enim extaſis ſuper illum
ſancti ſpiritus vis operatrix prophetię. Nam & malus ſpiritus accidens res eſt: Denique Saü-
lem eam dei ſpiritus, poſtea vertit in alium virum, id eſt in propheten, cum dictum eſt, Quid
hoc filio Cis? an & Saül in prophetis? quàm & malus ſpiritus poſtea euertit in alium virum, 1. Reg. 10
in apoſtatam ſcilicet. Iudam quoque aliquandiu cum electis deputatum vſque ad loculorum
officium: & ſi iam fraudatorem, traditorem tamen nondum, ſed poſtea diabolus intrauit. Igi
tur ſi neque dei, neque diaboli ſpiritus ex natiuitate conſeritur animæ, ſolam eam cõſtat an-
B te euentum ſpiritus vtriuſque, ſi ſolam & ſimplicem & vniformem ſubſtantiæ nomine, atque
ita non aliunde ſpirantem quàm ex ſubſtantiæ ſuæ ſorte.

DE ANIMO. CAP. 5

PRoinde & animum, ſiue mens eſt νοῦς apud Græcos, quo nõ aliud quid intelligimus,
quàm ſuggeſtum animæ ingenitum & inſitũ & † natiuum, proprium, quo agit, quo †al. natiuis*
ſapit, quem ſecum habens ex ſemetipſa, ſe commoueat in ſemetipſa. atque ita mo-
ueri videatur ab illo tanquam ſubſtantia alia, vt volunt, qui etiam vniuerſitatis motatorẽ *.
C animum decernunt. Illum deum Socratis, illum Valentini, monogenen ex patre βυθῷ, & ma *mutatorẽ
tre σιγῆς: quanuis Anaxagoræ turbata ſententia eſt. Initium enim omnium commentatus a- Anaxagoras
nimum, & vniuerſitatis oſcillum de illius axe ſuſpendens, purumq́; eum adfirmans, & ſimpli
cem & incommiſſibilem, hoc vel maxime titulo ſegregat ab animæ commiſtione, & tamen
eundem alibi anima edicit. Hoc etiam Ariſtoteles denotauit, neſcio an ſua paratior imple- Ariſtoteles
re quàm aliena † damnare. Denique & ipſe definitionẽ animi cum differret, interim alterum †al. inanire
animi genus pronuntiauit, illum diuinum, quem rurſus & impaſſibilem ſuboſtendens, ab-
ſtulit & ipſe eum à conſortio animæ. Cum enim animam paſſibilem conſtet, eorum quę ſor-
tita eſt pati, aut per animum, & cum animo patietur: ſi concreta eſt animo, non poteſt ani-
D mus impaſſibilis induci: aut ſi non per animum, nec cum animo patietur anima, non erit
concreta illi cum qua nihil, & cui nihil patitur. Porrò ſi nihil per illum, & cum illo anima pa
tietur, iam nec ſentiet nec ſapiet, nec mouebiť per illũ vt volunt. Nam & ſenſus paſſiones fa-
cit Ariſtoteles. Quidni? & ſentire enim pati eſt, quia pati ſentire eſt. Proinde & ſapere ſentire
eſt, & moueri ſentire eſt: ita totum pati eſt. Videmus autẽ nihil iſtorum animã experiri vt nõ
& animo deputetur, quia per illũ & cum illo trãſigitur. Iã ergo & cõmiſcibilis eſt anim⁹ ad-
uerſus Anaxagorã, & paſſibilis aduerſus Ariſtotelem. Cæterũ ſi diſcretio admittitur, vt ſub-
ſtantia duę res ſint, animus atque anima, alterius erit & paſſio, & ſenſus, & ſapor omnis, & a-
ctus, & motus: alterius autem ocium, & quies, & ſtupor, & nulla iam cauſa, & aut animus
E vacabit, aut anima. Quod ſi conſtat ambobus hæc omnia reputari, ergo vnum erunt vtrun-
que, & Democritus obtinebit differentiam tollens, & quæretur quomodo vnum vtrunque Democritus
ex duarum ſubſtantiarum confuſione, an ex vnius diſpoſitione. Nos autem animum ita dici-
mus animæ concretum, non vt ſubſtantiæ alium, ſed vt ſubſtantiæ officium. Ad hoc diſpice- Animus animæ cõcret⁹
re ſupereſt, principalitas vbi ſit, id eſt qui cui præeſt, vt cuius principalitas apparuerit, illa ſit
ſubſtantiæ maſſa. Id autem cui maſſa ſubſtantiæ præerit, in officium naturale ſubſtantiæ de-
putetur. Enimuero quis non animæ dabit ſummam omnem, cuius nomine totius hominis
mentio titulata eſt. Quantas animas paſco (ait diues) non animos: Et animas ſaluas optat gu
bernator, non animos: Et ruſticus in opere, & in prælio miles, animam ſe non animum po-
F nere adfirmat. Cuius nominatiora pericula aut vota ſunt animi an animæ? Quid autẽ agere
dicũtur moribundi, animũ an animã? Ipſi poſtremo philoſophi ipſiq́; medici, quanuis de ani-
mo quoq́; diſputarent, faciem tamen operis frontemq́; materiæ de anima vnuſquiſque pro-
ſcripſit. Vt autem & à deo diſcas, animam deus ſemper adloquitur, animam compellat at-
que aduocat, vt animum ſibi aduertat. Illam ſaluam venit facere Chriſtus, illam perdere in
gehennam comminatur, illam pluris fieri vetat, illam & ipſe bonus paſtor pro pecudi-
bus ſuis ponit. Habes animæ principalitatem, habes in illa & ſubſtantiæ vnionem, cuius in-
telligam inſtrumentum eſſe animum, non patrocinium. Singularis alioquin & ſimplex, & de
ſuo tota eſt nõ magis inſtructilis aliũde quàm diuiſibilis ex ſe, quia nec diſſolubilis. Si enĩ ſtru
ctilis, & diſſolubilis: ſi diſſolubilis, iam non immortalis. Itaque quia iam non mortalis, ne-

que diſſolubilis neque diuiſibilis. Nam & diuidi diſſolui eſt, & diſſolui mori eſt. Diuiditur au- G
tem in partes, nunc in duas à Platone, nunc in tres à Zenone, nunc in quinque, & in ſex à
Panætio, & in ſeptem à Sorano, etiam in octo penes Chryſippum, etiam in nouem penes
al. duodecim Apollophanem, ſed & in decem apud quoſdam Stoicorum, & in duas amplius apud Po-
ſidonium, quia duobus exorſus titulis principali, quod aiunt ἡγεμονικὸν, & à rationali,
quod aiunt λογικὸν, in decem & ſeptem exinde proſecuit: ita in alias ex aliis ſpecies diui-
dunt animam. Huiuſmodi autem non tam partes animæ habebuntur, quàm vires & effi-
caciæ & operæ, ſicut de quibuſdam & Ariſtoteles iudicauit. Non enim membra ſunt ſub-
ſtantiæ animalis, ſed ingenia: vt motorium, vt actorium, vt cogitatorium, & ſi qua in hunc
modum diſtinguunt, vt & ipſi illi quinque notiſſimi ſenſus, viſus, auditus, guſtus, tactus, H
odoratus. Quibus omnibus & ſi certa ſingulis domicilia in corpore determinauerunt, non
idcirco hæc quoque diſtributio animæ ad animæ ſectiones pertinebit, quando ne ipſum qui-
dem corpus ita diuidatur in membra, vt iſti volunt animam. Atquin ex multitudine mem-
brorum vnum corpus efficitur, vt concretio ſit potius ipſa diuiſio. Specta portentoſiſſimam
Archimedes Archimedis munificentiam, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot com-
pagines, tot itinera vocum, tot compendia ſonorum, tot commercia modorum, tot acies
tibiarum, & vna moles erunt omnia. Sic & ſpiritus qui illic de tormento aquæ anhelat, non
ideo ſeparabitur in partes, quia per partes adminiſtrat, ſubſtātia quidē ſolidus, opera vero di
Strato. uiſus. Non longe hoc exemplum eſt à Stratone & Aeneſidemo & Heraclito: nam & ipſi v- I
Aeneſidem.* nitatem animæ tuentur, quæ in totum corpus diffuſa, & vbique ipſa velut flatus in calamo
per cauernas*, ita per ſenſualia variis modis emicet, non tam conciſa quàm diſpenſata.
detineſtur Hæc omnia quibus titulis nuncupentur, & quibus ex ſe diuiſionibus deriuentur, & quibus
in corpore metationibus ſequeſtrentur, medici potius cum philoſophis conſiderabunt, no-
bis pauca conuenient.

DE HEGEMONICO. CAP. 6.

IN primis an ſit aliquis ſummus in anima gradus vitalis & ſapientialis, quod ἡγεμο- K
νικὸν appellant, id eſt principale, quia ſi negetur, totus animæ ſtatus periclitatur.
Denique qui negant principale, ipſam prius animam nihil cēſuerunt, Meſſenius ali-
quis Dicæarchus, ex medicis autem Andreas & Aſclepiades, ita abſtulerunt principale, dum
in animo ipſo volunt eſſe ſenſus, quorum vindicatur principale. Aſclepiades etiam illa argu-
mentatione vectatur, quod pleraque animalia ademptis eis partibus corporis, in quibus plu-
rimum exiſtimatur principale conſiſtere, & inſuper viuant aliquatenus, & ſapiant nihilomi-
Muſcæ nus: vt muſcæ & veſpæ & locuſtæ, ſi capita decideris: vt capræ, & teſtudines, & anguillæ,
Veſpæ ſi corda detraxeris: itaque principale non eſſe. Quod ſi fuiſſet amiſſus cum ſuis ſedibus vi-
Teſtudines
Anguillæ gor animæ, non perſeueraret. Sed plures & philoſophi aduerſus Dicæarchum Plato, Strato, L
Epicurus, Democritus, Empedocles, Socrates, Ariſtoteles: & medici aduerſus Andream &
Aſclepiadem Herophilus, Eraſiſtratus, Diocles, Hippocrates, & ipſe Soranus. Iámque om-
nibus plures Chriſtiani qui apud deum de vtroque deducimur, & eſſe principale in anima,
& certo in corporis receſſu conſecratum. Si enim ſcrutatorem & diſpectorem cordis de-
um legimus, ſi etiam prophetes eius occulta cordis traducendo probatur, ſi deus ipſe reco-
Math.9 gitatus cordis in populo præuenit, quid cogitatis in cordibus veſtris nequam? Sic & Da-
Pſal.50 uid: Cor mundum conde in me deus. Et Paulus, Corde, ait, credi in iuſtitiam. Et Ioannes,
Roma.10
1.Ioan.1 Corde, ait, ſuo vnumquemque reprehendi. Si poſtremo, Qui viderit fœminam ad concu-
Math.5 piſcendum, iam adulterauit in corde. Simul vtrumque dilucet & eſſe principale in anima
quod intentio diuina conueniat, id eſt vim ſapientialem atque vitalem. Quod enim† ſapit, vi- M
al. rapit uidum eſt, & in eo theſauro corporis haberi adquem deus reſpicit: vt neque extrinſecus agi-
tari putes principale iſtud ſecundum Heraclitum, neq; per totum corpus ventilari ſecundum
Moſchionem Moſcionem, neq; in capite concludi, ſecundum Platonem, neque in vertice potius præſide-
re, ſecundū Xenocratē, neq; in cerebro cubare ſecundū Hippocratē, ſed nec circa cerebri fun
damentū vt Herophilus, nec in mēbranulis vt Strato & Eraſiſtratus, nec in ſuperciliorū me-
ditullio vt Strato phyſic*, nec in tota lorica pectoris vt Epicur*, ſed quod & Aegyptij renūcia
al. cōmentatores uerūt ei qui diuinarū cōmentatores videbant, vt & ille verſus Orphei vel Empedoclis. Nāq;
hominis ſanguis circūcordialis eſt ſenſus, etiā Protagoras, etiā Apollodorus & Chryſippus
hęc ſapiunt,

A hęc ſapiunt, vt vel ab iſtis retuſus Aſclepiades capras ſuas quærat ſine corde balãtes, & muſcas
ſuas abigat ſine capite volitãtes. Et omnes iam ſciãt ſe potius ſine corde & cerebro viuere qui
diſpoſitionem animæ humanæ de conditione beſtiarum præiudicarint. Eſt & illud ad fidem
pertinens quod Plato bifariam partitur animam, per rationalem & irrationalem. Cui defi-
nitioni & nos quidem adplaudimus, ſed nõ vt naturæ deputetur vtrunque. Naturale enim
rationale credendum eſt, quod animæ à primordio ſit ingenitum à rationali videlicet aucto-
re. Quid enim non rationale quod deus iuſſu quoque ediderit, nedũ id quod proprie adflatu
ſuo emiſerit? Irrationale autem poſterius intelligendum eſt, vt quod acciderit ex ſerpentis
B inſtinctu, ipſum illud tranſgreſſionis admiſſum, atque exinde inoleuerit & coadoleuerit in a-
nima ad inſtar iam naturalitatis, quia ſtatim in naturæ primordio accidit. Cæterum cum
idem Plato ſolum rationale dicat, vt in anima dei ipſius ſi nos etiam inrationale naturæ ad-
ſcripſerimus quàm à deo anima noſtra ſortita eſt, æquè inrationale de deo erit: vtpote natu-
rale, quia naturæ deus auctor eſt. Sed enim à diabolo immiſſio delicti: Inrationale autem o-
mne delictũ: Igitur à diabolo inrationale à quo & delictum, extraneum à deo à quo eſt in-
rationale alienum. Proinde delicti diuerſitas horum ex diſtantia auctorum. Proinde cum Pla-
to ſoli deo ſegregans rationale, duo genera ſubdiuidit ex inrationali: indignatiuum quod
adpellant θυμικὸν, & concupiſcentiuum quod vocant ἐπιθυμητικὸν: vt illud quidem com-
mune ſit nobis & leonibus, iſtud verò cum muſcis. Rationale porrò cum deo. Video & de-
C hoc mihi eſſe retractandum, propter ea quę in Chriſto deprehenduntur. Ecce enim tota hæc
trinitas & in domino, & rationale quo docet quę differit, quo ſalutis vias ſternit: & indigna-
tiuum, quo inuehitur in ſcribas & phariſæos: & concupiſcentiuum, quo paſcha cum diſcipu-
lis ſuis edere cõcupiſcit. Igitur apud nos non ſemper ex inrationali cenſenda ſunt indignati-
uum & concupiſcentiuum, quæ certi ſumus in domino rationaliter decucurriſſe. Indignabi-
tur deus rationaliter quibus ſcilicet debet, & concupiſcet deus rationaliter quę digna ſunt ip-
ſo. Nam & malo indignabitur, & bono concupiſcet ſalutem. Dat & Apoſtolus nobis concu-
piſcentiam. Si quis epiſcopatum concupiſcit, bonum opus concupiſcit. Sed bonum opus di- 1.Tim.3
cens, rationalem concupiſcentiam oſtendit. Concedit & indignationem. Quidni, quam &
D ipſe ſuſcepit? Vtinam & præcidantur, inquit, qui vos ſubuertunt. Rationalis eſt indignatio Galat.5
quæ ex affectu diſciplinæ eſt. At cum dicit: Fuimus aliquando natura filij iræ, inrationale in- Ephes.2
dignatiuum ſuggillat quod nõ ſit ex ea natura quæ à deo eſt, ſed ex illa quam diabolus indu-
xit. Dominus & ipſe dictus ſui ordinis, Non poteſtis duobus dominis ſeruire. Pater & ipſe co-
gnominatus, Vos ex diabolo patre eſtis, ne timeas & illi proprietatem naturæ alterius adſcri-
bere poſterioris & adulteræ quem legis auenarum ſuperſeminatorem & frumentariæ ſege-
tis nocturnum interpolatorem.

DE QVINQVE SENSIBVS. CAP. 7.

E Contigit nos illorum etiam quinque ſenſuum quæſtio, quos in primis literis diſci-
mus, quoniam & hinc aliquid hæreticis procuratur. Viſus eſt, & auditus, & odo-
ratus, & guſtus, & tactus. Horum fidem Academici durius damnant ſecundum
quoſdam, & Heraclitus & Diocles & Empedocles. Certè Plato in Timæo inrationalem pro-
nunciat ſenſualitatem & opinioni complicitam. Itaque mendacium viſui obiicitur, quòd re-
mos in aqua inflexos vel infractos adſeuerat aduerſus conſcientiam integritatis, quòd tur-
rem quadrangulatam de longinquo rotundam perſuadeat, quòd æqualiſſimam porticum
anguſtiorem in vltimo infamet, quòd cœlum tanta ſublimitate ſuſpenſum mari iungat.
F Perinde* auditus fallaciæ reus. Vt cum cœleſte murmur putamus, & plauſtrum eſt vel to- *Proinde
nitru meditante, pro certo de plauſtro credimus ſonitum. Sic & odoratus & guſtus arguun-
tur, ſi quidem eadem vnguenta, eademque vina poſteriore quoque vſu depreciantur. Sic
& tactus reprehenditur, ſiquidem eadem pauimenta manibus aſperiora pedibus leuiora cre-
duntur, & in lauacris idem calidus lacus feruentiſſimus primò, dehinc temperatiſſimus re-
nunciatur. Adeo inquiunt, ſic quoque fallimur ſenſibus, dum ſententias vertimus. Moderan-
tius Stoici non omnem ſenſum nec ſemper de mendatio onerant. Epicurei conſtantius pa-
rem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, ſed alia via. Non enim ſenſum men-
tiri ſed opinionem. Senſum enim pati, non opinari, animam enim opinari. Abſciderunt &
opinionem à ſenſu & ſenſum ab anima. Et vnde opinio ſi non à ſenſu? Denique niſi viſus

rotundam ſenſerit turrem, nulla opinio rotunditatis. Et vnde ſenſus, ſi non ab anima? Deni- G
que carens anima corpus carebit & ſenſu, Ita & ſenſus ex anima eſt, & opinio ex ſenſu, & ani-
ma totum. Cæterum optime proponetur eſſe vtique aliquid, quod efficiat aliter quid à ſenſi-
bus renunciari, quàm ſit in rebus. Porro ſi poteſt id renunciari quod non ſit in rebus, cur non
perinde poſſit per id renuntiari quod non ſit in ſenſibus, ſed in his rationibus quæ interueni-
ant ſuo nomine. Atq; adeo licebit eas recognoſci. Nam vt in aqua remus inflexus vel infra-
ctus appareat, aqua in cauſa eſt. Denique extra aquam integer viſui remus. Teneritas autem
ſubſtantiæ illius, qua ſpeculum ex lumine efficitur, prout icta ſeu mota eſt, ita & imaginem
vibrans euertit lineam recti. Item vt turris habitus eludat, interualli conditio compellit in
aperto, æqualitas enim circumfuſi aëris pari luce veſtiens angulos, obliterat lineas. Sic & v-
niformitas porticus acuitur in fine, dum acies in concluſo ſtipata illic tenuatur quo & ex- H
tenditur. Sic & cœlum mari vnitur, vbi viſio abſumitur, quæ quamdiu viget, tam diu diuidit.
Auditum verò quid aliud decipiet, quàm ſonorum ſimilitudo? Et ſi poſtea minus ſpirat vn-
guentum, & minus ſapit vinum, & minus lacus feruet, in omnibus ferme prima vis tota eſt.
Cæterum de ſcabro ac læui merito manus ac pedes tenera ſcilicet & calloſa membra diſ-
ſentiunt. Igitur hoc modo nulla ſenſuum fruſtratio cauſa carebit. Quòd ſi cauſæ fallunt ſen-
ſus, & per ſenſus opiniones: iam nec in ſenſibus conſtituenda fallacia eſt. Qui cauſas ſequun-
tur, nec opinionibus quæ à ſenſibus diriguntur ſequentibus cauſas, qui inſaniunt, alios in aliis
vident, vt Oreſtes matrē in ſorore, & Aiax Vlyſſem in armento, vt Athamas & Agaue in fi-
Aurugināt liis beſtias. Oculis ne hoc mendaciū exprobrabis, an furiis? Qui redundantia fellis auruginăt, I
amara ſunt omnia. Num ergo guſtui præuaricationem exprobrabis, an valetudinem? Omnes
itaque ſenſus euertuntur, vel circumueniuntur ad tempus, vt proprietate fallaciæ careant.
Elogium Immo iam ne ipſis quidem cauſis adſcribendum eſt fallaciæ elogium. Si enim ratione hæc
fallaciæ accidunt, ratio fallaciæ* perhiberi non meretur. quod ſic fieri oportet mendacium non eſt.
*fallacia itaque ſi & ipſæ cauſæ infamia liberantur, quanto magis ſenſus, quibus iam & cauſæ libe-
rè præeunt. cùm hinc potiſſimum & veritas & fides & integritas ſenſibus vindicanda ſit.
quod non aliter renuntient, quàm quod illa ratio mandauit, quæ efficiat aliter quid à ſenſi-
bus renunciari, quod ſit in rebus. Quid agis Academice procaciſſime? totum vitæ ſtatum e-
uertis, omnem naturæ ordinem turbas, ipſius dei prouidētiam excæcas, qui cunctis operibus K
ſuis intelligendis, incolendis, diſpenſandis, fruendisq; fallaces, & mendaces dominos præfe-
cerit ſenſus. An non iſtis vniuerſa cōditio ſubminiſtratur? An non per iſtos ſecunda quoque
mundo inſtructio acceſſit, tot artes, tot ingenia, tot ſtudia, negotia, officia, commercia, re-
media, conſilia, ſolatia, victus, cultus, ornatúſque, omnia totum vitæ ſaporem condierunt,
dum per hos ſenſus ſolus omnium homo animal rationale dinoſcitur intelligentię & ſcien-
tiæ capax, & ipſius Academię. Sed enim Plato ne quod teſtimonium ſenſibus ſignet, propterea
& in Phædro ex Socratis perſona negat ſe cognoſcere poſſe ſemetipſum, vt monet Delphi-
ca inſcriptio. Et in Theæteto adimit ſibi ſcire, atq; ſentire. Et in Phædro poſt mortem differt
mortuis ſententiam veritatis, poſtumam ſcilicet, & tamen nondum mortuus philoſophabatur. Non L
licet nobis in dubium ſenſus iſtos reuocare, ne & in Chriſto de fide eorū deliberetur, ne for-
te dicatur, quod falſo Sathanam proſpectarit de cœlo præcipitatum: aut falſò vocem patris
audierit de ipſo teſtificatam, aut deceptus ſit cum Petri ſocrum tetigit, aut alium poſtea vn-
guenti ſenſerit ſpiritum, quod in ſepulturam ſuam acceptauit: alium poſtea vini ſaporem,
quod in ſanguinis ſui memoriam conſecrauit. Sic enim & Marcion phantaſma eum maluit
credere totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atquin ne in Apoſtolis quidem eius lu-
dificata natura eſt. Fidelis fuit & viſus & auditus in monte: fidelis & guſtus vini illius licet
aquæ ante in nuptiis Galilææ. fidelis & tactus exinde creduli Thomæ. Recita Ioannis teſta-
tionem, quod vidimus, inquit, quod audiuimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ cō- M
trectauerunt, de ſermone vitæ. Falſa vtique teſtatio, ſi oculorum & aurium & manuum ſen-
ſus natura mentitur.

DE INTELLECTVALIBVS. CAP. 8.

Conuertor ad intellectualium partem, quemadmodum illam Plato à corporalibus ſeparatam hæreticis commendauerit, agnitionem ante mortem conſecutus. Ait enim in Phædro: quid tum erga ipſam prudentiæ poſſeſſionem? Vtrúmne impedimentum erit corpus, an non, ſi quis illud ſocium adſumpſerit in quæſtionem? Tale quid dico,

co, habet

A co, habet ne veritatem aliquam viſio & auditio hominibus, an non? An non etiam poëtæ hæc
nobis ſemper obmuſſant, quod neque audiamus certum, neque videamus. Meminerat ſcilicet
& Epicharmi comici: animus cernit, animus audit, reliqua ſurda & cæca ſunt. Itaq; rurſus illũ   Epicharm. comicus
ergo ait ſuperſapere, qui mẽte maxime ſapiat, neque viſionem proponẽs, neque vllum eiuſ-
modi attrahens animum, * ſed ipſa mente ſincera vtens in recogitando ad capiendum ſince-   *al. illũ eiuſmodi ſẽſum attrahens animo
rum quodque rerum, ſi egreſſus potiſſimum ab oculis & auribus, & quod dicendum ſit à toto
corpore vt turbante, & non permittente animæ poſſidere veritatem, atque prudentiam quã-
do communicat. Videmus igitur aduerſus ſenſus corporales aliã portendi paraturã, aut mul-
to idoniorem, vires ſcilicet animæ, intellectum operantes eius veritatis, cuius res nõ ſint co-
B ram, nec ſubiaceant corporalibus ſenſibus, ſed abſint longè à communi conſcientia in arca-
no, & in ſuperioribus, & apud ipſum deum. Vult enim Plato eſſe quaſdam ſubſtantias inuiſi-
biles, incorporales, ſupermũdiales, diuinas, & æternas; quas appellat ideas, id eſt formas exẽ-   Ideæ
plares, & cauſas naturalium iſtorum manifeſtorum, & ſubiacentium corporalibus ſenſibus,
& illas quidem eſſe veritates, hæc autem imagines earum. Relucent ne iam hæretica ſemina
Gnoſticorum & Valentinianorum? Hinc enim arripiunt differẽtiam corporalium ſenſuum,
& intellectualium virium, quam etiam parabolæ decem virginum adtemperant: vt quinque
ſtultæ ſenſus corporales figurauerint, ſtultos videlicet, quia decepti faciles: ſapientes autem
intellectualium virium notam expreſſerint, ſapientium ſcilicet, quia contingentium verita-
C tem, illam arcanam & ſupernam, & apud pleroma conſtitutam hæreticarum * idearum ſa-   *al. dearum
cramenta. hoc enim ſunt & αἰῶνες & genealogiæ illorum. Itaque & ſenſum diuidunt: Et intel-
lectualibus quidẽ à ſpiritali ſuo ſemine: ſenſualibus vero ab animali, quia ſpiritalia nullo mo-
do capiat, & illius quidem eſſe inuiſibilia: huius vero viſibilia, & humilia, & tẽporalia quę ſen-
ſu conueniantur, in imaginibus conſtituta. Ob hæc ergo præſtruximus neque animum aliud
quid eſſe, quàm animæ ſuggeſtum & ſtructũ: neque ſpiritum extraneum quid, quàm quod &
ipſa per flatum. Cæterum acceſſioni deputandum quod aut deus poſtea, aut diabolus adſpira-
ret. Et nunc ad differentiam ſenſualium & intellectualium non aliud admittimus, quàm re-
rum diuerſitates: corporalium & ſpiritalium, viſibilium & inuiſibilium, publicatarum & ar-
D canarum, quod illæ ſenſui, iſtæ intellectui attribuantur: apud animam tamen & iſtis & illis
[obſequio] deputatis, quæ perinde per corpus corporalia ſentiat, quemadmodum per animũ
incorporalia intelligat, ſaluo eo, vt etiam ſentiat dum intelligit. Non enim & ſentire intelli-
gere eſt, & intelligere ſentire eſt. At quid erit ſenſus niſi eius rei quæ ſentitur intellectus? quid   Senſus
erit intellectus niſi eius rei quæ intelligitur ſenſus. Vnde iſta tormenta cruciandæ ſimplicita-   Intellectus
tis & ſuſpendendæ veritatis? Quis mihi exhibebit ſenſum non intelligentem quod ſentit? aut
intellectum non ſentientem quod intelligit, vt probet alterum ex altero * poſſe? Si corpora-   *al. ſine altero
lia quidem ſentiuntur, incorporalia vero intelliguntur: rerum genera diuerſa ſunt, nõ domi-
cilia ſenſus & intellectus, id eſt non anima & animus. Denique à quo ſentiuntur corporalia?
E Si ab animo, ergo iam & ſenſualis eſt animus, nõ tantum intellectualis. nam dum intelligit,
ſentit, * [quaſi non ſentit, nec intelligit.] Si verò ab anima corporalia ſentiuntur, iam ergo &   *al. deſunt
intellectualis eſt vis animæ, non tantum ſenſualis. nam dum ſentit, intelligit: quia ſi non intel
ligit, nec ſentit. Proinde à quo intelliguntur incorporalia? ſi ab animo, vbi erit anima? ſi ab a-
nima, vbi erit animus? Quę enim diſtant, abeſſe inuicem debent, cum ſuis muneribus operan-
tur. Putabis quidem abeſſe animum ab anima, ſi quando. Nam ita efficiunt vt neſciamus nos
vidiſſe quid, vel audiſſe: nec audiſſe, quia alibi fuerit animus, adeò contendã. Immò ipſam ani
mam nec vidiſſe nec audiſſe: quia alibi fuerit cum ſua vi, id eſt animo. Nam & cum demen-   Dementire
tit homo, dementit anima, non peregrinante ſed compatiente tunc animo. Cæterum animæ
F principaliter caſus eſt. hoc vnde firmatur, quod anima digreſſa nec animus in homine inue-
niatur? Ita illam vbique ſequitur, à qua nec in fine ſubremanet. Cum vero ſequitur & addici-
tur, perinde intellectus animæ addicitur, quam ſequitur animus cui addicitur intellectus. ſit
nunc & potior ſenſui intellectus, & potior cognitor ſacramentorum, dũ modo & ipſe pro-
pria vis animæ quod & ſenſus. Nihil mea * intereſt, niſi cum idcirco præfertur ſenſui intelle-   *in ea
ctus, vt ex hoc quoque ſeparatior habeatur, quo potior adfirmatur. Tunc mihi poſt differen-
tiam etiam prælatiore tundenda eſt peruentura quoque vſque ad potioris dei perſuaſionem.
Sed de deo ſuoquoque campo experiemur cum hæreticis. Nunc de anima titulus & de intel-
lectu non inſidioſe præferendo locus. Nam & ſi potiora ſunt quæ intellectu attingũtur vt ſpi-
ritalia, quàm quę ſenſu, vt corporalia, rerum erit prælatio ſublimiorũ, ſcilicet aduerſus humi-
liotes, non

liores,non intellectus aduerſus ſenſum.Quomodo enim præferatur ſenſui intellectus, à quo G
informatur ad cognitionem veritatum.Si enim veritates per imagines adpræhenduntur, id
Roma.1. eſt inuiſibilia per viſibilia noſcūtur,quia & Apoſtolus nobis ſcribit: inuiſibilia enim eius à cō-
ditione mundi de factitamentis intellecta viſuntur. Et Plato hæreticis facies occultorum ea
quæ apparent, & neceſſe eſt omnino hunc mundum imaginem quandam eſſe alterius alicu-
ius,& quid ſibi videtur intellectus duce vti ſenſu & auctore & principali fundamēto, nec ſi-
ne illo veritates poſſe contingi. quomodo ergo potior erit eo per quem eſt quo eget,cui de-
bet totum quod attingit? Ita vtrunque concluditur. Neque præferendum ſenſui intellectum:
per quem enim(inquit)cōſtat, inferius ipſo eſt,neque ſeparādum à ſenſu. per quod enim quid
eſt,cum ipſo eſt. H

INTELLECTVM SEMPER animæ ineſſe. CAP 9.

SEd ne illi quidem prætereundi qui vel modico temporis viduant animam intelle-
ctu. Proinde enim viam ſternunt poſtea inducendi eius,ſicut & anima quo ſcilicet
proueniat intellectus. volunt infantiam ſola anima contineri: qua tantummodo
viuat, non vt pariter ſapiat, quia nec omnia ſapiant quæ viuant. Denique arbores
Ariſt. viuere, nec tamen ſapere ſecundum Ariſtotelem, & ſi quis alius ſubſtantiam animalem in I
vniuerſa communicat, quæ apud nos in homine priuata res eſt. non modo vt dei opus quod
& cætera, ſed vt dei flatus quod hæc ſola. quam dicimus cū omni inſtructu ſuo naſci. Et ſi ad
arbores prouocamur,amplectemur exemplum. Siquidem & illis necdum arbuſculis, ſed ſti-
pitibus adhuc & ſurculis etiam nunc ſimul de ſcrobibus oriuntur, ineſt propria vis animæ.
Verum pro temporis ratione remoratur coaleſcens & coaduleſcens robori ſuo, donec ætas
adimpleat habitum quo natura fungatur,aut vnde mox illis & frutices inoculantur, & folia
formantur,& germina inflantur,& floſculi inornantur, & ſucci condiuntur. Si non in ipſis
omnis paratura generis quieſcit,& partibus promota grandeſcit:Inde igitur & ſapiunt vnde
viuunt tam viuendi quàm ſapiēdi proprietate,& quidem ab infantia & ipſæ ſua. Video enim
& vitem adhuc teneram & impuberem,intelligentem tamen iam opera ſua & volentem ali- K
cui adhærere, cum innixa & innexa proficiat. denique nō expectata ruſtica diſciplina, ſine a-
• cerno rundine, ſine orno*, ſi quid attigerit vltro amabit, & quidem viriosius amplexabitur de ſuo
ingenio, quàm de tuo arbitrio properat eſſe ſecura. Video & hederas quantum velis premas,
ſtatim ad ſuperna conari,& nullo præeunte ſuſpendi,quòd malint parietibus inuehi textili ſyl
ua, quàm humi reri voluntaria iniuria.Contra quibus de ædificio male eſt, vt creſcendo re-
cedunt,vt refugium ſentias ramos aliorſum deſtinatos & animationem arboris de diuortio
• cōtinentia eſt prauitate parietis intelligas,contenta ſunt prauitate * quam ex primordio prouidentiſſimi fruticis. Se
didicit timens etiam ruinam. Has ego ſapientias & ſcientias arborum cur non contendam?
Viuant vt philoſophi volunt,ſapiant vt philoſophi nolunt: intelligāt, & infantiam ligni quo L
magis hominis,cuius anima velut ſurculus quidam ex matrice Adam in propaginem dedu-
• pullulauit cta,& genitalibus fœminæ foueis commendata cum omni ſua paratura pullulabit * tam in-
tellectu quàm & ſenſu. Mentior ſi non ſtatim infans vt vitam vagitu ſalutauit, hoc ipſum ſe
teſtatur ſenſiſſe atque intellexiſſe quod natus eſt,omnes ſimul ibidem dedicans ſenſus:Et luce
viſum,& ſono auditum,& humore guſtum,& aëre odoratum,& terra tactum. Ita prima illa
vox de primis ſenſuum vocibus,& de primis intellectuum pulſibus cogitur. Plus eſt quod de
proſpectu lachrymabilis vitæ quidam augurem incommodorum vocem illā flebilem inter-
• al.deeſt pretantur.quod etiam præſciens habenda ſit ab ingreſſu natiuitatis,nedum intelligens,* [nō M
enim] exinde & matrem ſpiritu probat, & nutricem ſpiritu examinat, & gerulam ſpiritu a-
gnoſcit,fugiens extranea vbera,& recuſans ignota cubilia, & neminem appetens niſi ex vſu.
Vnde illi iudicium nouitatis & moris,ſi non ſapit,vnde illi & offendi & demulceri,ſi nō in-
telligit. Mirum ſatis vt infantia naturaliter animoſa ſit non habēs animum & naturaliter af-
fectioſa ſit, non habens intellectum. Atenim Chriſtus ex ore lactentium & paruulorum ex-
• experiēdo pediendo * laudem nec pueritiam nec infantiam habentes pronuntiauit: quarum altera cum
ſuffragio occurrēs,teſtimonium ei potuit offerre,altera pro ipſo trucidata vtique vim ſenſit.

De natura-

A
DE NATVRALIBVS

ET hic itaque concludimus omnia naturalia animæ, vt ſubſtantiua eius ipſi ineſſe &
cum ipſa procedere atque proficere, ex quo ipſa cẽſetur. Sicut & Seneca ſæpe noſter,
inſita ſunt nobis omnium artium & ætatum ſemina. magiſtèrque ex occulto deus — Artium omnũ nobis inſita ſemina
producit ingenia ex ſeminibus ſcilicet inſitis, & occultis per infantiam, quæ ſunt & intelle-
ctus. Ex his enim producuntur ingenia. Porrò & frugum ſeminibus vna generis cuiuſque for
ma eſt, proceſſus tamen varij. alia integro ſtatu euadunt, alia etiam meliora reſpondent, alia
degenerant pro conditione cœli & ſoli, pro ratione operis & curæ, pro temporum euẽtu, pro
licentia caſuum: ita & animam licebit ſemine vniformem, fœtu multiformem, nam & hic
B etiam de locis intereſt, Thebis hebetes & brutos naſci relatum eſt. Athenis ſapiendi dicendi- — Thebæ Athenæ
que acutiſſimos, vbi penes Colytum pueri menſe citius eloquuntur præcoce lingua. Siquidẽ
& Plato in Timæo Mineruam adfirmat, cùm vrbem illam moliretur, nihil aliud quàm regio-
nis naturam proſpexiſſe, talia ingenia pollicitam. Vnde & ipſe in Legibus Megillo & Cliniæ
præcipit, condendæ ciuitati locum procurarent. Sed Empedocles cauſam argutæ indolis &
obtuſæ in ſanguinis qualitate conſtituit, perfectum ac profectum de doctrina diſciplinamq;
deducit. Tamen vulgata iam res eſt gentiliũ proprietatũ. Comici Phrygas timidos inludunt,
Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat, mẽdaces Cretas etiam Apoſtolus inu-
rit. Fortaſſe an & de corpore & de valetudine aliquid accedat. Opimitas ſapientiam impedit,
C exilitas expedit, paralyſis mẽtem prodigit, phthiſis ſeruat. quanto magis de accidentibus ha-
bebuntur, quæ circa corpulentiam & valentiam vel acuunt vel obtundunt. acuunt doctrinæ,
diſciplinæ, artes, & experientiæ, negocia, ſtudia: obtundunt inſcitiæ, ignauia, deſidiæ, libidines,
inexperientiæ, otia, vitia. Super hæc ſi & alia quæ pręſunt poteſtates: enimvero præſunt. Secũ-
dum nos quidem dominus deus & diabolus æmulus, ſecundum communem autem opinionẽ
& prouidentiæ fatum & neceſſitas & fortunæ & arbitrij libertas. Nam hæc & philoſophi di-
ſtinguunt, & nos ſecundum fidem diſſerẽda ſuo iam† nouimus titulo. Apparet quãta ſint quę — †al. vouim*.
vnam animæ naturam variè collocarint, vt vulgo naturæ deputentur, quãdo nõ ſpecies ſint:
ſed ſortes naturæ, & ſubſtantiæ vnius, illius ſcilicet quam deus in Adam cõtulit, & matricem
omnium fecit, atque adeo ſortes erunt, non ſpecies ſubſtantiæ vnius, id eſt varietas iſta mor-
D talis * quanta nunc eſt, tanta non fuerit in ipſo principe generis Adam. Debuerãt enim fuiſ- — *moralis
ſe hæc omnia in illo, vt in fonte naturæ: atque inde cum tota varietate manaſſe, ſi varietas na
turæ fuiſſet. Quod ſi vniformis natura animæ ab initio in Adam ante tot ingenia: ergo non
multiformis, quia vniformis per tot ingenia, iam nec† triformis, vt adhuc trinitas Valẽtinia- — †al. quadriformis.
na cædatur, * quæ nec ipſa in Adam recognoſcitur. Quid enĩ ſpiritale in illo? ſi quia prophe- — *credatur
tauit magnum illud ſacramentum in Chriſtum & eccleſiam: Hoc os ex oſſibus meis, & caro
ex carne mea, vocabitur mulier: propterea relinquet homo patrem & matrem & adglutina-
bitur mulieri ſuæ, & erunt duo in carnem vnam. Hoc poſtea obuenit, cũ in illum deus amen-
E tiam immiſit, ſpiritalem vim qua conſtat prophetia. Si & malum in eo apparuit tranſgreſſio-
nis admiſſum: nec hoc naturale deputandum eſt, quod inſtinctu ſerpentis operatus eſt. Tam
non naturale quàm nec materiale, quia & materiæ fidem iam excluſimus. Quod ſi nec ſpiri-
tale, nec quod dicitur materiale, proprium in illo fuit. Et ſi ex materia fuiſſet mali ſemen, ſu-
pereſt vt ſolum in illo & vnicum fuerit naturale, quod cenſetur animale: quod ſtatus ſimplex,
& vniformem defendim*. De hoc plane relinquitur quæri, an demutabile debeat credi, quod
naturale dicatur. Idem enim conuertibilem negant naturam *, vt trinitatem ſuam in ſingulis — *naturalem
proprietatibus figant: quia arbor bona malos non ferat fructus, nec mala bonos. Et nemo de
ſpinis metat ficus, & de tribulis vuas. Ergo ſi ita eſt, neque de lapidibus filios Abrahæ ſuſcita-
F re poterit deus, nec genimina viperarum facere pœnitentiæ fructus. Et errauit Apoſtolus ſcri
bens, Eratis & vos aliquando tenebræ, & fuimus & nos aliquãdo natura filij iræ, & in his vos — Epheſ.5.
quoque fuiſtis, ſed abluti eſtis: ſed nunquam diſcordabunt ſententiæ ſanctæ. Non dabit enim — Epheſ.2.
arbor mala bonos fructus, ſi non inſeratur. Et bona malos dabit, ſi non colatur. Et lapides filij — 1.Cor.6.
Abrahæ fient ſi in fidem Abrahæ formentur. Et genimina viperarum fructum pœnitentiæ fa — Luc.6.
cient, ſi venena malignitatis expuerint. Hæc erit vis diuinæ gratiæ, potentior vtique natura, — Matth.3.
habens in nobis ſubiacentem ſibi liberam arbitrij poteſtatem; quod αὐτεξούσιον dicitur. quæ — Ibidem.
cum ſit & ipſa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, natura conuertitur. Ineſſe autem — Liberũ arbitrium
nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni oſtendimus & Hermogeni. quid nunc ſi &
naturæ conditio ſic erit definienda, vt duplex determinetur, natorum & innatorum, factorũ
& infe-

& infectorum. Atque ita quod natum factumq́; cōſtiterit, eius natura capiet demutationem, G
& renaſci enim poterit & refici. Innatum autem & infectum immobile ſtabit. quod cum ſoli deo competat, vt ſoli innato & infecto, & idcirco immortali & inconuertibili, abſolutum eſt. cæterorum omnium natorum atque factorum cōuertibilem & demutabilem eſſe naturam, vt & ſi trinitas animæ adſcribenda eſſet, ex mutatione accidentiæ non ex inſtitutione naturæ deputaretur. Cætera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ipſorum defenſione & probatione, per quæ dei potius quàm materiæ propinqua cognoſcitur. hic ſolummodo nominabuntur ne præterita videantur. Dedimus enim illi & libertatem arbitrij, vt ſupra ſcripſimus, & dominationem rerum, & diuinationem interdum, ſepoſita quæ per dei gra- H
tiam obuenit ex prophetia. Itaque iam ab iſto diſpoſitionis retractatu recedam, vt ordinem eius expūgam. Definimus animam dei flatu natam, immortalem, †L corporalem, ⌋effigiatam, ſubſtantia ſimplicem, de ſuo ſapientem, variè procedentem, liberam arbitrij, accidētis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, diuinatricem, ex vna redūdantem. Sequitur nunc, & quomodo ex vna redundet conſideremus, id eſt vnde, & quando, & qua ratione ſumatur.

Innatus & infectus ſolus deus.

†al. deſſt.

Anima quid

Obnoxi' cū genitiuo, vt ſupra aduerſus Marcionem.

VNDE ANIMA. CAP. 11

QVidā de cœlis deueniſſe ſe credunt. Tanta perſuaſione quāta illuc indubitate regreſ- I
ſuros repromittunt, vt Saturnus Menādri Simoniani diſcipulus induxit, hominem adfirmans ab angelis factum, primóque opus futile & inualidum, & inſtabile, in terra vermis inſtar palpitaſſe, quod conſiſtendi vires deeſſent. Dehinc ex miſericordia ſummæ poteſtatis: ad cuius effigiem, nec tamen plene perſpectam temere ſtructus fuiſſet, ſcintullulā vitæ conſecutum, quæ illum exſuſcitarit & erexerit, & conſtantius animarit, & poſt deceſſum vitæ ad matricem relatura ſit. Sed & Carpocrates tantundem ſibi de ſuperioribus vindicat, vt diſcipuli eius animas ſuas iam & Chriſto, nedum apoſtolis & peræquent, & cum volunt præferant: quas proinde de ſublimi virtute conceperint, deſpectrice mundi potentium principatuum. Apelles ſollicitatas refert animas terrenis eſcis deſuper cœleſtibus ſedibus ab- K
igneo angelo deo Iſraëlis & noſtro, qui exinde illis peccatricem circunfinxerit carnem. Examen Valentini ſemen ſophiæ infulcit animę, per quod hiſtorias atq; mileſias æonum ſuorum ex imaginibus viſibilium recognoſcunt. Doleo bona fide Platonem omnium hæreticorū cōdimentariū factum. Illius eſt enim & in Phædrone, quòd animæ hinc eūtes ſint illuc, & inde huc. Itē in Timæo, quòd gemina dei delegata ſibi mortalium genitura, accepto initio animæ immortali, mortale ei circūgelauerint corpus. Tū quòd mundus hic imago ſit alterius alicuius, quæ omnia vt fidei commendet, & animam retro in ſuperioribus cū deo egiſſe in cōmercio idearum, & inde huc tranſuenire, & hic quæ retro norit de exemplaribus recenſere, nouum elaborauit argumentum, μαθήσεις ἀναμνήσεις id eſt diſcentias reminiſcentias eſſe. Ve- L
nientes enim inde huc animas obliuiſci eorum in quibus prius fuerint, dehinc ex his viſibilibus recordari edoctas. Cùm igitur huiuſmodi argumento illa inſinuentur à Platone quæ hæretici mutuantur, ſatis hæreticos repercutiam, ſi argumentum Platonis elidam.

Saturnus

Carpocrates

Apelles

valent.

Bona fide, pro profecto vt ſuprà aduerſus Hermogenē & Valentinianos

ADVERSVS PLATONIS μαθήσεως καὶ ἀναμνήσεως. CAP 12

PRimo quidem obliuionis capacem animam non cedam, quia tantam illi conceſſit †
diuinitatem, vt deo adæquetur: innatam eam facit, quod & ſolum armare potuiſſem M
ad teſtimonium plenæ diuinitatis addicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc & deum credidit, inuiſibilem, ineffigiabilem, vniformem, principalem, rationalem, intellectualem. Quid amplius proſcriberet animam, ſi eam deum nuncuparet, nos autem qui nihil deo appendimus, hoc ipſo animam longe infra deum expendimus, quòd natam eam adgnoſcimus, ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris felicitatis, vt flatum, non vt ſpiritum. Et ſi immortalem ⌊tamen paſſibilem, ⌋vt hoc ſit diuinitatis: Et cùm immortalem, tamē paſſibilem, vt hoc ſit natiuitatis. Ideoq; & à primordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis adfinem ſatis de iſto cum Hermogene. Cæterū quæ vt deus haberi merito poſſit ex peræquatione omnium proprietatum, deus nulli paſſioni ſubiacebit. Ita nec obliuioni, cùm tanta ſit iniuria * obliuio, quanta eſt gloria eius cuius iniuria eſt, memoria ſcilicet, quā & ipſe

†congeſſit

plato equat ...

**al. iniuria.*

Plato

A Plato ſenſuum & intellectuum ſalutem, & Cicero theſaurum omnium ſtudiorũ prædicauit.
Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam diuina anima memoriam potuerit amittere, ſed
an quam amiſerit, recuperare denuo poſſit. Quæ enim non debuit obliuiſci, ſi oblita ſit, neſcio
an valeat recordari: ita vtrumq; meæ animæ non Platonicæ congruet. Secundo gradu oppo-
nam: Natura compotem animam facis idearum illarum, an non? immo natura inquis. Nemo
ergo concedet naturalem ſcientiam naturalium excidere artium, excidet ſtudiorum, excidet
doctrinarum, diſciplinarum, excident fortaſſe & ingeniorum & adfectuum, quæ naturæ vi-
dentur, non tamen ſunt: quia aut præmiſimus & pro locis, & pro inſtitutionibus, & pro cor-
pulentiis, ac valetudinibus, & pro poteſtatibus dominatricibus, & pro libertatibus arbitrij, ex
B accidentibus conſtant. Naturalium vero ſcientia ne in beſtiis quidem deficit, planè obliui-
ſcetur feritatis leo, manſuetudinis eruditione præuentus, & cum toto ſuggeſtu iubarum de-
licium fiet Berenices alicuius reginæ, lingua genas eius emaculans, mores beſtiam relin-
quent, ſciẽtia naturalium permanebit. Non obliuiſcetur idem naturalium pabulorum, natu-
ralium remediorum, naturalium terrorum, & ſi de piſcibus, & ſi de placentis regina ei obtu-
lerit, carnem deſiderabit, & ſi languenti theriacam compoſuerit, ſimiam leo requiret, & ſi nul
lum illi venabulum obfirmabit, gallum tamen formidabit. Perinde & homini omnium for-
ſitan obliuioſiſſimo inobliterata perſeuerabit ſola ſcientia naturalium, vt ſola ſcilicet natu-
ralis memor ſemper manducandi in eſurie, & bibendi in ſiti, & oculis videndum, & auribus
C audiendum, & naribus odorandum, & ore guſtandum, & manu contrectandum. Hi ſunt cer
te ſenſus quos philoſophia depreciat intellectualiũ prælatione. Igitur ſi naturalis ſciẽtia ſen-
ſualium permanet, quomodo intellectualium, quæ potior habetur intercidit? Vnde nunc ipſa
vis obliuionis antecedentis recordationem? ex multitudine (ait) temporis. Satis in proſpectis.
Quantitas enim temporis nõ pertinebit ad eam rem quę innata dicatur, ac per hoc potiſſimũ
æterna credatur. Quod enim æternum eſt, eo quia & innatum eſt, neque initium, neque finẽ
temporis admittendo, nullum modum temporis patitur, cui temporis modus nullus eſt, nec
vlla demutatione temporis ſubeſt, nec eadem multitudine temporis vis eſt. Si tempus in cau
ſa eſt obliuionis, cur ex quo anima corpori inducitur, memoria delabitur, quaſi exinde tẽpus
D anima ſuſtineat, quæ ſine dubio prior corpore non fuit vtique ſine tẽpore. Ingreſſa vero cor-
pus ſtatimne obliuiſcitur, an aliquanto poſt? Si ſtatim, & quæ erit temporis nondum ſubputã-
di multitudo? infantia ſcilicet. Si aliquanto poſt, ergo illo in ſpatio ante tempora obliuionis
memor adhuc aget anima. Et quale eſt vt poſtea obliuiſcatur, & rurſus poſtea recordetur?
Quoquo autem tempore illam obliuio inruerit, quantus hic etiam habebitur modus tempo-
ris, tota opinor vitæ decurſio ſatis non erit ad vertendam memoriam tanti ante corpus æui.
Sed rurſus Plato cauſam demutat in corpus, quaſi & hoc fide dignum, vt nata ſubſtantia in-
natæ vim extinguat. Magnæ autem ac multæ differentiæ corporum pro gentilitate, pro ma-
gnitudine, pro habitudine, pro ætate, pro valetudine. Num ergo & obliuionum differentiæ æ-
E ſtimabuntur? Sed vniformis obliuio eſt, ergo non erit corporalitas multiformis in cauſa exi-
tus vniformis. Multa item documenta, teſte ipſo Platone, diuinationem animæ probauerunt,
quæ propoſuimus iam Hermogeni. Sed nec quiſquam hominum non & ipſe aliquando præ-
ſagam animam ſuã ſentit, aut* hominis, aut periculi, aut gaudij augurem. Si diuinationi non
obſtrepit corpus, nec memorię opinor officiet. In eodem certe corpore & obliuiſcuntur ani-
mæ, & recordãtur. Si qua corporis ratio incutit obliuionem, quomodo contrariam eius ad-
mittet recordationem? quia & ipſa poſt obliuionem recordatio, memoria recidiua eſt. Quod
primæ memoriæ aduerſatur, cur non & ſecundæ refragetur. Poſtremo qui magis reminiſce-
rentur quàm pueruli* vt recentiores animæ, vt nõdum immerſæ domeſticis ac publicis cu-
F ris, vt ipſis ſolis debitè ſtudiis, quorum diſcentiæ reminiſcentiæ fiunt. Immo cur non ex æquo
omnes recordamur, cũ ex æquo omnes obliuiſcamur? Sed tantũmodo philoſophi, ne hi qui-
dem omnes: Plato ſcilicet ſolus in tanta gentium ſylua, in tanto ſapientium prato, idearum
& oblitus & recordatus eſt. Igitur ſi nullo modo conſiſtit argumentatio iſta præcipua, to-
tum illud pariter euerſum eſt, cui adcommodata eſt, vt animæ & innatæ & in cœleſtibus cõ-
uerſatæ & conſciæ diuinorum, illic & inde delatæ, & hic recordatæ crederentur, ad occaſio-
nes plane hæreticis ſubminiſtrandas.

Memoria ſenſuũ & intellectuũ ſalus & theſaurus omnium ſtudiorum.

*ominis

*pueruli virentiores.

Animam

ANIMAM ET CARNEM ſimul concipi. CAP. 13 G

IAm nunc regrediar ad cauſam huius exceſſus, vti reddã quomodo animę ex vna redundent, quando, & vbi, & ex qua ratione ſumãtur, de qua ſpecie nihil refert, à philoſopho, an ab hæretico, an à vulgo quæſtio occurrat. Nulla intereſt profeſſoribus veritatis de aduerſariis eius, maxime tam audacibus quàm ſunt primo iſti qui præſumunt, nõ in vtero concipi animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci, ſed & effuſo iam partu nondum viuo infanti extrinſecus imprimi. Cæterùm ſemen ex concubitu muliebribus locis ſequeſtratũ motuq; naturali vegetatũ compingueſcere in ſolam ſubſtantiã carnis, eam editam, & de vteri fornace fumantem, & calore ſolutam vt ferrum ignitum, & ibi- H
dem frigide immerſum, ita aëris rigore percuſſam, & vim animalem rapere, & vocalem ſonũ
perinde reddere. Hoc Stoici cum Aeneſidemo, & ipſe interdum Plato, cum dicit: proinde animam extraneam, alias & extorrem vteri prima adſpiratione naſcentis infantis adduci, ſicut exſpi-
aſpiratiõe ratione nouiſſime duci. Videbimus an ſententiam finxerit, ne ex medicis quidem defuit hic
Eſius Eſius, & naturæ & artis ſuæ præuaricator. Puduit, opinor, illos hoc ſtatuere, quod fœminæ
Et agnoſcerent. At quanto roboratior exitus à fœminis reuinci, quàm probari. In iſta namq; ſpecie nemo tam idoneus magiſter, arbiter, teſtis, quàm ſexus ipſius. Reſpondete matres, vos que prægnantes, vóſque puerperæ, ſteriles & maſculi taceant, veſtrę naturę veritas quæritur, veſtræ paſſionis fides conuenitur, an aliquam in fœtu ſentiatis viuacitatem alienã de veſtro, I
de quo palpitent ilia, micent latera, tota ventris ambitio pulſetur, vbique ponderis regio mutetur, an hi motus gaudia veſtra ſint, & certa ſecuritas, quod ita infantem & viuere confidatis & ludere: an ſi deſierit inquies eius, illi prius pertimeſcatis, an & audiat iam in vobis, cum ad nouum ſonum excutitur, an & ciborum vanitates illi deſideretis, illi etiam faſtidiatis, an & valetudinibus inuicem communicetis, ille quidem vſque & contuſionibus veſtris, quibus & ipſe intus per eadem membra ſignatur, rapiens ſibi iniurias matris. Si liuor ac rubor ſanguinis paſſio eſt, ſine anima nõ erit ſanguis: ſi valetudo omnis acceſſio eſt, ſine anima nõ erit valetudo: ſi alimonia, inedia, crementa, decrementa: pauor, motus, tractatio eſt animæ: is qui fungitur, viuet. Denique deſinit viuere, qui deſinit fungi. Denique & mortui edũtur, quo- K
modo niſi & viui: qui autem & mortui, niſi qui prius viui? Atquin & in ipſo adhuc vtero in-
obligatus fans trucidatur neceſſaria crudelitate, cùm in exitu obliquatus denegat partũ matricida, qui moriturus. Itaque & inter arma medicorum & organa, ex quo prius pateſcere ſecreta coguntur tortili temperamento cum anulo, cultro, quo intus membra cæduntur anxio arbitrio cum hebete vnco, quo totum facinus attrahitur violento puerperio. Eſt etiam æneum
*ἐμβρυοσφάκτης ſpiculum quo iugulatio ipſa dirigitur cæco latrocinio *ἐμβρυοσφάκτην appellant de infãticidij officio, vtique viuẽtis infantis peremptorium. Hoc & Hippocrates habuit, & Aſclepiades, & Eraſiſtratus, & maiorum quoque proſector Herophilus, & mitior ipſe Soranus certi animal eſſe cõceptum. Atque ita miſerati infeliciſſime huiuſmodi infantiæ vt prius occidatur, ne vi-
Eſius uat lanietur. De qua ſceleris neceſſitate nec dubitabat credo hic Eſius iam natis animam ſu- L
perducens ex aëris frigidi pulſu, quia vt ipſum vocabulũ animę penes Gręcos de refrigeratione reſpondens. Nũ ergo barbaræ Romanæq; gentes aliter animantur, quia animã aliud quid, quàm ψυχὴν cognominauerunt? Quantæ vero nationes ſub feruentiſſimo axe cenſentur, colorem quoque excoctæ, vnde illis anima quibus aëris rigor nullus? Taceo cubiculares æſtus, & omnem illic caloris paraturam enitentibus neceſſariam, quas adflari vel maximè periculũ eſt. In ipſis pene balneis fœtus elabitur, & ſtatim vagitus auditur. Cæterùm ſi aëris rigor theſaurus eſt animæ, extra Germanias, & Scythas, & alpes, & Argęos nemo debuit naſci. Atquin & populi frequentiores apud oriẽtalem & meridialem temperaturam, & ingenia expeditio- M
ra omnibus armatis etiam mente torpentibus. Et animi enim de rigoribus ſcitiores prouenirent, ſi animæ de friguſculis euenirent. Cùm ſubſtãtia enim & vis his ita præſtructis, poſſum* illos quoque recogitare qui execto matris vtero viui aërem hauſerũt, liberi aliqui & Scipiones. Quod ſi qui, vt Plato, perinde non putat duas animas in vnum conuenire, ſicut nec corpora, ego illi non modo duas animas in vnum congeſtas oſtendiſſem, ſicut & corpora in fœtibus, verum & alia multa, vt cum anima conſerta, dæmonis ſcilicet, nec vnius, vt in Socrate ipſo: verum & ſeptenarij ſpiritus, vt in Magdalena: & legionarij numeri, vt in Geraſeno, quo facilius anima cum anima conferetur ex ſocietate ſubſtãtiæ, quàm ſpiritus nequam ex diuerſitate naturæ. At idem in ſexto legum, monẽs cauere, ne vitiatio ſeminis ex aliqua vilitate cõ-

cubitus

A cubitus labem corpori & animæ ſupparet.Neſcio de priſtina magis,an de iſta ſentẽtia ſibi ex-
ciderit.Oſtendit enim animam de ſemine induci, quod curari monet, non de prima aſpira-
tione naſcentis.Vnde oro te,ſimilitudine animæ quoque parentibus de ingeniis reſpondemus
ſecundum Cleantis teſtimonium,ſi non & ex animæ ſemine educimur?Cur autem & veteres
aſtrologi genituram hominis ab initio conceptus dirigebant,* ſi non exinde & anima eſt ad *digerebant
quam æque pertinet, ſi quid eſt flatus,* Sed omnis inæqualitas ſentẽtiæ humanæ vſque ad dei *quidquid eſt flatus
terminos in noſtras iam lineas gradum colligam,vt quod philoſophis mediciſque reſpondi,
Chriſtiano probem.de tuo frater fundamento fidem ædifica *:Aſpice viuẽtes vteros ſanctiſ- *ædificem
ſimarum fœminarum,nec modo ſpirãtes iam illic infantes,verumetiam prophetantes. Ecce
B viſcera Rebeccæ inquietantur,& longe adhuc partus , & aëris nullus impulſus . Ecce duplex
fœtus in locis matris tumultuatur, & nuſquam adhuc populi duo . Portentoſa forſitan petu-
lantia infantiæ ante certantis quàm viuentis,ante animos æquè animate, ſi tãtummodo ma
trem ſubſultando turbaſſet. At cùm partus aperitur , & numerus inſpicitur, & auguratus re-
cognoſcitur,puto iam non animæ ſolummodo probantur infantium, ſed & pugnæ. Detine-
batur qui præuenerat naſci à præuento necdum plenius edito , tantum manu nato . Et ſi ipſe
animam de prima ſpiratione portabat * Platonico more , aut de aëris rigore carpebat ſtoica * potabat
forma.Quid ille qui expectabatur,qui adhuc intus detinebatur, & foris iam detinebat? Non-
dũ opinor ſpirans plantã fratris inuaſerat,etiã nunc calens matre ſe priorem prodiſſe cupie-
C bat.O infantem & æmulum & validum,& olim contentioſum,credo quia viuum. Aſpice et-
iam ſingulares conceptus,& quidem mõſtroſiores,ſterilis & virginis. Quæ vel hoc ipſo im-
perfectos edere potuiſſent pro euerſione naturæ,vt altera ſeminis ſtupida,altera intacta.De-
cebat ſi forte ſine anima naſci qui fuerant non rite concepti,ſed & illi viuunt , in ſuo quiſque
vtero.Exultat Elizabeth,Ioannes intus impulerat:glorificat dominum Maria, Chriſtus intus
inſtinxerat. Agnoſcunt matres ſuos inuicem fœtus,agnitæ mutuo ab ipſis vtique viuentibus,
qui non tantum animæ erant,verum & ſpiritus.Sic & ad Hieremiam legis dei vocem: prius
quàm te in vtero fingerẽ,noui te.Si fingit deus in vtero,& adflat ex primordij forma, & fin-
xit deus hominem,& flauit in eum flatum vitæ:nec noſſet autem hominem deus in vtero,niſi
totum.Et priuſquam exires de vulua ſanctificaui te, & mortuum adhuc corpus? vtiq; nequa-
D quam.Deus enim viuorum,non mortuorum. Quomodo igitur animal conceptum ſimúlne
conflata vtriuſque * ſubſtantia corporis animæq; , an altera earum præcedente , immò ſimul *vtrique
ambas & concipi ,& confici,perfici dicimus ſicut & promi , nec vllum interuenire momen-
tum in conceptu quo locus ordinetur.Recogita enim de nouiſſimis prima,ſi mors non aliud
determinatur , quàm diſiunctio corporis animæq; , contrarium morti vita , non aliud defi-
nietur . Iam coniunctio corporis animæq; , ſi diſiunctio ſimul vtrique ſubſtantiæ accidit per
mortem.Hoc debet coniunctionis forma mandaſſe pariter , obuenientis per vitam vtrique
ſubſtantiæ.Porro vitam à conceptu agnoſcimus,quia animam à cõceptu vindicamus . Exin-
E de enim vita quo anima , pariter ergo in vitam confinguntur * quæ pariter in mortem ſepa- *compinguntur
rantur.Tunc ſi alteri primatum damus, alteri ſecundatum,ſeminis quoque diſcernenda ſunt
tempora pro ſtatu ordinis,& quando collocabitur corporis ſemen, quando animæ , immo ſi
tempora ſeminum diuidentur,& materiæ diuerſæ habebuntur,ex diſtantia temporum. Nam
& ſi duas ſpecies confitebimur ſeminis , corporalem & animalem, indiſcretas tamen vindi-
camus , & hoc modo contemporales eius denique momẽti. Ne itaque pudeat neceſſariæ in-
terpretationis.Natura veneranda eſt,non erubeſcenda.Concubitum libido,non conditio fœ
dauit.Exceſſus,non ſtatus eſt impudicus.Siquidem benedictus ſtatus apud deum : Creſcite &
in multitudinem proficite.Exceſſus vero maledictus,adulteria & ſtupra & lupanaria . In hoc
F itaque ſolenni ſexuum officio , quod marem ac fœminam miſcet , in concubitu dico com-
muni, ſcimus & animam & carnem ſimul fungi,animam cõcupiſcentia,carnem opera,ani-
mam inſtinctu,carnem actu . Vnico igitur impetu vtriuſque , toto homine concuſſo deſpu-
mat in ſemen totius hominis,habens ex corporali ſubſtantia humorem, ex animali calorem.
Et ſi frigidum nomẽ eſt anima Græcorum,quale & corpus,& exempta ea friget. Denique vt
adhuc verecũdia magis pericliter † quàm probatione,in illo ipſo voluptatis vltimæ æſtu quo † periclitetur
genitale virus expellitur,nónne aliquid de anima quoque ſentimus exire, atque adeo marce-
ſcimus & deuigeſcimus* cum lucis detrimento. Hoc erit ſemen animale protinus ex animæ * deuireſcimus
deſtillatione, ſicut & vir* illud corporale ſemen ex carnis defecatione.Fideliſſima primordij
exempla,de limo caro in Adam.Quid aliud limus quàm liquor opim*? Inde erit genitale vi-
rus ex

Adflatus dei rus ex adflatu dei anima. Quid aliud adflatus dei, quàm vapor ſpiritus. inde erit quod per vi- G
rus illud efflamus. Cum igitur in primordio duo diuerſa atque diuiſa limus & flatus vnum hominem coëgiſſent, confuſæ ſubſtantiæ ambæ iam in vno ſemina quoque ſua miſcuerunt, atque exinde generi propagando formam tradiderunt, vt & nunc duo licet diuerſa, etiã vnita pariter effluant, paritérq; inſinuata ſulco & aruo ſuo pariter hominem ex vtraque ſubſtãtia effruticent, in quo rurſus ſemen ſuum inſit ſecundum genus, ſicut omni conditioni genitali præſtitutum eſt. Igitur ex vno homine tota hæc animarum redundantia obſeruante, agitur ſcilicet natura dei edictum: Creſcite & in multitudinẽ proficite. Nam & in ipſa præfatione operis vnius: Faciamus hominem, vniuerſa poſteritas pluraliter prædicata eſt. Et præſint H
piſcibus maris, nihil mirum, repromiſſio ſegetis in ſemine.

ADVERSVS PLATONEM, NON ex mortuis fieri viuos. CAP. 14.

QVis ille nunc vetus ſermo apud memoriam Platonis de animarũ reciproco diſcurſu, quod hinc abeuntes ſint illuc, & rurſus huc veniant & fiant, & dehinc ita habeãt rurſus ex mortuis effici viuos. Pythagoricus vt volunt quidã diuinus. Albinus* (*Malbinus) exiſtimat, Mercurrij forſitan Aegyptij. Sed nullus ſermo diuin* niſi dei vni*, quo prophetæ, quo I
apoſtoli, quo ipſe Chriſtus intonuit, multo antiquior Moyſes etiã Saturno nõgentis circiter annis, nedũ pronepotibus eius, certe diuinior multo, qui decurſus generis humani ab exordio mundi quoq; per ſingulas natiuitates nominatim tẽporatimq; digeſſit. (Moyſes antiquior Saturno) Satis probatus diuinitatẽ operis ex diuinatione vocis. Si vero Samius ſophiſta. Platoni auctor eſt de animarũ reciprocatu reuolubili, ſemper ex alterna mortuorũ, atq; viuentium ſuffectione, certe ille Pythagoras & ſi bonus cætera, qui tamen vt hãc ſententiã extrueret, nõ turpi modo, verũetiam temerario mẽdacio incubuit. (Pythagoras) Cognoſce qui neſcis & crede nobiſcũ: mortẽ ſimulat, ſubterraneo latitat, ſeptennio illic patientiã damnat, interea quæ de poſteris defunctis ad fidem rerum eſſet relaturus, ab vnica conſcia & miniſtra matre cognoſcit: vt ſatis ſibi viſus eſt corpulentiã in- K
terpolaſſe ad omnẽ mortui veteris horrorẽ, de adytis fallaciæ emergit, vt ab inferis redditus quis nõ crederet reuixiſſe quẽ crediderat obiſſe? Audiẽs præſertim ab eo quæ de poſteris mortuis niſi apud inferos nõ videretur cognoſcere potuiſſe, ſic ex mortuis viuos effici ſenior ſermo eſt. Quid enim ſi & iunior, neq; veritas deſiderat vetuſtatẽ, neque mendaciũ deuitat nouellitatem. Teneo plane falſum antiquitate generoſum, quidni falſum cuius teſtimoniũ quoque ex falſo eſt? Quomodo credam non mentiri, Pythagorã, qui mentitur vt credã? quomodo mihi perſuadebit Ephalidem, & Euphorbum, & Pyrrhum piſcatorem, & Hermippũ, ſi retro ante Pythagoram fuiſſe, vt perſuadeat viuos ex mortuis effici, qui iterum ſe Pythagoram peierauit? Quanto enim credibilius ipſe ex ſemetipſo ſemet rediſſet in vitam quam totiens a- L
lius atq; alius tanto & in durioribus fefellit, qui molliora mẽtitus eſt. Sed clypeum Euphorbi olim Delphis conſecratum recognouit, & ſuum dixit, & de ſignis vulgo ignotis probauit. Reſpice ad hypogeum eius, & ſi capit, crede. Nã qui talem commentus eſt ſtropham, cũ iniuria bonæ valetudinis, cũ fraude vitę ſeptennio excruciatæ infra terrã inedia, ignauia, vmbra, cui tanti fuit faſtidiũ cœli, quã non acceſſerit temeritatem, quam non tentauerit curioſitatẽ, vt ad notã clypei illius perueniret. Quid autem ſi in hiſtoriis aliquib* occultioribus repperit? Quid ſi defectæ iam traditionis ſuperſtites aliquas famæ aurulas hauſit? Quid ſi ab æditu0 redẽpta clam inſpectione cognouit? Scimus etiã magiæ elicere explorandis occultis per catabolicos, & paredros & pythonicos ſpirit*. Nõ enim & Pherecydes Pythagorę magiſter his for- M
ſan artibus diuinabat, ne dicam ſomniabat. Quid ſi idem dæmon in illo fuit, qui & in Euphorbo res ſanguinis ceſſit? Denique qui ſe Euphorbum ex argumẽto clypei probarat, cur neminem Troianorum commilitonum æquè recognouit? Nam & illi iam reuixiſſent, ſi viui ex mortuis fierent. Mortuos quidem ex viuis effici conſtat, non ideo tamen & ex mortuis viuos. Ab initio enim viui priores. Vnde ab initio æque mortui poſteriores, nõ aliunde quàm ex viuis illi habuerant vnde potius errẽtur. Dũ ne ex mortuis iſti nõ habuerint vnde magis deducerentur, niſi ex viuis? Igitur ſi ab initio viui non ex mortuis, cur poſtea ex mortuis? Defecerat ille quicunq; eſt originis fons, An formæ pœnituit, & quomodo in mortuis ſalua eſt. Non quia ab initio mortui ex viuis, idcirco ſemper ex viuis. Aut enim in vtraq; parte forma initij perſeueraſſet, aut in vtraq; mutaſſet, vt ſi viuos ex mortuis poſtea fieri oportuerat, perinde opor-

A inde oporteret etiam non ex viuis effici mortuos. Si non peræquare deberet fides inſtitutio-
nis,non vſquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim opponemus
contrarietates nati & innati,viſualitatis & cæcitatis,iuuentæ & ſenectæ,ſapientię & inſipien-
tiæ. Nec tamen ideo innatum de nato prouenire, quia contrarium ex contrario fiat. Nec vi-
ſualitatem iterum ex cæcitate,quia de viſualitate cæcitas accidat: nec iuuentam rurſus de ſe-
necta reuiuiſcere,quia ex iuuenta ſenecta marceſcat: nec inſipientiam ex ſapientia denuo ob-
tundi,quia de inſipientia ſapiētia acuatur.Hæc & Albinus Platoni ſuo veritus ſubtiliter quæ-
rit contrarietatum genera diſtinguere,quaſi non & hæc tam abſolute in contrarietatibus po-
ſita ſint, quàm & illa quæ abſentiam * magiſtri ſui interpretantur, vitam dico & mortem. *ad ſenten-tiam
B Nec tamen ex morte vita reddatur, quia ex vita mors deferatur. Quid autem ad cætera re-
ſpondebimus?Primò enim,ſi ex mortuis viui,ſicut mortui ex viuis,vnus omnino & idem nu-
merus ſemper hæſiſſet omnium hominum, ille ſcilicet numerus qui primus vitam introiſſet.
Priores enim ex mortuis viui,dehinc mortui ex viuis, & rurſus ex mortuis viui. Et dum hoc
ſemper ex iiſdem,ita totidem ſemper qui ex iiſdem. Nam neque plures aut pauciores exiſſent
quàm redirent. Inuenimus etiam apud commentarios etiam humanarum antiquitatum pau
latim humanum genus exuberaſſe dum * aborigines vel vagi, vel extorres, vel glorioſi qui- *ab origine
que occupant terras, vt Scythæ Particas, vt Menidæ Peloponneſum, vt Athenienſes Aſiam,
vt Phyges Italiam, & Phœnices Africam, dum ſolennes etiam migrationes quas *μετοικίας* * *κατοι-κίας
C appellant,conſilio exonerandæ popularitatis in alios fines examina gentis eructant. Nam &
origines nunc in ſuis ſedibus permanent, & alibi amplius gentilitatem fœnerauerunt. Certe
quidem ipſe orbis in promptu eſt cultior de die,& inſtructior priſtino. Omnia iam peruia,o-
mnia nota,omnia negotioſa,ſolitudines famoſas retrofundi amœniſſimi obliterauerunt, ſyl
uas,arua,domuerunt feras,pecora fugauerunt,harenæ ſeruntur,ſaxa panguntur, paludes eli-
quantur, tantæ vrbes quantæ non caſæ quondam: Iam nec inſulæ horrent, nec ſcopuli ter-
rent,vbique domus,vbique populus,vbique reſpublica, vbique vita. Summum teſtimonium
frequentiæ humanæ.Oneroſi ſumus mundo,vix nobis elementa ſufficiunt,& neceſſitates ar-
tiores,& querelæ apud omnes,dum iam nos natura non ſuſtinet.Renera lues,& fames,& bel
D la,& voragines ciuitatum pro remedio deputāda, tanquam tonſura inſoleſcentis generis hu
mani: & tamen cum eiuſmodi ſecures maximam mortalium vim ſemel cædant. Nunquam
reſtitutionem eius viuos ex mortuis reducentem poſt mille annos ſemel orbis expauit. Et
hoc enim ſenſibile feciſſet æqua vis amiſſionis & reſtitutionis, ſi viui ex mortuis fierent.Cur
autem mille annis poſt, & non ſtatim ex mortuis viui, cum ſi non ſtatim ſuppararetur quod
erogatum in totum abſumi periclitetur prępeniēte reſtitutionem defectione quia nec paria,
ſed commeatus hic vitę miliario tempori lōge ſcilicet breuior & idcirco facilior ante extin-
gui quàm redaccendi.Igitur quæ hoc modo intercidiſſet, ſi viui ex mortuis fierent, quando
nō intercidit,non erit credendum viuos ex mortuis fieri. Iam vero ſi ex mortuis viui, vtique
E ſinguli ex ſingulis. Singulorum ergo corporum animas, vt ſingulas in ſingula corpora re-
uerti oportuerat. Porro ſi & binæ & trinæ & quinæ vſque vno vtero reſumuntur, non erunt
ex mortuis viui, quia non ſinguli ex ſingulis. Et hoc autem modo primordij forma ſingula-
tur,* cum & nunc plures animæ de vna proferuntur.Item cum varia ætate diſcedant animę, *ſignatur
cur vnà reuertuntur.Omnes enim ab infantia imbuuntur qua infans reuertatur. Quale eſt au
tem vt ſenex defunctus infans reuertatur, ſi decreſcit foris anima retrograda ætate, quanto
magis erat vt progreſſior reuerteretur mille poſt annis. Certe vel coætanea ſuæ mortis, vt
æuum quod reliquiſſet iterum recepiſſet. Sed & ſi eædem * ſemper reuoluerentur, licet non *eadem
corporum quoque formas eaſdem, licet non flatorum: tamen quoque fortes caſam vel in-
F geniorum & ſtudiorum & adiectionum priſtinas proprietates ſecum referre deberent, quo-
niam temerè eædem haberentur carentes his per quæ eadem probarentur. Vnde ſcias (in-
quis) an ita quidem fiat occultè, ſed conditio miliarij æui interimat facultatem recenſendi, Miliarium æuum
quia ignorata & ibi reuertuntur. Atquin ſcio non ita fieri cum Pythagoram, Euphorbum
mihi opponis. Ecce enim Euphorbum mihi opponis,ecce enim Euphorbum militarem & bel
licam animam ſatis conſtat vel de ipſa gloria clypeorum conſecratorum: Pythagoram ve-
ro tam reſidem & imbellem, vt prælia tunc Græciæ vitans, Italiæ maluerit quietem geome-
triæ & aſtrologiæ & muſicæ deuotus, alienus ſtudio & adfectu Euphorbi. Sed & Pyrrhus ille
fallendis piſcibus agebat, Pythagoras contra nec edendis vt animalibus abſtinens, Aepha-
lides autem & Hermippus fabam quoque in pabulis communibus inruerat: Pythagoras ve-

ro ne per fabalia quidem tranſeundum diſcipulis ſuis tradidit. Quomodo ergo eædem ani- G
mæ recuperantur, quæ nec ingeniis, nec inſtitutis iam, nec victibus eædem probabuntur.
Iam nunc de tanto Græciæ cenſu quatuor ſolæ animæ recenſentur. Sed & quid vtique de ſo-
lo Græciæ cenſu, vt non ex omni gente, ex omni ætate ac dignitate, ex omni denique ſexu, &
μετεμψύχωσις & μετενσωμάτωσις cotidie exiſtant, cur ſolus Pythagoras alium atque alium
ſe recognoſcat, non & ego, aut ſi priuilegium philoſophorum eſt, & vtique Græcorum qua-
ſi non & Scythæ, & Indi philoſophentur, cur neminem ſe retro meminit Epicurus, nemi-
nem Chryſippus, neminem Zeno, ne ipſe quidem Plato, quem forſitan Neſtorem credidiſ-
ſemus ob mella facundiæ. H

ANIMAE ΜΕΤΕΜΨΥΧΩΣΙΣ & μετενσωμάτωσις. CAP 15.

Empedocles

SEd enim Empedocles quia ſe deum delirarat, idcirco opinor dedignatus aliquem
ſe heroum recordari, thamnus & piſcis fui (inquit) cur non magis & pepo tam
inſulſus, & chamæleon tam inflatus? Plane vt piſcis, ne aliqua ſepultura conditio
reputeſceret, aſſum ſe maluit in Aethnam præcipitando. Atque exinde in illo fi-
nita ſit metenſomatoſis, vt æſtiua cœna poſt aſſum. Proinde * igitur & hic dimicemus ne-
ceſſe eſt aduerſus portentoſiorem præſumptionem, beſtias ex hominibus, & homines ex be- I
ſtiis reuoluentem. Viderint thamni, licebit & lapti, ne plus ridere quàm docere cogamur.
Dicimus animam humanam nullo modo in beſtias poſſe transferri, etiam ſi ſecundum phi-
loſophos ex elementitiis ſubſtantiis cenſeretur. Siue enim ignis anima, ſiue aqua, ſiue ſan-
guis, ſiue ſpiritus, ſiue aër, ſiue lumen recogitare debemus, contraria quæque ſingulis ſpecie-
bus animalia igni quidem ea quæ rigent colubros, ſtelliones, ſalamandras, etiam quæcum-
que de æmulo producentur elemento, de aqua ſcilicet, perinde contraria, atque illa quæ ari-
da & exucida: denique ſiccitatibus gaudent locuſtæ, papiliunculi, chamæleontes. Item con-
traria ſanguini quæ carent purpura eius cochleas, vermiculos, & maiorem piſcium cenſum.
Spiritui vero contraria quæ ſpirare non videntur, carentia pulmonibus & arteriis, culices, K
formicas, tineas, & hoc genus minutalia. Item aëri contraria, quæ ſemper ſubterraneum &
ſubaquaneum viuentia carent hauſtu eius. Res magis quàm nomina noueris *. Item con-
traria lumini, quæ cæca in totum, vel ſolis tenebris habent oculos, talpas, veſperugines, no-
ctuas. Hæc vt ex apparentibus & manifeſtis ſubſtantiis doceam. Cæterùm ſi & atomos Epi-
curi tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, & ideas Platonis offenderẽ, & entelechias A-
riſtotelis occuparem, inuenirem fors his quoque ſpeciebus animalia, quæ nomine contrarie-
tatis opponerem. Contendo enim ex quacũque ſubſtantia ſupradicta conſtitiſſet humana ani
ma, non potuiſſe eam * in tam contraria vnicuiq; ſubſtantiæ animalia reformari, & cenſum
eis de ſua trãſlatione conferre à quibus excludi ac reſpui magis haberet quàm admitti, & ca- L
pi. Nomine huius primæ contrarietatis, quæ ſubſtantiui ſtatus diuerſitatem committit, tũc &
reliquæ per cõſequentẽ ordinem cuiuſq; naturę. Nam & ſedes alias humana anima ſortita eſt
& victus, & inſtructus, & ſenſus, & adfectus, & concubitus, & fœtus, item ingenia, tum opera,
gaudia, tędia, vitia, cupidines, voluptates, valetudines, medicinas, ſuos poſtremo & vitæ mo-
dos, & exitus mortis. Quomodo igitur illa anima quæ terris inhærebat, nullius ſublimitatis,
nullius profunditatis intrepida? aſcenſu etiã ſcalarum fatigabilis, ſubmerſu etiam piſcinarum
ſtrãgulabilis, aëri poſtea inſultabit in aquila, aut mari poſtea deſultabit in anguilla. Quomodo
item pabulis liberalibus & delicatis atq; curatis educata, non dico paleas ſed ſpinas, & agreſtes
amaritudines frõdium, & beſtias ſterquiliniorum vermium, etiam venenarũ inabit, ſi in ca- M
pram trãſierit vel in coturnicem, immo & cadauerinã, immo & humanam, ſiui vtiq; memor
in vrſo & leone. Sic & cętera ad incongruentiam rediges, ne ſingulis perorãdis immoremur.
Ipſius animæ humanæ quiſquis modus, quæcũque menſura, quid faciet in amplioribus longè
vel minutioribus animalibus. Neceſſe eſt enim & corpus omne anima compleri, & animam
omnem corpore * obduci. Quomodo ergo anima hominis complebit elephãtum? quomodo
item obducetur in culice, ſi tantum extenderetur aut cõtraheretur? profecto periclitabitur. Et
ideo adiicio ſi nulla ratione capax eſt huiuſmodi tranſlationis in animalia, nec modulis cor-
porũ, nec cæteris naturæ ſuæ legibus adæquantia. Nũquid ergo demutabitur ſecundũ qualita-
tes generũ & vitam eorũ contrariam humanæ vitæ, facta & ipſa contraria humanæ per de-
mutatio-

*Perinde

*nouerim

*iam

*corpori

A mutationē. Enimuero ſi demutationē capit amittens quod fuit, nō erit quæ fuit, & ſi quæ fuit non erit, ſoluta eſt μετενσωμάτωσις non adſcribenda ſcilicet ei animæ, quæ ſi demutabitur, nō erit. Illius enim μετενσωματώσεως dicetur quęcunque eam in ſuo ſtatu permanendo pateretur. Igitur ſi nec mutari poteſt ne non ſit ipſa, nec permanere in ſtatu, quia contraria non capit. Quæro adhuc cauſam aliquam fide dignam huiuſmodi tranſlationis. Nam & ſi quidam homines beſtiis adæquātur, pro qualitatibus morum, & ingeniorum, & adfectuum, quia & deus: adſimulatus eſt (inquit) homo in rationalibus iumentis. Non ideo milui ex rapacibus fient, & canes ex ſpurcis, & pantheræ ex acerbis, aut oues ex probis, & hirundines ex garrulis, & co-
B lumbæ ex pudicis, quaſi eadem ſubſtantia animæ vbique naturam ſuam in animalium proprietatibus repetat. Aliud eſt autem ſubſtantia, aliud natura ſubſtantiæ. Si quidem ſubſtantia propria eſt rei cuiuſque, natura vero poteſt eſſe communis. Suſcipe exemplum. Subſtantia eſt lapis, ferrum: duritia lapidis & ferri, natura ſubſtantiæ eſt. Duritia communicat, ſubſtantia diſcordat. Mollitia lanæ, mollitia plumæ, pariant naturalia earum, ſubſtantiua non pariant. [Parlat. I. pares ſint & æquales, vt ſuprà aduerſ. Marcionem lib. 4.] Sic & ſi ſæua beſtia vel proba vocetur homo, ſed non eadem anima. Nam & tunc naturæ ſimilitudo notatur, cum ſubſtantiæ diſſimilitudo conſpicitur. Ipſum enim quod hominem ſimilem beſtiæ iudicas, confiteris animam non eandem ſimilem, ſimilem dicendo non ipſam, ſic & diuina pronunciatio ſapit, pecudibus adæquans hominem natura non ſubſtantia. Cæterum nec deus hominem hoc modo notaſſet, ſi pecudem de ſubſtantia noſſet: etiam cum iu-
C dicij nomine vindicatur hoc dogma, quòd animæ humanæ pro vita & meritis genera animalium ſortiantur, iugulandæ quæque in occiſoriis, & ſubigendæ quæque in famulatoriis, & fatigandæ in operariis, & fœdandæ in immundis. Proinde honorandæ, & diligendæ, & curandæ, & adpetendæ in ſpecioſiſſimis, & probiſſimis, & vtiliſſimis, & delectatiſſimis †. Et hic [† delicatiſſimis] dicam: ſi demutantur, non ipſæ diſpungentur quæ merebuntur. Et euacuabitur ratio iudicij, meritorum deerit ſenſus. Deerit autem ſenſus meritorum, ſi ſtatus verterit animarum. Vertit autem ſtatus animarum, ſi non eædem perſeuerauerint. Aeque ſi perſeuerauerint in iuditium, quod & Mercurius Aegyptius nouit, dicens animam digreſſam à corpore non refundi in animam vniuerſi, ſed manere determinatam, vti rationem (inquit) patri reddat eo- [Mercurius Aegyptius]
D rum quæ in corpore geſſerit, volo iudicij vtique diuini iuſtitiam, grauitatem, maieſtatem, dignitatem recenſere, ſi non ſubliniore faſtigio præſidet humana cenſura, plenior * vtriuſque [* pleno] ſententiæ honore pœnarum, & ſententiarum & gratiarum ſeuerior in vlciſcendo, & liberalior in largiendo. Quid putas futuram animam homicidæ? aliquod credo pecus lanienæ & macello deſtinatum, vt perinde iuguletur quia & ipſa iugulauerit, perinde decorietur, quia & ipſa deſpoliauerit: perinde in pabulum proponatur, quia & ipſa beſtiis fecerit eos, quos in ſyluis & aruis trucidauerit. Si ita iudicabitur, nónne illa anima plus ſolatij quàm ſupplicij relatura eſt? Quod funus inter coccos prętioſiſſimos inuenit, quod condimentis Apitianis & lurconianis humatur, quòd menſis Ciceronianis infertur, quod lancibus ſplendidiſſimis [Ciceronianæ menſæ]
E Syllanis effertur, quod exequias conuiuium patitur, quod à coæqualibus deuoratur potius quàm à miluis, & lupis, vt in hominis corpore tumulata, & in ſuum genus regreſſa reſurrexiſſe videatur: exultans aduerſus humana iudicia, ſi ea experta eſt. Namque illa ficsrium variis & exquiſitis, etiam præter naturam eruditis feris diſſipant, & quidem viuentem, immo nec facile morientem, curata mora finis ad plenitudinem pœnæ. Sed & ſi anima præfugerit vltimo gladio, ne corpus quoque euaſerit ferrum, nihilominus iugulo vtroque confoſſis coſtiſque transfixis, compenſatio proprij facinoris exigitur. Inde in ignem datur, vt & ſepultura puniatur. Aliter denique non licet, nec tamen tanta eſt rogi cura vt reliquias aliæ beſtiæ inueniant: certe nec oſſibus parcitur, nec cineribus indulgetur, nuditate plectendis. Tanta
F eſt apud homines homicidij vindicta, quanta ipſa quæ vindicatur natura, quis non præferat [Roma. 13.] ſeculi iuſtitiam, quam & Apoſtolus non fruſtra gladio armatam conteſtatur, quæ pro homine ſæuiendo religioſa eſt. Si cæterorum quoque ſcelerum mercedem cogitemus patibula, & viuicomburia, & culleos, & vncos, & ſcopulos, cui non expediat apud Pythagoram & Empedoclem ſententiam pati. Nam & qui laboribus atque ſeruitiis puniendi, in aſinos vtique & mulos recorporabuntur, quantum ſibi de p/iſtinis & aquilegis rotis gratulabuntur, ſi metallorum, & ergaſtulorum, & operum publicorum, ipſorúmque carcerum licet otioſorum, recordentur, proinde qui integrè morati commendauerint iudici vitam, quæro præmia, ſed potius inuenio ſupplicia. Nimirum magna merces bonis in animalia quæcunque reſtitui. Pauum ſe meminit Homerus Eunio ſomniante. Sed poëtis nec vigilantibus credam,

 & ſi pul-

& ſi pulcherrimus pauus,& quo velit colore cultiſſimus, ſed tacent pinnæ, ſed diſplicet vox. G
Et poëtæ nihil aliud quàm cantare malunt. Damnatus eſt igitur Homerus in pauum hono-
ratus *. Plus de ſeculi remuneratione gaudebit pater habitus liberalium diſciplinarum, vt
malit famæ ſuæ ornamenta, quàm gaudeat. Age nunc vt poëtæ in pauos vel in cycnos tran-
ſeant, ſi vel cycnis decora vox eſt, quod animal indues viro iuſto de loco, quam beſtiam in-
tegræ fœminæ Didoni? quam volucrem patientia, quam pecudem ſanctimonia, quem pi-
ſcem innocentia ſortientur. Omnia famula ſunt hominis, omnia ſubiecta, omnia mancipa-
ta. Si quid horum futurus eſt, diminoratur illic ille cui ob merita vitæ imagines, ſtatuæ, & ti-
tuli, honores publici, priuilegia rependuntur, cui curia, cui populus ſuffragiis immolat. O
iudicia diuina post mortem humanis mendaciora, contemptibilia de pœnis, faſtidibilia de
gratiis, quæ nec peſſimi metuant, nec optimi cupiant: atque magis ſceleſti, quàm ſancti qui- H
que properabunt illi, vt iuſtitiam ſeculi citius euadant, iſti vt tardius eam capiant. Bene phi-
loſophi docetis, vtiliter ſuadetis, leuiora poſt mortem ſupplicia vel præmia. Cùm ſi quod iu-
diciũ animas manet, grauius debeat credi in diſpũctione vitæ, quàm in adminiſtratione: quia
nihil plenius, quàm quod extremius: nihil autem plenius, quàm quod diuinius. Deus itaque iu
dicabit plenius, quia extremius per ſententiam æternam tam ſupplicij quàm refrigerij, nec in
beſtias, ſed in ſua corpora reuertentibus animabus. Et hoc ſemel & in eum diem quem ſolus
pater nouit, vt pendula expectatione ſollicitudo fidei probetur. Semper diem obſeruans dum
ſemper ignorat, quotidie timens quod quotidie ſperat.

* al. nõ honoratus

Animæ reuertentur in ſua corpora

I

ADVERSVS OPINIONEM SIMO- nis hæretici. CAP. 16.

NVlla quidem ad hodiernum dementiæ huiuſmodi ſententia erupit ſub nomine hæ-
retico, quæ humanas animas refingat * in beſtias. Sed neceſſariè hanc quoque ſpe-
ciem intulimus & excluſimus, vt ſuperioribus cohærentem, quo perinde in pauone
tunderetur Homerus, ſicut in Pythagora Euphorbus. Atque ita hac etiã metempſychoſi ſi-
ue meteſomatoſi repercuſſa, illa rurſus cæderetur quæ aliquid hæreticis ſubminiſtrauit. Nam
& Simon Samarites in Actis apoſtolorum redemptor ſpiritus ſancti, poſteaquam damnatus K
ab ipſo cum pecunia ſua interitum fruſtra fleuit conuerſus ad veritatis expugnationem, qua-
ſi pro ſolatio vltionis fultus etiam artis ſuæ viribus, ad præſtigias virtutis alicuius Helenem
quandam Tyriam de loco libidinis publicæ eadem pecunia redemit, dignam ſibi mercedem
pro ſpiritu ſancto, & ſe quidem fingit ſummum patrem, illam vero iniectionem ſuam pri-
mam qua iniecerat angelos & archangelos condere, huius eam propoſiti compotẽ exiliſſe de
patre & in inferiora deſultaſſe atque illic præuento patris propoſito, angelicas poteſtates ge-
nuiſſe ignaras patris artificis mundi huius ab his non perinde animo retentam, ne digreſſa
ex alterius * genimina viderentur. Et idcirco omni contumeliæ addictam, vt nuſquàm * di-
ſcedere depretiatam liberet, humanæ quoque formæ ſucceidiſſe, velut vinculis carnis coërcẽ- L
dam, ita multis æuis per alios atque alios habitus fœmininos volutatam etiam illam Hele-
nam fuiſſe exitioſiſſimam Priamo & Steſichori poſtea oculis, quem & excæcaſſet ob conui-
tium carminis, dehinc reluminaſſet ob ſatisfactionem laudis. Proinde migrantem eam de
corporibus in corpora, poſtrema dedecoratione ſub titulo proſtitiſſe Helenam viliorem. Hãc
igitur eſſe ouem perditam ad quam deſcenderit pater ſummus, Simon ſcilicet, & primum
recuperata ea & reuecta neſcio humeris an feminibus, exinde ad hominũ reſpexerit ſalutem,
quaſi per vindictam liberandorum ex illis angelicis poteſtatibus, quibus fallendis & ipſe cõ-
figuratus æquè & hominibus, hominem ementitus in Iudæa quidem filium, in Samaria ve-
rò patrem geſſerit. O Helenam inter poëtas, ſed hæreticos laborantem, tunc adulterio, nunc
ſtupro infamem, niſi quòd de Troia glorioſius eruitur quàm de lupanari, mille nauibus, De M
Troia, nec mille denariis, forſitan de lupanari. Erubeſce Simon tardior in requirendo, in-
conſtantior in retrahendo. At Menelaus ſtatim inſequitur amiſſam, ſtatim repetit ereptam,
decennij prælio extorquet, non latens, non fallens, non cauillabundus. Vereor ne ille magis
pater fuerit, qui circa Helenæ recuperationem & vigilantius & audentius & diutius labo-
rauerit.

*reuincat

Simon Samarites

* digreſſa ea alter

*nunquam

Helena

Simon

Ad Carpo-

A
AD CARPOCRATIS opinionem. CAP. 17.

SEd non tibi ſoli metempſychoſis hanc fabulam inſtruxit, inde etiam Carpocrates
vtitur pariter magus, pariter fornicarius. Etſi Helena minus, quid ni? cum propter
omnimodam diuinæ & humanæ diſciplinæ euerſionem conſtituendam recorpora-
ri animas adſeuerauerit. Nulli enim vitam iſtam rato fieri, niſi vniuerſis, quæ ar-
guunt eam, expunctis: quia nõ natura quid malum habeatur, ſed opinione. Itaq; metẽpſycho-
ſin neceſſariè imminere, ſi non in primo quoque vitæ huius commeatu omnibus inlicitis ſa-
tisfiat, ſcilicet facinora tributa ſunt vitæ. Cæterùm totiens animam reuocari habere, quotiẽs
B minus quid intulerit, reliquatricem delictorum donec exſoluat nouiſſimum quadrãtem, de-
truſa identidem in carcerem corporis. Huc enim temperat totam illam allegoriam domini
certis interpretationibus relucentem, & primo quidem ſimpliciter intelligendam. Nam &
ethnicus homo aduerſarius noſter eſt, incedens in eadem via vitæ communis. Cæterum o-
portebat nos de mundo exire, ſi cum illis conuerſari non liceret. Huic ergo bonũ animi præ- Luc. 6.
ſtes iubet. Diligite enim inimicos veſtros (inquit) & orate pro maledicentibus vos, ne ali- Matt. 5.
quo commercio negociorum iniuria prouocatus abſtrahat te ad ſuum iudicem, & in cuſto-
diam delegatus ad exſolutionem totius debiti arteris. Tunc ſi in diabolum transfertur ad-
uerſarij mentio ex obſeruatione comitante, cum illo quoque moneris eam inire concor-
C diam, quæ deputetur ex fidei conuentione: pactus es enim renuntiare ipſi, & pompæ, & an-
gelis eius. Conuenit inter vos de iſto. Hæc erit amicitia obſeruatione * ſponſionis, ne quid *obſeruatio
eius poſtea reſumas, ex his quæ ei eieraſti quæ illi reddidiſti, ne te vt fraudatorem, vt pacti
tranſgreſſorem indici deo obiiciat, (ſicut cum legimus alibi ſanctorum criminatorem, &
de ipſo etiam nomine diaboli delatorem,) & iudex te tradat angelo executionis, & ille te in
carcerem mandet infernum, vnde non dimittaris, niſi modico quoque delicto mora reſur- Matt. 5.
rectionis expenſo. Quid his ſenſibus aptius? quid his interpretationibus verius? Cæterùm
apud Carpocraten ſi omnium facinorum debitrix anima eſt, quis erit inimicus & aduerſa-
rius eius intelligendus? credo meus melior quæ illam in aliquid innocentiæ impegerit, adi-
D gendam rurſus, ac rurſus in corpus, donec in nullo rea depræhendatur bonæ vitæ. Hoc eſt
ex malis fructibus bonam arborem intelligi, id eſt ex peſſimis præceptis doctrinam veritatis
agnoſci. Spero huiuſmodi hæreticos Heliæ quoque inuadere exemplum tanquam in Ioanne,
ſic repræſentati vt metempſychoſi patrocinetur pronuntiatio domini: Helias iam venit, & Matth. 17
non cognouerunt eum. Et alibi. Et ſi vultis audire, hic eſt Helias qui venturus eſt. Nunquid Ibidem. 11
ergo & Iudæi ex opinione Pythagorica conſulebant Ioannem, tu es Helias, & non ex prædi-
catione diuina, Et ecce mittam vobis Heliam Thesbiten. Sed enim metempſychoſis illorum
reuocatio eſt animæ iampridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. Helias autem non
ex deceſſione vitæ, ſed ex tranſlatione venturus eſt, nec corpori reſtituendus, de quo non Helias ex
E eſt exemptus, ſed mundo reddendus, de quo eſt tranſlatus, non ex poſtliminio vitæ, ſed ex tranſlatione
ſupplemento prophetiæ, idem & ipſe & ſui nominis & ſui hominis. Sed quomodo Helias Io- venturus
annes? habes angeli vocem, Et ipſe (inquit) præcedet coram populo in virtute & in ſpiri-
tu Heliæ, non in anima eius, nec in carne. Hæc enim ſubſtantiæ ſui cuiuſque ſunt hominis.
Spiritus vero & virtus extrinſecus conferuntur ex dei * gratia, ita & transferri in alterũ poſ- *fidei
ſunt ex dei voluntate, vt factum eſt retro de Moſei ſpiritu.

DE SEXV ANIMAE ET CARNIS pariter oriente. CAP. 18.

F
IN has quæſtiones inde opinor exceſſimus, quò nunc reuertendum eſt. Conſtitue-
ramus animam in ipſo, & ex ipſo ſeri homine, & vnum eſſe à primordio ſemen,
ſicut & carnis in totum generis examen, propter æmulas ſcilicet opiniones philo-
ſophorum & hæreticorum, & illum ſermonem Platonis veternoſum. Nunc ordinem ſequẽ-
tium exinde tractatuum teximus. Anima in vtero ſeminata pariter cum carne, pariter cum
ipſa ſortitur & ſexum, ita pariter vt in cauſa ſexus neutra ſubſtantia teneatur. Si enim ſe-
minibus vtriuſque ſubſtantiæ in aliquam intercapedinem eorum conceptus admitteret, vt
aut caro, aut anima prior ſeminaretur, eſſet etiam ſexus proprietatem alteri ſubſtantiæ ad-
ſcribere per temporalem intercapedinem ſeminum: vt aut caro animæ, aut anima carni in-

[Apelles] ſculperet ſexum, quoniam & Apelles non pictor, ſed hæreticus, ante corpora conſtituens G
animas viriles ac muliebres, ſicut à Philomena didicit. Vtique in carnem vt poſteriorem
ab anima facit accipere ſexum. Et qui animam poſt partum carni ſuperducunt, vtique an-
te formatæ marem aut fœminam de carne ſexum præiudicant animæ. Vtriuſque autem
[* indiſcreta] ſubſtantiæ diſcreta* ſemina & vnita ſuffuſio eorum communem ſubeunt generis euentum,
qua lineas duxerit quæcunque illa eſt ratio naturæ. Certe & hic ſe primordiorum forma te-
ſtatur, cùm maſculus temperius effingitur. Prior enim Adam, fœmina aliquanto ſerius,
poſterior enim Eua. Ita diu caro informis eſt, qualis ex Adæ latere decerpta eſt, animal
tamen & ipſa iam, quia & illam tunc Adæ portionem animam agnoſcam. Cæterùm & ip-
ſam dei adflatus animaſſet, ſi non vt carnis, ita & animæ ex Adam tradux fuiſſet in fœ- H
mina.

DE AETATE ANIMAE. CAP. 19.

OMnem autem hominis in vtero ſerendi, ſtruendi, fingendi paraturam aliqua vtique
poteſtas diuinæ voluntatis miniſtra modulatur quamcumque illam rationem agi-
[Alemona] tare ſortita. Hæc æſtimando etiam ſuperſtitio Romana deam finxit Alemonam alē-
[Partula] di in vtero fœtus. Et nonam & decimam à ſollicitioribus menſibus, & Partulam, quæ partum
[Lucina] gubernet, & Lucinam, quæ producat in lucem, nos officia diuina angelos credimus. Ex eo igi I
tur fœtus in vtero homo, à quo forma completa eſt. Nam & Moyſi lex tunc aborſus reum
talionibus iudicat, cum iam hominis eſt cauſa, cum iam illi vitæ & mortis ſtatus deputatur,
cum & fato iam inſcribitur, & ſi adhuc in matre viuendo, cum matre plurimum communi-
cat ſortem. Dicam aliquid & de temporibus animæ naſcentis, vt ordinem decurram, legiti-
ma natiuitas ferme decimi menſis ingreſſus eſt, qui numeros ratiocinantur & decurialem nu
merum, vt exinde reliquorum parentem colunt, denique perfectorem natiuitatis humanæ.
Ego ad deum potius argumentabor hunc modum temporis, vt decem menſes decalogo ma
gis inaugurent hominem, vt tanto temporis numero naſcamur, quanto diſciplinæ numero
renaſcimur. Sed & cum ſeptimo menſe natiuitas plena eſt, facilius quàm octauo honorē ſab- K
bati agnoſcam, vt quo die dedicata dei conditio, toto menſe interdum producatur dei ima-
go. Cōceſſum eſt properare natiuitati, & tamē ideo ne occurrere in hebdomaden in auſpicia
reſurrectionis, & requietis, & regni, ideo ogdoas nos non creat. Tunc enim nuptiæ non erūt,
[* congrega-tione] ſocietatem carnis atque animæ iamdudum commendauimus à concretione* ſeminum ip-
ſorum vſque ad figmenti perfectionem. Proinde nunc & à natiuitate defendimus imprimis
quod ſimul creſcunt, ſed diuerſa ratione pro generum conditione, caro modulo, anima in-
genio, caro habitu, anima ſenſu. Cæterum animam ſubſtantia creſcere negandum eſt, ne etiā
decreſcere ſubſtantia dicatur, atque ita & defectura credatur. Sed vis eius in qua naturalia pe
culia cohſita retinentur, ſaluo ſubſtantiæ modulo, quo à primordio inflata eſt, paulatim cum L
carne producitur. Conſtitue certum pondus auri vel argenti rudem adhuc maſſam, collectus
habitus eſt illi, & futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum quod
natura eſt auri vel argenti. Dehinc cum in laminam maſſa laxatur, maior efficitur initio ſuo
per dilationem ponderis certi, non per adiectionem. Dum extenditur, nondum augetur. Et ſi
ſic quoque augetur dum extenditur, licet enim habitu augeri, cum ſtatu non licet. Tunc &
ſplendor ipſe prouehitur auri vel argenti, qui fuerat quidem & in maſſa, ſed obſcurior, non
[* nullius] tamen nullus*. Tunc & alij atque alij habitus accedunt pro facilitate materiæ, qua duxerit eā,
qui aget, nihil conferens modulo, niſi effigiem. Ita & animæ crementa reputanda, non ſub-
ſtantiua, ſed prouocatiua.
M

DE CIBIS, QVOMODO AD ANIMAM pertinere videantur. CAP 20

QVanquam autem & retro præſtruxerimus omnia naturalia animæ ipſi ſubſtātiæ in-
eſſe pertinentia ad ſenſum & intellectum, & ex ingenito animæ cenſu, ſed paulatim
per ætatis ſpatia procedere, & varie per accidentia euadere, pro artibus, pro inſtitu-
tis, pro locis, pro dominatricibus poteſtatibus, quod tamen faciat ad carnis animæq; propoſi-
tā nunc ſocietatem. Pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus conuenire, paritérq;
& illam

A & illam ſuggeſtu ſenſuum,& iſtam proceſſu membrorum exſurgere à quartodecimo ferè an-
no,non quia Aſclepiades inde ſapientiam ſupputat, nec quia iura ciuilia ab hinc agendis re-
bus adtemperant, ſed quòd & hæc de primordio ratio eſt. Si enim Adam & Eua ex agnitio-
ne boni & mali pudenda tegere ſenſerunt,ex quo id ipſum ſentimus agnitionem boni & ma-
li profitemur. Ab his autem annis & ſuffuſior & veſtitior ſexus eſt, & concupiſcentia oculis
arbitris vtitur,& communicat placitum,& intelligit quæ ſint.Et fines ſuos ad inſtar ficulneæ
contagionis purigine * accingit,& hominem de paradiſo integritatis educit. Exinde ſcabida *prurigine
etiam in cæteras culpas & delinquendi non naturales, cum iam non ex inſtituto naturæ, ſed
B ex vitio.Cæterùm proprie naturalis concupiſcentia vnica eſt alimentorum ſolummodo,quã
deus in primordio contulit. Ex omni ligno (inquit) edetis. Et ſecundæ poſt diluuium ge-
nituræ ſupermenſus eſt,Ecce dedi vobis omnia in eſcam tanquam holera fœni, proſpectam,
non tam animæ quam carni.Et ſi propter animam. Auferenda eſt enim argumentatoris oc-
caſio,qui quòd anima deſiderare videatur alimenta,hinc quoque mortalem eam intelligi cu-
pit,quæ cibis ſuſtineatur.Deniq; derogatis eis euigeſcat, poſtremo ſubtractis intercidat.Por-
ro non ſolum proponendum eſt,quiſnam ea deſideret,ſed & cui,& ſi propter ſe,ſed & cur,&
quando, & quonam vſque? tum quod aliud natura deſideret, * aliud neceſſitate, aliud ſe- * aliud eſt natura deſiderare
cundum proprietatem, aliud in cauſam. Deſiderabit igitur cibos anima, ſibi quidem ex cau-
ſa neceſſitatis, carni vero ex natura proprietatis. Certe enim domus animæ caro eſt, & in- Caro dom* animæ.
C quilinus carnis anima. Deſiderabit itaque inquilinus ex cauſa, & neceſſitate huius nomi-
nis profutura domui, toto inquilinatus ſui tempore, non vt ipſe ſubſtruendus, nec vt ipſe
gloriandus, nec vt ipſe tibicinandus, ſed tantummodo continendus: quia non aliter con-
tineri poſſit quàm domo fulta. Alioquin licebit animæ dilapſa domo ex deſtitutione pro-
priorum * ſubſidiorum incolumi abire, habenti ſua firmamenta & propriæ conditionis ali- *priorum
menta, immortalitatem, rationalitatem, ſenſualitatem, intellectualitatem, arbitrij liber-
tatem. Quæ omnia natiuitus animę conlata idem qui in primordio inuidit,nunc quoque ob-
umbrat atque deprauat, quo minus aut vltro proſpiciantur, aut quâ oportet adminiſtren-
tur.

D

NVLLAM FERE ANIMAM ſine dæmonio eſſe. CAP 21

QVi enim hominum non adhærebit ſpiritus nequam, ab ipſa etiam ianua natiuitatis
animas aucupabundus, vel qua inuitatus,tota illa puerperij ſuperſtitione. Ita omnes
idololatria obſtetrice naſcuntur, dum ipſa adhuc vteri infulis apud idola confectis
redimiti, geniuina ſua dæmoniorum candidata profitentur, dum in partu Lucinæ & Dia- Dæmonioſi candidata
næ eiulatur †, dum per totam hebdomadam Iunoni menſa proponitur; dum vltima die fa- † eiulantur
E ta ſcribunda aduocantur, dum prima etiam conſtitutio infantis ſuper terram ſtatim Aedeæ
ſacrum eſt: quis non exinde aut totum feli caput reatui † vouet, aut aliquem excipit crinem, † ea tui
aut tota nouacula proſecat, aut ſacrificio obligat, aut ſacro obſignat pro gentica, pro auita,
pro publica, aut priuata deuotione. Sic igitur & Socraten puerum adhuc ſpiritus dæmonicus
inuenit. Sic & omnibus genij deputantur quod dæmonum nomen eſt, adeo nulla ferme na-
tiuitas munda eſt, vtique ethnicorum. Hinc enim & Apoſtolus ex ſanctificato alterutro ſexu
ſanctos procreari ait, tam ex ſeminis † prærogatiua quàm ex inſtitutionis diſciplina. Cæte- † procreâtiua
rùm (inquit) immundi naſcereutur, quaſi deſignatos tamen ſanctitatis ac per hoc etiam Deſignati ſanctitatis
ſalutis intelligi volens fidelium filios: vt huius ſpei pignora matrimoniis quæ retinenda cen-
F ſuerat patrocinaretur. Alioquin meminerat dominicæ definitionis, niſi quis naſcatur ex aqua Ioan.3.a
& ſpiritu, non introibit in regnum dei, id eſt non erit ſanctus.

QVOMODO CARO PECCAtrix dicatur. CAP. 22

ITa omnis anima eouſque in Adam cenſetur, donec in Chriſto recenſeatur: tamdiu
immunda quamdiu recenſeatur. Peccatrix autem quia immunda recipiens * igno- * reſpuens ignom. ſuâ & i carnẽ & ſocietatem
miniam ſuam ex carnis ſocietate. Nam & ſi caro peccatrix ſecundum quam ince-
dere prohibemur, cuius opera damnantur côcupiſcentis aduerſus ſpiritum. Ob quam carna-

 les notan-

les notantur [infamia] non tamen ſuo nomine caro infamis. Neque enim de proprio ſapit G
quid, aut ſentit, ad ſuadendam vel imperandam peccatelam: quidni quæ miniſterium eſt? Et miniſterium, nõ quale ſeruus vel minor amicus animalia nomine, ſed quale calix vel quid aliud eiuſmodi corpus non anima. Nam & calix miniſterium ſitientis eſt, niſi tamen qui ſitit calicem ſibi accommodarit, nihil calix miniſtrabit. Adeo nulla proprietas hominis in choico, nec ita caro homo tanquam alia vis animę, & alia perſona, ſed res eſt alterius conditionis. Plane ſubſtantiæ, & alterius conditionis, addicta tamen animæ vt ſupellex, vt inſtrumentum in officia vitæ. Caro igitur increpatur in ſcripturis, quia nihil anima ſine carne in operatione libidinis, guſlæ, vinolentiæ, ſæuitiæ, idololatriæ, cæteriſque carnalibus nõ ſenſibus, ſed effectibus. Denique ſenſus delictorum etiam ſine effectibus imputari ſolent animæ. Qui viderit ad concupiſcentiam, iam adulterauit in corde. Cæterum quid caro ſine anima, perinde in operatione probitatis, iuſtitiæ, tolerantiæ, pudicitiæ. Porro quale eſt, vt cui nec bona documenta propria ſubſcribas, ei crimina adpingas, ſed ea per quam delinquitur, conuenitur, vt illa à qua delinquitur, oneretur, etiam in miniſterij adcuſationem. Grauior inuidia eſt in præſidem, cum officia pulſantur, plus cæditur qui iubet, quando nec qui obſequitur, excuſatur. H

Peccatela

DE MALO ET BONO animæ. CAP 23

MAlum igitur animæ præter quod ex obuentu ſpiritus nequam ſuperſtruitur, ex originis vitio antecedit naturale quodammodo. Nam vt diximus, naturæ corruptio alia natura eſt, habens ſuum deum & patrem, ipſum ſcilicet corruptionis auctorem, vt tamen inſit & bonum animæ, illud principale, illud diuinum atque germanum, & propriè naturale. Quod enim à deo eſt non tam extinguitur, quàm obumbratur. Poteſt enim obumbrari quia non eſt deus, extingui non poteſt, quia à deo eſt. Itaque ſicut lumen aliquo obſtaculo impeditum manet, ſed non comparet, ſi tanta denſitas obſtaculi fuerit via: Ita & bonum in anima à malo oppreſſum pro qualitate eius, aut in totum vacat occulta ſalute, aut qua datur radiat inuenta libertate. Sic peſſimi & optimi quidam. Et nihilominus vnum omnes animæ genus, ſic & in peſſimis aliquid boni, & in optimis nonnihil peſſimi. Solus enim deus ſine peccato, & ſolus homo ſine peccato Chriſtus, quia & deus Chriſtus. Sic & diuinitas animæ in præſagia erumpit ex bono priore †, & conſcientia dei in teſtimonium prodit. Deus bonus eſt, deus videt, & deo commendo: propterea nulla anima ſine crimine, quia nulla ſine boni ſemine. Proinde cum ad fidem peruenit reformata per ſecundam natiuitatem ex aqua & ſuperna virtute, detracto corruptionis priſtinæ aulæo, totam lucem ſuam conſpicit. Excipitur etiam à ſpiritu ſancto, ſicut in priſtina natiuitate à ſpiritu profano. Sequitur animam nubentem ſpiritui caro, vt dotale mancipium & iam non animæ famula, ſed ſpiritus. O beatũ connubium, ſi non admiſerit adulterium.

I K L

Naturę corruptio alia natura eſt.

†proprio

Anima nulla ſine crimine

Animæ & ſpiritus cõnubium.

DE MORTE. CAP 24

DE morte iam ſupereſt, vt illic materia ponat, vbi ipſa anima cõſummat: quanquam Epicurus vulgari ſatis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim diſſoluitur (inquit) ſenſu caret, & quod ſenſu caret, nihil ad nos. Diſſoluitur autem & caret ſenſu, non ipſa mors, ſed homo, qui eam patitur. At ille ei dedit paſſionem, cuius eſt actio. Quod ſi hominis eſt pati mortem diſſolutricem corporis & peremptricem corporis, & peremptricem ſenſus, quàm ineptum vt tanta vis ad hominem non pertinere dicatur. Multo coactius Seneca: poſt mortem (ait) omnia finiuntur, etiam ipſa. Hoc ſi ita eſt, iam & mors ad ſemetipſam pertinebit, ſi & ipſa finitur. Eo magis ad hominem in quo inter omnia finiendo, & ipſa finitur. Mors nihil ad nos, ergo & vita nihil ad nos. Si enim quod diſſoluimur præter nos, etiam quo compingimur extra nos. Si ademptio ſenſus nihil ad nos, nec adeptio ſenſus quidquam ad nos: ſed mortem quoque interimat, quia & animam à nobis vt depoſitum à vita, & de alia prouincia animæ, ita de morte tractabitur, ad quam vel ipſi pertinemus, ſi ad nos illa non pertinet. Denique nec ſpeculum eius ſomnus, aliena materia eſt. M

Epicurus

Somn' ſpeculũ mortis

De ſomno.

DE SOMNO. CAP. 25

A PRius diſputemus poſt mortem, qualiter anima decurrat, non vtique extra natu-
rale eſt ſomnus, vt quibuſdam philoſophis placet, cum ex his eum deputant cau-
ſis, quæ præter naturam haberi videntur. Stoici ſomnum reſolutionem ſenſualis vi- Somnus quid
goris adfirmāt, Epicurei diminutionem ſpiritus animalis, Anaxagoras cum Xenophane de-
fetiſcentiam, Empedocles & Parmenides refrigerationem, Strato ſegregationem conſati ſpi
ritus, Democritus indigentiam ſpiritus, Ariſtoteles marcorem circumcordialis caloris. Ego
me nunquam ita dormiſſe præſumo, vt ex his aliquid agnoſcam. Neque enim credēdum eſt
defetiſcentiam eſſe ſomnum, contrarium potius defetiſcentiæ, quam ſcilicet tollit. Si quidem
B homo ſomno magis reficitur quàm fatigatur. Porro nec ſemper ex fatigatione cōcipitur ſom
nus, & tamen cum ex illa eſt, illa iam non eſt. Sed nec refrigeſcētiam admittam aut marco-
rem aliquem caloris, cum adeo corpora ſomno concaleſcant, vt diſpenſatio ciborum per
ſomnum non facile procederet calore properabili, & rigore tardabili, ſi ſomno refrigerare-
mur. Plus eſt, quod etiam ſudor digeſtionis æſtuantis eſt index. Denique concoquere dici-
mur, quod caloris nō frigoris operatio eſt. Proinde deminutionē animalis ſpiritus, aut indi-
gentiam ſpiritus, aut ſegregationem conſati ſpiritus immortalis anima non ſinit credi. Petit
anima ſi minoratur. Supereſt ſi forte cum ſtoicis reſolutionē ſenſualis vigoris ſomnum de-
terminemus, quia corporis ſolius quietem procuret, non & animæ. Animā enim vt ſemper
C mobilem & ſemper exercitam, nunquam ſuccedere quieti, alienæ ſcilicet à ſtatu immortali-
tatis: nihil enim immortale finem operis ſui admittit. Somnus autem finis eſt operis. Deniq;
corpori cui mortalitas competit, ei ſoli quies finem operis adulatur. Qui ergo de ſomni na-
turalitate dubitabit, habet quidem dialecticos in dubium deducentes totam naturalium &
extranaturalium diſcretionem, vt & quę putauerit citra naturam eſſe, naturæ vindicari ſciat
poſſe, à qua ita eſſe ſortita eſt, vt citra eam haberi videantur, & vtique aut natura omnia, aut
nulla natura. Apud nos autem id poterit audiri, quod dei cōtemplatio ſuggerit auctoris om-
nium de quibus quæritur. Credimus enim ſi quid eſt natura, rationale aliquod opus dei eſſe.
Porro ſomnum ratio præit, tam aptum, tam vtilem, tam neceſſarium, vt abſque illo nulla a- Somni officia
D nima ſufficiat, recreatorem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum,
pacatorem operum, medicum laborum, cui legitimè fruendo dies cedit, nox legem facit, au-
ferens rerum etiam colorem. Quod ſi vitale, ſalutare, auxiliare ſomnus, nihil eiuſmodi nō ra
tionale, [*nihil non naturale rationale quod rationale.] Sic & medici omne contrarium vi- *al. deſunt
tali, ſalutari, auxiliari extra naturales* cardines relegant. Nam & æmulas ſomno valetudines *naturæ
phreneticam, atque cardiacam præter naturam indicando, naturalem ſomnum præiudica-
uerunt, etiam in lethargo non naturalem notantes, teſtimonio naturali reſpondent, cum in
ſuo temperamento eſt. Omnis enim natura, aut defraudatione, aut enormitate reſcinditur,
proprietate menſuræ conſeruatur. Ita naturale erit ſtatu, quod non naturale effici poteſt de-
E ceſſu vel exceſſu. Quid ſi & eſum & potum de naturæ ſortibus eximas, nam & in his plurima
ſomni præparatura eſt. Certe his à primordio naturæ ſuæ homo imbutus eſt: ſi apud deum di
ſcas, ille fons generis Adam ante ebibit ſoporem, quàm ſitiit quietem. Ante dormit quàm la-
borauit, immo quàm & edit, immo quàm & profatus eſt, vt videāt naturalem indicem ſom-
num omnibus naturalibus principaliorem. Inde deducimur etiā imaginem mortis iam tunc
eum recenſere. Si enim Adam de Chriſto figuram dabat*, ſomnus Adæ mors erat Chriſti *figurabat
dormituri in mortem, vt de iniuria perinde lateris eius vera mater viuentium figuraretur ec
cleſia. Ideo & ſomnus tam ſalutaris, tam rationalis etiam in publicæ & communis iam mor-
tis effingitur exemplar. Voluit enim deus & alias nihil ſine exemplaribus in ſua diſpoſitione
F molitus, paradigmate Platonico plenius humani vel maxime initij ac finis lineas cotidie a-
gere nobiſcum, manum porrigens fidei facilius adiuuandæ per imagines & parabolas; ſicut
ſermonum, ita & rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi ſoporis eliſum blanda quietis
neceſſitate proſtratum, immobile ſitu, quale ante vitam iacuit, & quale poſt vitam iacebit, vt
teſtationem plaſticæ, & ſepulturæ expectans, animam quaſi nondum conlatam, & quaſi iam
†erectam. Sed & illa ſic patitur, vt alibi agere videatur, diſſimulatione præſentiæ futuram ab-
ſentiam ediſcens, de Hermotimo ſciemus, & tamen interim ſomniat, vnde ſunt ſomnia, nec †al. ereptā
quieſcit, nec ignaueſcit omnino, nec naturam immortalitatis ſerij ſoporis addicit. Probat ſe
mobilem ſemper, terra, mari peregrinatur, negociatur, agitatur, laborat, ludit, dolet, gaudet,
licita atque inlicita perſequitur, oſtendit quòd ſine corpore etiam plurimū poſſit, quòd & ſuis
instructa

inſtructa ſit membris,ſed nihilominus neceſſitatem habeat rurſus corporis agitandi,ita cum G
Reſurrectio mortuorum — euigilauerit corpus redditũ officiis eius, reſurrectionem mortuorum tibi adfirmat.Hæc erit
ſomni & ratio naturalis & natura rationalis. Etiã per imaginẽ mortis fidem initiaris, ſpem
meditaris,diſcis mori & viuere,diſcis vigilare dum dormis.

DE HERMOTIMO. CAP. 26

Plin. lib. 7 cap. 52 — CAEterum de Hermotimo anima(vt aiunt)in ſomno carebat, quaſi per occaſionem
vacaturi nominis proficiſcente de corpore vxor hoc prodidit.Inimici dormientem
nacti pro defuncto cremauerunt. Regreſſa anima tardius credo homicidium ſibi H
Hermotimum — imputauit.Ciues Clazomenij Hermippum templo conſolantur.Mulier non adit,ob notam
vxoris,quorſum iſtud? vt ne quia facile eſt vulgo exiſtimare ſeceſſionem animę eſſe ſomniũ.
Hoc quoque Hermotimi argumento credulitas ſubornetur: genus fuerat grauioris aliquãto
ſoporis,vt de incubone pręſumptio eſt,vel de ea valetudinis labe quam Soranus opponit,ex-
cludens incubonem, aut tale quid vitij quod etiam Epimenidem in fabulam impegit quin-
quaginta pene annos ſomniculoſum.Sed & Neronẽ Suetonius, & Thaſimedem Theopom-
pus negant vnquam ſomniaſſe: niſi vix Neronem in vltimo exitu poſt pauores ſuos.Quid ſi
& Hermotimus ita fuit vt otium animæ nihil operantis in ſomnis diuortium crederetur,o-
mnia magis coniectes quàm iſtam licentiam animæ ſine morte fugitiuæ: & quidem ex for- I
ma continuam.Si enim tale quid ſemel accidere dicatur, vt deliquium ſolis aut lunæ, ita &
animæ,ſane perſuaderet diuinitus factum.Cõgruere enim hominem ſeu moneri, ſeu terre-
ri,adeo velut fulgure rapido momentaneæ mortis ictu.Si non magis in proximo eſſet ſom-
nium credi, quod vigilanti potius accidere deberet, ſi non ſomnium magis credi oporteret.

DE SOMNIIS. CAP. 27.

TEnemur hic de ſomniis quoque Chriſtianam ſententiam expromere, vt de accidẽ-
al. ſed — tibus ſomnij,& non modicis iactationibus animæ quam ediximus negotioſam, &
exercitam ſemper & perpetuitate motationis,quod diuinitatis & immortalitatis eſt K
ratio.Igitur cum quies corporibus euenit,quorum ſolatium proprium eſt,vacans illa à ſola-
tio alieno non quieſcit,& ſi caret opera membrorum corporalium,ſuis vtitur. Concipe gla-
diatorem ſine armis,vel aurigam ſine curriculis,geſticulantes omnem habitum artis ſuæ at-
que conatum: pugnatur,certatur,ſed vacua iactatio eſt,nihilominus tamẽ fieri videntur,quę
fieri tamen non videntur. Actu enim fiunt,effectu vero nõ fiunt. Hanc vim extaſin dicimus,
exceſſum ſenſus,& amentiæ inſtar: ſic & in primordio ſomnus cum extaſi dedicatus, & mi-
Gen. 2 — ſit de* extaſin in Adam,& obdormiuit:ſomnus enim corpori prouenit in quietem, extaſis a-
nimæ acceſſit aduerſus quietem, & inde iam forma ſomnũ extaſi miſcens, & natura de for-
ma.Denique & oblectamur,& contriſtamur,& cõterremur in ſomniis, quam adfectè & an- L
xiè & paſſibiliter: cum in nullo permoueremur à vacuis ſcilicet imaginib*,ſi compotes ſom-
niaremus.Denique ei bona facta gratuita ſunt in ſomnis,& delicta ſecura: non magis enim
ob ſtupri viſionem damnabimur,quàm ob martyrij coronabimur. Et quomodo,inquis,me-
mor eſt ſomniorum anima, ſcilicet quam compotem eſſe nõ licet? hoc erit proprietas amẽ-
tiæ huius: quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, ſed ex ratione naturæ: nec enim ex-
terminat,ſed auocat mentem. Aliud eſt concutere,aliud mouere,aliud euertere, aliud agita-
re.Igitur quod memoria ſuppetit,ſanitas mentis eſt:quod ſanitas mentis, ſalua memoria ſtu
pet,amentiæ genus eſt. Ideo non dicimur furere,ſed ſomniare: ideo & prudentes,ſi quando
ſumus: ſapere enim noſtrum,licet obumbretur:nõ tamen extinguitur, niſi quod & ipſum po M
teſt videri vacare tunc. Extaſin autem hoc quoque operari de ſuo proprio,vt ſic nobis ſapiẽ-
tiæ imagines inferat,quemadmodum & erroris.Ecce rurſus vrgemur, & iam de ipſorũ ſom
niorum retractatu, quibus anima iactatur exprimere,& quando perueniemus ad mortem:&
hic dixerim,cum deus dederit,nullæ longæ moræ eius quod eueniet. Vana in totum ſomnia
Epicurus iudicauit,liberans à negociis diuinitatem,& diſſoluens ordinem rerum,& in paſſi-
uitate omnia ſpargens,vt euentui expoſita,& fortuita. Porrò ſi ita eſt,ergo erit aliquis, & ve-
ritatis euentus,quia non capit ſolam eam euentui omnibus debito eximi.Homerus duas por
Odyſſ. τ — tas diuiſit ſomniis,corneam veritatis,fallaciæ eburneã.Reſpicere eſt enim,inquiunt,per cor-
nu,ebur au-

A nu, ebur autem cæcum eſt. Ariſtoteles maiore ſententiam mendacio ei recitans agnoſcit & verum. Telmeſſenſes nulla ſomnia euacuant, imbecillitatem cõiectationis incuſant. Quis autem tam extraneus humanitatis, vt non aliquam aliquando viſionem fidelem ſenſerit, pauca de inſignioribus perſtringens, Epicuro pudorem imperabo. Aſtyages Medorum regnator quòd filiæ Mandanæ adhuc virginis veſicam in diluuionem Aſiæ fluxiſſe ſomnio viderit, Herodotus refert. Item anno poſt nuptias eius ex hiſdem locis vitem exortam toti Aſiæ incubaſſe. Hoc etiam Charon Lampſacenus Herodoto prior tradit: qui filium eius tanto operi* interpretati ſunt, non fefellerunt. Siquidem Aſiam Cyrus & merſit, & preſſit. Philippus Macedo nondum pater Olympiadis vxoris naturã obſignaſſe viderat anulo, leo erat ſignum, cre
B diderat præcluſam genituram, opinor quia leo ſemel pater eſt. Ariſtodemus vel Ariſtophon coniectans, immo nihil vacuum obſignari filium & quidem maximi impetus portendi Alexandrum, qui ſciunt leonem anuli recognoſcunt. Ephorus ſcribit, ſed & Dionyſij Siciliæ tyrannidem Hemerea* quædam ſomniauit, Heraclides prodidit. Et Seleucho regnum Aſiæ, Laodice mater nondum eum enixa prçuidit, Euphorion prouulgauit. Mithridatem quoque ex ſomnio Ponti potitũ à Strabone cognoſco. Et Balaridem Illyricum à Moloſſis vſque Macedoniam ex ſomnio dominatum, de Calliſthene diſco. Nouerunt & Romani veritatis huiuſmodi ſomnia reformatorem imperij puerulum adhuc & priuatum loci, & Iulium Octauium tantum & ſibi ignotum Marcus Tullius, iam & Auguſtum & ciuilium turbinum ſepul
C torem de ſomnio norat. In Vitelliis cõmentariis cõditum eſt. Nec hçc ſola ſpecies erit ſummarum prædicatrix poteſtatum, ſed & periculorum, & exitiorum, vt cum Cæſar in prælium perduellium Bruti & Caſſij Philippus æger alias maius tamen alias crimen ab hoſtibus relaturum ſe artori viſione deſtituto tabernaculo euadit, vt cum Polycrati Samio filia crúcem proſpicit de ſolis vnguine & lauacro Iouis. Reuelãtur & honores, & ingenia per quietẽ: præſtantur & medelç, produntur & furta, cõferuntur & theſauri. Ciceronis denique dignitatem paruuli etiam nunc gerula iam ſua inſpexerar. Cycnus de ſinu Socratis demulcens homines, diſcipulus Plato eſt. Leonymus Pyctes ab Achille curatur in ſomniis. Coronam auream cum ex arce Athenæ prødidiſſent, Sophocles tragicus ſomniando redinuenit. Neoptolemus tragœdus apud Erithreum Troię ſepulchrum Aiacis monitus in ſomnis, ab ipſa ruina liberatur:
D & cum lapidum ſenia deponit, diues inde auro redit. Quanti autem commentatores & adfirmatores in hanc rem Artemon, Antiphon, Strato, Philochorus, Epicharmus, Serapion, Cratippus, & Dionyſius Rhodius, Hermippus, tota ſeculi literatura. Solum ſi forte ridebo, qui ſe exiſtimauit perſuaſurum quod prior omnibus Saturnus ſomniarit: niſi ſi & prior omnib⁹ vixit. Ariſtoteles, ignoſce ridenti. Cæterum Epicharmus etiam ſummum apicem inter diuinationes ſomniis extulit cum Philochoro Athenienſi. Nam & oraculis hoc genus ſtipatus eſt orbis, vt Amphiarai, apud Horopũ, Amphiloci apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonij in Bœotia, Mopſi in Cilicia, Hermionæ in Macedonia, Paſipheæ in Laconica. Cætera
E cũ ſuis & originibus, & ritibus & relatorib⁹ cum omni deinceps hiſtoria ſomniorũ Hermippus Berithenſis quinione voluminum ſatiatiſſimè exhibebit. Sed & Stoici deum malunt prouidentiſſimum humanæ inſtitutioni inter cætera præſidia diuinatricum artium & diſciplinarum, ſomnia quoque nobis* indidiſſe, peculiare ſolatium naturalis oraculi: hæc quantum ad fidem ſomniorum à nobis quoque conſignãdam, & aliter interpretandum. Nam de oraculis etiam cæteris, apud quç nemo dormitat, quid aliud pronuntiabimus, quàm dæmonicam eſſe rationem eorum ſpirituum qui iam tunc in ipſis hominibus habitauerint, vel ad memorias eorum adfectauerint ad omnem malitiæ ſuæ ſcenam, in iſta æquè ſpecie diuinitatẽ mentientes, eademq; induſtria etiam per beneficia fallentes medicinarum, & admonitionum, &
F prænunciationum, quo magis lædant iuuãdo, dum per ea quæ iuuant ab inquiſitione veræ diuinitatis abducunt ex inſinuatione falſæ, & vtique non clauſa vis eſt nec ſacrariorum circũſcribitur terminis: vaga & peruolatica, & interim libera eſt: Quo nemo dubitauerit domus quoqne dæmoniis patere, nec tãtum in adytis, ſed in cubiculis homines imaginibus circumuenire: definimus enim à dæmoniis plurimum incuti ſomnia. Et ſi interdum vera & gratioſa, ſed de qua induſtria diximus, adfectantia atque captantia, quanto magis vana; & fruſtratoria, & turbida, & ludibrioſa, & immunda. Nec mirum ſi eorum ſunt imagines, quorum & res: à deo autem pollicito, ſcilicet & gratiam ſpiritus ſancti in omnem carnem, & ſicut prophetaturos ita & ſomniaturos ſeruos ſuos & ancillas ſuas: ea deputabuntur quæ ipſi gratiæ comparabuntur, ſi qua honeſta, ſancta, prophetica, reuelatoria, ædificatoria, vocatoria: quorum li-

*tãti operis

Extraneus cũ genitiuo, vt ſupra aduerſus Marcionẽ lib. 5.

Vide Valeriũ de ſomniis li. 1, ca. 7.

*Himeram legit Valerius

*magis

rum liberalitas ſoleat & in prophanos deſtillare, imbres etiam & ſoles ſuos peræquante deo G
iuſtis & iniuſtis. Siquidem & Nabuchodonoſor diuinitus ſomniat: & maior pene vis homi-
num, ex viſionibus deum diſcunt. Sicut ergo dignatio dei & in ethnicos, ita & tentatio mali
in ſanctos, à quibus nec interdiu abſiſtit, vt vel dormientibus obrepat quâ poteſt, ſi vigilanti-
bus non poteſt. Tertia ſpecies erunt ſomnia quæ ſibimet ipſa anima videtur inducere ex in-
tentione circumſtantiarum. Porrò quam non eſt ex arbitrio ſomniare, nam & Epicharmus
ita ſentit, quomodo ipſa erit ſibi cauſa alicuius viſionis. Num ergo hæc ſpecies naturali for-
mæ relinquenda eſt, ſeruans animæ etiam in extaſi res ſuas perpeti? Ea autem quæ neque à
deo, neque à dæmonio, neque ab anima videbuntur accidere, & præter opinionem, & præter H
interpretationem, & præter enarrationem facultatis, ipſi proprie extaſi & rationi eius ſepa-
rabuntur. Certiora & collatiora ſomniari adfirmant ſub extimis noctibus, quaſi iam emer-
gente animarum vigore prodacto ſopore. Ex temporibus autem anni verno magis quieta
eſt, quòd diſſoluat animas: & hyems quodammodo obduret, & autumnus tentator alias va-
letudinum ſuccus pomorum vinoſiſſimus diluat. Item ex ipſius quietis ſitu, ſi neque reſupina,
neque dextero latere decûbat, neque conreſupinatis internis, quaſi refuſis* localis ſtatio ſen- *repulſis
ſuum fluit, & aut côpreſſa iecoris angina* ſit mentis. Sed hæc ingenioſe æſtimari potius quàm *iagina
conſtanter probari putem, & ſi Plato eſt qui ea æſtimauit, & fortaſſe an caſu procedât. Alio-
quin ex arbitrio erunt ſomnia, ſi dirigi poterunt. Nam quod & de cibis diſtinguêdis vel de- I
rogandis, nunc præſumptio, nunc ſuperſtitio diſciplinam ſomniis præſcribit, examinâda eſt
ſuperſtitio, vt cum apud oracula incubaturis ieiunium indicitur, vt caſtimoniam inducit:
Præſumptio, vt cum Pythagorici ob hanc quoque ſpeciem fabam reſpuunt, oneroſum & in-
flatui pabulum. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas legumine ſolo contenti, ne regis
ferculis contaminarentur, præter ſapientiam reliquam ſomniorum præcipue gratiam à deo
redemerunt & impetrandorum & diſſerendorum. Ieiuniis autem neſcio an ego ſolus pluri-
mum ita ſomniem, vt me ſomniaſſe non ſentiam. Nihil ergo ſobrietas, inquis, ad hanc par-
tem: immò tanto magis ad hanc quantum & ad omnem, ſi & ad ſuperſtitionem, multo am-
plius ad religionem. Sic enim & dæmonia expoſtulant eam à ſuis ſomniatoribus ad lenoci- K
nium ſcilicet diuinitatis, quia familiarem dei norunt: quia & Daniël rurſus trium hebdo-
madum ſtatione aruit victu. Sed vt deû inliceret humiliationis officiis, non vt animæ ſom-
niaturæ ſenſum & ſapientiam ſtrueret, quaſi non in extaſi acturæ, ita non ad extaſin ſubmo-
uendam ſobrietas proficiet, ſed ad ipſam extaſin commendandam, vt in deo fiat. Infantes qui
non putant ſomniare cum omnia animæ pro modo ætatis expungantur in vita, animaduer-
tant ſuccuſſus, & nutus, & renidentias eorum per quietem, vt ex re comprehendant motus a-
nimæ ſomniantis facile per carnis teneritatem erumpere in ſuperficiem: ſed & quod Libyca
gens Athlantico cæco ſomno† non trâſigere dicuntur, animæ vtique natura taxantur. Porro †al. deeſt
aut Herodoto fama mentita eſt, nonnunquam in barbaros calumnioſa, aut magna vis eiuſ- L
modi dæmonum in illo climate dominatur. Si enim & Ariſtoteles heroën quendam Sardi-
niæ notat, incubatores fani ſui viſionibus priuantem, erit & hoc in dæmonum libidinibus
tam auferre ſomnia quàm inferre, vt Neronis quoque Seri ſomniatoris, & Thraſimedis in-
ſigne inde proceſſerit. Sed & à deo deducimus omnia*. Quid ergo nec à deo Athlâtes ſom- *al. ſomnia
niarent, vel quia nulla iam gens dei extranea eſt in omnem terram, & in terminos orbis, e-
uangelio coruſcante. Num ergo aut fama mentita eſt Ariſtoteli, aut dæmonum adhuc ratio
eſt, dum ne aliqua natura credatur immunis ſomniorum?

DE MORTIS VI ET DE ME- M
nandro hæretico.

SAtis de ſpeculo mortis, id eſt de ſomno, cum etiam de negociis ſomni, id eſt de ſom
nijs: nûc ad originem huius exceſſus, id eſt ad† originem mortis: quia nec ipſam ſi- †al. ordine
ne quæſtionibus licet finem omnium quæſtionum, publica totius generis humani
ſententia mortem naturæ debitum pronunciamus. Hoc ſtipulata eſt dei vox, hoc ſpopondit Mors naturæ debitum
omne quod naſcitur, vt iam hinc non Epicuri ſtupor ſuffundatur, negantis debitum iſtud ad
nos pertinere: ſed hæretici magi Menandri Samaritani furor conſpuatur, dicentis mortem
ad ſuos non modo non pertinere, verum nec peruenire, in hoc ſcilicet ſe à ſuperna & arcana
poteſtate legatum, vt immortales & incorruptibiles & ſtatim reſurrectionis compotes fiant
qui

A qui baptiſma eius induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda. Sed aut e-
brioſos reddit Lynceſtarũ vena vinoſa*, aut lymphaticos efficit Colophonis ſcaturigo dæ-
monica, aut Alexandro accidit Nonacris* Arcadiæ venenata: fuit & Iudææ lacus medicus
ante Chriſtum*. Planè Stygias paludes poëta tradidit mortem diluẽtes. Sed & Thetis filium
planxit. Quanquam ſi & Menander in Stygen mergit, moriendum erit nihilominus, vt ad
ſtygen venias. Apud inferos enim dicitur. Quænam & vbinã iſta felicitas aquarũ, quas nec
Ioannes Baptizator preminiſtrauit, nec Chriſtus ipſe diſcipulis demõſtrauit. Quod hoc Me-
nandri balneum comicum credo, ſed qur tam infrequens, tam occultum, quo paucisſimi la-
uant*. Suſpectam enim faciam tantam raritatem ſecurisſimi atque tutisſimi ſacramẽti, apud
B quod nec pro deo ipſo mori lex eſt, cum contra omnes iam nationes aſcendant in montem
domini, & in ædem dei Iacob, mortem per martyrium quoque flagitantis, quam de Chriſto
etiam ſuo exegit: nec magiæ tantum dabit quiſquam, vt eximat mortem aut repaſtinet vitis
modo vitam ætate renouata. Hoc enim Nemediæ quidem licuit in hominem, & ſi licuit in
verbecem. Tranſlatus eſt Enoch & Helias, nec mors eorum reperta eſt, dilata ſcilicet. Cæte-
rum morituri reſeruantur, vt Antichriſtum ſanguine ſuo extinguant. Obiit & Ioannes, quẽ
in aduentum domini remanſurum fruſtra fuerat ſpes. Ferè enim hæreſes ad noſtra exempla
proſiliunt, inde ſumentes præſidia quo pugnãt: poſtremo compendium eſt. Vbi ſunt illi quos
Menander ipſe perfudit, quos in ſtygem ſuam merſit. Apoſtoli perennes veniant, aſſiſtant, vi-
C deat illos meus Thomas, audiat, contrectet, & credidit.

*Plin. lib. 2 cap. 103. Seneca Natural. quæſti. lib. 3. cap. 20
*Vide Plin. lib. 31. cap. 2 Vitruuium. li. 8. de Architect. Pauſaniam & Quintum Curtium.
*amne Chriſti
*quod pauci ſimulabant

NIHIL ANIMAE IN CORPORE ſubremanere. CAP. 29

OPus autem mortis in medio eſt, diſcretio corporis animæq́; ſed quidam ad immor-
talitatem animæ, quam quidam non à deo edocti infirme tuentur: ita argumenta-
tiones emendicant, vt velint credi etiam poſt mortem quaſdam animas adhærere
corporibus. Ad hoc enim & Plato, & ſi quas vult animas ad cœlum ſtatim expedit: in politia
D tamen cuiuſdam inſepulti cadauer opponit longo tempore ſine vlla labe præ animæ ſcilicet
indiuiduitate ſeruatum. Ad hoc & Democritus cremẽta vnguium, & comarum in ſepulturis
aliquanti temporis denotat. Porrò & aëris qualitas corpori illi potuit tutela fuiſſe: quid ſi a-
ridior aër, & ſolum ſalſius? quid ſi & ipſius corporis ſubſtantia exſuccior? quid ſi & genus
mortis antè iam corruptrices materias erogarat*? Vngues autem cum exordia neruorũ ſint,
merito neruis reſolutione porrectis prouectiores, ſed cotidie deficiente carne expelli vi-
dentur. Comæ quoque alimenta de cerebro, quod aliquamdiu durare præſtat ſecreta muni-
tio. Denique in viuentibus etiam pro cerebri vbertate, vel affluit capillago, vel deſerit. Habes
medicos, ſed nec modicum quid animæ ſubſidere in corpore eſt deceſſurum quandoque &
E ipſum, cum totam corporis ſcenam tempus aboleuerit. Et hoc enim in opinione quorundã
eſt: propterea nec ignibus funerandum aiunt, parcentes ſuperfluo animæ. Alia eſt autem ra-
tio pietatis iſtius non reliquiis animæ adulatrix, ſed crudelitatis etiam corporis nomine a-
uerſatrix, quod & ipſum homo non vtique mereatur pœnali exitu impendi. Cæterum anima
†indiuiſibilis, vt immortalis etiam mortẽ †indiuiſibilem exigit credi: non quaſi immortali,
ſed quaſi inuiſibili animæ inuiſibiliter† accidentem. Diuidetur autem & mors ſi & anima, ſu-
perfluo ſcilicet animæ quandoque morituræ: ita portio mortis cum animæ portione rema-
nebit. Nec ignoro aliquod eſſe veſtigiũ opinionis iſtius. De meo didici. Scio fœminam quan-
dam vernaculam eccleſiæ, forma & ætate integra functam: poſt vnicum & breue matrimo-
F nium, cum in pace dormiſſet, & morante adhuc ſepultura, interim oratione presbyteri com-
poneretur, ad primum habitum orationis manus à lateribus dimotas in habitum ſupplicem
conformaſſe, rurſumq́; condita pace, ſitui ſuo reddidiſſe. Eſt & illa relatio apud noſtros in cœ-
meterio, corpus corpori iuxta collocando ſpatium acceſſu communicaſſe. Si & apud ethni-
cos tale quid traditur: vtique deus poteſtatis ſuæ ſigna proponit, ſuis in ſolatium, extraneis
in teſtimonium. Magis enim credã in teſtimonium ex deo factum, quàm ex vllis animæ re-
liquiis: quæ ſi ineſſent, alia quoque membra mouiſſent, & ſi manus tantum, ſed non in cau-
ſam orationis: corpus etiam illud non modo fratri ceſſiſſet, verum & alias mutatione ſitus ſi-
bimet ipſi refrigeraſſet. Certè vnde ſunt iſta, ſignis potius & oſtentis deputanda. Naturam fa-
cere nõ poſſunt: mors ſi non ſemel tota eſt, nõ eſt, ſi quid animæ remãſerit vita eſt, nõ magis
vitæ

*corruptelę
*erogat
†inuiſibilis
†inuiſibilẽ
†indiuiſibiliter

vitæ miſcebit mors, quàm diei nox. Hoc igitur opus mortis, ſeparatio carnis atq; animę, ſe- G
poſita quæſtione fatorum & fortuitorum, bifariam diſtinxit humanus adfectus, in ordinari-
am & extraordinariam formam. Ordinariam quidem naturæ deputans placidæ cuiuſque
mortis: extraordinariam verò præter naturam iudicans, violenti cuiuſque finis. Qui autem
primordia hominis nouimus, audenter determinamus mortem non ex natura ſecutam ho-
minem, ſed ex culpa, ne ipſa quidem naturali. Facile autem vſurpari naturæ nomen in ea quę
videntur à natiuitate ex accidētia adhęſiſſe. Nam ſi homo in mortem directo inſtitutus fuiſ-
ſet, tunc demum mors naturæ adſcriberetur. Porro non in mortem inſtitutum eum probat
ipſa lex, conditionali comminatione ſuſpendens, & arbitrio hominis addicens mortis euen-
tum. Denique ſi non deliquiſſet, nequaquam obiiſſet. Ita non erit natura quod ex oblationis H
poteſtate accidit per voluntatem, non ex inſtituti auctoritate per neceſſitatem. Proinde & ſi
varij exitus mortis, vt eſt multimoda conditio cauſarum, nullum ita diximus lenem, vt non
vi agatur. Ipſa illa ratio operatrix mortis ſimplex, licet vis eſt, quid enim? quæ tantam ani-
mæ & carnis ſocietatem, tantam à conceptu concretionem ſororum ſubſtantiarum diuellit
ac dirimit. Nam & ſi præ gaudio quis ſpiritum exhalet, vt Chilon Spartanus, dum victorem
Olympiæ filium amplectitur, & ſi præ gloria, vt Clydemus Atheniēſis, dum ab hiſtoricis diu
præſtantium auro coronatur: & ſi per ſomnium, vt Plato: & ſi per riſum, vt P. Craſſus: multo
violentior mors, quę per aliena graſſatur, quę animam per commoda expellit, quæ tunc mo-
ri adfert, cum iocundius vere eſt in exultatione, in honore, in requie, in voluptate. Vis eſt & I
illa nauigij, cum longe à Chapereis ſaxis nullis depugnata turbinibus, nullis quaſſata decu-
manis, adulante flatu, labente [curſulæ tantæ] comitatu, inteſtino repente perculſu, cum tota
ſecuritate deſidunt, non ſecus naufraugia ſunt vitæ, etiam tranquillæ mortis euentus, nihilo
refert integram abire corporis nauem, an diſſipatam, dum animæ nauigatio euertatur.

Chilon Spartanus
Clydemus
Plato
P. Craſſus

DE ANIMARVM EXCESSV.

SEd quò inde anima nuda & exploſa deuertet, ſine dubio proſequemur ex ordine:
prius tamen quod eſt loci huius explebimus, ne quia varios exitus mortis ediximus, K
expectet quis à nobis rationes ſingulorum, medicis potius relinquendas propriis
arbitriis omnium lætalium rerum ſiue cauſarum, & ipſarum corporalium condi-
tionum: plane ad immortalitatem animæ. Hic quoque protegendam in mentionem mortis
aliquid de eiuſmodi exitu interſtruam, in quo paulatim ac minutatim anima dilabitur: habi-
tum enim ſuſtinens defectionis, abducitur dum abſumi videtur, & cōiecturam præſtat inte-
ritus de exceſſus temperatura. Tota autem in corpore & ex corpore eſt ratio. Nam quiſquis
ille exitus mortis, ſine dubio aut materiarum, aut regionum, aut viarum vitalium euerſio eſt:
materiarum, vt fellis, vt ſanguinis: regionū, vt cordis, vt iecoris: viarum, vt venarum, vt ar-
teriarum. Dum igitur hæc ex propria quaque iniurię cauſa vaſtantur in corpore, aduſque vl- L
timam euerſionem, & reſciſſionem vitalium, id eſt naturalium finium, ſituum, officiorum,
neceſſario & anima, dilabentibus paulatim inſtrumētis, & domiciliis, & ſpatiis ſuis, paulatim
& ipſa migrare compulſa deducitur in diminutionis effigiem: non alio modo quàm quo &
aurigam ipſum quoque defeciſſe præſumitur, cum vires equorū defatigatio denegauit, quā-
tum de diſpoſitione deſtituti hominis, non de paſſionis veritate. Perinde auriga corporis
ſpiritus animalis deficientis, vectaculi nomine non ſuo deficit opere, decedens non vigore,
actu elanguens non ſtatu, conſtantiam nō ſubſtantiam decoquēs, quia comparare† ceſſat, nō
quia eſſe. Sic & rapida quæque mors vt ceruicum meſſis ſemel ac tātam ianuam pandens, vt
ruinæ vis ſemel omnia vitalia elidens, vt apoplexis interior ruina nullam animæ morā prę-
ſtat, nec diſceſſum eius in momenta diſcrutiat. At vbi longa mors proubi deſeritur, anima† M
ita & deſerit: non tamen condicitur hac facie†, ſed extrahitur, & dum extrahitur poſtremi-
tatem ſuam partem videri facit. Non omnis autē pars ſtatim & abſciſſa eſt, quia poſtera eſt:
nec quia exigua eſt, ſtatim & ipſa peritura eſt. Sequitur ſeriem ſuus finis, & mediocritas tra-
hitur ad ſumma, & reliquiæ vniuerſitati cohærentes expectantur, ab illa non derelinquuntur,
atque ita auſim dicere totius vltimum totum eſt: quia licet minus atque poſterius ſit, ipſius
eſt. Hinc denique euenit, ſæpe animam in ipſo diuortio potentius agitari, ſollicitiore obtutu,
extraordinaria loquacitate, dum ex maiore ſuggeſtu, iam in libero cōſtituta per ſuperfluum,
quod adhuc cunctatur in corpore: enunciat quæ videt, quæ audit, quæ incipit noſſe. Si enim
corpus

†cōparere

†pront deſerit, mors ita

†cōceditur hac facies

A corpus iſtud Platonica ſententia carcer, cæterum Apoſtolica dei templum cum in Chriſto
eſt: ſed interim animam conſepto ſuo obſtruit,& obſcurat,& concretione carnis infęcat. Vn
de illi, velut per corneum ſpecular obſoletior lux rerum eſt, Proculdubio cum vi mortis ex-
primitur de concretione carnis,& ipſa expreſſione colatur, certe de oppanſo corporis erũ-
pit in apertum ad meram, & puram, & ſuam lucem ſtatim ſemetipſam in expeditione ſub-
ſtantiæ recognoſcit,& in diuinitatem ipſa libertate reſipiſcit: vt de ſomno emergens ab ima-
ginibus ad veritates: tunc & enunciat & videt, tunc exaltat aut trepidat, prout paraturã de-
uorſorij ſui ſentit de ipſius ſtatim angeli facie euocatoris, animarũ Mercurij poëtarum.

B DE RECEPTV. CAP. 31.

QVo igitur deducetur anima iam hinc reddimus, omnes ferme philoſophi qui im-
mortalitatem animæ, qualiter volunt, tantum vindicant, vt Pythagoras, vt Empe-
docles, vt Plato, quique aliquod illi tempus iudulgent, ab exceſſu vſq; in conflagra-
tionem vniuerſitatis: vt Stoici ſuas ſolas, id eſt, ſapientum animas, in ſupernis manſionibus
collocant. Plato quidem non temere philoſophorum animabus hoc præſtat, ſed eorum qui
philoſophiam ſcilicet exornauerint amore puerorum. Adeo etiam inter philoſophos magnũ
habet priuilegium impuritas: itaque apud illum in ætherem ſublimantur animæ ſapientes:
C apud Arium, in aërem, apud Stoicos, ſub lunam. Quos quidem miror, quòd imprudentes ani
mas circa terram proſternant, cum illas à ſapientibus multo ſuperioribus erudiri adfirmẽt.
Vbi erit Scholæ regio in tanta diſtantia diuerſoriorum? qua ratione diſcipulæ ad magiſtras
cõuentabunt*, tãto diſcrimine inuicem abſentes? quis autem illis poſtumæ eruditionis vſus, *cõuententur.
ac fructus iamiam conflagratione perituris reliquas animas ad inferos deiiciunt? Hos Plato
velut gremium terræ deſcribit in Phædone, quo omnes labes mundialium ſordium conflu-
endo,& ibidem deſidendo exhalẽt, quaſi cœno immũditiarum ſuarum groſſiorem hauſtum
& priuatum illic aërem ſtipent. Nobis inferi, non nuda cauoſitas, nec ſubdiualis aliqua mũ-
di ſentina creduntur: ſed in foſſa terræ & in alto vaſtitas, & in ipſis viſceribus eius abſtruſa Inferi vbi
profunditas. Siquidem Chriſtum in corde terræ triduum mortis legimus expunctum, id eſt
D in receſſu intimo,& interno,& ex ipſa terra operto,& intra ipſam clauſo†,& inferiorib⁹ ad- †cauato.
huc abyſſis ſuperſtructo.

DE INFERIS, ET AN ILLVC OMnes animæ compellentur. CAP. 32.

QVod ſi Chriſtus deus quia & homo mortuus ſecundum ſcripturas,& ſepultus ſecun
dum eaſdem, huic quoque legi ſatisfecit, forma humanæ mortis apud inferos fun-
E ctus, nec ante aſcendit in ſublimiora cœlorum, quàm deſcendit in inferiora terrarũ,
vt illic patriarchas,& prophetas compotes ſui faceret. Habes & regionem inferûm ſubterra- Inferi
neam credere,& illos cubito pellere, qui ſatis ſuperbè non putent animas fidelium inferis di- Cubito pellere.
gnas: ſerui ſuper dominum & diſcipuli ſuper magiſtrum aſpernati, ſi forte in Abrahæ ſinu,
expectandæ reſurrectionis ſolatium carpere. Sed in hoc, inquiunt, Chriſtus inferos adiit, ne
nos adiremus. Cęterum quod diſcrimẽ ethnicorum & Chriſtianorum, ſi carcer mortuis idẽ?
quo ergo animam exhalabit in cœlum Chriſto illic adhuc ſedente, ad dexteram patris, non-
dum dei iuſſu per tubam archangeli audito, nondum illis quos domini aduẽtus in ſeculo in-
uenerit obuiam ei ereptis in aërem, cum his qui mortui in Chriſto primi reſurgent. Nulli pa
F tet cœlum, terra adhuc ſalua, ne dixerim clauſa. Cum tranſactione enim mundi reſerabuntur
regna cœlorum. Sed in æthere dormitio noſtra, cũ pueris Platonis: aut in aëre, cum Ario: aut
circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum. Immo, inquis, in paradiſo, quò iam tunc & pa-
triarchæ & prophetæ appendices dominicæ reſurrectiõis, ab inferis migrauerint: & quomo-
do Ioanni in ſpiritu paradiſi regio reuelata, quæ ſubiicitur altari, nullas alias animas apud ſe
præter martyrum oſtendit: quomodo perpetua fortiſſima martyr ſub die paſſionis in reue-
latione paradiſi, ſolos illic contra martyres [ſuos] vidit, niſi quia nullis romphæa paradiſi ia-
nitrix cædit, niſi qui in Chriſto deceſſerint. Nõ in Adam noua mors pro deo & extraordina-
ria pro Chriſto, alio & priuato excipitur hoſpitio. Agnoſce itaque differentiam ethnici & fi-
delis in morte, ſi pro deo occumbas vt paracletus monet, non in mollibus febribus & in le-
ctulis,

ctulis, ſed in martyriis ſi crucem tuam tollas, & ſequaris dominum, vt ipſe præcepit. Tota pa G
radiſi clauis tuus ſanguis eſt. Habes etiam de paradiſo à nobis libellum quo conſtituimus
omnem animam apud inferos ſequeſtrari in diem domini. Occurrit diſceptatio, an hoc ab
exceſſu ſtatim fiat, an quaſdam animas aliqua ratio detineat hic interim, an etiam receptas
liceat poſtea ab inferis ex arbitrio vel ex imperio interuenire, nec harum enim opinionum
ſuaſoriæ deſunt. Creditum eſt inſepultas non ad inferos redigi, quàm iuſta perceperint ſe-
Iliados ψ cundum Homericum Patroclum, funus in ſomniis de Achille flagitantem, quod non alias
adire portas inferum poſſet arcentibus eum longe animabus ſepultorum. Nouimus autem
præter poëtica iura pietatis quoque Homericæ induſtriam. Tanto magis, enim curam ſepul- H
turę collocauit, quãto etiam morã eius iniurioſam animabus incuſauit, ſimul & ne quis de-
functum domi detinens ipſe amplius cum illo maceretur enormitate ſolatij dolore nutriti.
Ita querelas animæ inſepultæ ad vtrumque cõfinxit, vt inſtantia funeris & honor corporum
memoria ſeruetur; & mœror adfectuum temperetur. Cæterum quàm vanum vt anima corporis iuſta
ſuſtineat, quaſi aliquid ex illis ad inferos auehat? Multo vanius ſi iniuria deputabitur animæ,
ceſſatio ſepulturæ, quam pro gratia deberet amplecti. Vtique enim tardius ad inferos abſtra-
hi malet, quæ nec mori voluit. Amabit impium hæredem per quem adhuc paſcitur luce, aut
ſi qua pro certo iniuria eſt, tardius ſub terram detrudi. Titulus autem iniuriæ ceſſatio eſt ſe-
pulturæ, per quam iniquum ea iniuriam adfici, cui non imputabitur ceſſatio ſepulturæ, ad I
proximos ſcilicet pertinens.

AN DEMORENTVR HIC ANImæ poſt mortem. CA. 33.

Alunt & immatura morte præuentas euſque vagari iſthic, donec reliquatio com-
pleatur ætatum, qua cum peruixiſſent, ſi non intempeſtiuè obiiſſent. Porrò aut con-
ſtituta ſunt tempora vnicuique, & conſtituta pręripi poſſe ne credam. Aut ſi conſti-
poteſtas tuta ſunt quidem, dei tamen voluntate vel aliqua poteſtate mutilantur: fruſtra mutilantur, K
ſi iam impleri ſuſtinentur. Aut ſi non ſunt conſtituta, nulla erit reliquatio temporum non
conſtitutorum. Adhuc addam: Ecce obiit (verbi gratia) infans ſub vberum fontibus, puta nũc
puer inueſtis, puta veſticeps, qui tamen octoginta annos victurus fuiſſet, hos præreptos, vt a-
nima eius hic poſt mortem tranſigat, quale eſt. Aetatem enim non poteſt capere ſine corpo-
re, quia per corpora operantur ætates. Noſtri autem illud quoque recogitẽt, corpora eadem
recepturas in reſurrectione animas, in quibus deceſſerunt. Idem ergo ſperabuntur & corpo-
rum moduli, & eædem ætates quæ corporum modo faciunt. Quo ergo pacto poteſt infantis
anima hic tranſigere prærepta tempora, vt octogenaria reſurgat in corpore menſis vnius.
Aut ſi hic neceſſe erit ea tempora impleri quæ fuerant deſtinata, num & ordinem vitæ quem L
ſortita ſunt tempora pariter cum illis hic deſtinatum, pariter hic anima decurret, vt & ſtu-
deat ab infantia pueritiæ delegata, & militet ab adoleſcentia iuuenta excitata, & cenſeat à iu-
uenta ſenectæ ponderata, & fœnus exprimat & agrum vrgeat, nauiget, litiget, nubat, labo-
ret, ægritudines obeat, & quæcumque illam cum temporibus manebant triſtia ac læta. Sed
hæc ſine corpore quomodo tranſigentur? vita ſine vita. Sed vacua erunt tempora ſolo de-
curſu adimplẽda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, vbi perinde nullus eſt vſus il-
lorum? Ita dicim⁹ omnem animã quaqua ætate deceſſerit, in ea ſtare ad eum diem, vſquequo
perfectum illud repromittitur ad angelicæ plenitudinis menſuram temperatum. Proinde ex-
præcipua atrocitate torres inferum habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, præcipuè per atrocitates ſupplicio- M
rum, crucis dico, & ſecuris, & gladij, & feræ, nec iſti porro exitus violenti quos iuſtitia de-
cernit violentiæ vindex. Et ideo, inquies, ſceleſtæ quæque animæ inferis exulant. Alterum er-
go cõſtituas compello, aut bonos inferos, aut malos. Si malos, placet: etiam præcipitari illuc
animæ peſſimæ debent. Si bonos, cur idem animas immaturas, & innuptas, & pro cõditione
ætatis puras, & innocuas, interim dignas inferis iudicas? Aut optimum eſt hic retineri, ſe-
aoros cundum achoros. Aut peſſimum, ſecundum Biæothanatos, vt ipſis iam vocabulis vtar,
quibus auctrix opinionum iſtarum magica ſonat. oſtentantes, & Typhon & Dardanus, &
litera Damigeron, & Nectabis, & Berenice: publica iam literatura eſt, quæ animas etiam iuſta
ætate ſopitas, etiam proba morte diſiunctas, etiam prompta humatione diſpunctas, euoca-
turam ſe ab inferũ incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus magiam, quod omnes pœnè fal-
laciam:

A laciam: ſed ratio fallaciæ ſolos non fugit Chriſtianos, qui ſpiritalia nequitiæ, non quidem
ſocia conſcientia, ſed inimica ſcientia nouimus, nec inuitatoria operatione, ſed expugna-
toria dominatione tractamus multiformem luem mentis humanæ totius erroris artificem,
ſalutis pariter animæque vaſtatorem. Sic etiam magiæ ſecundæ ſcilicet & idololatriæ, in
qua ſe dæmones perinde mortuos fingunt, quemadmodum in illa deos, quidni? cum & dij
mortui. Itaque inuocantur quidem achori & biæothanati ſub illo fidei argumento, quod
credibile videatur eas potiſſimum animas ad vim & iniuriam facere, quas per vim & iniu-
riam ſæuus etiam maturus finis extorſit, quaſi ad vicem* offenſæ: dæmones operantur ſub *inuicem
obtentu earum: & hi vel maxime, qui in ipſis tunc fuerunt cum adiuuerent, quique illas in
B huiuſmodi impegerant exitus. Nam & ſuggeſſimus nullum pene hominem carere dæmo-
nio. Et pluribus notum eſt dæmoniorum quoque opera & immaturas & atroces effici mor-
tes, quas incurſibus deputant. Hanc quoque fallaciam ſpiritus nequam ſub perſonis defun-
ctorum deliteſcentis, niſi fallor etiam rebus probamus, cum in exorciſmis interdum aliquem Attēde exorciſmorū antiquitatē
ſe ex parentibus hominem ſui adfirmat, interdum gladiatorem vel beſtiarium. Sicut & alibi
deum, nihil magis curans, quàm hoc ipſum excludere quod prædicamus, ne facile creda-
mus animas vniuerſas ad inferos redigi, vt & iudicij & reſurrectionis fidem turbent. Et ta-
men ille dæmon poſtquã circũſtantes circunuenire tẽtauit, inſtantia diuinæ gratiæ victus, id
quod in vero eſt inuitus cõfitetur. Sic & in illa alia ſpecie magiæ, quæ iam quieſcentes ani-
C mas euellere ab inferis creditur, & conſpectui exhibere, non alia fallaciæ vis eſt operatior pla
ne: quia & phantaſma præſtatur, quia & corpus adfingitur, nec imaginum illi exteriores o-
culos circumſcribere, cui interiorem mentis aciem excæcare perfacile eſt. Corpora denique
videbantur Pharaoni, & Aegyptiis magicarum virgarum dracones: ſed Moſei veritas men-
dacium deuorauit. Multa vtique & aduerſus Apoſtolos Simon dedit, & Elimas magi: ſed
plaga cæcitatis de præſtigiis non fuit, quid noui, æmulatio veritatis à ſpiritu immundo? ec-
ce hodie eiuſdem Simonis hæreticos* tanta præſumptio artifex tollit*, vt etiam propheta- *hæretici tãt. præſup. artis extolli
rum animas ab inferis mouere ſe ſpondeant. Et credo quia mendacio poſſunt: nec enim py-
thonico tunc ſpiritui minus licuit animam Samuëlis effingere poſt deum mortuos conſu-
D lente Saüle. Abſit alioquin vt animam cuiuſlibet ſancti, nedum prophetæ à dæmonio creda-
mus extractam, edocti quòd ipſe Sathanas transfiguretur in angelum lucis, nedum in homi-
nem lucis, etiam deum ſe adſeueraturus inſigne, ſignaque portentoſiora editurus, ad euer-
tendos, ſi fieri poſſit electos. Dubitauit ſi forte tunc prophetam ſe dei adſeuerare, & vtique
Saüli in quo iam ipſe morabatur, ne putes alium fuiſſe qui phantaſma adminiſtrabat, alium
qui commendabat, ſed eundem ſpiritum* & in pſeudoprophetide, & in apoſtata facile men- *eodē ſpū
tiri, quod fecerat credi, per quem Saülis theſaurus illic erat, vbi & cor ipſius, vbi ſcilicet
deus non erat. Et ideo per quem viſurum ſe credidit, vidit: quia per quem vidit, & credidit.
Si & de nocturnis imaginibus opponitur, ſæpe non fruſtra mortuos viuos. Nam & Naſam-
E monas propria oracula apud parentum ſepulchra manſitando captare, vt Heraclides ſcri-
bit, vel Nymphodorus, vel Herodotus, & Celtas apud virorum fortium buſta eadem de
cauſa abnoctare, vt Nicander adfirmat, non magis mortuos vere patimur* in ſomnis quàm *patitur
viuos, ſed eadem ratione mortuos qua & viuos & omnia quę videntur vera ſunt. Non enim
quia videntur vera ſunt, ſed quia adimplentur. Fides ſomniorum de effectu, non de conſpe-
ctu renuntiatur. Nulli autem animæ omnino inferos patere, ſatis dominus in argumento il-
lo pauperis requieſcentis & diuitis ingemiſcentis ex perſona Abrahæ ſanxit, non poſſe inde
relegari renunciatorem diſpoſitionis infernæ: quod vel tunc licere potuiſſet, vt Moyſi &
prophetis crederetur: ſed & ſi quaſdam reuocauit in corpora dei virtus, in documenta iuris
F ſui, non idcirco communicabitur fidei, & audaciæ magorum, & fallaciæ ſomniorum, & li-
centiæ poëtarum. Atquin in reſurrectionis exemplis, cum dei virtus, ſiue per prophetas, ſiue
per Chriſtum, ſiue per Apoſtolos in corpora animas repræſentat, ſolida & contrectabili, &
ſatiata veritate præiudicatum eſt hanc eſſe formam veritatis: vt omnem mortuorum exhi-
bitionem incorporalem præſtigias iudices.

AN PVNIANTVR APVD inferos animæ. CAP. 34.

OMnes ergo animæ penes inferos,inquis, velis ac nolis & ſupplicia iam illic & re- G
frigeria,habes pauperem & diuitem:& quia diſtuli neſcio quid ad hanc partem,iam
opportunè in clauſulam reddam . Cur enim non putes animam & puniri & foueri
in inferis interim ſub expectatione vtriuſque iudicij in quadam vſurpatione & candida e-
ius:quia ſaluum debet eſſe,inquis,in iudicio diuino negotium ſuum ſine vlla prælibatione ſen
tentiæ: & tunc quia & carnis operienda eſt reſtitutio , vt conſortis operarum atque merce-
dum . Quid ergo fiet , in tempore iſto dormiemus ? Atenim animæ nec in viuentibus dor-
miunt: corporũ enim eſt ſomnus, quorum & ipſa mors cum ſpeculo ſuo ſomno . Aut nihil
vis agi illic, quo vniuerſa humanitas trahitur , quo ſpes omnis ſequeſtratur . Delibari putas
iudiciũ an incipi? præcipitari an præminiſtrari ? Iã vero quàm iniquiſſimũ etiã apud inferos, H
ſi & nocẽtibus adhuc illic bene eſt, & innocẽtib⁹ nondũ. Quid ampli⁹ vis eſſe poſt mortẽ cõ-
fuſa ſpe, & incerta expectatione ludentẽ,an vitæ receſſum iam & ordinationẽ iudicij inhor-
rentẽ ſemper autẽ expectat anima corpus,vt doleat aut gaudeat. Nõnne & de ſuo ſufficit ſibi
ad vtrũque titulum paſſionis , quotiens in læſo corpore anima ſola torquetur bile, ira, tædio
plerumque nec ſibi noto, quotiens item corpore adflicto furtiuum ſibi anima gaudium ex-
quirit,& à corporis importuna tunc ſocietate ſecedit . Mentior ſi nõ de ipſis cruciatibus cor-
poris & gloriari & gaudere ſola conſueuit . Reſpice ad Mutij animam , cum dexteram ſuam
ignibus ſoluit.Reſpice ad Zenonis, cum illam Dionyſij tormenta prætereunt . Morſus fera-
rum ornamenta ſunt iuuentutis,vt in Cyro vrſi cicatrices . Adeo nouit & apud inferos ani- I
ma & gaudere & dolere ſine carne , quia & in carne inlæſa ſi velit dolet , & læſa ſi velit gau-
det. Hoc ſi ex arbitrio ſuo inuita , quanto magis ex iudicio dei poſt mortem.Sed nec omnia
opera optima cum carnis miniſterio anima patitur*: nam & ſolos cogitatus & nudas vo-
luntates cenſura diuina perſequitur : Qui viderit ad cõcupiſcendum,iam adulterauit in cor-
de . Ergo vel propter hæc congruentiſſimum eſt animam , licet non expectata carne puniri,
quod non ſociata carne commiſit. Sic & ob cogitatus pios & beneuolos,in quibus carne nõ
eguit,ſine carne recreabitur.Quid nunc ſi & in carnalibus prior eſt quæ concipit, quæ diſpo
nit, quæ mandat,quæ impellit.Et ſi quando inuita, prior tamen tractat, quod per corpus a-
ctura eſt: nunquam denique conſcientia poſterior erit facto : ita huic quoque ordini com- K
petit eam priorem penſare mercedes cui priores † debeãtur. In ſumma cum carcerem illum
quod Euangelium demonſtrat, inferos intelligimus,& nouiſſimum quadrantem , modicum
quoque delictum mora reſurrectionis illic luendum interpretamur . Nemo dubitabit ani-
niam aliquid penſare penes inferos ſalua reſurrectionis plenitudine, per carnem quoq;. Hoc
etiam paracletus frequentiſſimè commendauit: Si quis ſermones eius ex agnitione promiſ-
ſorum chariſmatum admiſerit,ad omnem, vt arbitror , humanam ſuper anima opinionem
ex doctrina fidei congreſſi, iuſtæ duntaxat ac neceſſariæ curioſitatis faciemus*. Enormi au-
tem & otioſæ tantum deerit diſcere, quantum libuerit inquirere.

Q Mutius Scæuola

*patitur Voluntas pro facto habetur

†priori

*fecimus

Q. Septimij Florentis Tertulliani li-
bri de anima finis.

A Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGInenſis de ſpectaculis liber CAP. I.

QVIS ſtatus fidei,quę ratio veritatis, quod pręſcriptum diſciplinæ inter cætera ſecularium errorum etiam ſpectaculorum voluptates adi-
B mat,dei ſerui cognoſcite. Qui cum maximè ad deum acceditis,recognoſcite,qui iam acceſſiſſe vos teſtificati & confeſſi eſtis,ne aut ignorando aut diſſimulando quis peccet. Tanta eſt enim vis voluptatum, vt & ignorantiam protelet in occaſionem, & conſcientiam corrumpat in diſſimulationem,aut vtrumque. Adhuc forſan alicui opiniones ethnicorum blandiuntur,quę in iſta cauſa aduerſus nos ita argumēta argumentari conſuerunt: Nihil obſtrepere religioni in animo & conſcientia tua tanta ſolatia extrinſecus oculorum vel aurium. Nec verbo deũ offendi oblectatione hominis, quo ſaluo erga deum metu & honore ſuo in tēpore & ſuo in loco frui ſcelus nō ſit. Atqui in hoc cũ maxime paramus demōſtrare, quemadmodum iſthæc non cōpetant veræ religioni & vero
C obſequio erga verũ deum. Sunt qui exiſtiment Chriſtianum expeditum morti genus ad hanc obſtinationē abdicatione voluptatum erudiri,quo facilius vitā contemnant amputatis quaſi retinaculis eius, ne deſiderēt quàm iā ſuperuacuum ſibi fecerint, vt hoc cōſilio potius & humano proſpectu,nō diuino pręſcripto deſcriptum *exiſtimetur. Pigebat ſcilicet etiā perſeuerantes in tātis voluptatibus propter deum mori. Quanquā etſi ita eſſet,tam apto cōſilio, tātæ obſtinatio diſciplinæ debebat obſequium. Iam verò nemo eſt,qui nō hoc quoq; prętendat,omnia à deo inſtituta , & homini adtributa(ſicut prædicamus) & vtiq; bona omnia, vt boni auctoris: inter hæc deputari vniuerſa iſta, ex quibus ſpectacula inſtruuntur . Cum verbi gratia & leonem , & vires corporis , & vocis ſuauitates . Igitur neque alienum videri poſſe,neque
D inimicũ deo,quod de cōditione conſtet ipſius:neq; cultorib⁹ dei putandũ,quod dei nō ſit inimicum,quia nec alienũ. Planè & ipſę extructiones locorum,ꝙ ſaxa,ꝙ cæmenta,ꝙ marmora, quòd columnæ dei res ſint,qui ea ad inſtrumentum terrę dedit : ſed & ipſi actus ſub cœlo dei, trāſiguntur. Quàm ſapiens argumētatrix ſibi videtur ignorātia humana, pręſertim cum aliquid eiuſmodi de gaudiis & de fructib⁹ ſeculi metuit amittere . Plures deniq; inuenias , quos magis periculum voluptatis quàm vitæ,euocet ab hac ſecta. Nā mortem etiā ſtultus vt debitam nō extimeſcit: voluptatē etiam ſapiens vt tantā non contēnit,cum alia nō ſit & ſtulto & ſapienti vitę gratia,niſi voluptas. Nemo negat,quia nemo ignorat,quòd vltro natura ſuggerit deum eſſe vniuerſitatis cōditorem,eamq; vniuerſitatem tam bonā,quàm homini manci-
E patam. Sed quia nō penitus deum norunt,niſi naturali iure,nō etiam familiari,de longinquo nō de proximo:neceſſe eſt ignorent,qualiter adminiſtrari aut iuberet,aut prohiberet quę inſtituit,ſimul quæ ſit æmula ex diuerſo,adulterandis vſibus diuinæ cōditionis,quia neq; voluntatem,neq; aduerſarium noueris eius,quem minus noueris . Non ergo hoc ſolum reſpiciendum eſt,quo omnia ſint inſtituta,ſed à quo conuerſa. Ita enim apparebit cuius vi ſint inſtituta,ſi appareat cuius non ſint. Multum intereſt inter corruptelam & integritatem, quia multum eſt inter inſtitutorem & interpolatorem. Cæterum omnes ſpecies malorum, quæ etiam ethnici indubitata & prohibēt & defendunt,ex operibus dei conſtant: Vis homicidium ferro,veneno,magicis deuinctionibus perfici. Tam ferrum dei res eſt,quàm herbæ,quàm ange-
F li. Nunquid tamen in hominis nece eſt auctor. Ita prouidit. Atquin omnem homicidij ſpeciē vno & principali præcepto interemit : Non occīdes. Proinde aurum, æs, argentum,ebur,lignum,& quæcumq; fabricandis idolis materia capiatur , quis in ſeculo poſuit niſi ſeculi auctor deus? Nunquid tamen vt hæc aduerſus ipſum adorentur? Atquin ſumma offenſio penes illum idololatria eſt. Quid non dei eſt quod deum offendit? ſed cum offendit,dei eſſe deſiit, & cum deſiit offendit. Ipſe homo omnium flagitiorum auctor, nō tātum opus dei, verumetiam imago eſt : & tamen & corpore & ſpiritu deſciuit à ſuo inſtitutore . Neq; enim oculos ad concupiſcentias ſumpſimus,& linguam ad maliloquium,& aures ad exceptaculum maliloquij,& gulam ad gulæ crimē,& ventrē ad gulæ ſatietatē, & genitalia ad exceſſus impudicitiæ,& manus ad vim,& greſſus ad vagam vitam,aut ſpiritus ideo inſitus cum corpore,vt in-

*definitũ

Deum eſſe natura docet.

Dei oĩa ſũt: ſed cũ illum offendunt, dei eſſe deſinunt.

ſidiarum & fraudum,& iniquitatum cogitatorium fieret, non opinor. Nam ſi omnem mali- G
gnitatem,& ſi tantã malitiam excogitatam deus exactor innocentiæ odit, indubitate quæcũ-
vanum que condidit,nõ in exitum operas conſtat condidiſſe quos damnat, licet eadẽ opera per ea
quæ condidit adminiſtrentur,quãdo hæc ſit tota ratio damnationis, peruerſa adminiſtratio
conditionis à cõditis.Nos igitur quid nõ cognito etiam æmulum eius inſpicimus,qui inſtitu-
tore cõperto etiam palatorẽ vnà deprehendimus, neq; mirari neq; dubitari oportet, cum ip-
ſum hominẽ opus & imaginem dei totius vniuerſitatis poſſeſſorem illa vis interpolatoris &
æmulatoris angeli ab initio de integritate deiecerit,vniuerſam ſubſtantiã eius pariter cũ ipſo
in peruerſitatem demutauit aduerſus inſtitutorem, vt quã doluerat homini conceſſam non
ſibi in ea ipſa & hominẽ reum deo faceret & ſuã dominationem conlocaret. Hac conſcien-
tia inſtructi aduerſus opiniones ethnicorum, cõuertamur magis ad noſtrorum detractatus. H
ab hac abdicatione Quorundã enim fides aut ſimplicior,aut ſcrupuloſior ad hanc abdicationẽ ſpectaculorũ de
ſcripturis auctoritatẽ expoſcit,& ſe in incertum cõſtituit, quod nõ ſignificanter neq; nomi-
natim denũtietur ſeruis dei abſtinẽtia eiuſmodi. Planè nuſquã inuenimus quẽadmodum a-
perte poſitũ eſt,Non occîdes,nõ idolum coles,nõ adulterium,non fraudẽ admittes:ita exer-
tè definitum,nõ in Circum ibis,non in theatrum,agonem, munus nõ ſpectabis. Sed inueni-
mus ad hanc quoq; ſpeciem pertinere illã primam vocem Dauid. Fœlix,inquit, qui non abiit
in concilium impiorum,& in via peccatorum nõ ſtetit,& in cathedra peſtium non ſedit.Nã
& ſi iuſtum illum videtur prædicaſſe,quod in cõcilio & in cõſeſſu Iudæorum de deo denegã-
do conſultantium non cõmunicauit: Latè tamen ſemper ſcriptura diuina diuiditur: vbicunq; I
ſecundum præſentis rei ſenſum etiã diſciplina munitur,vt hic quoq; non ſit aliena vox à ſpe-
ctaculorum interdictione.Si enim pauculos tunc Iudæos impiorum cõcilium vocauit,quãto
magis tãtum cõuentum ethnici populi impij & iniqui minus peccatores, minus hoſtes Chri
ſti,quàm tunc Iudæi,quòd & cætera congruunt? Nam apud ſpectacula in cathedra & in via
ſtatur. Vias enim vocant cardines balteorũ per ambitum & diſcrimina popularium per pro-
cliuum.Cathedra quoq; nominatur ipſe in anfractu ad conſeſſum ſitus.Itaque contrario in-
felix qui in quodcunq; concilium impiorum abierit, & in quacunq; via peccatorum ſteterit,
& in quacunque cathedra peſtium ſederit,generaliter dictum intelligamus, cum quid aliter
etiam ſpecialiter interpretari capit. Nam ſpecialiter quædã pronunciata generaliter ſapiunt. K
Cum deus Iſraëlitas admonet diſciplinæ vel obiurgat,vtique ad omnes habet: cum Aegypto
& Aethiopiæ exitium comminatur, in omnem gentem peccatricem præiudicat. Sic omnis
gens vocatur Aegyptus & Aethiopia,à ſpecie ad genus. Quemadmodum etiam de origine
ſpectaculorum omne ſpectaculum cõcilium vocat impiorum,à genere ad ſpeciẽ.Ne quis ar-
gumentari nos putet,ad principalem auctoritatem conuertar ipſius ſignaculi noſtri.Cum a-
quam ingreſſi Chriſtianam fidem in legis ſuæ verba profitemur, renunciaſſe nos diabolo &
pompæ & angelis eius ore noſtro conteſtamur. Quid erit ſummum ac præcipuum, in quo
diabolus & pompæ & angeli eius cenſeantur, quàm idololatria? ex qua omnis immundus &
nequam ſpiritus (vt ita dixerim) quia nec diutius de hoc. Igitur ſi ex idololatria vniuerſam L
ſpectaculorum paraturam conſtare cõſtiterit,indubitate præiudicatum erit etiã ad ſpectacu-
la pertinere renunciationis noſtræ teſtimonium in lauacro, quæ diabolo & põpæ & angelis
eius ſint mancipata,ſcilicet per idololatriam. Commemorabimus origines ſingulorum, qui-
bus incunabulis in ſeculo adoleuerint: exinde titulos quorundam,quibus nominibus nuncu-
pentur: exinde apparatus,quibus ſuperſtitionibus inſtruantur: tum loca,quibus præſidibus di
centur: tum artes,quibus auctoribus deputentur.Si quid ex his non ad idolum pertinuerit,id
neque ad idololatriam,neque ad noſtram eierationem pertinebit.

VNDE LVDI DICTI. CAP. 2

M

DE originibus quidem vt ſecretioribus & ignotis penes plures noſtrorum altius, nec
aliunde inueſtigandum fuit, quàm de inſtrumentis ethnicalium literarum. Extant
Ludorum origo auctores multi, qui ſuper iſta re commentarios ediderunt. Ab his Ludorum o-
Timæus rigo ſic traditur. Lydos ex Aſia tranſuenas in Etruria conſediſſe Timæus refert, duce Tyr-
reno qui fratri ſuo ſucceſſerat regni contentione.Igitur in Etruria inter cæteros ritus ſuper-
ſtitionum ſuarum,ſpectacula quoque religionis nomine inſtituunt. Inde Romani acceſſitos
artifices mutuantur,tẽpus,enunciationem, vt ludi à Lydis vocarẽtur.Sed & ſi Varro ludos à
ludo,

A ludo,id eſt à luſu interpretatur,ſicut & lupercos ludos appellabãt,quod ludendo diſcurrant:
tamẽ eum luſum iuuenum & diebus feſtis,& tẽplis,& religionibus reputat.Nihil iam de cau-
ſa vocabuli,quin rei cauſa idololatria ſit. Nam & cum promiſcue ludi Liberalia vocarentur,
honorem Liberi patris manifeſte ſonabant . Libero enim à ruſticis primo fiebant ob benefi-
cium quod ei adſcribunt pro demonſtrata gratia vini.Exinde ludi Conſualia dicti, qui initio
Neptunum honorabãt.Eundem enim & Conſum vocabãt.Dehinc Equiria Marti Romulus
dixit:quanquã & Conſualia Romulo defendunt,ꝙ ea Conſo dicauerit deo,vt volunt, conſi-
lij: Eius ſcilicet,quo tunc Sabinarum virginum rapinã militibus ſuis in matrimonia excogi- Liu.lib.1.
tauit.Probum plane conſilium, & nunc quoq; apud ipſos Romanos iuſtum & licitum,ne di-
B xerim penes deum.Facit etenim ad originis maculam,ne bonũ ex eis æſtimes, quod initium
à malo accepit , ab impudentia violentiæ alio deo , à fratricida inſtitutore, à filio Martis:
& nunc ara Conſo illi in Circo adfoſſa eſt ad primas metas ſub terra, cum inſcriptione hu-
iuſmodi, CONSVS CONSILIO, MARS DVELLO. LARES CVM ILLO PO-
TENTES. Sacrificãt apud eã nonis Iuliis,ſacerdotes publici,xij.Kalẽ.Septẽbres flamen qui-
rinalis,& virgines.Dehinc idẽ Romulus Ioui Feretrio ludos inſtituit in Tarpeio,quos Tar-
peios dictos & Capitolinos Piſo tradidit. Poſt hũc Numa Põpilius Marti & Robigini fecit.
Nam & Robiginis deam finxerũt. Dehinc Tullus Hoſtilius.De hinc Ancus Martius, & cæ-
teri quoq; per ordinẽ.Et quibus idolis ludos inſtituerunt ,poſitũ eſt apud Suetonium Tran-
C quillum,vel à quibꝰ Trãquillus accepit.Sed hæc ſatis erunt ad originis de idololatria reatũ.

DE TITVLIS. CAP.3.

ACcedit ad teſtimonium antiquitatis ſubſecuta poſteritas , formã originis de titulis
huius quoq; tẽporis preferens , per quos ſignatũ eſt cui idolo,& cui ſuperſtitioni v-
triuſq; generis ludi notarẽtur,Megalenſes & Apollinares,itẽ Cereales & Neptuna-
les,& Latiares,& florales incõmune celebrãtur: reliqui ludorum, de natalibus, & ſolẽnitati-
bus regum,& publicis proſperitatibus,& municipalibus feſtis* ſuperſtitionis cauſas originis *faſtis
habent.Inter quos etiam priuatorũ memoriis legatariæ editiones parẽtant , id quoq; ſecun-
dum inſtitutionis antiquitatem. Nam & à primordio bifariam ludi cenſebantur ſacri & fu-
D nebres,id eſt diis nationum & mortuis.Sed de idololatria nihil differt apud nos ſub quo no-
mine & titulo , dum ad eoſdem ſpiritus perueniat , quibus renunciamus, licet mortuis, licet
diis ſuis faciant.Proinde mortuis ſuis vt diis faciant, vna conditio partis vtriuſque eſt , vna
idololatria,vna renunciatio noſtra aduerſus idololatriam.

DE APPARATIBVS. CAP. 4.

COmmunis igitur origo ludorum vtriuſq; generis,cõmunes & tituli, vt de cõmuni-
bus cauſis,proinde apparatus cõmunes habeãt neceſſe eſt de reatu generali idolola-
triæ cõditricis ſuæ.Sed Circenſium paulo pompatior ſuggeſtus,quibus proprie hoc Circenſium ludorum pompa.
nomen põpa precedens,quorũ ſit in ſemetipſa probãs de ſimulacrorũ ſerie,de imaginũ agmi
E ne,de curribus,de tenſis,de armomaxis,de ſedibus,de coronis,de exuuiis, quanta præterea ſa
cra,quãta ſacrificia precedant,intercedãt,ſuccedant,quot collegia,quot ſacerdotia, quot offi
cia moueãtur,ſciunt homines illius vrbis,in qua demoniorũ cõuentus cõſedit . Ea ſi minore Romã intelligit
cura per prouincias pro minoribꝰ viribꝰ adminiſtrãtur,tamẽ omnes vbiq; Circẽſes illuc de-
putãdi,vnde & petuntur,inde inquinãtur,vnde ſumuntur.Nam & riuulus tenuis ex ſuo fon-
te,& ſurculus modicus ex ſua fronde,qualitatẽ originis cõtinet.Viderit ambitio ſiue frugali-
tas eius,ꝙ deum offendit qualiſcunq; pompa Circi:& ſi pauca ſimulacra circumferat,in vno
idololatria eſt:& ſi vnã tenſam trahat,Iouis tamen plauſtrum eſt:quæuis idololatria ſordide
inſtructa,vel modicẽ locuples,ſed ſplendida eſt cenſu criminis ſui.

F
DE LOCO. CAP.5.

VT & de locis,ſecundũ propoſitũ exequar,Circus Soli principaliter cõſecratur: cuius
ædes medio ſpatio,& effigies de faſtigio ædis emicat.Quod nõ putauerint ſub tecto
cõſecrãdũ,quẽ in aperto habẽt.Quod ſpectaculũ primũ à Circe habẽt.Soli patri ſuo,
vt volunt editũ adfirmãt:ab ea & Circi appellationẽ argumẽtantur.Planẽ beneficia eius vtiq; Circus vnde dictus.
negociũ geſſit hoc nomine:quorũ ſacerdos erat,dæmoniis & angelis ſcilicet. Quot igiť in ha
bitu loci ipſius idololatrias recognoſcis,ſingula ornamẽta Circi , ſingula tẽpla ſunt.Oua ho-
nori Caſtorũ adſcribũt,qui illos ouo editos credẽdo de cygno Ioue nõ erubeſcũt . Delphines
Neptuno vomunt,colũnas ſeſſias à ſemẽtationibus, meſſias à meſſibus,tutulinas à tutelis fru-
ctuum,ſuſtinẽt anteas tres aræ,trinis diis,parẽt magnis,potẽtibꝰ, valẽtibus.Eoſdẽ Samothra-

*al. Obeliſci enormitates, vt Hermateles adfir. ſoli proſtitutas, cas exiſtimant. *Obeliſci enormitas, vt Termateles adfirmat, ſoli proſtituta, ſcriptura eius G
vnde & cenſus de Aegypto ſuperſtitio eſt. Frigebat dæmonum cõcilium ſine ſua matre ma-
gna, ea itaq; illic præſidet euripo. Conſus (vt diximus) apud metas ſub terra deliteſcit. Murtias
quoq; idolum fecit. Murtiam enim deam Marmoris volunt, cui in illa parte ædẽ vouere. Ani
maduerte Chriſtiane, quòd nomina immũda poſſederint Circum. Aliena eſt tibi religio, quã
tot diaboli ſpiritus occupauerunt. De locis quidẽ locus eſt retractãdi ad prçueniendã quorũ-
dam interrogationẽ. Quid enim inquis, ſi alio in tẽpore Circũ adiero, periclitabor de inqui-
namento? Nulla eſt prçſcriptio de locis. Nam nõ ſola iſta cõciliabula ſpectaculorum, ſed etiã
tẽpla ipſa ſine periculo diſciplinæ adire ſeruus dei poteſt vrgẽte cauſa ſimplici duntaxat, quæ
nõ pertineat ad propriũ eius loci negocium vel officium. Cæterum & plateç, & forum, & bal H
neæ, & ſtabula, & ipſç domus noſtræ ſine idolis omnino nõ ſunt, totum ſeculum ſatanas &
angeli eius repleuerunt. Non tamẽ quod in ſeculo ſumus, à deo excidimus. Sed ſi quid de ſe-
culi criminibus attigerimus, proinde ſi capitolium, ſi ſerapçum ſacrificator & adorator in-
trauero, à deo excidam: quẽadmodum Circum vel theatrum ſpectator, & ſi loca nos nõ con-
taminant per ſe, ſed quçque in locis fiunt, à quibus & ipſa loca cõtaminari altercati ſumus: de
contaminatis contaminamur. Propterea autẽ commemoramus quibus eiuſmodi loca dicẽ-
tur, vt eorum demonſtremus eſſe, quæ in his locis fiunt, quibus ipſa loca dicantur.

DE ARTE CIRCI. CAP. 6

I

NVnc de artificio quo Circenſes exhibẽtur res equeſtris retro ſimplex de dorſo age-
batur, & vtiq; cõmunis vſus reus non erat. Sed cum ad ludos coactus eſt, trãſit à dei
munere ad dçmoniorum officia. Itaq; Caſtori & Polluci deputatur hçc ſpecies, qui-
bus equos à Mercurio diſtributos Steſichorus docet. Sed & Neptunus equeſtris eſt, quẽ Grçci
ἵππιον appellant. De iugo vero quadrigas ſoli, bigas lunæ ſanxerũt. Sed & primus Ericthoni-
us currus & quatuor equos auſus iungere, rapiduſq; rotis inſiſtere victor. Ericthonius Mi-
neruæ & Vulcani filius. Et quidẽ de caduca in terrã libidine portentum eſt dæmonicum, im-
Prophyl mò diabolus ipſe non coluber. Si vero vt Acrophilus* Argiuus auctor eſt, currus primæ Iu-
noni id opus ſuum dedicauit. Si Romæ Romulus quadrigã primus oſtẽdit, puto & ipſe inter K
idola cõſcriptus eſt: ſi idẽ eſt Quirinus talibus auctoribus quadrigæ productæ, merito & au-
ruſſeus rigas colorib idololatriã veſtierunt. Nã initio equi duo ſoli fuerunt, albus & roſeus*: Albus
ruſſeus hyemi ob niues cãdidas: roſeus æſtati, ob ſolis ruborem voti erant. Sed poſtea tam voluptate,
quàm ſuperſtitione prouecta, roſeũ alij Marti, alij album zephyris cõſecrauerunt: Praſinum
vero terræ matri vel verno: Venetum cœlo & mari, vel autũno. Cum autẽ omnis ſpecies ido-
lolatriæ dãnata ſit à deo, vtiq; etiam illa dãnatur, quç elementis mundialibus profanatur.

DE THEATRO. CAP. 7

L

TRanſeamus ad ſcænicas res, quarum & originẽ communem, & titulos pares ſecun-
dum ipſam ab initio ludorum appellationẽ & adminiſtrationem coniunctã cum re
equeſtri iam oſtẽdimus. Apparatus etiã ex ea parte conſortes, quç ad ſcænã ſpectãt,
à tẽplis & aris, & illa infœlicitate thuris & ſanguinis inter tibias & tubas itur, duobus inqui-
natiſſimis arbitris, funerum & ſacrorũ diſſignatore & Haruſpice. Ita cum de originibus ludo-
Theatrum ſacrarium Veneris. rum ad Circenſes tranſimus, inde nunc ad ſcænicos ludos dirigimus, à loci vitio. Theatrum
propriè ſacrarium Veneris eſt. Hoc deniq; modo id genus operis in ſeculo euaſit. Nam ſæpe
cenſores renaſcẽtia cum maximè theatra deſtruebãt, moribus cõſulentes, quorum ſcilicet pe
riculum ingens de laſciuia prouidebãt, vt iam hinc ethnicis in teſtimoniũ cedat ſentẽtia ip-
ſorum nobiſcũ faciens, & nobis in exaggerationẽ diſciplinæ etiã humanæ prçrogatiua. Itaq; M
†ſortem Pompeius Magn* ſolo theatro ſuo minor, cum illã arcem† omnium turpitudinũ extruxiſſet,
veritus quandoq; memoriæ ſuæ cenſoriam animaduerſionẽ, Veneris çdem ſuperpoſuit, & ad
dedicationẽ edicto populum vocans, non theatrũ, ſed Veneris tẽplum nuncupauit, cui ſubieci
mus, inquit, gradus ſpectaculorũ: ita dãnatum & damnãdũ opus tẽpli titulo prætexuit, & di-
ſciplinã ſuperſtitione deluſit. Sed Veneri & Libero cõuenit. Duo iſta dçmonia conſpirata &
cõiurata inter ſe ſunt, ebrietatis & libidinis. Itaque theatrum Veneris, Liberi quoque domus
eſt. Nam & alios ludos ſcænicos Liberalia propriè vocabant, præter quàm Libero deuotos,
quod ſunt Dionyſia penes Græcos, etiam à Libero inſtitutos.

A

DE ARTIBVS SCAENICIS. CAP. 8.

ET eſt planè in artibus quoque ſcænicis Liberi & Veneris patrociniū, quæ priuata & propria ſunt ſcęnæ. Degeſtu & corporis flexu mollitiam Veneri & Libero immolāt: illi per ſexum, illi per fluxum diſſolutis. Quæ verò voce & modis & organis & literis tranſigūtur, Apollines & muſas & Mineruas & Mercurios mācipes habēt odoris *[Chriſtiane, quorum auctores non potes non odiſſe.] *Hæ aliàs deſunt.

B

DE ARTIBVS. CAP. 9

IAm nunc volumus ſuggerere de artibus, & de his, quorum auctores in nominibus execramur. Scimus nihil eſſe nomina mortuorum, ſicut ne ipſa ſimulacra eorum. Sed non ignoramus, qui ſub iſtis nominibus & inſtitutis ſimulacris operentur & gaudeant, & diuinitatem mentiantur, nequam ſpiritus ſcilicet dæmones. Videmus igitur etiam artes eorum honoribus* dicatas eſſe, qui nomina incolunt auctorum earum ab idololatria non vacare, quarum inſtitutores etiam propterea dij habentur. Immo quod ad artes pertinet, altius perſcripſiſſe debemus, dæmonas ab initio proſpicientes ſibi inter cætera idololatriæ etiam ſpectaculorum inquinamenta, quibus hominem à deo auocarent, & ſuo honori obligarent eiuſmodi quoque artium ingenia inſpiraſſe. Neque enim ab aliis præoccupatum* fuiſſet, quod ad illos peruenturum eſſet. Nec per alios tunc homines edidiſſent, quàm per ipſos, in quorum nominibus & imaginibus & hiſtoriis fallaciam conſecrationis ſibi negocium acturæ conſtituerunt. *oneribus *procuratū

C

DE AGONIBVS. CAP. 10

VT ordo peragatur, ineamus etiam agonum retractatum. Origo iſtis de ludorū propinquitate eſt. Inde & ipſi ſacri vel funebres inſtituti, aut diis nationum aut mortuis fiunt, proinde Olympia Ioui, quæ ſunt Romæ capitolina. Item Herculi Nemæa, Neptuno Iſthmia, cæteri mortuarij* varij agones. Quid ergo mirum, ſicut apparatus agonum idololatriæ conſpurcat de coronis profanis, de ſacerdotalibus præſidibus, de collegiariis miniſtris, de ipſo poſtremo boum ſanguine, vt de loco ſuppleam. At de loco cōmuni pro collegio artium muſicarum & mineruulium, & apollinarium etiā martialium, per duellum, per tubam aut ſtadio Circum æmulantur, quod vtique templum eſt, & ipſum eius idoli cuius ſolennitates agit. Sed & gymnicas artes Caſtorum & Herculum & Mercuriorum diſciplinæ prodiderunt. Olympia Capitolina Nemæa Iſthmia *mortuorū

D

DE MVNERE. CAP. 11.

E

SVpereſt illius inſigniſſimi ſpectaculi acceptiſſimi recognitio. Munus dictum eſt ab officio: quoniam officium etiam muneris nomen eſt. Officium autem mortuis hoc ſpectaculo facere ſe veteres arbitrabantur, poſteaquam illud humaniore atrocitate temperauerunt. Nam olim quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio ſeruos mercati in exequiis immolabant. Poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos parauerant armis, quibus tunc & qualiter poterant eruditos, tantum vt occidi diſcerent: mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant: Ita mortem homicidiis conſolabantur. Hæc muneris origo. Sed paulatim prouecti ad tantam gratiam, ad quantam & crudelitatem, quia ferarum voluptati ſatis non fiebat, niſi & feris humana corpora diſſiparentur. Quod ergo mortuis litabatur, vtique parentationi deputabatur. Quæ ſpecies proinde idololatria eſt, quoniam & idololatria parentationis eſt ſpecies. Tam hæc quàm illa mortuis miniſtrat. In mortuorum autem idolis dæmonia conſiſtunt. Vt & titulos conſideremus, licet tranſierit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, quæſturas dico & magiſtratus, & flaminia & ſacerdotia: cum tamen nominis dignitas idololatriæ crimine teneatur. Neceſſe eſt quidquid dignitatis nomine adminiſtratur, communicet etiam maculas eius, à qua habet cauſas. Idem de apparatib⁹ interpretabimur in ipſorum honorū ſuggeſtu deputandis, ꝙ purpuræ, quod faſces, quod vittæ, ꝙ coronæ, ꝙ deniq; conciones & edicta, & pultes pridianę ſine pōpa diaboli, ſine Munus

F

inuitatione dæmonum nõ ſunt. Quid ergo de horrido loco perorem, quem nec periuria ſu- G
ſtinét? pluribus enim & aſperioribus nominibus amphitheatrum cõſecratur, quàm capitoliũ
omnium dæmonum templum eſt. Tot illic immundi ſpiritus cõſidunt, quot homines capit.
Vt & de artibus cõcludam, Martem & Dianam vtriuſq; ludi præſides nouim*. Satis, opinor,
impleuimus ordinem, quot & quibus modis ſpectacula idololatriam committant. De origi-
nibus, de titulis, de apparatib*, de locis, de ſacrificiis, quod certi ſumus, nulla ex parte compe-
tere nobis ea, quibus idolis renunciauimus: Non quod idolũ ſit aliquid (vt Apoſtolus ait) ſed
1. Cor. 8 quod quę faciunt, dęmoniis faciunt, cõſiſtentibus ſcilicet in conſecrationibus idolorum ſiue
mortuorum, ſiue (vt putant) deorum. Propterea igitur, quoniam vtraq; ſpecies idolorum con-
dei ditiõis vnius eſt, dum mortui & alii vnum ſunt, vtraque idololatria abſtinemus: nec minus
templũ, quàm monumenta deſpuimus: neutram aram nouimus, neutram effigiem adoramus: H
non ſacrificamus, nõ parentamus, ſed neque de ſacrificato & parentato edimus, quia nõ poſ-
1. Cor. 10 ſumus cœnam dei edere, & cœnam dæmoniorum. Si ergo gulam & ventrem ab inquinamẽ-
tis liberamus, quanto magis auguſtiora noſtra, oculos & aures ab idolothytis & necrothytis
voluptatibus abſtinemus, quæ non inteſtinis tranſiguntur, ſed in ipſo ſpiritu & anima dige-
runtur. Quorum munditia magis ad deum pertinet, quàm inteſtinorum. Nunc interpoſito
noſſe ne idololatriæ, quod ſolum ſubiici cum ſufficere deberet ad abdicationem ſpectaculo-
rũm, alia iam ratione tractemus ex abundãti: propter eos maxime qui ſibi blandiuntur, quod
literis non nominatim abſtinentia iſta præſcripta ſit, quaſi parum etiam de ſpectaculis pronuncie-
tur, cum concupiſcentiæ ſeculi damnantur. Nam ſicut pecuniæ vel dignitatis, vel gulæ, vel li- I
bidinis, vel gloriæ: ita & voluptatis concupiſcentia eſt. Species autẽ voluptatis etiam ſpecta-
cula (opinor) generaliter nominatæ concupiſcentiæ continent in ſe & voluptates: Aequè ge-
neraliter intellectæ voluptates ſpecialiter & in ſpectacula diſſeruntur. Cæterum retulimus ſu
pra de locorum conditione, quod non per ſemetipſa nos inquinent, ſed per ea quę illic gerũ-
tur, per quæ ſimul inquinamentum combiberint, tunc & in alteros reſpuunt. Viderit ergo, vt
diximus principalis titulus idololatriæ, reliquas rerum ipſarum qualitates, contrarios omnes
feramus, dei. Deus præcepit ſpiritũ ſanctum, vtpote pro naturæ ſuæ bono tenerũ & delicatum,
tranquillitate & lenitate, & quiete & pace tractare, non furore, non bile, non ira, non do-
*Huic modicũ ſp. lore inquietare. Huic quomodo† cum ſpectaculis poterit conuenire? Omne enim ſpectacu- K
lum ſine concuſſione ſpiritus non eſt. Vbi enim voluptas, ibi & ſtudium per quod ſcilicet vo
luptas ſapit. Vbi ſtudium, ibi & ęmulatio, per quã ſtudium ſapit. Porrò & vbi æmulatio, ibi &
furor & bilis, & ira & dolor, & cętera ex his quę cum his nõ cõpetunt disciplinę. Nam & ſi
qui modeſte & probe ſpectaculis fruitur, pro dignitatis vel ętatis, vel etiã naturæ ſuę condi-
tione: nõ tamen immobilis animi eſt ſine tacita ſpiritus paſſione. Nemo ad voluptatem venit
ſine adfectu, nemo adfectũ ſine caſibus ſuis patitur. Ipſi caſus incitamẽta ſunt adfectus. Cæte-
rum ſi ceſſat adfectus, nulla eſt voluptas, & eſt reus iam ille vanitatis eò cõueniens, vbi nihil
cõſequitur. Puto autem etiã vanitas extranea eſt nobis. Quid quod & ipſe ſe iudicat inter eos
ſimul poſitus, quorum ſe ſimilem nolens vtique deteſtatorem confitetur? Nobis ſatis non eſt ſi ip- L
ſi nihil tale faciamus, niſi & talia facientibus non conferamur. Si furem, inquit, videbas, con-
currebas cum eo. Vtinam ne in ſeculo quidem ſimul cum illis moraremur: ſed tamen in ſe-
cularibus ſeparamur, quia ſeculum dei eſt, ſecularia autem diaboli. Cum ergo furor interdi-
citur nobis, ab omni ſpectaculo auferimur, etiam à circo, vbi proprie furor præſidet. Aſpice
populum ad id ſpectaculũ iam cum furore venientẽ, iam tumultuoſum, iam cæcum, iam de-
ſponſionibus concitatum. Tardus eſt illi prætor, ſemper oculi in vrna eius, cum ſortibus vo-
lutantur. Dehinc ad ſignum anxii pendent, vnius dementiæ vna vox eſt. Cognoſce demen-
tiam de vanitate: Miſit dicunt, & nunciant inuicem quod ſimul ab omnibus viſum eſt. Te-
neo teſtimonium cæcitatis, non vident miſſum quid ſit, mappam putant: ſed eſt diaboli ab
alto præcipitati figura. Ex eo itaque itur in furias & animos & diſcordias, & quidquid non M
licet ſacerdotibus pacis. Inde maledicta, conuicia ſine iuſtitia, odii etiam ſuffragia ſine me-
rito amoris. Quid enim conſecuturi ſint ſuum, qui illic agunt qui ſui non ſunt? Niſi for-
te hoc ſolum, per quod ſui non ſunt: de aliena infelicitate contriſtantur, de aliena fœli-
citate lætantur. Quidquid optant, quidquid abominantur, extraneum ab illis eſt, ita & a-
mor apud illos ocioſus, & odium iniuſtum. An forſitan ſine cauſa amare liceat, quam ſi-
ne cauſa odiſſe? Deus certè etiam cum cauſa prohibet odiſſe, qui inimicos diligi iubet.
Deus etiam cum cauſa maledicere non ſinit, qui maledicentes benedici præcipit. Sed

circo

A circo quid amarius , vbi ne principibus quidem aut ciuibus ſuis parcunt , ſi quid horum qui-
bus circus furit, alicubi competit , ſanctis etiam in circo licebit . Si verò nuſquam, ideo nec
in circo. Similiter impudicitiam omnem amoliri * iubemur. Hoc igitur modo etiam à thea- *al. nec im-
tro ſeparamur, quod eſt priuatum conſiſtorium impudicitiæ*, vbi nihil probatur, quàm quod pudicitiam
alibi non probatur. Ita ſumma gratia eius de ſpurcitia plurimum concinnata eſt , quam atel- or, amare
lanus geſticulatur, quam mimus etiam per muliebres repræſentat ſexum pudoris exterminãs, * impudentiæ
vt facilius domi, quàm ſcænæ erubeſcant . Quam denique pantomimus à pueritia patitur in
corpore, vt artifex eſſe poſſit. Ipſa etiam proſtibula publicæ libidinis hoſtiæ in ſcæna proferũ-
tur, plus miſeræ in præſentia fœminarum, quibus ſolis latebant, per quæ omnis ætatis, omnis
B dignitatis ora tranſducuntur, locus, ſtipes, elogium etiam, quibus opus non eſt, prædicatur.
Etiã taceo de reliquis, etiã quę in tenebris & in ſpeluncis ſuis deliteſcere decebar, ne diem cõ-
taminarent. Erubeſcat ſenatus, erubeſcant ordines omnes. Ipſæ illę pudoris ſui interemptrices
de geſtibus ſuis ad lucem & populum expaueſcentes ſemel, an non erubeſcunt? Quod ſi no-
bis omnis impudicitia execranda eſt, cur liceat audire quæ loqui non licet ? Cum etiam ſcur-
rilitatem & omne vanum verbum iudicatum à deo ſciamus, cur æquè liceat videre , quæ fa-
cere flagitium eſt? Cur quæ ore prolata communicant hominem , ea per oculos & aures ad-
miſſa non videantur hominem communicare: cùm ſpiritui appareãt aures & oculi, nec poſ-
ſit mundus præſtari, cuius apparitores inquinantur? Habes igitur & theatri interdictionem,
C De interdictione impudicitiæ. Si & doctrinã ſæcularis literaturæ vt ſtultitiæ apud deum de-
putatam aſpernamur, ſatis præſcribitur nobis & de illis ſpeciebus ſpectaculorum, quæ ſecula-
ri literatura luſoriam vel agoniſticam ſcænam diſpungunt . Quod ſint tragœdiæ & comœ-
diæ ſcelerum & libidinum auctrices, cruẽtæ & laſciuæ, impiæ & prodigæ, nullius rei aut atro-
cis, aut vilis commemoratio melior eſt, quod in facto reiicitur , etiam in dicto non eſt reci-
piendum. Quod ſi & ſtadium contendas in ſcripturis nominari , ſanè obtinebis . Sed quæ in
ſtadio geruntur, indigna conſpectui tuo non negabis , pugnos & calces & colaphos & om-
nem petulantiam manus, & quamcũque humani oris, id eſt, diuinę imaginis depugnationem.
Nõ probabis vſquam vanos curſus & iaculatus & ſaltus vaniores, nuſquam tibi vires aut in-
D iurioſæ aut vanæ placebũt, ſed nec cura factitij corporis , vt plaſticam dei ſupergreſſæ propter
Græciæ ocium, altiles homines oderis. Et palæſtrica diaboli negocium eſt . Primos homines
diabolus eliſit. Ipſe geſtus colubrina vis eſt tenax ad occupandum, tortuoſa ad obligandum,
liquida ad delabendum. Nullus tibi coronarum vſus eſt, quid de coronis voluptates aucupa-
ris? Expectabimus nũc vt & amphitheatri repudium de ſcripturis petamus. Si ſæuitiam, ſi im-
pietatem, ſi feritatem permiſſam nobis cõtendere poſſumus, eamus in amphitheatrum. Si ta-
les ſumus quales dicimur, delectemur ſanguine humano. Bonum eſt cum puniuntur nocen-
tes. Quis hoc niſi tantum nocens negabit ? Et tamen innocentes† de ſupplicio alterius lætari
non oportet, * cùm magis competat innocenti dolere , quod homo par eius tam nocens fa- †innocens *non poteſt
E ctus eſt, vt tam crudeliter impendatur. Quis autem mihi ſponſor eſt, nocentes ſemper vel ad
beſtias vel ad quodcunque ſupplicium decerni, vt non innocentiæ quoque inferatur, aut vl-
tione iudicantis, aut infirmitate defendentis * , aut inſtantia quæſtionis ? Quàm melius ergo *defenſiõis
eſt neſcire cum mali puniuntur, neſciam & cum boni pereunt, ſi tamen bonum ſapiunt. Certe
quidem gladiatores innocentes in ludum veniunt, vt publicæ voluptatis hoſtiæ fiant . Etiam
qui damnãtur in ludum, quale eſt vt de leuiore delicto in homicidas emendatione proficiãt.
Sed hæc ethnicis reſpõdi. Cæterùm abſit vt de iſtius ſpectaculi auerſione diutius diſcat Chri-
ſtianus: quanquam nemo hæc omnia plenius exprimere poteſt, niſi qui adhuc ſpectat, malum
non implere quàm meminiſſe. Quàm vana igitur, immò deſperata argumentatio eorum, qui
F ſine dubio tergiuerſationem admittendæ voluptatis obtendunt. Nullam eius abſtinentię mẽ-
tionem ſpecialiter vel localiter in ſcripturis determinari , quæ directo prohibeant eiuſmodi
conuentibus intereſſe * ſeruum dei . Nouam proxime defenſionem ſuaui ludij cuiuſdam au- *inferi
diui. Sol (inquit) immo etiam ipſe deus de cœlo ſpectat, nec contaminatur. Plane ſol & in cloa
cam radios ſuos defert, nec inquinatur . Vtinam autem deus nulla flagitia hominum ſpecta-
ret, vt omnes iudicium euaderemus. Sed ſpectat & latrocinia, ſpectat & falſa, & adulteria, &
fraudes, & idololatrias, & ſpectacula ipſa. Idcirco ergo nos non ſpectabimus, ne videamur ab
illo qui omnia ſpectat . Comparas homo reum & iudicem: reum, qui quia videtur , reus eſt:
iudicem, qui quia videt iudex eſt. Nunquid ergo & extra limites circi furori ſtudemus, & ex-
tra cardines theatri impudicitiæ intendimus, & inſolentiæ extra ſtudium, & immiſericordiæ

extra am-

extra amphitheatrum,quod deus etiam extra cameras,& gradus,& apulias oculos habet.Er- G
ramus, nuſquam & nunquam excuſatur quod deus damnat.Nuſquam & nũquam licet,quod
ſemper & vbique non licet.Hæc eſt veritatis integritas,& quæ ei debetur diſciplinæ plenitu-
do,& æqualitas timoris, & fides obſequij, non immutare ſententiam , nec variare iudicium.
Non poteſt aliud eſſe,quod vere quidem eſt bonum ſeu malum. Omnia autem penes verita-
tem dei fixa ſunt . Ethnici quos penes nulla eſt veritatis plenitudo , quia nec doctor veritatis
deus:malum ac bonum pro arbitrio ac libidine interpretantur,alibi bonum quod alibi malũ,
& alibi malum quod alibi bonum. Si ergo euenit vt quis in publico vix neceſſitate veſicæ tu-
intendit nicam leuet:idem in circo aliter non exuet, niſi totum pudorẽ infaciem omnium intentet.
Vt & qui filiæ virginis ab omni ſpurco verbo aures tuetur , ipſe eam in theatrum ad illas vo- H
ces geſticulationéſque deducat,& qui in plateis litem manu agentem aut compeſcit, aut de-
teſtatur, idem in ſtadio grauioribus pugnis ſuffragium ferat. Et qui ad cadauer hominis cõ-
muni lege defuncti exhorret , idem in amphitheatro deroſa & diſſipata , & in ſuo ſanguine
ſqualentia corpora patientiſſimis oculis deſuper incumbat. Immo qui propter homicidæ pœ-
nam probãdam ad ſpectaculum veniat,idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis
compellat inuitum.Et qui inſigniori cuique homicidæ leonem poſcit,idem gladiatori atroci
*ſperat petat * rudem,& pilleum præmium conferat.Illum verò confectum etiam amoris ſpectacu-
lo repetat,libentius recognoſcens de proximo,quem voluit occidere de longinquo,tãto du-
rior ſi noluit . Quid mirum inæquata iſta hominum miſcentium & commutantium ſtatum I
boni & mali per inconſtantiam ſenſus & iudicij varietatem ? Etenim ipſi actores & admini-
ſtratores ſpectaculorum,quadrigarios,ſcenicos,xyſticos,harenarios illos amantiſſimos,qui-
*al. viles animas fœminis. bus viris animas fœminis *,aut illi etiam corpora ſua ſubſternũt,propter quos in ea commit-
tunt,quia reprehendunt,ex eadem parte quam magnifaciunt,deponũt,& deminuunt , immò
manifeſte damnant ignominia & capitis minutione,arcentes curia,roſtris,ſenatu, equite,cæ-
teriſq; honoribus omnibus ſimul & ornamentis quibuſdã,Quanta peruerſitas. Amant quos
multant,depreciant quos probant.Artem magnificant,artificem notãt. Quale iudicium eſt,
vt ob ea quis offuſcetur,per quæ promeretur?Immò quanta confeſſio eſt malæ rei,quarum au-
ctores cum acceptiſſimis ſint,ſine nota non ſunt. Cum igitur humana recordatio etiam ob-
ſtrepente gratia voluptatis damnandos eos cenſeat,ademptis bonis dignitatum in quendam K
ſcopulum famoſitatis , quanto magis diuina iuſtitia in eiuſmodi artifices animaduertit ? An
deo placebit auriga ille tot animarum inquietator,tot furiarum miniſter,tot ſtatuum, vt ſa-
cerdos coronatus,vel coloratus vt leno,quem corrumpẽdum diabolus aduerſus Heliam ex-
ornauit.Placebit & ille qui vultus ſuos nouacula mutat.Infidelis erga faciem ſuam, quam nõ
contentus Saturno & Iſidi & Libero proximam facere.Inſuper contumeliis alaparum ſic ob-
ñcit,quaſi de præcepto domini ludat . Docet ſcilicet & diabolus verberandam maxillam pa-
Math. 6. tienter offerre:Sic & tragœdos cothurnis extulit , quia nemo poteſt adiicere cubitum vnum
Luc. 12. ad ſtaturam ſuam,mendacem facere vult Chriſtum.Iam verò ipſum opus perſonarum, quæ-
ro an deo placeat,qui omnem ſimilitudinem vetat fieri, quanto magis imaginis ſuæ. Non a- L
mat falſum auctor veritatis: adulterium eſt apud illum omne quod fingitur. Proinde vocem
ſexus,ætates mentientem,amores,iras, gemitus, lachrymas adſeuerantem non probabit, qui
Deute. 22. omnem hypocriſin damnat.Cæterum cum in lege præſcribit, maledictum eſſe qui muliebri-
bus veſtietur,quid de pantomimo iudicabit,qui etiam muliebribus curatur? Sane & ille arti-
fex pugnorum impunitus ibit?Tales enim cicatrices ceſtuum,& callos pugnorum,& aurium
*plaſmaretur fungos à deo cum ſuo plaſmate * accepit.Ideo illi oculos deus plaſmauit †, vt vapulando de-
†commendauit ficiant.Taceo de illo, qui hominem leoni præ ſe opponit , ne parum ſit homicida , quàm qui
eundem poſt modum iugulat,quod adhuc modis perorabimus‡. Nihil ex his quæ ſpectaculis
‡ſperabim* deputantur,placitum deo eſſe, aut congruens dei ſeruis . Quod domino placitum non ſit , ſi M
omnia propter diabolum inſtituta, & ex diaboli rebus inſtructa monſtrauimus . Nihil enim
non diaboli eſt,quidquid dei non eſt,vel deo diſplicet. Hoc erit pompa diaboli, aduerſus quã
in ſignaculo fidei eieramus.Quod autem eieramus,neque facto,neque dicto, neque viſu,ne-
que proſpectu participare debemus.Cæterum nónne eieramus & reſcindimus ſignaculum,re-
ſcindendo teſtationem eius? Nũquid ergo ſupereſt vt ab ipſis ethnicis reſponſum flagitemus?
Illi iam nobis renuncient,an liceat Chriſtianis ſpectaculo vti. Atquin hinc vel maxime intel-
ligunt factum Chriſtianum de repudio ſpectaculorum. Itaq; negat manifeſte, qui per quod
agnoſcitur tollit . Quid autem ſpei ſupereſt in huiuſmodi homine ? nemo in caſtra hoſtium
tranſit,

A tranſit, niſi proiectis armis ſuis, niſi deſtitutis ſignis & ſacramentis principis ſui, niſi pactus
ſimul perire. An ille recogitabit * eo tẽpore de deo poſitus illic vbi nihil eſt de deo? pacem o- *rogitabit
pinor habebit in animo cõtendens pro auriga pudicitiam ediſcet, attonitus in mimos. Im-
mo in omni ſpectaculo nullum magis ſcandalum occurret, quàm ipſe ille mulierum & viro-
rum accuratior cultus, ipſa conſenſio, ipſa in fauoribus, aut conſpiratio, aut diſſenſio inter ſe
de commercio ſcintillas libidinum cõflabellant. Nemo denique in ſpectaculo ineundo prius
cogitat, niſi videri & videre. Sed tragœdo vociferante exclamationes illę alicuius prophetæ
retractabit. Inter effœminationis * modos pſalmum ſecum comminiſcetur, & cum athletæ *al. effœminati liberi
agent, ille dicturus eſt repercutiendum non eſſe, poterit & de miſericordia moueri defixus in
B morſus vrſorum, & ſpongias retiariorum. Auertat deus à ſuis tantam voluptatis exitioſę cu-
piditatem. Quale eſt enim de eccleſia dei in diaboli eccleſiam tendere? de cœlo (quod aiunt) in De cœlo in cœnum prouerb.
cœnum? illas manus quas ad dominum extuleris, poſtmodum laudando hiſtrionem fatiga-
re? ex ore quo Amen in ſanctum protuleris, gladiatori teſtimonium reddere, εἰς αἰῶνας alij o-
mnino dicere niſi deo Chriſto? Cur ergo non eiuſmodi etiam dæmoniis penetrabiles fiant?
Nam & exemplum accidit domino teſte eius mulieris quæ theatrum adiit, & inde cum dæ-
monio rediit. Itaque in exorciſmo cum oneraretur immundus ſpiritus, quod auſus eſſet fide-
lem adgredi: conſtanter & iuſtiſſimè quidem (inquit) feci, in meo eam inueni. Conſtat & alij
linteum in ſomnis oſtenſum eius diei nocte, qua tragœdum audierat cum exprobratione no
C minato tragœdo, nec vltra quintum diem eam mulierem in ſeculo fuiſſe. Quo vtique & alia
documenta ceſſerunt de his qui cum diabolo apud ſpectacula communicãdo à domino ex-
ciderunt. Nemo enim poteſt duobus dominis ſeruire. Quid luci cum tenebris? quid vitæ &
morti? Odiſſe debemus iſtos conuentus & cœtus ethnicorum, vel quod illic nomen dei blaſ-
phematur, illic cotidiani in nos leones expoſtulantur, inde perſecutiones decernuntur, inde
tentationes emittuntur. Quid facies in illo ſuffragiorum impiorum æſtuario deprehenſus, nõ
quaſi aliquid illic pati poſſis ab hominibus? Nemo te cognoſcit Chriſtianũ, ſed recogita quid
de te fiat in cœlo. Dubitas? Illo enim momento, quod in diaboli eccleſiam fueris *, omnes an- * Dubitas? Illo enim momento quo diabolus in ecclesia fuerit.
gelos proſpicere de cœlo, & ſingulos denotare, quis blaſphemiam dixerit, quis audierit, quis
linguam, quis aures diabolo aduerſus deum adminiſtrauerit? Nũ ergo fugies ſedilia hoſtium
D Chriſti, illam cathedram peſtilentiariam, ipſumq; aërem qui deſuper incubat, ſceleſtis voci-
bus conſtupratum. Sint dulcia licebit & grata & ſimplicia, etiam honeſta quędam. Nemo ve-
nenum temperat felle & elleboro, ſed conditis pulmẽtis & bene ſaporatis, & plurimum dul-
cibus id mali inicit: ita & diabolus letale quod conficit rebus dei gratiſſimis & acceptiſſimis,
imbuit omnia illic ſeu fortia, ſeu honeſta, ſeu ſonora, ſeu canora, ſeu ſubtilia. Proinde habe, ac
ſi ſtillicidia mellis de liuacunculo venenatu, nec tanti gulam facias voluptatis, quanti peri-
culum per ſuauitatem ſaginentur eiuſmodi dulcibus conuiuæ ſui, & loca & tempora imita-
tor ipſorum eſt. Noſtræ cœnæ, noſtræ nuptiæ, nondum ſum, non poſſum cum illis diſcumbe-
E re, quia nec illi nobiſcum vicibus diſpoſita res eſt. Nunc illi lætantur, nos conflictamur, ſecu-
lum (inquit) gaudebit, vos triſtes eritis: lugeamus ergo dum ethnici gaudent, vt cũ lugere cœ-
perint gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes, tunc quoque pariter lugeamus. Delicatus es
Chriſtiane, ſi & in ſeculo voluptatem concupiſcis, immò nimium ſtultus, ſi hoc exiſtimas vo
luptatem. Philoſophi quidem hoc nomen quieti & tranquillitati dederunt, in ea gaudent, in
ea auocantur, in ea etiam gloriantur. Tu mihi metas & ſcænas & puluerem & harenas ſuſpi-
ras. Dicas velim. Non poſſumus viuere ſine voluptate, qui mori cum voluptate debebimus?
Nam quod eſt aliud votum noſtrum, quàm quod & apoſtoli, exire de ſeculo, & recipi apud
dominum. Hæc voluptas, vbi & * vitium. Iam nunc ſi putas delectamentis erigere ſpacium *votum.
F hoc, cur tam ingratus es, vt tot & tales voluptates à deo contributas tibi ſatis nõ habeas, ne-
que recognoſcas? Quid enim iocundius, quàm dei patris & domini reconciliatio, quàm ve-
ritatis reuelatio, quàm errorum recognitio, quàm tantorum retro criminum venia? quæ ma-
ior voluptas, quàm faſtidium ipſius voluptatis, quàm ſeculi totius contemptus, quàm vera li
bertas, quàm conſcientia integra, quàm vita ſufficiens, quàm mortis timor nullus, quod cal-
cas deos nationum, quod dæmonia expellis, quod medicinas facis, quod reuelationes petis,
quod deo viuis? Hæ voluptates, hæc ſpectacula Chriſtianorum, ſancta, perpetua, gratuita, in
his tibi ludos circenſes interpretare, curſus ſeculi intuere, tempora labentia, ſpacia dinumera,
metas conſummationis expecta, ſocietates eccleſiarum defende, ad ſignum dei ſuſcitare, ad
tubam angeli erigere, ad martyrij palmas gloriare. Si ſcænicæ doctrinæ delectant, ſatis nobis
literarum

literarum eſt,ſatis verſuum eſt,ſatis ſententiarum,ſatis etiam canticorum, ſatis vocum, nec G
fabulæ,ſed veritates,nec ſtrophæ,ſed ſimplicitates. Vis & pugillatus & luctatus? præſto ſunt,
non parua,ſed multa. Aſpice impudicitiam deiectam à caſtitate, perfidiam cæſam à fide,ſæ-
uitiam à miſericordia contuſam,petulãtiam à modeſtia adumbratam, & tales ſunt apud nos
agones,in quibus ipſi coronamur. Vis autem & ſanguinis aliquid, habes Chriſti. Quale autẽ
ſpectaculum? in proximo eſt aduentus domini iam indubitati, iam ſuperbi,iam triumphãtis.
Quæ illa exultatio angelorum,quæ gloria reſurgentium ſanctorum? quale regnum exinde iu
ſtorum? qualis ciuitas noua Hieruſalem? At enim ſuperſunt alia ſpectacula, ille vltim⁹ & per-
petuus iudicij dies,ille nationibus inſperatus,ille deriſus,cùm tanta ſeculi vetuſtas, & tot eius H
natiuitates vno igni haurientur. Quæ tũc ſpectaculi latitudo? quid admirer? quid rideam? vbi
gaudeam,vbi exultem, ſpectans tot ac tantos reges, qui in cœlum recepti nuntiabantur cum
ipſo Ioue & ipſis ſuis teſtibus in imis tenebris cõgemiſcentes? item præſides perſecutores do-
minici nominis ſæuioribus quàm ipſi flammis ſæuierunt inſultantibus contra Chriſtianos li-
queſcentes,quos præterea ſapientes illos philoſophos coram diſcipulis ſuis vnà conflagran-
tibus erubeſcentes,quibus nihil ad deum pertinere ſuadebant, quibus animas aut nullas, aut
non in priſtina corpora redituras adfirmabant,etiam poëtas nõ ad Rhadamanti, nec ad Mi-
nois,ſed ad inopinati Chriſti tribunal palpitantes. Tunc magis tragœdi audiẽdi, magis ſcili-
cet vocales in ſua propria calamitate. Tunc hiſtriones cognoſcẽdi ſolutiores multo per ignẽ: I
tunc ſpectandus auriga,in flammea rota totus rubens,tunc xyſtici contẽplandi non in gym-
naſiis,ſed in igne iaculati, niſi quod nec tunc quidem illos velim viſos, vt qui malim ad eos
potius conſpectum inſatiabilem conferre, qui in dominum deſæuierunt. Hic eſt ille (dicam)
fabri aut quæſtuariæ filius,ſabbati deſtructor,Samarites & dæmonium habens. Hic eſt quem
à Iuda redemiſtis,hic eſt ille arundine & colaphis diuerberatus,ſputamentis dedecoratus,fel
le & aceto potatus. Hic eſt quem clam diſcẽtes ſubripuerunt, vt reſurrexiſſe dicatur, vel hor-
tulanus detraxit,ne lactucæ ſuæ frequentia commeantium læderẽtur, vt talia ſpectes, vt tali-
bus exultes. Quis tibi prætor aut conſul,aut quæſtor, aut ſacerdos de ſua liberalitate præſta-
bit? & tamen hæc iam quodammodo habemus per fidem ſpiritu imaginãte repræſentata. Cæ- K
terum qualia illa ſunt, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcende-
runt? credo,circo & vtraque caula & omni ſtadio gratiora.

Q. SEPT. FLORENTIS TERTVL.
liani de ſpectaculis finis.

Q. SEPTIMII FLOREN- L
TIS TERTVLLIANI CARTHAGINEN-
ſis De baptiſmo liber.

FElix ſacramentum aquæ noſtræ,quia ablutis delictis priſtinæ cæcitatis,
in vitam æternam liberamur. Non erit otioſum digeſtũ iſtud inſtruẽs
tam eos qui cum maxime formantur, quàm & illos qui ſimpliciter cre
didiſſe contenti nõ exploratis rationibus traditionum intentatã pro-
babilem fidem per imperitiam portant, atque adeo nuper conuerſata
iſtic quædam de Gaiana hęreſi vipera venenatiſſima doctrina ſua ple- M
roſque rapuit, in primis baptiſmum deſtruens plane ſecundum natu-
ram: nam feræ, viperæ, & aſpides, ipſiq; reguli ſerpentes arida & ina-
quoſa ſectãtur. Sed nos piſciculi ſecundũ ἰχθὺν noſtrum Ieſum Chriſtum in aqua naſcamur.
Nec aliter quàm in aqua permanendo ſalui ſumus. Itaque in illa monſtroſiſſima cui nec in-
tegre quidem docendi ius erat, optime norat piſciculos necare de aqua auferens. Sed enim
quanta vis eſt peruerſitatis ad fidem labefactandam, vel in totum non recipiendam, vt ex his
eam impugnet, ex quibus conſtat. Nihil adeò eſt quod obduret mentes hominum quàm ſim-
plicitas diuinorum operum quæ in actu videntur, & magnificentia quæ in effectu repromit-
titur, vt hinc quoque quoniam tanta ſimplicitate ſine pompa, ſine apparatu nouo aliquo, de-
nique ſine ſumptu homo in aqua demiſſus & inter pauca verba tinctus non multo vel nihilo
mundior

A mundior reſurgit eo incredibilis exiſtimetur conſecutio æternitatis. Mentior ſi non ecõtra-
rio idolorum ſolennia vel arcana de ſuggeſtu & apparatu de quo ſumptu fidem & auctorita-
tem ſibi extruunt. Prô miſera incredulitas quæ denegas deo proprietates ſuas, ſimplicitatẽ &
poteſtatem. Quid ergo? nónne mirandum & lauacro dilui mortem. Atquin eo magis credẽ-
dum ſi quia mirandum eſt, idcirco non creditur. Atquin eo magis credendũ eſt, qualia enim
decet eſſe opera diuina, niſi ſuper omnem admirationem? Nos quoque ipſi miramur, ſed quia
credimus. Cæterum incredulitas miratur, non credit. Miratur enim ſimplicia quaſi vana, ma
gnifica, quaſi impoſſibilia. Et ſit planè vt putas, ſatis ad vtrumque diuina pronuntiatio prçcu-
currit. Stulta mundi elegit deus vt confundat ſapiẽtiam eius, & prædifficilia penes homines,
B facilia penes deum. Nam ſi deus & ſapiens & potens, quod etiam prætereuntes eum non ne-
gant: merito in aduerſariis ſapientiæ potentiæq́; , id eſt in ſtultitia & in poſſibilitate materias
operationis ſuç inſtituit. Quoniam virtus omnis ex his cauſam accipit à quibus prouocatur.
Huius memores pronuntiationis * tanquam ſcriptionis *, nihilominus quàm ſtultum & im- *prenũtiationis
poſſibile ſit, à qua reformari tractamus. Quid vtique iſta materia * & ante dignationis me- *preſcriptionis
ruerit officium, vt opinor auctoritas liquidi alimẽti exigenda eſt. Atquin plurima ſuppetit, &
quidem à primordio. Nam vnum ex his eſt quæ ante omnem mũdi ſuggeſtum impolita ad- *al. deeſt &
huc ſpecie penes deum quieſcebat. In primordio (inquit) fecit deus cœlum & terram. Terra au
tem erat inuiſibilis & incompoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, & ſpiritus domini ſuper-
C aquas ferebatur. Habes homo in primis ætatem venerari aquarum, quòd antiqua ſubſtantia,
dehinc dignationem, quod diuini ſpiritus ſedes gratior ſcilicet cæteris tunc elementis. Nam
& tenebræ totæ adhuc ſine cultu ſiderum informes, & triſtis abyſſus & terra imparata, & cœ-
lum rude, ſolus liquor, ſemper materia perfecta, læta, ſimplex de ſuo pura, dignũ vectaculum
deo ſubiiciebat. Quid quod exinde diſpoſitio mundi modulatricibus quodãmodo aquis deo
conſtitit. Nam vt firmamentum cœleſte ſuſpẽderet in medietate diſtinctis aquis, fecit vt ter-
ram aridam ſuſpenderet, & ſegregatis aquis expediit ordinato dehinc per elemẽta mundo cũ
incolæ darentur; primis aquis præceptum eſt animas proferre. Primus liquor quod viueret e-
didit, ne mirum ſit in baptiſmo, ſi aquæ animare nouerunt. Non enim ipſius quoque hominis
D figurandi opus ſociantibus aquis abſolutum eſt de terra materia conuenit *, non tamen habi- *al. deeſt
lis niſi humecta & ſuccida, quam ſcilicet ante quartum diem ſegregatæ aquæ inſtationẽ ſuã conuenit
ſuperſtite humore limo temperant. Si exinde vniuerſa vel plura proſequar, quæ de elementi
iſtius auctoritate commemorẽ, quãta vis eius aut gratia, quot ingenia, quot officia, quantum
inſtrumẽtum mundo ferat: vereor ne laudes aquæ potius quàm baptiſmi rationes videar cõ-
gregaſſe. Licet eo plenius docerem non eſſe dubitãdum, ſi materiam quam in omnibus rebus
& operibus ſuis deus diſpoſuit, etiam in ſacramentis propriis parere fecit, ſi quæ vitam æter-
nam gubernat & in cœleſti procurat. Sed ea ſatis erit præcerpſiſſe, in quibus & ratio baptiſmi
recognoſcitur prima illa quæ iam tunc etiam ipſo habitu prænotabatur ad baptiſmi figuram
E dei ſpiritum, qui ab initio ſuperuectabatur ſuper aquas intinctorem * oraturum. Sanctum au *moraturũ
tem vtique ſuper ſanctum ferebatur, aut ab eo quod ſuperferebatur id quod ferebat, ſanctita-
tem mutuabatur. Quoniam ſubiecta quæque materia eius quæ deſuper imminet qualitatem
rapiat, neceſſe eſt maxime corporalis ſpiritalem & penetrare & inſidere facilem per ſubſtan-
tiæ ſuæ ſubtilitatem. Ita de ſancto ſanctificata natura aquarum, & ipſa ſanctificare concepit.
Nemo dicat, Num quid ipſis enim aquis tingimur quæ tunc in primordio fuerunt, non vti-
que ipſi niſi ex ea parte qua genus quidem vnum, ſpecies vero complures. Quod autem gene-
ri attributum eſt, etiam in ſpecie redundat. Ideoq; nulla diſtinctio eſt, mari quis an ſtagno, flu
mine an fonte, lacu an alueo diluatur, nec quicquàm refert inter eos quos Ioannes inter Ior
F danem, & quos Petrus in Tiberi tinxit. Niſi & ille ſpado quem Philippus inter vias fortuita
aqua tinxit, plus ſalutis aut minus retulit. Igitur omnes aquæ de priſtina originis prçrogatiua
ſacramentum ſanctificationis conſequuntur inuocato deo. Superuenit enim ſtatim ſpiritus
de cœlis, & aquis ſupereſt ſanctificans eas de ſemetipſo, & ita ſanctificatæ vim ſanctificandi
combibunt, vice ſordium aquis abluantur. Quanquam ad ſimplicem actum competat ſimili-
tudo, vt quoniam vice ſordium delictis inquinamur, aquis abluamur. Sed delicta ſicut non in
carne comparẽt, quia nemo ſuper cutem portat maculam idololatriæ, aut ſtupri, aut fraudis:
ita eiuſmodi in ſpiritu ſordent qui eſt auctor delicti. Spiritus enim dominatur, caro famula-
tur: tamen vtrũque inter ſe communicãt reatum, ſpiritus ob imperium, caro ob miniſterium.
Igitur medicatis quodammodo aquis per angeli interuentum & ſpiritus in aquis corporali-
ter di-

ter diluitur,& caro in eiſdem ſpiritaliter mūdatur . Sed enim nationes extraneæ ab omni in- G
tellectu ſpiritalium poteſtatum eadem efficacia idolis ſuis ſubminiſtrauit,ſed viduis aquis ſi-
bi mentiuntur.Nam & ſacris quibuſdam per lauacrum initiantur Iſidis alicuius, aut Mithræ,
ipſos etiā deos ſuos lauationibus efferunt.Cęterùm villas,domos,templa,totáſq; vrbes aſper-
gine circumlatæ aquæ expiant paſſim,certe ludis Apollinaribus & Peluſiis tingūtur . Idque ſe
in regenerationem & impunitatem periuriorum ſuorum agere præſumunt . Item penes ve-
teres quiſque ſe homicidio infecerat,purgatrices aquas explorabat*.Igitur ſi de ſola naturæ a-
quæ,quod propria materia ſit adloquendi inauſpicij * emundationis blandiuntur , quanto id
verius aquæ præſtabunt per dei auctoritatem,à quo omnis natura earum conſtituta eſt.Si re-
ligione aquam medicari putant,quæ potior religio quàm dei viui?quo agnito,hic quoque ſtu H
dium diaboli recognoſcimus res dei æmulantis , cùm & ipſe baptiſmum in ſuis exercet quid
ſimile.Immundus emundat, perditor liberat, damnatus abſoluit ſuam videlicet operam de-
ſtruet diluens delicta,quæ inſpirat ipſe.Hęc quidem in teſtimonium poſita ſunt repellentibus
fidem,ſi minime credant rebus dei,quarum adfectationibus apud æmulū dei credunt an non,
& alias ſine vllo ſacramento immundi ſpiritus [aquis] incubant adfectātes illam in primor-
dio diuini ſpiritus geſtationem.Sciūt opaci quique fontes,& auij quique riui,& in balneis pi-
ſcinæ & euripi in domibus vel ciſternę & putei qui rapere dicūtur ſcilicet per vim ſpiritus no
centis.Nam & eſietos & lymphaticos & hydrophobas vocant quos aquæ necauerunt , aut a-
mentia vel formidine execuerunt *,quorſum iſta retulimus ne quis durius credat angelū dei I
ſanctum aquis in ſalutem hominis temperandis adeſſe,cum angelis malis profanus commer
cium eiuſdem elementi in pernitiem hominis frequentat,angelum aquis interuenire ſi nouū
videtur exemplum futuri præcucurrit piſcinam Betſaidam angelus interueniens commoue-
bat,obſeruabant qui valetudinem querebantur.Nam ſi quis præuenerat deſcēdere illuc,queri
poſt lauacrum deſinebat. Figura iſta medicinæ corporalis ſpiritalem medicinam canebat,ea
forma,qua ſemper carnalia in figura ſpiritalium antecedunt , proficiente ita qui nominibus
gratia dei plus aquis & angelo acceſſit , qui vitia corporis remediabant , nunc ſpiritum me-
dentur:qui temporalem operabantur ſalutem, nunc æternam reformāt: qui vnum ſemel an-
no liberabant , nūc quotidie populos conſeruant , deleta morte per ablutionem delictorum.
Exempto ſcilicet reatu,eximitur & pœna.Ita reſtituetur homo deo ad ſimilitudinem eius,qui K
retro ad imaginem dei fuerat imago , in effigiem ſimilitudo in æternitate cenſetur . Recipit
enim illum dei ſpiritum,quem tūc de adflatu eius acceperat , ſed poſt amiſerat per delictum,
non quod in aquis ſpiritum ſanctum conſequamur, ſed in aqua emūdati ſub angelo ſpiritu *
ſancto præparamur.Hic quoq; figura præceſſit. Sic enim Ioānes antepræcurſor domini fuit,
præparans vias eius , ita & angelus baptiſmi arbiter ſuperuenturo ſpiritui ſancto vias dirigit
ablutione delictorum, quam fides impetrat obſignata in patre & filio & ſpiritu ſancto . Nam
ſi in tribus teſtibus ſtabit omne verbum dei , quanto magis donum habemus benedictionem
eoſdem arbitros fidei, quos & ſponſores ſalutis ſufficit ad fiduciam ſpei noſtræ,etiam nume-
rus nominum diuinorum.Cum autem ſub tribus & teſtatio fidei & ſponſio ſalutis pigneren- L
tur,neceſſario adiicitur eccleſiæ mētio,quoniam vbi tres, id eſt pater & filius & ſpiritus ſan-
ctus, ibi eccleſia quæ trium corpus eſt . Exinde egreſſi de lauacro perungimur benedicta vn-
ctione de priſtina diſciplina,qua vngi oleo de cornu in ſacerdotio ſolebant . Ex quo Aaron à
Moyſe vnctus eſt , vnde Chriſtus dicitur à chriſmate quod eſt vnctio , quæ domino nomen
accommodauit,facta ſpiritalis,quia ſpiritu vnctus eſt à deo patre,ſicut in actis:Collecti ſunt
enimuero in iſta ciuitate aduerſus ſanctum filium tuum,quem vnxiſti. Sic & in nobis carna-
liter currit vnctio, ſed ſpiritaliter proficit:quomodo & ſpirit⁹ ipſius baptiſmi:carnalis actus,
quòd in aqua mergimur ſpiritalis effectus,quòd delictis liberamur . Dehinc manus imponi- M
tur per benedictionem aduocans & inuitans ſpiritum ſanctum . Sane humano ingenio lice-
bit ſpiritum in aquam arceſſere & concorporationem eorum accommodatis deſuper mani-
bus alio ſpiritu tantæ claritatis animare, deo autem in ſuo organo non licebit per manus ſan
ctas ſublimitatem modulari ſpiritalem. Sed eſt hoc quoque de veteri ſacramento quo nepo-
tes ſuos ex Ioſeph Efrem & Manaſſem Iacob capitibus impoſitis & intermutatis manibus be
nedixerit,& quidem ita tranſuerſim obliquatis in ſe, vt Chriſtum deformantis iam tunc por
tenderent benedictionem in Chriſtum futuram . Tunc ille ſanctiſſimus ſpiritus ſuperemun-
data & benedicta corpora libens à patre deſcendit , ſuper baptiſmi aquas tanquam priſtinam
ſedem recognoſcens conquieſcit columbæ figura delapſus in dominum , vt natura ſpiritus

ſancti

*purgatrice aqua expiabatur.
*adlegendi auſpicij
*exercuerit
*ſpiritui

A ſancti declararetur per animal ſimplicitatis & innocentiæ: quod etiam corporaliter ipſo fel-
le careat columba. Ideoque, Eſtote (inquit) ſimplices ſicut columbæ, ne hoc quidem ſine ar- Matth.10.
gumento præcedentis figuræ. Quemadmodum enim poſt aquas diluuij, quibus iniquitas an-
tiqua purgata eſt, poſt baptiſmum (vt ita dixerim) mundi pacem cœleſtis iræ præco columba
terris adnunciauit dimiſſa ex arca, & cum olea reuerſa: quod ſignum apud etiam nationes pa-
ci prætēditur. Eadem diſpoſitione ſpiritalis effectus terræ, id eſt carni noſtræ emergendi de la-
uacro poſt vetera delicta columba ſancti ſpiritus aduolat pacem dei adferens, emiſſa de cœlis,
vbi eccleſia eſt arca figurata. Sed mundus rurſus deliquit, quo male comparetur baptiſmus di-
luuio. Itaque igni deſtinatur, ſicut & homo qui poſt baptiſmum delicta reſtaurat, vt hoc quo-
B que in ſignū admonitionis noſtræ debeat accipi. Quod igitur patrocinia naturæ, quod priui-
legia gratiæ, quod ſolennia diſciplinæ, figuræ, præſtructiones, precationes religionem aquæ
ordinauerunt: primo quidem cùm populus de Aegypto libere expeditus vim regis Aegypti
per aquam tranſgreſſus euadit, ipſum regem cum totis copiis aqua extinxit. Quæ figura ma-
nifeſtior in baptiſmi ſacramento? Liberantur de ſeculo nationes per aquam ſcilicet, & diabo-
lum dominatorem priſtinum in aqua oppreſſum derelinquit. Item aqua de amaritudinis vi-
tio in ſuū commodū ſuauitatis Moſei ligno remediatur. Lignū illud erat Chriſtus venenatæ
& amarę retro naturę venas inſaluberrimas aquas baptiſmi ſcilicet ex ſeſe remediās. Hæc eſt
aqua, quę de comite petra populo deſluebat. Si enim petra Chriſt⁹, ſine dubio aqua in Chriſto
C baptiſmum videmus benedici. Quāta aquæ gratia penes deum & Chriſtum eius eſt ad baptiſ-
mi confirmationem. Nunquam ſine aqua Chriſtus, ſiquidem & ipſe aqua tingitur. Prima ru-
dimēta poteſtatis ſuæ vocatus ad nuptias aqua auſpicatur. Cùm ſermonem facit, ſitientes ad
aquam ſuam inuitat ſempiternam. Cum de agape docet, aquæ calicem patri oblatum inter o-
pera dilectionis probat. Apud puteum vires reſumit, ſuper aquam incedit libenter, transfre-
tat, aquam diſcentibus miniſtrat, perſeuerat teſtimonium baptiſmi vſque ad paſſionem cum
deditur in crucem, aqua interuenit, ſciunt Pilati manus. Cum vulneratur, aqua de latere pro-
rumpit, ſcit lancea militis. Diximus quantum mediocritati noſtræ licuit de vniuerſis, quæ ba-
ptiſmi religionem ſtruunt, nūc ad reliquum ſtatum eius æque, vt potero progrediar de quæ-
ſtiunculis quibuſdam. Baptiſmus ab Ioanne denunciatus iam tunc habuit quæſtionem ab ip-
D ſo quidem domino propoſitam Phariſæis, cœleſtiſne is baptiſmus eſſet, an vero terrenus? De
quo illi non valuerunt conſtanter reſpondere, vt pote non intelligentes, quia nec credentes.
Nos porrò quantula fide ſumus, tantulo & intellectu poſſumus æſtimare diuinum quidem eū
baptiſmum fuiſſe mandatum, tamen non & poteſtate, quod & Ioannem à domino miſſum le-
gimus in hoc munus, cæterum humanum conditione. Nihil enim cœleſte præſtabat, ſed cœ-
leſtibus præminiſtrabat, pœnitentiæ ſcilicet præpoſitus, quæ eſt in hominis poteſtate. Denique
legis doctores & Phariſæi, qui credere noluerunt, nec pœnitentiam agere. Quod ſi pœniten-
tia humanum eſt, & baptiſmus ipſius eiuſdem conditionis fuerit neceſſe eſt, aut daret & ſpi-
E ritum ſanctum & remiſſionem delictorū, ſi cœleſtis fuiſſet. Sed neque peccatum dimittit, ne-
que ſpiritum indulget niſi deus ſolus, etiam ipſe dominus niſi ipſe prius aſcenderet ad patrē,
aliter negauit ſpiritum deſcenſurum, id quod dominus nondum conferebat, ſeruus vtique
præſtare non poſſet. Adeo poſtea in actis apoſtolorum inuenimus quoniam qui Ioannis ba-
ptiſmum habebant, non accepiſſent ſpiritum ſanctum, quem ne auditu quidem nouerant: er- Acto.19.
go non erat cœleſte, quod cœleſtia non exhibebat, cum ipſum quod cœleſte in Ioanne fuerat
ſpiritus & prophetiæ poſt totius ſpiritus in dominum tranſlationem vſqueadeo defecerit vt
quē prædicauerat, quem aduenientē deſignauerat, poſtmodum an ipſe eſſet miſerit ſciſcita-
tum. Agebatur itaq; baptiſmus pœnitentiæ quaſi candidatus remiſſionis & ſanctificationis in
F Chriſto ſubſecuturæ. Nam quod prædicabat baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem delicto-
rum, in futuram remiſſionem enunciatum eſt. Si quidem pœnitentia antecedit, remiſſio ſub-
ſequitur, & hoc eſt viam præparare: qui autem præparat, non idem ipſe perficit, ſed alij perfi-
ciendum procurat. Ipſe profitetur ſua non eſſe cœleſtia, ſed Chriſti, dicendo, Qui de terra eſt, Iohan.3
de terra loquitur: qui de ſupernis venit, ſuper omnes eſt. Item ſola ſe pœnitentia tingere, ven- Viā domini præparare quid
turum mox qui tingeret in ſpiritu & igni. Scilicet, quia vera & ſtabilis aquæ fides qua tingi-
tur in ſalutem, ſimulata autem & infirma igni tingitur in iudicium. Sed ecce (inquiunt) venit
dominus, & non tinxit. Legimus enim: & tamen is non tingebat, verum diſcipuli eius: quaſi Ioan.4.
reuera ipſum ſuis manibus tincturum Ioannes prædicaſſet. Non vtique ſic intelligendum eſt,
ſed ſimpliciter dictum more communi. Sicut eſt (verbi gratia) Imperator propoſuit edictum

aut præ-

aut præfectus fuſtibus cecidit, nunquid ipſe proponit, aut nunquid ipſe cecidit? ſemper is G
al. cui fit dicitur facere cui præminiſtratur. Ita erit accipiẽdum, ipſe vos tinget, pro eo quod eſt, per ip
ſum tingemini vel in ipſum. Sed ne moueat quoſdam, quod non ipſe tingebat, in quem enim
tingeret in pœnitentiam? quo ergo illi præcurſorem in peccatorum remiſſionem quam ver-
bo dabat in ſemetipſum, quem humilitate cælabat in ſpirituſancto, qui nõdum ad patrẽ aſcẽ-
al. à patre deſcenderat derat in eccleſiam, quam nondum apoſtoli ſtruxerant. Itaque tingebant diſcipuli eius vt mi-
niſtri, vt Ioannes ante præcurſor eodem baptiſmo Ioannis, ne qui alio putet, quia nec exſtat
alius niſi poſtea Chriſti, qui tunc vtique à diſcentibus dari non poterat, vt pote nondum ad-
impleta gloria domini, nec inſtructa efficacia lauacri per paſſionem & reſurrectionem: quia H
nec mors noſtra diſſolui poſſet niſi domini paſſione, nec vita reſtitui ſine ſurrectione ipſius.
Cum verò præſcribitur nemini ſine baptiſmo competere ſalutem ex illa maxime pronuntia-
tione domini qui ait: Niſi natus ex aqua quis erit, non habet vitam, ſuboriuntur ſcrupuloſi,
al. deeſt præſtructiõe immò temerarij retractatus quorũdam, quomodo ex iſta præſcriptione, præſtructione apo-
ſtolis ſalus competat, quos tinctos non inuenimus in domino, præter Paulum. Immo cùm
Paulus ſolus ex illis baptiſmum Chriſti induerit, aut præiudicatum eſſe de cæterorum pericu-
lo, qui careant aqua Chriſti, vt præſcriptio ſalua ſit, aut reſcindi præſcriptionem, ſi etiam nõ
tinctis ſalus ſtatuta eſt. Audiui domino teſte in eiuſmodi, ne quis me tam perditũ exiſtimet,
& vltro excogitet libidinem ſtyli, quę aliis ſcrupulum incutiat, Et nunc illis, vt potero, reſpõ- I
debo, qui negant apoſtolos tinctos. Nam ſi humanum Ioannis baptiſmum inierãt, & domi-
nicum deſiderabant, quatenus vnum baptiſmũ definierat ipſe dominus dicens Petro perfun-
Ioan. 13. di nolenti: Qui ſemel lauit, non habet neceſſe rurſum. Quod vtique non tincto non omnino
dixiſſet. Et hęc eſt probatio exerta aduerſus illos, qui adimunt apoſtolis etiã Ioãnis baptiſmũ,
vt deſtruant aquæ ſacramentum. An credibile videri poteſt in his perſonis viam tunc domi-
ni non præparatam, id eſt baptiſmum Ioannis, quæ ad viam domini per totũ orbem aperiẽdã
deſtinabatur ipſe dominus nullius pœnitentię debitor tinctus eſt peccatoribus nõ fuit neceſ-
ſe? Quòd ergo alij tincti non ſunt, non tamẽ comites Chriſti, ſed æmuli fide legis doctores &
Phariſæi. Vnde & ſuggeritur, & cum aduerſantes domino tingi noluerint eos qui dominum K
ſequebantur, tinctos fuiſſe, ne cum æmulis ſuis ſapuiſſe, maxime quãdo dominus ſi cui adhæ-
rebant teſtimonio Ioannem extuliſſet nemo, dicens: Maior inter natos fœminarum Ioãne ba
ptizatore. Alij planè ſatis coactè iniiciunt tunc apoſtolos baptiſmi vicem impleſſe, cũ in na-
uicula fluctibus adſperſi operti ſunt, ipſum quoque Petrum per mare ingredientem ſatis mer
ſum. Vt opinor autem, aliud eſt aſpergi vel intercipi violentia maris, aliud tingi diſciplina re
ligionis. Cæterum nauicula illa figuram eccleſiæ pręferebat, quod in mari, id eſt ſeculo, flucti-
bus, ideſt perſecutionibus & tentationibus inquietatur, domino per patientiã velut dormiẽ-
te, donec orationibus ſanctorum in vltimis ſuſcitatus compeſcat ſeculum, & tranquillitatem
ſuis reddat. Nunc ſiue tincti quoquomodo fuerunt, ſiue inloti perſeuerauerũt, vt & illud dictũ L
domini de vno lauacro ſub Petri perſona ad nos tantummodo ſpectet. De ſalute tamen apo-
ſtolorum ſatis temerarium eſt æſtimare, quæ illis vel primæ adlectionis, & exinde indiuiduæ
familiaritatis prærogatiua compendiũ baptiſmi conferre poſſet. Cum illo opinor ſequeban-
tur illum qui credenti cuique ſalutem pollicebatur, Fides tua te (aiebat) ſaluum fecit, & remit-
tentur tibi peccata, credenti vtique, nec tamen tincto. Id ſi apoſtolis defuit, neſcio quorum fi-
des vno verbo domini ſuſcitatus teloneum dereliquit, patrem, & nauem & artem qua vitam
ſuſtentabat, deſeruit, qui patris exequias deſpexit, ſummum illius domini præceptum: Qui pa-
trem aut matrem mihi prætulerit, non eſt me dignus, ante perfecit quàm audiuit. Hic ergo
ſceleſtiſſimi illi prouocant quæſtiones. Adeo dicunt, baptiſmus non eſt neceſſarius, quibus fi- M
des ſatis eſt: nam & Abraham nullius aquæ niſi fidei ſacramento deo placuit. Sed in omnibus
poſteriora concludunt, & ſequentia antecedentibus præualent. Fuerit ſalus retro per fidem
nudam ante domini paſſionem & reſurrectionem. At vbi fides aucta eſt credendi in natiui-
tatem, paſſionem, reſurrectionemq; eius, addita eſt ampliatio ſacramento, obſignatio ba-
poteſt iam habuit ptiſmi, veſtimentum quodammodo fidei, quæ retro erat nuda, nec poteſt iam ſine ſua lege.
Matth. vlti. & Mar. vlti. Lex enim tingendi impoſita eſt, & forma præſcripta. Ite (inquit) docete nationes, tingẽtes eas
in nomen patris & filij & ſpiritus ſancti. Huic legi collata definitio illa: Niſi quis renatus fue
rit ex aqua & ſpiritu, non intrabit in regnum cœlorum, obſtrinxit fidem ad baptiſmi neceſſi-
tatem. Itaque omnes exinde credentes tingebantur. Tunc & Paulus vbi credidit, tinctus eſt.
Acto. 9. Et hoc eſt quod & dominus in illa plaga orbationis præceperat, Exurge, dicẽs, & introi Da-
maſcum

A maſcum, illic tibi demōſtrabitur quid debeas agere, ſcilicet tingi, quod ſolum ei deerat. Alio-
quin ſatis didicerat atque crediderat Nazarenum eſſe dominum dei filium, ſed de ipſo apo-
ſtolo reuoluunt, quod dixerit. Non enim me ad tingendum Chriſtus miſit, quaſi hoc argu-
mento baptiſmus adimatur. Cur enim tinxit Gaium & Criſpum & Stephanæ domum, quan-
quam etſi non eū miſerat Chriſtus ad tingendum, tamen aliis apoſtolis præceperat tingere.
Verum hæc pro conditione tunc temporis ad Corinthios ſcripta ſunt, quoniam ſchiſmata
& diſſenſiones inter illos mouebantur, dum alius Paulo deputat, alius Apollo. Propter quod
pacificus apoſtolus, ne ſibi omnia defendere videretur, non ad tingendum ait ſe miſſum, ſed
ad prædicandum. Nam & prius eſt prædicare, poſterius tingere. Sed * prius prædicatum: pu- *Si
B to autem licuit & tingere, cui licuit prædicare. Neſcio ſi quid amplius ad controuerſiam ba-
ptiſmi ventilatur. Sane retexam quod ſuprà omiſi, ne imminentes ſenſus videar intercidere:
Vnus omnino baptiſmus eſt nobis, tam ex domini euangelio, quàm ex Apoſtoli literis,
quoniam vnus & vnum baptiſmum, vna eccleſia in cœlis. Sed circa hæreticos ſane quæ cu-
ſtodiendum ſit, digne quis retractet, ad nos enim editum eſt. Hæretici autem nullum ha-
bent conſortium noſtræ diſciplinæ, quos extraneos vtique teſtatur ipſa ademptio communi-
cationis. Non debeo in illis cognoſcere quod mihi eſt præceptum, quia nō idem deus eſt no-
bis & illis, nec vnus Chriſtus, id eſt idem. Ideóque nec baptiſmus vnus, quia non idem. Quem
cùm rite non habeant, ſine dubio non habent, nec capit numerari, quod non habetur: ita nec
C poſſunt accipere, quia non habent. Sed de iſto plenius iam nobis in Græco digeſtum eſt. Se- Videtur hic etiam græcè ſcripſiſſe de baptiſmo
mel ergo lauacrum inimus, ſemel delicta diluuntur, quia ea iterari non oportet. Cæterum Iſ-
raël Iudæus quotidie lauat, quia quotidie inquinatur. Quod ne in nobis quoque factitaretur,
propterea de vno lauacro definitum eſt. Felix aqua quæ ſemel abluit, quæ ludibrio peccatori-
bus non eſt, quæ non adſiduitate ſordium infecta rurſus quos diluit inquinat. Eſt quidem no
bis etiam ſecundum lauacrum vnum & ipſum ſanguinis ſcilicet, de quo dominus, Habeo, in-
quit, baptiſmo tingi, cum iam tinctus fuiſſet. Venerat enim per aquam & ſanguinem, ſicut Io
annes ſcripſit, vt aqua tingeretur, ſanguine glorificaretur. Proinde nos facere aqua vocatos,
ſanguine electos, hos duos baptiſmos de vulnere perfoſſi lateris emiſit. Quia qui in ſanguinē
D eius crederent, aqua lauarentur: qui aqua lauiſſent, etiam ſanguinem portarēt. Hic eſt baptiſ-
mus, qui lauacrum & non acceptum repræſentat & perditum reddit. Supereſt ad concluden-
dam materiolam de obſeruatione quoque dandi & accipiendi baptiſmi cōmonefacere. Dā-
di quidem habet ius ſummus ſacerdos qui eſt epiſcopus, dehinc presbyteri & diaconi, non ta
men ſine epiſcopi auctoritate propter eccleſiæ honorem. Quo ſaluo, ſalua pax eſt. Alioquin
etiam laicis ius eſt. Quod enim ex æquo accipitur, ex æquo dari poteſt, niſi epiſcopi iam, aut
presbyteri, aut diaconi vocantur, dicentes, Domini ſermo non debet abſcondi ab vllo. Pro-
inde & baptiſmus æque dei cenſus ab omnibus exerceri poteſt: ſed quanto magis laicis diſci-
plina verecundiæ & modeſtiæ incumbit, cum ea maioribus competat, ne ſibi adſumant di-
E catum epiſcopi officium epiſcopatus. Aemulatio, ſchiſmatum mater eſt. Omnia licere dixit
ſanctiſſimus apoſtolus, ſed non omnia expedire. Sufficiat ſcilicet in neceſſitatibus, vt vtaris,
ſicubi aut loci aut temporis aut perſonæ conditio compellit. Tunc enim conſtantia ſuccur-
rentis excipitur, cum vrget circunſtantia periclitantis. Quoniam reus erit perditi hominis, ſi
ſuperſederit præſtare, quod libere potuit. Petulantia autem mulier quæ vſurpauit docere, vti-
que non etiam tingendi ius ſibi pariet, niſi ſi quę noua beſtia euenerit ſimilis priſtinę: vt quē-
admodum illa baptiſmum auferebat, ita aliqua per ſe eum conferat. Quod ſi quæ Pauli per-
peram ſcripta ſunt, ſcriptum* Teclæ ad licentiam mulierum docendi tingendi què defendūt, *exemplū
ſciant in Aſia presbyterum qui eam ſcripturam conſtruxit, quaſi titulo Pauli de ſuo cumu-
F lans, conuictum atque confeſſum id ſe amore Pauli feciſſe, loco deceſſiſſe. Quàm enim fidei
proximum videretur vt is docēdi & tingendi daret fœminæ poteſtatem, qui ne docere qui-
dem conſtanter mulieri permiſit. Taceant, inquit, & domi maritos ſuos conſulant. Cæterum
baptiſmum non temere credendum eſſe ſciunt, quorum officium eſt, omni petenti te dato,
ſuum habet titulum perinde ad eleemoſynam pertinentem, immo illud potius perſpicien-
dum, Nolite dare ſanctum canibus, & porcis proiicere margaritā veſtram, & manus ne fa- Matth. 7.
ciſſe impoſueris, ne participes aliena delicta. Si Philippus tam facilę tinxit eunuchum, recogi- 1.Timo.5.
temus manifeſtam & exertam dignationem domini interceſſiſſe. Spiritus Philippo præce-
perat in eam viam prætendere, ſpado & ipſe inuentus eſt non ocioſus, nec qui ſubito tingi
concupiſceret: ſed ad templum orandi gratia profectus ſcripturę diuinæ impreſſus ſic opor-

tebat deprendi, cui vltro deus apoſtolum miſerat, ad quem rurſus ſpiritus vt ſe curriculo eunuchi adiungeret iuſſit, ſcriptura ipſius fidei occurrit, in tempore exhortatus adſumitur, dominus oſtenditur, fides non moratur, aqua non expectatur, apoſtolus perfecto negotio eripitur. Sed & Paulus reuera cito vnctus eſt. Cito enim cognouerat Simon hoſpes vas eum electionis conſtitutum, dei dignatio ſuas præmittit prærogatiuas, omnis petitio & decipere & decipi poteſt. Itaque pro cuiuſque perſonæ conditione à diſpoſitione etiam ætate cunctatio baptiſmi vtilior eſt: præcipue tamen circa paruulos. Quid enim neceſſe, ſi non tam neceſſe eſt ſponſores etiam periculo integri, quid & ipſi per mortalitatem deſtituere promiſſiones

Matth.19. ſuas poſſunt, & prouentum malæ indolis falli, ait quidem dominus, Nolite illos prohibere ad me venire. Veniant ergo dum adoleſcunt, veniant dum diſcunt, dum quo veniant docentur, H

fiant chriſtiani cum Chriſtum noſſe potuerint, quod feſtinat innocens ætas ad remiſſionem peccatorum cautius agetur in ſecularibus, vt cui ſubſtantia terrena non creditur, diuina credatur, norint petere ſalutem vt petenti dediſſe videaris, non minore de cauſa innupti quoque procraſtinandi, in quibus tentatio præparata eſt tam virginibus per maturitatem, quàm viduis per vagationem, donec aut nubant aut continentiæ corroborentur. Si qui pondus intelligant baptiſmi, magis timebunt conſecutionem quàm dilationem, fides integra ſecura eſt

Baptiſmus celebrabatur in die paſchæ de ſalute. Diem baptiſmo ſolenniorem paſcha pręſtat, cum & paſſio domini in qua tingimur adimpleta eſt, nec incongruenter aut figuram interpretabitur. Quod cum vltimum paſcha dominus eſſet acturus miſſis diſcipulis ad præparandum, Conuenietis, inquit, hominẽ aquã I

baiulantem paſchæ celebrandæ, locum de ſigno aquæ oſtendit. Exinde pentecoſte ordinandis

*lætiſſimum lauacris lætiſſimum * ſpatium eſt, quod & domini reſurrectio inter diſcipulos frequẽtata eſt, & gratia ſpiritus ſancti dedicata, & ſpes aduentus domini ſuboſtenſa, quod tunc in cœlo recuperato eo, angeli ad apoſtolos dixerunt ſic venturum quemadmodum & in cœlis conſcẽdit, vtique in pentecoſte. Sed enim Hieremias cum dicit: Et cõgregabo illos ab extremis terræ in die feſto paſchæ, diem ſignificat & pentecoſtes, qui eſt proprie dies feſtus. Cæterum omnis dies domini eſt omnis hora, omne tempus habile baptiſmo, ſi de ſolennitate intereſt, de gratia nihil refert. Ingreſſuros baptiſmum orationibus crebris, ieiuniis & geniculationibus, & peruigiliis orare oportet, & cum confeſſione omnium retro delictorum, vt exponat K

etiam baptiſmum Ioannis, Tingebantur, inquit, confitentes delicta ſua. Nobis gratulandũ eſt, ſi non publice confitemur iniquitates aut turpitudines noſtras. Simul enim & de priſtinis ſatisfacimus conflictatione carnis & ſpiritus, & ſubſecuturis tentationibus monumenta præſtruimus. Vigilate & orate, inquit, ne incidatis in tentationẽ. Et ideo credo tentati ſunt, quoniam obdormierunt, vt adpræhenſum dominum deſtituerint, & qui cum eo præſtitit & gladio ſit vſus, ter etiam negauerit, nam & pręceſſerat dictum, neminem intentatum regna cœleſtia conſecuturum. Ipſum dominum poſt lauacrum ſtatim tentationes circunſteterũt quadraginta dieb* ieiuniis functum. Ergo & nos, dicet aliquis, à lauacro potius ieiunare oportet, & quis enim prohibet, niſi neceſſitas gaudij & gratulatio ſalutis. Sed dominus quantulum æ- L

ſtimo de figura Iſraëlis exprobrationem in ipſum retorſit. Nãque populus mare tranſgreſſus eſt, in ſolitudine tranſlatus per quadraginta annos, illic cùm diuinis copiis aleretur, nihilominus ventris & gulæ meminerat, quàm dei. Deinde dominus poſt aquam ſegregatus in deſerta quadraginta dierum ieiunia emenſus, oſtendit nõ pane viuere hominem dei, ſed dei verbo: tentationẽſque plenitudini & immoderantiæ ventris adpoſitas abſtinentia elidi. Igitur benedicti quos gratia dei expectat, cùm de illo ſanctiſſimo lauacro noui natalis aſcenditis, & primas manus apud matrem cum fratribus aperitis, petite de patre, petite de domino peculia gratia diſtributiones chriſmatũ ſubiacere, Petite & accipietis inquit. Quæſiſtis enim & inueniſtis, pulſaſtis & apertum eſt vobis. Tantum oro vt cum petitis, etiam Tertulliani peccatoris memineritis.

Libri Tertulliani de baptiſmo finis.

A
Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENſis contra Gnoſticos Scorpiacum.

MAgnum de modico malũ ſcorpio, terra ſuppurat, tot venena quot genera *, tot pernicies qnot & ſpecies, tot dolores quot & colores Ni- •ingenia
B cander ſcribit & pingit, & tamen vnus omniũ violẽtiæ geſtus de cau- Nicander
da nocere, quæ cauda erit, quodcũq; de poſthumo corporis propagatur, & verberat proĩde ſcorpij ſeries illa nodorũ venenata intrinſecus venulas ſubtilis arcuato impetu inſurgẽs, hamatile ſpiculũ in ſummo tormẽti ratione reſtringẽs*. Vnde & bellicã machinã, & retractu tela • reſtringit
vegetantẽ de ſcorpio nominant. Id ſpiculũ & fiſtula eſt patula tenuitate, in vulnus & virus qua figit effundit. Familiare periculi tẽpus æſtas Auſtro & Africo ſęuitiã velificat in remediis, naturalia plurimũ aliquid & magia circũligat, medicina cũ ferro & poculo occurrit. Nã & præbibunt quidã feſtinãdo tutelam, ſed cõcubitus exhaurit & denno ſi-
C tiunt. Nobis fides præſidium, ſi non & ipſa percutitur diffidentia ſignandi ſtatim & adiurandi & vngendi beſtiæ calcem. Hoc denique modo etiam ethnicis ſæpe ſubuenimus donati à deo ea poteſtate, quã Apoſtolus dedicauit, cùm morſum viperæ ſpreuit. Quid ergo promittit ſtylus iſte, ſi fides de ſuo tuta ſit, vt & aliâs de ſuo tuta ſit, cũ ſuo ſcorpios patitur acerba mediocritas & iſti & genus variũ, & vno modo armantur & certo tẽpore ſubornantur, nec alio q̃ ardoris. Hoc apud Chriſtianos perſecutio eſt. Cùm igitur fides æſtuat & eccleſia exuritur, de figura rubi tunc Gnoſtici erũpunt, tunc Valentiniani proſerpunt, tunc omnes martyriorum refragatores ebulliunt calentes & ipſi offendere, figere, occidere. Nã quod ſciãt* multos ſim- •ſciam
plices ac rudes tum infirmos, pleroſq; verò inuento *, & ſi placuerit Chriſtianos nunquã ma- • inuentum
D gis adeundos ſapiunt, quàm cũ aditus animæ formido laxauit. Præſertim ſi aliqua iam atrocitas fidẽ martyrum coronauit. Itaq; primo trahentes adhuc caudã, de adfectibus adplicãt, aut quaſi inuacuum flagellant. Hæccine pati homines innocentes, vt putes fratrẽ aut de melioribus ethnicũ, ſiccine tractari ſectã nemini moleſtã. Dehinc adigunt perire homines ſine cauſa. Perire enim & ſine cauſa prima fixura exinde iam cedũt. Sed neſciũt ſimplices animæ quid quomodo ſcriptũ ſit, vbi & quando & corã quibus confitẽdum, niſi quod nec ſimplicitas iſta ſed vanitas imino dementia pro deo mori, vt qui me ſaluũ faciat, ſi is occidit qui ſaluum facere debebit. Semel Chriſtus pro nobis obiit, ſemel occiſus eſt, ne occideremur. Si vicẽ repetit, nũ & ille ſalutem de mea nece expectat? An deus hominũ ſanguinẽ flagitat, maxime ſi taurorum & hircorum recuſat? Certe peccatoris pœnitentiã mauult quàm mortẽ. Et quomodo
E non peccatorũ deſiderat mortẽ? Hæc & ſi qua alia ad inuenta hæreticorũ venenorũ, quem nõ vel in ſcrupulum figant, ſi non in exitiũ vel in bilem, ſi nõ in mortem actu, ſi fides vigilat, ibidem ſcorpio pro ſolea anathema inlidito & relinquito in ſuo ſopore morientem. Cæterum ſi plagam ſatiauerit, intimat virus & properat in viſcera, ſtatim omnes priſtini ſenſus retorpeſcunt, ſanguis animi gelaſcit, caro ſpiritus exoleſcit, nauſea nominis magreſcit. Iã & ipſa mẽs ſibi quo vomat quærit, vt quæ ita ſemel infirmitas quæque percuſſa ſauciatã fidem, vel in hæreſim vel in ſeculũ expirat: & nunc præſentia rerum eſt medius ardor, ipſa canicula perſecutionis ab iſto ſcilicet cynocephalo. Alios ignis, alios gladius, alios beſtiæ Chriſtianos probauerunt: alij fuſtibus interim & vngulis inſuper deguſtata martyria, in carcere eſuriũt, nos ipſius
F lepores deſtinata venatio de longinquo obſidemur, & hęretici ex more graſſantur. Itaq; tempus admonuit aduerſus noſtrates beſtiolas noſtrati mederi ſcorpiacam* ſtylo temperare qui • theriacã.
legeris, biberis nec amarũ potio, ſi eloquia domini dulcia ſuper mella, & fauos. Inde pigmẽta ſunt, ſi lacte & melle promiſſio dei manat. Hoc ſapiunt quæ illuc faciũt. Væ autẽ qui dulce in amarnm, & lumen in tenebras conuertunt Perinde enim & qui martyriis refragantur, ſalu- Eſaie.5.
tem perditione interpretantes tam dulce in amarum, quàm lucem in tenebras reformant, atque ita miſerrimam hanc vitam illi beatiſſimæ præuertendo, tam amarum pro dulci quàm tenebras pro luce ſupponunt. Sed nondum de bono martyrij, niſi debito primum negant de vtilitate eius quàm de neceſſitate diſcendum. Auctoritas diuina præcedit, an tale quid voluerit atque mandauerit deus, vt qui negant bonum non ſuadeantur ad commodum, niſi cum

ſubacti fuerint. Ad officium hæreticos compelli non inlici dignum eſt. Duritia vincenda eſt, G
non ſuadenda. Et vtique ſatis optimum præiudicabitur quod probabitur à deo conſtitu-
tum atque præceptum. Suſtineant euangelia pauliſper dum radicem eorum exprimo, lega-
Exod. 20. mus dum inde elicio dei voluntatem, vnde & ipſum recognoſco. Ego ſum, inquit, deus
deus qui te eduxi de terra Aegypti, Non erunt tibi alij dij præter me. Non facies tibi ſimula-
chrum eorum quæ in cœlo, & quæ in terra deorſum, & quæ in mari infra terram. Non ado-
Ibidem. rabis ea, neque ſeruies eis. Ego enim dominus deus tuus. Item in eadem Exodo, Ipſi vidiſtis
quod de cœlo locutus ad vos ſim. Non facietis inibi deos argenteos & deos aureos. Non fa-
Deut. 6. cietis vobis ſecundum hæc. Et in Deuteronomio. Audi Iſraël, dominus deus tuus vnus eſt,
& diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo & totis viribus tuis, & ex tota anima tua.
Et rurſus, Nec obliuiſcaris domini dei tui qui te eduxit de terra Aegypti & domo ſeruitu- H
tis. Dominum deum tuum timebis, & illi famulaberis ſoli, & illi adglutinaberis, Et in no-
mine eius deierabis. Non ibitis poſt deos aliorum & deos nationum, quæ circum vos: quia
& deus æmulator dominus deus tuus in te, & ne irat* indignetur & exterminet te à facie ter-
ræ. Sed & proponens benedictiones & maledictiones. Benedictiones, inquit, ſi audieritis præ-
cepta domini dei veſtri quæcũque ego præcipio vobis hodie, ne erraueritis de via, quam mã-
daui vobis, vt abeuntes ſeruiatis dijs aliis, quos non ſcitis. De quibus omnifariam extirpãdis,
perditione perdetis omnia loca in quibus ſeruierunt nationes diis ſuis, quas vos poſſidebitis
hæreditate ſuper mõtes & colles, & ſub arbores denſas: quaſque effodietis aras eorũ, euertetis
& comminuetis ſtaticula eorum, & excidetis lucos eorum, & ſculptilia ipſorum deorum cõ- I
cremabitis igni, & diſperdetis nomen eorũ de loco illo. Adhuc ingerit cum introiſſent terrã
promiſſionis, & exterminaſſent nationes eius: Caue tibi ne ſequaris eas poſteaquàm extermi-
natæ fuerint à facie tua, ne requiſieris deos illarum dicens. Quemadmodum faciũt nationes
Deute. 13. diis ſuis. Vt & ego ita faciã. Sed & ſi ipſe prophetes, inquit, exurrexerit in te, aut ſomniũ ſom-
niãs, & dederit tibi ſignũ vel oſtentũ, & venerit & dixerit, eamus & ſeruiamus diis aliis, quos
non ſcitis: ne audiatis ſermonem prophetæ aut ſomniatoris illius, quia tentat vos dominus
deus veſter, ex toto corde veſtro, & ex tota anima veſtra timeatis deum, poſt deũ veſtrũ abi-
bitis & hunc timebitis, & præcepta eius cuſtodietis, & vocẽ eius audietis, & illi ſeruietis, & illi
adiiciemini. Prophetes autẽ & ſomniator ille morietur: locutus eſt enim ad ſeducendum te à K
Ibidem. domino deo tuo. Sed & alio capitulo. Si autẽ rogauerit te frater tuus ex patre vel matre, aut
filius tuus, aut filia tua, aut mulier quæ in gremio tuo eſt, aut amicus qui animæ tuæ par eſt clã
dicens, Eamus & ſeruiamus diis aliis quos nõ ſcis. Nec patres tui ex diis nationũ quæ circum
te proximæ aut longè, ne velis ire cum illo, & ne audieris eum. Non parcet oculus tuus ſuper
eũ. Nec deſiderabis, nec ſalutabis eum, adnuncians adnunciabis de eo. Manus tuæ erunt in eũ
imprimis ad occidẽdum. Et manus populi tui in nouiſſimis, & lapidabitis illum, & morietur,
quoniam quæſiuit auertere te à domino deo tuo. Subijcit etiam de ciuitatib. ſi quam ex his cõ-
ſtitiſſet ſuaſu iniquorũ hominum tranſiſſe ad deos alios, vt interficerentur omnes incolentes
eam, & deuota mente fieret vniuerſa eius, & colligerentur omnia ſpolia eius in omnes exitus L
vilis eius, & igni cremarentur cum omnibus vaſis ſuis, & cum omni populo in conſpectu domi-
ni dei, & non erit habitabilis, inquit, in æternum, non reædificabitur amplius, nec adhærebit
deuotamẽto quidquam manibus tuis ex deuota mẽte eius, vt auertatur dominus ab indignatione iræ ſuæ.
Maledictionum quoque ordinem ab idolorum execratione cõmiſit: maledictus homo qui fe-
cerit ſculptile aut fuſile aſpernamentum opus manuũ artifitis, & collocauerit illud in abſcõ-
dito. In Leuitico verò: Non ſequimini, inquit, idola, & deos fuſiles non facietis vobis. Ego do-
minus deus veſter. Et alibi: Filij Iſraël famuli pueri mei. Hi ſunt quos eduxi de terra Aegypti.
Ego dñs deus veſter. Nõ facietis vobis manu facta, nec ſculptile ſtaticulũ ſtatuetis vobis. Nec
lapidẽ ſcopũ ponetis in terra veſtra. Ego dñs deus veſter. Et hæc quidẽ prima per Moyſen di-
Moyſen dei ſenta ſũt ad oẽs vtique cta ſunt à domino vtiq; pertinẽtia quoſcũq; dñs deus Iſraël perinde de Aegypto ſuperſtitio- M
ſiſſimi ſeculi, & de domo humanæ ſeruitutis eduxerit. Sed & deinceps omne os prophetarum
eiuſdẽ dei vocibus ſonat eandẽ legẽ ſuam eorundẽ præceptorum inſtauratione cumulantis,
nec aliud primũ tam principaliter denũciantis, quàm ab omni factura atq; cultura idolorum
cauere, vt per Dauid: Dij nationũ argentũ & aurũ, oculos habent & nõ vidẽt: aures habẽt nec
audiũt, nares habẽt nec odorantur: os, nec loquũtur: manus, nec cõtrectant, pedes, nec ingre-
diuntur. Similes erũt illis qui ea faciũt, & qui fidũt in illis. Nec putẽ diſceptandũ an dignè deus
prohibeat nomẽ & honorẽ ſuũ, mẽdacio addici. An digne quos ab errore ſuperſtitiõis auul-
ſerit, rur-

A ſerit, rurſus in Aegyptũ tegredi nolit: an dignè à ſe non patiatur abſiſtere quod ſibi adlegit. Ita
nec illud expectabit retractari à nobis, an obſeruari voluerit diſciplinã quã voluit inſtituere,
& an merito vlciſcatur deſertã, quã voluit obſeruatã, quando fruſtra inſtituiſſet ſi obſeruari
eam noluiſſet, & fruſtra obſeruari voluiſſet ſi vindicare noluiſſet. Sequitur enim vt has de-
finitiones dei aduerſus ſuperſtitiones, tam euictas quàm etiam vindicatas probent, quoniam
ex his tota martyriorum ratio conſtabit. Aberat apud deum in montem Moyſes cùm po-
pulus tam neceſſariam abſentiam eius impatiens deos ſibi producere quærit, quos potius ip-
ſe perdiderit. Vrgetur Aaron, iubet inaures fœminarum ſuarum in ignem conferri. Amiſſuri
enim erant in iudicium ſibi vera ornamenta aurium, dei voces. Sapiens ignis effigiem vituli
B defundit illis ſugillãs illic cor habentes, vbi & theſaurum, apud Aegyptum ſcilicet inter cæ-
tera animalia bouis etiam cuiuſdam conſecratricem, ita quòd tria milia hominũ à parẽtibus
& proximis cæſa, quia tam proximum parentẽ deum offenderant, tranſgreſſionis & primor-
dia & merita dedicauerunt in arithmis, cùm diuertiſſet Iſraël apud Sethim, abeunt libidinatũ Nume.25.
ad filias Moab, inuitantur ad idola vt ſpiritu fornicarentur. Edũt denique de pollutis eorum:
dehinc & adorant deos gentis, & Beelphegor initiantur. Ob hanc quoque idololatriam mœ- Idololatria
chiæ ſororem viginti tria milia domeſtici obtruncata gladiis diuinæ iræ litauerunt. Defun- mœchiæ ſoror
cto Ieſu Naue derelinquunt deum patrum ſuorum, & ſeruiunt idolis Baalim & Aſtartis, &
iratus dominus tradidit eos in manibus diripientium, & diripiebantur ab illis, & venum da-
C bantur inimicis, nec poterant omnino ſubſiſtere à facie inimicorum ſuorum quocũque pro-
ceſſerant, manus erat ſuper illos in mala, & compreſſati ſunt valde poſtquam inſtituit ſuper
illos deus critas quos cenſores intelligimus, ſed nec iſtis obaudire perſeuerauerunt. Vt quis
critarum obierat, illi ad delinquendum ſupra quàm patres eorum abeundo poſt deos alio-
rum, & ſeruiendo, & orando eos. Itaque dominus iratus, quoniam quidem, ait, tranſgreſſa eſt
gens iſta pactum meum, quod diſpoſui patribus eorum, & non obaudierunt voci meæ, & ego
non auertam ad auferendum virum, à facie eorum ex nationibus quas reliquit decedens Ie-
ſus. Atque ita per omnes pene annales critarum, & deinceps regum, reſeruatis gentium cir-
cumcolarum viribus, bello & captiuitate & iugo Allophylorum iram diſpẽſauit Iſraël, quo-
D tienſcumque ab illo maxime in idololatria exorbitauerunt. Hanc igitur ſi à primordio con-
ſtat & prohibitam de tot tantiſque præceptis, & nunquam impune commiſſam de tot tantiſ-
que documentis, nec vllum tam ſuperbum crimen apud deum deputari, quàm huiuſmodi
tranſgreſſionem, vltro intelligere debemus diuinarum, & denunciationum & executionum
intentionem iam tunc martyriis patrocinatam non modo non dubitandis, verum etiam ſu-
ſtinendis, quibus ſcilicet locum fecerat prohibendo idololatriam. Aliter enim martyria non
euenirent, & vtique auctoritatem ſuam præſtruxerat volens ea euenire quibus locum fecerat.
Nunc enim de dei voluntate compungimur, & ingeminat ſcorpius plagam, hanc negans,
hanc accuſans voluntatem, vt aut alium deum inſinuet, cuius hæc non ſit voluntas: aut no-
E ſtrum nihilominus deſtruat, cuius talis ſit voluntas: aut domino neget voluntatem dei, ſi ip-
ſum negare non potuerit. Nos autem de deo alibi dimicantes & de reliquo corpore hæreticæ
cuiuſque doctrinæ, nunc in vnam ſpeciem congreſſionis certas prædicimus lineas. Non alte-
rius dei quàm Iſraëlis, eam defendentes volũtatem quæ martyriis locum fecerit, tam ex præ-
ceptis prohibitæ ſemper, quàm ex iudiciis punitæ idololatriæ. Si enim præceptum obſeruan-
do vim patior,* hoc erit quodammodo obſeruandi præcepti præceptũ, vt ita patiar per quod *al. obſeruatum vim patitur.
potero obſeruare præceptum, vim ſcilicet quęcumque mihi imminet cauendã ab idololatria.
Et vtiq; qui imponit præceptũ, extorquet obſequiũ. Nõ potuit ergo noluiſſe ea euenire per quę
conſtabit obſequiũ. Præſcribitur mihi ne quẽ alium deum dicam, ne vel dicendo non minus
F lingua quàm manu deũ fingã, neq; alium adorẽ. Aut quomodo venerer præter vnicũ illũ qui
ita mãdat, quẽ & iubeor timere, ne ab eo deſerar, & de omni ſubſtãtia diligere, vt pro eo mo-
riar, huic ſacramẽto militãs ab hoſtibus prouocor: Par ſum illis, ſi illis man* dedero, hoc de-
fendendo depugno in acie, vulneror, cócîdor, occîdor. Quis hunc militi ſuo exitũ voluit, niſi
qui tali eum ſacramento cõſignauit? Habes igitur dei mei voluntatem: occurſum eſt huic pla
gæ in aliũ ictum. Conſideremus de volũtatis qualitate, longũ eſt vt deum meũ bonũ oſtendã.
Quod iam à nobis didicerunt Marcionitæ, deum interim ſufficit dici, vt neceſſe ſit bonum
credi: malum enim deum quis præſumpſerit, conſtare in vtroque non poterit: aut deum ne-
gare debebit, quem malum exiſtimarit: aut bonum, quem deũ pronũtiarit. Bona igitur erit &
volũtas eius, qui niſi bonus, nõ erit deus. Probabit hoc etiã ipſius rei bonitas, quam deus vo-

 luit, mar-

luit, martyrij dico. Quia non niſi bonus, voluit bonum. Bonum contendo martyrium a- G
pud eundem deum, à quo & prohibetur & punitur idololatria. Obnititur enim & aduerſa-
tur idololatriæ martyrium: malo autem obniti & aduerſari niſi bonum non poteſt, non qua-
ſi negemus eſſe æmulationem tam malorum inter ſe, quàm & bonorum. Sed alia conditio
eſt huius tituli. Martyrium enim non de communi aliqua militia certat cum idololatria,
ſed de ſua gratia. Liberat enim ab idololatria, quod à malo liberat, quis non bonum pro-
nuntiabit, quid aliud eſt aduerſatio idololatriæ atque martyrij, quàm mortis & vitæ in tan-
tum vt à martyrio deputabitur, quantum morti idololatria. Vitam qui malum dixerit, ha-
bet mortem, quam bonum dicat. Eſt & hæc peruerſitas hominum ſalutaria excutere, exi-
tioſa ſuſcipere, periculoſa quæque medica male vitare aut mori, denique citius quàm curari H
deſiderare. Nam & medicinæ in præſidium. Plures qui refugiunt, plures ſtulti, plures ti-
midi, & male verecundi. Et eſt plane quaſi ſæuitia medicina. De ſcalpello denique, caute-
rio, de ſinapis incendio, non tamen ſecari, inuri & extendi, morderique idcirco malum
quia dolores vtiles adfert. Nec quia tantummodo contriſtat recuſabitur, ſed quia neceſſa-
rio contriſtat, adhibebitur. Horrorem operis fructus excuſat, vlulans denique ille, & ge-
mens & mugiens inter manus medici, poſtmodum eaſdem mercede cumulabit, & artifi-
ces optimas prædicabit, & ſæuas iam negabit. Et ſi martyria deſæuiunt, ſed in ſalutem, lice-
bit & deo in vitam æternam per ignes & gladios & acerba quæque curare. Sed medicum
quoque miraberis etiam in illo, quod ferme pares adhibet qualitates medelarum aduerſus I
qualitates querelarum, cum quaſi de peruerſo auxiliatur per ea ſubueniens per quæ laboratur.
Nam & calores caloribus amplius onerando compeſcit, & ardores ſiti potius macerando
reſtringit, & fellis exceſſus amaris quibuſque potionibus colligit, & ſanguinis fluxus defu-
ſa inſuper venula reuocat. Deum verò & quidem Zeloten culpandum exiſtimabis, ſi voluit
certaſſe cum cauſa & iniuriæ æmulando, prodeſſe mortem morte diſſoluere, occiſionem oc-
ciſione diſpargere, tormentis tormenta diſcutere, ſupplicia ſuppliciis euaporare, vitam au-
ferendo conferre, carnem lædendo iuuare, animam eripiendo ſeruare, peruerſitas quam
putas ratio eſt, quod ſæuitiam exiſtimas gratia eſt. Ita deo de momentaneis æternam medi-
tante, magnifica bono tuo deum tuum, incidiſti in manus eius, ſed feliciter incidiſti. In- K
cidit & ille in ægritudines tuas. Homo ſemper medico prior negocium facit, denique ſibi-
met ipſe periculum mortis attraxit, acceperat à domino ſuo vt à medico, ſatis vtilem diſci-
plinam ſecundum legem viuendi, vt omnia quidem ederet, & ab vna ſolummodo arbuſcu-
la temperaret, & quam ipſe medicus importunam interim norat, audiit ille quem maluit,
& abſtinentiam rupit, edit inlicitum, & tranſgreſſione ſaturatus in mortem eruditauit di-
gniſſimus bona fide in totum periſſe qui voluit. Sed dominus ſuſtentato feruore delicti, do-
nec tempore medicina temperaretur, paulatim remedia compoſuit, omnes fidei diſcipli-
nas & ipſas æmulas vitio, verbum mortis verbo vitæ reſcindentes, auditum tranſgreſſio-
nis auditu deuotioni limantes: ita & cum mori præcipit medicus ille, veternum mortis ex- L
cludit. Quid grauatur pati nunc homo ex remedio, quod non eſt tunc grauatus pati ex vitio,
Diſplicet occidi in ſalutem, cui non diſplicuit occidi in perditionem. Nauſeabit ad antido-
tum, qui hiauit ad venenum. Sed & certaminis nomine deus nobis martyria proponit, per
quæ cum aduerſario experiremur, vt à quo libenter homo eliſus eſt, eum iam conſtanter eli-
dat. Hic quoque liberalitas magis quàm acerbitas dei præeſt. Euulſum enim hominē de dia-
boli gula per fidem, iam & inculcatorem eius voluit efficere per virtutem: ne ſolummodo e-
uaſiſſet, verum etiam deuiciſſet inimicum. Amauit quæ vocauerat in ſalutem, inuitare ad glo
riam: vt qui gaudeamus liberati, exultemus etiam coronati. Agonas iſtos, contentioſa ſo-
lennia & ſuperſtitioſa certamina Græcorum, & religionum, & voluptatum quanta gratia
ſeculum celebret, etiam & Africæ licuit. Adhuc Carthaginem ſingulæ ciuitates gratulando M
inquietant, donatam pythico agone poſt ſtadij ſenectutem. Ita ab æuo digniſſimum credi-
tum eſt ſtudiorum experimentum, commutere artes corporum & vocum de præſtantia ex-
pendere * præmio indice, ſpectaculo iudice, ſententia voluptate, qua nuda ſunt prælia. Non-
nulla ſunt vulnera, pugni caſſant, calces arietant, cæſtus dilaniant, flagella dilacerant: nemo
tamen agonis præſidem ſuggillans erit, quòd homines violentiæ obiectet iniuriarum actio-
nes extra ſtadium: ſed quantum liuores illi, & cruores, & vibices negotiantur, intendit co-
ronas ſcilicet & gloriam, & dotē, priuilegia publica, ſtipendia ciuica, imagines, ſtatuas, & qua-
lem poteſt præſtare ſeculum de fama æternitatem, de memoria reſurrectionem. Pyctes ipſe
non que-

* præſentia exprimere

A non queritur, dolere ſe non vult, corona premit vulnera, palma ſanguinem obſcurat, plus
victoria tuum eſt quàm iniuriatum hunc tu læſum exiſtimabis, quem vides lætum. Sed nec
victus ipſe de agonotheta caſum ſuum exprobrabit, deum dedecebit* artes & diſciplinas ſuas *decebit
educere remedium*. In hoc ſęculi ſpatium, in ſpectaculum hominibus & angelis & vniuerſis *in medium
poteſtatibus, carnem atque animam probare de conſtantia atque tolerantia: dare huic palmam, huic honorem, illi ciuitatem, illi ſtipendium, etiam quoſdam reprobare, & caſtigatos
cum ignominia ſummouere. Nimirum præſcribes deo quibus temporibus, aut modis, aut locis de familia ſua iudicet, quaſi non & præiudicare iudici congruat. Quid nunc ſine certami-
B nis nomine in martyria fidem expoſuiſſet, ſed proprij profectus, nónne oportebat illam habere aliquem ſpei cumulum, cui ſtudium ſuum cogeret, votumq́; ſuſpenderet quo eniteretur
aſcēdere, cum terrena quoque officia in gradu æſtuent. Aut quomodo multæ māſiones apud
patrem, ſi non pro varietate meritorum: quomodo & ſtella à ſtella diſtabit in gloria, niſi pro
diuerſitate radiorum? Porro & ſi fidei propterea congruebat ſublimitati, & claritatis aliqua
prolatio tale quid eſſe oportuerat illud emolumenti, quod magno conſtaret labore, cruciatu,
tormento, morte. Sed reſpice compenſationem, cùm caro & anima dependitur, quibus in
homine nihil carius eſt, alterum manus dei, alterum adflatus ipſa dependi in profectu quorum eſt profectus, ipſa erogari quæ lucrifiāt, eadem precia quæ & merces. Proſpexerat & alias
deus imbecillitates conditionis humanæ, aduerſarij inſidias, rerum fallacias, ſeculi retia,
C etiam poſt lauacrum periclitaturam fidem, perituros pleroſque rurſum poſt ſalutem, qui
veſtitum obſoletaſſent nuptialem, qui faculis oleum non præparaſſent, qui requirendi per
montes & ſaltus, & humeris eſſent reportandi. Poſuit igitur ſecunda ſolatia, & extrema
præſidia dimicationem martyrij, & lauacrum ſanguinis exinde ſecuturum*. De cuius felici- *ſecurum
tate Dauid: Beati quorum dimiſſa ſunt delicta, & quorum opertæ ſunt iniquitates. Beatus
vir cui non reputauerit deus delictum. Proprie enim martyribus nihil iam reputari poteſt,
quibus in lauacro ipſa vita deponitur. Sic dilectio operit multitudinem delictorum, quæ 1. Pet. 4.
deum ſcilicet diligens ex totis viribus ſuis, quibus in martyrio decertat: ex tota anima ſua,
quam pro deo ponit, hominem martyrem excudit. Hæc tu remedia, conſilia, iudicia, ſpecta-
D cula, etiam dei atrocitatem iudicabis, ſanguinem hominis deus concupiſcit. Et tamen auſim
dicere, ſi & homo regnum dei, ſi homo certam ſalutem, ſi & homo ſecundam regenerationem nulli compenſatio inuidioſa eſt, in qua aut gratiæ aut iniuriæ communis eſt ratio. Incutiat adhuc ſcorpius homicidam deum ventilans, horrebo planè ſpurcum blaſphemiæ adflatum de hæretico ore fœtentem: ſed & talem deum de fiducia rationis amplectar, qua ratione etiam ipſe ſe plus quàm homicidam pronuntiauit ex ſophiæ ſuæ perſona, voce Salomonis: Sophia, inquit, iugulauit filios ſuos, ſophia ſapientia eſt. Sapienter vtique iugulauit
dum inuitam, & rationaliter dum ingloriam. O parricidij ingenium, ô ſceleris artificium,
ô argumentum crudelitatis, quæ idcirco occîdit, ne moriatur quem occiderit. Et ideo quid
E ſequitur? Sophia in exitibus canitur hymnis: Cantatur enim & exitus martyrum. Sophia in
plateis de conſtantia agit, bene enim filios ſuos iugulat. Super ſummos autem muros confiſa dicit, cum quis ſecundum Eſaiam hic exclamat, Ego dei ſum, & hic vociferatur. In nomine Iacob: & alius inſcribit, In nomine Iſraëlis. O bonam matrem, opto & ipſe in filios
eius redigi, vt ab ea occidar. Opto occidi, vt filius fiam. Solum autem iugulat filios ſuos, an
& torquet? Audio enim & alibi dicentem deum. Vram illos ſicuti vritur aurum, & probabo illos ſicuti probatur argentum. Vtique per tormenta ignium, & ſuppliciorum, per martyria fidei examinatoria. Scit & Apoſtolus qualem deum adſcripſerit, cum ſcribit: Si deus Roma. 8.
filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis tradidit illum, quomodo non & cum illo omnia con-
F donauit nobis? Vides quomodo etiam proprium ſuum filium primogenitum, & vnigenitum ſophia diuina iugulauerit: vtique victurum, immo & cæteros in vitam redacturum.
Poſſum dicere cum ſophia dei, Chriſtus eſt qui ſe tradidit pro delictis noſtris, iam & ſemetipſam ſophiam trucidauit. Verba non ſono ſolo ſapiunt, ſed & ſenſu. Nec auribus tantummodo audienda ſunt, ſed & mentibus. Crudelem deum qui non intelligit, credit. Quamquam & non intelligenti poſita ſententia eſt, quæ temeritatem cohibeat aliter intelligendi.
Quis enim, inquit, cognouit ſenſum dei? aut quis illi conſiliarius fuit qui eum inſtruat, aut
viam intelligentiæ quis demonſtrauit illi? Sed enim Scytharum Dianam, aut Gallorum
Mercurium, aut Afrorum Saturnum hominum victima placari apud ſeculum licuit. Et
latio ad hodiernum Ioui media in vrbe humanus ſanguis inguſtatur. Nec quiſquam retra-

ctat aut non ratione præſumit aliqua, aut inæſtimabilem dei ſui voluntatem, ſi noſter quo- G
que deus propriæ hoſtiæ nomine martyria ſibi depoſtulaſſet, quis illi exprobraſſet funeſtam
religionem, & lugubres ritus, & aram, rogum, & pollinctorem, ſacerdotem, & non bea-
tum amplius reputaſſet, quem deus comediſſet. Vnum igitur gradum inſiſtimus & in hoc
ſolum prouocamus, an præcepta ſint à deo martyria, vt credas ratione præcepta, ſi præce-
pta cognoueris, quia nihil deus non ratione præceperit. Si quidem honorata eſt apud illum
mors religioſorum ipſius, vt canit Dauid, non opinor iſta communis & omnium debi-
tum. Atquin iſta etiam ignominioſa eſt ex elogio tranſgreſſionis & merito damnationis,
ſed illa quæ in ipſo aditur ex teſtimonio religionis, & prælio confeſſionis, pro iuſtitia & ſa-
Eſaiæ.57. cramento, ſicut Eſaias. Videt, inquit, quomodo perit iuſtus, & nemo excipit corde, & vi-
ri iuſti auferuntur, & nemo animaduertit: à facie enim iniuſtitiæ perit iuſtus, & erit ho- H
nor ſepulturæ eius. Habes hic quoque & prædicationem & remunerationem martyriorum.
A primordio enim iuſtitia vim patitur: ſtatim vt coli deus cœpit, inuidiam religio ſortita
eſt. Qui deo placuerat occiditur, & quidem à fratre, quo procliuius impietas alienum ſan-
guinem inſectaretur, à ſuo auſpicata inſectata eſt. Denique non modo iuſtorum, verum et-
iam & prophetarum. Dauid exagitatur, Helias fugatur, Hieremias lapidatur, Eſaias ſecatur,
Zacharias inter altare & ædem trucidatur, perennes cruoris ſui maculas ſilicibus adſignans.
Ioānes bap. Ipſe clauſula legis & prophetarum, nec prophetes, ſed angelus dictus, contumelioſa cæde
truncatur in puellæ ſalticæ lucar. Et vtique qui ſpiritu dei agebantur ab ipſo in martyria diri-
gebantur, vt etiam patiendo quæ & prædicaſſent. Proinde, & trina fraternitas cum dedica- I
tio imaginis regię vrbem vrgeret officio, non ignorauerunt quid fides, quæ ſola in illis capti-
ua non fuerat, exigeret, moriendum ſcilicet, aduerſus idololatriam, meminerant enim &
Hieremiæ ſcribentis ad eos quibus illa captiuitas imminebat, & nunc videbitis deos Babylo-
niorum aureos & argenteos, & ligneos portari ſuper humeros oſtentantes nationibus timo-
rem. Cauete igitur ne & vos conſimiles ſitis Allophylis, & timore capiamini dum aſpicitis
turbas adorantes retro eos & ante: ſed dicite in animo veſtro, te domine adorare debemus.
Itaque dixerunt à deo concepta fiducia, quanto vigore animi conditionales minas regis ex-
cutiunt. Non habemus neceſſitatem reſpondendi huic tuo imperio. Eſt enim deus noſter quē
colimus, potens eruere nos de fornace ignis, & ex manibus tuis, & tunc manifeſtum fiet ti- K
bi, quod neque idolo tuo famulabitur, nec imaginem tuam auream quam ſtatuiſti, adora-
bimus. O martyrium & ſine paſſione perfectum, ſatis paſſi, ſatis exuſti ſunt, quos propterea
deus texit, ne poteſtatem eius mentiti viderentur. Nam & Danielem nullius præter dei ſup-
plicem, & idcirco à Chaldæis delatum, ac depoſtulatum ſtatim vtique concluſa & vſitata fe-
ritas leonum deuoraſſet, ſi Darij digna præſumptio de deo falli debuiſſet. Cæterum pati opor-
tebat omnem dei prædicatorem atque cultorem, qui ad idololatriā prouocatus negaſſet ob-
ſequium, ſecundum illius quoque rationis ſtatum, quia & præſentibus tunc & poſteris dein-
ceps commendari veritatem oportebat, pro qua fidem diceret paſſio ipſorum defenſorum e-
ius, quia nemo voluiſſet occidi, niſi compos veritatis. Talia à primordio & præcepta & exē- L
pla debitricem martyrij fidem oſtendunt. Supereſt ne antiquitas ſuum forte habuerit ſacra-
mentum, nouitatem Chriſtianam recenſere, quaſi & de deo aliam, ac proinde diſciplina quo-
que æmulam, cuius ſophia filios ſuos iugulare non norit. Plane alia in Chriſto & diuinitas &
voluntas & ſchola & martyria, aut nulla in totum, aut aliter intelligenda mandarit, qui ne-
minem ad huiuſmodi diſcrimen hortetur, qui pro eo paſſis nihil repromittat, quia pati eos
Matt.5. nolit. Et ideo præceptorum principia deducens, Beati, inquit, qui perſecutionem patiuntur
ob iuſtitiam, quoniam illorum eſt regnum cœlorum. Hoc quidem abſolute ad omnes, dehinc
proprie ad apoſtolos ipſos, Beati eritis cum vos dedecorauerint, & perſecuti fuerint, & dixe-
rint aduerſus vos omnia mala propter me. Gaudete & exultate, quoniam merces veſtra plu-
rima in cœlo. Sic enim faciebāt & prophetis patres eorum, vt etiam prophetaret quod & ipſi M
occidi haberent ad exemplum prophetarum. Quanquam & ſi omnem hanc perſecutionē cō-
ditionabilem in ſolos tunc apoſtolos deſtinaſſet vtiq; per illos cū toto ſacramento, cum pro-
pagine nominis, cum traduce ſpiritus ſancti, in nos quoq; ſpectaſſet etiā perſecutionis obeū-
dę diſciplina, vt in hæreditarios diſcipulos & apoſtolici ſeminis frutices. Nā etſi rurſus ad a-
poſtolos dirigit. Ecce ego mitto vos tanquā oues in medio luporum, & cauete ab hominibus,
tradēt enim vos in cōſeſſus, & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos, & ad præſides & reges per
ducemini mei cauſa in teſtimoniū illis & nationibus & cætera. Cū autē ſubiicit, Tradet autem
frater

A frater fratrem,& pater filium in mortem,& inſurgent filij in parentes,& mortificabunt eos. Manifeſte iniquitatem iſtam in cæteros pronũciauit,quam in Apoſtolis nõ inuenimus. Nemo enim eorum aut fratrem aut patrem paſſus eſt traditorem,quod plerique iam noſtri, dehinc ad Apoſtolos reuocat: Et eritis odio omnibus propter nomen meũ. Quãto magis nos quos à parentibus quoque tradi oportet. Ita ipſa hac permiſtione* nunc ad Apoſtolos,nunc ad omnes diſponendo,eundem in vniuerſos nominis exitum effundit, in quibus conſederit nomen cum odij ſui lege. Qui autem ſuſtinuerit vſque in finem, iſte ſaluus fiet. Quid ſuſtinendo,niſi perſecutionem,niſi traditionem,niſi occiſionem? Nec enim aliud eſt ſuſtinere in finem,quàm pati finem. Et ideo non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum. Statim ſequitur,nec ſer-
B uus ſuper dominum ſuum: quia cum magiſter & dominus ipſe perpeſſus ſit perſecutionem, & traditionem, & occiſionem, multo magis ſerui & diſcipuli eandem expendere debebunt: ne quaſi ſuperiores exempti de iniquitate videantur, quando hoc ipſum ſufficere eis ad gloriam debeat,æquari paſſionibus domini & magiſtri, ad quarum tolerantiam ædificans monet,non eos timendos, qui ſolum corpus occidant, animam autem interficere non valeant, ſed illi potius metum conſecrandum,qui & corpus & animam occidere & perdere poſſit in gehẽnam. Quinam hi ſolius corporis interemptores, niſi præſides & reges ſupradicti,homines opinor. Quis etiam animæ dominator, niſi deus ſolus? Quis iſte,niſi ignium comminator, niſi is ſine cuius voluntate nec paſſerum alter in terram cadit,id eſt nec altera ex duabus ſub-
C ſtantiis hominis,caro aut anima. Quia & capillorum apud eum regeſtus eſt numerus. Nolite ergo metuere cum ſuper dicit,multis paſſeribus antiſtatis, non fruſtra, id eſt non ſine emolumento caſuros in terram repromittit,ſi magis ab hominibus quàm à deo occidi eligamus. Omnis igitur qui in me confeſſus fuerit coram hominibus, & ego confitebor in illo coram patre meo qui in cœlis eſt. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, & ego negabo illum coram patre meo qui in cœlis eſt. Manifeſta(vt opinor)eſt & definitio & ratio, tam confeſſionis quàm negationis,& ſi diſpoſitio diuerſa eſt. Qui ſe Chriſtianum confitetur,Chriſti eſſe teſtatur:qui Chriſti eſt, in Chriſto ſit neceſſe eſt. Si in Chriſto eſt,in Chriſto vtique cõfitetur,cum ſe Chriſtianum confitetur. Hoc enim non poteſt eſſe,niſi ſit in Chriſto. Porro in
D Chriſto confitendo,Chriſtum quoque confitetur qui ſit in Chriſto,dum & ipſe in illo eſt, vt pote Chriſtianus. Nam & ſi diem dixeris lucis,rem oſtendiſti quæ diem præſtat,licet nõ dixeris lucem. Ita & ſi non directo pronunciauit, Qui me confeſſus fuerit, non eſt diuerſus actus quotidianæ confeſſionis à ſenſu dominicę pronũtiationis. Quod enim eſt cum ſe cõfitetur, id eſt Chriſtianum: etiã id per quod eſt cõfitetur,id eſt Chriſtum. Proinde qui ſe negauit Chriſtianum,in Chriſto negauit, negando ſe in Chriſto eſſe, dum negat ſe Chriſtianum: & Chriſtum autem in ſe negãdo,dum ſe in Chriſto negat,Chriſtum quoq; negabit. Ita & qui in Chriſto negauerit, Chriſtum negauit. Et qui in Chriſto confeſſus fuerit, Chriſtum confitebitur. Sufficiſſet igitur & ſi de confitendo tantummodo dominus pronunciaſſet, ex forma
E enim confeſſionis contrario quoque eius præiudicaretur,id eſt negationi, proinde negatione negationem rependi à domino, quemadmodum confeſſione confeſſionem. Et ideo cum in forma confeſſionis etiam negationis conditio intelligatur, apparet non ad alium modum negationis pertinere,quod de ea aliter deus pronuntiauit,quàm de confeſſione dicendo: Qui me negauerit,non qui in me. Proſpexerat enim & hanc vim plerumque in expugnatione nominis ſubſecuturã,vt qui ſe Chriſtianum negaſſet,ipſe quoque Chriſtum compelleretur blaſphemando negare. Sicut non olim pro auſpice cum in tota fide quorumdam conluctatum, hoc modo horruimus. Itaque fruſtra erit dicere,& ſi me negauero Chriſtianum, non negabor à Chriſto,nõ enim ipſum negaui. Ex illa enim negatione tantundẽ tenebitur, qua ſe Chri-
F ſtianum negando,Chriſtum in ſe negans,etiam ipſum negauit. Plus eſt autem quod & confuſioni confuſionem comminatur, Qui me confuſus fuerit coram hominibus, & ego confundar eum coram patre meo qui in cœlis eſt. Sciebat enim à confuſione vel maxime formari negationem, mentis ſtatum in fronte conſiſtere,priorem eſſe pudoris quàm corporis plagam. Qui vero non hic,id eſt non intra hunc ambitum terræ, nec per hunc commeatum vitæ, nec apud homines huius naturæ communis confeſſionem putant conſtitutam, quanta præſumptio eſt aduerſus omnem ordinem rerum in terris iſtis,& in vita iſta & ſub humanis poteſtatibus experiundarum. Nimirum cum animæ de corporibus exceſſerint, & per ſingula tabulata cœlorũ de recepto diſpici cœperint, & interrogari arcana illa hæreticorum ſacramenta, tunc confitendum apud veras poteſtates & veros homines Teletos ſcilicet & Abaſcantos

*Ita ipſam hanc traditionem

ſcantos

ſcantos & Aginetos Valentini: noſtrates enim, inquiunt, nec ipſi eadem iurgiis conſtanter G
homines probabit, quos ſtillicidium ſitulæ & puluerem areæ & ſputamen & locuſtas deputa-
uit, etiam inrationalibus iumentis adæquauit. plane ita ſcriptum, non tamen idcirco aliud ho
minis genus intelligendum præter nos: quod quia conſtat eſſe comparatione, potuit indue-
re ſalua & proprietate generis & ſingularitate: neque enim ſi vita vitiata eſt, vt deſpectui iu-
dicata deſpectis compararetur ſtatim natura ſublata eſt, vt alia in nomine eius deputare-
tur. Atquin ſeruatur natura, & ſi ſuffunditur vita: nec alios nouit Chriſtus homines,
quàm de quibus dicit, Quem me aiunt eſſe homines? Et, Quomodo vultis vt faciant vobis
homines, & vos ita facite illis. Vide an ſeruauerit genus à quib⁹ & teſtimonium ſui expectet,
& in quos iuſtitiæ vicem mandat. Illos autem cœleſtes homines ſi expoſtulem mihi oſtendi, H
facilius Aratus Perſea & Chephæa & Erigonem, & Ariadnen inter ſidera deliniabat. Quis au
tem prohibuit dominum illic etiam cõfeſſionem hominum faciendam determinare, vbi ſuã
futuram apertè pronuntiauit. Vt ita eſſet poſitum, Qui in me cõfeſſus fuerit coram homini-
bus, in cœlis & ego in illum confitebor coram patre meo qui in cœlis eſt: eripere me debuit
ex iſto terrenæ confeſſionis errore, quam ſuſcipi noluiſſet, & ſi cœleſtem præcepiſſet, quia nul
los alios homines noueram præter incolas terræ, ne ipſo quidem adhuc tunc in cœlis homi-
ne conſpecto. Quę porro fides rerum, vt poſt exceſſum ad ſuperna ſublatus, illic prober, quo
præcepto non niſi iam probatus imponerer: illic de receptu examinarer, quò niſi admittẽdus perue-
nire non poſſem. Chriſtiano cœlum ante patet quàm via: quia nulla via in cœlum niſi cui pa I
tet cœlum: quod qui attigerit intrabit. Quas mihi poteſtates ianitrices adfirmas iuxta Ro-
manam ſuperſtitionem, Barnum quendam & Forculum & Limẽtinum, quas à cancellis or-
dinas poteſtates, ſi vnquam legiſti apud Dauid, Auferte portas principes veſtras, & ſubleuẽ-
Amos.9. tur portæ æternæ, & intrabit rex gloriæ. Si item audiſti apud Amos: Qui aſcenſum ſuum æ-
promiſſionem dificat in cœlos, & profuſionem ſuam fundat in terras. Scito & aſcẽſum illum exinde com-
planatum veſtigiis domini, & introitum exinde reſeruatum viribus Chriſti, nec vllam mo-
ram aut quæſtionem in limine Chriſtianis occurſuram, qui non dinoſci habeant illic, ſed a-
gnoſci: nec interrogari, ſed admitti. Nam & ſi adhuc clauſum putas cœlum, memento claues
Claues regni cœlorũ eius hic dominum Petro, & per eum eccleſiæ reliquiſſe, quas hic vnuſquiſque interrogatus K
atque confeſſus feret ſecum. Sed adſeuerat diabolus illic confitendum, vt ſuadeat hic negan-
dum. Pulchra videlicet documenta præmittam, bonas mecum claues feram, timorem eorum
qui ſolùm corpus occidunt, animæ autem nihil faciunt: commendatus ero huius præcepti
deſertione, honeſte in cœleſtibus ſtabo qui in terrenis ſtare non potui, ſuſtinebo maiores po-
teſtates qui minoribus ceſſi: merebor denique admitti iam excluſus. Suppetit adhuc dicere, ſi
in cœleſtibus confitendum, vel negandum eſt, ne vbi alterum, ibidem vtrũque. Aemula enim
quæq; concurrunt. Etiam perſecutionem in cœlis agitari oportebit, quæ confeſſionis nega-
tioniſue materia eſt. Quid itaq; ceſſas audaciſſime hæretice, totum ordinem Chriſtianę cõ-
cuſſionis in ſuperna transferre, & in primis ipſum nominis odium illic collocare, vbi ad pa-
tris dexteram præſidet Chriſtus: illi conſtitues & ſynagogas Iudæorum fontes perſecutio- L
num, apud quas Apoſtoli flagella perpeſſi ſunt, & populos nationum cum ſuo quidem circo,
vbi facile conclamãt, vſquequo genus tertium. Sed & fratres noſtros & patres & filios & ſo
crus & nurus & domeſticos noſtros ibidem exhibere debetis, per quos traditio diſpoſita eſt:
purganda item reges & præſides & armatas poteſtates, apud quas cauſa pugnanda eſt. Erit certe etiam
carcer in cœlo carẽs ſole, aut ingratis luminoſus, & vincula fortaſſe de Zonis & eculeus axis
ipſe qui torquet: tum ſi lapidandus Chriſtianus, grandines aderunt: ſi vrendus, fulmina præ
manu ſunt: ſi trucidandus, Orionis armati munus operabitur: ſi beſtiis finiendus, vrſas ſe-
ptentrio emittet, zodiacus tauros & leones. Hæc qui ſuſtinuerit in finem, iſte erit ſaluus. Er-
go ne & finis in cœlis, & paſſio & occiſio & prima confeſſio. Et vbi caro omnibus iſtis neceſ- M
ſaria, vbi corpus quod ſolum ab hominibus habet occidi, hæc nobis etiam ludicrum in mo-
dum certa ratio mandauit, nec vllus obicem præſcriptionis iſtius extrudet, vt non omnem
ordinem perſecutionis, omnem eius cauſæ firmam paraturam illuc transferre cogatur vbi
confeſſioni forum dederit. Siquidem confeſſio à perſecutione deducitur, & perſecutio in
confeſſione finitur. Nec poſſunt non vna ſequi, quæ & aditum & exitum, id eſt initium fineq;
diſponunt. Porro & odium nominis hic erit, & perſecutio hic erumpit, & traditio hic produ-
cit, & interrogatio hic compellit, & carnificina hic deſæuit, & totum hunc ordinem in ter-
ris confeſſio vel negatio expungit. Igitur ſi cætera hic, nec cõfeſſio alibi: ſi confeſſio alibi, nec

cætera

A cætera hic.Enimuero non alibi cætera,itaque nec confeſſio in cœlo . Aut ſi aliam volunt eſſe
rationem interrogationis & confeſſionis cœleſtis,vtique & ordinem ſuum illi ſtruere debe-
bunt,alium longe , & ab iſta diſpoſitione diuerſumq; ſcripturis notatur, & poſſumus dicere:
viderint dum hic ordo terrenæ interrogationis & confeſſionis ex materia decurrens perſe-
cutionis & diſcordiæ publicę in nomen ſaluus ſit ſuæ fidei, ita credendum ſit ſicut & ſcribi-
tur,ita intelligendum ſit ſicuti auditur.Hic omnem ordinem ſuſtinens ipſo domino non a-
liam regionem mundi deſtinantem . Quid enim poſt confeſſionis & negationis terminum
ſubiungit,Ne putaueritis veniſſe me vti pacem mittam in terram, non veni , ſed vt machæ-
ram certe in terram. Veni enim diuidere hominem aduerſus patrem ſuum , & filiam aduer-
B ſus matrem ſuam,& ſocrum aduerſus nurum ſuam,& inimici hominis domeſtici ſui . Sic e-
nim efficitur,vt tradat frater fratrem in mortem,& pater filium,& inſurgant filij in paren-
tes,& mori eos faciant.Et qui ſuſtinuerit in finem,hic ſaluus erit. Adeo tutus* hic ordo do- *totus
minicæ maceriæ* non in cœlum miſſæ ſed in terras.Illic conſtituit etiam confeſſionem, quæ *machæræ
in finem ſuſtinendo paſſura eſt mortem.Eadem igitur forma cætera quoque ad martyrij ſta-
tum pertinere defendimus. Qui pluris,inquit, fecerit etiam animã ſuam quàm me , non eſt
me dignus,id eſt qui maluerit viuere me negando,quàm mori confitendo. Qui animam ſuã
inuenerit,perdet illam: qui vero perdiderit illam mei cauſa,inueniet illã . Proinde enim in-
uenit ille qui negarit lucrifaciendo vitam, ſed perdet in gehennam,qui ſe putat negando lu-
C crifacere eam:Perdet autem eam ad præſens qui confeſſus occiditur , ſed inuenturus eam in
vitam æternam.Ipſi denique præſides cum cohortantur negationi , ſerua animam tuam , di-
cunt ei,Noli animam tuã perdere . Quomodo loqueretur Chriſtus,niſi quomodo tractare-
tur Chriſtianus?Sed cum prohibet meditari reſpõſionem ad tribunal , famulos ſuos inſtruit,
ſpiritum ſanctũ reſponſurum repromittit . Et cum in carcere fratrẽ vult viſitari, confeſſuris
imperat curam,& cum deum vindictam facturum electorum ſuorum adfirmat,paſſiones cõ-
ſolatur illorum etiam in parabola ſeminis poſt ceſpitem arefacti , in perſecutionum figurat
ardorem.Hæc ſi non ita accipiuntur quemadmodum pronunciantur,ſine dubio pręter quàm
ſonant ſapiunt,& aliud in vocib⁹ erit,aliud in ſenſibus,vt allegoriæ,vt parabolæ, vt ænigma-
ta.Quemcunque igitur conceperint ventum argumentationis ſcorpij iſti,quocunque ſe acu-
D mine impegerint,vna iam linea eſt,ad ipſas res prouocabuntur,an ſecundum ſcripturas trã-
ſigantur.Siquidem tunc aliud ſignificabitur in ſcripturis, ſi non id ipſum reperiatur in rebus.
Quod enim ſcriptum eſt,hoc euenire oportebit.Porro tunc eueniet quod & ſcriptum, ſi non
aliter eueniet. Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis cauſa,quomo-
do & ſcriptum eſt,& tradimur etiam à proximis, quomodo & ſcriptum eſt , & perducimur
ad poteſtates,& interrogamur & torquemur , & confitemur, & trucidamur . Quomodo &
ſcriptum eſt,ſic dominus edixit: ſi aliter edixit hæc,cur non aliter eueniunt, quàm edixit, id
eſt quemadmodum edixit.Atquin non aliter eueniunt, quàm edixit : ergo ſicut eueniunt, ita
E edixit: & ſicut edixit,ita eueniunt.Nam nec licuiſſet & aliter euenire,quàm edixit: nec ipſe a-
liter edixiſſet quàm euenire voluiſſet.Ita non aliud ſignificabunt ſcripturæ iſtæ, quàm in reb⁹
recognoſcitur.Aut ſi nondũ aguntur illa quæ prædicantur,quomodo aguntur hæc quæ prę-
dicata non ſunt?Non ſunt enim hæc prædicata quæ aguntur, ſi alia ſunt quæ prædicantur, &
non hæc quæ aguntur.At nunc quia ipſa ſunt in rebus,quæ & in vocibus,aliter dicta credun-
tur: quid fieret ſi aliter acta inuenirentur ? Sed hæc erit peruerſitas fidei,probata nõ credere,
non probata præſumere . Cui peruerſitati illud quoque opponam , vt ſi hæc quæ ſic aguntur
quemadmodum ſcripta ſunt, non erunt ipſa quæ prædicantur , illa quæ non debeant ſic agi
quemadmodum ſcripta ſunt,ne & ipſa horum exemplo periclitẽtur excludi . Siquidem aliud
F in vocibus,aliud in rebus eſt & relinquitur nec prædicata videri cum euenerint, ſi aliter præ-
dicantur quàm euenire habent.Et quomodo credentur quæ non erunt prædicata, quia nõ ita
erunt prædicata quomodo eueniunt . Ita hæretici quæ prædicantur non vt probata ſunt,cre-
dendo ea quæ nec prædicata ſunt credunt. Quis nunc medullas ſcripturarum magis noſſet,
quàm ipſa Chriſti ſchola,quos & ſibi diſcipulos dominus adoptauit, omnia vtiq; edocendos,
& nobis magiſtros ordinauit omnia vtique docturos.Cui potius figuram vocis ſuæ declaraſ-
ſet,quàm cui effigiem gloriæ ſuæ reuelauit Petro,Iacobo,Ioanni,& poſtea Paulo: quem para-
diſi quoque compotem fecit ante martyrium.An & illi aliter quàm ſentiunt , ſcribunt falla-
ciæ magiſtri,non veritatis? Petrus quidem ad Ponticos , Quanta enim,inquit, gloria, ſi non
vt delinquentes puniamini,ſuſtinetis.Hæc enim gratia eſt,in hoc & vocati eſtis,quoniam &
Chriſtus

Chriſtus paſſus eſt pro nobis,relinquens vobis exemplum ſemetipſum , vti adſequamini ve- G
1.Pet.4 ſtigia ipſius.Et rurſus,dilectione expaueſcatis vſtionem quę agitur in vobis in tentationem,
quaſi nouum accidat vobis:etenim ſecundum quod communicatis paſſionibus Chriſti gau-
dete,vti & in reuelatione glorię eius gaudeatis exultantes:ſi dedecoramini in nomine Chri-
ſti,beati eſtis.Quod gloria & dei ſpiritus requieſcet in vobis , dum nequis veſtrum patiatur,
vt homicida,aut fur,aut maleficus,aut alieni ſpeculator. Si autem vt Chriſtianus , ne erube-
ſcat,glorificet autem dominum in nomine iſto.Ioannes vero vt etiam pro fratribus noſtris
1.Ioan.4 animas ponamus hortatur, negans timorem eſſe in dilectione . Perfecta enim dilectio foras
abiicit timorem:quoniam timor pœnam habet,& qui timet, non eſt perfectus in dilectione. H
Quem timorem intelligi pręſtat,niſi negationis auctorem?quam dilectionem perfectam ad-
firmat,niſi fugatricem timoris & animatricem cōfeſſionis ? quam pœnam timore puniat,ni-
ſi quam negator relaturus eſt, cum corpore & anima occidendus in gehennam?Quod ſi pro
fratribus,quanto magis pro domino moriendum docet.Satis de Apocalypſi quoque ſua in-
Apoc.2 ſtructus hæc ſuadere : mandauerat etenim ſpiritus ad angelum eccleſiæ Smyrnæorum:Ecce
diabolus ex numero tuo coniicit in carcerē, vt tētemini diebus decem. Eſto fidelis ad mor-
tem vſque,& dabo tibi vitæ coronam.Item ad Pergamenorum de Antipa fideliſſimo marty-
re interfecto in habitatione ſathanæ.Item ad Philadelphenorum , quod à tentatione vltima
liberaretur,qui domini nomen non negarat.Exinde victori cuique promittit nunc arborem I
vitæ,& mortis veniam ſecundæ.Nunc latens manna cum calculo candido,& nomine igno-
to.Nunc ferreæ virgę poteſtatem,& ſtellæ matutinę claritatem,nunc albam veſtiri,nec dele-
ri de libro vitæ,& columnam fieri in dei templo in nomine dei & domini,& Hieruſalem cœ
leſtis inſcriptam.Nunc reſidere cum domino in throno eius, quod aliquando Zebedæi filiis
negabatur.Quinam iſti tam beati victores, niſi propriè martyres ? Illorum etenim victoriæ,
quorum & pugnæ: eorum vero pugnæ,quorum & ſanguis . Sed & interim ſub altari marty-
* patientiā paſcunt,& inducæ ſtolis candidæ claritatis vſurpant. rum animæ placidum quieſcunt,& fiducia vltionis *candidam claritatis vſurpant*, donec &
alij conſortium illarum gloriæ impleant. Nam & rurſus innumera multitudo albatis & pal-
mis victoria inſignes reuelantur ſcilicet de Antichriſto triumphales, ſicut vnus ex presbyte- K
ris.Hi ſunt,ait,qui veniunt ex illa preſſura magna,& lauerunt veſtimentum ſuum , & candi-
dauerunt ipſum in ſanguine agni.Veſtitus enim animæ,caro. Sordes quidem baptiſmate ab-
Eſaiæ.1 luuntur,maculæ vero martyrio candidantur.Quia & Eſaias ex rufo & coccino,niueum & la
neum repromittit.Magna etiam Babylon cum deſcribitur ebria ſanctorum cruore, ſine du-
bio ebrietas eius martyriorum poculis miniſtratur , quorum formido quid relatura ſit æque
Apoc.21. oſtenditur.Inter omnes enim reprobos immo ante omnes,timidis autem,inquit,dehinc cæ-
teris particula in ſtagno ignis & ſulphuris , ſic timor in epiſtola eius quē dilectio foras abii-
cit habet pœnam.Paulus vero apoſtolus de perſecutore qui primus eccleſiæ ſanguinem fudit,
poſtea gladium ſtylo mutans & conuertens machæram in aratrum lupus rapax Beniamin, L
dehinc ipſe adferens etiam eſcam ſecundum Iacob,qualiter martyria iam & ſibi optabilia cō
2.Theſ.1 mendat, cum de Theſſalonicenſibus gaudens, vti, inquit, gloriemur in vobis in eccleſiis dei
pro tolerantia veſtra & fide,in omnibus perſecutionibus & preſſuris quibus ſuſtinetis oſten-
tamē iuſti iudicij dei,vt digni habeamini regno eius pro quo & patimini.Sicut & ad Roma-
Roma.5 nos,Non ſolum autem verumetiam exultantes in preſſuris, certe quod preſſura tolerantiam
perficit,tolerantia vero probationem,probatio autem ſpem,ſpes vero non confundit. Et rur
Roma.8 ſus,quod ſi filij & hæredes, hæredes quidem dei,cohæredes vero Chriſti. Siquidē compatia-
mur,vti & cum illo glorificemur.Reputo enim paſſiones huius temporis non eſſe dignas ad
Ibidem gloriam,quæ in nos habeat reuelari.Et ideo poſtmodum : Quis,inquit, ſeparabit nos à dile- M
ctione Chriſti? preſſura,an anguſtia,an fames,an nuditas,an periculū,an machæra,ſecūdum
Pſal.43 quod eſt ſcriptum: Tui cauſa mortificamur tota die , deputati ſumus vt pecora iugulationis:
ſed in omnibus iſtis ſuperuincimus pro eo qui nos dilexit. Perſuaſum enim habemus , quod
neque mors,neque vita,neque virtus,neque ſublimitas,neque profunditas, neque alia condi-
tio poterit nos à dilectione dei ſeparare: quæ eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro. Sed Corin-
2.Cor.11 thiis paſſiones ſuas enumerās,patiendum vtique præfiniuit in laboribus abundantius,in car-
ceribus plurimum, in mortibus ſæpius , à Iudæis quinquies quadragenas citra vnam accepi,
ter virgis cæſus,ſemel lapidatus & reliqua . Quæ ſi magis incommoda quàm martyria vide-
buntur,tamen rurſus propter quod inquit,boni duco in infirmitatibus,in iniuriis, in neceſ-
ſitatibus,in perſequutionibus,in anguſtiis,pro Chriſto etiam in ſuperioribus,qui in omnibus
tribulemur,

A tribulemur,ſed non coanguſtemur:& indigeamus,ſed non perindigeamus : quoniam perſe-
quutionibus agitemur, ſed non derelinquamur : qui deiiciamur , ſed non pereamus : ſemper
mortificationem Chriſti in corpore noſtro circũferentes. Sed etſi,inquit, exterior homo no-
ſter vitiatur,caro ſcilicet,vi perſecutionum: ſed interior renouatur die & die, anima ſcilicet
ſpe promiſſionum . Nam quod ad præſens temporale & leue preſſuræ noſtræ per ſupergreſ-
ſum inſuper per æternum pondus gloriæ perficit nobis , non intuentibus quæ videntur , ſed
quæ non videntur. Quę enim videntur temporalia,de incommodis dicens: quæ vero nõ vi-
dentur æterna,de præmiis ſpondens. Theſſalonicenſibus vero de vinculis ſcribens,vtique bea 2.Theſſ.2
tos adfirmauit,quibus donatum eſſet non tantum credere in Chriſtum,ſed etiam pati pro ip
B ſo:eundem,inquit,agonem habentes quem in me vidiſtis,& nunc auditis. Nam & ſi libor ſu Philip.2
per ſacrificium gaudeo, & congaudeo omnibus vobis,perinde & vos gaudete & congaude-
te mihi. Vides quam martyrij definiat fœlicitatem, cui de gaudio mutuo adquirit ſolennita-
tem,vt proximis denique voti ſui factus eſt,qualiter de proſpectu eius exultat ſcribẽs Timo-
theo: Ego enim iam libor,& tempus deuerſionis inſiſtit*, agonem bonum decertaui, curſum 2.Timo.4 *diſiunctionis inſtat
conſummaui,fidem cuſtodiui , ſupereſt corona , quam mihi dominus illa die reddet, ſcilicet
paſſionis: ſatis & ipſe ſupra adlocutus fidelis ſermo . Si enim commortui ſumus Chriſto , & 2.Timo.2
conuiuemus: ſi ſufferimus,& conregnabimus: ſi negauerimus,& ille nos negabit: ſi non cre-
dimus, ille fidelis eſt,negare ſe non poteſt. Ne ergo cõfundaris martyrio domini noſtri, ne-
C que me vinctum eius , quia prædixerat : Non enim dedit nobis deus ſpiritum timiditatis,ſed
virtutis & dilectionis & ſanæ mentis . Virtute enim patimur ex dilectione in deum , & ſana
mente,cum ob innocentiam patimur. Sed & ſicubi tolerantiam præcipit , quibus magis eam
quàm paſſionibus proſpicit,ſic vbi ab idololatria diuellit,quid ei magis quàm martyria præ-
uellit? Plane monet Romanos omnibus poteſtatibus ſubiici , quia non ſit poteſtas niſi à deo, Roma.13
quia nõ ſine cauſa gladium geſtet,& quia miniſtra ſit dei,ſed vltrix,inquit,in iram ei qui ma-
lum fecerit. Nam & præmiſerat, Principes enim non ſunt timori bono operi , ſed malo . Vis
autem non timere poteſtatem,bonum fac,& laudem ab ea referes. Dei ergo miniſtra eſt tibi
in bonum. Si vero malum facias,time. Ita nõ in occaſione fruſtrandi martyrij iubet te ſubii-
D ci poteſtatibus,ſed in prouocatione bene viuendi,etiã ſub illarum reſpectu quaſi adiutricũ iu
ſtitiæ,quaſi miniſtrarum diuini iudicij hic etiam de nocẽtibus præiudicantis. Dehinc & exe-
quitur quomodo velit te ſubiici poteſtatibus,reddere iubens cui tributum,tributum : cui ve-
ctigal,vectigal,id eſt: Quæ ſunt Cæſaris,Cæſari,& quæ dei deo. Solus autem dei homo con-
dixerat ſcilicet Petrus regem quidem honorandum , vt tamen tunc rex honoretur cum ſuis
rebus inſiſtit, cum à diuinis honoribus longe eſt: quia & pater & mater diligentur cum deo,
non comparabuntur. Cæterum ſuper deum diligere nec animam licebit. Num ergo & Apo-
ſtolorum literæ nobiles, & nos vſquequaque ſimplices animæ & ſolummodo columbæ libẽ-
ter errantes, credo viuendi cupiditate. Ita vero ſit vt recedant à literis ſuis ſenſus,quæ tamen
E paſſos apoſtolos ſcimus, manifeſta doctrina eſt, hanc intellego ſolam acta decurrens , nihil
quæro,carceres illic & vincula,& flagella,& ſaxa,& gladij,& impetus Iudæorũ, & cœtus na-
tionum,& tribunorum elogia,& regum auditoria,& proconſulum tribunalia, & Cæſaris no
men interpretem non habent: quòd Petrus cæditur,quod Stephanus opprimitur,quod Iaco-
bus immolatur,quod Paulus diſtrahitur,ipſorum ſanguine ſcripta ſunt:& ſi fidem commen-
tari voluerit hæreticus,inſtrumẽta imperij loquentur,vt lapides Hieruſalem. Vitas Cæſarum
legimus: orientẽ fidem Romæ primus Nero cruentauit. Tunc Petrus ab altero cingitur,cum
cruci adſtringitur. Tunc Paulus ciuitatis Romanę conſequitur natiuitatem,cum illic marty-
rij renaſcitur generoſitate . Hæc vbicunque iam legero, pati diſco, nec mea intereſt quos ſe-
F quar martyrij magiſtros,ſenſus ne an exitus Apoſtolorum,niſi quod & ſenſus in exitibus re-
cognoſco. Nihil enim paſſi fuiſſent, quod non prius patiendum eſſe ſenſiſſent: cum vincula
Paulo Agabus geſtu quoque prophetaſſet,diſcipuli flentes & orantes ne ſe Hieroſolyma cõ-
mitteret: fruſtra orauerunt. Ille enim quod ſemper docuerat,animatus, Quid fletis ,inquit,&
contriſtatis cor meum? At ego non modo vincula Hieroſolymis pati optauerim,verum etiã
mori pro nomine domini mei Ieſu Chriſti. Atque ita ceſſerunt,dicendo: fiat voluntas domi-
ni: fidentes ſcilicet,paſſiones ad voluntatem dei pertinere,non enim dehortationis conſilio,
ſed dilectionis retinere tentauerant,vt Apoſtolum deſiderantes , non vt martyrium diſſua-
dentes. Quod ſi iam tunc prodigus aut Valentinus adſiſteret ſuggerens non in terris eſſe co-
nandum apud homines,minus vero nec deus humanũ ſanguinem ſitiat nec Chriſtus vicem
paſſionis,

paſſionis: quaſi & ipſe de ea ſalutem conſecuturus expoſcat, ſtatim audiſſet à ſeruo dei quod G
audierat diabolus à domino: Recede Sathanas, ſcandalum mihi es. Scriptum eſt, Dominum
deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Sed & nunc audire debebit quatenus multo poſt ve-
nena iſta ſuffudit nulli infirmorum facile niſi nocitura, ſi quis hanc noſtram ex fide præbibe-
rit vel etiam ſuperbiberit potionem.

F I N I S.

Q. SEPTIMII FLOREN- H
TIS TERTVLLIANI CARTHAGI-
nenſis de idololatria liber.

PRINCIPALE crimen generis humani, ſummus ſeculi reatus, tota
cauſa iudicij, idololatria. Nam etſi ſuam ſpeciem tenet vnum quodq;
delictum, & ſi ſuo quoque nomine iudicio deſtinatur, in idololatriæ
tamẽ crimine expungitur. Omitte titulos, operas recognoſce, idolo- I
latres, idem homicida eſt. Quæris quẽ occident ſi quid ad elogij am-
bitionem facit? non extraneum, nec inimicum, ſed ſeipſum. Quibus
inſidiis? erroris ſui, quo telo? offenſa dei, quot plagis? quotquot idolo-
latriis. Qui negat idololatren periſſe, is negabit idololatren homici-
dium feciſſe. Proinde adulterium, & ſtuprum in eodem recognoſcas: nam qui falſis deis ſer-
uit, ſine dubio adulter eſt veritatis, quia omne falſum adulterium eſt. Sic & in ſtupro mergi-
cooperatores tur. Quis enim immũdis ſpiritibus operatus nõ conſpurcatus, & conſtupratus incedit? At-
que adeo ſcripturæ ſanctæ ſtupri vocabulo vtũtur in idololatriæ exprobratione. Fraudis con
ditio ea eſt opinor, ſi quis alienum rapiat, aut alij debitum deneget, & vtique erga hominem K
admiſſa fraus maximi criminis nomẽ eſt. At enim idololatria deo fraudem facit, honores il-
li ſuos denegans, & cõferens aliis, vt fraudi etiam contumeliã coniungat. Quòd ſi tam fraus
quàm ſtuprum atque adulterium mortem adferunt, iam in his æque idololatria de homici-
dij reatu non liberatur. Poſt talia crimina tam exitioſa, tam deuoratoria ſalutis, cætera quo-
quę ad aliquem modum, & ſeorſum proinde diſpoſita, in idololatria conditionem ſuam re-
præſentat. In illa & concupiſcentiæ ſeculi. Quæ enim idololatriæ ſolennitas ſine ambitione
cultus & ornatus? In illa laſciniæ & ebrietates, cum plurimum victus & ventris & libidinis
cauſa frequententur, in illa iniuſtitia. Quid enim iniuſtius ea quæ iuſtitiæ patrem neſcit? In il-
la etiam vanitas, cum tota eius ratio vana ſit: in illa mendacium, cum tota ſubſtantia eius mẽ
dax ſit. Ita fit, vt omnia in idololatria, & in omnibus idololatria deprehendatur. Sed & alias L
cum vniuerſa delicta aduerſus dominum ſapiant. Nihil autem quod aduerſus dominum ſa-
piat, non dæmoniis & immundis ſpiritibus deputetur, quibus idola mancipantur: ſine du-
bio idololatriam admittit quicumque delinquit, id enim facit quod ad idolorum mancipes
pertinet. Sed vniuerſa nomina criminum diſcedant in operum ſuorum proprietates, rema-
neat idololatria in eo quod ipſa eſt: ſufficit ſibi tam inimicum deo nomen, tam locuples ſub-
ſtantia criminis, quę tot ramos porrigit, tot venas defundit, vt de hoc cum maxime materia
ſuſcepta ſit, quot modis nobis præcauenda ſit idololatriæ latitudo. Quoniam multifariam ſer
uos dei nec tantum ignorata, ſed etiam diſſimulata ſubuertit. Plerique idololatriam ſimplici-
ter exiſtimant his ſolis modis interpretandam, Si quis aut incendat, aut immolet, aut prolu- M
ſacerdotiis ceat, aut ſacris aliquibus aut ſacerdotibus obligetur. Quemadmodum ſi quis exiſtimet adul
terium in oſculis, & in amplexibus, & in ipſa carnis congreſſione cenſendum: aut homicidiũ
in ſola ſanguinis profuſione, & in animæ ereptione reputãdum. At enim dominus quàm ex-
tenſius iſta diſponat certi ſumus, cum adulterium etiam in concupiſcentia deſignat. Si ocu-
lum quis impegerit libidinoſe, & animam commouerit impudice, cum homicidium etiam
al. deeſt iudicij in verbo maledicti vel conuitij iudicij indicat, & in omni impetu iræ, & in negligentia cha-
ritatis in fratrem. Sicut Ioãnes docet homicidam eſſe qui oderit fratrem. Alioquin in modi-
co conſiſteret, & diaboli ingenium de malitia, & dei domini de diſciplina, qua nos aduerſus
diaboli

A diaboli altitudines innuit, ſi in his tantum delictis iudicaremur, quę etiam nationes decreuerunt vindicanda. Quo modo abundabit iuſtitia noſtra ſuper ſcribas & phariſæos, vt dominus præſcripſit, niſi abundantiam aduerſariæ eius, id eſt iniuſtitiæ perſpexerimus. Quod ſi caput iniuſtitiæ idololatria eſt, prius eſt vti aduerſus abundantiam idololatriæ præmuniamur, dum illam non ſolum manifeſtis recognoſcimus. Idolum aliquandiu retro non erat. Prius quàm huius monſtri artifices ebuliſſent, ſola templa & vacuæ ædes erant, ſicut in hodiernum quibuſdam locis vetuſtatis veſtigia permanent. Tamen idololatria agebatur, non in iſto nomine, ſed in iſto opere. Nam & hodie extra templum & ſine idolo agi poteſt. At vbi artifices ſtatuarum & imaginum & omnis generis ſimulachrorum diabolus ſeculo intulit, rude illud

B negotium humanæ calamitatis, & nomen de idolis cõſecutum eſt, & profectum. Exinde iam caput facta eſt idololatrię ars omnis quę idolum quoquomodo edit. Neque enim intereſt, an plaſtes effingat, an cęlator exculpat, an phrygio detexat: quia nec de materia refert, an gypſo, an coloribus, an lapide, an ære, an argẽto, an figulo* formetur idolum. Quando enim & ſine idolo idololatria fiat: vtique cum adeſt idolum nihil intereſt quale ſit, qua de materia, qua de effigie, ne qui putet id ſolum idolum habendum, quod humana effigie ſit conſecratum. Ad hoc neceſſaria eſt vocabuli interpretatio. εἶδος Gręcè formam ſonat, ab eo per diminutionem εἴδωλον deductum, ęque apud nos formulam fecit. Igitur omnis forma vel formula idolum ſe dici expoſcit. Inde idololatria omnis circa omne idolum famulatus & ſeruitus. Inde

*al. luto

C & omnis idoli artifex, eiuſdem & vnius eſt criminis, niſi parum idololatriam populus admiſit: quia ſimulachrum vituli & non omnis ſibi conſecrauit. Idolum tam fieri quàm coli deus prohibet. Quãto præcedit vt fiat quod coli poſſit, tanto prius eſt ne fiat ſi coli non licet. Propter hanc cauſam ad eradicandam, ſcilicet, materiam idololatriæ lex diuina proclamat: Ne feceritis idolum. Et coniungens, Neque ſimilitudinem eorum quæ in cœlo ſunt, & quæ in terra & quæ in mari. Toto mundo eiuſmodi artib. interdixit ſeruis dei. Anteceſſerat enim hoc prædicens, omnia elementa, omnem mundi ſenſum, quæ cœlo, quæ mari, quæ terra continentur, in idololatriam verſuros dæmonas, & ſpiritus deſertorum angelorũ, vt pro deo aduerſus dominum conſecrarentur. Omnia igitur colit humanus error pręter ipſum omnium conditorem. Eorum imagines idola, imaginum cõſecratio idololatria. Quidquid idololatra committit, in artificem quemcunque & cuiuſcunque idoli deputetur neceſſe

Exod.20

D eſt. Denique idem Enoch ſimul & cultores idoli & fabricatores in comminatione prædamnat. Et rurſus iuro vobis peccatores, quòd in diem ſanguinis perditionis pœnitentia parata eſt. Qui ſeruitis lapidibus, & qui imagines facitis aureas & argenteas & ligneas & lapideas & fictiles, & ſeruitis phantaſmatib. & dæmoniis & ſpiritibus infamis, & omnibus erroribus non ſecundum ſcientiam, nullum ab iis inuenietis auxilium. Eſaias verò: Teſtes, ait, vos eſtis, ſi eſt deus abſque me. Et non erant tunc qui fingunt & exculpunt, omnes vani qui faciunt libita ſibi, quæ illis non proderunt. Et deinceps tota illa pronunciatio qua in artifices, qua in cultores

Eſa.44

E deteſtatur, cuius clauſula eſt, Cognoſcite quod cinis ſit cor illorum, & terra, & nemo animã ſuam liberare poſſit. Vbi æque Dauid, Et factores tales fiant, inquit, qui faciunt ea. Et quid ego modicæ memoriæ homo vltra quid ſuggeram, quid recolam de ſcripturis, quaſi aut non ſufficiat vox ſpiritus ſancti, aut vltra deliberandum ſit, an maledixerit atque damnauerit dominus ipſos prius artifices eorum, quorum cultores maledicit & damnat? Plane impenſius reſpondebimus ad excuſationes huiuſmodi artificum, quos nunquam in domum dei admitti oportet. Si quis eam diſciplinam norit, iam illa obiici ſolita vox: Non habeo aliud quo viuã. Diſtrictius repercuti poteſt, Viuere ergo habes. Quid tibi cum deo eſt? Sit vis legibus. Tum quod & de ſcripturis audent argumentari, dixiſſe Apoſtolum vt quiſque fuerit inuentus, ita

Pſal.115

F perſeueret. Poſſumus igitur omnes in peccatis perſeuerare ex iſta interpretatione. Nec quiſquam noſtrum non peccator inuentus eſt, cum Chriſtus non alia ex cauſa deſcenderit, quàm peccatorum liberandorum. Item eundem præcepiſſe dicunt ſecundum ſuum exemplum, vt manibus vnuſquiſque operetur ad victum. Si hoc præceptum ab omnibus manibus defendatur, credo & fures balneatores manibus ſuis viuere, & ipſos latrones manibus agere quo viuant. Item falſarios vtique non pedibus, ſed manibus operari malas literas. Hiſtriones verò non manibus ſolis, ſed totis membris victũ elaborare. Pateat igitur eccleſia omnibus, qui manibus, & ſuo opere tolerantur, ſi nulla exceptio eſt artium quas dei diſciplina non recipit. Sed ait quidam aduerſus ſimilitudinis interdictæ propoſitionem, Cur ergo Moſes in eremo ſimulacrum ſerpentis ex ea re fecit? Seorſum figuræ quæ diſpoſitioni alicui arcanæ præſtruebatur,

bantur,non ad erogationem legis,ſed ad exemplarium cauſæ ſuæ. Alioquin ſi hæc vt aduer- G
ſarij legis interpretemur, nunquid & nos quod & Marcionitæ incõſtantiã adſcribimus om-
nipotenti. Quod illi hoc modo deſtruunt vt mutabilem, dum alibi vetat, alibi mãdat. Si quis
autem diſſimulat illam effigiem æreī ſerpẽtis ſuſpenſi in modum, figurã deſignaſſe domini-
cæ crucis à ſerpentibus, id eſt, ab angelis diaboli liberaturę nos, dum per ſemetipſam diabolũ,
id eſt ſerpentem interfectum ſuſpendit, ſiue quę alia figuræ iſtius expoſitio dignioribus reue-
lata eſt, dũmodo Apoſtolus affirmet omnia tũc figuratè populo accidiſſe, bene, quod idẽ deus
& lege vetuit ſimilitudinem fieri, extraordinario præcepto ſerpẽtis ſimilitudinem interdixit.
Si eundem deum obſeruas, habes legem eius, Ne feceris ſimilitudinem. Si & præceptum factæ H
poſtea ſimilitudinis reſpicis, & tu imitare Moyſen, Ne facias aduerſus legẽ ſimulacrum ali-
quod, niſi & tibi de° iuſſerit. Si nulla lex dei prohibuiſſet idola fieri à nobis, nulla vox ſpiritus
ſancti fabricatoribus idolorum non minus quàm cultoribus comminaretur: de ipſo ſacra-
mento noſtro interpretaremur nobis aduerſas eſſe fidei eiuſmodi artes. Quomodo enim re-
nunciauimus diabolo & angelis eius, ſi eos facimus. Quod repudium diximus his, non dico
cum quibus, ſed de quibus viuimus. Quam diſcordiam ſuſcepimus in eos, quibus exhibitio-
nis noſtræ gratia obligati ſumus? Potes lingua negaſſe, quod manu cõfiteris? Verbo deſtrue-
re quod facto ſtruis? Vnum deum prædicare, qui tantos efficis? Verũ deum prædicare, qui fal
obliquam ſos facis? Facio (ait quidam) ſed nõ colo, quaſi aliquam cauſam colere nõ audeat, niſi ob quã I
& facere nõ debeat, ſcilicet ob dei offenſam vtrobiq;. Immò tu colis, qui facis vt coli poſſint.
odoris Colis autẽ non ſpiritu viliſſimi nidoris alicuius, ſed tuo proprio. Nec anima pecudis impen-
ſa, ſed anima tua. Illis ingenium tuum immolas, illis ſudorẽ tuum libas, illis prudentiã tuam
accendis. Plus es illis quàm ſacerdos, cum per te habeant ſacerdotem. Diligentia tua numen
illorum eſt. Negas te quod facis colere? Sed illi nõ negant quibus hanc ſaginatiorem & aura-
tiorem & maiorem hoſtiam cædis, ſalutem tuam. Tota die ad hanc partẽ zelus fidei perora-
Chriſtum bit ingemens Chriſtianum ab idolis in eccleſiam venire, de aduerſaria officina in domum
dei venire, attollere ad deum patrem manus matres idolorũ, his manibus adorare quæ fo-
ris aduerſus deum adorantur, eas manus admouere corpori domini, quæ dæmoniis corpora K
conferunt: Nec hoc ſufficit. Parum ſit, ſi ab aliis manibus accipiant quod contaminant, ſed e-
tiam ipſę tradunt aliis quod contaminauerunt. Adleguntur in ordinem eccleſiaſticum arti-
fices idolorum. Prô ſcelus. Semel Iudæi Chriſto manus intulerunt, iſti quotidie corpus eius la
ceſſunt. O manus præcidendæ! Viderit iam an per ſimilitudinem dictum ſit, Si te manus tua
ſcandalizat, amputa eam. Quæ magis amputandæ, quàm in quibus domini corpus ſcandali-
zatur? Sunt & aliæ complurium artium ſpecies, quæ & ſi non contingunt idolorum fabri-
cationem, tamẽ ea ſine quibus idola poſſunt, eodem crimine expediunt. Nec enim differt, an
extruas vel exornes, ſi templum, ſi aram, ſi ædiculam eius inſtruxeris, ſi bracteam expreſſeris,
aut inſignia, aut etiam domum fabricaueris. Maior eſt eiuſmodi opera, quæ non effigiem cõ- L
fert, ſed auctoritatem, ſi ita neceſſitas exhibitionis extenditur. Habent & alias ſpecies, quæ ſi-
ne exorbitatione diſciplinæ, id eſt, ſine idoli cõfictura opem victus præſtet. Scit albarius tector
& tecta ſarcire, & tectoria inducere, & ciſternam liare, & cymathia diſtendere, & multa alia
ornamenta præter ſimulacra parietibus incriſpare. Scit & pictor & marmorarius & ærarius,
& quicunque cælator, latitudines ſuas vtiq; multo faciliores. Nam qui ſignum deſcribit, quã-
to facilius abacum linit? Qui de tilia Martem exculpit, quãto citius armarium cõpingit? Nul
la ars nõ alterius artis, aut mater, aut propinqua eſt. Nihil alterius vacat. Tot ſunt artium ve-
næ, quot hominum concupiſcentiæ. Sed de mercedibus & manu ſpretis intereſt. Proinde in-
tereſt & de labore. Minor merces frequẽtiore actu repẽſatur. Quot parietes ſigna deſiderãt? M
Quot templa & ædes idolis ædificantur? Domus verò & prætoria & balnea & inſulæ quãtæ?
Soccus & baxa quotidie deauratur, Mercurius & Serapis non quotidie. Sufficiat ad quęſtũ ar-
tificiorum. Frequẽtior eſt omni ſuperſtitione luxuria & ambitio. Lances & ſcyphos facilius
ambitio, quàm ſuperſtitio deſiderabit. Coronas quoq; magis luxuria, quàm ſolẽnitas erogat.
Cum igitur ad hęc artificiorum genera cohortemur, quę idolum quidem & quę idolo cõpe-
tunt nõ attingant: ſunt autem & hominibus cõmunia ſæpe quę & idolis. Hoc quoque cauere
debemus, ne quid ſcientibus nobis ab aliquibus de manibus noſtris in rem idolorum poſtule-
tur. Quod ſi cõceſſerimus & nõ remediis tam vſitatis egerimus, nõ puto nos à contagio ido-
lolatriæ vacare, quorũ manus non ignorantium in officio vel in honore & vſu dęmoniorũ
deprehenduntur. Animaduertimus inter artes etiã, profeſſiões quaſdã obnoxias idololatriæ.

De aſtro-

A De aſtrologis nè loquendũ quidẽ eſt. Sed quoniã quidam iſtis diebus prouocauit defendens ſibi perſeuerantiã profeſſionis iſtius, paucis vtar. Nõ allego quod idola honoret, quorũ nomina cœlo inſcripſit, quibus omnẽ dei poteſtatem addixit. Quod propterea homines nõ putant deum requirẽdum preſumentes ſtellarũ nos immutabili arbitrio agi. Vnũ propono, Angelos eſſe illos deſertores dei, amatores fœminarũ, pditores etiã huius curioſitatis. Propterea quoq; dãnatos à deo. O diuina ſentẽtia vſq; ad terrã pertinax, cui etiã ignorantes teſtimoniũ reddunt. Expelluntur mathematici ſicut angeli eorũ. Vrbs & Italia interdicit̃ mathematicis, ſicut cœlum & angelis eorũ. Eadẽ pœna eſt exitij diſcipulis & magiſtris. Sed magi & aſtrologi ab oriente venerũt. Scimus magiæ & aſtrologiæ inter ſe ſocietatẽ. Primum igitur ſtellarũ inter-
B pretes natũ Chriſtum annunciauerũt, primi munerauerũt. Hoc nomine Chriſtũ (opinor) ſibi obligauerũt. Quid tum? Ideo nunc & mathematicis patrocinabitur illorum magorũ religio, de Chriſto ſcilicet, eſt matheſis hodie. Stellarũ Chriſti nõ Saturni & Martis & cuiuſq; ex eodem ordine mortuorũ obſeruat & prędicat. At enim ſciẽtia iſta vſq; ad euãgelium fuit cõceſſa, vt Chriſto edito nemo exinde natiuitatẽ alicuius de cœlo interpretetur. Nã & thus illud & myrrham & aurũ ideo infanti tunc domino obtulerunt, quaſi clauſulã ſacrificationis & gloriæ ſecularis, quã Chriſtus erat adẽpturus. Quod igitur iiſdẽ Magis ſomniũ ſine dubio ex dei voluntate ſuggeſſit, vt irent in ſua, ſed alia nõ qua venerãt via, id eſt ne priſtina ſecta ſua incederent. Nõne illos Herodes perſequeretur, qui nec perſecutus eſt etiã ignorans alia via di-
C greſſos, quoniã & qua venerãt ignorabat. Adeo viã rectam & diſciplinã intelligere debemus. Itaq; magis pręceptũ exinde aliter incederẽt. Sic & alia illa ſpecies magiæ que miraculis operatur, & iam aduerſus Moyſen æmulata patiẽtia dei traxit ad euãgelium vſq;. Nam exinde & Simõ magus iamiam fidelis, quoniã aliquid adhuc de circulatoria ſecta cogitaret, vt ſcilicet inter miracula profeſſionis ſuæ etiã ſpiritũ ſanctũ per manuũ impoſitionẽ enũdinaret, maledictus ab Apoſtolis de fide eiectus eſt. Alter magus qui cum Sergio Paulo, quoniã iiſdem aduerſabatur Apoſtolis, luminum amiſſione multatus eſt. Hoc & aſtrologi retuliſſent credo, ſi quid in Apoſtolos incidiſſet. Attamẽ cum magia punitur, cuius eſt ſpecies aſtrologia, vtiq; & ſpecies in genere damnatur. Poſt euãgelium nuſquã inuenias aut ſophiſtas aut Chaldæos, aut
D incantatores, aut cõiectores, aut magos, niſi plane punitos. Vbi ſapiens, vbi literator, vbi cõquiſitor huius æui? Nõnne infatuauit deus ſapiẽtiam huius ſeculi? Nihil ſcis mathematice, ſi neſciebas te futurum Chriſtianum. Si neſciebas, hoc quoq; ſcire debueras nihil tibi futurum cum iſta profeſſione. Ipſa te de periculo ſuo inſtrueret, quæ aliorum climacterica præcauit, Non eſt tibi pars neque ſors in iſta ratione. Nõ poteſt regna cœlorum ſperare, cuius digitus aut radius abutitur cœlo. Quærendum autem eſt etiam de ludimagiſtris, ſed & cæteris profeſſoribus literarum. Immo non dubitandum affines illos eſſe multimodæ idololatriæ. Primum quibus neceſſe eſt deos nationum prædicare, nomina, genealogias, fabulas, ornamenta honorifica quæque eorum enunciare, tum ſolennia feſtáque eorundem obſeruare, vt quibus
E vectigalia ſua ſuppetẽt. Quis ludimagiſter ſine tabula VII. idolorũ quinquatria tamẽ frequẽtabit. Ipſam primam noui diſcipuli ſtipem Mineruæ & honori & nomini cõſecrat, vt & ſi nõ prophanatus alicui idolo, verbotenus de idolothyto eſſe dicatur, pro idololatria vitatur. Quid minus eſt inquinamẽti eo quem pręſtat quęſtus & nominibus & honoribus idolo nũcupatis, quàm minerualia Mineruę, quàm Saturnalia Saturni, quem etiam ſeruiculi ſub tempore Saturnalium celebrari neceſſe eſt. Etiam ſtrennæ captandæ, & ſeptimontium, & brumæ, & caræ cognationis honoraria exigenda omnia, Floreſcolæ coronandæ, Flaminicæ & ædiles ſacrificant, Cereatiſcola honoratur feriis. Idem fit idoli natali, omnis diaboli pompa frequẽtatur. Quis hęc cõpetere Chriſtiano exiſtimabit, niſi qui putabit conuenire etiam non magi-
F ſtro? Scimus dici poſſe, Si docere literas dei ſeruis non licet, etiam nec diſcere licebit. Et quomodo quis inſtitueretur ad prudentiam interim humanam, vel ad quẽcunq; ſenſum vel actũ cum inſtrumentum ſit ad omnẽ vitã literatura? Quomodo repudiamus ſecularia ſtudia, ſine quib⁹ diuina nõ poſſunt. Videam⁹ igitur neceſſitatẽ literatorię eruditiõis, reſpiciam⁹ ex parte eã admitti nõ poſſe, ex parte vitari, fideles magis diſcere q̃ docere literas capit. Diuerſa eſt enĩ ratio diſcẽdi & docẽdi. Si fideles literas doceat incertas idolorũ prędicatiões, ſine dubio dum docet, cõmẽdat: dum tradit, affirmat: dum cõmemorat, teſtimoniũ dicit. Deos ipſos hoc noie obſignat, cũ lex prohibeat (vt diximus) deos pronũciari, & nomẽ hoc in vano cõlocari. Hinc prima diabolo fides ædificat̃ ab initiis eruditionis. Quære an idololatriã cõmittat, qui de idolis catechizat. At cum fidelis hæc diſcit, ſi iam ſapit qui ſit neque recipit, neque admittit, mul-

to magis ſi nondum ſapit. Aut vbi cœperit capere, prius ſapiat oportet quod prius didicit, id G
eſt de deo & fide. Proinde illa reſpuet nec recipiet. Et erit tam tutus quàm qui ſciens vene-
num ab ignaro accipit, nec bibit. Huic neceſſitas ad excuſationem deputatur, quia aliter di-
ſcere non poteſt. Tanto autem facilius eſt literas non docere quàm nõ diſcere: quanto & re-
liqua ſcholarum de publicis propriis ſolennitatibus inquinamenta facilius diſcipulus fide-
lis non adibit, quàm magiſter non frequentabit. De generationibus ſi cætera delictorum.
Recogitemus imprimis cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam irretiti circa
fidem naufragium ſunt paſſi, quamuis & idololatria ab eodẽ apoſtolo dicta ſit cupiditas, tum
mendacium cupiditatis miniſtrum. Taceo de periurio, quando ne iurare quidem liceat. Ne-
gociatio ſeruo dei apta eſt? Cæterum ſi cupiditas abſcedat quæ eſt cauſa adquirendi: ceſſante H
cauſa adquirendi, non erit neceſſitas negociandi. Sit nunc aliqua iuſtitia quæſtus ſecura de cu
piditatis & mendacij obſeruatione, in crimen offendere idololatrię eam opinor quę ad ipſam
idolorum animã & ſpiritũ pertinet, quę omne dęmoniũ ſaginat. Sanè nõ illa principalis ido-
lolatria viderint ſi eadẽ merces, thura dico & cætera peregrinitatis ſacrificiũ idolorum. Etiã
hominibus ad pigmẽta medicinalia, nobis quoq; inſuper ad ſolatia ſepulturę vſui ſunt. Certe
cum põpę, cũ ſacerdotia, cum ſacrificia idolorũ de periculis, de dãnis, de incõmodis, de cogi-
tationib⁹, de diſcurſibus negociationibúsve inſtruuntur, quid aliud quàm procurator idolorũ
demonſtraris? Nemo cõtendat poſſe hoc modo omnibus negociationibus cõtrouerſiam fie-
ri. Grauiora delicta quęq; pro magnitudine periculi diligentiã extendũt obſeruationis, vt nõ I
ab his tantũ abſcedam⁹, ſed & ab iis per quę fiunt. Licet enim ab aliis fiat, nõ intereſt ſi per me.
In nullo neceſſarius eſſe debeo alij, cũ facit quod mihi nõ licet. Ex hoc quod vetor facere, in-
telligere debeo curãdum mihi eſſe ne fiat per me. Deniq; in alia cauſa nõ leuioris reatus pręiu
dicium iſtud obſeruo. Nã quod mihi de ſtupro interdictũ ſit, aliis ad eam rem nihil aut operę
aut cõſcientię exhibeo. Nã quod ipſam carnẽ meam à lupanarib⁹ ſegregaui, agnoſco me neq;
lenocinium, neq; id genus locorum alterius cauſa exercere poſſe. Sic & homicidij interdictio
oſtẽdit mihi laniſtam quoq; ab eccleſia arceri: nec poſſe nõ faciet quod faciendũ alios ſubmi-
niſtrat. Ecce magis proximũ pręiudicium. Si publicarum victimarum redẽptor ad fidem ac-
cedat, permittes ei meo negocio permanere. Aut ſi iam fidelis id agere ſuſceperit, retinendum K
in eccleſia putabis. Nõ opinor, niſi ſi quis & de thurario diſſimulabit, ſcilicet ad alios peruenit
procuratio ſanguinis, ad alios odorum. Si antequã idola in ſeculo eſſent, his mercibus adhuc
informis idololatria trãſigebatur, ſi & nunc ferè ſine idolo opus idololatriæ incendiis odorũ
perpetratur. Ecquid maioris operæ & erga dæmonia thurarius: nam facilius ſine idololatria
quàm ſine thurarij merce ipſius fidei conſcientiam perrogemus. Quo ore Chriſtianus thu-
rarius ſi per templa tranſibit, quo ore fumantes aras deſpuet, & exſufflabit quib⁹ ipſe proſpe-
xit? Qua conſtantia exorcizabit alumnos ſuos quibus domum ſuam cellarium præſtat? Ille
quidem ſi excluſerit dęmonium, nõ ſibi placeat de fide. Neque enim inimicum excluſit. Facile
debuit de eo impetrare quem cotidie paſcit. Nulla igitur ars, nulla profeſſio, nulla negocia- L
tio, quę quid aut inſtruendis, aut formandis idolis adminiſtrat carere poterit titulo idolola-
triæ, niſi ſi aliud omnino interpretemur idololatriã, quàm famulatum idolorũ colendorum.
Male nobis de neceſſitatibus humanę exhibitionis ſupplaudimus, ſi poſt fidem obſignatã di-
cimus, Nõ habeo quo viuam. Iam hic enim plenius illi abruptę propoſitioni reſpondebo, Se-
ro dicitur. Ante enim fuit deliberandum ex ſimilitudine prouidentiſſimi ædificis illius qui
prius ſumptus operis cũ viribus ſuis ſupputat, ne vbi cœperit defunctus poſtea erubeſcat. Sed
& nũc habes dicta domini exempla adimẽtia tibi omnem cauſationẽ. Quid enim dicis? Ege-
bo. Sed felices egenos dominus appellat. Victum nõ habebo: Sed nolite, inquit, cogitare de vi-
ctu. Et veſtitus habemus exemplum lilia. Subſtãtia mihi opus erat: Atquin omnia vendenda M
ſunt & egẽtibus diuidenda. Sed filiis & poſteritati prouidendum. Nemo aratro manũ impo-
nens & retro ſpectans aptus eſt. Operis & conditionalis eram, Nemo duobus dominis ſeruire
poteſt. Si vis domini diſcipulus eſſe, crucem tuã tollas & dominum ſequaris neceſſe eſt, id eſt
anguſtias & cruciatus tuos vel corpus ſolum quod in modum Chriſtus eſt. Parentes, coniu-
ges, liberi propter deum relinquendi erunt. De artibus & negociationibus & de profeſſioni-
bus etiam liberorum & parentum cauſa dubitas. Iam tunc demonſtratum eſt nobis & pigne-
ra & artificia & negocia propter dominum derelinquenda. Cum Iacobus & Ioannes voca-
ti à domino & patrem nauémque derelinquunt. Cum Matthæus de teloneo ſuſcitatur. Cum
etiam ſepelire patrem tardum fuit fidei. Nemo eorum quos dominus allegit, Non habeo di-

xit quo

A xit quo viuam. Fides famem non timet, Scit etiam famem non minus ſibi contemnendam
propter deum, quàm omne mortis genus. Didicit non reſpicere vitam, quãto magis victum?
Quotusquiſque hæc adimpleuit? Sed quæ penes homines difficilia, penes deum facilia. Sic ta-
men nobis de manſuetudine & clementia dei blandiamur, vt non vſque ad idololatriæ adfi-
nitates neceſſitatibus largiamur. Sed omnem adflatum eius vice peſtis etiam de longinquo
deuitemus, non in his tantum quæ præmiſimus, ſed in vniuerſa ſerie humanæ ſuperſtitio-
nis, ſiue deis ſuis, ſiue defunctis, ſiue regibus mancipatæ, vt ad eoſdem ſpiritus immundos
pertinentis, modo per ſacrificia & ſacerdotia, modo per ſpectacula, & hoc genus, modo per
B feſtos dies. Sed de ſacrificiis & de ſacerdotiis quid loquar? De ſpectaculis autem & volupta-
tibus eiuſmodi ſuum iam volumen impleuimus. Hoc loco retractari oportet de feſtis diebus
& aliis extraordinariis ſolennitatibus, quas interdũ laſciuiæ, interdum timiditati noſtrę ſub-
ſcribimus aduerſus fidei diſciplinam communicantes* nationibus in idolicis rebus. De hoc *al. fidẽ diſciplinàque cõmunem.
quidem primo conſiſtam, an cum ipſis quoq; nationibus communicare in huiuſmodi ſeruus
dei debeat ſiue habitu, ſiue victu, vel quo alio genere lætitiæ earum. Gaudere cum gaudentib*, De hoc.
& lugere cum lugentibus, de fratribus dictum eſt ab Apoſtolo ad vnanimitatem cohortante. Roma.12
Cæterum ad hęc, nihil cõmunionis eſt, lumini & tenebris, vitæ & morti: aut ſcindimus quod
eſt ſcriptum: Seculum gaudebit, vos vero lugebitis, Si cum ſeculo gaudemus, verẽdum eſt Ioan.16
ne cum ſeculo & lugeamus. Seculo autem gaudente lugeamus, & ſeculo poſtea lugente gau-
C debimus. Sic & Eleazar apud inferos in ſinu Abrahę refrigerium conſecutus, contrà diues in
tormento ignis conſtitutus, alternas malorum & bonorum vices æmula retributione cõpen-
ſant. Sunt quidam dies munerum, quæ apud alios honoris titulum, apud alios mercedis debi-
tum expungunt. Nunc* ergo, inquis, recipiam meum, vel rependam alienum: ſi hunc morem *Non
ſibi homines de ſuperſtitione conſecrauerunt, tu extraneus ab omni eorũ vanitate, quid par-
ticipas idolothyta ſolennia, quaſi tibi quoque pręſcriptum ſit de die, quominus id quod ho
mini debes, vel tibi ab homine debetur, citra diei obſeruationem luas, vel recipias, da formã
in quam velis agi tecum. Cur enim & lateas, cum ignorantia alterius tuam conſcientiã con-
tamines, ſi non ignoraris quod ſis Chriſtianus tentaris. Et contra conſcientiam alterius agis
D tanquam non Chriſtianus. Enimuero & diſſimulaberis, tentatus addictus es. Certe ſiue hac
ſiue illac, reus es confuſionis in deo. Qui autem confuſus ſuper me fuerit penes homines, & Matth.10 Lucæ.12
ego confundar ſuper illo, inquit, penes patrem meum, qui eſt in cœlis. Sed enim plerique iam
induxerunt animo ad cognoſcendam eſſe, ſi quandoque & ethnici faciunt, ne nomẽ blaſphe-
metur. Porrò blaſphemia quę nobis omnino deuitanda eſt, hęc opinor eſt. Si quis noſtrum ad
iuſtam blaſphemiam ethnicum deducat, aut fraude, aut iniuria, aut contumelia, aliáve ma-
teria dignę querelæ, in qua nomen merito percutitur, vt merito iraſcatur & dominus. Cæ-
terum, ſi de omni blaſphemia dictum eſt, væ, cuius cauſa* nomen meum blaſphematur, peri- *veſtri cauſa
mus vniuerſi cum totus circus ſceleſtis* ſuffragiis nullo merito nomen laceſſit, deſinamus & *cœleſtis
E non blaſphemabitur. Immo dum ſumus blaſphemetur in obſeruatione non in exorbitatione
diſciplinæ, dum probamur, nondum reprobamur, ob blaſphemiam martyrij ad finem quæ
tunc me teſtatur Chriſtianum, cum propter eam deteſtatur benedictio eſt nominis, maledi-
ctio cuſtoditæ diſciplinæ. Si hominibus, inquit, vellem placere, ſeruus Chriſti non eſſem. Sed Gala.1
idem alibi iubet omnibus placere curemus. Quemadmodum ego, inquit, omnibus per omnia
placeo. Nimirum Saturnalia & Calendas Ianuarias celebrans hominibus placebat, an mode-
ſtia & patientia, an grauitate, an humanitate, an integritate. Proinde cũ dicit, Omnibus om- 1.Cor.9
nia fact⁹ ſum, vt omnes lucrifaciã, nũquid idololatris idololatres, nũquid ethnicis ethnicus,
nũquid ſecularibus ſecularis? Sed etſi nõ prohibet nos cõuerſari cũ idololatris & adulteris &
F cæteris criminoſis dicens. Cæterũ de mundo exiretis nõ vtiq; eas habenas cõuerſationis im-
mutat, vt quoniam neceſſe ſit & cõuiuere nos & cõmiſceri cum peccatoribus, idem & cũ pec
care poſſim* vbi eſt cõmerciũ vitæ, quod Apoſtol⁹ cõcedit ſibi peccare quod nemo permittit,
licet cõuiuere cum ethnicis, cõmori nõ licet, conuiuamus cõmunibus, conlętemur ex cõmu-
nione naturę, nõ ſuperſtitionis. Pares anima ſumus, nõ diſciplina: cõpoſſeſſores mundi, non
erroris. Quod ſi nobis nullũ ius eſſet cõmunionis in eius modicũ extraneis, quanto ſceleſtius
eſt hæc inter fratres frequentare. Quis hoc ſuſtinere aut defendere poteſt? Iudæis dies ſuos
feſtos exprobrat ſpiritus ſanctus. Sabbata, inquit, veſtra & neomenias & ceremonias odit a-
nima mea. Nobis quibus ſabbata extranea ſunt, & neomenia & feriæ à deo aliquando dile-
ctæ, Saturnalia, & Ianuariæ, & brumæ, & matronales frequentantur, munera commeant,

ſtrenæ conſonant, luſus, conuiuia conſtrepunt. O melior fides nationum in ſuam ſectam: G
quæ nullam ſolennitatem Chriſtianorum ſibi vindicat, non dominicum diem, non penteco-
ſtem, etiam ſi noſſent, nobiſcum communicaſſent; timerent enim ne Chriſtiani viderentur.
Nos ne ethnici pronuntiemur, non veremur. Si quid & carni indulgendum eſt, habes non
dicam tuos dies tantum, ſed & plures. Nam ethnicis ſemel annuus dies quiſque feſtus eſt: ti-
cetere bi octauo quoque die: excerpe ſingulas ſolennitates nationum, & in ordinem texe, penteco-
ſtem implere non poterunt. Sed luceant, inquit, opera veſtra. At nunc luceant tabernæ, & ia-
nuæ noſtræ plures iam inuenies ethnicorum fores ſine lucernis & laureis quàm Chriſtiano-
rum. De iſta quoque ſpecie quid videtur, ſi idoli honor eſt, ſine dubio idoli honor idololatria
eſt. Si hominis cauſa eſt, recogitemus omnem idololatriam in hominis cauſam eſſe. Reco-
gitemus omnem idololatriam in homines eſſe culturam, cum ipſos deos nationum homi- H
nes retro fuiſſe, etiam apud ſuos conſtet. Itaque nihil intereſt ſuperioris, an huius ſeculi vi-
ris ſuperſtitio iſta præſtetur. Idololatria non propter perſonas quæ opponuntur, ſed propter
officia iſta damnata eſt, quæ ad dæmones pertinent. Reddenda ſunt Cæſari, quæ ſunt Cæſa-
ris: bene quod appoſuit, & quæ ſunt dei, deo. Quæ ergo ſunt Cæſaris? ſcilicet, de quibus tunc
conſultatio mouebatur, præſtandúſne eſſet cenſus Cæſari, an non. Ideo & monetam oſten-
di ſibi dominus poſtulauit, & de imagine cuius eſſet requiſiuit. Et cum audiſſet, Cæſaris, red-
Lucæ.20. dite, ait, quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt dei deo, id eſt imaginem Cæſaris Cęſari quæ in
nummo eſt, & imaginem dei deo, quę in homine eſt: vt Cæſari quidem pecuniam reddas,
deo temetipſum. Alioquin quid erit dei, ſi omnia Cęſaris? Ergo, inquis, honor dei eſt, lu- I
cernę pro foribus, & laurus in poſtibus, non vtique quod dei honor eſt, ſed quod eius qui pro
deo eiuſmodi officiis honoratur: quantum in manifeſto eſt ſalua operatione, quæ eſt in oc-
culto ad dæmonia perueniens. Certi enim eſſe debemus, ſi quos latet per ignorantiam lite-
raturæ ſecularis, etiam oſtiorum deos apud Romanos, cardeam à cardinibus appellatam,
& Forculum à foribus, & Limentinum à limine, & ipſum Ianum à ianua, & vtique ſcimus,
licet nomina inania atque conficta ſint, cum tamen in ſuperſtitionem deducuntur, rapere ad
ſe dæmonia & omnem ſpiritum immundum per conſecrationis obligamentum. Alioquin
dæmonia nullum habent nomen ſingulatim, ſed ibi nomen inueniunt, vbi & pignus. Etiam
apud Græcos Apollinem θυραῖον, & antelios dæmonas oſtiorum præſides legimus. Hæc igi- K
tur ab initio præuidens ſpiritus ſanctus, etiam oſtia in ſuperſtitionem venturam præcecinit
per antiquiſſimum propheten Enoch. Nam & alia oſtia in balneis adorari videmus. Si au-
tem ſunt quæ in oſtiis adorentur, ad eos & lucernæ & laureæ pertinebũt. Idolo feceris, quid-
quid oſtio feceris. Hoc in loco ex auctoritate quoque dei conteſtor, quia nec tutum eſt ſub-
trahere quodcũque vni fuerit oſtenſum, vtique omnium cauſa. Scio fratrem per viſionem
eadem nocte caſtigatum grauiter, quod ianuam eius ſubito adnuntiatis gaudiis publicis ſer-
ui coronaſſent. Et tamen non ipſe coronauerat aut præceperat, nam ante proceſſerat, & re-
greſſus reprehenderat factum, adeo apud dominum in huiuſmodi etiam diſciplina familiæ
noſtræ æſtimantur. Igitur quod attineat ad honores regum vel imperatorum, ſatis præſcri- L
ptum habemus, in omni obſequio eſſe nos oportere, ſecundum Apoſtoli præceptum ſubdi-
tos magiſtratibus, & principibus, & poteſtatibus. Sed intra limites diſciplinæ, quouſque ab
idololatria ſeparamur. Propterea enim & illud exemplum trium fratrũ præcucurrit, qui aliâs
obſequentes erga regem Nabuchodonoſor honorem imaginis eius conſtantiſſime reſpue-
rint, probantes idololatriam eſſe, quidquid vltra humani honoris modum ad inſtar di-
uinæ ſublimitatis extollitur. Sic & Daniel cætera Dario ſubnixus tamdiu fuit in officio,
quamdiu à periculo diſciplinæ vacaret. Nam ne id ſubiret, non magis leones regios ti-
illi muit, quàm ille regios ignes. Accendant igitur cotidie lucernas quibus lux nulla eſt,
adfigant poſtibus lauros poſtmodum arſuras, quibus ignes imminent, illis competunt M
& teſtimonia tenebrarum, & auſpicia pœnarum. Tu lumen es mundi, & arbor virens
ſemper. Si templis renunciaſti, ne feceris templum ianuam tuam. Minus dixi: ſi lu-
panaribus renunciaſti, ne indueris domi tuæ faciem noui lupanaris. Circa officia verò
nuptiarũ priuatarum & communium ſolennitatum, vt rogæ puræ, vt ſponſalium, vt nuptialium, vt
nominalium nullum putem periculum, obſeruari de flatu idololatriæ quæ interuenit, cau-
ſæ enim ſunt conſiderandæ quibus præſtatur officium. Eas mundas eſſe opinor per ſemetip-
ſas, quia neque veſtitus virilis, neque anulus, aut coniunctio maritalis, de alicuius idoli
honore deſcendit. Nullum denique cultum à deo maledictum inuenio, niſi muliebrem in
viro.

A viro. Maledictus enim, inquit, omnis qui muliebribus induitur. Toga vero etiam appellationis virilis eſt. Nuptias quoque celebrari non magis deus prohibet quàm nomen imponi. Sed his adcommodantur ſacrificia, ſi inuocatus nec in ſacrificiis ſit titulus officij, & operæ meæ expunctio quæ tum ſibi libet. Vtinam quidem nec videre poſſimus quæ facere nobis nefas eſt. Sed quoniam ita malus circundedit ſeculum idololatria, licebit adeſſe in quibuſdam quæ nos homini non idolo officioſos habent. Plane ad ſacerdotium & ſacrificium vocatus non ibo (proprium enim idoli officium eſt) ſed neque conſilio neque ſumptu, aliáve opera in eiuſmodi fungar. Si propter ſacrificium vocatus adſiſtam, ero particeps idololatriæ: ſi me alia cauſa coniungit ſacrificanti, ero tantum ſpectator ſacrificij. Cæ- Deut.22

B terum quid facient ſerui vel liberi fideles, item officiales ſacrificantibus dominis vel patronis vel præſidibus ſuis adhærentes. Sed ſi merum quis ſacrificanti tradiderit, immo ſi verbo quoque aliquo ſacrificio neceſſario adiuuerit, miniſter habebitur idololatriæ. Huius regulæ memores etiam magiſtratibus & poteſtatibus officium poſſumus reddere ſecundum patriarchas & cæteros maiores qui regibus idololatris vſque ad finem idololatriæ apparuerunt. Hinc proximè diſputatio oborta eſt, an ſeruus dei alicuius dignitatis aut poteſtatis adminiſtrationem capiat, ſi ab omni ſpecie idololatriæ intactum ſe aut gratia aliqua, aut aſtutia etiam præſtare poſſit: ſecundum quod & Ioſeph, & Daniel mundi ab idololatria, & dignitatem & poteſtatem adminiſtrauerint, in ornamento & purpura extitere totius Aegypti

C ſiue Babyloniæ. Credamus itaque ſuccedere alicui poſſe vt in quoquo honore, vt in ſolo honoris nomine incedat, neque ſacrificet, neque ſacrificiis auctoritatem ſuam accommodet, non hoſtias locet, non curas templorum deleget, non vectigalia eorum procuret, non ſpectacula edat de ſuo aut de publico, aut edendis præſit, nihil ſolenne pronuntiet, vel edicat, ne iuret quidem. Iam vero quæ ſunt poteſtatis, neque iudicet de capite alicuius vel pudore: feras enim de pecunia neque damnet neque prædamnet, neminem vinciat, neminem recludat, aut torqueat. Si hæc credibile eſt fieri poſſe. Iam vero de ſolo ſuggeſtu & apparatu honoris retractandum: proprius habitus vniuſcuiuſque eſt, tam ad vſum cotidianum, quàm ad honorem & dignitatem. Igitur purpura illa & aurum ceruicis ornamentum eodem

D more apud Aegyptios & Babylonios inſignia erant dignitatis, quo more nunc prætextæ, vel trabeæ, vel palmatæ, & coronæ aureæ ſacerdotum prouincialium, ſed non eadem conditione. Tantum enim honoris nomine conferebatur his qui familiaritatem regum merebantur. Vnde & purpurati regum vocabantur à purpura, ſicut apud nos à toga candida candidati: ſed non vt ſuggeſtus ille ſacerdotiis quoque aut aliquibus idolorum officiis adſtringeretur. Nam ſi ita eſſet vtique tantæ ſanctitatis & conſtantiæ viri ſtatim habitus inquinatos recuſaſſent, ſtatimque apparuiſſet Danielem idolis non deſeruiſſe, nec Belem nec draconem colere, quod multo poſtea apparuit. Simplex igitur purpura illa nec iam dignitatis erat, ſed ingenuitatis apud barbaros inſigne. Quodammodo enim & Ioſeph qui ſeruus fue-

E rat, & Daniel qui per captiuitatem ſtatim verterat ciuitatem, Babyloniam & Aegyptum, ſunt conſecuti per habitum barbaricæ ingenuitatis, ſic penes nos quoque fideles ſi neceſſe fuerit, poterit & pueris prætexta concedi, & puerilis ſtola, natiuitatis inſignia non poteſtatis: generis, non honoris: ordinis, non ſuperſtitionis. Cæterum purpura, vel cætera inſignia dignitatum & poteſtatum inſertæ dignitati & poteſtatibus idololatriæ ab initio dicata habent profanationis ſuæ maculam cum præterea ipſis etiam idolis inquantum prætextæ & trabeæ & laticlaui, faſces quoque & virgæ præferãtur, & merito. Nam dæmonia magiſtratus ſunt ſeculi huius vnius collegij inſignia faſces & purpuras geſtant. Quid ergo proficies ſi ſuggeſtu quidem vtaris, opera eius vero non adminiſtres. Nemo immundis mundus vi-

F deri poteſt. Tunicam ſi induas inquinatam per ſe, poteris forſitan illam non inquinare per te, ſed tu per illam mundus eſſe non poteris. Iam nunc quid de Ioſeph & Daniel argumentaris, ſcito non ſemper comparanda eſſe vetera & noua, rudia & polita, cœpta & explicita, ſeruilia & liberalia. Nam illi etiam conditione ſerui erant: Tu vero nullius ſeruus inquantum ſolus Chriſti, qui te etiã captiuitate ſeculi liberauit & forma dominica agere debebis, ille dominus in humilitate & ignobilitate inceſſit domicilio incertus. Nam filius, inquit, hominis non habet vbi caput conlocet, veſtitu incultus, neque enim dixiſſet, Ecce qui teneris veſtiuntur in domibus regum ſunt. Vultu denique & aſpectu inglorius, ſicut & Eſaias pronuntiauerat. Si poteſtatem quoque nullam ne in ſuos quidẽ exercuit, quibus ſordido miniſterio functus eſt. Si regem ſe denique fieri conſcius ſui regni refugit, pleniſſime dedit for- Lucæ.9. Matth.8

mam ſnis dirigendo omni faſtigio & ſuggeſtu tam dignitatis quàm poteſtatis. Quis enim G
magis his vſus fuiſſet quàm dei filius, quales & quanti cum faſces producerent, qualis purpu-
ra de humeris eius floreret, quale aurum de capite radiaret, niſi gloriam ſeculi alienam & ſi-
bi & ſuis iudicaſſet? Igitur quæ noluit, reiecit, quæ reiecit damnauit, quæ damnauit, in pom-
pa diaboli deputauit. Non enim damnaſſet, niſi non ſua, alterius autem eſſe non poſſent,
niſi diaboli quæ dei non ſunt. Tu ſi diaboli pompam eieraſti, quicquid ex ea attigeris, id ſcias
eſſe idololatriam, vel hoc te cõmonefaciat, omnes huius ſeculi poteſtates & dignitates nõ ſo-
lum alienas, verum & inimicas dei eſſe, quod per illas aduerſus dei ſeruos ſupplicia conſul-
ta ſunt, per illas & pœnæ ad impios paratæ ignorantur. Sed & natiuitas & ſubſtantia tua mo-
leſtę tibi ſunt aduerſus idololatriam, ad euitandum remedia deeſſe non poſſunt, cum & ſi de- H
fuerint, ſuperſit vnicum illud quo felicior factus non in terris magiſtratus, ſed in cœlis. Poſ-
ſet in iſto capitulo etiam de militia definitum videri quæ inter dignitatem & poteſtatem eſt.
At nunc de iſto quæritur an fidelis ad militiam conuerti poſſit, & an militia ad fidem admit-
ti etiam caligata, vel inferior quæque cui non ſit neceſſitas immolationum vel capitalium iu-
diciorum. Nõ conuenit ſacramento diuino & humano, ſigno Chriſti & ſigno diaboli, caſtris
lucis & caſtris tenebrarum, non poteſt vna anima duobus deberi, deo & Cæſari. Et virgam
portabit Moyſes, fibulam & Aaron, cingetur loro & Ioãnes, agmen aget & Ieſus Naue, bel-
lauit & populus ſi placet ludere. Quomodo autem bellauit, immo quomodo etiam in pace
militabit ſine gladio quæ dominus abſtulit? Nam etſi adierant milites ad Ioannem & for- I
mam obſeruationis acceperant, ſi etiam centurio crediderat, omnem poſtea militem domi-
ni in Petro examinando diſcinxit, nullus habitus licitus eſt apud nos inlicito actui adſcri-
ptus. Sed enim cum conuerſatio diuinæ diſciplinæ non factis tantum, verumetiam verbis
periclitetur. (Nam ſicut & ſcriptum eſt: Ecce homo, & facta eius ita ex ore tuo iuſtificabe-
ris) meminiſſe debemus etiam in verbis quoque idololatriæ incurſum præcauendum, aut de
conſuetudinis vitio, aut timiditatis. Deos nationum nominari lex prohibet, non vtique no-
mina eorum pronuntiemus, quæ nobis vt dicamus conuerſatio extorquet. Nam id plerum-
que dicendum eſt in templo Aeſculapij, illum habes & vico Iſidis habito & ſacerdos Iouis fa-
ctus eſt, & multa alia in hunc modum quãdo & hominibus hoc genus nomina inducuntur. K
Neque enim Saturnum honoro ſi ita vocauero eum ſuo nomine, tam non honoro quàm
Marcum ſi vocauero Marcum. Sed ait, Nomen aliorum deorum ne commemoremini, ne-
que audiatur de tuo ore. Hoc præcepit ne deos vocemus illos, nam & in prima parte legis,
Exo.20. Non ſumes, inquit, nomen domini dei tui in vano, id eſt idolo. Cecidit igitur in idololatriam
qui idolum nomine dei honorauerit. Quod ſi deos dicendum erit, adiiciendum eſt aliquid,
quo appareat, quia non ego illos deos dico, nam & ſcriptura deos nominat, ſed adiicit, ſuos,
vel nationum. Sicut & Dauid cum deos nominaſſet vbi ait: Dij autem nationum dæmonia.
Sed hoc mihi ad ſequentia magis præſtructum eſt: cæterum conſuetudinis vitium eſt me-
hercule dicere, medius fidius, accedente ignorantia quorundam qui ignorant ius iurandum L
eſſe per Herculem. Porrò quid erat deieratio ſi per eos quos eieraſti, quàm præuaricatio fidei
cum idololatria? quis enim per quos deierat non honorat? Timiditatis eſt autem cum te a-
lius per deos ſuos obligat iuratione vel aliqua teſtificatione. Et tu ne intelligaris quieſcis,
nam æque quieſcendo confirmas maieſtatem eorum cuius cauſa videberis obligatus. Quid
refert deos nationum dicendo deos an audiendo confirmes? iures per idola, an ab alio adiu-
ratus adquieſcas? Cur non agnoſcamus verſutias ſatanæ qui quod ore noſtro perficere non
poteſt, id agit vt ſuorum ore perficiat? per aures inferẽs nobis idololatriam. Certe quiſ-
quis ille eſt, aut amica aut inimica congreſſione adſtringit. Si inimica, iam ad pugnam
vocaris, & ſcis tibi dimicandum eſſe. Si amica, quanto ſecurius in dominum transfe-
res ſponſionem tuam, vt diſſoluas obligationem eius, per quem te malus honori ido-
lorum, id eſt idololatriæ quærebat adnectere. Omnis patientia eiuſmodi idololatria. Ho-
noras eos quib[us] impoſitis obſequium præſtitiſti. Scio quendã cui dominus ignoſcat, cum illi
in publico per litem dictum eſſet, Iupiter tibi ſit iratus, reſpondiſſe, immo tibi. Quid ali- M
ter feciſſet ethnicus qui Iouem deum credidit, etiam ſi non per eundem retorſiſſet maledi-
ctum, nec per illum Iouis ſimilem cõfirmauerat Iouem deũ, per quem ſe maledictũ indigne
tuliſſe demõſtrauerat remaledicens. Adquid enim indigneris per eum quẽ ſcis nihil eſſe? Nã
ſi inſanus iam eſſe cõfirmas, & erit idololatriæ profeſſio timoris tui, quãto magis cum per ip-
ſum remaledicis eodẽ Iouis honorem facis, quo & ille qui te prouocauit? Fidelis autẽ in eiuſ-
modi

A modi ridere debet, nõ inſanire. Immò ſecundũ pręceptum ne per deum quidẽ & maledicere, ſed plane benedicere per deũ, vt & idola deſtruas, & deũ prædices, & adimpleas diſciplinam æque benedici deos nationum. Chriſtum Sationiſtus nõ ſuſtinebit, vt nõ ſemper reijciat immundam benedictionẽ, & eam ſibi in deum cõuertens ẽmundet. Benedici per deos nationũ, maledici eſt per deũ. Si dedero eleemoſynã, vel aliquid præſtitero beneficij, & ille mihi deos ſuos vel coloniæ genium propicios imprecetur, iam oblatio mea vel operatio idolorũ honor erit, per quæ benedictionis gratiã compenſant. Cur autẽ non ſciat me dei cauſa feciſſe vt & deus potius glorificetur, & dæmonia nõ honorantur in eo quod propter deũ feciſſe deus vi-
B det quoniã propter ipſum feci: pariter videt quoniã propter ipſum feciſſe me nolui oſtẽdere, & præceptum eius idolothytum quodãmodo feci. Multi dicunt, nemo ſe debet promulgare: puto autẽ nec negare; negat enim quicunq; diſſimulat in quacũq; cauſa pro ethnico habitus. Et vtiq; omnis negatio idololatria eſt, ſicut oĩs idololatria negatio ſiue in factis ſiue in verbis. Sed eſt quædã eiuſmodi ſpecies in facto & in verbo, bis acuta & infeſta vtriq;, licet tibi blãdiatur, quaſi vacet in vtroq; dum factũ nõ videtur, quia dictum nõ tenetur pecuniã de ethnicis mutuãtes ſub pignoribus fiduciati iurati, cauent & ſe necant, ſe ſcire nolunt ſcilicet tẽpus perſecutionis & locus tribunalis, & perſona præſidis, præſcribit Chriſtus, nõ eſſe iurandum. Scripſi, inquit, ſed nihil dixi, lingua nõ litera occidit. Hic ego naturã & cõſcientiam aduocõ: naturã, quia nihil poteſt man⁹ ſcribere, etiamſi lingua in dictãdo ceſſat immobilis & quieta,
C quod nõ anima dictauerit, quanquã & ipſi linguæ animæ dictauerit, aut à ſe cõceptum, aut ab alio traditum iam ne dicatur aliquis dictarit, hic conſcientiã appello, an quod alius dictauit anima ſuſcipiat Et ſiue comitãte ſiue reſidente lingua ad manũ tranſmittat, & bene quod in animo & cõſcientia delinquit. Dominus dixit, ſi, inquit, cõcupiſcentiæ vel malitiæ in cor hominis aſcẽderit pro facto teneri. Cauiſti igitur quod in cor tuum plane aſcẽdit, quod neque ignoraſſe te cõtendere poteſt, neq; noluiſſe. Nã cum caueres, ſciſti: cum ſcires, vtiq; voluiſti, & eſt tã facto quàm cogitatu, nec potes leuiore crimine manus excludere, vt dicas falſum plane effici cauẽdo quod nõ facit tamen, nõ negaui, quia nõ iuraui: quoniã & ſi nihil tale feciſſes. Si tamen dicereris deierare, feciſſe ſi cõſenſeris non valet tacita vox in ſtylo, & mutus in literis
D ſonus. At enim Zacharias tẽporali vocis orbatione multatus cum animo conlocutus linguã irritam tranſit eam manibus ſuis à corde dictat, & nomen filij ſine ore pronunciat, loquitur in ſtylo, auditur in cera manu omni ſono cõclarior, litera omni ore vocalior. Quære an dixerit qui dixiſſe cõpertus eſt, dominum orem⁹ ne qua nos eiuſmodi cõtractus neceſſitas circunſiſtat. Etſi ita euenerit de fratribus operãdis copia vel nobis abrumpendæ omnis neceſſitatis cõſtantia, ne illæ literæ negatrices vicariæ oris noſtri in die iudicij aduerſus nos proferantur ſignatæ ſignis non iam aduocatorũ ſed angelorum. Inter hos ſcopulos & ſinus, inter hæc vada & freta idololatriæ velificata ſpiritu dei fides nauigat tuta ſi cauta, ſecura ſi attonita. Cæterum ienatabile excuſſis profundum eſt, inextricabile in pactis naufragium eſt, inre-
E ſperabile deuoratis. Hypobricium in idololatria quicunq; fluctus eius offocant, omnis vertex eius ad inferos deſorbet. Nemo dicat, quis tam tutò præcauebit? Exeundũ de ſeculo erit, quaſi nõ tanti ſit exire, quàm idololatren in ſeculo ſtare: nihil eſſe facilius poteſt, quàm cautio idololatrię ſi timor eius in capite ſunt quæcunq; neceſſitas minor eſt periculo tanto comparato. Propterea ſpiritus ſanctus conſultantibus tunc Apoſtolis vinculum & iugum nobis relaxauit, vt idololatriæ deuitãdæ vacaremus. Hæc erit lex noſtra quo expedita hoc plenius adminiſtrãda propria Chriſtianum per quam ab ethnicis agnoſcimur & examinamur, hęc accedentibus ad fidem proponenda & ingredientibus in fidem inculcanda eſt, vt accedentes deliberent, obſeruantes perſeuerent, nõ obſeruantes renuntiẽt ſibi. Viderimus enim ſi ſecundum
F archetypum & coruus & miluus & lupus & canis, & ſerpens in eccleſia erit, certe idololatres in archetypo non habet. Nullum animal in idololatren figuratum eſt, quod in arca non fuit, in eccleſia non ſit.

FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS de pudicitia liber. G

PVDICITIA flos morum, honor corporum, decor ſexuum, integritas ſanguinis, fides generis, fundamentum ſanctitatis, præiudicium omnibus bonæ mentis: quanquam rara, nec facile perfecta, vixq; perpetua, tamen aliquatenus in ſecula morabitur, ſi natura præſtruxerit, ſi diſciplina perſuaſerit, ſi cenſura compreſſerit. Si quidem omne H
animi bonum aut naſcitur, aut eruditur, aut cogitur. Sed vt mala magis vincunt, quod vltimorum temporum ratio eſt, bona iam nec naſci licet, ita corrupta ſunt ſemina: nec erudiri, ita deſerta ſunt ſtudia: nec cogi, ita exarmata ſunt iura. Denique de qua incipimus, euſque iam exoleuit, vt non ei ratio, ſed moderatio libidinum pudicitia credatur. Iſque ſatis caſtus habeatur, qui non minus caſtus fuerit. Sed viderit ſeculi pudicitia cum ſeculo ipſo cum ſuo ingenio ſi naſcebatur, cum ſuo ſtudio ſi erudiebatur, cum ſuo ſeruitio ſi cogebatur: Niſi quod infelicior etiam ſi ſtetiſſet vt infructuoſa, quæ non apud deum egiſſet malum, nullumq; bonum quam vanũ. Quod prodeſt eſſe nõ prodeſt, noſtrorum bonorũ ſtatus iam mergitur, Chriſtianæ pudicitiæ ratio con- I
cutitur, quæ omnia de cœlo trahit, & naturam per lauacrum regenerationis, & diſciplinam per inſtrumentum prædicationis, & cenſuram per iudicia ex vtroque teſtamento, & coacta conſtantius ex metu & voto æterni ignis & regni. Aduerſus hanc nónne diſſimulare potuiſſem? Audio etiam edictum eſſe propoſitum, & quidem peremptorem, Pontifex ſcilicet maximus, quod epiſcopus epiſcoporum dicit: Ego & mœchiæ & fornicationis funes dimitto. O edictum cui adſcribi non poterit bonum factum. Et vbi proponetur liberalitas iſta? Ibidem opinor in ipſis libidinum ianuis, ſub ipſis libidinum titulis. Illic eiuſmodi pœnitentia promulganda eſt, vbi delinquentia ipſa verſabitur. Illic legenda eſt venia, quo conſpectius intrabitur.
Sed hoc in eccleſia legitur & in eccleſia pronunciatur, & virgo eſt. Abſit abſit à ſponſa Chri- K
ſti tale præconium. Illa quæ vera eſt, quæ pudica, quæ ſancta, carebit etiam aurium macula. Non habet quibus hoc repromittat. Et ſi habuerit, non repromittit quod & terrenum dei tẽplum citius ſpelũcam latronum appellari potuit à domino, quàm mœchorum & fornicatorum. Erigitur igitur & hic aduerſus pſychicos titulus, aduerſus meæ quoque ſententiæ retro penes illos ſocietatem, quo magis hoc mihi in notam leuitatis obiicient, nunquam ſocietatis repudium delicti præiudicium, quaſi nos facilius ſit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur. At enim me non magis dedecorabit inutilis leuitas, quam ornarit nocens. Nõ ſuffundor errore quo carui, quia caruiſſe delector, quia meliorem me & pudiciorem recognoſco. Nemo proficiens erubeſcit. Habet & in Chriſto ſcientia ætates ſuas, per quas deuo- L
1.Cor.13 lutus eſt & Apoſtolus. Cum paruulus, inquit, eſſem, tanquam paruulus loquebar. At vbi vir ſum factus, ea quæ paruuli fuerant euacuaui. Adeo deuertit à ſententiis priſtinis, nec idcirco
Gala.1 deliquit, quòd æmulator factus eſt non paternarum traditionum, ſed Chriſtianorum, optans etiam vt præciderentur, qui circumciſionem detinendam ſuadebãt. Atque vtinam & iſti, qui meram & veram integritatem carnis obtruncatam putantes, non ſummam ſuperficiem ſed intimam effigiem pudoris ipſius cum mœchis, & fornicatoribus veniam pollicentur aduerſus principalem Chriſtiani nominis diſciplinam, quam ipſum quoque ſeculum vſqueadeo teſtatur, vt ſi quando eam in fœminis noſtris inquinamentis potius carnis, quàm tormentis puniri contendat, id volens eripere, quod vitæ anteponent. Sed iam hæc gloria extinguitur, M
& quidem per eos, quos tanto conſtantius oportuerat eiuſmodi maculis nullam ſubſcribere veniam, quando propterea quotiens volunt nubant, ne mœchiæ & fornicationi ſuccidere cogantur, quod melius eſt nubere quàm vri. Nimirum propter continentiam incontinentia neceſſaria eſt, incendium ignibus extinguetur. Cur ergo crimina poſtmodum indulgent pœnitentiæ nomine, quorum remedia præſtituunt multinubentiæ iure? Nam & remedia vacabũt cum crimina indulgentur. Et crimina manebunt ſi remedia vacabunt. Itaque vtrobique de ſollicitudine & negligentia ludunt, præcauendo vaniſſime quibus parcunt: & parcendo ineptiſſime quibus præcauent, cum aut præcauendum non ſit, vbi parcitur: aut parcendum non ſit, vbi

A ſit,vbi præcauetur.Præcauent enim, quaſi nolint admitti aliquid: indulgent autem, quaſi ve-
lint admitti:quando ſi admitti nolint,non debeant indulgere:ſi indulgerę velint,.non debeāt
præcauere . Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis deputabuntur.
Verumq; competat,& ſollicitudo quę præcauet & ſecuritas quæ indulget.Sed cum ea ſint quę
culmen criminum teneant,non capiunt & indulgeri quaſi modica, & præcaueri quaſi maxi-
ma.Nobis autem maxima aut ſumma ſic quoque præcauentur, dum nec ſecundas quidē poſt
fidem nuptias permittitur noſſe nuptialibus & dotalibus,ſi forte tabulis à mœchiæ & fornica-
tionis opere diuerſas . Sed ideo duriſſime nos infamantes paracletum diſciplinæ enormitate
digamos foris ſiſtimus, eundem limitem liminis mœchis quoque & fornicatoribus figimus,
B ieiunas pacis lachrymas profuſuris, nec amplius ab eccleſia , quàm publicationem dedecoris,
relaturis.Cæterum deus,inquiunt,bonus & optimus & miſericors & miſerator,& miſericor-
diæ plurimus, quam omni ſacrificio anteponit, non tanti ducens peccatoris mortem , quàm
pœnitentiam,ſalutificator omnium hominum & maxime fidelium . Itaque & filios dei miſe-
ricordes & pacificos eſſe oportebit,donantes inuicem ſicut & Chriſtus donauit nobis:nō iu-
dicantes,ne iudicemur.Domino enim ſuo ſtat quis vel cadit.Tu quis es,vt ſeruum iudices a-
lienū?Dimitte & dimittetur tibi.Talia & tanta futilia eorū,quibus & deo adulantur & ſibi le-
nocinantur effœminantia magis quàm vigorantia diſciplinam : quantis & nos & contrariis
poſſumus repercutere,quæ & dei ſeueritatem intentent, & noſtram conſtantiam prouocent.
C Quia & ſi bonus natura deus,tamen & iuſtus.Ex cauſa enim ſicut ſanare nouit , ita & cæde-
re:faciens pacem,ſed & condens mala: Pœnitentiam malens , ſed & Hieremiæ mandans , ne
pro populo peccatore deprecaretur.Quod & ſi ieiunauerint,inquit,nō exaudiam obſecratio-
nem eorum . Et rurſus:Et tu ne adoraueris pro populo, & ne poſtulaueris pro his in prece &
oratione,quoniam non exaudiam in tempore quo inuocauerit me, & in tempore adflictionis
ſuæ.Et adhuc ſupra hiſdem miſericordię prælator,quàm ſacrificij.Et tu ne adoraueris pro po
pulo iſto,& ne poſtulaueris miſericordiam conſequi eos.Et ne acceſſeris pro his ad me,quo-
niam non exaudiam vtique miſericordiam poſtulantes, vtique ex pœnitentia flentes & ieiu-
nantes,& adflictationem ſuam offerentes deo. Deus enim zelotes, & qui naſo non deridetur
D adulantium,ſcilicet bonitatem eius.Et qui licet patiens, tamen per Eſaiam comminetur pa-
tientiæ finem:Tacui,nunquid & ſemper tacebo & ſuſtinebo? Quieui, velut parturiens exſur-
gam & areſcere faciam.Ignis enim procedet ante faciem ipſius, & exuret inimicos eius, non
ſolum corpus,verùm & animas occidens in gehennam.Cæterùm iudicātibus quomodo do-
minus comminetur,ipſe demonſtrat . Quo enim iudicio iudicaueritis , iudicabitur de vobis.
Ita non prohibuit iudicare,ſed docuit.Vnde & Apoſtolus iudicat, & quidem in cauſa forni-
cationis dedendum eiuſmodi hominem ſatanæ in interitum carnis : increpans etiam quòd
fratres non apud ſanctos indicarentur.Adiiciens enim:Vt quid mihi eos qui foris ſunt iudi-
care?Dimittis autem vt dimittatur tibi à deo , delicta mundantur quæ quis in fratrem nōdeū
E admiſerit. Debitoribus denique dimiſſuros nos in oratione profitemur , ſed non decet vltra
de auctoritate ſcripturarū eiuſmodi funem contentioſum , alterno ductu in diuerſa diſten-
dere,vt hæc reſtringere frenos diſciplinæ,illa laxare videatur,quia ſi incertę & pœnitētię ſub-
ſidium,illa proſternere per lenitatem,hæc negare per auſteritatem. Porrò & auctoritas ſcri-
pturæ in ſuis terminis ſtabit ſine alterutra oppoſitione, & pœnitentiæ ſubſidium ſuis cōditio-
nibus determinetur ſine paſſiua conceſſione, & ipſæ prius cauſæ enim diſtinguuntur ſine cō-
fuſa propoſitione.Cauſas pœnitentiæ delicta cōdicimus.Hæc diuidimus in duos exitus . Alia
erunt remiſſibilia,alia inremiſſibilia. Secundum quod nemini dubium eſt alia caſtigationem
mereri,alia damnationem. Omne delictum aut venia diſpungit, aut pœna: venia, ex caſtiga-
F tione:pœna,ex damnatione.De iſta differentia iam & quaſdā præmiſimus altercationes ſcri-
pturarum,hinc retinentium,hinc dimittentium delicta. Sed & Ioānes docebit:ſi quis ſcit fra
trem ſuum delinquere delictum non ad mortē,poſtulabit & dabitur vita ei:quia non ad mor
tem delinquit,hoc erit remiſſibile.Eſt delictum ad mortem? non pro illo dico vt quis poſtu-
let,hoc erit inremiſſibile. Ita vbi eſt poſtulationis,illic etiam remiſſionis. Vbi nec poſtulatio-
nis , ibi æque nec remiſſionis . Secundum hanc differentiam delictorum pœnitentiæ quoque
conditio diſcriminatur. Alia erit, quæ veniam conſequi poſſit in delicto , ſcilicet remiſſibili.
Alia, quæ conſequi nullo modo poſſit in delicto , ſcilicet inremiſſibili . Et ſupereſt ſpecialiter
de mœchiæ & fornicationis ſtatu examinare,in quam delictorum partem debeant redigi.Sed
prius decîdam intercedentem ex diuerſo reſponſionem . Ad eam pœnitentiæ ſpeciem quam
maxime

maxime definiui, venia caret. Si enim, inquiunt, aliqua pœnitentia caret venia, iam nec in G
totum agenda tibi eſt. Nihil enim agendum eſt fruſtra. Porro fruſtra agetur pœnitentia, ſi ca
ret venia. Omnis autem pœnitentia agenda eſt: Ergo omnis venia conſequatur, ne fruſtra a-
gatur: quia non erit ſi fruſtra agatur. Porro fruſtra agitur, ſi venia carebit. Merito itaque op-
ponunt, quòd huius quoque pœnitentiæ fructum, id eſt veniam in ſua poteſtate vſurpauerũt.
Quantum enim ad illos, à quibus pacem humanam conſequitur: quantum autem ad nos qui
ſolum dominum meminimus delicta concedere, & vtique mortalia, non fruſtra agetur. Ad
dominum enim remiſſa & illi exinde proſtrata, hoc ipſo magis operabitur veniam, quod
eam à ſolo deo exorat, quod delicto ſuo humanam pacem ſufficere non credit, quod eccle-
ſiæ mauult erubeſcere quàm communicare. Adſiſtit enim pro foribus ei⁹, & de notæ ſuæ exẽ- H
plo cæteros admonet: & lachrymas fratrum ſibi quoque aduocat & redit, plúſque negociata
compaſſionem ſcilicet, quàm communicationem. Et ſi pacem hic non metit, apud dominũ
ſeminat. Nec amittit, ſed præparat fructum: Non vacabit ab emolumento, ſi non vacauerit
ab officio. Ita nec pœnitentia huiuſmodi vana, nec diſciplina eiuſmodi dura eſt. Deum ambæ
honorant, illa nihil ſibi blandiendo facilius impetrabit, iſta nihil ſibi adſumendo plenius ad
iuuabit. Poſſumus igitur demandata pœnitentiæ diſtinctione ad ipſorum iam delictorum re-
gredi cenſum, an hæ ſint quæ veniam ab omnibus conſequi poſſint. In primis quòd mœchiam
& fornicationem nominamus, vſus expoſtulat. Habet & fides quorundam nominum fami-
liaritatem, ita in omni opuſculo vſum cuſtodimus. Cæterum & ſi adulterium & ſi ſtuprum I
dixero, vnum erit contaminatæ carnis elogium. Nec enim intereſt nuptam alienam, an vi-
duam quis incurſet, dum non ſuam fœminam. Sicut nec locis refert, in cubiculis, an in tur-
ribus pudicitia trucidetur: Omne homicidium extra ſyluam latrocinium eſt. Ita & vbicum-
que, vel in quacumque ſemetipſum adulterat & ſtuprat, qui aliter quàm nuptiis vtitur. Ideo
penes nos occultæ quoque coniunctiones, id eſt non prius apud eccleſiam profeſſæ, iuxta mœ
chiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde conſerte obtentu matrimonij cri-
men eludant. Reliquas autem libidinum furias impias in corpora & in ſexus vltra iura natu-
ræ, non modo limine, verùm omni eccleſiæ tecto ſubmouemus, quia non ſunt delicta, ſed
monſtra. Ergo mœchia quod etiam fornicationis eſt res, ſecundum opus criminis quanti æ-
ſtimanda ſit ſceleris prima lex dei præſto eſt. Siquidem poſt interdictam alienorum deorum K
ſuperſtitionem, ipſorumq; idolorum fabricationem: poſt commendatam ſabbati veneratio-
nem, poſt imperatam in parentes ſecundam à deo religionem: nullum aliud in talibus titulis
firmandis monendiſq; ſubſtruxit præceptum, quàm, Non mœchaberis. Poſt ſpiritalem enim
caſtitatem ſanctitatemq́;, corporalis ſequebatur integritas. Et hunc itaque minuit hoſtem ſta
tim eius prohibendo mœchiam. Quale delictum iam intellige, cuius cohibitionem poſt ido-
lolatriam ordinauit. Nihil ſecundum longinquat à primo. Nihil tam proximũ primo, quàm
ſecundum. Quod ſit ex primo, aliud quodammodo primum eſt. Itaque mœchia adfinis ido-
lolatriæ. Nam & idololatria mœchiæ nomine & fornicationis ſæpe populo exprobrata. Etiã
forte coniungetur illi, ſicut & ſerie: etiam damnatione cohærebit illi, ſicut & diſpoſitione. Eo L
amplius præmittens, Non mœchaberis, adiungit, Non occides. Onerauit vtique mœchiam,
quam homicidio anteponit. In prima itaque fronte ſanctiſſimæ legis, in primis titulis cœle-
ſtis edicti, principalium vtique delictorum proſcriptione ſignatam de loco, modum de ordi-
ne, ſtatum de confinio, meritum cuiuſque dignoſcas. Eſt & mali dignitas, quod in ſummo aut
in medio peſſimorũ collocatur. Pompã quandã atq; ſuggeſtum aſpicio mœchiæ, hinc ducatũ
idololatriæ antecedentis, hinc comitatum homicidij inſequentis. Inter duos apices facino-
rum eminentiſſimos ſine dubio digna conſedit, & per medium eorum, quaſi vacantem locũ
pari criminis auctoritate compleuit. Quis eam talibus lateribus incluſam, talibus coſtis cir-
cumfultam, à cohærentium corpore diuellet, de vicinorum criminum nexu, de propinquo- M
rum ſcelerum complexu, vt ſolam eam ſecernat ad pœnitentiæ fructum? Nonne hinc idolo-
latria, inde homicidium, detinebunt? & ſi qua vox fuerit reclamabunt? Noſter hic cuneus eſt,
noſtra compago? Ab idololatria inuitamur, illa diſtinguente cóiungimur, illi de medio emi-
canti adulamur, concorporauit nos ſcriptura diuina, literæ ipſæ glutina noſtra ſunt, iam nec
ipſa ſine nobis poteſt. Ego quidem idololatria ſæpiſſime mœchiæ occaſionem ſubminiſtro.
Sciunt luci mei & mei montes, & viuæ aquæ, ipſaq; in vrbibus templa, quantum euertendæ pu
dicitiæ procuremus. Ego quoque homicidium nonnunquam mœchia elaboro. Vt tragœdias
omittam, ſciunt hodie venerarij, ſciũt magi, quòd pellicatus vlciſcar, quòd riualitates defen-
dam, quòd

A dam,quòd cuſtodes,quòd delatores,quòd conſcios auferam. Sciunt etiam obſtetrices, quòd adulteri conceptus trucidentur. Etiam apud Chriſtianos non eſt mœchia, ſine nobis ibidem ſunt idololatriæ,vbi immundi ſpiritus res eſt.Ibidem eſt & homicidium, vbi homo cum inquinatur occiditur. Igitur aut nec illis aut etiam nobis pœnitentiæ ſubſidia conuenient. Aut detinemus eam,aut ſequimur.Hæc ipſi rei loquuntur. Si res voce deficiunt, adſiſtit idololatres,adſiſtit homicida,in medio eorum adſiſtit & mœchus. Pariter de pœnitentiæ officio ſedere in ſacco & cinere inhorreſcunt, eodem fletu gemiſcunt, eiſdem precibus ambiunt, eiſdē genibus exorant, eandem inuocant matrem. Quid agis molliſſima & humaniſſima diſciplina?Aut omnibus eis hoc eſſe debebis:Beati enim pacifici. Aut ſi nō omnibus, noſtra eſſe.Ido-
B lolatrem quidem & homicidam ſemel damnas, mœchum vero de medio excipis?Idololatræ ſucceſſorem,homicidæ anteceſſorem, vtriuſque collegam. Perſonæ acceptatio eſt, miſerabiliores pœnitentias reliquiſti.Planè ſi oſtendas de quibus patrociniis exemplorum, præceptorum cœleſtium,ſoli mœchiæ & in ea fornicationi quoque ianuam pœnitentiæ expandas. Ad hanc iam lineam dimicabit noſtra congreſſio. Præſcribam tamen tibi formam neceſſe eſt, ne ad vetera manum emittas,ne in terga reſpicias. Vetera enim tranſierunt ſecundum Eſaiā, & nouata eſt iam nouatio ſecūdum Hieremiam, & obliti poſteriorum in priora porrigimur ſecundum apoſtolum,& lex & propheta vſque ad Ioannem ſecundum dominum. Nam & ſi cum maxime à lege cœpimus demonſtrando mœchiam,meritò ab eo ſtatu legis, quem Chri-
C ſtus non diſſoluit,ſed impleuit. Onera enim legis vſque ad Ioannem. Non remedia operum iuga reiecta ſunt:Non diſciplinarum libertas in Chriſto non fecit innocentiæ iniuriam. Manet lex tota pietatis,ſanctitatis,humanitatis,veritatis,caſtitatis, iuſtitiæ, miſericordiæ, beneuolentiæ,pudicitiæ,in qua lege beatus vir qui meditabitur die ac nocte. De qua idem Dauid rurſus:Lex domini inuituperabilis,conuertens animam,iura domini directa, oblectātia corde,præceptum domini longe lucens,inluminans oculos.Sic & Apoſtolus: Itaque lex quidem ſancta eſt,& præceptum ſanctum & optimum,vtique:Non mœchaberis.Sed & ſupra,legem? Ergo euacuamus per fidem?Abſit,ſed legem ſiſtimus, ſcilicet in his quæ & nunc nouo teſtamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibemur pro, Non mœchaberis, Qui viderit ad concupiſcentiam, iam mœchatus eſt in corde ſuo. Et pro, Non occîdes, Qui dixerit
D fratri ſuo Racha,reus erit gehennæ. Quære an ſalua ſit lex non mœchandi, cui acceſſit, nec concupiſcendi.Cæterum ſi qua vobis exempla in ſinum plaudent, non opponentur huic quā defendimus diſciplinæ.Fruſtra enim lex ſupra ſtructa eſt,origines quoque delictorum, id eſt concupiſcentia & voluntates,non minus quàm facta condemnans,ſi ideo hodie pleniore diſciplina coërcetur,niſi vt maiore forſitan lenocinio tuo indulgeatur. Dabis ergo & idololatriæ & omnia apoſtata, quia & populum ipſum totiens reum iſtorum, totiens inuenimus retro reſtitutum.Communicabis & homicidæ,quia & Nabothæ ſanguinem Achab in deprecatione deleuit.Et Dauid Vriæ cædem,cum cauſa eius mœchiæ confeſſione purgauit. Iam &
E inceſta donabis propter Loth,& fornicationes cum inceſto propter Iudā. Et turpes de proſtitutione nuptias propter Oſee.Et non tantum frequentas,verum & ſemel plures propter patres noſtros.Vtique enim dignum eſt peræquari,nunc quoque gratiam circa omnia retro indulta,ſi de priſtino aliquo exemplo venia mœchiæ vindicatur.Habemus quidem & nos eiuſdem vetuſtatis exempla pro ſententia noſtra non modo non indulti, verumetiam repræſentati iudicij fornicationis. Et vtique ſufficit tantum numerum xxiiij. miliū populi fornicantis Nume.25. in filias Madian vna plaga ruiſſe,ſed malo in gloriam Chriſti à Chriſto deducere diſciplinā. Habuerunt priſtina tempora omnis impudicitiæ ſi volunt Pſychici etiam poteſtatem.Luſerit antichriſtum caro,immo perierit antequam à domino ſuo requiſita eſt: nondum erat digna
F domino ſalutis, nōdum apta officio ſanctitatis. Adhuc in Adam deputabatur cum ſuo vitio, facile quod ſpecioſum viderat concupiſcens, & ad inferiora reſpiciens, & de ficulneis foliis pruriginem retinens. In herba vſquequaque libidinis virus, & lactæ ſortes non habētes idoneæ,quod nec ipſæ adhuc aquæ lauerant. At vbi ſermo dei deſcēdit in carcerē, ne nuptiis quidem reſignatam,& ſermo caro factus eſt,ne nuptiis quidem reſignanda, quæ ad lignum non incontinētiæ, ſed tolerantiæ accederet,quæ non dulce aliquid,ſed amarū aliquid inde guſtaret,quæ non ad inferos,ſed ad cœlum pertineret,quæ nō laſciuiæ frondibus,ſed ſanctimoniæ floribus præcingeretur, quæ mundicias ſuas aquis traderet, exinde caro quæcunque in Chriſto reliquas ſordes priſtinas ſoluit,alia iam res eſt,noua emergit iam non ex feminis limo,nō ex concupiſcentiæ fumo,ſed ex aqua pura & ſpiritu mundo.Quid itaque illam de priſtino excuſas?

cuſas?Non corpus Chriſti,non membra Chriſti, non templum dei vocabatur, cum veniam G
mœchiæ conſequebatur.Itaque ſi exinde quo ſtatum vertit & in Chriſtū, tincta induit Chriſtum,& magno redépta eſt ſanguine, ſcilicet domini, & magnum tenes aliquod exemplum, ſiue præceptum, ſiue formam, ſiue ſententiam indultæ ſiue indulgendæ fornicationis atque mœchiæ. Habes etiam temporis à nobis definitionem, ex quo deputetur ætas quæſtionis, à
Lucæ.15. parabolis licebit incipias, vbi eſt ouis perdita à domino requiſita, & humeris eius reuecta. Procedant ipſæ picturæ calicum veſtrorum, ſi vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius,vtrúmne Chriſtiano,an ethnico peccatori de reſtitutione conliniet. Præſcribimus enim ex naturæ diſciplina,ex lege auris & linguæ,ex mentis ſanitate ea ſemper reſpóderi, quæ prouocantur,id eſt ad ea quæ prouocant.Prouocabit, vt opinor, quod phariſæi publicanos & peccatores ethnicos admittentem dominum, & cum illis de victu communicantem indignati muſſitabant. Ad hoc dominus pecudis perditæ reſtitutionem cum alij configuraſſet, reddendum eſt quàm ethnico perdito de quo agebatur,nó de Chriſtiano:quid adhuc nemo aut quale eſt, vt dominus quaſi cauillator reſponſionis omiſſa ſpecie præſenti quam repercutere deberet,de futura laboretur. Sed ouis propriè Chriſtianus & grex domini eccleſiæ populus & paſtor bonus Chriſtus,& ideo Chriſtianus non intelligendus, qui ab eccleſiæ grege errauerit.Ergo nihil ad phariſæorum muſſitationem reſpondiſſe vis dominum, ſed ad tuam præſumptionem. Et tamen ita eam vindicare debebis, vt neges in ethnicū cópetere quæ in Chriſtianum exiſtimas conuenire. Dic mihi, nónne hominum genus vnus dei grex eſt? Nónne vniuerſarum gentium idē deus & dominus & paſtor eſt?Quis magis perit à deo,quàm ethnicus quando diu erratur? Quis magis requiritur à deo quàm ethnicus, quando reuocatur à Chriſto?Denique antecedit hic ordo in ethnicis. Si quidem non aliter Chriſtiani ex ethnicis fiunt,niſi prius perditi & à deo requiſiti, & à Chriſto reportati.Ita etiam hunc ordinem ſeruari oportet, vt in eos tale aliquid interpretemur in quibus prius. At tu opinor hoc velis vt ouem non de grege perditam faceret,ſed de arca vel de armario.Sic etſi ethnicorum reliquū numerum iſtum ait,non ideo Chriſtianos eſſe oſtendit cum Iudæis habens & illos, cum maxime obtundens quod indignarentur ſpei ethnicorum: Sed vt exprimeret aduerſus liuorem K
phariſæorum ſuam gratiam & beneuolentiam etiam circa vnum ethnicum, præpoſuit vnius peccatoris ſalutem ex pœnitentia,quàm illorum ex iuſtitia? Aut nunquid non iuſti Iudæi, & quibus pœnitentia opus non eſſet habentes gubernacula diſciplinæ & timoris inſtrumenta legem & prophetas?Poſuit igitur illos in parabola,& ſi non quales erant,ſed quales eſſe debuerant,quo magis ſuffunderentur,aliis & non ſibi pœnitentiam audientes neceſſariam.Proinde drachmæ parabolam vt ex eadem materia prouocatam, æque ethnicum interpretamur, & ſi in domo amiſſam quaſi in eccleſia,& ſi ad lucernæ lumen repertam quaſi ad dei verbum. Atquin totus hic mundus vna omnium domus eſt,in quo magis ethnico gratia dei inlucet qui in tenebris inuenitur,quàm in Chriſtiano qui iam in dei luce eſt. Denique & oui & drachmæ L
vnus error adſcribitur.Nam ſi iam in Chriſtianum peccatorē defingerentur,poſt fidem perditam & iterata amiſſione eorum & reſtitutione tractaretur. Decedam nunc pauliſper de gradu iſto,quo magis eum etiam decedendo commendem, cum ſic quoque obduxero diuerſæ partis præſumptionem,cùm dico Chriſtianum iam peccatorem in parabola vtraque portendi.Non tamen ideo eum adfirmandum qui de facinore mœchiæ & fornicationis reſtitui per pœnitentiam poſſit.Licet enim periſſe dicatur, erit de perditionis genere retractare, quia & ouis non moriendo,ſed errando:& drachma non interiendo, ſed latitando perierunt. Ita licet dici periſſe quod ſaluum eſt.Perit igitur & fidelis elapſus in ſpectaculum quadrigarij furoris,& gladiatorij cruoris,& ſcænicæ fœditatis, xyſticæ vanitatis inluſus in conuiuia ſecularis ſolennitatis,in officium,in miniſterium alienæ idololatriæ. Aliquas artes adhibuit curio- M
ſitatis,in verbum ancipitis negotiationis aut blaſphemiæ impegit, ob tale quid extra gregem datus eſt,vel & ipſe forte iratum ore æmulatione, quod denique ſæpe fit de dignatione caſti-
*forte gationis abrupit,debet requiri atque reuocari. Quod poteſt recuperari, non perit, niſi foris * perſeuerauerit. Bene interpretaberis parabolam, viuentem adhuc reuocans peccatorem. Mœchum vero & fornicatorem,quis non mortuum ſtatim admiſſo pronunciauit?Quo ore mortuum reſtitues in gregem ex parabolæ eius auctoritate, quæ non mortuum pecus reuocat?
Ezech.34. Denique ſi meminiſti prophetarum,cùm paſtores increpantur, puto Ezechielis eſt vox: Paſtores ecce lac deuoratis,& lanis veſtimini,quod forte eſt,occidiſtis,quod infirmum eſt non curaſtis,quod communitum eſt non ligaſtis,quod expulſum eſt nó conuertiſtis, quod perit,

non re-

A non requiſiſtis. Nũquid & de mortuo exprobrat, quòd non & illud in gregem reficere curauerint? Plane ingerit, quod perire oues fecerint, & à beſtiis agri comedi. Neque poſſunt nec perire in mortem nec comedi, ſi relinquantur non vt perditæ in mortem, & comeſtæ reſumãtur. Iuxta drachmæ quoque exemplum etiam intra domum dei eccleſiam licet eſſe aliqua delicta pro ipſius drachmæ modulo ac pondere mediocria, quæ ibidem deliteſcentia mox ibidem & reperta, ſtatim ibidem cum gaudio emendationis tranſigantur. Mœchiæ verò & fornicationis non drachma, ſed talentum, quibus exquirendis non lucernæ ſpiculo lumine, ſed totius lancea opus eſt. Simul apparuit, ſtatim homo de eccleſia expellitur, nec illic manet, nec gaudium confert reperiri ei eccleſiæ, ſed luctum. Nec congratulationem aduocant vicinarũ,
B ſed contriſtationem proximarum fraternitatum. Commiſſa itaque etiam hae noſtra cum illorum interpretatione, eo magis in ethnicum expectabunt & ouis & drachmæ argumenta, quanto nec in eius delicti Chriſtianum competere poſſunt, propter quod in Chriſtianum de diuerſa parte coguntur. Sed enim pleroſque interpretes parabolarum idem exitus decipit, quàm in veſtibus purpura oculandis ſæpiſſime euenire eſt, cum putauerit recte conciliaſſe tẽperamenta ſeculorum, & crediderís comparationes eorũ inter ſe amaſſe erudito mox vtroque corpore, & luminibus expreſſis errorem omnem traductum diuerſitas euomet. Eadem itaque caligine circa filiorum quoque duorum parabolam quibuſdam ad præſens concolorantibus figuris, à vero liminis exorbitant eius comparationis, quam parabolæ materia præ-
C texit. Duos enim populos in duobus filiis collocãt, Iudaicum maiorem, Chriſtianum minorem. Nec enim poſſunt exinde Chriſtianum peccatorem in filio minore diſponere veniam conſecuturum, niſi in maiorem Iudaicum expreſſerint. Porro ſi Iudaicum oſtendero deficere à comparatione filij maioris, conſequenter vtique nec Chriſtianus admittetur ad configurationem filij minoris. Licet enim filius audiat, & Iudæus & maior quia prior in adoptione, licet & Chriſtiano reconciliationem dei patris inuideat, quod vel maxime diuerſa pars carpitur, ſed non erit Iudæi dictum ad patrem: Ecce quotannis tibi ſeruio, & præceptum tuũ nunquam præteriui. Quando enim non tranſgreſſor legis Iudæus aure audiens, & non audiens? Odio habens traducentem in portis, & aſpernamento ſermonem ſanctum? Sicne patris ad Iu- Lucæ.15.
D dæum erit vox, tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt? Iudæi enim apoſtatæ filij pronũciantur, generati quidem & in altum elati. Sed qui non computauerint dominum, & qui dereliquerint dominum, & in iram prouocauerint ſanctum Iſraëlis. Omnia plane Iudæo conceſſa dicemus, cui etiam conditio gratior quæque de gula erepta eſt, nedum ipſa terra paternæ promiſſionis. Atque adeo non minus hodie Iudæus quàm minor filius prodacta ſubſtantia dei in aliena regione mendicat, ſeruiens vſque adhuc principibus eius id eſt ſeculi huius. Quærunt igitur alium Chriſtiani ſuum fratrem. Iudæum enim parabola non recipit. Multo aptius Chriſtianum maiori & Iudæum minori filio ædæquaſſent ſecundum fidei comparationem, ſi ordo vtriuſque populi ab vtero Rebeccæ deſignatus permitteret demutationẽ, niſi
E quod & clauſula refragaretur. Chriſtianum enim de reſtitutione Iudæi gaudere & non dolere non inueniet. Si quidem tota ſpes noſtra cum reliqua Iſraëlis expectatione coniuncta eſt. Ita & ſi quædam facient, & aliis contrà ſapientibus interimitur exemplorũ peræquatio. Quãquam & ſi omnia ad ſpeculum reſpondere poſſint, vnum ſi præcipuum periculum interpretationum, ne alio rſum temperetur felicitas comparationum, quàm quo parabolæ cuiuſq; materia mandauit. Meminimus enim & hiſtriones cùm allegoricos geſtus adcommodant canticis alia longè à præſenti & fabula & ſcæna & perſona, & tamen congruentiſſime exprimẽtur. Sed viderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad andromachiam. Sic & hæretici eaſdem parabolas quò volunt tribuunt, non quò debent aptiſſime excludunt. Quare aptiſſime
F quoniam à primordio ſecundum occaſiones parabolarum, ipſas materias confinxerũt doctrinarum. Vacuit ſcilicet illis ſolutis à regula veritatis ea conquirere atque componere, quorum parabolæ videntur. Nos autem quia non ex parabolis materias commentamur, ſed ex materiis parabolas interpretamur, nec valde laboramus omnia in expoſitione torquere, dum cõtraria quæque caueamus. Quare centum oues & quid vtique decem drachmæ, & quæ illæ ſcopę neceſſe erant, qui vnius peccatoris ſalutem gratiſſimam à deo volebat exprimere, aliquam numeri quantitatem nominaret, de quo vnum quidem periſſe deſcribere neceſſe erat, vt habitus requirentis drachmam in domo tam ſcoparum quàm lucernæ adminiculo adcommodaretur. Huiuſmodi enim curioſitates & ſuſpecta faciunt quædam, & coactarum expoſitionũ ſubtilitate plerumque deducunt à veritate. Sunt autẽ quæ & ſimpliciter poſita ſunt ad ſtruendam &

dam & diſponendam & texendam parabolam, vt illuc perducantur, cui exemplum procura- G
tur. Et duo vtique filij illuc expectabunt, quod & drachma & ouis. Quibus enim cohærent,
eandem habent cauſam, eandem vtique muſſitationem phariſæorum erga commercium do
mini ethnicorum. Aut ſi quis dubitat ethnicos fuiſſe publicanos apud Iudęam vſurpatam iam
pridem Pompeij manu atque Luculli, legat Deuteronomium, non erit vectigal pendens ex
filiis Iſraël. Nec tam execrabile eſſet nomen publicanorum apud dominum, niſi extraneum
vendentium ipſius cœli & terræ & maris tranſitus. Peccatores autem cum adiungit publica-
nis, non ſtatim Iudæos oſtendit, etſi aliqui fuiſſe potuerunt. Sed vnum genus ethnicorum a-
lios ex officio peccatores, id eſt, publicanos, alios ex natura, id eſt non publicanos pariter po-
nendo diſtinxit. Cæterum nec denotaretur cum Iudæis communicans victum, ſed cũ ethni- H
cis, quorum menſam Iudaica diſciplina depellit. Nunc de filio prodigo id prius conſideran-
dum eſt quod vtilius. Non enim admittetur exemplorũ adæquatio, licet in agina congruen-
tiſſima, ſi fuerit ſaluti nocentiſſima. Totum autem ſtatum ſalutis in tenore diſciplinæ conſti-
tutum ſubuerti videmus ea interpretatione, quę ex diuerſo adfectatur. Nam ſi Chriſtianus eſt
qui acceptam à deo patre ſubſtantiam vtique baptiſmatis, vtique ſpiritus ſancti, & exinde ſpei
æternæ longe euagatus à patre prodigit ethnice viuens, ſi exutus bonis mentis etiam principi
ſeculi, cui aliquamdiu diabolo ſeruitium ſuum tradidit, & ab eo porcis alendis immundis ſci
licet ſpiritibus curandis præpoſitus reſipit ad patrem reuerti. Iam nunc mœchis & fornica-
riis & idololatrę, & blaſphemi, & negatores, & omne apoſtatarum genus hanc parabolam pa I
tri ſatisfacient, & eliſa eſt veriſſime hoc magis modo tota ſubſtantia ſacramenti. Quis enim
timebit prodigere, quod habebit poſtea recuperare? Quis curabit perpetuo conſeruare, quod
non perpetuo poterit amittere? ſecuritas delicti etiam libido eſt eius. Recuperabit igitur & a-
poſtata veſtem priorem, indumentum ſpiritus ſancti, & anulum denuo ſignaculum lauacri,
& rurſus illi mactabitur Chriſtus, & recumbet eo in toro, de quo indigne veſtiti auribus ſo-
lent tolli & abiici in tenebras, nedum ſpoliati. Plus eſt igitur, ſi nec expedit in Chriſtianum &
inuenire ordinem filij prodigi. Quod ſi nec in Iudæum integre filij imago cõcurrit, ad pro-
poſitum domini ſimpliciter interpretatio gubernabitur. Venerat dominus vtique, vt quod
perierat ſaluum faceret, medicus languentibus magis quàm ſanis neceſſarius. Hoc & in pa- K
rabolis figurabat, & in ſententiis prædicabat. Quis perit hominum, quis leuat de valetudine,
niſi qui dominum neſcit? Quis ſaluus ac ſanus, niſi qui dominum nouit? Has duas ſpecies de
genere fraternas hæc quoque ſignabit parabola. Vide an habeat ethnicus ſubſtantiam in deo
patre cenſus & ſapientiæ & naturalis agnitionis in deum, per quam & Apoſtolus notat in ſa-
pientia dei non cognouiſſe mundum per ſapientiam deum, quã vtique à deo acceperat. Hãc
itaque prodegit longe à domino moribus factus inter errores & inlecebras & libidines ſecu-
li, vbi fama veritatis compulſus tradidit ſe principi huius æui. Ille eum præfecit porcis, in fa-
miliare id dæmonum pecus paſcere, vbi nec illi compos eſſet vitalis eſca, ſimulq; alios videt
in opere diuino abundantes pane cœleſti, recordatur patris dei, ſatisfacto redit, veſtem pri- L
ſtinam recipit, ſtatum ſcilicet eum quem Adam tranſgreſſus amiſerat. Anulum quoque ac-
cepit tunc priſtinum quo fidei pactionem interrogatus obſignat, atque ita exinde opimitate
Euchàriſtia dominici corporis veſcitur, euchariſtia ſcilicet. Hic erit prodigus filius qui numquam retro
frugi, qui ſtatim prodigus, quod non ſtatim Chriſtianus. Hunc & phariſæi de ſeculo ad pa-
tris complexus reuertentem, in publicanis & peccatoribus merebant. Et ideo ad hoc ſolum
maioris fratris adcommodatus eſt liuor, non quia innocentes & deo obſequentes Iudæi, ſed
quia inuidentes nationibus ſalutem plane quos ſemper apud patrem eſſe oportuerat. Et vti-
que Iudæus ad primam ſtatim vocationem Chriſtiani gemit, non ad ſecundam reſtitutioné.
Illa enim etiam ethnicis relucet, hæc verò quæ in eccleſiis agitur, ne Iudæis quidem nota eſt. M
Puto me & materiæ parabolarum, & congruentiæ rerum, & tutelę diſciplinarum adcommo-
datiores interpretationes reddidiſſe. Cęterùm ſi in hoc geſtit diuerſa pars ouem & drachmã,
& filii luxuriam Chriſtiano peccatori configurare, vt mœchiam & fornicationem pœniten-
tia donent, aut & cætera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum
mœchiam & fornicationem inconceſſibilia ſeruari. Sed plus eſt quod nihil aliud argumen-
tari licet citra id dequo agebatur. Denique ſi aliorſum parabolas tranſducere liceret, ad mar-
tyrium potius dirigeremus ſpem illarum, quod ſolum omni ſubſtantia prodacta reſtituere
filium poterit, & drachmam inter omnia licet in ſtercore repertam cum gaudio prædicabit,
& ouem per aſpera quæque, & abrupta fugitiuam humeris ipſius domini in gregem refert.

Sed ma-

A Sed malumus in ſcripturis minus forte ſapere, quàm contra. Proinde ſenſum domini custo-
dire debemus atque præceptum. Non eſt leuior tranſgreſſio in interpretatione, quàm in con-
uerſatione. Excuſſo igitur iugo ethnicorum differendi parabolas iſtas, & ſemel diſpecta vel
recepta neceſſitate non aliter interpretandi, quàm materia propoſiti eſt. Cõtendunt iam nec
competere ethnicis pœnitentiæ denunciationem, quorum delicta obnoxia ei non ſint, igno-
rantiæ ſcilicet imputanda, quam ſola natura rem à deo faciat. Porrò nec remedia ſapere, qui-
bus pericula ipſa non ſapiant: illic autem pœnitentiæ conſtare rationem, vbi conſcientia &
voluntate delinquitur, vbi & culpa ſapiat & gratia, illũ lugere, illum volutari quæ ſciat & quid
amiſerit & quid ſit recuperaturus, ſi pœnitẽtiam deo immolarit, vtique eam magis filiis offe-
B renti quàm extraneis. Nunc ergo & Ionas idcirco ethnicis Niniuitis non putabat pœniten-
tiam neceſſariam, cum cauillaretur in prædicationis officio. An potius miſericordiã dei pro-
uidens etiam in extraneos profuſam quaſi deſtructuram præconium verebatur. Atque adeo
propter ciuitatem profanam nondum dei compotem adhuc ignorantia delinquentem pene
periit prophetes, niſi quod exemplum paſſus eſt dominicæ paſſionis ethnicos quoque redem-
pturæ. Bene quod & Ioannes domini vias ſternens, nõ minus militãtibus & publicanis quàm
filiis Abraham, pœnitentiæ erat præco. Ipſe dominus Sidoniis & Tyris præſumpſit pœniten-
tiam, ſi virtutum documẽta vidiſſent. Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus cõ-
petere contẽdam, quàm voluntariis. Magis enim merebitur fructum eius qui nondũ eo vſus
C eſt, q̃ qui iam & abuſus eſt: magisq; ſapient remedia prima quam exoleta. Nimirum dominus
ingratis benignus magis q̃ ignaris, & citius reprobatis miſericors, quàm nondum probatis,
vt non magis iraſcatur contumeliis clementiæ ſuæ quàm blandiatur, & non libentius extra-
neis eam impertiat quam in filiis perdidit, cum gentes ſic adoptauerit dum Iudæi de patien-
tia ludunt. Sed hoc volunt Pſychici vt deus iuſti iudex eius peccatoris pœnitentiam malit q̃
mortem, qui mortem pœnitentia maluit. Quod ſi ita eſt, peccando promeremur. Age tu fu-
nambule pudicitiæ & caſtitatis & omnis circa ſexum ſanctitatis, qui tenuiſſimum filium di-
ſciplina eiuſmodi veri à vere via pendentem veſtigio ingrederis carnem, ſpiritu librans ani-
mam, fide moderans, oculum metu temperans. Quid itaq; in gradu totus es, pergẽſne ſi po-
tueris, ſi volueris, dum tamen ſecurus & quaſi in ſolido es? Nam ſi qua te carnis vacillatio, ani
D mi auocatio, oculi euagatio de tenore decuſſerit, deus bonus eſt. Suis non ethnicis ſinum ſub-
iicit, ſecũda te pœnitẽtia excepi cæteris iterum de mœcho Chriſtianus. Hæc tu mihi benigniſ-
ſime dei interpres. Sed cederem tibi, ſcriptura paſtoris, quę ſola mœchos amat, diuino inſtru-
mento meruiſſet incîdi, ſi non ab omni concilio eccleſiarum etiam veſtrarum inter apocry-
pha & falſa iudicaretur adultera & ipſa & inde patrona ſociorum. A qua & aliâs initiaris cui
ille ſi forte patrocinabitur paſtor quem in calice depingis proſtitutorem, & ipſum Chriſtia-
ni ſacramenti merito & ebrietatis idolum & mœchiæ aſylum poſt calicem ſubſecuturæ, de
quo nihil libentius bibas, quàm ouem pœnitẽtiæ ſecundæ. At ego eius paſtoris ſcripturas hau
E rio quæ non poteſt frangi. Hanc mihi ſtatim Ioannes offert cum pœnitentiæ lauacro & offi-
cio dicentem: Facite dignos pœnitẽtiæ fructus, & ne dixeritis, patrem habemus Abraham, ne
ſcilicet rurſum blandimenta delinquentiæ de patrum reſumerent gratia. Poteſt enim deus de
lapidibus iſtis filios ſuſcitare Abrahæ. Sic & nos ſequitur, vt eos qui hactenus delinquant fa-
cientes dignum pœnitentiæ fructum. Quid enim ex pœnitentia matureſcit, quàm emẽdatio-
nis effectus? Sed etſi venia potius eſt pœnitentiæ fructus, hanc quoque conſiſtere non licet ſi-
ne ceſſatione delicti. Ita ceſſatio delicti radix eſt veniæ, vt venia ſit pœnitentiæ fructus. Exinde
quod ad euangelium pertinet, parabolarum quidem diſcuſſio iam quæſtio eſt. Si vero & fa-
ctis aliquid tale pro peccatoribus edidit dominus, vt cùm peccatrici fœminæ etiam corporis
F ſui contactum permittat lauanti lachrymis pedes eius & crinibus detergenti, & vngenti ſe-
pulturam ipſius inaugurãti, vt cum Samaritanæ ſexto iam matrimonio, nõ mœchæ, ſed pro-
ſtitutæ, etiam quod nemini facile quis eſſet oſtendit, nihil ex hoc aduerſariis confertur, & ſuæ
Chriſtianis veniam delictorum pręſtitiſſet. Nunc enim dicimus, ſoli domino hoc licet, hodie
poteſtas indulgentiæ eius operetur. Ad illa tamen tempora quibus in terris egit, hoc defini-
mus nihil aduerſum nos præiudicare, ſi peccatoribus etiam Iudæis venia conferebatur. Chri-
ſtiana enim diſciplina à nouatione teſtamenti, &, vt præmiſimus, à redemptione carnis, id eſt
domini paſſione cenſetur. Nemo perfectus ante repertum ordinem fidei, nemo Chriſtianus
ante Chriſtum cœlo reſumptum, nemo ſanctus ante ſpiritum ſanctum de cœlo repræſentatũ
ipſius diſciplinæ determinatorem. Itaque iſti qui alium paracletum in apoſtolis & per apo-
ſtolos

ſtolos reciperent, quem nunc in prophetis proprius agnitum, iam nec in apoſtolis poſſident. G
Inſtrumētū Apoſtolicū
Age nunc vel de apoſtolico inſtrumento doceant maculas carnis poſt baptiſma reſperſa pœnitentiæ dilui poſſe. Nos in apoſtolis quoque veteris legis formam ſolutam, circa mœchiæ quanta ſit demonſtrationem, ne forte lenior exiſtimetur in nouitate diſciplinarum, quàm in vetuſtate. Cùm primum intonuit euangelium, & vetera concuſſit, vt de legis retinendæ nec ſtatu diſceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate ſpiritus ſancti apoſtoli emittunt ad eos qui iam ex nationibus à lege cœperant. Viſum eſt, inquiunt, ſpiritui ſancto & nobis, nullũ amplius vobis adiicere pondus, quàm eorum à quibus neceſſe eſt abſtineri, à ſacrificiis & à fornicationibus, & ſanguine. A quibus obſeruando recte agitis vectante vos ſpiritu ſancto. Suffi- H
cit & hic ſeruatum eſſe mœchiæ & fornicationi locum honoris ſui inter idololatriam & homicidium. Interdictum enim ſanguinis multo magis humani intelligemus. Porrò qualia videri volũt apoſtoli crimina, quæ ſola in obſeruatione de lege priſtina excerpunt, quæ ſola neceſſario abſtinēda præſcribunt. Non quod alia permittant, ſed quod hæc ſola præponant vtique non remiſſibilia, qui ethnicorum cauſa cætera legis onera remiſſibilia fecerunt. Cur ergo ceruicem noſtram à tanto iugo excuſant, niſi vt illis compendia iſta diſciplinæ ſemper imponant? Cur totum gula indulgent, niſi vt perpetuo ad neceſſaria conſtringant? Soluerunt à pluribus, vt necēſſitioribus obſeruandis obligaremur. Compenſatione res acta eſt, lucrati ſu-
mus multa, vt aliqua præſtemus. Compenſatio autem reuocabilis non eſt, iiſdémque reuoca- I
bitur iteratione mœchiæ vtique & ſanguinis & idololatriæ. Tota enim iam lex ſumetur, ſi veniæ conditio ſoluetur. Sed non leuiter nobis compactus eſt ſpiritus ſanctus, etiam vltro pactus, quo magis honorandus. Sponſionem eius nemo diſſoluet, niſi ingratus. Iam nec recipiet quæ dimiſit: nec dimiſit quæ retinuit. Nouiſſimi teſtamenti ſemper indemutabilis factus eſt, & vtique conſilium quę illud cum ſeculo deſinet. Satis denegauit veniam eorum, quorum cuſtodiam elegit vindicauitq;, non proinde conceſſit. Hinc eſt quod neque idololatriæ, neque ſanguini pax ab eccleſiis redditur. De qua finitione ſua apoſtolos excidiſſe, puto, non licet credere: aut ſi credere quidam poſſunt, debebunt probare. Nouimus plane
& hic ſuſpitiones eorum. Reuera enim ſuſpicatur apoſtolum Paulum in ſecunda ad Corin- K
thios eidem fornicatori veniam dediſſe, quem in prima dedendum ſatanæ in interitum carnis pronuntiarit, impium patris de matrimonio hæredem, quaſiúe ipſum poſtea ſtylum ver-
2.Cor.2.
terit ſcribens: Si quis autem contriſtauit, non me contriſtauit, ſed ex parte, ne vos onerem omnes. Satis eſt talis increpatio quæ à multis fit. Vti è contrario magis vos donare & aduocare, ne forte abundantiore triſtitia deuoretur eiuſmodi. Propter quod oro vos, conſtituatis in eum dilectionem. In hoc enim & ſcripſi, vti cognoſcam probationem veſtram, quod in omnibus obauditis mihi. Si cui autem donaueritis, & ego. Nam & ego ſi quod donaui, donaui in Chriſto ne fraudemur à ſatana, quod non ignoramus iniectiones eius. Quid hic de for-
nicatore, quid de paterni thori contaminatore? Quid de Chriſtiano ethnicorum impudentia L
ſupergreſſo intelligitur? Cùm proinde vtique ſpeciali venia abſoluiſſet, quem ſpeciali ira dãnaſſet. Obſcurius miſeretur, quàm indignatur. Apertior eſt in auſteritate, quàm in lenitate. Atquin facilius ira quàm indulgentia obliqua eſt. Magis triſtiora cunctantur, quàm lætiora. De modica ſcilicet indulgentia agebatur, quæ ſi forte nunc æſtimaretur, quando maxima quæque non ſoleant etiam ſine prædicatione donari, tanto abeſt ſiue ſignificatione, & tu quidem pœnitentiæ mœchi ad exorandum fraternitatem in eccleſiam inducens, conciliatum & concineratum cum dedecore & horrore compoſitum proſternens in medium ante viduas, ante presbyteros, omnium lachrymas ſuadentem, omnium veſtigia lambentem, omnium
genua detinentem, in quæ cum hominis exitum quantis potes miſericordiæ inlecebris, bonus M
paſtor & benedictus papa concionaris, & in parabola ouis capras tuas quæris, tua domus ne rurſus de grege exiliat quaſi non exinde iam liceat, quod nec ſemel licuit: cæteras etiam nutu comples cum maxime indulgens. Apoſtolus vero ſceleratam libidinem fornicationis inceſtu onus tantum proiecte ignouiſſet, vt nec hunc ſaltem habitum legatum pœnitentiæ quem ab ipſo didiciſſe deberes, ab eo exigeres. Nihil de poſtero ſit comminatus, nihil de cætero allocutus. Quinimmo & vltra obſecrat conſtituerent in eum dilectionem quaſi ſatisfaciens, non quaſi ignoſcens. Et tamen dilectionem audio, non communicationem. Quod &
2.Theſ.3.
ad Theſſalonicenſes: Si quis autem non obaudit ſermoni noſtro, per epiſtolam hunc notate, ne cõmiſceamini illi vt reuereatur. Non quaſi inimicum deputantes, ſed quaſi fratrem obiurgantes. Adeo potuiſſet dicere & fornicatori dilectionem ſolummodo conceſſam, non & cõ-

munica-

A municationem. Inceſto verò nec dilectionem, quem ſcilicet auferri iuſſiſſet de medio ipſorū,
multo magis vtique de animo. Sed verebatur ne fraudarentur à ſatana circa eius perſonæ a-
miſſionem, quem ſatanæ ipſe proiecerat, aut ne abundantia mœroris deuoraretur, quem in-
interitum carnis addixerat, hic iam carnis interitu quem in officium pœnitentiæ interpretā-
tur, quod videatur ieiuniis & ſordibus & incuria, omni & dedita opera malæ tractationis
carnem exterminando ſatis deo faceret, vt ex hoc argumententur fornicatorem immo in-
ceſtum illum non in perditionem ſatanæ ab Apoſtolo traditum, ſed in emendationem qua-
ſi poſtea veniam ob interitum, id eſt, conflictationem carnis conſecuturum igitur & con-
ſecuta. Plane idem Apoſtolus Himeneum & Alexandrum ſatanæ tradidit. Vt enim darentur 1. Timo. 1.
B non blaſphemare, ſicut Timotheo ſuo ſcribit, ſed & ipſe datum ſibi ait ſudem, angelum ſata-
næ à quo colaphizaretur ne ſe extolleretur. Si & hoc tangunt vt traditos ſatanæ ab illo in e-
mendationem non in perditionem intelligamus, quod ſimile blaſphemia & inceſtum & ani-
mi ab his integri immo aliunde quàm ex ſumma ſanctitate & ex omni innocentia, elatóque
in apoſtolo colaphis ſi forte cohibebatur per dolorem, vt aiunt, auriculæ vel capitis. Ince-
ſtum vero atque blaſphemia totos homines in poſſeſſionem ipſi ſatanæ non angelo eius tra-
didiſſe meruerunt. Et de hoc enim intereſt, immo & ad hoc plurimum referet, quod illos tra
ditos ab Apoſtolo legim⁹ ſatanæ, Apoſtolo vero angelum datum ſatanæ. Poſtremo cùm de-
precatur dominum Paulus, quid audit? Satis habe gratiam meam, virtus enim in infirmitate
C perficitur. Hoc qui ſatanæ deduntur, audire nō poſſunt. Hymenei autem & Alexandri crimē
ſi & in iſto & in futuro æuo inremiſſibile eſt, blaſphemia ſcilicet, vtiq; Apoſtolus non aduer-
ſus terminū domini ſub ſpe veniæ dediſſet ſatanæ, iā à fide in blaſphemiā merſus. Vnde & nau
fragos eos iuxta fidē pronunciauit. Nō habentes iam ſolatium nauis eccleſiæ. Illis enim venia
negatur, qui de fide in blaſphemia impegerunt. Cæterū ethnici & hæretici cotidie ex blaſphe-
mia emergunt. Sed etſi dixit: Tradidi eos ſatanæ vti diſciplinā acciperēt nō blaſphemādi. De
cæteris dixit, qui illis traditis ſatanæ id eſt extra eccleſiā proiectis erudiri haberēt blaſphemā-
dum non eſſe. Sic igitur & inceſtū fornicatorem non in emendationem, ſed in perditionē tra
didit ſatanæ, ad quē iam ſuper ethnicum delinquendo tranſierat, vt diſcerent fornicādum nō
D eſſe. Deniq; in interitum, inquit, carnis, non in cruciatum ipſam ſubſtantiam damnās per quā
exciderat, quæ exinde iam perierat baptiſmate amiſſo, vt ſpirit⁹, inquit, ſaluus ſit in die domi-
ni. Et de hoc enim quæratur ſi ſpiritus hominis ipſius ſaluus erit. Ergo ſaluus erit ſpiritus tā-
to ſcelere pollutus, propter hoc perdita carne ſaluus ſit in pœna. Ergo pœnam ſine carne cen-
ſebit contraria interpretatio ſi reſurrectionem carnis amittimus. Supereſt igitur vt cum ſpi-
ritū dixerit qui in eccleſia cenſetur, ſaluū, id eſt integrum præſtandum in die domini ab im-
munditiarum contagione eiecto inceſto fornicatore. Si quidē ſubiungit: Non ſcitis quod mo
dicum fermentum totam decipiat conſparſionē? Et tamen fornicatio inceſta non erat mo-
dicū, ſed grande fermentū. Et his itaq; diſcuſſis quæ interceſſerant, regredior ad ſecundā Co-
E rinthiorū, vt probē illud quoq; Apoſtoli dictū: Sufficiat eiuſmodi homini increpatio iſta, quæ
à multis non in fornicatoris perſona conuenire. Si enim dedendum Satanæ pronuntiauerat
in interitū carnis, vtiq; damnauerat eum magis, quā increpauerat. Alius ergo erat cui voluit
ſufficere, increpationē. Si quidē fornicator nō increpationē de ſententia eius retulerat, ſed dā
nationem. Nā & hoc ipſum deſpiciendum tibi offero, an fuerint in epiſtola prima alij qui A-
poſtolum contriſtauerint incondite agentes, & cōtriſtati ſunt ab illo increpationē referentes
iuxta ſenſum epiſtolæ ſecūdæ, ex quibus in ea veniā aliquis potuerit adipiſci. Animaduertā aūt
totam epiſtolam primā, vt ita dixerim, non atramento, ſed folle conſcriptā, tumentem, indi-
gnantem, dedignantē, cōminantem, inuidioſam, & per ſingulas cauſas in quoſdā quaſi man-
F cipes earū figuratā. Sic enim exegerant ſchiſmata, & æmulationes, & diſſenſiones, & præſum-
ptiones, & elationes, & cōtentiones, vt & inuidia onerarentur, & correptione retunderētur,
& ſuperbia elimarētur, & auſteritate deterrerentur. Et qualis inuidia humilitatis aculeus? Deo 1. Cor. 1.
gratias ago, quod neminē veſtrûm tinxerim niſi Criſpū & Gaiū: ne quis dicat quod in nomi-
ne meo tinxerim. Nec enim iudicaui ſcire aliquid in vobis, q̄ Ieſum Chriſtum & hunc cruci-
fixum. Et puto nos deus apoſtolos nouiſſimos elegit velut beſtiarius, quod ſpectaculū facti ſu-
mus huic mundo & angelis & hominibus, & purgamenta huius mundi facti ſumus omnium
per ipſum. Et non ſum liber, non ſum apoſtolus, non Chriſtum Ieſum dominum noſtrum
vidi. De quali contra ſupercilio pronuntiare compulſus eſt. Mihi autem in modico eſt, vt à
vobis interroger, vt ab humano die. Neque enim conſcius mihi ſum, & gloriam meam ne-

mo inaniet. Non ſcitis quod angelos ſumus iudicaturi? Cæterum libertas quam apertæ obiur- G
gationis, quam exerta acies machæræ ſpiritalis? iam ditati eſtis, iam ſaturati eſtis, iam regna-
tis. Et ſi quis ſe putat ſcire, nondum ſcit quemadmodũ oporteat eum ſcire. Nónne & tunc in
faciẽ alicuius impingens. Quis eni, inquit, te diſcernit? Quid autem habes quod nó accepiſti?
Quid gloriaris quaſi non acceperis? Nónne & illos in os cædit? Quidam autem in conſcien-
tia vſque nunc quaſi idolothytum edunt. Sic autem delinquentes percutiendo conſcientias
fratrum infirmas in Chriſtum delinquent. Iam vero & nominatim: Aut non habemus pote-
ſtatem manducandi & bibendi, & mulieres circunducendi, ſicut & cæteri apoſtoli, & fratres
domini & Cephas? Etſi alij de poteſtate veſtra cóſequuntur, non magis nos? æque & illos ſin-
gulari ſtylo figit. Propterea qui ſe putat ſtare, videat ne cadat. Et ſi quis contentioſus videtur, H
nos talem conſuetudinem non habemus, neque eccleſia domini. Tali clauſula maledicto de-
texta: Si quis nó amat dominum Ieſum, ſit anathema. Aliquem vtique percuſſit. Sed illic ma-
gis ſtabo, vbi apoſtolus magis ſeruet, vbi ipſe fornicator aliis quoque negocium fecit. Quaſi
non ſim venturus ad vos, inflati ſunt quidam. Veniam autem citius ſi permiſerit dominus, &
cognoſcam non ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed virtutem. Non enim in ſermone eſt re
gnum dei, ſed virtute. Et quid vultis veniam ad vos in virga, an in ſpiritu lenitatis? quid enim
ſuberat? Auditur in vobis in totum fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec in gentibus, vt
vxorem patris ſui quis habeat. Et vos inflati eſtis & non luxiſtis potius, vt auferatur de me-
dio veſtrûm qui tale facinus admiſit? Pro quo lugerent? vtique pro mortuo. Ad quem lu- I
gerent? vtique ad dominum. Vt quomodo auferatur de medio eorum, non vtique vt extra ec
cleſiam detur. Hoc enim non adeo poſtularetur quod erat in præſidentis officio, ſed vt per
mortem hanc quoque communem & propriam carnis ipſius quę iam cadauer, quo captiuum
eſſet immunditia inrecuperabili tabioſum, plenius de eccleſia deberet auferri. Et ideo quo-
modo interim potuit auferri? iudicauit dedendum eiuſmodi ſatanæ in interitum carnis. Ma-
ledici enim eam ſequebatur, quę diabolo proiiciebarur, vt ſacramento benedictionis exaucto-
raretur, nunquam in caſtra eccleſiæ reuerſura. Videmus itaque hoc in loco diuiſam apoſto-
li ſeueritatem in quẽdam inflatum & in quendam inceſtum: in alterum virga, in alterum ſen-
tentia armatum. Virga, qua minabatur: ſententia, quam exequebatur. Illam adhuc coruſcã- K
tem, hanc ſtatim fulminantem, qua increpabat, quáque damnabat. Certúmque eſt exinde in-
crepitum quidem ſub intentatione virgæ tremuiſſe, damnatum vero ſub repręſentatione pœ-
næ periſſe, ſtatim ille timens plagam abiit, ille luens pœnam. Cùm ad Corinthios eiuſdem A-
poſtoli literæ iterant, venia ſit plane, ſed incertum cui, quia nec perſona nec cauſa proſcribi-
tur. Res cum ſenſibus conferam. Si inceſtus opponitur, ibidem erit & inflatus. Sane reatio ſa-
tis habetur cũ inflatus increpitus eſt, inceſtus verò dãnatus eſt. Inflato ignoſcitur, ſed incre-
pito inceſtus non videtur ignotum vt damnato, ſi ei ignoſcebatur cui deuoratio ex mœrore
nimio timebatur. Deuorari adhuc increpitus periclitabatur deficiens ob comminationem, &
mœroris ob increpationem. Damnatus vero & culpa & ſententia, iam deuoratus deputaba- L
tur qui non mœrere haberet, ſed pati quod ante paſſionem mœrere potuiſſet. Si idcirco igno-
ſcebatur ne fraudaremur à ſatana. In eo vtique detrimentum præcauebatur quod nondũ pe-
riſſet: Nihil de tranſacta præcauetur, ſed de adhuc ſaluo. Damnatus autem & quidem in poſ-
ſeſſionem Satanæ, iam tunc perierat eccleſiæ cum tale facinus admiſerat, nedum cũ & ab ipſa
eierabatur. Quomodo vereretur fraudem pati eius quem iam & ereptum amiſerat, & dãna-
tum habere non potuerat? Poſtremo quid iudicem indulgere conueniet, quod pronũciatione
deciderit? An quod interlocutione ſuſpenderit? Et vtique cum iudice qui non ſolet ea quę de-
ſtruxit reædificare, ne tranſgreſſor habeatur. Age iam ſi non tot perſonas prima epiſtola cõ-
triſtaſſet, ſi neminem increpuiſſet, neminem terruiſſet, ſi ſolum inceſtum cecidiſſet, ſi nullum M
in cauſam eius in pauorem miſiſſet, inflatum conſternaſſet, nónne melius ſuſpicareris, & fide-
lius argumentareris aliquem potius longe alium apud Corinthios tunc in eadem cauſa fuiſ-
ſe, vt increpitus & territus & mœrore ſaucius, propterea permittente modulo delicti veniam
poſtea cœperit, quam vt eam inceſto fornicatori interpretareris? Hoc enim legiſſe debueras,
& ſi non epiſtola, ſed in ipſa apoſtoli ſecta à pudore clarius quàm ſtylo eius impreſſum, ne ſci
licet & Paulum apoſtolum Chriſti doctorem, cenſorem diſciplinarum tantæ leuitatis infice-
res, vt aut damnauerit temerè, quẽ mox eſſet abſoluturus: aut temerè abſoluerit, quem nó te-
mere dãnaſſet, ob ſolam licet fornicationẽ ſimplicis impudicitiæ nedũ ob inceſtas nuptias, &
impiã luxuriam, & libidinem parricidalem, quam nec rationibus cóparauerat, ne in conſue-

tudinem

A tudinē deputaretur, quā abſens iudicarat, ne ſpaciū reus lucraretur, quā aduocata etiā domini
virtute dānauerat, ne humana ſententia videretur. Luſit igitur & de ſuo ſpiritu, & de eccleſiæ
angelo, & de virtute domini, ſi quod de cōſilio eorū pronuntiauerat reſcidit. Si etiā ſequētia
illius epiſtolæ ad intentationē Apoſtoli extendas, nec ipſa cōparabuntur ad obliterationē in-
ceſti, ne & hic ſuffundatur Apoſtolus poſteriorū in congruentia ſenſuū. Quale eſt enim vt cū
maxime inceſto fornicatori poſtliminiū largit° eccleſiaſticæ pacis ſtatim ingeſſerit de aduer-
ſatione immunditiarū, de amputatione macularū, de exhortatione ſanctimoniarū, quaſi nihil
cōtrarium paulo ante decreuerit? Cōpara deniq; an eius ſit dicere, Propterea habentes mini-
B ſtrationē iſtā, ſecundum quod miſericordiā cōſecuti ſumus, nō deficimus, ſed abdicamus oc
culta dedecoris, qui non dedecoris tantū, ſed & ſceleris manifeſtādo dānauerat. An eiuſdē ex-
cuſare aliquā impudicitiā, qui inter titulos laborū ſuorum, poſt anguſtias atq; preſſuras, poſt
ieiunia & vigilias caſtimoniā quoq; prædicarit? An eiuſdē ſit recipere in cōmunicationē re-
probos quoſq; qui ſcribat: Quæ eni ſocietas iuſtitiæ & iniquitati? quę aūt cōmunicatio luci &
tenebris? quę conſonātia Chriſto & Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quis conſenſus
tēplo & idolis? Nōne conſtāter audire debebit, & quomodo diſcernis, quæ ſupra inceſti reſti-
tutione iunxiſti? Illo eni concorporato rurſus eccleſiæ, & iuſtitia cum iniquitate ſociat̃, & te-
nebræ cum luce cōmunicant, & Belial conſonat Chriſto, & infidelitas cum fideli ſacramenta
participat? Et viderint idola, ipſe tēpli dei vitiatur, in tēplum dei cōuenit. Nā & hic: Vos enim,
C inquit, eſtis tēplum dei viui. Dicit enim, quia inhabitabo in vobis & inambulabo, & ero deus
illorū, & illi erunt mihi populus. Propter quod diſcedite de medio eorum, ſeparamini & im-
mundū ne attigeritis. Hoc quoq; euoluis ô Apoſtole, vt cū maxime ipſe tanto immunditiarū
gurgiti manum tradis, immo & adhuc ſuperdicis? Habentes igit̃ promiſſionem iſtam delicti,
emundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus perficientis caſtimoniā in fidei ti
more. Oro te qui talia infigit mentibus noſtris reuocauerat aliquē fornicatorē in eccleſiā? an
ideo ſcribit, ne tibi nunc reuocaſſe videat̃? Hæc ſicubi & præteritis præſcriberet, ita & ſequen-
tibus præiudicare debebunt. In finē eni epiſtolæ dicēs: Ne rurſus cùm venero, humiliet me de°,
& lugeā multos eorū qui antè deliquerunt, & pœnitentiā non egerunt ſuper immunditia quā
D admiſerunt, fornicatione & vtilitate. Nō vtiq; recipiendos conſtituit, ſi pœnitentiā iniſſent,
quos in eccleſia inuenturus erat, ſed lugēdos, & ſine dubio eiiciendos, vt pœnitentiā perderēt.
Et cæterū non cōpetit eum de cōmunicatione aliquid hic oſtendiſſe, qui eā ſuprà luci & tene-
bris, iuſtitiæ & iniquitati negarat. Sed ignorāt Apoſtolū oēs iſti, qui aliquid cōtra naturā atq;
propoſitū hominis ipſius cōtra formā & regulā doctrinarū eius intelligunt, vt ſanctitatis o-
mnis etiā ex ſemetipſo magiſtrū impuritatis oīs execratorē & expiatorem, & vbiq; talem ci-
tius inceſto q̄ alicui humaniori reo eccleſiā reddidiſſe præſumāt. Neceſſe eſt igit̃ vſq; illis apo
ſtolū oſtendi, quē ego & in ſecūda Corinthiorū talem defendā, qualem & in oībus literis no-
ui. Qui & in prima primus omniū templum dei dedicauit: Nō ſcitis vos tēplum dei eſſe, & in
E vobis dn̄m habitare: qui & tēplo ſanciendo, purificandoq; editualem legē ſcripſit: Si quis tem-
plū dei vitiauerit, vitiauit illū deus. Templum eni dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Age iā quis
omnino vitiatū à deo redintegrauit, id eſt traditū ſatanæ in interitū carnis, cum idcirco ſub-
ſtruxerit: Nemo ſeducat ſemetipſum, id eſt nemo præſumat vitiatū à deo redintegrari denuo
poſſe. Sicut rurſus inter cætera, immo & ante cętera mœchos & fornicatores, & molles & ma
ſculorum cōcubitores negans regnū dei cōſecuturos, præmiſit. Ne erraueritis ſcilicet, ſi puta-
ueritis eos cōſecuturos. Quibus autē regnū adimitur, vtiq; nec vita permittit̃ quæ ineſt regno
etiā ingerens, ſed hæc quidē fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis in nomine domini Ieſu
Chriſti & in ſpiritu dei noſtri. Quanto delicta iſta ante lauacrū accepto facit, tāto poſt laua-
F crū inremiſſibilia cōſtituit. Siquidē denuo ablui non licet. Agnoſce & in ſequētibus Paulū co- Paulus columna immobilis diſciplinarum.
lumnā immobilem diſciplinarū: Cibi ventri, & venter cibis: deus & hunc & illos cōficit. Cor-
pus autē non fornicationi, ſed deo. Faciam° eni hominē, ait deus, ad imaginē & ſimilitudinē
noſtrā. Et fecit hominē deus, ad imaginē & ſimilitudinē dei fecit illum. Dn̄s corpori, & ſermo
enī caro factus eſt. Deus autē & dn̄m ſuſcitauit, & nos ſuſcitauit per virtutē ſuā. Propter cor-
poris ſcilicet nexum cum illo. Et non ideo non ſcitis corpora veſtra membra Chriſti, quia &
Chriſtus dei tēplum. Euertite templū hoc, & ego illud in triduo reſuſcitabo. Auferens mēbra
Chriſti, faciā mēbra fornicariæ? Non ſcitis quod qui adglutinatur fornicariæ, vnum corpus
efficitur, erunt eni duo in vnam carnem. Qui autem adglutinatur domino vnus eſt ſpiritus.
Fugite fornicationē. Si reuocabilem veniam, quomodo fugiā mœchum, denuo futurus nihil

proficere.Si ergo eam fugero,vnũ ero corpus,cui cõmunicando adglutinabor.Omne delictũ G
quod admiſerit homo,extra corpus eſt,quæ autem fornicatur,in corpus ſuum peccat. Ac ne
hoc dictum in licentiam fornicationis inuaderes,vt in rem tuam nõ domini delicturus, au-
ferat tibi & Chriſto,ſicut diſpoſuerat,adiicit.Et nõ eſtis veſtri.Statim opponens, empti enim
eſtis precio ſanguine ſcilicet domini, glorificate & tollite dominũ in corpore veſtro.Hoc qui
præcipit,vide an ignorauerit ei qui decorauerit dominũ,& qui deiecerit eum de corpore ſuo,
& quidẽ per inceſtum.Si vis omnem notitiã apoſtoli ebibere,vt intelligas quanta ſecure om-
nem ſyluam libidinũ cædat,& eradicet:& audi,ne quidquã de recidiuo fructificare permittat,
vt aſpicias illum à iuſta fruge naturæ,à matrimonij dico pomo animas ieiunare cupientẽ. De
quibus autẽ ſcriptis?Bonum eſt homini mulierẽ non contingere.Sed propter fornicationem
Fibulam relaxare — vnuſquiſq; vxorem ſuã habeat,vir vxori,& vxor viro debitum reddat.Huius boni fibulã quis H
illum neſciat inuitum relaxaſſe,vt fornicationi obuiã eſſet, quam ſi cui indulſit vel indulget,
vtiq; conſilium remedij ſui infregit,& tenebitur iam frenandis cõtinentiæ cõiugiis, ſi forni-
catio ob quam permittuntur,non timebitur. Non enim timebitur quæ ignoſcetur.Et tamen
ignouiſſe ſe profitetur matrimonij vſum,non imperaſſe. Vult enĩ omnes ſibi eſſe æquales.Ad æ
autẽ licita ignoſcuntur,inlicita qui ſperant? Innuptis quoq; & viduis bonũ eſſe dicit exemplo
eius perſeuerare.Si vero deficerent nubere,quia præeſt nubere q̃ vri,quibus oro ignibus dete-
rius eſt vri,cõcupiſcentiæ,an pœnæ? Atquin ſi fornicatio habet veniã, non erit concupiſcen-
tia eius:Apoſtolũ autem magis eſt pœnæ ignibus prouidere. Quod ſi pœna eſt quæ vrit, ergo
veniã non habet fornicatio,quam inuret pœna. Interea & diuortiũ prohibens pro eo aut vi- I
duitatis perſeuerantiã,aut reconciliationẽ pacis dominico pręcepto aduerſus mœchiam pro-
curat:quia qui dimiſerit vxorẽ præter cauſam mœchiæ,facit eam mœchari:Et qui dimiſſam à
viro ducit,mœchatur.Quanta remedia ſpiritus ſanctus inſtaurat,ne id ſcilicet denuo admit-
tatur,quod ignoſci denuo nõ vult. Iam ſi vſquequaq; optimũ dicit homini ſic eſſe: Iunctus es
vxori,ne quæſieris ſolutionẽ,vt mœchiæ locum nõ des.Solutus es ab vxore,ne quęſieris vxo-
rẽ,vt opportunitatẽ tibi ſerues.Quod & ſi duxeris vxorẽ,& ſi nupſerit virgo,nõ peccat. Preſ-
ſurã tamen carnis habebunt huiuſmodi.Et hic parcendo permittit. Cæterùm tẽpus in colle-
cto cõſtituit,vt & qui habent vxores ſic ſint tanquã non habentes. Præterit enim habitus hu-
ius mundi.Iam ſcilicet nõ deſiderantes,Creſcite & multiplicamini. Sic vult nos præter ſolli- K
citudinẽ degere,quia innupti de domino curent,quomodo placeant deo:Nupti vero de mũ-
do recogitent,quomodo placeãt cõiugio. Sic melius facere pronũtiat virginẽ conſeruatorẽ,
quàm erogatorẽ.Sic & illam beatiorẽ diſcernit, quæ amiſſo viro fidem ingreſſa amauerit oc
caſionem viduitatis.Si hæc omnia cõtinentiæ cõſilia vt diuina cõmendat,puto,inquit, & ego
ſpiritũ dei habeo,quis iſte eſt adſertor audaciſſimus omnis impudicitię mœchorũ & fornica-
torũ & inceſtorũ planè fideliſſimus aduocatus,quibus honorari ſuſcepit hanc cauſam aduer-
ſus ſpiritum ſanctũ,vt falſum teſtimoniũ recitet de Apoſtolo eius? Nihil tale Paulus indulſit,
qui totã carnis neceſſitatẽ de probis etiã titulis obliterare conatur. Indulget ſane nõ adulte-
ria,ſed nuptias.Parcit ſane matrimoniis,non ſtupris.Tentat ne naturæ quidẽ ignoſcere,quiq; L
culpæ blandiatur,ſtudet cõpeſcere benedictionis cõcubitũ,ne maledictionis excuſetur.Hoc ei
ſupererat carnẽ vel à ſordibus purgare,à maculis enĩ non poteſt. Sed eſt hoc ſolẽne peruerſis
& idiotis & hereticis etiã & pſychicis vniuerſis,alicuius capituli ancipitis occaſionẽ aduerſus
exercitũ ſententiarũ inſtrumenti totius armari.Prouocat ad apoſtolicã aciẽ eũ, Aſpice epiſto
las eius oẽs,pro pudicitia,pro caſtitate,pro ſanctitate pretendunt,oẽs in luxuriæ & laſciuiæ &
libidinis negocia iaculant.Quid deniq; & Theſſalonicẽſibus ſcribit?Aduocatio enĩ noſtra nõ
ex ſeductiõe,nec ex immũditia.Et hæc eſt volũtas dei ſanctimonia veſtra, abſtinere vos à for
nicatione,ſcire vnũquemq; vas ſuũ poſſidere in ſanctimonia,& honore non in libidine cõcu-
piſcentię,ſicut nationes quæ dñm ignorãt. Quid Galatæ legunt?Manifeſta ſunt opera carnis, M
quænã iſta? In primo poſuit fornicationẽ,immunditiã,laſciuiã,quæ prædico vobis ſicut prę-
dixi,quod qui talia agunt,regnũ dei non ſunt cõſecuturi hæreditate.Romani verò quid magis
diſcunt,q̃ non derelinquere dñm poſt fidẽ?Quid ergo dicimus?perſeueremus in delinquẽtia,
vt ſuperet gratia?Abſit.Qui mortui ſumus delinquentiæ,qũo viuemus in ea adhuc? An igno
ratis quod qui tincti ſunt in Chriſto, in mortẽ eius ſumus tincti? Conſepulti ergo ſumus per
baptiſmum in mortem, vt ſicut Chriſtus reſurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ in-
cedamus.Si enim conſepulti ſumus ſimulacro mortis eius,ſed & reſurrectionis erimus. Hoc
ſcientes quod vet⁹ homo noſter confixus eſt illi.Si autem mortui ſumus cũ Chriſto, credim⁹

quod &

A quod & cõuiuemus cum illo, ſcientes quod Chriſtus ſuſcitatus à mortuis iam nõ moriatur;
mors iam nõ dominetur eius. Quod eni mortuus eſt delinquentiæ, mortuus eſt ſemel. Quod
autẽ viuit, deo viuit. Ita & vos reputate voſmetipſos mortuos quidẽ delinquentiæ, viuẽtes au
tem deo per Chriſtũ Ieſum. Igitur ſemel Chriſto mortuo nemo poteſt qui poſt Chriſtũ mor-
tuus delinquentiæ, & maxime tantæ reuiuiſcere. Aut ſi poſſit fornicatio & mœchia denuo ad-
mitti, poterit & Chriſtus denuo mori. Inſtat autẽ Apoſtolus ꝓhibẽs regnare delinquentiã in
corpore noſtro mortali, cuius infirmitatẽ carnis⁹ veſtræ. Sicut enim exhibuiſtis mẽbra veſtra
famulari immũditiæ & iniquitati, ita & nũc exhibete ea famula iuſtitiæ in ſanctimoniã. Nã &
ſi habitare bonũ in carne ſua negauit, ſed ſecundũ legẽ literæ in qua fuit: ſecundũ autẽ legẽ ſpi
B ritus, cui nos adnectit, liberat ab infirmitate carnis. Lex eni, inquit, ſpirit⁹ vitæ manũ miſit ea
lege delinquẽtiæ & mortis. Licet eni ex parte ex Iudæis modo diſputare videať, ſed in nos di-
rigit integritatẽ & plenitudinẽ diſciplinarũ, propter quos laborantes in lege miſerit deus per
carnẽ filiũ ſuũ in ſimilitudine carnis delinquentiæ, & propter delinquentiã dãnauerit delin-
quentiã in carne, vt ius legis, inquit, impleref in nobis, qui nõ ſecundũ carnẽ ſed ſecundũ ſpi-
ritũ incedimus. Qui enim ſecundũ carnẽ incedunt, ea quæ carnis ſunt ſapiunt: & qui ſecundũ
ſpiritũ, ea quę ſunt ſpiritus. Senſum autẽ carnis mortem adfirmauit eſſe. Dehinc & inimicitiã
& in dominũ, & eos qui ſunt in carne, id eſt, in ſenſu carnis, deo placere nõ poſſe. Et ſi ſecun-
dũ carnẽ viuitis, inquit, futurũ eſt vt moriamini. Quid aũt intelligimus carnis ſenſum & car-
C nis vitã, niſi quodcũq; pudet prouũciare? Cætera eni carnis & Apoſtolus nominaſſet. Proinde
& Epheſiis priſtina reputãs, de futuro monet. In quibus & nos cõuerſati ſumus faciẽtes cõcu-
piſcentias & voluptates carnis. Notans deniq; illos qui ſe negaſſent ſcilicet Chriſtianos gra-
tia, quod ſe tradidiſſent in operationem immunditiæ omnis. Vos aũt, inquit, nõ ſic didiciſtis
Chriſtũ. Et iterũ ſi dicit: Qui furabatur, iã nõ furetur. Sed & qui mœchatur hactenus, nõ mœ-
chetur. Et qui fornicabatur hactenus, nõ fornicetur: Adiecíſſet enim & hæc, ſi talibus veniam
porrigere cõſueſſet, vel porrigi omnino voluiſſet, qui nec verbo pollui volẽs. Omnis, inquit,
ſermo turpis nõ procedat ex ore veſtro. Itẽ: Fornicatio autẽ & immunditia omnis ne nomi-
netur quidẽ inter vos, ſicut decet ſanctos. Tãto abeſt vt excuſetur, hoc ſcientes, quod omnis
D fornicator aut immundus nõ habeat dei regnum. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Propter
hoc venit ira dei ſuper filios incredulitatis. Quis ſeducit inanib⁹ verbis, niſi qui concionať re-
miſſibilẽ eſſe mœchiã? Nõ intuens etiã fundamenta eius ab Apoſtolo effuſa, cùm ebrietates &
comeſſationes cõpeſcit, ſicut & hic: Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria. Demõſtrat &
Coloſſenſibus, quæ membra mortificent ſuper terrã, fornicationem, immunditiam, libidinẽ,
cõcupiſcentiam malam & turpiloquiũ. Concede iam tot ac talibus ſententiis vnũ illud quod
tenes, pauca multis, dubia certis, obſcura manifeſtis adumbrantur. Etiãſi pro certo Apoſtolus
Corinthio illi fornicationem donaſſet, eſſe aliud quod ſemel contra inſtitutum ſuum pro ra
tione temporis fecerat. Circumcîdit Timotheum ſolum, & tamẽ abſtulit circũciſionem. Sed
E hæc, inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudicitiæ, & addictionem omnis impu-
dicitiæ, ſalua tamen loco veniæ, quæ non ſtatim denegatur, ſi delicta damnantur, quando ve-
niet tempus cum damnatione cõcurrat quam excludit. Sequebatur & hoc Pſychicos ſapere,
& ideo reſeruauimus huic loco, quæ aperte ad communicationem eccleſiaſticam cauſis eiuſ-
modi negandam etiam antiquitus cauta ſunt. Nam & in prouerbiis Salomon, quæ παροιμίας
dicimus, ſpecialiter de mœcho nuſquam expiabili. Mœchus autem, inquit, per indigentiã ſen Prouer. 6.
ſuum perditionem animæ ſuæ adquirit, dolores & dehoneſtationes ſuſtinet. Ignominia autẽ
eius non abolebitur in eum. Plena enim zeli indignatio viri non paret in die iudicij. Hoc ſi de
ethnico putaueris dictum, certe de fidelibus iam audiſti per caſſum: Excedite de medio eorũ
F & ſeparamini, & immundum ne egeritis. Habet ſtatim in pſalmis, Beatum virum qui non ab-
ierit in conſilio impiorum, nec in via peccatorũ ſteterit, & in cathedra peſtilentiæ nõ ſederit.
Cuius & poſtea vox, non ſedi cum conſenſu vanitatis, ſed cum inique agentibus nõ introibo.
Hoc de eccleſia male agentium & cum impiis non ſedebo. Et lauabo cum innocentibus ma-
nus meas, & altare tuũ circũdabo domine, vt ſolus plures. Quod quid eſt, cùm ſancto ſanctus
eris, & cum viro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, & cũ peruerſo peruerſus
eris: Et alibi. Peccatori autẽ dicit dominus. Vt quid tu expones iuſtificationes meas, & adſu-
mis teſtamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, & cũ adulteris por-
tionem tuam ponebas. Hinc igitur informat⁹ & Apoſtolus. Scripſi, inquit, vobis in epiſtola,
non cõmiſceri fornicatoribus, non vtique fornicatoribus huiuſmodi & reliqua. Cæterùm o-

portebat vns exire de mundo.Nunc autē ſcribo vobis, ſi quis frater nominatur in vobis for- G
nicator,aut idololatres.Quid enim tam coniunctum? aut fraudator. quid tam propinquū?
& cætera,cum talibus ne cibū quidem ſumere,nedum euchariſtiam modicam ſcilicet, & fer-
mentum modicum totam deſpicit conſperſionem.Item ad Timotheum:Manus nemini cito
imponas, neq; communices delictis alienis.Itē ad Ephesios : Nolite ergo participes eſſe eorū.
Fuiſtis enim aliquando tenebræ.Et adhuc preſſius : Nolite cōmunicare operibus infructuoſis
tenebrarum,immo & reuincite ea.Quæ enim in occulto ab eis fiunt?Turpe eſt edicere.Quid
turpius impudicitiis?Si autē & ab ocioſe incedente fratre denuntiat ſubduci Theſſalonicen-
ſibus,quanto magis & à fornicatore?Hæc enim Chriſti eccleſiā diligētis,qui ſe
pro ea tradidit vti eā ſanctificet, emundans lauacro aquæ in verbo , & ſiſtat ſibi eccleſiā glo- H
rioſam nō habentem maculam aut rugam vtique poſt lauacrum, ſed ſit ſancta & ſine oppro
brio,exinde ſcilicet ſine ruga veritatis vt virgo, ſine macula fornicationis vt ſpōſa,ſine pro-
bro vilitatis,vt emundata.Quid ſi & hic reſpondere concipias adimi quidē peccatoribus,vel
maxime carne pollutis cōmunicationē,ſed ad præſens, reſtituendā ſcilicet ex pœnitētiæ am-
bitu ſecundū illam clementiā dei, qua vult peccatoris pœnitentiā quàm mortē. Hoc enim
fundamentum opinionis veſtræ vſquequaq; pulſandum eſt.Dicimus itaq; clemētiæ diuinæ ſi
ita eſſe cōpetiſſet,demonſtrationem ſui etiam poſt fidem lapſis,ita Apoſtolus diceret,Nolite
cōmunicare operibus tenebrarum,niſi pœnitentiā egerint, & cum talibus ne cibum quidē ſu-
mere,niſi poſteaq̄ caligas fratrum volutādo deterſerint.Et qui templum dei vitiauerit, vitia- I
bit illum,niſi omniū focorum cineres in eccleſia de capite ſuo excuſſerit . Debuerat enim quæ
dānauerat proinde determinaſſe,quonā vſq; & ſub cōditione damnaſſet . Porrò cum in om-
nibus epiſtolis & poſt fidē talē prohibeat admitti , & admiſſum ad cōmunicationē detrudat,
ſine ſpe conditionis vllius aut tēporis,noſtræ magis ſentētiæ adſciſcite,eam pœnitentiā oſtē-
dens dominum malle,quæ ante fidem,quæ ante baptiſma morte peccatoris potior habeatur,
ſemel diluendæ per Chriſti gratiā,ſemel pro peccatis noſtris, morte functi. Nā hoc etiam in
ſua perſona Apoſtolus ſtatuit.Adfirmās enim Chriſtū ad hoc veniſſe vt peccatores ſaluos fa
ceret,quorū primus ipſe fuiſſet.Quid adiicit?Et miſericordiā ſum cōſecutus, quòd ignorās fe
ci in incredulitate.Ita clementia illa dei malētis pœnitentiā peccatoris, quàm mortē,ad igno K
rantes adhuc & adhuc incredulos ſpectat,quorū cauſa liberādorum venerit Chriſtus , nō qui
iam deū norint,& ſacramentū didicerint fidei. Quod ſi clementia dei ignorantibus adhuc &
infidelibus cōpetit,vtiq; & pœnitentia ad ſe clementiā inuitat,ſalua illa pœnitentię ſpecie poſt
fidē quæ aut lenioribus delictis veniā ab epiſcopo cōſequi poterit , aut maioribus & inremiſ-
ſibilibus à deo ſolo.Sed quonā vſq; de Paulo,quando etiam Ioannes neſcio quid diuerſæ parti
ſubplaudere videatur?quaſi in apocalypſi manifeſte fornicationi poſuerit pœnitentię auxiliū,
Apo.2. vbi ad angelū Thyatirenorū ſpiritus mandat habere ſe aduerſus eū quod mulier Iezabel quæ
ſe propheten dicit & docet,atq; ſeducit ſeruos meos ad fornicandū & edendū de idolothytis.
Et largitus ſum illi tēporis ſpatiū,vt pœnitētiam iniret, nec vult eā inire nomine fornicatio- L
nis.Ecce dabo eam in lectū & mœchos eius cum ipſa in maximā preſſuram, niſi pœnitentiam
egerint operū eius.Bene aūt quod apoſtolis & fidei & diſciplinæ regulis cōuenit.Siue enī ego,
inquit,ſiue illi,ſic prædicamus. Totius itaq; ſacramenti intereſt nihil credere ab Ioāne cōceſ-
ſum,quod à Paulo ſit denegatū.Hanc æqualitatē ſpiritus ſancti qui obſeruauerit,ab ipſo dedu
cetur in ſenſus eius.Hæreticā enī fœminā quæ quod didicerat à Nicolaitis,docere ſuſceperat,
in eccleſiā latenter introducebat,& merito ad pœnitentiā vrgebat.Cui enim dubiū eſt hęreti-
cū inſtitutione deceptū,cognito poſtmodū caſu,& pœnitentia expiato , & veniā cōſequi & in
eccleſiā redigi?Vnde & apud nos vt ethnico par,immo & ſuper ethnicū hæreticus etiam per
baptiſma veritatis vtroq; homine purgatus admittitur. Aut ſi certus eſt mulierē illā poſt fidē M
viuā in hęreſi poſtea expiraſſe,vt nō quaſi hæretico,ſed quaſi fideli peccatrici,cui veniā ex pœ
nitentia vindices.Sanè agat pœnitentiā,ſed fidē mœchię,non tamen & reſtitutionē conſecu-
tura.Hæc enī erit pœnitentia,quā & nos deberi quidē agnoſcimus multo magis, ſed de venia
deo reſeruamus.Deniq; ea apocalypſis in poſterioribus propudioſos & fornicatores, ſicut ti-
midos & incredulos & homicidas & veneficos & idololatras, qui tale quid in fide fuerit , in
ſtagnū ignis ſine vlla cōditionalē dānatione decreuit . Nō enim de ethnicis videbiē ſapere, cū
Apo.21. de fidelibus pronuntiauit.Qui vicerint, hæreditatē habebunt iſtā, & ero illis deus, & illi mihi
in filios:Et ita ſubiunxerit:Timidis autē & incredulis & propudioſis & fornicatoribus, & ho
micidis & veneficis, & idololatris particulā ſtagno ignis & ſulfuris, quod eſt mors ſecunda.

Sic &

A Sic & rurſus:Beati qui ex præceptis agunt,vt in lignum vitæ habeant poteſtatem , & in por-
tas ad introeundum in ſanctam ciuitatem.Canes venefici,fornicator,hnmicidæ,foras vtiq;
qui non præceptis agant.Illorum eſt enim foras dari qui intus fuerunt . Cæterùm quid mihi
eos qui foris ſunt iudicare præceſſerat. De epiſtola quoque Ioannis carpunt ſtatim . Dictum
eſt:Sanguis filij eius emundat nos ab omni delicto.Semper ergo & omnifariam delinquimus 1.Ioan.1.
ſi ſemper & ab omni delicto emundandus ille:aut ſi non ſemper, nnn etiam poſt fidem: & ſi
non ab omni delicto,nnn etiam à fornicatione.Vnde autem exorſum eſt lumen, prædixerat
deum & tenebras non eſſe in illo,& mẽtiri nos ſi dicamus nos cõmunionem habere cũ eo, &
B in tenebris incedamus.Si vero,inquit,in lumine incedamus, cõmunionem cũ eo habebimus,
& ſanguis Ieſu Chriſti domini nnſtri emundat nos ab omni delicto. Ergo in lumine incedẽ-
tes delinquimus,& in lumine delinquentes emundabimur?Nullo pactn.Qui enim delinquit,
nõ in lumine eſt,ſed in tenebris.Vnde & oſtendit quomodo emũdabimur à delicto in lumine
incedẽtes,in qun delictũ agi poteſt,à deo ſic emũdari nos ait:Nõ quaſi delinquamus, ſed quia
nõ delinquamus.Incedẽtes enim in lumine,tenebris vern non cõmunicantes emundati age-
mus nõ depoſito,ſed nõ admiſſo delicto. Hæc eſt enim vis dominici ſanguinis, vt quos iam
delicto mundarit,& exinde in lumine cõſtituerit,mundos exinde perſtare, ſi in lumine ince-
dere perſeuerauerint.Sed ſubiicit,inquis,Si dicamus nns delictum nõ habere, ſeducimus nos-
metipſos,& veritas nõ eſt in nobis.Si cõfitemur delicta noſtra, fidelis & iuſtus eſt vt dimittat
C ea nobis,& emundet nos ab omni iniuſtitia.Nunquid ab immunditia? Aut ſi ita eſt,ergn & ab
idololatria.Sed aliud in ſenſu eſt.Ecce enim & rurſus ſi dicamus,ait, nos nõ deliquiſſe,mẽda-
cem facimus illum,& ſermo eius nõ eſt in nnbis.Eo amplius: filioli hæc ſcripſi vobis ne delin 1.Ioan.2.
quatis.Et ſi deliqueritis,aduocatũ habemus apud dominũ patrẽ Ieſum Chriſtũ iuſtum, & ipſe
placatio eſt pro delictis noſtris.Secundũ hęc,inquis,& delinquere nos & veniã habere con-
ſtabit.Quid ergo fiet cũ procedẽs aliud inuenio?Negat enĩ hos omninn delinquere, & in hos
plurimũ tractat,vt nihil tale cõcedat,prnpnnens ſemel à Chriſto delicta deleta, non habitura
poſtea veniã in quæ nos ſenſus ad admonitionẽ caſtimoniæ demandat.Omnis, inquit,qui ha
bet & ſpem iſtã,caſtificat ſemetipſum,quia & ille caſt⁹ eſt. Omnis qui facit delictũ, & iniqui- 1.Ioan.3.
D tatẽ facit:& delictũ eſt iniquitas.Et ſcitis quòd ille manifeſtatus ſit,vt auferat delicta,vtiq; ha
ctenus admittenda.Siquidẽ ſubiungit,Omnis qui manet in illo, nõ delinquat. Omnis qui de-
linquit,neq; vidit,neq; cognouit eũ.Filinli nemo vos ſeducat. Omnis qui facit iuſtitiã, iuſtus
eſt,ſicut & ille iuſtus eſt.Qui facit delictum, ex diabolo eſt, quòd diabol⁹ à primnrdio delin-
quit.In hoc enim manifeſtatus eſt filius dei,vt ſoluat npera diaboli.Nã & ſoluit liberans ho-
minẽ per lauacrũ donato ei chirographn mortis. Et ideo omnis qui à deo naſcitur non facit
delictũ,quia ſemen dei manet in illo,& nõ poteſt delinquere,quia ex deo natus eſt. In hoc ma
nifeſti ſunt filij dei & filij diaboli.In quo?niſi illi nõ delinquendo,ex quo de deo nati ſunt, iſti
delinquẽdo,quia de diabolo ſunt,proinde atq; ſi nunq̃ ſint ex deo nati.Quod ſi dicit, qui non
E eſt iuſtus,ex deo nõ eſt,qui nnn pudicus,quomodo rurſus ex deo fiet,qui iam eſſe deſiit? Iuxta
eſt igitur vt excidiſſe ſibi dicamus Ioannem in priore quidẽ epiſtola negantẽ nos ſine delicto
eſſe.Nũc vero præſcribentẽ nõ delinquere omninn.Et illic quidẽ aliquid de venia blandientẽ,
hic verò diſtricte negantẽ filios dei quicũq; deliquerint? Sed abſit.Nã nec ipſi excidimus à qua
digreſſi ſumus diſtinctione delictorũ.Et hic enim illã Ioãnes cõmẽdauit,quòd ſint quędã de-
licta cntidianę incurſinnis,quibus omnes ſimus obiecti.Cni enĩ non accedet aut iraſci iniquè
& vltra ſolis occaſum,aut & manũ immittere,aut facile maledicere,aut temere iurare, aut fi-
dẽ pacti deſtruere?aut verecundia, aut neceſſitate mentiri in negotiis, in officiis,in quæſtu, in
victu,in viſu,in auditu quanta tentamur,vt ſi nulla ſit venia iſtorum,nemini ſalus competat?
F Horum ergo erit venia per exoratorem patris Chriſtum.Sunt autem & cõtraria iſtis vt gra-
uiora & exitioſa quæ veniam nõ capiant,homicidium,idololatria,fraus,negatio,blaſphemia,
vtique & mœchia & fornicatio,& ſi qua alia violatio templi dei.Horum vltra exorator non
erit Chriſtus,hæc non admittet omnino,qui natus ex deo fuerit,non futurus dei filius, ſi ad-
miſerit.Ita Ioannis ratio conſtabit,diuerſitates, diſtinctionem delictorum diſponentis, cum
delinquere filios dei nunc adnuit nunc abnuit . Proſpiciebat enim clauſulam literarum ſua-
rum,& illi perſtruebat hos ſenſus, dicturus in fine manifeſtius: Si quis ſcit fratrem ſuum de-
linquere delictum nnn ad mortem , poſtulabit, & dabit ei vitam dominus, qui non ad mor-
tem delinquit . Eſt enim delictum ad mortem ? Non de eo dico vt quis pnſtulet . Memine-
rat & ipſe Hieremiam prohibitum à deo deprecari pro populo mortalia delinquente. Omnis

iniuſtitia delictum eſt,& eſt delictum ad mortem. Scimus autem quod omnis qui ex deo na- G
tus ſit,non delinquit ſcilicet delictum quod ad mortem eſt. Ita nihil iam ſupereſt, quàm aut
neges mœchiam & fornicationem mortalia eſſe delicta,aut inremiſſibilia fatearis,pro quibus
nec exorare permittitur. Diſciplina igitur apoſtolorum proprie quidem inſtrumenta deter-
minant principaliter ſanctitatis omnis erga templum dei ſanctitatem, & vbique de eccleſia
eradicantem omne ſacrilegium pudicitiæ ſine vlla reſtitutionis mentione. Volo tamē ex re-
dundantia alicuius etiam comitis apoſtolorum teſtimonium ſuperducere, idoneum confir-
mādi de proximo iure diſciplinam magiſtrorum. Extat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos
adeo ſatis auctoritati viri,vt quem Paulus iuxta ſe conſtituerit in abſtinentiæ tenore:Aut ego
ſolus & Barnabas non habemus operandi poteſtatem? Et vtique receptior apud eccleſias epi-
ſtola Barnabæ illo apocrypho paſtore mœchorum. Monens itaque diſcipulos omiſſis omni- H
bus initiis ad perfectionem magis tendere, nec rurſus fundamenta pœnitentiæ iacere ab ope-
Heb. 6. ribus mortuorum. Impoſſibile eſt enim,inquit,eos qui ſemel illuminati ſunt, & donum cœ-
leſte guſtauerunt, occidente iam æuo cum exciderint rurſus reuocari in pœnitentiam refigē-
tes cruci inſemetipſos filium dei,& dedecorantes. Terra enim quæ bibit ſæpius deuenientem
in ſe humorem,& peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionē dei con-
ſequitur. Proferens autem ſpinas reproba & maledictioni proxima,cuius finis in exuſtionem.
Hoc qui ab apoſtolis didicit,& cum apoſtolis docuit, nunquam mœcho & fornicatori ſecū-
dum pœnitentiam promiſſam ab apoſtolis norat. Optime enim legem interpretabatur, & fi-
guras ei iam in ipſa veritate ſeruabat. Ad hanc denique ſpeciem diſciplinæ de leproſo cau- I
Leuit. 13. tum fuit. Si autem varietas effloruerit in cutem, & totam cutem texerit à capite vſque ad pe-
des per omnem conſpectum,& ſacerdos cum viderit,emundabit eum, quòd conuertit in al-
bum,mundus eſt. Qua vero die viſus fuerit in eiuſmodi color viuus inquinatus eſt. Conuer-
ſum enim hominem de priſtino carnis habitu in candorem fidei,quę vitium & macula æſti-
matur in ſæculo, & totum nouatum mūdum intelligi, qui iam non ſit varius,non ſit de pri-
ſtino & nouo aſperſus. Si vero poſt abolitionem in vetuſtatē aliquid ex illa reuixerit, rurſum
in carne eius quod emortuo delicto habebatur immundum iudicari, nec expiari iam à ſacer-
dote. Ita mœchiam de priſtino recidiuam, & vnitatem noui coloris à quo fuerat excluſa cō-
maculans,immundabile eſt vitium. Item de domo ſi quæ maculæ & cauoſitates adnūtiatæ in K
parietibus ſacerdoti fuiſſent,priuſquam introiret ad inſpiciēdam eam,iubet auferri de domo
omnia,ita immunda nō futura quæ domus eſſent. Dehinc introgreſſus ſacerdos ſi inueniſſet
cauoſitates viridicantes vel rubeſcentes, & aſpectum earum humiliorem citra parietem non
formam,exiret ad ianuam & ſecerneret domum illam ſeptem dieb9. Dehinc die ſeptima re-
greſſus ſi animaduertiſſet diffuſum in parietibus tactum illum,imperaret extrahi eos lapides,
in quibus tactus lepra fuiſſet,& abiici extra ciuitatem in locum immundum, & ſumi alios la-
pides politos & ſolidos,& reponi loco priſtinorum,& puluere alio inliniri domum. Oportet
enim cum peruenitur ad ſummum ſacerdotem patris Chriſtum de domo hominis noſtri in
tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta prius, vt munda ſit quæ remanet domus, L
caro & anima,vt vbi introierit eam ſermo dei & inuenerit maculas ruboris & viroris extra-
hi ſtatim & abiici foras ſenſus mortiferos & cruentos. Nā & apocalypſis viridi equo mortē,
roſeo autē præliatorem impoſuit, proq; illis politos & in compaginem aptos & firmos ſub-
ſtrui lapides,quales in Abrahæ fiunt, vt ita homo habilis deo ſit. Quod ſi poſt recuperationē
& reformationem rurſus ſacerdos animaduerterit in eadem domo de priſtinis cauſis aliquid
& maculis,immundam eam pronūtiauit,& iuſſit deponi materias & lapides & omnem ſtru-
cturā eius & abiici in locum immundum:hic erit homo caro atq; anima,qui poſt baptiſma &
introitum ſacerdotum reformatus,denuo reſpuit ſcabra & maculas carnis, & abiicitur extra
ciuitatem in locum immundum deditus ſcilicet ſatanæ in carnis interitum, nec amplius re-
ædificatur in eccleſia poſt ruinam. Sic & de famulæ concubitu, quæ homini eſſet reſeruata, M
necdum redempta, necdum liberata. Proſpicietur, inquit, illi & non morietur, quia non-
dum eſt manumiſſa cui ſeruabatur. Nondum enim caro à Chriſto manumiſſa, cui ſeruaba-
tur impune contaminabatur, ita iam manumiſſa non habet veniam. Hæc ſi apoſtoli ma-
gis norant, magis vtique curabant, ſed & in hunc iam gradum decurram excernens inter
doctrinam apoſtolorum & poteſtatem. Diſciplina hominem gubernat, poteſtas adſignat,
ſeorſum quod poteſtas, ſpiritus autem deus. Quid autem docebat non communicandum o-
peribus tenebrarum. Obſerua quod iubet. Quis autem poterat donare delicta? hoc ſolius
ipſius eſt.

A ipſius eſt. Quis enim dimittit delicta, niſi ſolus deus? & vtique mortalia quæ in ipſum fuerint
admiſſa, & in templum eius. Nam tibi quòd in te reatum habeant, etiam ſeptuagies ſepties iu-
beris indulgere in perſona Petri. Itaque ſi & ipſos ab ea Apoſtolos tale aliquid indulſiſſet, cō-
ſtaret cuius venia à deo non ab homine competeret, non ex diſciplina, ſed ex poteſtate feciſ-
ſent. Nam & mortuos ſuſcitauerunt, quod deus ſolus: & debiles redintegrauerunt, quod ne-
mo niſi Chriſtus: immò & plagas inflixerunt, quod noluit Chriſtus. Non enim decebat eum
ſæuire qui pati venerat. Percuſſus eſt Ananias & Elimas. Ananias morte, & Elimas cæcitate,
vt hoc ipſum probaret Chriſtū & hæc facere potuiſſe. Sic & prophetæ cædem & cum ea mœ-
chiam pœnitentibus ignorauerant, quia & ſeueritatis documenta fecerunt. Exhibe igitur &
B nunc mihi apoſtolice prophetica exempla, & agnoſcam diuinitatem, & vendica tibi delicto-
rum eiuſmodi remittendorum poteſtatē, quod ſi diſciplinæ ſolius officia ſortitus es, nec im-
perio præſidere, ſed miniſterio, quis aut quantus es indulgere? qui neque prophetam, nec A-
poſtolum exhibens cares ea virtute cuius eſt indulgere. Sed habet, inquis, poteſtatem eccleſia
delicta donādi, hoc ego magis & agnoſco & diſpono, qui ipſum paracletum in prophetis no-
bis ab eo dicentem. Poteſt eccleſia donare delictum, ſed non faciam, ne & alia delinquant.
Quid ſi pſeudopropheticus ſpiritus pronunciauit? Atqui magis euerſoris fuiſſet, & ſemetip-
ſum de clementia commendare, & cæteros ad delinquentiam temperare? Aut ſi & hoc ſecun-
dum ſpiritum veritatis adfectare geſtiuit: ergo ſpiritus veritatis poteſt quidem indulgere for
C nicatoribus veniam, ſed cum plurium malo non vult. De tua nunc ſentētia quæro vnde hoc
iuſſiſſe eccleſiæ vſurpes. Si quia dixerit Petro dominus: Super hanc petram ædificabo eccleſiā
meam, tibi dedi claues regni cœleſtis, vel quęcunque alligaueritis vel ſolueritis in terra, erunt
alligata vel ſoluta in cœlis. Idcirco præſumis & ad te deriuaſſe ſoluendi & alligandi poteſta-
tem, id eſt ad omnem eccleſiam Petri propinquam. Qualeſeſe vertens atque commutans ma
nifeſtum domini intentionem perſonaliter hoc Petro conferentem: Super te, inquit, ædi-
ficabo eccleſiam meam, & dabo tibi claues, non eccleſiæ; Et quæcunque ſolueris vel al-
ligaueris, non quæ ſoluerint vel alligauerint. Sic enim & exitus docet. In ipſo eccleſia extru-
cta eſt, id eſt per ipſum, ipſe clauem imbuit fidei, quam viri Iſraëlitæ auribus mandate quę di-
D co: Ieſum Nazarenum virum à deo vobis deſtinatum, & reliqua. Ipſe deniq; primus in Chri-
ſti baptiſmo reſerauit aditum cœleſtis regni, quo ſoluuntur alligata retro delicta, & alligan-
tur quæ non fuerint ſoluta, Secundam veram ſalutem, & Ananiam iunxit vinculo mortis, &
debilem pedibus abſoluit vitio valetudinis. Sed & in illa diſceptatione cuſtodiendæ legis pri-
mus omnium Petrus ſpiritu inſtinctus & de nationum vocatione præfatus. Et nunc, inquit,
cur tentaſtis dominum? De imponendo iugo fratribus, quod neque nos, neque patres noſtri Acto.15
ſufferre valuerunt? Sed enim per gratiam Ieſu credimus nos ſalutem conſecuturos ſicut &
illi. Hæc ſentētia & ſoluit quæ omiſſa ſunt legis, & alligauit quæ reſeruata ſunt. Adeo nihil ad
delicta fidelium capitalia poteſtas ſoluendi & alligandi Petro emancipata. Cui ſi præceperat
E dominus etiam ſeptuagies ſepties delinquenti in eam fratri indulgere, vtique nihil poſtea al-
ligare, id eſt retinere mandaſſet, niſi forte eam quæ in dominum non in fratrem quis admi-
ſerit. Pręiudicatur enim non dimittenda in deum delicta, cum in hominē admiſſa donantur.
Quid nunc & ad eccleſiam, & quidem tuam Pſychice? Secundum enim Petri perſonam ſpi-
ritalibus poteſtas iſta conueniet aut Apoſtolo aut prophetæ. Nam & ipſe eccleſia propriè &
principaliter ipſe eſt ſpiritus, in quo eſt trinitas vnius diuinitatis, pater & filius & ſpiritus ſan
ctus. Illam eccleſiam congregat quam dominus in tribus poſuit. Atque ita exinde etiā nume-
rus omnis qui in hanc fidem conſpirauerint eccleſiæ ab auctore & conſecratore cenſetur, &
ideo eccleſia quidem delicta donabit. Sed eccleſia ſpiritus per ſpiritalem hominem, non ec-
F cleſia numerus epiſcoporū. Domini enim non famuli eſt ius & arbitrium dei ipſius, non ſa-
cerdotis. At tu iam & in martyras tuos effundis hanc poteſtatem, vt quiſque ex conſenſione
vincula induit adhuc immollia in nouo cuſtodiæ nomine ſtatim ambiūt mœchi, ſtatim ad-
eunt fornicatores, iam preces circumſonant, iam lachrymæ circumſtagnant maculati cu-
iuſque, nec vlli magis aditum carceris redimunt, quàm qui eccleſiam perdiderunt. Violātur
viri ac fœminæ in tenebris plane ex vſu libidinum notis, & pacem ab his quærunt qui de ſua
periclitantur. Alij ad metalla confugiunt, & inde communicatores reuertūtur, vbi iam aliud
martyrium neceſſarium eſt delictis poſt martyrium nouis. Quis enim in terris & in carne ſi-
ne culpa, quis martyr ſæculi incola, denariis ſupplex medico obnoxius & fœneratori? Pura
nunc ſub gladio iam capite librato, puta in patibulo iam corpore expanſo, puta in ſtipite iam
leone

leone conceſſo,puta incendio adſtricto , in ipſa dico ſecuritate & poſſeſſione martyrij , quis G
permittit homini donare quæ deo reſeruanda ſunt? à quo eas in excuſatione? damnatas,quæ
nec Apoſtoli quod ſciam martyres& ipſi donabilia indicauerant.Denique iam ad beſtias de-
pugnauerat Paulus Epheſi,cum interitum decernit incerto.Sufficiat martyri propria delicta
purgaſſe.Ingrati vel ſuperbi eſt in alios quoque ſpargere, quod pro magno fuerit conſecutus.
Quis alienam mortem ſua ſoluit,ni ſolus dei filius ? Nam & in ipſa paſſione liberauit latro-
nem.Ad hoc enim venerat vt ipſo à delicto purus & omnino ſanctus pro peccatoribus obe-
diret.Proinde qui illum æmularis donando delicta,ſi nil ipſe deliquiſti, plane patere, prome.
Si verò peccator es,quomodo oleum faculæ tuę ſufficere & tibi & mihi poterit?Habeo etiam
nunc quo probem Chriſtum.Si propterea Chriſtus in martyre eſt, vt mœchos & fornicato- H
res martyr abſoluat, occulta cordis edicat , vt ita delicta concedat & Chriſtus eſt . Sic enim
dominus Ieſus Chriſtus poteſtatem ſuam oſtendit . Quid cogitatis nequam in cordibus ve-
Math.9 ſtris? Quid enim facilius eſt dicere paralytico,dimittuntur tibi peccata: aut,ſurge & ambula?
Igitur vt ſciatis filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris poteſtatem,tibi
dico paralytice,Surge & ambula . Si dominus tantum de poteſtatis ſuæ probatione curauit,
vti traduceret cogitatus,& ita imperaret ſanitatem , ne non crederetur poſſe delicta dimit-
tere.Non licet mihi eandem poteſtatem in aliquo ſine eiſdem probationibus credere,cum ta
men mœchis & fornicatoribus à martyre expoſtulas veniam,ipſe confiteris eiuſmodi crimi-
na non niſi proprio martyrio diluēda, qui præſumus alieno quod ſciam & martyrium aliud I
erit baptiſma.Habeo enim,inquit,& aliud baptiſma . Vnde & ex vulnere lateris dominici a-
qua & ſanguis vtriuſque lauacri paratura manauit.Debeo ergo & primo lauacro alium libe-
rare ſi poſſumus ſecundo,ingeramúſque in finem neceſſe eſt.Quæcunq; auctoritas,quęcunq;
ratio mœcho & fornicatori pacem eccleſiaſticam reddit,eadem debebit & homicidæ & ido-
lolatræ pœnitentibus ſubuenire,certe negatori,&vtique illi quem in pręlio confeſſionis tor-
mentis conluctatum ſæuitia deiecit . Cæterum indignum deo & illius miſericordia , eiuſque
pœnitentiam peccatoris mortē præuertit,vt facilius in eccleſiam redeant, qui ſubdēdo quàm
qui dimicando ceciderunt . Vrgemur, dicere indignitas contaminata potius corpora reuo-
cabis quàm cruentata.Quę pœnitentia miſerabilior titillatam proſternens carnē,an verò la-
niatam?Quæ iuſtior venia in omnibus cauſis,quã volũtarius, quã inuitus peccator implorat? K
Nemo volens negare compellitur: nemo volens fornicator . Nulla ad libidinem vis eſt, niſi
ipſa,neſcit quolibet cogi.Negationem porrò quanta compellunt ingenia carnificis & genera
pœnarũ? Quis magis negauit qui Chriſtum vexatus,an qui delectatus amiſit? qui cum amit-
teret doluit,an qui cum amitteret luſit? Et tamen illæ cicatrices Chriſtiano prælio inſculptæ,
& vtiq; inuidioſæ apud Chriſtum quia viciſſe cupierunt.Et ſic quoque glorioſæ,quia nõ vin-
cendo ceſſerunt.In quas adhuc & diabolus ipſe ſuſpirat cum ſua infelicitate,ſed caſta cũ pœ-
nitentiæ mœrente, ſed non erubeſcente,ad dominum de venia denuo dimittentur, reſculpi-
culariter negauerunt,ſolis illis caro infirma eſt.Atquin nulla tam fortis caro,quàm quæ ſpi- L
ritum elidit.

F I N I S.

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI CARTHAGI- nenſis de Ieiunio aduerſus Pſychicos liber.

M

MIRARER Pſychicos ſi ſola luxuria tenerentur qua ſepius nubunt, nõ
etiam ingluuie lacerarētur qua ieiunia oderunt: monſtrum ſcilicet ha
beretur libido ſine gula , cum duo hæc tam vnita atque concreta ſint,
vt ſi diſiungi omnino potuiſſent, ipſi prius ventri pudenda non adhæ-
rerent,ſpecta corpus & vna regio eſt,denique pro diſpoſitione mem-
brorum ordo vitiorũ, prior venter & ſtatim cætera ſaginæ ſubſtructa
laſciuia eſt per edacitatem ſalacitas tranſit.Agnoſco igitur animalem
fidem ſtudio carnis quam totam cõſtat tam multiuoráciæ quàm mul-
tinubentiæ

A tinubentiæ pronam,vt merito ſpiritalem diſciplinam pro ſubſtantia æmulam in hac quoque
ſpecie cõtinentiæ accuſet, proinde gulæ frenos imbuentem per nullas interdum vel ſeras vel
aridas eſcas,qnemadmodum & libidini per vnicas nuptias,piget iam cũ talibus congredi,pu-
det iam de eis altercari quorum nec defenſio verecunda eſt. Quomodo enim protegam ca-
ſtitatem & ſobrietatem ſine taxatione aduerſariorum ? quinam iſti ſint ſemel nominabo ex-
teriores & interiores : botuli pſychicorum hi paracleto controuerſiam faciunt, propter hoc
nouæ prophetiæ recuſantur , non quod alium deũ prædicent Montanus & Priſcilla & Maxi-
milla,nec quod Ieſum Chriſtum ſoluant, nec quod aliquam fidei aut ſpei regulam euertant,
ſed quod plane doceant ſępius ieiunare quàm nubere. De modo quidem nubendi iam edidi-
B mus monogamiæ defenſionem,nunc de caſtigatione victus ſecundæ, vel magis primæ con-
tinentiæ pugna eſt. Arguunt nos quòd ieiunia propria cuſtodiamus, quòd ſtationes plerunq;
in veſperam producam*, quòd etiam xerophagias obſeruemus ſiccãtes cibum ab omni car-
ne & omni iurulentia & vuidioribus quibuſque pomis , nec quid vinoſitatis vel edamus vel
potemus: lauacri quoque abſtinentiam congruentem arido victui, nouitatem igitur obiectãt
de cuius inlicito præſcribant, aut hæreſim iudicandam , ſi humana præſumptio eſt, aut pſeu-
doprophetiam pronunciandam , ſi ſpiritalis indictio eſt,dum quaque ex parte anathema au-
diamus qui aliter adnunciamus . Nam quod ad ieiunia pertineat certos dies à deo conſtitu-
tos opponunt,vt cum in Leuitico præcipit dominus Moyſi , decimam menſis ſeptimi diem
C placationis, Sancta,inquiẽs,erit vobis dies,& vexabitis animas veſtras, & omnis anima quæ
vexata non fuerit in illa die, exterminabitur de populo ſuo . Certe in euangelio illos dies ie-
iuniis determinatos putant,in quibus ablatus eſt ſponſus: & hos eſſe iam ſolos legitimos ieiu-
niorum Chriſtianorũ abolitis legalibus & propheticis vetuſtatibus. Vbi volunt enim adgno-
ſcunt quid ſapiat lex & prophetæ, vſque ad Ioannem . Itaque de cætero indifferenter ieiunã-
dum ex arbitrio,non ex imperio nouæ diſciplinæ pro temporibus & cauſis vniuſcuiuſque: ſic
& Apoſtolos obſeruaſſe,nullum aliud imponentes iugum certorum & in commune omnib*
obeundorum ieiuniorum: proinde nec ſtationum, quæ & ipſę ſuos quidẽ dies habeant quar-
tæ feriæ & ſextę: paſſim tamen currunt , neque ſub lege præcepti neque vltra ſuprema iudici,
quando & orationes fere hora nona concludat de Petri exẽplo quod Actis refertur. Xero-
D phagias vero nouũ adfecti officij nomẽ & proximũ ethnicę ſuperſtitioni,quales caſtimoniæ
Apim,Iſidem & magnã matrem certorum eduliorum exceptione purificant, cum fides libe-
ra in Chriſto ne Iudaicæ quidem legi abſtinentiam quorundam ciborum debeat,ſemel in to
tum macellum ab Apoſtolo, admiſſa de teſtatore eorum,qui ſicut nubere prohibeant,ita iu-
beant cibis abſtinere à deo conditis,& ideo nos eſſe iam tunc prænotatos in nouiſſimis tem-
poribus abſcedentes à fide, intendentes ſpiritibus,mundi ſeductoribus,doctrinis mendacilo-
quorum,inuſtam habẽtes conſcientiã . Quibus oro te ignibus trado,quibus nuptias ſæpe de-
ducimus & cœnas quotidie coquimus , ſic & cum Galatis nos quoque percuti aiunt obſerua-
E tores dierum & menſium & annorum . Iaculantur interea & Eſaiam pronunciaſſe , non tale
ieiunium dominus elegit , id eſt non abſtinentiam cibi,ſed opera iuſtitiæ quæ ſubtexit, & ip-
ſum dominum in euangelio ad omnem circa victus ſcrupuloſitatem compendio reſpondiſ-
ſe,non his coinquinari hominem quæ in os inferantur,ſed quæ ex ore proferãtur cum & ip-
ſe mãducaret & biberet vſque in notationem: Ecce homo vorator & potator, ſic & Apoſto-
lum docere,quod eſca nos deo non commendet,neque abundantes ſi edamus,neque deficiẽ-
tes ſi non edamus. His & huiuſmodi ſenſibus eo iam ſubtiliter tendunt , vt vnuſquiſque pro-
nior ventri poſſit ſuperuacuam,nec adeo neceſſariam exiſtimare dilati vel deminuti vel de-
morati cibi officinam, præponẽtes ſcilicet deo iuſtitiæ & innocentiæ opera. Et ſcimus quales
F ſint carnalium commodorum ſuaſorię,quam facile dicatur opus eſt de totis præcordiis cre-
dam,diligam deum & proximum tanquam me . In his enim duobus præceptis tota lex pen-
det & prophetę,non in pulmonum & inteſtinorum meorum inanitate. Itaque nos hoc prius
affirmare debemus,quod occultè ſubrui periclitatur quantũ valeat apud deum inanitas iſta:
& ante omnia vnde ratio ipſa proceſſerit hoc modo promerendi deum: tunc enim agnoſce-
tur obſeruationis neceſſitas,cum eluxerit rationis auctoritas à primordio recenſendę: Acce-
perat Adam à deo legem nõ guſtandi de arbore agnitionis boni & mali, moriturus ſi guſtaſ-
ſet,verum & ipſe tunc in pſychicum reuerſus poſt extaſim ſpiritalem , in qua magnum illud
ſacramentum in Chriſtum & eccleſiã prophetauerat,nec iam capiens quæ erãt ſpiritus, faci-
lius vẽtri quàm deo ceſſit,pabulo potius quàm præcepto annuit,ſalutem gula vẽdidit . Man-

ducauit

dauit denique & perijt,ſaluus,alioquin ſi vni arbuſculę ieiunare maluiſſet,vt iam hinc anima- G
lis fides ſemen ſuum recognoſcat exinde deducens carnalium adpetitionem & ſpiritalium
recuſationem. Teneo igitur à primordio homicidam gulam,tormẽtis atq; ſupplicijs inediæ
puniendam,etiam ſi deus nulla ieiunia præcepiſſet: oſtendens tamen vnde ſit occiſus Adam,
mihi reliquerat intelligendæ remedia offenſæ, qui offenſam demonſtrarat, vltiq; cibum qui-
bus modis quibúſque temporibus potuiſſem,pro veneno deputarem, & antidotum famé ſu-
merem perquam purgarem mortis à primordio cauſam in quoque cum ipſo genere tranſdu
ctam. Certus hoc deum velle cuius contrarium noluit,ſatiſque confidens placituram illi cõ-
tinentiæ curam,à quo damnatam comperiſſem incontinentiæ culpam. Porrò cum & ipſe ie- H
iunium mandet, & animam concaſſatam propriè vtique ſibi anguſtiis ſacrificium appellet,
quis iam dubitabit omnium erga victus macerationum hanc fuiſſe rationem qua rurſus in-
terdicto cibo & obſeruato præcepto primordiale iam delictum expiaretur, vt homo per ean-
dem materiam cauſę ſatis deo faciat per quam offenderat,id eſt per cibi interdictionem. At-
que ita ſalutem æmulo modo redaccenderet inedia, ſicut extinxerat ſagina pro vno inlicito
plura licita contemnens. Hæc ratio ſeruabatur apud prouidentiam dei pro temporibus om-
nia moderantis,ne quis ex diuerſo ad deiiciendam propoſitionem noſtram: cur ergo dicat,
non ſtatim deus aliquam victus conſtituit caſtigationem, quinimo & auxit permiſſionem.
Nam in primordio quidem herbidum ſolummodo & arborum homini pabulum addixerat: I
Ecce dedi vobis omne fœnum ſementinum ſeminans ſemen quod eſt ſuper terram: & omne
lignum quod habet in ſemetipſo fructum ſeminis ſemeutini vobis erit in eſcam. Poſtea verò
ad Noe enumerata ſubiectione omnium beſtiarum terræ, & volatilium cœli, & mouentium
in terra, & piſcium maris, & omnis ſerpentis erunt, inquit, vobis in eſcam: velut holera fœni
dedi vobis vniuerſa. Verum carnẽ in ſanguine animæ ſuæ non edetis: nam & hoc ipſo quod
eam ſolam carnem eximit, cuius anima non per ſanguinem effunditur omnis reliquæ carnis
vſum conceſſiſſe manifeſtum eſt. Ad hæc reſpondemus non competiſſe onerari hominem a-
liqua adhuc abſtinentiæ lege, qui cum maxime tam leuem interdictionem vnius ſcilicet po-
mi tolerare non potuit, remiſſum itaque illum libertate ipſa corroborandum. Atque poſt di- K
luuium in reformatione generis humani ſuffeciſſe vnam interim legem à ſanguine abſtinẽ-
di permiſſo vſu cæterorum. Iam enim iudicium dominus oſtenderat per diluuium: adhuc e-
tiam comminatus fuerat per exquiſitionẽ ſanguinis de manu fratris & de manu beſtiæ. Om-
nis itaque iuſtitiam iudicij præminiſtrans materiam libertatis emiſit per veniam ſupparans
diſciplinam, permittens omnia, vt demeret quędam plus exacturus ſi plus commiſiſſet, abſti-
nentiam imperaturus, cum indulgẽtiam præmiſiſſet, quo magis, vt diximus, primordiale de-
lictum expiaretur maioris abſtinentiæ operatione in maioris licẽtiæ occaſione. Denique vbi
iam & familiaris populus allegi deo cœpit & reſtitutio hominis imbui potuit, tunc leges di-
ſciplinæq; omnes impoſitæ etiam quæ decerperent victum ademptis quibuſdam veluti im- L
mundis quo facilius aliquando ieiunia toleraret homo perpetua in quibuſdã abſtinẽtia vſus.
Nam & primus populus primi hominis ſculpſerat crimen pronior ventri quã deo deprehẽ-
ſus, cum de duritia Aegyptiæ ſeruitutis valida manu dei & ſublimi brachio ereptus dominus
eius viſus eſt terræ lacte & melle manantis deſtinatus: ſtatim autem ſolitudinis in copioſe
circumſpectu ſcandalizatus, ſaturitatis Aegyptiæ detrimento ſuſpirans in Moyſen & Aaron
muſſitauit: Vtinam obiiſſemus percuſſi à domino in terra Aegypti quando ſuper ollas carniũ
ſedebamus & panes in plenitudinem comedebamus. Quomodo eduxiſti nos in hæc deſerta
ad interficiendum ſynagogã iſtam fame. Eadem vẽtris prælatione deploraturus erat eoſdem
duces ſuos & dei arbitros, quos deſiderio carnis & recordatu Aegyptiarum copiarum exa- M
Nume. 11 cerbabat. Quis nos veſcetur carne? venerunt in mente nobis piſces quos in Aegypto edeba-
mus gratis, & cucumeres & pepones & porri & cepe & allia. At nunc anima noſtra arida, ni-
hil niſi manna vident oculi noſtri, ita & illis Xerophagiæ panes angelici diſplicebãt, allium
potius & cepe quàm cœlum flagrare* malebant. Et ideo tam ingratis gratiora & eſculentio-
ra quæque detracta ſunt puniendæ ſimul gulæ & exercendę contĩnetiæ cauſa: vt illa damna-
retur, iſta erudiretur. Nunc ſi temere rationes caſtigandi deo victus, & caſtigandi propter
deum à nobis ad primordiorum experimenta reuocauimus, conſcientiam communem con-
ſulamus, ipſa natura nũtiabit, quales nos ante pabulum & potum in virgine adhuc ſaliua ex-
hibere conſuerit rebus duntaxat ſenſu agendis quo diuina tractantur, ſi multo pollentioris
mẽtis, ſi multo viuacioris cordis, quàm cum totũ illud domicilium interioris hominis eſcis
ſtipatum

Pſal. 50. alludit ad illud, Sacrificiũ deo ſpũs cõtribulat⁹

*al. fragrare

A ſtipatum v/bis inundatum decoquendis iam ſtercoribus æſtuans premediatorium efficitur
latrinarum, in quo plane nihil tam in proximo ſuperſit quàm ad laſciuiam ſapere. Manduca-
uit populus & bibit, & ſurrexerunt ludere. Intellige ſanctæ ſcripturæ verecundiam, luſum niſi Exod.32
impudicum nó denotaſſet. Cæterum quotuſquiſque meminerit religionis occupatis memo-
riæ locis, impeditis ſapientiæ membris, nemo ita vt decet, ita vt par eſt, ita vt vtile eſt recor-
dabitur dei eo in tempore quo ipſum ſibi hominem excidere ſolēne eſt. Omnem diſciplinam
victus aut occidit aut vulnerat. Mentior ſi non dominus ipſe obliuionem ſui exprobrans Iſ-
raëli cauſam plenitudini reputat. Incraſſatus eſt dilectus & pinguefact⁹ & dilatatus eſt, & de- Deut.32
reliquit deum qui fecit eum, & abſceſſit à domino ſalutificatore ſuo. Denique in eodem Deu- Deut.8.
B teronomio eandem cauſam prçcaueri iubens: Ne, inquit, cum manducaueris & biberis & do-
mos optimas çdificaueris, ouibus & bubus tuis multiplicatis, & argēto & auro, extollatur cor
tuum, & obliuiſcaris domini dei tui. Præpoſuit corruptelæ diuitiarum edacitatis enormitatē,
cui ipſç diuitiæ procurant. Per illa ſcilicet incraſſatum erat cor populi ne oculis videret, & au
ribus audiret, & corde coniiceret adipib⁹ obſtructo quas nominatim eſui abſtulit, dedocens
hominem saginç ſtudere. Cæterum cui cor erectum poti⁹ inueniebatur quam impinguatum:
qui quadraginta diebus totidemq; noctibus ſupra humanæ naturæ facultatem ieiunium per-
ennauit ſpiritali fide virtutem ſubminiſtrante: & vidit oculis dei gloriam, & audiuit auribus
dei vocem, & corde coniecit dei legem, iam tūc docentis, Non in ſolo pane viuere hominē,
C ſed in omni verbo dei. Cum quidem nec ipſum Moyſen deo paſtum mediamq; eius nomine
ſaginatam conſtanter contemplari valeret pinguior populus. Merito igitur etiam in carne ſe
dominus ei oſtendit collegç ieiuniorum ſuorum non minus & Heliæ. Nam & Helias hoc pri
mum quod famē fuerat imprecatus, ſatis iam ſe ieiuniis vouerat. Viuit, inquit, dominus, cui 3.Reg.17
aduſto in conſpectu eius, ſi erit ros iſtis annis & imber. Dehinc minantē Iezabel fugiens poſt
vnicum pabulum & potum quē ab angelo expergefactus inuenerat, & ipſe quadraginta die- 3.Reg.19
bus & noctibus vacuo ventre, arido ore peruenit in montem Choreb, vbi cum in ſpelunca de-
uertiſſet quā familiari congreſſu dei exceptus eſt. Quid tu Helia hic? multo amicior iſta vox,
quàm, Adam vbi es: illa enim paſto homini minabatur, iſta ieiuno blandiebatur. Tanta eſt
D circunſcripti victus prærogatiua, vt deum præſtet homini contubernalem, parem re vera pa
ri. Si enim deus æternus non eſuriet, vt teſtatur per Eſaiam, hoc erit tempus quo homo deo
adæquetur, cum ſine pabulo viuit. Proceſſimus itaque iam ad exempla vti reuoluamus vtili-
tatis efficacia poteſtates iſtius officij, quod etiam iratum deū homini recōciliat. Deliquerat Iſ 1.Reg.7
raël in aquatione apud Maſphat congregatus à Samuële, ſed ita ſtatim delictum ieiunio di-
luit, vt periculum prçlij ſimul fuderit, cum maxime Samuël offerebat holocauſtum. In nullo
magis procuratam audimus dei clemētiam quàm abſtinentia populi, & allophyli prælio ad-
monebant, ibidem dominus intonuit voce magna ſuper Allophylos, & confuſi ſunt & con-
ruerunt in conſpectu Iſraëlis, & proceſſerunt viri Iſraël ex Maſphat, & perſecuti ſunt Allo-
E phylos & vſq; Bethchar ceciderunt paſtos impaſti, armatos inermes. Hæ erūt vires ieiunan-
tium deo, cœlum pro eiuſmodi militat, habes formam præſidij etiam ſpiritalibus bellis neceſ
ſariam. Proinde cum rex Aſſyriorum Sennacherib cum pluribus iam ciuitatib⁹ captis Iſraë-
li per Rapſacen blaſphemias & minas intentaret, nihil aliud illum à propoſito in Aethio-
pias auertit. Dehinc quid aliud centum octogintaquatuor milia de exercitu eius per angelum
aſſumpſit quàm Ezechiæ regis humiliatio? Siquidem duritia hoſtis adnuntiata, veſtem ſcidit,
ſaccum induit, eodemq; habitu ſeniores ſacerdotum ad deum per Eſaiam adire iuſſit, vtique
ieiunio preces proſequente, neque enim cibi tempus in periculo, nec ſaturitatis cultus in ſac-
co inedia ſequela mœroris eſt, ſicut lætitia acceſſio ſaginæ. Per hanc mœroris ſequelam &
F inediam, etiam ciuitas illa peccatrix Niniue de exitio prçdicato liberatur. Satis enim pœnitē-
tia ſcelerum commēdauerit deo ieiunium triduo functa, etiam pecudibus enectis, quibus ira-
tus deus non erat. Sodoma quoque & Gomorra euaſiſſent ſi ieiunaſſent. Hoc remedium a-
gnoſcit & Achab, cum illō poſt tranſgreſſionē & idololatriam & necem Nabuthæ: propter 3.Reg.21
vineam interempti à Iezabel exprobraſſet Helias qualiter occidiſti, & hæreditatem poſſediſti
in loco quo ſanguinem Nabuthæ canes delinxerant, tuum quoque dilingent, deſtituit ſemet-
ipſum & carni ſuæ impoſuit, & ieiunauit, & dormiuit in ſacco, & tunc ſermo domini ad He-
liam: Vidiſti vt reueritus ſit Achab à facie mea: pro eo quod reueritus eſt, non ſuperducam
læſuram in diebus ipſius, ſed in diebus filij eius ſuperducam eam qui non erat ieiunaturus. Ita
ieiunium in deum reuerentiæ opus eſt, per quod Anna quoque ambiens vxor Helcanæ retro 1.Reg.1
ſterilis

ſterilis impetrauit facile à deo inanem cibo ventrem filio implere, & quidem propheta, ſed G
non modo naturæ mutationem, aut periculorum auerſionem, aut delictorum obliteratioñe,
Dani.2 verumetiam ſacramẽtorum agnitionem, ieiunia de deo merebuntur. Aſpice Danielis exemplum, circa ſomnium regis Babylonis omnes turbantur ſophiſtæ, negant vltro de præſtantia
humana poſſe cognoſci. Solus Daniel deo fidens, & ſciens quid ad demerendam dei gratiam
faceret, ſpatium tridui poſtulat, cum ſua fraternitate ieiunat, atque ita orationibus commendatis, & ordinem & ſignificationem ſomnij per omnia inſtruitur tyranni, ſophiſtis parcitur,
deus glorificatur, Daniel honoratur, non minorem dei gratiam, & poſtea quoque relaturus.
Anno primo regis Darij cum ex recogitatu prædicatorum temporum ab Hieremia dedit faciem ſuam deo ieiuniis & ſacco & cinere, angelus miſſus ad eum, hanc ſtatim profeſſus H
eſt cauſam diuinæ dignationis. Veni, inquit, demonſtrare tibi quatenus miſerabilis es ieiunãdo ſcilicet, ſi deo miſerabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis, vbi quidem illis ſex diebus ie-
Dani.14 iunanti prandium angelus procurauit. Reddimus & cætera, ad noua enim nunc documenta
Lucæ.2 properamus. In limine euangelij Anna prophetes filia Phannelis quæ infantem dominum &
agnouit, & multa ſuper eo prædicauit, expectantibus redemptionem Iſraëlis poſt egregium
titulum veteris & vniuiræ viduitatis ieiuniorum quoque teſtimonio augetur, oſtendens in
quibus officiis adſideri eccleſiæ debeat, & à nullis magis intelligi Chriſtum quàm ſemel nu-
Math.4 ptis, & ſæpe ieiunis. Ipſe mox dominus baptiſma ſuũ, & in ſuo omnium ieiuniis dedicauit, habens efficere panes ex lapidibus, etiam Iordanem vino fortaſſe manare, ſi ita vorator & pota- I
tor fuiſſet. Imò nouum hominem in veteris ſugillationem virtute faſtidiendi cibi initiabat,
vt eum diabolo rurſus per eſcam tentare quærenti fortiorem fame tota oſtentaret. Præſti-
Math.6 tuit exinde ieiuniis legem ſine triſtitia tranſigendis. Cur enim triſte quod ſalutare docuit,
etiam aduerſus diriora dæmonia ieiuniis præliandum. Quid enim mirum ſi eadem opera-
Acto.10 tione ſpiritus iniquus educitur qua ſanctus inducitur? Denique vt in Cẽturionẽ Cornelium,
nec dum tinctum dignatio ſpiritus ſancti cum chariſmate inſuper propheticę feſtinaſſet, ieiu-
2.Cor.11 nia eius legimus exaudita. Puto autem & Apoſtolus in ſecunda Corinthiorum inter labores
ſuos & pericula & incommoda poſt famem ac ſitim ieiunia quoque plurima enumerat. Prin
cipalis hæc ſpecies in caſtigatione victus, poteſt iam de inferioribus quoque abſtinentiæ ope-
De delectu ciborum rationibus prędiudicare, vt & ipſis pro modo vtilibus aut neceſſariis. Nam exceptio eduliorum K
quorundam porcionale ieiunium eſt. Inſpiciamus igitur & Xerophagiarum nouitatem aut
vanitatem, ſi non & in his tam antiquiſſimę quàm efficaciſſimæ religionis operatio eſt. Redeo ad Danielem & fratres eius leguminum pabulum & aquæ potum ferculis & œnophoris regiis præferentes, atque exinde formoſiores, ne quis de ſpecie quoque corpuſculi metuat.
Cæterum ſpiritu inſuper cultos: dedit enim deus adoleſcentulis ſcientiam & intelligentiam
in omni literatura, & Danieli in omni verbo, & in ſomnis, & in omni ſophia, qua hoc ipſum
quoque ſaperet quibus modis de deo impetraretur agnitio ſacramẽtorum. Anno deniq; ter-

(Xerophagiā vocat aridorum ciborũ eſum qui nihil in ſe iuris habeant. ξηρὸν enim aridũ Græci vocãt)

Dani.1 tio Cyri regis Perſarum cum regi cogitatum incidiſſet & viſionis aliam formã humiliatio-
Dani.10 nis proſpexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens, per tres hebdomadas panẽ ſuauẽ L
non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo vnctus non ſum, donec conſummarẽtur tres hebdomades, quibus tranſactis angelus emiſſus eſt taliter alloquens: Daniel, homo es miſerabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dediſti animam tuam recogitatui, & humiliationi coram deo, exauditum eſt verbũ tuum, & ego introiui verbo tuo. Ita Xe-
rophagiarum miſeratio & humiliatio metũ expellunt, & aures dei aduertunt, & occultorum
3.Reg.17 compotes faciunt. Reuertor etiam ad Heliam, cum corui illum pane & carne ſaturare conſueſſent, cur poſtmodum apud Berſabæ Iuda excitato ei de ſomno quidam ille angelus ſine
dubio panem ſolum & aquam obtulit, defecerant corui qui eum liberalius paſcerent, an diffi- M
cile angelo fuerat aliquem alicunde de conuiuio regis miniſtrum cum inſtructiſſimo ferculo raptum ad Heliam transferre? ſicut Danieli in lacum leonum eſurienti prandium meten-
Dani.14 tium exhibitum eſt, ſed conſtitui oportebat exemplum, docens in tempore preſſuræ, & perſecutionis, & cuiuſcunque circunſtantiæ Xerophagiis eſſe viuendum. Tali victu Dauid exo-
Pſal.101 mologeſin ſuam expreſſit, cinerem quidem edens velut panem, id eſt panem velut cinerem
aridum & ſordidum, potũ vero fletu miſcens vtique pro vino, habet enim & abſtinentia vini ſuos titulos quæ & Samuelem deo vouerat, & Aaronem conſecrarat. Nam de Samuele ma
1.Reg.1 ter, & vinum, inquit, & ebriamen non bibi, talis enim & ipſa deũ orabat. Et dominus ad Aa-
Deut.29. ron, Vinum & ſiceram nõ bibetis, tu & filius tuus poſt te, ſi quando ingrediemini tabernaculum, vel

A Inm vel aſcendetis ad altare & non moriemini. Adeo morientur qui non ſobrij in eccleſia
miniſtrauerint. Sic & Iſraëli proximo exprobrat, Et potum dabatis ſanctificatis meis vinum.
Et hæc autem ſtructura potius Xerophagiæ portio eſt, quanquam vbi abſtinentia eſt vini, aut
à deo exigitur ab homine vouetur, illic intelligatur etiam pabuli preſſura formã præſtruens
potui. Qualis enim eſus talis & potus, veriſimile nõ eſt, vt quis dimidiam gulam deo immo-
let, aquis ſobriùs & cibis ebrius. An autē & Apoſtolus Xerophagias norit, qui maiora cele-
brauerat ſitim & famem & multa ieiunia, qui ebrietates & comeſſationes recuſauerat. Vel de
diſcipulo Timotheo argumenti ſatis eſt, quem propter ſtomachum & adſiduas imbecillita- 1.Tim.5
tes modico vino monet vti, quo ille non ex intimatione abſtinebat quod ſtomacho magis
B prodeſſet, hoc ipſo abſtinentiam vini dignam deo ſuaſit, quam nec diſſuaſit. Aequè ſtationes
noſtras vt indignas, quaſdam vero & in ſerum conſtitutas nouitatis nomine incuſant, hoc
quoque munus & ex arbitrio obeundum eſſe dicentes, & non vltra nonam detinendum, de
ſuo ſcilicet more. Sed quod pertineat ad interdictionis quæſtionem, ſemel pro omnib⁹ cauſis
reſpõdebo. Nunc ad proprium huius ſpeciei articulum de modo temporis dico, de ipſis pri-
us expoſtulandum, vnde hanc formam non à* dirimendis ſtationibus præſcribant, ſi qua Pe- al. nonam
trus, & qui cum eo, ad horam nonam orationis templum introgreſſi agũtur, quis mihi pro- Acto.3
bat illos ea die ſtatione functos, vt horam nonã ad clauſulam & expunctionem ſtationis in-
terpretetur. Atqui facilius inuenias Petrum hora ſexta capiendi cibi cauſa prius in ſuperiora Acto.10
C ad orandũ aſcendiſſe, quo magis ſexta diei finiri officio huic poſſit, quæ illud abſolutura poſt
orationem videbatur. Porrò cum in eodem commentario Lucæ, & tertia hora orationis de- Acto.2
monſtret, ſub qua ſpiritu ſancto initiati pro ebriis habebantur. Et ſexta qua Petrus aſcendit in
ſuperiora, & nona qua templum ſunt introgreſſi, cur non intelligamus ſalua plane indifferē-
tia ſemper & vbique & omni tempore orandum, tamen tres iſtas horas, vt inſigniores in re-
bus humanis quæ diem diſtribuunt, quæ negocia diſtinguũt, quæ publicè reſonãt, ita & ſolē-
niores fuiſſe in orationibus diuinis: quod etiam ſuadet Danielis quoque argumētum ter die
orantis vtique per aliquarum horarum exceptionem, non aliarum autem quam inſigniorem
exinde Apoſtolicarum tertiæ, ſextæ, nonæ. Hinc itaque & Petrum dicam ex vetere potius vſu
nonam obſeruaſſe, tertio orantem ſupremæ orationis munere. Hæc autem propter illos, qui
D ſe putant ex forma Petri agere, quam ignorant, non quaſi reſpuamus nonam, cui & quarta
ſabbati, & ſexta plurimum fungimur. Sed quia eorum quæ ex traditione obſeruantur tanto De traditionibus non ſcriptis
magis dignam rationem adferre debemus, quanto carent ſcripturæ auctoritate, donec aliquo
cœleſti chariſmate, aut confirmētur, aut corrigantur: & ſi qua, inquit, ignoratis, dominus vo
bis reuelabit. Itaque ſi poſito confirmatore omnium iſtorum paracleto duce vniuerſæ veri-
tatis dignior apud nos ratione feratur, in nonam obſeruandi require, vt etiam Petro ea ratio
deputanda ſit, ſi ſtatione tunc functus eſt. Venit enim de exitu domini, quem & ſi ſemper cõ-
memorari oportet ſine differentia horarum, impreſſius tamen cum eis ſecundum ipſum ſta-
E tionis vocabulum addiſcimus. Nam & milites nunquam immemores ſacramenti magis ſta-
tionibus parent. Itaque in eam vſque horam celebranda preſſura eſt, in qua à ſexta cõtenebra-
tus orbis defuncto domino lugubre fecit officium, vt tunc & nos reuertamur ad iocundita-
tem cum & mundus recepit claritatem. Hoc ſi magis ad religionem ſapit Chriſtianam, dum
magis Chriſti gloriam celebrat, poſſum æquè ſeræ ſtationis ex eodē rei ordine ſtatum figere,
vt ieiunemus ad ſerum expectantes tempus dominicæ ſepulturæ cum Ioſeph poſtulatum de-
tulit corpus & condidit. Inde & irreligioſum eſt ante famulorum carnem refrigerare quàm
domini. Sed hactenus hæc ex argumentationum prouocatione commiſerim coniecturas cõ-
iecturis: & tamen puto fidelioribus repercutiens. Videamus an aliquid tale nobis de vetuſta-
F tibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille Moyſi aduerſus Amalech orationibus præ- Exod.17
liantis vſque in occaſum perſeuerans, nõnne ſtatio fuit ſera? Ieſum Naue debellãtem Amor-
rhæos prandiſſe illa die exiſtimamus, qua ipſis elemētis ſtationem imperauit, ſtetit ſol in Ga- Ioſ.10
baon, & luna in Aialon, ſtetit ſol & luna in ſtatione, donec vltus eſt populus de inimicis ſuis,
& ſtetit ſol medio cœlo. Vt autem accedebat in occaſum, & in finem diei vnius, non fuit dies
talis retro, & in nouiſſimo vtique tam prolixus, vt, inquit, exaudiret deus hominem parē ſci-
licet ſolis inſtantem tamdiu in officio, ſtationem etiam ſera longiorem. Certè Saul & ipſe in
prælio cõſtitutus manifeſtè munus iſtud indixit, Maledictus homo qui ederit panem ad ve- 1.Reg.14
ſperam vſque dum vlciſcar de inimico meo, & non guſtauit totus populus eius, & tota terra
prandebat. Tantã autem deus præſtitit auctoritatem edicto ſtationis illius, vt Ionathan filius
Saulis

Saulis,quanquam ignarus ieiunationis in ſerum definitum guſtum mellis admiſerat,& for- G
te mox de delicto ſit traductus & vix per precem populi periculo exemptus , gulæ enim licet
ſimplicis reus fuerat.Sed & Daniel,anno primo regis Darij , cum ieiuniis in ſacco & cinere
exomologeſin deo ageret,Et adhuc,inquit,loquente me in oratione,ecce vir quē videram in
ſomnis initio,velociter volans appropinquauit mihi quaſi hora veſpertini ſacrificij.Hæc erit
ſtatio ſera quæ ad veſperā ieiunans pinguiorē rationem deo immolat.Omnia autē iſta credo
ignota eis qui ad noſtra turbātur,aut ſola forſitan lectione nō etiā intētione cōperta ſecundū
maiorē vim imperitorū apud glorioſiſſimā ſcilicet multitudinē pſychicorum.Propterea per
ſingulas diximus ſpecies ieiunationū, Xerophagiarū, ſtationum,vt dum recēſemus ſecundū H
vtriuſq; teſtamenti paraturā quantum proficiant recuſati,vel reciſi vel retardati pabuli, offi-
cia,eos retundamus qui hęc velut vacātia infirmāt. Item dum pariter oſtēdimus quo ſemper
in ordine fuerint religionis,eos reuincamus qui hæc vt noua accuſant,nec nouū enim quod
ſemper,nec vacuū quod vtile.Sed & illud in medio eſt,quędā ex his officiis à deo homini im-
Obligatio votorum perata legē cōſtituiſſe,quędā ab homine deo oblata votū expunxiſſe: tamē & votū cum à deo
acceptatum eſt,legem in poſterum facit per auctoritatem acceptatoris,exinde enim facien-
dum mandauit qui factum cōprobauit . Itaque & hinc in alia ſpecie altercatio diuerſæ partis
obducitur,cum dicunt,aut pſeudoprophetia eſt, ſi ſpiritalis vox ſolennia iſta conſtituit , aut
hæreſis ſi humana præſumptio adinuenit . Eam enim formā reprehēdentes qua & vetera de- I
cucurrerunt,& ex ea retorquentes quæ & aduerſarij veterū aduerſus illa poterunt retractare,
aut & illa recuſare,debebunt exerta iſta ſuſcipere neceſſaria maxime,cum & iſta à quocunque
inſtitutore ſunt ſiue ſpiritali ſiue tantum fideli,eidem deo currant cui & vetera,indubitate e-
nim & hæreſis & pſeudoprophetiæ diuinitatis diuerſitate iudicabuntur apud nos. Apud om-
nes vnici dei creatoris & Chriſti eius antiſtites adeóque indifferenter hanc partem defendo
illis offerens,in quo velint gradum figere. Spiritus diaboli eſt, dicis ô pſychice, & quomodo
dei noſtri officia indicit? nec alij offerenda quàm deo noſtro? Aut contende diabolum cum
deo facere noſtro,aut Satanas paracletus habeatur,ſed hominē Antichriſtum adfirmas , hoc
enī vocātur hæretici nomine penes Ioannē , & quomodo quiſquis ille eſt in Chriſto noſtro, K
hæc erga dominū noſtrum officia diſpoſuit,cum & Antichriſti erga deū aduerſum noſtrum
proceſſerint Chriſtum.Quo vtique putas laterū confirmatum apud nos ſpiritum cum impe-
rat,an cum probat quæ deus noſter & imperauit ſemper & probauit. Sed rurſus palos termi-
nales figitis deo,ſicut de gratia,ita de diſciplina, ſicut de chariſmatibus , ita & de ſolennibus,
vt proinde officia ceſſauerint quemadmodum & beneficia eius , atque ita negetis vſque ad-
huc eum munia imponere, quia & hic lex & prophetæ vſque ad Ioannem , ſupereſt vt totum
auferatis quantum in vobis tam ocioſum. Iam enim & in iſta ſpecie dotati ſaturatiq; regna-
tis non delicta incuſantes quæ ieiuniis elimentur , nec reuelationum ſcientia indigentes quæ
Xerophagiis extorqueantur,nec bella propria metuentes quæ ſtationibus diſcutiantur, vt ab L
Ioanne paracletus obmutuiſſet,& ipſi nobis prophetæ in hanc maximè cauſam extitiſſemus.
Iam non dico ad exorandam dei iram nec ad impetrandam tutelam eius aut gratiam,ſed ad
præmuniendam per noſmetipſos nouiſſimorum temporum conditionem, indicentes omnē
ταπεινοφρόνησιν cum carcer ediſcendus & fames ac ſitis exercendæ,& tam inediæ quàm anxij
victus tolerantia vſurpanda ſit,vt in carcerem talis introeat Chriſtianus,qualis inde prodiſ-
ſet,non pœnam illic paſſurus ſed diſciplinam, nec ſeculi tormenta,ſed ſua officia, eoq; fiden-
tior proceſſurus ad certamen è cuſtodia abuſus nihil habens carnis , ſic vt nec habeant tor-
menta materiam, quum ſola & arida ſit cute loricatus, & contra vngulas corneus præmiſſo
iam ſanguinis ſucco tanquam animæ impedimentis,properante,iam & ipſa quæ iam ſępe ie- M
iunans mortem de proximo norit . Plane veſtrum eſt in carceribus popinas exhibere marty-
†al. incertis ribus inceſtis†, ne cōſuetudinem quærant, ne tędeat vitæ,ne noua abſtinentiæ diſciplina ſcan
dalizentur,quam nec ille priſtinus veſter non Chriſtianus martyr adtigerat,quem & facul-
tate cuſtodiæ libere aliquandiu farſum omnibus balneis quaſi baptiſmate melioribus & om-
nibus luxuriæ ſeceſſibus quaſi eccleſiæ ſecretiorib9, & omnibus vitæ iſtius inlecebris quaſi æ-
ternæ dignioribus . Hoc puto oblegatum ne mori vellet . Poſtremo ipſo tribunalis die luce
ſumma condito mero tanquam antidoto præmedicatum , ita eneruа ſitis, vt paucis vngulis
titillatus.Hoc enim ebrietas ſentiebat quem dominum confiteretur interroganti præſidi re-
ſpondere non potuerit amplius.Atque ita de hoc iam extortus cum ſingultus & ructus ſolos
haberet in ipſa negatione digeſſit,ideo ſobrietatis diſciplinam qui prędicant pſeudoprophe-

A tæ, ideo hæretici qui obſeruant. Quid ergo ceſſatis paracletum quem in montano negatis in
Apitio credere? præſcribitis conſtituta eſſe ſolẽnia, huic fidei ſcripturis vel traditionem ma-
iorum, nihilq; obſeruationis amplius adiiciendum ab illicito innouationis ſtatu in iſto gra-
du ſi poteſtis. Ecce enim conuenio vos & preter Paſcha ieiunantes citra illos dies quibus ab-
latus eſt ſponſus & ſtationum ſemiieiunia interponẽtes, & vos interdum pane & aqua victi-
tantes, vt cuique viſum eſt, denique reſpondetis hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio. Mo-
uiſtis igitur gradum excedendo traditionem, cum quæ non ſunt conſtituta obitis. Quale eſt
autem, vt tuo arbitrio permittas quod imperio dei non das? plus humanæ licebit voluntati
quàm diuinæ poteſtati? ego me ſeculo non deo liberum memini, ſic meum eſt vltro officiũ fa-
B cere domino, ſic indicere illius eſt, non tãtum obſequi ei debeo, ſed & adulari: illud enim im-
perio eius hoc arbitrio meo præſto. Bene autem quod & epiſcopi vniuerſæ plebi mandare ie-
iunia adſolent, non dico de induſtria ſtipium conferendarum, vt veſtræ capturæ eſt, ſed in-
terdum & ex aliqua ſollicitudinis eccleſiaſticæ cauſa. Itaque ſi & ex hominis edicto & in vnũ
omnes ταπεινοφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipſam quoque vnitatem ieiunationum
& Xerophagiarum & ſtationum denotatis? niſi forte in ſenatus conſulta & in principum
mandata coitionibus oppoſita delinquimus. Spiritus ſanctus cum in quibus vellet terris, &
per quos vellet prædicaret, prouidentia imminentium, ſiue eccleſiaſticarum tentationum, ſi-
ue mundialium plagarum qua paracletus, id eſt aduocatus ad exorandum iudicem dicitur, hu-
C iuſmodi officiorum remedia mandabat. Puta nunc ad exercendam ſobrietatis & abſtinentiæ
diſciplinam: hunc qui recipimus, neceſſario etiam quæ tunc conſtituit obſeruamus. Aſpice ad
Iudaicos faſtus, & inuenies nihil nouum, ſi quæ patribus ſunt præcepta omnis deinceps po-
ſteritas hæreditaria religione cuſtodit. Aguntur præterea per Græcias illas certis in locis con-
cilia ex vniuerſis eccleſiis per quæ & altiora quæq; in cõmune tractantur, & ipſa repræſenta-
tio totius nominis Chriſtiani magna veneratione celebratur. Et hoc quàm dignum fide au-
ſpicante congregari vndique ad Chriſtum. Vide quàm bonum & quàm iucundum habitare
fratres in vnum: hoc tu pſallere non facile noſti, niſi quo tempore cum compluribus cœnas.
Conuentus autẽ illi ſtationibus prius & ieiunationibus operari, dolere cum dolentibus: & ita
D demum cõgaudere gaudentibus norunt. Si & iſta ſolennia quibus tunc præſens patrocinatus
eſt ſermo, nos quoq; in diuerſis prouinciis fungimur in ſpiritu inuicẽ repręſentati, lex eſt ſa-
cramenti. Horum igitur tẽpora obſeruãtes & dies & menſes & annos galaticamur plane, ſi
Iudaicarum cerimoniarũ, ſi legalium ſolennitatum obſeruantes ſumus, illas enim Apoſtolus
dedocet cõpeſcens veteris teſtamẽti in Chriſto ſepulti perſeuerantiã & noui ſiſtens. Quod ſi
noua cõditio in Chriſto ſepulti per perſeuerãtiam noua & ſolẽnia eſſe debebunt, aut ſi omnẽ
in totum deuotionẽ temporũ & dierum & menſium & annorum eraſit Apoſtolus, cur paſ-
cha celebram9 annuo circulo in mẽſe primo? cur quinquaginta exinde diebus in omni exul-
tatione decurrimus? Cur ſtationibus quartam & ſextam ſabbati dicamus, & ieiuniis paraſce-
E uen, quãquam vos etiam ſabbatum, ſi quando cõtinuatis, nunquam niſi in paſcha ieiunandũ?
Secundum rationem alibi redditam nobis certe omni die etiam vulgata conſecratione cele-
brantur. Nec ergo apud Apoſtolum differentiæ ratio diſtinguẽtem noua & vetera, ſed & hic
inæqualitas veſtra ridebitur, cum vetuſtatem formam nobis exprobratis, in qua cauſam no-
uitatis accuſatis, reprobat etiam illos qui iubeant cibis abſtinere. Sed de prouidẽtia ſpiritus
ſanctus prædamnans iam hæreticos perpetuam abſtinentiam precepturos ad deſtruenda &
deſpicienda opera creatoris, quales inueniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Io-
uem hodiernum de Pythagora hæreticum, non apud paracletum. Quantula eſt enim apud
nos interdictio ciborũ? duas in anno hebdomadas Xerophagiarum, nec totas, exceptis ſci-
F licet ſabbatis & dominicis offerimus deo abſtinentes ab eis quæ non reiicimus, ſed differi-
mus. Atqui ad Romanos ſcribens, vos nunc compungit retractatores huius officij, ne pro-
pter pabulum ſolueritis, inquit, opus dei, quod opus, de quo ait, bonum eſt carnem non e-
edere & vinum non potare. Nam qui in iſtis ſeruit, placabilis & propitiabilis deo noſtro eſt.
Quidam credit omnia manducanda eſſe, quidam autem infirmus olere veſcitur, qui man-
ducat ne vilificet non manducantem. Tu quis es qui alienum ſeruum iudicas? Et qui man-
ducat & qui non manducat deo agit gratias. Cum autem humano arbitrio vitet controuer-
ſiam fieri quanto magis diuino. Ita ſciebat quoſdam caſtigatores & interdictores victus
incuſare, qui ex faſtidio non qui ex officio abſtinerent, probare verò qui in honorem non
qui in conuicium creatoris. Et ſi claues macelli tibi tradidit permittens eſui omnia ad con-

Epiſcopos ſolere ieiunia præcipere.

De cõcilijs

Roma.14

Rom.14 ſtituendum idolothytorũ exceptionem, non tamen in macello regnum dei incluſit, nec e- G
nim, inquit, eſus aut potus eſt dei regnũ, & eſca nos deo nõ cõmendat, non vt de arida dictũ
putes, ſed potius de vncta & adcurata. Siquidẽ ſubiiciens nec ſi manducauerimus abundaui-
mus, nec ſi nõ manducauerimus deficiemus, tibi magis inſonat qui abundare te exiſtimas ſi e-
das, & deficere ſi nõ edas, & ideo iſta detractas, Dominum quoq; quàm indignè ad tuã libidi-
Math.5 nem interpretaris paſſim manducantem & bibentẽ. ſed puto quod etiam ieiunauit qui beatos
non ſaturatos, ſed eſuriẽtes & ſitientes pronũciarit: qui eſcam profitebatur non quã diſcipuli
Ioan 6.4. exiſtimarant, ſed paterni operis perfectionẽ docens operari eſcam quę permanet in vitã ęter-
nam. In ordinaria etiã oratione panem mãdans poſtulandum, nõ & Attalicas diuitias. Sic &
Eſa.58 Eſaias nõ negauit deum elegiſſe ieiuniũ, ſed quale nõ elegerit enumerauit. In diebus enim, in- H
quit, ieiuniorum veſtrorum inueniuntur voluptates veſtrę & omnes ſubiectos vobis ſuccu-
titis, aut ad cõuitia & lites ieiunatis & cęditis pugnis. non tale ieiuniũ ego elegi, ſed quale ſub-
iecit & ſubiiciendo nõ abſtulit ſed cõfirmauit. Nam & ſi mauult opera iuſtitię, nõ tamen ſine
ſacrificio quod eſt anima cõflictata ieiuniis. Ille certè deus cui nec populus incontinens gulæ
Nume.11 placuit, nec ſacerdos nec prophetes, manent adhuc munimenta concupiſcentiæ, vbi ſepultus
eſt populus carnis auidiſſimus vſq; ad cholerã ortygometra cõditando, eliditur pro tẽpli fo-
1.Reg.4 ribus ſenior Heli, Filij eius in acie ruunt, nurus expirat in paſtu, hanc enim meruerat à deo
Hũc vocat Epiphanius Ioam. plagam domus impudens ſacrificiorum carnalium defraudatrix. Sameas * homo dei cum
3.Reg.13 exitum prophetaſſet idololatriæ introductæ à rege Hieroboam, poſt manum ei* regis areſa- I
ctam & ſtatim reſtitutam, poſt altare diffuſum, ob hæc ſigna & ſatisfactione inuitatus à re-
ge planè excuſauit. Prohibitus enim à deo fuerat illic cibũ in totum attingere, ſed ab alio mox
ſene mẽtito prophetiam temere paſtus ſecundum verbum dei ibidem factum ſuper menſam
non eſt in paternis ſepultus, leonis enĩ in via occurſu proſtratus, & apud exteros cõditus, pœ-
nam deſerti ieiunij luit, hæc erunt exempla & populo & epiſcopis, etiã ſpiritalibus, ſi quã incõ
tinentiam gulæ admiſerint. Sed nec apud inferos admonitio ceſſauit: de diuite epulone quidẽ
Luc.16 conuiuia cõciliantur, in paupere vero ieiunia recreantur habẽtia pręceptores Moyſen & pro-
Ioel.2 phetas: Nam & Iohel exclamauit, Sanctificate ieiunium & orationẽ, proſpiciens iam tunc &
alios Apoſtolos & prophetas ſancituros ieiuniũ & prędicaturos officia curãtia deũ: vnde & K
qui in idoliis comediſſent, & in hac re ordinãdis, & ad ſingulas horas ſalutãdis adulãtur, cu-
rationem facere dicuntur. Sed & omnẽ ταπεινοφρόνησιν ethnici agnoſcunt, cum ſtupet cœlum
& aret annus, nudipedalia denuntiantur, magis purpuras ponũt, faſces retro auertunt, precem
indigitant, hoſtiã inſtaurant. Apud quaſdã vero colonias pręterea animo ritu ſaccis velati, &
cinere cõſperſi idolis ſuis inuidiã ſupplicem obiiciunt, balnea & tabernacula in nonã vſq; clu-
duntur. In publico ignis apud aras, aquę nec in lancibus, in Niniuiticũ crede inſtitutũ ieiuniũ,
Iudaicũ certè ieiuniũ vbiq; celebratur, cum omiſſis tẽplis per omne litus quocũq; in aperto a-
liquãdo iam precem ad cœlũ mittunt. Et licet cultu & ornatu mœroris munus infamẽt, tamẽ
fidem abſtinẽtię adfectãt, & ſtellę auctoritatẽ demorantis ſuſpirãt. Sed bene quod in noſtris L
Xerophagiis blaſphemias ingerẽs, ſacco Iſidis & Cybeles eas adæquas: admitto teſtimonia-
lem cõparationem. Huic diuina conſtabit quã diabolus diuinorũ ęmulator imitatur. Ex veri-
tate mẽdaciũ ſtruitur, ex religione ſuperſtitio cõpingitur, hinc tu eo inreligioſior quãto eth-
nicus paratior. Ille deniq; deo idolo gulã ſuã mactat, tu deo nõ vis, deus enim tibi venter eſt &
pulmo tẽplũ, & aqualiculus altare, & ſacerdos cocus, & ſanctus ſpiritus nidor, & cõdimenta
chariſmata, & ructus prophetia vetus eſt. Et ſi velimus dicere, tu qui tantum gulæ indulges &
merito te priorẽ iactitas, ſemper agnoſco ſapere Eſau venatorẽ ferarum, ita paſſim indagãdis
turbis ſtudes, ita de cãpo laxiſſimæ diſciplinæ tuæ venis, ita ſpiritu deficis, ſi tibi lẽticulã defru
to inrufatã obtulero, ſtatim totos primatus tuos vendes, apud te agapẽ caccabis ſero, & fides M
in culmis calet, ſpes in ferculis iacet. Sed maior his eſt agape, quia per hanc adoleſcentes tui
cum ſororibus dormiunt, appendices ſcilicet gulæ laſciuia atque luxuria eſt. Quam ſocieta-
Roma.13 tem & Apoſtolus ſciens, cum præmiſiſſet non in ebrietatibus nec in comeſſationibus, adiun-
xit nec in cubilibus & libidinibus, ad elogium gulæ tuæ pertinet quod duplex apud te præſi-
dentibus honor binis partibus deputatur, cum Apoſtolus duplicem honorem dederit, vt
& fratribus & præpoſitis quis ſanctior inter vos, niſi conuiuandi frequentior, niſi obſonan-
di pollucibilior, niſi calicibus inſtructior, merito homines ſolius animæ & carnis ſpirita-
lia recuſatis, talibus ſi placerent prophetæ mei non erant. Cur ergo non conſtanter prædica-
tis: manducemus & bibamus cras enim moriemur. Sicuti nos non dubitamus, exerte
mandare,

A mandare, ieiunemus fratres & ſorores, ne forte cras moriamur. Palam diſciplinas noſtras
vindicemus, nos certi ſumus eos qui io carne ſunt deo placere non poſſe, ooo vtique
ſubſtantia carnis, ſed in cura, ſed in affectione, ſed in operatione, ſed in voluntate, ma-
cies noo diſplicet nobis, neque enim ad pondus deus caroem tribuit, ſicut nec ſpiritum
ad menſuram, facilius ſi forte per anguſtam ſalutis ianuam introibit caro exilior, citius reſu-
ſcitabitur caro leuior, diutius in ſepultura durabit caro aridior. Saginētur pugiles & pyctę O-
lympici: illis ambitio corporis competit quibus & vires neceſſariæ, & tamen alij quoque Xe-
rophagiis inualeſcuot: ſed noſtra alia robora aliæque vires ſicut & alia certamina quibus nō
B eſt luctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus ouundi poteſtates, aduerſus ſpirita- Ephe. 6
lia maliciæ, aduerſus hæc non earne & ſangnine, ſed fide & ſpiritu robuſto oportet adſiſtere.
Cæterum ſagioatior Chriſtianus vrſis & leonibus forte, quàm deo erit neceſſarius, niſi quòd
& aduerſus beſtias maciem exercere debebit.

Explicit de leiunio aduerſus pſychicos.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGInenſis de cibis Iudaicis epiſtola.

C

Tertullianus plebi in euangelio perſtanti ſalutem

ET ſi mihi fratres ſanctiſſimi, exoptatiſſim' dies ille & inter pręcipuos
beatosq; referendus eſt quo literas veſtras & ſcripta ſuſcipio (quid e-
nim me aliud nunc faciat liberiorem) tamen non minus egregium
diem & ioter eximios arbitror computādum, quòd ſimiles vobis ad-
fectu debitę charitatis remittens, & ego duos compari voto literas
D ſcribo. Nihil enim me fratres ſanctiſſimi tantis conſtrictum vinculis
tenet, nihil tantis curarum ac ſolicitudinum ſtimulis excitat & exa-
gitat quàm ne iacturam vobis quādam per abſentiam meam putetis
illatam, cui remedium conoitor dare dum elaboro vobis me præſentem frequentibus lite-
ris exhibere. Quanquam ergo & officium debitum & cura ſuſcepta & ipſa miniſterij impoſi-
ta perſona hanc à me literarum ſcribendarum expoſeant neceſſitatem, tamen vos illam plus
exaggeratis dum me ad ſcribendū frequentioribus literis prouocatis & pronum me licet ad
iſta charitatis ſolēnia magis impellitis, dum ſine ceſſatione in euangelio vos perſtare mon-
ſtratis: ex quo efficitur, vt & ego vos literis meis non tam ioſtruam iam eruditos, quā inci-
tem paratos. Nam qui ſincerū euangelium & excretū ab omni peruerſæ labe doctrinę nō tan-
E tum tenetis, verūetiam animoſe doceatis, magiſtrum homioē nō quęritis: qui rebus ipſis vos
doctores eſſe monſtratis. Currētes igitur vos exhortor & vigilantes excito, & aduerſus ſpiri-
talia nequitiæ dimicantes adloquor, & ad brabium curſu vocationis in Chriſto tendētes im-
pello: vt tam hæreticorū ſacrilegis calumniis, quàm etiā Iudęorum ocioſis fabulis calcatis &
reiectis, traditionē ſolam Chriſti doctrināq; teneatis, vt cōdigne auctoritatem vobis eius no
minis vindicare poſſitis. Quàm vero ſint peruerſi Iudæi, & ab intellectu ſuę legis alieni, dua-
bus epiſtolis ſuperiorib', vt arbitror, plene oſtēdi, io quib' probatū eſt prorſus ignorare illos
quæ ſit vera circuncißio, & quid verū ſabbatum, quorū adhuc magis ac magis cæcitas reuinci-
tur in hac epiſtola in qua aliquid de cibis ipſorum breuiter diſſeritur: hinc etenim ſe ſolos
F ſanctos & cæteros omnes ęſtimant inquinatos. Itaque imprimis illud collocaodum eſt, legē
ſpiritalem eſſe: quam ſi ſpiritalem oegant vtiq; blaſphemant ſi denotaotes blaſphemiā, ſpiri-
talem confitentur, ſpiritaliter legant. Diuina enim diuioę ſunt recipienda, & ſancta ſanctæ v-
tique adſerenda. Cæterum culpa grauis inuritur ſi terreſtris & humana ſacris & ſpiritali-
bus literis doctrina præſtatur, quod vt ne fiat cauendum eſt. Caueri autem poteſt ſi quæ à
deo præcepta ſuot ſic tractentur, ne auctoritatem eius imminuant adſumpta. Sed dum quæ-
dam impura munda dicuntur, inſtitutio illorum infamem reddiderit inſtitutorem. Videbi-
tur enim reprobādo quę fecit opera propria dānaſſe, quę quaſi bona probauerat: & in vtroq;
incōſtans, quod hęretici quidē volunt videri, denotabitur: dū aut quę nouerat mūda benedi-
xit, aut quę benedixerat, quia & munda & bona poſtea reprobauit qnaſi non bona: quippe quia

non munda,cuius conſequenter enormitas perpetua manebit & cõtrouerſia,ſi perſeuerat iſta G
Iudaica doctrina: quæ omnibus viribus amputanda eſt. Vt dum quid enormiter ab ipſis
traditur, à nobis tollatur: & operum ſuorum competens diſpoſitio & diuinæ legis con-
gruens & ſpiritalis illatio remittatur. Sed vt ab exordio rerum & vnde oportet incipiam,
cibus primus hominibus ſolus arborum fuit fœtus & fructus. Nam pomis vſum poſtea con-
tulit culpa, conditionem conſcientiæ ipſo ſitu corporis adprobante. Nam & innocen-
tia decerpturos alimenta ex arboribus, adhuc ſibi bene conſcios homines, ad ſuperna ſub-
rèxit: & commiſſum delictum ad conquirenda frumenta homines terræ ſolóque deiecit.
Poſtea etiam vſus carnis acceſſit, diuina gratia humanis neceſſitatibus competentia ci-
borum genera opportunis temporibus porrigente. Nam & teneros & rudes homines alere
debebat mollior cibus, & ſine labore confectus, ad emendationem ſcilicet, ne iterum libe- H
ret delinquere, ſi innocentiam impoſitus labor non admoneret. Et quia iam non paradi-
ſus cuſtodiendus, ſed mundus totus fuerat excolendus, robuſtior cibus carnis offertur, vt
ad emolumenta culturæ plus aliquid humanorum corporum viribus adderetur. Hæc om-
nia gratia (vt dixi) & diſpoſitione diuina, ne aut minus redderetur robuſtior cibus quo
referti ad opera marceſcerent, aut amplius teneriori, quo pro modo virium oppreſſi fer-
re non poſſent. Lex autem poſtmodum ſubſecuta cibos carnis cum diſcretione diſpoſuit:
quædam enim ad vſum, quaſi munda contribuit & conceſſit animalia, quædam interdi-
xit quaſi non munda, & ipſos edentes inquinatura, & mundorum quidem hanc formam
dedit, vt quæ ruminatione ruminent & vngulas findant munda: immunda quæ neutrum I
generant, vel alterum faciant. Sic in piſcibus quoque eadem, munda quæ eſſent cooperta
ſquamis & armata remigiis, atque contra hæc eſſe non munda, alitum quoque diſcri-
men induxit, quídque aut reprobum iudicaretur, aut mundum. Ita lex ſolertiam maxi-
mam faciendæ animalium ſeparationis inſtituit, quæ in vnam benedictionis formam con-
ſtitutio antiqua contraxit. Quid igitur dicemus immundá ne ergo animalia? quid eſt enim
aliud non munda quæ lex à ciborum vſibus ſeparauit? Quid enim & illud quod iam diximus,
ergo inſtitutor non mundorum deus, & culpa factorum in artificem redundabit, qui non
munda produxit: quod vtique dicere extremæ ſummæq; dementiæ eſt, deum accuſare quaſi
inſtituerit immũda,& diuinæ maieſtati crimen inferre, quaſi fecerit reproba: præſertim cum K
& pronuntiata ſint valde bona,& quæ bona vt creſcerent & multiplicarentur,benedictionem
ab ipſo deo ſint conſecuta. Inſuper etiam in arca Noe ex præcepto creatoris ipſorum ad ſo-
bolem reſeruata,vt & neceſſaria probarẽtur dum cuſtodiuntur, & bona dum neceſſaria pro-
barentur, licet ibi quoque ſit crimẽ adiectum. Sed tamen vel tunc inſtitutio iſtorum nõ mun
dorum funditus potuiſſet auferri,ſi propter inquinamentum ſuum debuiſſet aboleri. Quate-
nus ergo (vt Apoſtolo auctore monſtrauimus(ſpiritalis lex iſta ſpiritaliter recipienda eſt, vt
legis ratio diuina & certa præſtetur? Primo credendum eſt quicquid eſt à deo inſtitutũ,mun-
dum eſſe,& ipſa inſtitutionis auctoritate purgatum: neque culpandum, ne in auctorem cul-
pa reuocetur. Deinde legem ad hoc filiis Iſraël datam,vt per illam proficerent & redirent ad L
mores bonos,quos cum patribus accepiſſent in Aegypto, quos propter conſuetudinem bar-
baræ gentis corruperant. Denique & decem ſermones illi in tabulis nihil nouum docent,ſed
quod obliteratum fuerat admonent: vt iuſtitia in illis ignium more, quaſi adflatu quodam
legis ſopita recaleſceret: proficere autem poterant intellecta plus in hominibus vitia fugien-
da quæ lex damnaſſet, etiam in pecoribus. Nam quando irrationale animal ob aliquid reiici-
tur,magis illud ipſum in eo qui rationalis eſt homine damnatur. Et ſi in eo quod ex natura a-
liquid habet quaſi inquinamentum notatur,plus culpabile,cum illud contra naturam in ho
minem conqueritur: ergo vt homines mundarentur pecora culpata ſunt,ſcilicet vt & homi-
nes qui eadẽ vitia haberẽt æquales pecoribus æſtimarẽtur. Quo pacto factũ eſt vt nec anima- M
lia damnarentur ab inſtitutore ſui culpa, & homines in pecoribus eruditi ad immaculatam
inſtitutionis ſuę poſſent redire naturam. Conſiderandum enim quomodo lex munda & non
munda diſcernit: munda, inquit, & ruminant & vngulam findunt, immunda neutrũ faciunt,
aut ex duobꝰ vnũ aliquid. nomina iſta vnꝰ artifex fecit,& qui fecit ipſe benedixit. Inſtitutionẽ
igitur mundã, vtriuſq; cõſpicio, quia & qui inſtituit ſanctus eſt, & quę inſtituta ſunt culpam
non habent, dum hoc ſunt quod facta ſunt. crimen enim nunquã natura, ſed volũtas peruerſa
excipere cõſueuit. Quid ergo eſt? ĩn animalibꝰ mores depingũtur, humani & actꝰ & voluptates
mũdi ſi ruminẽt, id eſt in ore ſemper habeãt quaſi cibũ quędã pręcepta diuina, vngulã findũt,
ſi firmo

A ſi firmo gradu innocentiæ iuſtitiæ omniſque virtutis vitæ itinera conficiant : eorum viæ e-
nim quæ in duas vngulas pedem diuidunt , robuſtus ſemper inceſſus : dum lubricum partis
alterius vngulæ firmamento fulcitur, & in veſtigij ſoliditate retinetur . Sic qui neutrum fa-
ciunt, immundi ſunt : quorum nec in virtutibus firmus ingreſſus eſt, nec diuinorum præce-
ptorum in ore vllius ruminationis teritur cibus, nam & quia alterum faciunt nec ipſi mundi,
dum ſunt ex altero debiles, nec in vtroque perfecti. Hi autem ſunt aut vtrunque facientes, vt
fideles qui mundi: aut alterum, vt Iudæi & hæretici qui ſunt inquinati: aut neutrũ vt ethnici
qui ſunt conſequenter immundi, ita in animalibus per legem, quaſi quoddam humanæ vitæ
ſpeculum conſtitutum eſt, in quo imagines ſanctionum conſideret, vt plus vitioſa quæq; ho-
B minibus contra naturam commiſſa damnentur : dum etiam naturaliter in pecoribus conſti-
tuta culpantur. Nam quod in piſcibus ſquammis aſpera pro mundis habentur : aſperi, & hi-
ſpidi, & hyrti, & firmi, & graues mores hominum probantur . Quæ autem ſine his ſunt, im-
munda: quia leues, & lubrici, & infidi, & effœminati mores improbãtur. Quid enim vult ſi-
bi lex cum dicit, Camelum non manducabis, niſi quoniam de exemplo animalis vitam dam- Deut.14
nat eneruem & criminibus tortuoſam. Aut cum cibo ſuem prohibet adſumi, reprehendit v-
tique cœnoſam & luteam & gaudentem vitiorum ſordibus vitam, bonum ſuum non in ani-
mi generoſitate, ſed in ſola carne ponentem , aut cum leporem accuſat , reformatos in fœ-
minam viros. Quis autem muſtelę corpus cibum faciat? ſed futura reprehendit. Quis lacer-
C tam ? ſed odit vitæ incertam varietatem . Quis ſtellionem ? ſed maculas execratur prædam
de aliena morte quęrentes . Aut quis coruum ? ſed verſutas execratur voluntates : paſſerem
quoque cum interdicit, intemperantiam coarguit : quando noctuam , odit lucifugas verita-
tis: quando cygnum, ceruicis altæ ſuperbos: quando caradrium, garrulam nimis linguæ intẽ-
perantiam: quando veſpertilionem, quærentes tenebras noctis ſimul & erroris. Hæc ergo &
his paria lex in animalibus execratur , quæ in illis quidem non criminoſa , quia in hoc nata
ſunt. In homine culpata, quia contra naturam non ex inſtitutione, ſed ex errore quæſita ſunt.
His igitur ita ſe habentibus acceſſerunt & aliæ cauſæ, quibus multa à Iudæis ciborum genera
tollerentur: quod vt fieret, immunda multa ſunt dicta: non vt illa damnarẽtur, ſed vt iſti co-
D ercerentur ſeruituri vni deo, quia ad hoc adſumptos fragilitas docebat, & gulæ temperantia,
quæ ſemper religioni deprenditur eſſe vicina, immò (vt ita dixerim) conſanguinea potius at-
que cognata: ſanctitati enim inimica luxuria eſt . Quomodo enim per illam parcetur reli-
gioni, cum non parcatur pudori ? non recipit luxuria dei timorem, dum pręcipitantibus illã
voluptatibus in ſolam fertur cupiditatum temeritatem : effuſis enim habenis ſine more ad-
motis ſumptibus quaſi pabulis creſcit exedens patrimonium cum pudore, aut vt torrens ali-
quis è montium iugis cadens non tantum oppoſita tranſcẽdit, ſed illa ipſa in aliorum ruinam
ſecum rapit. Ad coercendam ergo intemperantiam populi, remedia ſunt iſta quæſita, vt quã-
tum luxuriæ demeretur, tantum bonis moribus adderetur. Nam quid aliud merebantur, quã
E vt ne omnibus eſcarum voluptatibus vterentur , qui diuinis mannæ epulis viliſſimos Ae-
gyptiorum cibos præferre auſi ſunt , carnes iurulentas inimicorum atque dominorum poſt
libertatem anteponentes, digni ſane quos optata ſeruitus ſignaret , quibus male diſplicuerit
& melior & liber cibus fuerit. Ergo tempus aliquod fuit antiquum quo iſtę vmbræ vel figu-
ræ exercendæ, vt abſtinendum eſſet à cibis quos inſtitutio quidem commendauerat , ſed lex
interdixerat. Verum iam finis legis Chriſtus ſuperuenit cuncta legis obſcura reſerans , om-
nia quæ ſacramentorum nobilis antiquitas texerat . magiſter enim venit inſignis , & doctor
cœleſtis , & inſtitutor conſummatæ veritatis , ſub quo merito iam dicitur . Omnia munda Titum.1
mundis , inquinatis autem & infidelibus nihil mundum : ſed polluta ſunt eorum & mens &
F conſcientia . Item alio loco, Quia omnis creatura bona dei, & nihil reiiciendum quod cum 1.Tim.4
gratiarum actione percipitur : ſanctificatur enim per verbum dei & orationem , aut rur-
ſum alibi , ſpiritus manifeſte dicit , quòd in nouiſſimis diebus recedent quidam à fide ad- Ibidem
tendentes ſpiritibus ſeductoribus doctrinis dæmoniorum in hypocriſi mendaciloquorum
cauteriatam habentium conſcientiam ſuam , prohibentium nubere & abſtinere à cibis quos
deus creauit , ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus , & his qui cognouerunt
deum . Adhuc in altera parte , Omne quod in macello venit , manducate , nihil requiren- 1.Cor.10
tes . Ex quibus conſtat omnia iſta ſuis eſſe benedictionibus reddita iam lege finita : nec
ad ſolennitates ciborum eſſe redeundum , quas & certa imperauerat cauſa , & iam ſu-
ſtulit libertas euangelica manumiſſione reuocata . Clamat Apoſtolus , Non eſt regnum

dei potus & cibus, ſed iuſtitia & pax & gaudium. Item alio loco, Eſca ventri & venter eſcis, G
deus autem & hunc & hanc euacuabit: corpus autem non fornicationi, ſed domino: & do-
minus corpori. Deus ventre non colitur, nec cibis, quos dominus dicit perire, & in ſeceſſu
Matth.15 naturali lege purgari. Nam qui per eſcas dominum colit, propè eſt, vt dominum habeat ven-
trem ſuum. Cibus inquã verus & ſanctus & mundus eſt, fides recta, immaculata conſcientia,
& innocens anima: quiſquis ſic paſcitur, Chriſto conueſcitur, talis epulator conuiua eſt dei, iſtę
ſunt epulæ quæ angelos paſcunt, iſtę ſunt menſæ quæ martyres faciunt. Hinc eſt vox illa le-
Deut.8. gis, Nõ in pane tantũ viuit homo, ſed in omni verbo quod proficiſcitur ex ore dei. Hinc illa
& Mat.4 Chriſti, Mea eſca eſt, vt faciam volũtatem eius qui me miſit, & vt conſummé opus eius. Hinc,
Ioan.4
Ibid.6 quęritis me, non quia ſigna vidiſtis, ſed quia manducaſtis de panibus meis & ſaturati eſtis. H
Operamini autem non eam eſcam quæ perit, ſed eſcam permanentem in vitam æternam,
quam filius hominis vobis dabit. Hunc enim pater ſignauit deus: iuſtitia, inquam, & conti-
Zach.7 nentia & reliquis deus virtutibus colitur. Nam & Zacharias refert, Si manducetis, inquit, aut
bibatis, nõnne vos manducatis aut bibitis. Et exprimens cibos aut potus, non ad deum perue-
nire, ſed ad hominem, nec enim carneus deus eſt, vt carne placetur. Nec in has voluptates
attonitus, vt noſtris gaudeat cibis. Deus ſola gaudet fide noſtra, ſola innocentia, ſola verita-
te, ſolis virtutibus noſtris, quæ habitant non in ventre, ſed in animo: quáſque nobis adquirit
diuinus timor & cœleſtis metus, non terrenus cibus: ex quibus congruenter inſectatus eſt
Apoſtolus ſuperſtitionibus angelorum ſeruientes, inflatos à ſenſu carnis ſuæ, caput Chriſtum I
non tenentes, ex quo omne corpus per nexum concatenatum & fibula charitatis membris
mutuis innexum atque concretum creſcit in deum. Sed illa ſeruantes, ne tetigeritis, neque
contrectaueritis, quæ imaginem quidem videantur habere religionis, dum corpori non par-
citur: nullum tamen emolumentum omnino iuſtitiæ, dum ad elementa quibus per baptiſma
mortui ſumus, voluntaria ſeruitute reuocamur. Sed non ex hoc ſtatim quia libertas ciborum
conceſſa, luxuria permiſſa eſt: nec quia liberalius nobiſcum euangelium geſſit, continentiam
ſuſtulit. Non inquam ex hoc ventri procuratum eſt, ſed ciborum forma monſtrata eſt: o-
ſtenſum eſt quid iuris eſſet, non quo in gurgitem cupiditatis iretur, ſed quo legis ratio red-
deretur. Cæterum nihil ita intemperantiam coercuit quàm euangelium: nec ita conſtri- K
ctas quiſquam gulæ leges dedit, quam Chriſtus: qui beatos legitur pronuntiaſſe ſed egenos,
Matth.5 & fœlices eſurientes atque ſitientes, miſeros diuites, quibus ad imperium ventris & gulæ
ſeruientibus voluptatum nunquam poſſet mater deficere, ne deſinere ſeruitus poſſet, argu-
mentum fœlicitatis putantes, concupiſcere quantum poſſint, niſi quod & ſic minus poſſint
Luc.16 quàm concupiſcunt. Nam & Lazarus in ipſa fame ipſiſque vlceribus & canibus diuitis prę-
1.Tim.6 ferens carnifices ſalutis, ventrem & gulam coercebat exemplis. Apoſtolus quoque habentes,
dicendo, victum & veſtitum, his contenti ſumus: frugalitatis & continentiæ legem dabat,
parum exiſtimans profuturum eſſe quod ſcripſerat. Etiam exemplum ſe ſcriptorum ſuorum
Ibidem. dabat, ſubiiciens non immerito eſſe omnium malorum auaritiam radicem: ſequitur enim L
præcurrentem luxuriam: quicquid hæc per vitia conſumpſerit, illa per ſcelera reſtituat or-
bem criminum recuſor, vt rurſum luxuria eximat quicquid auaritia congeſſerat. Nec tamen
deſunt inter iſta qui cum ſibi nominis Chriſtiani vocem induerint, exempla præbeant in-
temperantiæ & magiſteria: quorum vſque eo vitia venerunt, vt & ieiunij matutini tempo-
re bibant, non putantes Chriſtianum eſſe potare poſt cibum, niſi in vacuas & inanes adhuc
venas infuſa ſtatim poſt ſomnum vina deſcenderint: minus enim qui bibunt ſapere viden-
tur, ſi inteſtina cum cibis permiſceantur. Videas ergo tales nouo genere adhuc ieiunos, &
iam ebrios non ad popinam currentes, ſed popinam ſecum circunferentes: quorum quiſ-
quis ſalutat non oſculum dat, ſed propinat; quid iſti poſt cibum faciant, quos ebrios inuenit M
cibus? Primum aut quales iſtos ſol in occaſu reliquit, quos iam marcidos vino oriens aſpicit?
ſed quæ deteſtanda ſunt, non ſunt nobis exempla ducenda. Sumenda ſunt enim ea ſola qui-
bus animus noſter melior reddatur: & licet in euangelio per omnia ciborum redditus no-
bis vſus ſit, tamen intelligitur redditus, ſed cum lege frugalitatis & continentiæ. Hæc enim
vel maximè decent fideles oraturos ſcilicet deum, & acturos ei quidem gratias, non die-
bus tantum, ſed & ipſis noctibus: quod fieri non poterit ſi ſomnum grauem, & molem
pectori impoſitam mens cibo vinóque ſopita non valuerit excutere, ſed quod in vſum cibo-
rum, vel maxime cuſtodiendum ſit. Cauendum eſt ne quis licentiam iſtam putet in tantum
profuſam, vt & ad immolata ſimulachris poſſit accedere. Quantum enim ad creaturam dei
pertineat,

A pertineat,omnis mũda eſt, ſed cum dæmoniis immolata fuerit, inquinata eſt tam diu quàm
diu ſimulachris offeratur: quod mox atque factum eſt, non eſt iam dei, ſed idoli, quæ dum
in cibum ſumitur ſumentem dæmonio nutrit,non deo,conuiuam illum ſimulachro redden-
do,non Chriſto, vt merito faciunt & Iudæi quorum ciborum ratione perſpecta, & concilio
legis conſiderato,& euangelicæ gratiæ beneficio cognito,& temperantiæ rigore ſeruato,&
ſimulachris immolatorum inquinamento repulſo,regulam veritatis per omnia cuſtodien-
tes deo gratias agere debemus per Ieſum Chriſtum filium eius dominum noſtrum,cui laus
& honor & claritas in ſecula ſeculorum,Amen.

B

Epiſtolæ Tertulliani de ci-
bis Iudaicis finis.

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTVLLIANI CARTHAGI- nenſis de oratione liber.

C

DEI ſpiritus & dei ſermo,& dei ratio, ſermo rationis,& ratio ſermo-
nis & ſpiritus. Vtrunque Ieſus Chriſtus dominus noſter nobis diſci-
pulis,noui teſtamenti nouã orationis formam determinauit. Opor-
tebat enim in hac quoq; ſpecie nouum vinum nouis vtribus recondi,
& nouam plagulam nouo adſui veſtimento. Cæterum quidquid re-
tro fuerat,aut demutatum eſt,vt circuncifio, aut ſuppletum, vt reli-
qua lex: aut impletũ, vt prophetia: aut perfectum,vt fides ipſa. Om-
D nia de carnalibus in ſpiritualia renouauit noua dei gratia ſuperdu-
cto euangelio expunctore totius retro vetuſtatis. In quo & dei ſpiritus, & dei ſermo & dei
ratio approbatus eſt dominus noſter Ieſus Chriſtus: Spiritus quo valuit, ſermo quo docuit,
ratio quo venit. Sic igitur à Chriſto conſtituta ex tribus conſtituta eſt. Ex ſermone, quo e-
nunciatur. Ex ſpiritu, quo tantum poteſt. Docuerat & Ioannes diſcipulos ſuos adorare. Sed
omnia Ioannis Chriſto præſtruebãtur, donec ipſo aucto (ſicut idem Ioannes prænunciabat
illum augeri oportere, ſe vero deminui) totum præminiſtri opus cum ipſo ſpiritu tranſiret
ad dominum. Ideo nec extat in quæ verba docuerit Ioannes adorare quod terrena cœleſti-
bus ceſſerint. Qui de terra eſt,inquit, terrena fatur. Et qui de cœlis adeſt, quæ vidit, ea lo-
E quitur. Et quid non cœleſte, quod domini Chriſti eſt, vt hæc quoque orandi diſciplina?
Conſideremus itaque benedicti cœleſtem eius ſophiam. Imprimis de præcepto ſecretè ado-
randi,quo & fidem hominis exigebat,vt dei omnipotentis & conſpectum & auditum ſub te-
ctis & in abditum etiam adeſſe confideret. Et modeſtum fidei deſiderabat, vt quem vbique
audire & videre fideret, ei ſoli religionem ſuam offerret ſequente ſophia, inſequenti præce-
pto proinde pertineat ad fidem [& modeſtiam fidei] ſi non agmine verborum adeũdum pu-
temus ad dominum,quem vltro ſuis proſpicere certi ſumus. Et tamen breuitas iſta quod ad
tertium ſophiæ gradum faciat magnæ ac beatæ interpretationis ſubſtantia fulta eſt. Quan-
tũmque ſubſtringitur verbis,tantum diffunditur ſenſibus. Neque enim propria tantum ora-
F tionis officia complexa eſt,vel venerationem dei,aut hominis petitionem, ſed omnem pene
ſermonem domini, omnem commemorationem diſciplinæ,vt reuera in oratione breuariũ
totius euangelii comprehendatur. Incipit à teſtimonio dei & merito fidei cum dicimus,
Pater qui in cœlis es, Nam & deum oramus, & fidem commendamus, cuius meritum eſt
hæc appellatio. Scriptum eſt, Qui in eum crediderint, dedit eis poteſtatem vt filij dei
vocentur. Quanquam frequentiſſime dominus patrem nobis pronunciauit deum. Im-
mo & præcepit,ne quem in terris patrem vocemus,niſi quem habemus in cœlis.Itaque ſic a-
dorantes etiam præceptum obimus, felices qui patrem agnoſcunt. Hoc eſt quod Iſraëli ex-
probratur,quod cœlũ ac terrã ſpiritus cõteſtatur, Filios dicẽs genui,& illi me nõ agnouerũt.
Dicẽdo autẽ patrem,deũ quoq; cognominamus.Appellatio iſta & pietatis & poteſtatis eſt.Itẽ

in patre filius inuocatur. Ego enim, inquit, & pater vnum ſumus, Ne mater quidẽ eccleſia prę- G
teritur. Si quidem in filio & patre mater recognoſcitur de qua conſtat & patris & filij nomẽ.
Vno igitur genere aut vocabulo & deum cum ſuis honoramus, & præcepti meminimus, &
oblitos patris denotamus. Nomẽ dei patris nemini proditum fuerat: etiam qui de ipſo inter-
rogauerat Moyſes, aliud quidem nomen audierat. Nobis reuelatum eſt in filio. Iam enim fi-
lius non patris nomen eſt. Et apertius, Nomen tuum manifeſtaui hominibus. Id ergo vt ſan-
ctificetur poſtulamus. Non quod deceat homines bene deo optare quaſi ſit & alius de quo ei
poſſit optari, aut laboret niſi optemus. Planè benedici deum omni loco ac tempore condecet
ob debitam ſemper memoriam beneficiorum eius ab omni homine. Sed & hoc benedictiõis
vice fungitur. Cęterum quando non ſanctum & ſanctificatum eſt per ſemetipſum nomẽ dei,
cum cæteros ſanctificet ex ſemetipſo? Cui illa angelorum circunſtantia non ceſſat dicere ſan- H
Angelorum candidati
ctus, ſanctus, ſanctus. Proinde igitur & nos angelorum ſi meruerimus candidati iam hinc cœ
leſtem illam in deum vocem, & officium futurę claritatis ediſcimus, hoc quantum ad gloriã
dei. Alioquin quantum ad noſtram petitionem, cum dicimus, *Sanctificetur nomen tuum,* id
petimus, vt ſanctificetur in nobis, qui in illo ſumus: ſimul & in cæteris quos adhuc gratia dei
Orandum pro omnib. etiã inimicis
expectat, vt & huic præcepto pareamus, orando pro omnibus, etiam pro inimicis noſtris.
Ideoque ſuſpenſa enunciatione non dicentes, Sanctificetur in nobis, in omnibus dicimus. Se-
cundum hanc formam ſubiungimus, *Fiat uoluntas tua, in cœlis & in terra,* non quod aliquis
obſiſtat quo minus voluntas dei fiat, & ei ſucceſſum voluntatis ſuæ oremus, ſed in omnibus
petimus fieri voluntatem eius. Ex interpretatione enim figurata carnis & ſpiritus nos ſumus I
cœlum & terra. Quanquam & ſi ſimpliciter intelligendum eſt: idem tamen eſt ſenſus peti-
tionis, vt in nobis fiat voluntas dei in terris, vt poſſit ſcilicet fieri & in cœlis. Quid autem
deus vult quàm incedere nos ſecundum ſuam diſciplinam? Petimus ergo ſubſtantiam & fa-
cultatem voluntatis ſuæ ſubminiſtret nobis, vt ſalui ſimus & in cœlis & in terris, quia ſum-
ma eſt voluntatis eius ſalus eorum quos adoptauit. Eſt & illa dei volũtas quam dominus ad-
miniſtrauit prædicando, operando, ſuſtinendo. Si enim ipſe pronunciauit, non ſuã ſed patris
facere ſe voluntatem: ſine dubio quæ faciebat, ea erant voluntas patris, ad quæ nunc nos ve-
lut ad exemplaria prouocamur, vt & prædicemus & operemur, & ſuſtineamus ad mortem
vſque Quæ vt implere poſſimus, opus eſt dei voluntate. Item dicentes, *fiat uoluntas tua,* vel K
eo nobis bene optamus quod nihil mali ſit in dei voluntate, etiam ſi quid pro meritis cuiuſ-
que ſecus inrogatur. Iam hoc dicto ad ſufferentiam noſmetipſos præmonemus. Dominus
quoque cum ſubſtantia paſſionis infirmitatem carnis demonſtrare iam in ſua carne voluiſ-
ſet, pater, inquit, transfer poculum iſtud. Et recordatus niſi quod mea non, ſed tua fiat volũ-
tas. Ipſe erat voluntas & poteſtas patris, & tamen ad demonſtrationẽ ſufferentiæ debitæ vo-
luntati ſe patris tradidit. *Veniat* quoque *regnum tuum.* Ad id pertinet quod & fiat voluntas
tua, in nobis ſcilicet. Nam deus quando non regnat, in cuius manu cor omnium regum eſt?
Sed quidquid nobis optamus in illum auguramur, & illi deputamus quod ab illo expectam⁹.
Itaque ſi ad dei voluntatem & ad noſtram ſuſpenſionem pertinet regni dominici repræſen- L
tatio, (quomodo quidam pertractum quẽdam in ſeculo poſtulant) quum regnum dei, quod
vt adueniat oramus, ad conſummationem ſeculi tendat, optamus maturius regnare & non
diutius ſeruire. Etiam ſi prędefinitum in oratione non eſſet, de poſtulando regni aduentu, vltro
eam vocem poſtulaſſemus, feſtinantes ad ſpei noſtræ complexum. Clamant ad dominum in-
uidia animæ martyrum ſub altari: Quonam vſque non vlciſceris domine ſanguinem noſtrũ
de incolis terræ? Nam vtique vltio illorum à ſeculi fine dirigitur. Immo quàm celeriter ve-
niat domine regnum tuum, Votum Chriſtianorũ, cõfuſio nationum, exultatio angelorum.
Propter quod cõflictamur, immo potius propter quod oramus. Sed quàm elegãter diuina ſa-
pientia ordinem orationis inſtruxit? vt poſt cœleſtia, id eſt poſt dei nomen, dei voluntatem
& dei regnum, terrenis quoque neceſſitatibus petitioni locum faceret? Nam & ei dixerat do- M
minus: Quærite prius regnum, & tunc vobis etiam hæc adiicientur. Quanquam *Panem no-
ſtrum quotidianum da nobis hodie,* ſpiritaliter potius intelligam⁹. Chriſtus enim panis noſter eſt,
quia vita Chriſt⁹, & vita panis. Ego ſum, inquit, panis vitæ. Et paulo ſuprà: Panis eſt ſermo dei
viui, qui deſcendit de cœlis. Tunc quod & corpus eius in pane cenſetur: Hoc eſt corpus meũ.
Itaq; petendo panem quotidianũ, perpetuitatem poſtulamus in Chriſto, & indiuiduitatem à
corpore eius. Sed & quia carnaliter admittitur iſta vox, non ſine religione poteſt fieri & ſpi-
ritalis diſciplinæ. Panem enim peti mandat, quod ſolũ fidelibus neceſſarium eſt, cætera enim
nationes

A nationes requirunt. Ita & exemplis inculcat & parabolis retractat, cum dicit. Nunquid panem filiis pater aufert,& canibus tradit?Item, Nunquid filio panem poſcenti lapidem tradit? Oſtendit enim quid à patre filij expectet. Sed & nocturnus ille pulſator,panem pulſabat. Merito autem adiecit, *Da nobis hodie.* vt qui præmiſerat, Nolite de craſtino cogitare quid edatis. Cui rei parabolam quoque accommodauit illius hominis, qui prouenientibus fructibus ampliationem horreorum & longæ ſecuritatis ſpatia cogitauit, is ipſa nocte moritur. Conſequens erat, vt obſeruata diei libertate, etiam clementiam eius precaremur. Quid enim alimenta proderunt, ſi illis reputamur? Reuera quaſi taurus ad victimam: ſciebat dominus ſe ſolum ſine delicto eſſe. Docet itaque, petamus dimitti nobis debita noſtra. Exomologe-
B ſis eſt petitio veniæ, quia qui petit veniam, delictum confitetur. Sic & patientia demonſtratur acceptabilis deo, quia vult eam quàm mortem peccatoris. Debitum autem in ſcripturis delicti figura eſt. Quod perinde iudicio debeatur, & ab eo exigatur, nec euadat iuſtitiam exactionis, niſi donetur exactio, ſicut illi ſeruo dominus debitum remiſit. Huc enim ſpectat exemplum parabolæ totius. Nam & quod idem ſeruus à domino liberatus,non perinde parcit debitori ſuo, ac propterea delatus penes dominum tortori delegatur ad ſoluendum nouiſſimum quandrantem, id eſt modicum vſque delictum, eo competit, quod remittere nos quoque profitemur debitoribus noſtris. Iam & alibi ex hac ſpecie orationis: Remittite, inquit, & remittetur vobis. Et cum interrogaſſet Petrus, ſi ſepties remittendum eſ-
C ſet fratri, Immo inquit, ſeptuagies ſepties, vt legem in melius reformaret. Quod in Geneſi de Cain ſepties, de Lamech autem ſeptuagies ſepties vltio reputata eſt: adiecit ad plenitudinem tam expeditæ orationis, vt non de remittendis tantum, ſed etiam de auertendis in totum delictis ſupplicaremus, *Ne nos inducas in tentationem.* id eſt, ne nos patiaris induci, ab eo vtique qui tentat. Cæterum abſit vt dominus tentare videatur, quaſi aut ignoret, & fidem cuiuſque aut deiicere ſit conſentiens. Diaboli eſt & infirmitas & malitia. Nam & Abraham non tentandæ fidei gratia ſacrificare de filio iuſſerat, ſed probandæ, vt per eum faceret exemplum præcepto ſuo, quo mox præcepturus erat, neque pignora deo chariora haberet, ipſe à diabolo tentatus præſidem & artificem tentationis demonſtrauit. Hunc locum
D poſterioribus confirmat: Orate dicens, ne tentemini. A deo tentati ſunt dominum deſerendo, quia ſomno potius indulſerant quàm orationi. Eo reſpondet clauſula interpretans quid ſit, Ne nos deducas in tentationem. Hoc eſt enim, Sed deuehe nos à malo.

Ἀνακεφαλαίωσις.

Compendiis paucorum verborum, quod attinguntur edicta prophetarum, euãgeliorum, apoſtolorum, ſermones domini, parabolæ, exempla, præcepta, quod ſimul expungũtur officia dei, honor in patre, fides, teſtimonium in nomine, oblatio obſequij in voluntate, commemoratio ſpei in regno, petitio vitæ in pane, exomologeſis debitorum in deprecatione, ſollicitudo
E tentationum, in poſtulatione tutelæ. Quid mirum? Deus ſolus docere potuit, vt ſe vellet orari. Ab ipſo igitur ordinata religio orationis, & de ſpiritu ipſius iam tunc cum ex ore diuino ferretur, animata ſuo priuilegio aſcendit in cœlum commendans patri quæ filius docuit,

Poſſe nos ſuper adiicere.

Quoniam tamen dominus proſpector humanarum neceſſitatum ſeorſum poſt traditam orandi diſciplinam, Petite, inquit, & accipietis. Et ſunt quæ petantur pro circunſtantia cuiuſque præmiſſa legitima & ordinaria oratione quaſi fundamento accidẽtium: ius eſt deſideriorum, ius eſt ſuperſtruendi extrinſecus petitiones, cum memoria tamen pręceptorum. Ne quã-
F tum à præceptis, tantũ ab auribus dei longe ſimus. Memoria præceptorum viam orationibus ſternit ad cœlum, quorum præcipuum eſt,

Ne orans patrem fratri iraſcaris.

Ne prius aſcendamus ad dei altare quàm ſi quid diſcordiæ vel offenſæ cum fratribus contraxerimus, reſoluamus. Quid eſt enim ad pacem dei accedere ſine pace? ad remiſſionem debitorum cum retentione? Quomodo placabit patrem iratus in fratrem, cum omnis ira ab initio interdicta ſit nobis? Nam & Ioſeph dimittens fratres ſuos ad perducẽdum patrem, & ne, inquit, iraſcamini in via, nos ſcilicet monuit. Aliâs enim via cognominatur diſciplina noſtra. Tum ne in via orationis conſtituti ad patrem cum ira incedamus. Exinde apertè dominus amplians legem, iram in fratrem homicidio ſuperponit, ne verbo quidem malo permittit expungi,

tit expungi,etiam ſi iraſcendum eſt, non vltra ſolis receptum vt apoſtolus admonet. Quàm G
autem temerarium eſt aut diem ſine oratione tranſigere dum ceſſas fratri ſatisfacere,aut rationem perſeuerante iracundia perdere.

Etiam omni animi confuſione uacuum eſſe debere.

Nec ab ira ſolummodo, ſed omni omnino cõfuſione animi libera debet eſſe orationis intentio,de tali ſpiritu emiſſa,qualis eſt ſpiritus ad quem mittitur. Neque enim agnoſci poterit ſpiritu ſancto ſpiritus inquinatus,aut triſtis à læto,aut impeditus à libero.Nemo aduerſarium recipit,nemo niſi comparem ſuum admittit.
H

De lauatione manuum.

Cæterùm quæ ratio eſt manibus quidem ablutis, ſpiritu vero ſordente orationem obire?
quando & ipſis manibus ſpiritales munditiæ ſint neceſſariæ, vt à falſo à cęde,à ſæuitia, à veneficiis,ab idololatria,cæteriſque maculis quæ ſpiritu conceptæ manuum opera tranſiguntur
puræ alleuentur. Hæ ſunt veræ munditiæ, non quas plerique ſuperſtitioſè curant ad omnem
orationem etiam cum lauacro totius corporis veniunt, aquam ſumentes. Id cum ſcrupuloſe
percõtarer & rationem requirerem, comperi commemorationem eſſe in domini dedicationem.Nos dominum adoramus, non dedimus, immo & aduerſari debemus deditoris exem-
plo. Nec propterea manus abluere, niſi quod conuerſationis humanæ inquinamentum con- I
ſcientiæ cauſa lauemus.Cæterum ſatis mundæ ſunt manus, quas cum toto corpore in Chriſto ſemel lauimus.

Apoſtrophe.

Omnibus licet membris lauet quotidie Iſraël, nunquam tamen mundus eſt. Certè manus
eius ſemper immũdæ ſanguine prophetarum & ipſius domini cruentatæ in æternum.Et ideo
conſcientia patrum hæreditarij rei nec attollere eas ad dominum audent,ne exclamet aliquis
Eſaias,ne exhorreat Chriſtus.Nos verò non attollimus tantum,ſed etiam expandimus,& dominica paſſione modulantes,& orantes confitemur Chriſto. Sed quoniam vnum aliquod at
tigimus vacuæ obſeruationis, nõ pigebit cætera quoque denotare,quibus merito vanitas ex-
probranda eſt.Et ſi quidem ſine vllius aut dominici aut apoſtolici præcepti auctoritate fiunt, K
huiuſmodi enim non religioni,ſed ſuperſtitioni deputantur, affectata & coacta & curioſi potius quàm rationalis officij.Certe vel eo coërcenda quòd gentilibus adæquent.

De expoſitis penulis.

Vt eſt quorundam expoſitis penulis orationem facere, ſic enim adeunt ad idola nationes.
Quod vtique ſi fieri oporteret, apoſtoli quæ de habitu orandi docent comprehendiſſent, niſi ii qui putant Paulum penulam ſuam in oratione penes Carpum reliquiſſe. Deus ſcilicet nõ
audiat penulatos, qui tres ſanctos in fornace Babylonij regis orantes cũ ſabaris & tyaris ſuis
exaudiuit.

De aſſidendo poſt orationem. L

Item quod adſignata oratione aſſidendi mos eſt quibuſdam non perſpici orationem, niſi
ſi Hermas ille cuius ſcriptura fere paſtor inſcribitur, tranſacta oratione nõ ſuper lectum aſſediſſet, verum aliud quid feciſſet, id quoque ad obſeruationem vindicaremus. Vtique non.
Simpliciter enim & nunc poſitum. Cum adoraſſem & aſſediſſem ſuper lectum ad ordinem
narrationis, nõ ad inſtar diſciplinæ. Alioquin nuſquam erit adorandum niſi vbi fuerit lectus.
Immo contra ſcripturam fecerit ſi quis in cathedra,aut ſubſellio ſederit. Porrò cum perinde
faciant nationes vel adoratis ſigillaribus ſuis reſidendo, vel propterea in nobis reprehendi
meretur quod apud idola celebratur. Eo apponitur & irreuerentiæ crimen etiam ipſis natio- M
nibus,ſi quid ſaperent intelligendum. Siquidem inreuerens eſt aſſidere ſub conſpectu cõtráque conſpectum eius, quem quum maxime reuerearis ac venereris: quanto magis ſub conſpectu dei viui angelo adhuc orationis adſtãte factum iſtud inreligioſiſſimum eſt,niſi exprobramus deo quod nos oratio fatigauerit.

De manibus elatis.

Atqui cum modeſtia & humilitate adorantes magis commẽdauimus deo preces noſtras,
ne ipſis quidem manibus ſublimius elatis,ſed temperatè ac probè elatis.

De vultu.

Ne vultu quidem in audaciam erecto. Nam ille publicanus qui non tantum prece, ſed &
vultu hu-

A vultu humiliatus atque deiectus orabat, iuſtificatior phariſæo procaciſſimo diſceſſit.

De ſono vocis.

Sonos etiã vocis ſubiectos eſſe oportet, aut quantis arteriis opus eſt ſi pro ſono audiamur? Deus autem non vocis, ſed cordis auditor eſt ſicut conſpector. Dæmonium oraculi pythij & mutum, inquit, intelligo & non loquentem exaudio. Dei aures ſonum expectant? Quomodo ergo oratio Ionæ de ventre ceti per tantæ beſtiæ viſcera ab ipſis abyſſis per tantam æquoris molem ad cœlum potuit euadere? Quid amplius referent iſti qui clarius adorant, niſi quod proximis obſtrepunt? Immo prodendo petitiones ſuas. Quid minus faciunt quàm ſi in publico orent?

B

De oſculo.

Alia iam conſuetudo inualuit, ieiunantes habita oratione cum fratribus ſubtrahunt oſculum pacis, quod eſt ſignaculum orationis. Quando autem magis conferenda cum fratribus pax eſt, niſi cum oratione commendabilior aſcendit, vt ipſi de noſtra operatione participent, quam auderent de ſua pace fratri tranſigere? Quæ oratio cum diuortio ſancti oſculi integra, quem domino officium facientem impedit pax? Quale ſacrificium eſt, à quo ſine pace receditur? Quæcunque oratio ſit, non erit potior præcepti obſeruatione, quo iubemur ieiunia noſtra celare. Iam enim de abſtinentia oſculi agnoſcimur ieiunantes. Sed & ſi qua ratio eſt ne tamen huic præceptor tu ſis, potes domi forte inter quos latere ieiunium in totum non da-
C tur, differre pacem. Vbicunque autem alibi operationem tuam abſcondere potes, debes meminiſſe præcepti, ita & diſciplinæ iuris & conſuetudini domi ſatisfacies. Sic & die paſchæ quo communis & quaſi publica ieiunij religio eſt, merito deponimus oſculum, nihil curantes de oſculando quod cum omnibus faciamus.

De ſtationibus.

Similiter de ſtationum diebus, non putant plerique ſacrificiorum orationibus interueniẽdum, quod ſtatio ſoluẽda ſit accepto corpore domini. Ergo deuotum deo obſequium euchariſtia reſoluit, an magis deo obligat? Nonne ſolennior erit ſtatio tua ſi & ad aram dei ſteteris? Accepto corpore domini & reſeruato vtrunque ſaluum eſt, & participatio ſacrificij, & exſecutio officij. Si ſtatio de militari exemplo nomen accipit (nam & militia dei ſumus) vtique
D nulla lætitia ſine triſtitia obueniens caſtris, ſtationes militum reſcindit. Nam lætitia libẽtius, triſtitia ſolicitius adminiſtrabit diſciplinam.

LIBRI TERTVLLIANI DE ORAtione finis.

ADMONITIO AD LECTOREM DE QVIBVS- G
dam Tertulliani dogmatis.

APud Patriarchas & Prophetas dei nomẽ olim ineffabile erat, abſtruſiſſima diuinitatis myſteria ma-
gis ſolitos uereri quàm enunciare. Et Chriſtus ipſe ſeruator noſter & Apoſtoli, nobis ſacroſan-
ctæ trinitatis arcanum pauciſſimis commendarunt. At poſtquam hæreticorum temeritas omnia cu-
rioſiſſime perſcrutari cœpit, ac de omnibus loqui, etiam altiſſima fidei ſecreta in diſputationem uo-
cando quæ rectius adoret quis quàm excutiat, coacti ſunt primi illi Theologi, Tertullianus, Origenes, Cy-
prianus, Hieronymus, Auguſtinus, & illorum temporum alij, quanquam ſubinuiti de diuinis diſputare. quod
quàm ab illis reuerenter factum ſit & modeſte, ſcripta ipſa teſtantur. Ioannem ſanè Euangeliſtam Hierony- H
mus refert, propter Ebionitas refellendos compulſum diuinam ediſſerere Chriſti natiuitatem. Deinde cum cir-
ca ſalutis annum M C X L. apud Pariſios multi eſſent qui Summulas conſarcinarent ex antiquis Theologis,

Petrus Lõbardus
Petrus Abelardus
Io. Belethus
Doctores in Theologia
Doctores in iure

ut Petrus Langobardus, Petrus Abelardus, Ioannes Belethus, Summulæ Langobardi, qui tum in Academia
Pariſienſi docebat, à ſcholaſticis recipi cœperunt. Abelardi Theologia, ſic enim librum ſuum inſcripſit, à qui-
buſdam eſt erroris notata, cum tamen non inelegãter ſcripta ſit, nam admodum nuper illam in quadam biblio-
theca reperi. Belethus utroque iſtorum poſterior fuit. Receptis igitur Langobardi Collectaneis, qui poſtea
Pariſiorum præſul factus eſt, tum primum cœperunt qui hæc edidiciſſent, & aliis item prælegiſſent, docto-
ris titulum accipere, qui inquam primum ſtudij autoritatem quæ per exhibitionem baculi concedebatur, iam
conſecuti fuiſſent. Nam in uetuſtioribus Pariſienſis Academiæ codicibus, qui conſtitutiones gymnaſij con- I
tinent, Bacellarij nominantur à bacillo, ceu uidetur, deducto uocabulo: ut fuerit uelut quoddam man-
cipationis ſignum in huiuſmodi aliquod ſtudium baculi traditio, quo ſic ab alienis diſtinguerentur, imi-
tatione antiquitatis, ſi non Romanorum, certè uel Francorum in Gallia, uel Gothorum atque Langobar-
dorum in Italia. Quod, de promotione loquor, ſub idem tempus in iure apud Bononiam aiunt accidiſſe poſt
editam à Gratiano Decretorum rhapſodiam. Mox quum doctorum numerus augeretur, editæ ſunt conſtitu-
tiones de promotione, de numero annorum, & ſancitum eſt, ut de diuinis diſſerentes, non modo recepta ſcho-
læ decreta ſequerentur, ſed & uocabulis uterentur, & loquendi formulis in ea ſchola natis. Ad quæ ſcriptorũ
quorumlibet, ſiue ueterum, ſiue nouorum ſententias exigerent, tantum non hæreſeos arguendas ſi diſſiderent.
Id autem non ſine ratione factum eſt, ad ſeruandam uidelicet doctrinæ concordiam. Quod genus ſunt in diſpu-
tatione Trinitatis, Eſſentia, Perſonæ, ſuppoſita, notiones, relationes communes, perſonales, perſonarum cõ- K
ſtitutiuæ, principia generationis, ſpirationis, diſtinctionis, relationes originis, circũinceſſio, ſigna naturæ &
ordinis, & ex natura rei & originis, & huiuſmodi alia multa. Atque tale quidem eſt initium regni Theolo-
gorum. Porrò qui fieri poteſt, ut ueteres ſic loquuti fuerint, ut loquũtur iſti qui totam Ariſtotelis philoſophiã
indocte uerſam in ſuam Theologiam deriuarunt? Diſſerens itaque de Trinitate Tertullianus in libro aduerſus
Praxeam, Pater, inquit, tota ſubſtantia, filius deriuatio totius & portio. Quod Theologi Pariſienſes dicerẽt
iuxta ſuæ ſcholæ morem, Pater plenitudinem deitatis poſſidet in primo ſigno originis, quia à ſe eam habet, Fi-
lius in ſecundo ſigno originis, quia ab uno per generationem communicatam à patre, Spiritus ſanctus in ter-
tio ſigno, quia à duobus per ſpirationem, eandem numero eſſentiam cum omnibus eſſentialibus, non notiona-
libus accepit. Atque hoc eſt quod aliis uerbis extulit Tertullianus cũ inquit, Ex uno patre omnia quæ in deo,
per ſubſtantiæ unitatem, & in unitatę trinitas unius ſubſtantiæ. Item, Vnitas ex ſemetipſa deriuans trinitatẽ, L
non deſtruitur ab illa, ſed adminiſtratur, ut tota ſubſtantia ſit id quod una ſubſtantia indiuiſa in tribus non ſo-
lum in altera. Siquidem & Theologis mos eſt totum id uocare, quod perfectum uolunt dicere. Denique uide-
tur à Tertulliano filius appellari portio, quia nec pater, nec ſpiritus ſanctus eſt, tametſi unus ſunt deus tres
perſonæ, & non filius qui pater, nec pater qui ſpiritus ſanctus. Iam quum filium minorem patre dicit, intelligi
debet, non quo ad deitatem quæ ſit minor in eo, ſed quatenus à patre generante genitus, mittente miſſus, dan-
te accipiens, faciente factus (ut ipſe loquitur) ſubijciente ſibi omnia à quo accepit, etiam quæ dei. Id quod ſcho-
laſtici uocant in patre autoritatem, in filio ſubautoritatem, cõcedentes alium eſſe habendi modum ea quæ cõ-
municata ſunt per productiones perſonis duabus. Per gradum in deitate nihil aliud intelligit quàm ſigna ori-
ginis, & non eundem modum habendi eſſentiam & eſſentialia. Quid ni autem gradum cõcedant, ordinem ad-
mittentes? Itaque quum ſic dicit, Tres ſunt non ſtatu ſed gradu, non ſubſtantia ſed forma, nec poteſtate ſed ſpe- M
cie, unius autem ſubſtantiæ & unius ſtatus, & unius poteſtatis, quia unus deus ex quo & gradus iſti, & for-
mæ, & ſpecies: ſtatum uocat quod ſcholaſtici ſubſtantiam, gradum quod illi notionem, formam quod illi pro-
prietates, ſpeciem quod illi habendi modum uel ſigna. Quod autem dicit, filium & ſpiritum ſanctum, ſecundũ
& tertium locum ſortiri, tam conſortes ſubſtantiæ patris, membra, pignora, & inſtrumẽta, haud dubie ſigni-
ficare uoluit duabus emanationibus productos filium & ſpiritum ſanctũ à patre improducto. In eadẽ ſub-
ſtantia eiuſdem naturæ tres perſonas, tres res appellat, intelligens realiter, non eſſentialiter diſtinctas, quod
Scholaſtici ſubtilius tria ſuppoſita uocant. Ad hæc filium qui & ſermo & ſophia patris dicitur, non tam geni-
tum, productum, natum, procedentem, & emanantem dicit quàm creatum à patre, conditum & factum, quod
alioqui ſacris literis peculiare eſt. Sed malo te, inquit, ad ſenſum rei quàm ad ſonum uocabuli exerceas. Certi
enim deum creari non poſſe, nec fieri, à quo, & per quem omnia, deferamus locutionibus ſacris. Proinde pro-
poſitiones iſtæ, Omnis origo parens eſt: quod ab origine eſt, progenies eſt. Item, Trinitas per cõſertos & cõ-

nexos

A nexos gradus à patre decurrit, De uulua cordis ſui pater generat, ad bonum ſenſum ſunt interpretandæ. Hoc
ſanè conſtat, uocabulum alius pro aliud ab illo uſurpatum, quum, inquit, Sermo nūquam ſeparatus à patre, aut
alius à patre, quia ego & pater unum ſumus. Nam alibi dicit, Alium patrem, alium filium. Alium (inquit) non
diuerſitate aut diuiſione, ſed diſtributione & diſtinctione. Patrē enim & filium (inquit) duos dico coniunctos,
indiuiſos, cohærentes, non ſeparatos, non diuerſos. Item alio loco, ipſum quod pater & filius dicuntur, nónne
aliud ab alio eſt? Itaque clare uides his uocabulis alius & aliud ſecus uſum quàm utitur hodie ſchola Theolo-
gorum. Alioqui in nullo libro cautius legi debet quàm in eo quem aduerſus Praxean ſcripſit, unde periculum
eſſe poßit imprudenti lectori. Animæ corpus tribuit Tertullianus, ſed ſui generis, qualem etiam de deo ha-
buit opinionem. Nec tamen hinc (ut Aurelius Auguſtinus inquit) hæreticus creditur factus. Poſſet enim quoquo
modo putari ipſam naturam ſubſtantiamq́; diuinam corpus uocare, non tale corpus, cuius partes aliæ maiores,
B aliæ minores, ualeant uel debeant cogitari, qualia ſunt omnia quæ proprie dicimus corpora, quamuis de ani-
ma tale aliquid ſentiat. Sed potuit (ut dixi) propterea putari corpus deum dicere, quia non eſt nihil, nō eſt ina-
nitas, non eſt corporis uel animæ qualitas, ſed ubique totus & per locorum ſpacia nulla partitus, in ſua tamen
natura atque ſubſtantia immutabiliter permanet. Hæc Aur. Auguſtinus ad Quoduult deum. Extat etiam ec-
cleſiaſticum dogma tale. Creatura omnis corporea eſt, angeli & omnes cœleſtes uirtutes corporeæ, licet non
carne ſubſiſtant. Ex eo autem corporeas eſſe credimus intellectuales naturas, quod localiter circūſcribuntur,
ſicut & anima quæ carne clauditur, & dæmones qui per ſubſtātiam angelicæ naturæ ſunt. Eſt autem hoc dog-
ma in ordine xij. Cæterum diuus Auguſtinus libro decimo, de Geneſi ad literam, errorem Tertulliani his duo-
bus capitibus refellit, ſic ſcribens, Denique Tertullianus, inquit, quia corpus eſſe animam credidit, nō ob aliud
niſi quod eam incorpoream cogitare non potuit, & ideo timuit ne nihil eſſet, ſi corpus non eſſet, nec de deo uo
C luit aliter ſapere. Qui ſanè quoniam acutus eſt, interdum contra opinionem ſuam uiſa ueritate ſuperatur: quid
enim uerius dicere potuit, quàm id quod ait quodam loco, Eſſe corporale, paßibile eſt? Debuit ergo mutare ſen
tentiam, qua paulo ſuperius dixerat, etiam deum corpus eſſe. Neque enim arbitror eum ita deſipuiſſe, ut etiam
dei naturam paßibilem crederet, ut iam non Chriſtus in carne tantum, neque in carne & anima, ſed in ipſo uer
bo per quod facta ſunt omnia, paßibilis & commutabilis eſſe credatur, quod abſit à corde Chriſtiano. Item cū
animæ etiam colorem daret aereum ac lucidum, uentum eſt ad ſenſus, quibus eam membratim quaſi corpus in-
ſtituere conatus eſt, & ait, hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus, habens & ille oculos &
aures ſuas, quibus populus deum audire & uidere debuerat, habens & cæteros artus, per quos in cogitatio-
nibus utitur, & in ſomnis fungitur. Ecce quibus auribus, & quibus oculis debuit audire & uidere deum popu
D lus, quibus anima in ſomnis fungitur, cum ſi ipſum Tertullianum quiſquam uideret in ſomnis, nunquam ſe dice-
ret ab eo uiſum, & cum eo locutum, quem uicißim ipſe non uidiſſet. Poſtremo ſi anima ſeipſam uidet in ſomnis
cum iacentibus utique uno in loco membris corporis ſui, ipſa per uarias imagines euagatur, quas uidet, quis eā
uidit aliquando in ſomnis aerei coloris ac lucidi, niſi forte ut cætera quæ ſimiliter falſo uidet? Nam & hoc po
teſt uidere. ſed abſit ut eam talem cum euigilauerit credat, alioquin quando ſe aliter uiderit quod magis cre-
brum eſt, aut mutata erit anima eius, aut nec tunc animæ uidetur ſubſtantia, ſed imago corporis incorporea,
quæ miro modo ſicut in cogitatione formatur. Quis enim Aethiops non pene ſemper nigrum ſe uidet in ſom-
nis, aut ſi in alio colore ſe uidit, non magis miratus eſt, ſi fuit cum illo memoria? Aereo tamen colore ac lucido
neſcio utrum ſe unquam uidiſſet, ſi nunquam iſtum legiſſet, uel audiſſet. Quid quod ducuntur homines talibus
uiſis, & de ſcripturis nobis uolunt præſcribere tale aliquid eſſe non animam, ſed ipſum deum, qualis figuradi-
E ter ſanctorum ſpiritibus demonſtratus eſt, qualis etiam in ſermone allegorico ponitur. Similia quippe ſunt illa
uiſa talibus dictis, ac ſic errant conſtituentes in corde ſuo ſimulacbra uanæ opinionis, nec intelligentes ita ſan
ctos de ſuis uiſis talibus iudicaſſe, qualiter iudicant, ſi talia diuinitus in figuris dicta legerent uel audirent: ſi-
cut ſeptem ſpicæ, & ſeptem boues, ſeptem anni ſunt: ſicut linteum quatuor lineis alligatum, uelut diſcus ple-
nus uariis animalibus, orbis terrarum eſt cum omnibus gentibus: ſic etiam cætera, & multo magis quæ de re-
bus incorporeis corporalibus ſignificantur, non rebus, ſed imaginibus. Et item ſequenti capite. Noluit
tamen Tertullianus animam creſcere ſubſtantia, ſicut corpus, aſſerens etiam timoris ſui cauſam, ne etiam de-
creſcere ſubſtantia dicatur, inquit, atque ita defectura credatur, & tamen quia per corpus eam localiter ten-
dit, non inuenit exitum incrementorum eius, quam uult de ſemine exiguo æquari corporis quantitati, & ait:
Si uis eius in quo naturalia peculia conſita retinentur, ſaluo ſubſtantiæ modulo, quo à primordio inflata eſt,
F paulatim cum carne producatur in membris. hoc forte nō intelligeremus, niſi adhibita ſimilitudine eorum quæ
uidemus, planum faceret quod dicebat. Conſtitue, inquit, certum pondus auri, uel argenti rudē adhuc maſſam,
collectus habitus eſt illi, & futuro interim minor, tamen cōtinens intra lineam moduli totum, quod natura eſt
auri uel argenti: dehinc cum in laminam maſſa laxatur, maior efficitur initio ſuo per dilatationē ponderis cer-
ti, non per adiectionem, dum extenditur non dum augetur: & ſic quoque augetur, dum extenditur: licet enim
& habitu augeri, cum ſtatu non licet. tunc & ſplendor ipſe perhibetur auri uel argenti qui prius fuerat quidē
& in maſſa, ſed obſcurior, non tamen nullus. Tunc & alij atque alij habitus accedunt pro facilitate materiæ,
qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo niſi effigiem. Ita & animæ incrementa reputanda non ſub-
ſtantiua, ſed prouocatiua. Quis hunc crederet cum iſto corde tam diſertum eſſe potuiſſe? ſed tremēda iſta ſunt,
non ridenda. ad hoc enim nunquam cogeretur ſi aliquid cogitare poſſet quod & ſit, & corpus non ſit. Quid
autem abſurdius quàm putare maſſam cuiuſpiam metalli ex aliqua parte creſcere poſſe dum tunditur, niſi de-

creſcat

creſcat ex altera, uel augeri latitudine, niſi craßitudine minuatur? Aut ullum eſſe corpus manente natura ſua G
quantitate, quod undique creſcat niſi rareſcat? Quomodo igitur implebit anima ex illa ſtilla ſeminis magnitu-
dinem corporis quod animat, ſi & ipſa corpus eſt, cuius ſubſtãtia nullo acceſſu creſcat? quomodo, inquam, im-
plebit carnem, quam uiuificat, niſi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animauerit? Timuit uidelicet ne
deficeret etiam minuendo ſi creſceret, & non timuit ut deficeret rareſcendo, cum non creſceret. Sed quid am-
plius immorer, quando & ſermo pergit in prolixiorem modum, quàm petit terminandi neceßitas, & ſenten-
tia mea iam ſatis ſit nota, uel quid certum teneam, uel unde adhuc dubitem, & quare dubitem. Proinde & hoc
uolumen iam concludatur, ut quæ ſequuntur deinde uideamus. Hactenus Auguſtinus.

Error putantium corpus Chriſti in eucharistia tantum eſſe ſub figura, iam olim condemnatus eſt, primũ (ut
ſcribit Lanfrancus in libro ſuo contra Berengarium) in ſynodo Vercellenſi ſub Leone pontifice Romano: de- H
inde in concilio Turonenſi ſub Victore pontifice. Poſtremo in concilio ſub Nicolao. Ad hæc Theologi Pari-
ſienſes hoc dogma communibus calculis inter impia retulerunt.

Inſtitutũ Eccleſiæ Halberſtadiẽſis. Pius II. R. Volaterranus.

In libro de Pœnitentia meminit exomologeſeos id eſt actus pœnitentiæ. Cuius adhuc clarum ueſtigium ex-
tat in Halberſtadiẽſi eccleſia, quæ eſt in Saxonibus. Quam rem & Pius pontifex, & poſt hunc Volaterranus
in literas retulerũt, ſed uelut ritum barbaricum. Neuter enim intellexit. Volaterranus inſtitutum uocat inau-
ditum. Eſt autem huiuſmodi. Singulis annis eligitur aliquis è plebe, qui comœdiam pœnitentis ac cõfitentis a-
gat. Is in capite ieiunij quadrageſimalis ad templum adductus in cultu lugubri & qui pœnitentem deceat, ni-
mirum caput obuolutum habens, poſt ſacrum inde eiicitur. Perq́ totos illos quadraginta dies nudis pedibus I
uias urbis terit. Templorum moles circuit tantum, non ſubintrat, nec cum quoquam ſermonem miſcet. Canoni-
ci huic cibum præbent, quem ille qualem qualẽ boni conſulit. Non indulget ſomno niſi poſt mediam noctem, idq́
in plateis. At in die quæ dominicæ cœnæ dicata eſt, ad templum reducitur, & à ſacerdote non abſque lõgis, ſed
pulchris ceremoniis abſolutus, à plebe ſtipem accipit. Hunc Adamum uocare ſolent. *Atque hoc eſt quod no-*
num caput Agathenſis concilij præcipit, & refertur etiam à Gratiano diſtin. l. Eſt autem tale. In capite qua-
drageſimæ omnes publice pœnitentes qui publicam ſuſcipiunt aut ſuſceperunt pœnitentiam, ante fores eccle-
ſiæ ſe repræſentent epiſcopo ciuitatis, ſacco induti, nudis pedibus, uultibus in terram proſtratis, reos ſe eſſe ip-
ſo habitu & uultu proclamãtes. Ibi adeſſe debent Decani, id eſt, Archipresbyteri, Presbyteri parœciarum,

Presbyter pœnitentiũ

& presbyter pœnitentum, qui eorum conuerſationem diligenter inſpicere debent, & ſecundum modum culpæ
pœnitentiam per præfixos gradus iniungant. Poſt hæc epiſcopus in eccleſiam eos introducat, & cum omni cle-
ro ſeptem pœnitentiæ pſalmos in terram proſtratus cum lachrymis pro eorum abſolutione decantet. Tunc re- K
ſurgens ab oratione, iuxta quod canones iubent, manus eis imponat, aquam ſuper eos benedictam ſpargat, ci-
nerem prius mittat, deinde cilicio capita eorum cooperiat, & cum gemitu & crebris ſuſpiriis eis denunciet,
quod ſicut Adam proiectus eſt de paradiſo, ita & ipſi ab eccleſia pro peccatis ſuis abiiciũtur. Poſt hæc iubeat
miniſtris, ut eos extra ianuas eccleſiæ expellant. Clerus uero proſequatur eos cum reſponſorio: In ſudore uul-
tus tui ueſceris. & cætera. ut uidentes ſanctam eccleſiam pro facinoribus ſuis tremefactam atque commotam,
non paruipendant pœnitentiam. In ſacra autem domini cœna, rurſum ab eorum decanis, & presbyteris eccle-
ſiæ liminibus repræſententur. Hactenus decretum Agathenſis Concilij retulimus. *Porrò de ſecreta iſta cõ-*
feßione re longe ſaluberrima qua hodie eccleſia utitur, Decretum Vuormacienſis concilij reperi, in hunc mo-
dum: Si quis pro aliquo criminali peccato ad nos pœnitentiam acturus uel ſuſcepturus acceſſerit, oportet nos
in primis rei ueritatem ad liquidum interrogando diſcutere. Deinde ſi fidem rectam & Chriſtianam creduli- L
tatem fideliter pronunciet, id eſt, Pater noſter, & Credo in deum, quam ſtatim coram nobis memoriter cane-
re compellatur. Et ſi talis perſona eſt quæ non intelligat, neque etiam bene illam memoriter teneat, expone-
mus illi prout tunc neceſſe eſt. Et ut melius nobis ſtatuto die reddat, præcipiamus. Præterea ſtudioſe perſcru-
tandum, an diuerſis erroribus ſit implicitus: ſicut quidam increduli, lapides, lucos, arbores, & huiuſmodi ua-
nitates relicta eccleſia uenerantur, & uaniſſimam phantaſiæ deceptionis illuſionem in ſomniis obſeruant. In-
quirendum etiam ab eo ſi uelit pro Chriſti amore omnem iracundiam dimittere illi cui inimicus eſt. Aut ſi ha-
beat quis aliquid aduerſus eum, unde reconciliari debeat: ſicut dominus in Euangelio docet. Si ergo offers mu-
nus tuum ad altare &c. Et alibi ait: Sic & pater meus faciet uobis, ſi non remiſeritis, &c. Et deo in oratione
cottidie dicimus: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Et de aliis uitiis,
quantum ei deus dederit poſſe, deinceps ſe emendaturum promiſerit, tunc cum omni deuotione, ante abſidem M
ſuſcipi debet ad pœnitẽtiam. *Atque tale quidem eſt Vuormacienſe decretum.* *Quod uero in capite qua-*
drageſimæ fieri confeßio debeat, aliud decretum reperi, cuius ſynodi ſit neſcio, nam titulo carebat, eſtq́ hu-
iuſmodi: Presbyteri admonere debent plebem ſibi ſubiectam, ut omnis qui ſe ſentit mortifero peccati uulnere
ſauciatum, feria quarta ante quadrageſimam cum omni feſtinatione recurrat ad uiuificatricem matrem eccle-
ſiam, ubi quod male commiſit cum omni humilitate & contritione cordis ſimpliciter confeſſus, ſuſcipiat reme-
dia pœnitentiæ, ſecundum modum canonicis autoritatibus præfixum. Non ſolum autem ille qui mortale aliquid
commiſit, ſed etiam omnis homo quicunque ſe recognoſcit immaculatam Chriſti tunicam, quam in baptiſmo ac-
cepit, peccati macula polluiſſe, ad proprium ſacerdotem feſtinet uenire, cum puritate mentis omnes tranſgreſ-
ſiones, omnia peccata, quibus dei offenſam ſe incurriſſe meminit, humiliter confiteatur. Et quicquid à ſacerdo-
te fuerit

A te fuerit iniunctum, ac ſi ab ipſo omnipotentis dei ore eſſet prolatum, ita diligenter attēdat, & cautiſſime ob-
ſernet. Conſentit cum hoc quod in Pœnitentiario Romano legitur, in hunc modum: Hebdomada priori an-
te initium quadrageſimæ, presbyteri plebeium ad ſe conuocent populum, & diſcordantes canonica autoritate
reconcilient, & omnia iurgia ſedent. Et tunc primum confitentibus peccata, dent pœnitentiam, ita ut antequā
caput ieiunij ueniat, omnes confeſſi pœnitentiam acceptam habeant, ut liberius dicere poſſint: Dimitte nobis
debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. hucuſque ex Pœnitentiario. Cæterum non ſolum a-
pud Tertullianum, ſed etiam apud eos, qui multis ſeculis poſt uixerunt, ſit mentio de Exomologeſi id eſt actu
pœnitentiæ, quam Confeſſio criminum neceſſario præcedebat, ſiue publicè fieret de publicis flagitiis, ſiue pri-
uatim de priuatis. Vnde noſtra ſecreta confeſſio nata uidetur, imò remanſiſſe potius, res nō noua ſed antiquiſ-
ſima. De qua tamen tanquam de ea quæ præcepta fuerit qui loquantur, inter ueteres haud temere reperies. De
B Exomologeſi complures elegantiſſimi ſermones extant Cæſarij illius Arelatenſis, inter quos eminet ille, cuius Cæſarius A-
initium, Quotieſcunque. Quin ipſe Ioannes Chryſoſtomus, quanquam pluribus locis ſuam de Exomologeſi & relatenſis
pœnitentia ſententiam indicat, uix tamen alibi id uel magis ingenue, uel apertius teſtatur, quàm in ſermone,
cui titulus eſt, περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, quem ego nuper inter alia eius opera nōdum uerſa reperi: ubi
ſic ſcribit de exomologeſi: νυνὶ δὲ ὅτι ἀνάγκη παρόντων μαρτύρων ἐξομολογήσασθαι. παρὰ τοῖς λογισμοῖς γινέ-
σθω τῶν πεπλημμελημένων ἡ ἐξέτασις. ἀμάρτυρον ἔστω τὸ δικαστήριον. ὁ θεὸς ὁράτω μόνος ἐξομολογούμενον. καὶ τὰ
λοιπά. Et paulopoſt, ἐνταῦθα ἀμάρτυρον ἐστὶ δικαστήριον, καὶ σὺ αὐτὸς δικάζεις ὁ ἡμαρτηκώς. Porrò tametſi in col-
lectaneis quibuſdam Græcis multa compererim de exomologeſi & pœnitentia, partim ex ueteribus, Baſilio,
Chryſoſtomo, Maximoq́; partim ex iunioribus Nilo, Climace, Iſaaco, & Thalaſſio monachis deſumpta, pla-
cuerunt tamen in primis quæ nuper ex codice quodam uetuſtiori excripſi, ex libello, De medicina pœnitentiæ,
C qui Auguſtino inſcribitur, & aliunde etiam, per ſtudioſum quempiam ſublecta. Nam à ~~Gratiano uariis locis~~
uariis titulis citantur. Eaq́; uiſum eſt huc tranſponere, quod hic ſimul legi poſſint, quæ alibi uel ſparſim, uel trū
cate habentur. Imò libellus De pœnitētiæ medicina ſic latet inter opera Auguſtini, ut raro legatur. Vnde hæc
ſunt pro maiori parte ad uerbum accepta. Sic autem exorditur, Vita (inquit) humana quantalibet præpol-
leat fœcunditate iuſtitiæ, ſine peccatorum remiſſione nō agitur. Quoniam filij dei quamdiu mortaliter uiuūt,
cum morte confligunt, & ſic ſpiritu dei excitantur, & tanquam filij dei proficiunt ad deum, ut etiam ſpiritu
ſancto, adgrauante corruptibili corpore tanquam filij hominis, in quibuſdam motibus deficiant ad ſeipſos, &
ideo peccent. Intereſt quidem quantum. neque enim quia peccatum eſt omne crimen, ideo crimen eſt etiam om-
ne peccatum. Itaque ſanctorum uitam quādiu in hac morte uiuitur, inueniri poſſe dicimus ſine crimine. Vnde
Apoſtolus eligendum dicit epiſcopum, ſi quis ſine crimine eſt. Peccatum autem ſi dixerimus quia non habemus,
D ait alius Apoſtolus, noſipſos ſeducimus, & ueritas in nobis non eſt. Sed neque de ipſis criminibus quamlibet
magnis in ſancta eccleſia remittendis dei miſericordia deſperanda eſt agentibus pœnitentiam, ſecundum mo-
dum cuiuſque peccati. In actione autem pœnitentiæ ubi tale commiſſum eſt, ut is qui commiſit, à Chriſti etiam
corpore ſeparetur, non tam conſideranda eſt menſura temporis quàm doloris. Cor enim contritum & humi-
liatum deus non ſpernit. Verum quia plerūque dolor alterius cordis occultus eſt alteri, nec ad aliorum noti-
tiam per uerba uel quæcunque alia ſigna procedit, cum ſit coram illo cui dicitur, Gemitus meus à te nō eſt ab-
ſconditus, rectè conſtituuntur ab his, qui eccleſiis præſunt, tempora pœnitentiæ ut ſatisfiat etiā eccleſiæ in qua Vt ſatisfiat
remittuntur ipſa peccata, extra eam quippe non remittuntur. Ergo cum tanta eſt plaga peccati atque impie- eccleſiæ
tas morbi, ut medicamenta corporis & ſanguinis domini differenda ſint, autoritate antiſtitis debet ſe quiſque
E ab altario remouere ad agendam pœnitentiam, & eadem autoritate reconciliari. Hoc eſt enim indigne ac-
cipere corpus & ſanguinem domini, ſi eo tempore accipiat, quo debet agere pœnitentiam. Nam & ipſa pœni-
tentia quando digna cauſa eſt, ut ſecundum morem eccleſiæ agatur, plerunque infirmitate non agitur, quia &
pudor timor eſt diſplicendi, dum plus delectat hominum exiſtimatio quàm iuſtitia, qua ſe quiſque humiliat pœ-
nitendo. Vnde non ſolum cum agitur pœnitentia, ~~uerum etiam ut agatur,~~ dei miſericordia eſt neceſſaria. A-
lioquin non diceret Apoſtolus de quibuſdam: Ne forte det illis deus pœnitentiam. Et ut Petrus amare fleret,
præmiſit Euangeliſta & ait: Reſpexit eum dominus. Iudicet ~~ergo ſeipſum homo uoluntate~~ dum poteſt, & mo- Et hæc pri-
res conuertat in melius, ne cum iam non poterit, etiam præter uoluntatem à domino iudicetur. Et cum in ſe maria cauſa
protulerit ſeueriſſimæ medicinæ, ſed tamen medicinæ ſententiam, ueniat ad antiſtites, per quos illi in eccleſia fuit iſtituē-
claues miniſtrantur, & tanquam bonus incipiens eſſe filius, maternorum membrorum ordine cuſtodito à præ- dæ publicæ
F poſitis ſacramentorum accipiat ſatisfactionis ſuæ modum, & ſupplex. Id tamen agat quod non ſolum ipſi pro- ſatisfactiōis,
ſit ad recipiendam ſalutem, ſed etiam cæteris ad exemplum, ut ſi peccatum eius non ſolum in graue eius ma- ſiue pœni-
lum, ſed etiam in tanto ſcandalo aliorum eſt, atque hoc expedire utilitati eccleſiæ uidetur ac plebis, agere pœ- tentiæ.
nitentiam non recuſet. Non reſiſtat, ne letali & mortiferæ plagæ per pudorem addat tumorem. Meminerit Attende le-
ſemper, Quia deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Quid enim infelicius, quid perverſius quàm ctor quod
de ipſo uulnere quod latere non poteſt, nō erubeſcere, & de ligatura plus erubeſcere? Nemo arbitretur pro- dicit, conſi-
pterea ſe conſilium ſalubre huius pœnitentiæ debere contemnere, quia multos forte aduertit & nouit ad ſa- liū ſalubre.
cramenta altaris accedere, quorum talia crimina non ignorat. Multi enim corriguntur ut Petrus, multi to- Hoc quoſdā
lerantur ut Iudas, multi neſciuntur donec ueniet dominus & illuminabit abſcondita tenebrarum & mani- retrahebat à
feſtabit cogitationes cordis. Nam plerique propterea nolunt alios accuſare, ~~quia ſe per illos cupiunt~~ excuſa- publica pœ-
re. Plerique autem boni Chriſtiani propterea tacent, & ſufferunt aliorum peccata quæ nouerunt, quia docu- nitentia.
mentis Accuſaban-
tur apud ec
cleſiā hoſes.

Documẽtis & teſtimonnis cõuincebantur, quos uim excõmunicarit eccleſia. Iudicium. Alterũ quod retrahebat quoſdam ab agenda publica pœnitentia.

mentis ſæpe deſtituuntur, ut ea quæ ipſi ſciunt iudicibus eccleſiaſticis probari poßint. Quamuis enim uera G
ſint quædam, non tamen iudici facile credenda ſunt, niſi certis indiciis demonſtrentur. Nos uero à communione quenquam prohibere non poſſumus, quamuis hæc prohibitio nondum ſit mortalis, ſed medicinalis, niſi
aut ſponte confeſſum, aut aliquo ſiue ſeculari, ſiue eccleſiaſtico iudicio accuſatum atque conuictum. Quis
enim ſibi utrunque audet aſſumere, ut cuiquam ipſe ſit & accuſator & iudex? Non enim temere & quomodo libet, ſed per iudicium ab eccleſiæ communione ſeparandi ſunt mali, ut ſi per iudicium auferri non poßint,
tolerentur potius uelut palea cum tritico uſque ad ultimum uentilabrum, uel piſces mali cum bonis, uſque ad
ſegregationem quæ futura eſt in litore, hoc eſt, in fine ſeculi. Plerique autem attendũt multas etiam in ipſis
honoribus eccleſiaſticis præpoſitorum & miniſtrorum, non cõgruenter uiuere ſermonibus & ſacramẽtis quæ
per eos populis miniſtrantur. O miſeros homines, qui eos intuendo Chriſti obliuiſcũtur, qui & tãto ante prædixit, ut legi dei potius obtemperent, quàm imitandi uideantur illi, qui ea quæ dicunt non faciunt. Et traditorem ſuum tolerans uſque in finem, etiam ad euangelizandum cum cæteris miſit. Quinam hominum erit, qui ſibi

Statuæ Mercuriales

manendum exiſtimet in itinere, cum uiderit militaria lapidea literis plena, uiam docere, & nõ ambulare? Fortaſſe alius dicat: Ego iam baptizatus in Chriſto, quo mihi omnia præterita peccata dimiſſa ſunt. Vilis factus
ſum nimis, iterans uias meas, & canis horribilis oculis dei conuerſus ad uomitum ſuum, quò abibo à ſpiritu

Amplectẽda pœnitẽtia

eius, & à facie eius quò fugiam? Quò frater? niſi ad eius miſericordiam pœnitendo, cuius poteſtatem peccando contempſeras. Nemo enim recte fugit ab illo, niſi ad illum: ab eius ſeueritate ad eius bonitatem. Quis enim
locus te excipiet fugientem, ubi eius præſentia non inueniat? Si aſcenderis in cœlum ibi eſt, ſi deſcenderis in infernum adeſt. Recipe ergo pennas tuas in directum, & habita in ſpe. In extremo huius ſeculi. Etenim illuc ma-
nus ſua perducet te, & perducet te dextera ſua. Quicquid enim feceris, quæcunque peccaueris, adhuc in I
hac uita es, unde omnino, ſi ſanare nollet, auferret. Cur ergo ignoras, quia patientia dei ad pœnitẽtiam te adducit? Qui enim clamando non tibi perſuaſit ut non recederes, parcendo clamat ut redeas. Sed non ſufficit mo-

Satisfactio pro perpetratis criminibus

res in melius commutare, & à factis malis recedere, niſi etiam de his quæ facta ſunt, ſatisfiat domino, per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis ſacrificium, cooperantibus eleemoſynis: Beati
miſericordes, quoniam ipſis miſerebitur deus. Non enim dictum eſt, ut tãtum abſtineamus à peccatis, ſed & de
præteritis (inquit) deprecare dominum, ut tibi dimittantur. Oportet igitur ad pœnitentiam accedere cum omni fiducia, & ex fide credere indubitanter, pœnitentia aboleri poſſe peccata, etiam ſi in ultimo uitæ ſpiritu

Ex lib. dogmatũ eccleſiaſticorum Quędã exẽplaria habẽt, publica cõfeſſione, ſicut documus in præfatiõe eccleſiaſticorum dogmatũ. Claues eccleſiæ.

admiſſorum pœniteat, & publica lamentatione peccata prodantur, quia propoſitum dei quo decreuit ſaluare
quod perierat, ſtat immobile. Et ideo quia uoluntas eius non mutatur, ſiue emendatione uitæ, ſi tempus conce- K
ditur: ſiue ſupplici confeßione, ſi continuo uita exceditur, uenia peccatorum fideliter præſumatur, ab illo, qui
non uult mortem peccatoris, ſed ut conuertatur à perditione pœnitendo, & ſaluatus miſeratione domini uiuat. Sed fac incertum eſſe, utrum ignoſcat deus, quid perdit homo cum ſupplicat deo, qui ſalutẽ perdere nõ dubitauit, cum offenderet deum? Quis enim certus eſt etiam quod imperator ignoſcat? & tamẽ pecunia funditur,
maria tranſeuntur, procellarum incerta ſubeuntur, & ut mors uitetur, penè mors ipſa ſuſcipitur, ſupplicatur
deinde per homines homini. Sine dubitatione fiunt iſta, cum ſit dubium quo fine proueniant. Et tamen certiores ſunt claues eccleſiæ, quàm corda regum: quibus clauibus quodcunque in terra ſoluitur, etiam in cœlo ſolutum promittitur. Et multo honeſtior eſt humilitas, qua ſe quiſque humiliat eccleſiæ dei: & labor minor imponitur, & nullo temporalis mortis periculo mors æterna uitatur. Hæc dicta ſunt de publica ſatisfactione, qua
quiſque humiliando ſe non ſolum coram deo, ſed etiam coram eccleſia, quæ habet claues regni cœlorum, in qua L
fit remißio peccatorum ad arbitrium antiſtitis, ſatisfacere debet. Sed & ſecreta ſatisfactione ſolui mortalia

Secreta ſatiſfactio. Venialia peccata

crimina non negamus. Sed mutato prius ſeculari habitu, indefeſſo religionis ſtudio, per uitæ correctionem, &
iugi imò perpetuo luctu, miſerante deo. Ita duntaxat, ut contraria pro his quæ pœnitet, agat. De quotidianis
autem leuibusq; peccatis, ſine quibus hæc uita non ducitur, quotidiana fidelium oratio ſatisfacit. Eorum eſt e-

Per orationẽ dominicã etiã crimina pœnitenti remittuntur. Ignoſcentia eleemoſynæ genus

nim dicere: Pater noſter qui es in cœlis, qui iam tali patre regenerati ſunt ex aqua & ſpiritu. Delet omnino
hæc oratio dominica quotidiana peccata. Delet & illa à quibus uita fidelium etiam ſcelerata geſta à ſe pœnitendo in melius mutata diſcedit, ſi quemadmodum ueraciter dicitur: Dimitte nobis debita noſtra, quoniam nõ
deſunt quæ dimittantur, ita ueraciter dicatur: Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris, id eſt, fiat quod dicitur, quia & ipſa eleemoſyna eſt, ueniam homini petenti ignoſcere. Ac per hoc ad omnia quæ utili miſericordia fiunt, ualet quod dominus ait: Date eleemoſynam. & ecce omnia munda ſunt uobis. Non ſolum ergo qui dat M
eſurienti cibum, ſitienti potum, nudo ueſtimentum, peregrinanti hoſpitium, fugienti latibulum, ægroto uel incluſo uiſitationem, captiuo redemptionem, debili ſubuectionem, cæco deductionem, triſti conſolationem, non ſano medelam, erranti uiam, deliberanti conſilium, & quodcunque neceſſarium eſt indigenti: uerum etiam qui

Caſtigatio, eleemoſyna

dat ueniam peccanti, eleemoſynam dat. Et qui emendat uerbere, in quem poteſtas datur, uel coercet aliqua diſciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo læſus aut offenſus eſt, dimittit ex corde, id eſt, orat ut ei dimittatur, non ſolum in eo quod dimittit atque orat, uerumetiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria pœna
plectit, eleemoſynam dat, quia miſericordiam præſtat. Multa enim bona præſtantur inuitis, quando eorum cõſulitur utilitati non uoluntati. Multa itaque ſunt genera eleemoſynarum, quæ cum facimus adiuuamur, ut dimittantur peccata noſtra, ſed ea nihil eſt maius qua ex corde dimittimus, quod in nos quiſque peccauit. Quiſquis autem roganti & pœnitenti, ex corde non dimittit, nullo modo exiſtimet à deo ſua peccata dimitti. Quæ
ſint autem leuia, quæ grauia peccata, non humano, ſed diuino ſunt penſanda iudicio. Videmus enim quædam

ab ipſis

A *ab ipſis quoque apoſtolis ignoſcendo fuiſſe conceſſa, quale illud eſt quod uenerabilis Paulus coniugibus ait: Nolite fraudare inuicem, niſi ex conſenſu ad tempus ut uacetis orationi, & iterum reuertamini in idipſum, ne tentet uos ſatanas propter incontinentiam ueſtram. Quod putari poſſet non eſſe peccatum miſceri ſcilicet cõiugi non filiorum procreandorum cauſa (quod bonum eſt nuptiale) ſed carnalis etiam uoluptatis: ut fornicationes ſiue adulterium, ſiue cuiuſquam alterius immunditiæ mortiferum malum, quod turpe eſt etiam dicere, quò poteſt tentante ſatana libido pertrahere, incontinentium deuitet infirmitas. Poſſet ergo, ut dixi, hoc putari non eſſe peccatum, niſi addidiſſet: Hoc autem dixi ſecundum ueniam, non ſecundum imperium. Quis autem iam neget eſſe peccatum, cum dari ueniam facientibus apoſtolica autoritas fateatur? Tale quiddam eſt, ubi dicit: Iam quidem omnino delictum eſt, quia iudicia habetis uobiſcum. Quare non magis iniquitatem patimini? quare non potius fraudamini? ut ad illud redeatur, quod Dominus ait: Si quis uoluerit tunicam tuam tollere,*

Peccatorũ diſcrimen

B *& iudicio tecum contendere, dimitte illi & pallium. Et alio loco: Qui aufert quæ tua ſunt, ne repetas. Prohibuit itaque ſuos Apoſtolos de ſecularibus rebus cum aliis habere iudicium, quod dicit eſſe delictum. Et tamẽ cum ſinit in eccleſia talia iudicia finiri, inter fratres fratribus iudicantibus, extra eccleſiam uero terribiliter uetat, manifeſtum eſt, etiam hic quod ſecundum ueniam cõcedatur infirmis. Sunt autem quædam, quæ leuiſſima putarentur niſi in ſcripturis demonſtrarentur opinione grauiora. Quis enim dicentem fratri ſuo Fatue, reum gehennæ putaret, niſi ueritas diceret? Aut quis exiſtimaret, quàm magnum peccatum ſit, dies obſeruare, & menſes, & annos, & tempora, ſicut obſeruant qui certis diebus, ſiue menſibus, ſiue annis uolunt aut nolunt aliquid inchoare: eo quod ſecundum uanas doctrinas hominum fauſta uel infauſta exiſtiment tempora, niſi magnitudinem ex timore Apoſtoli penſaremus, qui talibus ait: Timeo uos ne forte ſine cauſa laborauerim in uobis. Quàm multa ſunt alia peccata, ſiue in loquendo de rebus & negotiis alienis, quæ non ad te pertinent:*

C *ſiue in uanis cachinnationibus, cum ſcriptum ſit: Stultus in riſu exaltat uocem ſuam, ſapiens autem uix tacite ridebit. Siue in ipſis eſcis quæ ad neceßitatem ſuſtentandæ huius uitæ præparantur, auidior atque immoderatior appetitus: ſiue in uendendis & emendis rebus caritatis & utilitatis uota peruerſa. Propter hæc & huiuſmodi peccata, & alia, licet his minora, quæ fiunt uerborum & cogitationum offenſionibus, apoſtolo Iacobo confitente ac dicente: In multis enim offendimus omnes, oportet cottidie crebroq́ oremus dominum, atque dicamus: Dimitte nobis debita noſtra. Nec in eo quod ſequitur, mentiamur: Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Pro quibus etiam ſacrificia & eleemoſynarum & ieiuniorum quiſque pro ſuis uiribus offerre non ceſſet. Cæterum pro illis peccatis quæ legis decalogus continet, & de quibus Apoſtolus ait: Quoniam qui talia agunt, regnum dei non poßidebunt, illa actio pœnitentiæ ſubeunda eſt, in qua maiorem in ſe quiſque ſeueritatem debet exhibere, ut à ſeipſo iudicatus non iudicetur à domino. Quæ actio pœnitentiæ tunc erit perfecta*

Peccata aduerſus decẽ præcepta

D *& deo acceptabilis, ſi aſcenderit homo aduerſum ſe tribunal mentis ſuæ, & conſtituerit ſe ante faciem ſuam, ne hoc ei poſtea fiat, ſicut comminatur deus peccatori. Atque ita conſtituto in eo cordis iudicio adſit accuſatrix cogitatio, teſtis conſcientia, carnifex timor. Inde ſanguis animæ confitentis per lachrymas profluat. Poſtremo ab ipſa mente talis ſententia proferatur, ut ſe indignum homo iudicet participatione corporis & ſanguinis domini. Verſetur ante oculos imago futuri iudicij: & cum alij accedunt ad altare dei, ipſe uero non accedit, cogitet quàm ſit contremiſcenda illa pœna, qua percipientibus aliis uitam æternam, alij in mortem præcipitantur æternam. Menſuram autem temporis in agenda pœnitentia idcirco non ſatis attente præfigunt canones pro unoquoque crimine, ſed magis in arbitrio antiſtitis relinquendum ſtatuunt: quia apud dominum non tam ualet menſura temporis quàm doloris: nec abſtinentia tantum ciborum, ſed mortificatio potius uitiorum. Propter quod tẽpora pœnitentiæ fide & conuerſatione penitus abbreuianda præcipiunt, & negligẽtia protelanda.*

Mod⁹ ſeuerioris pœnitentiæ

E *Extant tamen pro quibuſdam culpis modi pœnitentiæ impoſiti, iuxta quos cæteræ perpendendæ ſunt culpæ, cum ſit facile per eoſdem modos uindictã & cenſuram canonũ æſtimare. Hæc dicta ſunt uelut à præfante in uolumen tribus diſtinctum libris, quorum primus ea continebat quæ ſunt de pœnitentia & pœnitentibus, criminibus atque iudiciis. Secũdus, maxime de accuſatis & de accuſatoribus ac teſtibus, cum cæteris ad hæc pertinentibus eccleſiaſticis regulis. Tertius, de ſacerdotũ ordinibus. Quos libros magno redimere cupiam, ſed iniuria temporis & hominum incuria deperditi ſunt, ſolo hoc opuſculo ſaluo quod præfationis illic uicem habet, & huc totum à me eſt appoſitum ſtudioſis rerum Chriſtianarum conſulturo. Teſtatur in calce ſe non tantum Oecumenica concilia ſecutum, ſed quædam ex prouincialium ſynodorum conſtitutionibus accepiſſe, in quibus præſidere ſolet Metropolitanus epiſcopus, quo libentius legere uelim modo dictos libros. Nã cõſtitutiones Prouincialis ſynodi, quam iuſſu Ludouici Pij Cæſaris Magonciaci habuit Rabanus Archiepiſco-*

F *pus cũ coepiſcopis ſuis, & Samuele, Gozbaldo, Hebone, Gozbratho, Hemmone, Vualdgario, Anſgario, Otgario, Lantone, Salomone & Gebaharto, cũ reliquis collegis, coepiſcopis, abbatibus, monachis, presbyteris, & cæteris eccleſiaſticis ordinibus, dici uix poteſt q̃ mihi placuerint, cum nuper in meas manus caſu uenißent. ſed nec hæ erant integræ, & quod in primis ego cognoſcere cupiebam, id deerat. Cæterum ex eo libro modũ inquirendorum criminũ deprehendi, ex urbe ut uidetur, à Nicolao pontifice, Ratholdo ſanctæ Argentoratẽſis eccleſiæ epiſcopo miſſum. Nã ſæpe ſum demiratus quonam pacto homines ad publicã pœnitentiam pertrahi potuerint, cũ iſte ſecretioris cõfeßionis modus forte nondũ eſſet inſtitutus præſertim ſub præcepto, & ſua ſpõte nullus ſeipſum facile apud eccleſiã aut eccleſiæ miniſtrum antiſtitẽ accuſet aut prodat. Sic autem illic ſcriptũ erat: In cõcilio publico ab epiſcopo habito primitus iurare debent de uillis ſingulis fideliſsimi quiq;, liberi & ſerui tres uel quatuor, ſeu etiã plures, ut rei ueritas omnino inquiratur. Iuramentũ aũt illud huiuſcemodi eſſe*

Cõſtitutiones ſynodi Magonciacẽſis, in qua præſedit Rabanus

Modus inquirendi in criminoſos, vt publice pœniterent

Q debet,

debet, Quicquid in illa uilla, in qua habitat, ueraciter ſciat uel ſerio audierit actũ contra fidẽ rectam & Chri- G
ſtianitatẽ, epiſcopũ aut eius nunciũ, quantũ recordari poßit, & ſcientia ſubminiſtrat, nõ lateat. Poſt iuramentũ
uero epiſcopus per ſingula numerare debet, quæ prius iuramento cõprehendit: hoc eſt, ſi uir ſuper uxorẽ ſuã,
aliquã clanculo corrupit. Si cũ duabus cognatis, ſiue mulier cum duobus propinquis fornicata ſit. Si cõmatrem
ſpiritalem aut filiolam ſuam ſtupro uiolauit. Si qua mulier partum ſuum necauit, uel cõceptum quocunq; modo
excußit. Si quis cognatum ſuum uoluntate an caſu occidit ſeu mordridum fecit, & necdum ad publicam pœni-
tentiam uenit. Si mulier maritum ſuum, aut maritus uxorem conſilio iniquo interemit. Si quis uirum aut fœmi-
nam ueneno aut alia aliqua potione occidit, & qui hoc (ſcilicet uenenum) machinatur. Si ſciant diuinatrices
uel augures, etiam illos qui per incredulitatem illas inquirũt. Si ſciant meretrices, quia meretrix appellatur,
ſi uno contempto cum aliis fornicatur, licet nupta non ſit. Si illos etiam ſciant, qui cum excommunicatis habẽt
communionem. Si illos ſciant, qui conuicti ſunt periurium perpetraſſe. Si & illos nouerint, qui loca non deo di-
cata contra fidem eccleſiaſticam colunt, & ad Chriſti eccleſias uenire contemnunt. Illus etiam ſi ſciant, qui in- H
dictum obſeruare ieiunium negligunt. Hæc omnia dum epiſcopus habeat recitata, iuratores per iuramentum
commoneat. Cæteros uero omnes, nobiles & ignobiles, per bannum Chriſtianitatis conſtringat, ut ſupraſcri-
ptas res minime cælent, ac ſic in die iudicij ante tribunal domini noſtri Ieſu Chriſti rei occultationis præfata-
rum rerum nefandarum non inueniantur. Hoc etiam indicat & per bannum conteſtetur, ut nemo per ullius ti-
morem nec fauorem, uel etiam amicitiam, præfata reticeat ueraciter ſcita, neque per odium neque per inimici-
tiam ullam quicquam alicui inroget, quæ ueraciter non poßit probare. Horum aliqua ſi antea in præſentiam e-
piſcopi allata eſſent, eiusq; iudicio terminata, & poſtea iterata comperta fuerint, ueluti in initio referantur,
& epiſcopali decreto conſtituantur. Habes igitur ex hac inquirendi formula, quomodo homines ad publi-
cam pœnitentiam etiam inuiti fuerint pertracti. nam uериſimile eſt quoſdam melioris naturæ ſuapte ſpõte fuiſ-
ſe pœnitentiam amplexos, nemine accuſante aut denunciante, ſed ualde paucos. Quem morem deprehenden- I
dorum criminum gratia inſtitutum, quo flagitioſi ad pœnitentiam publice peragendam adducerentur, ut ple-
raque alia, ex uetuſtate relictum, adhuc obſeruant apud nos Archidiaconi, cum anno quem biſextilem uocant,
diœceſim circueunt & uiſitant. Porrò ſi quis atrocius aut inſolentius aliquod crimen deſignaſſet, cui dignam
pœnam ex pœnitentiario ſuo non poſſet iniungere epiſcopus, ut erat illorum temporum mira ſimplicitas, qui-
bus omnes eccleſiæ cathedrales à cœnobitis, quales hodie canonicos Auguſtinianos mutatis ceremoniis appel
lant, poßidebantur: ſi inquam epiſcopus ſibi non fideret, mittebat talem ad apoſtolicam urbis Romanæ ſedem,
ad quam olim religionis cauſa frequens confluebat populus ex omnibus orbis regionibus, ubi presbyterorum
erat multitudo, quos & uitæ ſanctitas & eruditio ſacrarum literarum pariter commendabant. Sic Ratboldus
Argentoratenſis epiſcopus, presbyterum quendam occiſæ matris reum ad Nicolaum pontificem Romam mi-
ſit. Quemadmodum indicat huius epiſtola, qua Ratboldo reſpondet, quam Conſtitutionibus Magontiacenſis
ſynodi, quarum ante memini, reperi coniunctam una cum duabus aliis ad Carolum Magontiacenſem epiſcopũ, K
quem confratrem ſuum uocat Nicolaus, & item duabus ad Salomonem Conſtantienſem epiſcopum. Citatur
hæc à Gratiano xxxiij. quæſt. ij. Latorem. ubi mendum inoleuit in omnibus codicibus, quos ego uiderim, non
excuſis modo, uerum etiam manu ſcriptis. Nam pro argenteæ retenſis, legendum eſt, Argentoratenſis, ab Ar-
gentorato, quam Germani maiores noſtri tranſito Rheno cum magna parte Belgicæ occupatam, mox pro ſuæ
linguæ commoditate duabus primoribus ſyllabis ſpoliantes, & torato burgum adiiciẽtes, primo Toratburg,
deinde Stratiburg appellarunt, ut in antiquis codicibus adhuc legitur, hodie Stras burgum uocamus. Eſt au-
tem exemplum pontificiæ epiſtolæ huiuſmodi. NICOLAVS epiſcopus, ſeruus ſeruorum dei, Reuerendiſ-
ſimo & ſanctißimo Ratboldo, epiſcopo ſanctæ Argentoratenſis eccleſiæ. Dum uniuerſis mundi partibus cre-
dentium agmina principis Apoſtolorum liminibus properant, quidam uir nomine. N. uenit ueſtræ beatitudinis
epiſtolam gerens, quam noſtro contulit præſulatui, cuius paginam perlegentes, matricidam illum eſſe cogno- L
uimus. Quo facto multis fletibus contriſtati ſumus, lachrymisq; profuſis ualde doluimus. Idcirco præcipimus,
& patrum almorum cenſuris ſtatuimus, ut ſub pœnitentiæ iugo permaneat, ita ut annum per unum eccleſiam
non ingrediatur, ſed ante fores baſilicæ orans ac deprecans deum perſeueret, qualiter tanto eripiatur piacu-
lo. Completo uero anni curriculo, introeundi in eccleſiam licentiam habeat. Tamen inter audientes ſtet, &
nondum communicet. Completo autem trium annorum curriculo, ſacræ communionis illi gratia concedatur.
Oblationes uero nũ offerat, niſi poſtquam aliorum VII. annorum curricula expleantur. In his autem omni-
bus annis atque temporibus carnem non manducet, nec uinum bibere præſumat, exceptis feſtis diebus atque do
minicis, & à Paſcha uſque ad Pentecoſten. Et quocunque ire uoluerit, nullo uehiculo deducatur, ſed pedibus M
proficiſcatur, arma non ſumat, niſi contra paganos. Ieiunet autem tres dies per hebdomadam uſque ad ueſpe-
ram. A propria quidem ac legitima ſua coniuge non ſeparetur, ne fornicationis uoragine corruat, quod nolu-
mus nec optamus. Si autem ante trium annorum curſum, finis uitæ illius adpropinquauerit, corporis & ſan-
guinis domini noſtri Ieſu Chriſti particeps fiat: ſin autem, ut ſupra ſtatuimus, cuncta efficiantur. Tamen ſi il-
lius conuerſationem & lachrymarum fontem in omnibus uideritis floridis actionibus & optimis operibus pul
lulare, humanius circa eum ueſtra ſolicitudo peruigil appareat, mitisq; omnibus demonſtretur. Optamus uos
in Chriſto bene ualere. Sed de his iam plus ſatis. Nam hic locus plura addere non patitur.

In libro de Monogamia perperam ſentit de perpetua uirginitate deiparæ Mariæ, ſcribens Chriſtum uir-
ginem enixam, ſemel nupturam poſt partum. Vnde hunc etiam in teſtem aduocarat Heluidius in libro ſuo quẽ
refellit

Attende hęc verba, necdũ ad publicã pœnitentiam venit

Enormiter flagitioſi Romã mittebantur

Reſtituitur Argentoratenſi eccleſiæ ſuum nomen.

Argẽtoratũ, hodie Straſburgũ corrupte.

Frequẽs hominum cõcurſus olim ad vrbem

Talis erat veterũ pœnitentia publica

Inter audiẽtes, hoc eſt, inter catechumenos

A *refellit Hieronymus. Qui calore quidem diſputationis commotior factus regeſſiſſe uidetur. De Tertulliano nihil, inquiens, amplius dico, quàm eccleſiæ hominem non fuiſſe. Huic errori opponemus Eccleſiaſticum dogma, quod incipit: integra fide credendum eſt. in ordine LXIX.*

Quod ſi his Theologi placari non poterunt, diui Hieronymi conſilium ſequamur, Tertullianum ſic interdũ eſſe legendum monentis quomodo Origenem, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, & nonullos eccleſiaſticos ſcriptores Græcos pariter & Latinos, ut bona eorum eligamus, uitemuſq; contraria, iuxta Apoſtolum dicẽtem, Omnia probate, quæ bona ſunt tenete. Quod Hieronymi conſilium ante etiam indicauimus.

De Tertulliano ſic meminit diuus Aur. Auguſtinus in libro de hæreſibus ad Quoduultdeum: Tertullianiſtæ, inquit, à Tertulliano, cuius multa leguntur opuſcula eloquentiſſime ſcripta, uſque ad noſtrum tẽpus paulatim deficientes, in extremis reliquiis durare potuerunt in urbe Carthaginenſi. Me autem ibi poſito ante aliquot annos (quod etiam te meminiſſe arbitror) omni ex parte conſumpti ſunt. Pauciſſimi etiam qui remanſerant in Catholicam tranſierunt, ſuamq; baſilicam quæ nunc etiam notiſſima eſt, catholicæ tradiderunt. Tertul-
B *lianus ergo, ſicut ſcripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, ſed eam effigiatum corpus eſſe contendit, neque hanc tantum, ſed ipſum etiam deum corporeum eſſe dicit, licet nõ effigiatum. Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Poſſet enim quoquo modo putari ipſam naturam ſubſtantiamq; diuinam corpus uocare, non tale corpus cuius partes aliæ maiores, aliæ minores ualeant uel debeant cogitari, qualia ſunt omnia quæ proprie dicimus corpora, quamuis de anima tale aliquid ſentiat. Sed potuit, ut dixi, propterea putari corpus deum dicere, quia non eſt nihil, non eſt inanitas, non eſt corporis uel animæ qualitas, ſed ubique totus, & per locorum ſpacia nulla partitus, in ſua tamen natura atque ſubſtantia immutabiliter permanet. Non ergo ideo eſt Tertullianus factus hæreticus, ſed quia tranſiens ad Cataphrygas, quos ante deſtruxerat, cœpit etiam ſecundas nuptias contra apoſtolicam doctrinam tanquam ſtupra damnare, & poſtmodum etiam ab ipſis diuiſus, ſua conuenticula propagauit. Dicit ſanè ipſe animas hominum peſſimas poſt mortem in dæmones uerti. Statum autem animæ credit per traducẽ propagari. Hæc diuus Auguſtinus. Cuius ætate uides libros Tertulliani paſſim legi ſolitos, cum dicat, cuius multa leguntur opuſcula eloquentiſſime ſcripta. Legantur itaque & à nobis; ſed cum iudicio. Deferendum enim eſt eccleſiæ, deferendum ſanctorum patrum conſtitutionibus.*

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

INDEX OMNIVM IN HOC

opere memorabilium duplex, prior quæ à Tertulliano traduntur, poſterior quæ in B. Rhenani annotationibus explicãtur, complectens.

Similitudines & ſcripturæ locos inuenies in litera .S.

Aron principalis ſacerdos 204.M
Abaſcanti 277.F
Abel, animalis 142.D
Ablui 18.L
Ablutio pedum 189.L
Abrahæ filij ſecundum fidem 204.L
Abraham vnde amicus dei 43.K
Abraham diuinæ familiaritatis vir 21.A
Abraham deo placuit ante circuncisionem 44.A
in Abraham typica fidei conteſtatio 4.E
Abrahæ ſinus Elyſij campi 98.B
Abſtinentes à vino & eſu carnium 184.B
Abundantia contumelioſa in ſemetipſa 181.A
Abyſſus an ſit facta, vel nata 124.M
Accedit pro accidit 111.G
Accepto ferre 43.M
Acci patina 140.G
Accidens quid 111.I
Achab meruit veniam 83.L
Achamoth nomen ininterpretabile 140.H
Acta 160.B
Acta apoſtolica Cerdon reiicit 42.B
Actorum inſtrumentum 105.M & ſeq.
Actus carnis & ſpiritus diſcernendi 170.K
Adam integer vir in Geneſi nominatur 176.G H
Adam quur permiſſus labi 62.G H
Adam colonus paradiſi 43.M
Adam promiſſionem accepit 170.E
Adam omnibus animalibus nomen impoſuit 175.K
Adæ ſalutem negat Tacianus 42.E
Adám perfectior, Chriſtus 204.H
Adæ ſomnus mortem Chriſti figurabat 261.E
Adcognoſcere 190.A
Abominatio & comminatio eſt eius qui nouit iraſci 86.L
Adrumeticus Mauilus ad beſtias damnatur 197.D
Aduentus Chriſti ſecundus. 50.K
de Aduentu Chriſti error 51.C
Adulter qui proprie 170.M
Adulteri veritatis 38.K
Adulterij initium 4.C
Adulterium propr. quid 205.L. 207.H
Adulterij elogium 205.K
Aegium oppidum 187.C
Aegrotorum viſitatio 190.F. 184.F
Aegyptus pro toto orbe 47.E
Aegyptus vana ſuperſtitione fœdata 221.G
Aegyptij crocodilum & Ibim coluerunt 65.B C
Aemulatio dei propter ſuperbos 65.D
Aemulationis officiales affectus 59.A
Aemulatio ſchiſmatum mater 273.E
Aeonum xxx. fabula 39.C
Aephalides 257.F
Aequanimitatis caninæ ſtupor 3.D
Aes 180.K
Aes collatitium 140.G
Aeſculapius primus medelas explorauit 161.H
Aeſculapius fulmine interiit 217.K
Aeſculapij pallium cum crepidis 211.E
Aeſopi graculus 140.G
Aetatis autoritas 177.F
Aetatis fides 177.F
Aeternitas non habet tempus 54.I
Aeternitatis candidatus 43.M
Aeternum, nullum modum temporis patitur 255.C
Affectatio & affectio 182.H
Affectus omnis eſt calor 211.A
Agape fratrum 166.G
Ἀγάπη Chriſtianorum cœna 224.M
Agnus paſchæ 49.A
Agones duplices 268.C
Agonothetes 166.I
Albiniani 196.M. 223.L
Album apoſtolorum 105.B
Alburnus Metelli 56.M
Alburnus deus 214.G
Alemona dea 259.H
Alexander Magnus 211.A
Alexand. quomodo occiſus 140.L
Alexander Macedo Aſiam vniuerſam non tenuit 46.L
Alexandri error 12.D
Alexandri ſublimitas 217.B
Aliena tribus modis ſumi 121.C
Aliquid in nobiſipſis eſſe 199.D
Alius perſonæ nomen non ſubſtantiæ 147.G
Allegorica 107.B C
Altum eſt 138.I
Ambitio 181.D
Ambitio, & luxus 211.I
Ambitionis vires 181.D
Ambitio per carnem placendi deo diſplicet 180.F
Amentia pro ecſtaſi 148.L
Amicitia nulla inter contraria 170.I

Anacharſis

Anacharſis regnum Scythiæ pallio mutat 213.A
Anaxagoras depoſitum hoſtibus denegauit 226.K
Anaxagoræ error circa animam 251.C
Anaxarchi dictum, Tunde Anaxarchi follem 227.M & ſeq.
Anaximenes 250.C
Ancaria dea Aeſculanorum 221.H
Ancillarum dei & diaboli diſcrimen 184.F
Andreas medicus 251.K
Angelus dictus fuit Ieſus Naue 47.K
Angelus magni conſilij 11.M
Angelus perditionis 3.M
Angeli quare naſcendo non acceperint carnem 71.C
Angeli, officia diuina ſunt 259.H
Angeli apoſtatæ 108.F.180.C D
Angeli conuerſi in effigiem humanam 8.H
Angeli qui à ſpiritu ſancto vocentur 47.K
Angeli aliqui tanquam homines comederunt 32.E
Angeli carnem propriam non geſtarunt 9.H I
Angeli induunt humanam ſuperficiem ſalua eorum ſubſtantia 32.E
Angeli quibus miniſtrent 63.L
Angelos Plato non negauit 219.G
Angelis nulla reſtitutio repromiſſa 11.L
in Angelis an putatiue caro, quos Abrahā hoſpitio ſuſcepit 72.D E
Angelicum faſtigium induere 30.M
Angelicorum exercituum auxilium 193.M
Angelorum candidati 300.H
Anguillas detracto corde poſſe etiamnum viuere 251.K
Anima eſt totum quod ſumus 11.E
Anima magis dominatur, quàm corpus 18.I K
Anima & corpus res diuerſæ 114.G
Anima nuda pœnam ſubire poteſt 20.H
Anima reſponſione ſancitur 29.L
Anima an corporalis ſit 20.A B
Anima habet carnem mancipium 32.F
Anima non eſt carnea 10.M
Anima corpori ruinam infert 20.M
Animæ infirmitas quædam eſt, ſi ad deum cōferatur 63.L
Animæ pro fratribus ponendæ 194.C
Animæ anima ſenſus 11.E
Animæ natura ſenſualis 11.E
Animæ natatiles & volatiles 125.D
Animam Chriſtus induit carne, non fecit eam carneam 11.D E
An anima carnem, vel caro animam circun-
ferat 18.I
de Anima Tertulliani liber 11.F.20.G
Animatenus ſaluari 58.G
Anima vnde 254.I
de Anima Philoſophorum variæ opiniones 248.I
Anima facit hominē animal rationale & ſcientiæ capacem 246.D
Anima ſemper agit 261.C
Anima non dormit in viuente 265.G
Anima fit non naſcitur Chriſtiana 246.E
Anima pares ſumus non diſciplina 282.F
Anima nulla ſine crimine 260.K
Animæ nihil in corpore ſubremanere 263.C
Anima quaqua ætate deceſſerit, in ea ſtare ad diem nouiſſimum 264.L
Anima poſt mortem aut cruciatui deſtinari, aut refrigerio ſempiterno 246.K
Animæ definitio ſecundum Tertullianum 254.G
Animæ ſubſtantia ſimplex 250.E
Animæ effigies 249.M
Animæ & ſpiritus connubium 260.K
Animæ & carnis ſexum pariter oriri 259.F
de Animæ malo & bono 260.I
Animæ partes ſecundum varias opiniones philoſophorum 251.G
Animæ ætas 259.H
de Animæ ſubſtantia opiniones 248.M
Animæ ſubſtantiam non creſcere 259.K
Animæ naturalia qualia 254.A
Animam nullam ſine dæmonio 260.D
Animam & carnem ſimul concipi 255.G
Animam ἀνάξυρον eſſe 259.K
Animam humanam non poſſe in beſtias tráſferri 257.I
Animam corpus quomodo probat Tertullianus 249.G H I
Animam non obliuiſci 254.L M
Animam ſpiritum eſſe ſtoici volunt 248.M
Animam naſci & fieri 248.I
Animam ſemper moueri 261.B
Animæ reuertentur in ſua corpora 258.H
Animæ an puniantur apud inferos 265.G
Animæ ab inferis non redeunt 265.E
Animarum exceſſus 263.I K
Animarum receptus poſt mortem 264.B
Animas defunctorū humano ſanguine propitiari credebant 268.E
Animas eadem ætate manſuras ad diem nouiſſ. qua deceſſerint 264.L
Animus quid 251.B.253.C
de Animo 251.B
Animus animæ commiſcibilis 251.D E
Animus animæ inſtrumentum 251.F

 Anni pu-

Anni pubertatis apud Ethnicos. 177.E
Anniuerſariorum pro defunctis origo 206.B
Annulo pronubo oppignorare ſponſam 214.M
Antelij Dij 163.B.282.K
Antichriſtus qui 114.K
Antichriſtus quomodo funditus euertendus 57.I
Antichriſti negant patrem & filium 153.G
Antinous Adriani Cæſaris 56.M.217.H
Antinous infelix 163.A
Antiphon. 262.D
Antiſtare 192.M
Antoniuianũ vocat Marcionẽ quod ſub Antonino floruit 116.H I
Antonius Pius 214.K
Antonius Caracalla lacte chriſtiano educatus 197.F
Antitheſes Marcionis 80.B
Apellaciani 10.F
Apelles in quo errarit 39.B D
Apelles legem & prophetas repudiat 42.C D
Apellis ſtemma 39.H
Apellitæ taxantur 193.M
Apion hiſtoricus 219.D
Apis ædificia 56.A
Apocalypſis Ioannis 278.H
Apocalypſis eſt Ioannis Euangeliſtæ 81.E
Apocartereſis 56.B
Apollinarib.ludis aqua expiabantur 271.G
Apollo Thyræus 163.B 282.I K
Apoſtolus interpretator vtriuſque teſtamenti 204.L
Apoſtoli quid 37.C
Apoſtoli duodecim 92.E
Apoſtoli proprie ſpiritum ſanctum habent 200.A
Apoſtoli quid docuerint 35.H
Apoſtoli vnum locuti ſunt omnes 38.K
Apoſtoli an omnia ſciuerint 38.F G
Apoſtoli propter profectum annuntiãdi Euãgelij ſunt iuſſi fugere 193.G
Apoſtoli pacem prædicarunt mundo 76.B
Apoſtoli prophetæ fuerunt 92.I K
Apoſtoli de capite fidei conueniunt 80.I
Apoſtoli omnia ſecundum deum docuerunt 194.A
Apoſtolorum cathedræ 39.G
Apoſtolorum album 105.B
Apoſtolor.epiſtolæ authenticæ 39.G
Apoſtolorum negotium de veteri & nouo teſtamento 25.K
Apoſtolis Euangelij prædicatio commiſſa 80.H
Apuliæ theatri 269.G
Aquæ prærogatiua 271.C
Aquarum miracula 263.A
Aquilarum natura 251.L
Aquatilis ſequela petræ 4.D
Aquigena & terrigena animalia 64.I
Aquilicia 225.F
Arabiæ aliquid incendere 162.A B
Arabicæ mulieres & caput & faciem totam velant 178.D
Arbitrium liberum 207.H
Arbitri infantis Chriſti 205.F
Archemorus miſellus 163.A
Archigallus 221.K
Archimedis organum hydraulicum 251.H
Arenæ atrocitas 224.G
Argumentationes de coniecturis coactæ 205.I
Argumentum ſingularitatis 149.H
Arietis inuentores 209.K
Ariſteas 219.A
Ariſtidis iuſtitia 217.B
Ariſtippus in purpura nepotatur 226.K
Ariſtoteles Hermiam familiarem ſuum turpiter locum cedere compulit 226.K
Ariſtotelis tenor 248.I
Arius 264.C F
Armarium Iudaicum 180.G
Arrius Antoninus 197.H
Artemon author 262.D
Artes corporales Stoici adfirmant 249.F
Artium omnium nobis inſita ſemina. 254.A
Aſdrubalis vxor cum filiis ſe incendio dedit 166.M
Aſinarij vocati Chriſtiani 218.E
Aſinius Celer 211.K
Aſinij Galli luxus 211.I
Aſinus de Aeſopi puteo 91.M
Aſper præſes 197.E
Aſpidem à vipera venenum mutuari prouerbium 71.M
Aſſertor 58.E
Aſſyriorum regnum primum 210.B
Aſtartis Syriæ dea 221.G
Aſtronomia ſtellaris 211.M
Aſtyagis Medorum regis ſomnium 262.A
Aſylum mortis 224.C
Athenæ linguata ciuitas 248.H
Athenæ à Minerua conditæ 254.B
Athenis ſapientes naſci & diſertos 214.B
Athenienſium cicadæ 176.M
Athletæ 166.K
Audientis prima intinctio 171.K
Aufidius Lurco 211.K
Auguſtiani cenſus 99.F
Auguſtus dominum ſe dici nolebat 223.F

Auguſti cenſus 82.C
Aures cordis neceſſariæ 89.F
Aurium graciles cutes, calendarium expendere. 181.E
Aurum 180.C
Aurum & argentum 180.I
Aurum ignis eſca 184.L
Aurum digito vnico norunt fœminæ Ro. 224.M
in Auro prima delicta populi Iſraëlis denotãtur 184.L
Auſes filius Naue 47.H
Autem in ſcriptura 124.A
Autorata conſuetudo 160.E
Autorare ſe ad ignes 167.B
Autoritas dominica 203.M
Autoritas ſexus virilis 177.A
Autoritas trium liberorum. 141.C
Axionious Valentini hæreſim pure tenuit 139.B

BAbylon Romanæ vrbis figura 47.E 73.H
Babylonij 180.C
Babylonis turris ſuperbiſſima 148.M
Balaridis ſomnium 262.B
in Balneis locum occupare 70.F
Baptiſma 160.G
Baptiſ. repudio ſeruat Martion 84.K L
Baptiſma & Euchariſtia duo ſacramenta primitiuæ eccleſiæ 97.K
Baptiſmus obſignatio eſt fidei 171.K
Baptiſmũ ſuo baptiſmo Chriſtus ſanctificauit 46.G
in Baptiſmo angelis renuntiamus 180.F
Baptiſmus vnus 273.B
Baptiſmi formula præſcripta 272.M
Baptiſmus Ioannis qualis 272.D E
Baptiſmus paruulorum 273.G
Baptiſmus celebrabatur in die paſchæ & pentecoſtes. 273.H
Baptiſmo omne tempus habile 273.I
Baptizare poſſunt laici 273.D & quatenus D E
Baptizandi ius qui habeant 273.D
Baptizandi quid agere debebant 273.I
Baptizat Martion ſolum cœlibes 84.K L
Baptiſant Marcionitæ ſolum virgines, viduas diuortio ſegregatas 59.I K
Baptiſari pro mortuis 28.I.110.L
Barbarorum ſtrobyli 176.M
Barnus præſes ianuæ deus 277.I
Barrabas vt bonus donatur 102.C
Baſilidis errores 40.M
Bellonæ cultus niger 211.E
Bellum 73.I K.162.F.222.B
Bellum diabolo, pax Chriſtianorum 166.E
Benedici fauſtum omen ab aliquo referre 71.A
Benedictæ mulieres 183.F
Benedictio diuina 190.B
Benedictio non muta 190.G
Benedictio diſciplinæ Chriſtianæ & conuerſationis ſacramentum 246.F
Beneficiarij 195.G
Beroſus Chaldæus 219.D
Beryllus gemma 250.C
Beſtiæ mutant formam. 210.D
Beſtiæ non obliuiſcuntur naturalium ſcientiã 255.B
Bethſaida piſcina 271.I
Bigæ lunæ dicatæ 267.I
Bilis dei propter ingratos 65.D
Blaſphemiæ ſurculus 62.D
Blaſtus hæreticus 42.F
Bombycis ſtamina 56.A
Bonitas dei 62.L.58.I K
Bonitas dei certis regulis examinatur 57.K
Bonitas temporis æterna 62.B
Bonitas ſine ratione non eſt bonitas 62.L
Bonitatis ſecundus gradus in extraneos 85.M
Bonum maxime penes deum, qui id ſolus etiã diſpenſat 3.B
Bonum facientes ne defatigemur 107.G
Bonum verum & plenum nõ amare tenebras 184.I K
Bonum animi aut naſcitur aut eruditur; aut cogitur 284.H
Bonorum amiſſio non timenda, quæ altero bono, id eſt, incommodorum pace penſatur 246.M
Bona inimica, forma & ætas 186.K
Bonus deus ſolus natura 62.M & ſeq.
Britanniæ regnum 45.L
Britannicum mare 180.M
Britonum ſtigmata 176.M
Buccellarum inſtar maritos & vxores dare 206.E
Butyro ſtipendiati 47.A

CAcabulus 217.F
Κακία 67.D E
Cadauer à cadendo 20.M
Cadauera ad multos annos ſuccida manent 26.K
Cæcilius Capella 197.D
Cæcitatis duæ ſpecies 216.E
Cæca viuere 3.C
Cæcum bonum 176.M
Cæſaris fidem inclamare 140.K
Cainæorum hæreſis 39.C.41.B
Cain, Choicus 142.D
Caius Seius 213.L
Calendæ Februariæ 110.L

Calicis tranſlationem quidam ſibi ipſis præſtant 194.A
Callimachus lunæ vitem induxit 161.E
Candida Phariſaica veſtis 117.G
Candida ſalutis 82.F
Candida martyrij 160.C
Candidati æternitatis 31.I
Candidati diaboli 161.G
Candidatus timoris 190.C
Cantharidis venena 56.A
Capillamenta textilia 183.I
Capillaturæ ſtructores Ibidem
Capillorũ redundantia honor muliebris 176.F
Capitolini ludi 267.B
Captiuitatis notæ 217.G
Caput viri Chriſtus 109.G
Carcer pio nihil nocet 166.F
Carcer etiam domus diaboli 166.D
Carcer hoc Chriſtiano præſtat, quod eremus prophetis 166.G
Carcer pro palæſtra 166.K
in Carcere Chriſtianus carceri renunciat 166.E
Carda 163.B
Cardea dea 282.I
Carnificij munus 215.C
Caro quid 10.I
Caro ſpiritum accipit ex fide 30.G
Caro miniſtra animæ 18.K
Caro habitum angelicum ſuſceptura eſt 26.L
Caro animalis 10.M
Caro quomodo peccatrix dicatur 260.F
Caro & ſpiritus communicant reatum 271.F
Caro mortis 9.M
Caro pro corpore hominis 114.G
Caro & aïa ſimul fiũt ſine calculo tẽporis 27.F
Caro interibilis 25.I
Caro animæ cogitatorium 20.B
Caro modo infuſcatur, modo illuſtratur 19.B
Caro quomodo floruerit ex limo 20.B
Caro angelificata 22.L
Caro Adæ non ex ſemine viri facta 12.F
Caro animæ miniſtri nomine occurrit 58.H
Caro ſalutis eſt cardo. 18.L
Carnis reſurrectio probatur 58.H
Carnis & ſexus neceſſitas 206.G
Carnis neceſſitas 199.B
Carnis ſalutem Ophitæ negant 41.C
Carnis delinquentiæ 20.B
Carnis nomen 111.E
Carni fibulam imponere prouerbium 204.B
Carnem expirare ſpiritum 102.F
Carnem ſaginari, & ſpiritum eſurire, nõ prodeſſe. 166.C
Carnem Chriſtum de ſyderibus mutuaſſe dicunt Marcionitæ 9.G.12.B C
Carpocrates 254 259.A
Carpocratis errores 254. 41.H
Capras corde detracto poſſe aliquandiu viuere 251.
Carthago decimanda 197.H I
Caſſiani 196.M
Caſſidem aut perſonam alicui inducere 11.D
Caſſius Seuerus 216.G
Caſſij 223.L
Caſus 170.I
Caſtigat dominus quos diligit 5.E
Caſtitas 183.B
Caſtitas Chriſtianorum 216.C
Caſtitatis exactor omnis maritus 183.D
Caſtoris & Herculis natiuitas 84.A
Caſtra lucis & caſtra tenebrarum 162.E
Caſtrenſes 162.K
Catabolici ſpiritus 256.M
Cataclyſmus propter incredulitatem 197.B
Cataclyſmus omnium rerum abolitor 180.G
Catechumeni 160.D
Catechumenos hæretici non habent 40.B
Cato fauit græcis, quos tamen cenſuit vrbe pellendos 210.H
Catonis ſapientia 217.B
Catulli Laureolus 140.K
Cauti ſapientia, non præmio ſimus 195.G H
Cebetis tabula 40.A
Cedere de gradu 36.B
Celtæ apud virorũ fortium buſta oracula captabant 265.E
ex Cenſu apoſtolorum 106.D
Cenſores theatra deſtruebant 267.L
Cenſuales græcorum 219.D
Cenſus 162.M
Cenſus humani generis 204.C
Cenſus peccatorius 10.G H
Cenſus vtriuſque ſubſtantiæ 9.D
Cenſus originis 162.C
Centurionis fides 88.L
Ceraſa ex põto Luculus promulgauit 216.L M
Ceraunia 180.C
Cerdon duos deos introducit 42.B
Ceremoniæ Iudaicæ 219.G
Ceremoniæ eccleſiaſticæ quãdo cœpere 160.H
Ceremoniæ ſublatæ 17.A B
Ceres Aphricana 187.C
Cereris ſacerdotes 208.A
Cererius Eleuſinæ cultus candidus 211.E
Cereris Aphricanæ fœminæ. 201.G
Cereris vitta 246.H
Cerinthus diuinitatem Chriſti negat 41.H
Ceruice ſaltus & infulas ferre 181.E
Ceruus ætatis ſuæ arbiter 210.E
Ceruus dictamo ſcit ſibi medendum 173.A

Cham

Chain ſemen in area Noë fuit 41.G
Chamæleon 210.E
Chamæleontes ſiccitatib.gaudent 257.I
Chaperea ſaxa 263.I
Charon Lampſacenus author 262.A
Chariſmata 109.L
Chilon Spartanus gaudio interiit 263.H
Chiron centaurus 210.K
Chriſtianæ exultationis dies 183.I
Chriſtianæ conuerſationis inſignia 189.M
Chriſtianæ fidei dogmata ethnici appellabant præſumptiones 227.I
Chriſtianiſmus ædificatur, quū affligitur. 197.I
Chriſtianus de vnctione deducitur 214.A
Chriſtianus nuſquam aliud eſt 162.F
Chriſtianus id quod traditum eſt credit 8.D E.11.D
Chriſtianorum incarceratorum tētatio 166.E
Chriſtianis an militia conueniat 162.D
Chriſtiani ſpiritualium ſectatores 183.C
Chriſtiani profitentur humilitatem 184.A
Chriſtianorum veſtitus 208.C.211.E F
Chriſtianorum diuina ſecta 212.A
gentilium querelæ aduerſus Chriſtianos 212.M
Chriſtianus nemo ante Chriſtum 288.F
Chriſtianorum pœnæ 274.E
Chriſtus à chriſmate 271.L
Chriſtiani 35.C.197.B
Chriſtiani non naſcimur 218.L
Chriſtiani profeſſio 183.C.184.A
Chriſtiani à gentilibus male accipiebantur 197.E F G 224.H 227.D
Chriſtiani filij lucis 147.M
Chriſtiani imaginarij Chriſtiani 142.C
Chriſtiani magis gaudent damnati, quàm abſoluti. 196.K
Chriſtiani æque omnes amant 224.A
Chriſtianorum elogia 213.D
Chriſtianorum veterū cōuentus qualis 224.L
Chriſtianorum innocentium mors damnoſa 226.D
Chriſtianorū ſecta non fuit ſtipendiaria 195.C
Chriſtianorum in cauſa quid ſit liquidū 211.M
Chriſtianos quidā noluerunt indicare 197.D E
Chriſtianis quæ crimina olim obiecta 215.C
Chriſtianis magis occidi licet quàm occidere 224.D
in Chriſtianis nomen damnatur, non crimen 213.F G
de Chriſtianis ſcelerata gētilium opinio. 183.D
Chriſtus inuiſibilis quatenus ſermo 148.D
Chriſtus filius dei 151.F
Chriſtus legē paternitatis in oēs extēdit 85.M
Chriſtus expugnator ſpiritualiū hoſtiū 90.A
Chriſtus in prophetis locutus eſt 71.E 85.I
Chriſtus pacifer 76.A
Chriſtus quam fidem probet 90.F
Chriſtus ſordidatus & exoneratus 71.K
Chriſtus viſus eſt ſępe patrib. 116.I
Chriſtus finis legis 113.I.K
Chriſtus in fornace Babylonia viſus eſt. 84.C D
Chriſtus ſequeſter dei atq; hominum 29.F
Chriſtus veritas non conſuetudo 174.I
Chriſtus quomodo à patre exiuerit 150.I
Chriſtus dicitur vnitas 152.L
Chriſtus in perſona Moyſis figuratus 67.M
Chriſtus fundamentum credentium 108.I
Chriſtus ſignaculum omniū prophetarū. 49.F
Chriſtus ſeceſſum quare frequentius elegerit. 166.G H
Chriſtus ob nullum delictum crucifixus. 48.D
Chriſtus carnem & animam ſuſcepit 149.A
Chriſtus Tiberianus 56.F
Chriſtus humanæ naturæ vocabulum 153.B
Chriſtus panis noſter eſt 300.M
Chriſti doctrina & miracula 219.L
Chriſti qui non ſunt 195.H
Chriſti omne cœleſte eſt 300.E
Chriſti ſermonis forma non noua 84.M. & ſeq.
Chriſti nomen non ex natura 74.A
Chriſti habitus duo à prophetis mōſtrati. 71.H
Chriſti corpus in pane cenſetur 300.M
Chriſti(æonis Valentini nomen eſt) officium. 140.D
Chriſtum caro plenius viſibilem fecit 148.H
Chriſtum quare Iudæi perſecuti ſunt 71.G
Chriſtum negant quidā crucifixum eſſe. 41.A
Chriſtum quidam quaſi aquam per fiſtulā, per Mariam tranſmeaſſe dicunt 41.L
Chriſtum quidā confitentur, & Ieſum negant. 14.D
inter Chriſtum & Marcionem tempus 57.A
de Cibis animæ 259.M
Ciceronianæ menſæ 258.D
M.T.Ciceronis ſomnium 262.B
Cincius Seuerus 197.E
Circi inſania 224.G
Circenſes colores 267.K
Circenſium ludorum pompa 267.D.E
Circus vnde dictus 267.F
Circus ſoli dicatus 267.F
Circulatorius cœtus 9.F
Circuncidit Sephora filium Moyſi 44.A
Circūciſio in ſignū data, non in ſalutē. 44.B
Circunciſio cordis 44.D
Circunciſio nota ſeruitutis 107.D
Circunciſio carnalis & ſpiritualis 44.I
Circunciſio deſpoliatio carnis 18.H

Circu-

Circurianians ingenia 243.A
Claudij Herminiani mors 197.C
Claudius Ssturninus 161.F.162.C.H
Claues regni cœlorũ 277.I.K
Clauis eſt interpretatio legis 94.L
Clauus Istus 162.L
Cleantes 249.A
Clemens à Petro ordinatus in epiſcopũ Rom. 38.M
Cleomachus pugil 210.M
Cleopatræ mors 166.M
Clerus 206.M
Clerus ne deſtituat eccleſiam 194.H
Cloacina Tatij 56.M
Clydemus Athenienſis præ gloria moritur. 263.H
Cœlibes 184.B
Cœleſtis deus Africæ 521.G
Cœli & terræ ſuggeſtus primo tenebrę & abyſſus, ſpiritus & aquæ 124.K
de Cœlo venire prouerbium 516.H
de Cœlo in cœnum prouerbium 270.B
Cœlorũ ſeptẽplex ſcena 141.F
Cœmeterium 563.H
Cœna Chriſtianorũ, potius diſciplina dici meretur quàm cœna 525.A
Cœnsm in vnam centum æra 214.L
Cœnæ centenariæ Ibidem
Cœtus sntelucsni 213.E
Çolarbsſus hæreticus 45.A
Collyrides 183.I
Cóllegis ſacerdotalia 162.C
Colophonis aqua 263.A
Columba Chriſtum demonſtrauit 138.L
Columba pudica auis & innocus 205.H
Columba ſimplicitatis animal & innocentiæ. 272.A
Columnæ Apoſtolorum 80.M
Columnæ Apoſtolatus 57.C
Colyrum locus Athenis 254.B
Commeatus delinquendi 171.G
Commeatum lucrsri 194.B
Comitialis morbi remedium 216.A
Communicatio 189.L
Communicatio pacis 37.D
Comœdiæ 269.C
Compendium ſermonis 175.G
Compertus eſt pro comperit 124.C
Concarnsri 13.F
Conchæ maris poma 180.M
Conchsrum aluei 184.B
Concubinæ quare patribus permiſſæ 186.E
Concubitus, ſeminarium generis 200.D
Concubitum libido non conditio fœdauit. 256.E
Concupiſcentia ſecularis habet cauſas 586.I
Concupiſcentis carnis ætatis officia defendit. 186.I
Concuſſor 194.L
Condicere pro aſtipulari 149.D
Cõditio pro creatione 19.E
Cõditio pro creatura 581.C
Cõditio eſt crestura, vel res condita 162.B
Conditorium diuini theſauri 27.C
Confeſſio delicti 172.F
Confeſſionis mentio 273.I.K
Confeſſio ſimplex & exerts in Martyris nomine 100.K
Confeſſio nominis Chriſtiani 153.E
Confeſſio ſatisfactionis conſilium 172.F
Confeſſores 160.D
Confitenda delicta, non neganda 67.I
Coniugium Allophylorum lex adimit 205.C
Coniugiorum habenæ indultæ olim 200.D
Coniunctio viri ac fœminæ benedicta à deo. 186.D
Connubij fructus 92.B
Connubium deus Marcionis auerſatur 95.B
Conſilia ſecunda 189.A
Conſcientia purs viuendum 182.L
Conſortium onerum domeſticorum 201.D
Conſortio in ſpiritali tam nos ipſos quàm noſtros agnoſcemus 206.C
Conſtantiæ exempla de sffectatinoe venientis 167.A
Conſuetudinis initium ab ignorantia 174.I
Conſuetudo multa corroborat 160.I
Conſuetudinis patrocinium 160.G
Conſuetudinis vis 160.H.I
Conſultatio 160.F
Conſus Romuli 56.M
Conſi aræ inſcriptio 267.B
Conſualia 267.A
Continentis ſtrumentum æternitatis 187.D
Continentis carnis viduitatem præſtat. 189.C
Continentia virtute conſtat 177.A
Continentia virilis Ibidem
Continentiæ virtus à deo Ibidem.I
Continentes 187.B
Contumacia timorem ſubuertit 171.D
Contumaces patris odit filius 94.M
Contumeliam communem, vocst coitum. 177.A
Conuerſio 140.L
Conuertibilium natura 8.G.H.9.A
Conuiuium dominicum 189.L
Conuocationes nocturnæ 189.K
Cordis duritia vſque ad Chriſtum regnauit. 207.F
Cor regum omnium in manu dei 300.K

Corinthij

Corinthij ſuas virgines velant 176.K
de Corio ſuo ludere prouerbium 210.F
Cornelius Nepos 216.G
Cornelius Tacitus mendaciorũ loquaciſſimus. 218.D
Coronariæ cauſæ 162.D
Corona Chriſti ſpinea 163.C
Corona à Rom. militibus Chriſto impoſita. 161.L
Corona magna 161.F
Coronati olim erant ſupplices 161.F
Corpus quid 25.M
Corpus pro ſubſtantia 146.C
Corpus animæ carcer & dei tẽplum 264.A
Corpus in terram cadere 110.E
Corpus ſuum pane Criſtus repræſentat 56.A
Corpus Chriſti in pane cenſetur 300.M
Corpus Chriſti panis appellatur 48.K
Corpus domini 75.C
Corporis neglectus 18.L
Corporis humani compactio 10.K
Corpora noſtra integra & ſana reſurgent. 31.C
Corporum vitiatio accidens res eſt 31.D
Corpulentia putatiua 72.K
Corpulentiam humanã angeli aſſumpſerunt. 8.H
Corrodere macellum 32.
Craſſi copia 217.B
P. Craſſus ridendo obiit 263.H
Cratippus 262.D
Crebrotenus 178.D
Credere non eſt omnium quod Chriſtianorum eſt 249.E
Credentium maior pars, ſimplices, imprudentes, & idiotæ 145.B
Cretenſes mendaces 254.B
ſine Crimine nulla anima 260.K
Crinium cura 183.G
Crœſi copia 217.B
Crucifixi typi 74.L
Crucis figuram oſtendunt patriarchæ 48.F
Crucis ſignatio 189.M
Crucis ſignaculo frontem terere 160.H
Crucis religioſi 218.E
de Cruce multa Ibidem
Crudelitas eſt gloria piis 197.H
Cubito pellere 264.E
Culicis tuba & lancea 56.A
inter Culpam & cauſam differentia 59.L
Cultus 180.I
Cuneum congreſſionis armare 139.A
quo Cuneo decurrendum ſit 17.E
Cum ipſo, hoc eſt, ſicut ipſum 27.E
Cupiditas omnium malorum radix 4.G
Curioſi 195.G
Curioſitas vrbana 213.A
Curioſitatem Chriſtiani fugiant 35.L
Cuſtodiæ officium, conſcientiæ officium eſt. 148.H
Cycnus de ſinu Socratis 262.G

D

Aemonia 223.D
Dæmonum vis cedit Chriſtianitati. 248.B
Dæmonia cum diis deputantur penes poëtas. 248.A
Dæmoniorum pabula 197.A
Dalmatæ feroces 254.B
Damaſcus in Arabia olim 73.G
Damnari Chriſtiani malunt quàm à deo excidere 227.L
Damnati ſunt qui in carne & ſpiritu non reſurgunt 183.K
Darius Melas 46.D
Dauid reus ſtupri 35.B
Dauid panes propoſitionis accepit 85.D
Debitum in ſcripturis delicti figura 301.B
Debuccinari 177.H
Decima dea 259.H
Decor libidinem inuitat 182.L
Decor, fœlicitas corporis, & diuinæ plaſticæ acceſſio 183.A
Decreſcere ad occurſum maioris perſonæ. 172.L
Dedecus voluptuoſum 186.D
Defunctorum animas humano ſanguine propitiari credebant 268.E
Delicta quædã corporalia & ſpiritalia 170.I
Delictum omne irrationale 252.B
Dementire 253.E
Deſignati ſanctitatis 260.E
Deus deificus 216.M
Deus non eſt contentioſus 196.L
Deus nouus 116.A
Deus ab omnibus perpetuo inuocatus 55.B
Deus ſubſtantiæ nomen 120.B
Deus non alius niſi creator 70.B
Deus rationalis 145.H
Deus vnus, ſummus, magnus 45.H
Deus bonus tantum eſt 59.E
Deus quomodo in corpore noſtro magnificetur 184.F
Deus de Epicuri ſchola 58.L
Deus animæ 55.C
Deus vnicuique ciuitati proprius 221.G
Deus deorum, & qui ſolus potens 19.G
Deus in modicis non eſt Deſpiciendus 56.A
Deus cur nobis per imagines & parabolas loquutus 261.E F
Deus ſigna poteſtatis ſuæ proponit ſuis in ſolatium, extraneis in teſtimonium 263.F

Deus ſolus innatus & infectus 254.G
Deum natura docet 266.D
Deo quomodo bene optamus 300.G
Deus benedicendus ſemper & vbique 300.G
Deus ſuperior, deus bonus 116.A
quod Deus dederit, Deus videt. Deo commendo &c. 218.I K
Deus ſolus, ſine origine 105.A
Dei quid non ſit 178.B
Dei ſub arbitrio Chriſtianus debet ſtare 193.C
Dei creaturam quidam ſibi interdicunt 184.B
Dei deſcenſus 67.K.L
Dei opus quod naſcitur 183.E
ſine Dei voluntate nihil fieri 192.C
Deum in omnia ſufficere 170.L
Deum agnoſcit ſola ſimplicitas 138.L
Deum eſſe quomodo probetur 56.H I
Deo ſtatus ſui periculum nullum eſt 8.G
quod Deo congruit, hoc definiendum eſt. 72.F
in Deo omnia ſunt diuina 65.G
Dij ſeculi 161.M
Dij dicuntur homines per fidem filij dei facti. 147.K
Dij Marcionis 56.E
Dij diſpares Marcionis 46.C
Dij quare ex hominibus conſtituti 55.E
Dij gentilium 216.F
Dij non colendi 216.E F
Dij multi Capitolio expelluntur 215.A
Deorum colendorum ſtudium 215.A
Defecerunt quidam diſcipulorum à domino. 35.D
Defuncti apud Scythas deuorantur 216.A
Defunctos quare vulgus colat 110.C
Delitiæ fidei virtutem effœminant 184.K
Deliciarum lacinioſæ ineptiæ 183.M
Delicta corporalia & ſpiritalia 170.I
Delicta ſolus deus dimittit 84.L
Delictum incertum aut nullum 160.E
Delictum procero funene ctere 172.M
Delicti ſui vnuſquiſque reus fiet 65.D
Delphicæ vaticinatrices 187.C
Deluentinus deus Cruſtuminienſium 221.H
Demetrius Phalereus 218.M.219.D
Deminorare 149.B
Demiurgum Valentiniani centurionem in euangelio eſſe dicunt 142.C
Democritus quare ſeipſum excæcarit 226.I
Demoſthenis eloquentia 217.B
Demutatio & perditio differt. 30.L
Demutatores arguti taxantur 24.D
Depalare mundum 124.D
Depoſitum Chriſtiani non negant 197.G
Depreciare Chriſtum 194.E
Deſertores ſpiritus 180.E
Deuorare dolorem pro abſcondere 30.H
Diabolicæ exagitationis cauſæ 192.I
Diabolus qui 116.F
Diabolus interpollator naturæ 181.B
Diabolus mendacium diuinitatis operatur. 161.G
Diabolus eſt delator 64.A
Diabolus ex propria poteſtate non poteſt fidelibus nocere 192.I
Diabolus materiam voluntatis ſubminiſtrat, non voluntatem 199.E
Diabolus variè æmulatur veritatem 144.H
Διαβολή 116.G
Diaboli partes inuertere veritatem 40.AB
Diaboli opus 199.F
Diaboli negotium quod fingitur 183.E
Diaboli in fallendo verſutia 270.D
Diabolo quando ius in nos concedatur 192.I
Diaconi ne fugiant tempore perſecutionis. 194.F
Diamaſtigoſis apud Lacedæmonios ſolennitas 167.A.228.B
Diana à Scythis colebatur 276.F
Diaſares deus Arabiæ 221.G
Dicæarchus Meſſenius 251.K
Dicibula puerilia 141.F
Dictata 166.D
Dido nuptias ſecundas renuit 201.H
Didonis mors 166.M
Dies Chriſtianæ exultationis 183.I
Dies expeditionis, dies vltimi iudicij 186.M
Dies ſolis, dies dominicus 218.F
Dies domini magnus 21.I
Dies feſti quid mali habent 223.I K
Difficilium facilis venia 189.C
Digamus primus Lamech 200.C
Digitus dei 94.D
Dilectio 192.E
Dilectio ſummum fidei ſacramentum 5.H I
Diligentia cottidiana 190.G
Diligentia mutui obſequij 192.E
Diluuij aquæ 272.A
Diodorus Græcus 216.G
Diodorus ſiculus 161.E
Diogenes meridie lumine hominem quæſiuit. 53.D
Diogenes Platonis ſuperbos toros deculcat. 226.L
Diogenes Herculem contemnit 217.L
Dionyſia 267.M
Dionyſius Rhodius 262.D
Diplomata ſomniculoſa 221.K
Diſcens vocatur Petrus 3.G
Diſciplina 176.I.196.K
Diſciplina Chriſti 177.D

Diſciplina naturalis 161.D
Diſciplina Chriſtiana 160.F
Diſciplina Chriſtiana diuina 183.L M
Diſciplina caſtrenſis 162.E
Diſciplina pro monitione 117.B
Diſciplinæ probatio 184.D
Diſciplinam exigere legem 178.B
Diſcipuli ſeptuaginta 92.L
Diſcipuli paſſiui 139.C
Diſpuncti officio & honore 91.H
Diuerſum eius 146.B
Diues difficile cœlebs 190.E
Diuites à deo taxantur 86.M
Diues aduerſus deum 194.M
Diuina cum humanis non conferenda. 65.F G
Diuina ratio in medulla eſt 17.K
Diuina vis potentior natura 254.F
Diuinitas germana perpetuo fuit 54.I
Diuinitatis vnio deorum multitudinem expellit 149.G
Diuinitatis cenſores 61.L
Diuinitatis plurimæ gentiles cultores 147.M
Diuitiarum contemptus 4.G
Diuitiarum læſuræ Ibidem
Doctrinæ Chriſti 9.A
Doctrina mutua coniugatorum 190.F
Doctrinæ primitiæ 35.L M
Domeſtici dei Chriſtiani 192.I
Domitianus portio Neronis 214.H
Dominica ſolennia 195.G
Dominicæ ſententiæ 195.E
Dominica ſolennia 250.A
Dominicum conuiuium 189.L
Dominus nomen poteſtatis 120.B
Donatiuum vitæ æternæ 28.B C
Doſitheus Samaritanus 40.K
Dotalia 206.E
Dracontarium 163.E
EBion Chriſtum nudum hominem dixit. 12.A
Ebionis hæreſis 41.I
Eccleſia 172.I
Eccleſia in attonito eſt 192.E
Eccleſia in tribus 195.H
Eccleſia vna in cœlis 273.B.
Eccleſiæ cura 166.G
Eccleſiæ autoritas differentiam inter ordinem & plebem conſtituit 200.G
ab Eccleſia recedere 8.L
Eccleſiæ honore ſaluo, ſalua pax eſt. 273.D
Eccleſiæ apoſtolicæ matrices & originales. 37.E
Eccleſiæ quas apoſtoli, vel apoſtolici viri condiderunt. 174.M
Eccleſiæ ordo 206.E
Eccleſiæ Marcionis 81.F
Eccleſiæ quibus ſordeant 190.E
Eccleſiæ Apoſtolorum & traditio 57.H.81.E
Eccleſiarum recenſus 70.B
Eccleſiarum apoſtolicarum autoritas 81.F I
Eccleſiarum apoſtolicarum ſoboles 37.E
Eccleſiaſtici ordines Tertulliani tempore. 273.D
Ecſtaſis 110.B
ἡγεμονικὸν animæ 251.K
ἡγεμονικὸν vis ſapientialis atque vitalis 251.M
εἴδωλον vnde deductum 280.B
Electrum ex auro & argento 152.G
Electrum ex auro & argento fœderatũ. 123.K L
Eleemoſyna ſine tormento 190.G
Eleemoſyna in Eccleſia collecta quomodo & quibus diſpenſenda 224.K
Eleemoſyna quomodo danda 195.E
nomine Eleemoſynæ & dilectionis operari de bonis alienis 58.F
Elementa paupertina 56.A
Elementa omnia cœlo aut terra contineri. 124.M
Eleuſinia ſacra 138.H
Eleutherius epiſcopus Ro. 38.G
Elyſij campi 98.B
Elogium ſacrificij 161.B
Elogium adulterij 205.K
Elogium fallaciæ 252.I
Elogium tranſgreſſionis inſcribere 25.G H
ἐμβρυοσφάκτης 255.K
Empedoclis furor 248.I
Empedocles diuinitatis affectator in Aethnam ſe coniecit 257.H
Empedocles omnia conſtare ſecundum amicitiam & inimicitiam aiebat. 249.F
Empedocles in crepidis æratis inceſſit 211.B
Empedocles in ignes Aethnæi montis diſſiliuit 166.M
Eneſidemus 250.C
Enoch liber Apocryphus 180.G
Enoch de mundo tranſlatus 43.M
Enoch & Helias tranſlati 263.B
Enſis ſermo diuinus 73.K
Enubilare 248.I
ἐπιχόμενος deus Marcionis 93.D
Epheſiorum inſcriptionẽ in Laodicenos tranſtulit Marcion 115.A
Epicharmus comicus 253.A.262.D
Epicuri error de anima 246.D
Epicuri ſtupor 248.I
Epicurus ſomnia vana indicauit 261.M
Epicuri error circa mortem 262.M
Epicur⁹ negauit mortẽ ad nos pertinere. 260.L
Epicurus nihil eſſe poſt mortem dicit 17.B

Epicurus cõſi-

Epicurus conſiliarius Marcionis 58.M
Epicuri deus 86.L
Epiſtates 166.I K
Epiſtola ad Laodicenos 112.C
Epiſtola ad Galatas Iudaiſmi expugnatrix. 105.H
Equiria 267.A
Erat de omni re dici poſſe 124.B
Ericthonius currus equis primus iunxit. 267.I
Erythreum pelagus 44.G
Errare eſt delinquere 36.E
Erubeſcentia 172.H
Eſaias lunulas reprobat 184.D
per Eſdram omne inſtrumentum Iudaicę literaturæ reſtauratum 180.H
Eſius author medicus 255.H.L
Ethnici de ſuis literis reuincendi 246.A B
Eua mater viuentium 176.A
Euæ exemplum mulieres notent 180.B C
Euangeliū Chriſti à lege debet euocare ad gratiam 105.K
Euangelium odio haberi prædictum 86.I
Euangelium vt ſupplementum veteris inſtrumenti 123.B
Euangelium lex Chriſtianorum 205.E
Euangelium Marcionis nullum autorē habet. 80.H
Euangelium expunctor totius retro vetuſtatis. 300.D
Euangelij hoſtes varie puniti 197.B C D
Euangelij commentator 24.F
Euangelij definitiua ſententia 151.L
Euangeliorum autoritas 80.H
Euangeliis temporis ratio autoritatem præſcribit 81.B
Euchariſtia 18.L.160.H
Euchariſtia ante omnem cibum guſtata.189.M
Euchariſtia & baptiſma duo ſacramenta primitiuæ eccleſiæ 97.K
Euchariſtiæ mentio 101.H I
Eunuchi baptiſmus 273.F
Euripus circi 267.G
Exaggerationis ſtatus 114.C
Excommunicatus Marcion ob ſtuprum 42.B
Excommunicatio 224.I
Excremari 183.G
Exemplarium pro exemplar 225.M
Exemplaria iudicij 173.A
Exemplum componitur ex parilitate 28.G.H
Exemplum mulierculæ quæ theatrum adierat. 270.B
in Exequiis homines immolati 268.E
Exiſtimatio humana 203.M
Exomologeſis à domino inſtituta 173.B
Exomologeſis miniſterium pœnitentiæ. 173.B

Exorciſmi antiquitas 270.B
Exoſculatio fratrum 189.L
Expiationes 271.G
Expingere 182.K
Explicat abſolute 210.E
Expugnare argumenta 122.C
Expumicare 141.A
Expungere reſponſo 177.B
Extaſis quid 261.K
Exufflatio 189.M
Ezechias fletibus deum flexit 211.H
Ezechiæ ſpatium vitæ prolongatur 65.K
Facere aliud, aliud condere 115.G
Facies ficta 183.F
Facies intentionum ſpeculum 20.B
Facies muliebris cauſa angelorum exterminatorum 176.F
Faciem totam Arabicæ mulieres tegunt.178.D
Factionis nomen quibus accōmodandū. 225.B
Fallaciæ ſpiritales 220.F
Fama malum 215.E
Famæ ingenita eſt omnibus poſt mortem cupido 247.A
Famem fides non timet 282.A
de Familia angelica 186.K
Fartilia hominum & deorum Valentinianorum 142.A
Faſcinum 178.A
Faſti 162.M
Fato bono incurſare 140.A
Fauos poſt fella guſtare 163.D
Februariæ calendæ 110.L
Feces lachrymarum 142.K
Felices qui 5.F
Feneſtella annalium commentator 142.L
Ferrum 180.K
Ferro & æri totius vitæ neceſſitas innixa.189.L
Feſtiuitas proprie vanitati cedit 129.E
Fibulam laxare 162.G
Fibulam carni imponere 204.B
Fici arbor valido vento commota acerba ſua amittit 125.D
Fides ætatis 177.F
Fides ſanctis vocibus paſcenda 224.H I
Fides cœleſtem ſubſtantiam ſpectat 189.A
Fides & ſapientia ad tutelam opus 195.H
Fides famem non timet 282.A
Fides integra ſecura eſt de ſalute 273.H
Fides ſtetit ſemper in creatore & Chriſto eius. 57.G H
Fides diſciplinatior in ieiuniis 191.E
Fides ſaluat non exercitatio ſcripturarum. 36.I
Fides miretur obſcuritatis prophetiæ intellectum 93.A B

Fidei

Fidei commiſſum 286.C
Fidei ſtatus allegationem neceſſitatis non admittit 102.G
Fidei regula vna 144.M.174.I
Fidei meritum 300.F
Fidei paſtus ex ſcripturis 190.B
Fidem patientia Chriſti induxit 5.I
cum Fide ſua vnuſquiſque cogitare debet. 199.A
Fideles non omnes apoſtoli 200.A
Fieri & naſci differunt 248.L
Figere gradum 80.I
Figulatio hominis 18.B
Figuræ ex rebus conſiſtentibus fiant, neceſſe. 115.E
Figuræ imagines, definitiones & formæ differunt 204.L
Filius viſibilis 148.C
Filius dei Moyſi locutus eſt 47.I
Filij nomen, deus omnipotens, altiſſimus, &c. 149.D
Flaminia lex 201.G
Flare ſpirare eſt 250.K
Fos ex virga Ieſſe 163.E
Florum vſus 161.A
Fœmina naturale vocabulum 175.H
Fœmina mauult videre quàm videri 178.D
Fœminæ habitus duplicem ſpeciem circumferre 180.I
Fœnus ſolum petenti dari 85.M
Fœturatus 141.L
Fontes generis humani 142.D
Forculus 163.B.277.I.282.B
Forma propria Chriſtiani nominis 18.L
Forma imaginaria 148.F
Formæ præſtigiæ 183.A
Formæ conſilium à ſpeculo petere 177.G
Formæ dignitas 183.B
Formæ ſtudium in viris 183.K
Formicæ ſtabula 56.A
Fortuna muliebris 208.A
Forum cauſarum ob pecunias adgredi 4.I
Foſſam alicui determinare 36.D
Fraternitas facile virgines ſuſcipit 177.K
Fraternitatis appellatio 37.D
Frater pro Chriſtiano 160.B
Fratres ſe vocarunt Chriſtiani 224.L
Fratres appellandi inimici 85.G
Frictrices 211.D
Frugalitas ſeculum ſpernit 187.G
Fuga, turpe & indignum, & ſeruile præſidium. 193.L
Fuga presbyterorum & epiſcoporum turpis. 194.F
Fuga redemptio gratuita eſt 194.H
Fugæ portum dominus monſtrauit 193.L
Fugæ præceptum temporale 193.I
Fugere perſecutionem Chriſtianus non debet. 193.M
Fumariola 172.M
Funem contentionis ducere 81.B
Funem ſuſtinere quid 277.A
Fune contentioſo deducere 25.I
Funem longum delictorũ attrahere prouerb. 177.K
Funes dimittere 284.I
Fur, diabolus 95.K
Furem neminem ſuæ rei eſſe 95.L
Furtum Adam & Eua commiſerunt 43.I
Furtum Iudæorum in Aegypto excuſatur. 66.F
Gaiana hæreſis 270.M
Galerus 183.I
Gallæ mulieres 183.F
Galli ſenones 225.E
Gallici vultus 186.L
Gallina vna non ſaginata olim inferebatur. 314.L
Gallina de ſuo parit 140.A
Garamantum pennæ 176.M
Gaudium ſpirituale 190.B
Gaudium volaticum 172.M
Gaudio obiit Chilon Spartanus 263.H
Gehenna vbi 227.C
Gemmas de frontibus draconum erui 180.M
Gemonij gradus 142.M
Geniculationes 197.G
Genij ex genere dæmonum 260.E
Gentes ad legem admittendæ 43.D
Gentes ſtillicidium ſitulæ Ibidem
Gentiles beneficio Chriſtianorum à dæmoniis liberati & morbis 197.F
Gentiles meſſibus caruerunt ob vexatos Chriſtianos 197.B
Gentilium iniquitas 212.L
Gentilitus 210.H
ad Genua fratrum ſe protendere 172.I
Generi quod attribuitur, in ſpecie redundat. 271.F
Germanæ mulieres 183.F
Germanici baiuli 186.L
Germanorum cirri 176.M
Geſtus pronunciantis 124.B
Geſtus hiſtrionum allegorici 287.E
Gigantum crates 26.K
Gladiotenus 197.G
Gloria exaltationis ingenium 183.C D
Gloria deo nihil peroſius 178.A
Gloriæ libidinoſum fieri 177.H I
Gnoſtici 253.B

Gradum

Gradum figere prouerb. 177.B
Gradum figere 70.C.110.L
Gradum conferre 43.G
Gradum inire alium 81.I
Gradu eodem occurrere 96.D
de Gradu pellere 83.H
Gradum obſtruere 222.B
de Gradu cedere 114.M
Gradum definitionis excludere 249.D
de Gradu decedere 286.L
Gradum colligere 256.A
Gradum inſiſtere 276.G
Gramæ 141.K
Grammatici ab Ariſtarcho nomen habent. 214.A
Grani incrementa 174.L
Gratia dei 174.K
Gratia dei gubernantur quæ à domino indulgentur 187.G
Gratulatio trepida 190.G
Grauitas diuina 193.K
Grauitas pudicitiæ adiutrix 183.L
Grex domini eccleſiæ populus 286.H
Gulæ comites libido & luxuria 66.A
Gymnoſophiſtæ Indorum 55.L
Gymnoſophiſtæ Indorum ſyluicolæ 225.K
γυνὴ 205.F
HAbitus inter matronas & proſtibulas ſit diſcrimen 214.L
Hadrianus curioſitatum explorator. 214.K
Harpocration 161.F
Harpocrates cum Cynocephalo curia deorũ expulſus 215.A
Hęretica licentia, poëtica, pictoria 45.G
Hæretici exortes diſciplinæ catholicæ 273.B
Hæreticum priuilegium 12.A
Hæretici compellendi ad officium non inlici. 274.G.275.D
Hæreſis quid 174.I
Hæreſis, Adæ delictum 62.A
Hæreſis humanæ temeritatis eſt negotiũ. 81.D
Hæreſis omnis cuneo veritatis extruditur. 57.I
Hæreſis Kata Proclũ, Kata Phrygas, & Aeſchinem 42.E F
Hæreſis Gaiana 270.M
Hæreſim omnem ex ingeniis philoſophorum animari 55.K
Hæreſis vnde dictæ 35.G H
Hæreſes apud quos valeant 34.M
Hæreſes ab Apoſtolis prænũciatæ 35.D E
Hæreſes apoſtatas faciunt 35.E
Hæreſes ab idololatria non diſtant 40.C
Hæreſes damnaticiæ 39.E
Hæretici ſimplicitatem communium verborum in quæſtionem torquent 124.B
Hæretici idola fabricantur 149.G
Hæretici & manu & ſenſu ſcripturas interuertũt. 39.L M
Hæretici ſcripturis non conuincuntur 39.I
Hæretici in quibus offendantur maxime. 49.
Hæretici loquacitatem facundiam putant. 119.L
Hæretici ex ſcripturis ſua ſtabiliunt 9.H
Hæretici pſeudoapoſtoli 38.K
Hæreticorum mos ſimplicia torquere 122.K
Hæreticorum commercia 40.F
Hæreticorum coniecturæ 149.H
Hæreticorum ingenia 36.M.& ſeq.
Hæreticorum & Ethnicorum differentia. 12.C
Hæreticos nudas voces rapere & ſimplices. 89.G H
apud Hæreticos multa ſchiſmata & in hæreticos inuehit 39.K
Hæreticis cum quibus conuerſatio 40.G
Hebionis hæreſis 39.B
Hebræi Iudæi 218.M
Hederę natura cerebrum ab heluco defenſare. 161.F
Helene Tyria 258.K
Helias tranſlatus 263.B
Helias in cœlum ſublatus 112.K
Helias & Enoch nondum mortui 31.I
Heliſeum deus vlciſcitur 92.A
Hemereæ ſomnium 262.B
Heracleon hæreticus 41.M.139.B
Heraclitus tenebroſus 68.E
Heraclitus 248.G
Heracliti mœror 248.I
Heracliti mors 166.M
Hercules Nemæus 163.A
Hercules in fœminã mutatus ex libidine. 210.L
Herculea poſteritas 210.C
Hermes author 301.L
Hermippus 262.D
Hermippus Berithenſis quinque volumina de ſomniis conſcripſit 262.E
Hermippo Clazomenij templum dedicarunt. 248.D
Hermogenes hæreticus 38.K
Hermogenes pictoriam exercuit 125.C L
Hermogenes polygamus & pictor 207.K
Hermotimus 261.G
Herodiani 40.L
Herophilus 250.F
Herophilus ſeptingentos homines exſecuit, vt naturam ſcrutaretur 250.F
Heſiodi pandora 140.G.161.D

Hieronym. phœnix Tyri rex 219.D
Hierophantæ Aegyptiorum 55.L
Hieruſalem catholica 76.E
Hilarianus præſes 197.B
Hippias interficitur 226.K
Hirci duo 51.A
Hirci duo quid deſignent 71.L
Hirundo pullos nouit medicari 173.B
Hiſtriones ab omni munere & honore publico prohibiti 269.I
Homeri centones 40.A
Homerus in Pauum 258.F
Homicidij origo 4.C
Homicidæ aqua expiabantur olim 271.G
Homo interior & exterior 250.D
Homini omnia ſunt famula 258.G
Homini omnia ſubiecta 258.G
Homo quando veſtitus 210.F
Homo rationale animal 145.I
Homo non natura in bonum diſpoſitus, ſed inſtitutione 63.A B
Homo interior apud Paulum 25.I
Homo factus in animam viuam, non in ſpiritum viuificatorem 63.L
Homo caro proprie dicitur 18.C
Homo angelos iudicaturus eſt 63.L
Hominis diuerſa temperatura 56.G
Hominis vetuſti & noui moralis differentia, non ſubſtantialis 27.H
Hominum raritas, & habitatorum infrequẽtia 210.B
Honorigera nota virginitatis 176.M
Hortenſius pauum primus menſis appoſuit. 211.K
Hoſpitalitatis conteſſeratio 37.D
Hoſpitium 189.L
Hoſtem deſtinare 73.D
Humanæ conditionis contemplatio 167.C
Humani generis ſecundi reformatio 204.E
Humiliatio 192.K
Humilitas 192.E
Humilitate deo nihil carius 178.B
Humiles qui 5.F
Hyęnę ſexus eſt annalis 210.E
ὕπατοι quid 197.C

IAnus vnde 163.B.282.I
Ideæ Platonis 253.B
Idololatria 279.H
Idololatria quid 280.B.282.L
Idololatra homicida eſt 279.I
Idololatria apud deum ſumma offenſio. 266.F
Idololatriam imprimis auerſatur deus. 274.M
Idololatria mœchiæ ſoror 275.B
Idololatriam omnia peccata complecti. 229.H I K
Idololatriam in hominis cauſam eſſe 282.G
Idololatria mœchiæ nomine exprobrata populo 285.K L
Idololatria ex rebus dei conſtat 181.C
Idololatria ſecunda 161.M
Idololatriæ crimine Iudæi ſemper incuſati. 43.F
Idololatriæ ſexus eſt, omne mẽdacium de deo. [illegible]0.C
Idola Nationum argentum & aurum 162.A
Idola an prodeſſe poſſint 222.I
Idolis nihil immundius 162.A
Idoneus comparatiuum 210.H
Ieiunationes 197.G
Ieiunium Heliæ & Moyſis 32.L
Ieiunium die dominico nefas ducere 160.H
Ieiunia 18.L.189.K.192.E
Ieſus ſordidatus 50.M
Ieſus Nauæ Moyſes ſecundus dictus angelus 47.K
Ieſum ſoluere 114.K
Ignea diaboli iacula 192.L
Ignis Babylonius tres fratres non læſit 31.H
Ignes ſuper mœnia carthaginis pependerunt. 197.B
Ignium ſumma pœna 166.L
Ignorantia 170.L
Ignorantiæ malum 212.L
Ignorantia dei qualis 67.K
Ignorantiæ prætextum non patrocinari. 171.C
Imago teſtimonium veritatis 249.H
Imaginarij fructus reprędentatio 206.A
Imaginem Chriſti portare 29.A
Imagines quare prohibitæ 66.L
Imaginaria omnia in ſeculo & nihil veri. 162.M
Imber per Chriſtianorum orationem impetratur 197.F G
Immortale ſemper agi 261.C
Impatientia vnde ſit nata 3.L
Impatientia matrix in omne delictum 4.B C
Impatientia metu cruciat 4.L
Impatientiæ incunabula 4.B
Impatientiæ venena 5.G
Impatientiæ natales in ipſo diabolo 3.L
Impedimenta infantis 8.K L
Imperator homo & non deus 223.E
pro Imperatorum ſalute deus inuocandus. 222.L
Imperium à quo 222.L
Impoſſibile nihil deo, niſi quod non vult. 8.F
Inalterare 175.F
Inattaminata res 163.E

Inaugurari reſtitutioni 28.G
Inbonitas 166.I
Incircumciſus Adam 43.M
Indicum mare 180.M
Indigens nullus ſit in populo dei 85.L
Indigentis ſuſtentatio 190.G
Indignis an deus omnia præſtet 171.I
Indiuiduitas 150.H
Indoles ex ſanguinis qualitate 254.B
Indulgentia ſecularium principum 25.H
Indulgere & iubere differunt 207.E
Infantes teſtimonium Chriſti ſanguinem litare 138.K
Infantes pipantes 207.M
Infantes intelligunt & ſapiunt 253.L M
Infantib. natis quæ fieri ſolita 260.D
Infantes à matribus debellari 177.L
Inferi vbi 264.C E
Inferorum æneæ feræ 27.D
Inflabellatus ignis 141.I
Infulas depomere 206.M
Ingenia de ſemine hypocritarum 171.F
Ingratia 170.D G
Inimici delatores 212.K
Inimicos diligere ſolorum Chriſtianorum eſt. 196.K
pro Inimicis orandum 300.H
Iniquitas iuſtitię eſt materia ad teſtimonia ei⁹. 192.F
Iniquitas neceſſaria propter fidei probationē. Ibidem.
Initiandi modus in eleuſiniis ſacris 138.H
Inſtituta maiorum circa fœminas 214.M
Inſtrumentum Apocalypſis Ioannis 25.I
Inſtrumentum diuinarum ſcripturarum. 43.F. 149.M.160.G
Inſtrumentum literaturæ 218.K
Inſtrumentum originale Moſeos 122.I K
Inſtrumenta apoſtolica 25.L.288.G
Inſuauitas 166.I
Intellectus quid 253.D
Inueſtis 176.H
Inuocatio Chriſti 190.B
Intellectum ſemper animæ ineſſe 253.H
Inuiſibilia per viſibilia cognoſci 253.G
Ioannes & Chriſtus conueniunt 84.H
Ioannes veluti limes conſtitutus inter vetera & noua 97.E
Ioannes quare in Chriſto ſcandalizatus. 89.A
Ioannes an aliquid neſcierit 37.G
Ioannes baptiſta nouum orationis modum induxit 93.L
Ioannes euangeliſta obiit 263.B
Ioannes Baptiſta prophetarum vltimus. 276.H
Ioannes milites ad baptiſmum admiſit. 162.F
Iob exemplum fidei 192.G
Iob ferretrum diaboli 6.A
Ionas à deo transfretare conatus 194.E F
Ionas de aluo piſcis poſt triduū euolutus. 24.C
Ionæ fuga 67.C
Ionathas reſignati ieiunij culpam deprecatione deleuit 83.L
Iordanis dat tranſitum Iudæis 89.M
Iordanis amnis finium arbiter 210.A
Ioſeph Chriſti figura 48.F
Ioſeph quare patre melior 204.M
Ioſephus Iudæus 219.D
Ira dei propter ſceleſtos 65.D E
Iræ dei ſigna 197.B
Irenæus omnium doctrinarum curioſiſſimus explorator 139.D
Iſaac Chriſti exitum denotauit 48.E
Iſaac figura Chriſti 74.L
Iſidit linciata 246.H
Iſidis ſacra 271.G
Iſthmia certamina 268.D
Italia Saturnia dicta 216.H
Iteratio cui non competat 59.H
Iuba 219.D
Iudas Apoſtolus vſus teſtimonio Enoch. 180.H I
Iudam quidam defendunt 41.E
Iudææ moroſitas 40.B
Iudæi propter Chriſtum in diſperſione ſunt. 250.H
Iudæorum hæretici 25.F
Iudæorum conuerſio ad Chriſtum 110.H
Iudæorum ſalutatio 107.H
Iudex deus non reprehendendus 65.A B
Iudicium dei non in compede aut pileo verti. 3.H
Iudicium eſt perſecutio 192.C
Iudicium ſoli deo competere Ibidem.
Iudicium dei in duplici ſententia ſtatuitur. 31.K
Iudicij extremi exemplaria 173.A
Iudicij cauſa vita 19.M
Iugo eodem vrgeri 64.G
Iuliæ leges 207.L
Iuno Curitis dea Faliſcorum 221.H
Iuno Achæa 187.C.208.A
Iupiter Olympius 163.A
Iupiter conuerſus in taurum & cygnum 9.A
Iurare per Genios Cæſarum 196.M.222.H
Iurat deus per ſeipſum 122.I
Ius pacis & nomen fraternitatis 170.A
Iuſtinus philoſophus & martyr 139.D
Iuſtitia dei iudicis 170.H
Iuſtitia plenitudo diuinitatis 64.M

Iuſtitia

Iuſtitia dei in iuuando bono & malo puniēdo. 4.E F
Iuſtitiæ profectus 174.M
Aciniosæ delitiarum ineptiæ 183.M
Laconum flagella 228.B
Lædentis fructus in dolore læſi eſt. 4.M
Laici baptizare poſſunt 273.D & quatenus.D E
Laici ne ſibi adſumant eccleſiaſtica officia. 273.D E
per Lamech inſtitutio dei vim paſſa 204.D
Lamech primus digamus 204.D
Lamiæ turres 138.M
Lanceare 47.A
Lanceatores antequam lancinatores 73.E
Lances ex argento 214.L
Lapides lancei 100.I
Lariſſæus heros Achilles 210.K
Laterculum 142.E
Laudis humanæ ſectatores taxantur 87.F
Laurea militaris 161.D
Lazarus reſurrectionis exemplum 30.C
Lectio mentio dei 178.E
Legendi qui authores Chriſtiano 246.C
Leæna meretrix Athenienſis 167.A.228.A
Lenocinium pronunciationis 124.B
Lenocinia formæ 184.G
Lentulus & Hoſtilius Mimographi 217.M
Leo ſemel pater eſt 262.B
Leoni ægrotanti ſimia remedium 255.B
Leo Aegyptius ſcriptor 161.E
Leones Mithræ 55.M
Leonymus Pyctes 262.C
Leproſi decem mundati 68.G
Lex in paradiſo data 43.H I
Lex & Euangelium diſtat 80.C
Lex naturalis 161.B
Lex dilectionem dei & timorem præcipit. 64.M
Lex noua in pace conſtituta 44.F
Lex quo anno poſt Abraham data 43.K
Lex ratione conſtat 160.K
Lex primordialis Adæ data, matrix omnium præceptorum dei 43.H
Lex & prophetæ cum euangelicis & apoſtolicis literis miſcendi 39.H
Lex Moyſi an omnibus ſit data 43.G
Lex naturalis non ſcripta 43.K
an Lex creatoris ab Euangelio debeat excludi in Chriſto creatoris 105.I K
Leges papiæ 214.E
Leges humanæ quales Ibidem.D
Leges ſumptuariæ 214.L
Legis onera 94.L
Legis & prophetarum in Chriſto extructio. 93.C
Legis onera vſque ad Ioannem 286.C
Legis memores incedere debemus omni tempore 178.F
Legi Chriſtus indulſit obſequium 83.G
Legem etiam patres cuſtodierunt antequam eſſet data 43.K
Leuitæ ante legem Ibidem.
Liber hederatus 161.F
Libertatem dei quidam faciunt ſeruitutem. 171.I
Liberi patris myſteria 214.M
Liberorum amariſſima volup. 186.L M
Libertas deo competit, non neceſſitas 122.E
Libertate mutare 31.E
Liberum arbitrium 199.E
Liberum arbitrium habuit Adam 62.I K
Libidinis inuitator decor 182.L
Libidinum publicarum nouum conſiſtorium. 190.A
Libidinis præpoſteræ execratio 285.K
Libidinum publicarum loca 166.G
Licebit pro liquebit 171.H
Licentia verecunda 104.F
Licentia ſæpe tentatio diſciplinæ 200.I
Licentia paſſiua 186.E
Licentia ſectæ 195.C
Licentia hæretica 45.G
Lignarius rex 75.B
Ligna in ſabbato colligens quare lapidatus. 66.I
Lignum in aqua 30. A
Lignum paſſionis Chriſti Ibidem.C
Ligneæ maculæ 211.K
Limentinus 163.B.277.L.282.I
Limi rudimenta 18.H
ab ipſo Limine prouerbium 210.E
Limitem figere 285.A
ad Lineam vnam congreſſionem dirigere. 12.G
Lineæ inſiſtere 86.K.105.F
Lineas aliquas præducere 70.L
Lineis claudere materiam 46.H
à Lineis excidere 126.A
à Lineis, & in gradum, prouerbialiter dictum. 54.K
Lineas præducere 275.E
Linguam meretrix comeſtam in faciem tyranni conſpuit 167.A
Litare honorem domino 5.B C
Literatura Iudaica 71.B
Literaturæ diuinæ antiquitas 226.L
Literæ ſeculares 161.D
Literæ 161.G
λόγος 145.H

Locuſtæ etiamnum viuere demptis capitibus. 251.K
Locuſtæ ſiccitatibus gaudent 257.I
Loquacitas in ædificatione nulla turpis 3.K
Loquacitatis vitium 187.G
Loth vxoris meminiſſe admonemur 99.B
Lotionis defunctorum antiquitas 225.F
Lucanus hæreticus 17.G
Lucanus Marcionis diſcipulus 42.C
Lucas euangelij Paulini ſcrip. 80.K
Lucæ Euangelium Cerdon ſolum recipit. 42.B
Lucernæ pro foribus 223.M
Lucernas habere ardentes 95.I
Lucifuga beſtia 138.L
Lucina 259.H I
Lucretia ſanguine ſuo maculatã carnẽ abluit. 201.H
Lucretiæ mors 166.M
qui Lucrifieri facile poſſint 190.C
Ludo & caſtris ſe locare 4.K
Ludi vnde dicti 266.M
Ludi liberalia vocati 267.A M
Ludi duplices 267.B C
Ludorum origo 266.M
Ludorum tituli 267.C
Lumbos ſuccingere 95.I
ex Lumbis Dauid fructus 13.I K
Luminaria mundi quæ nos faciant 184.I
Lunchus pro lancea 162.E
Lunæ ſolatium 124.D
Luna modulationibus menſtruis variat. 209.L
Luperci ludi 267.A
Luxuria turpitud. contraria 114.D
Luxuria fructus pulchritudinis corporis. 183.B
Lycurgus qua morte perierit 214.D.226.I
Lydi tranſuenæ ex Aſia in Etruriam 266.M
Lynceſtis aqua inebrians 140.L.263.A

Machæra Chriſtus fuit 150.H
Magi reges 47.D
Magi Perſarum 55.L
Magorum præſtigiæ 220.L
Magiſter Chriſtianorum ſolus deus 197.I
Magna corona 161.F
Mala fieri ex operibus dei quomodo 266.EF
Mala magis vincunt 284.H
Maledictionem præcauere deb. 86.M
Maledictus qui 48.C
Maleficium nullum ſine formidine 88.K
Malitia quid 67.D
Malitia ab impatientia initium habet 3.M
Malitia ſpiritalis exitium à primordio auſpicata hominis 220.G
Malus diabolus 171.E.183.F

Malum vnde 53.F
Malum vires ſuas habet 35.A
Malum foras prouerb. 140.B
Mala victoria, non peccatoria 67.D
Malorum duæ ſpecies 65.A
Mammona Syriacum vocabulum diuitias ſignificare 97.B
Manceps diuinitatis 216.I
Mandatus pro iuſſus 146.D
Manethon Aegyptius 219.D
Mannæ eſcatilis pluuia 4.D
Manumiſſionis inſignia 31.F
Manus impoſitio 18.L
Manu iniecta detinere 46.D
Manuum ſublatio & expanſio inter orandum. 301.I
Manibus & pedibus conſtringi 25
Mappa miſſa 142.M
Marcion Ponticus epiſcopi filius 42.B
Marcion natiuitatem Chriſti negat 56.A
Marcion phãtaſmа carnis in Chriſto fuiſſe dicit 117.E
Marcion quædam in ſcripturis eraſit 114.E
Marcion de theſauro Cerdonis ſua profert. 88.I
Marcion pœnitentiam egit 38.H
Marcionis epiſtola 8.E
Marcionis proprium opus 57.B
Marcionis antitheſes Ibidem.
Marcionis Chriſtus 81.L
Marcionitæ taxantur 193.M
Marcionitæ veſpis comparantur 81.F
Marcionitæ notantur de ſeparandis matrimonijs 186.E
Marcionitæ ſepiis piſcibus comparantur. 66.E
Marcomani 224.D
M. Aurelius Cæſ. 197.F.214.I
Marcus interpres Petri 81.F
Marcus magus hæreticus 139.B
Marci errores 42.A
M. Tullij luxus 211.I
Margarita 180.C
Maria ex ſemine Dauid originem traxit. 47.L
Mariæ & Euæ comparatio 11.I
in Maria abiuncta à Chriſto figura ſynagogæ. 10.E F
Maris rubri diuiſio 89.L
Mari fides infamis 209.L
Mars tredecim menſibus in vinculis penè conſumptus 217.I
Martyres 160.D
Martyres deſignati & benedicti 166.C
Martyrium 18.M
Martyrium alter baptiſmus 273.C

Martyria

Martyria Baſilides negat facienda 141.A
Maſſaliter. 195.G
Mater matuta 208.A
Mater ex nupta 176.A
Mater à filio alatur, potius quàm à parente. 205.D
Matribus ſuis Perſæ miſcentur 216.C
Mater familiæ 177.E
Materia philoſophica 141.I K
Materiæ conſanguineæ 180.L
Materiarij hæretici 123.K
in Mathematicos 281.A B
Matrimonium apud deum quid 205.K
Matrimonium nullius,Chriſtiani adulterant. 197.G
Matrimonium vnum concedit Tertullianus. 59.L M
Matrimonium concordia ſeruat, pudicitia nõ iterat 207.F
Matrimonium inter Chriſtianos 190.F
Matrimonij laus 59.K L
Matrimonij neceſſitas 186.F
Matrimonij cauſa 185.K
Matrimonij ſecreta maculoſa 189.K
Matrimonij debitum 187.B
Matrimonij & ſtupri differentia 200.L
Matrimonia pluriſaria apud veteres 186.E
Matrimonia fideles gentilium ſubeuntes ab omni communicatione fraternitatis arcẽdi. 189.H
Matrimoniorum felicitas apud veteres Rom. 214.M
Matrix generis humani 175.M
Matrix religionis 98.L
Matronarum indecens cultus 211.C
Mauri vani 254.B
Mecenius vxorem ſuam trucidat ob vini guſtũ 214.M
Medi gemmas non curant 181.A
Medicinas mutæ animæ agnoſcunt 173.A
Medicina philoſophiæ ſoror 248.G
Megarenſium obſonia 224.M
Melampus Argis initiationes homines docuit. 220.E
Mellis & lactis ſocietas 56.B
Membra homini cur præcipue data 32.A
Membra corporis ad quid vtilia poſt reſurrectionem 32.M
Membrorum hominis deſcriptio 32.M
Memoriæ 43.F
Memoria ſenſuum & intellectuum ſalus, omnium ſtudiorum theſaurus 255.A
Menander Epheſius 219.D
Menander Simonis magi diſcipulus 40.L
Menander Samaritanus 262.M
Mendacium non ædificatur,ſine demolitione veritatis 61.H
Mendacio multa ſunt neceſſaria 68.G
Mendeſius Ptolemæus 219.D
Mendicos deus curat 86.B
Menedemus philoſophus 219.A
Menſæ Ciceronianæ 258.D
Mentiendi voluptas quibuſdam ingenita. 215.F
Menrio dei 178.E.190.B
Merari filia 207.M
Mercede æternitatis diſpungere 199.D E
Mercimoniorum quæſtuoſa pericula exercere. 4.I
Mercurius primus literas enarrauit 161.H
Mercurius author primæ veſtis 210.G
Mercurius Triſmegiſtus magiſter omnium phyſicorum 140.L
Mercurio apud Gallos ætas maior proſecatur. 215.L
Mercurius à Gallis colebatur 276.C
Mercurio Aegyptio Plato adſueuit 248.D
Meretricis Atticæ factum egregium 228.A
Meretricum cultus matronalis 211.D
Meritorum ordo 28.I
Meſſibus caruerunt gentiles ob vexatos Chriſtianos 197.B
μετενσωμάτωσις 257.H
μετεμψύχωσις 259.D
μητροπάτωρ quare demiurgus dictus 141.D
Miles pulchrior in prælio amiſſus quàm in fuga ſaluus 194.E
Milites dei ſumus 301.C D
Mileſij 180.C
Militia 166.H I
Militia an Chriſtianis conueniat 162.D
Mille annorum error 76.M
Miltiades eccleſiarum ſophiſta 139.D
Minerua artium & armorum deã 162.H
Minerua prima molita nauem 161.H
Minutalia 180.L
Miraculum de muliere quæ mentis extaſim patiebatur 250.A B
Miraculum mulierculæ mortuæ 263.F
Miſericordes nos eſſe oportet 285.B
Mithræ milites 40.B
Mithræ miles 163.F
Mithræ ſacra 271.G
Mithridatis ſomnium 261.B
Modeſtia vnde dicitur 200.M
Modeſtia pudori procurat 187.G
Modeſtia deo nihil acceptius 178.B
Modeſtiæ laus 199.C
Modus in omnibus ſit 181.D
Modum vocat molem 125.M

Mœchia

Mœchia & fornicatio 285.H
Mœchia adfinis idololatriæ 285.K
Mœchiæ nomine idololatria exprobrata popu 285.K L
Mœchia & fornicatio medium locum inter idololatriam & homicidium ſibi vindicat. 288.H
Monarchia quid 145.C
Monarchiæ cenſus totus 145.E
Monarchianorum argumētum, deo nihil eſſe difficile 146.L
Monarchianorum deus verſipellis 151.C
Monarchiani hæretici 146.I
Monela dominica 4.K
Monilium pondera 186.L
Monogamia 199.C
Monogamia apud Ethnicos in ſummo honore 201.F
Monogamiæ diſciplina hæreſis 203.G
Monogamiæ duarum natiuitatum vnum præſcriptum 200.C
Monogamiæ origo humani generis patrocinatur 200.B
Monumenta cadauerum ſtabula 25.H
Monſtri nota 161.B
Morborum ſanatio 74.K
Mors Chriſti pondus & fructus Chriſtiani nominis 72.C
Mors quorum maledicta 53.C
Mors & mortale differunt 30.I
Mors ex lege debitum omnium 206.A
Mortem finiri Seneca dicit 17.B
Mors quid 263.C
Mortis cauſæ 263.K
Mors naturæ debitum 262.M
Mors duplex, ordinaria & extraordinaria. 263.G
Mortem non eſſe ex natura ſed culpa. 263.G
Mortes non vulgares 263.H
Mortuorum vocabulum 21.A
Mortuos etiam piſces eructabunt 24.B
Moſcio, author 251.M
Moyſes antiquior Saturno nongentis circiter annis 256.I
Moyſes propheticus paſtor 161.E
Moyſes ante conditam vrbem vixit 219.B
Moyſes Adam ſcribit deum agnouiſſe 55.C
Moyſi & Chriſti diuerſum exemplum 95.E
Moſeos originale inſtrumentum 122.I K
Moyſi manus mutata 30.M
Moyſen vera non ſcripſiſſe dicit Apelles. 42.D
Moyſes Apoſtolus 92.I
Moyſi quomodo dominus locutus ſit. 148.C D
Moyſen Petrus in ſpiritu cognouit 91.D
Mulier non natura nomen vxoris 175.L
Mulier Euam ſe eſſe ſciat 180.B
Mulieris nomen quomodo vſurpandum. 175.M
Mulier aliis gladius 182.M
Mulieres Arabicæ 178.D
Mulieres velatæ apud Iudæos incedunt. 160.I
Mulierum hæreticorum audaciam 40.D
Mulum de aſino pingere 141.E
Mundialis lux 147.G
Munditiæ ſimplices 183.E
Mundus pro homine 107.L
Mundus vna reſpublica 224.G
Mundus ornamenti nomen penes Græcos. 126.B
Mundus ſublunaris 209.L
Mundus ornamenti nomen eſt 55.K
Mundus vna omnium domus 286.K
Mundi tenebræ præcordia hominum excæcāt. 168.F
Mundum à deo factum quomodo prophetę & Apoſtoli tradant 126.I K
Mundo nomen κόσμος accommodatum. 218.H
Munera deo offerenda. Oratio & actio gratiarum 83.F
Munifices 162.K
Murtia dea 267.G
Muſcæ ſpicula 56.A
Muſcæ demptis capitibus etiam aliquādiu viuere 251.K
Muſæus Athenis initiationibus homines obligauit 220.E
Mutius Scæuola 166.M
Mutius dextram in ara reliquit 227.M

N

Naaman Syrus leproſus 83.D
Naaman ſepties ſe in Iordane lauiſſe quid ſignificet Ibidem.
Nabuchodonoſor pœnitentia reſtituitur. 173.B
Narem contrahere 55.I
Naſamonæ oracula captant in parentum ſepulchris 265.E
Naſci & fieri differunt 248.L
Naſo agere 67.H
Nathan conſolatur Dauid 83.L
Nationum conuerſio prædicta ante Chriſtum 75.L M
Nationum fœminæ 182.I
Natiuitas noua 12.G
Natiuitas Chriſti à prophetis prædicta. 46.K L
Natiuitas perfecta in decimi menſis ingreſſu. 259.I

259.I
Natura legalis 161.B
Natura prima omnium diſciplina 160.M
Natura legis inſtar 113.A B
Natura, mater. 177.D
Naturæ officium 175.D
Naturæ res contraria 161.A
Naturæ contumeliæ 9.B
Natura veneranda eſt, non erubeſcenda. 256.E
Naturæ corruptio alia natura eſt 260.I
Natura aut defraudatione aut enormitate reſcinditur 261.D
Naturam legem conteſtari 178.B
Nazareni appellantur Chriſtiani 82.G
Neceſſitas 170.L
Neceſſitas nulla excuſatur 201.G
Neceſſitas carnis 199.A 206.G
Neceſſitas, fortuna, fatum, idem 31.H
Neceſſitati diſciplina non conniuit 162.G
Negotiari lenocinijs 6.D
Negatio eſt martyrij recuſatio 194.M
Negatores 160.D
Negatores depulſi à communione 207.I
Nemæa certamina 268.D
Nemedia 263.B
Neoptolemus tragœdus 262.C
Neptunus Conſus dictus 267.A
Nero nunquam ſomniauit 261.H
Nero dedicator perſecutionis Chriſtianæ. 214.H
Neruus 184.K
Neruus vmbilicaris 13.F
Neſtoris Cocetum 140.G
Nicander 274.B
Nicolai fœdiſſimi errores 41.B
Nicolaitæ 39.C.59.K
Nigidius hæreticus 38.I K
Nigriani 196.M
Nigri 223.L
Niniuitis miſericordia præſtatur. 65.K.111.H 83.L
Nocentiſſimi qui 138.K
Noctuæ 249.K L
Noë vnde iuſtus 43.K
Nomen pro Chriſtiana profeſſione 26.B
Nona dea 259.H
Nonacris aqua 263.A
Nortia dea Sutrinorum 221.H
Noſtrum nihil in mundo 4.G H
Nouellitas hæreticorum 146.A
Nubendi ſępius licentia in vetere lege caſtrata. 200.E
Nubere rurſus pontificem maximum nefas. 187.F
Nubere in domino 189.B
Nudipedalia 225.G
Numerus diuinitatis ſumma ratione conſtat. 46.B
Numæ Pompilij ſuperſtitio 40.B
Nundinatitia capita 173.D
Nuptæ & nuptiæ vnde dictæ 177.E
Nuptiale indumentum 23.B
Nuptiales tabulæ 189.H
Nuptiæ nuſquam prohibitæ 186.F
Nuptiarum ſarcina 187.A
Nuptias Marcionitæ auferunt 203.E
Nuptias ſecundas damnat Tertullianus. 204.C
Nuptias Marcion non coniungit 84.K
Nuptias de eccleſia tollere 189.C
Nuptiis vnis Adam & Eua inter ſe defuncti ſunt 200.B
Nulla ſanctitas abſque nuptiis 59.M
In nuptiis vnius ſummus pōtifex conſtitutus. 40.B
Nurſia dea Volſinienſium 221.H

Obedientiam à beſtiis requirimus quam nos negamus 3.I
Oblatio vera 98.L
Oblatio panis 40.B
Oblationes annuas reddere 201.C
Oblationes pro defunctis 160.H
Obmuſſitare 211.A
Obſequium de patientia trahitur 3.K
Obſequium artificium promerendi 3.K
Obſequij ratio in ſimilitudine animorum conſtituta 171.B
Obſeruationes Chriſtianæ 160.M
Obſolefacta vox 177.D
Obſtetrices carnifices 207.M
Obſtrepitacula 57.C
Obſtruere gradum prouerb. 222.E
Oculare 170.A.173.B
Occulta quomodo explorabantur 256.M
Odium Gentilium erga nomen Chriſtianum. 212.L
Offendere de limine 138.M
Offenſa comes fruſtraneæ voluntatis. 59.C
Offerre 200.F
Officinæ ferales 180.I K
Officium naturæ 175.D
Officia liberalia 217.I
Officia militaria redimere 195.H
Officia ſuperficialia 94.M
Oleo Chriſtiani olim vncti 56.B
Olympia 268.D

Opera carnis damnantur, nõ ipſa caro 27.K L
ex Operibus ineundæ probationes 62.H
Ophitarum error de ſerpente exaltando 41.C
Opimitas ſapientiam impedit 254.B
Oracula celebria 262.D E
Oratio dominica breuiarium totius euangelij 300.F
Orbis terræ frequentia 257.C
Ordines eccleſiaſtici tempore Tertulliani. 273.D
Orandum pro omnibus etiam inimicis. 300.H
Oraturi lauabant manus 301.H
Orabant gentiles expoſitis penulis 301.K
Orantis vultus 301.M
Orantis Chriſtiani habitus ad omne ſupplicium paratus 223.A
Orare ad Orientis regionem 218.F
Orat Moyſes extenſis manibus 48.G
Oratio 178.E.192.E
Oratio coniugatorum 190.F
Oratio legitima, oratio dominica 192.H
Oratio pro inimicis 223.M
Oratio innocentis, opima ac maior hoſtia. 222.M
Orationem facere ad dominum 201.A
Orationem ſpiritus ad deum ducit 201.A B
Oraturus omni animi confuſione vacet. 301.G
Orbitates aucupari 6.E
Ordinatio 187.E
Ordo in eccleſia 200.F
Ordo à principalibus deducendus 17.E
Ornatus 180.I
Ornatus verus mulierum Chriſtianarum. 184.L
Orpheus Pieriæ homines docuit initiari. 220.E
Oſcula propinquis quare olim oblata 214.M
Oſculum fratrum 302.A
Oſcula filiorum viduis non permiſſa 187.C
Oſiris 161.I
Oſtia olim læto nuncio allato coronabantur. 282.K
Oſtiorum dij apud Romanos 282.I
Oues dei Chriſtiani 192.H I
Ouis perdita populus Chriſtianus 286.H
PAla areæ dominicæ purgatrix eſt perſecutio 192.C
Palliati liberaliũ artiũ profeſſores. 211.M
Pallium ſupra tunicam 209.H
Pallium veſtis Chriſtianorum 211.F
Pallij ſimplicitas, facilis vſus Ibidem
Palma pro velo palmato 178.F
Pancarpia 140.G
Pandora Heſiodi 161.D
Pandora prima fœminarum 161.D
Panis & calicis aliquid in terram decuti anxie veteres patiebantur 160.H
Panis Chriſtus 150.F
Super Panem gratiarum actionibus fungi. 58.F
Pannis armati 47.A
Papiliunculi ſiccitatibus gaudent 257.I
Parabola de nullo non conuenit 23.K
in Parabolis quare Chriſt' ſit loquutus. 24.E
Parabolæ quomodo tractandæ 287.E
Paracletus quare miſſus 174.L
Paracletus montanicus 192.B.195.I 160.C
Paracleti adminiſtratio 174.L
Paradiſus vbi 227.C
Paradiſus eccleſia 62.F
Paradiſi gratia & familiaritas dei adempta eſt Adæ 61.M
in Paradiſo dei nemo hominum natus 64.C
Paralyſis mentem prodigit 254.C
Paredri ſpiritus 256.M
Parentum religio ſecunda à deo. 285.K
Pares anima ſumus non diſciplina 282.F
Parentum cadauera Pontici in conuiuio deuorant 53.C
Parthi 181.A
Parthi aurum bullarum vice inſerunt, per omnia quæ ſua 184.C
Partiarij errores 74.D E
Partula dea 259.H
Paruulos deus diligit 92.A
Paſcha figura Chriſti 108.M
Paſchæ ſolennia 189.L
Paſſiuitus 210.H
Paſſiuitas vitæ 142.F
Paſſiuus cenſus 204.I
Paſſiua licentia 186.E
Paſſiuus conuictus 57.D
Paſſiuum nomen dei 46.E
Paſtores quidã in pace leones, in prælio cerui. 160.C
Pater deus inuiſibilis 68.C.148.B C
Patris nomẽ, deus omnipotens, altiſſimus &c. 149.D
Patrum delicta de filiis exigi à deo quomodo intellig. 65.C D
Paterfamiliæ 177.E
Patientia alumna dei 6.D
Patientia Eſaię, Stephani & Iob 5.M
Patientia dei expectat pœnitentiam 65.I
Patientia miſericordiæ mater 3.G
Patientia inſtrumentum omnia ſuſtinẽdi. 6.D
Patientiæ idoneus ſequeſter deus 6.B
Patientiæ vtilitas 4.M
Patientiæ exemplum deus 3.C
Patientiæ diuinæ ſpecies 3.E

Patientiæ

Patientiæ effigies & habitus 6.C
Patiẽtiam philoſophi communi ſtudio extollunt 3.C D
Patientiam nouam docet Chriſtus 85.G
Patientiam & diabolus docet 6.D
Patresfamiliæ 223.G
Patrocinium ſcripturæ 160.F
Patrocinium legis 150.H
Patrocinium originis noſtræ 204.F
Patrocinium conſuetudinis 160.G
Patrocinium perſonarum 174.H
Patrocinia contumelioſa 6.E
Patrocinia naturæ 272.B
Pauor Hoſtilij 56.M
Paulus ſollicitudini fratrum non ſubſcripſit 193.H
Paulus Hieroſolymam quare aſcẽdens ad apoſtolos 80.K
Paulus baptizauit 273.A
Pauli natiuitas Romæ qualis 179.E
Paulum Geneſis olim promiſit 105.D
Pauperes animam ſolum in confiſcato habere 194.M
Pauperum curam gerit deus 86.B
Pauus ſæpe ſe mutat 210.D
Pauum Hortenſius primum occidit 211.K
Peccator ante veniam ſe defleat 171.H
Peccata alia ſpiritualia, alia corporalia 170.I K
Peccatum aut venia diſpungit aut pœna 285.E
Peccata alia remiſſibilia, alia irremiſſibilia 285.E
Peccati ceſſatio radix eſt veniæ 288.E
ſine Peccato ſolus deus 260.K
Peccatum per præcepti occaſionem ſeduxit 113.F
Pectines Solis 138.M
Peculium ſeminis 141.L
Pecunia conſtare non decet Chriſtum 195.C
Peierare per Genium Cæſaris 222.H
Peluſiis ludis aqua expiabantur 271.G
Penula in ludis à Lacedæmoniis inuenta 214.L
Peregrinus ſe rogo immiſit 166.M
Perfectus nemo ante repertum fidei ordinem 288.F
Perire quid 30.L
Periſcelis 184.K
Perſecutio agon quidam 192.C
Perſecutio pro fide militaris 89.L
Perſecutio quibuſdam videtur à diabolo eſſe 192.F
Perſecutio non redimenda nec fugienda 194.I
Perſecutionis exitus 192.C
Perſecutiones fides excipere debet Ibidem
Perſona dei Chriſtus domin. 112.C
Perſonæ diſtinctio 150.B
Petentibus impertiendum ſolum 225.F
Petra Chriſtus 47.I
Petrina acies 47.I
Petrus maritus 205.F
Petrus à Paulo reprehenditur 106.E
Petrus chariſſimus diſcipulus 85.M
Petrus Romæ paſſus 39.G
Petri nomen quare mutatur 15.M
Petrum an aliquid latuerit 37.G
Phallus 138.H
Phantaſma figuram capere non poteſt 101.H
Phantaſmata magiæ 220.L
Pharao fluctibus perit 173.B
Pharao quare induratus 65.B
Pharaonis & Marcionis nulla differentia 60.A B
Phariſaica candida veſtis 117.G
Phariſæorum nomen vnde 40.K
Pherecydes 161.E
Pherecydes Pythagoræ magiſter 248.E.256.M
Philippi Macedonis ſomnium 262.A
Philochorus 262.D
Philomena Apellis 259.G
Philoſophia ad quid vtilis 119.L
Philoſophia quare à quibuſdam eiecta 226.L
Philoſophia Athenienſium vernacula 26.A
Philoſophia elinguis 211.L
ex Philoſophia hæreſium origo 35.I
Philoſophia veritatis concuſſio 248.H
Philoſop. hæreticorum patriarchæ 121.B
Philoſophi mimice veritatem affectant 226.H
Philoſophi à prophetis acceperunt ſi quid recte præceperunt 226.L
Philoſophi vetus teſtamentum interuerterunt 227.A
Philoſophus gloriæ animal 247.M
Philoſophorum propria epitheta 248.I
inter Philoſophos plus diuerſitatis quàm ſocietatis 248.E
Philoſophi pariarchæ hæreticorum 248.H
Philoſophorũ ingeniis omnis hæreſis animatur 55.K
Philumene virgo 38.I
Phœnix reſurrectionis typus 19.I
Phoſphorus rhetor latinus rigidiſſimus 139.K
Phryges 180.C
Phryges timidi natura 254.B
Phthiſis mentem ſeruat 254.C
Phryne ſcortum Diogenis 226.I
Phyſica ſuperſtitio 107.A
Phyſici 203.E
Phyſcon inſignis ob libidines 211.A
Pietatis depoſita 234.I
Pipare 140.M
Pilatus pro ſua conſcientia Chriſtianus 220.C

Pilati

Pilati cognitio 242.B
Pindarus 161.E
Piſiſtratus ſtudium bibliothecarum habuit 218.M
Plagiator 58.E
Plagę ſeculi quare obueniant 225.H
Planus pro impoſtore 71.G
Plaſtica dei quibus diſpliceat 183.E
Plato per ſomnium obiit 263.H
aduerſus Platonem, Non ex mortuis fieri viuos 256.H
aduerſus Platonis 254.M
Plato impugnatur 263.D
Plato omnium hæreticorum condimētarium
Platonis ſententia de anima 248.L
Platonis honor 248.I
Plato negat ardua fluitaſſe 209.M
Platonici animæ immortalitatem adfirmant 17.C
πλάνης 207.A
Plinij Secundi de Chriſtianis teſtimonium 213.E
Pœna ſumma ignium 166.L
Pœnæ Chriſtianorum cruces & ſtipites 217.C
Pœnarum ingenia 18.M
Pœnarum genera 258.F
Pœnitentia 170.C
Pœnitentia dei qualis 167.F
Pœnitentia ex confeſſione naſcitur 172.F
Pœnitentia alia quæ veniam conſequitur alia quæ non 285.F
Pœnitentia eſt confeſſio delicti 10.G
Pœnitentiæ ſemper tempus 172.C
Pœnitentiæ confeſſio etiam in bonis factis euenire ſolet 67.B
Pœnitentiæ boni aut mali apud deum non eſt locus 67.F
Pœnitentiam amat deus 65.I
Pœnitentiæ fructus venia 285.G.288.E
Polycarpus Smyrnæorum eccleſiam à Ioanne accepit 38.M
Polycratis felicitas 217.B
Polycrates Samius 262.C
Pompæ quare in publicum proferantur 184.E
Pompeij ſublimitas 217.B
Pompeij Magni theatrum 267.M
Pompilius Numa ſuperſtitionum autor 220.E
Ponti deſcriptio 53.B C
Pontus inhoſpitalis Ibidem
Porro quirites 140.K
Portare pro tollere 82.L
Poſteriora dei videre 91.K
Poſteritatis ſollicitudo 186.L
Potentia dei 52.I
Præceptum principale 114.A
Præcerpere ex vtraque lingua 145.C
Præfecti 160.B
Prægnantis vxoris remedium à deo petendum 201.F
Præiudicium inſtitutionis diuinæ 204.F
Præliorum negotia dolus & iniuſtitia 47.G
Præpoſiti 207.A
Præpoſiti eccleſiæ in perſecutione ne fugiant 194.H
Præputiatio 204.K
Præſcientia dei teſtes habet omnes prophetas 62.I
Præſcripta diſciplinæ eccleſiaſticæ 176.K
Præſcripta cœleſtia 190.D
Præſidere 187.E
Præſidibus hæretici nullam reuerentiam exhibent 40.F
Præſtans pro liberali 92.G
Præſtantia in malam partem 171.A
Præſtantia pro præſtatione 95.G
Præſumptio, timoris impedimentum 182.L M
Præſumptio inuerecundiæ portio eſt 171.M
Praxeas hæreticus 42.G
Precari expāſis manibus, & nudo capite 222.M
Precatio nocturna 189.M
Presbyteri 222.M
Pretio nullo res dei conſtat 224.I
Primogenitus & vnigenitus 145.M
Principium inceptionis eſſe verbum 122.M
Principium pro poteſtate & pincipatu ſumi 122.M & ſeq.
Priſca prophetis 19.D
Priuilegium perſonarum 174.I
Priuilegium loci 207.A
Priuilegia gratiæ 272.B
Probatio 192.I
Problemata eloqui 85.A
προβολή 146.C
Proceſſio 189.K
Proculi eloquentia Chriſtiana 139.D
Prodigium de ciuitate in aëre pendente 76.M
Produx ſicut tradux 13.F
Prometheus verus 218.K
Pronuntiationes dominicæ 35.D
Prophetæ 218.K
Prophetę non omnia per imagines concionati ſunt 21.D
Prophetarum infectatores 86.K
Prophetici 218.L
Prophetici eloquij proprietas 70.L
Prophetiæ 21.I
Prophetiæ nouæ verba 194.C
Prophetiam etiam poſt Ioannē meruimus cōſequi 250.A
Prouinciam nouam condere 141.E

Pſalmi

Pſalmi 178.E
Pſalmi penè omnes Chriſti perſonam ſuſtinẽt 147.D
Pſalmi Valentini 12.G
Pſalmi & Hymni inter duos prouocant mutuo 190.G
Pſalmum canere 201.A
Pſeudoapoſtoli 81.G
Pſeudochriſti 70.E F
Ptolemæi miſcellanea 140.G
Pubertatis anni 177.E
Pudens præfectus 197.E
Pudicitia Chriſtiana 184.K
Pudicitiæ gentili familiare 182.K
Pudicitiæ inſtrumentum grauitas 183.L
Pudicitia antiſtes & æditus tẽpli ſpiritus ſancti 182.I
Pudicitia rara 284.G
Pudicitiæ ἐγκώμιον 284.G
Pudoris armatura 178.C
Pueri ab vrſis dilacerantur 92.A
Pulmonum folles 250.H
Pupilli à Chriſtianis pie tractantur 197.G
Pupillorum curam deus habet 86.B
Purgatorij aſſertio 259.C.265.K
Purpura pudicitiæ 184.L
Purpuræ 162.L
πτωχοί 86.A
Ptolemæus hæreticus 41.M.139.B
Ptolemæus Philadelphus 218.M
Ptolemæi Miſcellanea 140.G
Pyriphlegethon amnis 227.C
Pythagoras apud Thurios tyrannidẽ affectat 228.I
Pythagoras clypeum Euphorbi recognouit 256.L
Pythagoras diſcipulos ne per fabalia tranſirẽt vetabat 257.G
Pythagoræ παλιγγενεσία 256.K
Pythagoras homo umbellis 257.F
Pythius dæmon 248.A B
Pythonici ſpiritus 256.M
Quadrans nouiſſimus 301.B
Quadrigam Romulus primus Romę oſtendit 267.K
Quadrigæ ſoli dicatæ 267.I
Querelæ Gentiliũ aduerſus Chriſtianos 212.M
Quærere quid præcipue debeamus 36.D E
Quæſtio 160.E
Quæſtio orta ex dubitatione præcedit tentationem 10.B
Quæſtio piis in ſolatium 160.E
Quæſtionis ſummam certis lineis determinare 43.G
Quæſtiones infructuoſæ vitandæ 35.K.36.I K
Quæſtui ſedere 184.H
Quare homini ad lapſum libertas arbitrij exitioſa fuit 62.I K
Quaſi in rem præſentem differre 74 K
Quomodo deus mala condere dicatur 65.A
Ratio res dei 170.C G
Ratio ſine bonitate non eſt ratio 62.L
Ratio conſuetudini, traditioni & fidei patrocinatur 160.H I
Ratione deum omnia prouidere 170.C
Rebecca exemplum deſponſatarum 177.D
Rebecca velamen viſo ſponſo induit 160.I
Reconcludere 149.C
Recumbere in regno dei quid 25.C D
Redemptio traditionis apud Delatorem 195.A
Redemptio capitis & ſectæ 195.C
Reginæ Romanæ dictum egregium 178.E
Regnum promiſſum in terra 76.L
Regnum pacificum Chriſti 76.A
Regnum Chriſti vbique terrarum 45.K
Regnorum vices 210.B
Regulus dux Roman. 166.M
Reguli cruciatus 227.M
Religio non cogenda 196.L
Religionis matrix 98.L
de Religione nemo ſua mentiatur 220.E
Rempublicam plus togæ læſerunt quàm loricæ 211.I
Renuntiare diabolo & pompis eius 163.A
Repræſentator patris filius 151.G
Reprobatio 192.I
Repudium ex diſcordia 206.A
Repudium cœli angeli paſſi ſunt 180.H I
Repudium primũ Romæ quãdo 205.M.214.M
Res nulla eſt ſpeculum alterius 126.B
Reſponſo expungere 197.B
Reſurrectio 20.L
Reſurrectio carnis ſemper negatur 110.C
Reſurrectio ſpiritalis quorundam 21.C
Reſurrectio ex ſepulchro, quo illati ſum 23.C
Reſurrectio ianua regni cœleſtia 111.F
Reſurrectio mortuorum fiducia Chriſtianorũ 17.A
Reſurrectionis clauis 28.F
Reſurrectionis humanæ exemplum 227.F
Reſurrectionẽ carnis in totum Marcion negat 110.M
Reſurrectionem credere eſt integram credere 31.C
Reſurrectio mortuorum 261.G
Reſurrectio corporis & animæ 25.K L
Retinacula ſpei noſtræ 184.K
Retributio vnde 88.H
Reuelatio facta mulieri euidam 178.E
Reuelat nemo quod deus texit 248.C

Rhodia

Rhodia lex 71.B
Ridere veritati congruit 139.E
Riſiloquium 172.H I
Riſus piorum 86.F
Riſus dignus eſt officium 139.F
Robigo dea. 267.B
Roma Babylon 73.H
Romana eccleſia ſãguine Petri & Pauli ſignata 81.E
Romanæ eccleſiæ laus 39.G
Romanæ poteſtates & tribunalia 193.F
Romanenſis eccleſia 38.G
Roman. pontificum autoritas 144.L
Rutilius ſanctiſſimus martyr 193.D

Sabbatum vnde dictum 141.F
Sabbatum temporale & æternum 44.I
Sabbatum Ioſue violauit 44.K & 85.C D
Sabbati dominus 85.F G
Sabbato pugnarunt Machabæi, pugnando legem reuocarunt 44.L
Sabbato Heliſæus Sunamitidis filium excitauit 85.H
Sabbato dei opus faciendum non humanum 66.H. 85.G
Sabinæ raptæ 142.I
Sacerdos ſuper animã defuncti non introeat 92.D.
Sacerdotes pudicitiæ 184.G
Sacerdotes Saturni crucibus affiguntur 215.K
Sacerdotes omnes ſumus 206.M
Sacerdotalis honor 207.A
Sacerdotale officium docere, tingere, offerre 176.K
Sacerdotalia munera laicis data 40.E
Sacerdos ſummus, epiſcopus, presbyter, diaconus, magiſtratus eccleſiaſtici tempore Tertulliani 273.D
Sacramentum Chriſtianum 153.G
Sacramentum ligni 50.C
Sacramentum allegoriæ 107.C
Sacramentum Chriſtianæ religionis 80.L
Sacramenta diuina ſatan in idolorum myſteriis æmulatur 40.B
Sacramenta figurarum 105.E
Sacramentorum mentio 56.B
Sacrificare pro ſalute imperatoris 197.A
Sacrificandum pura prece 197.A
de Sacrificandi ritu 218.H
Sacrificium 184.F
Sacrificium mundum 80.F
Sacrificia ſine ſcrupulo 190.G
Sacrificia ſpiritalium 44.L
Sacrificia terrena in Cain præoſtenſa Ibidem
Sacrificia quare à deo inſtituta 66.B
Sacrificia terrenarum oblationum 44.L
Sacrificia deo grata 18.L. 45.B
Sacrorum pater 215.I
Sacrilegi qui dicantur 196.L
Sadducæi Chriſtiani 25.D
Sadducæi vnde originem habuerint 40.K
Salmacis fons maſculos mollefacit 140.L
Salomon in iram dei lapſus 75.K
Salomon à mulieribus ad idololatriam inductus, reiicitur 35.B C. 66.M
Salomon gloriam amiſit 110.K
Salutatio Iudæorum 108.H
Salutem contumelia redimere 183.B
Salutificator Chriſtus 11.L
Sanctificatio noſtra voluntas dei 199.B
Sanctificatio multas ſpecies habet 199.B
Sanctitas 192.E
Sanctitas deo placet 187.F
Sanctus nemo ante ſpiritum ſanctum de cœlo repræſentatum 288.F
Sanguis quid 10.I
Sanguis Chriſtianorum ſemen eſt 228.C
Sanguis de omnibus beſtiis quare exquiritur 24.B
Sanguinis pabulum apud quoſdã in vſu 215.M
Sanguinem ſuum Chriſtus in vino conſecrauit 101.L
Sapientia ſecularis 35.H I
Sardanapalus quare celebris 211.A
Sarmentitij 227.M
Satanas transfiguratur in angelum lucis 31.A
Satan vnde ceciderit 64.C
Satan agnoſcit Chriſtum quem Marcion negat 82.D
Satan à ſemetipſo tranſlatus in malum 64.D
Satanæ deſcriptio 222.E
Satanæ nihil in ſeruos dei licet 192.F
Satan malitiæ angelus, toti erroris artifex ſeculi interpolator 246.I
Satisfactio confeſſione diſponitur 172.F
Satisfactionis habitus 180.B
Saturnalicia 195.G
Saturnia oppidum 216.H
Saturnius mons Ibidem
Saturnus primus deus 216.G
Saturni cultus ruber 211.E
Saturno infantes in Aphrica immolati 215.K
Saturnus Menãdri Simoniani diſcipulus 254.I
Saturnini hæreſis 40.L
Saturni pallium 246.H
Saturnus ab Afris colebatur 276.F
Saul nequam ſpiritus ſuffocauit 192.I K
Saul deſpector prophetæ Samuelis 66.M
Saul liuore euerſus 35.B
Scænicarum artium author diabolus 268.B
Scalæ Iacob perſecutio 192.C D

Scanda-

Scandalum malæ rei exemplum 175.M
Scandalum quale peccatum 98.E F
Scantinia lex in pædicones 207.A
Scenam phantaſmatis decurrere 72.M
Schiſmatum mater eſt æmulatio 273.E
Scholæ beſtiarum 218.K
Scipionis militia & iuſtitia 217.B
Scorta publica 217.H
Scorpius bellica machina 274.B
Scriptura nõ indiget argumentatione noſtra 149.F
Scriptura quod non prohibet vltro permittit 160.F G
Scriptura differentiæ patrocinatur, per viſibilis & inuiſibilis diſtinctionem 148.C
Scriptura figuratè vtitur trãſlatione hominũ, ex comparatione criminum 47.E
Scripturæ quando tranſlatæ 218.M
Scripturæ plenitudo adoranda 123.F
Scripturæ incumbere 201.A
Scripturæ ſuæ quam rationem ſpiritus ſanctus conſtituat 123.D
Scripturæ inſtrumentum 160.G
Scripturam legem condere 178.B
Scripturæ ſeculares 39.M
Scripturæ diuinæ antiquiores ſecularibus 247.E
Scripturarum conſonantia 49.F
Scripturas veritas interpretetur, non conſuetudo 175.E

SEQVVNTVR LOCA SCRIPTVRÆ *ſparſim à Tertulliano illuſtrata.*

Gen.1. In principio creauit deus cœlum & terram 123.A
Gen.1. Congregetur aqua in cõgregatione ſua 124.E
Gen.1. Fructificet terra herbam fœni &c. 123.D
Gen.2. Non eſt bonum hominem ſolum eſſe 204.C
Gen.2. Finxit deus hominẽ de limo terræ 123.M
Gen.2. Et accepit dominus deus hominẽ 120.D
Gen.2. Relinquet homo patrem & matrẽ &c. 175.I
Gen.3. De Adam, Eua & ſatana 4.B
Gen.4. Adam vbi es? 67.G H
Gen.4. De homicidio Cain 4.B
Gen.12. Abraham Saram ſororem mentitus 183.B
Gen.28. De ſcala Iacob 77.B C
Gen.32. Vidi dominum facie ad faciem 148.C
Gen.38. De Thamar 184.H
Exod.4. Filius Moyſi iubetur ab angelo circũcidi 44.B
Exod.4. Manum tuam mitte in ſinum 23.D
Exod.12. De furto Iudæorum 66.F G
Exod.14. Pharaonis impœnitentia 173.B
Exod.20. Diem ſabbati ſanctifices 85.F
Exod.32. De vitulo 4.D
Exod.33. Non potes videre faciem meam 148.B
Num.12. In viſione cognoſcar illis 91.K
Num.12. Si fuerit prophetes in vobis in viſione cognoſcar illi &c. 148.D
Num.22. De Balach maledictione 95.D
Deut.21. Maledictus omnis in ligno 106.G H
4.Reg.5. De Naaman Syro 83.D
4.Reg.6. Exiliit ferrũ & merſum eſt in flumine 50.C
Eſa.1. Iuſtè facite viduæ & pupillo 187.F
Eſa.2. Ex Sion proditurum legem 80.C
Eſa.2. Venite aſcendamus in montem domini 75.M
Eſa.5. Ecce velociter, leuiter aduenient 86.F
Eſa.7. Ecce virgo concipiet 46.K
Eſa.15. Ego ſum qui facio pacem, & condo mala 192.K L
Eſa.26. Populus meus introite in cellas promas 188.D
Eſa.40. Omnis caro fœnum 32.K
Eſa.45. Aperiam ante illum portas 45.G
Hiere.2. Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ 50.B
Hiere.11. Venite mittamus in panem eiꝰ lignũ 48.K
Hiere.16. Ecce ego mittam piſcatores multos 83.A
Ezech.8. Fili hominis, vidiſti quæ ſeniores &c. 49.B
Ezech.37. De oſſibus aridis 23.G H
Amos. 9. Qui ædificat in cœlum aſcenſum ſuũ 77.C
Abac.2. Iuſtus ex fide viuet 106.G
Malach.3. Sacrificia veſtra non excipiam 45.A.80.F
Zach.9. Et lapidabunt lapidibus fundę 100.B C
Dan.9. De hebdomadibus 45.M & ſeq.
Pſalm.2. Poſtula de me 75.G
Pſalm.21. Foderunt manus meas & pedes 48.K
Pſalm.71. Deus iudicium tuum regi da 110.H
Pſal.109. Sede ad dexteram meam, donec 145.F
Prou. 8. Dominus creauit me initium viarum ſuarum 145.K L
Math.4. Si filius dei es 144.I
Matth.5. Beati pauperes ſpiritu 5.F
Matth.5. Luceat lux veſtra 184.I
Matth.5. Omnis qui confitebitur in me coram hominibus 95.B
Matth.5. Oculum pro oculo &c. 4.F
Matth.5. Qui tunicam ſuſtulerit &c. 195.E
Matth.6. Sed libera nos à maligno 192.H
Matth.6. Nõ poteſtis deo ſeruire & mammonæ 97.

næ 97.B
Matth.7.De arbore bona & mala 53.F
Matth.7.Intus lupi rapaces 35.E
Matth.7.Quærite & inuenietis 35.L
Matth.7.Nolite margarita veſtra porcis iactare,ne conculcent ea 189.M
Matt.7.Nolite dare ſanctum canib. 273.F
Matth.8.Vade & oſtende te ſacerdoti 83.F
Matth.8.Domine permitte mihi prius vt abeã, & ſepeliam patrem meum 205.C
Matth.9.Vt ſciatis quod poteſtatem habeat filius hominis 84.D
Matth.10.Cum cœperint perſequi vos, fugite de ciuitate,&c. 193.E
Matth.10.Nonne duo paſſeres 277.B
Matth.16.Quia caro & ſanguis tibi non reuelauit 150.B
Matth.16.Ne cui dicerent quod ipſe eſſet Ieſus Chriſtus 90.I
Matth.17.Bonum eſt nos hic eſſe 91.D
Matth.19.Quos deus coniunxit,homo non ſeparet 97.H
Matth.19.Nolite illos prohibere venire ad me 273.G
Matth.20.Omnia quæcunque habes, vende & da paup. 99.DE
Matt.22.Sadducæorum quæſtio de reſurrectione 100.B
Matth.24.Væ prægnantibus & lactentibus 186.M
Matth.24.Qua hora fur venturus eſſet 95.K
Matth.26.Hoc eſt corpus meum 100.H
Matth.26.Spiritus promptus eſt, at caro infirma 186.H
Matth.27.Deus meus, deus meus vt quid me dereliquiſti 153.E
Marci.2.Ecce mater tua & fratres foris ſtant 10.A
Marc.5.Quis me tetigit 90.C
Lucæ 1.Benedicta tu inter mulieres 176.B
Lucæ 3.Quæ eſt mater mea 89.A
Lucæ 8.Qui habet aures audiendi 89.F
Lucæ 10.Quid faciendum mihi, vt conſequar vitam æternam 93.G
Lucæ 11.Si ego in Beelzebule 94.C
Lucæ 11.Vos phariſæi exteriora poculi 94.G
Lucæ 12.Dic fratri meo vt diuidat hæred. 95.E
Lucæ 14.Homo quidam fecit cœnam magnã
Lucæ 16.Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis 195.F
Lucæ 18.De publicano & phariſæo 99.C
Lucæ 20.Reddite Cæſari quæ ſunt Cæſaris 195.C D
Luc.20.Si cuius frater mortuus fuerit 205.B C
Lucæ 20.Neque ducũt vxores neque,&c. 186.C
Lucæ 20.Expetiuit vos ſatanas 192.G
Lucæ 24.Quia ſpiritus carnem & oſſa non habet 102.K
Ioannis 1.In principio erat ſermo 123.B.150.A
Ioannis 1.Sine ipſo factum eſt nihil,&c. 148.L
Ioan.1.Deum nemo vidit vnquam 148.I
Ioan.1.Vidi ſpiritum deſcendentem ſpecie columbæ 81.I
Ioan.3.Qui habet ſponſam 84.I
Ioan.6.Omne quod dedit mihi nõ perdam ex eo,&c. 24.K
Ioan.6.Vt credatis in eum quem deus miſit 150.E
Ioan.6.Caro nihil prodeſt 25.F
Ioan.10.Oſtende nobis patrem, & ſufficit nobis 151.E
Ioan.10.Ego & pater vnum ſumus 150.L.151.K
Ioan.20.Aſcendo ad patrem meum,&c. 152.L
Act.13.Vobis oportuit in primis ſermonẽ dei tradi 193.G
Act.21.Quid facitis lachrymantes, & conturbantes cor meum 193.L
Rom.7.Quæ autem ſub viro eſt mulier 207.C
Rom.8.Qui ſuſcitauit Chriſtum,&c. 153.A
Rom.8.Caro aduerſus ſpiritum concupiſcit, & ſpiritus aduerſus carnem 203.F
Rom.12.Gaudere cum gaudentibus 282.B
Rom.13.Omnis anima ſublimiorib.poteſtatib. ſubdita ſit 279.C D
Ro.12.Mihi vltio ego rependam .C
1.Cor.7.Bonum mulierem non tangere 205.K
1.Cor.7.Melius eſt nubere quàm vri 186.F.99.I
1.Cor.7.Tantum in domino 189.C F
1.Cor.7.Cupio autem omnes meo exẽplo perſeuerare 189.C
1.Corin.7.Nuptis denuncio, non ego, ſed dominus 99.I
1.Cor.7.Tempus in collecto eſt,ſupereſt vt qui matrimonia habent,tãquam non,&c. 187.B
1.Corin.7.Si quis frater infidelem habet vxorem,&c. 189.D
1.Cor.7.Sed ſi duxeris,non delinques 99.L
1.Cor.11.Debet mulier velamentum habere 175.E
1.Cor.13.Fides,ſpes,charitas 5.I
1.Cor.15.Primus de terra terrenus 10.H
1.Cor.15.Caro non omnis eadem caro 29.M
1.Corin.15.Oportet corruptibile hoc induere, &c. 27.G
1.Cor.15.Caro & ſanguis regnum dei &c. 29.E
1.Cor.15.Cum ſubiecta erunt illi omnia 145.F
Gal.2.de reprehenſione Petri 80.L
Gal.4.Factum ex muliere 176.C D
1.Tim.5.Manus ne facile impoſueris 273.E
1.Timoth.

1.Timoth.6.Quem nemo vidit hominū. 148.G
1.Ioan.1.Quod vidimus, quod audiuimus, &c. 148.H
1.Ioan.4.Timor non eſt in dilectione 194.C
1.Ioan.4.Perfecta dilectio foras mittit timorē 278.G
Apoc.6.Montes tanquam cera liqueſcēt 125.D
Apoc.17.Sedet in purpura cū coccino 184.H

Locorum ſcripturæ Finis.

Scytaloſagittipelliger Hercules 210.L
Secta diuina Chriſtianorum 212.A
Seculum 222.C
Seculum æmulum dei 176.D
Seculum mortuorum habitationem eſſe quidā dicunt 21.D
in Seculo vbi ſimus nihil intereſt 166.F
in Seculo omnia imaginaria & nihil veri 162.M
Secundus hæreticus 41.M.139.B
Securis 162.L
Secures edictorum 214.E
Sedulitas nugas non facit 187.G
Semiſſij 227.M
Senecæ volumen de ſuperſtitione Gentilium 217.E
Seneca omnia finiri poſt mortem ait 260.L
Senectus 183.H
de Senſibus 252.E
Senſus paſſiones facit 251.D
Senſus quid 253.D
Senſus quinque hominis 160.M
Sentius Saturninus 89.K
Septimius Seuerus 197.F
Sepultura Chriſti 75.E
Sepulturarum areæ 196.B
Septuaginta duo interpretes 219.A
Serapion 262.D
Serapis 215.A
Seres 180.C
Sermo domini à nullo debet abſcondi 273.D
Sermo iuxta definitionem grammaticorum 146.B
Sermo optimus miniſter 62.D
Serpentis natura 210.D
Serpens æneus 48.H
Serpens quare erectus 66.K
Serpens prædo imaginis diuinæ à primordio 138.L
Serpentis ſalutare ſpectaculum 75.B
Serram per eandem lineam reciprocare prouerb. 160.F
Serui boni conditio 194.F
Serui dei 86.F
ex auro Seruorum vincula 182.A.184.C
Seruos alienos Galba noluit manumittere 107.C D
Seſtertia 214.L
Seth ſpiritalis 142.D
Setthoitarum inſana hæreſis 41.F
Seuerus imperator Chriſtianos defendit 197.F
Seuerus pater Antonini Chriſtianorum memor 197.F
Sibynæ 80.C
Signari 18.L
Signatio furtiua 190.G
Signum belli crepitacillo daturus 47.A
Silenus Phryx. 248.D
Simia leoni ægrotanti medicina 255.B
Similitudo quid 113.G H
Similitudo nulla in contrariis 113.H
Similitudines variæ à Chriſto adductæ 96.D E F

SEQVVNTVR SIMILITVDInes *quibus Tertullianus utitur.*

de Cliente diuitis & ſacrificiis quotidianis Iudæorum 66.L
de die & reſurrectione 19.F
de febre & hæreſi 34.M
de gemmis indicis & deo 18.H
de gladiatoribus & hæreticis 35.A B
de hæreticis & cæcis 61.I K
de imagine & anima 63.G
de languentibus 4.C
de latrocinio in alicuius agro facto & decore mulierum 182.M
de manumiſſione & deo 31.E
de medico, & inſtrumētis eius & de iudice deo 65.E
de medico, & deo Marcionis 58.A
de nummo probato, & pœnitentiæ probatione 171.G H
de oliua & hæreſi 39.H
de pomis & pœnitentibus 171.G
de Sagitta & impatientia 4.L
de Sepiis & hæreticis 66.E
de Sole & patre deo 248.A
de veneno & corpore 111.E

Similitudinum finis.

Simon Magus 40.L.194.L & 217.H
Simonis hæretici opinio 258.I
Simoniana magia 39.C
Simplicitas ſapientiæ coniuncta 138.K
Simul pro ſimulac. 177.C
Simulachra deorum vana 138.K
Simulachra ſero Romam inuecta 222.A
Singularitatis exitus cogitandus 199.A
Sinus Abrahæ 98.B
Siparia portarum 138.H
Sirenes monſtruoſæ, fabuloſæq; 71.A

Sobrietas 192.E
Socrates deierabat quercum, hircum & cané 217.L
Socratis ſapientia 217.B
Socratis criminatores afflicti 217.L
Socratis vox, ſi dæmonium permittat 226.G
Socratis dæmonium 248.A
Sodalitia 190.A
Solennitates Cæſarum multorum malorum cauſa 223.I K
Solidum ex teſtamento capere 207.L
Solis deliquium 197.C
Solem quidam Chriſtianorum deum eſſe putant 218.F
ad Solem vncti 47.A
de Somniis 261.I K
Somni officia 261.D
Somni duæ portæ 261.M
Somnia non ex arbitrio 262.G
Somnia quæ veriora 262.H
Somnia plerunque incutiuntur à dæmoniis 262.F
Somniorum fides de effectu non de conſpectu renunciat 265.E
Somnus quid ſecundum varias opiniones philoſophorum 261.A
Somnus ſpeculum mortis 260.M.262.M
Somnus corporum eſt non animæ 265.G
Sophocles tragicus 262.C
Soranus medicus author quatuor volumina de anima conſcripſit 249.E
Sordulenti 172.K
Spacium temporum 174.H
Spado Chriſtus 203.I
Spadonatui ſe aſſignare 184.A
Spadones Euangelici 205.A
Spadones voluntarij 187.B
Spathalium 184.K
Spectacula exhibita mortuorum gratia 268.E
de Spectaculis libri duo Tertull. 181.C
Speculum 180.C
Speret pro timeat 210.A
Speuſippus in adulterio periit 226.I
Spirare quid 250.H
Spiritus quid 253.C
Spiritus & anima idem 250.K L
Spiritus & caro communicant reatum 271.F
Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ 271.M
Spiritus aduerſarius vnde appareat 203.H
Spiritus mundi 61.L
Spiritum dei fideles habent 200.A
Spiritus ſanctus in carceré vadit cũ piis 166.D
Spolia figurata 73.M
Spongia Marcionis 106.K
Spongiæ retiariorum 270.B
Sponſari 177.E
Sponſalium naturalium tabulæ 177.F
Sportulam captare vt furunculus 74.C
Statilius Taurus 209.I
Statio 189.K
Stationes 189.K.192.E.302.C
Status ſcripti & voluntatis 85.E
Stephanus ſtantem Chriſtum ad dextram dei vidit 153.F
Steriles & ſpadones ignominioſi apud Iudæos 205.A
Steſichorus excæcatus ob vituperatam Helenã 258.L
Stigmata corporalia in Chriſto 107.G
Stoici artes corporales adfirmant 249.F
Strato 262.D
Strobuli Barbarorum 176.M
Strophiolum 163.E
Strumentum 187.D
Strutiocamelus 178.F
Stuporata gloria 183.C
Styx palus 263.A
Sublectionem facere 96.K
Subſtantia eſt corpus rei cuiuſque 125.F
Subſtantia quid 111.E
Subſtantia aliud eſt, aliud natura ſubſtantiæ 258.B
Sufficientiæ vſus 186.L
Suffragia proſpicere amicitiarum 97.B
Superbiſſimi montes 173.A
Superinductitij fratres 106.C
Superſtitioſa quæ ſint 301.K
Supplices olim erant coronati 161.F
Suppliciorum genera 258.F
Suſanna in iudicio reuelata 160.I
Suſpitiones impudicitiæ prouidendæ 184.H
Syllogiſmi Apellis 42.D
Syllæ felicitas 217.B
Tabulæ naturales 161.B
Tabulæ nuptiales 89.H
Tacianus hæreticus diſcipulus Iuſtini martyris 42.E
Tallus hiſtoricus 216.G.219.D
Tarpeij ludi 267.B
Tartarus 216.M
Tau litera 76.D E
Tauri Aegyptij antiſtites 201.G
Teleti 277.F
Temeritatis modus 172.B
Templa Chriſtianorum 138.L
Templorum ſpoliatores ſunt ſacrilegi 196.L
Tempus pater 177.D
Tempus omnia reuelat prouerbium 215.F
Tempora & anteceſſores opponere 175.A
Tentare quomodo dicitur deus 301.C

Tenſæ 162.K
Tentatio Chriſtianorum incarceratorũ 166.E
Tentationes gulæ abſtinentia elidi 273.L
Tentationibus via non aperienda 182.L
Terra repromiſſionis 47.H
Terra homo vere 22.K
Terra pro carne ſanctorum 22.L
Terra virgo antequam fieret Adam 12.H
Terræ varius veſtitus 209.M
Terræ quare deus maledixerit 22.K
Terræ ergaſtulum 61.M
Terræ filij, prouerb. 216.I
Terrę nomen redigit Hermogenes in materiã 123.G
Tertullianus olim idem ſentiebat cum Pſychicis 284.I
Tertulliani liber de paradiſo 264.G
Tertullianus græcè ſcripſit de baptiſmo 273.C
Tertullian. ſub Seuero floruit 56.C.214.E
Tertulliani libri duo de ſpectaculis 161.C
Tertulliani liber de teſtimonio animæ 11.F
Tertullianus montanizat de vnis nuptiis 186.E
Teſtamenti noui ſubſtantia 153.G
Teſtamenti vtriuſque totum inſtrumentum 149.M
Teſtamenti veteris deceſſio & noui ſucceſſio 91.H
Teſtimonium animæ Chriſtianæ 218.I
Teſtudo pacuuiana 210.E
Teſtudines exempto corde poſſe aliquãdiu viuere 251.K
Theatrum Pompeij magni 267.M
Theatrum priuatum conſiſtorium impudicitiæ 269.A
Theatri impudicitia 224.G
Theatrum ſacrarium Veneris 267.L
Thales de diuinitate Crœſo quid reſpondeat 226.H
Thebis hebetes & brutos naſci 254.B
Themiſtoclis militia 217.B
Theodotus hæreticus Byzan. 42.F
Theodotus poſterior Ibidem
Theopompus hiſtoricus 123.L M
Theotimus circa imagines legis multum operatus eſt 139.B
Thomas aliquamdiu incredulus 151.E
Thraſimedes nunquàm ſomniauit 261.H
Thyræus apollo 163.B
Tibilenus Norici deus 221.G
Tiberius quàm diu regnauerit 46.H
Tiberij tempore nomen Chriſtianum Romæ acceptum 214.G
Timæus author 266.M
Timendum non eſt quod nos liberat ab omni timendo 247.A
Timiditas omnia perſuadet 195.G
Timor odium ſpirat 222.F
Timor ſalutis fundamentum 182.L M
Timor hominis dei honor 172.B
Timor iudicij ad bonum confert 64.K
Timor habet ſupplicamentum 194.C
Tingere in patrem & filium & ſpiritum ſanctum 152.C
Titulus traditionis 160.G
Titulum incidere 54.K
Titulum diſpungi 209.F
Traditio non ſcripta defendi conſuetudine 160.K
Tragœdiæ 269.C
Traianus inquiri Chriſtianos vetuit 214.K
Traiani impium reſcriptum 213.E
Transfiguratio Chriſti in monte 91.B C
Transfiguratio interemptio eſt priſtini 152.F
Tranſgreſſio perditionis humanæ cauſa 25.G
Triptolemus nouus 55.E
Trophonius Bœotiæ initiationes docuit 220.E
Tunica cutis 18.H
Tunicæ carthaginenſium 209.H
Tyrij 180.C
Tyrrhenus 266.M

VAe amaritudinem habet 86.L
Valentia dea Otriculanorum 221.H
Valentinus ingenio & eloquio potens 13.E.139.A
Valentini inſanæ fabulæ 41.I.12.A
Valentini ſpiritale examen 142.H
Valẽtiniani collegium inter hæreticos frequẽtiſſimum 138.G
Valentiniani 253.B
Valentiniani qua in re didicerunt errare 32.L
Valentinianorum doctrinæ in ſyluas Gnoſticorum exoleuerunt 143.C
Varro cynicus Romanus 217.L
Vaſa eſcaria ac potoria ex ære 180.K
Vbera fluitantia 207.M
Vberum tempore ſanguinum menſes vacant 13.F
Vectigalis libertas 219.A
Vedius Pollio ſeruos murenis obiectauit 211.K
Velaminis diſciplina 178.C
Velatæ incedebãt mulieres apud Iudæos 160.I
Velaminis reuelationes 178.E
Venia facilis difficilium 189.C
Veniæ radix eſt ceſſatio delicti 288.E
Venia pœnitentiæ fructus 285.G.288.E
ad quod Venimus, prouerb. 82.B
Verbum inſultatorium & triumphatorium 111.G
Verbum Dei adminiſtrandum ægrotis 184.F

Verbi audientia 10.E
Verborum ſenſus, non ſonus percipiendus 46.L
Verborum Chriſti certa eſt ratio 36.B
Verecundiæ vallum 178.C
Veritas exurge 175.E
Veritas imagini reſpondere debet 161.L
Veritas nihil erubeſcit 158.L
Veritas apud quos non ſit 40.F
Veritas antiqua res 174.L.226.L
Veritatis interfector 9.B
Veritas à deo 248.A
Vermem ſe Chriſtus pronuntiat 50.I
à Vermib. hoſtis Chriſtianorum conſumitur 197.C
Verus Antoninus 214.K
Veſpæ demptis capitib. aliquandiu viuere 251.K
Veſpaſianus Iudæorum debellator 214.K
Veſpronius Candidus 197.E
Veſtales 187.C
Veſtificina 210.H
Veſtimenta Iudæorum quadraginta annis indetrita manſerunt 32.H
Veſtis primæ Mercurius autor 210.G
Veſtium tædia 186.L
Veſtitus proſtitutores 183.M
Vetus in eccleſia ritus 250.A B
Via quid 301.F
Viam domini præparare quid 272.F
Vicarius patris 151.G
Vicarius domini ſpiritus 174.L
Victima humana qui dij placarentur 276.F
Victoriati 177.H
Victorini error de Chriſto 42.G
Victuaria exhibitio per mulieres apoſtolis 205.G
Viduæ 176.L.187.G
Viduæ iuuenculæ 207.B
Viduæ in Aphrica 187.C
Viduæ non renubentes 186.K
Viduare 253.H
Viduarum defenſor deus 86.B
Viduitatis propoſito quæ officiant 187.G
Vigellius Saturninus 197.C
Vincula ſeruorum ex auro 184.C
Vino Ro. abſtinebant mulieres 214.M
Vino nouo es excerebratus 84.L
Vir caput non velet 176.G
Vir familiarior dei imago 177.A B
Viri & fœminæ coniunctio benedicta à deo 186.D
à Viro autoritas & ſolatium 186.I
Virga 162.L
Virginari 177.G
Virgo 187.G
Virginis bonæ publicatio, eſt ſtupri paſſio 175.D
Virgines an eccleſiam ornent, vel eccleſia virgines 177.I
Virgines dei & hominum 175.C
Virgines Iunonis Acheæ & Dianæ & Apollinis 208.A
Virginitas gratia conſtat 177.A
Virginitas à natiuitate & baptiſmo 199.B C
Virginitas oſtentatitia 170.D
Virginitas coacta & inuita qualis 177.L M
Virginitas in eccleſia abſcondenda 177.G
Virginitatis oſtentatio non eſt dignitas 177.A
Viridianus deus Narnienſium 221.H
Virtus ex his capit cauſam à quibus prouocatur 271.B
Virtus duritia extruitur, mollitia vero deſtruitur 166.K
Viſitatio ægrotorum 184.F.190.F
Viſitatio captiuorum 189.L
Viſitatio fratrum 189.K
Viſceratio diſtributio carnis 51.B
Vita deuorat mortale 26.H
Vitellij commentarij 262.C
Viuere & ſpirare idem 250.I
Viuicomburium 248.C
Vltio fructus iræ 59.C
Vltio penes veritatem malignitatis redarguitur 5.B
Vltionis libido ex impatientia 5.B
Vltionis metu omnem iniquitatem refrenari 85.K
Vltionem credentes à deo expectare 85.H
Vmbilici ſputorum 183.I
Vmbra ſine lumine 119.M
Vnare pro vnire 152.D
Vnde, pro vnde vnde 123.F
Vngi 18.L
Vnctio regalis chriſmatis prohibita fieri in captiuitate 49.K
Vngues cur creſcere videantur mortuis 263.D
Vngues neruorum exordia 263.D
Vnitas inrationaliter collecta hæreſim facit 145.C
Vniuiratus 187.H
Vnum quid 200.F
Vocabula in eccleſia recepta non temere mutanda 285.H I
Volatica augurandi ſcientia 211.M
Volaticum gaudium 172.M
in dei Voluntate nihil mali 300.K
Voluntas dei ſumma eſt nos ſaluos fieri 300.I
Voluntas pro facto habetur 265.I

Voluntas dei vult bonum 199.E
Voluntas ſine concupiſcentiæ ſtimulo non eſt 58.M
Voluntas non excuſatur 170.L M
Voluntas pura & inuita, maior & minor 199.G
Voluntas facti origo 170.L
Voluntatis libertas 199.E F
Voluntate omnia deum creaſſe 121.M
Volutatio coniugatorum 190.F
Votorum annua nuncupatio 161.G
Vſura eſt fœnoris redundantia 86.D
Vtenſilitas 180.K
Vteri nauſeantes 207.M
Vultur ſine maſculo mater 140.A B
Vultus gallici 186.L
Vulua Mariæ patefacta 14.B
Vxor conditionis nomen eſt mulieris 175.L M
Vxor ad poſteritatem & ad vitandum inopiã 207.K
Vxor pia nulla deformis ſuo marito 183.D
Vxor Iob ad praua remedia ſuaſit 6.A
Vxores multas patriarchas habuiſſe 200.D
Vxores Socrates & Cato amicis communicauerunt 224.L
XYſtarches 166.I
Xyſti vanitas 224.G
ZEliuira mulier 200.L
Zeno Eleates mortem egregie cõtempſit 228.A
Zenon apud Prienenſes affectat tyrannidem 226.I
Zenon de deo quid ſentiat 219.K
Zenonis vigor 248.I

INDEX IN ANNOTATIONES Beati Rhenani.

ABdixit pro abdicauit 78.H
Abelardi Theologia 302.H
Abnoctare 188.C
Abrelicta pro derelicta 42.M
Abſoleſco 198.C
Ἀκακία 181.M
Acataleptos 137.L
Ἄκατος & ἀκάτιον 103.I
Accidere pro accidens eſſe 103.L
Accuſaſſe ſi ſufficit, nemo innocens 212.A
Achamot 137.K
Achillis nomen vnde 208.M
Acinetos 137.L
Acta commentarij 154.D
Actor & actus 79.G
Adagnitio 79.F
Adcognoſcere 188.G
Adfinis cum genitiuo 103.E.119.D
Adorare ſtans 157.D
Aduocare pro conſolari 78.G
Aduocatio quid 52.F
Aedificandi verbum tranſlate 179.E
Aegion oppidum 185.K
Aemulus cum datiuo 104.G.34.E
Aeneatores 158.K
Aenos 13.M
Aeonteleios Ibidem H
Aeon quid Ibidem
Aeonum nomina Ibidem
Aeſopicus graculus 130.B
Aeſopus hiſtrio 209.F
Affinitates prætexere 181.F
Africa diſtincta in conuentus 196.A
Agonothetes 165.F
Agape 137.M.155.K L.164.L M
Agennetos 137.L
Ageratos 137.K
Agina quid 119.F
Albiani 195.M
Albus color innocentiæ præcipue conuenit 155.E
Alcibiades prophanus ad ſacra irrepſit 127.G
Alethia 137.I
Alienus cum genitiuo 15.I.78.C.130.L
Aliqui pro aliquis 79.K.103.C
Alleluia ab eccleſia Hieroſolymitana mutuatum 156.C
Alligi animam deo 15.E F
Altaria venerationi antiquitus fuiſſe 169.I
Alueare 135.I
Amentare 79.G
Antelij dij 159.G
Antiæ 209.B
Anabaptiſtæ excors hominum genus 127.F
Ἀνγυοφαγία 165.I
Anennoetus 137.L
Angeli exterminati 173.I
Angelos eſſe creatores animarum ex igne & ſpiritu quidam dicunt 144.A
Anglia vetus Britannia 173.M
Anna Britannica Maximiliano Cæſari deſpõſata 135.M
Anniuerſariorum ſacrorum cum eleemoſynis origo 157.B
Anonomaſtos 137.L
Anſegiſus Abbas 154.I
Antelij dij 159.G H
Anthropos 137.K
Antiæ 209.B
Antiſtare pro excellere 231.A
Antiſtatus pro prælatione 130.H.173.M
Antinous ſeruus Hadriani Cæſ. 159.E
Anuli ferrei & aurei 179.C
Aoratos 137.L

Apaturiorum celebritas 231.G
Apparere eſt famulari 15.H
Apparatio & Apparitores 15.H.34.F
Apellatiani Apellitæ & Apelliaci 7.E
Apellis error de carne Chriſti 6.F
Apertæ tibiæ prouerb. 188.A
Aphricanum Concilium 156.K
Ἀποκαρτέρησις 232.B
Ἀποκαρτερεῖν 52.E
Apocryphis libris ineſſe etiam veritatem 278.H
Apollinis cognomina 159.K L
Apollonius vir diſertiſſimus 143.G
Aquarioli 231.I
Aquileges 69.D.231.I
Aquilices & aquælicium 69.D.231.I
Arbiter pro obſeruatore 202.F
Arche 137.I
Archemorus Lycurgi filius 159.E
Archidiaconorum officium 305.I
Archigallus 15.H.220.K
Arretos 136.K.137.L
Aſſentari pro conſentire 118.H
Aſſertor 52.H.185.M
Aſymbolus 129.M
Athletani victus 165.H I
Attilij Reguli pœna 165.M
Auditores qui 167.E
Auditoribus doctor præficiebatur 169.C D
Auena frumenti vitium 143.I
Auenæ falſa doctrina comparatur 143.I
Auidius Caſſius 195.L
Auſpicari 154.D
Autophyes 137.K
Autorare 154.G H.166.B

Babylonicæ veſtes 178.L
Bacellarij 302.I
Balnearum fures grauiori pœna plectēdi 191.M
Baptizati veſtibus albis induebantur 155.C
Baptizati non lauabant ea hebdomada 155.I
Baptizatis vinum & lac datum in Occidente 155.B
Baptizandus nomen dabat 155.A
Baptiſmus nullum tempus habet 157.I
Baptiſmus puerorum à quibus autoribus confirmetur 154.L
Baptiſmus bis in anno celebrari cœptus 154.I
Baptiſmi ritus qualis olim 155.E F
Baptiſmo eodem tingebātur olim pueri & ſenes 154.L
Barbaria 51.M.173.F
Baſilides princeps Gnoſticorum 127.C
Baſilius Magnus 167.K
Beda Chronographus 167.I
Benedici & benedicti 69.E.163.L
Benedictio baptiſmi & olei 157.G
Beneficiarij 159.C.191.K
Bernhardus Burgundio Spiræ germanice cōcionatus eſt per interpretem 131.B
Beſtia akegradia 174.G
Betanus presbyter 167.K
Blatire 208.G
Bona fide 118.H.127.I
Boni ducere 104.B
Botronatum 182.F
Βραβεῖον 165.G
Britanni 173.L M
Buccinum 208.H
Bulla aurea apud Romanos 182.C
Burchardus Borbetomagenſis epiſcopus 156.G
Burchardi Vuormacienſis liber 155.E
Bythos 137.H

Caecum 173.K
Calceatus pro calceatione 157.E
Calceatus ſimplex Chriſtianorum 208.C
Calcei multiformes 174.C
Calendarium 179.K
Calliblepharum 182.E
Calices olim lignei 156.L
Candida ſubſtantiue 78.D.79.I
Candidatus timoris 188.H
Candidati 61.C
Cantica eccleſiaſtica paſchalis hebdomados 154.M
Capere 52.A
Caperet pro ſi fieret, vel ſi accideret hoc iure 60.G H
Capit imperſonale verbum 16.A.34.F.52.A 60.G H.103.M & ſeq.
Capillamentum 181.M
Cardadea 159.G
Carolus magnus 33.C
Carpiſtes 137.I
Carthaginenſis Aphrica 164.E
Caſſiani 195.M.208.I
Caſtitas mentis & corporis eſt 198.M
Caſtorea 51.M
Cataphrygarum error 212.B
κατηχεῖν quid 155.G H
Catechumeni qui & vnde dicti 78.L.155.G H
Catechumeni olim & audientes & auditores vocati 169.C
Cato atrox 198.H
Caucaſus inhoſpitalis 51.L
Cauillari pro cauere 158.L
Cedo 169.K
Cephidius orator 212.A

Ceraunia

Ceraunia gemma 178.L
Cerdon Marcionis magiſter 51.E F.127.C
Ceremoniæ populo proſunt 155.H
Ceremoniæ ſecundum eccleſiarum & regionũ diuerſitatem variant 154.L
Ceremonias gentilium olim Chriſtiani cauebant 153.I
Cereorum ardentium ceremoniæ vnde ortæ 103.M
Ceromatiſtæ 165.G
Chabriæ apophthegma 154.F
Chamæleon 208.K
Charis 137.I
Chelidonia 170.A
Chiliaſtæ 69.B
Chonradus Pellicanus 156.E
Chriſti imago fuſilis allata ex oriente 137.G
Chriſtiani cum Chriſtianis non belligerentur 158.I
Chriſtiani olim ab omni reipub. adminiſtratione alieni 187.I
Chriſtiani Græci vocati 208.C
Chriſtiani olim militabant 154.E
Chriſtiani ſola modeſtia noti 187.I
Chriſtiani ſimul cœnabant 155.K
Chriſtianorum proſcriptio 163.G
Chriſtianorum conuentus 156.D
Chriſtianorum ſupplicia 165.I K.163.G
Chriſtianorum veterum ſtudia, officia, ac exercitia 157.A
Chriſtianiſmus modeſtiæ profeſſio 178.G
Cicadæ Athenienſium 173.L
Cicero orationẽ in toga candida habuit 104.K
Cinerarij 188.K L
Ciniflones Ibidem
Circunducere pro obducere, delere 78.E
Circumſcribere pro circunducere 52.I
Cirri 173.L
Clariſſimæ fœminæ 196.F
Claues eccleſiæ 304.K
Cleomachus 209.B
Clodius Albinus 208.I
Clodij Albini mors 195.L
Coccus 169.K
Coætare 16.F
Cœnacula 128.K
Cœnæ Chriſtianorum quales olim 155.L.156.E
Collectæ 156.D.191.M
Colligere collectam facere 191.M
Coliphium 165.I
Collyris 181.M
Commeatus quid 169.A.143.M
Commeatum dare 191.C
Commemorari deponentaliter & actiue 191.D
Committere certaminis verbum 164.B
Committere pro peccare 154.G
Comparatio pro præparatione & formatione 124.C
Compendiatum 77.M
Compertus deponentaliter 118.M
Compitum ſtomachi 16.K
Communicatio primorum Chriſtianorum 188.D
Communicationis in ius accipere 164.C
Communionis nomen 156.B
Concha minor 208.H
Conchæ maris poma 178.E
Conculcatus 15.L
Concuſſor & concuſſio 191.G
Concuſſura pro concuſſione 191.I
Condicere 52.G.144.E.158.L
Conditio pro orbe condito 16.A
Confeſſio primum deo, ſecundo ſacerdoti fiat 167.I
Confeſſio abrogata apud Conſtantinopolim 167.M
Confeſſio auricularis non omnino abiicienda 170.B
Confeſſio ſecreta vnde originem ſumpſerit 167.F
Confeſſionis ſecretæ vtilitas 303.K
Conſciſcere 158.H
Conſecrationis preces 157.G
Conſiſtorium 16.A
Conſolatorij libelli 163.G
Conſtitutum pro conſtitutione 15.L
Conſul maior 132.F
Conſultatus pro conſuluit 118.I
Contemporare 16.F
Conteſſerare & conteſſeratio 33.H
Ex continenti, pro ſtatim 230.I
Continentiam magni facit Tertullianus 173.E 181.K
Cothurnus 130.K
Conuenire pro inuenire 79.C D.119.H.158.I
Conuertit abſolute 173.I
Conuictus paſſiuus 103.E
Conuiuium dominicum olim infamatum à gẽtilibus 188.D
Coronæ officiales 158.M
Coronæ deorum honos 158.F
Corpus pro ſubſtantia 6.H
Corpus domini peregre olim aduenictibus datum 33.I
Corpus pro congregatione 33.I
Corpus capulum animæ 15.D
Crepitacillum 43.A
Croceus color & flammeus 181.L
Crucis in ſignãdo apud Chriſtianos vſus 157.F
Curare cum datiuo 232.B

Impreſſe 197.M
Impreſſius dicere 69.G
Inalienus 79.A B.165.D
Inbonitas 165.D
Incontinenti pro ſtatim 33.E
Incriminatio 15.L M
Incunabula pro initiis 33.I
Indignus pro indignitate 52.C
Inducere conſultationem 190.M
Infantes antequam lac guſtarent olim corpore & ſanguine domini paſti 154.K L
Infirma pro imperfectis 185.E
Ingratia— 168.H
Inhoneſtas pro deformitate 43.B
Initiati ſolum ad ſacra admiſſi 127.G
Inludia animarum 15.I
Inorari Ibidem
Inopia luxus comes 169.E
Inprope 198.F
Inquit pro inquiunt 173.I
Inrecogitatio 198.A
Inſinuare pro in ſinum abſcondere 16.A
Inſulæ nomen 128.K
Intercalare 104.C
Intereſt pro differt 158.H
Inteſtinum iter 48.M
Intimare 16.E.132.I.179.D
Intinctio 168.I
Introitus 156.B
Inuadere 168.K
Inueſtis 164 k. 173.I
Inuxora virginitas 198.F
Ioannes Chryſoſt. 167.L
Ioannes Geilerius concionator Argentinenſis 168.D
Ioannes Gerſon theologus 168.E
Ioannis Hieroſolymitani error 131.L
Irenæus Græce ſcripſit 131.B
Irenæi laus 127.D.128.H
Irenæi error 69.B
Irenæi loca reſtituuntur 129.G K.134.pagina tota.131.D E K.132.F G H I
Iſidori Rapſodia 168.C
In ſinum vertere 191.G
Iudæorum arrogans ſupercilium 42.I
Iulia lex de adulteris 135.M
Iulij Firmici locus reſtituitur 202.D
Iuppiter taurus aut cygnus 7.A
Iurare per Genium Cæſaris 195.M
Iuridici 196.B
Ius trium liberorum 132.I
Iuſtitium 15.G
LAbarum 229.L M
Laboratior 173.M
Lac & mel olim pueris datum 155.B
Lactes 15.B C
Lacinioſus ſermo 173.I
Lacinioſa onera 77.M
Laconum flagella 165.M
Lactantij error 69.B
Laneas veſtes in ædes ſacras inferre apud Aegyptios nephas 158.G
Lanæ ex Mileto 178.I
Langia fons 159.E
Laniſtæ 163.M
Lapſi quidam quomodo in eccleſiam recepti 164.B C
Lares dij domeſtici 188.F
Laterculum libri nomen 135.B
Laterenſes 79.M
Lauandi conſuetudo frequens apud veteres 155.I
Laureatus mimus 131.G H
Lecticarij 209.D
Lectica geſtatoria 185.G
Lectio prophetica, vel apoſtolica vel euangelica 156.B
Lemniſci & Lemniſcatæ coronæ 159.C
In pace leones in prælio cerui prouerbium 154.F
Lex Papia Poppæa 203.C
Lex P. Scantinij 202.M
Leucippi error de indiuiduis 130.L
Libido pro appetitu & inclinatione 119.D
Libidinoſus gloriæ 174.C
Licentia in bonam partem 191.I
Licentia paſſiua 185.D
Licinia lex aduerſum ſodalitia 188.F G
Licuit pro claruit 104.C D
De limine offendere 127.L
Linea extrema prouerbium 118.E
Lineas prædeucere 69.D
A lineis excidere 119.E
Lineis iiſdem dimicare 103.E
Liquuit pro innotuit 7.D
Litare cum accuſatiuo 128.K
Logos 137.I
Lucanus hæreticus 15.A
Lucri ducere 104.K
Ludouicus Pius 33.C
Lunulæ 182.E
Lupæ pro meretricibus 128.E
Lutatius Statij interpres 159.K
Lux figura ſpiritus ſancti 127.L
Luxuria pro congreſſu viri cum muliere 104.F
Lyncurium 137.B
Lynceſtis aqua temulentos facit 131.M
Lynceſtæ Macedoniæ populi 131.M
Lytrotes 137.I
Macaria

Macaria 137.L
Macariotes 137.H
Machæræ 34.B
Magonciacenſis ſynodi conſtitutiones. 305.E
Malum foras, prouerb. 129.H
Mandator quis 69.C
Mandatus paſſiue 144.C
Mandatarius 69.C
Mancipes 229.E
Mappa ſignum dabatur Circenſibus 136.M
Marcellina Romæ ſuos nota aliqua inſigniebat 137.G
Marcellina alumna impietatis 118.C
Marcion Cerdonis diſcipulus 51.E F
Marcion pōticus ſemel atque iterum ab eccleſia eiectus 143.I
Marcion fuit ſtoicus 32.K
Marcion impugnat Chriſti humanitatem. 6.F
Marcionitæ taxantur 185.E
M. Aemilius Scaurus 209.F
Marcus Antichriſti præcurſor 128.B
M. Aufidius Lurco 209.F
M. Antonini exercitus fulmina iaculantur. 196.F
Margaritarum dos in quo conſiſtat 178.L
Maria an Chriſto adhæſerit 6.F
Maria an patefacti corporis lege pepererit. 6.G
Maritus cur mulieri neceſſarius 178.L
Marucini populi Italiæ 104.G
Martyr qui 188.D.163.I
Martyres deſignati 163.G
Martyres frumento comparantur 190.K
Martyres quanti olim 143.F
Martyrum commemoratio antiqua 164.H
Martyribus multa priſci contulerunt. 163.I K L
Materiarij 117.M
Matriculati, Matriculæ 191.K
Matrimonio cur Tertullianus & multi veterum paulo iniquiores fuerunt 197.L
Matrimonia clandeſtina inhibenda 188.M
Matrimonia duo pontifici maximo non licet iterare 185.M
Matrix 190.H.191.K
Matthæi laus 7.K
Maturans gratia 168.I
Memoriam alicuius eſſe in benedictione. 33.L
Menſa in eccleſia pro pauperibus 155.L
Menſor 52.A
Merces improfeſſæ. 103.D
Meritorium pro taberna meritoria 128.K
μεταγωγεὺς 129.H
Metari 133.H.174.E
Metatores & metata 52.A.208.G
Metricos 137.M
Metropator 137.K
Midæ roſetum 159.H
Miltiades eccleſiarum ſophiſta 128.G
Miletilanæ 178.I
Minutalia 51.M.179.D
Miriones qui 33.D
Miſcellanea Ptolemæi 130.E
Miſſalis canonis autor 156.A
Miſſa promiſſione 78.L
Miſſæ nomen vnde 78.L.156.B.155.M
Miſſarum olim numerus 156.K L
Mithra 34.C
Mithra eſt Perſis ſol 52.D
Mixis 137.K
Mœchia pro adulterio 202.C
Monela pro monitione 2.A
Monarchiani 143.D
Monas 137.M
Monogenes 137.L
Monotes 137.L
Montanus cum inſanis vatibus periit ſuſpendio 143.G
Montani dogmate Tertullianus infectus. 184.M
Mortuorum corpora olim lota 231.L
Mortuos cremare quando inſtitutum 158.L
Moſaica lex pro tempore exhibita 42.I
Mulctatus eſt pro mulctauit 118.M
Mulier omnem ſuſpicionem mali euitet 181.F
Mulieres apud Cataphrygas ſacerdotio funguntur 157.G
Mulierum prætextus 181.F
Mulieres luxui deditæ natura 181.F
Mulierum Chriſtianarum præcipua cauſa in publicum prodeundi 181.G
Multitia 209.C
Mulum de aſino pingere 133.A
Munditiés ſimplex in cultu mulieris 181.F
Munifices milites 159.C
Munificum pro munificem 159.D
Munus officium ſignificare 159.D
Mures pontici 51.M
Mutare verbum abſolute 136.A.208.G
Myrtus arbor Veneri conſecrata 159.A
Myrto coronari 159.A
Nae pro certe, profecto 7.L.104.B
Neceſſariores 179.C
Nectarius epiſcopus Conſtantinopolitanus 167.M
Nemæa ſacra 159.E
Neſtor gulæ magiſter 130.E
Neuius laureolum fabulam in carcere ſcripſit. 131.F

Vnare 144.G
Vnde, pro vnde vnde 118.L.128.G
Vox ad quod tempus roboretur 174.A
Vrſæ duæ, vna Mica aurea, altera Innocentia vocata 166.B
Vthina oppidum 202.M
Vtica oppidum Africæ 196.A
Vulturum in genere marem non naſci. 129.E
Vxoris ſuæ Tertullianus in teſtamento memor 184.M

X

Yſtarches 165.F
Xyſtus 165.G

Z

Εὐεξία quid 52.C
Zenothemis author 178.L
ζεᾶν quid 69.L
Zoë 137.I

F I N I S.

INDEX QVATERNIONVM.

† a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S.

Omnes ſunt quaterniones, præter † ternionem.

PARISIIS.

Excudebat Carola Guillard, anno à partu virgineo. M. D. XL V.

.EGATORIA DI LIBR
P. CICCIORICCIO
N. 9